DEDEM KORKUDUN KİTABI

Orhan Şaik Gökyay

DEDEM KORKUDUN KİTABI

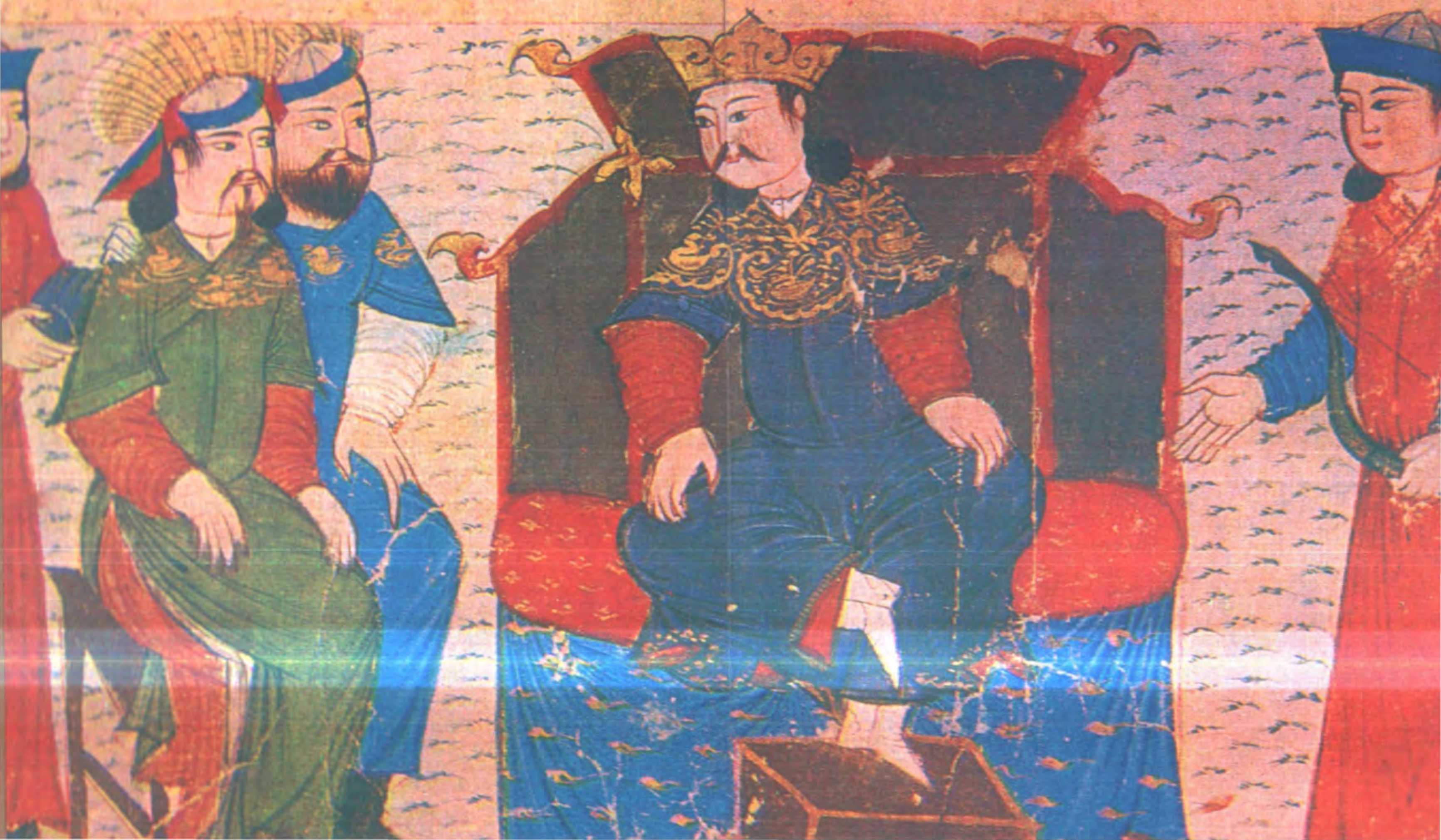
Orhan Şaik Gökyay

صبر کردان گاه گفت این سخن راست که من سنش داسیم و بتفتیم خاصه دران روز که تو آن الحصن تا تعلف لشکران ما را

بر من بیک گرفتی و راست می گویی چه تو امز گفت روز دیگر کو دار کی خان طوی کرد بندگی و خانه

مومان خان بود با خانها ء دیگر بزد

DEDEM KORKUDUN KİTABI

Hazırlayan: ORHAN ŞAİK GÖKYAY

KABALCI YAYINEVİ: 302

Şark Klasikleri Dizisi: 9

Babasının öğretmenlik yaptığı İnebolu'da (16 Temmuz 1902) doğan Orhan Şaik Gökyay ilk öğrenimine Kastamonu'da başladı. Kastamonu İdadisinin dokuzuncu sınıfında okurken, ailesi maddi sıkıntıya düşünce öğrenimine ara verdi. Kâtip olarak özel idarede çalışmaya başladıktan sonra edebiyatla ilgilendi. 1922 yılında Ankara Darülmuallim'in (Öğretmen Okulu) son sınıfına kaydoldu; bu okulu çok iyi dereceyle bitirdikten sonra Piraziz, Samsun ve Balıkesir'de ilkokul öğretmenliği yaptı. 1930'da İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden diploma aldı. Burada hocası Fuat Köprülü'den etkilendi. Kastamonu, Malatya, Edirne, Ankara, Eskişehir ve Bursa'da edebiyat öğretmenliği yaptı. Edirne'de görev yaptığı sırada kendisi gibi öğremenlik yapan Ferhunde Sarıoğlu ile evlendi. 1939'da Ankara Musiki Muallim Mektebi'ne müdür olarak atandı. 1940'lardan sonra edebiyat tarihi, folklor ve halk edebiyatı araştırmalarına yöneldi. Eski metinleri inceledi, eklediği notlarla birlikte sadeleştirilmiş basımlarını hazırladı. 1947-51 arasında Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. 1951 yılında Milli Eğitim Bakanlığı müfettişi olan Gökyay, 1951-1954 arasında İngiltere'de öğrenci müfettişliği ve kültür ateşeliği yaptı. 1960-1962'de Londra Üniversitesi, School of Oriental and African Studies'te Türk dili okutmanı olarak çalıştı. Türkiye'ye döndükten sonra Çapa Eğitim Enstitüsü'ndeki görevine tekrar başladı. 1969'da İstanbul Eğitim Enstitüsü'ndeki edebiyat öğretmenliği görevinden emekli olduktan sonra da eğitim ve öğretimden kopmadı. 1984'ten sonra Marmara ve Mimar Sinan üniversitelerinde divan edebiyatı dersleri verdi. Haziran 1989'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından kendisine fahri doktorluk unvanı verildi. Kütüphanesini Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi'ne bağışladı. Yetmiş yıllık öğretmenlik hayatında binlerce öğrenci yetiştirdikten sonra 2 Aralık 1994 tarihinde vefat etti ve Üsküdar Nakkaştepe Mezarlığında toprağa verildi.

Yayınevimiz Orhan Şaik Gökyay'ın bütün çalışmalarını yayımlayacaktır.

Kabalcı Yayınevinde Birinci Basım: Kasım 2007

Kapak Düzeni: Altuğ Güzey
Teknik Hazırlık: Zeliha Güler
Yayıma Hazırlayanlar: Seda Çakmakcıoğlu / Çetin Şan

KABALCI YAYINEVİ
Himaye-i Etfal Sokak 8-B Cağaloğlu 34110 İstanbul
Tel: (0212) 5268586 Faks: (0212) 5136305
www.kabalciyayinevi.com yayinevi@kabalci.com.tr
on-line satış: www.kabalci.com.tr

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Gökyay, Orhan Şaik (1902-94)
Dedem Korkudun Kitabı

1. Türk Edebiyatı 2. Türk Tarihi 3. Destan ve Folklor
4. Mitoloji 5. Antropoloji

ISBN 975-977-106-2

Baskı: Yaylacık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. (0212 567-8003)
Litros Yolu Fatih San. Sitesi No:12/197-203 Topkapı-İstanbul

DEDEM KORKUDUN KİTABI

Kitab-ı Dedem Korkut âlâ Lisan-ı Taife-i Oğuzan

Hazırlayan:
ORHAN ŞAİK GÖKYAY

KABALCI YAYINEVİ

Bütün çalışmalarımın gür ve berrak kaynağı
eşim Ferhunde'ye

Önsöz, 13

DEDEM KORKUT HİKÂYELERİ

KİTAP HAKKINDA

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ VE TARİH

DEDE KORKUT COĞRAFYASI

KİŞİLER

III. OĞUZ BEYLERİ, 832

IV. KAFİR BEYLERİ, 877

V. OĞUZ HATUNLARI, 881

DİL VE ÜSLUP

I. İÇERİK, 887

II. DİL, 889

III. KELİMELER, 918

MOTİFLER - TÖRELER

I. İSLAMİ UNSURLAR, 987

II. DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE ŞAMANLIK İZLERİ, 1010

III. BAŞKA MOTİFLER, 1041

IV. ÖRF VE ÂDET, 1059

V. SAVAŞ VE SAVAŞ YARAKLARI, 1112

VI. GİYSİLER, YİYECEK VE İÇECEKLER, 1134

II. TEPEGÖZ, 1264

III. DELİ DUMRUL, 1299

EKLER

ÖNSÖZ

Bu kitap ele alındığında, umarım içinde yorucu bir emeğin yattığı görülecektir. Yazarın dileği, ilk ağızda, Türk edebiyatının bu denli önemli ve eşsiz bir ürünü üzerinde türlü zamanlar, türlü diller ve türlü yönlerde yapılmış inceleme ve araştırmaları, elden geldiğince Türk okuyucusuna az eksikle duyurmak olmuştur. "Kitap Hakkında" bölümünün sonundaki "Ek Bibliyografya" incelendiğinde, bu konudaki bibliyografyanın bütünlenmesi yolunda daha nice çabalar göstermek gerektiği anlaşılacaktır. Yazılanların bir bölüğünün birbirinin ya da harcıâlem olmuş bilgilerin tekrarından öteye gitmediği bir gerçektir; bununla birlikte, bunların da bilinmesi ve görülmesi gerekli sayılmalıdır. Böyle bir bibliyografya, Dede Korkut destanları üzerinde başlı başına bir çalışma konusudur ve tek kişinin üstesinden geleceği bir iş değildir.

Kitap, önce, daha geniş bir okuyucu kitlesini göz önünde bulundurarak baskıya hazırlanmıştı. Bundan dolayı, metin, bu yolda tutulması gerekli yoldan yürünerek hazırlanmış değildir. Her iki yazmadan, herhangi bir şekilde, kimilerinin yaptığı gibi, kelimeleri değiştirmek, orasından burasından kırpmak, gereksiz katkılarda bulunmak yoluna gidilmemiştir. Metin tamdır ve yazmalarda olduğu gibi verilmiştir. Ama Dresden ve Vatikan yazmaları, birbirlerini bütünleyecek şekilde ele alınmıştır. Dede Korkut hikâyeleri üzerinde yıllarca uğraşmış bir kişi, kazandığı alışkanlıkla, metinde hikâyeleri yazıya geçirenin atladığı, unuttuğu, yanlış anladığı ya da sürçtüğü yerleri kolayca ayırt etmek gücünü kazanacağı için bu iki yazmayı birbirini bütünleyecek yolda kullanabilecek durumdadır, kanısındayım. Bu düşünce ile Dresden yazmasının metnini Vatikan yazmasının metniyle birleştirerek tek metin halinde verdim. Yalnızca Vatikan yazmasından aldığım yerleri, alışılan yoldan gidip sayfa altındaki çıkmalarda vermek yerine, metnin içine aldım ve bunları Dresden yazmasından ayırmayı kolaylaştırmak için italikle yazdım.

Eğer bu çalışmaya bir değer biçilmek istenirse, ilkin onun göz önünde tutulmasını dilediğim yönü, bu konuda yazılmış ve erişilebilecek yerde, daha doğrusu benim erişebileceğim yerde olan belli başlı araştırmaları, incelemeleri, çevirileri, kısaca her yönde yapılmış çalışmaları, elden geldiğince ve önemleri ölçüsünde okuyucuya aktarmaya verdiğim emektir.

Bu konuların hepsinde benim söz sahibi olmamı sanırım kimse beklemez. Onun için özellikle "Motifler" bölümünde olduğu gibi, bu alanda daha yetkili bilginlerce yapılmış olanları kitabıma aldım; nereden ne aldığımı da açık açık belirttim. Böylelikle okuyucunun türlü konular üzerinde ilgilendiklerini kolayca bulmasını sağlamaya çalıştım.

Kitabın, bence, gördüğü önemli işlerden biri de bugün kullanılan ya da kullanılmayan, arkaik olsun yaşamakta olsun bütün kelimeleri, türlü okunuşları ve anlamlarıyla vermiş olmasıdır. "Söz Dizini"ne bakılınca, her sözün anlamı için en eskilerinden başlayarak bugüne değin gelmiş belli başlı sözlüklere başvurulması yanında bu kaynakların neler olduğu da görülecektir. Umarım ki bu küçümsenecek bir çalışma sayılmaz.

Kitapta, eldeki bütün kaynaklara bakıldığı halde, anlamları ve okunuşları bir türlü çözülemeyen kelimeler ve yerler de kalmıştır; bunların seçilip su yüzüne çıkarılmasında yarar vardır; okuyucuların arasından bunların anlamlarını bir gün bize verecek olanlar elbette çıkacaktır. Bu anlamını bilmediğim ve bulamadığım sözcüklerden herhangi birinin karşılığını bulmak umuduyla, tüm bir sözlüğü baştan sona kelime kelime okuduğum ve *dökmesi büyük bizüm dağlarımız olur* dizesindeki "dökme" kelimesini böyle uzun ve sıkıntılı bir yolculuğun sonunda bulduğumda hiç yorulmamış gibi sevindiğim olmuştur.

Sırası gelmişken bu konuda bir anımı da dile getirmek istiyorum. Sayın arkadaşım Prof. Vecihe Hatipoğlu, Diyarbakır'da bir hocaefendinin elinde, yazma bir Dede Korkut kitabı bulunduğunu bir öğrencisinden duyarak benim kulağıma müjde gibi fısıldadığında nasıl bir heyecana düştüğümü, nasıl sevindiğimi anlatamam. Bu, çalışmalarımın beklenmedik bir karşılığı olacaktı. O zaman Diyarbakır'da kolordu kumandanı olan arkadaşım rahmetli Nüzhet Bulca Paşaya bir mektup yazarak bunu soruşturmasını ve bana bildirmesini rica ettim. Bulca Paşa mektubumun karşılığını hemen verdi. Gerçekten de böyle bir kitabın bulunduğunu, Diyarbakır'a gelmemi ve kendisinin konuğu olmamı yazdı. Diyarbakır'a uçar gibi gittim. Paşa, gerektiği için İskenderun'a inmişti; kitaba sahip olan kişiyi buldum ve salt "bu kitabı ziyaret için" İstanbul'dan kalkıp geldiğimi söyledim. O da bana kitabı Bulca Paşanın aldığını ve müzede kasaya kilitlettiğini söyledi. Artan bir merak ve sevinçle müzeye gittim, müdür kasayı açtı ve içinden rahmetli Kilisli Rifat Hoca'nın yayımladığı basma Dede Korkut kitabı çıktı.

Bu kitabın asıl söylemek istediğim başka bir yönü daha vardır. Bunu hiç çekinmeden, açık açık söylemekten zevk alıyorum. Bu kitap bir imece ile meydana gelmiştir; doğru doğru bir kez daha söylüyorum: ***Bu kitap bir imecenin ürünüdür.*** Dikkatli okuyucu ben söylemeden de her sayfada karşılaştığı adlardan bunu kolayca kestirebilecektir.

Bu kitabı hazırlarken gördüğüm eşsiz yardımların, bana kendiliğinden uzatılan ellerin ta yürekten minnettarıyım. Bunların adlarını burada sıralamak benim için bir borç olduğu kadar, borç olmaktan öte bir zevktir de. Çünkü bu, bir konuya yürekten eğilenlere şevk ve cesaret verecek, onların gücünü taze tutacak ve artıracak çok, çok güzel bir mutluluktur.

Sayın Prof. Hasan Eren, Barthold'un son çıkan çevirisinde yer alan ve başta Barthold'unki olmak üzere iki yüz sayfayı geçen incelemeleri bana Rusçasından bir kelime atlamadan çevirmek zahmetine katlanmıştır; benim çalışmamla ilgili türlü dillerde çıkmış yazıları bana haber vermek ve Rusçalarını benim için çevirmek lütfunda bulunmuştur.

Cahit Öztelli, nerede, neye rastlamışsa bana haber vermiş, sayfalar dolusu metni, özellikle Dede Korkut hikâyelerinden Anadolu ve Azerbaycan'da yaşamakta olanları başka yerde yayımlanmadan kopya edip bana göndermiştir.

Tiflis'te tanınmış Türkolog aziz arkadaşım Prof. Cikiya, Rusçada olsun, Türk dillerinde olsun, Sovyetler Birliği'nde bu konuda çıkan kitap, dergi ve makalelerin asıllarını ya da fotokopilerini, günü gününe denecek bir süratle bana göndermiş, Rusça olanların çevirilerini de tam ya da özet olarak mektuplarına eklemiştir.

Bakü'de Prof. Abbas Zamanof da Dede Korkut konusunda Azerbaycan'da çıkmış kitap ve makaleleri göndermek lütfunda bulunmuştur.

Yakın arkadaşım Prof. G. Meredith Owens, yalnız Almanya ve Fransa gibi yakın yerlerden değil, ta Kazakistan'dan bile bana gerekli olan yazıların fotokopilerini sağlamış, dilediğim her yardımı yapmıştır.

Vefalı arkadaşın Prof. Zeynep Korkmaz ve Prof. Ahmet Caferoğlu, kitabın dil bölümünü benimle birlikte okuyarak, bana değerli görüşlerinden ve bilgilerinden yararlanmak fırsatını vermişlerdir.

Prof. Şükrü Elçin ve Hikmet Dizdaroğlu, Dede Korkut konusunda Türkçede çıkmış ne varsa, bir kitabın bir sayfasına sinmiş tek satırı bile ihmal etmeden, bana ulaştırmanın yolunu bulmuşlardır.

Dede Korkut destanlarına candan ilgi duyan sayın Fahrettin Kırzıoğlu'nun yardım payı hiç de küçümsenecek gibi değildir.

Dede Korkut destanlarını Almancaya çeviren Prof. Heins, kitabı dolayısıyla çıkan yazıları ve yapılan radyo konuşmalarını kopya ederek bana göndermek lütfunda bulunmuştur.

Sayın Agâh Sırrı Levend, Azerbaycan'da çıkmış ve benim görmediğim çok değerli incelemelerden bir bölüğünün sağlanması yolunda aracılığını esirgememiştir.

Milli Kütüphanemiz, Dede Korkut konusunda, çok eskiden çıkmış birtakım Rusça yazıların bibliyografyasını sağlamak yolunda büyük ilgi ve yardımda bulunmuştur.

Milli Eğitim Bakanlığı, kitabın baskısının uzun sürmesi karşısında, büyük bir anlayış göstermiş, çalışmalarımın gereği gibi tamamlanması için bana umduğumun ve hak ettiğimin ötesinde yardımcı ve destek olmuştur.

Milli Eğitim Basımevinin, benim kitabım söz konusu olduğu için cefakeş diyebileceğim, aziz mürettipleri yardımları ve zahmetleriyle gücümü arttırmışlardır.

Ḥepsine ayrı ayrı, candan, gönülden teşekkür ve minnetlerimi sunuyorum.

Kitabın eksikleri, yanlışları, kusurları olduğunu söylemek bile gerekmez. Okuyucuya ve hele bu alanda çalışanlara düşen, bu eksikleri tamamlamak, yanlışları düzeltmek ve kusurları göstermek yolunda, benim verdiğim emeğe kendi emeklerini ve bilgilerini katmak olduğunu belirterek sözümü kesiyorum. Çünkü Dede Korkut kitabı ve konusu yalnız benim değildir. O hepimizindir.

Orhan Şaik GÖKYAY

Editörün notları:

Elinizdeki kitabın ana iskeleti Dresden yazmasından oluşturulmuştur. Vatikan yazmasından yapılan metni destekleyici nitelikteki eklemeler *italik* harflerle gösterilmiştir. Orhan Şaik Gökyay'ın metinde olması gerektiği düşünüp eklediği sözcükler ise **koyu** harflerle gösterilmiştir.

Gökyay, Vatikan yazmasına dayanarak düzeltmeler yaptığında söz konusu düzeltme veya eklemeyi hangi sözcüğün yerine koyduğunu göstermemiştir. Biz bu baskıda araştırmacılar ve meraklı okurlar için yazarın belirtmediği Dresden yazmasındaki bu sözcükleri dipnotlar şeklinde verdik. Bazen de dipnot kalabalığını azaltmak amacıyla Dresden yazmasındaki kelime tamamen kaybolmadığı için Orhan Şaik Gökyay tarafından Vatikan'dan yapılan ekleme italik olarak gösterilmiştir. Örneğin kâfir[*ler*].

Metinde (ve doğal olarak Söz Dizini'nde) verilen satır numaralarında Dresden yazması esas tutulmuştur.

DEDEM KORKUDUN KİTABI

Kitab-ı Dedem Korkut âlâ Lisan-ı Taife-i Oğuzan

[3a: 1] Bismillahirrahmanirrahim ve bihi nestaîn

Hazreti [2] Resul aleyhisselam zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata [3] derler bir er kopdu, Oğuzuñ ol kişi tamam bilicisiydi, *Oğuzuñ içinde tamam velayeti zahir olmışıdı*, ne derse [4] olurdu, gayibden dürlü ẖaber söylerdi, Hak Taâlâ anuñ göñlüne [5] ilham ederdi.

Korkut Ata ayıtdı: Âẖır zamanda ẖanlık gerü [6] Kayıya dege, kimsene ellerinden almaya, âẖır zaman olup kıyamet [7] kopunca.

Bu dedügü Osman neslidür, işde sürülüp gideyürür.

[8] Ve daẖı nice buña beñzer söz söyledi.

Korkut Ata Oğuz kavumınuñ [9] müşkilini hallederdi; her ne iş olsa Korkut Ataya [10] danışmayınca işlemezlerdi; her ne ki buyursa kabul ederlerdi, [11] sözün tutup tamam ederlerdi.

Bir gün Dede Korkut cuşa gelüp Oğuz begleri içinde soy soylamış, anlara nasihat yüzünden söylemiş, görelüm imdi ẖanum ne demiş; Dede Korkut soylamış, **aydur:**

[12] Allah Allah demeyince işler oñmaz;
Kadir Tañrı vermeyince er bayımaz;
[13] Ezelden yazılmasa kul başına kaza gelmez;
Ecel vade ermeyince [3b: 1] kimse ölmez;
Ölen adam dirilmez, çıẖan can gerü gelmez.
Bir yigidüñ [2] kara dağ yumrusunca malı olsa
Yığar derer, taleb eyler,
Nasibinden [3] artuğun yeyebilmez.
O[r]laşuban sular taşsa deñiz dolmaz.
Tekebbürlük [4] eyleyeni Tañrı sevmez.
Göñlüñ yüce tutan erde devlet olmaz.
[5] Yad oğlu saklamağla oğul olmaz;
Büyüyende salur gider, *seni* [6] gördüm demez.
Kül depecük olmaz, *güyegü oğul olmaz.*

Kara eşek başına oyan [7] ursañ katır olmaz.
Karavaşa ton geyürseñ *katun*[1] olmaz.
[8] Yapa yapa karlar yağsa yaza kalmaz;
Yapağılu gökçe çemen güze [9] kalmaz.
Eski panbuk bez olmaz; karı duşman dost olmaz.
[10] Karagoça kıymayınca yol alınmaz.
Kara polat öz kılıcı çalmayınca [11] karım dönmez.
Er malına kıymayınca adı çıkmaz.
Kız anadan görmeyince [12] ögüt almaz.
Oğul atadan görmeyince sufra çekmez;
Oğul [13] atanuñ *sırrıdur*,[2] iki gözünüñ biridür;
Devletlü oğul *kopsa tirkeşinde tiridür*,
Devletsüz oğlu [4a: 1] kopsa ocağınuñ *kürüdür*;[3]
Oğul daḫı neylesün, baba ölüp [2] mal[*ı*] kalmasa;
Baba malından ne fâyide, başda devlet olmasa.
Devlet-[3]-süz şerrinden Allah saklasun *kamumuzu*,
Ḫanum hey, begüm hey.[4]

Dede Korkut [4] bir daḫı soylamış, *görelüm ne demiş*:

Sarp yürürken kazılık ata namerd yigit [5] binebilmez, binince binmese yeg;
Çalup keser öz kılıcı muḫannesler [6] çalınca çalmasa yeg;
Çalabilen yigide ok ile kılıçdan bir çomak [7] yeg;
Konuğu gelmeyen kara evler yıkılsa yeg.
At yemeyen acı otlar *bitince* [8] bitmese yeg.
Adam içmez acı sular sızınca sızmasa yeg.
[9] Ata adını yürütmeyen ḫoyrad oğul ata belinden inince inmese yeg;
[10] Ana rahmine düşünce doğmasa yeg;
Ata adın yürüdende devletlü [11] oğul yeg;
Yalan söz bu dünyede olunca olmasa yeg;
[12] Gerçeklerüñ üç otuz on yaşını doldursa yeg.

Dresden yazmasında "kadın" şeklinde.
Dresden yazmasında "yeteridür" şeklinde.
Dresden yazmasında "közüdür" şeklinde.
Dresden yazmasında "...saklasun ḫanum sizi" şeklinde.

Üç otuz [13] on *yaşıñuz*[1] dolsun,
Hak size yaman getürmesün, devletüñüz [4b: 1] pâyende olsun,
Ḫanum hey.

Gine Dede Korkut *burada* soylamış, görelüm [2] ḫanum, ne soylamış:

Gitdükde yerüñ otlakların geyik bilür,
[3] Gögez yerler çemenlerin kulan bilür,
Ayru ayru yollar izin deve bilür;
[4] Yedi dere koḫuların dilkü bilür;
Dün ile kervan göçdügün turgay [5] bilür;
Oğul kimden olduğun ana bilür;
Er[2] ağırın *er* yeynisin [6] at bilür;
Ağır yükler *zahmetin*[3] katır bilür;
Ne yerde sı[z]ılar[4] varsa [7] çeken bilür;
Gafil başıñ ağrısın beyni bilür;
Kolça kopuz [8] getürüp elden ele, begden bege ozan gezer;
Er cömerdin, er nakesin [9] ozan bilür,
İleyüñde çalup ayidan ozan olsun;
Azup [10] gelen kazayı Tañrı savsun,
Ḫanum hey, *begüm hey*.

Dede Korkut gine [11] soylamış, görelüm ḫanum ne soylamış ay**dur**:

Ağız açup öger [12] olsam üstümüzde Tañrı görklü;
Tañrı dostu, din serveri [13] Muhammed görklü;
Muhammedüñ sağ yanında namaz kılan Ebû Bekir Sıddîk görklü;
[5a: 1] Âḫır sıpara başıdur, amme görklü;
Hecesinleyin düz okunsa [2] Yâsin görklü;
Kılıç çaldı, din açdı, şah-ı merdan Ali [3] görklü;
Alinüñ oğulları Peygamber nevaleleri,
Kerbela Yazısında [4] Yezidiler elinde şehid oldu,

Bu kelime Dresden yazmasında "yaşıñda" şeklinde. Aynı dizenin başındaki "üç kelimesi de yanlışlıkla (?) "on" yazılmıştır

Dresden yazmasında "erüñ" şeklinde.

Dresden yazmasında "zahmın" şeklinde.

4 Dresden yazmasında "z" harfi in noktası yoktur.

Hasan ile Hüseyin, iki kardaş [5] bile görklü;
Yazılup düzülüp gökten indi, Tañrı ilmi Kuran [6] görklü;
Ol Kuranı yazdı düzdü, ulemalar ögrenince köydü [7] biçti,
Âlimler serveri Osman Affân oğlu görklü;
Alçak [8] yerde yapılupdur, Tañrı evi Mekke görklü;
Ol Mekkeye sağ [9] varsa esen gelse sıdkı bütün hacı görklü;
Sağış [10] gününde ayna görklü;
Ayna günü okunanda kutbe görklü;
Kulak [11] urup, diñleyende ümmet görklü;
Minarede bañlayanda fakı görklü;
[12] Dizin basup oturanda helal görklü;
Dulumundan ağarsa baba [13] görklü;
Ağ südün doya emzirse ana görklü;
Yanaşup [5b: 1] yola girende kara buğur görklü;
Sevgülü kardaş görklü;
Yañal ala [2] ev yanında dikilse gerdek görklü;
Uzunca tenefi görklü; oğul [3] görklü;
Kamusuna beñzemedi, cümle âlemleri yaradan Allah Tañrı [4] görklü,
Ol ögdügüm yüce Tañrı dost oluban meded [5] ersün, hanum hey.

Dede Korkut dilinden ozan aydur: Karılar dört dürlüdür: *Birisi ev yapan sulp-dür,* [6] birisi solduran sopdur, birisi dolduran topdur, birisi evüñ [7] tayakıdur, birisi nice söyleriseñ bayağıdur.

Ozan: Evüñ tayağı [8] oldur ki yazıdan yabandan eve bir *udlu* konuk gelse, er adam evde olmasa, [9] ol anı yedürür içürür, ağırlar, azizler, göndürür. Ol Ayşe, Fatma [10] soyudur. Hanum, anuñ bebekleri bitsün, ocağuña buncılayın avrat [11] gelsün.

Geldük ol kim solduran sopdur, saba[*h*]danca [12] yerinden örü durur, elin yüzün yumadan dokuz bazlamaç ilen [13] bir küvlek yoğurt gözler, doyunca tıka basa yer, elin bögrüne [6a: 1] urur, aydur: Bu evi harab olası ere varaldan berü [2] dahı karnum doymadı, yüzüm gülmedi, ayağum paşmak, yüzüm [3] yaşmak görmedi, der. Ah nolaydı, bu *er* öleydi, birine dahı [4] varayıdum, umarumdan yahşı uyar olayıdı, der. Anuñ gibi-[5]-nüñ hanum bebekleri bitmesün, ocağuña *an-cılayın*[1] avrat gelmesün.

Dresden yazmasında "buncılayın" şeklinde.

[6] Geldük ol kim dolduran topdur, *kuşluk uyḫudan uyanur kalkar*, depdenince yerinden örü [7] durdu; elin yüzün yumadan obanuñ ol ucundan [8] bu ucuna, *bu ucundan* ol ucuna çarpışdurdu, kov kovladı, diñ [9] diñledi, *sabahdan* öyledence gezdi. Öyleden soñra evine geldi, [10] gördü kim uğru köpek yekke dana evini birbirine katmış, [11] tavuk kümesine, sığır damına dönmüş. Konşularına çağırur ki: [12] Kız Zeliḫa, Zübeyde, Ürüveyde, Can Kız, Can Paşa, Ayna Melek, [13] Kutlu Melek, ölmege yitmege gitmemişidüm, yatacak yerüm gine bu ḫarab [6b: 1] olasıyıdı; nolayıdı benüm evüme bir lahza bakayıduñuz, koñşu hakkı, [2] Tañrı hakkı deyü *söylerler, der.*[1] Bunuñ gibinüñ ḫanum bebekleri bitmesün, [3] ocağuña bunuñ gibi avrat gelmesün.

Geldük ol kim [4] nice söyleriseñ bayağıdur, evine yazıdan yabandan [5] bir udlu konuk gelse, er adam evde olsa aña dese ki dur [6] etmek getür, *biz de* yeyelüm, bu da yesün dese; bişmiş etmegüñ bekası olmaz, [7] yemek gerekdür. Avrat aydur: Neyleyeyim, bu yıkılacak evde un yok, [8] elek yok, deve degirmenden gelmedi, der. Ne gelürise benüm sağrıma [9] gelsün deyü elin götüne urur, yönün añaru, sağrısın erine [10] döndürür. Biñ söyleriseñ birisini **tutmaz,**[2] eriñ sözünü kulağına [11] koymaz. Ol Nuh Peygamberüñ eşegi aslıdur, andan daḫı sizi [12] ḫanum Allah saklasun, ocağuñuza buncılayın avrat gelmesün.

Dresden yazmasında "deyü söyler" şeklinde.

Dresden yazmasında "koymaz" şeklinde.

[6b:13] DİRSE ḪAN OĞLU BOĞAÇ ḪAN BOYUNU BEYAN EDER

[7a: 1] Ḫanum hey!

Bir gün Kam Gan oğlu Ḫan Bayındur yerinden durmışıdı. [2] Şâmî günlügü yeryüzüne dikdürmişidi. Ala sayvanı gök [3] yüzüne aşanmışıdı. Biñ yerde ipek ḫalıcası döşenmişidi. [4] Ḫanlar ḫanı Ḫan Bayındur yılda bir kerre toy edüp Oğuz [5] beglerin konuklandı. *Bir gün* gine toy edüp atdan aygır, deveden [6] buğra, koyundan koç kırdurmışıdı. Bir yere ağ otağ, bir yere [7] kızıl otağ, bir yere kara otağ kurdurmışıdı. Kimüñ ki [8] oğlu kızı yok kara otağa konduruñ, kara keçe altına [9] döşeñ, kara koyun yahnısından öñüne getürüñ, yerise yesün, [10] yemez ise dursun gitsün, demişidi. Oğlu olanı ağ [11] otağa *ve* kızı olanı kızıl otağa konduruñ. Oğlu [12] kızı olmayanı Allah Taâlâ kargayupdur, biz daḫı kargaruz [13] bellü bilsün, demişidi.

Oğuz begleri birin **birin** gelüp yığnak [7b: 1] olmağa başladı. Meger *sultanum*, Dirse Ḫan derlerdi bir begüñ oğlu [2] kızı yoğıdı. Soylamış, görelüm ḫanum, ne soylamış, **aydur**:

Salkum [3] salkum tañ yelleri esdügünde,
Sakallu bozaç turgay sayr-[4]-adukda
Sakalı uzun Tat eri bañladukda
Bidevi atlar ısını [5] görüp okradukda
Aklı karalı seçilen çağda
Gögsü güzel kaba [6] dağlara gün degende
Beg yigitler, cılasınlar birbirine koyulan çağda

[7] Alar sabah Dirse Ḫan kalkubanı yerinden örü durup kırk yigidin [8] boyuna alup Bayındur Ḫanuñ sohbetine gelüridi. Bayındur Ḫanuñ [9] yigitleri Dirse Ḫanı karşuladılar, getürüp kara otağa kondurdular, [10] kara keçe altına döşediler, kara koyun yahnısından öñüne getürdüler; [11] Bayındur Ḫandan buyruk böyledür ḫanum, dediler.

Dirse Ḫan [12] aydur: Bayındur Ḫan benüm ne eksüklügüm gördü? Kılıcumdanmı gördü, [13] suframdanmı gördü? Benden alçak kişileri ağ otağa, kızıl [8a: 1] otağa kondurdu; benüm suçum ne oldu kim kara otağa kondurdu, [2] dedi.

Ayıtdılar: Ḫanum, bugün Bayındur Ḫandan buyruk şöyle-[3]-dür kim, oğlu kızı olmayanı Tañrı Taâlâ kargayupdur, biz daḫı [4] kargaruz, demişdür, dediler.

Dirse Ḫan *hemen* yerinden örü durdu, [5] aydur: Kalkubanı yigitlerüm, yerüñüzden örü duruñ, bu kara ayıb baña [6] ya bendendür ya ḫatundandur, dedi.

Dirse Ḫan evine geldi, *ḫatununu yanına getürdü*, [7] çağırup ḫatununa soylar, görelüm ḫanum ne soylar. Soylama, [8] aydur:

Berü gelgil başum baḫtı, evüm taḫtı
Evden çıkup yürüyende [9] selvi boylum
Topuğunda sarmaşanda kara saçlum
Kurulu [10] yaya beñzer çatma kaşlum
Koşa badem sığmayan dar ağızlum
Güz [11] almasına beñzer al yañaklum
Kadunum, diregüm, dölegüm

Görürmüsün [12] neler oldu? Kalkubanı Ḫan Bayındur yerinden durmış, bir yere [13] ağ otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere kara otağ dikdürmiş. [8b: 1] Oğulluyu ağ otağa, kızluyu kızıl otağa, oğlu kızı [2] olmayanı kara otağa konduruñ, kara keçe altına döşeñ, kara koyun [3] yahnısından öñüne getürüñ, yerse yesün yemezise dursun [4] gitsün; anuñ kim oğlu kızı olmaya Tañrı Taâlâ anı [5] kargayupdur, biz daḫı kargaruz, demiş. *Ben varıcak* gelübeni *beni* karşuladılar, *iletübeni* [6] kara otağa kondurdular, kara keçe altuma döşediler, kara koyun [7] yahnısından öñüme getürdüler, oğlu kızı olmayanı Tañrı [8] Taâlâ kargayupdur, biz daḫı kargaruz bellü bilgil, dediler. *Eyle olsa* sendenmi-[9]-dür bendenmidür, Tañrı Taâlâ bize bir yetmen oğul vermez nedendür, [10] dedi. *Gazab ile ḫatununa* soyladı. Soylama, aydur:

Ḫan kızı yerümden durayınmı
[11] Yakañıla boğazuñdan tutubanı
Kaba ökçem altına salayınmı
Kara polat [12] öz kılıcum elüme alayınmı
Öz gövdeñden başuñu keseyinmi
Can [13] tatlusun[u] *saña*[1] bildüreyinmi
Alca kanuñ yeryüzüne dökeyinmi
Ḫan [9a: 1] kızı sebebi nedür, degil maña
Katı kazab ederem şimdi saña

[2] dedi.

---

[1] Dresden yazmasında "baña" şeklinde.

Böyle deyicek Dirse Ḫanuñ ḫatununa kahır geldi, kara kuyma gözleri kan yaş doldu, aydur: Ḫanum ne bendendür ne senden, üstümüzde kaaim duran Allahdandur deyüp Dirse Ḫanuñ ḫatunu *burada* soylamış, görelüm *ḫanum* ne soylamış, [3] aydur:

Hay Dirse Ḫan baña kazab etme;
İncinüp acı sözler [4] söyleme;
Kalkubanı a Dirse Ḫan, yerüñden örü durgıl,
Ala çadıruñ yeryüzüne [5] dikdürgil;
Atdan aygır, deveden buğra, koyundan koç öldürgil;
[6] İç Oğuzuñ, Taş Oğuzuñ beglerin üstüñe yığnak etgil;
[7] Aç görseñ doyurgıl; yalıncak görseñ donatgıl;
Borçluyu [8] borcundan kurtargıl;
Depe gibi et yığ; göl gibi kımız sağdur;
[9] Ulu toy eyle, hacet dile, *dua etdür*,
Ola kim bir ağzı dualınuñ [10] alkışıyıla
Tañrı bize bir yetmen iyal vere,

dedi.

Dirse [11] Ḫan dişi ehlinüñ sözüyile ulu toy eyledi, hacet [12] diledi. Atdan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdu. [13] İç Oğuz, Taş Oğuz beglerin üstüne yığnak etdi; aç [9b: 1] görse doyurdu, yalıñ görse donatdı; borçluyu borcundan [2] kurtardı, depe gibi et yığdı; göl gibi kımız sağdurdu. [3] El getürdüler, hacet dilediler, bir ağzı dualınuñ alkışıyıla [4] Allah Taâlâ bir iyal verdi, ḫatunu hamile oldu. Bir nice [5] müddetden soñra bir oğlan doğurdu; oğlancuğunu dayalara [6] verdi, saklatdı.

At ayağı külüg, ozan dili çevük olur. [7] Eyegülü ulalur, kapurgalu büyür; *aylar yıllar geçer, oğlan büyür*. Oğlan on beş yaşına [8] girdi. Oğlanuñ babası *bir gün göçdü*, Bayındur Ḫanuñ ordusuna karıştı.

[9] Meger ḫanum, Bayındur Ḫanuñ bir buğası varıdı *ve* bir daḫı buğrası [10] varıdı. Ol buğa katı taşa boynuz[*un*] ursa un gibi ögüdüridi. [11] Bir yazın bir güzün *bu* buğayıla buğrayı savaşdururlarıdı. Bayındur [12] Ḫan, kalın Oğuz begleri ile temaşaya bakarıdı, teferrüc ederidi.

[13] Meger sultanum, gine *yaz oldu*,[1] buğayı saraydan çıkardılar. Üç kişi sağ [10a: 1] yanından, üç kişi sol yanından demür zincirile buğayı tutmuşlar-[2]-ıdı.

Dresden yazmasında "yazın" şeklinde.

Gelüp meydan ortasında koyuverdiler.

Meger sultanum, Dirse [3] Ḫanuñ oğlancuğu, üç daḫı ordu uşağı meydanda aşuk [4] oynarlarıdı. Buğayı koyuverdiler, oğlancuklara kaç dediler. [5] Ol üç oğlan kaçdı. Dirse Ḫanuñ oğlancuğu kaçmadı, [6] ağ meydanuñ ortasında bakdı durdu.

Buğa daḫı oğlana [7] sürdü geldi, diledi ki oğlanı helak kılayıdı. Oğlan [8] yumruğuyıla buğanuñ alnına, kıya tutup çaldı, *eyle urdu kim* buğa götün götün [9] gitdi. Buğa *gerü kalkup* oğlana sürdü, gerü geldi. Oğlan yine buğanuñ alnına [10] yumruğuyıla katı urdu. Oğlan bu katla buğanuñ alnına [11] yumruğunu dayadı, sürdü meydanuñ başına çıkardı. [12] Buğayıla oğlan *meydanda* bir hamle çekişdiler. *Ḫan Bayındurlar temaşaya bakışdılar.* İki talusunuñ üstüne [13] buğanuñ *köpük* durdu, ne oğlan *buğayı yeñdi, ne buğa oğlanı yeñdi.*[1]

Oğlan fikir eyledi, [10b: 1] aydur: Bir dama direk ururlar, ol dama dayak olur; *şöyle ki dayağı giderseler dam yıkılur*, ben [2] bunuñ alnına neye dayak olurun dururun, dedi. Oğlan [3] buğanuñ alnından yumruğun giderdi, yolundan savuldu. [4] Buğa ayağ üstüne duramadı düşdü, depesinüñ üstüne [5] yıkıldı. Oğlan bıçağına el urdu, buğanuñ başını kesdi.

[6] Oğuz begleri gelüp oğlan[*uñ*] üstüne yığnak oldular, [7] tahsin dediler. Dedem Korkud gelsün, bu oğlana ad kosun, [8] bilesince alup babasına varsun, babasından oğlana beglik [9] istesün, taḫt alıversün, dediler. *Ol zamanda bir oğlan baş kesüp kan dökmese ad komazlarıdı, eyle olsa* çağırdılar Dedem Korkud [10] gelür oldu, oğlanı alup babasına vardı.

Dede Korkut [11] oğlanuñ babasına soylamış, görelüm ḫanum ne soylamış, [12] aydur:

Hay Dirse Ḫan, oğlana beglik vergil, taḫt vergil [13] erdemlidür;
Boynu uzun bidevi at vergil *bu oğlana, binid*[2] olsun, [11a: 1] hünerlidür;
Ağayıldan tümen koyun vergil bu oğlana, şişlik [2] olsun, erdemlidür;
Kaytabandan kızıl deve vergil bu oğlana, [3] yüklet olsun, hünerlidür.
Altun başlu ban ev vergil [4] bu oğlana, gölge olsun, erdemlidür;
Çikin[*i*] kuşlu cübbe [5] ton vergil bu oğlana, geyer olsun, hünerlidür.
Bayındur Ḫanuñ [6] ağ meydanında bu oğlan ceng etmişdür,
Bir buğa öldürmiş; [7] senüñ oğluñ adı Boğaç *Ḫan* olsun.

Dresden yazmasında "ne oğlan yeñer, ne buğa yeñer" şeklinde.
Dresden yazmasında "biner" şeklinde.

Adını ben verdüm, [8] yaşını Allah versün,

dedi.

Dirse Han oğluna beglik [9] verdi, taht verdi. Oğlan tahta *çıkıcak*[1] babasınuñ [10] kırk yigidin añmaz oldu. Ol kırk yigit hased *edüp*[2] *ayıtdılar: Bu oğlan zuhur edeli Dirse Hanuñ nazarı bize eksük oldu.* Birbirine [11] söylediler: Gelüñ *bu* oğlanı babasına *yavuzlayalum*[3], ola kim *babası bu oğlanı* öldüre; [12] gine bizüm izzetümüz, hürmetümüz, anuñ babası yanında hoş ola, artuk [13] ola, dediler.

Vardı bu kırk yigidüñ yigirmisi bir yaña [11b: 1] yigirmisi dahı bir yaña *iki bölük oldular.*[4] Evvel yigirmisi vardı, Dirse Hana [2] bu haberi getürdü, aydur: Görürmüsün Dirse Han, neler oldu? [3] Yanmasun yarçımasun senüñ oğluñ kür kopdu, ercel kopdu. [4] Kırk yigidin boyuna aldı, kalın Oğuzuñ üstüne yürüyüş [5] etdi. Ne yerde *bir* güzel kopduyısa çeküp aldı. Ağ sakallu [6] kocanuñ ağzın sögdü; ağ bürçeklü karınuñ südün tartdı, *saçın yoldu.* [7] Akan duru sulardan haber geçe, arkuru yatan ala dağdan [8] teber aşa, Hanlar hanı Bayındur *Hana* haber vara, Dirse Hanuñ oğlu [9] *şu asıl yaramaz* bid'at *işler* işlemiş deyeler.[5] *Diri* gezdügüñden *senüñ begler içinde* öldügüñ yeg ola *dediler.* [10] Bayındur Han seni çağıra, saña katı kazab eyleye. Böyle oğul [11] senüñ neñe gerek, böyle oğul olmakdan olmamak yegdür, öldürseñe, [12] dediler.

Dirse Han, varuñ getürüñ *ol oğlanı* öldüreyim, *böyle oğul baña gerekmez,* dedi.

Ol namerdler aydur: Biz senüñ oğluñu nice getürelüm, senüñ oğluñ bizüm sözümüz almaz, bizüm sözümüzle bunda gelmez, dediler.

[13] Böyle degeç hanum, ol *kırk* namerdlerüñ yigirmisi dahı çıkageldi [12a: 1] ve bir kov anlar dahı getürdüler, *ayıtdılar:*[6] Kalkubanı Dirse Han senüñ [2] oğluñ yerinden örü durdu. Gögsü güzel kaba dağa ava [3] çıktı. Sen variken av avladı, kuş kuşladı. Anasınuñ [4] yanına alup geldi. Al şarabuñ itisinden aldı içdi. [5] Anasıyıla sohbet eyledi, atasına kasd eyledi, *el uzatdı.* Senüñ [6] oğluñ kür kopdu, ercel kopdu. Arkuru yatan ala [7] dağdan haber geçe, hanlar hanı Bayındur *Hana* haber vara, Dirse [8] Hanuñ oğlu böyle bid'at eylemiş deyeler, seni çağırdalar; [9] Bayındur Hanuñ katında saña *katı* kazab ola. Böyle oğul *senüñ* neñe [10]

---

[1] Dresden yazmasında "çıkdı" şeklinde.

[2] Dresden yazmasında "eylediler" şeklinde.

[3] Dresden yazmasında "kovlayalum" şeklinde.

[4] Dresden yazmasında " bir yaña oldu" şeklinde.

[5] Dresden yazmasında " oğlu böyle bid'at işlemiş diyeler" şeklinde.

[6] Dresden yazmasında "aydur" şeklinde.

gerek, öldürseñe, dediler.

Dirse Ḫan aydur: Varuñ getürüñ, [11] öldüreyim, böyle oğul maña gerekmez, dedi.

Dirse Ḫanuñ [12] nökerleri aydur: Biz senüñ oğluñu nice getürelüm. Senüñ [13] oğluñ bizüm sözümüz almaz, bizüm sözümüzile gelmez. Kalkubanı *sen* yerüñden [12b: 1] örü durgıl, yigitlerüñ oḫşagıl, boyuña algıl, oğluña uğragıl, [2] yanuña alup ava çıkgıl, kuş uçurup av avlayup oğluñu *gafille* [3] oḫlayup öldüre görgil. Eger böyle öldürmeziseñ bir dürlü [4] daḫı öldüremezsin, bellü bilgil, dediler.

Soylama:

Salkum salkum [5] tañ yelleri esdügünde
Sakallu bozaç turgay sayradukda
[6] Bidevi atlar ıssın görüp okradukda
Sakalı uzun [7] Tat eri bañladukda
Aklu karalụ seçilen çağda
Kalın [8] Oğuzuñ gelini kızı bezenen çağda
Gögsü güẑel kaba dağlara [9] gün degende
Beg yigitler, cılasınlar birbirine koyulan çağda

[10] Alar sabah. Dirse Ḫan yerinden örü durdu. Oğlancuğun[*u*] [11] yanına alup kırk yigidin boyuna saldı, ava çıkdı. Av [12] avladılar, kuş kuşladılar.

Ol kırk namerdüñ birkaçı oğlanuñ [13] yanına *gelüp ayıtdılar*:[1] Babañ dedi *ki* geyikleri kovsun getürsün, [13a: 1] benüm öñümde depelesün. Oğlumuñ at segirdişin, kılıç [2] *çalışın*,[2] ok atışın göreyim. Sevineyim, kıvanayım, [3] güveneyim dedi, dediḻer.

Oğlandur, ne bilsün, *bunlaruñ sözünü gerçek sandı.* Geyigi [4] kovandı, *babası öñüne getürürdü*,[3] babasınuñ öñünde siñirlerdi. [5] Babam at segirdişüme baksun kıvansun, oḫ atışuma baksun [6] güvensün, kılıç çalışuma baksun, sevinsün, *deridi*.

Ol kırk [7] *namerdüñ*[4] *birkaçı Dirse Ḫana aydur*: Dirse Ḫan görürmüsün oğlanı? Yazıda [8] yabanda geyigi kovar, senüñ öñüne getürür. *Gafil olma,* geyige *atar*

---

1 Dresden yazmasında "geldü aydur" şeklinde.
2 Dresden yazmasında "salışınr" şeklinde.
3 Dresden yazmasında "getürdi" şeklinde.
4 Dresden yazmasında "namerdler" şeklinde.

gibi olur, daḫı[1] [9] okıla seni urur öldürür. Oğluñ seni öldürmedin sen [10] oğluñu öldüri gör gele, dediler.

Oğlan geyigi kovariken [11] babasınuñ öñünden gelüp *geçeridi.*[2] Dirse Ḫan [12] *kurt*[3] siñirli katı yayın eline aldı; özengüye kalkup [13] katı çekdi, uzatdı; oğlanı iki talusunuñ arasında [13b: 1] urup çıkdı, yıkdı. Oḫ dokundu, alca kanı şorladı, [2] koynu doldu, bidevi atınuñ boynun kucakladı, yere düşdü.

[3] Dirse Ḫan istedi kim oğlancuğunuñ üstüne *güvleyüp*[4] [4] düşeyidi. Ol kırk namerd komadı. Atınuñ cılavısın [5] döndürdü, ordusuna gelür oldu.

Dirse Ḫanuñ [6] ḫatunu, oğlancuğumuñ ilk avıdur deyü atdan aygır, [7] deveden buğra, koyundan koç kırdurdu. Kanlu Oğuz beglerin [8] toylayayım, dedi. Yumurlanup yerinden örü durdu. Kırk ince [9] kızı boyuna aldı. Dirse Ḫana karşu vardı. Kapak [10] kaldurdu, Dirse Ḫanuñ yüzüne bakdı. Sağılan soluna [11] göz gezdürdü, oğlancuğunu görmedi. Kara bağrı sarsıldı; [12] düm yüregi oynadı, kara kuyma gözleri kan yaş doldu. [13] Çağırup Dirse Ḫana soylar, görelüm ḫanum ne soylar, **aydur**:

Berü [14a: 1] gelgil
Başum baḫtı, evüm taḫtı
Ḫan babamuñ güyegüsü
[2] Kadın anamuñ sevgüsü
Atam anam verdügü
Göz açuban [3] gördügüm
Göñül verüp sevdügüm
A Dirse Ḫan
Kalkubanı *oğul ile* [4] yerüñden örü durduñ
Yelisi kara kazılık atuñ batun [5] bindüñ
Gögsü güzel kaba dağa ava çıkduñ
İki varduñ [6] bir *geldüñ,*[5] yavrum kanı?
Karañu dünde bulduğum oğul [7] kanı?
Çıksun benüm görür gözüm, a Dirse Ḫan yaman segrür

---

1 Dresden yazmasında "atariken" şeklinde
2 Dresden yazmasında "gideridi" şeklinde.
3 Dresden yazmasında "korkut" şeklinde.
4 Dresden yazmasında "gürleyüp" şeklinde.
5 Dresden yazmasında "gelürsün" şeklinde.

[8] Kesilsün oğlan emen süd damarum yaman sızlar
[9] Saru yılan sokmadın ağca tenüm kalkup şişer
Yalıñuzca [10] oğul görünmez, bağrum yanar
Kuru kuru çaylara sucu saldum
[11] Kara tonlu dervişlere nezirler verdüm
Ac görsem doyurdum, [12] yalıncak görsem donatdum
Depe gibi et yığdum, göl gibi [13] kımız sağırdum
Dilek ile *Tañrıdan* bir oğul gücile buldum
Yalıñuz [14b: 1] oğul ḫaberin a Dirse Ḫan degil maña
Karşu yatan ala dağdan [2] bir oğul uçurduñısa degil maña
Kamın akan yügrük [3] sudan bir oğul akıtduñısa degil maña
Aslanıla kaplana [4] bir oğul yedürdüñise degil maña
Kara donlu, azgun dinlü [5] kâfirlere bir oğul aldurduñısa degil maña
Ḫan babamuñ [6] katına ben varayım
Ağır ḫazine, bol leşker alayın
Azgun [7] dinlü kâfire ben varayım
Yaralanup kazılık atumdan inmeyince
[8] Yeñümile alca kanum silmeyince
Kol bud olup yer üstüne [9] düşmeyince
Yalıñuz oğul yollarından dönmeyeyim
Yalıñuz oğul [10] ḫaberin a Dirse Ḫan degil maña
Kara başum kurban olsun [11] bugün saña

dedi, zârılık eyledi, ağladı.

Böyle degeç [12] Dirse Ḫan ḫatununa cevap vermedi. *Dirse Ḫanuñ* ol kırk namerd *yigidi ḫatuna* [13] karşu *geldiler, ayıtdılar:*[1] Oğluñ sağdur, esendür, avdadur. [15a: 1] Bugün yarın kanda ise gelür, korkma kayırma. Beg sarḫoşdur, *anuñ içün* [2] cevap veremez, dediler.

Dirse Ḫanuñ ḫatunu kayıtdı, gerü [3] döndü, *eve geldi.* Katlanımadı, *kalkup* kırk ince kızı boyuna aldı; bidevi ata binüp [4] oğlancuğun isteyü gitdi. *Kırk ince kızıla* kışda yazda karı buzu [5] *erimeyen*[2] Kazılık dağına geldi çıkdı. Alçakdan yüce yerlere [6] çapup çıkdı. Baksa görse bir derenüñ içine karga kuzgun [7] çıkar, konar kalkar. Bidevi atın ökçeledi, ol tarafa [8] yürüdü.

Dresden yazmasında “ karşu geldü, aydur” şeklinde.
Dresden yazmasında “erinmeyen” şeklinde.

Meger Sultanum, oğlan ol arada *atdan* yıkılmışıdı. [9] Karga kuzgun kan görüp oğlanuñ üstüne konmak isteridi. [10] Oğlanuñ iki kelbcügezi varıdı. Kargayı kuzgunu kovarıdı, [11] kondurmazıdı. Oğlan anda yıkıldukda *yeşil donlu*, boz atlu Hızır-*İlyas* oğlana *büznillah* [12] hazır oldu; üç katla yarasın[ı] eliyile sığadı. Saña bu yaradan, [13] korḫma oğlan, ölüm yokdur; dağ çiçegi anañ südüyile senüñ [15b: 1] yarañа melhemdür, dedi, gayib oldu.

İttifak oğlanuñ anası [2] oğlanuñ üstüne çapup çıkageldi. Baksa görse, oğlancuğu [3] alca kana bulaşmış yatur. Çağıruban oğlancuğuna soylar, [4] görelüm ḫanum ne soylar, aydur:

Kara kuyma gözlerüñ uyḫu almış açgıl aḫı
[5] On iki ince süñücügüñ özün almış bağşur aḫı
Tañrı veren [6] tatlu canuñ seyranda imiş indi aḫı
Öz *gövdeñde*[1] canuñ [7] varısa oğul ver ḫaber maña
Kara başum kurban olsun oğul saña

dedi.

Ḫatun gine soylamış burada:

[8] *Akar senüñ sularuñ Kazılık dağı*[2],
Akar *iken*[3] akmaz olsun
Biter [9] senüñ otlaruñ Kazılık dağı
Biter iken bitmez olsun
Kaçar senüñ [10] geyiklerüñ Kazılık dağı
Kaçar iken kaçmaz olsun, taşa dönsün
[11] Ne bileyin oğul *saña*
Arslandanmı oldu, yoḫsa kaplandanmı oldu
[12] Ne bileyin oğul
Bu kazalar saña nereden geldi.
Ol gövdeñde canuñ [13] varısa oğul ḫaber maña
Kara başum kurban olsun oğul saña
Ağız [16a: 1] dilden birkaç kelime ḫaber maña

dedi.

Böyle degeç oğlanuñ kulağına [2] ses dokundu; başın kaldurdu, yalabıdak gö-

---

Dresden yazmasında "gözüñde" şeklinde.
Dresden yazmasında "Kazılık dağı · akar senüñ sularuñ" şeklinde.
Dresden yazmasında "gibi" şeklinde.

zün açdı, [3] anasınuñ yüzüne bakdı. *Dahı* soylamış, görelüm hanum ne soylamış, [4] aydur:

Berü gelgil
Ak südün emdügüm kadınum ana[*m*]
Ağ bürçeklü, izzetlü [5] canum ana[*m*]
Akarlıda **sularına** kargımagıl
Kazılık dağınuñ suyunuñ günahı [6] yokdur
Biterlide otlarına kargımagıl
Kazılık dağınuñ **otlarınuñ** suçu [7] yokdur
Kaçar geyiklerine kargımagıl
Kazılık dağınuñ *geyiklerinüñ* günahı yokdur
[8] Aslanıla kaplanına kargımagıl
Kazılık dağınuñ suçu yokdur
[9] Kargarısañ babama karga
Bu suç, bu günah babamdandur

dedi.

[10] Oğlan yine aydur: *Canum* ana ağlamagıl, maña bu yaradan ölüm yokdur. Korhmagıl, [11] boz atlu Hızır-*İlyas* maña geldi, üç kerre yaramı sığadı; bu yaradan [12] saña ölüm yokdur, dağ çiçegi anañ südü *senüñ yarana*[1] merhemdür, [13] dedi.

Böyle degeç kırk ince kız yayıldılar, dağ çiçegi devşürdüler. [16b: 1] Oğlanuñ anası *dahı* emcegin bir sıkdı, südü gelmedi; iki sıkdı, [2] südü gelmedi; üçüncüde kendüye zarb eyledi, kanı doldu, *güc edüp* [3] sıkdı, südile kan karışık geldi. Dağ çiçegiyile südü [4] oğlanuñ yarasına urdular; *bağladılar*, oğlanı ata bindürdüler, alubanı [5] ordusuna gitdiler. Oğlanı hekimlere ısmarlayup Dirse Handan [6] sakladılar.

At ayağı külüg, ozan dili çevük olur. Hanum [7] oğlanuñ kırk günde yarası oñuldu, *tamam eyi oldu*, sapasağ oldu. [8] Oğlan ata biner, kılıç kuşanır oldu. Av avlar, kuş kuşlar [9] oldu.

Dirse Hanuñ haberi yok, oğlancuğun[*u*] öldü [10] bilür.

Ol kırk namerdler bunu duydular, *bir araya gelüp danışık etdiler, ayıtdılar, Dirse Han oğlancuğunu öldü bilüridi, şimdi kaziye böyle oldu,* ne eyleyelüm deyü danışdılar: [11] Dirse Han eger oğlancuğun görürise arturmaz, bizi hep kırar, [12] de-

---

Dresden yazmasında "saña" şeklinde.

diler. Gelüñ Dirse Ḫanı tutalum, ağ ellerin ardına bağlayalum, [13] kıl sicim ağ boynuna takalum, alubanı kâfir ellerine yönelelüm deyü[*p*] [17a: 1] Dirse Ḫan[*ı*] *mest bulup* tutdular, ağ ellerin ardına bağladılar, kıl sicim **ağ** boynuna [2] takdılar, ağ etinden kan çıkınca dögdüler. Dirse Ḫan yayan, [3] bunlar atlu yürüdüler, alubanı *döge döge* kalın kâfir ellerine yöneldiler.

Dirse [4] Ḫan tutsak oldu gider. Dirse Ḫanuñ tutsak olduğundan [5] Oğuz beglerinüñ ḫaberi yok.

Meger Sultanum, Dirse Ḫanuñ ḫatunu [6] bunu duymuş, oğlancuğuna karşu varup soylamış, görelüm [7] ḫanum ne soylamış, aydur:

Görürmüsün ay oğul neler oldu?
[8] Sarp kayalar oynanmadı[*n*] yer obruldu;
Elde yağı yoğiken senüñ [9] babañuñ üstüne yağı geldi.
Ol kırk namerd babañuñ yoldaşları [10] babañı tutdular;
Ağ ellerin ardına bağladılar;
Kıl sicim ağ boynına [11] takdılar;
Kendüler atlu, babañı yayak yürütdüler;
Alubanı kalın kâfir [12] ellerine yöneldiler;
Ḫanum oğul, kalkubanı yerüñden örü durgıl;
[13] Kırk yigidüñ boyuña algıl;
Babañı ol kırk namerdden kurtargıl:
[17b: 1] Yürü oğul, babañ saña kıydıyısa sen babaña kıymagıl,

dedi.

[2] Oğlan anasınuñ sözün sımadı; *kabul edüp kalkubanı* Boğaç Beg yerinden örü [3] durdu; kara polat öz kılıcın beline kuşandı; ağ tozluca [4] katı yayını eline aldı; altun *cıdasını koluna*[1] aldı. Bidevi [5] atını tutdurdu, batun bindi. Kırk yigidin boyuna aldı; [6] babasınuñ ardınca yortup gitdi; *ol namerdlerüñ ardından yetdi; anlar görünür yere varıcak kırk yigidin pusuya kodu*; ol namerdler daḫı bir yerde [7] konmışlarıdı; al şarabuñ itisinden içerleridi. Boğaç Ḫan [8] çapup yetdi.

Ol kırk namerd daḫı *Boğaç Ḫanı*[2] gördüler, *bilmediler*, ayıtdılar: [9] Gelüñ varalum, şol yigidi *daḫı tutalum*[3] getürelüm, ikisini bir yerde [10] kâfire yetürelüm, *öldürelüm*, dediler.

[1] Dresden yazmasında "altun cıdasın eline" şeklinde.
[2] Dresden yazmasında "bunu" şeklinde.
[3] Dresden yazmasında "yigidi tutup getürelüm" şeklinde.

Dirse Ḫan *bunu işitdi*, ayḍur: Kırk yoldaşum [11] aman, Tañrınuñ birligine yokdur güman. Menüm elümü şeşüñ; kolça [12] kopuzum elüme verüñ, ol yigidi *ben* döndüreyim; gerek beni *soñra* [13] öldürüñ, gerek dirgürüñ, koyuverüñ, dedi.

Dirse Ḫanuñ elini şeşdiler, [18a: 1] kolça kopuzun*[u]* eline verdiler. Dirse Ḫan oğlancuğu idügün [2] bilmedi. Karşu *gelüp soylamış,*[1] görelüm ḫanum ne *soylamış; Dirse Ḫan* aydur:

[3] Boynu uzun bidevi atlar giderise menüm gider

Senüñde [4] içinde binidüñ varısa *güzel* yigit degil maña

Savaşmadın ur-[5]-uşmadın alıvereyim döngil gerü

Ağayıldan tümen koyun giderise [6] menüm gider

Senüñde içinde şişlüg*[üñ]* varısa degil maña

[7] Savaşmadın uruşmadın alıvereyim döngil gerü

Kaytabandan [8] kızıl deve giderise menüm gider

Senüñde içinde yükletüñ [9] varısa degil maña

Savaşmadın uruşmadın alıvereyim [10] döngil gerü

Altun başlu ban evler giderise benüm gider

[11] Senüñde içinde odañ varısa yigit degil maña

Savaşmadın [12] uruşmadın alıvereyim döngil gerü

Ağ yüzlü, ala gözlü [13] gelinler giderise benüm gider

Senüñde içinde nışanluñ varısa [18b: 1] yigit degil maña

Savaşmadın uruşmadın alıvereyim döngil [2] gerü

Ağ sakallu kocalar giderise menüm gider

Senüñde içinde [3] ağ sakallu babañ varısa, yigit degil maña

Savaşmadın uruşmadın [4] kurtarayım döngil gerü

Menüm içün geldüñise *güzel yigit* oğlancuğum öldürmüşem

[5] Yigit *baña yazuk degil*[2] döngil gerü

dedi.

Oğlu[3] *Boğaç Ḫan daḫı* burada [6] babasına soylamış, görelüm ḫanum ne soylâmış, **aydur**:

Boynu uzun [7] bidevi atlar giderise senüñ gider

Dresden yazmasında "karşu geldi, soylar" ve sonraki "soylamış" da "soylar" şeklinde.

Dresden yazmasında "saña yazuğu yok" şeklinde.

Dresden yazmasında "oğlan" şeklinde.

Menümde içinde binidüm var
[8] Komağum yok kırk namerde
Kaytabanda kızıl deve *giderise* senüñ gider
[9] Menümde içinde yükletüm var
Komağum yok kırk namerde
Ağayılda [10] tümen koyun *giderise* senüñ gider
Menümde içinde şişlügüm var
Komağum yok [11] kırk namerde
Ağ yüzlü, ala gözlü gelin senüñ giderise
Menüm dah̬ı [12] içinde nışanlum var
Komağum yok kırk namerde
Altun başlu [13] ban evler senüñ giderise
Menümde içinde odam var
Komağum yok [19a: 1] kırk namerde
Ağ sakallu kocalar senüñ giderise
Menüm *de*[1] [2] içinde bir aklı şaşmış
Biligi yitmiş *bir* koca babam var[*dur*]
[3] Komağum yok kırk namerde

dedi.

Dah̬ı kırk yigidine dülbend saldı, [4] el eyledi. Kırk yigit bidevi atın oynatdı, *Boğaç H̬anuñ* [5] *üstüne*[2] yığnak oldu. Oğlan kırk yigidin boyuna aldı, [6] at depdi; ceng ve savaş etdi. Kiminüñ boynun urdu, [7] kimini tutsak eyledi. Babasını kurtardı. Kayıtdı gerü [8] döndü. Dirse H̬an burada oğlancuğu sağ idügün [9] yine bildi.

Baba ile oğul birbirin kocuşup ağlaşdılar, ahvallerin birbiriyile söyleşdiler, andan obalarına kayıtdılar, h̬an kızı karşu gelüp Dirse H̬anıla oğlunu bir arada gördü, Hak Taâlâya şükür kıldı, kurbanlar eyledi, açlar doyurdu, sadakalar verdi, oğlunu bağrına basup gözlerin öpdü.

H̬anlar h̬anı *H̬an Bayındur* oğlana beglik verdi, tah̬t verdi.

[10] Dedem Korkut boy boyladı, soy soyladı. Bu Oğuz-[11]-nameyi düzdü koşdu, böyle dedi:

Dresden yazmasında "dah̬ı" şeklinde.
Dresden yazmasında "oğlanuñ üzerine" şeklinde.

Anlar daẖı bu dünyaya [12] geldi geçdi;
Kervan gibi kondu göçdü.
Anları daẖı [13] ecel aldı, yer gizledi.
Fani dünya *kime* kaldı.
Gelimlü gidimlü dünya, soñ ucu ölümlü dünya.
Kara ölüm geldügünde [19b: 1] geçit versün;
Ağ imandan ayırmasun.
Sağlığıla sağ için devletüñ Hak artursun.
[2] Ol ögdügüm yüce Tañrı dost olubanı meded ersün.

[3] Yom vereyin ẖanum:

Yerlü kara dağlaruñ yıkılmasun.
Gölgelice [4] kaba ağacuñ kesilmesün.
Kamın akan görklü suyuñ kurumasun.
[5] Kanadlaruñ ucları kırılmasun.
Çapariken ağ boz atuñ büdermesün.
[6] Çalışında kara polat öz kılıcuñ kedilmesün.
Dürtüşüriken [7] ala gönderüñ ufanmasun.
Ağ bürçeklü anañ yeri behişt [8] olsun.
Ağ sakallu babañ yeri uçmağ olsun.
Hak [9] yanduran çırağuñ yana dursun.
Kadir Tañrı seni namerde [10] muhtaç eylemesün,
Ḫanum hey!

SALUR KAZANUÑ EVİ YAĞMALANDUĞU

[19b: 11] BOYUNU BEYAN EDER

Bir gün Ulaş oğlu, *ol erenlerüñ arslanı*, tülü kuşuñ [12] yavrısı, beze miskin umudu, Amıt suyunuñ aslanı, [13] Karacuğuñ kaplanı, koñur atuñ iyesi, Ḫan Uruzuñ [20a: 1] ağası, Bayındur Ḫanuñ güyegüsü, kalın Oğuzuñ devleti, kalmış [2] yigit arḫası Salur *Ḫan* Kazan yerinden durmışıdı. Doksan [3] başlu ban evlerin kara yerüñ üzerine dikdürmişidi. Doksan [4] yerde ala kalı ipek döşe[*n*]mişidi. Seksen yerde badyalar [5] kurulmışıdı. Altun ayak sürahiler dizilmişidi. Dokuz kara [6] gözlü, ḫob *suretlü*,[1] saçı ardına örülü, göğsü kızıl dügmeli, [7] elleri bileginden kınalı, barmakları nigârlı mahbub kâfir kızları [8] kalın Oğuz beglerine sağrak sürüp içerleridi.

İçüp içüp [9] Ulaş oğlu Salur Kazanuñ alnına şarabuñ itisi çıkdı. [10] Kaba dizi üzerine çökdü, ayıtdı: Ünüm añlañ begler, sözüm [11] diñleñ begler; yata yata yanumuz ağrıdı, dura dura belümüz kurudu. [12] Yürüyelüm a begler, av avlayalum, kuş kuşlayalum, sığın geyik yıkalum, [13] kayıdalum otağumuza düşelüm, yeyelüm içelüm, ḫoş geçelüm, *dedi*.

Kıyan Selcük [20b: 1] oğlu Deli Dundar aydur: Belî Ḫan Kazan, maslahatdur.

Kara Güne [2] oğlu Kara Budağ aydur: Ağam Kazan, maslahatdur.

Anlar eyle degeç [3] at ağızlu Aruz Koca iki dizinüñ üstüne çökdü, [4] aydur: Ağam Kazan, *maslahatdur, dedi, amma* sası dinlü Gürcistan ağzında oturursun, [5] orduñ üstüne kimi korsun, *dedi*.

Kazan aydur: Üç yüz yigidilen [6] oğlum Uruz menüm evüm üstüne dursun, dedi. *Hemen* koñur atın [7] çekdürdü, *Kazan* batun bindi; *yanınca kalın Oğuz begleri bindi*.

Tepel kaşga aygırına Dundar bindi.

[8] Gök bidevisin tartdurdu, Kazan Begüñ karındaşı Kara Güne [9] bindi.

Ağ bidevisin çekdürdü, Bayındur Ḫanuñ yağısın [10] basan Şir Şemseddin bindi.

Barasaruñ Bayburd hisarından [11] parlayup **uçan** Beyrek boz aygırına bindi.

Koñur atlu Kazana keşiş deyen [12] Beg Yegenek doru aygırına bindi.

Saya varsam dükense olmaz, [13] kalın Oğuz begleri bindi. Ala-Dağa ala leşker

---

[1] Dresden yazmasında "yüzlü" şeklinde.

ile Kazan ava çıkdı.

Bu yaña [21a: 1] kâfirüñ casusu *casuslayup*[1] vardı kâfirler azgunu [2] Şökli Melike ẖaber verdi. Yedi biñ kaftanınuñ ardı yırtıẖlu, [3] yanmından kara saçlu, sası dinlü, din duşmanı alaca atlu *karaca* [4] kâfir bindi, yılgadı. Dün buçuğunda Kazan Begüñ ordusu[*nuñ*][2] *üstüne* [5] geldi. Altun ban evlerin kâfirler çapdılar. Kara beñzer kızı [6] gelini çığrışdurdular. Tavla tavla şahbaz atların[*a*] *kâfir bindi*; katar [7] katar kızıl develerini *kâfir yetdi*; ağır ẖazinesini bol akçasını *kâfir* [8] *yağmaladı.*[3] Kırk ince bellü kızıla boyu uzun Burla Ḫatun [9] yesir gitdi. Kazan Begüñ karıcık olmuş anası kara deve [10] boynunda asılu gitdi. Ḫan Kazanuñ oğlu Uruz Beg [11] *kırk*[4] yigidilen eli bağlu, boynu bağlu *esir* gitdi. Eylik Koca [12] oglu Saru Kulmaş Kazan Begüñ evi üzerine şehid [13] oldu.

Kazanuñ bu işlerden ẖaberi yok.

Kâfir *tekür* aydur: Begler, [21b: 1] *Kazana*[5] *acab iş oldu, malını, menalini, evini, oğlunu, kızını, örme saçlu karıcık anasını biz almışuz*, tavla tavla şahbaz atlarını binmişüz, altun akçasını [2] yağmalamışuz, kırk yigidilen oğlu Uruzu tutsak etmişüz, [3] katar katar develerini yetmişüz, kırk ince bellü kızılan Kazanuñ [4] helalini tutmuşuz, bu hayıfları biz Kazana etmişüz, dedi.

Kâfirüñ [5] biri aydur: Kazan Begde bir hayfumuz *daẖı* kaldı.

Şökli Melik aydur: *Nedür* [6] mere aznavur, ne hayfumuz kaldı?

Kâfir aydur: Kazanuñ Kapular Dervendi *ağzında* [7] on biñ koyunu vardur, şol koyunları daẖı *alsak* getürsek Kazana [8] ulu hayf ederidük, dedi.

Şökli Melik aydur: Altı yüz [9] kâfir varsun, *ol* koyunu *sürsün* getürsün, dedi.

Altı yüz kâfir *seçilüp* atlandı, [10] koyunuñ üzerine ılgar vardı.

Gece yaturiken Karacuk Çoban [11] kara kaygulu vakıa gördü; vakıasından sarmurdu, *beliñleyü* örü durdu. [12] Kıyan Gücü, Demür Gücü, bu iki kardaşı[*nı*] yanına aldı; ağıluñ [13] kapusunu berkitdi, üç yerde depe gibi taş yığdı, ala [22a: 1] kollu sapanın eline aldı. Nagâhandan Karacuk Çobanuñ [2] üzerine altı yüz kâfir *koyulugeldi.*[6] Kâfir aydur:

Karañu aẖşam [3] olanda kaygulu çoban

Dresden yazmasında "casusladı" şeklinde.

Dresden yazmasında "ordusuna" şeklinde.

Dresden yazmasında ...atlarını bindiler... yetdiler yağmaladılar" şeklinde.

Dresden yazmasında "üç yüz" şeklinde.

Dresden yazmasında "Kazanuñ" şeklinde.

6 Dresden yazmasında "koyuldı" şeklinde.

Kanla yağmur yağanda çakmaklu çoban
[4] Südü peyniri bol kaymaklu çoban
Kazan Begüñ dünlügü [5] altun ban evlerini biz yıkmışuz;
Tavla tavla şahbaz atlarını [6] biz binmişüz;
Katar katar kızıl *develerin*[1] biz yetmişüz;
Kancık [7] anasını biz getürmişüz;
Ağır ḫazine bol akçasını biz yağmalamışuz;
[8] Kara[2] beñzer kızı gelini biz yesir etmişüz;
Kırk yigidilen Kazanuñ *göñlü yemişi Uruz* [9] oğlunu biz *esir etmişüz;*[3]
Kırk ince bellü kızıla Kazanuñ helalini, *boyu uzun Burla Ḫatunu* [10] biz getürmişüz.
Bire çoban ırağından yakınından berü gelgil;
Baş [11] indürüp bağır basgıl;
Biz kâfire selam vergil, *seni* öldürmeyelüm.
[12] Şökli Melike seni iletelüm, saña beglik alıverelüm,

dediler.

Çoban aydur: [13]

Herze merze[4] söyleme mere itüm kâfir
İtümile bir yalakda yundum içen [22b: 1] azgun kâfir
Altuñdagı alaca atuñ ne ögersin
Ala başlu [2] *erkeçimce*[5] gelmez maña
Başuñdagı tuğulgañı ne ögersin *itüm*[6] kâfir
Başumdagı [3] börkümce gelmez maña
Altmış tutam gönderüñü ne ögersin *melun*[7] kâfir
[4] Kızılcık degenegümce gelmez maña
Kılucuñu ne ögersin mere kâfir
Egri [5] başlı çevgenümce gelmez maña

Dresden yazmasında "devesini" şeklinde.
Dresden yazmasında "kaza" şeklinde.
...den yazmasında "getürmişüz" şeklinde
...den yazmasında "ilakırdı" şeklinde.
Dresden yazmasında "keçimçe" şeklinde.
Dresden yazmasında "mere" şeklinde.
Dresden yazmasında "murdar" şeklinde.

Bilügüñde doksan okuñ ne ögersin [6] mere kâfir
Ala kollu sapanumca gelmez maña
Irağıñdan yakınıñdan berü [7] gelgil;
Yigitlerüñ zarbını görgil; andan ötgil,

dedi.

Hemen kâfirler bunu işitdiler, bitekellüf [8] at depdiler, oẖ sepdiler.

Erenler evreni Karacuk [9] Çoban sapanınuñ ayasına taş kodu, atdı. Birin atanda *kâfiriñ* [10] ikisin üçün yıkdı; ikisini atanda üçün dördün yıkdı. [11] Kâfirlerüñ gözüne korẖu düşdü. Karacuk Çoban kâfirüñ [12] üç yüzünü sapan taşıyıla yere bırakdı. İki kardaşı *anda* [13] oẖa düşdü şehid oldu. *Karacuk* Çobanuñ taşı dükendi. [23a: 1] Koyun demez, keçi demez sapanınuñ ayasına kor atar, kâfiri *dördün beşin* yıkar *oldu.*

[2] Kâfirüñ gözü korkdu, dünya âlem kâfirüñ başına karañu oldu. [3] *Ayıtdılar:*[1] Yanmasun yarçımasun bu çoban bizüm hepümüz kırar olamı, [4] dediler. Daẖı durmayup kaçdılar.

Karacuk çoban şehid olan kardaşların[ı] [5] hakına kodu. Kâfirler leşinden bir büyük depe yığdı; *kendi daẖı bir iki yerde yara yemişidi*; çakmak [6] çakup od yakdı, daẖı kepeneginden kurumsu edüp yarasına [7] basdı. Yoluñ kıyısın alup oturdu, ağladı, sıkladı; [8] aydur: Salur Kazan, Beg Kazan, ölümüsün, dirimisin, bu işlerden [9] ẖaberüñ yokmudur, dedi.

Meger ẖanum, *bu tarafda* ol gece kalın Oğuzuñ [10] devleti, Bayındur Ḫanuñ güyegüsü, Ulaş oğlu Salur Kazan *Beg gece yaturiken* [11] kara kaygulu vakıa gördü, sarmurdu, örü durdu, aydur: *Begler, kara kura düş gördüm*, [12] bilürmüsün karındaşum Kara Güne, düşümde ne göründü? Kara kaygulu [13] vakıa gördüm. Yumruğumda talbınan şahın benüm kuşumu alur gördüm, [23b: 1] gökden ıldırım ağ ban evüm üzerine şakır gördüm, düm kara [2] pusarık ordumuñ üzerine dökülü[r] gördüm, kuduz kurtlar [3] evümü dalar gördüm, kara deve eñsemden karvar gördüm, kargu gibi [4] kara saçum uzanur gördüm, uzanuban gözümü örter gördüm, [5] bilegümden on barmağumu kanda gördüm, nice kim bu düşü gördüm, *ayruk uyumadum*, [6] şundan berü aklum usum derebilmen. Ḫanum kardaş, menüm bu düşümü [7] yorgıl maña, dedi, *kardaşına.*

Kara Güne aydur: *Kardaş*, kara bulut dedügüñ senüñ [8] devletüñdür; kar ile yağmur dedügüñ leşkerüñdür; saç [9] kaygudur; kan *kadadur*,[2] kalanısın yorabil-

Dresden yazmasında "aydur" şeklinde.

Dresden yazmasında "karadur" şeklinde.

men, Allah *ḫayra* yorsun, [10] dedi.

Böyle degeç Kazan aydur: Menüm avumu bozma *kardaş*, leşkerümü dağıtma *kardaş*. [11] Ben bugün koñur ata kakıram; üç günlük yolu bir günde aluram; [12] öyle olmadın *ben* yurdum[*uñ*] üstüne varuram. Eger sağdur esen-[13]-dür, aḫşam olmadın gine ben saña gelürem. Ordum sağ esen [24a: 1] degül ise başuñuza çare edüñ, men daḫı gitdüm, dedi. [2] Koñur atın mahmuzladı, Kazan Beg yola[1] gitdi.

[3] Gele gele *Kazan* yurdunuñ üzerine geldi, gördü kim uçarda kuzgun *kalmış*, [4] tazı dolaşmış yurtda kalmuş. Kazan Beg burada yurdu-ilen [5] ḫaberleşmiş, görelüm ḫanum ne ḫaberleşmiş. Kazan aydur:

Kavum *kabile benüm* [6] *kama* yurdum[2]
Kulan ile sığın geyige koñşu yurdum
Alaca atlu kâfirden sapa yurdum
Seni yağı [7] nereden danmış güzel yurdum
Ağ ban evüm dikilende yurdu [8] kalmış
Kancık anam oturanda yeri kalmış
Oğlum Uruz oḫ [9] atanda puta kalmış
Oğuz begleri at çapanda meydan kalmış
[10] Kara mudbak dikilende ocak kalmış

Bu halleri gördügünde [11] Kazanuñ kara kuyma gözleri kan yaş doldu; kan damarları [12] kaynadı; kara bağrı sarsıldı; **düm** *yüregi oynadı*. Koñur atını ökçeledi, [13] kâfir geçdügü yola düşdü gitdi. Kazanuñ öñüne bir su [24b: 1] geldi.

Kazan aydur: Su Hak dizarın görmüşdür, ben bu suyıla [2] ḫaberleşeyim dedi. Görelüm ḫanum nice ḫaberleşdi, Kazan aydur:

[3] Çağnam çağnam kayalardan çıkan su
Büyük büyük ağaç gemileri oynadan [4] su
Hasan ile Hüseyinüñ hasreti su
Bağ ve bostanuñ zineti [5] su
Ayşe ile Fatmanuñ nigâhı su
Şahbaz atlar içdügü [6] su

Dresden yazmasında burada "...Beg mahmuzladı yola gitdi" şeklinde "mahmuzladı" sözcüğü tekrarlanıyor.

Dresden yazmasının bu cümlesi yazım hataları barındırmakta ve "kavum kamla menüm koma yurdum" şeklinde.

Kızıl develer gelüp geçdügü su
Ağ koyunlar gelüp [7] çevresinde yatduğu su
Ordumuñ ẖaberin bilürmüsün [8] degil maña
Kara başum kurban olsun suyum saña
Yoẖsa karış verürin şimdi saña

dedi.

Su [9] kaçan ẖaber verse gerek, sudan geçdi *gitdi.*

Bu keż *yolda* bir kurda duş [10] oldu. Kurt yüzü mübarekdür, kurdılaṅ bir ẖaberleşeyim, dedi. [11] Görelüm ẖanum ne ẖaberleşdi. Kazan aydur:

Karañu aẖşam [12] olanda günü doğan
Kar ile yağmur yağanda er gibi duran
[13] Karakoç atları **gördügünde** kişneşdüren
Kızıl deve**ler** gördügünde buzlaşduran
[25a: 1] Ağca koyun gördügünde kuyruk çarpup kamçılayan
Erkecüñ semüzün alup kaçan
Arkasını [2] urup berk ağıluñ ardın söken
Karmayugeç semüzün [3] alup tutan
Kanlu kuyruk üzüp çap çap yudan
Avazı [4] kaba köpeklere kavga salan
Çakmakluca çobanları dünile [5] yügürden
Mere sırtı yoluk boz kurt
Ordumuñ ẖaberin bilürmüsün degil maña
Kara başum [6] kurban olsun kurdum saña
Yoksa karış verürin şimdi saña

dedi.

Kurt kaçan ẖaber verse [7] gerek. Kurtdan daẖı geçdi.

Yolda Karacuk[1] Çobanuñ kara köpegi Kazana [8] karşu geldi. Kazan *Beg andan daẖı ẖaber sordu*, kara köpeklem ẖaberleşdi, görelim ẖanum ne [9] ẖaberleşdi, aydur:

Karañu aẖşam olanda vaf vaf üren
[10] Acı ayran dökülende çab çab içen
Gece ẖırsuz gelende gavga eden

---

[1] Dresden yazmasında "Karaca" şeklinde.

Gelen ḫırsuzları [11] korkudan
Korkuduban şamatasıyla ürküden
Ordumuñ ḫaberin [12] bilürmüsün degil baña
Kara başum sağlığında iyilikler. edem [13] köpek, saña
Yoḫsa karış verürem köpek saña

dedi.

Köpek kaçan ḫaber verse gerek.

Köpek Kazan[1] *Begüñ* [25b: 1] atınuñ ayağına çap çap düşer, siñ siñ siñler. Kazan *köpege kakıyup* [2] bir tomar ile köpegi urdu. Köpek *siñleyü* çekildi, geldügü [3] yola gitdi. Kazan *köpegüñ ardına düşdü, giderek* kovalayı *Karacuk*[2] çobanuñ üzerine [4] geldi. *Kazan Karacuk* Çobanı gördügünde ḫaberleşdi; görelüm ḫanum ne [5] ḫaberleşdi; Kazan aydur:

Karañu aḫşam olanda kaygulu çoban
[6] Karıla yağmur yağanda çakmaklu çoban
Ünüm añla sözüm diñle
Alaca atlu karaca gavur ordum yağma etmiş
Bundan geçdimi gördüñmü?
[7] Ağ ban evüm şundan geçmiş, gördüñmü degil maña
Kara başum kurban [8] olsun çoban saña

dedi.

Çoban aydur:

Mere bilisi azmış, devleti düşmüş,
Kara kaygular başına üşmüş,
Ölmişmiyidüñ, yitmişmiyidüñ [9] a Kazan, kanda gezeridüñ?
Ne yerlere gitmişidüñ? Neredeyidüñ, a Kazan?
Alaca atlu karaca kâfir ağ ban evüñ yağmalamış;
Uzun boylu Burla ḫatunu esir etmiş;
Cigerüñ paresi, ömrüñ ḫâsılı Uruz oğluñu esir etmiş;
Dün yok, öteki [10] gün evüñ bundan geçdi;
Karıcık anañ kara deve boynunda [11] asılu geçdi;
Kırk ince bellü kızıla helalüñ
Boyu uzun [12] Burla Ḫatun *kâfir önünce*

Dresden yazmasında "Kazanuñ" şeklinde.
Dresden yazmasında "Kazan köpegi kovalayı, Karaca" şeklinde.

Ağlayu ağlayu[1] şundan geçdi;
Kırk yigidilen *begzadeler içinde*
Görklü, gözüñ aydını oğluñ [13] Uruz
Boynu bağlu, başı açuk, yalın ayak
Kâfirlerüñ yanınca tutsak [26a: 1] gitdi.
Tavla tavla şahbaz atlaruñ[*a*] kâfir binmiş,
Katar katar [2] kızıl develerüñ kâfir binmiş,
Altun akça bol ḫazineñi kâfir [3] almış *gördüm*,

dedi.

Çoban böyle degeç Kazan ah etdi. Aklı başından [4] gitdi. Dünya âlem gözüne karañu oldu. Aydur: Ağzuñ kurusun [5] çoban, dilüñ çürüsün çoban; Kadir senüñ alnuña kada yazsun [6] çoban, dedi.

Kazan Beg böyle degeç çoban aydur: Ne kakırsın [7] baña ağam Kazan. Yoḫsa gögsüñde yokmudur iman? Altı [8] yüz kâfir daḫı menüm üzerüme geldi. İki kardaşum şehid [9] oldu. Üç yüz kâfir öldürdüm, gaza etdüm. Semüz koyun, [10] arık toklu senüñ kapuñdan *koyunuñdan bir koyun vermedüm, kâfire dedi.*[2] Üç yerde [11] yaralandum, kara başum buñaldı, yalıñuz kaldum *yoluñda*, suçum bumudur [12] dedi.

Çoban aydur:

Ağam Kazan koñur atuñ vergil maña
Altmış tutam [13] gönderüñü vergil maña
Ap alaca kalkanuñu vergil maña
[26b: 1] Kara polat öz kılıcıñ[*u*] vergil maña
Sadağuñda seksen okuñ [2] vergil maña
Ağ tozluca katı yayuñ vergil maña
Kâfire men [3] varayın
Yeñiden doğanın öldüreyin
Yeñümile alnum kanın [4] ben sileyin
Ölür isem senüñ uğruña ben öleyim
Allahu Taâlâ [5] korısa
Varayın kâfirden evüñü ben kurtarayın

dedi.

---

1 Dresden yazmasında "ağlayuban" şeklinde.
2 Dresden yazmasında "...senüñ kapuñdan kâfirlere vermedüm" şeklinde.

Çoban böyle degeç, Kazana [6] kahır geldi, aldı yürüyüverdi. Çoban dahı Kazanuñ [7] ardından yetdi. Kazan döndü bakdı, *aydur*: Oğul çoban kanda [8] gidersin dedi.

Çoban aydur: Ağam Kazan, sen evüñ [9] almağa gideriseñ, men dahı *karındaşlarum kanını*[1] almağa giderem, dedi.

[10] Böyle degeç Kazan aydur: Oğul çoban, karnum açdur, hiç nesneñ [11] varmıdur yemege, dedi.

Çoban aydur: Belî ağam Kazan, geceden [12] bir kuzu bişirübdürürüm, *hazır buyuruñ*, gel bu ağaç dibinde inelüm yeyelüm, dedi.

[13] İndiler, çoban dağarcığı çıkardı; *Kazan çoban ile kuzuyu* yediler.

Kazan fikir eyledi, [27a: 1] aydur: Eger *şimdi* çobanıla *kâfire* varacak olursam kalın Oğuz begleri [2] benüm başuma kakınç kaharlar, çoban bile ol**ma**sa Kazan kâfiri alımazıdı, [3] derler, dedi. Kazana gayret geldi, çobanı bir *kaba* ağaca sara [4] sara muhkem bağladı; atlandı, yürüyüverdi.

Çoban çağırup aydur: Ağam Kazan beni neylersin? dedi.

Kazan aydur: Evüm kurtarayın, gelüp seni koyuvereyin, dedi.

Çobana aydur: [5] Mere çoban, karnuñ acıkmamışiken, gözüñ[2] **de** kararmamışiken [6] bu ağacı koparı gör, yohsa seni bunda kurtlar kuşlar [7] yer, dedi.

Karaca Çoban zarb eyledi, kaba ağacı yeriyile [8] yurduyıla kopardı, arkasına aldı, Kazanuñ ardına düşdü.

[9] Kazan bakdı gördü, çoban ağacı arkasına almış [10] gelür. Kazan aydur: Mere çoban bu ağaç ne ağaçdur, *dedi.*

Çoban [11] aydur: Ağam Kazan bu ağaç ol ağaçdur kim, sen kâfiri basarsı *dahı* [12] karnuñ acığur, men saña bu ağacıla yemek bişürürün, dedi.

[13] Kazana bu söz hoş geldi. Atından indi, çobanuñ ellerin [27b: 1] çözdü, alnında bir öpdü; aydur: Allah menüm evümü kurtaracak [2] olursa seni emîr-i ahur eyleyeyin, dedi. İkisi bile yola [3] girdi.

Bu yaña Şökli Melik *kâfir begleri*[3] ile şen şaduman yeyüp [4] içüp otururıdı. Aydur: Begler, bilürmüsüz Kazana nice hayf [5] eylemek gerek? *Kazanuñ avratı* boyu uzun Burla Hatunu getürüp sağrak [6] sürdürmek gerek, dedi.

Ol arada Burla Hatun kırk kızıla oğlu Uruz bir evde hapisidi. Boyu uzun Burla

1 Dresden yazmasında "karındaşum kanın" şeklinde.

2 Dresden yazmasında "gözüñe" şeklinde.

3 Dresden yazmasında "kâfirler" şeklinde.

Ḫatun bu sözleri[1] işitdi. [7] Yüregiyile canına odlar düşdü. Kırk ince bellü kızıñ [8] içine girdi, ögüt verdi, aydur: Kangıñuza *yapışup sorarlarısa*[2] [9] Kazan ḫatunu *senmisin*[3] deyü, kırk yerden avaz veresiz, *çağırasız benin, deyü,* [10] dedi.

Şökli Melikden adam geldi. Kazan Begüñ ḫatunu [11] kangıñuzdur, *deyü sordu.*[4] Kırk **bir** yerden avaz geldi, kangısıdur [12] bilmediler. *Kâfir tekûre*[5] ḫaber verdiler: Birine yapışduk, kırk *bir* yerden [13] avaz geldi, bilmedük kangısıdur dediler.

Melun kâfir aydur: Mere [28a: 1] varuñ, Kazanuñ oğlu Uruzu tartuñ, çengele asuñ, kıyma [2] kıyma ağ etinden çeküñ, kara kavurma bişirüp kırk beg kızına [3] iletüñ, *öñüne koñ.* Her kim yedi, ol degül[*dür*]; her kim yemedi, oldur; aluñ gelüñ, [4] sağrak sürsün, dedi.

Boyu uzun Burla Ḫatun *bunu işitdi,* oğlunuñ [5] yamacına geldi. Çağırup oğluna soylar, görelüm ḫanum ne soylar, [6] aydur:

Oğul, oğul ay oğul,
Begüm oğul, gözüm oğul,
Bilürmüsün neler oldu?
[7] Söyleşdiler fısıl fısıl
Kâfirüñ filin duydum
Dünlügü altun [8] ban evümüñ kabzası oğul
Kara[6] beñzer kızumuñ gelinümüñ [9] çiçegi oğul
Oğul oğul ay oğul
Dokuz ay dar [10] karnumda götürdügüm oğul
On ay deyende dünyaya getürdügüm [11] oğul
Dolaması **altun** beşikde beledügüm oğul
Beşiklere beleyüp ağ südümü emzirdügüm oğul
Hiç bilürmüsün neler olıyorur oğul
Kâfirler *şimdi* ters danışmışlar:
[12] Kazan oğlu Uruzu hapisden çıkaruñ,
Boğazından urganıla [13] asuñ,

Dresden yazmasında "bunu" şeklinde.
Dresden yazmasında "yapışurlarısa" şeklinde.
Dresden yazmasında "kangıñuzdur" şeklinde.
Dresden yazmasında "dedi" şeklinde.
Dresden yazmasında "kâfire" şeklinde.
6 Her iki yazmada da "kaza" şeklinde.

İki talusundan çengele sancuñ,
Kıyma kıyma ağ etinden [28b: 1] çeküñ,
Kara kavurma edüp kırk *bir* beg kızına iletüñ,
Öñüne koñ, her kim yedi [2] ol degül;
Her kim yemedi ol Kazan ḫatunudur.
Çeküñ döşegümüze [3] getürelüm,
Sağrak sürdürelüm, demişler, *dedi.*
Ne dersin oğul, senüñ etüñḍen oğul, [4] yeyeyinmi,
Yoḫsa sası dinlü kâfirüñ döşegine gireyinmi?
Ağañ [5] *Kazan Begüñ*[1] namusunu sındurayınmı,
Nicedeyin oğul hey,

dedi.

[6] Uruz aydur:

Ağzuñ kurusun ana, dilüñ çürüsün ana.
[7] Ana hakkı Tañrı hakkı degülmiseyidi,
Kalkubanı yerümden durayıdum,
[8] Yakañıla boğazuñdan tutayıdum,
Kaba ökçem altına salayıdum,
Ağ [9] yüzüñü kara yere depeyidüm,
Ağzuñıla burnuñdan kan şorla-[10]-dayıdum,
Can tatlusun saña göstereyidüm.
Bu ne sözdür?
Sakın [11] kadın ana,
Menüm üzerüme gelmeyesin.
Menüm içün ağlamayasın.
[12] Ko beni kadın ana çengele ursunlar.
Ko etümden çeksünler, [13] kara kavurma etsünler.
Kırk beg kızınuñ öñüne iletsünler.
[29a: 1] Anlar bir *pare* yedügünde sen iki *pare* yegil,
Seni *sası dinlü* kâfirler bilmesünler, duymasunlar.
[2] Tâ kim sası dinlü kâfirüñ döşegine varmayasın;
Sağrağın [3] sürmeyesi

---

1 Dresden yazmasında "Kazanuñ" şeklinde.

Atam Kazan namusunu sımayasın, sakın,

dedi *ve ağladı.*

[4] Oğlan böyle degeç buldur buldur gözünüñ yaşı revan [5] oldu. Boyu uzun, beli **ince** Burla Hatun boynuyıla kalağın [6] aldı, *oğlunu kocup* düşdü. Güz alması gibi al yañağın tartdı yırtdı. [7] Kargu gibi kara saçını yoldu. Oğul oğul deyüben zârılık [8] kıldı ağladı.

Uruz aydur:

Kadın ana
Karşum alup ne [9] bögürürsün
Ne buzlarsın, ne ağlarsın
Bağrumıla yüregüm ne [10] dağlarsın
Geçmiş menüm günümü ne añdurursun
Hey ana
Arabi [11] atlar olan yerde
Bir kulunu olmazmı olur?
Kızıl develer [12] olan yerde
Bir köşegi olmazmı olur?
Ağca koyunlar olan [13] yerde
Bir kuzıcağı olmazmı olur?
Sen sağ ol kadın [29b: 1] ana
Babam sağ olsun
Bir menüm gibi oğul bulunmazmı olur?

[2] dedi.

Böyle degeç anasınuñ karar *kalmayup ağlayu* **ağlayu** *aldı* yürüyü-[3]-verdi;[1] kırk ince bellü kızuñ içine girdi. Kâfirler [4] Uruzu alup kanara dibine getürdüler.

Han Uruz aydur: [5] Mere kâfir[*ler*] aman *verüñ aman;* Tañrınuñ birligine yokdur güman. Koñ meni bu *kaba* [6] ağacıla söyleşeyim, dedi. Çağırup *Uruz Han* ağaca soylamış, [7] görelüm hanum ne soylamış, **aydur**:

Ağaç ağaç derisem saña arlanma [8] ağaç
Mekke ile Medinenüñ kapusu ağaç
Musa Kelimüñ [9] asası ağaç

---

[1] Dresden yazmasında " karan kalmadu, yürüyüverdi" şeklinde.

Büyük büyük sularuñ köprüsü ağaç
[10] Kara kara deñizlerüñ gemisi ağaç
Şah-ı Merdan Alinüñ [11] Düldülünüñ eyeri ağaç
Zülfekâruñ kınıylan kabzası [12] ağaç
Şah Hasanıla Hüseyinüñ beşigi ağaç
Eger erdür, [13] eger avratdur korḫusu ağaç
Başuñ ala bakar olsam [30a: 1] başsuz ağaç
Dibüñ ala bakar olsam dibsüz ağaç
Meni saña [2] asarlar götürmegil ağaç
Götürecek olursañ yigitlügüm seni tutsun [3] ağaç
Bizüm elde gerek idüñ ağaç
Kara hindu kullaruma buyurayıdum
[4] Seni pare pare doğrayalardı ağaç

dedi.

Andan ayıtdı:

Tavla tavla [5] bağlananda atuma yazıḫ
Kardaş *deyü* sıklayanda yoldaşuma yazıḫ
Yumruğunda [6] talbınanda şahın kuşuma yazıḫ
Yeter ile tutanda *tazuma* yazıḫ
[7] Beglige doymadın özüme yazıḫ
Yigitlige usanmadın canuma [8] yazıḫ

deyüp[1] *dergâh-ı Hakka yüzün dönüp adı görklü Muhammedi-aleyhisselam-şefî götürdü, daḫı ağladı*, yumru yumru ağladı, cigercigini dağladı.

[9] Bu mahalde sultanum, *babası* Salur Kazanılem *Karacuk*[2] Çoban çapar [10] yetdi. Çobanuñ üç yaşar dana derisinden sapanınuñ [11] ayasıyıdı, üç keçi tüyünden sapanınuñ kollarıydı, [12] bir keçi tüyinden çatlağucuyıdı. Her atanda on iki [13] batman taş atardı. Atduğu taş yere düşmezidi. Yere daḫı [30b: 1] düşse toz gibi savrulurdı, ocak gibi obrulurdı; üç [2] yıladak taşu[ñ] düşdügü yerüñ otu bitmezidi. Semüz koyun, arık [3] toklu bayırda kalsa kurt gelüp yemezidi, sapanuñ [4] korkusundan.

Eyle olsa sultanum, *Karacuk* Çoban *kâfirüñ ordusunu gördükde iḫtiyarı kalmayup*

Dresden yazmasında "dedi" şeklinde.
Dresden yazmasında "Karaca" şeklinde.

sapanını [5] çatladdı.[1] Dünya âlem kâfirüñ gözüne karañu oldu.

Kazan [6] aydur: *Mere* Karacuk Çoban, *sabır et*, anamı kâfirden dileyeyim, at ayağı [7] altında kalmasun, dedi.

At ayağı külüg, ozan dili [8] çevük olur. Kazan kâfire çağırup *anasını kâfirden istedi*, soylamış, görelüm ẖanum [9] ne soylamış, aydur:

Mere Şökli Melik,
Dünlügü altun ban [10] evlerümü götürübdürürsün,
Saña gölge olsun;
Ağır ẖazinem [11] bol akçam götürübdürürsün,
Saña ẖarçlık olsun;
Kırk ince [12] bellü kızıla Burla Ḫatunu götürübdürürsün
Saña yesir olsun
[13] Kırk yigidilen oğlum Uruzu götürübdürürsün
Kuluñ [31a: 1] olsun;
Tavla tavla şahbaz atlarum götürübdürürsün
[2] Saña binit olsun;
Katar katar develerüm götürübdürürsün
[3] Saña yüklet olsun;
Karıcık anam götürübdürürsün,
Mere kâfir, *ağ südünü emdügüm örme saçlu karıcık*
[4] Anamı vergil maña,
Savaşmadın uruşmadın kayıdayım,
Gerü döneyim [5] gideyim, bellü bilgil,

dedi.

Kâfir aydur:

Mere Kazan,
Dünlügü [6] altun ban evüñü getürmişüz, bizümdür;
Kırk ince bellü kızıla [7] boyu uzun Burla Ḫatunu getürmişüz, bizümdür;
Kırk [8] yigidilen oğluñ Uruzu getürmişüz, bizümdür;
Tavla [9] tavla şahbaz atlaruñ, katar katar develerüñ getürmişüz bizümdür;
[10] Karıcık anañı getürmişüz, bizimdür;
Saña vermeziz, Yayẖan [11] Keşiş oğluna verürüz.

[1] Dresden yazmasında "Karaca Çoban sapan çatlatdı" şeklinde.

Yayḫan Keşiş oğlundan oğlu [12] doğar,
biz anı saña ganm koruz,

dediler.

Böyle degeç Karacuk [13] Çobanuñ acığı tutdu, dudakları tebserdi. Çoban [31b: 1] aydur:

Mere itüm kâfir
Mere dini yok akılsuz kâfir
Usu yok derneksüz kâfir
[2] Karşu yatan karlu kara dağlar
Karıyupdur otu bitmez
Kanlu [3] kanlu ırmaklar
Karıyupdur suyu gelmez
Şahbaz şahbaz [4] atlar
Karıyupdur kulun vermez
Kızıl kızıl develer
Karıyu**p**dur [5] köşek vermez
Mere kâfir *Kazan Begüñ*[1] anası
Karıyupdur oğul [6] vermez
Oğuzuñ dölün almakdan safañ varısa,
Şökli Melik, kara [7] gözlü kızuñ varısa
getür, Kazana ver, mere kâfir,
senüñ kızuñdan [8] oğlu doğsun,
siz anı Kazan Bege karım koyasız,

dedi.

Meger bu tarafda Oğuz begleri Kazanuñ kaziyesini işidüp Kazanuñ ardına düşmişleridi. [9] Bu mahalde kalın Oğuz begleri *gelüp* yetdi[*ler*]. Ḫanum görelüm kimler yetdi:

[10] Kara Dere ağzında *Kadir-veren*,
Kara buğa derisinden beşiginüñ yapuğu [11] olan,
Acığı tutanda kara taşı kül eyleyen,
Bıyığın[ı] eñse-[12]-sinde yedi yerde dügen
Erenler evreni Kazan Begüñ kar-[13]-daşı Kara Güne çapar yetdi.

---

[1] Dresden yazmasında "Kazanuñ" şeklinde.

Çal kılıcuñ kardaş Kazan [32a: 1] yetdüm, dedi.

Bunuñ ardınca **hanum** görelüm kimler yetdi:

Demür [2] Kapu dervendindeki
Demür kapuyu depüp alan,
Altmış tutam [3] ala gönderinüñ ucunda er bögürden
Kazan gibi pehlivanı üç kez atından yıkan
Kıyan Selcük oğlu [4] Delü Dundar çapar yetdi.
Çal kılıcuñ ağam Kazan yetdüm, [5] dedi.

Bunuñ ardınca hanum görelüm kimler yetdi:

Hemidilen [6] Mardin kalasın depüp yıkan,
Demür yaylı Kapçak Melike [7] kan kusduran,
Gelüben Kazanuñ kızın erligile alan,
Oğuzuñ [8] ak sakallu kocaları görende ol yigidi tahsin-[9]-leyen,
Al mahmuzi şalvarlı, atı bahri hotazlı,
[10] Kara Güne oğlu Kara Budak çapar yetdi,
Çal kılıcuñ [11] ağam Kazan yetdüm, dedi.

Bunuñ ardınca görelüm hanum [12] kimler yetdi:

Destursuzca Bayındur Hanuñ yağısın [13] basan,
Altmış biñ kâfire kan kusduran,
Ağ boz atınuñ [32b: 1] yelesi üzerinde kar durduran,
Gaflet Koca oğlu Şir [2] Şemseddin çapar yetdi.
Çal kılıcuñ ağam Kazan yetdüm, dedi.

[3] Bunuñ ardınca görelüm hanum kimler yetdi:

Parasaruñ Bayburd [4] hisarından parlayup uçan,
Ap alaca gerdegine karşu gelen,
[5] Yedi kızuñ umudu, kalın Oğuz imrencesi,
Kazan Begüñ [6] ınağı, boz aygırlı Beyrek çapar yetdi.
Çal kılıcuñ ağam [7] Kazan yetdüm, dedi.

Bunuñ ardınca hanum görelüm kimler yetdi:

[8] Çaya **baksa** çalımlu, çalkara kuş erdemlü,
Kurkurma kuşaklu, [9] kulağı altun küpelü,

Kalın Oğuz beglerini bir bir atından yıkıcı,
[10] Kazılık Koca oğlu Beg Yegenek çapar yetdi.
Çal [11] kılıcuñ ağam Kazan yetdüm, dedi.

Bunuñ ardınca görelüm [12] ḫanum kimler yetdi:

Altmış erkeç derisinden kürk eylese topuklarını [13] örtmeyen,
Altı ögeç derisinden külah etse kulaklarını örtmeyen,
[33a: 1] Kolu budu ḫıranca, uzun baldırları ince,
Kazan Begüñ [2] dayısı, at ağızlu Aruz Koca çapar yetdi.
Çal kılıcuñ [3] Begüm Kazan yetdüm, dedi.

Bunuñ ardınca görelüm kimler yetdi:

[4] Varuban Peygamberüñ yüzünü gören,
Gelübeni Oğuzda sahabesi olan,
[5] Acığı tutanda bıyıklarından kan *taman*[1]
Bıyığı kanlu Bügdüz Emen [6] çapar yetdi.
Çal kılıcuñ ağam Kazan yetdüm, dedi.

Bunuñ [7] ardınca görelüm kimler yetdi.

Kâfirleri it ardına bırağub [8] ḫorlayan,
Elden çıkup Aygır Gözler suyundan at yüzdüren,
[9] Elli yedi kalanuñ kilidin alan,
Ağ Melik Çeşme kızına [10] nikâh eden,
Sofu Sandal Melike kan kusduran,
Kırk cübbe [11] bürünüp otuz yedi kala beginüñ
Mahbub kızlarını çalup [12] bir bir boynun kocan,
Yüzünde dudağında öpen
Eylik [13] Koca oğlu Alp Eren çapar yetdi.
Çal kılıcuñ ağam [33b: 1] Kazan yetdüm, dedi

Sayılmağıla Oğuz begleri tükense olmaz, [2] hep *gelüp* yetdiler. Arı sudan abdest aldılar, ağ alınların [3] yere kodular, iki rekât namaz kıldılar, adı görklü Muhammede [4] salavat getürdüler, *tekbir getürüp* bitekellüf kâfire at saldılar, kılıç çaldılar [5] Gümbür gümbür nakaralar döguldü, burması altun tuç [6] borular çalındı. Ol gün cigerinde olan er yigitler belürdü. [7] Ol gün muḫanatlar sapa yer

[1] Dresden yazmasında "çıkan" şeklinde.

gözetdi. Ol gün bir kıyamet [8] savaş oldu, meydan dolu baş oldu. Başlar kesildi [9] top gibi; şahbaz şahbaz atlar yügürdü, nalı düşdü; ala [10] ala gönderler süsüldü, kara polat öz kılıçlar çalındı, [11] yalmanı düşdü. Üç yeleklü kayın oklar atıldı, demreni [12] düşdü, *sancaklar götürüldü, çarḫacılar savaşdı*; .kıyametüñ bir günü ol gün oldu; beg nökerinden, [13] nöker beginden ayrıldı.

Ol gün Taş Oğuz begleriyle Deli Dundar [34a: 1] sağdan depdi. Cılasun *beg* yigitlerile Kara Güne oğlu Deli [2] Budak soldan depdi. İç Oğuz begleriyile Kazan düpe [3] depdi; Şökli Melike havale oldu. Şökli Meliki bögür-[4]-dübeni atdan yere saldı, gafillüce kara başın alup [5] kesdi, kaḫışdın alca kanın yeryüzüne döktü.

Sağ [6] tarafda Kara *Tekvür*[1] Melike Kıyan Selcük oğlu Deli Dundar [7] karşu geldi. Sağ yanını kılıçladı, yere saldı. Sol [8] tarafda Buğacuk Melike Kara Güne oğlu Deli Budak karşu [9] geldi. Altı perli gürzile depesine katı tuta urdu, *çaldı, canın cehenneme saldı*, [10] dünya âlem gözüne karañu oldu, at boynun kucakladı, [11] yere düşdü.

Kazan Begüñ kardaşı kâfirüñ tuğıyıla [12] sancağı[*nı*] kılıçladı, yere saldı. Derelerde depelerde [13] kâfire kırgun girdi, leşine kuzgun üşdü. On [34b: 1] iki biñ kâfir kılıçdan geçdi, beş yüz Oğuz yigitleri [2] şehid oldu. Kaçanını Kazan Beg kovmadı, aman deyeni [3] öldürmedi.

Kalın Oğuz begleri doyum oldu.

Kazan [4] Beg ordusunu, oğlanını, *anasını, ḫatununu kurtarup hasretler birbirine buluşdu*, uşağını, ḫazinesini aldı, gerü [5] döndü. Altun *taḫta*[2] *Kazan Beg geçdi oturdu*, yine evini dikdi. Karacuk Çobanı [6] imraḫor eyledi. Yedi gün yedi gece yeme içme oldu. [7] Kırk baş kul, kırk kırnak oğlu Uruz başına azad [8] eyledi. Cılasun koç yigitlere kalaba ülke verdi; şalvar, [9] cübbe çuka verdi.

Dedem Korkud gelüben boy boyladı, [10] soy soyladı. Bu Oğuznameyi düzdü koşdu, böyle [11] dedi:

Kanı dedügüm beg erenler;
Dünya menüm deyenler?
Ecel aldı, [12] yer gizledi;
Fani dünya *kime*[3] kaldı?
Gelimlü gidimlü dünya,
[13] Âḫır soñ ucu ölümlü dünya.

Dresden yazmasında "tüken" şeklinde.
Dresden yazmasında "tahtında" şeklinde.
Dresden yazmasında "ki" şeklinde.

Yom vereyim ḫanum,

Karlı [35a: 1] kara dağlaruñ yıkılmasun,
Gölgelice kaba ağacuñ kesilmesün,
[2] Kamın akan görklü suyuñ kurumasun,
Kanadlaruñ **ucu** *kırılmasun.*
Kadir Tañrı seni [3] namerde muhtaç etmesün.
Çapariken ağ boz atuñ [*bü*]dermesün.
[4] Çalışunda kara polat öz kılıcuñ kedilmesün.
Dürtüşüriken [5] ala gönderüñ uvanmasun.
Ağ sakallu babañ yeri uçmak olsun.
[6] Ağ bürçeklü anañ yeri behişt olsun.
Âḫır sonu arı [7] imandan ayırmasun.
Âmin deyenler dizar görsün,
Ağ [8] alnuñda beş ḳelime dua kılduk, kabul olsun.
Allah veren [9] umuduñ üzülmesün.
Yığışdursun dürişdürsün,
Günahuñuzu [10] adı görklü
Muhammed Mustafa yüzü suyuna bağışlasun,
[11] Ḫanum hey!

KAM BÜRE BEG OĞLU BAMSI BEYREK

BOYUNU [35a: 12] BEYÂN EDER

Ḫanum hey.

Boz atlu Kam Gan oğlu Ḫan Bayındur [13] yerinden durmışıdı. Kara yerüñ üstüne ağ ban evin [35b: 1] dikdürmişidi, ala sayvan gök yüzüne aşanmışıdı, biñ [2] yerde ipek ḫalıçası döşenmişidi. İç Oğuz, Taş [3] Oğuz begleri, Bayındur Ḫanuñ sohbetine derilmişidi. Bay [4] Büre Beg daḫı Bayındur Ḫanuñ sohbetine gelmişidi. Bayındur [5] Ḫanuñ karşusunda *Kara Güne* oğlu Kara Budak yay[*ın*] dayanup dur-[6]-mışıdı. Sağ yanında Kazan oğlu Uruz durmışıdı. [7] Sol yanında Kazılık Koca oğlu Beg Yegenek durmışıdı.

[8] Bay Büre Beg bunları gördügünde ah eyledi. Başından [9] aklı gitdi. Destmalın eline aldı, *yüzüne tutdu, bögür bögür*[1] ağladı.

[10] Böyle [*e*]digeç kalın Oğuz arkası Bayındur Ḫanuñ güyegüsü [11] Salur Kazan kaba dizinüñ üzerine çökdü, kıya tiküben [12] Bay Büre Begüñ yüzüne bakdı. Aydur: Bay Büre Beg ne [13] ağlayup buzlarsın? *dedi.*

Bay Büre Beg aydur: Ḫan Kazan, [36a: 1] nice ağlamayayın, nice buzlamayayın? Oğulda ortacum yok, kardaşda [2] kaderüm yok. Allah Taâlâ meni kargayupdur. Begler, tacum taḫtum [3] içün ağlaram. Bir gün ola düşem ölem, yerümde yurdumda [4] kimse[*m*] kalmaya, dedi.

Kazan aydur: Maksuduñ bumudur?

[5] Bay Büre Beg aydur: Belî, *maksudum* budur. Menüm daḫı oğlum olsa, [6] Ḫan Bayınduruñ karşusun alsa, dursa, kulluk eylese; [7] men daḫı baksam, sevinsem, kıvansam, güvensem, dedi.

Böyle degeç [8] kalın Oğuz begleri yüz göge tutdular, el kaldurup dua [9] eylediler. Allahu Taâlâ saña *daḫı* bir oğul versün, dedi[*ler*]. Ol [10] zamanda beglerüñ alkış[*ı*] alkış, karkışı karkış idi. [11] Duaları müstecab olurıdı.

Bay Bican Beg daḫı [12] yerinden örü durdu; aydur: Begler, menüm daḫı hakkuma bir dua [13] eyleñ, *kim* Allahu Taâlâ maña da bir kız vere, dedi.

Kalın Oğuz [36b: 1] begleri el kaldurdular, dua eylediler. Allahu Taâlâ saña da bir kız [illegible] dediler.

Bay Bican Beg aydur: Begler, Allahu Taâlâ [3] maña bir kız verecek olursa siz

---

[1] Dresden yazmasında "bögürü bögür" şeklinde.

tanık oluñ, menüm kızum [4] Bay Büre Beg oğluna beşik kertme yavuklu olsun, dedi.

[5] Bunuñ üzerine birkaç zaman geçdi. *Bay Büre Begüñ ẖatunu hamile oldu, nice müddetden soñra* Allahu Taâlâ Bay [6] Büre Bege bir oğul, Bay Bican Bege bir kız verdi. Kalın [7] Oğuz begleri bunu işitdiler, şad olup sevindiler.

[8] Bay Büre Beg bezirgânlarını yanına oẖudu, buyruk [9] etdi: Mere bezirgânlar, Allahu Taâlâ maña bir oğul verdi. [10] Varuñ Rum eline, menüm oğlum içün yaẖşı armağanlar, *teberrükler* getürüñ, [11] menüm oğlum büyüyünce, dedi. Bezirgânlar daẖı *nola ẖanum deyüp yol yarağın görüp* [12] yola[1] girdiler; *gece gündüz yortup* İstanbula geldiler. Dan dansuẖ ile yaẖşı [13] armağanlar aldılar. Bay *Büre Beg*[2] oğluyiçün bir deñiz [37a: 1] kulunu boz aygır aldılar, bir ağ tozlu katı yay aldılar, bir daẖı [2] altı perli gürz aldılar *ve bir yaẖşı kılıç alup* yol yarağın gördüler. *Bunlar gelince çok yıllar, çok aylar geçdi.*

Bay *Büre*[3] *Begüñ* [3] oğlu beş yaşına girdi, beş yaşından on yaşına [4] girdi. On yaşından on beş yaşına girdi. *Begler içinde* çaya [5] baksa çalımlu, çalkara. kuş erdemlü bir güzel yaẖşı *kılıç* yigit [6] oldu.

Ol zamanda *begler* bir oğlan baş *kesüp*[4] kan [7] dökmese ad komazlandı. Bay Büre Begüñ oğlu atlandı, [8] ava çıkdı. Av avlariken babasınuñ tavlası üzerine [9] geldi. Emraẖor başı karşuladı, *atdan indürüp kondurdu*[5], konukladı. [10] Yeyüp içüp otururlandı.

Bu yañadan daẖı bezirgânlar [11] gelübeni *Pasinüñ* Kara Dervend ağzına konmışlarıdı. Yarımasun yarçımasun, [12] Avnik Kalasınuñ kâfirleri bunları casusladı. Be-[13]-zirgânlar yaturiken gafille beş yüz kâfir koyuldular, çapdılar [37b: 1] yağmaladılar. Bezirgânuñ ulusu tutuldu, kiçisi kaçarak [2] Oğuza geldi. *Zira ki Oğuz yakın yerde idi.* Bakdı gördü, Oğuzuñ ucunda bir ala [3] sayvan dikilmiş, *içinde* bir ımırza ẖob yigit kırk yigidilen sağında [4] ve solunda otururlar. *Bezirgân* Oğuzuñ bir yaẖşı yigidi; ancak yürüyeyim, [5] meded dileyim *deyüp*[6] *sürüp vardı, bağır basdı, selam verdi.*

Bezirgân aydur: Yigit, yigit, beg yigit, [6] sen benüm ünüm añla, sözüm diñle, *yigit.* On altı yıldur kim Oğuz [7] içinden gitmişidük. Dan dansuẖ kâfir malın

---

[1] Dresden yazmasında daẖı gece gündüz yola" şeklinde.
[2] Dresden yazmasında "Bay Bürenün" şeklinde
[3] Dresden yazmasında "Bay Bürenün" şeklinde.
[4] Dresden yazmasında "kesmese" şeklinde.
[5] Dresden yazmasında "indürdü" şeklinde.
[6] Dresden yazmasında "dedi" şeklinde.

Oğuz beglerine [8] getürüridük. Pasinüñ Kara Dervend ağzına döş vermiş [9] idük. Avnik Kalasınuñ beş yüz kâfiri üzerimüze koyuldu. [10] Kardaşum tutsak oldu, malumuzu rızkumuzu yağmaladılar, gerü [11] döndüler. Kara başum götürdüm, saña geldüm. Kara başuñ sadakası [12] yigit, meded maña, dedi, *ağladı.*

Bu kez oğlan şarab içeriken [13] içmez oldu, altun ayağı elinden yere çaldı. Aydur: [38a: 1] Ne dedügümü yetürüñ, geyimümilen menüm şahbaz atumu getürüñ, hey meni [2] seven yigitler binsünler, dedi.

Bezirgân daẖı öñlerine [3] düşdü, kulağuz oldu. Kâfir daẖı düşüben bir yerde [4] akça *esbab* üleşmekde idi. Bu mahalde erenlerüñ meydanı arslanı, [5] pehlevanlaruñ kaplanı, Boz Oğlan yetdi. Bir iki demedi, *ol* [6] kâfirlere kılıç urdu. Baş kalduran kâfirleri öldürdü, [7] gaza eyledi, bezirgânlaruñ malını kurtardı, *gerü döndü.*

Bezirgânlar [8] aydur: Beg yigit, bize sen erlik işledüñ, *eyülük eyledüñ*, gel imdi begendügüñ [9] maldan al, dediler.

Yigidüñ gözü bir deñiz kulunu boz [10] aygın tutdu, bir de altı perli gürzü, bir de ağ tozlu [11] yayı tutdu, *bir daẖı kılıcı begendi,* bu **dördünü**[1] begendi. Aydur: Mere bezirgânlar, [12] bu aygırı ve daẖı bu yayı ve bu gürzü **ve bu kılıcı dördünü** maña verüñ, dedi.

[13] Böyle degeç bezirgânlar saẖt oldu[*lar*].

Yigit aydur: Mere [38b: 1] bezirgânlar, çokmu istedüm, dedi.

Bezirgânlar ayıtdılar: *Ḫayır sultanum,* [2] ne çoğ olsun, *bu dört nesneyi ki bizden istedüñ, verüridük,* amma bizüm bir begümüzü**ñ** oğlu vardur, bu **dört**[2] [3] nesneyi aña armağan aparsavuz gerek idi, dediler.

Oğlan [4] aydur: Mere begüñüz oğlu kimdür?

Ayıtdılar: Bay *Büre*[3] *Beg* oğlu [5] vardur, adına Bamsı derler, dediler. Bay Bürenüñ oğlu [6] olupduğun bilemediler.

Yigit *çaldı,* barmağın ısırdı. Aydur: [7] Bunda minnetile almakdan ise anda babam yanında minnetsüz [8] almak yegdür, dedi. Atın kamçıladı, yola girdi. Bezirgânlar [9] ardından baka kaldı. Vallahi yaẖşı yigit, mürüvvetlü yigit [10] dediler.

Boz Oğlan babasınuñ evine geldi, *olan kıssayı ẖaber vermedi. Babasına ẖaber geldi, kim bunca yıllardan beri giden* bezirgânlar [11] geldi, deyü. Babası sevindi, *dibuyurdu,* çatır otağ, ala sayvan dikdürdü, [12] ipek ẖalıçalar saldı. Geçdi

---

1 Dresden yazmasında "üçünü" şeklinde.
2 Dresden yazmasında "üç" şeklinde.
3 Dresden yazmasında "Bürenüñ" şeklinde.

oturdu, oğlunu [13] sağ yanına aldı. Oğlan bezirgânlar ḫususundan [39a: 1] söz söylemedi, kâfirleri kırduğun añmadı.

Nagâhi [2] bezirgânlar geldiler. *Bağır basdı,* baş indürüp selam verdiler. [3] Gördüler kim ol yigit kim baş kesüpdür, kan döküpdür, [4] Bay Büre Begüñ sağında oturur, *yüz yere koyup yürüyüp evvel ol*[1] [5] yigidiñ elin[*i*] öpdüler. Bunlar böyle edicek Bay Büre [6] Begüñ acığı tutdu. Bezirgânlara aydur: Mere kavat oğlu [7] kavatlar, ata dururiken oğul elini mi öperler, *dedi.*

Ayıtdılar: Ḫanum, [8] bu yigit senüñ oğluñmudur, *dediler.*

Ayıtdı: Belî, menüm oğlumdur, dedi.

[9] Ayıtdılar: İmdi incinme ḫanum, evvel anuñ elin öpdügümüze. [10] Eger *sultanum bu* senüñ oğluñ olmasayıdı bizüm malumuz Gürcistanda [11] gitmişidi, hepümüz tutsak olmışıdı, dediler.

Bay [12] Büre Beg aydur: Mere benüm oğlum başmı kesdi, kanmı dökdü.

[13] Belî *sultanum* baş kesdi, kan dökdü, adam aḫtardı, dediler.

[39b: 1] Mere bu oğlana ad koyasınca varmıdur, dedi.

Belî sultanum, [2] artukdur, dediler.

Bay Büre Beg hemen kalın Oğuz beglerini çağırdı, konukladı. *Oğlunuñ kıssasını arz eyledi; cümle begler istihsan etdiler, andan* [3] Dedem Korkut geldi, oğlana ad kodu, *görelüm ne dedi, Dedem* aydur:

> **Ünüm añla,** sözüm [4] diñle Bay Büre Beg,
> Allahu Taâlâ saña bir oğul vermiş, [5] tutaversün,
> Ağır sancak götürende müslümanlar arḫası [6] olsun.
> Karşu yatan kara karlı dağlardan aşar [7] olsa
> *Kadir* Allahu Taâlâ senüñ oğluña aşut versün.
> Kạnlu [8] kanlu sulardan geçer olsa geçit versün.
> Kalabalık [9] kâfire girende
> Allahu Taâlâ senüñ oğluña fursat versün.
> [10] Sen oğluñu Bamsam deyü oḫşarsın,
> Bunuñ adı [11] boz aygırlu Bamsı Beyrek olsun.
> Adını ben dedim, [12] yaşını Allah versün,

dedi.

Kalın Oğuz begleri el [13] götürdüler, dua kıldılar. Bu ad bu yigide kutlu ol-

---

[1] Dresden yazmasında "bezirgânlar yürüdüler" şeklinde.

sun, [40a: 1] *deyüp bu şenligile hep Oğuz begleri ava bindiler.*[1] Boz aygırın çekdürdü, [2] Beyrek bindi; *Ala Dağa ala leşker ava çıkdı.*

Nagâhandan Oğuzuñ üzerine bir sürü [3] geyik geldi. Bamsı Beyrek birini kova gitdi. Kova kova bir yere [4] geldi, ne gördü? Sultanum gördü, gök çayıruñ üzerine [5] bir kırmızı otağ dikilmiş, *ya rab*[2] bu otağ kimüñ ola, [6] dedi. Ḫaberi yok ki alacağı ala gözlü kızuñ otağı [7] olsa gerek. Bu otağuñ üzerine varmağa edeblendi, ayıtdı: [8] Ne olursa olsun, hele men avumu alayı[*m*],[3] dedi. Otağuñ [9] öñünde erişi geldi. Geyigi siñirledi.

Bakdı gördü, [10] bu otağ *meger Bay Bican kızı* Banı Çiçek otağıyımış ki *Bamsı* Beyregüñ beşik kertme [11] nışanlusu, adaḫlusuyıdı. Banı Çiçek otaḫdan [12] bakarıdı. Mere dayalar, bu kavat oğlu kavat mize erlikmi [13] gösterür, dedi. Varuñ bundan pay dileñ, görüñ ne der, [40b: 1] dedi.

Kısırca Yenge derler bir ḫatun varıdı, ilerü [2] vardı, pay diledi: Hey beg yigit, bize daḫı bu geyikden [3] pay ver, dedi.

Beyrek aydur: Mere dadı, men avcı degülüm, [4] beg oğlu begüm, hep size, dedi. Amma sormak ayıb [5] olmasun, bu otak kimüñdür, dedi.

Kısırca Yenge aydur: [6] Beg yigidüm, bu otağ Bay Bican Beg kızı Banı *Çiçegüñ*[4] *otağıdur,* [7] dedi.

Eyle olsa ḫanum Beyregüñ kanı kaynadı, edebile [8] yab yab gerü döndü.

Kızlar geyigi *içerü* getürdüler, güzeller [9] şahı Banı Çiçegüñ öñüne getürdüler. Bakdı gördü [10] ki bir sultan **begendi** semüz sığın geyikdür. Banı Çiçek aydur: [11] Mere kızlar, bu yigit ne yigitdür, *dedi.*

Kızlar aydur: Vallahi sultanum [12] bu yigit yüzü nikablu yaḫşı yigitdür, beg oğlu beg [13] imiş, dediler.

Banı Çiçek aydur: Hey hey dayalar, *babam* maña ben seni [41a: 1] yüzü nikablu Beyrege vermişem, deridi. Olmaya kim bu ola. [2] Mere çağıruñ *gelsün* ḫaberleşeyim, dedi.

Çağırdılar, Beyrek geldi. [3] Banı Çiçek yaşmaklandı, ḫaber sordu, aydur: Yigit [4] gelişiñ kandan?

Beyrek aydur: İç Oğuzdan.

İç Oğuzda [5] kimüñ nesisin, dedi.

Dresden yazmasında "...dediler; begler hep ava bindi" şeklinde.

Dresden yazmasında "ya zub" şeklinde.

Dresden yazmasında "alayın" şeklinde.

Dresden yazmasında "Çiçegüñ-[7]-dür" şeklinde.

Beyrek aydur: Bay Büre Beg oğlu Bamsı [6] Beyrek dedükleri menem, dedi.

Kız aydur: Ya ne maslahata [7] geldüñ yigit, dedi.

Beyrek aydur: Bay Bican Begüñ [8] bir kızı varımış, anı görmege geldüm, dedi.

Kız aydur: [9] Ol *kız* eyle adam degüldür kim saña görüne, dedi. Amma men [10] Banı Çiçegüñ dadısıyam, gel imdi senüñ ile ava çıkalum, [11] eger senüñ atuñ menüm atumu geçerise onuñ atını daẖı [12] geçersin; hem senüñ ile oẖ atalum, meni geçeriseñ anı daẖı [13] geçersin; ve hem senüñ ile güreşelüm, meni basarısañ anı daẖı [41b: 1] basarsın, dedi.

Beyrek aydur: Ḫoş imdi atlanuñ, *dedi.*

[2] İkisi atlandılar, meydana çıkdılar, at depdiler: Beyrek [3] atı kızuñ atını geçdi. Oẖ atdılar, Beyrek kızuñ [4] okun yardı.

Kız aydur: Mere yigit, menüm atumu kimse [5] geçdügü yok, oẖumu kimse yarduğu yok. İmdi *beg yigit* gel, [6] senüñile güreş tutalum, dedi.

Hemen Beyrek atdan indi. [7] Karvaşdılar, iki pehlevan olup birbirine sarmaşdılar. [8] Beyrek götürür kızı yere urmak ister; kız götürür [9] Beyregi yere urmak ister.

Beyrek buñaldı, aydur: Bu kıza [10] basılacak olursam kalın Oğuz içinde başuma [11] kaẖınç, yüzüme toẖunç ederler, dedi. Gayrete geldi. [12] Kavradı, kızuñ bağdamasın aldı. Emceginden tutdu, *kızuñ memesine yapışdı,* [13] kız kocundu. Bu kez Beyrek kızuñ ince beline girdi; [42a: 1] bağdadı, *kızı* arẖası üzerine yere urdu.

Kız aydur: Yigit, *bilmiş ol,* [2] Bay Bicanuñ kızı Banu Çiçek menem, dedi.

Beyrek üç [3] öpdü, bir dişledi. Dügün kutlu olsun ẖan kızı, [4] deyü barmağından altun yüzügü çıkardı, kızuñ parmağına [5] geçürdü. Ortamuzda bu nışan olsun, ẖan kızı, dedi.

[6] Kız aydur: Çün böyle oldu, hemen imdi ilerü durmak [7] gerek beg oğlu, dedi.

Beyrek daẖı nola ẖanum, baş üzerine, [8] dedi.

Andan vedalaşup Beyrek kızdan ayrılup evlerine geldi. Ağ sakallu [9] babası karşu geldi, aydur: Oğul, dan dansuẖ bugün [10] Oğuzda ne gördüñ? *dedi.*

Beyrek aydur: Ne göreyim *devletüm baba,* oğlu olan eve-[11]-rmiş, kızı olan göçürmüş, *dedi.*

Babası aydur: Oğul, ya seni [12] evermeẖmi gerek, *dedi.*

Belî pes ağ sakallu aziz baba, evermeẖ [13] gerek, dedi.

Babası aydur: *Oğul,* Oğuzda kimüñ kızın alıvereyin, [42b: 1] dedi.

Beyrek aydur: Baba maña bir kız alıver kim men yerümden durmadın [2] ol durmaḫ gerek; men karakoç atuma binmedin ol *şahbaz atınuñ beline* binmeḫ gerek; men karımuma [3] varmadın ol maña baş getürmek gerek. Bunuñ gibi kız alı-[4]-ver baba maña, dedi.

Babası Bay Büre Ḫan aydur: Oğul sen [5] kız *istemezimişsin*, kendüñe bir *yoldaş ve hemta*[1] isterimişsin. Oğul meger sen [6] istedügüñ kız Bay Bican Beg kızı Banı Çiçek ola, dedi.

[7] Beyrek aydur: Belî pes, evet, ağ sakallu aziz baba, menüm daḫı [8] istedügüm oldur, dedi.

Babası aydur: Ay oğul, Banı Çiçegüñ [9] bir deli kardaşı vardur, adına Delü Karçar derler, kız *dileyü varanı*[2] [10] öldürür, **dedi.**

Beyrek aydur: Ya pes nidelüm? **dedi.**

Bay Büre Beg aydur: [11] Oğul kalın Oğuz beglerini odamuza oḫuyalum, nice maslahat [12] görürlerise aña göre iş edelüm, dedi.

Kalın Oğuz beglerini [13] hep oḫudular, odalarına getürdüler, ağır konukluk eylediler. [43a: 1] Kalın Oğuz begleri *geldiler, yediler içdiler, söz açdılar, danış etdiler,* ayıtdılar: Bu kızı istemege kim vara-[2]-bilür, *dediler. Anı* maslahat gördüler ki Dede Korkut varsun, [3] dediler.

Dede Korkut aydur: Yarenler, çünki meni *varsun dersiz,* göndürürsiz, [4] bilürsiz, kim *ol* Delü Karçar kız kardaşını dileyeni öldürür. [5] Bari Bayındur Ḫanuñ tavlasından iki şahbaz yügrük [6] at getürüñ. Bir keçi başlu Geçer Aygırı, bir toklu başlu [7] Doru Aygırı. Nagâh kaçma kovma olursa birisini [8] binem, birisini yedem, dedi.

Dede Korkuduñ sözü makbul [9] geldi. Vardılar Bayındur Ḫanuñ tavlasından ol iki [10] atı getürdüler. Dede Korkut birin bindi, birin yetdi. [11] Yarenler sizi Hakka ısmarladum dedi, gitdi.

Meger sultanum, *ol* [12] Delü Karçar daḫı ağ ban evini, ağ otağını kara yerüñ [13] üzerine kurdurmışıdı. Yoldaşlarıyıla buta atup [43b: 1] oturırdı. Dedem Korkut öteden berü geldi, baş [2] indürdü, bağır basdı, ağız dilden görklü selam verdi.

[3] Delü Karçar ağzın köpüklendürdü, Dede Korkuduñ yüzüne [4] bakdı, aydur: Aleykesselam, iy amel[*i*] azmış, fili dönmüş, [5] kadir Allah ağ alnına kada yaz-

Ayaklular buraya geldügü [6] yok, ağızlular bu suyumdan içdügü yok,

---

[1] Dresden yazmasında "kız dilemezsin kendüñe bir hampa" şeklinde.

[2] Dresden yazmasında "dileyeni" şeklinde.

noldu? Amelüñmü [7] azdı, filüñmü *döndü*[1], ecelüñmü geldi? Bu aralarda [8] neylersin, dedi.

Dede Korkut aydur:

Karşu yatan kara dağuñu [9] aşmağa gelmişem
Akındılu görklü suyuñu geçmege gelmişem
[10] Geñ etegüñe dar koltuğuña kısılmağa gelmişem
Tañrınuñ buyruğuyıla [11] Peygamberüñ kavliyile
Aydan arı, günden görklü kız kardaşuñ [12] Banı Çiçegi
Bamsı Beyrege dilemege gelmişem,

dedi.

Dede Korkut [13] böyle degeç Delü Karçar aydur: Mere ne dedügüm yetürüñ, kara [44a: 1] aygırı yarağıla getürüñ, dedi.

Kara aygırı yarağıla getürdüler, [2] Delü Karçarı bindürdüler. Dede[*m*] Korkut *toklu başlu Doru Aygıra bindi* köstegi üzdü, [3] durmadı, kaçdı. Delü Karçar ardına düşdü. *Kova kaça* toklu [4] başlu Doru Aygır yoruldu. Dede Korkut keçi başlu [5] Geçer Aygıra sıçradı bindi. Dedeyi kova kova Delü Karçar [6] on yelek yer aşırdu. Dede Korkuduñ ardından Delü [7] Karçar erdi.

Dedenüñ anısı anıtdı. Tañrıya sığındı, [8] ism-i âzam okudu. Delü Karçar kılıcın eline aldı, [9] yukarusundan öyke ile hamle kıldı. *Dede Korkuda havale etdi,* Delü beg diledi ki [10] Dedeyi depere çala.

Dede Korkut ayıtdı: Çalarısañ [11] elüñ kurusun, dedi. Hak Taâlânuñ emriyile Delü [12] Karçaruñ *kılıç tutan* eli yukaruda asılu kaldı. Zira Dede [13] Korkut velayet ıssı idi. Dilegi kabul oldu.

Delü [44b: 1] Karçar aydur: Meded aman, el aman, Tañrınuñ birligine yokdur güman. *Dede* [2] sen menüm elümü sağaldı gör, Tañrınuñ buyruğuyıla Peygamberüñ [3] kavliyile kız karındaşu[*mu*] Beyrege vereyin, dedi. Üç kerre ağzından [4] ikrar *aldı,*[2] günahına tevbe eyledi.

Dede Korkut dua eyledi, [5] Delünüñ eli Hak emriyile sapasağ oldu. Döndü aydur: [6] Dede, kız karındaşumuñ yoluna ben ne isterisem verürmisin, **dedi.**

Dede [7] aydur: Verelüm, dedi, görelüm ne istersin?

Delü Karçar aydur: Biñ [8] buğra *ner* getürüñ kim maya *yüzün* görmemiş ola; biñ dahı aygır getürüñ [9] kim hiç kısrağa aşmamış ola; biñ dahı koyun gör-

---

Dresden yazmasında "azdı" şeklinde.

Dresden yazmasında "eyledi" şeklinde.

memiş koç [10] getürüñ; biñ de kuyruksuz kulaksuz köpek getürüñ; biñ dahı *iri* [11] *büre*[1] getürüñ maña, dedi. Eger bu dedügüm nesneleri getürürisenüz, [12] ḫoş, verdüm. Amma getürmeyecek olursañ *bir daḫı benüm gözüme gözükme,* bu katla öldürmedüm, [13] ol vaktın öldürürün, dedi.

Dede *Korkut* döndü, Bay Büre [45a: 1] evlerine geldi.

Bay Büre Beg aydur: *Dede Korkut şenmi gelür, saḫtmı gelür, dedi; gördüler kim güle güle gelür.* Dede oğlanmısın kızmı-[2]-sın? *Kurtmusun koyunmusun?*

Dede *aydur:* Oğlanam, *kurdam,* dedi.

Ya pes *kaziye nice oldu?* Nice kurtulduñ *ol* Delü Karçaruñ [3] elinden, dedi.

Hak Taâlâ kurtardı deyüp olan kıssaları deyiverdi. Dede aydur: Allahuñ inayeti, erenlerüñ himmeti [4] oldu, *velhâsıl* kızı aldum, dedi.

Beyrege ve anasına ve kız kardaşlarına [5] muştucu geldi; sevindiler, şad *ḫurrem* oldular.

Bay Büre Beg [6] aydur: Delü ne kadar mal istedi, *dedi.*

Dede *Korkut* aydur: Yanmasun [7] yarçımasun Delü Karçar eyle mal istedi ki hiç bitmesün, [8] dedi.

Bay Büre Beg aydur: Hele ne *mal istedi,*[2] **dedi**.

Dede aydur: [9] Biñ aygır dileyüpdür kim kısrağa aşmamış ola; biñ dahı [10] buğra *ner* diledi kim maya görmemiş ola; biñ de koç dileyüpdür [11] koyuna girmemiş ola; biñ de kuyruksuz kulaksuz köpek diledi; [12] biñ dahı ḫıraca karaca *iri* büreler diledi. Bu nesneleri [13] getürecek olursañuz kız karındaşumu verürem; getürmeyecek [45b: 1] olursañ gözüme görünmeyesin, yoḫsa seni öldürürem, dedi.

[2] Bay Büre Beg aydur: Dede men üçünü *bulıcak*[3] ikisini [3] sen bulırmısın? dedi.

Dede Korkut: Belî ḫanum bulayım, [4] dedi.

Bay Büre Beg ayıtdı: İmdi Dede, köpekile püreyi [5] sen bul, dedi. Daḫı kendüsü tavla tavla atlarına vardı biñ [6] aygır seçdi; *katar katar* develerine vardı biñ buğra ner seçdi; koyunlarına [7] vardı biñ koç seçdi.

Dede Korkut daḫı biñ kuyruksuz [8] kulaksuz köpek ile biñ daḫı büre buldu. *Bay Büre Begüñ evine geldi, andan soñra* alup bunları Delü [9] Karçara gitdi.

Delü Karçar işitdi, karşu geldi, göreyim dedügümü getürdüler mi, [10] dedi.

Dresden yazmasında "deve" şeklinde.

Dresden yazmasında "diledi" şeklinde.

Dresden yazmasında "bulursam" şeklinde.

Aygırları göricek begendi, develeri gördügünde begendi, [11] koçları *gördü* begendi, köpekleri göricek kas kas güldü. Aydur: [12] Dede ya kanı menüm bürelerüm, **dedi**.

Dede Korkut *ḫod büreleri bir ev içinde saklamışıdı*: Hay oğul Karçar [13] adama uş bögelek gibi buñludur. Ol bir yavuz canavardur, [46a: 1] hep bir yerde deribdürürem, gel gidelüm, semüzün al, aruğun [2] ko, dedi.

Aldı Delü Karçarı bir pürelü yere getürdü. [3] Delü Karçarı *soyup* yalıncak eyledi. Ağıla koydu. *Deyindi, begendügüñü al, begenmedügüñü ko, dedi.*

Dede kapuyu berkitdi, aç püreler [4] Delü Karçara üşdüler. *Delü bar bar bağırur, zâr zâr ağırur, meded Dede deyüp çağırur.* Gördü beceribilmez, aydur: Meded [5] Dede, kerem eyle, Allah aşkına kapuyu aç, çıkayın, dedi.

[6] Dede Korkut *aydur:* Oğul *Delü* Karçar, ne kargaşa edersin? [7] Bu ısmarladuğuñ nesnedür, nolduñ böyle ḅuñalduñ? *Kavgayı ko, bir alay büredür, getürdüm* **al**, *soñra şöyle böyle deme, karva tut, semüzünü* [8] *alıko, aruğunu koyuver,* dedi.[1]

Delü Karçar aydur: Hay Dede [9] Sultan, Tañrı bunuñ semüzünü de alsun, aruğunu da [10] alsun. *Bunuñ eyüsü yatlusu seçilecekleyin degül, Dede Allah aşkına kapuyu aç, çıkayın, der.*[2]

Dedem aydur: Soñra bizümle gine niza edersin, hele daḫı gör, dedi.

Delü Karçar dik dik kalkır, çat çat urur, meded Dedecügüm deyüp feryad edicek [11] Dede[*m*] kapuyu açdı, Delü Karçar *taşra* çıkdı, *çırçıplak büreler üşmüş, gün soğuk.* Dede gördü kim [12] Delünüñ canına geçmiş, başı kayusu olmış, gövdesi püre-[13]-den görünmez, yüzü gözü belürmez.

Dedenüñ ayağına düşdü, [46b: 1] Allah aşkına beni kurtar, dedi.

Dede Korkut: Var oğul, [2] kendüñü suya ur, dedi.

Delü Karçar segirderek vardı [3] suya düşdü. *Delü can korkusuyla buzlu suya boğazınadak batdı, bürelerüñ elinden gücile kurtuldu; Dedecügüm Tañrı bezsün bunuñ aruğundan da semüzünden de dedi.* Büredür suya akdı gitdi. Geldi, giyesi-[4]-sin *geydi, evine* gitdi. Ağır dügün yarağın gördü.

Oğuz zamanında *kaide buyıdı ki* bir yigit [5] ki evlense oḫ atarıdı, oḫ *nereye* düşse anda *gerdekḫane* [6] dikeridi.[3] Beyrek Ḫan daḫı oḫun atdı, dibine gerdegin [7] dikdi. Adaklusundan ergenlik bir kırmızı kaftan geldi. [8] Beyrek *kaftanı* geydi. Yoldaşlarına bu iş ḫoş gelmedi, saḫt [9] oldular.

Dresden yazmasında "...buñalduñ? Semüzün [8] al, aruğun ko, dedi" şeklinde.

Dresden yazmasında "Hemen beni kapudan dışarı eyle, meded, dedi" şeklinde.

Dresden yazmasında "...oḫu **ne** yerde düşse anda gerdek [6] dikeridi" şeklinde.

Beyrek aydur: Neye saḫt olduñuz, dedi.

Ayıtdılar: [10] Nice saḫt olmayalum? Sen kızıl kaftan geyersin, biz ağ kaftan [11] geyerüz, dediler.

Beyrek *yoldaşlarına* aydur: Bu kadar nesneden ötürü neye [12] saḫt olursız. Bugün ben geydüm *ise* yarın nayibüm geysün. Kırk [13] güne degin sıravardı geyiñüz, andan soñra bir dervişe [47a: 1] verelüm, dedi. *Bunlaruñ daḫı göñlü ḫoş oldu.*

Kırk yigidilen yeyüp içüp otururlardı. [2] Yarımasun yarçımasun, kâfirüñ casusu bunları casusladı; [3] varup Bayburd hisarı[*nuñ*] begine ḫaber verdi. Aydur: Ne oturursız [4] sultanum, Bay Bican Beg ol saña verecegi kızı *boz atlu* Beyrege [5] verdi, bu gece gerdege girür, dedi.

Yarımasun yarçımasun, [6] ol melun *hemen* yedi yüz kâfirile yılgadı. Beyrek ap alaca [7] gerdegi içinde yeyüp içüp biḫaber otururdı. Dün [8] uyḫusunda kâfir[*ler*] otağa koyuldu, *bunlar gafil*. Nayibi kılıcın sıyırdı, [9] eline aldı: menüm başum Beyregüñ başına kurban olsun, [10] dedi. Naib paralandı şehid oldu. Derin olsa [11] baturur, kalabalık korḫudur; at işler er ögünür; yayan [12] erüñ umudu olmaz. Otuz dokuz yigidilen Beyrek tutsak [13] gitdi.

Tan ötdü, gün doğdu, Beyregüñ atası [47b: 1] anası bakdı gördü kim gerdek[*ḫane*] görünmez olmış. Ah etdiler, *yakalarını çâk etdiler,* [2] akılları başlarından gitdi. Gördüler kim uçarda kuzgun [3] kalmış, tazı dolaşmış yurtda kalmış. Gerdek paralanmış, *yere düşmiş,* [4] naib şehid olmış.

Beyregüñ babası kaba sarık götürüp [5] yere çaldı; tartdı yakasın yırtdı; oğul oğul deyüben [6] bögürdü, zârılık kıldı. Ağ bürçeklü anası buldur buldur [7] ağladı, gözünüñ yaşın dökdü; acı tırnak ağ yüzüne [8] aldı çaldı, al yañağın tartdı *yırtdı;* kargu gibi kara saçını [9] yoldu; ağlayubanı sıklayubanı evine geldi.

Bay Büre [10] Begüñ dünlügü altun barı evine *şiven* girdi. Kızı gelini kas [11] kas gülmez oldu. Kızıl kına ağ eline yakmaz oldu. Yedi [12] kız kardaşı ağ çıkardılar kara tonlar geydiler. Vay begüm [13] kardaş, muradına maksuduna ermeyen yalıñuz kardaş deyüp [48a: 1] ağlaşdılar, bögürüşdüler.

Beyregüñ yavuklusuna ḫaber oldu. Banı [2] Çiçek karalar geydi, ağ kaftanı çıkardı. Güz alması gibi al [3] yañağı[*nı*] tartdı yırtdı.

Vay al duvağum eyesi,
Vay alnum [4] başum umudu,
Vay şah yigidüm, vay şahbaz yigidüm,
Doyunca [5] yüzüne bakmaduğum ḫanum yigit,
Kanda gitdüñ beni yalıñuz koyup canum [6] yigit?

Göz açuban gördügüm,
Göñül ile sevdügüm,
Bir yasdıkda baş [7] koduğum,
Yolunda öldügüm, kurban olduğum,
Vay Kazan Begüñ ınağı,
[8] Vay kalın Oğuzuñ imrencesi Beyrek,

deyüp zâr zârı [9] ağladı.

Bunu işidüp Kıyan Selcük oğlu Delü Dundar [10] ağ çıkardı kara geydi. Beyregüñ yar ve yoldaşları ağı [11] çıkarup karalar geydiler. Kalın Oğuz begleri Beyrek içün azim [12] yas tutdular, umud üzdüler.

Bunuñ üzerine on altı yıl [13] geçdi, Beyregüñ ölüsün dirisin bilmediler. *Âḫır* bir gün kızuñ [48b: 1] kardaşı Delü Karçar, Bayındur Ḫanuñ divanına geldi; dizin [2] çökdü, aydur: Devletlü ḫanuñ ömrü uzun olsun. [3] Beyrek diri olsa on altı yıldan berü *ya ḫaberi ya kendü* gelüridi. Bir yigit [4] olsa, dirisi ḫaberin getürse çargab altun akça [5] verüridüm; ölüsü ḫaberin getürene kız kardaşum verüridüm, dedi.

[6] Böyle degeç yarımasun yarçımasun Yalancı oğlu *Yaltacuk*[1] [7] aydur: Sultanum ben varayın, *eger ölü eger diri*[2] ḫaberin getüreyin, [8] dedi *ve gitdi. Birkaç günden soñra,* meger Beyrek buña bir gömlek bağışlamışıdı, geymezidi, [9] saklarıdı, vardı göñlegi kana kuna *bulaşdurdu*[3], Bayındur [10] Ḫanuñ öñüne getürüp bırakdı.

Bayındur Ḫan aydur: Mere bu ne [11] gömlekdür, *dedi.*

Aydur: Sultanum Beyregüñ gömlegidür, Beyregi *Pasinüñ* Kara Dervend[*in*]de öldürmişler, üşde nışanı [12] sultanum, dedi.

Oğuz begleri içinde yalan yoğıdı, inanup gömlegi göricek begler ögür ögür ağlaşdılar, [13] zârılıklar gördüler. *Kazan Beg aydur emekdarum Beyrek deyüp ağlar, Kara Güne ağlar, Kara Budak musıhibim Beyrek deyüp ağlar.*

Bayındur Ḫan aydur: Mere neye ağlarsız? Biz *bu gömlegi*[4] [49a: 1] tanımazız; adaklusuna aparuñ, görsün. Ol yaḫşı bilür, zira [2] ol diküpdür yine ol tanır, dedi.

Vardılar *bu* gömlegi Banı [3] Çiçege iletdiler. Gördü, tanıdı; oldur, dedi. Tart-

Dresden yazmasında "Yartacuk" şeklinde.
Dresden yazmasında "ölüsü dirisü" şeklinde.
Dresden yazmasında "baturdu" şeklinde.
Dresden yazmasında "bunu" şeklinde.

dı yaka-[4]-sın yırtdı, acı tırnak ağ yüzüne aldı çaldı, güz alması [5] gibi al yañağın yırtdı.

Vay göz açup gördügüm,
Göñül verüp [6] sevdügüm,
Vay al duvağum eyesi,
Vay alnum başum umudu [7] Ḫan Beyrek

deyü ağladı

Babasına anasına ḫaber oldu. Ap [8] alaca ordusuna şiven girdi. Ağ çıkardılar kara geydiler. Kalın [9] Oğuz begleri Beyrekden umud üzdüler. Yalancı *oğlu* Yaltacuk *kızı alur oldu,* kiçi [10] dügünün eyledi, ulu dügününe vade kodu.

Beyregüñ babası [11] Bay Büre Beg daḫı bezirgânları[*n*] kığırdı, yanına getürdü, [12] aydur: Mere bezirgânlar, varuñ iklim *iklim* arañ[*uz*], *cigerüm paresi, gözüm aydını* Beyregüñ ölüsü *dirisi* [13] ḫaberin getüreydüñüz, olamı, der.

Bezirgânlar yarak gördüler, gece [49b: 1] gündüz demeyüp yürüdüler. Nagâh Parasaruñ Bayburd Hisarına [2] geldiler. Meger ol gün kâfirlerüñ ağır günleriydi, her biri yemekde [3] içmekde idi. Beyregi daḫı getürüp kopuz çaldururlarıdı. Beyrek *bir* [4] yüce *çardakda oturırıdı*[1], *ittifak* bezirgânları gördü, *bildi.* Bunları gördügünde [5] ḫaberleşdi, görelüm ḫanum ne ḫaberleşdi, aydur:

Alañ alçak [6] hava yerden gelen argış
Beg babamuñ, kadın anamuñ savgatı [7] argış
Ayağı uzun şahbaz ata binen argış
Ünüm añla, [8] sözüm diñle argış?
Kalın Oğuz içinde Ulaş oğlu Salur [9] Kazanı
Sorar olsam sağmı argış?
Kıyan Selcük oğlu [10] Delü *Dundarı*[2]
Sorar olsam sağmı argış?
Kara Güne oğlu Kara Budağı
Sorar olsam sağmı argış?
Ağ sakallu babamı, [11] ağ bürçeklü anamı
Sorar olsam sağmı argış?
Göz açuban [12] gördügüm, göñül *verüp*[3] sevdügüm

---

1 Dresden yazmasında "çardakdan bakdı" şeklinde.
2 Dresden yazmasında "Dundaz" şeklinde.
3 Dresden yazmasında "ile" şeklinde.

Bay Bican kızı Banı Çiçek
Evdemi [13] argış, yoẖsa *kimseye vardımı*[1], argış? degil maña,
Kara başum [50a: 1] kurban olsun argış saña

dedi.

Bezirgânlar *daẖı* **soy** *soyladı; görelüm* **ẖanum** *ne soyladı,* aydur:

Sağ-[2]-mısın esenmisin canum Bamsı?
On altı yıluñ hasreti begüm Bamsı
Kalın Oğuz içinde Kazan Begi
Sorar olsañ sağdur Bamsı
Kıyan Selcük oğlu Delü *Dundarı*[2]
[3] Soranısañ sağdur Bamsı
Kara Güne oğlu Budağı
Sorar [4] olsañ sağdur Bamsı
Ol begler ağ çıkardı kara geydi [5] senüñ içün Bamsı
Ağ sakallu atañı *sorar olsañ sağdur Bamsı*
Ağ bürçeklü anañı sorar [6] olsañ sağdur Bamsı
Ağ çıkarup kara geydiler senüñ içün Bamsı
[7] Yedi kız kardaşuñ
Yedi yol ayırdında ağlar gördüm Bamsı
[8] Güz alması gibi al yañakların
Yırtar gördüm Bamsı
Vardı [9] gelmez kardaş deyü *ağlar gördüm*
Zârılık eder gördüm Bamsı
Göz açuban [10] gördügüñ
Göñül verüp sevdügüñ
Bay Bican kızı Banı [11] Çiçek
Kiçi dügünün eyledi
Ulu dügününe vade kodu
Yalancı [12] oğlu *Yaltacuğa*[3]
Varur gördüm Ḫan Beyrek

Dresden yazmasında "gurdamı" ya da "gardamı" şeklinde.
Dresden yazmasında "Dundazı" şeklinde.
Dresden yazmasında "Yartacuğa" şeklinde.

Parasaruñ [13] Bayburd Hisarından uça görgil
Ap alaca gerdegüñe [50b: 1] gele görgil
Gelmez olsañ Bay Bican kızı
Banı Çiçegi *elüñden* [2] aldurduñ, bellü bilgil

dedi.

Beyrek *bu acı sözleri işidüp* kalkdı, ağlayu ağlayu [3] kırk yigidüñ yanına geldi, kaba sarık götürdü yere çaldı. [4] Aydur: Hey menüm kırk yoldaşum, bilürmisiz neler *olmış?*[1] Yalancı [5] oğlu Yaltacuk menüm ölüm ḫaberin iletmiş. Dünlügü altun [6] ban evine babamuñ şiven girmiş. *Kara*[2] beñzer kızı gelini [7] ağ çıkarmış kara geymiş. Göz açuban gördügüm, göñül verüp [8] sevdügüm Banı *Çiçegi* Yalancı oğlu *Yaltacuk alur* olmış.[3]

[9] Böyle degeç kırk yigidi kaba sarıkların götürdüler yere çaldılar; [10] bögürü bögürü ağlaşdılar, zârılık kıldılar.

Meger kâfir beginüñ [11] bir bikir .kızı varıdı. Her gün Beyregi görmege gelüridi. Ol [12] gün gerü görmege geldi. Bakdı gördü Beyrek saḫt olmış.

[13] Kız aydur: Niçün saḫtsın, ḫanum yigit? Geldügümce seni şen [51a: 1] görüridüm, güleridüñ oynarıduñ, şimdi nolduñ, dedi.

Beyrek [2] aydur: Nice saḫt olmayayım? On altı yıldur kim *senüñ* babañuñ tutsakıyam; [3] ataya anaya, kavuma kardaşa hasretem. Ve hem bir kara gözlü yavuklum [4] varıdı, Yalancı oğlu Yaltacuk derler bir kişi varıdı, [5] varmış yalan söylemiş, beni öldü *deyü ḫaber vermiş, ol kızı alur olmış,*[4] [6] dedi.

Böyle degeç, kız Beyregi âşıklamışıdı, aydur: Eger seni [7] hisardan aşağa urganıla salınduracak olursam, babaña [8] anaña sağlığıla varacak olursañ beni bunda gelüp helallığa *kabul edüp* [9] alurmısın, dedi.

Beyrek and içdi: Kılıcuma doğranayın, oḫuma [10] sancılayın, yer gibi kertileyin, toprak gibi savrulayın, *eger* sağlığıla [11] varacak olursam Oğuza, gelüp seni helallığa almazısam, [12] dedi.

Kız daḫı urgan getürüp Beyregi hisardan aşağı [13] salındurdu. Beyrek aşağı bakdı, kendüzün yeryüzünde [51b: 1] gördü. Allaha şükür eyledi, yola düşdü.

Giderek kâfirüñ [2] ılkısına geldi, bir at bulursam tutayım bineyim, dedi. Bakdı [3] gördü, kendünüñ deñiz kulunu Boz Aygır bunda otlanup durur. [4] Boz

---

Dresden yazmasında "oldu" şeklinde.

Dresden yazmasında "kaza" şeklinde.

Dresden yazmasında "...Çiçek Yaltacuğa varur olmış" şeklinde.

Dresden yazmasında ...beni öldü demiş, aña varur olmış" şeklinde.

Aygır dahı Beyregi görüp tanıdı, iki ayağınuñ üzerine [5] durdu, kişnedi.

Beyrek dahı *burada Boz Aygırı*[1] ögmiş; görelüm hanum [6] nice ögmiş, aydur:

Açuk açuk meydana beñzer senüñ alıncuğuñ
[7] İki şebçerağa beñzer senüñ gözcügezüñ
İpege ibrişime beñzer senüñ [8] yelecügüñ
İki koşa kardaşa beñzer senüñ kulacuğuñ
Eri [9] muradına *ergürür*[2] senüñ arhacuğuñ
At demezem saña kardaş derem
[10] Kardaşumdan yeg
Başum beraberi başuma iş geldi yoldaş derem
Yoldaşumdan [11] yeg

dedi.

At başını yukarı tutdu, bir kulağın kaldurdu, [12] Beyrege karşu geldi. Beyrek *atuñ gögsünü* kucakladı, iki *gözlerinden*[3] [13] öpdü, sıçradı bindi. Hisaruñ kapusuna geldi. Otuz dokuz [52a: 1] yoldaşın *çağırup kâfire* ısmarladı; görelüm hanum nice ısmarladı. Beyrek aydur:

[2] Mere sası dinlü kâfir
Menüm ağzuma *sögübdürürdüñ,*[4] doyamadum
[3] Kara toñuz etünden yahnı yidürdüñ, doyamadum
Tañrı maña yol [4] verdi gider oldum, mere kâfir
Otuz dokuz yigidüm *saña emanet*[5] *verürem* [5] mere kâfir
Birin eksük *bulsam* yerine on öldüreyim
Onun eksük [6] bulsam yerine yüzün öldüreyim mere kâfir
Otuz dokuz yigidüm [7] emaneti mere kâfir

dedi, dahı aldı yürüyüverdi.

Kırk nefer [8] kâfirler atlandılar, ardına düşdüler; kova gitdiler, yetemediler döndüler.

[9] Beyrek *gide gide* Oğuza geldi, bakdı gördü bir ozan gider, *Beyrek* aydur:

Dresden yazmasında "bunu" şeklinde
Dresden yazmasında "yetürür" şeklinde.
Dresden yazmasında "Beyrek at gögsün kucakladı, iki gözün..." şeklinde.
Dresden yazmasında "sögübdurursun" şeklinde.
Dresden yazmasında "emaneti" şeklinde.

Mere [10] ozan nereye gidersin? **dedi**.

Ozan aydur: Beg yigit dügüne giderem, *dedi.*

[11] Beyrek aydur: *Ozan,* dügün kimüñ? **dedi**.

Ozan aydur: Yalancı oğlu *Yaltacuk*[1] *derler bir kişinüñdür,* dedi.

Beyrek aydur: [12] Mere kimüñ nesin alur? dedi.

Ozan aydur: Ḫan Beyregüñ [13] adaḫlusun *Banı Çiçegi* alur, dedi.

Beyrek aydur: Mere ozan, kopuzuñ maña [52b: 1] vergil, atumu saña vereyim. Sakla gelem, bahasın getürem, alam, dedi.

[2] Ozan aydur: Avazum kedilmedin, ünüm yoğulmadın, *kopuzum kırılmadın,* bir atdur elüme [3] girdi, ileteyim, saklayayım, dedi. Ozan kopuzu Beyrege verdi.

[4] Beyrek kopuzu aldı, babasınuñ ordusuna yakın geldi. Bakdı [5] gördü birkaç çobanlar yoluñ kıyısın almışlar, **hem** ağlarlar **hem**[2] [6] durmayup taş yığarlar. Beyrek aydur: Mere çobanlar bir kişi yolda [7] taş bulsa yabana atar, siz bu yolda bu taşı niçün yığarsız, *hem daş yığarsız hem ağlarsız sebep nedür, dedi.*

[8] Çobanlar aydur: Mere sen seni bilürsün, bizüm halımuzdan ḫaberüñ yok, [9] dediler.

Beyrek aydur: Mere ne halıñuz vardur, *dedi.*

Çobanlar aydur: *Bizüm* begümüzüñ bir oğlu [10] vardı; on altı yıldur kim ölüsü dirisi ḫaberin kimse bilmez[*di*]. *Yarımasun yarçımasun,* [11] Yalancı oğlu Yaltacuk derler ölüsü ḫaberin getürdü, adaḫlusun[*u*] [12] aña verür oldular. Gelür bundan geçer, uralum anı, aña varmasun, [13] tekine tüşüne varsun, dediler.

Beyrek aydur: Mere yüzüñüz ağ [53a: 1] olsun, ağañuzuñ etmegi size helal olsun, dedi.

[2] Andan babasınuñ ordusuna geldi. Meger evleri öñünde [3] bir büyük ağaç vardı; *ol ağaç* dibinde bir yaḫşı bıñar vardı. [4] Beyrek bakdı gördü kim, kiçi kız karındaşı bıñardan su almağa [5] gelür; kardaş Beyrek, deyü ağlar, buzlar. Toyuñ dügünüñ kara [6] oldu, deyü ağlar.

Beyrege katı firak geldi, katlanımadı, buldur [7] buldur gözünüñ yaşı revan oldu. *Beyrek* çağırubanı burada [8] soylar, görelüm ḫanum ne soylar, Beyrek aydur:

Mere kız
[9] Ne ağlarsın, *ne* buzlarsın ağa[*m*] deyü

---

[1] Dresden yazmasında "Yaltacuğun" şeklinde.
[2] Dresden yazmasında "benüm" şeklinde.

Yandı bağrum, göyündü içüm
[10] Meger senüñ ağañ yok olupdur
Yüregüñe kaynar yağlar [11] koyulupdur
Kara bağruñ *senüñ* sarsılupdur
Ağa deyü ne ağlarsın [12] ne buzlarsın
Yandı bağrum, göyündü içüm
Mere kız
Karşu yatan [13] kara dağı
Sorar olsam yaylak kimüñ
Sovuk **sovuk** suların
Sorar [53b: 1] olsam içit kimüñ
Tavla tavla şahbaz atları
Sorar [2] olsam binit kimüñ
Katar katar develerini
Sorar olsam [3] yüklet kimüñ
Ağayılda ağca koyun
Sorar olsam şölen kimüñ
[4] Karalu göklü otağı
Sorar olsam gölge kimüñ
Ağız dilden [5] kız kişi ẖaber maña
Kara başum kurban olsun *kız kişi benüm* saña[1]

dedi.

[6] Kız aydur:

Çalma ozan, ayıtma ozan
Karaluca men kızuñ [7] nesine gerek ozan, *dedi.*
Karşu yatan *kara* dağı sorar olsañ
Ağam [8] Beyregüñ yaylasıydı
Ağam Beyrek gideli yaylarum yok
[9] Sovuk sovuk suları[*n*] sorar olsañ
Ağam Beyregüñ içidiyidi
[10] Ağam Beyrek gideli içerüm yok
Tavla tavla şahbaz atlarını [11] sorar olsañ

Dresden yazmasında "...olsun bugün saña" şeklinde.

Ağam Beyregüñ binidiyidi
Ağam Beyrek gideli [12] binerüm yok
Katar katar develeri sorar olsañ
Ağam [13] Beyregüñ yüklediyidi
Ağam Beyrek gideli yükledüm yok
[54a: 1] Ağayılda ağca koyunu sorar olsañ
Ağam Beyregüñ şöleniyidi
[2] Ağam Beyrek gideli şölenüm yok
Karalu göklü otağı sorar [3] olsañ
Ağam Beyregüñdür
Ağam Beyrek gideli göçürüm yok

dedi.

[4] Yine kız aydur:

Mere ozan karşu yatan kara dağdan
Aşup [5] geldügüñde geçdügüñde
Beyrek adlu bir yigide buluş[*ma*]duñmu?
Taşkun [6] taşkun suları
Aşup geldügüñde geçdügüñde
Beyrek [7] adlu bir yigide buluşmaduñmu?
Ağır adlu şehirlerden *berü* geldügüñde **geçdügüñde**
[8] Beyrek adlu bir yigide buluşmaduñmu?
Mere ozan gördüñise [9] degil maña
Kara başum kurban olsun ozan saña

dedi.

Burada kız [10] gine aydur:

Karşu yatan kara dağum yıkılupdur
Ozan senüñ [11] ḫaberüñ yok *mu*
Gölgelüce kaba ağacum kesilüpdür
Ozan [12] senüñ ḫaberüñ yok *mu*
Yüregümde kara bağrum delinüpdür
Ozan senüñ ḫaberüñ yok mu
Dünyelikde bir kardaşum alınupdur
Ozan [13] senüñ ḫaberüñ yok *mu*

Çalma ozan, ayıtma ozan
Karaluca [54b: 1] men kızuñ nesine gerek ozan
İleyüñde dügün var, dügüne [2] varup ötgil *ozan,*

dedi.

Beyrek bundan *öte* geçdi, ulu kız [3] karındaşları yanına geldi. Bakdı gördü *hep* kız kardaşları [4] karalu göklü *bir arada* otururlar. Çağırup Beyrek *ḫaberleşdi,* soylar, görelüm ḫanum [5] ne soylar, aydur:

Alan sabah yerinden duran kızlar
Ağ otağı [6] koyuban kara otağa giren kızlar
Ağ *tonları* çıkarub kara[*ları*] geyen kızlar
[7] Bağır gibi *uyunanda*[1] yoğurtdan ne var
Kara sakaç altında gömeç-[8]-den ne var
Kendürükde etmekten ne var
Üç gündür, yoldan [9] *gelürem,*[2] *karnum açdur* doyuruñ beni
Üç güne varmasun Allah sevindürsün [10] sizi

dedi.

Kızlar vardılar yemek getürdüler, Beyregüñ [11] karnın doyurdular.

Beyrek aydur: Ağañızuñ başı ve gözü [12] sadakası, köhne kaftanıñuz var ise *verüñ* geyeyin, dügüne varayın. [13] Dügünde elüme kaftan verürl**er**, gerü kaftanıñuz vereyim, dedi.

[55a: 1] Vardılar, Beyregüñ kaftanı varımış, buña verdiler. Aldı [2] geydi, boyu boyuna *yakışdı,* beli beline, kolu koluna yakışdı.

[3] Ulu kız kardaşı bunu Beyrege beñzetdi, kara kuyma gözleri [4] kan yaş doldu. *Burada kız karındaşı* soylamış, görelüm ḫanum ne soylamış, **aydur:**

Mere ozan
[5] Kara kuyma gözlerüñ çöñgelmeseyidi
Ağam Beyrek deyeyidüm [6] ozan saña
Yüzüñü kara saç örtmeseyidi
Ağam [7] Beyrek deyeyidüm ozan saña
Kunt kunt bileklerüñ sovul-[8]-masayıdı
Ağam Beyrek deyeyidüm ozan saña

---

1 Dresden yazmasında "üginende" şeklinde.
2 Dresden yazmasında "geldüm" şeklinde.

Apul apul [9] yürüyüşüñden
Aslan gibi duruşuñdan
Kañrıluban [10] bakışuñdan
Ağam Beyrege beñzedürem ozan seni
Sevindür[*d*]üñ [11] yerindürme ozan meni

dedi.

Kız bir daḫı soylamış, [12] aydur:

Çalma ozan, bir zaman ayıtma ozan
Ağam Beyrek gideli bize [13] ozan geldügü yok
Egnümüzden kaftanumuz alduğu yok
[55b: 1] Başumuzdan geceligümüz alduğu yok
Boynuzu burma koçlarumuz [2] alduğu yok

dedi.

Beyrek aydur: Gördüñmü *bu* kızlar bu kaftanıla [3] meni tanıdılar, kalın Oğuz begleri daḫı tanırlar, dedi. [4] Göreyim Oğuzda menüm dostum duşmanum kimdür *bileyin derin deyüp*[1] kaftanı *arkasından* [5] sıyırdı, götürdü kızlaruñ *üstlerine*[2] atıverdi. *Ne siz oluñ* [6] *ne Beyrek olsun,*[3] bir eski kaftan verdüñüz, benüm başum beynüm [7] alduñuz, *dedi, aldı yürüyüverdi.*[4] Bir eski deve çuvalı buldu, [8] deldi boynuna geçürdü, kendüyü delülüge bırakdı.

[9] Sürdü dügüne geldi. Gördü dügünde güyegü *olacak* oḫ [10] atar *ve* Kara Güne oğlu *Delü* Budak, Kazan Beg oğlu Uruz, [11] begler başı Yegenek, Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin, [12] kızuñ kardaşı Delü Karçar bile oḫ atarlandı.

Beyrek bunlaruñ ok atdukların temaşaya durdu. [13] Kaçan kim *Kara* Budağ atsa, Beyrek elüñ var olsun, deridi. [56a: 1] Uruz atsa elüñ var olsun, deridi. Yegenek atsa [2] elüñ var olsun, deridi. Şir Şemseddin atsa elüñ [3] var olsun, deridi. *Her kim atsa elüñ var olsun, deridi.*

Kaçan kim güyegü atsa elüñ kurusun, [4] parmaklaruñ çürüsün, hey toñuz oğlu toñuz, deridi. *Mere toñuz oğlu toñuz,* [5] güyegülere *sen* kurban ol, deridi.

Yalancı oğlu Yaltacuğuñ [6] acığı tutdu, aydur: Mere kavat oğlu delü kavat, saña [7] düşermi maña bunuñ gibi söz söylemek? Gel mere kavat, [8] menüm ya-

---

Dresden yazmasında "dedi" şeklinde.
Dresden yazmasında "üstüne" şeklinde.
Dresden yazmasında "Ne sen ne Beyrek kalsun" şeklinde.
Dresden yazmasında "alduñuz deyüp, vardı" şeklinde.

yumu çek, yoḫsa şimdi *seni öldürürem*, boynuñ ururam, dedi.

[9] Böyle degeç Beyrek *beri deyüp herifiñ* yayı[*nı*] aldı çekdi; kabzasından [10] yay iki pare oldu. Götürdü *yüzüne atdı.*[1] Daz [11] yerde turgay atmağa yaḫşı, dedi.

Yalancı oğlu [12] Yaltacuk yayın *ufanduğun*[2] *gördü*, katı kakıdı, aydur: Mere *varuñ*, [13] Beyregüñ yayı vardur, getürüñ, dedi.

Vardılar getürdüler. [56b: 1] Beyrek yayı[*nı*] gördügünde yoldaşların añdı, ağladı; *yayını eline alup ögdü, görelüm nice ögdü,* aydur:

[2] Tul tulara gerdügüm
Tuladan duḫarlayı koduğum
Yağı [3] yurdu elümde kıl kişlüm aygır malı
Aygır verüp alduğum *ağ* [4] tozlu katı yayum
Buğa verüp alduğum boğma kirişüm
Buñlu [5] yerde kodum geldüm
Otuz dokuz yoldaşum, iki argışum

[6] dedi.

Andan Beyrek aydur: *İcazetüñüz ile* begler, sizüñ aşkıñuza çekeyim [7] yayı atayım oḫu, dedi. Meger *güyegü*[3] *begüñ* yüzügüne nışan *edüp aña* [8] atarlandı. Beyrek okıla yüzügü urdu paraladı. [9] Oğuz begleri bunu göricek el ele çaldılar, gülüşdüler.

[10] Kazan Beg bakup temaşa ederidi. Adam gönderdi. Beyregi [11] kığırdı. Delü ozan geldi, baş indürdü, bağır basdı, [12] selam verdi. Beyrek *soylamış, görelüm* **ḫanum** *ne soylamış,* aydur:

Alar sabah sapa yerde dikilende [13] ağ ban evlü,
Atlasıla yapılanda gök sayvanlu,
Tavla [57a: 1] tavla çekilende şahbaz atlu,
Çağıruban dad verende yol [2] çavuşlu,
Yaykanduğunda yağ dökülen bol nimetlü,
Kalmış [3] yigit arḫası,
Beze miskin umudu,

Dresden yazmasında "öñüne bırakdı" şeklinde.
Dresden yazmasında "ufanduğuna" şeklinde.
Dresden yazmasında "güyegünüñ" şeklinde.

Bayındur Ḫanuñ [4] güyegüsü,
Tülü kuşuñ yavrısı
Türkisatanuñ diregi,
[5] Amıt suyunuñ aslanı,
Karacuğuñ kaplanı,
Koñur atuñ [6] eyesi,
Ḫan Uruzuñ babası Ḫanum Kazan.
Ūnüm añla, [7] sözüm diñle.
Alan sabah durmışsın,
Ağ ormana [8] girmişsin.
Ağ kavağuñ budağından yargayuban geçmişsin.
[9] Can bacuğuñ egmişsin.
Uk çığrın ḳurmışsın,
Okçugazın atmışsın
[10] Adın gerdek komışsın.
Sağda oturan sağ [11] begler,
Sol kolda oturan sol begler,
Eşikdeki ınaklar,
[12] *Dūpde*[1] oturan ḫas begler,
Dügünüñüz kutlu olsun,[2]

[13] dedi.

Böyle degeç Kazan Beg *dizi üzerine geldi*, aydur: Mere delü ozan, *dile* [57b: 1] menden ne dilersin? Çatırlu otakmı dilersin? Kul karavaşmı dilersin? [2] Altun akçamı dilersin? Vereyim dedi.

Beyrek aydur: Sultanum, [3] meni kosañ da şölen yemeginüñ yanına varsam, karnum açdur [4] doyursañ, dedi.

Kazan aydur: Delü ozan devletün depdi. [5] Begler bugünkü begligüm bunuñ olsun, koñ nereye giderise [6] gitsün, neylerise eylesün, dedi.

Beyrek şölen yemeginüñ [7] üzerine geldi, karnın doyurdukdan soñra kazanlaru depdi, *aşlarını* [8] dökdü. Çevürdü yahnınuñ kimini sağına kimini soluna [9] atar. ağdan gideni sağ alur, soldan gideni sol [10] alur. Hakluya hakkı *deger*, haksıza

---

Dresden yazmasında "dibinde" şeklinde.

Dresden yazmasında "kutlu olsun devletüñüz" şeklinde.

yüzü karalığı *kalur.*[1]

Kazan [11] bege ḫaber oldu: Sultanum delü ozan hep yemegi döktü, [12] dediler.

Kazan aydur: Mere koñ neylerse eylesün, kanda dilerse varsun, **dedi.**

Ayıtdılar: Şimdi kızlar yanına varmak ister, **dediler.**

Kazan aydur: Mere [13] koñ kızlar yanına da[*ḫı*] varsun, dedi.

Beyrege dediler. Beyrek kalkdı, [58a: 1] kızlar yanına vardı. Sumacıları kovdu, nakaracıları [2] kovdu, kimini dögdü, kiminüñ başın yardı. *Velhasıl kimin dögdü kimin sögdü,* kızlar *ḫatunlar oturduğu*[2] [3] otağa geldi, eşigin aldı oturdu.

Bunu gördü [4] Kazan Begüñ ḫatunu boyu uzun Burla *Ḫatun* kakıdı, aydur: [5] Mere kavat oğlu deli kavat, saña düşermi bitekellüf [6] benüm üzerüme gelesin, dedi.

Beyrek aydur: Ḫanum Kazan Begden [7] maña buyruk oldu, maña kimse dolaşmaz, dedi.

Burla Ḫatun [8] aydur: Mere çünkim Kazan Begden buyruk olupdur, koñ [9] otursun, dedi. Yine döndü Beyrege aydur: Mere delü ozan [10] ya maksuduñ nedür? **dedi.**

Aydur: Ḫanum maksudum oldur ki ere varan [11] kız kalka oynaya, men kopuz çalam, dedi.

Meger Kısırca Yenge [12] derler bir ḫatun vardı; aña ayıtdılar: Mere Kısırca Yenge, [13] dur sen oyna, *seni* ne bilür delü ozan, dediler.

Kısırca Yenge [58b: 1] durdu, aydur: Mere *ozan,* delü ozan, ere varan kız menem *çal kopuzuñu oynayayın* dedi, [2] oynamağa başladı.

Beyrek bunuñ Kısırca Yenge idügün bilürdü. Beyrek kopuz çaldı, soyladı. Görelüm [3] ḫanum ne soyladı, aydur:

And içmişem kısır kısrağa bindügüm [4] yok
Binübeni ka[z]avata[3] varduğum yok
Öküz ardında sarvanlar saña [5] bakar
Seni gözler, kangı dereye gitdi ola deyü
İziñ izler, kangı yañdan gele deyü yola bakar,[4]

---

1 Dresden yazmasında "Hakluya hakkı dege, haksıza yüzü karalığı dege" şeklinde.
2 Dresden yazmasında "oturan" şeklinde.
3 Dresden yazmasında "karavata" şeklinde.
4 Dresden yazmasında "...sana bakar anlar buldur..." şeklinde.

Buldur buldur gözlerinüñ yaşı *revan olup* akar
Sen anlaruñ [6] yanına vargıl
Muraduñu *senüñ* anlar verür, bellü bilgil
Senüñile menüm [7] işüm yok.
Ere varan kız *yerinden örü dura*, kalka
Kol saluban *oyun göstere*[1], [8] men kopuz çalam,

dedi.

Kısırca Yenge *aydur: boy boy*[2] zeval gelçek [9] delü beni görmiş gibi söyler, dedi. *Zeval başuña deyüp*, vardı yerine oturdu.

Ulu ẖanlar ẖatunları kas kas yaşmakları altından gülüşdüler. Andan soñra [10] buğur Boğazca Fatma derler bir ẖatun varıdı, *aña ayıtdılar, kız* kalk sen [11] oyna, dediler. *Hay şu delü mağmun baña da şayed ancılayın olmaz sözler söyleye, dedi. Kız deye nesne yokdur dediler*, kızuñ kaftanını *geydürdüler*,[3] *duru geldi.* Çal mere delü ozan, [12] ere varan kız menem, oynayayım, dedi.

Delü ozan aydur:

[13] And içeyim bu kez boğaz kısrağa bindügüm yok
Binübeni ka[z]avata[4] varduğum [59a: 1] yok
Hay ben seni ẖob tanıram
Evüñüz a[*r*]dı derecik degülmiyidi?
İtüñüz adı *Baracuk*[5] [2] degülmiyidi?
Senüñ aduñ kırk oynaşlu Boğazca Fatma[*cık*] [3] degülmiyidi?
Yürü var yerüñe otur oynamagıl
Yoẖsa daẖı ayıbuñ açaram, bellü bilgil

dedi. Senüñile [4] menüm oyunum yok. Var yerüñe oturgıl. Ere varan *kız* yerinden dura, [5] ben kopuz çalam kol saluban oynaya, *benüm senüñile sözüm yok*, dedi.

Böyle degeç [6] Boğazca Fatma aydur:

Boy boy boğmalar çıkar delü ozan

...den yazmasında "oynaya" şeklinde.
Dresden yazmasında "boy bu" şeklinde.
Dresden yazmasında "geydi" şeklinde.
Dresden yazmasında "karavata" şeklinde.
Dresden yazmasında "Barak" şeklinde.

Gelüp tatlucak sohbetümüz bozan
Olanca [7] ayıbumuzu *başumuza kakan*
İller içinde yüzümüz suyun dökûp ırzımuẓ yıkan

deyüp vardı **yerine oturdu.** *Kıza aydur:*

Dur kız, *senüñ ucuñdan bize neler oldu*
Dostlar duşmanlar hep bize güldü
Varup oynarısañ *oyna,*
Oynamazısañ cehennemde [8] *kayna,*

dedi.[1]

Zaruri Banı Çiçek, acab baña da ne deye, deyü fikre vardı. Ne fikre varduñ, Beyrekden soñra başuña bu *işler*[2] gelecegin bilüridüñ, [9] *dediler.*[3]

Uzun boylu Burla Ḫatun aydur: Kız kalk, oyna, elüñden ne [10] gelür, dedi.

Kalkdı, Banı Çiçek kırmızı kaftanın geydi, ellerin [11] yeñine çekdi, gözükmesün deyü. Oyuna girdi, ayıtdı: Mere [12] delü ozan *çalındı,*[4] *ere varan kız benem, oynayayım, dedi.*

Beyrek aydur:

Ḫan kızı sensin belî
Men bu yerden gideli delü olmış-[13]-sın *deli*
Delim ağca karlar yağmış dize yetmiş
Ḫan kızınuñ evinde [59b: 1] kul *karavaş*[5] dükenmiş
Ḫan kızı maşraba almış *sovukda* suya varmış
Bileginden [2] on parmağını sovuk almış
Kızıl altun getürüñ
Ḫan kızına *barmak yonayın*
Ak gümüş getürüñ
Ḫan kızına [3] tırnak *yonayın*[6]
Ayıbluca ḫan kızı ere varmak ayıb olur

Dresden yazmasında "Boğazca Fatma aydur: Boy, deli boğma çıkaracak, olanca [7] ayıbımızu kakdı. Dur kız, oynarısañ, oynamazısañ cehennemde [8] oyna" şeklinde.
Dresden yazmasında "hal" şeklinde
Dresden yazmasında "dedi" şeklinde; hâlâ Boğazca Fatma konuşuyor.
Dresden yazmasında "çaldı" şeklinde.
Dresden yazmasında "ḫalayık" şeklinde.
6 Dresden yazmasında "yonuñ" şeklinde.

dedi.

[4] Bunu işidicek Banı Çiçek kakıdı, *aydur*: Mere delü ozan, men ayıb-[5]-lumüyam kim maña ayıb koşarsın, dedi. Gümüş gibi ağ bilegin açdı, [6] elin çıkardı, Beyregüñ geçürdügü *altun* yüzük *barmağından* göründü.

Beyrek [7] yüzügü *göricek* tanıdı. Burada soylamış, görelüm ḫanum ne soylamış, *Beyrek* [8] aydur:

Mere ḫan kızı
Beyrek gideli Bambam depe başına çıkduñmu kız?
Karmanup [9] dört yanuña bakduñmu kız?
Kargu gibi kara saçuñ yolduñmu kız?
[10] Kara gözden acı yaş[*uñ*] dökdüñmü kız?
Tırnak urup güz alması gibi al [11] yañağuñ yırtduñmu kız?
Gelenile gidenden Beyrek ḫaberin sorduñmu kız?
Sevdügüm Bamsı Beyrek deyü ağladuñmu kız?
Çün sen ere varursun
Barmağıñdagı altun yüzük menüm-[12]-dür, ver[*gil*] maña kız,

dedi.

Kiz aydur:

Beyrek gideli Bambam depe [13] başına çıkduğum çok
Kargu gibi kara saçum yolduğum çok
[60a: 1] Güz alması gibi al yañağum yırtduğum çok
Gelenile gidenden *ḫaberin* [2] sorduğum çok
Kara gözden acı yaşum dökdügüm çok
Vardı gelmez beg yigidüm, ḫan yigidüm
Sevişdügüm Bamsı [3] Beyrek deyü ağladuğum çok
Sevişdügüm Bamsı Beyrek sen [4] degülsin,
Altun yüzük senüñ degüldür,
Altun yüzükde [5] çok nışan vardur,
Altun yüzügü isteriseñ nışanın [6] söyle,

dedi.

Beyrek aydur:

Alan sabah ḫan kızı yerümden [7] durmadummu?
Boz Aygıruñ beline binmedümmü?

Senüñ *otaġuñ öñünde*[1] *bir* [8] sığın geyik yıkmadummu?
Sen meni yanuña kığırmaduñmu?
Senüñile [9] meydanda at çapmadukmu?
Senüñ atuñu menüm atum geçmedimi?
Oḫ [10] atanda men senüñ oḫuñu yarmadummu?
Güreş[*dük*]de men seni [11] basmadummu?
Üç öpüp bir dişleyüp
Altun yüzügü [12] barmaġuña geçürmedümmü?
Sevişdügüñ Bamsı Beyrek men degülmiyem?

[13] dedi.

Böyle degeç kız *hemen* tanıdı, bildi kim Beyrekdür. Cübbesiyile [60b: 1] çuḫasıyıla *Ḫan* Beyregüñ ayağına düşdü. *Beyrek idügünü ḫatunlar bildi, her biri bir bege muştulayu gitdi. Dayalar Beyregüñ arkasına kaftanlar* [2] *geyürdüler.*[2] Hemen *Banı Çiçek*[3] sıçradı, *bir* ata bindi. Beyregüñ [3] atasına anasına muştuluka çapar gitdi. *Çünki vardı kayınatasıṇa kayınanasına*, kız aydur:

[4] Argab argab kara daġuñ yıḫılmışıdı, yüceldi âḫır
[5] Kanlu kanlu sularuñ soġulmışıdı, çağladı âḫır
Kaba aġacuñ [6] kurumışıdı, yeşerdi âḫır
Şahbaz atuñ karımışıdı, [7] kulun verdi âḫır
Kızıl develerüñ karımışıdı, köşek [8] verdi âḫır
Aġ[*ayılda*] koyunuñ karımışıdı, kuzu verdi âḫır
[9] On altı yıllık hasretüñ oġuluñ Beyrek geldi âḫır
Kayın-[10]-ata, kayınana muştuluk maña ne verürsiz

dedi.

Ḫan Beyregüñ atası [11] anası aydur:

Dilüñ içün öleyin gelincügüm
Yoluña kurban [12] olayın gelincügüm
Yalanısa bu sözlerüñ gerçek ola gelincügüm
Gerçek ise ḫaberüñ. **Beyrek** [13] sağ esen çıkup gelse
Karşu yatan kara dağlar saña [61a: 1] yaylak olsun *gelincügüm*

Dresden yazmasında "evüñ üzerine" şeklinde.
Dresden yazmasında "Beyrege dayalar kaftan [2] geyürüp donatdılar" şeklinde.
Dresden yazmasında "kız" şeklinde.

Sovuk sovuk sularu saña içit olsun *gelincügüm*
[2] Kulum ḫalayıkum saña kırnak olsun *gelincügüm*
Şahbaz atlarum saña [3] binit olsun *gelincügüm*
Katar katar develerüm saña yüklet olsun *gelincügüm*
[4] Ağayılda ağca koyunum saña şölen olsun **gelincügüm**
Altun akçam [5] saña ḫarçlık olsun **gelincügüm**
Dünlügü altun ban evüm saña [6] gölge olsun *gelincügüm*
Benüm kara başum kurban olsun saña gelincügüm

[7] dedi.

Bu yañada işiden begler Beyregüñ üzerine yığıldılar. Bu mahalde begler *ve ḫanlar* Beyregi *babasına* götürdüler. Kazan Beg aydur: [8] Muştuluk, Bay Büre Beg oğluñ geldi, dedi.

Bay [9] Büre Beg aydur: Oğlum *Beyrek* idügün andan bileyim *ki* sırça parmağını [10] kanatsun, kanını destmala dürtsün, gözüme süreyin; [11] açılacak olursa oğlum Beyrekdür, dedi.

Zira *Bay Büre Begüñ oğlu Beyrek gideli* ağlamakdan [12] gözleri görmez olmışıdı. *Beyrek eyle etdi.* Destmalı gözüne silicek [13] Allahu Taâlânuñ kudretiyle göz[*ler*]i açıldı. Atası anası [61b: 1] güvlediler, Beyregüñ ayağına düşdüler. *Anası* aydur:

Oğul, dünlügü [2] altun ban evümüñ kabzası oğul,
Oğul, sen gideli dünlügü altun ban evüme şiven girdi,
Kara[1] beñzer kızımuñ [3] gelinimüñ çiçegi oğul,
Kara beñzer kızum gelinüm ağ çıkardı kara geydi,
Görür *gözlerümüz*[2] aydını oğul,
Tutar belümüz [4] kuvveti oğul,
Kalın Oğuz imrencesi canum oğul,

deyüben çok [5] *ağlaşdılar, buzlaşdılar, kadir Allaha şükürler eylediler.*[3] *Atdan, deveden, koyundan, sığırdan kurbanlar edüp nice kul karavaş azad eylediler.*

Yalancı oğlu Yaltacuk [6] bunu işitdi, Beyregüñ korkusundan kaçdı, özünü [7] Tana Sazına saldı. Beyrek ardına düşdü, kova kova saza [8] düşürdü.

Dresden yazmasında "kaza" şeklinde.
Dresden yazmasında "gözüm" şeklinde.
Dresden yazmasında " çok [5] ağladı, Allahına şükürler eyledi" şeklinde.

Beyrek aydur: Mere od getürüñ.

Getürdüler, sazı [9] oda urdular. *Yalancı oğlu* Yaltacuk gördü kim yanar, sazdan çıkdı, [10] Beyregüñ ayağına düşdü. Kılıcı altından geçdi. Beyrek [11] daḫı suçundan geçdi.

Kazan Beg *Beyrege* aydur: **Beyrek** gel *imdi şimdengerü* muradıña *eriş*[1], *dedi.*

[12] Beyrek aydur: *Ḫanum Kazan*, yoldaşlarumu çıkarmayınca, hisarı almayınca [13] *muraduma*[2] ermezem, dedi.

Hemen Kazan Beg Oğuzuna *bir kerre haykırdı, Beyrek uğruna* beni seven *begler, yigitler* binsün, [62a: 1] dedi. Kalın Oğuz begleri atlandılar. Bayburd hisarına [2] *kandasın deyüb yortdular.*[3]

Kâfirlerüñ casusları vardılar ḫaber etdiler. Tekür daḫı askerini cem edüp karşu çıkdılar.[4]

Kalın [3] Oğuz begleri arı sudan abdest aldılar; ağ alınların [4] yere kodular; iki rekât namaz kıldılar. *Atlarına süvar olup* adı görklü Muhammede [5] *salavat getürüp*[5] *kından kılıç sıyırup tekbir getürüp kâfire at saldılar.*

Gümbür gümbür nakaralar dögüldü, **burması altun tuç** *borular ötdü; cigerinde olanlar belirtdi; muḫannesler kenar sıyırtdı; beg nökerden, nöker begden ayrıldı.* Bir kiyamet [6] savaş oldu, meydan dolu baş oldu.

Şökli Meliki [7] bögürdübeni Kazan Beg atdan yere saldı, *başın kesdi.* Kara *Tekür*[6] *meliki* Delü [8] Dundar kılıçladı yere saldı, *başın kesdi.* Kara Arslan meliki [9] Kara Budak yere saldı, *başın kesdi.*

Derelerde kâfire kırgun girdi. [10] Yedi kâfir begi kılıçdan geçdi. *Kâfirüñ sancağın, tuğun Beyrekle Yegenek kılıçladı yere saldı.*

Beyrek, Yegenek, Kazan Beg, [11] Kara Budak, Delü Dundar, Kazan oğlu Uruz Beg, **hep** *begler cem olup Ḫan Kazan öñlerince*[7] [12] hisara yürüyüş etdiler.

Beyrek otuz dokuz yigidinüñ [13] üzerine geldi. Anları sağ ve esen *buldu.*[8] Allaha [62b: 1] şükür eyledi. Kâfirüñ *kiliselerin* yıkdılar, yerine *mescidler*[9] yapdılar. [2]

Dresden yazmasında "yetiş" şeklinde.

Dresden yazmasında "murada" şeklinde.

Dresden yazmasında "Bayburd hisarına [2] çapar yetdiler" şeklinde.

Dresden yazmasında "Kâfirler daḫı bunlaru karşuladılar" şeklinde.

Dresden yazmasında "Muhammede [5] yâd getürdüler" şeklinde

Dresden yazmasında "Teküri" şeklinde.

Dresden yazmasında Uruz Beg, bunlar [12] hisara... şeklinde.

8 Dresden yazmasında "gördü" şeklinde.

9 Dresden yazmasında "...kilisesin mescid..." şeklinde.

Keşişlerin öldürdüler; bañ bañlatdılar, aziz Tañrı adına kutbe [3] okutdular, *namaz kıldılar*.

Kuşuñ ala kanını, kumaşuñ arusunu, kızuñ gökçegini, [4] dokuzlama çargab çuḫa Ḫanlar ḫanı Bayındur *Ḫana* pencik çıkardılar.

[5] Bay Büre Begüñ oğlancuğu Beyrek Bay Bican **Begüñ**[1] [6] kızın aldı, ağ ban evine ağ otağına gerü döndü, dügüne [7] başladı.[2]

Bu kırk yigidüñ birkaçına Kazan *Beg*[3] birkaçına [8] Bayındur Ḫan kızlar verdiler. Beyrek daḫı yedi kız karındaşını [9] yedi yigide verdi. Kırk yerde otak dikdi. Otuz dokuz [10] kız talilü taliine birer oḫ atdı. Otuz dokuz yigid oḫunuñ [11] ardınca gitdi. Kırk gün kırk gece toy dügün eylediler. Beyrek [12] yigitleriyile murad verdi murad aldı.

Dedem Korkut geldi, *kopuz çaldı*, şadılık [13] *eyledi*;[4] boy boyladı, soy soyladı. Gazi erenler [63a: 1] başına ne geldügün söyledi. Bu Oğuzname Beyregüñ olsun, [2] dedi. *Ne dedi:*

Kanı *ol ögdügüm beg erenler,*
Dünyaya benüm deyenler?
Ecel aldı, yer gizledi;
Fani dünya kime kaldı?
Gelimlü gidimlü dünya,
Soñ ucu ölümlü dünya.

Yom vereyin ḫanum:

Yerlü kara dağlaruñ yıkılmasun,
Gölgelice [3] kaba ağacuñ kesilmesün.
Ağ sakallu babañ yeri uçmak olsun.
[4] Ağ bürçeklü anañ yeri behişt olsun.
Oğulıla karındaşdan [5] ayırmasun.
Âḫır vaktında arı imandan, *Kurandan* ayırmasun.
Âmin âmin [6] deyenler didar görsün.
Yığışdursun dürişdürsün,

Dresden yazmasında bu cümle "Melikiñ" şeklinde

Vatikan yazmasında bu cümle "*Melikiñ kızı ile Beyrek ahd etmişidi; aldı, gerü döndü, ağ ban evine, ağ otağına geldi. Dügüne başladı...* şeklinde.

Dresden yazmasında "Ḫan Kazan" şeklinde.

Dresden yazmasında "çaldı" şeklinde.

[7] *Günahlarıñuzu*[1] adı görklü Muhammed Mustafa
Yüzü suyuna bağışlasun, *Allah*, ḫanum hey.

Dresden yazmasında "günahuñuzu" şeklinde.

[63a:8] KAZAN BEG OĞLU URUZ BEGÜÑ TUTSAK OLDUĞU BOYU [63a:9] BEYAN EDER

Ḫanum hey.

Bir gün Ulaş oğlu *erenlerüñ arslanı, tülü kuşuñ yavrısı, beze miskin umudu, kalmış yigit arkası, kalın Oğuz paşası, Kan Apkazuñ kanmı, koñur atuñ eyesi, Kara Günenüñ kardaşı, Kara Budak emmisi, Ḫan Uruzuñ babası Salur* Kazan Beg [10] yerinden durmışıdı. Kara yerüñ üzerine otaḫlarıñ dikdürmişidi. [11] Biñ yerde ipek ḫalıçası döşenmişidi. Ala sayvan gök [12] yüzüne aşanmışıdı.

Doksan tümen genç Oğuz *Kazanuñ* sohbetine derilmişidi. [13] Ağzı büyük ḫumralar ortalığa salınmışıdı. Dokuz yerde badyalar [63b: 1] kurulmışıdı. Altun ayak sürahiler dizilmişidi. Dokuz [2] kara gözlü, *ḫob suretlü*, örme saçlu, elleri bileginden kınalı, parmakları [3] nigârlı, boğazları birer karış kâfir kızları al şarabı [4] altun ayağıla kalın Oğuz beglerine gezdürürleridi. Her *birinüñ elinden*[1] [5] Ulaş oğlu Salur Kazan içmişidi, Çargab çargab [6] çadır[*lar*], otak[*lar*], *çukalar* bağışlandı; *kara gözlü kara kul karavaş bağışlandı*; katar katar develer bağışlandı.

[7] *Oğlancuğu*[2] Uruz karşusunda yay söykenüp dururdu. [8] Sağ yanında *Kazanuñ* kardaşı Kara Güne oturmışıdı; sol yanında [9] dayısı Aruz oturmışıdı. Kazan *Beg* sağına bakdı kas [10] kas güldü. Soluna bakdı çok sevindi. Karşusuna [11] bakdı, oğlancuğunu, Uruzu gördü; elin eline çaldı, [12] ağladı.

Kazan oğlu Uruza bu iş ḫoş gelmedi, *kahır geldi*. İlerü [13] geldi, diz çökdü. Babasına çağırup soylar, görelüm [64a: 1] ḫanum ne soylar, *Uruz* aydur:

Ünüm añla, menüm sözüm diñle, ağam [2] Kazan,
Sağuña bakduñ kas kas güldüñ
Soluna bakduñ [3] çok sevindüñ
Karşuña bakduñ beni, *Uruzu* gördüñ, ağladuñ
Sebep [4] nedür, degil maña
Kara başum kurban olsun babam saña

dedi.

[5] Demez olursañ
Kalkubanı yerümden men dururam;

Dresden yazmasında "birinden" şeklinde.

Dresden yazmasında "oğlu" şeklinde.

Kara gözlü [6] yigitlerümü boyuma **men** aluram
Kan Apkaza eline men giderem
Altun [7] ḫaça elümü *ben* basaram
Pilon geyen keşişüñ elin *beṇ* öperem
[8] Kara gözlü kâfir kızın men aluram
Daḫı *ayruk* senüñ yüzüñe men [9] gelmezem,
Ağladuğuña sebep ne, degil maña,
Kara başum kurban olsun [10] ağam saña

dedi.

Kazan Beg alaldı, *oğlunuñ*[1] yüzüne [11] bakdı. Çağırup soylar, görelüm ḫanum ne soylar. Kazan aydur:

[12] Berü gelgil, kulunum oğul.
Sağum ala bakduğumda kardaşum Kara [13] Güneyi gördüm,
Baş kesüpdür, kan döküpdür, çuldu alupdur, [64b: 1] ad kazanupdur.
Solum ala bakduğumda dayım Aruzu gördüm,
[2] Baş kesüpdür, kan döküpdür, çuldu alupdur, ad kazanupdur.
[3] Karşum ala bakduğumda seni gördüm.
Ağladuğuma sebep oldur ki atam öldü ben kaldum,
Yerin yurdun ben tutdum.
On altı yaş yaşladuñ.
[4] *Yarınki gün ben daḫı* düşem ölem[2], sen kalasın,
Yay çekmedüñ, oḫ [5] atmaduñ,
Baş kesmedüñ, kan dökmedüñ,
Kalın[3] Oğuz içinde [6] çuldu almaduñ.
Yarınki gün zaman dönüp ben ölüp sen [7] kalıcak
Tacum taḫtum saña vermeyeler deyü
Soñumu *añup ağların, ağladuğuma sebep budur,*[4] [8] oğul

dedi.

Uruz burada soylamış, görelüm ḫanum ne soylamış, [9] aydur:

Dresden yazmasında "oğlanuñ" şeklinde.
Dresden yazmasında "Bir gün ola düşem ölem" şeklinde.
Dresden yazmasında "kanlu" şeklinde.
Dresden yazmasında "soñumu añdum ağladum" şeklinde.

A beg baba,
Devece büyümişsin, köşekçe akluñ yok;
[10] Depece büyümişsin, danca beynüñ yok,
Bu hünerleri[1] oğul [11] atadanmı görür ögrenür,
Yoẖsa atalar oğuldanmı ögrenür.
[12] Kaçan sen beni alup kâfir serhaddine çıkarduñ,
Öñümde kılıç çalup [13] baş kesdüñ?
Men senden ne gördüm, ne ögrenem,

dedi.

Kazan [65a: 1] Beg elin eline çaldı, kas kas güldü, aydur: A begler, [2] Uruz ẖob söyledi, şeker yedi. Begler siz *yiñüz*[2] içiñüz, [3] sohbetüñüz dağıtmañuz. Men bu oğlanı alayın, ava gideyin; [4] yedi günlük azuğıla çıkayın. Oẖ atduğum *cıda sunduğum* yerleri *göstereyin*; kılıç [5] çalup baş kesdügüm yerleri göstereyim. Kâfir serhaddine [6] Cızığlara, Ağlagana, Gökçe Dağa aluban çıkayın. Soñra [7] oğlana gerek olur, a begler, dedi.

Koñur atın çekdürdü, [8] batun bindi. Üç yüz murassa donlu yigid[*ini*] soyladı, [9] boyuna aldı. Kırk ala gözlü yigidin Uruz boyuna aldı. [10] Kazan oğlunu alup kara dağlar *gögsüne*[3] ava çıkdı. [11] Av avladı kuş kuşladı, sığın geyik yıkdı. Gök [12] alañ, görklü çemene çadır dikdi. Birkaç gün beglerile [13] yedi içdi.

Meger Başı açuk Tatyan kalasından, [65b: 1] Aksaka kalasından kâfirüñ casusu vandı. Bunları [2] görüp teküre geldi. Aydur: Hay ne oturursun? İtüñü [3] ulutmayan, çetügüñü mavlatmayan, alplar başı Kazan oğlancuğu-[4]-yıla sarhoş olup yaturlar, dedi.

On altı biñ kara [5] donlu kâfir ata bindi, Kazanuñ üzerine ılgar yetdi.

[6] Bakdılar gördüler, altı bölük toz indi. Kimi aydur geyik [7] tozudur, kimi aydur yağı tozudur. Kazan aydur: Geyik *tozu* olsa [8] bir ya iki bölük olurıdı; bu gelen bilmiş oluñ yağıdur, [9] dedi.

Toz yarıldı, gün gibi şıladı, deñiz gibi [10] yaykandı, meşe gibi karardı. On altı biñ *ip üz*-[11]-*engülü*,[4] keçe börklü, azgun dinlü, kızgun dillü kâfir *Kazanuñ öñüne* [12] çıkageldi.

Kazan koñur atın çekdürdü, batun bindi. [13] Oğlu Uruz cılavusunu çekdürdü,

---

1 Dresden yazmasında "hüneri" şeklinde.
2 Dresden yazmasında "yiñüñüz" şeklinde.
3 Dresden yazmasında "üzerine" şeklinde.
4 Dresden yazmasında "it üz-[11]-emgülü" şeklinde.

bidevi atın [66a: 1] oynatdı, karşu geldi, aydur:

Berü gelgil ağam Kazan,
Deñiz [2] gibi kararub gelen nedür?
Od gibi şılayup, ılduz gibi parlayup [3] gelen nedür?
Ağız dilden beş kelime ḫaber maña,
Kara başum kurban [4] olsun babam saña,

dedi.

Kazan aydur:

Berü gelgil arslanum [5] oğul,
Karadeñiz gibi *kararup*[1] gelen kâfirüñ leşkeridür.
[6] Gün gibi şılayup gelen kâfirüñ başında ışığıdur.
Ilduz [7] gibi parlayup gelen kâfirüñ cıdasıdur,
Azgun dinlü [8] yağı kâfirdür oğul,

dedi.

Oğlan aydur: Yağı deyü neye [9] derler, *baba, dedi.*

Kazan aydur: Oğul, anuñ içün yağı derler ki biz anlara [10] yetsevüz öldürürüz, anlar bize yetse öldürür, dedi.

Uruz [11] aydur: Baba, **ceng** içinde beg yigitler öldürseler kan sorarlarmı, [12] davilerlermi?

Kazan aydur: Oğul, biñ kâfir öldürseñ [13] kimse senden kan davilemez. Amma azgun dinlü kâfirdür. [66b: 1] Ḫob yerde duş oldu, veli sen maña yaman yerde duşak [2] olduñ, oğul, dedi.

Böyle deyicek Uruz burada soylamış, görelüm [3] ḫanum ne soylamış, Uruz aydur:

Berü gelgil ağam Kazan
Kalkubanı [4] yerümden
Bidevi atum saklandum bugün içün
Günü geldi
Ağ [5] meydanda segirdeyim senüñ içün
Ala evren sivri cıdamı [6] saklarıdum bugün içün
Günü geldi

Dresden yazmasında "yaykanup" şeklinde.

Kaba karın geñ gögüsde [7] *oynadayın*[1] senüñ içün
Kara polat öz kılıcum saklandum [8] bugün içün
Günü geldi
Sası dinlü kâfir başın kesdüreyim [9] senüñ içün
Egni bek demür donum saklandum bugün içün
[10] Günü geldi
Yeñ yakalar dikdüreyim senüñ içün
Başumda [11] kunt ışıklar saklandum senüñ içün
Günü geldi
Kaba çomak [12] altında yuğurdayım senüñ içün
Kırk yigidüm saklandum [13] bugün içün
Günü geldi.
Kâfir başın kesdüreyim senüñ içün
[67a: 1] Aslan adum saklandum senüñ içün
Yaka tutup kâfirile [2] uğraşayım senüñ içün
Ağız dilden birkaç kelime ḫaber maña
[3] Kara başum kurban olsun ağam saña

dedi.

Kazan burada soylamış, [4] görelüm ḫanum ne soylamış; Kazan aydur:

Oğul oğul, ay [5] oğul,
Menüm ünüm añla, sözüm diñle.
Ol kâfirüñ üçün [6] atup birin yarmaz okcusu olur
Hay demedin başlar [7] *keser*[2] *anlaruñ* celladı olur
Adam etin yaḫnı kılan *anuñ* aşbazı [8] olur
Sen varası kâfir degül.
Kalkubanı yerümden men [9] durayım
Koñur atuñ beline men bineyim
Gelen kâfir menümdür, men [10] varayım
Kara polat öz kılıcum çalayım
Azgun dinlü [11] kâfirdür, başların keseyin
Döne döne savaşayın

---

[1] Dresden yazmasında "oynadam" şeklinde.
[2] Dresden yazmasında "kesen" şeklinde.

[12] Döne döne çekişeyin, *dögüşeyim*
Kılıç çalup baş kesdügüm görgil [13] ögrengil
Kara başuña düşende *gerek olur*[1]

dedi.

Uruz [67b: 1] burada soylamış, görelüm ẖanum ne soylamış, aydur:

A beg [2] baba, işidürem *ne dersin*
Amma Arafatda erkek kuzu kurban içün
[3] Baba oğul kazanur ad içün
Oğul da kılıç kuşanur, baba [4] gayretiyiçün
Menüm de başum kurban olsun senüñ içün

dedi.

[5] Kazan burada soylamış, görelüm ẖanum ne soylamış; Kazan [6] aydur:

Oğul oğul, ay oğul,
Yağıya girüp baş kesmedüñ,
[7] Adam öldürüp kan dökmedüñ,
Ala gözlü kırk yigidi boyuña [8] algıl
Gögsü güzel kaba dağlar başına çıkgıl
Menüm [9] savaşduğum, menüm dögüşdügüm,
Menüm çekişdügüm, menüm kılıçlaşduğum
[10] Görgil ögrengil ve hem bize pusu olgıl, oğul

dedi.

Uruz [11] babasınuñ sözün sımadı, kayıdup gerü döndü. [12] Yerden yüce dağlar başına yoldaşların alup çıkdı. [13] Ol zamanda *oğullar ataya muẖalefet etmezidi*; oğul ata sözün iki eylemezidi. İki [68a: 1] eylese ol *oğulu*[2] kabul eylemezleridi. Uruz *Beg* geñ [2] yakadan *davulbaz***lar** *urup* süñüsün *yere* sancdı durdu.

Kazan Beg gördü [3] ki kâfir katı yaklandı, atından *yere* indi. Arı **sudan** abdest aldı, [4] ağ alnın yere kodu, iki rekât namaz kıldı. Adı görklü [5] Muhammedi yâda getürdü. *Daẖı* kara dinlü kâfire göz karartdı, [6] haykırdı, at saldı, karşu vardı, kılıç urdu.

[7] Gümbür gümbür davullar çalındı, burması altun tuç [8] borular **uruldu.**[3]

Dresden yazmasında "gereklüdür" şeklinde.
Dresden yazmasında "oğlanı" şeklinde.
Dresden yazmasında "çalındı" şeklinde.

Ol gün cılasun beg erenler döne [9] döne savaşdı. Ol gün kara polat öz kılıçlar çalındı. [10] Ol gün kargu dillü kayım oẖlar atıldı, ala evren [11] sivri cıdalar süsüldü. Ol gün namerdler, muẖanatlar [12] sapa yer gözetdi.

Ol gün baka baka Kazan oğlu Uruzuñ *cenge* [13] aşkı geldi, aydur: Berü gelüñ kırk yoldaşum, *kırkuñuza*[1] kurban [68b: 1] olsun menüm başum. Görürmisiz ağam Kazan baş *kesüp* [2] *kan dökdügünü*;[2] oğlan uşak *aş*[3] yemekçe gelmez *baña*, dedi. [3] Babam bu kâfirleri esrükmiş gibi; meni seven yigitlerüm ne durursız, [4] kâfirüñ bir ucuna depelüm, dedi.

Karakoçun oynatdı, Uruz [5] kâfirüñ sağına at depdi. *Sağı sola solu sağa katup*[4] kâfiri ẖob [6] dağıtdı. Sanasın kim dar *yerlere*[5] dolu düşdü; ya kara [7] kazuñ içine şahın girdi. Kâfirüñ ucunu basdı [8] dağıtdı. Azgun dinlü kâfir buñaldı, oẖa girdi; [9] kovulan kimseler oğlanuñ bidevi atın oẖladılar, *oğlan at cılbırını yığmadı, gözlerini kan bürüdü*, at yıẖıldı; [10] kâfirler Uruzuñ üzerine çoẖdu.

Uruzuñ kırk [11] yigidi atdan indi, ala kalkan bağını kısa dügdüler, *kından* [12] kılıç sıyırdılar, *Kazan oğlu* Uruzuñ üzerine çok savaşdılar. [13] Kalaba korẖudur, derin olsa baturur, yayanıñ umudu [69a: 1] olmaz, *yayanuñ yılduzu olmaz*, sağın solun Uruzuñ çevürdüler, kırk yigidin [2] şehid etdiler. Oğlanuñ üzerine düşdüler, *zebun edüp* tutdular, [3] karusundan ağ ellerin bağladılar, kıl urgan ağ boynuna [4] takdılar, yüzü üzerine saluban sürüdüler, ağ etinden [5] kan çıkınca dögdüler, baba deyü ağlatdılar, ana deyü buzlatdılar. [6] Eli bağlu, boynu bağlu, yüzü üzerine salup aldılar, yürüyü-[7]-verdiler. Uruz tutsak oldu.

Kazanuñ *bu işlerden* ẖaberi yok. [8] Eyle sandı kim yağı basıldı. At[*ınuñ*] cılavusun[*u*] döndürdü, [9] gerü döndü geldi. Oğlunu koduğu yerde bulımadı. [10] A begler, oğlan kançaru gitdi ola, dedi.

Begler aydur: [11] Oğlan kuş yüreklü olur, kaçup anasına gitmişdür, [12] dediler.

Kazan karardı, döndü, aydur: Begler, *Tañrı* bize [13] bir kür oğul vermiş. Varayın anı anası yanından alayın, [69b: 1] kılıcıla paralayayın, altı bölük edeyin. Altı yoluñ ayırdında [2] bırakayın. Bir daẖı kimse yazı yerde yoldaş koyup kaçmaya, [3] dedi.

---

1 Dresden yazmasında "size" şeklinde.
2 Dresden yazmasında "baş kesdi [2] kan dökdü" şeklinde.
3 Dresden yazmasında "yemek" şeklinde.
4 Dresden yazmasında "sağlu sollu" şeklinde.
5 Dresden yazmasında "yolda" şeklinde.

Daḫı koñur atın ökçeledi, *Kazan gazab ile* yola girdi, evine geldi.

[4] Ḫan kızı boyu uzun Burla Ḫatun Kazanuñ geldügün [5] işitdi. Atḍan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdu. [6] Oğlancuğumuñ ilk avıdur, kanlu Oğuz beglerin toylayayım, [7] dedi.

Ḫan kızı gördü kim Kazan gelür, yumurlanup yerinden [8] örü durdu, samur cübbesin egnine aldı, Kazana karşu geldi. [9] Kapak kaldurdu, Kazanuñ yüzüne doğru bakdı. Sağılan [10] soluna göz gezdürdü; oğlancuğunu, Uruzu görmedi. Kara [11] bağrı sarsıldı, düm yüregi oynadı, kara kuyma gözleri [12] kan yaş doldu. *Orada Burla Ḫatun* Kazana soylamış, görelüm ḫanum ne [13] -soylamış, aydur:

Ḫanum Kazan
Berü gelgil Salur begi, Salur görkü
Başum [70a: 1] baḫtı, evüm taḫtı
Ḫan babamuñ güyegüsü
Kadın anamuñ [2] sevgüsü
Atam anam verdügü
Göz açuban gördügüm
[3] Göñül verüp sevdügüm
Beg yigidüm Kazan
Kalkubanı yerüñden [4] örü durduñ
Oğluñıla yelesi kara kazılık atun batun [5] bindüñ
Gögsü güzel kaba dağlar öñüne ava **çıkduñ**
Boynu uzun bidevi *geyikleri*[1] alup yıkduñ
Semüz [6] etüñ *atlaruña* yükletdüñ, gerü döndüñ
İki varduñ bir gelürsün, [7] yavrum kanı
Karañu dünde bulduğum oğlum kanı
Bir bebegüm [8] görünmez, bağrum yanar
Asılan asılan kayalardan, Kazan, [9] oğlan[*cuğumu*] uçurduñmu?
Talı sazuñ aslanına yidirdüñmü?
Yoḫsa kara dinlü kâfire uğratduñmu?
[10] Ağ ellerin karusundan bağlatduñmu?
Kâfir[*ler*] öñünce *yayan* yürüttüñmü?

---

[1] Dresden yazmasında "geyigin" şeklinde.

[11] Dili damağı kuruyup dört yanına bakdurduñmu?
Kara [12] gözden acı yaşın dökdürdüñmü?
Kadun ana beg baba [13] deyü buzlatduñmu?

dedi. Gine soylamış, aydur:

Oğul oğul, [70b: 1] ay oğul, ortacum oğul
Karşu yatan kara dağum yüksegi [2] oğul
Karañuluca gözlerüm aydını oğul
Sam yelleri [3] esmedin, Kazan, kulağum çıñlar
Sarımsak otun yemedin, [4] Kazan, içüm göynür
Sarı yılan sokmadın ağca tenüm [5] kalkar şişer
Kurumuşca gögsümde südüm oynar
Yalıñuzca [6] oğul görünmez, bağrum yanar
Yalıñuz oğul ẖaberin, *a* Kazan degil [7] maña
Demez olursañ yana göyne kargaram, Kazan, saña

dedi. [8] Anası bir soy daẖı soyladı, aydur:

Kargu cıda [9] oynadanlar vardı geldi
Altun cıda oynadana ya rab [10] noldu
Karakoç ata binenler vardı geldi
Bidevi [11] atlu bir oğula ya rab noldu
Nöker geldi, naib [12] geldi
Yalıñuz bir oğula ya rab noldu
Yalıñuz oğul [13] ẖaberin, Kazan, degil maña
Demez olsañ yana *göyne*[1] kargaram [71a: 1] a Kazan saña

dedi. Bir daẖı soylamış:

Kuru kuru çaylara su [2] saldum
Kara donlu dervişlere nezir verdüm
Yanım ala [3] bakduğumda konşuma eyü bakdum
Umanına usanına aş [4] yedürdüm
Ac görsem doyurdum, yalıncak görsem donatdum
[5] Dilek ile bir oğulu gücile buldum
Yalıñuz oğul ẖaberin [6] a Kazan degil maña

---

1 Dresden yazmasında "yana yana" şeklinde.

Demez olsañ yana göyne kargaram Kazan [7] saña

dedi. Bir *soy* daḫı soylamış:

Karşu yatan kara dağdan
[8] Bir oğul uçurduñısa degil maña
Külünkile yıkdurayım
[9] *Kamın*[1] akan yügrük sudan
Bir oğul *akıtdıñısa*[2] [10] degil maña
Damarların *soğulda yın.*[3]
Azgun dinlü kâfirlere
[11] Bir oğul tutdurduñısa degil maña
Ḫan babamuñ yanına [12] men varayın
Ağır leşker, bol ḫazine alayın
Azgun dinlü kâfire ben varayın
Yaralanup [13] kazılık atumdan inmeyince
Yeñümile alca kanum silmeyince
Kol [71b: 1] bud olup yeryüzüne düşmeyince
Yalıñuz oğul ḫaberin almayınca
[2] Kâfir yollarından dönmeyeyin.

dedi. **Bir daḫı soylamış**:

Yoḫsa a Kazan ayağumdan [3] sermüze atayınmı?
Kara tırnak ağ yüzüme çalayınmı?
Güz alması [4] gibi al yañaklarum yırtayınmı?
Çenberüme alca kanum *dürteyinmi?*[4]
Ağır [5] şiven senüñ orduña koyayınmı?
Oğul, oğul deyübeni [6] buzlayayınmı?
Kaytabanda kızıl deve bundan geçdi
Torumları [7] bundan buzlayup bile geçdi
Torumcuğum aldurmuşam buzlayayınmı?
[8] Karakoçda kazılık at bundan geçdi

Dresden yazmasında "kanın" şeklinde.
Dresden yazmasında "uçurduñısa" şeklinde.
Dresden yazmasında "tuğladayın" şeklinde.
Dresden yazmasında "dökeyinmi" şeklinde.

Kuluncuğu kişneyüp [9] bile geçdi
Kuluncuğum aldurmuşam kişneyeyinmi?
Ağayılda ağca [10] koyun bundan geçdi
Kuzucağı mañraşup bile geçdi
Kuzucağum [11] aldurmışam mañrayayınmı?
Oğul *oğul* deyü buzlayayınmı?

dedi. Bir dahı [12] soylamış:

Kalkubanı yerümden duram deridüm
Yelesi kara [13] kazılık atuma binem deridüm
Kalın Oğuz içine girem deridüm
[72a: 1] Ala gözlü gelin alam deridüm
Kara yerde ağ otağ**lar**[1] dikem deridüm
[2] Yürüyübeni oğulu ulu **ger**dege göçürem deridüm
Muradıla maksuda [3] ergürem deridüm
Murada yetürmedüñ meni
Kara başum karışı tutsun [4] Kazan seni
Bir bebegüm görünmez bağrum yanar
Neyledüñ degil mañа
Demez [5] olsañ yana göyne kargaram
Kazan sañа

dedi.

Anası oğlanuñ [6] böyle degeç Kazanuñ aklı başından gitdi, kara bağrı sarsıldı, [7] düm yüregi oynadı, karañulu gözleri kan yaş doldu, [8] aydur: Görklüm, oğul gelse sendenmi sorardum, korhma kayırma, [9] avdadur. Avda kalan oğul içün kayırmagıl. Yedi gün ben [10] Kazana mühlet vergil. Yerde ise oğulu çıkarayım, gökde [11] ise indüreyim. Bulursam buldum, bulmazısam Tañrı verdi [12] Tañrı aldı, neyleyeyin; *gelübeni* kara şiven senüñile bile eyleyeyin, [13] dedi.

Han kızı aydur: Kazan, oğlan avda idügün [72b: 1] andan bileyin kim yorgun atuñıla, kedilmiş cıdañıla ardına [2] düşesin, dedi.

Kazan gerü döndü geldügü yolu [3] eline alup yortdu. Dün katdı. Anası duymadın [4] el altından buyurdu: doksan genç Oğuz ardumca [5] gelsün; oğlan tutsakdur, begler bilsün, dedi. *Ceng etdügü yere geldi.*

---

[1] Dresden yazmasında "otağlı" şeklinde.

[6] Ol **yere** geldi ki yağı basılmışıdı, *leş içinde gezeriken* gördü *kim* oğlunuñ ala [7] gözlü kırk yigidi kırılmış, bidevi atı oğlanuñ oḫlanmış *şöyle* [8] yatur. Leş arasında oğlancuğu[*nu*] leşin bulmadı. Altunluca [9] kamçısın buldu. Yakin bildi kim oğlu kâfire tutsakdur, [10] ağladı:

Kara dağum yüksegi oğul
Karlu suyum taşkunu [11] oğul
Kocaluğum vaktı aldurduğum yalıñuz oğul

dedi, [12] buzladı.

Kâfirüñ izin izledi. *Kapulu* Kara Dervendde [13] kâfir daḫı konmışıdı. Oğlana kara kepenek geydürmişleridi. [73a: 1] Kapu eşigi üzerinde arkuru bırakmışlarıdı; giren basar [2] çıkan basarıdı. Karı duşman Tatar oğlu elümüze [3] girmişiken cezayile öldürelüm, **deyü** [4] kapu eşigi üzerinde arkuru konmışlarıdı ki bu mahalde [5] Ḫan Kazan yetdi. Koñur atın oynatdı. Kâfir[*ler*] Kazanuñ [6] geldügün gördü, ürkdü. *Kimi atına biner, kimi kılıcın dakınur, kimi* cevşen[1] geyer.

[7] Oğlan *Uruz* başını kaldurdu, aydur: mere kâfir[*ler*] ne haldür? *dedi.*

[8] Kâfir aydur: Babañ geldi, tutalum deriz.

Oğlan aydur: Aman [9] mere kâfir aman; Tañrınuñ birligine yokdur güman.

Kâfirler oğlana [10] aman verdiler, elin çözdüler, gözün açdılar. Babasına [11] oğlan karşu geldi. **Uruz** *soyladı*, görelüm ḫanum ne *soyladı*[2], [12] Uruz aydur:

Berü gelgil *ḫanum babam, canum babam*[3]
Nerede bildüñ benüm tutsak [13] olduğum?
Ağ ellerüm arduma bağlanduğun,
Kıl sicim ağ [73b: 1] boynuma takılduğun
Kara gözlü yigitlerüm kırılduğun
Sen gelmedin [2] baba[*cuğum*], kâfirler danışdılar
Koñur atlu Kazanı tutuñ
Karusundan [3] ağ ellerini bağlañ
Gafillüce görklü başın kesüñ
Alca [4] kanın yeryüzüne döküñ
Oğluyıla ikisini bir yerden öldürüñ

Dresden yazmasında bu cümle "Kâfir kim atın biner, kim cevşen" şeklinde.
Dresden yazmasında birinci soyladı "soylar", ikincisi "soylamış" şeklinde.
Dresden yazmasında "Berü gelgil a beg baba" şeklinde.

[5] Ocağını söyündürüñ, deyü söyleşdiler
Ḫanum baba, korḫaram
[6] Segirdirkeñ koñur atuñ sürcdüresin
Savaşduğuñ vaktin [7] kendüñü tutdurasın
Gafillüce güzel başuñ kesdüresin
[8] Ağ bürçeklü anam oğul deriken
Başum baḫtı, *evüm taḫtı* Kazan *Beg* deyü [9] ağladasın
Kayıduban baba[*cuğum*] gerü döngil
Altun ban evüñe [10] sürüp vargıl
Karıcık olmış anama umud olgıl
[11] Kara gözlü kız kardaşumu ağlatmagıl
Ağca yüzlü karıcık olmış anamı [12] sızlatmagıl
Oğul içün ata ölmek ayıb olur
Yaradan [13] hakkıyiçün
Baba[*cuğum*] kayıda döngil, eve vargıl
Karıcık anam *saña* [74a: 1] karşu gelse
Meni saña sorsa
Baba doğru ḫaber vergil
Gördüm, [2] senüñ oğluñ tutsak degil
Karusundan ağ elleri [3] bağlu degil
Kara kıldạn sicim *ağ* boynuna takılu degil
Kara toñuz [4] damında yatur degil
Kıl kepenek boyuncuğun sürer degil
[5] Ağır bukağu topucağın döger degil
Yanmış arpa etmegi, acı [6] soğan öyünü degil
Menüm anam menüm içün kayırmasun
[7] Bir ay baksun
Bir ayda varmazısam iki ay baksun
İki [8] ayda varmazısam üç ay baksun
Üç ayda varmazısam [9] öldügümü ol vakıt bilsün
Aygır atum boğazlayup aşum [10] versün
Yad kızı *nışanluma*[1] destur versün

---

[1] Dresden yazmasında "helaluma" şeklinde.

Baña [11] tutan gerdege ayruk girsün
Anam menüm içün gök geyüp [12] kara sarınsun
Kalın Oğuz elinde *benüm* yasum tutsun
Menüm [13] başum senüñ yoluña kurban olsun
Gerü dön baba

dedi. [74b: 1] Oğlan bir daḫı soylamış, görelüm ḫanum ne soylamış, **aydur:**

[2] Karşu yatan kara dağlar
Esen olsa el yaylar
Kanlu [3] kanlu sular
Esen olsa kanın *taşar*[1]
Karakoç atlar
Esen [4] olsa kulun doğar
Kaytabanda kızıl deve
Esen olsa torum [5] verür
Ağayılda ağca koyun
Esen olsa kuzu verür
[6] Beg erenler
Esen olsa oğlu doğar
Sen esen ol, [7] anam esen olsun
Menden yegrek kadir *Tañrı* size oğul vere
[8] Ağ südünü anam maña helal eylesün
Savaşmagıl kayıda [9] döngil baba gerü

dedi.

Ḫan Kazan burada soylamış, görelüm [10] ḫanum ne soylamış, aydur:

Oğul, oğul, ay oğul, *begüm oğul*
Karşu [11] yatan kara dağum yüksegi oğul
Güclü belüm kuvveti [12] canum oğul
Karañulu gözlerüm aydını oğul
Alar tañla [13] yerümden durduğum senüñ içün
Koñur atum yorultmuşam senüñ içün
[75a: 1] Ağ tonuma kir eglendi senüñ içün

---

1 Dresden yazmasında "düşer" şeklinde.

Menüm başum kurban olsun [2] canum oğul senüñ içün
Sen gideli ağlamağum gökde iken [3] yere indi
Gümbür gümbür davullar dögülmedi
Ağır ulu [4] divanum sürülmedi
Seni bilen beg oğulları
Ağ çıkardı [5] kara geydi
Kara[1] beñzer kızum gelinüm
Ağ çıkardı kara geydi
[6] Karıcık anañ kan yaş dökdü
Ağ sakallu *senüñ* babañ [7] buñlu oldu
Kayıduban buradan oğul eve varsam
[8] Ağca yüzlü *senüñ* anañ karşu gelüp oğul dese
Ben ne deyeyin?
Ağ elleri [9] ardına bağlu deyeyinmi?
Ağ boynunda kıl urgan takılu [10] deyeyinmi?
Kâfir yanınca yayak yürür deyeyinmi?
Menüm namusum [11] kanda vara oğul?
Kıl kepenek boyuncuğun sürer [12] deyeyinmi?
Ağır bukağu topucağın döger deyeyinmi?
Arpa etmegi, [13] acı soğan öyüncügü deyeyinmi?

dedi.[2] Kazan gine aydur:

Karşu [75b: 1] yatan kara dağlar karısa
Otu bitmez, el yaylamaz
Akındılı [2] görklü sular karısa kara taşmaz
Kaytabanlar karısa [3] torum vermez
Karakoçlar karısa kulun vermez
Er yigitler [4] *kocasa*[3] oğlu doğmaz
Babañ *koca*[4], anañ karı,
Senden [5] yegrek kadir *Tañrı* bize oğul vermez,

Dresden yazmasında "kaza" şeklinde

Orhan Şaik Gökyay'ın anlatımı düzgünleştirmek için buraya aldığı "dedi" sözü, aslında Dresden yazmasında 11. satırda "kanda vara oğul dedi" şeklindedir.

Dresden yazmasında "karısa" şeklinde.

Dresden yazmasında "karı" şeklinde.

Verse dahı senüñ yerüñ tuta-[6]-bilmez.
Asmanlu gökde kara bulut oluban
Kâfirüñ üzerine [7] gürleyeyim
Ağ yıldırım *oluban*[1] şakıyayım
Kâfiri kamış gibi [8] od oluban yandurayım
Dokuzunu bir yerine saydurayım
Uruşmadan [9] dögüşmeden âlem[*ler*]i doldurayım,
Âlemleri yaradan *Allah*[2] meded *senden*

dedi.

Kazan [10] koñur atından yere indi. Akub giden arı sudan abdest [11] aldı, ağ alnını yere kodu, *iki rekât* namaz kıldı. Ağladı, kadir Tañrıdan [12] hacet diledi. Yüzün yere sürdü, *din serveri* Muhammede salavat getürdü. [13] Deve gibi kükredi, arslan gibi añradı, nara urup [76a: 1] haykırdı. Yapayalıñuz *ol* kâfire at depdi, kılıç urdu. [2] Döne döne bir zaman yahşı savaş eyledi. Kâfiri alam [3] dedi, alamadı. Bir *saat içinde*[3] kâfire üç kerre at depdi. [4] Nagâh *kaza yetişüp ceng içinde* gözü[*nüñ*] kapağına kılıç dokundu. Kara kanı şorladı, [5] gözüne indi. *Kazan* özün sarp yerlere saldı. Görelüm imdi [6] Yaradan neyler?

Meger hanum *Uruz anası* boyu uzun Burla Hatun oğlancuğunu [7] añdı, kararı kalmadı. Kırk ince bellü kız oğlanıyıla [8] kara aygırın tartdurdu, batun bindi, kara kılıcın kuşandı. [9] Başum tacı Kazan gelmedi deyü *Kazanuñ* izin izledi gitdi. Gelü [10] gelü Kazana yakın geldi. Kazan helalini tanımadı. Han [11] kızınuñ Kazan üzerine geldi, *soylamış* **görelüm hanum ne soylamış,** *Kazan* aydur:

Kara aygıruñ cılavusunu [12] maña tartgıl yigit
Tike tutup yüzüme bakgıl yigit
Altuñdagı [13] kara aygırı maña vergil yigit
Elüñdeki sivri cıdañı
[76b: 1] Yanuñdagı gök *polat kılıcuñ*[4] maña vergil yigit,
Bugünümde umud [2] olgıl maña, *yigit*
Kala ülke vereyin saña, *yigit*

dedi.

Dresden yazmasında "olup" şeklinde.
Dresden yazmasında "Allahdan" şeklinde.
Dresden yazmasında "saatda" şeklinde.
Dresden yazmasında "poladuñu" şeklinde.

Burla Hatun aydur:

[3] Karşum ala yigit *benüm*[1] ne mañlarsın?
Geçmiş menüm günümü ne añdurursun?
[4] Kalkubanı yerinden duran Kazan
Koñur[2] atuñ beline binen [5] Kazan
Ilgayuban kara dağum yıkan Kazan
Gölgelice kaba ağacum [6] kesen Kazan
Bıçak olup kanadlarum kıran Kazan
Yalıñuz[3] [7] oğlum Uruza kıyan Kazan
At üstünde eglenmeyüp [8] yortan Kazan
Senüñ bilüñ ölmiş
Üzengüye dirmeyen [9] dizüñ ölmiş
Han kızı helalüñü tanımayan gözüñ ölmiş
[10] Buñalmışsın saña nolmış?
Çal kılıcuñ yetdüm, Kazan

dedi.

Bunlar bunda, bu yañda Oğuz begleri işitdiler kim Kazan Begüñ **oğlu** *kâfirde tutsak olmış; Kazan ardınca gitmiş. Begler dahı Kazanuñ ardına düşdü.* [11] Bu mahalde Oğuz erenleri bir bir yetdi; görelüm hanum kimler yetdi:

[12] Kara Dere ağzında kadir veren,
Kara buğa derisinden beşiginüñ [13] yapuğu olan,
Acığı tutanda kara taşı kül eyleyen,
Kara [77a: 1] bıyığın yedi yerde eñsesinde dügen,
Kazan *Begüñ* kardaşı [2] Kara Güne çapar yetdi;
Çal kılıcuñ kardaş Kazan yetdüm, [3] dedi.

Anuñ ardınca görelüm hanum kimler yetdi:

Demür [4] Kapu Derven[*din*]deki demür kapuyu kapup alan,
Altmış tutam [5] ala gönderinüñ ucunda er bögürden,
Kazan gibi pehlivanı [6] bir savaşda üç kerre atından yıkan

---

[1] Dresden yazmasında "menü" şeklinde.
[2] Dresden yazmasında "kara göz" şeklinde.
[3] Dresden yazmasında "yalıñuzca" şeklinde.

Kıyan Selcük oğlu [7] Delü Dundar çapar yetdi;
Çal kılıcuñ ağam Kazan, yetdüm, [8] dedi.

Anuñ ardınca benüm ẖanum **görelüm kimler yetdi:**

Hemidilen Mardin kalasın tepüp alan,
Demür yaylı Kapçak Melike kan kusduran,
Oğuzuñ ak sakallu kocaları görende ol yigidi tahsinleyen,
Al maẖmuzi şalvarlı, atı bahri ẖotazlı
Kara Güne oğlu Kara Budak çapar yetdi;
Çal kılıcuñ begüm Kazan yetdüm, dedi.

Anuñ ardınca görelüm kimler yetdi:

Varuban destur-[9]-suzca Bayındur Ḫanuñ yağısın basan,
Altmış biñ [10] kâfire kan kusduran
Gaflet Koca oğlu Şir Şemse-[11]-ddin çapar yetdi;
Çal kılıcuñ ağam Kazan yetdüm, [12] dedi.

Anuñ ardınca görelüm kimler yetdi:

Parasaruñ [13] Bayburd hisarından parlayup uçan,
Ap alaca [77b: 1] gerdegine karşu gelen,
Kalın Oğuz imrencesi, Kazan Begüñ *ınağı,*[1]
Boz [2] aygırlu Beyrek çapar yetdi;
Çal kılıcuñ Ḫanum Kazan, yetdüm, [3] dedi.

Anuñ ardınca görelüm kimler yetdi:

Çaya baksa [4] çalımlu, [*çal*]kara kuş erdemlü,
Kurkurma kuşaklu, kulağı altun [5] küpelü,
Kalın Oğuz beglerini bir bir atdan yıkan
Kazılık [6] Koca oğlu Beg Yegenek çapar yetdi;
Çal kılıcuñ ağam [7] Kazan yetdüm, dedi.

Anuñ ardunca **görelüm kimler yetdi**:

Altmış erkeç derisinden kürk eylese topukların örtmeyen;
Altı erkeç derisinden külah eylese kulakların örtmeyen;

Dresden yazmasında "yınağı" şeklinde.

Kolu budu ẖıranca Kazan Begüñ dayısı Aruz Koca çapar yetdi;
Çal kılıcuñ Ḫanum Kazan, yetdüm, dedi.

Anuñ ardınca görelüm kimler yetdi: Yigirmi [8] dört boyun oẖşayan Delü Dundar yetdi. Anuñ [9] ardınca biñ kavum başları Döger yetdi. Anuñ ardınca **kalmış** *Oğuz arkası*, [10] biñ Bügdüz başları Emen yetdi. Anuñ ardınca dokuz [11] koca başları Aruz yetdi.

Sayılmağıla[1] Oğuz begleri [12] dükense olmaz. Kazanuñ begleri hep *gelüp* yetdi, üzerine [13] yığnak oldu. Arı sudan .abdest aldılar, iki [78a: 1] rekât namaz kıldılar. Adı görklü Muhammede *–aleyhisselam–* salavat getürdüler. [2] Bitekellüf kâfire at saldılar, .kılıç urdular. Ol [3] gün cigerinde olan er yigitler belürdü. Ol gün [4] namerdler sapa yer .gözetdi. Bir kıyamet savaş oldu, [5] meydan dolu baş oldu. Kıyametiñ bir günü oldu. [6] Beg nökerden, nöker begden ayrıldı. *Çarẖacılar savaşdı.*

Oğuz begleriyile [7] Dundar sağa depdi. Cılasun *beg* yigitleriyile Kara Budak [8] sola depdi.

Kazan *Beg* kendü *Oğuz begleriyile* düpe depdi. Tekür *Melik* ile [9] Şökli Melike havale oldu. Bögürdübeni atdan yere saldı, *başın kesdi*, [10] alca kanın yer üzerine dökdü.

Sağ tarafda Kara [11] Tüken Melike Dundar karşu geldi, kılıçladı, yere [12] saldı.

Sol tarafda Buğacuk Melike Kara Budak karşu [13] geldi, sancubanı yere çaldı, depretmedin başın kesdi.

[78b: 1] Boyu uzun Burla Ḫatun, kara tuğun kâfirüñ kılıçladı, [2] yere saldı. Tekür alındı, *melik tutuldu, tuğ yıkıldı, ursanı yeñildi*, kâfir kaçdı. Derelerde [3] kâfire kırgun girdi. On beş biñ kâfir kimi kırıldı [4] kimi tutuldu.

Kazan ve Burla Ḫatun oğlu üzerine gelüp atdan indiler, elin [5] *çözdüler, koca koca görüşdüler.*[2] Üç [6] yüz yigit Oğuzdan şehid oldu. Kazan oğlancuğun [7] kurtardı, gerü döndü. Gaza mübarek oldu. Oğuz [8] begleri doyum oldu.

Ağca-kala, Sürmelüye gelüp Kazan [9] kırk otak dikdürdü. Yedi gün yedi gece yeme içme [10] oldu. Kırk evli kul ile kırk cariye oğlu başına [11] çevürdü, azad eyledi. Cılasun erenlere *kala*[3] ülke [12] verdi, cübbe çuka verdi.

Dresden yazmasında "saydukça" şeklinde.

Dresden yazmasında "Kazan oğlu üzerine geldi, indi; elin [5] çözdü, koca koca atayıla oğul görüşdü" şeklinde.

Dresden yazmasında "kara" şeklinde.

Dedem Korkut gelüben [13] şazılık çaldı. Bu Oğuznameyi *Kazan oğlu Uruz üzerine söyledi*, düzdü koşdu. [79a: 1] Böyle dedi:

İmdi kanı dedügüm beg erenler,
Yalan dünya[*yı*] [2] menüm deyenler?
Ecel aldı, yer gizledi.
Fani dünya kime [3] kaldı.
Gelimlü gidimlü dünya,
Âẖır soñ ucu [4] ölümlü dünya.

Yom vereyim ẖanum:

Yerlü kara dağ[*lar*]uñ yıkılmasun.
[5] Gölgelice kaba ağacuñ kesilmesün.
Kamın akan [6] görklü suyuñ kurumasun.
Kanadlaruñ ucu kırılmasun.
[7] Kadir seni namerde muhtaç etmesün.
Çapariken ağ boz atuñ [8] büdermesün.
Çalışında kara polat öz kılıcuñ [9] kedilmesün.
Dürtüşürken ala gönderüñ ufanmasun.
Ağ sakallu babañ yeri cennet olsun.
Ağ bürçeklü anañ yeri behişt olsun.
Allah veren ümizüñ üzülmesün.
Âẖır soñu [10] arı imandan ayırmasun.
Ağ alnuñda beş kelime dua kılduk, [11] kabul olsun;
Yığışdursun dürişdürsün, günahıñuzu *kadir Tañrı*
[12] Adı görklü *Muhammedüñ*[1]
Yüzü suyuna bağışlasun.
Bu duama âmin deyenler dizar görsün,
Ḫanum hey.

---

[1] Dresden yazmasında "Muhammede" şeklinde.

[79a: 13] DUḪA KOCA OĞLU DELİ DUMRUL BOYUNU BEYAN [79b: 1] EDER

Ḫanum hey.

Meger ḫanum Oğuzda Duḫa Koca oğlu Deli [2] Dumrul derleridi, bir er varıdı. Bir kuru çayuñ üzerine [3] bir köprü yapdurmışıdı. Geçenden otuz üç akça [4] alurıdı, geçmeyeninden döge döge kırk akça alurıdı. Bunu [5] niçün böyle ederidi? Anuñ içün ki menden deli, menden [6] güçlü er varmıdur ki çıka menümile savaşa, deridi. [7] Menüm erligüm, bahadurluğum, cılasunluğum, yigitlügüm Ruma, Şama [8] gide, çavlana, deridi.

Meger bir gün köprüsünüñ yamacında [9] bir bölük oba konmışıdı. Ol obada bir yaḫşı ḫob [10] yigit sayru düşmişidi. Allah emriyile ol yigit öldü. [11] Kimi oğul deyü, kimi kardaş deyü ağladı. Ol yigit [12] üzerine muhkem kara şiven oldu. Nagâhandan Deli Dumrul [13] çapar yetdi; aydur: Mere kavatlar, ne ağlarsız, menüm köprüm [80a: 1] yanında bu gavga nedür, neye şiven edersiz? dedi.

Ayıtdılar: [2] Ḫanum, bir yaḫşı yigidümüz öldü, aña ağlarız, dediler.

Deli [3] Dumrul aydur: Mere yigidüñüzü kim öldürdü? **dedi.**

Ayıtdılar: Vallahi [4] beg yigit, Allahu Taâlâdan buyruk oldu, al kanatlu [5] Azrail ol yigidüñ canın aldı, **dediler.**

Deli Dumrul aydur: [6] Mere Azrail dedügüñüz ne kişidür kim adamuñ canun alur? [7] Ya kadir Allah, birligüñ, varlıguñ hakkıyiçün Azraili menüm [8] gözüme göstergil; savaşayım, çekişeyim, dürişeyim, yaḫşı [9] yigidüñ canın kurtarayım, bir daḫı yaḫşı yigidüñ canın [10] almaya, dedi. Kayıtdı, döndü, Deli Dumrul evine geldi.

[11] Hak Taâlâya Dumruluñ sözü ḫoş gelmedi: Bak bak, [12] mere deli kavat, menüm birligim bilmez, birlügüme şükür kılmaz. [13] Menüm ulu dergâhumda geze, menlik eyleye, dedi. Azraile [80b: 1] buyruk eyledi kim: Ya Azrail, var daḫı ol[1] deli kavatuñ [2] gözüne görüngil, beñzi i sarartgıl, dedi. Canunu ḫırlatgıl [3] algıl, dedi.

Deli Dumrul kırk yigidilen yiyüp içüp [4] otururiken nagâhandan Azrail çıkageldi. Azraili [5] ne çavuş gördü, ne kapucu. Deli Dumruluñ görür gözü [6] görmez oldu, tutar elleri tutmaz oldu. Dünya âlem [7] Deli Dumruluñ gözüne kara-

---

[1] Dresden yazması "ol daḫı" şeklinde.

ñu oldu. Çağırup Deli Dumrul [8] soylar, görelüm ẖanum ne soylar, aydur:

Mere[1] ne heybetlü koca-[9]-sın
Kapucular seni görmedi
Çavuşlar seni duymadı
[10] Menüm görür gözlerüm görmez oldu
Tutar menüm ellerüm tutmaz [11] oldu
Ditredi menüm canum cuşa geldi
Altun ayağum [12] elümden yere düşdü
Ağzum içi buz gibi
Süñüklerüm [13] toz gibi oldu
Mere sakalcuğu ağca koca
Gözcügezi [81a: 1] çönge koca
Mere ne heybetlü kocasın degil maña
Kadam belam [2] dokunur bugün saña

dedi.

Böyle degeç Azrailüñ acığı [3] tutdu, aydur:

Mere deli kavat
Gözüm çönge idügün ne begenmezsin?
[4] Gözü gökçek kızlaruñ gelinlerüñ
Canın çoğ almışam
[5] Sakalum ağarduğun ne begenmezsin?
Ağ sakallu, kara sakallu yigitlerüñ
[6] Canın çoğ almışam
Sakalum ağarduğunuñ ma'nisi budur

[7] dedi. Mere deli kavat, ögünürdüñ, deridüñ: Al kanatlu [8] Azrail menüm elüme girse öldüreyidüm, yaẖşı yigidüñ canın [9] anuñ elinden kurtarayıdum, deridüñ. İmdi mere deli, geldüm ki [10] senüñ canuñ alam; verürmisin, yoẖsa menümile ceng [11] edermisin? dedi.

Deli Dumrul aydur: Mere al kanatlu [12] Azrail senmisin, dedi

Evet, menem, dedi.

Bu yaẖşı [13] yigitlerüñ canını senmi alursun, dedi.

Dresden yazmasında "çare" şeklinde yanlış yazılmış.

Evet, men [81b: 1] aluram, dedi.

Deli Dumrul aydur: Mere kapucular, kapuyu [2] kapañ, dedi. Mere Azrail, men seni geñ yerde isteridüm, [3] dar yerde eyü elüme girdüñ, olamı, dedi. Men seni öldüreyim, [4] yaḫşı yigidüñ canın kurtarayım, dedi.

Kara kılıcın sıyırdı [5] eline aldı, Azraili çalmağa hamle kıldı.[1] Azrail bir [6] gögercin oldu, pencereden uçdu, gitdi.

Âdemiler evreni [7] Deli Dumrul elin eline çaldı, kas kas güldü, aydur: [8] Yigitlerüm, Azrailüñ gözünü eyle korḫutdum ki geñ kapuyu [9] kodu, dar bacadan kaçdı. Çünki menüm elümden gögercin [10] gibi kuş oldu uçdu. Mere men anı kormuyam doğana [11] aldurmayınca, dedi.

Durdu, atına bindi, doğanın eline [12] aldı, ardına düşdü. Bir iki gögercin öldürdü. Döndü [13] evine geliyoruriken Azrail atınuñ gözüne göründü. At [82a: 1] ürkdü, Deli Dumrulu götürdü, yere urdu. Kara başı [2] buñaldı, buñlu kaldı. Ağ gögsünüñ üzerine Azrail [3] basup kondu. Baya[k] mırlandı, şimdi ḫırlamağa başladı. [4] Aydur:

Mere Azrail aman
Tañrınuñ birligine yokdur güman
[5] Men seni böyle bilmezidüm
Uğrulayın can alduğuñ [6] duymazıdum
Dökmesi büyük bizüm dağlarımuz olur
Ol [7] dağlarımuzda bağlarımuz olur
Ol bağlaruñ kara salkumları [8] üzümü olur
Ol üzümü sıkarlar, al şarabı olur
[9] Ol şarabdan içen esrük olur
Şarabluyıdum duymadum
[10] Ne söyledüm bilmedüm
Beglige usanmadum, yigitlige doymadum
Canum [11] alma Azrail, meded

dedi.

Azrail aydur: Mere deli [12] kavat, maña ne yalvarırsın? Allah Taâlâya yalvar, menüm de [13] elümde ne var? Men daḫı bir yumuş oğlanıyam, dedi.

Deli [82b: 1] Dumrul aydur: Ya pes can veren, can alan Allah Taâlâ-[2]-mıdur?

---

[1] Dresden yazmasında "kaldı" şeklinde yanlış yazılmış.

Belî oldur, dedi.

Döndü Azraile: Ya pes [3] sen ne eylemeklü kadasın? Sen aradan çıkgıl, men Allah [4] Taâlâyıla ẖaberleşeyim dedi.

Deli Dumrul burada [5] soylamış, görelüm ẖanum ne soylamış, aydur:

Yüce-[6]-lerden yücesin
Kimse bilmez nicesin?
Görklü Tañrı
[7] Nice cahiller seni gökde arar, yerde ister
Sen ẖod [8] müminler göñlündesin
Dayim duran Cebbar Tañrı
[9] Baki kalan Settar Tañrı
Menüm canumu alur olsañ [10] sen algıl
Azraile almağa komagıl

dedi.

Allah [11] Taâlâya Deli Dumruluñ burada sözü ẖoş geldi. [12] Azraile nida eyledi kim: çün deli kavat menüm birligüm [13] bildi, birligüme şükür kıldı. Ya Azrail, Deli [83a: 1] Dumrul can yerine can bulsun, anuñ canı azad [2] olsun, dedi.

Azrail aydur: Mere Deli Dumrul, [3] Allah Taâlânuñ emri böyle oldu kim Deli Dumrul [4] canı yerine can bulsun, anuñ canı azad olsun, [5] dedi.

Deli Dumrul aydur: Men nice can bulayım; meger [6] bir koca babam, bir karı anam var. Gel gidelüm ikisinden [7] biri bolayki canın vere algıl, menüm canumu kogıl, [8] dedi.

Deli Dumrul sürdü, babası yanına geldi. [9] Babasınuñ elin öpüp soylamış, görelüm ẖanum ne [10] soylamış, aydur:

Ağ sakallu aziz izzetlü canum baba,
[11] Bilürmisin neler oldu?
Küfür söz söyledüm,
Hak Taâlâya [12] ẖoş gelmedi,
Gök üzerinde al kanatlu Azraile emir [13] eyledi,
Uçup geldi.
Ağca menüm gögsümü basup kondu
[83b: 1] Ḫırıldadup tatlu canum alur oldu,
Baba senden can [2] dilerüm, verürmisin,

Yoh̬sa oğul Deli Dumrul [3] deyü ağlarmısın **baba dedi.**

Babası aydur:

Oğul, oğul ay [4] oğul,
Canum paresi oğul
Doğdugunda dokuz [5] buğra öldürdügüm aslan oğul
Dünlügü altun ban [6] evimüñ kabzası oğul
Kara beñzer kızımuñ gelinümüñ [7] çiçegi oğul
Karşu yatan kara dağum gerekise
Söyle [8] gelsün Azrailüñ yaylası olsun.
Sovuk sovuk [9] bıñarlarum gerekise
Aña içit olsun.
Tavla tavla [10] şahbaz atlarum gerekise
Aña binit olsun.
Katar [11] katar develerüm gerekise
Aña yüklet olsun.
Ağa-[12]-yılda ağca koyunum gerekise
Kara mudbak altında anuñ [13] şöleni olsun.
Altun, gümüş, pul gerekise
Aña [84a: 1] h̬arçlık olsun.
Dünya şirin, can aziz,
Canumu kıya-[2]-bilmen bellü bilgil.
Menden aziz, menden sevgülü anañdur,
[3] Oğul anaña var

dedi.

Deli Dumrul babasından [4] yüz bulamayup sürdü anasına geldi, aydur:

Ana [5] bilürmisin neler oldu?
Gök yüzünden al kanatlu [6] Azrail uçup geldi,
Ağca menüm gögsümü basup [7] kondu.
H̬ırladup canum alur oldu.
Babamdan can [8] diledüm ana, vermedi,
Senden can dilerüm, ana,
Canuñ [9] maña verürmisin?

Yoẖsa, oğul Deli Dumrul, deyü [10] ağlarmısın?
Acı tırnak ağ yüzüñe çalarmısın?
[11] Kargu gibi kara saçuñ yolarmısın ana?

dedi.

Anası [12] burada soylamış, görelüm ẖanum ne soylamış? Anası [13] aydur:

Oğul oğul, ay oğul
Dokuz ay dar [84b: 1] karnumda götürdügüm oğul
Dolama beşiklerde beledügüm [2] oğul
On ay deyende dünya yüzüne getürdügüm oğul
[3] Dolap dolap ağ südümü emzirdügüm oğul
Ağca [4] burçlu hisarlarda tutulayıduñ oğul
Sası [5] dinlü kâfir elinde tutsak olayıduñ oğul
Altun [6] akça gücüne salubanı seni kurtarayıdum oğul
Yaman [7] yere varmışsın, varabilmen
Dünya şirin, can aziz
[8] Canumu kıyabilmen bellü bilgil

dedi.

Anası daẖı canın [9] vermedi. Böyle degeç Azrail geldi Deli Dumruluñ [10] canın almağa.

Deli Dumrul aydur: Mere Azrail aman, [11] Tañrınuñ birligine yokdur güman.

Azrail aydur: Mere deli [12] kavat, daẖı ne aman dilersin? Ağ sakallu babañ yanına [13] varduñ can vermedi. Ağ bürçeklü anañ yanına [85a: 1] varduñ can vermedi. Daẖı kim verse gerek, dedi.

[2] Deli Dumrul aydur: Hasretüm vardur, buluşayım, dedi.

Azrail [3] aydur: Mere deli, hasretüñ kimdür?

Aydur: Yad kızı helalüm var. [4] Andan menüm iki oğlancuğum var. Emanetüm var, ısmarlarum [5] anlara. Andan soñra menüm canum alasın, dedi. Sürdü, [6] helali yanına geldi, aydur:

Bilürmisin neler oldu?
Gök [7] yüzünden al kanatlu Azrail uçup geldi
Ağca menüm [8] gögsümü basup kondu
Tatlu menüm canumu alur oldu
[9] Babama ver dedüm, can vermedi

Anama vardum can [10] vermedi
Dünya şirin, can tatlu dediler
İmdi yüksek [11] yüksek karạ. dağlarum
Saña yaylak olsun
Sovuk sovuk [12] sularum
Saña içit olsun
Tavla tavla şahbaz atlarum
[13] Saña binit olsun
Dünlügü altun ban evüm
Saña [85b: 1] gölge olsun
Katar katar develerüm
Saña yüklet [2] olsun
Ağayılda ağca koyunum
Saña şölen olsun
[3] Gözüñ kimi tutarısa
Göñlüñ kimi severise
Sen aña [4] vargıl
İki oğlancuğu öksüz komagıl

dedi.

Avrat [5] burada soylamış, görelüm ḫanum ne soylamış, aydur:

Ne [6] dersin ne soylarsın?
Göz açup gördügüm
Göñül verüp [7] sevdügüm
Koç yigidüm şah yigidüm
Tatlu damağ verüp [8] soruşduğum
Bir yasdıkda baş koyup emişdügüm
Karşu [9] yatan kara dağları
Senden soñra men neylerem
Yaylar [10] olsam menüm gūrum olsun
Sovuk sovuk sularuñ
[11] İçer olsam menüm kanum olsun
Altun akçañ ḫarcayur [12] olsam
Menüm kefenüm olsun
Tavla tavla şahbaz atuñ

[13] Biner olsam menüm tabutum olsun
Senden soñra bir [86a: 1] yigidi
Sevüp varsam, bile yatsam
Ala yılan olup [2] meni soksun
Senüñ ol muḫanat anañ babañ
[3] Bir canda ne var ki saña kıyamamışlar
Arş tanığ olsun, [4] Kürsi tanığ olsun
Yer tanığ olsun, gök tanığ [5] olsun
Kadir Tañrı tanığ olsun
Menüm canum senüñ [6] canuña kurban olsun

dedi, razı oldu.

Azrail [7] ḫatunuñ canın almağa geldi. Âdemiler evreni yoldaşına [8] kıyamadı. Allah Taâlâya burada yalvarmış, görelüm **ḫanum** [9] nice yalvarmış, aydur:

Yücelerden yücesin
Kimse [10] bilmez nicesin
Görklü Tañrı
Çok cahiller seni
[11] Gökde arar yerde ister
Sen ḫod müminlerüñ göñlünde-[12]-sin
Dayim duran Cebbar Tañrı
Ulu yollar üzerine
[13] İmaretler yapayım senüñ içün
Ac görsem doyurayım [86b: 1] senüñ içün
Yalıncak görsem donadayım senüñ içün
[2] Alursañ ikimizüñ canın bile algıl
Korsañ ikimizüñ [3] canın bile kogıl
Keremi çok kadir Tañrı

dedi.

Hak [4] Taâlâya Deli Dumruluñ sözü ḫoş geldi. Azraile [5] emir eyledi: Deli Dumruluñ atasınuñ anasınuñ canın [6] al, ol iki helale yüz kırk yıl ömür verdüm, dedi.

[7] Azrail daḫı babasınuñ anasınuñ defî canın aldı. [8] Deli Dumrul yüz kırk yıl daḫı yoldaşıyla yaş [9] yaşadı.

Dedem Korkut gelüben boy boyladı, soy [10] soyladı:

Bu boy Deli Dumruluñ olsun,
Menden [11] soñra alp ozanlar söylesün,
Alnı açuk cömerd erenler [12] diñlesün,

dedi.

Yom vereyim ḫanum:

Yerlü kara dağlaruñ [13] yıkılmasun.
Gölgelice kaba ağacuñ kesilmesün.
Kamın [87a: 1] akan görklü suyuñ kurumasun.
Kadir Tañrı seni [2] namerde muhtaç etmesün.
Ağ alnuñda beş kelime dua [3] kılduk, kabul olsun.
Yığışdursun dürişdürsün,
[4] Günahıñuzu adı görklü Muhammede bağışlasun,
Ḫanum hey.

[87a: 5] KAÑLI KOCA OĞLU KAN TURALI BOYUNU BEYAN [6] EDER

Ḫanum hey hey.

Oğuz zamanında Kañlı Koca derleridi [7] bir gürbüz er varıdı. Yetişmiş bir cılasun oğlu varıdı, [8] adına Kan Turalı derleridi.

Kañlı Koca aydur: [9] Yarenler, atam öldü, men kaldum; yerin yurdun tutdum; [10] yarınki gün men ölem, oğlum kala. Bundan yegregi yoḫ-[11]-tur ki gözüm görüriken oğul gel, seni evereyim, dedi.

[12] Oğlan aydur: Baba çün meni evereyim, dersin, maña [13] layık kız nice olur? **dedi.**

Kan Turalı aydur: Baba men yerümden [87b: 1] durmadın ol durmış ola; men karakoç atuma binmedin ol [2] binmiş ola; men kanlu kâfir eline varmadın ol varmış, [3] maña baş getürmiş ola, dedi.

Kañlı Koca aydur: Oğul, [4] sen kız istemezmişsin, bir cılasın bahadur istermiş-[5]-sin;[1] anuñ arkasında yiyesiṇ içesin, ḫoş geçe-[6]-sin, **dedi.**

Kan Turalı aydur: Belî canum baba, eyle isterem. Pes varasın, [7] bir cici bici Türkmen kızını alasın. Nagâhandan dayanam, [8] üzerine düşem, karnı yırtıla, dedi.

Kañlı Koca [9] aydur: Oğul, kız görmek senden, mal rızk vermek [10] benden, dedi.

Böyle degeç erenler evreni Kan Turalı [11] yerinden durdu. Kırk yigidin yanına aldı. İç Oğuzu [12] gördü, kız bulımadı. Kayıtdı, gerü döndü, evlerine [13] geldi.

Babası aydur: Oğul, kız bulduñmı? **dedi.**

Kan Turalı [88a: 1] aydur: Yıkılsun Oğuz elleri, maña yarar kız bulımadum baba, [2] dedi.

Babası aydur: Hay oğul, kız dileyü varan böyle [3] varmaz, **dedi.**

Kan Turalı aydur: Ya nice varur, baba? dedi.

[4] Kañlı Koca aydur: Oğul, sabah varup öylen [5] gelmek olmaz; öylen varup aḫşam gelmek olmaz. [6] Oğul sen mala becid ol, yığ, men saña kız arayı [7] gideyim, dedi.

---

[1] Dresden yazmasında "istemezmişsin" şeklinde yanlış yazılmış.

Kañlı Koca sevini kıvanı örü [8] durdu. Ağ sakallu pir kocalar yanına bırakdı. [9] İç Oğuza girdi, kız bulımadı. Dolandı, [10] Taş Oğuza girdi, bulımadı. Dolandı, Tırabuzana [11] geldi.

Meger Tırabuzan tekürünüñ bir azim görklü [12] mahbub kızı varıdı. Sağına soluna iki koşa [13] yay çekeridi. Atduğu oẖ yere düşmezidi. Ol [88b: 1] kızuñ üç canavar kalıñlığı kaftanlığı varıdı. **Babası** her kim [2] ol üç canavarı bassa, yeñse, öldürse kızumu [3] aña verürem deyü vade eylemişidi. Basamasa başın [4] keseridi. Böylelikle otuz iki kâfir beginüñ [5] oğlunuñ başı burc bedeninde kesilüp asılmışıdı.

[6] Ol üç canavaruñ biri kağan aslanıdı, biri kara [7] buğayıdı, biri daẖı kara buğrayıdı. Bularuñ her birisi [8] bir ejderhayıdı.

Bu otuz iki baş kim burcda asılmış-[9]-ıdı, kağan aslanıla kara buğranuñ yüzün görmemişleridi. [10] Ancak buğa boynuzunda helak olmışlarıdı.

Kañlı Koca [11] bu başları ve bu canavarları gördü. Başında olan [12] bit ayağına derildi; aydur: Varayım oğluma doğru [13] ẖaber vereyim, hüneri varısa gelsün alsun. Yoẖsa [89a: 1] evdeki kıza razı olsun, dedi.

At ayağı [2] külüg ozan dili çevük olur. Kañlı Koca giderek [3] geldi, Oğuza çıkdı. Kan Turalıya ẖaber oldu; [4] babañ geldi, dediler.

Kırk yigidile babasına karşu [5] vardı, elin öpdü, aydur: Canum baba, maña yarar [6] kız bulduñmı?

Babası aydur: Buldum oğul, hünerüñ varısa, [7] dedi.

Kan Turalı aydur: Altun akçamı ister, [8] katır biserekmi ister? **dedi**.

Babası aydur: Oğul hüner gerek, hüner, [9] dedi.

Kan Turalı aydur: Baba yelesi kara kazılık atuma [10] eyer salayım; kanlu kâfir eline akın çapayım; baş [11] keseyim, kan dökeyim, kâfire kan kusdurayım; kul [12] karavaş getüreyim, hüner göstereyim, **dedi**.

Kañlı Koca aydur: [13] Hay canum oğul, hüner dedügüm ol degül. Ol kız [89b: 1] içün üç canavar saklamışlar. Her kim ol üç canavarı [2] basa, ol kızı aña verürler; basup öldürmese [3] anuñ başını keserler, burca asarlar, **dedi**.

Kan Turalı [4] aydur: Baba bu sözü sen maña dememek gerek idüñ. Çünki [5] dedüñ, elbetde varsam gerek. Başuma kaẖınç, yüzüme toẖunç [6] olmasun. Kadun ana beg baba, esen kaluñ, dedi.

Kañlı [7] Koca aydur: Gördüñmü men maña netdüm? Oğlana korẖunç ẖaberler [8] vereyim, ola kim gitmeye, döne, dedi. Kañlı Koca bu arada [9] soylamış, görelüm ẖanum ne soylamış, aydur:

Oğul,
Sen [10] varacak yerüñ
Dolamaç dolamaç yolları olur
Atlu [11] batup çıkamaz
Anuñ balçığı olur
Ala yılan sökemez
[12] Anuñ ormanı olur
Gökile pehlu uran
Anuñ kalası [13] olur
Göz kakuban göñül alan
Anuñ görklüsü olur
[90a: 1] Hay demedin baş getüren
Anuñ celladı olur
Yağrınında [2] kalkan oynar
Anuñ yayası olur
Yavuz yerlere yeltendüñ, kayıda [3] döngil
Ağ sakallu babañı, karıcık olmış anañı buzlatmagıl
[4] dedi.

Kan Turalı kakıdı, aydur:

Ne söylersin, ne [5] aydursun canum baba?
Bu kadar işden korḫan yigitmi olur?
[6] Alp ere korḫu vermek ayıb olur
Anuñ dolamaç **dolamaç** yollarını
[7] Kadir korısa dün ile yortam
Atlu batup **çıkamaz** anuñ
Balçığına [8] kumlar[1] döşeyim
Ala yılan sökemez ormanını
Çakmak çakup [9] oda uram
Gökle pehlu uran kalaların
Kadir korısa [10] yapam yıkam
Göz kakuban[2] göñül alan

Dresden yazmasında "kunlar" şeklinde yazılmış.
Dresden yazmasında "kaçuban" şeklinde yazılmış.

Görklüsünüñ boynun [11] öpem
Yağrınında kalkan oynar yayasınuñ
Kadir korısa [12] başın keseyim
Ya varam ya varmayam
Ya gelem ya gelmeyem
Ya kara buğranuñ [13] gögsü altında kalam
Veya buğanuñ boynuzunda ilişem
[90b: 1] Ya kağan aslanuñ kıynağında didilem
Ya varam ya varmayam [2] ya gelem ya gelmeyem
Yine görünce beg baba, ẖatun ana, esen kaluñ

[3] dedi.

Gördüler ki, namus içün yeñilmez, ayıtdılar: Oğul, [4] uğuruñ açuk olsun, sağ esen varup gelesin, [5] dediler.

Atasınuñ anasınuñ ellerin öpdü. Kırk [6] yigidin yanına bırakdı. Yedi gün yedi gece yortdular. [7] Kâfirüñ serhaddine erdiler, çadır dikdiler. Yügrük atın [8] yügürdüp Kan Turalı gürzün göge atar, inüp yere [9] düşmedin karvar tutar.

Hey kırk eşüm, kırk yoldaşum
Yügrük [10] olsa yarışsam
Güclü olsa güreşsem
Hak Taâlâ [11] inayet eylese
Üç canavarı öldürsem
Güzeller [12] serveri sarı donlu
Selcạn Ḫatunu alsam
[13] Atam anam evine dönsem
Hey kırk eşüm, kırk yoldaşum
[91a: 1] Kırkıñuza kurban olsun menüm başum

deyü söyleridi.

[2] Bunlar bu sözde iken meger ẖanum, teküre ẖaber vardı: [3] Oğuzdan Kan Turalı derler bir yigit varımış, kızuñ [4] dileyü geliyorur, dediler.

Kâfirler yedi ağaç yer karşu [5] geldiler. Neye geldiñüz yigit begler[1] dediler.

Verişmege alışmağa [6] geldük, dediler

İzzet hörmet eylediler. Ak çadır dikdiler [7] ala kalı döşediler. Ağca koyun

---

[1] Dresden yazmasında "yeñil" şeklinde yazılmış.

kırdılar, yedi yıllık [8] al şarab içürdüler. Aluban bunları teküre getürdüler.

[9] Tekür taht üzerinde oturmışıdı. Yüz kâfir için [10] geyinmişidi. Yedi kat meydanı dolandı, geldi.

[11] Meger kız meydanda bir köşk yapdurmışıdı. Cemi [12] yanında olan kızlar al geymişleridi, kendü sarı [13] geymişidi. Yukarudan temaşa ederidi.

Kan Turalı [91b: 1] geldi, kara şapkalu teküre selam verdi. Tekür [2] aleyk aldı. Ala kalı döşediler, oturdu.

Tekür [3] aydur: Yigit ne yerden gelürsün? **dedi**.

Kan Turalı yerinden [4] duru geldi. Apul apul yürüdü, ağ alnını açdı, [5] ağ bileklerini sığadı. Ayıtdı kim:

> Karşu yatan kara dağuñu [6] aşmağa gelmişem
> Akındılı **görklü** suyuñu geçmeğe gelmişem
> Dar e-[7]-tegüñe geñ koltuğuña sığınu gelmişem
> Tañrı buyruğuyıla, Peygamber [8] kavliyile
> Kızuñu almağa gelmişem

dedi.

Tekür aydur: [9] Bu yigidüñ sözü yügrük, eger elinde hüneri var ise, [10] dedi. Tekür aydur: Bu yigidi anadan doğma soyuñ.

[11] Soydular. Kan Turalı altunlu ince keten bezini [12] beline sardı. Kan Turalıyı alup meydana getürdüler.

[13] Kan Turalı cemal ve kemal iyesi yigit idi. Oğuzda [92a: 1] dört yigit nikabile gezeridi: Biri Kan Turalı, biri [2] Kara Çekür ve oğlu Kırk Kınuk ve boz aygırlu Beyrek. [3] Kan Turalı nikabın serpdi.

Kız köşkden bakardı. [4] Taraklığı boşaldı, kedisi mavladı, avsıl olmış [5] dana gibi ağzınuñ suyu akdı. Yanındaki kızlara [6] aydur: Hak Taâlâ atamuñ göñlüne rahmet eylese, kâbin [7] kesüp meni ol yigide verse. Bunuñ gibi yigit hayıf [8] ola ki canavarlar elinde helak ola, dedi.

Bu mahalde [9] demür zincirile buğayı getürdüler. Buğa dizin çökdü; [10] boynuzuyıla bir mermer taşı yuğurdu, peynir gibi ditdi.

[11] Kâfirler aydur: Şimdi yigidi atar, yıkar, serer, yırtar.[1] [12] Yıkılsun Oğuz elleri, kırk yigit bir beg oğluyıla [13] bir kızdan ötürü ölmek nolur, dediler.

Bunu işidicek [92b. 1] kırk yigit ağlaşdılar. Kan Turalı sağına bakdı, kırk [2] yigidin ağlar gördü. Soluna bakdı, eyle gördü. Aydur: [3] Hey kırk eşüm, kırk

---

[1] Dresden yazmasında "pırtaz" şeklinde yanlış yazılmış.

yoldaşum, neye ağlarsız? Kolca [4] kopuzum getürüñ, ögüñ meni, dedi.

Burada kırk yigit [5] Kan Turalıyı ögmüşler, görelüm ẖanum nice ögmüşler, aydur:

[6] Sultanum Kan Turalı
Kalkubanı yeriñden durmaduñmı?
Yelesi [7] kara kazılık atuñ binmedüñmi?
Arku **beli**[1] Ala-Dağı
Avlayuban [8] kuşlayuban **aşmaduñmı?**
Babañuñ ağ ban eşiginde
Karavaşlar inek [9] sağar görmedüñmi?
Buğa buğa dedükleri
Kara inek buzağısı [10] degülmidir?
Alp erenler karımından kayururmı[2] olur?
Sarı [11] donlu Selcan Ḫatun köşkden bakar
Kime baksa aşkıla [12] oda yakar
Kan Turalı sarı donlu kız aşkına [13] bir hû

dedi**ler**.

Kan Turalı mere buğañuzu koyuverüñ gelsün, dedi.

Buğanuñ [93a: 1] zencirin aldılar, salıverdiler. Boynuzu elmas cıda gibi [2] Kan Turalınuñ üzerine sürdü. Kan Turalı adı [3] görklü Muhammede salavat getürdü. Buğanuñ alnına bir yumruk [4] eyle urdu kim buğayı götü üzerine çökertdi. Alnına [5] yumruğun dayadı; sürdü, meydanuñ başına çıkardı. [6] Çok çalışdılar, ne buğa yeñer ne Kan Turalı yeñer. [7] Küt küt buğa solumağa başladı, ağzı köpüklendi.

[8] Kan Turalı aydur: Bu dünyayı erenler akılıla bulmışlardur. [9] Bunuñ öñünden sıçrayayım, ne hünerüm varısa ardından [10] göstereyim, dedi.

Adı görklü Muhammede salavat getürdü; [11] buğanuñ öñünden savuldu, buğa boynuzu üzerine [12] dikildi. Kuyruğundan üç kerre getürüp yere saldı. [13] Süñükleri ẖurd oldu. Basdı, boğazladı. Bıçak [93b: 1] çıkarup derisini yüzdü, etin meydanda koyup derisini [2] tekürüñ öñüne getürüp aydur: Tañla kızuñu maña veresin, [3] dedi.

Tekür aydur: Mere kızı şehirden [4] çıksun gitsün, dedi.

Dresden yazmasında "mili" şeklinde yanlış yazılmış.

Dresden yazmasında "kayururdı" şeklinde yanlış yazılmış.

Tekürüñ kardaşı oğlu varıdı, [5] aydur: Canavarlar serveri aslandur. Anuñıla dahı oyun [6] göstersün, kızı andan soñra verelüm, dedi.

Vardılar [7] aslanı çıkardılar, meydana getürdüler. Aslan haykırdı, [8] meydanda ne kadar at varısa kan kaşandı.

Yigitleri [9] aydur: Buğadan kurtuldu, aslandan nice kurtula, dediler, [10] ağlaşdılar.

Kan Turalı yigitlerin ağlar gördü, aydur: [11] Mere alca kopuzum ele aluñ, meni ögüñ, sarı donlu [12] kız aşkına bir aslandan döneyimmi? dedi.

Yoldaşları [13] burada soylamış, görelüm hanum ne soylamış, aydur:

Sultanum [94a: 1] Kan Turalı
Ağca sazlar içinde sarı gönler görüben
[2] Taylar basan, ök damarın delüben kanın soran
Kara [3] polat öz kılıçdan kayıtmayan
Ağca tozlu katı yaydan dürsinmeyen
[4] Ağ yeleklü ötkün ohdan kayıkmayan
Canavarlar serveri [5] kağan aslan kıran
Ala köpek eniyine kendüzün daladurmı?
[6] Alp yigitler savaş günü karımından kayurumı,

dediler.

[7] Sarı donlu Selcan Hatun köşkden bakar
Kime [8] baksa aşkıla oda yakar,
Sarı donlu kız aşkına [9] bir hû

dediler.

Kan Turalı: Mere kâfir aslanuñu koyuver [10] gelsün, dedi. Kara polat öz kılıcum yok kim karvaşduğu [11] dem iki biçeyidüm. Saña sığındum, cömerdler cömerdi gani [12] Tañrı meded, dedi.

Aslanı koyuverdiler, sürdü [13] geldi. Kan Turalı bir kepenegi **kıynağına**[1] doladı, aslanuñ [94b: 1] pençesine sunuverdi. Adı görklü Muhammede salavat [2] getürdü, aslanuñ alnın gözedüp bir yumruk eyle [3] urdu kim yumruk çeñesine dokundu, uvatdı. Sügsününden [4] tutdu, belini üzdü. Andan getürüp yere urdu, [5] hurd oldu.

Tekür önüne geldi, ayıtdı: Yaren kızıñu [6] maña vergil, dedi.

Tekür aydur: Kızı getürüñ verüñ. Bu [7] yigidi gözüm gördü, göñlüm sevdi.

---

[1] Dresden yazmasında "kapağına" şeklinde yazılmış.

Gerek dursun [8] gerek gitsün, dedi.

Yine kardaşı oğlu aydur: Canavarlar [9] serhengi devedür. Anuñıla daẖı oyunun oynasun, dedi. [10] Andan soñra kızı verevüz, dedi.

Çün inayet [11] Tañrıdan oldu. Begüñ paşanuñ himmeti Kan Turalıya [12] oldu. Tekür: Devenüñ ağzın yedi yerden bağlañ, [13] dedi.

Hasud kâfirler bağlamadılar, yuların sıyırup salı-[95a:1]-verdiler. Kan Turalı fırlar,[1] devenüñ koltuğundan girer, [2] fırlar çıkar. Sarẖoş yigit hem iki canavarıla savaşmışıdı; [3] tayındı düşdü. Altı cellad eñsesine geldiler, [4] yalıñ kılıç tutdular.

Burada yoldaşları soylamış, [5] görelüm ẖanum ne soylamış, **aydur**:

Kalkubanı Kan Turalı [6] yerüñden duru geldüñ
Yelesi kara kazılık atuñ batun [7] bindüñ
Ala gözlü yigitlerüñ yanuña alduñ
Arku[2] beli, [8] Ala-Dağı dünün aşduñ
Akındılı **görklü** suyun dünün geçdüñ
[9] Kanlu kâfir eline dünün girdüñ
Kara buğa geldügünde [10] ẖurduẖaş eyledüñ
Kağan aslan geldügünde belini [11] bükdüñ
Kara buğra geldügünde ne geçdüñ
Kara kara dağlardan [12] ẖaber aşa
Kanlu kanlu sulardan ẖaber geçe
Kalın Oğuz [13] eline ẖaber vara
Kañlı Koca oğlu Kan Turalı [95b: 1] netmiş deyeler
Kara buğa geldügünde kılçatmamış
Kağan [2] aslan geldügünde belin bükmiş
Kara buğra geldügünde [3] ne gecikmiş deyeler
Ulu kiçi kalmaya söz edene
Kan koca [4] kalmaya kov edene
Ağ sakallu babañ buñlu ola
Kancık olmış [5] anañ kan yaş döke
Ḫanum, kalkubanı yerüñden durmaz [6] olsañ

---

[1] Dresden yazmasında "kızlar" şeklinde yazılmış.
[2] Dresden yazmasında "arẖu" şeklinde yazılmış.

Altı cellad eñseñde yalıñ kılıç tutar
[7] Gafillüce görklü başuñ keser
Aşağadan yukaru [8] bakmazmısın
Karşuña ala kaz geldi şahınuñ atmazmı-[9]-sın
Saru donlu Selcan Ḫatun işaret eder [10] görmezmisin
Seni, deve burnundan zebun olur, [11] dediler bilmezmisin
Sarı donlu Selcan Ḫatun [12] köşkden bakar
Kime baksa[1] aşkıla oda yakar
Sarı [13] donlu kız aşkına bir hû,

dediler.

Kan Turalı örü [96a: 1] durdu, aydur: Mere men bu devenüñ burnuna yapışıcak [2] ol kız sözüyile yapışdı, derler. Yarın Oğuz eline [3] ḫaber vara, deve elinde kalmışıdı, kız kurtardı, deyeler. [4] Mere kolca kopuzum çaluñ, ögüñ meni; yaradan kadir Tañrıya [5] sığındum, bir buğradan döneyinmi? İnşallah bunuñ daḫı [6] başın keseyim, dedi.

Yigitleri Kan Turalıyı ögüp [7] soylamış, görelüm ḫanum ne soylamış:

Kap kayalar başında [8] yuva tutan
Kadir Ulu Tañrıya yakın uçan
Mancılığı [9] ağır taşdan gızıldayup katı inen
Arı gölüñ [10] ördegin şakıyup alan
Kaba üyge dip yürüriken [11] tartup üzen
Karıncuğu ac olsa kalkup uçan
[12] Cümle kuşlar sultanı çalkara kuş
Kanadıyıla saksağana [13] kendüzün şakıdurmı
Alp yigitler kırış günü kanmından [96b: 1] kayururmı

dediler.

Saru donlu Selcan Ḫatun köşkden [2] bakar
Kime baksa aşkıla oda yakar
Sarı donlu [3] kız aşkına bir hû,

dedi.

Kan Turalı adı görklü [4] Muhammede salavat getürdü. Deveye bir depme urdu, [5] deve bağırdı. Bir daḫı urdu, deve ayağı üzerine [6] durmadı, yıkıldı. Ba-

---

[1] Dresden yazmasında "kimse bakar" şeklinde yazılmış.

sup iki yerden boğazladı. [7] Arkasından iki kayış çıkardı. Tekürüñ öñüne bırakdı, [8] aydur: Akıncılaruñ tirkeşi bağı, özengüsü kayışı [9] üzülür, dikmege gerek olur, dedi.

Tekür aydur: Vallahi [10] bu yigidi gözüm gördü göñlüm sevdi, dedi.

Kırk [11] yerde otak dikdürdü; kırk yerde kızıl ala gerdek [12] dikdürdü. Kan Turalıyıla kızı getürüp gerdege [13] koydular. Ozan geldi, yelteme çaldı.

Oğuz yigidünüñ [97a: 1] öykeni kabardı, kılıcın çıkardı, yeri çaldı [2] kertdi. Ayıtdı kim: yer gibi kertileyin, toprak gibi [3] savrulayın, kılıcuma doğranayın, oḫuma sancılayın; [4] oğlum doğmasun, doğarısa on güne varmasun, [5] beg babamuñ kadın anamuñ yüzün görmedin bu gerdege [6] girerisem, dedi.

Evini çözdü, kaytabanın buzlatdı, [7] karakoçuñ kişnetti; dün katdı, göçdü. Yedi [8] gün yedi gece yortdu. Oğuzuñ serhaddine çıkdı, [9] çadır dikdi.

Kan Turalı aydur:

Hey kırk eşüm [10] kırk yoldaşum
Kurban olsun size menüm başum
Hak [11] Taâlâ yol verdi,
vardum ol üç canavarı [12] öldürdüm.
Sarı donlu Selcan Ḫatunu aldum [13] geldüm.
Ḫaber eyleñ, babam maña karşu gelsün,

dedi.

[97b: 1] Kan Turalı bakdı gördü, bu konduğu yerde kuğu [2] kuşları, turnalar, turaçlar, keklikler uçarlar, sovuk [3] sovuk sular, çayırlar, çemenler. Selcan Ḫatun bu yeri [4] görklü gördü, begendi. Düşdüler, işrete meşgul oldular. [5] Yediler içdiler. Ol zamanda Oğuz yigitlerine ne kaza [6] gelse uyḫudan gelüridi. Kan Turalınuñ uyḫusu [7] geldi, uyudu.

Uyuriken kız aydur: Menüm muhiblerüm çokdur, [8] nagâh ılgarıla gelmesün; tutuban yigidüm öldürmesünler, [9] ağca yüzlü men gelini tutub atam anam evine iletmesünler, [10] dedi.

Kan Turalınuñ atını için tutdu, geydürdü. [11] Kendü daḫı için tutdu, geyindi. Süñüsün eline aldı, [12] bir yüksek yere çıkdı, gözledi.

Meger ḫanum tekür pişman [13] oldu. Üç canavar öldürdügüyiçün bir kızcağuzumu [98a. 1] aldı gitdi, dedi. İçin kara donlu, gök demürlü [2] altı yüz kâfir seçdi. Gece gündüz yortdular nagâhandan yetdiler.

[3] Kız hazıridi. Bakdı gördü, ılgar yetdi, atın [4] oynatdı. Kan Turalınuñ üzerine geldi. Soylamış, görelüm [5] ḫanum ne soylamış, aydur:

Gafil olma kara başuñ kaldur yigit
[6] Ala kuyma görklü gözüñ açgıl yigit
Karularuñdan ağ ellerüñ [7] bağlanmadın
Ağ alnuñ kara yere depilmedin
Gafille görklü başuñ [8] kesilmedi
Alca kanuñ yeryüzüne dökülmedin
Yağı yetdi, [9] duşman erdi.
Ne yatursun kalkgıl **yigit**
Kap kayalar oynamadın, [10] yer obruldu
Karı begler ölmedin el boşaldı
Karcaşuban [11] uğraşuban dağdan indi
Yasanuban üzerüñe yağı [12] yetdi
Yatacak yermi bulduñ, yurtmı bulduñ, noldu saña?

[13] deyü çağırdı.

Kan Turalı sarmurdu, uyandı, örü [98b: 1] durdu, aydur: Ne söylersin görklüm, dedi.

Aydur: Yigidüm, [2] üzerüñe yağı geldi. Uyarmak benden, savaşuban hüner [3] göstermek senden, dedi.

Kan Turalı gözün açdı, [4] kapakların kaldurdu, gördü: Gelin at üzerinde, geyinmiş, [5] süñüsü elinde. Yer öpdü, aydur: Âmennâ ve saddaknâ, maksudumuz [6] Hak Taâlâ dergâhında hâsıl oldu, deyüp arı sudan [7] abdest aldı, ağ alnını yere kodu, iki rekât namaz kıldı. [8] Atına bindi, adı görklü Muhammede salavat getürdü; kara [9] donlu kâfire at saldı, karşu vardı.

Selcan [10] Ḫatun at oynatdı, Kan Turalınuñ öñüne geçdi.

[11] Kan Turalı aydur: Görklüm kanda gidersin? dedi.

Aydur: [12] Beg yigit, baş esen olsa börk bulunmazmı olur? [13] Bu gelen kâfir çok kâfirdür. Savaşalum, dögüşelüm, ölenümüz [99a: 1] ölsün, diri kalanumuz odaya gelsün, dedi.

Bu arada [2] Selcan Ḫatun at saldı, karımın basdı. Kaçanın [3] kovmadı, aman deyeni öldürmedi. Eyle sandı kim [4] yağı basıldı. Kılıcınuñ balçağı kan odaya geldi; [5] Kan Turalıyı bulımadı.

Ol mahalde Kan Turalınuñ [6] babası anası çıkageldi. Gördüler kim bu gelen [7] kişinüñ kılıcınuñ balçağı kanlu, oğlu görünmez. [8] Ḫaber sordular, görelüm nice sordular.

Anası aydur:

Anam [9] kişi, kızum kişi
Ala tañıla yerüñden duru geldüñ
Yalıñuzca Oğulu [10] tutdurduñmı?
Gafille görklü başın kesdürdüñmi?
Kadın [11] ana beg baba deyü buzlatduñmı?
Sen gelürsün, bir bebegüm [12] görünmez, bağrum yanar
Ağız dilden birkaç kelime ḫaber maña
[13] Kara başum kurban olsun gelin saña

Kız bildi kim [99b: 1] kayınanası, kayınatasıdur. Kamçıyıla işaret kılup: [2] odaya düşüñ, ne yerde iner karışur toz varısa [3] ve ne yerde karga kuzgun oynarısa anda isteyelüm, dedi.

[4] Atına mahmuz urdu, bir yüksek yere çıkdı, gözledi. [5] Gördü kim bir derenüñ içinde toz gâh derilür gâh [6] dağılur. Üzerine geldi; gördü kim Kan Turalınuñ [7] atını oḫlamışlar, gözünüñ kapağın oḫlamışlar,[1] yüzünü [8] kan bürümiş, durmaz kanın siler. Kâfirler üşer, kılıcın [9] yalın eyler, kâfiri öñüne katup kovar.

Selcan Ḫatun [10] bunu böyle gördü, içine od düşdü. Bir bölük kaza[2] [11] şahın girmiş gibi kâfire at saldı. Bir ucundan [12] kırup kâfiri ol bir ucuna çıkdı.

Kan Turalı [13] bakdı gördü kim bir kimsene yağıyı öñüne katmış kovar. [100a: 1] Selcan **Ḫatun** idügün bilmedi, kakıdı. Burada[3] soylamış, [2] görelüm ḫanum ne soylamış, aydur:

Kalkubanı yerinden duran
[3] Yigit ne yigitsin?
Yelesi kara kazılık atına binen
Yigit [4] ne yigitsin
Gafillüce başlar kesen
Destursuzca menüm [5] yağıma giren
Yigit ne yigitsin?
Destursuzca yağıya girmek
[6] Bizüm elde ayıb olur
Merc yürü, doğan kuş oluban [7] uçayınmı?

Dresden yazmasında "ohşamışlar" şeklinde yanlış yazılmış.
Dresden yazmasında "kara" şeklinde yanlış yazılmış.
Dresden yazmasında "bu arada" şeklinde yazılmış.

Sakaluñıla boğazıñdan tutayınmı?
Gafillüce [8] senüñ başuñ men keseyinmi?
Alca kanuñ yeryüzüne dökeyinmi?
[9] Kara başuñ terkiye asayınmı?
Mere kazası yetmiş yigit ne yigit-[10]-sin?
Kayıda döngil,

dedi.

Selcan Ḫatun burada soylamış, [11] görelüm ḫanum ne soylamış, aydur:

Hey yigidüm, beg yigidüm,
[12] kaytaban**da**[1] **kızıl develer**
Torumundan dönermi olur?
Karakoçda kazılık [13] atlar
Kul**un**cuğun depermi olur?
Ağayılda ağca koyun
Kuzıcağın [100b: 1] süsermi olur?
Alp yigitler beg yigitler
Görklüsüne [2] kıyarmı olur?
Yigidüm, beg yigidüm,
bu yağınuñ bir ucun [3] maña bir ucun saña

dedi.

Kan Turalı bildi kim bu yağı**yı** [4] basup dağıdan Selcan Ḫatundur. Bir tarafına daḫı [5] kendü girdi, kılıç tartup yürüdü, kâfir başın [6] kesdi. Yağı basıldı, duşman sındı.

Selcan Ḫatun [7] Kan Turalıyı at ardına aldı, çıkdı. Giderek Kan [8] Turalınuñ fikrine bu geldi kim:

Kalkubanı Selcan Ḫatun [9] durduğuñda
Yelesi kara kazılık atıñ bindügüñde
Babamuñ [10] ağ ban eşigine düşdügüñde
Oğuzuñ ala gözlü kızı [11] gelini boyladukda
Her kişi sözün söyledükde
Sen orada [12] durasın, ögünesin

Dresden yazmasında "kaytabanlar" şeklinde yazılmış.

Kan Turalı zebun oldu
At [13] ardına aldum çıkdum, deyesin
Gözüm döndü, göñlüm gitdi
[101a: 1] Öldürürem seni

dedi.

Selcan Ḫatun hal nidügün [2] bilüp soylamış, görelüm ḫanum ne soylamış, aydur:

Beg yigit,
[3] Ögünürise er ögünsün, aslandur
Ögünmeklik avratlara [4] bühtandur
Ögünmekile avrat er olmaz
Ala yorgan içinde [5] senüñile dolaşmadum
Tatlu damağ tutubanı soruşmadum
Al [6] duvağum altından söyleşmedüm
Tez sevdüñ, tez usanduñ
Kavat [7] oğlu kavat
Kadir Allah bilür, men saña
Munisem, yaram kıyma [8] maña

dedi.

Kan Turalı aydur: Yok elbetde öldürsem gerek-[9]-dür dedi.

Kız kakıdı, aydur? Mere kavat oğlu kavat, [10] men aşağa kulpa yapışuram, sen yukaru kulpa yapışursun. [11] Mere kavat oğlu, oḫuñılamı, kılıcuñılamı, gel berü söyleşelüm, [12] dedi.

Atın depdi, bir yüksek yere çıkdı. Sadakından [13] doksan oḫun yere dökdü. İki oḫuñ demrenin [101b: 1] çıkardı, birini gezledi, birin eline aldı. Demrenlü oḫıla [2] atmağa kıyamadı. Aydur: Yigit at oḫuñu.

Kan Turalı [3] aydur: Kızlaruñ yolu evveldür, evvel sen at, dedi.

Kız [4] bir oḫıla Kan Turalıyı atdı, şöyle kim başında olan [5] bit ayağına indi. İlerü gelüp Selcan Ḫatunu kucaklayup [6] barışmışlar, soruşmışlar. Kan Turalı soylamış, görelüm [7] ḫanum ne soylamış, aydur:

Yalab yalab yalabıyan ince donlum
[8] Yer basmayup yürüyen **selvi boylum**
Kar üzerine kan dammış gibi kızıl [9] yañaklum

Koşa badem **sığmayan** dar ağızlum
Kalemciler çalduğu [10] kara kaşlum
Kurumsu kırk tutam kara saçlum
Aslan [11] uruğu, sultan kızı
Öldürmege men seni kıyarmıdum
[12] Öz canuma kıyam
Men saña kıymayam
Men seni sınandum

dedi.

[13] Selcan Ḫatun daḫı burada[1] soylamış, görelüm ḫanum ne [102a: 1] soylamış, aydur:

Kalkubanı yerümden durundum
Yelesi [2] kara kazılık atuma bineridüm
Babamuñ ağ ban evinden [3] çıkandum
Arku beli, ala dağı avlandum
Ala geyik, sığın [4] geyik kovandum
Tartanda bir oḫıla neyleridüm
Demrensüz [5] oḫıla yigit, **men** seni sınandum
Öldürmege yigidüm, men [6] seni kıyarmıdum

dedi.

Irağından yakınından gelişdiler. [7] Gizlü yaka tutuban yiyleşdiler. Tatlu damağ verüben soruşdular. [8] Ağ boz atlar binüben yortuşdular. Beg babası yanına [9] erişdiler.

Babası oğlancuğun gördü, Allaha şükürler [10] eyledi. Oğluyıla geliniyile Kañlı Koca Oğuza girdi. [11] Gök ala görklü çemene çadır dikdi. Atdan aygır,[2] [12] deveden buğra, koyundan koç kırdurdu.[3] Dügün etdi, [13] kalın Oğuz beglerin ağırladı. Altunluca günlügün diküp [102b: 1] Kan Turalı gerdegine girüp muradına maksuduna erişdi.

[2] Dedem Korkut gelüp şadılık çaldı. Boy boyladı, [3] soy[4] soyladı. Gazi erenler başına ne geldügün [4] söyledi:

Dresden yazmasında "bu arada" şeklinde yazılmış.
Dresden yazmasında "aygırdan" şeklinde yazılmış.
Dresden yazmasında "kızdurdu" şeklinde yazılmış.
4 Dresden yazmasında "soyu" şeklinde yazılmış.

İmdi kanı dedügüm beg erenler
Dünya menüm deyenler
[5] Ecel aldı, yer gizledi
Fani dünya kime kaldı
Gelimlü [6] gidimlü dünya
Soñ ucu ölümlü dünya
Ecel geldügünde [7] arı imandan ayırmasun.
Kadir seni namerde muhtac [8] etmesün.
Allah veren ümizüñ üzülmesün.
Ağ alnuñda [9] beş kelime dua kılduk, kabul olsun.
Âmin̦ deyenler dizar [10] görsün.
Yığışdursun dürişdürsün,
Günahıñuzu [11] adı görklü Muhammed Mustafaya bağışlasun,
Ḫanum hey.

[102b: 12] KAZILIK KOCA OĞLU YEGENEK BOYUNU BEYAN EDER

[13] Ḫanum hey.

Kam Gan oğlu Ḫan Bayındur yerinden durmışıdı. [103a: 1] Kara yerüñ üzerine ağ ban evin dikmişidi. Ala sayvan gök [2] yüzüne aşanmışıdı. Biñ yerde ipek ḫalıcası döşenmişidi. [3] İç Oğuz, *Taş Oğuz* begleri sohbete derilmişidi. Yeme içme idi.

Bir zamandan soñra Kazılık [4] Koca derleridi, bir kişi varıdı; Bayındur Ḫanuñ veziri [5] idi. *İçerek* şarabuñ itisi başına çıktı. Kaba diziñ üzerine [6] çökdü, *oturdu*; Bayındur Ḫandan akın diledi. Bayındur Ḫan *daḫı* [7] destur verdi: Nereye dilerseñ var, dėdi.

Kazılık [8] Koca iş görmiş, işe yarar adam idi. Yarar kocaların [9] yanına cem eyledi. Yadığı yarağıyıla yola girdi. Çok [10] dağlar, dere depe geçdi. Günlerde bir gün Düzmürd kalasına [11] geldi. Karadeñiz kenarında idi. Aña erüben kondular.

Ol [12] kalanuñ bir tekürü var idi, adına Arşun oğlu Direk [13] Tekür derleridi. Ol kâfirüñ altmış arşun kameti [103b: 1] varıdı. Altmış batman gürz salarıdı. Katı muhkem yay [2] çekeridi.

Kazılık Koca kalaya yetdügünleyin cenge [3] başladı. Pes *hemen* ol tekür kaladan taşra çıkdı, [4] meydana girdi, er diledi.

Kazılık Koca anı gördügünleyin *hemen yerinden örü durdu, karakoç atına süvar oldu, kara dinlü kâfire* [5] yel gibi yetdi, yilim gibi yapışdı. Kâfirüñ eñsesine [6] bir kılıç urdu, zerre kadar kesdüremedi. Nevbet kâfire [7] degdi. Ol altmış batman *gürzü çeküp eline aldı,*[1] Kazılık Kocaya depere [8] tutup çaldı. Yalan dünya başına dar oldu, *ağzından burnundan kan boşandı,* [9] düdük gibi kan şorladı. Kazılık Kocayı karmalayup [10] kalaya *tutsak aldı gitdi.*[2] Yigitleri *anı görüp sınup* durmayup kaçdılar.

[11] Kazılık Koca tamam on altı yıl hisarda tutsak [12] oldu.

Soñra Emen derleridi, bir *pehlivan* kişi altı kerre varup [13] hisarı[3] *alup Kazı-*

Dresden yazmasında "gürz ile" şeklinde.

Dresden yazmasında "tutup kalaya koydular" şeklinde.

Dresden yazmasında "...hisarı alamadu" şeklinde.

lık Kocayı ẖalas edemedi.

Meger ẖanum, Kazılık Koca, *Bayındur Ḫanuñ elin öpüp gitdükde* tutsak [104a: 1] olduğu vakıt bir oğlancuğu varıdı, bir yaşında-[2]-yıdı. *Ol vakıtdan berü* on bęş yaşına girdi, yigit oldu. Babasın [3] öldü bilüridi. Yasağ eylemişleridi, tutsak olduğun [4] oğlandan saklarlandı. Ol oğlanuñ adına Yegenek der-[5]-leridi.

Günlerde bir gün Yegenek oturup begler ile sohbet [6] ederiken Kara Güne oğlu Budağıla uz düşmedi, birbirine [7] söz atışdılar.

Budak aydur: Bunda laf urup nidersin, *ne gürlersin?* [8] Çünki er dilersin, rup babañı *kâfir elinden* kurtarsaña ne, on [9] altı yıldur tutsaktur, dedi.

Yegenek bu ẖaberi işidicek **düm** [10] yüregi oynadı, kara bağrı sarsıldı. Kalkdı, [11] Bayındur Ḫanuñ nazarına vardı, yüz yere kodu, *daẖı Yegenek burada soylamış, görelüm ne soylamış,* aydur:

[12] Alan sabah sapa yerde dikilende ağ ban evli
Atlasıla [13] yapılanda gök sayvanlı
Tavla tavla çekilende şahbaz atlı
[104b: 1] Çağıruban dad verende yol[1] çavuşlu
Yaykanduğunda yağ dökülen[2] *sufrasında* bol [2] nimetlü
Kalmış yigit arẖası,
beze miskin umudu
[3] Türkistanuñ diregi,
Tülü kuşuñ yavrısı
Amıt suyunuñ [4] aslanı
Karacuğuñ kaplanı

Devletlü ẖan[*um*] *benüm. Babamı ben öldü sanurıdum, bilmezidüm Şimdi bildüm ki kâfirde dutsak imiş devletlü başuñ içün* meded. Maña leşker [5] *koşup*[3] meni babam tutsak olduğu kalaya gönder, dedi.

Bayındur [6] Ḫan buyurdu: Yigirmi dört sancak begi gelsün, [7] dedi.

Evvel Demür *Kapu* Dervendinde beg olan, kargu süñü [8] ucunda er bögürden, garıma yetdügünde kimsin deyü sormayan [9] Kıyan Selcük oğlu Delü Dundar senüñile bile varsun, [10] dedi.

Dresden yazmasında "yola" şeklinde.
Dresden yazmasında "dökülende" şeklinde.
Dresden yazmasında "leşker [5] ver" şeklinde.

Aygır Gözler **suyundan**[1] *at* yüzdüren, elli yedi kalanuñ kilidin [11] alan Eylik Koca Oğlu *Dönebilmez* Ḍölek Evren *senüñile* bile varsun, [12] dedi.

Koşa burcdan kayın oku eglenmeyen, Yağrıncı oğlu [13] Elalmış senüñile bile varsun, dedi.

Üç kerre yağı görmese [105a: 1] kan ağlayan Doğsun oğlu Rüstem *senüñile* bile varsun, dedi.

[2] Ejde[r]halar ağzından adam alan Delü Evren *senüñile* bile varsun, **dedi**.

[3] Yerüñ bir ucundan bir ucuna yetem deyen Soğan Sarı *senüñile* [4] bile varsun, **dedi**.

Sayılmağıla Oğuz erenleri dükense olmaz. [5] Bayındur Ḫan yigirmi dört bahadur sancak begini Yegenege [6] yoldaşlığa bile koşdu.

Begler cem olup yarakların gördüler, *yola girdiler*. [7] Meger ol gece Yegenek düş gördü. Düşünü yoldaşlarına [8] soyladı, görelüm ḫanum ne *soylar*[2], aydur:

Begler, *yoldaşlarum*,
Gafillüce [9] kara başum,
Gözüm uyḫuda iken düş gördü.
Ala gözüm açuban [10] dünya gördüm.
Ağ boz atlar çapdurur alplar[3] gördüm.
Ağ ışıklı [11] alpları yanuma saldum.
Ağ sakallu Dede Korkutdan ögüt [12] aldum.
İlerü[4] yatan kara dağları aşdum.
İlerü yatan Karadeñize [13] girdüm.
Ağaçdan gemi *yondum*, [5] *ağ* gömlegüm çıkardum, yelken kurdum.
İlerü [105b: 1] yatan deñizi dildüm geçdüm.
Öteki kara dağuñ bir yanında [2] alnı başı balkır bir er gördüm.
Kalkubanı yerümden örü durdum.
[3] Kargu dillü öz süñümü kapdum,[6]
Karşulayu ol ere vardum.

Dresden yazmasında bu kelime yok; Vatikan yazmasında "Aygır Gözlü sudan at..." şeklinde.
Dresden yazmasında "söyledi" şeklinde.
Dresden yazmasında "alpanlar" şeklinde.
Dresden yazmasında "ala" şeklinde.
Dresden yazmasında "yapup" şeklinde.
[6] Dresden yazmasında "katdum" şeklinde.

[4] Karşusundan ol eri *sancasum*[1] vakıt deñedüm,
Göz ucuyıla [5] ol ere bakdum,
Dayım Emen imiş. Anı bildüm,
Döndüm ol ere [6] selam verdüm.
Oğuz ellerinde kimsin? dedüm.

Kapakların kaldurup [7] yüzüme bakdı. Oğul Yegenek kanda gidersin? dedi, söyledi.

[8] Men ayıtdum: Düzmürd *kalasında babam dutsak imiş, aña giderem,*[2] [9] dedüm. Burada dayım maña *soylamış*[3], *görelüm ḫanum ne soylamış, Emen* aydur:

Yetdügümde yel [10] yetmezidi yedi urgunum
Yeñi bayıruñ kurduna beñzeridi [11] yigitlerüm
Yedi kişiyile kurulurdu menüm yayum
Kayın dalı *yeleginden*[4] [12] som altunlu menüm oḫum
Yel esdi, yağmur yağdı, buñu [13] kopdu
Yedi katla vardum
Ol kalayı alımadum, gerü döndüm
[106a: 1] Menden daḫı *yeg* er kopmayasın
Yegenegüm[5] dön,

dedi.

Yegenek düşünde [2] dayısına soylamış, **görelüm ḫanum ne soylamış,** *ayıtmış:*[6]

Kalkubanı *dayı* yerüñden durduğuñda
Ala gözlü beg [3] yigitleri yanuña *sen* salmaduñ
Adı bellü beglerile sen yortmaduñ
Beş akçalu [4] ulufeciler yoldaş etdüñ
Añuniçün ol kalayı sen alımaduñ

[5] demiş. Yegenek gine aydur:

Kese kese yemege yaḫnı yaḫşı

Dresden yazmasında "sanctum" şeklinde.
Dresden yazmasında kalasına giderem, babam anda dutsak imiş... şeklinde
Dresden yazmasında "soyladı" şeklinde.
Dresden yazmasında "yelegümden" şeklinde.
Dresden yazmasında "yegenliğüm" şeklinde.
[6] Dresden yazmasında soylamış, aydur" şeklinde.

Keser günde [6] serçeşme yügrük yahşı
Dayim geldügünde dursa devlet yahşı
[7] Bildügün unutmasa akıl yahşı
Karımından dönmese, kaçmasa [8] erlik yahşı

dedi.

Bu düşü Yegenek yoldaşlarına hikâyet [9] eyledi. Meger dayısı Emen ol arada yakın idi. Cümle [10] begler ile *gelüp* yoldaş olup gitdiler. *Bu aradan kalkup yürüdüler; günlerden bir gün* Düzmürd[1] kalasına yetdiler; [11] *çevre*[2] alup gitdiler kondular.

Çünki kâfirler bunları gördüler. [12] Arşun oğlu Direk Teküre haber verdiler. Ol melun [13] dahı *hemen bunu işitdi, alât-ı harb ile* kaladan *taşra*[3] gelüp bunlara mukabil oldu. *Meydana girüp* er diledi.

[106b: 1] Kıyan Selcük oğlu Deli *Dundar*[4] yerinden duru geldi. Altmış [2] tutam sivri cıdasın koltuk kısup *ol kâfire yetdi,* ol kâfiri karşusundan [3] süsem, dedi, süsemedi. Kâfir tekür karmalayup zarb etdi. [4] Süñüsün çekdi, elinden aldı. Ol altmış batman gürz ile *Delü* [5] Dundarı depere tutup çaldı. Geñ dünya *Dundaruñ* başına dar oldu; [6] kazılık atın döndürdü, *askerine geldi.* Kayıda döndü.

Andan [*Döne*]bilmez Dölek Evren [7] altı perli çomağıyıla at depüp gelüp yukarudan aşağa kâfiri [8] katı urdu, alımadı. Tekür karmalayup elinden çomağın aldı. [9] *Kendü gürzü ile sırtına bir gürz urdu.*[5] Ol dahı *zebun olup* kazılık atın döndürdü, [10] kayıda döndü.

Kıssayı ne diraz edelüm, hanum yigirmi dört sancak begi tekür elinde [11] zebun oldu.

Pes Kazılık Koca oğlu Yegenek *yerinden durdu,* taze [12] yigitcik, yaradan Allaha sığındı, bizeval mabudu ögdü, *görelüm hanum nice ögdü,* [13] aydur:

Yücelerden yücesin
Yüce Tañrı
Kimse bilmez nicesin
Aziz Tañrı

---

1. Dresden yazmasında "...gitdiler, ta ki Düzmürd" şeklinde.
2. Dresden yazmasında "çün" şeklinde.
3. Dresden yazmasında "taşı" şeklinde.
4. Dresden yazmasında "Dundaz" şeklinde.
5. Dresden yazmasında "Anı dahı gürz ile urdu" şeklinde.

[107a: 1] *Sen* anadan doğmaduñ
Sen atadan olmaduñ
Kimse rızkın yemedüñ
[2] Kimseye güc etmedüñ
Kamu yerde ahadsin
Allah samedsin
Âdeme sen [3] tac urduñ
Şeytana lanet kılduñ
Bir suçdan ötürü
[4] Dergâhdan sürdüñ
Nemrụd göge oḫ atdı
Karnı yaruk [5] balığı karşu *tutan Cebbarsın*[1]
Ululuğuña haddüñ *yok*
Senüñ boyuñ kaddüñ [6] yok
Ya cismile ceddüñ yok
Urduğun ulutmayan ulu Tañrı
[7] Basduğun belürtmẹyen bellü Tañrı
Götürdügün göge [8] yetüren görklü Tañrı
Kakıduğun kahr eden kahhar Tañrı
[9] Birligüñe sığındum çalabum kadir Tañrı
Meded senden
[10] Kara donlu kâfire at deperem
İşümü sen oñar

dedi.

[11] Hemendem *daḫı kara donlu kâfire* at saldı. Yel gibi yetdi, yilim gibi yapışdı. *Ol* [12] kâfirüñ çikinine bir kılıç urdu. Geyimini keçimini doğradı. [13] Altı parmak deriñliği zaḫm erüşdürdü. Kara kanı şorladı. [107b: 1] Kara sağrı sokmanı dolu kan oldụ. Kara başı buñaldı, [2] buñlu oldu. Hemen *at başını çevürüp hisara*[2] kaçdı. Yegenek *kâfirüñ* ardından [3] yetdi. *Kâfir* hisar kapusuna girmişiken *Yegenek* kara polat öz kılıc[*ıl*]a *kâfirüñ boynun rastlayup* [4] eñsesine eyle çaldı kim başı top gibi *önüne*[3] düşdü.

Dresden yazmasında "karşu tutduñ" şeklinde.
Dresden yazmasında "...döndü kalaya" şeklinde.
Dresden yazmasında "yere" şeklinde.

[5] Andan Yegenek atın döndürdü, leşkere geldi. *Kâfirler bu hali gördü, bolaykı kavga basılaydı deyü* tutsak olan [6] Kazılık Kocayı salıvermişler, çıkup geldi: Hay [7] beg yigitler kâfiri kim öldürdü, deyü *burada* soylamış, görelüm ḫanum, [8] ne soylamış, aydur:

Kaytabanuñ mayasını yüklü kodum
Nermidür [9] mayamıdur anı bilsem
Kara ilüm koyununu yüklü kodum
Koçmıdur [10] koyunmıdur anı bilsem
Ala gözlü görklü helalüm yüklü kodum
[11] Erkekmidür kızmıdur anı bilsem
Mere beg yigitler ḫaber *verüñ* [12] maña
Yaradanuñ ışkına

dedi.

Yegenek *daḫı babasına kendüyü bildirmedi, orada o daḫı* soylamış[1], [13] görelüm ḫanum, ne soylamış, aydur:

Kaytabanuñ mayasını
Yüklü [108a: 1] koduñ ner oldu
Kara illü[2] koyunuñu
Yüklü koduñ koç oldu
[2] Ala gözlü ġörklü helalüñ[ü]
Yüklü koduñ aslan oldu

dedi.

[3] Yegenek babasıyıla görüşdü. Andan kalın begler görüşdü. Pes bir [4] uğurdan begler hisara yürüyüş etdiler, yağmaladılar. Babasıyıla Yegenek [5] gizlü yaka tutuban yiyleşdiler, iki hasret birbirine buluşdular, ıssuz [6] ẏerüñ kurdu gibi uluşdular, Tañrıya şükürler kıldılar.

Hisarı alup [7] *kiliselerin*[3] yıkup yerine mescid[*ler*] yapdılar. *Keşişlerin öldürüp bañ bañlatdılar*. Aziz Tañrı adına kudbe [8] okutdular. Kuşuñ ala kanını, kumaşuñ arusunu, kızuñ gökçegini, [9] dokuzlama çargab çuka Bayındur Ḫana pencik çıkardılar. [10] Bakisin gazilere baḫşetdiler. Döndüler, evlerine geldiler.

Dresden yazmasında "Yegenek burada soylamış" şeklinde.
Metinde "illü" diye yazılmış olan kelime "ilünlü, yilunlü" olmalı. O.Ş. Gökyay
Dresden yazmasında "Kalanıñ [7] kilisesin" şeklinde.

[11] Dedem Korkut gelüben boy boyladı, soy soyladı. *Gör ki ne söyledi:* [12] Bu Oğuzname Yegenegüñ olsun, dedi. *Benden soñra alp ozanlar söylesün, alnı açuk cömerdler diñlesün, dedi.*

Yom vereyin ḫanum:

[13] Yerlü kara dağlaruñ yıkılmasun.
Gölgelice kaba ağacuñ [108b: 1] kesilmesün.
Ağ sakallu babañ yeri uçmak olsun.
Ağ [2] bürçeklü anañ yeri behişt olsun.
Âḫır soñu arı [3] imandan ayırmasun.
Ağ alnuñda beş kelime dua kılduk, kabul [4] olsun.
Günahıñuzu adı görklü Muhammed Mustafa
Yüzü [5] suyuna bağışlasun, *âmin*
Ḫanum hey.

BASAT DEPE-[108b: 6]-GÖZÜ ÖLDÜRDÜGÜ BOYU BEYAN EDER

Ḫanum hey.

[7] Meger ḫanum bir gün Oğuz otururiken üstüne yağı geldi, [8] dün içinde ürkdü, göçdü. Kaçup gideriken Aruz [9] Kocanuñ oğlancuğu düşmiş. Bir aslan bulup götürmiş, [10] beslemiş.

Oğuz gine eyyamıla gelüp yurduna kondu. Oğuz [11] Ḫanuñ ılkıcısı gelüp ḫaber getürdü, aydur: Ḫanum sazdan [12] bir aslan çıkar, at urur. Apul apul yürüyüşü adam gibi. [13] At basuban kan sömürür.

Aruz aydur: Ḫanum, ürkdügümüz [109a: 1] vaktin düşen menüm oğlancuğumdur, belki, dedi.

Begler bindiler, [2] aslan yatağı üzerine geldiler, aslanı kaldurup oğlanı [3] tutdular. Aruz oğlanı alup evine götürdü. Şadılık [4] etdiler, yeme içme oldu.

Amma oğlanı ne kadar getürdülerise durmadı, [5] gerü aslan yatağına vardı. Gerü tutup getürdüler. Dedem Korkud [6] geldi, aydur: Oğlanum, sen insansın, hayvanıla musahip [7] olmagıl. Gel yaḫşı at bin, yaḫşı yigitlerile eş yort, [8] dedi. Ulu kardaşuñ adı Kıyan Selcükdür, senüñ [9] aduñ Basat olsun. Aduñu men verdüm, yaşuñu Allah [10] versün, dedi

Oğuz bir gün yaylaya göçdü. Aruzuñ [11] bir çobanı varıdı. Adına Koñur Koca Sarı Çoban [12] derleridi. Oğuzuñ öñünce bundan evvel kimse göçmezidi. [13] Uzun Bıñar demekile meşhur bir bıñar varıdı. Ol bıñara [109b: 1] perriler konmışıdı. Nagâhandan koyun ürkdü. Çoban erkeçe [2] kakıdı, ilerü vardı. Gördü kim perri kızları kanat [3] kanada bağlamışlar uçarlar. Çoban kepenegini üzerlerine [4] atdı, perri kızınuñ birini tutdu. Tama edüp derhal [5] cima eyledi. Koyun ürkmege başladı. Çoban koyunuñ [6] öñüne segirtdi.

Perri kızı kanat urup uçdu, [7] aydur: Çoban, yıl tamam olıcak, mende emanetüñ var, gel al, [8] dedi. Amma Oğuzuñ başına zeval getürdüñ, dedi.

[9] Çobanuñ içine korḫu düşdü. Amma kızuñ derdinden [10] beñzi sarardı.

Zamanıla Oğuz gine yaylaya göçdü. Çoban [11] gine bu bıñara geldi, gine koyun ürkdü. Çoban ilerü [12] vardı, gördü kim bir yığanak yatur, yaldır yaldır yaldırur.

[13] Perri kızı geldi, aydur: Çoban emanetüñ gel al. Amma [110a: 1] Oğuzuñ başına zeval getürdüñ, dedi.

Çoban bu [2] yığanağı göricek ibret aldı; gerü döndü, sapan [3] taşına tutdu. Urdukça büyüdü. Çoban yığanağı [4] kodu, kaçdı. Koyun ardına düşdü.

Meger ol dem Bayındur [5] Han begleriyile seyrana binmişleridi. Bu bıñaruñ üzerine geldiler. [6] Gördüler kim bir ibret nesne yatur, başı götü belürsüz. [7] Çevre aldılar, indi bir yigit bunu depdi, depdükçe büyüdü. [8] Birkaç yigit dahı indiler, depdiler. Depdüklerince büyüdü. [9] Aruz Koca dahı inüp depdi. Mahmuzu dokundu, [10] bu yığanak yarıldı, içinden bir oğlan çıktı. Gövdesi [11] adam, depesinde bir gözü var.

Aruz aldı, bu oğlanı [12] etegine sardı, aydur: Hanum, munu maña verüñ, oğlum Basatıla [13] besleyeyin, dedi.

Bayındur Han: senüñ olsun, dedi.

[110b: 1] Aruz Depegözü aldı, evine getürdü. Buyurdu, bir daya [2] geldi, emcegini ağzına verdi. Bir sordu, olanca südün [3] aldı, iki sordu, kanın aldı; üç sordu, canın [4] aldı. Birkaç daya getürdüler, helak etdi. Gördüler [5] olmaz, süd ile besleyelüm, dediler. Günde bir kazan süd yetmezidi.

[6] Beslediler, büyüdü, gezer oldu, oğlancuklarıla oynar oldu. [7] Oğlancuklaruñ kiminüñ burnun, kiminüñ kulağın yemege başladı. [8] Elhasılı ordu bunuñ ucundan katı incindiler, âciz [9] kaldılar. Aruza şikâyet edüp ağlaşdılar. Aruz Depe-[10]-gözü dögdü, sögdü, yasak eyledi; eslemedi. Âhır [11] evinden kovdu.

Depegözüñ perri anası gelüp oğlunuñ [12] parmağına bir yüzük geçürdü. Oğul, saña oh batmasun, [13] tenüñü kılıç kesmesün, dedi.

Depegöz Oğuzdan çıkdı. [111a: 1] Bir yüce dağa vardı. Yol kesdi, adam aldı, büyük [2] harami oldu.

Üzerine birkaç adam gönderdiler, oh atdılar [3] batmadı, kılıç urdular kesmedi, Süñüyile sancdılar [4] ilmedi. Çoban çoluk kalmadı, hep yedi. Oğuzdan [5] dahı adam yemege başladı.

Oğuz yığılup üzerine vardı. [6] Depegöz görüp kakıdı. Bir ağacı yerinden kopardı, [7] atup elli altmış adam helak eyledi. Alplar başı Kazana [8] zarb urdu, dünya başına dar oldu. Kazanuñ kardaşı [9] Kara Güne, Depegöz elinde zebun oldu. Düzen oğlu [10] Alp Rüstem şehid oldu. Uşun Koca oğlu gibi [11] pehlivan elinde şehid oldu. Aruk candan iki [12] karındaşı Depegöz elinde helak oldu. Demür Donlu [13] Mamak elinde helak oldu. Bıyığı kanlu Bügdüz Emen [111b: 1] elinde zebun oldu. Ağ sakallu Aruz Kocaya kan kusdurdu. [2] Oğlu Kıyan Selcügüñ ödü yarıldı.

Oğuz Depegöze [3] kâr kılmadı, ürkdü kaçdı. Depegöz çevürüp öñün [4] aldı. Oğuzu salıvermedi, gerü yerine kondurdu. [5] Elhasıl Oğuz yedi kerre ürkdü,

Depegöz öñün alup [6] yedi kerre yerine getürdü. Oğuz Depegöz elinde tamam zebun [7] oldu.

Vardılar Dede Korkudu çağırdılar; anuñıla danışdılar, [8] gelüñ kesim keselüm, dediler. Dedem Korkudu Depegöze gönderdiler. [9] Geldi, selam verdi, aydur: Oğul Depegöz, Oğuz elüñde [10] zebun oldu, buñaldı. Ayağuñ toprağına meni saldılar, [11] saña kesim verelüm, dediler, dedi.

Depegöz aydur: Günde [12] altmış adam verüñ yemege, dedi.

Dede Korkut aydur: Bu vechile [13] sen adam komaz, dükedürsün, dedi. Amma günde iki adam ile [112a: 1] beş yüz koyun verelüm, dedi.

Dede Korkut böyle degeç [2] Depegöz aydur: Ḫoş, öyle olsun. Evet, hem maña iki [3] adam verüñ, yemegüm benüm bişürsün, men yiyeyim, dedi.

Dede [4] Korkut döndü, Oğuza geldi, aydur: Yüñlü Koca ile [5] Yapağılu Kocayı Depegöze verüñ, aşın pişürsün, dedi. [6] Ve hem günde iki adam ile beş yüz koyun istedi, dedi.

Bunlar [7] daḫı razı oldu. Dört oğlu olan birin verdi, [8] üçü kaldı. Üç olan birin verüp iki kaldı. [9] İki olan birin verdi, biri kaldı.

Kapak Kan derler [10] bir kişi var idi. İki oğlu var idi. Bir oğlun verüp [11] biri kalmış idi. Gerü nevbet dolanup aña gelmişidi. Anası [12] feryad edüp ağladı, zârılık eyledi.

Meger ḫanum, Aruz oğlu [13] Basat gazaya gitmiş idi. Ol mahalde geldi. Kancık aydur: [112b: 1] Basat şimdi akından geldi, varayın bolayki maña bir [2] esir vereyidi, oğlancuğum kurtarayıdum, dedi.

Basat altunlu [3] günlügün diküp oturur iken gördüler ki bir ḫatun kişi [4] gelür. Geldi, içerü Basata girdi, selam verdi, ağladı, [5] aydur:

Avucuna sığmayan Elüklü oğlu
Erdil teke boynuzundan [6] katı yaylı,
İç Oğuzda Taş Oğuzda adı bellü
Aruz [7] oğlu ḫanum Basat, maña meded,

dedi.

Basat aydur: Ne dilersin?

[8] Kancık aydur: Yalancı dünye yüzünde bir er kopdu. Yaylımında [9] Oğuz elin kondurmadı. Kara polat öz kılıçlar kesenler, [10] kılını kesdüremedi. Kargu cıda oynadanlar ildüremedi. [11] Kayın oḫu atanlar kâr kılmadı. Alplar başı Kazana bir zarb [12] urdu, kardaşı Kara Güne elinde zebun oldu. Bıyığı [13] kanlu Būgdüz Emen elinde zebun oldu. Ağ sakallu babañ [113a: 1] Aruza ḳan kusdurdu.

Meydan yüzünde kardaşuñ Kıyan [2] Selcük ödü sıtdı, can verdi. Kalın Oğuz beglerin [3] dahı kimini zebun edüp kimini şehid eyledi. Yedi [4] katla Oğuzu yerinden sürdü. Kesim dedi, kesdi. [5] Günde iki adam beş yüz koyun istedi. Yüñlü Koca [6] ile Yapağılu Kocayı aña hizmetkâr verdiler. Dört oğlu [7] olan birin verdi, **üçü kaldı**; üç olan birin verdi, **ikisi kaldı**; iki [8] olan birin verdi. İki oğlancuğum vardı, birin [9] verdüm, biri kaldı. Çevrildi, nevbet gerü maña geldi. [10] Anı dahı isterler. Hanum maña meded, dedi.

Basatuñ [11] karañulu gözleri yaşıla doldu. Karındaşıyiçün soylamış, [12] görelüm hanum ne soylamış, aydur:

Kırañ yerde dikilmiş [13] otahlaruñ
O zalım yıkdurdu ola, kardaş
Yügrük [113b: 1] olan atlaruñ tavlasından
O zalım seçdürdü ola, [2] kardaş
Biserek biserek develerüñ katarından
O zalım [3] ayırdı ola, kardaş
Şölenüñde koduğuñ koyunuñ
O zalım [4] kırdı ola, kardaş
Güvencümile getürdügüñ gelincügüñ
O zalım [5] senden ayırdı ola, kardaş
Ağ sakallu babamı
Oğul deyü [6] ağlatduñ ola kardaş
Ağca yüzlü anamı
Oğul deyü sızlatduñ [7] ola kardaş
Karşu yatan kara dağum yüksegi kardaş
[8] Akındılı görklü suyumuñ taşkunu kardaş
Güclü [9] belüm kuvveti
Karañu gözlerümüñ aydını kardaş
Kardaşumdan [10] ayrıldum

deyü çok ağladı, zârılık kıldı. Ol hatun [11] kişiye bir esir verdi, var oğluñu kurtar, dedi.

[12] Hatun aldı geldi, oğlu yerine verdi. Hem oğluñ [13] geldi, deyü Aruza muştuladı.

Aruz sevindi. Kalın Oğuz begleri ile [114a: 1] Basata karşu geldi. Basat babasınuñ elin öpdü, [2] ağlaşdılar, buzlaşdılar. Anasınuñ evine geldi. Anası [3] karşu

geldi, oğlancuğunu koçdu. Basat anasınuñ [4] elin öpdü. Görüşdüler, buzlaşdılar. Oğuz begleri derildi; [5] yemeler içmeler oldu.

Basat aydur: Begler kardaş uğuruna [6] Depegöz ile buluşuram, ne buyurursız? dedi.

Kazan Beg [7] burada soylamış, görelüm ẖanum nice soylamış, aydur:

[8] Kara evren kopdu Depegöz.
Arş yüzünde çevürdüm alımadum, [9] Basat
Kara kaplan kopdu Depegöz
Kara kara dağlarda [10] çevürdüm alımadum, Basat
Kağan aslan kopdu Depegöz
[11] Kalıñ sazlarda çevürdüm alımadum, Basat
Er olsañ, [12] yeg olsañ
Mere men Kazanca olmayasın, Basat,

dedi.

[13] Ağ sakallu babañı ağlatmagıl
Ağ bürçeklü anañı buzlatmagıl

dedi.

[114b: 1] Basat aydur: Elbetde varuram, **dedi**.

Kazan aydur: Sen bilürsün, **dedi**.

[2] Babası ağladı, aydur: Oğul, ocağum ıssuz koma, kerem [3] eyle varma, dedi.

Basat aydur: Yoğ, ağ sakallu aziz [4] baba, varuram dedi, eslemedi.

Bilügünden bir tutam oẖ [5] çıkardı, beline sokdu. Kılıcın hamayıl kuşandı. [6] Yayın karusuna bırakdı. Eteklerin kıvırdı. Babasınuñ [7] anasınuñ eli i öpdü; helallaşdı, ẖoş kaluñ, dedi.

[8] Depegöz olduğu Salaẖana kayasına geldi. Gördü, [9] Depegöz güne karşu arẖasın vermiş, yalıñuz. Çekdi [10] belinden bir oẖ çıkardı. Depegözüñ bağrına[1] bir oẖ [11] urdu, oẖ geçmedi, paralandı. Bir daẖı atdı, ol [12] daẖı pare pare oldu.

Depegöz kocalara ayıtdı: Bu [13] yerüñ siñegi bizi üşendürdü, dedi.

Basat bir daẖı [115a: 1] atdı, ol daẖı paralandı; bir paresi Depegözüñ [2] öñüne düşdü. Depegöz sıçradı bakdı. Basatı gördü, [3] elin eline çaldı, kas kas güldü. Kocalara aydur: [4] Oğuzdan yine bize bir turfanda kuzu geldi, dedi. Basatı [5]

---

[1] Dresden yazması "yağırına" şeklinde.

öñüne katdı tutdu, boğazdan salındurdu, yatağına [6] getürdü, edügünüñ[1] koncuna sokdu, aydur: Mere kocalar, [7] ikindü vaktı munu maña çevüresiz, yiyem, dedi, yine uyudu.

[8] Basatuñ hançeri varıdı; edügünü[2] yardı, içinden çıkdı, [9] aydur: Mere kocalar, munuñ ölümü nedendür? **dedi.**

Ayıtdılar: Bilmeziz, [10] amma gözünden gayrı yerde et yokdur, dediler.

Basat Depe-[11]-gözüñ başı ucuna geldi. Kapak kaldurdu, bakdı [12] gördü kim gözü etdür. Aydur: Mere kocalar, süglügü ocağa [13] koñ, kızsun, dedi.

Süglügü ocağa bırakdılar, kızdı. [115b: 1] Basat eline aldı, adı görklü Muhammede salavat getürdü, [2] süglügü Depegözüñ gözüne eyle basdı kim Depegözüñ [3] gözü helak oldu. Şöyle nara urdu haykırdı [4] kim dağ ve taş yangulandı.

Basat sıçradı, koyun [5] içine mağaraya düşdü. Depegöz bildi kim Basat mağara-[6]-dadur, mağaranuñ kapusun alup bir ayağın kapunuñ bir yanına [7] birin dahı bir yanına kodu, aydur: Mere koyun başları erkeç, [8] bir bir gel geç, dedi.

Bir bir gelüp geçdi. Her birinüñ başların [9] sığadı. Toklucuklar, devletüm sakar koç, gel geç, dedi.

Bir [10] koç yerinden kalkdı, gerinüp sündü. Defî Basat koçu [11] basup boğazladı, derisini yüzdü. Kuyruğuyıla başını [12] deriden ayırmadı. İçine girdi. Basat Depegözüñ öñüne [13] geldi.

Depegöz de bildi kim Basat deri içindedür, [116a: 1] aydur: Ay sakar koç, menüm nereden helak olacağum bildüñ. [2] Şöyle çalayım seni mağara dıvarına kim kuyruğuñ mağarayı [3] yağlasun, dedi.

Basat koçuñ başını Depegözüñ [4] eline sundu. Depegöz boynuzundan berk tutdu; kalduracak [5] boynuz deriyile elinde kaldı. Basat Depegözüñ budu [6] arasından sıçrayup çıkdı.

Depegöz boynuzu götürüp [7] yere çaldı, aydur: Oğlan kurtulduñmı? **dedi.**

Basat aydur: Tañrum [8] kurtardı, **dedi.**

Depegöz aydur: Mere oğlan, al şol parmağumda-[9]-ki yüzügü parmağuña tak. Saña oḫ ve kılıç kâr eylemesün, **dedi.**

[10] Basat aldı, yüzügü parmağına geçürdü.

Depegöz aydur: [11] Oğlan yüzügü alup takınduñmı?

Basat aydur: Takındum.

---

[1] Dresden yazması "erügünüñ" şeklinde.

[2] Dresden yazması "erügüñü" şeklinde.

[12] Depegöz Basatuñ üzerine kondu, hançerile çaldı kesdi. **Basat** [13] sıçradı, geñ yerde durdu. Gördü kim yüzük gine [116b: 1] Depegözüñ ayağı altında yatur.

Depegöz aydur: Kurtulduñmı? **dedi**.

[2] Basat aydur: Tañrum kurtardı, **dedi**.

Depegöz aydur: Oğlan [3] şol künbedi gördüñmi? **dedi**.

Basat aydur: Gördüm, **dedi**.

Depegöz aydur: Menüm [4] ẖazinem var. Ol kocalar almasunlar, var mühürle, **dedi**.

Basat [5] künbed içine girdi. Gördü kim altun akça yığılmış, bakarak [6] kendüzün unutdu. Depegöz künbedüñ kapusun aldı, aydur: [7] Künbede girdüñmi, **dedi.**

Basat aydur: Girdüm, **dedi**.

Depegöz aydur: Şöyle çalayum [8] ki künbedile dardağan olasın dedi.

Basatuñ diline [9] bu geldi kim la ilahe illallah Muhammedün Resulullah dedi. [10] Hemendem künbed yarıldı; yedi yerden kapu açıldı, birinden [11] taşra geldi.

Depegöz künbede elin sokdu, eyle [12] **sarsdı**[1] kim künbed zir ü zeber oldu. Depegöz aydur: Oğlan [13] kurtulduñmı? **dedi**.

Basat aydur: Tañrum kurtardı, dedi.

Depegöz [117a: 1] aydur: Saña ölüm yoğımış. Şol mağarayı gördüñmi? **dedi**.

Basat [2] aydur: Gördüm, **dedi**.

Depegöz aydur: Anda iki kılıç var, biri kınlu biri [3] kınsuz. Ol kınsuz keser menüm başımı. Var getür, menüm başumu [4] kes, dedi.

Basat mağara kapusuna vardı. Gördü bir [5] kınsuz kılıç durmaz, iner çıkar. Basat aydur: Men muña bi-[6]-tekellüf yapışmayam, deyüp kendü kılıcın çıẖardı, tutdu. İki [7] pare böldü. Vardı bir ağaç getürdü, kılıca tutdu, [8] anı daẖı iki pare eyledi. Pes yayını eline aldı, oẖıla [9] ol kılıc asılan zenciri urdu. Kılıc yere düşdü, [10] gömüldü. Kendü kılıcın kınına sokdu. Balçağından ol [11] kılıcı berk tutdu. Geldi aydur: Mere Depegöz nicesin, [12] dedi.

Depegöz aydur: Mere oğlan daẖı ölmedüñmi? **dedi**.

Basat [13] aydur: Tañrum kurtardı, **dedi**.

Depegöz aydur: Saña ölüm yoğımış, [117b: 1] dedi.

Çağırup Depegöz soylamış, görelüm **ẖanum** ne soylamış, [2] aydur:

Gözüm gözüm, yalıñuz gözüm

---

[1] Dresden yazması "kaçdı" şeklinde.

Sen yalıñuz gözile men [3] Oğuzu sındurmışıdum,
Ala gözden ayırduñ yigit meni
Tatlu [4] candan ayırsun Kadir seni
Eyle kim men çekerem göz buñunu
[5] Hiç yigide vermesün kadir Tañrı göz buñunu

dedi. [6] Depegöz gine aydur:

Kalarda koparda yigit, yerüñ ne yerdür?
[7] Karañu dün içinde yol azsañ umuñ nedür?
Kaba alem [8] götüren ẖanıñuz kim?
Kırış günü öñdin **depen alpuñuz kim?**
Ağ sakaḷlu babañ [9] adı nedür?
Alp eren erden adın yaşurmak ayıb olur,
[10] Aduñ nedür, yigit degil maña
dedi.

Basat Depegöze soylamış, [11] görelüm ẖanum ne soylamış, **aydur**:

Kalarda koparda yerüm gün ortaç
[12] Karañu dün içre yol azsam umum Allah
Kaba alem götüren [13] ẖanımuz Bayındur Ḫan
Kırış günü öñdin depen alpumuz Salur [118a: 1] oğlu Kazan.
Atam adın sorar olsañ kaba ağaç
Anam [2] adın derseñ kağan aslan
Menüm adum sorarısañ Aruz [3] oğlu Basatdur
dedi.

Depegöz aydur: İmdi kardaş**uz,**[1] [4] kıyma maña, dedi.
Basat aydur:

Mere Kavat ağ sakallu babamı [5] ağlatmışsın
Karıcık **olmış** ağ bürçeklü anamı buzlatmışsın
Karındaşum [6] Kıyanı öldürmişsin
Ağca yüzlü yengemi dul eylemişsin
[7] Ala gözlü bebekleri öksüz komışsın

Dresden yazması "kardaşlar" şeklinde.

Kormıyam seni
Kara [8] polat öz kılıcum tartmayınca
Kafalu börklü başuñ kesmeyince
[9] Alca kanuñ yeryüzüne dökmeyince
Kardaşum Kıyanuñ kanın almayınca
[10] Komazam

dedi.

Depegöz dahı burada soylamış, aydur:

Kalku-[11]-banı yerümden duram, deridüm
Kalın Oğuz beglerinden ahdum [12] bozam, deridüm
Yeñiden doğanın kıram, deridüm
Bir kez adam [13] etine doyam, deridüm
Kalın Oğuz begleri üzerüme yığılup gele, [118b: 1] deridüm
Kaçubanı Salahana Kayasına girem, deridüm
Ağır mancılık [2] taşıla atam, deridüm
İnüp taş başuma düşüben ölem, [3] deridüm
Ala gözden ayırduñ yigit meni
Tatlu candan [4] ayırsun Kadir seni

dedi. Depegöz bir dahı soylamış aydur:

[5] Ağ sakallu kocaları çok ağlatmışam
Ağ sakalı karışı [6] tutdu ola gözüm seni
Ağ bürçeklü karıcıkları [7] çok ağlatmışam
Gözü yaşı tutdu ola gözüm seni
Bıyıcağı [8] kararmış yigitcükleri çok yemişem
Yigitlikleri tutdu ola [9] gözüm seni
Elcügezi kınalı kızcağuzları çok yemişem
[10] Karışcukları tutdu ola gözüm seni
Eyle kim çekerem men [11] göz buñunu
Hiç yigide vermesün kadir Tañrı göz buñunu
[12] Gözüm gözüm ay gözüm, yalıñuz gözüm

dedi.

Basat kakıyup [13] yerinden duru geldi. Buğra gibi Depegözü dizi üzerine

[119a: 1] çökerdi. Depegözüñ kendü kılıçıyıla boynunu urdu. [2] Deldi, yay kirişin takdı, sürüyü sürüyü mağara [3] kapusuna geldi. Yüñlü Koca ile Yapağılu Kocayı Oğuza [4] muştucu gönderdi. Ağ boz atlar binüben yürüyüşdüler. [5] Kalın Oğuz ellerine ḫaber geldi.

At ağızlu Aruz Koca [6] evine çapar geldi, anasına Basatuñ seviñç verdi: [7] Muştuluk, oğluñ Depegözü depeledi, dedi.

Kalın Oğuz [8] begleri yetdiler, Salaḫana Kayasına geldiler. Depegözüñ [9] başını ortaya getürdüler.

Dedem Korkud gelüben şadılık [10] çaldı; gazi erenler, başına ne geldügün ayıdıverdi, [11] hem Basata alkış verdi.

Kara dağa yetdügüñde aşıt [12] versün
Kanlu kanlu sulardan geçit versün

dedi.

[13] Erlikile kardaşuñ kanın alduñ.
Kalın Oğuz beglerini buñdan [119b: 1] kurtarduñ,
Kadir Allah yüzüñ ağ etsün, Basat,

dedi.

[2] Ölüm vaktı geldügünde arı imandan ayırmasun.
Günahıñuzu [3] adı görklü Muhammed Mustafaya bağışlasun,
Ḫanum hey.

[119b: 4] BEGİL OĞLU EMRENÜÑ BOYUNU BEYAN EDER

[5] Kam Gan oğlu Ḫan Bayındur yerinden durmışıdı. Ağ [6] ban evini kara yerüñ üzerine dikdürmişidi. Ala sayvan [7] gök yüzüne aşanmışıdı. Biñ yerde i-pek ḫalıcası [8] döşenmişidi. İç Oğuz Taş Oğuz begleri yığanak [9] olmışıdı.

Dokuz tümen Gürcistanuñ ḫaracı geldi: [10] Bir at, bir kılıç, bir çomak getürdüler. Bayındur Ḫan katı [11] saḫt oldu.

Dedem Korkud geldi, şadılık çaldı: [12] Ḫanum neye saḫt olursun, dedi.

Bayındur Ḫan aydur: Nice saḫt olmayam? [13] Her yıl altun akça gelüridi. Yigide, **bege**[1] verüridük, ḫatırları [120a: 1] ḫoş olurıdı. Şimdi bunu kime **verelüm**[2], kim ḫatırı ḫoş [2] ola, dedi.

Dede Korkud aydur: Ḫanum bunuñ üçünü daḫı [3] bir yigide verelüm, dedi, Oğuz iline karavul olsun, dedi.

[4] Ḫan Bayındur, kime verelüm, dedi. Sağına soluna bakdı, [5] kimse razı olmadı. Begil derleridi, bir yigit varıdı, aña [6] bakdı, aydur: Seń ne dersin? **dedi**.

Begil razı oldu, kalkdı, [7] yer öpdü.

Dedem Korkud himmet kılıcın beline bağladı, çomağı [8] omuzuna bırakdı, yayı karusuna geçürdü. Şahbaz [9] aygırı çekdürdü, buda bindi, ḫısımını kavmını ayırdı, [10] evini çözdü, Oğuzdan göç eyledi. Berdeye, Genceye [11] varup vatan tutdu. Dokuz tümen Gürcistan ağzına [12] varup kondu. Karavulluk eyledi. Yad kâfir gelse başın [13] Oğuza armağan gönder**ür**idi. Yılda bir kerre Bayındur Ḫa**nuñ** [120b: 1] divanına varurıdı.

Yine Bayındur Ḫandan adam geldi, tez [2] gelesün deyü. Pes Begil geldi, pişkeş çekdi. Bayındur [3] Ḫanuñ elin öpdü. Ḫan daḫı Begili konukladı. Yaḫşı [4] at, yaḫşı kaftan, vafir ḫarçlık verdi. Üç gün tamam [5] ağırladı. Üç gün daḫı Begili av şîkâr etiyile konuklayalum, [6] begler, dedi.

Av çığırtdılar. Çün av yarağı oldu. Kim atın [7] öger, kim kılıcın çeküp kim oḫ atmağın öger. Salur Kazan [8] ne atın ögdü, ne kendin ögdü. Amma Begilüñ hünerin [9] söyledi.

Üç yüz altmış altı alp ava binse, kanlu [10] geyik üzerine yürüyüş olsa Begil ne yay kurarıdı, [11] ne oḫ atarıdı. Hemen yayı bilügünden çıkarurıdı, [12] buğasığınuñ boynuna atarıdı, çeküp durgururıdı. [13] Arık olsa kulağın delerıdi,

Dresden yazması "yiñil" şeklinde.

[2] Dresden yazması "verür" şeklinde.

avda bellü olsun deyü. [121a: 1] Amma semüz olsa boğazlandı.[1] [3] Eger begler geyik alsa kulağı delük olsa Begil sevincidür [4] deyü Begile gönderürleridi.

Kazan Beg aydur: Bu hüner atuñmıdur, [5] erüñmidür? **dedi**.

Ayıtdılar: Ḫanum, erüñdür, dediler.

Ḫan aydur: Yok at işlemese [6] er ögünmez, hüner atuñdur, dedi.

Bu söz Begile ḫoş gelmedi. [7] Begil aydur: Alplar içinde bizi[2] kuskunumuzadan balçığa baturduñ, [8] dedi.

Bayındur Ḫanuñ **baḫşişin**[3] öñüne dökdü. Ḫana [9] küsdü. Divandan çıkdı. Atın çekdiler. Ala gözlü [10] yigitlerin alup evine geldi. Oğlancukları karşu geldi, [11] oḫşamadı. Ağ yüzlü ḫatununa söylemedi.

Ḫatun [12] burada soylamış, görelüm, ḫanum, ne soylamış, aydur:

Altun [13] taḫtum eyesi begüm yigit,
Göz açuban gördügüm
Göñül [121b: 1] verüp sevdügüm
Kalkubanı yerüñden duru geldüñ
Ala gözlü [2] yigitlerüñ yanuña salduñ
Arku beli Ala-Dağdan dünün aşduñ
[3] Akındılı görklü sudan dünün geçdüñ
Ağ alınlu Bayındur [4] Ḫanuñ divanına dünün varduñ
Ala gözlü beglerile yedüñ içdüñ
Kavumlu [5] kavumıyıla kiñeşdimi?
Garib başuñ gavgada kaldımı?
Kanı ḫanum [6] altuñda yaḫşı atuñ yok
Egnüñde[4] altun ışık cübbesi yok
[7] Ala gözlü bebeklerüñ oḫşamazsın
Ağca yüzlü görklüñile [8] söyleşmezsin
Nedür haluñ?

dedi.

Begil soylamış, görelüm [9] ḫanum ne soylamış, aydur:

Dresden yazmasında burada yanlışlıkla satır tekrarı var. Yani "arık ... boğazlandı" cümlesi tekrar yazılmış.

Dresden yazması "biri" şeklinde.

Dresden yazması "yahşışın" şeklinde.

Dresden yazması "alnuñda" şeklinde.

Kalkubanı yerümden duru geldüm
Yelesi [10] kara kazılık **atuma**[1] batun bindüm
Arku beli Ala-Dağdan [11] dünün aşdum
Akındılı görklü suyu dilüp dünün geçdüm
[12] Ağ alınlu Bayındurun̈ divanına çapar vardum
Ala gözlü beglerile [13] yedüm içdüm
Kavumlu kavumıyıla görklü gördüm
Ḫanumuzuñ nazarı bizden [122a: 1] dönmiş gördüm
Eli günü göçürün̈,
Dokuz tümen Gürcistana [2] gidelüm,
Oğuza asi oldum bellü bilüñ

dedi.

Ḫatun [3] aydur: Yigidüm, beg yigidüm, padişahlar Tañrınuñ gölgesidür. [4] Padişahına asi olanuñ işi rast gelmez. Arı göñülde [5] pas olsa şarap açar. Sen gideli ḫanum arkuru yatan [6] ala dağlaruñ avlanmamışdur. Ava bingil, göñlüñ açılsun, dedi.

[7] Begil gördü, ḫatun kişinüñ aklı kelecisi eyüdür. Kazılık [8] atın çekdürüp batun bindi, ava gitdi. Av avlayu gezeriken [9] öñünden bir yaralu[2] geyik çıkdı. Begil buña at saldı. [10] Buğanuñ ardından erdi, yay kirişin boynuna atdı. Buğa [11] uçmışıdı, kendüyü bir yüce yerden atdı. Begil at cılavısın [12] yeñemedi, bile uçdu. Sağ uyluğu kayaya dokundu, sındı.

[13] Begil örü durdu, ağladı, aydur: Ulu oğlum, ulu kardaşum [122b: 1] yok.

Hemen biliginden gez çıkarup atınuñ terkilerini tartdı [2] urdu. Kaftanı altından ayağın berk sardı, var [3] kuvvetiyile atınuñ yelesine düşdü, avcılardan ayru. Dülbendi [4] boğazına geçdi. Ordusu ucına geldi. Oğlancuğu [5] Emren Bahadur babasına karşu geldi. Gördü beñzi sararmış, [6] dülbendi boğazına geçmiş. Yoldaşlarını sorup. oğlan burada [7] soylamış, görelüm ḫanum ne soylamış, aydur:

Kalkubanı yerüñden duru [8] geldüñ
Yelesi kara kazılık atuñ batun bindüñ
Arkuru [9] yatan ala dağlar etegine ava varduñ
Kara donlu kâfirlere [10] uğraduñmı?
Ala gözlü yigitlerüñ kırdurduñmı?

---

[1] Dresden yazmasında "atın" şeklinde.
[2] Dresden yazması "paralu" şeklinde.

Ağız dilden birkaç [11] kelime ẖaber maña
Kara başum kurban olsuñ ağam saña

dedi.

Begil [12] oğluna soylamış, görelüm ẖanum ne soylamış, aydur:

Oğul **oğul**, ay [13] oğul
Kalkubanı yerümden duru geldüm
Kara dağlar öñüne [123a: 1] ava bindüm
Kara donlu kâfirlere uğramadum
Ala gözlü yigitlerüm [2] kırdurmadum
Sağdur esendür yigitlerüm

Oğul kayırma, üç [3] gündür ẖoşluğum[1] yoẖ. Oğul at üzerinden meni kap, döşegüme [4] çıkar, dedi.

Aslan enigi yine aslandur. Atasını at üzerinden [5] karvadı, tutdu, döşegine çıkardı. ·Cübbesin üzerine bürüdü, [6] kapusun örtdü.

Bu yaña yigit begler gördüler kim av bozulmış. Her [7] biri evlü evine geldi.

Begil beş gün oldu, divana çıkmadı. [8] Ayağınuñ sınduğunu kimseye demedi. Bir gece döşeginde [9] katı katı iñledi, ah etdi.

Ḫatunu ayıtdı: Beg yigidüm, kalaba-[10]-lık yağı gelse kayıtmaz idüñ. Butuña ala oẖ doẖunsa [11] iñlemez idüñ. Kişi koynunda yatan helaline sırrın demezmi olur? [12] Nedür haluñ? dedi.

Begil aydur: Görklüm, atdan düşdüm, ayağum [13] sındı, dedi.

Avrat elin eline çaldı, karavaşa söyledi. [123b: 1] Karavaş çıkup kapucuya söyledi. Otuz iki dişden [2] çıkan bütün orduya yayıldı: Begil atdan düşmiş, [3] ayağı sınmış deyü. Meger kâfirüñ casusu varıdı. Bu ẖaberi [4] işidüp vardı teküre ẖaber verdi. Tekür aydur:

Kalkubanı [5] yerüñüzden örü duruñ.
Yatur yerde Beg Begili tutuñ.
Ağ [6] ellerin karusundan bağlañ.
Gafillüce görklü başın kesüñ.
[7] Alca kanın yeryüzüne döküñ.
Elin günün çapuñ.
Kızın gelinin [8] yesir edüñ,

Dresden yazması “koşluğum” şeklinde.

dedi.

Meger Begilüñ de anda casusu hazırdı. [9] Begile ẖaber gönderdi, aydur: Baş yarağın eyleñ, üzerüñüze [10] yağı gelür, dedi.

Begil yukaru bakdı: Gök ırak, yer katı, [11] dedi. Oğlancuğun yanına getürüp soylamış, görelüm ẖanum [12] ne soylamış, aydur:

Oğul oğul, ay oğul
Karañuluca [13] gözlerüm aydını oğul
Güçlü belüm kuvveti oğul
Gör [124a: 1] âẖır neler oldu,
Neler kopdu menüm başuma?

dedi.

Kalkubanı [2] oğul yerümden duru geldüm
Boynu sınsun, al aygırı batun [3] bindüm
Av avlayup kuş kuşlayup gezeriken
Buñaldı, sürçdü, [4] meni yere çaldı
Sağ uyluğum sındı
Menüm kara başuma neler [5] geldi
Kara kara dağlardan ẖaber aşmış
Kanlu kanlu sulardan [6] ẖaber geçmiş
Demür Kapu Dervendinden ẖaber varmış
Alca [7] atlu Şökli Melik katı pusmış
Pusduğundan kara dağlara [8] duman düşmiş
Yatduğu yerde Beg Begili tutuñ, demiş
[9] Karusundan ağ ellerin bağlañ, demiş
Kan alaca ordusunu [10] çapuñ, demiş
Ağca yüzlü kızını gelinini yesir eyleñ, demiş
[11] Kalkubanı oğul yerüñden duru gelgil
Yelesi kara kazılık [12] atuñ batun bingil
Arkuru yatan ala dağı dünün aşgıl
[13] Ağ alınlu Bayındur Ḫanuñ divanına dünün vargıl
Ağız dilden [124b: 1] Bayındura selam vergil
Begler begi olan Kazanuñ elin öpgil
[2] Ağ sakallu babam buñlu degil
Elbetde ve elbetde Kazan Beg

Maña [3] yetişsün, dedi, degil
Gelmez olsañ memleket bozulup ẖarab [4] olur
Kızum gelinüm esir gitdi bellü bilgil

dedi.

Bu arada [5] oğlan babasına soylamış, görelüm ẖanum ne soylamış, aydur:

Baba ne [6] söylersin, ne aydursun?
Bağrumıla yüregüm ne dağlarsın?
Kalkubanı [7] yerümden durmağım çok
Yelesi kara kazılık atuma binmegüm [8] çok
Arku beli Ala Dağı avlayuban aşmağum yok.
Ağ [9] alınlu Bayınduruñ divanına varmağum yok
Kazan kimdür? Men anuñ [10] elin öpmegüm yok
Altuñdagı al aygırı maña vergil
Kan [11] derledi çapdurayım senüñ içün
Egni bek demür donuñ [12] maña vergil
Yeñ yaka dikdüreyim senüñ içün
Kara polat öz [13] kılıcuñ maña vergil
Gafillüce başlar keseyim senüñ içün
Kargu [125a: 1] dalı süñüñü maña vergil
Gögsünden er sancayım senüñ [2] içün
Ağ yeleklü ötkün oẖuñ maña vergil
Erden ere [3] geçüreyim senüñ içün
Ala gözlü üç yüz yigidüñ maña [4] vergil
Yoldaşlığa, din-i Muhammed yoluna dürişeyim senüñ içün

dedi.

[5] Begil aydur: Öleyim ağzuñ içün oğul, ola kim menüm geçmiş günümü [6] añdurtmayasın, dedi, Mere geyimim getürüñ oğlum geysün; al [7] aygırum getürüñ oğlum binsün; el ürkmedin oğlum meydana [8] varsun girsün, dedi.

Oğlanı donatdılar. Atasıyıla [9] anasıyıla geldi, görüşdü, ellerin öpdü. Üç yüz [10] yigidi yanına bırakdı. Meydana vardı. Al aygır kaçan kim [11] yağı koẖusun alsa ayağın yere dögeridi, tozu göge [12] çıkarıdı.

Kâfirler aydur: Bu at Begilüñdür, biz kaçaruz, **dediler.**

Tekür [13] aydur: Mere oñat görüñ, bu gelen Begilise sizden öñdin men kaçaram, [125b: 1] dedi.

Gözcü gözledi gördü kim at Begilüñ, Begil üzerinde [2] degül, amma bir kuş deñlü oğlandur. Gelüp tekūre ḫaber [3] verdi, aydur: At, yarak ve ışık Begilüñ, Begil içinde degül, [4] dedi.

Tekür aydur: Yüz adam seçilüñ, taraka çatladuñ, oğlanı [5] korkuduñ. Oğlan kuş yüreklü olur, meydanı kor [6] kaçar, dedi.

Yüz kâfir seçilüp oğlanuñ üzerine gelmiş. [7] Oğlana kâfir soylamış, görelüm **ḫanum** ne soylamış, aydur:

Oğlan [8] oğlan, ay oğlan
Haramzade oğlan
Altında al [9] aygırı arık oğlan
Kara polat öz kılıcı gedük oğlan
[10] Elindeki süñüsü sınık oğlan
Ağ tozlu yayı gide [11] oğlan
Bilügünde doksan oku seyrek oğlan
Yanındagı [12] yoldaşları çıplak oğlan
Karañuluca gözleri çönge [13] oğlan
Şökli Melik saña katı pusdu
Meydandaki [126a: 1] şol oğlanı tutuñ,
Karusundan ağ ellerin bağlañ
[2] Gafillüce görklü başın kesüñ
Alca kanın yeryüzüne töküñ, [3] dedi.
Ağ sakallu babañ varısa ağlatmagıl
Ağ bürçeklü [4] anañ varısa buzlatmagıl
Yalıñuz yigit alp olmaz
Yavşan [5] dibi berk olmaz
Kadası yetmiş kavat oğlu kavat
Kayıda [6] dön buradan

dedi.

Oğlan daḫı burada soylamış, görelüm **ḫanum** [7] ne soylamış, aydur:

Herze merze söyleme, mere itüm kâfir
Altumda al [8] aygırum ne begenmezsin?
Seni gördü oynar
Egnümdeki demür donum, [9] çikinüm kasar

Kara polat öz kılıcum kının doğrar
Kargu [10] dalı süñüm ne begenmezsin
Gögsün delüp göge pırlar.
Ağca [11] tozlu katı yayum zârı zârı iñler
Sadakında[1] oḫum kişin [12] deler
Yanumda yigitlerüm savaş diler
Alp ere korku vermek [13] ayıb olur
Berü gelgil mere kâfir dürişelüm

dedi.

Kâfir aydur: [126b: 1] Oğuzuñ arsuzu Türkmenüñ delüsüne beñzer, bağa şuña, dedi.

[2] Tekür aydur: Varuñ soruñ, oğlan Begilüñ nesidür, dedi.

[3] Kâfir gelüp oğlana soylamış, görelüm **ḫanum** nice soylamış, aydur:

[4] Altuñdagı al aygırı bilürüz
Begilüñdür, Begil kanı?
Kara polat [5] öz kılıcuñ
Begilüñdür, Begil kanı?
Egnüñdeki demür donuñ
[6] Begilüñdür, Begil kanı?
Yanuñdagı yigitler
Begilüñdür, Begil kanı?
Eger [7] Begil bunda imişse
Geceye degin cenk edeyidük
Ağca tozlu [8] katı yaylar tartışayıduk
Ağ yeleklü ötkün oḫlar [9] atışayıduk
Sen Begilüñ nesisin oğlan, degil mize

dedi.

[10] Begil oğlu burada soylamış, görelüm ḫanum ne soylamış, aydur:

[11] Mere kâfir, sen meni bilmezmisin?
Ağ alınlu Bayındur Ḫanuñ [12] begler begisi
Salur Kazan kardaşı Kara Güne çapar yetdi;

Dresden yazması "sandıkda" şeklinde.

[13] Dönebilmez Dölek Evren, Düzen[1] oğlu Alp Rüstem,

Boz atlu [127a: 1] Beyrek Beg, Begilüñ evinde içerleridi.

Senden casus geldi.

[2] Altındagı al aygıra Begil meni bindürdü.

Kara polat öz [3] kılıcın kuvvet verdi.

Kargu dalı süñüsün himmet verdi.

[4] Yanındagı üç yüz yigidin maña yoldaşlığa koşdu.

[5] Men Begilüñ oğluyam, mere kâfir berü gel**gil** dögüşelüm,

dedi.

Kâfir [6] tekür aydur: Katlan mere kavat oğlu, men saña varayım, dedi.

[7] Altı perli gürzünü ele aldı. Oğlanuñ üzerine sürdü. [8] Oğlan kalkanını gürze karşu tutdu. Yukarudan aşağa [9] kâfir oğlanı katı urdu. Kalkanın uvatdı. Tuğulgasını [10] yuğurdu, kapakların sıyırdı, oğlanı alımadı. Gürzile [11] dögüşdüler. Kara polat öz kılıcıla tartışdılar. Serpe [12] serpe meydanda kılıclaşdılar. Çiki**n**leri[2] doğrandı. Kılıç-[13]-ları uvandı. Birbirin alımadı**lar**. Kargu dalı süñüler ile [127b: 1] kırışdılar; meydanda buğa gibi süsüşdüler; gögüsleri delindi; [2] süñüleri sındı, birbirin alımadılar. At üzerinden ikisi [3] karvaşdılar, tartışdılar.

Kâfirüñ gücü ziyade, oğlan zebun [4] oldu. **Burada** Allah Taâlâya yalvarup soylamış, görelüm **ḫanum** nice soylamış, [5] aydur:

Yücelerden yücesin

Yüce Tañrı

Kimse bilmez nicesin

[6] Görklü Tañrı

Sen Âdeme tac urduñ

Şeytana lanet kılduñ,

[7] Bir suçdan ötürü dergâhdan sürdüñ

İbrahimi tutdurduñ

[8] Ḫanum göne çolgaduñ

Götürüp oda atdurduñ

Odu bostan [9] kılduñ

Birligüñe sığındum

Aziz Allah, ḫocam maña meded

---

[1] Dresden yazması "düden" şeklinde.

[2] Dresden yazması "çikiyleri" şeklinde.

dedi.

[10] Kâfir aydur: Oğlan, alınduñısa Tañrıñamı yalvarursın? Senüñ [11] bir Tañruñ varısa menüm yetmiş iki putḫanam var, dedi.

Oğlan [12] aydur: Ya asi melun, sen putlaruña yalvarursañ men [13] âlemleri yokdan var eden Allahuma sığındum, dedi.

Hak [128a: 1] Taâlâ Cebraile buyurdu kim: Ya Cebrail, var şol kuluma [2] kırk erce kuvvet verdüm, dedi.

Oğlan kâfiri götürdü [3] yere urdu. Burnundan kanı düdük gibi şorladı. Sıçrayup [4] şahan gibi kâfirüñ boğazın ele aldı.

Kâfir aydur: Yigit [5] aman, sizüñ dine ne derler, dinüñe girdüm, dedi. Parmak [6] götürüp şehadet getürüp müslüman oldu.

Kalan [7] kâfirler bilüp meydanı salup kaçdı. Akıncılar kâfirüñ [8] elin günün urup, kızın gelinin esir etdiler. Oğlan [9] babasına muştucu gönderdi: Kanımum aldum, dedi.

Ağ sakallu [10] babası karşu geldi. Oğlanuñ boynunu kocdu. Dönüp [11] evlerine geldiler.

Karşu yatan kara dağdan oğlana yaylak [12] verdi. Karakoçu yügrük atdan tavla verdi. Ağca [13] yüzlü oğluna ağca koyun şölen verdi. Ala gözlü oğluna [128b: 1] al duvaḫlu gelin aldı. Ağ alınlu Bayındur Ḫana pencik çıkardı. [2] Oğlun aldı, Bayındur Ḫanuñ divanına vardı, el öpdü.

[3] Padişah, Kazan oğlu Uruzuñ sağ yanına aña yer [4] gösterdi. Cübbe çuha[1] çargab geyürdü.

Dedem Korkud [5] gelüben şazılık çaldı. Bu Oğuznameyi düzdü koşdu:

> [6] Begil oğlu Emrenüñ olsun, dedi.
> Gaziler başına [7] ne geldügün söyledi.

Yom vereyin ḫanum:

> Yerlü kara dağlaruñ [8] yıkılmasun.
> Gölgelice kaba ağacuñ kesilmesün.
> Allah veren [9] ümidüñ üzülmesün.
> Günahıñuzu adı görklü Muhammede [10] bağışlasun,
> Ḫanum hey.

Dresden yazması "çuğa" şeklinde.

UŞUN KOCA OĞLU SEGREK [128B:1]

BOYUNU BEYAN EDER

Oğuz zamanında Uşun Koca [12] derler bir kişi vardı. Ömründe iki oğlu vardı. Ulu [13] oğlunuñ adı Egrek idi, bahadur, delü, yaḫşı yigit [129a: 1] idi. Bayındur Ḫanuñ divanına kaçan istese varur gelür-[2]-idi. Begler begi olan Kazan divanında buña hiç kapu baca [3] yoğıdı. Begleri basup Kazan öñünde oturururdı. Kimseye [4] iltifat eylemez idi.

Meger ḫanum gine bir gün begleri basup [5] oturıcak Ters Uzamış derleridi, Oğuzda bir yigit [6] vardı, aydur: Mere Uşun Koca oğlu, bu oturan begler [7] her biri oturduğu yeri kılıcı etmegiyile alupdur. Mere sen [8] başmı kesdüñ, kanmı tökdüñ, açmı doyurduñ, yalıncakmı[1] [9] donatduñ, dedi.

Egrek aydur: Mere Ters Uzamış, baş [10] kesüp kan tökmek hünermidür? dedi.

Aydur: Belî, hünerdür [11] ya, **dedi.**

Ters Uzamışuñ sözü Egrege kâr eyledi. Durdu, [12] Kazan Begden akın diledi. Akın verdi. Çığırtdı, akıncı [13] derildi. Üç yüz say cıdalu yigit bunuñ yanına cem [129b: 1] oldu. Meyḫanede beş gün yeme içme oldu.

Andan Şirögüven [2] ucundan Gökçe Deñize degin el çarpdı, galaba doyum oldu. [3] Yolu Alınca kalasına uğramışıdı. Kara Tekür orada bir koru [4] yapdurmışıdı. Uçardan kaz, tavuk; yürürden geyik, tavşan [5] bu havlıya doldurup Oğuz yigitlerine bunu dâm etmişidi. Uşun [6] Koca oğlunuñ **yolu** bu koruya uğradı. Korunuñ kapusun uvatdılar. [7] Sığın geyik, kaz, tavuk kırdılar, yediler içdiler. Atlarınuñ [8] eyerlerin aldılar, geyimlerin çıkardılar.

Meger Kara Tekürüñ casusu [9] varıdı. Bunları gördü; gelüp aydur: Mere Oğuzdan [10] bir bölük atlı geldi. Korunuñ kapusun uvatdılar. Atlarınuñ [11] eyerin alup geyimlerin çıkardılar. Mere, ne durursız, dedi.

Altı [12] yüz kara donlu kâfir bunlaruñ üzerine koyuldular, yigitleri [13] kırdılar. Egregi tutdular, Alınca kalasına zındana bırakdılar.

[130a: 1] Kara kara dağlardan ḫaber aşdı, kanlu kanlu sulardan ḫaber [2] geçdi, kalın Oğuz ellerine ḫaber vardı. Uşun Kocanuñ [3] ağ ban evi öñünde şiven kop-

---

[1] Dresden yazması "yalıncağı" şeklinde.

du. Kara[1] beñzer kızı [4] gelini ağ çıkarup kara geydi. Uşun Koca, oğul oğul deyü, [5] ağca yüzlü anasıyıla ağlaşdılar buzlaşdılar.

Eyegülü ulalur, [6] kaburgalu büyür. Meger ḫanum Uşun Kocanuñ kiçi oğlu Segrek [7] eyü bahadur, alp, delü, yigit kopdu. Bir gün yolu bir dernege [8] uğradı. Kondular, yemek içmek etdiler. Segrek mest oldu. [9] Taşra ayak yoluna çıkdı. Gördü kim öksüz oğlan bir [10] kızanı çekişür. Mere nolduñuz, deyü bir şapla birine, bir şapla [11] birine urdu.

Eski tutuñ biti, öksüz oğlanuñ dili [12] acı olur. Biri aydur: Mere mizüm öksüzlügümüz yetmez mi? Bizi [13] neye urursun? Hünerüñ var ise kardaşuñ Alınca kalasında esirdür, [130b: 1] var anı kurtar, dedi.

Segrek ayıtdı: Mere kardaşumuñ adı [2] nedür?

Ayıtdı: Egrekdür.

Ayıtdı: İmdi Egrege Segrek[2] yaraşur. [3] Kardaşum sağımış, kayurmazam. Kardaşsuz Oğuzda durmazam. [4] Karañulu gözüm aydını kardaş, deyü ağladı.

İçerü sohbete [5] girdi. Destur diledi. Beglere ḫoş kaluñ, dedi. Atın [6] çekdiler, bindi, çapdı. Anasınuñ evine geldi. Atından [7] indi, anasınuñ dilin aradı. Segrek burada soylamış, [8] görelüm ḫanum ne soylamış, aydur:

Kalkubanı ana yerümden durdum
[9] Yelesi kara kazılık atuma batun bindüm
Arkuru yatan Ala-[10]-Dağ etegine vardum
Kanlu Oğuz ellerinde dernek var imiş, [11] anda vardum
Yemek içmek arasında
Ağ boz atlu bir çapar [12] geldi
Çok zamanımış, Egrek derler bir yigit tutsağımış
[13] Kadir Tañrı yol vermiş, çıkup gelmiş
Ulu kiçi kalmadı, [131a: 1] ol yigide karşu gitdi
Ana men de varayınmı, ne dersin
[2] dedi.

Anası burada soylamış, görelüm ḫanum ne soylamış, [3] aydur:

Ağzuñ içün öleyim oğul
Dilüñ içün öleyim oğul

Dresden yazması "kaza" şeklinde.

[2] Dresden yazması "seyrek" şeklinde.

[4] Karşu yatan kara dağuñ
Yıkılmış idi, yüceldi âḫır
Akındılı [5] görklü suyuñ
Soğulmışıdı, çağladı âḫır
Kaba ağaçda [6] dal budağuñ
Kurumışıdı, yaşarup gögerdi âḫır
[7] Kalın Oğuz begleri izine varsa sen vargıl.
Ol yigide [8] yetdügüñde ağ boz atuñ üzerinden yere ingil.
El kavşurup [9] ol yigide selam vergil.
Elin öpüp boynun koçgıl.
[10] Kara dağum yüksegi kardaş, degil.
Ne durursun oğul, [11] yortgıl,

dedi.

Oğlan anasına soylamış, görelüm **ḫanum** [12] ne soylamış, aydur:

Ana ağzuñ kurusun
Ana dilüñ çürüsün
[13] Menüm ḫod kardaşum varımış, kayursam olmaz
Kardaşsuz [131b: 1] Oğuzda dursam olmaz
Ana hakkı Tañrı hakkı olmasayıdı
[2] Kara polat öz kılıcum **tar**tayıdum[1]
Gafillüce görklü başuñ [3] keseyidüm
Alca kanuñ yeryüzüne dökeyidüm
Ana, zalım ana

dedi.

[4] Babası aydur: Yañlış ḫaberdür, oğul. Kaçan giden senüñ ağañ [5] degül, ayrıdur. Ağ sakallu men babañı ağlatmagıl, karıcık olmış [6] anañı buzlatmagıl, dedi.

Oğlan burada soylamış, **görelüm ḫanum ne soylamış**, aydur:

[7] Üç yüz altmış altı alp ava binse
Kanlu geyik üzerine [8] gavga kopsa
Kardaşlu yigitler kalkar kopar olur

---

[1] Dresden yazması "tutaydum" şeklinde.

Kardaşsuz [9] miskin yigit eñsesine yumruk dokunsa
Ağlayuban dört [10] yanına bakar olur
Ala gözden acı yaşın döker olur
Ala [11] gözlü oğluñuzu görünce
Beg baba, ẖatun ana esen [12] kaluñ

dedi.

Ata ana: yañlış ẖaberdür, gitme oğul, dediler.

[13] Oğlan aydur: Meni yolumdan ayırmañ, ağam tutulan kalaya [132a: 1] varmayınca, ağamuñ ölüsün dirisin bilmeyince; öldüyise [2] kanın almayınca kalın Oğuz eline gelmegüm yoẖ, dedi.

Ata [3] ana ağlaşup Kazana adam saldılar. Oğlan kardaşın [4] añdı gider, bize ne ögüt verürsün, dediler.

Kazan aydur: [5] Ayağına at tuşağın uruñ, dedi.

Yavuklusu varıdı, [6] tez dügün dernek etdiler. Atdan aygır[1], deveden buğra, [7] koyundan koç kırdurdular. Oğlanı gerdege koydular. Kızıla [8] ikisi bir döşege çıktılar. Oğlan kılıcın çıkardı, [9] kızıla kendü arasına bırakdı.

Kız aydur: Kılıcuñ gider yigit, [10] murad ver murad al, sarılalum dedi.

Oğlan aydur: Mere kavat [11] kızı, men kılıcuma doğranayım, oẖuma sancılayım, oğlum doğmasun, [12] doğarsa on yaşına varmasun, ağamuñ yüzün görmeyince, [13] ölmiş ise kanın almayınca bu gerdege girerisem, dedi.

Örü [132b: 1] durdu, tavladan bir şahbaz at çıẖardı, eyerledi. Geyimin [2] geydi, dizcik karucuk bağlandı. Aydur: Kız sen maña [3] bir yıl bakgıl; bir yılda gelmezisem iki yıl bakgıl; iki yılda [4] gelmezisem üç yıl bakgıl. Gelmezisem ol vakıt menüm öldügümü bilesin, [5] aygır atum boğazlayup aşum vergil. Gözüñ kimi tutarsa, [6] gönlüñ kimi severise aña vargıl, dedi.

Kız burada soylamış, [7] görelüm ẖanum ne soylamış, aydur:

Yigidüm men saña bir yıl bakam
[8] Bir yılda gelmeziseñ iki yıl bakam
İki yılda gelmeziseñ [9] üç dört yıl bakam
Dört yılda gelmeziseñ beş yıl [10] altı yıl bakam
Altı yol ayırdına çadır dikem
Gelenden giden-[11]-den ẖaber soram

---

[1] Dresden yazması "aygırdan" şeklinde.

Ḫayır ḫaber getürene at, don verem
Kaftanlar [12] geydürem
Şer ḫaber getürenüñ başın kesem
Erkek siñegi [13] üzerüme kondurmayam
Murad ver murad al, andan git yigidüm
[133a: 1] dedi.

Oğlan aydur: Mere kavat kızı, ağam başına and [2] içmişem, dönmegüm yoḫ, dedi.

Kız aydur: Kademi kutsuz gelin [3] deyince udsuz gelin desünler, kayınatama, kayınanama ayıdayım, [4] dedi.

Kız **burada** soylamış, **görelüm ḫanum ne soylamış**, kız aydur:

Atamdan yegrek kayınata
Anamdan [5] yegrek kayınana
Kaytabanuñ buğrası ürkdü gider
[6] Sarvanlar öñün aldı döndüremez
Karakoç**uñ** aygırıñ ürkdü [7] gider
Ilkıçılar öñün aldı döndüremez
Ağayılıñ koçları [8] ürkdü gider
Çoban öñün aldı döndüremez
Ala [9] gözlü oğluñ, kardaşını añdı gider
Ağca yüzlü gel**in**üñ [10] döndüremez
Size malûm olsun
dedi.

Ata ana ah etdiler; [11] yerlerinden kalkdılar. Oğul gitme, deyü gördüler, çare olmadı.

[12] Elbetde ol ağam tutulan kalaya varmayınca olmazam, dedi.

[13] Atası anası: Yort oğul, uğuruñ açuk olsun, [133b: 1] sağ esen varup gelesin, gelecegüñ varısa, dediler.

Atasınuñ [2] anasınuñ elin öpdü. Karakoç atına sıçrayup bindi. [3] Dün katdı, yort eyledi. Üç gün dünlü günlü [4] yortdu. Dereşam ucundan geçdi. Ol kardaşı tutulan [5] koruya geldi. Gördü kim ılkıcı kâfirler yund güderler. Kılıç [6] çeküp altı[1] kâfir depeledi. Davlunbaz urup yundları [7] ürkütdü, getürüp ol koruya koy-

---

[1] Dresden yazması "altını" şeklinde.

du.

Dün katmış [8] üç gün dünlü **günlü** yortmış yigit, karañulu gözlerini [9] uyḫu almış yigit, atınuñ çılbırını bilegine bağladı, yatdı [10] uyudu.

Meger kâfirüñ casusu varıdı, gelüp teküre [11] aydur: Oğuzdan bir delü yigit geldi, ılkıcıları öldürdü, [12] yundları ürkütdü, getürüp koruya koydu.

Tekür [13] aydur: Yaraklu altmış adam seçüñ, varsunlar tutup getürsünler, [134a: 1] dedi.

Altmış yaraklu adam seçdiler vardılar. Nagâhandan altmış [2] demür donlu kâfir, oğlanuñ üzerine geldiler.

Geyim kılcadasından, [3] at çokramasından, meger yigit aygır bineridi. Ḫanum at [4] kulağı sak olur, çeküben oğlanı uyardı. Oğlan [5] gördü kim bir alay atlu gelür. Sıçradı, adı görklü [6] Muhammede salavat getürdü. Atına bindi, kara donlu kâfire [7] kılıç urdu. Basdı, kalaya koydu. Yine uyḫusun [8] yeñemeyüp yerine varup yatdı, uyudu. Gine atınuñ [9] çılbırın bilegine geçürdü.

Kâfirler sağ olanları [10] kaçarak teküre geldiler.

Tekür aydur: Tu yüzüñüze, altmış kişi [11] bir oğlanı tutamaduñuz, dedi.

Bu kerre yüz kâfir [12] oğlanuñ üzerine geldiler. Aygır yine oğlanı uyardı. [13] Gördü kâfirler alay bağlamış gelürler. Oğlan durdu, [134b: 1] atına bindi. Adı görklü Muhammede salavat getürdü, kâfire [2] kılıç koydu. Basdı, kalaya tıkdı. Atını döndürdü, [3] gine menziline geldi. Uyḫusun yeñemedi, gerü yatdı uyudu. [4] Atınuñ çılbırın yine bilegine geçürdü. Bu kerre at oğlanuñ [5] bileginden boşandı, kaçdı.

Kâfirler yine teküre geldiler. [6] Tekür aydur: Bu katla üç yüz varuñ, dedi.

Kâfirler aydur: Varmazız, [7] kökümüz keser, hepümüz kırar, dediler.

Tekür aydur: Ya nice eylemek gerek? [8] Varuñ ol tutsak yigidi çıkaruñ, getürüñ. Depegen götünü [9] süsegen yırtar; at verüñ, don verüñ, dedi.

Geldiler, Egrege [10] ayıtdılar: Yigit, saña tekür himmet eyledi, şunda bir delü yigit [11] yolcunuñ, yolakçunuñ, çobanuñ çoluğuñ etmegin alur. [12] Tut ol delüyü öldür, seni koyuverelüm, var git, dediler.

Egrek aydur: [13] Ḫoş ola, dedi.

Egregi zındandan çıkardılar. Saçı [135a: 1] sakalını yülüdüler; bir at bir kılıç verdiler; üç yüz kâfir [2] aña yoldaşlığa verdiler. Oğlanuñ üzerine geldiler, üç [3] yüz kâfir geñ yerde durdular.

Egrek aydur: Kanı ol delü yigit? **dedi.**

[4] Irakdan gösterdiler.

Egrek aydur: Gelüñ varalum, dedi, [5] tutalum.

Kâfirler aydur: Tekürden buyruk saña oldu, sen var, [6] dediler.

Egrek aydur: Üşde uyur, gelüñ varalum, dedi.

[7] Kâfirler aydur: Hay ne uyumak? Koltuğu altından bakar, kalkar, bize [8] geñ yazuyu dar gösterür, dediler.

Egrek aydur: İmdi men varayım, [9] elin ayağın bağlayayım, andan siz gelesiz, dedi.

Sıçradı, kâfirler [10] arasından çıkdı. At sürüp bu yigidüñ üzerine geldi. [11] Atından indi, çılbırını bir dala ilişdürdü. Bakdı gördü kim [12] ayuñ on dördüne beñzer, bir mahbub ala gözlü genç yigit, burçak [13] burçak derlemiş uyur. Gelenden gidenden ḫaberi yok. Dolandı [135b: 1] başı ucuna geldi. Gördü kim belinde kopuzu var, çıkarup [2] eline aldı. Soylamış, görelüm ḫanum ne soylamış, aydur:

Kalkubanı yerinden [3] duran yigit
Yelesi kara kazılık atın batun binen
Arku beli, [4] Ala-Dağdan dünün aşan
Akındılı görklü suyu delüp [5] geçen
Karıplığa gelen yaturmı olur?
Bencileyin karusundan ağ ellerin
[6] Bağladuban toñuz damında yaturmı olur?
Ağ sakallu babasını, [7] ağ bürçeklü anasını
Ağladuban buzladurmı olur?
Neye yatursun [8] yigit
Gafil olma, görklü başuñ kaldur yigit
Ala gözüñ açgıl [9] yigit
Kadir veren tatlu canuñ uyḫu almış yigit
Karusundan [10] kollaruñu bağlatmagıl
Ağ sakallu babañı, kancık anañı ağlatmagıl
[11] Ne yigitsin kalın Oğuz elinden gelen yigit?
Yaradan hakkıyiçün [12] duru gelgil
Dört yanuñu kâfir bağladı bellü bilgil

dedi.

[13] Oğlan sarmurdu, örü durdu. Kılıcınuñ balçağına yapışdı [136a: 1] kim bunu çarpa. Gördü kim elinde kopuz var, aydur: Mere kâfir, Dedem Korkud [2]

kopuzu hürmetine çalmadum, dedi. Eger elüñde kopuz olmasayıdı [3] ağam başıyiçün seni iki pare kılundum, dedi. Çekdi kopuzu [4] elinden aldı.

Oğlan burada soylamış, görelüm ẖanum ne soylamış, **aydur:**

[5] Alan sabah yerümden durduğum kardaş içün
Ağ boz atlar yorultmışam [6] kardaş içün
Kalañuzda tutsak varmıdur kâfir degil maña
[7] Kara başum kurban olsun kâfir saña

dedi.

Ulu kardaşı Egrek [8] burada soylamış, görelüm ẖanum ne soylamış, aydur:

Ağzuñ içün [9] öleyim kardaş
Dilüñ içün öleyim kardaş
Kalarda koparda [10] yerüñ sorar olsam, ne yerdür
Karañu dün içinde yol [11] azsañ umuñ nedür
Kaba alem götüren ẖan**uñuz**[1] kim
Gavga günü [12] öñdin depen alpuñuz kim
Yigit se**nüñ** babañ kim?
Alp er, erden [13] adın yaşurmak ayıb olur
Aduñ nedür yigit

dedi. Bir daẖı [136b: 1] soylamış, aydur:

Kaytabanum güdende sarvanummısın?
Karakoçum güdende [2] ılkıcummısın?
Ağayılum güdende çobanummısın?
Kulağumda şarşayan [3] nayibümmisin?
Beşikde koyup gitdügüm kardaşcuğummısın?
Yigit, [4] degil maña
Kara başum kurban olsun bugün saña

dedi.

Segrek [5] burada ulu kardaşına soyladı, aydur:

Karañu dün içinde [6] yol azsam umum Allah
Kaba alem götüren ẖanumuz Bayındur Ḫan

---

[1] Dresden yazması "ẖanlar" şeklinde.

Kırış [7] günü öñdin depen[1] alpumuz Salur Kazan
Babam adın sorarısañ Uşun [8] Koca
Menüm adum sorar olsañ Segrek
Kardaşum varımış adı [9] Egrek

dedi. Bir dah̲ı soyladı, aydur:

Kaytabanum[2] güdende sarvanuñam
[10] Karakoçuñ güdende ılkıcuñam
Beşikde koyup gitdügüñ kardaşuñam
[11] dedi.

Ulu kardaşı Egrek burada soylamış, görelüm h̲anum nice [12] soylamış, aydur:

Ağzuñ içün öleyim kardaş
Dilüñ içün öleyim [13] kardaş
Ermi olduñ, yigitmi olduñ kardaş?
Kanplığa kardaşuñ [137a: 1] isteyü senmi geldüñ kardaş?
dedi.

Kalkubanı iki kardaş koca [2] koca görüşdüler. Egrek kiçi kardaşınuñ boynun öpdü. [3] Segrek dah̲ı ağasınuñ elin öpdü.

Karşu yakadan [4] kâfirler bakışurlar, aydurlar: Güreşdiler, olamı, bolayki bizümki [5] yeñe, dediler.

Gördüler kim kocuşdular, görüşdüler, kazılık atlar [6] binişdiler. Kara donlu kâfire at saldılar. Kılıç yürütdüler. [7] Kâfiri basdılar kırdılar, kalaya dökdüler. Gelüp yine ol koruya [8] girdiler. Yundları taşra çıkardılar, davlunbaz urup yundları [9] önlerine bırakdılar. Dereşam suyunu depüp geçdiler. Dün katdılar, [10] Oğuzuñ serhaddine yetdiler.

Kanlu kâfir elinden kardaşcuğun tartup [11] aldı, ağ sakallu babasına muştucu gönderdi. Babam maña karşu [12] gelsün, dedi.

Uşun Kocaya çapar geldi. Muştuluk, gözüñ [13] aydın, oğullaruñ ikisi bile sağ esen geldi, dediler.

Koca [137b: 1] işidüp şad oldu. Gümbür gümbür davullar çalındı, **burması** al-

---

Dresden yazması "deper" şeklinde.
Dresden yazması "kaytabanda" şeklinde.

tun [2] **tuç** borular **uruldu.**[1] Ol gün ala bargâh otaklar dikildi. [3] Atdan aygır,[2] deveden buğra, koyundan koç kırıldı.

Koca Beg [4] oğullarına karşu geldi. Atından indi, oğlanlarıyıla koca koca [5] görüşdü. Ḫoşmısız, esenmisiz. oğullar, dedi.

Günlügü altunluca [6] odasına geldiler. Şadılık, yemek içmek oldu. Ulu oğluna [7] daḫı görklü gelin getürdü. İki kardaş birbirine sağdıç oldular. [8] Gerdeklerine çapup düşdüler. Murada maksuda erişdiler.

Dedem Korkud [9] gelüben boy boyladı, soy soyladı:

Evvel âḫır uzun [10] yaşuñ ucu ölüm.
Ölüm vaktı geldügünde arı imandan ayırmasun.
[11] Günahıñuzu Muhammed Mustafa yüzü suyuna bağışlasun.
Âmin [12] diyenler didar görsün,
Ḫanum hey.

Dresden yazması "koç borular ağrıldı" şeklinde
Dresden yazması "aygırdan" şeklinde.

SALUR KAZAN [13] TUTSAK OLUP OĞLU URUZ ÇIKARDUĞU BOYU [138a: 1] BEYAN EDER

Meger ḫanum, Tırabuzan tekürü, begler begi [2] olan Ḫan Kazana bir şahın göndermişidi. Bir gece yiyüp **içüp** [3] otururiken şahıncı başına aydur: Mere sabah şahınları [4] al, ḫalvetçe ava binelüm, dedi.

Erken bindiler, av yerine vardılar; [5] gördüler bir sürü kaz oturur. Kazan şahını saldı, [6] alımadı. Şahın pervaza ağdı. Gözlediler, şahın Tomanın [7] kalasına indi. Kazan gayet saḫt oldu. Şahınuñ ardına [8] düşdü. Dere depe aşdı. Kâfir eline geldi. Gideriken Kazanuñ [9] karañulu gözünü uyḫu aldı.

Begler ayıtdılar: Ḫanum, dönelüm, **dediler.**

[10] Kazan aydur: Biraz daḫı ilerü varalum, dedi. Bakdı, bir kala [11] gördü. Aydur: Begler, gelüñ yatalum, dedi.

Kazanı küçücük [12] ölüm tutdu, uyudu. Meger ḫanum, Oğuz begleri yedi gün [13] uyurdı; anuñiçün küçücük ölüm derleridi.

Meger ol [138b: 1] gün Tomanın kalasınuñ tekürü ava binmişidi, casus [2] geldi, aydur: Bir bölük atlu geldi, içinde begleri yatdı [3] uyudu, **dedi**.

Tekür adam saldı: Kim idügün bilüñ, dedi.

Gelenler [4] bildi kim bunlar Oğuz erenlerindendür. Gelüp teküre ḫaber verdiler. [5] Tekür daḫı hemen çerisini derdi. Bunlaruñ üzerine geldi.

[6] Kazanuñ begleri bakdılar gördüler kim yağı gelür. Ayıtdılar: Kazanı [7] bırağur[1] gidersevüz evinde bizi kovarlar. Yegregi budur ki [8] bunda kırılavuz, dediler. Kâfiri karşuladılar, cenk etdiler.

Kâfirler [9] Kazanuñ üzerine yigirmi beş begini şehid etdiler. Kazanuñ üzerine [10] düşdüler. Uyuduğu yerde tutdular. Elin ayağın berk bağladılar, [11] bir arabaya yükletdiler. Arabaya muhkem urganıla sardılar. Arabayı çekdiler [12] yürüyüverdiler.

Gideriken araba kıcırdısından Kazan **uyandı**[2] [13] gerindi, bu elindeki urganları hep kırdı. Arabanuñ [139a: 1] üzerine oturdu, elin eline çaldı, kas kas güldü.

[2] Kâfirler aydurlar: Ne[3] gülersin?

---

1 Dresden yazması "bırağuz" şeklinde.

2 Dresden yazması "oynatdı" şeklinde.

3 Dresden yazması "ki" şeklinde.

Kazan aydur: Mere kâfirler, bu arabayı [3] beşigüm sandum, sizi yamn yumru dadum, dayam sandum, [4] dedi.

Hele Kazanı getürdüler, Tomanın kalasında bir kuyuya [5] bırakdılar. Kuyunuñ ağzına bir degirmen taşı kodular. Yemegini suyunu [6] degirmen taşı delügünden verürleridi.

Bir gün tekürüñ avratı [7] aydur: Varayın Kazanı göreyin, ne hallu kişidür? Bunca adamlara [8] zarb urunmış, dedi.

Ḫatun gelüp zındancıya kapuyu açdurdu. [9] Çağırdı, aydur: Kazan Beg nedür haluñ? Dirlügüñ yer altındamı [10] ḫoşdur, yoḫsa yer yüzündemi ḫoşdur? Hem şimdi ne yersin [11] ne içersin ve neye binersin, dedi.

Kazan aydur: Ölülerüñe aş verdügüñ [12] vakıt ellerinden aluram, hem ölüleriñüzüñ yorgasına binerem, kâhillerin [13] yederem, dedi.

Tekür avratı aydur: Dinüñ içün Kazan Beg; [139b: 1] yedi yaşında bir kızcuğazum ölmişdür, kerem eyle aña binme, [2] dedi.

Kazan aydur: Ölüleriñüzde andan yorga yokdur, hep [3] aña binerem, dedi.

Avrat aydur: Vay senüñ elüñden ne yer [4] yüzünde dirimüz ve ne yer altında ölümüz kurtulunmış, dedi.

[5] Geldi teküre aydur: Kerem eyle, ol Tatarı kuyudan çıkar. [6] Kızcuğazuñ belini üzer,[1] yer altında kızcuğazuma binerimiş. [7] Kalan ölülerimüzü cem ederimiş. Hem ölülerimüz içün verdügümüz [8] aşı ellerinden çeküp alup yerimiş. Anuñ elinden ne ölümüz ne [9] dirimüz kurtulunmış. Dinüñ aşkına ol eri kuyudan çıkar, [10] dedi.

Tekür beglerini cem eyledi, aydur: Gelüñ Kazanı kuyudan [11] çıkaruñ. Bizi ögsün, Oğuzu sındursun. Andan soñra [12] şart eylesün, bizüm elümüze yağılığa gelmeye, dedi.

Vardılar [13] Kazanı kuyudan çıkarup getürdüler. Ayıtdılar: And iç kim [140a: 1] bizüm elümüze yağılığa gelmeyesin. Hem bizi ög, Oğuzu sındurgıl. [2] Seni koyuverelüm, var git, dediler.

Kazan aydur: Vallahi billahi [3] doğru yolu görür iken egri yoldan gelmeyeyin, dedi.

Ayıtdılar: [4] Vallahi Kazan eyü and içdi, dediler. İmdi Kazan Beg, di [5] bizi ög, dediler

Kazan aydur: Men yeryüzünde adam ögmezin, [6] bir adam getürüñ, bineyim, sizi ögeyim, dedi.

---

[1] Dresden yazması "üzre" şeklinde.

Vardılar bir[1] er kâfir [7] getürdüler. Bir eyer, bir oyan, dedi; getürdüler. Kâfirüñ arhasına [8] eyer saldı, ağzına oyan urdu, kolañını çekdi, sıçradı [9] arkasına bindi. Ökçesin ökçesine kakdı, kaburgasın [10] karnına kavşurdu. Oyanın çekdi, ağzın ayırdı, kâfiri [11] öldürdü. Çökdü üzerine oturdu.

Aydur: Mere kâfirler, [12] kopuzum getürüñ, sizi ögeyin, dedi.

Vardılar kopuzu [13] getürdüler. Eline alup burada soylamış, görelüm hanum ne soylamış, [140b: 1] aydur:

Biñ biñ erden yağı gördümise öyünüm dedüm
Yigirmi [2] biñ er yağı gördümise yıylamadum
Otuz biñ er yağı gördümise [3] ona saydum
Kırk biñ er yağı gördümise kıya bakdum
Elli [4] biñ er yağı gördümise el vermedüm
Altmış biñ er yağı gördümise aytışmadum
[5] Seksen biñ er yağı gördümise segsenmedüm
Doksan biñ er yağı [6] gördümise donanmadum
Yüz biñ er yağı gördümise yüzüm dönmedüm
[7] Yüzü dönmez kılıcum ele aldum
Muhammedüñ dini aşkına kılıç urdum
[8] Ağ meydanda yumru başı topça kesdüm
Anda dahı erem begem [9] deyü ögünmedüm
Ögünen erenleri hoş görmedüm
Elüñe girmiş-[10]-iken mere kâfir, öldür meni
Kara kılıcuñ sal boynuma kes başum
[11] Kılıcuñdan saparum yok
Kendü aslum, kendü köküm sımağum yok

dedi. [12] Bir soy dahı soylamış, aydur:

Yüksek yüksek kara dağdan [13] taş yuvalansa
Kaba ökçem, uyluğum karşu tutan Kazan eridüm
[141a: 1] Firavun şişler yükleyüp yerden çıksa
Kaba ökçemile perçin [2] kılan Kazan eridüm
Kaba kaba begler oğlu kavga kılsa
Kamçı [3] salup tiñdüren Kazan eridüm

---

[1] Dresden yazması "dir" şeklinde.

Yüce dağları duman [4] dursa
Kara pusarık deli kopsa
Karakoçumuñ kulağı [5] görünmez olsa
Kayrı eren kulağuzsuz yol yañılsa
Kulağuzsuz [6] yol başaran Kazan eridüm
Yedi başlu ejderhaya yetüp [7] vardum
Heybetinden sol gözüm yaşardı
Hey gözüm, namerd [8] gözüm, muḫannes gözüm
Bir yılandan ne var ki korḫduñ, dedüm
[9] Anda daḫı erem begem deyü ögünmedüm
Ögünen erenleri ḫoş [10] görmedüm
Elüñe girmişiken mere kâfir öldür meni yitür meni
Sal [11] kılıcuñ kes başum, kılıcuñdan saparum yok
Kendü aslum, kendü [12] kökümi sımağum yok
Oğuz erenleri durur iken seni ögmegüm yok

[13] dedi. Kazan burada bir daḫı soylamış, **aydur:**

Arkıç Kırda yaykanur [141b: 1] Umman deñizinde
Sarp yerlerde yapılmış kâfir şehri
Sağa [2] sola çırpındı urur yüzgeçleri
Su dibinde döner bahrileri
[3] Tañrı menem, deyü su dibinde çıgrışur asileri
Öñün koyup [4] tersin okur kızı gelini
Altun aşuk oynar Sancıdanuñ [5] begleri
Altı katla Oğuz vardı alımadı ol kalayı
Altı [6] baş er ile men Kazan vardum
Altı güne komadum anı aldum
[7] Kilisesin yıkup yerine mescid yapdum
Bañ bañlatdum
Kızını [8] gelinini ağ gögsümde oynatdum
Beglerin kul etdüm
Anda daḫı [9] erem begem deyü ögünmedüm
Ögünen erenleri ḫoş görmedüm
[10] Elüñe girmişiken mere kâfir
Öldür meni yitür meni

Kılıcuñdan [11] saparum yok
Kendü aslum, kendü kökum sımağum yok

dedi. Kazan [12] gine soylamış, aydur:

Arkıç Kızda döndürdügüm
Mere kâfir senüñ [13] babañ
Şakakına imrendügüm
Senüñ kızuñ gelinüñ
Ağca-kala, Sürmelüde [142a: 1] at oynatdum
Atıla Karun eline çapkun yetdüm
Ak-hisar [2] kalasınuñ burcun yıkdum
Ağ akça getürdüler, puldur dedüm
[3] Kızıl altun getürdüler, bakırdur dedüm
Ala gözlü kızın gelinin [4] getürdüler, aldanmadum
Kilisesini yıkdum, mescid yapdum
Altunu [5] gümüşü yağınalatdum
Anda dahı erem begem deyü ögünmedüm
Ögünenleri [6] hoş görmedüm
Elüñe girmişiken mere kâfir
Öldür meni yitür meni
[7] Kendü aslum, **kendü** kökum sımağum yok
Seni ögmegüm yok

dedi. [8] Kazan Beg burada bir dahı soylamış, aydur:

Ak-Kayanuñ kaplanınuñ [9] erkeginde bir kökum var
Ortaç kırda sizüñ geyikleriñüz dur-[10]-gurmaya
Ak-Sazuñ aslanında bir kökum var
Kaz-alaca yunduñu [11] durgurmaya
Azvay kurd enügü erkeginde bir kökum var
Ağca [12] yüñlü[1] tümen koyunuñ gezdürmeye
Ağ sunkur kuşu erkeginde [13] bir kökum var
Ala ördek, kara kazuñ uçurmaya
Kalın Oğuz [142b: 1] elinde bir oğlum var Uruz adlu

Dresden yazması "yañal" şeklinde.

Bir kardaşum var Kara Güne adlu
[2] Yeñiden doğanuñı dirgürmeyeler
Elüñe girmişiken mere kâfir
[3] Öldür meni yitür meni
Kılıcuñdan saparum yoḫ
Kendü aslum, **kendü kökum** sımağum [4] yoḫ

dedi. Bir daḫı soylamış, aydur:

İt gibi gev-gev eden, çerkez [5] ḫırslı
Küçücük doñuz şölenli
Bir torba saman döşekli
[6] Yarım kerpiç yasdıklı
Yonma ağaç tañrılı
Köpegüm kâfir
Oğuzu [7] görüriken seni ögmegüm yok
Andan öldürüriseñ mere kâfir öldür [8] meni
Öldürmeziseñ kadir korısa öldüreyim kâfir seni
[9] dedi.

Kâfirler aydur: Bu bizi ögmedi, gelüñ bunu öldürelüm, [10] dediler.

Kâfir begleri derildiler geldiler, yine ayıtdılar: Bunuñ [11] oğlu var, kardaşı var. Bunu öldürmek olmaz, dediler. [12] Getürdüler, doñuz damına hapse saldılar.

At ayağı külüg [13] ozan dili çevük olur. Kazanuñ ölüsünü, dirisini kimse [143a: 1] bilmedi.

Meger ḫanum Kazanuñ bir oğlancuğu varıdı. Büyüdü [2] yigitcük oldu. Bir gün ata binüp divana gelüriken bir kişi [3] aydur: Meger sen Ḫan Kazanuñ oğlu degülsin, dedi.

Uruz [4] kakıdı, aydur: Mere kavat, menüm babam Bayındur Ḫan degülmidür?

[5] Ayıtdı: Yok, ol anañuñ babasıdur, senüñ dedeñdür, **dedi**.

Uruz **aydur:** Mere [6] ya benüm babam ölümidür, dirimidür, dedi.

Ayıtdı: Diridür, [7] Tomanın kalasında tutsakdur, dedi.

Böyle degeç oğlan [8] ağladı, melül oldu; atını kayıtdı, gerü döndü. [9] Anasına geldi. Burada anasına soylamış, görelüm ḫanum [10] ne soylamış, aydur:

Mere ana men ḫan oğlu degülmişem
Ḫan [11] Kazan oğlu imişem

Mere kavat kızı, munu maña niçün demezidüñ
[12] Ana hakkı Tañrı hakkı degilmişseyidi.
Kara polat öz kılıcum [13] tartayıdum
Gafillüce görklü başuñ keseyidüm
Alca kanuñ [143b: 1] yeryüzüne dökeyidüm

dedi.

Anası ağladı, aydur: Oğul, babañ [2] sağdur, amma söylemeye korhandum. Kâfire varasın, kendüzüñü [3] urasın, helak olasın. Anuñiçün saña demezidüm. Canum oğul, [4] dedi. Amma emmiñe adam sal, gelsün, görelüm ne der, dedi.

[5] Adam saldı, emmisini ohudu, geldi.

Uruz aydur: Men babam [6] tutsak olduğu kalaya giderem, **dedi.**

İttifakıla danışık kıldılar. Cemi [7] beglere haber oldu. Uruz babasına gider, yarağıla gelüñ, dediler. [8] Leşker derildi geldi. Alp Uruz çadırların açdurdu, [9] cebehanesin yükletdi. Kara Güne çeri başı oldu. Boru [10] uğurdup göçdüler, yola girdiler. Yol üzerinde kâfirüñ ayasofyası [11] varıdı. Keşişler bekleridi. Gayet sarp kiliseyidi. [12] Atdan inüp tacir donun geydiler. Bezirgân suretinde [13] katır, deve çekdiler, geldiler.

Kâfirler gördüler, gelenler tacire [144a: 1] beñzemez, kaçdılar, kalaya girdiler, kapuların yapdılar. Burca çıkup [2] kimlersiz, dediler.

Bunlar ayıtdı: Bezirgânlaruz, dediler.

Kâfirler: [3] Yalan söylersiz deyü taşa tutdular.

Uruz atdan indi, [4] aydur: Hay atamuñ altun kadehinden şarap içen, meni seven [5] atdan insün, bunuñ kapusuna birer gürz uralum, dedi.

On [6] altı yigit sıçrayup atdan indiler; kalkan yapındılar, gürzlerin [7] omuzlarına urdular, kapuya geldiler. Birer gürz urup kapuyu [8] uvatdılar, içerü girdiler. Buldukları kâfiri kırdılar, dil [9] çıkartmadılar. Malını yağmaladılar. Çeri üzerine geldiler, kondular.

[10] Meger bir sığırtmaçları varıdı. Gördü kim kalayı aldılar, kaçdı [11] teküre vardı. Ayasofya alınduğun haber verdi: Ne oturursız, [12] üzeriñüze yağı geldi, başuñuz yarağın görüñ, dedi.

Tekür [13] beglerin cem eyledi. Bunlarıla ne müdara kılalum, dedi.

Begler ayıtdılar: [144b: 1] Bunuñ müdarası oldur kim Kazanı çıkaravuz, anlara beraber edevüz, **dediler.**

[2] Bu sözü maslahat gördüler. Vardılar Kazanı çıkarup [3] tekür öñüne getürdüler.

Tekür aydur: Kazan Beg üzerimüze yağı geldi. [4] Bu yağıyı üzerimüzden ayırursañ seni koyuverelüm, dediler. Hem [5] ḫaraca muti olalum, sen daḫı and iç kim bu bizüm ile yağılığa [6] gelmeyesin, dediler.

Kazan aydur: Vallahi billahi doğru yolu görüriken [7] egri yoldan gelmeyelüm, dedi.

Kâfirler Kazan eyü and içdi deyü [8] sevindiler. Tekür çerisin devşürüp meydana geldi. Çadır [9] dikdürdü. Kâfir leşkeri Kazanuñ üzerine yığıldı. Kazana [10] geyim getürdüler. Kılıç ve süñü ve çomak ve sayir cenk aletin [11] geydürüp donatdılar.

Bu mahalde Oğuz erenleri alay alay [12] geldi. Küpür küpür davullar, nakaralar çalındı. Kazan [13] gördü kim leşker öñünce bir ağ boz atlu, ağ alemlü **egni** bek demür [145a: 1] donlu Oğuzuñ öñünce geldi. Çadırın dikdürdü. Alay [2] bağladı, durdu. Anuñ ardınca Kara Güne geldi, alay bağladı, [3] durdu.

Hemen burada Kazan at **depdi,** meydana sürdü, karım [4] diledi. Boz atlu Beyrek at depdi, meydana girdi. Kazan [5] burada soylamış, görelüm ḫanum ne soylamış, aydur:

Kalkubanı yerinden [6] duran yigit
Ne yigitsin?
Egni bek demür donun geyen yigit
[7] Ne yigitsin?
Aduñ nedür yigit, degil maña

dedi.

Beyrek burada [8] soylamış, **görelüm ḫanum ne soylamış,** aydur:

Mere kâfir, sen meni bilmezmisin?
Parasaruñ [9] Bayburd hisarından parlayup uçan
Adaḫlusun ayruklar [10] aluriken tartup alan
Bay Büre Ḫan oğlu Bamsı Beyrek [11] maña derler
Gel berü mere kâfir dögüşelüm

dedi.

Kazan burada [12] bir daḫı soylamış, aydur:

Mere yigit, öñünce bu çerinüñ
Bir ak sancaklu [13] alay çıkdı.
Çadırın elden öñdin dikdi,
Ağ boz ata [145b: 1] binen ol yigit ne yigitdür?

Kimüñ nesidür? Yigit, başuñ içün [2] degil maña,

dedi.

Beyrek aydur: Mere kâfir, kimüñ nesi olsa gerek, begümüz [3] Kazanuñ oğlu-dur, dedi.

Kazan gönlünden aydur: Elhamdülillah [4] menüm oğlancuğum büyük er ol-mış, dedi.

Beyrek: Mere kâfir nice [5] bir onu bunu sorarsın maña, dedi.

Kazanuñ üzerine at [6] saldı. **Altı** perli gürzünü eline alup Kazanı çaldı. Kazan [7] kendüyü bildürmedi, karvadı, Beyregi bileginden tutdu [8] tartdı. Çomağını e-linden aldı. Beyregüñ eñsesine bir [9] çomağ urdu. Beyrek at boynun kucakladı, kayıda [10] döndü.

Kazan aydur: Ya Beyrek, var begüñe ayıt, gelsün, [11] dedi.

Bunu gördü, Eylik Koca oğlu Dönebilmez [12] Dölek Evren meydana girdi.

Kazan burada soylamış, aydur:

[13] Alar tañıla yerinden duran yigit
Ne yigitsin?
Bidevi atın oynadı [146a: 1] gelen yigit
Ne yigitsin?
Er, erden adın yaşurmak ayıb [2] olur
Aduñ nedür, yigit degịl maña

dedi.

Dölek Evren [3] aydur:

Mere kâfir, menüm adum bilmezmisi
Öz adına ẖorlayan, elden [4] çıkan
Elli yedi kalanuñ kilidini alan
Eylik Koca oğlu [5] Dönebilmez Dölek Evren maña derler

dedi. Süñüsün eline alup [6] at saldı. Kazanı sancam, dedi, sancımadı. Öte geçdi.

[7] Kazan at depdi, süñüsün çeküp elinden aldı. Depesine [8] urdu, pare pare oldu, uvandı. Aydur: Mere kavat oğlu [9] begüñe de, gelsün, dedi. Ol daẖı kayı-da döndü.

Kazan [10] yine er diledi. Düzen oğlu[1] Alp Rüstem at depdi, [11] meydana gir-di.

---

[1] Yazmada "oğlu" sözü iki kere tekrarlanmıştır.

Kazan burada gine soyladı, aydur:

Kalkubanı [12] yerinden duru gelen
Kazılık atın batun binen **yigit**
Ne yigitsin?
[13] Aduñ nedür degil maña

dedi.

Alp Rüstem aydur:

Kalkubanı yerinden [146b: 1] duru gelen
İki kardaş bebegin öldürüp zelil gezen

Düzen [2] oğlu Alp Rüstem maña derler

dedi. Ol daḫı Kazana [3] at saldı. Alam dedi alımadı.

Kazan Beg buña daḫı [4] bir zarb urdu. Aydur: Mere kavat var begüñe de gelsün, [5] dedi. Ol daḫı döndü. Kazan gerü er diledi.

Uruzuñ [6] cılavısın emmisi Kara Güne tutmışıdı, çekdi, añsuzun [7] elinden aldı. Kılıcını tartdı, babasınuñ üzerine at saldı; [8] darvandurmadı, çikinine kılıç indürdü, geyimini kesdi, omuzuna [9] dört parmak deñlü zaḫm urdu. Alca kanı şorladı, [10] koynuna indi. Uruz gine döndü ki bir daḫı çala.

Kazan [11] burada çağırup oğluna soylar, görelüm ḫanum ne soylar, [12] aydur:

Kara dağum yüksegi oğul
Karañulu gözlerüm [13] aydını oğul
Alpum Uruz, aslanum Uruz
Ağ sakallu [147a: 1] babaña kıyma oğul

dedi.

Uruzuñ şefkat damarları kaynadı. [2] Kara kuyma gözleri kan yaş doldu. Atdan yere indi, atasınuñ [3] elin öpdü. Kazan daḫı aḫtarıldı, yere indi; oğlunuñ [4] boynun öpdü. Begler Kazanıla oğlunuñ üzerine at saldılar, [5] çevre aldılar, cemisi atdan inüp Kazanuñ elin öpdüler.

[6] Yürüyüben kâfire at saldılar, kılıç urdular. Derelerde [7] depelerde kâfire kırgun girdi. Kalayı aldılar, kilisesin yıkup [8] mescid yapdılar. Uruz kanlu kâfir elinden babasını tartup aldı, [9] kalın Oğuz eline gelüp çıkdı. Ağca yüzlü anasına muştucu [10] saldı.

Kara[1] beñzer kızı gelini Kazana karşu gelüp elin [11] öpdüler, ayağına düşdüler. Kazan görklü çemene çadır otak [12] dikdürdü. Yedi gün yedi gece toy dügün edüp yeme [13] içme oldu.

Dedem Korkud geldi, kopuz çaldı. Gazi erenler [147b: 1] başına ne geldügün söyledi.

Kanı ögdügümüz beg erenler
Dünya [2] menüm deyenler
Ecel aldı, yer gizledi
Fani dünya kime kaldı
[3] Gelimlü gidimlü dünya
Soñ ucu ölümlü dünya
Ölüm vaktı [4] geldügünde arı imandan ayırmasun.
Kadir seni namerde muhtaç [5] etmesün.
Ağ alnuñda beş kelime dua kılduk, kabul olsun.
Âmin âmin [6] deyenler dizar görsün.
Günahıñuzu adı görklü
Muhammed [7] Mustafa hürmetine bağışlasun,
Ḫanum hey.

---

[1] Yazmada "kaza" şeklinde.

İÇ [147b: 8] OĞUZA TAŞ OĞUZ ASİ OLUP BEYREK ÖLDÜĞÜ [9] BOYUNU BEYAN EDER

Kazan üç yılda bir İç Oğuz, Taş Oğuz beglerin cem ederidi; Üç Ok, Boz Ok yığınak olsa [10] Kazan evin yağmaladundı. *Gerü Ḫan Kazan evin yağmaladur oldu;* amma[1] [11] Taş Oğuz *begleri hazır olmayup* bile bulunmadı, *hemen*[2] İç Oğuz *begleri* yağmaladı. *Kazan Begüñ ȃdeti bu idi ki* [12] kaçan Kazan evin yağmalatsa helalinüñ elini alur, *evinden* taşra çıkarıdı; [13] andan *evinde olan esbabını ve malını* yağma eder[*ler*]idi.

Taş Oğuz beglerinden Aruz, Emen ve kalan [148a: 1] begler bunu işitdiler, ayıtdılar ki: Bak bak, şimdiye degin Kazanuñ [2] *evi yağmalandukta hep bile olurduk, şimdi suçumuz nedür ki* **yağmada** *bile bulunmaduk,* dediler.[3] [3] İttifaki cemi Taş Oğuz begleri *Kazan*[4] *Begi selamlamağa* gelmediler, adavet [4] eylediler.

At ayağı külüg ozan dili çevük olur. Kılbaş derler, *Kazanuñ yanında* bir kişi varıdı. Kazan *Beg* aydur: Mere Kılbaş, [5] bu Taş Oğuz begleri *her dayim*[5] bile gelürleridi, *beni selamlarlar idi,* şimdi niçün gelmediler, [6] dedi.

Kılbaş aydur: Bilmezmisin, niçün gelmediler? *Evüñ*[6] yağmalatduğuñ [7] dem Taş Oğuz bile bulunmadı, sebep oldur, dedi.

Kazan [8] aydur: *Bizimile* adavet bağladılar, he mi, dedi.

Kılbaş aydur: Ḫanum men [9] varayın, anlaruñ dostluğın *duşmanluğın*[7] bil[*ey*]in, dedi.

[10] Kazan aydur: Sen bilürsün, var, dedi.

Kılbaş birkaç adam [11] ile binüp *Taş Oğuz begleri tarafına gitdi. Vardı Taş* **Oğuz** *beglerinden Aruzuñ evine kondu. Kazanuñ dayısıyıdı. Aruza ḫaber oldu, Kazan Ḫandan ȃdam geldi deyü.* [8]

Dresden yazması "yağmalandu. Kazan gerü evün yağmalatdı, amma" şeklinde.

Dresden yazması "hemin" şeklinde.

Dresden yazması "Kazanuñ [2] evin bile yağma ederidük, şimdi niçün bile olmayavuz, dediler" şeklinde.

Dresden yazması "Kazana" şeklinde.

Dresden yazması "ḫanum" şeklinde.

Dresden yazması "ivin" şeklinde.

Dresden yazması "duşmanligin" şeklinde.

[8] Dresden yazması " binüp Kazanuñ dayısı Aruzuñ evine geldi" şeklinde.

Aruz Han nola gelsün, dedi.

Aruz [12] dahı altun[*lu*] günlügün dikmişidi, oğlanlarıyıla oturmışıdı.

[13] Kılbaş gelüp *bağır basdı,* Aruza selam verdi. *Yer gösterdiler, oturdu.* Aydur: *Kazan Han devletüñe dualar etdi. Kazan katı* buñlu oldu. [148b: 1] Elbetde dayım Aruz maña gelsün, dedi. Kara başum buñaldı, [2] üzerüme yağı geldi. *Kaytabanda* develerüm buzlatdılar, karakoçda [3] kazılık atlarum kişnetdiler, *ağca tümen koyunum mañratdılar,* kara[1] beñzer kızumuz gelinümüz *çağrışdurdular*[2]; [4] menüm kara başuma gör neler geldi. Dayım Aruz gelsün *yetişsün der* [5] dedi.

Aruz aydur: Mere Kılbaş, ol vakıt kim Üç **Ok**, Boz Ok [6] yığanak *olurıdı, Kazan andan soñra evin yağmaladurıdı.*[3] Suçumuz [7] neyidi ki *şimdi* yağmada bile olmaduk, dedi. Hemişe Kazanuñ başına [8] buñlar gelsün, dayısı Aruzu dayim aña dursun; biz Kazana [9] *duşman olduk*[4], bellü bilsün, dedi.

Kılbaş *dahı* burada soylamış, görelüm [10] hanum ne soylamış, aydur:

Aruz, Aruz mere kavat *Aruz*
Kalkubanı Kazan Han yerinden [11] duru geldi
Ala-Dağda çadırın otağın dikdi
Üç [12] yüz altmış altı alp erenler yanına yığanak oldu
Yemek içmek [13] arasında begler seni añdı
Hanum dayıñ saña duşman olmış, dedi.
Ben varayım sahih haber bileyim deyü geldüm
Üstümüze yağı nesne gelmedi
[149a: 1] Men *hemen* senüñ dostluğuñ duşmanlığuñ sınayu geldüm
Han Kazana [2] duşman imişsin, bildüm

dedi.

Kılbaş kalkdı, hoş kal deyüp [3] *yürüyüverdi.*[5] Aruz *Koca* gayet saht oldu. Taş Oğuz beglerine [4] adam saldı, *davet etdi.* Emen gelsün, Alp Rüstem gelsün, Dönebilmez [5] Dölek Evren gelsün, gerü kalan begler hep gelsün, dedi.

[6] Taş Oğuz begleri hep *geldiler,* yığanak oldu[*lar*]. *Aruz Koca* ala bargâh otakların [7] düze dikdi. Atdan aygır,[6] deveden buğra, koyundan koç [8] kırdurdu.

---

[1] Dresden yazması "kaza" şeklinde.
[2] Dresden yazması "...gelinümüz buñlu [4] oldu" şeklinde
[3] Dresden yazması "...yığanak olsa, ol vakıt Kazan evin yağma ederidi" şeklinde.
[4] Dresden yazması "duşmanuz" şeklinde.
[5] Dresden yazması "Kalkup hoş kal deyüp [3] gitdi" şeklinde.
[6] Dresden yazması "aygırdan" şeklinde.

Aruz Taş Oğuz beglerine ağırlık edüp toyladı, [9] aydur: Begler, men sizi neye kığırdum, bilürmisiz? **dedi.**

Ayıtdılar: Bilmezüz, *neye okuduñuz, ne buyurursız, dediler.*

[10] Aruz aydur: Kazan bize Kılbaşı göndermiş; elüm günüm çapıldı, [11] kara başum buñlu oldu, dayım Aruz *Taş Oğuz begleriyile* maña gelsün, demiş. *Ben* Kılbaşa [12] ayıtdum ki: *Mere Kılbaş,* kaçan ki Kazan evin yağmaladundı, Taş Oğuz [13] begleri bile yağmalandı. Begler gelüp Kazanı *selamlarlandı, andan dağılurlandı.*[1]

[149b: 1] Emen aydur: Ya sen ne cevap verdüñ? **dedi.**

Aruz aydur ki: *Şimdi suçumuz ne oldu kim bile bulunmaduk,* mere kavat, biz [2] Kazana *duşman olduk*[2], dedüm, **dedi.**

Emen aydur: Eyü demişsin, *dedi.*

Aruz aydur: Begler, [3] ya siz ne dersiz? **dedi.**

Begler aydur: Ne deyelüm, çün sen Kazana duşman olduñ, [4] biz *dahı olduk*[3], dediler.

Aruz araya mushaf getürdü; *aydur: Deñ imdi, and içüñ,* **dedi.**

Hep begler **mushafa** [5] el urup and içdiler. Senüñ dostuña dost ve duşmanuña [6] duşmanuz, dediler.

Aruz cümle begleri hilatledi; döndü, aydur: Begler [7] Beyrek *dahı* bizden kız almışdur, güyegümüzdür, amma Kazanuñ ınağıdur, [8] gelsün, bizi Kazanıla barışdursun deyelüm, *aldayalum, odamuza* getürelüm. *Gelüp* bize muti [9] olursa hoş, olmazısa ben sakalını tutayın, siz kılıç [10] üşürüñ, paralañ; aradan Beyregi götürelüm. *Beyrek gidicek* andan soñra Kazanıla [11] işimüz hayır ola, dedi.

Beyrege kâğıt gönderdiler. Beyrek oda-[12]-sında yigitleriyile yeyüp *içüp otururiken*[4] Aruzdan adam geldi, *Beyrege* selam [13] verdi.

Beyrek aleyk aldı, ayıtdı: *Nedür?* **dedi.**

Ol kişi aydur:[5] Hanum Aruz size selam [150a: 1] eder,[6] **dedi.** *Bu kâğıdı Aruz gönderdi, deyüp sundu.*

Dresden yazması Kazanı selamlar, gideridi" şeklinde.

Dresden yazması "duşmanuz" şeklinde.

Dresden yazması "de duşmanuz" şeklinde.

Dresden yazması "içeridi" şeklinde.

Dresden yazması "ayıtdı" şeklinde.

6 Dresden yazması "...eder. Kerem etsün, Beyrek gelsün, Kazanıla bizi barışdursun, [2] der" şeklinde.

Beyrek açdı gördü kim kerem edüp gelesin, lütf edüp bizi Kazan ile barışdurasın, demiş.

[2] Beyrek, ẖoş ola, dedi. Atın çekdiler bindi, kırk yigidile [3] Aruzuñ evine geldi. Taş Oğuz begleri otururiken girüp selam [4] verdi. *Aruz yer gösterdi, geçüp oturdu.*

Beyrege Aruz aydur: Bilürmisin, *Beyrek,* seni neye kığırduk?

Beyrek [5] aydur: Neye kığırduñuz, *buyuruñ, dedi.*

Aruz aydur: Hep şol oturan begler Kazana [6] asi olduk, and içdük, **dedi.**

Mushaf getürdüler, sen daẖı and iç, [7] dediler.

Beyrek aydur: Vallahi Kazana men asi olmazam deyü and içdi. *Soylamış, görelüm* **ẖanum** *ne soylamış,* [8] aydur:[1]

Men Kazanuñ nimetini çok yemişem
Bilmezisem gözüme dursun
[9] Karakoçda kazılık atına çok binmişem[2]
Bilmezisem maña tabut olsun
[10] Yaẖşı kaftanların çok giymişem
Bilmezisem kefenüm olsun
Ala bargâh [11] otağına çok girmişem
Bilmezisem maña zından olsun
Men Kazandan [12] dönmezem, bellü bilgil

dedi.

Aruz kakıdı, karvayup Beyregüñ sakalını tutdu. Begler [13] Beyrege kıyamadı[*lar*]. Beyrek Aruz kakıduğun burada bildi, soylamış, *görelüm* **ẖanum** *ne soylamış,* [150b: 1] aydur:

Aruz, *dayım Aruz*
Maña bu işi edecegüñ bilseyidüm
Karakoçda kazılık [2] atuma bineridüm
Egni berk demür donum geyeridüm
Kara polat öz kılıcum [3] belüme bağlardum
Alın başa kunt ışığum urundum
Kargu dalı [4] altmış tutam süñümü elüme alurıdum
Ala gözlü begleri yanuma [5] salarıdum

---

[1] Dresden yazması "soyladı aydur" şeklinde.
[2] Dresden yazması "bilmişem" şeklinde.

Kavat, men bu işi duysam saña böyle gelürmiyidüm?

[6] Aldayuban er tutmak avrat işidür

Avratuñdanmı ögrendüñ, sen [7] bu işi kavat

dedi.

Aruz[1] aydur: Mere herze merze söyleme, kanuña [8] susanma, gel and iç, dedi.

Beyrek aydur: Vallahi men Kazan[*uñ*] uğruna [9] başum komışam. *Ben Ḫan* Kazandan dönmezem, gerekise yüz pare eyle, dedi.

[10] Aruz gine kakıdı, Beyregüñ sakalını berk tutdu. Beglere bakdı [11] gördü kimse gelmez. Aruz kara polat öz kılıcın tartup Beyregüñ [12] sağ uyluğun çaldı. Kara kana bulaşdı. Beyregüñ başı [13] buñlu oldu.

Begler hep dağıldı, her kişi atlu atına bindi. [151a: 1] Beyregi daḫı bindürdüler. Ardına adam bindirüp kucakladılar. Kaçdılar, [2] Beyregi odasına yetürdüler. Cübbesin üzerine örtdüler.

Beyrek [3] burada soyladı, **görelüm ḫanum ne soyladı,** aydur:

Yigitlerüm yerüñüzden örü duruñ

[4] Ağ boz atumuñ kuyruğunu kesüñ

Arku beli, ala dağdan [5] dünün aşuñ

Akındılı görklü suyu delüp geçüñ

Kazanuñ [6] divanına çapup varuñ

Ağ çıkarup kara geyüñ

Sen sağ ol, [7] Beyrek öldü, deñ.

Ayıduñuz: Namerd Aruz dayıñdan adam geldi, [8] Beyregi istemiş. Ol daḫı varmış. Hep Taş Oğuz begleri [9] yığanak olmış, bilmedük. Yeme içme arasında mushaf getürdüler. [10] Kazana biz asi olduk, and içdük, gel sen daḫı and iç, dediler. [11] İçmedi. Men Kazandan dönmezem, dedi. Nāmerd dayıñ kakıdı, [12] Beyregi kılıcladı. Kara kana bulaşdı, buñlu oldu. Yarın [13] kıyamet gününde menüm elüm Kazan Ḫanuñ yakasında olsun, [151b: 1] menüm kanum Aruza korısa, dedi.

Bir daḫı soylamış, aydur:

Yigitlerüm,

[2] Aruz oğlu Basat gelmedin

---

[1] Dresden yazmasında "Uruz" şeklinde.

Elüm günüm çapılmadın
Kaytanbanda [3] develerüm buzlatmadın
Karakoçda kazılık atum kişnetmedin
Ağca [4] koyunlarum mañraşmadın
Ağca yüzlü kızum gelinüm eñşişmedin
Ağca [5] yüzlü görklümü
Aruz oğlu Basat gelüp almadın
Elüm günüm [6] çapmadın
Kazan maña yetişsün
Menüm kanum Aruza komasun
Ağca [7] yüzlü görklümü oğluna alıversün
Ahiret hakkını helal etsün
[8] Beyrek, padişahlar padişahı
Hakka vâsıl oldu, bellü bilsün

[9] dedi.

Beyregüñ babasına anasına haber oldu. Ağ evi eşiginde [10] şiven kopdu. Kara[1] beñzer kızı gelini ağ çıkardı kara [11] geydi. Ağ boz atınuñ kuyruğunu kesdiler.

Kırk elli yigit [12] kara geyüp gök sarındılar. Kazan Bege geldiler, sarıkların yere [13] urdular. Beyrek deyü çok ağladılar, Kazanuñ elin öpdüler. [152a: 1] Sen sağ ol, Beyrek öldü, dediler. Namerd dayuñ al eylemiş, [2] okuyuban bizi aldılar. Varduk, Taş Oğuz begleri size [3] asi olmışlar, bilmedük. Mushaf getürdüler: Biz Kazana asi [4] olduk, sen dahı bize muti ol, dediler; and içdiler. Beyrek [5] etmegüñ basmadı, anlara muti olmadı. Dayıñ namerd Aruz [6] kakıdı, Beyregi oturduğu yerde kılıçladı, bir uyluğun düşürdü. [7] Sen sağ ol hanum, Beyrek Hakka vâsıl oldu. Menüm kanum Aruza [8] komasun, dedi, dediler.

Kazan bu haberi işitdi. Destmalın [9] eline alup ögür ögür ağladı. Divanda zârılık kıldı. Hep [10] anda olan begler ağlaşdılar.

Kazan vardı odasına girdi. [11] Yedi gün divana çıkmadı; ağladı, oturdu. Begler yığıldı, [12] divana geldi. Kazanuñ kardaşı Kara Güne aydur: Kılbaş var [13] ayıt, ağam Kazan gelsün, çıksun. Bir yigit senüñ ucuñdan [152b: 1] aramuzdan eksildi. Hem vasiyet eylemiş: Menüm kanum komayasın, [2] alasın, demiş. Varalum duşmanı haklayalum, de, dedi.

Kılbaş [3] aydur: Sen karındaşısun, sen var, dedi.

Dresden yazması "kaza" şeklinde.

Elhasıl ikisi bile [4] vardılar Kazanuñ odasına girdiler. Selam verdiler. Sen sağ ol [5] ḫanum, dediler. Bir yigid aramuzdan eksildi, senüñ yoluñda baş [6] verdi. Dirim kanın alalum, hem size ısmarlamış, menüm kanum alsun, demiş. [7] Ağlamağıla nesnemi olur? Duru gel yukarı, dediler.

Kazan aydur: [8] Maslahatdur. Tez cebeḫaneyi yükletsünler, hep begler binsünler, [9] dedi.

Cemi begler bindi. Kazanuñ koñur atın çekdiler, bindi. Boru [10] çalındı, kös uruldu. Gece gündüz demediler, yortma oldu,

[11] Aruza ve cemi Taş Oğuz beglerine ḫaber oldu. Üşde Kazan geldi, [12] dediler. Anlar daḫı çeri derüp boru uğurdup Kazana karşu geldiler. [13] Üç Ok Boz Ok karşulaşdılar.

Aruz aydur: Menüm İç Oğuzda [153a: 1] karımum Kazan olsun, **dedi**.

Emen aydur: Menüm karımum Ters Uzamış olsun, **dedi**.

[2] Alp Rüstem aydur: Menüm karımum Eñse Koca oğlu Okçu olsun, [3] dedi.

Her biri bir karım gözetdi. Alaylar bağlandı, koşunlar [4] düzüldü. Borular çalındı, davullar dögüldü.

Aruz Koca [5] meydana at depdi. Kazana çağırup: Mere kavat, sen menüm karımumsın, [6] sen gel berü, dedi.

Kazan kalkan yapındı. Süñüsün eline aldı. [7] Başı üzerine çevürdü. Aydur: Mere kavat, muḫannaslığıla er öldürmek [8] nice olur, men saña göstereyim, dedi.

Aruz, Kazanuñ üzerine [9] at saldı. Kazanı kılıçladı, zerre kadar kesdüremedi, öte [10] geçdi. Nevbet Kazana degdi. Altmış tutam ala gönderin [11] koltuk kısdı. Aruza bir gönder urdu. Gögsünden yalabıdak [12] öte geçdi. At üzerinden yere saldı. Karındaşı Kara Güneye [13] işaret etdi. Başın kes, dedi. Kara Güne atdan indi. [153b: 1] Aruzuñ başın kesdi.

Taş Oğuz begleri bunu görüp [2] hep atdan indiler. Kazanuñ ayağına düşdüler, suçların dilediler, [3] elin öpdüler. Kazan suçların bağışladı. Beyregüñ kanın [4] dayısından aldı. Aruzuñ evini çapdurdu; elini gününü [5] yağmalatdı, yigit begler *kalaba* doyum oldu.

Kazan gök alañ *görklü* çemene [6] ağdır dikdürdü, otağın kurdu. Dedem Korkud gelüben [7] şazılık çaldı, **boy boyladı,** *soy soyladı.* Gazi erenler başına *neler* geldügün [8] ayıdıverdi:

Kanı dedügüm beg erenler
Dünya[*yı*] menüm deyenler

[9] Ecel aldı, yer gizledi
Fani dünya kime kaldı
Gelimlü [10] gidimlü dünya
Soñ ucu ölümlü dünya
Bu kara yer bizi daẖı yiyecekdür.
El akıbet [11] uzun yaşuñ ucu ölüm, âẖırı ayrılık

Yom vereyim [12] ẖanum:

Ölüm vaktı geldügünde arı imandan ayırmasun.
[13] Ağ sakallu babañ yeri uçmağ olsun;
Ağ bürçeklü [154a: 1] anañ yeri behişt olsun.
Kadir Tañrı Beyrege rahmet kılsun.
Şir-i Merdan[1] *Haẕreti Alinüñ elinden*
Şaraben tahûrâ içmek H̱uda erzanî kılsun.
Kadir seni namerde [2] muhtaç etmesün.
Ağ alnuñda [3] beş kelime dua kılduk [4] kabul olsun.
Bu kitabı yazanı dua ile añanlara
Hak sübhanehu ve taâlâ rahmet etsün.
Âmin [5] âmin deyenler didar görsün.
[6] Yığışdursun dürişdürsün,
[7] Günahıñuzu *adı görklü* Muhammed *Mustafa*[2]
Yüzü suyuna [8] bağışlasun,
H̱anum hey, *begüm hey.*

Temmet

Burada geçen *Şir-i merdan* bir istinsah yanlışı olmalı, doğrusu *Şir-i Yezdan* (Allah'ın Arslanı) olmalıdır. O. Ş. Gökyay
Dresden yazması "Mustafaya" şeklinde.

SÖZ DİZİNİ

Bu dizinde, Dede Korkut kitabının verilen metninde geçen bütün sözler bulunmaktadır. Bu sözlerin hangi sayfaların kaçıncı satırlarında geçtiği, bazı kolaylıklar ve faydalar düşünülerek gösterilmiştir. Bugün de kullanılan, manaları herkesçe bilinen kelime ve deyimler dışındakilerin anlamları verildiği gibi bunları açıklamak yolunda başvurulan türlü sözlükler de gerektikçe işaret edilmiştir. Bununla beraber, bence kesin olarak anlaşılmayan ve kaynaklarda bulamadığım kelimeler ve deyimler yine de kalmıştır.

Arapça ve Farsçadan geldiklerinde tereddüt edilmeyen, fakat bozulmuş olan kelimelerin asılları yanlarında verilmiştir. Bu dillerden alınmış kelimelerle yapılmış bileşik fiiller Türkçeleşmiş sayılarak ayrıca hangi dilden geldiklerinin gösterilmesinde, bunlar pek belli olduğu için, fayda görülmemiştir. Tek tük de olsa kökleri eski ve başka dillere uzanan kelimelerin nereden geldiklerini arayıp saptamak yoluna gidilmemiş, bu iş ehline bırakılmıştır. Bu dizide geçen kelimeler ve deyimler dolayısıyla yapılmış incelemeler varsa bunlar ayrıca bir yıldızla belirtilmiştir.

Bu söz dizinini dikkatle gözden geçirenlerin eksikleri tamamlayacaklarını ve yanlışları düzelteceklerini umarım.

SÖZ DİZİNİNDE KULLANILAN KISALTMALAR

A – Arapça

Abuşka–*Abuşka* (El-Lugatü'n-Nevâiyye ve'l-İştişhâdatü'l-Cagatâiyye) Viladimir Vilyaminof Zernof yayımı, Petersburg, 1869

AİA–*Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler* (Van, Bitlis, Muş, Karaköse, Eskişehir, Bolu ve Zonguldak illeri ağızları), Ahmet Caferoğlu, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. 487, İstanbul, 1951

Aksoy–*Gaziantep Ağzı*, Ömer Asım Aksoy, 2 cilt, T.D.K. D. 21-22, İstanbul, 1945

Alttürk – *Alttürkische Grammatik*, Annemarie von Gabain, düzeltilmiş 2. basım, Leipzig, 1950

Anadil – *Anadilden Derlemeler*, Hamit Zübeyr ve İshak Refet, Cumhuriyet Halk Fırkası neşriyatı, Ankara, 1932

Anadolu– *Anadolu Ağızlarından Toplamalar* (Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Niğde ilbaylıkları ağızları; Kalaycı argosu ve Geydeli yörüklerinin gizli dili), Ahmet Caferoğlu, T.D.K. Yayınları, İstanbul, 1943.

Azerbaycan – *Azerbaycan Halk Şiveleri Lugati*

AZY – *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul, 1932-34

Bulgatü'l – *Kitab Bulgatü'l-Müştak fi Lugati't-Türki ve'l-Kıpçak*, Ananiasz Zajaczkowski neşri, Varşova, 1938

Burhan – *Burhan-ı Kaatı Tercümesi*

Doğu – *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar* (Kars, Erzurum, Çoruh ilbaylıkları ağızları), Ahmet Caferoğlu, T.D.K. Yayınları, İstanbul, 1942

F – Farsça

Ferheng – *Ferheng-i Ziya* (Farsça-Türkçe Lugat), Ziya Şükûn, Milli Eğitim Bakanlığı neşri, İstanbul, 1944

Houtsma – Ein Türkisch-Arabisches Glossar, Houtsma, Leiden, 1894

İdrâk – Esîrüddin Ebû Hayyân el-Endülüsî, *Kitabü'l-İdrâk li-Lisânü'l-Etrâk*, Ahmet Caferoğlu neşri, İstanbul, 1930

İd.haş – *El-İdrâk Haşiyesi*, Veled İzbudak yayımı, T.D.K., İstanbul, 1936

İBL – *İbn Mühennâ Lugati*, Aptullah Battal yayımı, T.D.K., İstanbul, 1934

Kamus – *Kamus Tercümesi*, 1304 (1886-7)

Kâşgarlı – Kâşgarlı Mahmud, *Kitabu Divânü Lugâti't-Türk*, 3 cilt, Kilisli Muallim Rifat yayımı, İstanbul, 1333 (1916);
Tercümesi Besim Atalay, T.D.K.; dizini "Endeks" Besim Atalay, T.D.K.; Arap alfabesine göre dizi Dehri Dilcin, T.D.K.

Kavânin *El-Kavâninü'l-Külliye li-Zabtü'l-lugati't-Türkiyye*, Köprülüzade Mehmet Fuat yayımı, İstanbul, 1928

Kuzeydoğu – *Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar* (Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve yöresi ağızları), Ahmet Caferoğlu, T.D.K. Yayınları, İstanbul, 1946

Lehçe – Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî*, Dersaadet, 1306 (1888-9)

Muh – *Muhâkemetü'l-Lugateyn*, Ali Şîr Nevaî

Mühennâ – İbn Mühennâ, *Hilyetü'l-İnsan ve Hülbetü'l-Lisan*, Kilisli Muallim Rifat yayımı, İstanbul

Oriens – Andreas Tietze, "Grichische Lehnwörter im Anatolischen Türkischen", *Oriens*, VIII, No. 8, s. 204-257; "Slavische Lehnwörter im Türkischen Volkssprache", *Oriens*, X, No. 1, s. 1-47, 1957

Ort – *Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler* (Niğde, Kayseri, Kırşehir, Yozgat, Ankara vilayetleri ile Afşar ve Karakoyunlu uruklarının ağızları), Ahmet Caferoğlu, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No. 346, İstanbul, 1948

Pavet – Pavet de Courteille, *Dictionnaire Turc-Oriental*, Paris, 1870

Radloff – Wilhelm Radloff, *Versuch Eines Wörterbuches Der Türk-Dialekte*, Hague ve Rijswick, 1960

Redhouse – Sör James W. Redhouse, *Türkçeden İngilizceye Lugat*, İstanbul, 1921

Sengülâh – Muhammed Mehdi Han, *Sengülâh*, Sör Gerard Clausen yayımı, Londra, 1960

Sivas – *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*, Ahmet Caferoğlu, c. I-II, T.D.K. Yayını, İstanbul, 1944

Söz – *Söz Derleme Dergisi*, T.D.K Yayınları, İstanbul, c. I, 1939, c. II, 1941, III, 1942

Steingass – Steingass, *Persian-English Dictionary*, 3. basım, 1947.

Süleyman – Şeyh Süleyman Efendi-i Buharî, *Lûgat-i Çagatayî ve Türkî Osmanî*, İstanbul, 1298 (1880)

Tarama *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, T.D.K. Yayınları, İstanbul, c. I 1943, c. II 1945, c. III 1954, c. IV 1957

Türk – *Türk Lûgati*, Hüseyin Kâzım Kadri, 4 cilt, ilk iki cildi Maarif Vekâleti, son iki cildi T.D.K. tarafından çıkarılmıştır.

Uygur – *Uygur Sözlüğü*, Ahmet Caferoğlu, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, 1934.

§ Kelimelerin değişik anlamları arasına konulmuştur.

A.: 27:9A4, 31:14A3, 31:14A7, 32:14B1, 32:14B10, 39:20A12, 45:25B9, 45:25B9, 93:64B9, 93:65A1, 93:65A7, 96:67B1, 97:69A10, 99:70B6, 99:71A1, 99:71A6, 100:71B2. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Süleyman. Türk. Uygur. nida, ünlem § Azerbaycan. sözün arkasında şaşkınlık ve alay için kullanılır; ünlem, pekiştirme, şaşkınlık.

Abdest: (F.) Namaz kılmak, Kuran-ı Kerim okumak gibi ibadet ve başkaca dini vazifeler için önceden yıkanma.

Abdest almak: 55:33B2, 88:62A3, 96:68A3, 106:75B10, 109:77B13, 131:98B7. İbadetten ve dini vazifelerin yerine getirilmesinden önce elleri, ağzı, burnu, yüzü, kolları ve ayakları yıkamak; başın dörtte birini, kulak arkalarını ve enseyi yıkanmış elle silmek.

Ac: 32:14A11, 99:71A4, 118:86A13, 129:96A11, 165:129A8. Alttürk. aç; Azerbaycan. yemek ihtiyacı olan, karnı boş § yoksul, çıplak, yurtsuz, yuvasız; Kâşgarlı. aç; Lehçe. isteklü iştihalu § aç § boş § nasipsiz, muhtaç; Radloff. aç; Sengülâh. aç, tokun zıttı; Uygur. aç. Bkz. Aç.

Acıkmak: 47:27A5. Açlık hissetmek.

Acığur: 47:27A12. Acıkır.

Acab: (A.) 40:21B1, 84:59A8. Tuhaf, şaşılacak, tansak; acaba yerine kullanılıp merak, kararsızlık ve şüphe anlatır.

Acı: 20:4A7, 20:4A8, 27:9A3, 44:25A10, 69:47B7, 71:49A4, 73:50B2, 85:59B10, 85:60A2, 99:70A12, 103:74A5, 105:75A13, 116:84A10, 166:130A12, 168:131B10. Azerbaycan. tatlının zıttı § dert, eziyet § yorgunluk § düşmanlık, kötülük; Alttürk. İdrâk. Kâşgarlı. tatlının zıttı, acı; Lehçe. tatlının zıttı, ruhani ve cismani dert, keder, ağrı, sızı, elem; Radloff. acı, acılık, buruk, ekşi, kekremsi § ağrı § şefkat, acıma, merhamet, dert ortaklığı.

Acığ: Anadil. öfke, öfkeli § keder § güç; Alttürk. acı § hiddet, öfke § kuvvetli, pek; Anadolu. hiddet, kızgınlık § intikam; Radloff. kızgın, öfkeli; Söz. Süleyman. Tarama. IV. hiddet.

Acığı tutmak: 53:31A13, 62:39A6, 79:56A6, 112:81A2. Azerbaycan. Tarama. öfkelenmek, kızmak (acığı gelmek); Süleyman. darılmak, hışım ve gazab etmek, kahırlanmak.

Acığı tutanda: 53:31B11, 55:33A5, 107:76B13. Öfkesi tuttuğu zaman.

Âciz: (A.) Eli ermez, gücü yetmez.

Âciz kalmak: 146:110B8. Gücü yetmemek, bir şey yapamamak, elinden bir şey gelmemek, ne yapacağını bilememek.

Aç: 27:9A7, 27:9A13, 37:19A9, 47:26B10, 68:46A3, 68:46A5, 78:54B9, 81:57B3. Yemek ihtiyacı olan. Bkz. Ac.

Açmak: 21:4B11, 68:46A5, 68:46A10, 68:46A11, 85:59B5, 125:91B4, 157:122A5, 190:150A1 Açmak, kapamanın zıttı § neşelendirmek, ferahlatmak, üzüntüyü dağıtmak. Ayrıca bkz. ayıbını açmak; göz açmak; gözünü açmak; söz açmak.

Açdurdu: 176:139A8, 181:143B8. Açtırdı.

Açılmak: 87:61A11, 157:122A6.

Açuk: 51B6, 86B11, 108A12. Açık, geniş § ayan, parlak. Ayrıca bkz. başı açuk; uğuru açuk olmak

Ad: 20:4A9, 20:4A10, 28:11A7, 29:11A7, 51:30A8, 55:33B3, 57:35A10, 61:38B5, 62:39B10, 62:39B11, 62:39B13, 65:42B9, 77:54A5, 77:54A7, 77:54A8, 81:57A10, 83:59A1, 83:59A2, 88:62A4, 89:62B2, 90:63A7, 96:67B3, 96:68A4, 109:78A1, 110:79A12, 119:87A4, 121:87A8, 126:93A2, 126:93A10, 127:94B1, 129:96B3, 131:98B8, 136:102B11, 137:103A12, 138:104A4, 143:108A7, 144:108B4, 145:109A8, 145:109A9, 145:109A11, 150:115B1, 152:117B9, 152:117B10, 152:118A1, 152:118A2, 154:119B3, 164:128B9, 165:128B13, 166:130B1, 170:134A5, 170:134B1, 172:136A13, 173:136B7, 173:136B8, 179:142B1, 180:142B1, 182:145A7, 183:146A1, 183:146A2, 183:146A3, 184:146A13, 185:147B6, 194:154A7. İsim, nam § şöhret, ün, ad, san.

Ad kazanmak: 92:64B1, 92:64B2. Ad ve şöhret kazanmak, ün almak, tanınmak.

Ad komak: 28:10B7, 28:10B9, 60:37A7, 62:39B3. Çocuğa isim vermek.

Ad koyasınca: 62:39B1. Ad koyacak kadar, bir ad hak edecek kadar.

Adı bellü: 140:106A3, 147:112B6. Herkesin tanıdığı, ünlü, şöhretli, tanınmış.

Adı çıkmak: 20:3B11. Tanınmak, ün almak, meşhur olmak.

Adına horlamak: 183:146A3. Kendi adını çiğnemek, kendi adını kötülemek; ününü, şerefini hiçe saymak, adına leke sürmek, adını küçük düşürmek.

Adını saklamak: 95:67A1. Kim olduğunu söylememek, adını gizlemek, adını vermemek.

Adahlu: 63:40A11, 68:46B7, 70:49A1, 75:52A13, 75:52B11, 182:145A9. Azerbaycan. adaklı, nişanlı; Lehçe. adaklu, yeminli; Radloff. nişanlı, namzet kız, sözlü; Sengülâh. *adağlığ* namzet; Söz. Süleyman. Tarama. II. nişanlı, yavuklu.

Adam: 19:3B1, 20:4A8, 22:5B8, 23:6B5, 48:27B10, 62:39A13, 64:41A9, 68:45B13, 80:56B10, 95:67A7, 96:67B7, 111:80A6, 137:103A8, 139:105A2, 145:108B12, 146:110A11, 146:111A1, 146:111A2, 146:111A5, 146:111A7, 147:111B12, 147:111B13, 147:112A3, 147:112A6, 148:113A5, 153:118A12, 155:120B1, 161:125B4, 170:133B13, 170:134A1, 176:139A7, 176:140A5, 176:140A6, 187:148A10, 187:148A11, 189:149B12, 191:151A1, 191:151A7. Kişi, insan § erkek kişi § kadın kişi.

Adam salmak: 168:132A3, 175:138B3, 181:143B4, 181:143B5, 188:149A4. Adam göndermek, haberci göndermek.

Adavet: (A.) Düşmanlık, diş hileme, hınç, kin.

Adavet bağlamak: 187:148A8. Düşman olmak, diş bilemek, kin beslemek.

Adavet eylemek: Düşmanlık etmek.

Âdem: (A.) 142:107A2, 163:127B6. İnsan soyunun babası, ilk insan § Âdem peygamber.

Âdemiler: İnsan, insanlar, âdemoğulları.

Âdemiler evreni: 113:81B6, 118:86A7. İnsan azmanı, adam azgunu, insan ejderhası.

Âdet: (A.) 1 Gelenek, görenek, alışkanlık.

Ağ: 22:5A13, 25:7A6, 25:7A10, 25:7B13, 26:8A13, 26:8B1, 35:16B12, 35:16B13, 35:17A1, 35:17A2, 35:17A10, 38:19B1, 44:24B6, 48:28A2, 48:28A11, 49:28A13, 52:31A3, 55:33A9, 55:33B2, 57:35A7, 65:43A12, 65:43B5, 69:46B10, 69:47B11, 69:48A2,

75:52B13, 78:54B5, 80:56B3, 85:59B5, 88:62A3, 89:62B6, 96:68A4, 97:69A3, 97:69A4, 98:70A10, 101:72A1, 102:73A13, 102:73B3, 103:74A2, 103:74A3, 104:74B8, 105:75A8, 105:75A9, 106:75B7, 106:75B11, 110:79A10, 113:82A2, 116:84B3, 117:85B2, 119:87A2, 125:91B4, 125:91B5, 131:98B7, 131:98A7, 136:102B8, 139:105A13, 144:108B3, 153:118B5, 154:119B1, 155:119B5, 158:123B5, 159:124A9, 161:126A1, 165:130A3, 171:135B5, 178:141B8, 179:142A2, 182:144B13, 185:147B5, 194:154A2. Ak, beyaz § berrak. Ayrıca bkz. Ak.

Ağ alınlu: 156:121B3, 157:121B12, 159:124A13, 160:124B8, 162:126B11, 164:128B1. Şerefli, namuslu, mert.

Ağ alnı kara yere depmek: 131:98A6. Yere çarpmak, yüzünü yere sürtmek.

Ağ ban eşik: 126:92B8, 133:100B10.

Ağ ban ev: 42:23B1, 43:24A7, 45:25B7, 45:25B9, 59:35A13, 65:43A12, 89:62B6, 135:102A2, 137:103A1, 155:119B5.

Ağ ban evli: :104A12.

Ağ bidevi:

Ağ boz at: 38:19B5, 54:32A13, 57:35A3, 110:79A7, 135:102A8, 139:105A10, 154:119A4, 167:131A8, 172:136A5, 182:145A13, 191:151A4, 192:151B11. Mühennâ. *akboz*, baştanbaşa ak. Ayrıca bkz. boz at.

Ağ boz atlu: 166:130B11, 182:144B13. Yürük ak atlı, yürük ak atın sahibi.

Ağ bürçeklü: 29:11B6, 34:16A4, 38:19B7, 57:35A6, 69:47B6, 71:49B11, 72:50A5, 89:63A4, 103:73B8, 110:79A9, 116:84B13, 144:108B1, 149:114A13, 152:118A5, 153:118B6, 161:126A3, 171:135B7, 194:153B13. Azerbaycan. *ağ birçek*, kocamış, ak saçlı § idare eden avrat. Bkz. bürçek.

Ağ çıkarmak: 69:47B12, 70:48A10, 71:49A8, 72:50A4, 72:50A6, 73:50B7, 87:61B3, 105:75A4, 105:75A5, 166:130A4, 191:151A6, 192:151B10. Yasa girmek, yas tutmak üzere ak giysileri çıkarmak, yaslı olmak.

Ağ ev: 192:151B9. Lehçe. *ak ev* göçebe gezer çadır halkı, yörük, yöğrük; Sengülâh. alaçuk'a derler, ağ gibi örülmüş olup dallardan yaparlar.

Ağ kavak: 81:57A8. Ak kavak; bir kavak türü, kavak ağacının kabuğu ve yaprakları akçıl olan bir türü.

Ağ meydan:
177:140B8.

Ağ orman: 81:57A7. Kavak ormanı (?)

Ağ sakallu: 29:11B5, 36:18B2, 36:18B3, 37:19A1, 38:19B8, 57:35A5, 64:42A8, 64:42A12, 65:42B7, 71:49B10, 72:50A5, 89:63A3, 105:75A6, 110:79A9, 112:81A5, 114:83A10, 116:84B12, 122:88A8, 123:90A3, 128:95B4, 139:105A11, 144:108B1, 146:111B1, 147:112B13, 148:113B5, 149:114A13, 149:114B3, 152:117B8, 152:118A4, 153:118B5, 159:124B2, 161:126A3, 164:128A9, 167:131B5, 171:135B6, 171:135B10, 173:137A11, 184:146B13, 194:153B13. Ak sakallı, sakalı ağarmış, ihtiyar.

Ağ sunkur kuşu: 179:142A12. Burhan. çakır cinsinden avcı bir kuştur. Öteki türlerinden daha çok yaşar ve onunla padişahlar avlanır; bu kuş Rûm ve Arap diyarında olmaz, Hıtay ve Hoten semtlerinde olur, gayet makbul ve muteberdir, selâtin birbirine hediye ederlerdi. Avam tahrif edip (sad harfiyle) sunkur der ve iki türü olur: Biri aksunkurdur ki zikrolunan muteber türüdür; biri de karasunkurdur, bizim diyarlarda bulunur ki seyfî tabir ederler. Houtsma. Lehçe. ak doğan.

Ağ tonları çıkarıp karalar giymek: 78:54B6. Yasa girmek, iyi günlerin giysilerini çıkarıp yas giysilerine bürünmek.

Ağ tonuna kir eglenmek: 104:75A1 Giysisi kirlenmek.

Ağ tozlu: 60:37A1, 61:38A10, 80:56B3. 161:125B10. Tutamağına beyaz ağaç kabuğu sarılmış yay, "toz"u beyaz ağaç kabuğundan yapılmış yay.

Ağ tozluca: 35:17B3, 46:26B2.

Ağ yeleklü: 127:94A4, 160:125A2, 162:126B8. Yelekleri, takılan tüyleri ak olan.

Ağ yüz: 36:18A12, 37:18B11, 49:28B8, 69:47B7, 71:49A4, 100:71B3, 116:84A10, 156:121A11

Ağa: 39:20A1, 39:20B2, 39:20B4, 46:26A7, 46:26A12, 47:26B8, 47:26B11, 47:27A4, 47:27A11, 49:28B4, 54:32A4, 54:32A11, 54:32B2, 54:32B6, 55:32B11, 55:33A6, 55:33A13, 75:53A1, 75:53A9, 76:53A10, 76:53A11, 76:53B7, 76:53B8, 76:53B9, 76:53B10, 77:53B11, 77:53B12, 77:53B13, 77:54A1, 77:54A2, 77:54A3, 77:54A3, 78:54B11, 78:55A5, 78:55A6, 78:55A8, 79:55A10, 79:55A12, 91:64A1, 92:64A10, 94:66A1, 94:66B3, 95:67A3, 97:68B1, 108:77A7, 108:77A11, 108:77B6, 158:122B11, 167:131B4, 168:131B13, 168:132A1, 168:132A12, 169:133A1, 169:133A12, 172:136A3, 173:137A3, 192:152A13. Azerbaycan. ata, büyük kardeş; Abuşka. Aksoy. Anadil. Sengülâh. Tarama. Uygur. büyük erkek kardeş, ağabey; Lehçe. amca; Radloff. büyük kardeş § baba § kardeş § öz kardeş § büyükbaba, dede § efendi, asilzade, âyan; Tarama. I. ağabey, büyük erkek kardeş § baba § ata § efendi, büyük, âmir; Tarama. III. IV. ağabey § büyük oğul.

Ağaç: 38:19B4, 43:24B3, 47:26B12, 47:27A3, 47:27A6, 47:27A7, 47:27A9, 47:27A10, 47:27A11, 47:27A12, 50:29B6, 50:29B7, 50:29B8, 50:29B9, 51:29B9, 51:29B10, 51:29B11 51:29B12, 51:29B13, 51:30A1, 51:30A2, 51:30A3, 51:30A4, 57:35A1, 75:53A3, 77:54A11, 86:60B5, 89:63A3, 107:76B5, 110:79A5, 119:86B13, 124:91A4, 139:105A13, 144:108A13, 146:111A6, 151:117A7, 152:118A1, 164:128B8, 167:131A5, 180:142B6. Abuşka. Azerbaycan. Mühennâ. Radloff. Süleyman. Tarama. I. III. ağaç, ağaçtan yapılan her şey § fersah, bir çeşit uzunluk ölçüsü, 6 dan 7 verste kadar yol ölçüsü, bir kilometre kadar olan bir uzunluk ölçüsü. Abuşka. *yığaç:* bir kişi bir yerde dursa iki tarafında iki kişi dursa, şol miktar ki ortada duran kişi çağırsa, anlar avazın işitseler üç mertebe bu miktarını yığaç derler.

Ağarmak: 22:5A12, 112:81A5, 112:81A6. Abuşka. Aksoy. Mühennâ. Radloff. Sengülâh. Süleyman. ak olmak, beyazlanmak; Azerbaycan. İdrâk. Lehçe. beyazlanmak § kocalmak, ihtiyarlamak, kırçıllaşmak, kır olmak § ortalığın aydınlanması, ışıklanmak, gecenin bitip gündüzün olması, şafak söküşü § uzaktan belirmek, göze peyda olmak.

Ağayıl: 28:11A1, 36:18A5, 37:18B9, 76:53B3, 77:54A1, 86:60B8, 87:61A4, 101:71B9, 104:74B5, 115:83B11, 117:85B2, 133:100A13, 169:133A7, 172:136B2. Ağıl (kaynak gösterilemiyor. Acaba ağıl kelimesinin Arapça çoğulu mu?)

Ağca: 32:14A9, 44:25A1, 50:29A12, 76:53B3, 77:54A1, 84:59A13, 87:61A4, 99:70B4, 101:71B9, 104:74B5, 109:78B8, 112:80B13, 114:83A13, 115:83B12, 115:84A6, 116:85A7 117:85B2, 124:91A7, 133:100A13, 164:128A13, 188:148B3, 192:151B3, 192:151B4. Temiz, ak; akça pakça sözündeki akça.

Ağca burçlu: 116:84B3 Kulesi ak olan, kulesi ak taştan, ak sıvalı veya karlı olan.

Ağca saz: Ak orman § ak sazlık.

Ağca tozlu: 127:94A3, 162:126A10, 162:126B7. Bkz. ağ tozlu.

Ağca yünlü: 179:142A11

Ağca yüzlü: 103:73B11, 105:75A8, 130:97B9, 148:113B6, 152:118A6, 156:121B7, 159:124A10, 164:128A12, 166:130A5, 169:133A9, 184:147A9, 192:151B4, 192:151B6.

Ağıl: 40:21B12, 44:25A2, 68:46A3. İdrâk. çalıdan ve sazlıktan çevrilip içinde davar yatırdıkları yer ki Türkîde ağıl tâbir olunur; Kamus. (*el-hazire* maddesi) koyununkine mukayyet olarak "koyun ağılı" derler; Kâşgarlı. koyun yatağı; Lehçe. *avul*, avlu, etrafı dolanmış davar ve koyun ağılı, mandıra; Mühennâ. koyunların ve başka hayvanların kapatılacağı yer; Radloff. çit, çitle çevrilmiş yer, avlu; Süleyman. mandıra, davar ve koyun sürüsünün toplanıp yuvarlak durduğu halde etrafına çekilen avlu.

Ağılmak: 105:75A2. Radloff. havada serbest durmak, fezada muallakta durmak.

Ağır: 21:4B5, 21:4B6, 65:42B13, 68:46B4, 77:54A7, 103:74A5, 105:75A3, 105:75A12, 129:96A9. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. ağır § değerli, pahalı § vakur, teennili § yavaş, tembel, idraksiz § güç § önemli; Tarama. I. keskin, I.-IV. çok kalabalık, çok külliyetli; Uygur. ağır, müşkül.

Ağır gün: 71:49B2. Sayılı gün; düğün ve bayram, her güne benzemeyen bir gün.

Ağır hazine: 32:14B6, 40:21A7, 41:22A7, 52:30B10 Zengin hazi   çok para ve mal.

Ağır leşker: 100:71A12. Büyük ordu, kalabalık asker, yer götürmez asker.

Ağır mancınık taşla atmak: 153:118B1.

Ağır sancak: 62:39B5. Büyük sancak, şerefli sancak, alay sancağı.

Ağır şiven: 100:71B4. Büyük yas, kara yas.

Ağırlamak: 22:5B9, 135:102A13, 155:120B5. Anadil. Azerbaycan. Houtsma. İdrâk. Kâşgarlı. Mühennâ. Radloff. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I.-IV. hürmet göstermek, ikram etmek, ihsan etmek, azizlemek, yedirip içirmek.

Ağırlık: Kâşgarlı. Tarama. I. ikram, ağırlama, itibar.

Ağırlık etmek: 189:149A8. Ağırlamak, ikram etmek, ziyafet vermek, toylamak.

Ağırmak: 68:46A4. Mühennâ. *akırmak*, İdrâk. Tarama. I. IV. anırmak, eşeğin anırması.

Ağız: 21:4B11, 26:8A10, 39:20B4, 40:21B6, 53:31B10, 60:37A11, 61:37B8, 66:44B3, 107:76B12, 128:94B12, 135:101B9, 139:105A2, 146:110B2, 155:120A11, 160:125A5, 166:131A3, 172:136A8, 173:136B12, 176:139A5, 177:140A8, 177:140A10. Azerbaycan. Lehçe. Radloff. Türk. ağız § açıklık, geçit § menfez, boğaz § mecra § sınır, hudut, düşman hududu § nehrin döküldüğü yer.

Ağız dilden: 33:15B13, 65:43B2, 76:53B4, 94:66A3, 95:67A2, 132:99A12, 158:122B10, 159:124A13. Ağızdan duymak; rivayet değil, başkalarından duyulmuş değil.

Ağızlular: 65:43B6. Ağzı olanlar, insanlar.

Ağzı büyük: 91:63A13 Geniş ağızlı, büyük ağızlı, yayvan ağızlı.

Ağzı dualı: Duası geçen, kabul olan.

Ağzı köpüklenmek: 126:93A7 Öfkeden kızgın deve gibi ağzın köpüklenmesi, çok kızmak, çok öfkelenmek.

Ağzın köpüklendirmek: 65:43B3. Öfkeden ağzın köpürmesi, çok kızmak, çok öfkelenmek.

Ağzın sövmek: 29:11B6. Ağzına küfretmek.

Ağzının içinin buz gibi olması: 112:80B12. Korkudan kanı çekilmek, buz kesilmek, eli ayağı kesilmek.

Ağzının suyu akmak: 125:92A5. İştihası gelmek; bir şeyi şiddetle arzu etmekten ağzın sulanması.

Ağzıyla burnundan kan şorlatmak: 49:28B9, 137:103B8. Şiddetli bir vuruşla ağzından burnundan kan getirmek.

Ağzun kurusun: 46:26A4, 49:28B6, 167:131A12. "Söyleyemez ol!" anlamında bir ilenme, beddua.

Ağlamak: 32:14B11, 34:16A10, 42:23A7, 49:28B11, 50:29A3, 50:29A7, 50:29A9, 51:30A8, 59:35B9, 59:35B13, 59:36A1, 59:36A3, 61:37B12, 69:47B7, 70:48A9, 70:48B13, 71:49A7, 72:50A7, 72:50A9, 75:52B5, 75:52B7, 75:53A5, 75:53A6, 75:53A9, 76:53A11, 80:56B1, 85:59B11, 85:60A3, 87:61A11, 91:63B12, 91:64A3, 92:64A9, 92:64B3, 92:64B7, 102:72B10, 106:75B11, 111:79B11, 111:79B13, 111:80A2, 115:83B3, 116:84A10, 125:92B2, 126:92B3, 127:93B10, 139:105A1, 147:112A12, 147:112B4, 148:113B10, 149:114B2, 157:122A13, 166:130B4, 180:143A8, 181:143B1, 192:151B13, 192:152A9, 192:152A11, 193:152B7 Azerbaycan. Radloff. ağlamak § yas tutmak, şiven etmek.

Ağladuban: 171:135B7. Ağlatarak, ağlatıp.

Ağlaşmak: 37:19A9, 69:48A1, 70:48B12, 73:50B10, 87:61B5, 125:92B1 127:93B10, 146:110B9, 148:114A2, 166:130A5 168:132A3, 192:152A10 Azerbaycan. birlikte ağlamak, birbirine koşulup ağlamak § ölünün üstüne ağı deyüp deste ile ağlamak.

Ağlatmak: 97:69A5, 103:73B9, 103:73B11, 148:113B6, 149:114A13, 152:118A5, 153:118B5, 153:118B7, 161:126A3, 167:131B5, 171:135B10.

Ağlayu ağlayu: Ağlaya ağlaya.

Ağlayuban: 168:131B9. Ağlayıp, ağlayarak.

Ağlayubanı: 69:47B9. Ağlayıp, ağlayarak.

Ağmak: 175:138A6. Alttürk. Anadil. Doğu. İdrâk. Lehçe. Mühennâ. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I-IV. çıkmak, yükselmek, havaya sağılmak, yukarı çıkmak, yükseğe çıkmak.

Ağrı: 21:4B7. Hastalık § sızı, sancı, yel § dert § yorgunluk § cefa, zahmet, çeki, eziyet.

Ağrımak: 39:20A11.

Ah: 22:6A3. İç çekme, hayıflanma, of, uf.

Ah etmek: 46:26A3, 69:47B1, 169:133A10.

Ah eylemek: 59:35B8.

Ahad: (A.) 142:107A2. Bir tek, ikincisi olmayan, Allah'ı isimlerinden biri.

Ahd: (A.) Söz verme, yemin, and

Ahdını bozmak: 153:118A11. Verdiği sözden dönmek, sözünü yerine getirmemek, sözünde durmamak, yemi bozmak.

Ahı: 33:15B4, 33:15B5, 33:15B6. Alttürk. Houtsma. İdrâk. Kâşgarlı. *akı*, Radloff. *ağı*, Türk. *aqı* eli açık, cömert; Tarama. II. bir kimsenin en sevdiği, en yakını.

Âhır: (A.) 19:3A5, 19:3A6, 21:5A1, 70:48A13, 86:60B4 86:60B5, 86:60B6 86:60B7 86:60B8, 86:60B9, 89:63A5, 146:110B10, 159:124A1, 167:131A4, 167:131A5, 167:131A6, 174:137B9. Son, bitirim, netice.

Âhır sonu: 56:34B13, 57:35A6, 110:79A3, 110:79A9, 144:108B2. En sonu, varacağı yer.

Âhırı: Sonu, bitirimi, sı.

Ahiret: (A.) Öteki dünya, öbür dünya.

Ahiret hakkı: 192:151B7. Ahirette sorulacak hak. Bu dünyada ödenmediği için öbür dünyaya kalmış borç.

Ahşam: 40:22A2, 43:23B13, 44:24B11, 44:25A9, 45:25B5, 121:88A5. Akşam, suların kararmaya başladığı zaman, güneşin batmasından önceki zaman, güneşin batması.

Ahtarmak: 62:39A13, 184:147A3. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Tarama. I-IV. devirmek, alt üst etmek, yere yıkmak, oraya buraya atmak, baş aşağı çevirmek, altını üstüne getirmek.

Ahval: (A.) 37:19A9. Haller, olup bitenler, başa gelenler, baştan geçenler.

Ak: Lehçe. Türk. ak, beyaz § pak § şanlı § şan ve şeref § namus, illet. Ayrıca bkz. Ağ.

Ak çadır dikmek: 124:91A6.

Ak gümüş: 84:59B2.

Ak sakallu:

Ak sancaklu:

Ak süt: 34:16A4.

Aklı karalı: Alaca, iki renk § gece ile sabah arası.

Aklı karalı seçilen çağda: 25:7B5. Tan vakti, seher vakti, şafağın sökme anı, tan attığı zaman, sabahın alaca karanlığı.

Aklu karalu seçilen çağda: 30:12B7.

Akarlı: 34:16A5. Akanlar; çeşme, dere, çay, ırmak gibi akan sular.

Akça: 40:21A7, 40:21B1, 41:22A7, 46:26A2, 52:30B11, 61:38A4, 70:48B4, 81:57B2, 87:61A4, 111:79B3, 111:79B4, 116:84B6, 117:85B11, 122:89A7, 151:116B5, 155:119B13, 179:142A2. Azerbaycan. İdrâk. Kavânin. Lehçe. Radloff. Sengülâh. ufak gümüş para, para, pul, nakit.

Akçalu: 140:106A3. Radloff. aylıklı, lı.

Akıl: (A.) 42:23B6, 46:26A3, 59:35B9, 69:47B2, 93:64B9, 101:72A6, 141:106A7, 157:122A7. Akıl, zekâ, us.

Akılıla: 126:93A8. Düşünerek, aklını kullanarak.

Akılsuz: 53:31B1. Akılsız.

Aklı şaşmış: 37:19A2. Bunamış, aklını kullanamaz olmuş, çok yaşlı.

Akın: 137:103A6, 147:112B1. Houtsma. İdrâk. Lehçe. Radloff. Sengülâh. çapul, yağma, talan.

Akın çarpmak: 122:89A10. Akına gitmek, akın etmek, yağmaya gitmek.

Akın vermek: 165:129A12. Akına çıkılmasına izin vermek.

Akıncı: 130:96B8, 164:128A7, 165:129A12. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Süleyman. Türk. akına giden hafif süvari, yağmacı, talancı, akına memur başıbozuk, gece baskıncısı.

Akındılı: 105:75B1, 125:91B6, 128:95A8, 148:113B8, 156:121B3, 157:121B11, 167:131A4, 171:135B4, 191:151A5. Akıntılı, yüğrük

Akındılu:

Akıtmak: 100:71A9, 32:14B3 Azerbaycan. ya vermek, suya bırakmak, suya kaptırmak.

Akmak: 29:11B7, 32:14B2, 33:15B8, 38:19B4, 57:35A2, 68:46B3, 83:58B5, 100:71A9, 106:75B10, 110:79A5, 119:87A1, 125:92A5. Akmak § Mühennâ. akın etmek.

Akmaz olmak: 33:15B8. Kesilmek, kurumak.

Al: 29:12A4, 35:17B7, 50:29A6, 69:47B8, 69:48A2, 71:49A5, 85:59B10, 85:60A1, 91:63B3, 100:71B4, 113:82A8, 125:91A8, 125:91A12, 134:101A5, 159:124A2, 160:124B10, 160:125A6, 160:125A10, 161:125B8, 161:126A7, 162:126B4, 163:127A2, 164:128B1. Alttürk. al, pembe, kırmızımtrak sarı renk; Anadil. kırmızı; Azerbaycan. tünd kırmızı, tok kırmızı renk; Houtsma. kırmızı kahverengi; İdrâk. doru at; Kâşgarlı. turunç rengi § altın işleme; Lehçe. parlak kızıl; Mühennâ. kül rengi at; Radloff. koyu kırmızı, parlak kızıl, açık kırmızı, pembe, koyu pembe rengi; Süleyman. koyu pembe rengi; Türk. al renk, parlak kırmızı renk.

Al duvağın eyesi: 69:48A3, 71:49A6.. Güveyi, damat.

Al kanatlu: 111:80A4, 112:81A7, 112:81A11, 114:83A12, 115:84A5, 116:85A7. Azrail'e verilen isimlerden bi

Al mahmuzi: 54:32A9, 108:77A8. Al renkli ince muslinden, al ipek kumaştan olan.

Al yanaklı: 26:8A11, 72:50A8.

Al: Alttürk. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Süleyman. hile, yalan, dek, desise, düzen, hud'a.

Al eylemek: 192:152A1 Hile yapmak, dolandırmak, aldatmak.

Ala: 27:9A4, 29:11B7, 29:12A6, 32:14B1, 36:18A12, 37:18B11, 39:20A4, 51:29B13, 51:30A1, 56:33B9, 63:40A2, 63:40A6, 92:64A12, 92:64B1, 92:64B3, 93:65A9, 96:67B7, 97:68B11, 99:71A2, 101:72A1, 102:72B6, 107:76B3, 124:91A7, 125:91B2, 127:94A5, 128:95A7, 130:96B11, 132:99A9, 133:100B10, 135:102A3, 135:102A11, 139:105A9, 140:106A2, 143:107B10, 143:108A2, 152:117B3, 152:118A7, 153:118B3, 156:121A9, 156:121B1, 156:121B4, 156:121B7, 157:121B12, 157:122B10, 158:123A1, 158:123A10, 159:124A12, 160:124B8, 160:125A3, 164:128A13, 166:130B9, 168:131B10, 169:133A8, 171:135A12, 171:135B8, 174:137B2, 179:142A3, 188:149A6, 190:150A10, 190:150B4, 191:151A4. Aksoy. Alttürk. Azerbaycan. Houtsma. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Süleyman. alaca, karışık renkli, benekli, rengârenk, yarı kırmızı, çizgili; İdrâk. Mühennâ. ala renkli at, alaca renkli at. Ayrıca bkz. Ala-Dağ.

Ala bargâh: 174:137B2, 188:149A6, 190:150A10.

Ala başlu:

Ala dağlar: 157:122A6, 157:122B9. Ayrıca bkz. Kişi, Boy ve Yer Adları kısmı.

Ala ev:

Ala evren: 94:66B5, 97:68A10.

Ala gönder: 38:19B7, 54:32A3, 107:77A5, 110:79A9, 193:153A10.

Ala kan: 89:62B3, 143:108A8..

Ala kaz: 129:95B8 Kanatları aklı karalı olan bir kaz türü.

Ala kollu sapan: 40:21B13, 42:22B6.

Ala kuyma: Ela renkli çekik göz.

Ala leşker: 39:20B13, 63:40A2.

Ala ördek: 179:142A13 Kanatları aklı karalı olan bir ördek türü.

Ala sayvan: 25:7A2, 59:35B1, 60:37B2, 61:38B11 91:63A11, 137:103A1, 155:119B6.

Ala yılan:

Ala yılan sökemez: 123:89B11, 123:90A8. Yol bulamamak, geçememek.

Ala yorgan altında söyleşmek: 134:101A4. Evlenmek, gerdeğe girmek, bir yastığa baş koymak.

Alaca: 40:21A3, 41:22B1, 43:24A6, 45:25B6, 45:25B9, 46:26A13, 54:32B4, 69:47A6, 71:49A8, 73:50A13, 108:77A13, 159:124A9. Lehçe. Radloff. Süleyman. Türk. Tarama. III. IV. renk renk, elvan elvan, rengârenk, karışık renkli, nakışlı.

Alalmak: 92:64A10. Kızarmak, renkten renge girmek.

Alan: 93:65A12, 193:153B5. Anadil. etrafı ormanla çevrili yer, her tarafı açık yer, açık, geniş meydanlık; Lehçe. Radloff. orman içinde açıklık; Söz. saha, düzlük, açık yer, orman içindeki düz ve ağaçsız yer § dışarı, ova, kır, çayır, çayırlık; Tarama. I. açık, düz yer, meydan.

Alan alçak hava yer: 71:49B5.

Alan sabah: 78:54B5, 81:57A7, 85:60A6, 138:104A12, 172:136A5.

Alar: Kâşgarlı. Radloff. Söz. Türk. alarmak, renk renk olmak, kızarmak.

Alar sabah: 25:7B7, 30:12B10, 80:56B12. Tan vakti, seher vakti, şafak sökerken, ufuklar kızardığı zaman.

Alar tanıla: 104:74B12, 183:145B13. Tan atarken, ufuklar kızarırken.

Alât: (A.) Aletler, araçlar; bir işte veya bir sanatta kullanılan araçlar.

Alât-ı harb: 141:106A13. Savaş araçları, lahlar.

Alay: 68:46A7, 170:134A5, 182:145A13 Lehçe. Radloff. Sengülâh. tayfa, cemaat, takım, bölük.

Alay alay gelmek: 182:144B11. Bölük bölük gelmek, takım takım gelmek.

Alay bağlamak: 170:134A13, 182:145A1, 182:145A2. Askerin saf saf olması, saf tutmak, askerin savaş düzenine girmesi, savaşa hazır durumda beklemek.

Alaylar bağlamak: 193:153A3.

Alca: 26:8B13, 31:13B1, 32:14B8, 33:15B3, 56:34A5, 100:71A13, 100:71B4, 102:73B3, 109:78A10, 131:98A8, 133:100A8, 153:118A9, 158:123B7, 161:126A2, 167:131B3, 181:143A13, 184:146B9. Kırmızıca, kızılca, al renkte olan.

Alca atlu: 159:124A6. Atı iki renk olan; böyle at makbul değildir. Bugün Doğu Anadolu'da soyguncu, yol kesen, zorba ve kanun dinlemez kişilere "alaca atlu harami" denmektedir.

Alca kopuz: 127:93B11.

Alçak: 25:7B13, 71:49B5. Azerbaycan. Lehçe. Radloff. Türk. alçak, basık, aşağı, pes § pis, denî, hakir, aşağılık.

Alçak yer: 22:5A7 Düzlük yer, yüksek olmayan yer.

Alçakdan: Aşağıdan, düz yerden.

Aldamak: 189:149B8. Alttürk. Anadil. Houtsma. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Söz. Süleyman. Tarama. I. III. IV. aldatmak, dolandırmak, kandırmak, oyun etmek.

Aldanmak: 179:142A4. Azerbaycan. Lehçe. Radloff. Sengülâh. inanmak, kanmak, kapılmak, tuzağa düşmek, perendeden atılmak, tuzağa gelmek.

Aldayuban: 191:150B6. Aldatmak, aldatarak.

Aldurmak: 32:14B5, 73:50B2, 100:71B7, 101:71B9, 101:71B11, 102:72B11, 113:81B11. Azerbaycan. Radloff. Sengülâh. Tarama. II. Türk. kaybetmek, savaşta yitirmek, kaptırmak, yakalatmak § köpek veya kuş ile avlamak.

Âlem: (A.) 22:5B3, 42:23A2, 46:26A4, 52:30B5, 56:34A10, 106:75B9, 111:80B6, 164:127B13. Cihan, yaratılmışların bütünü, kâinat, evren, acun.

Alem: (A.) 152:117B7, 152:117B12, 172:136A11, 172:136B6, 182:144B13. Sancak, bayrak.

Alet: (A.) 182:144B10. Araç, aygıt

Aleyh: (A.) Üzerine, onun üzerine, ona.

Aleyhisselam: (A.) 19:3A2, 51:30A8, 109:78A1 Peygamberlerin adı anıldığında "üzerine selam olsun, ona selam olsun" anlamına gelen ve onlar için söylenegelen bir dua.

Aleyk: (A.) Senin üzerine, sana.

Aleyk almak: 125:91B2, 189:149B13. Birinin verdiği selama karşılık vermek, selamün aleyküm diyene aleykesselam demek, "Tanrı sana da esenlik versin" anlamında selamını karşılamak.

Aleykesselam: 65:43B4. Sana da selam olsun, selam, merhaba!

Alıkoymak: 68:46A8. Tutmak, saklamak.

Alın: 28:10A8, 28:10A9, 28:10A10, 28:10B2, 28:10B3, 46:26A5, 46:26B3, 47:27B1, 57:35A8, 74:51B6, 88:62A3, 110:79A10, 119:86B11, 119:87A2, 125:91B4, 126:93A3, 126:93A4, 127:94B2, 136:102B8, 139:105B2, 144:108A12, 144:108B3, 185:147B5, 194:154A2. Alın; Abuşka. *alnıda* ve *allıda,* önünde; Kâşgarlı. bir dağın ön tarafı; Lehçe. Söz. Türk. önde olan, ön, mutlaka öne gelen şey, karşı, mukabil, taraf, annaç. Ayrıca bkz. ağ alınlu; ağ alnı kara yere depmek.

Alın başa kunt ışığı urmak: 190:150B3. Tulga giymek, miğfer girmek.

Alnına kada yazmak: 46:26A5, 65:43B5. Alnına kaza yazmak, kaderinde bela olmak, başına bir kaza geleceği alnına yazılmış olmak.

Alnına şarabın itisi çıkmak: 39:20A9. Keskin şarabın başa vurması, sarhoş etmesi.

Alnını yere koymak: 55:33B2, 96:68A4, 106:75B11, 131:98B7 Secde etmek, secdeye kapanmak, namaz kılmak.

Alnum başum umudu: 69:48A3, 71:49A6. Varım yoğum; bütün umudumu kendisine bağladığım.

Alınmak: 109:78B2, 164:127B10, 181:144A11 Lehçe. Radloff. Sengülâh. Tarama. I. II. Türk. tutulmak, yakalanmak, esir edilmek, kapılmak.

Alınupdur: 77:54A12. Alınmıştır, yakalanmıştır, tutulmuştur.

Ali'nin elinden şaraben tahûrâ içmek: 194:154A1. Kuran-ı Kerim'de "İnsan" veya "Dehr" adını taşıyan 76. surenin 21. ayetinde "ve sekaahüm rabbühüm şarâben tahurâ" denmektedir, anlamı "ve onlara Rableri hem temiz hem de hiçbir tortu ve leke bırakmayacak olan gayet temizleyici bir şarap sunmaktadır" demektir. Bektaşiler cennet ehline bu şarabı Hazreti Ali'nin sunacağını söylerler.

Âlim: (A.) Bilici, bilgiç, bilge, okumuş, bilgin.

Âlimler serveri: 22:5A7 Bilginlerin başı; Kuran-ı Kerim'i toplayıp bir mushaf haline getirdiği için Hazreti Osman'ın unvanı, ona verilmiş bir sıfat.

156:121A10, 160:125A11, 163:127A7, 163:127A10, 163:127A13, 163:127B2, 164:128A4, 164:128A9, 164:128B1, 164:128B2, 165:129B8, 165:129B11, 168:132A2, 168:132A10, 168:132A13, 169:132B13, 169:133A6, 169:133A7, 169:133A8, 170:133B9, 170:134B11, 171:135B2, 171:135B9, 172:136A4, 173:137A11, 175:138A4, 175:138A6, 175:138A9, 176:139A12, 176:139B8, 177:140A13, 177:140B7, 178:141B5, 178:141B6, 181:144A10, 182:145A10, 183:145B6, 183:145B8, 183:146A4, 183:146A5, 183:146A7, 184:146B3, 184:146B7, 184:147A5, 184:147A7, 184:147A8, 185:147B2, 187:147B12, 189:149B7, 189:149B13, 190:150B4, 192:151B5, 192:152A2, 192:152A9, 192:152B2, 193:152B6, 193:153A6, 193:153B4, 194:153B9.

Almak getürmek: 40:21B7.

Almak yürüyüvermek: 47:26B6, 74:52A7, 79:55B7. Öylece çekip gitmek, bırakıp gitmek.

Alayın: 26:8B12, 32:14B6, 93:65A3, 97:69A13, 100:71A12. Alayım.

Alışmak: 124:91A5. Mühennâ. Radloff. Sengülâh. Tarama. IV. Türk. birbirinden almak, mübadele etmek, değiştirmek.

Alıvermek: 28:10B9, 36:18A5, 36:18A7, 36:18A9, 36:18A12, 36:18B1, 41:22A12, 64:42A13, 65:42B1, 65:42B3, 192:151B7. Lehçe. Radloff. bir başkası için bir şey almak, bir başkası için bir şey satın almak.

Aluban: 93:65A6, 125:91A8. Alıp, alarak.

Alubanı: 34:16B4, 35:17A11 Alıp, alarak.

Alupdur: 92:64A13, 92:64B2, 165:129A7 Almıştır, almaktadır.

Alp: 93:65B3, 129:96A13, 133:100B1, 146:111A7, 146:111A10, 152:117B13, 155:120B9, 163:126B13, 166:130A7, 167:131B7, 172:136A12, 173:136B7, 181:143B8, 183:146A10, 184:146A13, 184:146B2, 184:146B13, 188:149A4, 193:153A2. Alttürk. Houtsma. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Sengülâh. Süleyman. Türk. cesur, kahraman, yiğit, babayiğit, bahadır, pehlivan.

Alp er: 123:90A6, 162:126A12, 172:136A12.

Alp eren: 152:117B9.

Alp erenler: 144:108A12, 188:148B12.

Alt: 25:7A8, 25:7B10, 26:8B2, 26:8B6, 26:8B11, 41:22B1, 49:28B8, 52:30B7, 78:54B7, 83:58B9, 88:61B10, 95:66B12, 106:76A12, 115:83B12, 124:90A13, 134:101A6, 151:116B1, 156:121B6, 157:122B2, 160:124B10, 161:125B8, 161:126A7, 162:126B4, 163:127A2, 171:135A7, 176:139A9, 176:139B4, 176:139B6. Aşağı, üstün zıttı, alt taraf, aşağıda olan şey; Radloff. bir şeyin aşağı kısmı, altta olan § arka § cüz'i, ehemmiyetsiz, fena, değeri az olan.

Altı: 55:32B13, 60:37B6, 70:48A12, 70:48B3, 72:50A2, 73:51A2, 75:52B10, 86:60B9, 92:64B3, 93:65B4, 93:65B6, 93:65B10, 97:69B1, 108:77B7, 128:95A3, 129:95B6, 137:103B11, 137:103B12, 138:104A9, 142:107A13, 155:120B9, 167:131B7, 168:132B10, 169:133B6, 178:141B6, 181:144A6, 188:148B12 Altı (sayı).

Altı bölük etmek: 97:69B1. Altı perli, şeşper veya soğancık denilen topuzla vurup parçalamak, bölük bölük etmek, parça parça etmek.

Altı katla: 178:141B5. Altı sefer, altı defa, altı kez.

Altı perli: 141:106B7 Altı dilimli

Altı perli gürz: 56:34A9, 60:37A2, 61:38A10, 163:127A7, 183:145B6. Şeşper de denilen altı dilimli topuz, soğancık.

Altı yüz: 40:21B8, 40:21B9, 40:22A2, 46:26A7, 130:98A2, 165:129B11

Altmış: 41:22B3, 46:26A12, 54:32A2, 55:32B12, 107:77A4, 108:77B7, 137:103A13, 137:103B1, 137:103B7, 141:106B1, 141:106B4, 146:111A7, 147:111B12, 155:120B9, 167:131B7, 170:133B13, 170:134A1, 170:134A10, 188:148B12, 190:150B4, 193:153A10. Altmış (sayı); Sengülâh. böyle adlandırılan bir bölük asker.

Altmış bin:

Altun: 35:17B4, 39:20A5, 40:21A5, 40:21B1, 41:22A5, 46:26A2, 48:28A7, 48:28A11, 52:30B9, 52:31A6, 54:32B9, 55:33B5, 56:34B5, 61:37B13, 64:42A4, 69:47B10, 70:48B4, 73:50B5, 81:57B2, 84:59B2, 85:59B6, 85:59B11, 85:60A4, 85:60A5, 86:60A11, 87:61A4, 87:61A5, 87:61B2, 87:61B2, 88:62A5, 91:63B1, 91:63B4, 92:64A6, 96:68A7, 103:73B9, 108:77B4, 112:80B11, 115:83B5, 115:83B13, 116:84B5, 117:85A13, 117:85B11, 122:89A7, '151:116B5, 155:119B13, 156:121A12, 173:137B1, 179:142A3, 179:142A4, 181:144A4. Altın.

Altun aşuk oynamak: 178:141B4.

Altun başlu ban ev: 37:18B12,

Altun cıda oynatmak: 99:70B9.

Altun ışık cübbesi:

Altunlu: 125:91B11, 140:105B12, 147:112B2, 188:148A12. Mühennâ. Türk. Uygur. altından yapılmış, yaldızlı, altınla bezenmiş, altınla süslenmiş.

Altunluca:

Aman: (A.) 36:17B11, 50:29B5, 66:44B1, 102:73A8, 102:73A9, 102:73A10, 113:82A4, 116:84B10. 164:128A5 Korkusuzluk, emin olma, için rahat olması § sığınma, yardım dileme, yalvarma, bağış isteme, canının bağışlanmasını dileme.

Aman demek: Bkz. aman dilemek.

Aman dilemek: 116:84B12. Sığınmak, sığınıp merhamet dilemek, canının bağışlanmasını dilemek § kuşatılan kişilerin, canlarına dokunulmaması şartıyla teslim olmayı istemesi, düşmanın merhametine sığınması.

Amel: (A.) İş § din buyruklarını yerine getirme.

Ameli azmış: 65:43B4, 66:43B6. Ne yapacağını şaşırmış, yanlış işe girişmiş.

Âmennâ ve saddaknâ: (A.) 131:98B5. Allah'ın dediklerine inandık ve onları doğru bildik.

Âmin: (A.) 57:35A7, 89:63A5, 110:79A12, 136:102B9, 144:108B5, 174:137B11, 185:147B5, 194:154A4, 194:154A5. "Tanrım kabul et" anlamında dua ve niyaz sözü.

Amma: 39:20B4, 61:38B2, 63:40B4, 64:41A9, 67:44B12, 94:66A13, 96:67B2, 145:109A4, 145:109B8, 145:109B9, 145:109B13, 147:111B13, 150:115A10, 155:120B8, 156:121A1, 161:125B2, 181:143B2, 181:143B4, 187:147B10, 189:149B7. Ama, fakat.

Amme: (A.) 21:5A1. Neyi? Kuran-ı Kerim'de 30. cüz'ün başındaki Nebe' süresinin ilk ayeti olan "amme yetesâelun"un (onlar birbirlerine neyi soruşturuyorlar?) ilk kelimesidir. Bu cüz bu yüzden Amme cüz'ü diye adlandırılmıştır.

Ana: 61:38B3, 65:42B12, 80:56B7, 83:58B10, 115:83B10, 115:83B11, 122.88B3, 122:89B2, 147:112A11, 148:113A6, 168:132B6, 170:135A2, Ona.

Anı: 22:5B9, 26:8B4, 53:31A12, 53:31B8, 64:41A8, 64:41A12, 64:41A13, 65:43A2, 75:52B12, 97:69A13, 113:81B10, 137:103B4, 137:103B10, 140:105B5, 143:107B9, 143:107B10, 143:107B11, 148:113A10, 151:117A8, 166:130B1, 178:141B6. Onu.

Anlar: 19:3A11, 29:12A1, 35:17B6, 38:19A11, 38:19A12, 39:20B2, 49:29A1, 83:58B5, 83:58B6, 88:62A13, 94:66A9, 94:66A10, 95:67A7, 116:85A5, 181:144B1, 187:148A9, 192:152A5, 193:152B12. Onlar.

Anun: 19:3A4, 22:5B10, 22:6A4, 26:8B4, 29:11A12, 32:15A1, 62:39A9, 94:66A9, 95:67A7, 107:77A3, 108:77A8, 108:77A8, 108:77A12, 108:77B3, 108:77B7, 109:77B7, 109:77B8, 109:77B9, 109:77B10, 111:79B5, 112:81A9, 114:83A1, 114:83A4, 115:83B12, 121:87B5, 122:89B3, 123:89B11, 123:89B12, 123:89B13, 123:90A1, 123:90A2, 123:90A6, 123:90A7, 160:124B9, 176:139B8, 182:145A2. Onun.

Anunıla:

Anuniçün: 140:106A4, 175:138A13, Onun için.

Ana: 20:3B11, 21:4B5, 22:5A13, 23:6B5, 29:12A3, 31:14A2, 33:15A13, 33:15B1, 34:16A3, 34:16A4, 34:16A5, 34:16A10, 34:16A12, 34:16B1, 35:17B2, 38:19B7, 40:21A9, 40:21B1, 41:22A7, 43:24A8, 45:25B10, 49:28B6, 49:28B7, 49:28B11, 49:28B12, 50:29A8, 50:29A10, 50:29B1, 50:29B2, 52:30B6, 52:30B8, 52:31A3, 52:31A4, 52:31A10, 53:31B5, 56:34B4, 57:35A6, 67:45A4, 69:47B1, 69:47B6, 71:49A7, 71:49B6, 71:49B11, 72:50A5, 73:51A3, 73:51A8, 82:58A12, 86:60B3, 86:60B10, 86:60B11, 87:61A13, 87:61B1, 89:63A4, 97:69A5, 97:69A11, 97:69A13, 98:70A1, 98:70A2, 99:70A12, 99:70B8, 101:72A5, 101:72B3, 103:73B8, 103:73B10, 103:73B11 103:73B13, 103.74A6 104:74A11 104:74B7 104:74B8, 105:75A6, 105:75A8, 105:75B4, 106:76A6, 110:79A9, 114:83A6, 115:84A2, 115:84A3, 115:84A4, 115:84A8, 116:84A11, 116:84A12, 116:84B8, 116:84B13, 117:85A9, 118:86A2, 118:86B5, 118:86B7, 122:89B6, 123:90A3, 124:90B2, 124:90B5, 124:90B13, 129:95B5, 130:97A5, 130:97B9, 131:99A6, 131:99A8, 132:99A11, 142:107A1, 144:108B2, 146:110B11, 147:112A11, 148:113B6, 148:114A2, 149:114A3, 149:114A13, 149:114B7, 152:118A1, 152:118A5, 154:119A6, 160:125A9, 161:126A4, 166:130A5, 166:130B6, 166:130B7, 166:130B8, 166:131A1, 166:131A2, 167:131A11, 167:131A12, 167:131B1, 167:131B3, 167:131B6, 168:131B11, 168:131B12, 168:132A3, 169:133A3, 169:133A4, 169:133A5, 169:133A10, 169:133A13, 169:133B2, 171:135B7, 171:135B10, 180:143A5, 180:143A9, 180:143A10, 181:143A12, 181:143B1, 184:147A9, 192:151B9, 194:154A1. Anne; Radloff. anne § teyze § hala § hürmet edilen kadın.

Ana rahmine düşmek: 20:4A10. Çocuğun babanın belinden çıkıp ananın karnına, döl yatağına düşmesi; kadının gebe olması.

Anadan doğma: 125:91B10. Çırılçıplak.

Anam kişi: 132:99A8. Sevgi, şefkat, yalvarma anlatan bir hitap.

Anasıyla sohbet eylemek: 29:12A5. Anasına kötü gözle bakmak, anasını yabancı bir kadın yerine koyup o gözle bakmak, anasına karşı yabancı bir kadınmış gibi davranmak (?)

Anaru: 23:6B9 Öte, öteye; Anadolu. bir şeyin cephesi, ön kısmı

Ancak: 60:37B4, 122:88B10. Azerbaycan. İdrâk. Lehçe. Radloff. Türk. mahzâ, hassaten, yalnız, tek, sırf § lakin, ama, şu kadar ki § daradar, güçbela § öylece, tamamı tamamına § olsa olsa.

Ancılayın: 22:6A5, 83:58B11 Lehçe. Radloff. Sengülâh. Türk. onun gibi, o kadar, öyle, öylece.

And: Yemin, ahd, peyman, söz verme.

And içmek: 73:51A9, 82:58B3, 83:58B13, 169:133A1, 176:139B13, 176:140A4, 182:144B5, 182:144B7, 189:149B4, 189:149B5, 190:150A6, 190:150A7, 191:150B8, 191:151A10, 192:152A4. Yemin etmek, ahd ve peyman etmek.

Anda: 33:15A11, 42:22B12, 61:38B7, 68:46B5, 132:99B3, 151:117A2, 159:123B8, 166:130B11, 177:140B8, 178:141A9, 178:141B8, 179:142A5, 192:152A10. İdrâk. Kâşgarlı. Kavânin. Mühennâ. Sengülâh. Tarama. IV. orada; Alttürk. Radloff. Tarama. I. II. III. orada § oraya § o sırada, o an, o zaman.

Andan: 23:6B11, 37:19A9, 42:22B7, 44:25A8, 51:30A4, 62:39B2, 64:42A8, 75:53A2, 80:56B6, 87:61A9, 101:72B1, 116:85A4, 127:94B4, 141:106B6, 143:107B5, 143:108A3, 165:129B1, 169:132B13, 171:135A9, 176:139B2, 180:142B7, 187:147B13, 189:149A13. ondan § sonra, ondan sonra § onun için, o sebepten.

Andan sonra: 67:45B8, 69:46B13, 83:58B9, 116:85A5, 127:93B6, 128:94B10, 176:139B11, 188:148B6, 189:149B10.

Andurmak: 50:29A10, 107:76B3. Türk. andırmak, hatıra getirmek § birini hatıra getirecek surette benzemek.

Andurtmak: 160:125A6. Sengülâh. Tarama. II. III. IV andırmak, hatırlatmak.

Anı: 66:44A7. Türk. *ang* an, us, akıl, "anı uçtu: bîhuş olup kaldı, aklı başından gitti"

Anıtmak: 66:44A7. Anadil. bir olay, bir görüntü karşısında elinde olmadan şaşırıp kalmak; Behcetü'l-Lügat. *anıtmak*; Sengülâh. *anımak* ve *anıtmak*: bozulmak, tutulup kalmak, şaşırıp kalmak.

Anlamak: 39:20A10, 45:25B6, 60:37B6, 62:39B3, 71:49B7, 81:57A6, 91:64A1, 95:67A5. Anlamak, öğrenmek, bilmek; Lehçe. sezmek, vukufu olmak; Radloff. dinlemek § anlamak § hatıra gelmek.

Anmak: 29:11A10, 62:39A1, 80:56B1, 92:64B7, 106:76A7, 168:132A4, 169:133A9, 188:148B13, 194:154A4. Hatırlamak, hatıra getirmek, düşünmek; Radloff. bi in adını söylemek § yasta olmak.

Ana durmak: 188:148B8. Anmaya devam etmek, hatırlayıp durmak, sıkıntı zamanında yardım istemek için hatırlamak, aklından çıkarmamak.

Anramak: 106:75B13. İd.haş. Tarama. I-IV. haykırmak, kükremek, arslan, kaplan gibi hayvanlar gürültülü, korkunç sesler çıkarmak, homurdanmak; Radloff. (ufak çocuk ve yavru hayvanlar) inlemek, mızıldamak.

Ansuzun: 184:146B6. Ansızın, birden.

Ap alaca: 46:26A13, 54:32B4, 69:47A6, 73:50A13, 108:77A13. Bkz. Alaca.

Aparmak: 70:49A1. Anadil. Azerbaycan. Lehçe. Radloff. Süleyman. Türk. alıp götürmek, alıp gitmek, kapıp kaçmak, aşırmak, çalıp çarpmak, gasbetmek § götürmek.

Aparsavuz gerek idi: 61:38B3. Alıp götürmemiz gerekti.

Apul apul yürümek: 79:55A8, 125:91B4, 145:108B12. Lehçe. yağlı kazlar gibi iki yana salınarak, yuvarlanarak güzel bir yürüme ile yürüyüş hali; Tarama. II. *apılamak, apulamak* iki yana sallana sallana yürümek; Tarama. III. iki yana sallana sallana; Söz. *apıldamak* küçük çocukların yerde yürümesi; *apalamak* çocukların emeklemesi § sendeleyerek yürümek.

Ara: 33:15A8, 37:19A9, 66:43B7, 78:54B4, 122:89B8, 131:99A1, 141:106A9, 160:124B4, 168:132A9. Ara, orta, iki şeyin arasındaki boş yer; Azerbaycan. Lehçe. Süleyman. Türk. ara, orta, mesafe § vakit, zaman, mühlet.

Arada: 47:27B6. Arada, ortada, aralıkta, ara yerde.

Aradan: 141:106A10, 189:149B10.

Aradan çıkmak: 114:82B3. Aradan çekilmek, karışmamak.

Aradan eksilmek: 192:152B1, 193:152B5. Ölmek, ortadan kalkmak, yok olmak.

Arasında: 102:72B8, 188:148B13,

Arasından: 150:116A6, 171:135A10.

Araya: 189:149B4. Ortaya.

Araba: 175:138B11, 176:139A2.

Arabi atlar: (A.) 50:29A10. Arap atları, soy atlar.

Aramak: 71:49A12, 114:82B7, 118:86A11, 166:130B7. Aramak; Türk. sormak, mek.

Arayı gitmek: 121:88A6. Arayarak § aramaya başlamak.

Ard: 35:16B12, 35:17A1, 35:17A10, 35:17B6, 39:20A6, 40:21A2, 45:25B3, 47:26B7, 47:27A8, 53:31B8, 55:33A7, 61:38B9, 66:44A3, 66:44A6, 74:52A8, 82:58B4, 83:59A1, 87:61B7, 101:72B1, 102:73A13, 105:75A9, 107:76B10, 108:77B7 109:77B7, 113:81B12, 126:93A9, 133:100B7, 134:100B13. 142:107B2, 146:110A4, 157:122A10, 175:138A7. 191:151A1 Arka, § son, netice; Kâşgarlı. dağ geçidi § yüksek ova § sarp yer § yokuş § boyun § tepe; Süleyman. geçit, dar yol; Türk. dağın sırtı § geçit, derbent, belen.

Ardın: 44:25A2. Arkasını, ardını.

Ardınca: 35:17B6, 54:32A1, 54:32A5, 54:32A11, 54:32B3, 54:32B7, 55:32B11, 55:33A3, 55:33A7, 89:62B11, 107:76B10, 107:77A3, 108:77A8, 108:77A12, 108:77B3, 109:77B7, 109:77B9, 109:77B10, 182:145A2. Arkasından.

Ardumca: 101:72B4. Arkamdan.

Argab argab: 86:60B4. Lehçe. *argamak* sarmak; Türk. iplik bükmek ve sarmak; Söz. *arkap* köpeklerin boynuna takılan halka; Radloff. *arga* akar su, dere, çay; *argav* kıvrım kıvrım, bükülüp kıvrılarak (?).

Argış: 71:49B6, 71:49B7, 71:49B8, 71:49B9, 71:49B10, 71:49B11, 72:49B13, 72:50A1, 80:56B5. Alttürk. Kâşgarlı. Radloff. Süleyman. Türk. Uygur. (hepsinde *arkış* olarak) kervan, kafile.

Arha: 39:20A2, 62:39B5, 64:42A1, 74:51B9, 80:57A3, 138:104B2, 149:114B9, 177:140A7. Bkz. arka.

Arı: 55:33B2, 57:35A6, 66:43B11, 88:62A3, 89:63A5, 96:68A3, 106:75B10, 109:77B13, 110:79A10, 129:96A9, 131:98B6, 136:102B7, 144:108B2, 154:119B2, 157:122A4, 174:137B10, 185:147B4, 194:153B12. Abuşka. Alttürk. Anadil. Azerbaycan. İdrâk. Lehçe. Radloff. Söz. Süleyman. Uygur. temiz, saf, pak, temizlenmiş, halis, nezih.

Arık: 46:26A10, 51:30B2, 155:120B13, 161:125B9. Abuşka. Anadil. Azerbaycan. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Süleyman. sıska, lâgar, etsiz, cansız, cılız, zayıf, yağı ve eti süzülüp erimiş, zebun.

Arka: 44:25A1, 47:27A8, 47:27A9, 59:35B10 79:55B4, 86:60B1 91:63A9, 109:77B9 121:87B5 130:96B7 177:140A9. Sırt, ard § yardım, yardımcı.

Arkası üzerine: 64:42A 1. Sırt üstü.

Arkıç: Doğu. *arhaç* yazın sürünün istirahat ettiği yer; Radloff. *arkaç* dağ yamacı, bir dağın eteği, dağın yastığı olan sırtı.

Arkıç kır: 178:141A13, 179:141B12.

Arku: 126:92B7, 128:95A7, 135:102A3, 156:121B2, 157:121B10, 160:124B8, 171:135B3, 191:151A4. Kâşgarlı. *arkuk* inatçı, söz dinlemez § iki duvar arasına veya iki direk arasına arkuru (çapraz) konan ağaç.

Arkuru: 102:73A1, 102:73A4, 157:122B8. Alttürk. Lehçe. Radloff. Söz. Türk. çaprazvari, çarpık, eğri, makasvari, yan, haçvari.

Arkuru yatmak: 29:11B7, 29:12A6, 157:122A5, 159:124A12, 166:130B9. Çaprazlama yatmak, çarpık yatmak, (dağın) yolu kesecek şekilde uzanması.

Arlanmak: 50:29B7. Azerbaycan. Lehçe. utanmak, mahcup olmak, hayâ etmek.

Arsuz: 162:126B1. Arsız, utanmaz.

Armağan: 60:36B10, 60:36B13, 61:38B3, 155:120A13. Azerbaycan. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Süleyman. Türk. hediye, peşkeş, soykat, yadigâr, bergüzar.

Arpa: Buğdaygillerden bir bitki.

Arpa etmeği: 103:74A5, 105:75A12. Arpadan yapılmış ekmek.

Arslan: 33:15B11, 34:16A8, 39:19B11, 61:38A4, 91:63A9, 94:66A4, 106:75B13. Bkz. aslan.

Arş: 118:86A3 "Tavan" demek olup bir yapının veya bir yerin üst çevresini meydana getirir. Burada "bütün göklerin üstünde olan ve bütün âlemi kuşatan makam" demektir.

Arş yüzünde: okyuzunde.

Arşun: 137:103A13. Arşın, bir uzunluk ölçüsü; Azerbaycan. Lehçe. parmakların ucundan omuza kadar olan bir ölçü; Süleyman. üç karış tutarında bir uzunluk ölçüsü.

Artuk: 19:3B3, 29:11A12, 62:39B2. Artık, ziyade, fazla, artmış olan, çok, lazım olmayan; Radloff. artık § nihayet, sonunda.

Arturmak: 34:16B11, 38:19B1. Geriye bırakmak, sağ bırakmak; çoğaltmak, ziyadeleştirmek.

Aru: 89:62B3, 143:108A8. Bkz. arı.

Aruk: 68:46A1, 68:46A8, 146:111A11 Bkz. arık.

Arz eylemek: 62:39B2. Öne komak, sunmak, takdim etmek § bildirmek, saygıyla bildirmek, bilgisine sunmak, söylemek.

Asa: (A.) 50:29B9. Değnek, sopa, çomak.

Asıl: (A.) 29:11B9, 177:140B11, 178:141A11, 179:141B11, 179:142A7, 180:142B3. Kök § soy § temel.

Aslıdur: 23:6B11. Soyundandır.

Asi: (A.) 164:127B12, 178:141B3.

Asi olmak: 157:122A2, 157:122A4, 187:147B8, 190:150A6, 190:150A7, 191:151A10, 192:152A3, 192:152A3. Baş kaldırmak; söz, buyruk dinlememek; itaatten çıkmak; Tanrı'nın emrinden çıkmak.

Asker: (A.) 88:62A2, 141:106B6. Çeri, ordu, savaşçı.

Aslan: 32:14B3, 39:19B12, 95:67A1, 98:70A9, 115:83B5, 124:90B1, 127:93B5, 127:93B12, 127:94A5, 127:94A13, 127:94B2, 134:101A3, 135:101B10, 145:108B9, 145:108B12, 149:114A10, 152:118A2, 184:146B13. Bkz. Arslan.

Asmak: 48:28A1, 48:28A13, 51:30A2, 122:88B5, 122:88B8, 122:89B3, 133:100A9. Asmak, sallandırmak, sarkıtmak, yüksek bir yerden aşağı sallandırmak § darağacına çekmek, asarak öldürmek.

Asılan: 151:117A9. Asılı, asılmış olan.

Asılan asılan kayalar: 98:70A8. Asılmış gibi duran, dik ve yüksek kayalar (?).

Asılu: 40:21A10, 45:25B11, 66:44A12. Asılı, asılmış, sallandırılmış.

Asmanlu: Tavanlı (?).

Asmanlu gök: 106:75B6. Tavanlı gök, van gibi olan gökyüzü (?).

Aş: 81:57B7, 97:68B2, 147:112A5, 176:139A11, 176:139B8. Alttürk. İdrâk. Kâşgarlı. Kavânin. Mühennâ. Sengülâh. yemek, taam, yiyecek şey; Lehçe. mutlak taam, gıda § buğday ve un ile pişmiş çorba, adi yemek; Söz. çorba, pilav; Süleyman. taam, gıda § pilav; Türk. yiyecek şey, taam, azık, mutlaka yemek § buğday ve unla pişirilen çorba § et ve havuçla pişirilen pilav.

Aş yedürmek: 99:71A3. Ziyafet vermek, yemek yedirmek, yemek vermek.

Aşını vermek: 103:74A9, 168:132B5. Ölen birinin ruhu için yemek yapmak ve yedirmek, ölü için yemek vermek.

Aşağa: 73:51A7, 129:95B7, 141:106B7, 163:127A8. Azerbaycan. Houtsma. Radloff. Türk. ayak tarafı, alçak taraf, aşağı, alt § âdi, alçak, bayağı, değersiz.

Aşağa kulpa yapışmak: 134:101A10. Aşağıdan almak, uzlaşma yolu tutmak.

Aşağı:

Aşbaz: (F. *aşpez*) 95:67A7. Aşçı, yemek pişiren.

Aşıt: İd.haş. Söz. dağın aşılacak yolu, beli § iki dere arasındaki sırtımsı yükseklik, sırt gerisi § geçit, aşılacak yer.

Aşıt vermek: 154:119A11 Yol vermek, aşmaya izin vermek, aşmaya elverişli olmak. Bkz. aşut vermek.

Aşk: (A.) Sevmek, sevdiğinden başka gözü kimseyi görmemek.

Âşıklamak: 73:51A6. Kâşgarlı. *âşıkmak,* bir insanın evini ve başka şeyleri özlemesi § âşık olmak, sevmek, tutulmak.

Aşkı gelmek: 97:68A13. Arzulamak, şavka gelmek, arzusu kabarmak.

Aşkıla oda yakmak: 126:92B11, 127:94A8, 129:95B12, 129:96B2. Âşık edip yandırmak, aşka düşürüp ateşlere yakmak.

Aşkına: 68:46A5, 68:46A10, 68:46B1, 126:92B12, 127:93B12, 127:94A8, 129:95B13, 129:96B3, 176:139B9, 177:140B7. Uğruna, sevgisi yoluna, sevgisi için, seversen.

Aşkınuza: 80:56B6. Sizin yolunuza, sizin sevginize, sizin için.

Aşmak: 29:11B8, 62:39B6, 66:43B9, 66:44A6, 77:54A4, 77:54A6, 125:91B6, 126:92B8, 128:95A8, 128:95A12, 139:105A12, 156:121B2, 157:121B11, 159:124A5, 159:124A12, 160:124B8, 165:130A1, 171:135B4, 175:138A8, 191:151A5. Bir şeyin veya yerin ötesine geçmek, bir dağın veya bir şeyin öte tarafına geçmek, yüksek bir yerin ötesine geçmek, öte yana geçmek.

Aşmak: 66:44B9, 67:45A9. Aksoy. Lehçe. Tarama. I. II. aygırın dişiye çıkması, erkek hayvanın dişisine binmesi.

Aşuk: Abuşka. topuk ve dirsek kemiği; Azerbaycan Söz. diz kapağından çıkan oynak kemik, diz kapağı; Aksoy Houtsma. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Süleyman. topuk kemiği.

Aşuk oynamak: 28:10A3, 178:141B4.

Aşut: Bkz. aşıt.

Aşut vermek: 62:39B7. Bkz. aşıt vermek

At: 20:4A4, 20:4A7, 21:4B6, 25:7A5, 25:7B4, 27:9A5, 27:9A12, 27:9B6, 28:10B13, 29:12A5, 30:12B6, 31:13B2, 31:13B4, 31:13B6, 31:14A4, 32:14B7, 32:15A3, 32:15A7, 33:15A8, 34:16B4, 34:16B6, 34:16B8, 35:17B5, 36:18A3, 36:18B7, 37:19A4, 39:19B13, 39:20B6, 40:21A6, 40:21B1, 41:22A5, 41:22B1, 43:23B11, 43:24A2, 43:24A12, 43:24B5, 44:24B13, 45:25B1, 46:26A1, 46:26A12, 47:27A13, 50:29A11, 51:30A5, 52:30B6, 52:30B7, 52:31A1, 52:31A9, 53:31B4, 54:32A3, 54:32A9, 55:32B9, 56:33B9, 56:34A10, 61:38A1, 61:38B8, 64:41A11, 64:41B3, 64:41B4, 64:41B6, 65:42B2, 65:43A6, 65:43A10, 67:45B5, 69:47A11, 71:49B7, 73:51B2, 74:51B9, 74:51B11, 74:51B12, 75:52B1, 75:52B2, 76:53B1, 76:53B10, 81:57A5, 86:60A9, 86:60B2, 86:60B6, 87:61A2, 87:61B5, 91:63A9, 93:65B5, 94:65B13, 94:66B4, 95:67A9, 96:68A3, 97:68B9, 97:68B11, 97:69A8, 98:69B3, 98:69B5, 98:70A4, 98:70A6, 99:70B10, 100:71A13, 100:71B8, 101:71B13, 101:72B1, 102:72B7, 102:73A5, 102:73A6, 103:73B6, 103:74A9, 104:74B3, 104:74B13, 106:75B10, 107:76B4, 107:76B7, 107:77A6, 108:77A8, 108:77B5, 109:78B4, 113:81B11, 113:81B13, 115:83B10, 117:85A12, 117:85B12, 121:87B1, 122:89A1, 122:89A9, 124:90B7, 126:92B7, 127:93B8, 128:95A6, 130:97B10, 130:98A3, 131:98B4, 131:98B8, 132:99B4, 132:99B7, 132:100A3, 133:100A13, 133:100B7, 133:100B9, 134:100B12, 134:101A12, 135:102A2, 135:102A11, 141:106B6, 141:106B9, 143:107B5, 145:108B12, 145:108B13, 145:109A7, 148:113B1, 155:119B10, 155:120B4, 155:120B6, 155:120B8, 156:121A4, 156:121A5, 156:121A6, 156:121A9, 156:121B6, 157:121B10, 157:122B1, 157:122B8, 158:123A3, 158:123A4, 158:123A12 158:123B2, 159:124A12 160:124B7 160:125A12, 161:125B1, 161:125B3, 163:127B2, 164:128A12, 165:129B7, 165:129B10, 166:130B6, 166:130B9, 168:132A6, 168:132B1, 168:132B5, 169:132B11, 169:133B2, 170:133B9, 170:134A3, 170:134A8, 170:134A6, 170:134B1, 170:134B2, 170:134B4, 170:134B9, 170:135A1, 171:135A10, 171:135A11, 171:135B3, 173:137A5, 174:137B3, 174:137B4, 180:142B12, 180:143A2, 180:143A8, 181:143B12, 181:144A3, 181:144A5, 181:144A6, 183:145B5, 183:145B9, 183:145B13, 184:146A12, 184:147A2, 184:147A5, 187:148A4, 188:148B3, 188:149A7, 190:150A9, 190:150B2, 191:150B13, 192:151B3, 193:153A12, 193:153A13, 193:153B2. Ad, isim, şöhret, ün § at. Ayrıca bkz. ağ boz at; ağ boz atlu

At ağızlu: 39:20B3, 55:33A2, 154:119A5. Ağzı at ağzı gibi olan.

At ayağın yeri dögmesi: 160:125A11 Atın eşinmesi, yol istemesi, yürüyüşe geçmek istediği için ayağıyla yeri eşmesi.

At başını çevirmek: 142:107B2. Atın başını döndürmek, başka yöne çevirmek, atı geri döndürmek

At cılavısın yenememek: 157:122A11 Atı idare edememek, dizgine hâkim olamamak.

At çapmak: 43:24A9, 86:60A9. At koşturmak.

At çokraması: 170:134A3. At kişnemesi

At depmek: 37:19A6, 42:22B8, 64:41B2, 97:68B5, 106:76A1, 106:76A3, 141:106B7, 142:107A10, 182:145A3, 182:145A4, 183:146A7, 183:146A10, 193:153A5. Atı mahmuzlayıp yola çıkmak, savaşa çıkmak, sefere çıkmak.

At kuyruğunu kesmek: 191:151A4, 192:151B11. Sahibi ölmüş atın yas alameti olarak kuyruğunu kesip yasa girmek.

At oynatmak: 131:98B10, 179:142A1, 94:65B13, 103:73B13, 130:98A4 Türk. atı koşturup üzerinde hüner göstermek, cündilik etmek.

At salmak: 55:33B4, 88:62A5, 96:68A6, 109:78A2, 131:98B9, 131:99A2, 132:99B11, 142:107A11, 157:122A9, 173:137A6, 183:146A6, 184:146B3, 184:146B7, 184:147A4, 184:147A6, 193:153A9. At sürmek, birinin üzerine atla saldırmak, atla meydana girmek.

At seğirtmek: 30:13A1, 30:13A5. At koşturmak, cündilik etmek.

At tuşağı: 168:132A5. Atın ayağına vurulan köstek.

At tuşağını vurmak: 168:132A5. (mec.) evlendirmek, başını bağlamak.

At yüzdürmek: 55:33A8, 139:104B10. Büyük bir suyu at sırtında geçmek.

Ata süvar olmak: 137:103B4. Ata binmek.

Atdan indürmek: 60:37A9. Attan aşağı almak, attan yere düşürmek.

Atdan yere salmak: 56:34A4, 88:62A7, 109:78A9. Attan yıkmak, atın üzerinden aşağı almak, atın üzerinden yere düşürmek.

Atını çekdürmek: 39:20B7, 63:40A1, 93:65A7, 93:65B12, 155:120B4, 155:120A9, 166:130B5, 190:150A2, 193:152B9. Atını hazırlatmak, yola çıkmak üzere atını tavladan çıkarttırmak.

Atını oynatmak: Atıyla hüner göstermek.

Atının yelesine düşmek: Atı dörtnala sürmek.

Atlanmak: 40:21B9, 47:27A4, 60:37A7, 64:41B1, 64:41B2, 74:52A8, 88:62A1. Anadil. Azerbaycan. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Sengülâh. Süleyman. Uygur. ata binmek

Atlara süvar olmak: 88:62A4 Atlara binmek, sefere çıkmak üzere ata binmek.

Atlı: 138:104A13, 165:129B10. Süvari, binmiş olan, sipahi, süvari askeri.

Atlu: 33:15A11, 34:16A11, 35:17A3, 35:17A11, 39:20B11, 40:21A3, 43:24A6, 45:25B6, 45:25B9, 59:35A12, 69:47A4, 80:57A1, 99:70B11, 102:73B2, 123:89B10, 123:90A7, 159:124A7, 163:126B13, 166:130B11, 170:134A5, 175:138B2, 182:144B13, 182:145A4, 191:150B13. Bkz. Atlı.

Ata: 19:3A2, 19:3A5, 19:3A8, 19:3A9, 20:3B12, 20:3B13, 62:39A7, 31:14A2, 50:29A3, 69:47A13, 73:51A3, 86:60B3, 86:60B10, 87:61A13, 92:64B3, 93:64B11, 96:67B13, 98:70A2, 103:73B12, 118:86B5, 121:87A9, 124:90B5, 124:90B13, 125:92A6, 130:97B9, 142:107A1, 152:118A1, 158:123A4, 160:125A8, 168:131B12, 168:132A2, 169:133A3, 169:133A4, 169:133A10, 169:133A13, 169:133B1, 181:144A4, 184:147A2. Baba § dede § ailenin başı § ecdat § büyükbaba § baba yerinde olan ihtiyar ve hürmete değer kişi, muhterem adam § bir tarikatın piri, tarikat şeyhi.

Ata adını yürütmek: 20:4A9, 20:4A10. Soyunu sopunu devam ettirmek, aile adını sürdürmek, atanın yerini tutmak, ata adını unutturmamak.

Ata belinden inmek: 20:4A9. Ananın rahmine düşmek, döl yatağına düşmek.

Ata sözünü iki etmemek: 96:67B13 Atanın dediğini yerine getirmek, tekrarlatmadan yapmak, bir sözü iki defa söyletmemek.

Atışmak: 138:104A7 Lehçe. Türk. birbirine kötü sözler söylemek, ağız dalaşı etmek.

Atlas: (A.) 80:56B13, 138:104A12. Parlak düz ipek kumaş, yüzü ipek tersi pamuk kumaş.

Atmak: 30:13A8, 42:22B9, 42:23A1, 51:30A13, 64:41A12, 64:41B3, 65:43A13, 68:46B5, 68:46B6, 69:47A13, 75:52B7, 79:55B10, 79:55B12, 79:55B13, 79:56A1, 79:56A2, 79:56A3, 80:56A10,

Aya: 42:22B9, 42:23A1, 51:30A11 Abuşka. İdrâk. sahip, malik; Alttürk. Anadil. Houtsma. İdrâk. Kâşgarlı. Kavânin. Sengülâh. Radloff. Uygur. el ayası, avuç, avuç içi; Azerbaycan. Radloff. Türk. el içi ve ayak tabanı ortasındaki düzlük, elin ve ayağın düz ve açık yeri.

Ayağ: 22:6A2, 27:9B6, 28:10B4, 34:16B6, 45:25B1, 52:30B6, 52:30B7, 61:37B13, 68:46A13, 74:51B4, 86:60B1, 87:61B1, 88:61B10, 91:63B4, 100:71B2, 112:80B11, 122:88B12, 122:89A1, 129:96B5, 134:101B5, 150:115B6, 151:116B1, 157:122B2, 158:123A8, 158:123A12, 158:123B3, 171:135A9, 175:138B10, 180:142B12, 185:147A11, 187:148A4, 193:153B2. Abuşka. Kâşgarlı. Radloff. Sengülâh. Süleyman. Türk. ayak § kâse, kadeh, fincan.

Ayağı uzun: 71:49B7.

Ayağın yere döğmek: 160:125A11 Atın yola çıkmak istediğini göstermek için ayağıyla yeri eşmesi.

Ayağına at tuşağını vurmak: 168:132A5. (mecazi anlamda) evlendirmek, başını bağlamak.

Ayağun toprağına salmak: 147:111B10. Birinin ayağına adam göndermek, büyük bir adamın huzuruna birini yollamak, büyük bir adama haberci yollamak.

Ayak: 39:20A5, 46:25B13, 91:63B1. Bkz. Ayağ.

Ayaklular: 65:43B5. İnsanlar, kişiler.

Ayak yolu: 166:130A9. Abdesthane, hela.

Aydın: 46:25B12, 71:49A12, 87:61B3, 99:70B2, 104:74B12, 148:113B9, 159:123B13, 166:130B4, 173:137A13, 184:146B13 Anadil. İdrâk. Mühennâ. ışık, nur; Lehçe. Süleyman. *aytün* aylı gece, mehtap § parlak, ışıklı, mübarek, açık; Kâşgarlı. ay ışığı; Azerbaycan. ışıklı § açık, âşikar, belli § mübarek, hoş, saadet.

Aygır: 25:7A5, 27:9A5, 27:9A12, 31:13B6, 39:20B7, 39:20B11, 39:20B12, 60:37A1, 61:38A10, 61:38A12, 63:40A1, 65:43A6, 65:43A7, 66:44A1, 66:44A2, 66:44A4, 66:44A5, 66:44B8, 67:45A9, 67:45B6, 68:45B10, 73:51B3, 74:51B4, 74:51B5, 85:60A7, 98:69B5, 103:74A9, 106:76A8, 106:76A11, 106:76A13, 135:102A11, 155:120A9, 159:124A2, 160:124B10, 160:125A7, 160:125A10, 161:125B9, 161:126A8, 162:126B4, 163:127A2, 168:132A6, 168:132B5, 169:133A6, 170:134A3, 170:134A12, 174:137B3, 188:149A7. Döl için seçilmiş erkek at, enenmemiş damızlık at.

Aygır gözler suyu: 55:33A8, 139:104B10. Bkz. Kişi, Boy ve Yer Adları kısmı.

Aygır malı: 80:56B3.

Aygırlı: 54:32B6. Radloff. bir aygırı olan, bir aygıra sahip.

Aygurlu: 62:39B11, 108:77B2, 125:92A2. Bkz. aygırlı.

Ayıb: (A.) 26:8A5, 63:40B4, 83:59A3, 84:59A7, 84:59B3, 103:73B12, 123:90A6, 132:100A6, 152:117B9, 162:126A13, 172:136A13, 183:146A1. Bir şeyin değerini eksiltecek özelliği, utanılacak hal veya kusur, utanılacak şey.

Ayıb koşmak: 85:59B5. Birine kusur bulmak, birine bir kusur yormak.

Ayıbını açmak: 83:59A3. Birinin kusurunu meydana vurmak, ayıbını ortaya koymak.

Ayıblu: 85:59B4. Kusurlu, eksikli, utanılacak bir hali olan.

Ayıbluca: Bkz. Ayıblu

Ayırd: 72:50A7, 97:69B1, 168:132B10 Ayrım noktası, ayrılacak yer, yolların ayrı yönlere saptığı yer.

118:86A9, 121:87A8, 121:87A12, 121:87A13, 121:87B3, 121:87B6, 121:87B9, 121:87B13, 121:88A1, 121:88A2, 121:88A3, 121:88A4, 122:88B12, 122:89A5, 122:89A6, 122:89A7, 122:89A8, 122:89A9, 122:89A12, 122:89B4, 122:89B7, 122:89B9, 123:90A4, 123:90A5, 125:91B3, 125:91B8, 125:91B10, 125:92A6, 125:92A11, 125:92B2, 126:92B5, 126:93A8, 126:93B2, 126:93B3, 127:93B5, 127:93B9, 127:93B10, 127:93B13, 127:94B6, 128:94B8, 129:96A1, 130:96B8, 130:96B9, 130:97A9, 130:97B7, 130:98A5, 131:98B1, 131:98B5, 131:98B11, 131:99A8, 132:100A2, 133:100A11, 134:101A2, 134:101A8, 134:101A9, 134:101B2, 134:101B3, 134:101B7, 135:102A1, 138:104A7, 138:104A11, 139:105A8, 140:105B9, 140:106A5, 141:106B13, 143:107B8, 143:107B13, 145:108B11, 145:108B13, 145:109A6, 145:109B7, 145:109B13, 146:110A12, 147:111B9, 147:111B11, 147:111B12, 147:112A2, 147:112A4, 147:112A13, 147:112B5, 147:112B7, 147:112B8, 148:113A12, 149:114A5, 149:114A7, 149:114B1, 149:114B2, 149:114B3, 149:115A3, 150:115A6, 150:115A9, 150:115A12, 150:115B7, 150:116A1, 150:116A7, 150:116A8, 150:116A10, 150:116A11, 151:116B1, 151:116B2, 151:116B3, 151:116B6, 151:116B7, 151:116B12, 151:116B13, 151:117A1, 151:117A2, 151:117A5, 151:117A11, 151:117A12, 151:117A13, 151:117B2, 152:117B6, 152:118A3, 152:118A4, 153:118A10, 153:118B4, 155:119B12, 155:120A2, 155:120A6, 156:121A4, 156:121A5, 156:121A7, 156:121A12, 156:121B9, 157:122A3, 157:122A13, 157:122B7, 158:122B12, 158:123A12, 158:123B4, 159:123B9, 159:123B12, 160:124B5, 160:124B6, 160:125A5, 160:125A12, 160:125A13, 161:125B3, 161:125B4, 161:125B7, 161:126A7, 162:126A13, 162:126B2, 162:126B3, 162:126B10, 163:127A6, 163:127B5, 164:127B10, 164:127B12, 164:128A4, 165:129A6, 165:129A9, 165:129A10, 165:129B9, 166:130A12, 166:130B8, 166:131A3, 167:131A12, 167:131B4, 167:131B6, 168:131B13, 168:132A4, 168:132A9, 168:132A10, 168:132B2, 168:132B7, 169:133A1, 169:133A2, 169:133A4, 170:133B11, 170:133B13, 170:134A10, 170:134B6, 170:134B6, 170:134B7, 170:134B12, 170:135A3, 171:135A4, 171:135A5, 171:135A6, 171:135A7, 171:135A8, 171:135B2, 171:136A1, 172:136A4, 172:136A8, 172:136B1, 172:136B5, 173:136B9, 173:136B12, 173:137A4, 175:138A3, 175:138A10, 175:138A11, 175:138B2, 175:139A2, 176:139A2, 176:139A7, 176:139A9, 176:139A11, 176:139A13, 176:139B2, 176:139B3, 176:139B5, 176:139B10, 176:140A2, 176:140A5, 177:140A11, 177:140B1, 177:140B12, 178:141A13, 179:141B12, 179:142A8, 180:142B4, 180:142B9, 180:143A3, 180:143A4, 180:143A5, 180:143A10, 181:143B1, 181:143B5, 181:144A4, 182:144B3, 182:144B6, 182:145A5, 182:145A8, 182:145A12, 183:145B2, 183:145B3, 183:145B10, 183:145B12, 183:146A3, 183:146A8, 184:146A11, 184:146A13, 184:146B4, 184:146B12, 187:148A4, 187:148A6, 187:148A8, 187:148A10, 188:148A13, 188:148B5, 188:148B10, 189:149A9, 189:149A10, 189:149B1, 189:149B2, 189:149B3, 189:149B4, 189:149B6, 189:149B13, 190:150A4, 190:150A5, 190:150A7, 190:150A8, 190:150B1, 191:150B7, 191:150B8, 191:151A3, 191:151B1, 192:152A12, 192:152B3, 193:152B7, 193:152B13, 193:153A1, 193:153A2, 193:153A7. Söyledi, dedi.

Ayıdan: 21:4B9. Söyleyen.

Ayıdıvermek: 154:119A10, 193:153B8. Tarama. III. söyleyivermek.

Aytışmak: 177:140B4. Radloff. Söz. görüşmek, söyleşmek, kavga etmek, münakaşa ederken sert cevaplar vermek, birbiriyle itişmek, uğraşmak; Türk. söyleşmek.

Ayna günü: 22:5A10. Radloff. cuma günü.

Ayran: 44:25A10 Yoğurdun yayıkta dövülüp yağı alındıktan geri kalanı; yoğurt doğrudan suda ezilerek de yapılır. Bekletilerek biraz ekşimiş olanı makbuldür.

Ayrı: 167:131B5. Azerbaycan. fasılalı, aralı; öz başına, müstakil § başka, gayrı; Radloff. *ayru, ayrı*, ayrılmış bir şey, dere, çay § ayrılmış § uzak, ırak; Türk. *ayru* başka, diğer, ayrılmış, münferit; Söz. artık, bir daha.

Ayrılık: 194:153B11

Ayrılmak: 56:33B13, 109:78A6, 148:113B10.

Ayru: 21:4B3, 157:122B3. Bkz. ayrı

Ayruk: 42:23B5, 92:64A8, 104:74A11. Houtsma. bir başkası; İdrâk. başka, gayrı, ayrı, özke; Kâşgarlı. başka, öteki; Mühennâ. gayr ve eyzan, başka, özke; Sengülâh. bigâne § dahi; Söz. artık; Süleyman. bigâne, ayrı § başka, gayrı; Tarama. I-IV. başka, gayrı, maada, diğer § artık, bir daha § başkası § bundan sonra; Türk. ayrı, başka § başkaca § artık, bundan fazla artık (edat).

Ayruklar: 182:145A9. Başkaları.

Azad: (F.) Kendi başına buyruk, serbest, başıboş, kayıtsız, kölelikten kurtulmuş, kurtulmuş ve salıverilmiş.

Azad eylemek: 34B7, 61B5, 78B11. Kölelikten kurtarmak, bağlarını çözmek.

Azad olmak: 114:83A1, 114:83A4. Kurtulmak, hür olmak.

Azgun: Azgın. Bkz. azmak.

Azgun dinlü: 32:14B4, 32:14B6, 93:65B11, 94:66A7, 94:66A13, 95:67A10, 97:68B8, 100:71A10, 100:71A12. Dini doğru olmayan, hak dininden ayrı din taşıyan, kâfir.

Azim: (A.) 70:48A11 Büyük, ulu, yüce § çok.

Aziz: (A.) 64:42A12, 65:42B7, 89:62B2, 115:84A1 115:84A2, 116:84B7, 141:106B13, 143:108A7, 149:114B3, 163:127B9. Kavi, şerefli, yüce, ulu.

Aziz izzetlü: 114:83A10. Kudret sahibi, şerefli, yüce, ulu.

Azizlemek: 22:5B9. Ağırlamak, ikram etmek, hürmet ve itibar göstermek.

Azmak: 45:25B8, 65:43B4, 66:43B7, 152:117B7, 152:117B12, 172:136B6, 172:136A11 Anadil. Azerbaycan. Kâşgarlı. yolunu yitirmek, yolunu şaşırmak, yoldan sapmak; Aksoy. Alttürk. İdrâk. Lehçe. Radloff. Süleyman. baştan çıkmak, doğru yoldan sapmak, hak yolundan sapmak, Allah'ın emrinden çıkmak, dinden çıkmak, dalalete düşmek § kudurmak, kızmak.

Azup gelmek: 21:4B9. Yolunu şaşırıp gelmek, körlemeden gelmek.

Aznavur: 40:21B6. Anadil. Söz. Tarama. III. müstebit, sert, asabi, azgın, kuvvetli, heybetli; İd.haş. yaramaz ahlaklı adam; Radloff. asil adam, asaletli (Kafkasça olup Ermeniceden alınmıştır); Türk. (Gürcüce) bey, sergerde, başbuğ § yiğit, kahraman.

Azuk: 93:65A4. Aksoy. Alttürk. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Sengülâh. Süleyman. Türk. Uygur. erzak, kumanya, gıda, yol yiyeceği, evden götürülen yiyecek, nevale, nafaka.

Azvay: 179:142A11. Aksoy. *azvey*, sarı sabır denilen bitkiden çıkarılan acı bir madde ki ilaç olarak kullanılır, kadınlar çocuklarını memeden kesecekleri zaman meme başına azvay sürerler; Burhan. Kamus. "sabr" ve "teberzed" kelimelerinde; Süleyman. *azva* sabır ve hammül diyorsa da bu, müellifin "sabır" kelimesinin bir bitki olduğunu bilmemesinden meydana gelen bir yanılma olmalı.

B

Baba: 20:4A1, 20:4A2, 22:5A12, 27:9B8, 28:10B8, 28:10B10, 28:10B11, 29:11A9, 29:11A11, 29:11A12, 30:12B13, 30:13A4, 30:13A5, 31:13A11, 31:14A1, 32:14B5, 34:16A9, 35:17A9, 35:17A10, 35:17A11, 35:17A13, 35:17B1, 35:17B6, 36:18B3, 36:18B6, 37:19A2, 37:19A7, 37:19A9, 38:19B8, 50:29B1, 51:30A9, 57:35A5, 60:37A8, 61:38B7, 61:38B10, 61:38B11, 63:40B13, 64:42A9, 64:42A10, 64:42A11, 64:42A12, 64:42A13, 65:42B1, 65:42B4, 65:42B7, 65:42B8, 69:47B4, 71:49A7, 71:49A10, 71:49B6, 71:49B10, 72:50A5, 73:50B6, 73:51A2, 73:51A7, 75:52B4, 75:53A2, 81:57A6, 87:61A7, 89:63A3, 91:63A9, 91:63B13, 91:64A4, 93:64B9, 94:66A4, 94:66A9, 94:66A11, 96:67B2, 96:67B3, 96:67B11, 97:68B3, 97:69A5, 98:70A1, 99:70A12, 100:71A11, 102:73A8, 102:73A10, 102:73A12, 103:73B5, 103:74A1, 104:74A13, 104:74B9, 105:75A6, 105:75B4, 110:79A9, 114:83A6, 114:83A8, 114:83A9, 114:83A10, 114:83B1, 115:83B3, 115:84A3, 115:84A7, 116:84B12, 116:85A9, 118:86A2, 118:86B7, 121:87A12, 121:87A13, 121:87B6, 121:87B13, 121:88A1, 121:88A2, 121:88A3, 122:88B1, 122:89A4, 122:89A5, 122:89A8, 122:89A9, 122:89B4, 122:89B6, 123:90A3, 123:90A5, 124:90B2, 126:92B8, 128:95B4, 130:97A5, 130:97A13, 131:99A6, 132:99A11, 133:100B9, 135:102A2, 135:102A8, 135:102A9, 138:104A2, 138:104A8, 138:104B4, 138:104B5, 140:105B8, 143:107B12, 143:108A3, 143:108A4, 144:108B1, 147:112B13, 148:113B5, 148:114A1, 149:114A13, 149:114B2, 149:114B4, 149:114B6, 152:117B8, 152:118A4, 157:122B5, 159:124B2, 160:124B5, 161:126A3, 164:128A9, 164:128A10, 167:131B4, 167:131B5, 168:131B11, 171:135B6, 171:135B10, 172:136A12, 173:136B7, 173:137A11, 179:141B13, 180:143A4, 180:143A5, 180:143A6, 181:143B1, 181:143B5, 181:143B7, 184:146B7, 184:147A1, 184:147A8, 192:151B9, 194:153B13.

Baba gayreti içün: 96:67B3. Baba uğruna, baba yoluna.

Babacuğum: Babacığım.

Baca: 113:81B9, 165:129A2. Azerbaycan. yer ya da köylü kulübelerinde dumanın çıkması ve havalandırmak için açılan delik; Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Türk. evlerde aydınlık almak için bırakılan açıklık; hava ve ışık deliği; camsız tepe penceresi.

Bacuk: 81:57A9. (?).

Badem: 26:8A10, 135:101B9. Bildiğimiz meyve § badem biçiminde olan şeyler.

Badya: 39:20A4, 91:63A13. Azerbaycan. bakır kova, bakraç; Lehçe. Redhouse. sitil ve gerdel ve tekne yerine kullanılan toprak kap, yayvan ve sığ kap, toprak kap; Radloff. tahta çanak; Türk. (F. *batya*) yayvan toprak kap.

Badyalar kurmak: İçki kapları hazırlamak, içki fıçıları kurmak.

Bağ: 43:24B4, 97:68B11, 113:82A7, 130:96B8. Bahçe § bağlamaya yarayan şeyler, sargı, bent, ip.

Bağdama: 64:41B12. Anadil. Söz. *bağda* çelme; Tarama. II. III. güreşte atılan çelme, güreşçi çelmesi, sarma.

Bağdamak: 64:42A1. Kâşgarlı. *bağdatmak*, Lehçe. ve Radloff. *bağdalamak* dizleri sarmak, sarmak; Tarama. IV. sarmaya almak, sarmalamak, rakibin ayağını yakalamak, çelme vurmak, güreşte sarmaya almak, çelme takmak, güreşçinin hasmının bacağını kendi bacağıyla sarıp yıkması.

Bağır: 50:29A9, 76:53A11 77:54A12, 78:54B7, 149:114B10, 160:124B6. İdrâk. Kâşgarlı. Mühennâ. Sengülâh. Süleyman. ciğer, karaciğer; Azerbaycan. karaciğer, sine,

göğüs, yürek, kalp; Radloff. karaciğer § bir şeyin ön kısmı; Redhouse. karnın ön cidarındaki kısım § yürek, göğüs § yüksekliğine doğru bir dağın orta kısmı § dağ eteğinin yukarısı ve zirvenin aşağısı; Türk. karaciğer § karaciğerin olduğu yer, göğüs; Uygur. karaciğer § karın.

Bağır basmak: 41:22A11, 60:37B5, 62:39A2, 65:43B2, 80:56B11, 188:148A13. Elini bağrına koymak, elini göğsüne koyarak selam vermek, selamlaşmak.

Bağrına basmak: 37:19A9. Muhabbetle kucaklamak, koçmak, sarılmak.

Bağrı sarsılmak: 31:13B11, 43:24A12, 98:69B11, 101:72A6, 138:104A10. Derinden sarsılmak, çok üzülmek.

Bağrı yanmak: 32:14A10, 76:53A9, 76:53A12, 98:70A8, 99:70B6, 101:72A4, 132:99A12. İçine ateş düşmesi, çok üzülmek, çok acı duymak.

Bağırmak: 68:46A4, 129:96B5. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Süleyman. Türk. haykırmak, böğürmek, feryat etmek; Lehçe. Türk. bağırdan ve ciğerden ses çıkarmak, ciğerden, derinden ses çıkarmak, haykırmak.

Bağışlamak: 57:35A10, 70:48B8, 90:63A7, 91:63B6, 110:79A12, 119:87A4, 136:102B11, 144:108B5, 154:119B3, 164:128B10, 174:137B11, 185:147B7, 193:153B3, 194:154A8. Hediye etmek, beleş vermek, bedava vermek, peşkeş verme § affetmek, günahından geçmek, mazur tutmak, yarlıgamak.

Bağlamak: 34:16B4, 35:17A1, 35:17A10, 47:27A4, 97:69A3, 102:73B3 35:16B12 128:94B12, 128:94B13, 145:109B3, 155:120A7, 158:123B6, 159:124A9, 161:126A1, 170:133B9, 171:135A9, 171:135B12, 175:138B10, 182:145A2, 190:150B3.

Bağladuban: 171:135B6. Bağlatarak, bağlatıp.

Bağlanmak: 51:30A5, 102:73A13, 131:98A7, 168:132B2, 193:153A3. Düğümlenmek, bağlı olmak, tutulmak § saf düzmek, bir araya gelmek, saf tutmak.

Bağlatmak: 98:70A10, 171:135B10.

Bağlu: 40:21A11, 40:21A11, 46:25B13, 97:69A6, 97:69A6, 103:74A3, 105:75A9.

Bağşurmak: 33:15B5. Abuşka. (*bağış*: bent ve bağ) bağlamak, bir araya getirmek.

Baha: (F.) 75:52B1. Değer, kıymet, bedel, fiyat.

Bahadur: 121:87B4, 139:105A5, 157:122B5, 165:128B13, 166:130A7. Lehçe. Radloff. Redhouse. batur, kahraman, cesur, mert, yiğit; Türk. batur (Moğolcadan) yiğit, kahraman.

Bahadurluk: 111:79B7 Baturluk, yiğitlik, kahramanlık, cesaret.

Bahri: 178:141B2. Redhouse. kaşık-gagalı ördek; Söz. *behri*, küçük yaban ördeği § yüzgeç, yüzücü.

Bahri hotazlı: 54:32A9, 108:77A8. Ördek tüylerinden hotozu olan, yeşil hotozlu.

Bahşetmek: 143:108A10. Bağışlamak.

Bahşiş: 156:121A8.

Baht: (F.) 26:8A8, 31:14A1, 98:70A1, 103:73B8. Talih, ikbal, kader, kısmet, tesadüf, yıldız.

Bakır: 179:142A3. Bakır; eskiden mangır denilen paralar bundan yapılırdı, burada da değersiz para yerine kullanılmıştır.

Baki: (A.) Ölümsüz, kalan, ölmeyen, daim, ebedi, zevalsiz.

Baki kalan: 114:82B9 Ölmeyen, ebedi olan, zeval bulmayan.

Bakisi: 143:108A10. Geri kalan, gerisi.

Bakmak: 23:6B1, 27:9B12, 28:10A6, 30:13A5, 30:13A6, 31:13B10, 34:16A3, 47:26B7, 54:32B8, 59:35B12, 59:36A7, 60:37A5, 63:40A12, 65:43B4, 69:48A5, 73:51A13, 80:56B10, 82:58B5, 85:59B9, 91:63B9, 91:63B10, 91:63B11, 91:64A2, 91:64A3, 92:64A11, 92:64A12, 92:64B1, 92:64B3, 98:69B9, 99:71A3, 103:74A7, 103:74A8, 106:76A12, 108:77B3, 125:92A3, 125:92B1, 125:92B2, 126:92B11, 127:94A7, 127:94A8, 129:95B8, 129:95B12, 129:96B2, 140:105B5, 140:105B7, 149:115A2, 155:120A4, 155:120A6, 159:123B10, 162:126B1, 168:132B3, 168:132B4, 168:132B7, 168:132B8, 168:132B9, 168:132B10, 171:135A7, 175:138A10, 177:140B3. Bakmak § gözlemek, beklemek § bir şeyi merak etmek.

Bağa şuna: Bak şuna, bakın şuna.

Bak bak: 111:80A11, Bak bak; hele hele.

Baka baka: 97:68A12.

Baka kalmak: 61:38B9.

Bakar olmak: 51:29B13, 51:30A1, 168:131B10. Bakacak olmak.

Bakarak: 151:116B5.

Bakdı gördü: 47:27A9, 60:37B2, 63:40A9, 63:40B9, 69:47B1, 73:50B12, 73:51B2, 74:52A9, 75:52B4, 75:53A4, 78:54B3, 130:97B1, 130:98A3, 132:99B13, 150:115A11, 171:135A11, 191:150B10.

Bakdılar gördüler: 93:65B6, 175:138B6.

Bakdurmak: Baktırmak.

Bakış: 79:55A10. Azerbaycan. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. bakma, nazar, nigâh.

Bakışmak: 28:10A12 173:137A4 Azerbayca birçok adamın birbirine veya başka bir yere bakması; Redhouse. hayretle oraya buraya bakmak.

Baksa görse: 32:15A6, 33:15B2. Ne görsün; bir de ne görsün

Balçak: 131:99A4, 131:99A7, 151:117A10, 171:135B13. Lehçe. Radloff. ufak sap anlamında kılıcın kabzası; Redhouse. Sengülâh. Türk. kılıcın kabzasında eli koruyan demir.

Balçık: 123:89B11, 123:90A7 Yapışkan çamur, çamur, özlü ve yaş toprak, cıvık çamur, ayağı tutan çamur; kil, killi toprak.

Balçığa baturmak: 156:121A7. Şerefini kırmak, küçük düşürmek, lekelemek, horlamak.

Baldır: 55:33A1. Azerbaycan. İdrâk. Lehçe. Radloff. Sengülâh. kalçanın diz ile topuk arasındaki kısmı, bacağın kaba eti ve adalesi, kaba et.

Balık: 142:107A5.

Balkımak: 139:105B2. Anadil. İdrâk. Radloff. parlamak, aydınlanmak, yaldırmak; Lehçe. Redhouse. balık pulu gibi parıldamak; Söz. *balkamak* şimşek çakmak; *balkımak* ziya parlamak, şimşek çakmak § suyun halkalanması, dalgalanmak, *balkmak* parlamak, çakmak.

Bambam: Azerbaycan. *bomb* dik, tepe.

Bambam depe: 85:59B8, 85:59B12. Bkz. Kişi, Boy ve Yer Adları kısmı.

Ban: 28:11A3, 36:18A10, 37:18B13, 39:20A3, 40:21A5, 41:22A5, 48:28A8, 52:30B9, 52:31A6, 69:47B10, 73:50B6, 87:61A5, 87:61B2, 103:73B9, 115:83B5, 117:85A13, 155:119B6, 165:130A3. Azerbaycan. arabanın tekerden yukarı kısmı, kutusu, arabanın kabağında koşmaya mahsus olan ağaç, yan dişlisi, arabanın oku § evin üstü, çardağın altı § tavan, bağdatı § evin üstüne dumanın çıkması, temiz hava ve

ışık girmesi için açılan delik, baca § horozun okuması, ötmesi; Burhan. dam ve satıh § haykırma, sayha ve yüksek avaz § sahip ve hudavend § ula ve azim; Lehçe. İslav dilinde hâkim ve serdar payelisi; Tarama. I. II. IV. ulu, haşmetli § büyük, ileri gelen, bey; Tarama. III. ezan § ulu, büyük, ileri gelen, bey. Ayrıca bkz. ağ ban eşik; ağ ban ev; ağ ban evli.

Ban banlatmak: 89:62B2, 178:141B7. Ezan okutmak.

Banlamak: 22:5A11, 25:7B4, 30:12B7. Anadil. kuşların keskin sesle ötmesi; Azerbaycan. okumak, ötmek, horoz gibi ötmek § bağırmak, kışkırmak; İdrâk. Mühennâ. ezan okumak; Söz. horozun ötüşü § bağırmak § sayıklamak; Tarama. I. II. III. yüksek sesle bağırmak, gürlemek § ezan okumak.

Bar· bar bağırmak: 68:46A4. Azerbaycan. Lehçe. Radloff. Redhouse. ziyade yaygara etmek, şiddetli bir surette oldukça berk bağırmak, korkunç feryatlar çıkarmak.

Baracuk: 83:59A1. Tüylü ve avcı bir köpek soyuna verilen ad. Kaşgarlı Mahmud'un anlattığı bir efsaneye göre, akbaba kocayınca iki yumurta yumurtlarmış. Bunlardan birinden akbaba çıkarmış, birinden de barak. Bu barak köpeklerin en çok koşanı, en iyi avlayanı olurmuş.

Başkurtlar arasında yaygın bir efsaneye göre kuzgun kocayınca üç yumurta yumurtlar, bunların birinden köpek-barak çıkarmış. Kıl barak, barak, Türk efsane, menkabe ve hikâyelerinde çok defa köpek yüzlü insan vücutlu bir taifenin adıdır.

Müslümanlar arasında uzun boylu, san yüzlü bir Burak efsanesi vardır. Bu hayvan tuğrul ile köpeğin birleşmesinden meydana gelmiştir. Şamanlar bunun üzerine biner ve Tanrıya ulaşırlardı.

Bargâh: 174:137B2, 188:149A6, 190:150A10. Bkz. ala bargâh.

Barışmak: 134:101B6. Barış yapmak, anlaşmak, uyuşmak, razılaşmak.

Barışdurmak: 189:149B8, 190:150A1. Barıştırmak.

Bari: (F.) 65:43A5. Lehçe. Radloff. *barim*, hiç olmazsa, en azından; Redhouse. hiç olmazsa § yalnız, ancak; Türk. dilek ve azaltma edatı; hiç olmazsa, herhalde, ne olursa olsun, mutlaka.

Barmak: 39:20A7, 42:23B5, 61:38B6, 64:42A4, 84:59B2, 85:59B6, 85:59B11, 86:60A12. Abuşka. Azerbaycan. İdrâk. Mühennâ. Sengülâh. Türk. parmak.

Basılmak: 64:41B10, 97:69A8, 102:72B6, 131:99A4, 133:100B6, 143:107B5. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Süleyman. Türk. yenilmek, çiğnenmek, bozulmak, alt olmak, ayak altında kalmak.

Basmak: 22:5A12, 22:5B13, 37:19A9, 39:20B10, 41:22A11, 42:23A7, 47:27A11, 54:32A13, 60:37B5, 62:39A2, 64:41A13, 64:41B1, 65:43B2, 80:56B11, 86:60A11, 92:64A7, 97:68B7, 102:73A1, 102:73A2, 108:77A9, 113:82A3, 114:83A13, 115:84A6, 116:85A8, 122:88B2, 122:88B3, 122:89B2, 126:93A13, 127:94A2, 129:96B6, 131:99A2, 133:100B4, 134:101B8, 142:107A7, 150:115B11, 150:115B2, 165:129A3, 165:129A4, 170:134A7, 170:134B2, 173:137A7, 188:148A13, 192:152A5 Bir şeyi bir yere basarak koymak, bir şeyin üzerine bastırmak § çiğnemek, ayakla basmak § üzerine çökmek, yenmek, alt etmek; Azerbaycan. Kâşgarlı. Türk. akın yapmak, çapul yap-

mak, yağmalamak § ayağını yere koymak; Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. ansızın vurup bozmak, saldırmak, gece saldırmak § yenmek, üstün gelmek, alt etmek; İdrâk. Mühennâ. güreşte yıkmak ve yenmek.

Basuban: 145:108B13. Basarak, basıp.

Baş: 20:3B6, 20:4A2, 21:4B7, 21:5A1, 26:8A8, 26:8B12, 28:10A11, 28:10B5, 31:14A1, 32:14B10, 33:15B7, 33:15B13, 33:16A2, 41:22B2, 41:22B5, 42:23A2, 43:24A1, 44:24B8, 44:25A5, 45:25A12, 45:25B7, 45:25B8, 46:26A3, 46:26A11, 47:27A2, 51:29B13, 56:33B8, 56:34A4, 56:34B7, 59:35B8, 60:37A9, 61:37B11, 64:41B10, 65:43A6, 66:44A4, 68:46A12, 69:47A9, 69:47B2, 69:48A4, 70:48A6, 71:49A6, 72:49B13, 76:53B5, 77:54A9, 78:54B11, 79:55B1, 79:55B6, 79:55B11, 83:58B9, 85:59B8, 85:59B13, 87:61A6, 88:62A6, 88:62A7, 88:62A8, 88:62A9, 91:64A4, 92:64A9, 93:65A13, 93:65B3, 94:66A3, 94:66A6, 95:66B8, 95:66B10, 95:66B13, 95:67A3, 96:67A13, 96:67B4, 96:67B8, 96:67B12, 97:68B1, 98:69B13, 101:72A3, 101:72A6, 102:73A7, 102:73B3, 103:73B7, 103:73B8, 104:74A13, 105:75A1, 106:76A9, 109:77B9, 109:77B10, 109:77B11, 109:78A5, 109:78A9, 109:78A13, 113:82A1, 117:85B8, 122:88B3, 122:88B5, 122:88B11, 122:89A10, 122:89B3, 122:89B5, 124:90A12, 124:91A1, 126:93A5, 129:95B7, 129:96A6, 129:96A7, 130:97A10, 131:98A5, 131:98A7, 131:98B12, 132:99A10, 132:99A13, 133:100A8, 133:100B5, 137:103A5, 137:103B8, 138:104B4, 139:105A9, 139:105B2, 141:106B5, 142:107B1, 142:107B2, 142:107B4, 145:109B8, 145:110A1, 146:110A6, 146:111A7, 146:111A8, 147:112B11, 150:115B7, 150:115B8, 150:115B11, 150:116A3, 151:117A3, 153:118A8, 153:118B2, 154:119A9, 155:120A12, 158:122B11, 158:123B6, 159:124A1, 161:126A2, 165:129A9, 167:131B2, 169:132B12, 169:133A1, 171:135B8, 172:136A3, 172:136A7, 172:136B4, 175:138A3, 177:140B8, 177:140B10, 178:141A6, 178:141A11, 178:141B6, 181:143A13, 183:145B1, 188:148B1, 189:149A11, 190:150B3, 191:150B9, 191:150B12, 193:153A13, 193:153B1. Baş § kesik baş, savaşta kesilmiş düşman başı § nefer, can, tane § reis, ulu, önde gelen § zirve, uç.

Baş getürmek: 65:42B3, 121:87B3, 123:90A1 Azerbaycan. büyük bir secaat göstermek, koçaklık etmek; Redhouse. mukavemete ya da hücuma ehil olmak.

Baş indürmek: 41:22A10, 62:39A2, 65:43B1, 80:56B11 Azerbaycan. selamlamak, tazim etmek § itaat etmek, tabi olmak. Tarama. I. II. IV. boyun eğmek, baş eğmek, bir kişinin önünde saygıyla eğilmek; Türk. (mecazi anlamda) kabul ve tasdik etmek § emri ve hükmü kabul etmek.

Baş kaldırmak: 61:38A6. İsyan etmek, itaatten çıkmak.

Baş kesmek: 28:10B9, 56:33B8, 60:37A6, 62:39A3, 62:39A12, 62:39A13, 92:64A13, 92:64B2, 92:64B5, 93:64B13, 93:65A5, 95:67A6, 95:67A11, 96:67A12, 96:67B6, 97:68B1, 132:100A4, 160:124B13, 165:129A8. Bir savaşta düşmanı yenerek başını kesmek; yakaladığı ya da öldürdüğü düşmanın başını kesmek.

Baş ucu:

Baş üzerine: Peki, hayhay, memnuniyetle.

Baş vermek: 193:152B5. Ölmek, kendini feda etmek.

Baş yarağı: Canını kurtarma çaresi.

Baş yarağın eylemek: 159:123B9 Başının çaresine bakmak, durumdan kurtulmaya bakmak.

Baş yarağın görmek: 181:144A12. Bkz. Baş yarağın eylemek.

Başa gelmek: 89:63A1, 135:102B3, 159:124A4, 188:148B4, 154:119A10, 164:128B6, 185:147B1, 188:148B7, 193:153B7.

Başa kakmak: 84:59A7.

Başa kaza gelmek: 130:97B5.

Başı açuk: 46:25B13. Başında giyeceği olmayan (mecazi anlamda) horlanmış, üstsüz, başsız; Azerbaycan. hamisiz, giyesiz, giyimsiz, tek, öz başına, avare. Ayrıca bkz. Kişi, Boy ve Yer Adları kısmı.

Başı gavgada kalmak: 156:121B5.

Başı üzerine çevürmek: 109:78B10, 193:153A7. Kurban olmak, sadaka vermek, bir felaketten kurtuluş veya bir zafer şükranesi olarak sadaka vermek, kurban kesmek, kul azat etmek.

Başın terkiye asmak: 133:100A9.

Başın yarmak: 82:58A2.

Başına iş gelmek: 74:51B10, 84:59A8. Belaya uğramak, sıkıntıya düşmek.

Başında olan bit ayağına inmek: 122:88B11, 134:101B4. Çok korkmak, eli ayağı kesilmek

Başını yukarı tutmak: Başını yukarı kaldırmak.

Başlu: 28:11A3, 36:18A10, 37:18B12, 39:20A3, 41:22B1, 66:44A2. Lehçe. başı üstünde mevcut, depelü, top reislü; Radloff. bir başı olan § kudret sahibi olan § akıllı § önemli, esaslı; Türk. üzerinde baş gibi yuvarlak bir şey olan.

Başsuz: Başı görünmeyen, yüksek.

Başum beraberi: 74:51B10. Başımla bir, başımla bir değerde, başım kadar değerli.

Başarmak: 178:141A6. Ayrıca bkz. Yol Başarmak.

Başlamak: 25:7B1, 82:58B2, 89:62B7, 126:93A7, 137:103B3, 145:109B5, 146:111A5.

Batmak: 68:46B3, 123:89B11, 123:90A7, 146:110B12, 146:111A3. Sancılmak, sokulmak, bir şeyin içine geçmek, iğne sokmak, girmek § bir şeyin içinde gömülüp kalmak, dalmak § suya gömülmek.

Baturmak: 69:47A11, 97:68B13, Batırmak.

Batman: 51:30A13, 137:103B1, 137:103B7, 141:106B4. Azerbaycan. İdrâk. Kâşgarlı. Mühennâ. Sengülâh. belli bir ağırlık ölçüsü; Lehçe. (aslı Yunanidir) Radloff. Türk. yerine göre ikiden sekiz okkaya kadar değişen bir ağırlık ölçüsü.

Batun: Abuşka. Radloff. Sengülâh. Süleyman. Uygur. *bat* çabuk, süratli § çabucak, derhal; Tarama. I. *batun* çabuk, çeviklikle).

Batun binmek: 31:14A4, 35:17B5, 39:20B7, 93:65A8, 93:65B12, 98:70A4, 106:76A8, 128:95A6, 157:121B10, 157:122A8, 157:122B8, 159:124A2, 159:124A12, 166:13.0B9, 171:135B3, 184:146A12. Derhal binmek, çabucak binmek, ata sıçramak, hemen atlanmak.

Bayağı: 22:5B7, 23:6B4. Aşağı, aşağılık, kaba.

Bayak: 113:82A3 Anadil. Azerbaycan. Radloff. Söz. demin, biraz önce, eskiden, geçenlerde.

Bayımak: 19:3A12. Zengin olmak, zenginleşmek.

Bayır: 51:30B3, 140:105B10 Azerbaycan. Sengülâh. Süleyman. Türk. açık yer, dışarı, çöl, boş yer, düzlük, yazı, kır, sahra, taşra ve beyâbân, evden ve köyden dışarı olan yer.

Bazlamaç: 22:5B12. Anadil. evlerde sac üzerinde pişirilen kaba ekmek; bazlama, çöreğin bir parça kalıncası; Azerbaycan. *bozlamaz* sac üstünde pişirilen çörek; Lehçe. kalın ve tatlısı bol sac gözlemesi § hamursuz katmer; Radloff. *bazlamaç* ballı sac gözlemesi, *bazlambaç* ta denir; Redhouse. ince açılmış bir hamur çöreği ki pişirilir, bal, tereyağı vesaire ile yenir; Sengülâh. bir nevi tatlı; Söz. *bazlama* ve *bazlamaç* mısır, arpa ve buğday unlarından yapılan mayalı mayasız, yağlı yağsız, şekerli şekersiz, ince ve kalın pişirilen sac ekmeği; Tarama. I-IV. sac pidesi § yağ içinde pişen sıvık hamur.

Bebek: 22:5B10, 22:6A5, 23:6B2, 98:70A7, 101:72A4, 132:99A11, 152:118A7, 156:121B7, 184:146B1. Körpe uşak, küçük çocuk, ufak çocuk.

Becermek: 68:46A4. Başa çıkmak, hakkından gelmek.

Becid: Anadil. acele, çabuk, yapılması gerek ve müstacel; Redhouse. mücbir, mühim, çok ciddi; Tarama. I.-IV. çabuk, acele, sıkıca § sık sık, devamlı olarak § çok ziyade, gerek, lazım.

Becid olmak: 121:88A6 Tarama. I.-IV. sürekli çalışmak, gayret göstermek, üstüne düşmek.

Beden: (A.) 122:88B5. Vücut, gövde § kalenin yüksek ve büyük ana duvarları, bir kalenin mazgallı siperleri, kalenin dış çevresi, baruları.

Beg: 19:3A11, 20:4A3, 21:4B10, 25:7A5, 25:7A13, 25:7B1 27:9A6, 27:9A13, 27:9B12, 28:10B6, 29:11B9, 31:13B7, 32:15A1, 35:17A5, 35:17B2, 39:20A8, 39:20A10, 39:20A11, 39:20A12, 39:20B7, 39:20B8, 39:20B12, 39:20B13, 40:21A4, 40:21A9, 40:21A10, 40:21A12, 40:21A13, 40:21B5, 41:22A4, 42:23A8, 42:23A10, 42:23A11, 43:24A2, 43:24A4, 43:24A9, 44:25A8, 45:25A13, 46:26A6, 47:27A1, 47:27B3, 47:27B4, 48:27B10, 48:28A2, 48:28A6, 49:28B1, 49:28B5, 49:28B13, 53:31B5, 53:31B8, 53:31B9, 53:31B12, 54:32B5, 55:32B9, 55:32B10, 55:33A1, 55:33A3, 55:33A11, 55:33B1, 56:33B12, 56:33B13, 56:34A2, 56:34A11, 56:34B2, 56:34B3, 56:34B4, 56:34B5, 59:35A11, 59:35B3, 59:35B4, 59:35B7, 59:35B8, 59:35B12, 59:35B13, 59:36A2, 59:36A5, 59:36A8, 59:36A10, 59:36A11, 59:36A12, 59:36B1, 59:36B2, 60:36B4, 60:36B5, 60:36B6, 60:36B7, 60:36B8, 60:36B13, 60:37A2, 60:37A4, 60:37A6, 60:37A7, 61:37B7, 61:38B2, 61:38B4, 62:39A4, 62:39A6, 62:39A12, 62:39B2, 62:39B4, 62:39B12, 63:40A1, 63:40B4, 63:40B6, 63:40B12, 64:41A5, 64:41A7, 64:42A7, 65:42B6, 65:42B10, 65:42B11, 65:42B12, 65:43A1, 66:44A9, 67:45A1, 67:45A5, 67:45A8, 67:45B2, 67:45B4, 67:45B8, 69:47A3, 69:47A4, 69:47B10, 69:47B12, 70:48A7, 70:48A11, 70:48B12, 70:48B13, 71:49A9, 71:49A11, 71:49B6, 72:50A2, 72:50A4, 73:50B10, 75:52B9, 79:55B3, 79:55B10, 80:56B6, 80:56B7, 80:56B9, 80:56B10, 81:57A11, 81:57A12, 81:57A13, 81:57B5, 82:57B11, 82:58A4, 82:58A6, 82:58A8, 86:60B1, 87:61A7, 87:61A8, 87:61A9, 87:61A11, 88:61B11, 88:61B13, 88:62A1, 88:62A3, 88:62A5, 88:62A7, 88:62A10, 88:62A11, 89:62B5, 89:62B7, 91:63A8, 91:63A9, 91:63B4, 91:63B9, 92:64A10, 93:64B9, 93:65A1, 93:65A2, 93:65A7, 93:65A12, 96:67B1, 96:68A1, 96:68A2, 97:69A10, 97:69A12, 98:69B6, 98:69B13, 99:70A12, 101:72B5, 103:73B8, 104:74B10, 107:76B10, 107:77A1, 108:77A8, 108:77B1, 108:77B5, 108:77B6, 109:77B7, 109:77B11, 109:77B12, 109:78A6, 109:78A8, 109:78B8, 122:88B4, 122:89B6, 124:90B2, 124:91A5, 128:94B11, 130:97A5, 131:98A10, 132:99A11, 135:102A8, 135:102A13 137:103A3, 138:104A5, 138:104B6, 138:104B7 139:105A5, 139:105A6, 139:105A8, 140:106A2, 140:106A3, 141:106A10, 141:106B10, 143:108A3, 143:108A4, 145:109A1, 146:110A5, 148:113A2, 148:113B13, 149:114A4, 149:114A5,

149:114A6, 153:118A11, 153:118A13, 154:119A8, 154:119A13, 155:119B8, 155:119B13, 155:120B6, 156:121A3, 156:121A4, 156:121A13, 156:121B4, 157:121B12, 158:123A6, 158:123B5, 159:124A8, 159:124B1, 159:124B2, 162:126B12, 163:127A1, 165:129A2, 165:129A3, 165:129A4, 165:129A6, 165:129A12, 166:130B5, 167:131A7, 168:131B11, 174:137B3, 175:138A1, 175:138A9, 175:138A11, 175:138A12, 175:138B2, 175:138B6, 175:138B9, 176:139A9, 176:139A13, 176:139B10, 176:140A4, 177:140B8, 177:141A2, 178:141A9, 178:141B5, 178:141B8, 178:141B9, 179:142A5, 179:142A8, 180:142B10, 181:143B7, 181:144A13, 182:144B3, 183:145B2, 183:145B10, 183:146A9, 184:146B3, 184:146B4, 184:147A4, 187:147B9, 187:147B11, 187:147B13, 187:148A1, 187:148A3, 187:148A4, 187:148A5, 187:148A11, 188:148B13, 188:149A3, 188:149A5, 188:149A6, 189:149A8, 189:149A9, 189:149A11, 189:149A13, 189:149B2, 189:149B3, 189:149B4, 189:149B6, 190:150A3, 190:150A5, 190:150A12, 190:150B4, 191:150B10, 191:150B13, 191:151A8, 192:151B12, 192:152A2, 192:152A10, 192:152A11, 193:152B8, 193:152B9, 193:152B11, 193:153B1, 193:153B5, 194:154A8. Abuşka. bey; Azerbaycan. ortaçağda büyük imtiyaz ve toprak sahibi, asil, asaletli; İdrâk. Mühennâ. emir, bey; Türk. büyük, ulu § zengin § kibar § asalet unvanı § bazı memuriyetlerin ve makamların unvanı, bay.

Beg erenler: 56:34B11, 89:63A2, 97:68A8, 104:74B6, 110:79A1, 136:102B4, 185:147B1, 193:153B8.

Beg oğlu: 63:40B4, 63:40B12, 125:92A12. Beyzade, soyca asil, atadan soylu.

Beg oğlu beg: 63:40B4, 63:40B12 Soydan bey, soyca asil, atadan soylu.

Beg oğulları:

Beg yiğit: 25:7B6, 30:12B9, 56:34A1, 60:37B5, 61:38A8, 63:40B2, 63:40B6, 64:41B5, 75:52A10, 85:60A2, 94:66A11, 98:70A3, 109:78A7, 111:80A4, 131:98B12, 133:100A11, 133:100B1, 133:100B2, 134:101A2, 143:107B7, 143:107B11, 157:122A3, 158:123A9.

Begden bege:

Begler başı: 79:55B11

Begler beği:
165:129A2, 175:138A1.

Beglik: 28:10B8, 28:10B12, 29:11A8, 37:19A9, 41:22A12, 51:30A7, 81:57B5, 113:82A10.

Begzade: 46:25B12. Lehçe. Radloff. soylu, asilzade, asil, aristokrat.

Begenmek: 61:38A8, 61:38A11, 63:40B10, 68:45B10, 68:45B11, 68:46A3, 112:81A3, 112:81A5, 130:97B4, 161:126A8, 162:126A10. Beğenmek, iyi ve güzel görmek, hoşa gitmek; Lehçe. Redhouse. seçmek.

Behişt: (F.) 38:19B7, 57:35A6, 89:63A4, 110:79A9, 144:108B2, 194:154A1. Cennet, uçmak.

Bek: 95:66B9, 160:124B11, 182:144B13, 182:145A6. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Söz. Türk. pek, katı, sert § kuvvetli, sağlam, metin, muhkem.

Beka: (A.) Devam, ebedilik, ölümsüzlük, sürüp gitme.

Bekası olmak: 23:6B6. Devam etmek, kalmak, sonu gelmemek, sürüp gitmek.

Beklemek: 1 Gözetmek, korumak.

Bel: 20:4A9, 35:17B3, 40:21A8, 40:21B3, 41:22A9, 45:25B11, 48:27B7, 50:29A5, 50:29B3, 52:30B12, 52:31A6, 65:42B2, 78:55A2, 85:60A7, 87:61B3, 95:67A9, 104:74B11, 106:76A7, 107:76B4, 115:84A2, 125:91B12, 127:94B4, 148:113B9, 149:114B5, 149:114B10, 155:120A7, 159:123B13, 171:135B1, 176:139B6, 190:150B3 Anadil. dağların arasındaki geçit § meni;. İdrâk. bir şeyin ortası; Lehçe. kemer,

meyan § kemerlik gibi ince dar yerler § sulb, meni; Radloff. bel § tepe, yar, uçurum § dar bir dağ geçidi; Redhouse. bel § sulp, meni § omurga kemiğinin ortası § sıradağların sırtındaki geçit; Türk. vücudun orta yeri, kemer ve kuşak bağlanan yer § sulp, meni § bel gibi ince ve dar olan yerler.

Beli kurumak: 39:20A11 Hamlamak, uyuşmak.

Beline girmek: 64:41B13. Belinden tutmak, belini sarmak.

Belini bükmek: 128:95A10, 128:95B2. Aciz bırakmak, hakkından gelmek.

Bela: 112:81A1 (A.) Çok büyük sıkıntı ve zarara yol açan olay, çözümü zor durum.

Belemek: 48:28A11, 116:84B1 Anadil. Azerbaycan. Söz. Türk. çocuğu kundaklamak, beşiğe yatırmak, uşağı belekle bürümek, sarmak (*belek*: çocuğu belemeye mahsus sarık).

Belî: (A. *belâ*'nın Farsça söylenişi) 39:20B1, 47:26B11, 59:36A5, 62:39A8, 62:39A13, 62:39B1, 67:45B3, 84:59A12, 114:82B2, 121:87B6, 165:129A10. Evet.

Belî pes: 64:42A12, 65:42B7. Evet imdi, evet öyle, öyle ya.

Belinlemek: Anadil. Kâşgarlı. *balıntamak*, Lehçe. Redhouse. Söz. Türk. Uygur. ansızın korkmak, birden korkmak, korkup sıçramak, korkarak uyanmak, uykudan korkarak sıçramak.

Belinleyü: Belinleyerek, korkup sıçrayarak.

Belirtmek: 88:62A5. Lehçe. Türk. belli etmek, açıp meydana çıkarmak, açıp belli etmek.

Belki: (F.) 145:109A1.

Bellü: 140:106A3, 142:107A7, 147:112A6, 156:120B13. Belli olan § belli, bilinen, açık, aşikâr, meydanda. Bkz. adı bellü

Bellü bilmek: 25:7A13, 26:8B8, 30:12B4, 52:31A5, 73:50B2, 83:58B6, 83:59A3, 116:84B8, 157:122A2, 160:124B4, 171:135B12, 188:148B9, 190:150A12, 192:151B8. İyice aklına koymak, kesin olarak bilmek, tam haberi olmak.

Belürmek: 55:33B6, 68:46A13, 109:78A3. Abuşka. İdrâk. *belgürmek*, Kâşgarlı. *belgürmek*, Mühennâ. *belgürmek*, Lehçe. Radloff. Türk. belli olmak, meydana çıkmak, kendini göstermek, aşikâr olmak.

Belürsüz: 146:110A6. Radloff. Türk. bilinmeyen, belli olmayan, meçhul, nam ve nişanı olmayan.

Belürtmek: 142:107A7. Lehçe. Radloff. belirtmek, açıp belli etmek, açıkça göstermek.

Ben: 23:6B1, 23:6B8, 25:7B12, 25:7B13, 25:8A1, 26:8A6, 26:8B5, 26:8B9, 27:9A2, 28:10B1, 29:11A7, 30:13A1, 31:14A7, 32:14B6, 32:14B7, 36:17B12, 36:18A10, 36:18A13, 42:23A13, 43:23B11, 43:23B12, 43:23B13, 43:24A5, 43:24B1, 46:26B4, 46:26B5, 47:27A2, 47:27A4, 48:27B9, 49:28B12, 60:37B6, 62:39A12, 62:39B11, 63:40B13, 66:44B6, 67:44B12, 68:46B1, 69:46B12, 69:48A5, 70:48B7, 73:51A5, 73:51A8, 76:53B5, 78:54B9, 79:55B6, 82:58A6, 83:58B9, 83:59A1, 83:59A5, 84:59A12, 87:61A6, 88:61B13, 89:63A2, 91:64A3, 92:64A7, 92:64B3, 92:64B3, 92:64B4, 92:64B6, 93:64B12, 100:71A12, 101:72A9, 102:73A12, 104:74A12, 105:75A8, 107:76B3, 108:77A8, 121:87B10, 131:98B2, 138:104B4, 144:108A12, 147:112A3, 180:143A6, 187:148A5, 188:148B13 189:149A11 189:149B9, 191:150B9

Bana: 26:8A5, 27:9A3, 29:11B12, 36:18B5, 45:25A12, 46:26A7, 83:58B11, 84:59A8, 97:68B2.

Beşik kertme yavuklu:

Beyan etmek: (A.) 25:6B13, 39:19B11, 59:35A12, 91:63A9, 111:79A13, 121:87A5, 137:102B12, 145:108B6, 155:119B4, 165:128B11, 175:138A1, 187:147B9. Anlatmak, bildirmek, söylemek.

Beyin: 21:4B7, 79:55B6, 93:64B10. Anlayış, kavrama, kafa, akıl, idrak, zekâ.

Bez: 20:3B9, 125:91B11. Azerbaycan. alçak pamuktan dokunan renksiz bez; Kâşgarlı. pamuk şey, ham pamuk veya keten bezi; Lehçe. Radloff. Redhouse. keten, kendir ya da pamuk dokuma, kumaş § bunların herhangi birinden yapılmış şey.

Beze: (F.) 39:19B12, 80:57A3, 91:63A9, 138:104B2. Burhan. Steingass. fakir, yoksul, nasipsiz, ümitsiz.

Bezenmek: Süslenmek, donanmak.

Bezenen çağda: 30:12B8. Süslendiğinde, donandığı zaman.

Bezirgân: (F.) 60:36B8, 60:36B9, 60:36B11, 60:37A10, 60:37A12, 60:37B1, 60:37B4, 60:37B5, 61:38A2, 61:38A7, 61:38A11, 61:38A13, 61:38B1, 61:38B8, 61:38B10, 62:38B13, 62:39A2, 62:39A6, 71:49A11, 71:49A12, 71:49A13, 71:49B4, 72:50A1, 181:143B12, 181:144A2. Tacir, tüccar takımı. Lehçe. kâsip'ten bâlâ olan tacir.

Bezmek: 68:46B3. Bıkmak.

Bıçak: 28:10B5, 107:76B6,

Bınar: 75:53A3, 75:53A4, 115:83B9, 145:109A13, 145:109B11, 146:110A5. Lehçe. Redhouse. Süleyman. *bunar*, pınar, kaynak, çeşme § bir nehrin başı § bulağ.

Bırakmak: 42:22B12 55:33A7 70:48B10 79:55B8 97:69B2, 102:73A1 122:88A8 124:90B6, 130:96B7 149:114B6, 150:115A13, 155:120A8, 160:125A10, 165:129B13, 168:132A9, 173:137A9, 175:138B7, 176:139A5. Elden koymak, koyvermek, atmak, vazgeçmek, bir yerde koymak, salıvermek, kendini salıvermek, bir yere koymak.

Bıyık: 53:31B11, 55:33A5, 107:77A1

Bıyıcağı kararmak: 153:118B7. Bıyığı terlemek, delikanlı olmak.

Bıyığı kanlu:

Biçmek: 22:5A7, 127:94A11.

Bid'at: (A.) Yeni iş § dinde bulunmadığı halde sonradan konmuş olan, dinin aslında olmayan fazlalık veya eksiklik ki güzel ve faydalı, çirkin ve zararlı olmak üzere iki türlü olur § yeni âdet, yeni çıkmak, uydurma, dinde uydurma.

Bid'at eylemek: 29:11B9. Bkz. bid'at işler işlemek.

Bid'at işler işlemek: 29:12A8. Dinde olmayan, dine aykırı işler yapmak, töreye uymayan işler işlemek.

Bidevi: 39:20B8. Azerbaycan. *bidev*, sağlam, kaçağan, küheylan at; Sengülâh. *bidav*, yürük at; Süleyman. *bidav*, soylu ve cins at, bedevi küheylan, Arapatı, yürük at; Türk. *bido, bidav*, soylu ve cins at, savaş atı.

Sudan çıkan bir aygırın at sürüsü içindeki bir kısrağa aşmasından doğan at. Amuderya'nın kollarından Vahş havzasında Rusta-Bik mevkisinde sudan çıkmış atlar hakkında hikâyeler vardır. Bidev at Toharistan atlarının adı olup dünyanın her tarafına "Rusta-Bik" atları diye yayılmıştır. Çin'e, Arabistan'a. Ibn Hordadbe bu atların gölden çıktığını söyler. Ayrıca bkz. ağ bidevi.

Bidevi at: 28:10B13, 31:13B2, 32:15A3, 32:15A7, 35:17B4, 37:19A4, 94:65B13, 94:66B4, 97:68B9, 102:72B7, 183:145B13.

Bidevi atlar: 25:7B4, 36:18B7.

Bidevi atlu: 99:70B10.

Bidevi geyikler: Çok koşan, yüğrük geyikler.

Bihaber: 69:47A7. Habersiz, gafil § gaflet içinde, bir şeyin farkında olmadan.

Bihi: (A.) Onunla, ondan.

Bihi nestaîn: 19:3A1 Ondan yardım dileriz, onunla istiane ederiz.

Biiznillah: (A.) 33:15A11 Allah'ın izniyle.

Bikir: (A. *bikr*) 73:50B11 Kız oğlan kız, er görmemiş kız, el değmemiş kız, evlenmemiş kız.

Bile: 22:5A5, 47:27A2, 47:27B2, 79:55B12, 100:71B7, 101:71B9, 101:71B10, 101:72A12, 118:86A1, 118:86B2, 118:86B3, 138:104B9, 139:104B11, 139:104B13, 139:105A1, 139:105A2, 139:105A4, 157:122A12, 173:137A13, 187:147B11, 187:148A2, 187:148A5, 187:148A7, 188:148B7, 189:149A13, 189:149B1, 193:152B3. Abuşka. Anadil. Azerbaycan. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Süleyman. ile, beraber, yanınca.

Bile koşmak: 139:105A6. Yanına vermek, yanına katmak, yoldaş olarak yanına vermek.

Bilesince: :10B8. Beraber, birlikte.

Bilek: 39:20A7, 42:23B5, 84:59B1, 85:59B5, 91:63B2, 125:91B5, 170:133B9, 170:134A9, 170:134B4, 170:134B5, 183:145B7

Bilekleri sovulmak: 78:55A7.

Bili: 107:76B8 Kâşgarlı. *bilig*, İdrâk. Tarama. I.-IV Türk. bilgi, akıl, idrak, ilim, zekâ, şuur.

Bilici: 19:3A3. Azerbaycan. Tarama. I. bilgin, âlim, yahşı bilen, hakîm.

Biligi yitmiş: 37:19A2. Şuurunu kaybetmiş, bunamış.

Bilik: 37:19A2. Abuşka. İdrâk. Kâşgarlı. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Uygur. bilgi, ilim, hikmet, şuur, dirayet, marifet, vukuf.

Bilisi azmış: 45:25B8. Aklını kaybetmiş, ne yaptığını bilmeyen.

Bilmek: 21:4B2, 21:4B3, 21:4B4, 21:4B5, 21:4B6, 21:4B7, 21:4B9, 25:7A13, 26:8B8, 30:12B4, 30:13A3, 33:15B11, 33:15B12, 34:16B10, 35:17B8, 36:18A2, 37:19A9, 42:23A12, 44:24B7, 44:25A5, 45:25A12, 47:27B4, 48:27B12, 48:27B13, 48:28A6, 48:28A11, 49:29A1, 52:31A5, 61:38B6, 64:42A1, 65:43A4, 70:48A13, 70:49A1, 71:49B4, 73:50B2, 73:50B4, 75:52B8, 75:52B10, 79:55B4, 82:58A13, 82:58B2, 83:58B6, 83:59A3, 84:59A8, 86:60A13, 86:60B1, 87:61A9, 93:65B8, 101:72B1, 101:72B5, 102:72B9, 102:73A12, 103:74A9, 105:75A4, 107:76B8, 111:80A12, 113:82A5, 113:82A10, 114:82B6, 114:82B13, 114:83A11, 115:84A2, 115:84A5, 116:84B8, 116:85A6, 118:86A10, 129:95B11, 132:99A13, 132:100A1, 133:100B3, 134:101A2, 134:101A7, 138:104A3, 138:104B4, 140:105B5, 141:106A7, 141:106B13, 143:107B9, 143:107B10, 143:107B11, 149:114B1, 150:115A9, 150:115B5, 150:115B13, 150:116A1, 157:122A2, 160:124B4, 162:126B4, 162:126B11, 163:127B5, 164:128A7, 168:132A1, 168:132B4, 171:135B12, 175:138B3, 175:138B4, 180:143A1, 182:145A8, 183:146A3, 187:148A6, 187:148A9, 187:148A10, 188:148B13, 188:148B9, 188:149A2, 189:149A9, 190:150A4, 190:150A8, 190:150A9, 190:150A10, 190:150A11, 190:150A12, 190:150A13, 190:150B1, 191:151A9, 192:151B8, 192:152A3. Öğrenmek, anlamak, tanımak, haberdar olmak § sanmak.

Bildirmek:

Bildürmek:

Bilük: 42:22B5, 149:114B4, 155:120B11, 161:125B11 İdrâk. *bilik*, Tarama. I. II. ok kuburu, sadak, okluk, ok koymaya mahsus mahfaza.

Bin: 23:6B10, 25:7A3, 40:21A2, 40:21B7, 54:32A13, 56:34B1, 59:35B1, 66:44B7, 66:44B8, 66:44B9, 67:44B10, 67:45A9, 67:45A10, 67:45A11, 67:45A12, 67:45B5, 67:45B6, 67:45B7, 67:45B8, 91:63A11, 93:65B4, 93:65B10, 94:66A12, 108:77A9, 109:78B3, 137:103A2, 155:119B7, 177:140B1, 177:140B2, 177:140B3, 177:140B4, 177:140B5, 177:140B6. Bin (sayı).

Bin Bügdüz başları: 109:77B10.

Bin kavım başları: 109:77B9.

Binmek: 20:4A5, 31:14A5, 32:15A3, 35:17B5, 39:20B7, 39:20B9, 39:20B10, 39:20B11, 39:20B12, 39:20B13, 40:21A4, 40:21A6, 40:21B1, 41:22A6, 46:26A1, 46:26A2, 61:38A2, 63:40A1, 63:40A2, 65:43A8, 65:43A10, 66:44A2, 66:44A5, 71:49B7, 73:51B2, 74:51B13, 82:58B3, 83:58B13, 85:60A7, 86:60B2, 88:61B13, 93:65A8, 93:65B5, 93:65B12, 95:67A9, 98:70A5, 99:70B10, 101:71B13, 102:73A6, 106:76A8, 107:76B4, 113:81B11, 121:87B1, 121:87B2, 126:92B7, 128:95A7, 131:98B8, 132:100A3, 135:102A2, 145:109A1, 145:109A7, 146:110A5, 155:120A9, 157:121B10, 157:122A6, 157:122A8, 157:122B8, 158:123A1, 159:124A3, 159:124A12, 160:124B7, 160:125A7, 166:130B6, 166:130B9, 169:133B2, 170:134A3, 170:134A6, 170:134B1, 171:135B3, 175:138A4, 175:138B1, 176:139A11, 176:139A12, 176:139B1, 176:139B3, 176:139B6, 176:140A6, 177:140A9, 180:143A2, 182:145B1, 184:146A12, 187:148A11, 190:150A2, 190:150A9, 190:150B2, 191:150B13, 191:151A1, 193:152B8, 193:152B9

Bindügünde: 133:100B9 Bindiğinde, bindiğin zaman.

Bindürmek: 191:151A1.

Biner olmak: 34:16B8, 118:85B13. Ata binmeye başlamak, cündiliğe başlamak § binecek olmak, binmek istemek.

Binerüm yok: 77:53B12. Bindiğim yok.

Binişmek: 173:137A6. Beraber ata binmek, hep birlikte ata binmek, birlikte at sürmek.

Binmedin: 65:42B2. Binmeden.

Binmeh: Binmek. 65:42B2.

Binüben: 135:102A8, 154:119A4. Binip, binerek.

Binübeni: Binip, birek.

Binid: 28:10B13, 36:18A4, 37:18B7, 77:53B11 Bkz. Binit.

Binit: 52:31A2, 76:53B2, 87:61A3, 115:83B10, 117:85A13. Anadil. İdrâk. Redhouse. Söz. Tarama. I.-IV. binmeye mahsus hayvan, binek hayvanı, binecek hayvan.

Bir: 19:3A3, 19:3A11, 19:3B1, 20:3B13, 20:4A4, 20:4A6, 22:5B8, 22:5B13, 23:6B5, 25:7A1, 25:7A4, 25:7A5, 25:7B1, 26:8B9, 27:9A9, 27:9A10, 27:9B3, 27:9B4, 27:9B5, 27:9B8, 27:9B9, 27:9B11, 28:10A12, 28:10B1, 28:10B9, 28:11A6, 29:11A13, 29:11B1, 29:11B5, 29:12A1, 31:14A6, 32:14A13, 32:14B2, 32:14B3, 32:14B4, 32:14B5, 32:15A6, 34:16B1, 34:16B10, 35:17B9, 37:19A2, 39:19B11, 40:21B5, 41:22A13, 42:22B9, 43:23B11, 43:24A13, 44:24B9, 44:24B10, 45:25B2, 46:26A10, 47:26B12, 47:27A3, 47:27B1, 47:27B6, 48:27B11, 48:27B12, 49:28B1, 49:29A1, 50:29A11, 50:29A12, 50:29A13, 50:29B1, 51:30A12, 55:32B9, 56:33B7, 56:33B12, 59:36A3, 59:36A9, 59:36A12, 59:36A13, 59:36B2, 59:36B3, 60:36B6, 60:36B9, 60:36B13, 60:37A1, 60:37A2, 60:37A5, 60:37A6, 60:37B2, 60:37B3, 60:37B4, 61:38A9, 61:38A10, 61:38A11, 61:38B2, 62:39B4, 63:40A2, 63:40A3, 63:40A5, 63:40B1, 63:40B10, 64:41A8, 64:42A3, 65:42B1, 65:42B5, 65:42B9, 65:43A6, 65:43A10, 67:44B12, 68:45B12, 68:45B13, 68:46A1, 68:46A2, 68:46A7, 68:46B4,

68:46B7, 69:46B13, 70:48A13, 70:48B3, 70:48B8, 71:49B3, 73:50B11, 73:51A3, 73:51A4, 73:51B2, 74:51B11, 74:52A5, 74:52A9, 75:52A11, 75:52B2, 75:52B6, 75:52B9, 75:53A3, 77:54A5, 77:54A7, 77:54A8, 77:54A12, 79:55A11, 79:55A12, 79:55B6, 79:55B7, 82:58A12, 83:58B10, 86:60A7, 86:60A11, 86:60B1, 86:60B2, 88:61B13, 88:62A5, 91:63A9, 93:65B8, 95:67A6, 97:68B4, 97:69A13, 97:69B2, 98:70A6, 98:70A7, 99:70B8, 99:70B11, 99:70B12, 99:71A1, 99:71A5, 100:71A7, 100:71A8, 100:71A9, 100:71A11, 100:71B2, 101:71B11, 101:72A4, 102:73B4, 103:74A7, 104:74B1, 106:75B8, 106:76A2, 106:76A3, 107:77A6, 109:78A4, 109:78A5, 111:79B2, 111:79B3, 111:79B8, 111:79B9, 111:80A2, 111:80A9, 113:82A13, 114:83A6, 114:83A6, 118:85B13, 118:86A3, 121:87A7, 121:87B4, 121:87B7, 122:88A11, 122:88B6, 122:88B7, 122:88B8, 124:91A3, 125:91A11, 125:92A10, 125:92A12, 125:92A13, 126:93A3, 127:93B12, 127:94A9, 127:94A13, 127:94B2, 129:95B13, 129:96A5, 129:96B3, 129:96B4, 129:96B5, 130:97B12, 130:97B13, 132:99A11, 132:99B4, 132:99B5, 132:99B10, 132:99B11, 132:99B12, 132:99B13, 133:100B2, 133:100B3, 133:100B4, 134:101A12, 134:101B1, 134:101B4, 135:102A4, 137:103A4, 137:103A10, 137:103A12, 137:103B6, 137:103B12, 138:104A1, 138:104A5, 139:105A3, 139:105B1, 139:105B2, 141:106A10, 141:106B9, 142:107A3, 142:107A12, 145:108B7, 145:108B9, 145:108B12, 145:109A10, 145:109A11, 145:109A13, 145:109B4, 145:109B12, 146:110A6, 146:110A7, 146:110A8, 146:110A10, 146:110A11, 146:110B1, 146:110B2, 146:110B4, 146:110B5, 146:110B12, 146:111A1, 146:111A6, 147:112A7, 147:112A8, 147:112A9, 147:112A10, 147:112A11, 147:112B1, 147:112B3, 147:112B8, 147:112B11, 148:113A7, 148:113A8, 148:113B11, 149:114B4, 149:114B10 149:114B11 149:114B13 149:115A1, 149:115A4, 150:115B6, 150:115B7, 150:115B8, 150:115B9, 151:116B10, 151:117A2, 151:117A4, 151:117A7, 153:118B4, 155:119B10, 155:120A3, 155:120A5, 155:120A13, 157:122A9, 157:122A11, 158:123A8, 161:125B2, 163:127B7, 164:127B11, 165:128B12, 165:129A4, 165:129A5, 165:129B3, 165:129B10, 166:130A7, 166:130A9, 166:130A10, 166:130B11, 166:130B12, 168:132A8, 168:132B1, 168:132B3, 168:132B7, 168:132B8, 170:133B11, 170:134A5, 170:134A11, 170:134B10, 170:135A1, 171:135A11, 171:135A12, 172:136A13, 173:136B9, 175:138A2, 175:138A5, 175:138A10, 175:138B2, 175:138B11, 176:139A4, 176:139A5, 176:139A6, 176:139B1, 176:140A6, 177:140A7, 177:140B12, 178:141A8, 178:141A13, 179:142A8, 179:142A9, 179:142A10, 179:142A11, 179:142A13, 179:142B1, 180:142B1, 180:142B4, 180:142B5, 180:143A1, 180:143A2, 181:144A10, 182:144B13, 182:145A12, 183:145B5, 183:145B8, 184:146B4, 184:146B10, 187:147B9, 187:148A4, 191:151B1, 192:152A6, 192:152A13, 193:152B5, 193:153A3, 193:153A11 Bir (sayı).

Bir arada: 37:19A9, 78:54B4.

Bir araya gelmek: 34:16B10.

Bir bir: 25:7A13, 55:33A12, 107:76B11, 108:77B5. Ayrı ayrı, tek tek. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I-IV. bir bir, birer birer, tek tek, ayrı ayrı.

Bir bir gelüp geçmek: 150:115B8.

Bir bölük oba:

Bir iki:

Bir iki dememek: 61:38A5. Aman vermemek, fırsat vermemek, vakit bırakmamak, göz açtırmamak.

Bir kez: 153:118A12. Bir defa, bir yol.

Bir lahza: Bir an, çok az bir zaman.

Bir nice müddetten sonra: 27:9B4

Bir türlü: 30:12B3 Bir daha, asla, hiç.

Bir uğurdan: 143:108A3. Lehçe. bir yönden, bir çıkıştan, cümlesi birden.

Bir yastıkta baş koymak: 70:48A6, 117:85B8. Evlenmek, aynı yatakta yatmak.

Bir yer: 25:7A6, 25:7A7, 26:8A12, 35:17B6, 61:38A3, 63:40A3

Bir zamandan sonra: 137:103A3.

Birer: 89:62B10, 91:63B3, 181:144A5, 181:144A7.

Biraz: 175:138A10.

Birbirine: 23:6A10, 29:11A10, 64:41B7, 138:104A6, 143:108A5, 174:137B7.

Birbirin: 37:19A9, 163:127A13, 163:127B2. Birbirini.

Birbirine buluşmak:

Birbirine koyulmak: 25:7B6, 30:12B9. Birbirine saldırmak, birbirine girmek.

Birbiriyle: 37:19A9.

Bire: 41:22A10. Anadil. hitap nidası; Lehçe. nida, avam zebanzedi baksana, hû ve arifane erenler gibi; Radloff. hey § bir tahkir nidası; Türk. nida. Bkz. mere

Biri: 22:6A3, 40:21B5, 48:27B12, 71:49B2, 86:60B1, 91:63B4, 114:83A7, 125:92A1, 148:113A9, 150:115B8, 158:123A7, 165:129A7, 166:130A10, 166:130A11, 166:130A12, 193:153A3. Bir kişi, herhangi bir kimse, bir fert.

Birine iş etmek: 190:150B1. Birine oyun oynamak, birini tuzağa düşürmek, birinin başını belaya sokmak.

Biriyle işi olmak: 83:58B7.

Biriyle oyununu oynamak: 128:94B9. Hünerini göstermek, dövüşüp oyun göstermek.

Birinin sözünü almak: 29:11B12, 30:12A13 Dinlemek, kulak asmak, saymak.

Birinin sözünü kulağına koymamak: 23:6B10. Dinlememek, saymamak, aldırış etmemek.

Birisi: 65:43A7, 65:43A8, 122:88B7 Bir kişi, bir şahıs, § bir teki, bir tanesi.

Birkaç: 30:12B12, 30:13A7, 60:36B5, 70:48B8, 75:52B5, 89:62B7, 93:65A12, 95:67A2, 132:99A12, 146:111A2, 187:148A10. Az sayıda, çok olmayan.

Birkaç kelime haber: 33:16A1, 158:122B10. Birkaç kelimelik haber, biraz bilgi.

Birlik: 36:17B11, 50:29B5, 66:44B1, 102:73A9, 111:80A7, 111:80A12, 113:82A4, 114:82B12, 114:82B13, 116:84B11, 142:107A9, 163:127B9. Teklik, tek olma, vahdet, vahdaniyet, ahaddiyet, yalnızlık.

Biserek: 122:89A8. Anadil. *besirek,* besili azgın deve; Lehçe. *beserik* buhur deve ile beyaz deveden üreyen narin koşu hayvanı, buhtî, mehârî, heci Radloff. *bisirik,* devenin kuvvetli bir cinsi, koşu devesi; Redhouse. *besrik,* tek ve çift hörgüçlü devenin birleşmesinden doğan deve; Sengülâh. *beserek* ve *biserek,* melez deve; Söz. *beserek,* tüylü ve besili erkek deve § dişi katır § *besirek,* tüylü azgın deve; *besrek,* tek hörgüçlü deve; Süleyman. *biserik,* kuvvetli deve, kuvvetli erkek deve; Türk. *bisrik,* iki farklı soydan üreyen deve, hecin, mehârî (garp: *besrik*); İdrâk. *bisserek,* elcemelü'l-buhtî; Kamus. *buhtî*: şol deve ki Arabî ile Acemîden doğmuş ola, Horasânî dedikleri develere denür ki Arabî ile Acemî'den yani iki hörgüçlü deve ile Arabî beyninde mütevellit olan develerdir, boyunları uzun olur, bu diyarlarda ana biserek derler; Tarama. I-IV *besirek, beserek, biserek,* tüylü besili erkek deve, hecin § bir veya iki yaşında deve yavrusu § anası Arap ve babası iki hörgüçlü olan deve § genç ve tevânâ deve.

Biserek biserek develer: 148:113B2.

Bismillahi: (A.) 19:3A1 Allah'ın adıyla (bir işe başlarken veya girişirken söylenen bir söz olup "Allah'ın yardımını dileyerek başlıyorum" demektir ve Kuran-ı Kerim'dendir.

Bişmek: 23:6B6. Tarama. I-IV. pişmek.

Bişmiş etmek: 23:6B6. Pişmiş ekmek.

Bişürmek: 47:27A12, 48:28A2, 147:112A3. İdrâk. Mühennâ. Sengülâh. Tarama. II.-IV. pişirmek.

Bişürübdürürüm:

Bit: 122:88B12, 134:101B5, Asalak bir hayvan, kehle.

Bitekellüf: 42:22B7, 55:33B4, 82:58A5, 109:78A2, 151:117A5. Ulu orta, paldır küldür, selamsız sabahsız § hemen, hemence, hazırlanmadan, olduğu gibi, fazla külfete bakmadan.

Bitmek: 20:4A8, 22:5B10, 22:6A5, 23:6B2, 33:15B8, 33:15B9, 51:30B2, 53:31B2, 67:45A7, 105:75B1 Yeşermek § peyda olmak, ortaya çıkmak, meydana gelmek § büyümek § vücuda gelmek.

Biter iken: 33:15B9. Bitip dururken, bitip giderken, büyüyüp giderken.

Biterli: 34:16A6. Biten şeyler, bitkiler, bitenler § feyizli, mümbit, verimli; ot biten yer, çöl olmayan yer.

Biterlide: 34:16A6. Bitki soyundan, bitkilerden, bitenlerden § verimli yerlerde, bereketli yerlerde.

Bitince: 20:4A7 Bittiği zaman, bitecek olursa, meydana gelirse, vücut bulursa.

Biz: 23:6B6, 25:7A12, 25:8A3, 26:8B5, 26:8B8, 26:8B9, 27:9A10, 29:11A10, 29:11A12, 29:11B12, 30:12A12, 30:12A13, 34:16B11, 40:21B1, 40:21B4, 41:22A5, 41:22A6, 41:22A6, 41:22A7, 41:22A7, 41:22A8, 41:22A9, 41:22A10, 41:22A11, 42:23A3, 51:30A3, 52:31A6, 52:31A7, 52:31A8, 52:31A9, 52:31A10, 53:31A12, 61:38A8, 61:38B2, 62:39A10, 63:40B2, 68:46A10, 69:46B10, 70:48B13, 75:52B8, 75:52B9, 79:55A12, 84:59A7, 94:66A9, 94:66A10, 96:67B10, 97:69A12, 105:75B5, 113:82A6, 132:100A6, 149:114B13, 149:115A4, 156:121A7, 157:121B13, 160:125A12, 166:130A12, 168:132A4, 171:135A7, 173:137A4, 175:138B7, 176:139B11, 176:139B12, 176:140A1, 176:140A5, 180:142B9, 182:144B5, 187:148A8, 188:148B8, 189:149A10, 189:149B1, 189:149B4, 189:149B7, 189:149B8, 190:150A1, 191:151A10, 192:152A2, 192:152A3, 192:152A4, 194:153B10.

Bizeval mabud: 141:106B12. Ölümsüz, suz, zevalsiz, ebedi Tanrı.

Boğaz: 26:8B11, 48:28A12, 49:28B8, 68:46B3, 83:58B13, 133:100A7, 150:115A5, 157:122B4, 157:122B6, 164:128A4. Anadil. gebe hayvan; Azerbaycan. boynun ön tarafı, gerdan § gırtlak § derelerin ve çayların memba ve baş tarafı § iki kara arasındaki deniz parçası § iki canlı, hamile (hayvan hakkında); Lehçe. bir şeyin dar yeri, boğuk tarafı § gırtlağın ağız yeri, hançere § boğazın dış tarafı, boynun önü ve gerdanın postu § çay § deniz boğazı § ağız yeri, geçit, § çay ağzı § dağ boğazı, derbent; Radloff. *buaz*, gebe kısrak; Söz. *buğaz*, gebe, yüklü; Süleyman. *buğuz*, hamile

Boğazca: 83:58B10, 83:59A2,. 83:59A6. Gebe, hamile.

Boğazları birer karış: 91:63B3. Çift gerdanlı.

Boğazlamak: 103:74A9, 126:93A13, 130:96B6, 150:115B11 156:121A1, 168:132B5 Azerbayca boğazını (başını) kesmek, öldürmek; dalaşırken boğazdan yapışıp boğmak; İdrâk. Mühennâ. boğazından kesmek,

kesmek; Lehçe. öldürmek § koyun, tavuk kesmek § sığır basmak § kurban etmek; Radloff. Redhouse. boğazını kesmek, boğazını keserek öldürmek.

Boğma: 80:56B4, 83:59A6. Azerbaycan. Radloff. Türk. boğaz ağrısı, boğak, boğmaca, kuşpalazı, boğaz iltihabı, tıknefeslik.

Boğma kiriş: 80:56B4.

Boğmalar çıka: (Bir ilenç, beddua).

Boğmalar çıkarmak: 83:59A6. Boğmaca öksürüğüne tutulmak; kuşpalazına yakalanmak

Bol: Azerbaycan. İdrâk. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. çok, mebzul, zengin, bereketli.

Bol akça:

Bol hazine: 46:26A2, 100:71A12.

Bol kaymaklu:

Bol leşker: 32:14B6.

Bol nimetlü: 80:57A2, 138:104B1.

Bolayki: 114:83A7, 143:107B5, 147:112B1, 173:137A4. Radloff. Allah vere de; Redhouse. olaki, Allah vere de; Söz. keşke, bari; Tarama. I-IV. olaki, Allah vere de § ihtimal ki § meğerki.

Borç: 27:9A8, 27:9B1

Borçlu:

Boru: 55:33B6, 88:62A5, 181:143B9, 193:152B9, 193:152B12, 193:153A4. Lehçe. kerrenay, büğlü, dilsiz ve süpürgesiz madeni aletler ki resmi çubuk ve burulmuş boynuz gibi olur; Mühennâ. *burgu* pirinçten veya boynuzdan yapılma boru; Radloff. trampet; Redhouse. boynuz, nefir, trampet.

Borular urulmak: 96:68A8, 174:137B2. Borular çalınmak, borular üflenmek.

Bostan: (F.) 43:24B4, 163:127B8. Güllük, gül bahçesi, hoş kokulu meyve bahçesi, bahçe.

Boşalmak: 125:92A4, 131:98A10. Radloff. Türk. boş ve hali kalmak, tenhalaşmak, gevşemek, çözülmek.

Boşanmak: 137:103B8, 170:134B5. Redhouse. suların seddini aşması; Türk. kanın bir yerden hızla akması, şiddetle akmak.

Boy boy: 83:58B8, 83:59A6, 119:86B10. Anadil. Azerbaycan. *bıy*, şaşkınlık sözü, (*vih*, bir şeyden kocunulursa denir), şaşkınlık, hayret, üzüntü ifade eder; *boy*, korku ve şaşkınlık ifade eden edat.

Boy: 19:3A2. Kâşgarlı. ulus, kavim, kabile, aşiret, hısım § aşirette aile veya soy.

Boyuna almak: 25:7B8, 29:11B4, 30:12B1, 31:13B9, 32:15A3, 35:17A13, 35:17B5, 37:19A5, 92:64A6, 93:65A9, 96:67B7. Yanına almak.

Boyuna salmak: 30:12B11 Yanına almak.

Boy: 26:8A9, 45:25B9, 78:55A2, 84:59A9, 134:101B8, 142:107A5. İdrâk. Mühennâ. kamet, boy; Lehçe. Radloff. Redhouse. kamet § uzunluk § imtidat § derinlik, yükseklik § beden, vücut § endam § mesafe.

Boyu uzun: 40:21A8, 41:22A9, 45:25B11, 47:27B5, 47:27B6, 48:28A4, 50:29A5, 52:31A7, 82:58A4, 98:69B4, 106:76A6, 109:78B1.

Boy: 25:6B13, 39:19B11, 111:79A13, 121:87A5, 155:119B4, 165:128B11, Hikâye, destan.

Boy boylamak: 37:19A10 56:34B9, 89:62B13, 118:86B9, 135:102B2, 144:108A11 174:137B9, 193:153B7. Destan söylemek, bir boyun hikâyesini anlatmak.

Boyladukda: 133:100B11 Boyladığı zaman.

Boylamak: Anadil. *boylama,* uzun kâğıtlara yazılan dua; Azerbaycan. *boylama,* sonsuz cahil kadınların yazdırdıkları uşak duası.

Boynuz: 27:9B10, 122:88B10, 124:90A13, 125:92A10, 126:93A1, 126:93A11, 147:112B5, 150:116A4, 150:116A5, 150:116A6. Boynuz. Lehçe. Redhouse. çaldıkları sur, nefir, burgu, trampet gibi bir çalgı.

Boynuzu burma koç: 79:55B1,

Boyun: 31:13B2, 35:16B13, 35:17A1, 35:17A10, 40:21A10, 40:21A11, 45:25B10, 46:25B13, 79:55B8, 97:69A3, 97:69A6, 98:70A5, 102:73B1, 103:74A3, 105:75A9, 109:77B8, 124:90A10, 142:107B3, 155:120B12, 157:122A10, 159:124A2, 177:140B10. Azerbaycan. gerdan, baş ile bedeni birleştiren kısım; Kâşgarlı. boyun, ense; Lehçe. gerdan, önüne boğaz arkasına ense derler § uhde, zimmet; Uygur. kafanın arkası, ense.

Boynu uzun bidevi atlar: 36:18A3, 36:18B6.

Boynun kocmak: 55:33A12, 164:128A10, 167:131A9. Boynuna sarılmak, boynuna dolanmak.

Boynun kucaklamak: 56:34A10, Bkz. boynun kocmak.

Boynun öpmek:

Boynun urmak: 37:19A6, 80:56A8, 154:119A1. Redhouse. başını kesmek; Türk. katletmek, siyaset etmek.

Boynuyıla kalağın almak: 50:29A5. Sarılıp kollarını dolamak, boynuna sarılıp kollarını arkasına dolayarak sımsıkı kucaklamak.

Boyuncuk:

Boz: 39:20B11, 44:25A5, 54:32B6, 60:37A1, 61:38A9, 62:39B11, 63:40A1, 73:51B3, 74:51B4, 74:51B5, 85:60A7, 108:77B1, 125:92A2. Anadil. Azerbaycan. İdrâk. Kâşgarlı. Mühennâ. kül rengi; ak ile karanın karışmasından meydana gelen renk; Azerbaycan. toprak rengi; İdrâk. kır, kırçıl; Lehçe. toz, toprak, kahve ve kül rengi misillü koyu arbaka ve karamtık renk § hayvanlarda sisli kirli siyah; Radloff. kül rengi § soluk uçuk renk; Redhouse. kül rengi yahut açık kül rengi; Sengülâh. beyaza bakan mavi renk (Ferheng-i Cihangîrî bu sözü Farsça saymış ve kuvvetli, yürük ata boz dediklerini, akıllı ve kavrayışlı adama da tezlik yoluyla boz dediklerini söylemiştir); Süleyman. koyu renk, göz rengi, çivit rengi, kır rengi § ferasetlü, fehimli adam, müdrik.

Boz at: Azerbaycan. rengi akdan bir kadir dutkun at; Kamus. hecin babası Arabi (iki tarafı soy ve kühayl olan at) ve anası muhalif cins olan ata denür ki Türkmani ve boz at tâbir olunur. Ayrıca bkz. ağ boz at.

Boz atlu: 33:15A11, 34:16A11, 59:35A12, 69:47A4, 163:126B13, 182:145A4. Ayrıca bkz. ağ boz atlu.

Boz Aygır: 39:20B11, 54:32B6, 60:37A1, 62:39B11, 63:40A1, 73:51B3, 74:51B4, 74:51B5, 85:60A7, 125:92A2. Bamsı Beyrek hikâyesinin başlıca kahramanı Bey Beyrek'in atı.

Hikâyenin öteki rivayetlerinde bu at (adı Benliboz veya Bengiboz'dur) sahibiyle konuşup tehlikeleri haber veren, Beyrek düşman kalesinde esir kaldığı yıllar boyunca onun yolunu bekleyen olağanüstü niteliklerde bir hayvan olarak anlatılmıştır. Bazı rivayetlerde Bey-

rek'in macerası Benliboz'un ona anasının düşmanca planını haber vermesi, kadının da Bey Beyrek'ten önce atı öldürmek istemesiyle başlar.

Dede Korkut kitabındaki hikâyede Benliboz, "deniz kulunu Boz Aygır" adıyla anılır. Bu at Beyrek'in babası Bay Büre Bey'in, oğlu için bezirgânlara İstanbul'dan getirttiği eşsiz armağanlardan biridir.

Atın bu "deniz kulunu" niteliği –Türk destanlarında ve başka milletlerin efsanelerinde ve hikaye edebiyatında rastladığımız denizden, göl ya da nehirden çıkma efsanevi atlar gibi– onun da kökeni olağanüstü bir hayvan olarak kabul edildiğini gösterir.

Benliboz, Karacaoğlan'ın bir şiirinde Hızır'ın bindiği atın adı olarak geçer ve Hızır halk rivayetlerinde genellikle "boz atlı" diye anılır. Bkz. *Türk Ansiklopedisi* "benliboz" maddesi.

Bozaç: 25:7B3, 30:12B5. Sengülâh. *bozlağ*, dişi turaç ve kargavul (Babur Şah, *Baburnâme* adlı eserinde kuşlardan bahsederken "yine bir duraçtır, dişisi kargavul'un bozlağı renkli olur" diyor); Söz. *bozça* dişi turaç.

Bozaç turgay: 30:12B5. Dişi turgay.

Bozmak: 43:23B10, 84:59A6, 153:118A12, 158:123A6, 160:124B3. Dağıtmak, bir nesneyi elden bırakmak, iptal etmek § verdiği sözden dönmek § yenmek, alt etmek.

Bögelek: 68:45B13 Anadil. *bögelek, bügelek, büvelek*, sığır cinsinin düşmanı olan bir tür büyük sinektir ki sokluğunda hayvan kaçacak yer arar; Azerbaycan. iki kanatlı cücülerden olarak dağlarda, rutubetli yerlerde yaşayan, başı kısa ve yumru, zehirli bir çibin. Dişi bögeleğin hortumunda dört tane keskin ve muhkem dişi olur, bögelek bu dişlerle hayvanların derisini ısırıp kanını emer. Erkek bögeleğin dişleri gelişmediği için hayvanları sançmazlar, bunlar çiçek ve ağaçların sebzesiyle beslenirler. Bögeleğin sürfeleri su, toprak ya da ağaç kabuğu altında yaşarlar; Lehçe. hayvanları iz'aç eden mavi sinek, na'ra, eşek sineği, § eğrice na'ra daha büyüktür; Radloff. büyük bir mavi sinek; Türk. eşek sineği.

Böğür: 22:5B13. Anadil. yan, civar; Azerbaycan. bedenin sağ ve sol tarafı, yan; Lehçe. yan § dağın bağrı, önü ve yanı; Redhouse. yan § bir dağ yamacının ortası; Türk. karnın iki boş tarafı § dağın önü veya arkası.

Böğürmek: 50:29A9, 69:47B6. Lehçe. sığır, camus, deve gibi bağırmak, derin ses çıkarmak; Sengülâh. sığırın bağırmasına denir, mecaz olarak boğazdan gelen sesle ağlamak; Türk. karnın iki tarafından ses verir gibi haykırarak bağırmak § bazı vahşi hayvanlar bağırmak, böğürmek.

Böğür böğür ağlamak: 59:35B9, 73:50B10. Hüngür hüngür ağlamak, sesle ağlamak.

Böğürdübeni: 56:34A3, 88:62A7, 109:78A9 Böğürterek, böğürtüp bağırtarak, bağırtıp.

Böğürtmek: 54:32A3, 107:77A5, 138:104B8. Azerbaycan. hayvanları bağırtmak, çığırtmak (mecazi anlamda söylenir).

Böğürüşmek: 69:48A1 Azerbaycan. *böğürüşmek*, birlikte böğürmek.

Bölmek: 151:117A7. Ayırmak, kılıçla ikiye biçmek, parçalamak.

Bölük: 29:11B1, 93:65B6, 93:65B8, 97:69B1, 111:79B9, 132:99B10, 165:129B10, 175:138B2. Hisse, parça, pay § takım, sürü § bir soyun bir parçası olan topluluk.

Börk: 41:22B3, 131:98B12. Anadil. serpuş; Kâşgarlı. başlık, külah; Lehçe. müdevver baş kabı, postsuz kalpak, büyük sarkık fes, külah, kalpak; Mühennâ. kalenseve; Redhouse. bir tür uzun keçe serpuş.

Börklü: 93:65B11, 153:118A8.

Böyle: 25:7B11, 27:9A2, 29:11B10, 29:11B11, 29:11B12, 29:11B13, 29:12A8, 29:12A9, 30:12A11, 30:12B3, 32:14B11, 33:16A1, 34:16A13, 34:16B10, 37:19A11, 43:23B10, 46:26A3, 46:26A6, 47:26B5, 47:26B10, 50:29A4, 50:29B2, 53:31A12, 56:34B10, 59:35B10, 59:36A7, 61:38A13, 62:39A5, 64:42A6, 66:43B13, 68:46A7, 70:48B6, 73:50B9, 73:51A6, 80:56A9, 81:57A13, 83:59A5, 86:60A13, 94:66B2, 101:72A6, 110:79A1, 112:81A2, 113:82A5, 114:83A3, 116:84B9, 121:87B10, 121:88A2, 132:99B10, 147:112A1, 180:143A7, 191:150B5. Bunun gibi, bu yolda, buna benzer, bunun tıpkısı.

Böyle etmek: 111:79B5 Böyle yapmak, bu biçim davranmak.

Böylelik: 122:88B4 Redhouse. bu hale uygun, bu halin aynı olan hal.

Böylelikle: 122:88B4 Bu ahval içinde, işlerin ve ahvalin icabı dolayısıyla.

Bu: 19:3A7 19:3A8, 20:4A11, 22:6A1, 22:6A3, 23:6A8, 23:6A8, 23:6A13, 23:6B2, 23:6B3, 23:6B6, 23:6B7, 26:8A5, 27:9B11, 28:10B2, 28:10B7, 28:10B13, 28:11A1, 28:11A2, 28:11A4, 28:11A5, 28:11A6, 29:11A10, 29:11A11 29:11A13 29:11B2, 33:15A12, 33:15B12, 34:16A9, 34:16A10, 34:16A11 34:16B10, 35:17A6, 36:17B10, 37:19A10, 38:19A11 40:21A13, 40:21B4, 40:21B12, 42:22B7, 42:23A3, 42:23A8, 42:23B5, 42:23B6, 43:24A10, 43:24B1, 46:26A11, 47:26B12, 47:27A6, 47:27A10, 47:27A11, 47:27A12, 47:27A13, 48:27B6, 48:28A4, 49:28B10, 50:29B5, 54:32A1, 54:32A5, 54:32A11, 54:32B3, 54:32B7, 55:32B11, 55:33A3, 55:33A6, 56:34B10, 59:36A4, 59:36A5, 60:36B5, 60:36B7, 61:38A11, 61:38A12, 61:38B2, 62:39A8, 62:39A10, 62:39B1, 62:39B10, 62:39B13, 63:40A1, 63:40A5, 63:40A7, 63:40A10, 63:40A12, 63:40B2, 63:40B5, 63:40B6, 63:40B11, 63:40B12, 63:41A1, 64:41B9, 64:42A5, 65:42B3, 65:43A1, 65:43B6, 67:44B11, 67:45A12, 68:46A9, 68:46A7, 68:46A10, 68:46B3, 68:46B8, 69:47A5, 70:48A9, 70:48A12, 70:48B8, 70:48B10, 70:48B13, 70:49A2, 73:50B2, 75:52B7, 78:55A1, 78:55A3, 79:55B2, 79:56A7, 80:56B9, 81:57B5, 82:58A3, 82:58B2, 84:59A8, 84:59A12, 85:59B4, 86:60B12, 87:61B6, 89:62B7, 89:63A1, 91:63B12, 92:64B7, 93:64B10, 93:65A3, 93:65B8, 97:68B3, 97:69A7, 110:78B13, 110:79A12, 111:79B4, 111:80A1, 112:81A6, 112:81A12, 119:86B10, 122:88B8, 122:88B11, 122:89B4, 124:91A2, 125:91B9, 125:91B10, 125:92A7, 125:92A13, 126:93A8, 126:93A9, 127:94B6, 129:96A1, 129:96A5, 130:96B10, 130:97A5, 130:97B1, 130:97B3, 131:98B13, 131:99A6, 132:99B10, 133:100B2, 133:100B3, 133:100B8, 138:104A9, 143:107B5, 141:106A8, 141:106A13, 144:108A12, 145:109B11, 146:110A1, 146:110A5, 146:110A7, 146:110A10, 146:110A11, 146:110B8, 149:114B12, 151:116B9, 152:117B4, 152:117B5, 153:118B11, 155:120A1, 155:120A2, 156:121A4, 156:121A6, 157:122A9, 158:123B3, 160:125A12, 160:125A13, 164:128B5, 165:129A2, 165:129A6, 165:129A13, 165:129B5, 165:129B6, 168:132A13, 171:135A10, 171:136A1, 175:138B7, 175:138B13, 176:139A2, 180:142B9, 180:142B10, 180:142B11, 181:144A5, 181:144B1, 181:144B2, 182:144B4, 182:144B5, 182:145A12, 183:145B5, 183:145B11, 184:146B3, 187:147B11, 187:148A1, 187:148A5, 189:150A1, 190:150B1, 191:150B5, 191:150B7, 192:152A8, 193:153B1, 194:153B10, 194:154A4

Bu arada: 160:124B4.

Bu aradan: 141:106A10. Buradan, bu yerden.

Bu kadar: 69:46B11, 123:90A5.

Bu katıla: 28:10A10, 67:44B12, 170:134B6. Bu defa, bu sefer, bu kez.

Bu kerre:

Bu kez: 44:24B9, 61:37B12, 64:41B13, 83:58B13.

Bu mahalde: 51:30A9, 53:31B9, 61:38A4, 87:61A7, 102:73A4, 107:76B11, 125:92A8, 182:144B11 Bu arada, bu sırada, burada, bu yerde.

Bu tarafta: 42:23A9, 53:31B8.

Bu veçhile: 147:111B12. Bu yolda, bu suretle, böylece.

Bu yana: 40:20B13, 47:27B3, 87:61A7, 107:76B10, 158:123A6. Bu tarafta, bu yanda.

Bu yandan: 60:37A10. Bu taraftan, bu yandan.

Bunlar: 30:13A3, 35:17A3, 59:35B8, 60:37A2, 60:37A12, 62:39A5, 67:45B8, 69:47A1, 69:47A2, 69:47A8, 71:49B4, 79:55B12, 93:65B1, 107:76B10, 124:91A2, 125:91A8, 141:106A11, 141:106A13, 147:112A6, 165:129B9, 165:129B12, 175:138B4, 175:138B5, 181:144A2, 181:144A13.

Buyıdı: 68:46B4. Bu idi, buydu.

Buçuk: 40:21A4. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Türk. yarım, bir şeyin yarısı.

Bud: 32:14B8, 55:33A1, 100:71B1, 109:77B7, 158:123A10. But; Sengülâh. kalçadan ayak parmaklarının ucuna kadar olan kısım; Türk. vücudun kalçadan dize kadar olan yeri.

Budu arasından: Bacakları arasından.

Buda: 155:120A9. Bkz. batun.

Budak: 81:57A8, 167:131A6. Kâşgarlı. *butak* dal; Lehçe. ağacın dal olacak sürgünü ve filizi.

Buğa: 27:9B9, 27:9B10, 27:9B11, 27:9B13, 27:10A1, 28:10A4, 28:10A6, 28:10A8, 28:10A9, 28:10A10, 28:10A12, 28:10A13, 28:10B3, 28:10B4, 28:10B5, 28:11A6, 53:31B10, 80:56B4, 107:76B12, 122:88B7, 122:88B10, 124:90A13, 125:92A9, 126:92B9, 126:92B13, 126:93A3, 126:93A4, 126:93A6, 126:93A7, 126:93A11, 127:93B9, 128:95A9, 128:95B1, 155:120B12, 157:122A10, 163:127B1. Azerbaycan. *buga*, tohumluk hayvan; İdrâk. dişiye aşmak için yetiştirilmiş hayvan, aygır; Lehçe. sığır aygırı § tosunun büyüğü, sesi boğulup boğursamışı § sığır, zürafa vesaire erkeği; Süleyman. sığır aygırı.

Bugün: 25:8A2, 32:14B11, 43:23B11, 64:42A9, 69:46B12, 94:66B4, 94:66B6, 95:66B8, 95:66B9, 95:66B11, 106:76B1, 112:81A2, 172:136B4.

Bugün yarı Yakında, çok geçmeden.

Bugünkü: 81:57B5,

Buğra: 25:7A6, 27:9A5, 27:9A12, 27:9B9, 27:9B11, 31:13B7, 98:69B5, 115:83B5, 122:88B7, 122:88B9, 124:90A12, 128:95A11, 128:95B2, 129:96A5, 135:102A12, 153:118B13, 168:132A6, 169:133A5, 174:137B3, 188:149A7 İdrâk. Kâşgarlı. Mühennâ. Radloff. Redhouse. deve, aygır; Lehçe. *buğur* buhur, buğur deve, buğru, kızmış köpürmüş, sesi boğulmuş ya da böğürmekte § bazen buğur ve buhur dahi derler; Süleyman. *buğrı*, aygır, iki hörgüçlü deve.

Buğra ner: 66:44B8, 67:45A10, 67:45B6. İki hörgüçlü erkek deve, erkek deve.

Buğur: Bkz. buğra.

Buğur: 83:58B10 Bu defa, bu kez, bu sefer.

Bukağu: 103:74A5, 105:75A12. Anadil. *bukağı*, at gibi hayvanların kaçmaması için her iki tarafı halkamsı, ortası zincirli bağ; Kâşgarlı. hırsızların eline vurulan kelepçe; Lehçe. köstek, pranga, zincir, payvand; Radloff. köstek, ayak köstegi; Redhouse. bir köstek olarak bacağa takılan bir ip, zincir ya da tomruk; Sengülâh. *buhağu*, hayvanların ve suçluların ayağına vurulan zincir.

Bulaşmak: 191:150B12, 191:151A12. Kirlenmek, lekelenmek, bulanmak, batmak.

Bulaşmış: 33:15B3. Bulanmış, batmış.

Bulaşturmak: 70:48B9. Bulamak, batırmak, sürmek, kirletmek.

Buldur buldur ağlamak: 50:29A4, 69:47B6, 75:53A6, 75:53A7, 83:58B5. Bkz. bögür bögür ağlamak.

Bulmak: 31:14A6, 32:14A13, 35:17A1, 67:45B2, 67:45B3, 67:45B5, 67:45B8, 73:51B2, 74:52A5, 74:52A6, 75:52B7, 79:55B7, 88:62A13, 97:69A9, 98:70A7, 99:71A5, 101:72A11, 102:72B8, 102:72B9, 114:83A1, 114:83A4, 114:83A5, 115:84A4, 121:87B13, 122:88B7, 122:89A6, 126:93A8, 131:98A12, 145:108B9, 181:144A8.

Bulımadı: 121:87B12, 131:99A5. Bulamadı.

Bulımadum: 121:88A1 Bulamadım.

Bulunmak: 50:29B1, 131:98B12, 187:148A7, 187:148A2, 189:149B1.

Buluşmak: 56:34B4, 77:54A5, 77:54A7, 77:54A8, 116:85A2, 143:108A5, 149:114A6. Karşılaşmak, tesadüf etmek, rastlaşmak § görüşmek, bir araya gelmek.

Bulut: 42:23B7, 106:75B6

Bun: 154:119A13, 188:148B8. Anadil. Söz. sıkıntı, elem, keder; İdrâk. Mühennâ. ayıp; Tarama. I.-IV. sıkıntı, ihtiyaç, zaruret.

Bunalmak: 46:26A11, 64:41B9, 68:46A7, 97:68B8, 107:76B10, 113:82A2, 142:107B1, 147:111B10,. 159:124A3, 188:148B1. Lehçe. Türk. şaşırmak, naçar kalmak, ne yapacağını bilememek; Radloff. korkmak, korkuda olmak.

Bunlu: 68:45B13, 159:124B2. Tarama. IV. Türk. dertli, sıkıntılı, mustarip.

Bunlu kalmak: 113:82A2. Darda kalmak, sıkıntıda kalmak.

Bunlu olmak: 105:75A7, 128:95B4, 142:107B2, 188:148A13, 189:149A11, 191:150B13, 191:151A12. Sıkılmak, sıkıntıda olmak, darda kalmak.

Bunlu yer: Sıkıntılı yer, dar yer.

Bunca: 176:139A7. O kadar çok, çok sayıda, bu kadar çok, bu kadar.

Bunca yıllardan beri:

Buncılayın: 22:5B10, 23:6B12. Lehçe. bu kadar, bu miktar; Radloff. *buncalayın*, bu şekilde, bunun gibi; Redhouse. bu kadar çok; Sengülâh. bunun gibi; Süleyman. bu kadar, bu miktar, bunun gibi, bu derece.

Bunda: 29:11B12, 47:27A6, 61:38B7, 73:51A8, 73:51B3, 107:76B10, 138:104A7, 162:126B7, 175:138B8. Redhouse. bununla, bunun içinde, buna dair § burada.

Bundan: 45:25B6, 45:25B10, 63:40A13, 75:52B12, 100:71B6, 100:71B7, 100:71B8, 101:71B10, 121:87A10, 145:109A12. Redhouse. bundan, buradan ya da bu zamandan, bu kişiden.

Bundan öte geçmek:

Bunu: Sıkıntı, keder § göz gözü görmez sis, duman, pusarık, kör duman.

Bunu kopmak: 140:105B12. Sis kaplamak, duman bürümek, kör duman kaplamak, sis basmak.

Burada: 21:4B1, 27:9A2, 33:15B7, 36:18B5, 37:19A8, 43:24A4, 74:51B5, 75:53A7, 77:54A9, 78:55A4, 85:59B7, 92:64B8, 94:66B2, 95:67A3, 96:67B1, 96:67B5, 104:74B9, 114:82B4, 114:82B11, 116:84A12, 117:85B5, 118:86A8, 126:92B4, 127:93B13, 128:95A4, 132:100A1, 133:100A10, 135:101B13, 138:104A11, 140:105B9, 143:107B7, 149:114A7, 153:118A10, 156:121A12, 157:122B6, 161:126A6, 162:126B10, 163:127B4, 166:130B7, 166:131A2, 167:131B6, 168:132B6, 169:133A4, 172:136A4, 172:136A8, 172:136B5, 173:136B11, 177:140A13, 178:141A13, 179:142A8, 180:143A9, 182:145A3, 182:145A5, 182:145A7, 182:145A11, 183:145B12, 184:146A11, 184:146B11, 188:148B9, 190:150A13, 191:151A3. Bu sırada, bu yerde.

Buradan:

Buraya: 65:43B5.

Burç: (A.) 122:88B8, 122:89B3, 139:104B12, 179:142A2, 181:144A1. Kale bedenlerindeki kule, kule, hisar, palanka, tabya. Ayrıca bkz. ağca burçlu

Burç bedeni: 122:88B5. Bir kalenin asıl duvarı, bir kale duvarının mazgallı siperleri.

Burçlu: 116:84B4

Burçak: Kâşgarlı. burçak § ter taneleri; İdrâk. Sengülâh. (mec.) dolu § nohuta benzer hububattan bi Türk. bildiğimiz tane.

Burçak burçak terlemek: 171:135A12 Nohut taneleri gibi terlemek, küçük dolu taneleri gibi terlemek.

Burma: 79:55B1. Lehçe. Radloff. Redhouse. Türk. burgu gibi helezon şeklinde olan şey; burulmuş ve bükülmüş olan şeyler.

Burması altun tuç boru: 55:33B5, 88:62A5, 96:68A7, 173:137B1. Burma yeri altın olan tunç boru.

Burun: 49:28B9, 129:95B10, 129:96A1, 146:110B7.

Burnundan kan şorlatmak: 49:28B9, 137:103B8, 164:128A3. Sert bir vuruş yaparak karşısındakinin burnundan kan getirmek.

Buta: Lehçe. *puta*, Radloff. *buta*, Redhouse. Sengülâh. *buta*, atışta hedef, nişan yeri, ok hedefi, ok nişangâhı, hedef tablası, nişan atılan toprak kab, nişan destisi.

Buta atmak: 65:43A13. Nişan atmak.

Buyruk: 25:7B11, 25:8A2, Emir, hüküm, ferman, yarlığ, irade.

Buyruğıyıla:
Buyruğuyla.

Buyruk etmek: 60:36B8. Buyurmak, emretmek, emir vermek.

Buyruk eylemek: 111:80B1 Bkz. buyruk etmek.

Buyruk olmak: 82:58A7, 82:58A8, 111:80A4, 171:135A5. Emir gelmek, emredilmek, ferman gelmek.

Buyurmak: 19:3A10, 47:26B12, 51:30A3, 61:38B11, 101:72B4, 138:104B6, 146:110B1, 149:114A6, 164:128A1, 189:149A9, 190:150A5 Emretmek, söylemek, demek § bir yere gelip şeref vermek, tenezzül etmek, teşrif etmek.

Buz:

Buzlu:

Buzağı: 126:92B9 Azerbaycan. *buzov, buzoy*, ineğin bir yaşına kadar olan balası § ineğin süt emen yavrusu; Lehçe. sütte olan yavru; fil, gergedan ve zürafa

yavrusu; Radloff. ineğin yavrusu; fil gergedan ve zürafa yavrusu; Redhouse. süt emen inek yavrusu; Sengülâh. sığır, manda, gergedan ve benzerlerinin yavrusu; Süleyman. sığır yavrusu, dana.

Buzlamak: 50:29A9, 59:35B13, 59:36A1, 75:53A5, 75:53A9, 76:53A12, 100:71B6, 100:71B7, 101:71B11, 102:72B12, 171:135B7. Abuşka. matemzedelerde sağu sağup hazin avazla inlemek ve yine devenin avazına derler; Anadil. *bozlamak*, devenin bağırışı; Azerbaycan. *bozlamak*, ucundan okumak, çalmak § hüngür hüngür ağlamak; İdrâk. devenin bağırışı; Kâşgarlı. (dişi deve) bağırmak, böğürmek; Mühennâ. devenin vurmaktan veya ağır yükten bağırması; deve, sırtlan ve devekuşunun böğürmesi; Radloff. yavru develerin bağırışı; Sengülâh. ana devenin yavrusunu isteyerek bağırması; Türk. inlemek, ahü enin etmek § devenin yavrusunu arayıp böğürmesi § yüksek sesle taganni etmek; Söz. *bozlamak*, deve bağırışı, (mecazi) insanın feryat etmesi; *bozulamak*, ağlamak, feryat etmek § devenin bağırması § suyun gürleyerek akması.

Buzlaşmak: 87:61B5, 148:114A2, 149:114A4, 166:130A5. Söz. *bozolaşmak*, meleşmek, bağrışmak.

Buzlaşturmak: 44:24B13 Bağırtmak, feryat ettirmek, deve gibi bağırtmak.

Buzlatmak: 97:69A5, 99:70A13, 130:97A6, 132:99A11, 149:114A13, 161:126A4, 167:131B6, 188:148B2, Kâşgarlı. bağırtmak, böğürtmek.

Büdermek: 38:19B5, 57:35A3, 110:79A8 Azerbaycan. *büdremek*, yürürken yıkılırcana sarsılmak (çarpışmadan veya hastalıktan), sürçmek, tökezlemek; Radloff. *büdermek*, atlar sürçmek, tökezlemek; Sengülâh. *büdrümek*, sürçmek, tökezlemek; Süleyman. *büdrümek*, baş aşağı gelmek; Türk. *büdremek*, ayağın kayması, sürçmek; *bödürmek*, başı üzerinde dönmek, takla atmak.

Bügdüz: 55:33A5, 109:77B10, 146:111A13, 147:112B13. Anadil. Söz. *büydüz*, kambur.

Bühtan: (A.) 134:101A4. Yalan, iftira, yalan bir suçlama, kötü bir isnat.

Bükmek: 128:95A11, 128:95B2. Lehçe. burup koparmak § helak etmek.

Bürçek: Azerbaycan. *birçek*, *börçek*, başın ortasını kırktırıp yancaklarında saklanan tüyler § uzun saçlı kadınların kulakların üzerinde bıraktıkları kesik tüyler; İdrâk. alın üzerine düşen saç; Kâşgarlı. *börçek*, saç lülesi; Lehçe. lüle saç; Radloff. lüle saç, kıvrılmış saç; Süleyman. lüle, kâkül, turra; Türk. *bürçek*, saç büklümü, turre. Bkz. ağ bürçeklü.

Büre: 67:44B11, 67:45A12, 67:45B8, 68:45B12, 68:46A7, 68:46A11, 68:46B3. Pire.

Bürümek: 97:68B9, 132:99B8, 158:123A5. Örtmek, kaplamak, sarmak, kuşatmak.

Bürünmek: 55:33A11 Kuşanmak, örtünmek, sarınmak, tutunmak.

Bütün:

Büyük: 42:23A5, 75:53A3, 91:63A13, 146:111A1, 183:145B4.

Büyük büyük:

Büyümek: 27:9B7, 93:64B9, 93:64B10, 146:110A3, 146:110A7, 146:110A8, 146:110B6, 166:130A6, 180:143A1.

Büyüyende: 19:3B5 Büyüdüğü vakit.

Büyüyünce: 60:36B11 Büyüyünceye kadar, büyük oluncaya kadar, delikanlı oluncaya kadar.

C

Cahil: (A.) 114:82B7, 118:86A10. Bilgisiz, bilmeyen, gaflette olan.

Can: 19:3B1, 23:6A12, 33:15B6, 33:15B12, 51:30A7, 111:80A5, 111:80A6, 111:80A9, 111:80B2, 112:81A4, 112:81A6, 112:81A8, 112:81A13, 113:81B4, 113:82A5, 113:82A10, 113:82B1, 114:82B9, 114:83A1, 114:83A4, 114:83A5, 114:83A7, 114:83B1, 115:84A1, 115:84A7, 115:84A8, 116:84B8, 116:84B10, 116:85A5, 116:85A8, 116:85A9, 117:85A9, 117:85A10, 118:86A3, 118:86A5, 118:86A6, 118:86A7, 118:86B2, 118:86B3, 118:86B5, 118:86B7, 135:101B12, 146:110B3, 146:111A11, 152:117B4, 153:118B3. Can § Kâşgarlı. yan.

Can bacuğu: 81:57A9. Yan bacağı (?)

Can korkusu: 68:46B3. Ölüm korkusu.

Can paresi: 115:83B4. Çok sevgili, kadar sevgili.

Can tatlusunu bildirmek: 26:8B12, 49:28B10. Canın ne tatlı olduğunu öğretmek, canın kıymeti i bildirmek, öldürüp canına kıymak.

Can vermek: 112:81A10, 114:83B1, 116:84B7, 116:84B13, 116:85A1, 148:113A2. Ölmek § birine can vermek, birine kendi canını vermek, biri için canından vazgeçmek.

Canı cuşa gelmek: 112:80B11. Şevke gelmek, coşmak.

Canına geçmek: 68:46A12 Canına işlemek, canına tak demek.

Canına odlar düşmek: 48:27B7. İçi yanmak, yüreği yanmak, içine ateş düşmek.

Canını cehenneme salmak: 56:34A9 Öldürmek, gebertmek.

Canını uyku almak: 171:135B9. Uykuya dalmak, uyuya kalmak, uyku basmak.

Canı seyranda olmak: 33:15B6. Uykuda olmak, düş görmek.

Canum: 34:16A5, 34:16A10, 69:48A5, 72:50A2, 87:61B4, 102:73A12, 104:74B12, 105:75A2, 114:83A10, 121:87B6, 122:89A5, 122:89A13, 123:90A5, 181:143B3.

Canavar: 68:45B13, 122:88B1, 122:88B2, 122:88B6, 122:88B11, 122:89B1, 124:90B11, 125:92A8, 128:95A2, 130:97A11, 130:97B13. Hayvan, vahşi hayvan.

Canavarlar serhengi: 128:94B8. Yırtıcı hayvanların başı, ulusu; hayvanların şahı.

Canavarlar serveri: 127:93B5, 127:94A4. Yırtıcı hayvanların şahı, hayvanların ulusu.

Cariye: (A.) 109:78B10. Kamus. genç ve taze kadın; genç kız § genç kadın hizmetçi, karavaş, kırnak.

Casus: (A.) 40:21A1, 69:47A2, 88:62A2, 93:65B1, 158:123B3, 159:123B8, 163:127A1, 165:129B8, 170:133B10, 175:138B1. Gizli şeyleri arayıp soruşturan, çaşıt.

Casuslamak: 40:21A1, 60:37A12, 69:47A2. Gizli şeyleri araştırmak, gizliden araştırmak, soruşturmak, gizliden arayıp sormak, çaşıtlamak.

Cebbar: (A.) 114:82B8, 118:86A12, 142:107A5. Allah'ın isimlerinden biri: Kahredici, mutlak kudret sahibi, azamet sahibi.

Cebehane: 181:143B9, 193:152B8. Silah ambarı, savaş araçlarının bulunduğu yer § savaş araçları, savaş için gerekli nesneler, ağırlık.

Cebrail: 164:128A1 Mukarrep ve mürsel meleklerden birinin adı; dört büyük melekten biri olup Allah ile peygamberleri arasında elçilik etmekle, Allah'ın buyruklarını ve vahiylerini bildirmekle görevlidir.

Ced: (A.) 142:107A6. Ata § dede § baba.

Cehennem: (A.) 56:34A9, 84:59A7. Ahretteki azap yerinin adı, tamu.

Cellad: (A.) 95:67A7, 123:90A1, 128:95A3, 129:95B6. Ölüm cezasını yerine getiren kişi.

Cem: (A.) Toplamak, bir araya getirmek, toplam.

Cem etmek: 88:62A2, 176:139B7, 187:147B9. Toplamak, bir araya getirmek.

Cem eylemek: 137:103A9, 181:144A13. Bkz. cem etmek.

Cem olmak: 88:62A11, 139:105A6, 165:129A13. Toplanmak, bir araya gelmek.

Cemi: (A.) 125:91A11, 181:143B6, 193:152B9, 193:152B11 Bütün, hep.

Cemisi: 184:147A5. Hepsi, cümlesi.

Cemal: (A.) 125:91B13. Güzellik.

Ceng: (F.) 94:66A11, 97:68A12, 106:76A4, 137:103B2. Uğraş, savaş.

Ceng aleti: 182:144B10. Savaş aleti, savaşta kullanılan araç, silah.

Ceng etmek: 28:11A6, 162:126B7, 101:72B5, 112:81A10, 175:138B8. Savaşmak, dövüşmek.

Ceng ve savaş etmek: 37:19A6. Dövüşmek, savaşmak, uğraş ve savaş vermek.

Cennet: (A.) 110:79A9. Ahretteki nimetler yurdu, iyiler ve Allah'tan korkanlar için ahrette hazırlanmış olan ferahlık ve huzur yerinin adı; uçmak.

Cevap: (A.) Karşılık.

Cevşen: (F.) 102:73A6. Savaşlarda zırh gibi arkaya giyilen silah: Burhan. maruf silahtır ki cenklerde zırh gibi arkaya giyilir; gerçi zırh tarzında olur, lakin zırh yalnız halkadan olur ve cevşen halka halka olup aralarına ufak ufak tenekeler nasbolunur; Lehçe. halka halka demirden olup aralarına ufak ufak pullar konur, örme zırh, zincir ve pul zırh.

Ceza: (A.) 102:73A3. Eziyet, işkence, § bir suçun karşılığı.

Cıda: 35:17B4, 94:66A7, 94:66B5, 97:68A11, 101:72B1, 106:76A13, 126:93A1, 141:106B2, 147:112B10. Anadil. mızrak; Sengûlâh. nize, harbe, süngü, mızrak; Tarama. I. II. III. kargı, süngü, mızrak, harbe.

Cıda oynatmak: 99:70B8, 99:70B9. Kargı, mızrak sallamak; kargı, mızrak kullanmak.

Cıda sunmak: 93:65A4. Kargı, mızrak dürtmek; kargı, mızrak saplamak.

Cıdalu: 165:129A13.

Cılasın: 25:7B6, 30:12B9, 121:87B4. Lehçe. iri gürbüz zenciyeler, cellâzî, zebellâyî § kahraman; Redhouse. büyük, kalın dudaklı ve azgın görünüşlü; Sengûlâh. *çalasın*, çevik ve atik; Tarama. I. III. babayiğit, boylu boslu, gürbüz delikanlı.

Cılasun: 56:34A1, 56:34B8, 97:68A8, 109:78A7, 109:78B11, 121:87A7 Bkz. cılasın.

Cılasunluk: 111:79B7 Kahramanlık, babayiğitlik, bahadırlık.

Cılavı: 31:13B4, 157:122A11, 184:146B6. Abuşka. *cılav*, uyan, at uyanı; Lehçe. Türkçede ön, ileri anlamında § atın cılavı, baş yuları; Radloff. gem, dizgin; Redhouse. bir atın ya da dört ayaklıların başı § bir atın ya da atlının önündeki mesafe (bırakılmıştır) § bir atı yedecek kayış bağı ya da dizgin; Sengülâh. atın dizgini § (mec.) dizginin önü ve atlının atının ön ayağı; Süleyman. ileri, evvel § yular § seyis § önden giden.

Cılavu: 97:69A8, 106:76A11. Bkz. cılavı.

Cılavusunu çekdürmek: 93:65B13. Yularını çektirmek, yularından tutup getirmek, yetdirmek.

Cılbır: 97:68B9. Redhouse. *cılbır* ve *cılbur*, bir hayvanı yedmek için kullanılan kayış ya da dizgin; Sengülâh. *çılbur*, Söz. yulara takılan ip; Tarama. II. III. yular, yular sapı.

Cici: 121:87B7 Anadil. ufak üzüm salkımı; İd.haş. *cicik*, yerden nebatın ilk görünen yeşilliği (soğanın içinde en körpesine *cücük* derler, buna yakındır); Lehçe. çocukça güzel, cici bici şey; Redhouse. oynayacak şey, oyuncak § bir çocuğun hoşuna gidecek, onu sevindirecek güzel bir şey.

Cici bici: 121:87B7 Hoş, ufak tefek güzel, ince yapılı narin güzel; Lehçe. telli pullu; Redhouse. renkler ya da süslerle güzelce donatılmış.

Ciğer: Akciğer ve karaciğerin ortak adı; mec. yürek, yüreklilik, yiğitlik.

Ciğercik: 51:30A8.

Ciğerinde olan (er yiğitler) belürmek: 55:33B6, 109:78A3 Cesareti olanların kendini göstermesi, aslında bahadır olanların meydana çıkması, belirmesi.

Ciğerinde olanları belirtmek: 88:62A5. Özünde olanı meydana koymak, özünde kahramanlık olanın bunu göstermesi.

Ciğerüm paresi:

Cima eylemek: (A.) 145:109B5 (insanlarda) çiftleşmek, çatışmak.

Cisim: (A.) 142:107A6 Gövde; boyu yüksekliği olan nesne.

Cömert: 21:4B8, 144:108A12. Eli açık.

Cömert erenler: 119:86B11.

Cömertler cömerdi: 127:94A11. Eli açıkların başı, cömertlere cömertlik eden, Allah'ın sıfatı, Kerim.

Cuş: (F.) Coşkunluk, kanı kaynama.

Cuşa gelmek: 19:3A11, 112:80B11. Coşmak, kanı kaynamak, şevke gelmek.

Cübbe: 28:11A4, 56:34B9, 86:60A13, 98:69B8, 109:78B12, 156:121B6, 158:123A5, 164:128B4, 191:151A2. Yensiz ve etekleri kısa bildiğimiz giysi, biniş altına giyilen dar ferace § üstlük; Redhouse. dışa giyilen bir elbise ya da yenleri bol, dizlere kadar inen uzun etekli ve önü açık elbise.

Cübbe bürünmek: 55:33A10. Cübbe giymek, cübbe örtünmek.

Cümle: (A.) 22:5B3, 141:106A9, 189:149B6. Bütün, hep.

Cümle kuşlar sultanı: 129:96A12. Bütün kuşların başı, şahı.

Ç

Çab çab: İd.haş. şapırdatma (*çab çab yedi*, ağzını şapırdatarak yedi); Kâşgarlı. kırbaç şaklamasının ve yemek yerken ağız şapırdatmanın taklidi.

Çab çab içmek:

Çadır: 91:63B6. Lehçe. çatılmış, kurulmuş örtü § şemsiye gibi gölgelik. Çeşitleri çoktur: Kıl çadır, ahbiye, kara ev, alaçıkı, hayme, hargâh; iki direklisi oba, kaza, göçebe. Lisan-ı hindîye tatbikan mana verilir, küçüğü çerge, şemsiye, ...acak ... oda, selamlık makamında olan otak, hargâh; Mühennâ. *çatır*, çadır; Radloff. çadır; Sengülâh. keten bezinden yapılan çadır § keçeden ve

ağaçtan yapılana alaçuk ve ak evi derler; Süleyman. hayme, hargâh, barak, oba, otak, alaçık, çerge; Türk. çatılıp kurulmuş örtü, oba, otak, çerge § eskiden padişahların başlarının üzerinde tutulan büyük ve müzeyyen şemsiye § yüz örtüsü, örtü, peçe. Ayrıca bkz. çatır.

Çadır açdurmak: 181:143B8.

Çadır dikdürmek: 182:144B8, 182:145A1, 193:153B6.

Çadır dikmek: 93:65A12, 124:90B7, 124:91A6, 130:97A9, 135:102A11, 168:132B10, 188:148B11

Çadır otak dikdürmek: 185:147A11

Çadırın elden öndin dikmek: 182:145A13.

Çağ: 25:7B5, 25:7B6, 30:12B7, 30:12B8, 30:12B9. Abuşka. vakit; Anadil. zaman; Radloff. bir hal veya muamele için tabii zaman süresi § eski astronomik saat § Doğu Türklerinde on iki yıllık devre; Sengülâh. Süleyman. Tarama. I.-IV. vakit, zaman, sıra, asır, an, mevsim, devir.

Çağırmak: 23:6A11, 26:8A7, 28:10B9, 29:11B10, 31:13B13, 47:27A4, 48:27B9, 48:28A5, 50:29B6, 52:30B8, 62:39B2, 63:41A2, 68:46A4, 74:52A1, 78:54B4, 91:63B13, 92:64A11, 112:80B7, 131:98A13, 147:111B7, 151:117B1, 176:139A9, 184:146B11, 193:153A5. Lehçe. pek ve tam bağırmak, gür sesle haykırmak § seslenmek § avazla bağırmak, yüksek sesle haykırmak § şarkı ve türkü söylemek § dellal nida etmek § sala etmek, ünlemek; Mühennâ. davet etmek; Radloff. bağırmak § şarkı söylemek § haykırmak § ilan etmek § Allah'a seslenmek; Süleyman. bağırmak § nida etmek § dellal olmak § şarkı ve türkü söylemek § davet etmek § feryat etmek; Tarama. III. IV. bağırmak, haykırmak; Türk. seslenmek, ünlemek, çağırmak, davet etmek.

Çağırtmak: 29:12A8.

Çağıruban: 33:15B3, 75:53A7, 138:104B1. Çağırıp, çağırarak.

Çağrışdurmak: 188:148B3. Bağırtmak, feryat ettirmek; Süleyman. *çağrışmak*, haykırıp bağrışmak § karşılıklı seslenmek § yas tutmak § çok kimsenin çığrışması.

Çağlamak: 86:60B5, 167:131A5. Radloff. (su) çağıl çağıl akmak, çağıldamak.

Çağnam çağnam: 43:24B3. Tarama. IV. *çağ çağ*, çağıl çağıl.

Çâk: (F.) Yırtık.

Çâk etmek: (F.) 69:47B1. Yırtmak, parçalamak.

Çakmak: 42:23A5, 123:90A8. Kâşgarlı. ateş yakmak; Lehçe. çakmak § çalın § çakacak alet; Radloff. küçük bir vuruşla hafifçe vurmak § patlamak § çakmak; Sengülâh. ateş yakmak için kullanılan çelik, (sigara) çakmağı § çakmak çakmak.

Çakmaklu: 41:22A3, 45:25B6. Çakmağı olan, ateş yakmak için yanında daima çakmak bulunan.

Çakmakluca:

Çalab: 142:107A9. Anadil. *çalap*, Allah, Tanrı; Lehçe. çelipa, salah. Cengiz Han vaktinde Şark Etrâki ecnebi papazlardan okuma öğrenip ma'buda ettikleri tabirdir. Ondan önce Çin tabiriyle Tanrı ve Tınrı derlerdi, Türkçesi Ogan; Radloff. Tanrı; Sengülâh. (*Çeleb* Halep vezninde Anadolu Türkçesinde Allahu Taâlânın adı); Tarama. I.-IV Allah, Tanrı.

Çalımlu: 54:32B8, 60:37A5, 108:77B4. Lehçe. *çalım*, reftar, mişvar, tavır; *çelim*, endam, reftar, çalım, avurt; *çelimlü*, cüsseli, endamlı; Radloff. reftar, mişvar, tavır, görünüş, gösteriş; Sengülâh. (halim vezninde Anadolu Türkçesiyle) kıyafet güzelliği, tendürüstlük, boy bos güzelliği; (çalımlu: Anadolu Türkçesiyle boylu boslu).

Çalış: 30:13A2, 30:13A6. Kâşgarlı. güreş, İd.haş. birbirine silahla çarpma, muharebe; Mühennâ. *çalışcı*: güreşci; Radloff. güreşme, mücadele, savaşma; Sengülâh. çalışma § gayret, dikkat, ihtimam § savaş, muharebe, mücadele; Süleyman. çalışma, gayret, ihtimam; Tarama., II. çarpışma, cenk, muharebe.

Çalışında: 38:19B6, 110:79A8, 57:35A4. Çaldığında, vurduğun zaman.

Çalışmak: 126:93A6. Kâşgarlı. silahla dövüşmek, silahla çarpışmak, vuruşmak; Tarama. II. IV. vuruşmak, çarpışmak, savaşmak.

Çalkara: 54:32B8, 60:37A5, 108:77B4, 129:96A12. Abuşka. *çal*, sakalın hem akı hem de karası olmasına derler, iki renkli anlamında; Anadil. *çal horoz*, iri ve büyük ibikli horoz; Kâşgarlı. kır, kırçıl, alaca, boz (koyun). Karası çok kır renkte olan; Mühennâ. kır saçlı, kıranta; Rad; Sengülâh. iki renk sakal, kır sakal, kır tüy § tonu beyaz ve al olan at § deve yavrusu; Söz. kırçal, kırçıl; Süleyman. kır ve boz kır renkli § aklı karalı; Türk. (F.) aklı karalı, kır; Uygur. boz, kır, alaca.

Çalkara kuş: 54:32B8, 129:96A12. Kartal (?)

Kara kuş: Anadil. yırtıcı bir kuş olup genellikle keklik avında kullanılır; Mühennâ. tavşancıl; Sengülâh. kartal; Süleyman. kartal § anka § hüma, devlet kuşu.

Çalmak: 20:3B10, 20:4A6, 21:4B9, 21:5A2, 28:10A8, 54:31B13, 54:32A4, 54:32A10, 54:32B2, 54:32B6, 55:32B10, 55:33A2, 55:33A6, 55:33A11, 55:33A13, 55:33B4, 56:34A9, 61:37B13, 61:38B6, 66:44A10, 69:47B5, 69:47B8, 71:49A4, 73:50B3, 73:50B9, 76:53B6, 78:54A13, 79:55A12, 80:56B9, 82:58A11, 82:58B1, 82:58B2, 83:58B8, 83:58B11, 83:59A5, 89:62B12, 91:63B11, 93:64B12, 93:65A1, 93:65A5, 95:67A10, 96:67A12, 100:71B3, 107:76B10, 107:77A2, 108:77A7, 108:77A8, 108:77A11, 108:77B2, 108:77B6, 109:77B7, 109:78A13, 110:78B13, 113:81B5, 113:81B7, 116:84A10, 129:96A4, 130:96B13, 130:97A1, 135:101B9, 135:102B2, 137:103B8, 141:106B5, 142:107B4, 149:115A3, 150:116A2, 150:116A7, 151:116A12, 151:116B7, 154:119A10, 155:119B11, 158:123A13, 159:124A4, 164:128B5, 172:136A2, 175:139A1, 183:145B6, 184:146B10, 185:147A13, 191:150B12, 193:153B7 Kâşgarlı. vurmak § kulağa getirmek, duyurmak; Lehçe. çarpmak gibi vurmak § düşürmek § sesini çıkarmak; Radloff. şiddetle vurmak § bir darbe savurmak § yere fırlatmak § uçurmak, kellesini uçurmak § kılıç sallamak § bir saz çalmak § aramak, araştırmak; Sengülâh. (saz) çalmak; Süleyman. darbetmek, urmak § düşürmek § urup kesmek; Tarama. II. III. IV. kesmek üzere vurmak § kesmek § vurmak, çarpmak.

Çaldurmak: 71:49B3. (saz) çaldırmak.

Çalındı: 84:59A12. Haydi çal, de çal, çal haydi.

Çalınmak: 55:33B6. 56:33B10 97:68A9, 173:137B1, 182:144B12, 193:153A4. Bkz. çalmak.

Çalup keser: 20:4A5. Bir çalışta kesen, bir vuruşta kesip düşüren.

Çap çap: Bkz. Çab çab.

Çap çap düşmek: 45:25B1. Kendini pat pat yere atmak, kendini pat pat yere atıp atın ayağına dolanmak.

Çap çap yutmak: 44:25A3.

Çapar: Anadil. Posta sürücüsü; Radloff. koşucu, haberci, posta sürücüsü § menzil, posta yeri, konak yeri; Tarama. I. ulak, tatar, postacı; II. IV. *çapar, ulak*: haberi çabuk yetiştirmek üzere her menzilde atı ve binicisi değişen posta, tatar; Türk. Posta tatarı; (çaparhane; menzilhane)

Çapar gelmek: 173:137A12.

Çapar gitmek: 86:60B3. Koşarak gitmek, koşturup gitmek, atını süratle sürmek § vurmak, çarpmak.

Çapar varmak: Bkz. çapar yetmek.

Çapar yetmek: 51:30A9, 53:31B13, 54:32A4, 54:32A10, 54:32B2, 54:32B6, 55:32B10, 55:33A2, 55:33A6, 55:33A13, 107:77A2, 108:77A7, 108:77A8, 108:77A11, 108:77B2, 108:77B6, 109:77B7, 111:79B13, 162:126B12. Postacı, haberci, ulak gelmek § süratle gelip yetişmek, atını koşturup gelmek, yetişmek.

Çapmak: 32:15A6, 33:15B2, 35:17B8, 38:19B5, 40:21A5, 43:24A9, 57:35A3, 60:37A13, 86:60A9, 110:79A7, 122:89A10, 158:123B7, 159:124A10, 166:130B6, 174:137B8, 191:151A6, 192:151B6. Abuşka. seğirtmek § baş kesmek; Anadil. koşmak, acele gitmek; Kâşgarlı. vurmak, başını vurmak, kellesini uçurmak, baş kesmek § bir defada hem vurup hem de kesmek; Lehçe. çarpmak, vurup koşturmak § atı sürmek § koşmak § süratle ılgar, akın etmek § atla koşmak; Radloff. sallamak, savurmak § şiddetli bir darbe indirmek, sallayıp vurmak, fırlatıp vurmak § delip geçmek § süratli gitmek, at koşturmak, dörtnala gitmek; Sengülâh. koşmak, seğirtmek § koşturmak § yağına etmek § kılıç vurmak, yara açmak § bir vuruşta kesmek; Süleyman. atı sürmek § seğirtmek, koşturmak § süratle ılgar etmek, akın eylemek § atla koşmak § yağına etmek § kılıçla kesmek ve parçalamak § kılıç vurmak veya kılıç çekmek; Tarama. I. II. yağma veya çapul etmek § saldırmak § atılmak § vurmak § hücum etmek § koşmak, süratle hareket etmek, koşturmak, II. III. vurup kesmek, IV. koşmak; Türk. çapmak, çarpmak § atı vurup koşturmak § atla koşmak § ılgar etmek § akın etmek § çapullamak § öldürmek, kesmek.

Çapdurmak: 139:105A10, 160:124B11, 193:153B4. Kâşgarlı. yüzdürmek § başını kestirmek; Radloff. vurmak, biçmek § atını dörtnala sürmek, Tarama. I.-III. koşturmak; IV. yağınalatmak, yağma ettirmek § yağmaya uğratmak.

Çapılmak: 189:149A10, 192:151B2. Kâşgarlı. ensesine vurulmak; Radloff. hücuma uğramak, baskına veya yağınaya uğramak § (atı) dörtnala kaldırmak, dizginleri boşaltmak; Sengülâh. yağmaya uğramak, yağma edilmek § birinin kılıç vuruşuyla yaralanmak; Süleyman. vurulmak § çarpılmak § vurulup yaralanmak.

Çapkun: Abuşka. ılgar ve akın; iki leşkerin çarhacısı, öncüsü; Radloff. hücum, baskın, ılgar ve akın; Sengülâh. ılgar ve akın § kar ve tipi ile

birlikte olan bora, kasırga; Süleyman. *çapgun*, koşucu, yürük § evbaş takımı, serseri, ayak takımı; Türk. akın, ılgar, çapul, yağma § süratle giden at § iki mukabil askerin çarhacıları.

Çapkun yetmek: 179:142A1. Baskına uğramak, ılgar gelmek, akın gelmek.

Çardak: (F.) 71:49B4. Anadil. sofa, divanhane § bir oda içinde ayrılmış yüksek yer § davarcıların hayvan ağıllarının yanına yaptıkları iptidai bina; Burhan. *çartâk*, maruftur, amme çardak derler, murabbe çadıra dahi denür ki Şiraz'da şirvânî derler, Türkçede oba tabir ettikleridir ve matbah çadırına ve aylak çadırına dahi denür; Lehçe. sertak § açık, mürtefi tahta boş § bağlarda natur seriri; Radloff. yukarı oda § balkon § çatı odası § bekçi hücresi; Türk. çardak, dört direk üstünde üzeri açık ve yüksek yer.

Çare: (F.) Medet, ilaç, tedbir.

Çare etmek: 43:24A1. Tedbir almak.

Çare olmak: 169:133A11 Kâr etmek, fayda vermek, tesir etmek.

Çargab: 70:48B4. Abuşka. *çarkap* üstüne geydikleri yensiz kaftanda olan taşradan yassı tavka derler ki eteklerinde bile ola; Radloff. altın işleme, altın sırma; Sengülâh. *çarkap* bir altın işleme ki kaftanın yakasına ve eteğinin etrafına korlar, (mecazi anlamda) kaftana da denir; Süleyman. başörtüsü § çadır § fereci.

Çargab çargab çadırlar: Altın işlemeli çadırlar

Çargab çuha: 89:62B4 Altın işlemeli çuha.

Çargab çuka: Bkz. çargab çuha.

Çargab geyürmek: 164:128B4. Birisine kaftan giydirmek, hilat giydirmek, hilatlemek.

Çarhacı: 56:33B12, 109:78A6. Radloff. öncü § ileri karakol § ileri karakol savaşı § çarkacı; Tarama. I.-IV. öncü asker, çarkacı.

Çarpışdurmak: 23:6A8. Gezip dolaşmak, kapı kapı gezmek, oradan oraya sürtmek.

Çarpmak: 44:25A1, 165:129B2, 171:136A1. Radloff. vurmak § çalmak § zorla almak § gasp etmek, talan etmek, yağma etmek § koparıp almak § hızla yere vurmak.

Çat çat: 68:46A10. Lehçe. esvattan: dayak, çat çat ahşap sesi; Radloff. Aheng-i taklidi bildiren bir kelime; Türk. esvattan.

Çat çat urmak: 68:46A10. Kâşgarlı. şaklatarak vurmak, şakırdatarak vurmak; Türk. esvattan: çat çat urmak.

Çatır: 61:38B11 İdrâk. Mühennâ. çadır; Radloff. çadır § kulübe § yatak perdesi; Türk. gölgelik, sayeban, çardak § eskiden padişahların başları üzerinde tutulan süslü gölgelik § çadır.

Çatırlu otak: 81:57B1.

Çatlaguç: 51:30A12. Radloff. yarık, çatlak.

Çatlatmak: 52:30B5, 161:125B4. Lehçe. ayırmak § patlatmak § kırmak; Radloff. yarık açmak § havaya uçurmak, berhava etmek § patlatmak; Türk. bir şeyi kırıp ayırmak § şaklatmak.

Çatma kaşlu: 26:8A10 Anadil. hıdat denilen boyayla yapılan kaş, çatma kaş.

Çengele sançmak: Çengele geçirmek.

Çengele urmak: 49:28B12. Çengele asmak, çengele geçirmek.

Çeri: 181:144A9, 182:145A12. Abuşka. *çirik*, leşker, ordu; İdrâk. asker; Kâşgarlı. *çerik*, alay, ordu, asker, asker dizisi; Mühennâ. *çerik*, savaş ordusu; Radloff. ordu, kıta, asker dizisi; Sengûlâh. (çerik muhaffefidir) sipah, leşker; Tarama. I.-IV. Türk. asker.

Çeri başı: 181:143B9. Kumandan, başbuğ.

Çeri dermek: 175:138B5, 182:144B8, 193:152B12. Asker toplamak.

Çerkez: Kuzey Kafkasya'da oturan yerli uluslara verilen ad.

Çerkez hırslı: 180:142B4.

Çetük: Kâşgarlı. kedi; İdrâk. İd.haş. Mühennâ. Sengûlâh. *çetik*; Söz. kedi yavrusu; Tarama. I-IV. kedi.

Çetüğünü mavlatmamak: 93:65B3. Kediye bile "mav" dedirtmemek; mecazi anlamda göz açtırmamak, nefes aldırmamak.

Çevgen: (F.) 41:22B5. Burhan. başı eğri bir cirittir, meydanda onunla top oynarlar ve at üzerinde değnek oynayanlar dahi kullanırlar, genel olarak ucu eğri deyneğe denir.

Çevre: 44:24B7. Dört yan, etraf, fırdolayı.

Çevre almak: 141:106A11, 146:110A7, 184:147A5. Tarama. I-III. çevrelemek, çevirmek, kuşatmak, muhasara etmek.

Çevrülmek: 148:113A9 Radloff. Sengûlâh. dönmek, geri dönmek § değişmek.

Çevük: 27:9B6, 34:16B6, 52:30B8, 122:89A2, 180:142B13, 187:148A4. İd.haş. çevik, toplu dernekli § tetik, neşeli § iş görür; Radloff. çevik, hareketli § ince § uygun; Tarama. I. çevik, canlı, atik, süratli.

Çevürmek: 81:57B8, 97:69A1, 109:78B11, 142:107B2, 146:111B3, 149:114A8, 149:114A10, 149:114A11, 150:115A7, 193:153A7. Kuşatmak, sarmak § alt üst etmek, devirmek, döndürmek § kuzuyu danayı veya tavuğu bütün olarak şişte çevire çevire kızartmak.

Çığırtmak: 155:120B6, 165:129A12. Radloff. çağırtmak, davet ettirmek; Tarama. I. ilan etmek, ilan ettirmek § bağırtmak.

Çığrı: 81:57A9. Çadırın duman deliğinin ağaç halkası. Kâşgarlı. *cığrık, çığrı*, çadırın üst kısmı, çadırın yukarısındaki kubbe; Süleyman. *çağarak*, hayıne, karaev, otav, hargâh, alaçık; Ali Rıza Yalman, *Cenupta Türkmen Oymakları*, IV. (çengilerin) muvakkat ve pek küçük bir çadır.

Çığrışmak: 178:141B3. Lehçe. birbirine ses vermek § birlikte feryat etmek, bir ağızdan bağrışmak; Radloff. birbirine seslenmek, karşılıklı çağırmak § birlikte bağırmak, beraberce haykırmak, bağırmak; Tarama. II. IV. beraberce bağırıp çağırmak.

Çığrışdurmak: 40:21A6. Haykırtmak, feryat ettirmek, bağırtmak, korkutan sesle ağlatmak.

Çıharmak: Bkz. çıkarmak.

Çıhmak: Bkz. çıkmak.

Çıkarmak: 27:9B13, 28:10A11, 47:26B13, 48:28A12 64:42A4 69:48A2 78:54B6 85:59B6 88:61B12, 89:62B4, 93:64B12, 101:72A10, 126:93A5, 126:93B1, 127:93B7, 130:96B7, 130:97A1, 134:101B1, 135:102A3, 139:105A13, 143:108A9, 149:114B5, 149:114B10, 155:120B11,

157:122B1, 158:123A5, 160:125A12, 164:128B1, 165:129B8, 165:129B11, 168:132A8, 170:134B8, 170:134B13, 171:135B1, 173:137A8, 175:137B13, 176:139B11, 176:139B13, 181:144B2, 187:147B12. Kâşgarlı. dışarı çıkarmak, dışarıyı göstermek; Lehçe. çıkarmak § istihraç etmek § peyda etmek § dışarı almak, dışarı getirmek; Mühennâ. (giyim hakkında) çıkarmak.

Çıkaravuz: 181:144B1. Çıkaralım.

Çıkartmak: 181:144A9. Radloff. dışarı getirtmek.

Çıkmak: 26:8A8, 29:11A9, 29:12A3, 30:12B2, 30:12B11, 31:13B1, 31:14A5, 31:14A7, 32:15A5, 32:15A6, 32:15A7, 35:17A2, 39:20A9, 40:20B13, 43:24B3, 55:33A5, 55:33A8, 60:37A8, 63:40A2, 64:41A10, 64:41B2, 68:46A5, 68:46A10, 68:46A11, 83:59A6, 85:59B8, 85:59B13, 86:60B13, 88:61B9, 88:62A2, 93:65A4, 93:65A6, 93:65A10, 96:67B8, 96:67B12, 97:69A5, 98:70A5, 102:73A2, 111:79B6, 114:82B3, 122:89A3, 123:89B11, 123:90A7, 126:93B4, 128:95A2, 130:97A8, 130:97B12, 132:99B4, 132:99B12, 133:100B7, 134:100B13, 134:101A12, 137:103A5, 137:103B3, 143:107B6, 145:108B12, 146:110A10, 146:110B13, 150:115A8, 150:116A6, 151:117A5, 156:121A9, 157:122A9, 158:123A4, 158:123A7, 158:123B1, 158:123B2, 166:130A9, 166:130B13, 168:132A8, 171:135A10, 176:139B5, 176:139B9, 177:141A1, 181:144A1, 182:145A13, 183:146A4, 184:147A9, 192:152A11, 192:152A13. Kâşgarlı. dışarı gitmek; Lehçe. yerinden ve sınırından dışarı varmak § çıkmak § yükselmek § tecavüz etmek § peyda olmak; Mühennâ. içeriden dışarıya gitmek; Radloff. peyda olmak § yukarı çıkmak, yükselmek § dışarı gitmek § kendini göstermek § (can hakkında) bedeni terk etmek, bedenden ayrılmak, ölmek.

Çıkagelmek: 29:11B13, 33:15B2, 93:65B12, 111:80B4, 131:99A6. Birdenbire görünmek, ansızın çıkıp gelmek, ansızın bastırmak.

Çılbır: 170:133B9, 170:134A9, :134B4, 171:135A11. Anadil. zincir, atın zincirden yular sapı; Radloff. *çılbur* atın yuları § atı yedmek için bir ip olup beygirin gemine bağlıdır ve atın bağlanmasına yarar § zincir; Söz. hayvanların yular başlığının çene altındaki halkasına bağlanan ip veya takılan zincir; *çilbir*, hayvan başlığının ipi; Tarama. I. II. IV. yular sapı; II. yular; Türk. bağ, zincir. Bkz. cılbır.

Çınlamak: 99:70B3. Kâşgarlı. *çınramak*, .çınlamak; Lehçe. Radloff. kulağın ötmesi, uğuldaması.

Çıplak: 161:125B12. Anadan doğma, soyunmuş, giyinmemiş, uryan § fakir, muhtaç, yoksul.

Çırçıplak: 68:46A11 Anadan doğma, soyunmuş.

Çırağ: (F.) 38:19B9. Burhan. *çerağ*, yağa bulayıp yaktıkları fitil § aydınlık; Lehçe. *çıra*, çam ağacının sakızlı ve yağlı yeri ki çerağ ittihaz ederler; *çerağ*, ışık, şavk; Redhouse. *çerağ*, halk dilinde çırağ lamba fitili § lamba § ışık, ışık veren herhangi bir şey; Steingass. *çirağ*, lamba § ışık § kandil fitili.

Çırpındı: 178:141B2. Çırpıntı.

Çiçek: 33:15A13, 34:16A12, 34:16A13, 34:16B3, 48:28A9, 87:61B3, 115:83B7 Çiçek; mecazi anlamda yakışık, süs, kıymetli.

Çikin: 142:107A12, 184:146B8. Abuşka. *çiğin*, omuz; Anadil. *çiğin*, omuz, omuz başı; Lehçe. *çikin*, başı ile boyun sı; Radloff. *çikin* *çeki* vücudun boyun ile omuz kemiği arasındaki kısmı § ense § omuz; Sengülâh. omuz başı; Söz. *çığın*, omuz başı; *çiğin*, *çiyin*,

çiyni, omuz; Tarama. I-IV. *çiğin*, omuz, omuz başı; Türk. omuz.

Çikini kuşlu cübbe: 28:11A4. Omuz başları kuş nakışlı cübbe.

Çikinini doğramak: 163:127A12. Omuzunu kesmek.

Çikinini kasmak: 161:126A9. Dar gelmek, omuzlarını sıkmak.

Çoban: 40:21B10, 40:22A1, 40:22A3, 41:22A4, 41:22A10, 41:22A12, 42:22B9, 42:22B11, 42:22B13, 42:23A3, 42:23A4, 44:25A4, 44:25A7, 45:25B3, 45:25B4, 45:25B5, 45:25B6, 45:25B8, 46:26A3, 46:26A5, 46:26A6, 47:26B7, 47:26B8, 47:26B10, 47:26B11, 46:26A12, 47:26B5, 47:26B13, 47:27A1, 47:27A2, 47:27A3, 47:27A4, 47:27A5, 47:27A7, 47:27A9, 47:27A10, 47:27A13, 51:30A9, 51:30A10, 51:30B4, 52:30B6, 53:31A13, 56:34B5, 75:52B5, 75:52B6, 75:52B8, 75:52B9, 145:109A11, 145:109B1, 145:109B3, 145:109B5, 145:109B7, 145:109B9, 145:109B10, 145:109B11, 145:109B13, 146:110A1, 146:110A3, 169:133A8, 170:134B11, 172:136B2. Evcil hayvanları güden kişi.

Çoban çoluk: 146:111A4. Çoluk çocuk, kim varsa. Bkz. çoluk

Çoğ: 61:38B2, 112:81A4, 112:81A6. Çok.

Çohmak: 97:68B10. Abuşka. *çokmak*, cem olmak, üşüşmek; Söz. toplanmak; Tarama. I. II. çullanmak, hücum etmek § üşüşmek, toplanmak.

Çok: 60:37A2, 60:37A2, 61:38B1, 85:59B13, 85:60A1, 85:60A2, 85:60A3, 85:60A5, 87:61B4, 91:63B10, 91:64A3, 97:68B12, 118:86A10, 118:86B3, 126:93A6, 130:97B7, 131:98B13, 137:103A9, 148:113B10, 153:118B5, 153:118B7, 153:118B8 153:118B9, 160:124B7 160.124B8 166:130B12, 190:150A8, 190:150A9, 190:150A10, 190:150A11, 192:151B13.

Çokramak: Kâşgarlı. *çıkramak* diş, kapı gıcırdaması § (savaşta) haykırmak; İdrâk. kaynamak § bir şeyin kaynarken çıkardığı ses, fokurdamak; Lehçe. *çokramak*, çokur çokur kaynamak, çokur çokur kazanın kaynayıp takırdaması, tangırdamak, fokurdamak; Radloff. fokurdamak; Söz. kaynamak; Tarama. I-IV. kaynamak, fıkırdamak; Uygur. *çıkratmak*, gıcırdatmak § *çokramak*, galeyanda olmak, kaynamak.

Çolgamak: 163:127B8. Azerbaycan. (*belemek* maddesinde) sarmak, çolgamak; Radloff. sarmak, örtmek, bürümek, dolamak; Sengülâh. bükmek § sarmak § bürümek § örtmek § dolamak; Türk. sarmak, ihata etmek, kuşatmak § kaplamak, örtmek § dolamak.

Çoluk: 146:111A4, 170:134B11 Lehçe. çocuk, hane halkı, aile, (çoluk) birbiri ardına gelen (çoluk çocuk) çocuklar ve küçükler § evlad ü ayal § hane halkı; Radloff. çoluk çocuk; çocuklar, birkaç kuşak fürû'.

Çomak: 20:4A6, 95:66B11, 141:106B7, 141:106B8, 155:119B10, 155:120A7, 182:144B10, 183:145B8, 183:145B9. Anadil. sopa ve değnek; İdrâk. ağaçtan yapılan ve başı topuz gibi yuvarlak olan değnek; Kâşgarlı. topuz, tokmak, çomak, asa, değnek; Mühennâ. topuz; Radloff. asa ve değnek § (vurmak için) ucunda bir yumrusu olan uzun bir değnek; Sengülâh. ucu gürz gibi yuvarlak olan bir değnek ki Arapçası *debbûs*'dur (topuz); Tarama. I. II. IV. ucu yumru sopa, ucu topuzlu sopa.

Çökermek: 126:93A4 154:119A1 Lehçe çökertmek, çöktürmek, oturtmak § darbe ile kakmak, yatırmak; Radloff. diz çöktürmek.

Çökmek: 39:20A10, 39:20B3, 59:35B11, 70:48B2, 91:63B13, 125:92A9, 137:103A6, 177:140A11 İdrâk. diz çökmek; Kâşgarlı. diz çökmek, dibe çökmek; Lehçe. dibe kaynamak § karanlık, duman, pus, sis, bela inüp hasmak § kocamak, ihtiyarlamak, zayıf olmak; Radloff. diz çökmek § dizini bükmek § yıkılmak § karanlık, sis, duman, pus, bela inmek § kocamak.

Çönge: 112:81A1, 112:81A3, 161:125B12. Anadil. *çöngü*, bulanık gören göz; İd.haş. *çönge bıçak* kesmez bıçak, kör bıçak; Söz. *çöneke*, ağzı körleşmiş bıçak ve kılıç § yorgun; Tarama. I *çönge* ve *çöngü*, zayıf, kuvvetini kaybetmiş, vazifesini yapamaz hale gelmiş; II. keskinliği gitmiş, kör, IV. keskin ve sivri olmayan kör, künt.

Çöngelmek: 78:55A5. Anadil. gözün pek iyi görmez olması. İd.haş. (*çönür* kelimesinde) gözleri çöngelmek: gözleri içine çökmek; Tarama. I. II. IV. zayıflamak, kuvveti kaybolmak, vazifesini iyi yapamaz hale gelmek § kesici aletlerin körleşmesi; III. keskinliğini kaybetmek.

Çözmek: 47:27B1, 102:73A10, 109:78B5, 130:97A6, 155:120A10. Düğümlenmiş veya bağlanmış bir şeyi açmak, o durumundan kurtarmak, serbest bırakmak.

Çuha: 86:60B1, 89:62B4, 164:128B4. Burhan. *çuhâ* (hâ-yı mu'ceme ile ve elifle) maruf libastır ki Türkçede dahi çuha derler ve nasârâ rûhbanlarına mahsus bir libastır ki yenleri olmaz, üstten giyerler, ferace menzilindedir; Radloff *çoba*, yünlü kumaş; Steingass. yünden yapılmış elbise, papaz feracesi, papaz cübbesi § bir tür üstlük ya da harmaniye, pelerin.

Çuka: 143:108A9. Lehçe. Sakalibe lisanında 'mahot cuh' havlı yün dokuma § çuhadan libas, dolama; Radloff. *çuka*, yün kumaş.

Çuka bağışlamak: 91:63B6, 109:78B12.

Çuka vermek: 56:34B9.

Çuldu: 92:64A13, 92:64B2, 92:64B6. Abuşka. şol en'âma derler ki bir dilaver cenkte bahadırlık eyleye veya fenninde mahir bir kişi nadir iş işleye, mukabelesinde ihsan ederler; Lehçe. çullanılmış, kabullenilmiş şey § cengaverlerin eline geçen ganimet § bahşiş ve mükâfat için verilen en'am; Radloff. askerin mükâfat olarak aldığı ganimet § iyi bir iş, gösterilen bir cesaret karşılığı verilen bir mükâfat, bir hediye; Sengülâh. (hoşbû vezninde) bahşiş, armağan ve caize.

Çuval: 79:55B7. Pamuk ya da kenevir ipliğinden dokunmuş büyük torba.

Çün: 64:42A6, 85:59B11, 114:82B12, 121:87A12, 128:94B10, 155:120B6, 189:149B3. Vaktaki § mademki

Çünki: 65:43A3, 86:60B3, 113:81B9, 122:89B4, 138:104A8, 141:106A11 Çünkü § vaktaki § mademki.

Çünkim: 82:58A8. Mademki.

Çürümek: 46:26A5, 49:28B6, 79:56A4, 167:131A12. Canlı ya da cansız bütün nesnelerin eskime, yıpranma vb. doğal nedenlerle değişim geçirerek bozulup dağılması, kokuşması.

D

Da: 23:6B6, 59:36A13, 59:36B1, 68:46A9, 68:46B3, 81:5.7B3, 83:58B11, 84:59A8, 96:67B3. Dahi

Dad: (F.) 80:57A1, 138:104B1. Adalet § imdat dileme, imdat diye çağırma, yardım isteme

Dad vermek: 80:57A1, 138:104B1. Birini hakkına kavuşturmak, adaleti yerine getirmek.

Dadı: 63:40B3, 64:41A10, 176:139A3. Lehçe. Redhouse. Türk. çocuk dadısı, çocuk bakıcısı, çocuğa bakan cariye ve kadın.

Dağ: 19:3B2, 25:7B6, 29:11B7, 29:12A2, 29:12A7, 30:12B8, 31:14A5, 32:14B1, 32:15A5, 33:15B8, 33:15B9, 33:15B10, 34:16A5, 34:16A6, 34:16A7, 34:16A8, 38:19B3, 39:20B13, 53:31B2, 57:35A1, 62:39B6, 63:40A2, 66:43B8, 76:53A13, 76:53B7, 77:54A4, 77:54A10, 86:60B4, 86:60B13, 89:63A2, 93:65A6, 93:65A10, 96:67B8, 96:67B12, 98:70A5, 99:70B1, 100:71A7, 102:72B10, 104:74B2, 104:74B11, 105:75B1, 107:76B5, 110:79A4, 113:82A6, 113:82A7, 115:83B7, 117:85A11, 117:85B9, 119:86B12, 125:91B5, 126:92B7, 128:95A11, 131:98A11, 135:102A3, 137:103A10, 139:105A12, 139:105B1, 144:108A13, 148:113B7, 149:114A9, 154:119A11, 156:121B2, 157:121B10, 157:122A6, 159:124A5, 159:124A7, 159:124A12, 157:122B9, 158:122B13, 160:124B8, 164:128A11, 164:128B7, 165:130A1, 166:130B10, 167:131A4, 167:131A10, 171:135B4, 177:140B12, 178:141A3, 184:146B12, 191:151A4. Dağ § yanık yeri ve nişanı, kızgın demirle vurulan nişan.

Dağ çiçeği: 34:16B3

Dağ ve taş yankulanmak: 150:115B4. Dağ ve taşın ses vermesi, yankısı her yerden duyulmak.

Dağa varmak: 146:111A1. Dağa çıkmak, yol kesici olmak, yol kesmek, haydutluk etmek.

Dağarcık: 47:26B13. İdrâk. *tağarcuk*, Mühennâ. *tağarcık*, Lehçe. deriden küçük torba, meşin torba; Sengülâh. *tağarcuk*, torbadan daha büyük olan çuval, deriden yapılır; Redhouse. çobanların ve avcıların arkalarında, omuzlarında taşıdıkları torba; Türk. deri torba.

Dağıtmak: 43:23B10, 93:65A3, 97:68B6, 97:68B8, 133:100B4. Darmadağın etmek, perişan etmek, mahvetmek, kırıp ufak etmek § saçmak, vermek § yaymak.

Dağılmak: 132:99B6, 189:149A13, 191:150B13.

Dağlamak: 50:29A10, 51:30A8, 160:124B6. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Süleyman. dağ vurup yakmak, yakmak, ateşle nişan yapmak, kızgın demirle nişan vurmak; Türk. dağ vurmak, kızgın demirle nişan vurmak ve yakmak; (mecazi anlamda) dağlarmış gibi yakıp ıstırap vermek, acı vermek.

Dahı: 19:3A8, 20:4A1, 20:4A4, 22:6A2, 22:6A3, 23:6B11, 25:7A12, 25:8A3, 26:8B5, 26:8B8, 27:9B9, 28:10A3, 28:10A6, 29:11B1, 29:11B13, 29:12A1, 30:12B4, 31:13A8, 34:16A3, 34:16B1, 35:17B6, 35:17B8, 35:17B9, 36:18B5, 37:18B11, 37:19A3, 38:19A11, 38:19A12, 40:21B5, 40:21B7, 42:23A4, 42:23A5, 42:23A6, 43:24A1, 44:25A7, 44:25A8, 46:26A8, 47:26B6, 47:26B9, 47:27A11, 51:30A8, 51:30A13, 59:35B4, 59:36A5, 59:36A7, 59:36A9, 59:36A11, 59:36A12, 60:36B11, 60:37A1, 60:37A10, 61:38A2, 61:38A3, 61:38A11, 61:38A12, 63:40B2, 64:41A11, 64:41A12, 64:41A13, 64:42A7, 65:42B7, 65:43A12, 66:44B8, 66:44B9, 67:44B10, 67:44B12 67:45A9 67:45A12 67:45B5 67:45B7 67:45B8, 68:46A10 68:46B6, 69:47A1 71:49A11 71:49B3, 72:50A1, 73:51A12, 74:51B4, 74:51B5, 74:52A7, 79:55A11, 79:55B3, 82:57B13, 83:59A3,

88:61B11, 88:62A2, 89:62B8, 92:64A8, 92:64B4, 96:68A5, 97:69B2, 98:69B3, 99:70B8, 99:71A1, 100:71A7, 100:71B2, 101:71B11, 102:72B13, 104:74B1, 106:75B5, 107:76B10, 111:80A9, 111:80B1, 113:82A13, 116:84B8, 116:84B12, 116:85A1, 118:86B7, 118:86B8, 122:88B7, 127:93B5, 128:94B9, 129:96A5, 129:96B5, 130:97B11, 133:100B4, 135:101B13, 137:103A6, 138:104A11, 140:106A1, 141:106A13, 141:106B9, 142:107A11, 143:107B12, 146:110A8, 146:110A9, 146:111A5, 147:112A7, 148:113A3, 148:113A10, 149:114B11, 149:114B12, 149:114B13, 149:115A1, 150:115B7, 151:117A8, 151:117A12, 153:118A10, 153:118B4, 155:120A2, 155:120B3, 155:120B5, 161:126A6, 172:136A13, 173:136B9, 173:137A3, 174:137B7, 175:138A10, 175:138B5, 177:140B8, 177:140B12, 178:141A9, 178:141A13, 178:141B8, 179:142A5, 179:142A8, 180:142B4, 182:144B5, 182:145A12, 183:146A9, 184:146B2, 184:146B3, 184:146B5, 184:146B10, 184:147A3, 188:148A12, 188:148B9, 189:149B4, 189:149B7, 190:150A6, 191:151A1, 191:151A8, 191:151A10, 191:151B1, 192:152A4, 193:152B12, 194:153B10. Lehçe. keza, hem anlamında § tekrar, mükerrer § hâlâ § de, henüz § yine anlamında daha; Radloff. daha § dahi; Sengülâh. diğer; Süleyman. dahi § tâkey § keza § ve hem anlamında yine; Türk. dahi. (metin içinde "de, artık, bundan böyle, hem, hâlâ" anlamlarına gelmektedir).

Dakınmak: 102:73A6. Lehçe. Radloff. Redhouse. takınmak, kendine bir şey takmak, süslenmek, (silah veya kılıç) kuşanmak.

Dal: 140:105B11, 160:125A1, 162:126A10, 163:127A3, 163:127A13, 171:135A11 190:150B3 Sürgün, şimal, ağacın düzgün kol sürgünleri.

Dal budak: 167:131A6.

Dalamak: Anadil. İdrâk. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Türk. ısırmak, yaralamak; Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. talan etmek, yağmalamak, vurmak.

Dalatmak: 127:94A5. Dişletmek, ısırtmak, kaptırmak.

Dam: 23:6A11, 28:10B1, 103:74A4, 171:135B6, 180:142B12. Lehçe. Radloff. çatısız evin üstü, bina örtüsü § yalnız örtüden ibaret bina § öküz damı, ahır; Redhouse. çatı § ev § gölgelik, saçaklı gölgelik; Türk. üzeri örtülü yer.

Dâm: (F.) Tuzak.

Dâm etmek: 165:129B5. Tuzak kurmak, tuzak haline koymak.

Damak: 99:70A11, 117:85B7, 134:101A5, 135:102A7. İdrâk. Lehçe. Radloff. Redhouse. ağzın tavanı.

Damar: 32:14A8, 43:24A11, 127:94A2, 184:147A1. Lehçe. Radloff. Redhouse. damar § su damarı § suların gelip aktığı mecra.

Damarların soğultmak: 100:71A10. Kurutmak, suyunu kesmek.

Dammak: 134:101B8. İdrâk. İd.haş. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I-IV. damlamak.

Dan: Anadil. İdrâk. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Süleyman. Tarama. II. IV. hayret ve taaccüp, şaşma § garip, acip.

Dan dansuh: 60:36B12, 60:37B7, 64:42A9. Sengülâh. Süleyman. *tahsuh* ve *tansuk*, az bulunur, garip, değerli, nadir § armağan, hediye.

Dana: 23:6A10, 51:30A10 125.92A5 Radloff. buzağı, bir yaşındaki inek yavrusu; Redhouse. Türk. buzağı, ineğin yavrusu.

Dana sazı: 87:61B7. Bkz. Kişi, Boy ve Yer Adları kısmı, Tana Sazı.

Danışmak: 19:3A10, 34:16B10, 48:28A11, 102:73B2, 147:111B7. İdrâk. Lehçe. Radloff. Tarama. I.-IV. meşveret etmek, akıl sormak, öğüt almak, müşavere etmek; Türk. söylemek, demek.

Danış etmek: 65:43A1. Danışmak, akıl almak, akıl sormak.

Danışık: 34:16B10, 181:143B6. İdrâk. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Tarama. I-IV. Türk. öğüt, meşveret, müşavere, müzakere, istişare.

Danışık etmek: 34:16B10. Tarama. I-IV. istişare etmek.

Dansuh: 60:36B12, 60:37B7, 64:42A9. İdrâk. İd.haş. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Tarama. I. II. pek nadir, çok kıymetli ya da görülmemiş § tuhaf, garip, acayip şey, hayran olunacak nesne § harikulade, harikulade güzel bir nesne; Lehçe. Steingass. hediye, armağan.

Dar: 97:68B6, 113:81B3, 113:81B9, 141:106B5, 146:111A8, 171:135A8.

Dar ağızlu: 26:8A10, 135:101B9. Küçük ağızlı, ağzı küçük olan.

Dar eteğe gen koltuğa sığınu gelmek: 125:91B6. Birinin himayesine sığınmak, birinin koltuğu altına girmek.

Dar karı 48:28A9, 116:84A13. Döl yatağı, rahim

Dar koltuğa kısılmak: 66:43B10. Birinin koltuğu altına girmek, bi in himayesine sığınmak.

Dardağan: Anadil. Lehçe Radloff. Redhouse. Sengülâh. *tartağın*, Söz. Süleyman. *tartağın*, Tarama. II. perişan, perakende, darmadağın, tarümar.

Darı: Buğdaygillerden bir bitki.

Darıca: 93:64B10. Darı kadar küçük, ufacık.

Darımak: 43:24A7. Abuşka. Radloff. Sengülâh. Türk. olmak, uğramak, duçar olmak, isabet etmek, tutulmak, vaki olmak, arız olmak. (Abdülkadir İnan: Ruhların musallat olması, ani olarak karşılaşmak)

Darvandurmak: 184:146B8. Davrandırmak.

Daş: 75:52B7. Taş.

Davet: (A.) 188:149A4. Çağırma, okuma.

Davilemek: 94:66A12, 94:66A13. Dava etmek, hak aramak, hesap sormak.

Davlumbaz: Lehçe. Redhouse. büyük kudüm, nakkare. Bkz. s. 930

Davlumbaz urmak: 169:133B6, Davul çalmak, davul dövmek.

Davul: 173:137B1, 182:144B12.

Davullar çalınmak: 96:68A7

Davullar döğülmek:

Davulbaz: Redhouse. üzerine deri gerilmiş büyük bir tunç ya da bakır kasnaklı davul, büyük davul. Ayrıca bkz. Davlumbaz.

Davulbazlar urmak:

Daya: (F. *dâye*) 27:9B5, 63:40A12, 63:40B13, 86:60B1, 146:110B1, 146:110B4, 176:139A3. Lehçe. Radloff. dadı, emzirmeden çocuğa bakan kadın.

Dayak: 28:10B1, 28:10B2. Anadolu. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Süleyman. Tarama. II. destek olabilecek ağaç, dayanacak şey, payanda, destek.

Dayamak: 28:10A11, 126:93A5 Lehçe. Radloff. Destek komak, payanda vurmak, yaslamak.

Dayanmak: 59:35B5, 121:87B7 Dayanmak, yaslanmak, istinat etmek § yüklenmek, ağırlığını vermek.

Dayı: 55:33A2, 91:63B9, 92:64B1, 109:77B7, 140:105B5, 140:105B9, 140:106A2, 141:106A9, 187:148A11, 188:148B1, 188:148B4, 188:148B8, 188:148B13, 189:149A11, 190:150B1, 191:151A7, 191:151A11, 192:152A1, 192:152A5, 193:153B4. Annenin erkek kardeşi.

Dayim: (A.) 141:106A6, 187:148A5, 188:148B8. Sürekli, kesiksiz, sonsuz, bir düzüye durucu, berkarar.

Dayim durmak: 114:82B8, 118:86A12. Devam etmek, kesilmemek, sonsuz olmak, bir düzüye durmak.

Daz: 80:56A10. Kâşgarlı. *taz*, Tarama. I. verimsiz, münbit olmayan (toprak), üzerinde ot bitmeyen çorak yer.

De: 23:6B6, 37:18B13, 37:19A1, 47:27A5, 61:38A1 67:44B10, 67:45A10, 67:45A11, 68:46A9, 68:46B3, 96:67B4, 113:82A12, 150:115B13, 159:123B8, 166:131A1, 183:146A9, 184:146B4, 192:152B2. Bile, dahi.

Dede: 180:143A5. Büyükbaba, ananın veya babanın babası § ata § dervişlerin piri § ihtiyar, yaşlı.

Defi: (A.) 118:86B7, 150:115B10. Hemen, derhal, birden.

Degenek: 41:22B4. Lehçe. değecek alet, kısa çubuk, ince sopa, deynek.

Degin: 69:46B13, 162:126B7, 165:129B2, 187:148A1 Radloff. Sengülâh. Süleyman. Tarama. *değin*, kadar § ta, ila.

Degirmen: 23:6B8 Değirmen.

Degirmen taşı:

Degmek: 19:3A6, 81:57B10, 137:103B7, 193:153A10 Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. ulaşmak, erişmek, yetişmek, vâsıl olmak; Lehçe. isabet etmek § şayan ve layık olmak § (ışık) vurmak.

Degende: 25:7B6, 30:12B9. Değdiği zaman, ışığı vurduğu zaman, aksettiği vakit.

Degül: 43:24A1, 48:28A3, 49:28B2, 63:40B3, 64:41A9, 68:46A10, 83:59A1, 83:59A2, 83:59A3, 85:60A4, 86:60A12, 95:67A8, 122:89A13, 126:92B10, 161:125B2, 161:125B3, 167:131B5, 180:143A3, 180:143A4, 180:143A10. Değil.

Degülmiseydi: 49:28B7. Olmasaydı.

Deli: 39:20B1, 56:33B13, 56:34A1, 56:34A6, 56:34A8, 65:42B9, 84:59A12, 111:79B5, 112:81A9, 113:82A11, 116:84B11, 116:85A3, 141:106B1. Gözüpek, kahraman, korkusuz. Lehçe. Redhouse. Türk. deli, mecnun, divane aklını kaybetmiş § azgın, azman; Radloff. cesur, yürekli; Redhouse. egzantrik § düşüncesiz § vahşi; Türk. akla muhalif sözler söyleyen, etvar ve harekât-ı acibede bulunan § yabani, terbiye edilmemiş.

Deli kavat: 82:58A5, 111:80A12, 112:81A3, 112:81A7, 114:82B12.

Deli kopmak: 178:141A4. Azgın olmak, şiddetli olmak.

Delim: 84:59A13. İdrâk. Kâşgarlı. *telim*, Radloff. Sengülâh. *telim*, Tarama. I-IV. *delim* ve *telim*, çok, sayısız, birçok, yade.

Delmek: 79:55B8, 154:119A2, 155:120B13, 162:126A10, 162:126A12, 171:135B4, 191:151A5 Delik açmak § göz göz etmek.

Delinmek: 77:54A12, 163:127B1. Çıbanın delinmesi, deşilmek § delik açılması § göz göz olmak.

Delüben: 127:94A2 Delerek, delip.

Delük: 156:121A3, 176:139A6. Delik § delinmiş.

Delü: 79:56A6, 80:56B11, 81:57A13, 81:57B4, 82:57B11, 82:58A9, 82:58A13, 82:58B1, 83:58B9, 83:58B11, 83:58B12, 83:59A6, 84:59A12, 85:59B4, 162:126B1, 166:130A7, 170:134B12. Bkz. deli.

Delü yahşı yiğit: 165:128B13. Güzel, mert delikanlı; gözüpek, yakışıklı delikanlı.

Delü yiğit: 170:133B11, 170:134B10, 170:135A3. Gözüpek delikanlı, cesur delikanlı.

Delülük: 79:55B8. Delilik.

Dem: (F.) 127:94A11, 146:110A4, 187:148A7. An, vakit, zaman.

Demek: 19:3A3, 19:3A7, 19:3A11, 19:3A12, 19:3B6, 20:4A4, 22:6A3, 22:6A4, 23:6B2, 23:6B5, 23:6B6, 23:6B8, 25:7A10, 25:7A13, 25:7B1, 25:7B11, 25:8A2, 25:8A4, 26:8A6, 26:8B5, 26:8B8, 26:8B10, 26:9A2, 27:9A10, 28:10B2, 28:10A4, 28:10B7, 28:10B9, 29:11A8, 29:11A13, 29:11B9, 29:11B12, 30:12A10, 30:12A11, 30:12B4, 30:12B13, 30:13A3, 30:13A6, 31:13A10, 31:13B8, 32:14B11, 32:15A2, 33:15B1, 33:15B7, 33:16A1, 34:16A9, 34:16A13, 35:16B12, 35:17B1, 35:17B10, 36:17B13, 36:18B5, 37:19A3, 37:19A11, 39:20A13, 39:20B4, 39:20B5, 39:20B6, 40:21B4, 40:21B8, 40:21B9, 41:22A12, 42:22B7, 42:23A1, 42:23A4, 42:23A9, 42:23B7, 42:23B8, 43:23B10, 43:24A1, 43:24B2, 44:24B8, 44:24B10, 44:25A6, 45:25A13, 45:25B8, 46:26A3, 46:26A6, 46:26A10, 46:26A12, 46:26B5, 47:26B8, 47:26B9, 47:26B11, 47:26B12, 47:27A3, 47:27A4, 47:27A7, 47:27A10, 47:27A12, 47:27B2, 47:27B6, 48:27B10, 48:27B13, 48:28A4, 49:28B3, 49:28B5, 50:29A3, 50:29B2, 50:29B6, 50:29B7, 51:30A4, 52:30B7, 52:31A5, 53:31A12, 53:31B8, 54:32A1, 54:32A5, 54:32A11, 54:32B2, 54:32B7, 55:32B11, 55:33A3, 55:33A6, 55:33B1, 56:34B11, 59:35B13, 59:36A4, 59:36A7, 59:36A9, 59:36A13, 59:36B2, 60:36B4, 60:36B11 61:37B12, 61:38A1, 61:38A2, 61:38A5, 61:38A9, 61:38A12 61.38B1 61:38B3, 61:38B5, 61:38B8, 61:38B10, 62:39A7, 62:39A8, 62:39A11, 62:39A13, 62:39B1, 62:39B2, 62:39B3, 62:39B11, 62:39B12, 63:40A6, 63:40A8, 63:40A13, 63:40B1, 63:40B3, 63:40B4, 63:40B5, 63:40B7, 63:40B11, 63:40B13, 63:41A1, 63:41A2, 63:41A5, 64:41A6, 64:41A7, 64:41A8, 64:41A9, 64:41B1, 64:41B6, 64:41B11, 64:42A2, 64:42A5, 64:42A7, 64:42A8, 64:42A10, 64:42A11, 64:42A12, 64:42A13, 65:42B1, 65:42B4, 65:42B6, 65:42B8, 65:42B9, 65:42B10, 65:42B12, 65:43A2, 65:43A3, 65:43A8, 65:43A11, 66:43B8, 66:43B12, 66:43B13, 66:44A1, 66:44A11, 66:44B3, 66:44B7, 67:44B11, 67:44B13, 67:45A1, 67:45A2, 67:45A3, 67:45A4, 67:45A8, 67:45B1, 67:45B3, 67:45B4, 67:45B5, 67:45B9, 67:45B10, 68:46A2, 68:46A3, 68:46A5, 68:46A7, 68:46A8, 68:46A10, 68:46B1, 68:46B2, 68:46B3, 69:46B9, 69:46B11, 69:47A1, 69:47A5, 69:47A10, 70:48B5, 70:48B8, 70:48B11, 70:48B12, 70:49A2, 70:49A3, 71:49A13, 71:49B1, 72:50A1, 73:50B2, 73:51A1, 73:51A4, 73:51A6, 73:51A9, 73:51A12, 73:51B2, 74:51B9, 74:51B10, 74:51B11, 74:52A7, 75:52A10, 75:52A11, 75:52A12, 75:52A13, 75:52B1, 75:52B3, 75:52B7, 75:52B9, 75:52B11, 75:52B13, 75:53A1, 76:53B5, 76:53B7, 77:54A3, 77:54A9, 78:54B2, 78:54B10, 78:54B13, 79:55A11, 79:55B2, 79:55B3, 79:55B4, 79:55B7, 79:55B13, 79:56A1, 79:56A2, 79:56A3, 79:56A4, 79:56A5, 80:56A8, 80:56A11, 80:56A13, 80:56B6, 80:56B7, 81:57A13, 81:57B2, 81:57B4, 81:57B6, 82:57B12, 82:57B13, 82:58A6, 82:58A7, 82:58A9, 82:58A10, 82:58A11, 82:58A12, 82:58A13, 82:58B1, 83:58B8, 83:58B9, 83:58B10, 83:58B11, 83:58B12, 83:59A3, 83:59A5, 84:59A8, 84:59A9, 84:59A10, 84:59A12, 85:59B3, 85:59B5, 85:59B12, 85:60A6, 86:60A13, 86:60B10, 87:61A7, 87:61A8, 87:61A11, 88:61B11, 88:61B13, 88:62A1, 88:62A2, 89:63A2, 91:64A4, 91:64A5, 92:64A10, 92:64B8, 93:64B13, 93:65A7, 93:65B4, 93:65B9, 94:66A4, 94:66A8, 94:66A9, 94:66A10, 94:66B2, 95:67A3, 95:67A6, 96:67A13, 96:67B2, 96:67B4, 96:67B10, 97:68B2, 97:68B4, 97:69A10, 97:69A12, 97:69B3, 98:69B7, 99:70A13, 99:70B7, 99:70B13, 99:71A1, 99:71A6, 100:71A7, 100:71B2, 101:71B11, 101:71B12, 101:71B13, 101:72A1, 101:72A2, 101:72A3, 101:72A4, 101:72A5, 101:72A13,

175:138A9, 175:138A10, 175:138A11, 175:138A13, 175:138B3, 175:138B8, 176:139A4, 176:139A8, 176:139A11, 176:139A13, 176:139B2, 176:139B3, 176:139B4, 176:139B10, 176:139B12, 176:140A2, 176:140A3, 176:140A4, 176:140A5, 176:140A6, 177:140A7, 177:140A12, 177:140B1, 177:140B11, 178:141A8, 178:141A13, 179:141B11, 179:142A2, 179:142A3, 179:142A7, 180:142B4, 180:142B9, 180:142B10, 180:142B11, 180:143A3, 180:143A6, 180:143A7, 181:143A11, 181:143B1, 181:143B3, 181:143B4, 181:143B6, 181:143B7, 181:144A2, 181:144A5, 181:144A12, 181:144A13, 181:144B1, 182:144B4, 182:144B6, 182:144B7, 182:145A7, 182:145A11, 183:145B2, 183:145B3, 183:145B4, 183:145B5, 183:145B11, 183:146A2, 183:146A5, 183:146A6, 183:146A9, 184:146A13, 184:146B2, 184:146B3, 184:146B5, 184:147A1, 187:148A2, 187:148A6, 187:148A7, 187:148A8, 187:148A9, 187:148A10, 188:148A11, 188:148B1, 188:148B4, 188:148B5, 188:148B7, 188:148B9, 188:148B13, 188:149A2, 188:149A5, 189:149A9, 189:149A11, 189:149B1, 189:149B2, 189:149B3, 189:149B4, 189:149B6, 189:149B11, 189:149B13, 190:150A1, 190:150A2, 190:150A5, 190:150A6, 190:150A7, 190:150A12, 191:150B7, 191:150B8, 191:150B9, 191:151A7, 191:151A10, 191:151A11, 191:151B1, 192:151B9, 192:152A1, 192:152A4, 192:152A8, 192:152B2, 192:152B3, 193:152B5, 193:152B6, 193:152B7, 193:152B9, 193:152B10, 193:152B12, 193:153A1, 193:153A1, 193:153A3, 193:153A6, 193:153A8, 193:153A13, 193:153B8. Sōylemek, anlatmak.

Degeç (digeç) : 29:11B13, 32:14B11, 33:16A1, 34:16A13, 39:20B2, 43:23B10, 46:26A3, 46:26A6, 47:26B5, 47:26B10, 50:29A4, 50:29B2, 53:31A12, 59:36A7, 61:38A13, 66:43B13, 70:48B6, 73:50B9, 73:51A6, 80:56A9, 81:57A13, 83:59A5, 86:60A13, 101:72A6 116:84B9 121·87B10 147:112A1, Abuşka. deyince.

Degil: 26:9A1, 32:14B1, 32:14B2, 32:14B3, 32:14B4, 32:14B5, 32:14B10, 36:18A4, 36:18A6, 36:18A9, 36:18A11, 36:18B1, 36:18B3, 36:18B5, 44:24B8, 44:25A5, 45:25A12, 45:25B7, 72:49B13, 77:54A9, 91:64A4, 92:64A9, 99:70B6, 99:70B13, 99:71A6, 100:71A8, 100:71A10, 100:71A11, 101:72A4, 103:74A2, 103:74A3, 103:74A4, 103:74A5, 103:74A6, 112:81A1, 152:117B10, 159:124B2, 160:124B3, 162:126B9, 167:131A10, 172:136A6, 172:136B4, 182:145A7, 183:145B2, 183:146A2, 184:146A13. Demek, sōylemek.

Demekile: 145:109A13. Adıyla.

Deye: 29:11B9, 29:12A8, 39:20B11, 56:34B2, 56:34B11, 57:35A7, 67:45A3, 78:55A5, 78:55A7, 78:55A8, 83:58B11, 84:59A8, 89:63A2, 89:63A6, 105:75A8, 105:75A9, 105:75A10, 105:75A12, 105:75A13, 110:79A2, 110:79A12, 128:95B1, 128:95B3, 129:96A3, 131:99A3, 134:100B13, 136:102B4, 136:102B9, 139:105A3, 169:133A3, 185:147B2, 185:147B6, 189:149B3, 189:149B8, 193:153B8, 194:154A5. Denen, dedikleri, bu adda § diyecek.

Deyende: 48:28A10, 116:84B2. Deyince § tamam olunca.

Deyicek: 27:9A2, 94:66B2. Deyince, dediği zaman.

Deyindi: 68:46A3. Haydi.

Deyü: 23:6B2, 23:6B9, 27:9A2, 31:13B6, 34:16B10, 35:16B13, 48:27B9, 48:27B11, 51:30A5, 51:30A8, 60:36B11, 60:37B5, 61:38B11, 62:39B10, 63:40A1, 64:42A4, 67:45A3, 68:46A4, 68:46A10, 69:47B13, 70:48A8, 70:48B13, 71:49A7, 72:50A9, 73:51A5, 75:53A5, 75:53A6, 75:53A9, 76:53A11, 79:55B4, 80:56A9, 82:58B5, 83:58B9, 84:59A7, 84:59A8, 84:59A11, 85:59B11, 85:60A3, 88:62A2, 92:64B7, 94:66A8, 97:69A5, 99:70A13, 101:71B11, 102:73A3, 103:73B5, 103:73B8, 106:76A9, 111:79B11, 115:83B3, 116:84A9 122:88B3 124:91A1 131:98A13, 131:98B6, 132:99A11, 138:104B8, 143:107B5, 143:107B7, 148:113B5, 148:113B6, 148:113B10, 148:113B13, 151:117A6, 155:120B2, 156:120B13, 156:121A4, 158:123B3,

166:130A4, 166:130A10, 178:141A9, 178:141B3, 181:144A3, 182:144B7, 188:149A2, 189:150A1, Deye, diye.

Deyü görmek: 169:133A11 Diye ısrar etmek, deyip durmak.

Deyüben: 50:29A7, 69:47B5, 100:71B5. Diyerek, deyip.

Demren: 56:33B11, 134:101A13, 134:101B1. İdrâk. Lehçe. *timüren*, Radloff. Sengülâh. Süleyman. *temren*, okun ucundaki sivri demir, ok ve mızrak demiri, ok ve mızrak yalmanı; Tarama. I-IV. okun ucuna geçirilen kemik veya demir parça.

Demrensüz: 135:102A4. Demreni olmayan, ucuna demren takılmamış olan. Bkz. gez.

Demür: 27:10A1, 54:32A2, 54:32A6, 107:77A4, 108:77A8, 125:92A9. Demir, demirden.

Demür don: 95:66B9, 160:124B11, 161:126A8, 162:126B5, 182:145A6, 190:150B2. Tarama. I. II. zırh.

Demür donlu: 146:111A12, 182:144B13 Zırhlı, zırhlanmış.

Demürlü: Zırhlı, zırh giymiş.

Denemek: 140:105B4. Sınamak, tecrübe etmek.

Deniz: 19:3B3, 178:141B1

Deniz gibi kararmak: 94:66A1, 94:66A5

Deniz gibi yaykanmak: 93:65B9. Çalkalanmak.

Deniz kulunu: 60:36B13 61:38A9. 73:51B3 Denizden veya nehirden çıktığı rivayet edilen bir aygırın kısrağa aşmasından doğan tay, at yavrusu.

Denlü: 161:125B2, 184:146B9. Anadil. kadar; Lehçe. makule § kadar § mutena; Radloff. *denli* bir çeşit, bir kemmiyet teşkil eden, değerli.

Depdenmek: İmla yanlışı mı? (deprenmek mi?) Silkinmek, silkinip kalkmak.

Depdenince: 23:6A6. Silkinip kalkınca(?)

Depe: 27:9A8, 27:9B2, 28:10B4, 32:14A12, 40:21B13, 42:23A5, 56:34A9, 56:34A12, 85:59B8, 85:59B12, 137:103A10, 146:110A11, 175:138A8, 183:146A7, 184:147A7. Tepe, ufak dağ § uç, zirve § baş § her şeyin yukarısı.

Depece: 93:64B10. Tepe kadar, tepe gibi.

Depecük: 19:3B6. Tarama. II.-IV. küçük tepe, tepecik.

Depelemek: 30:13A1, 154:119A7, 169:133B6. İdrâk. *tepelemek*, Lehçe. Radloff. Tarama. I. IV. tepelemek, baş aşağı edip öldürmek, alt etmek, yenmek, kahretmek, helak etmek.

Depere: Tepe § tepesi

Depere çalmak: 66:44A10. Başına vurmak (Kilisli Rifat, Ferheng-i Sadi tercümesi).

Depere tutup çalmak: 137:103B7, 141:106B5. Tepesinden tutup vurmak, başından aşağı indirmek

Depmek: 37:19A6, 42:22B8, 49:28B9, 54:32A2, 54:32A6, 56:34A1, 56:34A2, 56:34A3, 64:41B2, 81:57B4, 81:57B7, 97:68B4, 97:68B5, 106:76A1, 106:76A3, 109:78A7, 109:78A8, 133:100A13, 134:101A12, 141:106B7, 142:107A10, 146:110A7, 146:110A8, 146:110A9, 152:117B8, 152:117B13, 172:136A12, 173:136B7, 173:137A9, 182:145A3, 182:145A4, 183:146A7 183:146A10 193:153A5 Tepmek, tekmelemek, ayakla vurmak, hayvanın arka ayağıyla geri vurması, (at) arka ayağıyla vurmak; Tarama. I. IV. saldırmak, hücum etmek.

Depdüklerince: 146:110A8. Teptikçe, yaklarını vurdukça.

Depegen: 170:134B8. Tarama. II-IV. pen, çok tepen, tekme atan, tepici, tepme huyu olan.

Depilmek: Kâşgarlı. *tepilmek*, Radloff. çiğnenmek, ayak altında kalmak.

Depme: 129:96B4. Lehçe. Radloff. Tarama. I-IV. tekme, çifte.

Depme urmak: 129:96B4. Tekme atmak, tepmek, tekmelemek.

Depretmek: 109:78A13. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Sengülâh. *tipremek*, Söz. *depermek*, Tarama. I.-IV. Türk. kımıldatmak, sıçratmak, yerinden oynatmak, sarsmak, sallamak, harekete geçirmek.

Derd: 145:109B9.

Dere: 21:4B4, 32:15A6, 53:31B10, 82:58B5, 88:62A9, 107:76B12, 109:78B2, 132:99B5. Dağ arası, vadi, ufak çay.

Dere depe aşmak: 175:138A8.

Dere depe geçmek: 137:103A10.

Derecik: 83:59A1. Küçük dere.

Derelerde depelerde:

Dergâh: (F.) Makam, kapı.

Dergâhdan sürmek: 163:127B7 Kapıdan kovmak, dışarı atmak § cennetten çıkarmak.

Dergâh-ı Hakk: 51:30A8. Allah kapısı, Allah tapusu.

Derhal: 145:109B4 Birden, durmadan, he-

Deri: 51:30A10, 53:31B10, 55:32B12, 107:76B12, 108:77B7, 150:115B12, 150:116A5. Hayvan derisi, post.

Derisini yüzmek: 126:93B1, 150:115B11

Derin: 69:47A10, 97:68B13

Derinlik: 142:107A13.

Derlemek: 160:124B11, 171:135A13. Radloff. Tarama. II, IV. terlemek.

Derletmek: Sengülâh. *tirletmek*, terletmek.

Dermek: 19:3B2, 42:23B6, 175:138B5, 193:152B12. Lehçe. Radloff. Tarama. I.-IV. Türk. derlemek, toplamak, devşirmek, cem etmek.

Deribdürürem: 68:46A1. Toplamışım, toplamışımdır.

Derilmek: 59:35B3, 91:63A12, 122:88B12, 132:99B5, 137:103A3, 149:114A4, 165:129A13, 180:142B10, 181:143B8. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Tarama. II-IV. Türk. toplanmak, bir araya gelmek, cem olmak.

Dernek: 166:130A7, 166:130B10, 168:132A6. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Tarama. I-IV. Türk. toplantı, meclis, cemiyet, bir araya gelme, toplantı yeri; Lehçe. Türk. düğün, toy.

Derneksüz:

Dervend: (F.) 40:21B6, 54:32A2, 60:37A11, 61:37B8, 70:48B11, 102:72B12, 107:77A4, 138:104B7, 159:124A6. Steingass. dar ve sarp dağ geçidi § eşkıya tehlikesi olan yol § Kafkas Dağının eteğinde, Hazar Denizi kıyısında bir kalenin adı.

Derviş: 32:14A11, 69:46B13, 99:71A2.

Destmal: (F.) 59:35B9, 87:61A10, 192:152A8. Mendil.

Destur: (A. *düstur*) 166:130B5 Müsaade,

Destursuzca: 108:77A8, 132:100A4, 132:100A5.

Dikilmek: 22:5B2, 60:37B3, 63:40A5, 126:93A12, 148:113A12, 174:137B2. Lehçe. ayakta durmak, ayağa kalkmak; Radloff. Sengülâh. *tikilmek* saplanmak § kurulmak.

Diküpdür: 70:49A2. Dikmiştir.

Dil: Lehçe. Radloff. Tarama. I. esir, tutsak, düşman hakkında haber almak, düşmanın durumunu söyletmek için alınan esir.

Dil çıkartmamak: 181:144A8. Haberci çıkmasına yol bırakmamak, haber götürülmesi i önlemek.

Dil: 22:5B5, 27:9B6, 34:16B6, 52:30B7, 86:60B11, 122:89A2, 151:116B8, 166:130A11, 166:131A3, 172:136A9, 173:136B12, 180:142B13, 187:148A4. Kâşgarlı. *tili*, okun demrenine sarılan sinir; Lehçe. ağızda olan lisan § mutlaka yassı ve uzun şey.

Dili çürümek: 46:26A5, 49:28B6, 167:131A12. Konuşamamak, söyleyemez hale gelmek.

Dili damağı kurumak: 99:70A11 Kişinin korkudan veya heyecandan ağzının kuruması.

Dilini aramak: 166:130B7. Sezdirmeden birinden bir şeyler öğrenmeye çalışmak.

Dillü: 93:65B11, 97:68A10, 139:105B3. Kâşgarlı. *tili* demrenine sinir sarılmış olan § dilli.

Dilemek: 27:9A9, 27:9A12, 27:9B3, 28:10A7, 52:30B6, 60:37B5, 63:40A13, 63:40B2, 65:43A4, 66:43B12, 66:44A9, 67:45A10, 67:45A11, 67:45A12, 81:57A13, 81:57B1, 81:57B2, 82:57B12, 106:75B12, 114:83B2, 115:84A8, 116:84B12, 137:103A6, 137:103A7 137:103B4, 138:104A8, 141:106A13, 147:112B7, 162:126A12, 165:129A12, 166:130B5, 182:145A4, 183:146A10, 184:146B5, 193:153B2. İstemek, arzu etmek, rica etmek.

Dilek ile: 32:14A13, 99:71A5. Allah'tan dileyerek, dua ile, hacet dileyerek

Dileği kabul olmak: 66:44A13.

Dileyü: 65:42B9, 121:88A2, 124:91A4. Dileyerek.

Dileyübdür: 67:45A9, 67:45A10. İstemektedir, dilemektedir.

Dilkü: 21:4B4. Radloff. Tarama. I-IV. Türk. tilki.

Dilmek: 139:105B1, 157:121B11 Lehçe. Radloff. Süleyman. *tilmağ*, uzun uzun yarmak, uzun ve dar şeritlere bölmek, yassı kesmek, yarmak, kesmek, şerha şerha etmek.

Din: Arkadan kötüleme, birini arkasından kınama, dedikodu etme.

Din dinlemek: 23:6A8. Tarama. I-IV. Velet İzbudak, *Atalar Sözü*, 1936, *digü dinlemek*: iki kişinin yavaş sesle konuştuğu sözleri gizlice dinlemek, iki kişinin konuşmasına kulak vermek.

Din: (A.) 21:5A2, 53:31B1, 164:128A5, 177:140B7.

Din açmak: 21:5A2. Din getirmek, yeni bir din getirmek.

Din düşmanı:

Din serveri: 21:4B12, 106:75B12. Din ulusu, dinin başı, kurucusu.

Din-i Muhammed: 160:125A4.

Dinlü: 32:14B4, 32:14B7, 39:20B4, 40:21A3, 49:28B4, 49:29A1, 49:29A2, 74:52A2, 93:65B11, 94:66A7, 94:66A13, 95:66B8, 95:67A10, 96:68A5, 97:68B8, 98:70A9, 100:71A10, 100:71A12, 116:84B5 137:103B4

Dinün aşkına:

Dinün içün:

Dizi üzerine gelmek: 81:57A13. Diz çökmek, yere kapanmak, yalvarmak için yere kapanmak.

Dizin basmak: 22:5A12. Bkz. diz çökmek.

Dizar: (Bkz. Didar).

Dizar görmek: 43:24B1, 57:35A7, 110:79A12, 136:102B9, 185:147B6. Ayrıca bkz. Didar görmek.

Dizcik: Dizlik, dizi korumak için giyilen diz zırhı

Dizcik bağlanmak: 168:132B2.

Dizilmek: 39:20A5, 91:63B1. Yan yana sıralanmak.

Doğan: 113:81B10, 113:81B11, 132:100A6. Avcı kuşlardan bi

Doğmak: 20:4A10, 44:24B12, 46:26B3, 53:31A12, 53:31B8, 69:47A13, 104:74B4, 104:74B6, 105:75B4, 125:91B10, 130:97A4, 142:107A1, 153:118A12, 168:132A11, 168:132A12, 180:142B2.

Doğduğunda: Doğduğu man, doğunca.

Doğurmak: 27:9B5.

Doğramak: 51:30A4, 142:107A12, 162:126A9. Kıymak, bir şeyi parça parça kesmek, parçalamak.

Doğranmak: 73:51A9, 130:97A3, 163:127A12, 168:132A11 Kesilmek, parçalanmak.

Doğru: 122:88B12.

Doğru yol: 176:140A3, 182:144B6

Doksan: 39:20A3, 42:22B5, 91:63A12, 101:72B4, 134:101A13, 161:125B11 Doksan (sayı).

Doksan başlu:

Doksan bi

Dokunmak:

127:94B3, 168:131B9. Değmek, ilişmek, isabet etmek, rast gelmek.

Dokuz: 22:5B12, 39:20A5, 48:28A9, 69:47A12, 74:51B13, 74:52A4, 74:52A6, 80:56B5, 88:62A12, 89:62B9, 89:62B10, 91:63A13, 91:63B1, 115:83B4, 116:84A13. Dokuz (sayı).

Dokuz Koca Başları: 109:77B10.

Dokuz tümen Gürcistan: 155:119B9, 155:120A11, 157:122A1. Bkz. Kişi, Boy ve Yer Adları kısmı.

Dokuzlama: Eski Türk âdetlerinden birinin ifadesi. Eski Türkler birine hediye verirken veya bir suçluyu cezalandırırken dokuz tane kıymetli eşya verir veya alırlardı. Bu dokuzlama bir dokuz, üç dokuz, dokuz dokuz gibi çeşitli şekillerde verilip alınırdı. Bugünkü Kırgızlarda kız için alınan kalın malı (başlık) bir dokuz, üç dokuz, dokuz dokuz diye sayılır. Mesela: Bir dokuz başı deve, sığır, at vesaire, nihayet sonu koyundur. Bazen bu sayı dokuz dokuz olur ki, hepsi 81 maddeden ibaret olur ve en yüksek hediye ve ceza sayılır. (Abdülkadir İnan'ın bir mektubundan).

Dokuzlama çargab: 89:62B4, 143:108A9.

Dokuzunubiryerine saydırmak: 106:75B8

Dolama: Anadil. Avşar kadınlarının lacivert eteklikleri; Lehçe. çuka gibi ıskarlat üstlük, tatar dolaması; Radloff. yeniçerilerin çuha elbisesi § kırmızı çuhadan bir elbise olup Tatar zabitleri giyer; Söz. peştamal § önlük § başörtüsü § gömlek § sarık § duvar yastıkları üzerine örtülü dokuma örtü; Tarama. II. III. çuhadan, entari gibi önü açık olarak kavuşturularak giyilen ve üzerine de kuşak bağlanan eski bir giysi; B. A. Cevad. Erzurum'da çocuk-

Doymak: 22:6A2, 74:52A2, 74:52A3, 153:118A13, 113:82A10. Anadil. *döymek*, hararete tahammül etmek; İd.haş. *duymak*, kadir olmak, takat getirmek; Lehçe. açlığı geçmek, doymak § ganimet almak; Radloff. doymak § dayanmak; Sengülâh. *döymek*, tahammül etmek; Tarama. I. II. IV. *döymemek, doymamak*, dayanamamak, katlanamamak, tahammül edememek.

Doya emzirmek: Doyuncaya kadar emzirmek.

Doymadın: 51:30A7. Doymadan.

Doyunca: 69:48A4. Doyuncaya kadar.

Doyurmak: 27:9A7, 27:9B1, 32:14A11, 37:19A9, 78:54B9, 78:54B11, 81:57B4, 81:57B7, 99:71A4, 118:86A13, 165:129A8.

Doyum: Lehçe. *doyumluk*, ganayim, mal, yağma; Radloff. ganimet, bolluk; Sengülâh. *toyumluk*, düşmandan ele geçmiş olan ganimet; Süleyman. *toyumluk*, ganimet, yağma malı; Tarama. II. III. IV. ganimet.

Doyum olmak: 56:34B3, 109:78B8, 165:129B2, 193:153B5. Tarama. I. II. IV. ganimet almak.

Dögmek: 35:17A2, 82:58A2, 97:69A5, 105:75A12, 146:110B10, 160:125A11

Döge döge:

Dögülmek: 55:33B5, 88:62A5, 105:75A3, 193:153A4. (Davul ve benzerleri) çalınmak.

Dögüşmek: 96:67A12 96:67B9, 106:75B9, 131:98B13 163:127A5 163:127A11 182:145A11 Savaşmak, boğuşmak, kavga etmek, dövüşmek, muharebe etmek.

Dökme: 113:82A6. Anlamı belli olmayan bu kelimenin başka türlü okunma ihtimali ve uygun görünen anlamı için bkz. Dügme. Ayrıca bkz. s. 932

Dökmek: 26:8B13, 28:10B9, 56:34A5, 60:37A7, 62:39A12, 62:39A13, 69:47B7, 81:57B8, 82:57B11, 84:59A7, 85:59B10, 85:60A2, 92:64B5, 96:67B7, 97:68B2, 102:73B4, 105:75A6, 109:78A10, 122:89A11, 129:95B5, 133:100A8, 134:101A13, 153:118A9, 156:121A8, 158:123B7, 167:131B3, 168:131B10, 173:137A7, 181:143B1.

Dökdürmek: 99:70A12. Akıtmak.

Dökülmek: 80:57A2, 42:23B2, 138:104B1.

Dökülende: 44:25A10. Döküldüğü vakit, döküldüğünde.

Dökülmedi 131:98A8. Dökülmeden.

Döküptür: 62:39A3, 92:64A13, 92:64B2. Dökmüştür § dökmektedir.

Döl: 53:31B6. Anadil. evlat, yavru; Lehçe. döş, ev bark § tenasül § uruk § maya § nesil § ırk; Radloff. erkekteki tohum § soy, ırk, nesil.

Dölek: 26:8A11. Anadil. uslu, rahat, ağır, sakin, kâmil; İd.haş. vakarlı, temkinli, sakin, şerefli, ağırbaşlı; Kâşgarlı. *tülek*, alçakgönüllü, mütevazı; Mühennâ. sakin; Radloff. *dölük*, sakin, vakarlı; Sengülâh. itaatlı, yumuşak başlı § nermreftar; Söz. uslu, sakin, ağırbaşlı § çok döl veren; Süleyman. itaatli; Tarama. I. III. IV. sabit, berkarar, baki § güvenilir, dürüst § temkinli § itaatli.

Dönmek: 20:3B11, 23:6A11, 32:14B9, 32:15A3, 33:15B10, 36:18A5, 36:18A7, 36:18A10, 36:18A12, 36:18B1, 36:18B4, 36:18B5, 37:19A8, 47:26B7, 51:30A8, 52:31A4, 56:34B5, 61:37B11 61:38A7, 63:40B8, 65:43B4, 66:43B7 66:44B5, 67:44B13, 74:52A8, 82:58A9, 89:62B6, 92:64B6, 95:67A11 96:67A12, 96:67B11, 97:68A8, 97:68A9, 97:69A9, 97:69A12, 98:70A6, 100:71B2, 101:72B2, 103:73B9, 104:74B9, 103:73B13, 104:74A13, 106:76A2,

Duman: Sis, pus, pusarık.

Duman durmak: 178:141A3. Dumanın çökmesi, dumanın basması, etrafa sis inmesi.

Duman düşmek: 159:124A8. Dumanın çökmesi, dumanın inmesi, etrafa sis basması.

Durmak: 23:6B5, 25:7A1, 25:7A10, 26:8B3, 26:8B10, 26:8A12, 39:20A2, 39:20A11, 49:28B7, 59:35A13, 59:35B5, 65:42B1, 65:42B2, 74:51B5, 78:54B5, 81:57A7, 82:58A13, 82:58B1, 84:59A7, 85:60A7, 91:63A10, 91:64A5, 95:67A9, 101:71B12, 104:74B13, 107:76B4, 113:81B11, 121:87B1, 121:87B11, 126:92B6, 128:94B7, 129:95B5, 132:100A2, 135:102A1, 137:102B13, 141:106B11, 153:118A11, 155:119B5, 160:124B7, 165:129A11, 166:130B8, 170:134A13, 171:135B3, 172:136A5, 182:145A6, 183:145B13. Kalkmak, ayağa kalkmak. Ayrıca bkz. örü durmak.

Dura: 83:58B7, 83:59A4. Kalksın, ayağa kalksın.

Durduğunda: 133:100B9, 140:106A2. Ayağa kalktığın zaman, kalktığında.

Durgurmak: 155:120B12, 179:142A9, 179:142A11 Kâşgarlı. *turgurmak*, ayağa kaldırmak § dikmek, bina etmek § tüketmek, zayıflatmak; İd.haş. durdurmak, hareketten alıkoymak; Lehçe. *turgurmak*, ayağa kaldırmak § dikmek § durdurmak, alıkoymak; Tarama. I.-IV. durdurmak.

Duru gelmek: 83:58B11, 125:91B4, 128:95A6, 132:99A9, 141:106B1, 153:118B13, 156:121B1, 157:121B9, 157:122B7, 158:122B13, 159:124A2, 159:124A11, 171:135B12, 184:146A12, 184:146B1, 188:148B11 193:152B7 Tarama. I-III. ayağa kalkmak, dikilmek, kıyam etmek.

Duruş: 79:55A9.

Durmak: 28:10B4, 38:19B9, 39:20B6, 42:23A4, 44:24B12, 59:35B6, 59:35B7, 59:36A6, 62:39A7, 64:42A6, 66:44A3, 73:51B3, 75:52B6, 79:55B12, 91:63B7, 96:68A2, 97:68B3, 114:82B8, 118:86A12, 129:96B6, 132:99B8, 133:100B12, 137:103B10, 141:106A6, 145:109A4, 151:116A13, 151:117A5, 165:129B11, 166:130B3, 167:131A10, 167:131B1, 170:135A3, 178:141A4, 178:141A12, 182:145A2, 182:145A3, 188:148B8, 190:150A8. beklemek § kalmak § sabretmek, sebat etmek, karar etmek § sakin olmak.

Durdurmak: 54:32B1.

Duru: 29:11B7. Berrak, bulanık olmayan.

Duş: Lehçe. tesadüf; Radloff. *tuş*, yan § karşıda bulunan yer, karşı § tesadüf. Süleyman. yüz yüze, mukabil.

Duş olmak: 44:24B9, 94:66B1. Lehçe. rastlamak; Tarama. I. II *düş olmak, tüş olmak, tuş olmak*, yönelmek § rastgelmek, tesadüf etmek § nail olmak, mazhar olmak; Türk. rastgelmek, tesadüfen görmek § uğramak, mübtela ve giriftar olmak.

Duşak: 94:66B1. Anadil. *duşak*, İdrâk. *tuşak*, Radloff. Söz. Süleyman. *tuşak*, Tarama. I. II. ayak bağı, ata vurulan ayak bağı, atların ön ayağına vurulan köstek.

Duşman: 20:3B9, 40:21A3, 79:55B4, 84:59A7, 102:73A2, 131:98A9, 133:100B6, 188:149A2, 189:149B5, 189:149B6. Düşman.

Duşman olmak: 188:148B9, 189:149B2, 189:149B3.

Duşmanı haklamak:

Duşmanlık:

Dutsak: 138:104B4, 140:105B8. İdrâk. Lehçe. Süleyman. *tutsak*, Radloff. *tutsak, dutsak*, esir, hapis, dil.

Duvak: 69:48A3, 71:49A6, 134:101A6. Anadil. Radloff. Türk. gelinlerin yüzüne örtülen örtü, tutuk, peçe, gelinin güveyin evine giderken yüzüne örttükleri al peçe; İd.haş. Sengülâh. kadınların yüz peçesi, peçe.

Duvahlu: 164:128B1. Duvaklı.

Duymak: 34:16B10, 35:17A6, 48:28A7, 49:29A1, 112:80B9, 113:82A6, 113:82A9, 191:150B5. İşitmek § hissetmek § sezmek § anlamak, farkına varmak.

Duymadın: 101:72B3. Duymadan.

Düdük: 137:103B9, 164:128A3.

Dügme: 39:20A6, 113:82A6 Düğme, kopça § yükseklik, yücelik? Bkz. dügmek.

Dügmesi büyük dağ: 113:82A6.

Dügmek: 53:31B12, 97:68B11, 107:77A1 Kâşgarlı. *tüğmek*, İdrâk. Lehçe. *tüğmek*, Radloff. Türk. düğmelemek, düğüm yapmak; Tarama I. düğümlemek, bağlamak § yükselmek, kalkmak, yukarı fırlamak.

Dügün: 64:42A3, 68:46B4, 71:49A10, 72:50A11, 75:52A10, 75:52A11, 75:53A5, 78:54B1, 78:54B12, 78:54B13, 79:55B9, 81:57A12, 89:62B6.

Dügün dernek etmek:

Dügün etmek:

Dügün eylemek: 89:62B11

Dükenmek: 42:22B13, 84:59B1 İdrâk. Lehçe. Radloff. Tarama. I.-IV. Türk. tükenmek, bitmek, sonuna varmak, nihayet bulmak.

Dükense olmaz: 39:20B12, 109:77B12, 139:105A4 Tükeneceği yok, ardı alınmaz, sonu gelmez.

Düketmek: 147:111B13. Tüketmek, bitirmek, sonunu almak.

Dülbend: 157:122B3, 157:122B6. Gayet ince ve sık dokunmuş pamuklu kumaş, tülbend,· beyaz ince bez, (sarık için) beyaz müslin, sarık; Steingass. sarık § taç § serpuş.

Dülbend salmak: 37:19A3. Tülbend sallamak, tülbend sallayarak birini çağırmak (?).

Düldül: 51:29B11 İskenderiye beyi Mukavkas'ın Peygamberimize hediye ettiği kır katırın adı. Bu katır sonra Hazreti Ali'ye armağan edilmiştir.

Düm: Kâşgarlı. *tum*, tek renkli (at); Lehçe. *tüm*, yumru, top şey, tomalak; Radloff. *döm*, tam, tamam, bütün; *düm*, bütün, baştan başa, § büyük, ulvi, kudretli, *tüm*, kabarmış, kabarık § konveks.

Düm kara pusarık: 42:23B1. Kör duman, göz gözü görmez kalın sis.

Düm yüreği oynamak: 31:13B12, 43:24A12, 98:69B11, 101:72A7, 138:104A9. Bağrı sarsılmak, yüreği kopmak, yüreği ağzına gelmek.

Dün: 21:4B4, 31:14A6, 69:47A7, 98:70A7, 123:90A7, 145:108B8, 152:117B7, 152:117B12, 172:136A10, 172:136B5. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Süleyman. Tarama. I.-IV. Türk. (hepsinde *tün*) gece, akşam, karanlık; İdrâk. Türk. geceden önceki zaman, evvelsi gün, dün.

Dün buçuğu: 40:21A4. Mühennâ. Tarama. I.-IV. gece yarısı.

Dün katmak: 101:72B3, 130:97A7, 169:133B3, 170:133B7, 173:137A9. Gece yürümek, geceyi içine almak

Dün yok: 45:25B9. Dün değil.

Dünile: 44:25A4. Kâşgarlı. *tünle*, Tarama. I-IV. geceleyin, akşamleyin.

Dünlü günlü: 169:133B3, 170:133B8. Geceli gündüzlü.

Dünün: 128:95A8, 128:95A9, 156:121B2, 156:121B3, 156:121B4, 157:121B11, 159:124A12, 159:124A13, 171:135B4, 191:151A5. Tarama. I. geceleyin.

Dünlük: 41:22A4, 48:28A7, 52:30B9, 52:31A5, 69:47B10, 73:50B5, 87:61A5, 87:61B1, 87:61B2, 115:83B5, 117:85A13. İdrâk. *tünlük*, çadırın parçalarından biri, bacanın örtüsü, salonun devri, heyet-i mecmuası; Kâşgarlı. *tünlük*, baca deliğinin örtüsü; Mühennâ. *tünlük*, evin duvarındaki delik; Radloff. *tünlük*, pencere, duman deliği; Sengülâh. *tünlük*, evin penceresi; Süleyman. *tümlük*, revzene penceresi, çadırın başındaki açıklık, damdan açılmış delik ve aydınlık gelecek yer, *tünlük* çadırın baş tarafında dumanı dışarı çekmek üzere açılan revzene ve tümlük.

Dünya: (A.) 38:19A11, 56:34B12, 56:34B13, 110:79A2, 110:79A3, 116:84B7, 117:85A10, 136:102B5, 136:102B6, 185:147B2, 185:147B3, 194:153B10.

Dünya âlem başına dar olmak: 141:106B5, 146:111A8.

Dünya âlem başına karanu olmak: 42:23A2.

Dünya âlem gözüne karanu olmak: 46:26A4, 52:30B5, 56:34A10, 111:80B6.

Dünya yüzü: 116:84B2.

Dünyaya getürmek:

Dünye: Dünya.

Dünye yüzü:

Dünyelikde: Dünyada, yeryüzünde.

Düp: 81:57A12. Merkez (Tarama dergisi).

Düpe depmek: 56:34A2, 109:78A8. Merkeze saldırmak, orta yere at sürmek; Radloff. atı hızlı sürmek, tırısa kaldırmak, tırıs gitmek.

Dürişmek: 111:80A8, 160:125A4, 162:126A13. İdrâk. *türüşmek*, çalışmak; Lehçe. Radloff. sıkı çalışmak, gayret göstermek, sebat etmek, metin olmak; Tarama. *dürüşmek, duruşmak*, çalışmak, gayret etmek, uğraşmak § çarpışmak, mücadele etmek § ikdam etmek, sayetmek, sebat etmek.

Dürişdürmek: 57:35A9, 89:63A6, 119:87A3, 136:102B10, 194:154A6.

Dürlü: 19:3A4, 22:5B5, 30:12B3. Türlü.

Dürsinmek: 127:94A3 Korkmak (Abdülkadir İnan).

Dürtmek: 87:61A10, 100:71B4. İdrâk. Lehçe. Radloff. Türk. sançmak, saplamak, batırmak, sivri bir şeyle sançmak; İdrâk. Mühennâ. Tarama. I-IV. sürmek, sürtmek, yağlamak.

Dürtüşmek: 38:19B6, 57:35A4, 110:79A9. Birbirine saplamak, birbirine sivri silahlar batırmak; Tarama. IV. savaşta birbirine karşı silah kullanmak; Türk. birbirine dürtmek.

Düş: 42:23A12, 42:23B5, 42:23B6, 139:105A7, 140:106A1, 141:106A8. Kâşgarlı. *tüş*, Lehçe. Radloff. Süleyman. Tarama. I-IV Türk. rüya.

Düş görmek: 42:23A11. Rüya görmek.

Düşmek: 20:4A10, 28:10B4, 31:13B2, 32:14B9, 39:20A13 42:22B11 42:22B13, 43:24A13 45:25B1, 45:25B3, 45:25B8, 47:27A8, 48:27B7, 50:29A6, 51:30A13, 51:30B1, 51:30B2, 53:31B8, 56:33B9, 56:33B11, 56:33B12, 56:34A11, 59:36A3,

61:38A3, 66:44A3, 68:46A13, 68:46B3, 68:46B5, 69:47B3, 73:51B1, 74:52A8, 79:56A7, 82:58A5, 86:60B1, 87:61B1, 87:61B7, 88:61B10, 92:64B4, 97:68B6, 97:69A2, 100:71B1, 101:72B2, 107:76B10, 111:79B10, 112:80B12, 113:81B12, 121:87B8, 122:88A13, 128:95A3, 130:97B4, 132:99B2, 132:99B10, 138:104A6, 142:107B4, 145:108B9, 145:109A1, 145:109B9, 146:110A4, 149:115A2, 150:115B5, 151:117A9, 157:122B3, 158:123A12, 158:123B2, 159:124A8, 174:137B8, 175:138A8, 175:138B10, 185:147A11, 193:153B2. İnmek, varmak, konmak § uğramak § isabet etmek § vukua gelmek § yakışmak § ölmek, savaşta ölmek § rastlamak § payına ve hissesine değmek § yakalanmak, ele geçmek § dayanmak § kendini bırakmak § atılmak.

Düşdüğünde: 133:100B10. Düştüğün zaman, inince, varınca.

Düşende: Düştüğü zaman, düşünce.

Düşeyidi: 31:13B4. Düşseydi.

Düşmedin: 124:90B9. Düşmeden.

Düşüben: 61:38A3, 153:118B2. Düşerek, düşüp, inerek, konup.

Düşürmek: 87:61B8, 192:152A6. Koparmak, kesip koparmak § sokmak, koymak, tıkmak § uğratmak.

Düz: 188:149A7. Ova § sade § doğru.

Düz okumak: 21:5A1. Yanlışsız okumak, düzgün okumak, yoluyla yordamıyla okumak, tecvitle okumak.

Düzmek: 22:5A6, 146:111A9, 183:146A10, 184:146B1. İdrâk. Lehçe. Radloff. Tarama. I. II. IV Türk. düzeltmek, dizmek, düzlemek, düzene koymak, zama koymak § yapmak, inşa etmek, meydana getirmek § süslemek, tezyin etmek, Türk. inşat ve nazmetmek § halk ve ibda etmek.

Düzüp koşmak: 37:19A11, 56:34B10, 110:78B13, 164:128B5. Tarama. I. II. Türk. tertip ve tanzim etmek.

Düzülmek: 22:5A5, 193:153A4. Tarama. I. II. düzelmek, intizama girmek § yapılmak, tertip ve tanzim olunmak.

E

Ecel: (A.) 38:19A13, 56:34B11, 89:63A2, 110:79A2, 136:102B5, 136:102B6, 185:147B2, 194:153B9. İnsanın ömrünün sona ermesi, ölüm.

Eceli gelmek: 66:43B7.

Ecel vade ermek: 19:3A13. Ömrün sonunun gelmesi, insan ömrü için mukadder olan sonun gelmesi.

Edeb: (A.) Nezaket, muaşeret § saygı, tevazu § zarafet ve usluluk § insanların sözünde ve işinde iyi ve güzel davranması.

Edeb ile: 63:40B7. Saygıyla, terbiyeli şekilde.

Edeblenmek: 63:40A7. Utanmak, çekinmek, edebe aykırı bulmak.

Edük: 150:115A6, 150:115A8. Anadil. *edik*, meşini, sahtiyanı, gönü yerli olan kısa konçlu çizme; İdrâk. *etik*, pabuç, çizme; Kâşgarlı. *etük*, Mühennâ. *etük*, çizme; Lehçe. *edik*, çekme ve çizmenin yumuşak türü; Radloff. yumuşak çizme; Redhouse. marokenden bir tür tabansız ev pabucu; Sengülâh. *edik*, çekme; *ütük*, çizme ve ayakkabı; Söz. köylü çizmesi § patik, çocuk ayakkabısı § köylü yemenisi, pabuç § mest § terlik § iskarpin § yünden yapılmış patik § karda yürümeye mahsus ayakkabı; *etik*, çizme gibi konçlu ayakkabı; Süleyman. *etik* ve *edik*, çizme, çekme;

Tarama. I. çizmeye benzer, konçlu bir çeşit ayakkabı; II-IV. koncu kısa çizme, konçlu mest; Uygur. ayakkabı, pabuç, çizme.

Eger: (F.) 30:12B3, 34:16B11, 43:23B12, 47:27A1, 51:29B12, 51:29B13, 62:39A10, 64:41A11, 67:44B11, 70:48B7, 73:51A6, 73:51A10, 125:91B9, 156:121A3, 162:126B6, 172:136A2. Eğer.

Egin: 79:55A13, 98:69B8, 156:121B6, 161:126A8, 162:126B5. Kâşgarlı. *ekin*, Mühennâ. *ikin*, Radloff. Uygur. omuz; İdrâk. kürek kemiğinin bulunduğu yer, insanın arkası, sırt; Lehçe. arkanın eğilir tarafı, sırtın üzeri; Radloff. *eyin*, arka, omuz; Sengülâh. omuz, (mecazi anlamda) bazu; Söz. sırt, arka § üstbaş; Süleyman. *ikin*, eğin, arkanın eğilir tarafı; Tarama. I-IV. *eğin*, Türk. *eğin*, arka, sırt.

Egni berk: 190:150B2. Sırtı sağlam, omuzu kuvvetli.

Egini bek: 95:66B9, 160:124B11, 182:144B13, 182:145A6. Arkası sağlam, omuzu kuvvetli.

Eglenmek: 104:75A1, 107:76B7, 139:104B12. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Türk. durmak, beklemek, kalmak, bir yerde durup dinlenmek.

Egmek: 81:57A9. Eğmek, bir yana yatırmak, meyl ettirmek.

Egri: 41:22B4. Doğru olmayan, kötü, aykırı, yanlış.

Egri yol: 176:140A3, 182:144B7 Yanlış yol, doğru olmayan yol.

Ehil: (A.) 27:9A11. Kamus. kişinin zevcesi, eşi, karısı.

Ejderha: (F.) 122:88B8. 139:105A2. 178:141A6 Lehçe. büyük yılan, insan yiyen yılan; Steingass. büyük yılan § kızgın, hışımlı § cesur, yürekli.

Eksilmek: 192:152B1, 193:152B5. Ayrılmak, kaybolmak, ölüp ayrılmak.

Eksük: 74:52A5, 74:52A5. Lehçe. Radloff. Redhouse. Eksilmiş, noksan § kusurlu, ayıplı § kusur, ayıp.

Eksük olmak: 29:11A10. Eksilmek, azalmak.

Eksüklük: 25:7B12. Kusur, eksiklik, noksan, ayıp.

El: 35:16B13, 35:17A3, 35:17A8, 35:17A12, 51:30A3, 60:36B10, 80:56B3, 104:74A12, 104:74B2, 105:75B1, 116:84B5, 121:87B2, 121:88A1, 122:89A10, 125:92A12, 128:95A9, 128:95A13, 129:96A2, 131:98A10, 132:100A6, 140:105B6, 147:112B9, 154:119A5, 165:130A2, 166:130B10, 168:132A2, 171:135B11, 175:138A8, 176:139B12, 176:140A1, 179:142A1, 179:142B1, 182:145A13, 184:147A9. İdrâk. il, memleket § barış; Kâşgarlı. *il*, hükümet, devlet § yurtların kapısındaki yer § binicilik; Lehçe. el § il, halk, nas, ulus, aşiret, kabile § bir ilin oturduğu yer; Mühennâ. *il*, el, ülke; Sengülâh. el § halk, güruh § mal; Türk. ḥalk, nas § yabancı, yad § aşiret, kabile § ülke, memleket § bir elin oturduğu yer; Radloff. soy, aile, bir yerde oturanlar, bir yerin sakinleri, cemaat § kavim § semt, saha § asıl soy, asıl aile, asıl kavim § yabancılar, başkaları § halk, ahali; Redhouse. insanın kendinden başkası § kendi hane halkından, aşiretinden ya da milletinden başkaları § kabile, kavim veya millet, özellikle büyük bir kabilenin (ulus) şubesi; Süleyman. el § halk, güruh, âlem, kabileler, il § insan § tâbi, uyruk.

El çarpmak: 165:129B2. Akın etmek, lan etmek, yağma etmek, ülke basmak.

Elcügez: 153:118B9. Küçük el; sevimli ve güzel el.

Ele almak: 164:128A4. Yakalamak, mak.

Eli ele çalmak: 80:56B9. Sevinçten, keyiften el çırpmak.

Eli kurumak: 66:44A11, 79:56A3. Eli maz olmak, eline inme inmek.

Eli var olmak: 79:56A1, 79:56A2. "Elin var olsun!" Birinin yaptığı beğenilecek ve iyi bir iş karşısında söylenen bir söz, dilek, dua; "aferin, yaşa, var ol" anlamında kullanılan bir takdir sözü.

Eli yakasında olmak: 191:151A13. Türk. Ahrette birinden hakkını aramak.

Elinde olmak: 113:82A13. Gücü yetmek, iktidarı dahilinde olmak.

Elinde şehit olmak: 21:5A4. (Birinin) eliyle ölmek, (bir düşman tarafından) savaşta öldürülmek.

Elinden aldurmak: 73:50B1. Kaptırmak, kaybetmek, elinden kaçırmak, başkasına kaptırmak.

Elinden gelmek: 84:59A9. Çare bulmak, gücü yetmek.

Elinden kurtarmak: 138:104A8. Birini tutsaklıktan kurtarmak, esaretten kurtarmak.

Elinden kurtulmak: 67:45A3, 112:81A9. (Bir tehlikeden) sıyrılmak, kaçmak.

Eline girmek: 75:52B2, 102:73A2, 112:81A8, 113:81B3, 177:140B9, 178:141A10, 178:141B10, 179:142A6, 180:142B2. Yakalanmak, tutulmak.

Eline sunmak: Eline vermek, eline tutturmak.

Elini eline çalmak: 113:81B7, 149:115A3, 158:123A13, Sevinçten, keyiften, neşeden el çırpmak § (hizmetçiye) seslenmek, ellerini birbirine vurarak hizmetçiyi çağırmak.

Elini öpmek: 62:39A5, 62:39A7, 92:64A7, 114:83A9, 122:89A5, 124:90B5, 138:103B13, 148:114A1, 149:114A4, 149:114B7, 155:120B3, 159:124B1, 160:124B10, 160:125A9, 164:128B2, 167:131A9, 169:133B2, 173:137A3, 184:147A3, 184:147A5, 185:147A10, 192:151B13, 193:153B3.

Ellerinden almak: 19:3A6. Kapmak, kapıp kendine mal etmek.

El akıbet: (A.) 194:153B10. Sonunda, nihayetinde.

El aman: (A.) 66:44B1. Merhamet § acıyın bana § sana sığındım § bağışla beni gibi anlamlarda kullanılan bir yakarış sözü.

Elbetde: 122:89B5, 134:101A8, 149:114B1, 169:133A12, 188:148B1. Mutlaka, her durumda, şüphesiz, muhakkak, katiyen, tereddütsüz, labüt.

Elbetde ve elbetde: 159:124B2. Ne yapıp edip, mutlaka, her durumda.

Elek: 23:6B8. İdrâk. bir şeyi elemeye mahsus alet; Lehçe. eleyecek alet ki örme olmayıp bezli olan ince kalbur; Radloff. Redhouse. elek; Süleyman. unu eleyecek alet, kalbur.

Elhamdülillah: (A.) 183:145B3. Mevlaya şükür, Allah'a hamdolsun.

Elhasıl: (A.) 146:110B8, 146:111B5, 193:152B3. Lehçe. hâsılı, netice, nihayet; Redhouse. kısaca, hulasa; Türk. sözün kısası.

Elli: Elli (sayı).

Elli altmış: 146:111A7

Elli bin:

Elli yedi: 55:33A9, 139:104B10, 183:146A4.

Elmas:

Elmas cıdalu: 126:93A1 Mızrakları elmas gibi parlayan, parıl parıl mızraklı.

Emanet: (A.) 74:52A7, 116:85A4, 145:109B7, 145:109B13. Emniyetli olarak bilinen bir kimseye bırakılan şey; sonradan almak üzere saklanması ve korunması için bir kimseye bırakılan nesne.

Emanet vermek: 74:52A4.

Emcek: 34:16B1, 64:41B12, 146:110B2. Abuşka. *imcek*, Anadil. *emcek* ve *emcik*, Mühennâ. *emçek*, İdrâk. Lehçe. *emcik*, Radloff. *emcek* ve *emcik*, Türk. *emcik*. Meme, kadın memesi.

Emekdar: 70:48B13. Emeği geçmiş olan kul veya memur, ihtiyar ve sadakatli hizmetkâr.

Emir: (A.) 66:44A11, 66:44B5, 111:79B10, 114:83A3. Buyruk.

Emir eylemek: 114:83A12, 118:86B5. Buyurmak.

Emîr-i ahur: Sultanın veya beyin hayvanlarına, bunların takımlarına, başka işlerine bakan kimse, ahır beyi.

Emîr-i ahur eylemek: 47:27B2. Birini ahır beyi tayin etmek, birine ahır beyliği vazifesi vermek. Ayrıca bkz. imrahor.

Emmek: 32:14A8, 34:16A4, 52:31A3.

Emişmek: 117:85B8. Redhouse. Birbi emmek.

Emmi: 91:63A9, 181:143B4, 181:143B5, 184:146B6. (Arapça *amm* sözünden bozma) Baba kardeşi, amuca.

Emrahor: Bkz. Emîr-i Ahur.

Emrahor başı:

Emzirmek: 22:5A13, 48:28A11,

Enik: 127:94A5, 158:123A4. Anadil. *enik* ve *enük*, İdrâk. Kâşgarlı. *enük*, Lehçe. *enik* ve *inik*, Radloff. *enik* ve *enük*, Redhouse. Sengülâh. *inük*, Tarama. I. II. et yiyen hayvanların yavrusu; arslan, sırtlan, kurt ya da köpek yavrusu, yırtıcı hayvan yavrusu.

Ense: 42:23B3, 53:31B11, 137:103B5, 142:107B4, Boynun arka tarafı.

Ensesine gelmek: 128:95A3. Boynunu vurmak üzere birinin yanına gelmek, öldürmek amacıyla birinin başına dikilmek.

Enşişmek: 192:151B4. Meleşmek, beraberce inlemek, birlikte inlemek; Radloff. *enişmek*, inlemek, ahûvah etmek, feryat figan etmek, feryat etmek, sızlanmak; Süleyman. *inişmek*, hazin hazin ağlayarak taganni etmek, nevha etmek.

Enük: 179:142A11 Bkz. enik.

Er: 19:3A3, 19:3A12, 19:3B4, 20:3B11, 21:4B5, 21:4B8, 22:6A3, 23:6B9, 23:6B10, 25:7B4, 30:12B7, 44:24B12, 51:29B12, 54:32A3, 69:47A11, 74:51B8, 107:77A5, 111:79B2, 111:79B6, 121:87A7, 123:90A6, 134:101A3, 134:101A4, 138:104B8, 139:105B2, 139:105B3, 140:105B4, 140:105B5, 140:106A1, 147:112B8, 149:114A11, 152:117B9, 156:121A5, 156:121A6, 160:125A1, 160:125A2, 162:126A12, 172:136A12, 173:136B13, 176:139B9, 177:140A6, 177:140B1, 177:140B2, 177:140B3, 177:140B4, 177:140B5, 177:140B6, 177:140B8, 177:140B13, 177:141A2, 177:141A3, 178:141A6, 178:141A9, 178:141B6, 178:141B9, 179:142A5, 183:145B4, 183:146A1, 191:150B6, 193:153A7. Erkek, erkek adam § yetişmiş kişi, yetişkin koca [illegible] kahr[illegible] § güçlü.

Er adam: 22:5B8, 23:6B5. Erkek, koca.

Er dilemek: 137:103B4, 138:104A8, 141:106A13, 183:146A10, 184:146B5. Teke tek dövüşlerde meydana çıkıp kendisiyle dövüşecek adam istemek, meydan okumak.

Er yiğitler: 55:33B6, 105:75B3, 109:78A3.

Erce: 164:128A2. Er kadar, er değerince.

Erden ere geçürmek: 160:125A2. Birinden ötekine geçirmek, birinden ötekine geçirmek yoluyla bir ok ile birkaç kişiyi birden vurmak.

Ere varaldanberü: 22:6A1. Kocaya gidelidenberi.

Ere varmak: 82:58A10, 82:58B1, 83:58B7, 83:58B12, 83:59A4, 84:59A12, 84:59B3, 85:59B11 Evlenmek, kocaya gitmek, kocaya* varmak.

Erlik: 54:32A7, 111:79B7, 141:106A8, 154:119A13. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengûlâh. Süleyman. Tarama. II-IV. mertlik, er gibi cesurca davranma,. yiğitlik, kahramanlık.

Erlik göstermek: 63:40A12. Yiğitlik satmak, kahramanlık taslamak.

Erlik işlemek: 61:38A8. Kahramanlık etmek, mertlik göstermek, yiğitçe davranmak.

Ercel: (A.) İdrâk. *ircel,* erkek isteyen kızgın fahişe § kutsuz, uğursuz. İd.haş. *ercel*, uğursuz; Söz. hırçın, huysuz, yaramaz.

Ercel kopmak: 29:11B3, 29:12A6. Uğursuz çıkmak, hayırsız çıkmak.

Erdem: Abuşka. *irdem*, Sengûlâh. *irdem*, sipahilik ve silahşorluk mahareti; İdrâk. Kâşgarlı. Radloff. Söz. Uygur. fazilet; Radloff. sanat, maharet, liyakat, fazilet.

Erdemli: 28:10B13, 28:11A2, 28:11A4. Mühennâ. *erdemliğ*, bir şeye hazırlanmış olan; Söz. faziletli § becerikli, marifetli; Uygur. *erdemliğ*, faziletli.

Erdemlü: 54:32B8, 60:37A5, 108:77B4. Bkz. Erdemli.

Erdil: 147:112B5. (?)

Erdil teke boynuzu:

Eren: 152:117B9, 178:141A5. Radloff. cesur, mert, iyi yetişmiş kişi, adam; Tarama. I-IV. erkek, yiğit, kahraman, bahadır, babayiğit.

Erenler: 39:19B11, 56:34B11, 89:62B13, 89:63A2, 91:63A9, 97:68A8, 104:74B6, 107:76B11, 109:78B11, 110:79A1, 119:86B11, 126:92B10, 126:93A8, 135:102B3, 136:102B4, 139:105A4, 144:108A12, 154:119A10, 175:138B4, 177:140B9, 178:141A9, 178:141A12, 178:141B9, 182:144B11, 185:147A13, 185:147B1, 188:148B12, 193:153B7, 193:153B8. Lehçe. Radloff. Redhouse. ermiş, kâmil, veli, hakikate ermiş kimse, evliya.

Erenler evreni: 42:22B8, 53:31B12, 121:87B10. Yiğitler yiğidi, kahramanlar kahramanı.

Erenlerün himmeti:

Erenlerün meydanı arslanı: 61:38A4.

Ergenlik: 68:46B7. Anadil. *erkenlik* ve *ergenlik*, Lehçe. Söz. *ergencelik* ve *ergenlik*, gelinin damada verdiği hediye, tazminat (?).

Ergürmek: 74:51B9, 101:72A3. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengûlâh. erdirmek, eriştirmek, ulaştırmak, yetiştirmek.

Erimek: 32:15A5. Redhouse. erimek, kendi kendine erimek.

Erişmek: 88:61B11 135:102A9, 135:102B1, 174:137B8 Ulaşmak, yetişmek, tutmak § nail olmak, mazhar olmak.

Erişi gelmek: 63:40A9. Erişip gelmek, yetişmek, erişip yakalamak.

Erkeç: 41:22B2, 44:25A1, 55:32B12, 108:77B7, 145:109B1, 150:115B7. Anadil. erkek keçinin iki yaşından sonraki tohumluğuna denir; İdrâk. teke § Kıpçaklarda enenmiş keçi; Kâşgarlı. koç; Lehçe. *örkeç*, teke, *irkeç*, ürküp irkilir hayvan, teke; Rad; keçi aygırı, teke § üç dört yaşındaki keçi; Redhouse. erkek keçi, teke; Sengülâh. *irkeç*, üç yaşında erkek keçi ve sürünün önünde giden erkek keçi; Söz. *ergeç*, üç yaşını geçen keçi; *ergeç*, üç veya dört yaşlarında enenmiş erkek. keçi, teke; *ergeç*, erkek keçi § iki üç yaşındaki erkek keçi veya koyun; Süleyman. üç veya dört yaşındaki keçi, teke; *irkeç*, keçi aygırı; Uygur. keçi (aygırı).

Erkek: 143:107B11, 179:142A9, 179:142A11, 179:142A12. Mert, erkek § yiğit, cesur, bahadır § dişinin karşıtı, er kişi.

Erkek kuzu: 96:67B2.

Erkek sineği üzerine kondurmamak: 169:132B12. Erkekten kaçmak, erkek yüzü görmemek, kendini yabancı erkekten dikkatle sakınmak.

Erken:

Erken binmek: 175:138A4. Erkenden atlanmak, erkenden atlara binmek, erkenden atlanıp yola çıkmak.

Ermek: 19:3A13, 22:5B5, 38:19B2, 66:44A7, 69:47A12, 69:47B13, 88:61B13, 124:90B7, 131:98A9, 157:122A10. Erişmek, ulaşmak, yetişmek § elde etmek, nail olmak, § erdirmek, eriştirmek, ermek.

Erüben: Ererek, erüp.

Erüşdürmek: 142:107A13 Eriştirmek § meydana getirmek, (yara) açmak.

Erzanî: (F.) Lûtuf, ihsan.

Erzanî kılmak: 194:154A1. Lûtfetmek, ihsan etmek. Lehçe. (buyurmak) layık görmek, lütfetmek.

Esbab: (A.) 61:38A4, 187:147B13. Lehçe. levazım; Redhouse. malzeme, gerekli şeyler § vasıtalar, vasıta olan şeyler; Kamus. bir nesneye ulaşmaya, onu elde etmeye vesile ve alet olan şeyler.

Esen: 22:5A9, 32:14B13, 43:23B12, 43:23B13, 72:50A2, 86:60B13, 88:62A13, 104:74B6, 104:74B7, 124:90B4, 158:123A2, 169:133B1, 173:137A13, 174:137B5. Anadil. Kâşgarlı. Mühennâ. sağ, salim, sağlam; Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. *isen* ve *esen*, Süleyman. *esen* ve *isen*, sağ, salim, sağlam § iyi, sıhhatli § gürbüz § gerçek, mevsuk.

Esen kalmak: 122:89B6, 124:90B2, 168:131B11.

Esen olmak: 104:74B2, 104:74B3, 104:74B4, 104:74B5, 104:74B6, 131:98B12.

Esir: (A.) 45:25B9, 147:112B2, 166:130A13. Tutsak, mahpus.

Esir etmek: 41:22A9, 45:25B9, 164:128A8.

Esir gitmek: 40:21A11, 160:124B4.

Eski: 20:3B9, 79:55B6, 79:55B7, 166:130A11 Çok uzun zamandan beri var olan, eskimiş, köhne, fersude § kadim, eski.

Eslemek: 146:110B10, 149:114B4. Anadil. Radloff. *eslemek* ve *islemek*, Redhouse. Söz. Süleyman. *iselemek*, Tarama. I. II. IV. Türk. *islemek, isilemek, iselemek, islemek*, söz dinlemek, kulak vermek, kulak asmak, öğüt almak, kabul etmek.

Esmek: Rüzgârı esmesi.

Esmedi Esmeden, esmediği halde.

Esrük: 113:82A9. Anadil. *esirik, esrük, esürük*, İdrâk. Kâşgarlı. Mühennâ. Sengülâh. *üsrük*, Süleyman. *esrük* ve *üsrük*, sarhoş, mest, mahmur; Radloff. Redhouse. *esirik*, azgın, kızgın, köpürmüş, idaresi mümkün olmayan; Söz. *eserük, esrek, esirik, esrik, esrük, esürük*, kızgın, sarhoş § yarım akıllı, kara sevdalı § deli § herkese meydan okuyan kabadayı § azgın § edepsiz § cin, peri çarpmış kimse.

Esrükmek: 97:68B3. Sarhoş etmek, sersemletmek.

Eş: 124:90B9, 124:90B13, 125:92B3, 130:97A9. Arkadaş, yoldaş.

Eşek: 20:3B6, 23:6B11.

Eşik: 81:57A11, 102:73A1, 102:73A4, 126:92B8, 133:100B10, 192:151B9. Abuşka. *işik*, kapu; İd.haş. Kâşgarlı. *işik*, Redhouse. eşik; Lehçe. eşilmiş yer § kapu § saray § otağ § devlet kapısı § asitane; Radloff. *işik*, kapı § eşik § methal § evin dış tarafı § saray, divan; Sengülâh. *işik*, hane ve saray; Süleyman. *işik*, saray § otağ § eşik § kapının dış tarafı § büyük kapı. Ayrıca bkz. ağ ban eşik; ağ evi eşiği.

Eşiği alıp oturmak: 82:58A3. Eşiği tutup oturmak, kapının önüne oturmak.

Eşmek: 145:109A7. Anadil. mutedil yürümek; Kâşgarlı. tırıs gitmek; Mühennâ. *işmek*, koşmak; Lehçe. gezip yortmak, eşip sürtmek § yorga ve çapkın yürümek; Radloff. eşkin gitmek; Redhouse. eşkin gitmek, binek hayvanları için eşkin ve rahvan yürümek; Sengülâh. *işmek*, beraber koşmak; Tar. I-IV hızlı yürümek, atla hızlı hızlı gitmek, atla eşkin ve hızlı gitmek; Türk. gezip yortmak, yorga yürümek § eşüp yürümek § yortmak.

Et: 27:9A8, 27:9B2, 32:14A12, 35:17A2, 48:28A2, 49:28A13, 49:28B3, 49:28B12, 74:52A3, 95:67A7, 97:69A4, 98:70A6, 126:93B1, 150:115A10, 150:115A12, 153:118A13, 155:120B5. Et, kesilmiş hayvan parçası, beden.

Etek: 66:43B10, 125:91B6, 146:110A12, 157:122B9, 166:130B10. Ayrıca bkz. Dar etek

Eteklerini kıvırmak: 149:114B6.

Etmek: 23:6B6, 75:53A1, 78:54B8, 103:74A5, 105:75A12, 165:129A7, 170:134B11 İdrâk. Kâşgarlı. Mühennâ. Radloff. Uygur. ekmek; Lehçe. ekmek, ateşe gösterilmiş hamur, kerde § mutlaka yiyecek, aş, azuk.

Etmegünü basmamak: 192:152A5. Nankörlük etmemek, birinden gördüğü iyiliği unutmamak, gördüğü nimeti çiğnememek.

Etmek: 19:3A5, 19:3A10, 19:3A11, 25:6B13, 25:7A4, 25:7A5, 26:9A1, 27:9A3, 27:9A6, 27:9A13, 27:9B12, 28:11A6, 29:11A10, 29:11B5, 34:16B2, 34:16B10, 35:17B2, 37:19A6, 39:19B11, 43:24A1, 44:25A10, 45:25B6, 40:21B2, 40:21B4, 40:21B8, 41:22A8, 41:22A9, 42:23A6, 45:25A12, 45:25B9, 45:25B9, 46:26A3, 46:26A9, 49:28B1, 49:28B13, 52:30B6, 55:32B13, 55:33A10, 57:35A3, 59:35A12, 60:36B9, 62:39B2, 64:41B11, 65:42B12, 65:43A1, 66:44A9, 68:46A6, 68:46A10, 69:47B1, 72:50A9, 73:51A8, 80:56B7, 80:56B10, 87:61A12, 87:61B5, 88:62A2, 88:62A12, 91:63A9, 96:67B13, 97:69A2, 97:69B1. 101:72B5, 110:79A7, 111:79B1, 111:79B5, 111:80A1, 112:81A11, 119:87A2, 121:87A6, 125:91A13, 128:95B3, 128:95B4, 129:95B9, 135:102A12, 136:102B8, 137:102B12, 138:103B13, 138:104A6, 140:106A4, 141:106B3, 141:106B10, 142:107A2, 142:107A8, 143:108A4, 145:108B6, 145:109A4, 145:109B4, 146:110B4, 146:110B9, 147:112A12, 148:113A3, 154:119B1, 155:119B4, 158:123A9, 158:123B8, 162:126B7, 164:127B13,

164:128A8, 165:128B11, 165:129B5, 166:130A8, 168:132A6, 169:133A10, 175:138A1, 175:138B8, 175:138B9, 176:139B7, 178:141B8, 180:142B4, 185:147A12, 185:147B5, 187:147B9, 187:147B13, 188:148A13, 188:149A4, 189:149A8, 189:150A1, 190:150B1, 192:151B7, 194:154A2, 193:153A13, 194:154A4. Yapmak, eylemek, kılmak.

Edevüz: 181:144B1. Ederiz.

Edicek: 62:39A5, 68:46A10. Edince.

Edigeç: 59:35B10. Edince.

Etdürmek: 27:9A9. Yaptırmak, kıldırmak, yapmasını istemek.

Ev: 20:4A7, 22:5B2, 22:5B6, 22:5B7, 22:5B8, 22:6A1, 23:6A9, 23:6A10, 23:6B1, 23:6B4, 23:6B5, 23:6B7, 26:8A6, 26:8A8, 28:11A3, 31:14A1, 32:15A3, 36:18A10, 37:18B13, 39:19B10, 39:20A3, 40:21A5, 40:21A12, 40:21B1, 41:22A5, 42:23B3, 45:25B10, 46:26B5, 47:26B8, 47:27A4, 47:27B1, 47:27B6, 48:28A8, 52:30B10, 52:31A6, 56:34B5, 61:38B10, 64:42A8, 67:45A1, 67:45B8, 68:45B12, 68:46B4, 69:47B9, 72:49B12, 75:53A2, 83:59A1, 84:59A13, 87:61A5, 87:61B2, 98:69B3, 98:70A1, 103:73B8, 103:73B9, 103:73B13, 105:75A7, 109:78B10, 111:80A10, 113:81B13, 115:83B6, 117:85A13, 121:87B12, 122:89A1, 124:90B13, 130:97B9, 143:108A10, 145:109A3, 146:110B1, 146:110B11, 148:114A2, 154:119A6, 155:119B6, 156:121A10, 158:123A7, 163:127A1, 164:128A11, 165:130A3, 166:130B6, 175:138B7, 187:147B12, 187:147B13, 187:148A11, 190:150A3, 193:153B4 İdrâk. Kâşgarlı. Radloff. ev; Lehçe. hane, mutlaka mesken, mekân; Mühenâ. insanın oturacağı yer, ev; Redhouse. ev, mesken § hane halkı, aile § bir adamın karısı; Sengülâh. küçük çadır, (mec. mahall-i ikamet); Türk. mesken, hane, maişete aileye mensup ve müteallik. Ayrıca bkz. ağ ban ev; ağ ev.

Ev yapmak: Evi şenlendirmek, eve saadet ve neşe vermek.

Evi üstüne durmak: 39:20B6. Evine bakmak, evin idaresi i kendi üzerine almak.

Evine şiven girmek: 69:47B10, 73:50B6, 87:61B2. Felakete uğramak, kara yas bağlamak, yaslanmak.

Evini çözmek: 130:97A6, 155:120A10. Çadırlarını yıkmak, çadırlarını toplamak.

Evini yağmalatmak: 187:147B10, 187:147B12, 187:148A2, 187:148A6, 188:148B6, 189:149A12. Eski bir Türk âdetine göre büyük bir toy düzenleyip evini davetlilere yağmalatmak.

Evlü evine gelmek: Herkesin yerine dönmesi.

Evermeh: 64:42A12. Bkz. Evermek.

Evermek: 64:42A10, 121:87A11, 121:87A12. Anadil. Lehçe. Radloff. Redhouse. Söz. Türk. evlendirmek, baş göz etmek, ev bark etmek, kızı kocaya vermek, oğula kız almak.

Evlenmek: 68:46B5.

Evet: 65:42B7, 112:81A12, 113:81A13, 147:112A2. İdrâk. Kâşgarlı. Radloff. evet; Redhouse. evet § belli, muhakkak § kafi, şüphesiz, doğru; Tarama. II-IV fakat, yalnız, ancak, lakin, ama.

Evren: 42:22B8, 53:31B12, 94:66B5, 97:68A10, 149:114A8, 121:87B10. Anadil. *evran*, Tarama. I-IV ejderha, büyük yılan. Ayrıca bkz. âdemiler evreni.

Evvel: (A.) 29:11B1, 62:39A4, 62:39A9, 134:101B3, 138:104B7, 145:109A12 Önce, önden, ilkin, ilk ilk, birinci, önceki başlangıç.

Evvel âhır: 174:137B9. Önü sonu.

Eye: 69:48A3, 71:49A6, 81:57A6, 91:63A9, 156:121A13. Anadil. Mühennâ. (*eyesiz* kelimesi: boş, sahipsiz), Radloff. *iyi*, Sengülâh. *iyelemek* ve *iyelenmek* malik ve sahip olmak; Söz. *eye*, *eyye*, Süleyman. *iye* ve *ige*, Tarama. I-III. *eye*, *iye*, Tur. *iye*, sahip, malik.

Eyegü: Anadil. *eyeği*, Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. *eyegü* ve *üyegü*, Süleyman. Tarama. I. II. IV. Türk. *iyegü* ve *üyegü*, kaburga.

Eyegülü: 27:9B7, 166:130A5. Redhouse. kaburgalı, kaburgası olan.

Eyer: 51:29B11, 165:129B8, 165:129B11, 177:140A7. İdrâk. Mühennâ. *iyer*, Lehçe. *iğer*, Radloff. Redhouse. Sengülâh. *iger*, Süleyman. *iger*, eyer.

Eyer salmak: 122:89A10, 177:140A8. Ata takım vurmak, atı donatmak, atı eyerlemek.

Eyerlemek: 168:132B1. İdrâk. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Süleyman. eyer vurmak, (ata) eyer kapamak, ata takım vurmak, atı donatmak, atı yolculuğa hazırlamak.

Eyi: 34:16B7. İyi. Ayrıca bkz. eyü.

Eyle: 27:9A9, 28:10A8, 39:20B2, 64:41A9, 67:45A7, 68:46A5, 97:69A8, 113:81B8, 121:87B6, 125:92B2, 126:93A4, 127:94B2, 131:99A3, 142:107B4, 149:114B3, 150:115B2, 151:116B11, 152:117B4, 153:118B10, 176:139B1, 176:139B5, 191:150B9. Kâşgarlı. Radloff. Sengülâh. Tarama. I-IV öyle.

Eyle etmek: 87:61A12.

Eyle olsa: 26:8B8, 28:10B9, 51:30B4, 63:40B7 Tarama. I-III. öyle olunca § öyle ise § o halde § bunun üzerine, bundan dolayı.

Eylemek: 19:3B2, 19:3B4, 27:9A11, 28:10A13, 29:11B10, 29:12A5, 29:12A8, 32:14B11, 34:16B2, 34:16B10, 37:19A4, 37:19A7, 37:19A9, 38:19B10, 47:26B13, 47:27A7, 47:27B2, 47:27B5, 53:31B11, 55:32B12, 56:34B6, 56:34B8, 59:35B8, 59:36A6, 59:36A9, 59:36A13, 59:36B1, 61:38A7, 61:38A8, 62:39B2, 65:42B13, 66:44B4, 66:44B4, 68:46A3, 71:49A10, 72:50A11, 73:51B1, 81:57B6, 82:57B12, 87:61B5, 88:62B1, 89:62B11, 89:62B13, 96:67B13, 96:68A1, 101:72A12, 104:74B8, 106:76A2, 107:76B13, 108:77B7, 109:78B11, 111:80A13, 111:80B1, 114:82B12, 114:83A13, 122:88B3, 124:90B11, 124:91A6, 125:92A6, 128:95A10, 130:97A13, 132:99B9, 135:102A10, 137:103A9, 138:104A3, 141:106A9, 145:109B5, 146:110B10, 146:111A7, 147:112A12, 148:113A3, 150:116A9, 151:117A8, 152:118A6, 155:120A10, 155:120A12, 159:123B9, 159:124A10, 165:129A4, 165:129A11, 169:133B3, 170:134B7, 170:134B10, 176:139B10, 176:139B12, 181:144A13, 192:152A1, 192:152B1. Yapmak, gerçekleştirmek.

Eylemeklü: 114:82B3.

Eyü: 68:46A10, 113:81B3, 157:122A7, 166:130A7, 176:140A4, 182:144B7, 189:149B2. İyi.

Eyü bakmak: 99:71A3. İyi gözle bakmak, kötülük düşünmeden bakmak.

Eyülük: 61:38A8. İyilik.

Eyyamıla: 145:108B10. Günler sonra, bir süre sonra, günler geçip, günü gelip.

Ezel: (A.) Öncesinin olmaması, öncesi olmayan zaman § insanların ruhlarının yaratıldığı zaman.

Ezelden yazılmak: 19:3A13. İnsanların daha ruhları yaratılırken alın yazılarının da yazılması, insanın kaderinin daha ilk yaratıldığı anda tayin edilmiş olması.

F

Fakı: (A. *fakih*) 22:5A11. Din bilgini, şeriat bilgilerini bilen, okumuş, hoca.

Fani: (A.) Ölümlü, sonu olan, daimi olmayan, geçici.

Fani dünya: 38:19A13, 56:34B12, 89:63A2, 110:79A2, 136:102B5, 185:147B2, 194:153B9.

Fâyide: (A.) 20:4A2. Assı, fayda, kazanç, yarar, yararlık.

Feryad: (F.) 68:46A10, 147:112A12. Ağlayıp sızlama, ah vah etme, bağırma, haykırma, inilti.

Fırlamak: 128:95A1, 128:95A2. Atılmak, atılıp şiddetle saldırmak.

Fısıl fısıl: 48:28A7. Fısıltıyla, yavaş sesle, yavaş yavaş.

Fiil: (A.) 48:28A7, 66:43B7. Hareket, iş, davranış.

Fiili dönmek: 65:43B4. Ne yapacağını şaşırmak, ne yaptığını bilmemek, ters iş yapmak.

Fikir: (A.) Akıl, düşünce, düşünme.

Fikre varmak: 84:59A8. Düşünceye varmak, kendini bir düşünce almak.

Fikir eylemek: 28:10A13, 47:26B13 Düşünmek, akıl etmek.

Fikrine gelmek: 133:100B8. Aklına gelmek, düşünmek.

Firak: (A.) Ayrılık, acı, ayrılık açışı.

Firak gelmek: 75:53A6. Acı gelmek, içine işlemek, koymak.

Fursat: (A.) Elverişlilik, uygunluk § sıra § kolaylık § nefes almak mühlet § vesile.

Fursat vermek: 62:39B9. Elverişli kılmak, kolaylaştırmak, uygun kılmak.

G

Gafil: (A.) 21:4B7, 69:47A8. Bir şeyin farkında olmayan, dikkatsiz, habersiz.

Gafil olmak: 30:13A8, 131:98A5, 171:135B8.

Gafille: 30:12B2, 60:37A13, 131:98A7, 132:99A10. Haberi olmadan, habersizce, farkına varmadan.

Gafillüce: 56:34A4, 102:73B3, 103:73B7, 129:95B7, 132:100A4, 133:100A7, 139:105A8, 158:123B6, 160:124B13, 161:126A2, 167:131B2, 181:143A13. Farkında olmayan, habersiz.

Gâh: (F.) Zaman.

Gâh gâh: 132:99B5. Bazı, bazı bazı, bir bir, vakit vakit.

Galaba: (A. *galebe*) Artuk, çok, pek çok, ziyade.

Galaba doyum olmak: 165:129B2. Pek çok ganimet almak, savaşta düşmandan çok şey ele geçirmek.

Gan: 25:7A1, 59:35A12,
Ayrıca bkz. s. 935

Gani: (A.) 127:94A11. Allah'ın adlarından biri, kimseye ve bir şeye muhtaç olmayan, zengin.

Garib: (A.) 156:121B5. Kimsesiz, muhtaç, yoksul.

Garım: (A. *garîm*) Redhouse. düşman, hasım, yağı § rakip.

Garım komak: 53:31A12. Teke tek savaşlarda hasmını karşısına çıkarmak, meydan okuyarak er seçmek.

Garıma yetmek: 138:104B8. Düşman karşısına çıkmak, hasımla karşılaşmak.

Gavga: (F.) 111:80A1 156:121B5. Arbede, çığıltı, dövüş, gürültü, kargaşa, kavga, ses, şamata.

Gavga etmek: 44:25A10. Gürültü etmek, şamata etmek.

Gavga günü: 172:136A11 Dövüş günü, kavga günü, savaş günü.

Gavga kopmak: 167:131B8. Gürültü kopmak, kargaşa çıkmak.

Gavur: 45:25B6. İdrâk. *kevür*, kâfir; Lehçe. (*gebr-i gûr* kelimesinin bozulmuşu) Yaradanı tanımayıp başka asla tapan, kâfir; Radloff. kâfir; Redhouse. dinsiz, Müslüman olmayan § kalbsiz kötü adam, taş yürekli adam; Tarama. IV. kâfir; Türk. Hıristiyan § Allah'ı tanımayan, dinsiz.

Gayet: (A.) 175:138A7, 181:143B11, 188:149A3. Çok, pek, pek çok, son derece.

Gayib: (A. *gayb*) Belirsiz, görünmeyen, meydanda olmayan.

Gayib olmak: 33:15B1. Kaybolmak, görünmez olmak, gözden silinmek.

Gayibden haber söylemek: 19:3A4. Redhouse. bilinmeyen, görünmeyen şeyleri haber vermek; geleceği, olacağı haber vermek; kehanette bulunmak § gerçekleri haber vermek, söylemek.

Gayret: (A.) 96:67B4. Kamus. kıskanma, insanın adına ve namusuna dokunacak halden korunma.

Gayret gelmek: 47:27A3. Namusuna dokunmak, haysiyetine dokunmak, kibrine dokunmak, gururuna dokunmak.

Gayrete gelmek: 64:41B11 Azmetmek, şavka gelmek, heveslenmek.

Gayrı: (A. *gayr*) 150:115A10 Ayrı, başka, öz-

Gaza: (A.) 109:78B7 Kamus. düşmanla vuruşmak; Lehçe. din düşmanlarıyla çarpışmak; Redhouse. İslamiyet uğruna düşmanla çarpışmak.

Gaza etmek: 46:26A9.

Gaza eylemek: 61:38A7.

Gazaya gitmek: 147:112A13. Redhouse. İslamiyet uğruna savaşa gitmek.

Gazab: (A. *gazap*) Abuşka. hışım etmek, kakıma; Lehçe. darılma, hışım, hiddet, öfke. Ayrıca bkz. kazab.

Gazab ile: 26:8B10. 98:69B3. Hışımla, öfkeyle.

Gazi: (A.) 143:108A10, 164:128B6. Lehçe. din uğruna savaşan; Redhouse. düşmana saldıran § İslamiyet düşmanıyla dövüşen Müslüman kişi § Müslüman bir savaş emeklisi.

Gazi erenler: 89:62B13, 154:119A10, 185:147A13, 193:153B7.

Gece: 40:21B10, 42:23A9, 42:23A10, 44:25A10, 56:34B6, 69:47A5, 89:62B11, 109:78B9, 124:90B6, 130:97A8, 139:105A7, 158:123A8, 162:126B7, 175:138A2, 185:147A12. Gece § geceleyin.

Gece gündüz: 60:36B12, 71:49A13, 130:98A2, 193:152B10.

Geceden: 47:26B11 Daha gece iken, akşamdan, sabah olmadan.

Gecelik: 79:55B1. Gecelik takkesi (?)

Gecikmek: 128:95B3

Geçer Aygır: 65:43A6, 66:44A5. Deli Karçar'a gitmek için Dede Korkut tarafından Bayındur Han'ın tavlasından istenen iki aygırdan biri.

Geçit: İdrâk. *keçüt*, geçit; Lehçe. derbent, geçecek yer, geçilebilecek yol; Radloff. *keçit*, geçit, nehrin sığ yeri; Süleyman *giçit*, geçit, dar yol § dere ve dağ yolu § geçit yeri, geçilecek yer, çıkılacak yer § bir yerden bir yere geçmeye mahsus aralık (yol).

Geçit vermek: 38:19B1, 62:39B8, 154:119A12. Geçmeye elverişli olmak, geçiş için yol vermek.

Geçmek: 27:9B7, 29:11B7, 29:12A7, 31:13A11, 38:19A12, 39:20A13, 43:24A13, 44:24B6, 44:24B9, 44:25A7, 45:25B6, 45:25B10, 45:25B11, 46:25B12, 56:34B1, 56:34B5, 60:36B5, 60:37A2, 61:38B12, 64:41A11, 64:41A12, 64:41A13, 64:41B3, 64:41B5, 66:43B9, 68:46A12, 70:48A13, 75:52B12, 78:54B2, 81:57A8, 86:60A9, 88:61B10, 88:61B11, 88:62A10, 100:71B6, 100:71B7, 100:71B8, 101:71B9, 101:71B10, 111:79B3, 111:79B4, 121:87B5, 125:91B6, 128:95A8, 128:95A11, 128:95A12, 131:98B10, 137:103A10, 139:105B1, 149:114B11, 150:115B8, 150:115B9, 156:121B3, 157:121B11, 157:122B4, 157:122B6, 159:124A6, 165:130A2, 169:133B4, 171:135B5, 173:137A9, 183:146A6, 190:150A4, 191:151A5, 193:153A10, 193:153A12. Bir yerden karşıya geçmek, öteye geçmek § geçip gitmek § delip öte geçmek § birini (yarışta) geçmek, yarışı kazanmak § bağışlamak § önde olmak, geride bırakmak § ölmek § vazgeçmek, bırakmak § bağışlamak § aşmak.

Geçer olmak: 62:39B8. Geçecek olmak, geçmesi gerekmek.

Geçdüğünde: 77:54A5. Geçtiği zaman, geçerken.

Geçmiş: 45:25B7, 50:29A10. Eski, sabık, mazi.

Geçürmek: 64:42A5, 79:55B8, 85:59B6, 86:60A12, 146:110B12, 150:116A10, 155:120A8, 160:125A3, 170:134A9, 170:134B4. Geçirmek § takmak.

Gedük: 161:125B9. Anadil. *güdük*, kuyruksuz; İdrâk. (küçük) bir şeyin bir tarafında oluşan kırık parça, gedik; *ketik*, dişleri gedik olan, gedik; İd.haş. *güdük*, kesik, kırık, ucu çomak gibi kalmış, küt § kuyruğu kesilmiş köpek § kuyruksuz tavuk; Lehçe. *gedik*, yarık, yara, dişi gedilmiş adam, eksik dişli § kılıç ağzının çentik yeri; *güdük*, küt gibi olan, ebter; Radloff. *kedük*, gedik, eksik dişli gibi olan, bir tarafından azıcık kırılmış olan nesne § yara; *gedik*, yarık, yara § dağ geçidi; Sengülâh. *gedik* ve *gedük*, rahne; Söz. *gedik*, bıçak, satır ve kılıç gibi şeylerin ağızlarında husule gelen büyük çentik; Süleyman. gedik § eksik dişli gibi olan § bir tarafı azıcık kırılmış olan, çentik; Tarama. I. eksik, ihtiyaç, noksan, II. *gedik*, çatlak, yarık; Türk. *gedük*, *gedik*, gedik, çatlak § dağ geçidi, belen § rahne, yarık.

Gelmek: 19:3A11, 19:3A13, 19:3B1, 20:4A7, 22:5A9, 22:5B8, 22:5B11, 22:6A5, 23:6A6, 23:6A9, 23:6B3, 23:6B5, 23:6B8, 23:6B9, 23:6B12, 25:7A13, 25:7B8, 26:8A6, 26:8A8, 27:9A2, 28:10A2, 28:10A7, 28:10A9, 28:10B6, 28:10B7, 29:11A11, 29:11B12, 29:12A4, 30:12A13, 30:12B13, 31:13A11, 31:14A1, 31:14A6, 32:14B13, 32:15A1, 32:15A3, 32:15A5, 33:15B2, 33:15B12, 34:16A4, 34:16A11, 34:16B1, 34:16B2, 34:16B3, 34:16B10, 35:16B12, 35:17A9, 36:18A2, 36:18B4, 37:19A9, 40:21A5, 41:22A10, 41:22B2. 41:22B3, 41:22B4, 41:22B5, 42:22B6, 42:22B7, 43:23B13, 43:24A3, 43:24B1, 44:24B6, 44:25A3, 45:25A10, 45:25B2, 45:25B4, 46:26A8, 47:26B6, 47:26B12, 47:27A3, 47:27A4, 47:27A10, 47:27A13, 48:27B10, 48:27B11, 48:27B13, 48:28A3, 48:28A5, 49:28B11, 51:30B3, 53:31B3, 53:31B9, 54:32B4, 55:33B2, 56:34A7, 56:34A9, 59:35B4, 60:36B12 60:37A9, 60:37B2, 61:37B11, 61:38A8, 61:38B10, 61:38B11, 62:39A2, 62:39B3, 63:40A3, 63:40A4, 63:40A9, 63:41A2, 64:41A7, 64:41A8, 64:41A10, 64:41B5, 64:41B11 64:42A8, 64:42A9, 65:43A1, 65:43A9, 65:43B1, 65:43B5, 66:43B7, 66:43B9, 66:43B10, 66:43B12, 67:45A1, 67:45A5, 67:45B8, 67:45B9, 68:46A1, 68:46B7, 68:46B8, 69:47B9, 70:48B1, 70:48B3, 71:49B2, 71:49B6, 72:50A9, 73:50B3,

Gen eteğe dar koltuğa kısılmak: 66:43B10. Birine sığınmak, birbirinin kanadının altına girmek, birinin koltuğunda olmak.

Gen gögüs:

Gen koltuk: 125:91B7

Gen yakadan: 96:68A1. Tarama. IV. geniş, asude taraf, asude hal.

Gen yazuyu dar göstermek: 171:135A8. Kaçacak delik aratmak, ne yapacağını şaşırtmak, darda bırakmak, bunaltmak.

Genç: 91:63A12, Civan, taze, yeni.

Gerçek: 20:4A12, 30:13A3, 86:60B12. Lehçe. (aslı *gōrçek*) zahir, ayan § muhakkak § samimi § doğru, sadık § peyda, belli; Radloff. doğru, hakiki; Tarama. I-IV. doğru, dürüst, sahih, hakiki; Türk. doğru, sahih § muhakkak, vaki § zahir, ayan.

Gerdek: 22:5B2, 54:32B4, 68:46B6, 69:47A5, 69:47A7, 69:47B3, 73:50A13, 81:57A10, 101:72A2, 104:74A11, 108:77B1, 130:96B11, 130:97A5, 135:102B1, 168:132A13, 174:137B8. Burhan. *kirdek*, oba tabir olunan büyük çadırdır, bir kavilde padişahların özel çadırıdır ki otak dedikleridir ve hacle anlamındadır ki zifafhanedir, gerdek evi tabir olunur, Türkçede gerdek bundan alınmadır; İdrâk. *kirdek*, yeni damadın zifaf evi; Lehçe. zar gerilmiş gelin odası; Radloff. gelin odası, yeni evlilerin düğünden sonra birkaç gün kaldıkları yer; Redhouse. *girdik*, küçük bir değirmi çadır § otağ § özel padişah çadırı § düğün sırasında gelin için hazırlanmış bir çadır veya gelin odası.

Gerdeğe koymak: 130:96B12, 168:132A7. Evlendirmek, düğün yapmak, gelinle damadı bir yere kapamak.

Gerdekhane: 68:46B5, 69:47B1. Gerdek.

Gerek: 23:6B7, 29:11B11, 30:12A10, 36:17B12, 36:17B13, 44:24B9, 44:25A7, 45:25A13, 47:27B5, 47:27B6, 51:30A3, 61:38B3, 63:40A7, 64:42A7, 64:42A12, 64:42A13, 65:42B2, 65:42B2, 65:42B3, 76:53B7, 78:54B1, 115:83B7, 115:83B9, 115:83B10, 115:83B11, 115:83B12, 115:83B13, 116:85A1, 122:89A8, 122:89B4, 122:89B5, 128:94B7, 128:94B8, 134:101A8, 170:134B7, 183:145B2, 191:150B9. Anadil. lüzumlu; İdrâk. gerek, lazım; Kâşgarlı. *kerek*, lüzum, ihtiyaç; Lehçe. (aslı *girik*) lazım, labüt, muktazi, vacip, yarar; Radloff. *kerek*, lazım, lüzumlu § lüzum, gerek, lazım, lüzumlu; Sengülâh. lazım; Süleyman. *kirek*, lazım § ihtiyaç; *girek*, lazım, lâbüt, derkâr; Tarama. II-IV. muhakkak, herhalde § lazım, muktazi § lüzum § ister, velev; Türk. lazım, muktazi, labüt § lüzum, iktiza, vücup § yarar, faydalı § muvafık, münasip.

Gerek olmak: 93:65A7, 96:67A13, 130:96B9.

Gerekmek: 29:11B12, 30:12A11 .Lehçe. lüzum, vücup, iktiza görünmek; Radloff. lazım olmak, lüzumlu olmak, uygun, muvafık, doğru olmak; Tarama. I. II. caiz olmak § layık olmak § muvafık düşmek.

Gerinmek: 175:138B13 Sengülâh. esnemek § kollarını gerip açmak.

Gerinüp sönmek: 150:115B10.

Germek: 80:56B2.

Gerü: 19:3A5, 28:10A9, 36:18A5, 36:18A7, 36:18A10, 36:18A12, 36:18B2, 36:18B4, 36:18B5, 73:50B12, 78:54B13, 103:73B9, 145:109A5, 146:111B4, 147:112A11, 148:113A9, 170:134B3, 184:146B5, 187:147B10, 188:149A5 Kâşgarlı. *kirü*, yine, tekrar § geri; Radloff. geri § yeniden; Tarama. I-IV. *geri, gerü*, bir daha, yine § sonra § tekrar.

Geyürmek: 20:3B7, 86:60B2, 164:128B4. Tarama. I-IV. *giyürmek, geyürmek,* giydirmek.

Gez: Kâşgarlı. *kez,* okun kertiği; *kez,* yay gezi; Lehçe. okun kirişe geçen ucu; Radloff. ok § ucu çatal bir yeleksiz ok § okun kirişe geçirilen kertiği; Tarama. I-IV. okun kirişe geçecek gediği; Sengülâh. yeleksiz ve temrensiz ok § iki ucu ince, ortası kunt bir tür ok; Türk. okun yaya takılan ucu § iki ucu ince, ortası kalınca yeleksiz, temrensiz ok § adi ağaçtan yapılan ok.

Gez çıkarmak: 157:122B1. Ok çıkarmak, temrensiz ok çıkarmak.

Gezlemek: 134:101B1. Kâşgarlı. *kezlemek,* oku gezine koymak, oku kertiğine yerleştirmek; Lehçe. oku gezlemek, yayın kirişine takıp kurmak; Radloff. oku yaya koymak § oka kertik yapmak § okun kirişe takılan ucuna bir sap yapmak; Süleyman. oku yayın kirişine takıp kurmak; Tarama. II. III. okun gezini kirişe yerleştirmek.

Gezmek: 21:4B8, 23:6A9, 29:11B9, 45:25B9, 102:72B6, 111:80A13, 125:92A1, 146:110B6, 157:122A8, 159:124A3, 184:146B1. Gezmek, dolaşmak.

Gezdürmek: 31:13B11, 91:63B4, 98:69B10, 179:142A12. Gezdirmek, gezmesine izin vermek § yaşatmak.

Gızıldamak: 129:96A9 Kurşun, ok ve benzeri şeylerin hızla havayı delip ses çıkarması, vıj etmek, vınlamak.

Gibi: 22:6A4, 23:6B2, 23:6B3, 27:9A8, 27:9B2, 27:9B10, 31:13A8, 32:14A12, 38:19A12, 40:21B13 42:23B3, 44:24B12, 50:29A6, 50:29A7, 50:29B1, 51:30B1, 54:32A3, 56:33B9, 65:42B3, 68:45B13, 69:47B8, 69:48A2, 71:49A5, 72:50A8, 73:51A10, 78:54B7, 79:55A9, 79:56A7, 83:58B9, 85:59B5, 85:59B9, 85:59B10, 85:59B13, 85:60A1, 93:65B9, 93:65B10, 94:66A2, 94:66A5, 94:66A6, 94:66A7, 97:68B3, 100:71B4, 106:75B7, 106:75B13, 107:77A5, 112:80B12, 112:80B13, 113:81B10, 116:84A11, 125:92A5, 125:92A7, 125:92A10, 126:93A1, 130:97A2, 132:99B11, 134:101B8, 137:103B5, 137:103B9, 142:107A11, 142:107B4, 143:108A6, 145:108B12, 146:111A10, 153:118B13, 163:127B1, 164:128A3, 164:128A4, 180:142B4. Gibi, tıpkı, menent, tek.

Gide: 161:125B10. Anadil. *gidi,* kör, topal, kambur, sakat; *köde,* kısa boylu, karnı şiş; *gede,* cüce, büyümemiş, yetim çocuk; Söz. *kede,* karnı şiş ve sıska çocuk, *gede,* çelimsiz, zayıf, büyüyemeyen, cüce § kimsesiz çocuk; fakir çocuk § hastalıklı, karnı şiş, marazlı § cimri § arsız yüzsüz § *güde,* kısa boylu (adam). Ayrıca bkz. 935

Giderek: 45:25B3, 73:51B1, 122:89A2, 133:100B7. Sengülâh. refte refte; Tarama. I. gittikçe, gitgide, zamanla.

Gidermek: 28:10B1, 168:132A9. Kâşgarlı. *kitermek,* uzaklaştırmak; Mühennâ. *kitermek,* uzaklaştırmak, bir yana alıkoymak; Radloff. uzaklaştırmak, kovalamak § almak, kaldırmak, alıp götürmek; Tarama. I-IV. uzaklaştırmak § yok etmek § kaldırmak § izole etmek § defetmek.

Gine: 21:4B1, 21:4B10, 23:6A13, 25:7A5, 27:9B13, 29:11A12, 33:15B7, 43:23B13, 68:46A10, 77:54A10, 99:70A13, 105:75A13, 140:106A5, 145:108B10, 145:109B10, 145:109B11, 151:116A13, 152:117B6, 165:129A4, 170:134A8, 170:134B3, 179:141B12, 184:146A11 184:146B10, 191:150B10. Bir daha, yine, tekrar

Girmek: 27:9B8, 47:27B3, 48:27B8, 49:28B4, 50:29B3, 56:34A13, 60:36B12, 60:37A3, 60:37A4, 60:37A4, 61:38B8, 64:41B13, 67:45A11, 69:47B10,

Göçür: 77:54A3. Göç, göçme, kışlaktan yaylağa çıkma.

Göçürmek: 64:42A11, 101:72A2, 157:122A1. Evlendirmek. Kâşgarlı. *köçürmek*, bir yerden başka bir yere nakletmek; Radloff. *köçürmek*, bir yerden başka bir yere götürüp yerleştirmek; Tarama. I. II. IV. yerini değiştirmek, yer değiştirmek, nakletmek.

Gögercin: 113:81B6, 113:81B9, 113:81B12. İdrâk. *kügercin*, Lehçe. *göğercin*, Radloff. *kügercin, göğercin, güvercin*, Türk. *güvercin*, türlü çeşitleri olan bildiğimiz kuş, güvercin.

Gögermek: 167:131A6. Anadil. *yeşermek*; Kâşgarlı. *kökermek*, mavileşmek; Lehçe. mavileşmek, tazelenmek § otların büyümesi § ağaçların yapraklanması; Söz. ağaçların yeşil filiz vermesi, yeni yaprak açması § yeşile çalar mor bir renk almak § sebzelerin çimenlerin büyüyüp yeşillenmesi; Söz. *gövermek*, yeşermek § mora yakın bir renk almak § tohumların sürmesi § filizlenmek, ilkbaharda ağaçların yaprak açması ve kışın bitkilerin filizlenmesi § *güğermek*, tomurcukların açması, ekinlerin yerden çıkıp yeşillenmesi, çimlenmek, yeşermek; Tarama. I. II. yeşermek, mavileşmek, bitkilerin yapraklanması; Türk. mavileşmek § otların topraktan sürüp çıkması, yeşermek § ağaçların yapraklanıp yeşillenmesi.

Gögez: 21:4B3. Radloff. kolay, rahat § müsamahalı; Sengülâh. *kökkız*, nefis ve tuhfe § bir tür ağır kumaş; Süleyman. *köküz*, mergup, makbul, hediyeye layık, beğenilmiş ve armağana değer; Tarama. I. II. IV. kolay, uygun § yavaş, mülayim § hafif; Türk. *kükız*, kıymetli, değerli, makbul, hediye olarak verilebilen şey § gövez, yeşil, taze, göğermiş, yeşermiş.

Gögüs: 46:26A7, 74:51B12, 93:65A10, 95:66B6, 99:70B5, 113:82A2, 114:83A13, 115:84A6, 116:85A8, 124:90A13, 160:125A1, 162:126A10, 163:127B1, 178:141B8, 193:153A11 Kâşgarlı. *kögüs, kögüz*, göğüs; Mühennâ. *kögüs*, gövüs; Lehçe. *göğüs*, sadır, sine; Radloff. *kögüs*, vücudun üst kısmı, omuzlarla karın arasındaki bölüm; *göyüs, göyüz*, göğüs; Sengülâh. sine; Süleyman. sadır, yürek; Türk. vücudun kalb ile ciğerleri havi olan ve boyundan karına kadar uzanan yeri, sine, sadır.

Gögsü güzel dağ: 25:7B5, 29:12A2, 30:12B8, 31:14A5, 96:67B8, 98:70A5.

Gögsü kızıl dügmeli:

Gök: 22:5A5, 42:23B1, 59:36A8, 63:40A4, 76:53B4, 77:54A2, 78:54B4, 93:65A11, 101:72A10, 105:75A2, 106:75B6, 106:76B1, 114:82B7, 114:83A12, 118:86A4, 118:86A11, 124:90B8, 135:102A11, 142:107A4, 159:123B10, 160:125A11, 162:126A10, 193:153B5. Lehçe. sema, asuman, gök § mavi § ham, yeşil; Radloff. mavi § sema; Süleyman. *gök, kök*, mavi § sema; Tarama. I.-IV. koyu yeşil § mavi; Türk. sema § güzel, hoş, iyi § mavi § lacivert § yeşil.

Gök bidevi: 39:20B8. Bkz. bidevi.

Gök demürlü: Zırhlı, zırh giymiş, zırhlanmış.

Gök geymek: 104:74A11. Yas urbası giymek, yasa girmek.

Gök geyüp kara sarınmak: 104:74A11. Yas giysileri giymek, yasa girmek, yaslanmak

Gök sarınmak: 192:151B12 Karalar geymek, yasa girmek, yas tutmak.

Gök sayvanlu: 80:56B13, 138:104A13.

Gök yüzü: 25:7A2, 59:35B1, 91:63A11, 115:84A5, 116:85A6, 137:103A1, 155:119B7.

Göge yetürmek: 142:107A7. Yüceltmek, yükseltmek, göklere çıkarmak.

Göke pehlû vurmak: 123:89B12, 123:90A9. Göklere yükselmek, gökle bir olmak, göğe omuz vurmak.

Gökçe: 20:3B8. Lehçe. güzel, hoş; Radloff. biraz mavice, mavimsi, mavimtırak § yeşilimtırak; güzelce; Söz. güzel § gösterişli; Tarama. I. mavi; Türk. maviye çalar renk.

Gökçek: 89:62B3, 112:81A4, 143:108A8. Anadil. fevkalade güzel, eşsiz güzel; İd.haş. *gökcek*, pek sevimli, cana yakın, alımlı; Lehçe. güzel, hoş; Radloff. *kökçek, gökçek*, güzel, edalı, alımlı, ince, narin, zarif; Söz. *göğçek*, güzel, güler yüzlü; Süleyman. *kökcek, gökcek*, güzel, mergup, hoş, hüzünlü, yahşi suretli, tüz kılıklı; Tarama. I-IV. güzel, sevimli, hoş; Türk. güzel, gökçe.

Göl: 27:9A8, 27:9B2, 32:14A12, 129:96A9.

Gölge: 28:11A4, 52:30B10, 117:85B1, 157:122A3.

Gölgelice: 107:76B5, 164:128B8.

Gömeç: 78:54B7. Anadil. külde pişmiş buğday ekmeği; Kâşgarlı. *kömeç*, Sengülâh. Söz. *gümeç*, külde pişirilmiş ekmek; Radloff. *kümeç*, sütlü francala, küçük francala; Süleyman. *kömec*, bir tür ekmektir, kırda çobanlar ve göçebeler yaparlar, *köme* dahi derler; Tarama. I. II. kül poğaçası, kül ekmeği; Türk. (F *gümeç*) mayasız ekmek, piştikten sonra kurumaya bırakılan ekmek; *gümeç*, buğday ekmeği, külde pişirilen ekmek.

Gömlek: 70:48B8, 70:48B11, 70:48B12, 70:48B13, 70:49A2, 139:105A13. Kâşgarlı. *könlek*, İdrâk. *könlek, kömlek*, Radloff. *könlek, gömlek*, gömlek; Lehçe. *gönlek*, dilde kullanılışı gömlek, deri üstüne giyilen pirahen.

Gömülmek: 151:117A10. Yere batmak, yerde kaybolmak, toprakla örtülmek.

Gön: 127:94A1 Anadil. inek, öküz ve manda derisinden palamutla işlenen beyaz deri; İdrâk. *kön*, meşin, gön; Kâşgarlı. *kön*, ilkin atın, sonradan devenin tabaklanmamış derisi, insanlar için de kullanılır olmuştur; Lehçe. yapılmış, tabaklanmış hayvan derisi, sırım deri; Mühennâ. pabuç § deri; Radloff. *kön* ve *gön*, tabaklanmış deri; Tarama. I-IV. ham kösele, ham deri, kösele, deri; Türk. debagat ve terbiye edilmiş deri.

Gönder: 38:19B7, 41:22B3, 46:26A13, 54:32A3, 56:33B10, 57:35A5, 107:77A5, 110:79A9, 193:153A10, 193:153A11 Lehçe. direk yerine kullanılan kuru sırık; Oriens. sırık, bayrak sırığı, mızrak, kayık sırığı; Radloff. ince sırık, madenden sivri bir ucu veya uçunda kancası olan kalın ve uzun sırık § öğendire; Söz. uzunca sopa § övendire § uzun sırık § mavna sırığı § bayrak ve mızrak sopası; Tarama. I-IV. kargı, mızrak § sırık; Türk. mızrak sapı § kuvvetli sırık ve ağaç gemilerin kıçında sancak çekilen ağaç.

Göndermek: 80:56B10, 138:104B5, 146:111A2, 147:111B8, 154:119A4, 155:120A13, 156:121A4, 159:123B9, 164:128A9, 173:137A11, 175:138A2, 189:149A10, 189:149B11, 189:150A1

Göndürmek: 22:5B9 65:43A3 Tarama. II-IV uğurlamak § göndermek.

Gönlek: 70:48B9. Bkz. gömlek.

Gönül: 19:3A4, 69:47A1, 70:48A6, 114:82B8, 117:85B3, 118:86A11, 127:94B7, 130:96B10, 134:100B13, 157:122A4, 168:132B6, 183:145B3.

Gönlü açılmak: 157:122A6. Ferahlamak, içi açılmak, neşelenmek.

Gönlüne rahmet eylemek: 125:92A6. Acıma duygusu vermek, merhamet vermek, yumuşatmak.

Gönlünü yüce tutmak: 19:3B4. Âlâlanmak, büyüklenmek, kibirlenmek, yukarıdan bakmak.

Gönül almak: 123:89B13, 123:90A10. Âşık etmek, aşka düşürmek, gönül çalmak, gönül kapmak.

Gönül vermek: 31:14A3, 71:49A5, 71:49B12, 72:50A10, 73:50B7, 98:70A3, 117:85B6, 156:121A13. Aşka düşmek, âşık olmak, tutulmak.

Gönül yemişi: 41:22A8. Aşk mahsulü, candan sevgili, çok sevilen.

Göre: 65:42B12. Gereğince, uygun olarak.

Görk: 98:69B13. Abuşka. İdrâk. Kâşgarlı. Mühennâ. *körk*, güzellik; İd.haş. görünüş § alımlılık § cemal; Lehçe. görünüş ve gösteriş manasına manzara; Radloff. *kork* ve *görk*, güzellik § zariflik; Süleyman. hüzün § melahat § gösteriş; Tarama. I-III. güzellik, hüzün, yüz güzelliği § meziyet § iyi huy § süs, ziynet; Türk. güzellik, hüsn-ü-ân; Uygur. *körk*, güzellik § alamet, nişan § şekil, heyet, biçim.

Görklü: 21:4B12, 21:4B13, 21:5A1, 21:5A2, 21:5A3, 22:5A5, 22:5A6, 22:5A7, 22:5A8, 22:5A9, 22:5A10, 22:5A11, 22:5A12, 22:5A13, 22:5B1, 22:5B2, 22:5B3, 22:5B4, 38:19B4, 46:25B12, 51:30A8, 55:33B3, 57:35A2, 57:35A10 65:43B2, 66:43B9, 66:43B11, 88:62A4, 90:63A7, 93:65A12, 96:68A4, 101:72A8, 102:73B3, 105:75B2, 109:78A1, 110:79A6, 110:79A12, 114:82B6, 118:86A10, 119:87A1, 119:87A4, 122:88A11, 123:89B13, 124:90A10, 125:91B6, 126:93A3, 126:93A10, 127:94B1, 128:95A8, 129:95B7, 129:96B3, 130:97B4, 131:98A6, 131:98A7, 131:98B1, 131:98B8, 131:98B11, 132:99A10, 133:100B1, 135:102A11, 136:102B11, 142:107A8, 143:107B10, 143:108A2, 144:108B4, 148:113B8, 150:115B1, 154:119B3, 156:121B3, 156:121B7, 157:121B11, 157:121B13, 158:123A12, 158:123B6, 161:126A2, 163:127B6, 164:128B9, 167:131A5, 167:131B2, 170:134A5, 170:134B1, 171:135B4, 171:135B8, 174:137B7, 181:143A13, 185:147A11, 185:147B6, 191:151A5, 192:151B5, 192:151B7, 193:153B5, 194:154A7. Abuşka. *görklük*, hüsündar; Kâşgarlı. *körklüg*, güzel § sevimli; İdrâk. *körklü*, Mühennâ. *körklü, körklüğ*, güzel; Lehçe. manzarası güzel; Radloff. *körklük* ve *görklü*, güzel § zarif; Sengülâh. *görklük*, cemil ve güzellik sahibi; Söz. gösterişli; Tarama. I-IV. güzel § iyi § mübarek, mukaddes § gösterişli § cazibeli; Türk. *görklük*, görülmeye layık, güzel, gökçek; Uygur. *körklük*, güzellik § güzel.

Görmek: 19:3A11, 19:3B6, 20:3B11, 20:3B12, 20:4A4, 21:4B1, 21:4B11, 22:6A3, 23:6A10, 25:7B2, 25:7B5, 25:7B12, 25:7B13, 26:8A7, 26:8A11, 27:9A2, 27:9A7, 27:9B1, 28:10B11, 29:11B2, 30:12B3, 30:12B6, 30:13A2, 30:13A7, 31:13A10, 31:13B11, 31:13B13, 31:14A3, 31:14A7, 32:14A11, 32:14A12, 32:15A6, 33:15A9, 33:15B2, 33:15B4, 34:16A3, 34:16B11, 35:17A6, 35:17A7, 35:17B8, 36:18A2, 36:18B6, 37:19A9, 40:21B11, 42:22B7, 42:23A11, 42:23A13, 42:23B1, 42:23B2, 42:23B3, 42:23B4, 42:23B5, 43:24A3, 43:24A5, 43:24B1, 43:24B2, 44:24B11, 44:25A8, 45:25B4, 45:25B6, 45:25B7, 46:26A3, 47:27A6, 47:27A9, 48:28A5, 50:29B7 52:30B8, 53:31B9, 54:32A1, 54:32A5, 54:32A11, 54:32B3, 54:32B7, 55:32B11 55:33A3, 55:33A4, 55:33A7, 57:35A7, 60:36B11, 60:37A2, 60:37B2, 62:39A3, 62:39B3, 63:40A4, 63:40A9, 63:40A13, 63:40B9, 64:41A8, 64:42A10,

65:42B12, 65:43A2, 66:44B7, 66:44B8, 66:44B9, 67:45A1, 67:45A10, 68:45B11, 67:45B9, 68:46A10, 68:46A11, 68:46A4, 68:46B4, 69:47B1, 69:47B2, 70:48A6, 70:48B13, 70:49A1, 70:49A3, 71:49A5, 71:49A13, 71:49B4, 71:49B5, 71:49B12, 72:50A1, 72:50A7, 72:50A8, 72:50A9, 72:50A10, 72:50A12, 73:50A13, 73:50B1, 73:50B7, 73:50B11, 73:50B12, 73:50B12, 73:51A1, 73:51B1, 73:51B3, 74:51B4, 74:51B5, 74:52A1, 74:52A9, 75:52B5, 75:53A4, 75:53A8, 77:54A8, 78:54B3, 78:54B4, 78:55A4, 79:55B2, 79:55B4, 79:55B9, 80:56A12, 80:56B1, 80:56B12, 82:58A3, 82:58B2, 83:58B9, 85:59B7, 87:61A12, 87:61B3, 88:61B9, 89:63A6, 91:63B11, 91:63B13, 91:64A3, 92:64A11, 92:64A13, 92:64B1, 92:64B3, 92:64B8, 93:64B11, 93:64B13, 93:65B2, 93:65B6, 94:66B2, 95:67A4, 96:67A12, 96:67B1, 96:67B5, 96:67B10, 96:68A2, 97:68B1, 98:69B7, 98:69B10, 98:69B12, 98:70A2, 99:71A4, 102:72B6, 102:73A6, 102:73A11, 103:74A1, 104:74B1, 104:74B9, 106:76A5, 106:76A11, 107:76B11, 107:77A3, 108:77A8, 108:77A12, 108:77B3, 108:77B7, 109:77B7, 110:79A12, 111:80B5, 111:80B6, 112:80B8, 112:80B9, 112:80B10, 114:82B5, 114:83A9, 116:84A12, 117:85B5, 117:85B6, 118:86A8, 118:86A13, 118:86B1, 121:87A11, 121:87B9, 121:87B12, 122:88B9, 122:88B11, 122:89B7, 122:89B9, 124:90B3, 125:92B2, 126:92B5, 126:92B9, 127:93B10, 127:93B13, 127:94B7, 128:95A5, 129:95B10, 129:96A7, 130:96B10, 130:97A5, 130:97B1, 130:97B4, 130:98A3, 130:98A4, 131:98B4, 131:99A6, 131:99A8, 132:99B5, 132:99B6, 132:99B10, 132:99B13, 132:100A2, 133:100A11, 134:101A2, 134:101B6, 135:101B13, 135:102A9, 136:102B10, 137:103A8, 137:103B10, 138:104A11, 139:104B13, 139:105A6, 139:105A7, 139:105A8, 139:105A9, 139:105A10, 139:105B2, 140:105B9, 140:106A2, 141:106A11 141:106B12, 143:107B5, 143:107B7, 143:107B13, 144:108A11 145:109B2, 145:109B12, 146:110A6, 146:110B4, 146:111A6, 147:112B3, 148:113A12, 149:114A7, 149:114B8, 149:115A2, 150:115A12, 151:116B3, 151:116B5, 151:116A13, 151:117A1, 151:117A2, 151:117A4, 151:117B1, 152:117B11, 156:121A12, 156:121A13, 156:121B8, 157:121B13, 157:122A1, 157:122A7, 157:122B5, 157:122B7, 158:122B12, 158:123A6, 159:123B11, 159:123B13, 160:124B5, 160:125A13, 161:125B1, 161:125B7, 161:126A6, 161:126A8, 162:126B3, 162:126B10, 163:127B4, 165:129B9, 166:130A9, 166:130B8, 166:131A2, 167:131A11, 167:131B6, 168:132A12, 168:132B7, 169:133A4, 169:133A11, 169:133B5, 170:134A5, 170:134A13, 171:135A11, 171:135B1, 171:135B2, 171:136A1, 172:136A4, 172:136A8, 173:136B11, 173:137A5, 174:137B12, 175:138A5, 175:138A11, 175:138B6, 176:139A7, 176:140A3, 177:140A13, 177:140B1, 177:140B2, 177:140B3, 177:140B4, 177:140B5, 177:140B6, 177:140B9, 178:141A10, 178:141B9, 179:142A6, 180:142B7, 180:143A9, 181:143B4, 181:143B13, 181:144A10, 181:144A12, 181:144B2, 182:144B6, 182:144B13, 182:145A5, 182:145A8, 183:145B11, 184:146B11, 185:147B6, 188:148B4, 188:148B9, 190:150A1, 190:150A7, 190:150A13, 191:150B11, 191:151A3, 193:153B1, 194:154A5. Görmek § ziyaret etmek § düşünmek § yerine getirmek § revaç vermek § tedbir etmek § manayı pekiştirme için yardımcı fiil olarak (gelegörgil, öldürigörgil, uçagörgil sözlerinde olduğu gibi).

Gördügünde: 43:24A10, 44:24B13, 44:25A1, 45:25B4, 59:35B8, 68:45B10, 71:49B4, 80:56B1. Gördüğü vakit, gördüğünde, görünce.

Gördügünleyin: 137:103B4. Görür görmez, görünce, görüverince.

Gördükte: 51:30B4. Gördüğü zaman, görünce.

Görende: 54:32A8, 108:77A8 Gördüğü zaman, görünce

Göricek: 68:45B10, 68:45B11 70:48B12, 80:56B9, 85:59B7, 146:110A2. Görünce.

Görüben: Görüp, görerek.

Görünce: 124:90B2. Görünceye kadar.

Görünmek: 32:14A10, 35:17B6, 42:23A12, 64:41A9, 67:45B1, 68:46A13, 69:47B1, 85:59B6, 98:70A8, 99:70B6, 101:72A4, 111:80B2, 113:81B13, 131:99A7, 132:99A12, 178:141A5.

Görüşmek: 109:78B5, 143:108A3, 143:108A3, 149:114A4, 160:125A9, 173:137A2, 173:137A5, 174:137B5. Birbirini görmek, biriyle münasebeti olmak, birbiriyle kavuşmak, konuşmak.

Göstermek: 49:28B10, 63:40A13, 83:58B7, 93:65A4, 93:65A5, 111:80A8, 122:89A12, 126:93A10, 127:93B6, 131:98B3, 164:128B4, 170:135A4, 171:135A8, 188:148A13, 190:150A4, 193:153A8. Gördürmek, belli etmek, göstermek § hakkından gelmek, cezasını vermek, birinin işlediği suçu ödetmek, öç almak.

Göt: 23:6B9, 126:93A4, 146:110A6, 170:134B8. İdrâk. arka, dübür, geri; Kâşgarlı. arka, geri, göt; Lehçe. dip; Radloff. *köt* ve *göt*, arka, avrat yeri, ayıp yeri, dip; Süleyman. makat, dip, dübür; Türk. insanın ve hayvanın arka tarafı, büzük, kıç.

Götün götün: 28:10A8. Arka arkaya, geri geri.

Götürmek: 48:28A10, 51:30A2, 51:30A8, 61:37B11, 62:39B13, 64:41B8, 69:47B4, 73:50B3, 73:50B9, 79:55B5, 80:56A10, 87:61A7, 113:82A1, 116:84B1, 142:107A7, 145:108B9, 145:109A3, 150:116A6, 152:117B8, 152:117B12, 163:127B8, 164:128A2, 164:128A6, 172:136A11, 172:136B6, 189:149B10. Lehçe. gidermek, kaldırmak, taşımak; Mühennâ. *kötürmek*, *kötermek*, yüklenmek, kaldırmak; Radloff. *kötermek*, *götürmek*, yukarı kaldırmak, yükseğe kaldırmak § taşımak, yüklenmek; Sengülâh. *kütermek* ve *kitermek*, götürmek; Süleyman. *kütermek*, kaldırmak, yukarı kaldırmak § asmak § yok etmek, ortadan kaldırmak; Tarama. I-IV. ortadan kaldırmak, bertaraf etmek § ayırmak, uzaklaştırmak § dayanmak, sıkıntıya dayanmak, zahmet çekmek § yukarı kaldırmak.

Götürende: 62:39B5. Götürdüğünde, kaldırdığında, taşıdığında.

Götürübdürürsün: 52:30B10, 52:30B11, 52:30B12, 52:30B13, 52:31A1, 52:31A2, 52:31A3. Götürmüşsün, götürmüşsündür.

Götürülmek: 56:33B12. Yükseltilmek, dikilmek, kaldırılmak.

Gövde: 26:8B12, 33:15B6, 33:15B12, 68:46A12, 146:110A10. İd.haş. bir şeyin oluşu, vücudu, cismi, kıtası, şekli; Lehçe. (aslı kök, asıl manasında ya da gövde) içi hoş cisim, vücut beden, ten; Radloff. beden, vücudun üst bölümü.

Göyünmek: 76:53A9, 76:53A12, 99:70B4, 99:70B7, 99:70B13, 100:71A6, 101:72A5. Anadil. kumaşın yanında bulunduğu ateşin tesiriyle sararması ve azıcık yanması; *güymek*, koku ile yanmaya başlamak; Kâşgarlı. *köytürmek*, yanmak § yakmak; *köymek*, yanmak; Mühennâ. *küyünmek*, İdrâk. *köyünmek*, Lehçe. yanmak; Radloff. *köyönmek*, dertlenmek, kasvet çekmek, üzülmek, yaslanmak § *göyünmek*, yanmak § olmak, kemale gelmek; Söz. *göğünmek*, meyve iyice olması § hararetin tesiriyle yarı yanmak § *göynemek*, vücuttaki bir yaranın sızlaması, acıması, ağrıması, ateşte yanar gibi ıstırap vermesi § olgunlaşmak § *göynümek*, yanmak, ateşten sararmak; Tarama. I-IV yanmak, parlamadan yanmak, bir nesnenin ateşin tesiriyle sararması, kavrulmak.

Gözüne korhu düşmek: 42:22B11 Korkmak, yılmak.

Gözünü açmak: 33:15B4, 33:16A2, 102:73A10, 131:98A6, 131:98B3, 139:105A9, 171:135B8. Birinin gözündeki bağı çözmek § göz kapaklarını kaldırmak § uyanmak.

Gözünü korhutmak: 113:81B8. Yıldırmak, cesaretini kırmak.

Gözcü: 161:125B1. Casus, çaşıt, hafiye; Tarama. I-IV. casus § görüp gözeten § gözetleyen, gözeten.

Gözetmek: 56:33B7, 97:68A12, 109:78A4, 127:94B2, 193:153A3. Nişan almak § kollamak § aramak § bakınmak; Lehçe. gözetlemek, beklemek § göz önünde bulunmak; Sengülâh. beklemek § gözlemek § sakınmak; Tarama. II. IV. gözetlemek § beklemek § bakmak, ummak § göz önünde bulundurmak.

Gözlemek: 22:5B13, 82:58B5, 130:97B12, 132:99B4, 161:125B1, 175:138A6. Kâşgarlı. *közlemek*, gözünü bir şeye dikmek; Radloff. beklemek, umulan bir şeyi beklemek; Sengülâh. gözle araştırmak, bakınmak; Süleyman. gözetmek § arzu etmek, beklemek § bakmak; Tarama. I. II. gözetmek, riayet etmek § tecessüs etmek, gözetlemek, bakmak § beklemek.

Gözükmek: 67:44B12, 84:59A11 Radloff. görünmek, kendini göstermek § belli olmak, meydana çıkmak.

Gûr: (F.) 117:85B10. Kabir, mezar, sin.

Güc: 40:21B12, 163:127B3. İdrâk. *küç*, kuvvet, güç; Kâşgarlı. *küç* zaman, saat § zulüm, haksızlık; Mühennâ. *küç*, Lehçe. kuvvet, iktidar, derman § cebir, zor § müşkül § elem, keder; Radloff. kuvvet, kudret § zulüm, cebir § müşkül; Tarama. I. II. zulüm, gadir, haksızlık, zor § cidal, şiddet; Türk. kuvvet, kudret § cebir, şiddet, gussa, elem § zorluk, müşkülat § zor § çetin, müşkül; Uygur. *küç*, güç, kuvvet, zor.

Güc etmek: 34:16B2, 142:107A2. Tarama. I-IV. güçlük çıkarmak § zorlamak § zulmetmek, gadretmek.

Gücile: 32:14A13, 68:46B3, 99:71A5. Lehçe. ancak, güc ile; Türk. zorla, müşkülatla.

Güclü: 104:74B11, 111:79B6, 124:90B10, 148:113B8, 159:123B13. Sengülâh. Tarama. I-IV. Uygur. *küçlüg*, kuvvetli, zorlu.

Gücüne: 116:84B6. Kuvvetiyle.

Gülmek: 22:6A2, 68:45B11, 69:47B11, 84:59A7, 91:63B10, 91:64A2, 93:65A1, 113:81B7, 149:115A3, 175:139A1, 175:139A2.

Gülmek oynamak: 73:51A1. Keyifli olmak sevinçli olmak, şen şakrak olmak.

Güle güle: 67:45A1. Gülerek, sevinerek.

Gülüşmek: 80:56B9, 83:58B9.

Güman: (F.) 36:17B11, 50:29B5, 66:44B1, 102:73A9, 113:82A4, 116:84B11. Sanı, şüphe, vesvese, zan.

Gümbür gümbür: 55:33B5, 88:62A5, 96:68A7, 105:75A3. Radloff. atılan bir topun uğultulu sesi § gök gürültüsünün derinden sesi; Redhouse. Süleyman. uğuldayan ve gürleyen ses.

Gümbür gümbür davullar çalınmak: 173:137B1.

Gümüş: 84:59B2, 85:59B5, 115:83B13, 179:142A5.

Gün: 19:3A11, 22:5A10, 25:7A1, 25:7A5, 25:8A2, 27:9B8, 32:14B11 32:15A1, 34:16B7 39:19B11 43:23B11 44:24B12, 45:25B10, 50:29A10, 55:33B6, 55:33B7, 56:33B7, 56:33B12, 56:33B13, 56:34B6, 59:36A3, 64:42A9, 66:43B11, 68:46A11, 69:46B12, 69:46B13, 70:48A13, 70:48B8, 71:49B2,

73:50B11, 73:50B12, 78:54B8, 78:54B9, 89:62B11, 91:63A9, 92:64B4, 92:64B6, 93:65A12, 93:65B9, 94:66A6, 94:66B4, 94:66B6, 95:66B8, 95:66B9, 95:66B11, 95:66B13, 97:68A8, 97:68A9, 97:68A10, 97:68A11, 97:68A12, 101:72A9, 107:76B3, 109:78A3, 109:78A5, 109:78B9, 111:79B8, 112:81A2, 121:87A10, 124:90B6, 127:94A6, 129:96A13, 130:97A4, 130:97A8, 137:103A10, 138:104A5, 141:106A5, 141:106A10, 145:108B7, 145:109A10, 146:110B5, 147:111B11, 147:111B13, 147:112A6, 148:113A5, 149:114B9, 152:117B8, 152:117B13, 155:120B4, 155:120B5, 157:122A1, 158:123A3, 158:123A7, 158:123B7, 160:125A5, 163:127B8, 164:128A8, 165:129A4, 165:129B1, 166:130A7, 169:133B3, 170:133B8, 172:136A11, 172:136B4, 173:136B7, 174:137B2, 175:138A12, 175:138B1, 176:139A6, 178:141B6, 180:143A2, 185:147A12, 189:149A10, 191:151A13, 192:151B2, 192:151B5, 192:152A11, 193:153B4. İdrâk. *kün*, gün § güneş; Kâşgarlı. *kün*, güneş § gün; Lehçe. gün, yevm § özel gün, bayram niteliğinde gün § güneş § mevsim; Mühennâ. *kün*, talih, baht § gün; Radloff. *kün*, güneş § gün § halk; *gün*, gün § güneş; Süleyman. gün § gündüz; Tarama. II. güneş § gündüz vakti § beklenilen kutlu gün, mesut gün; Türk. gün § güneş; *kün*, halk.

Gün degende: Güneş vurduğu zaman.

Gün doğmak: 69:47A13 Güneşin doğması.

Gün ortaç: 152:117B11 Anadil. *günorta*, *künorta*, öğleyin. (Metinde acaba bir yön mü bildiriyor?)

Günü doğmak: Bahtı açılmak, dilediği olmak, eline fırsat geçmek.

Günü gelmek: 94:66B4, 94:66B6, 95:66B8, 95:66B10, 95:66B11, 95:66B13. Arzulanan vaktin gelip çatması, beklenen günün gelmesi.

Günah: (F.) 34:16A5, 34:16A7, 34:16A9, 57:35A9, 66:44B4, 90:63A7, 110:79A11, 119:87A4, 136:102B10, 144:108B4, 154:119B2, 164:128B9, 174:137B11, 185:147B6, 194:154A7. Din yasaklarına karşı işlenen suç § kusur, kabahat, cürüm § yazık.

Gündüz: 60:36B12, 71:49B1, 130:98A2, 193:152B10. Gün ışığı, gün, güneşin doğmasından batmasına kadar süren zaman.

Günlük: 25:7A2, 43:23B11, 93:65A4, 135:102A13, 147:112B3, 174:137B5, 188:148A12. Anadil. şemsiye. Radloff. güne ait olan; Redhouse. herhangi bir sayısı verilmiş gün için yetecek kadar (müddet ve mesafe anlamında) üzerinden kadar gün geçmiş veya geçecek; Tarama. I-IV. şemsiye § çadır § gölge yapmaya yarıyan perde.

Gürbüz: (F.) 121:87A7 Burhan. ayyar, kalleş § bahadır § zeyrek, bilgin; Radloff. güçlü, kuvvetli, sağlam; Redhouse. açıkgöz § alçak § ihtiyatlı, ölçülü § çekingen § cin fikirli § korkakça § kurnaz § maharetli § cesur § uyanık; Sengülâh. delikanlı § hilekâr, düzenbaz; Tarama. I. zeki, zeyrek § kuvvetli § önemli.

Güreşmek: 64:41A13, 124:90B10, 173:137A4. Lehçe. birbiriyle ziyadelik davasına tutuşmak, pehlivanlar yenişmek.

Güreş tutmak: 64:41B6. Güreşmek, pehlivanların birbiriyle yaka yakaya, kucak kucağa savaşması, yenişmesi.

Güreşdükde: 86:60A10 Güreştiğinde.

Gürlemek: 106:75B7 138:104A7 Gürültü etmek, atıp tutmak, yukarıdan almak, haykırmak, nara atmak.

Gürz: (F.) 56:34A9, 60:37A2, 61:38A10, 61:38A12, 124:90B8, 137:103B7, 141:106B4, 141:106B9, 163:127A7, 163:127A8, 163:127A10, 181:144A5, 181:144A6, 181:144A7, 183:145B6. Eskiden kullanılan bir tür silah, demirden bir çomak, topuzdan büyük olur ve ağaç çomağa dahi derler; Lehçe. topuz, çeşitleri: ay balta, bozdoğan, şeşper, keskin, soğancık; Radloff. topuz, çomak, tokmak; Sengülâh. demir çomak; Türk. eskiden kullanılan cenk aletlerinden topuz.

Gürz salmak: 137:103B1.

Gütmek: 169:133B5. Kâşgarlı. *küdmek*, gütmek § bakmak § korumak; Radloff. Süleyman. Türk. *küdmek* ve *gütmek*, otlatmak § bakmak § ardı sıra yürüyerek hayvanı sürmek; Sengülâh. *güdmek* ve *gütmek*, otlatmak; Süleyman. ardından gitmek, izlemek § bakmak ve gözetmek; Tarama. I-III. ardından gitmek § riayet etmek § kollamak.

Güdende: 172:136B1, 172:136B2, 173:136B9, 173:136B10. Güttüğün zaman, güderken.

Güvenç: 148:113B4. Abuşka. sevinç ve övünme; Anadil. dayanak, dayanılacak şey; İdrâk. *küvenç*, ferah, sevinç; İd.haş. sevinç duyumu, iç açılma; Radloff. *küvenç*, güvenme, itimat § ferah; Sengülâh. *güvenç*, nazlanma ve övünme; Söz. *gövenç*, umut § itimat § güvenilen şey; *güvenç*, sevinçli § dayanacak, dayanak; Süleyman. *güvenç*, kıvanmak § övünmek § güvenmek; Tarama. II. III. arzu, emel, sevinç; Türk. güvenme § böbürlenme, övünme § sevinç; Uygur *kövenç*, gurur, kibir, azamet.

Güvenmek: 30:13A3, 30:13A6, 59:36A7. Anadil. sevinmek; Radloff. itimat etmek, birine dayanmak birine inanmak; Sengülâh. övünmek; Söz. *gövenmek*, bir işin yapılacağını kesin olarak ummak; Süleyman. itikat ve itimat etmek § övünmek § kıvanmak; Tarama. II. itimat etmek § sevinmek § iftihar etmek, övünmek, II. IV. bel bağlanmak, itimat etmek; Türk. mağrur olmak § sevinmek, memnun olmak.

Güvlemek: 31:13B3, 87:61B1. Radloff. *külemek* haykırmak, bağırmak, nara urmak; Tarama. I. *küv* ve *küvü*, yüksek ses, nara, gırıv, haykırmak, nara atmak, gürlemek, III. IV. *güvlemek*, hücum etmek, saldırmak

Güyegü: 19:3B6, 31:14A1, 39:20A1, 42:23A10, 59:35B10, 79:55B9, 79:56A5, 79:56A3, 80:56B7, 81:57A4, 98:70A1, 189:149B7. İdrâk. *küyevüv*, *küyevü*, *küyegü*, İd.haş. *güveğü*, Mühennâ. *güveg*, Sengülâh. Süleyman. *küvey*, Tarama. II-IV. güveyi, damat; Lehçe. (*güyegü*; aslı yanmış, müştak, talip, arzulu manasında yeni gelin ve yeni güveyi anlamında kullanılırdı) damat; Radloff. *küvegü*, *güveği*, *güvegü*, damat § nişanlılar § yeni evliler § gelin ile güveyi § genç koca.

Güz: 20:3B8. Kâşgarlı. *küz*, Mühennâ. İdrâk. *küz*, Radloff. Türk. sonbahar; Süleyman. yaz ile kış arası.

Güz alması: 26:8A10, 50:29A6, 69:48A2, 71:49A4, 72:50A8, 85:59B10, 85:60A1, 100:71B3

Güzün: 27:9B11. Sonbaharda.

Güzel: 25:7B5, 29:11B5, 29:12A2, 30:12B8, 31:14A5, 36:18A4, 43:24A7, 60:37A5, 96:67B8, 98:70A5, 103:73B7 124:90B11

Güzeller şahı:

H

Hak Taâlâ: 19:3A4, 37:19A9, 67:45A3, 111:80A11, 114:83A11, 118:86B3, 124:90B10, 125:92A6, 130:97A10, 131:98B6, 164:127B13. "Allah, hakkında söylenenlerden çok daha yücedir" anlamına gelen ve Allah'ın adı anıldıkça söylenen bir ululama sözü. Yüce Tanrı, gerçek Tanrı, Cenab-ı Hak.

Hak Taâlânın emriyle: 66:44A11 Allah'ın buyruğuyla, Allah böyle buyurduğu çin.

Hakka ısmarlamak: 65:43A11 "Allah'a ısmarladık" demek, "Allah'a emanet ol" demek, ayrılmak, veda etmek.

Hakka vâsıl olmak: Ölmek.

Hakka yüzünü dönmek: 51:30A8. Yüzünü Allah'a dönmek, yüzünü göğe çevirmek.

Hakkına komak: 42:23A5. Hakkını almak, hakkını yerine getirmek, birinden öcünü almak.

Hakkıyiçün: 103:73B13, 111:80A7, 171:135B11 Allah, peygamber, din, vatan gibi üzerine and içilen kutsal varlıklardan sonra kullanılır ve çok büyük yemin sayılır.

Hakluya hakkı değmek: 81:57B10. Haklının hakkını alması, haklı olan kişiye hakkının verilmesi, haklı olana hakkının düşmesi.

Hakkuma: 59:36A12. Benim için, benden ötürü.

Haksız:

Haklamak: 192:152B2 Bozmak, cezasını vermek, hak ettiğini vermek, hakkından gelmek, perişan etmek.

Hal: (A.) 43:24A10, 75:52B8, 75:52B9, 102:73A7, 134:101A1, 143:107B5, 156:121B8, 158:123A12, 176:139A7, 176:139A9. Oluş, bulunuş, duruş, durum § tarz, tavır, yol § bir şeyin içinde bulunduğu şartların veya taşıdığı özelliklerin tümü.

Halas: (A.) Kurtuluş, kurtulma.

Halas etmek: 138:103B13. Kurtarmak.

Halayık: (A.) 87:61A2. Kadın hizmetçi; Lehçe. *halayık, halikalar*, cariye; Redhouse. kadın köle, cariye.

Halıca: 25:7A3, 137:103A2, 155:119B7. Küçük halı, küçük Türk halısı, seccade.

Halıça: Bkz. halıca.

Hall: (A.) Çözme, çözüm.

Halletmek: 19:3A9. Bir sorunu çözmek, gidermek, bir olayı sonuca bağlamak, içinden çıkmak.

Halvetçe: 175:138A4. Biz bize, baş başa, yalnızca.

Hamayıl: (A. *hamâil*) Abuşka. kılıç kayışı; Kamus. kılıç bağı; Lehçe. omuzdan arkuru asılan bağ; Redhouse. omuz kuşağı § omuzdan atma olarak takılan herhangi bir bağ veya kuşak § kılıç askısı.

Hamayıl kuşanmak: 149:114B5. Kılıç bağını omuzdan atarak arkuru kuşanmak; kılıcı omuzdan atarak çapraz bir şekilde takmak.

Hamile: (A.) 27:9B4, 60:36B5. Gebe, iki canlı, yüklü.

Hamle: (A.) 28:10A12. Nevbet. Kamus. savaşta düşmana saldırma, düşmana atılma; Lehçe. atılma § süratle yürüme; Redhouse. saldırma, atılma, hücum.

Hamle kılmak: 66:44A9, 113:81B5. Düşmanın üzerine atılmak, savaşta düşmanın üzerine saldırmak.

161:126A6, 162:126B3, 162:126B10, 163:127B4, 163:127B8, 164:128B7, 164:128B10, 165:129A4, 166:130A6, 166:130B8, 166:131A2, 167:131A11, 167:131B6, 168:132B7, 169:133A4, 170:134A3, 171:135B2, 172:136A4, 172:136A8, 172:136B6, 173:136B11, 174:137B12, 175:138A1, 175:138A9, 175:138A12, 177:140A13, 180:143A1, 180:143A9, 182:145A5, 182:145A8, 184:146B11, 185:147B7, 187:148A8, 188:148B10, 188:148B13, 189:149B13, 190:150A7, 190:150A13, 191:151A3, 192:152A7, 193:152B5, 194:153B12, 194:154A8. **Hanım**, bir hitap sözü: ey hanım, ey benim hanım.

Hançer: (F. *hancer*) 150:115A8, 151:116A12. Lehçe. bel bıçağı; Redhouse. büyük bıçak, özellikle eğri ve iki yüzlü kama, hançer, ucu sivri ve iki yüzlü eğri bıçak.

Hapis: (A. *habs*) 47:27B6, 48:28A12. Mahpus; zindana, hapse atılmış olan § mahpusların bulunduğu yer, hapishane hüküm giymiş suçluların kapatıldığı yer, cezaevi, zindan.

Hapse salmak: 180:142B12. Hapishaneye koymak, kapatmak, zindana atmak.

Harab: (A.) Alt üst olmuş durumda, viran, yıkık.

Harab olası: 23:6A13. Yıkılası.

Harab olmak: 160:124B3. Viran olmak, yıkılmak.

Harac: (A.) 155:119B9. Müslüman olmayanlardan alınan vergi § zor altında alınan para § bir ülkenin yenilmiş sahiplerine yenen tarafından konulan salgı.

Haraca muti olmak: 182:144B5 Harac vermeyi kabul etmek, harac bağlanmak, haraç vermek.

Harami: (A.) 146:111A2. Haram yiyen § eşkiya, haydut, hırsız, yol kesen.

Haramzade:

Harcamak: 117:85B11. Bir şey almak için parayı elden çıkarmak, harcetmek, sarf etmek.

Harçlık: 52:30B11, 87:61A5, 115:84A1, 155:120B4. Harcamak için ayrılmış para, harcanacak para, harcamak için gerekli olan para.

Has: (A.) İleri gelen, seçkin. Kamus. seçilmiş ve adı belli adam.

Has begler: 81:57A12. İleri gelen, seçkin beyler.

Hased: (A.) Günü, kıskanma.

Hased etmek: 29:11A10. Günülemek, kıskanmak.

Hâsıl: (A.) 45:25B9. Mahsul, sonuç, ürün, verim.

Hâsıl olmak: 131:98B6. Kabul olunmak, sonuç vermek, yerine gelmek.

Hasret: (A.) 43:24B4, 56:34B4, 72:50A2, 73:51A3, 86:60B9, 116:85A2, 116:85A3, 143:108A5. Göreceği gelmek, özlemek § özlenen kimse, hasreti çekilen kimse veya şey § hasretli, hasret çeken.

Hasud: (A.) 128:94B13. Günüleyen, kıskanç kişi.

Hatır: (A.) Gönül, kalp.

Hatırı hoş olmak: 155:119B13, 155:120A1 Gönlü hoş olmak, memnun olmak, sevinmek.

Hatun: 26:8A6, 26:8A7, 26:8B10, 27:9A2, 27:9B4, 31:13B6, 32:14B12, 32:15A2, 33:15B7, 35:17A5, 40:21A8 41.22A9 45:25B9 46:25B12 47:27B5 47:27B6, 48:27B6, 48:27B9, 48:27B10 48:28A4, 49:28B2, 50:29A5, 52:30B12, 52:31A7, 56:34B4, 60:36B5, 63:40B1, 82:58A2, 82:58A4, 82:58A7, 82:58A12, 83:58B9, 83:58B10, 84:59A9, 86:60B1,

98:69B4, 98:69B12, 106:76A6, 107:76B2, 109:78B1, 109:78B4, 118:86A7, 124:90B2, 124:90B12, 126:92B11, 127:94A7, 129:95B9, 129:95B11, 129:96B1, 130:97A12, 130:97B3, 131:98B10, 131:99A2, 132:99B9, 132:100A1, 133:100A10, 133:100B4, 133:100B6, 133:100B8, 134:101A1, 134:101B5, 135:101B13, 147:112B3, 148:113B10, 148:113B12, 156:121A11, 157:122A2, 157:122A7, 158:123A9, 168:131B11, 176:139A8. Hanın veya hakanın eşi; Burhan. evi görüp gözeten, idare eden söz sahibi kandır, Türkçede kadın denir; Lehçe. kadın, evin sahibi olan kadın kişi, hanım; Radloff. mevkisi yüksek bir kadın, prenses § kadın; Redhouse. hanımefendi § kadın § bir kimsenin karısı § söz ve hüküm sahibi kadın.

Hava: 71:49B6.

Havale: (A.) Yönelme; Lehçe. kılıç tutma; Redhouse. (bir silahı) birine karşı çevirme, nişan alma.

Havale etmek: 66:44A9: Bıçak, kılıç, mızrak gibi silahları çekip rakibe saldırmak.

Havale olmak: 56:34A3, 109:78A9. Birini hedef almak, birine saldırmak, bi in üzerine atılmak, çullanmak.

Havlı: 165:129B5. Kamus. (*havl*) bir nesnenin çevresi. Lehçe. (Lugat-i müvellede) avlu § ağıl § binanın ortasında üstü açık olan veya yanı başında duvarla çevrilmiş bulunan yer; Radloff. (Rumcadan) evin önündeki avlu, giriş § duvarla çevrilmiş yer.

Hay: 27:9A3, 28:10B12, 68:45B12, 68:46A8, 83:58B11, 83:59A1, 93:65B2, 121:88A2, 122:89A13, 143:107B6, 171:135A7, 181:144A4 Burhan. vay bir sözdür ki dert ve mihnet zamanında söylenir; Lehçe. hey, haydi; Radloff. he! ay! oo; Redhouse. yahu, bana bak! tuhaf şey! niçin, neden, ne diye? § medet!

Hay demedin: 95:67A6, 123:90A1 Hay demeden, göz açtırmadan, bir iki demeden.

Hayıf: (A. *hayf*) Kamus. Redhouse. zulüm ve cevir. Lehçe. yazık! medet! gibi; Redhouse. vay bana! yazık!

Hayfı kalmak: 40:21B5, 40:21B6. Edecek kötülüğü kalmak, çıkaracak acısı kalmak.

Hayıf etmek: 40:21B4, 40:21B8. Acı vermek, kötülük etmek, zulmetmek.

Hayıf eylemek: 47:27B4. Bkz. hayıf etmek.

Hayıf ola: 125:92A7 Yazık olur, ziyan olur, ziyandır, yazıktır.

Hayır: (A. *hayr*) 61:38B1, 169:132B11, 189:149B11 Kamus. iyilik; Lehçe. iyi iş, faydalı nesne; Radloff. iyilik § iyi; Redhouse. iyi § iyi olan veya arzu edilen herhangi bir şey.

Hayra yormak: 43:23B9. Bir düşü iyiye yormak, bir düşü iyi sonuçlara bağlamak, bir düşü iyi ve olumlu şekilde anlamlandırmak.

Haykırmak: 88:61B13, 96:68A6, 106:76A1, 127:93B7, 150:115B3. Anadil. bağırmak, çağırmak; İd.haş. nara urmak; Lehçe. hay vay ile zarılık etmek § mutlaka bağırmak § huy etmek; Radloff. bağırmak § çağırmak, seslenmek; Redhouse. bağırmak § ahü vah etmek, sızlanmak, yanıp yakılmak; Süleyman. bağırmak, çağırmak, feryat ve figan etmek.

Hayvan: (A.) 145:109A6. İnsandan başka canlı yaratık.

Hazır: (A.) 47:26B12, 130:98A3, 159:123B8. Lehçe. göz önünde, mevcut, huzurda, amade; Radloff. tamam; Redhouse.

mevcut, gaip olmayan, hazır, âmade, müheyya, hazırlanmış; elde bulunan § her şeyi tamamlanmış olan § konuşulan yerde bulunan.

Hazır olmak: 33:15A12, 187:147B11. Görünmek § gelmek, meydana çıkmak, peyda olmak § bulunmak, katılmak, orada olmak.

Hazine: (A.) 32:14B6, 40:21A7, 41:22A7, 46:26A2, 56:34B4, 100:71A12, 151:116B4. Abuşka. mal koydukları yer; Kamus. mal koyulan yer; akça saklanan yer § değerli şeyler saklanan yer. Ayrıca bkz. ağır hazine

Hazret: (A.) Kamus. bir adamın yakınına ve önüne denir; Radloff. ekselans, fehametli, haşmetli § imparatora ve yüksek mevkideki kişilere tevcih edilen bir unvan § Allah'ın ve Peygamberin adından önce kullanılan bir saygı unvanı; Redhouse. büyük bir adam § Allah'ın isim ve sıfatlarından ya da yüksek kişilerin isim ve unvanlarından sonra kullanılır.

Hazreti Ali: Bkz. Kişi, Boy ve Yer Adları.

Hazreti Resul (aleyhisselam): 19:3A1 Peygamber hazretleri.

He mi: 187:148A8. Öyle mi? değil mi? öyle değil mi? Lehçe. he! evet; Radloff. Redhouse.. (he!) evet.

Hecesinleyin: Hecesine uygun olarak, sözcükleri bozmadan, kuralına uygun bir şekilde, açık ve düzgün olarak (?).

Hecesinleyin düz okumak: 21:5A1,

Hekim: Hastaya bakan adam, doktor

Helak: (A.) Kamus. Ölüm, kötü bir ölümle ölüp dünyadan geçme, bütün bütün yok olma, mahvolma.

Helak etmek: 146:110B4. Mahvetmek, öldürmek, yok etmek.

Helak eylemek: Bkz. helak etmek.

Helak kılmak: 28:10A7. Bkz. helak etmek.

Helak olmak: 122:88B10, 125:92A8, 146:111A12, 146:111A13, 150:115B3, 150:116A1, 181:143B3. Büsbütün yok olmak, mahvolmak, ölmek, yok olmak.

Helal: (A.) 22:5A12, 40:21B4, 41:22A9, 45:25B11, 106:76A10, 107:76B9, 116:85A3, 116:85A6, 118:86B6, 143:107B10, 143:108A2, 158:123A11, 187:147B12. Kamus. haramın zıttı olan şey, dince yasak olmayan; Lehçe. izin verilmiş, yasak olmayan, şeriatça haram olmayan mübah şey § zevce; Radloff. izin verilmiş, cevazı olan § temiz § şeriata uygun § kanuna uygun § namusluca kazanılmış § zevce, eş; Redhouse. şeriata uygun şey, kişi, iş § meşru zevce, nikâhlı eş § karı ve kocanın her bi

Helal etmek: 192:151B7. Aslında var olan bir borcu veya hakkı ya da olması muhtemel bir borcu veya bir hakkı bağışlamak.

Helal eylemek: 104:74B8. Bkz. helal etmek.

Helal olmak: 75:53A1.

Helallık: Karılık, nikahlı zevcelik.

Helallaşmak: 149:114B7. Haksız olarak alınmış veya verilmiş olabilen her şeyi karşılıklı ödeşmek ya da bağışlamak (genel olarak uzun ayrılıklardan önce ya da ölüm döşeğinde ve büyük alışverişlerde vesairede olur).

Hele: 63:40A8, 67:45A8, 68:46A10, 176:139A4. Lehçe. kaldı ki! § gelelim § âhır (sakındırmak için) sakın! dur! gibi; Radloff. nihayet, nihayette, sonunda § cesaret verme, yelteme edatı. Daha § henüz § bile; Redhouse. sakın ha! işte! şimdi! şu halde; Türk. bahusus, hususiyle, kaldı ki, gelelim ki § bari, hiç olmazsa § sakınca bildiren ünlem, şimdi; Steingass. şöyle dursun! en sonunda, nihayet § bununla beraber § vakıâ § her ne kadar § fakat, hâlâ § henüz § ise de.

Hem: (F.) 64:41A12, 64:41A13, 73:51A3, 75:52B5, 75:52B7, 96:67B10, 128:95A2, 147:112A2, 147:112A6, 148:113B12, 154:119A11, 176:139A10, 176:139A12, 176:139B7, 176:140A1, 182:144B4, 192:152B1, 193:152B6. Lehçe. edat; muhayyerlik, ortaklık ve pekiştirme bildirir, belki § velev; Burhan. (atıf edatı) bile § dahi; Radloff. dahi § üstelik § bir arada, beraber, birlikte; Redhouse. de, dahi, şu da var ki, zaten.

Hemen: 26:8A4, 39:20B6, 42:22B7, 62:39B2, 64:41B6, 64:42A6, 69:47A6, 86:60A13, 86:60B2, 88:61B13, 137:103B3, 137:103B4, 141:106A13, 142:107B2, 155:120B11, 157:122B1, 175:138B5, 182:145A3, 187:147B11, 188:149A1. Lehçe. (edat) daima, bir düzüye § az kaldı, yakında, hemen derhal, anında; Redhouse. yalnız, fakat § tam, tıpatıp § kesin olarak § hemen hemen, aşağı yukarı § yakında § derhal § ille.

Hemendem: 142:107A11, 151:116B10. Derhal, vakit geçirmeden, vakit kaybetmeden, anında.

Hemişe: (F.) 188:148B7 Her zaman, daima.

Hemta: (F.) 65:42B5 Burhan. sırdaş, arkadaş, akran, eş.

Hep: 63:40A1, 63:40B4, 65:42B13, 68:46A1, 78:54B3, 82:57B11, 84:59A7, 88:62A11, 109:77B12, 146:111A4, 170:134B7, 175:138B13, 176:139B2, 187:148A2, 188:149A5, 188:149A6, 189:149B4, 190:150A5, 191:150B13, 191:151A8, 192:152A9, 193:152B8, 193:153B2. Lehçe. (edat); Redhouse. Türk. bütün, hep, hepsi, topu; Radloff. hepsi, cümlesi.

Her: (F.) 51:30A12, 73:50B11, 155:119B13. Bütün, her biri, hepsi.

Her biri: 71:49B2, 86:60B1, 91:63B4, 150:115B8, 158:123A6, 165:129A7, 193:153A3.

Her birisi:

Her dayim:

Her kim: 48:28A3, 49:28B1, 49:28B2, 79:56A3, 122:88B1, 122:89B1

Her kişi: 133:100B11,

Her ne iş: 19:3A9.

Her ne kim: 19:3A10.

Herif: 80:56A9. (A. *harif*) Lehçe. arkadaş; Radloff. arkadaş, esnaf arkadaşı § işe yaramaz adam § utanmaz § kurumlu, kendini beğenmiş, nobran; Redhouse. arkadaş § ortak § yakın arkadaş § düşman § muhalif, rakip (hakaret ve küçümseme anlamıyla) adam.

Herze: (F.) Burhan. Lehçe. Redhouse. abes, beyhude.

Herze merze söylemek: 41:22A13, 161:126A7, 191:150B7. Saçma sapan konuşmak.

Hey: 20:4A3, 21:4B1, 21:4B10, 22:5B5, 25:7A1, 38:19B10, 49:28B5, 50:29A10, 57:35A11, 59:35A12, 61:38A1, 63:40B2, 63:40B13, 73:50B4, 79:56A4, 90:63A7, 91:63A9, 110:79A12, 111:79B1, 119:87A4, 121:87A6, 124:90B9, 124:90B13, 125:92B3, 130:97A9, 133:100A11, 136:102B11 137:102B13, 144:108B5, 145:108B6, 154:119B3, 164:128B10, 174:137B12, 178:141A7, 185:147B7,

194:154A8. Lehçe. (hay hafifletilmişi) hey hey! heyhat! hey gidi hey!; Radloff. (korku ve hayret ünlemi) hey hey, eyvah, ay ay; Redhouse. hişt, yahu, buraya bak, bana bak, bak.

Heybet: 178:141A7. Ululuk, azamet; Kamus. bir nesneden ya da bir kişiden sakınıp korkma; Lehçe. korku verme, mehabet; Radloff. korku veren ululuk; Redhouse. hürmet ve hayranlıkla karışık korku veren vasıf, ululuk, azamet, haşmet § huşu ve korku, haşyet.

Heybetlü: 112:80B8, 112:81A1 Kamus. halkın kendisinden korkup sakındığı azemetli kimse; Radloff. korkunç § ulvi, ulu; Redhouse. korkunç, müthiş § ulu, azametli § hayret veren.

Hıraca: 67:45A12. Anadil. *hıra*, bazı hastalıklar dolayısıyla büyüyemeyen, zayıf, sıska; Radloff. *hıra*, zayıf, sıska; Söz. *hıra*, cılız, çelimsiz, gelişatsız, hastalıklı, sıska (çocuk ve hayvan) küçük bodur çocuk § çok yiyen, obur § ağır, tembel ve şişman adam; Tarama. I-III. *hıra, hıra curu*, zayıf, çelimsiz, sıska.

Hıranca: 55:33A1, 109:77B7

Hırıldatmak: 114:83B1 Redhouse. Sürekli olarak horlatmak ya da hırlatmak.

Hırlamak: 113:82A3, 115:84A7 Kamus. (*herr* ve *herîr* maddeleri) bir nesneden hoşlanmayıp kerih görmek, bir adamın yüzüne köpek gibi haykırmak, köpeğin soğuğa tahammül eylememekten ötürü ürümekten aşağıca seslenmesi anlamındadır ki hırlamak, sinlemek ve kığırdanmak tabir olunur; Radloff. horlamak, homurdanmak, mırıldanmak; Redhouse. Türk. horlamak, boğazdan hır hır ses çıkmak.

Hırlatmak: Redhouse. horlatmak § hırlatmak § birinin hırlamasına ya da horlamasına sebep olmak. Bkz. hırlamak.

Hırslı: 180:142B5. Kamus. Lehçe. Radloff. Redhouse. Türk. bir nesneyi kötü şekilde ve gerektiğinden çok şiddetle isteyip arzu eden, çok düşkün; tamahkâr, açgözlü; aşırı derecede istekli, doymak bilmeyen.

Hırsuz: 44:25A10. Lehçe. Radloff. Redhouse. Türk. (*hırlu* zıttı) hırı olmayan, şerir, uğru; haydut, yol kesen, aşırıcı.

Hısım: Radloff. akraba; Redhouse. kan veya evlenme dolayısıyla akraba; Türk. evlenme dolayısıyla akraba.

Hısımını kavmını ayırmak:

Hiç: 47:26B10, 48:28A11, 66:44B9, 67:45A7, 152:117B5, 153:118B11, 165:129A2. Asla, katiyen, kesin olarak § acaba?

Hikâyet: (A.) Bir sözü veya olayı başkasına anlatma, söyleme.

Hikâyet eylemek: Anlatmak, söylemek.

Hilatlemek: 189:149B6. Hilat giydirmek (A. *hilat*) hükümdarın gönlünü hoş etmek ve mükafatlandırmak istediği bir kişiye verdiği değerli giysi; Kamus. bir adama giydirilen giysi; sevgi ve yüceltme için giydirilen elbise; Lehçe. resmen giydirilen elbise, teşrifat kaftanı; Radloff. *hilatlemek*, birine şeref elbisesi giydirmek; şeref elbisesi ihsan etmek; Redhouse. *hilat*, tevcih edilmiş bir şeref elbisesi § baştakinin daha aşağıda bulunana verdiği herhangi bir şeref armağanı.

Himmet: (A.) 67:45A3, 128:94B11 Kasıt, Kamus. fiile çıkarılması istenen meyl ve şevk; Lehçe. çaba, kuvvetle isteme, ceht, ikdam; Radloff. iyilikseverlik, lü-

tufkârlık, yüce yüreklilik § mürüvvet, lütuf, kerem § dikkat, itina; Redhouse. herhangi bir düşünceli hareket veya gayret § güçlü bir koruyucu tarafından bir kimsenin iyiliği için yapılan tesir, yardım § bir evliya tarafından yapılmış mucizeli tesir, ermiş kişi etkisi; Türk. kafada yer eden ve düşündüren şey, kasıt, azim, niyet, meram § mürüvvet, kerem, ihsan.

Himmet eylemek: 170:134B10. Radloff. Bir kişi için endişelenmek, birini gözetmek.

Himmet kılıcı: Manevi bir güç taşıyan kılıç, bir velinin kutsal gücünü taşıyan kılıç, veli tarafından verilen dualı kılıç.

Himmet kılıcını beline bağlamak: 155:120A7. Bir ermişin gücünü taşıyan bir kılıcı birinin beline kuşatmak, başarı duasıyla bir kılıcı birinin beline takmak.

Himmet vermek: 163:127A3. Bir ermişin gücünü vermek, bir ermişin gönül yardımını vermek, birine bir ermişin kerametiyle özelleşmiş bir şey vermek.

Hindu: 51:30A3. Lehçe. hint diyarında olan esmer kişiler; Radloff. *hindi*, hintli; Redhouse. Doğu hindistanlı, hintli § esmer veya kara adam; Steingass. hintli § uşak § köle § kara.

Hisar: (A.) 39:20B10, 54:32B4, 69:47A3, 71:49B1, 73:50A13, 73:51A7, 73:51A12, 74:51B13, 88:61B12, 88:62A1, 88:62A12, 108:77A13, 116:84B4, 137:103B11, 138:103B13, 142:107B2, 142:107B3, 143:108A4, 143:108A6, 182:145A9. Lehçe. Radloff. Redhouse. Türk. çevresi duvarla berkitilmiş kale, erk; sur, kale; tabya.

Hizmetkâr: 148:113A6. Lehçe. Radloff. Redhouse. hizmetçi, uşak.

Hob: (F.) 60:37B3, 83:59A1, 93:65A2, 94:66B1, 97:68B5, 111:79B9. Burhan. güzel, hoş, iyi § metin, muhkem, sağlam; Steingass. iyi § güzel, zarif, hoş, nazik, sevimli, şirin, fevkalade, nefis § sağlam, berk.

Hob suretlü: 39:20A6, 91:63B2. Güzel yüzlü.

Hoca: (F. *hâce*) 163:127B9. Burhan. efendi § ağa § kethuda § ailenin başı § izzetli ve ulu § ruh ve can; Steingass. itibarlı kişi § efendi § sahip § buyuran.

Hod: (F.) 68:45B12, 114:82B7, 118:86A11, 167:131A13. Burhan. kendi, özü § âşina ve mahrem; Lehçe. kendi, kendinin; Radloff. kendi § fakat § ...e gelince § gelelim ...e; Redhouse. kendi, özü § bile § hatta § zaten; Steingass. kendi, kendinin § fakat.

Horlamak: 55:33A8. Hor bakmak, küçük düşürmek, hor görmek, maskaralığa almak, azarlamak. bkz. adına horlamak

Hoş: (F.) 64:41B1, 67:44B12, 147:112A2, 170:134B13, 174:137B5, 176:139A10, 189:149B9. Burhan. güzel ve hob; Lehçe. zarif, latif, tatlı, iyi; Radloff. iyi, güzel, gökçen, makbul, tatlı, beğenilecek gibi; Redhouse. Steingass. güzel, latif § uygun § nazik, sevimli, tatlı, alımlı, ince § rahat § sağlam, sıhhatli § mutlu § yaman § tuhaf, acayip.

Hoş geçmek: 39:20A13, 121:87B5. Güzel geçinmek, hoş bir hayat sürmek, iyi yaşamak.

Hoş gelmek: 47:27A13, 68:46B8, 91:63B12, 111:80A11, 114:82B11, 114:83A12, 118:86B4, 156:121A6. Redhouse. beğenmek, hoş bulmak, hoşa gitmek.

Hoş görmek: 177:140B9, 178:141A9, :141B9, 179:142A6. Türk. iyi ve muvafık görmek, caiz görmek, münasip bulmak, iyi ve mâkul bulmak.

Hoş kalmak: 149:114B7, 166:130B5, 188:149A2. Hoş kal! hoşça kalın! şeklinde ayrılanların kalanlara söylediği iyi dilek sözü.

Hoş ola: 29:11A12, 69:47A1, 155:120A1, 190:150A2. İyi ya, pekâlâ, peki, öyle olsun! hayrola! iyi ola! iyi olur inşallah!

Hoşluk: 158:123A3. Radloff. Redhouse. sıhhat, keyif.

Hotaz: 108:77A8. Lehçe. (*hotoz*, aslı *kutuz*, *kaytaz*) Tataristan'ın uzun kıllı öküzü kuyruğundan tuğ ve at boğazına taktıkları kutaz yapılırdı, saç gibi baş dahi yapıldığından kadın başına tamimle hotoz denmiştir; Radloff. *hotoz*, süs, baş ve saç süsü; *kutaz*, atların boynuna süs olarak takılan bağ § kıldan bir tür sorguç, tuğ § bir tür kadın başı süsü § alem ve işaret; Redhouse. alem, bayrak, sancak, tuğ olarak kullanılan bir yak kuyruğu § yak kuyruğu § sorguç, tuğ; Türk. kadınların baş kisveleri § kuyruğu at kuyruğuna benzeyen bir nevi manda ki Orta Asya dağlarında bulunur § kutas kuyruğundan yapılan ve süs yerine kullanılan tuğ.

Hoyrad: 20:4A9. Anadil. köylü, biçimsiz; İd.haş. *hoyrat*, sokulgan olmayan, vahşi § muamele bilmez, terbiyesiz; Lehçe. *hoyrat*, Radloff. *hoyrad*, *hoyrat* (Rumca), Redhouse. (Rumca) *hoyrat*, kaba, nezaketsiz, köylü, hödük, yontulmamış; Tarama. I-IV. *hoyrat*, hoyrat, kötü huylu ve sevimsiz kişi § bilgisiz § öfkeli, huysuz.

Hû: (A.) 126:92B13, 127:94A9, 129:95B13, 129:96B3 Lehçe. yardım dilemek için söylenir, ya hu, ya men hu; Redhouse. Steingass. Türk. o § Allah'ın isimlerinden biri, Allah.

Huda: (F.) 194:154A1. Burhan. Lehçe. Steingass. bari, Rab, Tanrı Taâlâ, Allah.

Humra: (F.) 91:63A13. Burhan. küçük küp; Steingass. küçük şarap küpü.

Hurd: (F.) Burhan. Lehçe. Redhouse. Steingass. küçük, ufak, kırılmış, kırıntı, önemsiz.

Hurd olmak: 126:93A13, 127:94B5. Kırılmak, parçalanmak, ufalanmak.

Hurduhaş eylemek: 128:95A10. Paramparça etmek, ezmek, toz ufak etmek.

Hurrem: (F.) Burhan. Lehçe. Steingass. şen şakrak, sevinçli, hali hoş.

Hurrem olmak: 67:45A5. Ferahlamak, sevinmek, şen şakrak olmak.

Husus: (A.) İş, konu, madde.

Hususunda: 62:38B13. ...e dair, ...hakkında, konusunda.

Hüner: (F.) 93:64B10, 122:88B13, 122:89A6, 122:89A8, 122:89A13, 125:91B9, 155:120B8, 156:121A4, 156:121A6, 165:129A10, 166:130A13. Lehçe. Radloff. Steingass. maharet, beceriklilik, ustalık § sanat § kabiliyet § meziyet § başarı, yapıp bitirme § mükemmellik.

Hüner göstermek: 131:98B2.

Hünerli: 28:11A1, 28:11A3, 28:11A5.

Hürmet: (A.) 29:11A12. Haysiyet § itibar § şeref, şan § saygı, sayma, riayet § kutsallık, dokunulmazlık § kutsal sayma.

Hürmet eylemek: 124:91A6 İtibar etmek, saymak, saygı göstermek.

Hürmetine: 172:136A2, 185:147B7 (Birine, bir şeye) saygıdan dolayı, saygı olarak, (bir kimsenin, bir şeyin) hatırı için.

I

Ildırım: 42:23B1. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Tarama. II, III. Türk. yıldırım; Süleyman. berk, çakın, şimşek, yıldırım.

Ilduz: 94:66A2, 94:66A6. Radloff. Söz. Türk. *ıldız*, Tarama. I-IV *ılduz* ve *ıldız*, yıldız.

Ilgar: 40:21B10, 93:65B5, 130:97B8, 130:98A3. Anadil. yarım süratle koşturma, atın makbul yürüyüşlerinden biri; Lehçe. Radloff. Redhouse. Tarama. II. IV. başıboş atın dörtnala koşması, başıboş bir atın dörtleme koşması, dörtnala gidiş § ansızın saldırma, ansızın akın, ansızın bir süvari baskını, baskın, akın, çapul; Süleyman. müfreze, muharebeden önce bir yana sürülen muhafaza ve ihtiyat askeri.

Ilgamak: 107:76B5. Abuşka. ılgar etmek; Lehçe. başıboş at sürmek § çapmak § atların koşup yayılması § dörtleme gider gibi koşmak § sürek sürmek § saldırmak; Radloff. atı dörtnala sürmek, dörtnala gitmek; Redhouse. dörtnala sürmek § akın etmek; Sengülâh. ılgar etmek § araştırmak, teftiş etmek. Söz. dörtnala koşmak; Süleyman. akın etmek § ansızın hücum etmek § düşman memlekete sarmak; Türk. ılgar etmek § başıboş at sürüp koşturmak § at sürüp saldırmak.

Ilgayuban: 107:76B5 Akın ederek, baskın yaparak.

Ilkı: 73:51B2. Abuşka. at sürüsü; Anadil. keçi § terbiye görmemiş at sürüsü; Lehçe. Radloff. Süleyman. Türk. başıboş gezen hergele süreği, terbiye olmamış, kırılmamış at sürüsü; Redhouse. taylarla birlikte damızlık kısraklarla damızlık aygırlar sürüsü § yabani, terbiye görmemiş at veya tay; Türk. II. IV. hayvan § hayvan sürüsü.

Ilkıcı: 145:108B11, 169:133A7, 169:133B5, 170:133B11, 172:136B2, 173:136B10. At çobanı.

Imırza: 60:37B3. (emirzade'den bozma) Bey oğlu, bey çocuğu, beyzade.

Inak: 54:32B6, 70:48A7, 81:57A11, 108:77B1, 189:149B7. Abuşka. *ınağ*, teklifsiz musahip; *ınak*, naib ve mukarreb; Lehçe. kendisine güvenilen, danışılan kişi, müşavir § sadakatli, vefalı; *inak*, dost, arkadaş, bildik § kendisine güvenilir kişi, emniyetli hizmetçi § müşavir, vekil, nazır; Redhouse. *inag* ve *inak*, inanılmış, güvenilmiş kişi, emin, emniyetli, mutemet; özellikle bir hükümdarın güvenilir müşaviri § hükümdarın özel müşaviri; Sengülâh. *inag* ve *inak*, musahip, nedim, refik; Süleyman. *ınak*, refik, musahip, nedim § kendisine güvenilir kişi § müsteşar § müşavir § padişahın mukarrebi § Türkistan'da büyük bir rütbe ismi § hidiv; *ınag*, sadakatli dost, uygun yoldaş; Tarama. I. kendisine inanılır ve güvenilir kimse, inal; Türk. inal § müsteşar § arkadaş § teklifsiz dost § Hive'de hanın küçük kardeşine verilen unvan.

Irak: 159:123B10, 170:135A4. Uzak.

Irağından yakınından berügelmek: 41:22A10, 42:22B6.

Irağından yakınından gelişmek: 135:102A6.

Irmak: 53:31B3. Akarsuyun büyüğü, denize dökülen akarsu, nehir.

Irz: (A.) Kamus. insanın namusu ve hürmeti, şerefi; başkaları tarafından dokunulmaması saygı gösterilmesi gereken iffeti § namus, vakar.

Irzını yıkmak: 84:59A7. Küçük düşürmek, lekelemek, şerefine leke sürmek.

Is: 25:7B4, 30:12B6, 66:44A13. Sahip; Lehçe. *ıs*, sahip, malik, iye; (*es* maddesinde) Türkçede *is*, akıl, zeka, his; *ıs*, ses § şenlik § duygu § haber § alamet § mamurluk; Radloff. *es*, idrak § his, hafıza § yüksek, ulvi § süs; Redhouse. bir kimse, bir kişi § sahip § efendi § insan varlığının herhangi bir alameti; Sengülâh. Süleyman. akıl § koku; Türk. Tarama. I. *is*, *ısı*, II-IV. *is, issi*, sahip, malik kimse.

Issuz: 143:108A5, 149:114B2. Sahipsiz, boş; Lehçe. Radloff. *essiz*, Türk. ıssız, şenliksiz, boş § kimsenin bulunmadığı yer § çöl § sahipsiz ve kimsesiz.

Isırmak: 61:38B6. Dişlemek, dişle tutar gibi yapmak.

Ismarlamak: 34:16B5, 65:43A11, 68:46A7, 74:52A1, 74:52A1, 116:85A4, 193:152B6. Lehçe. Radloff. Redhouse. Tarama. I-IV. Türk. emanet etmek § seslenip tembih etmek § sipariş etmek § tavsiye etmek. § veda etmek.

Işık: 94:66A6, 95:66B11, 139:105A10, 156:121B6, 161:125B3, 190:150B3. Redhouse. *aşık*, Tarama. I.-IV. *ışık, aşuk*, tolga, demir başlık, demir takke, miğfer.

Işk: (A.) 143:107B12. Aşk, bir kişinin gözünde sevdiğinden başka güzel olmayıp yalnız onu görmek; aşırı sevmek.

Işnamak: 25:7A3, 59:35B1, 91:63A12, 137:103A2, 155:119B7. Abuşka. *ışnar*, şûle verici nesneye derler ve bahar gecelerinde uçan yıldız kurduna derler; Radloff. Sengülâh. Süleyman. Türk. *işnemek*, aydınlatmak, etrafa ışıklar saçarak parlamak, çakmak, ışımak, ışılamak, kıvılcım saçıyormuş gibi parlamak, parıldamak, parlamak, parıldamak, ruşen olmak, şaşaalanmak, yalabımak.

İ

İbret: (A.) 146:110A6. Örnek sayılacak şey, us bahası § sakınılacak şey § korkup kaçınılacak hal § acayip, şaşılacak şey.

İbret almak: 146:110A2. Şaşmak § korkmak § kaçınmak.

İbrişim: 74:51B7. (F. *ebrişîm*) Bükülmüş ipek teli, ince ipek bükmesi; dikiş, püskül vesaire için kullanılan iki bükülmüş ipek iplik, ipek, ipek tel.

İcazet: (A.) 80:56B6. Cevaz verme, destur, izin, ruhsat.

İç: 19:3A3, 19:3A11, 29:11B9, 36:18A4, 36:1 36:18A8, 36:18A11, 36:18A13, 36:18B2, 37:18B7, 37:18B9, 37:18B10, 37:18B12, 37:18B13, 37:19A2, 46:25B12, 60:37A4, 60:37B3, 64:41B10, 68:45B12, 69:47A7, 70:48B12, 71:49B8, 72:50A2, 76:53A9, 76:53A12, 84:59A7, 92:64B5, 94:66A11, 99:70B4, 102:72B6, 106:76A4, 112:80B12, 127:94A1, 132:99B5, 134:101A4, 145:108B8, 150:115B13, 156:121A7, 161:125B3, 175:138B21. Kâşgarlı. iç, derun § gizli; dış karşıtı, bir şeyin içi, derun § bir insanın kalbi yahut beyni § iki belli nokta arasındaki zaman bölümü § belli herhangi bir sınır içindeki zihin ve mana alanı § gönül § kalp § yürek § vicdan § karın.

İç Oğuz beyleri: 27:9A6, 27:9A13, 155:119B8, 187:147B11.

İçerü: 63:40B8, 147:112B4, 181:144A8, 166:130B4. Bir şeyin iç kısmı, iç yanı § içte ve iç tarafta olan § iç tarafa doğru § içinde.

İçinden:

İçine: 32:15A6 48:27B8, 50:29B3 97:68B7 101:71B13. 150:115B5. 150:115B12. 151:116B5

İçine korku düşmek: 145:109B9.

İçine odlar düşmek: 48:27B7, 132:99B10.

İçin: ' 38:19B1, 130:98A1 Tarama. I.-IV. gizli, gizlice; II. içinden, içten, yürekten.

İçin geyinmek: 125:91A9.

İçin tutmak: 130:97B10, 130:97B11. (?)

İçinde: 106:76A3, 152:117B7, 172:136A10, 172:136B5. Esnasında, müddetinde, sırasında.

İçit: 76:53B1, 76:53B9, 87:61A1, 115:83B9, 117:85A12. İçecek şey, içilecek şey, su.

İçmek: 20:4A8, 29:12A4, 35:17B7, 39:20A8, 39:20A13, 41:22A13, 43:24B5, 44:25A10, 47:27B4, 60:37A10, 61:37B12, 61:37B13, 65:43A1, 65:43B6, 69:47A1, 69:47A7, 71:49B3, 76:53B10, 82:58B3, 93:65A13, 91:63B5, 93:65A2, 111:80B3, 113:82A9, 117:85B11, 121:87B5, 130:97B5, 137:103A5, 156:121B4, 157:121B13, 163:127A1, 165:129B7, 166:130A8, 166:130B11, 169:133A2, 174:137B6, 175:138A2, 176:139A11, 181:144A4, 188:148B12, 189:149B4, 189:149B12, 191:151A11, 194:154A1. İçmek, içki içmek § sarhoş olmak.

İçme: 56:34B6, 109:78B9, 137:103A3, 145:109A4, 149:114A5, 165:129B1, 185:147A13, 191:151A9. İçiş, içme.

İçürmek: 22:5B9, 125:91A8. İçirmek, sarhoş etmek § içecek bir şey ikram etmek, içecek bir şey vermek § yemekle birlikte içecek bir şey vermek.

İçre: 152:117B12. Arasında § içeri § içinde § içine § içte § iç tarafta olan.

İçün: 32:15A1, 36:18B4, 49:28B11, 59:36A3, 60:36B10, 70:48A11, 72:50A5, 72:50A6, 86:60B11, 94:66A9, 94:66B4, 94:66B5, 94:66B6, 95:66B7, 95:66B8, 95:66B9, 95:66B10, 95:66B11, 95:66B12, 95:66B13, 95:67A1, 95:67A2, 96:67B2, 96:67B3, 96:67B4, 101:72A9, 103:73B12, 103:74A6, 104:74A11, 104:74B13, 104:74B13, 104:75A1 105:75A2, 111:79B5, 118:86A13, 118:86B1 122:89B1 124:90B3, 138:104B4, 160:124B11, 160:124B12, 160:124B13, 160:125A2, 160:125A3, 160:125A4, 160:125A5, 166:131A3, 166:131A3, 172:136A5, 172:136A6, 172:136A8, 172:136A9, 173:136B12, 176:139A13, 176:139B7, 183:145B1. (Sebep bildiren edat) adına, yerine, en dolayı, dolayı, için § sebebiyle, yüzünden § ötürü § diye, maksadıyla.

İdügün: 36:18A1, 37:19A8, 82:58B2, 86:60B1, 87:61A9, 101:72A13, 112:81A3, 132:100A1, 175:138B3. Olduğunu.

İhtiyar: (A.) Beğenme, seçme, tercih § bir kişinin iradesini serbestçe ve zor altında kalmadan kullanması, hür irade, serbestlik.

İhtiyarı kalmamak: 51:30B4. İradesini kaybetmek, iradenin elden gitmesi, ne yapacağını bilememek.

İken: 33:15B8, 124:91A2, 178:141A12.

İki: 20:3B13, 22:5A4, 28:10A12, 29:11B1, 31:13A13, 33:15A10, 33:15B5, 34:16B1, 40:21B12, 42:22B10, 42:22B12, 42:23A5, 46:26A8, 47:27B2, 49:28A13, 49:29A1, 51:30A12, 56:34B1, 61:38A5, 64:41B2, 64:41B7, 65:43A5, 65:43A9, 67:45B2, 74:51B4, 74:51B7, 74:51B8, 80:56B5, 93:65B8, 96:67B13, 103:74A7, 113:81B12, 114:83A6, 117:85B4, 116:85A4, 118:86B2, 118:86B6, 122:88B4, 122:88B8, 127:94A11, 128:95A2, 130:96B6, 130:96B7, 143:108A5, 134:101A13, 146:110B3, 146:111A11, 147:111B13, 147:112A2, 147:112A6, 147:112A8, 147:112A9, 147:112A10, 148:113A5, 148:113A7, 148:113A8, 151:117A2, 151:117A6, 163:127B2, 164:127B11, 165:128B12, 168:132A8, 168:132B3, 168:132B8, 173:137A1, 173:137A13, 174:137B7, 184:146B1, 193:152B3. İki (sayı) § iki defa, iki kez.

İki dizi üzerine çökmek: 39:20B3

İki etmek: 96:67B13 Bir sözü iki defa söyletmek, hemen yerine getirmemek, bir sözün, dileğin veya buyruğun iki defa söylenmesine meydan vermek, bir işi veya sözü bir söylenişte yapmamak.

İki gözlerinden öpmek: 74:51B12.

İki koşa yay: 122:88A12. İki çift yay, yay biçiminde iki kaş (benzetme).

İki pare eylemek: 151:117A8. İkiye bölmek, parçalamak.

İki pare kılmak: 172:136A3. Bkz. iki pare eylemek.

İki pare olmak: 80:56A10. İkiye bölünmek, parçalanmak.

İki rekât namaz kılmak: 55:33B3, 88:62A4, 96:68A4, 106:75B11, 109:77B13, 131:98B7 Büyük ve önemli işlere başlamadan veya girişmeden önce hayır ve başarı dilemek üzere namaz kılmak ki bu namaz iki rekâttır.

İki varup bir gelmek: 31:14A5, 98:70A6. Gidenlerden birinin geri dönmemesi, giden iki kişiden birinin ölmesi veya kaybolması.

İkisini bir yerden: 35:17B9, 102:73B4. İkisini birden, ikisini bir vuruşta.

İkindü: 150:115A7. İkindi vakti, öğlenin ikincisi, öğleden sonrası, öğleden sonra gölgelerin iki kat uzadığı zaman.

İklim: 71:49A12. Yeryüzünün verilen iki enlem arasındaki kuşağı § yeryüzünün bir bölgesi § yeryüzünün hava koşullarına ya da havasına göre belirli bir bölgesi § bir yerin yahut ülkenin ısı, nem ve başkaca hallerine göre altında bulunduğu koşul § genel olarak ülke, diyar, memleket.

İkrar: (A.) Açıkça söylemek, inkâr etmemek; itiraf; kabul etmek, saklamayıp söylemek.

İkrar almak: 66:44B4. Açıkça söyletmek, itiraf ettirmek, kabul ettirmek, dille söyletmek.

İl: 84:59A7, 155:120A3, 182:144B5. Abuşka. halk; Kâşgarlı. devlet § yurdun kapısındaki yer § süvarilik § barış; Mühennâ. il, ülke; İdrâk. il, memleket § barış; Lehçe. halk, nas, ulus, aşiret, kabile; Radloff. kavim, halk, 'aşiret § köy, köy cemaati, bir köyde oturanlar; Redhouse. kendimizden başka herhangi bir kişi § birinin evinin, kabilesinin ya da kavminin dışında herhangi bir kişi § aşiret, kavim ya da millet § özellikle ulus denilen büyük kabilenin kolu § herhangi bir kabilenin oturduğu yer § bir özel kişi veya soy tarafından idare edilen bir ülke; Sengülâh. el § ahali ve halk § mal § (mecaz) itaatli, tâbi; Süleyman. el § halk § cemiyet § âlem § kabileler § il § insan § müttefik § itaatli § tabi; Tarama. I-IV. memleket ve diyar § halk, ahali § kendisine yabancı olanlar, başkası § hısım, akraba § yabancı olmayan § dost, yar § iklim § oba, aşiret; Türk. halk, nas § yabancı, yat § aşiret, kabile § ülke, memleket; Uygur. memleket, il § devlet § hükümdar.

İldürmek: 147:112B10. Lehçe. *ilmek*, duş gelmek, tesadüf etmek; Söz. *ildirmek*, Tarama. I. II. *ildirmek*, değirmek, dokundurmak.

İle: 20:4A6, 21:4B4, 22:5A4, 26:8B10, 27:9B12, 31:14A3, 32:14A13, 37:19A9, 40:20B13, 42:23B8, 43:24A6, 43:24B4, 43:24B5, 44:24B12, 45:25B2, 47:26B13, 47:27B3, 50:29B8, 51:30A6, 60:36B12, 64:41A10, 64:41A12, 64:41A13, 66:44A9, 67:45B8, 70:48A6, 80:56B6, 98:69B3, 109:78A8, 109:78B10, 123:90A7 138:104A5, 141:106A10, 141:106A13, 141.106B4, 141:106B9, 146·110B5, 147:111B13 147:112A4, 147:112A6, 148:113A6, 148:113B13, 149:114A6, 154:119A3, 163:127A13, 178:141B6, 187:148A11, 190:150A1, 194:154A4. (atıf, vası-

ta, beraberlik, ortaklık bildiren edat) bile birlikte, beraber § vasıtasıyla § ve, de, dahi § aynı zamanda § bir de.

İlen: 22:5B12. İle, beraber birlikte § vasıtasıyla § de § dahi.

İley: 21:4B9, 78:54B1. Sengülâh. beraber ve huzur; Süleyman. ileri § huzur, ind, nezd, ön, yan; Tarama. I-IV. huzur, yan, ön, karşı taraf; Türk. taraf, etraf § ön § huzur, ind, nezd § ileri, ilerideki.

İlerü: İleri, ön, ön taraf, önde olan § ilk, evvelden.

İlerü durmak: 64:42A6. Öne gelmek, ön tarafa gelmek, öne çıkmak.

İlerü gelmek: 91:63B12, 134:101B5. Ortaya çıkmak, öne çıkmak, daha yakın gelmek, beri gelmek.

İlerü varmak: 63:40B1, 145:109B2, 145:109B11, 175:138A10. İleri yürümek, ileri çıkmak, öne çıkmak.

İlerü yatmak: 139:105A12, 139:105A13.

İletmek: 41:22A12, 48:28A3, 49:28B1, 49:28B13, 70:49A3, 73:50B5, 75:52B3, 130:97B9. Anadil. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I-IV. Türk. Uygur. *iltmek*, götürmek, alıp varmak, ulaştırmak, yerine ulaştırmak, bildirmek, tebliğ etmek.

İletübeni: Götürerek, götürüp, iletip.

İlham: (A.) Gönüle doğma, Allah'ın sanın gönlüne doğurması, insanın doğma, kalbine gelme

İlham etmek: 19:3A5 Tanrı gücüyle kişinin gönlüne doğurmak, Allah'ın kişinin içine doğurması.

İlim: (A.) 22:5A5. Bilgi, bilim, bilme, marifet, vukuf, fen.

İlişmek: 124:90A13. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Süleyman. Türk. Bağlanıp kalmak, bağlanmak, bir şeye asılıp kalmak, takılmak, tutulmak.

İlişdürmek: 171:135A11 İliştirmek, asmak, takmak.

İlk: 31:13B6, 98:69B6. Birinci, başta olan, en önce gelen, evvelki, ileri, iptidada ve başta olan.

İllallah: (A.) 151:116B9. "Lahavle ve lakuvvete illa billah" sözünün kısaltılmışı, "nedir bu çektiğim?", "yandım elinden" yerine kullanılır.

İllü: 143:108A1. Bkz. yilin.

İlmek: 146:111A4. Lehçe. Türk. çatmak, duş gelmek, tesadüf etmek, rast gelmek, tutturmak; Uygur. birisinin üzerine atılmak, birisine dokunmak, düşmanı basmak, saldırmak; Radloff. *iliştirmek* § avın üzerine atılmak § süsmek § sançmak § birine raslamak, tesadüf etmek, karşılaşmak § delmek, bir taraftan geçirip öteki taraftan çıkarmak.

İltifat: (A.) 165:129A4. Güler yüz göstermek, birinin gönlünü hoş etmek, nazik ve yumuşak davranmak.

İltifat eylemek: Güler yüz göstermek, yüz vermek, nazik ve yumuşak davranmak, gönül almak.

İman: (A.) 38:19B1, 46:26A7, 57:35A7, 89:63A5, 110:79A10, 136:102B7, 144:108B3, 154:119B2, 174:137B10, 185:147B4, 194:153B12 İnan, inanç, inanma § bir kimsenin inancını dini bir itikat olarak göstermesi § özellikle İslam akidesine inanma, Allah'a inanma.

İmaret: (A.) Hayrat, yoksullara yardım için kurulmuş yer, fakirlere yiyecek dağıtılan yer, yoksullar aşhanesi.

İmaretler yapmak: 118:86A13. Hayır yapıları yapmak, yoksul aşhaneleri kurmak.

İmdi: 19:3A11, 61:38A8, 62:39A9, 64:41A10, 64:41B1, 64:41B5, 64:42A6, 67:45B4, 88:61B11, 106:76A5, 110:79A1, 112:81A9, 117:85A10, 136:102B4, 152:118A3, 166:130B2, 171:135A8, 176:140A4, 189:149B4. Artık § binaenaleyh, bundan dolayı, bunun için, bu sebepten § derhal § gelelim ki § hâlâ § hemen § o halde § öyle ise § pes § şimdi.

İmek: 33:15B6, 63:40B13, 138:104B4, 140:105B8, 162:126B7, 166:130B10, 188:149A2.

İdi: 51:30A3, 59:36A10, 60:37B2, 61:37B9, 61:38A4, 61:38B3, 66:44A13, 71:49B3, 122:89B4, 125:91B13, 137:103A3, 137:103A5, 137:103A8, 137:103A11, 137:103A12, 141:106A9, 147:112A10, 147:112A10, 147:112A11, 147:112A13, 158:123A10, 158:123A11, 165:128B13, 165:129A1, 165:129A4, 167:131A4, 187:147B11, 187:148A5.

İse: 25:7A10, 32:15A1, 69:46B12, 78:54B12, 125:91B9, 166:130A13,

İsem: 46:26B4.

İmrahor: Ahır beyi, seyis başı, sultanı veya beyin ahırlarına bakan kimse.

İmrahor eylemek: 56:34B6. Ahır beyi yapmak, seyisbaşılık vermek.

İmrenmek: 179:141B13 Ağzının suyu akmak, ağız sulanmak, arzu etmek, özlemek, şiddetle arzu duymak

İmrence: 54:32B5, 70:48A8, 87:61B4, 108:77B1 İmrenilen kişi veya nesne, gıpta edilen kişi veya nesne. Tarama. I. *imrenç*, imrenilen şey.

İnayet: (A.) 67:45A3, 128:94B10. Bir kimseye Allah'ın ihsan ettiği lütuf, kerem, yardım § kerem, ihsan, iyilik, yardım.

İnayet eylemek: 124:90B11.

İnanmak: 70:48B12. Doğru diye kabul etmek, doğru olarak almak, itimat etmek, kani ve kail olmak.

İnce: 31:13B8, 32:15A3, 32:15A4, 33:15B5, 34:16A13, 50:29A5, 55:33A1, 64:41B13, 125:91B11. Kalın'ın karşıtı, ince, fidan gibi, narin, nazik, ufak yapılı, zarif.

İnce bellü: 40:21A8, 40:21B3, 45:25B11, 48:27B7, 50:29B3, 52:30B11, 106:76A7

İnce donlu: 134:101B7. İnce kumaştan giyeceği olan, ince elbiseli.

İncinmek: 27:9A3, 62:39A9, 146:110B8. Gönülden yaralanmak, gücenmek, hatırı kalmak, kırılmak, sakatlanmak.

İndürmek: 41:22A11, 60:37A9, 62:39A2, 65:43B2, 80:56B11, 101:72A11, 184:146B8. İndirmek § aşağıya almak § yüksekten ve yukarıdan aşağıya almak § yukarıdan aşağıya doğru vurmak.

İnek: 126:92B9. Sığırın dişisi, inek.

İnek sağmak: İnekten sağmak.

İnlemek: 158:123A9, 158:123A11, 162:126A11 Ahü enin etmek, figan etmek, çekmek, sızlanmak.

İnmek: 20:4A9, 22:5A5, 32:14B7, 33:15B6, 47:26B12, 47:26B13, 47:27A13, 64:41B6, 93:65B6, 96:68A3, 97:68B11 100:71A13, 105:75A3, 106:75B10, 106:76A5, 109:78B4, 124:90B8, 129:96A9, 131:98A11, 132:99B2, 134:101B5, 146:110A7, 146:110A9, 146:110A8, 153:118B2, 166:130B7, 171:135A11, 174:137B4, 175:138A7,

İşaret etmek: 129:95B9, 193:153A13. Göstermek § göz kaş etmek.

İşaret kılmak: 132:99B1 Göstermek.

İşde: 19:3A7 Lehçe. (aslı *uş de*) Redhouse. Türk. (uyarma edatı) bak! ha! işte! şurada! orada! ötede!

İşitmek: 36:17B10, 42:22B7, 48:27B6, 48:28A4, 53:31B8, 60:36B7, 67:45B9, 70:48A9, 73:50B2, 87:61A7, 87:61B6, 96:67B2, 98:69B5, 107:76B10, 141:106A13, 158:123B4, 173:137B1, 187:148A1, 192:152A8. Dinlemek § haber almak § kulak ses duymak § haberi olmak.

İşidicek: 85:59B4, 125:92A13, 138:104A9. İşitince, işitir işitmez.

İşlemek: 19:3A10, 29:11B9, 61:38A8, Çalışmak § etmek § yapmak.

İşret: (A.) İçme § alem yapma § yiyip içme § sarhoşluk veren herhangi bir içki.

İşrete meşgul olmak: 130:97B4. Alem yapmak, içip eğlenmek, eğlenceye dalmak.

İt: 41:22A13, 41:22B2, 53:31B1, 83:59A1, 93:65B2, 161:126A7, 180:142B4. Köpek; Lehçe. vahşi ve sahipsiz kuduz köpek.

İt ardına bırakmak: 55:33A7. Horlamak, küçük düşürmek.

İti: 29:12A4, 35:17B7, 39:20A9, 137:103A5. Abuşka. *itik*, Lehçe. *itik*, Radloff. Redhouse. *iti* ve *itik*, Süleyman. *itik*, Tarama. I-VI. Türk. keskin, kesici, sert; Abuşka. *itik*, acıya yüz tutmuş; Söz. çok tuzlu § fena § tatsız § iğrenç.

İttifak: (A.) 33:15B1, 71:49B4. Birlik olup uyuşma, anlaşma, anlaşarak birleşme, karşılıklı anlaşma, uyuşma. Redhouse tesadüf, tesadüfle § kader, kısmet.

İttifakıla: 181:143B6. Birleşerek, anlaşarak, karşılıklı anlaşarak § tesadüf olarak.

İttifaki: 187:148A3. Lehçe. tesadüf olarak § anlaşarak.

İy: 65:43B4. Tarama. I. IV. Türk. (ünlem) ey! nedir? ne var? ne oldu?

İyal: 27:9A10, 27:9B4. (A. *Ayal*) Lehçe. Redhouse. aile, çoluk çocuk § hane halkı § karı koca § ev bark § bir kimsenin karısı da içinde olmak üzere ev halkı § bir kimsenin nafakasını üzerine aldığı kimselerin tümü.

İye: 39:19B13, 125:91B13. Abuşka. (*igesi, igeledi, iyeleb* maddelerinde); Lehçe. *ige, ıs* gibi sahip anlamındadır, iğe ve iye dahi derler; Radloff. Redhouse. *eyke*, Sengülâh. *ige, iye*, Söz. Süleyman. *iye* ve *ige*, Türk. *ie*, Uygur. *ie, ige, iyi*, sahip, malik, ıs.

İyilik: 45:25A12. Kerem, lütuf, hayır.

İz: 21:4B3, 82:58B5, 102:72B12, 106:76A9, 167:131A7. Hayvan veya insanların tabanının yerde kalan resmi, hareket eden bir kimsenin veya nesnenin oluşturup arkasında bıraktığı yol, gelip geçenlerin oluşturduğu ve kendiliğinden meydana gelen yol.

İzlemek: 82:58B5, 102:72B12, 106:76A9. Lehçe. Süleyman. Tarama. I. II. Türk. ardına düşmek, arkasına düşmek, izi sıra gitmek, iz aramak, izinden yürümek § kollamak § tecessüs etmek, araştırmak.

İzzet: (A.) 29:11A12, 124:91A6. Değerli olma § az ve nadir olma § kudretli olma, güçlü olma § şan ve şeref § azamet, kudret.

İzzetlü: 34:16A4, 114:83A10. İtibarlı, saygıdeğer, çok değerli, çok beğenilmiş.

K

Kaaim: (A.) 27:9A2. Allah'ın adlarından biri § Durucu, durucu olan, süresiz var olan.

Kaba: 26:8B11, 44:25A4, 47:27A3, 47:27A7, 49:28B8, 50:29B5, 86:60B5, 152:117B7, 152:117B12, 152:118A1, 167:131A5, 172:136A11, 172:136B6,. 177:140B13, 177:141A1, 177:141A2. Kâşgarlı. kalın; Lehçe. şişip irileşmiş, yumuşamış; Radloff. sık, toptop, Redhouse. sünger gibi delikli § kabarık § çok; Tarama. I. II. IV. büyük, iri; Türk. şişip irileşmiş, şiş.

Kaba ağacı kesilmek: 38:19B4, 77:54A11, 89:63A3, 110:79A5, 144:108A13, 164:128B8.

Kaba ağacını kesmek: 107:76B5.

Kaba çomak: 95:66B11

Kaba dağ: 25:7B5, 29:12A2, 30:12B8, 31:14A5, 96:67B8, 98:70A5.

Kaba dizi üzerine çökmek: 39:20A10, 59:35B11, 137:103A5.

Kaba karın gen göğüste oynatmak: 95:66B6. Karına ve göğüse saplamak.

Kaba üyge: 129:96A10. (?)

Kaba sarık götürüp yere çalmak: 73:50B3, 73:50B9.

Kabarmak: 130:97A1 İdrâk. kabarmak; Lehçe. hamur gibi şişip fışnamak § taşmak § azmak, hadden aşmak; Radloff. yükselmek, yukarı çıkmak; Redhouse. şişmek; Türk. urlanmak § köpürüp taşmak.

Kabile: (A.) 43:24A5 Anadil. ona ve üçten ona varınca olan halk § bir atadan olan cemaat ki çok kimse ola ve hısımlıkları birbirine ırak ola; Kamus. boy, oymak; Lehçe. aynı asıldan üremiş olan topluluk, boy, oymak.

Kâbin: (F.) 125:92A6. Burhan. kalın, nikâh zamanı tayin olunan meblağ; Lehçe. Steingass. kalın, yeterli sebebi olmadan karısını boşayan kocanın ödemeye mecbur olduğu evlilik payı ya da para; Redhouse. bir kızı almak isteyenin ona ödemeyi üzerine aldığı para ya da yapması gereken çeyiz.

Kabul: (A.) Redhouse. Steingass. gönlü yatma, muvafakat, uygun bulma § razı olma, beğenme, tasvip.

Kabul etmek: 19:3A10, 35:17B2, 73:51A8. Almak § razı olmak § uygun bulmak § beğenmek.

Kabul eylemek: 96:68A1. Bkz. kabul etmek.

Kabul olmak: 57:35A8, 66:44A13, 110:79A11, 119:87A3, 136:102B9, 144:108B3, 185:147B5, 194:154A4. İhsan edilmek, uygun bulunmak, yerine getirilmek, uygun karşılamak.

Kaburga: 177:140A9. Lehçe. Radloff. Redhouse. Süleyman. Türk. kaburga, göğüs kemiklerinin bütünü, göğsün yan tarafındaki kemikler, eyegü, geğrek ve öksüzce kemiklerinin bel kemiğine bağlantısıyla teşekkül eden ve kabarıp inen beden korsası; Süleyman. şeş kaburga, altı gemük.

Kaburgalu: 166:130A6. Radloff. Kaburgası olan, kaburgayla yapılmış.

Kapurgalu: 27:9B7 Kaburgası olan.

Kabza: (A.) 48:28A8, 51:29B11 80:56A9, 87:61B2, 115:83B6 Redhouse. Steingass. bir bıçağın veya kılıcın kavranıp tutulacak yeri, tutamak, sap, kulp § pençe, iktidar.

Kaçan: 44:24B9, 44:25A6, 45:25A13, 93:64B12, 165:129A1, 187:147B12. Anadil. Kâşgarlı. Mühennâ. *kaçanı*, İdrâk. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I-IV. Türk. ne vakit, ne zaman § şol vakit § ne zamanda § şol vakitte ki; Süleyman. ne vakitte § ne zamana değin; Tarama. I-IV. ne zaman ki, her ne vakit § nasıl, ne suretle, ne veçhile § vaktâ ki.

Kaçan ki:

Kaçan kim: 79:55B13, 79:56A3, 160:125A10.

Kaçmak: 28:10A4, 28:10A5, 33:15B9, 33:15B10, 34:16A7, 42:23A4, 44:25A1, 56:34B2, 60:37B1, 66:44A3, 87:61B6, 97:69A11, 97:69B2, 109:78B2, 113:81B9, 131:99A2, 137:103B10, 141:106A7, 142:107B2, 145:108B8, 146:110A4, 146:111B3, 160:125A12, 160:125A13, 161:125B6, 164:128A7, 167:131B4, 170:134A10, 170:134B5, 181:144A1, 181:144A10, 191:151A1. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. kaçmak, sıvışmak, gizlice sıvışıp uzaklaşmak; Lehçe. koşmak, süratle gitmek, şitap etmek.

Kaçma kovma: 65:43A7. Savaş, dövüş, düşmanla çatışma.

Kaçubanı: 153:118B1. Kaçıp, kaçarak.

Kada: 42:23B9, 112:81A1, 114:82B3. (A. *kadâ*) Kamus. ölüm § olacak hüküm, yerine gelecek hüküm § isteyerek olmayan olay, hadise, arıza § musibet; Redhouse. Allah'ın bütün olayları kararlayan iradesi, hükmü § aksilik, talihsizlik, musibet; Steingass. irade, hüküm § olay, hadise § alın yazısı, kısmet, takdir § felaket, ölümle sonuçlanan olay § ölüm § baht.

Kada yazmak (alnına): 46:26A5, 65:43B5. Alnına ölüm yazılmak, alın yazısı kaza bela olmak.

Kadası yetmek: 161:126A5. Ölümü gelmek, belasını bulmak, belanın gelip çatması.

Kadar: 67:45A6, 69:46B11, 123:90A5, 127:93B8, 137:103B6, 145:109A4, 193:153A9. Sayı § derece § ölçü.

Kadd: (A.) 142:107A5. Boy.

Kadeh: (A.) 181:144A4. Abuşka. küçük üsküre; Kamus. aldığı su iki adamı kandıracak olan su kabı, bir demeye göre büyüğüne ve küçüğüne de denir, gerek ağaçtan gerek toprak veya billurdan olsun, Türkçede kâse, bardak ve çanak dedikleridir ki üsküre de derler; Lehçe. büyük kâse, üsküre, kulpsuz su bardağı, peyale; Redhouse. şarap bardağı, şarap kâsesi ya da çanağı.

Kadem: (A.) Kamus. Lehçe. Redhouse. ayak, insan ayağı § Lehçe. Redhouse. meymenet, uğur.

Kademi kutsuz: 169:133A2. Ayağı uğursuz, girdiği yere uğursuzluk getiren.

Kader: (A.) Kamus. Lehçe. Redhouse. Steingass. kaza ve hüküm, kişinin alın yazısı, kısmet, takdir, baht, mukadderat, Allah'ın hüküm ve irade ettiği şey § ilahi iradeden önce olan ezeli takdir.

Kaderi olmamak: 59:36A2. Bahtsız olmak, talihsiz olmak, nasibi olmamak.

Kadın: 34:16A4, 50:29A13, 132:99A10. Lehçe. Radloff. Redhouse. Türk. kadun, hatun, kibar karısı, itibarlı hanım § karı § evlenmiş kadın § yaşlı ve itibarlı evli kadın § ana kadın § bey ve bay karısı § erkeğin karşıtı.

Kadın ana: 31:14A2, 49:28B11, 50:29A8, 71:49B6, 98:70A1, 130:97A5.

Kadir: (A.) 19:3A12, 38:19B9, 46:26A5, 57:35A2, 62:39B7, 65:43B5, 87:61B5, 104:74B7, 105:75B5, 106:75B11, 110:79A7, 110:79A11, 111:80A7, 118:86A5, 118:86B3, 119:87A1, 123:90A7, 123:90A9, 124:90A11, 129:96A4, 129:96A8, 134:101A7, 136:102B7, 142:107A9, 152:117B4, 152:117B5, 153:118B4, 153:118B11, 154:119B1, 166:130B13, 180:142B8, 185:147B4, 194:154A1. Allah'ın adlarından § güçlü, kudretli.

Kadir veren: 107:76B12, 171:135B9. Bkz. Kişi, Boy ve Yer Adları.

Kadun: Bkz. kadın

Kadun ana:

Kafalu:

Kâfir: (A.) 32:14B5, 32:14B7, 35:16B13, 35:17A3, 35:17A11, 35:17B10, 40:21A1, 40:21A4, 40:21A5, 40:21A6, 40:21A7, 40:21A13, 40:21B4, 40:21B6, 40:21B9, 40:22A2, 41:22A11, 41:22A13, 41:22B1, 41:22B2, 41:22B3, 41:22B4, 42:22B6, 42:22B7, 42:22B9, 42:22B11, 42:23A1, 42:23A2, 42:23A5, 43:24A6, 43:24A13, 45:25B9, 45:25B12, 46:25B13, 46:26A1, 46:26A2, 46:26A8, 46:26A9, 46:26A10, 46:26B2, 46:26B5, 47:27A1, 47:27A2, 47:27A11, 47:27B3, 48:27B12, 48:27B13, 48:28A7, 48:28A11, 49:28B4, 49:29A1, 49:29A2, 50:29B3, 50:29B5, 51:30B4, 52:30B5, 52:30B6, 52:30B8, 52:31A3, 52:31A5, 53:31B1, 53:31B5, 53:31B7, 54:32A13, 55:33A7, 56:34A11, 56:34A13, 56:34B1, 60:37A12, 60:37A13, 60:37B7, 61:37B9, 61:38A3, 61:38A6, 62:39A1, 62:39B9, 69:47A6, 69:47A2, 69:47A8, 71:49B2, 73:50B10, 73:51B1, 74:52A1, 74:52A2, 74:52A4, 74:52A5, 74:52A6, 74:52A7, 74:52A8, 88:62A2, 88:62A9, 88:62A10, 88:62B1, 93:64B12, 93:65A5, 93:65B1, 93:65B5, 93:65B11, 94:66A5, 94:66A6, 94:66A7, 94:66A8, 94:66A12, 94:66A13, 95:66B8, 95:66B13, 95:67A1, 95:67A5, 95:67A8, 95:67A9 95:67A11 96:68A3. 97:68B3. 97:68B4. 97:68B5. 97:68B7. 97:68B8. 97:68B10. 98:70A9. 98:70A10, 100:71A10, 100:71A12, 100:71B2, 102:72B9, 102:72B12, 102:72B13, 102:73A5, 102:73A7, 102:73A8, 102:73A9, 102:73B2, 105:75A10, 106:75B7, 106:75B6, 106:76A1, 106:76A2, 106:76A3, 107:76B10, 108:77A10, 109:78B1, 109:78B2, 109:78B3, 116:84B5, 121:87B2, 122:88B4, 122:89A10, 122:89A11, 124:90B7, 124:91A4, 125:91A9, 125:92A11, 127:94A9, 128:94B13, 128:95A9, 130:98A2, 131:98B13, 132:99B8, 132:99B9, 132:99B12, 133:100B5, 137:103A13, 137:103B4, 137:103B5, 137:103B6, 138:104A8, 138:104B4, 141:106A11, 141:106B2, 141:106B3, 141:106B7, 142:107A10, 142:107A12, 142:107B2, 142:107B3, 143:107B5, 143:107B7, 155:120A12, 157:122B9, 158:123A1, 158:123B3, 160:125A12, 161:125B6, 161:125B7, 161:126A7, 162:126A13, 162:126B3, 162:126B11, 163:127A5, 163:127A9, 163:127B3, 164:127B10, 164:128A2, 164:128A4, 164:128A7, 165:129B12, 169:133B5, 169:133B6, 170:133B10, 170:134A2, 170:134A6, 170:134A9, 170:134A11, 170:134A13, 170:134B1, 170:134B5, 170:134B6, 170:135A1, 170:135A3, 171:135A5, 171:135A7, 171:135A9, 171:135B12, 171:136A1, 172:136A6, 172:136A7, 173:137A4, 173:137A6, 173:137A7, 173:137A10, 175:138A8, 175:138B8, 175:139A2, 176:139A2, 177:140A6, 177:140A7, 177:140A10, 177:140A11, 177:140B10, 178:141A10, 178:141B1, 178:141B10, 179:141B12, 179:142A6, 180:142B2, 180:142B6, 180:142B7, 180:142B8, 180:142B9, 180:142B10, 181:143B2, 181:143B10, 181:143B13, 181:144A2, 181:144A8, 182:144B7, 182:144B9, 182:145A8, 182:145A11, 183:145B2, 183:145B4, 183:146A3, 184:147A7, 184:147A8. Allah'ın birliğine inanmayan, Allah'a inanmayan, imansız § Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük eden, Allah'ın iyiliklerini bilmezden gelen § kötü adam.

Kâfir kız(lar)ı: 39:20A7, 91:63B3, 92:64A8

Kâfire at salmak: 55:33B4. 88:62A5. 109:78A2 131:98B9. 132:99B11, 142:107A11 184:147A6 Düşmanın üzerine atla gitmek, at tepmek, ılgar etmek.

Kâfirlere göz karartmak: 96:68A5.

Kaftan: 40:21A2, 68:46B7, 68:46B8, 69:46B10, 69:48A2, 78:54B12, 78:54B13, 78:55A1, 79:55A13, 79:55B2, 79:55B4, 79:55B6, 83:58B11, 84:59A10, 86:60B1, 155:120B4, 157:122B2, 169:132B11, 190:150A10. Abuşka. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Süleyman. *kaptan*, Radloff. Redhouse. Sengülâh. *kaptan* ve *kaftan*, kaftan, bildiğimiz dış giyim, kabâ üstüne giyilen astarsız entari § uzun etekli, uzun yenli bir üst giyeceği § iki tarafı yırtmaçlı bir giysi § teşrifat elbisesi.

Kaftanlık: 122:88B1 Kaftanlık kumaş, gelinlik kumaş.

Kağan: 122:88B6, 122:88B9, 124:90B1, 127:94A5, 128:95A10, 128:95B1, 149:114A10, 152:118A2. Redhouse. Tarama. I.-IV. kükreyen, kükremiş, kızmış, öfkelenmiş, homurdanan.

Kâğıt: (F.) 189:149B11, 189:150A1. Lehçe. Radloff. Redhouse. kâğıt § kâğıt üzerine yazılmış bir şey, mektup, biti, name.

Kahhar: (A.) 142:107A8. Kamus. Lehçe. Redhouse. Steingass. Allah'ın adlarından § herkese ve her şeye üstün; Lehçe. güc yetmez, karşı durulmaz, son derece güçlü § gazaplı, gazup.

Kahınç: 64:41B11, 122:89B5 Ayıplama, kakma, kınama, başa kakma. Bkz. kakınç

Kahır: (A.) Lehçe. nefse zor etme, cevr; Redhouse. endişe, kaygı § bir felaketin sebep olduğu endişe, kaygı, keder; Steingass. güc, hâkimiyet § öç, intikam § şidet, ceza § öfke, hiddet, gazap § gücenme § kin § afet, felaket, bela.

Kahır etmek: 142:107A8. Ezmek, yere sermek.

Kahır gelmek: 27:9A2, 47:26B6, 91:63B12. Acı gelmek, gücüne gitmek, içine işlemek, koymak.

Kahışdın: 56:34A5. Lehçe. *kağşamak*, sert şeylerin yığılıp sesli bir şekilde yıkılması, yıkılır gibi çökmek, *kağış* ve *kığış*, Radloff. *kağış*, Redhouse. *kağış*, birbirine çarpan demirlerin ve silahların çıkardığı ses § çöken bir şeyin çıkardığı ses § hışırdayan ses § şakırtı ve çatırtı sesi. (Burada kanın şorlaması olup "şordan, şor ederek" anlamında bir taklit ahengidir.)

Kâhil: (A.) 176:139A12. Otuz yaşını geçmiş kişi § sakalına ak düşmüş kişi; Kamus. sakalına kır sepüp vücudunda ve hareketlerinde ihtiyarlık belirtileri görünen kişi § otuz ya da otuz dört yaşından elli bir yaşına kadar olan adam; Lehçe. Redhouse. Steingass. bati, tembel, durgun, ağır, gevşek, yavaş § hasta, keyifsiz.

Kahmak: 47:27A2. Bkz. kakmak.

Kaide: (A.) 68:46B4. Her nesnenin aslı ve temeli; Redhouse. Steingass. temel, esas § kurulmuş âdet § usul, erkân § nizam, düzen § yol, yordam § örf § muaşeret düzeni.

Kakımak: 45:25B1, 46:26A6, 80:56A12, 82:58A4, 85:59B4, 123:90A4, 132:100A1, 134:101A9, 142:107A8, 145:109B2, 146:111A6, 153:118B12, 180:143A4, 190:150A12, 190:150A13, 191:150B10, 191:151A11, 192:152A6. İdrâk. Kâşgarlı. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I-IV. darılmak, azarlamak, kızmak, öfkelenmek.

Kakınç: Anadil. *kakıç*, Ta I-III. öfke, ayıpları yüze vurma, serzeniş, sitem; Uygur. *kakınmak*, nedamet etmek, pişman olmak.

Kakınç kakmak: 47:27A2. Serzeniş etmek, başa kakmak, sitem etmek, yüze vurmak.

Kakmak: 43:23B11, 84:59A7, 177:140A9. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. çakmak, itmek, vurmak, bir şeyi dövmek, bir şeye bir şeyle vurmak.

Kakuban: 123:89B13, 123:90A10. Kakarak, kakup.

Kala: (A. *kal'a*) 54:32A6, 55:33A9, 55:33A11, 60:37A12, 61:37B9, 93:65A13, 93:65B1, 108:77A8, 123:89B12, 123:90A9, 137:103A10, 137:103A12, 137:103B2, 137:103B3, 137:103B10, 138:104B5, 139:104B10, 140:105B8, 140:105B13, 140:106A4, 141:106A10, 141:106A13, 165:129B3, 165:129B13, 166:130A13, 168:131B13, 169:133A12, 170:134A7, 170:134B2, 172:136A6, 173:137A7, 175:138A7, 175:138A10, 175:138B1, 176:139A4, 178:141B5, 179:142A2, 180:143A7, 181:143B6, 181:144A1, 181:144A10, 183:146A4, 184:147A7. Ḳamus. dağ başında sığınacak muhkem yer, dağ başında yapılmış sarp, berk hisar; Lehçe. Radloff. kale, büyük hisar, müstahkem şehir, kurgan.

Kala ülke vermek: 106:76B2, 109:78B11. Kale ve ülke bağışlamak, ihsan etmek, mükâfat olarak vermek.

Kalaba: (A. *galebe*) 97:68B13, 193:153B5. Çok, pek çok § kalabalık, çokluk.

Kalaba ülke vermek: 56:34B8. Çok ülke vermek, çok yer vermek.

Kalabalık: 62:39B8, 69:47A11, 158:123A9. Çokluk, karmakarışık bir kitle § sıkışık halk kitlesi § sıkışık, izdihamlı.

Kalak: 50:29A5 Kürek kemiği (Abdülkadir İnan); Anadil. Söz. gerdek gecesi gelinlerin başına giydirilen bir tür tahta taç, gelin tacı; Söz. altınlı kadın tepeliği veya tacı § kocakarıların başlarına giydikleri şey, takke.

Kalan: 164:128A6, 176:139B7, 187:147B13, 188:149A5. Redhouse. Söz. Tarama. I-IV. artan, artık, bakiye, gayrı, diğer, öbür.

Kalanısı: 42:23B9. Diğerleri, ötekiler, geri kalanlar.

Kalarda koparda: 152:117B6, 152:117B11, 172:136A9. Kalkıp kopunca, kalkıp koptuğun yerde, kalkıp ortaya çıkınca.

Kaldurmak: 31:13B10, 33:16A2, 61:38A6, 59:36A8, 59:36B1, 74:51B11, 98:69B9, 102:73A7, 131:98A5, 131:98B4, 140:105B6, 145:109A2, 150:115A11, 171:135B8. Radloff. Redhouse. *kaldırmak*, yukarıya kaldırmak, dikmek, ayağa kaldırmak § alıp götürmek, alıp gitmek.

Kaldurıcak: 150:116A4. Kaldırınca.

Kalemci: Radloff. *kalemkâr*, Redhouse. Steingass. *kalemkâr* ve *kalemî*, hakkâk, heykeltraş § kalemle, mille, hakkâk kalemi, fırça vesaireyle resimler ve nakışlar yapan işçi § ressam.

Kalemciler çalduğu: 135:101B9. Ressamların, nakkaşların, ressamların yaptığı, nakışçıların çizdiği.

Kalemciler çalmak: Kalemle bir şey yazmak, kalem yürütmek. Tarama. I. II, IV. *kalem çalınmak*, kalemle bir şey yazılmak, kalem yürütmek.

Kalı: 39:20A4, 124:91A7, 125:91B2 Radloff. Redhouse. Tarama. I-IV. halı, yün halı, büyük halı.

Kalın: 27:9B12, 29:11B4, 30:12B7, 35:17A3, 35:17A11, 39:20A1, 39:20A8, 39:20B7, 39:20B13, 42:23A9, 47:27A1, 53:31B9, 54:32B5, 55:32B9, 56:34B3, 59:35B10 59:36A8, 59:36A13, 60:36B6, 62:39B2, 62:39B12, 64:41B10, 65:42B11, 65:42B12, 65:43A1, 70:48A8, 70:48A11, 71:49A8, 71:49B8, 72:50A2, 79:55B3, 87:61B4, 88:62A1,

88:62A2, 91:63A9, 91:63B4, 92:64B5, 101:71B13, 104:74A12, 108:77B1, 108:77B5, 128:95A12, 135:102A13, 143:108A3, 148:113A2, 148:113B13, 153:118A11, 153:118A13, 154:119A5, 154:119A7, 154:119A13, 165:130A2, 167:131A7, 168:132A2, 171:135B11, 179:142A13, 184:147A9. Abuşka. çok; Anadil. düğünün başladığı gün erkek tarafından kız tarafına gönderilen hediyeler; İdrâk. metin, yuğun, kalın; Kâşgarlı. kuvvetli, kalın, çok § başlık, baba parası; Lehçe. çokluk, birikmiş, külliyetli şey § yuğun; Radloff. kalın § sık, çok, sayısız § gelin almak için verilen para, başlık, baba parası, babanın kızına karşılık aldığı para; Redhouse. dul kadının kocasının malından aldığı hisse § drahoma § çeyiz § şişman § sağlam, berk § cesur yiğit; Sengülâh. çok, kalabalık § damadın evlenmek istediği kızın evine gönderdiği mal; Söz. evlenecek erkeğin kız tarafına verdiği para ve eşya § geline erkek tarafından gönderilen başlık § evlenmeden önce verilen eşya ve bu yolda yapılan tören § evlenecek olan kızın çeyizi; Süleyman. yoğun, kalın, metin, sıkı § külliyetli, birikip bir yere gelmiş olan § dürüst, kavi; Tarama. I-IV. mihr-i muaccel; Uygur. çok, sayısız, sık.

Kalın saz: Sık orman.

Kalınlık: 122:88B1 Radloff. gelin § nişan, nişanlanma § kalının bildirilmesi § kalını ödenmiş olan nişanlı kız, gelin; Sengülâh. *kalınlığ*, nişanlamak ve gelinin evine mal göndermek; Süleyman. *kalınlığı yıbarmak*, namzet etmek, gelinin evine çeyiz ve mal göndermek, nişan koymak, söz kesmek.

Kalkan: 46:26A13, 163:127A8, 163:127A9. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Süleyman. kalkan, eski zaman savaşlarında ok ve kılıca karşı öne tutulup korunmaya yarayan alet, siper, fil ve gergedan derisinden bir siper, çok defa ok işlemeyen deriden yapılır, kılıçla savaşlarda korunmaya yarar.

Kalkan bağını kısa düğmek: 97:68B11. Kalkanın bağını kısa bağlamak, kalkanı iyice göğsüne siper etmek.

Kalkan oynamak: 123:90A2, 124:90A11. Kalkan kullanmak, kalkanla hüner göstermek.

Kalkan yapınmak: 181:144A6, 193:153A6. Tarama. I-III. kalkan kullanarak siperlenmek.

Kalkmak: 23:6A6, 28:10A9, 31:13A12, 32:14A9, 32:15A3, 32:15A7, 73:50B2, 82:57B13, 82:58A11, 83:58B7, 83:58B10, 84:59A9, 84:59A10, 99:70B5, 129:96A11, 138:104A10, 141:106A10, 150:115B10, 155:120A6, 169:133A11, 171:135A7, 188:149A2. Kalkmak, ayağa kalkmak, ansızın ayağa fırlamak, ayağa sıçramak § (kuş) konduğu yerden uçmak, yükselmek § ayağın yerden kesilmesi § kabarmak, yükselmek, şişmek § yola çıkmak.

Kalkar kopar olmak: 167:131B8. Kalkıp ortaya çıkmak, meydana çıkmak, kalkıp gitmek.

Kalkgıl: 131:98A9.

Kalkımak: 68:46A10. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Söz. Tarama. I-IV. fırlamak, sıçramak şahlanmak, hoplamak.

Kalkubanı: 25:7B7, 26:8A5, 26:8A12, 27:9A4, 29:12A1, 30:12A13, 31:14A3, 35:17A12, 35:17B2, 49:28B7 91:64A5 94:66B3, 95:67A8, 98:70A3, 101:71B12, 107:76B4, 126:92B6, 128:95A5, 129:95B5, 132:100A2, 133:100B8, 135:102A1, 139:105B2, 140:106A2, 153:118A10, 156:121B1, 157:121B9, 157:122B7, 158:122B13, 158:123B4,

159:124A1, 159:124A11, 160:124B6, 166:130B8, 171:135B2, 173:137A1, 182:145A5, 184:146A11, 184:146A13, 188:148B10. Kalkarak, kalkıp.

Kalmak: 20:3B8, 20:3B9, 20:4A2, 38:19A13, 40:21B5, 40:21B6, 43:24A3, 43:24A4, 43:24A8, 43:24A9, 43:24A10, 46:26A11, 50:29B2, 51:30B3, 51:30B4, 52:30B7, 56:34B12, 59:36A4, 61:38B9, 66:44A12, 69:47B3, 82:57B10, 89:63A2, 92:64B3, 92:64B4, 101:72A9, 106:76A7, 110:79A3, 113:82A2, 114:82B9, 121:87A9, 121:87A10, 122:89B6, 124:90A13, 124:90B2, 128:95B3, 128:95B4, 129:96A3, 131:99A1, 136:102B5, 146:110B9, 146:111A4, 147:112A8, 147:112A9, 147:112A11, 148:113A7, 148:113A9, 149:114B7, 150:116A5, 156:121B5, 166:130B5, 166:130B13, 168:131B12, 185:147B2, 188:149A2, 194:153B9. Kalmak, olduğu yerde durmak § durmak § oturmak, ikamet etmek § hareketten yada işlemekten kesilmek § arkada kalmak, geriye kalmak.

Kalıcak: 92:64B7. Kalınca.

Kalmış: 39:20A1, 80:57A2, 91:63A9, 109:77B9, 138:104B2. Tarama. I, IV. âciz, düşkün.

Kam: 25:7A1, 59:35A11, 59:35A12, 137:102B13, 155:119B5. Bkz. Kam Gan oğlu ve Kam Büre Beg.

Kama: 43:24A6. Kamus. (*el-kam'e*: hamze vezninde) şol yere dinür ki asla ana güneş uğramaya, Türkçede kuzey tabir olunur ve ucuzluk, bolluk, refah, rahat manasındadır § Radloff. Redhouse. sivri bir silah, sivri düz acem hançeri, iki yüzlü uzun, düz hançer § ağaç kaması, oduncu kaması (bu anlamlardan *Kamus*'taki buraya uymakla beraber bu sözün okunuşu ve anlamı bence yine de şüphelidir.)

Kuma: Radloff. *koma* ve *kumu*, ortak, kocaları aynı olan kadınlar; Söz. *koma*, küçük tümsek; *kuma*, dam üstü, ev çatısı.

Kamçı: 102:72B9, 132:99B1. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. kamçı; at, öküz ve deve kamçısı; deriden örülüp bir değneğin ucuna bağlanarak, vurmak için kullanılan nesne, kırbaç.

Kamçı salmak: 177:141A2. Kamçılamak.

Kamçılamak: 44:25A1, 61:38B8. Kâşgarlı. Radloff. Redhouse. kamçılamak, kamçıyla vurmak § at sürmek.

Kamet: (A.) 137:103A13. Boy.

Kamın: 32:14B2, 38:19B4, 57:35A2, 100:71A9, 110:79A5, 119:86B13. (?)

Kamış: 106:75B7 Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Uygur. kamış, suluk yerlerde biten içi boş ve boğumlu bitki, bambu, saz.

Kamu: 20:4A3, 22:5B3, 142:107A2. Anadil. Kâşgarlı. *kamuğ*, Lehçe. (Türkçede) *kamuk*, Süleyman. *kamu* ve *kamuk*, Tarama. I.-IV. Türk. âmme, bütün cemi, cümle, hep, hepsi, her, herkes, kâffe, tamamı.

Kan: 32:14B8, 33:15A9, 33:15B3, 34:16B2, 34:16B3, 42:23B5, 42:23B9, 49:28B9, 55:33A5, 46:26B3, 87:61A10, 89:62B3, 92:64A6, 97:68B9, 100:71A13, 100:71B4, 117:85B11, 131:99A4, 132:99B8, 134:101B8, 142:107B1 143:108A8, 146:110B3, 147:112A9, 165:129A10, 191:150B12, 191:151A12, 193:152B6. İnsan ve hayvanların damarlarında dolaşan kırmızı sıvı, kan.

Kan ağlamak: 139:105A1 Çok acı çekmek, çok üzülmek, acıdan kanlı yaşlar dökmek.

Kan alaca:

Kan boşanmak: 137:103B8. Kan gelmek, birden çok kan akmak.

Kan çıkınca: 35:17A2, 97:69A5. Kan çıkıncaya kadar.

Kan damarları kaynamak: 43:24A11 Damarlarında kanının dolaştığını duymak, damarlarda kanın ılgıt ılgıt olması.

Kan davilemek: 94:66A11, 94:66A13. Dökülen kanın hesabını sormak, kan dava etmek.

Kan derledi çapdurmak: 160:124B10. Atı kıyasıya sürmek, kan terletinceye kadar koşturmak.

Kan dökmek: 28:10B9, 60:37A6, 62:39A3, 62:39A12, 62:39A13, 92:64A13, 92:64B2, 92:64B5, 96:67B7, 97:68B2, 122:89A11, 165:129A8. Savaşta düşman öldürmek, bahadırlık etmek, savaşmak.

Kan kaşanmak: 127:93B8. Tarama. I. III. kan işemek, korkudan kan işemek.

Kan kusturmak: 54:32A7, 54:32A13, 55:33A10, 108:77A8, 108:77A10, 122:89A11, 146:111B1, 147:113A1.

Kan sormak: 127:94A2. Kan soğurmak, kan içmek, kan emmek.

Kan sömürmek: 145:108B13. Kan emmek, kan içmek.

Kan yaş: 27:9A2, 31:13B12, 43:24A11, 78:55A4, 98:69B12, 101:72A7, 184:147A2. Kanlı yaş, kanla karışık yaş.

Kan yaş dökmek: 105:75A6, 129:95B5 Kan ağlamak.

Kana kuna bulaşdurmak: 70:48B9. Kan filan sürmek, kanla lekelemek, kana bulamak.

Kanatmak: 87:61A10. Kâşgarlı. Radloff. Redhouse. kan akıtmak, kan çıkarmak.

Kanı düdük gibi şorlamak: 164:128A3

Kanı gözüne inmek: 106:76A4. Gözü kanlanmak, gözünü kan bürümek.

Kanı kaynamak: 63:40B7. Coşmak, heyecanlanmak, şevke gelmek.

Kanı şorlamak: 31:13B1, 106:76A4, 142:107A13, 184:146B9. Kanı boşanmak, çok kan akmak, kanı hızla ve çok akmak.

Kanın taşmak: 104:74B3. Kan gibi taşmak, coşmak.

Kanına susamak: 191:150B7. Ölümünü aramak, belasını aramak.

Kanınıalmak: 47:26B9, 153:118A9, 154:119A13, 168:132A2, 168:132A13, 193:152B6, 193:153B3. Öcünü almak, kan yerine kan dökmek, öldürülenin yerine öldürmek.

Kanını dökmek: 26:8B13, 56:34A5, 102:73B4, 109:78A10, 131:98A8, 133:100A8, 153:118A9, 158:123B7, 161:126A2, 167:131B3, 181:143A13. Kanını akıtmak, öldürmek.

Kanını koymamak: 191:151B1, 192:151B6, 192:152A7, 192:152B1. Öcünü almak, kan yerine kan dökmek, birinin cinayetini yanına bırakmamak.

Kanlu: 55:33A5, 131:99A7, 146:111A13, 147:112B13. Abuşka. *kanlığ*, *kanlık*, Anadil. *kanlı*, Kâşgarlı. *kanlığ*, Lehçe. Redhouse. Sengülâh. *kanlığ*, kanlı, kan eylemiş, kan dökücü § kanla lekelenmiş, kan bulaşmış § kanı akmakta olan.

Kanlu geyik: 155:120B9, 167:131B7.

Kanlu kâfir: 121:87B2, 122:89A10, 128:95A9, 173:137A10, 184:147A8. Kan dökücü, kan içici kâfir.

Kanlu kanlu' ırmaklar: 53:31B2. Kan akan ırmaklar.

Kanlu kanlu sular: 62:39B7, 86:60B5, 104:74B2 128:95A12, 154:119A12 159:124A5, 165:130A1 İçinde insanların boğulduğu cani sular, insanları yemiş olan sular.

Kanlu kuyruk: 44:25A3.

Kanlu Oğuz: 31:13B7, 98:69B6, 166:130B10. Dövüşçü, kan dökücü, savaşçı Oğuz.

Kanlu su: 102:72B10. Kan akan su, kanla karışık akan su. Bkz. kanlu kanlu sular

Kanad: 129:96A12, 145:109B3. Kuşların uçmasını sağlayan uzuv, kanat.

Kanadların ucu kırılmak: 38:19B5, 57:35A2, 110:79A6. Kanatların ucunun kesilmesi, uçamaz hale gelmek, düşkün olmak.

Kanadları kırmak: 107:76B6. Uçamaz hale düşürmek, zavallı bir hale koymak, gücünü elinden almak, bitkinleştirmek.

Kanara: 50:29B4. Anadil. *kanare*, Lehçe. Radloff. Redhouse. Tarama. I-IV. mezbaha, salhane (selh-hane), çok hayvan kesilip yüzülen yer; üç çatallı kasap çengeli; Söz. dağların en yüksek ve kayalık yerleri § büyük taş yığını § dağlardan yuvarlanan taş yığını § dağ kenarlarındaki kayalık arazi.

Kanat: 145:109B2. Bkz. kanad.

Kanat urmak: 145:109B6. Kanat çırpmak.

Kanatlu: Radloff. *kanadlu*, Redhouse. kanadı olan, kanatlanmış, kanatlı. Bkz. al kanatlu (Azrail).

Kançaru: 97:69A10. Lehçe. Redhouse. *kançaru, kancarı*, Tarama. I-IV *kancaru, kancarı*, Türk. *kancarı*, hani, nere, nerede, neresi, nereye, ne yana?

Kanda: 32:15A1, 45:25B9, 47:26B7, 69:48A5, 82:57B12, 131:98B11, 140:105B7 Kâşgarlı. Lehçe Mühennâ. Radloff Redhouse Sengülâh. Süleyman. Tarama. I-IV Türk. nasıl § nerede, nereye § ne yanda, ne yandan.

Kanda vara: 105:75A11. Nerede kalır, ne olur, nereye varır?

Kandan: 63:41A4. Tarama. I-IV. Türk. nereden?

Kandasın deyüp yortmak: 88:62A2. Gideceği yere doğru hızla yönelmek, gideceği yere doğru sürmek, hızla yola girmek.

Kangı: 48:27B8, 48:27B11, 48:27B13, 82:58B5. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. *kanku*, Süleyman. Tarama. I-IV. Türk. hangi, hangisi, kaçıncısı?

Kanı: 31:14A6, 31:14A7, 56:34B11, 68:45B12, 89:63A2, 98:70A7, 110:79A1, 136:102B4, 156:121B5, 162:126B4, 162:126B5, 162:126B6, 170:135A3, 185:147B1, 193:153B8. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Tarama. I-IV. Türk. hani § nerede, nereye, ne yanda.

Kanrılmak: 79:55A9. Kendini kasmak; Anadil. İd.haş. Lehçe. *kanırmak*, Redhouse. *kanırmak*, Tarama. IV. sırt üstü yuvarlanmak § eğilmek, bir yana eğilmek; Radloff. *kanırmak*, bir ahmak gibi durmak, duymak fakat anlamamak.

Kap: Radloff. tam nihayette, tam ortada, ucta; tam, dosdoğru; Redhouse. büsbütün, tamamıyla.

Kap kayalar: 129:96A7, 131:98A9 Lehçe. Türk. *kaplu kaya*, yekpare, büyük taşlar.

Kapak: 106:76A4, 132:99B7 İdrâk. Mühennâ. göz kapağı.

Kapak kaldurmak: 31:13B9, 150:115A11 Gözünü açmak.

Kapakların kaldurmak: Gözlerini açmak.

Kapakların sıyırmak: 163:127A10

Kapamak: 113:81B2. Açmanın karşıtı, gelip geçmeye engel olmak, örtmek, tıkamak, kapamak.

Kaplan: 32:14B3, 33:15B11, 34:16A8, 39:19B13, 61:38A5, 81:57A5, 138:104B4, 149:114A9, 179:142A8. Sıcak ülkelerde bulunan, postu benekli bir yırtıcı hayvan, kaplan, pelenk.

Kapmak: 139:105B3, 158:123A3. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Türk. ansızın kapıp götürmek, çarpıp tutmak, elle yakalamak, kavramak, tutmak, yakalamak.

Kapup almak: 107:77A4. Alıp götürmek, kavrayıp tutmak.

Kapu: 40:21B13, 46:26A1 50:29B8, 54:32A2, 68:46A3, 68:46A5, 68:46A10, 68:46A11, 74:51B13, 107:77A4, 113:81B1, 138:104B7, 142:107B3, 150:115B6, 151:116B6, 151:116B10, 151:117A4, 154:119A3, 158:123A6, 159:124A6, 165:129B6, 165:129B10, 176:139A8, 181:144A5, 181:144A7. Bir yere girip çıkmak için bırakılan açıklık, kapı § kale ve şehir kapısı § resmi bina, hükümet dairesi § hizmet ve vazife görülen yer § konak, saray § boğaz, geçit.

Kapu baca olmamak (birine): 165:129A2. İstediği zaman girip çıkmak, ayrıca izne gerek olmamak, girip çıkmaya tam izni olmak.

Kapu eşiği:

Kapucu: 111:80B5, 112:80B9, 113:81B1, 158:123B1. Kapı bekçisi, kapıyı bekleyen, koruyucu.

Kapuların yapmak: 181:144A1 Tarama. II. IV kapıları kapamak, bir yerin, kale veya şehrin düşmana karşı kapılarını kapamak.

Kapuyu koyup bacadankaçmak: 113:81B8. Korkudan nereye ve nereden kaçacağını bilememek, korkudan ve şaşkınlıktan kapıyı bulamayıp bacadan kaçmak.

Kar: 32:15A4, 40:21A5, 40:22A3, 41:22A8, 42:23B8, 44:24B12, 45:25B6, 48:28A8, 54:32B1, 73:50B6, 87:61B2, 87:61B3, 105:75A5, 115:83B6, 134:101B8, 166:130A3, 185:147A10, 188:148B3, 192:151B10. Kar.

Kar yağmak: 20:3B8, 84:59A13.

Karlı: 57:34B13, 62:39B6.

Karlu:

Kâr: (F.) İş § tesir.

Kâr eylemek: 150:116A9, 165:129A11 Steingass. işlemek, tesir etmek, nüfuz etmek § yaralamak, ziyan vermek.

Kâr kılmak: Bkz. kâr eylemek.

Kara: 31:14A4, 56:34A6, 62:39B6, 98:70A4, 101:71B12, 102:72B13, 104:74A12, 122:89A9, 126:92B7, 128:95A6, 132:100A3, 133:100B9, 135:102A2, 157:121B10, 157:122B8, 159:124A11, 160:124B7, 166:130B9, 171:135B3. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Tarama. kara, siyah § kötü, fena, alçak, adi § aşağılık, aşağı tabakadan § avam, avam-ı nas § kıyı, sahil § toprak, yeryüzü § ayıp, leke § korkunç § uğursuz, bahtsız § karanlık § kasvetli § yaban, yabancı, başkası § siyahi, zenci § bahtsızlık, uğursuzluk.

Kara ayıp: 26:8A5 Kara leke, büyük utanç, yaman eksiklik.

Kara aygır: 66:43B13, 106:76A11, 106:76A13.

Kara kaşlu:

Kara kavurma: 48:28A2, 49:28B1, 49:28B13.

Kara kaygu: 45:25B8. Kara yas, büyük dert

Kara kaygulu: 40:21B11, 42:23A11, 42:23A12. Korkulu, korkunç, hayra yorulamayan şey.

Kara kaz: 97:68B6, 179:142A13.

Kara keçe:

Kara kıl: 103:74A3.

Kara kılıç: 106:76A8, 113:81B4, 177:140B10.

Kara koyun: 25:7A9, 25:7B10, 26:8B2, 26:8B6.

Kara köpek: 44:25A7, 44:25A8.

Kara kura düş görmek: 42:23A11 Söz. *karakura, karakoru*, kâbus görmek, ağırlık basmak, korkulu düş görmek.

Kara kuyma göz: 27:9A2, 31:13B12, 33:15B4, 43:24A11, 78:55A3, 78:55A5, 98:69B11, 184:147A2. Siyah ve çekik. Bkz. kıyma.

Kara mudbak: 43:24A10, 115:83B12.

Kara olmak: Yasa çevrilmek, bahtsız olmak.

Kara otağ: 25:7A7, 25:7A8, 25:7B9, 25:8A1, 26:8A13, 26:8B2, 26:8B6, 78:54B6.

Kara ölüm: 38:19A13. Acı ölüm.

Kara polat: 20:3B10, 26:8B11, 35:17B3, 38:19B6, 46:26B1, 56:33B10, 57:35A4, 95:66B7, 95:67A10, 97:68A9, 110:79A8, 127:94A2, 127:94A10, 142:107B3, 147:112B9, 153:118A7, 160:124B12, 161:125B9, 162:126A9, 162:126B4, 163:127A2, 163:127A11, 167:131B2, 181:143A12, 190:150B2, 191:150B11 Kara çelik, iyi çelik, kırılmaz çelik.

Kara pusarık: 42:23B1, 178:141A4 Göz gözü görmez duman, kör duman, kalın sis.

Kara saç: 42:23B4, 50:29A7, 69:47B8, 78:55A6, 85:59B9, 85:59B13, 116:84A11.

Kara saçlu: 26:8A9, 40:21A3, 135:101B10.

Kara sağrı:142:107B1.

Kara sakaç: 78:54B7. Kara saç, ekmek pişirilen saç.

Kara sakallu:

Kara salkum: 113:82A7 Kara salkım, kara üzüm salkımı.

Kara şapkalu:

Kara şiven: 101:72A12, 111:79B12. Avunması olmayan yas, büyük yas, kara yas.

Kara taş: 53:31B11, 107:76B13. Sert taş, yontulması güç olan taş.

Kara taşmak: 105:75B2. Coşmak, coşkun sel haline gelmek, sel gibi taşıp akmak.

Kara tırnak: 100:71B3.

Kara ton:

Kara tonlu: 32:14A11 Bkz. kara donlu.

Kara tonuz: 103:74A3. Kara domuz.

Kara tonuz eti:

Kara tuğ: 109:78B1 Kara bayrak, kara sancak.

Kara yer: 39:20A3, 49:28B9, 59:35A13, 65:43A12, 91:63A10, 101:72A1, 131:98A7, 137:103A1, 155:119B6, 194:153B10. Yeryüzü, toprak, kara toprak.

Karalar geymek: 69:48A2, 70:48A11, 78:54B6 Yas giysileri geymek, yaslanmak, yas tutmak.

Karalık: 82:57B10. Ayıp, leke, şerefsizlik, utanç.

Karaca: 67:45A12 Redhouse. biraz koyu, bir dereceye kadar siyah § esmer, yağız.

Karaca gâvur: 45:25B6.

Karaca kâfir:

Karagoç: 20:3B10. At § yüğrük at § at sürüsü § tavla (?) Bkz. kara koç

Karakoç: 100:71B8, 130:97A7, 133:100A12, 164:128A12, 169:133A6, 172:136B1, 173:136B10, 178:141A4, 188:148B2, 190:150A9, 190:150B1, 192:151B3. Soy at § yürük at § at sürüsü, yılkı § tavla (?)

Karakoç at: 65:42B2, 99:70B10, 137:103B4, 169:133B2,

Karakoç atlar: 44:24B13, 104:74B3,

Karakoçlar:

Karakoçunu oynatmak: 97:68B4. At oynatmak, atla hüner göstermek.

Karalu: 25:7B5, Redhouse. yaslı, bahtı kara.

Karalu göklü: 76:53B4, 77:54A2, 78:54B4. Karalar içinde, karalara bürünmüş.

Karaluca: 76:53B6, 78:54A13.

Karanu: 148:113B9. Abuşka. Anadil. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. *karangu*, Sengülâh. *karangu*, Süleyman. *karangu*, Tarama. I-IV. Türk. karanlık.

Karanu ahşam: 40:22A2, 44:24B11, 44:25A9, 45:25B5. Karanlık akşam; aysız, yıldızsız akşam.

Karanu dün: 31:14A6, 98:70A7, 152:117B7, 152:117B12, 172:136A10, 172:136B5. Kara gece; aysız, yıldızsız gece.

Karanu olmak: 42:23A2, 46:26A4, 52:30B5, 56:34A10, 111:80B7 Kararmak, karanlık olmak, karanlık basmak § zindan kesilmek.

Karanulu: 101:72A7 104:74B12, 148:113A11 166:130B4, 170:133B8, 175:138A9, 184:146B12 Kararmış, sevinçsiz, yaslı § siyaha çalan.

Karanuluca: 99:70B2, 159:123B12, 161:125B12.

Karar: (A.) Durak, dinlence, aram, sükûn, sükûnet.

Kararı kalmamak: 50:29B2, 106:76A7 Durduğu yerde duramamak, huzursuz olmak, sükûnunu kaybetmek.

Kararmak: 47:27A5, 93:65B10, 97:69A12, 153:118B8. Yaşına girmek § açlıktan gözün kararması, çevresini göremez hale gelmek. Lehçe. sonradan kara olmak, günde yanmak § öfkeden çehrenin bozarması; Radloff. kara olmak, karanlık olmak, karanlık basmak § bahtsız olmak, derde düşmek; Sengülâh. kararmak, karanlık olmak § kederlenmek, üzülmek; Tarama. I. canı sıkılmak, kederlenmek.

Karartmak: 96:68A5. Ateş kesilmek, hışım kesilmek, kızıp köpürmek; Lehçe. (göz karartmak) cesaret göstermek, yüreklenmek.

Kararup gelmek: 94:66A2, 94:66A5. Korkunç şekilde kabarıp gelmek, baştan başa karalar içinde kalıp gelmek.

Karavaş: 20:3B7, 81:57B1, 84:59B1, 87:61B5, 91:63B6, 122:89A12, 126:92B8, 158:123A13, 158:123B1. Kâşgarlı. kul, uşak § cariye; İdrâk. İd.haş. Lehçe. Mühennâ. *karabaş*, Radloff. *karabaş* ve *karavaş*, Redhouse. *karavaş* ve *karaveş*, Sengülâh. *karabaş*, Süleyman. *karabaş*, Tarama. I-IV. Türk. cariye, odalık § halayık, kırnak § kadın hizmetçi § para karşılığı satın alınmış kadın.

Karavul: İdrâk. Lehçe. *karavul*, *karağul*, Radloff. *karavul* *karağul*, Redhouse Sengülâh. *karavul*, *karağul*, Süleyman. Tarama. I-IV. karakol, dolaşıcı asker kolu, gözcü, bekçi, nöbetçi, gezici bekçi, dolaşıcı bekçi, devriye.

Karavul olmak: 155:120A3. Bekçi olmak, gözcü olmak, sınır beklemek.

Karavulluk eylemek: 155:120A12. Gözcülük etmek, sınır bekçiliği yapmak.

Karcaşmak: İdrâk. Radloff. *karcaşmak*, Redhouse. Tarama. I-IV. Türk. karmakarışık olmak, arapsaçı gibi olmak, altüst olmak, karışmak.

Karcaşuban uğraşuban: 131:98A10. Karmakarışık olup savaşarak.

Kardaş: 22:5A4, 22:5B1, 40:21B12, 42:22B12, 42:23A4, 42:23B6, 43:23B10, 42:23B7, 46:26A8, 51:30A5, 53:31B12, 54:31B13, 56:34A11, 59:36A1, 61:37B10, 65:42B9, 66:43B11, 67:45A4, 69:47B12, 69:47B13, 70:48B1, 70:48B5, 72:50A7, 72:50A9, 73:51A3, 74:51B8, 74:51B9, 74:51B10, 75:53A5, 77:54A12, 78:54B3, 78:55A3, 79:55B12, 91:63A9, 91:63B8, 92:64A12, 103:73B11, 107:77A1, 107:77A2, 111:79B11, 127:93B4, 128:94B8, 145:109A8, 146:111A8, 147:112B12, 148:113A1, 148:113A13, 148:113B2, 148:113B3, 148:113B4, 148:113B5, 148:113B6, 148:113B7, 148:113B8, 148:113B9, 149:114A5, 152:118A3, 153:118A9, 154:119A13, 157:122A13, 162:126B12, 166:130A13, 166:130B1, 166:130B3, 166:130B4, 167:131A10, 167:131A13, 168:132A3, 169:133A9, 169:133B4, 172:136A5, 172:136A6, 172:136A7, 172:136A9, 172:136B3, 172:136B5, 173:136B8, 173:136B10, 173:136B11, 173:136B12, 173:136B13, 173:137A1, 173:137A2, 173:137A10, 174:137B7, 180:142B1, 180:142B11, 184:146B1, 192:152A12. (Karındaştan bozma) kız ve erkek kardeş, birader, erkek kardeş. Ayrıca bkz. karındaş.

Kardaşlu: 167:131B8. Kardeşi olan, kardeşi yanında olan.

Kardaşsuz: 166:130B3, 167:131A13, 168:131B8 Kardeşi olmayan, kardeşi yanında olmayan.

Karga: 32:15A6, 33:15A9, 33:15A10, 34:16A9, 132:99B3. Kara tüylü, büyük kanatlı, türlü çeşitleri olan bildiğimiz kuş, karga.

Kargamak: 25:7A12, 25:8A4, 26:8B5, 26:8B8, 34:16A9, 99:70B7, 99:70B13, 100:71A6, 101:72A5. Abuşka. İd.haş. Kâşgarlı. Lehçe. *kargımak*, Radloff. Redhouse. *kargımak*, Sengülâh. Söz. Tarama. III. IV. Türk. beddua etmek, ilenmek, lanet etmek, lanet okumak, küfretmek.

Karayubdur: 25:7A12, 25:8A3, 26:8B5, 26:8B8, 59:36A2. Birisine ilenmektedir, lanetlemektedir.

Kargaşa: 68:46A6. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. *kargaş*, Tarama. III. IV. *karkaşa*, Türk. karışıklık, kavga, gürültü, bağrış çığrış, şamata.

Kargımak: Bkz. kargamak.

Kargımagıl: 34:16A5, 34:16A8.

Kargu: 42:23B3, 50:29A7, 69:47B8, 85:59B9, 85:59B13, 116:84A11, 138:104B7. İdrâk. İd.haş. *kargı*, Lehçe. *kargı*, Radloff. Tarama. I. Türk. bambu, kargı, kalın kamış, yuğun kamış, kamışın sağlam bir cinsidir ki ondan kargı yaparlar § ucu demirli hafif gönder § kısa mızrak, küçük mızrak, harbi, uzun mızrak, süngü.

Kargu cıda oynatmak: 99:70B8, 147:112B10. Kargı oynamak, kargı ile hüner göstermek.

Kargu dalı: 160:124B13, 162:126A9, 163:127A3, 163:127A13, 190:150B3. Kargı dalından yapılmış olan nesne, kargıdan yapılmış şey.

Kargu dillü: Ayrıca bkz. dil.

Karı: 20:3B9, 22:5B5, 29:11B6, 102:73A2, Zevce § karı, dişi ehli § eski.

Karı: 105:75B4, 114:83A6, 131:98A10. Abuşka. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I-IV. Türk. ihtiyar, kart, koca, yaşlı, pir § ihtiyar kadın, yaşlı kadın.

Karıcık: 40:21A9, 40:21B1, 41:22A6, 43:24A8, 45:25B10, 52:31A3, 52:31A10, 103:73B10, 103:73B11, 103:73B13, 105:75A6, 123:90A3, 128:95B4, 147:112A13, 147:112B8, 152:118A5, 153:118B6, 167:131B5, 171:135B10. Radloff. yaşlı ve iyi bir kadın; Redhouse. karının küçültülmüşü; Tarama. I-IV. ihtiyar, yaşlı kadın.

Karımak: 53:31B2, 53:31B3, 53:31B4, 53:31B5, 86:60B6, 86:60B7, 86:60B8, 105:75B1, 105:75B2, 105:75B3. Abuşka. İdrâk. Kâşgarlı. Mühennâ. Radloff. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I-IV. Uygur. acuz olmak, ihtiyarlamak, kocamak, pir olmak, yaşlanmak.

Karım: 65:42B2, 91:63A9, 126:92B10, 127:94A6, 129:96A13, 141:106A7, 193:153A1, 193:153A2, 193:153A5. Lehçe. *karin* (canına karîm olsun); Redhouse. *garim*, muarız, rakip, teke tek dövüşte karşılaşılan hasım, teke tek dövüşte dövüşenlerden her biri, mübariz.

Karım dilemek: 182:145A3. Er dilemek, meydan okumak, teke tek dövüşlerde karşı taraftan dövüşecek adam istemek, karşısına çıkacak er dilemek.

Karım dönmek: 20:3B11. Düşmanın yüzünü çevirmesi, hasmın dönmesi.

Karım gözetmek: 193:153A3 Dövüşecek adam kollamak, dövüşeceği adamı seçmek.

Karım koymak: 53:31B8. Birisinin dövüşeceği kişiyi seçmesi, hasmını peylemek, teke tek dövüşlerde bir kişinin dövüşeceği adamı önceden belli etmesi.

Karımını almak: 164:128A9. Dövüştüğü kişiyi yenmek, alt etmek, savaşta karşısına çıkan rakibi alt etmek.

Karımını basmak: 131:99A2. Bkz. karımını almak.

Karın: 22:6A2, 47:26B10, 47:27A5, 47:27A12, 48:28A10, 78:54B9, 78:54B11, 81:57B3, 81:57B7, 95:66B6, 116:84B1, 177:140A10. Vücudun içindebağırsakların bulunduğu bölüm, batın, işkembe, karın § mide § rahim, döl yatağı.

Karıncuk:

Karnı yaruk:

Karnı yırtılmak: 121:87B8.

Karındaş: 39:20B8, 42:23A12, 47:26B9, 65:43A4, 66:44B3, 66:44B6, 67:45A13, 75:53A4, 78:54B3, 78:55A4, 89:62B8, 89:63A4, 146:111A12, 148:113A11, 152:118A5, 192:152B3, 193:153A12. Kâşgarlı. Radloff. erkek kardeş; İdrâk. Lehçe. Mühennâ. kardeş, erkek veya kız kardeş, aynı anadan doğanlar. Ayrıca bkz. kardaş.

Karıplık: 171:135B5, 173:136B13. Radloff. *gariplik*, yalnızlık, kimsesizlik, bir fakirin, bir yabancının durumu. Uygur. *karıp*, garip.

Karış: 91:63B3. Kâşgarlı. Lehçe. Redhouse. Süleyman. Türk. açılmış ve gerilmiş elin başparmak ucundan serçe parmak uçuna kadar olan uzunluğu, karış.

Karış: İdrâk. Söz. Tarama. III. beddua, ilenç, lanet okuma.

Karış vermek: 44:24B8, 44:25A6, 45:25A13 Tarama. II-IV beddua etmek, lanet kumak, ilenmek.

Karışcuk: 153:118B10. Beddua, ilenme, ilenç (karış'tan küçültme).

Karışcukları tutmak: 153:118B10. İlençleri tutmak, birinin ilenmesi yüzünden belaya uğramak.

Karışı tutmak: 101:72A3, 153:118B5. Birinin bedduasının tutması, birinin ilenmesi yüzünden belaya uğramak, ilencin yerine gelmesi.

Karışmak: 27:9B8, 132:99B2. Birbirine girmek, karmakarışık olmak § katılmak, iltihak etmek.

Karışık: 34:16B3. Karışmış, karışık, meze olmuş.

Karkış: 59:36A10. Abuşka. Anadil. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Tarama. I. *kargış*, Türk. beddua, ilenç, ilenme, lanet.

Karmamak: Radloff. Sengülâh. Süleyman. kavramak, tutmak, yakalamak.

Karmalamak: 137:103B9, 141:106B3, 141:106B8. İdrâk. dokunmak; Kâşgarlı. kapmak, gasp etmek; İd.haş. Radloff. Söz. Tarama. I. Türk. araştırmak, avuçta sıkmak, avuç içinde tutmak § karıştırmak, şurasından burasından kavramak, el ile yoklamak § yakalamak.

Karmanmak: 85:59B8. Aranmak, kıvranmak.

Karmayugeç: 44:25A2. Kavrayınca, pençesi i atınca, yakalayınca.

Karşu: 59:35B5, 59:36A6, 91:63B7, 91:63B10, 91:64A3, 129:95B8, 140:105B4, 141:106B2, 149:114B9, 177:140B13 İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I. Türk. karşı, mukabil, yüz yüze, öte taraf, bir kişiye veya nesneye mukabil olan yer veya yön § rastlama, tesadüf.

Karşu çıkmak: 88:62A2. İstikbal etmek, karşılamak § er dilemek, mübarezeye çıkmak.

Karşu gelmek: 32:14B13, 36:18A2, 37:19A9, 44:25A8, 54:32B4, 56:34A7, 56:34A8, 64:42A9, 67:45B9, 74:51B12, 94:66A1, 98:69B8, 102:73A11, 103:74A1, 105:75A8, 108:77B1, 109:78A11, 109:78A12, 124:91A4, 130:97A13, 148:114A1, 148:114A3, 156:121A10, 157:122B5, 164:128A10, 173:137A11, 174:137B4, 185:147A10, 193:152B12. Karşısına çıkmak, yoluna çıkmak, rastlamak § aykırı gelmek, muhalif olmak, zıttına gitmek, aksilik etmek.

Karşu gitmek: 166:131A1. İstikbale çıkmak, birini karşılamaya gitmek, karşı çıkmak.

Karşu varmak: 31:13B9, 35:17A6, 96:68A6, 122:89A4, 131:98B9. Karşı çıkmak, istikbal etmek.

Karşu yatmak: 32:14B1, 53:31B2, 62:39B6, 66:43B8, 76:53A12, 76:53B7, 77:54A4, 77:54A10, 86:60B13, 99:70B1, 100:71A7, 104:74B2, 104:74B10, 105:75A13, 115:83B7, 117:85B8, 125:91B5, 148:113B7, 164:128A11, 167:131A4. Karşıda yatmak, karşıda bulunmak, karşıda sıralanmak.

Karşu tutmak: 142:107A5, 163:127A8, 173:137A3. Karşısına tutmak, karşılamak, mukabele etmek.

Karşulamak: 25:7B9, 26:8B5, 60:37A9, 175:138B8. Karşı çıkmak, istikbal etmek, karşılamak § Karşısına çıkmak, karşı karşıya durmak, önüne çıkmak.

Karşulaşmak: 193:152B13 Rastlaşmak, yüz yüze gelmek, karşı karşıya gelmek.

Karşulayu: 139:105B3. Karşılayarak § karşılamak üzere.

Karşum ala: 92.64B3 Karşıma geçip, karşımda durup.

Karşum alup: 50:29A8. Karşıma geçip, karşımda durup.

Karu: 97:69A3, 98:70A10, 102:73B2, 103:74A2, 131:98A6, 149:114B6, 155:120A8, 158:123B6, 159:124A9, 161:126A1, 171:135B5, 171:135B9. Pazı; Anadil. *karı ve karu*, Kâşgarlı. Sengülâh. *karı*, Tarama. I. Türk. bazu, kol, kolun dirsekten omuza kadar olan yeri.

Karucuk: Kol bağı, pazıbent.

Karucuk bağlanmak: 168:132B2. Kol bağı takmak, pazıbent bağlamak.

Karvamak: 42:23B3, 68:46A7, 124:90B9, 158:123A5, 183:145B7, 190:150A12. Kâşgarlı. karanlıkta aramak; Radloff. *kavramak*, Redhouse. *kavramak*, Tarama. I-IV. iki el ile yakalamak, kavramak, tutmak.

Karvaşmak: 64:41B7, 127:94A10, 163:127B3. Kavraşmak, kapışmak, tutuşmak; Kâşgarlı. suda ya da karanlıkta aramaya yardım etmek.

Kas kas: Kah kah.

Kas kas gülmek: 68:45B11, 69:47B10, 91:63B9, 91:64A2, 93:65A1, 113:81B7, 149:115A3, 175:139A1. Kah kah gülmek, kahkahayla gülmek.

Kas kas gülüşmek: 83:58B9. Kah kah gülüşmek, kahkahayla gülüşmek.

Kasd: (A.) Niyet; Kamus. bir iş için birine güç etme § niyet; Lehçe. Redhouse. Steingass. kötü niyet § birinin şerefine veya hayatına karşı bir harekete girişme § bir kimseye karşı kötü niyet taşıma.

Kasd eylemek: 29:12A5. Birine el uzatmak, birine dil uzatmak, birinin hayatına ve şerefine karşı davranmak, tasallut etmek.

Kasmak: 162:126A9. Anadil. Lehçe. Radloff. Redhouse. çekip daraltmak, daraltmak, germek, kısaltmak, kısmak.

Kaş: 26:8A10, 135:101B10. Göz çukurunun üst kenarı, kaş.

Kaşanmak: 127:93B8. Anadil. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I. hayvanın (özellikle atın) işemesi, hayvan, at ve eşeğin ağrıyarak işemesi, insan, at, sığır ve benzerlerinin işemesi.

Kaşga: 39:20B7. Azerbaycan. alnından başlayarak burnunun ucuna kadar ağ zolağı olan at. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Radloff. Sengülâh. Söz. Süleyman. *kaşka*, Türk. atın alnında bulunup uğursuzluk sayılan işaret § atların alnındaki beyazlık, akıtma § alnında beyazlık ya da başka bir renk bulunan at ve hayvan; Kâşgarlı. ak başlı ve kara vücutlu koyun § benekli (at vesaire); Sengülâh. Süleyman. demirden yapılan ve savaş gününde atın alnına takılan bir tür silah.

Kat: 29:12A9, 32:14B6. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I-IV. Türk. huzur, makam, nezd, ön, yan.

Kat: 125:91A10. Defa, kere, kez.

Katla: 28:10A10, 33:15A12, 67:44B12, 140:105B13, 148:113A4, 170:134B6, 178:141B5. Abuşka. Lehçe. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I. Türk. defa, kat, kere, kez, nöbet, sefer, tekrar.

Katar: 148:113B2. (A. *kıtar*) Bir sıraya dizilmiş develer, birbiri ardına sıralanmış durumda hayvan dizisi § zi sıra, dizi.

Katar katar: 40:21A6, 40:21B3 41:22A6, 46:26A1, 52:31A2, 52:31A9, 67:45B6, 76:53B2, 77:53B12, 87:61A3, 91:63B6, 115:83B10, 117:85B1 Bkz. katar.

Katı: 26:9A1, 27:9B1 28:10A10, 29:11B10, 29:12A9, 31:13A12, 31:13A13, 35:17B4, 46:26B2, 56:34A9, 60:37A1, 75:53A6, 80:56A12, 80:56B4, 96:68A3, 127:94A3, 129:96A9, 141:106B8, 146:110B8, 147:112B6, 155:119B10, 159:123B10, 159:124A7, 161:125B13, 162:126A11, 162:126B8, 163:127A9, 188:148A13. Abuşka. *katığ, katık*, Kâşgarlı. *katıg*, Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. *katık* ve *katığ*, Süleyman. *katığ*, Tarama. I-IV. Türk. Uygur. haşin, katı, kavi, sert § ağır § acı § çok, pek çok, ziyade, pek, vafir § iyice, sıkı sıkı.

Katı katı inlemek: 158:123A9.

Katı muhkem yay çekme: 137:103B1. Çok sert yay çekmek, çok sert yay kullanmak.

Katır: 20:3B7, 21:4B6, 122:89A8, 181:143B13. Eşeğin kısraktan olan yavrusu, katır.

Katlanmak: 32:15A3, 75:53A6, 163:127A6. Anadil. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I.-IV. Türk. dayanmak, sabretmek, takat getirmek, tahammül etmek.

Katmak: 23:6A10, 97:68B5, 101:72B3, 130:97A7, 132:99B9, 132:99B13, 150:115A5, 169:133B3, 170:133B7, 173:137A9. Anadil. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Türk. ilave etmek, birleştirmek, üzerine koymak, birbirine karıştırmak § aran taran etmek § birini önüne almak, birinin ardına düşmek.

Katun: 20:3B7 Kâşgarlı. Mühennâ. Radloff. *katın*, Redhouse. bey karısı, hükümdar karısı § hatun, eş, zevce § kadın § evlenmemiş kadın § evlenmiş kadın.

Kavak: 81:57A8. Lehçe. odunu gevşek, kaba yahut kabuğu kavlar bir ağaç türü, kavak.

Kavat: 79:56A7, 111:79B13, 111:80A12, 112:81A3, 112:81A7, 113:82A12, 114:82B12, 116:84B12, 152:118A4, 180:143A4, 184:146B4, 188:148B10, 189:149B1, 191:150B5, 191:150B7, 193:153A5, 193:153A7. (A. *kavvâd*) Tahkir sözü, küfür. Abuşka. Anadil. Redhouse. ailesine namussuzluk yapan adam, deyyus, kaltaban, pezevenk; Söz. korkak, cesaretsiz.

Kavat kızı:

Kavat oğlu:

Kavat oğlu kavat: 62:39A6, 63:40A12, 79:56A6, 82:58A5, 134:101A6, 134:101A9, 161:126A5.

Kavga: (F.) 68:46A7. Burhan. Redhouse. Steingass. cığıltı, gavga, gürültü, kargaşa, gürültülü kalabalık, ses, şamata. Bkz. gavga.

Kavga basılmak: 143:107B5. Dövüşün sona ermesi, kavganın bitmesi.

Kavga kılmak: 177:141A2. Dövüşmek, gürültü etmek, kavga etmek.

Kavga salmak: 44:25A4. Bağırtmak, havlatmak § gürültü koparmak, kargaşa çıkarmak.

Kavl: (A.) 66:43B11, 66:44B3, 125:91B8. Kamus. söz; Redhouse. Steingass. söz § muvafakat, rıza.

Kavramak: 64:41B12. Bkz. karvamak.

Kavşurmak: 167:131A8, 177:140A10 Anadil. *kavşırmak*, Id.haş. Söz. *kavşırmak*, Tarama. I. *kavuşurmak*, Uygur. bir araya getirmek, birleştirmek, kavuşturmak § elpençe durmak § saygı alameti olarak el el üstüne bağlamak, elleri kavuşturup göğüs üstüne bağlamak.

Kavum: 19:3A8 109:77B9 155:120A9, 157:121B13 (A. *kavm*) Abuşka. erler cemaati, rical; Anadil. *kavum*, hısım; Kamus. kadın ve erkek topluluğu, bir demeye göre yanız erkekler olup kadınlar erkeklere

tabi olduğu için kavma dahildir; Lehçe. Redhouse. Steingass. aşiret, aile, oymak § cemaat § halk, hısım ve akraba § kavim, kabile § ümmet § millet.

Kavim kabile: 43:24A5.

Kavuma kardaşa hasret: 73:51A3.

Kavumlu kavumıyla kineşmek: 156:121B4. Herkesin kendi aşiret, hısım ve akrabasıyla görüşüp danışması, akıl sorması, akıl alması.

Kavurma: 48:28A2. Abuşka. kuru et; Lehçe. Radloff. Redhouse. Süleyman. Türk. yağda kızartılmış et parçası, kızartma et, yağda kavrularak pişirilen et.

Kavurma etmek: 49:28B1, 49:28B13. Kavurma haline koymak.

Kaya: 149:114B8, 153:118B1, 154:119A8, 157:122A12. Büyük taş kitlesi, sert iri taş; Redhouse. kayalık yer; Sengülâh. Süleyman. yüksek dağ, dağ.

Kayalar: 35:17A8, 43:24B3, 131:98A9.

Kaygu: 42:23B9, 45:25B8. Abuşka. *kayu*, Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Türk. endişe, gam, gussa, dağdağa, kasavet, kaygı, tasa.

Kaygulu: 40:21B11, 40:22A3, 42:23A11, 42:23A12, 45:25B5. Tasalı, endişeli, kaygılı.

Kayıkmak: 127:94A4. Tarama. I. III. IV. Türk. dönmek, geri gitmek § inhiraf etmek, sapmak § eğilmek.

Kayım: Söz. kuvvetli, sağlam; Türk. odunu beyaz ve kabuğu parlak bir ağaç, gürgen, ak gürgen, akça ağaç.

Kayım ohlar: 97:68A10

Kayın: Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Redhouse. Türk. kayın ağacı, dalları birbirine kaynar ak gürgen, odunu beyaz ve kabuğu parlak bir ağaç, gürgen, akça ağaç § ok çöpü, okun ağaç yeri § Türklerin ok, mızrak ve eyer yaptıkları sert ve iyi batan ağaç

Kayın dalı: 140:105B11

Kayın oh: 147:112B11

Kayın ok: 139:104B12.

Kayın oklar: 56:33B11

Kayın: Erkek dolayısıyla kadının ve kadın dolayısıyla erkeğin akrabaları § kocanın veya karının kardeşi § karının kardeşi § evlenme dolayısıyla bir aileye karışan kişi.

Kayınana: 86:60B3, 86:60B10, 132:99B1, 169:133A3, 169:133A5. Gelinin veya damadın anası, karının veya kocanın anası, kaynana.

Kayınata: 86:60B3, 86:60B9, 132:99B1, 169:133A3, 169:133A4. Karının veya kocanın babası, kaynata.

Kayırmak: 32:15A1, 101:72A8, 103:74A6, 158:123A2. Anadil. Kâşgarlı. *kayurmak*, Lehçe. *kaygurmak*, Radloff. Redhouse. Tarama. I-IV. Türk. acımak, esirgemek, gözetmek, himaye etmek, korumak § içine dert etmek, endişe etmek, gam yemek, kaygılanmak, merak etmek, tasasını çekmek § ilgilenmek, mukayyet olmak, önem vermek.

Kayırmagıl: 101:72A9.

Kayış: 130:96B8. İd.haş. İdrâk. Lehçe. Radloff. Redhouse. Türk. İşlenmiş deriden kesilen dar ve uzun parça, inçe ve uzun meşin, gayet sert, kayar mücellâ gön, kayış § eyer bağı.

Kayış çıkarmak: 130:96B7 Kayış kesmek, kayış yapmak.

Kayıtmak: 32:15A2, 37:19A7, 37:19A9, 39:20A13, 52:31A4, 96:67B11, 111:80A10, 121:87B12, 127:94A3, 158:123A10, 180:143A8. Abuşka. Anadil. İdrâk. Radloff. Redhouse. *kayıtmak*, Sengülâh. *kaytmak* ve *kaytmağ*, Tarama. I. Türk. avdet etmek, dönmek, döndürmek, geri dönmek, ricat etmek.

Kayıda dön: 161:126A5. Bkz. kayıtmak.

Kayıda döndü: 141:106B6, 141:106B10, 183:145B9, 183:146A9.

Kayıda döngil: 103:73B13, 104:74B8, 123:90A2, 133:100A10.

Kayıduban: 103:73B9, Dönüp, dönerek, geri dönüp.

Kaymak: Lehçe. Türk. süt üstünden kaydırılan yağ tabakası, sütün üzerinde teşekkül eden yağ, kaymak.

Kaymaklu: 41:22A4. Kaymağı olan, her zaman kaymağı bulunan.

Kaynamak: 43:24A12, 63:40B7, 76:53A10, 84:59A8, 184:147A1. Coşmak, feveran etmek, fışnamak, fokurdamak § sıcak suda haşlanmak, suda pişmek § taşmak, coşmak, içten yanma hissetmek § heves, arzu, fikir, emel, öfkeyle taşıp kabarmak.

Kayrı: 178:141A5. Başka, gayrı.

Kaytaban: 28:11A2, 36:18A7, 37:18B8, 100:71B6, 104:74B4, 105:75B2, 130:97A6, 133:100A12, 143:107B8, 143:107B13, 169:133A5, 172:136B1, 173:136B9, 188:148B2, 192:151B2. Dede Korkut hikâyelerinde içinde deve sürüsü, deve ahırı, deve katarı anlamlarına gelen bu söz benim başvurduğum kaynaklarda yoktur; ancak Kamus *kıyâde* kelimesini "dabbeyi önden çekmek manasındadır ki yedmek tabir olunur, sevk karşılığıdır; kavd mastardan menkul ism-i cins olur, bir bölük atlara ıtlak olunur, yedilmek şanlarından olmak hasebiyle, bir demeye göre binilmeyip yularlariyle yedilen atlara ıtlak olunur" diyor. Bence bu kaytaban kelimesi *kaydbend* sözünden bozma olup ki deve katarı, yedekte olan hayvanlar dizisi demek olmalı.

Kayu: 68:46A12. Abuşka. Radloff. Redhouse. *kayı* ve *kayu*, Tarama. I-IV. gussa, endişe, kaygı, tasa.

Kayurmak: 126:92B10, 129:96B1, 127:94A6, 166:130B3, 167:131A13. Radloff. Tarama. I-IV. Türk. Endişe etmek, kaygılanmak, kayırmak, tasa etmek § gözetmek, korumak, kayırmak.

Kaz: 97:68B7, 129:95B8, 132:99B10, 165:129B4, 165:129B7, 175:138A5, 179:142A13. Bir çeşit su kuşu, kaz.

Kaz alaca yund: 179:142A10.

Kaza: (A.) 33:15B12. Kamus. Steingass. Allah'ın bütün olayların sebebi olan hükmü, iradesi § isteyerek olmayan olay, arıza, hadise § felaket, ölümü mucip olan olay § alınyazısı, kader § talih, baht § aksilik, talihsizlik § musibet § ölüm.

Kaza gelmek: 19:3A13, 21:4B10, 130:97B5 Bela gelmek, belaya uğramak, felaket gelmek.

Kaza yetişmek: 106:76A4. Alınyazısı çıkmak, kazaya uğramak, ölümün gelip çatması.

Kazası yetmek: 133:100A9. Ecelin gelmesi.

Kazab: 29:12A9 (A. *gazab*) Darılma, hışım, gazap, kakıma.

Kazab etmek: 26:9A1, 27:9A3 Darılmak, hışımlanmak, hışmetmek, kakımak, kızmak.

Kazab eylemek: 29:11B10. Bkz. kazab etmek.

Kazan: 81:57B7, 146:110B5. İdrâk. Lehçe. Mühennâ. *kazgan*, Radloff. Redhouse. Sengülâh. Türk. büyük tencere, bakırdan yapılmış büyük tencere, dibi kazınır ve kepçeyle kullanılır büyük tencere, büyük, açık (kapaksız) tencere; kazan.

Kazanmak: 96:67B3. Edinmek, elde etmek, hâsıl etmek § galebe etmek, düşmanı savaşta yenmek, sımak. Bkz. Ad kazanmak

Kazavat: (A. *gazavat*) Gazveler, gazalar, savaşlar, vuruş kırışlar.

Kazavata varmak: 82:58B4, 83:58B13. Savaşa gitmek.

Kazılık: Ayrıca bkz. Kişi, Boy ve Yer Adları kısmı.

Kazılık at: 20:4A4, 31:14A4, 32:14B7, 98:70A4, 100:71A13, 100:71B8, 101:71B13, 122:89A9, 126:92B7, 128:95A6, 132:100A3, 133:100A12, 133:100B9, 135:102A2, 141:106B6, 141:106B9, 157:121B10, 157:122A7, 157:122B8, 159:124A11, 160:124B7, 166:130B9, 171:135B3, 173:137A5, 184:146A12, 188:148B3, 190:150A9, 190:150B1, 192:151B3. Kazılık dağında yetişen soy at, yürük, güçlü soy at.

Kaziye: 34:16B10, 53:31B8, 67:45A2. (A. *kaziyye*) Kamus. iş; Lehçe. iş, bahis, madde, matlap, Steingass. şey, madde, fiil, iş § vaka, keyfiyet § hikaye, kıssa.

Keçe: 25:7A8, 25:7B10, 26:8B2, 26:8B6, 93:65B11 İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Süleyman. tepilmiş yün, keçe.

Keçi: 51:30A12 Keçi.

Keçi başlu: 65:43A6, 66:44A4. Başı keçiye benzeyen.

Keçim: 142:107A12. Burhan. *kecîm*, kesme ve geyim de denir, cenk günlerinde ata giydirirler, bazıları yancık ta der; Radloff. *kiçim* ve *geçim*, Redhouse. *geçim*, Sengülâh. Steingass. *kecîm*, Tarama. I. II. IV. *kecim* ve *geçim*, insanların, fillerin ve atların korunduğu bir savaş giyeceği, at zırhı, savaş günü süs için ata geydirilen zırh, savaşta ata giydirilen zırh.

Kedi: Kedi.

Kedisi mavlamak: 125:92A4. Şehveti kabarmak

Kedilmek: 38:19B6, 57:35A4, 75:52B2, 101:72B1, 110:79A9. İdrâk. *kedmek*, Redhouse. *gedilmik*, Türk. bir şeyde yarık açılmak, çentilmek, kertilmek. (Ses) kısılmak, pürüzlenmek.

Kefen: (A.) 117:85B12, 190:150A10. Abuşka. Kamus. ölüyü sardıkları bez.

Keklik: 130:97B2. Kınalı ayaklı bir kuş, keklik.

Kelb: (A.) İt, köpek.

Kelbcügez: 33:15A10. Küçük köpek, sevimli köpek.

Keleci: 157:122A7. Anadil. Kâşgarlı. *keleçü*, İd.haş. Tarama. I-IV. *keleci* ve *geleci*, lakırdı, söz, sohbet, musahaba, mükâleme.

Kelime: (A.) 33:16A1, 57:35A8, 94:66A3, 95:67A2, 110:79A10, 119:87A2, 132:99A12, 136:102B9, 144:108B3, 158:122B11, 185:147B5, 194:154A3. Söz, tek söz, kelime.

Kemal: (A.) Kamus. bir şeyin bütün parçalarının yerli yerinde kifayetine ve tamamına denir; Lehçe. Redhouse. Steingass. erginlik, hüner ve fazilet, fevkaladelik, mükemmellik, olgunluk; kusursuz, hatasız ve noksansız olma, tamlık hali.

Kemal ve cemal iyesi: 125:91B13. Güzelliği ve noksansız değerleri kendinde toplamış olan.

Kenar: (F.) 137:103A11 Kıyı, sınır, yan, uç.

Kenar sıyırmak: 88:62A5. Yan çizmek, yana kaçmak, yana kırmak, sapa yer gözetmek.

Kendi: 42:23A5, 155:120B8. Bizzat, şahsı.

Kendü: 65:42B5, 70:48B3, 73:51B3, 103:73B7, 109:78A8, 125:91A12, 130:97B11, 133:100B5, 141:106B9, 151:117A6, 151:117A10, 154:119A1, 168:132A9. Kendi, kendisi, bizzat, hod.

Kendükökünüsımak: 177:140B11, 178:141A11, 179:141B11, 179:142A7, 180:142B3. Kendi soyunu kötülemek.

Kendüler: 35:17A11 Kendileri.

Kendünü suya urmak: 68:46B2. Kendini suya atmak, suya bırakmak.

Kendüsü: 67:45B5. Kendisi.

Kendüye: 34:16B2. Kendisi

Kendüyü: Kendisini.

Kendüyü delülüğe bırakmak: Deliliğe vurmak.

Kendüzü: 73:51A13, 181:143B2. Kendisi.

Kendüzün unutmak: 151:116B6. Kendini unutmak, dalmak.

Kendürük: 78:54B8. Anadil. Redhouse. (F. *kendure, kenduri*), Söz. *kendirik* ve *kendürük*, Steingass. (F. *kenduri*), Tarama. IV. kadınların saç ekmeği yaparken ekmek açtıkları hamur tahtasının (yaslağaç) altına serdikleri deriden yapılan yaygı, hamur açarken yere yayılan bez veya deriden yapılmış yaygı, üzerine un elemek için tabaklanmış deri § üzerinde değirmen çekilen deri § yere serilen ve masa yerine kullanılan deri § böyle bir masada yenen bütün yemeklerde dizlerin üzerine alınan uzun peşkir § deriden sofra yaygısı.

Kepenek: 42:23A6, 102:72B13, 103:74A4, 105:75A11, 127:94A13, 145:109B3. Anadil. Mühennâ. Radloff. Sengülâh. Söz. Süleyman. Tarama. I. III. Türk. çobanın, katırcının, devecinin kışın arkalarına aldığı dövme yünden keçe, keçeden yapılan kolsuz çoban yağmurluğu, çoban ve katırcı kebesi.

Kerem: (A.) 118:86B3. Abuşka. iyilik, ihsan; Kamus. adamlık, ululuk ve şeref anlamındadır ki kötülük ve nekesliğin mukabilidir; Allah'ın iyiliği, nimeti § makbul, beğenilen ahlak § askeri donatmak için para vermek, kimsesizlerin elinden tutmak ve güçsüzlerin, yoksulların borçlarını ve vergilerini üzerine almak gibi, keremli güzel işlerden ibarettir; Redhouse. iyilik § şefkat § inayet § lütuf § hayır § cömertlik § yüce kalplilik, ululuk.

Kerem etmek: 190:150A1. İyilik etmek, cömertlik etmek, hayır işlemek.

Kerem eylemek: 68:46A5, 149:114B2, 176:139B1, 176:139B5. Bkz. kerem etmek.

Kerpiç: 180:142B6. İdrâk. Kâşgarlı. Mühennâ. *kirpiç, kerpüç*, Lehçe. Radloff. *kirpiç*, Redhouse. Türk. (F.) saman karıştırılarak ve kalıp gibi kesilerek güneşte kurutulan killi toprak, güneşte kurutulmuş tuğla, çiğ tuğla, kerpiç.

Kerre: (A.) 25:7A4, 34:16A11 66:44B3, 88:61B13, 106:76A3 107:77A6, 126:93A12, 137:103B12 139:104B13, 146:111B5, 147:111B6, 155:120A13 170:134A11, 170:134B4. Defa, kez, sefer, yol.

Kertme: 60:36B4, 63:40A10. Söz. Kız ve oğlan çocuklarının beşiklerini birbirine sürterek yapılan nişan § sürtme, birbirine değdirme.

Kertmek: 130:97A2. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. *kirtmek* ve *kertmek*, Redhouse. Süleyman. Türk. azıcık kesmek, bir parça koparmak, bıçakla kesip diş diş etmek, çentmek, gedik yapmak, hafifçe ve uzun kesmek.

Kertilmek: 73:51A10, 130:97A2. Kâşgarlı. Radloff. Redhouse. Türk. bıçakla kesilerek diş diş edilmek, çentilmek, kesilmek, uzunca ve derin bir şekilde çentilmek.

Kervan: (F.) 21:4B4, 38:19A12. Argıç; Burhan. Lehçe. Redhouse. Steingass. deve, katır ve eşek katarı § kafile § büyük seyyah yahut ticaret kafilesi.

Keser gün: 141:106A5.

Kesim: Anadil. Radloff. Redhouse. Tarama. I. sözleşme, bir iş üzerinde anlaşma, uyuşma; Kamus. Tarama. I. II. IV. iki taraf arasında kararlaştırılan şey, haraç, cizye,

Kesim kesmek: 147:111B11, 148:113A4. Tarama. I. bir işi belirli bir şekilde yapmak üzere iki tarafın aralarında uyuşması.

Kesim vermek: 147:111B8. Haraç vermek, haraca bağlanmak.

Kesmek: 20:4A5, 26:8B12, 28:10B5, 28:10B9, 56:34A5, 60:37A6, 62:39A3, 62:39A12, 62:39A13, 88:62A7, 88:62A8, 88:62A9, 92:64A13, 92:64B2, 92:64B5 93:64B13 93:65A5 95:67A7 95:67A11 96:67A12, 96:67B6, 97:68B1. 102:73B3 107:76B6, 109:78A9, 109:78A13, 122:88B4, 122:89A11, 122:89B3, 124:90A12, 125:92A7, 129:95B7, 129:96A6, 132:100A4, 133:100A8, 133:100B6, 140:106A5, 146:110B13, 146:111A1, 146:111A3, 147:111B8, 147:112B9, 148:113A4, 151:116A12, 151:117A3, 151:117A4, 153:118A8, 158:123B6, 160:124B13, 161:126A2, 165:129A8, 165:129A10, 167:131B3, 169:132B12, 170:134B7, 177:140B8, 177:140B10, 178:141A11, 181:143A13, 184:146B8, 191:151A4, 192:151B11, 193:153A13, 193:153B1. Bıçak ve benzeri bir aletle yarıp ayırmak, biçmek § kırmak § budamak § öldürmek § boğazlamak.

Kesdürmek: 95:66B8, 95:66B13, 132:99A10, 137:103B6, 147:112B10, Kestirmek.

Kesilmek: 32:14A8, 38:19B4, 56:33B8, 57:35A1, 89:63A3, 110:79A5, 119:86B13, 122:88B5, 144:108B1, 164:128B8. Bıçak veya benzeri şeylerle vurulup ayrılmak § kopmak, biçilmek, bir nesnenin keskin bir şeyle ayrılması § kırılmak § kurumak, akmaz olmak § yıkılmak.

Kesilmedin: 131:98A8. Kesilmeden.

Kesilübdür: 77:54A11 Kesilmiştir.

Keşiş: 39:20B11, 89:62B2, 92:64A7, 143:108A7, 181:143B11 Hıristiyan rahibi, karabaş, manastırlarda ibadet eden rahip, münzevi, papaz, târik-i dünya, kıssîs.

Keşiş oğlu:

Keten: Bildiğimiz otun sapları kuruduktan sonra suda hafifçe çürütülerek elde edilen liflerden yapılan iplik § bu iplikle dokunmuş bez § dokunmuş bez; dokunup kumaş haline getirilmiş kenevir.

Keten bez: 125:91B11.

Kez: 44:24B9, 54:32A3, 61:37B12, 64:41B13, 83:58B13 153:118A12 Anadil. İdrâk. Redhouse. Sengülâh. *gez*, Söz. Türk. *giz*, defa, kere, kez, kat, sıra, nöbet, sefer, yol.

Kıcırdı: 175:138B12. İd.haş. *kıcırtı*, Lehçe. Radloff. kıcır kıcır etme, iç gıcıklayan ses, gıcır gıcır etme.

Kığırmak: 71:49A11, 80:56B11, 86:60A8, 189:149A9, 190:150A4, 190:150A5. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Söz. Tarama. I-IV. Uygur. *kıkırmak*, bağırmak, çağırmak, çığırmak, seslenmek, davet etmek.

Kıl: 80:56B3, 103:74A4, 105:75A11, 147:112B10. İdrâk. İd.haş. kıl; Lehçe. vücudun sert tüyleri, Radloff. uzun at kılı § at kılından yapılma ip.

Kıl sicim: 35:16B13, 35:17A1, 35:17A10, 102:73A13, 103:74A3.

Kıl urgan: 97:69A3, 105:75A9.

Kılını kesdürememek: En küçük bir iz bile bıraktıramamak, hiç tesir etmemek.

Kılçada: 170:134A2. Zırh sesi, zırhların birbirine değmesinden, çarpışmasından çıkan ses.

Kılçatmak: 128:95B1 Zırhların birbirine çarparak ses çıkarması (?)

Kılıç: 20:4A6, 26:8B12, 38:19B6, 41:22B4, 46:26B1, 57:35A4, 60:37A2, 60:37A5, 61:38A11, 61:38A12, 66:44A8, 66:44A12, 95:66B7, 97:69B1, 106:76B1, 110:79A8, 127:94A3, 127:94A10, 130:97A1, 131:99A4, 131:99A7, 134:101A11, 142:107B3, 146:110B13, 147:112B9, 150:116A9, 151:117A2, 151:117A5, 151:117A6, 151:117A7, 151:117A9, 151:117A10, 151:117A11, 154:119A1, 155:119B10, 155:120A7, 160:124B13, 161:125B9, 162:126B5, 163:127A3, 163:127A12, 168:132A8, 168:132A9, 169:133B5, 170:135A1, 171:135B13, 177:140B7, 177:140B11 178:141A11 179:141B10, 180:142B3, 182:144B10, 190:150B2. İdrâk. Kâşgarlı. Mühennâ. Radloff. Redhouse. bildiğimiz kesici silah, kılıç.

Kılıç çalmak: 20:3B10, 20:4A5, 21:5A2, 30:13A1, 30:13A6, 54:31B13, 54:32A4, 54:32A10, 54:32B2, 54:32B6, 55:32B10, 55:33A2, 55:33A6, 55:33A13, 55:33B4, 56:33B10, 93:64B12, 93:65A4, 95:67A10, 96:67A12, 107:76B10, 107:77A2, 108:77A7, 108:77A8, 108:77A11, 108:77B2, 108:77B6, 109:77B7 Kılıç atmak, birine kılıçla vurmak.

Kılıç çekmek: 155:120B7. Kılıcı kınından çıkarmak.

Kılıç dakınmak: 102:73A6. Kılıç kuşanmak.

Kılıç dokunmak: 106:76A4. Kılıcın değmesi, kılıcın rastlaması.

Kılıç indürmek: 184:146B8. Kılıç çalmak, birine ya da bir şeye kılıçla vurmak.

Kılıç kınını doğramak: 162:126A9. Dövüş arzulamak, kılıcın kınında durmaması, savaş istemek.

Kılıç koymak: Kılıç çalmak, kılıç vurmak.

Kılıç kuşanmak: 34:16B8, 106:76A8, 149:114B5.

Kılıç salmak: 177:140B10, Kılıç çalmak, kılıç sallamak.

Kılıç sıyırmak: 69:47A8, 88:62A5, 97:68B12, 113:81B4. Kılıç çekmek.

Kılıç tartmak: 133:100B5, 153:118A8, 167:131B2, 181:143A12, 184:146B7, 191:150B11 Kılıç çekmek.

Kılıç tutmak:

Kılıç urmak: 61:38A6, 96:68A6, 106:76A1, 109:78A2, 137:103B6, 142:107A12, 146:111A3, 170:134A7, 177:140B7, 184:147A6. Kılıç çalmak, kılıçla vurmak.

Kılıç üşürmek: 189:149B9 Kılıçla çullanmak, kılıçla koyulmak.

Kılıç yürütmek: 173:137A6. Kılıç çalmak, kılıç üşürmek, kılıç vurmak.

ova, step; Redhouse. mamur bölgeler dışında boş ve açık yer § ova § step § işlenmemiş, ıssız toprak; Sengülâh. dağ tepesi § susuz çöl; Süleyman. çöl, sahra § dağ § ada § vadi, otlak.

Kıran: 127:94A5. Anadil. Radloff. Tarama. I-IV. hastalık, salgın hastalık, yaygın halde ölüm, salgın § çok sayıda öldüren § kenar, kıyı; Söz. dağ tepesindeki ağaçsız düzlük, tepe § sırt, dağ sırtı § yamaç, bayır § dağ eteği § kıraç, boş arazi § sazlık § yokuş § birbirine bağlı olarak uzayıp giden kayalar dizisi.

Kıran yer: 148:113A12.

Kırgun: Radloff. Süleyman. *kırgın*, Tarama. *kırgın*, afet, büyük bela, geniş ölçüde öldürücü felaket, geniş ölçüde ölüm § büyük bozgun, katliam, ölet.

Kırgun girmek: 56:34A13, 88:62A9, 109:78B3, 184:147A7. Kırgına uğramak.

Kırış: Savaş, savaşta birbi öldürme, vuruşma.

Kırış günü: 129:96A13, 152:117B8, 152:117B13, 173:136B6. Savaş günü.

Kırışmak: Birbirini öldürmek, dövüşmek.

Kırk: 25:7B7, 29:11A10, 29:11A13, 29:11B4, 29:11B13, 30:12B11, 30:12B12, 30:13A6, 31:13B4, 31:13B8, 32:14B12, 32:15A3, 32:15A4, 34:16A13, 34:16B7, 34:16B10, 35:17A9, 35:17A13, 35:17B5, 35:17B6, 35:17B8, 36:17B10, 37:18B8, 37:18B9, 37:18B11, 37:18B12, 37:19A1, 37:19A3, 37:19A4, 37:19A5, 40:21A8, 40:21A11, 40:21B2, 40:21B3, 41:22A8, 41:22A9, 45:25B11 46:25B12, 47:27B6, 48:27B7 48:27B9, 48:28A2, 49:28B13, 50:29B3, 52:30B11 52:30B13, 52:31A6, 52:31A7, 55:33A10, 56:34B7, 60:37B3, 69:46B12, 69:47A1, 73:50B3, 73:50B4, 73:50B9, 74:52A7, 83:59A2, 89:62B7, 89:62B9, 89:62B11, 93:65A9, 95:66B12, 96:67B7, 97:68A13, 97:68B10, 97:69A1, 102:72B7, 106:76A7, 109:78B9, 109:78B10, 111:79B4, 111:80B3, 118:86B6, 118:86B8, 121:87B11, 122:89A4, 124:90B5, 124:90B9, 124:90B13, 124:91A1, 125:92A12, 125:92B1, 125:92B3, 126:92B4, 130:96B10, 130:96B11, 130:97A9, 130:97A10, 135:101B10, 164:128A2, 190:150A2. Kırk (sayı).

Kırk bin:

Kırk bir:

Kırk elli:

Kırmak: 34:16B11, 42:23A3, 62:39A1, 107:76B6, 125:91A7, 132:99B12, 148:113B4, 153:118A12, 165:129B7, 165:129B13, 170:134B7, 173:137A7, 175:138B13, 181:144A8. Bozmak, bozguna uğratmak § öldürmek, mahvetmek § koparmak.

Kırdurmak: 25:7A6, 27:9A12, 31:13B7, 98:69B5, 135:102A12, 157:122B10, 158:123A2, 168:132A7, 188:149A8. Kâşgarlı. *kırturmak*, Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. tehlikeye sokarak helakine sebep olmak, helak ettirmek, öldürtmek, mahvetmek § öldürtmek, boğazlatmak, büyük sayıda telef ettirmek.

Kırılmak: 38:19B5, 57:35A2, 75:52B2, 102:73B1, 102:72B7, 109:78B3, 110:79A6, 174:137B3. Öldürülmek, mahvedilmek, katliama uğramak § bozulmak, kaçarken bozguna uğramak.

Kırılavuz: 175:138B8. Kırılırız, kırılalım.

Kırmızı: 63:40A5, 68:46B7, 84:59A10. Abuşka. (*el-kırmız*) kızıl boya, bir küçük böcek usaresidir ki onunla kızıl boyarlar, lûgat-ı rûmiden muarrebdir; Kamus. (*el-kırmız*) bir türlü boya dıdır ki bilâd-ı Ermeniyye'ye mahsustur, hakikati oralarda bulunur bir nevi küçük kurtçağızın usaresidir, bazılarına

göre mercimek kadar ve pek kızıl danelerdir ki şehr-i Âzâr-ı Rûmi'de bir nevi pelit ağacına konar, devşirilmesinde gaflet ve ihmal olunursa kanatlanıp uçarlar, kırmız dedikleri boya o danelerin içlerinde olur, onunla hayvani olan yün ve ipek gibi nesneleri boyarlar, pamuk boyanmaz. Mütercim der ki: müfredat-ı tıbbiyede böyle yazılmıştır ki kırmız dedikleridir ki halk ona kırbız derler, maruftur, boyacılar kullanır, ağaçların yaprakları üzerinde, özellikle çidar dedikleri hind ağacı üzerinde olur, gayet kırmızı ve nohut kadar, yuvarlak, pis kokulu bir böcektir ve kırmız Rumcadır. Ve bir nevi habbeye de kırmız denir ki Türkçede kırmız tohumu derler. Birincisi ile ipek boyanır, bir ölçüsü on iki ölçü ipeği boyar; bununla da boyarlar, lakin birincisine uymaz ve bilâd-ı Ermeniyeyye'ye mahsus değildir, bizim semtlerde de olur, ıssı suda haşlayıp öldürürler, onun için sofular ondan ve boyasından uzak dururlar. Kırmızı bu böcekten çıkarılan boyanın adıdır.

Kırnak: 56:34B7, 87:61A2. Anadil. fena kadın, orospu; İdrâk. Kâşgarlı. Radloff. Redhouse. Sengülâh. *kırnak, kırnağ, gırnak*, Süleyman. *kırnağ*, Tarama. I-IV. cariye, halayık, odalık; Lehçe. kart cariye; Söz. cilveli ve oynak kadın § gayet güzel ve dilber (kız, hizmetçi).

Kısa: 97:68B11 Kısa, uzunun karşıtı olan.

Kısır: 82:58B3. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Redhouse. Süleyman. akim, boğuz olmayan, gebenin karşıtı, hiç doğuramaz kişi, hiç doğurmaz olan, gebe kalmaz, kısır.

Kısmak: 141:106B2, 193:153A11 Kısaltmak, sıkmak, sıkıp tutmak, sıkıştırmak.

Kısılmak: 66:43B10. Lehçe. Radloff. Redhouse. daralmak, kendini daralmış hissetmek, sıkıda kalmak.

Kısrak: 66:44B9, 67:45A9, 82:58B3, 83:58B13. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. genç dişi at, henüz doğurmamış dişi at, atın dişisi, döl için alınan dişi at.

Kıssa: (A.) 61:38B10, 62:39B2, 67:45A3, 141:106B10. Abuşka. Kamus. hal, iş, olay.

Kış: 32:15A4. Yılın en soğuk mevsimi, kış.

Kıvanmak: 30:13A2, 30:13A5, 59:36A7, 122:88A7 Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. *kuvanmak, kuvanmağ*, Söz. Süleyman. Tarama. I. sevinmek § güvenmek § övünmek.

Kıvırmak: 149:114B6. Bir nesneyi büküp kat kat etmek, çevirmek, büküp kat etmek, döndürmek.

Kıya: 28:10A8. Radloff. Sengülâh. Süleyman. eğri § acı § hiddetli § ters, yan § keskin; Sengülâh. Tatar güzellerinin kaşının ucu ki gözün köşesine kadar ulaşmıştır.

Kıya bakmak: 177:140B3. Anadil. *gamze etmek*, İd.haş. *kıya görmek*, göz ucuyla bakmak § iltifat etmek; Kâşgarlı. *kıya görmek*, geri bakmak; Sengülâh. *kıya bakmak*, ters ters bakmak, gözünü dikmek; Radloff. yan bakmak, eğri bakmak.

Kıya tikmek: 59:35B11 Gözünü dikmek, ters ters bakmak.

Kıyamet: (A.) 56:33B12, 109:78A5 Dünyanın sonu, ölülerin kalkacağı zaman, ölülerin kalkması § fevkalede büyük § büyük gürültü, karışıklık, vaveylâ, velvele.

Kıyamet günü eli yakasında olmak: 191:151A13. Dünyadaki hakkını almak için ahrette birinin yakasına yapışmak, kıyamette hakkını aramak.

Kıyamet kopmak: 19:3A6. Dünyanın sonunun gelmesi, kıyamet gününün gelmesi, ölülerin dirilip kalkması.

Kıyamet savaş olmak: 56:33B7, 88:62A5, 109:78A4. Çok büyük bir savaşın gerçekleşmesi, görülmedik büyüklükte bir savaş olması.

Kıyı: Kenar, kıyı.

Kıyısını almak: 42:23A7, 75:52B5. Kıyısını tutmak.

Kıyma: Abuşka. *kıymac*, Tatar mahbuplarının gözlerinin kuyruğu ki kaş kuyruğu canibine letafetle çekilmiş ola, ana derler; Radloff. *kıymac*, çekik göz; Sengülâh. Süleyman. *kıymaç*, şaşı göz § et kıyması, kıyma; *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lugatı*'nde (I, 510) gözlerini yarım yumarak ve gözlerini kısarak bakmak. Batı Türkçesinde göz süzmek de denir. Ayrıca bkz. kara kuyma göz.

Kıyma kıyma etinden çekmek: 48:28A1, 49:28A13. Birinin etini kıyma kıyma ditmek, koparmak § işkence etmek.

Kıymak: 20:3B10, 20:3B11, 35:17B1, 107:76B7, 115:84A1, 116:84B8, 118:86A3, 118:86A8, 133:100B2, 134:101A7, 134:101B2, 135:101B11, 135:101B12, 135:102A6, 152:118A4, 184:147A1, 190:150A13 Bir şeyi parça parça doğramak, ufak ufak doğramak, ufak ve ince ince kesmek, küçük parçalar halinde kesmek § bir şeye cüret etmek, cesaret etmek § bir şeyi feda etmek, kurban etmek, esirgememek, heba etmek, mamak.

Kıynak: 124:90B1, 127:94A13. Lehçe. Radloff. Sengülâh. *kınak*, Söz. Tarama. I-IV. yırtıcı kuşların pençesi, yırtıcı kuşların ve hayvanların tırnakları, büyük kuşların keskin pençesi, tırnak, cırnak, pençe.

Kız: 20:3B11, 23:6A12, 25:7A8, 25:7A11, 25:7A12, 25:7B2, 25:8A3, 26:8B1, 26:8B4, 26:8B7, 26:8B10, 26:9A1, 30:12B8, 31:13B9, 32:15A3, 32:15A4, 34:16A13, 37:19A9, 39:20A7, 40:21A5, 40:21A8, 40:21B3, 40:21B1, 41:22A8, 41:22A9, 45:25B11, 47:27B6, 48:27B7, 48:28A2, 48:28A8, 49:28B1, 49:28B13, 50:29B3, 52:30B12, 52:31A6, 53:31B7, 54:32A7, 54:32B5, 55:33A9, 55:33A11, 59:36A13, 59:36B2, 59:36B3, 60:36B6, 63:40A6, 63:40A10, 63:40B11, 63:40B6, 63:40B8, 63:40B11, 64:41A6, 64:41A8, 64:41A9, 64:41B3, 64:41B4, 64:41B8, 64:41B9, 64:41B12, 64:41B13, 64:42A1, 64:42A2, 64:42A3, 64:42A4, 64:42A5, 64:42A6, 64:42A8, 64:42A11, 64:42A13, 65:42B1, 65:42B3, 65:42B5, 65:42B6, 65:42B9, 65:43A1, 67:45A1, 67:45A4, 69:47A4, 69:47B10, 70:48A13, 71:49A9, 72:49B12, 72:50A10, 73:50B1, 73:50B6, 73:50B11, 73:50B13, 73:51A5, 73:51A6, 73:51A12, 75:53A8, 76:53A12, 76:53B6, 77:54A4, 77:54A9, 78:54B1, 78:54B5, 78:54B6, 78:54B10, 79:55A11, 79:55B2, 79:55B5, 79:55B12, 82:57B12, 82:57B13, 82:58A1, 82:58A2, 82:58A11, 82:58B1, 83:58B7, 83:58B10, 83:58B11, 83:58B12, 83:59A4, 84:59A7, 84:59A9, 84:59A12, 84:59A13, 84:59B1, 84:59B2, 84:59B3, 85:59B8, 85:59B9, 85:59B10, 85:59B11, 85:59B12, 85:60A6, 86:60A13, 86:60B3, 87:61B2, 87:61B3, 89:62B3, 89:62B6, 89:62B8, 89:62B10, 91:63B3, 92:64A8, 98:69B4, 98:69B7, 101:72A13, 103:74A10, 105:75A5, 106:76A7, 106:76A11, 107:76B9, 112:81A4, 115:83B6, 116:85A3, 121:87A13, 121:87B4, 121:87B7, 121:87B12, 121:87B13, 121:88A1, 121:88A2, 122:88A9, 122:88A12, 122:88B1 122:88B2, 122:89A1 122:89A6, 122:89A13 122:89B2 124:91A3 125:91A11 125:91A12, 125:91B8, 125:92A3 125:92A5, 125:92A13, 126:92B12, 126:93B2, 126:93B3, 127:93B6, 127:93B12, 127:94A8, 127:94B5, 127:94B6, 128:94B10, 129:95B13, 129:96A2,

129:96A3, 129:96B3, 130:96B12, 130:97B7, 130:98A3, 132:99A9, 132:99A13, 133:100B10, 134:101A9, 134:101B3, 135:101B11, 143:107B11, 143:108A8, 145:109B2, 145:109B4, 145:109B6, 145:109B9, 145:109B13, 158:123B7, 159:124A10, 160:124B4, 164:128A8, 166:130A3, 168:132A7, 168:132A9, 168:132A11, 168:132B2, 168:132B6, 169:133A1, 169:133A2, 169:133A4, 178:141B4, 178:141B7, 179:141B12, 179:141B13, 179:142A3, 181:143A11, 185:147A10, 188:148B3, 189:149B7, 192:151B4, 192:151B10. Erkeğin karşıtı, dişi § bakire, kız oğlan kız § kız çocuk § kız evlat § cariye § kadın köle § hizmetçi kız.

Kız aramak: 121:88A6. Kız bakmak; evlenmek veya çocuğunu evlendirmek üzere çevredeki kızları soruşturmak, kız görmek.

Kız görmek: 121:87B9. Kız aramak, kız bulmak, evlenmek üzere arayıp kız beğenmek.

Kız kardaş: 66:43B1T, 67:45A4, 69:47B12, 70:48B5, 72:50A7, 78:54B3, 78:55A3, 103:73B11.

Kız karındaş: 65:43A4, 66:44B3, 66:44B6, 67:45A13, 75:53A4, 78:54B2, 78:55A4, 89:62B8.

Kız kişi: 76:53B5.

Kızcağuz:

Kızcuğaz: 176:139B6.

Kızlu: Kız çocuk sahibi.

Kızan: 166:130A10. Lehçe. Radloff. Söz. genç, delikanlı § erkek çocuk; Söz. çocuk § kız çocuk.

Kızgun: Ateşte kızmış, kıpkızıl ateş kesilmiş, kızgın, elle tutulmaz derecede sıcak.

Kızgun dillü: 93:65B11 Ateş dilli, ateş gibi yakan. Bkz. ayrıca dillü.

Kızıl: 39:20A6. Kırmızı, kızgın demir gibi.

Kızıl ala gerdek: 130:96B11.

Kızıl altun: 84:59B2, 179:142A3.

Kızıl deve: 28:11A2, 36:18A8, 37:18B8, 40:21A7, 41:22A6, 44:24B6, 44:24B13, 46:26A2, 50:29A11, 86:60B7, 100:71B6, 104:74B4, 133:100A12.

Kızıl kaftan: 69:46B10.

Kızıl kına: 69:47B11.

Kızıl kızıl develer: 53:31B4.

Kızıl otağ: 25:7A7, 25:7A11, 25:7B13, 26:8A13, 26:8B1

Kızıl yanaklu: 134:101B8.

Kızılcık: 41:22B4. Kızıl, buruk bir meyve veren ağaç ve meyvesi, kiren.

Kızmak: 150:115A13. Fazlasıyla ısınmak, yakacak derecede olmak, yakacak hale gelmek.

Ki: 19:3A10, 22:5B8, 23:6A11, 23:6B5, 25:7A7, 28:10A7, 28:10B1, 30:12B13, 60:37B2, 61:38B2, 63:40A6, 63:40A10, 63:40B10, 65:43A2, 66:44A9, 67:45A7, 68:46B4, 68:46B5, 82:58A10, 87:61A9, 92:64B3, 94:66A9, 96:68A3, 102:72B6, 102:73A4, 111:79B5, 111:79B6, 112:81A9, 113:81B8, 118:86A3, 121:87A11, 124:90B3, 125:92A8, 138:104B4, 144:108A11, 147:112B3, 151:116B8, 175:138B7, 178:141A8, 184:146B10, 187:147B11, 187:148A1, 187:148A2, 188:148B7, 189:149A12, 190:150A1. Kim? ne? iken § halbuki § diye § öyle ise § ve.

Kiçi: 60:37B1, 75:53A4, 128:95B3, 166:130A6, 166:130B13, 173:137A2. Kâşgarlı. *kiçik, kiçük,* İdrâk. Mühennâ. Radloff. Sengülâh. Söz. Süleyman. Tarama. I-IV. Uygur. *kiçik,* küçük, hakir, ufak.

Kiçi düğününü eylemek:

Kilid: 55:33A9, 139:104B10. 183:146A4 İdrâk. Lehçe. Steingass. Tarama. I. anahtar; Radloff. Redhouse. kilit.

Kilise: 88:62B1, 143:108A7, 178:141B7, 179:142A4, 181:143B11, 184:147A7. Kamus. Lehçe. Redhouse. Steingass. Yahudilerin, Hıristiyanların ya da kâfirlerin yani Allah'a ortak koşanların tapınaklarına denir ki Müslümanların mescidinin karşılığıdır; kilise, manastır, sinagog.

Kim: 21:4B5, 22:5B11, 23:6A6, 23:6A10, 23:6B3, 25:8A1, 25:8A3, 26:8B4, 27:9A9, 28:10A8, 29:11A11, 31:13B3, 42:23B5, 43:24A3, 47:27A11, 48:28A3, 49:28B1, 49:28B2, 49:29A2, 59:36A13, 60:37B6, 61:38B10, 62:39A3, 63:41A1, 64:41A9, 65:42B1, 65:43A1, 65:43A4, 66:44B8, 66:44B9, 67:45A1, 67:45A9, 67:45A10, 68:46A11, 69:47B1, 69:47B2, 73:51A2, 75:52B10, 75:53A4, 79:55B13, 79:56A3, 85:59B5, 86:60A13, 88:61B9, 97:68B6, 97:69A8, 98:69B7, 101:72B1, 102:72B6, 102:72B9, 107:76B10, 111:80A3, 111:80A6, 111:80B1, 114:82B12, 114:83A3, 116:85A1, 122:88B1, 122:88B8, 122:89B1, 122:89B8, 125:91B5, 126:93A4, 127:94A10, 127:94B3, 130:97A2, 131:99A3, 131:99A6, 132:99A13, 132:99B5, 132:99B6, 132:99B13, 133:100B3, 133:100B8, 134:101B4, 138:104B8, 140:105B6, 142:107B4, 143:107B7, 145:109B2, 145:109B12, 146:110A6, 150:115A12, 150:115B2, 150:115B4, 150:115B5, 150:115B13, 150:116A2, 151:116A13, 151:116B5, 151:116B9, 151:116B12, 152:117B4, 152:117B8, 153:118B10, 155:120A1, 155:120B6, 155:120B7, 158:123A6, 160:125A5, 160:125A10, 161:125B1, 164:128A1, 166:130A9, 169:133B5, 170:134A5, 171:135A11, 171:135B1, 171:136A1, 172:136A11, 172:136A12, 173:137A5, 175:138B3, 175:138B4, 175:138B6, 176:139B13, 181:144A10, 181:144B1, 182:144B5, 182:144B13, 188:148B5, 189:149B1. Kim, her kim, şol adam ki § kim? § hangisi? § ki.

Kimdür: 61:38B4, 160:124B9 Kimdir.

Kime: 38:19A13, 56:34B12, 89:63A2, 110:79A2, 126:92B11, 127:94A7, 129:95B12, 129:96B2, 136:102B5, 194:153B9.

Kimün: 25:7A7, 63:40A5, 63:40B5, 63:41A5, 64:42A13, 75:52A11, 75:52A12, 76:53A13, 76:53B1, 76:53B2, 76:53B3, 76:53B4, 183:145B1, 183:145B2. Kimin.

Kimi: 39:20B5, 93:65B6, 93:65B7, 102:73A6, 109:78B3, 109:78B4, 111:79B11, 117:85B3, 168:132B5, 168:132B6. Bazı, bazısı, kimisi.

Kimini: 37:19A7, 81:57B8, 82:58A2, 148:113A3. Bazısını, bir takımını.

Kiminin: 37:19A6, 82:58A2, 146:110B7, 146:110B7. Bazısının, bir kısmının.

Kimler: 53:31B9, 54:32A1, 54:32A5, 54:32A12, 54:32B3, 54:32B7, 55:32B12, 55:33A3, 55:33A7, 107:76B11, 107:77A3, 108:77A8, 108:77A12, 108:77B3, 108:77B7

Kimlersiz: 181:144A2. Kimlersiniz?

Kimse: 19:3B1, 59:36A4, 64:41B4, 64:41B5, 72:49B13, 75:52B10, 82:58A7, 94:66A13, 97:68B9, 97:69B2, 114:82B6, 118:86A9, 141:106B13, 142:107A1, 142:107A2, 145:109A12, 155:120A5, 158:123A8, 163:127B5, 165:129A3, 180:142B13, 191:150B11 Biri, fert, herhangi bir kişi, zat § hiç kimse.

Kimsene: 19:3A6, 132:99B13. Lehçe. Redhouse. kimse anlamında olumsuz olarak kullanılır, hiç kimse; Radloff. Redhouse. Sengülâh. Tarama. I-IV. *kimesne*, biri, bir kimse, bir kişi, herhangi bir kimse.

Kineşmek: 156:121B5. Abuşka. *kineşmek*, Kâşgarlı. Radloff. Sengülâh. Süleyman. *kinkeşmek*, Söz. *kenneşmek*, Steingass. (F.) *kingâç, kinkâç, kinkâş, kingâş*, danışmak, akıl sormak, akıl almak, etmek, müşavere etmek.

Kir: Çirk, murdarlık, pislik, pis, kir.

Kir eklenmek: 104:75A1 Kir bağlamak, kirlenmek, kir tutmak.

Kiriş: 80:56B4, 154:119A2, 157:122A10. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Uygur. sinirden ve bağırsaktan yaptıkları tel saplar ki çeşitli saz ve yay kirişleri ondan olur, tel, yay kirişi, ok kirişi, kiriş.

Kiş: 80:56B3, 162:126A11 Kâşgarlı. Mühennâ. Radloff. Sengülâh. ok kuburu, sadak, tirkeş.

Kişi: 19:3A3, 25:7B13, 27:9B13, 27:10A1, 73:51A4, 75:52A11, 75:52B6, 76:53B5, 111:80A6, 131:99A7, 132:99A9, 133:100B11, 137:103A4, 137:103B12, 140:105B11, 147:112A10, 147:112B3, 148:113B11, 157:122A7, 158:123A11, 165:128B12, 170:134A10, 176:139A7, 180:143A2, 187:148A4, 189:149B13, 191:150B13 İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Söz. Süleyman. Tarama. I-IV. Uygur. adam, biri, bir kimse, birisi § erkek § kimse, kimesne § insan, şahıs, zat § kadının kocası, zevc § zevce, eş § erkek veya kadın şahıs.

Kişnemek: 74:51B5, 101:71B9. İdrâk. Kâşgarlı. kişnemek; Kamus. (*sahl* kelimesi) seste azıcık boğukluk olarak tizliğe denir ki pek zil sadası gibi duru çıkmayan lengerlüce savt üzere olmasından ibarettir, at kişirdisi gibi; Lehçe. atların kişnemesi, dişiyi duyan hayvanın bağırması, kişirdi etmek.

Kişneşdürmek: 44:24B13 Kişnetmek, birlikte kişnetmek, hepsini birden kişnetmek.

Kişnetmek: 130:97A7 188:148B3, 192:151B3 Kişnetmek § bağırtmak, atları birbirinden ayırıp onlara eşlerini aratmak.

Kişneyüp: 100:71B8. Kişneyerek, kişneye kişneye.

Kitap: (A.) Bir cilt halinde toplanmış basma veya el yazması sayfalar, kitap.

Kitap yazmak: 194:154A4. Eser vermek, eser meydana koymak.

Koca: 29:11B6, 36:18B2, 37:19A1, 37:19A2, 39:20B3, 40:21A11, 54:32B1, 55:32B10, 54:32A8, 55:33A2, 55:33A13, 59:35B7, 79:55B11, 105:75B4, 108:77A8, 108:77A10, 108:77B6, 109:77B7, 109:77B11, 111:79A13, 111:79B1, 112:80B8, 112:80B13, 112:81A1, 114:83A6, 121:87A5, 121:87A6, 121:87A8, 121:87B3, 121:87B8, 121:88A4, 122:88A7, 122:88A8, 122:88B10, 122:89A2, 122:89A12, 122:89B7, 122:89B8, 128:95A13, 128:95B3, 135:102A10, 137:102B12, 137:103A4, 137:103A8, 137:103B2, 137:103B4, 137:103B7, 137:103B9, 137:103B11, 138:103B13, 139:104B11, 141:106B11, 143:107B6, 145:108B9, 145:109A11, 146:110A9, 146:111A10, 146:111B1, 147:112A4, 147:112A5, 148:113A5, 148:113A6, 149:114B12, 149:115A3, 150:115A6, 150:115A9, 150:115A12, 151:116B4, 153:118B5, 154:119A3, 154:119A5, 165:128B10, 165:128B11, 165:129A6, 165:129B6, 165:130A2, 166:130A4, 166:130A6, 173:136B8, 173:137A12, 173:137A13, 174:137B3, 183:145B11, 183:146A4, 188:149A3, 188:149A6, 193:153A2, 193:153A4. Lehçe. Redhouse. Süleyman. Tarama. I. III. IV. ak sakal, büyük, ihtiyar, yaşlı § zevc, kadının eşi § baş, reis § evin, ailenin büyüğü.

Kocalık vakti: 102:72B11. İhtiyarlık zamanı, yaşlılık zamanı.

Kocamak: 105:75B4. Kocalmak, ihtiyar olmak, yaşlanmak.

Kocmak: 50:29A6, 55:33A12, 164:128A10. Lehçe. Radloff. Süleyman. Tarama. I. III. IV. Uygur. *koçmak*, bağrına basmak, kucaklamak, sarılıp bağıra basmak, sarılmak, kollarını birbirine dolamak.

Koca koca: 109:78B5, 173:137A1, 174:137B4. Kucaklaşa kucaklaşa, sarıla kucaklaşa, sarmaş dolaş.

Kocuşmak: 37:19A9, 173:137A5. Kâşgarlı. *kuçuşmak*, Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Tarama. I. III. IV. Uygur. *koçuşmak*, birbirini kucaklamak, birbirine sarılmak, birbirine kollarını dolamak, kucaklaşmak, sarmaş dolaş olmak.

Koçmak: 149:114A3, 167:131A9. Anadil. Kâşgarlı. *kuçmak*, İdrâk. kucaklamak.

Kocunmak: 64:41B13. Anadil. İd.haş. Lehçe. Tarama. I. çekinmek, huylanmak, korkmak, korunmak, sakınmak.

Koç: 25:7A6, 27:9A5, 27:9A12, 31:13B7, 67:44B9, 67:45A10, 67:45B7, 68:45B11, 79:55B1, 98:69B5, 104:74B3, 105:75B3, 135:102A12, 143:107B9, 143:108A1, 150:115B9, 150:115B10, 150:116A1, 150:116A3, 168:132A7, 169:133A7, 174:137B3, 188:149A7. Enenmemiş erkek koyun, koyun aygırı, koç § yiğit adam, cesur kişi.

Koç yiğit: 56:34B8, 117:85B7 Bahadır yiğit, cesur delikanlı.

Kohu: 21:4B4, 160:125A11 Koku, güzel koku, rayiha, ıtır.

Kol: 35:17B4, 40:22A1, 42:22B6, 51:30A11, 78:55A2, 81:57A11, 171:135B10. Abuşka. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. el, omuz başından parmakların ucuna dek olan uzuv, kol § saf gibi enine olmayıp derinliğine olan sıra § saf ve alay § alet kolu § kopuzun tellerin gerili olan kısmı.

Kol bud olmak: Paramparça olmak, parça parça olmak.

Kol bud olup yer üstüne düşmek: 32:14B8, 100:71A13. Paramparça olup yere yıkılmak

Kol saluban: 83:58B7, 83:59A5. Kol açıp, kollarını açarak.

Kolu budu hıranca: 55:33A1, 109:77B7 Ufak tefek, kolu budu ufacık, küçük yapılı.

Kolan: 177:140A8. Mühennâ. *kulun*, Lehçe. Radloff. hayvanın eyer ve semeri üstüne bağlamak üzere belinin altından geçirilen kayış, hayvanların karnının altından geçen kayış, karın kayışı.

Kolca: Kol kadar, kol uzunluğunda.

Kolca kopuz: 126:92B3, 129:96A4.

Kolça kopuz: 21:4B7, 36:17B11, 36:18A1.

Koltuk: 66:43B10, 125:91B7, 128:95A1, 171:135A7. Kolun alt kısmı, yan ile yukarı kol arasındaki yer, kol ile gövde arasındaki yer. (mecaz: himaye, koruma, lütuf)

Koltuk kısmak: 141:106B2, 193:153A11. Koltuğunun altına kıstırmak.

Komak: 31:13B4, 37:18B8, 37:18B9, 37:18B10, 37:18B12, 37:18B13, 37:19A3, 81:57A10, 114:82B10, 117:85B4, 147:111B13, 149:114B2, 152:118A7, 153:118A10, 178:141B6, 191:150B9, 192:151B6, 192:152A8, 192:152B1. Koymak § bırakmak, terk etmek § salıvermek, izin vermek § sokmak § geciktirmek, sona bırakmak, geriye bırakmak. Ayrıca bkz. koymak.

Konç: 150:115A6. Anadil. *konç*, İdrâk. Lehçe. *künc*, Radloff. Tarama. I. çizme ve postalların boğazı, çorap boğazı, çorap ve çizmenin bacak kısmı; edik, fotin, çorap gibi ayağa giyilen nesnelerin topuktan yukarı baldıra doğru çıkan yeri.

Kondurmak: 25:7A8, 25:7A11, 25:7B9, 25:8A1, 26:8B2, 26:8B6, 33:15A11, 60:37A9, 146:111B4, 147:112B9, 169:132B13. İndirmek, yerleştirmek, durdurmak § evine misafir etmek, gelen misafiri oturtup ağırlamak, geceletmek, evine kabul etmek § (kuşları) bir yere kondurmak, oturtmak, konmasına yol vermek.

Korhutmak: 113:81B8. Korkutmak.

Korkmak: 32:15A1, 42:23A2.

Korku: 51:30B4, 68:46B3, 87:61B6.

Korku vermek: 162:126A12. İçine korku düşürmek, yüreğine korku düşürmek.

Korkuduban: 45:25A11 Korkutarak, korkutup.

Korkutmak: 45:25A11, 161:125B5.

Koru: 165:129B3, 165:129B6, 165:129B10, 169:133B5, 169:133B7, 170:133B12, 173:137A7. Kâşgarlı. *kong*, yasak bölge, tabu bölge § beylere ayrılmış otlak § *koru*, mania; Redhouse. özel olarak faydalanmak üzere tutulan bir çayır veya orman parçası § çit çevrilmiş veya çitle çevrildiği farz edilmiş yer § özellikle çayır mevsiminde kapatılmış ya da korunmuş arazi.

Koşa: 74:51B8, 122:88A12. Abuşka. bir meclisteiki dolu kadehe derler ki çift manasındadır, ama koş lugati hemen kadehte istimal olunmaz, her mahalde ki çift ıtlakı olsa anda istimal ederler § koş koş, beraber ve çifte çifte demektir; Anadil. beraber; İdrâk. *koş*, çift, mukabil, arkadaş, birlikle olan; Kâşgarlı. *koş*, bir çift; Mühennâ. Radloff. Süleyman. *koş* ve *koşa*, çift; Lehçe. Sengülâh. *koş*, Tarama. I. IV. beraber bulunan, birlikte § çift, yan yana bulunan iki şey § ikili, çift olmuş § eş, ikiz.

Koşa badem: 26:8A10, 135:101B9.

Koşa burç: 139:104B12.

Koşmak: 37:19A11, 56:34B10, 85:59B5, 110:78B13, 138:104B4, 139:105A6, 163:127A4, 164:128B5 Kâşgarlı. birleştirmek, düzmek, düzene koymak; Lehçe. düzmek, tertip etmek § yanına katmak, arkadaş olarak vermek; Radloff. bir araya getirmek, katmak § beyit düzmek, sözleri manzum olarak sanatkârca bir araya getirmek, nazm etmek; Redhouse. birini arkadaş olarak vermek ya da göndermek § seğirtmek; Sengülâh. ölülere ağıt yakmak § arkadaş olarak vermek § katmak; Süleyman. katmak, eklemek § arkadaş olarak vermek § tertip tanzim ve inşat etmek, eşar söylemek § koşmak, yelmek.

Koşun: Abuşka. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Tarama. I.-III. savaşta saf ve alay, koşulmuş, sürülmüş, sevk edilmiş halk, asker, kıta, ordu, asker dizisi.

Koşunlar düzülmek: 193:153A3. Alayların bağlanması, safların düzülmesi.

Kov: 29:12A1. İdrâk. Radloff. Redhouse. *koğ*, Sengülâh. Tarama. I arkadan çekiştirme, gıybet, iftira, zem.

Kov etmek: 128:95B4. Birini ardından kötülemek, dedikodu etmek, gammazlık etmek, arkadan çekiştirmek.

Kov kovlamak: 23:6A8. Bkz. kov etmek.

Kovlamak: 23:6A8. Anadil. Redhouse. *koğlamak*, İdrâk. Radloff. *koğılamak*, Tarama. I. IV. birinin arkasından konuşmak, birini çekiştirmek, birinin aleyhinde bulunmak, gammazlık etmek, gıybet etmek.

Kovalamak: Ardından gitmek, ardına düşmek.

Kovalayı: 45:25B3. Kovalayarak, ardından giderek, ardına düşerek.

Kovmak: 30:12B13, 30:13A4, 30:13A8, 31:13A10, 33:15A10, 56:34B2, 63:40A3, 65:43A7, 66:44A5, 82:58A1, 82:58A2, 87:61B7, 131:99A3, 132:99B9, 132:99B13, 135:102A4, 146:110B11, 175:138B7 Kovalamak, ardına düşmek, sürmek, kovmak, uzaklaştırmak.

Kova kaça: 66:44A3.

Kova gitmek: 63:40A3, 74:52A8. Ardından sürüp gitmek, ardına düşüp gitmek.

Kovulmak: 97:68B9. Sürülmek, takip edilmek, ardından gidilmek.

Koymak: 23:6B11, 39:20B5, 42:23A1, 53:31A12, 53:31B8, 55:33B3, 62:39A4, 68:46A3, 69:48A5, 70:48A7, 78:54B6, 80:56B2, 80:56B5, 81:57B3, 88:62A4, 97:69A9, 97:69B2, 100:71B5, 113:81B10, 117:85B8, 126:93B1, 130:96B13, 143:107B8, 143:107B9, 143:107B10, 143:108A1, 143:108A2, 148:113B3, 153:118A7, 161:125B5, 168:132A7, 169:133B7, 170:133B12, 170:134A7, 170:134B2, 172:136B3, 173:136B10, 176:139A5, 178:141B3. Bırakmak, getirmek, koymak § salıvermek § sokmak § yanına vermek. Ayrıca bkz. ad komak

Ko: 49:28B12,
Koy § bırak.

Kodu: 35:17B6, 42:22B9, 42:23A5, 71:49A10, 72:50A11, 96:68A4, 106:75B11, 113:81B9, 131:98B7, 138:104A11, 146:110A4, 150:115B7.

Kogıl: 114:83A7, 118:86B3. Bırak.

Kon: 48:28A3, 49:28B1, 50:29B5, 81:57B5, 82:57B12, 82:57B13, 82:58A8, 150:115A13. Bırakın.

Korısa: 46:26B5, 118:86B2, 123:90A7, 123:90A9, 124:90A11, 180:142B8, 191:151B1. Koyarsa, bırakırsa.

Koyuvermek: 28:10A2, 28:10A4, 36:17B13, 47:27A4, 68:46A8, 126:92B13, 127:94A9, 127:94A12, 170:134B12, 176:140A2, 182:144B4. Koyuvermek § bırakmak.

Koyulmak: 25:7B6, 30:12B9, 60:37A13, 61:37B9, 69:47A8, 165:129B12 Lehçe. Tarama. I. III. IV askerin düşmana hücum etmesi, saldırmak, şiddetle girmek, üzerine düşmek § akmak, dökülmek § konmak, konulmak.

Koyulagelmek: 40:22A2. Saldırıp gelmek, sürüp gelmek, yürüyüp gelmek.

Koyulupdur: 76:53A11 Dökülmektedir, koyulmaktadır, konmaktadır.

Koyun: 31:13B2, 158:123A11, 184:146B10. Göğüs, göğsün orta yeri, bağır, kucak.

Koyun: 25:7A6, 25:7A9, 25:7B10, 26:8B2, 26:8B6, 27:9A5, 27:9A12, 28:11A1, 31:13B7, 36:18A5, 37:18B10, 40:21B7, 40:21B9, 40:21B10, 42:23A1, 44:24B6, 44:25A1, 46:26A9, 46:26A10, 50:29A12, 51:30B2, 66:44B9, 67:45A2, 67:45B6, 76:53B3, 77:54A1, 86:60B8, 87:61A4, 87:61B5, 98:69B5, 101:71B10, 104:74B5, 115:83B12, 117:85B2, 124:91A7, 133:100A13, 135:102A12, 143:107B9, 143:107B10, 143:108A1, 145:109B1, 145:109B5, 145:109B11, 146:110A4, 147:112A1, 147:112A6, 148:113A5, 148:113B3, 150:115B4, 164:128A13, 168:132A7, 174:137B3, 179:142A12, 188:148B3, 188:149A7, 192:151B4. Koyun, bildiğimiz hayvan.

Koyun başları:

Koyuna girmek: 67:45A11 Koyuna aşmak, koyunla çiftleşmek.

Köhne: (F.) 78:54B12. Steingass. eski.

Kök: 177:140B11, 178:141A12, 179:141B11, 179:142A7, 179:142A9, 179:142A10, 179:142A11, 179:142A13, 180:142B3. Soyun aslı, asıl, temel § nesil, kök, soy.

Kökünü kesmek: 170:134B7 Köklemek, kökünü kurutmak, soyunu yeryüzünden kaldırmak.

Köpek: 23:6A10, 44:25A4, 44:25A7, 44:25A8, 45:25A13, 45:25B1, 45:25B2, 45:25B3, 67:44B10, 67:45A11, 67:45B4, 67:45B8, 68:45B11, 127:94A5, 180:142B6. İdrâk. İd.haş. çok tüylü köpek, it türünün iri tüylüsü; Lehçe köpürür ehli hayvan, it § hakaret sözü) alçak, aşağılık kişi.

Köprü: 51:29B9, 111:79B8, 111:79B3, 111:79B13. Suyun öte yakasına geçmek için ahşap veya taştan yapılan yol, köprü.

Köpük: Kaynayan veya taşan şeyin yüzünde oluşan kaymak, köpük.

Köpük durmak: 28:10A13. Köpüğün birikmesi, köpüklenmek.

Köpüklendürmek: 65:43B3. Kızgınlıktan öfkeden ağzını köpürtmek.

Köpüklenmek: 126:93A7 Köpükle kaplanmak, öfkeden veya yorgunluktan ağzın köpüklenmesi.

Kös: (F.) Lehçe. Redhouse. Steingass. *kos*, bakır kap üzerine gerilmiş büyük taşınmaz davul, büyük bir tunç davul, dümbelek, doğu hükümdarlarının saraylarında ya da karargâhlarında çalınır.

Kös urulmak: 193:152B10. Davulun çalınması, davulun dövülmesi.

Köşek: 50:29A12. Anadil. altı aylık deve yavrusu, *köşşek*, deve yavrusu, deve potuğu; İdrâk. Radloff. Tarama. I.-IV. deve yavrusu, pek küçük deve yavrusu; Sengülâh. *köşek* ve *köşlek*, bir yaşında deve yavrusu.

Köşek vermek: 53:31B5, 86:60B7. Devenin yavrulaması, yavru vermesi, doğurması.

Köşekçe: 93:64B9. Deve yavrusu kadar, küçük.

Köşk: 125:91A11, 125:92A3, 126:92B11, 127:94A7, 129:95B12, 129:96B1 İdrâk. Lehçe. köşk, kasr, yüksek çardaklı yapılar; Radloff. Redhouse. kasr, köşk § zevk veya dinlenme için küçük bir yapı, küçük bir saray § herhangi resmi bir yapıda hükümdara ayrılmış bölümler.

Köymek: 22:5A6. Radloff. *köy*, melodi § *köymek*, yanmak, yakmak § üzülmek, kederlenmek; Söz. Tarama. I.-IV. beklemek, gözlemek, sabırsızlanmak; Süleyman. *köymek* ve *küymek*, yanmak.

Köymek biçmek: 22:5A6.

Köz: Anadil. İdrâk. (Farsca), İd.haş. Lehçe. Radloff. Söz. Tarama. I.-IV yanmış olgun kömür, yanmış odunlardan kalan kızıl ateş parçaları, yanar ateş, kor, ateş koru, kızıl ateş parçası.

Kucaklamak: 31:13B2, 56:34A10, 74:51B12, 134:101B5, 183:145B9, 191:151A1. Birini bağrına basmak, birini kollarına almak, iki kolla sarılmak, sarılmak § kucağına almak.

Kudbe: (A. *hutbe*) Hatip tarafından okunan dini öğüt veya hitabe; cuma ve bayram namazları ile yağmur ve güneş tutulması dualarında okunan dua ve öğüt.

Kudbe okutmak: 143:108A7. Düşmandan alınan yerlerde oranın İslam ülkesi olduğunu belirtmek için hutbe okutmak, kiliselerin camiye çevrildiğini hutbe okutarak belli etmek.

Kudret: (A.) 87:61A13. Güç, kuvvet, iktidar, takat.

Kuduz: 42:23B2. Kudurmuş köpek, azmış köpek.

Kuğu: 130:97B1 Bildiğimiz uzun boyunlu güzel su kuşu.

Kul: 19:3A13, 51:30A3, 56:34B7, 52:30B13, 87:61A2, 109:78B10, 164:128A1, 178:141B8. Köle.

Kul karavaş: 81:57B1, 84:59B1, 91:63B6, 122:89A11 Uşak ve cariye.

Kulluk eylemek: 59:36A6 Hizmet etmek, hizmetlenmek.

Kulağuz: 61:38A3. Delil, kılavuz, rehber, yol gösterici.

Kurban olmak: 32:14B10, 33:15B7, 33:15B13, 44:24B8, 44:25A6, 45:25B7, 69:47A9, 70:48A7, 72:50A1, 76:53B5, 77:54A9, 79:56A5, 86:60B11, 87:61A6, 91:64A4, 92:64A9, 94:66A3, 95:67A3, 96:67B4, 97:68A13, 104:74A13, 105:75A1, 118:86A6, 124:91A1, 130:97A10, 132:99A13, 158:122B11, 172:136A7, 172:136B4.

Kurbanlar etmek: 87:61B5.

Kurbanlar eylemek: 37:19A9.

Kurkurma kuşaklu: 54:32B8, 108:77B4.

Kurmak: 81:57A9, 139:105A13, 155:120B10. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. (ordu, çadır kurmak), çatmak § (kiriş) germek, yayı kurmak.

Kurdurmak: Diktirmek, kurdurmak.

Kurt: 42:23B2, 44:24B9, 44:24B10, 44:25A5, 44:25A6, 44:25A7, 51:30B3, 67:45A2, 140:105B10, 143:108A6, 179:142A11, 193:153B6. Bildiğimiz yırtıcı, yabani canavar, kurt.

Kurt si irli:

Kurtlar kuşlar: 47:27A6. Bütün yırtıcı hayvanlar, yerdeki ve gökteki tüm yırtıcılar.

Kurtarmak: 27:9B2, 36:18B4, 37:19A7, 46:26B5, 47:27A4, 47:27B1, 56:34B4, 61:38A7, 67:45A3, 68:46B1, 109:78B7, 111:80A9, 112:81A9, 113:81B4, 116:84B6, 129:96A3, 138:104A8, 147:112B2, 148:113B11, 150:116A8, 151:116B2, 151:116B13, 151:117A13, 154:119B1, 166:130B1. Halas etmek, kurtarmak.

Kurtargıl: 27:9A8, 35:17A13

Kurtulmak: 67:45A2, 68:46B3, 127:93B9, 150:116A7, 151:116B1, 151:116B13, 176:139B4, 176:139B9 Bir yerden ayrılmak, azat olmak, çözülmek, selamete çıkmak.

Kuru: 111:79B2. Yaş karşıtı, kuru.

Kuru kuru çaylar:

Kurumak: 38:19B4, 39:20A11, 57:35A2, 66:44A11, 79:56A3, 86:60B6, 99:70A11, 110:79A6, 119:87A1, 167:131A6. Kurumak § sütü veya suyu kesilmek, akmaz olmak § inme inmek, tutmaz olmak.

Kurumuşça göğüs: 99:70B5. Sütü kalmamış meme, sütü kesilmiş göğüs.

Kurulmak: 39:20A5, 91:63B1, 140:105B11 Yayın gerilmesi, yayın kirişlerinin gerilmesi § düzenlenmek, dizilmek, yerleştirilmek.

Kurulu: 26:8A9. Kurulmuş, gerilmiş.

Kurumsu: Kurum, bacada hâsıl olan kalın is; Radloff. *kurum*, kara, yanmış eski aba, keçe.

Kurumsu etmek: 42:23A6. Abayı veya keçeyi yakarak külünü elde etmek.

Kurumsu saç: 135:101B10. Kurum gibi kara saç.

Kusdurmak: 54:32A7,. 54:32A13, 55:33A10, 108:77A8, 108:77A10, 122:89A11, 146:111B1, 147:113A1. Midede olan nesneyi ağızdan boşalttırmak, istifrağ ettirmek, kay ettirmek, kusturmak § ağzından burnundan getirmek, başını belaya salmak.

Kuskun: İdrâk. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Tarama. I. III. eyer, semer ve palanın arkasında bulunan, kuyruk altından geçirilen kuşak; atın kuyruğuna geçirilip eyer veya semerin arkasına bağlanan ip ve kayış, kuyruk kayışı.

Kuskunundan balçığa baturmak: 156:121A7. Horlamak, küçük düşürmek, yere batırmak.

Kuş: 28:11A4. 39:19B11 42:23A13 51:30A6. 54:32B8. 60:37A5. 81:57A4. 91:63A9. 108:77B4. 113:81B10. 129:96A12, 130:97B2, 132:100A6, 138:104B3, 161:125B2, 179:142A12. Telekli ve kanatlı hayvan, kuş.

Kuş kuşlamak: 29:12A3, 30:12B12, 34:16B8, 39:20A12, 47:27A6, 93:65A11, 159:124A3. Avcı kuşla kuş avlamak, kuş avlamak.

Kuş uçurmak: 30:12B2. Av için kuş salmak.

Kuş yürekli: 161:125B5. Korkak, yüreksiz.

Kuşun ala kanı: 89:62B3, 143:108A8.

Kuşak: İdrâk. İd.haş. Lehçe. Redhouse. bel bağı, bel kuşağı, kemer, belin etrafında sarılan herhangi bir nesne, şal, kemer ve başkaları.

Kuşaklu: 54:32B8, 108:77B4. Kuşak bağlanmış, kuşağı olan.

Kuşanmak: 34:16B8, 35:17B3, 96:67B3, 106:76A8, 149:114B5. Giyinmek, giyinip kuşanmak § kılıç vesaire takınmak Tarama. I. Silahlanmak.

Kuşlamak: 29:12A3, 30:12B12, 34:16B8, 39:20A12, 47:27A6, 93:65A11, 126:92B8, 159:124A3. Kâşgarlı. Süleyman. Tarama. I. III. kuş avlamak, kuş yakalamak; Radloff. bir av kuşuyla ava gitmek, Süleyman. av avlamak, sayd ü şikâr etmek.

Kuşluk: 23:6A6. Anadil. güneş doğduktan sonraki vakit; İdrâk. güneş doğduktan sonraki vakit, öğleye yakın zaman; Kâşgarlı. sabah vakti; Radloff. sabahla öğle arasındaki zaman, aşağı yukarı sabahleyin saat on sıraları; Redhouse. erken sabah zamanı; Kamus. (*duhâ* kelimesi) günün yükselmesi; genç kuşluk: güneşin henüz ufuktan kalkıp yenice yayıldığı vakit, bundan sonraki zamana kaba kuşluk denir ve bundan sonrası ki gün yarısına yakın vakitten ibarettdilimizde koca kuşluk denir.

Kutbe: 22:5A10. (A. *hutbe*) Bkz. kudbe

Kutbe okutmak: 89:62B2. Bkz. kudbe okutmak.

Kutlu: A. Radloff. Redhouse. Sengülâh. *kutluğ* ve *kutluk*, Süleyman. Tarama. I.-IV. Uygur. *kutluğ*, bahtiyar, mesut § hayırlı, meymenetli, mübarek, uğurlu.

Kutlu olsun: 62:39B13, 64:42A3, 81:57A12. Mübarek olsun, uğurlu, hayırlı olsun.

Kutsuz: 169:133A2. Anadil. Lehçe. Tarama. I.-IV. talihsiz, uğursuz.

Kuvvet: (A.) 87:61B4, 104:74B11, 148:113B9, 157:122B3, 159:123B13. Zayıflığın karşıtı, berklik, dinçlik, güç, kudret, muhkemlik.

Kuvvet vermek: 163:127A3, 164:128A2.

Kuyma: 27:9A2, 31:13B12, 33:15B4, 43:24A11, 78:55A3, 78:55A5, 98:69B11, 131:98A6, 184:147A2. Bkz. kıyma. Bu kelime Vatikan yazmasında ve bazı eski metinlerde "kuyma" şeklinde harekelenmiştir.

Kuyruk: 44:25A3, 126:93A12, 150:116A2, 191:151A4, 192:151B11

Kuyruk çarpmak: 44:25A1. Kuyrukla çarpmak, kuyruk vurmak.

Kuyruksuz: 67:44B10, 67:45A11, Kuyruğu olmayan, güdük.

Kuyu: 176:139A4, 176:139B5, 176:139B9, 176:139B10, 176:139B13. Çukur, batık yer, kuyu § zindan.

Kuzgun: 32:15A6, 33:15A9, 33:15A10, 43:24A3, 56:34A13, 69:47B2, 132:99B3 Gagası ve kuyruğu uzun, simsiyah bir tür karga, gayet büyük kara karga.

Kuzu: 47:26B12, 47:26B13, 96:67B2, 149:115A4. Koyun yavrusu, kuzu § ufak yavru.

Kuzu vermek: 86:60B8, 104:74B5 Kuzulamak, koyunun yavrulaması.

Kuzıcak: 50:29A13, 133:100A13

Kuzucak: 101:71B10. Zavallı kuzu § sevimli kuzu.

Küçücük:

Küçücük ölüm: 175:138A13. Uyku.

Küçücük ölüm tutmak: 175:138A11. Uyumak, uyuya kalmak.

Küçücük tonuz şölenli: 180:142B5. Ziyafetleri fakirce ve baş yemeği de domuz olan.

Küfür: (A.) İmanın karşıtı, dinsizlik, Allah'ın birliğini, peygamberi ve şeriatı inkâr, Tanrıyı inkâr § şükürün karşıtı, nimeti inkâr, nankörlük § sövme.

Küfür söz söylemek: 114:83A11. Dinden çıkmayı, kâfir olmayı gerektiren bir söz söylemek; Allah'ı inkâr etmek.

Kükremek: 106:75B13. Kâşgarlı. İdrâk. Lehçe. Radloff. *kökremek*, böğürmek, gürlemek, azgınlıkla köpürmek, ateş kesilmek.

Kül: 19:3B6. Yanan odun ve başka yakıtlardan geriye kalan toz, ateş tortusu, kül.

Kül eylemek: 53:31B11, 107:76B13. Küle döndürmek, toz ufak etmek.

Külah: (F.) 108:77B7 Başa giyilen kalpak, baş giyeceği, mahrut biçiminde başlık, Tatar başlığı.

Külah etmek: 55:32B13. Külah yapmak.

Külüg: 27:9B6, 34:16B6, 52:30B7, 122:89A2, 180:142B12, 187:148A4. Kâşgarlı. Radloff. Süleyman. Uygur. adlı sanlı, meşhur, namdar, ünlü.

Külünk: 100:71A8 Anadil. Lehçe. Redhouse. iki ucu sivri ve keskin, taşı yontmak için kullanılan aygıt, sivri taşçı kazması, sivri kazma.

Kümes: Tavukların geceledikleri yer, tavuk kümesi.

Künbed: (F.) 151:116B3, 151:116B5, 151:116B6, 151:116B7, 151:116B8, 151:116B10, 151:116B11, 151:116B12. Kümbet. mahrut biçiminde çatısı olan yuvarlak yapı, kubbeli herhangi bir yapı, kubbe.

Küpelü: 54:32B9, 108:77B5. Küpesi olan, küpe takmış, küpe takılmış.

Küpür küpür: Gümbür gümbür.

Küpürküpürdavullarçalınmak: 182:144B12. Davulların gümbür gümbür dövülerek çalınması.

Kür: 20:4A1, 97:69A13. Kâşgarlı. Radloff. cesur, sağlam yürekli; Lehçe. *kör*, idraksiz, gafil; Radloff. *güre*, Redhouse. *güre*, yabani, yontulmamış, terbiyesiz; Söz. *kur*, nankör, halinden şikâyetçi olan kişi.

Kür kopmak: 29:11B3, 29:12A6. Hayırsız çıkmak, kötü çıkmak, nankör çıkmak, yaramaz çıkmak.

Kürk: 108:77B7 Hayvan derisinden yapılmış giysi, post, kürk.

Kürk eylemek: 55:32B12. Hayvan derisinden kürk yapmak.

Kürsi: (A.) 118:86A4. Sekizinci kat gök, sabitelerin bulunduğu gök § arş § Allah'ın saltanatı, kudreti § Allah'ın uluğu § Allah'ın ilmi § göklerde ve yeryüzünde var olan bütün nesnelerin, kuvvetlerin tecelli ettiği yer.

Küsmek: 156:121A9. Darılmak, gücenmek, somurtmak.

Küt küt: 126:93A7 Lehçe. Radloff. Redhouse mat tok ses, bir vuruşun sesi.

Küt küt solumak: Hızlı hızlı solumak, sık sık nefes almak, kalbin çarpması.

Küvlek: 22:5B13. Anadil. *külek, küflek, güylek*, ağaçtan yapılan yarım fıçı biçiminde su kovası § yağ koymaya mahsus ağaçtan yapılan kutu; İdrâk. *küvelek*, sütün sağıldığı kova; Lehçe. Sengülâh. *külek*, süt içilen kap; Radloff. *küleg*, kulplu bir kap, kulplu testi; Redhouse. *gülek*, Söz. *külek, küvlek, güvlek*, yağ koymak için ağaç kutu, kova § tahtadan yapılmış su kabı; Tarama. I.-IV. *külek, gövlek, güğlek*, süt sağmak, yağ basmak için kullanılan ağaç kova, tahta saplı bakraç, gerdel, süt içilen kap; tahtadan yapılmış bal, pilav, yoğurt, zerde kabı; Burhan. *külek*, içi boş kabaktır ki kanlar pamuk ve iplik korlar.

L

Laf: (F.) Burhan. ölçüşüz söz, anlamsız iddia, böbürlenme, övünme.

Laf urmak: 138:104A7. Böbürlenmek, övünmek, yüksekten atmak.

Lahza: (A.) 23:6B1 An, göz açıp kapayıncaya kadar geçen zaman, saniye.

La ilahe illallah Muhammedün Resulullah: (A.) 151:116B9. Tanrıdan başka Tanrı yoktur, ancak tek Tanrı vardır, Muhammed de Tanrının elçisidir.

Lanet: (A.) Kovma, reddetme, tardetme, aforoz.

Lanet kılmak: 142:107A3, 163:127B6. Kovmak, reddetmek, uzaklaştırmak, aforoz etmek.

Layık: (A.) 121:87A13 Uygun, yaraşır, yakışır, münasip.

Leş: (F. *lâşe*) 42:23A5, 56:34A13, 102:72B6, 102:72B8. Pis ve kokmuş ceset, düşman ve hayvan ölüsü, leş.

Leşker: (F.) 32:14B6, 39:20B13, 42:23B8, 43:23B10, 63:40A2, 94:66A5, 100:71A12, 143:107B5, 181:143B8, 182:144B9, 182:144B13. Asker, ordu § ordugâh, karargâh.

Leşker koşmak: 138:104B4. Asker katmak, yanına asker vermek, ordu düzmek.

Lütuf: (A.) İyi davranma, yumuşak davranma.

Lütuf etmek: 190:150A1. İyi davranmak hoş karşılamak, iyilik etmek.

M

Mabud: 141:106B12. Kendisine tapılan, kulluk edilen varlık, Allah, Tanrı.

Mağmun: 83:58B11 (?)

Mağara: (A.) 150:115B5, 150:115B6, 150:116A2, 151:117A1, 151:117A4, 154:119A2. Dağ odası, dağda oyulmuş ev, in, kayşa yarığı, mağara.

Mahal: (A.) 51:30A9, 53:31B9, 61:38A4, 87:61A7, 102:73A4, 107:76B11, 125:92A8, 131:99A5, 147:112A13, 182:144B11. Yer § ara § sıra § zaman § fırsat

Mahbup: (A.) 39:20A7, 55:33A11, 122:88A12, 171:135A12. Güzel, sevimli, yakışıklı.

Mahmuz: (A.) 132:99B4, 146:110A9. Kamus. *el-mihmez* ve *el-mihmâz*, tahriflerle mahmuz tabir olunan, ucu sivri, küçük demire denir ki çizmenin ökçelerine nasbedip iki taraflı atın karnına dürterler; Lehçe. *mihmâz*, hayvan dürtme için çizme ökçesine takılan demir; Türk. (F. *mihmâz*) atı dürtüp yürütmek için çizmenin ökçesine takılan demir veya düğme.

Mahmuzlamak: 43:24A2. Atı sürmek için karnına vurmak, ata mahmuz vurmak.

Mahmuzi: 54:32A9, 108:77A8. (Steingass. *mahmûdî*) Bir tür ince ipek kumaş.

Makbul: (A.) Lehçe. beğenilen, dilpesend, hoş, muteber, onat.

Makbul gelmek: 65:43A8. Hoşa gitmek, beğenilmek.

Maksud: (A.) 59:36A4, 59:36A5, 82:58A10, 101:72A2, 131:98B5. Amaç § arzu, dilek § maksat, niyet, murat; Lehçe. azmolunan mahal.

Maksuda erişmek: 69:47B13, 135:102B1, 174:137B8. Dileğine kavuşmak, murada erişmek.

Mal: (A.) 19:3B2, 20:3B11, 20:4A2, 40:21B1, 60:37B7, 61:37B10, 61:38A7, 61:38A9, 62:39A10, 67:45A6, 67:45A7, 67:45A8, 80:56B3, 121:87B9, 121:88A6, 181:144A9, 187:147B13. Anadolu. sığır, camız, inek gibi büyükbaş hayvan; Anadil. Radloff. Redhouse. Tarama. II. kara sığır § koyun § çift ve yük hayvanı; Kamus. Lehçe. Radloff. Redhouse. bir kişinin malik olduğu nesne, mal, tasarruf edilen akça, eşya, var, servet, elde edilen veya sahip olunan herhangi bir şey, menkul eşya.

Malûm: (A.) Bilinen, belli.

Malûm olmak: 169:133A10. Bilinmek, haberdar olmak.

Mana: 26:9A1, 30:12A11, 32:14B1, 32:14B2, 32:14B3, 32:14B4, 32:14B5, 32:14B10, 33:15B7, 33:15B13, 33:16A1, 34:16A10, 34:16A11, 36:18A4, 36:18A6, 36:18A9, 36:18A11, 36:18B1, 36:18B3, 41:22B2, 41:22B3, 41:22B4, 41:22B5, 42:22B6, 42:23B7, 44:24B8, 44:25A5, 45:25B7, 46:26A12, 46:26A13, 46:26A13, 46:26B1, 46:26B2, 46:26B2, 52:31A4 59:36A13 59:36B3 60:36B9 61:37B12 61:38A12, 63:40B13, 65:42B1, 65:42B3, 65:42B4, 67:44B11, 72:49B13, 74:52A3, 75:52A13, 76:53B5, 77:54A9, 79:56A7, 82:58A7, 85:59B5, 85:59B12, 86:60B10, 91:64A4, 92:64A9, 94:66A3, 94:66B1, 95:67A2, 99:70B7, 99:70B13, 99:71A6, 100:71A8, 100:71A10, 100:71A11, 101:72A4, 104:74B8, 106:76A12, 106:76A13, 106:76B1, 106:76B2, 112:81A1, 113:82A12, 116:84A9, 121:87A12, 121:87B3, 121:88A1, 122:89A5, 122:89B4, 122:89B7, 126:93B2, 127:94B6, 130:97A13, 132:99A12, 133:100B3, 134:101A8, 138:104B4, 140:105B9, 143:107B12, 146:110A12, 147:112A2, 147:112B1, 147:112B7, 148:113A9, 148:113A10, 150:115A7, 152:117B10, 152:118A4, 158:122B11, 160:124B2, 160:124B10, 160:124B12, 160:124B13, 160:125A1, 160:125A2, 160:125A3, 163:127A4, 163:127B9, 168:132B2, 172:136A6, 172:136B4, 173:137A11, 181:143A11, 182:145A7, 182:145A11, 183:145B2, 183:145B5, 183:146A2, 183:146A5, 184:146A13, 184:146B2, 188:148B1, 189:149A11, 190:150A9, 190:150A11, 190:150B1, 192:151B6. Bana.

Mancılık: 129:96A8. Anadil. *mancılık* ve *mancınık*, mesnet; Len. *mancınık*, mutlaka büyük tekerlek, çarklı anlamında, galatı mancılık. Eskiden cenk aleti, râmi; Kamus. *mancınîk* ve *mancanîk*, selefte bir alettir ki ceng hengâmında anınla taş atarlar; Radloff. Redhouse. muhasara aleti, bununla hisarın içine taş atarlar; Türk. muharebelerde kuşatılmış düşmanın üzerine taş ve gülle atmak için kullanılan çarklı alet § büyük sapan.

Mancılık atmak: 153:118B1.

Ma'ni: (A.) 112:81A6. Abuşka. dilek, iradet; Kamus. *Ma'ni* ve *ma'na*, kelime ve kelamın medlûlüne denir, ki mutazammut oldukları emr-i maksuddur § kast ve irade.

Manlamak: 107:76B3 Ağlayıp inlemek, lanmak; Radloff. *munlamak*, mahzu olmak.

Manramak: 101:71B11. Abuşka. *manramak*, kâf-ı Acemi ile koyun, sığır vesair hayvanatın meledüğüne derler; *munramak*, kâf-ı Acemi ile manramak gibi koyun ve sığır meledüğüne derler; Kâşgarlı. bağırmak, feryat etmek; *munramak*, sığırın böğürmesi; Mühennâ. *münremek*, sığırın ve koyunun bağırması; Radloff. melemek, inlemek; *munramak*, böğürmek, devenin bağırması § feryat etmek, bağırmak, ağlayıp inlemek; Sengülâh. hayvanların nale kılması; *munramak*, insanın inlemesi, feryat etmek, hayvanınkine *manramak* denir; Süleyman. hayvanların inlemesi, seslenmesi, bağırması; Türk. böğürmek, melemek; Uygur. inlemek.

Manraşmak: 101:71B10, 192:151B4. Kâşgarlı. hep beraber bağırmak, birlikte bağırmak, bağrışmak § gök gürlemesi; *munraşmak*, birlikte böğürmek, karşılıklı böğürmek § develerin bağrışması § feryat ve figan etmek, ağlaşmak, çığrışmak; Sengülâh. *munramak* ve *munraşmak*, insanın feryat etmesi, hayvanınkine *manramak* derler;. *manramak*, melemek, böğürmek.

Manratmak: 188:148B3. Kâşgarlı. Bağırtmak, *mönretmek, münretmek*, bağırtmak, böğürtmek.

Maslahat: 39:20B1, 39:20B2, 39:20B4, 64:41A6, 193:152B8. Kamus. bir emrin hayriyyet ve salâhına bâis ve dâi olan şeye denür; Lehçe. iş, güç, umur, kâr, dava, meşguliyet; Redhouse. iş, meşguliyet § yapılacak doğru şey § uygun iş § uygun.

Maslahatgörmek: 65:42B11. 65:43A2. 181:144B2 Uygun bulmak, uygun görmek.

Maşraba: 84:59B1. (A. *meşrebe*) Kamus. su içecek kap; Lehçe. gümüş ve bakır su kabı; Radloff. Redhouse. su kabı, su içecek kap.

Mavlamak: 125:92A4. Lehçe. Radloff. Redhouse. Süleyman. IV. kedilerin mav etmesi, miyav etmek, miyavlamak.

Mavlatmak: 93:65B3. Miyavlatmak, miyav dedirtmek.

Maya: 67:45A10, 143:107B8, 143:107B9, 143:107B13. Anadil. alelumum dişi hayvan § uzun tüylü beyaz dişi deve § dişi deve § dişi merkep § boz dişi deve ile pohur devenin içtimaından hâsıl olan, yüke dayanan deve; Doğu. dişi deve; Lehçe. sürülerde marya koyun, kısrak, damızlık; *mayalık*, döl hayvanı; Radloff. dişi deve § bir hörgüçlü devenin bir nevi § bir hörgüçlü deve ile iki hörgüçlü devenin birleşmesinden doğan bir tek hörgüçlü deve; Söz. yük devesi § cins dişi deve § dişi eşek; Tarama. I. II. dişi deve; Türk. dişi deve.

Maya yüzü görmemiş: 66:44B8. Henüz dişiye aşmamış, dişi yüzü görmemiş, çiftleşmemiş.

Meded: (A.) 61:37B12, 66:44B1, 68:46A4, 68:46A10, 106:75B9, 113:82A11, 127:94A12, 138:104B4, 142:107A9, 147:112B7, 148:113A10, 163:127B9. Yardım, imdat, lanet, nusret; Lehçe. el-gıyâs avazesi § aman! eyvah! gibi nida § imdat!, vay bana!

Meded dilemek: 60:37B5. Yardım dilemek, yardım istemek.

Meded ermek: 22:5B4, 38:19B2. Yardım etmek, yardımın yetişmesi.

Meger: 25:7B1, 27:9B9, 27:9B13, 28:10A2, 33:15A8, 35:17A5, 42:23A9, 53:31B8, 63:40A10, 65:42B5, 65:43A11 70:48B8, 71:49B2, 73:50B10, 75:53A2, 76:53A10, 80:56B7, 82:58A11, 93:65A13, 106:76A6, 111:79B1, 111:79B8, 114:83A5, 122:88A11, 124:91A2, 125:91A11, 130:97B12,

138:103B13, 139:105A7, 141:106A9, 145:108B7, 146:110A4, 147:112A12, 158:123B3, 159:123B8, 165:129A4, 165:129B8, 166:130A6, 170:133B10, 170:134A3, 175:138A1, 175:138A12, 175:138A13, 180:143A1, 180:143A3, 181:144A10. Meğer, ama, fakat, lakin § belki § ancak, yalnız § ...medikçe, ...den başka § bundan başka § şu var ki § müstesna, hariç.

Melhem: 33:15B1. (A. *merhem*'den bozma) Bkz. merhem.

Melik: (A.) 40:21A2, 40:21B5, 40:21B8, 41:22A12, 47:27B3, 48:27B10, 54:32A6, 52:30B9, 53:31B6, 55:33A9, 55:33A10, 56:34A3, 56:34A6, 56:34A8, 88:62A6, 88:62A7, 88:62A8, 108:77A8, 109:78A8, 109:78A9, 109:78A11, 109:78A12, 109:78B2, 159:124A7, 161:125B13. Kamus. mülk sahibine denür ki murat padişahtır; Lehçe. Redhouse. bey, hükümdar, kral, şah, prens.

Melül: (A.) Kamus. Lehçe. bezmiş, usanık adam § melalli, gamlı, üzüntülü.

Melül olmak: 180:143A8. Kederlenmek, üzülmek.

Melun: (A.) 69:47A6, 141:106A12, 164:127B12. Kovulmuş, lanete uğramış, sürülmüş, ırak olmuş § herkesin lanetleyip nefret ettiği, kargıyup sövdüğü kişi.

Melun kâfir: 41:22B3, 48:27B13.

Meme: 64:41B12. Emcik, kadın göğsü.

Memleket: (A.) Kamus. mülkiyet üzre zabt ve tasarruf olunacak nesne § bir adamın taht-ı iktidarında olan şey; Lehçe. bilat, diyar, arz, ülke, vatan.

Memleket bozulmak: 160:124B3 Bir ülkenin düzeninin bozulması, halkın tedirgin olması.

Men: 43:24A1, 46:26B2, 47:26B9, 47:27A12, 59:36A7, 63:40A8, 63:40B3, 64:41A9, 65:42B1, 65:42B2, 67:45B2, 76:53B6, 78:54B1, 81:57B1, 82:58A11, 83:58B8, 84:59A12, 85:59B4, 86:60A10, 86:60A12, 91:64A5, 92:64A6, 92:64A8, 93:64B13, 93:65A3, 95:67A8, 95:67A9, 104:74B7, 111:79B5, 113:81A13, 113:81B2, 113:81B3, 113:81B10, 113:82A5, 113:82A13, 114:82B3, 114:83A5, 115:84A2, 117:85B9, 119:86B10, 121:87A9, 121:87A10, 121:87A13, 121:87B1, 121:87B2, 121:88A6, 122:89B7, 129:96A1, 130:97B9, 133:100A8, 134:101A7, 134:101A10, 135:101B11, 135:101B12, 135:102A5, 140:105B8, 140:106A1, 145:109A9, 145:109B7, 147:112A3, 149:114A12, 151:117A5, 152:117B2, 152:117B4, 153:118B10, 160:124B9, 160:125A13, 163:127A5, 163:127A6, 164:127B12, 166:131A1, 167:131B5, 168:132A11, 168:132B7, 171:135A8, 176:140A5, 178:141B6, 180:143A10, 181:143B5, 187:148A8, 188:149A1, 189:149A9, 190:150A7, 190:150A8, 190:150A11, 191:150B5, 191:150B8, 191:151A11, 193:153A8. Ben.

Menem: 64:41A6, 64:42A2, 82:58B1, 83:58B12, 112:81A12, 178:141B3. Benim.

Meni: 50:29B5, 51:30A1, 59:36A2, 61:38A1, 64:41A12, 64:41A13, 65:43A3, 79:55A11, 79:55B3, 81:57B3, 86:60A8, 97:68B3, 101:72A3, 103:74A1, 118:86A2, 121:87A12, 125:92A7, 126:92B4, 127:93B11, 129:96A4, 138:104B5, 147:111B10, 152:117B3, 153:118B3, 158:123A3, 159:124A4, 162:126B11, 163:127A2, 168:131B13, 177:140B10, 178:141A10, 178:141B10, 179:142A6, 179:142A6, 180:142B3, 180:142B8, 181:144A4, 182:145A8. Beni.

Menüm: 36:17B11, 36:18A3, 36:18A6, 36:18A8, 36:18B2, 36:18B4, 37:18B7, 37:18B9, 37:18B10, 37:18B11, 37:18B13, 37:19A1, 39:20B6, 42:23B6, 43:23B10, 46:26A8, 47:27B1, 49:28B11 50:29A10. 50:29B1, 56:34B11 59:36A5, 59:36A12, 60:36B3, 60:36B10, 60:36B11 61:38A1, 62:39A8, 64:41A11 64:41B4, 65:42B7, 66:44B2, 68:45B12, 69:47A9, 73:50B4, 73:50B5, 74:52A2, 79:55B4, 79:56A8, 83:58B6, 83:59A4, 85:59B11, 86:60A9, 91:64A1,

95:67A5, 95:67A9, 96:67B4, 96:67B8, 96:67B9, 97:68B1, 103:74A6, 104:74A11, 104:74A12, 105:75A1, 105:75A10, 107:76B3, 110:79A2, 111:79B6, 111:79B7, 111:79B13, 111:80A7, 111:80A12, 111:80A13, 112:80B10, 112:80B11, 112:81A8, 112:81A10, 113:81B9, 113:82A12, 114:82B9, 114:82B12, 114:83A7, 114:83A13, 115:84A6, 116:85A4, 116:85A5, 116:85A7, 116:85A8, 117:85B10, 117:85B11, 117:85B12, 118:85B13, 118:86A5, 124:91A1, 130:97A10, 130:97B7, 132:100A4, 136:102B4, 140:105B11, 140:105B12, 145:109A1, 150:116A1, 151:116B3, 151:117A3, 152:118A2, 159:124A1, 159:124A4, 160:125A5, 164:127B11, 167:131A13, 168:132B4, 173:136B8, 180:143A4, 183:145B4, 183:146A3, 185:147B2, 188:148B4, 191:151A13, 191:151B1, 192:151B6, 192:152A7, 192:152B1, 193:152B6, 193:152B13, 193:153A1, 193:153A2, 193:153A5, 193:153B8. Benim.

Menal: (A.) 40:21B1. Elde edilen yahut malik olunan herhangi bir şey § mal, mülk, servet.

Menlik: Radloff. Süleyman. *menmenlik*, Tarama. II. bencillik, benlik, hodkâmlık § gurur, nahvet § serkeşlik, isyan.

Menlik eylemek: 111:80A13. Bencil davranmak, büyüklenmek, gururlanmak, ululanmak.

Menzil: (A.) 170:134B3. Konak yeri, konak § han § hane § merhale § mesafe, sürek.

Merdan: (F.) 21:5A2, 51:29B10, 194:154A1. Kişiler, mertler, yiğitler.

Mere: 40:21B6, 41:22A13, 41:22B4, 42:22B6, 44:25A5, 45:25B8, 47:27A5, 47:27A10, 48:27B13, 50:29B5, 52:30B6, 52:30B9, 52:31A3, 52:31A5, 53:31B1, 53:31B5, 53:31B7, 60:36B9, 61:38A11, 61:38A13, 61:38B4, 62:39A6, 62:39A12, 62:39B1, 63:40A12, 63:40B3, 63:40B11, 63:41A2, 64:41B4, 66:43B13, 70:48B10, 70:48B13, 71:49A12, 74:52A2, 74:52A4, 74:52A5, 74:52A6, 74:52A7, 75:52A9, 75:52A12, 75:52A13, 75:52B6, 75:52B8, 75:52B9, 75:52B13, 75:53A8, 76:53A12, 77:54A4, 77:54A8, 78:55A4, 79:56A4, 79:56A6, 79:56A7, 80:56A12, 81:57A13, 82:57B12, 82:58A5, 82:58A8, 82:58A9, 82:58A12, 82:58B1, 83:58B11, 84:59A11, 85:59B4, 85:59B8, 88:61B8, 102:73A7, 102:73A9, 111:79B13, 111:80A3, 111:80A6, 111:80A12, 112:80B8, 112:80B13, 112:81A1, 112:81A3, 112:81A7, 112:81A9, 112:81A11, 113:81B1, 113:81B2, 113:81B10, 113:82A4, 113:82A11, 114:83A2, 116:84B10, 116:84B11, 116:85A3, 126:92B13, 126:93B3, 127:93B11, 127:94A9, 129:96A1, 129:96A4, 132:100A6, 133:100A9, 134:101A9, 134:101A11, 143:107B11, 149:114A12, 150:115A6, 150:115A9, 150:115A12, 150:115B7, 150:116A8, 151:117A11, 151:117A12, 152:118A4, 160:125A6, 160:125A13, 161:126A7, 162:126A13, 162:126B11, 163:127A5, 163:127A6, 165:129A6, 165:129A7, 165:129A9, 165:129B11, 166:130A10, 166:130A12, 166:130B1, 168:132A10, 169:133A1, 171:136A1, 175:138A3, 176:139A2, 177:140A11, 177:140B10, 178:141A10, 178:141B10, 179:141B12, 179:142A6, 180:142B2, 180:142B7, 180:143A4, 180:143A5, 180:143A10, 181:143A11, 182:145A8, 182:145A11, 182:145A12, 183:145B2, 183:145B4, 183:146A3, 183:146A8, 184:146B4, 187:148A4, 188:148B5, 188:148B10, 189:149A12, 189:149B1, 191:150B7, 193:153A5, 193:153A7. Söz. bre, hey.

Merhem: (A.) 34:16A12. Merhem, yara üzerine saracak yumuşak deva.

Mermer: 125:92A10. Damarlı beyaz taş, kireç taşı, mermer.

Merze: 41:22A13, 161:126A7, 191:150B7 Herze kelimesiyle birlikte kullanılır, "herze merze" saçma sapan anlamında.

Mescid: (A.) 88:62B1, 143:108A7, 178:141B7, 179:142A4, 184:147A8. Namaz kılacak yer, ibadet yeri, cami, küçük cami § küçük yahut hususi cami.

Mest: (F.) 35:17A1, 166:130A8. Esrük, sarhoş.

Meşe: Pelit, meşe ağacı, meşe; Doğu. Kuzeydoğu. orman; Süleyman. orman, çalılık, engel.

Meşe gibi kararmak: 93:65B10. Orman gibi kararmak, kara görünmek, kapkara olmak.

Meşgul: (A.) 130:97B4. Bir nesne ile uğraşan adam § uğraşmakta, işe dalmış, eli işde, işli güçlü.

Meşhur: (A.) 145:109A13. Halk arasında değeri ve derecesi bilinen ve hayırla anılan ve hayırlı olan kimse § şöhretli, namlı, belli, anılmış, ünlü.

Meydan: 28:10A2, 28:10A3, 28:10A11, 28:10A12, 43:24A9, 56:33B8, 61:38A4, 74:51B6, 86:60A9, 88:62A6, 109:78A5, 125:91A10, 125:91A11, 125:91B12, 126:93A5, 126:93B1, 127:93B7, 127:93B8, 160:125A10, 161:125B13, 163:127A12, 163:127B1, 182:145A3, 193:153A5. Burhan. at koşacak arsadır ki Türkî ve Arabîde dahi meydan denür; Kamus. Lehçe. geniş arsa, açıklık saha, genişlik § koşu ve talim yeri § savaş yeri. Bkz. ağ meydan.

Meydan yüzü: 148:113A1. Meydan ortası, meydan.

Meydana çıkmak: 64:41B2. Dövüş için meydana çıkmak, dövüş yerine çıkmak.

Meydana gelmek: 182:144B8. Meydana çıkmak, dövüş yerine gelmek.

Meydana girmek: 137:103B4, 141:106A13, 160:125A7, 182:145A4, 183:145B12, 183:146A11 Dövüşe girmek, dövüş için meydana girmek, meydan yerine çıkmak.

Meydanı komak: 161:125B5 Dövüşten kaçmak, meydandan çekilmek, meydanı bırakmak.

Meydanı salmak: 164:128A7. Meydandan çekilmek, meydanı bırakmak.

Meyhane: (F.) 165:129B1. Harabat, içki içilen yer, meyhane.

Mırlamak: 113:82A3. Lehçe. insanın mırmır etmesi; Radloff. mırıldamak, mırıldanmak.

Minare: (A.) 22:5A11. Kamus. *menâre*, camide ezan okunacak maruf yer, me'zene; Lehçe. kandil yanan şerefeli cami kulesi, ezan kulesi, minare.

Minnet: (A.) 61:38B7. İyilik etme § iyilik bilme § eyvallah, şükür § elhamdülillah deme § yapılan iyiliği tekrarla başa kakma § görülen iyiliğe karşı teşekkür etme, yük altında kalma.

Minnetsüz: 61:38B7. Minnet etmeden, minnet altında kalmadan.

Miskin: (A.) 168:131B9. Kamus. asla bir nesneye malik olmayan fakir § kahırlı, kahra uğramış § zayıf; Lehçe. halsiz § hasta § fakir § zavallı.

Miskin umudu: 39:19B12, 80:57A3, 91:63A9, 138:104B2. Fakirlerin kendisine umut bağladığı kimse, zavallıların kendisinden iyilik ve yardım umduğu kimse.

Mize: 63:40A12, 162:126B9. Bize.

Mizüm: 166:130A12. Bizim.

Mudbak: 43:24A10, 115:83B12. (A. *matbah*'tan bozma) aş evi, yemek pişirilecek yer, mutfak.

Muhalefet: (A.) Karşı gelme, zıt olma, zıtlık etme.

Muhalefet etmek: 96:67B13 Dinlememek, karşı gelmek, sözünden çıkmak.

Muhannas: 20:4A5 88:62A5, 178:141A8, 193:153A7 (A. *muhennes*) Kamus. maruftur ki zen-haslet namert yâdkâra denür; Lehçe. hunsa gibi korkak, muhanat.

Mübarek. (A.) 44:24B10, 109:78B7 Aziz, bereketli § kutlu § mukaddes § uğurlu.

Müdara: (A.) 181:144B1. Lehçe. :müdarat, idare ile kullanma, iyi davranma § yüze gülme, yapınma; Redhouse. hislerini gizleme § riyakârlık etme; Steingass. alçakgönüllülük, tevazu § gönül alma.

Müdara kılmak: 181:144A13. Nezaketli ya da dikkatli bir şekilde davranmak § gönül almak, gönül yapmak, uzlaştırmak, yatıştırmak.

Müddet: (A.) 27:9B5, 60:36B5. Encam, son § zamandan bir miktar, zamanın süreği ve miktarı, süre.

Mühlet: (A.) 101:72A10. Belli bir süre, vade, zaman, meydan, belli bir süre geciktirme, belli bir süre geriye bırakma.

Mühürlemek: 151:116B4. Kilitlemek, mühür vurmak.

Mümin: (A.) 114:82B8, 118:86A11. Allah'a ve onun dediklerine inanan, dinin temellerine inanan, iman eden.

Mürüvvet: (A.) Adamlık, erkeklik, mertlik, fütüvvet, iyilik, bir insandan beklenen işi ve güzel hasleti yerine getirme.

Mürüvvetlü: 61:38B9. İyilikçi, mert, insaniyetli.

Müslüman: 62:39B5. Müsliman, müsülman, İslam di inden olun, Allah'ın buyruklarını yerine getiren, mümin.

Müslüman olmak: 164:128A6. İslam dinine girmek, müslümanlığı kabul etmek.

Müstecab: (A.) Kabul olunmuş; dileği, isteği yerine getirilmiş.

Müstecab olmak: 59:36A11 Dua, dilek, isteğin kabul olunması; dua, dileğin yerine getirilmesi, müsbet karşılanmak.

Müşkil: (A.) Güç, engelli, zor § güçlük, engel.

Müşkilini halletmek: 19:3A9. Güçlüğü gidermek, engeli ortadan kaldırmak, kolaylaştırmak, düğümü çözmek.

N

Nagâh: (F.) 65:43A7, 71:49B1, 106:76A4, 130:97B8. Ansızın, birdenbire.

Nagâhandan: 40:22A1, 63:40A2, 111:79B12, 111:80B4, 121:87B7, 130:98A2, 145:109B1, 170:134A1.

Nagâhi: (F.) 62:39A1. Ansızın, apansız, birdenbire.

Naib: (A.) 69:47A10, 69:47B4, 99:70B11 Birinin yerini tutan, kaymakam, vekil.

Nakara: Büyük kudüm, büyük dümbelek, dümbelek § meydanda veya hükümdarın huzurunda çalınan askeri muzika.

Nakaracı: 82:58A1. Nakara çalan.

Nakaralar çalınmak: 182:144B12.

Nakaralar dögülmek: 55:33B5, Dümbeleklerin çalınması.

Nakes: (F.) 21:4B8. Alçak, adi, değersiz, pespaye, cimri, hasis, süfli, rezil.

Nal: (A. *na'l*) Davar ayağına kakılan demir, davarın pabucu anlamında.

Nalı düşmek: 56:33B9. Atı kıyasıya sürmekten nalının düşmesi, sarp savaşlarda atların nalı düşmesi.

Namaz: (F.) 21:4B13, 55:33B3, 88:62A4, 89:62B3, 96:68A4, 106:75B11, 109:78A1 131:98B7 Dinin günün belli zamanlarında yapılmasını buyurduğu ibadet olup gün doğmadan önce, öğle, ikindi, akşam ve yatsı olmak üzere beş tanesi İslamın şartlarındandır. Ayrıca türlü vesilelerle kılı-

nan ve bir kısmı nafile diye anılan namazlar da vardır.

Namerd: (F.) 20:4A4, 29:11B12, 29:11B13, 30:12B12, 30:13A7, 31:13B4, 32:14B12, 34:16B10, 35:17A9, 35:17A13, 35:17B6, 35:17B8, 37:18B8, 37:18B9, 37:18B11, 37:18B12, 37:19A1, 37:19A3, 38:19B9, 57:35A3, 97:68A11, 109:78A4, 110:79A7, 119:87A2, 136:102B7, 178:141A7, 185:147B4, 191:151A7, 191:151A11, 192:152A1, 192:152A5, 194:154A1. Korkak, muhanat, nakes, er olmayan.

Namus: (A.) 105:75A10. Edep ve iffet, haysiyet, itibar, nam, şeref, şöhret, ün.

Namus içün yenilmemek: 124:90B3. Haysiyetini kırdırmamak, adına leke sürdürmemek, şerefini korumak, şerefi uğruna tehlikeyi göze almak, namus uğruna tehlikeden yüz çevirmemek.

Namusunu sımak: 50:29A3. Adını lekelemek, adını kirletmek, itibarını düşürmek.

Namusunu sındurmak: 49:28B5. Adını küçültmek, kendini küçük düşürmek, şerefsiz davranmak.

Nara: (A.) Haykırış, haykırma, gürleme.

Nara urmak: 106:75B13, 150:115B3. Haykırmak, gürlemek, nara atmak.

Nasib: (A.) 19:3B2. Hisse, kısmet, pay.

Nasihat: (A.) Pent, öğüt.

Nasihat yüzünden: Öğüt olsun diye, öğüt yoluyla.

Nayib: (A.) 69:46B12, 69:47A8, 172:136B3. Bkz. naib.

Nazar: (A.) Bakış, iltifat, teveccüh, hukat,

Nazarı dönmek: 157:121B13 İltifat etmemek, yüz çevirmek, yüzüne bakmamak.

Nazarı eksük olmak: 29:11A10. İltifatı azalmak, yüz çevirmek, itibar etmemek.

Nazarına varmak: 138:104A11 Huzuruna çıkmak, yanına çıkmak.

Ne: 19:3A3, 19:3A9, 19:3A10, 19:3A11, 20:4A2, 20:4A4, 21:4B2, 21:4B11, 23:6B8, 25:7B2, 25:7B12, 25:8A1, 26:8A7, 27:9A2, 28:10A13, 28:10B11, 30:13A3, 31:13B13, 33:15B4, 33:15B11, 33:15B12, 34:16A3, 34:16B10, 35:17A7, 36:18A2, 36:18B6, 40:21B6, 41:22B1, 41:22B2, 41:22B3, 41:22B4, 42:22B5, 42:23A12, 43:24A5, 44:24B11, 44:25A8, 45:25B4, 45:25B9, 46:26A6, 47:27A10, 48:28A5, 49:28B3, 49:28B10, 50:29A8, 50:29A9, 50:29A10, 50:29B7, 52:30B9, 59:35B12, 61:38A1, 61:38B2, 62:39B3, 63:40A4, 63:40A8, 63:40A13, 63:40B11, 63:41A5, 64:41A6, 64:42A10, 66:43B13, 66:44B6, 66:44B7, 67:45A8, 68:46A6, 69:47A3, 70:48B10, 71:49B5, 72:50A1, 75:52A12, 75:52B9, 75:53A8, 75:53A9, 76:53A11, 76:53A12, 78:54B5, 78:54B7, 78:54B8, 78:55A4, 79:55B5, 79:55B6, 80:56B12, 81:57B1, 82:58A13, 82:58B3, 84:59A8, 84:59A9, 85:59B7, 86:60B10, 89:63A1, 89:63A2, 91:64A1, 92:64A9, 92:64A11, 93:64B9, 93:64B13, 93:65B2, 94:66B3, 95:67A4, 96:67B1, 96:67B2, 96:67B5, 97:68B3, 98:69B12, 102:73A7, 102:73A11, 104:74B1, 104:74B10, 105:75A8, 106:76A11, 107:76B3, 111:79B13, 111:80A6, 111:80B5, 112:80B8, 112:81A1, 112:81A3, 112:81A5, 113:82A10, 113:82A12, 113:82A13, 114:82B3, 114:82B5, 114:83A9, 116:84A12, 116:84B12, 117:85B5, 117:85B6, 122:89B9, 123:90A4, 125:91B3, 126:93A6, 126:93A9, 127:93B13, 128:95A5, 128:95A11, 128:95B3, 129:96A7, 130:97B5, 130:98A5, 131:98A9, 131:98B1, 132:99B2, 132:99B3, 132:100A2, 132:100A3, 132:100A4, 132:100A5, 133:100A9, 133:100A11, 134:101A2, 134:101B7, 135:101B13, 135:102B3, 138:104A7, 138:104A8, 138:104A11 139:105A8, 140:105B9, 140:106A2, 141:106B10, 143:107B8, 143:107B13, 144:108A11, 147:112B7, 148:113A12, 149:114A6, 149:114A7, 151:117B1, 152:117B6, 152:117B11, 154:119A10, 155:120A6,

155:120B8, 155:120B10, 155:120B11, 156:121A12, 156:121B9, 157:122B7, 158:122B12, 159:123B12, 160:124B5, 160:124B6, 161:125B7, 161:126A7, 161:126A8, 162:126A10, 162:126B2, 162:126B9, 162:126B10, 164:128A5, 164:128B7, 165:129B11, 166:130B8, 166:131A1, 166:131A2, 167:131A10, 167:131A12, 167:131B6, 168:132A4, 168:132B7, 169:133A4, 171:135A7, 171:135B2, 171:135B11, 172:136A4, 172:136A8, 172:136A10, 175:139A2, 176:139A10, 176:139A11, 176:139B3, 176:139B4, 176:139B8, 177:140A13, 180:143A10, 181:143B4, 181:144A11, 181:144A13, 182:145A5, 182:145A6, 182:145A7, 182:145A8, 182:145B1, 183:145B2, 183:145B13, 183:146A1, 184:146A12, 184:146B11, 185:147B1, 188:148B7, 188:148B10, 189:149A9, 189:149B1, 189:149B3, 190:150A7, 190:150A13, 191:151A3. Nasıl? ne? niçin? ne diye? ne... ne.

Ne hallu: 176:139A7. Nasıl, ne biçim?

Ne kadar: 67:45A6, 127:93B8, 145:109A4.

Ne var ki: 118:86A3, 178:141A8. Ne değeri var, ne önemi var?

Ne yerde: 21:4B6, 29:11B5. Nerede?

Neden:

Nedür: 26:9A1, 40:21B5, 75:52B7, 82:58A10, 91:64A4, 94:66A2, 94:66A3, 111:80A1, 152:117B7, 152:117B9, 152:117B10, 156:121B8, 158:123A12, 166:130B2, 172:136A11, 172:136A13, 176:139A9, 182:145A7, 183:146A2, 184:146A13, 187:148A2, 189:149B13. Nedir.

Nene gerek: 29:12A9. Ne üstüne lazım?

Nesine gerek: 76:53B7, 78:54B1 Ne üzerine lazım?

Neler: 26:8A12, 29:11B2, 35:17A7, 48:28A11, 73:50B4, 84:59A7, 114:83A11, 116:85A6, 159:124A1, 159:124A4, 193:153B7.

Netmek: 122:89B7, Ne etmek, ne yapmak.

Neye: 28:10B2, 69:46B9, 69:46B11, 70:48B13, 94:66A8, 111:80A1, 124:91A5, 126:92B3, 155:119B12, 166:130A13, 171:135B7, 176:139A11, 189:149A9, 190:150A4, 190:150A5. Neden? Niçin?

Neylemek: 20:4A1, 23:6B7, 47:27A4, 66:43B8, 101:72A4, 101:72A12, 106:76A6, 117:85B9, 135:102A4. Ne eylemek, ne yapmak?

Neylerise eylemek: 81:57B6, 82:57B12. Ne yaparsa yapmak, dilediği gibi hareket etmek, dilediğini yapmak, hareketinde serbest olmak.

Nefer: (A.) 74:52A7. Adet, fert, kişi.

Ner: (F.) 66:44B8, 67:45A10, 67:45B6, 143:107B8, 143:108A1. Erkek; Doğu. erkek deve.

Nerede: 45:25B9, 102:73A12. Nasıl? nerede?

Nereden: 33:15B12, 43:24A7, 150:116A1. Nasıl? Nereden.

Nereye: 68:46B5, 75:52A10, 81:57B5, 137:103A7.

Nesil: (A.) 19:3A7 Döl döş, soy, kuşak.

Nesne: 47:26B10, 61:38B2, 61:38B3, 67:44B11, 67:45A12, 68:46A7, 69:46B11, 83:58B11, 146:110A6, 188:148B13, 193:152B7. Herhangi bir şey, filan, falan.

Nestaîn: (A.) 19:3A1 Yardım dileriz, yardımına güveni

Nevale: (A.) 21:5A3. Atâ, behre, nasip; Anadolu. yemiş, meyve.

Nevbet: (A.) 137:103B6, 147:112A11, 193:153A10. Keşik, sıra.

Nezir: (A.) 99:71A2. Kamus. bir adamın vacip olmayan bir şeyi kendi nefsi vacip eylemesi; bir adamın bir nesneyi kendi nefsine vacip ve lazım kılması; Lehçe. Redhouse. adak, adanılan şey.

Nezirler vermek: 32:14A11 Adaklar vermek, sadakalar vermek.

Nışan: (F.) 70:48B11, 85:60A5. Alamet, damga, işaret § hedef § erkeğin kızla resmen nışanlanmasında ona verdiği hediye, nişan.

Nışan etmek: 80:56B7. Hedef dikmek, nişan atmak için bir nesneyi hedef yerine koymak.

Nışan olmak: 64:42A5. Nişan yerine geçmek, alamet sayılmak, birbi i tanımak için işaret olmak.

Nışanlu: 36:18A13, 37:18B12, 63:40A11, 103:74A10. Adaklı, nişanlı, sözlü, yavuklu.

Nice: 19:3A8, 22:5B7, 23:6B4, 29:11B12, 30:12A12, 43:24B2, 47:27B4, 59:36A1, 65:42B11,. 67:45A2, 69:46B10, 73:51A2, 74:51B6, 74:52A1, 80:56B1, 87:61B5, 114:82B6, 114:82B7, 114:83A5, 118:86A9, 118:86A10, 121:87A13, 121:88A3, 126:92B5, 127:93B9, 131:99A8, 141:106B12, 141:106B13, 149:114A7, 151:117A11, 155:119B12, 162:126B3, 163:127B4, 163:127B5, 170:134B7, 173:136B11, 193:153A8. Ne kadar? § nasıl, ne türlü? § ne çok?

Nice bir: 183:145B4. Ne kadar, daha ne kadar, ne çok § ne diye?

Nice kim: 42:23B5. Nasıl ki?

Nice müddetten sonra: 27:9B4, 60:36B5. Zamanlar sonra, çok zaman sonra.

Nicedeyin: Nasıl edeyim, yapayım?

Niçün: 73:50B13, 75:52B7, 111:79B5, 187:148A5, 187:148A6. Niçin.

Nida: (A.) Avaz, ses, ün.

Nida eylemek: 114:82B12 Seslenmek, lemek.

Nitmek: Ne etmek, ne yapmak?

Nidelüm: 65:42B10. Ne edelim, ne yapalım?

Nidersin: 138:104A7. Ne edersin, ne yaparsın?

Nidügün: 134:101A1. Nasıl olduğunu, olduğunu.

Nigâh: (F.) 43:24B5. Bakış.

Nigâr: (F.) Ellere ve ayaklara kınayla yapılmış şekiller, süsler; kına.

Nigârlı: 39:20A7, 91:63B3. Kınalı, kına yakınmış.

Nikab: (A.) 125:92A1 Peçe, örtü, yüz örtüsü.

Nikabını serpmek: 125:92A3. Peçesini açmak, yüzünü açmak.

Nikablu: 63:40B12, 63:41A1. Peçeli, örtülü.

Nikâh: (A.) Erkekle kadının birleşebilmesi için "ben seni aldım, ben sana vardım" sözleriyle birbirlerini eş eylemesi demektir, bir erkeğin bir kadını ve bir kadının bir erkeği böylece kendisine çift eylemesidir.

Nikâh etmek: 55:33A10. Eş olarak almak, evlenmek, nikâh kıymak.

Nimet: (A.) 80:57A2, 138:104B2. Halis ve gönülden kopan bahşiş, ihsan ve atiyye ki nefis ve bol olduğundan buna nail olan adamın işine yarar ve ahvalini düzeltir; iyilik, ihsan, nimet.

Nimetini yemek: 190:150A8. Ekmeğini yemek, iyiliğini görmek.

Niza: (A.) Çekişme, lakırdı kavgası, ağız kavgası.

Niza etmek: 68:46A10 Ağız dalaşı etmek, çekişmek, kavga etmek.

Nolmak: 66:43B6, 68:46A7, 73:51A1, 99:70B10, 99:70B11, 99:70B12, 107:76B10, 131:98A12, 166:130A10. Ne olmak?

Nola: 22:6A3, 23:6B1, 60:36B11, 64:42A7, 188:148A11 Ne olur? Ne var? Ne çıkar?

Nolur: 125:92A13. Neye yarar? Ne için?

Nöker: (F.) 30:12A12, 56:33B12, 56:33B13, 88:62A5, 99:70B11, 109:78A6. Kul, çaker § mülazım, birine bağlı olan, tabi olan § maiyet.

O

O: 64:41A11, 143:107B12, 148:113A13, 148:113B1, 148:113B2, 148:113B3, 148:113B4. O (sıfat ve zamir olarak).

Onu bunu sormak: 183:145B5. Lüzumsuz sorularla vakit kaybetmek, türlü türlü boşuna sorular sormak.

Oba: 23:6A7, 37:19A9, 111:79B9. Anadil. ev, yurt, oturacak mahal, köy, mahalle § çadır mahalleri § yabancı; Anadolu. çadır; Burhan. çardak, murabba çadıra denür ki Şiraz'da şirvanî derler, Türkçede oba tabir ettikleridir; Kâşgarlı. kabile, soy; Lehçe. ev biçimi birkaç direkli uzun bölüntülü ve bölüklü çadır, göçebe, beyt § bir çadır halkı; Radloff. göçebelerin keçe-yurtları, göçebe ailesi ki bu yurtlarda yaşarlar, göçebeler § taş veya topraktan bir kulübe ki çobanlar burada sürülerinin mahsullerini toplarlar; Redhouse. müteaddit bölümleri olan büyük çadır § bir göçebe ailesi; Söz. yabancı § beş on evli köy § düz yer; Süleyman. küçük hayme § hargâh § mebît ve çadır halkı § cemaat; Tarama. I.-IV. oymak, boy, kabile § kır, dışarıdaki yer § bir oymağın oturduğu yer § çadır, çardak, büyük çadır, II. göçer evli kabile, beş on çadırdan oluşan göçebe oymağı.

Obrulmak: 51:30B1, 35:17A8, 131:98A10. İd.haş. Lehçe. *obrulamak*, obrulmak dahi derler ve Türkî'de "obrumak" kuyu çökmek demektir. Kâşgarlı. *obrulamak*, Tarama. I.-III. çukurlaşmak, oyulmak, yerinden oynamak, sarsılmak; toprak, tepe vesairenin çökmesi, yer kayması, heyelan.

Ocak: 20:4A1, 22:5B10, 22:6A5, 23:6B3, 23:6B12, 43:24A10, 51:30B1, 149:114B2, 150:115A12, 150:115A13. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Süleyman. ocak, ateş yeri, bacalı ateş yeri, ateş için kazılmış yer; Radloff. Redhouse. Süleyman. aile, soy, hane § hanedan, sülale § bir kabile halkı.

Ocağını söyündürmek: 103:73B5. Adını yok etmek, kökünü kesmek, soyunu yeryüzünden silmek.

Od: 48:27B7, 88:61B8, 94:66A2, 106:75B8, 132:99B10, 163:127B8. Doğu. Radloff. Redhouse. Tarama. I.-IV. ateş.

Od yakmak: 42:23A6. Ateş yakmak.

Oda urmak: 88:61B9, 123:90A9. Ateşe vermek.

Oda yakmak: 126:92B12, 127:94A8, 129:95B12, 129:96B2. Ateşe vermek, ateşe vurmak.

Odu bostan kılmak: 163:127B8. Ateşi bahçeye çevirmek, ateşi bahçeye döndürmek.

Oda: 36:18A11, 37:18B13, 65:42B11, 65:42B13, 131:99A1, 131:99A4, 174:137B6, 189:149B8, 189:149B11, 191:151A2, 192:152A10, 193:152B4. Anadil. selamlık; Lehçe. oda, yatacak yerden, obadan başka oturacak mesken, lakırdı yeri, salon; Radloff. oda, ikametgâh, ev; Redhouse. oda; Sengülâh. (*otak* kelimesi) oturacak yer ki buna Anadolu Türkleri muhaffef olarak oda derler; (*oda* kelimesi) otağ kelimesinin muharref ve muhaffefi

olup hane ve saray demektir, buna oda da derler; Tarama. I. melce, mesken, yer.

Odaya düşmek: 132:99B2. Odaya girmek, odaya çıkıp gelmek.

Oğlan: 27:9B5, 27:9B7, 27:9B8, 28:10A5, 28:10A6, 28:10A7, 28:10A9, 28:10A10, 28:10A12, 28:10A13, 28:10B2, 28:10B5, 28:10B6, 28:10B7, 28:10B8, 28:10B9, 28:10B10, 28:10B11, 28:10B12, 28:10B13, 28:11A1, 28:11A2, 28:11A4, 28:11A5, 28:11A6, 29:11A9, 29:11A10, 29:11A11, 29:11B12, 30:12B12, 30:13A3, 30:13A7, 31:13A10, 31:13A13, 33:15A8, 33:15A9, 33:15A10, 33:15A11, 33:15A13, 33:15B1, 33:15B2, 33:16A1, 34:16A10, 34:16B1, 34:16B4, 34:16B5, 34:16B7, 34:16B8, 35:17B2, 37:19A5, 37:19A9, 50:29A4, 56:34B4, 60:37A6, 61:37B12, 61:38A5, 61:38B3, 61:38B10, 62:38B13, 62:39B1, 62:39B3, 67:45A1, 67:45A2, 93:65A3, 93:65A7, 94:66A8, 97:68B9, 97:69A2, 97:69A10, 97:69A11, 101:72A5, 101:72A13, 101:72B5, 102:72B7, 102:72B13, 102:73A8, 102:73A9, 102:73A11, 104:74B1, 106:76A7, 113:82A13, 121:87A12, 122:89B7, 138:104A4, 145:109A2, 145:109A3, 145:109A4, 145:109A6, 146:110A10, 146:110A11, 150:116A7, 150:116A8, 150:116A11, 151:116B2, 151:116B12, 151:117A12, 157:122B6, 160:124B5, 160:125A8, 161:125B2, 161:125B4, 161:125B5, 161:125B6, 161:125B7, 161:125B8, 161:125B9, 161:125B10, 161:125B11, 161:125B12, 161:125B13, 161:126A1, 161:126A6, 162:126B2, 162:126B3, 162:126B9, 163:127A7, 163:127A8, 163:127A9, 163:127A10, 163:127B3, 164:127B10, 164:127B11, 164:128A2, 164:128A8, 164:128A10, 164:128A11, 166:130A9, 166:130A11, 167:131A11, 167:131B6, 168:131B13, 168:132A3, 168:132A7, 168:132A8, 168:132A10, 169:133A1, 170:134A2, 170:134A4, 170:134A11, 170:134A12, 170:134A13, 170:134B4, 170:135A2, 171:135B13 172:136A4, 174:137B4, 180:143A7, 188:148A12 İdrâk. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. genç, çocuk, erkek çocuk, oğlan çocuk; Tarama. II. III. erkek çocuk, yavru, küçük erkek çocuk; IV. (erkek olsun kız olsun) evlat.

Oğlan emen: 32:14A8. Oğlanın emdiği, oğlan çocuğun emdiği.

Oğlan uşak: 97:68B2. Tarama. II-III. çoluk çocuk kalabalığı.

Oğlancuk: 27:9B5, 28:10A3, 28:10A4, 28:10A5, 30:12B10, 31:13B3, 31:13B6, 31:13B11, 32:15A4, 33:15B2, 33:15B3, 34:16B9, 34:16B10, 34:16B11, 35:17A6, 36:18A1, 36:18B4, 37:19A8, 89:62B5, 91:63B7, 91:63B11, 93:65B3, 98:69B6, 98:69B10, 98:70A9, 102:72B8, 106:76A6, 109:78B6, 116:85A4, 117:85B4, 135:102A9, 138:104A1, 145:108B9, 145:109A1, 146:110B6, 146:110B7, 147:112B2, 148:113A8, 149:114A3, 156:121A10, 157:122B4, 159:123B11, 180:143A1, 183:145B4. Küçük oğlan § zavallı oğlan § sevimli oğlan, sevgili oğlan, yavrucuk; Kâşgarlı. yavru, çocuk; Lehçe. *oğlancık*, küçücük çocuk, masum, sabi; Radloff. küçük bir erkek çocuk; Redhouse. küçük yahut sevimli çocuk; Tarama. II.-IV. çocuk, küçük çocuk.

Oğul: 19:3B5, 19:3B6, 20:3B12, 20:3B13, 20:4A1, 20:4A9, 20:4A11, 21:4B5, 21:5A3, 22:5A7, 22:5B2, 25:6B13, 25:7A1, 25:7A8, 25:7A10, 25:7A11, 25:7B1, 25:8A3, 26:8B1, 26:8B4, 26:8B7, 28:11A7, 29:11A8, 29:11B3, 29:11B8, 29:11B10, 29:11B11, 29:11B12, 29:12A2, 29:12A6, 29:12A8, 29:12A9, 30:12A11, 30:12A12, 30:12A13, 30:12B1, 30:12B2, 30:13A1, 31:13A9, 31:13A10, 31:14A3, 31:14A6, 32:14A10, 32:14A13, 32:14B1, 32:14B2, 32:14B3, 32:14B4, 32:14B5, 32:14B9, 32:14B13, 33:15B7, 33:15B11, 33:15B12, 33:15B13, 35:17A7, 35:17A12, 35:17B1, 36:18B5, 37:19A9, 39:19B11 39:20A9, 39:20B1, 39:20B2, 39:20B6, 40:21A10, 40:21A12, 40:21B1, 40:21B2, 41:22A9, 42:23A10, 43:24A8, 45:25B9, 46:25B12, 47:26B7, 47:26B10, 47:27B6, 48:28A1, 48:28A4, 48:28A5, 48:28A6, 48:28A8, 48:28A9, 48:28A10, 48:28A11, 48:28A12, 49:28B3,

49:28B5, 50:29A6, 50:29A7, 50:29B1, 52:30B13, 52:31A8, 53:31A11, 53:31B8, 54:32A3, 54:32A10, 54:32B1, 55:32B10, 55:33A13, 56:34A1, 56:34A6, 56:34A8, 56:34B7, 59:35A11, 59:35A12, 59:35B5, 59:35B6, 59:35B7, 59:36A1, 59:36A5, 60:36B4, 60:36B6, 60:36B10, 60:36B11, 60:36B13, 60:37A3, 60:37A7, 61:38B2, 61:38B4, 61:38B5, 62:38B12, 62:39A6, 62:39A7, 62:39A8, 62:39A10, 62:39A12, 62:39B2, 62:39B7, 62:39B9, 62:39B10, 63:40A12, 63:40B4, 63:40B12, 64:41A5, 64:42A7, 64:42A9, 64:42A10, 64:42A11, 64:42A13, 65:42B4, 65:42B5, 65:42B8, 65:42B11, 68:45B12, 68:46A6, 68:46B1, 69:47B5, 70:48A9, 70:48B6, 71:49A9, 71:49B8, 71:49B9, 71:49B10, 72:50A2, 72:50A3, 72:50A12, 73:50B5, 73:50B8, 73:51A4, 75:52A11, 75:52B9, 75:52B11, 79:55B10, 79:55B11, 79:56A4, 79:56A5, 79:56A6, 80:56A11, 82:58A5, 86:60B9, 87:61A8, 87:61A9, 87:61A11, 87:61B1, 87:61B2, 87:61B3, 87:61B4, 87:61B5, 88:61B9, 88:62A11, 89:63A4, 91:63A8, 91:63A9, 91:63B5, 91:63B12, 92:64A10, 92:64A12, 93:64B9, 93:64B10, 93:64B11, 93:65A10, 93:65B13, 94:66A5, 94:66A8, 94:66A9, 94:66A12, 94:66B2, 95:67A4, 95:67A5, 96:67B3, 96:67B6, 96:67B10, 96:67B13, 96:68A1, 97:68A12, 97:68B12, 97:69A9, 98:70A4, 98:70A7, 99:70A13, 99:70B1, 99:70B2, 99:70B6, 99:70B11, 99:70B12, 99:71A5, 100:71A8, 100:71A9, 100:71A11, 100:71B1, 100:71B5, 101:71B11, 101:72A2, 101:72A8, 101:72A9, 101:72A10, 102:72B6, 102:72B9, 102:72B10, 102:72B11, 102:73A2, 102:73A7, 102:73B4, 103:73B8, 103:73B12, 103:74A2, 104:74B6, 104:74B10, 104:74B11, 104:74B12, 105:75A2, 105:75A4, 105:75A7, 105:75A8, 105:75A11, 105:75B4, 107:76B7, 107:76B10, 108:77A6, 108:77A8, 108:77A10, 108:77B6, 109:78B4, 109:78B10, 110:78B13, 111:79A13, 111:79B1 111:79B11, 115:83B2, 115:83B3 115:83B4, 115:83B5 115:83B6, 115:83B7 115:84A3 116:84A9, 116:84A13, 116:84B1, 116:84B2, 116:84B3, 116:84B4, 116:84B5, 116:84B6, 121:87A5, 121:87A7, 121:87A10, 121:87A11, 121:87B3, 121:87B9, 121:87B13, 121:88A2, 121:88A4, 121:88A6, 122:88B5, 122:88B12, 122:89A6, 122:89A8, 122:89A13, 123:89B9, 124:90B3, 125:92A2, 125:92A12, 127:93B4, 128:94B8, 128:95A13, 130:97A4, 131:99A7, 132:99A9, 134:101A7, 134:101A9, 134:101A11, 135:102A10, 137:102B12, 137:102B13, 137:103A12, 138:104A6, 138:104B9, 139:104B11, 139:104B12, 139:105A1, 140:105B7, 141:106A12, 141:106B1, 141:106B11, 146:110A12, 146:110B11, 146:110B12, 146:111A9, 146:111A10, 146:111B2, 147:111B9, 147:112A7, 147:112A10, 147:112A12, 147:112B5, 147:112B7, 148:113A6, 148:113B5, 148:113B6, 148:113B11, 148:113B12, 149:114B2, 152:118A1, 152:118A3, 154:119A7, 155:119B4, 155:119B5, 157:122A13, 158:122B12, 158:122B13, 158:123A2, 158:123A3, 159:123B12, 159:123B13, 159:124A2, 159:124A11, 160:125A5, 160:125A6, 160:125A7, 161:126A5, 162:126B10, 163:126B13, 163:127A5, 163:127A6, 164:128A13, 164:128B2, 164:128B3, 164:128B6, 165:128B10, 165:128B12, 165:128B13, 165:129A6, 165:129B6, 166:130A4, 166:130A6, 166:131A3, 167:131A10, 167:131B4, 168:131B11, 168:131B12, 168:132A11, 169:133A9, 169:133A11, 169:133A13, 173:137A13, 174:137B4, 174:137B5, 174:137B6, 175:137B13, 177:141A2, 179:142B1, 180:142B11, 180:143A3, 180:143A10, 180:143A11, 181:143B1, 181:143B3, 182:145A10, 183:145B3, 183:145B11, 183:146A4, 183:146A8, 183:146A10, 184:146B2, 184:146B11, 184:146B12, 184:146B13, 184:147A1, 184:147A3, 184:147A4, 191:151B2, 192:151B5, 192:151B7, 193:153A2. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Uygur. erkek evlat, erkek çocuk, oğul; Mühennâ. nesil, evlat § erkek çocuk.

Oğul atanun sırrıdur: **20:3B12**. Arapça "*el-veledü sırr-u ebîhi*" sözünün Türkçe- olup "oğul atanın olduğunu gösterir" demektir.

Oğul kazanmak: **96:67B3**. Oğlu olmak, oğul büyütmek, oğul yetiştirmek.

Oğul vermek: 26:8B9, 53:31B5, 59:36A9, 60:36B9, 62:39B4, 97:69A13, 104:74B7, 105:75B5. Oğlan doğurmak § oğul ihsan etmek.

Oğullu: 26:8B1 Oğlu olan, oğul sahibi.

Oğuz: Oğuz § Oğuz kavmi § Oğuz ülkesi, Oğuzların yaşadığı yer.

Oğuza çıkmak: 122:89A3. Oğuz kabilesine gelmek, Oğuz kabilesine varmak, Oğuzun oturduğu yere çıkıp gelmek.

Oğuzdan çıkmak: 146:110B13. Oğuzun olduğu yerden ayrılmak, Oğuz kabilesinden ayrılmak, Oğuz kabilesinin oturduğu yeri bırakması.

Oğuzname: 37:19A10, 56:34B10, 89:63A1, 110:78B13, 144:108A12, 164:128B5. Oğuz destanı.

Oh: 30:13A5, 43:24A8, 64:41A12, 64:41B3, 68:46B5, 68:46B5, 68:46B6, 79:55B9, 79:55B12, 80:56B7, 86:60A9, 89:62B10, 92:64B4, 93:65A4, 97:68A10, 122:88A13, 127:94A4, 134:101A11, 134:101A13, 134:101B1, 134:101B2, 134:101B4, 135:102A4, 135:102A5, 140:105B12, 142:107A4, 146:110B12, 146:111A2, 147:112B11, 149:114B4, 149:114B10, 149:114B11, 150:116A9, 151:117A8, 155:120B7, 155:120B11, 160:125A2, 162:126A11, 162:126B8. Tarama. I-III. ok. Bkz. ok.

Oh dokunmak: 31:13B1, 158:123A10. Okun değmesi, okla vurulmak.

Oh serpmek: 42:22B8. Ok yağdırmak.

Oh urmak: 149:114B10 Ok atmak, ok atarak vurmak.

Oha düşmek: 42:22B13 Ok değmek, okla vurulmak.

Oha girmek: 97:68B8 Ok atmaya başlamak, ok ve yay kullanmak.

Ohlamak: 30:12B3, 97:68B9, 132:99B7 *oklamak*, Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Tarama. II.-III. ok atarak vurmak; Süleyman. ok yağdırmak, çok ok atmak.

Ohlanmak: 102:72B7 Söz. *oklanmak*, vurulmak § ansızın ölmek; Tarama. II-III. *oklanmak*, ok ile vurulmak.

Ohuna sancılmak: 73:51A9, 130:97A3, 168:132A11. Kendi okuyla vurulmak, kendine kendi oku saplanmak.

Ohunu yarmak: 64:41B4, 64:41B5, 86:60A1 95:67A6. Yarışta oku, rakibinden daha uzağa düşürmek, ok yarışında kazanmak, birinin okunu geçmek, oku birinden daha uzağa atmak.

Ohşamak: 30:12B1, 62:39B10, 109:77B8, 156:121A11, 156:121B7. İdrâk. Lehçe. Radloff. Redhouse. Süleyman. Tarama. I.-III. Uygur. okşamak, el ile yüzünü veya arkasını sıvazlamak § gönlünü almak, taltif etmek.

Ohumak: 60:36B8, 65:42B11, 65:42B13, 181:143B5. Bkz. okumak.

Ok: 20:4A6, 30:13A2, 31:13A9, 42:22B5, 46:26B1, 56:33B11, 79:55B12, 80:56B8, 139:104B12, 161:125B11, 187:147B9, 188:148B5, 188:148B5, 193:152B13. Ok; Lehçe. yayla atılan ok; Mühennâ. yayla atılan ucu demrenli alet. Bkz. oh.

Okcu: 95:67A6. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Tarama. IV. ok atan, ok ile savaşan, tir-endaz.

Okçugaz: 81:57A9. Küçük ok, güzel ok.

Okramak: Anadil. atın hafifçe kişnemesi; Kâşgarlı. Redhouse. Söz. atların yem için kişnemesi; Lehçe. atların su için kişnemesi; Radloff. Süleyman. atların su veya yem için kişnemesi; Tarama. I-IV. atın mırıltı şeklinde kişnemesi.

Okradukda: 25:7B5, 30:12B6. Okradığı zaman, kişnediğinde.

Okumak: 66:44A8, 178:141B4, 189:149A9. Okumak § dua etmek, dua okumak § çağırmak, seslenmek; Anadil. düğünlere ve mevlütteki toplanmalara davet etmek; Kâşgarlı. dua okumak § çağırmak; Lehçe. Radloff. Redhouse. okumak § tilavet etmek § çağırmak, çığırmak, seslenmek § davet etmek § söylemek.

Okunanda: 22:5A10. Okunduğu zaman, okunduğunda.

Okunmak: 21:5A1, 22:5A10. Okunmak.

Okutmak: 89:62B3, 143:108A8. Okutmak.

Okuyuban: 192:152A2. Okuyup, okuyarak.

Ol: 19:3A3, 22:5A6, 22:5A8, 22:5B4, 22:5B9, 22:5B11, 23:6A6, 23:6A7, 23:6A8, 23:6B3, 23:6B11, 27:9B10, 28:10A5, 28:10B1, 28:10B9, 29:11A10, 29:11B12, 29:11B13, 30:12B12, 30:13A6, 31:13B4, 32:14B12, 32:15A7, 33:15B12, 34:16B10, 35:17A9, 35:17A13, 35:17B6, 35:17B8, 36:17B12, 38:19B2, 39:19B11, 40:21B9, 42:23A9, 47:27A11, 48:28A3, 49:28B2, 54:32A8, 55:33B6, 55:33B7, 56:33B7, 56:33B12, 56:33B13, 59:36A9, 60:37A6, 61:38A5, 62:39A3, 62:39A4, 64:41A9, 65:42B2, 65:42B3, 65:43A4, 65:43A9, 65:43A11, 67:45A2, 69:47A4, 69:47A6, 70:49A1, 70:49A2, 71:49B2, 72:50A4, 73:50B11, 73:51A5, 75:53A3, 89:63A2, 95:67A5, 96:67B13, 96:68A1, 97:68A8, 97:68A9, 97:68A10, 97:68A11, 97:68A12, 102:72B6, 103:74A9, 106:76A1, 108:77A8, 109:78A2, 109:78A3, 111:79B9, 111:79B10, 111:79B11, 111:80A5, 111:80B1, 113:82A6, 113:82A7, 113:82A8, 113:82A9, 118:86A2, 118:86B6, 121:87B2, 122:88A13, 122:88B2, 122:88B6, 122:89A13, 122:89B1, 122:89B2, 125:92A7 129:96A2, 130:97A11 130:97B5 137:103A11, 137:103A13, 137:103B3, 137:103B7, 138:104A4, 139:105A7, 139:105B3, 140:105B4, 140:105B5, 140:105B13, 140:106A4, 141:106A12, 141:106B2, 141:106B4, 141:106B9, 142:107A11, 145:109A13, 146:110A4, 148:113B10, 149:114B11, 149:115A1, 151:116B4, 151:117A3, 151:117A9, 151:117A10, 166:131A1, 167:131A7, 167:131A9, 168:132B4, 169:133A12, 169:133B4, 169:133B7, 170:134B8, 170:134B12, 170:135A3, 173:137A7, 174:137B2, 175:138A13, 176:139B5, 176:139B9, 178:141B5, 180:143A5, 182:145B1, 183:146A9, 184:146B2, 184:146B5, 188:148B5, 189:149B13, 191:151A8. (uzak bir zamana ve yere işaret ederek) O.

Ol arada: 33:15A8, 47:27B6, 141:106A9. O sırada.

Ol mahalde: 131:99A5, 147:112A13. O sırada, o yerde.

Ol vakıttan berü: 138:104A2. O zamandan beri.

Ol vaktin: 67:44B13. O vakit, o zamanda.

Ol bir: 68:45B13, 132:99B12. Öteki.

Ola: 29:11A12, 29:11A13, 29:11B9, 29:12A9, 59:36A3, 63:40A5, 63:41A1, 65:42B6, 66:44B8, 66:44B9, 67:45A9, 67:45A10, 67:45A11, 82:58B5, 86:60B12, 97:69A10, 121:87B1, 121:87B2, 121:87B3, 125:92A8, 128:95B4, 148:113A13, 148:113B1, 148:113B3, 148:113B4, 148:113B5, 148:113B6, 148:113B7, 153:118B6, 153:118B7, 153:118B8, 153:118B10, 155:120A2, 170:134B13, 189:149B11, 190:150A2. Olacaktır, olsun. § olmalı, olsa gerek § acaba!

Ola kim: 27:9A9, 29:11A11, 122:89B8, 125:92A8, 160:125A5. Tarama. I.-III. belki, belki de, ihtimal.

Olamı: 42:23A3, 71:49A13, 113:81B3, 173:137A4. Tarama. I.-III. acaba? IV mümkün olur mu?

Olanca: 84:59A6, 146:110B2. Bütün, hep, ne var ne yok.

133:100B2, 134:100B12, 134:101B4, 136:102B9, 137:103B4, 137:103B8, 137:103B12, 138:104A1, 138:104A2, 138:104A3, 138:104B5, 138:104B7, 139:105A6, 141:106A10, 141:106A13, 141:106B5, 141:106B9, 141:106B11, 142:107A1, 142:107B1, 142:107B2, 143:107B5, 143:108A1, 143:108A2, 144:108A12, 144:108B1, 144:108B2, 144:108B4, 145:109A4, 145:109A7, 145:109A9, 145:109B7, 146:110A13, 146:110B6, 146:111A2, 146:111A8, 146:111A9, 146:111A10, 146:111A11, 146:111A12, 146:111A13, 146:111B1, 147:111B7, 147:111B10, 147:112A2, 147:112A7, 147:112A8, 147:112A9, 147:112B12, 147:112B13, 148:113A7, 148:113A8, 148:113B1, 149:114A5, 149:114A11, 149:114A12, 149:114B8, 149:114B12, 150:115B3, 150:116A1, 151:116B8, 151:116B12, 152:117B9, 152:118A1, 152:118A5, 155:119B9, 155:119B11, 155:119B12, 155:120A1, 155:120A3, 155:120A5, 155:120A6, 155:120B6, 155:120B10, 155:120B13, 156:120B13, 156:121A1, 156:121A3, 157:122A2, 157:122A4, 157:122A5, 158:122B11, 158:123A7, 158:123A11, 159:124A1, 159:124B1, 160:124B3, 160:124B4, 161:125B5, 162:126A13, 163:127B4, 164:128A6, 165:129A2, 165:129B1, 165:129B2, 166:130A8, 166:130A12, 167:131B1, 167:131B5, 167:131B8, 168:131B10, 169:133A10, 169:133A11, 169:133A13, 170:134A4, 170:134A9, 171:135A5, 171:135B5, 171:135B6, 171:135B7, 171:135B8, 172:136A2, 172:136A7, 172:136A10, 172:136A13, 172:136B4, 173:136B8, 173:136B13, 173:137B1, 174:137B6, 174:137B7, 175:137B13, 175:138A7, 175:138A2, 178:141A5, 180:142B13, 180:143A2, 180:143A8, 181:143B3, 181:143B6, 181:143B7, 181:144B1, 181:143B9, 182:144B5, 183:145B2, 183:145B4, 183:146A2, 183:146A8, 185:147A13, 185:147B5, 187:147B8, 187:147B9, 187:147B10, 187:147B11, 187:147B13, 187:148A2, 187:148A4, 187:148A7, 187:148A11 188:148A13, 188:148B6, 188:148B7, 188:148B9, 188:148B12 188:149A3, 188:149A6, 189:149A11, 189:149B1, 189:149B2, 189:149B3, 189:149B4, 189:149B9, 190:150A6, 190:150A9, 190:150A10, 190:150A11, 191:150B13, 191:151A6, 191:151A9, 191:151A10, 191:151A12, 191:151A13, 192:151B8, 192:151B9, 192:152A1, 192:152A3, 192:152A4, 192:152A5, 192:152A7, 192:152A10, 193:152B4, 193:152B7, 193:152B10, 193:152B11, 193:153A1, 193:153A2, 193:153A8, 193:153B5, 194:153B13, 194:154A1, 194:154A4. Olmak § sebep olmak § meydana gelmek § vukubulmak § doğmak.

Olacak: 79:55B9. (küçümseme ve hor görme ifadesi olarak kullanılır: Güveyi olacak).

Olan: 61:38B10. Geçen, vuku bulan.

Olanda: 40:22A3, 44:24B12, 44:25A9, 45:25B5. Olduğu zaman, olunca.

Olayın: 86:60B12. Olayım.

Olgıl: 96:67B10, 103:73B10, 106:76B2.

Olmadın: 43:23B12, 43:23B13. Olmadan.

Olmaya kim: 63:41A1. Belki de, olabilir ki, olmasın sakın.

Olmaz: 19:3B4, 19:3B5, 19:3B6, 20:3B7, 20:3B9, 23:6B6, 39:20B12, 50:29A11, 50:29A12, 50:29A13, 55:33B1, 69:47A12, 83:58B11, 97:69A1, 109:77B12, 121:88A5, 134:101A4, 139:105A4, 146:110B5, 161:126A4, 161:126A5, 167:131A13, 167:131B1, 169:133A12, 180:142B11, 189:149B9, 190:150A7 Başa çıkılmaz, böyle gitmez, imkânsız § münasebetsiz, yakışıksız.

Oluban: 22:5B4, 38:19B2, 106:75B6, 106:75B7, 106:75B8, 132:100A6. Olarak, olup.

Olupduğun: 61:38B6. Olduğunu.

Olupdur: 76:53A10, 82:58A8. Olmuştur.

Omuz: 155:120A8, 184:146B8. Çiğin, omuz.

Omuzuna urmak: 181:144A7 Omuzlamak, omuzuna almak.

On: 20:4A12, 21:4A13, 42:23B5, 48:28A10, 60:37A3, 60:37A4, 66:44A6, 74:52A5, 84:59B2, 116:84B2, 130:97A4, 168:132A12, 177:140B3, 181:144A5. On (sayı).

On altı: 60:37B6, 70:48A12, 72:50A2, 73:51A2, 75:52B10, 86:60B9, 92:64B3, 137:103B11, 138:104A8.

On altı bin: 93:65B4, 93:65B10.

On altı yıldanberü: 70:48B3. Onaltı yıldan bu yana.

On bin: 40:21B7.

On beş: 27:9B7, 60:37A4, 138:104A2.

On beş bin:

On dört: 171:135A12.

On iki:

On iki bin:

Onarmak: 142:107A10. İdrâk. Radloff. Söz. Süleyman. Tarama. I-IV. düzeltmek, iyileştirmek, iyiye döndürmek, yoluna koymak.

Onat: 160:125A13. Anadil. doğru, tersin karşıtı; İdrâk. Redhouse. *uyat*, Söz. *oğat*; Tarama. I-V. *onat* ve *unat*, doğru, iyi.

Onmak: 19:3A12. Anadil. Anadolu. Lehçe. Radloff. Redhouse. Tarama. I.-IV. felah bulmak, düzelmek, erişmek, feyz bulmak, refah görmek, saadete ve servete nail olmak.

Onulmak: 34:16B7. Anadil. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Tarama. I.-III. yaranın kapanması, iyileşmek, sağalmak, şifa bulmak.

Orada: 98:69B12, 133:100B11, 143:107B12, 165:129B3. O sırada, o zaman, o vakit, o yerde, orada.

Ordu: 27:9B8, 31:13B5, 34:16B5, 39:20B5, 40:21A4, 42:23B2 43:23B13 44:24B7 44:25A5 45:25A11 45:25B6. 51:30B4, 75:52B4, 75:53A2. 100:71B5, 146:110B8, 157:122B4, 158:123B2, 159:124A9. İd.haş. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Tarama. II.-III. Uygur. hanın çadırı, hanın karargâhı, hükümdarın yurdu ve durağı, padişahın oturduğu yer § askerin konduğu yer, karargâh, savaş karargâhı, ordugâh.

Ordu uşağı: 28:10A3. Bey çocuğu, beyin çadırına mensup çocuk.

Ordusuna şiven girmek: 71:49A8. Beyin sarayının yasa düşmesi, yaslanmak.

Orlaşmak: 19:3B3. İdrâk. *urlanmak*, kabarmak, şişmek; Kâşgarlı. karşılıklı bağırmak, bağrışmak; Mühennâ. *urlamak*, bağırmak; Uygur. *urlamak*, bağırmak; *örlemek*, gürlemek, hiddetlenmek, şiddetlenmek.

Orman: 81:57A7, 123:90A8, Sık ağaçlık, orman.

Orta: 28:10A2, 28:10A6, 64:42A5, 154:119A9. İki uçtan eşit olan yer veya zaman, orta § meyan, ara.

Ortac: 59:36A1, 99:70B1, 152:117B11 Babanın yerini tutacak olan, ölenin yerini tutacak olan § mirasçı. Radloff. *urtaş*, hissedar, ortak § beraber, birlikte.

Ortaç kır:

Ortalık: 91:63A13. Yeryüzü, meydan, açıklık.

Ot: 20:4A7, 33:15B9, 34:16A6, 51:30B2, 53:31B2, 99:70B3, 105:75B1 Bitki, küçük bitkiler, ot.

Otağ: 25:7A6, 25:7A7, 25:7A8, 25:7A11, 25:7B9, 25:7B13, 25:8A1, 26:8A13, 26:8B1, 26:8B2, 26:8B6, 39:20A13, 61:38B11, 63:40A5, 63:40A6, 63:40A7, 63:40A8, 63:40A10, 63:40B6, 65:43A12, 69:47A8, 76:53B4, 77:54A2, 78:54B5, 78:54B6, 82:58A3, 86:60A7, 89:62B6, 101:72A1 188:148B11 190:150A11, 193:153B6. Kâşgarlı. çadır; Mühennâ. ateş yeri § çadır § otak; Radloff. güveyinin yeni ak yurdu § dal-

lardan yapılmış kulübe § oda, büyük çadır, çadır; Süleyman. *otağ* ve *otav*, oda, büyük çadır, çadır.

Otah: 63:40A11, 148:113A13. Bkz. otağ.

Otak: 63:40B5, 81:57B1, 91:63A10, 91:63B6, 185:147A11 İdrâk. çadır; kırdaki vatan; Lehçe. oturacak çadır, oda makamında ağaçtan veya keçeden yapılmış ev, oba § ateş yanan yer § büyük çadır § oda, aslında oturacak yer, oda, direksiz çadır ki divanhane makamındadır; Redhouse. çadır, bir yerden bir yere götürülebilen göçebe evi; Sengülâh. *otağ* ve *otak*, oturulacak yer ki Anadolu Türkleri bunu tahfif ederek oda derler; Tarama. I.-IV. çadır, büyüklere mahsus çadır.

Otak dikmek: 89:62B9, 109:78B9, 130:96B11, 174:137B2, 188:149A6. Büyük çadır kurmak.

Otlak: 21:4B2. Çayır, otu çok olan yer, mera.

Otlamak: 73:51B3. Otlamak.

Oturmak: 39:20B4, 42:23A7, 47:27B4, 56:34B5, 60:37A10, 60:37B4, 62:38B12, 62:39A4, 65:43B1, 69:47A1, 69:47A3, 69:47A7, 71:49B4, 78:54B4, 81:57A10, 81:57A11, 81:57A12, 82:58A2, 82:58A3, 82:58A9, 83:58B9, 83:59A3, 83:59A4, 84:59A7, 91:63B8, 91:63B9, 93:65B2, 111:80B4, 125:91A9, 125:91B2, 137:103A6, 138:104A5, 145:108B7, 147:112B3, 165:129A3, 165:129A6, 165:129A7, 175:138A3, 175:138A5, 175:139A1, 177:140A11, 181:144A11, 188:148A12, 188:148A13, 189:149B12, 190:150A3, 190:150A4, 190:150A5, 192:152A6, 192:152A11 Durmak § bulunmak § ikamet etmek § konmak § oturmak § yaşamak.

Oturanda: 43:24A8. Oturduğu zaman.

Oturıcak: 165:129A5. Oturunca.

Otuz: 21:4A12. Otuz (sayı).

Otuz bin:

Otuz dokuz: 69:47A12, 74:51B13, 74:52A4, 74:52A6, 80:56B5, 88:62A12, 89:62B9, 89:62B10.

Otuz iki: 122:88B4, 122:88B8.

Otuz iki dişten çıkmak: 158:123B1. Söylenmek, bir söz, sır veya haberin ağızdan çıkması.

Otuz üç:

Otuz yedi:

Oyan: 177:140A7, 177:140A10. İdrâk. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I.-IV. *oyan* ve *uyan*, atın cılavı, dizgin, gem, yular.

Oyan urmak: 20:3B6, 177:140A8. Dizgin takmak, gem vurmak.

Oynamak: 28:10A4, 31:13B12, 43:24A12, 73:51A1, 82:58A11, 82:58A13, 82:58B1, 82:58B2, 83:58B11, 83:58B12, 83:59A3, 83:59A5, 84:59A7, 84:59A9, 84:59A12, 98:69B11, 99:70B5, 101:72A7, 123:90A2, 124:90A11, 128:94B9, 131:98A9, 132:99B3, 138:104A10, 146:110B6, 161:126A8, 178:141B4. Deprenmek, hareket etmek, kımıldamak § raksetmek § şen şakrak olmak § uçuşmak, kalkıp konmak, konup kalkmak § (at) eşinmek, şaha kalkmak.

Oynadı gelmek: 183:145B13. Oynatıp gelmek.

Oynanmak: 35:17A8. Kopup düşmek, sarsılmak, yerinden oynamak.

Oynaş: Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Süleyman. Tarama. I.-IV dost, maşuka, metres, kadının kocasından başka seviştiği erkek.

Oynaşlu: 83:59A2. Oynaşı olan.

Oynatmak: 37:19A4, 43:24B3, 94:66A1, 95:66B7, 97:68B4,99:70B9, 102:73A5, 130:98A4, 131:98B10, 147:112B10, 178:141B8, 179:142A1. (Bir şeyle) hüner göstermek, maharet göstermek, deprendirmek, raksettirmek § şaha kaldırmak § sallamak.

Oyun: Oyun, raks § hile, dek § maharet.

Oyun göstermek: 83:58B7, 127:93B5. Dövüşmek § dövüşte üstünlüğünü göstermek § oyunda maharetini göstermek, marifetini ortaya koymak § türlü oyunlar oynamak, oynamak.

Oyuna girmek: 84:59A11 Oynamaya başlamak, oyuna başlamak.

Oyunu olmak (biriyle): 83:59A4. Alıp vereceği olmak, davası olmak.

Oyunun oynamak: 128:94B9. Dövüşmek, hünerini ortaya koymak, marifetini göstermek.

Ozan: 21:4B8, 21:4B9, 22:5B5, 22:5B7, 74:52A9, 75:52A10, 75:52A11,75:52A12, 75:52A13, 75:52B2, 75:52B3, 76:53B6, 76:53B7, 77:54A4, 77:54A8, 77:54A9, 77:54A10, 77:54A11, 77:54A12, 78:54A13, 78:54B1, 78:54B2, 78:55A4, 78:55A6, 78:55A7, 78:55A8, 79:55A10, 79:55A11, 79:55A12, 79:55A13, 80:56B11, 81:57A13, 81:57B4, 82:57B11, 82:58A9, 82:58A13, 82:58B1, 83:58B11, 83:58B12, 83:59A6, 84:59A12, 85:59B4, 119:86B11, 130:96B13. Halk şairi, saz şairi, toplantılarda sazla şiir söyleyen adam, kopuzcu, kopuz çalan ve şiir söyleyen.

Ozan dili çevük olur: 27:9B6, 34:16B6, 52:30B7, 122:89A2, 180:142B13, 187:148A4.

Öd: Öd, safra.

Ödü sınmak: Tarama. III. Ödü patlamak, çok korkmak.

Ödü yarılmak: 146:111B2. Ödü patlamak, ödü kopmak, çok korkmak.

Ögeç: 55:32B13. Anadil. kocaman boynuzlu erkek koyun, erkek koyun; koyunun üç yaşındası; üç yaşında erkek keçi; Lehçe. (keçi kelimesi) üç yaşında keçi; Söz. bir yaşından dört yaşına kadar olan erkek koyun; kösemen § enenmiş koyun § koç § dört yaşındaki erkek keçi § *ögeş*, kuzunun biraz büyüğü; *öveç*, kösemen § bir yaşından dört yaşına kadar erkek koyun ve keçi.

Ögmek: 21:4B11, 22:5B4, 38:19B2, 41:22B1, 41:22B2, 41:22B3, 41:22B4, 42:22B5, 74:51B5, 74:51B6, 80:56B1, 89:63A2, 126:92B5, 129:96A6, 141:106B12, 155:120B7, 155:120B8, 176:139B11, 176:140A1, 176:140A5, 176:140A6, 177:140A12, 178:141A12, 179:142A7, 180:142B7, 180:142B9, 185:147B1. Methetmek, takdir etmek, tahsin etmek, bir kişinin iyi özelliklerini sayıp dökmek, övmek.

Ögünmek: 69:47A11, 112:81A7, 126:92B4, 127:93B11, 129:96A4, 133:100B12, 134:101A3, 156:121A6, 177:140B9, 178:141A9, 178:141B9, 179:142A5. Böbürlenmek, kendini övmek, kendine fazla güvenmek, övünmek.

Ögünmeklik: 134:101A3, 134:101A4.

Ögrenmek: 93:64B11, 93:64B13, 191:150B6. Bellemek, öğrenmek.

Ögrengil: 96:67A13, 96:67B10.

Ögrenince: 22:5A6 Öğreninceye kadar.

Ögür ögür: Hüngür hüngür, bağıra bağıra; Abuşka. *öğürmek*, büyük ün bile kim itidalsiz âşûb bile yığlağaylar, anı öğürmek dirler; Radloff. şiddetle ağlamak; Sengülâh. *öğürmek*, bağıra bağıra,

haykıra haykıra ağlamak; Süleyman. *öğürmek*, ofkürdemek, ciğerden ağlamak; Tarama. I.-II. *öğürü öğürü*, bağıra bağıra, böğüre böğüre.

Ögür ögür ağlamak: 192:152A9. Hüngür hüngür ağlamak, yüksek sesle ağlamak.

Ögür ögür ağlaşmak: 70:48B12. Bağıra bağıra ağlaşmak, hüngür hüngür ağlaşmak.

Ögüt: Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Uygur. ders, öğüt, nasihat, pend, tembih.

Ögüt almak: 20:3B12, 139:105A11 Akıl almak, akıl danışmak § söz tutmak, verilen öğüdü tutmak, söyleneni yerine getirmek.

Ögüt vermek: 48:27B8, 168:132A4. Nasihat etmek, öğütlemek.

Ögütmek: 27:9B10. Öğütmek; buğday, arpa ve başka hububatı un haline getirmek, un etmek.

Ök: İdrâk. kalp; Redhouse. Söz. göğüs, koyun, sine § akciğer; Radloff. his § zekâ § mizaç § kalp.

Ök damarı: 127:94A2. Can damarı, şahdamarı.

Ökçe: 26:8B11, 49:28B8, 177:140A9, 177:140B13, 177:141A1. Topuk, topuk arkası, ökçe.

Ökçelemek: 32:15A7, 43:24A12, 98:69B3. Sengülâh. mahmuzlamak; Süleyman. tepelemek.

Öksüz: 117:85B4, 152:118A7, 166:130A9, 166:130A11 Dayanıp dinlenecek göğsü olmayan, anasız, yetim.

Öksüzlük: 166:130A12 Anasızlık, yetimlik.

Öküz: Enenmiş boğa, enenmiş sığır.

Öldürmek: 27:9A5, 28:11A6, 29:11A11, 29:11B11, 29:11B12, 30:12A10, 30:12A11, 30:12B3, 30:12B4, 31:13A9, 31:13A10, 35:17B10, 36:17B13, 36:18B4, 41:22A11, 46:26A9, 46:26B3, 56:34B3, 61:38A6, 65:42B10, 65:43A4, 67:44B12, 67:44B13, 67:45B1, 70:48B11, 74:52A5, 74:52A6, 80:56A8, 89:62B2, 94:66A11, 94:66A10, 94:66A12, 96:67B7, 102:73A3, 102:73B4, 111:80A3, 112:81A8, 113:81B3, 113:81B12, 115:83B5, 122:88B2, 122:89B2, 124:90B11, 130:97A12, 130:97B8, 130:97B13, 131:99A3, 134:101A1, 134:101A8, 135:101B11, 135:102A5, 143:107B7, 143:108A7, 145:108B6, 152:118A6, 170:133B11, 170:134B12, 177:140A11, 177:140B10, 178:141A10, 178:141B10, 179:142A6, 180:142B3, 180:142B7, 180:142B8, 180:142B9, 180:142B11, 184:146B1, 193:153A7. Öldürmek § (hayvan) kesmek, boğazlamak.

Öldüre görgil: 30:12B3. Öldürmeye bak.

Öldürmedin: 31:13A9. Öldürmeden.

Ölmek: 19:3B1, 20:4A1, 22:6A3, 23:6A13, 29:11B9, 34:16B9, 34:16B10, 45:25B8, 46:26B4, 59:36A3, 70:48A7, 73:51A5, 86:60B11, 92:64B3, 92:64B4, 92:64B6, 103:73B12, 103:74A9, 107:76B8, 107:76B9, 111:79B10, 111:80A2, 121:87A9, 121:87A10, 125:92A13, 131:98A10, 131:98B13, 131:99A1, 138:104A3, 138:104B4, 151:117A12, 153:118B2, 160:125A5, 166:131A3, 168:132A1, 168:132A13, 168:132B4, 172:136A9, 173:136B12, 176:139B1, 187:147B8, 191:151A7, 192:152A1. Bitmek, gücünü kaybetmek, mahvolmak, yok olmak § yaşamaz olmak, ölmek, canı çıkmak.

Ölü: 42:23A8, 70:48A13, 71:49A12, 75:52B10, 176:139A11, 176:139A12, 176:139B7, 176:139B8, Ölü, ölmüş, cansız.

Ölüm: 33:15A13, 34:16A10, 73:50B5, 150:115A9, 154:119B2, 174:137B10, 175:138A12, 175:138A13 185:147B3, 194:153B11, 194:153B12. Canı tenden ayrılması, ecel, ölüm.

Öte geçmek: 78:54B2, 183:146A6, 193:153A9, 193:153A12. Başka tarafa gitmek, uzaklaşmak, bir yandan diğer yana geçmek, bir yandan girip öbür yandan çıkmak.

Öteden berü gelmek: 65:43B1. Çıkıp gelmek, çıkagelmek.

Öteki: 45:25B9, 139:105B1. Daha uzakta bulunan, karşı tarafta, uzakta, diğeri, evvelki.

Ötkün: 127:94A4, 160:125A2, 162:126B8. Giren, delici, keskin, müessir, nafiz.

Ötmek: 88:62A5. Abuşka. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Süleyman. delmek, geçmek, aşmak, öteye, arkasına yahut içine geçmek, tesir etmek; Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Süleyman. ötmek, teganni etmek, terane düzmek.

Ötgil: 42:22B7, 78:54B2.

Ötürü: 69:46B11, 125:92A13, 142:107A3, 163:127B7. Anadil. Lehçe. Radloff. Redhouse. Tarama. II-IV. dolayı, dolayısıyla, için, sebebiyle.... cihetten.

Öyke: 66:44A9. Anadolu. öfke; İdrâk. Kâşgarlı. Mühennâ. *öpke*, Süleyman. akciğer; Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I-IV. öfke, gazap, hışım, hiddet, kahır.

Öyken: Lehçe. Redhouse. *öygen*, Radloff. Söz. *öygen* ve *öyken*, Süleyman. *öyge*, Tarama. I.-IV akciğer.

Öykeni kabarmak: 130:97A1 Öfkelenmek, gazaba gelmek, kızmak; Radloff. *öyke*, sığırların, koyunların, atların kızma za-

Öyle: O gibi, o türlü.

Öyle olsun: 147:112A2. Peki, pekâlâ.

Öyle: 43:23B12. Gün ortası, gün yarımı, öğle.

Öyledence: 23:6A9. Öğleye kadar, öğle oluncaya kadar.

Öyleden sonra: 23:6A9. Öğleden sonra, öğle geçince.

Öylen: 121:88A4, 121:88A5. Öğle, gün yarısı.

Öyün: 103:74A6, 177:140B1. Lehçe. *öğün*, Redhouse. Söz. oturanın önüne bir defada konulan pay, bir kişinin önüne konan miktar, bir seferlik; Tarama. I-III. belli yemek zamanında yenen şey, yemek, öğün.

Öyüncük: 105:75A13. Yiyecek, zavallı öğün, fakirce öğün.

Öz: 20:3B10, 20:4A5, 26:8B12, 33:15B5, 33:15B6, 35:17B3, 38:19B6, 46:26B1, 51:30A7, 56:33B10, 57:35A4, 87:61B6, 95:66B7, 95:67A10, 97:68A9, 110:79A8, 127:94A3, 127:94A10, 135:101B12, 139:105B3, 142:107B3, 147:112B9, 153:118A8, 160:124B12, 161:125B9, 162:126A9, 162:126B5, 163:127A2, 163:127A11, 167:131B2, 181:143A12, 190:150B2, 191:150B11 Kendi, nefis, iç benlik, zat § halis, has, yalnız, bir şeyin en iyi parçası § akraba § cevher, kalp.

Öz adına horlamak: 183:146A3. Kendi adını küçültmek, kendisini hiçe saymak.

Özünü sarp yerlere salmak: 106:76A5 Büyük tehlikelere atılmak.

P

Padişah: (F.) 157:122A3, 157:122A4, 164:128B3, 192:151B8 Büyük şah, hudavend, hükümdar, imparator, kral, sultan, taht ve taç sahibi.

Padişahlar padişahı: Allah, Tanrı.

Panbuk: 20:3B9. Doğu. *panbuğ*, Lehçe. Redhouse. Tarama. I.-IV. pamuk.

Paralamak: 80:56B8, 97:69B1, 189:149B10. Bölmek, küçücük parçalar halinde kesmek, parçalamak, parça parça etmek.

Paralanmak: 69:47A10, 69:47B3, 149:114B11, 149:115A1. Parçalanmak, parça parça olmak.

Pare: (F.) 45:25B9, 49:29A1, 71:49A12, 80:56A10, 115:83B4, 149:114B12, 149:115A1, 151:117A7, 151:117A8, 172:136A3, 183:146A8, 191:150B9. Parça, kesinti.

Pare pare doğranmak: 51:30A4. Parça parça doğranmak, küçük parçalara bölünmek.

Pare pare olmak: Paramparça olmak.

Parlamak: 39:20B11, 54:32B4, 94:66A2, 94:66A7, 108:77A13, 182:145A9. Lehçe. Radloff. par par tutuşup yanmak, ışık vermek, şulelenmek § kuşun fırlayıp uçması, şahinin süzülüp inmesi, fırlamak.

Parmak: 64:42A4, 79:56A4, 84:59B2, 87:61A9, 91:63B2, 142:107A13, 146:110B12, 150:116A8, 150:116A9, 150:116A10, 184:146B9. Parmak.

Parmak götürüp şahadet getirmek: 164:128A5. *Eşhedü en la ilahe illallah* derken, yani şahadet getirirken *la ilahe* sözünde şahadet parmağını kaldırmak ve *illallah* derken indirmektir ki nefy ve ispat inancını şehadet parmağıyla ifade etmekten ibarettir; Tarama. *parmak getirmek*, imana gelmek.

Pas: (F.) 157:122A5. Burhan. Lehçe. Radloff. Redhouse. Steingass. dert, endişe, gönül darlığı, gussa, sıkıntı, iç darlığı.

Paşa: 91:63A9, 128:94B11. Resmi yüksek unvan veya lakap, vezirlere ve bazı beylere mahsus resmi unvan.

Paşmak: 22:6A2. Azerbaycan. *başmak*, ucu örtülü, taban tarafı açık nallı ayakkabı; Lehçe. *başmak*, ayakkabı, huff, nalın; Radloff. *başmak*, sandal, ayakkabı, terlik; Redhouse. *başmak*, terlik; Söz. *başmak*, nalın, nalın ayakkabı, çipik; Tarama. I.-IV. *başmak*, ayakkabı.

Pay: Anadil. taksimde düşen hisse, düşelek; Lehçe. bölük, hisse, nasip, ölüş.

Pay dilemek: 63:40A13, 63:40B2. Hisse istemek, pay istemek.

Pay vermek: 63:40B3. Hisse ayırmak, pay ayırmak.

Payende: (F.) Burhan. Lehçe. daim, paydar, temelli, sabit, bir halde karar kılan.

Payende olmak: 21:4B1. Ebedi olmak, sürüp gitmek, zeval bulmamak.

Pehlivan: 54:32A3, 61:38A5, 64:41B7, 107:77A5, 137:103B12. (F. *pehlevan*) Burhan. cesur, yürekli, kahraman, kavi yapılı, ulu ve büyük; Lehçe. Steingass. güreşçi, bahadır, kahraman, cesur savaşçı.

Pehlivan kişi:

Pehlu: (F.) Burhan. Lehçe. Radloff. Stei gass. canip, böğür, yan.

Pehlü urmak: 123:89B12, 123:90A9. Boy ölçüşmek, omuz öpüşmek, omuz başı beraber olmak.

Pencere: 113:81B6. Burhan. Ev duvarlarında ışık için konan baca, pencere.

Pencik: (F.) Beşte bir, akınlarda ve savaşlarda alınan ganimetlerden ve esirlerden devlet hazinesine ayrılan beşte bir hisse.

Pencik çıkarmak: 89:62B4, 143:108A9, 164:128B1. Akınlarda alınan ganimetlerden ve esirlerden beşte birini ayırmak.

bir de malumunuz olsun ki ganimet aldığınız herhangi bir şey, mutlaka onun beşte biri Allah içindir ki Peygambere ve ona karabeti olanlarla yetimler ve miskinler ve yolda kalmışlaradır, eğer siz Allah'a iman etmiş ve furkan günü, o iki cemiyetin çarpıştığı gün kulumuza indirdiklerimize iman eylemiş iseniz bunu böyle bili daha Allah her şeye kadir..." Tefsir: "ve biliniz, yani muktazasınca amel etmek üzere malumunuz olsun ki aldığınız ganimet ne şeyden olursa olsun, velevse bir iğne veya iplik bulunsun, surenin başında beyan olunduğu üzere evvel emirde *el-enfalü li'llah* olduğundan beşte biri sırf Allah içindir. Ve Peygamber için ve ona karabeti olanlar ve yetimler ve miskinler ve yolda yolcular içindir. İlk evvel beşte bir Allah için ayrılmak, bu da beş sehme ayrılup şu zikrolunan beşe taksim olunmak iktiza eder. Yani Allah, humüsünün bir sehmini Resulüllah, dördünü de şu dörde sarf ve tahsisi emreder. El-enfal ve li'r-Resuli hükmünün tafsili budur. Evvel emirde enfal ve ganaimin hepsi Allah'ındır. Ve binaenaleyh hepsi de gaziler elinde emanettir. Hükm-i İlahiye göre ve Allah rızası için menafi-i âmmeye sarfedilmesi iktiza eder. Fakat hükm-i ilahi sizi, siz gazileri diğer milletlerin ahkâmında olduğu gibi menafi-i hususiyenizden mahrum etmez. Ancak ganimetten beşte birinin Allah için ifraz ve velayet-i amme ile bervech-i meşruh masarif-i âmmeye sarf edilmesini emreder. Ganimetin humüsten baki kalan beşte dördüne gelince onu da size, siz gazilere bırakır. Şu halde gaziler dilerlerse haklarını ister, taksimi vacip olur veya her biri dilerse dilediği kadarını taksimden evvel veya sonra yine Allah için terk edilir..." Bu ayetin Bedir'de veya Bedir'den bir ay üç gün sonra Benî Kanyuka gazvesinde nazil olduğu hakkında iki rivayet vardır. (Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini ve Kuran Dili*, c. III, s. 2404 vd.)

Pençe: (F.) 127:94B1 Burhan. İd.haş. Lehçe. Redhouse. Steingass. Bir adamın, kuşun ya da hayvanın pençesi, cıynak, kıynak, pençe.

Per: (F.) Dilim, kanat.

Perli: 56:34A9, 60:37A2, 61:38A10, 141:106B7, 163:127A7, 183:145B6. Dilimli.

Perçin: (F.) Burhan. Lehçe. kavileştirme, berkitme, pekiştirme § mıh başı berkitme.

Perçin kılmak: 177:141A1. Çivinin başını çakıp yassıltmak; (metinde: Firavun'un şişini ökçesiyle yassıltmak).

Perri: (F.) 145:109B1, 146:110B11 Bur, *peri*, Lehçe. Redhouse. Steingass. bizden yeğler, cin, kanatlı cin, iyi cin, peri.

Perri kızı: 145:109B2, 145:109B4, 145:109B6, 145:109B13.

Pervaz: (F.) Burhan. Lehçe. havaya ağma, uçma, yükselme.

Pervaza ağmak: 175:138A6. Havalanmak, kalkmak, uçup yükselmek.

Pes: (F.) 64:42A12, 65:42B7, 65:42B10, 67:45A2, 113:82B1 114:82B2, 121:87B6, 137:103B3, 141:106B11 143:108A3, 151:117A8, 155:120B2 Bundan başka § bununla beraber § buna göre § bu sebepten, bundan dolayı § binnetice § imdi § işte §

nihayet, sonunda, sonra § neresinden baksan § öyle ise, öyle olunca, öyle iken § o halde § ne zaman ki, vaktaki.

Peygamber: 55:33A4. Yalvaç, bizim peygamberimiz; Hazreti Muhammed Mustafa.

Peygamber nevaleleri: 21:5A3. Peygamber torunları, Peygamber yemişleri.

Peygamberün kavliyle: 66:43B11, 66:44B2, 125:91B7 Peygamberin sözüne uyarak.

Peynir: (F.) 41:22A4, 125:92A10. Redhouse. *penir*, Steingass. *penîr*, peynir, sütten yapılan bir gıda.

Pırlamak: 162:126A10. Fırlamak, uçmak § şimşek gibi çakmak.

Pilon: 92:64A7. Keşiş cübbesi, papaz cübbesi, papazların giydikleri kara cübbe; Steingass. *pelawan*, ince ve kıymetli ipek.

Pir: (F.) İhtiyar, yaşlı.

Pir kocalar: 122:88A8. Yaşlı büyükler, yaşlı ihtiyarlar.

Pişkeş: (F.) Lehçe. Radloff. Redhouse. Steingass. armağan, hediye, peşkeş; Redhouse. aşağı derecede olanın kendinden büyüğe saygı ve bağlılık alameti olarak sunduğu şey.

Pişkeş çekmek: 155:120B2. Armağan vermek, hediye etmek.

Pişman: (F. *peşiman*) Nadim, nedamet etmiş, yaptıklarına üzülmüş.

Pişman olmak: 130:97B12. Yaptığından dolayı üzülmek, nedamet etmek.

Pişürmek: 147:112A5 Pişirmek.

Polat: 20:3B10, 26:8B11, 35:17B3, 38:19B6, 46:26B1, 56:33B10, 57:35A4, 95:66B7, 95:67A10, 97:68A9, 106:76B1, 110:79A8, 127:94A3, 127:94A10, 142:107B3, 147:112B9, 153:118A8, 160:124B12, 161:125B9, 162:126A9, 162:126B4, 163:127A2, 163:127A11, 167:131B2, 181:143A12, 190:150B2, 191:150B11 (F. *pûlâd*) çelik § kavi § kılıç; Steingass. en güzel ince Şam çeliği, Kum şehrininkiyle beraber Doğu'nun en iyi çeliği olarak takdir edilmiştir.

Pul: 115:83B13, 179:142A2. Lehçe. (Yunancada *obulus*) küçük akça, Arapçalaştırılmış şekli fûls; parlak maden parçası, altın, gümüş, pul; Radloff. Redhouse. Steingass. ufaklık para, küçük para, bakır para, mangır.

Pusarık: 42:23B2, 178:141A4. Anadil. Lehçe. Radloff. Redhouse. Söz. Tarama. I-IV. bulanık hava, bulutlu hava, kapanık hava, duman § uzaktan su gibi görünen sis, su gibi görünen duman.

Pusmak: 159:124A7, 161:125B13. Kızmak, surat asmak; Lehçe. infial edip sinmek; Radloff. kararmak, kederli, mahzun olmak.

Pusu: Saklanacak yer, pusu, kemin.

Pusu olmak: 96:67B10. Düşmandan haber vermek, gözcü olmak § pusuya yatıp gözlemek.

Pusuya koymak: 35:17B6. Pusuya yatırmak.

Put: 164:127B12. (F. *büt*) Allah'a ortak koşanların elleriyle düzüp tanrı edindikleri suret, haç, sanem, haç üzerinde olan suret.

Puthane: 164:127B11 Kâfir tapınağı, kilise, put mabedi.

Puta: 43:24A9. (F. *bûte*) Burhan. ok nişanesine denür, Türkîde tabla ve bûte muharrefi puta derler; Lehçe. Radloff. Redhouse. Steingass. *büte*, Tarama. III.-IV nişan tablası yerine dikilen şey, nişan tablası yerine dikilen toprak testi, hedef, amaç, nişangâh.

Püre: 67:45B4, 68:46A3, 68:46A12. Pire.

Pürelü: 68:46A2. Pireli, piresi çok olan.

R

Rab: 63:40A5, 99:70B9, 99:70B11, 99:70B12. (A. *rabb*) Varlık âlemlerini yaratan, besleyip büyüten, maddi ve manevi kemale doğru götüren Allah; Kamus. bütün mahlukatı besleyip terbiye eden Hazreti Perverdegâr'ın güzel isimlerindendir, Allah; Lehçe. Redhouse. besleyici, sahip, malik § Allah, Tanrı.

Rahim: (A.) 19:3A1 Dünyada iman eden etmeyen herkesi ve her mahluku esirgeyen, yarlıgayan, onlara şefkat ve merhamet gösteren demek olup Allah'ın isimlerindendir; rahmet ve merhamet edici, merhametli.

Rahim: (A.) 20:4A10. Kadınlarda ve dişi hayvanlarda olan döl yatağı, içinde yavrunun büyüdüğü yer, döl yatağı.

Rahman: (A.) 19:3A1 Allah'ın isimlerinden olup ahrette yalnız iman edenleri esirgeyen demektir, Rahman ismi yalnız Allahu Taâllâ'ya mahsustur, rahim mahluku da niteler § rahmet, merhamet edici.

Rahmet: (A.) Bir kimseyi esirgemek, rikkat ve şefkat eylemek § esirgeme, merhamet etme § ilahi lütfun bir ihsanı, ilahi şefkatin bir ihsanı, bağışlama, günahları affetme.

Rahmet etmek: 194:154A4. Bkz. rahmet kılmak.

Rahmet eylemek: 125:92A6 Merhamet duygusu vermek, rikkat uyandırmak, şefkat uyandırmak.

Rahmet kılmak: 194:154A1. Suçları bağışlamak, esirgeyip şefkat eylemek. (Allah rahmet etsin veya rahmet kılsın, Allah ona ahrette saadet versin, anlamında ölmüşler için edilen duaya mahsustur).

Raslamak: 142:107B3. Kollamak, nişan almak, hedef gözetmek, kestirmek.

Rast: (F.) Doğru, düzgün, düzeninde, yolunda, başarılı.

Rast gelmek: 157:122A4. Başarmak, düz gitmek, rast gitmek, uygun düşmek.

Razı: (A.) 118:86A6, 122:89A1, 147:112A7, 155:120A5, 155:120A6. Hoşnut, beğenen, kabul eden, uygun bulan.

Rekât: (A.) 55:33B3, 88:62A4, 96:68A4, 106:75B11, 109:78A1, 131:98B7 Eğilmek; namazın rükünlerinden olup kıyamdan sonra iki avuçları dizlerine gelmek ya da arkası düpdüz olmak üzere eğilmekten ibarettir, cüziyyet ve külliyet alakasıyla namaza da denir; belli sayıda ve düzende hareketler ve tilavetlerden ibaret olan bir ibadetin icrası, namaz.

Resul: (A.) 19:3A2. Elçi, Peygamber; haberci, savcı, yalavaç. Tanrı elçisi. (Metinde bizim peygamberimiz Muhammed Mustafa).

Resulullah: 151:116B9. Allah'ın elçisi; (metinde peygamberimiz Hazreti Muhammed.)

Revan: (F.) Akıcı, akan, gidici.

Revan olmak: 50:29A4, 75:53A7, 83:58B5. Akmak, cari olmak § boşanmak.

Rızk: (A.) 61:37B10, 121:87B9, 142:107A1. Kamus. mutlaka kendisinden faydalanılan şey § nasip § mideye ulaşan gıda ve kut § ölüş; Lehçe. Redhouse. Steingass. ölüş, yiyecek, Allah'ın verdiği yiyecek, yaşamak için gerekli her şey § servet, refah, iyi baht.

S

Saat: (A.) 106:76A3. Gece ve gündüzün yirmi dört bölüğünden her birine verilen ad olup altmış dakikadan ibarettir § zaman, şimdiki vakit.

Sabah: (A.) 23:6A9, 25:7B7, 30:12B10, 78:54B5, 80:56B12, 81:57A7, 85:60A6, 121:88A4, 138:104A12, 172:136A5, 175:138A3. Günün başlangıcı, akşamın karşıtı, günün ağırmasından zevale kadar olan zaman.

Sabahdanca: 22:5B11. Sabah olur olmaz, sabah erkenden.

Sabır: (A.) Bir musibetin gerçekleşmesinde kendini ağlayıp inlemekten tutmak, kendini kedere bırakmamak; acıya dayanma, felakete katlanma.

Sabır etmek: 52:30B6. Çekip tahammül etmek, dayanmak, katlanmak.

Saç: 26:8A9, 40:21A3, 40:21B1, 42:23B4, 42:23B8, 52:31A3, 78:55A6, 91:63B2, 135:101B10. Baş kılı, baş tüyleri, saç.

Saçı ardına örülü: 39:20A6.

Saçını sakalını yülümek: 170:134B13. Saçını sakalını traş etmek § temiz pak etmek.

Saçını yolmak: 29:11B6, 50:29A7, 69:47B8, 85:59B9, 85:59B13, 116:84A11. Acının şiddetinden saçlarını koparmak.

Sadak: 46:26B1, 134:101A12, 162:126A11 Ok kuburu, ok çantası, ok koymaya mahsus mahfaza, tirkeş.

Sadaka: (A.) 37:19A9, 61:37B11, 78:54B12. Abuşka. Kamus. Lehçe. Allah için fukaraya verilen nesne, sevap için fukaraya verilen şey.

Saddaknâ: (A.) 131:98B5. "Gerçek olduğunu bildik, gerçek olduğuna inandık" anlamına gelir ve "Allah'ın kelamını gerçek bildik" yerine kullanılır.

Safa: (A.) Berraklık, duruluk § haz, zevk, iç ferahlığı.

Safan varısa: 53:31B6. Canın çekiyorsa, hazediyorsan.

Sağ: 37:19A8, 71:49B9, 71:49B10, 71:49B11, 72:50A1, 72:50A2, 72:50A3, 72:50A4, 72:50A5, 72:50A6, 166:130B3, 170:134A9, 181:143B2. Diri, canlı, sağlam, hayatta, esen, iyi, sıhhatli.

Sağ esen: 22:5A8, 32:14B13, 43:23B12, 86:60B13, 88:62A13, 158:123A2, 173:137A13. Tarama. II. III. sağ salim.

Sağ esen olmak: 43:23B13. Sağ olmak, sıhhatte olmak.

Sağ esen varıp gelmek: 124:90B4, 169:133B1. Sağ selamet gidip gelmek.

(Sen) sağ ol: 50:29A13, 192:152A7, 193:152B4.

Sağ olsun: 50:29B1. Var olsun.

Sağ: 21:4B13, 27:9B13, 31:13B10, 56:34A1, 56:34A5, 56:34A7, 59:35B6, 60:37B3, 62:38B13, 62:39A4, 81:57A10, 81:57B8, 81:57B9, 91:63B8, 91:63B9, 91:64A2, 97:68B5, 97:69A1, 98:69B9, 109:78A7, 109:78A10, 125:92B1, 155:120A4, 157:122A12, 159:124A4, 164:128B3, 178:141B1, 191:150B12. Sağ, sağ yan.

Sağ begler: 81:57A10. Hanın sağında oturan beyler; Türkler yüzleri güneye dönük otururlardı, beyler hanın sağında ve solunda yer alırlardı, solunda oturanlar daha itibarlı olanlardı.

Sağı sola solu sağa katmak: 97:68B5. Darmadağın etmek, karmakarışık etmek.

Sağına soluna iki koşa yay çekmek: 122:88A12. Yayı kuvvetle germek, iki yana iki çift yay çekmek.

Sağum ala: 92:64A12. Sağıma dönüp.

Sağaltmak: Anadil. Radloff. Sengülâh. Tarama. I-III. iyileştirmek, onaltmak, sıhhat vermek, tedavi etmek, hastalığı iyileştirmek.

Sağaldı gör: 66:44B2. İyileştir hele, hele düzelt, iyileştir.

Sağdıç: 174:137B7. Anadil. vefakâr arkadaş § sünnet olan çocuğun yanında iki çocuk sağdıç olur, biri kız biri oğlan § güveyi arkadaşı, sağ sağdıç, sol sağdıç § güveyinin iki tarafında mum çeken kimse; İdrâk. (sağtuç) zevcin düğününde damatlara hizmet eden refik (doğrusu: damadın düğününde ahaliye hizmet eden arkadaş); Kâşgarlı. sadık arkadaş; Lehçe. güyeğü sağında giden kılavuz, yandaş; Radloff. güveyinin sağından giderek onu geline götüren kişi § damadın rehberi § yenge kadın; Redhouse. kocasının evine giden geline refakat eden kadın § damadın erkek arkadaşı; Söz. *sadıç, sadış*, arkadaş, samimi arkadaş; *sağdaç*, evlenen gencin erkek kardeşi; *sağdeş*, sünnet çocuğunun veya güveyinin en yakın arkadaşı, sırdaşı.

Sağış: Kâşgarlı. *sakış*, İdrâk. Radloff. Redhouse. Söz. Süleyman. Tarama. I-IV. adet, hesap, sayı, sayıma.

Sağış günü: 22:5A9. Hesap günü, kıyamet günü, mahşer günü.

Sağlık: 45:25A12, 73:51A8, 73:51A10. Hayat, selametlik, sağlık, sıhhat, sağlıcak.

Sağlığıla sağ için: 38:19B1.

Sağmak: 126:92B9 İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Süleyman. sağmak, elle çekip sığamak, parmaklarla çekip sığamak, sıkıp çıkarmak, hayvanın memesini sıkarak sütünü almak.

Sağdurmak: 27:9A8, 27:9B2. Kâşgarlı. *sağturmak*, Radloff. Redhouse. sağdırmak.

Sağırmak: 32:14A13. Sağdırmak. Kâşgarlı. peyniri oldurmak, mayalandırmak.

Sağrak: Burhan. lüleli bardağa denir, gerek çini ve gerek billur ve gerek toprak olsun, bu lûgati türkî derler, belli ki tapu sağrağı dedikleri büyük bardak budur; İdrâk. kâse; İd.haş. emziksiz uzun boğazlı su kabı; Kâşgarlı. kadeh; Radloff. içki kâsesi; Sengülâh. lüleli testi; mec. peyale ve kadeh, içki kadehi; Söz. *sağrak* ve *suğrak*, kadeh; Süleyman. peyale, ayağ, rıtl, kâse, çanak, kadeh.

Sağrağını sürmek: 49:29A2. Kadehini dolaştırmak, sakiliğini etmek.

Sağrak sürdürmek: 47:27B5, 49:28B3. İçki dolaştırtmak, sakilik ettirmek.

Sağrak sürmek: 39:20A8, 48:28A4. İçki dolaştırmak, sakilik etmek.

Sağrı: 23:6B8, 23:6B9, 142:107B1. Anadil. atın arka üst tarafı; İdrâk. atın arka ayağının üstüne gelen yuvarlak yer; İd.haş. atın kaba etleri üstü; Lehçe. hayvanın bel ile kuyruk arasında dolgun yeri ve oranın kalın derisi; Radloff. atın sırtı § atın sırt derisi; Redhouse. insanın ya da hayvanın arkası, sağrısı § buradan yapılan deri; Süleyman. sırt ve arka.

Sahabe: (A.) 55:33A4. Arkadaş § peygamberimizin arkadaşı, tilmizi.

Sahih: (A.) 188:148B13 Doğru, tam doğru, yanlışsız.

Saht: (F.) 67:45A1, 73:50B13. Burhan. haşin ve dürüst § güç § sert § muhkem, metin.

Saht olmak: 61:38A13, 68:46B8, 69:46B9, 69:46B10, 69:46B12, 73:50B12, 73:51A2, 155:119B11, 155:119B12, 175:138A7, 188:149A3. Bozulmak, kızmak, öfkelenmek.

Sak: 170:134A4. Anadil. Kâşgarlı. Radloff. Söz. Tarama. I-IV. ihtiyatlı, uyanık, ayık, çabuk duyan, uykusu hafif.

Sakaç: 78:54B7. Üzerinde ekmek pişirilen yuvarlak sac, ince demir tabla.

Sakal: 112:81A5, 112:81A6, 133:100A7, 153:118B5, 170:135A1, 189:149B9, 190:150A12, 191:150B10. Sakal § keçinin çenesi altında biten kıllar § kuşların gagaları altında ve göğüslerinde biten uzun tüyler.

Sakalcuk: 112:80B13. Sevimli sakal, güzel sakal.

Sakalı uzun: 25:7B4, 30:12B6. Uzun sakallı.

Sakallu: 108:77A8, 112:81A5. Sakallı, sakalı olan. Ayrıca bkz. ağ sakallu.

Sakallu bozaç turgay: Bkz. turgay ve bozaç.

Sakar: 150:115B9, 150:116A1. Anadil. İdrâk. İd.haş. Kuzeydoğu. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. *sakkar*, Tarama. I. II. IV. Tü. alnında beyaz bir leke bulunan hayvan, alnında beyazlık olan at, atın alnındaki aklık, akıtma ufağı § atın alnında veya burnundan aşağı alt dudağa sarkan kilit ki uğursuz sayılır.

Sakın: 49:28B10, 50:29A3. Aman! dikkat! güzel! bak! yapma!

Saklamak: 19:3B5, 20:4A3, 23:6B12, 34:16B6, 68:45B12, 70:48B9, 75:52B1, 75:52B3, 94:66B4, 94:66B6, 95:66B7, 95:66B9, 95:66B11, 95:66B12, 122:89B1, 138:104A4. Esirgemek, himaye etmek, korumak § gizlemek § gelecek için ayırmak § bakmak, beslemek. Ayrıca bkz. Adını saklamak.

Saklatmak: 27:9B6 Baktırmak, besletmek.

Saksağan: 129:96A12. Saksağan, eşya çalıp saklayan karga, uzun kuyruklu aklı karalı bir nevi karga.

Salavat: (A.) Kamus. dua anlamındaki salat kelimesinin çoğuludur. Rahmet ve istiğfar anlamlarındadır. Dua manasında hakikattır. Ve rahmet ve istiğfar manalarında mecaz-ı lüzimidir ki Hak Taâlâ'ya müsned olursa rahmet ve melâikeye müsned olursa istiğfar manası irade olunur. Ve Allah tarafından Resul hakkında sadır olursa Peygambere güzel methü sena manası murat olur.

Salavat getürmek: 55:33B4, 88:62A5, 106:75B12, 109:78A1, 126:93A3, 126:93A10, 127:94B1, 129:96B4, 131:98B8, 150:115B1, 170:134A6, 170:134B1. Peygamberimizin mübarek adı anıldığı zaman *sallallahu aleyhi ve sellem* diyerek duada bulunmak.

Salındurmak: 73:51A7, 73:51A13, 150:115A5. Asıp bırakmak, bir şeyi sarkıtmak, sallandırmak; Tarama I.-IV. *salındırmak*, bırakmak, indirmek.

Salınmak: 91:63A13. Dağılmak, dizilmek, yerleştirilmek.

Salkum: 113:82A7 Salkım, askı, hevenk; Anadil. *salkın*, sovuk yele derler ki ısı günlerde ese, amma bazı nushada saykın vaki olmuş, çemen üzerine dokunup geçüp temevvüç ettüren yele derler; Radloff. *salkın*, kuvvetli rüzgâr § büyük bir sıcakta bir esinti § serin § soğuk, soğukluk § ratıp, serin gün § serin rüzgâr, hafif esinti; Redhouse. *salkın*, serin, hafif rüzgarlı; Sengülâh. *salkın*, sıcak günlerde esen serin rüzgâr; Süleyman. *salkan*, ısıcak günlerde esen serin rüzgârlı yer ve serin mevki, soğuk yer; Uygur. *salkum*, soğuk.

Salkum salkum: 25:7B2, 30:12B4. Serin serin.

Salmak: 19:3B5, 26:8B11, 30:12B11, 32:14A10, 37:19A3, 44:25A4, 49:28B8, 55:33B4, 56:34A4, 56:34A7, 56:34A9, 56:34A12, 61:38B12, 87:61B7, 88:62A5, 88:62A7, 88:62A8, 88:62A9, 88:62A10, 96:68A6, 97:69A6, 99:71A2, 106:76A5, 109:78A2, 109:78A9, 109:78A12, 109:78B2, 122:89A10, 126:93A12, 131:98B9, 131:99A2, 132:99B11, 137:103B1, 139:105A11, 140:106A3, 142:107A11, 147:111B10, 156:121B2, 157:122A9, 164:128A7, 173:137A6, 175:138A5, 177:140A8, 177:140B10, 177:141A3, 178:141A10, 180:142B12, 183:145B6, 183:146A6, 184:146B3, 184:146B7, 184:147A4, 184:147A6, 184:147A10, 190:150B5, 193:153A9, 193:153A12. Abuşka. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Tarama. II.-IV. atmak, fırlatmak § başıboş bırakmak, salıvermek, çözmek · § göndermek, irsal etmek § sürmek, uzaklaştırmak, defetmek § atılmak, hamle sunmak, koyulmak § dörtnal gitmek, bütün süratiyle gitmek üzere atı bırakmak. Ayrıca bkz. adam salmak.

Salıvermek: 126:93A1, 128:94B13, 143:107B6, 146:111B4. İd.haş. Lehçe. Radloff. Redhouse. bırakmak, azat etmek, koyuvermek, serbest bırakmak.

Saluban: 83:58B7, 83:59A5, 97:69A4, 116:84B6. Salarak, salıp.

Sam: (A.) Kamus. Lehçe. Redhouse. Türk. çölden esen sıcak rüzgâr, zehirli rüzgâr, ıssı yel ki ekseri gündüz eser, zehirli olmakla dokunduğunu berbat eder.

Sam yelleri: Zehirli sıcak rüzgârlar.

Sam yelleri esmek: 99:70B2. Zehirli ve sıcak rüzgârlar esmek.

Saman: Hububatın harmanda ezilip dövülen sapları, saman.

Saman döşekli: 180:142B5. Döşeği samandan olan, saman üzerinde yatan.

Samed: (A.) 142:107A2. Kamus. kavmin ulusuna ve âlişanına denür, dergâhı erbab-ı hacâta maksat olduğu için. Daim ve cavîd manasındadır ve refî ve âli manasındadır ve içi dolu şeye denür. Samed Allah'ın isimlerindendir. O ulularn ulusudur, daimdir, bakidir, boşluğu yoktur, bütün muhtaçlar ona yönelip onun kapısında medet umarlar.

Samur: Semmur ve samur denir, derisinden kıymetli kürkler yapılan ve bu adla bilinen hayvan.

Samur cübbelü: 98:69B8. Samur kürklü.

Sana: 26:8B13, 26:9A1, 29:11B10, 29:12A9, 32:14B11, 33:15A12, 33:15B7, 33:15B11, 33:15B12, 33:15B13, 34:16A12, 35:17B1, 41:22A12, 43:23B13, 44:24B8, 44:25A6, 45:25A13, 45:25B8, 47:27A12, 49:28B10, 50:29B7, 51:30A1, 52:30B10, 52:30B11, 52:30B12, 52:31A2, 52:31A3, 52:31A10, 53:31A12, 59:36A9, 59:36B1, 61:37B11, 62:39B4, 64:41A9, 65:43B6, 69:47A4, 72:50A1, 74:51B9, 74:52A4, 75:52B1, 76:53B5, 77:54A9, 78:55A6, 78:55A7, 78:55A8, 79:56A6, 82:58A5, 82:58B4, 86:60B13, 87:61A1, 87:61A2, 87:61A3, 87:61A4, 87:61A5, 87:61A6, 91:64A4, 92:64A10, 92:64B7, 94:66A4, 95:67A3, 99:70B7, 99:71A1, 100:71A7, 101:72A5, 103:73B13, 103:74A1, 106:76B2, 107:76B10, 112:81A2, 117:85A11, 117:85A12, 117:85A13, 117:85B1, 117:85B2, 118:86A3, 121:88A6, 127:94A11, 131:98A12, 132:99A13, 133:100B3, 134:101A7, 135:101B12, 147:111B11, 150:116A9, 151:117A1, 151:117A13, 158:122B11, 161:125B13, 163:127A6, 168:132B7, 170:134B10, 171:135A5, 172:136A7, 172:136B4, 181:143B3, 188:148B13, 191:150B5, 193:153A8. Sana.

Sancak: 56:33B12, 56:34A12, 62:39B5, 88:62A10, 182:145A12. Alem, bayrak; saplanır ucu demirli kakılır rayet; sancak, tuğ.

Sancak beyi: 138:104B6, 139:105A5, 141:106B10.

Sançmak: 49:28A13, 96:68A2, 146:111A3, 160:125A1, 183:146A6. Anadil. Kâşgarlı. *sançmak*, İdrâk. İd.haş. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengûlâh. Süleyman. Tarama. I-IV. Türk. batırmak, dürtmek, delmek, sokmak, saplamak, işletip geçirmek.

Sancasum vakit: 140:105B4. Dürteceğim vakit, saplayacağım zaman.

Sancılmak: 73:51A10, 130:97A3, 168:132A11. Kâşgarlı. *sançılmak*, Radloff. Redhouse. Türk. batmak, dürtülmek, saplanmak.

Sancubanı: 109:78A13. Sancarak, batırarak.

Sanmak: 30:13A3, 97:68B6, 97:69A8, 131:99A3, 138:104B4, 176:139A3. Kıyas etmek, farz etmek, tasavvur etmek, zannetmek § addetmek, saymak.

Sapa: 43:24A6, 80:56B12, 138:104A12. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengûlâh. Süleyman. caddeden şaşmış, doğru yoldan dışarı, şehirden dışarı, ücra yer, kenar yer.

Sapa yer gözetmek: 55:33B7, 97:68A12, 109:78A4. Kaçacak delik aramak, kaçacak yer aramak, sıyrılmaya bakmak.

Sapan: 40:22A1, 42:22B6, 42:22B9, 42:23A1, 51:30A10, 51:30A11, 51:30B3. İd.haş. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengûlâh. Süleyman. mancınık, içinde taş atılan kadim harp aleti, içinde taş fırlatıp attıkları ipli torba, sapan.

Sapan çatlatmak: 52:30B4. Mancınıkla taş atmak, sapanla taş atmak.

Sapan taşı: Sapanla fırlatılan taş.

Sapan taşına tutmak: 146:110A2. Bir yere sapanla taş yağdırmak.

Sapar: Sapma, yüzünü döndürerek gitme, kaçma.

Saparı olmamak: 177:140B11, 178:141A11, 179:141B11, 180:142B3. Kaçmamak, korkmamak, sapmamak, yüz döndürmemek.

Sapasağ: 34:16B7, 66:44B5. Radloff. Redhouse. sapsağlam, çok iyi, mükemmel sıhhatta.

Saray: (F.) 27:9B13. Büyük hane, ev, kasr, konak, köşk; Radloff. ev, saray, ikametgâh § kasr, saray § ahur.

Sarhoş: (F.) 32:15A1, 128:95A2. Başı dönmüş, yorgun, bitkin § başı dumanlı, mest, esrük.

Sarhoş olmak: 93:65B4. İçki başına vurmak, içkiden başı dönmek.

Sarı: 125:91A12, 127:94A1, 139:105A3, 145:109A11 Sarı.

Sararmak: 145:109B10, 157:122B5. Sarı olmak, sarıya dönmek, solmak, benzi uçmak.

Sarartmak: 111:80B2. Benzini soldurmak, korkutmak.

Sarı donlu: 124:90B12, 126:92B10, 126:92B12, 127:93B11, 127:94A7, 127:94A8, 129:95B11, 129:95B12, 129:96B2, 130:97A12. Sarı elbiseli, sarılar giymiş.

Sarı yılan: 99:70B4.

Sarık: Lehçe. başa sarılan kisve, amame, tülbent; kavuk, börk, külah üzerine sarılan tülbent ya da şal destar; Radloff. kafanın etrafına sarılan bez ya da şal; Redhouse. başın etrafına sarılan herhangi bir kumaş parçası; Süleyman. sarık, destar, amame.

Sarıklarını yere çalmak: 69:47B4, 73:50B3, 73:50B9, 192:151B12. Üzüntünün sarplığından sarıklarını çıkarıp yere fırlatmak, büyük üzüntü alameti olarak sarıklarını çıkarıp yere atmak.

Sarılmak: 168:132A10. Kollarıyla kucaklamak, kollarına almak, birbirine dolanmak.

Sarımsak: Soğanı diş diş olan bildiğimiz nebat, sarımsak.

Sarımsak otu: 99:70B3. Lehçe. belût-ı mâî, skolopendiriyon, supelidi, kurtluca; Tentrium scordium; yılan otu ve su sarımsağı da denen bu ot yılan sokmasına karşı panzehir olarak kullanıldığı gibi solucan düşürmede de kullanılır, antiseptik bir bitkidir.

Sarmak: 125:91B12, 146:110A12, 175:138B11 Dolanmak, sarmak.

Sara sara: 47:27A3. Dolaya dolaya.

Sarınmak: 104:74A12, 192:151B12. Bürünmek, dolanmak, örtünmek.

Sarmaşmak: 64:41B7. Sarmaş dolaş olmak, birbirine sarılmak, kucaklaşmak.

Sarmaşanda: 26:8A9. Sarıldığı vakit, dolandığı vakit.

Sarmurmak: 40:21B11, 42:23A11, 131:98A13, 171:135B13. Kuzeydoğu. *sarmarma*, sayıklama; Tarama. I. *sarmurmak* ve *sermürmek*, uykudan birdenbire sıçrayarak uyanmak, sayıklayarak uyanıvermek.

Sarp: 20:4A4, 35:17A8, 106:76A5, 178:141B1, 181:143B11 İdrâk. Lehçe. Redhouse. Sengülâh. Tarama. II.-IV çetin, güç, muhkem, berk, sarp

Sarsmak: 151:116B12 Yerinden oynatmak.

Sarsılmak: 31:13B11, 43:24A12, 76:53A11, 98:69B11, 101:72A6, 138:104A10. Sarsılmak, zıngıldamak, kopmak, yerinden oynamak.

Saru: 40:21A12. Sarı.

Saru donlu: 129:95B9, 129:96B1 Sarı elbiseli, sarılar giymiş.

Saru yılan: 32:14A9,

Sarvan: (F.) 82:58B4, 169:133A6, 172:136B1, 173:136B9. Burhan. *sârban*, deveci, deve çobanı, Türkîde tahrifle sarvan derler.

Sası: Anadil. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Tarama. II. Uygur. *sasığ*, çürük, yavan, tatsız § fena kokulu, kokmuş, müteaffin, pis kokulu.

Sası dinlü: 39:20B4, 40:21A3, 49:28B4, 49:29A1, 49:29A2, 74:52A2, 95:66B8, 116:84B4. Dini bozuk, kokmuş dinli, çürük dinli.

Savaş: 56:33B8, 88:62A6, 107:77A6, 109:78A4, 111:79B6, 162:126A12. Dövüş, cenk, harb, kavga, muharebe, uğraş.

Savaş etmek: 37:19A6. Dövüşmek, düşmanla çarpışmak.

Savaş eylemek: 106:76A2. Boğuşmak, mücadele etmek, savaşmak, uğraşmak.

Savaş günü:

Savaşdurmak: 27:9B11. Dövüştürmek, dövüş için karşılaştırmak, savaşa sürmek.

Savaşmadın: 36:18A4, 36:18A7, 36:18A9, 36:18A11, 36:18B1, 36:18B3, 52:31A4. Savaşmadan.

Savaşmagıl: 104:74B8 Sakın savaşma!

Savaşmak: 56:33B12 95:67A11 96:67B9 97:68A9, 97:68B12, 103:73B6, 109:78A6, 111:80A8, 128:95A2, 131:98B13. Boğuşmak, dövüşmek, kavga etmek, uğraşmak.

Savaşuban: 131:98B2. Savaşarak, savaşıp.

Savgat: 71:49B6. A. *savgat* ve *sovgat*, Doğu. *soget*, Radloff. Redhouse. *sevgat*, Sengülâh. *sogat*, Süleyman. Tarama. I. IV. *savgat* ve *savkat*, Türk. *savgat, sugat, sokat*, armağan, hediye, hilat, ihsan, in'am, bahşiş, bergüzar, tansuk, tuhfe, peşkeş, mükâfat.

Savmak: 21:4B10. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Tarama. I.-III. bertaraf etmek, defetmek, kendinden uzaklaştırmak, kovmak, geçiştirmek, gidermek, uzaklaştırmak.

Savulmak: 28:10B3, 126:93A11. Kâşgarlı. *savılmak*, Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Tarama. I-IV. bertaraf edilmek, geçiştirilmek, kaçınmak, kendini korumak, kenara çekilmek, sıvışıp kaçınmak.

Savrulmak: 51:30B1, 73:51A10, 130:97A3. Kâşgarlı. Radloff. Redhouse. Sengülâh. atılmak, dağılmak, rüzgâra kapılmak, saçılmak.

Say: Düz, düzgün, cilalı.

Say cıdalu: 165:129A13.

Saydurmak: 106:75B8. Saydırmak, itibar ettirmek, yerine tutmak.

Sayir: (A.) 182:144B10. Başka, diğer, maada, öteki.

Saymak: 177:140B3. Saymak, tadat etmek, hesap etmek.

Saya varsam: Sayıp gitsem.

Saya varsam dükense olmaz: Sayıp gitsem tükeneceği yok.

Sayılmağıla Oğuz beyleri dükense olmaz: 55:33B1, 109:77B11. Sayılmakla Oğuz beyleri tükenmez; sayılmakla Oğuz beylerinin tükeneceği yok.

Sayılmağıla Oğuz erenleri dükense olmaz: 139:105A4. Sayılmakla Oğuz erenlerinin tükeneceği yoktur.

Sayramak: 25:7B3, 30:12B5. Abuşka. *sıramak*, Kâşgarlı. Radloff. Sengülâh. Süleyman. (kuş) çilemek, cıvıldamak, ötmek, ün çekmek.

Sayru: Anadil. *sayrı*, İd.haş. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I-IV. hasta.

Sayru düşmek: 111:79B10. Hasta düşmek, hastalanmak, hasta olmak.

Sayvan: 80:56B13, 138:104A13. (F. *sayeban*) Anadil. harman ve bostan yerinde oturacak mahal, tahtadan kulübe, gölgelik § sofa § evin üst çatısı; Burhan. aftâbgirdir ki selatin başları üzere tutulan günlük ve şemsiyedir, güneşin hararetinden korumak için gölgelik denir, günden koruması dolayısıyla günlük tabir olunur. Hâlâ anı dört kat çarşaftan dikip istimal ederler ve ana şamiyane derler. Sayvan tabir ettiğimiz hayme ki sayeban muharrefidir, şâmiyana dediklerīdir; Radloff. yaz çadırı, günlük; Tarama. I-IV. gölge yapan siper, şemsiye. Ayrıca bkz. ala sayvan

Saz: 87:61B7, 88:61B8, 88:61B9, 98:70A9, 145:108B11, 149:114A11 İdrâk. orman; Lehçe. Radloff. Redhouse. kamış, kargı, saz. Ayrıca bkz. ağca saz.

Sebep: (A.) 26:9A1, 75:52B7, 91:64A3, 92:64A9, 92:64B3, 92:64B7, 187:148A7 Bir nesneye ulaşmaya vesile ve alet olan şey, bais, mucip.

Seçmek: 67:45B6, 67:45B7 130:98A2 170:133B13 170:134A1 Ayırmak, ayırtmak, seçmek.

Seçdürmek: 148:113B1. Ayırtmak, ayrı düşürmek, seçtirmek.

Seçilecekleyin: 68:46A10. Ayrılacak gibi, seçilecek gibi.

Seçilmek: 25:7B5, 30:12B7, 40:21B9, 161:125B4, 161:125B6. Ayrılmak § intihap edilmek, seçilmek § görünmek, teşhis olunmak, ayırt edilmek.

Segirtmek: 68:46B2, 94:66B5, 103:73B6, 145:109B6. Anadil. *seğirtmek, seyirtmek, sekirtmek, süğürtmek*, Mühennâ. *sikirtmek*, Lehçe. Radloff. Redhouse. *seyirtmek*, Sengülâh. Süleyman. *sigirtmek*, Tarama. I.-IV. adımını açmak, adımını hızlandırmak, koşmak § koşturmak, at oynatmak § saldırmak.

Segirdiş: 30:13A1, 30:13A5. Redhouse. koşuş tarzı, koşma, seğirtme.

Segrimek: 31:14A7. Abuşka. *sigrimek*, Mühennâ. *sikirmek*, İdrâk. Kâşgarlı. *sekrimek*, Lehçe. Radloff. Redhouse. Söz. *seyirmek*, Sengülâh. *sigrimek* ve *sigirmek*, Süleyman. Tarama. I *sekrimek*, II. IV. *seğrimek*, kıpırdamak; gözkapağı, burun kanadın ihtilaç etmek; veterler oynamak, hafif sıçramak, titremek, az sıçrar gibi olmak.

Segsenmek: 177:140B5. İdrâk. *seksenmek*, tehdit etmek; Lehçe. *siskenmek* ve *sisgenmek*, Radloff. *siksinmek*, Sengülâh. *sisgenmek*, Süleyman. *sesgenmek, sisgenmek* ve *siksenmek*, uykuda sıçrayıp uyanmak, korkuyla uykudan sıçrayıp kalkmak, birdenbire uyanmak, heyecanla titremek, ürkmek, ürpermek; Söz. *seğsenmek* ve *semsenmek*, birine vurmak için kolunu kaldırmak; el ve sopa ile bir kimseye vurmak için vaziyet almak; korkutacak surette atılmak; *sesgenmek*, ürpermek (Abdülkadir İnan)

Seksen: 39:20A4, 46:26B1. Seksen (sayı).

Seksen bin:

Selam: (A.) Emniyet, huzur, masumiyet, selamet, esenlik § esenleşme; aşinalık § sağlamlık, sağlık.

Selam etmek: 189:149B13. Haber göndermek, selam söylemek.

Selam vermek: 41:22A11, 60:37B5, 62:39A2, 65:43B2, 80:56B12, 125:91B1, 140:105B6, 147:111B9, 147:112B4, 159:124B1, 167:131A9, 188:148A13, 189:149B12, 190:150A3, 193:152B4. Saygı göstermek, saymak, hürmet etmek § selamlamak, esenlemek.

Selamlamak: 187:148A3, 187:148A5, 189:149A13. Selam almak, selam durmak, selam vermek § saygı göstermek, saymak, hürmet etmek.

Selvi: (F. *serv*) Servi; daima yeşil ve nevileri çok bir ağaç.

Selvi boylu: 26:8A9, 134:101B8. Boyu selvi gibi olan, uzun boylu ve güzel endamlı.

Semüz: 44:25A1, 44:25A2, 46:26A9, 51:30B2, 63:40B10, 68:46A1, 68:46A7, 68:46A9, 68:46B3, 98:70A5, 156:121A1. Kâşgarlı. İdrâk. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. besili, etine dolgun, semiz, şişman, yağlı.

Sen: 19:3B5, 26:8B8, 27:9A2, 28:11A7, 29:11B3, 29:11B9, 29:11B10, 29:11B11, 29:11B12, 29:12A1, 29:12A3, 29:12A5, 29:12A8, 29:12A9, 30:12A12, 30:12A13, 30:13A8, 31:13A9, 33:15A13, 33:15B8, 33:15B9, 34:16A12, 35:17A8, 35:17B1, 36:18A3, 36:18A6, 36:18A8, 36:18A11, 36:18A13, 36:18B2, 36:18B7, 37:18B8, 37:18B10, 37:18B11, 37:18B13, 37:19A1, 38:19B9, 41:22A11, 41:22A12, 42:23B7, 43:24A6, 46:26A5, 46:26A10, 46:26B4, 47:26B8, 47:27A4, 47:27A6, 47:27A11 47:27B2, 48:27B9 49:28B3, 49:29A1, 50:29A13, 51:30A2, 51:30A4, 53:31B7, 57:35A2, 60:37B6, 61:38A8, 62:39A8, 62:39A10, 62:39B7, 62:39B9, 62:39B10, 63:40B13, 64:41A10, 64:41A11, 64:41A12, 64:41A13, 64:41B6,

64:42A11, 65:42B4, 65:42B5, 66:44B2, 67:45B1, 67:45B3, 67:45B5, 69:46B10, 72:50A5, 72:50A6, 73:50B13, 73:51A2, 73:51A6, 73:51A11, 74:51B6, 74:51B7, 74:51B8, 74:51B9, 75:52B8, 76:53A10, 76:53A11, 77:54A10, 77:54A12, 77:54A13, 79:55A10, 79:56A5, 80:56A8, 82:58A13, 83:58B5, 83:58B6, 83:58B10, 83:59A1, 83:59A2, 83:59A3, 83:59A5, 84:59A7, 84:59A12, 85:59B11, 85:60A3, 85:60A4, 86:60A7, 86:60A8, 86:60A9, 86:60A10, 87:61B2, 92:64A8, 92:64B3, 92:64B4, 92:64B6, 93:64B12, 93:64B13, 94:66A13, 94:66B1, 94:66B5, 95:66B7, 95:66B9, 95:66B10, 95:66B11, 95:66B12, 95:66B13, 95:67A1, 95:67A2, 95:67A8, 96:67B4, 100:71B5, 101:72A4, 101:72A8, 101:72A12, 102:73B1, 103:74A2, 104:74A13, 104:74B6, 104:74B13, 104:75A1, 105:75A2, 105:75A4, 105:75A6, 105:75A8, 105:75B4, 106:75B5, 106:75B9, 107:76B8, 110:79A7, 112:80B9, 112:81A1 112:81A12, 112:81A13, 113:81B2, 113:81B3, 113:82A5, 114:82B3, 114:82B7, 114:82B10, 114:83B1, 115:84A8, 116:84B6, 117:85B3, 117:85B9, 118:85B13, 118:86A2, 118:86A5, 118:86A10, 118:86A11, 118:86A13, 118:86B1, 119:87A1, 121:87A11, 121:87B4, 121:87B9, 121:88A6, 122:89B4, 123:89B9, 129:95B10, 131:98B3, 132:99A11, 133:100A8, 133:100B11, 134:101A1, 134:101A5, 134:101A10, 134:101B3, 135:101B11, 135:101B12, 135:102A5, 135:102A6, 136:102B7, 138:104B9, 139:104B11, 139:104B13, 139:105A1, 139:105A2, 139:105A3, 140:106A3, 140:106A4, 142:107A1, 142:107A2, 142:107A5, 142:107A9, 142:107A10, 145:109A6, 145:109A8, 146:110A13, 147:111B13, 148:113B5, 149:114B1, 150:116A2, 152:117B2, 152:117B4, 153:118A7, 153:118B4, 153:118B6, 153:118B7, 153:118B9, 153:118B10, 155:120A6, 157:122A5, 160:124B11, 160:124B12, 160:124B13, 160:125A1, 160:125A3, 160:125A4, 161:126A8, 162:126B9, 162:126B11 163:127A1, 163:127B6, 164:127B10, 164:127B12, 165:129A7, 167:131A7, 167:131B4, 168:132B2, 170:134B12, 171:135A5, 172:136A3, 172:136A12, 173:137A1, 176:139B3, 176:140A2, 178:141A12, 179:141B12, 179:141B13, 179:142A7, 180:142B7, 180:142B8, 180:143A3, 180:143A5, 182:144B4, 182:144B5, 182:145A8, 185:147B4, 187:148A10, 188:148B13, 188:149A1, 189:149B1, 189:149B3, 189:149B5, 190:150A4, 190:150A6, 191:150B6, 191:151A6, 191:151A10, 192:152A1, 192:152A4, 192:152A7, 192:152A13, 192:152B3, 193:152B4, 193:152B5, 193:153A5, 193:153A6, 194:154A1. Sen.

Sepmek: 42:22B8. Saçmak, yağdırmak, serpmek.

Serçeşme: (F.) 141:106A6. Baş, başbuğ, subaşı.

Serhad: 93:64B12, 93:65A5, 124:90B7, 173:137A10. Sınır, sınır boyu.

Serheng: (F.) 128:94B9. Burhan. serasker, serdar, başbuğ, çarkacı § pehlivan, mübariz.

Sermek: 125:92A11. Yere atmak, yere düşürmek, yere yıkmak.

Sermuze: (F.) 100:71B3. Burhan. carmuk manasınadır ki çizme üzerine geyilür, Türkîde sokman derler, hâlâ bu diyarlarda mütearef kalçın gibi Maveraünnehir halkı çizmeyi muhafaza içün üzerinden geyerler; Redhouse. ev dışında çizmenin üzerine giyilen bir çizme üstü, galoş; Steingass. getr.

Serpmek: 125:92A3 Saçmak.

Serpe serpe: 163:127A11

Server: (F.) 21:4B12, 22:5A7, 106:75B12, 124:90B12, 127:93B5, 127:94A4. Baş, reis, hükümdar, şah.

Ses: Avaz, sada, ses, ün.

Ses dokunmak: 33:16A2. Ses gelmek, ses işitmek, ses duymak.

Settar: (A.) Allah'ın isimlerinden olup insanların kusurlarını, ayıplarını örtüp saklayan, onları bağışlayan demektir.

Settar Tanrı: 114:82B9.

Sevgü: 31:14A2, 98:70A2. Sevgi.

Sevgülü: 115:84A2. Aziz, kıymetli, sevgili.

Sevinç: :121A3. Ferah, neşe, sevinç, şadlık.

Sevinç vermek: 154:119A6. Sevindirmek, sevinilecek haberler vermek.

Sevindürmek: 78:54B9, Sevindirmek, ferahlandırmak.

Sevini kıvanı: 122:88A7 Güle oynaya, sevine güvene.

Sevinmek: 30:13A2, 30:13A6, 59:36A7, 60:36B7, 61:38B11, 67:45A5, 91:63B10, 91:64A3, 148:113B13, 182:144B8. Ferahlamak, neşelenmek, sevinmek, şad olmak.

Sevmek: 19:3B4, 31:14A3, 61:38A2, 70:48A6, 71:49A6, 71:49B12, 72:50A10, 73:50B8, 85:59B11, 88:61B13, 97:68B3, 98:70A3, 117:85B3, 117:85B7, 118:86A1, 127:94B7, 130:96B10, 134:101A6, 156:121B1, 168:132B6, 181:144A4. Âşık olmak, gönül vermek, sevmek.

Sevişmek: 85:60A2, 85:60A3, 86:60A12. Karşılıklı sevmek, birbirini sevmek, muaşaka.

Seyran: (A.) 33:15B6. Mana aleminde düşte gezintiye çıkmak § zevk için yürüyüş, keyif için atla veya arabayla yapılan gezi.

Seyrana binmek: 146:110A5. Zevk için yürüyüş yapmak, atla veya araba ile gezmek.

Seyrek: Sık olmayan, açık, seyrek.

Sıçramak: 66:44A5, 74:51B13, 86:60B2, 126:93A9, 149:115A2, 150:115B4, 150:116A6, 151:116A13, 164:128A3, 169:133B2, 170:134A5, 171:135A9, 177:140A8, 181:144A6. Atlamak, ileri atılmak, fırlamak, fırlamak, saldırmak.

Sıdk: (A.) Gerçek, gerçeklik, tam ihlas, sadakat, hulus.

Sıdkı bütün: 22:5A9. İhlası tam, hulusu eksiksiz, inancı sağlam.

Sığamak: 33:15A12, 34:16A11, 125:91B5, 150:115B9. Anadil. Kâşgarlı. *sıkamak*, İd.haş. Lehçe. Radloff. Redhouse. Tarama. II. III. çemremek, kollarını sıvamak, sıvamak § el ile okşamak, arkayı el ile okşamak, üstünden el gezdirmek.

Sığın: 155:120B12. Anadil. geyik cinsinden bir hayvan; Kâşgarlı. *sığun*, maral geyiği; Lehçe. geyiğin büyük türü, beneklüsü; Sengülâh. dağ sığın; Süleyman. *sugun*, bir tür dağ öküzü, büyük deşti geyik; *sığın*, geyikten büyük bir nevi yabani sığır, çöl ahusu; Tarama. I.-IV. yabani geyik ve sığır; Uygur. *sığun*, maral; *suğun*, geyik.

Sığın geyik: 39:20A12, 43:24A6, 63:40B10, 86:60A8, 93:65A11, 135:102A3, 165:129B7.

Sığınmak: 66:44A7, 127:94A11, 129:96A5, 141:106B12, 142:107A9, 163:127B9, 164:127B13. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. gizlenip saklanmak, bir sığınağa girmek, saklanmak.

Sığınu gelmek: 125:91B7 Sığınıp gelmek, sığınmaya gelmek.

Sığır: 87:61B5. Sığır, boğa, öküz ve inek gibi sığır türünden yetişmiş büyükbaş hayvan.

Sığır damı: 23:6A11. Sığır ahırı.

Sığırtmaç: 181:144A10 Anadil. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I. IV. öküz çobanı, sığır çobanı.

Sığmak: 26:8A10, 135:101B9, 147:112B5. Uymak, sığmak, içine almak.

Sıklamak: 42:23A7. Abuşka. *sıktamak*, yığlamakta mubalağadır; Anadil. *sıkramak*, ağlamakla beraber kullanılır; Mühennâ. *sığtamak, sıhtamak* ve *sıktamak*, sağu sağmak, ölü için ağlamak; Kâşgarlı. *sığtamak* ve *sıhtamak*, ağlamak; Lehçe. sıkınarak ağlamak, sıklayıp fıklamak; Radloff. ahüvah etmek, ağlamak, yanıp yakınmak; Sengülâh. *sıktamak*, gönül darlığı ve ıstırapt mübalağa ve ifrat ile ağlamak; Tarama. I. gözyaşı dökmek, sızlanmak.

Sıklayanda: 51:30A5. Ağlayıp sızladığı zaman.

Sıklayubanı: 69:47B9. Ağlayıp inleyerek, yanıp yakılarak.

Sıkmak: 34:16B1, 34:16B3, 113:82A8. Sıkmak, tazyik etmek § suyunu çıkarmak, usaresini çıkarmak.

Sımak: 35:17B2, 50:29A3, 96:67B11, 177:140B11, 178:141A12, 179:141B11, 179:142A7, 180:142B3. Anadil. Kâşgarlı. kırmak, parçalamak; Lehçe. Radloff. Redhouse. kırmak, parçalamak § bozmak, yenmek, mağlup etmek, mahvetmek; Tarama. I.-IV. kırmak § bozmak § yenmek, mağlup etmek, tenkil etmek § aşağı görmek.

Sınamak: 135:101B12, 135:102A5. Anadil. Anadolu. Doğu. İd.haş. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Süleyman. *sinemek*, Tarama. I-IV denemek, tecrübe etmek.

Sınayu gelmek: 188:149A1. Sınamaya gelmek, denemeye gelmek, anlamaya gelmek.

Sındurmak: 49:28B5. 152:117B3. 176:139B11 176:140A1 Küçük düşürmek, aşağılatmak; Lehçe. Radloff. Redhouse. Tarama. I-III. bozmak, yenmek, yok etmek.

Sınmak: 133:100B6, 137:103B10, 158:123A8, 158:123A13, 158:123B3, 159:124A2, 159:124A4, 163:127B2. Anadil. Doğu. İd.haş. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Söz. Tarama. I-IV. Uygur. kırılmak, parçalanmak § bozulmak, yenilmek, yılmak, yenilgiye uğramak, yok edilmek.

Sınık: 161:125B10. Anadil. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Süleyman. Tarama. I-IV. kırık.

Sıpara: (F. *si-pare*) 21:5A1. Kuran-ı Kerim'in bölündüğü otuz cüz'den her bi

Sır: (A.) 20:3B13, 158:123A11. Saklanıp gizlenen şey, raz, sır.

Sıravardı: 69:46B13. Sıra ile, nöbetleşe. Lehçe. Redhouse. bir dizide, bir diziye, bir sırada, birbiri ardınca.

Sırça: Lehçe. Radloff. Redhouse. cam, şişe, sahte mücevher, sırça § alâ elmasın taslağı, ham elmas, işlenmemiş elmas.

Sırça parmak: 87:61A9. İd.haş. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. *serçe parmak*, Süleyman. en küçük parmak, küçük el ve ayak parmağı.

Sırt: 141:106B9. Lehçe. Radloff. Redhouse. arkanın üstü, arka, arkanın yukarı kısmı, eğin.

Sırtı yoluk: Sırtında tüy kalmamış, sırtı tüysüz.

Sırtı yoluk boz kurt: 44:25A5.

Sıtmak: 148:113A2. Patlamak, yarılmak. Ayrıca bkz. Tarama, I, 626, II, 823.

Sıyırmak: 69:47A8, 79:55B5, 88:62A5, 97:68B12, 113:81B4 128:94B13, 163:127A10 Çıkarmak; Lehçe. Radloff. bir şeyin yüzünü şiddetle temas ederek koparmak, çekip çıkarmak § kılıç çekmek, kılıcı kınından çıkarmak, kılıcı yalın etmek.

Sıyırtmak: 88:62A5. Kenar kenar gitmek, sürünerek ve gizlenerek gitmek, sıvışmak.

Sızı: 21:4B6. Acı, ince işleyen ağrı.

Sızlamak: 32:14A8. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. *sizlemek*, ağrımak, ağrı duymak, sızı duymak.

Sızlatmak: 103:73B12, 148:113B6. Kâşgarlı. ağrıtmak, sızlatmak; Lehçe. Radloff. Redhouse. ağrıtmak, ağrı vermek § ağlatmak, inletmek, sızlandırmak.

Sızmak: 20:4A8. Abuşka. Lehçe. Radloff. Redhouse. ağır ağır eriyip sızar gibi akmak, bir kab veya nesneden veya içinden akmak, teraşşuh etmek.

Sicim: 35:16B13, 35:17A1, 35:17A10, 102:73A13, 103:74A3. Lehçe. mücella ve kayar sık ince kıvrak ip; Radloff. Redhouse. ip, ince ip.

Silmek: 32:14B8, 46:26B4, 100:71A13, 132:99B8. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. yaş bir nesneyi üzerinden el yürüterek kurutmak ve yok etmek, kurutmak, kurulamak § sürmek, dokundurmak.

Silicek: 87:61A12. Silince.

Sinek: 149:114B13, 169:132B12. Sinek, kara sinek.

Sinirlemek: 30:13A4, 63:40A9. Kâşgarlı. sinir sarmak, sinir takmak; Lehçe. Radloff. Sengülâh. Süleyman. *sınırlamak*, Tarama. I. II. IV. savaşta atların bacak sinirini kesip telef etmek, atın ribatını çıkarmak; deve, at, koyun gibi hayvanların arka ayak sinirini keserek onları işe yaramaz hale getirmek, hareket edemez hale koymak için vurup ayak nirini kesmek; Söz. hayvanı azapla öldürmek.

Sinirli: Sinir sarılmış, sinirle berkitilmiş.

Sinlemek: 45:25B2. Abuşka. *sinremek*, derdile mahfi ve aheste ağlamaya derler; Anadil. deniz ve orman gibi şeylerin ses vermesi § köpek ağlar gibi ses çıkarmak § sin diye ses çıkarmak; Kâşgarlı. (köpek) soğuktan ulumak; (kulak) çınlamak; Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. *sinremek*; Söz. *singelemek, sinilemek* ve *sinlemek*; Tarama. I.-II. *sinlemek*, III.-IV. *sinilemek*, hayvanların gizli ve sinsice inlemesi, yavrular bükâ, teşekki etmek, sızlanmak, hayvanların ufkurması, böğürmek, ulumak, inlemek, üzüntüden hafif sesle ağlamak, sızıldamak, acı duyan köpeğin kesik kesik bağırması, hafif ve hazin ses çıkarmak, hafif sesle acıklı acıklı ağlamak, rahatsızlığını belli eden ince ve yavaş ses çıkarmak, köpeğin iniltili ses çıkarması; Kamus. (*herr* ve *herir* kelimeleri) köpeğin soğuğa tahammül eylememekten naşi ürümekten aşağıca seslenmek manasıdır ki sızlamak ve sinlemek ve kığırdanmak tabir olunur; Lehçe. (*inlemek* kelimesi) hayvanlarda olursa sinlemek, ağlar gibi griv, naliş ve nevha etmek.

Sin sin: Köpeklerin ağlar gibi çıkardıkları sesin taklidi.

Sin sin sinlemek: 45:25B1.

Sivri: 94:66B5, 97:68A11, Keskin uçlu, sivri.

Siz: 21:4A13, 23:6B11, 53:31B8, 59:36B3, 63:40B4, 65:43A11, 75:52B7, 75:53A1, 78:54B10, 79:55B5, 80:56B6, 93:65A2, 104:74B7, 130:97A10, 164:128A5, 160:125A13 169:133A10 171:135A9, 176:139A3. 176:140A6, 177:140A12, 179:142A9, 189:149A9, 189:149B3, 189:149B9, 189:149B13, 192:152A2, 193:152B6. Siz.

Soğan: 103:74A6, 105:75A13. Bildiğimiz sebze, piyaz, soğan.

Soğuk: 68:46A11 Soğuk.

Soğulmak: 86:60B5, 167:131A5. İd.haş. Radloff. Redhouse. Sengülâh. *soğalmak*, Söz. Tarama. I.-IV. Uygur. kaynağın ortadan kaybolması, kurumak, suyu çekilmek, çekilmek, hayvanların sütünün kesilmesi suretiyle memelerinin pörsümesi.

Soğultmak: 100:71A10. Radloff. Sengülâh. Tarama. III.-IV. toprağa suyu çektirmek, suyu kurutmak, suyun çekilip kaybolmasına sebep olmak.

Sohbet: (A.) 25:7B8, 29:12A5, 59:35B3, 59:35B4, 84:59A6, 91:63A12, 93:65A3, 137:103A3. Bir kişi ile güzel ülfet edip yar ve hemdem olmak, ülfet ve konuşma, laf etme, arkadaşlık, musahabe, söyleşip uyuşma, toplantı.

Sohbet etmek: 138:104A5. Oturup söyleşmek, konuşmak, görüşmek.

Sohbete girmek: 166:130B4. Toplantıya katılmak, sohbet edenlerin toplantısına girmek.

Sokmak: 32:14A9, 99:70B4, 118:86A2, 149:114B5, 150:115A6, 151:116B11, 151:117A10. Kâşgarlı. Radloff. Sengülâh. Süleyman. zehirli hayvanların ısırması § bir şeyi bir yere girdirmek, içeri koymak, sokmak, yerleştirmek.

Sokman: 142:107B1. Burhan. (*sermuze* kelimesi) carmuk, çizme üzerine giyilir, Mâveraünnehir halkı çizmeyi muhafaza için üzerinden giyerler; Lehçe. büyük Türkmen çizmesi, sökmen, ·armuk, sermûze; Radloff. çıplak ayağa giyilen deriden ya da sahtiyandan yapılmış yarım çizme; Redhouse. bir tür uzun konçlu çizme, Süleyman. büyük yol çizmesi; Tarama. I. mes, edik, II.-IV. edik, üste giyilen edik.

Sol: 27:10A1, 31:13B10, 38:19A13, 56:34A2, 56:34A7, 59:35B7, 60:37B4, 81:57A11, 81:57B8, 81:57B9, 91:63B8, 91:63B10, 91:64A2, 97:68B5, 97:69A1, 98:69B10, 109:78A8, 109:78A12, 122:88A12, 125:92B2, 155:120A4, 178:141A7, 178:141B2. Sol taraf, sol.

Sol begler: 81:57A11. Hanın solunda oturan beyler. Türkler yüzleri güneye dönük otururlardı, bu suretle sol yanları doğu olurdu. Hanın sağında ve solunda oturan beylerden solda oturanlar daha itibarlı sayılırdı, sol yandakiler üstün tutulurdu.

Solum ala: 92:64B1. Soluma dönüp.

Soldurmak: 22:5B6, 22:5B11. Rengini sarartmak, rengini attırmak, soldurmak.

Solumak: Lehçe. Radloff. Redhouse. Süleyman. güç nefes almak, nefesin kesilmesi, sık sık nefes almak, zahmetten dolayı sık sık nefes almak, nefesin daralması.

Solumağa başlamak: 126:93A7 Nefesi kesilmek, hızlı hızlı nefes almaya başlamak.

Som: Anadil. İd.haş. Lehçe. Radloff. Redhouse. Süleyman. Türk. dolu, tamam, içi dolu, içi boş olmayan, kof olmayan, bütün, salt, yekpare, külçe.

Som altun: 140:105B12. Kaplama olmayan, içi dışı altın, külçe altın, yekpare altın.

Son: 57:35A6, 92:64B7, 110:79A9, 144:108B2. Âhır, arka, encam, hatime, hitam, pâyan, hayet, uç, son.

Son ucu: 38:19A13, 56:34B13, 89:63A2, 110:79A3, 136:102B6, 185:147B3, 194:153B10. Encamı, sonucu, neticesi, sonu.

Sonra: 23:6A9, 27:9B5, 36:17B12, 60:36B5, 67:45B8, 68:46A7, 68:46A10, 69:46B13, 70:48B8, 81:57B7, 83:58B9, 84:59A8, 93:65A6, 116:85A5, 117:85B9, 118:85B13, 119:86B11, 127:93B6, 128:94B10, 137:103A3, 137:103B12, 144:108A12, 176:139B11, 188:148B6, 189:149B10. Sonra, badehu, muahhar.

Sop: 22:5B6, 22:5B11. Lehçe. *sob*, müteşabihattan soy sop; Radloff. *soy-sop*, soy, sülale § ırk § bir kişinin bütün soyu ve sülalesi.

Sormak: 44:25A8, 48:27B8, 48:27B11, 63:40B4, 63:41A3, 85:59B11, 85:60A2, 94:66A11, 101:72A8, 103:74A1, 131:99A8, 138:104B8, 152:118A2, 157:122B6, 162:126B2, 169:132B11, 173:136B7, 183:145B5. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Tarama. I.-IV. Türk. istifsar etmek, sormak, sual etmek.

Sorar olmak: 71:49B9, 71:49B10, 71:49B11, 72:50A2, 72:50A3, 72:50A5, 76:53A13, 76:53B1, 76:53B2, 76:53B3, 76:53B4, 76:53B7, 76:53B9, 76:53B11, 77:53B12, 77:54A1, 77:54A2, 152:118A1, 172:136A10, 173:136B8. Soracak olmak, sormak.

Sormak: 127:94A2, 146:110B2, 146:110B3. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Tarama. I.-IV. Türk. emmek, sora sora at gibi içmek, sömürmek, kuvvetle emmek, eme eme içmek.

Soruşmak: 117:85B8, 134:101A5, 134:101B6, 135:102A7. Sengülâh. Tarama. I.-II. birbirini emerek öpmek, emişmek.

Sovuk: 84:59B1, 84:59B2. Soğuk.

Sovuk sovuk bınarlar: 115:83B8 Buz gibi pınarlar.

Sovuk sovuk sular: 76:53A13, 87:61A1, 117:85A11, 117:85B10, 130:97B2.

Sovukda: 84:59B1. Kışın, soğuk havada.

Sovulmak: 78:55A7. Dermansız düşmek, gücünü kaybetmek.

Soy: 22:5B10. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. asıl ve nesep § aile § ırk § atalar § sülale, silsile.

Soylama: 26:8A7, 26:8B10, 30:12B4. Doğu. makamsız türkü ve genellikle herhangi bir tarzda şiir.

Soylamak: 20:4A4, 21:4B1, 21:4B2, 21:4B11, 25:7B2, 26:8A7, 26:8B10, 27:9A2, 28:10B11, 31:13B13, 33:15B3, 33:15B4, 33:15B7, 34:16A3, 35:17A6, 35:17A7, 36:18A2, 36:18B6, 48:28A5, 50:29B6, 50:29B7, 52:30B8, 52:30B9, 75:53A8, 78:54B4, 78:54B5, 78:55A4, 79:55A11, 80:56B12, 82:58B2, 82:58B3, 85:59B7, 91:63B13, 91:64A1, 92:64A11, 92:64B8, 94:66B2, 94:66B3, 95:67A3, 95:67A4, 96:67B1, 96:67B5, 98:69B12, 98:69B13, 99:70A13, 99:71A1, 100:71B2, 101:71B12, 102:73A11, 104:74B1, 104:74B9, 104:74B10, 106:76A11, 112:80B8, 114:82B5, 114:83A9, 114:83A10, 116:84A12, 117:85B5, 117:85B6, 122:89B9, 127:93B13, 128:95A4, 128:95A5, 129:96A7, 130:98A4, 130:98A5, 132:100A1, 132:100A2, 133:100A10, 133:100A11, 134:101A2, 134:101B6, 134:101B7, 135:101B13, 135:102A1, 138:104A11, 139:105A8, 140:105B9, 140:106A2, 143:107B7, 143:107B8, 143:107B12, 143:107B13, 148:113A11, 148:113A12, 149:114A7, 151:117B1, 152:117B10, 152:117B11, 153:118A10, 153:118B4, 156:121A12, 156:121B8, 156:121B9, 157:122B7, 158:122B12, 159:123B11 159:123B12, 160:124B5, 161:125B7, 161:126A6, 161:126A7, 162:126B3, 162:126B10, 163:127B4, 163:127B4, 166:130B7, 166:130B8, 166:131A2, 167:131A11, 167:131A12, 167:131B6, 168:132B6, 168:132B7, 169:133A4, 171:135B2, 172:136A4 172.136A8 172:136B1 172:136B5 173:136B9, 173:136B11 173:136B12, 177:140A13 178:141A13, 179:141B12, 179:142A8, 180:142B4, 180:143A9, 180:143A10, 182:145A5, 182:145A8, 182:145A12, 184:146A11, 184:146B11, 188:148B9,

188:148B10, 190:150A7, 190:150A13, 191:151B1.

Soy soylamak: 19:3A11, 37:19A10, 56:34B10, 72:50A1, 89:62B13, 99:70B8, 100:71A7, 118:86B9, 135:102B3, 144:108A11, 174:137B9, 177:140B12, 193:153B7.

Soylamak: 93:65A8. Söz. Tarama. I.-IV. sıkı sıkı araştırıp soruşturmak, aslını aramak, tahkik etmek; Tarama. II. soylu göstermek, ululamak.

Soymak: 68:46A3, 125:91B10, 125:91B11. Bir şeyin örtüsünü açmak, giyeceğini çıkarmak, sıyırmak.

Sögmek: 29:11B6, 82:58A2, 146:110B10. Kötü söz söylemek, küfretmek, sövmek.

Sögübdürürsün: 74:52A2. Sövmüşsündür, sovuyorsun, sövmektesin.

Sökmek: 44:25A2, 123:89B11, 123:90A8. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Süleyman. koparmak, kökünden çıkarmak, bir güçlüğün üstesinden gelmek, yol açmak.

Sömürmek: 145:108B13. Anadil. *somurmak*, emmek, emip bitirmek; *sömürmek*, yalayıp yutmak; İd.haş. Lehçe. Mühennâ. Radloff. *sümürmek*, Redhouse. *sünürmek* ve *sümürmek*, Sengülâh. Söz. *somurmak, sömürmek, sümürmek*, Süleyman. Tarama. I. III. emmek, yudum yudum içmek, büyük yudumlarla höpürdeterek içmek, öküz gibi burnuyla iterek yalayıp silip bitirmek, bütün içmek, sormak, hepsini birden yemek, silip süpürmek, yiyeceği tüketmek, bir şey bırakmamak üzere yemek.

Söykenmek: 91:63B7 Anadil *sövkenmek*, Anadolu. Mühennâ. *sökenmek*, İd.haş. Lehçe. *söygenmek*, Radloff. *söygünmek*, Söz. *sevkenmek, söğkenmek* ve *sövkenmek*, Süleyman. *soyanmak*, Tarama. I.-IV. dayanmak, bir şeye dayanmak, yaslanmak, bir şeye yaslanarak yarım uzanmak, yan üzere dayanmak.

Söylemek: 19:3A4, 19:3A8, 19:3A11, 22:5B7, 23:6B2, 23:6B4, 23:6B10, 27:9A4, 29:11A11, 41:22A13, 62:39A1, 73:51A5, 79:56A7, 83:58B9, 83:58B11, 85:60A6, 89:63A1, 93:65A2, 110:78B13, 113:82A10, 114:83A11, 115:83B7, 119:86B11, 123:90A4, 124:91A1, 131:98B1, 135:102B4, 140:105B7, 144:108A11, 144:108A12, 155:120B9, 156:121A11, 158:123A13, 158:123B1, 160:124B6, 161:126A7, 164:128B7, 181:143B2, 181:144A3, 185:147B1, 191:150B7. Anlatmak, söz etmek, beyan etmek, söylemek.

Söyledükde: 133:100B11 Söylediği sırada, söylediği zaman.

Söyleşmek: 37:19A9, 48:28A7, 50:29B6, 103:73B5, 134:101A6, 134:101A11, 156:121B8. Dövüşmek, karşılaşmak § konuşmak, müzakere etmek.

Söyündürmek: 103:73B5. İdrâk. Lehçe. Radloff. Redhouse. Tarama. I-IV. söndürmek.

Söz: 19:3A8, 20:4A11, 23:6B10, 27:9A3, 27:9A11, 29:11B12, 30:12A13, 30:13A3, 39:20A10, 45:25B6, 47:27A13, 48:27B6, 49:28B10, 60:37B6, 62:39A1, 62:39B3, 65:43A1, 65:43A8, 71:49B8, 73:50B2, 79:56A7, 81:57A7, 83:58B11, 83:59A5, 86:60B12, 91:64A1, 95:67A5, 96:67B13, 111:80A11, 114:82B11, 114:83A11, 118:86B4, 122:89B4, 124:91A2, 125:91B9, 129:96A2, 133:100B11, 156:121A6, 165:129A11, 181:144B2. Kelam, lakırdı, söz.

Söz açmak: 65:43a1 Konuşmak, sohbet etmek.

Söz atışmak: 138:104A7 Ağız dalaşı etmek, dil kavgası etmek, birbirine laf atmak.

Söz etmek: 128:95B3. Arkasından söylemek, çekiştirmek.

Sözün tutmak: 19:3A11. Dediğini yapmak, sözünü dinlemek, sözünü yerine getirmek.

Sözünü sımak: 35:17B2, 96:67B11 Sözünü kırmak, sözünü dinlememek.

Su: 20:4A8, 29:11B7, 32:14B3, 33:15B8, 34:16A5, 39:19B12, 43:24A13, 43:24B1, 43:24B3, 43:24B4, 43:24B5, 44:24B6, 44:24B7, 44:24B8, 44:24B9, 51:29B9, 53:31B3, 55:33B2, 55:33A8, 57:35A10, 62:39B8, 68:46B3, 65:43B6, 66:43B9, 75:53A4, 76:53A13, 76:53B9, 77:54A6, 81:57A5, 84:59A7, 84:59B1, 86:60B5, 87:61A1, 88:62A3, 90:63A7, 96:68A3, 99:71A1, 100:71A9, 102:72B10, 104:74B3, 105:75B2, 106:75B10, 109:77B13, 110:79A12, 117:85A12, 117:85B10, 125:91B6, 125:92A5, 128:95A8, 128:95A12, 130:97B3, 131:98B6, 138:104B3, 139:104B10, 144:108B5, 148:113B8, 154:119A12, 156:121B3, 157:121B11, 159:124A5, 165:130A1, 167:131A5, 171:135B4, 173:137A9, 174:137B11, 176:139A5, 178:141B2, 178:141B3, 191:151A5, 194:154A7. Su, akar su, çay, nehir.

Su hak dizarın görmüştür:

Sucu: 32:14A10. Su yolcu, su yolu tamircisi.

Sular taşmak: 19:3B3. Suların azması, suların yatağından çıkması.

Susanmak: 191:150B8. Radloff. susamak.

Suya urmak: 68:46B2. Suya atmak, suya atılmak.

Suyu kurumak: 38:19B4, 57:35A2, 110:79A6, 119:87A1 Suyu çekilmek, suyu kalmamak, kurumak.

Suç: 25:8A1, 34:16A6, 34:16A8, 34:16A9, 46:26A11, 142:107A3, 163:127B7, 187:148A2, 188:148B6, 189:149B1 193:153B3 Cürüm, günah, hata, kabahat.

Suçundan geçmek: 88:61B11 Birinin suçuna göz yummak, birinin suçunu görmezden gelmek, suçunu bağışlamak.

Suçunu dilemek: 193:153B2. Suçunu itiraf edip af dilemek, özür dilemek.

Sufra: 138:104B1. Doğu. İd.haş. Kamus. Kuzeydoğu. Radloff. Redhouse. *sofra*, yemek masası, türlü şekillerde masa, düzülmüş yemek sofrası, yolcunun beraberinde aldığı yol azığı § deriden sofra yaygısı, sini, yemek sinisi, yemek altına yayılan değirmi deri.

Sufra çekmek: 20:3B12. Tarama. I. ziyafet çekmek, ziyafet vermek, başkalarına yemek yedirmek.

Sufrasından görmek: 25:7B13. Sofrasına kusur bulmak, sofrasında eksik görmek.

Sulb: (A.) 22:5B5. Abuşka. bel; Kamus. yağrından kuyruk sokumuna gelince arka kemiğine denir ki omurga tabir olunur; Lehçe. omurga kemiği, bel.

Sultan: (A.) 68:46A9, 129:96A12. Hakan, han, bey; Kamus. padişah. zeytinyağı manasına gelen "salīt" lafının cem'idir, adı geçen yağın alevinden aydınlandığımız gibi padişah da adalet, kudret ve himmet şulesiyle ülkeyi aydınlattığı için kendisine sultan denir ya da kelimenin hüccet anlamından alınmadır.

Sultan beğendi: 63:40B10. Sultanın beğendiği, sultanın hoşuna giden.

Sultan kızı: Prenses, hanım sultan.

Sultanım: 25:7B1, 27:9B13, 28:10A2, 33:15A8, 35:17A5, 51:30A9, 51:30B4, 61:38B1, 62:39A10, 62:39A13 62:39B1, 63:40A4, 63:40B11 65:43A11 69:47A4, 70:48B7, 70:48B11 70:48B12, 81:57B2, 82:57B11 126:92B6, 127:93B13. Hitap ünlem olarak geçmektedir.

Sungur: Bkz. aksungur.

Sunmak: 93:65A4, 127:94B1, 150:116A4, 189:150A1. Anadil. İdrâk. Lehçe. Radloff. Redhouse. Söz. Süleyman. Tarama. I-IV. eline vermek, eline uzatmak, takdim etmek; arz etmek; Lehçe. Süleyman. kadeh döndürmek, içki vermek; Lehçe. Tarama. I.-IV. hamle etmek, hücum etmek, saldırmak.

Suret: (A.) 39:20A6, 181:143B12. Abuşka. her nesnenin timsali; Kamus. peyker, şekil, kılık § nevi § sıfat § heyet; Lehçe. heyet § nusha § şekil § resim, tasvir § çehre, yüz.

Surnacı: 82:58A1. Burhan. sûrnay Türkide tahrifle zurna derler, davul ile bile çalarlar, çoğu düğünlerde ve bayramlarda çaldıkları için düğün anlamına gelen "sûr" ile nay kelimelerinden yapılmadır. Zurnacı da düğün ve bayramlarda zurna çalan adamdır.

Sübhanehu: (A.) 194:154A4. Kamus. (*sübhan'Allah*) teşbih anlamındadır, Hak Taâlâ'yı sahibeden yani zevce, çocuk ve başka eksiklerden tenzih ve takdis anlamına gelir, güya ben Allah'ı kötü şeylerden tenzih ederim demektir, Hak Taâlâ'yı tekit ve mübalağa ile eksiklik sıfatlarından ve Allah'ın şanına aykırı nispetlerden tamamen tenzih ve takdis ederim, yani böylece itikat ve ikrar ederim demektir; bazılarınca da "Allah'ın ulu emrini yerine getirmeye sürat gösterir, onun taat ve ibadetine koşarım" demektir. Araplar bir nesneden taaccüp makamında "sübhane min keza!" derler ki eğer beğenilen bir şey karşısında söyleniyorsa "bunun yaratanını bu güzel yaratmasından dolayı mahsus tesbih ederim" demek olur, beğenilmeyecek bir şey karşısında söylenmişse o zaman da "bundan Hazret-i Bârî'yi tenzih ederim" demek olur.

Süd: 22:5A13, 33:15A13, 34:16A4, 34:16A12, 34:16B1, 34:16B2, 34:16B3, 41:22A4, 48:28A11, 52:31A3, 104:74B8, 116:84B3, 146:110B2, 146:110B5. Kadınların ve dişi hayvanların memesinden gelen ak ve sıvı madde, süt.

Süd damarı: 32:14A8. Memeye süt veren damar.

Südün tartmak: 29:11B6. Memesini sıkmak, memesini sıkıp süt getirmek.

Südü oynamak: 99:70B5. Sütü gelmek, memeye süt gelmek.

Sügsün: 127:94B3. Anadil. *süğsün*, İd.haş. *süksün*, Söz. *süğsün, süksün* ve *sünsün*, Tarama. I.-III. *süksün*, boyunun arka kısmı, boyun kökü, omuz başı, ense.

Süglü: 150:115A12, 150:115A13, 150:115B2. Lugat-iHalîmî (*sîh* kelimesi karşılığı: suğlı), her şiş ki bir nesneye sancarlar, ağaçtan olsun, demirden olsun, ocak üzerindeki kebap çevirdikleri suğlıya derler, Türkçe garar ağzına sancdıkları ucu sivri ağaçta şayi olmuştur; Radloff. *sogli*, Söz. *suğlu*, Sengülâh. Süleyman. *suğlı*, Tarama. I. *söğlük*, II. III. *suğlı*, Türk. *suğlu*, kebap şişi, üzerine koyun veya kuzu geçirilerek kızartılan ağaç şiş.

Sünmek: 150:115B10. Anadil. İdrâk. İd.haş. Radloff. Söz. Tarama. I-II. uzamak, uzanmak.

Sünü: 96:68A2, 130:97B11, 131:98B5, 138:104B7, 139:105B3, 141:106B4, 146:111A3, 160:125A1, 161:125B10, 162:126A10, 163:127A3, 163:127A13, 163:127B2, 182:144B10, 183:146A5, 183:146A7, 190:150B4, 193:153A6 Kâşgarlı. *sünü*, Muhennâ. *süğü*, İdrâk. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Ss. Tarama. II-IV. *süğü* ve *sünü*, süngü, harbe, mızrak, kargı, küçük harbe.

Sünük: 112:80B12, 126:93A13. Kâşgarlı. *sönük*, İdrâk. *sünük*, İd.haş. Lehçe. Mühennâ. *sünek*, Radloff. *söyek, süek, süyek, sünük*, Tarama. I.-IV. Uygur. *söngük, süyük*, kemik.

Sünücük: 33:15B5. Kemikçik, küçük kemik, kemikceğiz.

Sürahi: 39:20A5, 91:63B1. (A.) Kamus. (*es-sürahiyye*) bâde konulacak kap; Lehçe. Redhouse. Steingass. Türk. billur veya şişe su kabı, emziksiz ibrik, şişe, uzun boyunlu şişe.

Sürçmek: 159:124A3. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. ayağın bir nesneye çarparak düşer gibi olması, kayması.

Sürcdürmek: 103:73B6. Sürçmeye sebep olmak, kaydırmak, tökezlemek.

Sürmek: 28:10A9, 28:10A11, 39:20A8, 48:28A4, 49:29A3, 60:37B5, 79:55B9, 87:61A10, 103:73B10, 103:74A4, 105:75A11, 106:75B12, 114:83A8, 115:84A4, 116:85A5, 126:93A2, 126:93A5, 126:93B3, 127:94A12, 142:107A4, 148:113A4, 163:127A7, 163:127B7, 171:135A10, 182:145A3. Çıkarmak, kovmak § sürgün etmek § sürmek, sürtmek, dokundurmak § saldırmak, üzerine yürümek § at koşturmak, yürütmek § kadeh dolaştırmak, içki sunmak.

Sürdürmek: 47:27B6, 49:28B3. Dolaştırtmak, sakilik ettirmek, sundurmak.

Sürüp gelmek: 28:10A7. Koşturup gelmek, üstüne yürümek.

Sürüp getürmek: 40:21B9. Önüne katıp götürmek, alıp gitmek, kovalayıp götürmek.

Sürü: 63:40A2. Hayvan hergele, sürü.

Sürülmek: Devam etmek, sürüp gitmek § kurulmak, toplanılmak, toplanmak.

Sürümek: 97:69A4. İdrâk. Lehçe. Radloff. Redhouse. sürümek, sürüklemek, çekmek, çekip götürmek, yerde sürüklemek.

Sürüyü sürüyü: 154:119A2. Sürüye sürüye, sürükleye sürükleye.

Süsmek: 133:100B1, 141:106B3. Anadil. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Steingass. Tarama. I. II. IV. hayvanın boynuzuyla vurması, boynuzlarla kakmak, boynuz vurmak, boynuzlamak, tos vurmak.

Süsegen: 170:134B9. Radloff. *süsken*, Söz. *süsgen, süsügen*, Tarama. II. *süsgen*, III. IV. *süsegen*, süsen, boynuzlarıyla vuran, tos vuran, tos vurmayı âdet edinmiş hayvan, boynuzlayan, çok süsen hayvan § azgın sığır.

Süsülmek: 56:33B10, 97:68A11 Batırılmak, dürtülmek, saplanmak.

Süsüşmek: 163:127B1. Dürtüşmek, süngüleşmek, süngü süngüye gelmek; Kâşgarlı. Radloff. Redhouse. Söz. Tarama. I. II. IV. boynuzlu hayvanların tos vuruşması, hayvanların boynuzlarıyla birbirine vuruşması.

Süvar: (F.) Ata binen, atlı, binici, süvari.

Süvar olmak: 88:62A4. Atlanmak, ata binmek.

Ş

Şad: (F.) Bahtiyar, ferahlı, mutlu, sevinçli, neşeli.

Şad olmak: 60:36B7 67:45A5 173:137B1 Ferahlanmak, sevinmek, yüzü gülmek.

Şaduman: 47:27B3. İçinden mutlu, ferah, sevinçli, şen.

Şadılık: 174:137B6. Eğlence, ferahlık, neşe, sevinç, şenlik.

Şadılık çalmak: 135:102B2, 154:119A9, 155:119B11. Kopuz çalarak şenliği kutlamak, şenlikte kopuz çalmak.

Şadılık etmek: 145:109A3. Eğlenmek, eğlence tertiplemek, şenlik yapmak.

Şadılık eylemek: 89:62B12. Bkz. şadılık etmek.

Şah: (F.) 51:29B12, 63:40B9, 117:85B7 Burhan. asil ve hudavend ve sahip; padişahlar öteki halktan kimselere göre asil ve hudavend olmakla şah denmiştir; hükümdar, padişah § iç ve dış görünüş bakımından kendi gibilerden büyük ve güzel olan nesneye, mesela iri ve büyük doğana şahbaz denir.

Şah yiğit: 69:48A4. Büyük bahadır, büyük kahraman, alplar başı.

Şah-ı merdan: 21:5A2, 51:29B10. Hazret-i Ali'nin lakabı, yiğitler başı.

Şahan: 164:128A4. Şahin, bu adla bilinen av kuşu, karagöz soyundandır, çoğu bununla turna avlarlar; Aksoy. Doğu. Tarama. I-III. şahin.

Şahbaz: (F.) Kendi gibilerden büyük ve güzel olan; Anadil. kabadayı; Burhan. beyaz ve iri doğan, çoğu sultan bununla avlanır, Türkçede toygun derler, son derece güzel olur; Redhouse. kahraman, mühariz § serdengeçti, gözünü budaktan sakınmaz § zorba, kabadayı; Steingass. en âlâ, mükemmel, şahane § cömert, âlicenap § asil, soylu, ulu.

Şahbaz at: 40:21A6, 40:21B1, 41:22A5, 43:24B5, 46:26A1, 52:31A1, 52:31A9, 53:31B3, 56:33B9, 61:38A1, 65:42B2, 65:43A5, 71:49B7, 76:53B1, 76:53B10, 86:60B6, 87:61A2, 115:83B10, 117:85A12, 117:85B12, 168:132B1. Soy at, güzel ve gösterişli at.

Şahbaz atlu: 80:57A1, 138:104A13. Soy ata binmiş atlı, güzel ve gösterişli ata binmiş süvari.

Şahbaz aygır: 155:120A8. Gösterişli at, soy aygır.

Şahbaz yiğit: 69:48A4. Gösterişli yiğit, levent delikanlı § bahadır, alp.

Şahın: 42:23A13, 97:68B7, 129:95B8, 175:138A2, 175:138A3, 175:138A5, 175:138A7. Bkz. şahan.

Şahın kuşu: 51:30A6. Şahin.

Şahıncı başı: 175:138A3. Baş şahinci, padişahların ve beylerin yanında olup onlarla birlikte av yapan üzengi ağalarından biri; gerek saraydaki av kuşlarına bakan ve gerek dışarıda hizmet edip saraya av kuşu yetiştiren sınıfın başı.

Şakak: Abuşka. (*sudg* kelimesi) göz ile kulak arasında üzerinde saç bulunan yer, tuluk, yanak; Kamus. (*sudg* kelimesi) göz ile kulak arasına denir ki tulun tabir olunur ve tulun üzerine sarkan saça denir; Lehçe. Türkîde tulün dedikleri kafatasının yanakların üstüne gelen iki yanı.

Şakakına imrenmek: 179:141B13. Pürçeklerine imrenmek, pürçekleri hoşuna gitmek.

Şakımak: 42:23B1, 106:75B7, 129:96A10. Aksoy. Redhouse. Tarama. I-IV. şimşek çakmak, şimşek gibi çakmak, parlamak, yalabımak. Söz. herhangi bir sancı sert ve keskin saplanmak § ağrımak § çıkışmak, azarlamak.

Şakıtmak: 129:96A13. Söz. süpürmek, temizlemek. Bkz. şakımak (?)

Şalvar: 54:32A9, 56:34B8, 108:77A8. Burhan. don; Lehçe. yün kumaştan don, tuman üzerine giyilen çuha ve şali don, bol üst donu; Redhouse. çok bol Türk pantalonu.

Şamata: 45:25A11 Lehçe. Redhouse. Süleyman. bağrışma, gürültü, harıltı, velvele, yaygara.

Şâmî: Radloff. *şamiyâne*, Steingass. Süleyman. *şamiyan*, çadır, gölgelik, günlük, sayvan, önüne eyvan gibi givan rekzolunan dört köşe çadır ve murabba perde.

Şâmî günlük: 25:7A2. Bugün Pakistanda şamiyane şeklinde kullanılmaktadır, al ve kara renklerle alacalıdır.

Şapka: 125:91B1 Lehçe. *şabka*, şebike, örülü hasır baş kisvesi ve taklidi, keçe, pek vesaireden bildiğimiz firenk şapkası; (islavcadan) şapka, avrupalıların giydiği baş kisvesi; Redhouse. (Fransızca *chapeau*) Avrupalı baş kisvesi, baş kisvesi, başlık, kasket, takke, kep, bere.

Şapla: Anadil. Radloff. Redhouse. *şaplak*, Lehçe. *şablak*, Sengülâh. *şapalak*, Söz. *şablama, şaplama*, Tarama. I.-IV. *şabla*, sille, şamar, tapanca, tokat.

Şapla urmak: 166:130A10 Sille vurmak, tokat atmak.

Şarap: 29:12A4, 35:17B7, 39:20A9, 61:37B12, 91:63B3, 113:82A8, 113:82A9, 125:91A8, 137:103A5, 157:122A5, 181:144A4. Bade, içki, süci, şarap.

Şaraben tahûrâ: 194:154A1. "Rableri de onlara gayet temiz –dünya şaraplarının hilafına içenleri hissî lezzetlerden Haktan başkasına meyilden temizleyen– bir şarap içirmiştir." (İnsan veya Dehr suresi, ayet 21).

Şarablu: 113:82A9. Esrük, içkili, sarhoş.

Şarşamak: 172:136B2. (?).

Şart: (A.) Abuşka. kayd ve peyman; Kamus. muamelatta bir nesneyi bir kayda bağlamak; Lehçe. kayıt, sözleşmeye bağlı olan nesne, sözleşme maddesi.

Şart eylemek: 176:139B12. Söz vermek, yemin etmek.

Şaşmak: 37:19A2. Lehçe. Radloff. Süleyman. aklın gitmesi, aklını kaybetmek, aklın gittiği yoldan ayrılması.

Şayed: (F.) 83:58B11 Lehçe. Redhouse. Steingass. Belki, ihtimal, olaki.

Şazılık: Bkz. şadılık.

Şazılık çalmak: 110:78B13, 164:128B5, 193:153B7. Bkz. şadılık çalmak.

Şebçerağ: 74:51B7. Burhan. bir gevherdir, gece vakti çerağ gibi yanar; şöyle naklederler ki susığın bazı geceler otlamak için karaya çıktıkta ol gevheri ağzında beraber çıkarıp otlayacağı yere kor ve onun aydınlığında otlar ve ana dürr-i şebgûn derler; Redhouse. hipopotamın gece taşıdığı bir soy masal taşı.

Şefî: (A.) Kamus. şefaat sahibi, yardımcı, dileyen § bir kimseye, bir suçluya veya bir görümlüye yardım için dilekte bulunan; Lehçe. araya giren, esirgeyen, ricacı.

Şefî' götürmek: 51:30A8. Şefaatçi istemek, şefaatçi saymak, şefaatini dilemek.

Şefkat: (A.) Abuşka. esirgemek; Kamus. bir kişiyi, istenmeyen bir nesneyle karşılaşmasından korkup sakınarak onu esirgeme, acıma, bir korku karşısında birine yardım etme; Lehçe. acıma, esirgeme.

Şefkat damarları kaynamak: 184:147A1. Acıduymak, biri için içi yanmak, merhamete gelmek.

Şehadet: (A.) Kamus. bir nesnenin gerçeğini kavrayıp kesin olarak bilmek; İslam inancının beş temel şartından biri ve ilki.

Şehadet getürmek: 164:128A6. İslam nancının beş temel şartının başı olan *eşhedü en lailahe illallah ve Muhammedün Resulüllah* (Tanrı'dan başka Tanrı olmadığını, Mıhammed'in Tanrı'nın elçisi olduğunu bilir ve beyan ederim) sözünü söylemek.

Şehid: (A.) Kamus. Şeriat dilinde Allah yoluna ölene denir; buna şehit denmesi yıkanmasında ya da götürülmesinde rahmet meleklerinin hazır olduğundandır; ya da Allah'ın meleklerinin onun cennet nimetlerine erdiğini görmelerinden dolayıdır; ya da kıyamet gününde geçmiş ümmetler hakkında kendisinden tanıklık istenen kimselerden olduğu içindir; ya da ölmeyip Allah'ın katında hazır ve sağ olduğu için ya da melekler âlemini gördüğü içindir; Lehçe. şehadeti kabul eden, şehadet mertebesine eren, din uğruna canını feda eden.

Şehid etmek: 97:69A2, 175:138B9. Düşmanı savaşta bir Müslümanı öldürmesi.

Şehid eylemek: :113A3. Bkz. şehid etmek.

Şehid olmak: 21:5A4, 40:21A12, 42:22B13, 42:23A4, 46:26A8, 56:34B2, 69:47A10, 69:47B4, 109:78B6, 146:111A10, 146:111A11 Bir Müslümanın savaşta ölmesi.

Şehir: (F.) 126:93B3, 178:141B1. Lehçe. Radloff. Redhouse. Steingass. büyük kasaba, büyük memleket, şar, şehir, kasaba.

Şehirlerden berü: 77:54A7. Şehirlerden bu yana, şehirler geçerek.

Şeker: Pancar veya şeker kamışının donmuş suyu, şeker.

Şeker yemek: 93:65A2. Güzel söylemek, tatlı konuşmak, hoş söylemek.

Şen: 67:45A1, 73:50B13. Keyifli, sevinçli, şakrak, yüzü güler.

Şen şaduman: 47:27B3. Güle oynaya, keyifli, neşeli, sevinçli.

Şenlik: 63:40A1. Eğlence, neşe, sevinç.

Şer: (A.) 20:4A3. Hayr'ın karşıtı, yaramazlık, kötülük.

Şer haber: 169:132B12. Kötü haber, yaramaz haber.

Şeşmek: 36:17B11, 36:17B13. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Mühennâ. Tarama. I.-IV. çözmek.

Şeytan: (A.) 142:107A3, 163:127B6. Abuşka. Kamus. Hak Taâlâ'nın rahmetinden ırak kişi; halktan, cinler ve hayvanlardan baş kaldırmış ve azgın olanların hepsine şeytan denir; Lehçe. Redhouse. iblis, lanetleme, şeytan.

Şılamak: 93:65B9, 94:66A2, 94:66A6. Söz. Tarama. I. ışıldamak, parıldamak.

Şikâr: (F.) Lehçe. Redhouse. Steingass. av, av hayvanı § avlanmış hayvan.

Şikâr eti: 155:120B5. Av eti.

Şikâyet: (A.) 146:110B9. Dert yanma, sızlanma, yanıp yakılma.

Şimdi: 26:9A1, 34:16B10, 44:24B8, 44:25A6, 47:27A1, 48:28A11, 73:51A1, 80:56A8, 82:57B12, 113:82A3, 125:92A11, 138:104B4, 147:112B1, 155:120A1. 176:139A10, 187:148A2, 187:148A5, 188:148B7, 189:149B1. Hâlâ, elan, şu anda.

Şimdengerü: 88:61B11 Bundan böyle.

Şimdiye değin: 187:148A1. Bu ana kadar, bugüne gelince, bugüne kadar.

Şir: (F.) 39:20B10, 54:32B1, 108:77A10. Aslan.

Şir-i merdan: 194:154A1. Yiğitlerin aslanı, kahraman ve bahadırların başı (Hazreti Ali'nin unvanı).

Şirin: (F.) 115:84A1, 116:84B7, 117:85A10. Lehçe. Redhouse. Steingass. alımlı, cana yakın, cazip, hoş, nefis, sevimli, tatlı.

Şiş: 177:141A1. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Süleyman. pişirilecek eti geçirdikleri ağaç yahut demir kazık, büyük demir iğne; ağaç yahut demir kebap şişi.

Şişlik: 28:11A1, 37:18B10. Şişe geçirilip kızartılacak koyun veya kuzu, büryanlık koyun veya kuzu; Doğu. Kavânin. Radloff. şişe çekilen et, kebaplık et, şişe geçirilip kızartılacak olan et, şişte kızarmış et, şiş kebabı; Sengülâh. düğünlerde güreşte kazanan pehlivanlara verilen armağan, ödül.

Şişlük: 36:18A6. Bkz. şişlik.

Şişmek: 32:14A9, 99:70B5. İdrâk. Lehçe. Redhouse. kabarmak, şişmek, üfürülmek.

Şiven: (F.)100:71B5, 101:72A12, 111:79B12. Burhan. Lehçe. Steingass. mihnet ve musibet vaktindeki ağlayıp sızlama, çığlık, vaveyla, yas.

Şiven etmek: 111:80A1 Ağlayıp inlemek, çığlık koparmak, yas tutmak, yaslanmak, vaveyla koparmak.

Şiven girmek: 69:47B10, 71:49A8, 73:50B6, 87:61B2. Yas bağlamak, yasa tutulmak, mateme düşmek.

Şiven kopmak: 165:130A3, 192:151B10. Çığlık kopmak, yas feryatları gelmek, vaveyla kopmak.

Şol: 35:17B9, 150:116A8, 151:116B3, 151:117A1, 164:128A1, 190:150A5. Şu.

Şorlamak: 31:13B1, 106:76A4, 137:103B9, 142:107A13, 164:128A3, 184:146B9. Anadil. Radloff. Redhouse. Söz. Tarama. I-IV. çok ve bol akmak, çöğdürmek, şiddetle şarıldayarak akmak, şişeden boşalır gibi ses çıkararak akmak, şarıl şarıl akmak, şor şor akmak, şorul şorul akmak.

Şorlatmak: 49:28B9. Çöğdürtmek, şişeden boşalır gibi ses çıkartarak akıtmak, şor şor akıtmak, şorul şorul akıtmak.

Şölen: 76:53B3, 77:54A1, 77:54A2, 87:61A4, 115:83B13, 117:85B2, 148:113B3, 180:142B5. Burhan. *şilân*, İd.haş. Radloff. Sengülâh. Söz. Süleyman. Tarama. I.-IV. sultanların ve beylerin çektiği sofra, halk için hazırlanmış yemek, askere ve halka verilen genel ziyafet, toy, ziyafet § genel kurban yemeği; Söz. gerdek gecesi gelin ile güveyinin yedikleri baklava ve et yemeği.

Şölen vermek: 164:128A13. Sofra çekmek, umumi ziyafet vermek. Süleyman. görünüş ve ziyafet vermek.

Şölen yemeği: 81:57B3, 81:57B6. Toy, umuma verilen ziyafet yemeği.

Şöyle: 102:72B7, 150:115B3, 150:116A2, 151:116B7 Şöyle, şunun gibi.

Şöyle böyle demek: 68:46A7. Bahaneler bulmak, kusur bulmak, mırın kırın etmek.

Şöyle ki: 28:10B1. Nitekim, tıpkı.

Şöyle kim: Şöyle ki, gibi ki.

Şöyledür kim: 25:8A2. Şöyledir ki.

Şu: 83:58B11, 162:126B1 Şu.

Şu asıl: 29:11B9. Şöyle, şöylesi şu biçim, şunun gibi.

Şunda: 170:134B10. Şurada.

Şundan: 45:25B7, 46:25B12. Şuradan.

Şundan berü: 42:23B6. Şunun olmasından bu yana, o zamandan bu yana.

Şükür: (A.) Kamus. Lehçe. iyiliği bilmek ve söylemek, bir iyilikte bulunanın bu iyiliğinin kadrini ve değerini bilip halka da duyurmak, söylemek ve onu övmek; bir nimetin kadrini bilip düşünerek onu halka da belli etmek.

Şükür eylemek: 73:51B1, 87:61B5, 88:62B1, 135:102A9. Yapılan iyiliği bilip övmek, bir iyiliğe karşı o iyiliği edeni övmek, bir iyiliğin kadrini ve değerini bilip onu açıkça belirtmek.

Şükür kılmak: 37:19A9, 111:80A12, 114:82B13, 143:108A6. Bkz. şükür eylemek.

T

Tâ: Burhan. Steingass. sakın, zinhar.

Tâ kim: 49:29A2. Öyleki § sakın, zinhar.

Taâlâ: (A.) 19:3A4, 25:7A12, 25:8A3, 26:8B4, 26:8B8, 26:8B9, 27:9B4, 37:19A9, 46:26B4, 59:36A2, 59:36A9, 59:36A13, 59:36B1, 59:36B2, 60:36B5, 60:36B9, 62:39B4, 62:39B7, 62:39B9, 66:44A11, 67:45A3, 87:61A13, 111:80A4, 111:80A11, 113:82A12, 113:82B1, 114:82B4, 114:82B11, 114:83A3, 114:83A11, 118:86A8, 118:86B4, 124:90B10, 125:92A6, 130:97A11, 131:98B6, 163:127B4, 164:128A1, 194:154A4. Lehçe. Steingass. âli olsun, yüce olsun, ulu olsun, çoğu Allah'ın adıyla birlikte söylenir ve bir sıfat yerinde anlaşılır "Allahu Taâlâ" sözünde Allah yüce olsun, yani ulu Tanrı demektir.

Tabut: (A.) 118:85B13, 190:150A9. Kamus. Lehçe. Redhouse. içine ölü konan ve götürülen sandık, cenaze teskeresi.

Tac: (A.) 59:36A2, 92:64B7, 106:76A9. Kamus. (aslında Farsçadır) iklil, geçmişteki sultanların başlarına giydikleri mücevher kisve; eskiden her ülkenin hükümdarları kendilerine özel ayrı ayrı taç giyerlerdi; Redhouse. çelenk § şeref.

Tac urmak: 142:107A3, 163:127B6. Şereflendirmek, ululamak.

Tacir: (A.) 181:143B13. Alım satım eden adam, bezirgân.

Tacir donun giymek: 181:143B12. Tacir kılığına girmek, bezirgân kılığına girmek.

Tahsin: (A.) Güzelleme, güzel görüp beğenmek, aferin, beğenmek, hayran olmak.

Tahsin demek: 28:10B7. Aferin demek, alkışlamak, takdir etmek, övmek.

Tahsinlemek: 54:32A8, 108:77A8. Alkışlamak, beğenmek, övmek.

Taht: (F.) 26:8A8, 28:10B9, 28:10B12, 29:11A9, 31:14A1, 37:19A9, 56:34B5, 59:36A2, 92:64B7, 98:70A1, 103:73B8, 125:91A9, 156:121A13. Lehçe. Radloff. Steingass. hükümet sandalyesi, saltanat sandalyesi, hükümdar tahtı § hükümdarın oturduğu yer § sultan § saltanat.

Tahta çıkmak: 29:11A9. Padişah olmak, bey olmak, beyliğe geçmek.

Tahûrâ: (A.) 194:154A1. Bkz. şaraben tahûrâ.

Takılmak: 102:73B1 Asılmak, ilişmek, ilişip kalmak, bağlanmak.

Takılu: 103:74A3, 105:75A9 Takılı, takılmış.

Takınmak: 150:116A11 Parmağına geçirmek.

Takmak: 35:16B13, 35:17A2, 35:17A11, 97:69A4, 150:116A9, 154:119A2. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Süleyman. asmak, bağlamak, iliştirmek, geçirmek, takmak.

Talbınmak: 42:23A13, 51:30A6. Abuşka. İdrâk. Kâşgarlı. *talıbımak*, Lehçe. *talabımak*, Radloff. *talbımak* ve *talbınmak*, Sengülâh. *talabımak* ve *talpınmak*, Süleyman. Tarama. I.IV. düşürmek ve çalışmak, deprenmek, çırpınmak, çarpınmak, telaşlanmak, (kuş) çırpınmak.

Taleb: (A.) İsteme, meyl ve rağbet etme.

Taleb eylemek: 19:3B2. İstemek, meyl ve rağbet etmek.

Tali': (A.) Alın yazısı, ak baht, yıldız, baht, kader, kısmet.

Talilü taliine ok atmak: 89:62B10. Kızların evlenmek üzere kurulacak zifaf gerdeklerinin yerini belirtmek için ok atmaları ve her kızın okunun düştüğü yerde gerdek kurmak üzere erkeklerin oraya gitmeleri.

Talu: 28:10A12, 31:13A13, 49:28A13. Lehçe. *dalı*, Tarama. I.-II, arka, sırt, insan ve hayvanların iki kürek arası, iki küreğin birleştiği yer, kürek kemiği.

Tama: (A.) Açgözlülük, bir nesneye şiddetle arzu duyma, hırs, hırs ile istek.

Tama etmek: 145:109B4. Çok istemek, hırs duymak, şiddetli bir arzu duymak.

Tamam: (A.) 19:3A3, 34:16B7, 137:103B11, 147:111B6. Bütün, bitmiş, eksiksiz, tam.

Tamam ağırlamak: 155:120B4. Eksiksiz bir şekilde ağırlamak, eksiksiz ikramda bulunmak.

Tamam etmek: Bitirmek, mamlamak.

Tamam olıcak: 145:109B7. Bitince, bütünlenince, tamam olunca.

Tammak: 55:33A5. Kâşgarlı. Mühennâ. Radloff. Sengülâh. Şs, Tarama. I-IV. damla damla akmak, damlamak.

Tan: 69:47A13. Abuşka. İd.haş. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Süleyman. fecir, gün doğuşu, ortalık ağarması, sabah, sabah aydınlığı, sabah kızıllığı, şafak, gündüzün başı; Kâşgarlı. Radloff. soğuk rüzgâr, kuzey yeli.

Tan yelleri: 25:7B3, 30:12B5. Seher yelleri, meltem.

Tanla: 104:74B12, 126:93B2, 132:99A9, 183:145B13. İdrâk. Radloff. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I.-IV. erte, sabah, sabahleyin, sabah olur olmaz, şafak sökerken, yarın; Radloff. belki.

Tanığ: Bkz. tanık.

Tanığ olsun: 118:86A3, 118:86A4, 118:86A5. (arş, kürsü, Tanrı) And olsun (yemin yerine kullanılan bir söz).

Tanık: Abuşka. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Mühennâ. *tanuk*, Lehçe. Radloff. *tanuk* ve *tanık*, Sengülâh. *tanuğ* ve *tanık*, Tarama. I.-IV şahit, tanık.

Tanık olmak: 60:36B3. Şahit olmak.

Tanımak: 70:49A1, 70:49A2, 70:49A3, 74:51B4, 79:55B3, 83:59A1, 85:59B7, 86:60A13, 106:76A10, 107:76B9 Lehçe. Radloff. Söz. Süleyman. anlamak, bilmek, bilip teşhis etmek, tanımak.

Tanrı: 19:3A12, 19:3B4, 21:4B10, 21:4B12, 22:5B3, 22:5B4, 27:9A10, 32:14A13, 36:17B11 38:19B2, 38:19B9. 50:29B5 57:35A2. 66:44A7 66:44B1 68:46A9, 74:52A3, 97:69A12, 101:72A11, 101:72A12, 102:73A9, 104:74B7, 106:75B5, 106:75B11, 110:79A11, 113:82A4, 114:82B6, 114:82B8, 114:82B9, 116:84B11, 118:86A5, 118:86A10, 118:86A12,

118:86B3, 119:87A1, 127:94A12, 128:94B11, 129:96A4, 129:96A8, 141:106B13, 142:107A6, 142:107A7, 142:107A8, 142:107A9, 143:108A6, 150:116A7, 151:116B2, 151:116B13, 151:117A13, 152:117B5, 153:118B11, 157:122A3, 163:127B5, 163:127B6, 164:127B10, 164:127B11, 166:130B13, 178:141B3, 180:142B6, 194:154A1. İdrâk. Kâşgarlı. Mühennâ. *Tenri*, Lehçe. Radloff. Süleyman. *Tinri*, Allah, çalap, oğan, rabb, yaradan.

Tanrı adına kudbe (kutbe) okutmak: 89:62B2, 143:108A7. Düşmandan alınan yerlerin kiliseleri camiye çevrildiği zaman orada cuma namazı kılmak ve şartlarından olduğu üzere hutbeye Allah'ın adıyla başlamak.

Tanrı bezsün: Allah belasını versin.

Tanrı buyruğu: Allah'ın emri.

Tanrı dostu: 21:4B12. Peygamberimizin unvanlarından, habibullah karşılığı.

Tanrı evi: 22:5A8. Mekke'deki Kâbe. Mekke'de Harem-i Şerif'in neredeyse ortasında, bütün Müslümanlarca kıble edinilmiş olan Beytullah.

Tanrı hakkı: Allah'a ait olan hak.

Tanrı hakkı degülmiseydi: 181:143A12. Tanrı hakkı olmasaydı.

Tanrı ilmi: 22:5A5 Kuran-ı Kerim.

Tanrı Taâlâ: 25:8A3, 26:8B4, 26:8B7, 26:8B9. Ulu Tanrı (Bkz. Taâlâ).

Tanrı veren: 33:15B5. Tanrının verdiği, Allah'ın ihsan ettiği.

Taraf: (A.) 32:15A7, 42:23A9, 53:31B8, 56:34A6, 56:34A8, 109:78A10, 109:78A12, 133:100B4, 187:148A11 Her nesnenin ucu, canip, yan.

Taraka: (A.) Patlama, çatlama, gürültü, bir nesnenin patlamasından çıkan ses. Söz. *tıraka* hayvanların boynuna takılan çan § *turaka*, kalın deynek; Tarama. IV. gürültü.

Taraka çatlatmak: 161:125B4. Gürültü etmek, kuru sıkı atmak, yalandan gürültü etmek, birini korkutmak için patırtı etmek.

Taraklık: Anadil. Lehçe. Radloff. Söz. el ve ayak kemikleri, el ve ayak parmakları teşkil eden kemikler.

Taraklığı boşalmak: 125:92A4. (Abdülkadir İnan, Kırgızcada) beli gelmek, inzal vuku bulmak.

Tartışmak: 162:126B8, 163:127A11, 163:127B3. Lehçe. Sengülâh. Şş. Tarama. I. çekişmek, cedelleşmek, inatlaşmak, keşâkeş etmek.

Tartmak: 29:11B6, 48:28A1, 50:29A6, 69:47B5, 69:47B8, 69:48A3, 70:49A3, 106:76A12, 129:96A11, 133:100B5, 153:118A8, 157:122B1, 167:131B2, 173:137A10, 181:143A13, 182:145A10, 183:145B8, 184:146B7, 184:147A8, 191:150B11. Abuşka. İdrâk. Kâşgarlı. Mühennâ. Radloff. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I.-III. çekmek.

Tartanda: Çektiği zaman, çektiğinde.

Tartdurmak: 39:20B8, 106:76A8. Çektirmek, getirtmek.

Taş: 27:9B10, 40:21B13, 42:22B9, 42:22B12, 42:22B13, 51:30A13, 51:30B2, 53:31B11, 75:52B6, 75:52B7, 107:76B13, 125:92A10, 129:96A9, 146:110A3, 150:115B4, 153:118B2, 176:139A5, 176:139A6, 177:140B13 Taş § Abuşka. Kâşgarlı. Radloff. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I.-IV. dış, dışarı, dış taraf. Ayrıca bkz. Taş Oğuz.

Taşa dönmek: 33:15B10. Lehçe. taşlaşmak, taş olmak, taş kesilmek.

Taşa tutmak: Taşlamak, taş yağdırmak.

Taşkun: 102:72B10, 148:113B8. Taşkın; İdrâk. Lehçe. *taşkın*, Sengûlâh. *taşgun*, Süleyman. taşan su, aşkın, coşkun, feyezan, tuğyan.

Taşkun taşkun: 77:54A5. Taşarak akan, taşkın taşkın.

Taşmak: 19:3B3, 104:74B3, 105:75B2. Kâşgarlı. Lehçe. suların dolup dışarı çıkması, suların artıp çevresin basması.

Taşra: 68:46A11, 137:103B3, 166:130A9, 173:137A8, 187:147B12. Lehçe. Tarama. I.-IV. dışarı, dışarı yan, hariç.

Taşra gelmek: 141:106A13, 151:116B11 Dışarı çıkmak.

Tat eri: 25:7B4, 30:12B7. Abuşka. reâyâdan bir tayifeye derler ki şehirde sakin olmayanlara, ekâbir kulundan gayrı yanında ve hizmetinde olanlara derler, bîkâr ve levent tayife manasına dahi gelir; Kâşgarlı. acem § Yağma va Tuhsılarda kâfir Uygurlar; Lehçe. Türk hükmünegirmiş vilayetlerin kadim Kürt ve Acem nüfusu § rüştâl esafil zelil taifelerle hazele-i kavm, sufle;

Radloff. bu kelime Orhun kitabelerinde iki yerde ve aynı cümle içinde geçmektedir. Ben Kırım'ın batı kısımlarında oturanlardan, Sydak'ın kuzeyinde oturan Tatarlara Tat dediklerini işittim, bundan başka Tat tabirine başka hiçbir lehçede rastlamadım. Kırım'da güney kıyısında oturanlara, Cenevizlere Tat dendiğini duydum, bundan dolayı Kırım hanları "Tat bile Tavgaçnın Uluğ hanı" unvanını taşıyorlardı. L. T. tat'a şu manaları veriyor: şehirde oturmayan tebaaya verilen isim § asillerin yanında yaşayan, onlara hizmet eden, fakat onların köleleri olmayanlara verilen ad § bikâr ve levent. Barbier de Meynard, Tat için Türkistan'da Acem ya da Kürt kökenli halka verilen isim diyor § kendi halkından ayrılmış olup bunun sonucu tabiiyete düşmüş olanlar, fakir suçlular;

Sengûlâh. fırka-i tacik; Söz. kekeme § dilsiz § kaba, münasebetsiz kimse § şaşkın, aptal § şehirde oturmayan bir sınıf halk; Süleyman. Türk hükmüne girmiş kavimlere denir, Tacik gibi;

Tarama. I. yabancı, II. yabancı ve özel olarak İranlı.

Tatlu: 26:8B13, 33:15B6, 49:28B10, 114:83B1, 116:85A8, 117:85A10, 117:85B7, 134:101A5, 135:102A7, 152:117B3, 153:118B3, 171:135B9. Acının karşıtı, aziz, güzel, halavetli, leziz § tat, lezzet.

Tatlucak: 84:59A6. Çok tatlı, tatlıca.

Tavla: 60:37A8, 65:43A5, 65:43A9, 148:113B1, 164:128A12, 168:132B1. Kamus. (A. *tavile*) dabbenin bağlanan ya da ayakların bağladıktan sonra bir ucunu tutup meraya salıverilecek ipe denir, tavla ipi bundan bozmadır; açıkta at sürüsü sırası, bugün ıstabl (ahır) Radloff. at ahırı; Redhouse. *tavîle*, hayvan barınağı § müteaddit atların bulunduğu ahır; Steingass. ahır § atlar için ahır ya da ahır bölmesi § altılık ya da sekizlik bir at takımı ki hepsi birbirinin tam eşidir, birbirine tam uygundur; Söz. hayvanların besi yeri.

Tavla tavla: 40:21A6, 40:21B1, 41:22A5, 46:26A1, 51:30A4, 52:31A1, 52:31A8, 67:45B5, 76:53B1, 76:53B10, 115:83B9, 117:85A12, 117:85B12, 138:104A13 Dizi dizi, sıra sıra.

Tavla tavla çekilmek: 80:56B13. Dizi dizi çekilmek, sıra sıra yedip getirilmek.

Tavşan: 165:129B4. Tavşan.

Tavuk: 165:129B4, 165:129B7. Tavuk, ev kuşu.

Tavuk kümesi: 23:6A11. Tavukların durduğu yer, tavukların bulunduğu kapalı yer.

Tay: 127:94A2. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Süleyman. at yavrusu, yavru at; Mühennâ. biraz büyümüş kulun; Sengülâh. bir iki yaşında at yavrusu.

Tayak: 22:5B7 Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Süleyman. *tayağ* ve *tayak*, dayanacak, dayak, destek, mesnet, payanda.

Tayınmak: 128:95A3. Kâşgarlı. *tayışmak*, beraberce kaymak; Radloff. Süleyman. *taymak*, Tarama. I-IV. kaymak, sürçmek.

Taze: Genç, körpe, taze, yeni yetişme.

Taze yiğitcik: 141:106B11 Genç delikanlı, körpe delikanlı.

Tazı: 43:24A4, 51:30A6, 69:47B3. Burhan. ziyadesiyle seyirdici olduğu için bildiğimiz av köpeğine de denir; Lehçe. Arap zağarı; Redhouse. Steingass. Süleyman. av köpeği, tazı; Sengülâh. seyirdiciliği ile bilinen av köpeği.

Teber: 29:11B8. Haber. Bugün de dilimizde "haber-teber" şeklinde kullanılmaktadır. Radloff. (Abdülkadir İnan, Kırgızcada *tübür*).

Teberrük: Abuşka. bereketlenmek mübarek gormek, Kamus. bir ile teyemmün eylemek; Leb. mübarek saymak, meymenetli tutmak, yümn ve bereket bilmek.

Teberrükler: 60:36B10. Ağır hediyeler, kıymetli armağanlar; Lehçe. *teberrükât*, ağır hediyeler, değerli armağanlar; Redhouse. Steingass. *teberrükât*, yadigâr, mukaddes emanet ki kendisinden uğur ve bereket umulur.

Tebsermek: 53:31A13. Anadil. *tepsermek*, Söz. *tepsirmek* ve *tepsermek*, Ş.s. *tabsırmak*, Tarama. I.-IV. hararetten dudakların kabarması; hararet, korku, hastalık gibi bir sebeple dudağın kuruyup buruşması, dudakların kabarması, çatlaması, uçuklaması.

Teferrüc: (A.) Lehçe. Redhouse. Steingass. eğlence, seyran.

Teferrüc etmek: 27:9B12. Eğlenmek, gönül eğlemek, keyiflenmek, oyalanmak.

Tek: Abuşka. bedel; Radloff. soy, kök, kuşak, milliyet, ırk § arkadaş, akran, denk, küfüv, Süleyman. denk, eş, beraber, çift, eşit.

Tek tüş: 75:52B13. Radloff. *tendeş, tenteş*, Sengülâh. Süleyman. *tintaş*, W. Bang ve A. von Gabain, *Analitische Index der Türkischen Turfan-Texte*, *ten-düş*, arkadaş, akran, birbirine denk olan, yaşıt, küfüv ve hemta.

Tekbir: (A.) Abuşka. Tazim etmek; Kamus. Allah'ı ululamak için "Allahu Ekber" demektir ki Yaradanı ululayarak anmaktan ibarettir; Lehçe. Allahu Ekber sözünü söylemek; Redhouse. Allah'ın ululuğunu mübarek "Allahu Ekber" diye açıkça bildirmek; Steingass. "Tanrı Uludur" diyerek Allah'ı ululamak.

Tekbir getürmek: 55:33B4. 88:62A5 Allahu Ekber demektir; "Allahu Ekber, Allahu Ekber, La ilahe illallah, Hüv' Allahu Ekber Allahu Ekber ve li'llahi'l-hamd:

Tanrı uludur. Tanrı uludur, Tanrı'dan başka Tanrı yoktur, Tanrı uludur, Tanrı uludur ve hamd ona mahsustur" sözünü söyleyerek Allah'ı anmak ve ululamak.

Teke: 147:112B5. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. erkek keçi, keçi erkeği, keçi boğası, keçi aygırı; Süleyman. keçi, oğlak.

Tekebbürlük: (A. *tekebbür*) Abuşka. Kamus. Lehçe. Radloff. Redhouse. büyüklenme, gururlanma, kibirlenme, ululanma, tafralanma, kendini büyük görme.

Tekebbürlük eylemek: 19:3B3. Büyüklük satmak, kendini büyük görmek, tafralanmak, ululanmak.

Tekellüf: (A.) Abuşka. zahmetli işe düşme; Kamus. bir adam üzerine zahmetli iş alma; Lehçe. Redhouse. kendini lüzumsuz sıkıntıya sokma, külfetlenme. bî-tekellüf. Steingass. olduğu gibi, açık, merasimsiz § birdenbire, ani § sert ve kısa. Bkz. bitekellüf.

Tekür: 40:21A13, 48:27B12, 88:62A2, 88:62A7, 93:65B2, 109:78A8, 109:78B2, 122:88A11, 124:91A2, 125:91A8, 125:91A9, 125:91B1, 125:91B2, 125:91B8, 125:91B10, 126:93B2, 126:93B3, 127:93B4, 127:94B5, 127:94B6, 128:94B12, 130:96B7, 130:96B9, 130:97B12, 137:103A12, 137:103A13, 137:103B3, 141:106A12, 141:106B3, 141:106B8, 141:106B10, 158:123B4, 160:125A12, 161:125B2, 161:125B4, 162:126B2, 163:127A6, 165:129B3, 165:129B8, 170:133B10, 170:133B12, 170:134A10, 170:134B5, 170:134B6, 170:134B7, 170:134B10, 171:135A5, 175:138A1, 175:138B1, 175:138B3, 175:138B4, 175:138B5, 176:139A6, 176:139A13, 176:139B5, 176:139B10, 181:144A11, 181:144A12, 181:144B3, 182:144B3, 182:144B8. Lehçe. Rum kayseri; Radloff. (Ermeniceden *tekür* ve *tekir*) hükümdar, imparator, kayser, Bizans kayserinin unvanı § büyük, kudretli; Redhouse. tekfur, tekir (Ermeniceden) imparator, prens, Doğu Roma imparatorluğunun unvanı.

Tekvür:

Temaşa: Abuşka. *temâşi*, birbiriyle yürüşmek; Burhan. bir nesneye haz ve safa ya da ibret cihetiyle nazar etmeye denir; Lehçe. seyr, mütalâ-i cemal; Radloff. *tamaşa*, halk kalabalığı, genel eğlence, seyir; Redhouse. (Farsça; Arapça *temâşi*'den) görmek ya da görülmek için oturmak ya da eğlenme için dışarı çıkma, yürüme § eğlenceli ya da acıklı bir şeye bakma § eğlence, zevk § meraklı herhangi bir nesne.

Temaşa etmek: 80:56B10, 125:91A13. Bakmak, seyretmek.

Temaşaya bakışmak: 28:10A12. Beraberce seyretmek, birlikte seyretmek.

Temaşaya bakmak: Bakmak, seyretmek.

Temaşaya durmak: 79:55B12. Seyretmek için durmak, durup seyretmek.

Temmet: 194:154A8. Tamamlandı, bitti.

Ten: (F.) 32:14A9, 99:70B4, 146:110B13. Beden, ceset, cisim, gövde, vücut.

Tenef: 22:5B2. (A. *tınâb, tunub*) Kamus. çadır ipi, çadırın sera perdelerini bağladıkları ip, bir demeye göre çadırın kazığına geçirip bağladıkları ip; Lehçe. çadır ipleri, pamuk ip; Radloff. Redhouse. çadırı tutturmak ip, çadır ipi.

Tepel: Doğu. Sengülâh. Tarama. I. *töpel*, alnı beyaz lekeli davar, alnı akıtmalı at; Yusuf Bey Vezirof, *Azerbaycan Ede-*

biyatına Bir Nazar, s. 98, *tepel*; Abdülkadir İnan *tôbel, tôpel*, alnında gurresi, yani beyazı olan at, atın alnındaki yıldız gibi beyaz.

Tepel kaşga: Alnında akıtması olan.

Tepmek: 108:77A8. At sürmek, ılgar etmek.

Terki: 133:100A9, 157:122B1. Anadil. Lehçe. Redhouse. Sengülâh. Söz. Süleyman. eyerlerin torba koymaya mahsus arka kısmı, eyerin arkası, kancuğa.

Ters: 178:141B4. Kâşgarlı. güç, müşkül; Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. yüzün karşıtı, arka ya da yanlış taraf, yanlış, zıt.

Ters danışmak: 48:28A11 Aksi düşünmek, kötü düşünmek.

Tevbe: (A.) Kamus. Lehçe. günahtan dönmek ve pişman olmak, günahtan dönüp Allah'a yönelmek, günahtan dönme, yasakları işlemeyi bırakma, pişman olma; Redhouse. bir günahı ya da belli bir günahı nedamet duyup bırakma ve yeminini tutmak için Allah'ın yardımını dileme; pişmanlık andı; bir günahı ya da belli bir günahı tekrar işlememeye ahdetme.

Tevbe eylemek: 66:44B4. Bir günahtan pişmanlık duyup onu bırakmak, bir günahı ya da belli bir günahı bir daha işlememek üzere ant içmek, yemin etmek.

Tez: (F. *tîz*) 134:101A6, 155:120B1, 168:132A6, 193:152B8. Burhan. Lehçe. Steingass. Sengülâh. Tarama. IV çabuk, çabucak, acele, tez.

Tıka basa: Doyup artasıya.

Tıka basa yemek: 22:5B13. Doyup artasıya yemek, midede yer kalmayacak kadar yemek, mideyi adamakıllı doldurmak.

Tıkmak: 170:134B2. Kâşgarlı. Lehçe. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. sokmak, zorla sokmak, sıkarak sokmak.

Tırnak: 69:47B7, 71:49A4, 84:59B3, 100:71B3, 116:84A10. Tırnak.

Tırnak urmak: 85:59B10. Tırnaklamak, tırnak çalmak.

Tike: Dik

Tike tutmak: 106:76A12. Başını kaldırmak gözlerini açmak, gözlerini dikmek § dik durmak (?)

Tikmek: 59:35B11 Dikmek, kurmak.

Tindürmek: 177:141A3. Abuşka. *tındurmak*, teskin etmek, emin kılmak, dinlendirmek; Kâşgarlı. *tındurmak*, rahat ettirmek; Şengülâh. *tındurmağ* ve *tındurmak*, rahat ettirmek; Süleyman. *tındurmak*, dindirmek, teskin etmek, mutmain etmek, asude etmek, rahatlandırmak, durdurmak.

Tir: (F.) 20:3B13. Ok.

Tirkeş: (F.) 20:3B13, 130:96B8. Burhan. biliğin ok duran yanı; Lehçe. Redhouse. Steingass. Süleyman. ok kuburu, sadak, terkeş, ok ve tirin zarfı ki eyerin kaşında vaz ederler.

Tohunç: 122:89B5. Söz. *tokuç*, çamaşır tokmağı § et döveceği, tokmağı § odun parçası, deynek; Tarama. IV: *tokuç, dokuç, tohaç*, çamaşır tokmağı, tokaç.

Tohunç etmek: 64:41B11 Başa kakmak, tokmak gibi vurmak, laf sokmak.

Toklu: 46:26A10, 51:30B3. Aksoy. bir yaşını bitirmemiş erkek kuzu; Anadolu. yaşlı erkek koyun § bir yaşında kuzu; Anadil. *tohlu* ve *toklu*, Mühennâ. *tohlı*,

toklı, Redhouse. bir yaşında kuzu; Radloff. kuzu, oğlak § üç aylık kuzu; Söz. altı aylıktan bir yaşına kadar olan erkek kuzu; Tarama. I.-II. bir yaşında erkek koyun.

Toklu başlu: 65:43A6, 66:44A2, 66:44A3. Başı toklu başına benzeyen.

Tokluculk: 150:115B9. Yavrum toklu, vallı toklu.

Tomar: 45:25B2. İd.haş. *tumar*, çomak oku. "Tımar oku" da dedikleri ucu temrensiz, hatta yuvarlak çomak gibi oktur, çocuklara ok atmayı öğretmek için yaparlar, dokunursa yaralamaz, yayı da yumuşak olur; "kepaze" de derler; Radloff. ağaç kütüğü, yarılmış odun ve yonga.

Ton: 28:11A5, 32:14A11, 69:47B12, 78:54B6, 104:75A1 Abuşka. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Süleyman. giysi, giyim, elbise, kaftan, libas, uruba.

Ton geyürmek: 20:3B7 Donatmak, elbise giydirmek, kaftan giydirmek.

Tonuz: 74:52A3. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Sengülâh. domuz.

Tonuz damı: 103:74A3, 171:135B6. Domuz ahırı, domuz yatağı, domuzların durduğu yer.

Tonuz oglu tonuz: 79:56A4. Domuz oğlu domuz (sövme yerinde bir küfür sözü).

Top: 22:5B6, 23:6A6, 56:33B9, 142:107B4. İdrâk. Lehçe. Redhouse. Süleyman. yuvarlak, yuvarlak herhangi bir nesne, top.

Topça: 177:140B8. Top gibi.

Toprak: Toprak, § yer.

Toprak gibi savrulmak: Toz ufak olup yele gitmek, toz toprak olup savrulmak.

Topuk: 55:32B12, 108:77B7 Ayak bileğindeki yumru, kemik, topuk.

Topucak: 103:74A5, 105:75A12. Küçücük topuk, zavallı topuk.

Topuğunda sarmaşanda: 26:8A9. Topuğuna kadar uzanıp dolandığında, topuklarına sarmaştığı zaman.

Torba: 180:142B5. Torba.

Torum: 100:71B6, 133:100A12. Anadil. bir yaşından sonra deve yavrusu; Kâşgarlı. *turum*, anası yeniden gebe olan deve yavrusu; Mühennâ. *turum*, memeden kesilmiş deve yavrusu; anası gebe kalan buduk; Radloff. *turum*, iki yaşında tay; Sengülâh. Süleyman. iki yaşında deve yavrusu; Söz. Tarama. I.-II. deve yavrusu.

Torum vermek: 104:74B4, Devenin yavrulaması.

Torumcuk: 100:71B7 Yavrucuk, küçük torum.

Toy: 75:53A5. Abuşka. Anadil. Doğu. İdrâk. Kuzeydoğu. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Steingass. Süleyman. Tarama. I.-III. düğün, büyük düğün, eğlence, şenlik, şölen, yafet.

Toy düğün: 89:62B11, 185:147A12. Anadil. büyük, mükellef düğün.

Toy etmek: 25:7A4, 25:7A5 Düğün yapmak, eğlence tertiplemek, ziyafet vermek.

Toy eylemek: 27:9A9 27:9A11 Ağırlamak, yedirip içirmek, ziyafet vermek, ziyafet çekmek.

Toylamak: 31:13B8, 98:69B6, 189:149A8. Tarama. I-IV. ağırlamak, yedirip içirmek, ziyafet çekmek, ziyafet vermek.

Toz: 51:30B1, 93:65B6, 93:65B7, 93:65B9, 112:80B13, 132:99B2, 132:99B5, 160:125A11 Abuşka. *tos*, İdrâk. Kâşgarlı. Radloff. Sengülâh. Tarama. I. III. IV. toz, gubar § yayların üzerine yapıştırdıkları nesne, yaylara sarılan ağaç kabuğu, yabani badem kabuğu ki berkitmek için yaya sararlar; meyvesi gayet acı bir yabani ağaç vardır ki buna toz ağacı derler ve bunun kabuğunu yaya sararlar; yayın tutamağı üzerine kaplanan kayın ağacı kabuğu ve kiriş.

Tozlu: Tutamağına kayın ağacı kabuğu sarılmış olan. Ayrıca bkz. ağ tozlu, ağ tozluca, ağca tozlu.

Tökmek: 161:126A2, 165:129A8, 165:129A10. Bkz. dökmek

Tu: Birini ayıplamak, birinin kötü işini yüzüne vurmak için söylenir; Aksoy. *to*, beğenmeme ve küçümseme ünlemi; Radloff. tiksinme, iğrenme, can sıkılma, memnuniyetsizlik, nefret alameti.

Tu yüzünüze: 170:134A10. Birini şiddetle kınama, yüzüne tükürme yerinde kullanılan bir söz.

Tuç: 55:33B5, 88:62A5, 96:68A7, 174:137B2. Aksoy. Doğu. İdrâk. Kâşgarlı. Kuzeydoğu. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I.-IV. bronz, tunç; kurşun ve biraz tutya ile karışmış bakır madeni.

Tuğ: 56:34A11, 88:62A10, 109:78B1 109:78B2 Kâşgarlı. sancak ki hakanın bunlardan dokuz tane vardır; Lehçe. Radloff. Redhouse. Süleyman. Tarama. I. hotaz, at kuyruğundan yapılmış püskül, bayrağın ucuna ya da bir tulganın tepesine takılır, kutas kuyruğundan sancak ve bayrak gönderinin ucuna takılan püskül ki eskiden beylik belgesiydi.

Tuğulga: 41:22B2, 163:127A9. Abuşka. *tavulga, tuvulgan*, Lehçe. Radloff. *tavulka* ve *tuğulga*, Redhouse. Sengülâh. *tavulga*, Süleyman. *tavulku, tavulkun* ve *tukulga*, Tarama. I.-IV. *tulga* ve *tuğulga*, demir tas, bahadırların başlarına giydikleri çelik başlık, ışık, miğfer, tolga.

Tul: 80:56B2. (?)

Tuladarı: 80:56B2. (?)

Tulara: 80:56B2. (?)

Turaç: 130:97B2. Anadil. av kuşlarından; Kamus. (A. *dürraç*) Türkçede tahrifle turaç denilen kuş ismidir; cüssece kekliğe yakın, güzel görünüşlü, eti nazik bir kuştur ve sülün dedikleri değildir, sülüne benzer; Lehçe. sülün; Radloff. Redhouse. bir tür keklik; Tarama. I. sülün; II. sülüne benzer bir kuş.

Turfanda: Görülmedik, körpe, taze, yeni, yeni çıkmış, ilk yemiş, ilk sebze, ilk ya da erken çıkmış.

Turfanda kuzu: 149:115A4. Mevsimin ilk kuzusu, yeni kuzu.

Turgay: 21:4B4, 25:7B3, 30:12B5, 80:56A11 Abuşka. toygar dedikleri kuş; Anadil. *toygar*, Kâşgarlı. *turga*, çayır kuşu; İdrâk. serçe gibi küçük kuş; Lehçe. Süleyman. bir türbüyük çayır kuşu, toygar; Radloff. *turgay* ve *turgan*, bir küçük kuş, serçe § çayır kuşu; Sengülâh. serçeden büyük bir kuş ki buna Arapça hüthüt derler § *toygar*, serçeden daha büyük, yükseklerde süratli uçan bir kuş ki buna Anadolu Türkleri ağaç-delen, ağaç-kakan, horoz-ibiği, alaca-serçe de derler; Söz. *torgay*, serçe.

Turna: 130:97B2. Balıkçıl ve leylek soyundan bir kuş ki havada katar olup uçarlar, mavi tüylü, uzun boyunludur, kuyruğunun altındaki kanat tüyünü sorguç gibi başa takarlar; turna.

Tuşak: 168:132A5. Kâşgarlı. *tuşağ*, İdrâk. Radloff. Söz. Süleyman. Tarama. I.-IV. ayak bağı, bukağı, atların ön ayaklarına vurulan köstek.

Tut: 166:130A11 Bildiğimiz meyve, dut.

Tutam: 41:22B3, 46:26A12, 54:32A2, 107:77A4, 135:101B10, 141:106B2, 149:114B4, 190:150B4, 193:153A10. Anadil. avuç, apaz, hisse; Lehçe. kulp, tutacak yer, kabza; Radloff. Redhouse. insanın eliyle tutabileceği nesne § tutacak yer, kulp, kabza § ölçü, dört parmak genişliği bir tutamdır.

Tutmak: 19:3A11, 19:3B4, 23:6B10, 27:10A1, 28:10A8, 35:16B12, 35:17A1, 35:17A10, 35:17B9, 40:21B4, 44:25A3, 49:28B8, 51:30A2, 59:35B9, 59:36A8, 61:38A10, 61:38A11, 64:41B6, 64:41B12, 66:44A12, 68:46A7, 70:48A12, 73:51B2, 74:51B11, 92:64B3, 95:67A1, 97:69A2, 101:72A3, 102:73A8, 102:73B2, 104:74A12, 106:75B5, 106:76A12, 111:80B6, 112:80B10, 117:85B3, 121:87A9, 124:90B9, 127:94B4, 128:95A4, 129:95B6, 129:96A8, 130:97B9, 130:97B10, 130:97B11, 133:100A7, 137:103B8, 141:106B5, 142:107A5, 145:109A3, 145:109A5, 145:109B4, 146:110A3, 150:115A5, 150:116A4, 151:117A6, 151:117A7, 151:117A11, 153:118B6, 153:118B7, 153:118B8, 153:118B10, 155:120A11, 158:123A5, 158:123B5, 159:124A8, 161:126A1, 163:127A8, 165:129B13, 168:132B5, 170:133B13, 170:134A11, 170:134B12, 171:135A5, 175:138A12, 175:138B10, 177:140B13, 181:144A3, 183:145B7, 184:146B6, 189:149B9, 190:150A12, 191:150B6, 191:150B10 Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. esir etmek § almak § kavramak § yakalamak § kulak vermek, dinlemek, itaat etmek § beğenmek § işgal etmek, yerini almak § rastlamak, vurmak.

Tuta urmak: 56:34A9. Tutup vurmak.

Tutan gerdek: 104:74A11. Tuttuğu gerdek.

Tutanda: 51:30A6. Tuttuğu zaman.

Tutar belüm kuvveti: 87:61B3. Sayesinde belimizi doğru tuttuğumuz.

Tutar el: 111:80B6, 112:80B10. Tutmakta olan el, gücü yerinde olan el.

Tutaversün: 62:39B5. Sağ olsun, çok yaşasın, bağışlasın, korusun.

Tutdurmak: 35:17B5, 100:71A11, 132:99A10, 163:127B7 Çektirmek, mak.

Tutuban: 130:97B8, Tutup, tutarak.

Tutubanı: Tutarak, tutup.

Tutsak: 73:51A2, 101:72B5, 102:72B9, 103:74A2, 137:103B10, 138:104A9, 166:130B12, 170:134B8, 172:136A6, 180:143A7. Anadil. Lehçe. Radloff. Redhouse. Süleyman. Tarama. I.-IV. esir, hapis, savaşta yakalanmış kimse.

Tutsak etmek: 40:21B2. Esir etmek, yakalamak.

Tutsak eylemek: 37:19A7 Bkz. mek.

Tutsak gitmek: 46:25B13, 69:47A12. Esir düşmek, düşman eline geçmek.

Tutsak olmak: 35:17A4, 61:37B10, 62:39A11, 91:63A8, 97:69A7, 102:73A12, 107:76B10, 116:84B5, 137:103B11 138:103B13, 138:104A3, 138:104B5, 143:107B5, 175:137B13, 181:143B6. Esir olmak, tutulmak, yakalanmak.

Tutulmak: 60:37B1, 109:78B2, 109:78B4, 116:84B4. Ele geçmek, esir olmak, yakalanmak, yakayı ele vermek.

Tutulan: 168:131B13, 169:133A12, 169:133B4. Tutsak olduğu, mahpus olduğu.

Tükenmek: 55:33B1. Mühennâ. İdrâk. Redhouse. Süleyman. bitmek, encama ermek, kalmamak, sonuna gelmek.

Tülü: Tüylü.

Tülü kuşun yavrısı: 39:19B11, 81:57A4, 91:63A9, 138:104B3.

Tümen: 91:63A12, 101:72B4, 155:119B9, 155:120A11, 157:122A1. Abuşka. Kâşgarlı. *tumun*, Lehçe. Radloff. Süleyman. on bin § büyük küme, çok, pek çok, büyük bir yekûn.

Tümen koyun: 28:11A1, 36:18A5, 37:18B10, 179:142A12, 188:148B3. Çok koyun, sürü sürü koyun.

Tüş: 75:52B13. Radloff. *tuş*, Sengülâh. uygun kişi, arkadaş, dost, mukarin.

Tüy: 51:30A11, 51:30A12. Kıl, tüy.

U

Uc: 23:6A7, 23:6A8, 38:19A13, 38:19B5, 54:32A3, 56:34B13, 57:35A2, 60:37B2, 89:63A2, 97:68B4, 97:68B7, 107:77A5, 110:79A3, 110:79A6, 132:99B11, 132:99B12, 133:100B2, 133:100B3, 136:102B6, 138:104B8, 139:105A3, 140:105B4, 150:115A11, 157:122B4, 165:129B2, 169:133B4, 171:135B1, 174:137B10, 185:147B3, 194:153B10, 194:153B11 Kâşgarlı. uç § son, uc § sınır; Lehçe. Radloff. Redhouse. uc, sivrilmiş yön § son § sınır § sebep; Tarama. I.-IV son, nihayet § kenar § hudut, serhat, sınır.

Ucundan: 84:59A7, 146:110B8, Yüzünden, sebebinden.

Uçar: 165:129B4. Kuşlar, uçan hayvanlar.

Uçarda: Uçanlardan, kuşlardan.

Uçmağ: 38:19B8, 194:153B13. Cennet. Bkz. uçmak.

Uçmak: 57:35A5, 89:63A3, Cennet. Bkz. Uçmağ

Uçmak: 39:20B11, 54:32B4, 108:77A13, 113:81B6, 113:81B10, 114:83A13, 115:84A6,. 116:85A7, 129:96A8, 129:96A11, 130:97B2, 132:100A7, 145:109B3, 145:109B6, 157:122A11, 157:122A12, 182:145A9. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. yukarı ağmak, havada yüzmek, pervaz etmek, havaya yükselmek, uçmak; Redhouse. Söz. Tarama. III. yüksek bir yerden boşluğa atılmak, yüksek bir yerden düşmek, uçuruma yuvarlanmak.

Uça görgil: 73:50A13. Uçmaya bak.

Uçurmak: 30:12B2, 32:14B2, 98:70A9, 100:71A8, 179:142A13. Uçurmak, kuşu salmak, av kuşunu salmak § yüksek bir yerden düşürmek, uçuruma yuvarlamak § uçmaya meydan vermek, uçmaya bırakmak.

Udlu: 22:5B8, 23:6B5. Anadil. Söz. *ud* ve *ut*, İdrâk. Radloff. *ud*, Tarama II. *ut*, hayâ, hicap, edep, sıkılma, utanç; İdrâk. Söz. Tarama. I.-III. mahcup, utangaç, edepli.

Udsuz: 169:133A3. Hayâsız, utanmaz

Ufanmak: 38:19B7, 80:56A12, 110:79A9. Lehçe. Redhouse. Tarama. I.-III. dağılmak, parçalanmak, toz ufak olmak, ufalanmak.

Uğramak: 157:122B10, 158:123A1, 165:129B3, 165:129B6, 166:130A8. Lehçe. Radloff. Redhouse. Tarama. I.-III. rastlamak, karşılaşmak § geçerken bir yere uğramak.

Uğragıl: 30:12B1. Uğra.

Uğraşmak: 95:67A2, 131:98A11. Lehçe. Radloff. Redhouse. dövüşmek, savaşmak.

Uğratmak: 98:70A9. Lehçe. Radloff. Redhouse. Tarama. II. giriftar etmek, düçar etmek, karşılaştırmak, maruz kılmak.

Uğrulamak: Lehçe. *uğrılamak*, Radloff. *oğırlamak*, *oğurlamak*, Redhouse. Sengülâh. Söz. *uğurlamak*, Süleyman. Tarama. I.-IV. *uğrulamak* ve *uğurlamak*, çalmak, hırsızlamak.

Uğru: 23:6A10. İdrâk. Kâşgarlı. Mühennâ. Radloff. *uğru* ve *oğrı*, Redhouse. *oğru*, Süleyman. Uygur. hırsız.

Uğrulayın: 113:82A5. Gizlice, hırsızlama, yavaşça.

Uğur: 46:26B4, 88:61B13, 124:90B4, 149:114A5, 169:133A13, 191:150B8. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Söz. Süleyman. bereket, saadet, hayır; Sengülâh. Tarama. I-IV. yön, istikamet, yönelinen semt ve maksat.

Uğruna: 46:26B4, 88:61B13, 191:150B8. Adına, yoluna.

Uğurdan (bir): Bir çıkışla, cümlesi birden.

Uğuru açuk olmak: 124:90B4, 169:133A13. Hayırla karşılaşmak, bahtiyar olmak, bahtı açık olmak.

Uğurtmak: 181:143B10, 193:152B12 Urdurmak.

Uk: 81:57A9. Kâşgarlı. Sengülâh. *ug*, İdrâk. *uğ*, Süleyman. yurdun tavan çubukları, alaçuk değnekleri, alaçuğun üst çöpleri, çadır çatısı.

Ulalmak: 27:9B7 166:130A5 Abuşka. Radloff. Redhouse. Süleyman. Tarama. I.-IV büyümek, güçlü kuvvetli olmak.

Ulema: (A.) 22:5A6. Bilgeler, bilginler.

Ulu: 40:21B8, 60:37B1, 78:54B2, 78:55A3, 83:58B9, 111:80A13, 129:96A8, 142:107A6, 145:109A8, 157:122A13, 165:128B12, 172:136A7, 172:136B5, 173:136B11, 174:137B6. Abuşka. İdrâk. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. *uluğ* ve *uluk*, Anadil. Kâşgarlı. Süleyman. *uluğ*, büyük, hatırı sayılır, yaşlı, mevki sahibi, yeke.

Ulu divan: 105:75A3. Büyük divan, büyük toplantı.

Ulu düğün: 71:49A10, 72:50A11. Büyük düğün, asıl düğün, gelinle damadın gerdeğe girecekleri düğün.

Ulu gerdek: 101:72A2. Büyük gerdek, gelinle güveyinin evlendikleri gün girdikleri gerdek, zifaf gerdeği.

Ulu kiçi: 128:95B3, 166:130B13. Herkes, büyük küçük herkes, kim var kim yok hepsi.

Ulu toy: 27:9A9, 27:9A11. Büyük ziyafet, herkese yedirip içirme.

Ulu yol: 118:86A12. Ana yol, büyük cadde, ana cadde.

Ululuk: 142:107A5. Süleyman. büyüklük, azamet.

Ulufeci: 140:106A4. Eskiden muntazam süvari sınıfından olan, süvari ocağından olan, süvari.

Uluşmak: 143:108A6. Kâşgarlı. *ulışmak*, Lehçe. *ulumak*, köpekler birlikte ulumak, uzun uzun vahşi surette ürümek, köpeklerin birlikte sinlemesi.

Ulutmak: 93:65B3, 142:107A6. Kâşgarlı. *ulıtmak*, havlatmak; havlamasına, ulumasına meydan vermek.

Ummak:

Uman: Bekleyen, uman.

Umanına usanı 99:71A3. Bkz. usmak.

Umar: 22:6A4. Umut edilen, umulan.

Umu: 152:117B7, 152:117B12, 172:136A11, 172:136B6. Lehçe. Sōz. Tarama. I.-IV. Uygur. umma, ümit, emel, temenni, bekleyiş.

Umud: 39:19B12, 54:32B5, 69:47A12, 69:48A4, 71:49A6, 80:57A3, 91:63A9, 97:68B13, 138:104B2. Lehçe. Sōz. umut, ümit, umma, emel.

Umud olmak: 103:73B10, 106:76B1 Destek olmak, dayanak olmak.

Umud üzmek: 70:48A12, 71:49A9. Ümit keşmek, umut kalmaması.

Umudu üzülmek: 57:35A9. Ümidi kesilmek, umudun kalmaması.

Un: 23:6B7, 27:9B10. Öğütülmüş, toz haline getirilmiş tane, un.

Unutmak: 141:106A7, 151:116B6. Hatırdan çıkarmak, akıldan çıkmak.

Urgan: 48:28A12, 73:51A7, 73:51A12, 97:69A3, 105:75A9, 175:138B11, 175:138B13. Sağlam, kalın ip; kendirden yapılma kalın ip.

Urgun: 140:105B10. Vurgun, talan, akın § ılgar, akıncı (?). Radloff. Redhouse. Tarama. II. isabet almış, vurulmuş, yaralanmış.

Urmak: 20:3B7, 22:5A11, 22:6A1, 23:6B9, 27:9B10, 28:10A8, 28:10A10, 28:10B1, 28:10B5, 31:13A9, 31:13B1, 34:16B4, 37:19A6, 44:25A2, 45:25B2, 49:28B12, 56:34A9, 61:38A6, 64:41B8, 64:41B9, 64:42A1, 68:46A10, 68:46B2, 75:52B12, 80:56A8, 80:56B8, 85:59B10, 88:61B9, 96:68A2, 96:68A6, 106:75B13, 106:76A1, 109:78A2, 113:82A1, 123:89B12, 123:90A9, 126:93A4, 127:94B3, 127:94B4, 129:96B4, 129:96B5, 132:99B4, 137:103B6, 138:104A7, 141:106B8, 141:106B9, 142:107A3, 142:107A6, 142:107A12, 145:108B12, 145:109B6, 146:110A3, 146:111A3, 146:111A8, 147:112B12, 149:114B11, 150:115B3, 151:117A9, 154:119A1, 157:122B2, 163:127A9, 163:127B6, 164:128A3, 164:128A8, 166:130A11, 166:130A13, 168:132A5, 169:133B6, 170:134A7, 173:137A8, 176:139A8, 177:140A8, 177:140B7, 178:141B2, 181:143B3, 181:144A5, 181:144A7, 183:145B9, 183:146A8, 184:146B4, 184:146B9, 184:147A6, 189:149B5, 190:150B3, 192:151B13, 193:153A11 Çalmak § çarpmak § çatmak § çelmek § damgalamak § delmek § basmak § batırmak § kakmak § koymak § bir şeyi başka bir şeye koymak § giydirmek § bozmak, yenmek § yağmalamak, talan etmek § yaralamak § öldürmek § sançmak § sokmak.

Urulmak: 97:68A8, Boruların çalınması.

Ursan: (?)

Ursanı yenilmek: 109:78B2.

Uruk: 135:101B11 Abuşka. *uruk kayaş*, hısım kavım manasınadır, bu iki lūgat birbirinden ayrı istimal olunmadığı sebepten lūgati dahi bu mahalde tashih olundu ki uruk ve uruğ kişiye kendünün oğlu ve karındaşı vesair yakın olanlara derler; kayaş akribaya akriba olanlara derler ki bu zikrolanlara oğul ve karındaş olalar, tebâr gibi; İd.haş. bir ata oğlanlarından çoğalan köy, mahalle, şehir halkı; Kâşgarlı. *urug*, tohum; *urug tang*, hısım akriba; Mühennâ. *urug*, tohum; Radloff. *urug* ve *uruk*, Süleyman. *urug*, tohum § soy, hısım akriba, kuşak, aile, sülale; Tarama. I.-II. aile, hanedan, ırk, nesil, soy, sülale.

Uruşmak: 106:75B8 Dövüşmek, çarpışmak, vuruşmak.

Uruşmadın: 36:18A4, 36:18A7, 36:18A9, 36:18A12, 36:18B1, 36:18B3, 52:31A4. Dövüşmeden, vuruşmadan.

Us: 53:31B1. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Tarama. I.-IV. Uygur. akıl, dirayet, firaset, zekâ.

Usunu dermek: 42:23B6. Aklını başına toplamak, kendine gelmek.

Usanmak: 113:82A10, 134:101A6. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Sengülâh. bezmek, bıkmak, usanmak.

Usanmadın: 51:30A7. Usanmadan.

Usmak: 99:71A3. İd.haş. yanlış bir fikirde bulunmak, öyle sanmak, kıyas etmek; Kâşgarlı. sanmak § susamak; Mühennâ. zannetmek § kastetmek; Radloff. *usamak*, susamak; Sengülâh. eti kemiğinden ayırmak; Söz. bıkmak § ümit etmek § ḳıyas etmek § akıl etmek; Süleyman. eti kemiğinden ayırmak; Tarama. I.-II. zan ve kıyas etmek, sanmak § benzetmek; Uygur. susamak.

Uş: 68:45B13. Bu, şu, işbu.

Uşak: 28:10A3, 56:34B4, 97:68B2. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Süleyman. Tarama. I-IV. Uygur. çocuk, küçük çocuk, ufak oğlan.

Uvanmak: 57:35A5, 163:127A13, 183:146A8. Anadil. Tarama. I.-IV. parçalanmak, ufak parçalara bölünmek, ufalanmak.

Uvatmak: 127:94B3, 163:127A9, 165:129B6, 165:129B10, 181:144A8. Radloff. Söz. Tarama. I.-IV. bölük bölük etmek, parçalamak, paramparça etmek, kırmak.

Uyarmak: 131:98B2, 170:134A4, 170:134A12. Lehçe. Radloff. *oyarmak*, Söz. Tarama. I-IV. uykudan kaldırmak, uyandırmak.

Uyhu: 23:6A6, 33:15B4, 69:47A8, 130:97B6, 139:105A9, 170:133B9, 171:135B9, 175:138A9 Tarama. I-IV. uyku.

Uyanmak: 23:6A6, 131:98A13, 175:138B12. Uykudan kalkmak, gözlerini açmak.

Uyhusunuyenemememek: 170:134A7, 170:134B3. Uykuya karşı duramamak, uyuyakalmak.

Uyumak: 42:23B5, 130:97B7, 170:133B10, 170:134A8, 170:134B3, 171:135A6, 171:135A13, 175:138A12, 175:138B3, 175:138B10. Uyumak.

Uyluk: 157:122A12, 159:124A4, 177:140B13, 191:150B12, 192:152A6. Lehçe. Radloff. *oyluk* ve *uyluk*, Redhouse. Sengülâh. Süleyman. but, kalça, uca ile baldırın arası.

Uymak: Uymak, muvafık düşmek.

Uyar olmak: 22:6A4. Uygun düşmek, denk gelmek.

Uyunmak: Lehçe. *uyuğmak*, Radloff. sütün donup yoğurt olması; Söz. Tarama. pıhtılaşmak, kanın pıhtılaşması.

Uyunanda: 78:54B7. Uyunduğu zaman, süt katılaşıp yoğurt olduğu zaman.

Uz: Anadil. İdrâk. Lehçe. Radloff. Redhouse. Söz. becerikli, işten anlar, erbap, elinden iş gelir § uygun, münasip.

Uz düşmek: 138:104A6. Tarama. I-II. uygun gelmek, imtizaç etmek, uyuşmak.

Uzamak: 165:129A5, 165:129A9, 165:129A11, 193:153A1. Uzun olmak, başın yükselmesi, büyümek, uzamak.

Uzanmak: 42:23B4. Uzanmak, uzun olmak, uzamak.

Uzanuban: 42:23B4. Uzanıp, uzanarak.

Uzatmak: 31:13A13. Germek, uzatmak.

Uzun: 25:7B4, 28:10B13 30:12B6, 36:18A3, 36:18B6, 40:21A8, 41:22A9, 45:25B11, 47:27B5, 47:27B6, 48:28A4, 50:29A5, 52:31A7, 55:33A1, 70:48B2, 71:49B7, 82:58A4, 98:69B4, 98:70A5,

Ü

Üstüne durmak: 39:20B6. Üzerine almak, sorumlu olmak, idaresini üzerine almak.

Üstüne gelmek: 40:21A4. Üzerine varmak, hücum etmek, saldırmak, baskın vermek.

Üstüne komak: 39:20B5. İdaresini vermek, eline bırakmak, memur etmek.

Üstüne varmak: 43:23B12. Ulaşmak, yetişmek, varmak.

Üstüne yığnak etmek: 27:9A6, 27:9A13. Başına toplamak, davet etmek, çağırmak, etrafına toplamak, yığmak.

Üstüne yığnak olmak: 28:10B6, 37:19A5. Toplanmak, bir araya gelmek, yığılmak.

Üşde: 70:48B11, 171:135A6, 193:152B11 İdrâk. Lehçe. Radloff. *üşte*, Redhouse. *uşta*, Tarama. I.-IV. işte.

Üşendürmek: 149:114B13. Anadil. *üşenmek*, gıdıklamak, Aksoy. *üşenmek*, soğuk suya girerken ürpererek çekinmek; Lehçe. kesel vermek; Radloff. *üşendermek*, bezdirmek, bıktırmak; Söz. *üşenmek*, gıdıklamak, huylanmak; Tarama. I-IV *üşenmek*, tedirgin olmak, rahatsız. olmak, bezmek; I. rahatsız etmek, tedirgin etmek.

Üşmek: 45:25B8, 56:34A13, 68:46A4, 68:46A11, 132:99B8. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Sengülâh. *uşmağ* ve *uçmak*, bir şeyin veya kimsenin etrafına toplanmak, başa toplanmak, yığılmak, bir yere gelmek.

Üşürmek: 189:149B10 Lehçe. Radloff. Sengülâh. *uşurmağ* ve *uşurmak*, Tarama. I.-IV musallat etmek, saldırmak, kılıçla üzerine koyulmak, üşüştürmek.

Üyge: 129:96A10. (?)

Üzengü: 31:13A12, 93:65B10, 130:96B8. Mühenâ. Lehçe. Radloff. Redhouse. kısalıp uzayan ve üzülen şey, eyerde ayakları dayamak için demir kasnak, üzengi.

Üzengiye kalkmak: 107:76B8. Üzenginin üzerinde doğrulmak.

Üzer: 39:20A3, 39:20A10, 21B10, 40:22A2, 42:23B2, 46:26A8, 49:28B11, 59:35B11, 60:36B5, 61:37B9, 63:40A4, 64:42A1, 64:42A7, 65:43A13, 70:48A12, 74:51B4, 81:57A13, 82:58A6, 87:61A7, 91:63A10, 93:65B5, 97:68B10, 97:68B12, 97:69A4, 97:69A6, 106:75B6, 109:78A10, 110:78B13, 111:79B2, 113:82A2, 118:86A12, 126:93A2, 126:93A4, 126:93A11, 129:96B5, 131:98A11, 131:98B2, 134:101B8, 137:103A1, 137:103A5, 145:109B3, 146:111A2, 151:116A12, 153:118A13, 153:118B13, 155:119B6, 155:120B10, 158:123A5, 159:123B9, 163:127A7, 165:129B12, 167:131B7, 169:132B13, 175:138B9, 175:139A1, 177:140A11, 181:144A12, 182:144B3, 182:144B4, 182:144B9, 183:145B5, 184:146B7, 184:147A4, 188:148B2, 191:151A2, 193:153A7, 193:153A8. Üst, kısım, yüz tarafı, dış yüzü, yan.

Üzerinde: 54:32B1, 102:73A1, 114:83A12, 125:91A9, 131:98B4, 181:143B10. Üstünde, üzerinde.

Üzerinden: :123A4, 163:127B2, 167:131A8, Üstünden, üzerinden.

Üzerine düşmek: 97:69A2, 121:87B8. Çullanmak, üşüşmek, koyulmak.

Üzerine gelmek: 43:24A3, 45:25B3, 60:37A8, 63:40A2, 81:57B7, 88:62A13, 106:76A11, 109:78B4, 130:98A4, 132:99B6, 145:109A2, 146:110A5, 161:125B6, 170:134A2, 170:134A12, 170:135A2, 171:135A10, 175:138B5, 181:144A9. Üzerine varmak, ısrar etmek § çullanmak, saldırmak § uğramak, rastlamak.

Üzerine muhkem kara şiven olmak: 111:79B12. Biri için yas tutmak, matem etmek.

179:142A10, 179:142A11, 179:142A13, 179:142B1, 180:142B1, 180:142B11, 180:143A1, 181:143B11, 181:144A10, 187:148A4. Evrende veya düşüncede mevcut olan, elde bulunan her şey.

Var etmek: 164:127B13. Meydana getirmek, vücuda getirmek, yaratmak.

Var kuvvetiyle: 157:122B2. Olanca gücüyle.

Var olsun: 79:55B13, 79:56A1, 79:56A2, 79:56A3. Eksik olmasın, sağ olsun, dert görmesin.

Varısa: 169:133B1. Kısmetse, mukadderse, yazılmışsa.

Varlık: 111:80A7 Mevcudiyet, var oluş.

Varmak: 22:6A4, 72:49B13, 72:50A12, 75:52B12, 82:58A10, 82:58B1, 83:58B7, 83:58B12, 83:59A4, 84:59B3, 85:59B11, 84:59A12, 118:86A1 Evlenmek, kocaya gitmek.

Varaldan: 22:6A1. Varalı beri, evleneli beri.

Vargıl: 117:85B4, 168:132B6. Evlen.

Varmak: 22:5A9, 28:10B8, 28:10B10, 29:11B1, 29:11A13, 29:11B8, 29:11B12, 29:12A7, 30:12A10, 31:13B9, 31:14A5, 32:14B6, 32:14B7, 35:17A6, 35:17B9, 39:20B12, 40:21A1, 40:21B9, 40:21B10, 43:23B12, 48:28A1, 49:29A2, 60:36B10, 60:37B5, 63:40A7, 63:40A13, 63:40B2, 65:42B9, 65:43A1, 65:43A2, 65:43A3, 65:43A9, 67:45B5, 67:45B6, 67:45B7, 68:46B2, 69:47A3, 70:48B9, 70:49A2, 71:49A12, 72:50A8, 73:51A5, 75:52B13, 78:54B2, 78:54B9, 78:54B10, 78:55A1, 80:56A12, 80:56A13, 81:57B3, 82:57B12, 82:57B13, 82:58A1, 82:58B4, 83:58B9, 83:58B13, 84:59A7, 84:59A8, 84:59B1, 85:60A2, 86:60B3, 88:62A2, 95:67A10, 96:68A6, 98:70A6, 99:70B9, 99:70B10, 103:74A7 103:74A8, 105:75A7, 105:75A11, 116:84B7, 116:84B13, 116:85A1, 117:85A9, 121:87B2, 121:87B6, 121:88A2, 121:88A3, 122:88B12, 122:89A5, 122:89B5, 124:90A12, 124:91A2, 124:90B1, 127:93B6, 128:95A13, 129:96A3, 130:97A4, 130:97A11, 131:98B9, 137:103B12, 138:104A8, 138:104A11, 138:104B9, 139:104B11, 139:104B13, 139:105A1, 139:105A2, 139:105A4, 139:105B3, 140:105B13, 145:109A5, 145:109B2, 145:109B12, 146:111A1, 146:111A5, 147:111B7, 149:114B1, 149:114B3, 149:114B4, 151:117A4, 151:117A7, 155:120A11, 155:120A12, 155:120B1, 157:121B12, 156:121B4, 157:122B9, 158:123B4, 159:124A6, 160:124B9, 160:125A8, 160:125A10, 162:126B2, 163:127A6, 164:128B2, 165:129A1, 165:130A2, 166:130B10, 166:130B11, 167:131A7, 168:132A1, 168:132A12, 169:133A12, 170:133B13, 170:134A1, 170:134A8, 170:134B6, 170:134B8, 171:135A4, 171:135A6, 171:135A8, 175:138A4, 175:138A10, 176:139B12, 176:140A6, 177:140A6, 177:140A12, 178:141A7, 178:141B5, 178:141B6, 181:143B2, 181:144A11, 181:144B2, 187:148A11, 188:148B13, 191:151A6, 191:151A8, 192:152A2, 192:152A10, 192:152B2, 193:152B4. Gitmek § çıkmak § kalkmak § karşılamak, karşısına çıkmak § ulaşmak, yetişmek § üzerine gitmek, üzerine yürümek § yürümek.

Var: 68:46B1, 83:59A3, 83:59A4, 115:84A3, 137:103A7, 148:113B11, 151:117A3, 164:128A1, 166:130B1, 183:145B10, 184:146B4, 187:148A10, 192:152B3, 193:152B4. Git.

Var git: 170:134B12, 176:140A2. Bırak git, geç git, kalk git, yürü git.

Varabilmen: 116:84B7 Varamam.

Varacak: 47:27A1, 73:51A8, 123:89B10. Gideceğin, varacağın.

Varası: 95:67A8. Varacağın, varacak.

Varayın: 46:26B3, 46:26B5 70:48B7 78:54B12 97:69A13, 100:71A12, 147:112B1, 166:131A1, 176:139A7, 187:148A9. Gideyim, varayım.

Vargıl: 83:58B6, 103:73B10, 103:73B13, 159:124A13, 167:131A7 Var, git.

61:38B10, 62:39A2, 62:39B4, 62:39B7, 62:39B8, 62:39B9, 62:39B12, 63:40B3, 63:41A1, 65:43B2, 66:44B6, 66:44B7, 67:44B12, 67:45A13, 69:47A1, 69:47A3, 69:47A4, 69:47A5, 70:48B5, 71:49A5, 71:49B12, 72:50A10, 73:50B7, 73:51A5, 74:52A4, 75:52B1, 75:52B3, 75:52B12, 78:54B12, 78:54B13, 78:55A1, 79:55B6, 80:56B3, 80:56B4, 80:56B12, 80:57A1, 81:57B2, 83:58B6, 86:60B7, 86:60B8, 86:60B10, 89:62B8, 89:62B9, 89:62B12, 92:64B7, 97:69A13, 98:70A3, 99:71A2, 101:72A11, 102:73A10, 103:74A10, 104:74B5, 104:74B7, 105:75B3, 105:75B5, 106:75B5, 109:78B12, 110:79A4, 112:81A10, 114:83A7, 114:83B2, 115:84A8, 115:84A9, 116:84B9, 116:84B13, 116:85A1, 116:85A9, 117:85A10, 117:85B6, 117:85B7, 118:86B6, 119:86B12, 121:87B9, 122:88B3, 122:88B13, 122:89B2, 122:89B8, 123:90A6, 125:91B1, 125:92A7, 126:93B2, 126:93B3, 127:93B6, 127:94B6, 130:97A11, 137:103A7, 138:104B1, 140:105B6, 141:106A12, 143:107B11, 145:109A9, 145:109A10, 146:110A12, 146:110B2, 147:111B9, 147:111B11, 147:111B12, 147:112A1, 147:112A3, 147:112A5, 147:112A7, 147:112A8, 147:112A9, 147:112A10, 147:112B2, 147:112B4, 148:113A2, 148:113A6, 148:113A7, 148:113A8, 148:113A9, 148:113B11, 148:113B12, 149:114B9, 152:117B5, 153:118B11, 154:119A6, 154:119A11, 154:119A12, 155:119B13, 155:120A1, 155:120A3, 155:120A4, 155:120B4, 156:121B1, 158:123B4, 161:125B3, 162:126A12, 163:127A3, 163:127A3, 164:128A2, 164:128A12, 164:128A13, 165:129A12, 166:130B13, 168:132A4, 168:132A10, 169:132B11, 169:132B13, 170:134B9, 170:135A1, 170:135A2, 175:138B4, 176:139A6, 177:140B4, 181:144A11, 188:148A13, 189:149B1, 189:149B13, 190:150A4, 193:152B4, 193:152B6, 194:153B11 Bırakmak, teslim etmek § evlendirmek, birine eş olarak vermek § bahş etmek, ihsan etmek § bağışlamak § doğurmak, yavrulamak § aş vermek, yemek yedirmek § uğratmak.

Verdüğü: 176:139A11 Verdiği.

Vergil: 28:10B12, 28:10B13, 28:11A1, 28:11A2, 28:11A3, 28:11A5, 41:22A11, 46:26A12, 46:26A13, 46:26B1, 46:26B2, 52:31A4, 75:52B1, 85:59B12, 101:72A10, 103:74A1, 106:76A13, 106:76B1, 127:94B6, 159:124B1, 160:124B10, 160:124B12, 160:124B13, 160:125A1, 160:125A2, 160:125A4, 167:131A9, 168:132B5. Ver.

Veren: 33:15B5, 57:35A8, 107:76B12, 110:79A9, 113:82B1, 136:102B8, 164:128B8, 171:135B9. Verdiği.

Verevüz: 128:94B10. Veririz, verelim.

Vereyin: 38:19B3, 66:44B3, 89:63A2, 106:76B2, 144:108A12, 164:128B7. Vereyim.

Vermeziz: 52:31A10. Vermeyiz.

Verişmek alışmak: 124:91A5. Karşılıklı verip almak.

Verüben: 135:102A7. Verip, vererek.

Veya: 124:90A13. Yahut da.

Vezir: (A.) 137:103A4. Kamus. padişahın haslarından şu yakınına derler ki padişahın üzerindeki ağırlığı yüklenir, memleket işlerinde reyile ve tedbiriyle ona yardımcı olur; Lehçe. devlet işlerinin yüklerini çeken ve fiilen, vezirlik payesini taşıyan kimse; Redhouse. Süleyman. devlet nazırı, devlet müşaviri, paşa.

Y

Ya: 26:8A6, 64:41A6, 64:42A11, 68:45B12, 70:48B3, 82:58A10, 93:65B8, 97:68B6, 121:88A3, 124:90A12, 124:90B1, 124:90B2, 142:107A6, 165:129A11, 180:143A6, 170:134B7, 189:149B1, 189:149B3 Ey, pekiyi, elbette, halde, öyle, öyle şu halde, tabii, ya da, yahut, yahut da, veyahut.

Ya pes: 65:42B10, 67:45A2, 113:82B1, 114:82B2. Demek, demek ki, şu halde, peki öyleyse, şimdi.

Ya: (A.) 63:40A5, 99:70B9, 99:70B11, 99:70B12, 111:80A7, 111:80B1, 114:82B13, 164:127B12, 164:128A1, 183:145B10. Ey

Yaban: 22:5B8, 23:6B4, 30:13A8, 75:52B7. Aksoy. Anadil. İd.haş. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Sengülâh. Söz. Süleyman. Tarama. I-IV. dışarı, çöl, kır, gurbet, kasabadan uzak yer, ıssızlık, köy ve kasabadan uzak olan yer, insandan hali yer, yoldan dışarı, kenar.

Yab yab: 63:40B8. Anadil. I. *yap yap*, II. *yapça yapça*, Lehçe. Radloff. *yap*, Redhouse. *yap*, Söz. *yap* ve *yap yap*, Tarama. I.-III. *yap yap*, aheste, gürültüsüz, sessiz, sessizce, uğrun uğrun, usul usul, yavaş yavaş.

Yad: 103:74A10, 116:85A3. Abuşka. Aksoy. Anadil. Doğu. İdrâk. Kâşgarlı. Kuzeydoğu. Redhouse. *yat*, Radloff. Sengülâh. Süleyman. *yad* ve *yat*, Tarama. I.-IV. bigâne, el, ecnebi, garip, yabancı; Lehçe. *yat*, uğursuz; Redhouse. *yat*, ters; Süleyman. muzır.

Yad kâfir: 155:120A12. Uğursuz kafir, kâfir.

Yad oğul: Tarama. I. evlatlık, üvey oğul.

Yâd: (F.) Anma, hatırlama, zikretme.

Yâda getürmek: 96:68A5. Anmak, hatırlamak, zikretmek.

Yadık: 137:103A9. Aksoy. *yatık* ve *yatuk*, Lehçe. Radloff. Redhouse. *yatık*, Söz. Sengülâh. Süleyman. *yatuk*, Tarama. I.-IV. yassı su kabı, sürahi, yassı sürahi, bir kısmı bilinen testi şeklinde fakat dışı düz veya köşeli olarak tek kulplu ve emzikli, bir kısmı da matara biçiminde yassı ve yuvarlak olup çoğunlukla iki emzikli olmak üzere çam veya ardıç ağaçlarından yapılan ve elde de omuzda da kolayca taşınabilen su kabı, ağzı dar, boğazı kısa, karnı yassı testi; Aksoy. *yatık*, otuz kırk sene evvel urup kiloluk yassı rakı şişesine verilen ad; Radloff. *yatık*, küçük bir testi veya kab ki genel olarak koltuğun altında taşınır, gizlice şarap içmek için.

Yadık yarak: 137:103A9. Bir yolculuk için gerekli her nesne; Radloff. *yat yarak*, bir seyahat için gerekli olan her nesne; Süleyman. *yat yarak*, Tarama. I-IV. *yat yarak*, asker alatı, cephane, esliha, harp levazımı, pusat, teçhizat.

Yağ: 76:53A10, 80:57A2, 138:104B1. Yağ.

Yağlamak: 150:116A3. Yağa bulamak, yağ sürmek, yağlamak.

Yağı: 35:17A8, 35:17A9, 39:20B9, 43:24A6, 54:32A12, 80:56B2, 93:65B7, 93:65B8, 94:66A8, 94:66A9, 97:69A8, 102:72B6, 108:77A9, 131:98A8, 131:98A11, 131:98B2, 131:99A4, 132:99B13, 133:100B2, 133:100B3, 133:100B6, 139:104B13, 145:108B7, 158:123A10, 159:123B10, 175:138B6, 177:140B1, 177:140B2, 177:140B3, 177:140B4, 177:140B5, 177:140B6, 181:144A12, 182:144B3, 182:144B4, 188:148B2, 188:148B13 İdrâk. İd.haş. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Söz. Süleyman. Tarama. I-IV. düşman.

Yağı kohusunu almak: 160:125A11 Düşmanı sezmek, düşmanın varlığını fark etmek.

Yağılık: 176:139B12, Uygur. düşmanlık.

Yağıya girmek: 96:67B6, 132:100A5. Düşmana koyulmak, düşmana saldırmak, düşman içine dalmak.

Yağma: 45:25B6, 187:147B13, 187:148A2, 188:148B7. İdrâk. Lehçe. Redhouse. Steingass. çapul, garet, kapıp götürme, soygun, talan, vurgun, yağma.

Yağmalamak: 40:21A8, 40:21B2, 41:22A7, 45:25B9, 60:37B1, 61:37B10, 143:108A4, 181:144A9, 187:147B11, 189:149A13. Talan etmek, vurmak.

Yağmalanmak: 39:19B10, 187:148A2. Yağma edilmek, talan edilmek.

Yağmalatmak: 179:142A5, 187:147B10, 187:147B12, 187:148A6, 188:148B6, 189:149A12, 193:153B5. Yağma etttirmek. "Eski zamandan beri Oğuzlar ilinde *potlaç* denilen müessese teessüs etmiş ve maşeri hâkimiyeti ferdi hâkimiyet haline getirmişti. Potlaç yayılmıştı. Türkçede buna "evini yağmalatmak" derlerdi. Potlaç vasıtasıyla Salur Kazan önce kendi boyunun ongunu olan üç kuşu, sonra da ilkin kendi ilinde kendi boyunu potlaç vasıtasıyla elde etmişti. İkinci olarak kendi kolu olan sol kolun "Üç Ok" ongununu, daha sonra sağ kola ait "Boz Ok" ongununu kendine mal etmiştir."

"Evini yağmalatmak bir nevi meydan okumaktı, ziyafete gelip de yağmaya iştirak edenlerden biri, daha büyük bir yağma ziyafeti yaparak ilk ziyafet sahibini mağlup edebilseydi, o zaman ongun ve ferdi hâkimiyet buna geçmiş olurdu. Fakat bu mukabeleyi daha parlak ve daha müsrifçe yapamayan davetliler, ongunlarının ve ferdi hâkimiyetlerinin ziyafet sahibi tarafından alınmasına rıza göstermekten başka bir iş yapamazlardı. Bu yağma ziyafetleri bir nevi "mukavele" niteliğindeydi... (Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, 1925, s. 313 vd.)

Yağmak: 20:3B8, 84:59A13, 140:105B12. Gökten inmek, yukarıdan düşmek, (yağmur, kar, dolu) dökülmek, yağmak.

Yağanda: 41:22A3, 44:24B12, 45:25B6. Yağdığı zaman.

Yağmur: 41:22A3, 42:23B8, 44:24B12, 140:105B12. Rahmet, yağmur.

Yağrın: 123:90A1, 124:90A11. Anadil. *yağrın, yağrını, yarını,* Kâşgarlı. *yarın,* İdrâk. İd.haş. Radloff. Redhouse. *yağrını,* Sengülâh. Söz. *yağırnı, yarın, yağrını,* Tarama. I.-IV. *yağrı, yağrın, yağrını,* arka, iki kürek kemiği arası, iki kürek arası, sırt, omuz başı, omuz.

Yağrınında kalkan oynamak: 123:90A1, 124:90A11. Kalkanla siperlenip savaşmak, çevik savaş etmek.

Yahnı: 25:7A9, 25:7B10, 26:8B3, 26:8B7, 74:52A3, 81:57B8, 140:106A5. İdrâk. *yaknı* ve *yahnı,* Lehçe. Radloff. Redhouse. Steingass. terbiyeli et, kapalı bir kap içinde ağır ağır pişirilmiş sulu et yemeği.

Yahnı kılmak: 95:67A7 Yahni yapmak, eti doğrayıp yahni pişirmek.

Yahşı: 22:6A4, 60:36B10, 60:36B12, 60:37A2, 60:37A5, 60:37B4, 61:38B9, 63:40B12, 70:49A1, 75:53A3, 80:56A11, 106:76A2, 111:79B9, 111:80A2, 111:80A8, 111:80A9, 112:81A8, 112:81A12, 113:81B4, 140:106A5, 141:106A6, 141:106A7, 141:106A8, 145:109A7, 155:120B3, 155:120B4, 156:121B6, 165:128B13, 190:150A10. Anadil. Doğu. İdrâk. Kâşgarlı. Mühennâ. *yakşı,* İd.haş. *yahşi,* Lehçe. *yakşı* ve *yahşi,* Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I.-IV *yahşi,* Uygur. *yakşı,* güzel, iyi, hoş, mükemmel, uygun, münasip, muvafık.

Yaka: 95:66B10, 96:68A2, 135:102A7, 143:108A5, 160:124B12, 173:137A3, 191:151A13. İdrâk. yaka; Mühennâ. giyimin boynu kuşatan

yeri; Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. elbise yakası, bir giyeceğin enseye gelen kenarı § kenar, karşı taraf, kıyı, sahil.

Yaka tutmak: 95:67A1. Dövüşte birinin yakasına yapışmak, hasmı yıkmak için yakasından tutmak.

Yakadan tutmak: 26:8B11, 49:28B8. Dövüşte birinin yakasından tutmak, hasmını yıkmak için yakasından tutmak.

Yakasını çâk etmek: 69:47B1. Istırabın şiddetinden yakasını yırtmak, üstünü başını parçalamak.

Yakasını yırtmak: 69:47B5, Bkz. yakasını çâk etmek.

Yakın: 19:3A2, 60:37B2, 41:22A10, 42:22B6, 129:96A8, 135:102A6, 141:106A9. Uzak olmayan, yakın.

Yakın gelmek: 75:52B4, 106:76A10. Yaklaşmak, yanına doğru gelmek.

Yakışmak: 78:55A2. Lehçe. Radloff. Redhouse. münasip olmak, uygun olmak, yaraşmak.

Yakin bilmek: (A.) 102:72B9. Kesin olarak bilmek, şüpheye yer bırakmayacak şekilde bilmek.

Yakmak: 42:23A6, 69:47B11, 126:92B12, 127:94A8, 129:95B12, 129:96B2. Lehçe. Sengülâh. sürmek, yapıştırmak, kına yakmak § tutuşturmak, yakmak, ateşlemek.

Yaklanmak: 96:68A3. Rd. *yaklamak*, yaklaşmak, yakın olmak.

Yalabıdak: 33:16A2, 193:153A11 Anadil. *yalabıcık*, Anadil. II. Aksoy. *yalpadak*, çabucak, birdenbire, derhal, şıppadak, şek çakar gibi.

Yalab yalab: 134:101B7. Abuşka. *yalav* ve *yalavuz*, Aksoy. Anadil. Lehçe. Radloff. Söz. Tarama. I. III. IV. *yalap yalap*, ışıl ışıl, parıl parıl, alev alev.

Yalab yalab yalabımak: 134:101B7. Parıl parıl parlamak, ışıldamak, harelenmek.

Yalabımak: 134:101B7. Anadil. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Söz. Tarama. I-IV. parlamak, parıldamak, ışıldamak, harelenmek.

Yalak: 41:22A13. Anadil. II. köpeğin su içtiği tas; İdrâk. Lehçe. Radloff. Süleyman. köpeklere yal verilen kap; İd.haş. toprak çanak.

Yalan: 70:48B12, 86:60B12. Doğrunun karşıtı, yalan, düzme.

Yalan Dünya: Bkz. yalancı dünya.

Yalan söylemek: 73:51A5, 181:144A3. Doğru söylememek, gerçeğin tam tersini söylemek.

Yalan söz: 20:4A11. Doğru olmayan söz, uydurma söz.

Yalancı Dünya: 147:112B8. Ölümlü, güvenilmez, bugün var yarın yok dünya.

Yaldırmak: 145:109B12. Abuşka. Anadil. Lehçe. *yıldıramak*, Kâşgarlı. *yoldırmak*, İdrâk. *yulduramak*, Radloff. *yaldıramak* ve *yıldıramak*, Sengülâh. Süleyman. *yaldıramak*, Söz. *yaldıramak, yıldıramak, yıldırmak*, Tarama. I.-IV. *yaldıramak, yaldırmak, yıldıramak*, Uygur. *yaltırmak, yıltıramak*, parlamak, pır pır parlamak, ara ara yalınlamak, parıldamak, ışılamak.

Yaldır yaldır: 145:109B12. Anadil. *yaldırdak*, Anadil. II. *yıldır*, Aksoy. *yaldır yaldır* *yıldır yıldır*, Söz. *yıldır yıldır*, parıl parıl, pırıl pırıl.

Yaldır yaldır yaldırmak: 145:109B12. Parıl parıl parlamak, ışıldamak.

Yalın: 27:9B1 Kâşgarlı. Radloff. Redhouse. Tarama. I.-IV. Uygur. alev § çıplak, açık, üryan § sıyrılmış (kılıç); İdrâk. Süleyman. çıplak, üryan.

Yalın ayak: 46:25B13. Çıplak ayak, çıplak ayakla, ayağı çıplak.

Yalın eylemek: 132:99B9. (kılıcı) çekmek, kınından çıkarmak, sıyırmak.

Yalın kılıç: 128:95A4, 129:95B6. Kınından sıyrılmış kılıç § sıyrılmış kılıçla.

Yalıncak: 27:9A7, 32:14A12, 99:71A4, 118:86B1, 165:129A8. Radloff. Redhouse. Tarama. I-IV. cascavlak, çıplak, giyimsiz, üryan.

Yalıncak eylemek: 68:46A3. Tarama. II. çıplaklaştırmak, soymak.

Yalınuz: 32:14A13, 32:14B9, 46:26A11, 69:47B13, 69:48A5, 99:70B6, 99:70B12, 99:71A5, 100:71B1, 102:72B11, 107:76B6, 149:114B9, 151:117B2, 152:117B2, 153:118B12, 161:126A4. Bir başına, kimsesiz, tek, tek başına § bir tane, bir tanecik, eşsiz.

Yalınuzca: 32:14A9, 99:70B5, 132:99A9. Bir başına, kimsesiz, yalnız.

Yalman: 56:33B11 Aksoy. Anadil. Kuzeydoğu. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Söz. *yelman*, Tarama. I-IV. bir silahın, bir aletin ucu ya da keskin tarafı, kılıcın uca yakın olan yukarı kısmı, kılıcın iki ağızlı ucu; kılıcın, kamanın, bıçağın, mızrağın ağzı veya ucu.

Yalvarmak: 113:82A12, 118:86A8, 118:86A9, 163:127B4, 164:127B10, 164:127B12. Yardım istemek, niyaz etmek, rica etmek, yakarmak.

Yamaç: 48:28A5, 111:79B8 Yan.

Yaman: 31:14A7, 32:14A8, 94:66B1, 116:84B6 İdrâk. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I-IV. Uygur. fena, kötü, hoşa gitmeyen, hoş olmayan, yavuz, korkunç.

Yaman getürmek: 21:4A13. Bela vermek, kötü durumda bırakmak, belaya uğratmak.

Yamrı: 176:139A3. Lehçe. Radloff. Redhouse. yamaçlı gibi kavisli, eğri, eğrilmiş, bükülmüş, kambur.

Yamrı yumru: 176:139A3. Lehçe. Radloff. Redhouse. Söz. biçimsiz, eğri büğrü, kambur kumbur.

Yan: 21:4B13, 22:5B2, 29:11A12, 57:35A6, 59:35B7, 91:63B8, 82:58B5, 85:59B9, 91:63B8, 99:70A11, 107:76B10, 139:105B1, 168:131B10, 171:135B12. Abuşka. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. canip, cihet, istikamet, taraf, yön.

Yana: 29:11A13, 29:11B1, 40:20B13, 47:27B3, 158:123A6. İdrâk. Kâşgarlı. Radloff. Tarama. I.-IV. cihet, taraf, yan.

Yanada: 87:61A7. Tarafta, canipte, yanda.

Yanadan: 60:37A10. Canipten, taraftan, yandan.

Yan: 26:8A6, 27:10A1, 29:12A4, 30:12B2, 30:12B11, 30:12B13, 39:20A11, 40:21B12, 56:34A7, 60:36B8, 61:38B7, 62:38B13, 71:49A11, 73:50B3, 78:54B3, 81:57B3, 82:57B12, 82:57B13, 82:58A1, 83:58B6, 86:60A8, 97:69A13, 100:71A11, 106:76B1, 111:80A1, 114:83A8, 116:84B12, 116:84B13, 116:85A6, 121:87B11, 122:88A8, 124:90B6, 125:91A12, 125:92A5, 128:95A7, 135:102A8, 137:103A9, 150:115B6, 150:115B7, 159:123B11, 160:125A10, 161:125B11, 162:126A12, 162:126B6, 163:127A4, 164:128B3, 165:129A13, 187:148A4, 188:148B12. İnsanın sağı solu, beli, hemen yakını § beraberinde, birlikte olma.

Yanım ala: 99:71A2 Yanıma dönüp.

Yanına salmak: 139:105A11, 140:106A3, 156:121B2, 190:150B4. Yanına almak, beraber almak.

Yanınca: 39:20B7, 46:25B13, 105:75A10. Beraberinde, yanınca, yanı sıra.

Yanak: 26:8A11, 134:101B9. Abuşka. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Sengülâh. yüzün iki yanından her bi yanak.

Yanağını yırtmak: 50:29A6, 69:47B8, 69:48A3, 71:49A5, 72:50A8, 85:59B11, 85:60A1, 100:71B4. Üzüntünün şiddetinden yanağını yolmak, tırnaklamak, yüzünü gözünü parçalamak.

Yanal: 22:5B1 Anadil. II. parlak; Söz. kırmızı § bir tarafı kırmızı bir tarafı beyaz olan meyve § akşam güneşinin taşların üzerine vuruşu.

Yanaşmak: 22:5A13. Lehçe. Radloff. Redhouse. Süleyman. yaklaşmak, yan vermek, yanaşmak.

Yanaşup yola girende: 22:5A13. Tutup yola girdiği zaman, yola koyulduğu zaman.

Yangulanmak: 150:115B4. Anadil. *yankulanmak*, Kâşgarlı. Mühennâ. Radloff. *yankulamak*, Redhouse. Söz. *yankılanmak*, Tarama. I-IV. ses aksetmek, sesin yansıması.

Yanılmak: 178:141A5. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. şaşırmak, yanılmak.

Yanlış: 168:131B12, 167:131B4. Doğrunun karşıtı, galat, hata, sehiv, yanlış.

Yanlış haber: 168:131B12, 167:131B4. Doğru olmayan haber, yalan haber.

Yanmak: 32:14A10, 88:61B9, 76:53A9, 76:53A12, 98:70A8, 99:70B6, 101:72A4, 132:99A12. Lehçe. Redhouse. Sengulâh. ateş almak, yanmak ıstırap çekmek, harap olmak, üzülmek, acı duymak.

Yana durmak: 38:19B9. Yanıp durmak, durmadan yanmak, yanmaya devam etmek.

Yana göyne: 99:70B7, 99:70B13, 100:71A6, 101:72A5. Yana yakıla.

Yandurmak: 38:19B9, 106:75B8. Lehçe. Radloff. Redhouse. *yandırmak*, Tarama. I-IV. yakmak, tutuşturmak.

Yanmış arpa etmegi: 103:74A5. Arpadan yapılmış ve yanıp yenmez hale gelmiş ekmek.

Yapa: 20:3B8. Pekiştirme edatı.

Yapayalınuz: 106:76A1. Bir başına, tek başına.

Yapa yapa karlar yağmak: 20:3B8. Karın lapa lapa yağması, kuşbaşı kar yağması.

Yapağılu: Sık, gür, kesafetli, yapağı gibi. Söz. *yapâ*, henüz yeşerip yayılan eki yaprağı.

Yapağılu gökçe çemen: 20:3B8. Sık, birbirine girmiş gür çemen.

Yapılmak: 178:141B1. İmal edilmek, inşa edilmek, yapılmak.

Yapılanda: 80:56B13, :104A13. Yapıldığı zaman, yapılınca.

Yapılupdur: 22:5A8. Yapılmıştır.

Yapınmak: 181:144A6, 193:153A6. Tutunmak, siperlenmek. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Söz. Tarama. I-IV. Uygur. *yabınmak* ve *yapınmak*, geyinmek, tünmek hazırlanmak.

Yapışmak: 48:27B8, 48:27B12, 64:41B12, 129:96A1, 129:96A2, 134:101A10, 137:103B5, 142:107A11, 151:117A6, 171:135B13 Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. tutmak, tutunmak, yapışık olmak, yapışmak.

Yapmak: 22:5B5, 88:62B1, 118:86A13, 143:108A7, 178:141B7, 179:142A4, 181:144A1, 184:147A8. Lehçe. Radloff. Redhouse. yapmak, kurmak, kılmak, meydana getirmek; Kâşgarlı. Lehçe. Sengülâh. Tarama. I.-IV. Uygur. kapamak, örtmek, seddetmek.

Yapdurmak: 111:79B3, 125:91A11, İnşa ettirmek, yaptırmak.

Yapmak yıkmak: 123:90A10. Yerle bir etmek.

Yapuk: 53:31B10, 107:76B13. Anadil. başa örtülen beyaz bez; Radloff. örtü, duvak, peçe; Sengülâh. *yapuğ* ve *yapuk*, örtü, bir şeyin üzerine örttükleri örtü, poşu; Söz. *yapık*, süslü veya düz başörtüsü; Lehçe. *yapık*, atların paladan daha büyük bellemesi; Radloff. *yapık*, atların bellemesi; *yapuk*, at örtüsü; Süleyman. *yapuğ*, at zırhı; Tarama. II. harpte atlara giydirilen zırh, çukal, IV. eyerin altına koyulan belleme; Radloff. yağmurdan korunmaya yarayan, keçeden uzun tüylü bir giysi; Süleyman. uzun kebe, yağmurluk, çul; yensiz büyük aba.

Yar: (F.) 134:101A7. Arkadaş, dost, muhip, aşina, biliş.

Yar ve yoldaş: 70:48A10. Arkadaş ve biliş, eş dost, sıkı dost ve arkadaş.

Yaren: 65:43A3, 65:43A11, 121:87A9, 127:94B5 Anadil. arkadaş; Aksoy. ahbap, yakın arkadaş.

Yara: 33:15A12, 33:15B1, 34:16A10, 34:16A11, 34:16A12, 34:16B7, 42:23A6. Yara, ceriha § kesici veya ateşli bir silahla açılan ya-

Yara yemek: 42:23A5. Yara almak, yaralanmak.

Yaralanmak: 32:14B7, 46:26A11, 100:71A12. Yara almak, yaralanmak.

Yaralu: 157:122A9. Yaralanmış olan, yaralı.

Yaraya urmak: 34:16B4. Yaranın üzerine koymak, yaraya sürmek.

Yaradan: 106:76A6, 129:96A4, 141:106B12. Allah, Halik, Tanrı, Yaradan.

Yaradanın hakkıyiçün: 103:73B12, 171:135B11 Allah aşkına, Allah'ı seversen, Allah rızası için, ne olursun.

Yaradanun aşkına: 143:107B12. Allah rızası için, Allah'ı seversen, Tanrı uğruna.

Yarak: 66:44A1, 137:103A9, 155:120B6, 159:123B9, 161:125B3, 181:143B7 Lehçe. Radloff. Redhouse. Süleyman. Tarama. I-IV. Uygur. silah, zırh § mühimmat hazırlık, gerekli ön hazırlık, erzak.

Yarak görmek: 60:36B11, 60:37A2, 68:46B4, 71:49A13, 139:105A6, 181:144A12. Tarama. I-II. hazırlık görmek, hazırlık yapmak, levazım düzmek.

Yaraklu: 170:133B13, 170:134A1. Radloff. Redhouse. Tarama. I-II. silahlanmış, silahlı, zırhlanmış, mücehhez.

Yaramak: 121:88A1, 122:89A5. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I-II. Uygur. fayda etmek, kâr etmek, faydalı olmak, elverişli olmak, uygun düşmek, layık olmak, yakışmak.

Yaramaz: 29:11B9. Radloff. Redhouse. Tarama. I-IV. kötü, fena, zararlı, uygunsuz, berbat, yakışıksız.

Yaramaz işler: 29:11B9 Hayırsız, kötü, zararlı, uygunsuz, yakışıksız işler.

Yarar: 137:103A8. Yakışan, yaraşan; Tarama. II-IV. kahraman, cesur, yiğit.

Yaraşmak: 166:130B2. Doğu. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Tarama. II-IV. Uygur. münasip olmak, uymak, yakışmak.

Yaratmak: 22:5B3, 106:75B9. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. Uygur. halk etmek, yoktan var etmek, meydana getirmek, yaratmak.

Yarçımak: Bereket bulmak, onmak. Bkz. yarımak.

Yargamak: Bu kelimenin okunuşu şüpheli görünüyorsa da Radlof'ta "*yargı* = testere" ve *yargılamak* ise "testereyle kesmek" anlamında olduğu gibi *yarkalamak* ta "odunu büyük parçalar halinde yarmak" anlamını vermekte ve bu anlam metne uymaktadır.

Yargayuban: 81:57A8. Yararak, yarıp.

Yarılmak: 93:65B9, 146:110A10, 146:111B2, 151:116B10. Kâşgarlı.. Lehçe. Radloff. Redhouse. Süleyman. Uygur. ayrılmak, iki şak olmak, ikiye bölünmek, parçalanmak.

Yarım: Kâşgarlı. Lehçe. Redhouse. Süleyman. Uygur. nısıf, buçuk, yarı, orta, yarım.

Yarımundan kara saçlu: 40:21A3. Ortasından ikiye ayrılmış kara saçlı, kara saçları ortasından ikiye bölünmüş olan.

Yarım kerpiç yasdıklı: 180:142B6. Yastığı yarım kerpiçten ibaret olan, düşkün, yoksul.

Yarımak: Abuşka. Süleyman. *yarumak*, İd.haş. Radloff. *yarılmak*, aydınlanmak, ışımak, ışıldamak, parlamak.

Yarımasun yarçımasun: 29:11B3, 42:23A3, 60:37A11, 67:45A7, 69:47A2, 69:47A5, 70:48B6, 75:52B10. "Felah bulmasın, yüzü gülmesin, yetip onmasın" anlamında bir ilenç.

Yarın: 32:15A1, 69:46B12, 92:64B4, 92:64B6, 121:87A10, 129:96A2. Gelecekte, yarın, gün gelip.

Yarın kıyamet gününde: 191:151A12. Kıyamet olup ta, kıyamet kopup ta.

Yarışmak: 124:90B10. Kâşgarlı. Lehçe. Redhouse. Sengülâh. geçişmek, kesişmek, müsabaka etmek, at koşturmak.

Yarmak: 64:41B4, 64:41B5, 82:58A2, 86:60A10, 95:67A6, 150:115A8. Ok yarışında rakibinin okunu geçmek; Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Süleyman. ortadan ikiye kesmek, iki bölüğe ayırmak, ikiye bölmek, parçalamak; İd.haş. öne geçmek.

Yaruk: 142:107A4. İdrâk. Radloff. Redhouse. Süleyman. *yaruğ*, çatlak, şak, yarık.

Yas: 70:48A12, 104:74A12. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. matem, yas, ölü için tutulan matem.

Yasağ: 138:104A3. Lehçe. Radloff. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I-IV. menetme, kanuna aykırılık, memnu; menedilmiş, yapılmaması buyurulmuş.

Yasak eylemek: 146:110B10. Menetmek, yapılmamasını buyurmak.

Yasanmak: Radloff. hazırlanmak; Redhouse. Sengülâh. *yasanmağ* ve *yasanmak*, Süleyman. süslenmek, takıp takıştırmak, ziynetlenmek; Söz. yatmak, serilmek, uzanmak, devrilmek; Tarama. I. dayanmak; II. *yassanmak*, yaslanmak, dayanmak.

Yasanuban: Yaslanarak, yaslanıp.

Yasdık: 70:48A6, 117:85B8, 180:142B6. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. *yastuk*, Mühennâ. *yastık*, dayanacak şey, baş yastığı, yüz yastığı, yastık.

Yâsin: (A.) 21:5A2. Kuran-ı Kerim'in 36. suresinin adı. Bu surenin el-Azîme, el-Muimme, Müdafaa-i Kadiye, Kalb-i Kuran gibi başka adları da vardır.

Hazreti Ayşe'den rivayet edildiğine göre, Resullullah şöyle buyurdu: Kuran'da bir sure vardır; Allah'ın yanında Azîme yâd olunur, sahibi de Allah'ın yanında şerefli anılır, sahibi kıyamet günü Rabiave Mudar'dan çokları hakkında şefaat eder, o "Yasin" suresidir.

Yâsin suresine Tevrat'ta Muimme denilir: sahibine dünya ve ahret hayrını verir, dünya ve ahret mihnetlerine karşı kor, dünya ve ahret korkularını uzaklaştırır, buna Müdafaa-i Kadiye dahi denir, sahibinden her fenalığı defeder, her hayırlı haceti yerine getirir.

Peygamberimiz buyurmuştur ki: Her şeyin bir kalbi vardır, Kuran'ın kalbi Yâsin'dir. Her kim Yâsin okursa Allah onun okunmasına on kere Kuran okumak sevabı yazar.

Yâsin peygamberimizin isimlerinden biri sayılmıştır. İmam Gazali buna sebep olarak bu surede haşır ve neşrin en beliğ ve en güzel şekilde anlatıldığını, haşır ve neşri itiraf etmenin de imanın kalbi yerinde bulunduğunu söylemiştir... Bundan dolayı bütün doğru rivayetlerde bu surenin ölülere okunması hakkında emir dahi vardır. Hadislerden biri ölülerin yanında okuyun, yani Yâsini" der Burada ölülerden murat can çekişip ölmek üzere olanlardır, denilir.

Bu surenin ölmek üzere olanların başında okunmasının sebebi şu olsa gerektir; bu sure-i kerime, usul-i iman ilminin temellerini, peygamberlik, imana nasıl davet edildiği, kavimlerin durumları, kulların işlediklerinin Allah Taâlaya dayanması, Allah'ı bir bilmenin doğruluğu, bunun zıttını nefy etmeyi, kıyamet alametlerini, kıyameti ve öldükten sonra dirilmeyi ve buna benzer daha nice önemli soruların hepsini bir bir anlatmaktadır. Bir başka hadiste "herhangi bir ölünün başında Yâsin okunursa Allah ona kolaylık verir" denilir. Bir başka haberde denmiştir ki: Her kim anasının, babasının ya da bunlardan birinin kabrini her cuma ziyaret eder de yanlarında Yâsin okursa her harfinin sayısınca –Yâsin'in harfleri üç bindir– ona mağrifet edilir. (Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, V, s. 4002 vd.)

Yâsin, Tayy dilinde "ey insan" demektir ki murat Peygamberimizdir. Bazılarınca da Yâsin "ya seyyid" demektir ki maksat yine Peygamberimizdir. (Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meal-i Kerim*, II, s. 747).

Yaş: 20:4A12, 21:4A13, 27:9A2, 29:11A8, 31:13B12, 43:24A11, 50:29A4, 60:37A3, 60:37A4, 75:53A7, 62:39B12, 69:47B7, 78:55A4, 83:58B5, 85:59B10, 85:60A2, 98:69B12, 99:70A12, 101:72A7, 105:75A6, 129:95B5, 138:104A1, 145:109A9, 148:113A11, 153:118B7, 168:131B10, 168:132A12, 174:137B10, 176:139B1, 184:147A2, 194:153B11 İdrâk. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. ömür, yaş, bir insan ömrünün yaşanmış yılları § gözyaşı.

Yaş yaşamak: 118:86B8 Ömür sürmek, ömre sahip olmak.

Yaş yaşlamak: 92:64B3. Bkz. yaş yaşamak.

Yaşar: 51:30A10. Radloff. Sengülâh. Söz. Süleyman. Tarama. I-IV. Uygur. yaşında

Yaşına girmek: 27:9B7, 60:37A3, 60:37A4, 138:104A2. Yaşına basmak, bir yaş daha almak.

Yaşamak: 51:30A10, 118:86B9. İdrâk. Lehçe. Radloff. Redhouse. ömür sürmek, yıllanmak, yaşamak.

Yaşarmak: 167:131A6, 178:141A7. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. yeşermek, yeşillenmek, filizlenmek § gözleri dolmak, gözleri ıslanmak, gözyaşı dökmek, gözü yaşlanmak.

Yaşlamak: 92:64B3. Ömür sürmek, yaş yaş üstüne koymak.

Yaşmak: 22:6A3, 83:58B9. Anadil. yüz örtüsü, tülbent: *yeşmek* ve *yaşmak*, gelinlerin yüzüne örttükleri ipekten işlemeli örtü; İdrâk. bir tür yüz örtüsü; Lehçe. tarz-ı mahsusta olan kadın örtüsü, içlik ile asıl yaşmak. tülbendinden ibarettir, açık, kapalı yaşmak; Radloff. hanımların yüzlerini ve göğüslerini örttükleri peçe; Redhouse. bir baş örtüşü ya da sadece yüzü örtmek için hanımların kullandıkları bir örtü; Sengülâh. hanımların ve gelinlerin ağızlarını örttükleri örtü; Söz. başörtüsü.

Yaşmaklanmak: 63:41A3. Radloff. Redhouse. yaşmak tutunmak, yaşmak örtünmek.

Yaşurmak: 152:117B9, 172:136A13, 183:146A1. Abuşka. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Mühennâ. *yaşırmak*, Radloff. Sengülâh. Süleyman. Tarama. I. II. IV Uygur. gizlemek, saklamak, örtmek.

Yatak: 145:109A2, 145:109A5, 150:115A5 Radloff. Redhouse. Tarama. II. yatıp uyunacak yer, üzerinde yatılacak yer, döşek § vahşi hayvan ini, in.

Yatlu: 68:46A10. Radloff. Redhouse. Söz. Süleyman. *yatlığ*, Tarama. I-IV. *yatlı* ve *yatlu*, yaban § kötü, işe yaramaz, fena, adi.

Yatmak: 23:6A13, 29:11B7, 29:12A6, 32:14B1, 33:15B3, 39:20A11, 40:21B10, 42:23A10, 53:31B2, 60:37A13, 62:39B6, 66:43B8, 76:53A12, 76:53B7, 77:54A4, 77:54A10, 86:60B13, 93:65B4, 99:70B1, 100:71A7, 102:72B8, 103:74A4, 104:74B2, 104:74B11, 105:75B1, 115:83B7, 117:85B9, 118:86A1, 125:91B5, 131:98A9, 131:98A12, 139:105A12, 139:105B1, 145:109B12, 146:110A6, 148:113B7, 151:116B1, 157:122A5, 157:122B9, 158:123A11, 159:124A12, 164:128A11, 166:130B9, 167:131A4, 170:133B9, 170:134A8, 170:134B3, 171:135B5, 171:135B6, 171:135B7, 175:138A11, 175:138B2. Uyumak, yatmak, yere uzanmak

Yatduğu: 44:24B7. Yattığı, yatmayı âdet edindiği.

Yatur yerde: 158:123B5. Yatarken, yattığı yerde.

Yavru: 31:14A6, 39:19B12, 81:57A4, 91:63A9, 98:70A7, 138:104B3. Kuş ve hayvan yavrusu § çocuk § sevgiyle hitap edilen kişi.

Yavşan: 161:126A4. Aksoy. keskin kokulu bir ottur ki acı olan yaprakları halk arasında mide ilacı olarak kullanılır; İd.haş. bir tür ot; Lehçe. dikenli batar şeyler, veronika, çıyan otu; Radloff. güzel kokulu bir bitki; Redhouse. artemisia, judaica; veronica beccabunga; Söz. kökleri ayrık gibi dağınık, ince uzun dalları da süpürge gibi tohumları hamil, özel kokulu, dikenli ve kırmızımtırak renkte bir yaban otu, bir çe- artamisya (kinin gibi olan bu ot kaynatılarak suyu sancıya karşı bir ilaç diye kullanıldığı gibi Doğu Anadolu'da dallarından süpürge de yapılır);

Tarama. I-II. eskiden mide hastalıklarında ilaç olarak kullanılmış acı bir ot.

Yavşan dibi berk olmaz: 161:126A4.

Yavuklu: 69:48A1, 73:51A3, 168:132A5. Anadil. Lehçe. Radloff. Redhouse. Tarama. I-II. nişanlanmış kız ve erkek, nişan takılmış kız veya erkek, nişanlı, adaklı.

Yavuklu olmak: 60:36B4. Nişanlanmak.

Yavuz: 68:45B13, 123:90A2. Anadil. iyi; Kâşgarlı. fena; Aksoy. *yavız*, yavuz, şiddetli; Mühennâ. Lehçe. Radloff. Tarama. I-IV. kötü, fena, azgın; Redhouse. Söz. Süleyman. iyi, güzel, âlâ, müstesna.

Yavuzlamak: 29:11A11 Kâşgarlı. kötü saymak; Tarama. II. kötülemek.·

Yay: 26:8A10, 31:13A12, 35:17B4, 46:26B2, 60:37A1, 61:38A11, 61:38A12, 80:56A8, 80:56A9, 80:56A10, 80:56A12, 80:56A13, 80:56B1, 80:56B4, 80:56B7, 92:64B4, 122:88A13, 127:94A3, 137:103B1, 140:105B11, 149:114B6, 151:117A8, 155:120A8, 155:120B11, 161:125B10, 162:126A11 Mühennâ. Lehçe. Sengülâh. yaz mevsimi, yaz § yay, ok atılan yay; Kâşgarlı. yaz, ilkbahar; Mühennâ. yaz mevsimi, yaz § sonbahar, güz.

Yay kirişi: 154:119A2, 157:122A10. Yaya takılan kiriş, yaya gerilen kiriş.

Yay kurmak: 155:120B10. Yayı hazırlamak, oku gezine koymak.

Yay söykenmek: 91:63B7 Yaya dayanmak.

Yay tartışmak: 162:126B8. Karşılıklı yay çekmek, birbirine ok atmak.

Yayına dayanmak: 59:35B5. Yayına dayanmak, yayına yaslanmak

Yaylı: 54:32A6, 108:77A8, 147:112B6. Yayı olan, yay taşıyan.

Yaya: 97:68B13, 97:69A1, 123:90A2, 124:90A11. Lehçe. Radloff. Redhouse. Süleyman. yayak, yayan, piyade § piyade askeri.

Yayak: 35:17A11, 105:75A10. Lehçe. Mühennâ. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Söz. Süleyman. Tarama. I-IV. yayan, yaya, piyade § atsız piyade askeri.

Yayak yürümek: 35:17A11, 105:75A10. Yayan yürümek, piyade gitmek.

Yayan: 35:17A2, 69:47A11 Aksoy. Anadil. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Tarama. I. II. IV. ayakla, yaya, piyade.

Yayan yürütmek: 98:70A10. Ata binmesine izin vermemek, yaya yürütmek; yormak.

Yayılmak: 34:16A13, 158:123B2. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. dağılmak, meydana çıkmak, duyulmak, tevatür bulmak § merada dağınık otlamak, sığır ve davar gibi hayvanlar otlakta otlamak, serilmek.

Yaykanmak: 93:65B10, 178:141A13. Anadil. İd.haş. Kuzeydoğu. Redhouse. Sengülâh. Söz. *yaykamak*, Süleyman. Tarama. I. yıkanmak; İdrâk. Radloff. Tarama. I. Uygur. çalkanmak, dalgalanmak.

Yaykanduğunda yağ dökülmek: 80:57A2, 138:104B1. İhsanı bol olmak, çok cömert olmak.

Yayla: 76:53B8, 115:83B8. Lehçe. Radloff. Redhouse. Süleyman. yaz mevsiminde oturulan serin dağlar, dağlarda yaz geçirilecek yer ya da otlak, dağlarda yazlık.

Yaylak: 76:53A13, 86:61A1, 117:85A11, 164:128A11 Kâşgarlı. Mühennâ. *yaylağ*, İdrâk. Radloff. Redhouse. Süleyman. Tarama. I-IV yaz geçirilecek yer, yayla yeri, yazı geçirmeye özgü yüksek yerler.

Yekke: 23:6A10. Anadil. *yeğe*, başıboş gezmeye alışmış yarı vahşi hayvan; Söz. *yeğe, yiğe*, hırsız § ziyankâr; Lehçe. Radloff. *yeke*, iri, cüsseli, büyük; Radloff. *yike*, kötü, kızgın at; Söz. *yiğe*, itaatsiz.

Yel: 25:7B3, 137:103B5, 140:105B12, Hava, rüzgâr, yel, esinti.

Yele: 157:122B3. Lehçe. yal, hayvanın ense saçı, Radloff. uzun kuyruk ve yele saçı.

Yelecük: 74:51B8. Güzel yele, hoş ve sevimli yele.

Yelesi kara: 98:70A4, 101:71B12, 122:89A9, 126:92B6, 128:95A6, 132:100A3, 133:100B9, 135:102A1, 157:121B9, 157:122B8, 159:124A11, 160:124B7, 166:130B9, 171:135B3. Kara yeleli. Bkz. yelesi kara.

Yelesi üzerinde kar durdurmak: 54:32B1. Çok süratli gitmek, uçar gibi gitmek, atı uçurmak.

Yeli: 31:14A4. Tarama. I-IV. *yal, yalı, yeli*, yele, hayvanlarda boyun üzerindeki saç. Bkz. yele.

Yelisi kara: 31:14A4. Kara yeleli. Bkz. yelesi kara.

Yelek: 66:44A6, 140:105B11 Anadil. I. *yelek*, II. *yilek*. Lehçe. Radloff. Redhouse. Söz. Tarama. I-IV. kuşları uçuran uçtaki kanat tüyleri, kanadın büyük tüyleri, kanat tüyü, kuşların kanatlarındaki kalemli uzun tüy § oka takılan tüy, ok tüyü; Radloff. *elik*, ölçü olarak kullanılan parmak genişliği, arşının y[illegible] bir kadem, her arşın altı tutamdır, her tutam dört eliktir, yine her elik altı cev; Tarama. I. bir ok atımı uzaklık.

Yeleklü: 56:33B11, 127:94A4. Radloff. Redhouse. tüy takılmış, yelek takılmış, kuyruğunda yelek olan (ok). Ayrıca bkz. ağ yeleklü.

Yelken: 139:105A13. Yel gücüyle gemiyi yürütmek için direklere gerilen sağlam, dayanıklı bez. Yelken.

Yelken kurmak: Yelken açmak.

Yelteme: İd.haş. Radloff. Redhouse. Tarama. I-IV. *yeltemek*, coşturmak, harekete getirmek, şevke getirmek anlamlarından alınarak savaşçıyı coşturup cesaretlendirmek için sazla söylenen şikoçaklama, yiğitleme.

Yelteme çalmak: 130:96B13. Birini şevke getirmek için kopuzla koçaklama söylemek; coşturmak ve yüreklendirmek için kopuzla yiğitleme çalıp söylemek.

Yeltenmek: 123:90A2. Lehçe. Redhouse. Tarama. I. II. IV. heveslenmek, özenmek, meyletmek, talip olmak.

Yemek: 19:3B3, 20:4A7, 22:5B13, 23:6B6, 23:6B7, 25:7A9, 25:7A10, 26:8B3, 39:20A13, 42:23A5, 47:26B11, 47:26B12, 47:26B13, 47:27A7, 48:28A3, 49:28B1, 49:28B2, 49:28B4, 51:30B3, 78:54B10, 81:57B3, 81:57B6, 82:57B11, 93:65A2, 93:65A13, 97:68B2, 99:70B3, 140:106A5, 142:107A1, 146:110B7, 146:111A4, 146:111A5, 147:111B12, 147:112A3, 153:118B8, 153:118B9, 176:139A5, 176:139A10, 176:139B8, 190:150A8. Yemek § yiyecek, hazırlanmış yiyecek § öğün, azık.

Yedügünde: 49:29A1. Yediği zaman.

Yedürmek: 22:5B9, 32:14B4, 99:71A4. Ağırlamak, yemek vermek, ziyafet çekmek § kaptırmak, yırtıcı hayvanlara yem etmek.

Yegil: 49:29A1. Ye, yi.

151:116A13, 151:116B10, 151:117A9, 152:117B6, 152:117B11, 155:119B6, 155:119B7, 157:122A11, 158:123B5, 159:123B10, 159:124A8, 160:125A11, 165:129A7, 167:131A8, 169:133A11, 170:134A8, 170:135A3, 172:136A10, 175:138A4, 175:138B10, 177:141A1, 178:141B1, 178:141B7, 184:147A2, 184:147A3, 192:152A6, 194:153B10, 194:153B13, 194:154A1. Arz, toprak § mahal, mekân, mevki § sıra § yer.

Yer altı: 176:139A9, 176:139B4, 176:139B6. Yerin altı, yerin içi § zindan, yer altı zindanı.

Yer basmadan yürümek: 134:101B8. Hafif hafif yürümek, uçar gibi yürümek.

Yer gibi kertilmek: 73:51A10, 130:97A2. Yer gibi çatlamak.

Yer gizlemek: 38:19A13, 56:34B12, 89:63A2, 110:79A2, 136:102B5, 185:147B2, 194:153B9. Gömülmek, ölmek, toprağa girmek.

Yer göstermek: 164:128B3, 188:148A13, 190:150A4. Buyur etmek, oturacak yer göstermek.

Yer obrulmak: 35:17A8, 131:98A10. Çukur açılması, yerin çukurlaşması, oyulması.

Yer öpmek: 131:98B5, 155:120A7. Secdeye varmak, yere kapanmak, saygıdan birinin önünde yere kapanmak, eğilip yeri öpmek.

Yer yurd: 59:36A3. İl, memleket, vatan.

Yerden yüce dağlar başına çıkmak: 96:67B12 Düzlükten yüksek dağlara çıkmak, dağ tepelerine çıkmak.

Yere çalmak: 61:37B13, 69:47B5, 73:50B3, 73:50B9, 109:78A13, 150:116A7, 159:124A4. Rakibini yere sermek, yere vurmak, yıkmak.

Yere salmak: 56:34A4, 56:34A7, 56:34A12, 88:62A7, 88:62A8, 88:62A9, 88:62A10, 109:78A9, 109:78A11, 109:78B2, 126:93A12, 193:153A12. Rakibini yere çalmak, yere atmak, yere yıkmak.

Yere urmak: 64:41B8, 64:41B9, 64:42A1, 113:82A1, 127:94B4, 164:128A3, 192:151B12. Yere atmak, yere çalmak, yere sermek, yere vurmak, yere yıkmak.

Yeri çalup kertmek: 130:97A1 Vurup yeri dürtüşlemek, yere vurup toprağı kertmek.

Yerin yurdun tutmak: 92:64B3, 121:87A9. İdareyi eline almak, yerine geçmek, işleri üzerine almak.

Yerinden durmak: 25:7A1, 26:8A12, 39:20A2, 59:35A13, 78:54B5, 83:59A4, 91:63A10, 95:67A8, 101:71B12, 104:74B13, 107:76B4, 121:87A13, 121:87B11, 126:92B6, 129:95B5, 132:100A2, 135:102A1, 137:102B13, 140:106A2, 141:106B11, 153:118A11, 155:119B5, 160:124B7, 166:130B8, 171:135B2, 172:136A5, 182:145A5, 183:145B13 Ayağa kalkmak, doğrulmak.

Yerinden duru gelmek: 26:8B10, 49:28B7, 65:42B1, 85:60A6, 91:64A5, 125:91B3, 128:95A6, 132:99A9, 141:106B1, 153:118B13, 156:121B1, 157:121B9, 157:122B7, 158:122B13, 159:124A2, 159:124A11, 184:146A12, 184:146A13, 188:148B10 Ayağa dikilmek, dikilmek, doğrulmak.

Yerinden örü durmak: 22:5B12, 23:6A6, 25:7B7, 26:8A4, 26:8A5, 27:9A4, 29:12A2, 30:12A13, 30:12B10, 31:13B8, 31:14A4, 35:17A12, 35:17B2, 59:36A12, 83:58B7, 98:69B7, 98:70A3, 137:103B4, 139:105B2, 158:123B5, 191:151A3. Ayağa kalkmak, doğrulmak.

Yeriyle yurduyla koparmak: 47:27A7. Kökünden söküp çıkarmak.

Yerindürmek: 79:55A11 Anadil. Söz. *yerinmek*, duymak, eseflenmek, kılmak, kederlenmek, mahzun olmak, üzülmek; Tarama. I.-II. üzülmek, tasalandırmak.

Yeyni: 21:4B5. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Söz. *yeğni* ve *yeyni*, Tarama. I-III ağır olmayan hafif, yünül.

Yığanak: 145:109B12, 146:110A2, 146:110A3, 146:110A10. Toplanılacak yer § toplanma § yığın, yığın gibi bir nesne, tostoparlak bir nesne, kütle,küme.

Yığanak olmak: 155:119B8, 188:148B6, 188:148B12, 188:149A6, 191:151A9. Toplanmak, bir araya gelmek, birikmek, kalabalık olmak.

Yığınak: Aksoy. Anadil. Redhouse. Söz. cemiyet, alay, kütle, toplantı, kalabalık.

Yığınak olmak: 187:147B9. Söz. bir araya gelmek, birikmek, toplanmak.

Yığmak: 19:3B2, 27:9A8, 27:9B2, 32:14A12, 40:21B13, 42:23A5, 75:52B6, 75:52B7, 97:68B9, 121:88A6. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Uygur. biriktirmek, küme etmek, toplamak.

Yığılmak: 87:61A7, 146:111A5, 151:116B5, 153:118A13, 182:144B9, 192:152A11 Kâşgarlı. Lehçe. Redhouse. Sengülâh. Uygur. toplanmak, üst üste gelmek.

Yığışdurmak: 57:35A9, 89:63A6, 110:79A11, 119:87A3, 136:102B10, 194:154A6. İd.haş. *yığşurmak*, Lehçe. Radloff. Redhouse. nesneleri birbiri üzerine yığmak, yığın yapmak.

Yığnak: 25:7A13, 28:10B6, 37:19A5, 109:77B13 Sengülâh. Söz. *yığanak* ve *yığnak*, Süleyınan. Tarama. I-III. *yığanak, yığınak, yığnak*, cemiyet, insan kalabalığı, küme, toplantı, kalabalık, yığın.

Yığnak etmek: 27:9A6 27:9A13 Toplamak, etrafına toplamak, yanına toplamak.

Yıhılmak: 86:60B4, 97:68B9. Bkz. yıkılmak.

Yıkmak: 31:13B1, 39:20A12, 41:22A5, 42:22B10, 42:23A1, 54:32A3, 54:32A6, 84:59A7, 86:60A8, 88:62B1, 93:65A11, 98:70A5, 107:76B5, 107:77A6, 108:77B5, 123:90A10, 125:92A11, 143:108A7, 178:141B7, 179:142A2, 179:142A4, 184:147A7. Aksoy. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. devirmek, yere atmak, yere sermek, yere vurmak, tahrip etmek § güreşte yenmek § attan aşağı almak, attan düşürmek.

Yıkdurmak: 100:71A8, 148:113A13. Bozdurmak, devirtmek, tahrip ettirmek, yıktırmak.

Yıkıcı: 55:32B9. Yıkan, birini attan aşağı alan.

Yıkıldukda: 33:15A11 Yere düştüğü zaman, yıkılıp kaldığı zaman.

Yıkılmak: 20:4A7, 23:6B7, 28:10B1, 28:10B5, 33:15A8, 38:19B3, 57:35A1, 77:54A10, 89:63A2, 109:78B2, 110:79A4, 119:86B13, 121:88A1, 125:92A12, 129:96B6, 144:108A13, 164:128B8, 167:131A4. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. yere düşmek, yere serilmek, harap olmak, yere batmak.

Yıl: 25:7A4, 27:9B7, 60:37A2, 60:37B6, 70:48A12, 70:48B3, 72:50A2, 73:51A2, 75:52B10, 118:86B6, 118:86B8, 137:103B11, 138:104A9, 145:109B7, 155:119B13, 155:120A13, 168:132B3, 168:132B4, 168:132B7, 168:132B8, 168:132B9, 168:132B10, 187:147B9. Sene, yıl, on iki aylık süre § ömür, yaş.

Yıladak: 51:30B2. Yıla kadar.

Yıllık: 86:60B9, 125:91A7 Üzerinden yıl geçmiş, üstünden belli bir yıl geçmiş, üzerinden yıl geçmiş.

Yıllardanberu: 61:38B10 Bunca yıldır, senelerdir.

Yılan: 32:14A9, 99:70B4, 123:90A8, 178:141A8. Yılan.

Yıldırım: 106:75B7 Şimşek, saika, yıldırım.

Yılduz: 97:69A1. Yıldız, baht, kader, talih.

Yılduzu olmamak: Bahtsız olmak, talihi kapalı olmak, bahtı kara olmak.

Yılgamak: 40:21A4, 69:47A6. Bkz. ılgamak.

Yırtmak: 50:29A6, 69:47B5, 69:47B8, 69:48A3, 71:49A4, 71:49A5, 72:50A8, 85:59B11, 85:60A1, 100:71B4, 125:92A11, 170:134B9. Yolmak, tırnaklamak, tırnakla çizmek, yaralamak, bölmek, parçalamak § zorla kırmak, zorla koparmak.

Yırtıhlu: 40:21A2. Yırtıklı, yırtmaçlı.

Yırtılmak: 121:87B8. Deşilmek, ikiye bölünmek, yırtılmak.

Yıylamak: 177:140B2. İdrâk. *yiyilemek*, İd.haş. *yiylemek*, koklamak. Bkz. ayrıca yiylemek.

Yigid: Bkz. yigit

Yigirmi: 29:11A13, Yirmi (sayı).

Yigirmi beş:

Yigirmi bin:

Yigirmi dört boy: 109:77B7 Oğuzlar yirmi dört boydur. Bunlardan on ikisi Boz Ok, on ikisi de Üç Ok kolundadır. Boz Ok kolunda bulunan on iki boyun adları şunlardır: Alka-evli, Avşar, Bayat, Begdili, Dodurga, Döger, Kara-evli, Karkın, Kayı, Kızık, Yaparlu, Yazır; Üç Ok kolundakiler de Ala-yuntlu, Bayındur, Beçene, Bügdüz, Çavuldur, Çepni, Eymür, İgdir, Kınık, Salur, Üregir ve Yıva.

Yigirmi dört sancak beyi: 138:104B6, 139:105A5, 141:106B10. Daha Kun devletinin iç teşkilatında yirmi dört büyük rütbenin bulunduğu bilinmektedir. Bu yirmi dört beyin her birinin kumandasında on bin atlı bulunurdu ve bu rütbeler babadan oğula geçmekteydi. Her bey belli bir bölgeye malik olup su ve ota göre bir yerden başka yere göç ederlerdi. Oğuzlarda da bu görülüyor. Oğuzlarda en kuvvetli beyler sağ ve sol beyleriydi. Boz Oklar ordunun sağ kolunu, Üç Oklar sol kolunu teşkil ediyor ve toplantılarda Boz Oklar sağ tarafta, Üç Oklar sol tarafta oturuyorlardı. Oğuzların bu Boz Ok ve Üç Ok diye ayrılan iki ana kolundan her birinde on iki boy vardı. Sancak beyi, bu yirmi dört boydan her birine kumanda eden beye verilen bir unvandır.

Yigit: 19:3B1, 20:4A4, 20:4A6, 25:7B6, 25:7B7, 25:7B9, 26:8A5, 29:11A10, 29:11A13, 29:11B4, 30:12B1, 30:12B9, 30:12B11, 32:14B12, 35:17A13, 35:17B5, 35:17B6, 35:17B9, 36:17B12, 36:18A4, 36:18A11, 36:18B1, 36:18B3, 36:18B4, 36:18B5, 37:19A3, 37:19A4, 37:19A5, 39:20A2, 39:20B5, 40:21A11, 40:21B2, 41:22A8, 42:22B7, 46:25B12, 52:30B13, 52:31A8, 54:32A8, 55:33B6, 56:34A1, 56:34B1, 56:34B8, 60:37A5, 60:37B3, 60:37B4, 60:37B5, 60:37B6, 61:37B12, 61:38A2, 61:38A8, 61:38A9, 61:38A13, 61:38B6, 61:38B9, 62:39A3, 62:39A5, 62:39A8, 62:39B13, 63:40B2, 63:40B6, 63:40B11, 63:40B12, 63:41A3, 64:41A7, 64:41B4, 64:41B5, 64:42A1, 68:46B4, 69:47A1, 69:47A12, 69:48A4, 69:48A5, 69:48A6, 70:48B3. 73:50B3, 73:50B9, 73:50B13, 74:52A4, 74:52A6, 75:52A10, 77:54A5, 77:54A7, 77:54A8, 80:57A3, 88:61B13, 85:60A2, 88:62A12, 89:62B7, 89:62B9, 89:62B10, 89:62B12, 91:63A9, 92:64A6, 93:65A8. 93:65A9, 94:66A11, 95:66B12, 96:67B7, 97:68B3, 97:68B11, 97:69A1, 98:70A3, 102:72B7, 102:73B1, 105:75B3, 106:76A12, 106:76A13, 106:76B1, 106:76B2, 107:76B3, 108:77A8, 109:78A3, 109:78A7, 109:78B6, 111:79B10, 111:79B10, 111:79B11, 111:80A2, 111:80A3, 111:80A4, 111:80A5 111:80A9, 111:80B3, 112:81A5, 112:81A8, 112:81A13, 113:81B4, 113:81B8, 121:87B11, 117:85B7, 118:86A1, 122:89A4, 123:90A5, 124:90B6, 124:91A3, 124:91A5, 125:91B3,

125:91B9, 125:91B10, 125:91B13, 125:92A1, 125:92A7, 125:92A11, 125:92A12, 125:92B1, 125:92B2, 126:92B4, 127:93B8, 127:93B10, 127:94A6, 127:94B7, 128:95A2, 128:95A7, 129:96A6, 129:96A13, 130:96B10, 130:96B13, 130:97B5, 130:97B8, 131:98A5, 131:98A6, 131:98A9, 131:98B1, 131:98B12, 132:100A3, 132:100A4, 132:100A5, 133:100A9, 133:100A11, 133:100B1, 133:100B2, 134:101A2, 134:101B2, 135:102A5, 137:103B10, 138:104A2, 138:104B2, 140:105B11, 140:106A3, 143:107B7, 143:107B11, 145:109A7, 146:110A7, 146:110A8, 152:117B3, 152:117B5, 152:117B6, 152:117B10, 153:118B3, 153:118B11, 155:119B13, 155:120A3, 155:120A5, 156:121A10, 156:121A13, 156:121B2, 157:122A3, 157:122B10, 158:123A1, 158:123A2, 158:123A6, 158:123A9, 160:125A3, 160:125A10, 161:126A4, 162:126A12, 162:126B6, 163:127A4, 164:128A4, 165:128B13, 165:129A5, 165:129A13, 165:129B5, 165:129B12, 166:130A7, 166:130B12, 166:131A1, 167:131A7, 167:131A9, 167:131B8, 168:131B9, 168:132A9, 168:132B7, 169:132B13, 170:133B8, 170:133B9, 170:133B11, 170:134A3, 170:134B8, 170:134B10, 170:135A3, 171:135A10, 171:135A12, 171:135B3, 171:135B8, 171:135B9, 171:135B11, 172:136A12, 172:136A13, 172:136B3, 173:136B13, 181:144A6, 182:145A6, 182:145A7, 182:145A12, 182:145B1, 183:145B1, 183:145B13, 183:146A1, 183:146A2, 184:146A12, 189:149B12, 190:150A2, 191:151A3, 191:151B1, 192:151B11, 192:152A13, 193:152B5, 193:153B5. Kâşgarlı. Mühennâ. *yikit*, İdrâk. *yeğit* ve *yiğit*, Lehçe. Radloff. Redhouse. genç, delikanlı, yeni yetişmiş § bahadır, cesur, kahraman, mert.

Yigitcik: 141:106B12. Güzel delikanlı, yakışıklı delikanlı, genç.

Yigitcük: Bkz. yigitcik.

Yigitlik: 51:30A2, 51:30A7, 111:79B7, 113:82A10. İd.haş. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. delikanlılık, gençlik § bahadırlık, cesaret, kahramanlık göstermek § yüz aklığı.

Yigitlikleri tutmak: 153:118B8. Gençlikleri çarpmak, gençliklerinin ahına uğramak, gençliklerinin ahına çarpılmak.

Yilim: 137:103B5, 142:107A11 Kâşgarlı. *yilim* ve *yelim*, Mühennâ. İdrâk. Lehçe. Radloff. *yelim*, Redhouse. *yelem*, Süleyman. Tarama. I. II. IV. Uy. Çiriş, zamk, tutkal, yapışkan, yapışkanlık, yapışkan nesne.

Yilin (ilin): 143:108A1. Doğu. Kâşgarlı. Radloff. Tarama. II-III. *yelin*, İd.haş. Lehçe. *yelim*, Söz. *yelin* ve *yilin*, bütün tırnaklı davarların emciği, ineklerin emciklerinin sallanan torbası, koyunun memesi, memenin süt toplanan yeri, süt torbası, meme süngeri.

Yimek: 121:87B5, 150:115A7, 147:112A3, 175:138A2, 194:153B10. Yemek. Ayrıca bkz. yemek.

Yidürmek: 74:52A3, 98:70A9. Yedirmek, yemek vermek, ziyafet vermek, doyurmak.

Yinüz: 93:65A2. Yiyin, yiyiniz.

Yiyüp içmek: 111:80B3. Lehçe. yeme içme, iş ü işret, yemekli içkili toplantı yapmak.

Yine: 28:10A9, 34:16A10, 37:19A9, 56:34B5, 70:49A2, 77:54A4, 82:58A9, 124:90B2, 128:94B8, 149:115A4, 150:115A7, 155:120B1, 158:123A4, 170:134A7, 170:134A12, 170:134B4, 170:134B5, 173:137A7, 180:142B10, 183:146A10. Bir kere, tekrar, yeniden, yine.

Yitmek: 23:6A13, 37:19A2, 45:25B8. Abuşka. Aksoy. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Redhouse. Söz. Tarama. I.IV. görünmez olmak, ortadan kaybolmak, yok olmak.

Yol azmak: 152:117B7, 152:117B12, 172:136A10, 172:136B6. Yolunu şaşırmak, yolu yanılmak.

Yol başarmak: 178:141A6. Yol bulmak, yolunu şaşırmamak.

Yol çavuşlu: 80:57A1, 138:104B1. Yola çıktığı zaman önünde habercisi olan, geçeceği yerleri önden gidip yol açanı bulunan.

Yol kesmek: 146:111A1. Eşkıyalık etmek, haydutluk etmek, yol vurmak.

Yol vermek: 130:97A11, 166:130B13. İzin vermek, müsaade etmek, kısmet etmek.

Yol yanılmak: 178:141A5. Yolu şaşırmak, yanlış yola sapmak.

Yol yarağın görmek: 60:36B11, 60:37A2. Yola çıkma hazırlığı yapmak, yola çıkmaya hazırlanmak.

Yola bakmak: 82:58B5. Beklemek, gözlerin yolda olması, gelecek birinin beklenmesi.

Yola düşmek: 43:24A13, 73:51B1. Yola çıkmak, yola girmek, yola koyulmak.

Yola girmek: 22:5B1, 60:36B12, 98:69B3, 137:103A9, 139:105A6, Yola düşmek, yola koyulmak.

Yola gitmek: 43:24A2, 45:25B3, 47:27B2. Yola çıkmak, yola düşmek.

Yolakçı: 170:134B11 Anadil. yola giden, yolcu; Aksoy. Kâşgarlı. Söz., *yolak*, çığır, dar yol, geçit, ince yol, keçi yolu, patika.

Yolcu: Yola giden kişi, yolcu.

Yoldan gelmek: 176:140A3, 182:144B7. Yoldan dönmek, yolculuktan dönmek, seferden gelmek.

Yollarından dönmemek (birinin): 32:14B9, 100:71B2. Bulamayınca dönmemek, aramaya devam etmek.

Yolu eline almak: 101:72B2. Yola düşmek, yola girmek, yolu tutmak.

Yoluna: 46:26A11, 66:44B6, 70:48A7, 86:60B11, 104:74A13, 160:125A4, 166:130A9, 193:152B5. Uğruna § için § senin için § onun için.

Yolundan savulmak: 28:10B3. Önünden kaçmak, yana çekilip korunmak.

Yoldaş: 35:17A9, 36:17B10, 51:30A5, 65:42B5, 65:43A13, 68:46B8, 69:46B11, 70:48A10, 73:50B4, 74:51B10, 74:52A1, 80:56B1, 80:56B5, 88:61B12, 96:67B12, 97:68A13, 97:69B2, 118:86A7, 118:86B8, 124:90B9, 124:90B13, 126:92B3, 127:93B12, 128:95A4, 130:97A10, 139:105A7, 139:105A8, 141:106A8, 141:106A10, 157:122B6, 161:125B12. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. yol arkadaşı, arkadaş, ayaktaş.

Yoldaş etmek: 140:106A4. Arkadaş etmek, yanına vermek.

Yoldaşlığa bile koşmak: 139:105A6. Yoldaş etmek, birini yoldaş olarak yanına katmak.

Yoldaşlığa koşmak: 163:127A4. Birini yoldaş olarak yanına vermek, yanına katmak.

Yoldaşlık: 160:125A4, 170:135A2. Yol arkadaşlığı, arkadaşlık, refakat.

Yolmak: 29:11B6, 50:29A7, 69:47B9, 85:59B9, 85:59B13, 116:84A11. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. çekip koparmak, zorla koparmak, kökünden çıkarmak, acıtarak koparmak.

Yoluk: 44:25A5 Lehçe. Radloff. Redhouse. Süleyman. tüyleri koparılmış, yülük gibi tüysüz, yolunmuş.

Yom: 38:19B3, 57:34B13, 89:63A2, 110:79A4, 119:86B12, 144:108A12, 164:128B7, 194:153B11 Abuşka. *yövümlü*, Anadil. II. *yüyümlü*, Aksoy. İdrâk. *yom*, İd.haş. *yümlü*, Kamus. (*fal* maddesi) uğur tutma ve yümn muharrefi "yüm tutma, tabir olunur." Lehçe. Radloff. Redhouse. *yum*, Söz. *yom*, Tarama. I, II, IV. *yom*, *yum*, baht, kut, uğur, hayır, meymenet. Radloff. *yum*, kötü alamet; Tarama. IV. meşum, uğursuz.

Yom vermek: Saadet dilemek, uğur dilemek, hayır dilemek.

Yonmak: 84:59B2, 84:59B3, 139:105A13. Aksoy. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Söz. Süleyman. Tarama. I-IV. kesmek, tıraş etmek, yontmak.

Yonma: 180:142B6. Yontulmuş, yontularak yapılmış.

Yorga: 176:139A12, 176:139B2. Anadil. Mühennâ. *yorga* ve *yorka*, İdrâk. Kuzeydoğu. Lehçe. Redhouse. Söz. Süleyman. Tarama. I-IV. rahvanın kabası, rahvan ve eşkin arası yürüme, kaba eşkin, tatlı rahvan, çifte koşma, rahvan.

Yorgan: 134:101A4. Yatakta örtülen örtü, yorgan.

Yormak: 43:23B9. İdrâk. Lehçe. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. düş yormak, rüya tabir etmek.

Yorgıl: 42:23B7 Yor, yoruver.

Yort: 145:109A7, 169:133A13 Söz. tırıs.

Yort eylemek: Hızlı sürmek, tırıs gitmek.

Yortma: Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. çapma, koşma, süratli gitme, tırısa kalkma.

Yortma olmak: Çapmak, koşmak, seğirtmek, süratli yürümek, rıs gitmek.

Yortmak: 35:17B6, 60:36B12, 88:62A2, 101:72B3, 107:76B8, 123:90A7, 124:90B6, 130:97A8, 130:98A2, 140:106A3, 167:131A11, 169:133B4, 170:133B8. İd.haş. Kâşgarlı. *yurtmak*, Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Söz. Süleyman. Tarama. I.-IV. Uygur. at yorgalamak, hızlı sürmek, kaba eşkin yürümek, rahvan yürümek, tırıs gitmek, koşmak.

Yortuşmak: 135:102A8. Sengülâh. birlikte tırısa kalkmak, beraberce süratliye kalkmak.

Yorulmak: 66:44A4. Yorulmak, yorgun düşmek.

Yorgun: 101:72B1 Dermandan kesilmiş, yorulmuş, yorgun.

Yorultmak: 104:74B13, 172:136A5. Tarama. I. yormak.

Yön: 23:6B9. Aksoy. Anadil. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Söz. Tarama. I-IV. cephe, yan, yüz.

Yönelmek: 35:16B13, 35:17A3, 35:17A12. Aksoy. Anadil. İd.haş. Lehçe. Redhouse. Söz. Tarama. I-IV. başını çevirmek, yüzünü bir şeye doğru çevirmek, yüzünü çevirmek; Söz. gitmek, koyulmak.

Yuğurmak: 125:92A10, 163:127A10. Ezip bükmek, hamur gibi yoğurmak.

Yuğurtmak: 95:66B12. Çökertmek, ezip bükmek.

Yukaru: 66:44A9, 66:44A12, 74:51B11, 125:91A13, 129:95B7, 141:106B7, 159:123B10, 163:127A8, 193:152B7 Baş taraf, üst, üstteki, yukarı.

Yukaru kulpa yapışmak: 134:101A10 Üstten almak, ululanmak, etmek, terslenmek.

Yular: 128:94B13. İdrâk. İd.haş. Kâşgarlı. Lehçe. hayvanın başına, boğazına geçirilen ipten başlık, yular

Yularını sıyırmak: Başından yuları almak, yularını çıkarmak.

Yumak: 22:5B12, 23:6A7 Abuşka. Doğu. Kâşgarlı. *yumah*, Aksoy. İdrâk. *yumak* ve *yuymak*, Kuzeydoğu. Lehçe. Sengülâh. Söz. Süleyman. Tarama. I-IV. Uygur. arıtmak, temizlemek, yıkamak.

Yumru: 19:3B2, 176:139A3, 177:140B8. Anadil. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Süleyman. küme gibi tümsek, toparlak, yuvarlak.

Yumru yumru ağlamak: 51:30A8. Hüngür hüngür ağlamak.

Yumruk: 28:10A8, 28:10A10, 28:10A11, 28:10B3, 42:23A13, 51:30A5, 126:93A3, 126:93A5, 127:94B2, 127:94B3, 168:131B9. Elin yumulmuşu, muşta, yumruk.

Yumurlanmak: 31:13B8, 98:69B7. Kâşgarlı. Lehçe. *yumrulmak*, Radloff. *yomrolonmak*, Redhouse. *yumrulmak*, Tarama. III. IV. *yumrulanmak*, toplanmak, toparlanmak, tortop olmak.

Yumuş: 113:82A13. Aksoy. Anadil. İdrâk. Kâşgarlı. Radloff. Söz. *yumuş* ve *yümüş*, Tarama. I-III. Uy. buyruk, emir § iş, hizmet

Yumuş oğlanı: Emir kulu, hizmetçi, uşak.

Yund: 169:133B5, 169:133B6, 170:133B12, 173:137A8, 179:142A10. İdrâk. at sürüsü; Kâşgarlı. *yond*, at; Lehçe. yabani kısrak, yunat, hergele ile gezen kısraklar; Radloff. *yunat*, vahşi, ehlileşmemiş damızlık *yont*, at; Redhouse. *yunat* ve *yund*, terbiye edilmemiş, yabani damızlık kısrak; Sengülâh. *yunt*, kısrak; Söz. *yont*, yoz; *yund*, at, hergele; *yunt*, erkek damızlık eşek, çeki merkebi; Süleyman. *yund*, yabani kısrak, hergele ile gezen kısraklar; Tarama. I-IV. *yunt*, kısrak; Uygur. *yont, yunt*, at.

Yundu: 41:22A13. Kâşgarlı. *yundı*, Söz. *yundu* ve *yuntu*, Süleyman. *yuvundu*, bulaşık suyu, çirkef.

Yurt: 43:23B12, 43:24A3, 43:24A4, 43:24A6, 43:24A7, 47:27A8, 59:36A3, 69:47B3, 80:56B3, 92:64B3, 121:87A9, 131:98A12, 145:108B10. Anadil. II. İdrâk. Kâşgarlı. Lehçe. Radloff. Redhouse. Sengülâh. Söz. Süleyman. Tarama. I-IV. çadır, oba, oturulacak yer, ev, mesken, vatan, memleket.

Yutmak: 44:25A3. Yutmak.

Yuva: 129:96A8. Yuva.

Yuva tutmak: 129:96A8. Yuva yapmak.

Yuvalanmak: 177:140B13. Aksoy. Radloff. Söz. Tarama. I-IV. yuvarlanmak.

Yüce: 19:3B4, 22:5B4, 32:15A5, 38:19B2, 71:49B4, 96:67B12, 114:82B5, 114:82B6, 118:86A9, 141:106B13, 146:111A1, 157:122A11, 163:127B5, 178:141A3. İdrâk. Mühennâ. *yüçe*, Lehçe. Radloff. Redhouse. cücenin karşıtı, yüksek, ulu, ulvi, bülent.

Yücelmek: 86:60B4, 167:131A4. İdrâk. Lehçe. Radloff. Redhouse. çıkmak, yukarı çıkmak, yükselmek.

Yügrük: 65:43A5, 124:90B7, 124:90B9, 125:91B9, 141:106A6, 148:113A13, 164:128A12. Anadil. *yöğrük* ve *yüğrük*, Aksoy. İdrâk. Kâşgarlı. Mühennâ. Lehçe. *yürük*, Redhouse. *yürük*, Söz. Süleyman. Tarama. I-IV çevik, hızlı giden, koşan, koşucu, çok koşan, yollu; Söz. taşkın

Yügrük su: 32:14B2, 100:71A9 Akar hızlı akar su, sel, taşkın su.

Yürüyüşmek: 154:119A4. Süleyman. *yürüşmek*, savlet etmek, saldırmak, hücuma kalkmak.

Yürüyüvermek: 47:26B6, 47:27A4, 50:29B2, 74:52A7, 79:55B7, 97:69A6, 175:138B12, 188:149A3. Geçip gitmek, bırakıp gitmek.

Yüz: 39:20B5, 40:21B8, 40:21B9, 40:22A2, 42:22B12, 46:26A8, 46:26A9, 56:34B1, 60:37A13, 61:37B9, 69:47A6, 74:52A6, 93:65A8, 109:78B6, 118:86B6, 118:86B8, 125:91A9, 130:98A2, 147:112A1, 147:112A6, 148:113A5, 155:120B9, 160:125A3, 160:125A9, 161:125B4, 161:125B6, 163:127A4, 165:129A13, 165:129B12, 167:131B7, 170:134A11, 170:134B6, 170:135A1, 170:135A3, 188:148B12. yüz (sayı).

Yüz bi 177:140B6. Yüz bin (sayı).

Yüz pare eylemek: 191:150B9. Yüz parçaya bölmek, paramparça etmek.

Yüz: 19:3A11, 22:5B12, 22:6A2, 23:6A7, 25:7A3, 31:13B10, 34:16A3, 44:24B10, 49:28B9, 51:30A8, 55:33A4, 59:35B1, 59:35B12, 65:43B3, 69:48A5, 78:55A6, 82:57B10, 91:63A12, 92:64A10, 98:69B9, 106:76A12, 115:84A5, 116:84A10, 116:84B2, 116:85A7, 137:103A2, 140:105B7, 147:112B8, 148:113A1, 155:119B7. Yüz, çehre, başın ön tarafa düşen kısmı § dış, üst cihet, yan. Ayrıca bkz. ağ yüz

Yüz bulmak: 115:84A4. Kabul görmek, iltifat görmek, iyi karşılanmak.

Yüz göge tutmak: 59:36A8. Allah'a dönmek, dua için başını göğe kaldırmak.

Yüz suyu dökmek: 84:59A7. Yalvarmak, küçük düşecek kadar yalvarmak.

Yüz yere komak: 62:39A4, 138:104A11 Secdeye kapanmak, secdeye varmak

Yüzü ağ olmak: 75:52B13. İtibar kazanmak, şereflenmek.

Yüzü dönmez kılıç: Güçlü kılıç, öz kılıç, körelmeyen kılıç.

Yüzü gözü belürmemek: 68:46A13. Yüzü gözü görünmez olmak, yüzü baştan başa örtülmek, yüzü gözü kaybolmak.

Yüzü gülmek: 22:6A2. Ferahlamak, içi açılmak, sevinmek.

Yüzü nikaplu: 63:40B12, Yüzü peçeli, yüzü örtülü.

Yüzü suyu: 57:35A10, 90:63A7, 110:79A12, 144:108B4, 174:137B11, 194:154A7 Şerefi, barı.

Yüzü üzerine salmak: 97:69A6, 183:145B5, 184:146B7, 184:147A4. Yere atmak, yüz üstü yere düşürmek, yüzükoyun yere düşürmek.

Yüzü üzere saluban: 97:69A4. Yüzükoyun yere yıkıp, yüzükoyun yere düşürüp.

Yüzünde dudağında öpmek: 55:33A12. Yüzünden ve dudağından öpmek, yüzünü dudağını öpmek.

Yüzüne atmak: 80:56A10. Yüzüne fırlatmak.

Yüzüne gelmek: 92:64A8. Karşısına çıkmak, yüz yüze gelmek, yüzünü görmek.

Yüzüne tohunç etmek: 64:41B11, 122:89B5. Başına kakmak, yaptığını yüzüne vurmak.

Yüzüne tutmak: 59:35B9. Yüzüne mek, yüzüne kapamak.

Yüzünü dönmek: Arkasını dönmek, kaçmak.

Yüzünü görmek: 66:44B8, 130:97A5, 168:132A12 Buluşmak, görüşmek, kavuşmak, karşılamak.

Yüzünü kan bürümek: 132:99B7 Yüzünü kan kaplamak, yüzünü kan örtmek.

Yüzünü yere sürmek: 106:75B12. Secdeye kapanmak.

Yüzdürmek: 55:33A8, 139:104B10. Su üstünde durdurmak, yüzdürmek.

Yüzgeç: 178:141B2. Lehçe. Radloff. Redhouse. Tarama. II-IV. *yüzgüç*, meslekten yüzücü, suda iyi yüzen, yüzgeç.

Yüzmek: 126:93B1, 150:115B11 Soymak, derisini çıkarmak, derisini yüzmek.

Yüzük: 64:42A4, 80:56B7, 80:56B8, 85:59B7, 85:59B6, 85:59B11, 85:60A4, 85:60A5, 86:60A11, 146:110B12, 150:116A9, 150:116A10, 150:116A11, 151:116A13. Parmak halkası, yüzük.

Z

Zahir: (A.) Ayan, aşikâre, meydanda görünen.

Zahir olmak: 19:3A3. Belli olmak, ayan olmak, görünmek.

Zahm: (F.) Yara.

Zahm erişdürmek: Yaralamak, yara açmak.

Zahm urmak: 184:146B9. Yaralamak, yara açmak.

Zahmet: (A.) 21:4B6. Sıkışma, sıkıntı, meşekkat, güçlük.

Zalim: (A.) 148:113A13, 148:113B2, 148:113B3, 148:113B4, Zulmedici, yavuz, insafsız.

Zaman: (A.) 19:3A2, 19:3A5, 19:3A6, 28:10B9, 59:36A10, 60:36B5, 60:37A6, 68:46B4, 79:55A12, 96:67B13, 106:76A2, 121:87A6, 130:97B5, 137:103A3, 165:128B11, 166:130B12. Çağ, hengâm, eyyam, vakit, gün.

Zaman dönmek: 92:64B6 Zamanın yürümesi, günü gelmek.

Zamanıla: 145:109B10. Gün geçip, zaman yürüyüp.

Zâr zâr: Zır zır, zırıl zırıl.

Zâr zâr ağırmak: 68:46A4. Zırlamak, zırıl zırıl zırlamak, eşekler gibi anırmak.

Zârı zârı: Ağlayıp inleyerek, yanıp yakılarak, ahüvah ederek.

Zârı zârı ağlamak: 70:48A8. Sesle ağlamak, feryat etmek; Burhan. Lehçe. yanık yanık ağlamak, hüngür hüngür ağlamak, bağıra bağıra ağlamak.

Zârı zârı inlemek: 162:126A11 İnim inim inlemek, ağlayıp feryat etmek.

Zarılık: Feryat, figan, ağlayıp inleme, ağlama.

Zarılık eylemek: 32:14B11, 72:50A9, 147:112A12. Ağlayıp sızlamak, yanıp yakılmak.

Zarılık kılmak: 50:29A7, 69:47B6, 73:50B10, 148:113B10, 192:152A9. Bkz. zarılık eylemek.

Zârılıklar görmek: 70:48B13. Feryatlar etmek, ahuvahlar etmek, yanıp yakılmak, ağlayıp sızlamak.

Zarb: (A.) 42:22B7. Çarpma, vurma, şiddet.

Zarb eylemek: 34:16B2, 47:27A7, Vurmak, çarpmak.

Zarb urmak: 146:111A8, 147:112B11, 176:139A8, 184:146B4. Darbe indirmek, çalmak, çarpmak, vurmak.

Zaruri: (A.) 84:59A8. İster istemez, çaresiz, naçar, elden ne gelir.

Zebun: (F.) Biçare, natevan ve nalan § mahkûm § zayıf § üzgün, kahırlı.

Zebun etmek: 97:69A2, 148:113A3. Bitkin hale getirmek, halsiz bırakmak, takatsız düşürmek.

Zebun olmak: 129:95B10, 134:100B12, 141:106B9, 141:106B11, 146:111A9, 146:111B1, 147:111B6, 147:111B10, 147:112B12, 147:112B13, 163:127B3. Bitkin hale gelmek, halsiz kalmak, takatsız düşmek.

Zelil gezmek: (A.) 184:146B1. Hor ve hakir dolaşmak, itibarsız yaşamak, kimseden saygı görmeden bir hayat sürmek.

Zencir: (F.) 27:10A1, 125:92A9, 151:117A9. Zincir, demir bağ.

Zerre: (A.) 137:103B6, 193:153A9. Göze görünmez derecede ince toz tanesi, bölünemeyen en küçük parça.

Zeval: (A.) Ölüm § alçalma, düşme, iyi bir halden kötüye düşme.

Zeval başuna: 83:58B9. Allah belanı versin, Allah kahretsin.

Zeval getürmek: 83:58B8, 145:109B8, 145:110A1. Yok olmaya yol açmak, ölüme sebep olmak.

Zından: (F.) 170:134B13, 190:150A11 Karanlık yer, caniler hapishanesi, mahbes.

Zındana bırakmak: Zindana atmak, zindana koymak.

Zındancı: 176:139A8. Zindan bekçisi, gardiyan.

Zinet: (A.) 43:24B4. Bezenip donanacak nesne, bezek,. piraye, süs.

Zir ü zeber olmak: (F.) 151:116B12. Alt üst olmak, baş aşağı gelmek, yerle bir olmak.

Zira: (F.) 66:44A12, 70:49A1, 87:61A11 Onun için ki, çünkü, madem ki.

Zira ki: 60:37B2. Onun için ki, çünkü.

Ziyade: (A.) 163:127B3. Fazla, artık, zait.

Zuhur etmek: (A.) 29:11A10. Meydana çıkmak, meydan almak, ortaya çıkmak, çıkmak.

Zülfekar: (A.) 51:29B11 Kamus. Redhouse. Âs bin Münebbih adlı kâfirin kılıcı olup Bedir savaşında kılıçlanıp ölünce Peygamberimizin olmuş ardından da Hazreti Ali'ye ihsan buyurmuştur. Metninde fıkralar olduğu için zülfekar denmiştir. Bu kılıç yarık ya da iki yüzlü olarak tasvir edilmiştir.

KİŞİ, BOY VE YER ADLARI

Âdem: 142:107A2, 163:127B6. İnsanoğlunun babası, ilk insan. Kuran'da Âdem'in topraktan yaratıldığı bildirilmekte olup Allah meleklere onun önünde secde etmelerini buyurmuştur. İblis'ten başka hepsi bu buyruğa uymuştur. İblis bu emre uymadığı için cennetten kovulmuştur. Âdem, Allah'ın kendisine suhuf vahyedip indirdiği ilk peygamberdir. Yasak meyveden yediği için cennetten kovulan Âdem, Serendip Ada-sı'na düşmüş, işlediği suçun bağışlanmasını dilemiş, Cebrail onu bulunduğu adadan alarak Mekke civarındaki Arafat'a getirmiş ve burada eşi Havva ile buluşmuştur. Ölünce, bir rivayete göre, Ebu Kubeys Dağı'nın eteğindeki Hazineler Mağarası'na gömülmüştür.

Affân: 22:5A7. Kuran-ı Kerim'i toplayıp mushafı meydana getirdiği rivayet edilen ve ilk dört halifeden üçüncüsü olan Osman'ın babası.

Ağ Melik Çeşme: 55:33A9. Kâfir beyi; kızı Eylek Koca oğlu Alp Eren almıştır.

Ağca-kala: 109:78B8, 179:141B13. Bugün Doğu Anadolu'da bu adı taşıyan iki yer vardır. Bkz. s. 772.

Ağlagan: 93:65A6. Borçah ve Kazak Türkmenlerinin yaylağıdır. Bkz. s. 783.

Ak-hisar: 179:142A1 Yeri belli değildir. Bkz. 772.

Ak-Kaya:

Ak-Saz: 179:142A10. Eski merkez Ağca-Kale'nin yıkıntıları önünde ve Arpaçayı'nın Aras suyuna karıştığı yerin yarım saat kadar yukarısındaki yatağı boyunda, bugün "Ağ-Kamışlık" denilen sazlık olmalı.

Aksaka (Ahıska): 93:65B1. Sovyetler Birliği'nin Gürcistan Cumhuriyeti içinde olup başlangıçta bir Gürcü kalesiydi. Bkz. s. 772.

Ala-Dağ: 39:20B13, 126:92B7, 128:95A8, 156:121B2, 157:121B10, 168:131B10, 171:135B4, 188:148B11 Ağrı Dağı olduğu söylense de Türk coğrafyasında daha başka Ala-Dağ'lar sayılabilir. Bkz. s. 783.

AlıncaKalası: 165:129B3, 165:129B13, 166:130A13. Azerbaycan'da Nahcevan civarında, şimdiki Nahcevan-Culfa yolundaki yalçın tepenin üstünde harabelerine rastlanılan ünlü bir kalenin adı. Bkz. s. 773.

Ali: 21:5A2, 21:5A3, 51:29B10, 194:154A1. Ebû Talib oğlu. Peygamberimizin amcasının oğlu ve damadı. Sünnilere göre ilk dört halifenin dördüncüsü. Kendilerine kesin olarak cennet vaat edilmiş on kişiden biridir. Murtaza (Allah'ın rızasına ermiş), Allah'ın yenilmez arslanı, Allah'ın Arslanı, Şah-ı Evliya, Şah-ı Velayet, Şah-ı Merdan (insanların sultanı) sözleri Ali'nin lakabı, unvanı veya sıfatı olarak kullanılmaktadır. Ali'nin, cennettekilere eliyle kevser şarabı sunacağına dair bir inanç vardır

Altun Taht: 56:34B5. Şamil Cemşidof'a göre, Gökçe-göl'ün kuzey tarafındaki ünlü yayla; Salur Kazan'ın evinin bulunduğu yer. Bkz. s. 767.

Amıt Suyu: 39:19B12, 81:57A5, 138:104B3. Dicle nehri. Ya da bu bir su değil, bir soy adıdır (Amıt Soyu). Bkz. s. 788.

Arafat: 96:67B2. Mekke'nin 12 mil doğusunda bulunan bir dağın adı; aslında koyu yeşil renkli granit yığınlarından oluşmuş bir tepedir. Boyunun küçüklüğüne rağmen haccın rükünlerinden "Vakfe"nin yapıldığı yer olduğu için büyük bir ün kazanmıştır. Bu ün burasının cennetten kovulan Âdem ile Havva'nın yıllarca ayrıldıktan sonra buluştukları yer olduğu rivayetiyle daha da artmıştır. Öte yandan İbrahim Peygamber'in burada Cebrail ile görüştüğü de rivayet edilir. Hatta kâinat yaratıldığı sırada, bütün dağlar arasında ilk önce bu dağın Allah'a iman ettiği, halk arasında yaşayan bir söylencedir. Dağın doğu yamacının üzerinde kayaya oyulmuş geniş basamaklar vardır ki buradan doruğa çıkılır ve basamakların altmışıncısında ovaya hâkim bir düzlüğe varılır. Burası Kurban bayramının arife günü hutbe okunan minber hizmetini görür. Peygamberimizin de hacılara hitap ettiği söylenir. Dağa mûtad olarak "Rahmet Dağı" da denilir. Arafat Dağının güneyinde, üzerinde tek tük bodur mimoza çalılarının bulunduğu kumluk ve çorak Arafat Ovası uzanır. Bu ıssız saha, senenin yalnızca tek bir gününde, kurban bayramının arifesinde (9 zilhicce) fevkalade canlanır (*İslâm Ansiklopedisi*'nden).

Arkıç Kır: 178:141A13 (**Arkıç Kız**) 179:141B12 Burasının bir yer adı olup olmadığı kesin olarak belli değildir. "Arhaç" kelimesi yazın sürünün istirahat ettiği yer anlamındadır (Bkz. H. Zübeyr ve İ. Refet, *Anadilden Derlemeler*).

Arku-Bel: 126:92B7, 128:95A7, 135:102A3, 156:121B2, 157:121B10, 160:124B8, 171:135B3, 191:151A4. Kırzıoğlu M. Fahrettin (*Dede Korkut Oğuznameleri*, •1952, s. 72 vd.) bunu Ala-Tağ, Ar-Koyılı diye okuyor ve açıklamasını "yüzü-koyulu/koyun: yüzü üzerine" gibi "Ar-koyulu: tersine konulmuş" şeklinde yapıyor; belki de aslı "Arka koyılı'dır, ki bu da yüzleri kuzeye dönmüş olarak dört yöne dört renkle ad veren Oğuzların töresine uyar. Burasının da Çoruk ve Hürşit ile Karadeniz arasında "Soğanlı" ve "Kolat" diye bugünkü adlarıyla anılan sıradağlar olduğu anlaşılıyor, diyor. Sonunkinde meşhur "Zigana Geçidi" bulunur diye ekliyor. Bence doyurucu bir açıklama değil.

Arslan Melik (Kara): 88:62A8. Bamsı Beyrek hikâyesinde bir savaşta Salur Kazan'ın kardeşi Kara Güne'nin oğlu Kara Budak tarafından başı kesilerek öldürülen kâfir beyi.

Arş Yüzü: 149:114A8. (Yer adı ?)

Aruz: 91:63B9, 92:64B1, 109:77B11, 145:108B8, 145:108B13, 145:109A3, 145:109A10, 146:110A11, 146:110B1, 146:110B9, 147:112B6, 147:113A1, 148:113B13, 152:118A2, 187:148A11, 188:148A11, 188:148A13, 188:148B1, 188:148B4, 188:148B5, 188:148B8, 188:148B10, 189:149A10, 189:149A11, 189:149B1, 189:149B2, 189:149B4, 189:149B6, 189:149B12, 189:149B13, 189:150A1, 190:150A3, 190:150A4, 190:150A5, 190:150A12, 190:150A13, 190:150B1, 191:150B7, 191:150B10, 191:150B11, 191:151A7, 191:151B1, 192:151B6, 192:152A5, 192:152A7, 193:152B11 193:152B13, 193:153A8, 193:153A11 193:153B1 193:153B4. At ağızlı ya da Aruz Koca da denir; Dış Oğuz beylerinden ve Kazan Han'ın dayısı, toplantılarda hep onun sol yanında oturur; iki oğlu vardır: Kıyan Selçük ve

Basat. Kitabın son hikâyesinde Dış Oğuz beylerini isyana sürükleyip Beyrek'i haince öldürdüğü için Kazan Han tarafından mızraklanmış ve kardeşi Kara Güne tarafından da başı kesilerek öldürülmüştür.

Aruz Koca: 109:77B7, 146:110A9, 146:111B1, 154:119A5, 188:149A3, 188:149A6, 193:153A4.

Aslan Yatağı: 145:109A2. Taş Oğuz'da, Karabağ'daki "Aslan-Düzü" denilen yer olmalı. Sabalan Dağları'ndan gelip sağdan Aras'a karışan Kara Su'yun bu nehre kavuştuğu yerde, Aras'ın sağında bugün "Arslan Düzü" adıyla bir ovacık ve büyük bir köy vardır (Bkz. Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznameleri*, 1952, s. 78).

Avnik Kalası: 60:37A12, 61:37B9. Eskiden Yukarı Pasın bölgesinin merkezi olup sarplığıyla ün salan bu kale, Aras'a sağdan karışan Emre-Kon suyunun başındadır. Bkz. s. 773.

Ayasofya: 181:143B10, 181:144A11 Bu sarp kaleli kilisenin Tomanın Ķalesi'nin yakınında ve Ortodoks Gürcü mezhebindekilerin tapınağı olduğu anlaşılıyor. Ama burasının sadece, benzerlerini Anadolu'nun türlü yerlerinde gördüğümüz, Azize Sofya adına yapılmış herhangi bir kilise olması da mümkündür. Bkz. s. 774.

Aygır Gözler Suyu: 55:33A8, 139:104B10. Kars'ın 20 kilometre kuzeybatısında bir Aygır Gölü vardır. Bir de aynı isimde, Van Gölü yakınında ve Adilcevaz'ın kuzeyinde bir göl daha vardır. Aygır Gözler Suyu, bu göle akan bir dere olabilir. Bkz. s. 788.

Ayna Melek: 23:6A12. Hikâyelerde hiçbir rolü olmayan ve yalnızca kitabın giriş bölümünde geçen bir kadın.

Ayşe (Ayişe): 22:5B9, 43:24B5. Ebû Bekir'in kızı ve peygamberimizin özel bir sevgiyle bağlandığı eşi.

Azrail: 111:80A5, 111:80A6, 111:80A7, 111:80A13, 111:80B1, 111:80B4, 112:81A2, 112:81A8, 112:81A12, 113:81B2, 113:81B5, 113:81B8, 113:81B13, 113:82A2, 113:82A4, 113:82A11, 114:82B2, 114:82B10, 114:82B12, 114:82B13, 114:83A2, 114:83A12, 115:83B8, 115:84A6, 116:84B9, 116:84B10, 116:84B11, 116:85A2, 116:85A7, 118:86A6, 118:86B4, 118:86B7. Dört mukerrep melekten ölüm meleğinin adı. Dünyayı kaplayacak bir büyüklüktedir; dördüncü veya yedinci kat gökte nurdan bir makamı vardır, ayaklarından biri oradadır, ötekisi cennet ile cehennem arasındaki köprünün üzerinde bulunur. Fakat yetmiş bin ayağı olduğu da söylenir. Dört bin kanadı vardır. Bedeni bütün canlıların sayısındaki göz ve dilden meydana gelmiştir. Dört yüzü olduğu da söylenir.

B

Bambam Depe: 85:59B8, 85:59B12. Doğu Beyazıt'ta, Tana Sazı bölgesinde bir tepe olduğu anlaşılıyor (Bkz. Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznameleri*, 1952, s. 76).

Bamsı Beyrek: Bkz. Beyrek

Banı Çiçek: 63:40A10, 63:40A11, 63:40B6, 63:40B9, 63:40B10, 63:40B13, 63:41A3, 64:41A10, 64:42A2, 65:42B6, 65:42B8, 66:43B12, 69:48A1, 70:49A2, 72:49B12, 72:50A10, 73:50B1, 73:50B8, 75:52A13 84:59A8, 84:59A10 85:59B4, 86:60B2 Bay Bican Bey'in yiğitliği ve güzelliğiyle ünlü kızı; Bamsı Beyrek'in beşik kertmesi. Bkz. s. 881.

Banu Çiçek: 64:42A2.

Begil: 155:119B4, 155:120A5, 155:120A6, 155:120B2, 155:120B3, 155:120B5, 155:120B8, 155:120B10, 156:121A3, 156:121A4, 156:121A6, 156:121A7, 156:121B8, 157:122A7, 157:122A9, 157:122A11, 157:122A13, 158:122B11, 158:123A7, 158:123A12, 158:123B2, 158:123B5, 159:123B8, 159:123B9, 159:123B10, 159:124A8, 160:125A5, 160:125A12, 160:125A13, 161:125B1, 161:125B3, 162:126B2, 162:126B4, 162:126B5, 162:126B6, 162:126B7, 162:126B9, 162:126B10, 163:127A1, 163:127A2, 163:127A5, 164:128B6. Emren'in babası. Bayındur Han tarafından Gürcistan sınırını koruması için gönderilir ve bu görevini başarıyla yapar. Daha sonra yine Bayındur Han tarafından gücendirilir ve Oğuz'a asi olmak ister, ama karısı tarafından bu kararını daha iyi düşünmesi için ava gönderilir ve bu avda yaralanır. Yaralandığını öğrenen kâfirler bu fırsatı değerlendirmek için saldırır, ama oğlu Emren tarafından yenilirler. Bkz. s. 841.

Berde: 155:120A10. Bir zamanlar Kafkasya'nın en büyük şehriyken şimdi Terter suyunun Kür nehriyle kavuştuğu yerden 20 km uzaklıkta bir köy ve harabe halindedir. Sasaniler zamanında burada sarp bir kale yapılmıştır. Bkz. s. 775.

Beyrek: 39:20B11, 54:32B6, 63:40A2, 63:40B3, 63:40B7, 63:41A1, 63:41A2, 63:41A4, 64:41A6, 64:41A7, 64:41B1, 64:41B2, 64:41B3, 64:41B6, 64:41B8, 64:41B9, 64:41B13, 64:42A2, 64:42A7, 64:42A8, 64:42A10, 65:42B1, 65:42B7, 65:42B10, 66:44B3, 67:45A4, 68:46B8, 69:46B9, 69:46B11, 69:47A4, 69:47A6, 69:47A9, 69:47A12, 69:47A13, 69:47B4, 69:48A1, 70:48A8, 70:48A10, 70:48A11 70:48A13 70:48B3, 70:48B8, 70:48B11 70:48B13 71:49A7, 71:49A9, 71:49A10, 71:49A12, 71:49B3, 72:50A12, 73:50B2, 73:50B11, 73:50B12, 73:51A1, 73:51A6, 73:51A9, 73:51A12, 73:51A13, 74:51B4, 74:51B5, 74:51B12, 74:52A1, 74:52A9, 75:52A11, 75:52A12, 75:52A13, 75:52B3, 75:52B4, 75:52B6, 75:52B9, 75:52B13, 75:53A4, 75:53A5, 75:53A6, 75:53A7, 75:53A8, 76:53B8, 76:53B9, 76:53B10, 77:53B11, 77:53B13, 77:54A1, 77:54A2, 77:54A3, 77:54A5, 77:54A6, 77:54A8, 78:54B2, 78:54B4, 78:54B10, 78:54B11, 78:55A1, 78:55A3, 78:55A5, 78:55A7, 78:55A8, 79:55A10, 79:55A12, 79:55B2, 79:55B6, 79:55B12, 79:55B13, 80:56A9, 80:56A13, 80:56B1, 80:56B6, 80:56B8, 80:56B10, 80:56B12, 81:57B2, 81:57B6, 82:57B13, 82:58A6, 82:58A9, 82:58B2, 84:59A8, 84:59A12, 85:59B6, 85:59B7, 85:59B8, 85:59B11, 85:59B12, 85:60A6, 86:60A13, 86:60B1, 86:60B2, 86:60B9, 86:60B10, 86:60B12, 87:61A7, 87:61A9, 87:61A11, 87:61A12, 87:61B1, 87:61B6, 87:61B7, 88:61B8, 88:61B10, 88:61B11, 88:61B12, 88:61B13, 88:62A10, 88:62A12, 89:62B5, 89:62B8, 89:62B11, 89:63A1, 108:77B2, 125:92A2, 163:127A1, 182:145A4, 182:145A7, 183:145B2, 183:145B4, 183:145B7, 183:145B8, 183:145B9, 183:145B10, 187:147B8, 189:149B7, 189:149B10, 189:149B11, 189:149B12, 189:149B13, 190:150A1, 190:150A2, 190:150A4, 190:150A7, 190:150A12, 190:150A13, 191:150B8, 191:150B10, 191:150B11, 191:150B12, 191:151A1, 191:151A2, 191:151A7, 191:151A8, 191:151A12, 192:151B8, 192:151B9, 192:151B13, 192:152A1, 192:152A4, 192:152A6, 192:152A7, 193:153B3, 194:154A1. Dede Korkut kitabının III. hikâyesinin kahramanı. Bay Büre Beyin uzun süre bekledikten sonra sahip olduğu oğlu; beşik kertmesi Banı Çiçek ile evlenmesi için kızın ağabeyi Deli Karçar'ı ikna etmeye Dede Korkut gönderilir, ama tam muradına erecekken kâfirler tarafından yakalanıp Bayburt hisarında onaltı yıl tutsak kalır. Nişanlısı Banı Çiçek'in onun öldüğü haberini getiren Yalancı oğlu Yaltacuk ile evlendirileceğini duyunca hisardan kaçıp düğüne gider; gerçeğin ortaya çıkması üzerine nişanlısıyla evlenir ve Oğuz beyleriyle

birlikte Bayburt hisarına saldırıp oradaki tutsak arkadaşlarını da kurtarır. Çok sevdiği boz atıyla tanınır ve yüzü peçeli gezer. Kendilerinden kız aldığı Dış Oğuz'un Salur Kazan'a karşı ayaklanması üzerine Kazan'ın dayısı Aruz tarafından hileyle çağırılır, ama Kazan'a karşı ayaklanmalarına katılma teklifini reddettiği için Aruz tarafından öldürülür. Bkz. s. 842.

Şeyh Süleyman Efendi, lugatinde Böyrek'i Türklerden bir boyun adı olarak vermektedir.

Bamsı Beyrek: 62:39B11, 63:40A3, 63:40A10, 64:41A5, 66:43B12, 85:59B11, 85:60A2, 85:60A3, 86:60A12, 182:145A10.

Bamsam: 62:39B10.

Bamsı: 61:38B5, 72:50A2, 72:50A3, 72:50A4, 72:50A5, 72:50A6, 72:50A7, 72:50A8, 72:50A9.

Kam Büre Beg oğlu:

Beyrek Han: 68:46B6.

Boz Oğlan: 61:38A5, 61:38B10

Bican (Bay): 63:40A10, 64:42A2, 72:49B12, 72:50A10, 73:50B1. Bamsı Beyrek'in beşik kertme nişanlısı ve sonradan eşi olan Banı Çiçek'in babası. Bkz. s. 844.

Bay Bican Beg: 59:36A11, 59:36B2, 60:36B6, 63:40B6, 64:41A7, 65:42B6, 69:47A4, 89:62B5.

Bin Bügdüz Başları: 109:77B10. Ayrıca bkz. Bügdüz.

Boğaç Han: 25:6B13, 28:11A7, 35:17B7, 35:17B8, 36:18B5, 37:19A4. Babası Dirse Han'ın uzun bir sürenin ardından sahip olduğu oğlu. Arkadaşlarıyla oynarken ansızın karşılaştığı bir boğa ile döğüşerek onu yenip öldürdüğü için Dede Korkut tarafından "Boğaç" adı verilir. Ama babası, savaş arkadaşlarının yalan dolanlarına kanarak oğlunu öldürmeye kalkışacaktır. Bkz. s. 844.

Boğaç Beg: 35:17B2.

Boğazca Fatma: 83:58B10, 83:59A6. Beyrek'i kandırmak için nişanlısının kaftanını giyerek oyuna kalkınca Beyrek'in söylediklerine bakılırsa, Oğuz içinde adı kötüye çıkmış bir kadın. Bkz. s. 881.

Boğazca Fatmacık: 83:59A2.

Boz Ok: 187:147B9, 188:148B5, 193:152B13. Oğuzların bölündüğü iki ana koldan biri olup on iki boya bölünmüştür, bunlar sırasıyla Alka-evli, Avşar, Bayat, Beğdili, Dodurga, Döger, Kara-evli, Karkın, Kayı, Kızık, Yaparlu ve Yazır. Bkz. Taş Oğuz.

Budak (Kara, Deli): 138:104A7. Kara Güne oğlu. Dede Korkut kitabındaki kahramanların genç kuşağından ve İç Oğuz beylerinden olan Kara Budak, Beyrek'in arkadaşı ve Kazan Bey'in yeğenidir (ve onun kızını almıştır). Destanların bir yerinde "Delü Budak" diye anılır; onun korkusuzluğu ve yiğitliği bu sıfattan bellidir. Nitekim türlü savaşlarda bulunmuş ve karımını daima alt etmiştir. Bkz. s. 856.

Kara Budağ: 79:55B13

Kara Budak: 70:48B13, 88:62A9, 88:62A11, 91:63A9, 109:78A7, 109:78A12.

Kara Güne oğlu Budağ: 138:104A6.

Kara Güne oğlu Deli Budak: 56:34A8, 79:55B10.

Kara Güne oğlu Kara Budak: 54:32A10 59:35B5 71:49B10 108:77A8

Buğacuk Melik: 56:34A8, 109:78A12 Kim olduğu belli olmayan bu kâfir beyi Kara Budak tarafından öldürülmüştür.

Dedecügüm:

Dedem: 66:44A9, 68:46A10, 68:46A11

Dedem Korkut: 28:10B7, 28:10B9, 37:19A10, 56:34B9, 62:39B3, 65:43B1, 66:44A2, 89:62B12, 110:78B12, 118:86B9, 135:102B2, 144:108A11, 145:109A5, 147:111B8, 154:119A9, 155:119B11, 155:120A7, 164:128B4, 171:136A1, 174:137B8, 185:147A13, 193:153B6.

Deli bkz. Budak, Dumrul

Delü bkz. Budak, Dundar, Evren, Karçar.

Demür Gücü: 40:21B12. Salur Kazan'ın evinin yağmalanması hikâyesinde önemli bir yeri olan Karacuk Çoban'ın, baskın yapan kalabalık yağıya karşı savaşında yanında bulunup şehit düşen iki kardeşinden biri.

Demür Kapu Dervendi: 54:32A1, 107:77A3, 138:104B7, 159:124A6. Bkz. Kapular Dervendi.

Depegöz: 145:108B5, 146:110B1, 146:110B9, 146:110B11, 146:110B13, 146:111A6, 146:111A9, 146:111A12, 146:111B2, 146:111B3, 147:111B5, 147:111B6, 147:111B8, 147:111B9, 147:111B11, 147:112A2, 147:112A5, 149:114A6, 149:114A8, 149:114A9, 149:114A10, 149:114B8, 149:114B9, 149:114B10, 149:114B12, 149:115A1, 149:115A2, 150:115A10, 150:115B2, 150:115B5, 150:115B12, 150:115B13, 150:116A3, 150:116A4, 150:116A5, 150:116A6, 150:116A8, 150:116A10, 151:116A12, 151:116B1, 151:116B2, 151:116B3, 151:116B6, 151:116B7, 151:116B11, 151:116B12, 151:116B13, 151:117A2, 151:117A11, 151:117A12, 151:117A13, 151:117B1, 152:117B6, 152:117B10, 152:118A3, 153:118A10, 153:118B4, 153:118B13, 154:119A1, 154:119A7, 154:119A8. Bir Oğuz çobanı ile peri kızının oğlu. Doymak bilmeyen iştahı yüzünden Oğuzun başına bela kesilir ve sonunda kardeşliği Basat tarafından öldürülür.

Dereşam: Kuzey Azerbaycan, Karabağ'da vaktiyle Revan'a bağlı bir nahiye. Bkz. s. 776.

Dereşam Suyu: 173:137A9. Dereşam'ın üzerinde bulunduğu bir su olup Aras nehrinin kollarındandır.

Dereşam Ucu: 169:133B4. Dereşam sınırı.

Direk Tekür (Arşun oğlu): 137:103A12, 141:106A12. Karadeniz kıyısındaki Düzmürd kalesinin beyi. Uzun boylu ve çok güçlü olan bu kâfir beyi babasını tutsaklıktan kurtarmak isteyen Kazılık Koca oğlu Yegenek tarafından öldürülür. Bkz. s. 877.

Dirse Han: 25:6B13, 25:7B1, 25:7B7, 25:7B9, 25:7B11, 26:8A4, 26:8A6, 27:9A2, 27:9A3, 27:9A4, 27:9A10, 28:10A2, 28:10A5, 28:10B12, 29:11A8, 29:11A10, 29:11B1, 29:11B2, 29:11B8, 29:11B12, 29:12A1, 29:12A7, 30:12A10, 30:12A11, 30:12B10, 30:13A7, 30:13A7, 31:13A11, 31:13B3, 31:13B5, 31:13B9, 31:13B10, 31:13B13, 31:14A3, 31:14A7, 32:14B1, 32:14B10, 32:14B12, 32:15A2, 34:16B5, 34:16B9, 34:16B10, 34:16B11, 35:16B12, 35:17A1, 35:17A2, 35:17A3, 35:17A4, 35:17A5, 36:17B10, 36:17B13, 36:18A1, 36:18A2, 37:19A8, 37:19A9. Boğaç Han'ın babası; savaş arkadaşlarının yalan dolanlarına kanarak büyük zorluklarla ulaştığı oğlunu öldürmeye kalkışmıştır. Bkz. s. 849.

Döger: 109:77B9 Oğuzların Boz Ok kolundan bir boyun adı.

Dölek Evren: 183:146A2. Dede Korkut kitabında "Öz adına horlayan, ilden çıkan, elli yedi kalenin kilidin alan, Eylik Koca oğlu Dönebilmez Dölek Evren diye betimlenir. Alp Eren ile Sarı Kulmaş'ın kardeşi olduğu anlaşılan Dolek Evren, Taş Oğuz beylerinden olduğu için Aruz'un Kazan'a karşı başlattığı ayaklanmaya da katılmıştır. Bkz. s. 849.

Dönebilmez Dölek Evren: 141:106B6, 163:126B13, 188:149A4.

Eylik Koca oğlu Dönebilmez Dölek Evren: 139:104B11, 183:145B11, 183:146A5.

Dumrul: 111:80A11. Kurumuş bir dere yatağının üstüne köprü yapıp geçenlerden zorla para almış ve Azrail'e kafa tutup yenilmiştir. Bkz. s. 850.

Deli Dumrul: 111:79B12, 111:80A3, 111:80A5, 111:80A10, 111:80B3, 111:80B5, 111:80B7, 112:80B7, 112:81A11, 113:81B1, 113:81B7, 113:82A1, 113:82B1, 114:82B4, 114:82B11, 114:83A1, 114:83A2, 114:83A3, 114:83A5, 114:83A8, 115:83B2, 115:84A3, 116:84A9, 116:84B9, 116:84B10, 116:85A2, 118:86B4, 118:86B5, 118:86B8, 119:86B10.

Duha Koca oğlu Deli Dumrul: 111:79B1

Dundar (Kıyan Selcük oğlu, Delü): 39:20B7, 56:33B13, 88:62A8, 88:62A11, 109:77B8, 109:78A7, 109:78A11, 141:106B5. Kıyan Selcük oğlu; Aruz'un torunu; Dış Oğuz beylerinden olan Dundar, kâfir Şökli'ye karşı yapılan iki savaşta sağ kanatta dövüşür. Genç Oğuz bahadırları kümesindendir. Derbend onun kahramanlık gösterdiği yer olarak geçmektedir. Basat'ın aksine, kardeşi Kıyan Selcük ile oğlunun, Aruz Koca'nın İç Oğuz'a karşı kışkırttığı Dış Oğuz isyanına katıldığına dair herhangi bir kayıt yoktur. Bkz. s. 850.

Kıyan Selcük oğlu Delü Dundar: 54:32A3, 56:34A6, 70:48A9, 71:49B9, 108:77A6, 138:104B9, 141:106B1.

Deli Dundar: 141:106B1

Düzmürd Kalası: 137:103A10, 140:105B8, 141:106A10. Karadeniz'in güneydoğu kıyısında bugün için yeri saptanamayan bir kale.

E

Ebu Bekir Sıddîk: 21:4B13. İlk dört halifenin birincisi ve peygamberimizin en eski sahabelerindendir. Peygamberimizin, risalet için Allah tarafından seçildiğine sarsılmaz, tam ve yürekten imanı vardı. Sadakatte en ileri olan anlamına gelen "Sıddîk" lakabı kendisine, Peygamberimizin her sözünü mutlak bir gerçek olarak kabul etmesinden, özellikle Peygamberimizin miracı anlatması üzerine, başkalarının ne hüküm vereceklerini bilmedikleri hallerde bile herhangi bir kötü düşünceye veya şüpheye kapılmaktan uzak kalmasından ötürü verilmiştir. Sade ve mert bir seciyyeye sahip olan Ebu Bekir'in kızı Ayişe, Peygamberimizin özel bir sevgiyle bağlandığı eşi olmuştur.

Egrek: 165:128B13, 165:129A9, 165:129A11, 165:129B13, 166:130B2, 166:130B12, 170:134B9, 170:134B12, 170:134B13, 170:135A3, 171:135A4, 171:135A6, 171:135A8, 172:136A7, 173:136B9, 173:136B11, 173:137A2. Kazan Bey'in evi Becenekler tarafından yağmalandığında anası Çiçekli Hatun tutsak gitmiş ve İt Becene'nin tecavüzüne uğramıştır. Bunun sonucu doğurduğu çocuğa bu ad verilmiştir.

Uşun Koca'nın iki oğlundan biri olan Egrek bahadur, delü, yahşi bir yiğittir. Bayındur Han'ın divanına ne zaman istese girer çıkar. Beylerbeyi Kazan'ın divanında ona kapu baca yoktur. Beyleri çiğneyip Kazan'ın önünde oturur ve kimseye iltifat etmez. Kara Tekür'ün kurduğu pusuya düşerek Alınca kalesinde zindana atılır ve kardaşı Segrek tarafından kurtarılır.

Uşun Koca oğlu:

Elalmış (Yağrıncı oğlu): 139:104B13. Bkz. 853.

Elüklü oğlu:

Emen: 137:103B12, 140:105B5, 140:105B9, 141:106A9, 187:147B13, 188:149A4, 189:149B1, 189:149B2, 193:153A1. Oğuzların arasında İslamiyeti yaymaya çalışan Emen pehlivan bir kişidir. Kazılık Koca oğlu Yegenek'in dayısıdır. Bununla beraber Kazılık Koca'nın onaltı yıl tutsak kaldığı hisarı yedi kez vardığı halde bir türlü alıp da Kazılık Koca'yı kurtaramamış ve Yegenek'i babasının tutsak olduğu kaleye gitmekten vazgeçirmeye çalışmıştır. Dış Oğuz'un İç Oğuz'a karşı ayaklanmasında Aruz'u destekleyen ve bu işte söz sahibi olan da odur. Oğuz beylerinin Şökli'nin kâfirlerine karşı açtıkları sefere (II. ve IV. hikâyeler) katılmıştır. Tepegöz'ün elinde ölen adı belli Oğuz kahramanlarından bi dir. Bkz. s. 845.

Bügdüz Emen (Bıyığı kanlu): 146:111A13, 147:112B13.

Emen (Bin Bügdüz başları): 109:77B10.

Emren (Begil oğlu): 155:119B4, 162:126B10, 164:128B6. Dede Korkut kitabındaki genç kahramanlar arasında yer alan Emren, ordasını kâfirler sardığı sırada ağır yaralı olan babası Begil'i, onun atına binip onun silahlarını kuşanarak düşmanların elinden kurtarmayı başarır. Bkz. s. 853.

Emren (bahadur): 157:122B5.

Eren (Eylik Koca oğlu, Alp): 55:33A13 Evinin kâfirler tarafından yağmalanmasının ardından Salur Kazan'a yardıma gidenlerden biri. Aygır Gözler suyunda at yüzdürmüş, elli yedi kalenin kilidi almış, Ağ Melik Çeşme'nin kızına nikâh etmiş, Sofu Sandal Melike kan kusturmuş, kırk cübbe bürünüp otuz yedi kale beyinin kızlarını çalıp bir bir yüzlerinden dudaklarından öpmüştür. Bkz. s. 854.

Evren bkz. Dölek Evren

Evren (Delü): 139:105A2. Kazılık Koca oğlu Yegenek hikâyesinde Yegenek'in babasını kurtarmak üzere çıktığı savaşa katılanların arasında geçer ve orada yalnızca "ejderhalar ağzından adam alan" diye nitelenir.

Eylik Koca: 40:21A11, 55:33A12, 139:104B11, 183:145B11, 183:146A4. Dede Korkut kitabında adı üç oğlu (Sarı Kulmaş, Alp Eren ve Dölek Evren) sayesinde geçer. Dede Korkut'un Vatikan yazmasında kelime hep "Eyilik" diye harekelenmiştir. Bkz. s. 854.

"Eylik" kelimesinin türlü okunuşları için bkz. Fuat Köprülü, Bibliyografya, *Belleten*, 1937, c. I, sayı I, s. 288 vd.; Osman Turan, "İlig unvanı hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, c. VII-VIII, s. 192-99; *İslâm Ansiklopedisi*, "İlig" maddesi.

F

Fatma: 22:5B9, 43:24B5. Peygamberimizin ilk eşi Hatice'den olan dört kızından biri ve en küçüğüdür. Ali ile evlenmiştir ve Hasan ile Hüseyin'in anasıdır. Üstünlüğüne olan inanç, derece derece Meryem'den başka bütün kadınlardan üstün olduğuna kadar varır. Daha küçük yaşta annesini kaybeden Fatma'ya karşı Peygamberimizin sonsuz bir sevgiyle dolu olduğu bilinmekte olup kendisini yanından ayırmaz ve "Fatma insanların hurisidir" derdi. Ölümü Peygamberimizin ölümünden altı

ay kadar sonradır.

Fatma, Fatmacık bkz. **Boğazca Fatma**

Firavun: 177:141A1. Tefsircilere göre Amâlika hükümdarlarının lakabı veya alemidir. Burada hepsinin en cabbar ve zâlimi olan el-Velîd bin Mus'ab kastedilmektedir. Musa'nın kendisine gönderildiği Mısır hükümdarı budur. İsrailoğullarını esareti altında tutarak onları angaryalarla ezmekteydi. Gördüğü bir düş üzerine müneccim ve kâhinleri ona bir gün İsrailoğullarından bir çocuk doğacağını ve büyüdüğü zaman Mısır hükümdarlığını eline geçireceğini söylerler. O da İsrailoğullarından yeni doğacak erkek çocukların öldürülmesini emreder. Sonra bu yüzden kölelerin azaldığı görülünce, doğanların her yıl değil, yıl aşırı öldürülmeleri kararlaştırılmıştır. Musa, suya atılmak üzere bir sandık içine konmuş ve bu sandık Nil'in üstünde yüzerken Firavun'un karısı tarafından görülerek çıkarılmış, böylece Musa ölümden kurtulmuştur.

Firavun'a ait hikâyeler arasında bir de kuleden söz edilir. Firavun yaptırdığı bir kule ile Musâ'nın rabbına erişmek istiyordu. Kule, o zamana dek yapılanların en yükseğiydi. Bittiğinde Firavun tepesine çıktı, Musâ'nın Allah'ını vurmak için göğe bir ok attı. O vakit Allah oku kan gibi kırmızıya düşürerek onu denedi. Firavun maksadına erdiğini sandı. Fakat Cebrail gelerek kanadıyla kuleyi üçe böldü. Kulenin bir parçası Hindistan'a, biri Okyanus'a, üçüncüsü de Mağrib'e düştü. Kule [illegible] kadar yüksekti. Bir başka [illegible]ayete göre bir parçası Firavun'un ordusunun üzerine düşerek birçok askeri öldürmüştür.

G

Gence: 155:120A10. Kuzey Azerbaycan'ın Bakü'den sonra en büyük şehri. Bkz. s. 776.

Gökçe Dağ: 93:65A6. Cızığlar-Ağlagan'dan sonra gelen Ahıska yolu üzerinde, Çıldır Gölü'nün doğusunda ve yerlilerin "Gök Dağ" dediği dağdır. Bkz. s. 784.

Gökçedeniz: 165:129B2. Bugün yerli halk arasındaki adı Gökçegöl. Ermenistan Cumhuriyetinin kuzeyinde bir tatlı su gölü. Yüzölçümü 1413 kilometre kare, denizden yüksekliği 1926 metredir. Fazla sularını Zengi Su ile Aras'a boşaltır. Derinliği kuzeybatı havzasında 85 metreye çıkar. Türkler eskiden Hazar Denizi'ne de "Gökçe Deniz" demekteydiler.

Gün Ortaç: 152:117B11.

Güne (Kara): 39:20B1, 39:20B8, 42:23A12, 42:23B7, 53:31B13, 54:32A10, 56:34A1, 56:34A8, 59:35B5, 70:48B13, 71:49B10, 72:50A3, 79:55B10, 91:63B8, 92:64A13, 107:77A2, 108:77A8, 138:104A6, 146:111A9, 147:112B12, 162:126B12, 180:142B1, 181:143B9, 182:145A2, 184:146B6, 192:152A12, 193:153A12, 193:153A13. Salur Kazan'ın kardeşi ve Kara Budak'ın babası. Uzun bıyıklarıyla tanınır ve öfkesi tuttuğunda kara taşı kül eyler; gök bidevi bir atı vardır. Salur Kazan'a ait bütün hikâyelerde onun birinci yardımcısı olarak önemli bir rol alan ve Oğuz destanının Orta Asya döneminde büyük bir yer tuttuğu anlaşılan Kara Güne, Dış Oğuz'un isyanını başlatan Aruz'un başını kesmiş, [illegible] Tepegöz'ün elinde zebun olmuştur. Bkz. 857.

Gürcistan: 39:20B4, 62:39A10, 155:119B9, 155:120A11, 157:122A1. Suram (Lik) dağlarının doğusunda, Güney Kafkasya'nın orta bölgesindeki Kür ırmağı havzasında, batıda Kolchida (Eğer), kuzeyde Kafkasya sıradağlarının orta kısmı, güneyde Ermenistan ve doğuda Albanya (bugünkü Kuzey Azerbaycan) ile sınırlanmış bir ülke. Bkz. s. 761.

Dokuz Tümen Gürcistan: 155:119B9, 155:120A11, 157:122A1. Gürcistan'ın "ocaklık" yoluyla ayrıldığı dokuz eyaleti gösteren bir tâbir.

H

Hasan: 22:5A4, 43:24B4, 51:29B12. Peygamberimizin kızı Fatma ile Ali'nin büyük oğlu; Ali'nin öldürülmesi in ardından Irak'ta halife ilan edilmiştir. Emevilerle anlaşarak Irak'ı bırakıp Medine'ye çekilmiş ve orada ölmüştür.

Hemid: 54:32A5, 108:77A8. Türkiye'nin güneydoğu bölgesinin en büyük şehri olan Diyarbakır'ın eski çağlardaki adı olup Amid (veya Kara Amid) diye anılırdı. Bkz. s. 776.

Hızır-İlyas: 33:15A11, 34:16A11 Kuran-ı Kerim'de anlatıldığına göre: Musa Peygamber, yanında bir delikanlıyla Mecmau'l-Bahreyn'e gitmek üzere yola çıkar. Fakat buraya geldikleri zaman beraberlerinde bulunan balığı, şeytanın işi olarak, unutmuş olduklarını anlarlar. Oysa balık fırlayıp suya atlamış ve kaybolmuştur. Bunlar balığı ararlarken, Allah'ın bir kulunu bulurlar. Musa ona doğru yolu öğretmesi şartıyla kendisinin arkasından geleceğini söyler. Kul, yapacağı şeyler hakkında açıklama istememesi şartıyla onunla beraber olmayı, yoksa kendisinden ayrılacağını söyler. Allah'ın kulu yolda, görünüşte kötü olan birtakım hareketlerde bulunur; sabrı tükenen Musa bunların sebebini sormaktan kendini alamaz. Kul bunun üzerine ondan ayrılırken hareketlerinin nedenlerini açıklar. Tefsirciler, Allah'ın bu kuluna Hızır adını verirler.

Türk halkı Hızır'ı peygamber olarak tanır. Kul bunaldığında yetişen odur; insanlara servet ve bereket getiren odur. İskender, karanlıklar ülkesinde Mengü Hayat kaynağını aramaya giderken ona arkadaşlık etmiş ve İskender'in bulamadığı bir çeşmeyi Hızır bulup suyundan içmiş ve ölmezliğe erişmiştir.

Hava, deniz ve dünyanın her yeri onun buyruğu altındadır, istediği zaman görünmez olur. Havada uçar ve İskender Seddi üzerinde İlyas ile her yıl bir defa buluşur. Bazı menkabelerde Hızır, İlyas ile tek bir kişi gibi alınmaktadır. İlyas denizlerde, Hızır ise karalarda insanların yardımına erişmektedir. Bkz. ayrıca İlyas.

Hüseyin: 22:5A4, 43:24B4, 51:29B12. Ali'nin Peygamberimizin kızı Fatma'dan olan ikinci oğludur ve Kerbelâ'da şehit olmuştur, ilk çocukluğu Peygamberimizin derin sevgi ve şefkati içinde geçmiştir.

Muaviye'nin daha sağlığında, oğlu Yezid'e biat edilmesi talebini kabul etmedi. Yezid halife olunca, o zamana kadar, biat etmemiş olanları, ne pahasına olursa olsun, kendisine biat ettirmesini Medine Emirinden istedi. Hüseyin bunu kabul etmeyerek Medine'den Mekke'ye, oradan da Kûfe halkının daveti üzerine, bütün ailesiyle birlikte Kûfe'ye yollandı. Kûfe'de kendisini

destekleyen Müslim'in öldürüldüğünü haber aldı. Bunun üzerine dönmeye karar verdiyse de, Müslim'in kardeşleri razı olmadılar. O zaman Hüseyin, yanında bulunanlara ve kendisine katılmış olanlara bırakıp gidebileceklerini bildirdi, onlar da kendisinden ayrıldılar. Hüseyin yalnızca aile efradı ve çok az sayıdaki taraftarıyla birlikte yoluna devam etti. Kerbelâ yakınına geldiğinde Yezid'in ordusunun kendisine kurtuluş yolunu kapadığını ve Kûfelilerin sözlerinden döndüğünü gördü. Yezid'in kumandanına yaptığı tekliflerin kabul edilmemesi üzerine yanındakilere yeniden kendisinden ayrılıp gidebileceklerini söylediyse de onlar mertçe reddettiler. 10 muharrem 61 cuma (10 ekim 680) günü 23 atlı ve 40 yayadan ibaret kuvvetine karşı kat kat üstün olan bir kuvvetle savaşa girdi.

İlkin teke tek yapılan savaşta karşı taraf çok kayıp verdiğinden toplu halde saldırdılar. Hüseyin yaya olarak atlı gibi cesaretle savaşıyordu. Kendisine her yönden saldırıldı. Önce sağ eline, sonra omuzuna kılıç indirildi. Daha sonra bir harbe saplandı ve nihayet tutup başını ve saçlarını kestiler. Orada olanlar da kendisini soydular. Gövdesinde 33 mızrak ve ok, 34 kılıç yarası vardı. Hüseyin'in kesilmiş başı Kûfe'ye getirildi, oradan da Şam'a gönderildi.

Hüseyin'in bu acıklı macerası birçok esere konu olmuştur. Hüseyin'in şehit düştüğü gün Şiilerce yas günü kabul edilmiş ve o gün okunmak üzere pek çok eser yazılmıştır. Dini ve edebi nitelikteki bu ve düzyazı eserler "Maktel-i Hüseyin" adı altında toplanabilir.

İ

İbrahim: 163:127B7. Peygamber; babasının adı Azer'dir. İbrahim'in kavmi kurban kesmek üzere şehirden çıktığı bir gün İbrahim keyifsizliğini bahane ederek onlara katılmadı. Eline bir balta alıp üstü yiyeceklerle dolu masaların bulunduğu puthaneye gitti. "Niçin yemiyorsunuz?" diye sorduktan sonra putlardan birinin elini, ötekinin ayağını, üçüncüsünün de kafasını kesti. Baltayı en büyük putun eline verdi. Bütün yemekleri onun önüne koydu. Şehir halkı, geri döndüklerinde, bu hali görüp İbrahim'den hesap sordular; o da karşılık olarak "Bu işi yapan en büyükleridir, eğer konuşabilirse sorun" deyince ahali "biliyorsunuz ki konuşamaz" dediler. "Demek ki Allah'tan başka, size ne faydası ne de zararı dokunamayan şeylere tapıyorsunuz, öyle mi?" dedi İbrahim. İbrahim'i ceza olarak ateşe attılar; orada üç veya yedi gün kaldıktan sonra sağ salim çıktı. Ayrıca bkz. Nemrut.

İç Oğuz: 27:9A6, 27:9A13, 56:34A2, 59:35B2, 63:41A4, 121:87B11, 122:88A9, 137:103A3, 147:112B6, 155:119B8, 185:147B7, 187:147B9, 187:147B11, 193:152B13. Oğuzların ayrıldığı iki ana koldan biri olup on iki boya bölünmüştür. Bunlar sırasıyla Ala-Yuntlu, Bayındur, Beçene, Büğdüz, Çavuldur, Çepni, Eymür, Iğdir, Kınık, Salur, Üregir ve Yıva'dır. Bkz. Üç Ok.

Oğuz geleneklerine göre beylerin ve hükümdarların buyruğunda bulunanlara İç Oğuz, bunun dışında kalanlara da Taş Oğuz denmektedir. Bkz. 761.

İlyas: 33:15A11, 34:16A11 Peygamber. İsrailoğullarının duygusuzluğundan bezerek Allah'a, kendisini bu dünyadan kurtarması ve katına çağırması niyazında bulunmuş, bunun üzerine kendisine ateşten bir at görünmüş, İlyas da ona binerek göğe yükselmiştir. Allah'ın buyruğuyla şeklini değiştirerek tüylerle örtülü nurdan bir varlık halini almıştır; bu, yarısı insan yarısı melek bir varlıktır. İlyas ta Hızır gibi ölmezlerdendir. Hatta bir demeye göre Hızır, İlyas'ın lakabıdır. Hızır ile İlyas, işleri ve ortak vazifeleri bakımından adeta ikiz kardeştirler. Mengü Hayat kaynağına birlikte gitmiş ve o sudan içmişlerdir.

Rivayete göre İlyas ile Hızır, Peygamberimize gelen ilk vahye tanık olunca ölmeyi arzu etmişlerdir; fakat Peygamberimiz onlara şu karşılığı vermiştir: "Ey Hızır, çölde ümmetimin yardımına koşmak sana düşüyor, ve ümmetime denizde yardım etmek te ey İlyas, sana düşüyor."

Bazı menkıbelerde Hızır ile İlyas tek bir kişi gibi ve yalnız karaların hakimi olarak görülür. Yazılı gelenekte Hızır daha çok denizlerin ve İlyas karaların hakimi olarak kabul edilir. Halk genellikle Hızır ile İlyas'ın doğa unsurlarına hâkimiyet ve darda kalanları koruma yolunda karaları ve suları paylaştıklarını kabul ederse de hangi unsurun hangisine ait olduğu noktasındaki inanışlarda birlik yoktur.

İstanbul: 60:36B12 1453 yılı mayısının 29. günü, Fatih Sultan Mehmet tarafından Bizanslılardan alındıktan sonra Cumhuriyet devrine kadar Osmanlı İmparatorluğunun payitahtı olmuştur. Karadeniz Boğazı'nın iki yanıyla Marmara kıyılarına yayılan şehir bugün Türkiye'nin kültür, ticaret, sanayi ve doğal güzellikler bakımından en üstün ve en kalabalık şehridir.

K

Kaadir-Veren (Kara-Yer): 53:31B10. Yazıcıoğlu Ali'nin *Tarih-i Al-i Selçuk* adlı eserinde Kaadır-Veren Kara-Yer diye geçer. Kara-Dere (Zengi Su) ağzında, yani sınırın üzerinde bulunan yer; Eçmiyazin'in Oğuzca adı. Bkz. Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznameleri*, s. 96.

Kan Apkaz ve Kan Apkaza: 91:63A9, 92:64A6. Abaza hükümdarı, Abazaların kralı. Ayrıca bkz. s. 759.

Kan Apkaza Eli:

Kan Turalı: 121:87A8, 121:87A13, 121:87B6, 121:87B10, 121:87B13, 121:88A3, 122:89A3, 122:89A7, 122:89A9, 122:89B3, 123:90A4, 124:90B8, 124:91A3, 125:91A13, 125:91B3, 125:91B11, 125:91B12, 125:91B13, 125:92A1, 125:92A3, 125:92B1, 126:92B5, 126:92B6, 126:92B12, 126:92B13, 126:93A2, 126:93A6, 126:93A8, 127:93B10, 127:94A1, 127:94A9, 127:94A13, 128:94B11, 128:95A1, 128:95A5, 129:95B13, 129:96A6, 129:96B3, 130:96B12, 130:97A9, 130:97B1, 130:97B6, 130:97B10, 130:98A4, 131:98A13, 131:98B3, 131:98B10, 131:98B11, 131:99A5, 132:99B6, 132:99B12, 133:100B3, 133:100B7, 133:100B8, 134:100B12, 134:101A8, 134:101B2, 134:101B4, 134:101B6, 135:102B1. Babasının önerisiyle Trabzon tekfurunun kızı Selcan Hatun'u istemeye gider; aslan, boğa ve buğradan oluşan üç güçlü rakibini yenerek Selcan Hatun ile evlenmeye hak kaza-

Bkz. s. 856.

Kanlı Koca oğlu Kan Turalı: 128:95A13.

Kanlı Koca: 121:87A5, 121:87B3, 121:87B8, 122:88B10, 122:89A2, 122:89B8, 135:102A10.

Kapak Kan: 147:112A9. Tepegöz hikâyesinde, yalnızca tek bir yerde geçen Kapak Kan halktan bir kişidir; varılan anlaşmaya göre, Tepegöz'e iki oğlundan birini vermiş, biri kalmıştı.

Kapçak Melik: 54:32A6, 108:77A8. Hikâyelerde "Demür yaylı Kapçak Melik" şeklinde geçer. Burada "Kapçak" bir ad olmayıp onun bağlı olduğu ili, yani Kıpçakları gösterir.

Kapular (Demürkapu) Dervendi: 40:21B6. Hazar Denizi'nin batı kıyısında, benzeri bulunmayan uzun surlarıyla ün salmış bir şehirdir. Bkz. s. 777.

Kapulu Kara Dervend: 102:72B12. Elburz (Kafkas) dağlarındaki Demür Kapu Derbendi'nden sonra ikinci ve daha uzun, aşılması güç, uçurumlu ve çok taşlı bir geçidi olan Tiflis kuzeyindeki Dar-Yal (Dar-Boğaz) kapısıdır.

Kara Dere: 53:31B10, 107:76B12. Gökçegöl'ün fazla sularını Aras'a boşaltan Zengi Su'nun eski adı. Bkz. s. 789.

Kara Dere Ağzı: Gökçe-Deniz'den gelip Revan şehrine uğrayarak soldan Aras'a karışan Zengi Su'nun Üç-Kilise kasabasına yaklaştığı yerdir.

Kara Dervend: 60:37A11, 61:37B8, 70:48B11 Yukarı Pasin'de Avnik deresinden gelen suyun sağdan Aras'a (Pasin suyu) karışmadan önce uğradığı Emre-Kom köyünün yukarısındaki Kara Derbend'den ibarettir. Ünlü Çoban Köprüsünün güneydoğusuna düşer. Bkz. s. 778.

Kara Tekür Melik: 88:62A7. Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinin sonundaki savaşta, başı Delü Dündar tarafından kesilen kâfir beyi.

Kara Tekür: 165:129B3, 165:129B8. Alınca kalesi civarında bir koru yaptırmış ve bu koruyu Oğuz yiğitleri için bir tür tuzak haline getirmiştir. Uşun Koca oğlu Egrek ve arkadaşları bu koruda yakalanıp zindana atılmıştır. Bkz. s. 878.

Kara Tüken Melik: 109:78A10. Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesi in sonunda Kazan Bey'in oğlu Uruz'un tutsaklıktan kurtarılması için yapılan savaş sırasında Delü Dundar tarafından kılıçlanan kâfir beyi.

Karacuk Dağı: 39:19B13, 81:57A5, 138:104B4. Türkistan'da bir dağ § biri Musul'da, öteki Diyarbakır yakınında, Dicle boyunda Türklerin yaylak edindikleri iki dağın adı. Bkz. s. 784.

Karacuk Çoban: 40:21B10, 40:22A1, 42:22B8, 42:22B11, 42:22B13, 42:23A4, 44:25A7, 45:25B3, 45:25B4, 51:30A9, 51:30B4, 52:30B6, 53:31A12, 56:34B5. Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde düşmana karşı, iki kardeşi Kıyan Gücü ve Demür Gücü ile birlikte dövüşür. Kardeşleri şehit olur, kendisi üç yerden yaralanır. Hikâyenin sonunda düşmanlar kırılıp yenildikten sonra Kazan bey onu "imrahor" yapar. Bkz. s. 858.

Karaca Çoban:

Karadeniz: 94:66A5, 137:103A11, 139:105A12 Asya ile Avrupa arasında bir deniz olup Anadolu'nun kuzey sınırıdır. Wilhelm Barthold, bu denizin yalnızca Oğuzların düşlerinde geçtiğine dikkat etmiştir.

190:150A5, 190:150A7, 190:150A8, 190:150A11, 191:150B8, 191:151A5, 191:151A10, 191:151A11, 192:151B6, 192:151B13, 192:152A3, 192:152A8, 192:152A10, 192:152A12, 192:152A13, 193:152B4, 193:152B7, 193:152B9, 193:152B11, 193:152B12, 193:153A1, 193:153A5, 193:153A6, 193:153A9, 193:153A10, 193:153A8, 193:153B2, 193:153B3, 193:153B5. Oğuzların Üç Ok kolunun Salur boyundan gelen Ulaş Bey'in oğludur. Ulaş Bey, Oğuz Han'ın torunu olan Dib-Yavku ile konuşup onu fütuhata sevketmiştir. Kazan Bey'in anasının adı Çiçeklidir. Bkz. s. 864.

Han Kazan: 39:20A2, 39:20B1, 40:21A10, 59:35B13, 81:57A6, 88:61B12, 88:62A11, 98:69B13, 102:73A5, 104:74B9, 108:77B2, 109:77B7, 175:138A2, 180:143A3, 187:147B10, 188:149A1, 191:150B9.

Kazan Beg: 39:20B8, 40:21A4, 40:21A9, 40:21A12, 40:21B5, 41:22A4, 43:24A2, 43:24A4, 44:25A8, 45:25A13, 46:26A6, 48:27B10, 49:28B5, 53:31B5, 53:31B8, 53:31B12, 54:32B5, 55:33A1, 56:34A11., 56:34B2, 56:34B3, 56:34B5, 70:48A7, 70:48B13, 72:50A2, 79:55B10, 80:56B10, 81:57A13, 82:58A4, 82:58A6, 82:58A8, 87:61A7, 88:61B11, 88:61B13, 88:62A7, 88:62A10, 89:62B7, 91:63A8, 91:63B9, 92:64A10, 96:68A2, 103:73B8, 107:76B10, 107:77A1, 108:77B1, 109:77B7, 109:78A8, 149:114A6, 156:121A4, 159:124B2, 165:129A12, 176:139A9, 176:139A13, 176:140A4, 179:142A8, 182:144B3, 184:146B3, 187:147B11, 187:148A3, 187:148A4, 192:151B12.

Kazan Han: 187:148A11, 188:148B10, 191:151A13

Salur oğlu Kazan: 152:117B13

Salur Kazan: 39:19B10, 42:23A8, 51:30A9, 59:35B11 155:120B7, 162:126B12, 173:136B7.

Salur Kazan Beg: 91:63A9.

Ulaş oğlu Salur Kazan: 71:49B8, 91:63B5.

Kazılık Koca: 137:103A3, 137:103A7, 137:103B2, 137:103B4, 137:103B7, 137:103B9, 137:103B11, 137:103B13, 143:107B6. Bu Oğuz beyi Bayındur Han'ın veziridir. Çıktığı bir akında, Düzmürd kalesi beyi Arşun oğlu Direk Tekür ile çarpışması sırasında tutsak olup oğlu Yegenek gelip kurtarıncaya kadar on altı yıl orada kalır. Karısı Bügdüz Emen'in kız kardeşidir.

Kazılık Dağı: 32:15A5, 33:15B8, 33:15B9, 33:15B10, 34:16A5, 34:16A6, 34:16A7, 34:16A8. Taşkent ile Sayram arasında küçük bir dağ. Bkz. s. 786.

Kelim: 50:29B8. Tam olarak *Kelimullah*. "Allah ile konuşan kişi" ya da "Allah'ın kendisiyle konuştuğu kişi" anlamına gelir ve Musa Peygamber'e özel bir lakaptır. Kuran'ın türlü yerlerinde Allah ve Musa arasında aracısız bir konuşmadan söz edilmektedir.

Kerbela: 21:5A3. Irak'ın başlıca şehirlerinden biri. Bağdat'ın 100 km güneybatısındadır ve Peygamberimizin torunu Hüseyin'in türbesi buradadır. Onun başsız cesedinin (başı kesilerek Şam'da I. Yezid'e gönderilmiştir) gömüldüğü Kahrü'l-Hüseyn adı verilen yer, çok geçmeden Şiiler için ünlü bir ziyaret yeri olmuştur. Türbe şehrin ortasındadır. Yanda, büyük bir medrese ve ziyaretçilerin barındığı zaviye vardır. Türbeler ancak kapı bekçilerinin izniyle ziyaret edilir. Ziyaretçiler, üzerinde altın ve gümüş lambalar asılı bulunan gümüş merkadi öperler; kapılarda ipek perdeler asılıdır.

Kerbela Yazısı: Peygamberimizin torunu Hazreti Hüseyin'in, I. Yezid'in adamlarıyla, pek az bir kuvvetle dövüşerek şehit edildiği ve başının kesildiği yer.

Kılbaş: 187:148A4, 187:148A6, 187:148A8, 187:148A10, 188:148A13, 188:148B5, 188:148B9, 188:149A2, 189:149A10, 189:149A11, 189:149A12, 192:152A12, 192:152B2. Salur Kazan'ın her yıl toy verip evini yağmalatması törenine çağrılmadıkları için Dış Oğuz beyleri Kazan'ı selamlamaya gelmezler. Bunun sebebini öğrenmek üzere Salur Kazan'ın Dış Oğuz'a gönderdiği haberci. Bkz. s. 860.

Kırk Kınuk: 125:92A2. Kara Çekür'ün oğlu olup Oğuzların arasında, babası gibi, yüzü örtülü olarak dolaşan dört yiğitten biridir.

Küçük bir boy büyük bir boya katıldığında onun adını almakta ve başına da bir sayı gelmektedir. Burada da Oğuzların yirmi dört boyundan biri olan Kınuk boyuna katılmış bir boy anlaşılmaktadır.

Kısırca Yenge: 63:40B1, 63:40B5, 82:58A11, 82:58A12, 82:58A13, 82:58B2, 83:58B8. Bamsı Beyrek hikâyesinde Banı Çiçek'in dadısı ve anlaşıldığı kadarıyla adı kötüye çıkmış bir kadın. Bkz. s. 882.

Kıyan Gücü: 40:21B12. Karacuk Çoban'ın iki kardeşinden bi onun düşmanla yaptığı savaşta şehit düşmüştür.

Kıyan Selcük: 145:109A8, 146:111B2, 148:113A1. Delü Dundar'ın babası olan Kıyan Selcük, Dış Oğuz beylerinden biridir; Aruz'un büyük oğlu ve Basat'ın ağabeyidir; Tepegöz'ün elinde ödü yarılarak can verir. Bkz. s. 861.

Kıyan: 152:118A6, 153:118A9

Konur Koca Sarı Çoban: 145:109A11 Aruz'un çobanı; yakaladığı bir peri kızıyla ilişkiye girerek Tepegöz'ün doğmasına yol açar. Bkz. s. 871.

Korkut Ata: 19:3A2, 19:3A5,
Ayrıca bkz. Dede Korkut

Kulmaş (Eylik Koca oğlu, Saru): 40:21A12. Alp Eren ile Dölek Evren'in kardeşi olduğu anlaşılan Kulmaş, Kazan Bey'in evinin yağmalanışı hikâyesinde onun evini korumak uğruna şehit düşmüştür. Bkz. s. 862.

Sengulâh, *kulmaş* kelimesini Arapça *Kul mâ şi'te*'den (ne istersen söyle) Türkçeleştirilmiş olup herze ve yâve anlamını gösteriyor; Burhan-ı Kaatı, aynı kelimeyi *kalmaş* diye alıyor ve aynı anlamı verdikten sonra Türkler arasında kullanılmaktadır, diyor. Dede Korkut'taki kişinin bu sıfatla bir ilgisi görülmüyor.

Kutlu Melek: 23:6A13. Hikâyelerde hiçbir rolü olmayan ve yalnızca kitabın giriş bölümünde geçen bir kadın.

M

Mamak: 146:111A13. Demür Donlu sıfatıyla anılan ve Tepegöz'ün elinde helak olan Oğuz beyi.

Mardin Kalesi: 54:32A6, 108:77A8. Güneydoğu Anadolu'da vilayet merkezi olan bir şehir. Bkz. s. 778.

Medine: 50:29B8. Arabistan'da, İslam dünyasının ünlü ve kutsal şehri. Hicretten bu yana Peygamberimizin oturduğu yer olup türbeleri de oradadır. Bu bakımdan en çok hac mevsiminde olmak üzere Müslümanlarca ziyaret yeridir. Hicaz'da, hafifçe kuzeye meyilli lan verimli bir ada kurulmuştur Bu ovayı kuzeyde ve güneydoğuda Uhud dağları çevirmiştir.

Mekke: 22:5A8, 50:29B8. Arabistan Yarımadası'nın batısında, Hicaz'ın güneyinde ve Kızıldeniz kıyısına yaklaşık 100 kilometre uzaklıkta, alçak tepelerle çevrili olup Müslümanlarca genel olarak Mekke-i Mükerreme diye anılır. Peygamberimizin doğduğu şehir olduğu gibi, Kâbe'nin de orada olması dolayısıyla Müslümanların kıblesi olduğu için ayrı ve büyük bir önem taşır. İslamın beş kök şartından biri olan hac ziyareti, Mekke'ye, başka Müslüman şehirleriyle ölçülemeyecek kadar büyük bir mevki kazandırmıştır. Bugün Suudi Arabistan krallığının merkezlerinden bi

Muhammed: 21:4B13, 151:116B9, 160:125A4, 177:140B7. Sonuncu Peygamber ve İslam dininin kurucusu.

Adı görklü Muhammed: 51:30A8, 55:33B3, 88:62A4, 96:68A5, 109:78A1, 110:79A12, 119:87A4, 126:93A3, 126:93A10, 127:94B1, 129:96B4, 131:98B8, 150:115B1, 164:128B9, 170:134A6, 170:134B1.

Adı görklü Muhammed Mustafa: 57:35A10, 90:63A7, 136:102B11, 144:108B4, 154:119B3, 194:154A7.

Din serveri Muhammed: 21:4B13, 106:75B12.

Muhammed Mustafa: 174:137B11, 185:147B6.

Musa: 50:29B8. Peygamber. Kuran'da Musa, Peygamberimizin selefi ve kendisinden örnek alınacak bir peygamber olarak gösterilmekte ve Peygamberimizin geleceğini onun haber verdiği anlatılmaktadır. Mukaddes Tuvâ Vâdisi'nin alev alev yanan çalıları arasından Musa'nın kulağına gaipten sesler geliyor: Kendisine ayakkabılarını çıkarması emrediliyor; Firavun'a götüreceği habere, peygamberliğine, yılan olan asaya ve bembeyaz olan ele ait vahiy iniyorsa da konuşması güç anlaşılıyor. Onun için Hârun, vezir sıfatıyla yanında gitmektedir. Firavun, Musa'yı kendini büyütenlere karşı nankörlükle suçlandırıyor. Firavun büyücülerini topluyorsa da onların asalarını Musa'nın asası yutuyor. Büyücüler Musa'nın dinini kabul ederek Allah'a iman ediyorlar; Firavun ceza olarak bunların ellerini, ayaklarını kesip kendilerini astırıyor. Firavun kendisine Allah gibi tapılmasını istiyor ve kendisini Musa'nın Allah'ına ulaştıracak bir kule yapmasını Hâmân'a emrediyor.

Musa'nın gösterdiği dokuz mucizeden en bilinenleri: Yılan olan asa, beyaz el ve Kızıldeniz sularının yarılmasıdır. Ayrıca bkz. Firavun ve Hızır.

Mustafa: Peygamberimizin sıfatı olup seçilmiş anlamına gelir. Bkz. Muhammed Mustafa.

N

Nemrut: 142:107A4. İbrahim Peygambere ait hikayelerde adı geçen ve putlara tapan bir hükümdar. Kendisine ve putlarına tapmadığı için İbrahim'i ateşe atarak cezalandırmak istemiş, fakat ateş soğuyarak onu yakmamıştır. İbrahim orada çiçek açmış ağaçlar altında ve çağıltılı bir kaynağın yanı başında hayatının en güzel günlerini geçirmiştir. Nemrut, Allah'a kendi göğünde saldırmak ister; dört genç kartalı et ve şarapla besler; bir sandığın dört köşesine uçlarında birer et parçası bulunan dört mızrak diktirir, kendisi de sandığa yerleşir; ete erişmek istiyen kartallar durmadan yükseklere uçarlar; dağlar karınca yuvaları gibi, bütün dünya ise deniz üstünde bir gemi gibi görünür.

Nemrut Allah'a bir ok atar; bu ok kanlara bulanmış olarak geri gelir; Nemrut, aralan beşer yüzyıl olan yedi kat göklerden saçları ağarmış ve ihtiyarlamış olarak yeryüzüne döner; fakat yine de Allah'ı öldürdüğünü iddia eder; Allah bunun üzerine bir sivrisinek ordusu gönderir; bunlar Nemrud'un adamlarının kanını emer, bir sivrisinek de Nemrud'un burnundan beynine girerek onu öldürür.

Nuh: 23:6B11. Peygamber. İslam peygamber hikayelerinde ünlü bir yeri vardır. Allah Nuh'u günahkâr bir kavime gönderir. Kavminin kendisini küçük görmesi üzerine Allah ona bir gemi yapmasını buyurur. Kavmi onunla ve gemisiyle alay ederler. Bunun üzerine tufan olur, her şey ve her yer su altında kalır; yalnızca her canlı varlıktan birer çift ile Allah'a iman edip te Nuh'un gemisine aldığı kişiler kurtulur. Nuh sulara yatışmasını buyurunca gemi Cudi Dağı'na oturur.

Nuh gemiye önce karıncaları, sonra da eşeği alır. Eşek ağır ağır girer; çünkü iblis onu kuyruğundan çekmektedir. Sabırsızlanan Nuh "Şeytanla beraber olsan bile yine de gir" diye bağırır ve böylece iblis de gemiye alınmış olur.

Oğuz: 19:3A3, 27:9A6, 27:9A13, 29:11B4, 30:12B8, 39:20A1, 42:23A9, 53:31B6, 54:32A7, 54:32B5, 55:33A4, 56:34B1, 59:35B10, 60:37B2, 60:37B4, 60:37B6, 63:40A2, 63:41A4, 64:41B10, 64:42A10, 64:42A13, 68:46B4, 70:48A8, 71:49B8, 72:50A2, 74:52A9, 79:55B4, 87:61B4, 88:61B13, 91:63A9, 91:63A12, 92:64B5, 101:71B13, 101:72B4, 108:77A8, 108:77B1, 109:77B9, 109:78B6, 111:79B1, 121:87A6, 121:87B11, 122:88A9, 122:88A10, 122:89A3, 124:91A3, 125:91B13, 130:96B13, 130:97A8, 130:97B5, 133:100B10, 135:102A10, 145:108B7, 145:108B10, 145:109A10, 145:109A12, 145:109B8, 145:109B10, 145:110A1, 146:110B13, 146:111A4, 146:111A5, 146:111B2, 146:111B4, 146:111B5, 147:111B6, 147:111B9, 147:112A4, 147:112B6, 148:113A4, 149:115A4, 152:117B3, 154:119A3, 154:119A5, 155:119B8, 155:120A10, 155:120A13, 157:122A2, 162:126B1, 165:128B11, 165:129A5, 165:129B5, 165:129B9, 166:130B3, 167:131B1, 170:133B11, 173:137A10, 176:139B11, 176:140A1, 178:141B5, 180:142B6, 182:145A1, 187:147B8, 187:148A7, 187:148A11, 193:152B13. Türkiye, Azerbaycan, İran, Irak ve Türkmenistan Türklerinin ataları olan ünlü bir Türk kavmi.

Oğuz Begleri: 19:3A11, 25:7A4, 25:7A13, 27:9B12, 28:10B6, 31:13B7, 35:17A5, 39:20A8, 39:20B7, 39:20B13, 43:24A9, 47:27A1, 53:31B8, 53:31B9, 55:32B9, 55:33B1, 56:33B13, 56:34A2, 56:34B3, 59:35B2, 59:35B3, 59:36A8, 59:36A13, 60:36B7, 61:37B7, 62:39B2, 62:39B12, 63:40A1, 65:42B11, 65:42B12, 65:43A1, 70:48A11, 70:48B12, 71:49A9, 79:55B3, 80:56B9, 88:62A1, 88:62A3, 91:63B4, 98:69B6, 107:76B10, 108:77B5, 109:77B11, 109:78A6, 109:78A8, 109:78B7, 135:102A13, 137:103A3, 148:113A2, 148:113B13, 149:114A4, 153:118A11, 153:118A13, 154:119A7, 154:119A13, 155:119B8, 167:131A7, 175:138A12, 187:147B9, 187:147B11, 187:147B13, 187:148A3, 187:148A5, 187:148A11, 188:149A3, 188:149A6, 189:149A8, 189:149A11, 189:149A12, 190:150A3, 191:151A8, 192:152A2, 193:152B11, 193:153B1

Oğuz Eli: 104:74A12, 147:112B9, 155:120A3, 179:142A13, 184:147A9.

Oğuz Elleri: 121:88A1 165:130A2, 166:130B10 Bkz.

Oğuz Erenleri: 107:76B11, 175:138B4, 178:141A12, 182:144B11

Oğuz Han:

Oğuz Kavmi:

Okçu (Ense Koca oğlu): 193:153A2. Dede Korkut kitabında yalnızca tek bir yerde geçer. Taş Oğuz İç Oğuz'a asi olup savaşa geldiğinde Taş Oğuz'dan Alp Rüstem tarafından kanm seçilen İç Oğuz kahramanı. Bkz. s. 862.

Osman: 19:3A7 (1258-1326). İlk Osmanlı hükümdan ve Osmanoğullan soyunun kurucusu olup altı yüzyıldan uzun süren bir devlete adını vermiştir.

Osman (Affan oğlu): 22:5A7 Üçüncü halife, Mekkeli büyük Ümeyyeoğullarındandır. Peygamberimizin kızı Rukayye ile, onun ölümünden sonra diğer kızı Ümmükülsüm ile evlenmiştir. Halifeliğinin son altı yılında, idaresizliği dolayısıyla birtakım kanşıklıklar olmuş ve en sonunda evi kuşatılarak öldürülmüştür. Kuran-ı Kerim'in toplatılarak onun zamanında mushaf haline getirildiği söylenir.

P

Parasar: 54:32B3, 71:49B1, 73:50A12, 108:77A12, 182:145A8. Bu kişinin aslını bilmiyoruz. Bayburt herhalde bu kâfir beyin buyruğundaydı. Bkz. s. 878.

Pasın: 60:37A11, 61:37B8, 70:48B11 Bingöller'de Aras'ın kaynaklarından Kars Ala-Dağı'nın güneyinde Aras'ın geçtiği ve tarihlerde "Kağızman Derbendi" diye bildirilen Kağızman Demirkapusu'na değin sulan Aras'ta toplanan ova. Ayrıca bkz. 786.

R

Rum: 111:79B7 Orta ve Batı Anadolu. Roma ve Bizans imparatorluklarını gösteren bir tabir olup Dede Korkut'ta "Bizans İmparatorluğu" yerine geçer.

Rum Eli: 60:36B10. Bizans ülkesi; Doğu Roma imparatorluğu ülkesi; Bizans imparatorluğuna bağlı olan yerler.

Rüstem (Doğsun oğlu): 139:105A1. "Üç kez yağı görmese kan ağlayan" diye betimlenen bu Oğuz beyi Yegenek'in yanına verilerek onunla birlikte babasını kurtarmaya gönderilir.

Rüstem (Düzen oğlu, Alp): 146:111A10, 163:126B13, 183:146A10, 184:146A13, 184:146B2. Tepegöz'ün öldürdüğü Dış Oğuz beylerinden. Bkz. s. 864.

Rüstem (Alp): 188:149A4, 193:153A2.

S

Salahana Kayası: 149:114B8, 154:119A8. Bkz. s. 891.

Salur: 98:69B13, 152:117B13. Oğuzların Üç Ok kolundan bir boyun adıdır. Bu boyun adı ve soyu, Oğuz Han'ın altı oğlundan biri olan Dağ Han'ın büyük oğluna çıkar. Ayrıca bkz. Kazan.

Sancıda(n): 178:141B4. Yeri kesin belli değildir. Bkz. s. 778.

Segrek: 165:128B10, 166:130A6, 166:130A8, 166:130B1, 166:130B2, 166:130B7, 172:136B4, 173:136B8, 173:137A3. Kazan Bey'in anası Çiçekli Hatun'un eline tutsak düştüğü İt Becene'den doğurduğu Egrek'in kardeşi. Bkz. s. 871.

Selcan Hatun: 124:90B12, 126:92B11, 127:94A7 129:95B9 129:95B11, 129:96B1 130:97A12, 130:97B3, 131:98B9, 131:99A2, 132:99B9, 132:100A1, 133:100A10, 133:100B4, 133:100B6, 133:100B8, 134:101A1, 134:101B5, 135:101B13. Trabzon tekfurunun kızı; Kan Turalı

onunla evlenebilmek için üç canavar hayvanı öldürür. Bkz. s. 882.

Selcük: Bkz. Kıyan Selcük Kıyan Selcük oğlu Deli Dundar

Sofu Sandal Melik: 55:33A10. Kâfir beylerinden. Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde bir yerde, Eylik Koca oğlu Alp Eren'in alkışında geçiyor: "Sofu Sandal Melik'e kan kusduran."

Soğan Sarı Çoban: 139:105A3. Kazılık Koca oğlu Yegenek hikâyesinde, babasını kurtarmaya giden Yegenek'in yanına verilen Oğuz beylerinden biri.

Sürmelü: 109:78B8, 179:141B13. Şimdi Tuzluca kazasının doğu köyleri ile Iğdır kazası sınırında Iğdır Kara-kalesi adlı çok büyük taşlarla yapılmış kale ve şehir yıkıntılarının bulunduğu yer. Bkz. s. 779.

Ş

Şam: 111:79B7 Suriye hükümetinin merkezi. Suriye Çölü'nün kuzeybatı ucunda, Anti-Lübnan dağlarının eteğinde ve Barada nehrinin kıyısındaki tarihi şehir. Bkz. s. 779.

Şemseddin (Gaflet Koca oğlu, Şir): Dede Korkut kitabında "Destursuzca Bayındur Han'un yağısın basan, altmış bin kâfire kan kusduran, ağ boz atunun yelesi üzerinde kar durduran" diye nitelenen Şir Şemseddin İç Oğuz beylerindendir. Bkz. s. 873.

Şir Şemseddin: 39:20B10, 79:56A2.

Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin: 79:55B11 108:77A10.

Şirögüven: 165:129B1. Bugün Kars'ın doğusunda Kızıl Çakçak nahiyesine bağlı şenlik bir köydür. Bkz. s. 780.

Şirögüven Ucu: 165:129B1. Şirögüven sınırı.

Şökli Melik: 40:21A2, 40:21B5, 40:21B8, 41:22A12, 47:27B3, 48:27B10, 52:30B9, 53:31B6, 56:34A3, 88:62A6, 109:78A9, 159:124A7, 161:125B13. Kâfir beylerinden biri olarak geçer ve bir isim değil bir ünvan olduğu düşünülebilir; çünkü II. hikâyede Kara Güne oğlu Deli Budak, Bamsı Beyrek ve Uruz'un tutsak oluşu hikâyelerindeyse Kazan Bey tarafından öldürülüp başı kesilir. Bkz. s. 879.

T

Talı Saz: 98:70A9. Kazan oğlu Uruz Bey'in tutsak oluşu hikâyesinde geçer. Yeri tam olarak belli değildir.

Tana Sazı: 87:61B7. Balıklı Göl'den gelen ve Bayazıt Ovası'ndan geçerek aşağıda Maku'dan gelen çayla birleşip Aras'a karışan Bezirgân Suyu (bugünkü Sarı Su) boyunda bir sazlık. Bkz. s. 787.

Taş Oğuz: 27:9A6, 27:9A13, 56:33B13, 59:35B2, 122:88A10, 137:103A3, 147:112B6, 155:119B8, 187:147B8, 187:147B9, 187:147B11, 187:147B13, 187:148A3, 187:148A5, 187:148A7, 187:148A11, 188:149A3, 188:149A6, 189:149A8, 189:149A11, 189:149A12, 190:150A3, 191:151A8, 192:152A2, 193:152B11, 193:153B1. Kuzey ve Güney Azerbaycan ile Van, Şirvan, Bakü, Salmas, Urmiye gibi şehirler. Bkz. Boz Ok ve İç Oğuz; s. 768.

Tatar: 176:139B5. Lehçe. Moğol tayifelerinden bir küçük aşirettir; Radloff. ihtimal Onon'da oturan Moğollara verilen bir kavim adı? Oğuz kavmi kendilerini Tatarların soyuna bağlıyorlar. Rusya'nın doğusunda yerleşmiş Tatarlar kendilerini sadece Müslüman diye adlandırıyorlar. Çin'in kuzeyinde oturan kavim

Kara-tatarlar; Sengūlâh. Alınca Han'ın ikiz iki çocuğundan birinin adı; Süleyman. Alınca Han'ın oğlu, Moğol tayifelerinden bir kavmin adıdır, Tataristan ve Kırım ahalisine denir.

Tatar oğlu: 102:73A2. Tatar, Tatar soyundan olan.

Tatyan Kalesi: 93:65A13. Tatyan, Batı Gürcistan'da, Kutayıs şehrinin kuzeyinde ve batısında bulunan bir ülke. İngur Suyu ile Riyom Irmağı arasındaki Megrel ve bunun yukarısındaki dağlık bir yer olan Suvan bölgesinden ibarettir. Burada adı geçen kalenin hangi kale olduğu kestirilemiyor.

Ters Uzamış: 165:129A5, 165:129A9, 165:129A11, 193:153A1. Dede Korkut kitabında, Uşun Koca oğlu Segrek ile Dış Oğuz'un İç Oğuz'a karşı isyanı hikâyesinde olmak üzere iki yerde geçen Ters Uzamış İç Oğuz beylerindendir ve dövüşte Dış Oğuz beylerinden Emen'in karımıdır. Bkz. s. 873.

Tomanın Kalesi: 175:138A6, 175:138B1, 176:139A4, 180:143A7. Kür'ün sağ kollarından Hıram Suyu'na karışan Maşaver Çayı boyunda, çok güçlükle geçilebilen bir boğazın ağzına kurulmuş kale ve kasabadır. Burada "Eski Tomanis" veya "Viran Tomanis" denilen yıkık kaleli yer, Dede Korkut'ta geçen Tomanın Kalesi'dir.

Tırabuzan: 122:88A10, 122:88A11, 175:138A1. Doğu Karadeniz bölgesinde bir vilayet ve bu vilayetin deniz kıyısındaki tarihi iskelesi; Trabzon. Bkz. s. 781.

Turalı: Bkz. Kan Turalı ve Kanlı Koca oğlu Kan Turalı.

Tüken Melik (Kara): Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinin sonunda yapılan savaşta adı geçen kâfir beylerinden biridir ve sağ kanatta dövüşen Deli Dundar kendisini kılıçlayıp attan yere yıkmıştır.

Türkistan: 81:57A4, 138:104B3. Bkz. s. 769.

Türkmen: 162:126B1. Daha ziyade medeni kavımlara komşu olarak oturan ve kısmen ziraatle de meşgul yarı yerleşik Oğuzlar ile Karluk ve Kalaçlara verilen bir ad. Yirmi dört Oğuz boyundan bir bölüğüne verilen ad, bunlar Belh ile Hazer Denizi ve Amuderya ile Rus ve İran sınırı arasında otururlar.

Türkmen Kızı:

U

Ulaş oğlu Salur Kazan: 39:19B11, 39:20A9, 42:23A10, 71:49B8, 91:63A9, 91:63B5. Ulaş, Oğuz Han'ın torunu olarak gösterilen Dib-Yavku ile konuşmuş ve onu fütuhata teşvik etmiştir, Salur boyundandır ve Kazan Bey'in babasıdır.

Umman Denizi: 178:141B1. Arabistan Yarımadası'nın güneydoğusundaki denizin adı. Ayrıca büyük deniz, okyanus anlamına gelen bu sözcüğün burada neyi bildirdiği açık değildir. Bkz. s. 789.

Uruz: 39:20B6, 40:21A10, 40:21B2, 41:22A8, 43:24A8, 45:25B9, 46:25B13, 47:27B6, 48:28A1, 49:28B6, 50:29A8, 50:29B4, 50:29B6, 52:30B13, 52:31A8, 56:34B7, 79:56A1, 91:63B7, 91:63B11, 91:64A1, 91:64A3, 92:64B8, 93:65A2 93:65A9, 93:65B13, 94:66A10, 94:66B2, 94:66B3. 96:67A13, 96:67B10, 96:68A1, 97:68B4, 97:68B1C, 97:69A1, 97:69A7, 98:69B10, 102:73A7, 102:73A11, 102:73A12, 106:76A6 107:76B7 175:137B13 179:142B1, 180:143A3, 180:143A5, 181:143B5, 181:143B7, 181:144A3, 184:146B5, 184:146B10, 184:146B13, 184:147A1, 184:147A8. Salur Kazan ile Burla Hatun'un oğlu.

DRESDEN YAZMASININ TIPKIBASIMI

Dede Korkut kitabının bilinen ilk yazması Dresden Krallık Kütüphanesi, Fleischer Külliyatı arasında 86 numaradır. Bu yazma 153 yapraktır. İlk yaprakta kitabın unvanı *Kitab-ı Dedem Korkut âlâ Lisan-ı Taife-i Oğuzan* diye verilmiştir. Pek güzel olmayan bir nesihle yazılmış olup sayfada satır vardır. Pek az yerde konmuş olanlar bir yana, kitap baştanbaşa harekesizdir. Birçok yaprakta lekeler vardır. Gerek hikâyelerin başlıkları gerekse manzum parçalar ayrılmaksızın, bütün kitap düz-ara yazılmıştır. Yalnız hikâye başlıklarının yazısı ve tek tük kelimeler belli olacak denli büyük ve koyu yazıyladır. Boydan boya satırların içine serpilmiş iri noktaların gelişigüzel konduğu ve metnin okunuşunda bunların yararı olmadığı görülür.

تاریخ وفات عماد تا
۹۹۳

كتاب دده قورقود

علی لسان طائفهٔ اوغوزان

مرج الجرين دمعى كماوان يلتقيان
يحكم من عظم بابى برزخ لا يبغيان
هكذا ابكى عيونى لم تزل نضاختان
كيف لا ابكى وجنى جنتاه وجنتان

N.° 45

الحديث

العلماء امناء الله على خلقه

حديث
رأس الحكمة مخافة الله

حديث
الجنة تحت اقدام الامهات

حديث
الجنة تحت ظلال السيوف

حديث
الجنة دار الاسخياء

حديث
في كل كبد حرّى اجر

حديث
الدعاء بين الاذان والاقامة لا يرد

حديث
المؤمن اخ المؤمن

حديث
المؤمن مرآة المؤمن

حديث
المؤمن من امنه الناس على انفسهم واموالهم ودمائهم

الشتاء ربيع المؤمن

الدعاء سلاح المؤمن

هدية الله الى المؤمن السائل على بابه

تحفة المؤمن الموت

حديث
العلم خليل المؤمن
العقل دليله
الحلم وزيره
الرفق والده

شرف المؤمن قيامه بالليل وعزه استغناؤه عن الناس

حديث
الايمان نصفان نصف صبر ونصف شكر

حديث
الغنا بين الاياس

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين •

رسول عليه السلام زماننده يتيش بيات بربينده قورقوت اتا
ديرلر بر ار قوپدي اغوزك اول كشي تمام بيليجيسي ايدي نه ديرسه
اولوردي غايبدن دورلو خبر سويلردي حق تعالى انك كوكلنه
الهام ايدردي قورقوت اتا ايتدي آخر زمانده خانلق كرو
قاييه دكه كسنه الترميه اليده آخر زمان اولوب قيامت
قوپنجه بو ديدوكي عثمان نسلي دره ايشده سوريلب كيدر بوده
ودخي نچه بوكا بكزر سوز سويلردي • قورقوت اتا اغوز ايلنك
مشكلين حل ايدردي • هر نه ايش اولسه قورقوت اتايه
طانشمينجه ايشلمزلردي هر نه كه بيورسه قبول ايدرلردي
سوزين طوتب تمام ايدرلردي ده • قورقوت صوپليش
الله الله ديمينجه ايشلر اوكمز قادر تكري ويرمينجه ار بايمز
ازلدن يازلسه قول باشنه قضا كلمز اجل وعده ايرمينجه
كر

كمسه اولمز • اولن ادم دولمز جقان جان كرو كلمز بريكيده
قره طاغ بومرسيجه مالي اولسه ديرو طلب ايلر بيكينده
ارتوغن بيه بلمز • اولشرين صولوطانسه دكز طولمز تكبرلك
ايليني تكري سومز • كوكلي يوجه طوتن ارده دولت اولمز
ياد اوغلي صاقلمغله اوغول اولمز بيوينده سالوب كيدر
كوردوم ديمزه كلا ديدوك اولمز قره اشك باشنه اويان
اوروسك قاتر اولمز قراوشه طون كيورسك قادين اولمز
بيا بيا قارلر يغسه ياز قالمز يا غلو كوك بيجن كوز
قالمز اسكي پنبوق بز اولمز • قري دشمن دوست اولمز
قره عوجه بتما يجرير الله • قره بولاد اوز قيليچي چالنجه
قيم دونمز اردانسه بينيجه ادي چقمز • قز انادن كورمينجه
اوكت النمز اوغل اتادن كورمينجه صفره چكمز اوغل
اتانك يتري دركي كه ديلك بري ديره دولتلو اوغل

قوپه ارجا غنك كوزي دراوغول دخي بنلسون بيا اولب
مال قالسه بيا مالندن نه فايده باشدن دولت اولسه دپت
سزشن بزه الله صنلسون خانم سزي دده قورقوت
بردخي صويلمش صرب يوردكن تاشلق اتا نامرد يكت
ينه بلمز نتيجه بغسه يك چالوب كسراوزقلبجي حنشلر
چالنجه چالسه يك • چلازبيلن بكيدن اوقله قيلجين برچوماق
يلنه تونني كلمين تره اولر قلسه يك آت يين اجي اوتلر
بتسه يك • ادم ايچن آچي صولر صين بخه صرمسه يك •
اتا ادفي يورتين خيراد اوغل اتابلينده انجه ايمسه يك
. اناهضه ودشيجه طرغمسه يك • اتا ادين بوردين دولتلو
اوغليك ميلان سوق بوديده اولجه اولسه يك •
كوچكلرك اوج اوتز اون باشي طولدرسه يك • اون اوتز
اون باشكن طولسون • حق سزه يادن كتن دمسون • دولتكز

ماسدن

باينده اولسون خانم هي دده قورقوت صويلمش كورهلم
خانم نه صويلمش كتدكجه برك ارتله تازه كبك بيلوره •
كلز برلرچنلرين قولان بلوره ايرواير و برلكن ازنه دوبلوق
يدي دره تخولرين دلكو بلوره دوملاكره ان كوچدكي قورغاي
بلوره • اوغل كيمدن اولدغن انابيلوره • ارك اغزبين بيني سن
آت بلوره • اغر يوكلو زحين تاتر بلوره • نيره صريلوروارسه
چكن بلوره غافل باشك اغريسين بيني بلوره • قولجه قويسن
كرزب ايلين ايله بكين بكه اوزان كزر ادجومرديه ازنكسز
اوزان بلوره • ايليوكونن چالوب ايدين اوزان اولسون انب
كلن قضايي تكريمي صاوسن خانم هي دده • قورقوت كنه
صويلمش كوره لم خانم نه صويلمش اغزاچوب اوكو
اولسم اوستوزه • تكري كوردكلوغ تكري دويسي دين سرورك
نجدكو ركلوه نجدك ساغ يانده فانز قلوة بوبكر صدوق كوركلوه

احزصباره باشیدرعم کورکلی جهه سلیی دوناوقنسه
تیس کورکلی قیلیج چالدی دین اجدی شاه مردان علی
کورکلی علینک اوغللری پیغمبر نواده لری کربلا یازیسنده
بزیدلر الندن شهید اولدی حسنله حسین ایکی قرداش
بله کورکلی یازلب دوزلب کوکدن ایندی تکری علی قرآن
کورکلی اول قرآنی یازدی دوزدی علمالر اوکرنجه کوتدی
بجریه عالملر سروری عثمان عفان اوغلی کورکلی ایجق
یره یاپلوبدر تکری اوی مکه کورکلی اول مکه یه صاغ
وادسه اسن کلسه صدق بتون حاجی کورکلی صاغش
کتشه اینه کورکلی اینه کوفی اوقیانه قطبه کورکلی قولق
اوروب دکلینه امت کورکلی مناره ده بانکلینه حق کورکلی
دیزن باصوب اوتورنه حلال کورکلی دولنده اغارسه بیا
کورکلی اغ سودینی طویدامز سه اناکورکلی بنا شهب
ولو

بولدکرین قره بغزکوزدکلی سوکلی قرداش کورکلی یکال الله
اوپاندره دکلسه کردک کورکلی اوزنجه تنی کورکلی اوغل
کورکلی قوسنه بکزمزی جهد عالملری یرادن الله تکری
کورکلی اول اوکدکم یوجه تکری دوست اولوبن سنده
ایرسون خانمجی اوزان ایوب قوپی لرده وبرت درلودد
بربیی صولدرون صوبوربر بیی طولدرون طوبدر بربیی اوک
طابنددر بربیی بجه سربلسک بیاغیدر اوزنه اوکطاک
اولدرکه یازیتی پیانی اوه برقونق کلسه ارادم اوده اولسه
اول انی یوردرابجوره اغرلرعزیزلرکورددر اول عایشه نان
صوپیدرخانم اونک بیکلری بتسون ارجاعکم بوبغلیه عورت
کلسون کلدک اولکم صولدرن صوبودر صباد بجه
برتون اورر وطورر الیی یرنین برمنه طتوربانکی ابکن
برکولک یوتردکوزلرطوبجه طقه بصه بن الیی برکرمه

6a [22-23]

اوروره ايدربواوي خراب اولسي اوده وارلوت برو
دخي قرنم طوبيدي بونم كلمدي اياغم يتشمز بوزم
يشمز كورمدي ديرادي نوليدي بواوليدي برينه دخي
واريدم اومارسه يخشي اوبار اولبدي ديره اينوك كبي
نك خانم بيكلري بتسونه اوجاغكه برغلبي عورت كلسون
كلدلية اولكم طولد ريه طوبيدر ديدي يحجه يرينه اوررو
طوردي اليني بوزنه بوموبه اوبانك اول اوجسترت
بواوجنه اول اوجنه چارپشدرديه قوقوكري دلك
دكلدي اويلدي بجه كزدي اويلدن صكره اونه كلدي
لوردكم اوغري كوبك يكه طاناداوفي بربرينه قاتمش
تاوق كومسنه صيغرطاننه دوكش قونشلرينه چاغرركه
يتن زلفه نبيده اوروين جان قن جاني پنشا اينه سلك
قونلوملك اولكه يتكم كمشدم يتاجق يرم كه برخراب

اولمرد

6b [23-25]

اولسيدي نوليدي بنم اومه برلحظة بقايدكز قوكتي حق
تكري حق ديو سويلره بونك كبي نلك خانم بيكلري بتسون
اوجاغكه بونك كبي عورت كلسونه كلدك اولكم
بجه سويلرسك بياغي دده اوته يازينه يا آبابرت
براوه لوقونق كلسه ارادم اوده اولسه اكا ديسه كه طور
املك كتور دييه لم بوده يسوديسه بتشي اتكوك بقابي اولمز
بلك كرك در عورت ايدر بيلايم بوبقلاجق اوده اون يوقه
الك يق دوه دكرمنه كلدي ديرنه كلورسه بنم صغرمه
كلسونه ديو اليم كوتنه اوزر بونى اكاروصفرسن ايمنه
دوندرد بيك سويلرسك برسنى قرنيزه ادك سوزيني قولاغنه
قرينزه اول نوح پيغمبرك اشكي اصليه اونه اننه دخي سنى
حاشا الله صقلسونه اوجاغكزه بوغلبي عورت كلسون
درهسه خان اوغلي بغاج جان بوقى بيان ايدر

خانم هي بركونه قام غانه اوغلي جان بايندر برنڭ طورشدي
شاب كونكلي بير يوزنه دكوزمشدي الاحسوان كوك
يوزنه انشا قشدي بيلك يرده ايلك خالنجه بي دونمشدي
خانلر خاني خانه بايندر بيلده بركره طوي ايدوب اغوز
بكلرين قونقلردي كنه طوي ايدوب آتنه اينكردن دوه دن
بغره قيونده قوچ قردرمشدي بريره آغ اوتاغ بريره
قزيل اوتاغ بريره قره اوتاغ قوردرمشدي كموك كه
اوغلي قزي بوق قره اوتاغه قوندرلك قره كيجه الته
دوشك قره قيونه يخنيسندن اوكنه كتورك يرسه يسون
يمزسه طورسون كتسون ديمشدي اوغلي اولاني آغ
اوتاغه قيزي اولاني قزل اوتاغه قوندرك اوغلي
قزي اولميانى الله تعالى قرغايبدر بزدخي قارغرز
طلوبيلسون ديمشي ايدي اغوز بكلري برين كلوب يغناق
اولمز

اولمغه باشلدي مكر ديرسه خان ديركردي بربكوك اوغلي
قزي يوغدي صوبلمش كوره لم خانم نه صوبلمش صلقوم
صلقوم طالك يللري اسوكنده صتملو بوزآج تورغاي سير
اوقده صقلي اوزنهتاث اري بكلر قتن بدوني آتلر ايسي
كوريب عتراد قتن اغلي قرالجه سجان چاعنه كوكسي كوزل قبه
طاغلره كونه دكنده بلك يكتلر جلاسنلو برينه يتولي چاعده
الارصباح درسه خان قلتوبجي يرنه اوروطوريب قرق بكيدنه
بوينه الوب بايندر خانك صحبته كلوردي بايندر خانك
يكتلري درسه خاني قرشولدلو كتوريب قره اوتاغه قوندرلدلر
قره كيجه التنه دوشدلو قره قيونه يخنيسندن اوكنه كتوردلر
بايندر خان تدنه بويرق بويلده درخانم ديد لره درسه سان
ايدر بايندر خاندنم نه اكسكلكم كوردي قيلجمدني كوردي
صفرام دنمي كوردي يندنه الجق كشيلرين اغ اوتاغه قزل

اوتاغه قوندردي بنم صوجيم نه اولدیکم قره اوتاغه قوندردي
ديدي • ايتديلر خانم بوكن بايندر خاندن بويرق شويله
دركيم اوغلي قزي اولماين تكري تعالي قرغايبدر بزده
قارغرز ديمشدر ديديلر • درسه خان يرندن اوروطوردي
ايوروقالقوبني بكلرم برکز اوزوطورك بوقرابپ بكا
يابنونه دريا خاتونده ذره يوعي • درسه خان اونه كلدي •
جاغرب خاتونه صويلر • كوردولم خانم نه صويله صويلم
ايوربزدكال باشم بخني اوم محتي • اودن بخوب يوزينه
سلوي بويلمه طبوغنيده صاريشنده قره صاچلمه قورلو
باية بكزر جانمه قاشلمه قوشه يا دم صعيني طاراغزلمه كوز
لماسنه بكزر • آل يكاقلم قاووتمه ويره كمد ونكم كورسين
نلراولدي • قالقوبني خان بايندر يرندن طورمش برين •
اغ اوتاغ بيره قزيل اوتاغ بيره قره اوتاغ دكورمش •

اوغلو

اوغللري اغ اوتاغه قزلري قزل اوتاغه اوغلي قزي
اولمياني قره اوتاغه قوندرك قره كيجه النده دونلك قره يونن
يغتسونلر اوكنه كتورك قره سه يسونلر يسونلر بزسه طورسونلر
كسونلر اولر كم اوغلي قزي اولميه تكري تعالي اي
قرغايبدر بزدخي قارغرز ديمشي • كالوجي قرشو لادبلر
قره اوتاغه قوندرديلر • قره كيجه الوسمه دوشه ديلر قره دونلو
بخني شتدن اوكنه كتورديلر • اوغلي قزي اولماين تكري
تعالي قرغايبدر بزدخي قارغرز بللربلكل ديديلر • سند
دربندن دره تكري تعالي بزه بربسان اوغل ويرمزيموخ
ديدي صويلدي صويلمه ايور خان قرپ يرمدن طورایم
يقاكلوبرغزکون طوتوبني قباايکم آلنه صلدي قره بوله
اوزنليجم الومه الاتي اوزكودكلرنا باشكي كسيتي جا
ضلوس بكابلدرمدي • آلجه قانك برويز بندو دكير بوجعا

9a [26-27]

وقزي سيبي نه دوقديكل مكاه نتي قضب ايدرم شمدي سكا
ديدي درسه خانك خاتوني صوبليشش كوره لم نه صوبليشش
وايدرهاي درسه خان بكا قضب ايتمه انجنب آجي سوزلرن
وسوبليمه يركيدن اورطور غل ه آلدجادرك يريوزينه
دكدركله انزن ايغزدن دوه دن بغرا قيونن قوچ اولدركله
آج اغوزك طاشي اوغوزك بكلرين استوكرنيناق انكل
آج كوزنك طاير غل ه يالنجق كورسك طونا تغل بورجلوي
بورجنده قورترغل ه ديدكي آت يع كول كبي قزصاغدر
اولي طوي ايلد حاجت دلده اولاكم براغزي دعالي نك
الفنيسل نكري بزه بريتمان صيال ويره ديديكه دربسه
خان دشي آهلنك سوزن يلدي اولوطوي ايلدي حاجت
ديلدي ه انزن ايغزدن دوه دن بوغرا قيونن قوچ قرده ردي
آج اغوز طاشي اغوز بكلرين اوستنه يغنا ايدي ه آج

كذ

9b [27]

كورسه طوير دي ه يالك كورسه طونا تردي بور جلوي بورجنده
قورتردي ه ديدكي آت يندي ه كول كبي قزصاغوردي ه
الكتوردي يلر حاجت ديلديلر ه براغزي دعالينك الفنيسل
الله تعالي برعيال ويردي ه خاتوني حامله اولدي ه برنجه
مدّت دن صكره براوغلان طوغردي ه اوغلانجغني دايه لره
ويردي صقلتردي آت ايا غي كو لك اوزان دلي جوك اولور
ايكولو اولالوره يترغالي بربور اوغلان اون يشي يا شنه
كردي ه اوغلانك باباسي بايندره خانك اوردوسنه قرشو دي
مكرخانم باني در خانونك بربورغاسي واردي بردخي بزباسي
واردي آول بوغا قتي طاشه بورينزاورسه آون كبي اوكوردي
بربازين بركوزين بر غابلر بر غراي صواشدرولردي بايندر
خان قالن اغوز بكلريله تماشايه يا قردي ه تشيج ايدردي
مكرسلطانم كنه يازين بوغابي سرايدن چقره لر اوچ كشي صاغ

يانندن اوچ كشي صول يانندن دمور زنجيرلە بغاي طوتشلو
دي قلوب ميدان اورتاسندە قويو ويردیلر. مكر سلطان نەدن
خانك اوغلنجغی اوچ دخي اوردي اوشاغي ميدانك اشرف
اوينرلردي. بو غابي قويو ويردیلر اوغلنجقلر قاچ ديديلر
اول اوچ اوغلان قاچمدیلر. درسە خانك اوغلنجغی قچدی
اغ ميدانك اورتاسندە باقدي طوردي بغا دخي اوغلانە
سوردي كلدي. دلدي كە اوغلانی هلاك قيلدي. اوغلان
بومرغيلە بغانك آلنينە قياطوب چالدي بغا كوتي كوتن
كتدي. بغا اوغلانە سوردي كرو كلدي. اوغلان ينە بغانك
النينە بومرغيلە قاقب اوردي. اوغلان بو قاتلە بغانك النينە
بومروغني طيادي. سوردي ميدانك باشنە چقردي
بغا بلە اوغلان برحلە چكشدیلر. ايكي طالوسنك اوستنە
بغانك طوردي. نە اوغلان بكندي نە بوغا بكندي. اوغلان فكر ايلدي

١٠١

ايدور بر طامە دركك اووزلوا اول طامە طاتي اولورە بن
بونك آلتنە بنە طاتي اولورين طوردرين ديدي. اوغلان
بوغانك آلتندە بومروغني كيدردي. بر لينوين صاولديغ
بغا آياغ اوستنە طورە مدي دوشدي ديەسنك اوستنە
يقلدي. اوغلان بچاغنە ال اوردي بغانك باشني كسدي
اغوز بكلري كلب اوغلانك اوستنە يغناق اولديلر.
تحسين ديديلر. ددم قورقوت كلسون بو اوغلانە آد قويسون
بلە سنجە آلوب باباسنە وارسون باباسندن اوغلانە بكلك
استسون. تخت السون ديديلر. چاغردیلر. ددم قورقوت
كلور اولدي. اوغلانی الوب باباسنە واردي. ددم قورقوت
اوغلانك باباسنە صويلمش كورەلم خانم نە صويلمش
ايدرهي درسە خان اوغلانە بكلك ويركل تخت ويركل
آرە هنلي دور. بوينی اوزون بدوي آت ويركل بينر اولسون

هنرلي دره اغايلديه تومن قيولي ويركل بوا وغلانه شيثلك
اولسون اردملي دزه قبتبانه قيزل دوه ويركل بوا وغلانه
يوكلت اولسون هنرلي دره آلتون باشلو بان او ويركل
بو اوغلانه كولكه اولسون اردملي در چكن قوشلي جبه
طون ويركل بوا وغلانه كبزا اولسون هنرلي دره بايندرخانك
اغ ميد اتنده بوا وغلان جنك ايتمش در بوغا اولدرمش
سنك اوغلك آدي بوغاج اولسون آدني بن ويردم
ياشني الله ويرسون ديدي درسه خان اوغلانه بكلك
ويردي تخت ويردي اوغلان تخته چقدي باباسنك
قرق يكيدن اكمز اولدي اول قرق يكيت حسد ايلديلر بربره
سويلدلر كلوك اوغلني باباسنه قولايلدوم اولاكم اولدره
كه بزم عزتمز حرمتمز الوك باباسي ياننده خوش اولا ارق
اولا ديديلر وارديلر بو قرق يكيدك بكرمسي بربريكا

بكرمسي

بكرمسي دخي بربكا اولديلر اول بكرمسي وارديلر درسه خان
يوزيني كتوردي آيدر كوررمسن درسه خان نلر اولدي
يارمسون بارچسون سنك اوغلك كردقو يربكه ارجل قوپدي
قرق يكيدن بوينه الدي تالي اغوزك اوستنه يوريدي
ايلدي يردي كوزل قويديسه چكوب الدي اغ صقاللو
قوجانك اغزين سوكدي اغ برچكلو قرينك سودين طاغتدي
اقن طوري صولردن خبر كيجه اوقودي يانا الاطاغين
بتراشاه خانلر خاني بايندر خبروار درسه خانك اوغلي
بويله بوعتا اشلش ديدلر كرز دكك دن اولدكك بلك اولا
بايندره خان سني چاغره سكانيي زاب ايلر بويله اوغل
سنك نكركرك بويله اوغل اولمقدن اولمق يكدور اولدرسكر
دبلر درسه خان وارك كتورك اولدوره يم ديدي
بربد ديكيم حاتم اول نامرد لرك بكرمسي دخي جيقه كلدي

وبرقووانلردخي كتوردلر • ايدن قلقوبني درسه خان سنك
اوغلك برنزه اوروطوردي كوكسي كوزل قبا طاغه اوه
چتدي • سن وارايكن اوآولدي • قوش قوشلدي • اتاسنك
يانته الوب كلدي • آل شرابك ايتسنده الدي ايجدي •
اناسيله صحبت ايلدي • اتاسنه قصد ايلدي • سنك
اوغلك كورقوبدي ارجل قوبدي • ارقوري يتان الله
طاغده جبرکیجده • خانلر خاني بايندر صبر واره • درسه
خانك اوغلي بويلد بدعت ايلمشدر ديه لره سيني چاغره بر
بايندر خانك قاتندر سكا قزاب اوله بويله اوغل نکه
كرك اولدر سكه ديدلر • درسه خاني ايدر وارلكتورك
اولدوره يم بويله اوغل مكاكركمز ديدي • درسه خانك
نوكرلري ايدر بزسنك اوغلكي بجه كتوره لم سنك
اوغلك بزم سوزمزالمز • بزم سوزمزه كلمزه قالقي بجه كتورالم

اور

اوروطورغلي يكتلرك ارختنل بويكه النلوا اوغلكا اوغراقلا
يانكا الوب اره چقفل قوش اچوروب آوآولييوب اوغلكي
اوخليب اولدوره كوركل • اكو بويله اولدرمزسك بزدرلو
دخي اولدرمزسن بللو بيلكل ديدلر • حضوريله صلقوم سلطز
طاك يللري اسدكنده • صقللو بوزاچ توزغاي سيرادنده
بدوي آنلراتسين كوروب عتراد تدن • صتالي اوزوت
تات اريايكلد تدن اقلي قرالي جيلي چاغده • قالن
اغوزك كلجي قزعي بزنن چاغده كوكسي كوزل قبا طاغه
كون دكنده بك يكتلر جلا سنلر بربر نه قتولي چاغده
الارصباح درسه خان برخا اوروطوردي • اوغلنجغن
يانته الوب قرق يكيت بوينه سالدي آره چقدي • آو
الديلر قوش قوشلادلر • اول قرق نامردلر برقاجي اوغلنك
يانته كلدي ايدرباباك ديدي • كيكلري قوش كتورسن •

بنم اوكن دبلسون • اوغلمك ات سكرديش • قليج
صاليش • اوق اتشين كورديم • سونايم قواناييم
كوانيم دوندي ديديلر • اوغلاندرن بلسون • كيكي
قواردي كوزردي باباسنك اوكنده سكرلردي •
بابام ات سكردشه باقسون • قوانسون اوخ اتشه بقسون
كوانسون • قيلج چالشه بقسون سونسون • اول قرق
نامردلر ايدرلر درسه خان كوردميسين اوغلانك يانديني
باباننك كيكي قوارسنك اوكه كتوردي • كيكه اتاركن
اوقلرسيني اورر اولدرر • اوغلك سيني اولدرمدين سن
اوغلكي اولدرك كوزكله ديديلر • اوغلانك كيكي قواركن
باباسنك اوكنده كلوب كيدردي • درسه خان
قورقت سكرلي تاقي يابن النه الدي • اوزنكوية قالقب
فني چكدي • اوزاتدي اوغلانك اكي طالوسنك ارسنده

اورر

اورب چقدي يقدي ماوج طوقندي اچه تاپن شوزلدي
قوبني طولدي • يدوي اتنك بوينی قوجقلدي يره دندي
درسه خان استدي كم اوغلجغنك اوبسنه كوليب
دوشيدي • اول قرق نامرد قومدي • اتنك جلاوسين
دوندردي • اوردسنه كلور اولدي • درسه خانك
خاتوني اوغلانجغنك الن اوي دردپوه اوتان ايمزدن
دوه دن بغرايتوردن • قوج قردردي • قنلو اغوز بكلري
قو ميليلم ديدي • بومرلب بربردن اوطوردي • قرتيجه
تزيب بويته الدي • درسه خانه قرشو واردي • قيتق
قالدردي درسه خانك يوزنه بقدي • صاغلو صولنه
كوزكزدردي • اوغلنجغني كورمدي • قره بغري صرصلدي
دوم يوركي اويناددي • قره بتمه كوزلري قانلي ياش طولدي
چاغرب درسه خانه صوميلر كوره لم خانم صويلر • برو

کلکل باشم بختی اوم بختی خان بابامك کویکسی
قادین انامك سوکسی انام انام ویردکی کوزاجوقی
کوردکم کوکل ویرب سودکم ادرسه خان قالقوشني
برنون اوري طوردك بلیسي تره قاضلق اتوك بلطون
بنوك کوکسي کوزل قباطانم آوه چقدك اکي واردك
برکلو رسی یا وریم تني تره کوده ونه بولدغم اغول
تني چقسون بنم کوزکوزم ادرسه خان یان سکرد
کسلسون ارغلك امن سود طا دم یان صنزلی
صرویلان صوقادي اغجه تنم قالقوب شیشره یالکوزجه
اغول کورفرزیغرم بنیا نه فورقو وچاپلره صوجو صالدم
تره طونلي درویشلره نذرلر ویردم اچ کورسم طویردم
یالنجغ کورسم طوناتدم دپه کبي ات یندم کول کبي
تنز صاغزدم دیلك ایله براغول کرجله بولدم یالکز

اوغل

اوغل جنبرین ادرسه خان دیکل مکاه قرشو یانق الطاغ
براغول اجوردکسه دیکل مکاه قامن اقان یوکرلنه
صودن براوغل اقندکسه دیکل مکاه اصلانلر قپلانه
براغول یدیردکسه دیکل مکاه تره طوتلو انغون دینلو
کافرلره براغول الوردکسه دیکل مکاه خان بیامك
قاننه بن واره یم اغزخزینه بول لشکر الایم ازغون
دینلو کافره بن وارایم یاره لقوب قاضلق ایمزنا ایجنجه
یکوملدی الجه تانم سلیپنجه قول برد اولپ بیر اوستنده
دشمنیجه یالکوز اوغل یوللقرینه درغیایم یالکوز اغول
جنبرین ادرسه خان دیکل مکاه تره یاشم قریان اولسون
بوکن سکادیدي زاریلق ایلدي اغلدي بویله دیکج
درسه خانک خاتوننه جواب ویرمدي اول قرقنا مرد
قرشوکلدي ایدر اوغلك صاغ دراسن درواوده دت

بركن يادين تنده ايسه كلوره قورقدقار رمه بك سرخوشدي
جواب ويره من ديديلر درسه خانك خاتونك قيندي كوكرو
دونوي تيلدغوي قرتيجه قرزي بوينه الدي يدوجيا آنه بوب
دغلنجوغي اسيتوكتدي تيشين يازه قاري بوزغي
ارتيس قاضيلق ساغنه كلدي جقدي البختلو بوجر يرلره
جابوب جندي بتسه كورسه بردوه ملك اجنه قرقز قزغون
ايزجتر ملاقارقالقار ردوي اني اوكيه الدي ارل طرفنه
بوردي مكر سلطانم اوغلاني اول اراده بيلمشدي
قرعه قزغوني قاني كوزب اوغلانك اوستنه قونغوا سردي
اوغلانك ايكي كنجوكزي واردي قزغيي قوزغني قواردي
قونوب مزدي اوغلاني اني بيلدوني بوز اتلو حضرا اوغلانه
حاضرا ولدي ادم قاندير اسي اليله صفادي سكابوبرادي
قوچخه اوغلاني دم بوقدو طاغ چچكي اناسي سوديدنك
يادكار

يارة كه ملهم درديدي غايب اولدي اوغلانك اناسي
اوغلانك اوستنه چاپوب جيقه كلدي بتسه كور ساراجني
الجه قانه بولنمش ياتوره چاغرديني اوغلنجوغنه صويلر
كوره لم خانم صويلر ايدر قن پته كوزلرك ايغز المش اچميامي
اون اكيز سكوجكك اوزون المش بغثر اچي تكري ويرن
طتلوجانك سيراني ايشي اذي دجنه اوزكوزكي جانك
وارسه اوغل درجنرمكا قره باشم قربان اولسون اوغلم سكا
قاضلق طاغي اقرسك صورلري اقاركي اقرز اولسون شيتر
سنك اوتلرك قاضلق طاغي بتر ايكي بتمز اولسون بجرنك
كيكلرك قاضلق طاغي بجارك بجمز اولسون طنيذ دشمون
نبلاري اوغل ارسلا نديمي اولدي بوخسه قبلا نديمي اولدي
نبلاري اغول برقضالر سكا نيزه دن كلدي اولكودكي جانكا
وارسه اغول جنزمكا قره باشم قربان اولسون اوغلم سكا

16a [33-34]

دلو برقاج کلمه جنرمکاد بدیء بوبیله دیکج اوغلانک تلاشنه
سس طوتدیء باش قالدردیء یلابدق کوزین اجدیء
اناسنک یوزنه باقدیء صویلمش کوره لم خانم نه صویلمش
ایدر بروکلکل ات سودیم اهدکم قادرنم اناه اغ برجکلو غزلو
جانم اناه اغلامایوب قارغنمه قاضلق طاغنك صونیک کتاجی
بوقوره یترلیلدی اوتلرینه قارغنمه قاضلق طاغنك صوجی
بوقوره یغارکیکلره قارغنمه قاضلق طاغنك کتاجی بوقوره
ارسلاندی یتلانه قارغنمه قاضلق طاغنك صرجی بوقوره
قارغسك بیامه قارغنه بوسوج بوکنا بایمدی دیدیء
اوغلانی نه ایدر انا اغلامغل سکا بویرادن اولم بوقوره قرجغل
بوز اتلو خضر سکا کلدیء اوج کره برابی صنادیج بویرادن
سکا اولم بوقوره طاغ چیچکی اناك سودیج سکا مرهم در
دیدی بوبیله دیکج تزق ایچن بابلدره طاغ چیچکی بوترغوله

اوغلنک

16b [34-35]

اوغلانك اناسی ایچکی برصتدیء سودی کلمدی اکی صتدی
سودی کلمدیعه اوجنجیده کندوره ضرب ایلدیء قانی طولدی
صتدیء سودلی قان قرشن کلدیء طاغ چیچکیله سودیغ
اوغلانک یراسنه اوره لره اوغلانی اتنابندوره لره الوب
اورده سنه کتدیلره اوغلانی حکیملره اصرلیوب درسه خانی
صتلادوره ات ایاغی کولك اوزان دلی جولك اولرسنانم
اوغلانک قرق کونه یراسی اوکلدیء صپاصاغ اولدی
اوغلانی اتابینی قیلیج قوشانرا اولدیء اواولوقی قوشلر
اولدیء درسه خانک جنریء یوقه اوغلانی بخونغ اولدی
بلوره اولی قرق نامردلری بیک طلوید لرینه ایلمه لم دیو طانشدلره
درسه خان اکر اوغلانی یخشی کوورسه ارقوره بزیم حب قرن
دیدیلره کلوك درسه خانی طوتالم اغ القرین ارونه بغلیالم
قتلی یجم اغ بوینه طقالم الربن کافرایلکه نیوتالم دیو

درسه خان طوتدلره اغ اللرین اردنه بغلدیلره قل سیجم بوینینه
طتدیلره اغ اتندن قان چیقنجه دکدکلر. درسه خانی یایان
یوندلو انلو یوریدلره الوبی قالن کافر ایللرینه یوندلره درسه
خان طتساق اولدی یکدن. درسه خانک طوتسق اولدوغنی
اغوز بکلرنک خبری یوق. مکر سلطانم درسه خانک خاتونی
بوینی طوینیشی اوغلانجوغنه قرشو واروب صو ملیش کوردلم
خانم صو ملیشی ایدن کوررمیسین ای اوغل نه لرا اولدی
صهب قبالر اونیا آمدی یر اوبلدی. ایلان یاغی یرغکن سنک
بابالک اوستنه بینی کلدی. اول قرق نامرد بیالک برلدا شلری
باکی طوتدیلره اغ اللرین اردنه بغلدیلره یتل سیجم اغ بوینینه
طتدیلره کندولرا انلو بیاکی بیاق یوریتدلره الوبی قالن کافر
ایللرینه یوندلره خان اغول قلقوبن یرکره اورب طورغله
قرق یکیدک یرکه الندلره بیاکی اول قرق نامرددن قورتغل.

یوردی

یوردی اوغل بابلک سکا قیدیسه سن باباکه قیغل دیدی
اوغلان اناسنک سوزین صادی. بناج بلک برنوه ورد
طوردی. قره بولات اوزقیلجی بیلنه قوشاندی اغ توزلجه
قایق یابی النه الدی. التون جداسن النه آلدی میدوی
انجی طوندردی. بطوه بندی. قرق یکیدن بوینه کلدی.
بیاسنک اردنجه یوروتب کیتدی. اول نامردلر دخی بریرده
قونمشلردی. ال شرابک ایتسندن ایچرلردی. بناج خان
چاپوب یتدی. اول قرق نامرد دخی برنی کوردلره ایتدلر
کالوک وارهلم. شول یکیدی طوتب کتورهلم. ایکسینی بریرد
کافره یتورهلم دیدلر. درسه خان ایدر قرق بولداشم
امان. تکرینک برلکینه یوقدر کان منم الوبی شبنک قولجه
قیوزنم الومه دیرک اول یکیدی دوندرین کرک بیف
اولدورک کرک دیرکورک جتو دیرک ددی. الیف شده

توبچه بوردین انده ویردلر درسه خان اوغلینی قولدیغی ایدوکی
بلمدي قرشو کلدیگی صوینر کوره لم خانم ز صوبیلره ایدر
بوبینی ارزوبه بدوعیه اتلو کیده ویسه منم کیدره سنکن
ایجنده بنده وارسه یکیت دیکل مکاه صواشدینی اوو
شمدینی الی ویره یم دونکل کروا غایلدینه تومن یتونا کدرمه
منم کوره سنکن ایجنده شیشلك وارسه دیکل مکا
صوالشدیني اورشمدین الی ویره یم دونکل کرو قیتبانوه
قزل دوم کید رسه منم کیدره سنکن ایجنده یوکلنك
وارسه دیکل مکاه صواشدینا ورشمدین الی ویره یم
دونکل کرو ه التون باشلو بان اولر کید رسه بم کیدرکه
سنکن ایجنده اوودك وارسه یکت دیکل مکا صواشدینه
اورشمدین الی ویره یم دونکل کرواغ یوزلوا لاکوزلو
کلن لرکید رسه بم کیدره سنکن ایجنده نشانلك وارسه

یکیت

یکیت دیکل مکاه صواشدین اورشمدین الی ویره یم دونکل
کرواغ ستاللو قوجه لر کورسه منم کیدره سنکن ایجنده
اغ ستاللو باك وارسه یکیت دیکل مکا صواشدین اورشمدین
قورتره یم دونکل کرو منم ایچون کلدوکسه اوغلینم اولاشم
یکت سکایا زیغی یوق دونکل کرودیریگه اوغلان بورآده
باباسنه صوبیلمشن کوره لم خانم ز صوبیلیشن بربینی اوزنه
بدوعی اتلر کورسه سنك کیدره منم ایجنده نیدم واره
قوماغم یوق قرق نامرده قیتبا منم قزل دوم سنك کیدره
منم ایجنده بوکلم واره قوماغم یوق قرق نامرده اغایلك
تومن یتون سنك کیدره منم ایجنده شیشلکم واره یوق
قرق نامرده اغ یوزلوا لاکوزلو کلن سنك کیدرسه منم دخی
ایجنده نشانلم واره قوماغم یوق قرق نامرده الزون باشلو
بانه اولر سنك کدر شده منم ایجنده اودم وار قوماغم یوق

19a [37-38]

برق نارده ٭ اغ صقللو قوجه لرسنك كذرنه منم دخي
ابجنه برعقلي شاشمش ٭ بلكي بيمش قوجه بابام وار
قوماغم يوق قرق نارده ديدي ٭ قرق بكيده دلبند صالدي
ال ايلدي ٭ قرق بكت بدوي اتي اويناتدي ٭ اوغلانك
اوزرينه يغناق اولدي ٭ اوغلانه قرق بكيده بو بنه الدي
ات ديدي ٭ جنك وصواش اتدي ٭ يكمنوك بويني اوردي
يكمي طتساق ايلدي ٭ باسيني قورتردي قايتدي كرو
دونوب درسه خان بوراده اوغلنجيني صاغ ايدوكين
بنه بلديه ٭ خانلر خاني اوغلانه بكلك ويردي تخت ويردي
ددم قورقوت بوي بويلدي صوي صوبلدي بو اغوز
نامه دوزدي قوشدي ٭ بويله ديدي انلر دخي بودنيايه
كلدي كجدي ٭ كروان كبي قونوب كوجدي انلري دخي
اجل الدي يركزلدي ٭ فاني دنيا يه قالدي ٭ قره اولم كلدكنده

يكرت

19b [38-39]

بكت ويرسون ٭ صاغلغله صاغنجين دولتك حق ارتورسون
اول اوكدكم بوجه تكري دوست اولوبي مدد ايرسون
يوم ديرهين ٭ خانم يرلوقره طاغلرك يقلمسون ٭ كولكلي يجه
بنا اغاجلك كسلمسون ٭ قامنا اقان كوركلي صويك قورمسون
قنادلرك اوجلري قرلمسون ٭ چپاركي اغ بوز اتك بدرمسون
چالشنده قره پولات اوز قيلجك كرلمسون ٭ دورتركي
الاكو نورك اوفانمسون ٭ اغ برچكلو اناك يري بهشت
اولسون ٭ اغ سقاللو بابك يري اچماخ اولسون ٭ حق
ياندرن چراغك يناطورسون ٭ قادر تكري سيني نامرده
محتاج ايلمسون خانم هي ساور قرانلك اوي يغالندقي
بوفي بيان ايدس بركوه اولاتي اوغلي قولو قوشلك
ياوريبي ٭ بزه ميسكين اومودي امت صوينك اصلاني
قو جوتك قبلانيف ٭ قوكرا اتك اياسي خانم اوردزك

اغاسي بايندره خانك كوكوسي تالى اغوزك دولتي تالشق
يكت ارخاسي • سالور قزان برتون طورمشدي • طلتسان
باشلوبان اولوغ قره برك اوزن دكورمشدي طلتسان
بره الاقالي ايپك دوشمشدي • سكسان يره باديه لر
قورلمشدي • التون اياق صراحي لر دزلمشدي طقوز قره
كوزلو • خوب يوزلو ضاجي اردى اوزلو كوكسي قزل دوكمه لي
الوري بيلكندن تاليه • برمتلوي كادولي عجيب كافرقزلري
تالى اغوز بكلري صغرق سورب ايچرلوردي • ايچب ايچب
اولاشي اوغلي سالور قزانك الننه شرابك ايتسي چقدي
قبادري اوزن بجوكوردي • ايتدي ان تم الك بكلر سوزم
دكلك بكلر بنا ايتا يانمز اغزدي • طوره طوره بيلومز قردي
يوريلم ايكلره آز آولم قرتي قوشلياليم صغن كيك يقالوم
بيدالم اوتياغنزه • دونلم بيالم ايچلم خوش كچه لم قيان سيلوك

اوغلى

اوغلي دلي طونراز ايدر بلي خان قزان مصلحتدر قره كوز
اوغلي قره بوداغ ايدر اغام قزان مصلحتدر انلايلديكج
آت اغزلو اورور قوجه ايكي دزنوك اوستينه جوكردي
ايدر اغام قزان ساسي دينلو كرجستان اغزندن ارقو ...
اوروك اوستنه كي قورسن • قزان ايدر اوچ يوز يكيدلن
اوغلم اوردوم ادم اوستنه طورسون ديدي • توكوراتن
چكدرردي • بعلون بندي • بيلا تشنه ايغزنه طوزان بندي
كوك بدويس طرترردي • قزان بكوك ترناغني قره كوز
بندي • اغ بدويس چكدرردي • بايندر خانك ياجيسي
باصن شرمش الدين بندي بارة صارلك بايبوده صارزن
بارلبو ب بايرك بوز ايغزنه بندي توكوز اتلو قرانه كيشي دي
بك بكنك طوري ايغزنه بندي • صايه وارسم دوكنه ارلسزه
تالن اغوز بكلري بندي • الطاعة الدنكر اوه چقدي

کافرک جاسوسی جاسوسلدی • واردی کافرلرا رغوب •
شوکلی ملکه خبر ویردی • بری یلک قفتانلک اردی یرغلو
یارمندن قره صچلوه ساسی دیلورین دشمنی الاجدانلو
کافر بنذی یلغادی • دون برجنده قزانک اوردسنه
کلدی • التون بان اولرین کافرلر چاپدلره تاره یکرز قزی
کلین چترشدرلره • تولد تولد شهباز اتلرینی بندلره قطار
قطار قزل دوه لرنی یتدیلره اغرخزینه سنی بول اقجه سنی
یغمالدلره قرق اینجه بیللو قز یلد بری اوزون بورلا خاتون
یسیر کتدی • قزان بکوک قرچق اولمش اناسنی قره دوه
بوینندن آصلوکتدی • خان قزانک اوغلی اوروز بک
لسیم بوزیکیدلن الی بغلو بوینی بغلو کتدی ایلک قوجه
اوغلی صارغی قلماش قزان بکوک اوغی اوزرنده شهید
اولوبی • قزانک بو ایشلردن خبری یوق • کافرلردن بکلر

قزانک تولد تولد شهباز اتلرنی بتمشوز • التون اقجه سنی
یغمالمشوز • قرق بکیدلی اوغلی اوروزی طقسان اپتمشوز
قطار قطار دوه لرنی یتمشوز • قرق اینجه بیللو قزلی قزانک
حلالنی طوتمشوز • بو حیفلری برقزانه اپتمشوز دبرعیبه کافرک
بری ایدر قزان بکدن بر حیفمز قالدی • سوکلی ملک ایدر
نه از نا ورنز حیفمز قالدی • کافر ایدر قزانک قیونلری دریک
اون بیک قیونی واردر • شول قیونلریدخی کوترسک قزانه
اولو حیف ایدردک دیدی • شوکلی ملک ایدر الی بوز
کافر وارسون قیونی کتورسین دیدی • الی بوز کافر اتلاندی
قیونلک اوزرنه الغار واردی کیجه یاتوزکی قره جق چوبان
قره قیغولو راقعه کوردی • واقعه سندن سرمردی اروطوردی
قبان کوجی دمور کوجی بو ایکی قرداشی یانه الدی اغیلک
قیوسی برکتدی • اوچ یره • دیه کبی طاش یغدی • آلله

قوللي صپانڭ الله الدي • تتا هندن قره جق چوبانك •
اوزرنه الپي يوز كافر ييتولدي • كافر ايدر قرنقو اخشام
اولسنه يتغلو چوبانڭ قارله يغمور ياغسن چقتلو چوبان
سودي پينري بول ييتملو چوبان قزانڭ ايدڭ بكك دنلوكي
التون بانڭ اولرني بز يتمشوز • توله توله شهبان انلرني
بز يتمشوزه قطار قطار ييتزل دوه سيني بز يتمشوزه قرتجق
اتاسيني بز كتورمشز اغرخزينه بول ايچه سيني بز ييغلمشوز •
قان بكرز قزي كلني بز بيسيي امتشوزه قرق بكيندلر قزانك
اوغلني بز كتورمشوزه قرق ايچه بيللو ييتزل قزانك حلالني
بز كتورمشوزه بره چوبان اراغندن يقيشندن بروكلكل قباشي
ليمندروب بينه بصغل بز كافره سلام ويركل اولدر ديسام
سوكلي ملكك سني التلوم • سكا بكلك اكي ديره لم چوبان ايدر
الدوقي سوبلمه مره ابتوم كافر اينو سيلة بر بلا ءتك يونزم ايچي

ارغون

ارغون كافر الترگن تحي الاجه اتوك نه اوكرسن • آدبشلو
بحچه كلمز سكاه باشكدنجي توغلنه كي نه اوكرسن مره كافر باشنده
بوربچه كلمز سكاه التمش طوتام كوندريكي نه اوكرسن مره اركاز
قزلجق دكنكيجه كلمز سكاه قيلجوكي نه اوكرسن مره كافر اكرج
يشلو چوكنجه كلمز سكاه بلوكلن طنساني اوقك نه اوكرشن
مره كافر الده قوللي صپالجه كلمز سكاه ايرا غكودن يتيكدن برو
كلكل • يكتلرك صربني كوركل • انرن اونكل ديدي بي كلف
كافرلر آت ديدلوه اوخ سپدلر اوتلرا وديف قره چوقب
چوبان صپانتك اياشنه طاش قودي آتدي برين اتاني
ايكس اوجي يتدي • ايكسي اتانن اوجي دوردين بتدي
كافرلرك كوزنه قورخو دشدي • قره جق چوبان كافرك
اوچ يوزيني صپان طاشيله يره برقدي • اكي قرداشي
اورخند دشدي • شهيدا ولدي چوبانك طاغي

23a [42]

یتون دیمونکیجی دیمن صباننك اباسنه قوراتاره کافر یتیق
کافرلك کوزی قورمقدی • دنیا عالم کافرلك باشنه قراکو اولدی
ایمدی مارمسون تیارجسون بو چوبان بزنم جیمن قرار اولجی
دیدلره دجی طورمیب تماچدلره چوبان شهید اولن قرداشلرین
حقنه قوددی • کافرلرلشندن بربیك دبدیسندی • چمتق
چتوب اوده یاقدی • دجی کیتکندن ترومسی ایدوب یادداشت
یصدی • بولك قیچاس الوب اوتقوردی ماغلدی صتلادی
ایدی سالور قزان بك قزان اولومیسینی دریسینی بولشلادی
جنوك یوتمیدد دیدی • سکر خانم اول کیجه قالن اغوزنك
دولتی بایندر خاننک کویکوسی اولاش اوغلی سالور قزان
قو • قیتلو واقعه کوردی سهردی اوریجی طورددی یدر
یلورمیسینی قرنداشم قره کونه دشن تکورندی قره قیتلو
واقعه کوردم بوم عندن طالبندی شاهیں بنم قوتمی الوروکوردم

کاکری

23b [42-43]

کوکدن ایلدرم اغنان اوم اوزرنه شانقکوردم • دوم قره
بوساریق اوردملک اوزرنه توکلو کوردم • قوددز قورملو
اویجی دلوکوردم • قره دوه اکسمه دقودور کوردم • قارغو کیی
قاره صاچم اوداز کوردم • اوزاینجی کوزجی اورتر کوردم
بلکومدن اوی برماغمی قانن کوردم • بخه کیم بودشی کوردم
شوتون بروعقلم اوصتم دیرو • یلنی خانم قرداشی منم بودشنی
یورغل مکا دیدی • قره کونه ایدرمزه بولت دیدکل • منك
دولتکدره قارا یلدیعتور دیدکلک لشکرکدز صباح
قیعوودره قان قوددره • قلانسی یوره بیلمز الله بورسون •
دیدی • بویله دیکج قزان ایدر منم آوی بوزمشه لشکرمی
ین بوکن قوکراتا قاقرم • ایج کونلك یولی برکونه الوروم
اویله اولمادین بوروم اوستنه واردم • اکر صاغ درستی
درلخشلم اولمدین کرین سکالو دم • اوردم صاغ اسن

24a [43]

دكل ايسه باشكوزه چاره ايدلكمز دحي كتدم ديمدي
توكراتي مصورلدي • قزان بك مصور لدي يولكتدي
كلي كلي يوردنك اوزنه كلدي كوردي كم اوچاردة قوزغن
تازي طولشمش يورنه قالمش قزان بك بوراده يوردن
جنرلشمش كوره لم خانم نه جنرلشمش قزان ايدر قوم قلامش
تومايوردم • قوازنلر صغن كيك توكتمي يوردم مسيغي ياغي
بره دن داربيش كوزل يوردم اغ بان اوم دكلني يوردي
قالمش تاريحق انام اولوزنه بري قالمش اوغلم اوردادج
اتانه بوته قالمش • اغوز بكلري ات چبانه ميدانه قالمش
قره مودينق دكلنه ارجق قالمش • بو حالتري كوردكنده
تزانك قره يتمه كوزلري تاره ياش طولدي قان طولدي
تيندي قره بغري صرصلدي • توكور اتني اوكچه لدي
كافر كجيه كي بولادوشدي كتدي • قزانك اوكنه برصو
كلدي

24b [43-44]

كلدي • قزان ايدر صوحق ديزارن كورمش و دبق بوصوليه
جنرلشيم ديوي كوره لم خانم نه جنرلشدي قزان ايدر
چمنم چمنم يتالردن چتن صو • اغاج كي لري اوينادن
صو • حسينله حسينك حسرتي صو • باغ و بستانك زيتي
صو • عايشه ايله فاطمه نك نكاحي صو • شهبازانلر ايچدكي
صو • قيزل دوه لر كلوب كجيد كي صو • اغ قيونلر كلوب
چوره سندن يانه دوغي صو • اوروه ملك جنري بلورسن
ديكل مكاه قره باشم قربان اولسونه صو ديم سكا ديديعه صو
يجي جنرو ير سه كرك صودن كجدي • بركز بن قوردة طوش
اولدي • قوردبوزي مبارك در قوردلي بر جنرلشيم ديوي
كوره لم خانم نه جنرلشدي قزان ايدر قرانقو اخشام
اولنده كوني طوغان • تار ايله بنمو ديقانه اركي طوان
قره قنج انلري كشنشدرنه قيزل دوه كوردكنده بقلشدي

25a [44-45]

اغجه قوبون كوردكنده ييرق جريوپ ه قجلاين ادقاسني
اورب ه برك اغيلك اردين سوكن ه قارمه بوبكج سموزين
الوب طوتانه ه قانلو ييرق اوزب چاب چاپ يودان اوازي
قابه كوبكلو ه غوغاصلي ه چقمقلو جيد چوبان لري دونلر
يوكردي اوردمك جنبر بيلور مسين ديكل مكا قره باشم
قربان اولسون توردم سكا ديدي ه قوردچي جنبر ويرسه
كرك قورتدن دچي كچيدي قره جد جوبانك قره كوبكي قزانه
قرشو كلدي ه قزان قره كوبكلم جنبرلشدي كوره لم خانم نه
جنبرلشدي ايدر قرنقتو اخشام اولنده واف واف اورني
اچي ايران توكلنده چاب چاب اچي كاتي حرسوزلري
قورقودن قورقدوبن شاشه سيلده اوركوبه اوردمك جنبي
بلور ميسين ديكل بكاه قره باشم صاغلغنده ايلوكلر ايدم
كوبك سكا ديدي كوبك بحق جنبر ويرسه كرك كوبك قزانك

انكر

25b [45-46]

اتنك اياغنه چاب چاب دوشرسك سك سكلر قزان
برتومار ايلدكو بكي اوردي كوبك چكلدي كلدوكي
بولدكندي ه قزان كوبكي قولابي قره جد جوبانك اوزرينه
كلدي ه جوباني كوردوكنده جنبرلشدي كوره لم خانم نه
جنبرلشدي قزان ايرق قرنقتو اخشام اولنده قيغلو جوبانا
قارلديغو ريغانده چقمقلو جوبان اونم الكل سوزيم دكله
اغ بان اوم شونده بخشش كوردكي ديكل مكا قره باشم قربان
اولسون جوبانه سكا ديدي جوبان ايرز اولشيد ايغيد
اقزان قنده كزوردك بنزه ديدك اوزان دون تونق اوتكي
كون ابولك يونده كجدي ه قريجي اناك قره دوه يويننه
اصلو كچدي ه ترق ابحه بيلو ترنبل حلالك بربي اوزون
بورلا خاتون اغليوب شونده كجدي قرق يكيدلق اوغلك
اوزباشي اجوق يالي اياني كانزلروك تيانجه لعتسان

26a [46]

کندي٭ تاولہ تاولہ شہباز اتلرك كافر نيمشيہ قطار قطار
قزل دون لرك كافر نيمشي التون٭ انجہ بول خزينہ كي كافر
المش چوبان بويلہ ديكچ قزان اغا اتدي عقلي باشندہ
كندي٭ دينا عالمكو رنز قرانكو اولدي٭ ايدر اغزك قرنيلو
چوبان چو ريسن چوبان٭ قادوستك التوكہ قن يار نشون
چوبان ديدي٭ قزان بك بويلہ ديكچ چوبان ايدر٭ نہ قاقرتي
بكا اغام قزان يو خسہ كوكسو كدہ يوقمي دريايان٭ الي
يوز كافر دخي منم اوزرمہ كلدي٭ اكي قرداشم شہيد
اولدي٭ اوچ يوز كافر اولدوردم غزا ايتدم٭ سوتر قتوت
ارق توقابي سنك قتوكدن كافرلرہ ويرمدم٭ اوچ يردہ
يارہ لندم قرہ باشم بوكلدي٭ يالكوز قالدم ضوچم بوسيدي
ديدي٭ چوبان ايدر قوكر اتك ديركل مكا التمش طوتام
كوندركي٭ ديركل مكا ات الاجہ قلقانكي ويركل مكا

قرہ

26b [46-47]

قرہ بولات اوزقيلجك ويركل مكا٭ صداغكن سكسن اوقك
ويركل مكا٭ اغ توز لجدقتي بايك٭ ويركل مكا كافرہ من
ورايم يكي دن طوغايم اوكردہ يم هيكو ملہ التم قانت
بن سليم٭ اولرسم سنك٭ اوغركہ بن اوليم٭ الله تعالي
قورسہ اوكي بن قورتارايم ديدي چوبان بويلہ ديكچ قزان
قهر كلدي الدي يوريو ويردي٭ چوبان دخي قزانك
اردندن يتدي٭ قزان دوندي بقدي اغول چوبان تنہ
يكيد دسيي٭ ديدي چوبان ايدر٭ اغام قزان سن ايولك
الماغہ كيدرسك٭ من دخي قرنداشم قانن الماغہ كيدرم ديدي
بويلہ ديكچ قزان ايدر٭ اغول چوبان قاردشم اچ درجم نسالہ
وارميد ديكر ديدي٭ چوبان ايدر بلي٭ اغام قزان كيجہ دن
بزقوزيب بشو ريد وررم كل بواغاج دبندہ٭ اينہ لوم يياليم ديدي
ايندبلر چوبان٭ طزجيني چقردي ييدلرہ قزان قوكا بلدي

27a [47]

ایدر اکر چوبانله وارجق اولسم قالن اغوز بکلری
بنم باشمه قاقنج قاقرلر چوبان بله اولسه قزان کافری الزدی
دیرلر دیدی قزانه غیرت کلدی چوبانی براغاجه صره
صره محکم بغلدی ایلاندی یوریو بردی چوبانه ایدر
مر چوبان قزانك اجتماشنی کوزوکله قاودمش ایکی
نراغاجی قوپاردی کوریو حسنه سنی بونده قورتلو قوشلر
بردیدی قوجه چوبان مزب ایلدی قبا اغاجی یریله
یوردیله قوپردی ارقاسنه الدی قزانك اردنه دوشدی
قزان باقدی کوردی چوبان اغاجی ارقاسنه المش
کلور قزان ایدر مر چوبان بو اغاجی نه اغاج در چوبان
ایدر اغام قزان بو اغاج اول اغاجدر کم شن کافری یکرسن
قزانك اجقرمن سکا بو اغاجله یمك پشوررین دیدی
قزان بو سوزه حوشی کلدی اسنده ایندی چوبانك الکرنن

چوزدی

27b [47-48]

چوزدی السندن براوپدی ایدر الله منم ادی قوزیلیجق
اولورسه سنی ایراخور ایلیایم دیدی ایکیسی بیله یوله
کردی بو یکا شوکلی ملك کافرلرلشین شاه مان ییوب
ایچوب اوتورردی ایدر بکلر بلورمیسز قزان بنجه حیف
ایلمك کرك بو یی اوزون یورلا خاتونی کتورب صغرق
سوردرمك کرك دیدی بوپی اوزون بورلا بویی ایشتدی
بورکیله جانته اودلر دشدی قرق اینجه بیللو قیز ولك
ایجنه کردی اورکت ویردی ایدر قنقکوزه یاپشورلرسه
قزان خاتونی قنقی کزدر دیو قرق یردن اوازویره شش
دیدی شو کلی ملکدن ادم کلدی قزان بکوك خاتونی
قنقکوزه ردیدی قرق یردن اوازکلدی قنقیسیدر
بیلمادیلره کافره حبر ویردلره برنه یاپشدق قرق یردن
اوازکلدی بیلمدك قنقیسیدر دیرلره کافر ایدر مر

وارك قزانك اوغلي اوروزيا طارتوك چنكله اصوك يتمه
يتمداغ اتنزن چكوك قره قاورمه پشورب قوق پك قوزه
ايلتوك هركم يدي اولدكل هركم يدي انا ولدر الوك كلوك
صوق سورسن ديدي بوبي اوزون بورلا خاتون اوغلنك
يماجنه كلدي چاغرب اوغلنه صوبلر كوره لم خانم زصوبلر
ايدر اغول اغول ايغ اوغول بيلورمي سن نلر اولدي ●
سوبلشدلر فصل فصل كافرك نعلى طو يدم دنلوكي التون
ياره ايومك قنبره سي اوغول قازه بكرز قيزملك كلمتوك
چيچكي اوغول اوغول اوغول آكي اوغلم طتوز آكي طاب
قاربندن كوتردكم اوغلم اون آكي دينده دنيايه كتوردوكم
اوغلم طولمديسي يتشكدن بيلدوكم اوغول كافرلر بزي طانشتلر
قزان اوغلي اوروزيغ جيسدن چقاروك بزغازنن اوزغلم
اصوك آكي طالوسندن چنكله صابحوك يتمه يتمداغ اتوزن
چكوك

چكوك قره قاورمه ايدب قرق بك قيزنا ايلتوك هركم يدي
اولدكل هركم يدي اول قزان خاتوني در چكوك دوكزه
كتوره لم صنرق سوردوزالم ديشلره سنك اتوكون اوغلمه
بيايمي بوخسه صاسي دينلوكا فرك دوشكنه كيريمي اقالك
قزانك ناموسني صندرايمي بغديني اوغولجي ديدي
اوروزايردا اغزك قوريسون انا ديلوك جوريسون امنا
اناحقي تنكري حقي دكلمسيدي قلقوبني برمدن طورايدم
يتاكلا بوغا زكون طوتايدم قتبا اوكچم التنه صلايدم اغ
يوزكي قره يره دبنده يدم اغزوكل بورنكدن قان شوردلة
ديدم جان طتلوسي سكا كوستريدم بونه سوزدرسعتي
تاديني امامنم اوزرمدكليسه سيني منم ايچون اغلاميه سن
قوبني قادين انا چنكالدا اوروسونلره قواتن چكسونلره
قره قاورمه اتسونلره قرق بك قيزملك اوكنه ايلتسونلره

انلر بريد وكندن سن اكي يكلە نسني كافرلو بيلمسونلر طويشونلر
تاكيم صاسي دينلو كافرلك دوشكنە وانياسن صنفراغن
سورميه سن اتام قزان نامرسني صمايرسن مسقين دين
اوغلن بويله ديكج بولدر بلدر كوزنك ياشي روان
اولدي بوني اوزون يلي بورلە خاتون بوبيلە قلاغن
الدي دوشدي كوزالماسي كبي آل يكاغن طوتدي يريد
ترغوكبي قره صاچيني يولدي اوغل اوغل ديوبن زارلق
قلدي اغلدي اوروزايدر قادين انامر سئوم الوب نه
بوكورسن زبوزلورس نە اغلرسن بعزمل يورم كم سه
طفلوسن كيجمش منم كونمي نه اكدرسن هي اناغربي
انلر اولي يوده برقولوفي اولمزمي اولورن قزل دوه لر
اولو الله بركوشكي اولمزمي اولورن اجه يتونلر اولي
بردە برقوزنجيني اولمزمي اولورن سن صاغ اول قادين
انا

انا بابام صاغ اولسون برمنم كبي اوغل بولمزمي اولور
ديدي بويله ديكج اناسنك قراري قالمدي يوروب
ويردي قرق ايجنە بيلكو قيزك اچنه كردي كافرلر
اوروزي الوب قناره ديبينه كتوردي يلر اوروزايدر
مركافرامان شكرينك بر لكنه بوقدر كان قولك مني بن
اغاجلدسو يلشيم ديردي چاعزب اغاجە صويلمشس
كوره لم خاتم نه صويلمش اغاج اغاج ديرسم مكا اولمه
اغاج مكه ايله مدينه نك قپوسي اغاج موسي كليمك
عصاسي اغاج بوبك بوبك صولرك كوپريسي اغاج
قره قره دكيزلرك كميسي اغاج شاه مردان علينك
دلدلينك ايري اغاج ذوالفقارك قپولري قبضه سي
اغاج بشاه حسنله حسينك بشيكي اغاج اكر اردن
اكرعورت دن حورمتي اغاج باشك الله ايتم اولسنم

باششز اغاج دیبك اله باقر اولسم دبسوز اغاج منی سکا
اصارلر کوترمکل اغاج کوترجك اولسك یکتلکوم سنی طتسون
اغاج بزم ایلده کرك ایلك اغاج قره هندو قوللرمه بیوردم
سنی پاره پاره طوغرایالردی اغاج اندن ایتدی تاوله تاوله
بغلنانده اوتمدی یازخ قرطاشی صقلیاندن یولداشم یازخ یورغنه
طالبننده شاهین قشومدی یازخ یتی ایلده طوتاندن یازخ
چلکه طویدیدن اوزومدی یازخ یکت لکنه اوصاغندین جانمه
یازخ دیدی یومرو یومروا غلدی . یانق جکر جکنی طاغلدی
بوحلده سلطانم سالور قزانلم قره جه چوبان چیاغ
یندی چوبانك اوچ یشار طنه دریسندن صپانك
ایاسیدی . اوچ بکچی توبندن صپانی نك قولقیدی
بر بکچی توبندن چنتلاعوجیدی . هر اتاندن اون اکی
باتمن طاشی اتردی اتدیغی طاشی دونمزدی یره دکی

دشر

دشه توزکبی صاورلردی اوجق کبی اویرلوردی اوج
یلادوق طاشی دشدکی یرك اوتی بتمزدی سمزقیون ارق
توقلی یاورده قالسه قورت کلب یمزدی صپانك
قورقوسندن . ایله اولسه سلطانم قره جه چوبان صپان
چاتلندی . دینا عالم کافرك کوزنه قرنکو اولدی . قزان
ایدر قره جق چوبان اناجی کاتردن دلیایم . آت ایاغی
التندن قالمسون دیدی . آت ایاغی کولك اوزان دلی
چوك اولوره قزان کافر چوب صومیلمش کوره لم خانم
. یهلمیلمش . اندن دمادم شوکلی ملك قنلوكی التون بان
اولری کتوردیدر درسن . سکاکوکلا اولسون اغوخزینم
بوزلدیم کوتربدر درسن . یسکاخرجلق اولسون قرقابجه
بیکلو قیزکه بورلته خاتونی کوتربدر درسن . سکابیبی اولسون
قرق یکیدلن اوغلم اوروزی کاتوردیدر سن . قولك

اولسون • تاولد تاولد شهباز انلرم كوزربد ردرسن
سكابنت اولسون • قطار قطار ددوه لرم كاتوربددرسن
سكا بوكلت اولسون • قاريجق انام كتوربد ردسن مركاز
انا بي ويركل مكاه صواشدين اورشدين • قايدايم كوددوزيم
كديم • بيللو بيلكل ديدي • كاقرايدرمرقزان دنلوكي
التون بان اوكي كتو رمشنه بزم دره • قرق ايجه بيللو قيزله
بري اوزون بورلة خاتوني كتو ديبدردبزم دره • قرق
يكيتدلي اوغلك اوروزي كاتو رمش بزم دره • تاولد
تاولد شهباز انلرم • قطار قطار ددوه لرم كتو رمشرة بزمله
قريجق اناكي كتورمشز بزم دره سكا ويرمزن • يا يغات
كشيش اوغلن ويردنه يا يغان كشيش اوغلن اوغلي
طوغزبز ابي سكا غديم قورن ديديلرو بريلة ديكيج قزجق
بجربانك اجني طوتدي • طداقلرعب بتسردي جوبانك

ابور

ايددمره ديني بوق عقلسز كافره اجي بق درنكسز كافر
قرشوتيان تارلي قره طاغلر قويوبوده • اوقي بجزه قتلو
قتلوارمق لرقريدد ديده • صوني كلتو شهباز شهباز
انلر قريوبود • قلون ويرمزه قزيل قزيل دوه لرقريوبود
كوشك ويرمزه مركافرقزانك اناسي قريوبوده اوغلي
ويرمزه دولة المقدن صقاك وارسه متوكلي ملك قره
كوزلو قيزك وارسه كاتر قزانه ويره مركافرسنك قيزكون
اوغلي طوغسون • سزايي قزان بكه قديم قوياسز ديدي
بو سخلن قالي اغوز بكلري بيتدي • خانم كوره م كلرتيدي
قره دره اغزنده قره بوغنه دريستنه پشكنك يا بوغي
ارلي • اجني طوتان قره طاشي كل ايلين بيني اكشة
سنده بري يرده • دركه • ارنلر اودنه • قزان بكك قوم
طاشي قردكونجپا ريتدي • چال قيليك قردشي قزانه

يتدم ديدي • بونك اردبجه كوده لم كيملر يتديه دمور
قتودروننن كي دمور قتوبي دبوب الي التمش طوتام
الدكوننورنك اوجسنده ادبوكردن • قبان سلجك اوغلي
دلو د وندا چپار يتدي • چال قيلجك اغام قزان يتدم
ديدي • بونك اردبجه خانم كوده لم كملر يتدي • حيدلي
مردين قلعه سي دبوب يتي دمور قپايلي قپاق ملكه
قان قوصدرده • كلوب قزانك قزين ارلكلة الني اغوزك
اق صقللو قوجه لري كوردن اول بكيدي • تحسين
لين • الي اغوزي شلوا دلي • اق بجري حوتا نلي •
تره كونه اوغلي دره بوداق چپار يتدي • چال قيلجك
اغام قزان يتدم ديدي • بونك اردبجه كوده لم خانم
كملر يتدي • دستورسن جه باينده خانك بغيس
بصي • التمش يك كافر قان قوصدرده اغ بوزانك •

بلبسي

بلبسي اوزريند تار طوردون غفلت قوجه اوغلي شر
شمس الدين چار يتدي • چال قيلجك اغام قزان يتدم ديدي •
بونك اردبجه كوده لم خانم كيملر يتدي • صباره صارلي بلبود
صار نوبه مار لديب اوچان • آپ الجه كرد كنه قرشوكلي
يدي قيزك امودي • قال اغوز اغزجسي • قزان بكك
يناغي بوز ايغرلو پيرك چپار يتدي • چال قيلجك اغام
قزان يتدم ديدي • بونك اردبجه خانم كوده لم كيملر يتدي •
چاي چالملو • چالغره قوش اردملو قور قورمه قوشنغلو
قلاغي التون كوبلي • قال اغوز بكلرني بربراسترن ييجي
قاصلق قوجه اوغلي يلك بيكا • چپار يتدي چال
قيلجك اغام قزان يتدم ديدي • بونك اردبجه كوده لم
خانم كملر يتدي • التمش ارجك دريسندن كرك ايلكه طونبلي
اورمتي • الفي اوكج دريسندن كلاه • اتسه قولتلرف اوز

قولي بودي خراجنه اوزون بالدرلري ايجنده قزان بكوك
طايشي آت اغزلوا وروز قوجه چپار يتدي چال قيلجك
بكوم قزان يتدم ديدي بونك اردنجه كوره لم كيملر يتدي
واين يمبرك يوزين كورن كلوبني اغوزده محابه شي اوله
اجي طوتنده بيتلرينه فارچق بيني قانلو بوكدز امن
چپار يتدي چال قيلجك اغام قزان يتدم ديدي بونك
اردنجه كوره لم كيملر يتدي كافرلري آت اردنجه راغب
خوولين ايلده چقوب ايمركو زلو صوينده آت بوزدوغ
القي يدي قلعه نك كلسندن الني آغ ملك چشمه قن منه
نكاح ايدن صوفي صندل ملكه قان قوسدرن قرق چپه
يكوب اوتز يدي قلعه بكنك محبوب قيزلرني چالوب
جوجي ميميني قوجان بوزنده طراغندن ايب ايلك
قوجه اوغلي الب ارن چپار يتدي چال قيلجك اغام

قزان

قزان يتدم ديدي صيا يلسغله اغوز بكلري توكنه اولمز
هب يتد يلر اري صودن ابدست الدلر اغ النلرت
بره قودلر ايكي ركعت نماز قلدلر ادي كوركلي محمد
صلوات كتوردلر بي تكلف كافرة آت تسلدلر قيلج چالديلر
كومبركومبر نقارة لر دوكلدي بورمه سي التون نوح
بورلر چالندي اول كون جكرندن اولي اريكتلر بلوردي
اول كون موخانتلر صپايركوزيتديه اول كون رقيامت
صوانتي اولوي ميدان طلو باشي اولدي باشلر كسلدي
طوب كبي شهباز شهباز اتلر بوكدي ناليي دشدي الا
الا كوندرلر سوسلدي قره بولات اوزقيليج لر چالندي
بلماني دشدي اوج بلجلي قاجي اوقلر اتلدي دريني
دشدي قيامتك بركوني اول كون اولدي بك نوكرندن
نوكر بكندن ايرلدي طاشي اغوز بكلريله دلي طوندان

صاغ دن دیدي ٭ جلاسون بكلر له قره كونه اوغلي دلي
بوداق صولدن دیدي ٭ ایچ اغوز بكلر بله قزان دونیه
دیدي ٭ شوكلي ملكه حواله اولدي ٭ شوكلي ملكي بوكز
دیبي انزن یره صالدي ٭ قانقلو جدقره باشن الوب
كسدي ٭ قاحشلدن الجه قانن بربونه دوكدي ٭ صاغ
طرفدن قره تكن ملكه قیان سلجك اوغلي دلي طوندار ٭
قرشو كلدي ٭ ساغ یانني قیلجلدي یره صالدي ٭ صول
طرفدن بو غاجق ملكه قره كونه اوغلي دلي بوداق قرشو
كلدي ٭ التي برلي كونه ابلم دبد سنه قاق طوتا اوردي ٭
دنیا عالم كوزنه قراكو اولدي ٭ اتدن یوین قوجیلدي
یره دشدي ٭ قزان بك قرطالشي ٭ كافرك توغین
سنجاقني قیلجلدي یره صالدي ٭ دره لره دیدلرده ٭
كافره فرعون كردي ٭ لشنه قوز غوندن اوشدي ٭ اولن

اكي

اكي یك كافر قیلجدن كیجدي ٭ بش یوز اغوز بكلري
شهید اولدي ٭ تجانی قزان بك قومدي ٭ امان دیبي
اولدرمدي ٭ تالی اغوز بكلري طیلوم اولدي ٭ قزان
بك اوردوسني اوغلنيني اوشاغني خزینه سني الدي كرو
دوندي ٭ التون تختنده ینه ایونه دكدي ٭ قره جوق جوبانني
ایمراخور ایلدي ٭ یدي كون یدي كیجه یمه اچمه اولدي
قوق باشي قول قوق قوناق اوغلي اوروز یلجنه ازاد
ایلدي ٭ جلاسون قوج بكلره قلعه اولكه ویردي شلوار
جبه جوقه ویردي ٭ دده م قورقود كلوب بوي بویلدي ٭
صوي صویلدي ٭ بو اغوزنامه دزدي قوشدي بویله
دیدي ٭ قنی دیدكم بك ارنلر دنیا منم دیلر اجل الدي
یركز لدي ٭ فاني دنیاكه قالدي ٭ كلموكیدن یلر دنیا
اخرصوك اوجي اولدر بنا یوم یوریم خانم قاریك

وزه ملا غلرلنه یتلسون • کوکلجه قبا اغاجک کسلسون
قامن اتی کورکلو صویک قوریسون • قادر تکری سنی
نامرده محتاج ایتمسون • چیارکن اغ بوز اتک درمسون
حاشنده قره بولات اوز قیلجک کدلسون • دورتشورکن
الا کوندوک اواتمسون • اغ صقللو بابک یری اجمق اولسون
اغ برچکلو انانک یری بهشت اولسون • اخر سوکی اریا
ایماندن ایرمسون • امین دینلر دیدار کورسون • اغ
النوکزی بش کلمه دعا قلدق قبول اولسون • اتدوک برت
امودک اوزلسون • یغشدرسون دورشدرسون کناهکز
ادی کوکدکلو محمد مصطفی یوزی صوینه باغشلسون
خانم هی قام بورنک اوغلی بامسی بیرک بوینی
بیان ایدر خانم هی قام غان اوغلی خان بایندر
یرندن طورمشدی • قره یرک اوستنه اغ بان ایوت

دکدرمشدی • الا صیوان کوک یوزینه اشمشدی • بیک
یرده ایپک خالیچه سی دوشنمشدی • ایچ اغوز طاش
اغوز بکلری بایندر خانک صحبتنه درلشمشدی • بای
بوره نک دخی بایندر خانک صحبتنه کلمشدی • بایندر
خانک قرشوسنده اوغلی قره بوداق بای بیجان بک طورر
مشدی • صاغ یاننده قزان اوغلی اوروز طورمشدی •
صول یاننده قاضلق قوجه اوغلی بک یکنک طورمشدی •
بای بوره نک بونلری • کوردکنده اه ایلدی یاشندن
عقلی کتدی • دستمالی النه الدی • بوکرو بوکرو اغلادی •
بویله دیکج قالن اغوز ارقاسی • بایندر خانک کوکسی
سالور قزان قابه دیزنک اوزرنه چوکدی • قپانکوب
بای بوره بکک یوزنه بقدی • ایدر بای بوره بک منه
اغلیوب بوزلرسن • بای بوره بک ایدر خان قزان

بجا اغلیابن مجه بوز لیابن اغولن اورتاجم یق قرطاشم
تدرم یوقه الله تعالی مبنی قرغابدره بکلو تاجم تختم
ایچون اغلوم برکون اولدوشم اولم یرمی یوردمی
کسه قالمه دیدی قزان ایدر مقصودک بوی دره
بای بوره بک ایدر بلی بوده منم دخی اوغلم اولسه
خان بایندرک قرشوسی السه طورسه قوللق ایلسه
منم دخی باقسم سونسم قزانسم کونیم دیدی بویله دیکج
قالن اغوز بکلری بوز کوینه طوتدیلر ال قالدرب دعا
ایلدیلر الله تعالی سکا براوغل ویرسون دیدی اول
زمانه بکلرک القیشی القیش قارغشی قارغش ایدی
دعالری مستجاب اولوردی بای بیجان بک دخی
برنون اورطوردی ایدر بکلر منم دخی حقمه برده عا
ایلک الله تعالی سکا ده برقیز ویره دیدی قالن اغوز
بکلری

بکلری ال قالدردیلر دعا ایلدیلر الله تعالی سکا ده
بر قیز ویره دیدلر بای بیجان بک ایدر بکلر الله تعالی
سکا بر قیز ویره جك اولورسه منم طانق اولك منم قزم
بای بوره بک اوغلنه بشك کرتمه یاوقلی اولسون دیدی
بونك اوزرنه برقاج زمان کچدی الله تعالی بای
بوره بکه بر اوغل بای بیجان بکه بر قیز ویردی قالن
اغوز بکلری بونی ایشتدیلر شاد اولوب سوندیلر
بای بوره بك بازرکانلرینی یانینه اوخدی بیوردی
ایندی مرم بازرکانلر الله تعالی سکا براوغول ویردی
وارك روم ایلنه منم اوغلم ایچون بجنکی ارمغانلر کوترك
منم اوغلم بویوبیجه دیدی بازرکانلر دخی کیجه کوندز
یوله کردیلر استنبوله کلدیلر دان دانشوخ الدیغنی
ارمغانلر الدیلر بای بوره نك اوغلیچون بر دکیز

تاوني بوز ايتز الدلوه براغ توز لوقتي باي الديلوه بورجي
الته پرلي كوزالديلوه يول براغن كوره ديلوه باي بوره نك
اوعلي بش ياشنه كردي • بش ياشندن اون ياشنه
كردي • اون ياشندن اون بش ياشنه كردي • چاپسه
بنسه چاملو چالقره • قوش اردملوه بركوزل يخشي يكت
اولدي • اول زمانده براوغلان باش كسمسه • تات
دركسه ادقوقرلردي • باي بوره بكك اوغلي اتلندي
اوه چقدي • آوآولاركي باباسنك تاولسي اوزنه
كلدي • امر خوردباشي قرشولدي • ايندردي قونقلادي
يوب ايچوب اوتوررلردي • بو بكادن دخي بازركانلر
كلوبي قره درونه اغزنه قونمشلردي • بارسون بايچين
اونك تلمه سنك كافرلري برنلري جاسوسلدي • يا
ندكانلر ماتورايكن غافلاندنشيوز كافر بتولدبلر چيدلر

بغا

يغالديلره بازركانك اولوسي طوتلدي كيچسي قچارقن
اغوزه كلدي • بتدي كوردي اوغوزك اوچندن برال
صيون دكلش برامرزه خوب يكت ترق يكندالي صاقند
وصولندن اوتوررلوه اغوزك بريخشي يكيدي ايچق بوربام
مدد ديايم ديدي • بازركان ايدر يكت يكت بك يكت
سن بنم اونم اكله سوزم دكله اون الي يلدركم اغوز
ايچنده كمش ايدك • دان دانشوخ كافر مالن اغوز بكلر
كتوررايدك • پاسنك قره درونه اغزنه دوشه ديرمش
ايدك • اونك تلاسنك بشيوز كافري اوزرمزه قويلدي
قرداشم طنسان اولدي • مالمزي درتمزي يغالديلر كرو
دونديلره قره باشم كورتردم سكاكلدم • قره باشنك صدقه سي
يكيت مدد سكا ديدي • بوكز اوغلان تراب ايچوركن
ايچمز اولدي • النون اياغي الندن بره چالدي • ايدر

ز دیدکی یتورك بکونلی منم شهباز امیکوتورك هی بنی
سونه یکتلر بسونلر دیدی • بازرکان دخی اوکلارنه
دشدی • قولاغوز اولدی • کافردخی دشمن بو بزه دی •
انجه اولشمکن بدیعی بو محلن ارنلوك میدانی ارسلانی
پهلوانلرك قپلانی • بوز اوغلان یتدی براکی دیدی
کافرلره قیلیج اوردی • باشی تا ادوردن کافرلری اولدردی
غزا ایلدی • بازرکانلرك مالینی قورتردی • بازرکانلر
ایوریك یکت بزه سن ارالك اشلدك الله کل امدی بکندکك
مالدن الدیولره بکیدوك کوزی بردکیز قولینی یوز •
ایوزی طوتدی • بوده النی برلی کوزی بره اغوزلو
بابی طوتدی • بو اوجنی بکندی • ایدرماره بازرکانلر
بواندرجب ودخی برمایم وبو کوزی مکاویرك دیدی
بویلدیکج بازرکانلر تحت اولدی • یکت ایدر مره

بازرکانلر جوقی استدم دیدی • بازرکانلر ایتدیلر
زجوغ اولسون • امّا بزم بربکومز اوغلی واردر بواوج
نسنه اکا ارمغان اپارسه وزکرك ایدی دیدلر اوغلان
ایدرمره بکوکز اوغلی کم دوه ایتدیلر بای بوره نك اوغلی
واره راه نه ناسی دیرلر دیدلره بای بوره نك اوغلی
اولیوغی بله مودیلره یکت برماغن اصردی • ایدر
بونه منتلم المقدن ایسه • انی بابام باننده منتشر
المقی یکدر دیدی • اتن قا مجلدی یوله کردی بازرکانلر
اردندن بقا قالدی • والله عجب یکت مرتملو یکت
دیدلره بوز اوغلان بیاسنك او نه کلدی بازرکانلر
کلدی دیو بیاسی سوندی • جتر اوتاغ اکصیوان دکدر
ایلك خالیجه لرصالدی کجدی اوتوردی • اوغلنی
صاغ یاننه الدی • اوغلان بازرکانلر حضورصندن

قز سوز سويلدي • كافرلري قرد وغي اكدي • ناكاهي
بازركانلر كلدي لره • باشن ايندروب سلام ويرديلر •
كوردلركم اول يكت كم باشن كسوب دره • قانن دوكب دره •
باي بوره بكك صاغندن اوتورر • بازركانلر بوريديلر •
يكيدك اليني اوپديلر • بونلر بويله ايدجك باي بوره •
بكك اجيغي طوتدي • بازركانلره ايدر مرقوان اوغلي
قوات لره اتا طوركن اوغل اليني اوپرلره اينديلر خانم
بو يكت سنك اوغلكمي دره • بلي منم اوغلم در ديدي •
اينديلر امدي ايجنمز خانم اول انوك اليني اوپدكموز •
اكر سنك اوغلك اولمسيدي • بزم مالموز كرجستانده
كتدي هيچ بزم طوتقي اولمزدي ديديلر • باي
بوره بك ايدر مرغ بنم اوغلم باشي كسدي قاني دوكدي
بلي باش كسدي • قان دوكدي • ادم اولدردي ديدلر •

مرغ

مرغ بو اوغلنه اد قويا سنجه وارميدر ديدي • بلي سلطانم
ارتقدر ديديلر • قالن اغوز بكلريني جمع ايتدي قونقلدي
ددم قورقوت كلدي • اوغلنه اد قويدي ايدر سوزم
دكله باي بوره بكك • الله تعالي سكا بر اوغل ويرمشدر
طوتا ويرسون • اغر سنجاق كوتورنده مسلمانلر ارخاسي
اولسون • قارشو ياتن قره قارلي طاغلردن اشارسه
اولسه • الله تعالي سنك اوغلكه اشوت ويرسون تلو
قانلو صولردن كيچر اولسه كچت ويرسون • قلن ايوق
كافره كيرنده • الله تعالي سنك اوغلكه فرصت ويرسون
سن اوغلكي بامسي ديو اوقشايورسن • بونك ادي
بوز ايغرلي بامسي بيرك اولسون • ادني بن ويردم
ياشني الله ويرسون ديدي • قالن اغوز بكلري الن
كوتردلر • عاقل بلره براد بو يكيده قوتلو اولسون

دیدلر • بگلر هب اوه بندی • بوز ایغربی چکدردی •
بیرك بنزی • تکاهندن اغوزك اوزرنه برسوردی •
یکك کلدی • باسمی بیرك برنی قوا کتدی • قواقی بریره
کلدی نه کوردی • سلطانم کوردی کوك چایرك اوزرنه
برقرقری اوتاغ دکلمش یارزوب بر اوتاغ کیموك اولا
دبوی جزبی یوق که الاجغی الاکوزلی قیزك اوتاغی
اولسه کرك • بو اوتاغك اوزرنه وارمغه ادبلندی ایندی
نه اولورسه اولسون • حلمی اوی الا برهه بردی اوتاغك
اوکنه ایرنی کلدی کبکی سکرلری • یا مدی کوردی
بر اوتاغ یا نی جیچك اوتاغیمش که بیرکلك بنلك کرمه
نشانلسی ارحلوسیدی • بانی جیچك اوتاخدت
یاتردی • مرم دایه لر بو قوات اوغلی قوات منم ارلکمی
کوسترودیری • وارك بونون پایی دلك کورك نه دیر

دیدی

دیدی • قضرجه بنکه دبرلر برخاتون واردی ایلوو
واردی پایی دبلدی • هی بك یکت بزه دخی بوکیکون
پایی دیردیری • بیرك ایدن مرم دادی منی اوجی دکلم
بك اوغلی بکم • هب سبزه دیری • اما صورمق عیب
اولمسون • بو اوتاق کموکدر دیری • قضرجه بنکه ایدن
بك بکیدم • بو اوتاغ پایی بیجان بك قزی بانی جیچك
دردیدی • ایله اولسه خانم بیرکلك تمانی قبندی ادبلر
یاب یاب کوودوتدی • قیزلر کبکی کوتردیلر کوزللو
تماشی یانی جیچك اوکنه کتوردیلر • بتدی کوردی
که برسلطان حور صفتین کبك دره • بانی جیچك ایدر
مره قیزلر بو یکت نه یکتدر • قیزلر ایدر واالله سلطانم
بریکت یوزی تقابلو یعنی یکت دره بك اوغلی بك
ایشی دیدلر • بانی جیچك ایدر هی دایه لر مکانی نی

يوزي نقابلو بيرك ويرمشم ديردي ٭ اولمياكم بو اوولا
مره چاقرك خبرلشيم ديدي ٭ چاغردلر بيرك كلدي
يايي چپچك يشمقانديي ٭ خبر صوردي ايدر يكت
كليشك قنده بايرك ايرن ايچ اغوزده ايچ اغوزده
كموك بني سن ديدي ٭ بايي بوره بك اوغلي باماشي
بيرك ديدكلري منم ديدي ٭ قيز ايدر يا نه مصلحتا
كلدك يكت ديدي ٭ بيرك ايدر بابي بيجان بكوك
بو قزي وارمش اني كورمكه كلدم ديدي ٭ قيز ايدر
اول او بله ادم دكلدر كم سكا كورنه ديدي ٭ اما سن
يايي چپچكك دادسيم كل امدي سن كل اوه چقالم
اكوستك اتوك منم اتوم كچرسه او نانا ستي دخي
كچرسن هم سنوكله اوخ اتالم مني كچرسك اني دخي
كچرسن ٭ وهم سنكله كوره شلم مني بصرسك اني دخي

بصرسن

بصرسن ديدي ٭ بيرك ايدر خوش امدي اتلاننك
ايكسي اتلاندنلر ميدانه چقديلر اَت ديولو بابرك
اني قيزك اتني كچدي ٭ اوخ اتديلر بايبرك قيزك
اوقن يردي ٭ قيز ايدر مر يكت منم اوقمي كمسنه
كچدوكي يوق ٭ اوخمي كمسنه يارديغي يوق امدي كل
سنوكله كورشه طوتشلم ديدي ٭ هماندم بيرك اترن اينديگي
تاروشدلر اكي پهلوان اولوب بربرنه صرمشدلر
بيرك كونتوردي قيزي بوره اورمق استر قيز كوسترر
بيركي بيره اورمق استر ٭ بيرك بوكلدي ايدر بو قيزه
يا صلحي اولورشم تالن اغوز ايچنده باشومه
تاخنج يورمشه توخنج ايدرلر ديدي ٭ عيرتي كلدي
قرادي قيزك يتا غدمه صن الرنجي اچكندن طوتدي
قيز قوچندي بوكز بيرك قيزك اچه بيلنه كيردي

بعدادق ارخاسي اوزرنه يره اوردي‌ه قيتز ايدريكت باي بيجانك قزيني بانوجيك منم ديدي بيرك اوج اويدي‌ه بردشلدي‌ه دكون قلدي ولسون خان قزي ديوه برماغندن التون يوزوكي چقردي‌ه قيتزوك برماغنه يكوردي‌ه اورتامزده بونشان اولسون خان قزي ديدي قيتز ايدر چون بويله اولدي هان امدي ايلرو طورمق كرك بك اوغلي ديدي بيرك دخي قولخانم باشي اوزرينه ديدي بيرك قيتزدن ايرلوب اورنه كلدي آغ صقاللو بياسي قرشو كلدي ايدر اوغل دان دانشوخ توكن اغوزده نه كوردك ايدر نه كورديم اوغلي اولي ايو دبنتي قزي اولي كوچرمنش بياسي ايدر اوغل باشني ايوريجي كرك بيلي بس آغ صقاللو عزيز بابا ايورخ كرك ديدي بياسي ايدر اغوزده كيمك قزين الي ويرزين ديدي

ديدي بيرك ايدر بيا مكا برقيتز الي ويركم من برمزنه طوره اولما ركج كرك من قره قوچ اتمه بندجي اولدنجخ كرك من قزين وارمدين اولمكا باش كتورملك كرك بونك كجي قيتز الي ويربيا مكا ديدي بياسي بايي بوره خان ابدي اغولسي قيتز ديلمزس كندوكي برحاجيا اسنزمنشس اوغل مكرش استدكك قيتز بايي بيجان بك قزي بانوجيك اولدي ديدي بيرك ايدر بلجي بس اوت آغ صقاللو عزيز بابا قنم دخي استدوكم اولدر ديدي بياسي ايدر اي اوغل بايي بيجانكا بردلي قردانيي وار دنادنه دلو قرجار ديرلر قيتز ديلياف اولدرده بيرك ايدر بايبس يندم لمه بايي بوره نك ايسدي اوغل قالن اغوز بكلرني اودا امزه اوچيالم بجنخنا حت كوررلر شدي اكا كوره ايش ايدهلم ديدي قالن اغوز بكلرني حب اوخدرلر اودا الرنه كتوره بلره اغوزقمتاق ايلديلر

43a [65]

قالن اغوز بكلري ايتديلر بو قزي استمكه كيم وار
بلوره مصلحت كوره لكن ددە قورقوت وارسون
ديدلر ددە قورقوت ايدر يارنلر چونكه مني كوندرورسز
بلورسزكيم دلو قارچار ييتز قرداشيدر بني اولدوره
باري بايندرخانك تاولەسندن اكي شهباز يوكرك
آت كتورك بوزكچي باشلو كچر ايغري بر تو قلي باشلو
طوري ايغري تا كه دلو قارچار قومدا اولورسه برسيني
بان بريسيني يدم ديدي ددە قورقودك سوزي مقبول
كلدي واردلر بايندرخانك تولەسندن اول اكي
ايغري كتوردلر ددە قورقوت بريسنه بندي بريني يتدي
يارنلر سزه حقه اصمرلدم ديدي كتدي مكر ساطان
دلو قارچارك دخي آغ بان ايوي آغ اوتاغي قرد يرلتمه
اوزنه قوردرمش ايدي يولداشلر ايلە قرد اتزمي

ار

43b [65-66]

اوتورردي ددەم قورقود اوتە دن بري كلدي باشي
ايندردي بغر بصدي اغزدلرله كوركلي سلام وردي
دلو قارچار اغزين كوبكلنردي ددە قورقودك يوزنه
باقدي ايدر عليك السلام اي عمل آزمش فعلي دونمش
قادر الله اغ التنە قد اياقمش ايا قلبلر بوراي كلدكي
يوق اغزلي لر بو صو بوبلولو ايچدكي يوق سكا نولدي عاقلكي
ازدي تعلكمي ازدي اجلكمي كلدي برارالرده
ينلورسن ديدي ددە قورقوت ايدر قرشو باني قره طاغكي
اشاغه كلمشم اقيني دلي كوركلو صو بيكي كيچكه كلمشم
كيك انكوكه طار قولتغكه قصلماغه كلمشم تكرينك بويرغي
بغمبرك قوليله ايكي آري كونزن كوركلي ييتز قردشك
بانو چيچكي باسيني بركه ديلەكه كلمشم ديدي ددە قورقوت
بويله ديجك دلو قارچار ايدر مره نه ديدكم يتوردك مكا

=

ایزی بر اغلە کتورك دیدی . قرا ایزی بر اغلە کتوردلر
دولی تارچادی بندی ردلو . دده . قورقود کوسکی اوزدی
طورمزی قاچدی . دلو قرچار اردنە دوشدی . توتلی
باشلو طوری اینی بورلدی . دده . قورقود کچی باشلو
کاچر اینز . چجو دی یندی . دده . بی قرا قوا دلی قرچار
اوله یلك یر اشوردی دده . قورقودك اردنجە دلی
قرچار ایردی . دده . نك انی انتدی . تنکری یه صغندی
اسم اعظم اوقدی . دلی قرچار قیلجن الندە الدی .
بر تار سنده اویکە الیجه قلدی . دلی بك دلودی ک
دده یی دیر . چالە . دده . قورقوت ایتدی . چالرسك
اولك قوریسونه قدیری حق تعالی نك امریلە دلی
قارچارك الی یوقروده اصلو قالدی . زیرا دده
قورقوت ولیت انی ایردی . دلکی قبول اولدی . دلو

ماجار

قارچار ایدر مدد امان الامان تنکری نك برلگنە بومقدکان
سن منم الوبی صاغلدی کوز تنکری نك بویروغیله [illegible]
قولیله قیز قرنداشنی بنکه ویره یم دیردی . اوج کره اعتراف [illegible]
ایدر ایلدی . کناهنە توبە ایلدی . دده . قورقوت دعا ایلدی
دلی نك الی حق امریلە صاصاغ اولدی . دلو [illegible] ایدر
دده . قیز قرنداشمی بولنمه نه استرسم ویره سن . دده
ایدر بوم دده ی کوره لم نە استرسن . دلو قارچار ایدر بك
بوغرا کتورك کمایی کورمش اولە بیك دخی ابغر کتورك
کم جج قصر اغدا شامشی اولە بکدجی یتون کورمش قوچ
کتورك بکدە قورقسز [illegible] کوپك کاتورك بیك دخی
دوه کتورك [illegible] دیری . اکر بو دیدکم نسنه لری کتوردیکوز
خوش وجه [illegible] اما کتوره مزسك اولورسك بر قانلو اولوردم
اول وقت اولورورم دیردی . دده . دوتمی باتی [illegible]

اولن کلدی ۰ بای بوره بك ایدر دده اوغلانمش تیزجی
سن دده اوغلانم دیدی ۰ یاپسی بغه قورتلدك دلی قوجارك
الندن دیدی ۰ دده ایدر اللهك عنایتی ارنلرك همتی
اولدی قیزی الدم دیدی ۰ بیرکه وانا سنه وقیز قرداشلرنه
موشتجی کلدی سوندلر شاد اولدیلر ۰ بای بوره نك
ایورندلونه قدر مال استدیسه دده ایدر یارمسون ۰
یارچسونلر ۰ دلو قارجار ایله مال استدی کم جمع بتسون
دیدی ۰ بای بوره نك ایورحله نزلری ۰ دده ایدن
بك ایغردلیو بوز کم قصرعه اشماشی اولا پلك دخی
بغرادیلدی کم مایه کورمشی اولا چکن قوج دیلیو دبزر
یتونز کورمشی اولا بکن قوتزقسز قولقسوز کوپك دلدی
بك دخی خرانجه تراجه بوره لر دیلدی ۰ برسنه لری
کتورجك اولرسکز قیز قرنداشی دیردم ۰ کالور میجك

اولرسکز

اولرسك کورمدکو رغیدسن ۰ یوخسه سنی اولدردم دیدی
بای بوره بك ایدر دده منم اوجینی بولورسه ایکسنی
سن بولورمیسین دیدی ۰ دده قورقود بلی خانم بولورم
دیدی ۰ بای بوره بك ایتدی امویدده کو یکلا یوره بی
سن بول دیدی ۰ دخی کندوسی تول تول اتلرنه واردی بك
ایغر سچدی ۰ دوه لرینه واردی بك بوغرا سچدی قیونلرینه
واردی بك قوج سچدی ۰ دده قورقود دخی بك یترقشز
قولقسز کو یکلا بك دخی بوره بولوری ۰ الوپ یوتلدی دلو
قرجار کندیجه ایشندی قرشو کلدی کورهیم دیدکی کتوردلر
دیدی ۰ ایغرلری کوریجك بکندی دوه لری کوردکنده بکندی
قوچلری بکندی ۰ کوپکلری کوریجك قص قص کلدی ایدی
دده یا قانی منم بوره لرم ۰ دده قورقود چاپی اوغلم قرجار
ادم اوش بو کلك کبی بو کلوده اول بر یاوز چاموزدر

هب بريرده ديربدردم کل کيدن لم سونين ال اروغن
قودبوعيه الوب دلي قرچاري برپره لي بره کتوردي
دلي قارچاري يالبني ايلدي اچقلوقو برعيه بره لسر
دلي قارچاره اوشدلره کوردي بجرّي بلمزه ايدرمده
دده کرم ايله الله عشقنه پتوبي اچ چقاين ديدي
دده قورقود اوغل قرچاره قارغشه ايدرسن کتوره
بواصرلو وغك تسنه دره نولدك بوبله بوكلدك سوزين
ال اروغن قوديدي دلوقارچار ايدر حاجي دده
سلطان تکري يونك سوزين ده السون اروغنده
السون خان بيك قابودن طشاري ايلمود ديدي
دده يتوبي اچدي دلوقرچار چقدي دده کورديکم
دلونك جانه کچسي باشي پتوسي اولمش کوده سي بره
دن کورمزه يوزي کوزي بلورمزه دده نك اياغنه دشدي

اما

الله عشقنه بني قورتر ديدي دده قورقوت واوغل
کندوکي صويه اوردي دلو قرچار سکردوك واردي
صويه دوشدي بوره درصويه اقدي کندي کلدي کيا
س کندي اغزدوکن براغي کوردي اغوز زماننده برکت
کا اولنسه اوخ آتاردي اوجي يرده دوشسه اني کوزلا
دکردي بايرك خان دخي اوحي اتدي دينه کردکن
دکدي اداقلوسندن ارکنلك برقومزي قفتان کلدي
بايرك کندي بولداشلرينه بوايشي خوش کلدي سحت
اولدبلو بيرك ايدرينه سحت اولدوکز ديدي ايتدبلر
بخ سحت ابيلوم مس قزيل قفتان کيرسي براغ قفتان
کيا دزدبدبلو بيرك ايدر بوقدر دنسه دن اوتري بنه
سحت اولورسزه بکون بن کيدم يارين نابيم کيسون قو
کونه دکن صوه واردي کايکون اخون صوكره وده دشده

ویره لم دیدی ۰ قرق بکید ایلی یوب ایجوب اوتوردیلر ۰
یارمسون یاریجسون ۰ کافرک جاسوسی بونلری جاسوسلدی ۰
وارب بابورده حصاری بکنه خبر ویردی ۰ ایدوبنه اوتورش ۰
سلطانم بابی بیمار بک اول سکا ویره جکی قزی بیرکه
ویردی ۰ بو کیجه کردکه ایرود دیدی یارمسون یاریجسون ۰
اول ملعون یدی یوز کافرله یلغادی بیرک آب ۰ الاجه
کردکی ایجنده یوب ایجوب بی خبر اوتوردی ۰ دوون
ایچو سنده کافرا وتاغه قیتولدی ۰ نایب قلیجی صیوردی ۰
النه الدی ۰ منم باشم بیرکک باشنه قربان اولسون ۰
دیدی ۰ نایب پاره لندی شهید اولدی ۰ دوینه اولسه
باتودره قلابه لق قورخودره ات ابشلر اراوکوزر بیان
اریک اموری اولمزه اوتزلشوز بکید لی بابرک لمتناق
کندی ۰ طاك اوزی ۰ کون طوغدی ۰ بابرک اناسی ۰

امابخر

اناسی بتدی ۰ کوردیکم کردك کورنمز اولمش ۰ آه اتوبلر
عقللری باشلرندن کتدی ۰ کوردلوکم اوچارده قوزغون
قالمش ۰ تازی طوراشمش یوزنده قالمش کردك پاره لنمش
نایب شهید اولمش ۰ بیرکك باباسی قباصادق کورتب
یره چالدی ۰ طرتدی یتاسی یرتدی ۰ اوغلی اوغل دیویب
بو کردی زارلق قلدی ۰ اغ بورجکلو اناسی بولدر بولدی
آغلدی ۰ کوزنك یاشی دوکدی ۰ اجی طرناق اغ یوزنه
الدی چالدی ۰ آلیکاغن طرتدی ۰ قزغوکبی قره صاچن
یولدی ۰ اعلایبی صقلابیبی اونده کلدی ۰ بابی یوده ۰
بکوك دنلوکی التونه باناو ذکر دیه قزی کلین تاص
تاص کلمز اولدی ۰ قزل قنا اغ النه یا قمز اولدی ۰ یدی
قیز قرداشی آغ جمر دیلر ۰ قره طونلر کیدیلر ۰ وای بکم
قرطاشی ۰ مرادنه مقصودینه ایرمیبی یالکز قرداشی دیوب

آلمشدلو بوکرشدیلرہ بیرکك یاو تلسنه خبر اولدی باقی
بچك تره لرکیدیجه اغ قتانی چتردی کوز الاسی کیکی ال
یکانی طاتدی برتدیجه وای آلده وداغم ایاسیه وای اولم
باشم اورعیه وای شاه یکیدم وای شهباز یکیدم طونیقه
یوزه بتمادغم خانم یکت ۰ قنده کتدك بنی یالکوز قویب جانم
یکت ۰ کوزاجوپی کوردکم ۰ کوکل الدسودکم بریصد قتم باشی
قودغم یولنده اولدکم قربان اولدغم وای قزان بکلك اینا عی
وای قالن اغوزك امرجنی بیرك دیوب زاری زارعب
اغلدی ۰ یونی ایشدوب یقان سلیك اوغلی دلودمنان
آغ چتردی قره کیدی ۰ بیرکك یادری یولدا اشلری اجی
جروب قرالرکیدرلره تالی اغوز بکلری بیرك ایچون عظیم
یاس طوتدیلره اومود او زدلره بونك اوزرنه اون الی ییلك
یکجدی بیرکك اولوسی دریسی بیلماد یلره برکون قنزك

قز

قرداشی دلی قرچار بایندر خانك دیواننه کلدی دیرت
جوکدی ۰ ایدر دولتلو خانك عمری اوزون اولسون
بیرك دری اولسه اون التی یلدن برو کلوردی بریکت
اولسه ۰ دریسی خبرین کتورسه سیجر غاب التون اچنده
ویردم ۰ اولوسی خبرین کتوره نه چقز قرداشم ویردم دیدی
بوبلی دیکج یارمسون یارچنسون ۰ بلا بجی اوغلی یرنجوق
ایدر سلطانم بن وارهیم اولسی دریسی خبرین کتوره یم
دیدیجه مکر بیرك بوکه برکوملك بغشلمشدی ایدی کیمز ایدی
صاقلردی ۰ واردی کوکلکی قانه چوزه یاتوردی بایندر
خانك اوکنه کتوردب برقدی ۰ بایندر خان ایدر مره بو نه
کوملکدر ۰ بیرکی قره در وتن ده اولدرمشلر اوشبو نشانی
سلطانم دیدی ۰ کوملکی کوریجك بکلر اوکوروا وکرا غلشدیلر
زار لقلر قردلره بایندر خان ایدر مره ینه اغلر سن یز بوقی

تایغرز اوغلوسنه ایرك كوردسون اول یغتش بلوره ذیرا
اول دیكو بدریشه اول تانره دیدیجه واردیلر كوملكي یانی
چیچكه ایلتدلره كوردي تانیجي اولدر دیدیجه طرتدي یاقر
سن یرتدي آجي طرنق اغ یوزنه الدي چالدي كوز الاسي
كبي ال ییكاغن یرتدیجه واي كوزا چوب كوردكم كوكلا دیرب
سودكم واي آل دوانم ایاسي واي السوم باشم اودي
خان بیرك دیوا غلدیجه یاسنه اتاسنه جنر اولدیجه آب
الاجیا وردسنه شیون كردي اغ چتردلر قره كیدولر قالن
اغوز بكلري بیركك اوبوداوزدلوه یلدیجي یالنجونه كیجي
دكوني ایلدي اول دكونته ودن قودي بیركك باباسي
باي بوره بك دخي بازركانلري قزدي یانه كتوردي
ایددمره بازركانلر وارك اقلیم اراك بیركك اولسي
جنرین كتوربدكز اولیه دیره بازركانلر راق كوره لو كیجه

كنز

كنز زدبیوب بور ربلره ناكاه پاره صارك بابیورد حصارنه
كلدیلره مكر اول كوده كافرلرك اغركوتلر بیجیه هر بري چكن
ایچكن ایردیه بیركي دخي كتورب قتوزنچا لدردلردي بلي
یوجه چارطنده بتدیجه بازركانلري كوردي بونلره كركنز
جزلشدي كوده لم خانم جزلشدیجه ایدرا لالك اجي
هوا یردن كلن ارغیشه بك بابامك تاوین انامك سزاني
ارغیشه ایاغي اوزن شهبازاتیبینه ارغیشه اونم كلا
سوزم دكلا ارغیشه قالن اغوز ایچنده اولاشي ارغلي صالوري
قزانه صوردن اولسم صاغمي ارغیشه قان سلجك اوغلي
دلو طوندازصوررا ولسم صاغمي ارغیشه اغ صقللو بابي
اغ بوزچكلو اتامي صوررا ولسم صاغمي ارغیشه كوزاجوبي
كوردكم كوكلا سودكم باي بیجانه قزیه بانو چیچك اودي
ارغیشه یورخسه كوردومي ارغیشه دیكل مكا قره باشم

قیان اولسون ارغنیش سکادیری • بازرکانلر ایدر صاغ
مسین اسغنس جانم باسوق قیان سلجك اوغلی دلی طانزاز
صوردوسك صاغ دریاسی • قره کوزه اوغلی بره انی صورور
اولسك صاغ دریاسی • اول بکلر اغ چترد دی قره کیدی
سنکجون باسی • اغ صقللو اتاجی اغ برجکلو اناکی صورر
اولسك صاغ در باسی • اغ چترب قره کیدلر سنکجون باشی
یدی تیز تر داشك یدی بدل ایره نه اغلو کوردم باشی
کوز الماسی کبی الدیکا قلزن یر تر کوردم باسی • واردی
کلمز قرداشی دیوزاریلق ایدر کوردم باشی کوزاجوب
کوره کلك • کوکل ویرب سودکك • بابی بچان قزی باقی
جیجك کیجی دکونن ایلدی • اولو دکونه وخلق توتدی یلاجی
اوغلی برجترغه وادرکوردم • خان بیرك یاره صارتك
بابیوره حصار ترما اوجه کوردکل • آت الاجه کره کوکه

✗

کلا کوردکل • کلمز اولسك بابی بچان قزی بافی چیچکی
الدورك بللو بلکل دیدی • بایرك قالمدی اغلیو اغلیو
قزق بکیدك یانه کلدی • قاصارق کوتردی بره چالدی
ایدر هی منم ترق بولداشم بیور مسز نلر اولدی • یلا یجی
اوغلی یالنجوق منم اولم حیزبن ایلتمشی دنلوکی التون
یان اوزه بابامك سیون کرمشی تان • بکوز قزی کلدی
اغ چترمشی قره کیمش • کوزاجوب کوردکم کوکل ویروب
سودکم • بابی بچیك یالنجی اوغلی یالنجوغه وارر اولمشی
بوبله دیکج ترق بکیدی • قاصارملن کوتردلر یره چالدلر
بوکرو بوکرو اغلشدلر • زاریلق قلدیلر • مکر کافر بکنك
بر بکر قزی واردی • هرکون بیره کی کورمکه کلوردی • اول
کون کرو کورمکه کلدی • باقدی کوردی برلحت الندی
یقز ایدر بجون ساخت سی خانم بکت کلدیجه سنی شیش

کوردم • کولردك اوینا ودك منذعی تولرك دیدی • بورك
ایدر بخت اولیایم • اون الچی یلد دکم بیا ماکلك المشایخم
آتایه انا یه قاومه قرداشه حسرتم • وهم برقوه کوز لو باوقلم
واردی • یلا بجی اوغلی یا الجوق دیرلر برکشی واردی
وارمش یلان سویلمش بنی اولری دیش • اکا واررا ولمش
دیدی بوبله دیکج یتز بیرکی عاشتلمشدی ایدر اکرسی
حصاردن اشاغه اورغاند صالندرجق اولرسم بیاکه
اناکه صا غلتله وراجق اولرسك بنی بونده کلوب حلالله
لورمیس دیدی • بیرك انزاچدی • قیلجم طوغرنا ین ادم
صابجلیس • برکیی کرتلزین • طابرق کبی صا وراین صاغلتله
وارجق اولورسم اقوزه کلوب سینی حلالله المان بیشم
دیدی • تیزدجی اورغان کتوروب بیرکی حصاردن اشاغ
صالندردی • بیرك اشاغه یتدی • کندوزین بربوزنلر •
کوردی

کوردی • اللهم شکر ایلدی یوله دشدی • کیدرك کافرك
ایلنتیسنه کلدی • بوات بولرسم طوتایم بنایم دیدی • باتری
کوزدی کند ونك دکیز تلوفی بوزنا یغزبونده اوتلنوب طوردر
بوزا یغردجی بایرکی کوروب تانیدی • اکی ایاغنك اوزرنه
طوردی کشندی • بیرك دجی برفغ اوکش کوره لم خانم
بخا اوکش • ایدر اچوق اچوق میدانه بکرزسنك الجوملك
اکی سنب چراغه بکرزوسنك کوزجکزك ایریشه بکدرسنك
بلیجکك اکی قوشه قرطاشه بکرزسنك قولاجنك اریك
مرادنه یتوردرسنك ارخاجنك • ات دیرنم سکا قرطاشی دیرم
قرطاشدن یکت باشنه اینش کلدی یولداشی دیرم یولداشدن
یلك • دیدی آت باشنی یوقر وطوتدی ومقلاغنی قالدردی
بیرکه قرشو کلدی • بیرك ات کرکسی قوچتلدی • اکی کوزنی
اوبری صیچرادی بندی • حصارك قتونه کلدی • اوتورطوتوز

يولداشى اصرلدي كوردلم خانم بجه اصرلدي بيرك ايدر
مره صابي دينلو كافر منم اغزومه سوكبوردوسن دويامدم
تره ملكوز اسزه بجيني يدرندك دويامدم تكري بكا بولسه
ويردي كيدرا ولدم • مره كافر اوتوز طقوز بكيدم اما نتي
مره كافر بربين اكسك يرنه اون اولدوروبم • اونى اكسك
بولسم يرنه يوزين اولدورويم • مره كافر اوتز طقوز بكيدم
امانتي مره كافر ديدي • دخي الديب يوريب ويردي • قرق نفس
كافرلره اتلاندرلرا ردنه دوشدلوه قواكنديلوه تعادلردونلر
بيرك اعوزه كلدي • يا قتيبي كوردي • براوزان كيون ايدرمرة
اوزان نره يه كيدرسن اوزان ايدر بك بيكت دكونه كيدرم
بيرك ايدر • دكونه كيموك بيلادي اوغلي يالنجوغك دنيوني
مره كيمك نه سى الوردبيرديه • اوزان ايدر خان بيرة كلك
ادخلوس الورديرعي • بيرك ايدر مره اوزان قپوزك مكا

ويركل

ويركل • اتوجي سكا ويره يم • مستقد كلم بهاسي كتوردم الام ديودي
اوزان ايدر اوازم كيلدين • اوزن بوغلديني براندرالوشده
كردي ايلتم صتلبيم ديدي • اوزان قپوزنيي بيره كوبردي
بيرك قپوزي الدي بابا سنك اوردوسنه بيتين كلدي نيدي
كوردي برقاج چوبانلر يولك قتي سنى المشلر اغلولره بنم
طارميب طاشي يغرلوه بيرك ايدر مرچوبانلر بركشي يولدن
طاشي يولسه يبانه انره سزيو يولدن بوطاشي بجون يغرسز •
چوبانلر ايدر مره سن سني بلورسي • بزم حالمزدن خبرك يوق
ديدلر • مرنه حالكز واردر • چوبانلر ايدر بكوترك براوغلي
واردي • اون الني يلدركم الوسي ديرجي حيني بن كسه بلمز
يالنجي اوغلي يالنجوق ديرلره اولسي حيني بن كتوردي اذخلكو
اكا ويررا ولدوله كلود بوندن بجره اوده الم اني اكا وارمزن
نكته قوتسندوا ورسون ديدلره بيرك ايدر مره يوزكوز اغ

اولسون اغا کوزلك انکي سزه حلال اولسون دیدي
انزه بابا سنك اوردو وسنه کلدي مکر اولري اوکنه
بر بیوك اغاج واردي دیبنه بر بخشي بکار واردي
بیرك بتدي کوردي کم کیجي قیز قزنداشي بکاردن صو الماغه
کلوره قرداش بیرك دیوا غلر بوزلو حایك وکونك قتره
اولري دیوا غلوه بیرك قتي تران کلدي قتلا تدي بلدر
بلدر کوزنك یاتي روان اولدي جاغروبن بردا ده
صویلر کوره لم خان صویلر نه صویلر بیرك ایدر من قیز
نا غلرسن بوزلرسن اغا دیوه یانزي بیزم کوینددي ایجم
بکرسنك اغاك یوق اولیدر بر ده کوکه قیزنی یا غلر
قویلیوره قره بیزك صرصلوبیدر اغا دیو نا غلرسین
نه بوزلرسن بیندي بیزم کوینده ایجم قرشو بیتان
قره طاغي صوردر اولسم بیلرنی کوك صوق صولوني صوزدر

اولم

اولسم ایجت کوك تاولد تاول سنهباز آلدري صوردر
اولسم منت کوك قتار قتار دوه لرني صوردر اولسم
بوکلت کوك اغایلدن انجه بترن صوردر اولسم شولن کوك
ترلو کوکلو اوتاغي صوردر اولسم کولکه کوك اغزه لقني
قزکشي جبرهکا من باشم قربان اولسون بوکن سکاد یدي
قیز ایدر جلد اوزان ایته اوزان قره لوجه من قیزك
تسنه کوك اوزان قرشو طاغي بنان صوردر اولسك اغام
بیوکلت بیلا سیدي اغام بیرك کیدلي بیلادم یوق
صوق صوق صولري صوردر اولسك اغام بیرکك ایجدي
اغام بیرك کیدلي ایجرم یوق تاولد تاول سنهباز آلدري
صوردر اولسك اغام بیره کك بند یدي اغام بیرك کیدلي
بنیزم یوق قطار قطار دوه لري صوردر اولسك اغام
بیوکلت بوکلدیدي اغام بیرك کیدلي بوکلدم یوق

اغایلدن انجه یتوف صوردی اولسك اغام بیرکل شرلیغی
اغام بیرك کیمی لی شولمن یوق قره لوکوکلو اوتایغی صوردی
اولسك اغام بیرکل دره اغام بیرك کیمی لی کوجیر دنثریوق
یه ینتر ایدر مره اوزان قرشو بیان قره طاغدن اشوب
کلد کلن کیجید کلن بیرك ادلو بریکیدن یولشدکمی طشتون
طشتونی صولوی اشوب کلد وکتن کیجد وکتن بیرك
ادلو بریکیدن برلشدکمی آغزادلو شهرلودن کلد وکلدی
بیرك ادلو بریکیدن برلشدکمی مره اوزان کوردوکشه
دیکل سکاه قره باشم قربان اولسون اوزان سکادیدیم ینتر
که ایدر قرشو یاتی قره طاغم بیتلو بدره اوزان سنك
جنزك یوق کرکد بیجیه بتا اغاجیم کسلو بدره اوزان
سنك جنزك یوق دینه کلکن برقر داشم الموبدره اوزان
سنك جنزك یوق حاملر اوزان اتم اوزان قره لوجبه

من ینتزك دسنه کرك اوزان ه ایلیوکی دکون واردکونه
واروب اوتتل دیدیه بیرك بوتون کجدیه اولو قتیز
قزنز اشلرب یاننه کلدیه بتدیه کوردیه ینترتر داشلری
قره لوکوکلو اوتو درلو جاغرب بیرك صوبلوکوردم لخانم
ه صوبلو ایردی الان صباح یرندن طوران ینترلر اغ اوتاغی
ینوب قره اوتاغه کیرن ینترلره اغ جوب قره کین ینترلره
بیرکی اوکتنن یوغش تدن ه وار ه قره صقاج الشتن کوج
دن ه وار ه کمز رکی التکدن ه وار ه اوج کوتردی بولدن
کلدم طلودك تمنی اوج کونه وارمسون اغه سوندرسون
سنی دیدیه ینترلر وارد یلربیك کوتردیلر بیرکك
قزن طلو ردلر بابرك ایدیا غاکزك یاشی وکوزی
صوده سی کهنه قنتانکوز وارایسه کیدیه دکونه وارمیا
دکونی الومه قنتان وبروزکو وقنتانکوز وبریم دیدیه

وادرلار بیرکلك قتناتی وارمش بوکه وردیلر ه الدی
کیدی ه بوبی بوینه ه بیلی بیلنه قولی قولینه یاقشدی
اولوتیز قوداشی بوبی بیرکه بکزمدی ه قره قیزکوزلوکی
قان یاش طولدی صوبلمش کوره لم خانم نصوبلمش
قره قیزکوز لرك چونکلسیدی ه اغام بیرك دیدم
اوزان سکاه یوزکی قره صاج اورتیسیدی ه اغام
بیرك دیدم اوزان سکا قونت قونت بلکلرك قول
سیدیه اغام بیرك دیدم اوزان سکاه ایول ایول
یوزینك دنی اصلان کبی طاریشلدن قاکرلونی
یا قشکو اغام بیرکه بکزدودم اوزان سوغ سوندك
یرندمه اوزان منی دیدیی ه یتیزبردی صوبلمش
ایوربرزمان ایته اوزانه اغام بیرك کیدی یی بت
اوزان کلدوکی یق ه اکنوزدن قتنا غز الدوغی یق

ما

باشوزدن کیجه کلوز الدوغی یوق ه بینورنی بورمه قوچلك
الدوغی یوق دیدی ه بیرك ایور کوردکی یتیزلار قتناتلر
منی تاینلرله قالی اغوز بکلری دخی تانرلرد بودی ه
کوره یم اغوزده سنم دوستم دوشمنم کید ردیدی قتنانی
صیوردی کوردی یتیزلرك اوستنه ایت وردیاه نس
نه بیرك تالسون ه براسکی قتنان ویرکونه بن باشم بیم
الدکوزدیدی واردی براسکی دوه چوالی بوکلدی
دلوبی بوینه بچوردی ه کنذوبی دولکه برقدی
سوردی دکونه کلدی ه کوردی دکونه کوبکوان خ
اناره قره کونه اوغلی برداق قزان بك اوغلی اوزور
بجلرباشی یکنك غنك قوجه اوغلی شرشمس الدین
یتیزك قرداشی دلی قارجار بله اوخ اتارلردی ه
بخنکم برداغ اتسه بیرك الوك وار اولسون دیدی

اورورزاتسه الوك دارا اولسون ديردي بكلك اتسه
الوك دارا اولسون ديردي شرتمس الدين اتسه الوك
دارا اولسون ديردي كويكوا اتسه الوك تو ريسوك
بر متلوك جو ريسون هي طكوز اوغلي طكوز ديردي
كويكولر قرباني اولديردي يلا بجي اوغلي يالنجوغك
اجني طوتدي ايدر مره قوات اوغلي دلي قوات سكا
دوشرمي مكا بو بنك كبي سوز سويلمك كل مره قوات
منم يابمي جك يوخسه شمدي بويتك اور دروم ديدي
بويله ديجك بيرك يايني الدي جكدي قبضه سندن
يايي اكي پاره اولدي كوتري اوكنه برقدي دان
برده تور غاني اتمه جغشي ديدي يالنجي اوغلي
يالنجوق يايي اوفند وغنه قيني قافدي ايدر مره
بيركك يايي واردركتور ديدي وارديلر كتوردلر

بوك.

بيرك يايي كوردكده يولداشلرين اكوب اغلدي ايدر
طول طول اوده كرديكم طولا دارني دوخرلي قودغمي
يورديي الومن قيل كشلم ايمز مالي ايمز ويروب الوغم
نوز لوقي يايم بو غه ويروب الدوغم بوغه كرشيم بكلو
برده قودم كلدم اوتوز طقوز يولداشم اكي اراعنيشم
ديدي انده بيرك ايدر بكلر سزوك عشقكره جكرم
يايي اتايم اوجي ديدي سكركويكي نك يوزكه نشانه
اتلردي بيرك اوقله يوزوكي اوردي پاره لدي
اغوز بكلري بيرني كورديك ال الدي چالديلر كولشدلر
قزان بك يا وب قاشا ايرردي ادم كوندردي بيركي
تفردي دولوا وزان كلدي ياتي ايندردي بوزيعدي
سلام ويردي بيرك ايدر الوب صباح چيابرده بكلر
اعيان اوليه الحلال سل يا يلمس كول صوانلو قافله

تاوله چکلنده شهباز اتلو چاغروبی داد ویرینه قول
چاوشلو بیتقند و غنده یاغ دوکلی بول نعمتلو تالمش
یکت ارخاسی بره مسکین اومودی بایندر خانك
کوبکوسی قولو قوشناك یاوریسی ترکستانك درکی
است صونیك اصلانی قره چوغك قپلانی قوکرانك
ایاسی خان اوروزك باباسی خان قزان ادم الله
سوزم دکله الان صباح طورمش سن اغ اورمانه
کورمش سن اغ قواغك بوداغنده برعنبری بکش مش
جان باچوغی اکش سن اوق جفنی قورمش سن
ادی کردك قومش سن صاغده اوتوران صاغ
بکلر صول قولده اوتوران صول بکلره ایشکده یتی ایناغلو
دبن اوتوزا خاص بکلر قوتلو اولسون دولتکوز
دیدی بو یلده بکم قزان بك ایدر مز دلو اوزان
دیدی

منون نه دلرسن جترلی اوتاقی دلرسن قول قراوشی دلرسن
التون اقچه می دلرسن ویره یم دیدی بیرك ایدر سلطانم
سنی قوسك ده شولنی بکیك یانه وارسم قرنداج دودن
طیرسك دیدی قزان ایدر دلو اوزان دولیق دیدی
بکلر توکنکی بکلکم بونك اولسون قولك نزیده کوریسه
کتسون نه یلرسن ایلمسون دیدی بیرك شولی بکیك
اودن نه کلدی قرتی طیور دقدن صکره قزانلری دیکی
دوکدی جوردی یحیی نك کمی صاغنه کیمی صولنه
اناره صاغ دن کیدن نی صاغ الوره صولدن کیدن نی صول
الوره حظلو حتی دکه حقسوزه یوزی قرالمی دکه قزان
بکه جنبر اولدی سلطانم دلو اوزان هب بیکی دوکدی
دیدلو سندی یتوزلو یانه وارمق استر قزان ایدر مز
قوکه یتوزلو یانه ده وارسون دیدی بیرك تالعقدیا

يتزلوباننه واردي صوناجي لري قوذي نفادجي لري
قوذي كمي دكوي كميتك باشي ياردي يتزلر اوتور
اوتانر كلدي ايشكي الدي اوتوردي بوني كوردي
قزان بكك خاتوني بوني اوزون بورلو قالقدي ايدر
مره قوات اوغلي دلو قوات سكا دوشرمي بني تكلف
بم اوززمه كلمسن ديدي بيرك ايدر خانم قزان بكك
سكا بو برق اولدي سكا كسند طولشمز ديدي بورلو خاتون
ايدر مره چونكم قزان بكدن بر برق اولوبون قوك
اوتورسون ديدي بنده دونوي بيركه ايدر مره دلو اوزان
يا مقصودك نه در ايدر خانم مقصودم اولدركه اره وارن
يتز قالقه اونيايدرمي يتوزنه جالم ديدي قصرجه بنكه
ديرلر بر خاتون واردي انكا ايتديلر مرد قصرجه بنكه
طورسن اوتانه بلور دلي اوزان ديدي قصرجه بنكه

طاردي

طوردي ايدر مره دلي اوزان اره وارته يتزمنم ديدي
اوتنامنه بشلدي بيرك يتوزجا لدي صوبالدي كوردي
خانم نه صو بيلدي ايدر انداكجشم قصر قصرا غه بندكم
يوق قواوانه واردوغم يوق اوكزا رودن صور وانلر سكا
يا قوانلر بولدر بولدر كوزلرنك يا شني اترسي انلر وك
يانته وارغل مرادكي انلر ويرر بللو بلكل سنكله منم
ايشم يوق اره وارن يتز قالقه قول صالوبن اونيا به
مي يتوزجلام ديدي قصرجه بنكه بري بوزوال كلجك
دلو بي كورمشي كبي سويلر ديدي واردي بري اوزدي
يعوز بغا زجه قاطر ديرلر برخاتون واردي قال نسن
اونيا ديدلر يتزك قفتاني كيدي جال مره دلو اوزان
اره وارته يتزمنم اونيا بريم ديدي دلو اوزان ايدر
اندا بجه بيم بو كز بغازه قصرغه بندكم يوق قراوانه واردوغم

يوق ه ايوكز اديى دره جك دكليسدى اتوكز ادى براق
دكليسدى ه سنك ادك قرق اوينا شلو نجار جه فاطمه
دكليسدى ه دخى عيبك اچارم بلقو بلكل ديدى سكك
سنم اوينم يوق واريث وكه او قغل اه وارن يرندن طلاق
بن چيترزچالم قول صالوبن اوينايه ديرجيه بويلمه ديكج
بوغزجه نطه ايدن بوي دلي بوغم چنار جقه اولاجه
عيبوزى قندى ه طار قيزا اوينارسك اوينامزسك جقم دد
اوناه بيركون صوكره باشكه بوحال كلجكى بيلوردك
ديدى ه بوردن خاتون ايدر قزقلق اوينة الوكدن نه
كلور ديدى ه بابى چيچك قرمزى قفتانى كيدى اللرين
يكنه چكدى ه كوزكمسون ديرا ويونه كردى ايتدى مو
دلو اوزان چالدى ه ايورمن بويردن كيدلي دلوادش
س ه دلبم اعجم تارلريا عتش ديزه يتش خان قيزنك اوزن

قول

قول خلايق دوكمش مشربه الملش صويه وارمش بيلكندن
اون پرماغنى صوق الملش ه قيزل التونه كتورك خان قيزنه
طاتوق يوزنك عيب لوجه خان قزى اده وارمق عيبلي اولدى
بونى ايشدجك بابى چيچك قامقدى مره دلو اوزان نى عيث
لوميم كم مكا عيب قوترس ديدى كومش كبي اغ بيلكى اچدى
اليى چقردجه بيركلك كبى ردكى يوزك كورندى ه بيرك
يوزكى تانيدى ه بورادمه صوبلمش ه كوره لم خانم نه صوبلمش
ايدر بيوك كيدلى يام بام ديد باشنه چقدكى قيزقلرماي
دورت يانكه بقدكى قيزه قرغوكبي قره صاچك يولدكمي قيز
قره كوزدن اجى ياش دوكدكى قيزه كوز الماسي كبي ال
يكا غك يرتدكى قيزه مسى اره وار رسى ه التون يوزك مثم
درومكا قيزد بدى ه قيز ايدر بيرك كيدلى بام بام دينه
باشنه چقدغم چوقا ه قرغو كبي قره صچوم بولدغم چوق

كوز الماسي كبي الديكاغم يرتدغم چوق • كلاتنده كيدوننه
صوره غم چوق • واردي كلمز بك يكيدم خانم يكيدم
بيرك ديو اغلادغم چوق • سوشدكم بامسي بيرك سن
دكل سن • التون يوز له سنك دكلدره التون يوزكن
چوق نشانه واردر • التون يوزكي استرسك نشان
سويله ديديكه • بيرك ايدرالان صباح خان قزي يخشي
طورمدمي • بوزا يغزك بيلمه بندمي • سنك اووك اوزرينه
صغن كيك يتدمي • سن منى يانكه قزمدكمي • سنو كلمه
يمدانده ات چابدقيه سنطك اوكي منم اتم كچمدمي اوغ
اتانده من سنك اوخكي يارمدميه كورشن من سني
يصدميه اوج اويب بره شليوب • التون يوزكي
برماغنكه كچوردمدمي • سوشدكك بامسي بيرك من دكلم
ديديكه بوبله ديچك قيز تانديغي ملديكم • بيرك درجيه سيله

چوخه

چوخه سيله بيركك اياغنه دوشدي • بيركه دايه لر قفتان
كيوروب طوناندلره هان يتزجچرادي اتابنوعي بيركك
اتاسنه اناسنه موشتلغه چاپاركتدي • يتزا ايدر
ارغاب ارغابي قره طاغك يخامشدي • بوجلدي اخز
قنلو قنلو صولرك صوغلمشدي • جنلدي اخزه تيا اغاجك
قورمشدي يشاردي اخزه شهبازاتك قارمشدي •
قولون ويودي اخزه قزبل دونلرك ترعيتدي • كوشك
ويردي اخزه اغ يتونك ترعيشدي • قوزي ويردي اخزه
اون اليخ ملق حسرتك اغوللك • بيرك كلدي اخزه يتن
اتا يتي اناسوشتلق مكانه ويرن سنز ديديكه • بيركك اتا
اتاسي ايدر دلولك ايچون اوليبي كلنجكوم • يولكه قربان
اوليبي كلنجكوم • يلانه بوسوزلرك كيرجك • وكلنجكم
صاغ اسي جقفيه كلنشده قرشوتيان قراطاغ لرشكا

بیلاق اولسون، صوق صوق صولری سکا ایچت اولسون
قولم خلایقم سکا قرناق اولسون، شهباز آتلرم سکا
بنت اولسون، قطار قطار دوه لرم سکا یوکلت اولسون
اغایلی اغجه ییتونم سکا شولن اولسون، التون اقچم
سکا خرجلق اولسون، دنلوکی التون یاپ ایوم سکا
کولکه اولسون، قره باشم قربان اولسون، سکا کلنجوکم
دیدی، بو محلده بکلر بیرکی کتوردلر، قزان بک ایدر
موشتلق بای بوره بک اوغلک کلدی دیدی، بای
بوره بک ایدر اوغلم ایدوکن انی نه بیلایم صرچه برماغنی
قناتسون، قانی دستماله دورسون، کوزمه سوره یم
اچلاجق اولور ایسه اوغلم بیرکور دیدی، زیرا اغلمقدن
کوزلری کورمز اولمش ایدی، دستمالی کوزینه سوردیلر
الله تعالی نک قدرتیله کوزی اچلدی، اتاسی اناسی

کوزلر

کوزلرین بیره کلک ایاغنه دشدلر، ایو راغول دنلوکی
التون یاپ ایوملک قبضه سی اوغل قازه بکوز قزومک
کلینجکم چچکی اوغول کوردکوزم ایدی اوغلم ترلیم
قوتی اوغله قالن اغوزا برجیسی جانم اوغلم یورتی جید
اغلدیه، اللهم شکرلر ایلدیه، یا الیجی اوغلم یا الیجوک
بوین ایشتدیه بیره کلک وترقوسینده تاجدی اوزنی
طن سازنه صالدیه، بیرک اردنه دشدی قوقواسانه
دوشردیه، بیرک ایوی قره اوه کتوردک کتوردیلر سازی
اوده اوردلر، یا الیجی کوردیکم بنی او سازدن چقدی
بیرکلک ایاغنه دشدی، قیلیجی التنده کچدی، بیرک
دخی صوچمیدن کچدی، قزان بک ایدر کلی مرادکه بشی
بیرک ایو یوللاشلری چقر صیقه حصاری الایجه
مرادن ایرمزم دیدی، قزان بک اغوزنی خبرسون یقیشه

دیدی • قالن اغوز بکلری اتلندلر • بایبورد حصارنه
چپاردیلر • کافرلردخی بونلری قرشولدیلر • قالن
اغوز بکلری آرکی صودن ایدست الدلر • اغ اتلرینه
بره قودیلر • ایکی رکعت نماز قلدیلر • ادی کورکلو محمدی
یاد کتوردیلر • کومبر کومبر نقاره لر دوکلدی • بر قیامت
صواش اولدی • میدان طلو باش اولدی • شوکلی ملکی
بوکردنی قزان بك ایدن یره صالدی • قره تکوری دلی
طونزا قیلچلدی یره صالدی • قره ارسلان ملکی
قره بداق یره صالدی • دره لرده کافر قرغون کوردی
بدی کافر بکی قیلجدن کچدی • بیرك بکك قزان بك
قره بوداق • دلی طونزا قزان اوغلی اورزونك بزلر
حصارده یوردیشی اتدیلر • بیرك اوتز طقوز بکیدنك
اوزوننه کلدی انلاری صاغ واسن کوردی • الحمد

شکر

شکر ایلدی • کافرك کلیساسن ییقدلر • برنه مسجد یاپدلره
کشیشلردن اولدرلر • بانك بکلتدلر • عزیز تکری ادنه قوتبه
اوقتدلر • قوشك الدقاتی تاشك اوروسی • یتزك کوکچکنی
طقوز لامه جرغاب چوخه خانلر خانی بایندر خانه پنجیک چقارلر
چقردیلر • بای بوره بکك اوغلنجوغنی بیرك بای بیجانك ملکن
یتزن الدی • اغ باده اونه اغ اوتاغنه کردوتوبه دکوتمه
باشلدی • بو قرق یکیدك برقاچنه خان قزان برقاچنه
بایندر خان یتزلر ویردلر • بیرك دخی بدی یتز قزنه اشنی
بدی یکیده ویردی • قرق بردن اوتاق دکدی • اوتز طقوز
یتز طالعلو طالعه بر داوغ اتدی • اوتز طقوز یکت اوخلانه
اردبخ کتدی • قرق کون قرق کیجه طوی دوکن ایلدلر • بیرك
بکلر ایله براد ویردی مرادالدی • ددم قورقود کلدی شادلق
چالدی • بوی بویلدی • صوی صویلدی • غازی اوزلرینه

یاشنه نرکلادوکی سوبیلدی • بو اغوز نامه بیرکلک اولسون •
دیدی • یوم ویره بن خانم • قره طاغلرک تیلسون • کوکلک لیجه
قیا اغاجلک کسلسون • اغ صنقا قو بیاک بری اوچوب اولسون
اغ برچکلوا ناک یری بهشت اولسون • اوغول لار قیزلاشسون
ایرمسون • احزوقنک اریک ایمانن ایرمسون • ایمی ایش
دینلردیه ارکورسون • یعشدرسون دوریشدرسون •
کوناهکری ادی کورکلو محمد مصطفی یوزی صوبته باغشلسون
قزان ملک اوغلی اوروز بیک طتساق اولدغی یوپی
بیان ایدر خانم هی • برکون اولاش اوغلی قزان بیک
یرندن طورمشدی • قره یرک اوذرینه اوتا خلرنی تکدرمشدی
بک بره • ایلک خالیچه سی دوشنمش ایدی • الصیوان کوک
یوزینه اشنمشدی • طقسان توموکیخ اغوز صحبتینه دیرلشدی
اغزیبورپک خرلرا و تالمنه صالمنش ایدی • طقوز یرده یاوز

و

قورلمشدی • التون اياق صراحیلر ویرلشدی • طقوز
قره کوزلی اورمه صاچلی • اللری بیلکندن قنالی برکز
نکارلی • بوغاز لوی بردرقوشه کافر قیزلری • ال شرابی
التون ایا غلا قالی اغوز بکلرنه کزدورردی • مهر برنن
اولاش اوغلی سالور قزان ایچمشدی • چرغاب چرغاش
چادرا وتاق بغشلردی • قطار قطار دوه لر بغشلردی
اوغلی اوروز قرشوسنده • یابی سویکنب طوردی •
صاغ یاننده قره جاتی قرن کونه • اوترمشدی • صول یاننده
طاسیی اوروز اوترمشدی • قزان صاغنه بقدی قاص
قاص کولدی • صولنه بقدی چوق سوندی • قرشوسنده
بقدی اوغلی بخشی اوروزی کوردی • الین النه چالدی
اغلدی • اوغلی اوروز بوایش خوش کلدی • ایلرو
کلدی دیزچوکدی • باباسنه جاخ و ب صویلدی کوره لم

خانم نه صویلره ایدی باونم اکله منم سوزم دکله اغام
قزان صاغلغنده یاتدک قاص قاص کولدک صولینه بقدک
جرق سونلرایله قرشوکه بقدک بنی کوردک اغلدک مسیب
نه ردیکل مکاه قره باشم قربان اولسون بیلیم سکا دیدی
دیز اولوسلن قلقوبن یرمون من طوردم قره کوزلی
بککلرچی بوینه الوردم قان ایتا زه ایلمزمی کیده دم الورن
خاجه من الوبن پصادرم بیلون کبی کشنیلک الین اوپدم
قره کوز لوکامن قنزینی من الوردم دیجی سنلک یوزوکم می
کلمزم اغلدوغکوسبب نه دیکل مکاه قره باشم قربان الحسون
اغام سکا دیدی قزان بك الدلی اوغلانك یوزینه
بقدی جاغرب صویلر کوره لم خانم نه صویلر قزان ایدر
بروکلکل قولونم اوغل صاغم الیعقد وغضن قرطاشم قره
کوزیجی کوردم باشی کسوبدر قان دوکیدر چوبنچی الوبدر

٥١

ادقز نوبدره صولم الیعقد وغم ده طایم ارزوی کوردم
باشی کسوبدره قان دوکیدره چولدی الوبدره ادقزابیزو
قرشوم الیعقد وغضن مسی کوردم اول الی یاشی یاشلادک
برکون اولدو دوشم اولمش تالرسن یایی چکلوك ا ویخ
اغدك باشی کسدك قان دوکدك قانلو اغوزا یجنك
چولدی الدلنه یارینکی کون زمان دوب بن اولیسن
تالیجق اتامجم تضنم سکا وریه لرديو صوکی اکدم اغلدم
اوغل دیدی او روز بوراده صویلش کوره لم خانم نه صوبلشی
ایدر آیك یایا دی جدبو یرمش سن کوشکجه عطلك ریق
دبه چیه بو میشن سن طاریجه بینك بن حتری اوغلك
اتادیجی کوردن اوکرن نم یوحسه اتالو اوغلدمی اوکره وز
بچی شی میی الدب کا نرسرحدنه جرتك قیاچ چالوب
باشی کسدك من سندن نه کوردم نه اوکرەیم دیدی قزان

بلك الين الله چالدي • قاص قاص كلدي • ايدر ايكلر
اوروز خوب موميلدي • سكز يوي بكلر منز بكوكز ابچوكز
صحبتكوز طاغتكوز من بو اوغلانني الوبن آوم كيدە يين
يدي كونلك از وغله چقاين اوغ اندوغم برلري قيلج
چالوب باش كسدوكم يرلري كوستوب تيم كافر سرحدنه
جز غلاره اغلقانه كوكچه طاغه الوب چقاين صوكسن
اوغلانه كرك اولوره ايكلر ديدي • قوكز انی چكدر ردي
بطون بنديين اوجيوز قرتصبح طونلو بكت صدملادي
بو نيه الدي • قرق الا كوزلو بكيده اوروز بو نيه الديني
قران اوغلني الوب قره طاغلره اوز دنيه آوم چقدي
آوا ولري • قوش قوشلدي • صغن كيك يقدي • كوك
لوك كوركلو چمنه چادر تكدي • بر تاج كون بكلر اشلد
يدي اچدي • مكر باشي اچوق طاطيان قلعه سندن
اوتوا

ان ستا قلم سندن كافرك جاسوسي وار ادي • بونلري
كوروب تكوره كلدي • ايدر ردهاي نه اوتوروسن ايتوكي
اوليان چتوكلي مولقيان • الين لري شيغزان ارغلچوق
ايلم سرخوشي اولوب ياتورلر ديرديه • اون اليتي بيك تره
طونلو كافر اتا بندي • قرانلق اوزرنه الفار ايتدي •
بقديلر كوردي لر الپتي بولك توز اينديه • كمي ايوركيك
توزي در كمي ايدر يانغي توزيدر • قران ايوركيك اولسه
بر يا ايكي بولك اولوردي • بوكلي بلمش اولك يني در
ديدي • توز يادلري • كون كبي شيلادي دكيز سيكي
يتغانديه مشه كبي قرردي • اون اليتي بيك اينا اوز
مكلي كيجه بوركلي • ازغون دينليه قزعون دللع كافر
چقاكلدي • قران قركوزاني چكدرردي بطون بنديين
اوغلي اوروز جلاسي سني چكدردي • بدوي اني

ارنیا ندی قرشو کلدی • ایدر بر وکلکل اغام قزان • دکیز
کبی قاروب کلن نه دره اودکبی شلاپوب • الوزکبی برکلوب
کلن نه دره اغزدلرن • بیش کلمدجینز مکاه قره باشم قربان
اولسون • بیام سکا دیدی • قزان ایدر بر وکلکل ارسلانم
اغول قره دکین کبی بیقاب کلن کافرک لشکری دور •
کون کبی میشلاپوب کلن کافرک باشنده اشیق دره ایلدز
کبی پاریلیب کلن کافرک جدامی دره آزغون دینلو
یامی کافرد ر اوغل دیدی • اوغلن ایدر یتی دیوبنه
دیرلوه قزان ایدر • اوغل انوکیجوب یانی دترلرکه بزانلاره
یتسه وزاولدرورزه انلربزه یتسه اولدرردیدی • اوروز
ایدر بیا ابحنه بک بکلر اولدرسلزقان صورلری
دعویلرلریمی • قزان ایدر • اوغل بک کافر الملدرسلر
کسه سندن قان دعویلمز آما ازغون دینلو کافردر

حوز

خوب برده طوش اولیعه • ولی مکاس یمان برده • دوشاق
اولدوک اوغل دیدی • اوروز بورادهصویلمش کورهلم
خانم نه حسو یلمیشی اوروز ایدر بروکلکل اغام قزان مالقوزی
برمون بددوی اتم ساقلردم بوکون ایچون کونی کلدی اغ
بید انن سکردرب سناک ایچون آلم اوزان سورجداتی
صقلردم بوکون ایچون • کونی کلدی • قابه قادون کبلک کوکسن
اونیادم سنک ایچون • قره بولات اوزقیلجم ساقلردم
بوکون ایچون کونی کلدی • ساپی دینلو کافر باشن کسمزیم
سنوکیجون • اکی بک دورطونم صقلردم بوکون ایچون
کونی کلدی • یک یتالرد کدوره یم سنوکیجون • باشنه
قونت ایشتلرصقلردم سنکیجون کونی کلدی • قیاچوماق
التلرم بوغزن دیم سنک ایچون • قزق بکیدم ساقلردم
بوکون ایچون کونی کلدی • کافر باشن کسدوره یم سنکیجون

اصلان ادم صاقلردم سنك ايچونه يقاطوب كافرله
اوغراشيم سنك ايچونه اغزدلرن برقاج كله حنبرمكا
قره باشم قربان اولسون اغام سكا قزان بوراده صوليلتى
كوره لم خانم نه صوملمش قزان ايدي اوغول اوغل اي
اوغلم منم اونم املا سوزم دكله اول كافرك اوچن
اوبي برين يارمزاو قجيسي اولوره هي ديدين بشلر
كسن جلادي اولوره ادم اتين يجيني قيلن اشبازي
اولورسي واره سى كافرذكل قالقوبجي برمرله همه
طورايم قوكزانك بيلمنه من بنايم كلس كافرمنم درهي
واره يم قره بولات اوزقيليجم جلاپ ان غزنه ديلو
كافرذن باشلرين كسه يين دونه دونه صواشه يين
دونه دونه جكشه يين قيليج جالوب باش كسه يم كوكسك
اوكوزيكله نره باشكه دوشنده كوكلوده ديري اوزون
بوراده

بوراده صوبليتي كوره لم خانم نه صوملمش ايدي آيك
بيا ايشدورم اما عرفانده اركل قوزعي قربان ايچون
بيا اوغل قزانوراد ايچونه اوغلن قيليج قوشاورتبا
غيرتيچون منم ده باشم قربان اولسون سنونكيچون ديدي
قزان بوراده صوبليتي كوره لم خانم نه صوملمش قزان
ايدي اوغول اوغول اي اغول ياعنيه كيوب باشكسمدك
ادم اولدروب قان دكدكنه الكوزلو قرق بكيديني بكه
الغل كوكسي كوزل قباطاغار باشنه جتقل منم
صواشديغم منم دوكشد وكم منم جكشدوكم منم قلجلشديغم
كوركل اوكرنكل وهم بزه بصوا ولغل اوغل ديدي اورون
باباسنك سوزين صماديه قايدوب كورودونوب
بره ن يوجدطاغلو باشنه بولداشلرين الوب جقدي
اول زمان ده اوغول اما سوزين اكي ايلمز ديدي اكيت

ایلسه اول اوغلنی بترل ایلمزلردی • اورونكیك
یتادن سوكسن صاپجذی طوردی • قزان بك كوردی
كافر قتی بقلندی • اتندن ایندی ایی ایدست الدی
اغ النی یره قودی • ایكی ركعت نماز قلدی • ادی كوركلو
محمدی یاد كتوردی • قره دینلو كافره كورزقادر تدی •
هیقردی • آت صالدی • قرشو واردی قلج اوردی
كومبر كومبر طا ولتی چالندی • یوره تی الوت تج
بورلر چالندی • اولكون جلاسون بك ارنلر دوشه
دونه صواشدی • اولكون قره بولت اوز قیلیچلر چالندی
اولكون قرغو دلتو قایم اوخ لر اتلدی • الدا اورت
سوررجدالر سوسلدی • اولكون نامردلر موخانتلر
صپایر كوزتدی • اولكون بقا بقا قزان اوغلی اورزك
عشقی كلدی • ایدی دیرو كلوك قرق یولداشم سزه قربان

اولون

اولسون منم باشم كوررمسز اغام قزان باشی كسدی
قان دكدی • اوغلان اوشاق بك یكیجه كلمز دیدی •
بیام بو كافرلری اسركش كبی منی سون یكتلرم نطوررشز
كافرك براوجنه دبلم دیدی • قره قوچی اوینا ودی اوزون
كافرك صاغنذات دیدی • صاغلی صوللی كافری چوندی
طاغتدیه صناسنكم طاریولن طلودشدی • یاقن
نازك ایچنه شاهین كوردی • كافرك اوجین بصدی
طاغتدی • ازغون دینلو كافر بوكلدی • وحم كردی
قوازن كسته اوغلنك یدوی اتی اخلتولر آت بخلادی
كافرلر اورونك اوزنه چوحندی • اورونك ترف
یكیدی اتدن اندی • الم قلتان باغنی قصه دوكولر
قیلج صپیردلو اوروزك اوزنه چوق صواشدلر •
غلایه قرخودره درین اولسه یا نوزه بیانك اورودی

اوليز صاغي صولي اوروزك چوردله قرق يكيدت
شهيد اتديلر ه اوغلاننك اوزرنه دوشدلر طوتدلر
قاروسندن اغ اللرين بغلادلر قيل اورخان اغ بوينن
طاقدلر ه يوزي اوزرنه صالوبن سوردلر اغ اتندن
قان چقنجه دوكدلر بيادير اغلتدلر ه انادير بوزلتدلر
الي بغلو بوينى بغلو يوزيكى اوزرنه صالب الديلر يوريو
وردلر ه اورو طوتسق اولديه ه قزانك خبري يوق
ايسه صانزي كم يانجي يسلدي ه اتي جلاوسن دونخردي
كرودونزي كلمدي ه اوغلني قودغي يرده بوليمادي
ابكلوا اوغلانن قيخرو كتدي اولادي ه بكلر ايدر
اوغلان قوشي يوركلي اولور چخوب اناسنه كتمشدر
ديديلر ه قزان قاردي ه دونري ايدر بكلر بيزه
بركورا اوغول ويرمشي وارهبن اني انامي يانشن الرين

قلجلم

قلجلم پاره ليايم ه الني بولك ايديم ه النجي بولك ايردمنه
براغم ه بردخي كمسه يا ذي يرده بر لداش قيشب قاچمه
ديدي ه دخي توكران اوكجه لدي ه يولكرديكي اونه كلدي
خان قزي برجي اوزون بورلي خاتون قزانك كلدوكن
ايشتدي اتدن ايغردن دوه دن بغرا ديتو ندن قوچ قزردي
اوغلاجغمك ايلك اويردن قانلو اغوز بكلري طويليايم
ديدي ه خان قزي كوردي كم قزان كلوده يوم لسب ترنن
اورو طوردي صور جيب سن اكتنه الدي ه قزانه قرشو كلدي
قابق قالدردي ه قزانك يوزنه طغري با قدي ه صاغلي
صولنه كوز گزدردي ه اوغلنجوغني اوزني كورمدي قره
بغري صرصلدي ه دوم يورگي اوينادي ه قره قمه كوزلري
قان ياش طولدي ه قزانه صوفيلمش كوده لم خان نسنه
صوفيلمش ايدر بروكلكل ساالور دبكي ساالوركه زكي ياتيم

بچنوب اوم غضبی خان بابامك كوكسی قادن انامك
سوكسی اتام انام ویردوكی كوزاجوب كوردوكم
كوكلم ویروب سودوكم بك یكیدم قزان قلتوغی بركز
اوردو ارنده اوغلوكا بلیبسی قره قاضلق آتی بطوا
بنكلنه بوبنی اوزون یدوك كیكی الوب یتدك سمن
اونك بو كلدك كوردوك ونرنه اكی وارداك بركلون سن
یاورم قبی قره كوددون بولدغم اوغلم قنی بربیكوم
كورمزدیزم بنا به اكسلدن اكسلدن قالمرددن قزان
اوغلان اوجر دكمی طالی سازك اصلا نه نیور دكمی
آغ الكرتی قاروسندن بیلتدكمی كافرا وكجه بو ترتدكمی
دلی دومانجی قورتیب دوروت یانینه بعدردكمی قس
كوزدن آجی یاش دوكدردكمی قادون انا بك بیا
دیو بولندكمی دبدی كنه صوطیشی ایدر اوغول اوغل

ای

ای اوغلم اورناجم اوغلم قرنشو بیتان قره طاغم كوكجه
اوغولم قرنكوجه كوزلم ایدیتی اوغل صام بلدرعث
احدیس قزان قولانم چكلره سرمساق اوتی بیدیث
قزان ایجونكوبیزه صاری یلان صوقدن انجه تنوم
تالقرشیش قورمنیجه كوكشدن سودم اوبنا و یاكوزجی
اوغل كورقمز بغرم بنا ری یاكوز اوغل حنبر قزان دیكل
مكا دیمزا اولورسك یانه كوینه قوغرم قزان سكا دیدی
انا بی برصوی دجی صو یلدی ایدر قرغوجه دا
اوبنا دنلو واردی كلدیعه المون جدا اوبنا دنر یان
نولدی قره قوج ابریبنش لو واردی كلدی بدوی
املو براغول یارب تولدی تركركلدی ناشب
كلدی یاكوز براغول یارب تولدی یاكوز اوغل
حنبرنی قزان دیل مكا دیمزا ولسك یانه یانه قوغارم

اقزان سكا ديدي بردجي صوبلينوق قو قزو جايلرى صو
صالدم قره طونلي دو بنلره قدر ويردم يانه الـ
بقدو غدن قونشومه ايو باقدم اومانه اوسانه آتن
بردم آج كورسم طويردم يالنجق كورسم طونانتدم
ديلك ايله برا وغلي كوجله بولدم يا الكوزا وغل جنيورت
اقزان ديكل مكاه ديمز اولسك يانه كوبينه قارغم مخزانه
سكا ديديكم بردجي صوبلينتي ترشوريان قره طاغدك
براوغل اوجوردكسه ديكل مكاه كولنكك بتد دايم
قاتي اقان يوكوك صودن برا وغول اچوردوكشه
ديكل مكا طولون طوغلديم ادغون ديلو كافرلشه
براوغل طوتردكسه ديكل مكاه خان بيا ملك يانته
من واره يم اغرلشكن بولخزنيه الاين باره لنوب
قاضلق اعزن ايتيجه بكومدي الجه تانه سلنيجه قولـ
يوطا

يوطا اولوب يريوزنه دشميه يا الكوزا وغل جنيوب اتجه
كافر بولكزنه دوغناين ديدي بو حسه اقزان ايا غزن
مهوزه اتانجي قره طاناقاغ يوزمه چلايجي كوز الماسي
كبي الاچكاقلدم يرتاينجي جنبو ومده الجه تانم دوكيجي اغز
بيشوم سنك اوردوكه قوماينجي اوغول اوغل وديو بيجي
بوزلبلايجي قيتبانن يقزل دو بوننن كجديجي طورملاريجي
برننه يوزلبيب بيلدكجديجي طورمجيم الدرمشم بوزليايجي
قره قوجين قاضلق اتاسي بوندن كجديجي تولنجي كشنوب
بيلدكجديجي قولنجم الدرمشم كشنسايجي اغايلرى انجه
قيون بوننده كجديجي قوزوجغي مكربيتب بلدكجديجي تورجانم
الدرمشم مكربيجي اوغول ديوبوزليايجي ديدي بردجي
صوبلينتي قالقبيجي يرم دن طورم ديردم بليسجي تره
قاضلق التومه بينم ديردم قال اعوز اچنه كرم ديرم

الاکوزلوکلن الام دیردم قره یوده اغ اوتا غلیدکم دیردم
یوریوبن اوغولی اولودکه بجوردم دیردم براوله مقصوده
ایرکوردم دیردم براده یتوردمدک سی قره باشم قارنی طوتشوبن
قزان سنی بربنکم کورتره بجزم یتار ینلدك دیکل مکاه دیمز
اولسك یانه کوینه قرغادم قزان سکا دیریی اناسی اوغلنك
بویله دیکچ قزانك عقلی باشندن کتدی قره بزی صولاری
دوم یورکی اوینادی قربکولی کوزلری قان یاش طولدی
ایدرکورکلم اوغول کلسه سندنمی صوردردم قوزحمد قایرمه
اوده دره اوده تلان اوغول اپچون قایرمغ ایدی کوزنیب
قزانه مهلت دیرکلمه یرده ایسه اوغولی جقارییم کوکده
ایسه ایند ورییم بولورسم بولدم بولمازیسم تکری دیوب
تکرع الدی بیلیاب قره سیشون سترکلا بلم ایلیابن
دیریی خان قزنی ایدر قزان اوغلن اوده اید وکیتب

ایرن

اندن یلتیه کم بورغوبن انوکلمه کرلش جد الحلی اردینه
دوشه سن دیدی قزان کورودوتوجی کلد وکیچ یولی
النه الوب یوردی دوتقدی دون قاندی اتاسی طویادی
ال التنده یبوردی طبسان تومن کیخ اغوزا ردنجه
کلسوله اوغلان طراشا قدره بکلر بلسون دیدی
اول بحله یکه یانی بصلهشدی کوردی اوغلنك الده
کوزلوقرقیکیدی قولتش بدوی انی اوغلننك اخلایتر
یاتوره لشی اراسنده اوغلان ضغنی لشیی بولدی النلی
تابجی سن بولدیه بیقش بلدی کم اوغلی کانه طقاق
اغلدی قره طاغم یوکسکی اوغولم قتلوصوبم طشقونی
اوغولم قوجلنم وقتی الدرد وغم یالکوز اوغل دیدی
بوزلدیه کانرك ایزنی ایزلدی قانلوقن درومنده
کافرده قومشی ایدی اوغلانه قره کیتك کیدمشلرده

قیراتکی اوزن ارقوری برقمشلردی • کیره بصار
چتن بصردی • قاری دشمن تاتارا وغلی الومز •
دشمن تاتارا • اوغلی الومز • کرمشکن • جز ایلن اولدرلم •
قیراشکی اوزرین ارقوری قمشلردی • کم بو محلده
خان قزان یتدوکی • قوکرتانی اوینانتدوکی • کافر قزانک
کلدوکن کوردی • اورکدی کم اتی ییمز کم جوشن کیر
اوغلانک باشنی قالدردی • ایدرمر کافرنه حالدر •
کافر ایدر بیلک کلدی ططتلم دیرنه اوغلان ایدر امان
مر کافر امان تنکری نک برلکنه یوقدر کافرلر اوغلانه
امان ویردلر • الین جوزدلر کوزین اجدلر یاسنه
اوغلان قرشو کلدی صوبلره کوردلم خان نه صوبلیش
اوروز ایدر بروکلکل • ایکیت بابا بیزه ده بلدک بنم طتساق
اولدوغم • اغ اللرم اردومه باغلندوغنی • یتل بیجیم اغ

بوینه

بوینه طاقلدغنی • قره کوزلو یکتلوم قرلدوغنی سن کلمدیک
یالکافرلو طانشدلو • قوکوزانلو قزانی طوتک تمارویشدی
اغ اللروی یاغلک • غافللوجه کوردکلو باشی کسلک الچه
تمانی بربوزینه دوکك اوغلیدا ایکشنی بربردن اولدرک
اوجاغنی سوندرك دبو سویلشدلو • خانم بابا قوزخوم
سکردرکی قوکزاتك سرجدرن سن • صواشدوکی وقتی
کندوکی طوتدوردن سن غافللوجه کوزل باشك کسدورمه
اغ بوزجکلو انام اوغول دیرکن باشم بجنی قزاده دیر
اغلدن سن قابدوبن یاکرودو نکلو • النونه باده ایوکه
سوریب وارغلو قارجیق اولمش انا مدا وجود اولمش
قره کوزلو تیز قرطاشوجی اغلمغلو • قریجق اولمش اناقی
صیزلتمغلو • اوغل اچون انا اولمك عیب اولور • برادن
حقیتجوله بابا قابدن دونکلو • اوه وارغلو قزجیق • انام

قرشو كلسه منی ساكه صورسه يا طغری خبر ويركل كوردم
سنك اوغلك لمتساق ديكل قاروستده آغ آلاچق
بغلو ديكل قره قيلدن بيچم بوينده طاقلو ديكل قرق كوز
طامنده يا تور ديكل قيل كبيك بو بيچوغی سور ديكل
اغزلو ماغوطلو چاغی دوكه ديكل يا مش ادينه تكی اجی
صوغان اوبی ديكل منم انام منم ايچون قارمسون
براي باقسون بر آيدن وارمشم اكی ای باقسون اكی
ايدن وارمشم اوچ آی باقسون اوچ ايدن وارمشم
اولدكی اول وقت بلسون ايغراتم بوغزليوب اشوم
ويرسون ياد قزی حلالمه دستور ويرسون بكا
طوتان كردكه ايرق كرسون انام منم ايچون كوك كيمسون
قره صارنسون قالن اغوز ايلنده ياسم طوتسون منم
باشم سنك يولكه قربان اولسون دده بابا ديدی

اوغلان

اوغلان بردخی صويلمش كوره لم خانم نه صويلمش
قرشو يتان قره طاغلر اسن اولسه ايل بايلره قشلو
قشلو صولر اسن اولسه قانه دوشور قره قوچ اتلر اسن
اولسه قولن طوغره قيبانده يتزل دوه اسن اولسه طورم
ويرده اغايلده اچجه قويون اسن اولسه قوزی ويرور
بلك ارنلر اسن اولسه اوغلی طوغرسه اسن اول
انام اسن اولسون منده يكرك تادر سنه اوغول ويره
اغ سودنی انام مكا حلال ايلسون صوراشمدن قايده
دونكل بيا كرو ديدی خان قزان بر داده صويلمش كوره لم
خانم نه صويلمش ايدر اوغول اوغول ای اوغل قرشو
يتان قره طاغم يوكسكی اوغول كوجلو بيلم قوتی
جانم اوغول قرانكلو كوزلرم ايدری اوغل ازرهالكله
يرمله طوردغم سنوكيچون قوكراتم بورلهشم سنك ايچون

اغ طو قمدکر الکلندي • سنو کیجون منم باشم قربان اولسون
جانم اوغل سنکیجون • سن کیدن لي • اغلماغم کوکن ایکی
یره ایندي • کومبر کومبر طاوللر دوکلدي • اغزاولو
دیوانم سورلمدي • سني بیلمز بك اوغلاري آغ چتردی
قره کیدي • قازه بکزر قیزم کلنوم اغ جتردي قره کیدي
قزیجوق اناك قاره یاش دوکدي • اغ سقللو بباك
بکلو اولدي • قایدوبن بورادن اوغل او • وارشم
اغجیوزلو اناك قرشو کلوب اوغول دیسه اغلارغي
اردنه بغلو دینمي • اغ بو بینندن قیل اورغانی طاقلو
دینمي کافر یانجه یباق یررر دینمي • منم تمامی سم
قنه واره اوغول دیري • قیل کیبنك بو بیجوغی شوزد
دینمي اغز بوقاغی طوبوجاغی دوکردینمي • اربه المکی
اجي صوغانی اویجکي دینمي • قزان کنه ایدر قرشو

یانی

یاني قره طاغلر قارشه اوتي بتمز ایل یابلمز اقتی دلي
کورکلي صولر قارشه قاره طشمانه قیتیبا ملر قارشه
کودم دیرمز قره قوج لر قارسد قلون ویرمزه اریکتلر
قارسه اوغلي طوغمز تیباك قرعي اناك قرعي مشندن
بکرك قادربزه اوغول ویرمزه دحي سنك یرك طوته
بیلمزه اسمانلو کوکن قره بولت اولوبن کافرك اوزرنیه
کوزلیا یم • اغ یلدرم اولب شاقیه یم کافري قامش کبجي
اوداولوبن یاندره یم طقوز نبي ببرنه صایدوره یم اورتماد
دوکشمدن • عالمي طولدوره یم • یرادن الله دن مدد دیدي
قوکرا تنزه یره ایندي • اوتوب کیدن اري صودن ایدشت
الدي • اغ الني یره قودي • نماز قیلدي • اغلدي قادر تکري
حاجت دیلدي • یوزین یره سوردي • محمده صلوات کتوردي
دوه کیبي کوکره دي • ارصلان کبي اکرادي • مقن اوروح

76a [106]

حیقردي • بیایالکوزکافرہ آت دیدي • قیلج اوردي
دونه دونه برزمان یخشي صواش ایلدي • کافري الدم
دیدي الدمدي • برساعتده کافره اوج کره آت دپدي
نالکاه کوزي قباغنده قیلج طوقندي • قره قاني شورلدي
کوزنه اینديکی • اوزین صرب یرلره صالدي کوروملم اولدي
برادن یلره مکرخانم بویني اوزون بورله خاتون اوغلیوغي
اکدي • قراري قالمدي • قرقا یجه بیللو قیزلر اوغلانینه
قره ایغرنه طادتردي بطوب بندي • قره قیلجی قوشندي
باشم تاجي قزان کلمدي • دیوابرن ازلري کندي • کلو
کلو قزانه یقین کلدي • قزان حالني تا یمدي • خان
قزنك قزان اوزرنه کلدي • ابرر قره ایغرك جلاوشني
مکا طرتغل یکت • تکره طوب یوزنه بیقغل یکت الوکرہ عي
قره ایعزي مکا ویرکل یکت • الوکرم کبي سو رجهنده اکي
یا

76b [106-107]

یانکده عي کوك بوادکي مکا ویرکل یکت • بوکونده اموده
اولنل مکا • قلدا اولکه ویره بن سکا دیدي • خاتون ایدر
قرشم الریکت مني نه مکارسی بجش منم کومني نه اکدر دیسي
قالعوبجي برنده طوران قزان • قره کوزانك بیلمه بنات
قزان • ایلعنوب قره طا تم یتان قزان کوکه سیجه قباغلم
کسی قزان • بچاق الوب قنادلرم قران قزان • یالکوزجه
اوغلم اوردوفه قبان قزان • ات اوستنده اکلنیوب
یوردن قزان • سنك بیلك اولمش اوزنکو بیه درمین
درك اولمش • خان قزي حلالکي تا منی کوزك اولمش
بوکلمش سن سکا نولمش • جال قیلیجك یتدم قزان • دیر
بومحلده اغوز ارتلري بربر یتدي • کودره لم خانم کملر تیدی
قره دره اغزنده قادرویره • قره بوعه دریسنده بشکل
یابوعنی اولی اجیجی طوتمازه قره طا تي کل ایلین قره

بیغن یدی یرده اکسه سنده دوکز قزان قرطاشی قره کونه چپار یتدعی چال قیلجك قرداش قزان یتدم دیدی انوك اردبجه کوده لم خانم کیملر یتدعی دمور قپودرونده کی دمور قاپویی قاپوب الان التمش طوتام الکوندرنك اوچندن اربوکرده قزان کبی بهلوانی برصواشده اوچ کز انده یقان قیان سلجك اوغلی دلوطوندار چپار یتدعی چال قیلجك اغام قزان یتدم دیدی انوك اردبجه کوده لم کملر یتدعی وارین دستور سزجه بایندر خانك بینی سی یصانه التمش بك کافره قان قصدوردی غفلت قوجه اوغلی شر غش الدین چپار یتدعی چال قیلجك اغام قزان یتدم دیدی انوك اردبجه کوده لم کیملر یتدعی یاره صارك بابیوره حصارندن یارلیب اوچان آت [illegible] لاجنه

کردکه

کردکنه قرشوکلن قالن اغوز امریخشی قزان بکك بتاغی یوز ایغرلو بیرك چپار یتدی چال قیلجك خانم قزان یتدم دیدی انوك اردبجه کوده لم کیملر یتدی چایك بتسه چالدی قره قوشی اردنلوه قور قورمه قوشتلجی قولنی التون کوبدلی قالن اغوز بکلرینی بربرا ایتدن یقان قاضی لیق قوجه اوغلی بك یکنك چپار یتدی چال قلیجك اغام قزان یتدم دیدی انوك اردبجه کوده لم کیملر یتدی یکرکی دورت بویی اوخشایدی دلی طوندار یتدی انوك اردبجه بیك قوم باشلرین دوکر یتدی انوك اردبجه بیك بکدز باشلرین امن یتدی انوك اردبجه طقوز قوجه بشلری اوروز یتدی صیدقجه اغوز بکلری دوکنسه اولمزه قزانك بکلری هب یتدی اوزونیه یقناق اولدی اربی صوردن ایدست الدیلن اکی

رکعت تمازقلدیلر • ادی کوزکلو محمده صلوات کتوردیلر
بی تکلف کافره‌ات صالدیلر • قلیجا وردیلر • اول
کون جکرنده اولن اریکتلر بلوردی • اول کون
نامردلر چیارکوزتدی • برقیامت صواشی اولدی
میدان طلو باش اولدی • قیامتک برکونی اولدی
بلک نوکردن نوکربک دوایرلدیه اغوز بکلر ایسه
طونزار صاغم دیدی • چلاسون یکتلر ایله قره بوداق
صول دیدی • قزان کندوسی وزیر دیدی • تکور اینشله
سوکلی ملکه حواله اولدی • بوکردیکی انده یره صالدی
الجه قانی یرا وزرینه دوکدی • صاغ طرفنده قره
توکن ملک طونزار قرشو کلدی • قلیجلدی یسره
صالدی • صول طرفده بوغاجق ملکه قره بدانی کرش
کلدی • صنجوبی یره چالدی • دیر قندیه یاغنی کسدی

بوی

بویی اوزونه بوردله خاتونه قره توغنی کافرک قلیجلدی
یره صالدی • تکور النده • کافر قاجدی • درنلرده
کافره قرغون کوردی • اون بش بیک کافرکمی قرلدی
کمی طاتلدی • قزان اوغلی اوزرنه کلدی • ایتدی الیمی
جوزدی قوجه قوجه • اتایله اوغول کورشدی • اوج
یوزیکت اغوزدن شهید اولدی • قزان اوغلینی
قورتردی کروده وندی • غزامبارک اولدی • اغوز
بکلری حطوم اولدی • اغجه قلاسرملو بیکلوب قزان
قرق اوتاق دکوردی • یدی کون یدی کیجه ایچه
اولدی • قرق اولی قوللا قرق جاریه اوغلی باشنه
چوردی • آزاد ایلدی • جلاسون ارغلی قزا اولکه
ویردی • جبه چوقه ویردی • ددم قورقت کلوب
شادلق چالدی • بو اغوزنامه دوزدی قوشدی

بویله دیدی امدی تیز دیدوکم بك ارنلر دنیا
منم دیلرو اجل الدی برکز لدیه فانی دنیا کمه
قالدی کلملی کیدملی دنیا اخرت صوك اوجی
اولملی دنیا یوم ویره یم خانم یرلو قره طاغلر یقلشون
کولکه لیجه قبا اغاجك کسلمسون قامو اقان
کورکلو صویك قورومسون قادلروك اوجی ترلمسون
قادر سنی نامرده محتاج ایتمسون چپارکن اغ بوز اتك
بدرمسون چالشنده قره پولات اوزنکیلجك
کولمسون الله ویرن ایدك اوزلمسون اخر صوکی
اریجی ایماندن ایرمسون اغ الوکن بیش کلمه دعا قلدی
قبول اولسون یقشد ریسون دورشد ریسون کناهکز
ادی کورکلو محمد باغشلسون جانم هی
دوخه قوجه اوغلی دلی دمرول بو ننی بیا

ایدر

ایدر خانم هی مکر خان اغوزده دوخه قوجه اوغلی دلی
دومرل دیرلردی برار واری یدی برتو چابك اوروزنه
برکوبری یاپدرمشدی کچندن اوتوز اوج اقچه
الوردی کچمیندن دوکه دوکه قرق اقچه الوردی بونی
نچون بویله ایدردی انوکچونکه منیدن دلی مندن
کوچلی ار وار میدرکه چیقه منوملوم صواشه دیردی
منم ارلکم بهادرلکم نجلاسو نملکم یکتلکم دوم شام
کیدن چوانه دیردی مکر برکون کوبرینیك یاجنده
بربولك اوبا قونمش ایدی اول اوباده بریکیت خوب
یکت صیرود خسته اولش ایدی الله امرایله اول یکت اولدی
کمی اوغول دیو کیمی قرطاش دیو اغلادی اول یکت
اوروزنه محکم قره مشیون اولدیه نعم عقند دلی دومرل
چپار ییتدی ایدر مره قوات لرنه اغلرسز منم کوبرم

يانده بو غوغا نده ينه شيون ايدرسنز ديرعي • ايتديلر
خانم برنجنشي يكيدمن اولدي • اكا اغلر دزدبيلرّ وليّ
دومرل ايدرمر يكيدكزي كم اولدردي • ايتديلرّ والله
بلك يكت الله تعالي دن بوبرق اولدي • الدنا تلو
عزرايئل اول يكيدك جانن الدي • دلي دومرول ايدرّ
مر عزرايئل ديدّ وكوكزنكشي دركم ادمك جانن الورّ
يا قادر الله برلكك • وارلغك حقيچون • عزرايئلي منم
كوزومه كوستركل • شواشيم جكشيم دريشيم يخشي
يكيدك جانن قوردرايم • بردخي يخشي يكيدك • جانن
الماية ديدجه • قايتدي دوتدي • دلي ادمرول اونه كلدي
حق تعالي بر دومرولك سوزني خوش كلمدي • باق باق
مر دلي قوات • منم برليكم بلمزه برلكومه شكر قلمزه
منم اولودركاهمده كزه • منلك ايليه ديدي عزرايئله
• بيوردي

. بيورق ايلدي كم يا عزرايئل وارّ اول دخي دلي قوانك
كوزنه كورنكله • بكزني صاوردتغله • ديرعي جانين خرلتغل
الغل ديدي • دلي دومرول قرق يكيدلن يبوب ايجوب
اوتوردكي نكاهندن عزرايئل چيقه كلدي • عزرايئلي
نه چاوش كوردي نه قاپوجي • دلي دومرلك كوردكوزني
كورمز اولدي • طوتنا راللري طوتمز اولدي • دينا عالم
دلي دومرولك كوزنه قرانكو اولدي • چاغرب دلي دومرول
صويلر • كوره لم خانم نه صويلر ايدر جان نه هيبتلو قوجه
سن قاپوجي لرسني كورمدي چاوشلرسني طويمدي
منم كوردوكوزلرم كورمز اولدي • طوتلدمتم اللرم طوتمز
اولدي • دتردي منم جانم جوشه كلدي • التون اياغم
الومدن يره • دوشدي • اغزم ايجي بوزكبي سومككلرم
طوزكبي اولدي • مر صقالجقلي اغجه قوجه كوزجكلري

چونكه قوجه من نه هيتبلو قوجه سن ديكل مكان قدام بلا م طوتمزيوكن سكا ديدي • بو بيله ديكچ عزرائيلك اجتى طوتدي ايدر مره دلي قوات كوزم چونكه ايدكه نه بكوزش كوزي كوكچك قيتزلروك كلنلرك جان جوغ المشم صقالم اغزدوغن نه بكنزسس • اغ صقللو قره صقللو يكتلرك جان چوق المشم صاقلم اغزدوغنك معنسي بودر ديدي • مره دلي قوات اوكتوردك ديردك ال قناتلو عزرائيل منم الومه كوسنه اولدر بتم يخشي يكيدلك جانن انوك النده قودرتديدم ديردك • اموي من دلي كلدم كه سنك جانك الام ويرر ميسن يوخسه مقلد جنك ايدر ميسن ديدي • دلي دمرول ايدر مره ال قناتلو عزرائيل سمي سن ديدي • اوت منم ديدي يوخشي يكتلرك جاني سمي الورسين ديدي • اوت من

الورم

الورم ديدي • دلي دمرول ايدر مره قاپوجي لو قاپوني بقاك ديدي مره عزرائيل من سني كيلك يره • اسركم طاربرد • ايو الومه كيردك اوا اني ديدي من سني اولدريم يخشي يكيدك جانن قورتريم ديدي قره قيلجين صيردي الندن الدي عزرائيلي چالمغه حمله قالدي • عزرائيل بر كوكرجين اولدي پنجره دن اوچدي كتدي • ادي لر اوزني دلي دمرول اليني النه چالدي قاص قاص كلدي ايدر بكلرم عزرائيلك كوزنجه ايلم قورخندم كركيك پنجره قودي • طاريجادن قاچدي • چونكه منم الومدن كوكرجين كبي قوش اولدي اوچدي • مره من اني قوريم طوغانمه الدرميجه ديدي • طوردي اتنه بندي • طوغاني النه الدي اردنه دوشدي • بر ايكي كوكرجين اولدوردي دونه اوكن كلي يوردكي عزرائيل اتنك كوتينه كوروندي • آت

82a [113]

اوركدي • دلي دمرولي كوتردي يره اوردي قره باشي
بوكلدي • بوكلو قالدي اق كوكسنك اوزرينه عزرائيل
بصوب اوتوردي • يا بيرلردي • مخدي خرانمه بيشلدي
ايدر مره عزرائيل امان تكري بيرلكنه يوقدر كات
من سني بويله بلمز ايدم اوغورليق جان الورمشك
طاغلرمز ايدم دوكه يعني بيوك بنم طاغلرمز اولور اول
طاغلرده مزره • باغلرده قرا اولور اول باغلرك قرى سلكوملز
اوزومي اولور اول اوزومي صقرلر آل شرابي اولور
اول شرابك ايچي اسرك اولور شرابلو بيدم طويمدم
نه سوبليدم بلمدم بكك اوصندم يكتلكه طويدم جانم
الله عزرائيل سعه ديديكي • عزرائيل ايدر مره دلي
قوات مكا نه يلواررسن • الله تعالي يه يالوار منعله
الولم توار حقي دجي بر بومستو اوغلاينم ديديكيه دلي

دمرول

82b [113-114]

دمرول ايدر ياس جان وير جان الن الله تعالي
ميدر بلمي اولدر ديديكيه دوتني عزرائيل يانش
سن نه ايلمكلو قداسي • سن ارادن جقفلو من الله
تعالي بله خبرلشم ديديكيه دلي دمرول بوراده
صوبلمش كوره لم خانم نه صوبلمش ايدر بوجه
لردن يوجه سن كمسه بلمز بجه سن • كوركلو تكري
بجه جاهلر رسني كوكلدن اراره يرده استر سن خود
مومنلر كوكلنده سن • دائم طورن جبار تكري
باقي قلان ستار تكري • منم جانمي الورسك
سن الغل عزرائيله الدرمه قومغل ديديكي • الله
تعالي يه دلي دمرولك بو اوادا سوزي خوش كلدي
عزرائيله ندا ايلدي كم چونكه دلي قوات منم برلكم
بلدي • برلكومه شكر قلدي • يا عزرائيل دلي

درولە جان یرنە جان بولسون. انوك جانی ازاد
اولسون دیدی. عزرائیل ایدر من دلی درولە
الله تعالی نك امری بویلە اولدی کیم دلی درول
جانی یرنە جان بولسون. انوك جانی ازاد اولسون
ودیدی. دلی درول ایدر من بجە جان بولایم. مکر
بر قوجە بابام بر قری انام وار کل کیدەلم ایکیسندن
بری بولدیکی جانی ویرە الغل منم جانم قوغل
دیدی. دلی درول سوردی بباسی یاننە کلدی
بباسنك الینی اوپب صوبلیش کورەلم خانم نە
صوبلمش ایدوغ صقللو عزیز عزتلو جانم بابا
بیلورمیسن نلر اولدی کوزسوز سویلدم حق تعالی
حوش کالمدی. کوك اوزرندە اك قنتلو عزرائیل امر
ایلدی. اوچب کلدی اغجە منم کوکسومی بصوب قوندی

حزلن

خرلن دب طتلو جانم آلور اولدی بباسندن جان
دلرم ویررمی سن. بوحسنە اوغل دلی درولە
دیو اغلرمیسن. باباسی ایدر اوغول اوغولشای
اوغل جانم باره سی اوغول طوغد وغندن طتوز
بغرا اولدردکم اصلان اوغل دنلوکی التونت یان
ایومك قبضەسی اوغول قازە بکزر قیزملك کلینمك
چیچکی اوغول. قرشوبتان قارە طاغم کرکسە سیله
کلسون. عزرائیلك بیلاسی اولسون. صوق صوق
بکا دلرم کرکسە اکا ایجت اولسون. تاوله تاوله
شهبازاتلرم کرکسە اکا بنتا اولسون. قطار
قطار دوەلرم کرکسە اکا بوکلت اولسون. اغا
یلدن اغجە قیونم کرکسە قوە مودبتی التندن انوك
شولنی اولسون. التونم کومشم بولکر کسە اکا

قرجلو قیا ولسون دینه شیمی‌یه جان عزیزی جانی قیا
بلمم بللو بلکل مستدن عزیز سندن شوکلو اماکدن
اوغول اناکه وار دیدیمه دلی دمرول بیاسندن
یوز بولیوب سوردی آتا سنه کلدی ایدر اما
بیلور میسن نلر اولدی کوک یوزنده الّا قناتلو
عزرائیل اوجب کلدی اچجه منم کوکسومی بصوب
قونتی خراب دیب جانم الورا ولدی بیام دن جان
دیلدم اما ویرمدیم سندن جان دلرم اناجانك
مکا ویررمیسن یوخسه اوغول دلی دمرول دیو
اغلرمیسن اجی طرنق آغ یوزوکه چالرمیسن
قزغوکبی قره صاچك یولرمیسن اما دیدی انانی
بورا ده صو یلمسنی کوره لم خانم نه صویلمش اناسی
ایدر اوغول اوغول ای اوغول طقوز آیی طاشیدم

قارنمن

قارنمده کوتردوکم اوغول طوله بشکلرده بلدوکم
اوغول اون ای دینده دینا یوزینه کتوردوکم اوغول
طوالی طولانب اغ صوی امزردکم اوغول انجه
بورجلو حصارلرده طوتلیدك اوغول صاچی
دینلو کافرالندن طنساق اولیدك اوغول الترین
انجه کوجنه صالوبنی سبتی قورتریدم اوغول بیات
یره واره‌مش سن واره بلمم دینا شیرینی جان عزیز
جانی قیا بلمم بللو بلکل دیدی اناسی دخی جانن
ویرمدی بویله دیکچ عزرائیل کلدی دلی دمرولك
جانن الماغه دلی دمرول ایدر مره عزرائیل امان
تکرینك برلکنه یوقدر کاره عزرائیل ایدر حکم
قوات دخی نه املع دلی صعاغ صقللو بیاك یانه
واردك جانن ویرمدیه آغ برچکلو اناك یانینه

واردك جان ويرمديې • دخي كيم ويرسه كرك ديديې •
دلي دمرول ايدر حسرتم واردر بولشايم ديديې عزرائيل
ايدر مره دلي حسرتك كم دره ايدر يا دفتري حلالم وار
انده منم ايكي اوغلانجغم وار امانتم وار اصمرلرم
آنلره انده صوكره منم جانم الرسن ديديې • سوردي
حلالي يانينه كلديې ايدر بيلورميسن نرلرا ولديغي كوك
يوزندن ال قناتلو عزرائيل اوجب كلديې انجه منم
كوكسمي بصوب قونديې • طتلو منم جانمي الور اولدي
بيامه ويرديدم جان ويرمديې • انامه واردم جان
ويرمديې دينه شيرين جان طتلو يرلو اموغي بوكسك
بوكسك قره طاغلرم سكا يايلاق اولسون • صوق صوق
صولرم سكا ايجت اولسون • تاوله تاوله شهباز آتلرم
سكا بنت اولسون • دنلو كي التون يان ايوم سكا

ركر

كوكلكه اولسون • قطار قطار دوه لرم سكا كوكلت
اولسون • اغايلدن انجه يتونم سكا شولن اولسون
كوزلك كمي طوترسه • كوكلك كمي سورسه سن اكا
وارغله اكي اوغلنجغي اوكسز قومغل ديديې عزرت
بورادة صوبلمش كوره لم خانم سن صوبلمش ايدرسه
ديرسن سن صوبلرسن كوزاجب كوردوكم كوكل ويورت
سودوكم قوج بكيدم شاه بكيدم • طتلو داغ ويرب
صوورشدغم • بر يصدقه باشي قربوب اشتدكم قرشو
ياتي قره طاغلري سندن صكره من نيلرم بيلادر
اولسم منم كوردم اولسون • صوق صوق صولرلرك
ايجرا ولسم منم تانم اولسون • التون ايتك خرجلري
اولسم منم كفنم اولسون • تاوله تاوله شهباز اتوك
بينرا ولسم منم تابوتم اولسون • سندن صكره بس

86a [118]

یکیدی سوب وارسم بیله یاتسم الایلان اولوب
منی صوقسون سنک اول موخنت اتاک باباک
برجان نه وارکه سکا قیامشلر عرش طانغ اولسون
کرسی طانغ اولسون یر طانغ اولسون کوک طانغ
اولسون قادر تنکری طانغ اولسون منم جانم سنک
جانکه قربان اولسون دیدی راضی اولدی عزرائیل
خاتونک جانن الامغه کلدی ادمیلر اوروب بولاشنه
قیامدی الله تعالی یه یوراده یالوارمشی کوره لم
نجه یلوارمش ایدر یوجه لردن یوجه سن کمسه
بلمز نجه سن کورکلو تنکری چوق جاهللر سنی
کوکده اراریره یرده استرسن خود مؤمنلرک کوکلنده
سن دایم طوردن جبار تنکری اولو یوللر اوزرینه
عمارتلر یاپایم سنک ایچون اچ کورسم طویورایم
سنکون

86b [118-119]

سنکیچون یالنچی کورسم طونادیم سنک ایچون
الورسک ایکیموزک جانن بیله الغل قورسک ایکیموزک
جانن بیله قوغل کمری چوق قادر تنکری دیدی حق
تعالی یه دلی دومرولک سوزی خوش کلدی عزرائیله
امر ایلدی دلی دومرولک اتاسنک اناسنک جانن
ال اول ایکی حلاللرینه یوز قرق یل عمر ویردم دیدی
عزرائیل دخی بیاسنک اناسنک دخی جانن الدی
دلی دومرول یوز قرق ییل دخی یورلداشیله یاشادی
یشادی ددم قورقوت کلوبن بوی بویلدی عجبا
صویلدی بو بوی دلی دومرولک اولسون مندن
صکره الب اوزانلر سویلسون النی اچوق جومرد ارلر
دکلسون دیدی یوم ویره یم خانم یرلو قره طاغلرک
یقلمسون کولکه لیجه قبا اغاجک کسلمسون قامن

87a [119-121]

اقان کورکلو صوپلك قورپیسونه قادر تنکري سني
نامرده محتاج ایتمسونه اغ النوندن بش کلمه دعا
قلدق قبول اولسون یغشدرسونه دوبرشدرسون
کناهکزي ادي کورکلو محمده بغشلسون خانم هي
قاکلي قوجه اوغلي قان طورالي بويني بيان
ايدر خانم هي هي اغوز زماننده قاکلي قوجه ديرلردي
بر کربزا واردي بتمشش برجلاسونه اوغلي واردي
ادنه قان طورالي ديرلردي قاکلي قوجه ايدر
يارنلر اتام اولدي من قالدم يرين يوردين طوتدم
يارنكي كونه من اولم اوغلم قالدرلونه يكركي يوخ
دركه كوزم كوردكي اوغول كلسني ايوارونم ديدي
اوغلان ايدر بباجغم مني ايوه رسيم ديرسن مكا
لايق قيز يخه اولونه قان طورالي ايدر بباسي يرسمن

طور

87b [121]

طورمدين اول طورمش اولامن قره قوچ اته بندين اول
بنمش اولامن قانلو كافر ايلنه وارمدين اول وارمش
مكا باش كتورمش اولا ديدي قاکلي قوجه ايدر اغول
سن قيز استمزمش سن برجلاسونه بهادر استمزمش
سن انوكا رقاسندن بيه سن ايچه دشن خوش كچه
سن ايدر بلي جانم بابا ايله استرم پس واره سيك
برجيجي بجي توركان قيزني الاسن تكاهندن طانيم
اوزنيه دوشم قارني برتلو ديدي قاکلي قوجه
ايدر اوغول قيز كورمك سندنه مال دنمق دبرمك
بندن ديدي بولمد ديكج ارنلر طورفيه قانه طورالي
برندن طوردي قرق بكيدن يانته الدي ياي اغوز
كورددي قيز بولميا دي قايندي كروه وندي اولوسنا
كلدي بباسي ايدر اوغول قيز بولدكمي قان طورالي

ايدر تيلسون اغوز اللري مكا يادرقتين بولميدم بيا
ديدي • بيا سي ايدرهي اوغول ميتز دليو وارن بويله
وادمز قان طورالي ايدر يابجه وار وبيا ديدي •
قاكلي قوجه ايدر وا اوغول صباح وارب اويلن
كلمك اولمزه اويلن وارب اخشام كلمك اولمز
اوغول سن مالد بجد اول يغ من سكا قيز ارايين
كيدايم ديدي • قاكلي قوجه سوني قواني اوري
طوردي • اغ صقللو بير قوجه لر ياننه بر مقوي
ابچ اغوزه كردي • قيز بوليمادي طواب مدي
طش اغوزه كردي بولميدي طولندي طره بوزن
كلدي • مكر طره بوزان تكوردينك بر عظيم كو ركلو
محبوب قزي واردي صا غنه صولنه اكي قوشنه
باي چكردي • اندوهي اوخ بره درشن ديي اول

مولا

يتزك اوج جانورقا لكلمي قفتا نلغي ماردي • هركيم
اول اوج جانوري بصسه يكسه اولد رسه يتزمي
اكا ويردم ديو وعذ ايلمشدي بصامسه باشين
كسردي • بويله لكله اوتوز ايكي كافر بكنوك
اوغلنك باشي برج بدننه كسلوب اصلمش ايدي
اول اوج جانورك برسي قفان اصلان دنجي بري قره
بوغا بيدي بري دخي قره بوغرا يدي بولوك هر بريسي
برا ژدرها يدي • بو اوتوز اكي باشكم برج ده اصلمش
ايدي • قفان اصلانله قره بيغا نك بوزنيه كورمشلر دي
ابحق بوغا بو بيزنه هلاك اولمشلر دي • قاكلي قوجه
بو باشلري وبو جانورلري كوردي • باشندن اولن
بيث ايا غنه دير لدي • ايدر واره يم اوغلمه طوغري
خبر ويره يم هتري واو سه كلسون اشوبو خصه

89a [122]

اوده كي قيزه راضي اولسون ديديه اتك ايماغي ،
كوللك اوزان دلي چوك اولوره قاكلي قوجه كيمرك
كلدي اغوزه چقدي • قان طورالي حبنوا ولدي •
بيا لك كلدي ديديلره • قرق بكيد لدبياسنه قوشو
واردي • اليني اوپدي • ايدر جانم بيا مكايارد
قيز بولدكمي ايدر بولدم اوغول هنزك وار ايسه
ديدي • قان طورالي ايدر التون الجه مي استر •
قاتربسركي استره • بياسي ايدر اوغول هنزكرك هني
ديدي • قان طورالي ايدربابليسني تره قاضلق اوتمه
ايرصالديم قنلوكافر الينه اتي چپايم • باش
كسيم قان دوكيم كافره قان قصدرايم • قول
قوالوغي كتوره يم • هنركوستره يم • قاكلي قوجه اويد
هاي جانم اوغول هنرديديكم اول دكل اول قيز

ايجون

89b [122-123]

ايچون اوج جانورسا قلمشلر هركيم اول اوج جانوري
بصه اول قيزي اكا ويرورلر بصوب اولدرمسه
انوك باشني كسرلر برجدا صاورلر قان طورالي
ايدربيا بوسوزي سن مكاديمك كرك ايدي چونكه
ديدك البته وارسم كرك باشنه قاخنج يورنمه ترجنج
اولمسون قادونه اتابك بيا اسن قالوك ديديه قاكلي
قوجه ايدر كوردكمي من مكا نتدم اوغلانه قرخنج جزلو
ويرميم اولمكيم كيتيه دونه ديديه قاكلي قوجه بولره
صوبليمش كوره لم حانم نه صوبليمش ايدر اوغول سن
وارجق بروك طواج طواج يوللري اولوره املو
ياموب چقامز انوك بابجني اولوره اكريلون قسوكمز
انوك اورماني اولوره كوكلا بهلو اولرن انوك قلدسي
اولوره كوزقاقوبي كوكل الوب انوكه كوركلسي اولوي

هاي ديمدين باش كبوتردن جلادي اولوره يعزنشده
قلتان اوبنز بياسي اولوره ياوزيرلره يلتنورك قلن
دونكل اغ صقلّلو بباكي قرنجي اولمش اناكي بوزلتقل
ديوب • قان طورالي قاقدي ايدرنه سويلرسن • ننه
ايدرسن جانم بابا بوقدر ايشلره قورخو يكتي اولور
الپ اره قورخو ويرمك عيب اولوره دوالج بوللري
قادر قورشه دوتله بو دتم • اتلو يا قوب ابزك يا جغنه
قونلر دوشیم • الديلرن سركمز اورمانني جقن جقوب
اوده اودرم كوكله پهلوا اورن قلم لرين قادر قورشد
بيام بيام كوزجقوبن كوكل الي كوركلو ستانك بو بيني
اوريم • يعزنشده قلتان اوبنز بياسنك قادر قورشه
باش كسيم • ياوايم بكلم ياكليم ياقره بغرانك
كوكسي التنده قالمه • ويا بوغانك بوينوزنده ايلشم

يا

ياقعان اصلاننك قيناغنده ديدلم • ياوادم ياوارنيم
ياكلم ياكليمنم بنه كورنجه بك بابا خاتون انا سن قالدك
ديدي كوزدلركه ناموس ايجون بكلمز ايتديلر • اوحول
اوغروك اجق اولسون • صاغ اسن واروب كلشن
ديدلوه اناسنك اناسنك اللرين اوپدي • قوبق
بكيدن يانته بر قدي • يدي كون يدي كيجه يوردتري لر
كافرك سرحدنه ايرديلر چادر دكديلر • يوكرك آتن
يوكرد دوب قان طورالي كوردي كوكه اماره ايندب يره
دشمدين قزوار طاتر • هي قرق اشم قزق يولداشم بوكرك
اولسه يار شم • كوجلوا ولسه كورشسم • حق تعالي
عنايت ايلسه اوچ چانوري اولدرسم • كوزلكم
سروري صاري طونلي سلجان خاتوني التسم
اتلم اناقم ايونه دونسم • هي قرق اشم قرق يولداشم

قرقکوزه قربان اولسون منم باشم دیو سویلردی
بونلر بو سوزده ایکن مکرخانم تکوره خبر واردی
اغوزدن قان طورالی دیرلر بریکت وار ایمش قیزک
دلیو کلی یورن دیدیلره کافرلر یدی اغاج یر قرشو
کلدیلره بینه کلدیکون نیکت یکل دیدیلر وبرشکه الشاغ
کلدک دیدیلر عزت حرمت ایلدیلر اق چادر دیکدلر
الدقالی دوشدیلر اعجه فیتون قردیلر بدی یللوق
آل شراب ایچوردلر الوبی بونلری تکوره کتوردیلر
تکور تخت اوزرنده اوترمشدی یوز کافر ایچی
کیمشدی یدی قات میدانی طولندی کلدی
مکر قیز میداننده برکوشک یاپدرمش ایدی جمیع
باشنده اولو قیزلر آل کیمشلردی کند وصاری
کیمش ایدی یو قارینه تماشا ایدردی قان طورالی
کلدی

کلدی قان شابقه لو تکوره سلام ویردی تکور
علیک الدی الدقالی دوشدلر اوتوردی تکور
ایدر یکت نیردن کلورسین قان طورالی یرندن
طوردی کلدی ایول ایول یوردی اغ النبی اجدی
اغ بیلکلرنی صفادی ایتدیکم مرشربیتان قزه طاغلی
اشاغه کلمشم ایتدی دلی صوبکی کیجکه کلمشم طا
توکه کبیک قولتقنکه صغنمه کلمشم تکری بیورغیله بیغمبر
قولیله قیزوکی الماغه کلمشم دیدی تکور ایدر
بویکیدک سرزی بوکرک اکر النده هنری وار ایسه
دیدی تکور ایدر بویکیدی اتادن طوغمه صوبلک
صویدلر قان طورالی الوتلرا بحه کتان بیزنی
بیلنه صاردی قان طورالی الوب میدانه کتوردیلر
قان طورالی جال وکال ایاسی یکت ایدی اغوزده

دوورت يكت نتابله كوزدي • بري قان طورالي بري
قره چكون واوغلي قرق قنوق • وبوز ايغزلو ايترك
قان طورالي نقابن سربدي • قيز كوشكون بقاردي
طارقلغي بوشلدي • كديسي ما ولدي اوصل اولمش
طنه كبي اغزنك صوبي آندي • يانندغي قيزلره
ايدر حق تعالي اتامك كوكلنه رحمت ايلسه كابن
كسوب مني اول يكيده ويرسه بونك كبي يكت جيغت
اوله كه جانولرا النده هلاك اوله ديدي • بو محلده
دمورز جيرله بوغاي كتوردي لره بوغا دينن چوكرغي
بوبيزيله برمرمرطاشي بوغردي پيس كبي دندي
كافرلر ايوز شدي يكيدي اتاريقاز سرد برتان
يتلسون اعوز الكري • قرق يكت بربك اوغليله
برقيزده اوتوي اولك ننولو د سهليره بوني ابشدي

قرق

قرق يكت اغلشدلره قان طورالي صاغنه بقدي قرق
يكيده اغلركوردي صولنه بقدي ايلده كوردي ايدر
هي قرق اشوم قرق يولداشم بنه اغلرسز قورقجه
قتوزم كتورك اوكك مني ديدي • بوراده قرق يكت
قان طورالي اوكمشلره كوردم خانم بجه اوكمشلره ايدر
سلطانم قان طورالي تا الله بيني بر كره طورمدكي ليشي
قره قاضلق اتوك بندكجي ارو قميلي الطاعي اوليوب
توشيلوبن بابالك اغ بان ايشكنده قراوشلو اينك
صغار كورمدكي بوغه بوغه ديدكلري قره اينك بوزيخي
دكليدور الب ارنلر تربينه يتوردي اولوز صاريخي
لو سلجانه خانونه كوشكون باقر كيمه باقسه عشقله
اوده يتره قان طو رالي صارغي طونالي قيز عشقنه بر
برهود بدي • مره بوغا كوكي جنو و برك كلسون ديدي بنا

زنجيرن الديلرصالي ويرديلره بوينزيني الماس جدا كبي
قان طورالينك اوزن نه سوردي ه قان طورالي ادي
كوركلو محمدن صلوات كتوردي ه بغانلك التنه بريرق
ايله اورديكم بغابي كوبي اوزرينه چوكردي ه التنه
يومروغني طپادي سوردي ميدانك باشنه چقردي
چوق چالشديلره نه بوغه يكر نه قان طورالي يكره
كوت كوت بوغاصولغنه باشلدي اغزيني كوبكلندي
قان طورالي ايدر بودنيابي ارنلر عقلله بولمشلردر
بونك اوكندن صحرايه يم نه حضرتم وارسه اره نزت
كوسترديم ديدي ه ادي كوركلو محمدن صلوات كتوردي
بوغانك اوكندن صاولدي بغا بينوزني اوزنه
دكلدي توبروغندن اوچ كره كتوردي يره صالدي
سوكلري خرد اولدي بصدي بوغزلردي ه بچاق

گرد

چقرب دريسني بوزدي ايتي ميدانه قويب ديرسي
تكورك اوكنه كتوروب ايدر طفل قيزكي مكاويرسن
ديدي ه تكور ايدرمره قيزني ويرك شهردن سورك
چقسون كتسون ديدي ه تكورك قرداشي اوغلي واردي
ايدر چانور ولوسرورينه اصلاندز انوكله دخي اوين
كوسترسون قيزني اندن صكره ويرلوم ديدي واردبلر
اصلاني چقرديلر ميدانه كتورديلره اصلان چقردي
ميدانه نه قدر آدم وارسه قان قاشندي يكتلري
ايدر بوغادن قورتلدي ه اصلاندن بجه قورتلدبلر
اغلشدلر ه قان طورالي يكتلرن اغلركوردي ه ايدر
ماره الحمد قيونم الم الوكه مني اوكك صاريي طونلم
قيز عشقنه براصلاندن دوني دبرعي بولداشلري
بو وادده صوملمش كورلم خاننه صوملمش ايدر سلطانم

94a [127]

قان طورالي اعجز سازلرا بچنده صاريني كوتلر كوردي
طايلر بيصانه اوك طريبه دلوبه قان صورن قز
بولادا ورقيليجيه قاييتيش اعجز تورزلو قتي بايونه درتش
اغ يلكلو اونكونه اوحدثة قايتيش چانورلر سووردي
قتان اصلان قران اكوپك اينه كند وزين طلاتدردي
البكلر صواشي كوني قربيندن يتوردي ديديلر
صاري طونلي سلجان خاتون كوشكدن بقاره كمه
باقسة عشقلو اوده ياقر صاريغ طونلو قيز عشقنه
برهو ديدي قان طورالي مركافر اصلانيكي قوبوش
كلسون ديدي قره پولاد اوز قيليجم يوق كم قرواشدوغي
دم اكي بچيدم سكا صفندم جومرد لرجومرد يغ عني
سكري مرد ديدي اصلانبي يتو ويرديلر سووردي
كلدي قان طورالي بركنبكي قتاغنه طالادي اصلان

94b [127-128]

بنجه سنه صوفي ويردي اذي كوركلو محمد صلوات
كتوردي اصلانك الين كوزدوب بريوم اچقله
اورديكم يرقي حكمسنه طوقنديغي اوانني سوكشندن
طاندي بيلني اوزدي اذن كتوربيره اوردي
خرد اولدي تكور اوكنه كلدي ايتدي يارن قيزنكي
مكا ويركل ديدي تكور ايدر قزي كتورك ويروك بو
بكيدي كوزم كوردي كوكلم سودي كوك طورسون
كوك كتسون ديدي اينه قرطا نجي اوغلي ايدر جانورلر
سرهنكي دوه دوانوكلدجي اوبوينة اوينا سون ديدي
اذن صكره قيزي ويره وق ديدي جون عنايت
تكريدر اولدي بكوك بشانك حقي قان طورالي
اولدي تكوردون نك اغزين يدي يردن بغلاك
ديدي حسود كافرلر بغلادلر يولدن صيرتي صالي

ويردلوه قان طورالي قزلره دوملك قولتغندن كيرر
قزلرچقاره سرخوش يكت جم اكي جانوزله صواشمشدي
طانيدي دشدي ٭ الني جلاد اكسه سنه كلديلر ٭
يالك قيلج طاتولر بوراده يولداشلري صويلمش ٭
كوره لم خانم نه صويلمش قالقوبجي مان طورالي
يركون طوري كلدك بليسي قره قاضلق انك بطون
بندك ٭ الاكوزلو يكتلرك يانكا الدك ٭ انحوبيلي
الطاعجي دونن اشدك اقندلي صوين دونن كجدك
قانلو كافر ايلنه دونن كيردك قره بوغه كلدوكنده
خرد خاش ايلدك ٭ قفان اصلان كلدوكنده بيلني
بوكدك قابورغه كلدوكنده نه كجدك قره قره طاغلردن
جبراشا قنلو قنلو صولردن جبر كيجه قالن اغوز
ايلنه جبن وارده ٭ قاكلي قوجه اوغلي قان طورالي

كمس

نتش ديه لوه قره بوغا كلدوكنده قلچا تمش ٭ قفان
اصلان كلدوكنده بيلني بوكمش ٭ قره بغرا كلدوكنده
نه كيجكمش ديه لوه ٭ اولوكجي قالميه سوز ايذنه قريي قوجه
قالميه قوايدنه ٭ اغ صقللو بياك يكلو اولمه قريجق اولمش
اناك قان ياش دوكه ٭ خانم قالقوبني يركنده طورمز
اولسك الني جلاد اكسكده يالك قيلج طاتره ٭
غافلجه كوركلوباشك كسرو اشتادن يورقارني
بتمزميسي ٭ قرشوكه الا قازكلدي شاهنك اتنم
سن ٭ صاري طونلي سلجان خاتون اشارت ايدر
كورمزمي سن ٭ سني دوم بورتنده زبون اولور ٭
ديديلر بلمزميسن ٭ صاري طونلو سلجان خاتون
كوشكدن بقاره كسنه بتر عشقلي اوده يقار صارني
طونلو بتر عشقنه برهود يديجه قان طورالي اوزن

طوردي ايدر مرمي بودونك بورننده يا پشجق
اول قيتز سورز بيلاويا پشدي ديرلوه ياريني اغوز اليننه
جبزوارة دوه السن قالمشدي قيز قورتردي ديرلر
مرقو جگه قيتزنم چالوك اوكل مني برادن قادرتنكرنه
صنقندم بزبزادن دوه يجي انشاء الله بونك دخي
باشن كسيم ديدي يكت لري قاني طورالي اوكية
صوبلمش كوره لم خاتم نه صوميلمش قاب قيالرنباشندن
بوا طوتر قادرا ولونتكرينه يتيس اوچان ماچلغي
اغرطاشونة غزلد ايوب قتي اينانه واريي كولك
اوردوكي شا قيتوب الان قيا اوبكه ديب يوروركن
طرنوب اوزنه قاربخني آچ اولسه قالتقب اوچان
حمد قوتنلز سلطاني چالدره قوش قناديلمسنتسنانة
كندو زيوع شامدر ربي الب يكتلر قريش كوبي قرتنن

صو

قيزربي ديدلوه صاري طونلي سليمان خاتون كورنكلد
يتاره كمربتسه عشقلو اوده يتاره صاري طونشلك
قيتز عشقنه برهوديدي قان طورالي ادي كوركلي
محمده صلوات كتوردي دوه يه بردپه اوردي
دوه يا غردي بردخي اوردي دوه ايا غي اوزرنه
طوريدي يقلدي بصوب اكي يردن برغزلدي
ارقاسندن اكي قايش چقردي تكورك اوكنه برقدني
ايدر اقيتزجلرك تركشي يا غيه اورتكوسي قايشني
اوزلوة دككم لوك اولوره ديدي تكور ايورة والله
بويكيدي كورزم كوردي كوكلم سودي ديدي قرق
برده اوتاق دكدردي قرق برده قيز اكلوك
دكرردي قان طوراليه قرمزي كتوروب كردكه
قويدلر اوزان كلدي يلمه چالدي اغوز يكيدك

اويكني قايردي يتلجس جتردي ويري جالدي
كزتدي ايتديكم يركي كوتلدين طوپرق كبي
صاورلين قيلجيد طوغرانين اوحمه سانجلين
اوغلم طوغماسون طوغرسه اوڭ كونه وارمسون
بك بيامك قادين انامك يوزين كورميون بوكودكر
كيم رسم ديدي ايوني جوزدي قيتباس يوزلتدي
قره قوچس كشنتدي دون قاتيب كوچدي يدي
كون يدي كجه يورتدي اغوزك سرحدنه چقدي
چادر دكدي قان طورالي ايدر هي قرق اشوم
قرق يولداشم قربان اولسون سزه منم باشم حق
تعالى بولديردي واردم اول اوج جانوري
اولدردم صاري طونلي سلجان خاتوني الدم
كلدم خيرايلك بيام مكا قرشو كلسون ديدي

قان

قان طورالي يتدي كوردي بو قوندغي يرده قوغي
قشلادري طونا لوطاج لوكلك لرا وچرلوه صوق
صوق صولو جايرلرچي لره سلجان خاتون بويرى
كوركلو كوردي بكندي دوشدلو عشرته مشغول اولدلر
بريلرا يجديلره اول زمانده اغوز يكتلرنه قضا
كلسه ايخودن كلوردي قان طورالينك ايخوشي
كلدي اويودي اويوركي قيزايدر منم محبلرم چوقدر
تاكاه الغارلدكلمسون طوتوب بكيدم اولدرمسونلر
انجه يوزلي من كلني طوتب اتام انام ايونه ايلتمسونلر
ديدي قان طورالينك اتي ايجي طوتدي كيدتردي
كنذ ودحي ايجي طوتدي كيندي سكوسنه الدي
بريوكسك يره چقدي كوزلدي مكرخانم تكور تيماش
اولدي اوج جانور اولدردكيچوه برقيزجغزلي

الدي كندي ديدي ٠ ايچي قره طونلي كوك دمورلي ٠
الني يوزكافر بچدي ٠ كيجه كندز يورندلو ٠ نكاهندن يتيللو
قيز حاضر ايدي ٠ بقدي كوردي ٠ ايلغار يتدي ٠ آتي
اوينادي ٠ قان طورالي نك اوزرنه كلدي ٠ صويلمش كوردلم
خاتم نه صويلمش ايدر تمامل اولمه قره باشنك قالدرديكت
الدقيمه كوركلو كوزك اچلديكت ٠ قارولرك دن اغ اللرك
بغلمدي ٠ اغ النون قره يره دبلمدي ٠ تمامله كوركلو باشنك
كسلدي ٠ الجه قانك يريوزنده دوكلدي ٠ يانمي يتدي
دشمن ايردي ٠ نه ياتورسن قالقسنه قاب قيالر اوينايدي
يراوبولدي ٠ قري بكلر اولديشي ايل بوشالدي قرجنشو
اوغرشوب طاغدن اينديه يصانوب اوروزكريني
يتدي ٠ يتاجق يرمي يرلدك يورتمي بولدك ٠ تولدي سكا
ديوجاغردي ٠ قان طورالي سرمردي ٠ اوينادي اورو

طوردي ٠ ايدر نه سويلرسن كوركلم ديدي ٠ ايدر بكيدم
اوروزكريني كلدي ٠ اويارمق يتيدن ٠ صواشن بن هشتم
كوسترملك سندن ديدي ٠ قان طورالي كوزنن اجدي
قياقلرن قالدردي ٠ كوردي كلى آت اوزرنده كيمش
سكومي الندن يراو بيدي ايدر امانا وصنقنا مقصودمز
حق تعالي دركاهنده حاصل اولدي ٠ ديوب اريصودي
ابدست الدي ٠ اغ النيني يره قودي اكي ركعت نماز قلدي
امنه بندي ٠ ادي كوركلو محمده صلوات كتوردي ٠ قره
طونلو كافره آت صالدي ٠ قرشو واردي ٠ سلحات
خاتون آت اويناتدي ٠ قان طورالي نك اوكنه كجدي
قان طورالي ايدر كوركلم قنده كيدرسن ديدي ٠ ايدر
بك يكت باشي اسن اولسه بورك بولنمزمي اولور ٠
بوكلن كافرجوق كافردرز صواشلم دوكشلم اولمز

اولسون دري قلتمز اودايه كلسون • ديدي بزاراده
سلجان خاتون ات صالدي قريس بصدي • يجانة
قومدي • امان ديني اولو رمدي • ايلو صاندي كيم
يني بصلدي • قلجنك بالجغي قان اودايه كلدي •
قان طورالي بوليادي • اول لحظه قان طورالينك
باسي اناسي چيسته كلدي • كورديلركم بوكليغ
كشينك قيلجي نك بالجغي قانلو اوغلي كورنمز •
جنرصوردلر كوره لم بجه صوردلره اناسي ايدر اتام
كشي ميزم كشي الا طحله بر كدن طوري كلدك اوغلي
طونردوكي قانلو كوركلو • باشن كسدردكمي قاديا
انابك بيا ديو بوزلتدكمي • سن كلورسن • ير بيكوم
كورنمزه بغزم يناره اغزدلي بر قاج كلمه جبريمكا •
قره باشم قربان اولسون كلين • سكا قيز ملديع كيم

قيز

قيز اناسي قيز اناسيدر • قاتجيله اشارت قيلوب
اورد ويردوشك • ته يرده اينمز قريشون • توزواريسه
وته يرده • قرغه قوزغون اونيارسه • اند استيلوم ديدي
اند مهرز اوردي • بربوكسك يره چقدي • كوزلري
كوردي كم بردره نك ايجنده توزكاه دريلونكا •
طاغلوزه اوزرينه كلدي كوردي كم قان طورالينك
اينجي اوخلامشلره كوزنك قباغني اوخشامشلر • يوزيني
قان بورمش • طورمز قانن سيلره • كافرلر اوشر قيلجني
يغاليس ايلر كافري اوكنه قاتوب قواره • سلجان خاتون
بوني بويله كوردي ايجنه اوددشدي • بربولك قاره
شاهين كرمش كبي كافره اتن صالدي بر اوجندن
قروب كافري اول بر اوجنه چقدي • قان طورالي
بيلدي كوردي كم بركسنه يانجي اوكنه قاتمش • قاان

سلیمان ایدوکن بلدیء قاتدی بوارادە صوبلمشنی
کوره‌لم خاننه صوبلمش ایدی قلعه‌یی برندن طوزن
یکت نه‌یکت سن بلیسی قره قاضیلق اتنه بینی یکت
نه‌یکت سن غافللوجه باشلرکسی دستورسزجه سنم
باغمه کیرن یکت نه‌یکت سن دستورسزجه یاغیه کرمك
بزم ایلده عیب اولوره مره یوریی طرغان قوش اولوتی
اوچایمی صفالکل بوغازکن طوتاییمی غافللوجه
سنك باشك منکسایمی الجه قانك یریوزنه توکیمی
قره باشك ترکیه اصایمی مره قضاسی تیتش یکت نه‌یکت
سن قاین دونکل دیدی سلیمان خاتون بوراده جیلمش
کوره‌لم خاننه صوبلمش ایدرجی یکیدم بك یکیدم
قیتبانلر طورمندن دوترمی اولوره قره قوجه قاشلق
اتلرقلیجنی دیرمی اولوره اغایلن اعجه‌ییوات قوزیجن

سوسرمی اولوره الپ یکتلر یك یکتلرکور کلوسنه
قیارمی اولوره یکیدم بك یکیدم بو یاغنك براجی
مکا براوجی سکا دیدی قان طورالی بلدی کم بویاغی
بصوب طاغندن سلیمان خاتون نوده برطرفنه دجی
کندوکودی قیلج طرتوب یوردی کافر باشین
کسدی یاغی بصلدی دشمن صندی سلیمان خاتون
قان طورالی ات اردنه الدی جقدی کیدرکن قان
طورالینك فکرنه بوکلدیکم قالقوبنی سلیمان خاتون
طاردوغکدن بلیسی قره قاضلق اتوك بیندکلن بیلمك
اغ بان ایشکنه دوشدوکلدن اعوزنك الکوزلی قوزی
کلجی بیلدقدن هرکشی سوزین سویلدکن سنی اوراده
طوراسی اوکیاسن قان طورالی زبون اولدی ات
اردنه الدم جقدم دیدمن کوزم دوندی کوکلم کتعب

اولدردم سني ديديعه سلجان خاتون حال بندوكين
بيلوب صوبلمش كوره لم خانم صوبلمش ايدر بك تكت
اوكوزنسه ارا اوكنسون اصلا نذره اوكنكلك عورتلره
بهتان دره اوكنكلو عورت ارا اولمزه الپورغان اچنده
سنكلو طولشما دم طتلو دماغ طتوبني صورشدم ال
دواغم التنده سوبلشدم يتر سودك يتر اوصندك قات
اوغلي قات قادر الله بلورمن سكا موصنم يادم قيمه
مكا ديديه قان طورالي ايد يوق البته اولدرسم كرك
درديعه يتر قاقدي ايد مر قات اوغلي قوات
من اشاغه قولبه يا يشودم سن يوقاري قولبه يا يشورسن
مر قوات اوغلي اوخكلي قيلجكلمي كل برو سوشلم
ديدي انن ديدي بن بركسك يره چقديغ صوقندر
طتسان اوخي يره دوكديعه اكي اوخك دمرن

جم

جقردي بيرين كزلدي بر بين الله الدي درنهلوا وخله
اتامغ قيامدي ايدر بكت ات اوخكي قان طورالي
ايدر قيز لورك بولي اولدره اول سن ات ديديعه قيز
بز اوخله قان طورالي اتدي شويله كم باشندن اولن
بت ايا غنه اينديعه ايلدو كلب سلجان خاتوني قوجلب
بارمشلر صورشمشلره قان طورالي صوبلمش كوره لم
خانم صوبلمش ايدر يلاب يلابع يلابيين انجه طونلم
ربجيبوب يوزبين تارا وزرينه قان طمش كبجي فيزل
يكا قلمه قوشه يادم دار اغزلوم قلم جي لرجا الدغي
قره قاشلم قورمسي قرق طوتم قره صاچلم اصلان
اوريجي سلطان قزي اولدرمكمن سني قيار مدم
اوزجاغنه قيام من ساكه قيتيم من سني صنار دم ديديعه
سلجان خاتون ديجي بلوراده صوبلمش كوره لم خانم

صوملیمش ایدوك قلقوبنی یرمون طوردایدم بلیسی
قره قانسلق اتومه بنا اردم بیامك اغ بان اونوت
چقاردم ارقو بیلی الطاعی اولوریدم الركیك صنی
كیك قوادایدم طریانه بر اوخله نلردم د مرنسوز
اوخله یكت سینی صنارایدم اولدرمكه یكیدم من
سنی قیا رمدم دیدی اراغنده یقینلری كلشدلر
كزلو یناطتوب بیلشدلره طتلو دماغ ویروبن صورشدلر
اغ بوز اتلو بیتوبی یورتشدلره بك باباسی یاننه
ایرشدلره باباسی اوغلنجوغنی كوردی اللهه شكرلر
ایلدی اوغلیله كلیند قاكلی قوجدا اغوزه كوردی
كوك الاكوركلو چمنه چادر دكردی اتدن ایغزدت
دوه دن بغرا ایتوندن قوج قزدردی دكون ایتدی
قالن اغوز بكلرینی اغرلدی التونلیجه كونلكن دكوب

قان

قان طورا ایجركنه كیرودب راد نه مقصودنه ایرشدی
ددم قورقوت كلوب شادلق چالدی بوی بویلدی
صوی صویلدی غازی ارنلر باشنه نه كلدوكین
سویلدی امدی قنی دیدكم بك ارنلر دنیا منم دینلر
اجل الدی یركزلدی فانی دنیا كمه قالدی كلملی
كیدملی دنیا صوك اوجی اولملی دنیا اجل كلدوكنده
اری ایمانندن ایرمسون قادر سنی نامرده محتاج
ایتمسون الله ویرن امیدك اوزلمسون اغ الوكن
بتن كلمه دعا قلدق قبول اولسون امین دینلر دیدار
كورسون یغنشدرسون دورشدرسون كناهكرنی
ادی كوركلو محمد مصطفی نیه بغشلسون خانم هی
تامنی لق قوجه اوغلی یكنك بوینی بیان ایدر
خانم هی قام غان اوغلی خان بایندر برنه طورشدی

قره بیرك اوزنغراغ یاتن ایونی دكشدی • الصیوان كوك
یوزینه اسمشدی • بیك یرده ایپك حالیجه سی دوشنمشدی
ایچ اغوز بكلری صحبت دیرلشدی یه ایچه ایدی • قاضلق
قوجه دیرلردی برکیشی وار ایدی • باینددر خانك وزیری
ایدی • شرابك ایتیسی باشنه چقدی • قبادیزنك اوزرینه
چوکدی • باینددر خانه اولتی دیلدی • باینددر خان
دستور ویردی • نه یه دلرسك وار دیدی • قاضلق
قوجه ایشی کورمشی ایشی یاددا دم ایدی • یرار قوجه لری
یانینه جمع ایلدی • یادینی یراغنی یولا کردی • چوق
طاغلردوه دیه بکجدی • کونلرده برکونده دنمزده قلم
کلدی • قره دکین کنارینه ایندی • اکا ایروبع قونلر اول
قلعه نك بر تکوری وار ایدی • ادینه ارشون اوغلی دیرك
تکور دیرلردی • اول کافرك التمش ارشونی قامتی

وار

واردی • التمش بطان کورز صالردی • قنی محکم یای
چکردی • قاضلق قوجه قلعه یه یتدوکیلن • جنکه
یاشلدی • بس اول تکور قلعه دن طاشره چقدی •
میدانه کردی اردیلدی • قاضلق قوجه انی کوردکیلن
یل کبی یتدی • یلم کبی یایشدی • کافرك اکسه سینه
بر قیلج اوردی • ذره قدر کسدرمدی • نوبت کافره
دکدی • اول التمش بتمان کورزله قاضلق قوجه یه دیره
طوتب چالدی • بلاده دنیا باشنه طار اولدی •
دد لك کبی قان شورلدی • قاضیلق قوجه قارملیب
طوتب قلعیه قویدیلر • یکتلری طورمیب قاچدیلر
قاضیلق قوجه تمام اون التی ییل حصارده طتناق
اولدی • صکره امن دیرلردی • برکیشی التی کز واروب
حصاری الیمدی • مکر خانم قاضیلق قوجه طتساق

اولدي بي وقت براوغلانجغي واردي بر پاشنده
بدي. اول بش پاشنه كردي يكت اولدي بياس
اولدي بيلور ردي. يصاغ ايلمشلردي. طتساق اولدغي
اوغلانني ساقلردي. اول اوغلاننك ادي يكك دير
لردي. كونلرده بركونده يكك اوتوريب بكلر ايله صحبت
ايدركن قره كونه اوغلي بداغيلي اوزدشدي. بربينه
سوزا تشدلره بورداق ايديبوني اوف اوروب بندرش
چونكه اوديلرسين ماروب بباكي قوز ترسكانه اوت
الي بيلدر طتساق در ديدي. يكك برحجري اتشدجل
بوركي اوينادي. قره بغري صارصلدي. قالمدي
بايندرخاننك نظرنه واردي. يوزيوه قودي. ايدر
الان صباح صپايرده ديكلنمز اغباده اولي الحلسل
يابلندن كونك صوانلي. تولدتولد جكلند شهبازانلي

بحا

چاغزوب داد ويوند بوله چاوشلي. باغ توكلن بول
نوتلوه قالمشي يكت. ارخابي بزه مسكين اومودي.
تركستاننك دركي. تولو قوشنك باورسي. امت موتيك
اصلاني قره جنك بتلاني. دولتلوخان مرد مكان الشكر
ويرميني بيام طتساق اولدغي قلعه به كوندرديدي. بايندر
خان بريوردي بكرمي دورت سا بجق بكي كلسون.
ديدي. اول دموردرونوندبك اولي. قرغو سكو
اوجنده اربوكردن غريمه يتدوكند كيمسي. ديوصورمي
قنان سلحك اوغلي دلي طوندان سنكله بله وارسون.
ديدي. ايغركوزلو يوز دورنه. الكي بري قلونلك كليد
الي. ايلمك قوجه اوغلي دولك اورن بله وارسون.
ديدي قوشله برجوه تمايه اوقي الكلمين بغربغي اوغلي
ايلامشي سسما بله وارسون ديدي. اوچ كره يغي كورشد

تمان اغلیں طوغسون • اوغلي رستم بله وارسون دیدي •
اژدهالر اغزندن ادم الی دلواورن بله وارسون •
برك یراوچندن براوچنه یتم دین صوغان صاریجی
بله وارسون • صاریلمقلو اوغوز ارنلري دوکنسه اولر
بایندر خان بکرمي دورت بهادر سنجاق بکینه یکتله
بولداشلغه بیله قوشدي • بکلر جمع اولوب یراقلرین کوردیلر
مکر اول کیجه یکتك دوش کوردي • دوشنی بولداشلرینه
صویلدي کوره لم خانم نه سویلدي • ایدر بکلر غافل کوجه
قره باشم کوزم ایجنده ایکي دوش کوردي • آلا کوزم آچوب
دنیا کوردم • اغ بوز اتلو چاپودرالینلر کوردم اغ اشقلي
البلوبي یایه صالدم • اغ صنقلو دده قورقوتی اوکت
الدم • الدیا بی قره طاغلري اشدم • ایلرو پیان قره دکزه
کبودم • یکیدیابوب کوملکم جغزدم یلکی قوردم • ایسلوی

یانی

یانی دکیزي دلدم کچدم • اوتکی قره طاغك بر یانندن
الیجي یانیني بالقر برار کوردم • قالقوبجي برسوني اوزوطاردم •
قرغود للو اوزسکومي قاندم • قرشولیو اول اره واردم •
قرشوسنده اول اري صنجتوم وقت دکدم کوز اوجیله
اول اره یاندم • دایم امی ابشی ابن بلدم • دونتدم اول اره •
سلام دیردم • اغوز اللرنی کمس دیدم • قیابقلرین قالدرب
یوز ومه بقدي • اوغل یکتك قندن کیدرسن دیدي • سولدي
من ایتدم دزمرد تملوسنه کیدن دم • بیابام انی ضتساق ایش
دیدم • بورادم طایم مکاصو یلدي • ایدر یتوکمن یسل
بقردي • یدي اورغوتم یکی یابرك قوردنه بکرزردي •
بکلرم یدي کتسیله قوردي • منم یایم • قایی طالی بکلوکندر
صوم النونلو منم اوخم بیل اسرنی یقوز یقدي • بوکی
قویدي یدي قاندرادم • اول تملوبي الیادم کرودونذم

منده دخي ادقوياسن يكتلكوم دون ديديلر يكتك دوشنده
طايسنه صوبلمش ايدي قلعه بيني بركدن طوردي غلكده الكوزلوك
بكلري يانكه صالدي اديد بللو بكلر لاسن يور يماده بيني اجده
علوده جيلر بولداني اندكه اوكيجوده اول ملعونسن ايما دوك
ديش. يكتك كنه ايدركسه كسه يكه بيحني بيحني كسر كونده
سرچشمه بوكرك بيحني. دايم كلدوكنده طورسه دولت بيحني
بلدوكي اونتسه عقل بيحني. قرينده دولتسه قاچسه
ارلك بيحني ديدي. بود وسني يكتك بولداشلري حكايت
ايلدي. مكر طا يسي امن اول اراده يتيجه ايديه جمله
بكلر ايو لداشي اولوب كنديلره تاكه دزمره ملعونسن بيند قيلو
جون الوب كنديلر قونديلو جونكه كافرلر بونلري كوردقيلو
ارشون اوغلي ديرك تكوره خبر ويره يلره اول ملعون
دخي قلعه دن طاشي كلوب بونلره مقابل اولدي ارد لري

صان

قان سليك اوغلي دلي طونداني برندن طوري كلدي الني
طونام سور جداسي قولتق قصوبي اول كافري قرشوسنده
سوسم ديديلر سوسردي كافر تكور قارمليب ضرب ايتدي
سكوس حكدي النده الدي اول التمش بتان كوز ذاميله
طونداري دبره طوب چالدي. يكك دنيا باشنه طار اولدي
قاضلق اتي دوندردي قاين دوندي بلمزدي ولك اورت
الي برلوجو ماغيله ات ديرب كلوب برقادين اشنه كافري
فتي اوردي اليمدي. تكور قارمليب النده چوماغي الدي
اني دخي كوز ابله اوردي اول دخي قاضلق اتي دوندردي
قاين دوندي خانم يكرمي دورت مسنجاق بكي تكور النده
زبون اولديلر. پس قاضلق توجه اوغلي يكتك متاريز
يكتجك براده اللهم صغيري. بي زوال معبودي اوكره
ايدر بوجه لردن يوحيدشي كمسنه بيلمز بنجه سني عزيز ستكري

انادن طوغدوکسی ایدی اولدیکیم کسه دن قوتیم یوق ایدی
کسه یه کوج ایتدک مو بردی احدسی الله صمدسی ادرت
تاج اوردک شیطانه لعنت قلدک برصوجی اوتوردی
درکاهینه سوردک موزود کوکه اوخ اتدی قربنی یارق
یالینی موسوطوترکه اولولفکه حرک سنک بویان قدک
یوق باجسلی جدکی یوق اوردعی اولتیان اولوتنکری
بصدوعی بیلور بیتی بیلکو تنکریه کورتدوکی کورکه
بتوردن کو دکلو تنکریه قادروعی قهرا یینه قهارتنکری
برلکو که صقندم جلابم قادرتنکری مردستندن
قره طو تلو کافرهلک دیرم ایشوفی سی اوکاردیدی
هان دم است صالدی بیلکی بیتدی یلم کچه یا یتدی
کافرک چکنه برقیلج اوردی کیمی کچینی طوغرادی
الیی برعق درکلکی ذخم ایرسندردی قره قاین سوزلدی

قره

قره صنغری صوقانی طلوقان اولدی قره یاغی بوکلدی
بوکلو اولدی هان دونیب قلیجه قاچری یکتلری دنی
بتدی حصارقینوسنه کورمشکن قره بوادت اوز قیلیجه
اکسه سنه ایلیا الدی کم یاغی طوب کبی یره دوشدی
انون یکتلک آتی دو توردی لشکره کلدی طتساق اولی
تا ضاق قوتجه صالی دیو مشلرجقوب کلدی ها ی
بلک بکلر کافری کم اولدردی دیو صوبلمشی کورهلم خانم
نصو بلیشی ایدر قیتیبا تنک مایه سنی بوکلو قودم نرمشون
مایه میدر اینی بلسم قره ایلوم یتوبنی بوکلو قودم قوجیدن
یتوعیندر اینی بلسم الکوز لوکو دکلو حلالم بوکلو قودم
ارکلک میدر قیتو میدر اینی بلسم مره بیلک یکت لوجنز
مکابراه انک عشقنه دیدی یکتلک بوراده صوبلمش
کوره لم خانم نه صوبلمش ایدر قیتیبا تنک مایه سنی بوکلو

قودك نه اولدي قره ايللو قيتو منكي بو كلي قودك قوج اولدي
الكوزلو كوركلو حلالك بو كلو قودك اصلان اولدي ديدي
يكتك يا پيله كوردشدي الله قالي بكلر كوردشدي پس بر
اغودن بكلر حصاره يوريش اتديلر ينه الديلر يا پيله يكتك
كزلو يتا طوبتي يلشدلر ايكي حسرت بر برنه بولشدلر ايشوز
برك قودي كبي اولشدلر تكريه شكرلر قيلدلر نه دلونك
كليساسي يقوب يرنه مسجد يا پدلر عزيز تكري ادنه قودنه
اوقتدلر قوشنك ال قاني قاشنك اروسني يترك كوجكني
طتوز اتمه جرغاب چوقه بايندرخانه بجيك چتره يلرز
مالنس غازيلر بخش اتديلر دونلر اولرنه كلدشيلر
ددم قورقوت كلوبن بوي بويلدي صوي صويلدي
بو اغوزنامه يكتك اولسون ديري بوم ويره بن خانم
يرلو قره طغلارك ... يقلمسون كولكه ليجه قبا اغاجك

كسلسون

كسلسون اغ صقللو باباك يري اوجق اولسون اغ
برجكلو اناك يري بهشت اولسون اخرصونكي اري
ايماندن ايرمسون اغ النوكر بش كلمه دعا قلدك قبول
اولسون كناهكزي اري كوركلو محمد مصطفا يوزي
صونيه باغشلسون خانم هي بسام ديه
كوزي اولدردكي توري بيان ايدر خانم هي
مكر خانم بركون اغوز اونوردركي اوستنه يني كلدي
دون اجندن اوركدي كوچدي مجوب كيدركي اروز
قوچه نك اوغلنجقني دشمنني بر اصلان بولب كوترمشي
بيلمش اغوز كنه آيا ملك كلوب بوردنه قوندي اغوز
خانك ايلجيني كلوب خبر كتوردي ايدر خانم سازدن
بر اصلان جوزات اوروه ابول ابول يوريني ادم كبي
ات بصوتيره قان صوروه اروز ايدر خانم اوركد كمز

دقيش دوشي منم اوغلنجغم دبلكم دبرديى بكلر بندبيلر
اصلان يتاغني اوذرينه كلديلر اصلاني قالدرب اوغلاني
طوتديلر اروزا وغلاني الوب ايونه كتوردي مشاديلق
انديلر يه ايجه اولدي اما اوغلاني نقدر كتوردلرسه طورمدي
كرو اصلان يتاغنه واردي كوروطوب كاتوردلر ددم قورقود
كلدي ايدر اوغلانم سن انسانسن حيوانله مصاحب
اولمغل كل بيخشي آت بين بيخشي يكتلر ايله آش يورت
ديدي اولو قرداشك ادي قيان سلجكدر سنك
ادك بساط اولسون ادكي من ويردم ياشوكي الله
ويرسون ديدي اغوز بركون بيلايه كوچدي اروزك
برچوبانى واردي ادنه قوكوروجه صاري چوبان
ديرلردي اغوزك اوكجه بو تون اول كسه كوچردي
ارزون بكار ديكله مشهور بربيكار وارديى اولبكاره

بيلر

بيلر قونشدي نكاهندن قيتون اوركردي چوبان اركجه
قامدي ايلرو واردي كوردي كم بري قيتزلري قنات
قاده بغلامشلر اوجولر چوبان كينكي اوزرلرينه
اندي بري قيتزنك برني طوتدي ملع ايدوب درحال
جاع ايلدي قيتون اوركك باشلدي چوبان قيتونك
اوركنه سكردي بري قيتزي قنات اوروب اوجدي
ايدر چوبان بيل تمام اولنجق منده امانتك واركل الك
ديدي اما اغوزك باشنه زوال كتوردك ديدي
چوبانك ايچنه قورخو دشدي اما قيتزك دره تدت
بكزي صارردي نمانله اغوز كنه بيلايه كوچدي چوبان
كنه بو بكاره كلدي كنه قيتون اوركردي چوبان ايلرو
واردي كوردكيم بريغانق باتور بيلدز بيلدز بيلدرد
بري قيتزي كلدي ايدر چوبان امانتك كل آل اما

110a [145-146]

ایغوزك باشنده زوال كتوردك دیدی ٭ چوبان بو
بنابغی كورجك عبرت الدی ٭ كورودندی ٭ صیبان
طاشنده طونتی ٭ اوردیجه بیوردی ٭ چوبان بنانبی
قودی قاجدی جیتون اردنه دشدی ٭ مكرا ولدم باینده
خان بكلر یله سیر انه یتشلردی ٭ بو بیكارلك اوزرنه كلدیلر
كوردلركم بر عبرت نسنه یاتوره باشنی كویتی یلون سیف
جوره الدیلر ایتدی بریكت برنی دیدی دیدكجه بیوردی
٭ برقاج یكت دخی ایتدیلر دیدلره دیدكلر بجه بیوردی
اروز نوجردخی ایتوب دیلری ٭ بصورتی طوتندی
بر بنانی یا رلری ایجندن بزاو غلان چقدی كوده سی
ادم دیه سنده بركوزی واوا روز الدی بو اوغلانی
اناكه صاردی ٭ ایر دخانم مونی مكا ویرك اوغلم بشا الم
بشلیاین دیری میابندرخان سنك اولسون دیدی
اروز

110b [146]

اروز دیه كوزی الدی ایونه كتوردی ٭ بیوردی برد ایه
كلدی ٭ ایجكین اغزنه ویردی برصوردی ٭ اوا بجه سوری
الدی ٭ ایكی صوردی قاتی الدی ٭ اوج صوردی جانی
الدی ٭ برقاج دایه كتوردیلر هلاك اتدی كوردمیلر
اولمز سود ایله بسلیالم دیدیلره كونی برقزان سود تیزودی
بسلدیلر بیوردی كزر اولدی اوغلنجقلرله اوینا ماولدی
اوغلان جقلرك كمنوك بورنی كمینك قولاغی یمك بشلدی
الحاصلی اوردی بونلك اوبصتدن فتی ایجیندلر عاجز
قالدیلر ٭ اروزه شكایت ایدوب اغلشدیلر اروزد به
كوزی دوكدی سوكدی یصاق ایلدی اسلمدی احز
ایونن قودی ٭ دیه كوزك بری انسی كلوب اوغلنك
برماغنه بر یوزك كچوردی ٭ اوغلسكا اوخ یاتمسون ٭
تنوكی قیلج كسمسون دیدی ٭ دیه كوزا غوزدن چقدی

بر یوجه طاغه واردی یول کسدی ادم الدی بویک
حرامی اولدی اوذن بنر بر قاج ادم کوندردیلر اوج انلر
باصدی قیلج اوردیلر کسمدی سکویله صاپجدیلر
ایلمدی چوبان چولق قالدی هب بیدی اغوز دنک
دمی ادم یکر باشلدی اغوز یغلوب اوزنه واردی
دپه کوز کوروب قامدی براغاجی یرندن قوپردی
اتوب اللی التمش ادم هلاک ایلدی انلر باشی قزان
ضرب اوردی دنیا باشنه طار اولدی قزانک قرداشی
قره کونه دپه کوز الندن زبون اولدی دوزان اوغلی
الپ رستم شهید اولدی اوشون قوجه اوغلی کبی
پهلوان الندن شهید اولدی اروق جانن اکی
قرنداشی دپه کوز الندن هلاک اولدی دمور طونلی
مامق الندن هلاک اولدی بیقی قانلو بکوز امن

الن

الندن زبون اولدی اغ صقللو اروز قوجه قان قصدردی
اوغلی قیان سلجوقلک اودی یادلدی اغوز دپه کوزه
بکار قیلمدی اورکدی قاجدی دپه کوز جوزب اوکن
الدی اغوزی صالی ویرمدی کوویرندن قوندردی
الحاصل اغوز بیدی کره اورکدی دپه کوز اوکن الوب
بیدی کره یورتن کتوردیجوا اغوز دپه کوز الندن تمام زبون
اولدی وارد لرده ده قورتوبی جرزدبلره انوکلطانتدرلر
کلوک کیم کسلوم دیدلره ددم قورقوت دپه کوزه کوندردلر
کلدی سلام ویردی ایدر اوغول دپه کوز اغوز الوکن
زبون اولدی یوکلدی ایاغک طپراغنه منی صالدیلر
سکا کسم ویره لم دیرلر دیدی دپه کوز ایدر کو منده
التمش ادم دیرک یکه دیدی دده قورقود ایدر بو وجهله
سن ادم قومدد وکدزسن دیدی اما کونده اکی ادم ایله

بیشوز قیون ویره لم دیدی • دده قورقود بویله دیجك
دپه کوز ایدر سخن ني اویله اولسون • اوت منم مکا اکي
ادم ویرك یکوم بنم بیشورسون من بیایم دیدی • دده
قورقود دوندی اغوزه کلدي ایدر • یوکلو قوجه ایله
یباغلو قوجه دپه کوزه ویرك آشی بیشورسون دیدی •
ءم کونده ایکی ادم ایله بیشیوز قیون استدی دیدی • بونلر
دخي راضي اولدي • دورت اوغلي اولان برین ویردي •
اوجي قالدي اوج اولان برین ویروب ایکی قالدی •
ایکی اولان برین ویردي بري قالدي • قاپق قان دیرلر
بر کیشي وار ایدي • ایکی اوغلي وار ایدي بر اوغلین ویروب
بري قالمش ایدي • کونونبت صوا ایب انکا کلشدی • اناسي
فریاد ایدوب اغلدي زارلق ایلدي • سکرخان ارور اوغلي
بساط غزا ایتمش ایدي • اول محل کلدي • فریحق ایدر

بساط

بساط تمدی ایتن دن کلدي • وارین بویلیکی مکا بر
اسیر ویرمیدي اوغلم بنم قورتریدم دیدی • بساط الترنلو
کونلکی تکوب اونور ایکی کوردیلر که بر خاتون کشي
کلور کلدی اجروب بساطه کردی سلام ویردی اغلدي •
ایدر اوجه صپیانه الوکلو اوغلم اودیل تکه بیشوز قیون
نی بابای ایچ اغوزده طاشی اغوزده ادی بللو ارون
اوغلي • خانم بساط مکا مدد دیدی • بساط ایدرنه دلوك
فریحق ایدر • یا لبجي دبنه یوزند براد قوبردی • یایلمسند
اغوز ایلیني قوندرمدي • قره بوداد اوزتیلجلرکسن
تکلی کسدرمدي • قرغو اجدا ادریاد نلر ایلدره مدی •
تمام اوجی اتنلر کاد قلمدی • البلر یاشی قنا نه برضرب
اوردی • قرداشي قره کوزه السنده زبون اولدي • بیمی
قانلو بکدز امنی السنده زبون اولدي • اغ سقللو بیاك

اروزه قان قوصدردي ميدان يوزنده قرداشك يتان
سلجك اوديسندي جان ويردي قالن اغوز بكلري
دخي كيمي ذبون ايروب كيمي شهيد ايلدي يدي
تا تلا اغوزي يرنده سوردي كسم ديردي كسدي
كونن آكي ادم ليش يوز ييرن استدي بوكلو قوجه
ايلمنيا غلو قوجه كاخذ منا ز ويردلر دورت اوغلي
اولي برين ويردي اوج اولي برين ويردي اكي
اولي برين ويردي اكي اوغلنجم واردي بريني
ويردم بري قالدي جور لدي قوبت كوركا كلدي
اني دخي استراخام مكا مرد ديدي يساطك
قرانكلو كوزلري ياشلد طولدي قرنداشيجون صيقلدي
كوره لم خان صوميلمش ايدر قرك يردن كلمش
اوناخلرك اوطالم بيتدر ردي اوله قرداشيم بوكرك

اولان

اولان اتلروك تاولستندك اوطالم بسجدير دي اوله
قرداشي بسرك يسرك دونلوك قطار توند اوطالم
ايردي اوله قرداشي شولنكي قرد وغلك يتونك اوطالم
قردي اوله قرداشي كوبخلر كتوردكك كلجوكك اوطالم
سنده ايردي اوله قرداشي اغ سقللو بيابي اوغول ديو
اغلتدك اوله قرداشي ايجم بوزلو اناجي صيزلتدك
اوله قرداشي قرشو يتان قره طاغم يوكسكي قرطاش
اقنلجي كوركلو صويك لمشتقوبي قرداشي كوجلي
بيلم قوتبي قرانكو كوزلروملك ايزني قرداشيم قرداشمدن
ايرلدم ديو جوق اغلدي زارلق تلدي ماول خاتون
كشيه براسيس ويردي وارا وغلكي قرتاردي ديدي
خاتون الدي كلدي اوغلي يرنده ويردي هم اوغلك
كلدي ديو اروزه موشتلدجيه قالن اغوز بكلرايلة

بساطه قرشو کلدی • بساط بیاسنك الین اوپدی
اغلشدیلر بوزلشدیلر • اناسنك ایونه کلدی • اناسی
قرشو کلدی • اوغلنجوغنی قوچدی • بساط اتاسنك
الین اوپدی • کورشدیلر بوزلشدیلر • اغوز بکلری دیرلدی
برلر ایچلر اولدی • بساط ایدر بکلر قرداشی اغزینه
دپه کوز ایله بولشوردم نه بیورورسز دیدی • قزان بك
بوراده صوملیشی کوره لم خانم بجه صوملیشی • ایدر
قره اوده قوپدی دپه کوز عرشی بوزمتم جوردم الهادم
بساط قره چیلاس قوپدی دپه کونه قره قرمطا فلوده
جوردم الهادم • بساط قتان اصلان قوپدی • دپه کوز
قلك سازلوده جوردم الهادم • بساط اراولسك
یلك • اولسك مره من قرابجه اولیاس بساط دیدی
اغ صقللو بیاکی اغلتمغل • اغ برچکلو اناکی بوزلتمغل

بساط

بساط ایدر انلیله واردم قزان ایدرسن بیلورسن
بیاسی اغلدی ایدر اوغول اوجاغم اسنوز قومه کرم
ایله وارمه دیدی • بساط ایدر یونغ اغ ستالو عزیز
بابا واردم دیدی • اسلدی بیلکنه برطتام اوخ
چتردی بیلدن صوقدی • قلجی حایل قوشندی •
یایی قارو سنه برقدی • اکلار بر قوردی • بیاسنك
اناسنك الین اوپدی • حلال لشدی خوش قالوك دیدی
دپه کوز اولدوغی صلاخانه قیاسنه کلدی • کوردی
دپه کوز کونه قرشو ارخاسین ویرمش یاتور • چکوردی
بیلنده براوخ چتردی • دپه کوزك یورینه براوخ
اوردی اوخ کچمدی پاره لندی • بردخی اتدی • اول
دخی پاره پاره اولدی • دپه کوز قوجه لره ایتدی بو
یرك سکلی بزنی ای شندرمی دیدی • بساط بردخی

اتدي • اول دخي پاره لندي بر پارهسي دبه كوزك
اوكنه دشدي • دبه كوز چقاردي بقدي • بساط كوردي
الين النه چالدي • تاماصي تماص كلدي • قوجهلر ايسدن
اغوزدن دينه بز • بر طرفندن قوردي كلدي • ديدي بساطي
اوكنه تانمدي طوتدي • بوغزدن صالندردي • بساغنه
كتوردي اوركتك قوبجنه صوقدي • ايدر مره قوجهلر
اكنذ ووقتي موپي مكا چريره سن پيام ديدي بنه اولدي
بساطك خنجري واردي اوركني ياردي • ايچندن چقدي
ايدر مره قوجهلر مومنك اولوسي تندن دري ايتديلر بلمزز
اما كوزندن عيني يرده • ات يوقدر ديديلر بساط دبه
كوزك باشني اوجنه كلدي • بقاق تما الدردي • بامتدي
كوردي كم كوزي اتدره ايدر مره قوجهلر سوكلكي اوجاغي
قولك قونسون ديدي • سوكلكي اوجاغم برقدلر قوزدي

بساط

بساط النه الدي • ادي كوركلو محمدن صلوات كتوردي
سوكلكي دبه كوزك كوزنه ايلدي باصدي كم دبه كوزك
كوزي هلاك اولدي • شويله نعره اوردي • چمردي
كم طاغ وطاش ياڭقولندي بساط چقاردي • يتوت
اچنه مغاره يه دشدي • دبه كوز بلدي كم بساط مغاره
دهدر مغارهنك قبوسي الوب برايا غني قيوتك برباننه
بريني دخي بريانته قودي • ايدر مره قيون باشلري اكج
بربر كلهكچ ديدي • بربر كلوب كچدي • هر برينك باشلرن
صغدي • توقلجقلرد ولتم صنارة قوج كلكچ ديدي • بن
قوج يرندن فالقمدي • كرنوب سويندي • دخي بساط قوجي
بصوب بوغزلدي • دريسني يوزدي • قوزيغله باشني
دريله ايرمدي • ايچنه كردي بساط دبه كوزك اوكنه
كلدي • دبه كوزه • بلدي كم بساط دري ايچنده دو

ايدر اي صتاد قوج منم بنزه دن هلاك اولجاغم بيلدك
شويله چلايم سني مغاره ديوارنه كم قوبرغك مغاره
يغلسون ديدي • بساط قوچك باشني ديه كوزك
الته صونزدي • ديه كوز بوينزندن برك طوتدي قالدريجق
بينوزدريله الندە قالدي • بساط ديه كوزك بودي
اراسندن صچريوب چقدي ديه كوز بينوزي كوتريب
يره چالدي ايدر اوغلان قورتلدكمي • بساط ايدر تكرم
قورتردي • ديه كوز ايدر مره اوغلان ال ستول برماغمده
كي يوزوكي برماغكه طاق سكا اوخ وقيلج كارايلمشون
بساط الوب يوزكي برماغنه كچوردي • ديه كوز ايدر
اوغلان يوزكي الوب طاقندكمي بساط ايدر طقندم
ديه كوز بساطك اوزرنه قودي خنجرله چالدي كشدي
صچرادي كيك برده طوردي • كوردي كم يوزك كيمنه

دم

ديه كوزك اياغي التنده ياتوره ديه كوز ايدر قورتلدكمي
بساط ايدر تكرم قورتردي • ديه كوز ايدر اوغلان
ستول كيندي كوردكمي • ايدر كوردم ديه كوز ايدر منم
خزينم وار اول قوجه لر الماسونلر وار مهرلردي بساط
كيندا بجنه كوردي كوردي كم التونه اقچه يغلمشدر بقارق
كندوزيني اونتدي • ديه كوز كيندك قپوسني الدي ايدر
كيندە كوردكمي • بساط ايدر كوردم ديه كوز ايدر شويله چلايم
كه كيندله طارطنان اولسن ديدي بساطك دلينه
بر كلديكم لا اله الا الله محمد رسول الله • ديدي ديدي
همان دم كيند يارلدي • يدي يردن قپو اچلدي • برينه
طاشره كلدي • ديه كوز كيندن الين صوقدي • ايله
قاجديكم كيند زير و زبر اولدي • ديه كوز ايدر اوغلان
قورتلدكمي • بساط ايدر تكرم قورتردي ديدي ديه كوز

ایدر سکا اولم یوغیمش • شول مناره‌یی کوردکمی • بساط
ایدر کوردم ایدر انده اکی قیلیج واردر • قنلو بری
تنسوز اول تنسوز کسر منم باشمی وار کتور منم باشومی
کس دیدی • بساط مناره‌یه واردی کوردی بر
تنسوز قیلیج طارمزاین جقره • بساط ایدر من موکابی
تکلف یا پشمایم دیوب کندو قیلیجی جقردی • طوتدی اکی
پاره • یولری واردی براغاج کتوردی قلیجه طوتدی •
انی دخی ایکی پاره ایلدی • بس یایینی النه الدی اوخلو
اول قیلیج اصلی زنجیری اوردی • قیلیج یره دشدی •
کوملدی کندو قیلیجی تپنه صوقدی • بلجاغندن اول
قیلیجی برك طوتدی • کلدی ایدر مره دپه کوز بنجه‌سی
دیدی • دپه کوز ایدر مره اوغلان دخی اولمدکمی • بساط
ایدر تنکرم توردردی • دپه کوز ایدر سکا اولم یوغیمش •

دیدی

دیدی • چاغروب دپه کوز صوبلمش کوزلرم نه صوبلمش •
ایدر کوزم کوزم یالکوز کوزم • سن یالکوز کوز لدمس
اغوزی صندرمشدم الکوزدن ایردك یکت بنی طتلو
جاندن ایرسون قادر تنکری ایلکمدن جکرم کوز یو کوبی
هیچ یکیدن ویرمسون قادر تنکری کوز یو کوینی دیدی •
دپه کوز کنه ایدر قلاردن قوپاردن یکت برك نه یرده‌سه
قرانکو دون اچنده یول ازسك اومودك نه در قبا علم
کوترن خانکوزکیم قریش کونی اوکدینه اغ سنالی پاك
ادی نه در الپ اردن اردن ادین یا شورمق عیب اولور
ادك نه در یکت دیکل مکا دیدی • بساط دپه کوزه صوبلمش
کوزلم خانم نه صوبلمش قلاردن قوپاردن یرم کون اوزاج
قرکو دون اچنده یول ازسم اموم الله قبا عالم کوترن
خانمز بایندر خان قریش کونی اوکدین دین الپمز سالور

اوغلي قزان ه اتام ادين صوردر اولشك يقا اغاج اتام
ادين ديرسك قنان اصلان منم ادم صوردرشك ارور
اوغلي يساط ه ديدي ه ديه كوز ايور امديع قرداشلر
بنه مكا ديدي ه بساط ايدر مره قوات اغ سقاللو بابامي
اغلمتش سن ه قريجق اغ برجكلو انامي بوزلتمش سن قرداشم
قيانى اولدرمشن اججه يوزلو نيكيمي طول ايلمشن سن
الاكوزلو بيكلرين اوكسوز قومش سن ه قوريم سنى قره
بولاد اوزيتليجم طارتيجق قفالو بوركلو باشك كسيجق
الجه قانك يريوزينه توكيجق قرداشم قيانك قانى اليجق
قومزم ديدي ه ديه كوزدجي بورادة صوبلني ايورغالو
بني برمن ه طورم ديردم قالي اغوز بيكلرينه عهدم
بوزام ديردم بيكينه طو غاشع ميرم ديردم بركن ادم
اته طوليم ديردم ه قالي اغوز بيكلرع اوزرمه ليلوجب كلع

دوم

ديردم ه يقو بني صلاخا نه قيامسنه كرم ديردم اغزيما بخلق
طاشلا اتام ديردم ايتوب طاشع باشه دوشبي اولسم
ديردم ه الاكوزده ايردك يكت سني طتلو جانزك
ايرسون قادرسني ديدي ديه كوز يردجي صوبلنيع ايدر
اغ صقللو قوجه لريع جوق اغلمتشم اغ صقاللو ترتيبي
طوتدي اولاكوزم سني اغ برجكلو قريجه لري بجلرغي
جوق اغلمتشم كوزي يانجي طوتدي اولاكوزم سني بجاغي
قادرمتي بكيجكلري جوق يشم يكلك لوجه طوتدي اولا
كوزم سني الجوكزي قنالي قرجغزلري جوق يشم ه
قاريجغ لري طوتدي اولاكوزم سنيه ايلم كم جكرم من
كوزبكوى جع بكينه ويرمسون قادر تكري كوزيوكي
كوزم كوزم اي كوزم يالكوز كوزم ديدي بساط قاتب
يرندن طوري كلدي بغرآكي ديه كوزي درنجاوزنه

119a [154]

بوکو دیو دیرکوزنك کندو قلیجیله بوینینی اوردی •
دلوی یای کریش طاقندی سوردی سوردی مغاره
بتورسنه کلدی • بو کلی قوچی ایلیپا قلو قوچنه اغوزه
موشتچی کوندردی • اغ بوز اتلو بینوب یوریشدیلر
قالی اغوز اللرنه جبن کلدی • ات اغزلو اروز قوجه
اونه چپار کلدی • اتاسنه بسالمك سوینج ویردی •
موشتلق اوغلك دیرکوزنی دپلدی دیریدیه قالن اغوز
بکلری یتشدیلر صلاخانه قاپسنه کلدیلر • دیرکوزنك
باشنی اورینه کتوردیلر • ددم قورقود کلوبن شادلق
چالدی • غازی ارنلر باشنه نه کلدی کی ایردی دیو دی •
هم بساطه التمش دیرمدیه • قره طاغم ایتدو کلن ایت •
ویرسون • قانلو قانلو صولردن کچت ویرسون • دیدی •
ارجلم قردا انك تانن الدك • قالی اغوز بکلری یوکون

قور

119b [154-155]

وز ترتدك قادو • اقنه یوزك اغ ایشون بساط دیدی
اولم وقتی کلدوکنده اردی ایما ندن ایرمشون کناهکز
ادی کورکلو محمد مصطفی یه بغشلسون خانم هی
بکلك اوغلی امرانك بوینی بیانه ایمدد
قام غان اوغلی خان بایندر دیرتنه طورمشدی • اغ
یان ایونی قره یرك اوزرنه دکورمشدی • الاسیراك
کوك یوزینه اسمشدی • بیك یردن ایبك خالیچه سی
دوشنمشدی • ایچ اغوز طاشنه او غوز بکلری یغناق
اولمشیدی • طقوز تومن کرجستانك خراجی کلدی •
یرات بر قلیج بر چوماق کتوردیلر • بایندر خانه قتی
سخت اولدی • ددم قورقود کلدی • شادلق چالدی •
خانم بنه سخت اولورسن دیدی • ایدر بنم سخت اولمیام
هر ییل التون ایچه کلوردی • یکیدن یکلم وررردك خالم

خوش اولوردي شدي برني كيمه ويرركم خاطري خوش
اولادي ديدي دده قورقود ايرر خانم بونك اوجي دخي
بر بكيدر ديره لم ديدي اغوز ايلنه قر اول اولسون ديدي
خان بايندر كيمه ويره لم ديدي صاغنه صولنه باقدي
كمسه راضي اولمدي بكلك ديرلردي بر بكت واردي اكا
بقدي ايدرسن نه ديرسن بكل راضي اولدي قالقدي
ير اوپدي دده م قورقود همت قيلجي بيلنه باغلدي چوماغي
اموزنه يرقدي يايي قاروسنه كچوردي شهباز
ايغرلي چكدرردي بوده بندي حصيني قومي ايردي
ايوني چوزدي اغوزدن كوچ ايلدي بردوبه كچه ير
داروب وطن طوتدي طقوز توم كرجستان اغزنه
واروب قوندي قرا وللق ايلدي يادكافر كلشه باش
اغوزه ارمغان كوندردي بلن بركره بايندرخان
ديوانه

ديوانه واردي بنه بايندرخانه ادم كلدي متين
كلس دي بوبيس بكل كلدي پيش كش چكدي بايندر
خانك اليني اوپدي خان دخي بكلي قونقلدي يخشي
ات بخشي قفتان وافر حرجلق ويردي اوچ كون تمام
اغرلدي اوچ كون دخي بكلي اوشكار اتيله قونقليه لم
بكلر ديدي اوچ يرتدله چون اويراغي اولدي كم اتن
اوكوكم قلجي كم چكوب اوخ اتماغي اوكو سالورقران
تراتي اوكدي نه كندي اوكدي اما بكلرك هنزين
سويلدي اوجيبوز الغتش اليي الب اوم بنسه قتلو
كيك اودوشه بوريش اولسه بكل نه وايي قوردي
نه اوخ اتدي هان يايني بلكندن چيقردي
بناك صنفنك بوينه اتدي چكوب طورغوردي
ارق اولسه قلاغني دلوردي اوده بلكو اولسون ديو

آمّا سوز اولسه بوغازلودي ارقا اولسه قلاغني دلردي
اوده بللو اولسون دیوه اما سوز اولسه بوغازلردي
اکر بکلرکیك السه قلاغني دلوك اولسه بکل سوبجیف
دیو بکلر کوندررلودي قزان بك ایور بو هنرانکیدره
ارکي درخانم ارکوردیدلوه خان ایدر یوق ات اشلمشه
اراوکمز هنرانکود دیرئي بوسوزي بکلر خوش کلمدي
بکل ایدر الپلر ابحنده بري قوصتمزدن با محمد باتوردي
دبریه بایندرخانك بجنتي سي اوکنه دوکویه خانه
کوسدي دیرانونه چقدي اتي چکدلر الم کوز لنوا
یکلري الوب ایونه کلدي اوغلنجقلري قرشو کلدي
اوخشدي اغ یوزلو خاتوننه سویلدي خاتون
بورادو صویلیش کوزلم خانم نه صویلیش ایدر التون
تختم ایاسي بکم یکت کوز اچوبن کوردوکم کوکم

دیروب

دیروب سودوکم قلقوبني برکرن طوربي کلدك الاکوزلو
یکتلرك یانکه صالدك ارقوبیلي ارطا غدنه دوتن اشدك
اقندیلي کورکلو صودن دونن کیجدك اغ النلو بایندره
خانك دیوانینه دونه واردك بکلرله یدوك ایجدك قملو
قومیله کاکشدي غریب باشك غوغاده تالدمه قوي خانم
الترکن بخشي اتك یوقه التوکن التون اشق جبه یوقه
الاکوزلو بیکلرك اوخشامن سو اتجد بونلو کورکلو کله
سویلشمزسن نه دوز حالك دیردي بکل صویلیش کوزه لکم
خانم نه صویلیش ایدر قلقوبنی برمن طوري کلدم بلیسي
قره قاضلق اتي بطوب بندم ارقوبیلي ارطا غدن
دونن اشدم صاقندلي کورکلي صربي دلوب دونن کیجدم
اغ النلو بایندرك دیوانینه چپار واردم الاکوزلو بکلرله
یدم ایجدم قوملو قومیله کورکلو کوردم خانمك نظرغي بزولم

دوغش کوردم ایلي کوني کوجرك طقوز تومن کرجستانه
کیدهلم اغزه عامي اولدم بیلکو بیلوك دیرعوه خاتون
ایدیکیدم بك بکیدم پادشاهلر تکرینك کوکلہ میندر
پادشاهنه عامي اولنك ایشی راست کلمزمیدي کوکلر
پاس اولسه شراب اچاره سن کیدهلي خانم ارقوردي بنان
الاطاغلروك اولنمش دره اوه بکل کوکلك اچلسون دیدي
بکل کوردي خاتون کشینك عتابي کلجسي یوده قاضلق
اتي چکدروب یطون بندي اوه کندي اواولیو کرزکب
اوکندن برپاره لوکیلك چقدي بکل برکات صالدي
بنانك اردنه ایردي یاي کریش دوینه اتدي بنا
جمشدیه کندي بربوجه پردن اتدي بکل آت جلاوینش
یکمدي ملا اوچدي صاغ اویلقي قیایه طوقندي صندي
بکل اروطاردي اغلدي ابرا اولوا وغلم اولو قرداشم

بان

یرق هان بلکندن کزجیتروب اتنك ترکیلرني طرتدي
اوردي قنتاني التندن ایاغني برك صردي آت وار
قرتیله اتنك بلیسنه دشدي آوجیلردن ایرودلندي
بوغازنه کجدي اورد وسیني اوجنه کلدي اوغلنیوغي
امران بهادر بیاسنه قرشو کلدي کوردي بکزي صارارمش
دلندي بوغازنه کجمش بولداشلرني صوروب اوغلان بوردا
صوبلیش کورهلم خانم نه صوبلیش قالقوبني برکنه طوردي
کلدك بلیسي قره قاضلق اتك بطون بندك ارقوردي
بنان الطاغلر انکنه اوه واردك قره طونلو کافرلره
اوغرادکمي الاکوزلو یکتلرك قردردکمي اغزدلنه برتاج
کلمجیزمکا قره باشم قربان اولسون اغام سکا دیرعیه بکل
اوغلنه صوبلیش کورهلم خانم نه صوبلیش ایدو اوغل اعیب
اوغل قالقوبني برسن طوردي کلدم قرهطاغلر اوکنه

ارە بندم قرە طونلو كافرلرە آوخي امدم • الا كوزلو يكتلرم
قردرمدم صاغ دراسن دز يكتلرم اوغول قايورمە • اوج
كوندر قوشلغم يوخ • اوغل آت اوزرندن مني قاپدي دوشكە
چقاردي ديري • اصلان انكي ينە اصلان تره • اتاسي آت اوزرندن
قوادي صاتري • دوشكنە چقردي جبەسن اوزرنە بوريدي
چتوسن اورتدي • بو يكتايكت يكل كوردلركم آو يوزلنش • هر
بري اولو اونە كلدي • بكا بيش كون اولدي ديوانە چتمدي •
اما غنك صندوغني كسيە ديدي • بر كيجە دوشكنده
تيني قيتي الكلدي • آه ايتدي خاتوني ايتدي • بك يكيدم قلاجـ
لق ياغي كلسە قاتيتمز ايدك • بطوكە الا اوخ طوختنە
الماز ايدك • كشي قوتيندن يتان • حلالنە سر بين ديمزدي اولو
نە درحالك ديدي • بكل ايدر كوز كلم اندن دوشدم • اياغم
صنتدي ديديكە • عورت الي النە چالدي • قراوشە سويلدي •

قراوش

قراوش چقوب قنوجيە سويلدي • اوتوز ايكي دشدن
چقان بتون اورد ويە يايلدي • بكل آتدن دوشمش •
اياغي صنمش ديو • مكر كافرك جاسوسي واردي • بو خبري
ايشدب واردي تكورە خبر ويردي • تكور ايدر قالقوپ
يروكزدن اروطارك • يانوق ويردە بك يكلي طوتلن • اغ
القوين تاردستدن بغلك • قانللوجە كوركلو باشن كسلك
الجە قانن يريوزينە دوكلك • الن كوني چاپك قزين كلينن
يسير ايدك ديدي • مكر بكلكلن اونن جاسوسي حاضر ودي
بكلە خبر كونردي • ايدر باشي براغي ايلك اوزركوز •
يني كلوردي • بكل يوقرو يا مديم كوك اراق برقاني
ديدي • اوغلنجوغني يانە كتوردب صوبلمش كوزه لم خانم
نە صوبلمش ايدي • اوغل اوغل اي اوغول • قرانكولجە
كوزلرم ايدني اوغول • كوچلو بيلوم قوتي اوغل كوزه

124a [159]

اخرنلرا ولدي • نلر قوپدي • منم باشنه ديدي • قلتوبجي
اوغل يرمون طاري كلدم • بويني صنسون • ال ايزي بطون
بندم • اوآ اوليوب قوش قوشليوب كرزكن بوكلدي سرجدن
مني بره جالدي • صاغ ايلوغم صندي • منم قره باشنه نلر
كلدي • قره قره طاغلردن حبر اشمش • قنلو قنلو صولردن
حبر كيچمش • دمور قاپودرو تردن حبر وارمش • الجه
اتلوشو كلي ملك قيي پوسمش • پوسرو غندن قره طاغلر
طومان دتمش • يا ندوغي برده • بك بكلي طوتك ديمش
قاروسندن • اغ اللري بغلك ديمش • قان الجه اوردي
چابك ديمش • اغجه يوزلو قيزني كلنني يسير ايلك ديمش
قالقوبي اوغل يركدن طاري كلكله يليسي قاره قاضلق
اتوك بطون بنكل • ارقوري يتان الاطامي دونتن اشغله
اغ النلو بايندن • خانك ديوانند دورنه واوغل اغزولدن

بايندوره

124b [159-160]

بايندرد سلام ويركل • بكلربكي اولان قزانك الي اوبكله
اغ سقللو بابام بوكلو ديكلها البته والبته قزان بك سكاه
ينشسون ديدي ديكل • كلمز اولسك ملكت بوزلب خراب
اولور ميترم كلموم اسير كتدي • بللو بلكل ديديه برا دا ده
اوغلان بياسنه صو يلمش كوزلم خانم ترصو يلمش ايدرنيبانه
سويلرسن نه ايدرسن • بعزملي بوركيم نه طاغلرسن • قالقوبي
يرمدن طورمغم جوق • يليسي قره قا صلق اتومه بنكوم •
جوق • ارقوبيلي الاطاغي اوليوب اشماغم يوق • اغ
النلو بايندرك ديوانند وارمغم يوق • قزان كيمدرمي انوك
الي اوپمكم يوق • التوكده غي ال ايغري مكا ويركل • قان
ه رلدي چابدريم سنك ايچون • اكني بك دمور طوتك
مكا ويركل • بكي يتاد كورديم سنو كيچون • قره بوكلاد اون
تيلجك مكا ويركل • غاقللوجه باشلر كيشم سنكيچون • قزغو

طالي سكوكي مكا ويركل ، كوكسندن ارصا غجيرم سنك

ايچون ، اغ يلكلو اوتكون اوخك مكا ويركل ، اردن اره

بكوره يم سنك ايچون ، الا كوزلو اوج يوزنكيدك مكا

ويركل ، بولدا اشلغه دين محمد بولنه دوربيشيم سنكچون ديدي

بكل ايدر اوليم اغزك ايچون اوغول ، اولم كم منم يكيتلكمي كورمي

اكور بتيرسن ديدي ، مره كايم كورك اوغلم يكسونه الــ

ايغرم كتورك اوغلم بنسون ، ايل اوركدين اوغلم ميدانه

وارسون كرسون ديدي ، اوغلانه طونتديلر اتاسيله

اتاسيله كلدي كورشدي ، القربن اوپدي ، اوج يوز

يكيدي يانه برقدي ، ميدانه واردي ، ال ايغر يجسكم

بني وحوس السه اياغين يره دوكردي ، توزني كوكه

جقردي ، كافرلر ايدر بولت بكلك دربرنجا دنه نكود

ايزمره اوكات كورك بوكلي بكلشه سزدن اوكوز من قجاردم

ديدي

ديدي ، كوزجي كوزلدي مكوردي كم آت بكلك بكل اوزرنه

دكل ، اما برقوشي دكلو اوغلان دركلوب نكور محتيره

ويردي ، ايدر آت براق وابشق بكلك بكل ايچنده دكل

ديدي ، تكور ايدر يوز ادم بجلوك طراقه جاتلدك اوغلانه

قوردك اوغلانه قوشي يوركلوا اولور ميدانه قوره

يجاره ديدي ، يوز كافر بجلوب اوغلانك اوزرنه كلمش

اوغلانه كافر صو بلمنشي كوره لم نصو بلمنشي ايرن اوغلان

اوغلان اي اوغلان حرامزاده اوغلان التنده الــ

ايغري ارقا اوغلانه قره بوازه د اوزنجيلي كدك اوغلانه

الندكي سكوسي صنتي اوغلان اغ تورلو ياپي كيده

اوغلان بلكنن طتشان اوقي سيرك اوغلان يلنزي

بولداشاري جيلاق اوغلان قرانكو بجكو زلري جونكه

اوغلانه شوكلي ملك سكا قاتي بوسدب ميدانه كجي

شول اوغلانی طوتك قا دوسندن اغ الدرین بغلاك
غافللحم كوركلو باشن كسلك الجه قانن یوزه توكك
دیدی اغ سقللو بابك وارسه اغلمقلو اغ برچكلو
اناك وارسه بوزلمقلو یالكوز یكت الپ اولمزه بوش
دیبی برك اولمزه قدامی تمنس قوات اوغلی قوات قاشن
دون بوادن دیبی اوغلانی دحی بو ادن صومیلیشن كورم
نه صومیلیش ایدر هر زه مرزه سویلمه مردانم كافر الندن اك
ایغوم نه بكمزسن سنی كوردیا وینارە اكمن كی دور طوتم
چكم قصاره قره بوادا اوزتلجوم قینس طوغرن مزعی
طالپی شكوم نه بكمزسن كوكسن دلوب كوكه یرادره انجه
توز لوقی بایم زادی زادی ایكلر صندقن اوخم كیشن
دلره یا عنی یكتلرم صراسن دبلره الپ اره قورقو ویرملك
عیب اولو وبر و كلكلو مره كافر در یشلم دیدی كافر ایذن

اعوزاه

اعوزك عارسزعی تركانك دلوسنه بكرزمجاغه شوكه دیدی
نكور ایدر مو ارك صورك اوغلانه بكلك نسی دردیدی
كافر كلوب اوغلانه صومیلیش كوره لم بجه صومیلیشن ایدر
النوكن بجی ال ایغری بلور بكلك دره بكل قنی قره بوادن
اوز قیلیك بكلك دره بكل قنی اكنوكن بجی موز طونك
بكلك دربكل متی وبا تكن بجی یكتلر بیلك دربكل قنی اكر
بكل بوندن ایمشسه كیجه یدكی جتك ایدیرك ماعجم یوز لو
قنی بای لو طار قشیدق اغ یلكلو ادنكی اوخلر
انشیدق سن بكلك نیشن اوغلانه دیكل مزه دیری
بكل اوغلی بوراده صومیلیشن كوره لم خانم نه صومیلیش ایدر
مره كافر سن منی بلمزمیسین اغ التلو باینذر خان اوك
بكلر بكیسی سالور قزان قرطانی قره كونه چپار ریندی
دونه بلمز و ولك اورن دودن اوغلی الپ رستم بوزا تلو

بيرك بك بكلوك اونن ايجرلردي مسندن جاسوس كلد
التندعي ال ايعزه بكل مني بندردي قو. بوا. ده اور
قيلجبى قوت ويردي. قرعوطالي سكوسي همت ويردي
ياستدعي اوجيوز يكيدين مكايولدا اشلنه قوشدي
من بكلك اوغليم مره كافرنز وكل دوكشلم ديدي. كافر
تكور ايورقتلان مره قوات اوغلي من سكا ورايم ديدي
الق برلي كوزنف ال الدي. اوغلانك اورتز سوردي
اوغلان قلقانني كوزه قرمش طوتدي. بوقوودن اشاغه
كافر اوغلانيني قيق اوردي. قلقاني اوا تري توغلاسي
يوغردي. چيا قلن صيردي. اوغلاني اليادي كورلر
دوكشديلر قره بوا. دا او زقليجله طارتشديلر سربه
سربيميدانن قيلج لشديلر چكيلري طوغرنزعي قيلج
لري اواتري بربرين الیادي قرعوطالي سكولراشله

قريشدلر ميدانن بنا كبي سوسشدلر كوكسلري لزي
سكولري صندي بربرين اليادیلر آتا و دونغ ايكيسي
قروشديلر طرتشدلر كافرك كوجي زياده اوغلان دتون
اولوي الله تعالي بيلوا اروب صوبلمشكو ره لم بخر صوبلمش
ابدر بوجه لودن بوجيدسي بوجه تكري كمسه بلمز بخرسن
كور دكلو تكري سي ادمنه تاج اوردك شيطانه لعنت قلدك
برصوجدن اوتريء دركاهدن سوردك ابراهيمي طوندردك
خانم كونه چولغادك كوزب اوده اندردك اودي بستان
قلدك بر لكو كرصنفندم عزيز الله حوجم مكا سوق ديدي
كافر ايورا اوغلان الذوكسه تكر كرمي يلوا ررسن شنك
يرتكرك وارسه منم تيش اكي يخانم واردري اوغلان
ابدزيا عاصي ملعون سني پرتلر وكه يلوا رورشك من
عالملري يوقدن وارايدن اللهم صنقندم ديدي حق

تعالی جبرائیله بیوردی کم یا جبرائیل وار شوک قولومه
قرق ادجه قوت ویردم دیریه اوغلان کافری کوتردی
یره اوردی بوردنن قاپی دولکی شورلدی مجرلوب
شاهین کبی کافرک بوغازین الدی کافر ایدر یکت
امان سزوک دینه نه دیرلره دینوکه گیردم دیریه برحق
کوتروب شهادت کتوروب مسلمان اولدی قالان
کافرلر بیلوب میدانده صالوب قاچدی ابخیلر کافرک
الین کوتن اوروب متیزن کلیشنی اسیرا تدیلر اوغلان
بیاسنه موشتجی کوندردی قرتیم الدم دیریه اغ شعلالو
بیاسی قرشو کلدی اوغلانک قوینی قوجدی دوب
اولونه کلدیلر قرشو یاتق قره طاغده اوغلانه شیلات
دیردی تر قوجی یوکرک اتن تاولد یوردی اعجه
یوزلوا وغلنا عجه قیتون شولی ویردی ما لا کورلو اوغلنه

اک

الدی اخلوکلی الدی ماغ النلو بابند دخانه بجیل چتوردی
اوغلی الدی بابند دخانک دیوانندوار دی الا اوتوردی
پادشاه قزان اوغلی اوروزک صاغ یانندا اکابر
کوستردی جبه جوقه چوقه غابلی کیوردی ددم قورقودی
کلوب شاذلق چالدی بر اغوز نامه دزدی قوشدی
بکل اوغلی امرانک اولسون دیدی غازی لر بیاشنه
نه کلدوکی سویلدی یوم ویره بن خانم برلو قره طاغلرک
یقلسون کوکلکلیجه قیا اغاجک کسلسون الله ویرن
امیدک اوزلسون کوناهکزی ادی کور کلو محمده
باغشلسون خانم اوشون قوجه اوغلی شکرل
بو مینی بیان ایدر اغوز زمانند اوشون قوجه
دیرلو برکتی واردی عمرندن اکی اوغلی واردی اولو
اوغلنک ادی اکرک ایدیه بیهادر دلو بخشی بکت

ایدي• بایندر خانك دیوانن یچی استسه واردكلو دي• بكلربكي اولن قزان دیواننده بوكاچ قپو باجه یوغدي• بكلري بصوب قزان اوكنده اوتوردوغي كسیه التفات ایلمزدي• مكر خانم كنز بركون بكلري بصوب اوتوریجق ترس اوزامش دیرلردي• اغوزده بریكیت واردي• ایدرمره اوشون قوجه اوغلی بو اوتورن بكلر هر بري اورتردوغي یري قلجیله اتكیله الوبدره مره سن باشرقچی كسدك قانی توكدك اجی طاپردك یا النجیمی طوندك دیرعیه اكرك ایدرمره ترس اوزامشی یاش كسوب قان توكك هنرمي دردیرعیه• ایدربیلی هنزده یاترس اوزامشك سوزي اكركه كار ایلدي• طوردي قزان بكدن اتی دلرعی اتی ویردي جمزندي• اقچی دیرلدي• اوچ یوزصاپی جدالومكت بونك یانه جمع

اولدي

اولدي مخانه ده بش كون یدی اچدي اولدیب• انده شش كون اوچندن كوكجه دكیزه دكن ایل جاریدي• غلبه طوم اولدی بولی النجه قلوسنه اوغرامشدي• قره تكور اورداه برقورغي یاپدرمشدي• اوچاردن قاز تاوق یوروردن كیك طاوشن بوحولیه طولدرب اغوز بكلرنه بوبیی دام ایمشدي اوشن قوجه اوغلنك بوقوریه اوغرادي قورنك چپوسي اوانر صغي كیك قاز تاوق قردلو یدیلر اچدیلر اتلربنك ایرلون الدلو• كیملرن چقردلو• مكر قره تكورك جاسوسي واردي بونلري كوردي• كلوب ایدرمره اوغوزدن بربولك ایلی كلدي• قورونك چپوسن اواتلرلرنك ایرن الوب كیملرن چقردلر مرنه طوررسز دیرعیه• انی یوزقره طونلركافربونلرك اوزرنه قتولورلكتلرعي قردیلر اكركي طوتدلو• النجه قلوسنه زنداننه برقدیلر

قره قره طاغلردن خبر اشدي ٭ قنلو قنلو صولردن خبر
بلدیه قالن اغوز ایللرنه خبر واردي ٭ اوشون قوجه نك
اغ بان ایوي ٭ اوکنده شیشون قوپردي ٭ قازه بکزر قزي
کلین اغ چقرب قره کیدي ٭ اوشون قوجه اوغل اوغل دیو
اغجه یوزلو اناسیله اغلشدلر بوزلشدلر ٭ ایکولوا وانلوز
بنر قالو بو یوزه مکر خانم اوشون قوجه نك کیجی اوغلی سکرك
بتو بها دراپت دلو یکت قوبدي ٭ برکون یوطی برد رنسکه
اوغرادي قوتدلو یملك ایجلك اتدیلر ٭ سکرك مست اولدي
طشره ایاق یولنه چقدي ٭ کوردي کم اوکسز اوغلان بر
قزاني چکشور نه مرج نولدکز دیو بر سنبلیه برنه بر سنیله
برنه اوردي ٭ اسکي طوانتك بتي اوکسز اوغلانك دلي
اچي اولوره بري ایدر مره مزم اوکسوزلکمز یتمزني بزي
بزا اوردس هنرك دارايشده قرطشك البخه قلوسنده اسیردر

دار

وارافي قورتردیدي ٭ سکرك ایتدي مره قرداشمك ادي
ندر ایتدي اکرك در ایتدي امري اکرکه سیرك برلسنوز
قرداشم صاغمش هیتورمزم ٭ قرداش سزا غوزده طورمزم
قرانکولو کوزم ایدیني قرداش دیوا غلادي ٭ ابجو صحبته
کردي ٭ دستور دیلدي ٭ بکلر ٭ خوش قالوك دیدي ٭ اتن
چکدلر بندي ٭ چابدي اناسنك اونه کلدي ٭ اتندن
ایندي ٭ اناسنك دیلن ارادي سکرك بوراده سوبلتي
کوره لم خانم نصوبلتي ٭ ایر رقلمقه بني انا برمن طوردي
بلیسي مره قاصلق انه بطون بندم ٭ ا رقوري تیات ۲۱
طاغ اتکنه واردم ٭ قنلو اغوز ایللرنه درنك وار ایش
انه واردم ٭ یمك ایجك اراسنده اغ بوزانلو برجبار
کلدي ٭ چوق زمانمش اکرك دیرلو بریکت طوتساتمش ٭
قادرتنكري یول ورمش چقوب کلمش ٭ اولوکیجي قالمدي ٭

اول بكيك قرشو كندي انا سندن وار بيني نه ديرسين
ديدي اناسي بو رادا صويلمش كوره لم خانم نه صويلمش
ايدر اغرك ايجون اوليم اوغل دلوك ايجون اوليم اوغل
قرشوينان قره طاغك يقلمشي ايدي بو جلدي اخر انزلي
كوركلو صويلك صوغلمشدي چاغلدي اخر قينا اغاجده
طالي بو داغك قوريمشدي يشارب كوكدي اخر
قالين اوغوز بكلري ايزنه وارسه سن وار اوغل اول بكيده
بندوكلكده اغ يوز اتك اورتنه بره اينكلده الغاو شرب
اول بكيده سلام ويركله الين اويب بوينن قوچينله
قره طاغم يوكسكي قرطاشي ديكله نه طوررسن اوغول
يورتنل ديدي اوغلان اناسنه صويلمش كوره لم
نه صويلمش ايدر انا اغرك قوريسون انا ديلك چوريشون
منم خوده قرداشم وارمشي قايوسم اولنم قرداشي سون

اغوزده

اغوزده طورسم اولنم انا حقي تكري حقي اولميدي
قره بوز اد اوزقيلجم طوتايدم نمانللوچ كوركلو باشنك
كسيدم الجه قانك يريوزنه توكيدم اناطالم انا ديدي
بيامي ايدر يكلشي خبر دراوغل محو يكيدن سنك اغاك
دكل اوردر اغ صقللو مش يا كي اغلمقله قريجق اولمش
ايكي بوزلمقله ديدي اوغلان بورادا صويلمش ايدر
اوجيوز المش الت الپ اره جنسه قلوكيك اوروزشيا
غرغا قويسه قرداشلو يكتلر قالقر قوبر اولوره قرداشنز
سكين يكت اكشه سنه برق طو تقنده اغليوب دورت
يانه بقوا اولوره الكوزدن اجي ياشن دوكوا اولوز
كوزلو اوغلكوزي كوربجه بيك يا با خاتون انا اشتع
قالوك ديدي انا انا يكلشي خبر ويركمه اوغل ديدي
اوغلان ايدر ميني يولين ايرملك اغام طونلرقله

وارمیجه اغامك اولوسی دریسی بلمیجه اولدیسه
قانی المایجه قالی اغوز ایلنه کلکم یوخ دیردی امتا
انا اغلشوب قزانه ادم صالدیلره اوغلن قرداشین
الدیجی کیدر بزه ساوکت ویردسی دیدلره قزان ایدر
ایا غندات طوشاخی اورك دیردی یاوقلسی واردی
یتزدوکی دیرتك ایتدلره اتده ایعزدن دوه دن یغسراه
چتونن قوج قردردلر اوغلنی کردکه قیدلره قیتزلله
ایکیسی بردوشکه چقدیلره اوغلن قلیجی چقردی
یتزلرکندوارا سنه برقدی یتزا ایدر قلیجك کیدریك
رادو برقرادال صارللم دیردی اوغلن ایدر مرزه قوات
تزی من قلیجمی طوغرتایم اوخدصا بجلیم اوغلم طوغشون
طوغرسد اون یاشنه وارمسون اغامك یوزین کورمیجه
اولمش ایسه قانی المایجه بوکردکه کیردسم دیردی ارو
طارغ

طوردی تا ولدن برشهبازات چقردی ایرلدی کیمن
کیدی دیرجك قاروجق تیلنری ایور قیزسوح مکا
بر ییل بقغل بر ییلن کلمزسم ایکی ییل بقغل ایکی ییلده
کلمزسم اوج ییل بقغل کلمزسم اول وقت منم اولدکمی بلکش
ایعزاتم بوغزلیوب اشوم دیرکل کوزك کمی طوترسه
کوکلك کمی سوورسه اکا وارغل دیردی قیتز بوواده صوبلمشی
کوره لم خانم نه صوبلمشوایدر بکیدم می سکا بییل بقام
بر ییلن کلمزسك ایکی ییل بقام ایکی ییلده کلمزسك
اوج دورت ییل بقام دورت ییلده کلمزسك بش ییله
التی ییل بقام التی یول ایردنه چادردکم کلرتدن کیدن
دن خبر صوردم خبر جنبر کتورنات طون ویرم قفتانلر
کیدورم شر خبرکتورنك باشی کسم اوکت سکنی
اورزوقمه قوینزرمیم مراد ویرمزادال اتزنه کیت بکشدم

ديدي ماوغلاني ايدرم قوات قزي اغام باشنه اند
ايچمشم دونكم يوخ ديدي . يتزا ايدره قدي قوتسز كلي
ديجه اودسز كلي ديسو غلره . يتي اتا مه . يتي انا مه ايدم
ديدي . صوملتي يتزا ايدرا نامس بكرك يتزا اتا ه اتام ني
بكرك يتي اتا ه قتنا مانك يمزايي اوزكديب كيدره .
صوره انلر اوكى الديب دوندرمزه . قره قيج ايغرك اورلدي
كيدر . ايلچي لرا اوكى الديب دوندرمزه اغا يلك قوچلري
اوزكدي كيدره . چوبان اولى الديب دوندرمزه الـه
كوزلو اوغلاك قرداشني اكدي كيدر . اغيز يوزلو كلوكه
دوندرمزسني معلوم اولسون ديدي . انا انا انا ايتديلر
برلرندن قالقديلر . اوغول كتمه ديو كوره لر چاره اولمدي
البته اول اغام طوتلي قلعه يه وارمينجه اولمزم ديدي
اتاسي اناسي يورت اوغول اغورك اچوق اولسون

صاغ

صاغ اسن واروب كلسن . كلچك وارسه ديدلر . اتاسنك
اناسنك الين اوپدي . قره قوچ اتنه بنوب بندي .
دون قاتدي يورت ايلدي . اوخ كون دونلي كوكلي
يورتدي . دره شام اوچندن كچدي . اول قرداشني طوتان
قوربه كلدي . كوردي كم ايلچي كافرلر يوندكوردلر قيلج
چكوب التني كافر دپلدي . طولنيا زاروب يونتدلري
اوركدي كتوروب . اول قوريه قوبدي . دون قاتمش
اوخ كون دونلي يورتمش يكت قرانكولي كوزلونجه
ايغو المش يكت . اتنك چلبرني بيلكنه بغلدي . ياتدي
اويدي مكر كافرك جاسوسي واردي . كلوب تكوره
ايدر اغوزدن برداولو يكت كلدي . ايلچي لري اولدردي
يوندلري اوركتدي كاتوروب قوريه قوبدي . تكور
ايدر . برآقلو الچتشا دم بچك . وارشونلر طوتوب كتورسنلر

دیدی الغش برا قلوادم بحدلو واردلره تکاهندن الغش
دم طولو کافره اوغلانک اوزرینه کلدیلره کام قلیجدن تیز
ات چیزمه سندن مکر بیکت ایغر بینردی خان آت
قلاجی ساق اولوده چکوبنی اوغلانی اوبردی اوغلان
کوردی کم برا الا یی اتلو کلو دمیجردی ادی کور کلو
محمد صلوات کتوردی اتنه بیندی قره طونلو کافره
قلیج اوردی بصدی قلمه یه قویدی بینه ایغوسن
یکمیوب برنه واروب یاتدی اویودی کنه اتنوک
چلبرین بیلکنه کچوردی کافرلر صاغ اولنلری
یخارق تکوده کلدیلر تکور ایدر نتو بوزکره الغش کتو
برا وغلانی طوتامدیکوز دیدی بوکره یورن کافر
اوغلانک اوزرینه کلدیلر ایغر بینه اوغلانی اویاردی
کوردی کافرلر الا یی یتلمش کلودرلر اوغلان طوردی
اتنه

اتنه بندی ادی کور کلو محمد صلوات کتوردی کافره
قلیج قویدی بصدی قلمیه طتدی اتنی دوندردی
کنه منزلنه کلدی ایغوسن یکمدی کرو یاتدی اویودی
اتنک چلبرین ینه بیلکنه کچوردی بوکره ات اوغلانک
بیلکنده بوشندی یتدی کافرلرینه تکوده کلدیلر
تکور ایدر بو قانلو اوج یوز وارك دیدی کافرلر ایدر واروز
کوکمز کسر هیبومز قرردیدیلر تکور ایدر یا بجه ایلک کرك
وارك اول الطنسا قیکدی چترك کتورك دیه کن کونجی
سوسکو برناره آت وبرك طون وبرك دیدی کلدلر اکر که
ایتدیلر بیك سکا تکور حمت ایلدی شونه بره کوبکیت
بوبجی نك یولیجی نك چوبانك چولتك اتمکین الوره
طوت اول دلولی اولدره سنی قتورده لم وارکیت دیدلر
خوش اولادیدی اکرکی زنداننه چترلره ساچی

ستالني يولدلوه برات برقليچ وير ديلره اوجيون كافر
اكا بولداشلغه ويردلوه اوغلانك اوزرنه كلديلر وايغ
بوزكافر كيك يره طوارديلره اكوك ايدر قني اول دلو يكت
اراقدن كوستر ديلره اكوك ايدر كلوك واره لم ديدي
طوتلم كافرلر ايدر تكوردن بوبرق سكا اولديمي سن وار
ديديلره اكوك ايدر اوشده اويوره كلوك ورالم ديديلر
كافرلر ايدرهاي نه اويقو قولنغي التندن بقار قلقار بزه
يكك يارزويي طاركوستر ديولره ايدر اميري من دوايم
البي اياغي بغليايم انده سن كلسن ديديلر جرادي كافرلر
اراسنده چقديلر آت سورديلر بو يكيدك اوزرينه كلديلر
اتندن اينديلر چليسني برطانه ايلشدرديلر بقديلر كورديلر
اكوك اون دورده نه بكزره برمحبوب الاكوزلو كنج يكت برجق
برجق درلمش اويوره كلاتندن كيسن نه حنبري يوق طولنديلر

باكر

باشي اوجنه كلديلر كورديلر كم بيلنده بنبزي واردر قورت
النه الديلر صوبلمش كوره لم خانم نه صوبلمش ايدر انالقوبي برنه
طوران يكت بليسي قره قاضلق اتي بطوره بيني اروتيلي
الاطاغدن دوني اشانده اقنديلر كوركلي صوبي ولوب
بكمش قارپلغه كلي باتوري اولوره بجليس تاروسنن اغ الكري ب
بغلدوين طكوز طامنده باتوري اولوره اغ سقللو بيباسي
اغ برچكلو اناسي اغلدوبن بوزلدوربي اولور بنه باتورسي
يكت قاغل اولمه كوركلو باشك قالور يكت الاكوزك اچغل
يكت قادر ويرن طلوجانك ايخو المشع يكت تاروسندن
تولكركي بنلمقتله اغ سقللو بيباكي قربجق اناكي اغلقمتله
نه يكت س قالوا اغوز النده كلي يكت باره دن حبقجوت
طوري كلكل ودورت يانكي كافر بغلدي بلكلو بلكل دججي
اوغلانك سهردي اروطوردي قيلجنك بلجاغنه باشني

کم بوینی جرپه کوردیکم الندن یتوروارن ایدرمن کا قرددم قوردود
یتوردی حرمیتنه چالمادم دیدی اکر الوکن یتوز اولسیدی
اغام باشیچون سنی ایکی پاره قلوردم دیدی چکدی قیوزی
الندن الدی اوغلان بوراده صوبلیشی کورهلم خانم نه صوبلیشی
الان صباح یرسندن طوردوغم قرطانی ایچون اغ بوزاتلو بوزنمم
قرطانی ایچون فلدکورزده طشاق وارمیدر کا فردیکل مکاه
قره باشم قربان اولسون کافر سکا دیدی اولو قرداشی اکرک
بوراده صوبلیشی کورهلم خانم نه صوبلیشی ایدر اغزلن ایچون
اولیم قرداشی دلوک ایچون اولیم قرداشی طوردده قوپرده
برک صوردر اولسم نه یردره قره کوردون ایچنده بول ارسلک
ارسلک اومک نه دره قنا عالم کوتورن خان تلوکیم غوغاکوی
اوکدیده دین ایکوزکیم یکت سک بباکیم الپ ارازدن
ادین پیشورمتی عیب اولوراداک نه دریکت ددی بردی

صوبلمش

صوبلمش ایدر قیتبانم کودنه صروانم میسن قره کوجم کودن
لیجمیمیسن اغایلم کودنه چوبانم میسن قوات غلام شرنیعز
نایبم میسن بیشلکن قربب کتدکم قرداشمم میسن یکت
دیکل مکا قره باشم قربان اولسون یکون سکا دیدی سکرک
بوراده اولو قرداشنه صوبلدی ایدر قره کوردون ایچنده
بول ارسلم اومم الله قنا علم کوترن خانمز بایندرخاندن قرینی
کونی اوکدین دیر الپ سالور قزان بیام ادین صوردسکا دشنون
قوچه منم ادم صوردر اولسک سکرک قرداشم وارمش ادی
اکرک دیدی بردجی صوبلدی ایدر قیتبانه کودنه صرانکم
قره قوچک کودنه ایچی کم بیشکن قربب کتدکل قرداشکم
دیدی اولو قرداشی اکرک بوراده صوبلمش کورهلم خانم بحثنه
صوبلمش ایدر اغزکیچون اولیم قرداشی دلوک ایچون اولیم
قرداشی ارمی اولوک یکیتی اولوک قرداشی قریلمه قرداشنک

اسیتوسنی کلدك قرداشی تلتوریی اکی قرداشی قوجه
قوجه کورشدلره اکرك کجی قرداشك بو بیتی اوپدی
سکرك داجی اغاسنك الین اوپدی قرشو بتادت
کاقرله باقشورلره ایررلر کورشدلر اوا یچه بولیکی یزم کم
یکه دیدیلره کوردیلرکم قوجشوبلر کورشدلر قاضلق اتلر
بنشدلر قره طونلو کافر آت صالدیلره تلیج بورهندیلر
کافرینی بصدلر قردیلره تلیمه دوکدلره کلوب بنه اول قوریه
کردلر بو تدلری طاشی چقردیلره طاولنبانه اوریب یوزلرنی
اوکلرینه برا قدلره دده شام صوبیی دیوب کیجدلر دون تاقزلر
اغوزك سرحقنه یتدلر فتلوکافرالنده قرطاسنجوعن طرانوب
الدی اغ سنکلو بیلسه موشیجی کوشر دیه بیام یمکا قرشو
کلسون دیدیا وشونه قوجه بچیار کلدی موشلق کوزك
آدینی اغوزلرالق ایکیسی بله صاغ اسن کلدیب دیدلره قوجه

ایشدید

ایشدوب شاد اولدی کومبر کو بیرجا ولتیجا لتدیقی التون
قوج بورلو اغزلدی اول کون الا بار کاه اوتا تلر دکلدی
اتدن ایغردن دوه دن بغرایتر بزب قوج قتولدی قوجه بلك
اوغللرنه قرشو کلدی اتدن اینیدی اوغلنه بلم قوجه قوجه
کورشدی خوشخیز اسمز اوغللر دیری کونکلی التونلجه
اوداسنه کلدیلره شادلق یمك ایجك اولدی اولو اوغلنه
دجی کودکلو کلین کتردی اکی قرداشی بربرنه صاغنجاولد
کردکلرنه چاپوب دشدلره مراد مقصوده ایرشدلره ددم قورقوده
کلوب بوی بویلدی صوی صویلدی اوّل اخرا ورتوب
یاشان اوجی اولم اولم ونی کلدوکنده اریی ایماندن ایرشسون
مخا هکونی محمد مصطفا بوزی صوینه بنشلسون آمین
دینلر دیدار کورشون خانم هجی سالور قزان
طتساق اولوب اوغلی ارورجترد نی بوبی

بیان ایدر مکر خاتم طره یوزان تکوردیه بکلربکی
اولی خان قزانه برشاهین کوندرمشدی برکیجه بیوب
اوتوردکی شاهینی باشنه ایدرمش صباح شاهنلرنی
آل حلوبجه اوغ بینالم دیرعیه ارکی بیدلو آوبرینه واردیلر
کوردلر برسورتی قازا وقورن، قزان شاهینی صالدی
الماده شاهین پرواز اعدعی کوزلدیلر شاهین طومان
تلوسنه اینعیه قزان غایت سخت اولدی شاهینك اردنه
دشدی دره دیه اشتعیه کافر ایلنه کلدی کیدرکن قزانك
قراتکولوکو زنی ایغوالدیه بکلر ایتدیلر خاتم هو نه له
قزان ایده برزدی ایلوطا لم دیدی بتدی برقلشه
کوردیه ایدر بکلر کلوك بتالوم دیدی، قزانی کویجك
اولم طوتنی اویدیه مکر خاتم اغوز بکلری بیری کوتب
اویوردی، انو کیجوله کو بیجان اولم دیرلردیه مکر اولد

کون

کون طومان تلوسنك تکوری آوه چقمشدی جاسوس
کلدی ایدر بربولك اتلو کلدی ایچنده بکلری بایندری
اوینی تکور ادم صالدی کم ایدوکن بیلوك دیدی کلنلر
بلدی کم بونلر اغوز ارنلو ندنده کلوب تکوره خبر وردیلر
تکور دخی همان جریسنی دیردی بونلرك اوزرینه کلدی
قزانك بکلری باقدلر کوردیلر کم بیجی کلور ایتدیلر قزانی
بر اغوز کیدرسه وز ابونده بزی قوارلو یکرکی یودرکی
بو نده قریلالوز دیدلر کافری قرش لدلو جنك ایتدیلر
قزانك اوزدنه بکری بش بکیچی شهید اندیلر قزانك اوزرنه
دوشدلر اوید وجی برده طاتدیلر الیع ایاغی برك بغلدیلر
عربیه یوکلندیلر حکم صاردلر جکدلر
یوریو دیو دیلر کیدردکن قزان اوینادعی
کورندی برالتی کچی اوزغانلری هب یتردیه

او ذرنه اوتوردي ايس الينه چالدي • قاصي قاص كلدي
كافرلر ايدرلر كه كورلرسن • قزان ايدرمره كافرلر بو قومي
بيتكم صاندم • سزي يا مري بو مري طادم دايم صاندم
ديرعيه حله قزاني كتوردلره طاماني تلهسندن بر قيتوقيه
برقديلره قيتونك اغزنه بر دكوس طابني قوديلر بكيني صيوب
دكوس طابني دلوكتونه ويررلردي بركونه تكورك عوزني
ايدر ورايق قزاني كوره بسح نه حالالكر كيشيدره بر بيجم ادملره
منهب اوورمش ديرعي خاتون كلوب ذمنداعجبه فيتوعي اچدردي
جاعزديه ايدر قزان بك نه در حالك در ايكك يا التنزيمي
حوشوده يوحنسه بر يوزندن بي حوشدره هم سزوب نه برسه
تاجرس وبنه بيبزسه ديرعي • قزان ايدر اولولركه اني ديدوكلك
وقت الكرندن الودم هم اولو لوكرك يورقاسنيبيزم كاطلرن
بنه دم ديرعي • تكوهور قي ايرعدينك ايچون تقزانيبلن

طو

يدي يا اشنده بر قيتزجوغزم اولمشدد كرم ايله الكا بنه
ديرعيه قزان ايدر اولولر وكزده انده بو رغه يوقورهب
الكا بيتوم ديرعيه • عورت ايدر دواي سنك الوكرنه نه ير
يوزمن ديرمزه ونه يرالتنده اولومز قورتلورمشي ديرعي •
كلدي تكوده ايدر كرم ايله اول تا تاري قيتوردن چقار •
قيزچغزك بيلوني اوزنده يرالتنده قيزجوغزمه بيبزمش
تلان اولولومزي جمع ايدرمش هم اولولومز ايچون ويردي دكنز
اني الكرنه چكوب الوب برايشه انوك النده نه اولمزمنه
ديرمز قورتلورمش ديلك عشقنه اول اري قيتوردن جيبعق
ديرعيه تكوده بكار بني جمع ايلدي • ايدر كلوك قزاني قيتوردن
چقاروك بني اوكسوز اغوزي صندرسونه انده صكر
نرط ايلسونه بزم ايلومزه يا مجي لغنه كليه ديرعيه واردياو
قزاني قيتوردن چقاروب كتوره يلر ايتديلر اندابج كم

قل
بزم ایلومزه ینی لغه کلیه سن هم بزعی اولك او غوزعی صندرر
سینی قریوویں لم وارکت دیدلره قزان ایدر والله بالله
طوغزی یولی کوردا یکی اکری یولده کلیه بی دیدی ابدیلو
والله قزان ایوانذ ابجذری دیدیلوه امری قزان بك دی
بزی اولك دیدیلره قزان ایدر مع بر یوز منه ادم اوکزبی
برادم کتوروك ینایم ستی اوکیم دیدی واردلر دنز ارکاز
کتوردلو برایر براویان دیدی کتوردیلو کافرك ارخاسنه
ایرصالدی اغزندا ویان اوردی قوراکی جکدی جوردی
ارقاسنه بنزی اوکجه سی اوکجه سنه قاقدی قتور غاسی
قارننه قاوشوردی اویانی چکدی اغزینی ایردی کافری
اولدردی جوکدی اوزریندا وتوردی ایدر مره کافرکس
قوزم کتورك سزی اوکرینه دیدی واردیلر چتو زی
کتوردیلوه النه الحب بوراده صوبلمش کودلم خانم نه صوبلمش

اورر

ایدر بیك بیك اردن ینی کوردمسه اوین نه یدم بکرجیا
بیك ارینی کوردمسه بیلانمدم او توز بیك ارینی کوردمسه
اوته صیدم قرق بیك ارینی کوردمسه قیتا باقمدم اللی
بیك ارکوردمسه ال ویرمدم التمش بیك ارکوردمسه اینمذم
سکسان بیك ارکوردمسه سکسندم طقسان بیك بیك ینی
کوردمسه طرنا تمدم یوز بیك ارکوردمسه یوزنم دوندم
یوزمی دونمز قیلجوم اله الدم محمدك دینی عشقنه قیلج اوردم
اغ میدانده یومری باشی طوپجه کسدم انده دخی ارم مکم
دیو اوکنمدم اوکونه ارنلری خوش کوردم الوکه کرمش
ایکی مره کافری اولدرمیشی قره قیلجك صال بوینه کس باشم
قلجکه صبارم یوق کند واصلم کند وکوکم صمغم یوق دیدی
برصوی دخی صوبلمش ایدی یوکسك یوکسك قره طاغدن
طاشی یوالننه قبا اوکجم اویلغم قرنش طوتانه قزان اریوم

زعوله شیشلر یوکلیب بردن چقسه قبا اوکجله پرچیں قلان قزان اریدم • قبا قبا بکلرا وغلی غوغا قلشه قابجی صالوب تکدودن قزان اریدم • یوجه طغلا ریغ طامات طارسه • قره پوساریق دلی قوپسه قزه قوجاك قلا غیه کورمزاولسه • قاریری ارن قلاغزسین بول یاکلشه قلاغوز یول بشارت قزان اریدم • یدی باشلو اژدرهایه یتوب دارودم • هیبتندن صول کوزم بشاردی هی کوزنم نا قرد کوزم موخنث کوزمه بریلانن نه وارکم هوزحنوك دیدم • انی دجی ارم بکم دیو اوکمذم • اوکونه ارتلری خوش کوردم • الوکم کرمشکی مره کافر اولدرمیں یتوردی هال قلبجکسی باشم قلبجکرده صپادم بوقه کنذ واصلم کندو کوکم شماغم یوق اغودا رتلری طارزکی شبی اوکنکم یوق دیرهیه • قزان یورادده بردی صوبلیشی اندقیج دیزده بیقاز

قمان

قمان دکیزنده صرهب یرلرده • یا پلشن کافر شهرینه صاخنه صول چرینیب اوردیوز کجلری صود بنده دونو بجر یلرنی تکری منم دیو صود یبنده چقز شور عاصی لوینه اوکن قریب ترسیں اوقور قرزی کلبنی • التونه آشق اویز صنجد املك بکلری الینی قاتلا اغوز واردی الیا دیغه اول قلمی الینی باشی ارلمس قزان واردم • الینی کونز قوما دم • انی الدم کلیساسی یقوب یرنه مسجد یاپدم • باك بکلر ندم • قیزیف کلیسنی اغ کوکسمدن اوینا ندم بکلربه قول ایتدم • انی دخی ادم بکم دیو اوکمدم • اوکونن ارنلری خوش کوردم • الوکم کرمشکی مره کافرا اولدرمیں یتوردمیخه قلبجکدن صپادم یوق کنذ واصلم کندو کوکم صنغوم یوق دیرهیه قزا کمه صوبلیش ایدر ارقیج قیزده • دوندردکم مره کافرستك بیاك سنقندا اوزدوکم سنك یتزك کلنوکنه انجه قلا سرملده •

ات اوینادم اتله قارون ایلنه چاپتون ییدم اق حصار
تلو سنك برجن یقدم. اغ اجه کتوردیلر بولوردیدم.
قزیل التون کتوردیلره بیترد ردیدم. الاکوزلو قیزه کلیش
کتوردیلر الدندم کلیساسنی یقدم مسجد یاپدم. التون
کومشی یغا لندم انی دخی ارم بکم دیوا وکمزم اوکونتلرمی
خوش کورسدم. الوکه کیرمشکی موه کافره اولدرمی یترمی
کنز واصلم کوکم صنم یوق. سنی اوکنکوم یوق دیدی .
قزان بك بوراده برده جی صوبلیش ایدرساق قیانك قیلانك
ارکنك برکوکم واره اورتاج بترده. سنك یکیلر کوزلود
عزرمیه اق سازك اصلانندن برکوکم واره قا زالیجیه بونکی
طورغرمیه ازدای قورد اتوکی ارکنك برکوکم واق اجه
بکلرمن قیو نك کرذرمیدواغ صنقور قوشی اکمنده
برکوکم واق اد اوردك قره قازوك اوجو رحیه قاق اغوز

الخ

الندن برا وغلم وار اوردوزاولو برقرطاشم وار قره کوه اولو
بکی دن طوغانکی درکور میه لره الوکه کیرمشکی موه کافره
اولدرمی یترمی قلیجکوه صپارم بوغم. کنز واصلم صنم
یوخ دیری بره جی صوبلیشی ایدرایت کبی کوکو ایدرجوکی
خرصلی کوجیك طوکز شولنلی برقوربه صان دوشکلی .
یادم کرمج یصدقلی. یوغه اغاج تکرلی کوبکم کافر اوغوز
کوررکی سنی اوکا کم یوق اندی اولدررسك موه کافر اوله
یجی. اولدرمزسك قادر قورسه اولدوره یم کافر سنی
دیویجی. کافرلر ایدر بو بزی اوکدی کلك ثونی اولدوره لم
دیرله کافر بکلری دیرلدیلر کلدیلوه ینه ایتدیلر نونك
اوغلی وار قرداشی وار بوجی اولدرملك اولمزدیدیلر
کتوردلر طوکز طامنه جبسه صالدلر. ات اپاغی کولك
اوزان دلی جوك اولوره قزانك اولوسنی دیرسنی کشه

بلدي مكرخانم قزانك براوغلي بجنجي واردي بوبردي ه
بكيجك اولدي ه بركونه اتا بينوب ديوانه كلوركن بركشي
ايور مكرس خان قزانك اوغلي دكلس ديدي اوزون
قاقدي ايورمره قوات منم بيام باينده خانه دكلي دن ه
ايتدي يوق اول اتانك بياسي دوشمنك ددكور اوزروم
يابنم بابام اولوميدر دير ميدر ديدي ه ايتدي دردي دن
طوماني قلم سنده طتناق درديدي ه بويله ديكج اوغلان
اغلادي ملول اولدي ه اتني قايتدي كرودوندي ه
اتاسنه كلدي بوراده ه اتاسنه صوبلشي لور
نه صوملنش ايورمره اتامي خان اوغلي دكلشم خان
قزان اوغلي ايشم مره قوات قزجي مؤمن سكا بيوزن ديورلر
اناسي تنكري حقي دكلشسه قره بوله داونغيلجم
طاريتدم غاملجه كوركلو باشانك كسيدم الجي قانك

ـلـ

بريوزبنده دوكيدم ديدي ه اناسي اغلادي ايدي اوغلم بابك
صاغ در اما سوبليه قورخودم كانوه وار ه سني كندوزوكي
اوره سن هلاك اولرسن انوكيچون سكا ديمدم جانم اوغل
ديدي ه اما عمكه ادم صال كلسون كوره لم نه دير ديدي ه
ادم صالدي ه عمسي اوحدي كلدي اوروز ايدي منبيام
طتساق اولديغي قلبه كيدرم اما قلم طاتشق قلدبلر جميع
بكلر جنر اولدي اوروز باباسنه كيدر براغلر كلوكدنبرلر
لشكر دبرلدي كلدي ه البت اروزجاه رلرين اجوردي ه
جيبه خانه سي يوكلنديي قره كونه چريي باشي اولدي بورعي
اغروب كوجدلر بولكر درده يول اوروزن كافرك ايلا مرنه
واردي كشيشلر بكلردي ه غايت صرب كليسا يدي ه
اتوه ايوب تاجر طونه كيدلره بازركان صور تنده
قتردوب جكديلر كلدلر ه كافرلر كورديلر كلي لرتاجرلر

بكزمز قاجدلره تليمه كردلو قيولرين يا بيدلره برجه چتوب
كيملوسز ديدلره بونلر ايتديلر يارزكا نلرز دبيدلره كافرلر
بلان سويلرسيز ديو طاشه طوتدلر اوروزا اتدن اينديلر
ايدر هاي اتامك الدون قدحندن شراب ايچين مني سون
اتدن اينسونده بونك يتوسنه بر ركز اوره لم ديديلر اون
اليني بكت صحرايوب اتدن ايندبلره تلقان يا بندلره كورزلن
اموزلوينا اوردبلره قاپويه كلدبلر بر كورزا اوروب يتوردي
اوانتيلرا ايچرو كرديلره بولدقلري كافري قيرديلو دل
جفر عدبلر مالنى بغما ايديلره چري اوزرنه كلديلر قو تلره
سكر بر صحر بجلاري واردي كورديكم تلوپي الديلره تچدي
نكوره واردي ايا صوفيه الدو عنحير ديردي نااوتورسن
اورزوكرنه يني كلدي باشكوز براغني كورك ديردي نكور
بكاربي جمع ايلدي بو نلرله نه مدارا قلالوم ديردي بكلر ايتدلر
بونكر

بونك مداراسي اولدركم قزاني چيقره وز انلا ده برابر ايده ز
بوسوزي مصلحت كورديلره وارديلر قزاني چيقروب
تكورا اوكنه كتورديلر تكور ايدر قزان بك اورزمره يني كلدي
بوياجي اوزمعزدن ايررسك سني يتوروبرملم ديديلره هم
خراجه مطيع اوللم سن دخي انداچكم بو بزم ايلمبني لنه
كلدرسن ديديلره قزان ايدر والله بالله طوغري يدلي كورر
اكرجي يولدن كلييلم ديديه كافرلر قزان ايوانداچدي دين
سوندلره تكور جريسي ديو شروب ميدانه كلدي چادر
تكدروي كافرلشكري قزانك اوزرنه يغلدي قزا
كيم كتورديلره قيلج وسكو وجوماق وسايرجنك اليت
كيدر روب طونتديلره بو محلده اغوزارتلري الاي الاي
كلدي كوبركوبرطا ولدرنتا ده لوجا لتدي قزان
كورديكم لشكرا وكيخه براغ بوزانلوه اغ عللومك دمور

طانلوا غوزك اوكنجه كلدي چادرين دكردردي الاي
بغلدي طورديغي انوك اردنجه قين كونه كلدي الاي بغلدي
طوردي همان بورادا قزان آت ميدانه سوردي قريم
ديلدي بوز اتلو بيرك آت ديرب ميدانه كردي قزان
بورادا صوبلمشني كوردي لم خاتم نه صوبلمشني ايدر قالقوبجي يرندن
طاران يكت نه يكت سن اكني بلك دمور طوني كين يكت
نه يكت سن اوك نه در يكت ديكل مكا ديري بيرك بورادا
صوبلمشني ايدر مرم كافرسن مني بلمزمي سين بارك صارك
يابيورد حصارتن پارليوب اوچن ادخلوسن ايرقلر
الوركي طرتوب الان باي بوزه خان اوغلي يامسي بيرك
مكا دبرلر كل برو مره كافر دركنشلم ديري قزان بورادا
بردجي صوبلمشني ايدر مره يكت اوكنجه بوچربنك بزاق سنجاقلو
الوبي جعتدي چادرين ايلدز اوكدين دكردي اغ بوزانه

بيت

بيلني اول يكت نه يكت دركموك نه سبي دري يكت باشكيجون
ديكل مكا بيرك ايدر مره كافر كوك نه سبي اولشدكرك بكوز
قزانك اوغلي دردي ديغي قزان كو كلدن ايدر الحمد لله
منم اوغلانجغم بويلك اراولمشني ديدي بيرك مره كافر بجه
براوني بوني صوردرسين مكا ديدي قزانك اوردنزك
صالدي پرلو كرزني النه الوب قزانك جالدي قزان
كندوبي يلدرمدي قرواددي بيركي بيلكن طوتدي
طاندي چوماغي الندن الدي بيركلك اكسيسنه بر
چوماغ اوردي بيرك ات بوبنين قوچقلدي تابن
دوندي قزان ايدر يا بيرك وار بكو كه ايت كلشون
ديدي بوني كوردي ايلك قوچ اوغلي دونه بلمز
دولك اورن ميدانه كردي قزان بورادا صوبلمشني ايدر
الاه رحكلم يرترن طارين يكت نه يكتسن بدوني اتي اوبنادي

كلمش بكت نه يكتسن ارارده ادين باشوعنق عيب
اولوره ادك نه دربكت ديكل مكا ديري. دولك اورن
ايدرمره كافرمنم ادم بلمزميسن. اوزادنه حورليان ايلدن
جقان. الكي بيجي تلمنك كليدني الدن ايلك قوجه اوغلي
دونه بلمزدولك اورن مكا ديرلر ديري. سكوس الدالوب
ات صالدي. قزاني سابجم ديري سابجدي اوته بجوي
قزان ات ديريه. سكوسي جكوب الندالري ديه سنه
اوردي پاره پاره اولري اوازي. ايدرمره قوات اوغلي
بكوكه دي كلسون ديري. اول دخي قايدن دوندي قزان
نه اردبلدي. دورن اوغلي اوغلي الب رستم ات ديري
ميدانه كردي قزان بوراده كنه صوبلدي ايدر قالتقبني
برنه طورغي كلان قاضاتي ات بصون بنان نه يكت مش
ادك نه دربكل مكا ديري. الب رستم ايدر قالتقني برنه
طورغ

طوري كلش. ايكي قرداشي بيكن اولدروب ذليل كون دورته
اوغلي الب رستم مكا ديرلر ديري. اول دخي قزانه
ات صالدي. الام ديري الماديء قزان بك بوكا دخي
بر ضرب اوردي. ايدرمره قوات وار بكوكه دي كلشون
ديدي. اول دخي دوندي قزان كرواوده بلدي اوروزك
جلاوبيس عمشي قركونه طوتمشدري جكدي الكسوزني
الندن الدي قليجني طرتري بياسنات اوروزنه ات صالدي
طورمزمري جيكنه قيلج ايندردي كميني كسدي اوروز
دورت برمق دكلو رخم اوردي الجم تابي شورلدي
قوينه ايندي. اروزكنة دوندي كه بردخي جالة قزان
بوراده جاغرب اوغلنه عوبلزكوره لم خانم نه صوبلر
ايدر قرم طاغم يوكسكي اوغول. قراتجلو كوزلرم
ايدني اوغول. البوم اوروز اصلانم اوروزم اغصللو

بیاکه قیته اوغل دیوبی • اوروزك نه ققتن طولری چیندی
قوجه کوزلری قان باتن طولری • اندن یره اینديب اتاسنك
الین اوپدی • قزان دخی اختیاری یره ایندیب اوغلنك
بوینی اوپدی • بکلر قزانك اوغلنك اورتی ایندن صالدیلر
چوره الدلر جمیعسی اندن ایتوب قزانك الین اوپدیلر
بوریوبی کافرات صالدیلر قیلج اوردیلر ده • کرده
دیولرده کافره فرعون کردی تله الدلر • کلیساسن بیقوب
مسجد یاپدیلر • قانلو کافر الندن بیاتی طارتوب الدی
قالن اغوز ایلنه کلوب چیقدی • اجه بوز لو اتاسنه موتوخی
صالدی • قان بکوز دوری دکلی قزانه فرنسزکلوب الین
اوپدیلر ایاغنه دشدلر • قزان کورکلو چینه چادیاو تاقی
دکرردی • بیری کون بیری کیجه طوی دوکن ایدب عد
اجرا اولدی • ددم قورقود کلدی بتوز چالدی • غاتیحی اذنلر
بکشن

باشنه نه کلدوکی سویلدی • قنی اوکدکمز بك اذیلر • دنیا
سنم دیلر • اجل الدی • یرکزلدی قانی دنیا کیمه قالدی
کلیلو کیدن لو دنیا صوك اوجی اولن دنیا • اولوم وقتی
کله وکنزه اریی ایمانده ایرمسون • قادر سنی نامرده محتاج
ایتمسون • بشن کلمه دعا قلدق قبول اولسون عامین امین
دیلر دیدار کورسون • کوناهکوزی ادی کورکلو محمد
مصطفی حرمتینه بغشلسون خانم هی • ایچ
اغوزه طاش اغوز عاصی اولوب بیرك اولدکی
بو بیان ایدر اوچ اوق بوز اوق قیغناق اولشد
قزان ایرك بغا لدردی • قزان کورو ایون یغما لتدی • اما
طاش اغوز بیله بولنمادی • هیچ ایچ اغوز یغما لدی •
تحن قزان ایون یغما لتسه حلالنك الین اورطشر چقردی
الوب یغما ایدردی طاش اوغوز بکلر ندن ارو زامن وتلان

بگلر بوینی قیشتیلر ایتدیلر کم باق بایندر دکی قزانك
ایوین یلی یغما ایدردك سندی بجون یله اولمیا وزدیدیلر
اتفاق جمیع طاشی اغوز بگلری قزانه کلدیلر عداوت
ایلدیلر تلباشی دیرلو برکیتی واردی قزان ایدر من تلباشی
بوطاشی اغوز بگلری خانم بله کلورلردی سندی بجون کلدیلر
دیرلر تلباشی ایدر بلمزمیسین بجون کلدیلر ایوین یغما اتدلر
دم طاشی اوقوزیله بولندی سبب اولدی دیدی قزان
ایدر عداوت بیلادیلر همی دیدی تلباشی ایدر خانم من
وتایه اتلرك دوستلقن دشمنلکین بیلمز دیدی
قزان لهر رسن بیلور رسن وارد بیدی تلباشی برقاج ادم
ایلبیوز قزانك طایسی اردتك ایونه کلدی ارون
دخی الترن کونلکی دکشدی اوغلنلریله اوتورشدی
تلباشی کلوب اروزه سلام ویردی ایدر قزان بگلواولدی

البتی

البته طایم اوروز کلسون دیدی قره باشم بوکلدی
اوروز وصدیا عمی کلدی دولرم بوزلندیلر قوه قوجه
تاصلق اتلرم کشتندلر تاز بکزر قیمز مز کلتور بگلو
اولدی منم قرن باشم کورنه کلدی طایم اوروز کلسون
دیدی اروز ایدر من تلباشی اول وقت کم اوچ بوزاقی
یغناق اولسه اول وقت قزان ایون یغما ایدر دی صیرمز
ذیدی کوینا ده بیله اولدق دیدی حیسنه قزانك باشنه
یرکلو کلسون طایسی اردوقی دایم اکا طورسون بز قزانه
دشمنوز بللو بیلسون دیدی تلباشی بروادی صوبلیش کوده لم
خانم نه صوبلش ایدر من قوات قالدیبی قزان خان یوزن
طوری کلدی اطاعنه جادرین اوتاغی دکدی اوج
بوز المتنی التی الیث ارتلرمایانه یغناق اولدی یمك اجلد
اراسنده بگلرسنی اکدی استومز باغی لسنه کلدی

من سنك دوستلغك دوشمنلغك صنايوكلدم ٭ قزانه
دشمن ايشتسين بلدم ديري ٭ قالقوب خوش قالاج يوب
كندي ٭ اروز غايت سخت اولدي ٭ طاش اغوز بكلر مشه
ادم صالدي ٭ امن كلسون ٭ الب رستم كلسون ٭ دونه بلن
دولك اورن كلسون ٭ كر وقالي بكلر هب كلسون ديري
طاش اغوز بكلري هپ يناق اولدي ٭ اكر باركاه اوتلو
دوزدكيي ٭ اتدن ايفردن دن دن بفر ايچو نه ٭ قوج
يتردردي ٭ طاش اغوز بكلرنه اغرلغ ايروب طوبلدي
ايور بكلر من سزيي بنه قغزدم بلور ميسز ٭ ايتديلر بلمزوز
اروز ايو قزان بنه قليا سني كونه دمش ايلوم كرنه چابلد
تره باشم يوكلو اولدي طايم اروز كلشون ديني تليا
ايتدم كه چخنكه قزاني ايوه يغا لوردي ٭ طاش اوغوزه
بكلري بلديغا لوردي ٭ بكلر كلو رقزاني سلام لو كيد ردي

امن

امن ايعد ياس نه جواب ويردك ٭ اروز ايوركدم ٭ قوات بز
قزانه دشمنو زديدم ٭ امن ايدر ايو ديني سنو اروز ايور بكا
يا سزنه ديرسن بكلر ايدرنه ديلوم چون سن قزانه دشمن لولرك
بزده دوشمنز ديدبلر ٭ اروز ادايه مصحف كتوردي ٭ هب بكلر
الا ورب انذا يجدوه سنك دوستكه دوست ودشمنوكه
دشمنو زديلر ٭ ازو زجمله بكلري خلعتلديدو نري ايو بكلر
بيرك يردن يتز المتش دركو يكو مرده اما قزانك اتاغي دن
كلسوه بزيي قزانه يارشدرمسون ديرلوم كتورده لوم بزه مطيع
اولورسه خوش اولماز ايشه بن سنا الني طوتانز سز قيلج
اشورك يارملك اراده بيره كچ كوترولم لمزه صكره قزانيله
ايشمز جنيرا ولا ديريه ٭ بيره كه كا غد كونه رديلر تبرك اوده
سنده يكتلر ليوب ايچردي ٭ اروندن ادم كلدي سلام
ويردي ٭ بيرك عليك الدي ايتري خانم اروز سزه سلام

ایوکرم اتسون بیرك کلسون قزان ایله بزبی یارشدرشون
دیه بیرك خوش اولدی دیدی اتین چکدی لو بندی قرق یکیدله
اروزك اونه کلدی طشدن اغوز بکلری اوتوردوغی کوردی سلام
ویردی بیرك اروزه ایدر بیلورمیسن سنی بنم قزدی بیرك
ایدر بنم قزدی کزه اروز ایدر رجب شول اوتوران بکلر قزان اته
عاصی اولدق انده ایچدك مصحف کتوردیلرمس وحی اندایچ
دیریلم قزانه من عاصی اولموم دیر اندا ایچدی صوبیلدی
ایدر من قزانك تمنیجی چوق ییشم بلمزسم کوزومه طورشون
قزه قوجه قاضلق اتندچوق بلمشم بلمزسم مکانا یوساولشون
بخشی قفتانلون چوق کیمشم بلمزسم کفنم اولشون الریارکاه
اونا غنه چوق کرمشم بلمزسم مکانیمان اولسون منم قزانون
دوتغزم بلقو بلکل دیدی بیرکك صقالنی طوتدی بکلر
بیرکه یقا میدی بیرك اروزه قاقدوغی بوراده بلدی بلوشتی(?)

ایور

ایدر آروز مکا بو ایشی ایدن جکك بلسیدم قره قوجه قاضلق
انرمه بیبزدم اکیجی یرك دمورطونم کیدم قرق بوالدی اوزقیلیجم
بیلومه بنلودم الیمی باشه قونت ایسنوغم اوردوم قوغوطالی
الحشن طوتام شکوی الومه الوردم الاکوز لو بکلوعی باشه
صالوردم قوات من بو ایشی طویسم سکا بوبلج کلودیدم
الدایوب ارطوغنی عورت ایشی درعورتکدعی اوکرنلرمس
بو ایشی قوات دیدی اوروز ایدر مرهرزه هرزه سویلو قانکه
صوصه کل انداچ دیدی بیرك ایدر واقعه من قزانه اغوزنه
یانم دوتمشم قزانون دوغوزم کرکسه یوزیاده ایلم دیدی
اروزکنه قاقدی بیرکك سقالنی بیرك طوتدی بکلر یبدن
کوردی کسه کلونه اروزقوه بواده اوزقیلیجی طوتب بیره کلی
صاغ ایلوغی چالدی دزه تانه یولشدی بیرکك باشی
بوکلو اولدی بکلرهب طاغلدی هرکشی اتلواتنه بنری

بیرکی دجی بندردیلو اردنه ادم بندریب قوجتلدلر تاجلر
بیرکی اوواسنه برودلر جبه سی اوورزنه اورتولو بیرك
بوراده صویلدیجی ایدر بکتلرم یروکزدن اوروطا رك
اغ بوزاتومك یترو غنی کسك ارقوبیلی الاطا غدت
دون اشوك اقندلی کورکلی صوبی دلوب بجوك قزانك
دیرانه چابوب وارك اغ جعرب قره کبوك سی شاغ اول
بیرك اولوجی دیك ایدکو زمام داردن طایکلیه ادم کلدی
بیرکی استمش اولدجی وارمش هپ طانی اغوز بکلرجی
ینناق اولمشی بیلدك یه ابجه ارسنده مصحف کتوردیلر
قزانه برعاجی اولوق انه ابجدك کل سندجی انداج دیرلر
ابجدی منی قزاننه دوقوزم دیریی تارم طایك قاقدی
بیرکی قیلیجلدیه قزم تاز بولشدی یوکلو اولدیه یارلت
قیامت کوننده منم الوم قزانه خانك یقاسنده اولسون

مغ

منم قانم اروزه قورسه دیدی بردجی صویلیشی ایدر بکتلرم
اروزاوغلی بساط کلمدیکی الیوم کونم چاپلمدیکی قیبانم
دهلوم بوزلمدیس قزه قوجن قاضلق اتم کشنمدیکی اغجه
قیونلرم سکرتمدیس اغجه بوزلو قیزم کلنوم اکشتمدیکی اغجه
یوزلی کورکلی اروزاوغلی بساط کلوب الدادیکی الیوم کونم
چاپدب قزان مکان تشسون منم قانم اروزه قوسون اغجه
یوزلو کورکلی اوغلنه الجی دیرسون اخرت حقنی حلال اتسون
بیرك پادشاهلر پادشاهی حقه واصل اولدی بللو بلسون
دیدی بیرکك بیاسنه اتاسنه خبر اولدی اغ ابوی ایتکدن
سنون قوبدی تازه بکزرقیزی کلبی اغ جعردی قره
کیدی اغ بوز اتنان قیرو غنی کسدلر قرق اللی بکت
قره کیوب کوك صارتدلره قزان بك کلدیلر صارقلوبی بره
اوردیلر بیرك دیو جوق اغلدلره قزانك الیس اوپدیلر

152a [192]

سن صاغ اول بيرك اولدي ديدلوه تامرد طايك ال الجلشي
اوقيتوب يزيب الدلوه واردق طاغي اغوز بكلري سني
عاصي اولمشلر بيلدك مصحف كتوردبلوه برقزانه عاصي
اولدق سن داجي بزه مطيع اول ديدلوه اندا بجدلوه بيرك
اتمكوك بيمدي. اندلر. مطيع اولمدي طايك تامرد اروّن
تامدي. بيركي اوتوردغي يرده قيلجلدي برابلوغي دوغرعي
سن صاغ اول خانم بيرك حقه واصل اولدي منم تانم اروزه
قوسون ديري ديدلوه قزان برخبري ايشتدي دستمالي
النه اليب اوكرا اوكرا غلدي. ديوانه زارلق قلدي هپ
انه اولي بكلر اغلشدلوه. قزان واردي اوه اسنه كردي
يدي كون ديوانه چقمدي اغلدي اوتوردي بكلر يغلدي
ديوانه كلدي قزانك قرداشي قره كونه ايدره قلباشي واب
ايت اغام قزان كلسون چقسون بريكيد رهنك اججكنه
ارامزون

152b [192-193]

اتا مزدون اكسلدي هم وصيت الجلشي منم تانم قوميا شون
الاسي ديشي واره لم دشمني حلپا لوم ديي ديري قلباشي
ايدرسي قرنداشي سي سن واره يدي الحاصل ايكيشي بيله
وارديلر قزانك اوه اسنه كردلوه سلام ويردلر سن صاغ اول
خانم ديدلوه بريكيد ارامزدون اكسلدي سنك بركلن باشي
ديدي ديرم تانم الدلم هم سنوه اصرلمشي منم خانم الشون ديشي
اغلامقله نسنه چي اولورسه ورثي كلابو تاردي ديدلوه قزان ايدر
مصلحت در بزجيه خانه يوكلتسونلو هب بكلر هپ بنسونلر
ديدي جميع بكلر بنديي. قزانك قوكراني چكدلو بندي بورعي
چالندي كوسي اوررلري كجه كوندز يديبلر بوره اولري
اوروزه وجميع طاغي اغوز بكلرنه خبر اولدي اشه قزان كلدي
ديديلوه اتلو دخي جري ديوب بوري اغزدن قزانه قره قوكلدي
اوج اوق بوزه اوق قرشولشدبلر اروز ايدر منم ايچ اغوزده

153a [193]

قریم قزان اولسون امنی ابدرمنم قریمم ترس اوزامش اولشون

الپ رستم ایدرمنم قوبیم اکنشه توجه اوغلی ایجی اولشون

دیدی ، هر بوری بو قریم کوزندی ۱۷ ایلر نعلندرق قوشونلر

دوزلدی ، بوربلوچا لندی طاوللر دوکلدی اروز قوجه

میدانه آت دیدی ، قزانه چاغرب مره قوات سن منم قریمم س

سن کل برود بری ، قزان قلقانین یا پندی سکوس النه الدی

یا نجی اوورتنه چوردی ، ابدرمره قوات موخشلقیله لرابدورنك

بخاولو رمی سکا کوستره یم دیدی ، ارونغ قزانک اوورتنه

ات صالدی ، قزانی قیلجلدی ذن قدر کسدرمهدی اوته

کچدی ، نوبت قزانه دکدی التنلی طونام الاکو غوربت

قولتق قصودی اروزه برکو خردا و دعی کوکسندن بلنه درق

اوته کچدی آت اورتن دیره صالدی قرندابن قه کونیه

اشارت ایتدی تیلش کسی دیری قره کونه اتدن ایندی

اوزك

153b [193-194]

اروزك باشن کسدی طاشلو غونبکلری بونی کوربن

هپ اتدن ایندیلره قزانك ایاغنه دشدلر صوچلرین دلدیلر

الین اوپدیلره قزان صوچلرین بغشلدی ، بیرکلك قانن

طایسون الدی ، اروزك ایوبی چاپدردی ، ایلینی کونی

یغمالندی ، یکت بکلر طابم اولدی ، قزان کوك الاك چمنه

چادر دکدردی ، اوتاغن قوردی ، ددم قورقود کلوبن

شادلق چالدی ، قانبی ارنلر باشنه کلدوکینی

ایدی ویردی ، قنی دیدکم بك ارنلر دنیا منم دینلر

اجل الدی ، یر کزلدی ، فانی دنیا کیمه قالدی ، کلملی

کیدملی دنیا صوك اوجی اولملی دنیا العاقبت

اوزون یاشل اوجی اولم احرجب ایرلق یلم دیوبم

خانم اولم وفنی کلدوکنده اریعی ایمانندن اوشمسون

اغ سقللو بباك یری اجاغ اولسون اغ برچکلی

اناك يري بهشت اولسون ، قادر سني نامرد
محتاج ايتسون ، انك المتوكل
بيش كلمه دعا قلدق
قبول اولسون ، امين
امين ديني ديدار كورسون
يتشدرسون ، دورشدرسون
كناهكزي محمد مصطفى ايه
بغشلسون خاتم
تمت

KİTAP HAKKINDA

I. YAZMALAR

DRESDEN YAZMASI

Dede Korkut kitabının bilinen ilk yazması Dresden Krallık Kütüphanesi, Fleischer Külliyatı arasında 86 numaradadır.[1] Bu yazma 153 yapraktır[2] ve Avrupa rakamlarıyla numaralanmıştır. İlk yaprakta kitabın unvanı *Kitâb-ı Dedem Korkut âlâ Lisan-ı Taife-i Oğuzan* diye verilmiştir. Pek güzel olmayan bir nesihle yazılmış olup sayfada 13 satır vardır. Pek az yerde konmuş olanlar bir yana, kitap baştanbaşa harekesizdir. Birçok yaprakta lekeler vardır. Gerek hikâyelerin başlıkları gerekse manzum parçalar ayrılmaksızın, bütün kitap düz-ara yazılmıştır. Yalnız hikâye başlıklarının yazısı ve tek tük kelimeler belli olacak denli büyük ve koyu yazıyladır. Boydan boya satırların içine serpilmiş iri noktaların gelişigüzel konduğu ve metnin okunuşunda bunların yararı olmadığı görülür. Yazmanın imlasıysa düz-ara değildir, bir kelimenin türlü biçimlerde yazıldığı görülür. Bu bize, kitabın bir yazar tarafından değil de buradaki hikâyeleri anlatan birinin ağzından dinlemiş bir kişi tarafından kâğıda geçirildiği ihtimalini düşündürüyor.[3]

Bundan başka, hikâyelerin bir toplulukta ve "han"a karşı anlatıldığı görülmektedir. Hikâyelerin *hanum hey* hitabıyla başlayıp yine o hitapla bitmesi bundandır. Boğaç Han, Bamsı Beyrek, Uruz Bey'in tutsak oluşu, Deli Dumrul, Yegenek, Tepegöz hikâyeleri *hanum hey*; Kan Turalı hikâyesi *hanum hey hey* ve Salur Kazan'ın tutsak oluşuysa *meğer hanum* diye başlamaktadır.

Metnin harekesiz ve kimi yerlerde yanlış oluşu, eserin Latin harflerine çevrilişinde birtakım güçlüklere yol açmış, ama bugün artık konu üzerindeki çok ilerlemiş çalışmaların ışığında bunlar kalmadı denecek kadar ortadan kaldırılmıştır.

Yazmanın baş tarafında hikâyelerle ilgisi olmayan bir giriş vardır (3a-6b). Bunlar Dede Korkut'un dilinden söylenmiş atasözleridir. Girişin son bölümünde "kan-

---

Henricus Orthobius Fleischer'in *Catalogus Codicum Manuscriptorum Orientalium Bibliothecae Regiae Dresdensis* (Leipzig, 1831) al n. 86'da yazmaya dair verdiği bilgi: "Cod. turc. foll. 152,4° min., char. neschi scriptus, *Kithabi-Dedeh-Qorqud* turcica Orientali antiquiori illa seu oghuzica dialecto conscriptus. Est narratio de motibus intestinis inter tribus Itsch-Oghuzorum et Tâsch-Oghuzorum versus aetatem Muhammedis Ortis... Nomen libri inde petitum est, quod in tota narratione magnae partes sunt Qorqudi cujusdam, qui vir pius et sapiens magnaeque apud Oghuzos contribules auctoritatis fuisse dicitur"

Fleischer'in kataloğunda 152 yaprak göstermesi, kitabın unvanını ve birtakım manzum ya da düzyazı notları ve isimleri taşıyan ilk yaprağı hesaba katmamasındandır.

Birtakım yanlışlar da buna yorulabilir. Nitekim "Dirse Han oğlu Boğaç جان بونی [cân boyını] beyan eder" ve "Basat Depegözü öldürdüğü تو یی [toyı] beyan eder" başlıklarında olduğu gibi, bu yanlışların benzerlerine birçok yerde rastlanmaktadır.

lar"ın dört bölümde sınıflandırılması bulunur: Dolduran top, solduran sop, evin dayağı ve –ne yönden baksan– bayağı olan kadınlar.

Bundan sonra da hikâyeler gelmektedir ve sırasıyla şöyledir:

1. Dirse Han oğlu Boğaç Han (6b-19b)
2. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması (19b-35a)
3. Kam Büre Bey oğlu Bamsı Beyrek (35a-63a)
4. Kazan Bey oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olması (63a-79a)
5. Duha Koca oğlu Deli Dumrul (79a-87a)
6. Kanlı Koca oğlu Kan Turalı (87a-102b)
7. Kazılık Koca oğlu Yegenek (102b-108b)
8. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi (108b-119b)
9. Begil oğlu Emren (119b-128b)
10. Uşun Koca oğlu Segrek (128b -137b)
11. Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkarması (137b-147b)
12. İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek'in Ölmesi (147b-154a)

Yazma neredeyse bütün yazmalar için bir gelenek olan "*temmet* (tamam oldu)" sözüyle sona eriyor.

BERLİN YAZMASI

Berlin Krallık Kütüphanesi 203 numarada kayıtlı olan bu yazma, Dresden yazmasının aşağı yukarı tıpkısı olup ondan kopya edilmiştir. 24,5x17 boyunda 37 yapraktır. Nesihle yazılmış olup sayfada 34 satır vardır. Wilhelm Pertsch bunun Heinrich Friedrich von Diez tarafından kopya edildiğini söylemektedir.[1]

VATİKAN YAZMASI

Vatikan Kütüphanesi'nde Türkçe yazmalar arasında 102 numarada kayıtlı olan ve ilk kez Ettore Rossi tarafından tanıtılan bu eser başka bir risale ile bir aradadır.[2] 20,5x15,2 boyunda olan bu yazma nesihle yazılmıştır, sayfada 13 satır vardır

---

W. Pertsch, Verzeichniss der Türkischen Handschriften, Berlin, 1889, (Die Handschriften Verzeichniss der Königlichen Bibliothek zu Berlin, Bd. VI), No. 203: "*Kitâb-ı Dede Qorqut*, originariamente detto *Oğuz-nâme*, libro in turco orientale... Pertsch bunun ardından Fleischer'in verdiği bilgiyi tekrarlar

A. Mai, Scriptorum veterum nova collectio, vol. IV, parte 2 a: Catalogus codd. Bibliothecae Vaticane arabicarum, persicorum, turcicorum, Roma, 1821.

E. Rossi, "Un nuovo manoscritto del Kitâb-ı Dede Qorqut", *Estratto dalla Rivista Degli Studi Orientali*, 1950, c. XXV, s. 34-43.

ve baştanbaşa harekelidir. 109 yapraktır. Dede Korkut hikâyelerini içeren bölüm 58b ile 106a yaprakları arasındadır. 105-106 arasında, onikinci hikâyenin iki yaprağı düşmüştür, eksik olan bu hikâyenin yalnızca başı ve sonu vardır.

Dresden yazmasının başında bulunan "giriş" bölümünden sonra Vatikan yazmasındaki hikâyeler sırasıyla şunlardır:

1. Hikâyet-i Han oğlu Boğaç Han (60a-67b)
2. Hikâyet-i Bamsı Baryik (Beyrek) (67b-84a)
3. Hikâyet-i Salur Kazan'un Evi Yağmalanduğudur (84a-91b)
4. Hikâyet-i Kazan Beg'ün Oğlu Uruz Han Dutsak Olduğudur (91b-100a)
5. Hikâyet-i Kazılık Koca oğlu Yegenek Beg (100a-103b)
6. Hikâyet-i Taş Oğuz İç Oğuz'a Asi Olup Baryek (Beyrek) Vefatı (103b-106a)

Yazmanın 2a-58a yaprakları arasında *Hikâye-i Lâtif e-i U'cube ve Mahcube-i Zarife* adlı başka bir metin vardır. Bu bölüm Farsçadan Ahmed bin Hasan Bâli (lakabı es-Sıdkı) tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Sultan II. Bayezid'in oğlu Şehzade Alemşah'a (ölümü 918; 1512-13) ithaf edilmiş hikâyelerden ibarettir. Yazmanın *Hikâye-i Oğuznâme-i Qazan Bey ve Gayrı* başlığını taşıyan ikinci bölümü (58b-106a) başlığı farklı olmakla beraber muhakkak Oğuz Türklerinin, daha kesin olarak Doğu Anadolu Türkmenlerinin destani kahramanlık hikâyeleridir. Bunlar Oğuz Türklerinin tarihi olmaktan çok, bir efsane kahramanı olan ve önsözdeki atasözleri kendisine yorulan Dede Korkut'un adına nispetle *Kitâb-ı Dede Qorqut* adıyla anılır.[1]

Hamit Araslı, Dede Korkut destanlarının aslının büyük olduğunu, eserin özünü "göçüren kâtibin" onu çok değiştirdiğini, çoğunlukla asıl eseri örtmeye çalıştığını, ama her zaman bunu başaramadığını söylediği gibi, eserin ruhuna uygun gelmeyen dini motiflerin sonradan eklendiğini, Vatikan yazmasını kopya eden kâtibin ancak "şer'i şerife [İslam şeriatına] uygun" olanlarını seçtiğini ve aldıklarında da yine o açıdan değişiklikler yaptığını, Tepegöz, Deli Dumrul, Kan Turalı gibi hikâyeleri almamasının bu "şer'i şerife uygunsuzluk" yüzünden olduğunu söyler.[2]

Oysa yazıcının kendince yaptığı bu seçmeye neyin esas olduğunu, niçin bunları seçip ötekilerini seçmediğini kestirmek mümkün değildir. Belki de Kazan'ın veya oğlu Uruz'un ilk planda olmadığı hikâyeleri dışarıda bırakmıştır; Tepegöz, Deli Dumrul ve Kan Turalı hikâyelerini almaması bundandır. Böylece kitaba koyduğu başlık daha iyi anlaşılırdı, fakat o zaman da Kazan'ın oğlu tarafından kurtarılışını anlatan hikâyeyi niçin almamış, anlaşılamıyor. Bu seçme, bizi Dede Korkut hikâyelerinin tam bir kopyasından mahrum etmiştir.

Ettore Rossi, "Un nuovo manoscritto del Kitâb-ı Dede Qorqut", 1950.

Hamit Araslı, *Kitâb-ı Dede Korkud*, Azer neşr, 1939; giriş bölümü, s. 7; *Kitâb-ı Dede Korkud*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, 1962; giriş bölümü, s. 6.

Ettore Rossi'ye göre Vatikan yazması, genel olarak Dresden yazmasından çok daha doğrudur ve metni iyi anlayan biri tarafından yazılmıştır. Metinlere gelince bunlar tek bir edebi eser olmayıp bir kahramanlık destanı külliyatıdır; iki yazma da müstensihlerce değişikliğe uğramıştır ve yazılı metinler ile ağızdan yapılan nakiller arasında ayrılıklar olduğu gibi, şive farkları da bunları birbirinden ayırmaktadır. Dresden yazmasında açık olarak Azeri şivesi özellikleri göze çarparken, Vatikan yazması eski Osmanlıcaya, başka bir deyişle Batı Türkçesine yakındır; yalnızca tek bir yerde "benim" yerine *menüm* geçmektedir.[1]

Muharrem Ergin ise Vatikan yazmasını "çok kötü bir nüsha" olarak nitelendirirken; harekelerin çok yanlış bir şekilde konduğunu, özel adların bile birkaç şekilde yazılıp harekelenmiş olduğunu söyler ve bundan dolayı da Vatikan yazmasının Dresden yazmasına yapacağı yardımın çok azaldığı hükmüne varır. [2] Bununla beraber kendisinin Vatikan yazmasındaki okuyuşa bağlı kaldığı yerler az değildir.

Franz Taeschner Vatikan yazmasını Dresden yazmasından daha doğru bulur.[3]

YAZMALARIN TARİHİ

İlk olarak söylemeliyim ki, kitabın telif tarihi, yani içindeki hikâyelerin oluşturulduğu tarih ayrı bir bölümde ele alınıp orada daha geniş incelenecektir.

Gerek Dresden gerekse Vatikan yazmalarının üzerinde, bunların ne zaman kâğıda geçtiklerini gösteren bir tarih yoktur. Yalnız Dresden yazmasının kapağında, Osman Paşa'nın ölüm yılını bildiren 993 (1585) tarihi vardır. Bu Osman Paşa, Yemen Beylerbeyi olup Sultan III. Murat zamanında İranlılar ile yaptığı savaşlarla Tebriz'i aldığı yıl (993; 1585) serdar ve sadrazamken ölen Özdemiroğlu Osman Paşa olmalı. Buna dikkat eden Barthold, bu durumda yazmanın bu tarihte yazıldığı sonucunu çıkarır.[4]

Bu yazmanın tarihini belirtmek için başka hiçbir dayanak yoktur; ama paleografik karakteristiğe dayanarak XVI. yüzyılın ortalarında yazıldığı kabul edilebilir.[5]

Vatikan yazmasına gelince, bunun üzerinde kitabın kime ait olduğunu gösteren bir not ve tarih var: Seyyid Ahmed bin Seyyid Hasan Defterî,[6] Kahire'de yerleş-

[1] Ettore Rossi, "Osservazioni preliminari per una edizione critica del Kitâb-ı Dede Qorqut", *Rivista Degli Studi Orientali*, 1952, c. XXVII, s. 68-73.

Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, 1958, s. 66.

Franz Taeschner, *Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft*, 1953,

W. Barthold, *Z.V.O.* (Rus Arkeoloji Cemiyeti Şark Şubesi Dergileri), VIII,

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, s. 9.

[6] Bu kelimeyi "defteri" şeklinde okursak, sanırım o zaman bunun Seyyid Ahmed'in kendi zevkine göre seçtiği hikâyelerden meydana gelmiş bir defter gibi almak mümkündür ve bu yazmanın tarihi daha belli olur.

miş, muharrem 1000 (Kasım 1591). Kitap daha sonra Kahireli Elvan'ın eline geçmiştir, fakat bunun tarihi yoktur; 1204'te (1615-16) kitabın sahibi tarafından, Kudüs'teki kardeşi Mustafa Efendi'ye gönderildiğini bildiren üçüncü bir kayıt vardır.

Bu yazmanın da tarihi tam olarak saptanamıyor. Sahibinin kaydındaki 1000 (1591) yılı onu XVI. yüzyıla koymamız için bize yetiyor. Paleografik karakteristikler de bu yazmanın Dresden yazmasından önceye ait olduğunu gösteriyor. 107a'da Sun'ullah'ın ölümü hakkında 956 (1549-50) kronogramı görülür. Bu da bizim için yazmanın XVI. yüzyılın ortalarına ait olduğuna bir işarettir. Bir de XVI. yüzyıl ile XVII. yüzyılın başlarında onun Mısır ve Filistin'e uğradığı anlaşılmaktadır.[1]

Buna karşılık Muharrem Ergin, Vatikan yazmasının Dresden yazmasından alındığını ileri sürerken G. L. Lewis ise Ettore Rossi'nin görüşüne katılmaktadır.[2]

Berlin'de çıkan *Açık Söz* dergisinde (Ekim 1936, no 3, s. 667 "23") "Dede Korkut'un On Üçüncü Hikâyesi" başlığıyla küçük bir not vardır: "XIV. ve XV. asırlara ait olan Dede Korkut hikâyelerinin şimdiye kadar on iki hikâyeden ibaret olduğu zannedilmekteydi. 4 Ağustos 1936 tarihli *Bakinski Roboçi* gazetesinde okunduğuna göre Prof. Çobanzade son defa Leningrad'dayken Şarkiyat Enstitüsü Yazmaları arasında Dede Korkut'un şimdiye kadar bilinmeyen on üçüncü hikâyesini bulmuştur. Bulunmuş hikâyenin gerek Azerbaycan edebiyatı, gerekse Azerbaycan tarihi bakımından büyük önemi varmış. Bakû'deki Dil ve Edebiyat Enstitüsü, hikâyeyi bugünlerde ayrıca yayımlayacakmış. Bu hususta daha fazla bir şey söylemeye hikâyenin yayımını beklemeden imkân yoktur."

Kırzıoğlu M. Fahrettin, Mirza Bala Bey'in Leningrad'dayken bu yazma metnin Azerbaycan'da neşredildiğini, Bakû Üniversitesi profesörlerinden A. M. Demircizade'nin "Oğuzların han ve beylerini realize eden" milli bir piyes bile yazdığını Berlin'deyken kendisine söylediğini bildirir.[3]

Böyle bir hikâyenin bulunmadığını ve yukarıdaki haberlerin sadece rivayetlere dayandığını, Tiflis Üniversitesi'ndeki arkadaşım Prof. Serj Dzhikiya'nın gönderdiği bir mektuptan öğrenmiş bulunuyorum. Bununla beraber, Dede Korkut hikâyelerinin bu on iki hikâyeden ibaret olmadığı, hiç olmazsa aynı hikâyelerin başka rivayetleri olduğu da bellidir. On üçüncü hikâye olarak alabileceğimiz Farsça bir metin için Tepegöz efsanesine ayrılmış bölüme bakınız.

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, s. 12.

Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, 1958, s. 68 vd., G. L. Lewis, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, 1961, s. 366.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 12.

II. BASMALAR

TÜRKÇEDE

HİKÂYELER

A.– Mustafa Rahmi (Balaban), *Evvel Zamanda*, Maarif Kütüphanesi, İstanbul, 1937, 99 sayfa.

Kapakta sağ üst köşede "Korkut Ata'nın Kitabı" diye sunulan eserde, içlerine başka milletlerinki de katılarak 19 masal toplanmış; bunların üçü Dede Korkut'tan alınmıştır: Tepegöz ile Aslan Basat (s. 3-15); Dirse Han ile Boğaç Han (78-87) ve Salur Bey (87-99). Bu sonuncusu Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesidir. Yazar bu üç hikâyeyi tam olarak bugünkü Türkçe ve güzel bir dille vermiştir.

B.– İbrahim Necmi Dilmen, Deli Dumrul (*Kadro*, Haziran 1933, sayı 18, s. 70-79) ve Kanlı Koca oğlu Kan Turalı (*Kadro*, Temmuz 1933, sayı 19, s. 45-51; Eylül, sayı 21, s. 39-46; Ekim 1933, sayı 22, s. 47-54) hikâyelerini yayımlamıştır.

Dede Korkut ile yayımladığı hikâyeler üzerine önemsiz birkaç söz söyleyen yazar, bunlarda küçük bir emekle kaçınılması pek kolay olan yanlış okumalar ve açıklamalar yapmıştır.[1]

İbrahim Necmi Dilmen, aynı dergide (Ağustos 1933, sayı 20, s. 43-46) "Dede Korkut Hikâyeleri Üzerine Birkaç Söz" adlı yazısında, kendisinin kimi okuyuş ve açıklamalarına karşı, Kütahya'daki bir okuyucudan aldığı mektuba karşılık verir.

C.– Veled İzbudak, Çankırı'da çıkan haftalık *Duygu* gazetesinin 14 Ağustos 1937 tarihli 346. sayısında Dede Korkut'un bütününü "bugünkü şive" ile vermeye başlar. Bu arada bugün kullanılmayan kelimelerin ve kimi anlamı belirsiz yerlerin açıklanmasında, rahmetli İzbudak'ın büsbütün "indî" [kendince] kalan, bir kaynağa ve belgeye dayanmayan "tefsir ve tevilleri" [açıklama ve çeviri] vardır. Bu arada bazı noktalar "cahil ozanların tahrifine" yorularak düzeltilmeye çalışılmaktadır.

Hikâyelerden ancak şunlar çıkabilmiştir:

Dirse Han oğlu Boğaç Han Hikâyesi (2 Ekim 1937, sayı 353; 9 Ekim 1937, sayı 354; 16 Ekim 1937, sayı 355; 23 Ekim 1937, sayı 356; 13 Kasım 1937, sayı 359; 20 Kasım 1937, sayı 360)

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Hikâyesi (27 Kasım 1937, sayı 361; Aralık 1937, sayı 362; 29 Ocak 1938, sayı 368; 5 Şubat 1938, sayı 369)

Kam Bure Bek oğlu Bamsı Beyrek Destanı (19 Şubat 1938, sayı 370; 26 Şubat

---

[1] Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, başlangıç, s. LXXIV-LXXVI.

1938, sayı 371; 5 Mart 1938, sayı 372; 12 Mart 1938, sayı 373; 26 Mart 1938, sayı 375;, 2 Nisan 1938, sayı 376; 9 Nisan 1938 sayı 377; 16 Nisan 1938 sayı 378)

Han Kazan oğlu Uruz Bey'in Tutsaklığı Boyu (23 Nisan 1938, sayı 379; 30 Nisan 1938, sayı 380; 7 Mayıs 1938, sayı 381; 14 Mayıs 1938, sayı 382; 28 Mayıs 1938, sayı 384; 4 Haziran 1938, sayı 385; 18 Haziran 1938, sayı 387)

Duha Koca oğlu Deli Dumrul Boyu (25 Haziran 1938, sayı 388)

Kanlı Koca oğlu Kan Turalı Boyu (2 Temmuz 1938, sayı 389; 9 Temmuz 1938, sayı 390; 16 Temmuz 1938, sayı 391; 23 Temmuz 1938, sayı 392; 30 Temmuz 1938, sayı 393; 10 Eylül 1938, sayı 394)

Kadılık Koca oğlu Yüğnek Boyu (17 Eylül 1938, sayı 395; 24 Eylül 1938, sayı 396)

Pusatın Tepe Gözü Öldürdüğü Boyu (1 Ekim 1938, sayı 397; 8 Ekim 1938, sayı 398; 15 Ekim 1938, sayı 399; 22 Ekim 1938, sayı 400).[1]

Ç.– Pertev Naili Boratav, Dede Korkut hikâyelerini türlü yönlerden çözümlediği yazılarının sonuncusunda (Oluş, 25 Haziran 1939, c. 2, sayı 26, s. 410 vd), Orhan Şaik Gökyay baskısını esas tutarak bu metinleri, arkaik Türk metinlerine alışkanlığı olmayan okuyucuların zevkle okumasını temin edecek şekilde bugünkü dile çevirmeyi tasarlıyordum, demekte, bunun için metinleri pek az değiştirdiğini, değişikliklerin nihayet Doğu Anadolu lehçe özellikleriyle, bugünkü edebi dilimize çok yabancı gelen ve daha munis ifade edildiğinde bir şey kaybetmeyen bazı gramer ve sentaks özelliklerini içerdiğini ve bu suretle "tercüme"nin çok daha kolaylaştığını belirterek Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesini vermektedir (Bu hikâye, onun Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesindeki talebesi Celile Batur tarafından bugünkü dile çevrilmiştir).

Hikâyelerin bir kısmını kendisinin, bir kısmını da talebelerinin çevirdiğini ve bunların kendi istediği şekle uyanlarını düzelttikten sonra yayımlayacağını bildiren Boratav, Boğaç Han ("Dede Korkut Hikâyeleri", *Oluş*, 13 Ağustos 1939, c. 2, sayı 33, s. 524-28) ile Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması (*Oluş*, 20 Ağustos 1939, c. 2, sayı 34, s. 539-42; sayı 35, s. 555-57) hikâyelerini yayımlamıştır.

Boratav farklı okuduğu bazı kelimeler veya cümleler, benim okuyamadığım veya eksik bıraktığım yerler ile açıklanması gereken kelimeler, tabirler ve cümleler üzerindeki düşüncelerini, metinlerin yayımının tamamlanmasından sonraya bırakmış, ama bu çeviriler tamamlanmadığı için açıklamalar da yapılmadan kalmıştır.[2]

Bu hikâyelerin çıktığı gazeteleri, Milli Kütüphane'de taramak zahmetine katlanarak bana bilgi vermek lütfunda bulunan Bayan Sema Göksel'e burada candan teşekkürlerimi sunuyorum.

P. N. Boratav, "Dede Korkut Hikâyeleri", *Oluş*, 25 Haziran 1939, c. 2, sayı 25, s. 410-11.

D.– M. Şakir Ülkütaşır, Dresden nüshasına göre kaydıyla, Kazan Beg oğlu Uruz Begün Tutsak Olması hikâyesi ile Kanlı Koca oğlu Kan Turalı hikâyesinin başından bir bölümü yayımlamış; birinci hikâye tamamlandıktan sonra bu hikâyelerde geçen ve çoğu bilinen beş on Türkçe kelimenin anlamlarını vermiştir.[1]

E.– Şükrü Kurgan, Dede Korkut üzerine kısa bir tanıtmadan sonra Tepegöz masalını kısaltarak vermiştir.[2]

F.– Pertev Naili Boratav ile Halil Vedat Fıratlı, Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesini, Dede Korkut hikâyeleri hakkında yapılan bir tanıtmadan sonra (s. 56 vd.) kitaplarına almışlardır.[3]

G.– Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir I* (1964) adlı eserine Dede Korkut kitabının giriş bölümü ile sekiz hikâyesini almıştır: 1. Dirse Han oğlu Boğaç Han; 2. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması; 3. Kam Büre Bey oğlu Bamsı Beyrek; 4. Uruz Bey'in Tutsak Olması; 5. Deli Dumrul; 6. Kazılık Koca oğlu Yigenek; 7. Depegözü Basat'ın Öldürmesi; 8. İç Oğuza Dış Oğuzun Asi Olması.

Bu bölümün başına koyduğu birkaç satırlık notta, Dresden yazmasını esas tuttuğunu ve gerektikçe Vatikan yazmasıyla karşılaştırarak düzeltmeler ve eklemeler yaptığını bildirmişse bile bunları hiç göstermeden, hikâyeleri eski harflerle yayımlamıştır (s. 422-28).

H.– W. Barthold ve M. Fuat Köprülü, *İslam Medeniyeti Tarihi*, geniş izahlı düzeltme ve ilavelerle ikinci basım, Ankara, 1963, s. 200-06.

Yazarlar Dede Korkut üzerine gerek dil ve edebiyat gerekse tarih bakımından yapılan araştırmaların henüz çok az ve yetersiz olduğunu söyledikten sonra, "cenubi Kafkasya'da teşekkül etmiş en eski Türk destanı olması bakımından Azerbaycan Cumhuriyeti ilim ve sanat âleminde layık olduğu ehemmiyetle ele alınan Dede Korkut hikâyelerinin 1951'den başlayarak bolşevizm ideolojisine aykırı bir kitap sayıldığını, ondan bahsetmenin bile adeta günah sayıldığına" işaret edip, bu konuda bolşevizm aleyhtarı mülteciler tarafından Münih'te çıkarılan *The Caucasus* dergisinde basılan B. M. Mehmetzade imzalı bir makaledeki açıklamaları kısmen özet, kısmen aynen nakletmek suretiyle bu bölüme eklemektedir.

Sayfa 213'te Dede Korkut incelemelerinden söz edilmektedir, ama Barthold'un

---

Yeni Türk, İstanbul Eminönü Halkevi Mecmuası, Ekim 1939, sayı 82, 406-10; Kasım 1939, sayı 83, s. 471-73, Aralık 1939, sayı 84, 516-18. Kan Turalı ise *Yeni Türk*, Ocak 1940, sayı 85, s. 15-18.

Şükrü Kurgan, *İzahlı Eski Metinler Antolojisi*, 1943, s. 137-43.

Pertev Naili Boratav ve Halil Vedat Fıratlı, *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*, 1943, s. 58-68.

Dede Korkut hikâyelerinin tarihi ve üslubu hakkında söylediklerine bir şey eklenmiş değildir. Yalnızca Köprülü, Barthold'un hikâyelerde kadına verilen yüksek konumun, romantik Trabzon sarayının etkisinden doğduğunu söylemesine katılmadığı gibi Tepegöz menkıbesinin Yunanlılardaki Polyphemos menkıbesinden alındığı hakkındaki fikrine de katılmıyor.

I.– Şamil A. Cemşidof, "Kitâb-ı Dede Korkut'un Rus dilinde yeni neşri", Azerbaycan CCP Bilimler Akademisi Haberleri, İçtimai Bilimler Serisi, Bakû, 1963, No 6, s. 123-26.

Yazar Barthold'un son çıkan (1962) çevirisi üzerinde duruyor. Jirmunskiy'nin incelemesinin dikkat çektiğini söylüyor ve yanlış anlaşılan ya da yanlış anlamlandırılan bazı kelimelerin üstünde durarak bunların doğrusunu veriyor.

İ.– Şamil A. Cemşidof, "Kitâb-ı Dede Korkut'un Dresden yazmasındaki bir vefat tarihi hakkında", Azerbaycan CCP Bilimler Akademisi Haberleri, İçtimai Bilimler Serisi, Bakû, 1965, No 5, s. 78-82.

Dede Korkut kitabını türlü yönlerden inceleyerek bu alanda pek değerli eserler veren Cemşidof, bu yazısında Dresden yazmasının üzerindeki "tarih-i vefat-ı Osman Paşa 993 (1583)" kaydının önemine işaret ederek önce bu Osman Paşa'nın kim olduğu hakkında birtakım adı belli kaynaklara dayanarak okuyucuyu aydınlatıyor. Osman Paşa'nın Dede Korkut ile alakası olacağını düşünüyor ve bu Osman Paşa'nın, 1583 yılında Bakû'yü alan Özdemiroğlu Osman Paşa olması gerektiği üzerinde bazı kanıtlar gösteriyor. Ondan sonra tarihçi M. Şerifli'nin bu yazmanın Azerbaycan'dan Türkiye'ye götürüldüğü görüşüne katılıyor; Osman Paşa aracılığıyla İstanbul'a gelip oradan da Dresden'e gittiği ihtimalini ileri sürüyor ve Dede Korkut kitabının Azerbaycan'ın edebi geçmiş hayatıyla ayrılmaz bir bütün oluşturduğu, bu yüzden de eserin Azerbaycan'da yaratıldığı gibi yine orada yazıya geçtiği sonucuna varıyor.

J.– "Kadim Azerbaycan'ın Talii" *Drujva Naradov Jurnalı*, Moskova 1966, sayı 10

Bu haberde Şamil A. Cemşidof'un yukarıdaki incelemesinden söz edilerek Osman Paşa'nın 1578 yılında Şeki, Şirvan, Karadağ ve Güney Azerbaycan'ı da içine alarak tüm Azerbaycan'a hâkim olan Özdemiroğlu Osman Paşa olduğu ve bundan dolayı da Dede Korkut kitabının Azerbaycan'da yazıldığının anlaşıldığı sonucuna varılmaktadır, deniliyor.

K– Şamil A. Cemşidof, "Azerbaycan Sözlü Halk Edebiyatının Mahsulü Olarak Kitâb-ı Dede Korkut Abidesi", Azerbaycan Nizami Akademisi, Dil ve Edebiyat Enstitüsü, Bakû, 1965.

Cemşidof, filoloji bölümünde verdiği bu mezuniyet tezinde türlü konulara değinmektedir. Birinci bölümde, Dede Korkut kitabı üzerinde türlü memleketlerde yapılan çalışmaları özetledikten sonra, 'Eleştirmeler' bölümünde bibliyografyayı ele alıyor, kitap üzerinde genel düşüncelerini belirtiyor.

İkinci bölümde kitaptaki Azerbaycan ile ilgili coğrafi tasvirlerin Türklerle bağlı olduğunu gösterdiğini açıklıyor. Üçüncü bölümdeyse Dede Korkut kitabındaki kahramanları söz konusu ederek hikâyeleri tek tek ele alıyor. Dördüncü bölüm dil ve üsluba ayrılmıştır. Bu bölümde üslupta kullanılan edebi sanatların hepsini göz önünde bulundurarak bunları birer birer işliyor.

Beşinci bölümde, Dede Korkut kitabı ile öteki Azerbaycan halk destanlarını, Köroğlu, Âşık Garip, Nevruz, Kurbanî, Kerem ile Aslı gibi isimleri karşılaştırıyor. Salur Kazan karakterinde Köroğlu'nun Çambel'deki kahramanlığını ve zaferlerini bulan tez sahibi, Köroğlu'nun dışında Âşık Garip ve Şah İsmail gibi halk hikâyelerindeki konular ile Dede Korkut hikâyelerindeki konuların birbirlerini andırdığını ileri sürüyor. Ayrıca Azeri halk destanının Dede Korkut kitabındaki Bamsı Beyrek ile yakın ilgisi olduğuna değinerek bunun karşılaştırmasını yapıyor.

L.– L. Sami Akalın, "Dede Korkut Kitabının Folklor Bakımından Değerlendirilmesi", (tarihsiz).

Yazar 1968 yılında bu konuda verdiği doktora tezinin içindekileri Giriş, I. inançlar, II. toplum yapısı, III. ekonomi, IV. gelenekler ve töreler olarak sıralamakta, bu başlıklar altındaki konuları gerekli bölümlere ayırarak bunların ayrıntılarını da vermektedir.

M.– Şamil A. Cemşidof, *Kitâb-ı Dede Korkud'u Veraklarken*, Bakû, 1969.

Bu kitap bölümlere ayrılmış, her bölümde Dede Korkut destanlarıyla ilgili bir konu ele alınmıştır. Bölümlerin sırası şöyledir: 1. Asırların yadigârı (s. 3-6); 2. Dede Korkut kitabında tasvir edilen "Oğuz"un mana ve mevkisi hakkında (7-16); 3. Halk bilicisi Dede Korkut (17-24); 4. Dede Korkut boylarında hümanizm ve vatanperverlik düşünceleri (25-49); 5. Dede Korkut kitabında tarih meselesine dair (50-83); 6. Dede Korkut destanları yaşıyor (84-98).

N.– X. Cuınşelnev, "Dede Korkut Kitabı Hakkında", *Kazakistan Mektebi*, Almatı, 1969, sayı 9, s. 87-90.

Korkut Ata ve onun kitabı üzerinde bilinenleri tekrarlayan bu yazıda, Dede Korkut hikâyelerini hiçbir Türk kavminin sahiplenip kendisine ayıramayacağını bu hikâyeleri okuyanların hemen anlayacağı söylendikten sonra, Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinin konusu geniş bir şekilde verilmektedir.

Sonra Korkut Ata'nın kişiliğine geçerek onun hakkında incelemelerde bulunanla-

rın adları sıralanıyor: Bunlar A. Divaev, Vilyaminof Zernof, Muhtar Avezof, A. H. Margulan, E. İsmailof, B. Kencebay, E. Konradilbayev ve A. Jubanov gibi bu alanda tanınmış kişilerdir.

Nihayet Korkut Ata kitabının Kazaklara yabancı olmadığı; Kazak edebiyatında da ondan söz etmek gerektiği, bu hikâyelerin Kazakistan ile Orta Asya ve Azerbaycan illerinde Türk dilinde yazıp o dili konuşan kavimlerin ortak hikâyesi olduğu belirtilerek yazı sona eriyor.

O.– Ali Sultanlı, *Makaleler*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakû, 1971, 328 sayfa.

Dede Korkut konusunun tanınmış bilgini Ali Sultanlı, Dede Korkut kitabı üzerine türlü zamanlarda yazdıklarını bu kitapta bir araya getirmiştir. Bilgin, kitabının birinci bölümünü folklora ayırmış, Dede Korkut ile ilgili yazılarını "Dede Korkut Kitabı Hakkında Kayıtlar"' başlığıyla bu bölümde toplamıştır (s. 11-100).

Ali Sultanlı ilkin kitabı tanıtıyor. Hikâyelerde başrolü oynamamakla birlikte Bayındur Han'ın başta bulunduğuna ve adı geçen başkahramanların, özellikle Dede Korkut'un birbirleriyle "ruhça" sıkı sıkıya bağlı olduklarına işaret ediyor.

Yazılı kaynaklar ile halk masalları, nagılları ve efsanelerinden bilgi alınabileceğini söyleyen yazar, bu konuda hem Dede Korkut hikâyelerinden hem de halk inanışları ve efsanelerinden yararlanarak Dede Korkut'un kişiliğini belirtiyor ve onun destanın ilk yaratıcısı olduğu sonucuna varıyor. Destanın belli bir şekil almasında ikinci etken olarak da sonradan gelen ozanları gösteriyor. Üçüncü olarak, destanlarda "kâtib"in rolünü gören Ali Sultanlı, bu saptaması için kitapta rastladığı ve bir din adamının diline yakışan ifadelere dayanıyor.

Destanın çözümlemesi için boyların ayrı ayrı tanınması gerektiğini ileri sürerek bunları birer birer ele alıyor ve hikâyelerden Oğuzların yaşayışı hakkında sonuçlar çıkarıyor.

Ali Sultanlı bunun ardından gelen bölümde Dede Korkut kitabında "halk yaratıcılığı unsurları mı üstündür, yoksa ozanın ferdi, şahsi bedii yaratıcılık mahsulü mü?" sorusunu sorarak bunun tartışmasını yapıyor. Kitaptan verdiği kanıtlarla, eserde ozanın ferdi yaratıcılık işini gösterdiği sonucuna varıyor.

Ayrı bir bölümde, Deli Dumrul dışındaki tüm hikâyelerin kahramanlığa ayrıldığına işaret eden yazar, kahramanlığın hayattaki önemli yerini kanıtlarıyla belirtiyor. Bölümün sonunda Dede Korkut destanını Yunan ve Avrupa destanlarıyla genel bir şekilde karşılaştırmanın mümkün olduğunu söyleyerek bu karşılaştırmalardaki esas amacın "Dede Korkut destanının *bedii liyakatini*, kimi bediî tafsilatın asilliğini, milli geleneklere uygunluğunu tespit etmek" olduğunu açıklayarak bunları şöyle sıralıyor: 1. Ana ile oğul vuruşu; 2. Öz avradının toyunda; 3. Ana veya analık hakkında oğula şer atmak mevzusu; 4. İnsanın, doğanın korkunç ve fevkalade kuvvetleriyle mücadelesi.

Özellikle Tepegöz ve Deli Dumrul ile bunların Yunan edebiyatındaki benzerlerini karşılaştıran Ali Sultanlı, Dede Korkut destanlarının "hem epik hem de patetik" yönü üzerinde duruyor, gerek adı belli gerekse halk arasındaki kahramanları ele alıyor, vuruşların hiçbirinde kahramanlık ve mertlik geleneklerinin bozulmadığına dikkat ediyor.

Daha sonra aile hayatına geçen ve aile şeklinin gelişme tarihine de yer ayıran yazar, Dede Korkut hikâyelerinde geniş anlamda "tek avratlılık"ın bulunduğunu kaydederek bu konularda hikâyelerden kanıtlar bulurken kişilerin, kadından mertlik ve analık istediklerini belirterek bazı sonuçlara varıyor.

Eski âdet, anane, merasim ve ayinlerin de hikâyelerden öğrenileceğini söyledikten sonra savunma silahlarına geçiyor ve vuruşmaların nasıl yapıldığını anlatıyor. Kahramanların altın, gümüş, ipek ve atlaslara özel bir hevesleri olduğuna da ayrıca dikkat ettikten sonra toylara, yas ve gömme törenlerine geçiyor; kitabın mukaddemesindeki atasözlerine de dokunmasının ardından Dede Korkut destanlarının halkın medeniyet tarihi, etnografyası, ayin merasimi, âdet ve gelenekleri hakkında az çok bilgi verdiğini belirterek bu bölümü bitiriyor.

Ö.– Ziya Gökalp, Halk Klasikleri I. *Nasrettin Hocanın Lâtifeleri,* Diyarbakır, 1972.

Ziya Gökalp'in ölümünden sonra çıkan bu kitabı, giriş bölümünde halk klasiklerinin önemini belirtirken, Dede Korkut kitabını da bu klasikler arasında sayıyor, Dede Korkut'un kim olduğuna ve onun vazifelerine kısaca dokunuyor (s. 12-14), Dede Korkut kitabının sözlü halk edebiyatından başka bir şey olmadığına, yazılı olduğu halde –layık olduğu klasik lisanla yazılmadığı için– sözlü eserler arasında kaldığına işaret ediyor (s. 19).

P.– Hüseyin Baykara, "Dede Korkut Kitabı Üzerine Notlar", *Türk Kültürü*, Ankara, Şubat 1973, sayı 124, s. 223-29.

Yazısına Dede Korkut araştırmalarının en çok Azerbaycan bilginleri tarafından yapıldığına işaret ederek başlayan yazar, Cemşidof'un *Kitâb-ı Dede Korkut'u Veraklarken* adlı eserinden aktarmalar yapıyor. Hikâyelerdeki kahraman tipi, halk ve milletçe birlik olma, yurtlarının bütünlük ve bölünmezliğine Oğuz boylarının verdiği önem, toplum yaşayışı, namus ve iffet anlayışları gibi noktalara dokunuyor, nihayet kitabın ilk sayfasındaki "tarih-i vefat-ı Osman Paşa, 993" kaydına dair başkalarınca daha önce ileri sürülmüş görüşleri tekrarlayarak yazısını bitiriyor.

R.– Ali Ertan, *Dede Korkut,* Edebiyatımızın Meşhurları 2, İstanbul, Net Kitabevi, tarihsiz, küçük boy, 16 sayfa.

Hiçbir iddiası olmayan yazar burada, kitabı tanıttıktan sonra hikâyelerin ya-

zarı, masalların yaşadığı bölgeler, Dede Korkut'un hikâyeciliği, sanat özelliği gibi yan başlıklarla ayırdığı bölümlerde okuyucuya derli toplu bilgi vermekte ve Deli Dumrul başta olmak üzere birkaç hikâyeden de kısacık parçalar alarak bunları söylediklerine kanıt olarak göstermektedir.

S– Ekber Tuzlu, "Dede Korkut Hikâyeleri, Kadılık Koca oğlu Yüğnek Hikâye- *Kardaşlık*, Bağdat, yıl 12, sayı 1-2 (133-134), s. 38-41.

Dede Korkut kitabı hakkında küçük bir tanıtma yazısından sonra hikâye, dili bugünün Türkçesine yaklaştırılarak verilmektedir.

KİTAPLAR

A.– Kilisli Muallim Rifat, *Kitâb-ı Dede Korkud alâ Lisan-ı Taife-i Oğuzan*, Asâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Tetkik Encümeni Neşriyatı, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1332 (1916), 172 sayfa

Kitabın Berlin yazmasına dayanılarak, Arap harfleriyle yapılan bu basmasında gerek yazmadan gerekse yayımlayanın kendisinden gelen birtakım sürçmelere rastlanmaktadır; bu bakımdan incelemeler için yeterli değildir.[1] Barthold'un Dresden yazmasından aldığı birkaç hikâyeyi Rusçaya çevirip yayımlarken yaptığı eleştiriler hiç dikkate alınmamıştır.

Bu baskının ardından bir bibliyografik giriş ve bir lügatçe gelecekti, bunlar çıkmamıştır. Bununla beraber, Dede Korkut kitabını bize tam olarak tanıtıp bu konuda incelemelere yol açan bu ilk baskı olmuştur. Bu konuda çalışanların rahmetli hocamız Kilisli Muallim Rifat'a minnet duyması yerindedir.

B.– Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, İstanbul, Arkadaş Basımevi, 1938, LXXVII + 171.

Dede Korkut kitabının, Türkiye'de Latin harfleriyle yapılan ilk baskısı budur. Dede Korkut'un mezarını gösteren iki fotoğrafla birlikte, Başlangıç: I. Kitap Hakkında (I-II); II. Bibliyografya (II-XVI); III. Dede Korkut'un Şahsiyeti (XVII-XXXIX); IV. Dede Korkut Hikâyelerinin Tespiti Tarihi (XL-XLIV); V. Dede Korkut Hikâyelerinden Bugün Yaşamakta Olanlar (XLIV-LXXIV); VI. Hikâyelerden Neşredilmiş Olanlar (LXXIV-LXXVI); VII. Eklemeler (LXXVI-LXXVII); metin (1-119); Topkapı Sarayı'nda ki Oğuznâmenin metni (121-24); lügatçe (125-60); isimler cetveli (161-71); doğru yanlış cetveli (172) bölümlerini içermektedir.

Bu basma Berlin kopyasına dayanmakla beraber, Dresden yazmasının Türkiyat

---

Kataloglarda ilkin Asâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Tetkik Encümeni reisi rahmetli Ali Emirî Efendi'nin gözüne çarparak dikkatini çekmesi üzerine Maarif Nezareti aracılığıyla eserin Berlin'deki kopyasının fotoğrafı geti ilmiştir.

Enstitüsü'ne getirilmiş fotoğrafıyla karşılaştırılarak aradaki ayrılıklar giderilmeye çalışılmıştır. Çevriyazısında, eserin arkaik havasını vermek kaygısıyla *ē, ñ, ḳ, x, ṭ* harfleri sırasıyla, ى ile yazıldığı halde bugün e sesi veren kapalı *ē*, Arap elifbasında sağır kef veya nef dediğimiz genizden gelen ڭ, ق, خ, ط harflerini karşılamak üzere kullanılmıştır.

Bibliyografya bölümünde, bu basmanın yayımlandığı tarihe dek yabancı dillerde ve Türkçede çıkan yazılar verilmiş; Dede Korkut'un Şahsiyeti bölümünde Dede Korkut hakkında yazılı kaynaklardaki kayıtlar asılları ve çevirileriyle birlikte bir araya toplandığı gibi, halk edebiyatında Dede Korkut'a ait elde edilebilen bilgiler de yer almıştır. Dede Korkut Hikâyelerinin Tespiti Tarihi bölümünde Dede Korkut hakkında bilgi veren kaynakların kayıtları sıralanarak bir sonuca bağlanmıştır.

Dede Korkut Hikâyelerinden Bugün Yaşamakta Olanlar bölümünde, Bey Böyrek hikâyesinin o zamana dek bilinen türlü rivayetleri ile Deli Dumrul menkıbesi verilmiştir. Hikâyelerden Neşredilmiş Olanlar bölümündeyse Türkçede çıkmış Dede Korkut hikâyelerinin nerelerde yayımlandıkları gösterilmiştir.

Bu basma üzerine çeşitli eleştiriler yapılmıştır:

1. Ahmet Kutsi Tecer, "Dede Korkut" (*Kalem*, 1 Aralık 1938, sayı 7, s. 13-17) adlı yazısında, Oğuz lehçesinin içeriğinin belirsiz olduğunu, bunun kolayca saptanamayacağını, bu açıdan çevriyazı işinin çok zor olduğunu söyledikten sonra eserde tutulan yolun bir çevriyazıdan çok bir çevriharf olarak göründüğüne işaret ediyor. Başlangıç bölümüne, kitabın lisan ve lehçe bakımından olduğu kadar üsluba ait özelliklerini gösteren bir bölümün de konması gerektiğini haklı olarak belirtiyor. Lügatçede, kelimelerin nerelerde geçtiğinin gösterilmesini ve bir de fihristin bulunmasını dileyen yazar, eser hakkında genel olarak olumlu bir hükme varmıştır.

2. Nihal Atsız, "Dede Korkut" (*Yücel*, Şubat 1939, c. VIII, sayı 48, s. 306-10) adlı değerli yazısında, eser hakkında etraflı bir bilgi verdikten sonra "g" harfi için ayrı bir şekil kullanılmamasına, bazı çevriyazı yanlışlarına, aynı kelimenin iki ayrı imla ile yazılışına, lügatçeye bütün kelimelerin alınmamasına, alınanların geçtiği sayfa rakamlarının verilmemesine ilişmekte, *müellifin bu büyük ve muvaffak olmuş eseriyle* Dede Korkut üzerindeki çalışmaların bitmediğine, belki bununla kitap üzerine yapılacak incelemeler için artık daha uygun bir zemin hazırlandığına işaret etmektedir. Dede Korkut hikâyelerinin içindeki kişiler, dil, Oğuzların toplumsal hayatı gibi türlü yönlerde işlenmesi gerektiğini önemle belirttikten sonra estetik yönüne geçerek eserin içerdiği edebi sanatlar ile Türk nazmı meselesi bakımından da ele alınmasını isteyen Atsız, kitabı hazırlayan hakkında büyük değer taşıyan beğenilerle yazısını bitirmektedir.

Hüseyin Namık Orkun (*Varlık*, 15 Nisan 1939, sayı 139, s. 244-46) bu konuda yazıları olduğu halde bu basmanın bibliyografyasında adının geçmemesine, başlangıç bölümünün yöntemsizlik içinde yüzdüğüne ve eserin adına dokunmuş; kendince

yanlış saydığı birtakım kelimelere, bunların okunuşlarına oldukça sert ve ileri varan bir dille ilişmiştir. Ama bu eleştirilerin hepsi *indi* [kendince] oldukları ve hiçbir ciddi araştırmaya dayanmadıkları, bir yandan da *şahsiyat* dediğimiz nesneye pek yer verdiği için kendi üslubundan geri kalmayan bir karşılık görmüş ve ağır yanlışlara düştüğü gösterilmiştir.[1]

4. Hüseyin Namık Orkun, "Üçüncü Ders" adıyla yazdığı yazıda (*Türklük*, 1 Temmuz 1939, sayı IV, s. 273-82), birincisinde olduğu gibi, yaptığı yanlışlarda, daha doğrusu birçok doğruyu yanlış olarak göstermekte direnerek konuyla ilgisi olmayan bazı dedikodu ve alınganlıklara yer vermektedir.

5. Eserin çıkışını sevinçle kutlayan Abdülkadir İnan (*Ülkü*, Nisan 1939, sayı 74, s. 169) bu yazışmaların tutumundan, haklı olarak üzülüp yazdığı "Dede Korkut Hikâyeleri" (*Oluş*, 9 Temmuz 1939, c. 2, sayı 28, s. 442-43) adlı yazısında, "tenkidde hissiyata kapılmanın acele hükümlere sebep olduğunu" göstermek için Hüseyin Namık Orkun'un yazısından bir örnek alarak "Orhan Şaik'in kıraati ve izahı şüphesiz doğrudur" dediği gibi, eserde, yirmi yerde adının geçtiğini söyleyerek, yardımlarına karşı bunu fazla nezaket saydığını belirtmiş ve birçok yanlışın da kitabı hazırlayanın, onun notlarından yararlanması yüzünden kendine ait olduğunu açıklamak gibi bir insaf göstermiştir.

6. Hüseyin Namık Orkun, "Bir İzah" adıyla yazdığı yazıda (*Türklük*, 5 Ağustos 1939, sayı V, s. 416) Abdülkadir İnan'ın yazısında örnek verdiği *kiçi* ve *toklu* kelimelerinin doğru olarak okunup anlaşıldığını söylemesine karşı, bunlara "küçük" ve "dolgun" diye verdiği yanlış anlamları savunmaya çalışmaktadır.

7. M. Şakir Ülkütaşır, "Dede Korkut'un Orhan Şaik Gökyay Neşri Üzerine Tenkidî Notlar" adlı iki bölümlük yazısından (*Türklük*, 1 Temmuz 1939, sayı IV, s. 330-36 ve 1 Eylül 1939, sayı VI, s. 491-96) birincisine girerken, "eser üzerinde lüzumu kadar durmayı bir vazife telakki ettiğini" söylediği halde, bu cümlenin hemen aşağısında "bu tenkidî notların eserin oldukça serî bir şekilde tetkikinden meydana geldiğini" belirtmeyi, nedense gerekli buluyor. Bununla birlikte yalnızca kelimelerin "kancık" değil de "kancuk" okunması gerektiği gibi kimi kez hiç önemi olmayan söyleniş ve anlamları üzerinde durmaktan ileri gidememekte, ama kendi bilgisine ve anlayışına güvendiği için de düzeltmek isterken pek göze batan yanlışlar yapmaktadır: "Beze miskin umudu" sözünü "bezemsekin umudu" diye okuyup düzeltmek; "ulalmak" kelimesinin "katiyyen büyümek manasında olmadığını" söylemek gibi.
   Hiç önemi olmayan ve sözü uzatmaktan başka bir işe yaramayan bu türlü *tenkidî notlar* bir yana, birtakım kelimelerin okunuşları ve anlamları bakımından yaptığı düzeltmeler yerindedir.

8. Hüseyin Cahit Yalçın, "Matbuat Hayatı" sutununda (*Fikir Hareketleri*, 22 Nisan 1939, İstanbul, 12, sayı 287, s. 10-11) eserin çıkışını "muazzam kıymetli bir abide" saya-

---

[1] Orhan Şaik Gökyay, "Bir Kemküm", *Oluş*, 21 Mayıs 1939, c. I, sayı 21, s. 228-325.

rak ve "kitap üzerinde sarf edilen itinanın, gösterilen himmetin tesiriyle ana eserlerden birini teşkil etmiştir" diyerek haber verdikten sonra eserin türlü bölümlerinden parçalar aktarmıştır.

9. Ettore Rossi bu eseri "şimdiye kadar Türkiye'de Dede Korkut hakkında çıkan en önemli eser" olarak ele alıp hakkında kısaca bilgi verdikten sonra, inceleme yapanlara da faydalı olacağına işaret eder (*Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, s. 6).

10. Tahir Alangu, "Dede Korkut Kitabının İkinci Yazma Nüshası Üzerine" (*Türk Dili*, 1 Eylül 1953, c. II, sayı 24, s. 806-10) adlı yazısında, Ettore Rossi'nin yayımladığı Dede Korkut çevirisi dolayısıyla bu baskıya da dokunmaktadır. Eser birçok noksan içerdiği için onunla yetinecek durumda olmadığımızı söyleyen Alangu, kitabın büyük bir çalışma ve gayret ürünü olduğunu kabul etmekle beraber kullanılan çevriyazı sistemi ile okuyuş şekillerinin düzeltilebileceğini belirtir. Kitabı yayımlayan "bazı kelimeleri daha iyi okumuş, fakat yine de halledilmedik şeyler bırakmak zorunda kalmıştır" diyerek bir sonuca varır.

11 Muharrem Ergin, "Dede Korkut Kitabı Hakkında" (*Türk Dili*, 1 Şubat 1954, c. III, sayı 29, s. 268) adlı yazısında, bu eserin "artık ilmi bir değeri kalmadığı için yeni bir baskısına lüzum olduğunu" söylediği halde, sonradan kitabında onu "her cephesiyle o zamana kadar yapılan incelemelerin en büyüğü ve en değerlisi" olarak anmaktadır (*Dede Korkut Kitabı*, 1958, s. 59-61).[1]

12. Ömer Lütfü Özüner, "Dede Korkut Kitabı" adlı yazısında (*Özdemokrat Konya*, 24 Eylül 1958, sayı 273) bu basmayı "Dede Korkut üzerinde ihtiyacı karşılayacak şekilde derli toplu" bir eser olarak belirtip onu "Dede Korkut kitabıyla ilgili tüm malzeme ve bilgileri bir araya toplayan, bilimsel bilgi verme bakımından değerini kaybetmeyecek, her zaman başvurulabilecek bir ana kaynak niteliğinde" bulmaktadır.

C.– Orhan Şaik Gökyay, *Bugünkü Dille Dede Korkut Masalları*, Muallim Ahmet Halit Kitapevi, İstanbul, 1939, 135 sayfa; ikinci baskı İstanbul, 1943, 120 sayfa.

Bu kitap baş tarafına konan küçük bir lügatçe (s. 5-8) ile Dede Korkut kitabıonu asıl metninden ve arkaik diliyle okuyamayanlara sunmaktadır.

Ç.– Orhan Şaik Gökyay, *Bugünkü Dille Dede Korkut*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963, 144 sayfa.

Eserin sonunda küçük bir sözlük bulunan (s. 139-144) bu baskısı, Vatikan yazması da göz önünde tutularak ve gerekli görülen yerlerde Dresden yazması içine aktarmalar yapılarak hazırlanmıştır.

Yazarın ne övmelerine ne de sonraki yermelerine bir değer tanımak gerekmediğini anlamak için ibretle bakınız: "Biz Şaşmadık", İstanbul, 1964 ve "Orhan Şaik'e Cevap II", Ankara, 1964

D.– Suat Hızarcı, *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul, Eylül 1953, Varlık Yayınları Türk Klasikleri, küçük boy 125 sayfa, ikinci baskı Kasım 1958; üçüncü baskı 1963.

Kitabın önsözü (s. 3-28) Dede Korkut üzerinde türlü yönlerden yapılmış incelemelerden yararlanarak yazılmıştır. Bunları ana çizgileriyle veren yazar, bu incelemelerin kimler tarafından yapıldığını söylemeyi ise gerekli bulmamıştır. Yanlış okumalar ve gereksiz açıklamalar yüzünden olduğu kadar, hikâyelerin yer yer atlanması ve buralarda özetlerinin verilmesinden ötürü de eserin bütününden almaya alışık olduğumuz tat bir hayli azalmaktadır.

E.– Cevdet Kudret, *Bugünkü Türkçemizle Dede Korkut Hikâyeleri*, Varlık Yayınları, İstanbul, Temmuz 1970.

Bundan önce 1953, 1958 ve 1962 yıllarında yazarın Suat Hızarcı takma adıyla yayımladığı bu kitabın 1970 yılındaki son baskısının hazırlayıcısı olarak Cevdet Kudret adı verilmektedir.

F.– Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, T.D.K. Yayınları sayı 169, Ankara, 1958, XVII + 251 sayfa.

Giriş, metin ve tıpkıbasım bölümlerine ayrılan kitabın giriş bölümünde (s. 1-70) Dede Korkut'un adı üzerinde (1-3) durulduktan sonra, Dede Korkut'un içindekilere (3-23) geçilmekte ve burada kitaptaki on iki hikâyenin, bir bakıma gereksiz yer kaplayan geniş özetleri verilmektedir. İki yazmanın tıpkıbasımı ve bir de bunların Latin harfleriyle verilen metninden sonra, bunlara neden bu kadar çok yer verildiğini anlamak güçtür.

Dede Korkut hikâyelerinin sayısı ve on üçüncüsünün meydana çıktığı hakkında çok eskimiş ve asılsız olduğu anlaşılmış rivayetlere dayanarak bu konuda yürütülen varsayımlar da değersizdir.

Dede Korkut üzerindeki çalışmalar bölümünde, çok önceden, daha kitabın Lati harfleriyle ilk baskısında (Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938) verilmiş bilgiler, bunların çoğunu araştırıp bularak kitabına koyanın adını söylemeyi gerekli bulmaksızın, ilk defa kendisi tarafından ortaya konuyormuş gibi tekrarlanmakta ve bunlara yeni bir şey katılmamaktadır.[1] Sonuçta bu eserin asıl işe yarar yönü Dresden ve Vatikan yazmalarının tıpkıbasımlarını vermesidir.

Bu baskı üzerinde yapılan önemli eleştiriler görebildiğim kadar şunlardır:

> Cahit Öztelli, "Dede Korkut Kitabı" (*Türk Dili*, Temmuz 1958, c. VIII, sayı 82, 523-26) adlı eleştirisi "Tarihî Kaynaklarda Dede Korkut Araştırmaları"na dair

---

Yazarın kitabına koyduğu bu önsöz daha önce çıkmıştır: Muharrem Ergin, "Dede Korkut Kitabı Üzerine I", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 31 Aralık 1953, c. V. s. 121-51; "*Dede Korkut Kitabı* Üzerine II", 31 Aralık 1954, c. VI, s. 91-118.

bölümünde, Muharrem Ergin'e ait yeni bir görüş ve buluşa pek rastlanmadığı, "bu bahsi tamamlamak için" kaydıyla Orhan Şaik baskısını sık sık salık verdiğini, Dede Korkut adının yayıldığı alan ve yaşayan Dede Korkut hikâyeleri konusunda verilen bilginin hemen hepsinin Orhan Şaik'ten veya başka yapıtlarda bu konuların işlenip incelendiği yerlerden aktarıldığını ve daha sonraki araştırmaların taranmadığını belirtilerek şu hükme varmaktadır: "Öyle görülüyor ki bibliyografya için fazla zahmete katlanılmamış, daha önceki hazırlara bakılmakla yetinilmiştir." Cahit Öztelli bundan başka "Vatikan yazmasını kullanırken çok dikkatli davranmak, buradaki harekelere hemen kapılmamak gerektiğini söyleyen uyarma sahibinin bizzat yanlış okumalara düştüğü görülmektedir" diyerek eserde oldukça çok rastlanan yanlış okumalara da işaret etmektedir. Muharrem Ergin'in asıl bilgi değerini kitabın ikinci cildinde ortaya koyacağını umarak yazı son bulmaktadır.

Ömer Lütfü Özüner, "Dede Korkut Kitabı" adlı yazısında (*Özdemokrat Konya*, 24 Eylül 1958, sayı 273) "Dede Korkut Kitabı Üzerinde Çalışmalar" bölümünde olduğu gibi bazı kısımların biraz düzensiz olduğunu belirttikten sonra kitaba büyük değer kazandıran en önemli özelliği Dresden ve Vatikan yazmalarının tıpkıbasımlarının verilmesinde buluyor.

İlhan Başgöz, "Dede Korkut'ta Yanlış Okunan Bazı Kelimeler" (*Türk Dili*, 1 Mayıs 1960, c. IX, sayı 104, s. 442-44) adlı yazısında, Dede Korkut'un Orhan Şaik Gökyay (1938) basımı ile Muharrem Ergin'in çıkardığı metin üzerinde karşılaştırmalar yapmakta, her iki eserde kendince yanlış bulduğu kelimelerin okunuş ve anlam bakımından doğrusunun ne olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bu arada, yaptığı bu düzeltmelerde kendisinin de yanlışa düştüğü görülmektedir.

Behçet Kemal Çağlar, "Dede Korkut Hakkında İki Eser" (*Türk Folklor Araştırmaları*, Kasım 1958, c. V, sayı 112, s. 1796-98) adlı yazısında söyledikleri yalnızca böyle bir kitabın çıktığını haber vermekten ibarettir.

G. L. Lewis, "Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, 1961, s. 365-66.

Vatikan yazmasının tıpkıbasımını vermek için Rossi'nin izninin alınıp alınmadığının bildirilmemesine ve yazarın eserini hazırlarken yardımlarını gördüğü kişilerin adları arasında onun adının bulunmamasına, Vatikan yazmasının meydana çıkmasını Rossi'ye borçlu olduğumuzun 68. sayfaya dek söylenmemesine dona kalan G. L. Lewis, bir buçuk yazmaya dayanan ve ağızdan ağıza geçerken birçok ibare değişikliğine uğraması gereken bir metnin "karşılaştırılmalı baskı"sından pek söz edilemeyeceğini, böyle bir durumda yeni bulunmuş bir yazmanın bir kenara atılamayacağını, buna büyük önem verilmesi gerektiğini, oysa yazarın Vatikan yazmasını çıkmalara "sürerek" Dresden yazmasını asıl metne alıp basmakta inat ettiğini önemle belirtir. Rossi, Vatikan yazmasının paleografik sebepler yüzünden Dresden yazmasından önceye ait olduğunu gösterdiği halde, Muharrem Ergin'in bunu doğrudan Dresden yazmasının bir kopyası saymasına ayrıca ilişmekte ve birkaç örnek vererek kendisi de Rossi'nin görüşüne katılmaktadır.

6. Hamit Araslı, *Kitâb-ı Dede Korkud*'da (1962) yazdığı önsözde (s. 10) Muharrem Ergin'in Vatikan yazmasının Dresden yazmasından "göçürülmüş" olduğunu sanmasına katılmaz ve her iki yazmanın bir üçüncü nüshadan "göçürüldüğünü" söyler. Ergin'in hükmüne karşıt olarak, Dresden yazmasının eksiklerini düzeltmek konusunda Vatikan yazmasının önemli yardımı olacağı düşüncesinde bulunur.

G.– Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı* (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, VI + 217 sayfa.)

Yukarıda söz konusu ettiğimiz baskının giriş bölümü çıkarılıp iki yazma arasındaki ayrılıkları belirten çıkmalar da kitabın sonuna alınarak yayımlanmış şeklidir. Bir de sözlük bölümünde, kelimelerin geçtiği sayfa ve satırlar burada gösterilmemiş; sözlükteki yanlışların büyük bölüğü –bunların türlü eleştirmeciler tarafından gösterilmesi dikkate alınmayarak– bu basımda da olduğu gibi bırakılmıştır.

H.– Hamit Araslı, *Kitâb-ı Dede Korkud* (Azer neşr, Bedii Edebiyat Şubesi, Bakû, 1939, 179 sayfa).

Giriş (s. 5-15); Türkçe metin (19-160); Komantaria (161-69): Dede Korkut kitabının başındaki giriş bölümü buraya alınmıştır. Araslı burada Dede Korkut destanları yazıya geçirildiği zaman "namalûm bir şahıs tarafından yazıldığını" söyler. Bunun ardından da kitabın yayımlanması sırasında yapılan değişikliklerin (yanlışların demek gerekir) önemlileri, her hikâye için bölüm bölüm düzeltilir (163-69).

Lügat bölümünde (173-78) anlamını neredeyse herkesin bildiği 70 kadar kelimenin karşılığı, bazıları için kimi şairlerden manzum kanıtlar gösterilerek verilmiştir. Kitabın tamamını anlamak için bu lügatçenin pek bir yararı yoktur.

Bu yayımda, hikâyelerin aslındaki dilden ayrılarak bugünkü Türkiye Türkçesine yaklaşan bir yol tutulmuştur. Kitap ve bu konudaki ilk çalışmalar hakkında bilinenler tekrarlandıktan sonra eserin imlasıyla ilgili birkaç noktaya dokunulmuştur.

Dede Korkut destanlarının aslının büyük olduğunu, Azerbaycan'da yazıldığını, yazıcının orijinali saklamaya çalıştığı için eseri çok değiştirdiğini ileri süren Araslı'nın bu önsözü, bugün Dede Korkut üzerinde yapılan çalışmalara ve onlardan elde edilenlere bakıldığında pek sığ kalmaktadır. Burada eseri tam okuyup anlamadıkları yolunda Nöldeke, Barthold ve Kilisli Muallim Rifat'a söylediklerini Araslı'nın kendisi için de tekrarlamak yerinde olur.

I.– Hamit Araslı, *Kitâb-ı Dede Korkud* (Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakû, 1962, 174 sayfa, büyük boy; renkli ve hayali –fakat devrin kıyafetleriyle hiçbir ilgisi olmayan– resimler konmuştur).

Mukaddeme (5-10), metin (11-156), lügat (157-74). Gerekli görülen yerlerde sayfa altlarında açıklayıcı çıkmalar vardır. Önsöz öncekindeki önsözden pek farklı değildir ve yine bilinenleri tekrarlamaktadır.

Dede Korkut'un birçok dile çevrildiğini söyleyen yazar bunların hangi diller olduğunu bildirmiyor. Dede Korkut'un Arap elifbası ve yeni alfabe ile eleştirel metninin Rusça tercümesiyle birlikte Azerbaycan Bilimler Akademisi tarafından çıkarılacağını bildirerek sona eren bu önsözün basit ve tek tük çıkılan notları yanlış ya da gereksiz olduğu gibi lügatçe de yetersiz ve çok eksiktir.

Metinde de okuyuş yanlışlarını göstermek çok kolaydır.

İ.– Aydın Tataroğlu, *Dede Korkut Masalları*, Keloğlan Yayınevi, İstanbul, Kasım 1968.

Yazar bunu Türkmence aslından hazırladığını söylemekle yetinmiş, üzerinde ne gibi değişiklikler yaptığını söylememiştir. Okuduğumuzda görüyoruz ki değişiklikler daha çok birtakım kelimelerle sınırlı kalmıştır ve bunların sayısı çok olmadığı gibi hikâyelerin havasını bozacak nitelikte de değildir. Bugünün okuyucusuna göre hazırlanan Dede Korkut hikâyelerinin içinde eserin aslına en çok sadakat göstermiş, bu yolda başarılı olmuş yayımlardan biridir.

J.– M. Necati Sepetçioğlu, *Dede Korkut*, Toker Yayınları, İstanbul, 1972.

Kitaba koyduğu önsözde yazar, Dede Korkut hikâyeleri için orijinal olmaktan çok garip bir görüş öne sürüyor, on iki hikâyeden en az on tanesinin birer "epik tiyatro" olduğunu ve geriye kalan iki tanesinin de tiyatro oyunundan bozma olduğunu ortaya atıyor. Bunu ispatlamak için birtakım kanıtlar göstermeye çalışıyorsa da bunların hiçbiri tutarlı değildir.

Dede Korkut destanları üzerinde bugüne değin birçok çalışma yapılmış, zor ve arkaik sözcüklerin açıklanması yolunda emek verilmiştir. Sepetçioğlu bunlardan hiç yararlanmamış görünüyor. Aksine Dede Korkut destanlarının havasını bozmuş, destanın gücü olan kelimeleri bir yana atarak bunların yerine güçsüz, yakışıksız anlamsız karşılıklar koymaya kalkışmış; Türkçenin öz malı olan sözcükleri bir yana atarak onların yerine yabancı dilden karşılıklar aktarmıştır. Bunlar kitabın destan havasından çıkmasına yol açmakla kalmamış, kitabı yazarın baştaki garip iddiasını ispatlayacak bir oyun haline döndürmüştür.

K.– Adnan Binyazar, *Dedem Korkuttan Öyküler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1972.

Yazar burada Dede Korkut hikâyelerinden dördünü, Boğaç Han, Bamsı Beyrek, Deli Dumrul ve Tepegöz hikâyelerini bozmadan vermiştir. Önemsiz birkaç katkıyı ve değiştirmeyi bir yana bırakarak, bunlar şimdiye değin bu yolda yapılan denemelerin en başarılı olanlarından biridir.

YABANCI DİLLERDE

HİKÂYELER

ALMANCA

A.– Heinrich Friedrich von Diez[1] *Denkwürdigkeiten von Asien* (1815) adlı eserinde "Der neuentdeckte oughuzische Cyklop" başlığıyla "Tepegöz" menkıbesini Almancaya çevirerek yayımlamıştır (c. II., s. 399-457).[2]

Burada Dede Korkut'taki Tepegöz ile Homeros'un *Odysseia*'sındaki Polyphemos'u karşılaştıran yazar, Yunanlıların bu menkıbeyi Doğudan aldıklarını ileri sürmüştür. Von Diez bu yazısında oldukça geniş bilgi toplamış olmakla beraber çevirisi birçok yanlışla doludur.[3] Dede Korkut kitabı üzerine Türkiyatçıların dikkatini ilk çeken von Diez'in bu çevirisi olmuştur, ki bu bakımdan önemi vardır.

B.– Gençliğinde Türkiyatla uğraşan Theodor Nöldeke (1836-1930) 1859 yılında Dresden'deki yazmayı Almancaya çevirmek amacıyla kopya etmiş, fakat birçok yerini anlamadığı için bu düşüncesinden vazgeçerek, elindeki malzemeyi 1892'de Strasburg'a gelen W. Barthold'a vermiştir.[4]

RUSÇA

A.– V. V. Barthold, 1894'te Rus Arkeoloji Cemiyeti Şark Şubesi Mecmuaları'nda (*Z.V.O.*) Koca oğlu Deli Dumrul hikâyesini "Borba bogatyrias angelom smerti" başlığıyla (*Z.V.O.*, c. VIII, s. 203-18); yine aynı dergide Dirse Han oğlu Boğaç (*Z.V.O.*, 1897-98, c. XI, s. 175-93); Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanışı (*Z.V.O.*, 1900, c. XII, s. 37-57) ve Kam Büre Beg oğlu Bamsı[5] Beyrek (*Z.V.O.*, 1903, c. XV, s. 1-38) hikâyelerini Rusça çevirileriyle birlikte ve kısa birer girişle yayımlamıştır.

Çeviriye geçmeden önce yazmayı anlatıp bununla kimin ilgilendiğini söyledikten sonra Dede Korkut'un kişiliği ve kitabın yazıldığı zamanın üzerinde duran Barthold, Dede Korkut ile Seyyid Battal Gazi'yi karşılaştırır. Dresden yazmasında

---

Bkz. Fr. Babinger, *Die Geschichtschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig, 8; Weil, *Festschrift für E. Kühnel*, 1928.

1857'de Wilhelm Grimm de incelediği milletlerarası masal konusuna "Yeni Bulunan Oğuz Siklopu"nun bu değişik şeklini koymak imkânını buldu: W. Grimm, Die Sage von Polyphem, kleinere Schriften, Bd. IV, Berlin, 1887, s. 428-62.

Bu yanlışların bir bölüğü için bkz. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938,

Wilhelm Barthold, Kitâb-ı Korkud. I. "Borba bogatyrias angelom smerti" *Z.V.O.*, c. VIII, 3-4 (1894), s. 203-18; M. Dostoyevski, W. Barthold, Versuch einer Charakteristik, *Die Welt des İslams*, XII. 3 (1930-31), s. 92.

Wilhelm Barthold "Kam" sözünü "Gan", "Bamsı" sözünü "Bami" şeklinde okuyor.

birtakım düzeltmeler yapılmasını öne sürdüğü gibi birçok yerde de bazı kelimelerin anlamını bilmediğini ve sözlüklerde de bulunmadığını söyler.

B.– V. V. Barthold, V. V. "Sultan Sincar i guzı (Sultan Sincar ve Guzlar)", Zapiski Kollekii Vostokovedov, c. XX, 1912, s. 046-049.

Barthold, K. Inostrantsev'in yazısına[1] eklediği yazısında yazarın makalesinde toplananların dışında yeni bir kaynak daha olduğunu haber veriyor, bu kaynağın da Atsız Harzemşah tarafından Oğuzların başına gönderilen mektup olduğunu söylüyor. Burada Dede Korkut hakkında A. Samailoviç tarafından bildirilen ve Câmî'nin *Nefehatü'l-Üns*'ünün Türkçe çevirisinden alınmış fıkrayı kaydediyor; bu fıkra Korkut Ata hakkında olup *Nesâimü'l-Mahabbe*'den alınmıştır.

C.– M. Köseyev, "Kitâb-ı Korkut", *Türkmen Edebiyatı*, 1945, sayı 1-10.

Yazarın "Gorhut Ata Kitabı" üzerine basit bir girişinden (1945, sayı 1-2, s. 69-71) sonra "Boğaç Han Derse Han Oğlınıng Hekayası" (s. 72-79); "Gorhut Atanıng Kitabı, Salur Gazanıng Öyining Talanmağı" (1945, sayı 4-5, s. 46-53); "Gazanbeging oğlı Orazbeging Tussak Bolmağı" (1945, sayı 7-8, s. 116-22); "Dövgegoca oğlı Delidumrul Hekayası" (1945, sayı 9-10, s. 70-78) ve "Ganlıgoca oğlı Kantöreli Hekayası" (1945, sayı 9-10, s. 70-78). Burada metinden önce V. yazılmışsa da yanlıştır, IV. olmalı.

Hikâyelerin yayımlanması bundan sonraki sayılarda da sürmüşse de bunları bulup göremedim. Hikâyelerin Türkmenceye çevrilişi çok yanlıştır, ki bu özel adların yazılışından bile anlaşılır.

D.– Prof. Z. Muhammedov, *Sovyet Edebiyatı*, 1943, sayı 7.

Muhammedov, bu dergide çıkan hikâyelerin, Dede Korkut hikâyelerinin kimi yerlerinin Türkmenleştirilerek tekrarından başka bir şey olmadığını, destanlar üzerinde eleştiriye benzer bir şeye rastlanmadığını söylemektedir. Yalnız burada "Gorhut Ata" hakkında 13 satırlık Rusça bir not bulunmaktadır. Bu notta "it değil, aslan (... bir kelime okunmuyor)" deniliyormuş. Bunun ardından Dede Korkut kitabının mukaddemesinin ve Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinin Rusça çevirisi gelmektedir.

E.– E. Virsaledze, "Dede Korkud i voprosı Gruzinskogo Narodnogo eposa (Dede Korkut göçebe halk destanının meseleleri)", Bakû, 1965, s. 230.

1960-64 yıllarında CCCP toplantısında okunan bildirilerin özeti vermektedir Bu özette şöyle denmektedir: 1. Dede Korkut hakkında bugüne değin yapılan araş-

---

[1] Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. IX

tırmalarda, kahraman Emren'in Gürcü kahramanı Amirane ile ilişkisi hakkında bir şey söylenmiş değildir.

2. Gürcülerin Avcı destanının şiirlerinde geçen, av sırasında ölmek üzere olan kahraman Bektila'nın Emren ile olan yakın bağlılığını göstermiştir.

3. Bu araştırmalar sonucunda Oğuz destanının kahraman Begil oğlu Emren hikâyesinde geçen motif Gürcü destanının aynı kahramanla karşılaştırılmasını sağlamaktadır.

4. İki destan kahramanı arasındaki bu bağlılık doğrudan doğruya çok erken çağlarda –bu destanların zamanında– Gürcüler ile Dede Korkut kitabının yazarı arasında bir ilgi kurmaktadır. Ayrıca Gürcü halk destanı Bektila ve Amirane hakkında en eski kaynak olarak geçmektedir.

KİTAPLAR

RUSÇA

A.– W. Barthold, *Dede Korkut*, yay. haz. Hamit Araslı ve M. G. Tahmasib, Azerbaycan Bilimler Akademisi, Bakû, 1950, 204 sayfa.

Önsöz ve giriş (s. 5-14), Rusça metin (15-155). Barthold'un her hikâye için ayrı ayrı olmak üzere açıklamaları ve yayına hazırlayanların bunları bazen düzeltmelerini içerir, ki bu düzeltmelerde eseri yayımlayanların yanlışlarına da rastlanır.

Wilhelm Barthold, yukarıda geçen dört hikâyeyi asılları ve Rusça çevirileriyle yayımladıktan sonra, Dede Korkut kitabının bütününün çevirisini geniş bir önsözle birlikte A. M. Gorki'nin kurduğu "Dünya Edebiyatı" yayınları arasında çıkarılmak üzere 1922'de baskıya hazırlamıştır. Fakat bu yayın serisinin kapanması üzerine çevirisi Barthold'un sağlığında basılamamıştır. Eser ancak 1950'de Sovyet Rusya Bilimler Akademisi arşivinde saklanan elyazmalarına dayanarak, Hamit Araslı ve M. G. Tahmasib adlı Azerbaycanlı bilginlerin redaksiyonuyla Azerbaycan Bilimler Akademisi tarafından Bakû'de yayımlanmışsa da sınırlı kalmıştır. Eseri yayına hazırlayanlar bu yayımla ilgili açıklamalarında –daha yeni zamanlardaki çalışmalara dayanarak– Barthold'un çevirisindeki kimi yerlere dair eleştirel düzeltmeler yapmışlardır. Bu iki bilgin hiçbir kayda lüzum görmeksizin, çeviri metindeki öz adların yazılışlarında da bazı değişiklikler yapmışlardır.[1]

B.– W Barthold, V M. Jirmunskiy, A. N. Kononov, *Kniga Moego Deda Korkuta*, Oğuzkiy Geroiçeskiy Epos (Oğuzların kahramanlık destanı), Moskova, 1962, 299 sayfa.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 132

Dede Korkut üzerinde yapılan çalışmaları bir araya toplaması bakımından önem taşıyan bu yayın iki bölümden ibarettir: Barthold'un çevirisine göre Kitâb-ı Dede Korkut ve Ekler.

Ekler bölümünde şunlar vardır: 1. Barthold'un "Türk Destanı ve Kafkas" (1930) adlı makalesi (s. 109-20). Burada yazar, uzun yıllardan beri bu eser üzerinde yaptığı araştırmaların sonucunu vermiştir.

2. Yakubovski'nin "Kitâb-ı Dede Korkut ve bunların ilk ortaçağ Türkmen toplumu için önemi" (1944) adlı yazısı ki bu onun "Tarihsel kaynak olarak Dede Korkut" adıyla tasarladığı notlardır (s. 121-30).

3. Jirmunskiy'nin "Oğuz Kahramanlık Destanı ve Kitâb-ı Dede Korkut" adlı incelemesi, ki bu kitabın çözümlemesini, içeriğini ve Oğuz Kahramanlık Destanının kökenini içermektedir. Bu incelemenin ayrıldığı bölümler sırasıyla şunlardır: I. Giriş (131-45); II. Korkut'a ait rivayetler (154-74); III. Salur Kazan'a ait efsaneler (174-90); IV. Oğuzlar ve Trabzon, Kan Turalı'nın evlenmesi ve Deli Dumrul hikâyesi (190-200); V. Bamsı Beyrek ve Alpamış (200-14); VI. Oğuz Kiklopu Bisat ve Depegöz (214-77); VII. Genç kahramanlara (Uruz Beg, Yekenek, Sekrek, Amran, Boğaç Han) ait efsaneler (227-31); VIII. Korkut kitabına girmeyen efsaneler (231-41); IX. Sanat şekilleri ve meseleleri (241-56); X. Sonuç (256-58).

4. Kononov tarafından çeviriye yapılan ek açıklamalar (s. 258-80).

5. Dede Korkut hakkında bibliyografya (s. 281-83).

6. Kısaltmalar (s. 284-85).

7. Kişi adları (s. 286-92).

8. Kabile adları (s. 293-94).

9. Yer adları (s. 295-97).

10. İçindekiler (s. 298-99).

Burada Barthold'un çeviri metni olduğu gibi bırakılmış; son araştırmalar ve çeviri malzemesine dair yapılan ekler ve düzeltmeler ise çıkmalar halinde verilmiştir. Bu çıkmalara vaktiyle bizzat Barthold'un yapıp çevirinin yazmasına eklediği notlar da girmiş ve bunlar Barthold'un kısaltmasıyla gösterilmiştir. Barthold'un çevirisi Dresden ve Vatikan yazmalarıyla dikkatle karşılaştırılmış, aynı zamanda Latin harfleriyle Orhan Şaik Gökyay ve Muharrem Ergin'in yayımlarıyla da karşılaştırılmıştır.

Notların eklenmesinde Araslı ile Tahmasib'in teklif ettiği ekler, İtalyanca çevirisi ve Ettore Rossi'nin incelemeleri ile Orhan Şaik Gökyay tarafından metinde yapılan çıkmalar ve düzeltmelerden faydalanılmıştır

Metinde rastlanan yer adlarının açıklanmasında Kırzıoğlu'nun eserinden faydalanılmıştır. Metnin çevirisinde rastlanan kişi, kabile ve yer adları, Barthold'da olduğu gibi bırakılmış; yalnızca çıkmalar ve çizelgedeki ad farkları ile çıkmalardaki

farklı okuyuşların değeri belirtilmiştir.

Makalelerdeki adlar ve alıntılar Barthold'un çevirisi üzerinden olmuştur. Arap yazısı ile bu serinin yayın şartları içerisinde ortak bir Latin çevriyazısı oluşturmak üzere Gökyay ile Ergin'in uyguladıkları sistem kabul edilmiştir.

Dede Korkut kitabını edebi anıtlar dizisinde yayımlamayı düşünenlerden biri de Barthold'un öğrencisi olan Yakubovski'ydi. Yakubovski bu yayıma tarihsel notlar eklemek istiyordu. Bunun için de filoloji ve folklor bakımından yardımcı olabilecek kişileri bu işe çağırmıştı, fakat hayattayken bunu başaramamıştır.[1]

İTALYANCA

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, citta del Vaticano, 1952 (Studi e testi, 159), 364 sayfa.

Kitabın bölümleri:

Birinci Bölüm: Giriş (s. 1-95). Bu bölümdeki konular şunlardır: I. Dede Korkut kitabına dair incelemelerin bibliyografyası (1-8); II. Dresden, Berlin ve yeni bulunan Vatikan yazmaları, bunların içindekileri, yayımları ve çevirileri (8-14); III. Oğuzlar, Oğuznâme edebiyatı (14-21); IV. Dede Korkut'un efsanevi çehresi (21-25); V. Türk "ozanlar" (25-27); VI. Dede Korkut hikâyelerinin meydana çıkışı ve yazılışı muhtemel olan zaman hakkında (27-30); VII. Dede Korkut hikâyelerinin tarihsel çevresi (31-35); VIII. Dede Korkut hikâyelerinin coğrafyası (35-41); IX. Dede Korkut hikâyelerinde kahramanların yaşayışları ve âdetleri, ahlaki ve dini inançları (41-54); X. On iki hikâyenin özeti, Türklerin ve başka milletlerin epik hikâyeleriyle karşılaştırma (54-76); XI. Dede Korkut kitabının dili (76-84); XII. Dede Korkut dilinin ortaçağ Türk eserleri arasındaki yeri (85-87); XIII. Dede Korkut kitabındaki yarım uyak ve vezin (87-91); XIV. Dede Korkut'un anlatı sanatı ve üslubu (91-95)

İkinci Bölüm: Dede Korkut kitabındaki oniki hikâyenin çevirisi (s. 96-228). Ettore Rossi, bu bölümde önce Vatikan yazmasındaki altı hikâyeyi çevirmiş (96-171), sonra da yalnızca Dresden yazmasında bulunan öteki altı hikâyenin çevirisini vermiştir. Ettore Rossi, sayfaların altındaki çıkmalarda, gerektikçe kelimelerin okunuşlarına, doğrularının ne olabileceğine, varsa bazı kelimeler üzerine yapılmış incelemelere dair faydalı açıklamalarda bulunmaktadır.

Üçüncü Bölüm: Vatikan yazmasının tıpkıbasımı.

I. Metin (s. 230-325); II. Vatikan yazmasındaki yanlışların düzeltilmesi (326-27); III. Dresden yazmasından eski harflerle alarak Vatikan yazmasında eksik olan yap-

---

Kitabı basıma hazırlayanların açıklaması (s. 5-8).

Bu bölümü bana Türkçeye çevirmek lütfunda bulunan sayın hocam Prof. A. Caferoğlu'na borçlu olduğum teşekkürü bir daha tekrarlıyorum.

rakların (105a-106b) verilmesi (237-329).

Dördüncü Bölüm: İndeks ve Lügatçe.

I. Türkçe metindeki kelimelerin lügatçesi (331-54); II. Ek notlar (355); III. Kavim ve kişi adları (357-60); IV. Yer adları (361-62); V. İçindekiler (363-64).

Yazarın "Giriş" bölümünde yer alan inceleme ve araştırmalarından, kitabımızın bunlarla ilgili bölümlerinde yeri geldikçe yararlanacağım için burada daha geniş bilgi verilmesi gerekli görülmemiştir.

Bu kitap üzerine çıkan yazılardan benim görebildiklerim:

1. Hasan Eren, "Kitâb-ı Dede Korkut'un Yeni Yazması" (*Türk Dili*, 1 Ekim 1952, c. II, sayı 13, s. 3-4) adlı yazısında Dede Korkut üzerinde çalışan belli başlı bilginlerin adlarını sıraladıktan sonra "Giriş" bölümünde ele alınan konuların kısaca adlarını bildirip Rossi'nin bu yeni baskısı ve çevirisini okurlarına haber vermekle yetinir.

2. Hüseyin Namık Orkun, Rossi'nin çıkardığı Dede Korkut Kitabı dolayısıyla yazdığı "Kitâb-ı Dede Korkut" (*Türk Dili*, 1 Aralık 1952, sayı 15, s. 142-43) adlı kısa notunda, bibliyografya bölümünde kendisinin bu konuyla ilgili birkaç yazısının unutulduğuna işaret ettikten sonra bazı düşünceler ileri sürüp birkaç kelime düzeltir.

3. Tahir Alangu, "Dede Korkut Kitabının İkinci Yazma Nüshası Üzerine" (*Türk Dili*, Eylül 1953, c. II, sayı 24, s. 806-10) adıyla yazdığı yazıda, Rossi'nin eserini etraflı bir şekilde tanıtıyor. Rossi'nin on üç bap içinde türlü bölümler halinde yazdığı "Giriş"in her bir bölümünü, hiçbir eleştiride bulunmaksızın takdirlerle karşılıyor. Yalnızca Rossi'nin kitaptaki nazım parçalarını hece vezninin türlü kalıplarıyla açıklamasına katılmıyor. Açıkça ifade etmemekle beraber, Alangu'nun Dede Korkut kitabının nazım ve düzyazı karışık bir eser olduğu düşüncesinden ayrılarak, düzyazı yerlerin de düzyazı olmaktan çok kendine özgü bir destan üslubu karakteri taşıdığı kanısında olduğu anlaşılmaktadır.

4. Francesco Gabrielli, Rossi'nin *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*'u hakkındaki yazısında (*Oriente Moderno*, Istitue per L'Oriente, Roma, yıl XXXII, no. 1-2, Ocak-Şubat 1952, s. 58-59) kitabı ve içindekileri tanıtmakla yetiniyor. Rossi'nin girişte söylediklerine hiçbir şey katmadan, burada verilenleri kısaca tekrarladıktan sonra folklor ve karşılaştırmalı edebiyat yönünden Dede Korkut'taki hikâyelerin konuları ile eski Yunan, ortaçağ Bizans'ı ve İslam efsaneleri arasında benzerlikler bulunmasını önemli bir nokta olarak belirtiyor; kitabın şiirsel değerini geleneksel Müslüman şiirinin çok üstünde buluyor; dil bakımından metnin Azeri ve Anadolu Türk lehçelerine yakın olduğunu söyleyerek sözünü tamamlıyor.

Alessio Bombaci, "Ettore Rossi'nin Kitâb-ı Dede Korkut'u" (*Amali del Instituto Univeritario Orientale di Napoli*, Nuova Serie, vol. V, Napoli, 1953, 253-61, Studi Orientali) adlı yazısında, Rossi'nin eseri üzerinde, her bölümünü ayrı ayrı ele alarak dikkatle duruyor ve gerektiği yerlerde, bunlara kendi düşündüklerini de katarak birtakım meselelerin tartışmasını yapıyor. Rossi'nin okuyuşuna ve çevirisine iliştiği

yerler de az değildir; Bombaci buralarda bazı düzeltmeler yaptığı gibi, bunun mümkün olmadığı yerlerde de varsayımlar ileri sürüyor.[1]

Sonunda Rossi'nin eserinin büyük üstünlükleri olduğunu söyledikten sonra giriş bölümünün Orhan Şaik Gökyay baskısındaki değerli fakat karışık "başlangıç" bölümünün yerini tutacağını ve gelecekte Dede Korkut'un ortaya çıkardığı birçok meseleyi incelemek isteyenler için güvenilir bir temel olacağını belirtiyor. Çevirinin de doğrudan metni inceleyen herkes için güvenilir olduğunu, etnolojistler ile karşılaştırmalı edebiyat üzerinde çalışanlar için çok ilgi çekici malzemeler ortaya koyduğunu, okumaktan zevk alan herhangi biri için bile son derece hoşa gideceğini söyleyerek yazısını bitiriyor.

6. Tourkhan Gandjei, "Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, Raconti Epico-Cavallerechi dei Turchi Oğuz tradotti e annatati con "facsimile" del ms. Vat. turco 102, citta del Vaticano, 1952, inx. 8, IV+ 364 s., Studi e Testi, no. 159" (*Oriens*, 31 12. 1953, vol. 6, no. 2, s. 402-04)

Yazar Rossi'nin "giriş" bölümünün kısa bir özetini verdikten sonra şunları söylüyor: "Burada kısa bir özetini verdiğimiz giriş, Rossi'nin eserinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bununla beraber, Rossi'nin eseri, bilimsel sağlık veya konunun genişliği bakımından benzeri olan Orhan Şaik Gökyay tarafından hazırlanan girişle karşılaştırılmamalıdır. Orhan Şaik Gökyay'ın eseri Rossi'nin haklı olarak söylediği gibi, biraz karışık olmakla beraber, faydalı ve övülmeye değer bir incelemedir. Rossi'nin bibliyografyası tamdır. Rossi bu konuda bugüne kadar yazılmış olanların birçok yerde eleştirel yorumlarını yapıyor; aynı zamanda dikkate değer görüş ve hükümlerini ekliyor; dil ve üslup meselesi ilk defa bu eserde ele alınmıştır."[2]

Bundan sonra Gandjei, metnin tercümesine geçmiştir. Tercümede, Rossi ile Gökyay baskılarının belli başlı farklarını Vatikan yazmasında bulunmayan altı hikâye için de Kilisli Muallim Rifat'a dayanan Gökyay baskısını (1938), yer yer ekler ve düzeltmeler yapıp Dresden yazmasının fotokopisiyle karşılaştırarak kullandığını söylüyor. Ayrıca bu yazıda Rossi'nin çevirisinde yaptığı birçok yanlışın doğrusu Gökyay baskısına dayanarak gösterilmektedir.

Franz Taeschner, *Die Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft*, 1953, s. 219-23.

Yazar, eser ve yazmaları hakkında bilinenlere kısaca dokunduktan sonra Ettore Rossi'nin baskısına geçiyor. Onun bu tür yayımlarda şimdiye kadar alışılmış önsözlerden farklı bir "giriş" sunduğunu, Dede Korkut üzerinde bugüne dek yapılmış ve çok geniş bir alana yayılmış bütün araştırmaların bibliyografyasını verdiğini, böylece yalnızca bugüne kadar olan Dede Korkut araştırmasını tamamlamakla kal-

---

Mesela "qalaba" kelimesi Argenti'nin yazma "Vocabulary"sine dayanarak "güzel" lamına geldiğini kaydediyor. (Bkz. *La Regole del Parlare Turco*, Napoli, 1938, s. 312)

Yazar bu hükmünde yanılmaktadır. Pertev Naili Boratav bu konuları 1939 yılında ele almıştı: "Dede Korkut Hikâyeleri", *Oluş*, 28 Mayıs 1939, no. 22, s. 348-50; 4 Haziran 1939, no. 23, s. 363-65; 18 Haziran 1939, no. 25, s. 392-94; 25 Haziran 1939, c. 2, no. 26, s. 410.

mayıp belki de bu ilgi çekici kitaba dair ileriki araştırmalar için de bir temel attığını belirtiyor. Taeschner, bu baskının önemi dolayısıyla içindekileri tek tek ele aldığını söylüyor; her bölümü kısaca özetleyip kendisinden bir şey katmayarak yazısını bitiriyor.

8. Pertev Naili Boratav da Ettore Rossi'nin kitabına yazdığı "giriş" kısmındaki bölümleri kısaca tekrarlamıştır.[1]

ALMANCA

Joachim Hein, *Das Buch des Dede Korkut*, Zürih, 1958, Manesse Bibliothek der Weltliteratur, küçük boy, 368 sayfa.

Çeviri metin (s. 7-331); son söz (333-48); çıkmalar (349-66); içindekiler (367-8)

Yazar, Dede Korkut kitabının ilk defa Almancaya çevrildiğini belirttikten sonra bugüne kadar Almancaya çevrilmemesi sebebinin metnin güçlüklerine bağlanmasına şaşıyor. Eserin edebi değer bakımından, yalnız Türk edebiyatında değil dünya edebiyatında da yeri olabileceği fikrini ileri sürüyor. Türk milliyetçiliğine yorulabilenler bir yana bırakılırsa, Dede Korkut kitabının Türk edebiyatında eşine rastlanmayan bir eser olmasını, onu Almancaya kazandırmak için yeterli bir sebep olarak görüyor.

Yazar Türk ruhundan kopan ve Türk toprağında boy vermiş bu göçebe destanının Türk halk edebiyatı çerçevesi içine konulamayacağını söylüyor. Dede Korkut kitabı Türk edebiyatının ilk devresine ait olmakla beraber, eserde hikâye sanatının insanı şaşırtan bir yüksekliğe ulaştığını, göze görünebilen gelişme zincirine ve komşu kültürlere doğrudan doğruya bağlı olmaksızın köklerinin bir dereceye kadar geçmişin karanlığına dayandığını belirtiyor.

Oğuzların Dede Korkut kitabında yaşayan kahramanlıklarına ve Türklerin göçebe atalarının hayatına dokunduktan sonra, çerçevelerinin savaşçılık olmasına rağmen tüm hikâyelerde sağlam ve yüce bir ahlakın olduğuna, temelinde henüz zedelenmemiş sağlam bir göçebe kültürünün bulunduğuna parmak basıyor.

Oğuzlar üzerine kısaca tarihsel bilgi verip hikâyelerin geçtiği yerleri ve kahramanların adlarını sıraladıktan sonra, bunların tarihte gerçekten yaşamış kişiler olup olmadığını kestirmenin güç olduğunu anlatıyor. Buradaki destanların sonradan İslami renge büründüğünü, kitaptan kanıtlar getirerek gösteren yazar, Dede Korkut'un kim olduğuna geçiyor. Burada bilinenleri kısaca tekrarladıktan ve eserin daha eski bir yazmasının bulunduğunu da kaydederek üslubu üzerine birkaç çizgi çizdikten sonra da yazmalara ve kendisinin çevirisine geçiyor. Kısaltılmadan yapılan bu çeviri Kilisli Muallim Rifat'ın İstanbul basmasına dayanmaktadır. Birkaç

Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, 1958, XIII, s. 32 vd.

yerde düzeltmek için Vatikan yazması kullanılmış ve daha iyi anlaşılması için çevirenin yaptığı ilaveler köşeli parantezler içerisinde gösterilmiştir.

Bilimsel bir amaç güdülmediği için çıkmalar ancak eserin anlaşılması için gerektiği kadar yapılmıştır. Manzum yerlerin çevirisinde, mümkün olduğunca aslına bağlı kalmaya çalışan Dr. Joachim Hein, serbest bir manzum çeviriyi başarmıştır, bu sebeple buralarda metnin aslını olduğu gibi verdiğini ummaktadır. Bu manzum parçaların, bugünkü serbest nazımla şaşırtıcı bir benzerliği olduğuna işaret ederek ve bu çevirinin Alman okuyucuların hoşuna gideceğinden şüphe etmediğini belirterek sözünü bitirmektedir.

Bu çeviri dolayısıyla yazılan yazılar ve yapılan radyo konuşmaları[1] genellikle çeviri üzerinde değil, Dede Korkut kitabının kendisi üzerinde durmakta; onu başka büyük tanınmış destanlarla aynı ayarda görerek, kendi türünde eşsiz bir eser olarak nitelemektedir. Üslup ve anlatı özelliklerine de yer vererek Türk örf ve âdetlerine, kahramanların tasvirlerine, kadınların bu göçebe toplumu içindeki konumuna dikkatle işaret edilmektedir.

Dede Korkut hikâyelerinde, başka milletlerin masal dünyasıyla ortak motifler bulunduğu da belirtilerek, bu hikâyelerin *Tevrat*, *Binbir Gece Masalları* ve Yunan efsanelerinden alındığı, hatta daha geniş bir alana yayılarak Batı masallarındaki herkesin bildiği motiflerle güzelce örüldüğü ileri sürülmektedir. Tepegöz ile Polyphemos arasındaki benzerlikten başka Nibelungen'deki kahraman kadın Brunhild'i hatırlatan tiplerden de söz edilmektedir. Dede Korkut kitabının, Türk edebiyatının ilk devirlerinde klasik zirveye yükseldiği ve Dede Korkut'un sık sık "Türk Homeros'u" diye anıldığı da kitabın önemini anlatmak için tekrarlanmaktadır.

Çevirinin dilinin, nazım dilini andırdığı, hikâyelerin edebi olmayan yönünü en iyi şekilde verdiği, kitabın her sayfasına serpilmiş halk edebiyatı yolundaki şiirlerin, asıl metinde de bir tür "serbest nazım" ile verildiği belirtilip bunun genç lirik şairlerin ilgisini çekecek bir yol olduğuna işaret edilmektedir.

Bunların hepsinde sözbirliği ile, eserin önemi, dünya edebiyatları arasında birinci sınıftan bir yer tuttuğu, dil, üslup ve hikâye anlatma yönlerinden olduğu kadar karakterlerin özellikleri, bir milletin örf ve âdetlerini tanıma yönünden de taşıdığı değer üzerinde durulmakta; günün kılı kırk yaran, inceden inceye tasvirleri ve ayrıntılara giden çözümlemeleriyle okuyucuyu bunaltan romanlarından kaçıp gevşemek, biraz çöl koklamak ve çöl yaşayışından zevk almak isteyenler için konusunu tek anlamlı ve sağlam çizgilerle işleyen, psikolojiye yer vermeyen, neredeyse basmakalıp şekillerle yetinen bu eserin güzel bir armağan yerine geçeceği

---

[1] Bu yazıların ve konuşmaların örneklerini, eseri ile birlikte lütfedip bana gönderen sayın bilgin Dr. Joachim Hein'a burada teşekkürlerimi tekrarlıyorum.

açıkça bildirilmektedir.[1]

İNGİLİZCE

A.– Faruk Sümer, Ahmet E. Uysal, Warren S. Walker, *The Book of Dede Korkut*, University of Texas Press, Austin ve Londra 1972, XXIII + 212 sayfa.

Benim bildiğime göre İngilizcede Dede Korkut üzerine yapılmış ilk çalışma budur. Giriş, mukaddeme ve hikâyelerin çevirisi, notlar ve bibliyografya bölümlerine ayrılan kitaba ayrıca 6 resim ve Dede Korkut'un iki dünyası olarak Ortadoğu ve Orta Asya'yı içine alan bir de harita konmuştur. Giriş bölümü, Dede Korkut kitabı, hikâyelerin zamanı ve yeri, tarihsel ve menkıbevi karakterler, kitabın yazarı, şekil ve üslup, metin olarak yarı bölümlere ayrılmıştır.

Hikâyelerin çevirisinden sonraki notlar bölümünde, mukaddeme ve hikâyelerin her biriyle ilgili notlar ayrı ayrı sıralanmıştır. Gerekli ve yararlı olan bu bölümde benim kitabı hazırlayanlardan ayrıldığım birkaç nokta vardır.

B.– Dr. Saim Sakaoğlu, "The Book of Dede Korkut", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Mayıs 1973, sayı 286, s. 6634 vd.

Yazar Dede Korkut kitabının yukarıdaki İngilizce çevirisi üzerinde bilgi vermekte ve giriş bölümünde üzerinde durulan türlü konuları sıralamaktadır. Notlar bölümünün önemini de belirttikten sonra kitapta kolayca bağışlanabilecek birkaç noktaya işaret eden Sakaoğlu, eseri meydana getirenleri kutlayarak sözünü bitirmektedir.

Rolf K. Lutz, 25 Eylül 1958'de Ortsgruppe Zürich Des SBGAV'da yapılmış bir konuşma; Hugo Loestscher, *Weltwoche*, Zurih, 17 Ekim 1958, *Neue Zuriche Zeitung*, No. 311, 11 Kasım 1958; *Der Bund*, 5 Aralık 1958, Werner Helwig, "Das Türkische Nationalepos", *Die Zeit*, 12 Aralık 1958; Dr. Katharina Schütz, Länder Völker Menschen (Memleketler, Milletler, İnsanlar) başlığı altında yapılan kitap saati konuşması, 16 Aralık 1958; Heinrich Ringalb, 21 Aralık 1958'de Bremen Radyosunda konuşma.

III. HİKÂYELERDEN İŞLENMİŞ OLANLAR

NAZMA ÇEKİLMİŞ OLANLAR

A.– Deli Dumrul Hikâyesi: Ziya Gökalp Deli Dumrul hikâyesini nazma çekmiştir.[1] Hece vezninin 4-4-3 duraklı onbirlisiyle yazılan manzum hikâye altışar mısralık kıtalar halinde verilip a b a b c c şeklinde kafiyelenmiştir. Topu 16 kıtadan ibaret manzume Deli Dumrul hikâyesini aslındaki zengin üsluptan sıyırarak, fakat ana çizgilerini kaybetmeksizin, oldukça kuru bir çerçeve halinde verir.

B.– Arslan Basat Hikâyesi: Yine Ziya Gökalp, Tepegöz ve Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyelerini iki ayrı hikâye halinde nazma çekmiştir.[2] Vezni 11 heceli ve 6-5 duraklıdır; yalnızca Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü müjdesinin Oğuz'a götürülüşünü anlatan 8 beyit, sekiz heceli ve 4-4 duraklıdır. Mesnevi yolunda kafiyelenen manzume, başta Burla Hatun'un kocasının öfkeli sözlerine verdiği karşılık (3 kıta); Kazan'ın Basat'ı Tepegöz üzerine gitmekten vazgeçirmek için söyledikleri (2 kıta) ile Basat'ın buna karşılığı (3 kıta); Basat'ın anasına karşılığı (2 kıta) ve anasının buna karşılığı (2 kıta) a a a b şeklinde kafiyelenmiş dörtlüklerle yazılmıştır.

Tepegöz hikâyesinin başına küçük bir mukaddeme koyarak sanatkâr bir şairin çıkıp da bu iki menkıbeden "milli bir şehnâme, bir Altın Destan çıkarmasını" dileyen Ziya Gökalp, böyle bir eseri kendi denemiştir.[3]

Manzum "Arslan Basat" hikâyesi: 1. Arslan Basat Nasıl Dünyaya Geldi?; 2. Nasıl Büyüdü?; 3. Daha Çocukken Kızgın Bir Boğayı Nasıl Yendi?; 4. Oğuz İlini Tepegöz'den Nasıl Kurtardı? bölümlerine ayrılmaktadır.

Yazarın İstiklal Savaşı'ndan sonra yazıp eklediği anlaşılan son 6 beyitte, sözü İstiklal Savaşı'na getirerek, Yunan işgali ile Tepegöz'ün Oğuz ilini baskısı altında tutması ve Tepegöz'ü öldüren Basat ile vatanı "Rum adlı melun ordudan kurtaracak olan Mustafa Kemal" arasında bir ilişki kurmaktadır.

Yeni Mecmua, İstanbul, 2 Ağustos 1917, No. 4, s. Ziya Gökalp, *Altın Işık*, *Şiirler ve Halk Masalları*, 1952, s. 222-24.

Yeni Mecmua, İstanbul, 9 Ağustos 1917, No. 5, s. 93-97 ve 23 Ağustos 1917, No. 127-28; *Altın Işık*, 1339-42, s. 153-81. *Şiirler ve Halk Masalları*, 1952, s. 225-47

Hikâyelerin *Yeni Mecmua*'da çıkan şekilleriyle *Altın Işık*'taki şekilleri arasında ayrılıklar için bkz. *Şiirler ve Halk Masalları*, s. 225-47

Başlıca ilk yayınındaki Dirse Han yerine Uruz gelmesi şeklinde beliren bu farkların kimisinin dizgi yanlışı olduğu vezinden açıkça bellidir; Çını (Çepni) ve çöğürtü (çökürttü) gibi birkaç kelime de kitabı basıma hazırlayan Fevziye Abdullah Tansel tarafından yanlış okunmuştur.

Şiirler ve Halk Masalları, 1952, yay. haz. Fevziye Abdullah Tansel, s. 360

Ziya Gökalp burada metnin aslına tamamen uymuş, kısaltma yapmamıştır. Dil ve üslup bakımından Dede Korkut'un dilini yadırgatan "mahrum, mağmum, elem, matem, tesir, melik, zafer" gibi birkaç kelime bir yana bırakılırsa, nazmı başarılı sayılabilir.

Nihal Atsız, "Türk Destanı Üzerinde Çalışanlar" adlı yazısında Ziya Gökalp'in bu tür denemeleri hakkındaki "Ziya Gökalp'ın çocuklar için yazdığı ve aslına göre az çok değiştirdiği manzum masallar ve destanlar hakikatte çocuklar için anlaşılabilecek manzumeler değildir, bunlar ancak edebi kültürü olan münevverlerin anlayabileceği parçalardır" dedikten sonra "Deli Dumrul Masalı'nın aslına çok uygun, alışıldığı gibi sade ve güzel bir Türkçe" ile olduğunu söylüyor ve "Arslan Basat adlı uzun parçayı ise nazım tekniği ve sanat bakımından da diğer manzumelerde görülen icat kudreti bakımından da daha aşağı" buluyor.[1]

C.– Nihal Atsız, Rıza Nur'un hazırladığı destan hakkında şöyle diyor: [2]

Öteki Türk destanlarından, bu arada Dede Korkut hikâyelerinden aldığı bazı parçalarla zenginleştirmiş ve 6100 mısrayı aşan büyük bir eser vücuda getirmiştir. Bu destana 1 Kasım 1937'de İskenderiye'de başlamış ve 29 Ekim 1939'da İstanbul'da bitirmiştir. Rıza Nur bu destanı yazarken "atalar türesine uyarak mesnevi tarzında yazdığını", araya bazı ufak düzyazı parçalar koyacağını söylüyor. Seçtiği vezin hecenin on birlisidir; fakat bunu 6-5 yahut 4-4-3 duraklı olarak değil, serbest, yani duraksız olarak almıştır. Rıza Nur bu usulün tekdüzeliği gidereceğini söylüyorsa da bilakis eserin ahengini zayıflatmıştır. Destanın içinde bazen kullandığı daha küçük vezinler ise esere hakikaten çeşni vermiş ve bunlarda daha çok başarı göstermiştir... Rıza Nur esasen şair olmadığı için bu uzun destanda başarı göstermiştir, denilemez. Eserin parça parça kuvvetli yerleri bulunmakla beraber bütünü zayıf olmuştur. Rıza Nur küçük vezinlerde daha çok başarı göstermiştir. Mesela bir yerde Kanturalı adındaki bir kahramanın savaştan önce övünmesi de muvaffak olmuş nazım örneğidir.

Ben bir baturum *Düşkünüm sana*
Ovalar dağlar *Bahçadır bana*
Sahiptir evim *Gökten tavana*
Yemeğim avdır *Susarım kana*
Yumuşak yatak *Gelmez arslana*
Er dilerim ben *Bugün düşmana*
Bir iş edeyim *Ki cihan ana*

---

[1] Nihal Atsız, "Türk Destanı Üzerinde Çalışanlar", *Orkun*, 4 Nisan 1951, sayı 31, s. 10-11.

[2] Nihal Atsız, "Türk Destanını Nazma Çekmek Teşebbüsleri", *Orkun*, 18 Mayıs 1951, sayı 33, s. 6-7.

Ç.– Basri Gocul: Türk Milli Destanı: Kopuzlama ve Oğuzlama.

Basri Gocul yirmi yıl emek vererek Türk Milli Destanı'nı Kopuzlama ve Oğuzlama adıyla iki cilt halinde yazmıştır. Bunlardan birinci cilt "Kopuzlama"dır ve "Türk Han"dan "Cengiz Han"a kadar olan çağları içermektedir. İkinci cilt "Oğuzlama"dır ve Dede Korkut hikâyeleri bu ciltte nazma çekilmiştir.[1]

Şair, Dede Korkut hikâyelerini olduğu gibi nazma çekmemiştir. Dede Korkut kitabına bağlı kalarak yer yer onun kelimelerini ve mısralarını olduğu gibi vermekle beraber, bu hikâyelerden yararlanıp imgeleminin gücü ve kendi ilhamı ölçüsünde bunları genişleterek tamamen serbest bir şekilde işlemiştir. Destanını ağıtlar, koçaklamalar, kopsamalar, ninniler, söylemeler, yakarışlar gibi türlü adlar altındaki manzumelerle çeşitlendirmiş ve böylece 10.274 mısralık büyük bir destan meydana gelmiştir.[2]

Yapıtını değişik şekiller ve kafiye düzeniyle[3] yazan şair hece veznini almış ve bu veznin 7'li, 8'li, 11'li ve 12'li kalıplarını kullanmıştır. Eski Türk şiirinin özelliklerinden olan yarım kafiyelere sık sık başvurduğu gibi eski Türkçe kelimeleri de yerli yerinde kullanmaktadır. Okuyucu bunları yadırgamak şöyle dursun, bir bakıma bunlarla gerçek bir destan havasına girmektedir. Bize örnek olarak sunulan parçalarda şiir unsuru ve yazarın destan dilini kullanmaktaki ustalığı açıkça görülmektedir.

Anlaşılıyor ki Basri Gocul, Türk destanının içine girmiş, onunla beslenmiş, emek verdiği yıllar boyunca ciğerlerine onun havasını doyasıya sindirmiştir. Bu parçaların çoğunda bir yapmacık, bir zorakilik sezilmemesi bundandır. Eldeki örneklere bakarak bir yargıya varılırsa, denebilir ki şairin en başarılı, en ustaca yarattıkları daha çok koçaklamalardır, erce olan yerlerdir.

Kan Turalı'nın Selcan Hatun'u almak için dövüşüp yenmesi şart koşulan üç canavardan boğa ile dövüşeceği er meydanında yiğitlerinin kendisine söyledikleri koçaklama ile Dede Korkut dilinden bir yeltemeyi bunların en seçme örnekleri olarak veriyorum:

Nihal Atsız, "Kopuzlama ve Oğuzlama", *Orkun*, 25 Mayıs 1951, sayı 34, s. 10-11

Basri Gocul, *Oğuzlama* (Örnekler 4), Bursa, 1951; kitabın arka kapağındaki kayıt.

Rastlanan türlü şekillerden birkaçının kafiye düzeni şöyledir 1. x a, x a, x a şeklinde tek kafiyeli; 2. a a x a dizisinde dörtlükler ve her dörtlüğün sonunda tekrarlanan bir beşinci mısrayla; 3. Birinci dörtlük x a x a kafiye düzeninde ve sonrakiler b b b a şeklinde; 4. Bütün dörtlüklerin kafiyesi a b a b düzeninde; 5. Bütün dörtlükleri a b b a düzeninde; 6. a a, b b, c c düzeninde mesnevi şeklinde; 7. a a a a düzeninde; 8. a b, a b, a b düzeninde ve daha başkaları.

Koçaklama

(Oğuzlama'dan "Er Meydanı," *Orkun*, 3 Ağustos 1951, sayı 44, s. 5)

Yandan baksan geyikçesin — *Ucu kalkmış kayıkçasın*
Önden baksan depdeğişik, — *Bir höyükten böyükçesin*
Kanturalı! Kanturalı!

Nice batman çeken kantar — *Pabucunu zorca tartar*
Kunt bilekli pençelerin — *Bel kanırtır, karın yırtar*
Kanturalı! Kanturalı!

Develeyin çöküşlüsün — *Kaplanlayın sekişlisin,*
Dahı dahı dahı dahı — *Tekeleyin kakışlısın*
Kanturalı! Kanturalı!

Sen bir tutma her meydanı — *Çıkdıcağın "Er Meydanı"*
Tanrısı yok kâfirlerin — *Erler başı yer meydanı*
Kanturalı! Kanturalı!

Doğuranın hangi hatun? — *Hangisiyse dini bütün*
Hakkını ver bu meydanda — *Emzirdiği helal sütün*
Kanturalı! Kanturalı!

Maya ölür, çanı kalır; — *Aygır ölür gönü kalır;*
Bu bir fani dünyadır ki — *Yiğit ölür ünü kalır*
Kanturalı! Kanturalı![1]

Yelteniş

(Oğuzlama'dan "Yelteniş", *Doğu*, Zonguldak, c. 11, sayı 61-63,
Kasım, Aralık, Ocak, 1947-8, s. 58)

Dede kulak verin, dedi — *Verin a alplar, verin a.*
Arda yahşı kala adı — *Erin a alplar, erin a.*
Cenk alâtına aladı — *Varın a alplar, varın a.*
Başlar dik, bakışlar iti — *Durun a alplar, durun a.*
Kimdir "tekür" denen gidi — *Sorun a alplar, sorun a.*
Önden yandan sürüp atı — *Urun a alplar, urun a.*
Leşle dolsun doğu batı — *Kırın a alplar, kırın a.*

Basri Gocul, henüz tümü basılmamış eserinden birtakım parçaları türlü dergi ve gazetelerde yayımlamış, daha sonra seçilmiş parçaları bir araya toplayarak kü-

[1] Kan Turalı'nın üç canavarla dövüşüp hepsini yendikten sonra Selcan Hatun'u alıp uzaklara uçtuğunu anlatan 24 mısralık bir manzume için bkz. Yeni Ozan, Kanturalı, *Yeni Mecmua*, 7 Mart 1918, sayı 34, s. 145.

çük kitaplar çıkarmıştır.[1] Son olarak da parçaların destandaki yerlerine göre bir sıra gözetmeksizin gelişigüzel seçtiği parçaları "Örnekler" adıyla yayımlamaktadır. Her biri küçük boy 48 sayfa olan bu kitaplardan bugüne dek çıkanlar şunlardır: *Örnekler* 1, İstanbul, 1948; 2, İstanbul, 1952; 3, İstanbul, 1952; 4, Bursa, 1951; 5, İstanbul, 1953; 6, Kayseri, 1954; 7, Kayseri, 1955; 8, Kayseri, 1955; 9, Bursa, tarihsiz.

Bu destan Türk Dil Kurumu'nca beğenilmiş ve yazarına 1943 yılında bin lira mükâfat verilmiştir. Eserin bu kurum tarafından ayrıca basılmasına da karar verildiği halde bundan vazgeçildiğini iddia eden[2] Basri Gocul, eseri hakkında gazete ve dergilerde çıkan yazılar ile destanına ait bazı hikâyeleri de yine "Milli Türk Destanı Yayınları" dizisinde çıkarmıştır.[3]

Doğu: "Kopsamalar", Şubat-Mart 1946, sayı 39-40, s. 21; "Ağıt", Nisan 1946, sayı 41, s. 25; "Bamsı Beyrek'in Küçük Bacısı ile Konuşması", Temmuz-Ağustos 1946, s. 8, sayı 44-45, s. 28; "Yakarış", Eylül-Ekim 1946, sayı 47-48, s. 27; "Kazan Beyin Ağılına Verilen Baskın", Nisan 1947, sayı 53, s. 24; "Küçük Emren'in Büyük Cesareti", Mayıs-Haziran 1947, sayı 54-55, s. 24; "Küçük Emren Ak Meydanda", sayı 56-58, s. 30; "Yiğitler Yiğidi Kanturalı' ın Korkusuzluğu", s. 72; "Yelteniş", Kasım-Aralık-Ocak, sayı 61-63, s. 58; "Boğaç Han'ın Babasının Kırk Namert Tarafından Götürüldüğünü Haber Veren Anasıyla Konuşması"; "Bamsı Beyrek'in Parasar Kalesinde Söylediği Türkü"; "Salur Kazan'ın Tutsak Bulunduğu Toman Kalesinden Kurtarmak Üzere Yapılan Savaş Yolculuğu", Nisan-Mayıs 1948, sayı 64-66, s. 58; "Alplarbaşı Kazan Bey'in Meydan Okuması"; "Tat Erinin Ban Banladığı Zaman"; "Söyleme", Haziran-Temmuz-Ağustos-Eylül 1948, s. 40.

Türk Folklor Araştırmaları: "Alplar Başı Kazan Bey Meydan Okuyor", Ağustos 1949, sayı 1, s. 8; "Kanturalı", "Ağlasın", "Tat Erinin Banladığı Zaman", Ekim 1949, sayı 3, s. 39; "Bamsı Sormaktadır", "Ersiz Hatunlar Kılıcı Alınmış Beylere Benzer", Ocak 1950, sayı 6, s. 93; "Alp Erenler Adlanacak", Eylül 1950, sayı 14, s. 222; "Bamsı Beyrek Geçmişi Anmaktadır", Şubat 1951, sayı 19; s. 298. *Orkun*: "Oğuzlamadan: Er Meydanı", 3 Ağustos 1951, sayı 44, s. 5; "Bozaç Turgaylar Şakıldıyorken", 31 Ağustos 1951, sayı 48, s. 6.

Basri Gocul, *Seçme Parçalar*, İstanbul, 1952, 16 sayfa. (Yazar bunları en sevdiği parçalar olarak sunuyor, fakat en beğendiklerim değil diye ekliyor.)

Türk Şehnâmesi, Yeni Erciyeş Dergisi Yayınları I, Kayseri, 1955, 48 sayfa.

Basri Gocul, *Gül Sevgisi Kalpte İken Acıtır mı Eli Diken?*, 1953. Burada ayrıca Boğaç Hikâyesinin bir bölümünü, Dirse Han'ın Eksikliği ve Söyleme parçalarını veriyor.

3 "Epopemiz", İstanbul, 1950; Basri Gocul "Biçilmedi Ektiklerim, Boşa Gitti Çektiklerim", İstanbul, 1951; "Oğuzlama", Bursa, 1951; "Oğuzlama", İstanbul, 1952; *Türk Şehnâmesi*, Kayseri, 1955; Ahmet Enön, "Bizim İlyadamız", Niğde, 1955; Mehmet Emiralioğlu, Niğde, 1956; Bekir Sıddık Özyıldırım (Hocaoğlu), "Türk Epopesi", Niğde, 1956; "Oğuzlama" Kayseri, 1957

Basri Gocul, *Söndüreyim Derken Mumu, Sakalcığın Tutuşdu mu? I.*, İstanbul, 1952, 16 sayfa; *II.*, Bursa, 1953; *Gül Sevgisi Kalpte İken, Acıtır mı Eli Diken?*, Bursa, 1953, 16 sayfa; *Sayın Besim Atalay, Benimle Etmiş Alay*, Bursa, 1953, 16 sayfa; *Öldüğün Vakit Acından, Tabutun Koz Ağacından*, Bursa, 1954, 16 sayfa.

D.– Behçet Kemal Çağlar: Dirse Han Oğlu Boğaç Efsanesi, *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Aralık 1950, sayı 17, s. 259-61 ve 271.

Yazar bu hikâyeyi "ilavelerinden ayıklanmış ve eski dil ile eski benzetişlere sadık kalınarak nazma çekilmiş" şekliyle vereceğini söyleyerek manzumesine giriyor. Hikâyenin bu nazım ve nesir karışık işlenmesinde şair, manzum yerlerde ikili kafiyeyi, yerine göre sekizli, onbirli (6-5) ve onikili (4-4-4) hece veznini kullanmıştır. Hikâyenin giriş bölümü (6-5); Dirse Han'ın eşine neden çocuklarının olmadığını sorması (4-4-4); Boğaç Han'ın boğa ile dövüş sahnesi (6-5); Dirse Han'ın avdan yalnız başına dönüşü üzerine eşinin oğlundan haber sorması (8'li); ananın yaralı oğluna seslenmesi (8 heceli); oğlanın anasına karşılık vermesi (8'li) vezinle nazma çekilmiş, hikâyenin bu bölümlerini birbirlerine bağlayan yerleriyse birkaç satırla düzyazı olarak verilmiştir.

Hikâye bu haliyle, aslındaki güzelliğinden epeyce kaybederek, şairin heyecanının ve ustalığından umduğumuzun aksine ikinci, üçüncü dilden anlatılan bir konu kuruluğuna düşmüştür.

E.– Bulud Karaçarlu Sehend: *Sazımın Sözü*, II. cilt, İntişarat-ı Şems, Çap-ı Celilî, küçük boy, 279 sayfa.[1]

Eski harflerle Tahran'da basılmış kitabın baş tarafında genel olarak destanlar ve Dede Korkut destanları hakkında Farsça bir giriş vardır (s. 3-10).

M. A. F. esere yazdığı önsözde (s. 11-30) şairin, Dede Korkut destanlarından üçünü, Duha Koca oğlu Deli Dumrul, Dirse Han oğlu Boğaç Han ve Kanlı Koca oğlu Kan Turalı hikâyelerini "şiire saldığını" söylüyor. Şairin destanların genel kuruluşuna, sahip olduğu üslup ve söz özelliklerine "vefadar" kalmakla beraber yeri geldikçe hayal yelkenini de açtığını, insan duygu ve zekâsının ufuksuz deryasına yol bulduğunu işaret ediyor (s. 13). Ondan sonra bu destanlarda ana muhabbeti insanlığın derin ve manevi bir "risaleti" olduğunu belirttiğini açıklıyor, şairin her manzumenin başına bir prolog ve sonuna da epilog ilave ettiğini söylüyor, bunlardan örnekler vererek üslup, sanat ve düşünce özelliklerini de gösteriyor.

B. K. Sehend ilkin Duha Koca oğlu Deli Dumrul hikâyesini nazma çekmiştir (s. 35-99). Deli Dumrul'un prologu uzundur (s. 35-37). Şair burada biri 11'li, biri 8'li iki vezin kullanmıştır. Her ikisinin de kafiyeleri a b a b biçimindedir. Önce bir doğa tasviri yapan şair sözü sonunda âşıklara getiriyor:

Âşık değişerek sazının sesin
Güler gözlerinde şenlik, heyecan

---

[1] Bulud Karaçarlu Sehend, *Sazımın Sözü*, yayına hazırlayan Dursun Yıldırım, Kültür Bakanlığı Yayınları no: 357, Ankara, 1980

Bakışı andırır, ölmez hevesin
Sanki şimdi gelir, o dünyalardan

Sonra sözü yurduna ve halkına getiriyor, burada ayaklar ikişerli gidiyorsa da şairin heyecanını zapt edemediği yerlerde ayak da bir yana atılıyor:

Dişi aslan, koç igitler
Kulluğuna söyleyen men
Bu illerin obaların
Ataların babaların
Geldiğinden geçtiğinden
Hak badesin içtiğinden

Bu toprakta bu diyarda,
Asırlardan asırlara
Elsizleri talamayan,
Tüpürdüğün yalamayan,
Dillerine yalan gelmez
Hak yolundan öz çevirmez
Zulümkâra boyun eğmez,
Dalısını düşman görmez
Dişi aslan, koç igitler
Kaplan kimi yuva salmış
Cıdasını yere çalmış...

Deli Dumrul hikâyesi sözlerine neredeyse hiç dokunulmadan nazma çekilmiştir. Fakat gerek Deli Dumrul gerekse sonraki iki hikâyede, asıl hikâyelere geçildiğinde ne vezne ne ayağa yer verilmiyor; yalnız arada bir soylamalara sıra gelince şair bunların kimisini düzgün bir nazım şeklinde vermiştir:

Kim diyor, ölümdür can el çekmek
Bu ölümden doğar, başka bir hayat
İnsan öz canından geçmese demek
Ebedi hayata çatar mı, heyhat.

Ferhat dünyadan ölüp gitse de
Hele de külüngün sesi geliri
İstekte gizlenen tükenmez kuvve
Hele de dağların bağrın deliri

Ağızlara düşmüş 'fena' sözünde,
Ne hakikat vardır, ne de ki mana.
Her bir faniliğin, mermuz içinde
Gizlenip yatmıştır, yüksek bir bakaa

Dirse Han oğlu Boğaç hikâyesindeyse (s. 101-180) şair söze gece giden bir ·kervan tasviriyle giriyor:

Kervan geçer uzaklardan,
Sesi gelir cereslerin
Yol korkulu, maksat uzak
Söz kısadır, mana derin

Kervanlardan duyulan sesin, dünyadaki "hayat" adlı bir gidişten haber verdiğini söyleyerek:

Demek insan bu dünyanın
Tabiatın sırdaşıdır
Hakikatin duyar gönlü
Görür gözü, yoldaşıdır

Bahçesinde insan biten bu bağın, güneş boyunda bir şulesi vardır, o da ana sevgisidir. Buradan hikâyeye giriliyor; hikâyenin sonunda epilog yoktur.

Kanlı Koca oğlu Kan Turalı (s. 181-275):

Ezel günden kahramanlık
Merdânelik, koçaklık
Vatanımın, illerimin
Ad sanılan yanaşıdır

Doğrudan da her insanlık
Fahri olan seciyyeler
Bu illerin obaların
İkiz-tay bir kardaşıdır

Demir tornak, aslan kimi
Başı uca anlı açık
Ömür süren illerimi
Döne döne alkışlasam

Aydın ahan sulardan da
Zülal olan leke bilmez
Pas götürmez vicdanına
Tarif yazsam, boy boylasam

diye destana giriyor.

Şair bu dünyada kadının bir kul, bir mal gibi satıldığına, değersiz bir mendil gibi elden ele gezip lekelendiğine, gençken şairlerin eri olduğu halde kocalınca türlü adlarla hor görüldüğüne dövündükten sonra "bizim yerde, bizim ilde" ka-

dınlığa hürmet gösterildiğine işaret ederek kadınları yüceltiyor.

İlk ikiyi hikâyede olduğu gibi, Kan Turalı hikâyesini de aslından hemen iç ayrılmadan veren şair, Kan Turalı'nın kırk yiğidinin çaldığı yelteme soylamasında, bir de Selcan Hatun'un uyuyan Kan Turalı'yı ardlarından düşmanın gelmesi üzerine uyandırmak için söylediği parçada vezin ve ayak kullanılıyor. Bunlardan birincisi beşlikler, ikincisiyse dörtlüklerle yazılmıştır.

Birinci ciltte olduğu gibi, şair ikinci ciltte de her hikâyeye bir girişle başlıyor. Bu ciltte Karacık Çoban (Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması) (s. 285-410), Begil oğlu Amran (s. 411-89) ve Tepegöz (s. 495-573) hikâyeleri vardır.

Karacık Çoban'ın "başlanış"ında (s. 285-317), yurdunun ve yurttaşlarının halinden bağrı yanık bir şairin derin acıları yansımaktadır:

Utanıram sana 'oğlunam' diyem
Bilirem yanunda karadı özüm
Derdin çekeni men, işideni sen
Sen düzenmeyende men nice düzüm
Vatanımın şamaması
Doğranıp dilim dilim
Tikilip dudağım
Kadahlanıp dilim,
Her parçam, her tüğüm
Bir kurd ağzında.
Babamın keskin kılıncı
Paslanıp çürüyüp kında...

Begil oğlu Amran hikâyesine de şair yine sonu

Ancak ili içün yaşayanların
Ölüp gitmek ilen ömrü kurtulmaz
Ölüm ile hayatta bir bütünlük var
Gül tohum olmasa, tohum gül olmaz

diye biten bir "başlanış" ile giriyor (s. 413-38).

Tepegöz hikâyesindeki "başlanış"ta (s. 495-514) şair anasını babasını ve kendisini anlattıktan sonra savaş sonunun içlerinde açtığı acıyı dile getiriyor:

Savaş bitti
Radyolar, gaziteler
"İnsaniyet galip geldi"
diye bütün ülkelere
Çov saldılar...
'Azatlık'tan, 'hürriyyet'ten,

'Beşeriyyet hukuku'ndan
Sicirrama-sicirrama
Söz didiler
Eğri durup düz dediler

Biz düşündük:
Hob, insanık
Burnumuz var
Ağzımız var
Danışmağa dilimiz var
İşlemeğe elimiz var,
Dolanmaya yerimiz var...
Heveslendik,
İstedik ki
Ata baba yerimizde
İş işleyek ekin ekek,
Özümüze yuva tikek

Dağımızı daşımızı
Sökek çapah
Su çıharak, maden tapah
Körpelere mektep açah,
Yazah, pozah...

Lakin bizi anmadılar
Elimizi,
Azımızı,
Dilimizi nişan verdik,
Bi insan sanmadılar.

Sehend bu ikinci cildi "Son Söz Ivazına" başlığı ve bir halk meseliyle bağlıyor. Bu başlık bende şairin "sazının sözünü" burada keseceği ve geri kalan altı hikâyeye el atmayacağı korkusunu uyandırıyor, eğer öyle ise yazık.

DÜZYAZI İŞLEMELER

A.– Abdullah Ziya ve Tahsin Demiray: Dede Korkut kitabından beş hikâyeyi "Türkün Altın Dağından" başlığı altında çocuk kitapları olarak çıkarmışlardır. Bunlar: 1. Boğaç Han, İstanbul, 1929, 47 sayfa;

2. Bozaygırlı, İstanbul, 1929, 46 sayfa (Bamsı Beyrek hikâyesi);

3. Kanlı oğlu Kanturalı, İstanbul, 1929;

4. Kara Çoban, İstanbul, 1929, 35 sayfa (Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı);

5. Tepegöz, İstanbul, 1929, 39 sayfa.

Yazarlar ilk kitabın önsözünde, Dede Korkut hikâyelerinin çocuklarımıza okutulmasını, onlara mal edilmesini anlatmaya çalışmaktadırlar. Ancak Dede Korkut hikâyelerinde geçen kimi adları hiç gereksiz değiştirmişler, Kazan'ı Kızan, Salur'u Salor, Bayındur'u Bayendir ve daha buna benzer değişiklikler yapmışlar; bu tarihsel adları değiştirerek kitaplarını çocuklara daha zevkle okutacaklarını düşünmekle yanılmışlardır. Oysa bu adların olduğu gibi kalması, çocuklarda tarihlerine karşı yakın bir ilgi uyandırması bakımından gerekliydi.

Kitaplarda birçok okuyuş yanlışları da görüyoruz. Burada "tutak" kelimesi "totsak", "yağı" kelimesi "yağın" ve "konur" da "koker" olmuştur. Hikâyelerde, Oğuz beylerinin karakterlerini gösteren yerlerin gürültülü ve maceralı taraflar lehine çıkarıldığı da görülüyor. Hikâyelerin asıl havasından çıkarılarak onun yerine basitleştirilmiş, sıradan maceralar şekline dökülmesi bu kitapların eksikliğidir.[1]

B.– Tezer Taşkıran, *Dede Korkut Masalları*, resimleyen Turgut Zaim, Ankara, 1945, Milli Eğitim Basımevi, 96 sayfa.

Yazar, masalların hazırlanmasında Kilisli Muallim Rifat'ın *Kitâb-ı Dede Korkut*'u ile Orhan Şaik Gökyay'ın *Dede Korkut Masalları*'ndan faydalanmıştır.

Önsözde, bu masalları çocuklarımızın anlayabileceği bir şekle sokmaya çalışmakla bir yurt hizmeti yaptığına inandığını söyleyen Tezer Taşkıran, "burada kızlarımız ve oğullarımız yalnız çok güzel konularla karşılaşmakla kalmayacak, aynı zamanda dedelerinin inanışı, yaşayışı ve davranışlarını tanımış olacaklardır. Baştan başa Oğuzların hayatını gösteren Dede Korkut kitabında Türkün her işte, her yerde beraberlik ve birlik duygusu, eşsiz kahramanlığı, aile sevgisi, çeşitli erdemleri çok açık olarak görülmektedir" demektedir.

Bu kitapta masalların altısı toplanmıştır:

Boğaç Han (s. 1-19);

2. Deli Dumrul (s. 20-32);

---

[1] K. A., "Çocuk Kitapları", *Atsız Mecmua*, 15 Haziran 1931, yıl 1, sayı 2, s. 46-47.

3. Kanlı Koca oğlu Kan Turalı (s. 33-50);

4. Kazan Bey'in oğlu Uruz'un tutsak olması (s. 51-65);

5. Salur Kazan'ın evinin yağmalanması (s. 66-80);

6. Salur Kazan'ın tutsak olup oğlu Uruz'un kurtarması (s. 81-96).

Tezer Taşkıran, Dede Korkut hikâyelerini masal şeklinde işlerken bunların ana çizgilerinden ayrılmamıştır. Yalnız daha çok günümüzün Türkçesini kullanmıştır. Manzum parçaları, hece vezninin bugünkü işlenmiş şekliyle vermiştir. Bu manzumelerin bir bölüğü ikişer ikişer kafiyeli, bir başka deyimle mesnevi şeklindedir; bir bölüğü dörtlüklerle yazılmıştır. Bu dörtlüklerin de kafiyesi yer yer değişiktir, kimisinde a a x a, kimisinde a b a b kafiye düzeni görülmektedir. Bu dörtlüklerin bir bölüğünde de ikinci ile dördüncü ya da yalnız dördüncü mısraları tekrarlanmaktadır, manzumelerin hemen hepsinin kafiyesi tamdır. Halk edebiyatından alışık olduğumuz ve masallara havasını veren yarım kafiyelere rastlanmamaktadır. Kullanılan vezin çoğunlukla hece vezninin yedilisidir. Pek az bölüğünde de 8'lilere yer verilmiştir.

Manzumeler şiir unsurundan çok kez yoksun olmakla beraber başarılıdır ve düzyazı parçaların üslubundan ayrılmamaktadır. Masal edasından çok hikâye anlatışı üstündür. Hikâyelerde hiçbir kırpılma yoktur; arada, aslındaki yoğun ifadenin biraz genişletildiği fark edilmektedir.

Eseri tanınmış ressam Turgut Zaim resimlemiştir, bunlar 38 tanedir. Dede Korkut'ta yaşatılan tiplere uygun olan bu güzel resimler hikâyenin havasını vermektedir. Eflâtun Cem Güney'in ortaya koyduğu *Dede Korkut Masalları* ile birlikte bu eser, bu alanda yapılmış denemelerin en güzel ve başarılı iki örneğini bize sunmaktadır.

C.– Yusuf Gür, *Dede Korkut Masalları*, resimler Nevzat Akoral tarafından yapılmıştır; Köy ve Eğitim Yayınları 19, çocuk ve gençlik klasikleri 9, Ankara, 1957, 72 sayfa.

Dede Korkut'un ilk defa Almanlar tarafından kitap halinde bastırıldığını (!) söyleyen yazar, "hikâyeler aslında bu kadar sade ve kısa değildir. İçlerinde bugün kullanılmayan söz ve deyimler çoktur. Anlatım bakımından da ayrı bir güzellik taşırlar. Biz herkesin anlayabilmesi için bu biçime soktuk. Uzun olanların gereksiz yerlerini attık, kolayca anlaşılmayacak gibi duran cümleleri sadeleştirdik" diye ekler. On iki hikâyeden "bu kitaba en güzel on tanesini aldık" diyen Yusuf Gür'ün seçtikleri şunlardır:

Kazan Oğlu Uruz Bey Nasıl Tutsak Oldu?; 2. Uşun Koca Oğlu Seğrek;

3. Beğil Oğlu Emren; 4. Basat Tepegöz'ü Nasıl Öldürdü?;

5. Salur Kazan Oğlu Uruz; 6. Koca Oğlu Yüğnek;

7. Boğaç Han, 8. Kanturalı, 9. Deli Dumrul, 10. Bamsi Beyrek.

Kitapta bulunan 7 resim hayali olup Türk kıyafetlerine benzetilmeye çalışılmıştır. Hikâyeler gelişigüzel kesilip kırpıldığı gibi dili de hem Dede Korkut'un aslından hem de masal edasından uzaklaştığı için canlılığını kaybetmiştir. Üstelik dilde yer yer yadırgadığımız ve eseri hafif düşüren kelimeler ve deyimler de görüyoruz. Seğrek'in at üzerinde uyuması, Tepegöz'ün tepesinde iki gözü olduğunu söylemesi gibi, hikâyelerin tam olarak anlaşıldığında okuyucuyu şüpheye düşüren yerlere de rastlanmaktadır.

Herhalde bu eser, bu alanda yapılan işlemelerin bütünüyle en başarısızlarından biridir, diyebiliriz.

Ç.– Eflâtun Cem Güney, kapak ve iç resimler Neşet Günal, *Dede Korkut Masalları*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1958, 176 sayfa; ikinci baskı, 1963, 197 sayfa.

Türk masal edebiyatının en tanınmış üstadı olan Eflâtun Cem Güney, bu kitabında Dede Korkut hikâyelerinden altısını işlemiştir: 1. Boğaç Han, 2. Salur Kazan'ın Oğlu, 3. Kanturalı, 4. Bey Böğrek, 5. Tepegöz, 6. Deli Dumrul

Esas planda bir değişiklik yapmadan, pek iyi bildiği ve kullandığı masal üslubuna bürüyerek meydana getirdiği bu yapıta Oğuz Efsanesini de ekleyen (s. 158-69) masalcımız bu hikâyelere "olayları ve olağanüstü unsurları tam bir anlatma serbestliği içinde, renkli motifler ve kendilerine has ifadelerle telleyip pullayarak bir masal tadı vermeye" çalışmıştır. Bunda, kendisinden haklı olarak beklediğimiz başarıyı gösterdiğine de şüphe yoktur.

Kitabının sonuna koyduğu "Bir Çift Söz"de de Dede Korkut hikâyelerinin önemini, "nesiller arasındaki kültür bağlarını koparmamak için bu gibi eserleri her bakımdan değerlendirmek ve ana metinleri yaşa başa göre yumuşatarak yarının ümitlerini, atalarının inanışlarıyla duygulandırmak, her faziletten üstün bir milli eğitim vazifesidir" diye bitirmektedir.

Kitap ana metinden Atasözleri, Tanrı Sevgisi, Çocuk Sevgisi, At Sevgisi, Aile Sevgisi başlıklarıyla verilen seçmelerle sona ermektedir.

D.– Şükrü Elçin ve Turhan Oğuzkan, *Deli Dumrul*, Milli Eğitim Bakanlığı Halk Eğitim Yayınları, Ankara, 1964, her sayfası resimli, 21 sayfa.

Ordu Temel Okuma Yazma Eğitimi için hazırlanan bu kitap, belki de amacını göz önünde tutarak, hikâyenin aslındaki havadan ve onu veren dilden bir hayli uzaklaşmış görünüyor. Bu dil, aslındaki dile göre kurudur, örneğin Deli Dumrul'un karısına veda için gittiği sahnede pek canlı olarak verilmiş derin ve sıcak lirizmden yoksundur. Hatta yer yer yadırganacak ifadelere rastlanmaktadır. Serbest nazımla verilmek istenen tek parça, hikâyenin sonunda eşinin Deli Dumrul'a ver-

diği karşılık, nasıl demeli, yavan bir üsluptadır.

Kullanılan resimler eskiden beri bildiğimiz taşbasması hikâye ve masallardaki benzerlerini andırmakta; Azrail ise kanat takılmış bir keşişi düşündürmektedir.

E.– Ferruh (Gökçe) ve Şerif Güler, *Ulusal Efsaneler*, Ankara, 1935. Tepegöz I, 16 sayfa; Tepegöz II, 16 sayfa.

Kitabın kabında, efsane Gazi Terbiye Enstitüsü Türk Tarihi Hocası Hüseyin Namık'tan alınmıştır kaydı var. Bu kaydın niçin konduğu belli değil, çünkü bunlar açıkça Dede Korkut kitabındaki hikâyeden alınmıştır. İki ayrı bölüm halinde verilen Tepegöz hikâyesinin konusuna dokunulmamışsa da ufak tefek ilaveler yapıldığı gibi, hikâyenin aslındaki havadan uzaklaşılmaktadır.

F.– Enver Behnan Şapolyo, *Türk Efsaneleri*, İstanbul, 1947.

Burada dört hikâye verilmiştir: Tepegöz (s. 86-89), Dumrul (s. 90-93); Boğaç (s. 94-97); Salur (s. 98-102).

Yazar bütün bu hikâyelerin üslubunu bozmuş, gereksiz girişler yapmış, hikâyelerin özünü kurutmuştur. Dumrul bir hayır sahibi gibi, geçit vermez azgın bir ırmağın üzerine köprü yapmıştır; Basat bir demircinin kızına âşıktır, Tepegöz'ü öldürüp başını kızın önüne atmıştır ve benzeri nesneler.

Salur hikâyesi dediği de Salur Kazan'ın oğlu Uruz'un tutsak oluşu hikâyesidir, ki bunda da yukarıdakilere benzer gereksiz katkılar ve değiştirmeler vardır.

G.– Enver Behnan Şapolyo, *Dede Korkut Masalları*, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul, 1966.

Şapolyo burada Kan Turalı, Deli Dumrul, Uşun Koca oğlu Segrek, Tepegöz, Dirse Han oğlu Boğaç Han ve Salur Kazan'ın evinin yağmalanması hikâyelerini, her birini kendince ayrı ayrı birtakım bölümlere ayırarak vermiştir. Uydurma katkılarla hikâyelerin sağlam tekniği yıkılmıştır. Bunların ne dili, ne üslubu, ne de hikâye tekniğine uygun sağlam yürüyüşü kalmamıştır. Havası gitmiş, hikâyeler bozulmuş, tatsızlaşmıştır. "Muhterem babacığım, hayrola, Korkut Ağa" gibi yersiz sözler bol bol kullanılmıştır.

Yazar bu hikâyelerin dilini anlamadığı gibi bunların her birinin bir kahramanlık destanı olduğunu da pek anlamamıştır. Bu yüzden de bize sunulan kitap Dede Korkut hikâyelerinin bir yıkıntısı olup çıkmıştır.

OYUN ŞEKLİNE KONANLAR

A.– Suat Taşer, *Aşk ve Barış*, 3 perde, 7 tablo, Varlık Yayınları, İstanbul, Ocak 1961

Dede Korkut kitabındaki Kazılık Koca oğlu Yegenek hikâyesini konu olarak almış görünen oyunda, hikâyenin aslından hemen hiçbir şey kalmamış gibidir. Yazar onu büsbütün başka bir açıdan işlemiş, uzatmış, Oğuzların örf ve âdetlerinden uzaklaştırmış, hikâyelerin aslındaki erkek hava uçup gitmiş, onun yerine esere, asıl hikâyelerde hiç görülmeyen şehvet, mızmızlık ve okuyucuyu bunaltacak kadar gereksiz hassasiyet dolmuştur.

Bu oyunda hikâyenin aslından kala kala Bayındur Han, Aruz Koca, Kazılık Koca, Kara Budak, Yegenek gibi birkaç ad ve bir de salıverilen Kazılık Koca'nın kâfiri kimin öldürdüğünü öğrenmek için ilkin tanımadığı oğluna sorduğu birkaç mısra kalmıştır.

B.– Suat Taşer, *Deli Dumrul, Ölüm ve Aşk*: destan oyun, Dost Yayınları, İstanbul, 1962.

Yazar, Deli Dumrul hikâyesinin konusunu bir destan-oyun, oynanmaktan çok okunmak için bir oyun şekline sokmuştur. Deli Dumrul'u burada zalim, taş yürekli, açgözlü tanıtarak onu aslındaki çehresinden başka türlü bir renge boyamıştır. Hikâyenin temelini kuran konuya geçmek için sadece bir ipucu, bir düğme işini gören köprü epizoduna gereğinden fazla yer vermiş ve buraya birtakım sahneler eklemiştir. Hikâyenin baş temasını veren "eşler arasındaki bağlılık ve canlarını birbirlerine gerçekten fedaya hazır insanların sevgisindeki sonsuzluğu anlatan" bölüm, burada gerektiği yeri bulamamıştır. Ancak buralarda eserin şairi, sözü, asıl sahibine yani Dede Korkut'a bırakarak aslındaki sıcak iklime dönmüştür. Eser asıl metinden aktarılan ve dünyanın faniliğini anlatan mısralarla sona ermektedir.

C.– Füruzan Toprak, *Boğaç Han*, 3 perde, 15 tablo, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1973, 89 sayfa

Oyun şekline sokulmuş olan bu kitapta Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesi, dar boğazlardan coşkun ses vererek akan bir selin düze inince yayılıp kollara ayrılarak gittikçe gücünü yitirmesi gibi, konusundan, aslındaki büyük havadan, anlamdan ve üsluptan uzaklaşıp değiştirilerek basit ve güçsüz bir oyun haline indirilmiştir

IV. EK BİBLİYOGRAFYA

Bu bölümde kitabın basımı sonuna yaklaştığı sırada sonradan çıktığını haber aldığım ve bir bölümünü gördüğüm yazılara yer verilmiştir. Bunlar tarih sırası gözetilerek sıralanmıştır. Haber aldığım halde türlü nedenlerle göremediklerim (*) işaretiyle belli edilmiştir.

Burada verilen bibliyografyanın bir bölümünü sayın Prof. Hasan Eren bana haber vermiştir; bir bölümü de yine onun yardımıyla Barthold'un 1962'de yayımlanan çevirisinin sonundaki bibliyografyadan alınmıştır: Kazakistan'da, Almatı'da sayın Prof. Margulan Aleke Hakanoğlu'nun lütfedip gönderdiği oldukça kabarık listeden buraya aktarılanlar da az değildir. Her iki arkadaşıma bir kez daha teşekkürü borç biliyorum.[1]

1. İ. Cembisbaef, "Korkut-Aulie (Evliya Korkut)", *Turkestanskie vedomosd*, No. 92, 1899, s 582. (*) Kazak Efsaneleri.

2. A. N. Samailoviç, "Legenda o Korkude i Kor-oğlı (Korkut ve Köroğlu hakkında efsane)", Zapiski Vost. otdeleniya, XIX, Spb. 1909, s. IV-V. (*)

3. P. S. Spiridonov, "Odin iz variantov legendı o Hor-Hutek (Horhut hakkındaki efsanenin varyantlarından biri)", *PTKLA*, yıl XIII, Taşkent, 1909, s. 18-19. (*)

4. A. Divaev, "Variantovı Legendı Xorı-Xutı", *Z.V.O.*, Taşkent, 1909, s. 18 (*)

5. V. V. Barthold, "Eşçe İzvestie o Korkude (Korkut hakkında yeni haber)", Zapiski Kollekii Vostokovedov, c. XIX, 1910, s. 073-077.

6. V. V. Barthold, "İz proşlogo turok (Türklerin geçmişinden)", *Ejemeseçniy jurnal*, 1917, No. 2-4, s. 193-202. (*)

7. V. V. Barthold, "Vvedeine k perevodu 'Kniga Korkuda' ('Korkut Kitabı'na giriş)", 1922, yazma olarak Sovyet Akademisi Arşivi No. 183, 1-39 yaprak. (*)

8. M. Jumbaev, "Korkıt", *Şolpen* dergisi, Taşkent, 1922, No. 2-3. (*)

9. A. Divaev, "Koylibay baksı", *Tartu* dergisi, Taşkent, 1924, s. 151-78 (*) Korkut hakkında Kazak efsaneleri. (*)

10 A. Musahanlı, *Edebiyattan İş Kitabı*, Bakü, 124-30. ( )

---

[1] Kabalcı Yayınevi, bu yeni edisyonda, Orhan Şaik Gökyay'ın okuyup açıklamalar yaptığı yazıları buradan alıp kitabın içinde olması gereken yerlerine koymuştur.

11. Emin Âbid, "Aşiret Devrindeki Edebiyatımıza Ait Vesikalar", *Azerbaycanı Öğrenme Yolu Mecmuası*, Bakû, 1930, sayı 3, s. 48-52. (*)

12. Hamit Araslı, "Dede Korkut" destanı, kadim edebiyat (ortamektebin 8. sınıfı için ders kitabı), 1939-40. (*)

13. *Kitâb-ı Dede Korkud*'dan (s. 3-26). "Azerbaycan Halkının Kahramanlık Eposu "Kitâb-ı Dede Korkud" hakkında", düzenleyen M. G. Tahmasib, Bilimler Akademisi, CCPN, Azerbaycan filialı, Nizami Edebiyat ve Dil Enstitüsü, Bakû, 1941, s. 31-35. (*)

14. M. Rafili, "Azerbaycanckii geroiçeskii epos, ropoçii (Azerbaycan Kahramanlık Destanı, "Dede Korkut" hakkında)", *Bakû İşçisi*, 13 Haziran 1941. (*)

15. M. Rafili, Dreniyaya oçerk. (ob epose "Kitâb-ı Dede Korkud), En eski Azerbaycan edebiyatı (başlangıçtan XVI. yüzyıl sonuna kadar), "Dede Korkut" destanı hakkında küçük açıklama, Bakû, 1941, s. 17-22. (*)

16. A. H. Margulan, "Korkıt Kuyşı", İzvestiya Kazahskogo filiala AN SSSR, seriya yazıka i literaturı. Cüz I, Almatı, 1944, s. 83-84. (*)

17. "Gorkut Ata Kitabı (Dede Korkut kitabının Türkmence çevirisi)", *Sovet Edebieti*, No. 1-2, 4-10, Aşkabat, 1945. No. 1-2, 5, Aşkabat, 1946. (*)

18. B. A. Karryev,. Kniga Korkut Ata (Korkut Ata kitabı, Türkmence versiyonu) İzvestiya Turkm. Filiala AN SSSR, cüz 3-4, Aşkabat, 1946. (*)

19. V. M. Jirmunskiy ve H. T. Zarifov, *Uzbekskiy nardony geroiçeskiy epos* (Özbek halk kahramanlık destanı)", M. 1947, s. 11-16. (*)

20. A. H. Margulan, "Korkıt Kuyşı", Kazak Sovyet Sosyalist Bilimler Akademisi Haberleri, Dil Serisi, 1948. (*)

21. Ahundof-Gurgenli, Gorkut Atanın Kitabı (Korkut hikâyelerini yazan Salur Baba hakkında). Kitâb-ı Korkut'un Türkmen versiyonu, 1950. (*)

22. H. Araslı, A. M. Demircizade, M. Arifi ve M. Tahmasib, "Dede Korkut Destanları", *Kommunist*, 26 Mart 1957. (*)

23. A. M. Demircizade, "M. F. Ahundof'un Arşivinde Dede Korkut'un İzi", *Edebiyat ve İnce Sanat*, 21 Nisan 1957, sayı 16. (*)

24. Hamit Araslı, "Halk edebiyatımızın kıymetli abidesi "Dede Korkut"un yeni el yazısı", *Edebiyat ve İnce Sanat*, Bakû, 13 Temmuz 1957. (*)

25. L. Hüseyinzade, "Destanın Bir Boyundaki Er Adları (Dede Korkut destanları hakkında)", *Edebiyat ve İnce Sanat*, 13 Temmuz 1957. (*)

26. M. Rafili, "Halk Yaratışı Ölümsüzdür (Dede Korkut destanı hakkında)", *Bakû İşçisi*, 22 Ağustos 1957. (*)

27. *Kazak Ertebileri.*, c. I., Almatı, 1957, s. 60-70; 371-72. (*)

28. A. M. Demircizade, "Kitâb-ı Dede Korkut (Materiali pervoy vsesoyunznoy nauçnoy konferentşii vostokovedov Taşkente)", Taşkent, 1958, s. 760-64. (*)

29. A. M. Demircizade, "O epose 'Kitâb-ı Dede Korkud' (Dede Korkut destanı hakkında)" Trudı Azerb-Gos. ped. instituta im. V. İ. Lenina, c. VII, Bakû, 1959, s. 91-98. (*)

30. V. M. Jirmunskiy, "Skazanie obalpamışe i bogatırskaya skazka (Alpamış rivayeti ve kahramanlık hikâyesi)", M. 1960, s. 63-64. (*)

31. V. M. Jirmunskiy, "Legenda o prizvanii poeta (Şairin misyonu hakkında bir rivayet)", İ. A. Orbeli Armağanı, Moskova-Leningrad, 1960, s. 187-95. (*)

32. V. M. Jirmunskiy, "İstoriçeskie istoçniki skazanie o razgrableni doma Salor-Kazana (Salur Kazan'ın evinin yağmalanması üzerine tarihsel kaynaklar)", Drevonıy mir. Sb. v. çest akad. V. V. Struva M. 1962, s. 377-85. (*)

33. Mukaş Kabkenov, "Korkıt pen ajal (Kazak efsanesi)" *Kazak Edebieti*, No. 35, 1963. (*)

34. V. N. Basilov, "O turkmenskom 'pire' dojdya Burkut Baba (Türkmen yağmur 'piri' Burkut Baba)", *Sovestkaya etnografiya*, No. 3, 1963. (*) Türkmen efsanelerinde Bürküt Ata, Korkut Ata'nın prototipidir, diyor.

35. V. N. Basilov, "K. Boprosu O Genesiet obraza Korkut-Ata (Korkut Ata vasfının etnik yapısı meselesine dair)", Moskova, 1964. (1964'te Moskova'da 7. Uluslararası Arkeoloji ve Etnografya Kongresinde okunan tebliğin özeti).

Basilov, burada Oğuznâme, Uygur menkıbesi, *Câmiü't-tevârîh*, *Şecere-i Terâkime*'ye dayanarak, Korkut Ata'nın, eski Türk destanlarında bulduğumuz Irkıl Koca gibi, din ve inançtan gelen Hızır gibi kişilerle bir arada düşünülmesi, Korkut Ata'nın görevini ve önemini kavramak için onun menkıbesini bilmek gerektiğini, öteki destan kişileri gibi onun da eski Türk mitolojisinden doğduğunu ileri sürmektedir.

36. M. G. Tahmasib, *Halk Destanları*, Bakû, 1965, s. 17-18. (*)

37. Mirza Ragımov, "Dede Korkut Kitabında 'anda, ende' attributif şekilleri hakkında", Azerbaycan CCP Bilimler Akademisi Haberleri, Edebiyat ve İnce Sanat Serisi, Bakû, 1966, No. 1, s. 70-74.

38. H. A. Bayramov, "Dede Korkud Destanlarının Bazı Frazeologi Vahidleri", Uçenie zapiski Azerbaydjan. Gosud. Universiteta. Seriya yazıka i literature, Bakû, 1969, No. 3-4. (*)

39. Şamil A. Cemşidof, *Kitâb-ı Dede Korkud*, Bakû, 1969. (*)

40. A. H. Margulan, "Kazak muzikasının Korkıt deturi (Kazak musikisinin Korkut desturu)", *Leninşıl jas* (Leninci Gençlik) gazetesi, 20 Ocak 1970, No. 13. (*)

41. Vagıf Aliyev, Kitâb-ı Dede Gorgud, Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı, Bakû, 1970, s. 336-47. (*)

42. V. N. Basilov, "K Voprosa o genezise obrdza Korkut ata (Korkut Ata tipinin doğuşu üzerine)", *Trudı mejdunardnogo kongresa antropoloji çerkih i etnograficiskihnauk*, c. 10, Moskova, 1970. s. 236-41. (*)

43. M. A. Seidov, "Ob ėimologii slova ozan / uzan (Ozan-uzan kelimesi etimolojisi hakkında)", *Svetskaya Tyurkologiya,* No. 1, Bakû, 1971, s. 38-48. (*)

44. Kor-oğlı, "Pesnı Korkuta (Korkut şarkıları)", *Sovyetskaya Tyurkologiya*, No. 2, Bakû, 1971, s. 108-18. (*)

45. "Kitâb-ı Dede Korkut" (Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesi), *Azerbaycan Şiir Antolojisi*, B. A. Lukovskogo ve Samed Vurgun'un redaksiyonu altında, Moskova. (*)

46. B. A. Karryev, "Drevnyaya Turkm. Literature (Eski Türkmen edebiyatı)", İzv. Türkmen. Filiala ANN SSR, No. 1, Aşkabat, s. 50-52. (*)

47. A. V. Zataleviç, "1000 Pesen Kazahekogo Naroda (Kazak ulusunun 1000 şarkısı)".(*)

48. Maşhur-Yusuf Kopey oğlı, "Korkıt (Kazak efsanesi)", *Rukopisnıy fond biblioteka*, AN KazSSR, I. kitap, s. 90-91. Bkz. V. V. Radloff. (*)

Kabalcı Yayınevi, Orhan Şaik Gökyay'ın bu kitabı yayımlamasının ardından dilimizde Dede Korkut üzerine yayımlanan eserlere dair küçük bir bibliyografya daha hazırlamıştır:

1. *Dedem Korkut Öyküleri*, Erdal Öz, resimler Turgut Zaim, Cem Yayınevi, 1979
2. *Günümüz Türkçesiyle Dede Korkut Kitabı*, Semih Güngör, Suffe Yayınları, İstanbul, 1984
3. *Dede Korkut*, Osman Nuri Ekiz, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1986
4. *Milli Destanlarımızdan Dede Korkut Oğuznâmeleri'nin Tarih Belgesi Bakımından Değerleri*, M. Fahrettin Kızıloğlu, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987
5. *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Edebî Sanatlar Bakımından Bir Araştırma*, Zeki Ömer Defne, 1. baskı 1942, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, T.D.K. Yayınları, 1988
6. *Deli Dumrul*, oyunlaştıran Mevlüt Uluğtekin Yılmaz, Ankara, 1988

Dede Korkut, Ahmet Hikmet Altınkaynak, Bilgilik Yayımcılık, İstanbul, 1989

8. *Dede Korkut Destanları*, Yusuf Akgül, M.E.B. yayınları no 957, Ankara, 1989
9. *Kitâb-ı Dede Korkud*, Şamil Allahverdi Cemşidof, Türkiye Türkçesine aktaran Üçler Bulduk, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990
10. *Legends of Dede Korkut I-II*, Paul Mirabile, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1991
11. *Dede Korkut Hikâyeleri*, haz. Nurer Uğurlu, Örgün Yayınları, İstanbul, 1992
12. *Dede Korkut Grameri-fiil*, hazırlayan Reşide Gürses, 1992
13. *Dede Korkut Hikâyeleri*, S. Kemal Karaalioğlu, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994
14. *Dede Korkut Kitabı'nın Eski ve Yazılı Kaynakları Hakkında* (Topkapı Sarayı'ndaki Oğuz Destanı Parçalarıyla Karşılaştırma), Bahaeddin Ögel, Ankara, 1994
15. *Dede Korkut Kitabı'ndaki Bazı Manzum Parçaların Hece Vezni ve Manzume Türü Açısından Değerlendirilerek Yeniden Okunması*, Osman Fikri Sertkaya, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994
16. *Dede Korkut Kitabı ile Oğuz Destanı Arasındaki Münasebetler*, Ahmet Bican Ercilasun, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994
17 *Dede Korkut Hikâyelerinin Anadolu ve Rumeli'nde Yaşayan Kolları*, Fikret Türkmen, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994
18. *Dede Korkut Hikâyelerinin Anadolu ve Rumeli'deki İzleri*: Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nın Bünyan, Deli Dumrul Destanı'nın Rumeli varyantı, Tuncer Gülensoy, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994

19. *Günümüz Türkçesiyle Dede Korkut Öyküleri*, Mahir Ünlü, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1994

20. *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri*, Metin Ekici, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, A. K. M. Yayını, Ankara, 1995

21. *Dede Korkut*, Adnan Binyazar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996

22. *Dede Korkut'ta Renkler*, Seyfi Karabaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996

23. *Dede Korkut: Korkut Ata Hikâyelerinin Türkmenistan'da Derlenen Sözlü Varyantları*, Yusuf Akgül, M.E.B Yayınları, Ankara, 1997

24. *Dede Korkut Destanları*, Yusuf Akgül, M.E.B Yayınları 3059, Ankara, 1997

25. *Deli Dumrul'un Bilinci,* Bilgin Saydam, Metis Yayınları, İstanbul, 1997

26. *Gizli Dede Korkut*, Kemal Abdullah, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997

27. *Bir Destan Kahramanı Salur Kazan*, Ali Duymaz, Ötüken Neşriyat, 1997

28. *Dede Korkut Destanları ve Cümleden Büyük Birlikler*, Kerime Üstünova, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 1998

29. *Dede Korkut Kitabı*, Mustafa Miyasoğlu, Akçağ, Ankara, 1999

30. *Dede Korkut Kitabı*, Saim Sakaoğlu, Selçuk Üniversitesi, 1999

31. *Dedem Korkut*, Selçuk Kırbaç, Şule Yayınları, İstanbul 1999

32. *Kitâb-ı Dedem Korkut Destanlarının Dresden Nüshası*, H. Achmed Schmiede, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000

33. *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri* (19-21 Ekim 1999, Ankara), yay. haz. Alev Kâhya-Birgül, Aysu Şimşek-Canpolat, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2000

34. *Kazakistan'da Dede Korkut*, yay. haz. Abdimalık Nisanbayev ve başkaları, Türkiye Türkçesine aktarım: Dinara Düysebayeva, Banu Muhyayeva, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2000

35. *Dede Korkut Kitabı*, haz. Sadık Yalsızuçanlar, Timaş Yayınları, İstanbul, 2000

36. *Dede Korkut Öyküleri*, Ayhan Göksan, Engin Yayınevi, İstanbul, 2000

37. *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme*, İsmet Cemiloğlu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2001

38. *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, Semih Tezcan-Hendrik Boeschoten, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001

39. *Dede Korkut Oğuznâmeleri Üzerine Notlar*, Semih Tezcan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001

40. *Dede Korkut Hikâyeleri*, Metin Barak, Gonca Yayınları, İstanbul, 2002

41. *Poetics of the Book of Dede Korkut*, Kamil Veli Nerimanoğlu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2002

42. *Dede Korkut Hikâyeleri*, haz Mürşide Uysal, Uysal Yayınları, İstanbul, 2002

43. *Dede Korkut Hikâyeleri*, hazırlayan Selim Hancıoğlu, çizimler Logistic Art Sanat Destek Evi, Muştu Yayınları, İstanbul, 2003

44. *Korkut Ata, Mitolojiden Gerçekliğe Dede Korkut*, Prof. Dr. Fuzuli Bayat, Karam Yayınları, 2003

45. *Dede Korkut Hikâyeleri*, Cüneyd Emiroğlu, Sebil Yayınevi, İstanbul, 2004

46. *Dede Korkut Masalları*, resimleyen Alaattin Barışkan, Say Yayınları, 2004

47. *Oğuz Türklerinin Hikâyesi: Dedem Korkut'tan Öyküler*, Necati Güngör, Toroslu Kitaplığı, İstanbul, 2004

48. *Dede Korkut*, Suat Batur, Altın Kitaplar, İstanbul, 2005

49. *Dede Korkut Hikâyeleri*, yay. haz. Alper Oruç, Bahar Yayınevi, İstanbul, 2005

50. *Dede Korkut Hikâyeleri*, hazırlayan Ayşegül Kıraç, resimleyen Betül Yıldız, Beyan Yayınları, İstanbul, 2005

51. *Dede Korkut* (Araştırmalar, Notlar, Dizin, Metin), Sadettin Özçelik, Gazi Kitapevi, Ankara, 2005.

52. *Dede Korkut*, Hülya Şat, Altın Yayınları, İstanbul, 2005

53. *Dedem Korkut Hikâyeleri*, Engin Yılmaz, Metropol Yayınları, 2005

54. *Dede Korkut Hikâyeleri*, Ali Kurt, Birey Yayınları, 2005

55. *Dede Korkut Hikâyeleri*, Kemal Bek, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2005

56. *Dede Korkut Kitabı'nın Dresden Nüshasının Giriş Bölümü* (metin transkripsiyonu ve açıklama notları), Osman Fikri Sertkaya, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006

57. *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuznâmesi*, Mustafa S. Kaçalin, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006

58. *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, Mustafa S. Kaçalin, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006

59. *Dede Korkut Hikâyeleri*, Dr. Pervin Ergun, Akçağ, Ankara, 2006

60. *Dede Korkut Kitabı*, Bekir Sami Özsoy, Akçağ, Ankara, 2006

Dede Korkut Hikâyeleri, Hayati Develi, Alkım, İstanbul, 2006

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ VE TARİH

I. OĞUZLAR

Dede Korkut hikâyelerinin oluşumunu –bunların sözlü gelenekten yazıya geçişi söz konusu olunca– iki yönden ele almak gerekir sanıyorum:

1. İlk hikâyelerin hangi tarihsel olayların işlenmesiyle ve ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı; bir başka deyişle, bu hikâyelerin ilk defa ne zaman bir destan halinde sözlü geleneğin malı olduğu;

2. Bunların hangi tarihte sözlü gelenekten yazıya geçerek bir kitap halinde toplandığı; ya da birtakım bilginlerin ileri sürdüğü gibi belli bir yazar tarafından düzenlenip yazılarak bugün elimizde bulunan şekli aldığı.

Dede Korkut hikâyelerinin iklimine girebilmek ve bunların anlattığı tarihsel olayların –her zaman kesin olmasa da– hangi yıllarda ve nerelerde geçtiğini gösterebilmek için önce Oğuzlar hakkında bilgi edinmek gerekir. Çünkü bütün bu hikâyelerin ekseni büyük bir Türk boyu olan Oğuzlardır. Onların tarihte ve destanda aldıkları yeri tanıdıktan sonra, hikâyeleri belli bir zaman ve coğrafya içine yerleştirmek mümkün olacaktır.

TARİHTE OĞUZLAR

Oğuzlar VI. yüzyılda, Çin'den Karadeniz'e kadar uzanan bir alanda bütün Türk kabilelerini imparatorluk halinde birleştirmişlerdir. VIII. yüzyıldan kalma Orhun Yazıtları'nda Dokuz Oğuz diye anılan bu Türklerin adları en son 820-21 yılında Uşrusana'yı işgal ettiklerinde geçmektedir.

Oğuzlar Hazar Denizi üzerinde Cürcan'dan Sırderya (Seyhun=İnci) ırmağının orta yatağındaki Fârâb (XI. yüzyıldaki Türkçe adı Karacuk) ve İsficâb'a (Sayram) kadar olan yerler ile bu ırmağın kuzeyindeki bozkırlarda yaşıyorlardı ve darü'l-İslam'ın [İslam toprakları] doğrudan komşularıydılar. Toprakları batıda Hazar ve Bulgar ülkeleriyle sınırdaşken, doğuda İsficâb bölgesinde ve onun az kuzeyindeki bölgede Karluklar ile komşuydular. Oğuz ülkesinin kuzey sınırı hakkında açık bir bilgi bulunmamakla beraber Kimek topraklarıyla sınırlanıyordu. Arap coğrafyacılara göre Kimekler İrtiş havzasında yaşıyorlardı. Bu kavim Oğuzların kuzeyinde gayet geniş ve batıdaki Volga ya da Kama nehrine (Kama, İtil [Volga'nın Tatarca adı] adını taşıyan nehrin yukarı kısmı sayılıyordu) dek uzanan yerleri işgal ederek oturuyorlardı.[1]

Oğuzlar kuzey yönünde Peçenekler ve Kimekler (özellikle bunların Kıpçak bo-

---

Wilhelm Barthold, *Encyclopedia of Islam*, "Guzz" maddesi.

W. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, 1927, s. 53, 90, 101.

yu) ile komşuydu. Oğuzlar ile Kimekler arasındaki sınırı İtil ırmağının yukarı bölümü, yani Kama nehri oluşturuyordu. Faruk Sümer, Oğuzların bu yönde Peçenekler ve Kimekler ile komşu olduğunu söylemekte; bazı Müslüman coğrafyacıların Oğuz sınırının İtil'e dek uzandığını bildirmesinin, Oğuzların Hazar ülkesine akınlar yapmasından ve belki de Oğuzlardan bir kolun kardeşlerinden ayrılarak Yayık ile İtil arasına yerleşmesinden çıktığına yormaktadır.[1]

Oğuz yurdu batıda Hazar Denizi'ne dayanıyor ve Harezm ülkesiyle sınırı Gürgenç'ten başlıyordu. Aral gölünün güneyindeki Baratekin sınır kasabalarındandı. Mâverâünnehir'de sınır Buhara'nın kuzeyindeki çölden başlayarak İsficâb bölgesine kadar uzanıyordu.

Oğuzların bir bölümü kabiledaşlarından ayrılarak daha önce kimsenin oturmadığı Hazar Denizi ile Aral Gölü arasındaki Siyah-kûh (Mangışlak) yarımadasına göçtüler. Adı Türkçe "bin kışla" anlamına gelen bu yarımada o günden bu yana, ta son yıllara kadar Türkmen yurdu olarak kalmıştır.[2]

X. yüzyılın Müslüman coğrafyacıları Sırderya ırmağının kuzeyinde ve Hazar Denizi'nin doğusundaki geniş çöl bölgesine Oğuz Çölü adını vermişlerdir.

Oğuzların toplu ve kalabalık bir halde oturdukları yer Sırderya ırmağının ağzından orta yatağına kadar olan kısmı ile ırmağın her iki yanında ve özellikle sağ yanında kuzeye doğru uzanan topraklardı. Oğuz yabgusunun ana karargâhı ve kışlağı Yeni-kent'ti ve bu şehir Sırderya'nın aşağı kısmında, ağzına yakın bir yerdeydi.

İsficâb'ın (Sayram) hemen kuzeyinden başlayıp Sırderya'ya paralel olarak uzanan Karacuk sıradağları bölgesi Oğuzların çok önemli bir kısmının yaşadığı yerdi. Kâşgarlı Mahmud, Karacuk'un Oğuz yurdunun adı olduğunu söylediği gibi burasını haritasında Oğuz ülkeleri olarak göstermektedir. Oğuzların şehirlerinden Cend ve Huvâre gibi belli başlıları bu dağın eteğinde veya Sırderya ırmağının, dağların karşısında bulunan kıyısındaydı. Oğuzların IX. yüzyılın ikinci yarısında da burada oturdukları anlaşılmaktadır.[3]

IX. ve X. yüzyıllarda Orta Asya bozkırlarında, Sırderya'nın aşağıları ve Aral çevresinde yaşayan Oğuzların, Müslüman topraklarına göçü X. yüzyılın sonuna doğru başlamıştır. Bu yüzyılda kalabalık bir Oğuz topluluğu, batıya doğru sürdükleri Peçeneklerin ardından hareket ederek Emba ve Yayık (Ural) nehirlerini geçip Karadeniz yakınlarındaki bozkırlara gelmişlerdir. Oğuzların Orta Asya'da kalan kısmıysa Kıpçakların ve bunlarla birleşmiş diğer göçebelerin baskısı karşısında batıya doğru hareket ederek Amuderya'nın beri tarafına ve Hazar Denizi boyuna

---

Faruk Sümer, "X. Yüzyılda Oğuzlar", *DTCFD*, Eylül-Aralık 1958, XIV, sayı 3-4, s. 134.
Wilhelm Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, 1927, s. 102.
Faruk Sümer, a.g.m., s. 135.

gelip şimdiki Türkmenistan topraklarına yayılmışlardır.

XI. yüzyılda Oğuzlar dikkati çekecek derecede büyük kitleler halinde güneye ve batıya doğru ilerlediler. Oğuzların bu yüzyılda batıya ve güneye doğru hareketlerinin kuzeyden Kıpçakların sıkıştırmasından ileri gelmesi pek mümkündür. Belki de evvelce oturulmayan Mangışlak yarımadasının X. yüzyılda Oğuzlar tarafından işgal edilmesine dair Arap coğrafyacıların verdiği haber de bu olaya bağlanabilir.

Oğuzların Sırderya ile Hazar Denizi'nin kuzeyi ve Aral Gölü üzerinde bıraktığı memleketleri Kıpçaklar işgal etti. XI. yüzyılda meydana gelen bu kavimsel değişiklikler, Oğuzlar yüzünden "Oğuz Çölü" denilen geniş sahranın, bundan böyle Kıpçaklar yüzünden "Deşt-i Kıpçak" diye adlandırılması şekliyle kendini göstermiştir.[1]

Batı Asya'da Oğuzlar veya Türkmenler bazen dağınık akıncılar olarak, bazen de reislerinin idaresi altında ta Akdeniz'e kadar medeni memleketlere girdiler. Bu yüzyılın ilk yarısında Selçuklular[2] soyundan gelen sultanların önderliğinde Oğuzların önemli bir kısmı İran'ı, Güney Kafkasya'nın güney kısmını ve Küçük Asya'nın neredeyse tamamını ele geçirdiler. En geniş askeri yayılmaları sırasında Çin Türkistanı'ndan Mısır sınırına kadar olan bütün ülkeleri, eski Bizans ve Trabzon imparatorluklarının topraklarını yavaş yavaş elde eden; Suriye, Irak (Mezopotamya) ve Yemen'i alan Selçuklu devleti Moğolların saldırıları sonucunda yıkılıp yağma edilmiş ve tamamen dağıtılmıştır (1225-58).

Güney Kafkasya ve Küçük Asya'nın yerli halkları arasında yerleşmiş göçebe Oğuz boyları, XIV. yüzyılın başından itibaren Ön Asya'da Moğol hâkimiyetinin düşmesinden sonra, Karakoyunlu ve Akkoyunlu adlarıyla büyük Türkmen kabile ittifakları meydana getirmişlerdir.

Akkoyunluların başında Oğuzların Bayındır boyu bulunuyor, idare eden hanedan bu boydan geliyordu. Bu yüzyılda Akkoyunlu oymağı, Anadolu'nun doğusunda, güneyde Urfa, Mardin ve kuzeyde Bayburt olmak üzere Fırat ile Dicle'nin çeşitli kollarının suladığı yerlerde kışlak ve yaylak yapmaktaydı. Akkoyunluların büyük hükümdarı Uzun Hasan adına yazılan *Kitâb-ı Diyarbekriyye*'de Uzun Hasan'ın üçüncü göbekten babası Pehlevan Bey'den sonra oğlu Tur Ali Bey'in başa geçtiği ve Diyarbakır'da (Âmid) oturdukları halde yaptıkları saldırılarla Anadolu, Suriye ve Irak sınırlarını dehşet içinde bıraktığı, kazandığı ün yüzünden Akkoyunlulara Tur Aliler denildiği anlatılır (*Kitâb-ı Diyarbekriyye*, c. I, s. 12-15). Bu devrin Bizans

---

Wilhelm Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, 1927, s. 1 vd.

Türkçenin uyum kuralına aykırı düşen ve Avrupalı bilginlerin bugün artık Salcuk veya Salcık şeklinde yazdıkları bu adın doğrusu Selcûk'tür. Bkz. W. Barthold, a.g.e., s. 91; *İslâm Ansiklopedisi* "Selçuklular" maddesi.

kaynakları Akkoyunlu Türkmenlerini Amitiod (Âmidli) diye adlandırmaktadır.[1]

Tur Ali Bey ile oğlu Kutlu Bey'in oğulları, uluslarının büyümesi sayesinde Horasan'dan Fırat'a, Kafkas Dağları'ndan Umman Denizi'ne dek uzanan geniş bir imparatorluk kurmuş ve imparatorluğun her kısmını bir oymağa iktâ etmişlerdi.

Şehir ve köy halkına değil, Türkmenlere dayanan ve hâkim sınıfı bu göçebelerden ibaret olan Akkoyunlular devleti büyük fetihler yapmıştır. Devletin merkezini Âmid'den kaldırarak Tebriz'e götüren (1468'den 1501'e kadar) Uzun Hasan zamanında (1457-78) Güney Azerbaycan, Karabağ, Ermenistan, Doğu Anadolu, Diyarbakır, Irak-ı Arap (Mezopotamya), Irak-ı Acem (İran'ın kuzeybatısı), Fars ve Kirman bu devletin toprakları içerisindeydi.

Akkoyunlu devleti XVI. yüzyılın başında daha oturmuş bir devlet yapısına sahip olan Osmanlılar ve İranlı Safeviler tarafından bozguna uğratılmış; 1502'de Şah İsmail ile Akkoyunlular arasındaki büyük Şürür savaşında Uzun Hasan'ın torunu Elvend yenilmiş, 1508'de bütün Akkoyunlu toprakları Safevilerin eline geçmiştir.[2]

Akkoyunlu devleti Türkmen göçebelere dayandığı için burada "Türkmen" sözcüğü hakkında biraz bilgi vermek uygun düşecektir. İslamiyetin Oğuzların arasında yayıldığı X. yüzyılda, Müslüman Oğuzlara Türkmen denmiş ve nereden geldiği bilinmeyen bu ad, sonradan büsbütün Oğuz yerine kullanılır olmuştur. Görünüşe bakılırsa, bu tabir Oğuz zümresinin bu sırada Müslümanlığı kabul etmiş bölümünü ifade ediyordu. Göçebe Oğuz kabilelerini kastederek Bizanslı yazarlar Küçük Asya'daki Oğuzları da "Türkmen" olarak adlandırır. Kâşgarlı Mahmud'un yaptığı gibi bu kelimeyi *Türk mânend* (Türklere benzeyen) suretinde Farsça tamlamayla açıklamak her halde güvenilir bir açıklama değildir.[3]

Prof. Zeki Velidi Togan'a göre Oğuzların Oğuz ve Türkmen diye iki zümreye bölünmesi durumunun daha Selçuklular zamanında var olduğu, o döneme ait kayıtlardan çıkarılmaktadır. Kâşgarlı Mahmud ve el-Bîrûnî gibi yazarların eserlerinden anlaşılacağı üzere "Türkmen" ile daha ziyade uygar kavimlere komşu oturan ve kısmen tarımla uğraşan yarı yerleşik Oğuzlar ile birlikte Karluk ve Halaçlar adlandırılmıştır. Oğuz ve Türkmen kelimeleri çoğunlukla aynı kavim için kullanılan iki eşanlamlı kelime gibi kullanılmışsa da bunların başka başka kavramları ifade etmek üzere kullanıldığını gösteren kayıtlar da çoktur. Herhalde Oğuz sözüyle göçebe hayata sadakatini tamamen koruyan kabileler adlandırılmıştır. Bunların önemli bölümünün Ön Asya'ya gelmesi son Harezmşahlar ve ilk Moğollar

---

Tur Ali Bey ve oğlu Kutlu Bey'in Trabzon ile ilişkilerinden ileride söz edilecektir.

İslâm Ansiklopedisi "Akkoyunlular" maddesi (Mükremin Halil Yınanç).

Wilhelm Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, 1927, s. 68

zamanında gerçekleşmiştir.[1]

Faruk Sümer, XI. yüzyıldan bu yana her tarafta Türkmen adının Oğuz adı yerine geçtiğini söyledikten sonra Dede Korkut'ta iki yerde geçen Türkmen adının, her iki yerde de Oğuz adının eşanlamlısı olarak değil, Oğuzlardan ayrı başka bir kavmi ifade etmek üzere kullanıldığını ileri sürmektedir.[2]

Barthold da Türkmenlerin kıyafetlerinin sıradan Türk kıyafetinden bir derece farklı olup İran kıyafetine benzediğini söylemektedir.[3]

Bence Oğuz ve Türkmen iki ayrı kavim olmaktan çok, Zeki Velidi Bey'in işaret ettiği gibi, biri yerleşik, nispeten terbiyeli ve daha medeni; öteki göçebe olarak iki ayrı tarzda hayat süren aynı kavmi ifade etmektedir. Dede Korkut'ta geçen "Türkmen" sözünü de buna göre anlamak mümkündür.

DESTANLARDA OĞUZLAR

Başlığında belirtildiğine göre Oğuz boyunun dilinde yazılmış Dede Korkut hikâyelerinden bazıları Oğuzların Trabzon Rumları, Gürcüler ve Abhazlarla savaşlarının destanıdır. Bütün hikâyeler boyunca, bu düşmanlarla çarpışanlar hep Oğuzlardır. Bu bakımdan Dede Korkut hikâyeleri, Oğuz destanının –bir başka adla Oğuznâme'nin– epizotları veya hiç olmazsa onun devamı gibi alınmıştır. Kitabın içinde de altı yerde (Boğaç Han, s. 37:19A10, Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı, s. 56:34B10, Bamsı Beyrek, s. 89:63A1, Uruz Bey'in tutsak oluşu, s. 110:78B13, Yegenek, s. 144:108A12 ve Begil oğlu Emren, s. 164:128B5) bu hikâyelerin doğrudan Oğuznâme diye adlandırıldığını görüyoruz.

Oğuznâme kelimesi: 1. Oğuzların mitolojik ve etnik menkıbeleri; 2. Selçuklular zamanındaki Türkmen soyundan gelen, ortaçağın sonlarında ve ilk Osmanlı hükümdarları devrinde Batı Türklerinin menkıbevi vakayinâmesi; 3. Konusu Oğuzların kahramanlıkları olan hikâyeler, başka bir deyimle destanlar; 4. Kimi kez de Türk atasözleri anlamına gelmektedir.[4]

Bu ad altında daha çok menkıbe niteliğinde birtakım eserler bulunmakta, Osmanlılar zamanındaysa ta Oğuz Han'dan başlayarak Selçukluları da içine alan genel Türk tarihlerine –Oğuzların bütününe ait olduğu için kapsatıp yayarak– "Oğuznâme" denmektedir.[5]

Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946, c. I, s. 187.

Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler" *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 403.

Wilhelm Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, 1927, s. 69.

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, s. 20

Daha geniş ölçüde bilgi edinmek için bkz. Köprülüzade Mehmet Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 1918, s. 277-83.

M. Fuat Köprülü, Dede Korkut kitabındaki on iki menkıbeden her birine ayrıca Oğuznâme dendiğini söylüyorsa da (s. 281, not 1) Oğuznâme tabiri, yukarıda gösterildiği gibi, kitapta ancak altı yerde geçmektedir.

XV.-XVI. yüzyıllarda Oğuz halkının gerek sözlü edebi gerekse yazılı efsanevi tarihinin abidesini ifade etmek üzere, Türk boylarının kullandığı Oğuznâme tabiriyle yalnız Oğuzlara ait menkıbe ve rivayetleri içeren destanlar değil, aynı zamanda halk arasında dolaşan diğer rivayet ve hikâyeler de kastedilir.[1]

Yazılı gelenekte, Oğuznâmenin bir parçası Paris'te Bibliotheque Nationale'dedir (Supplément Turc 1001). Uygur harfleriyle yazılmış bu Oğuznâme, Radloff'tan sonra[2] rahmetli Dr. Rıza Nur tarafından yayımlanmıştır. Dr. Rıza Nur'un *Oughouz-Nâme* (1928) adlı eserinde bu parçanın metni, fonetik harflerle çevriyazısı, Fransızca çevirisi, Arap harfleriyle Türkiye Türkçesiyle metni ve tıpkıbasımı, geniş bir önsözü vardır. Daha sonra W. Bang ve rahmetli Reşit Rahmeti Arat da bunu yayımlamıştır. İstanbul Üniversitesi yayınları arasında basılan *Oğuz Kağan Destanı* (1936) adlı eserlerinin sonuna notlar konup tam bir kelime çizelgesi eklenmiştir.

İslamiyet tesiri altında birtakım değişiklikler gösterip Farsça Oğuznâme diye anılan ikinci şekli Reşideddin'in *Câmiü't-Tevârîh*'inde bulunmaktadır. Bundan alınarak da türlü İran ve Türk tarihlerine geçmiştir.[3]

Oğuzların anayurtlarıyla birlikte, buradan kalkıp Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya göçüp geldikten sonra oturdukları yerlerin sınırlarını tarihsel kaynaklardan gördük. Şimdi Oğuzların destanlarında onların anayurdu olarak görülen yerler ile geniş fetih hikâyelerinde anlatılan yerleri gözden geçirelim.

Ağızdan ağıza söylenen ve türlü zamanların yazılı kaynaklarında görülen köken menkıbelerine göre Oğuz boyları kendi köklerini efsanevi ataları Oğuz Han'a götürmektedir. Menkıbeye göre, Oğuz Han'ın altı oğlu vardır ve her biri mitolojik adlar taşır: Gün, Ay, Yıldız, Gök, Dağ ve Deniz. Oğuz'un altı oğlunun da dörder oğlu vardır ve bunlardan meydana gelen Oğuz boyları Oğuz Han'ın yirmi dört torununun adlarını almıştır. Her kabilenin kendi totemi olan bir ongunu ve damgası vardır. Toylar ve şölenlerde bu boylardan her biri kurban edilen koç veya sığırdan kendilerine düşen ülüşü almaktadır.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 34, 149.

Radloff, *Das Kudatkubilik*, Saint Petersburg, 1891, Die Legende des Oghus Chan, s. 232

Oğuznâme'nin bu iki şekli ve oldukça geniş ölçüde özetleri için bkz. Köprülüzade M. Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1920, s. 58 vd.; Zeki Velidi Togan, "Türk Destanlarının Tasnifi", *Atsız Mecmua*, Temmuz 1931, sayı 3, s. 52 vd. Prof. Zeki Velidi Togan, yazılı kaynaklarda Türk destanlarıyla ilgili bütün bilgileri toplamış, bunları bir bütün ve etraflı eser halinde basıma hazırlamış bulunmaktadır.

Oğuz boyları "sağ kanat" ve "sol kanat" olmak üzere iki kanada ayrılır; Oğuz destanına göre Üç Ok ve Boz Ok adlarını taşırlar. Sağ kanattaki en eski boyun adı Kayı'dır ve bu boy kökünü Oğuz Han'ın en büyük oğlu Gün Han'a dayamaktadır. Sol kanattaysa kıdem Bayındır Han'a aittir ve bu boy da kökenini Gök Han'a götürmektedir.[1]

Türklerin evrensel devletin belirli coğrafi sınırlar içinde gerçekleştirilmesi gerektiğine inandıkları, destan ve rivayetlerinde görülür. Bu geniş coğrafi alanın merkezleri Tiyan-şan dağları ve Orhun havzasındaki kutsal Ötügen-Yış'tır.

Oğuz Destanı doğuda Çin, batıda Rûm ve Rus ile beraber Küçük Asya, İran ve Hindistan'ı da içine alan büyük bir devlete ait hatıraları bir araya toplar. Bu destanın saptanış zamanının XII. yüzyıldan geç olmadığını gösteren ipuçları vardır. Büyük yabgular devletinin merkezi olarak tüm Batı Türkistan'ı alan bu destan hanların, yabguların yazlık karargâhları olarak da Balkaş Gölü ve Sırderya'nın kuzeyindeki Ortak ve Kürtak bölgelerini, yani şimdiki Kazakistan'ın "Arka" denilen alanlarını gösterir. Yabguların kışlık karargâhlarının Aral'ın kuzeyindeki Kazıgurt Dağları (Han Tanrı dağlarının güney kolları), Kırk Kapılı Sayram bölgesi ve Zerefşan havzasındaki Semerkand ile Yalnız Ağaç tarafları olduğu bir bir sayılır.

Eski rivayetlere göreyse Türkün asıl vatanı Isık-Göl ve Çu bölgesidir. Göktürk/Çin rivayeti, Isık-Göl, Türklerin Izıkart'ın (şimdiki Işıgart) soğuk yaylalarına gelmeden önce Batı Denizi diye anılan bir deniz, yani Aral ya da Hazar Denizi yanında yaşadıklarını anlatır. İran rivayetindeyse Isık-Göl, Izıkart ve Ceyhun (Amuderya) açık olarak söylenmektedir.

İran/Hazar rivayetinde, Isık-Göl civarında yaşayan ve devletin meşru hükümdarı olan "Türk" ile Ceyhun'da (yani Aral tarafında) yaşayan amcazadesi Guz'un (yani Oğuz'un) arasında "Yede Taşı" (yani milletler üzerinde hâkimiyeti sağlayan tılsımlı bir taş) yüzünden uzun savaşlar gerçekleştiğinden bahsediliyor. Hâkimiyet yeniden "Türk"ün eline geçiyor ve Çin'i, İtil havzasında yaşayan Hazar ile Bulgarların atalarını, İslav ve Fin kavimlerinin atalarını, Rusları, yani İskandinavları ve Cermenleri bu memlekete dahil gösteriyor.

Kâşgarlı Mahmud'un haritasında, eski Türkler Orta Asya'nın yüksek yaylalarını, yani Tiyan-şan/Pamir/Küenlüen alanını, dünyanın dört köşeli bir merkezi saymışlar ve cihana hâkim olmayı da bunun dört tarafında yaşayan kavimleri egemenlik altına almak diye anlamışlardır. Bundan dolayıdır ki Efrasiyab (Tunga Alp),[2] Oğuz

---

Buradan aşağıdaki kısımda asıl olarak Zeki Velidi Togan'ın *Umumi Türk Tarihine Giriş* eseriyle bu konudaki mektuplar ve sohbetlerimizde verdiği bilgilerden faydalanılmıştır.

Bkz. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 103 ve "On Mubarakshah Ghurî", *B.S.O.S.*, vol. VI, 1930-32, s. 85; "Türk Destanlarının Tasnifi", *Atsız Mecmua*, 1931, sayı 3, s. 52. Ayrıca bkz. W. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, 1927, s. 78, 84.

Han, Cengiz Han ve Timur, Doğu ve Batı Türkistan'a malik olduktan sonra Hind, Çin, İran ve Doğu Avrupa'yı ele geçirmişler ya da destanlarda ele geçirmiş olarak betimlenmişlerdir. Bu konuda, destanlar veya tarihlerde Türk cihangirlerinin Hazar Denizi'ni dolaşmaları hususuna ait görülen kayıtlar dikkate değerdir. Türk ve İran rivayetlerine göre, Efrasiyab, Hazar Denizi'ni kuzeyinden ve güneyinden dolaşmıştır.

Türk destanlarında Efrasiyab'ın Alp Arız[1] adında bir oğlu söz konusudur. Buna göre bu kahraman, Demirkapı'yı, yani Doğu Kafkasya'daki Derbend'i fethetmiştir. Eski Türk rivayetlerinde bazı kahramanlar hakkında "Demir kapuyu depüp alan'"[2] şeklinde bir niteleme kullanılır. Bu niteleme eski Türklerin Hazar Denizi'nin kuzeyinden gelip Kafkasya'yı fethetlemelerine ait hatıralarla ilgili olsa gerek.

Milattan önce VI. yüzyıldaki Saka hükümdarı olarak kabul ettiğimiz Tunga Alp (Efrasiyab), İtil (Volga) nehri tarafından gelerek, Demirkapı üzerinden Ön Asya'ya geçmiş, oradan İran/Horasan yoluyla Buhara civarındaki Beykend ve Çu havzasının yukarılarındaki Koçungarbaşı mevkisine dönüp gelmiştir.

Oğuz Han'ın seferlerine ait Oğuz destanındaki rivayetler de buna benziyor. Oğuz Han, Çin ve Hind'i alıyor; sonra Afganistan'daki Gur ülkesinden kalkarak Doğu Avrupa'daki memleketleri fethetmek üzere İtil (Volga) havzasına geliyor, orada Demirkapı üzerinden Güney Kafkasya ve Anadolu'ya geçiyor; sonra İran ve Horasan üzerinden Semerkand civarında bulunan ve bugün yeri malûm olan Yalguz-Ağaç mevkisine gelerek orada büyük şenlikler yapıyor; sonunda da İle havzasındaki asıl vatanına dönüyor.

Barthold'a göre (*Encyclopedia of Islam* "Guz" maddesi) coğrafya bakımından Oğuz destanı büyük kısmıyla Batı Asya, Mısır ve Avrupa'ya uzanır. Hatta Franklar bile Oğuz Han tarafından itaat altına alınmıştır. Oğuznâme'nin İslamiyet rengine boyanmamış başka bir rivayetinde geçen yer adlarının çoğu Doğu Asya'ya aittir ve Moğol devrine uymaktadır.

Daha belli tarihsel devirlerde, Selçuklularla beraber gelen Oğuzlar, atalarının birçok yüzyıl önce Azerbaycan'a gelmiş, hatta Küçük Asya şehirlerini fethetmiş olduğuna dair rivayetler nakletmişlerdir. XI. yüzyılın yer adlarını taşıyan bu rivayetlere, bazı eski Türk yazma rivayetlerinden birtakım ayrıntılar sızmış olabilir. Çünkü bazı isimler muhakkak ki bu rivayetleri kitabına koyan Reşideddin'in zamanındaki isimler değildir. Bu rivayetlere göre efsanevi Oğuz zamanında Azerbaycan'a gelip yerleşen Oğuzlar, yaylakları Tebriz'in güneyindeki Ulan yaylaları, Ala Tağ dağları ve Şaraban dağlarında isimleri Alanaz, Agdıburi (ya da Ağrıböri)

Rıdvan Nafiz (Edgüer), *Türk Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 1934, II, s. 243-49; Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. 121-24.

2 Elinizdeki kitap, s. 54:32A2; "demür kapuyu kapup alan" s. 107:77A4.

şeklinde yazılan yaylalar, kışlak yerleri de Arran ve Mugan ovaları olmak üzere yerleşmişlermiş. Bu rivayetler Attila zamanında gelmiş Akhunlara ait hatıralar olabilir.

İran rivayetlerinde de Azerbaycan eskiden Türklerin eline geçmiş bir ülke olarak tarif edilir. Oğuz rivayetleri birkaç fatihin, örneğin doğuda Mete'nin, batıda Efrasiyab (Tunga Alp) ve belki de Attila'nın fetihlerine ait destanların bir araya getirilmiş şekli gibi görünüyor.

Oğuz Han'a ait hikâyelerde Türk tarihinin en eski devirlerinden başlamak üzere bazı tabakalar görülür. Oğuz Han'ın fetihleri Doğu Avrupa'da, Kılbaraklara karşı, Karanlık ülkelerde, Mısır, Suriye, Hindistan ve Çin'i içine almaktadır. Bu savaşları yapan Tunga Alp[1] devri, Türk tarihinin Sakalar devridir. Kün Han'dan sonra Dib Yavkuy'u ve diğer hükümdarları anlatan hikâyelerse herhalde Hunlar devrine ait olmalı. Bir de türlü yabgular zamanı var ki bu da Göktürk devridir. Selçukluların İran'a gelmek üzereyken, Karahanlılardan Şahmelik Ali Han'ın adının da geçtiği rivayetler ise doğrudan Salurlarla ilgilidir.

Reşideddin'deki Oğuznâme, ilk Karahanlılar zamanında, Mâverâünnehir'e "İlik vilayeti" ("İlik" Karahanlılardandır) dedikleri zamanlarda düzenlenmiş ve Farsçaya tercümesi de sonradan, İlhanlıların yeni geldiği zamanlarda Azerbaycan'da yapılmıştır. Reşideddin herhalde hazır bir tercümeden faydalanmıştır, buna bazı ayetler ve *Şahnâme*'den alınmış beyitler de eklenmiştir. Reşideddin'in elindeki nüsha herhalde iyi bir nüsha değildi. Nitekim isimlerin bir kısmını okuyamayıp açık bırakmış ya da doğru okuyamamıştır. Bu nüsha 714 (1314-15) yılındandır. Ebülgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime*'sindeki rivayet ise aynı Salur rivayetinin bağımsız bir şeklidir.

Oğuzların Anadolu ve Azerbaycan'a Selçuklulardan önce geldiklerine dair rivayetlere daha sonraki yazılı kaynaklarda da rastlanır. Bunlardan biri Hacı Bektaş Vilayetnâmesi'dir. Bu eser Rûm ülkesine birbiri ardına üç Müslüman akınını anlatır. Pertev Naili Boratav manzum Hacı Bektaş Vilayetnâmesi'ndeki bir rivayete dayanarak, büyük Selçuklu dalgasından önce, gerek Azerbaycan gerekse Anadolu içlerine doğru Oğuzların bir sızmaları olduğuna işaret etmiştir.

Bu Hacı Bektaş rivayetinin dışında *Câm-ı Cem-âyîn*'deki[2] rivayete göre, Halife Memun zamanında, Oğuz hanlarından Toktemür'ün Oğuzlarının Gürcistan ve Rûm'a gaza edişlerine; Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan adına yazılmış *Kitâb-ı*

---

[1] Şamanların "Tünge" ve "Tunga" dedikleri bu isim, Karahanlılar tarihinde her iki şekilde de yazılmıştır.

[2] Hasan bin Mahmud Bayatî, *Câm-ı Cem-âyîn*, yayımlayan Ali Emirî, 1331, s. 33 vd.

Diyarbekriyye'de, Bayındır boyunun Azerbaycan'da yerleşmesini peygamberimiz Muhammed zamanına kadar götürülüşüne; *Bahrü'l-Ensâb*[1] adlı başka bir menkıbevi tarihin de Bayındırların Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya yayılış ve yerleşmelerini aynı çağlara çıkarışına dikkat eden Boratav, Selçuk öncesi çağlarda yapılmış akınların, Oğuzların vakalara uygulanmasını kolaylaştırdığını ve böylece bir destani eksen değiştirme olayının ortaya çıktığını öne sürmektedir.[2]

Kitâb-ı Diyarbekriyye, Uzun Hasan'ın 52. göbekten atası olan Bayındır Han'ın padişahlığı zamanında bütün İran, Turan, Rûm, Şam, Mısır, Efrenç, Hıta ve Kıpçak Çölü'nü ele geçirdiğini, büyük kardeşi Bacanak'ı Sayram'da kendisine kaymakam diktiğini, kendisinin de Karabağ kışlağına ve Gökçedeniz (bugünkü Gökçegöl) yaylaklarına yöneldiğini, büyük bir kurultay toplayarak ulu bir toy yaptığını, Türklerin *ban ev* dedikleri altın bir otağ kurduğunu, burada yüz yirmi bin erkek koyun, dokuz bin kısrak, on sekiz bin sığır kırdırdığını ve göl denilen üç havuz yaptırarak bunların birine şerbet, birine süt, birine de süzme bal doldurtup sebil ettiğini, hesapsız altın ve gümüş, beş yüz murassa kemer, birçok altın ve gümüş kemerler bağışladığını, memleketini kabiliyetlerine göre oğullarına bölüştürdüğünü anlatır. Bunun benzerini, Uzun Hasan'ın 54. göbekten babası Oğuz Han için tekrarlar (s. 24 ve 25).

Kitâb-ı Diyarbekriyye, ayrıca Hazreti Peygamber zamanında yaşamış gösterdiği, Uzun Hasan'ın 23. göbekten babası Sungur Bey'e İslamiyete davetin ulaşamadığını, onun hep kâfirlerle savaştığını, birçok kabilesi bulunduğunu, Türkistan ülkelerinde yetmiş yıl beylik ettikten sonra oradan Kıpçak Çölü'ne gelerek yirmi yıl oranın kışlak ve yaylaklarında konakladığını, sonra oradan da göçerek Alagez (Arpaçayı'nın doğusunda) ile Gökçedeniz (bugünkü Gökçegöl) yaylakları tarafına geldiğini ve o serhadde kâfir ordusuyla çarpıştığı savaşların birinde bir ok yiyerek öldüğünü anlatır (s. 18)

Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXXIII vd.

Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Telifi Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, 1958, XIII, s. 48

II. DEDE KORKUT DESTANLARINDA İZLENEBİLEN TARİHSEL OLAYLAR

Dede Korkut hikâyelerinde geçen tarihsel olayların bir bölüğünü belli belirsiz, bir bölüğünü de belirli olarak izlemek mümkündür. Bu konu üzerinde duranların bir bölümü bu hikâyelerdeki kahramanların ve onların eksen oluşturduğu olayların tarihle hiçbir ilgisi olmadığı kanısındadır. Onlar bu olayları çok daha eski devirlere ait görmektedir. Bu yazarların ortaya attıkları fikirler tamamen birbirinin aynı olmadığı gibi bu yoldaki kanıtları da birbirinden ayrıdır. Bununla beraber hepsi de hikâyelerdeki olayların belirli bir zaman ve mekâna bağlanamayacağında birleşmektedirler.

A.– Abdülkadir İnan, Dede Korkut'taki kahramanların hiçbiri tarihsel şahıs değildir, diyor.

Ona göre bunlar, eski Türklerin "ilah" ya da kabile hayatının gelişimi devrinde "ceddi âlâ" [soybaşı] saydıkları efsanevi şahsiyetlerdir. Oğuzların İslam kültürünün etkisi altına girdikleri devirlerdeyse bunlar milli kahramanlar ve fani alplar olmuşlardır. Oğuz Han, Salur Kazan, Kıyan, Bayındur Han, Kanlı Koca, Uşun Koca, Böklü[1] vesaire gibi isimlerin hiçbiri tarihsel kişiler değildir. Bu isimlerin Türklerin büyük kabile ve göçebe imparatorluklarının kuruluşu devrindeki boy adları olduğu malûmdur. "Uşun"lar ile "Kanglı"ları Çinli tarihçiler milattan önceden beri tanırlar. Böklü ise Orhun Yazıtları'nda da yazılıdır dedikten sonra, Dede Korkut'ta adı geçen bazı kahramanların betimlenişinin Kazak-Kırgız ve Altay Türklerinin şaman dualarındaki ilahların (ruhların) betimlenişini andırdığına işaret eder. Bu konulardaki bilgisine güvendiğimiz Abdülkadir İnan, Kara Güne, Aruz Koca ile Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'una eklenen sayfalarda geçen Efrasiyab oğlu Alp Arız Bey hakkındaki betimlemeler ile şaman dualarını karşılaştırır.[2]

Daha sonra başka bir yazısında Dede Korkut'taki on iki hikâyenin de eski Oğuz destanının on iki epizodundan başka bir şey olmadığı hükmüne varmıştır. Büyük Oğuz destanının XIII. ile XIV. yüzyıllarda elimizdeki son şeklini almış olabileceğini ve Oğuz boylarının henüz Moğolistan'da bulundukları dönemde Korkut adıyla bağlı Oğuz destanının biçimlenmiş olabileceğini ileri sürmekte; Buret Moğollarında Hurhut oymağının bulunduğunu ve bu oymağın adının bizim Dede

---

1 Dede Korkut hikâyelerinde böyle bir isim geçmez. Herhalde İnan metinde geçen Yünlü Koca kelimesini "Böklü" okumuştur.

2 Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar", *Ülkü*, 1937, X, sayı 55, 79.

Korkut'u hatırlattığını da kanıt olarak göstermektedir. [1]

B.– Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri* adlı eserinde bugüne kadar ileri sürülenlerden büsbütün başka bir görüş ortaya atmıştır (s. 15 vd.).

Ona göre Dede Korkut kitabındaki hikâyeler, Arsaklılar çağındaki Oğuzların Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Gürcistan'daki "altı asra varan hâkim ve sonra da dağınık derebeylikler halindeki yaşayışlarına" aittir. Bu görüşü desteklemek için M.Ö. 150 ile M.S. 400 arasında Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da hüküm süren Arsak-Parth'lıların Türk aslından olduklarını ispatlamaya çalışmış ve eldeki tarih kaynaklarını sıralamıştır, ki bunların bir kısmı ikinci ve üçüncü elden eserlerdir. Kitabın birinci bölümünde, büyük "Parth" imparatorluğunu kuran Arsaklıların Türklüğü, ikinci bölümünde de Oğuznâmeler ile diğer yazılı hatıralarda Oğuzların Doğu Anadolu ile Azerbaycan ve Gürcistan'da milattan öncelere giden eskiliği üzerinde duran araştırıcı, bu konuda kullandığı kaynaklardan aldığı bilgiler dolayısıyla, özellikle de bunlarda geçen kişi adları ile Dede Korkut'takileri birleştirmek yolunda zorlamaya giden yorumlara yer vermiştir.

Destanların tarihsel sahnesi olarak, Doğu Anadolu ve Azerbaycan'a bağlı kalan Kırzıoğlu, Oğuzların daha eski yurtlarıyla ilgili ve oradaki yaşayışlarına bağlı yönlerine hiç dokunmadığı gibi, Akkoyunlu devletinin hâkim olduğu daha yeni devirleri (XIV. ve XV. yüzyılları) ve yine Doğu Anadolu ile Azerbaycan'da geçen olayları da hiç dikkate almamıştır.

Onun elden geçirdiği kaynaklardan çıkardığı sonuçlar, hemen yabana atılacak türden olmamakla beraber, bu destanları tek bir devre ve tek bir coğrafyaya bağlamak da kolay ve hiç değilse bugün için mümkün görünmüyor. Çünkü aşağıda görüleceği üzere, hikâyelerde geçen olaylardan bir kısmını kesin olarak belirli bir zamana ve yere yerleştirmek, bu konudaki son incelemelerin ışığında artık mümkün olmuştur. Kırzıoğlu'nun bu konuda devam edeceğini bildirdiği ve çıkacağını haber verdiği kitaplarda daha inandırıcı kanıtlar öne süreceği umulur.

C.– Walter Ruben, Dede Korkut'taki on iki hikâyenin motiflerini başka milletlerin hikâye ve masallarındaki motiflerle karşılaştırırken, Salur Kazan'ın tutsak olup oğlu Uruz'un çıkarışını anlatan hikâye üzerinde duruyor ve bunun çok eski olduğunu, Kara-Kırgızlardaki Colay Han adlı 5.320 beyitlik büyük destanla karşılaştırarak gösteriyor. [2]

Colay destanının özetini verdikten sonra, Oğuzlar Anadolu'da nasıl Ermenilere karşı savaşmışlarsa, Türkistan'da da Türkler kâfir Kalmuklara karşı mücadele et-

---

[1] Abdülkadir İnan, "Türk Destanlarına Genel Bir Bakış", *Belleten*, 1954, s. 194.

[2] Walter Ruben, *FF Communications*, Ozean der Mârchenströme, Teil I, Helsinki, 1944. Anhang: Die 12 Geschichten des Dede Korkut, s. 193-271 ve 274.

mişlerdir, diyor.

İkisi arasındaki karşılaştırmalardan vardığı sonuç ve çıkardığı hüküm şudur: Türklerde çok eski bir baba oğul hikâyesi vardır. Bu hikâyeden bize zengin, epik, sözlü Kırgız ve daha kısa olarak düzyazıya geçirilmiş olan Anadolu rivayeti kalmıştır. En eski şekli bulup ortaya koymak için bu iki metin yetmez. Fakat Pertev Boratav'ın Dede Korkut hikâyelerinin eski destanların sonraki bir şekli olduğu hakkındaki kuramı böyle bir karşılaştırma sayesinde pekiştirilmiş olduğu gibi, Abdülkadir İnan'ın Dede Korkut hikâyelerindeki savaşlarda tarihsel olayların söz konusu olmadığı hakkındaki görüşü de güçleniyor.

Ç.– Ahmet Cevat Emre, Dede Korkut kitabında kalmış arkaik kelimelere dayanarak ve bunları yorumlama yoluyla, özellikle Bamsı Beyrek hikâyesinde kahramanın anasının, biricik oğlunu dünyaya ne şekilde getirdiğini anlatırken söylediği "*kuru kuru çaylara sucu saldum*" [s. 32:14A10] mısrası üzerinde durarak bunun büyük önem taşıdığını belirtiyor.

Bundan, Tanrı bilinen ırmaklara "sucu salarak" (libation[1] yaparak) tapınıldığını ve bunun da destanların çağını tarihten önceye attığı sonucunu çıkarıp bu mısrada "pagan bir kült"ün izlerini buluyor. [2]

Buradaki kelimenin "şarap" anlamına gelen "sücü" olmayıp "sucu" (su yolu tamircisi) demek olduğu (Abdülkadir İnan) düşünülürse bu çıkarımın yersiz olduğu görülecektir. Yazarın, burada ele aldığı daha başka kelimeleri de yanlış okuduğu, bu yüzden de yanlış yorumlar yaptığı görülmektedir.

D.– Hocam Prof. Zeki Velidi Togan'a göre, Dede Korkut'taki tarihi ve coğrafi isimlerin çoğu, bu hikâyelerin Oğuzların daha Türkistan'ı terk etmedikleri bir zamana ait olduğunu gösterir. Örneğin Karacuk Dağı, Karşu Yatan Kara Dağ, Ala Dağ, Kanlı Koca, Uşun Koca vs hep Türkistan'a aittir. Yine Bamsı Beyrek hikâyesi de bütün Türkistan'da söylenmektedir. Fakat Oğuz Türkleri bunları batıya getirirken oraya göre yerelleştirmiş ve batıda olup biten olaylarla da karıştırmışlardır. Onun için bu hikâyelerdeki tarihi ve coğrafi isimleri doğru belirleyebilmek çok güçtür. Barthold geniş tarih bilgisine rağmen hikâyelerde bu tür isimleri yanlış okumuş veya hiç belirleyememiştir.[3]

Libation: Eski Yunanlıların ve Romalıların tanrılarına saygı nişanesi olarak döktükleri şarap veya başka bir akıt.

Ahmet Cevat Emre, *Türk Dil Bilgisi*, T.D.K. Yayınları, İstanbul, 1945, s. 14-17

Bana lütfedip gönderdiği 4. 7. 1936 tarihli mektuptan.

Hikâyelerin tarihi araştırılırken ilk olarak gelenekte bu hikâyelerin sahibi olarak bilinen Dede Korkut üzerinde durmak gerekmektedir. Ondan sonra da her hikâyenin gerek konusu gerekse o hikâyede yer alan kahramanların tarihle ilgisini araştırarak birtakım ipuçları elde etmek ve buna göre de az çok belirli bir sonuca varmak mümkündür.

Bu konu, üzerinde çalışanları bir hayli uğraştırmıştır ve bu kişilerin ortaya koydukları aşağıda sıralanacaktır. Bu sıralamaya geçmeden önce şu noktaları belirtmeliyim: Bir kısım bilginler, Dede Korkut hikâyelerini bir bütün olarak almakta ve bunların bir birlik gösterdiğini ileri sürmektedir. Bilginlerin bir bölümüyse bu hikâyelerin bir bütün olmayıp her hikâyenin konusu bakımından birbirlerinden tamamen ayrı bir tarih çağına ve olayına dokunduğu üzerinde durmaktadır.

Bugüne dek yapılan incelemeler ve elde edilen sonuçlar başlıca iki nokta üzerinde toplanmakta ve bu hikâyelerin, tarihte belli iki olayın izlerini açıkça taşıdığını ortaya çıkarmaktadır. Şüphesiz bütün hikâyeleri Oğuzların katıldığı bu iki tarih olayının çerçevesi içine sıkıştırmak ve hikâyelerde bunlardan başka bir iz aramamak gerektiğini ileri sürmek yanlış olacaktır. Çünkü anlaşılıyor ki, hikâyeler taşıdıkları özellikler bakımından salt bu iki ana konu üzerine kurulmuş değildir. Bunların yanında, bu büyük Türk kavminin belleğinden, çok eski devirlerden beri yaşattığı birtakım inanç, örf ve âdetlerin, komşu veya uzak başka milletlerden sızmış temaların, yaşanmış tarihsel hatıraların izlerini seçmek de mümkündür. Örneğin İslamiyetten çok önceki animizim devirlerinin izlerinin yanı sıra İslam etkileri de açık bir şekilde yer almaktadır. Tüm bunları ayıklamak mümkün olsa bile bunlara dayanarak bütün hikâyelerin tarihini kesin olarak belirtmek imkânsızdır.

Bu yüzden bu bölümde, Türklerin (Oğuzların) Sırderya boyunda vatan tuttukları çağlara ait olanlar ile daha batıya gelerek Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da büyük bir imparatorluk kurdukları Akkoyunlular devrine bağlanan olayların hatıralarını taşıyan hikâyeler, bu konuda bugüne dek yapılan araştırmalar ve incelemelerin ışığı altında ele alınacaktır.

Hikâyelerin adı belli bir yazara mı ait olduğu, yoksa halkın geleneğinde yaşayıp gelmekte ve söylenmekteyken biri tarafından saptanarak bir kitap haline mi konduğu meselesi ayrıca tartışılacaktır.

III. HİKÂYELERDE GÖRÜLEN TARİH İZLERİ

Türk destanları üzerinde büyük bir bilgi ve yetkinlikle uğraşan, araştırmalarının sonuçlarını türlü yazıları ve eserlerinde ortaya koyan hocam Prof. Zeki Velidi Togan,[1] Farsça Oğuznâmedeki (yani Reşideddin'in *Câmiü't-Tevârîh*'indeki Farsça Oğuznâme metnindeki) kayıtlara dayanarak şu görüşte bulunmakta ve hikâyelerin sahibi olarak gösterilen Dede Korkut'u Göktürkler zamanına götürmektedir.

Farsça Oğuznâmede, Dede Korkut, Oğuz hükümdarları silsilesinde onuncu olarak gelen Kayı Inal Han zamanında, bu hükümdarın baş danışmanı olarak meydana çıkıyor. Menkıbeye göre onun önceli olan Inal Sır Yavkuy zamanında da tanınırmış. Kayı Inal Han'ın sonrasında, Oğuz silsilesinde ondördüncü hükümdar olarak gelen Kanlı Yavkuy (Kanlı Yavguy) da bütün hayatı boyunca Korkut'u danışman olarak bulundurur. Menkıbe Kayı Inal Han'ı Hazreti Muhammed'in çağdaşı olarak gösteriyor. Kayı Inal Han, iki vezirini peygamberimize elçi gönderip İslamiyeti kabul etmiş ve Korkut da Müslüman Oğuzların pişvarı [önderi] olmuştur.

Oğuznâmenin Ebülgazi Bahadır Han tarafından tasnif edilen Türkmen rivayetinde de Kayı Inal Han ile oğlu Tuman ve torunu Kanlı Yavı'nın hayatları bazı farklar ve Ebülgazi'nin kişisel düşünceleriyle karışık bir şekilde anlatılır.

Farsça Oğuznâme'de, "*Korkut, Bayat neslinden olup Kara Hoca'nın oğlu idi. O çok akıllı, hakîm ve keramet sahibi olmuştur. Inal Sır Yavkuy zamanında zuhur etmiştir. Bu rivayetlerin* (yani Oğuznâmedeki) *sahibinin* (yani Reşideddin'e anlatan kişinin) *kaydettiğine göre Korkut 295 yıl yaşamıştır. Güzel sözler ve kerametler söylemiştir. Onun hikâyeleri çoktur ki ayrıca zikrolunur*" deniyor[2]

Bu son söz, Dede Korkut hikâyelerinin Oğuznâmeden ayrı bir eser olduğunu anlattığı gibi, Reşideddin'in o hikâyeleri kitabına ayrıca eklemek istediğini anlamak da mümkündür. Fakat kitabının nüshalarının hiçbirinde o hikâyeler yazık ki bulunamıyor. Dede Korkut hikâyelerinin de tıpkı Oğuznâme gibi Gazan Han devrinde (1295-1304) toplanıp Farsçaya çevrilmiş olması pek mümkündür.

Buradaki "yavkuy" ya da "yavguy" sözcüğü Türkçe "yabgu" lakabının Türkmence telaffuzundan ibarettir. Oğuznâme, herhalde Dede Korkut'u Oğuzların devlet teşkilatında anayasalarının mükemmel şekilde yürüdüğü bir devirde, hükümdarların adlarının ve hayatlarının halkın belleğinde güzelce saklandığı parlak bir devirde yaşamış bir kişi olarak göstermektedir; bu yüzden Dede Korkut, Göktürkler

---

Sayın hocam, yazılı kaynaklarda Türk destanlarıyla ilgili tüm bilgileri toplamış, bunları bir bütün ve etraflı eser halinde basıma hazırlamıştır. Onun bu yoldaki çalışmaları sayesinde, bu bölümü aydınlatan parça, yukarıda geçen mektubu'ndan (4. 7. 1936 tarihli) alınmıştır.

Farsça metin için bkz. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXII.

zamanına ait Oğuz yabgularının yanındaki bir Türk bilgesi olabilir. Her şeyden önce Dede Korkut'un, bütün bu rivayetlerde Hazreti Peygamber zamanını da içeren 300 senelik bir devirde yaşamış bir kişi olarak gösterilmesi tamamen ihmal edilemez. Herhalde İslamiyet devrindeki Türkler ve Oğuzlar bu kişiyi daha çok, iyi hatırladıkları bir zamanın azizi olarak bilmişlerdir.

Destanların kendisine yüklendiği Dede Korkut hakkında, Reşideddin'in verdiği bilgi dolayısıyla, bu hikâyeleri Türk ulusu arasında çok eski devirlere götürmenin doğru olacağı düşünülebilir. Tuman'dan önce yaşamış iki hanın adlarında göze çarpan fark[1] bir yana bırakılırsa, Ebülgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime*'de Korkut hakkında söyledikleri Reşideddin'e dayanmakta, bundan dolayı da *Câmiü't-Tevârîh*'in verdiği haberler güvenilir bir belge niteliği kazanmaktadır.

Bu hikâyeleri, baş kahraman olan Salur Kazan'ın mensup olduğu kabilenin adı dolayısıyla da eski bir devre götürmek mümkündür: Oğuz boylarının başında Salurlar bulunmaktaydı, Oğuz hanlarının bazen Salur boyundan seçildiklerini de Ebülgazi söylemektedir.[2] Salur Kazan'ın Oğuz destanının baş kahramanı olması, Oğuzların daha Orta Asya'daki yurtlarında ortaya çıkmıştır.[3]

Öte yandan Bamsı Beyrek hikâyesi de Oğuz çevresinin en eski destanlarından biridir. Türk ulusları arasında eskiden beri bilinen bu destan Orta Asya bozkırlarının her yerinde saptanmıştır ve Alpamış diye tanınmaktadır. Oğuzların Altay Dağları çevresindeki eski yurtlarının yakınında N. Ulagaşev'in saptadığı bir rivayet bu hikâyenin tarihini VI. ile VIII. yüzyıla çıkarmaktadır. Tarihsel kaynaklara göre Oğuzlar, Orta Asya'ya doğru hareket edişleri sırasında bu toprakları VIII. ve IX. yüzyıllarda bırakmışlardır. Bu yüzden Alpamış destanının Altay rivayetinin karşımıza en eski şekliyle çıktığı tahmin edilmektedir.[4]

Bamsı Beyrek destanında, kahramanların çocuksuz babalardan doğmaları ve babaların kısırlıkları dolayısıyla horlanması motifi, Yakındoğu ve Ortadoğu'daki kahramanlık hikâyelerinin en eski motiflerinden biridir. Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde de gördüğümüz bu motif, birçok ayrıntısıyla Bamsı Beyrek hikâyesinin analojik kısımlarını hatırlatmakta ve bu destanın en eski tabakasını oluşturmaktadır (IX. ve X. yüzyıl). Oğuzların ilerlemesiyle birlikte, IX. ve X. yüzyıllar-

---

Reşideddin'de bu iki hanın adları Inal'dır, birincisi Inal Sır Yavkuy (Ebülgazi'de Inal Yavı Han), ikincisi al atlu, as donlu Kay Inal Han. Ebülgazi bu zengin unvandan Inal Yavı Han'ın iki oğlunun adını çıkarmıştır: Büyük oğlu için Davlı, küçük oğlu için Alı.

Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime,* yay. haz. A. N. Kononov, 1958, s. 56.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta,* 1962, s. 176.

Jirmunskiy, a.g.e., s. 200, 204.

dan geç olmamak şartıyla bu efsane Sırderya boylarına yayılmıştır. Burada bağımsız bir gelişme göstermiş ve Oğuz destanları içinde Salur Kazan'la ilgili deyişler arasında yer almıştır. Buradan da Selçuklular devrinde (XI. yüzyıl) Azerbaycan ve Küçük Asya'ya götürülmüştür. Kıpçak boylarının batıya ilerlemesiyle birlikte Alpamış efsanesi de XII. ve XIII. yüzyıllarda başka bir rivayetiyle Kazakistan, Başkurtistan ve Volga boylarına yayılmış, folklor açısından bir "zamana uyma" geçirmekle beraber birtakım eski ve özgün motiflerini saklamıştır.[1]

Dede Korkut kitabında Bamsı Beyrek adıyla bilinen Alpamış'a dair bu Orta Asya hikâyesi *Şecere-i Terâkime*'de de yansıtılmıştır. Ebülgazi, Oğuz halkını hâkimiyetleri altına alarak uzun yıllar beylik eden yedi kız arasında, Salur Kazan'ın hatununun yanında Karmış Bay'ın kızı ve Mamış Bey'in (Alpamış = Alp Mamış) hatunundan da bahsetmektedir.[2]

Şecere-i Terâkime'de anlatıldığına göre, bu hatunun mezarı Sır ırmağı boyunda olup halk arasında bilinmektedir. Özbekler ona Barçın'ın Köksene (Barçın'ın gök renkli kâşanesi [evi]) adını vermişlerdir ve çini işlemeli bir kümbettir. IX. ve X. yüzyıllarda Salur Kazan ve diğer Oğuz kahramanlık menkıbelerine dahil edilen bu konu, şimdi olasılıkla konusu açısından tarihsel olan ve Dış Oğuzların Salur Kazan ile İç Oğuzlara karşı çıkardığı isyanın destan kahramanı olarak bilinen Beyrek'e mal edilmiştir.

Daha sonra çıkan yazısında Jirmunskiy, Beyrek'in baş kahraman olarak göründüğü bu isyan hikâyesinin gerçekliğini belgeleyecek tarihsel belgelerin olmadığını, ama bu hikâyenin Oğuzların Orta Asya'daki yurtlarında IX. ve X. yüzyıllardaki Salur Kazan'ın efsanevi çağında yaşanmış olaylar olduğunun düşünülebileceğini söylüyor. Oğuzların iç ve dış kollara ayrılışının tarihsel kaynaklarda geçen bir sınıflamayla (Kâşgarlı, Reşideddin, Ebülgazi) ilgili olduğunu belirtiyor.[3]

Basat'ın gençliği ve efsanevi tek gözlü devin doğuşu hikâyesi de yine arkaik bir karakter taşır. Aslan tarafından emzirilen Basat'ın hayatı totemistik kökenden gelen efsanelere bağlıdır. Bahadırlar böylelikle vahşi hayvanların sütüyle beslenmek suretiyle gerekli yiğitlik gücünü elde ederler.[4]

Barthold sıraladığı başka delillerin yanı sıra X. yüzyılda Korkut adının Peçeneklerde de var olmasına bakarak Korkut menkıbesinin Oğuzlara İslamiyet öncesi devirden, atadan oğula geçerek geldiğini ve onlarla birlikte batıya getirildiğini

---

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta,* 1962, s. 230, 205.

Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime,* yay. haz. A. N. Kononov, s. 79.

Jirmunskiy, a.g.e., s. 211, 212.

Jirmunskiy, a.g.e., s. 225.

tahmin etmektedir.[1]

Bununla beraber Dede Korkut kitabının anlattığı "Oğuzlar Devri" Oğuzların şu veya bu şekilde sınırlı bir kesimine uymamaktadır. *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*'nde hiçbir delile dayanmadan –belki de Barthold'dan alarak– eserin esas boyalarının X. ve XI. yüzyıllarda "*seslendiği, aynı zamanda çok kadim, mitolojiya ile alakadar mevzuların bulunduğu, bunların daha çok kadim Kafkas, öylece de Yunan esatirini* [söylenbilimini] *hatırlattığı*" kaydedilerek, Dirse Han oğlu Boğaç Han, Kanli Koca oğlu Kan Turalı ve Tepegöz hikâyeleri kanıt olarak gösterilir.[2]

Jirmunskiy'e göre, Dede Korkut kitabı bu milletin tarihsel geçmişini abideleştirip genelleştirilmiş destan idealizasyonu ölçülerinde, tıpkı başka milletlerin kendi hatıralarını, geçmişlerini ve destan kahramanlarını tarif ettikleri gibi yansıtır.[3]

Ettore Rossi ise Doğu Anadolu'daki Türkmenler, Kafkaslılar ve Azerbaycanlılar arasında bu epik temaların işlenmesinin daha eski bir zamanda başlamasının gerektiğini kaydettikten sonra, bazı temaların, örneğin Tepegöz hikâyesinin XIII. yüzyılda bilindiğine, bunun ve Deli Dumrul'un çok göze batan arkaik karakterler taşıdığına işaret ederek hikâyelerin bir kısmının daha eski devirlere ait olduğunu, üzerinde pek fazla durmadan söyleyip geçmektedir.[4]

SÖZLÜ GELENEK

Dede Korkut destanlarının yazıya geçmeden önce sözlü gelenekte yaşadığına şüphe yoktur. Bunlar çeşitli zamanlarda başka başka ozanların eseri olarak halkın arasında masal gibi söylenmiş, yüzyıllarca devam edegelen bu ağızdan ağıza anlatılma süreci sırasında uzun, birleşik, yavaş ilerleyen bir işleme bağlı olarak gelişmişlerdir. Bu soydan destan ve hikâyelerin yalnızca halk arasında değil, Türk saraylarında da yoğun ilgi gördüğüne dair kanıtlar vardır. Gazneli Mahmud'un İranlıların ve Türklerin çok eski devirlerine ait menkıbeleri dinlemekten hoşlandığını biliyoruz.

Prof. Zeki Velidi Togan'a göre, *Şahnâme*'nin Efrasiyab'dan bahseden bölümündeki bazı ayrıntıların, Samanoğulları ve Gaznelilerin hâkim olduğu yerlerde yaşayan Türklerden olduğu gibi alınması muhtemeldir. Firdevsî'nin ve ondan önce *Şahnâme*'ye başlayan Dakikî'nin, Mahmud'un ve onun sülalesinin ordusunda hâkim olan Kalaçlara ve Karluklara verdikleri rol de böylece açıklanabilir.[5]

Wilhelm Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, 1927 95 vd.

H. Araslı, M. Guluzade, M. Ç. Caferof, *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, c. I.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 138.

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, giriş, s. 29.

Zeki Velidi Togan, "On Mubarakshah Ghurî", *B.S.O.S.*, vol. VI, 1930-32, s. 855.

Mübarekşah, tarihinde Türklerin fevkalade akıllı ve hakîm hükümdarı Efrasiyab'ın (Tunga Alp) efsaneleri ve mesellerinden söz etmektedir: "*Bir Türk inciye benzetilebilir. Sedefin içinde ve denizin dibinde iken onun değeri yoktur. Fakat denizin dibinden çıkarılıp da sedefinden alınınca kıymetlenir. Hükümdarların taçlarında, gelinlerin boyunlarında ve kulaklarında bir süs olur.*" Efrasiyab'ın meselleri içinde Türkler hakkındaki böyle coşkunca bir fikir, ancak yazarın çağdaşı olan Türklerin arasında dolaşan mesellerin içinde yer alabilir.

Gazneli Mahmud'un ve Karahanlıların ordusunda Türkçe türkülerin büyük önemi olduğu bilinmektedir: "Gazneli Mahmud'un Karahanlılarla yaptığı savaşlardan birinde, Türk ordusunun artıkları üzerine yaptıkları bir saldırıda Mahmud'un askerleri Huten makamında Türkçe bir türkü söylediler, bu sesleri duyan Türkler korkup kendilerini ırmağa atmış, bir bölüğü de boğulmuştur."[1]

Oğuz destanından, çok eski bazı parçaların daha Oğuzların Orta Asya'daki yurtlarında oluşup söylendiğini bazı rivayetlerden çıkarmak mümkündür. Dede Korkut hikâyelerinin baş kahramanı Salur Kazan'ın adı dolayısıyla da bu hikâyeleri eski bir devre götürebiliyoruz. Oğuz boylarının başında Salurlar bulunmaktaydı ve Oğuz hanlarının bazen Salur boyundan seçildiğini de Ebülgazi Bahadır Han söylemektedir.

Salur Kazan hakkındaki rivayetler, sonraki devirlerde Oğuzlar tarafından Hazar ötesine de götürülmüştür. Olearius, Korkut Ata'nın Derbend civarındaki mezarını 1638 yılında ziyaret ettiği zaman, eski bir mezarlıkta, şekil bakımından birbirine benzeyen insan boyunda birkaç bin mezar görmüştür. Bu mezarlarda Arapça kitabeler de varmış ve bu mezarlık hakkında şu rivayeti saptamış:

> Çok eski devirlerde, peygamberimiz Muhammed'den sonra Hindistan'da Kassan (Kazan) adında bir hükümdar yaşamıştır. Bu hükümdar Okus (yani Oğuz) boyundan gelmiştir. Tabasaran'da Elburz yakınında oturan[2] Oğuz boyundandır. Bu boy, kendilerince Lezgi diye anılan Dağıstan Tatarlarıyla kanlı savaşlar yapmışlardır. Öldürdükleri birkaç bin kişinin içinden en tanınmış olanların mezarlarını da böyle birbirine benzer şekilde kendisi yaptırmıştır. Dağıstan Tatarlarına karşı bir savaş açmaya onu Korkut Ata zorlamıştır.[3]

Salur Kazan'a ait bütün hikâyelerde onun birinci yardımcısı olarak önemli rol üstlenen Kara Güne, Oğuz destanının Orta Asya devrinde büyük bir yer tutmuştur. Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde Kara Güne oğlu Kara Budak'ın

---

Wilhelm Barthold, *Turkistan*, 2. basım, Londra, 1958, s. 273.

Yazıcıoğlu Ali, *Târih-i Âl-i Selçuk*, s. 3: "Yedi yıl Elbürz'e sefer kılan, kayup dönen, Kıyan Busat kardaş kanın alan, İt Depegöz'ü öldürüp kalın Oğuzda ad koyan Unlmış Han"

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 178.

savaşa çıktığından ve Mardin kalesinden söz edilir. Bunlar böylece Yakındoğu'da meydana gelen menkıbeler çevresine girmekle beraber Kara Budak'ın Kıpçak hükümdarıyla dövüşmesi, Oğuzlar ile Kıpçaklar arasındaki tarihsel çarpışmaların bir yankısı olup bu savaş olasılıkla XI. yüzyılda Oğuzların Orta Asya'daki yurtlarında geçmiştir. Anlaşılan burada kahramanın hayatıyla ilgili iki tabaka söz konusudur. Orta Asya yazılı ve folklor geleneğinde hiçbir izi kalmamış olmasına rağmen bu hikâyenin Oğuz tarihinin İslamiyetten önceki devrinde oluştuğu düşünülebilir.[1]

Ebû Bekir bin Abdullah bin Aybek ed-Devâdârî, 709 (1309-10) yılına kadar geçen olayları içeren *Dürerü't-Tîcân ve Tevârîh-i Gurerü'l-Ezman* adlı Arapça tarihinde 628 (1230-31) yılının olaylarını yazarken Cengiz Han'a ait uzun bir mukaddemede Oğuznâme'ye de yer vermiştir:[2]

> Ben derim ki, burada bu kavmin ilk defa ortaya çıkışlarını ve ilk zamanlarını söyliyelim. Fakat bu konuda söyleneceklerin bazısını şer'i şerif kabul etmez. Bu malûmat bunların "Ulu Han Ata Bitikçi" kitaplarından alınan yerlerdir. Bu terkibin anlamı "Büyük Şah Baba Kitabı" demektir. Bu öyle bir kitaptır ki eski Türklerden Moğollar ve Kıpçaklar bundan hoşlanırlar. Bu kitabın onların yanında büyük bir itibarı vardır. Nitekim Oğuz Türklerinin de elden ele dolaştırdıkları Oğuznâme adında bir kitapları vardır. Oğuzların ilk zamanları ve ilk padişahları hep bu kitapta yazılıdır.
>
> Oğuz diye Türklere denir ki büyükleri "Oğuz" adında biri imiş. Oğuznâme denilen bu kitapta "Tepegöz" denilen bir kişinin halleri anlatılmaktadır. Tepegöz denilen bu kişi ilk Türklerin illerini harap etmiş, büyüklerini tepelemiş biridir. Onların dediklerine göre çirkin, iğrenç bir adammış; tepesinde bir gözü varmış; bunun atası ulu deniz perilerindenmiş; buna kılıç, kargı işlemezmiş; babasının külahı başını büsbütün örtecek gibi on üç koyun derisinden imiş. Oğuzların bu Tepegöz hakkında pek meşhur masalları ve hikâyeleri var; bu hikâyeler bugüne kadar ağızlarda dolaşır durur. Bu hikâyeleri Oğuzlar içinde uslu, bilgili kimseler ezberler ve kopuzlarını çalarak söylerler. En sonra bu Tepegözü, Türkler arasında yetişmiş itibarlı, ünlü, güçlü, yürekli Uruz oğlu Basat öldürmüştür. Bunu öldürmesine sebep ise Oğuzlar içinde yetişip te atıcılıkta kendisini kimse yenemeyen bir kız olmuştur; çünkü Basat bu kızı yenip onunla evlenerek babası Uruz'a geldiği ve ona oğlunun bu kızı yendiği muştusu verildiği zaman "ben de sandım ki Tepegözü öldürdünüz" demiş. İşte bu sebeplerden dolayı Basat Tepegözü duyunca birçok kurnazlık düşünmüş ve ne yapmışsa yapmış, Tepegözü öldürmüş.

---

[1] Jirmunskiy, *Kniga Mocgo Deda Korkuta*, 1962, s. 233.

[2] Aslı Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi, No. 913, yaprak 202'de olan bu parçanın Türkçesi Köprülüzade Mehmet Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 1918, s. 279 ve devamındadır. Arapça metni için bkz. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XLI.

Basat ile Tepegöz arasında öyle haller geçiyor ki bunu akıl almaz; bunlar Türklerin hurafelerindendir. Ben bu mukaddemeyi mahsus yazdım ki kitabımı okuyanlar Türklerin çok eski hallerini bildiğimi anlasınlar.

M. Cevdet, yine bu eserin Hidiv Kütüphanesi'ndeki nüshasından alarak Mısırlı Zeki Paşa'nın Oğuznâme hakkında verdiği bilgiyi de nakletmektedir: [1]

Diğer Türklerin de kitabı vardır ki adı Oğuznâmedir. Bu eser Türklerin en meşhur Oğuz ismini taşıyan ilk hükümdarlarının tarihidir. Ben her iki kitabı da biliyorum. Bu vukufum Türk kavminin tarihini mükemmelen ihata eylediğimi tasdika ve bu kavme dair nakleyliyeceğim hikâyatın pek mevsuk telakki edileceğini beyana müsaade eder.

Babam hicretin 709'uncu (1309-10) senesinde Şarkiyye eyaletinin emîri idi. Emaretin merkezi Bilbayis'tir. Dostlarımdan Eminüddin Hamevî bazı ulema ile Tatarlara dair mübahase neticesinde bana yazma bir eser getirdi. Bunu merhum Eminüddin Bayserî'den aldığını ve yegâne eser olduğunu söyledi. Kâğıdı Bağdat'ta yapılmıştı ve ipekti. Hattı meşhur Ali bin Hilâl el-Vahhâb'ın çıraklarından birine mensuptu. Metni müzehhep nukuşu havi idi. Cildi gayet mutena ve sarı ipekten mensuç olup altından bir mahfazası vardı. Dostlarım el-Hamevî, Cemalüddin bin Zeytun ve Mansur el-Abbas ile toplanarak bu kitabı tetkik ettik. Beraberce okuyup anlayabildiğimiz şeyleri istinsah ettim. Bazı yerlerini anlayamadık. Müellifi adının Cebrail bin Bahtişü olduğunu, doktor bulunduğunu ve kitap esasen Türkçeden Farsiye tercüme edildikten sonra bunu hicrî 211'de (826-27) Farsiden Arabiye naklettiğini yazıyordu. Bu kitap Ebû Müslim Horasanî'nin hızanesinden geliyordu. Zaten Ebû Müslim Buhtu Han neslinden geldiğini ve bu kitabı miras olarak aldığını iddia ediyordu.

Köprülüzade Mehmet Fuat, Dede Korkut kitabının zaman içinde bu Oğuzname'den ayrılmış bir parça olduğu sonucunu çıkarır.[2]

Reşideddin'in *Câmiü't-Tevârîh*'inde de "onun hikâyelerinin çok olduğu" kaydedilmektedir. [3]

Bütün bunlar ve daha başkaları, Dede Korkut hikâyelerinden birçoğunun yazıya geçmeden önce sözlü gelenekte yer alıp yaşadığını göstermektedir. Tepegöz, Bamsı Beyrek ve Deli Dumrul gibi birtakım hikâyelerin, Dede Korkut'taki üsluplarından ayrılmış olmakla beraber, Anadolu'nun türlü yerlerinde hâlâ söylenmeye devam ettiğini de biliyoruz.

"Oğuznâme / Kitâb-ı Dede Korkut" *Yeni Mecmua*, Çanakkale nüsha-i fevkaladesi, 89 M. Cevdet'in verdiği bilgiye göre eserin içindekiler "Uluğ Kara Tağ, Altun Han, Ulu Ay Atacı, Ulu Ay Anacı, Türkler Yemini, Çocuk, Arslan menkıbesi" gibi şeylerden ibaretmiş.

M. Fuat Köprülüzade, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 1918, s. 30, not. 1 ve s. 281.

Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XVIII.

TARİHSEL İZLER

BİRİNCİ TARİHSEL TABAKA (IX. ve XI. yüzyıl)

Dede Korkut destanlarında açıkça veya anıştırma yoluyla göze çarpan ve tarihçe saptanması mümkün olaylara dair Barthold'dan başlayıp günümüze dek yapılan incelemelerin bugün vardığı sonuca göre, kitapta iki tarihsel tabaka ayırt edilir.

A.– Barthold, bu konuda yaptığı araştırmaların vardığı son neticeyi ortaya koyan "Türk Destanı ve Kafkas"[1] adlı yazısında, hikâyelerde geçen olayların bir kısmını kronolojik bir sıraya göre sınıflandırmanın mümkün olduğunu söylüyor ve bütün hikâyelerin ayrı devirlere ait olduğu, ayrı kuşaklara ait hikâyeciler tarafından meydana getirildiği sonucuna varıyor. Halbuki 1893'te Dede Korkut hikâyelerinin bir bütün oluşturduğunu, bu hikâyelerde aynı kahramanların ve aynı tasvirlerin geçtiğini, aynı olaylara gönderme yapıldığını ileri sürmüştü. [2]

B.– Yakubovski ise Dede Korkut'taki örf ve âdetler ile inanışların, İslâmiyete rağmen korunduğunu, ayrıca kabile veya kahramanların adlarına, kabileler arası ilişkilere ve Oğuzların sosyal yapısına ait ana çizgilere bakarak, hikâyelerin XI. yüzyılın yarısına değil, daha eski devirlere, Oğuzların Sırderya/Yedi Su'da yaşadıkları devirlere ait olabileceğini söylemektedir. Yaptığı araştırmaların sonunda:

a) Dede Korkut kitabındaki hikâyelerde, Oğuzların daha eski devirlerdeki tarihini belirtecek pek çok olay bulunduğu;

b) Hikâyelerden bir kısmının konu bakımından Orta Asya'da oluştuğu ve sonra da Kafkasya ötesinde düzenlenen Dede Korkut kitabına girdiği hükmüne varır.[3]

C.– Faruk Sümer, destanlarda geçen olaylar ile tarihsel olayların ilişkisi üzerinde ilk defa "Dede Korkut Kitabına Dair Bazı Mülahazalar" (1952) adlı yazısında durmuş ve bu ilişkiye açıklık getirmiştir. Sümer, "Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı" efsanesi ile Dede Korkut'ta aynı işi yapan Şökli Melik[4] arasında bir ilişki buluyor; bu hikâyelerde geçen Kara Tüken Melik, Buğacuk Melik, Kara Aslan Melik, Ağ Melik, Kapçak Melik gibi kâfir isimlerinin hepsinin de Türkçe olduğuna

"Turetskiy êpos i Kavkaz", *Yazık i literatura* (Dil ve Edebiyat) dergisi, V., Leningrad, 1930, s. 1-18. Bu makale *Kniga Moego Deda Korkuta*'da da verilmiş (s. 109-20) ve burada bundan faydalanılmıştır, gösterilen sayfalar da buna aittir.

Jırmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962,

Jirmunskiy, a.g.e., 1962, s. 123.

Melik sözcüğü İslam memleketlerinde Selçuklular ve Moğollar devrinde, uygar ülkeleri idare eden ve çoğu Türk olmayan vassallara verilen bir unvandır, nitekim Rûm sınırındaki ülkelerde kullanılan *tekür* unvanı da böyledir.

işaret ediyor; Oğuzların savaştığı bu Kanglı-Kıpçaklar, Sırderya ötesinde bulundukları dönemde onların kuzey komşularıydı ve henüz Müslüman olmamışlardı, bunların İslamiyete girişleri XI. yüzyılın sonlarındadır, diyor.

Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı, Ebülgazi Bahadır Han'da şöyle anlatılır:[1]

Ve yine bir nâmede böyle demişler ki Salur İli'nde bir kişi vardı, Enkiş adlı; Hatununun adı Çaçaklı, oğlunun adı Kazan; Salur Kazan Alp dedikleri odur. Ol zamanda Becene İli'nin bir padişahı vardı, Tuymaduk adlı; ol gelüp Enkiş'in evini çapup Çaçaklı'yı esir edüp alup gitti. Üç yıldan sonra, Enkiş mal verüp onu geri aldı; Çaçaklı eve geldikten altı ay sonra bir erkek oğul doğurdu. Kazan Alp anasına "bu oğlanı nereden aldın?" diye değnekle vurup başını yardı. Çaçaklı ayıttı: Yağı geldi, kararup kaçup gittik. Bozarup deveye binüp ardından geliyordum; kabarup it Becene izimden yetişti, devemin başın tuttu, içi kaynadı, dışı yaynadı, üstüme binüp oynadı, ihtiyarımı aldı, bu oğlanı içime saldı, dedi. O oğlanı it Becene ilinden buldu deyüp adını Eyrek koydular. Türk içinde âdet budur ki itin adını Eyrek, Seyrek koymak. Eyrek'in bir oğlu vardı, Arıklı adında; İç Salur Arıklı'nın oğlanlarıdır, derler. Ol zamanda biz yok idik, doğrusunu yalanını Tanrı iyi bilür, eğer yalan ise günahı bunu ilk söyliyenin boynuna.

Burada görüldüğü gibi, Peçenek Beyi Tuymaduk'un, Salur Kazan'ın babası Enkiş'in evini yağmalayışı anlatılmakta ve bu hatıra, Dede Korkut kitabındaki Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanışı hikâyesiyle çok yakın benzerlik göstermektedir. Bu bakımdan Ebülgazi'deki bu rivayet temelde tarihsel bir karakter taşır. Dede Korkut kitabından farklı olarak, Ebülgazi'nin Türkmen rivayetinde düşmanların (Peçeneklerin) saldırdığı Salur Kazan değil, babası Enkiş'tir.

Oğuzlar ile Peçenekler arasındaki savaşlara dair Doğu ve Avrupa kaynaklarında pek çok bilgi vardır. Oğuzlar Peçeneklerin ülkesine, Ermeni Denizi kıyısı yakınına ilerlemişlerdir. Tarihsel bilgimize bakarak görülür ki Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı rivayeti Peçenekler ile Oğuzlar arasında, Aral gölü bölgesinde IX. ve X. yüzyıllarda gerçekleşen tarihsel savaşların yankısıdır.[2]

Dede Korkut kitabına bu tarihsel olayların sonraki safhası yansımıştır. Olaylar Kafkasya bölgesine geçmiş, Peçeneklerin yerini de kâfirler (Hıristiyanlar) almış, kâfirlerin beyi Şökli de Salur Kazan'ın ve onun kahramanlarının baş düşmanı haline gelmiştir.[3]

Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, yay. haz. A. N. Kononov, s. 70; daha kısa olarak 40; T D K baskısı, 29 Bu parça burada Türkiye Türkçesine çevrilerek verilmiştir.

Oğuzlar ile Peçenekler arasındaki savaşlar için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul, 1937, s. 33, 37 vd.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 183 vd.

Şecere-i Terâkime'de Dede Korkut kitabındakinden farklı olmakla beraber Salur Kazan'ın hatunundan "Altun Gözlü"[1] diye bahsedilir. Fakat destanda olduğu gibi burada da savaşçı olarak ün kazanmıştır ve menkıbede adı "boyu uzun Burla Hatun" diye geçmektedir ki bu da Türkmen halk tarihçisinin rivayetine uygundur. Yine Dede Korkut'taki hikâyelerden birinin kahramanı olan Salur Kazan'ın oğlu Uruz da Ebülgazi'nin Salur boylarına ait şeceresinde "ot gözlü Urus"[2] diye geçer.[3]

Faruk Sümer daha sonra yazdığı çok daha etraflı ve uzun bir yazıda[4] bu meseleyi enine boyuna ele alır. *Şecere-i Terâkime*'de önce Peçeneklerin bir zaferinden bahsedilmektedir. Korkut Ata'ya izafe edilen ve Salur Kazan'ı öven "tartım"da ise bu kahramanın Peçeneklere karşı kazandığı parlak bir zaferin sözü geçmektedir.

Kononov'un baskıya hazırladığı *Şecere-i Terâkime*'deki söz konusu manzume şudur (s. 66):

Kazgurt Tağdın ünker taşını yuğarlatdı
Salur Kazan ötrü barıb karbab tutdı
İt Becene görüb anı usu gitdi
Alblar bikler gören barmu Kazan gibi

Bir kazanga kırk bir atnın etin saldı
Ol kazannı sol eliki birlen aldı
Sağ eliki birlen ilke üleştürdi
Alblar bikler gören barmu Kazan gibi

Gök asmandın inib geldi tinnîn yılan[5]
Her adamnı yutar irdi görgen zaman
Salur Kazan başın kesdi birmey aman
Alblar bikler gören barmu Kazan gibi

Otuz kırk min leşker birlen Kazan barıb
İt Becene illerini geldi kırıb
Bir necesi kutuldılar köp yalbarıb
Alblar bikler gören barmu Kazan gibi

Jirmunskiy bu kelimeyi, metinde olduğu gibi "altunküzeki" okuyorsa da bence notta gösterildiği gibi "altun gözlü" daha yerindedir.

Jirmunskiy, *Şecere-i Terâkime*'deki (s. 65) bu kelimeyi de "ötküzli" diye okumuşsa da bence sanırım "Ot gözlü (ateş gözlü anlamında)" daha doğrudur.

Jirmunskiy, *Kniga Mocgo Deda Korkuta*, 1962, 176 vd.

F. Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler" *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 359-456.

Manzumenin 3. dörtlüğünün 1. mısrasındaki تنلى kelimesi, T.D.K. baskısında olduğu gibi تنن olmalıdır; Faruk Sümer'in bunu تنلى anlayarak "canlı" diye açıklaması doğru değildir. Tinnîn kelimesi Arapça "büyük yılan, ejderha" demektir.

Türk ve Türkmen Arab Acem raiyyetler
Kazan kıldı Müslümanga terbiyetler
Kâfirlerin kırdı uşal köp fursatlar
Alblar bikler gören barmu Kazan gibi

Andın hüner küterdiler barca evli
Bazılarga urun birdi sağlı sollı
Bizge boldı kamuğ ilnin urnı dinli
Alblar bikler gören barmu Kazan gibi

Seyyah Korkut öler boldın imdi bilgil
Ol Kazanın devletine dua kılgıl
Kervan gitdi köp kic kaldın yolga girgil
Alblar bikler gören barmu Kazan gibi [1]

Faruk Sümer bu olayların en güçlü ihtimalle X. yüzyılda gerçekleştiğinden şüphe etmemekte; 925 yılında Emba-Yayık arasında Oğuzların batı komşuları olan Peçeneklerden bir kümenin yaşadığını, Dede Korkut destanlarında Kazan ve arkadaşlarının Müslüman gaziler olarak geçmelerinin sebepsiz olmadığını, onların bu unvanlarını Müslüman olmayan komşuları Kanglı-Kıpçaklar ile savaşmaları sonucunda aldıklarını söylemektedir.

Ayrıca Ögürcük Alp'ın Kanglı hanı ile olan macerası ın tarihsel bir temeli bulunduğuna işaret etmekte, bundan da olayın Salur beyinin, eserin yazılışından beş altı yüzyıl önce yaşadığı söylendiğine göre, XI. yüzyılın ikinci yarısı veya XII. yüzyılda gerçekleştiği çıkarımında bulunmaktadır. Bu rivayette o, bazı Oğuz kümelerinin Kanglı-Kıpçaklar tarafından Aral'ın kuzeybatısından çıkarılmaları şeklindeki tarihsel olayın yankısını görmektedir.[2]

Dede Korkut hikâyelerinde iki yerde (54:32A6 ve 108:77A8) geçen Kapçak Melik'in olaylarda adı geçmemekle beraber, bunun onun mensup olduğu ili, yani Kıpçakları ifade ettiği meydandadır.

Sümer bu incelemesinin sonunda vardığı sonuçları şöyle vermektedir: "Tarihçe biz, destanlarda olduğu gibi, savaşçı bir il olan Oğuz ilinin X. yüzyılda kuzey ve kuzeybatı yönünde Kıpçaklar, Peçenekler, hatta Hazarlar ile savaştıklarını biliyoruz. Destanlarda Oğuzların kâfir adı altında zikredilen düşmanlarının aslında Oğuzların bu düşmanlarını veya pek muhtemel olarak onlardan birisini ifade ettiğine inanıyoruz. *Şecere-i Terâkime*'deki Oğuznâme parçalarında, Oğuzların ve Kazan

---

Bu manzume ilkin *Şecere-i Terâkime*'nin T.D.K. baskısından (yaprak 48a) alınarak Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXVII'de verilmiştir, daha sonra da Faruk Sümer tarafından yayımlanmıştır (a.g.m., s. 391).

F. Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 392, 393.

Bey'in kâfir düşmanları olarak Peçenekler görülüyor. Bizim destanlardaki kâfir düşmanlar da Peçenekler midir? "Demir yaylı Kapçak Melik" adını da bilhassa göz önüne alarak, biz bu destanlardaki kâfir düşmanların aslında Kıpçaklar olduğunu sanıyoruz. Türkçe adlar taşıyan ve bazıları da "melik" unvanlarıyla zikredilen şahıslar Kıpçakların başbuğları olmalıdır. Kıpçakların Müslümanlığı çok sonra olup, onlar ancak XII. yüzyılın ikinci yarısında kümeler halinde bu büyük dine girmeye başlamışlardır."[1]

Ç.– Çoğu yerde, Faruk Sümer'in ileri sürdüğü görüşe bağlanan Pertev Naili Boratav, İbn Bîbî'de Salur hâkimiyet devrinin, Kazan Bey'in veya işleri bu arada bu isimde bir kişiye izafe edilen Salur hanının yaşadığı X. yüzyılda, tarih ile destan geleneğinin birbirini tamamlayacak şekilde haber verdiği Oğuz Peçenek savaşlarının geçtiği çağa yerleştirilebileceğini ileri sürmektedir.

Bu yolda yaptığı çözümlemeler ve incelemelerden sonra, çıkardığı sonuca göre: Dede Korkut'u, tek bir tarihsel an ve coğrafi sahaya bağlamanın yanlış olduğunu, bu metnin bir destan yazımı olduğunu unutmamak gerektiğini, araştırmaların bugünkü durumuna göre bu destanlarda iki tarihsel tabaka bulunduğunu, birinci tabakanın Oğuzların eski vatanları olan Sırderya bölgesindeki komşularıyla, Peçenekler ve Kıpçaklar ile mücadele ve ilişkileri üzerine kurulduğunu söylüyor. Bunlarla ilgili epizotlar Oğuzların Anadolu'ya gelmesinden önce Salur Kazan'ın adı etrafında ve Salur boyunun bir destanı halinde biçimlenerek Oğuz beyleriyle birlikte Anadolu'ya göç etmiş ve bu yeni yurtlarında, eski düşmanlar yerini Gürcüler, Abhazlara bırakarak olaylar yeni savaş ve komşuluk ilişkilerine uygulanmıştır.

Pertev Naili Boratav hikâyelerdeki destani unsurların, bu destanların doğuşuna yol açan tarihsel olaylardan ibaret olmadığına, bu örgünün içine Türkler ile Oğuzlarda ve başka milletlerde bu destanların dışında yaşayıp gelişmiş türlü folklor tema ve motiflerinin, Oğuzların büyük Selçuklu akınından önce Azerbaycan ya da Anadolu'ya çeşitli şekillerde sızmalarından kalma tarihsel hatıraların katılmış olabileceğine işaret etmektedir.[2]

D.– V M. Jirmunskiy,[3] Dede Korkut hikâyelerinin tarihle ilgisini göstermek i-

---

F. Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 412.

Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, 1958, XIII, s. 42, 58, 60 vd.

Jirmunskiy'nin bu konuda ilk yazısı *Sovyetska Vostkovedenie*'de (1958) çıkmıştır ve "Kitâb-ı Dede Korkut ve Oğuz destanı geleneği" adını taşır; Dr İsmail Kaynak tarafından yapılan çevirisi, *Belleten*, Ekim 1961, XXV, sayı 100, s. 609-29'dadır. İkinci yazısı *Kniga Moego Deda Korkuta*'da yer alan "Oğuz Kahramanlık Destanı ve Kitâb-ı Korkut" adlı incelemesidir (s. 131-258). Aşağıdaki bölümlerde yeri geldikçe bu tanınmış halkbilimci söz konusu iki yazısından geniş ölçüde faydalanılmıştır.

çin hikâyelerde geçen çizgileri belirli olaylara ve tek bir hikâyeye bağlı kalmaksızın büsbütün başka bir yol tutmuş, olaylarla birlikte kahramanların betimlenişi ve motiflerde daha eski ve daha sonraki devirlerin izlerini aramıştır.

Dede Korkut kitabındaki bahadırlık destanlarının ve soylamalarının önemli bir kısmı ilk olarak IX. ve XI. yüzyıllarda Oğuzların eski yurdu olan Sırderya boylarında yaratılmış ve Selçuklu hanedanının adı altındaki Oğuzların bir bölümünün Kuzey İran eyaletleri ile Güney Kafkasya ve Anadolu'yu ele geçirdikleri XI. yüzyılda Yakındoğu'ya ulaşmıştır. Dede Korkut kitabının destani hikâyeleri diğer Yakındoğu ve Orta Asya milletlerinin tarih ve folklor malzemesiyle birlikte iki ayrı tarih katmanında destan külliyatına dahil edilmiş olsa bile, her menkıbe yine de özellikle Orta Asya ve Yakındoğu'ya ait eski tarih ve folklor malzemesinin izlerini taşımaktadır.

Kara Güne oğlu Kara Budak hakkında (54:32A5-10) "*Hemidilen Mardin kalasın depüp yıkan, demür yaylı Kapçak Melike kan kusduran, gelüben Kazan'un kızını erligile alan, Oğuzun ak sakallu kocaları görende ol yigidi tahsinleyen, al mahmuzi şalvarlı, atı bahri hotazlı Kara Güne oğlu Kara Budak* " diye bahsedilir. Böylece bu hikâye Yakındoğu'da meydana gelmiş efsaneler çerçevesine giriyor. Kara Budak'ın Kıpçak hükümdarıyla teke tek dövüşmesi, Oğuzlar ile Kıpçaklar arasındaki tarihsel çarpışmaların bir yankısıdır, ki olasılıkla XI. yüzyılda Oğuzların Orta Asya'daki yurtlarında olmuştur.

Anlaşılan burada kahramanın hayatıyla ilgili iki tabaka söz konusudur. Kara Budak'ın amcası Kazan Bey'in kızına "erlikle" talip olması veya onu zorla kaçırması durumu da, Orta Asya'nın yazılı veya folklor geleneğinde hiçbir izi kalmamasına rağmen destanın eski bir nitelik taşıdığını ve Oğuz tarihinin İslamiyet öncesi devrinde biçimlendirildiğini düşündürmektedir.[1]

Aynı hikâyede adı geçip betimlenen Aruz'un da tarihsel bir kişi olması mümkündür, hiç değilse kendisi eski destan geleneğinde bu kahramanlara has bir dış görünüştedir (55:32B12-33A2): "*Altmış erkeç derisinden kürk eylese topuklarını örtmeyen, altı erkeç derisinden külah etse kulaklarını örtmeyen, kolu budu hıranca, uzun baldırları ince, Kazan Beg'ün dayısı, at ağızlu Aruz Koca*

Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'undaysa "*doksan deriden kürk olsa topuğun örtmeyen, dokuz deriden şebkülah olsa tülügün örtmeyen, doksan koyun dovgalık, on koyun öyünlük yetmeyen, dokuz yaşar cüngin silküp atan, kıynağında gökte dutan, at başın yalmayup bir kez yudan Afrasiyab oğlu Alp Arız Bey*" diye betimlenmektedir.

Jirmunskiy, buna benzer betimlemelerin Orta Asya Türklerinin kahramanlık destanlarındaki en eski ifade tarzına özgü olduğunu, bunlara Özbeklerin Alpamış

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 233 vd.

ve Kırgızların Manas destanlarında daha çok düşman kahramanlarının ve korkunç devlerin tasvirlerinde rastlandığını söylüyor.[1]

Dede Korkut kitabında tek bir yerde (193:153A2) geçen Ense Koca oğlu Okçu adının da Salur Kazan ile ilk bakışta sanıldığından daha sıkı bir geleneğe bağlı bulunduğuna ihtimal verilebilir. Korkut'a atfedilen XVI. yüzyıl atasözlerinde, erkekliğin ideal şekli olarak, Salur Kazan'la birlikte onun okçusu, yani Barthold'un yorumuna göre "onun okçusu ve ona ok yapan" Kuzan adlı birinden bahsedilmektedir.[2]

Oğuzlara geçen Korkut Ata kültünün bin yıllık bir tarihi vardır. Bildiğimize göre XI. yüzyılda Sırderya ırmağı Oğuzların hayatında merkezi bir rol oynamıştır. Bu devirde "Yeni-kent" adıyla anılan Müslüman kolonisi Oğuz hanlarının kışlağı işini görmüştür.

Korkut'un adı Orta Asya bozkırlarında yaşayan göçebeler arasında biliniyordu. Konstantinos Porphirogenetos'a göre (eserini 948'de yazmıştır), Kurkut, Peçenek beylerinden birinin adıydı. Bu bey Oğuzlarla yapılan çarpışmalar sırasında, yani XI. yüzyılın sonunda, Peçenek boylarından birini idare ediyordu. Eğer Kurkut adının Oğuzların Korkut'u ile ilgisi olduğu düşünülecek olursa Korkut Ata menkıbesinin IX. yüzyıla kadar geri götürülmesi gerekir.[3]

Dede Korkut hikâyeleri Türkmen, Kazak, Karakalpak, Özbek gibi Türkçe konuşan Orta Asya folklorunda korunmuş; hatta bu menkıbelerin yankıları Kuzey Kafkasya'daki Nogaylara kadar yayılmıştır. Kuzey Kafkasya'da Stavropol eyaletinde bir Nogay köyünün adı Korkut'tur ve bu ad orada yaşamış Korkut Ata'dan gelir.

Korkut hakkındaki "Horhut Ata" efsanesi en çok Kazaklar arasında yayılmıştır; Kazaklarda Korkut'la ilgili efsanelerin yayılması XI. yüzyılda Oğuzların Sırderya boyundan Kıpçaklar tarafından çıkarılmasıyla ilgilidir. Sırderya boyunda Türkmenler ve Oğuzların artıkları XIII. yüzyıla kadar devam etmiştir. Barthold'un işaret ettiği gibi, Kazaklar, Korkut kültünü Oğuzlardan benimsemişlerdir.[4]

Görüldüğü gibi Dede Korkut hikâyelerinde yer alan birtakım tarihsel unsurlar, güçlü bir ihtimalle, IX. yüzyıla dek geriye doğru izlenebilmektedir. Bunların içinde çizgileri en belli olanlar, Oğuzların Peçenekler ve Kıpçaklar ile olan savaşlarının izlerini taşımakta ve Dede Korkut hikâyelerinin tarih yönünden birinci tabakasını oluşturmaktadır.

Jirmunskiy, "Kitâb-ı Dede Korkut Oğuz De. Geleneği" *Belleten*, 1961 625.

Wilhelm Barthold, "Türk Destanı ve Kafkas" *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962,

Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXXII.

Jirmunskiy, Barthold'a dayanarak, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 173

Jirmunskiy, "Kitâb-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği", *Belleten*, 1961, s. 158 vd.

İKİNCİ TARİHSEL TABAKA (Akkoyunlular Devri)

Dede Korkut hikâyelerinde izlenebilen tarih olaylarının ikinci tabakasını, daha belirli kayıtlara dayanarak göstermek mümkündür ve son zamanlarda yapılan araştırmalarla bu tabakanın sınırları birincisinden daha kesin çizgilerle ortaya konulabiliyor.

Dede Korkut hikâyelerinde yer alan tarihsel olaylar incelendiğinde, daha ilk bakışta görülen kavim ve yer isimlerine dayanarak, bunların Akkoyunlular devrine ait olduğuna hükmedilmiş ve bu görüş son yıllara kadar sürüp gelmiştir.

M. Fuat Köprülü, bu destanlardaki yer ve kavim adlarına bakarak Oğuz Türklerinin başlıca düşmanları olarak Trabzon Rumları ve Gürcülerle beraber Abhazların adının geçtiğine işaret etmiş, Türklerin Trabzon Rumlarından ziyade Gürcü ve Abhazlarla mücadelelerini anlattığını ileri sürmüştür. Ayrıca Abhazlar ve Gürcülere karşı, Doğu Anadolu Oğuzlarının mücadelelerini, XIII. yüzyıl sonları ile XIV. yüzyılın yarısına ait olayların bir hatırası saymıştır.[1]

W. Barthold, "Türk Destanı ve Kafkas" adlı makalesinde daha önceki yazılarında ileri sürdüğü fikirlere bazı eklemeler ve bunlar üzerinde düzeltmeler yapmak istediğini belirtmiş, Kanlı Koca oğlu Kan Turalı'nın Trabzon'da evlenmesini anlatan hikâye hakkında bazı tarihsel bilgiler verdiği gibi, burada ve Duha Koca oğlu Deli Dumrul hikâyesinde Bayındur Han ile başkahraman Salur Kazan'ın adlarının geçmediğine işaret etmiştir.[2]

Pertev Naili Boratav da Barthold'un gösterdiği noktayı ele alıyor ve şöyle diyor: "Bir vesile düşürülüp, Oğuz beylerinin klişe halinde adlarının sıralanmasıdır. Bunlar *Şecere-i Terâkime*'de rastlanan betimleme klişeleridir ki pek az değişiklikle yeni çağlara ve şartlara uygulanmıştır. Dirse Han oğlu Boğaç Han, Kanlı Koca oğlu Kan Turalı ve Duha Koca oğlu Deli Dumrul epizotlarında, diğer hikâyelerde isimleri görülen asıl kahramanların dışında, Oğuz bey ve hanlarının bu klişe betimlemeleri geçmemektedir. Ayrıca bu üç hikâyenin kahramanları da öteki epizotlarda herhangi bir vesileyle geçmemektedir. Adlarına *Şecere-i Terâkime*'de de rastlamıyoruz. Beylik etmiş kadınlar listesinde Selcan Hatun yoktur. Yani bu üç hikâye bu bakımdan ayrı bir grup teşkil etmektedir; bunları Oğuzların Anadolu öncesi destanlarında bulunmayan ve destan geleneklerine sonradan eklenmiş epizotlar saymak yanlış olmaz. Bu durum Kan Turalı hikâyesini Akkoyunlular ile Komnenlerin komşuluk ve savaş münasebetlerinin destani bir ifadesi olarak gören bir faraziyeyi destekleyecek delil olabilir.

Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi, "Abaza" maddesi, sayı 1, s. 11

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 109-120.

Boratav ayrıca bir noktaya daha işaret ederek ekliyor: "Kan Turalı'nın künyesi Kanlı Koca oğludur. Bilindiği gibi "Kanlı" bir Oğuz éponyme'i değildir. Bu da onun macerasını Dede Korkut kitabında Anadolu öncesi Oğuz geleneğinin başlıca unsurunu teşkil eden Salur Kazan ile başka Oğuz éponyme'lerinin belirtildiği hikâyelerden ayıran bir noktadır." [1]

Bu konudaki araştırmaların –benim bildiğime göre– en sonuncusunu Jirmunskiy'de buluyoruz. Bu bilgin folklorcu, Dede Korkut hikâyeleri hakkında, "Oğuzların *iki ayrı tarih safhasında* destan külliyatına dahil edilmiş olup her bir menkıbe özellikle Orta Asya ve Yakındoğu'ya ait eski tarih ve folklor malzemesi taşımaktadır" diyor. [2]

Ona göre, Deli Dumrul ve Kan Turalı'ya ait hikâyeler daha sonraki Yakındoğu devrine aittir. Bu iki hikâye Dede Korkut kitabında birbiri ardına gelmektedir ve dış görünüşleri bakımından artık destan külliyatına dahildirler; bunların kahramanlarından öteki hikâyelerde bahsedilmediği gibi, diğer destanlarda bulunan Bayındur Han, Salur Kazan gibi destan kahramanlarından bahsedilmemektedir. Yalnızca bu iki hikâyenin sonunda, bu destanı düzüp koşan sıfatıyla Dede Korkut'un alışılmış sözleri vardır.

Jirmunskiy şöyle der: "Kahramana atfedilen, onun bir yiğit sıfatıyla bir kıza talip olması, canavarla –aslan, boğa ve buğra– savaşı, nişanlanacağı yiğit kızla teke tek güreşmesi yolundaki eski destan motifleri, Kan Turalı hikâyesinde mevcutsa da kahramanın adı ve devrin genel tarihsel durumu, bizi bu destanın XIV. yüzyıl ortalarında tertiplendiği kanaatine götürmektedir."[3]

Barthold'a dayanarak, bu iki hikâyenin, Oğuzların Kafkas ötesine ve Küçük Asya'ya göçlerinden sonra meydana geldiğini kabul edip bu iki hikâyede, Oğuz çevresiyle bir ilişkinin bulunmayışını, bunların daha sonraki devirlere ait olduklarına bir kanıt sayan Jirmunskiy, ayrıca Dede Korkut kitabının düzenleyicisi tarafından bu iki hikâyenin arka arkaya konmasını tesadüfi saymayarak, içerik bakımından bunları Trabzon ile ilgili Küçük Asya efsaneleriyle birleştirmektedir.

Destanlarda, yapılan fetihler dikkate alınırsa, büyük bir imparatorluğun sınırı çizilmektedir. Bu imparatorluk kuzeydoğuda Horasan'a,[4] kuzeyde Kafkas Dağları,

P Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Telifi Tarihi, *Türkiyat Mecmuası*, 1958, 50 vd, 57.

Jirmunskiy, "Kitâb-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği" *Belleten*, sayı 100, 609-29; *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, giriş bölümü, s. 143

Jirmunskiy, a.g.m., s. 615 vd.

Târih-i Âl-i Selçuk'ta "*kanlu kâfir ellerinden adlu Horasan'a ad çağırdan*" klişesi geçer.

Gürcü ve Abhaz memleketleri ile Trabzon Rum Krallığına, güneydeyse Fırat havzası, Mardin ve Diyarbakır'ı içine alarak Umman Denizi'ne kadar inmektedir. Bu durum, Akkoyunluların genişleyip güçlerinin arttığı devrin coğrafyasına uygun olduğu gibi bu devirde geçen tarihsel olaylara da uygundur.

Akkoyunlular ile Trabzon İmparatorluğunun barış ve savaş ilişkilerini gösteren birçok tarihsel kayıt vardır. Akkoyunlular İmparatoriçe İrene zamanında (1340) bir, İmparatoriçe Anna zamanında (1341) iki ve İmparator Mihael zamanında (1343) bir defa olmak üzere Trabzon İmparatorluğuna, hatta bazen doğrudan şehre saldırmışlardır.[1]

İmparator III. Aleksios, müttefik Türk beyleri içinde en kuvvetlisi olan Tur Ali Bey'i kazanmış ve bu sayede Türkmen beylerinin saldırısına engel olmak umuduyla kız kardeşi Maria Despina'yı bu beyin oğlu Kutlu Bey'e vermiş, bu prenses Ağustos 1352'de kocasının yanına gitmiştir. Kutlu Bey'in karısı olduktan sonra Despina Hatun diye anılan bu prensesin Akkoyunlu ve Trabzon ilişkilerinin dostane bir şekil almasında büyük bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Evlenme tarihinden sonra Akkoyunlu akınlarının durması, iki taraf arasındaki ziyaretler, ezcümle Kutlu Bey'in 1365'te Trabzon'a gelişi bunu açıkça göstermektedir.[2]

Ebû Bekir Tihrânî'nin *Kitâb-ı Diyarbekriyye*'de anlattığı (s. 13) Kutlu Bey'in Trabzon imparatorunun kızı Despina'yı esir ettiği yolundaki rivayetini onun, babasıyla birlikte Trabzon'u kuşatması ve ardından da bu evliliğin gerçekleşmesi hikâyesinin, sonrakilerin belleğinde bazı yanlış ve efsanevi kıssaları meydana getirmesiyle açıklamak gerekir.

İşte bu prenses Despina, Kutlu Bey'in oğlu ve Akkoyunlu devletinin kurucusu Kara Yülük Osman Bey'in annesidir.[3]

Tur Ali Bey ile Kutlu Bey'in adlarına rastladığımız Michele Panaretos'un "Trabzon Vakayinâmesi"nden Türkmenlerin 1348 yılında Erzincan ve Erzurum'dan Bayburt'a kadar o bölgenin sahibi oldukları, Trabzon'a akınlar yaptıkları, üç gün savaştan sonra yenildikleri öğrenilmektedir. Burada Amitiotilerin beyi olarak Turkali

---

İslâm Ansiklopedisi "Akkoyunlular" maddesi (rahmetli Mükremin Halil Yınanç); Adnan Sadık Erzi, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar", *Belleten*, 1954, XVIII, sayı 70, s. 187 vd.

Adnan Sadık Erzi, a.g.m., s. 190.

İslâm Ansiklopedisi "Akkoyunlular" maddesi (Mükremin Halil Yınanç). Trabzon vakanüvisi Panaretos'tan alarak. Panaretos bundan sonra Tur Ali Bey'den bahsetmez. Tur Ali Bey'in nerede gömülü olduğu bilinmemektedir. Kutlu Bey ise 791'de (1389) ölmüş ve Bayburt civarında Sınur köyünde gömülmüştür (Adnan Sadık Erzi, a.g.m., s. 192) Kutlu Bey'in torunları bugün bu "Sınur" köyünde bulunmaktadır (Abdülkadir İnan, *Birinci İlmi Seyahate Dair Rapor*, 1930, s. 54).

Beğ Bozdoğan adı veriliyor.[1]

Bu Amitiotiler Türkmenlerdir, yani Âmid'in (Diyarbakır) hükümdarı olan Akkoyunlulardır. Dede Korkut kitabının II., III. ve VII. hikâyelerinde Kazan Bey *Amıt suyunun aslanı* diye betimleniyor. Bunun "Amıt Suyu" şeklinde okunması birçoklarımızı şüphe içinde bırakmıştır. XIV. yüzyılın başında Akkoyunluların hükümet merkezi olan Âmid (Diyarbakır) münasebeti ve Jirmunskiy'nin bunu *Amıt Soyu* diye doğru okuması[2] dolayısıyla, bu betimlemeden ne kastedildiği çok iyi anlaşılmaktadır; yukarıdaki Bizans kaynağında da bu sülaleye verilen Amitioti tabiri buna tam uymaktadır.

Ph. Fallmerayer gibi İngiliz tarihçisi W. Miller da Trabzon prenseslerinin güzelliğinin dillerde destan olduğunu belirtir ve bunların sarayın en değerli ihraç ürünü olduğunu ilave eder.[3]

İmparator Aleksios yaptığı evlenme ittifakları sayesinde hem Hıristiyan hem de Müslüman Doğunun, İstanbul'dan Tiflis'e kadar hâkimi olmuştur. İmparatorun ikinci kız kardeşi Theodora, 1358'de eskiden Trabzon'a bağlı olan Halebiyye eyaleti emiri Hacı Ömer'e verilmiş; III. Aleksios'un kızlarından biri aynı Hacı Ömer'in oğlu Süleyman Bey ile evlenmiş, başka bir kızı Erzincan veya Erzurum emiri Tacüddin Bey ile evlenmiş, dördüncü bir kızı da Kutlu Bey'in oğlu Kara Yülük'ün karısı olmuştur.

Bu evlenme ittifaklarına dayalı siyaset Trabzon'un çöktüğü 1461 yılına kadar sürmüştür. İmparator IV. Aleksios'un kızlarından biri 1420'ye doğru Karakoyunlu beyi Kara Yusuf'un oğlu Cihanşah ile evlenmiştir. Son olarak Trabzon'un Osmanlı Türklerince alınmasından önceki yıllarda imparator IV. Johannis, güzelliğiyle ün salmış kızı Theodora'yı Türklere karşı kendisine bir destek sağlamak umuduyla Akkoyunlu beyi Uzun Hasan'a vermiştir (1458).[4]

Trabzon'un bu çağlardaki önemi, Trabzon kızlarının, özellikle imparatorluk ailesi prenseslerinin güzelliklerine, bunların bütün Asya'da tanındıklarına ve iki yüzyıldan uzun bir süreyle Batı Avrupa'nın roman ve masallarında yer aldıklarına dair bilgimiz vardır. Yalnızca İstanbul'dan ve Türkmen beylerinin yakın başşehirlerinden değil, Hıristiyan Mezopotamya ve İran'dan bile Komnenlerin sarayından kız

---

1204-1426 yılları arasında geçen olaylara ait olan Panaretos'un vakayinâmesi hakkında bkz. Adnan Sadık Erzi, a.g.m., s. 189, not 38.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 180.

Ph. Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums Trapezunt*, Münih,

W Miller, *Trebizond, The Last Greek Empire*, Londra, 1926.

Komnenler ile Akkoyunluların ve başka Türkmenlerin bu türden ilişkileri için bkz. A, Sadık Erzi, a.g.m., s. 189 not 43; Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, XIII, s. 50 vd.

almak üzere prenslerin geldiği bilinmektedir. Fallmerayer'in belirttiğine göre, Batı romanlarında ve Doğu hikâyelerinde Çerkes, Gürcü, Ermeni ve Türkmen prenslerinin Trabzonlu prenseslerle ve bey kızlarıyla evlenmelerine dair Kan Turalı hikâyesinin benzerleri vardır. Ayrıca Sırbistan, Mezopotamya ve İran'dan prenslerin evlenmek üzere Trabzon'a geldikleri de bilinmektedir.

Fallmerayer, Türkmen yiğitlerinden Safer ile Trabzon imparatorunun kızı ve veliahtı Prenses Leonilda'nın hikâyesi ile Trabzon imparatorunun karısı Tigrinda'nın hikâyesi dolayısıyla Trabzon vakanüvisi Panaretos'a atıf yapmakta ve bu romanlardan birinin adını vermektedir: *Calloandro fedele*.[1] Safer'in rakibi olarakta Tatar Brandilone ve Prens Cuza ortaya çıkar. Leonilda'nın annesi Tigrinda gençliğinde güzelliğiyle ün salmıştır. Bizans tarihçisi Miller'a göre şairane ve fantastik bir hüviyet gösteren Tigrinda, Safer, Kaloandro, İstanbul İmparatoriçesi ve Leonilda gibi adlar altında, Trabzon tarihinin İtalya'da yaşatıldığı şekilde bazı gerçek kişiler dile getirilmiştir.[2]

Yabancı kişiler ile Trabzon sarayı arasındaki türlü evlenme masallarını doğrulayan başka bir hikâyeyi de Schildberger anlatır. Bu adam Bavyeralı olup 1395 Niğbolu savaşında Türklere tutsak olmuş, doğuda otuz yıldan fazla kalmış (1395-1427) ve Trabzon'u da ziyaret etmiştir. *Hans Schildbergers Reisebuch* adlı kitabında, Trabzon çevresindeki Sperberburg (Atmaca Hisarı) adlı bir köşkten söz eder: "Bu köşkte güzel bir kız ve sırık üzerinde bir atmaca varmış. Buraya her kim gelir ve üç gün üç gece uyumadan durabilirse kızdan istediği her muradına erermiş."

Schildberger buna benzer birkaç hikâye daha anlatır ve bir Ermeni prensinden de bahseder. Bu prens, bu köşkün sahibi olan kızın elini kazanabilmiştir.[3]

Kan Turalı hikâyesinin Akkoyunlularla ilişkisine ilk önce Ettore Rossi dikkat etmiştir. Başka belgelerle birlikte Bayındır adının, kendisini bu yazmanın tarihsel çerçevesini Akkoyunlular zamanında aramaya sevk ettiğini belirterek iki noktaya işaret etmiştir:

Trabzon tekfurlarının Türkmen beyleriyle dövüşleri,

2. Türkmen beylerinin Rûm kalelerine akınları.

Onun, bu ilişkiyi kurmak için ortaya attığı kanıtların en önemlisi, Oğuz destan kahramanlarından Kan Turalı ile Akkoyunlu Tur Ali Bey'in aynı kişi olması gerektiğidir.[4]

Bu eserin yazarı Ambrogio Marini, Cenevizli olup Doğuda bulunan İtalyan denizcilerinin anlatıklarından yararlanmış ve kitap 1786'da basılmıştır

W Barthold, "Türk Destanı ve Kafkas" *Kniga Moego Deda Korkuta*,

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 190 vd.

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, "Dede Korkut Hikâyelerinin Tarihî Çerçevesi" başlıklı bölümde, s. 29, 32 vd.

Barthold tarafından da dokunulan bu görüşe, daha sonra Pertev Naili Boratav da katılmıştır. Boratav önceki yazılarında[1] Barthold'un görüşüne uyarak:

1. Akkoyunluların kendilerini hikâyelerde "Hanlar Hanı" diye anılan Bayındır Han'a nispet etmeleri,

2. Olayların Akkoyunluların hâkim oldukları Doğu Anadolu bölgesinde geçmesi, Gürcüler ve Trabzon Rumlarıyla mücadelelerde bulunulması gibi sebepler ileri sürerek, hikâyelerde Akkoyunlulara ait ikinci bir tarih tabakasını kabul ettiğini belirtir.

Hikâyenin bu şekliyle Ön Asya'da kendilerini menkıbevi Bayındır Han'ın ve tarihî Tur Ali Bey'in torunları sayan Akkoyunlu Oğuzları arasında biçimlendiğini kabul eden Jirmunskiy, Kan Turalı hikâyesinde, Deli Dumrul hikâyesinden farklı olarak, bunun, kaynağı yeni Grek veya Batı Avrupa olan bir evlenme efsanesinden alındığının söylenemeyeceğini; kahramanların karılarını yiğitlikleri sayesinde elde etmeleri, sihirli uykuya dalan sevgilisini kurtaran kızlar ve benzeri motiflerin Türk destan geleneğine derin derin dalbudak saldığını, daha sonraki kahramanlık destanlarında bunların sayısız benzerleri bulunabileceğini ortaya koymaktadır.

Kan Turalı'nın Akkoyunlulardan Tur Ali Bey ile ilgisi bulunduğu görüşünü iki Türk tarihçisi kabul etmemektedir.

Adnan Sadık Erzi, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar" (*Belleten*, 1954, sayı 70) adlı yazısında "Akkoyunlu Beyi Tur Ali ve Kan Turalı" başlığı altında bu konuyu ayrı bir biçimde ele almaktadır. Rossi'nin, Dede Korkut kitabındaki Kan Turalı hikâyesi ile Akkoyunlu emirlerinden Tur Ali'nin oğlu Kutlu Bey'in Trabzonlu bir prensesle evlenmesi olayı arasında ilişki kurmaya çalıştığını ve hikâyenin bu olaydan bir iz taşıdığı görüşünü belirttiğini söyleyen Erzi, bunun ne dereceye kadar doğru olabileceğini incelemeden önce Akkoyunlu Trabzon ilişkilerinin ilk safhasına ve Kutlu Bey'in evlenmesine dokunmayı gerekli bulur.

Kitâb-ı Diyarbekriyye'deki Kutlu Bey'in Trabzon imparatoruyla savaşına dair metni verdikten sonra, Rossi'nin bu konudaki görüşünün tersine bu olay ile Kan Turalı arasında esas bakımından bir bağlantı olamayacağını belirten Erzi, kendi düşüncesini şöyle açıklar: "Yazıcıoğlu'nun *Târih-i Âl-i Selçuk*'undaki Dede Korkut hikâyeleriyle ilgili metinde *otuz dokuz yiğidin kanın alan, adlu Oğuzda ad koyan, saru donlu Selcan kadını alan Kanlı Koca oğlu Kan Turalı*'dan bahsedilmektedir. Bu metin Osmanoğlu Emir Süleyman'ı (Yıldırım Bayezid'in oğlu) öven cümleler içerdiği için Dede Korkut kitabının XV yüzyılın hemen başlarında tespit edildiği anlaşılıyor Böylece Kan Turalı'nın Selcan Hatun ile evlenmesi hikâyesinin en geç bu tarihlerde bilindiği meydana çıkıyor. XV yüzyılın sonlarına kadar yaşayan bir ki-

---

[1] P. Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyeleri", *Oluş*, 1939, No. 22, s. 347-48; *Folklor ve Edebiyat*, 1939, s. 84 vd.; *İslâm Ansiklopedisi* "Korkut Ata" maddesi (Pertev Naili Boratav).

şiyle ilgili herhangi bir tarihsel hadisenin, yukarıda bahsi geçen metinden anlaşılacağı veçhile daha XV. yüzyılın ilk yarılarında, menkıbevi bir mahiyet alabileceği asla düşünülemez. Bu sebeple Kan Turalı'nın Selcan Hatun'u alması ile Tur Ali Bey'in oğlunu Prenses Marie ile evlendirmesi hadisesi arasında herhangi bir münasebet kurmaya çalışmak doğru olmaz."[1]

Adnan Sadık Erzi'nin görüşünü dayadığı kanıtlardan biri, buradaki Emir Süleyman'ın Yıldırım Bayezid'in oğlu olmaması, yani adı *Târih-i Âl-i Selçuk*'ta *"Ulaş Salur Kazan beylerbeylü Oğuz, Emîr Süleyman uğurlu Oğuz, Dede Korkut biliklü Oğuz Salur Kazan saadetlü, Emîr Süleyman uğurlu, Bayındur Han devletlü nakusların çaldırmayan Otmanoğlu Dede Korkut bilüklü yedi bilüsün versün, Emir Süleyman uğurlu (uğurun) versün* " şeklinde geçen Emir Süleyman'ın çok daha eski zamanlara ait bir şahsiyet olması durumunda açıkta kalmaktadır.[2]

Enverî'nin *Düstûrnâme*'sindeki bir hikâyeden anlaşıldığına göre bu Emir Süleyman, Osmanlıların ilk atası olarak bilinen menkıbevi bir kişidir. Enverî'ye göre:[3]

> Halife Ömer zamanında Sa'd Vakkas, Acem ülkesini açmaya gönderilir. Sa'd Vakkas bu işi başarıp dönerken bir dağ kenarına konar, dağa çıkıp çevresine bakınca bir ulu sahra görür; buraya sayısız Oğuz konmuştur ve Tümen Han adında bir başları vardır. Han bu Müslümanları görünce, başka bir milletten olduklarını anlar, onlara nereden geldiklerini sorar. Osman oğlu Iyâz'ı otağına alır, kendisini beğenir. Veziri Bermek'e kızı Turunç Hatun'u Iyâz'a vermek istediğini söyler. Iyâz düşünde çürük bir ağaçtan altı budak çıktığını ve bunların bütün dünyayı tuttuğunu görür. Bu hayırlı düşü Sa'd'e yordurur. Sa'd bunu, altı oğlu doğacağı ve her birinin aleme han olacağı şeklinde yorar. Iyâz'ın Turunç Hatun'dan bir oğlu olur, buna atası Süleyman, anası da Mir Süleyman adını koyar. Süleyman doğar doğmaz Allah der, secdeye kapanır. Onlar veliye Oğuz derlermiş, bu Süleyman hicretin on beşinci yıllarında doğmuştur. Kendisine Oğuz adını verirler, asıl adı Süleyman'dır.

Hikâyenin bundan sonraki kısmının Oğuznâme ile birleştiğini görüyoruz:

Adnan Sadık Erzi, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar", *Belleten*, 1954, XVIII, sayı 70, s. 191.

Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. 121-22 ve XXX; Rıdvan Nafiz Edgüer, *Türk Tarih, Arkeologia ve Etnografya Dergisi*, sayı 2, s. 246-47 (tıpkıbasım) s. 6 ve 20.

Emir Süleyman ismi *Risale min Kelimat-ı Oğuznâme*'de bir yerde geçer: "*Okçı Kazan erliğin versün, Kan olan Emir Süleyman Sultan versün...*

Emir Süleyman meselesi için ayrıca bkz. Adnan Sadık Erzi, a.g.m., 100 vd. Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler" *DTCFD*, sayı 3-4, s. 398, not. 156.

Enverî, *Düstûrnâme*, 1928, s. 73; bundan alarak Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 31; ondan da P. N. Boratav, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, XIII, s. 44 vd.

> Emir Süleyman (Oğuz) büyüyünce amcası Selçuk'un kızıyla evlenir, ama karısı Müslümanlığı kabul etmediği için geçinemezler. Oğuz bu sefer vezir Bermek'in kızıyla evlenir. Dedesi Tümen Han ile savaşırlar ve han bu savaşta ölür. Emir Süleyman'ın altı oğlu olur: Tuğrul, Cemşit Han, Gün Han, Yıldırım Han, Gök Han, Deniz Han. Bunların da her birinin dörder oğlu– ve böylece Tümen Han'ın yirmi dört torunu– olur. En büyük oğlu Cemşit Han, Kayı Han adıyla anılır. Bu Oğuz Han oğlu Kayı Han'dan da Osmanlıların ataları türeyip gelmişlerdir.

Öte yandan Adnan Sadık Erzi aynı makalesinde, *Kitâb-ı Diyarbekriyye*'de yüzyıl saltanat sürdüğünden söz edilen Bisüt Han'ın, menkıbevi hikâyesi dolayısıyla Dede Korkut hikâyelerinde adı geçen kahramanlardan Aruz Koca oğlu Basat'ın macerasıyla büyük bir benzerlik gösterdiğine işaret ediyor ve bu kaydı Dede Korkut hikâyelerinin elimizdeki yazılı şeklinin Akkoyunlu (Bayındır) çevresiyle ilişkisi hakkında, özellikle Barthold, Rossi ve Pertev Naili Boratav[1] tarafından ileri sürülen düşüncelerin doğruluğunu doğrular mahiyette buluyor.

Faruk Sümer ise Dede Korkut hikâyelerindeki konuların, Oğuz Türklerinin Doğu Anadolu ve Kuzey Azerbaycan'daki yaşamlarını ve maceralarını yansıttığını ilk bakışta görmenin mümkün olduğunu söyledikten sonra, tarih ve etnografya bakımlarından dahili ve özellikle harici bir eleştiriye tabi tutulduğunda, bunların Oğuzların çok eski zamanlarda, Türkistan'da Sırderya'nın kuzeyinde bulunan yurtlarındaki yaşayış maceralarıyla ilgili anılardan başka bir şey olmadığını ileri sürüp buna dair birtakım kanıtlar sıralamaktadır. Bu hikâyeleri, Oğuzların IX. ve XI. yüzyıllarda Sırderya'nın kuzeyinde bulunan yurtlarındaki hayatlarına ait hatıraların, ardıllar tarafından bulundukları çevreye uyarlanmış şekilleri olarak alan Faruk Sümer, bu adaptasyonu pek zayıf ve önemsiz bulmaktadır. Buna delil olarak hikâyeleri okuyan kişilerin kahramanların Doğu Anadolu'nun hangi bölgesinde oturduklarını, yani Oğuz İli'nin nerede bulunduğunu anlamasının mümkün olmayışını göstermektedir.[2]

Faruk Sümer, konuyu daha geniş ölçüde ele aldığı daha sonraki bir incelemesinde Rossi ile birlikte Pertev Naili Boratav'in fikirlerine aykırı olarak Akkoyunlu tesirinin açıkça görülmediğini ileri sürerek buna dair kanıtlarını şöyle sıralıyor:

1. Destanlarda Azerbaycan, Doğu Anadolu veya Türkiye'nin herhangi bir yeri de yaşamış hükümdar, emir, kahraman ve benzeri tarihsel şahsiyetlerden hiçbirinin adı açık seçik olarak geçmemektedir. Bununla ilgili olarak destanlarda tek bir

---

Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, XL, Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, s. 31; Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat*, 1939, s. 84-85, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, 1946, s. 63-65.

Faruk Sümer, "Dede Korkut Kitabına Dair Bazı Mülahazalar", *Türk Folklor Araştırmaları*, 1952, sayı 30, s. 467-72.

örnek bulmak mümkün değildir.

2. Esasen, Akkoyunluların XV. yüzyılda Trabzon Rum İmparatorluğuyla ilişkileri hakkında hatıraları var olup, bu da XV. yüzyılın ikinci yarısında Akkoyunlu anlatıcılara dayanılarak yazılmış resmi Akkoyunlu tarihi *Kitâb-ı Diyarbekriyye* sayesinde bizce bilinmektedir. Bu hatıra ise Duharlı beylerbeyi Yusuf Bey'in Trabzon Rum ordusu tarafından yenilip öldürülmesi, ilinin ve çoluk çocuğunun tutsak edilmesi sebebiyle Kutlu Bey'in Trabzon tekfurunun üzerine yürüyerek onu bozguna uğratıp Duharlıları kurtarması ve tekfurun kızını tutsak edişinden ibarettir. Bu hatıra ise Kan Turalı destanından her bakımdan farklıdır. *Kitâb-ı Diyarbekriyye*'de (c. I, s. 14) Tur Ali Bey'in babasının adı Pehlevan Bey'dir. Bizim Kan Turalı'nınki ise Kanlı Koca'dır. Trabzon imparatorunun kardeşiyle evlenen Tur Ali Bey değil, onun oğlu Kutlu Bey'dir.[1]

3. Kan Turalı sözü eski bir kelime olsa gerek. Tanınmış Arapça sözlükler ve hadis kitaplarında "Kantura oğulları" (Benû 'Kantûra) adının Türkleri veya bir Türk ilini ifade ettiği söylenir ve bunlar hakkında Huzeyfe bin el-Yeman'dan bir hadis rivayet edilir.

4. Kantura sözünün "süslü bir elbise veya süslü bir kaftan gibi bir giyim eşyası" olması da pek muhtemeldir.[2] Böylece kelimenin anlamı, kahramanın adının mantıklı bir şekilde açıklanabilmesine imkân veriyor, yani Kanturalı "Kantura denilen elbisenin sahibi" demek oluyor. Buna göre Kanturalı, kahramanın adı değil, lakabı olmalıdır, dedikten sonra şöyle ekliyor: Akkoyunlu devletinin resmi tarihi olan *Kitâb-ı Diyarbekriyye*'den bu devletin ünlü alp ve yiğitlerinin kimler olduğunu iyice biliyoruz, bunlardan hiçbirinin adlarına destanlarda rastlamıyoruz, yani Akkoyunlu ilinin kahramanlık kitabı Dede Korkut destanları değil, *Kitâb-ı Diyarbekriyye*'dir.[3]

Görülüyor ki Faruk Sümer, Dede Korkut destanlarında geçen tarihsel olayları, bunların Akkoyunluların tarihiyle yakın ilgisini, yer adlarını hiç dikkate almamıştır ve yazısında Kan Turalı' ın adını bir giysi adına bağlamak gibi, bizce çok zayıf kanıtlara da yer vermiştir. Onu yanıltan bir nokta da Dede Korkut hikâyelerini bir destan olarak değil de bir tarihmiş gibi ele almasıdır. Destanlar doğdukları zamandan başlayarak yazıya geçtikleri zamana dek, hatta ondan sonra bile, mensup oldukları toplumun türlü olaylarını bizim sınırlarını kesin olarak belirtemeyeceğimiz bir ölçüde birbiri üzerine halkalayıp genişletmesi ve eski zamanları yeni zamanlara getirip bağlamasıyla oluşurlar. Bu açıdan bakıldığında, Dede Kor-

---

Kitâb-ı Diyarbekriyye, c. I, s. 12 vd., Adnan Sadık Erzi, "Akkoyunlu Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar", *Belleten*, 1954, XVIII, sayı 70, s. 187 vd.

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, 1954, III, s. 406

Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, sayı 3-4, s. 359-456.

kut hikâyelerine dair başka araştırıcıların vardıkları sonuca katılarak, bu hikâyelerde Akkoyunlularla ilgili ikinci bir tarihsel tabakanın bulunduğunu kabul etmek gerektiğini görüyoruz.

Deli Dumrul hikâyesi de son araştırmalara göre, Dede Korkut hikâyeleri içindeki ikinci tarihsel tabakaya ait bulunmaktadır.

Jirmunskiy'e göre bu hikâye "Yeni Grek, özellikle Asya folklor geleneğinde yaygın olan iki konuyu birleştirmektedir:

1. *Kahramanın Azrail ile mücadelesi*: Bu birçok yeni Grek-Yunan varyantlarında geçer, özellikle de Bizans destanı olan Digenis Akritas'ta. Digenis (iki doğuşlu) demek olup, kahraman Bizans ve Arap soyundan gelme sayılmaktadır, bundan dolayı Digenis denmiştir. Digenis veya başka bir isimsiz kahraman Azrail'i yarışa çağırır. Bazen Azrail'in kendisi, kahramanın düğününe veya toyuna arkadaşlarıyla beraber gelir; yiğitliğine ve gücüne rağmen kahraman işin sonunda bu ölüm kalım mücadelesinde cansız düşer. Digenis'in mücadelesine ve kuvvetine benzer bir efsane de Rus dini şiirinde geçer.
2. *Ana babanın reddinden sonra kocasını kurtarmak için kadının hayatını feda etmesi*: Bu da yine Grek şarkılarında ve özellikle Digenis ile ilgili efsanelerde geçer. Bu motifin eskiliği Yunan alanında Alkestis mitiyle doğrulanmaktadır. Alkestis kocasını kurtarmak için canını verir. Herakles, ölümü (Thanatos) yenmek suretiyle Alkestis'i kurtarır. Yunan halk türkülerinde özellikle Trabzon Rumları arasında saptanan türkülerde bu iki konu Deli Dumrul hikâyesinde olduğu gibi bir bütün meydana getirir. Bu türlü şarkıların kahramanı normal olarak Digenis Akritas'tır. Bu şarkılardan birinde Digenis mukadder ölümünü kuşların ötüşünden öğrenir. Ölüm meleğini kendisiyle mücadeleye, güreşe davet eder. İki defa onu yener, ama üçüncüsünde yenilir. Annesinden kendisine ölüm yatağını hazırlamasını rica eder ve Sen Corc (Hızır Peygamber) da ona Tanrı'nın affını sağlar. Eğer insanlardan biri canını verirse kendisi hayatta kalacaktır. Annesi, babası ve kız kardeşi kahramana böyle bir fedakârlıkta bulunmaktan kaçınırlar, fakat karısı kendisini feda etmeyi seve seve kabul eder. [1]

Digenis hakkındaki efsaneler türlü diller konuşan Kafkasya ve ötesinin sakinleri arasında yaygındır. Örneğin Kaguan Aslan ile karısı Margrit hakkındaki Ermeni efsanesi. Bu efsane, konunun Digenis ve Dumrul hikâyelerindekine benzer yeni bir varyantıdır.

Babası meşhur bir Arap emiri olan, annesi ise Bizanslı Duka soyundan gelen Digenis yalnız Küçük Asya'nın Hıristiyan ahalisi arasında değil, Müslüman sakinleri arasında da ün salmıştır; çünkü Digenis efsaneleri ile Seyyid Battal Gazi des-

---

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 197 vd.

tanı arasında sıkı bir bağ vardır.

P. A. Falev tarafından ileri sürülen tahmine göre Dumrul'un kaynakları olarak Digenis'e ait Yunan efsane ve şarkıları kabul edilebilir. Kaguan Aslan'a ait Ermeni efsanesi de aynı kaynağa çıkar. Grek rivayetinin eskiliği bu konunun Grek toprağında biçimlendiğini gösterir (yazılı kaynaklarda bu konulara İsa'dan önce IV. yüzyıldan başlayarak rastlanmaktadır).

Dumrul hikâyesinin Digenis ile olan sıkı bağlantısı, kahramanın babasının Duha (Duka) Koca adıyla şüphe götürmez bir şekilde ispatlanmaktadır. Digenis tanınmış Bizans ailesi Duka'dan geliyordu. Digenis ile ilgili olarak Dumrul'un çavının "Rûm'dan Şam'a kadar yani İstanbul'dan Suriye'ye kadar yayıldığı" hakkındaki sözü gösterilebilir. Digenis efsanesinin yayılış merkezi Trabzon'dur; Oğuzlar XIII. ve XV. yüzyıllarda Trabzon ile sık sık temas etmişlerdir. Trabzon yakınında Digenis'in efsanevi mezarı da vardır. Zaten Deli Dumrul hakkında Oğuz halk ozanlarının biçimlendirdikleri hikâye de buradan meydana gelmiş ve Dede Korkut'un adı etrafında oluşturulan Oğuz destanına sonradan katılmıştır.

IV. DEDE KORKUT İLE İLGİLİ BAŞKA TARİHSEL KAYITLAR

DEDE KORKUT VE OSMANLILAR

Dede Korkut kitabının önsözünde Osmanlılarla ilgili bir kayıt vardır (19:3A5-7): *Korkut Ata ayıttı: Âhır zamanda hanlık gerü Kayıya dege, kimsene elleriṇden almaya, âhır zaman olup kıyamet kopunca. Bu dedügü Osman neslidür, işde sürülüp gideyürür.*

Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda, Edirneli Ruhî Tarihinde, Lûtfi Paşa Tarihinde ve İdris-i Bitlisî'nin *Heşt Behişt*'inde Osmanlı hanedanının ve bunların maiyetindeki kabilenin Kayı boyundan geldiği açıkça söylenmektedir.

Mehmet Fuat Köprülü, bu vakayinâmeler ile Dede Korkut kitabının Osmanlılar devrinde saptanmış nüshasında da Osmanlıların Kayılardan olduğu, bu kabilenin "şerafet ve asaletine ait bazı rivayetlerle birlikte" ileri sürülmektedir, diyor; fakat Dede Korkut kitabındaki kayıtta biz bu "şerafet ve asalet" rivayetini göremiyoruz.[1]

Dede Korkut'tan ilk haberdar olan Edirneli Ruhî Dede Korkut'taki kaydı tekrarlar: *Kadîmü'z zamanda Türkmen kabaili beyninde Korkut Ata nam bir ehl-i hâl aziz vardı. Bir gün buyurdu ki saltanat âkıbet Oğuz Han'ın vasiyyeti üzere oğlu Kay Han evlâdına nakl idüp ilâ âhırî'z-zaman berdevam olur.*[2]

Dede Korkut kitabının yazıya geçirilme veya düzenleme tarihi üzerinde çalışan araştırıcılara göre bu kayıt çok önemli bir kanıttır. Ettore Rossi bu kaydın, Timur'un kısa süreliğine işgali dışında, Anadolu'nun büyük bölümüne hâkim olup Sultan II. Murat zamanında eski kudret ve atılımını tekrar kazanan Osmanlı imparatorluğu tarihiyle karşılaştırıldığında bir gerçek olarak alınabileceğini söyler.[3]

Sultan II. Murat zamanında Osmanlı sarayı fetihlerin dışında kültürün gelişmesine de yardım etmektedir: Arapça ve Farsçadan çeviriler yapılırken hanedanın resmi bir kütüğü de oluşturulup orada Osman'ın Oğuz soyundan geldiği gösteriliyordu. Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda, Dede Korkut kitabının başlangı-

---

M. Fuat Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meselesi", *Belleten*, 1943, sayı 28, s. 287.

J. H. Mordtmann, "Rûhî Edirnevî", *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte*, c. II, s. 132. Bu makalede, bu kaydın Berlin yazmasında bulunan şekli de verilmektedir: *Korkut Atadan nakl iderler ki demiş imiş ki hanlık Oğuz Han mucibince âhır Kayı evlâdına düşse gerektir, tâ kıyamete denli ol nesilden alınmasa gerektir*

Bu kayıt Müneccimbaşı Tarihi'nde de vardır (c. III, s. 267). Ayrıca bkz. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XLIV.

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, giriş bölümü, s. 29 vd.

cındaki ifadeyi tekrarlayan bir yer vardır ki bunu Barthold görüp yayımlamıştır:

Ve hem Peygamber Aleyhisselam zamanına yakın zamanda Bayat boyundan Korkud Ata kopdu. Oğuz kavminin bilgesiydi, ne dirse olurdu, gayibden haberler söylerdi, Hak Taâlâ anun gönline ilham iderdi. Ayıttı: Âhır zamanda gerü hanlık Kayıya değe, dahı kimesne ellerinden almaya, didi. Didüğü Osman -Rahimehu Allah- neslidür.[1]

Barthold bu kehanete dayanarak, destanın Osmanlı hâkimiyetinin Küçük Asya'da yerleşmesinden, yani I. Bayezid'den (1389-1402) önce yazılmadığı kanısındadır.[2]

Yazıcıoğlu Ali'yi "milliyetçi tarihçi" olarak niteleyen V. A. Gordlevskiy, onun bu eserinin Osmanlı hâkimiyeti için bu suretle Osmanlı padişahlarından başlayıp Selçuklular aracılığıyla menkıbevi ataları Oğuz'a kadar uzayıp giden kronolojik bir betimleme yaratma yolunda bir deneme oluşturduğunu söyler.[3]

Barthold tarihçinin, yani Yazıcıoğlu Ali'nin bu sözleri ozandan alıntıladığını düşünmektedir. Jirmunskiy'e göreyse:

"Korkut'un bu kehanetinin kadim bir geleneği olduğunu kabul etmek için bir sebep yoktur. Korkut'un menkıbevi yıllarında, yani IX. ve XI. yüzyıllarda, Reşideddin'in (XIV. yüzyılın başları) ve Ebülgazi'nin (1660) bildirdiklerine göre, Oğuz hanları Kayı boyundan seçilirmiş. Kınık boyundan gelen Selçuklular zamanında Korkut'a böyle bir kehanet izafe etmenin bir manası olmazdı. Bu kehanetin daha ziyade, Akkoyunlu (yani Bayındır) aşireti ile Osmanlılar (Kayı boyu) arasındaki rekabet devresinde ve daha çok Osmanlı çevresinde, XV. yüzyıldan erken olmamak üzere –W. Barthold'un ileri sürdüğü düşüncelere dayanarak– çıktığı düşünülebilir. Burada söz konusu olan ozandan alınmış sözler değil, her iki yazılı anıtta da aynı şekilde tekrarlanan düzyazı bir ibaredir ve bu ibare edebi mahiyette bir alıntılamadır. Bu durumda Korkut'un kehanetinin halk arasından çıkmış olması fikri şüphelidir; büyük bir ihtimal ile Yazıcıoğlu Ali'nin ya da "Korkudun Kitabı" yazarının veya buna önsözü yazanın vatanseverlik düşüncelerinin eseridir. Oğuz destanlarının bu kitaptaki işlenme şekli de Selçuklular tarihindeki siyasi düşüncelerden esinlenmiş görünmektedir; imkânların da gösterdiği gibi böylesi edebi alıntılamaları bu edebi/siyasi çevrede aramak gerekir."[4]

Rossi ise Kayılar hakkındaki bu kehanet ile hanlığın kıyamet kopuncaya kadar Osmanlıların elinde kalacağına dair kaydın Osmanlı hanedanına yaranmak için sonradan konduğuna şüphe etmemekte ve bu kayıtta kitabın yazıldığı çevrenin etkisini görmektedir.

Asya Müzesi Yazmaları, 590b-a ve Revan Köşkü, 1390, yaprak 15a.
Biz burada Yazıcıoğlu Ali'deki metni aldık.
Wilhelm Barthold, *Z.V.O.*, c. XIX (1909) s. 077.
V. A. Gordlevskiy, *Gosudarstvo Sel'djukidov Maloy Azii* (Anadolu Selçuklu Devleti), s. 9-10
Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 139.

Faruk Sümer, Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unun başına eklenen Oğuznâmede geçen Emir Süleyman ile Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman arasında bir ilişki kurulamayacağını söyledikten sonra yine orada *"ulu sultan budağı, Gazi Han'un torunu, kara belün ürkünü, kara tağun kaplanı, kara şahin yavrusu Otman oğlu"* şeklinde görülen alkıştaki bu "Otman oğlu"nun,[1] Osmanlı hanedanından bir kişi olduğuna şüphe edilemeyeceğini, fakat onun kim olduğunu bilmenin mümkün olmadığını söyler. Ona göre Dede Korkut'ta "sonradan yazıldığı apaçık şekilde anlaşılan" Osmanlı hanedanıyla ilgili bu kayit Yazıcıoğlu Ali'den alınarak destanın başına yazılmıştır. Onun burada dayandığı kanıt, Korkut'un destanlarda bu sıfatla, yani "Dede" olarak anılması, bu kayıtta ise "Korkut Ata" olarak geçmesi ve bu şeklin ilk kez Reşideddin Oğuznâmesinde görülmesidir. Öne sürdüğü bir başka nokta da bu kaydın Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda, metin içinde, Dede Korkut kitabında destanla ilgisi olmayan ve eserin baş tarafına sonradan eklenmiş kısmında bulunmasıdır.[2]

Pertev Naili Boratav, Dede Korkut kitabındaki önsözün, Osmanlılara yaranmak isteyen biri tarafından yapılmış bir ekleme olduğunu kabul etmiyor. Onun düşüncesine göre: "Hikâyelerin müellifi ile bu önsözün müellifi aynı şahıstır. Saltanatın kıyamete kadar Osmanoğullarının elinde kalacağı düşüncesi, kitabın son telifi, Osmanlı imparatorluğunun temellerinin sağlam şekilde atılmış bulunduğu bir tarihte olduğuna göre, Kayı boyu hakkındaki eski geleneğe yeni bir kuvvet vermek için, fakat müstensih tarafından değil, müellif kalemiyle katılmıştır."

Boratav, kitabın mukaddemesi ile hikâyeleri yazanın aynı kişi olduğunu söylediği halde incelemesinin sonunda, bunların aynı kalemden çıktığını "sanıyoruz" diyor. Ona göre bu kehanet Dede Korkut kitabına ister Yazıcıoğlu Ali'den ister sözlü veya yazılı başka ortak kaynaklardan geçmiş olsun, destan metninin Bayındırlı devletini yüceltmesiyle önsözün Osmanoğulları devletinin kıyamete kadar süreceği şeklinde bir kehanette bulunmasını uzlaştırmak imkânsız değildir. Yazarın eserini Uzun Hasan ile Osmanlı padişahının hükümranlık sınırlarının kesin olarak çizilmediği bir bölgede ve tarihte kaleme aldığı kolayca düşünülebilir. Dede Korkut kitabının adı bilinmeyen yazarı, Oğuz aslından gelen ve bu kavmin destan geleneğine bağlı iki hükümdarın birden gururunu okşamak istemiş olabilir.[3]

Araştırıcıların üzerinde önemle durdukları bu kayıtta, gözden kaçan bir kelimeye dikkat çekmek istiyoruz. "Âhır zamanda hanlık *gerü* Kayıya dege." Dede Kor-

---

"Otman ismi hakkında bkz. Adnan Sadık Erzi. "Osmanlı Devletinin Kurucusunun İsmi Meselesi", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1942, VIII-VIII, s. 323-26.

Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, sayı 3-4, s. 398, not 156

P. Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Telifi Tarihi," *Türkiyat Mecmuası*, 1958, s. 43, 62

kut'un kehaneti veya "tebşir"i [müjdelemesi][1], Kayı boyunun hükümran olmadığı, hanlığın başka bir kabileye geçtiği bir zamanda söylenmiştir; gerek Dede Korkut kitabının önsözünde, gerekse Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'undaki *gerü* (yine) ile Edirneli Ruhî'deki *âkıbet* veya *âhır* sözleri bu anlamı vermektedir. Dede Korkut'un kehanetinde Osmanlıların değil, Kayıların adı geçer. Bu kehanetin –eğer gerçekse– hanlığın Kayı boyundan gelen Osmanlıların geçeceği şeklinde yorumu, bize göre sonradan yapılmış ve bu destanların başına, Osmanlıların bütün Anadolu'yu ele geçirip oraya tamamen hâkim oldukları bir devirde eklenmiştir.

Cem Sultan'ın emriyle tertip edilen *Saltuknâme*'de,[2] Osmanlıların Oğuzlardan olup Bayezid Han ve Korkut Ata neslinden geldikleri açıkça bildirilmektedir.

M. Fuat Köprülü bu konuda şöyle der: "*Saltuknâme*'de, vakayinâmelerden tamamen farklı surette, Osmanlıların ceddi olarak Bayezid Han ve Korkut Ata'nın gösterilmesi bunun bir Türkmen rivayetine dayandığını açıkça anlatmaktadır. Bayezid ismi herhalde bir istinsah yanlışı olup بايزيد şekli, Bayat بايات Bayındır بايندر ya da Yazır ياز ير hatta Kayı قا يى şekillerinden birinin bozulmuşu olabilir."[3]

Bu kitapta Dede Korkut ile ilgili iki önemli kayda rastlanır. Bu kayıtların biri şudur:

> Sarı Saltuk rüyasında iki şahbaz doğanın uçarak "Yunan" tarafından "Rûm"[4] mülküne geçtiğini, bu bölgedeki kuşları kırdığını, yanlarına pek çok güvercinin toplandığını, doğanlardan son gelenin silkinince kanatlarının altından başka doğanların çıkıp "şikâr"a başladığını, "ön gelen"in ise uçup kendi iline döndüğünü görmüş; uyanınca bu düşü yorarak "Yunan" vilayetinden iki gazinin belireceğini ve "Rûm"u fethedeceğini, birisinin soyunun kesileceğini, fakat ötekinin soyundan "ulu padişahlar ve azim hakanlar'" geleceğini söylemiştir (yaprak 306a). Böylece Sarı Saltuk'un ağzından Anadolu'dan çıkacağı bildirilen iki gaziden birisi "deniz kenarının

---

M. Fuat Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meselesi", *Belleten*, 1943, sayı 28, s. 287

Saltuknâme için bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre*, s. 253; M. Fuat Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, sayı 27, s. 425; *İslâm Ansiklopedisi* "Ertuğrul" maddesi (Mükremin Halil Yınanç); Adnan Sadık Erzi, "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar II", *Belleten*, sayı 14, s. 599.

M. Fuat Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meselesi", *Belleten*, 1943, sayı 28, s. 287, not 1.

Ayrıca bkz. Pertev Naili Boratav, "Vestiges Oğuz dans la tradition bektaşi" *Akten des vierundzwanzigsten Internationalen Orientalisten Kongresses*, Münih, 1958, s. 382

"Yunan" kelimesi burada Selçuklu ülkesi anlamında kullanılmış olup XV. yüzyılda Konya civarına alem olmuştur. "Rûm" kelimesi de burada "Rumeli" anlamında kullanılmıştır.

kâfirlerini birbirine urmuş olan" ve "Şeriften kuşak kuşanan" Aydın oğlu Umur Bey'dir. Ötekisiyse Ertuğrul oğlu Osman Bey'dir.[1]

Osman Bey'in ortaya çıkışı ikinci kayıtta anlatılır:

> Cengizlilerden Bacu Han, Selçuklu ülkesine yürüyünce Sultan Alâeddin telaşa düşmüş, bir taraftan Sarı Saltuk'a haber göndererek duasını dilemiş, öte yandan da beylerini, bu arada Saruhan'ı, "Nuşirevan" soyundan olan Candaroğlu Ali Bey'i, Menteşe'yi ve Karaman'ı toplayarak "gelen yavuz düşman karşısında yenilir ve öldürülürse ne tarzda hareket edeceklerini bildirmiş, kendi yerine Karaman'ın oturmasını tembihlemiş, bir kızını ona, öteki kızını Candaroğlu Ali Bey'e verdiğini, üçüncü kızını da kendisine "fâl-i uğur" sayacağı ve "Harcenevan [Amasya bölgesi] mülkünü ısmarlayacağı" bir gaziye vermek istediğini söylemiş. Mülknâme ve beratlarını yazıp gönderdikten sonra Harcenevan'a cihada memur edeceği gaziyi aratmaya başlamış. O sırada Horasan'daki Oğuzlardan Süleyman Şah oğulları, Cengiz'in önünden kaçıp Anadolu'ya gelmiş bulunuyorlarmış, bunlar üç kardeşmiş ve İshak Peygamber oğlu İs neslinden olup *Bayezid Han ile Korkut Ata soyundan* geliyorlarmış.[2] Üç kardeşten Bay Sungur[3] geriye "Acem"e gidip Horasan'da hâkim olmuş. Gündüz ise Erzincan ovasında kalmış; Sultan onun oğlu Ömer'e Erzincan ve Hamid'i (Âmid) vermiş. En küçükleri Ertuğrul da "Rûm"a (Anadolu anlamında) inmiş, Sürmeliçukur'u kışlak ve yaylak olarak istemiş; Sultan onun asaletini anlayınca arzusunu yerine getirmiş, ayrıca Harcenevan'a gazaya memur etmiş. Bunun üzerine Ertuğrul gazaya çıkıp pek çok yeri fethetmiş. Sarı Saltuk'un şöhretini duyunca da oğlu Osman'ı armağanlar ve hediyelerle kendisine göndermiştir. Sarı Saltuk, Osman'a çok itibar göstermiş, Hak Taâlânın ona "*neslüne saadet ve devlet rûzi kıldığını*" bildirmiş, uzun boylu nasihatta bulunmuş. Etrafındakiler Sarı Saltuk'a böyle bir "boybeyi gazi yiğit"e bu kadar itibar göstermesinin, *şahane nasihatlar* etmesinin sebebini sorunca "bu yiğit padişahzadedir ve Benî İshak bin İbrahim aleyhimesselamdır ki ana İs derler, anun neslidir, pes dünyada gelen padişahlar bu nesilden olagelmiştir, gerü bu yiğide Hak Taâlâ sultanlık verüp bunun zürriyeti ve nesli ulu padişahlar olıserlerdür" demiştir. (Bkz. yaprak 306b - 309b).

Eserin başka bir y4erinde (yaprak 526b - 527b) Selçuklu Sultanı Alâeddin beylerini çağırıp onlardan kâfirlere karşı gaza edecek birini bulmalarını istiyor. Beyler de Ertuğrul'un adını veriyorlar ve "oğlu Alp Osman'ın gazalarını ve Şerif'in ana himmetlerini ve oğul idindüğünü ve nesepte dahi hem-asıl idüğünü, İshak Pey-

---

[1] Bu özet Adnan Sadık Erzi'nin verdiği özetten alınmıştır ("Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar" *Belleten*, 1954, sayı 70, s. 192 vd.)

[2] "*İs nesli idi, Rûm'a gelürken ataları Fırat suyunda garkolup tururdu, nesl-i Bayezid Han ve **Korkut Ata idi***"

[3] Metinde Sungur تدين şeklinde yazılmıştır ve soru işareti konmuş olan kelime "*tekin*" olmalıdır.

gamber oğlu İs aslındandur ve *Korkut Atanın oğlanlarıdur*, sulb itikadlu Oğuzlardur, Türk-i sadık bunlardır..." diyerek sultana niteliklerini sayıp övüyorlar.

Korkut Atanın Osmanlıların ceddi olduğuna dair başka bir rivayet yoktur. Yalnız bazı *Şecere-i Terâkime* nüshalarında, onun Kayılardan olduğu açıkça söylenir. Buna göre *Saltuknâme* yazarının, belki benzeri yazılı bir rivayetten faydalandığı ve Osmanlıları Kayılardan saydığı meydana çıkabilir ki, bu geleneğin saray çevresinde çok güçlü bir şekilde yaşadığı bir devirde yazılan eser için bu durum doğaldır.[1]

DEDE KORKUT VE HACI BEKTAŞ VİLAYETNÂMESİ

Schaeder, Hacı Bektaş Vilayetnâmesi'nde, Sultan Osman ile Hacı Bektaş'ın karşılaşmasına dair kısım hakkında, "bu ibare doğruysa o zaman Osmanlı İmparatorluğunun kökeni hakkında en değerli kaynağa kavuşmuş oluruz" der. Vilayetnâmede bu kayıt sofu fantazilerin ve olmayacak tarihsel anlamsızlıkların karmaşası ortasında bulunmaktadır. Schaeder bu kaydın tarihsel esaslardan uzak olarak, geriye doğru bir şecere efsanesine gittiğine işaret eder. Aynı zamanda Hacı Bektaş Vilayetnâmesi'nin Dede Korkut kitabıyla ilgisini tesadüfi bulurken burada geçen "*ey dîdar görmüş*" şeklindeki hitabın Dede Korkut'ta da "Kazan'ın Evinin Yağmalanması" hikâyesinde, onun sudan haber sormak isterken söylenen "*su Hak dizarın görmüştür*" (s. 43:24B1) sözünü andırdığını belirtir.[2]

Adnan Sadık Erzi'nin, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar" (1954) adlı makalesinde, yazılışı XV. yüzyılın son ve XVI. yüzyılın ilk yıllarına kadar çıkarılabilen düzyazı bir Hacı Bektaş Vilayetnâmesi'nden (Ankara Maarif Genel Kitaplığı, No. 588, s. 317) alarak verdiği bu kayıt şudur:

> *Ol vakt kim Oğuz Padişahı Bayındur Han ve beylerbeyisi Kazan Han ve Korkut Ata*[3] *fevt olıcak Oğuz cemaati tefrika bulıcak taht ve saltanat Âl-i Selçuk'tan sultan Selim Şah Gazi hazretine değdi, diyar-ı Acem'i külliyen kendüye mukarrer ve musahhar eyledi, dahı asker çeküp Rûm mülküne geldi, Kayseriyyei fetheyledi, taht edinüp karar kıldı.*

M. Fuat Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meselesi", *Belleten*, 1943, sayı 28.

Schaeder, "Zur Stifterlegende der Bektaschis", *Orientalische Literaturzeitung*, 1046, not 3.

Adnan Sadık Erzi, yalnızca düzyazı metinde görülen "Kurt Ata" isminin "Korkut Ata"dan bozma olduğunun derhal anlaşıldığını söylerken Bayındur ve Kazan Hanların Dede Korkut kitabının en önemli şahsiyetleri olması dolayısıyla Dede Korkut ile ilgili menkıbelerin Bektaşiler arasında da bilindiğini belirtir.

Abdülbaki Gölpınarlı'daki kayıt şöyledir:

Rivayettir ki Hazreti Sultan Hacı Bektaş Veli, ol kalb-i cihan, serçeşme-i evliya, kaddes "Allahu sırrahal'l aziz Osmancığa nazar ettüğün beyan eder, zikrolunur. Nakildür, çünkim Oğuz cemaati tefrika buldular, Oğuzlar padişahı Bayındur Han âhirete intikal eyledi, Oğuzun beylerbeyisi Kazan öldü ve Korkut Ata öldü, Oğuz cemaati tefrika buldu. Saltanat Âl-i Selçük'ten Sultan Selim Han Gaziye değdi, diyar-ı Acem'i külliyen kendüye müsahh.:r etti. [1]

Bu kayıt, Vilayetnâmenin manzum şeklinde de şu şekilde yer alır:

Çü Oğuz cemiyyeti tefrik olur — *Pes Kazan Han Bayındur Han ölür*
Âl-i Selçuk'tan Selim Şah nam er — *Fars İli'ne şah oldu serteser*

Pertev Naili Boratav, Hacı Bektaş Veli'ye ait bir menkıbe ile Deli Dumrul hikâyesi arasında bir ilişki kurmaktadır. [2] Bu menkıbeye göre:

Hacı Bektaş'ın Rûm ülkesine yaklaştığını haber alan Rûm Erenleri onu bu ülkeye sokmamak için kanat kanada gererek Arş altında Südre'ye dek yolunu kesmeye karar verirler. Hacı Bektaş Rûm sınırlarına varınca yolun bağlandığını görür; bir sıçrayışta Arşın tavanına yetişir. Oradan bir güvercin şekline girerek doğruca Sulucakaraüyük'e iner, bir taşın üzerine konar. Rûm ülkesinin gözcüsü Karaca Ahmet, Hacı Bektaş'ın ülkeye girip girmediğini anlamak için murakebeye dalar. Başını kaldırdığı zaman her mahlukun eşiyle oturmakta olduğunu, yalnızca Sulucakaraüyük'te güvercin şekline girmiş bir erin yalnız oturduğunu söyler. Rûm erenlerinden biri doğan şekline girip onu avlasaydı, derler, aralarında. İçlerinde Bayezid Bistamî halifesinden Hacı Doğrul[3] adında biri vardır, ayağa kalkıp, izninizle ben gideyim, der; hemen doğan şekline girip uçar. Sulucakaraüyük'te bir taşın üzerinde oturan güvercinin üzerine bütün heybetiyle inerken Hacı Bektaş insan şekline girer, elini uzatıp doğanı tutar, onu öylesine sıkar ki Hacı Doğrul'un aklı başından gider. Hünkâr elinden bırakınca bir zaman yatar, aklı başına gelince kalkıp görür ki, Hünkârın yanındadır. Sonra Hünkârın ayağına düşüp ondan kerem diler, Hacı Bektaş da kendisini bağışlar ve takdis eder. [4]

Pertev Naili Boratav, Dede Korkut kitabındaki Deli Dumrul hikâyesiyle Bektaşi menkıbesinin farklı olmasına rağmen, "Dumrul" ve "Tuğrul" adlarının benzerliğine dayanarak bu iki metni birbirine yakın bulmaktadır. Ayrıca her ikisini karşılaştırmak suretiyle bunlardaki tema birliğine ve Türkçede harflerin birbirlerinin yerlerini alması olayına da işaret ederek bu yakınlığı güçlendirecek kanıtlar öne

---

Abdülbaki Gölpınarlı, *Vilayetnâme*, 1958, tıpkıbasım 164b, basma kısım s. 73

P. Naili Boratav, "Vestiges oğuz dans la tradition bektaşi", *Akten des Vierundzwanzigsten Internationalen Orientalisten Kongresses*, Münih, s 382, s. 383 vd.

Abdülbaki Gölpınarlı "Doğrul", Pertev Naili Boratav ise "Tuğrul" diye okuyor.

Abdülbaki Gölpınarlı, *Vilayetnâme*, 1958, tıpkıbasım 41b

sürmektedir. Tuğrul kelimesinin doğan (veya kartal) anlamına geldiğini, *Saltuknâme*'de doğan şekline girerek Hacı Bektaş'a saldıran dervişin Hacı Tuğrul değil, Doğan Baba adını taşıdığını da kaydeder. Hacı Tuğrul'un Hacı Bektaş'tan suçunun bağışlanmasını diledikten sonra "*Hünkârım, bizden ve bizim soyumuzdan ne kadar dişi olursa size ve size belî diyene nezrimiz olsun*" şeklinde adak adamasını da Deli Dumrul hikâyesinin bir başka bölümüne, kocasının yerine kendisini fedaya razı olan Dumrul'un karısının bu davranışıyla Tanrı'yı cömert bir karşılığa yöneltirek ona ve kocasına uzun bir ömür ihsan edişine bir gönderme saymaktadır. Bununla beraber Deli Dumrul hikâyesinin bütün bu taraflarının Alkestis temasıyla paralelliğini de konunun başka bir yönü olarak belirtmektedir.

V. DEDE KORKUT KİTABI ÜZERİNE

HİKÂYELERİN YAZIYA GEÇİŞ TARİHİ

A.– Barthold başlangıçta, Duha Koca oğlu Deli Dumrul hikâyesini yayımlarken (*Z.V.O.*, 1894, c. VIII, s. 205), kitabın yazıya geçiş zamanının kesin olarak belirlenemeyeceğini, ama yazmanın önsözünde yer alan Korkut'un Osmanlı hanedanına dair kehaneti sayesinde –eğer oraya sonradan sokulmuş değilse– bu hikâyelerin Osmanlıların Küçük Asya'da hâkimiyet kazanmalarından sonra yazıldığını, yani Yıldırım Bayezid (1389-1402) zamanından önce yazılmadığını öne sürmüş; bazı hikâyelerin daha önceki devirlere ait olmakla beraber eserin XV. yüzyıldan sonra biçimlendirildiğini tahmin etmiştir. Ama sonradan çıkardığı *Türkmen Tarihi*'nde, bu hikâyelerin biçimlenişini Akkoyunlu devleti zamanına (XV. yüzyıl) almak istemiştir.

Barthold ile Gordlevskiy'nin işaret ettiklerine göre, hikâyelerde "Hanlar Hanı" olarak nitelendirilen Bayındur Han adı, ancak Yakındoğu'daki Oğuz ilini, hâkim zümre olarak Bayındır boyundan gelen Akkoyunlu Türkmen hanedanının idare ettiği devirde (XIV. yüzyıl ortalarından XV. yüzyılın ikinci yarısına dek) Oğuzların efsanevi başbuğu olabilirdi. Gordlevskiy'nin belirttiği gibi, XV. yüzyıldaki Osmanlı padişahları kendilerini ataları olan Oğuzların efsanevi zamanlarına dek uzanan kabile geleneklerinin koruyucuları ve Selçukluların mirasçıları sayıyorlardı.[1]

Bu şartlar altında Oğuzların ağızlarında dolaşan destani menkıbelerinin yazılarak "Korkut Kitabı" adıyla bir kitapta toplanması akla yakın gelmektedir. Yazıcıoğlu Ali'nin elindeki Farsça kaynaklara dayanarak Sultan II. Murat (1421-51) için Türkçe oluşturduğu *Târih-i Âl-i Selçuk*'u böylesi milliyetçi bir davranışla işleyip ortaya koyduğu düşünülebilir; nitekim Dede Korkut kitabının önsözündeki Osmanlılara ait kayıt onda da vardır. Ama bu kaydın Yazıcıoğlu'nun eserinden mi Dede Korkut kitabına, yoksa Dede Korkut'tan mı ona geçtiği önemli görülmemektedir.[2]

B.– K. Inostrantsev, düzyazı biçimindeki bazı Oğuz menkıbelerinin, XV yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı feodal soyluları arasında belirli bir dereceye kadar yaygın olduğunu kaydetmekte ve iktidardaki hanedanın iki veliahtından birinin adının Korkut (II. Bayezid'in oğlu), ötekinin adının da (Korkut'un amcasının oğlu) Oğuz Han oluşunu buna kanıt saymaktadır. Bu veliahtların doğum yılları XV yüzyılın 60-70 seneleridir.[3]

W Barthold, "Eşçe Izvestie Korkude (Korkut hakkında yeni haber)" *Zapıski Kollekii Vostokovedov*, c. XIX, 1910; V A. Gordlevskiy, *Gosudarstvo Sel'djukidov Maloy Azii* (Anadolu Selçuklu Devleti), s. 9-10, 52-53.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta,* 1962, s. 141.

K. Inostrantsev, *Z.V.O.*, 1911, XX, s. 41.

C.– M. Fuat Köprülü ise önce Barthold'un fikrine katıldığı halde, sonra kesin bir tarih vermeksizin *Osmanlılar devrinde tespit edilmiş* demekle yetinir[1] ve hikâyelerin bu son şekilde meydana gelişini XIV. yüzyılın ilk yarısına dek götürür.

Onun dayandığı kanıtların başında, Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unun baş tarafında, XV. yüzyılın başına (yani Oğuznâmenin yazıldığı zamana) ait oluşu çok doğal olan bir yazı ile Dede Korkut kitabından parçalar yazılmış olması vardır. *Târih-i Âl-i Selçuk*'un yazıldığı Sultan II. Murat devri Oğuz geleneğinin canlandığı devirdir, bunları Dede Korkut kitabını yazmasıyla karşılaştırınca elimizdeki kısaltılmış, o ise ayrıntılı halidir. Yani Dede Korkut rivayetinin bugünkünden daha ayrıntılı şekilleri vardır. Köprülü, kanıtları arasında, baş taraftaki öğütler arasında Yıldırım'ın oğlu Süleyman Çelebi'nin adının geçmesini sayıyorsa da, bu Emir Süleyman'ın tamamen başka bir menkıbevi kişi olduğu artık anlaşılmıştır. (bkz. s. 730-32).

Bu kanıtlara Kan Turalı hikâyesindeki *"begün paşanun himmeti Kan Turalı'ya oldu"* (128:94b11) sözünde geçen "paşa" kelimesi ile "nöker, inak, koşun" gibi kelimeleri de katmak gerekir. "Paşa" kelimesi ilk defa Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in divanında (s. 14) bulunduğu gibi[2] diğer kelimeler de Türkler arasındaki Moğol yayılışından ardından, yani XIII. yüzyıldan sonra yayılmıştır. Bunlar da kitabın zamanının saptanışında bir ipucu verebilirler.

Ç.– Barthold ve Köprülü'ye ek olarak benim verdiğim birçok kanıtı da kaydeden Ettore Rossi, hikâyelerin geneldeki dili ve kelimeleri bakımından Türkmenlerin ve Azerilerin, Doğu Anadolu'nun XIV. ve XV. yüzyıllardaki Türkmenlerinin karakteristiğini gösterdiğine işaret ediyor; Barthold'un eserin Yıldırım Bayezid zamanına ait olabileceği fikrini uygun buluyor ve kitabın yazılış tarihi olarak XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın başının kabul edilebileceğini söylüyor. Ettore Rossi'ye göre, bu ilk destani başbuğun adını alan hanedan sultanları "Selâtî -i Bayandariyye" resmi unvanını taşımaktaydılar.[3]

D.– Faruk Sümer, hikâyelerin "tespit" zamanı olarak Bayındır Han'ın torunları olan Akkoyunlu hanedanının Horasan'ın dışında bütün İran, Kuzey Azerbaycan, Irak ve Doğu Anadolu'ya hâkim olarak büyük bir imparatorluğun başında bulunduğu XV. yüzyılın ikinci yarısının kesin surette söylenebileceğini ileri sürdüğü

---

1. Fuat Köprülü, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 1940, s. 233 ve "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meselesi" *Belleten*, 1943, sayı 28, s. 287.
2. Nihal Atsız'ın bir mektubundan. Bkz. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XL, Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, s. 28; Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 397.
3. Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, s. 28, 31.

halde, sonra bu fikrinden vazgeçerek bu tarihi daha sonraki bir zamana getirmektedir.[1] Bu yolda ileri sürdüğü kanıtları da şöyle sıralamaktadır:

> Destanlardaki bazı isim, hatta bazı kelimelere bakılacak olursa onların şimdiye kadar kabul edilen tarihlerden daha sonraki bir zamanda, yani XVI. yüzyılın ikinci yarısında yazıldıklarına hükmetmek gerekiyor. Gerçekten IV. destanda *başı açuk Tatyan kalesi*'nden bahsedilmektedir. Bu XVI. yüzyılda Gürcistan hâkimi Bokrat'ın lakabıdır, "başı açuk" adına daha önceki yüzyıllara ait eserlerde rastlanmamaktadır. "Tatyan"a gelince o da XVI. yüzyıldan daha önceki eserlerde görülemiyor.
>
> Yine destanlarda "paşa, alay, sancakbeyi ve gönder" kelimeleri de geçiyor ki bunlar Osmanlı tesiriyle ilgili olmalıdır. "Alay ve gönder" kelimeleri yalnız Osmanlı devletinde kullanılmıştır. Yer adlarına gelince, bunlardan ancak birkaçı XVI. yüzyıldan önceki eserlerde görülemiyor, bu yer adlarından başlıcaları *Ağca-kale, Akhisar, Ağlagan* ve bir de *Cızığlar*'dır. Bu yer adlarının XVI. yüzyıldan önceki eserlerde görülmemesi, onların bu zamanda mevcut olmadıklarına dair kesin bir delil olmamakla beraber, elimizdeki destanların XV. yüzyılda yazılı oldukları hakkında hiçbir bilgimiz yoktur. Bunlarda Akkoyunlu tesiri açıkça görülemiyor.

E.– Pertev Naili Boratav ise kesin bir tarih saptamaya kalkmayarak, Barthold'un fikrine katılıyor, kitabın yazılış zamanı olarak XV. yüzyılı kabul ediyor ve: 1. Akkoyunluların kendilerini hikâyelerde "Hanlar Hanı" diye anılan Bayındır Han'a nispet etmelerini; 2. Olayların Akkoyunluların hâkim olduğu Doğu Anadolu bölgesinde geçmesini, Gürcüler ve Trabzon Rumlarıyla mücadelelerinin devam edip gitmesini; 3. Mukaddemede Osmanlıların kuvvetli olduğu bir devre işaret edilmesini bu yolda yeterli kanıtlar olarak görüyor.[2]

Boratav bu görüşünü daha sonra başka eserlerinde de tekrarlar ve hikâyelerin bir sanat eseri halinde yazılışını veya düzenlenişini XV. yüzyılın ikinci yarısında, belki de Uzun Hasan'ın saltanatı (1453-78) sırasında gerçekleşmiş kabul eder.[3]

Boratav daha sonra yayımladığı bir incelemede, Oğuzların efsanevi tarihlerinin Sırderya'nın kuzeyindeki maceralarını ve son büyük Türkmen devletinin siyasi olaylarına ait hikâyelerin bir bütün halinde kaynaşması için yeterli zamanın geçmesi gerektiği göz önüne alındığında, verilen bu tarihin, destanın son şeklini alması için gerekli şartlara uyduğunu, ayrıca Uzun Hasan devrinin yazılı destan edebiyatında bir uyanışa elverişli kültürel gelişme gösterdiğini, siyasi bakımdan da bu hükümdarın Akkoyunlu Türkmen devletinin en parlak devrini, büyük fetihlerin ve

---

Faruk Sümer, "Dede Korkut Kitabına Dair Bazı Mülahazalar", *Türk Folklor Araştırmaları*, 1952, 30, 496; "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler" *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, 396.

Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyeleri", *Oluş*, 1939, c. II., sayı 22, s. 347 vd.

Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, 1946, s. 65; *İslâm Ansiklopedisi* "Korkut Ata" maddesi.

siyasi birliğin gerçekleştiği bir anı temsil ettiğini söyleyerek bu fikrini tekrarlar.

F.– Ali Sultanlı, "Dede Korkut Destanı Hakkında Kayıtlar" (I. makale, 1958, s. 17-26) adlı yazısında, mukaddemenin sonradan, tahminen XV. yüzyılda destana eklendiğini ve destanın asıl içindekilerle hiçbir ilgisinin olmadığını söylüyor.

G.– *Azerbaycan Nazmı Antolojisi*'nin (yay. haz. B. A. Lukovskogo ve Samed Vurgun, Moskova, 1939) VIII.-XI. ve 13-17 sayfaları Dede Korkut'a ayrılmıştır. Burada Dede Korkut hikâyelerinin oluşması XI., kaleme alınışıysa XVI. yüzyıl olarak verilmektedir.

H.– Hamit Araslı ve M. Rafili, *Kadim Edebiyat*'ta (ortaokullar için ders kitabı, Bakû, 1941) "elimizdeki bilgilere göre" kaydıyla, Dede Korkut kitabının XI. yüzyıla ait olduğu söylemektedirler.

I.– M. Rafili, "Dede Korkut Destanı" (*Bakinski* gazetesi, 22 Ağustos 1957) adlı yazısında, eserin kökeninin ve vücuda gelmesi in XI. yüzyıldan önceye alınamayacağını, yani Oğuzların İslamiyeti kabul etmesinden ve onların Azerbaycan'ın asıl ahalisiyle birleşmesinden önce bu destanın meydana gelemeyeceğini öne sürer.

İ.– Jirmunskiy ise yazmanın kapağında, Barthold'un da işaret ettiği Osman Paşa'nın ölüm yılı 993 (1585) kaydı ile Vatikan yazmasında bulunan bu soydan kayıtların bu eserlerin ne zaman yazıldıklarını göstermek bakımından bir şey ifade etmediklerini söyledikten sonra Barthold'un tahmin ettiği tarihe katılmaktadır. Mukaddemelerde Osmanlılar hakkında yapılan "kehanet"in önemini belirten Jirmunskiy daha özel nitelikteki tarihsel olaylara dayanarak der ki:

> Bunlar Oğuz destanının en son sözlü edebi işlenişinin tarihini saptamaya imkân verdiğini göstermektedir. Oğuz bahadırlarının Trabzonlu Rumlar ve Abhazlarla yaptıkları mücadeleler, Barthold'un Dede Korkut kitabının XV. yüzyıldan daha geç zamanda yazılmadığı yolundaki düşüncesini güçlendirmektedir. XV. yüzyılın ilk yarısında Abhazlar artık Müslümanlığı kabul etmişlerdi; Trabzon ise Türkler tarafından ele geçirilmiş ve 1461'de siyasi bağımsızlığını kaybetmişti.
>
> Fakat destanda tarihsel ilişkilerin çok daha eski zamana ait izleri korunmuştur. Örneğin Bayburt ancak XIV. yüzyılın ortasına kadar Beyrek'i esir almış 'kâfir bey'i'nin malikânesi olabilir, bundan sonra Oğuzlar tarafından zapt edilmiştir; 1360'da Bayburt'u artık Müslüman bir bey idare ediyormuş. Bayburt'un Akkoyunlular tarafından alındığını gösteren bu tarih Bamsı Beyrek hikâyesinin Dede Korkut kitabına girdiği tarihi sınırlandırır.
>
> Tur Ali Bey'in Trabzon tekfurunun kızıyla evlenmesine dair hikâye, Bayındır Ak-

---

Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Telifi Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, 1958, XIII, s. 61 vd.

koyunlu sülalesinin kurucusu ve 1348'de Trabzon'a baskınlar yapan Tur Ali Bey'in tarihî adını saklamıştır; onun oğlu Kutlu Bey ise üç yıl sonra (1351) Trabzon kraliçesiyle evlenmiştir.

Kara Güne oğlu Kara Budak'ın savaşlarından biri olarak Mardin kalesinden söz edilir. Kökenleri bakımından daha geç bir zamana ait olan bazı destanlar ise –Deli Dumrul veya Kan Turalı gibi hikâyeler– ilk zamanlarda, Dede Korkut ya da Salur Kazan külliyatı içinde değillermiş; ki bunlar şimdi bile bu külliyat içinde yalıtılmış bir halde durmaktadır. Bunlar ancak daha sonraki zamanlarda ve sadece dış şekilleri bakımından "Oğuzlar zamanı"na ait destanlara indirgenmişlerdi. Bunlarda, destani deyiş üslubu ve söylenişinde karakteristik olan, kahramanın çevresinin geleneğine uygun değişmezliği korunmakla birlikte, türlü zamanlarda türlü ozanlar tarafından ona takılan sıfatlar ve konulardaki ayrıntılar değişik olabilir.[1]

J.– M. G. Tahmasib ise "Dede Korkut Boyları" (*Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tetkikler*, Bakû, 1961, s. 4-51) adlı yazısında, eserin elimize geçen şekilde XIII. yüzyıldan sonra yazıya alındığını gösteren deliller bulunduğunu söylerken, bu kanıtların başlıcaları olarak şunları gösterir:

1. Gürcistan'ın, Begil oğlu Emren hikâyesinde geçen "Dokuz Tümen Gürcistan" diye adlandırılışı ancak Moğol istilası devrinde olabilir, çünkü Moğollar Gürcistan ve Kuzey Ermenistan'ı alarak, burada bağımsız "Harbi inzibati Gürcistan vilayetini oluşturup bu vilayeti dokuz harbi inzibati birliğe yani tümene" bölmüşlerdir;

2. Kan Turalı ve Salur Kazan'ın tutsak oluşu hikâyelerinde Trabzon'un adının bağımsız sınırları olan bir ülke olarak geçer ve burasının ancak 1204 yılından sonra böyle başına buyruk bir devlet olmuştur.

Ardından şöyle der: "Kati şekilde demek olur ki bu boyların en uzağı XIII. yüzyıldan sonra kaleme alınmış ve bize malûm olan kitap şekline düşmüştür. Lakin burada ancak kitabın yazıya alınması vakti söz konusudur. Ayrı ayrı boyların yaranması, formalaşması ise şüphesiz ki daha evvellerde, kendisi de başka vakitlerde başlanmış ve tamamlanmıştır."

Bütün bu incelemelerden çıkan sonuç odur ki, Dede Korkut hikâyeleri, elimizdeki kitapta bu son şeklini XV. yüzyılın başlarında almış ve Osmanlı devletinin güçlenerek Anadolu'ya tamamen hâkim olduğu bir devirde yazıldığı için kitabın başına Osmanlı hanedanının kıyamete kadar sürüp gideceği hakkında bir kehanetin ilavesi, hikâyeleri toplayan kişi tarafından gerekli görülmüştür.

---

[1] Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 139.

KİTABIN YAZILDIĞI YER

Dede Korkut kitabının Akkoyunlular sahasında yazıldığına dair inanış yaygındır. Barthold bu hikâyelerde geçen olayların 1400 yıllarında Ermenistan yaylasında ve Akkoyunlular devrinde gerçekleştiğini, gerek Anadolu gerekse Balkan yarımadasında epik menkıbelerin korunması için elverişli şartların olmadığını;[1] bu açıdan Korkut'un kopuz çalan bir şaman olduğuna dair efsanenin kökeni ne olursa olsun, onun adıyla ilgili hikâyelerin ancak Kafkasya'da hüküm süren şartlar dahilinde oluşabileceğini, Akkoyunlu sülalesinin ve bu sülaleye ait toprakların Türkiye ile İran arasında paylaşılması üzerine Türkmen destanı ile geleneklerin korunması bakımından İran'daki şartların daha elverişli olduğunu söylemektedir.[2]

Heinrich Friedrich von Diez tarafından yayımlanan atasözlerinden birinde (no 76) Şii temayülünün göze çarptığına, on iki imamdan sevgiyle söz edildiğine dayanarak, Şiiliğin İran'da devlet dini olarak kabul edilmesinin İran'daki Türkmenler ile Azerbaycan Türkleri arasında olumlu karşılandığını kaydederek Korkut hakkındaki efsanenin de Şiiliğe uydurulduğuna ihtimal vermektedir.

Jirmunskiy ise Oğuz bahadırlarının mücadele etmek zorunda kaldıkları kâfirlerin Trabzon Rumları, Gürcüler, Abhazlar olduğunu; Oğuz yiğitlerinin Âmid'e (Dicle'nin yukarı kısımlarına), güneyde Mardin'e, kuzeyde Derbend ve Trabzon'a akınlarda bulunduklarını; Bayburt, Düzmürd (Karadeniz kıyısında) kalelerinin kâfirlerin elinde bulunduğunu, onların Berde ve Gence'de (Güney Kafkasya) Oğuzlarla sınırdaş bölgelerde oturduklarını belirtiyor. Bu menkıbelerin kahramanları da buralarda (Ermenistan yaylasında) ozanlarla beraber, onlarla aynı zamanda göçebe veya yarı göçebe bir hayat sürüp ılkıları, deve ve koyun sürüleriyle dağlar, yazlık çadırlar, bağlar ve bahçelerde yaşamaktaydı; ya da daha tam olarak ifade etmek istenilirse, Dede Korkut hikâyelerinde betimlenen savaşçı göçebe kavimler, başka soydan gelme yerli halk arasına veya eski bir kültürün bulunduğu "kâfirlerle meskûn" sınır boylarına, kasabalar ve kalelere hâkim durumda yerleşmiş olarak buradan kâfirlere daimi surette akınlarda bulunmaktaydılar, diyor.[3]

Barthold'un fikrine katılan Pertev Naili Boratav, bu hikâyelere son şeklini XV yüzyılın başlarında, Akkoyunluların hüküm sürdükleri alanda, bugünkü Kars ve Çorum vilayetleri bölgesinde, ismi bilinmeyen bir yazar vermiş olmalı, diyor.[4]

Dede Korkut kitabındaki hikâyelerde konunun Oğuz Türklerinin Doğu Anadolu

---

Wilhelm Barthold, *Encyclopedia of Islam*, "Abhaz" "Guzz" maddeleri.

Wilhelm Barthold, "Türk Destanı ve Kafkas", *Kniga Moego Deda Korkuta*,

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 142.

Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, 1946, s. 63.

ve Kuzey Azerbaycan'daki hayatları ve maceraları olduğu düşüncesinin genel kabul gördüğünü işaret eden Faruk Sümer ise hikâyelerin ilk bakışta bunu bize kesin olarak gösterdiğini, fakat tarih ve etnografya açılarından bir inceleme yapıldığında bunların Oğuzların çok eski zamanlarda, Türkistan'da, Sırderya'nın kuzeyinde bulunan yurtlarındaki yaşam serüvenleriyle ilgili hatıralardan başka bir şey olmadığını ileri sürer.[1]

Sümer'e göre hikâyeler bu hatıraların ardıllar tarafından bulundukları çevreye uyarlanmış şekilleridir ve kahramanların Doğu Anadolu'nun hangi bölgesinde oturduklarının, yani Oğuz ilinin nerede bulunduğunun anlaşılmaması da bu adaptasyonun çok hafif ve önemsiz olduğunun kanıtıdır.[2] Bununla beraber, destanların Azerbaycan'da yazıldığından şüphe edilemeyeceğini, gerek dil, gerek yer ve kavim adlarının bu konuyu açıkça gösterdiğini belirtmektedir.

Biz bunlara başka bir şey eklemeyi gerekli bulmuyor, yani hikâyelerin Akkoyunluların en güçlü devirlerinde hâkim oldukları bir bölgede yazıldığını kabul ediyoruz.

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ'Nİ YAZAN VEYA SIRALAYAN

Dede Korkut hikâyelerinin belirli bir yazarı ya da hiç olmazsa bu hikâyeleri toplayıp düzene koyan bir kişi var mıdır? Yoksa bunlar türlü zamanlarda türlü ozanlar tarafından söylenegelen ve sahibi belli olmayan dağınık parçalar mıdır?

Barthold, 1894'te yazdığı bir yazıda, bu destanın bir bütün oluşturduğunu, hikâyelerde aynı kahramanların, aynı betimlemelerin geçtiğini ve aynı olaylara göndermeler yapıldığını ileri sürdüğü halde bu konudaki araştırmalarına son şeklini verdiği "Türk Destanı ve Kafkas" adlı incelemesinde bazı noktalara dikkat çekmiştir: Deli Dumrul ve Kan Turalı hikâyelerinde Hanlar Hanı Bayındur Han ve başkahraman Salur Kazan'ın adlarının geçmediğini belirtmiştir. Deli Dumrul'a ait "fevkalade güzel" hikâyenin İslam edebiyatında ve genellikle Ön Asya edebiyatında şimdilik hiçbir benzerinin bulunmadığına işaret etmiş; Kan Turalı'nın evlenmesine ait hikâye hakkında Fallmerayer'e dayanarak birtakım bilgiler vermiştir.

Geriye kalan on hikâye arasında yakın bir bağ bulunduğunu, bu hikâyelerin Bayındur Han'ın adıyla ilgili bir daire oluşturduğunu ve bu hikâyelerde geçen olaylardan bir kısmını kronolojik sıraya göre düzenlemenin mümkün olduğunu belirten Barthold, Salur Kazan'ın evinin yağmalanması, Uruz Bey'in tutsak oluşu Salur Kazan'ın tutsak oluşu hikâyeler arasında daha yakın bir bağlantı görüldü-

---

Faruk Sümer, "Dede Korkut Kitabına Dair Bazı Mülahazalar", *Türk Folklor Araştırmaları*, 1952, sayı 30, s. 469.

Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 396.

ğünü, bu hikâyelerde aynı kahramanlarla karşılaştığımızı, fakat bunların bir bütün oluşturan tek bir hikâyenin ayrı kısımları değil, aynı konunun çeşitli varyantları olduğunu, Uruz Bey ile Salur Kazan'ın tutsak oluşu hikâyeleri arasında bir zıtlık bulunduğunu ortaya koymuştur. Ona göre:

> Bütün hikâyeler aynı döneme aittir ve aynı kola mensup hikâyeciler tarafından oluşturulmuştur. Bütün eserin yalnızca tek bir hikâyeciye ait olduğu pek söylenemez. Yukarıda değindiği tutmazlıklar yanında hikâyeler arasında edebi değer bakımından farklar olduğunu da düşünmek lazımdır. Deli Dumrul hikâyesi bozkır edebiyatının bir incisi olarak eşsizdir. Öbür hikâyelerde buna benzer edebi bir işleme ve bu kadar özlü bir sadelik yoktur. Kazan oğlu Uruz Bey'in tutsak edilmesi hikâyesi uzunluğu bakımından bu hikâyeden kesin bir şekilde ayrılmaktadır. Bu hikâyelerin müşterek bir plana dayandığına dair bir belirti yoktur. Oğuznâme adını taşıyan bu hikâye veya masallarda Korkut'un söylediklerini kapsayan giriş kısmıyla bir ilgi görülmez. Hikâye, han tarafından gösterilen istek üzerine sekiz defa kesilmektedir. Halbuki masallarda buna benzer istekler yalnızca sonda birer defa gözlenmektedir. Giriş kısmını diğer on iki menkıbeye bağlayan tek halka Korkut'un adıdır.[1]

Jirmunskiy de kitap için düzenlenmiş tabirini kullanmaktadır. Ona göre:

> Mevcut şekillerinde yazılıp bize gelmeden önce, ozanların eseri olarak ve halkın arasında masal gibi söylenen Dede Korkut külliyatına dahil edilen hikâyeler, yüzyıllarca devam edegelen bu ağızdan ağıza anlatılma sırasında uzun, birleşik ve çok yavaş bir edebi işleme tabi tutulmuşlardır. Bu menkıbeler türlü zamanlarda başka başka ozanlar tarafından üretilmişlerdir. Bütün hikâyelerde farklar o kadar önemlidir ki bunları bir adamın biyografisi gibi kronolojik bir bütün halinde bir araya toplamak zordur.
>
> Destanın bugünkü gelişme seviyesinde henüz daha kahramana dair hikâyeler biyografik "cyclisation"a tabi tutulmadığı cihetle, böyle bir destansal biyografiyi onarma denemesine girişmek hatalı olurdu. Tersine dış bakımdan mevcut bu tür dengesizlikler, destani eserlerin tarihsel kökenine ve gelişmesine dair soruyu ortaya koymamıza imkân vermektedir. Bunların başka başka ozanlar tarafından destanın geniş çerçevesi içinde ve henüz daha isimler ya da olaylar bakımından aralarında sıkı bir birlik bulunmadığı sırada yaratılmış olmaları, destansal deyişlerin çoğalma olayı bakımından karakteristiktir.[2]

Azerbaycan Nazım Antolojisi'nde Dede Korkut destanlarının birkaç ozan tarafından yazıldığı söylenirken Hamit Araslı ve M. Rafili de bu hikâyelerin XI. yüzyılda ve birkaç ozan tarafından yaratıldığını ileri sürmektedirler.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 111 vd.

Jirmunskiy, a.g.e., s. 139, 141 vd.

Ali Sultanlı, "Dede Korkut Destanı Hakkında Kayıtlar" (I. makale, 1958, s. 17-26) adlı yazısında, Dede Korkut'un 'ozan' olduğunu, bu külliyatın ilksel şeklinin yaratıcısının da kendisi olduğunu, rapzodların ise ayrıca boylarını koruyup yaydıklarını söyledikten sonra, destanı –Azerbaycan'da İslamiyetin güçlenmesinin ardından– Arapça eğitimi olan bir *kâtib*'in kaleme aldığını ileri sürüyor; destandaki halk yaratıcılığı ile ozanın kişisel özellikleri arasındaki bağlantıları çözümleyerek, destanda birçok halk unsuruyla beraber bizzat ozan Dede Korkut'un yaratıcı şahsiyetinin de hissedildiği sonucuna varıyor: Bu, bilhassa Salur Kazan, Dirse Han, Boğaç, Deli Karçar, Deli Dumrul, Karaca Çoban, Uruz ve diğer destan kahramanlarının eksiksiz karakter betimlemelerinde gözlenmektedir, diyor.

Sultanlı, aynı yerde çıkan üçüncü makalesinde (sayı 3, 1959) bu görüşünü tekrarlayarak der ki: Dede Korkut destanının yaratılış kökleri çok derinlere gider; bu kökler kendi varlık gıdasını, halkın hayallerinden ve yaratıcılık dehasından, mitoloji ve efsanelerden almıştır. Bununla beraber, destanın yaratılışında yetenekli bir ozanın yaratıcılık kudreti de kendini göstermektedir. Böyle bir kişisel yaratıcılık kudretini, her şeyden önce suretlerin ve karakterlerin bütünlüğünde, ayrı ayrı hikâyelerin bitirilmiş kompozisyonunda, boyların üslup, çizim ve betim araçlarının aynılığında, belirli kavram ve ülkü birliğinde aramak gerekir.

Öte yandan Pertev Naili Boratav, W. Ruben, Ettore Rossi ve Hamit Araslı hikâyeleri tek bir yazarın eseri saymaktadırlar.

Pertev Naili Boratav, hikâyelerin yazarının, tarihsel konular olarak XIV. yüzyılın Türkmen / kâfir mücadelelerini ve bu mücadelelerin belki en eski, en şiddetlilerini aldığını, ama onları Akkoyunlu Türkmenlerinin yeni yurtlarına gelirken yanlarında getirdikleri Oğuz menkıbeleriyle karışıp menkıbeleşecekleri kadar bir zaman geçtikten sonra aldığını; bunlara elimizdeki bu son edebi şeklini Akkoyunlu saltanatının Osmanlı hâkimiyeti karşısında sönmeye başladığı zamanlarda verdiğini söyler. O, Barthold'a aykırı olarak, mukaddemeyi, lisan ve ifade bakımından hikâyelerin metninden farklı bulmamakta, mukaddemeyi yazan kişiyle hikâyeleri meydana getirenin aynı kişi olduğu kanısında bulunur. [1]

Kitabın birbirinden bağımsız on iki hikâyeden oluştuğunu, bu hikâyelerin anlatıcısı olarak gösterilen menkıbevi Dede Korkut'un kitap biçimine getirdiği destani menkıbelerin sözlü gelenek yoluyla söylenip gittiğine işaret ettikten sonra bunlara son şeklini adı bilinmeyen bir yazar vermiş olmalı, der. [2]

Boratav bu fikrini, sonraki yazılarında da Dede Korkut destanlarının eski şekil-

Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyeleri", *Oluş*, s. 347.

Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, s. 63.

leriyle Akkoyunlular devrinden önce sözlü gelenekte yaşadığını; bunların bir sanat eseri halinde yazılmasının veya sıralanışının XV. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleştiğini; kitabı Oğuz ananesini iyi bilen ve sanat kabiliyeti yüksek bir ozanın düzenlediğini; kitabın yazarının *belki de* her iki yazmanın mukaddemesinde Korkut Ata'dan nakledilen bilgece sözlere "...ozan aydur" (Vatikan yazmasında "Korkut Ata ağzından ozan aydur") ibaresini koyarak kendi hikmetlerini –ismini açıkça yazmaksızın– ekleyen kişinin bu ozan olduğunu, mukaddemenin kitaba sonradan eklenmiş değil, destan metinlerini düzenleyen sanatkârın kaleminden çıktığını söyleyerek tekrarlar.[1]

Bu düşüncesine en son yazısında daha da açıklık vererek ve "düzenleyici"yi tamamen bir yana bırakarak der ki: "Bir yazar, daha önce konusu, ideolojisi, kahramanları belirmiş, fakat sözlü gelenekte yaşamakta olan destan epizotlarını bir araya getirmiş, bu iş için şüphesiz bol miktarda hazır malzemeyi, hatta birçok klişe ifadeyi kullanmış, işleyip yazıya geçirmiş ve böylece *Kitâb-ı Dedem Korkut alâ Lisan-ı taife-i Oğuzan* adını taşıyan kitap meydana gelmiştir. Bu işi yapan müellifin adını bilmiyoruz."[2]

Walter Ruben, bu on iki hikâyenin hayret edilecek bir karakter taşıdığını, bu yüzden de bunların hakikaten tek bir ozan, Dede Korkut tarafından yazılmış ya da hiç olmazsa toplanıp düzenlenmiş olduğunun güvenle iddia edilebileceğini söyler.[3]

Hamit Araslı ise Dede Korkut hikâyelerinin XI. yüzyılda bizce malûm olmayan bir şahıs tarafından meydana getirildiğini, hiçbir neden bildirmeksizin söylemektedir.[4]

Ettore Rossi de bu hikâyeleri anonim bir ozanın, sanat bakımından çok kabiliyetli bir ozanın bir araya getirdiğini, bu külliyatın bir vahdet karakteri taşıdığını, yani bir kişinin elinden çıktığını, bu vahdetin hikâyelerin dilinde, sonlarda ve aralardaki sözlerde görüldüğünü söyledikten sonra, bu vahdetin hikâyeleri toplayanın sanatı olarak alınabildiği gibi "daha kuvvetli bir ihtimal olarak" zamanla işlenmiş bir gelenek sonucu da yazılabileceğini ileri sürmüştür.[5]

Faruk Sümer, bu konuda açık bir fikir bildirmeksizin destanların bir hana anlatılırken yazıldığını, destanlarda Dede Korkut'un genellikle kahramanların ozanı

İslâm Ansiklopedisi "Korkut Ata" maddesi (Pertev Naili Boratav).

Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi" *Türkiyat Mecmuası*, 1958, XIII, 61

Walter Ruben, *FF Communications*, Ozean der Märchenströme, Teil I, Helsinki, Anhang: Die 12 Geschichten des Dede Korkut, s. 193.

Hamit Araslı, *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, cit I, kadim devir, Bakû, 1960, s. 50.

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, giriş bölümü, s. 27.

gibi gösterilmesinin ve onun düzüp koştuğunun söylenmesinin ozanların işi olmak gerektiğini söylemekle yetinmiştir.[1]

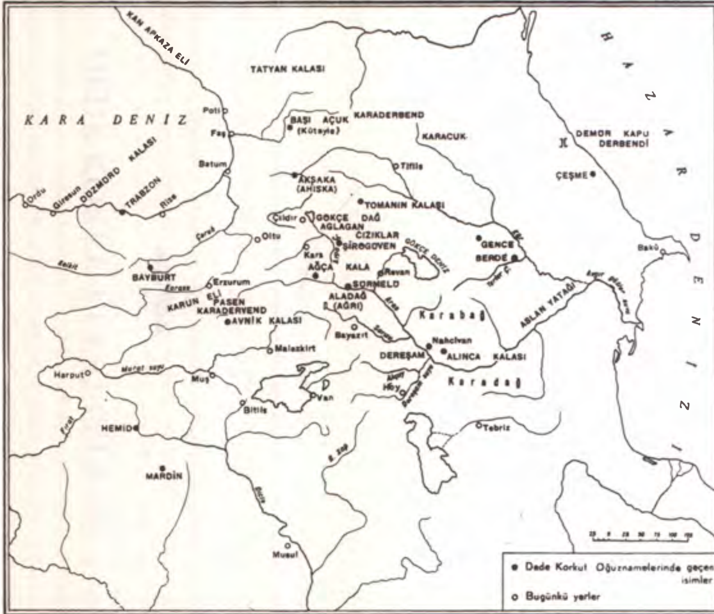
Bence, Dede Korkut hikâyelerini tek bir yazarın eseri saymak mümkün görünmüyor. Bu hikâyeler ozanlar tarafından yüzyıllar boyunca işlenmiş ve bir kuşaktan ötekine devredilmiş bir geleneğin ürünüdür. Her hikâyenin sonunda menkıbenin Dede Korkut'un dilinden söylenmiş gösterilişi; başında hanın bulunduğu bir toplulukta anlatıldığını gösteren "hanum" hitabıyla başlaması; Dresden yazması ile *Târih-i Âl-i Selçuk*'taki parça ve Vatikan yazmasındaki hikâyeler arasında az da olsa farklar bulunması; üslubunun benzeri halk hikâyelerinde görülen üsluptan ayrılmaması; bir başka deyişle tek bir sanatkâra ait olmaktan çok bir toplumun ortak malı niteliğini taşıması ve daha başka sebepler dolayısıyla –bir kısım araştırıcının biraz tereddütle de olsa ileri sürdüğü gibi– destanları "sanatkâr bir yazarın" eseri olarak kabul etmemize engeldir. Olsa olsa bunları bu soy halk hikâyelerini merakla dinleyen birinin, benzerlerinde olduğu gibi saptayıp sıraya koyduğunu düşünebiliriz. Dresden yazmasındaki imlanın tekdüze olmamasını, yazıdan çok telaffuz karakteri taşımasını da belki buna bağlayabiliriz.

Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 402.

DEDE KORKUT COĞRAFYASI

DEDE KORKUT HARİTASI

Dede Korkut kitabında geçen yer adları üzerine Türkiye'de yapılan çalışmalar 1930 yılında başlamıştır. Abdülkadir İnan, doğu illerinde yaptığı bir gezinin sonuçlarını *Birinci İlmi Seyahate Dair Rapor* (1930) adıyla yayımlamış ve bunun "Coğrafi İsimler" bölümünde Bayburt ile Avnik'in yerlerini göstermiştir.

Daha sonra M. Fahrettin Çelik (bugünkü soyadıyla Kırzıoğlu) bu konuyla ilgili çeşitli dergilerde yayımladığı yazılarında, Dede Korkut kitabında geçen yer adlarının büyük bölümünün yerlerini göstermeyi başarmıştır.[1] Daha sonra yayımladığı *Dede Korkut Oğuznâmeleri* (1952) adlı eserinde, "Dede Korkut Oğuznâmelerinde Geçen Yer Adları" başlığı altında bu araştırmalarının sonucunu toplayan Kırzıoğlu, yalnızca Dede Korkut'ta geçen yer adlarını göstermekle kalmamış, bu bölüme *Târih-i Âl-i Selçuk* ile *Bahrü'l-Ensâb*'ta geçen yer adlarını da eklemiştir. Dede Korkut destanlarında geçen yer adları üzerine yapılmış en başarılı inceleme onunkisidir.

Faruk Sümer "X. Yüzyılda Oğuzlar" (1958) ve "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler" (1959) adlı iki yazısında, bu yerlerden birkaçı üzerinde kısaca durmuştur.

Yabancı yazarlar arasındaysa Barthold, "Türk Destanı ve Kafkas" adlı incelemesinde sırası geldikçe bunlardan birkaç tanesine ilişmiştir.[2]

E. Rossi ise kitabının "giriş" bölümünde bu konuyu "Dede Korkut Hikâyelerinin Coğrafi Muhiti" başlığıyla ayrıca ele almıştır.[3]

Dede Korkut kitabı üzerine türlü yönlerden dikkate değer incelemelerin yayımlandığı Azerbaycan'da, Dede Korkut'un coğrafyasıyla ilgili olarak, benim görebildiğim kadarıyla biri L. Hüseyinzade'nin "Destanın Bir Boyundaki Yer Adları" (1957), öteki de Şamil A. Cemşidof'un "Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Merkezi Yaşayış Yerleri Hakkında" (1961) adlı iki yazı vardır.

Bu yazıların nerelerde yayımlandığı, bunların çıktığı gazete ve dergiler, yalnızca yılları verilmek suretiyle yazarın son eserinde gösterilmiştir (s. 58, not 1). Bunlardan konumuzla yakından ilgili olanlar şunlardır: "Dede Korkut Kitabındaki Coğrafi İsimler, *Ülkü*, Temmuz 1941, c. XVII, s. 446; "Dede Korkut Kitabındaki Yön Adları" *Türk Amacı*, Eylül 1942, sayı 3, 135 vd, Aralık 1942, sayı 6, 276, Şubat 1943, sayı 8, s. 376 vd; "İç Oğuzdan Arpaçayı boyu" *Türk Yurdu*, 1-15 Ocak 1943 (koyun yılı), XXVII, sayı 1-2, s. 29-32.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 109-120.

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, s. 35-41.

Biz bu bölümde, bilinen birkaç kaynağa daha baş vurarak bu konudaki çalışmaların sonuçlarını bir araya getirmeyi deneyeceğiz. Asıl amacımız, Dede Korkut destanlarını okuyanların orada bahsedilen yerler hakkında derli toplu bir bilgiyi el altında bulmalarını sağlamaktır.

Bu yer adlarını kolayca bulabilmek için bunları il, şehir, dağ ve orman, göl ya da deniz ve ırmak olmak üzere sıraya koymayı uygun bulduk. Ayrıca Kırzıoğlu'nun "Oğuz Elleri" adlı haritasından da faydalanmış, sonundaki ekler bölümüne bir harita da eklenmiştir.

Bu sıralamada yalnızca Dede Korkut kitabında geçen yer adları ile onunla ilgili birkaç yer daha gösterilmiş, *Târih-i Âl-i Selçuk* ile *Bahrü'l-Ensâb*'da geçip Dede Korkut'ta geçmeyen yerler buraya alınmamıştır.

Bundan başka, Kırzıoğlu'nun yerlerini belirtmekte tahminlerden ileri gidemediği adlar ile "yedi ağaç, yedi yol" gibi Ettore Rossi'nin yanılıp yer adı sandığı sözcükler de bunların arasına girmemiştir.

I. İLLER

♦ **APKAZ İLİ (ABHAZYA)**: Abhazlar (Türkçede Abazalar) Batı Kafkasya'da, Karadeniz kıyılarında oturan bir kabilenin adıdır. Apkaz ili, Kafkas dağlarının ana zincirinden kıyıya uzanan ve kuzeyde Gagri ile güneyde İgnur'un denize döküldüğü yer arasındaki toprakları içine alır. Kıyının başka Apkaz ilinin bütün tarafları dağlık ve geçilmesi zor yerlerden ibarettir. Kıyıya sıkışmış daracık ova bölümü verimli ve çok güzel bir bölgedir. Dağlık bölgesi Büyük Kafkas sıradağlarıyla onun kolları olan yüksek dağlardan meydana gelmiştir. Bu dağların çoğunun tepeleri erimeyen karlarla örtülüdür. Ülkenin %5'i ormanlıktır ve bu ormanlarda 105 ağaç türü bulunur. Dede Korkut destanlarında Abhazlar, Trabzon Rumlarıyla birlikte, Müslüman Türklerin düşmanı olarak anlatılır.

Kazan'ın genç oğlu Uruz, babasına, niye kendisine bakıp ağladığını sorar ve ekler: "*Demez olursan kalkubanı yerümden men dururam, kara gözlü yigitlerümü boyuma aluram, Kan Apkaza eline men giderem, altun haça elümü basaram, pilon geyen keşişin elini öperem, kara gözlü kâfir kızını men aluram, dahı senün yüzüne men gelmezem...*" (s. 91:64A5-92:64A9)

Osmanlılar Karadeniz'in doğu kıyılarına yerleştikten sonra, Abhazlar Türk buyruğu altına girdiler ve İslamiyet etkisi giderek Hıristiyanlığın yerini aldı. Evliya Çelebi buranın halkından söz ederken şöyle der: "*Kendilerine kâfir desen insanı öldürürler, Müslüman desen hazzedip severler, bunlar ehl-i kitap olmadıkları gibi hiçbir mezhep üzere değillerdir, bununla beraber kâfiri sevmeyip Müslümana can verirler*" (c. II, s. 108).[1]

♦ **AZERBAYCAN**: Doğu Anadolu ile Hazar Denizi arasında bir bölge. Önce İran'ın kuzeybatı vilayetlerine ve seyrek olarak Arran, Şirvan ve 1918'den itibaren Kafkasya Azerbaycanı'na da resmen Azerbaycan denilmişse de Azerbaycan adı genel olarak etnografya bakımından Azeri lehçesiyle konuşan Türklerin ülkesi anlamına gelir. İran'ın buyruğunda olan kısmının (Güney Azerbaycan) yüzölçümü 104.000 km² olup nüfusu 2 milyondan biraz fazla tahmin edilmektedir. Kafkasya (Kuzey) Azerbaycanı'nın yüzölçümüyse 94.137 km² olup nüfusu beş milyona yakındır.

Güney Azerbaycan, ortasında ve çevresinde yüksek dağlar bulunan geniş bir yayladan ibarettir. En büyük gölü olan Urmiye denizden 1.225 m yüksektir. Dağlara gelince, Tebriz'in güneyindeki Sehend 3.700, Erdebil'in batısındaki Şebelan

---

Abhazlar için bkz. M. Fuat Köprülü, *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, "Abaza" maddesi; *İslâm Ansiklopedisi* "Abazalar" maddesi; *Türk Ansiklopedisi*, "Abhazistan"; Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 90; Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, giriş bölümü, s. 38.

3.820 m yüksekliğindedir. Bu dağlar Hazar Denizi'ne dökülen Kızılözen (Arap kaynaklarında Sefid-Rûd), Urmiye gölüne dökülen Acıçay (Safi-Rûd) ve Cıgatu (Zerrine-Rûd) gibi nehirlerle dilinmiştir. Güney ve Kuzey Azerbaycanları ayıran Aras nehri, Mugan ovasına gelinceye kadar güneyde Karaca Dağ ve kuzeyde Kara Dağ olmak üzere iki dağlık bölgenin arasında akar.

Kuzey Azerbaycan ise Karabağ çevresi ile Kafkas sıradağlarının bu ülkeye düşen bölümündeki bir sıra yüksek dağlar bir yana, bu iki sıradağa dayanan aşağı Kür ile Aras'ın ova ve delta steplerinden ibarettir. Bundan dolayı Türklerin elinde bulunduğu devirde Güney Azerbaycan hep yaylak; Kuzey Azerbaycan ise Mugan ovası ve güneyde Kızılözen'in Zencan, Sultaniye ve Hamsa kısmını oluşturan kavisi kışlak olmak üzere, bir bütün teşkil etmiştir.

Soy bakımından her iki Azerbaycan'ın ahalisi Türktür. Her iki Azerbaycan'da Türk ahalinin aşiret hayatında, hiç olmazsa kabile adlarını zamanımıza kadar saklayanlara dair önemli kayıtlara rastlanmaktadır.[1]

◆ **BAŞI AÇUK**: Minadoi, Kazan Bey oğlu Uruz'un tutsak oluşu hikâyesinde Gürcistan'la ilgili olarak geçen bu *başı açuk* adını Gürcü hükümdarı olarak açıklarken; P. Della Valle de bu adı Gürcülerin İberya'da (Kafkasya) İmereti Kralı dedikleri bir Gürcü prensine Türkler tarafından verilen unvan olarak açıklamaktadır.[2]

Kırzıoğlu ise burasının şimdi İmeret denilen ve merkezi Kütayis olan Gürcistan bölgesi olduğunu, Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Künh'ül-Ahbar*'ına (1277; 1861) ve Evliya Çelebi'ye (c. II., s. 320, 324) dayanarak söylemektedir. Evliya Çelebi Kütayis'in asıl adının "Açık Baş vilayeti" (s. 320) ve bu vilayetin tahtı olduğunu (s. 324) yazıyor.

Kırzıoğlu bugün Kars, Erzurum ve Ahıska taraflarındaki halk rivayetleri ve şiirlerinde buraya, eski Oğuz geleneğine uyularak "Sol Gürcistan" ve "Açık Baş" dendiğini, rivayete göre buranın halkının "başı açık" dolaştıkları için böyle anıldıklarını söylüyor.[3]

Kütayis, Riyom suyu üzerinde, Batum'un 104 kilometre kuzeydoğusunda, bol yağmurlu ve kışları hafif geçen, bağlı bahçeli bir yerdir.

◆ **ERMENİSTAN**: Arap coğrafyacılara göre, Kür nehri ile Hazar Denizi arasındaki bütün memlekete, yani Gürcistan, Arran (Albanya) ve Derbend boyuna (Bâbü'l-Ebvâb) kadar Kafkasya'nın dağlık bölgesine verilen ad.

Buraların tarihinin çoklukla ve özellikle Müslümanlarla yapılan savaşlar, yüzün-

---

İslâm Ansiklopedisi "Azerbaycan" maddesi (Zeki Velidi Togan).

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, s. 37 vd.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 77.

den Ermenistan'ın tarihine sıkıca bağlı olduğu görülmektedir. Arap tarihçi ve coğrafyacıların verdikleri başka bir bilgiye göre, Berde, Arran, Nahcevan bölgeleri de Ermenistan'dan sayılıyordu.

Bugün ise Sovyetler Birliği içerisinde, Aras'ın kuzeyi ile onun bir kolu olan Arpaçayı arasında kurulu bir cumhuriyet olan bölgenin adıdır ve başkenti de Erivan'dır.

♦ **GÜRCİSTAN**: Suram (Lik) dağlarının doğusunda, Güney Kafkasya'nın orta bölgesindeki Kür ırmağı havzasında, batıda Kolhida (Eğer), kuzeyde Kafkas sıradağlarının orta kısmı, güneyde Ermenistan ve doğuda Albanya (bugünkü Kuzey Azerbaycan) ile sınırlanmış bir ülke.

Milattan önce VII. yüzyıldan başlayarak çeşitli Türk boylarının buraya zaman zaman akınları olmuştur. Daha Halife Osman zamanında, halifeye uyruk olmak ve cizye vermek şartıyla barış yapılan Gürcistan'a Türklerin akınları İslam hâkimiyeti devrinde de sürmüştür. XIII. yüzyılın başlangıcında Moğolların idaresine geçtikten bir süre sonra İlhanlı devletinin (1256-1344) elinde "Abhaz ve Gürcistan" adıyla sıradan bir vilayet haline geldi. 1387-1403 arasında Timur bu ülkeye altı kez girmiş ve onu güçsüz düşürmüştür. Akkoyunlular zamanında (1403-1508) Gürcistan'ın her yıl haraç gönderdiği Dede Korkut hikâyelerinden anlaşılmaktadır.

Dede Korkut hikâyelerinde burasının adı "Dokuz Tümen Gürcistan" olarak geçer. Kırzıoğlu, Gelibolulu Mustafa Âli'ye ve Şamlı Ebubekir'e dayanarak burasının "dokuz ocak yer" olduğunu ya da Şamlı'ya göre "dokuz tümen" sayıldığı için bu adın verildiğini söyler. Ayrıca Nişancı'nın *Tabakatü'l-Memalik*'inden alarak verdiği nottan buralarda Oğuz bahadırlarının Gürcülerle savaşlarının meşhur olduğunu ve ozanların dilinde hikâyet ve kıssalarının söylendiğini, yani Kanuni devrinde Oğuz –Dede Korkut– destanlarının hâlâ canlı bulunduğunu öğreniyoruz.[1]

Bugün Sovyetler Birliği içinde bir cumhuriyet olan Gürcistan'ın 69.500 km² toprak üzerinde üç milyona yakın nüfusu vardır ve başkenti Tiflis'tir.

Yine Dede Korkut hikâyelerinde "Gürcistan Ağzı" denen bölge Gürcistan'a giden yol üzerinde bir geçit yeridir ki "Gürcü Boğazı" diye de anılır.[2]

♦ **İÇ OĞUZ**: Oğuz Han'ın yurdunu altı oğluna üçer üçer bölüştürmesinin ardından Oğuzların Boz Ok ve Üç Ok diye adlandırıldığını Oğuznâme'den biliyoruz. Bu adlandırma, tarihsel devirlerde de görülmektedir (Bkz. aşağıdaki Taş Oğuz maddesi). Dede Korkut'ta geçen İç Oğuz sözünden Üç Oklar, Taş Oğuz'dan da Boz Oklar anlaşılır

---

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 114 ve 115, not 13.

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, s. 37.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, İç Oğuz deyiminden Alaşgert, İravan (yazar Erivan'ı böyle okuyor), Sahatçukuru, Şüregel, Arpaçayı kıyısı bölgelerini anlamakta; yazısının ilerleyen bölümlerinde de Dede Korkut'ta adı geçen yerleri yörelerine göre ayırırken İç Oğuz'u, yerini belli etmeksizin Oğuz ili içinde göstermektedir.[1]

Kırzıoğlu başka bir yazısındaysa İç Oğuz için "İslamiyetin ilk çağlarından ve Selçuklulardan önce, yani VIII. ve X. yüzyıllar arasında İravan, Gümrü, Kars, Aşağı Pasin, Alaşgert (bugünkü Ağrı ili), Maku hanlığı ve Nahcevan illeri bölgesine, yani yukarı Fırat, yukarı ve orta Aras kıyılarına yerleşip (İç Oğuz, Üç Ok) diye anılan..." diyerek daha geniş bir sınır çizmektedir. Buranın başkonağı olarak da Sürmeliçukur'u göstermekte ve bunlara han adına beylerbeyi Kazan Han'ın (Bey) hâkim olduğunu söylemektedir.[2]

Kırzıoğlu yine bir yazısında Dede Korkut destanlarında Ağlagan, Cızığlar, Şürök, Sürmeli ve Ağca-kale şeklinde adı geçen beş yerin, Kars ile Gümrü (bugün Leninakan denilen şehir) arasındaki Arpaçayı kıyısında, Nahcevan ve Gökçedeniz'den (haritalarda Gökçegöl) Bayburt'a ve Ahıska'dan Van Gölü'ne dek uzayan İç Oğuz'un ortasında bulunduğunu açıklamaktadır.[3]

Kırzıoğlu, Bayındır boyunun eskiden bu Arpaçayı kıyılarında yaşadığını gösteren kanıtları ve rivayetleri de burada vermektedir. Kars Arpaçayı'nın sol yanında ve Gümrü ile Anı istasyonu arasındaki bölgede iki tane Bayındır adlı köy vardır. Şüregel, Kars ve Kağızman'da yerli halk arasında birisinin dileğine bakılmadığı veya birisi akıl danışmaya geldiğinde baştan savulursa "Bayındır yolunu gösterdi, bu işte sana Bayındır yolu kaldı" diye bir eski söz söylenmektedir.

Eskiden Bayındırların bu bölgede hâkim oldukları rivayetlerini yerlilerden duyarak eserine geçiren Evliya Çelebi, Arpaçayı kıyısında henüz izlerini gördüğü "Begüm Kend"ini anlatırken (c. II., s. 338 vd.) "O binalar içre yedi adet âli kümbedler" bulunduğunu, içlerinde Akkoyunlu şahlarından bazılarının serirleri [tahtları] üzerinde kimisinin yattığını, kimisinin oturduğunu, güya hayatta olduklarını, mezar taşlarında, ad ve sanlarının, neden öldüklerinin ve ölüm tarihlerinin yazılı olduğunu bildirmektedir.

Kırzıoğlu en sonra da *Bahrü'l-Ensâb*'taki kişi adlarına dayanarak Ararat, Erzurum, Diyarbakır, Mardin, Ergani, Çapakçur, Harput, Malazgirt, Göle, Ardahan, Ahılkelek, Loru, Tomanıs, Şamşulda, Bayburt, İspir, Tortum, Ardanuç, Artvin, Pe-

---

Kırzıoğlu M. Fahrettin, "Dede Korkut Kitabındaki Coğrafi İsimler" *Ülkü*, 1941, XVII, 450, 456

Kırzıoğlu M. Fahrettin, "Dede Korkut Kitabındaki Yön Adları" *Türk Amacı*, Eylül 1942, sayı 3, s. 135; Şubat 1943, sayı 8, s. 376, 377.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, "İç Oğuz'dan Arpaçayı Boyu", *Türk Yurdu*, 1943, sayı 1-2, s. 30-32.

nek, Bitlis, Muş, Ahlat ve Hınıs'a hâkim olan büyük il beyliklerine Oğuz Han töresine göre Üç Ok (sol kol) denildiğini, Dede Korkut Oğuznâmelerindeki İç Oğuz ülkesinin de Tiflis / Gökçegöl (Gökçedeniz) doğu ucu –Van Gölü'nün güney ucu– ile Nusaybin üzerinden çekilecek bir çizginin batısında kalan ve yukarıda sayılan yedi eyaleti içerdiğini, buraların İç Oğuz'dan sayıldığını ileri sürmektedir.[1] (Ayrıca bkz. aşağıdaki Oğuz ili maddesi).

♦ **KAFKASYA**: Karadeniz ile Hazar Denizi arasında, 1.100 kilometreden daha uzun, 100-160 km genişlikte, 145.000 km² düzlükle örtülü yüksek sıradağlar. En yüksek tepeleri ikisi de buzul devrinde faal yanardağlar olan Elburz (5.629 m) ile Kazbek'dir (5.043 m).

Kar sınırı Batı Kafkaslarda bulunmaktadır, çünkü buraya çok kar yağmaktadır ve Doğu Kafkaslardakinden neredeyse bin metre kadar daha aşağılara iner. Batı ve Orta Kafkaslar büyük ölçüde buzullarla kaplıdır. Bitki alanı batıda, doğudakinden daha gürdür ve büyük ormanlar şeklindedir. Hayvanları da çeşitli ve çoktur: Ayı, yaban domuzu, geyik, yaban keçisi, kartal ve akbaba.

Kafkasya'nın ulaştırma yolları azdır. Kafkaslar üzerinden bütün yıl açık olan yol Gürcistan'ın askeri yoludur. Kafkas halkı, kültür bakımından en ilerde olan Gürcüler ile Lezgiler, Çeçenler, Çerkesler, Abhazlar ve diğerlerinden meydana gelmiştir.

Barthold, Kafkas dağlarının "Kazılık dağı" adıyla anıldığını söyler ve Arap atlarının dışında Kafkas atlarının da ünlü olduğundan söz eder.[2] Barthold'un Dede Korkut hikâyelerinde geçen "bidevi at" sözünü "bedevi at" (Arap atı) olarak anladığı anlaşılıyor. Yanıldığını görmek için bkz. aşağıdaki "Kazılık Dağı" ile Söz Dizini'nde geçen "bidevi at" maddeleri.

♦ **KAN APKAZA İLİ**: Bkz. Apkaz ili.

♦ **KARUN İLİ**: Kırzıoğlu'na göre[3] burası bugünkü Erzurum bölgesidir. Ermeni ve Bizans kaynaklarında Garin (Karin) adını taşıyan Erzurum, Müslüman tarihçi ve coğrafyacıların eserlerindeyse Kali-Kala diye geçmektedir. Romalıların eline geçmeden önce ise Ermeniler Erzurum'a Karin (Karona) ya da Karoni-Kalak (Karoni şehri) demekteydi. Ama Türk ve İslam eserlerinde bu "Karun ili" adına rastlanmamaktadır.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 89 vd.

Wilhelm Barthold, "Türk Destanı ve Kafkas", *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, not 70, 71.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 99; *Kars Tarihi*, 1953, s. 157.

♦ **OĞUZ veya OĞUZ İLLERİ**: VI. yüzyılda, Çin'den Karadeniz'e kadar uzanan bir alandaki bütün kabileleri imparatorluk halinde birleştiren büyük bir kavim olan Oğuzlar, IX. yüzyılda Hazar Denizi üzerindeki Cürcan'dan, Sırderya topraklarındaki Fârâb ve İsficâb'a kadar İslam topraklarının doğrudan komşularıydılar.

X. yüzyılda Hazar Denizi'nden Sırderya ırmağının orta yatağındaki Fârâb ve İsficâb'a (Sayram) kadar olan yerler ile bu ırmağın kuzeyindeki bozkırlarda yaşıyorlardı. Oğuzlar doğuda İsficâb bölgesinde ve onun biraz kuzeyinde Karluklar ile komşuydular. Güneyde İslam ülkeleriyle sınırdaş olan Oğuz yurdu batıda Hazar Denizi'ne dayanıyor ve Harezm ülkesiyle sınırı Gürgenç'ten başlıyordu; Aral Gölü'nün güneyindeki Baratekin sınır kasabalarındandı. Mâverâünnehir'de sınır Buhara'nın kuzeyindeki çölden başlayarak İsficâb bölgesine kadar uzanıyordu. Fakat Oğuz ülkesinin kuzey sınırı hakkında açık bir bilgimiz yoktur. X. yüzyılda o zamana kadar kimsenin oturmadığı Hazar Denizi ile Aral Gölü arasındaki "Siyahkûh" denilen yarımadayı da ele geçirip oraya yerleşmişler ve bundan dolayı orası Türkçe Mangışlak (bin kışla) adını almıştı.

Dede Korkut hikâyelerinde Oğuzların yaşadığı yerler olarak geçen adlara bakıldığında burasının Azerbaycan ve Doğu Anadolu'yu içerdiği görülür. Azerbaycan ve Doğu Anadolu XI. yüzyılın ikinci yarısında Selçuklu soyunun idaresindeki Oğuzlar tarafından alınmıştır. Yakındoğu ülkelerinde XI. yüzyılın sonlarına kadar gördüğümüz Oğuz adının yerini, bundan sonra Türkmen adının aldığını biliyoruz. Bunlar, Selçuklu hükümdar ve valilerinin Gürcülerle yaptıkları savaşlara daima katılmışlardır. Moğolların Horasan'ı alması üzerine oralardaki Türkmenlerin pek çoğu Azerbaycan'a geldi ve böylece Azerbaycan'daki Türkmen nüfusu arttı. Doğu Anadolu'ya gelen Oğuzlar da kısa süre sonra Türkmen adıyla anıldılar. XIII. yüzyılda Doğu Anadolu'nun Erzincan, Erzurum, Diyarbakır gibi en önemli bölgeleri Anadolu Selçuklularının topraklarına katılmıştı. Moğol gücünün XIV. yüzyıl ortalarından sonra zayıflamaya yüz tutması üzerine Doğu Anadolu'da iki Türkmen boyu göründü: Karakoyunlular ve Akkoyunlular. XV. yüzyılın ikinci yarısında, Akkoyunlular, daha önce Karakoyunluların hâkim oldukları Azerbaycan ile İran'ın başlıca yerlerine ve Irak'a sahip olmuşlardı.[1]

İşte Dede Korkut hikâyelerinde, Oğuzların yaşadığı ve Rum İmparatorluğu, Gürcüler, Abhazlar gibi komşularıyla savaştıkları yerler diye geçen bu Doğu Anadolu ve Azerbaycan bölgesine "Oğuz ili" adı verildiği anlaşılmaktadır.

Ettore Rossi ise "Oğuz ili"nin o devirdeki batı seyyahlarının "Turcomania" dedikleri bölge olduğunu söylüyor ve bu bölge için XIII. yüzyılda Marco Polo'nun kaydettiği adların da bir değeri olduğuna işaret ediyor.[2]

Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 402.

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, s. 40.

Kırzıoğlu ise Müslüman coğrafyacıların Ermeniyye dedikleri bölge ile Arran ve Azerbaycan memleketlerinin bütününü "Oğuz ili" içinde sayarken Oğuz ili tabiriyle Gence / Bayburt / Nahcevan / Karadeniz ve Ahıska ile Van Gölü arasındaki bölgeyi kasteder.[1]

Şamil A. Cemşidof, Dede Korkut destanlarındaki Oğuzların merkezi yaşayış yerlerini saptamak için ilk önce hikâyelerde geçen Karacuk Dağı'nı ele almakta, bu dağın Azerbaycan'da, Karadağ mahallinde bulunduğunu, Küçük Karadağ sıradağlarının Mil ovasına doğru uzanan bölümünde oldukça yüksek bir tepeden ibaret olduğunu ve bu dağın 1895 Azerbaycan haritasında aynı adla kaydolunduğunu söylemektedir. Bu dağın, Dede Korkut'taki olayların geçtiği Dereşam, Alınca, Berde ve Gence gibi yerlerin çevrelediği bölgenin içinde, merkezi bir coğrafi konumda bulunduğuna, Karacuk Dağı'na ve Karacuk Çoban'a dair halk arasında birçok rivayetin yaşadığına dayanarak, "kadim Oğuzların esas merkezi yaşayış yurtlarının" bu yoldan giderek ortaya çıkarabileceğini öne sürüyor.

Ayrıca *kara* ve *ala* sözlerinin yön bildirdiklerine de işaret ederek Bilegan'ı merkez alıp *kara* ve *ala* istikametlerinde yönleri göstermek suretiyle "Oğuz illeri"nin yerini saptama imkânı bulacağımızı işaret ediyor, bunun da en çok Begil oğlu Emren hikâyesinde görülebileceğini söylüyor. Bu hikâyeden Oğuz'un olaylarının gerçekleştiği yerin merkezinde bulunduğunu, bu merkezin de Berde-Gence-Gürcistan serhat hattının arkasında yer aldığını; "merkezi Oğuz" denince Bilegan (Örenkale), Üçtepe, Kaletepe dairesini, "Oğuz memleketi" denince de bu merkezin etrafında birleşen Berde, Gence, Derbend, Dereşam, Köyce-Göl ve genel olarak tahminen şimdiki Kuzey Azerbaycan bölgesinin anlaşıldığını söylüyor.

Kazan Han'ın karısı ile Gürcistan serhaddindeki Begil'in *avradının* kocalarına hitaplarında söyledikleri *kara* ve *ala* sözlerinin de bu coğrafi farkı yansıttığını belirtiyor; yine aynı hikâyede Begil'in ava gitmesi, buralara isteyerek gelmemesi noktalarına dayanarak Oğuz memleketinin batıdan Gürcistan, kuzeybatıdan da Şekli (Şökli) Melik'in adıyla ilgili olan Şeki ile sınırdaş olduğu sonucunu çıkarıyor.[2]

Değerli bilgin "Garacuk Dağı ve Garacuk Çoban" adlı yazısında Azerbaycan'daki Karacuk Dağı ve Karacuk Çoban'ın adıyla ilişkili yer adlarını gösteren Cemşidof, "İki Tepenin Muharebesi" adlı yazısında da Azerbaycan'da halk arasında dolaşan ve Gargar çayı kıyısında, Üçtepe ile Kaletepe arasında geçtiği söylenen bir sa-

---

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, 104; "Dede Korkut Kitabındaki Coğrafi İsimler" *Ülkü*, 1941, c. XVII, s. 449, not. "Dede Korkut Kitabındaki Yön Adları", *Türk Amacı*, 1943, sayı 8, s. 377.

Şamil A. Cemşidof, "Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Merkezi Yaşayış Yerleri Hakkında", 1961, s. 115-30

vaş rivayetine dayanarak, bu olayı Dede Korkut kitabında Dış Oğuz'un İç Oğuz'a asi olup Beyrek'in öldürülüşü hikâyesiyle bağlamaktadır. Ona göre, bu olayın kitaptaki gidişi ile rivayetteki betimlenişi esas olarak aynıdır. Her ikisinde de aynı "goşun", aynı kavim ikiye parçalanıyor. Öte taraftan kitapta, Üç Ok, Boz Ok'a üstün geliyor. Rivayette de yenilen Üçtepe'dir. Bu karşılaştırma ona, rivayetteki Üçtepe'nin kitaptaki Üç Ok, Kaletepe'nin de Boz Ok olmasını düşündürüyor. Bundan başka, menkıbede gösterildiğine göre Ukrayna'nın "Xerson" vilayetinin bir kısmında bulunan ve tıpkı Mil tepelerini andıran eski "Skif" tepelerinin bugün "Oğuz" adını taşımasında, "Oğuz" adıyla "tepe" sözü arasında karşılıklı ve merak uyandırıcı bir ilişki buluyor.

Cemşidof, bir başka yazısında, Dede Korkut hikâyelerinin karakteristik özelliklerinden olan tarihsel ve coğrafi gerçeğin Azerbaycan çevresiyle ne derece bağlı olduğunu göstermek için coğrafi şartlar bakımından hikâyeleri ayrı ayrı gözden geçirmek, bunları bugün Azerbaycan'da mevcut olan yer adlarıyla karşılaştırmak gerektiğini söyleyerek araştırmasına giriyor. Bundan sonra türlü hikâyelerde geçen *Kazılık Dağı, Karacuk Dağı, Kara Derbend* adları üzerinde duruyor. Yegenek'e yoldaş verilen yirmidört sancak beyinden biri olan Deli Dundar'ın Demürkapu Derbend'de bey olduğunun gösterildiğini, bu adla ilgili olarak Azerbaycan'da Agstafa bölgesinin kentlerinden birinin *Dondar* diye adlandırıldığını ve bunun dikkat çeken bir yön olduğunu söylüyor.

Oğuz'un nerede ve ne olduğu, neyi ifade ettiği sorularına da bu sözün: 1. el, oba anlamına geldiğini; 2. Türkmen sözü gibi genel halkın adını ifade eden geniş bir kavram olduğunu ve kimi kez *Oğuz* sözünün halkın genel adı olmakla birlikte, onun temsil ettiği fertleri de kapsadığını; 3. Oğuz hükümdarının adı olduğunu; 4. Dede Korkut kitabında Oğuz sözünün yukardakilerden tamamen farklı biçimde "yer, mekân, vilayet ve mahal" şeklinde coğrafi obje olarak kullanıldığını söylüyor.

Ona göre "İç Oğuz" ve "Taş Oğuz" kitapta birbirinden farklı ve bilinen yaşayış yerlerinin adlarıdır. Bunlardan başka Dede Korkut hikâyelerindeki kahramanların yerleştiği bu yaşayış meskenlerinden biri de sadece *Oğuz* şeklinde ifade edilir. Kitapta adı geçen "Kalın Oğuz" ya da "Oğuz İlleri" ise bu üç objeyi kuşatan daha geniş, daha büyük kavramdır, bütün vilayetin adıdır.

Cemşidof bu yazısında son olarak, Azerbaycan sahalarında Oğuz adı ve dolayısıyla Dede Korkut kahramanlarının adları ile bağlantılı olan yüzlerce yer adına, rivayetlere alametlere rastlandığına da ayrıca belirtmektedir [1]

Şamil A. Cemşidof, "Kitâb-ı Dede Korkut'ta Tasvir Edilen Hadiselerin Coğrafi Şeraiti Meselesine Dair", Azerbaycan CCP Bilimler Akademisi Haberleri, No. 2, 1963, s. 55-64

Şamil A. Cemşidof, 1968 yılında yayımladığı başka bir yazısında da Dede Korkut kitabından aldığı kanıtlara dayanarak, Oğuzların yarı göçebe olduğuna işaret ettikten sonra, onların yazın göçtükleri yaylaklarının neresi olduğunu aydınlatmak için Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanışı hikâyesinden yararlanır. Bu hikâyede, kahramanların Köyce-Göl'ün kuzey tarafında bulunan ünlü *Altun Taht* yaylasında yaşadıklarını söylüyor. Şökli Melik de doğrudan Kazan'ın bu yaylaya dikilmiş evini yağmalıyor. Hikâyede "Kazan Bey ordusunu, oğlanını, uşağını, hazinesini aldı, gerü döndü. *Altun Tahta* yine evini dikti" (s. 56:34B4-5) dendiğine göre bundan *Altun Taht*'ın Kazan'ın doğma yurdu olduğu anlaşılır diyor. Eski Köğce'deki Altun Taht, ona komşu olan başka yaylalarla birlikte yakın geçmişe değin Azerbaycan'ın Kazaklı-Şıhlı cemaatinin yaylaklarıydı. Altun Taht yakınlarında ve onun komşularında Dede Korkut kahramanlarının adıyla bağlantılı birçok yer adının bulunduğunu da gösteriyor: Dondarlı Kenti, Akkaya, Köroğlu dağları, Domrul Tepesi, Düyerli Kendi, Gazan-Bulak, Gazan-Dağ vb. Kazan'ın yurdunun, Gürcistan ağzında gösterilmesi de bunu tamamlıyor. Altun Taht'tan epeyce kuzeyde, Türkiye topraklarında bulunan Aladağ, Şeki ve Demirkapı adlı yerler de ona göre ayrıca dikkat çekmektedir.

Sayın bilgine göre, Altun Taht'tan çok uzakta bulunan Demirkapı ve Derbend'in bu olaylarla ilgisi, halk rivayetlerinin tarihsel gerçekten ayrılmasına yorulmalı. Alpura'nın at yüzdürdüğü Aygır Gölü'nün ve Kazan'ın bahsettiği kâfir serhaddinin, Cızığlar ve Ağlagan'ın bu bölgelerde olması da görüşünü destekler.

Fakat o, bununla birlikte, Oğuzların oturdukları yerlerin bu kadar dar alanlardan ibaret olmadığını söylüyor ve Aruz Koca'nın Taş Oğuz'da, Begil'in Gürcistan serhaddinde, Uşun Koca'nın da Dereşam semtinde olmalarının bunu açıkça gösterdiğini ekliyor.[1]

Faruk Sümer ise Dede Korkut hikâyelerinin, Oğuzların yurdu hakkında bize açık bir fikir vermediğini ileri sürmektedir. Ona göre Apkaz, Gence, Berde, Tatyan, Başı Açuk, Gürcistan, Sürmeli, Ağca-kale, Karadere, Alınca gibi yer adlarından Oğuzların Azerbaycan'da yaşadığı tahmin edilebilir veya böylesi çıkarımlarda bulunulabilir. Çünkü Azerbaycan'daki şehir, kale ya da herhangi bir yerin "Oğuz ili"ne ve kahramanlarına aidiyetinden açıkça bahsedilemez. "Oğuz ili" adeta boşlukta ya da askıda duruyor.

Hiçbir zaman Hıristiyanların eline düşmemiş olan Alınca kalesi bile bir *kâfir kalesi* gibi gösteriliyor. Ama kalenin Kara Tekfur adlı ve Oğuzlara düşman bir

---

Şamil A. Cemşidof, "Dede Korkut Boylarında Tasvir Edilen Coğrafi Dairenin İki Esas Merkezi", Azerbaycan CCP Bilimler Akademisi Haberleri, No. 3, 1968, s. 28-31.

Hıristiyan beyine ait gösterilmesi, bunun bir aralık –henüz Müslüman olmamış, İlhanlı hükümdarlarına bağlı– Gürcü krallarının idaresi altına geçtiğine ve buraya sahip olan Gürcülerin Nahcevan civarındaki Karakoyunlu Türkmenleri ile mücadelelerde bulunduğuna delalet edebilir. Hikâyede kalenin tasvirlerine ait satırların da hayali değil gerçek mahiyette olduğunu ve bu hususta bildiklerimize tamamen uyduğunu söyleyebiliriz.[1]

Dede Korkut hikâyelerinde yalnızca bir övgüde *Türkistan'ın direği Karacuğun kaplanı* (138:104B3-4) diye geçen Türkistan adı şüphesiz bu addaki ülkeyi ifade eder, çünkü Türkistan adını taşıyan başka bir yer yoktur. Yine bu övgüdeki Karacuk' da Sümer'e göre Sırderya boylarındaki bugün *Kara Tav* denilen ünlü sıradağlardan başkası değildir.[2]

Biz Faruk Sümer'in düşüncesine katılmayarak, destanlarda geçen bu adı belli yerlerin, Oğuzların yaşadığı yurt hakkında bize açık bir fikir verdiği kanısındayız. Sümer'i Dede Korkut'un coğrafyası hakkında yanıltan yön –destanlardaki tarihsel olaylar için söylediklerinde olduğu gibi– bu hikâyelerin bir tarih ve coğrafya gerçekliği ile belirli gün ve yer bildirerek anlatılmış olacağı düşüncesidir. Hikâyenin, hele bir destanı anlatan kişinin konusunu bir tarihçi gibi ele almayacağı doğaldır. Onun için biz destanlarda geçen yer adlarına bakarak bu yerlerin çevirdiği bölgeyi, destanın maceralarını anlattığı Oğuzların yurdu olarak çizdiğini kabul ediyoruz.

♦ **TAŞ OĞUZ**: Oğuz destanında Oğuzların iki kola ayrıldığı görülür. Yurdunu oğulları arasında bölüştürmek üzere Oğuz Han'ın verdiği büyük toyda, onun üç büyük oğlu Gün, Ay, Yıldız av dönüşü babalarına bir altın yay; üç küçük oğlu Gök, Dağ, Deniz de üç altın ok getirirler. Oğuz Han altın yayı üç büyük oğluna verir ve onlara Boz Ok adını, üç küçük oğluna da Üç Ok adını koyar. Boz Oklar, Üç Oklardan üstün oldukları için sağ kolu oluşturacaklardır.

Türklerin Anadolu'ya derli toplu bir şekilde yerleşmeleri Selçuklular zamanında gerçekleşmiş ve bunların büyük bir bölümünü Oğuzlar oluşturmuştur. Kuzeyde Boz Ok, güneyde Üç Ok boylarının yerleştiği bilinmektedir.[3]

XII. yüzyılın ortalarına doğru Horasan'a gelen ve Sancar devletini ortadan kaldıran Oğuzların da Üç Ok ve Boz Ok olarak iki kola ayrılmış olmaları gibi; XIV. ve XV. yüzyıllarda Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Türkmenler de aynı adla iki kola ayrılmışlardır.[4]

İslâm Ansiklopedisi "Alıncak" maddesi (Fuat Köprülü).

Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 408.

Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946, s. 187.

[4] Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 419.

Dede Korkut hikâyelerindeki Oğuzlar ikiye ayrılmakta ve bunlardan Üç Oklar İç Oğuz, Boz Oklar ise Taş Oğuz adıyla anılmaktadır. Bunların birbirlerine karışmayarak iki ayrı küme halinde yaşadığını da bu deyimlerden çıkarmak mümkündür. Dede Korkut hikâyelerden İç Oğuz ile Dış Oğuz yurtları arasında epey bir uzaklık olduğu anlaşılmaktadır. Yalnızca, tarihin aksine bu hikâyelerde İç Oğuzların Taş Oğuzlara hâkim olduğu görülmektedir.

Kırzıoğlu, ilk önce, bu Taş Oğuz yurdunun Gökçegöl çevresi ve Gence bölgesi olması ihtimalini ileri sürdüğü ve Taş Oğuz'u (Boz Ok) İç Oğuz'un doğusunda Tebriz Azerbaycanı'nda bir oymak saydığı halde, sonradan bugünkü Kuzey ve Güney Azerbaycan ile Anadolu'da Van, Hakkari, Siirt ve Musul bölgelerinin Taş Oğuz'dan sayıldığını söylemektedir. [1]

İç Oğuz ile Taş Oğuz'un, Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da ayrı kışlak ve yaylakları bulunmakla beraber bunların yerlerini kesin olarak belirtmek bugün için mümkün görünmüyor.

♦ **TÜRKİSTAN**: Aşağıdaki yazı Ahmet Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkistan* (1942-47) adlı eserinden kısaltılarak alınmıştır.

Güneyde Gürgân nehri, Horasan dağları, Küpet Dağ, Kara Dağ, Mezduran, Topçak, Ak Dağ, Hindukûş sırtları, Kûlun sıradağları; doğusunda Doğu Türkistan'ın doğu sınırları, Sucav yakınında 90° 50' boylam 40° enlem noktasından Moğol Altayı'nda Burcan Geçidi 93° 50' boylam 46° 50' enlem noktası; kuzeyde Çungarya ve Kazakistan'ın kuzey sınırlarını oluşturan İrtiş havzası ve Aral / İrtiş sular bölüm çizgisinin kuzey yamaçları; batıda Yayık nehri ve Hazar Denizi ile çevrilmiştir. Türkistan, Çin'in elinde bulunan doğu yarısı Doğu Türkistan, Rusya'ya bağlı olan batı yarısı Batı Türkistan diye ikiye bölünmüştür.

Her iki Türkistan'da da hayat, insanların oturmadığı sonsuz çöllerin arasındaki nehir havzalarına ve az insanın oturduğu yüksek dağların eteklerine sıkışıp kalmış gibidir. Her iki Türkistan'ın toplam nüfusu on yedi milyon kadardır.

Bütün bakımından Orta Asya'nın çöl denizi denebilecek olan kuzey yarısını kaplayan iki Türkistan, güneyinde sıradağlarla çevrildiği gibi tam ortasında da yeryüzünün en büyük yüksekliklerinden olan ve ülkenin her yanına hâkim bulunan sıradağlara yaslanmaktadır. Tiyan-şan (Türkçesi Tanrı Dağı) genel adını taşıyan bu dağlar 1.200 km kadar batı ve 1.000 km kadar güneybatı yönünde devam eder. Bu dağların başlangıcı Karlık dağıdır. Sıradağların en kolay geçidi olan Davançin'i geçtikten sonra Buğdu dağına geli Balta değmemiş çam ağaçlarıyla kaplı Kara Dağ, Ile havzasının kuzey ve güneyine doğru iki kol halinde uzanır. Birinci kol

---

Kırzıoğlu M. Fahrettin, "Dede Korkut Kitabındaki Coğrafi İsimler", *Ülkü*, 1941, c. XVII, s. 450; "Dede Korkut Kitabındaki Yön Adları", *Türk Amacı*, Eylül 1942, s. 135 ve Şubat 1943, sayı 8, s. 377; *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 90 ve 112

Gök Dağ ve Temür Kapu geçitlerinden geçerek yüzlerce kilometre uzayan Çongar Ala Tav sıradağlarını oluşturur. İkinci kol güneybatı yönünde giderek Han Tanrı Dağı'na ulaşır. Bu dağ Tiyan-şan sıradağlarının merkezini ve en yüksek noktasını oluşturur.

Tanrı Dağı'nın Pamir ve Hindukûş'a uzanıp Tarım ve Sırderya havzaları için su bölüm çizgisi olan ana sırtıysa üç paralel koldan yaklaşık 150 km kadar devam ederek büyük Ak Çeyrek sıradağlarını oluşturur. Bu kolların her biri 3.000 ile 7.000 m yüksekliğinde ve hiçbir yerinde geçit vermeyen karlı sıradağlardır. Tanrı Dağı, Pamir sıradağlarının kuzey bölümünü oluşturan Altay sıradağlarıyla birleşir. Buralar Tanrı Dağlarının oldukça alçak yerleridir ki Yedi Su'dan ve genel olarak Batı Türkistan'dan Kâşgar'a inilecek en kolay, hatta kışın bile yol veren geçitler buradadır. Bütün Doğu ve Batı Türkistan'ın en büyük dağı Muz Dağ olup 7.860 m yüksekliğindedir.

Batı Türkistan bozkırları, Tiyan-şan dağlarının Sırderya nehrinin kuzeyinden batıya uzanan "Kara Tav" (Karacuk) dağları ile Aral Gölü ve Hazar Denizi arasındaki "üst" yüksekliğinin kuzey sınırları "Cil Tav" (Çink) yönünde uzanan bir hat çizilerek "Güney Bozkırları" ve "Kuzey Bozkırları" diye ikiye ayrılabilir.

Güney bozkırları kuzeyde Kara Tav / Cil Tav hattıyla, batıda Hazar Denizi'nin doğu kıyılarından güneyde Küpet Dağ ve Hindukûş, doğuda Pamir ve Tiyan-şan eteklerine kadar uzanan düzlüklerden ibaret olup bir milyon km² genişliğindedir. Güney bozkırlarının suları azdır. Bu bozkırlar kendisini tam ortasından delerek geçip Aral Gölü'ne dökülen Amuderya'nın ve Aral'ın batı yanından ibaret olan Karakum ve Üst Yurt, doğu yanından ibaret olan Kızılkum ve teferruatından ibaret olmak üzere iki gruba ayrılır.

Çevresine göre yüksek olduğu için Üst Yurt adını alan yükseltiler 16.000 km² genişliğinde dümdüz bir masa şeklindedir. Üst Yurt, büsbütün susuz, kurak, çoğu yarı çıplak toprak ve çoraklıklardan ibarettir. Karakum ve Kızılkum'un yaylaya elverişli yerleri Türkmen ve Kazan Türkleriyle meskûndur. Çöllerin Amuderya ve Sırderya'ya bitişik yerlerinde oturan Türkmen ve Kazaklar az çok tarımla da uğraşmaktadır. Bununla beraber çöllerin Harezm'den yukarı Amuderya kıyılarında birbirlerine yaklaştıkları bölgeler tamamen *burgan* "göçer" kum sahalarından ibarettir. Harezm kıtası, Karakum ve Kızılkum çöllerinin insan eliyle sulanarak imar edilen kısmını oluşturur. Tiyan-şan-Pamir'in batıya uzanan kolları arasına içeri girerek sahra körfezlerini oluşturan Fergana ve Zerefşan ovaları da Kızılkum çöllerinin insan eliyle imar edilen kısımlarından ibarettir. Bunlar bütün Türkistan'ın en zengin ve verimli ülkeleridir.

Güney bozkırlarının gölleri ve nehirleri azdır. Önceleri Amuderya'nın Hazar Denizi'ne döküldüğü zamanlarda Karakum'un batı koşesindeki Balhan Dağları körfezi sınırında az çok şehir hayatı vardı. Bugün buranın tek medeni merkezi Kızıl Su'dur. Güney Türkistan sınırında Hazar'a dökülen tek nehir Etrek olup çok derinden aktığı için tarıma elverişli değildir. Güney bozkırlarının nehirleri Aral Gölü yönünde akan Sırderya ve Amuderya ile onların kolları ya da onların kolla-

rını oluşturan nehirler ile Karakum çöllerinde batıp kaybolan Mürgab, Tican Heri-Rûd adlı iki nehirden ibarettir.

Kuzey Türkistan bozkırları genel olarak *Kazak Dalası* diye adlandırılır. Bu da İşim / Sarı Su ve Tobul / Turgay havzalarını ayıran su bölüm çizgisinin batısında Turgay / Yayık düzlüğü, doğuda Kazak Adırlığı, bunun da güneyinde Çu / Balkaş Bozkırları diye üçe ayrılabilir. Kuzey bozkırlarının gölleri ve akarsuları boldur. Burasının en büyük gölü Balkaş Gölü'dür. Sonra sırasıyla Tengiz, Çalkar, Zaysannur, Alagöl, Tiligöl gelir. Bütün nehirler Tiligöl üzerinden Aral'a akar. Bunlardan yalnız İle ile Karatal ve Lepse nehirleri Balkaş'a ulaşır, geri kalanlar çöllerde batıp kaybolur. Kazak Dalası'nın güneyindeki tek nehir olan Sarı Su da böyledir. Dala'nın öteki nehirleri Kuzey Buz Denizi'ne (İrtiş, Tobul) ya da Hazar Denizi'ne (Yayık, Sakız, Cim) akarlar. Turgay ve Irgız nehirleri Aral, Uyıl nehriyse Hazar yönünde akarak çölde tuzlu göller oluşturarak bitmektedirler.

Sovyet Rusya devrinde Türkistan'ın idari bölümlenişi değiştirilmiş, burada eski Türkistan genel valiliği, Taşkent merkez olmak üzere Orta Asya Bölgesi adını almış; sahra vilayetleri ise merkezi Kızıl-Orda olan Kazakistan Cumhuriyeti, en batıda merkezi Aşkabat olan Türkmenistan Cumhuriyeti, merkezi Semerkand olan Özbekistan Cumhuriyeti, merkezi Doğu Buhara'daki Duşanbe olan Tacikistan Cumhuriyeti ile Kırgızistan Cumhuriyeti olmak üzere beş cumhuriyete bölünmüştür. Bu beş cumhuriyetin nüfusu on iki milyon kadardır.

II. ŞEHİRLER

♦ **AĞCA-KALE**: (109:78B8, 179:141B13) Bugün Doğu Anadolu'da bu adı taşıyan iki yer vardır. Birisi Arpaçay kazasının merkezini Kars şehrine bağlayan yol üzerinde ve Arpaçay kazası içinde bir köydür. Buna göre Ağca-kale, Kars'ın kuzeyindedir. Bir de Kars'ın güneyinde, Aras nehrinin vadisinde, Aras ile Arpaçayı kavşağında, Kağızman ile Tuzluca arasında bir Ağca-kale daha vardır ve Kağızman kazasının köylerindendir. Dede Korkut destanlarında geçen Ağca-kale burasıdır. Bu kalenin adı Osmanlı tarihinde türlü vesilelerle geçmektedir. [1]

Kırzıoğlu, burasının Sahatçukuru, yani İravan (Erivan) ile Anı arasında ve Aras'ın sol yanında yüksekçe bir yerde bulunan İravan Akça-kalesi olduğunu söylüyor ve Talın'a yakındır, diyor. Sultan III. Murat zamanında, serdar Ferhat Paşa İravan'ı (Revan) aldıktan sonra burası ile Talın'a da hisar eri koymuştur. Bu sırada yazılan arazi tahrir defterinde Ağca-kale'nin eskiden kervan uğrağı ve pek şen olduğunun yazıldığını, bugün de eski yapıların ve çetin sarp yerlerde kale örenlerinin görüldüğünü Revanlılara dayanarak haber veriyor. Diyarbakır'dan Dağıstan'daki Demürkapu Derbendi'ne değin uzayan Anadolu, Gürcistan ve Azerbaycan bölgelerinin padişahı olan Efrasiyab oğlu Avruz'un (Yazar Uruz adını böyle okuyor) burasını Sürmeli ile birlikte merkez edindiğini ve kalenin Kars ilinde olduğunu ekliyor. [2]

♦ **AK-HİSAR**: (179:142A1) Kırzıoğlu'na göre yeri belli değildir.[3]

Faruk Sümer bu kalenin Tortum tarafında olması gerekir, der ve Gürcistan'dan alınan kaleler arasında, Peçevî'nin iki Akça-kale'den bahsetmesine, Solakzade'nin de bu seferde alınan on beş kaleden birinin de Akçahisar olmasına dayanır.[4]

♦ **AKSAKA / AHISKA**: (93:65B1) Uruz Bey'in tutsak oluşu hikâyesinde Aksaka adıyla geçen Ahıska, Sovyetler Birliği'nin Gürcistan Cumhuriyeti içinde olup başlangıçta bir Gürcü kalesiydi. 1635'te Osmanlılar burasını alarak Çıldır eyaletine merkez yaptılar. Tiflis'in 159 kilometre batısında bulunan bu şehir Kars'tan 115, Ardahan'dan 60 ve kuzeydoğu sınırımızdan 12 kilometre uzaktır.[5]

F. Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 397.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, "İç Oğuz'dan Arpaçayı Boyu" *Türk Yurdu*, 1943, XXVII, sayı 1-2, 31, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, 58-61, *Kars Tarihi*, 1953, 94, 72, *Kars Zaferi*, 1955, 11

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*,

Faruk Sümer, a.g.m., s. 397, not 153

Ayrıca bkz. Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 64.

♦ ALINCA: (165:129B3, 165:129B13, 166:130A13) Azerbaycan'da Nahcevan civarında ve şimdiki Nahcevan-Culfa yolundaki yalçın tepenin üstünde harabelerine rastlanılan ünlü bir kale. XIII. yüzyıldan beri çeşitli tarihsel ve coğrafi kaynaklarda adı türlü şekillerde geçmektedir. Nahcevan-Culfa yolu üstünde bugün hâlâ Elince adını taşıyan bir köy vardır, ki bunun arkasından Elince çayı ve Aras'a akan büyük bir su geçer. Köyün yanında sarp, taşlık bir tepe üstünde Elince (Alıncak) kalesinin harabeleri mevcuttur. Kalenin eski hisarı etraftan getirilmiş taşlarla yapılmışsa da bugün tamamen haraptır. Bu sarp tepeye ancak birkaç keçi yolundan çıkılabilir. Bu yollar üzerinde yer yer savunma düzenekleri, kale bekçilerine özgü burçlar bulunduğu, aşağıdan yukarıya doğru her yirmi yirmibeş adımda bir savunma duvarı olduğu anlaşılıyor. Kalenin doğuya, kuzeybatıya, güneybatıya doğru üç cephesi, başlıca dört önemli suru ve hepsinin ayrı ayrı burçları vardır. En üstteki alan oldukça geniş bir düzlüktür. Burası önemli miktarda nüfusu, hayvanlarıyla beraber alabilecek genişliktedir. Burada su yolu olarak yapılmış yedi büyük taş havuz vardır ki, kar ve yağmur suları yine taş arklardan geçerek bunlara akar. Kalenin üstünde, doğu tarafında Elince çayına doğru bir mecra ve gizli bir bağlantı yolu olduğu anlaşılıyor.[1]

Kale kâfirlerin Oğuzlardan aldıkları tutsakların zindanı olarak kullanılmaktaydı. XIII. yüzyılda, Azerbaycan'daki atabeklerin kalesi ve ikâmetgâhı olduğu biliniyor. XIII. yüzyılda İran Moğollarının eline geçen Alınca, XIV. yüzyılın başlarında kuvvetli bir kale ününü koruyordu. 1401'de Timur tarafından on yıl süren bir kuşatmadan sonra Karakoyunlulardan alınmış, ondan sonraki yüzyıllarda Türkler ile İranlılar arasında ihtilaf konusu olmuştur. Kafkas'ın istilasıyla birlikte Ruslar tarafından İranlılardan alınmıştır; bugün adı Elince'dir ve Nahcevan Sovyet bölgesinin bir parçasıdır.

♦ AVNİK: (60:37A12, 61:37B9) Eskiden Yukarı Pasin bölgesinin merkezi olup sarplığıyla ün salan bu kale, Aras'a sağdan karışan Emre-Kom suyunun başındadır. 40° enlem ve 43° boylam daireleri kavşağından oniki mil kadar güneyde gösterilen bu kale Türkçe Cevan-Kala diye de anılır.[2]

Erzurum'un on saat güneydoğusunda bir dere içindedir. Bu dere inişli yokuşlu ve bazen yükselen kayalıklar arasında devam eder. Dere Hasnikâr köyünden başlar

---

İslâm Ansiklopedisi "Alıncak" maddesi (Fuat Köprülü). Köprülü bu satırları Mir Haydarzade'nin, kalenin bugünkü durumuna dair 1930'da çıkan bir yazısından aktarmıştır. Ayrıca bkz. Kırzıoğlu M. Fahrettin, "Dede Korkut Kitabındaki Coğrafi İsimler" *Ülkü*, 1941, c. XVII, s. 454 ve *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 66; Şamil A. Cemşidof, "Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Merkezi Yaşayış Yerleri Hakkında", *Republika Elyazmaları Fondunun Eserleri*, c. I, s. 124.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 73.

ve güneye doğru bir buçuk saat uzadıktan sonra Avnik köyüne varılır.

Avnik yüksek ve yalçın kayalar üstünde yapılmış bir kaledir. Önünde yine sarp ve yalçın olarak yükselen Kösedurak Dağı görünür. Şimdiki halde Avnik köyü kaleden dışarı çıkmıştır ve kalenin dibindedir. Arazisi kayalık ve dağlık olduğu için halkı ekinden çok hayvan yetiştirmekle uğraşır.

Bir kaya kitlesinin üstündeki kale üç kat yüksek duvarla çevrilmiştir. Kaleye yanaşacak yerler neredeyse yok gibidir. Birinci surun kapısı güneydedir. Kapıdan içeri girilince oldukça geniş bir alan görünür. Evler ve zindan buradadır. Toprak altında kalan temelleri ve yerleri hâlâ küme küme durmaktadır. Büyük bir kayanın içi oyularak derin ve geniş bir hale getirilmiş zindanı şimdi taşla dolmuş durumdadır.

Bundan sonra ikinci surun kapısı gelir. Bu da güneye açılır. İçeri girilince birinci surda olduğu gibi burada da meydanlık bir yer vardır. Beş yüz evin sığabileceği bir yer olan bu meydanlıkta evlerin toprak altında kalan temelleri yer yer tümsekler halinde görülmektedir. Yine burada bir cami harabesi ile kale muhafızı olan emir veya beylerin hazine dairesinin yeri bulunur.

Bundan sonra üçüncü surun kapısı gelir ki, burası kayalığın tepesini oluşturan yerdir. Avnik beylerinin evleri ve zahire ambarlarının yeri hâlâ bellidir. Sur kapıları demirdenmiş. Seyyar merdiven ve köprülerle surların diğer kapılarından girilip çıkılırmış. Kalede toprak altından çanak çömlek parçaları, insan kemikleri, oklar, ara sıra bakır ve gümüş paralar çıkıyormuş. Kalenin kitabeleri şiddetli bir zelzelede burçlardan kopup düşmüş; şimdi üç taş üzerinde yazı vardır...

Avnik mezarlarında çokça koyun biçiminde mezar taşları bulunmaktaymış. 1855 Kırım Savaşı'nda, Ermeniler bu taşları götürdükleri gibi, diğer işlemeli mezar taşlarını da tahrip etmişlerdir. Avnik'te türbe harabelerinin yeri, eski mezarlardan çıkan oklar, hamam enkazı, eski su yolları hâlâ görülmektedir.[1]

♦ AYASOFYA: (181:143B10, 181:144A11) Bu sarp kaleli kilisenin Tomanın Kalesi'ne yakın ve Ortodoks Gürcü mezhebindekilerin tapınağı olduğu anlaşılıyor.[2] Bunun sadece, benzerlerini Anadolu'nun türlü yerlerinde gördüğümüz, Azize Sofya adına yapılmış herhangi bir kilise olması da mümkündür.

♦ BAYBURT: (39:20B10, 54:32B3, 69:47A3, 71:49B1, 73:50A13, 88:62A1, 108:77A13, 182:145A9) Anadolu'nun kuzeydoğusunda, Çoruh suyu üzerinde, deniz seviyesinden 1.550 metre

---

Abdürrahim Şerif Beygu, *Erzurum*, 1936, s. 223. Ayrıca bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, c. II, s. 226; Abdülkadir İnan, *Birinci İlmi Seyahate Dair Rapor*, 1930, s. 55, Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, giriş bölümü, s. 38 vd.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 74 vd

yükseklikte bir kasaba ve bugün Gümüşhane vilayetine bağlı bir kazanın merkezi olan Bayburt, Türk kültür tarihi bakımından da önemlidir. Burada eski ozanları andıran halk şairleri geleneği hâlâ yaşamaktadır.

Dede Korkut kitabındaki Bamsı Beyrek hikâyesinde adı geçen bu kale, orada bir Hıristiyan beyi olduğu tahmin edilen Parasar'a aitti. On altı yıl burada tutsak kalan Bamsı Beyrek kendisine âşık olan kale beyinin kızı tarafından kaleden çıkarılır ve sonrasında Oğuz ilinden getirdiği kuvvetle kaleyi alarak kendisiyle birlikte tutsak olan arkadaşlarını kurtarır. Hikâyesi bugün bile Bayburt'ta zevkle dinlenen Bamsı Beyrek'in, şehir civarındaki Duduzar köyünde bulunan mezarı herkese gösterilmektedir.[1]

Almışka köylüleri de yine bu kahramana ait şöyle bir rivayet anlatmaktadır: "Seferberliğe (1914-18) kadar komşu Ermenilerden zengin ve eski bir aile, kendilerini Bay Beyrek hikâyesinde geçen Bayburt padişahının torunları sayar ve bununla övünürlerdi. Bu Ermeniler komşuları olan biz Müslüman Türklere, bizim ulu dedelerimiz, sizin ulu dedelerinizden Bey Beyrek'e bir kız vermişti. Sizler o bizim kızımızdan doğan türemeler olduğunuz için biz sizlere dayı düşeriz, sizler de bizim yeğenlerimiz sayılırsınız derlerdi."[2]

♦ **BERDE**: (155:120A10) Bir zamanlar Kafkasya'nın en büyük şehriyken şimdi Terter suyunun Kür nehriyle kavuştuğu yerden 20 km uzaklıkta bir köy ve harabe halindedir. Sasaniler zamanında burada sarp bir kale yapılmıştır. Şehrin uzunluğu ve genişliği 6-7 km'ydi; Irak ile Horasan arasında Rey ve İsfahan bir yana, bundan büyük şehir yoktu. Cuma namazı kılınan cami ile hazine ve vali sarayı şehrin içinde, çarşılar ise civarındaydı. Pazar günleri kurulan pazarı özellikle kalabalık olurdu. Şehrin civarında pek çok meyve bahçesi vardı. Buradan Huzistan ve Fars yönlerine ipek ihraç edilirdi. Binaların büyük kısmı tuğladan, büyük caminin sütunları kısmen aynı malzemeden kısmen de ağaçtan yapılmıştı. 943/44'te şehir Ruslar tarafından yağma edilmiş ve bu darbenin ardından Berde kendini bir daha toparlayamamıştır. Moğolların devrinde şehir bir dereceye kadar imar görmüş olmalı.[3]

♦ **CIZIĞLAR**: (93:65A6) Ağlagan Dağı'nın güneybatısında ve Arpaçayı'nın yukarılarını içerisine alan Akbaba Nahiyesinin doğusunda, Arpaçayı'nın solunda eski bir

---

[1] *İslâm Ansiklopedisi* "Bayburt" maddesi (Osman Turan); Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 77; Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler" *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 411.

[2] Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, 1946, s. 65.

[3] *İslâm Ansiklopedisi* "Berza'a" maddesi; Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 79.

köy ve çevresindeki bölge. Bu çevrede oturan Türkmenler buraya Cızılılar demektedir. 1:100.000 ölçekli askeri haritada bu son adla gösterilmiştir.[1]

♦ **ÇEŞME:** (55:33A9) Burası Kafkasların doğu ucunun kuzeyindedir ve Şamakı-Derbend yolu üzerinde eski Şeberan şehrinin kuzeyinde bir Lezgi kasabası olarak tanınan Çeşmedan'dan ibarettir.[2]

♦ **DERBEND (DERVEND):** Bkz. Kapular Derbendi.

♦ **DEMÜRKAPU DERBENDİ:** Bkz. Kapular Dervendi.

♦ **DEREŞAM:** (173:137A9) Kuzey Azerbaycan, Karabağ'da vaktiyle Revan'a bağlı bir nahiyeydi. Haritalarda Alınca ve Nahcevan karşısında, Akçay ile Kızılçay'ın birleşerek Aras'a karışacağı yere yakın olarak görülmektedir. Kırzıoğlu haritalarda biri Aras'ın sağında ve Kızılçay'ın solunda, biri de Aras'ın solunda ve Culfa'nın kuzeyinde olmak üzere *Daraşamski* ve *Daraşam* diye iki yer gösterildiğini kaydeder.[3]

Dereşam Ucu da (169:133B4) Dereşam Sınırı demektir.

♦ **DÜZMÜRD:** (137:103A10, 140:105B8, 141:106A10) Karadeniz'in güneydoğu kıyısında, bugün için yeri saptanamayan bir kale.

♦ **GENCE:** (155:120A10) Kuzey Azerbaycan'ın Bakû'den sonra en büyük şehri olup Küçük Kafkasya dağ takımının kuzeyde ovayla birleştiği yerde, Kür ırmağının sağ kollarından Gence çayının her iki kıyısına kurulmuştur; deniz seviyesinden 445 m yükseklikte. ve Bakû-Batum demiryolunun üzerindedir.[4]

♦ **HEMİD:** (54:32A5, 108:77A8) Türkiye'nin güneydoğu bölgesinin en büyük şehri olan Diyarbakır'ın eski çağlardaki adı olup Âmid (veya Kara Âmid) diye anılırdı. Dicle'nin yukarı havzasında ve nehrin sağ kıyısına hâkim bir mevkidedir. Kuzeyde Doğu Toros Dağları, batıda Karaca Dağ, güneyde Mardin tepelerinin arasında ve ortası çanak gibi çukur bir bölgenin merkezindedir. 5 km tutan yüksek bir dış surla çevrilidir.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri,* "İç Oğuz'dan Arpaçayı boyu", *Türk Yurdu,* 1943, sayı 1-2, s. 30.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri,* 1952, s. 80 vd.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, "Dede Korkut Kitabındaki Coğrafi İsimler" *Ülkü,* 1941, c. XVII, s. 453, not 7. Kelimenin okunuşu hakkındaki teklif için bkz. Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri,* 1952, s. 83; Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD,* 1959, sayı 3-4, s. 398, not 155.

Ayrıca bkz. *İslâm Ansiklopedisi* "Gence" maddesi (Mirza Bala).

İranlı tarihçiler tarafından İmâd, Hamid ve Hemid şeklinde adlandırılan bu şehrin adı Timurlu tarihçilerde *Karakaya* diye geçmektedir. 1335'ten itibaren tarih sahnesinde görülen Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen boyları Moğol beylikleri arasındaki mücadelelere katılmışlar ve Moğolların Diyarbakır eyaletinden çekilmesi üzerine bu eyaleti oluşturan bölgelere hâkim olmaya başlamışlardır.

796 (1393-94) yılında Diyarbakır'ı alan Timur, 1401 yılının başında Suriye'den Elcezire'ye, oradan da Irak'a döndüğünde Kara Yülük Osman Bey'i Mardin kuşatmasında bırakmış, aynı yıl içinde de Âmid şehri ile Diyarbakır bölgesini ona vermiş ve Akkoyunlular o tarihten itibaren bu şehri merkez edinerek devletlerini kurmuşlardır. Daha sonra da Karakoyunlu ülkesini ele geçiren Uzun Hasan payitahtını Diyarbakır'dan Tebriz'e götürmüş ve bu şehri kendisine merkez yapmıştır. Şehir Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlıların eline geçmiştir.

XVI. yüzyılın sonuna kadar bütün eserler ve kaynaklarda Âmid şeklinde görülen şehrin adı XVII. yüzyıldan bu yana merkezi bulunduğu eyaletin adına, yani Diyarbekir'e çevrilerek Âmid ismi unutulmaya başlamıştır.[1]

♦ **KAPULAR DERBENDİ**: (40:21B6) Araplarda Bâbü'l-Ebvâb (Kapılar kapısı) denilen bu şehir Hazar Denizi'nin batı kıyısında, 42° 4' güney enleminde bir şehirdir. Burası özellikle benzeri bulunmayan surlarıyla ün almıştır; bu surlar Sasaniler ve sonraki Müslümanlar devrinde deniz ile dağlar arasındaki üç dört kilometrelik geçidi kapatarak Ön Asya'yı Doğu Avrupa'nın göçebe kavimlerinin istilasına karşı koruyordu. Derbend'den geçen yolun askeri ve ticari önemi olduğu gibi, bu bölge tarıma Hazar Denizi kıyılarının herhangi bir yerinden daha elverişlidir. Bakû civarı çorak olmasına karşılık burada bağ ve meyve yetiştirmeye yarayan topraklar neredeyse denize kadar uzanır.

800'den sonraki yüzyıllarda Derbend'in Müslüman dünyasının bir sınır kalesi olduğu kadar, Hazar Denizi'nin bir limanı olarak da büyük önem kazandığı görülür. Şehir o dönemde Erdebil ve Tiflis'ten daha büyük olup genişlik ve uzunluğu 3,5 km kadardı ve sonradan olduğu gibi iki taş sur boyunca dar bir alana sıkışmış değildi. Surlar, camiler ve nöbetçi kuleleriyle donatılmıştı. Kuzey yönünde biri büyük biri küçük iki kapısı vardı. Şehrin evleri bugün olduğu gibi eskiden de taştan yapılmıştı. Büyük cami, pazarın ortasındaydı ve yanında bir pınar vardı. Hüsrev Enuşirevan'ın yaptırdığı surlar yalnız kıyı geçidini değil, aynı zamanda kalenin kuşatılmasına imkân verecek bitişik dağların boğazlarını da kapatıyordu; bundan dolayıdır ki, surlar dağların en yüksek tepelerine çıkarılmıştı. Bu surlar denizden gelecek saldırılara karşı denizin içine kadar uzatılmıştı ve fırtınaya karşı korunmuş bir limanı vardı. Selçuklu hâkimiyetinden itibaren şehir gittikçe Türk-

---

İslâm Ansiklopedisi "Diyarbekir" maddesi (Mükremin Halil Yınanç).

leşmiştir. Geçidin Türkçe adı olan *Demürkapu* sözü Moğollar devrinde ortaya çıkmıştır.

XVII. yüzyılda burayı ziyaret eden Olearius ile onun çağdaşı Evliya Çelebi'de burada söylenen Türk halk efsaneleri anılır; her ikisi de burada Korkut Ata'nın mezarını ziyaret ettiklerini söylüyor.

1806'da Rusların eline geçen eskinin bu müstahkem yeri, şimdi bağları, meyve bahçeleri ve balık sanayisiyle sakin bir şehirdir. 1926'da şehrin büyük çoğunluğu Türklerden oluşan 25.000 nüfusu vardı. Bugün Dağıstan Cumhuriyetinin sancaklarından birinin idare merkezi ve Dağıstan'daki Türklerin kültür merkezlerinden biridir.[1]

Diyarbakır civarında, Nusaybin Karaderesi'nin batısında "Demirkapı" adını taşıyan bir demiryolu durağı vardır. [2]

♦ **KAPULU KARA DERBEND**: (102:72B12) Elburz (Kafkas) dağlarındaki Demürkapu Derbendi'nden sonra ikinci ve daha uzun, aşılması güç, uçurumlu ve çok taşlı bir geçidi olan, Tiflis'in kuzeyindeki Dar-Yal (Dar-Boğaz) kapısıdır.[3]

♦ **KARA DERBEND**: (60:37A11, 61:37B8, 70:48B11) Yukarı Pasin'de Avnik deresinden gelen suyun sağ taraftan Aras'a (Pasin suyu) karışmadan önce uğradığı Emre-Kom köyünün yukarısındaki Kara Derbend'den ibarettir. Ünlü Çoban Köprüsü'nün güneydoğusuna düşer.[4]

♦ **MARDİN**: (54:32A6, 108:77A8) Güneydoğu Anadolu'da vilayet merkezi olan bir şehir. Yukarı Elcezire'de Dicle ile Fırat arasındaki su bölümü çizgisini, sönmüş volkan kitlesi Karaca Dağ oluşturmaktadır. Şehir Mazı Dağı'nın eşiğinin Dicle'nin güneyindeki bölgeden Habur çayı kaynakları bölgesine doğru elverişli bir geçit yerinde kurulmuş ve XV. yüzyılda Akkoyunluların hükümet merkezi olmuştur.

♦ **SANCIDA(N)**: (178:141B4) Kırzıoğlu'na göre yeri belli değildir.[5]

Bununla beraber burasının Umman Denizi'nin kıyısında olduğu düşünülebilir. Çünkü Salur Kazan'ın tutsak oluşu hikâyesinde Kazan Bey, Umman Denizi'nde sarp

---

İslâm Ansiklopedisi "Derbend" maddesi (Barthold). Ayrıca şehrin betimlenmesi, oradaki ziyaretgâhlar ve şehir hakkındaki efsaneler için bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, c. II., s. 306-12; Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 91-93.

Faruk "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler" *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, 409, not 189.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 91.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 96.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 106.

yerlerde yapılmış bir kâfir şehrinden söz etmekte ve aynı soylama içinde bu şehrin bahrilerinden, asillerinden, kızlarından, *altun aşuk oynayan beyleri*'nden bahsetmektedir. Bütün bunlar *altı katla* Oğuz'un varıp alamadığı, kendisi ise *altı baş erle altı güne varmadan* aldığı bu kaleye aittir.

Akkoyunluların Umman Denizi'ne kadar indiklerini hatırlamak da bu kaleni denizin kıyısında olduğunu düşündürmektedir.

♦ SÜRMELÜ: (109:78B8, 179:141B13) Burada Hıristiyanlığın kabulünden çok sonraları Meryem Ana adına yapılan ve Surb-Mari denilen bir kilise vardır ve bu yüzden Sürmari denilen kalenin adından bozularak Sürmeli diye anılmaya başlanan şehir, Kars'ın Iğdır kazasında örenleşmiş küçük bir köyden ibarettir. Burada bu şehrin yerinde Tuzluca kazasının doğu köyleri ile Iğdır kazası sınırında Iğdır Kara-kalesi diye bilinen, çok büyük taşlarla yapıldığı görülen kale ve şehir yıkıntıları bulunmaktadır.

Aras'ın sağ yanında bulunan, eskiden ünlü büyük şehirlerden olan Sürmeli, Alp Arslan çağında ve sonraları da Surmarı diye tanınmıştı. Bugün Kars ilinde Tuzluca ve Iğdır kazalarının bulunduğu, pamuk ve pirinç yetiştiren çok bereketli Orta Aras ovasına Sürmeli çukuru denmesi bundandır.[1]

♦ ŞAM: (111:79B7) Suriye'nin başkenti olup en büyük şehridir. Kaysun Dağı'nın eteğine kurulmuştur. Önemini ve refahını Barada ve A'vec nehirlerinin yanı sıra çölden geçiş yollarına hâkim olmasına borçludur ve eski devirlerden beri çöl kabileleri için kıymetli bir pazar olmuştur. Eskiden kara yolundan Mekke'ye gidenlerin hac yoluydu, bunun için bir adı da Bâbü'l-Mekke'dir. Barada nehri şehri ikiye böler. Eski şehir kısmen surla çevrilmiş olup nehrin güneyindedir; büyük camiler, hanlar ve pazarlar buradadır.

Şehrin tarihi çok eskidir. Daha İbrahim Peygamber zamanında biliniyordu ve bahçelerinin çokluğu yüzünden *Feyhâ* adını taşımaktaydı. Ârâmilerden sonra Fars imparatorluğu altında Filistin ve Kıbrıs ile birlikte bir satraplık olan Şam, bu imparatorluğun yıkılışının ardından İskender'in eline düşmüştür. 105-106 yıllarında Nabatilerin bir Arap eyaleti olarak Roma İmparatorluğuna katıldı. Romalılar zamanında şehir gelişti.

Emevilerden Muaviye'nin halifeliğinden bu yana Şam bir yüzyıl boyunca İslam imparatorluğunun başşehri, İslamiyetin siyaset ve kültür merkezi oldu. 750'de Ab-

---

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, 107; "İç Oğuz'dan Arpaçayı boyu", *Türk Yurdu*, 1943, sayı 1-2, s. 31; *Coğrafya Dünyası*, c. I., sayı 4, 15 Mart 1951, s. 301; *Kars Tarihi*, 1953, s. 85; *Kars Zaferi*, 1955, s. 11. Faruk Sümer, "Azerbaycan'ı Türkleşmesine Umumi Bir Bakış", *Belleten*, sayı 83, s. 443, not 54.

basilerin Emevi saltanatını yıkmasından sonra hilafet merkezi Bağdat, Şam da bir eyalet oldu. Hilafetin kurduğu birlik dağıldıktan sonra IX. yüzyılın ortasından bu yana 200 yıl kadar Mısır'da hüküm süren sülalelerin elinde kaldı. 1076'da Selçuklular tarafından işgal edilen Şam, 1154'te Nureddin'in, ondan sonra da halefi Eyyubilerden Selâhaddin'in eline geçti ve onun eyaletlerinden biri oldu. 1401'de kısa bir süre Timur tarafından işgal edildi. 1516'da Yavuz Sultan Selim tarafından alınan Şam dört yüzyıl boyunca bir Türk eyalet merkezi olarak kaldı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransızların eline geçti ve 1946'dan bu yana Suriye Cumhuriyetinin başkenti oldu.

♦ **ŞİRÖGÜVEN**: (165:129B1) Güneyde Anı şehrinin örenlerinin yanındaki Alaca Dağ'dan kuzeyde Akbaba'ya ve batıda Kars'ın doğusundaki Yahnı dağlarından doğuda Alagez'e kadar uzanan ve ortasından Arpaçayı'nın geçtiği, çok bereketli bir ovanın merkezi olan kaleye ve bölgeye eskiden olduğu gibi bugün de yerlilerce verilen ad. Karslılar bu ovaya öteden beri Şüreg-El, Şöreg-El derler. Bugün Kızıl Çakçak nahiyesine bağlı şenlik bir köydür. Söz konusu kale, Akbaba Dağı'ndan gelen ve Karahan ile Tiknis köylerinden geçen Şüregel Çayı ile Arpaçayı kavşağının önünde ve sınırımızın üzerinde bulunmaktadır.

Bu ad, buranın bölge adı olduğu gibi eskiden sahip olduğu merkezi konumun ardından şimdi yeniden şenelmekte olup tam sınırda ve Arpaçayı'nın sağında bulunan Başşüregel kasabasıydı. Kars Çayı'nın Arpaçayı'na kavşağının kuzeyine Yukarı Şüregel ve güneyine Aşağı Şüregel denilir. Kırzıoğlu bu kelimeyi "Şırokovan" diye okumakta ve bununla ilgili kanıtlar vermektedir. [1]

Azerbaycanlı yazarlardaysa buranın adı "Şerir" ve "Şurur" diye geçer.[2]

Şirögüven Ucu ise Şirögüven sınırı demektir.

♦ **TATYAN KALESİ**: (93:65A13) Tatyan, Batı Gürcistan'da, Kütayis şehrinin kuzeyinde ve batısında bulunan bir ülke. İngur suyu ile Riyom ırmağı arasındaki Megrel ve bunun yukarısındaki dağlık bir yer olan Suvan bölgesinden ibarettir. Burada adı geçen kalenin hangi kale olduğu kestirilemiyor.[3]

♦ **TOMANIN KALESİ**: (175:138A6, 175:138B1, 176:139A4, 180:143A7) Kür nehrinin sağ kollarından Hıram Suyu'na karışan Maşaver Çayı boyunda, çok güçlükle geçilebi-

---

Kırzıoğlu M. Fahrettin, "İç Oğuz'dan Arpaçayı boyu" *Türk Yurdu*, 1943, sayı *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 110 vd

Şamil A. Cemşidof, "Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Merkezi Yaşayış Yerleri Hakkında", *Republika Elyazmaları Fondunun Eserleri*, c. I., s. 155 ve 128.

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, giriş bölümü, s. 38; Kırzıoğlu M. Fahretti ,*Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 112 vd.

len bir boğazın ağzına kurulmuş kale ve kasabadır. Burada "Eski Tomanis" veya "Viran Tomanis" denilen yıkık kaleli yer, Dede Korkut'ta geçen Tomanın Kalesi'dir.[1]

♦ TRABZON (TIRABUZAN): (122:88A10, 122:88A11, 175:138A1) Karadeniz'in kuzeydoğu ucunda bir Yunan kolonisi olarak kuruluşundan bugüne önemli bir ticaret merkezi ve 250 boyunca bir Rum imparatorluğunun merkezi olmuştur. Önemi, Orta Asya ve İran'dan Avrupa'ya uzanan, Doğubeyazıt ve Erzurum üzerinden denize inen başlıca ticaret yolu üzerinde olmasından gelir. Tarihte burada mola veren Onbinlerin Dönüşü'nden sonra dikkati çekmiştir.

Ticaret bakımından önemi bir yana, uzakta oluşu yüzünden Hellenik devir ve ortaçağda ün salamamıştır. Önem kazanması 1204 yılındaki dördüncü Haçlı seferlerinden sonra başlar. Bu tarihte Bizans imparatorluğundan ayrılan şehir Latinler tarafından işgal edilmiştir. Bunun ardından gelen karışıklıklar sırasında Alexius Commenus Asya'ya kaçmış ve topladığı İranlı paralı askerler sayesinde Trabzon'a girmiş ve meşru hükümdar olarak tanınmıştır. Genç olmasına rağmen iradesi ve becerikliliği sayesinde güçlük çekmeden Karadeniz'in güney kıyısına hâkim olmuştur. Böylece kurulan imparatorluk, Selçuklular ve Osmanlılara karşı durmayı başarmış, İznik ve İstanbul Bizans imparatorluklarına karşı istiklalini korumuş, bu durum Trabzon şehri 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından alınana dek devam etmiştir. Fakat dünya siyasetinde büyük bir rol oynamayarak temel olarak başka devletlerle kurduğu ittifaklar sınırında kalmıştır. Trabzon imparatorları zaman zaman Konya Selçuklu sultanları, Moğol hanları, Timur, Türkmen reisleri ve Osmanlılara baç vermiş, fakat ustalıklı müzakerelerle bağımsızlıklarını korumayı başarmışlardır. Bu devletler ve Cenevizlilerle savaşlarda bulunan şehir birçok defa kuşatılmıştır. İkinci imparator I. Andronicus zamanında yapılan en şiddetli hücum büyük Selçuklu Sultanı Alâeddin döneminde olmuş, fakat şehir alınamamıştır.

Bugün hâlâ ayakta duran Ayasofya kilisesi, şehrin iki mil kadar batısında denize bakan bir yerdedir.

Pertev Naili Boratav bir yazısında, Trabzon adıyla ilgili halk rivayetlerini verir: Bu hikâyeye göre Trabzon'un adı eskiden Hurşîd-Abâd imiş. Sonraları Köroğlu gibi bir kahraman gelerek halka "şecaatini bildirmek için" sikkenin turasını parmağıyla silmiş; ona *Tura Bozan* diye ad koymuşlar. Memleketin adı da böyle kalmış.[2]

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 116.
Ayrıca bkz. Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, giriş bölümü, s. 39.
Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, c. XIII, 1958, s. 55.

Kırzıoğlu da kitabında bu hikâyenin bugün yaşayan bir varyantını nakleder: Buna göre bu kahraman Yukarı Eller'den, yani Erzurum, Erzincan taraflarından gelmiş ve haraç olarak verilen paraların turasını parmaklarıyla silmesi üzerine ona bu lakab verilmiş; şehir de onun hükmü altına geçip Tura-bozan adını almış.

Buna benzer bir hikâye Köroğlu rivayetlerinde Demircioğlu hakkında anlatılır; aynı motif Avrupa folklorunda da vardır.

Bununla beraber, gelenekte Trabzon adı hakkındaki halk etimolojisinin meydana gelişinde, Tur Ali Bey'e ya da Kan Turalı'ya dair hikâyelerin sonradan unutulmuş birtakım epizotlarının bir etkisi olduğu düşünülebilir; Turalı ismindeki *tura* kelimesinin bunda bir payı olabilir.

Şuna da işaret edelim: Trabzon bölgesinde, Vakfıkebir'e bağlı Turali adında iki, Turali Uşağı adında bir köy vardır.

III. DAĞLAR, ORMANLAR VE OVALAR

♦ **AĞLAGAN:** (93:65A6) 41. enlem ve 44. boylam daireleri kavşağında 9.772 ayak (2.998 metre) yüksekliğindeki dağın adı. Bugünkü adlarıyla Akbaba / Loru / Penek (Kara Kilise) gibi üç bölgenin sınırını ayıran bu dağ, Borçalı ve Kazak Türkmenlerinin yaylağıdır. Yazın bile başından duman eksilmeyen çiskinli (çok nemli sis) ve sık sık yağmurlu olduğu için bu adı almıştır.[1]

♦ **AK KAVAK** ve **AK ORMAN:** (81:57A8, 81:57A7) Kavak Türkçede ağaçlık, koru, çalılık yerine kullanılır.[2]

Kırzıoğlu, Ak kavak ve Ak orman'ın Saksenliler ile Arsaklıların, Sürmeli şehrinde *Sos* denilen kutlu gümüş-kavak ağacına bakarak gaipten haber veren bir hatiflerinin bulunduğu kutlu Kavak ormanından ibaret olduğunu ileri sürmektedir.[3]

♦ **AK-SAZ:** (179:142A10) Eski merkez Ağca-kale'nin yıkıntıları önünde ve Arpaçayı'nın Aras suyuna karıştığı yerin yarım saat kadar yukarısındaki yatağı boyunda, bugün "Ağ-Kamışlık" denilen sazlık olmalı.[4]

♦ **ALA DAĞ:** (39:20B13, 126:92B7, 128:95A8, 156:121B2, 157:121B10, 168:131B10, 171:135B4, 188:148B11) Kırzıoğlu M. Fahrettin bu dağın Oğuzların başkenti Sürmeli'nin arkasına, güneyine düşen Ağrı Dağı olduğunu ve adının halk arasında Argu diye anıldığını, bu adın da dağın üzerinde bulunup 1840 püskürmesinde lav altında kalan Argu köyünün adıyla ilgili olduğunu, H.B.F. Lynch'in *Armenia* (I, s. 183) adlı eserine dayanarak söylemektedir.[5]

Türk coğrafyasında daha başka Ala Dağlar sayılabilir. Horasan ve Azerbaycan'da, Erivan çevresinde birer Ala Dağ olduğu gibi (Bkz. *Sengülâh*) Doğu Anadolu'da Fırat nehrinin iki büyük kolundan biri olan Murat suyunun kaynaklarını barındıran ve Van Gölü'nün kuzeydoğusuna düşen Ala Dağ (3.250 m) ya da İran'ın kuzeydoğusunda Atrek ırmağının güneyindeki Ala Dağ da olabilir. Bunlardan başka Orta Asya'da, Çungarya ile Balkaş Gölü havzasını ayıran Ala Dağ (yaklaşık 4.300 m) ile Batı Türkistan'ın kuzeydoğusunda Isık-Göl (Issık-Köl) ile Almatı arasında uzanan Ala Dağ (4.800 m) da akla gelebilir (*İslâm Ansiklopedisi*'nden).

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, "İç Oğuz'dan Arpaçayı boyu" *Türk Yurdu*, 1943, sayı 1-2, s. 30.

Wilhelm Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte*.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 63.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 64.

Kırzıoğlu M.. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 70.

Şamil A. Cemşidof ise "Ala Dağ" kelimesinin belli bir dağ adı olmayıp burada *ala* kelimesinin güney, doğu ya da güneydoğu anlamına geldiği ve bu yüzden Oğuz İlleri'nin merkezi olan bölgenin güney, doğu veya güneydoğusuna düşen dağlann böyle adlandınldığını söyler.[1]

♦ **GÖKÇE DAĞ:** (93:65A6) Cızığlar-Ağlagan'dan sonra gelen Ahıska yolu üzerinde, Çıldır Gölü'nün doğusunda, bugün üzerinden devlet sınırı geçen ve yerlilerce "Gök Dağ" denilen dağdır. Gökçegöl'ün kuzeydoğusunu çeviren dağlara da "Gökçe Dağlar" ve yerli halk tarafından "Gökçe Mahalı" denilirse de Kazan'ın oğluyla birlikte kuzeye giderken uğradığı ve kâfir serhaddine yakın Gökçe Dağ ancak Çıldır'daki olabilir.[2]

♦ **KARACUK DAĞI:** (39:19B13, 81:57A5, 138:104B4) Türkistan'da bir dağ; Biri Musul'da, öteki Diyarbakır yakınında Dicle boyunda Türklerin yaylak edindikleri iki dağın adı.

Horasan ülkesinde Kuşanlann yurdu Belh'te bulunan Karacuk Dağı, Hazar Denizi'nin doğusunda, Kıpçaklann oturduğu yer ile Oğuz illeri arasındadır ve Kâşgarlı Mahmud *Divânü Lugâti't-Türk*'in gerek metninde (c. I, s. 406) gerekse haritasında burasını Oğuz illeri olarak göstermektedir. Oğuzlann belli başlı şehirleri Türkistan'da, Tanrı Dağları'nın kolları üzerinde ve Hazar Denizi'nin doğusundaki *Kara Tav* / *Karacuk*'un eteğinde bulunmaktaydı.

Şamil A. Cemşidof Karacuk Dağı'nın Azerbaycan, Garadağ mahallinde bulunduğunu söyleyerek bunun Küçük Garadağ silsilesinin Mil ovasına doğru uzanan bölümünde, oldukça yüce bir tepeden ibaret olduğuna, 1815 yılı Azerbaycan haritasında aynı adla açıkça kaydolunduğuna işaret ediyor. Bu dağın Dede Korkut destanlanndaki olaylann geçtiği Dereşam, Alınca, Köyce, Berde ve Gence gibi yerlerin içerisinde, merkezi bir coğrafi mevkide bulunması dolayısıyla Kazan Han ve Bayındur Han'ın adı ile bağlantılı olan Karacuk ile aynı olduğunu söylemeye imkân verdiğini ileri sürüyor. Garacuğ topraklannda ve onun geniş çevresinde Üçtepe, Kaletepe, Honaşın, Ağca-beli, Hoca-Cend ve Bilegan (Örenkale) dairesinde yaşayan yerli halkın Garacuğ ile ilgili olarak Karaca Çoban hakkında çok meraklı hikâyeler anlattıklannı bildirmekte; hatta Kara Çoban'ın adını Garacuk Dağı'nın

---

Şamil A. Cemşidof, "Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Merkezi Yaşayış Yerleri Hakkında" c. I., 1961 115 vd. Ayrıca bkz. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkistan*, 1942-47, 6; Kırzıoğlu M. Fahrettin, "Dede Korkut kitabındaki Yön Adları" *Turk Amacı*, Eylül 1942,, sayı 3, s. 135 ve Şubat 1943, sayı 8, s. 376; Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 362.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, "Dede Korkut Kitabındaki Coğrafi İsimler", *Ülkü*, 1941, c. XVII, s. 455.

adıyla birleştirildiğini, halkın bu dağı aynı zamanda Garacuk Çoban Dağı ya da Gara Çoban Dağı diye adlandırdıklarını söylüyor.[1]

Ziya Gökalp, Türk aşiretlerinin dağlarına ve ırmaklarına çok bağlı olduklarına, başka ülkelere göçtüklerinde her aşiretin kendi dağının ve ırmağının adını yeni yurdunu götürerek oradaki yeni ırmağa ve dağa verdiğine işaret edip Karacuk'un da Fârâb şehrinin eski adı olduğunu, Oğuzların kışın bu şehirlerde oturup yazın Karacuk adlı dağa çıktıklarını anlatıyor; buradan Türkiye'ye göçtüklerinde bir bölümünün Musul'da yerleştiğini ve orada yayla edindikleri dağa Karacuk adını verdiklerini, öteki bölüğün de Diyarbakır, Birecik ve Ankara'da yerleştiğini, bunların da oralarda yaylak edindikleri dağa Karaca Dağ adını verdiklerini kaydediyor.[2]

Bu dağa ait birtakım menkıbe ve efsaneler Türk geleneğinde yer almıştır.

Menkıbeye göre Ahmed Yesevî'nin çocukluğunda Mâverâünnehir ve Türkistan'da "Yesevi" adlı bir hükümdar saltanat sürüyordu. Kışın Semerkand'da oturuyor, yazları Türkistan dağlarında yaşıyordu. Bütün Türk hükümdarları gibi av meraklısı olan bu padişah, yazları Türkistan dağlarında avlanmakla vakit geçirirdi. Lakin bir yaz "Karacuk" dağında avlanmak istediği halde, dağın çok girintili çıkıntılı olması onu bu emelinden mahrum etti; Karacuk'ta hiç av avlayamadı. Bunun üzerine bu dağı ortadan kaldırmak istedi. Kendi hükmettiği yerlerde ne kadar veli varsa hepsini topladı ve dualarının bereketiyle bu dağı ortadan kaldırmalarını talep etti. Türkistan evliyası hükümdarın bu niyazını kabul ettiler. İhram bağlayup üç güne kadar bu dağın ortadan kalkması için tazarru ve niyaza koyuldular. Fakat bütün tazarrular, memulün hilafına neticesiz kaldı. Sebebini araştırdılar; "Memleketteki ariflerden, velilerden gelmeyen var mı?" diye tahkik ettiler. Şeyh İbrahim oğlu Hoca Ahmet'in henüz pek küçük olduğu için çağrılmadığı anlaşıldı. Hemen Sayram'a adamlar gönderip çağırdılar. Çocuk ablasına danıştı. Ablası dedi ki: "Babamızın vasiyeti vardır. Senin zuhur zamanının gelip gelmediğini tayin edecek şey, babamızın mabedi içindeki bağlı bir sofradır. Eğer onu açmaya kadir olursan, var git zuhur zamanın gelmiş demektir." Çocuk bunun üzerine mabede gitti ve sofrayı açtı. Artık zuhur zamanı gelmiş demekti. Hemen sofrayı alarak Yesi şehrine geldi. Bütün evliya orada hazırdılar. Sofrasında olan bir tane ekmeği niyaz gösterdi, kabul edip Fatiha okudular. Bu ekmeği meclistekilere taksim etti, hepsine kifayet etti. Evliyadan ve padişahın ümera ve askerlerinden orada doksan bin kişi hazır olmuştu. Onlar bu kerameti görünce "Hoca Ahmet'in büyüklüğünü daha iyi anladılar." Hoca Ahmet babasının hırkasının içinde duasının neticesini bekliyordu. Birdenbire gökyüzünden seller boşandı, her yer suya gark oldu. Meşayihin seccadeleri dalga-

---

Şamil A. Cemşidof, "Kitâb-ı Dede Korkut Destanları ın Merkezi Yaşayış Yerleri Hakkında", 1961, s. 115, 117.

Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, 1341 (1925), s. 151, 155.

Ziya Gökalp'in Dicle boyundaki Karaca Dağ adlı manzumesi için bkz. Ziya Gökalp Külliyatı I: *Şiirler ve Halk Masalları*, haz. Fevziye Abdullah Tansel, 1952, s. 315.

lar üzerinde yüzmeye başladı. Bunun üzerine bağrışıp niyaz ettiler. Hoca Ahmet hırkadan başını çıkardı. Hemen fırtına kesilerek güneş açıldı. Baktılar Karacuk Dağı ortadan kalkmış. Şimdi o dağ yerinde Karacuk adlı bir kasaba bulunur ki, Hoca'nın ekser evladının meskeni ve vatanıdır.[1]

♦ **KARA DAĞ, KARA DAĞLAR**: Han Tanrı dağlarından kuzeye ve güneye birtakım kollar uzanır. Bunlardan kuzeydoğudan güneybatıya, Isık-Göl, Çu, Sırderya havzaları içinde uzanan ve erimeyen karlarla örtülü sıradağların hepsi, Tokmak şehri ile Sırderya nehri üzerindeki Hocend şehri arasında uzanıp Büyük Talas-Çatkal denilen dağlarla kesişir. Kesiştikleri noktada 4.000 m yükseklikte Manas dağlarını meydana getirirler. Bu "birleşen sıradağlar" buradan da batı yönünde "Kara Tav" (Türk destanlarındaki *karşı yatan Kara dağ* ya da *Karacuk Dağ*) sıradağlarını oluşturarak uzanır ve Tiyan-şan dağlarının en batı kolunu yaratarak son bulur. Bu dağın kuzey yönünde Talas havzası, güney yönünde de bereketli Sırderya havzası sonsuz çöllere açılır. Orta Tiyan-şan'ın bu batı kollarında tamamen Kırgız ve Kazan Türkleri oturduğu halde bugün birçok Rus göçmen de buralarda kasabalar kurmuşlardır.[2]

♦ **KAZILIK DAĞI**: (32:15A5, 33:15B8, 33:15B9, 33:15B10, 34:16A5, 34:16A6, 34:16A7, 34:16A8) Taşkent ile Sayram arasında küçük bir dağ olan bu "Kazılık Dağı" için Barthold, destanlarda Kafkas dağlarının bu adla anıldığını, Arap atlarından başka Kafkas atlarının ününden de söz edildiğini söylüyor.

Faruk Sümer de eski ve yeni kaynaklarda bu isimli bir dağa rastlamadığını söyleyerek bu sebeple dağın Türkistan'da olması ihtimaline yer veriyor.[3]

Ayrıca Kırzıoğlu da *Dede Korkut Oğuznâmeleri* adlı eserinde (s. 100 vd.) bazı tahminler yürütmektedir.

♦ **PASIN**: (60:37A11, 61:37B8, 70:48B11) Bingöller'de Aras'ın kaynaklarından Kars Aladağı'nın güneyinde, Aras'ın geçtiği ve tarihte Kağızman Derbendi diye bildirilen *Kağızman Demürkapusu*'na değin suları Aras'ta toplanan ova olup bugün halk arasında anılan tarihsel adı "Pasinler"dir.[4]

Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 1918, s. 34-36. Karacuk Dağı için ayrıca bkz. F. Sümer, "X. Yüzyılda Oğuzlar", *DTCFD*, 1958, sayı 3-4, s. 134, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 409, not 189; Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 93; Z. V Togan, *Bugünkü Türkistan*, 1942-47, s. 74.

Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkistan*, 1942-47, s. 5; Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XVI ve XVIII, not. Bu adı taşıyan başka dağlar için bkz. Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 98.

F. Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 409.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 104.

Erzurum'un iki saat doğusunda bulunan bu geniş ova, kendisini Erzurum'dan ayıran Deveboynu Geçidi'nin hemen ardından başlar. Ovayı ikiye ayıran Çoban Köprüsü'nün doğusundaki ovaya Aşağı Pasin, batısındaki ovaya Yukarı Pasin adı verilmiştir. Bu ovanın güney ve kuzey dağlarında birtakım yaylalar vardır ki otlarının çokluğu, sularının soğuk ve bol olması bakımından yüzbinlerce hayvanı barındırmaktadır. Yukarı Pasin'e Kargaboynu ve Deveboynu çayları akar. Hasankale önlerinde birleşir ve Çoban Köprüsü'nde Aras'a karışırlar. Pasin ovası genellikle verimli ve bereketli toprağıyla tanınmıştır. Eskiler bu yüzden buraya "Pasinâbad" adını vermişlerdir.[1]

♦ **SARU SAZ**: Bir ormanın adı olması gerektir, fakat nerede olduğu kestirilemiyor.[2]

♦ **TANA SAZI**: (87:61B7) Burası Ararat eyaletinin merkezi sayılan Doğubeyazıt'ın ortasından geçen Sarı Su boyunda bir kamışlıktır. Keşfî'nin *Selimnâme*'sine göre Yavuz Sultan Selim 1514 yılında Çaldıran seferine giderken Aras'a karışan Sarı Su'yun üzerinde konakladıktan sonra ordu Tana Sazı'na gelmiştir. Oradan Kara Pınar'a, oradan da Ovacık'a varmış ve ertesi gün Çaldıran'da savaşa girmiştir.

Abdürrahim Şerif Beygu, *Erzurum*, 1936, s. 210 vd.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 106 vd.

IV. NEHİRLER, GÖLLER VE DENİZLER

♦ **AMIT SUYU**: (39:19B12, 81:57A5, 138:104B3) Ziya Gökalp, Diyarbakır yöresinde yaşayan Oğuzların Diyarbakır'dan geçen Dicle ırmağına Amat Suyu dediklerini söyler.[1]

Ettore Rossi ise bunun Âmid Suyu demek olduğunu ileri sürmüştür.

Bu adın, Diyarbakır'ın eski adı olan Âmid ile birleştirilmesini doğru bulmayan Kırzıoğlu ise bunu küçük ve büyük Arsaklıların en büyük yaylak merkezi Amatan'a bağlamakta ve Vatikan yazmasındaki harekeye rağmen "Amat" diye okumaktadır.[2]

Faruk Sümer ise bunu Emet Suyu diye okuyor; Türkistan ve Karacuk ile bir arada anıldığına göre Sırderya boylarındaki Oğuz yurdunda olsa gerektir, diyor ve Karacuk dağlarından Sırderya'ya akan çaylardan birisi olduğunu ihtimali veriyor.[3]

Ben de bunu ilk önce "Amıt Suyu" diye okumuş ve Dicle'nin o zamanki adı diye kabul ederek "Yer adları dizini"ne de öyle geçirmiştim (s. 462). Fakat sonradan bunun Jirmunskiy'nin okuduğu gibi "Amıt Soyu" diye okunmasının daha doğru olacağını ve bunun bir su adı değil, soy adı olmasını daha uygun buldum. (Bkz. s. 728)

♦ **AYGIR GÖZLER SUYU**: (55:33A8, 139:104B10) Kars'ın 20 kilometre kuzeybatısında bir Aygır Gölü vardır. Bir de aynı isimde, Van Gölü yakınında ve Adilcevaz'ın kuzeyinde bir göl daha vardır. Aygır Gözler Suyu bu göle akan bir dere olabilir.[4]

Faruk Sümer, burasının Timur'un zafernâmelerinde geçen آبغير و كر لان ya da آبغير و گور لان suyundan başkası olamayacağını ileri sürmekte ve bugün Engür suyunu ifade ettiğini söylemektedir. Ayrıca Kars'ın kuzeyinde ve Çıldır Gölü'nün biraz güneybatısında küçük bir "Aygır gölü" olduğunu da kaydetmektedir.[5]

♦ **DEREŞAM SUYU**: (173:137A9) Dereşam'ın üzerinde bulunduğu bir su olup Aras nehrinin kollarındandır.

Ziya Gökalp, ***Türk Medeniyeti Tarihi***, 1341 (1925), s. 155.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 68.

F Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler" *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, 409.

Ayrıca Kırzıoğlu M. Fahrettin'in ileri sürdüğü ihtimaller için bkz. *Dede Korkut Oğuz* ***meleri***, 1952, s. 75.

Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. not 155.

♦ **GÖKÇEDENİZ / GÖKÇEGÖL**: (165:129B2) Bugün yerli halk arasında adı Gökçegöl. Ermenistan Cumhuriyetinin kuzeyinde bir tatlı su gölü. Yüzölçümü 1.413 kilometre kare, denizden yüksekliği 1.926 metredir. Fazla sularını Zengi Su ile Aras'a boşaltır. Derinliği kuzeybatı havzasında 85 metreye çıkar.

Türkler eskiden Hazar Denizi'ne de "Gökçe Deniz" demekteydiler.

♦ **KARADENİZ**: (94:66A5, 137:103A11, 139:105A12) Asya ile Avrupa arasında bir iç deniz olup Anadolu'nun kuzey sınırıdır. Barthold, bu denizin yalnızca Oğuzların düşlerinde geçtiğine dikkat etmiştir.[1]

♦ **KARA DERE**: (53:31B10, 107:76B12) Gökçegöl'ün fazla sularını Aras'a boşaltan Zengi Su'nun eski adı.

Faruk Sümer ise Cizre'nin altında, büyük bir kısmı Irak toprağında bulunan, Dicle'ye paralel bir sıradağın Karacuk adıyla anıldığını söyledikten sonra, Kara Dere adının da bu dağa yakın yer adı olarak görüldüğünü kaydediyor. Bu yer Nusaybin'in batısında, Irak sınırında demiryolu durağı olarak bugün de bu adı taşımaktadır. Dede Korkut hikâyelerindeki Kara Dere ile Tebriz'e iki günlük yolda olan Hoy civarındaki Kara Dere kasdedilmiş olmalıdır, diyor.[2]

♦ **KARA DERE AĞZI**: Gökçedeniz'den (Gökçegöl) gelip Revan şehrine uğrayarak akan ve soldan Aras nehrine karışan Zengi Su'nun Üç Kilise kasabasına yaklaştığı yer.[3]

♦ **UMMAN DENİZİ**: (178:141B1) Arabistan yarımadasının güneydoğusundaki denizin adı. Ayrıca büyük deniz, okyanus anlamına da gelen bu sözcüğün burada neyi bildirdiği açık değildir. Bununla Hint Okyanusu'nun bir ucu olan Umman Denizi mi, yoksa genel olarak engin denizin mi anlatılmak istendiği açıkça belli olmasa da destanda (XI. hikâye) bu deniz kıyısında yapılmış sarp bir kâfir şehrinden söz edilmesi, "yüzgeçlerinin sağa sola çırpınıp vurmaları" (belki de inci aradıkları) ve Akkoyunluların yükselme devirlerinde bu denize kadar indikleri düşünülecek olursa, bunun bildiğimiz Umman Denizi olması daha doğru görünüyor.

♦ **UZUN BINAR**: (145:109A13) Yeri belli değildir.

Barthold, "Türk Destanı ve Kafkas" *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, 116.

Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, 409, not 189.

[3] Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*,

Bunlardan başka Ağ Meydan, Ak Kaya, Altun Taht, Arkıç Kır, Bam Bam Depebaşı, Bayındur Han'ın Divanı, Bayındur Han'ın Tavlası, Görklü Çemen, Kazan Divanı, Ortaç Kır, Salahane Kayası gibi yerler vardır ki, bunların nerelerde olduğunu kesin bir şekilde belirtmek mümkün olmadığı gibi, bir bölüğünün belirli bir yeri gösterip göstermediği bile açıkça söylenemez.

Kırzıoğlu, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*'nde hiçbir yeri açıkta bırakmamak kaygısıyla bu yerler hakkında bazı tahminler ileri sürmekteyse de biz bunları inandırıcı bulmuyoruz. Onun *akındılı su* için Çoruh, *görklü su* için Aras, *yüğrük su* için Kür nehirleri olabilir şeklinde yer verdiği ihtimallere de katılamıyoruz.

Bundan başka Ettore Rossi de *yedi ağaç* gibi büsbütün başka bir anlamda kullanılmış sözler ile *altı yol*, *yedi dere* gibi sözleri de belirli bir yerlerin adı sanmıştır. Ama bu sonuncuları belirli bir yeri göstermekten çok hikâyede anlatışa özellik veren, olayları yarı gerçekmiş gibi göstermeye yarayan sözler olarak almak daha doğru olur.

KİŞİLER

Dede Korkut'un Mezarı

Rus Arkeoloji Cemiyeti Şark Şubesi mecmualarının XXIII. cildinden alınmıştır.

I. SALUR KAZAN VE BAYINDIRLAR

Sayın hocam Prof. Zeki Velidi Togan, Dede Korkut hikâyelerinde ön sırada yer alan Bayındur Han ile Kazan Han'a ait bu değerli incelemesini, kitabın bu bölümü için ricam üzerine lütfetmişlerdir.

Fikrimce Salur Kazan X. yüzyılın sonlarında, Samanoğulları ile Karahanlılar arasındaki mücadeleye karışmış bir Oğuz beyidir. Oğuz destanını Asya'ya ilk önce bunlar ve bir de Derbend yoluyla Hazar Denizi'nin kuzeyinden Bayındırlar getirmişlerdir.

Orta Asya'nın Özbek, Kazak ve Kırgızlarının hafızalarında yaşattıkları destanlar ne kadar eski zamanlara ait olurlarsa olsunlar, onların bildiği en büyük tarihsel olaylar doğuda Kalmuk ve güneybatıda Kızılbaş (Safevi-Özbek) savaşları ile şimdiki Kazakistan'da Nogay mirzalarının hâkimiyeti olduğu için, daha eski olayları da hep bu devre sıkıştırırlar; ve bu destanlara dair araştırmalarda bulunan bilginler de bu duruma aldanarak bu destanları XV. ve XVI. yüzyıllara ait hatıralar telakki ederler.

O cümleden Kazakların pek iyi bildikleri Kublandı (doğrusu Kuu-bulanlı ya da Kuba Oğlan) destanı Kıyatlar (Kaylar), Oymavutlar (Yavmavut, yani Yağmalar) ve Karakıpçakların Taşkent ile Almatı arasındaki bölgelerde, Çu ve İli havzasında beraberce yaşadıkları zamandaki olayları aksettirmektedir. Karakıpçak aşireti bugün de Doğu Türkleri arasında, ancak Başkurtlar içinde az sayıda bulunmaktadır. Halbuki destan bunları ve Kıyatları Sırderya'nın kuzeyindeki Küzdi-Köl'de yaylayıp kışın da Kara-Asman denilen yerde kışlayan gayet kalabalık bir topluluk olarak tasvir eder. Söz konusu bu iki yer Timur ve Özbekler tarihinde adları birçok defa geçen, bugün bile bilinen yerlerdir. Küzdi-Köl bugün Sırderya boyunda Taşkent'in batısında bilinen bir yerdir.

Kublandı adındaki kahramanın idaresinde bulunan Karakıpçaklar gibi Seyloğlu Karaman'ın idaresindeki Kıyat aşireti de yüzbinlere ulaşan nüfusa (on sarı, yani on kere yüz bin = bir milyon) ya da yüz bin aşirete malik askeri bir topluluk olarak tarif edilmiştir.

Karakıpçaklar, Selçuklular devrinde Artukoğulları zamanında Musul tarafında görülüyor. (*Târih-i Meyyafarikin*'de böyle). Demek ki bu kavim Sırderya'nın kuzeyindeki bölgelerini bırakarak Ön Asya'ya göç etmiştir. Kıyat adı altında birleştirilen Kaylar ise Kublandı destanında Çinli bir kavim gibi, yani Uzakdoğu'dan gelmiş bir aşiret, bazen de "kırk bin evli Kıyat" yani iki yüz bin nüfuslu büyük bir

kavim olarak anlatılmıştır. Nasırüddin Mergânânî adında birisinin Sırderya havzasındaki Türk meşayihine [şeyhlerine] dair yazdığı eserde Kıyatlar ve reisleri olan Karaman, Türkmen olarak gösterilmiştir.[1]

Cengiz devleti kurulduktan sonra Kıyatlar, Altun Orda bölgesinde varlıklarını sürdürüyor, ama Sırderya'nın kuzeyindeki Çu havzasında görülmüyorlardı. Halbuki bugünkü coğrafi mevkiler arasında Kıyat ve Kıpçak adını taşıyan coğrafi isimler burada vardır; ezcümle Taşkent'in kuzeyindeki Keles mevkinde Kıyat Kuduğu ve Kıpçak Kudugı (yani kuyusu) ile Kara-Asman'ın yanında ayrıca bir Kıpçak Kuduğu mevkisi vardır ve haritalara bile geçmiştir. Hiç şüphe yok ki buralarda destanın anlattığı Kıyatlar ve Kıpçaklar beraberce yaşamıştır.

Uymavut (Yağmalar) aşireti bu bölgede bugün yoktur. Onlar herhalde Kırgız topluluğu içinde erimişlerdir. Fakat bu Uymavutlar Kublandı destanında "on san Uymavut" (bir milyon Uymavut) olarak abartılı bir şekilde tarif ediliyor. Bu durum da, *Hududü'l-Âlem*'de bunların 1.700 kadar kabile şubeleri olduğuna dair rivayete tam olarak uygundur.[2]

Kıyatların reisi Karaman ile Karakıpçakların reisi Kublandı'nın düşmanları "dört kulaklı Kazan Batır"dır. Bu kişi kendi kabilesinin başında, Kızılbaş diyarında (yani Horasan'da) şehirler ele geçirmiş ve büyük güç kazanmış bir kahraman olarak tasvir edilir. Kublandı ile Karaman kendi aralarında "Kazan'ı öldürüp kaleleri harap etseydik" (*biz Kazandı öltirip kalasın bozup alsak*) diyor ve bunu yapıyorlar. Kazan'a karşı seferde Kublandı Bey'in "Kuba Ulan" diye adlandırılması merak uyandırıcıdır; "dı" yani "lı" edatı yok (*Kaysır Kublan Sultanım*).

Oğuznâme'nin Ebülgazi rivayetinde Kazan Bey ve Karaman Bey ile birlikte Kaylık ya da Kıylık Bey de anılmış ve bunlarla birlikte birisinin adı da قوبلان yazılmıştır ki "Kublandı" demek olabilir. Kononov'un gördüğü nüshalarda "قربان Kurban" yazılmıştır. Kıpçak ile Kıyat beraberce betimlenirken "kalabalık Kıpçak ve köp Kıyat" diye tarif edilmişlerdir. Ebülgazi'deki "Kıylık" veya "Kaylık Bik ise قيلق بيك Kıyat ya da Kay'a mensup "bek" demek olsa gerek. Bu rivayette "Kıylık

---

Tarıx-i Maşa'ix-i Türk, İsmail Saib nüshası, yaprak 60b:
خلایق قریۀ صور (Savar) حصوصا آقمان وقرامان بی که هر دو از قبایل ترکیه بودنده هردو جضرت
سلطان (Ahmed Yesevî) عد اوت تمام دا شته ا ند و پسر بز رك اوكشته اتد

Savar köyü Sırderya havzasında Kara-Asman'a yakın yerde olmalı. Bu Akman ve Karaman beyler, herhalde güneybatıya göçmüş olan Karamanlıların XII. yüzyılda, Ahmed Yesevî zamanında dahi Sırderya'da yaşayan bakiyeleri olmalılar; ya da Musul'daki Karakıpçak beyi gibi Karaman beyleri de ancak XII. yüzyılda Ön Asya'ya gelmişler ve Kayların daha önce buralara gelmiş kollarının yanında yer tutmuşlardır.

Hududü'l-Âlem, V. Minorski baskısı, s. 95-98 ve 277-81.

Bik", Kublan Bik ve Karaman Bik beraberce anılmışlardır, yani bunlar bir aralık beraber bulunmuş, sonra ayrılmış, Karaman ile Kublan Bik, Kazan Bey'e düşman olup onunla Horasan'da savaşmışlardır.

Dede Korkut hikâyelerinde, Salur Kazan ile Bayındur Han şimdiki Gökçedeniz ile Van Gölü arasındaki bölgelerde, aynı zamanda bulunmuş olarak betimlenirken Kıpçak Melikinden de bahsedilir.

Burada işe yarayacak tarihsel bir kayıt vardır: Utbî'nin Gazneli Sultan Mahmud Tarihi'nde son Samanoğulları hükümdarı Mustansır'ın devletini kurtarmak teşebbüslerinde (Muhsin) ya da "Hasan" adında bir Oğuz beyinden ve maiyetini oluşturan Oğuzlardan bahseder (Mısır basması, c. II., s. 79). Bunlardan Gerdîzî de bahseder (Tahran basması, s. 50). Bunların hicri 394'te (1004) Mustansır ile birlikte Semerkand'ın kuzeyindeki Kûhek (bugün Çoban Ata) tepesinde ve Cizak ile şimdiki Havas demiryolu istasyonu arasında Karahanlılarla yaptıkları savaşlardan bahsedilir.

Bu olaydan Nikbî Tarihi'nde de bahsedilir (Schefer'in Narşahî'ye ilavelerinde, s. 226). Nikbî burada Oğuzların kumandanının adını açık olarak "حسن بن طاق Hasan bin Tak" şeklinde yazmıştır. Utbî'den ve onun Carbadiqânî tarafından yapılmış Farsça tercümesinden yararlanan Reşideddin'de[1] bu isim Utbî Tarihi'ni İngilizceye çevirip yayımlayan J. Reynold'un faydalandığı nüshalarda "محسن بن طاق Muhsin bin Tak" şeklinde, bazı nüshalardaysa Ebü'l-Hasan Tak şeklinde yazıldığı görülüyor..

Oğuznâmenin Reşideddin ve Ebülgazi rivayetlerinde Kazan Alp'ın babası Engeş ya da Ulaş şeklinde anılmıştır. Ebülgazi, Salur Kazan'ın hicri 300 yıllarında ortaya çıktığını ileri sürmüştür ki bu da Hasan bin Tak'ın zamanına uyar.

Bu Oğuzlar herhalde sonra Mustansır'a ihanet ederek Karahanlılar tarafına geçmişlerdir. Fakat sonrasında Karahanlılarla da bozuşuyorlar. Karahanlı İlik Han Nasr'ın ordusunun başkumandanı Sübaşı Tekin, bu Oğuzların başkanı Hasan'ı Sirahs yakınında gerçekleşen savaşlarda yenmiş, esir almış, öldürmüştür. Bu kişi Oğuzların büyük beylerinden biriydi. Herhalde Müslüman olmuştur. Hatta Oğuzların reisinin bu savaşlar dolayısıyla Müslüman olduğu söylenmiştir ve Türkçe Kazan adı İslam kaynaklarında bu yüzden "Hasan"a çevrilmiş olsa gerek.

Hasan, Sirahs'ta öldürülmesinden önce, Azerbaycan'da, o zamanlar Gökçedeniz (Gökçegöl) ile Van Gölü arasında yerleştikleri anlaşılan Bayındırlar ile birlikte savaşlar yapmış olabilir. Fakat Kıyatlar ve Kıpçaklar henüz Müslüman değillerdi, ama gerektiğinde bu kabilelerin hepsi Müslüman Karahanlı ordularında hizmet etmişlerdir. Sübek ve Sübaşı Tekin'in idaresindeki bu Oğuzlar (herhalde başta Salurlar) Gazneli Mahmud'un kardeşi Nâsır ve ordu kumandanı Arslan Cazip ile sa-

---

Reşideddin, *Selçukîler Tarihi*, Ahmet Ateş baskısı, s. 150

vaşmıştır. El-Bîrûnî bunlara Hıristiyan Oğuzlar demektedir.[1]

Ebülgazi'nin rivayetinde Salur Kazan, Tuymaduk'un idaresindeki Peçeneklerle savaşıyor ve Bayındır hanı ile de anlaşamıyor. Kazan'ın babası bu rivayetlerde Engeş, Dede Korkut hikâyelerinde Salur Ulaş oğlu, Utbî'de ise Tak ya da Tabak'tır (طاق ve طبق); bu son ismin صلق şekli صلغر'dan bozulmuş olabilir.

Topkapı Müzesi'ndeki Yazıcıoğlu Ali'nin Oğuz destanları özetinde (Revan Köşkü, No 1390, s. 3) Salur Kazan hakkında "Horasanda kanlı kâfir illerine kan kusduran" denilmiştir; bu da onun Kanglı-Kıpçaklarla olan savaşlarına ait olsa gerek. Sarı donlu شلجى Şelci kızını alan Kanlı Koca oğlu Kan Turalu'dan bahsedilir. Bu da aynı Oğuznâmede yurtları Buhara ile Talas arasında gösterilen Kanlı (Kanglı) aşiretine ait olsa gerek. Şelci şimdi Evliya Ata'nın (eski Talas) güney tarafındaki maden ocaklarından ibaret olan eski Şelci şehridir. "Sarı" ismi de *Tabakat-ı Nâsırî*'de (Abdülhayy Habîbî'nin Kâbil baskısı, s. 352) buralarda Kıpçaklarla beraber bahsedilen ve isimleri "Sarı صارى" şeklinde yazılan Türk kabilesi olsa gerektir ki bunların göç hikâyeleri Mervezî'de geçmektedir.

Kazan Alp'ın gurbet dostu 4.000 askere malik Kıyan Selcük oğlu Deli Dundar da Karacuk sıradağlarından Çolpan Dağı'nda kâfirlerle savaşan biri olarak anlatılır. Kıyan Selcük ise Kazgurt yani şimdiki Taşkent'in kuzeyinde bilinen Kazıgurt dağları bölgesinde yaşayan bir Oğuz beyiydi. "Kıyan" sözcüğü Reşideddin'in anlattığı gibi Kay isminin tekilidir, tıpkı Kıyat'ın da çoğulu olduğu gibi.

Dede Korkut hikâyelerinde Uşun Koca ile oğulları Segrek ve Egrek de, tarihte olduğu gibi bugün dahi bilinen ve yaşayan kabilelerdir ki Tiyan-şan'ın batısındaki Çu havzasında ve Fergana dağlarında yaşamışlardır. Bunlardan Babur Şah da bahseder.

Kublandı destanında bahsedilen Seyloğlu Karaman, Kıyat kabilesinin reisi olarak gösterilmiştir. Karaman ve Akman isimleri Yesevi rivayetlerinde de Kara-Asman bölgesinde yaşayan gayrimüslim Türkmenler olarak anılıyor ki Ahmed Yesevî'nin büyük oğlunu öldürmüşlermiş (Bkz. yukarıda s. 794, not 1.)

"Dört kulaklı Kazan Alp" ile savaşan Karaman'ın adı Kublandı destanında Seyl oğlu Karaman, Topkapı Oğuznâme özetlerindeyse (Revan Köşkü, no. 1390) سلمه ya da سلم oğlu Karaman olarak anılmıştır. Bu isim سيم yani "Sayım" olsa gerektir ki Kazakça destanda Seyil şeklini almış olmalıdır.

Kıyatların yani Kayların bir kısmı Ön Asya'ya, diğer kısımları da Doğu Avrupa'ya gitmiştir. Başkurtlar içinde bunlar Kay adıyla bugüne kadar yaşıyor. Rus vakanüvislerinde ise XIV. yüzyılda Ukranya'da yaşayan Türk kabileleri arasında ve

---

[1] Zeki Velidi Togan, *Biruni's Picture of the World*, Delhi, 1940, s. 118.

daima Torki (Türk) ve Peceneziler (Peçenek) ile birlikte isimleri Kıy, Koytsıy (yani "Kaylı"lar) şekillerinde Kouy, Koui (yani Kayı) diye anılmıştır.[1] Bununla Kıy, Kay ve Kayı sözcüğünün aynı ismin üç türlü telaffuzu olduğu anlaşılır.

Kıyatlar yani Kaylarla birlikte yaşayan Karakıpçakların lehçesinde genellikle Argu Türklerinin dilinde olduğu gibi Oğuz etkisi bulunmuş gibi görünüyor. Kublandı destanında (Nur Muhammedoğlu baskısı, 1957, s. 2, 7) Kublandı'nın babasının ılkıcısının adı "İstemis" şeklinde söylenmiş, yani "İstemiş"

Salurlar Ön Asya'ya Selçuklulardan az önce hareket ettikleri halde, Oğuz destanının diğer bilginleri olan Bayındırlar çoktan Ön Asya'daydılar. Bunu Prof. Bombaci de duymuştur. Bunlar Hazar Denizi'nin kuzeyi yoluyla gelmişlerdir. Bunu gösteren en önemli belge Derbend'in kuzeyinde miladi VII. yüzyıldan itibaren görmekte olduğumuz Vayandır şehridir. Kaynaklarda ویندر و نقدر و vesair şekillerde yazılan ve ahalisi 40.000 hane sayılan bu Türk şehrinin adı Dorn ve Marquart tarafından türlü şekillerde okunmuştur.[2] ویندر yani Vayandır ya da Vuyandır şekli Kudame bin Cafer'in Köprülü nüshasında, keza Mes'ûdî Tarihinin bazı nüshalarında görülmektedir. Bu isim, Bayan kelimesinin sessiz isimlere eklenen "dar" ile olan çoğulu ve Bayan-dar (yani Bayanlar) demek olsa gerekir. Bunu Pelliot da duymuştur.[3] Çünkü "lar" yerine "dar" ile "der, tar, ter" gelen kabile isimleri Orta Tiyan-şan'da pek çoktur: Ülgendir, Mongoldar, Sapandar, Naymandar, Kıpçaktar gibi. Bayan ve Bayandar ismi çok eskidir, VI. ve VIII. yüzyıllarda Kansu ve Kökenor taraflarında bile görülür. İhtimal ki onların çoğunluğu daha Hunlar zamanında oradaydı.[4]

Gerdîzî, Bayındırları İrtiş'te yaşayan Yedi Kimak kabilesinden biri olarak anıyor, halbuki Karluklar arasında da Bayan'lar vardı. Bunların doğuya giden kollarının tekrar batıya hicretleri zamanında Ordos'ta kalan kollarına "ut" çoğul edatıyla "Bayavut" denilmiştir.[5]

Eski Hunların Nan-Şan dağlarındaki merkezlerinde de "Bayan" adını taşıyan birkaç coğrafi isim zamanımıza kadar yaşayıp gelmiştir ki Grum Grjimaylo, Potanin, Ruborovskiy ve Prjivalskiy seyahatnâmelerinde görülür.

Ebû Bekir Tihrânî'nin *Kitâb-ı Diyarbekriyye*'sinde Akkoyunlular tarihine dair verilen rivayetlere göre Bayındırların merkezi Taşkent ile Talas arasındaki Sayram

---

Aristof, zametki s. 311, 346; D. Rasovskiy, "Seminarium Kondakovianum", VI, Prag, s. 14-15; Artamonov, "Trudy Volgo-domskoy Ekspeditsiyi", T.I.M. 1958, s. 218.

Marquart, *Streifzüge* s. 61 ve 500; Z. V Togan, *Ibn Fadlan's Reisebericht*, 1939, s. 270.

Pelliot, *Notes sur l'histoire de la Horde d'Or*, 196-97.

Bkz. Gumilov, *İstoriya Gunnov*, s. 64-71; Chavannes, *Memoires historiques de Sse-ma-tsien*, c. I, s. 71, 89.

Grum Grjimaylo, *Zapatnaya Mongolia*, s. 28, 242.

civarında olmuştur. Oğuz Han'a nispet edilen Garp seferlerine katılmış, doğudaki yaylak ve kışlak yerlerini kardeşi بجناق Bacanak, yani Peçenek'e bırakmış, kendisi Azerbaycan'da Gökçedeniz civarında yerleşmiş. Diğer kardeşi Begender (ihtimal Büğdüz) Talas'ta yaşamış, fakat doğuya giderek Çin'i fethetmiş; yani doğudaki Bayındırlar da asıl vatanları olan Sayram tarafından kalkıp oralara gelmişlermiş. Bunların Sunkur Bey adındaki reisleri Peygamberin çağdaşıymış. Cedlerinden İlegen, İsa dininde, yani Hıristiyanmış.[1]

Oğuz destanının Oğuz Han'ı Ön Asya'ya Doğu Avrupa ve Kıpçak çölü yoluyla gelip Kafkasya yoluyla Volga tarafına dönmüş gösteren rivayetleri bu Bayındırların malıdır. Uygurca Oğuznâme de o cümledendir. Burada Akkun ve Karakunlara dair diğer kaynaklarda görülmeyen rivayetler vardır. Akkoyun da Akkun demek olmalı. Bayındırların Kafkasya güneyine geçmeleri Gökçedeniz (Gökçegöl) ile Van Gölü taraflarındaki yaylaları vatan edinmeleri miladi V. yüzyılda Akhunların göçü zamanında gerçekleşmiş olmalı.[2]

Akhunlar ile Karahunlar çok eski zamanlarda Aftalitlerin hareketleri sırasında şimdiki Afganistan ve Kuzey Hindistan'a geçmişlerdir; Kara-Huna ismi Hint kaynaklarında görülmektedir.[3]

Fakat İslamiyet devrinde Salurların ve Selçukların hareketleri sırasında Bayındırlar Horasan yoluyla gelmedikleri için o taraflarda iz bırakmamışlardır: Kuzeye giden kolların en önemli eserleri Oğuz destanının kuzey rivayeti ile Vayandır şehridir.

Mes'ûdî, bu Bayındırların bir kısmının şimdiki Bulgaristan bölgesinde بجنى Becni, بجغرد Becgırd ve نوكرده Nûkerde (ya da بوكرده Bûkejde) kabileleriyle birlikte dört Türk kabilesi sıfatıyla hicrî 322'de (934) Bizanslılarla olan temaslarından bahsetmiştir. Bu kayıtları çözümleyen Marquart bu Bûkejde ismini "Langobard'larla birleştirmiştir.[4]

Fakat Becni ismi şimdiki Erivan'ın kuzeyinde Zengi Su üzerinde bir kasaba olarak Selçuklular zamanında olduğu gibi daha sonraki zamanlarda da varlığını korumuştur.[5]

Buralarda Macarlardan bir kısım yaşamıştır. Bu "Vayandar" Becni ve diğer iki kabile, Aral Gölü tarafından hareket eden öbür Türk kabilelerinin baskısıyla Ha-

---

Ebû Bekir Tihrânî, *Kitâb-ı Diyarbekriyye*, 19-24.

Zeki Velidi Togan, Azerbaycan Etnografyasına Dair" *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 14, Ziya Bunyatov, Azerbaycan V, VII-IX. Veka'i Bakû, 1965, 179

M. W. Bailey, Asiatica, Festschrift für Friedrich Weller, 1954, s. 12.

Marquart, *Streifzüge*, s. 60-74.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Kars Tarihi*, 1953.

zar'ın ötesindeki vatanlarını bırakarak bir kısmı Tuna havzasında Balkanlara, diğeri de Gökçedeniz (Gökçegöl) ile Van bölgesinde yerleşmişlerdir. Bûkejde'nin de burada Oğuz destanında Bayındır Han ile birlikte anılan "Būgdūz"den ibaret olması mümkündür. Bunların Azerbaycan ve Doğu Anadolu'nun dağlık yerlerinde kendi dillerini korumaları zor olmamış görünüyor.

Oğuznâme, Oğuz, Kıpçak ve Uygur kavimlerinin Batı Türkistan'da, Sırderya havzasında ve Yedi Su'daki hayatlarını, orayı merkez edinerek yaptıkları fetihleri anlatır. Fakat Oğuz ve Kıpçak kavimleri miladi V. yüzyıldan önce Ön Asya'da kendi isimleriyle bir devlet kurmuş, oralarda fetihler yapmış değillerdir. Oğuznâmedeki bu Ön Asya ve Doğu Avrupa fetih hikâyeleri Sakalar devrinden kalmış, bunu Akkoyunlu (Bayındır) ve Karakoyunlu kabileleri kendi ecdatlarının ve Oğuz Han'ın fetihleri sıfatıyla Selçuklulara kadar yaşatmışlardır.

Bununla birlikte Uzakdoğu'da Moğolistan'da bu rivayetleri Kerayıt hanları yaşatmış ve Oğuz destanına kendilerinin yaşadıkları bu yeni vatanın coğrafi isimlerini, burada gerçekleşen olayları katmışlardır. Oğuz destanının Uzakdoğu olaylarını yansıtan rivayetlerini Moğolistan'daki Kerayıt kabileleri bilirler. Bunu Hıristiyan Kerayıt hükümdarının 1145 yılında Papaya yazdığı yazılardan öğreniyoruz. Orada Oğuznâmenin Reşideddin rivayetinde geçen "Doğulu Üç Kral" hikâyesini Kerayıt hanlarının ataları olarak görüyoruz.[1]

Oğuznâmedeki Orhan, Ozhan ve Gorhan unvanları da Moğolistan'da Cengiz Han zamanına kadar yaşatılan bir unvan olmuştur.

Fikrimce Salur Kazan, Selçukluların Horasan'a gelmelerinden az önce bu kabilenin ilkin Samanoğulları, sonra da Karahanlılar hareketlerine katılarak Horasan'a geçme olaylarının merkezini oluşturan bir şahsiyettir. Oğuzların Müslümanlığı ilk kabul edenlerinden biri olmuştur. Salurların Azerbaycan'da Bayındırlar ile kavgaları nihayet İslam kaynaklarında da anılan Denli (Araplarda دنلی) adındaki beyleri zamanında bir kısımlarının da Derbend ve Volga yoluyla Mangışlak'a dönmeleri, Ebülgazi'nin *Şecere-i Terâkime*'sinde anlatılmıştır. Müslüman Salurların bir kısmı Kansu vilayetindeki eski vatanlarına dönmüş ve bugünkü Salur ya da Salır kabilesini oluşturmuşlardır.

Bayat ve Bayındırlar ise Hun hükümdarlarının Tibet ve Çin arasındaki Nan-Şan dağlarında yaşadıkları zaman bu devletin esas kabilelerinden biri olmuşlardır.

Salur ve Bayındırlar Türk kavimlerinin en gezgin olanlarıdır. Onlar için Talas'tan Azerbaycan'daki Gökçedeniz'e veya doğudaki Kökenor taraflarına ve Mançurya'ya az zamanda atlayıp yerli kavimler üzerinde hâkimiyet kurmak bir sorun

---

Sör Henry Yule, *Marco Polo Haşiyeleri*, 1903, c. I, s. 231; Gustav Oppert, *Der Presbyter Johannes in der Sage und Geschichte*, 1870, s. 14-17.

oluşturmamıştır. Nasıl ki Kıpçaklardan Alburlular için de böyle olmuştur, Çin Seddi'nin doğu bölümleri, Yıhol'dan XII. yüzyıl başında kalkıp Volga havzasına göç eden bu kabileler az sonra Mısır'da olduğu gibi Hindistan'da da devletin başına geçmişlerdir.

Akkoyunluların batıdaki kardeşlerinden biri de aralarında birçok savaşlar olan Duhar ya da diğer adlarıyla Dügerlerdir ki Karakıpçaklar ile birlikte Musul civarına yerleşmişlerdi ve Timur zamanında da Re'sülayn taraflarına kadar yayılan büyük bir aşirettiler. Asıllarının eski Tuharlardan geldiği düşünülür.[1]

Prof. Zeki Velidi TOGAN

W. Henning, *B.S.O.S.* vol. IX. 1937, s. 550-52.

II. DEDE KORKUT

HAYATI

Korkut'a bir sıfat olarak verilen ve kitabın türlü yerlerinde geçen "Dede" unvanı ile yalnızca mukaddeme bölümünde dört kez geçen "Ata" unvanının (19:3A2-5-8-9) her ikisi de aynı anlamdadır.

Faruk Sümer, "Korkut"un, kitabın içindeki hikâyelerde hep "Dede Korkut" diye anılmasına "Korkut Ata" şeklinin ise yalnızca mukaddeme bölümünde geçmesine bakarak, bu bölümdeki kaydın, sonradan, Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'undan kitaba aktarıldığını ileri sürmektedir.[1] Sümer, ayrıca "ata" kelimesinin Oğuzlarda saygı bildiren bir söz mü, yoksa onlar için özel bir ad mı olduğunun bilinmediğini söylüyor, ama bence bu tereddüt yersizdir.[2]

"Ata" sözü halk arasında büyük bir saygı, hatta kutsallık kazanmış bilginleri, şairleri, hâkimleri, yani kamları (şamanları) ululamak için kullanıldığı gibi, Türkler arasında tasavvuf akımı kuvvetlendikten sonra, Türk şeyhlerine, tarikat ulularına da bu unvan verilmiştir.[3] "Dede" sözü de halk arasında, milletin menkıbe kahramanlarına ve din ulularına verilen bir unvandır. Korkut'a kitapta bir yerde (s. 68:46A8) "Dede Sultan" diye hitap edilmektedir. Her ikisi de özel adın önüne ve sonuna gelebilir.

Kazak-Kırgızların açıklamasına göre, halk etimolojisi "Korkut" adını "kork" kökünden getirmektedir (Bu adın kendisine niçin verildiği hakkında bkz. s. 809). I. B. Aniçkov, bu adın "korku" anlamına geldiğini söylediği gibi Potanin de yine "korkmak" kökünden geldiğini söylemektedir.[4]

"Horhut" kelimesinin Kırgızca, yani Kazakça olduğunu ve "korkut" anlamına geldiğini Cembisbaef de doğrulamaktadır. Çekininski adında biri de bu etimolojinin doğru olduğunu ve Kazak dilinde buna benzer pek çok ad bulunduğunu belirtmiştir.

Alışılmış halk etimolojisi "korkud = korkym" –başka birtakım tanıklarla da olsa– Korkut'un doğumuyla ilgili olarak A. Jubanov tarafından verilen menkıbede saklanmıştır.[5]

Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler" *DTCFD*, XVII., çıkma 150.

Faruk Sümer, *Oğuzlar*, s. 44

İslâm Ansiklopedisi "Ata" maddesi.

G. N. Potanin, Kuzeybatı Moğolistan Taslakları, IV, 1882, s. 843.

Bkz. İ. A. Çekaninskiy, Kazakların Eski İnanışlarının İzleri, Semipalatinsk, s. 77

Korkut adının yeni bir açıklamasını A. K. Borovkov yapmıştır. Orta Asya'da XII. ve XIII. yüzyıllarda yazılmış tefsirlerin satırlarının arasındaki sözlüğü gözden geçirirken bu metinde "korkmak" ve "korkut" kökünden türemiş birtakım sözlerin bulunduğunu görmüştür: "kurkganlar" yani "Allah'tan korkanlar, müttakiler" anlamında; "korkudgan" veya "korkudguçı" sözlerinin de Arapça "nezir" yani "elçi, öğütçü, Tanrı Elçisi" anlamlarına geldiği görülmektedir. Bundan dolayı o da "Korkut" kelimesinin benzer bir anlama geldiğini ve kaynak bakımından bir lakap olabileceğini yazmıştır. [1]

Korkut adını tarihçe tanınmış kişilerde de görüyoruz. K. Inostrantsev'in "Tarih ve Efsanede Korkut" (*Z.V.O.*, c. XX, 1911, s. 40-46) adlı yazısında Dede Korkut'un kimliğini araştırırken yanlış olarak ileri sürdüğü, 1141-42 olayları sırasında Boz Ok aşireti beyi Sultan Sancar'ın çağdaşı Korkud bin Abdülhamid'in adını bulduğumuz gibi *Şecere-i Terâkime*'de de Oğuz İli'nin Ali Han'a yağ olup Şah Melik'in öldürülüşü anlatılırken ilin ulu beyi Kayı ilinden Korkut'u (Kononov basması, s. 59-61) görüyoruz.

Evliya Çelebi de Ahlat'ta "Osmanlı-Kayı" dedelerinden bir "Korkud Han" türbesini ziyaret etmiştir. Daha sonra bu isme Yavuz Sultan Selim'in kardeşi Şehzade Korkud'da rastlıyoruz.

Korkut adını taşıyan yerler de vardır. Türkistan'da Taşkent'ten Kazalı'ya (Kazalinsk) giderken "Korkut" adlı bir demiryolu durağı vardır. Kuzey Kafkasya'da, Stavropol eyaletine bağlı bir Nogay köyünün adı da Korkut'tur ve bu ad oralı yaşlı bir köylünün söylediğine göre bizim Korkut'un adından gelmektedir.[2]

Biri Ankara Kavaklıdere'de ve biri İstanbul, Yukarı Boğaz, Büyükdere'de, köyün gerisindeki kırlıkta Büyükdere dere yatağı ile Topçu Karakolu sokağı arasında Dede Korkut'un adını taşıyan iki de sokak vardır.

Antalya'nın ilçelerinden olan "Korkud-ili"nin bizim Korkut'umuzla bir ilgisi yoktur.

Korkut Ata, Reşideddin'in *Câmiü't-Tevârîh*'inde Oğuzların Bayat boyundan gösterildiği gibi Dede Korkut hikâyelerinin mukaddemesinde de onun Bayat boyundan olduğu açıkça söylenmektedir (s. 19:3A2). [3]

A. K. Borovkov, "Kazak Halk Bestekârlarının Hayatı ve Çalışmaları Hakkında, Almatı, 1958, s. 166. Jirmunskiy, *Kniga Mocgo Deda Korkuta*, 1962, "Oğuz Kahramanlık Destanı ve Kitâb-ı Korkut", s. 164.

P. A. Falev, "Stavropol Eyaleti Nogaylarının Halk Edebiyatı Ürünleri", *Z.V.O.*, 1916.

وا ین قورقوت ا ز لسل بایاست پ ر ق را خوا جه و ا و عظیم عاق و دا ناو صلح کرا ما بوده ا ث

Ebülgazi ise *Şecere-i Terâkime*'sinde Korkut'un Kayı boyundan olduğunu yazar.[1]

Bahrü'l-Ensâb, Bayındur Han'ı, onun Taş Oğuz ve İç Oğuz beylerini saydıktan sonra Dede Korkut'un bunların şeyhleri olduğunu söyler:

"Anlar din mezhep bilmezlerdî amma Hakka ikrarları vardı. Oğuz taifesi derlerdi. Kazan Han derlerdi, Bayındur Han'ın veziri idi. Aralarında Taş Oğuz, İç Oğuz beyleri anılurdu. İç Oğuz beylerine Kazan Han, Budak Beğ, Yegen (يكر) Beğ, Şemsüddin (شمس لزين) Beğ, Beyrek Beğ, Kara Konuk Beğ derlerdi. Taş Oğuz beğlerine Dundar Beğ, Avşar Beğ, Düğer (دوكر) Beğ, Rüstem Beğ, bunlara Taş Oğuz beğleri derlerdi, cümle doksan bin askerdi. Dede Korkud şeyhleri idi"[2]

Müneccimbaşı da tarihçi Edirneli Ruhî'ye dayanarak, Korkut Ata'dan –belli bir boy adı vermeksizin– "Türkmen kabaili beyninde Korkut Ata nam bir ehl-i hal aziz vardı" diye söz eder.[3]

Saltuknâme de Korkut Ata'yı Osmanlılar ile aynı soydan göstermekte ve Oğuzlarla birlikte bunları İshak Peygamber oğlu Îs'a bağlamaktadır. Ve böylece Korkut Ata'yı Osmanlıların atası olarak da görmekteyiz:

Pes meğer nagâh ol vakitte Oğuzlardan kim Süleyman Şah oğulları Rûm'a gelüp Horasan'dan kim bunlar Cenkis'ten kaçup gelmişlerdi, üç kardaşlardı. Bunlara Benî-İshak oğlanları derlerdi. Hem dahi nispette İshak Peygamber oğlu Îs neslinden idi.[4] Rûm'a gelürken ataları Fırat suyunda garkolup dururdu. Nesl-i Bayezid Han ve Korkud Ata idi.[5] beyler ittifak edüp Ertuğrul'u andılar; ve oğlu Alp Osman'ın gazaların ve Şerîf'in (Saltuk) ana himmetlerin ve oğul edindüğün ve nesepte dahi hem-asıl idüğün İshak Peygamber oğlu İsa (Îs) aslındandur ve Korkut Ata anun oğlanlarıdur, sulb itikatlı Oğuzlardur, Türk-i sadık bunlardur."[6]

Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, yay. haz. A. N. Kononov, s. 40, 42, 43, 66; T.D.K. yayını, yaprak 28.

Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXXIII; *Bahrü'l-Ensâb*, Nihal Atsız basması, İstanbul, 1961, s. 24, satır 180; s. 26, satır 194.

J. H. Mordtmann, "Ruhî Edirnevî", *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte*, 1923-25, c. II, s. 132.

Oğuz'un Îs'ın oğlu olduğu hakkındaki soy kütüğüne karşı Theodor Nöldeke'nin görüşü için bkz. "Auszüge aus Neşrî's Geschichte des Osmanischen Hauses", *Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft*, XIII, I. ve II. Fasikül, Leipzig, 1859, s. 176-218.

Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kitapları No. 1912, yaprak 307b; A. S. Erzi, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar" *Belleten*, XVIII, 1954, sayı 70, s. 194.

Bu metinde geçen "Bayezid Han'ın بایزید خان Bayındır بایندر hatta "Kayı" olması gerektiği hakkında bkz. Fuat Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meselesi", *Belleten*, 1943, c. VII, sayı 28, s. 287.

6 *Saltuknâme*, yaprak 527a; Adnan Sadık Erzi, a.g.m., s. 194.

Neşrî ise Oğuz'un İbrahim Peygamber'in torunu Îs'a bağlanmasını yanlış sayar.[1]

Hacı Bektaş Vilayetnâmesi'nde de Korkut Ata, Oğuz padişahı Bayındur Han ve beylerbeyisi Kazan ile birlikte sayılmakta ve bunların ölümü üzerine "Oğuz Cemaati"nin dağıldığı söylenmektedir.[2]

Eugene Schuyler'in (bkz. s. 813) Sağ Kolağası Ahmet Efendi tarafından çevrilen *Musavver* [resimli] *Türkistan Tarihi ve Seyahatnâmesi*'nde Korkut'un aslında Afrikalı ve boyunun da dört ayak olduğu söylenir (İstanbul, 1294-1877, s. 83).

Korkut Ata'nın babasının adı Reşideddin ve Ebülgazi'ye göre Kara Hoca'dır.[3]

Faruk Sümer'in, Dede Korkut'un "Kezencük" veya "Gezencük" adında babası olduğunu söylemesi, Reşideddin'deki ibareyi yanlış anlamasındandır.[4] Reşideddin'deki ibare şudur: ظهور پیغمبر محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم بوده و باروزدەلر (yani Inal Sır Yavkuy) در دور این پادشاه Hafız کربحوکث باردوده Paris, Milli Kütüphane yazması: قا ۋ دده‌کز تچ ز ك (nüsha: تحوکث Ebrûda و بار دده‌لر یحول)

Burada Reşideddin'de atlanmış bir yer var sanırım, çünkü و این قورقوت (ve bu Korkut) diye başlayan cümleden önce Dede Korkut hakkında bir bilgi verildiği anlaşılıyor, ki bu eksiktir.

Atasözleri mecmuasına göre "Karmış" veya "Kırmış" adını taşıyor.[5] Bu ad *Şecere-i Terâkime*'de başka bir münasebetle geçiyor. Burada o isim Korkut'un değil Mamış (Alpamış = Bamsı Beyrek) Bey'in karısı olan Barçın Salur'un babasıdır.[6]

Bazı menkıbelerdeyse Dede Korkut, Köroğlu'nun atasıdır. Köroğlu, Dede Korkut'un karısı Halime'den doğmuş ve onun kıratını Dede Korkut beslemiştir. Kırat ise denizden çıkan su atı ile gerçek atın birleşmesinden doğmuştur. Bu birleşmeden doğan çirkin kulun Dede Korkut'un büyüsüyle gerçek anlamda kırat olabilmiştir.[7]

Neşrî, *Kitâb-ı Cihannüma*, Faik Reşit-Mehmet Altay Köymen baskısı, Ankara, 1949, s Taeschner basması, 1951, Leipzig, s. 19.

Düzyazı Hacı Bektaş Vilayetnâmesi, Maarif Genel Kitaplığı Yazmaları No. 588, s. 317-18; Abdülbaki Gölpınarlı basması, İstanbul, 1958, yaprak 163b; A. S. Erzi, a.g.m., s. 186.

Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXII; Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, yay. haz. A. N. Kononov, s. 42; T.D.K. Yayını, yaprak 28.

Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, c. XVII, sayı 3-4, s. 371 (Gezencük), s. 407 ve *Oğuzlar*, 1967, s. 367 (Kezencük).

Yazma, yaprak 4a-b; Kazan okçısı Kozan بکلیکی (beylerbeyi) Karmış oğlu Dede Korkut Ayrıca bkz. bu kitap s. 821; (Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXXII).

6 *Şecere-i Terâkime*, yay. haz. A. N. Kononov, s. 79; T.D.K. baskısı, yaprak 55b.

Ali Sultanlı, "Dede Korkut Destanı Hakkında Kayıtlar", Azerbaycan Devlet Üniversitesi İlmi Eserleri, No. 1, 1958, s. 20.

Câm-ı Cem-âyîn'de Oğuz hanlarından Ay Kutluğ anlatılırken, Korkut Ata'nın bu hanın lalası olduğu söylenir. Korkut Ata'nın oğlu Örgec (اوركج) Dede'yi Medine-i Münevvere'deki Halife Osman'a göndermiştir. Örgec Dede, Bağdat'a vardığında Hz. Osman'ın şehit olduğunu işitip Kâbe'ye varıp tavaf ettikten sonra Rakka'da Muaviye ile Hz. Ali'nin arasındaki ayrılığı ve savaşı görmüş, bu savaş yatıştıktan sonra Hz. Ali'den "ahitnâme" alıp gelmiştir.[1]

Farsça Oğuznâme'de, yani Reşideddin'in *Câmiü't-Tevârîh*'inde "Târih-i Oğuz ve Türkân ve Hikâyet-i Cihangir-i O" bölümünde[2] Dede Korkut, Oğuz hükümdarları zincirinde onuncu sırada gelen Kayı Inal Han'ın zamanında bu hükümdarın baş müşaviri olarak meydana çıkıyor. Bu menkıbeye göre Korkut, Kayı Inal'dan önceki Inal Sır Yavkuy (اينال صير ياوقوى) bile zamanında tanınmış bir kişiymiş. Kayı Inal ölürken geride yalnızca hatununun karnında bir erkek çocuğu kalır. Doğumundan sonra Korkut tarafından Tuman adı verilen bu çocuğa saltanat naibi olarak ve yine Korkut'un uygun bulmasıyla Bayındır beyi tayin ediliyor ve Kül Erki (كول اركى) lakabını alıyor. Tuman büyüdükten sonra da Oğuz beyleri ve Korkut tarafından devlet idaresi işlerine layık görülmediği için Kül Erki yerinde kalıyor, Tuman'ı da kendisine damat ediniyor. Bu evlenmeden doğan oğlana da Korkut, Kanlı Yavkuy adını veriyor. Büyüdükten sonra otuz iki yıldan beri hükümet süren büyükbabası Kül Erki'den yerini, babası Tuman'a bırakmasını istiyor. Tuman hükümdar ilan ediliyorsa da ancak yüz gün hükümet sürüyor. Oğuz beyleri ile Korkut ona oğlu lehine tahttan vazgeçmesini teklif ediyorlar, o da razı oluyor. Oğlu Kanlı Yavkuy Oğuz kütüğünde ondördüncü han olarak geliyor ve doksan yıl hükümet etmiş gösteriliyor. O da bütün hayatında Korkut'u müşavir olarak bulunduruyor. Bu menkıbe Kayı Inal Han'ı Hz. Muhammed'in çağdaşı gösteriyor. Kayı Inal Han adları metinde iyi okunmayan iki vezirini Hz. Peygamber'e elçi gönderip İslamiyeti kabul etmiş, Korkut da Müslüman Oğuzların öncüsü olmuştur.

Oğuznâme'nin Ebülgazi Bahadır Han tarafından tasnif edilen Türkmen rivayetindeyse[3] – Korkut Ata bu eserde Abbasoğulları zamanında yaşamış gösterilir– dokuzuncu han Inal Yavkuy ve oğlu onuncu han Inal Sır Yavkuy, ikisi bir kişi olarak birleştirilmiş, Kayı Inal Han ile oğlu Tuman ve torunu Kanlı Yavı'nın hayatları da Ebülgazi'nin kişisel düşünceleriyle karışık bir şekilde anlatılmıştır:

Inal Yavı'nın veziriydi ve han onun sözünden hiç çıkmıyordu. Han yedi yıl padişahlıktan sonra sağlığında yerini Kayı kabilesinden oğlu Inal Han'a bırakarak

---

Hasan bin Mahmud Bayatî, *Câm-ı Cem-âyîn*, Ali Emirî baskısı, 1331 (1914), s. 31 vd.

Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XVIII-XXII.

Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXIII-XXIX. Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, yay. haz. A. N. Kononov, s. 40, 42-49; T.D.K. baskısı, yaprak 28, 30a-34b.

tahta onu çıkarıyor ve o da babası gibi Korkut Ata'nın sözüne göre iş görüyor. Bu hanın çocuğu olmaz ve uzun yıllar hüküm sürdükten sonra öldüğünde hatununun gebe olduğu öğrenilir. Doğunca Korkut Ata tarafından Tuman adı verilen çocuk, küçük olduğu için büyüyünceye kadar yerini tutacak birini seçmek üzere büyük küçük bütün halk toplanır, bir kenkeş kurulur.

Korkut Ata bunların hepsine yüksek sesle şöyle der: "Mademki hanımız öldü herkes bilir ki Erki onun hizmetindeydi, hizmeti süresince de iyi bir adı ve "nîgû-nigâh"ı vardı. Sonsuz değerli hizmetlerde bulundu. İki havuz yaptırıp ayran ve kımızla doldurmuş, her türlüsünden pek çok et yığdırmıştı, öyle ki hiç kimse böyle bir toy vermemiştir. Tuman Han pek küçüktür, padişahlığın üstesinden gelmesi pek güçtür, vakte ve hale uygun olan; hanlığı Erki adına vermemiz ve Tuman Han ergin çağa erişinceye değin üzerimizdeki pek çok haklarını sayarak Erki'yi padişahlığa getirmemizdir. O da Tuman adına hüküm yürütsün."

Korkut Ata bu sözü söyleyince oradakiler padişahlığı çocuğa verip Erki'yi de naip dikmek konusunda birleştiler.

Tuman ergin yaşa gelince, Kül Erki naiplere dokuz yüz baş koyun ve dokuz yüz baş kısrak getirerek Tuman Han'a toy vermelerini söyledi ve kendilerine "Erki avlanmaya gitti" demelerini ısmarladı. Toy kararlaştıktan sonra Korkut Ata gelince de onu toylamak için üç bin koyun ile otuz kısrak hazırlamalarını buyurdu. Ve hemen "Sen yurdun üstün kişisin, sözün sözdür, böyle bir iş oldu, hak Tuman Han'ın olduğuna şüphe yok, taht ve memleket onundur. Nasıl düşünür ve neyi doğru görürse onu yapsın, biz de ona uyarız" diye Korkut Ata'ya biriyle haber gönderdi.

Korkut Ata bu haberi alınca oraya geldi ve Kül Erki Han, Tuman Han'a toy verip onu ağırladı. Sonra toya başladılar. Yedi gün geceli gündüzlü toy toyladılar. Her gün doksan koyun ve dokuz kısrak kırdılar.

Ondan sonra Korkut Ata gelip Tuman Han'a dedi ki: "Baban ölünce kenkeş yapıldı. Sen büyüyüp kutlulukla bu yere erişinceye değin padişah naipliğini Kül Erki Han'a. verdik. Kül Erki Han kocamıştır, bugünlük yarınlık ömrü kalmıştır. Eğer onu yerinden edersen halk, onun başına kakar ve ona uymayıp aykırı gider. Bu ise senin ululuğuna ve padişahlığına yakışmayan, benzeri görülmemiş garip bir iş olur. Doğrusu budur ki sen onun kızını al, o da mallarını ve hazinelerini sana versi birkaç gün sonra ölür, taht aslında ve elbette senindir."

Ertesi gün Kül Erki Han büyük bir toy verdi. Tuman Han'ın altın ban evi ve başka çadırlar kuruldu. Korkut Ata ve bütün Oğuz uruğu, büyükler ve soylular toplandı...[1]

Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XVIII, XXIII vd.; Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, yay. haz. A. N. Kononov, s. 43 vd.

Buradaki "yavkuy" ya da "yavguy" sözleri Türkçe "yabgu" unvanının Türkmenlerce söylenişinden ibarettir. Kül Erki ise Kâşgarlı Mahmud'da da aynı şekilde yazılan bir unvandır,[1] ki İbn Fadlan'da Küzerkin (كوذركين) yazılmış ve Oğuz hükümdarı olan "yabgu"nun naibinin unvanı diye açıklanmıştır.[2]

Herhalde Oğuznâme'de Dede Korkut, Oğuzların devlet teşkilatında kendi anayasalarının mükemmel yürüdüğü bir devirde, halkın hatırasında hükümdarların adlarının ve hayatlarının güzelce saklandığı parlak bir devirde yaşamış bir kişi olarak gösterilmiştir.

Hocam Prof. Zeki Velidi Togan'a göre Dede Korkut İslamiyetten önceki zamanın veziri olmakla birlikte Hz. Peygamber zamanına da yetişmiş gösterildiği için Göktürkler zamanındaki Oğuz yabguları katında bulunan bir Türk hakîmi sayılabilir.[3]

İlk olarak, bütün rivayetlerde Dede Korkut'un Hz. Peygamber zamanını da içeren üç yüzyıllık bir devirde yaşamış bir kişi gösterilmesi büsbütün ihmal edilemez. Herhalde İslamiyet devrindeki Türkler ve Oğuzlar bu kişiyi daha çok, iyi hatırladıkları bir zamanın azizi olarak bilmişlerdir. Bununla birlikte İslamiyetten önceki zamana ait bir kahraman olduğunu da bildikleri bu kişinin Asr-ı Saadet'e yakın bir devirde yaşadığı için Peygamberden habersiz kalmasını caiz görmemişler. İkincisi de Oğuznâme, Korkut'u Oğuzların devlet teşkilatının ve Oğuz anayasasının tamamen yürürlükte olduğu devirlerin sonuncusunda yaşamış gösteriyor. Göktürk devri bunun için daha uygundur. Üçüncüsü, Oğuznâme'de Korkut'un çağdaşı olarak gösterilen hükümdarların kimileri Çin kaynaklarında geçen tarihsel şahsiyetlerle birleştirilebilir. Inal Sır Yavkuy adı son Türkeş hanlarını deviren Karluk yabgusu sıfatıyla Gerdîzî'de geçen Ilmalsın Cabgu adını hatırlatıyor. Ilmalsın Cabgu ile Inal Sır Yavkuy'un aynı ad olduğuna şüphe yoktur.[4]

Bahrü'l-Ensâb'da Oğuzların İslamiyeti kabulüne dair Dede Korkut'la ilgili daha etraflı bir rivayet vardır. Burada İç Oğuz ve Taş Oğuz beylerini saydıktan sonra şöyle devam eder:

Kâşgarlı Mahmud, *Divânü Lugâti't-Türk,* c. I, s. 99: Karluk ulularına verilen bu unvan "aklı göl gibi toplanmış, dolmuş" demektir.

İbn Fadlan, Zeki Velidi Togan baskısı, s. çevirisi, s. 28.

Zeki Velidi Togan, "Türk Destanlarının Tasnifi" *Atsız Mecmua*, 1931, sayı 3, s. 53.

Reşideddin'deki Farsça Oğuznâme'yi, Paris ve İstanbul yazmalarıyla, bunları da Ebülgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime*'sindeki Oğuznâme ile karşılaştırarak tam bir Oğuznâme nüshası oluşturan hocam Prof. Zeki Velidi Togan'ın değerli eserinden çıkarıp bana göstermek lütfunda bulunduğu 4. 7. 1936 tarihli mektubundan alınmıştır.

"Oğuz kavlince bunlar bir taife idi. Bayındur Han'ın askeri idi. Bizim peygamberimiz dünyaya gelmezden mukaddem bunlar kırk yıl Gürcistan keferesiyle cenk cidal edüp dokuz tümen Gürcistan beylerinden haraç aldılar. Kaçankim Server-i Kâinat Muhammed –sallallahu aleyhi ve sellem– dünyaya gelüp Mekke zuhur etti. Bayındur Han, Resulullah –sallallahu aleyhi ve sellem– efendimizi vakıasında görüp iyman getürdü. Kazan Han'ı, Dundar Bey'i, Emen Bey'i Kâbe-i Şerîf'e Resul aleyhisselam'a gönderüp ümmet olduğunu bildürdü. Ezin canip çünki Kazan Han bu beylerle Kâbe'ye gelüp Resulle buluştular, Resulullah mescitte otururdu, bunları gördü, bir acep uzun taife ki saçları kırkılmamış, bıyıkları alınmamış, tırnakları kesilmemiş, divara sıkıldı, mihrap yeri andan kaldı derler. Pes Resulullah anlara iyman arz eyledi. İyman getürdüler. Sẹlman Farsî –Radiyallahu Taâlâ anh– anlara koştu, Demürkapu'ya gelüp anlara iyman-ı islâm ve salât u savm talim etti. Dede Korkud'u içlerinde şeyh dikti. Sonra Bayındur Han'ın evladından Uzun Hasan memalik-i Acem'e padişah olduğunda İslam dini Acem'de üstüvar oldu. Tebriz'de Şam Kazanı (شام قزا نكى)[1] derler, Kazan Han'ın oğlu Hûdâbende'nin mezarıdır. Tebriz'de cami-i şerifleri vardur, meşhur kavm idi." [2]

Pertev Naili Boratav ise şöyle diyor: "*Şecere-i Terâkime*'de hem Reşideddin rivayeti, yani Korkut'u eski Oğuz yabgularının çağdaşı gösteren gelenek, hem de onu Peygamberden üç yüzyıl sonra Abbasoğullarının halifeliği çağında yaşamış Kazan Han'ın çağdaşı gösteren rivayet telif ve izah edilememiş bir şekilde yan yana durmaktadır. Dede Korkut kitabı ise Kazan'ı da Peygamber zamanına götürmek suretiyle rivayetlerdeki aykırılığı gidermiş oluyor. *Bahrü'l-Ensâb*'daki Bayındur Han'ın Kazan, Dundar ve Bükdüz'ü Peygambere elçi göndermesi, *Şerefnâme*'deki Bükdüz Emen'in (Dede Korkut kitabına göre o da Kazan ve Bayındur Han'ın çağdaşı Oğuz beylerindendir) Kürtlerin temsilcisi olarak Muhammed'e gittiği rivayetleri de aynı niteliği gösterir."[3]

Yazar, destanlarda yer alan her rivayette, onda eski rivayetlerin tortuları bulunduğunu hiç dikkate almayarak, bunların telif senesini saptamaya çalıştığı için bu soydan düşünceler ileriye sürüyor. Oysa yapılacak iş, elimizdeki rivayetin hangi zamana ait olduğunu saptamaktan ibaret olup destanın olduğu gibi alınması ve onda yer alan her ayrı rivayeti tarih yönünden araştırmaktır; bu rivayetleri bir noktaya ve zamana bağlamaya çalışmak, görüldüğü üzere verimli ve çıkar yol değildir.

Şenb-i Gazan için Bkz. *İslâm Ansiklopedisi* "Tebriz" maddesi.

Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, XXXIII-XXXIV; *Bahrü'l-Ensâb*, Nihal Atsız baskısı, İstanbul, 1961, s. 24, 46.

Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, XII, 1958, s. 38 vd.

P. A. Falev'in 1914'te Kuzey Kafkasya'da Stavropol eyaletinde, Korkut adlı bir Nogay köyünde dinlediği bir rivayete göre de Korkut bu tarihten yüzyıl önce yaşamıştır.[1]

Halk rivayetlerine göre, Dede Korkut "aydın, berrak gözlü dev kızından dünyaya gelmiştir. Boyu altmış arşın imiş, yani azman imiş. Gençliğinde bile bile yorganın altından ayağını bacısı Ak Tomak'ın ayağına değdirdiği için ölümünden sonra, bu uzun ayak mezarından hep dışarı çıkarmış."[2]

Üzerindeki kerpiçten yapılmış ve yarı yarıya yıkılmış durumdaki türbesi bu kadar geniş olmadığı için ayaklarının dışarıda kaldığı sanılıyor.[3]

Ona yorulan atasözlerinden birinde Dede Korkut doğumunu şöyle anlatır:

Ap alaca çiçekten öndüm[4] ben Dede Korkut;
Bir katre murdar meniden döndüm ben Dede Korkut;
Ana rahmine düştüm, ata belinden indim ben Dede Korkut;
Ala gözlü dev kızından doğdum ben Dede Korkut...[5]

Yine bir başka halk rivayetine göre, Korkut doğduğunda onun çevresindekiler ve anası bir çocuk değil, şekilsiz bir torba görmüşler. Dış çizgileri bakımından insana benzemeyen bir torba. Gönlünden bir insan doğurduğunu geçiren ana, eline bu dilsiz torbayı almış ve derisini yüzmüş. Hafif hafif ses çıkaran küçük bir insan meydana çıkmış, anası onu emzirmeye başlamış, çocuk da ağlamaya. Ancak o zaman korkmuş olan insanlar çadıra dönmeye başlamışlar ve çocuğa "Kurkud" adının verilmesini istemişler.[6]

Reşideddin ve Ebülgazi Oğuznâmelerinde Dede Korkut'un ikiyüz doksanbeş yıl ömür sürdüğü yazılıdır.[7] Bir halk rivayetiyse yüzyıl yaşadığını söyler.[8]

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 158.

Ali Sultanlı, "Dede Korkut Destanı Hakkında Kayıtlar", Azerbaycan Devlet Üniversitesi İlmi Eserleri No. 1, 1958, s. 19 vd.

Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXXV, çıkma 2.

Önmek ya da *ünmek*: Büyümek; yükseğe çıkmak; meydana gelmek, ortaya çıkmak, filizlenmek, bitmek, çıkmak. Bkz. Radloff, *Versuch Eines Wörterbuches Der Türk-Dialekte*, 1960, I, 1212, 1820.

Yazma, yaprak 4a; Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXXII.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 166. Ayrıca Tepegöz'ün doğumuyla karşılaştırınız.

Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XVII; Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, yay. haz. A. N. Kononov, s. 43; T.D.K. basımı, yaprak 30b

Ali Sultanlı, "Dede Korkut Destanı Hakkında Kayıtlar", Azerbaycan Devlet Üniversitesi İlmi Eserleri, No. 1, 1958, s. 19.

Korkut, Sırderya nehrinin sol yakasına kurulmuş bir Kazan obasında yaşamıştır. Nehrin sağ kıyısında da mezarı vardı. Kazan bakşılarının kötü ruhları kovmak üzere kullandıkları kargışlar ve bazı ilahilerindeki "Su ayağı ir Korkut" mısrasından da[1] Sırderya'nın döküldüğü Aral Gölü tarafları kastedilmektedir.[2]

Korkut'un ölümüyle ilgili menkıbe en geniş şekilde Kazaklar arasında yayılmıştır. Vilyaminof Zernof, Eugene Schuyler ve Castagné, bu rivayetleri kaydetmişlerdir.[3]

Halk rivayeti onun yirmi yaşına geldiğinde bir düş gördüğünü,. aklar giymiş birtakım yaratıkların ona ancak kırk yıl yaşayacağını haber verdiklerini, bunun üzerine Korkut'un ölümsüzlük isteme kararına vardığını anlatır.

Aniçkov'un 1897'de saptadığı bir varyanta göre, Korkut bir "cilmaya"ya[4] binmiş, yüz (ya da kırk) yıl boyunca ölüm korkusuyla ve sonunda ölümün kendisi yakaladığı yere kadar Tanrı'dan kaçmıştır.

P. S. Spiridonov'un anlattığına göre, Korkut'un karşılık beklemeden ve almadan hastalara yaptığı yardımlar, Allah katında makbule geçmiş ve bir gün Korkut uykudayken Tanrı ona "sen ölümü .kendin arzu etmedikçe ölmeyeceksin" demiş. O zamandan başlayarak uzun yıllar boyunca Korkut ölümü için dua etmemiş. Nihayet bir gün ovaya kaçan küçük bir boğayı yakalamak üzere kovalarken yorulmuş ve dinlenmek üzere oturduğunda kendi kendine "eğer ölmezsem ona yetişirim ve yakalarım" demiş. Bunu der demez küçük boğa birden ona gelmiş, ama Dede Korkut da istemeyerek ne büyük bir hata işlediğini anlamış. Dinlenirken "ben ölümü düşündüm, oysa o düşü gördüğümden beri bunu yapmamıştım" demiş ve büyük bir korkuya kapılmış. Bu hatayı nasıl düzeltmeli, kendini ölümden nasıl kurtarmalı, nereye kaçmalı, bütün bu sorular Korkut'u sarmış. Canını kurtarmak için yaşadığı yeri değiştirmeye karar vermiş. Bu maksatla kanatlı bir "nor"a[5] binmiş ve dünyanın bir ucuna gitmiş. Orada uzaklarda ölümün kendisini bulamayacağını düşünmüş.

Çok geçmeden bilinmez bir ülkeye varmış ve bu memlekette yol üzerinde i

---

W. Radloff, *Proben*... c. V, s. 48

Abdülkadir İnan, "Kitâb-ı Korkut Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, 1925, c. I, s. 217.

Eugene Schuyler, *Turkistan*, Londra, 6. Basım, 1877, s. 62.

Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, XXXV, çıkma 2.

Cilmaya: Bir soy yürük dişi deve, maya; yel gibi süratli ve dişi bir masal devesi, yelmaya.

Nor: Farsça "ner" (erkek) kelimesinin bir başka söylenişi olan "nor", Türkçede deve aygırı, buğra olmalı.

sanların bir çukur kazdıklarını görmüş. "Bu mezar kimin için" diye sormuş. "Korkut için" demiş kazıcılar. Korkut korkmuş ve kendisini belli etmeden kazıcılardan ayrılmış. Bu sefer dünyanın öteki ucuna kaçmış. Aynı şeyi dünyanın öteki ucunda da görmüş. Ondan sonra üçüncü, dördüncü ucunda da. Kurtuluş umudunu kaybedince, uzun uzun dolaştıktan sonra eski çadırına dönmüş ve burada Allah'ın takdirini beklemeye başlamış.

Binip türlü ülkelere gittiği "nor"unu kesmiş, derisini torba biçiminde dikmiş ve kopuzunu bu torbaya koymuş. Ondan sonra seccadesini almış ve ırmağın ortasına sermiş; bir evliya, kutsal bir insan olan Dede Korkut'un duasıyla seccade batmamış, akıntıyla sürüklenmiş. Korkut kendi kendine yüzen seccade üzerinde yaşamaya karar vermiş. Kendisini karada arayan ölümün su üstünde bulamayacağını, onun bu harika adasına uğramayacağını ve su akıntısının kendisini savunacağını umnmuş. Seccadesinin üzerinde otururken "Ölüm, beni ararken, nereden gelirse gelsin, ben onu görürüm" diye kendi kendine kurmuş.

Bu sırada Allah ona başka bir lütufta bulunmuş: Yurdunu (yani çadırını) seccadeye taşımasına, karısının da yanına göçmesine izin vermiş. Böylelikle, Korkut'un duası ve yarlıgayıcı Tanrı'nın sözleri gereğince çadır, seccadenin üzerinde karada olduğu gibi durmuş.

Korkut seccadeye oturmuş, ne gece ne de gündüz uyumuş. Ölüme karşı nöbet tutmuş. Durmadan dua etmiş, Kuran-ı Kerim'den ayetler okumuş, dua ederken ve Kuran okurken bunlara kopuzu eşlik etmiş. Böylece uykusuz ve hep dualarla bir hafta geçmiş. Korkut yorgun düşmüş, karşı koyamayıp derin bir uykuya dalmış. Ölüm ise 'Kayrak Yılan" adlı zehirli küçük bir yılan kılığına girerek sürünüp seccadeye çıkmış ve Korkut'u sokmuş. Korkut hastalanarak ölmüş.

Onu ırmağın sağ yakasına, bir dağın yamacına, kıyıya yakın bir yere gömmüşler. Kopuzunu da mezara koymuşlar. Anlaşılan, Tanrı Korkut'un kopuzunun uzun yıllar boyunca, sahibine ağlarcasına cumadan cumaya acıklı ve yanık sesler çıkarmasını istemiş. Kopuzun bu acıklı ve yanık sesini duyanlar, bu ermiş hekimin Hor-hut, Hor-hut dediğini ayırt edebilirlermiş.

Aynı menkıbe, I. Cembisbaef'in "Horhut Evliya" adlı yazısında da vardır.[1]

Bu menkıbede ölüm habercisi, Allah tarafından onun canını almak üzere gönderilen Azrail olmuştur. Bir gece Allah tarafından gönderilen Azrail, Horhut'un karşısına çıkmış ve ona ecelinin gelip çattığını bildirmiştir. Azrail ona, Allah'ın Horhut'un bu kötü dünyada uzun zaman acı çekmesini istemiyorum, dediğini söylemiş. Fakat Horhut ezelden beri sevdiği halktan ayrılmanın kendisine güç geleceğini bildirmiş ve üç gün murakebeye daldıktan sonra ölümden kaçmaya, ölümün

1. Cembisbaef, "Horhut Evliya", *Turkestankiye Vedomosti*, Kasım 1899, sayı 92, s. 582.

onu bulamayacağı bir yere saklanmaya karar vermiş. Bu amaçla "celmaye"sine binip ölümden kurtulmak umuduyla önce batıya doğru dünyanın bir ucuna, sonra sırasıyla güneye, doğuya ve kuzeye kaçmış.

Fakat her seferinde geri dönmüş, çünkü nereye vardıysa orada Allah'ın buyruğuyla Korkut için mezar kazmakta olan bir adamla karşılaşıyormuş. Hikâyecinin açıkladığına göre bu adam ona gelen Azrail'miş; Allah tarafından insan kılığına sokulan ve Korkut'a mezar kazan Azrail.

O zaman bir ermiş olan Korkut umutsuzluğa düşmüş; "ölümden kurtuluş nerede? Her yerde var olan Allah" demiş.

Gökten gelen bir ses ona karşılık vermiş: "Akılsız geri dön! Başlangıçta ölümden kaçmak için ayrıldığın yere dön, orada sonsuz bir huzura kavuşacaksın! Senin önce yaşadığın yer dünyanın merkezidir. Sen orada başka herhangi bir yerden daha iyi olacaksın!"

Korkut, Sırderya boyuna dönmüş ve gönüllü olarak canını Azrail'e teslim etmiş. Onu oraya gömmüşler. Hikâyeci, Kırgızlar yani Kazaklar arasında bitmeyen bir tartışma olduğunu, Korkut'un ölümden korkarak kimilerine göre kırk, kimilerine göre de yüz yıl boyunca Allah'tan kaçtığını söylemektedir.

Vilyaminof Zernof'un varyantıyla G. N. Potanin'in kısa varyantı ana çizgileriyle birbirine uymaktadır. Potanin'in varyantı Kazakistan'ın kuzeyinde Kökçe Tav (Gökçe Dağ) bölgesindeki Velihanof köyünde, son Kırgız çadırında, 1896'da saptanmıştır. Bu menkıbe benzer şekilde Türkmenlerde de vardır.

Dede Korkut'un ölmediği hakkında da halk arasında bir inanç vardır. Kazakların ilahilerinden birinde:

Ölü dirsem ölü imes
Tiri dirsem tiri imes
Ata Korkut Evliya[1]

denmektedir.

Barthold bu metinde, eski Şaman Korkut'un ölümsüzlüğüne ait bir belirti görmüş ve bu inanış bakımından onu Müslüman mitolojisinin Hızır'ına benzetmiştir. Bundan dolayı Korkut'un yaşayanlardan ayrıldığı, fakat ölmediği hakkında bir inanış vardır.

Atasözleri mecmuasında Hızır, Korkut ile birlikte uz ve üstat bir hekim olarak anılmaktadır:

Radloff, *Proben...* c. V. s. 48; *Aus Sibirien*, c. II., s. 64, Türkçe çevirisi Ahmet Temir, *Sibiryadan*, 1956, c. II., s. 70; Abdülkadir İnan, "Kitâb-ı Korkut Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, 1925, c. I., s. 217; Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXXVI.

Evvel sağlığa çalalum sağlık gelsün
Esenliğe çalalum, esenlik gelsün
Hızır Peygamber silisin versün
Korkut Ata bilisin versün.[1]

A. Tumanskiy, bir Türkmen atasözü veriyor: "Korkuda mezar kazma" Onun açıklamasına göre halk Korkut'un bir bahadır, bir alp olduğuna inanmaktadır. Uzun zaman kendisine mezar bulamamıştır. Bundan dolayı kendisine mezar kazılması da lüzumsuz olmuştur (*Z.V.O.*, c. IX. s. 272-73)

Türkmenler kader ve kısmet hakkında bir söz olduğunda "Korkut'un kabrini kazıma" diye darbımesel söyler, aynı rivayet Kazak-Kırgızlarda da vardır.[2]

Samailoviç'in söylediğine göre bu söz Salur Türkmenleri arasında saptanmıştır.

XVII. yüzyılda Alman imparatorunun Moskova ve İran elçisi Adam Olearius 1638 yılında Derbend şehrinin yakınlarında bulunan "İmam Korkut"un mezarını görmüş ve onu anlatmıştır. Bu mezar, İran ve Dağıstan Tatarları arasındaki sınırı oluşturan küçük bir ırmak boyunda, demek ki Azerbaycan'ın kuzey sınırında, Hazar Denizi'nin kıyısında bulunuyordu. Yerli rivayete göre, İmam Korkut, Kassan'ın yani Salur Kazan'ın taraftarıymış ve putperest Lezgilerin arasında Müslümanlığı yaymak üzere onlara gitmiş, fakat Lezgiler onu öldürmüşler. Mezarı kaya içine oyulmuş büyük bir mağara şeklindedir, tabutu dört tahtadan yapılmıştır. Mezar mağaranın kapı yönünde ve herkesçe görülebiliyormuş.[3]

Dede Korkut'un Derbend'deki bu mezarını 1647'de Evliya Çelebi de ziyaret etmiştir. Evliya Çelebi "Ziyaretgâh-ı Demürkapu" diye ayırdığı bölümde (c. II, s. 311 vd.) şöyle der: "Ziyaretgâh-ı Cebel-i Erbaîn (Kırklar Makamı) kırk adet kabr-i azîm olup ziyaretgâh-ı enâm ve ziyaretgâh-ı Horhut Sultan'dır, Şirvanlılar bu sultana mutekittirler (inanırlar)."

Barthold o bölgeye yaptığı bir gezide bu mezarı bulamamıştır. Kırzıoğlu M. Fahrettin ise Demirkapı yanındaki bu mezarın, Arsaklıları Hıristiyan dinine sokan Türkistanlı Anak oğlu Nurlandırıcı Greguvar'ın torunu Greguvar'a (ölümü 345 yıllarında) ait olacağını sanıyor (!).[4]

Amerikalı diplomat Eugene Schuyler'in *Türkistan* adlı eserinde ve onun eserin-

---

Yazma, 1a; Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXX; ayrıca bkz. bu kitap s. 819.
Abdülkadir İnan, "Kitâb-ı Korkut Hakkında" *Türkiyat Mecmuası*, 1925, I, 216.
A. Olearius, *Moscovitische und Persanische Reisebeschreibung*, Hamburg, 1696, s. 378-79.
Adam Olearius için bkz. Ahmet Caferoğlu, "Avrupa Seyyahlarına Göre XVII. Asır Azerbaycanı", *Azerbaycan Yurt Bilgisi Mecmuası*, İstanbul, s. 255 vd.
Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 54, çıkma 24.

den Türkçeye çevrilen *Musavver Türkistan Tarih ve Seyahatnâmesi* adlı kitabın önsözünde Korkut'un mezarı hakkında bilgi verilmiştir.[1]

Kitabın yazarı, Petersburg'dan kalkarak Orta Asya'nın vadi ve bozkırlarını geçip Kazala'ya (Kadı Ali, bugün Kazalinsk) kadar uzanan yolculuğunu anlattığı seyahatnâmesinde bu kasabaya 120 mil uzakta, 2 sayılı istihkâma[2] varmadan konakladığı Kurkan denilen yerde gördüğü bir Kırgız mezarlığından söz ediyor ve bu "mezarlığın içinde üzeri kubbeli bir türbe olup orada oturan halkın rivayetine göre türbenin bu taraflarda pek ünlü ve keramet sahibi olan Korkut'a ait olduğu anlaşılmaktadır, bugün bir ziyaret yeridir" diyor:

> "İstasyona yakın büyük bir Kırgız mezarlığı vardı, merak edilecek bir mezarlık. Çünkü burada küçük toprak yığınları halinde birçok mezar bulunduğu gibi, tapınaklar ve hafif yapılar biçiminde başka mezarlar da var. Kimisi de hisarlara benziyor, mezarlar bunların içine yerleştirilmiş. Hiçbirinde bir kitabe yok. Böyle mezarlıklara bozkırın bu bölüğünde, hele nehrin kıyıları boyunca rastlanıyor ve uzaktan bunlar eski bir şehrin harabeleri gibi görünüyor. 2 Numaralı İstihkâm'dan önceki son istasyon olan Khorkhut'ta da benzeri bir mezarlık var, ama bunların çoğu orada tuğladan yapılmış ve Arapça mezar taşları var. Yakınında birçok toprak yığını ve tepecikler görülüyor, büyük ihtimalle burası eski Cend'in bulunduğu yerdir. Bu mezarların en büyüklerinden biri ünlü ermiş Khorkhut'un mezarı olarak gösteriliyor."[3]

V. Vilyaminof Zernof, 1851-56 yılları arasında Korkut Ata'nın Sırderya boyundaki mezarını görmüştür. Bu mezar "Korkut" adlı yerleşme yerinden yarım kilometre uzakta ve bugün demiryolu üzerindedir.[4]

Mezarı türlü zamanlarda görenlerden L.A. Meyer, 1865 yılında mutat olarak kerpiçten yapılmış mezarlar arasında beyaz renkte çeşitli taşlar bulunduğunu, bir

---

Pertev Naili Boratav'ın *İslâm Ansiklopedisi*'ne yazdığı "Korkut Ata" maddesinde bir soru işareti koyarak kim olduğunun bilinmediğini anlatmak istediği Eugene Schuyler (Şûler okunur) Amerikalı bir diplomatıdır (1840-90). Moskova (1867) ve Petersburg (1867-76) konsolosluklarında ve İstanbul başkonsolosluğunda (1876) bulunmuştur. 1873'de Orta Asya'ya yaptığı seyahatin gözlemlerini "*Turkistan, notes of a journey in Russian Turkistan, Khokand, Bukhara and Kuldja*" (1876) adlı iki ciltlik eserinde toplamıştır. Kitap önemi yüzünden birçok defa basılmıştır Bkz. *The National Encyclopedia of American Biography*, New York, 1924, VIII, s. 339; *Dictionary of American Biography*, Londra, 1935, s. 471; *Who Was Who In America*, Historical volume, 1607, 1896, Chicago 1963.

Bu mevki fark gözetilmeksizin Kazala, Kazalinsk veya 2 Numaralı İstihkâm adlarından biriyle anılmalıdır.

Eugene Schuyler, *Turkistan*, 1877, c. I., s. 62 vd.

V. Vilyamidof Zernof, Trudo vostoçnogo otdeleniya, Russkogo arheologiçskogo obşçestva (Başkurtistan'da Arapça-Tatarca yazıtlı Anıt), IV, 1859, s. 283.

bütün oluşturmayan bu taşların buraya uzaklardan ve ayrı ayrı getirildiğinin anlaşıldığını söylüyor. Halk arasında yaşayan inanışa göre, Bahadır Korkut ölümünü sezinleyerek bu taşları, peygamberin yurduna bir gecede yapıp döndüğü ziyaretten getirmiştir.[1]

Mezar, Sırderya nehrinin kıyısında, nehrin Aral Gölü'ne yakın bir yerinde, Horhut Ata çevresinde, Trevesk (eskiden Kızıl-Orda) ile Kazale (Kazalinsk) arasında bulunmaktadır.[2]

XIX. yüzyılın sonunda mezar yıkık durumdaydı. A. Divaev'in yazdığına göre, mezarın bir duvarı Sırderya'ya devrilmişti. Divaev, 1898'de mezarın son günlerini yaşadığını söylüyor. Mezar, Kazak kabristanında, daha yeni zamanlara ait mezarlar arasında bulunuyordu. Divaev, mezarın altı-sekiz köşeli olduğunu yazıyor ve kubbeyle örtülü olduğunu belirtiyor. Mezarın başında uzun bir sırık varmış, bu sırıkta Kazak âdetine göre, at kıllarından bir tuğ ve türlü renklerdeki kumaşlardan yapılmış bir bayrak asılıymış. Çevresinde Avrupa'da bulunmayan "saksual" denen bir bitki[3] yetişiyormuş. Mezarda ondan şifa umanların alışıldığı üzere astıkları paçavralar ve bezler varmış. Evliya Korkut'un mezarı türlü hastalıklardan şifa bekleyen kişilerin ziyaret ettiği bir yermiş. Kazak-Kırgızlar kadınlı erkekli bu evliyaya ziyarete sık sık gelir, dertlerine derman bulmak umuduyla gecelerini gözyaşları ve dualar içinde geçirirlermiş. Özellikle "Arvağ" genel adı altında anılan ve kötü bir gücün etkisiyle meydana gelen hastalıklarda bu ziyarete koşarlarmış. Bundan başka ayak ve bacak ağrılarına karşı da bu ziyaretten fayda umuluyormuş. Divaev'e anlatılan bir hikâyeye göre, oldukça uzak bir yer olan Kazinoflu bir Kırgız, çocukluğunda Korkut'un mezarına ayak romatizmasından kurtulmak için getirilmiş. Divaev mezarın 1848 yılına ait iki resmini yayımlamıştır.[4]

1906 yılı yazında Hor-hut'tan geçen J. Castagné, artık mezarın izine rastlamamıştır.[5] Gerçekte ise mezar 1927 yılına kadar kalmıştır.

L. A. Meyer, Materiali diya geografii statistiki rossii (Rusya'nın coğrafya ve istatistiğine dair maddeler), Petersburg, 1865, s. 286.

J. Castagné, "Magie et exorcime chez les Kazak-Kırghizs et autre peuples", *Revue des etudes Islamique*, Paris, 1930, s. 61 vd.

Saksual: (Haloxylon Commodendron, Bunge), gayet sık dokulu, boğumlarla dolu, biçilmesi ve yarılması pek güç olan bir tür saz olup çok eğri büğrüdür, parçalara bölünmesi mümkün değildir.

A. Divaev, "Neskol'ko slov o mogile svyatogo Horhut Ata (Ermiş Korkut Ata'nın mezarı hakkında birkaç söz)" *Zapiski Kollekii Vostokovedov*, X, s. 193-94, "Esçe o mogile Svyatago Horhut Ata (Ermiş Korkut Ata'nın mezarı hakkında yeniden)", *Zapiski Kollekii Vostokovedov*, XIII, s. 040.; Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXXVII.

Kniga Moego Deda Korkuta, 1962, "Türk Destanı ve Kafkas", s. 118.

Ç. Ç. Velihanof, Kazakistan'ın merkezi Almatı'da çıkmakta olan 'Kazak Edebiyatı' gazetesinin 6. 9. 1969 tarihli sayısındaki "Korkıt Baba Kabri'" adlı yazısında Korkut hakkında bilinenleri tekrarladıktan sonra önemli olarak şunları söylüyor:

"Biz yakında Kızılordu vilayetine kadar gittik, geldik. Kurkut istasyonununda indikten sonra yaşlı ihtiyarları ve mezar hakkında bilgisi olan yurttaşları aramaya koyulduk. Ne yazık ki, mezar hakkında bilgi sahibi olanlar pek az bulundu. Bulunanlar da tam bir bilgiye sahip değildiler. Öyle kara kara düşünürken, bu istasyonda doğma büyüme bir ihtiyarın bulunduğunu duyduk. Yaşı yetmişe gelmiş olan Barış oğlu Cumabek, bu yerde ta çocukluğundan beri çalışmış bir kişi. Şimdi emekliye ayrılmış. Bizi Dede Korkut'un mezarının bulunduğu vadideki kayalıklara götürdü.

Çok eskiden, dedi, Cumabek amca, buraya gelirdim. İşte Kurkut orada; babalarımız onun çoktan beri yıkılmadan kaldığını söylerlerdi. Fakat ne kadar sağlam olsa da er geç yıkılmağa mahkûmdu, nitekim bundan birkaç yıl önce bu vadiden kuvvetli bir su taşkını olduğu zaman mezar yıkıldı.

— Nasıl yıkıldı ve hangi yıl?

— 1930 yılının başlarında. Nehir yatağından çıkmış, çevreye yayılmıştı, man mezar suya yıkıldı.[1]

Barthold, Korkut'un ölmediği hakkındaki inanışın Hızır Peygamber hakkındaki menkıbe sayesinde batıya yayıldığını ileri sürmekte, böylelikle Korkut'a ait bir mezarın batıda birçok yerde, örneğin Yukarı Mısır'da, Şattularab'ın ağzındaki adada aranmasına engel olunamadığını söylemektedir.

Son zamanlara değin Korkut Ata, Kazak halkı arasında bir Müslüman-Kazak ermişi olarak saygı görmüştür. Türbedarı yaşlı bir kadınmış. Belli günlerde burada adak ve kurban törenleri yapılırmış. Şehirden ve uzaklardan kadınlar, kızlar buraya yalınayak gelir, sandukayı öper yere oturur ve her türlü dileklerinin yerine gelmesi için dua ederlermiş. Duadan sonra da ermiş sayılan ve gece mezara dayanıp yatan yaşlı türbedar kadına armağanlar verirlermiş. Bu armağanlar veya adaklar peynir, yağ, süt, ekmek, şarap, para ve benzeri şeylerden ibaretmiş.

Olearius diyor ki: "Konakladığımın ertesi gecesi, kampımızda bu mezarın başından gelen büyük bir gürültü duyduk. Bu gürültü şenlik yapan, el çırpan insanların çıkardığı gürültü olsa gerekti. Putperest barbarlara yakışan bir şenliği andırıyordu."[2]

Velihanof, *Sobrenie soçininiy* (Toplu eserleri), I. (Korkut Kazak akınlarının evvelki kobızcı. Korkut hakkında Kazak efsaneleri), Almatı, 1968, s. 116, 427, 118-20.
Sayın Hasan Oraltay, bana bu yazının fotokopisini Türkiye Türkçesine çevirisi ile birlikte göndermek lütfunda bulunmuştur, kendisine burada bir daha teşekkür ediyorum.
Adam Olearius, *Moscovitische und Persanische Reisebeschreibung*, Hamburg, 1696.

·KİŞİLİĞİ

Dede Korkut türlü sıfatları kendinde toplamış bir kişi olarak karşımıza çıkıyor. Göçebelerin ululayıp kutsallaştırdığı bu Oğuz aksakalı bozkır yaşayışının geleneklerini, karanlık geçmişe kadar uzanan askerlik törelerini çok iyi bilir. Kabile teşkilatını koruyan odur. Dede Korkut'un halkının atası, kabilenin reisi, bilgin, güçlü bir ulus ozanı ve hakîm olarak betimlenişi kitabın başından sonuna değin tekrarlanır gider. Güç durumlarda hanlar ona danışırlar; hanlara ve kabileye öğütler veren, yol gösteren, içinden çıkılmaz gibi görünen güçlükleri çözen odur. Sözleri saygıyla yerine getirilen bir danışman olarak tanındığı gibi kimliği keramet sahibi bir kişi olarak da belirtilir.

Oğuznâmede hanların katında adı geçen birkaç akıllı ve hakîm vezirden biri de Dede ·Korkut'tur. Yazılı kaynaklarda birkaç hanın çağdaşı ve İslamiyetten önceki zamanların veziri olarak geçmekteyse de Peygamberimiz zamanına da yetişmiş gösterilir. Türklerin hikmet ve musiki piri sayılmaktadır; bir halk hakîmi ve şamandır. Sonraları Kırgızlarda bakşı adıyla tanınan, ilim ve hikmet sahibi böylesi kişiler aynı zamanda hekim olmuşlardır. Sözde ve şiirde üstündür, büyü yapmak, kerametler göstermek, gaipten, geçmişten ve gelecekten haberler vermektedir. Hakem olduğunda adaleti, kamlık ve bakşılıkta ustalığıyla gerek zamanında gerekse sonradan Türklerin gönüllerinde yer etmiş ve onların üzerinde sonsuz bir nüfuz sahibi olmuştur.

Dede Korkut'u ilkin Reşideddin'in *Câmiü't-Tevârîh*'inde ve Ebülgazi'nin *Şecere-i Terâkime*'sinde vezir ve devlet adamı olarak görüyoruz. Burada yazılanlara Korkut Ata'nın "aksakal" olarak kudreti doğrudan hanın kudretinden de yüksektir. Reşideddin'de و در عهد او اینال صیریا و قوی برون آمده denilerek Inal Sır Yavkuy Han'ın onun zamanında ortaya çıkmış gösterilmesini, bence, Korkut Ata'nın çağına hâkim olduğu anlamında almak mümkündür.[1]

Tahran Üniversitesi tarafından basılmış *Semek-i Ayyar* romanında Korkut, Batı Afganistan'da hüküm süren Karahan'ın kardeşi ve danışmanı olarak anlatılmakta ve kahramanlar arasında elçi, akıl verici ya da arabulucu bir hakîm olarak adı geçmektedir.

Semek adlı bir ayyar [düzenbaz] Ermeni padişahının kardeşini öldürüp Gor Pehlevana sığınır. Bu Gor bir vakitler Karahan adındaki bir kahramanı öldürmüş. Ermeni padişahı bu kahramanın kardeşi olan Korkut'u, bu Gor kralına elçi (arabulucu) olarak gönderip Semek'i teslim etmesini istiyor. Korkut, Ermeni padişa-

---

Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XVIII ve XXII

hının getirdiği mektupta bizim Gor, Gor Pehlevan diye adlandırılmış. Korkut geldiğinde bu Gor Pehlevan, bir padişah sıfatıyla tahtında oturuyormuş ve elçiye "babam gibi ben de hiçbir padişaha vergi vermeyen ve kimseye baş eğmeyen bir padişahım" diyerek kendisine sığınan Semek'i vermiyor.

Gor'un kardeşinin oğlu Şahan, Ermeni şahının tarafını tutar ve Ermeni şahını lehine amcası Gor Pehlevan ile savaşır. Korkut'un bu savaşı sırasında gözlemci olarak Ermeni padişahının emiri Gartuş'un yanında hazır bulunan Gork'un (yani Gorek, Küçük Gor) adı geçiyor.[1]

Dede Korkut hikâyelerinde, Korkut'un kabile ve halk içinde türlü yönlerden sahip olduğu mevkiyi görüyoruz. Begil oğlu Emren'in hikâyesinde, Bayındur Han Gürcistan'dan gelen haracı (bir at, bir kılıç, bir çomak) kime vereceğini bilemeyip canı sıkıldığında bunun üçünün de bir yiğide verilmesini öğütlemiştir. Oğuzun başına bela olup onları canından bezdiren Tepegöz ile anlaşmaya gönderilmiş ve onunla bir kesim keserek Oğuzu devin elinde büsbütün yok olmaktan kurtarmıştır. Kız kardeşi Banı Çiçek'i isteyeni öldüren Deli Karçar'a Bamsı Beyrek için dünürlüğe giden ve bir uzlaşmaya varan da yine odur. Kabilenin aksakalına ya da halkın saygı gösterdiği kişilere verilen zor ve tehlikeli elçilik ödevini başarıyla yerine getiren de odur. Menkıbede Korkut Ata'nın alplığı, bahadırlığı da büyük önem taşımaktadır.

Korkut Ata'nın göze çarpan niteliklerinden biri de onun bir halk bilgesi oluşudur. Onun bu yanı hem yeri ve sırası geldikçe verdiği öğütlerde hem de söylediği hikmetlerde ortaya çıkar. Nitekim tutsak olan babasını kurtarmak için yola çıkan Yegenek gördüğü düşü anlatırken "Ak sakallı Dede Korkut'tan öğüt aldım" der.

Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda, Efrasiyab oğlu Alp Arız'a verilen alkıştan onun en büyük hikmet sahibi olduğu anlaşılmaktadır: 'Senin peygamberin Muhammed olsun, senin hikmetin Dede Korkut'tan yedi kat büyük olsun."

Dedem Korkut kitabının mukaddeme kısmında, Dede Korkut'un bir gün coşup Oğuz beyleri içinde soy soyladığı, onlara "nasihat soyundan" birtakım hikmetler söylediği görülür.

Prof. Zeki Velidi Togan, "Köroğlu Destanının Bazı Eski Rivayetlerine Dair", *Türk Yurdu*, 1966, sayı 7, s. 1-4

Hazihi'r-risaleti min kelimat-ı Oğuznâme el-meşhur bi-atalarsözü adlı mecmuada[1] Korkut Ata'ya yorulan atasözleri de vardır. Bunların birkaçı Dede Korkut kitabının mukaddeme bölümündeki atasözlerinin neredeyse tıpkısıdır.[2]

Halk arasında dolaşan bu türlü hikmetlerin Korkut Ata'ya yorulduğunu bildiğimiz gibi, onun bir halk bilgesi sıfatını taşıdığını bu Oğuznâme'den daha iyi anlamaktayız. Heinrich Friedrich von Diez'in yayımladığı[3] 400 atasözünden baştan 75 tanesi doğrudan Dede Korkut'un ağzından söylenmiştir ve bir bütün oluşturmaktadır:

"Evvel sağlığa çalalum sağlık gelsün; esenliğe çalalum esenlik gelsün; devlete çalalum devletünüz kaim olsun; dostluğa çalalum düşmanınuz nâim olsun; uğura çalalum, uğurunuz hayr olsun; işinüz gücünüz dayim seyr olsun. Hakdan şunu isterüz ki sofranuz açuğ olsun; sizleri sevmeyenler bini buçuğ olsun. Yüzlerinde kara benler yerine kızıl uçuğ olsun. Bay Bilecin beğliğün versün. Okçı Kozan erligün versin. Kan olan Emîr Süleyman Sultan salımınla sağdıdın versün. Hızır Peygamberün silisin versün. Korkud Atanun bilisin versün. Oğul acısın, yurt yohsulluğın katı düşvardur derler, Kaadir Tanrı cümlemüze göstermesün. Kuruluk hastalığıyla kocalık yoksulluğu ziyade müşkil imiş, Hak Taâlâ kimseye binütmesin.

Er oğul çağrılmadığı yerlere varmasa; Âdem olan hörmetin bir lokma içün bin dane kızıla vermese; aslın kökin bilmedüğü yerden kız almasa; uruğın turığın tanımaduğu soya kız vermese; yise içse yenilce bayımış kursağı taracuk yiğitden kısılı gelüp ödünç beş akça istemese; dirilerde derneklerde mürüvvet bilmez, keder küymez, kavline turmaz, öğüt koymaz قلت utlu yiğidün yanında tengesi olsun olmasun, cebinde bulsun bulmasın, utandırur ister, benüm sende şu kadar akçam vardur der, mürüvvetsüzlük eyler, yüzü suyun yire döker mürüvvet bilmez kişilerden düğen sürer öküz yeğ. Denliğini densizliğini tanımaz arsuzlardan yakası yanık, kolu (sınuk?) قنق kılı kıruk kopız yeğ. Çok söylegen karıdan dibi göçmiş göveç yeğ. Namaz kılmaz kocadan külliğe ağnamış eşek yeğ. Eyilik bilmez adamdan göti boklu köpek yeğ.

Kalabada söylenenün sözi yiter, yollarda izlerde yalınuz yüriyenün özi yiter. Beglerile uruşanun başı ile malı yiter. Danış dänişmendlerile atışanın dini ile imanı yiter. Gönüllü yiğitleriyle atışanun adı ile sanı yiter. Dede Korkut sınan dervişleriyle söyleşenün canı ile hanumanı yiter.

Tağ otları dükene, Oğuz gün kala. Ulu ulu sular soğula, ancak egren kala. Yılanlar ve çıyanlar, kelerler, akrepler, büyüler kırıla, hemen üremez kala. Tatlu

---

Pertsch Kataloğu, IV, No. 34, Berlin Kraliyet Kütüphanesi, Berli

84, 85, 96 ve 97 sayılı atasözleri; krş. Yazma, yaprak 4b vd.

Bu Oğuznâmenin üzerinde ilkin von Diez durmuştu; *Denkwürdigkeiten von Asien*, c. I, s. 157-205 ve c. II, s. 331-38. von Diez birkaç bin atasözünden ancak dört yüzünü yayımlayabilmiştir.

dirlik, gökçek düzenlik kesile, evi kala. Dünyenün adamı kişisi ezile, hemen cadısıyla devi kala. Hakka kullığ etmek gide, hemen sözi kala.

Konşı konşı evine varmakdan eğri hayal ala. Şara bazara seyretmeğe gelen Türkler Türkmenler uranı bir nesneyi beğenmeyeler, belki gâh gâh çalmağa ve gönlini melâlet tutdukça eline almağa bir eyü kaval ala. Gönlin çeken taşra çıgagan kızlar ola ve onlarun her vaz'ına vakarına imrenüp bakagan bizler ola. Beğler paşalar öninde söylenen yalan yanlış sözler ola. Ulular ekâbirler meclisinde söyletmek için kezzâbları, kallâşları ola.

Ol günleri görmeden söyledüm ben Dede Korkut görmüşçe, inanun Oğuz kavmi. Ol günlere komagıl, benüm canum algıl kaadir Tanrum.

Sanup sanup söyleyenler iş bitürür
Sapa supa söyleyenler baş yitürür

Benümle kakıncıla söz söyleyenler kendü başına savaş getürür. Kelecisin begenenler yüzine kir getürür. Kılıçsuzın kartı kurt er kocadur. Kızoğlanun yüzsüzi kov iletür, kov getürür. İki konşı biribiriyle çekişdürür, titiz eyler. Hak Taâlâ yavuz, yüzsüz, utanmaz avrat kazasından belasından beklesün saklasun.

Ol günleri görmeden söyledüm ben Dede Korkut, görmüşçe, inanun bana Oğuz kavmi derler. Ol günlere komagıl beni, canum algıl Kaadir Tanrum.

Eğrice bügrüce ağaç uğaç kalmaya, saban ola. Çoluk çulak kalmaya, çoban ola. Kavukça savukça ağaç kalmaya, boyunduruğ ola. At, eşek kalmaya, öküz ola. Dere depe kalmaya, tarla ola. Tana dolabı kalmaya, küvlek ola. Ulu kiçi kalmaya mülük ola. Yiğitler, kocalar, avratlar gibi çavlakı yülük ola. Kimsenün kimse yanında ödünçden görünçden haceti bitmeye, cebi ve kesesi delük ola. Bir kişinün bir kişi katında hürmeti izzeti kalmaya. Atanın ananın oğula kıza şefkati ve merhameti olmaya; oğul ve kız hod analarıı hergiz riayet kılmaya. Ataları tururiken oğullar söyleye. Analar tururiken kızlar buyruğ eyleye.

Ol günleri görmeden söyledüm ben Dede Korkut, görmüşçe, inanun bana Oğuz kavmi derler; ol günlere komagıl, benüm canım algıl Kaadir Tanrum.

Koşurulup eşenler avân ola. Koltuklarında segirdeşen kişiler herif hevân ola. Aralarında onmış az buluna, çoğı beynamaz ola. Balabanıla sunkurcaya beglik dege. Kapucularına, sekmenlerine suretde âdemiken siretle gûya seklik dege. Her birisi kapusı açuk kara avulun delüp evine gire. Söğüşile arpasını der demez, diler dilemez kekince kolayınca görlügine yana. Kızına, gelinine, genç hatunına, kuluna, kullukçusuna şehvet nazarın edüp çok sevdigüm deye.

Ol günleri görmeden söyledüm ben Dede Korkut, görmüşçe, inanun bana Oğuz kavmi derler Ol günlere komagıl, canum algıl Kaadir Tanrum

Hadım ham bezlerden küfranlar variken, kepelerden kepeneklerden geyecek bulunuriken, ağır atlaslar, frengî kemhâlar, has yapanca börkler giyeler. Şunun gibi fâhir libasını beğenmeyüp nolur bunlardan diyeler. Libasda erile avrat seçilmeye. Fil hortumu gibi yenler çıka. Sik vaz'ında biz gibi sivri sivri müzevveceler (mücev-

vezeler?) ve takyeler düriyedür (türeyedür).

İmamlarıla müezzinlerün ve dahi şeyhler bile müridlerün igen babuccu paşmakcı cevaba edeler (?). Çulha ridalar takınalar, tar bellü sıkma tavırlu geyesiler telif olına, adına göt gösteren deyeler, birbirlerine bühtanlar ve iftiralar çok edeler.

Bir yolda yoldaşına yanılsa râzın dese, ana yüz ol denlü haşiyeler katub müft zift dellâl olalar. Kıymatlıca kızoğlanlar bulunuriken üç eteklü, altı geclü karı avratlar gece sohbet edüp yeyüp içmege koç yiğitler çoğıken söz keleci bilmez, bin bir sözile gelmez alp tonuzlar, kalp murdarlar kığınla; söz keleci anlarun ola, saff-ı niâl bile horluk bunların ola.

Ol günleri görmeden söyledüm ben Dede Korkut, görmüşçe, inanun bana Oğuz kavmi derler. Ol günlere komagıl, canum algıl Kaadir Tanrum.

Ap alaca çiçekden öndüm ben Dede Korkut; bir katre murdar meniden döndüm ben Dede Korkut; ana rahmine düşdüm, ata belinden indüm ben Dede Korkut; alagöz dev kızından doğdum ben Dede Korkut. Tanrı bir, Peygamberi hak bildüm, ben Dede Korkut. Oğuz halkının başına hayır gelesini şer gelesini onat tanıdum ben Dede Korkut. Hak Taâlânun emanetini boynuma aldum ben Dede Korkut. Evet kendü kendüme katı güc kıldum ben Dede Korkut; ola ki işimün âhırını Hakka saldum ben Dede Korkut.

Ol günleri görmeden söyledüm ben Dede Korkut, görmüşçe, inanun bana Oğuz kavmi derler. Ol günlere komagıl beni, canımı algıl Kadir Tanrum.

Oğuz üç yüz altmış altı alp kopdu, yigirmi dört has boy, otuz iki sekecik (سكجك = Selçik) Sultan Selveri Kazan okçısı Kozan, yeglisi (beglerbeyisi) Karımış oğlu Dede Korkut. On iki imam aşkına, kırklar yediler üçler uğrına, birbiriniz demine, ulular, kiçiler, eyüler, yatlular şaylığına, maşrıktan mağribe, mağribden maşrıka kâffe-i ehl-i iman hakkında Fâtihatü'l Kitâb okuyanın imanı bütün olsun, ebedî cennetde kalsun.

Ataların sözü Kuran'a girmez. Ot Kuran yanınca yalın yalın yalışır. Atalar sözini tutmayan yabana atılur. Âhıretde tamu ehline katılur.

Atalara: Atam öldi, demişler, iş başuna düşmiş demiş; anam öldi, demişler, öksüz kalmışsın, demiş; oğlum öldi, demişler, yüregüne ok tokınmış, demiş; kızum öldi, demişler, harcdan kurtulmışsın, demiş; karındaşum öldi, demişler, garip olmışsın, demiş; avratum öldi, demişler, döşegün yenilenmiş, demiş; konşım öldi, demişler, tanışıkçun gitmiş, demiş; hısımum kavmum öldi, demişler, vay ne haz etmişsin, demiş.

Atalara: Duşman geldi, demişler, al atlu alnında sakar kılıçlasun, demiş; bir at uçdı demişler, al atdur ola, demiş; er kaldı, demişler, tul avrat oğlıydı ola, demiş

Oğuz Ata'ya ayıtmışlar: Âlemde ne bilmedün? Oğuz Ata ayıtmış: Kim ölüb kim kalacağını bilmedüm, kim kazanub kim yiyeceğini bilmedüm, demiş.

Allah Allah demeyince işler onmaz. Kaadir Tanrum vermeyince er bayımaz. Ha-

layıka ton geyürsen kadın olmaz. Çalıyıla kokar dikeni odun olmaz. Kara eşeğe yular ursan katır olmaz. Sab sikkinile kalemtıraş satır olmaz. Dövlengece günde toğsan toğan olmaz. Gülbeşeker içinde soğan olmaz. Kül depecik olmaz. Oğlan صقنجی küpcik (?) olmaz. Güyegü oğul olmaz ve gelin kız olmaz. İğne yurdusuna biz olmaz. Kar ne denlü çok yağsa yaza kalmaz. Gök yapağılu çimen güze kalmaz. Kerem ehli olan kişiler çoğa aza kalmaz."[1]

Ali Şir Nevaî onun birçok "mev'ize-âmîz mağzlık sözleri'nin, yani atasözlerini bulunduğunu söylüyor.[2]

Azeri şairlerinden Kul Ata'nın Leyla ve Mecnun mesnevisinde birkaç yerde Dede Korkut'un adı ve onun öğütleri geçmektedir.[3]

Hoş demiş Korkut tehammül hoşdurur
Neyşeker tek kahrı yudmak nuşdurur
Şeytan aklıylan iş işledük müdam
Tâ olur beyle işimüz şeyle ham
Piş-Kademler sözin işitmek gerek
Her ne ki pirler demiş etmek gerek.

Kem-asıl kişilerün işi budur
Gaybet ilen bühtan idişi budur
Dede Korkut der ki ol akıldürür
Söyleyen der ki ol beterdürür[4]

Dede Korkut söyledi ki düşmenün
Ölüsü ölse sevinmen kimsenün
Nişe ki bu cümle başlardan geçer
Cümle âlem hem bu şerbetden içer[5]

Onun hikmetleri vahşi hayvanları da üzerine çekermiş, Okuduğu hikmetlerden dolayı bir ücret almazmış.[6]

Yazma, yaprak 1a-5a; Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXIX-XXX.

Bkz. *Nesâimü'l-Mahabbe*; Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXXIX.

H. Araslı, bu şairin XV. yüzyılda yaşadığını, Leyla ve Mecnun'un belli bölümlerini çevirdiği gibi ona özgün eklemeler de yaptığını söylüyorsa (*Kitâb-ı Dede Korkud*, 1962, s. 8), ama *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi* (1960) adlı eserinin XV.-XVI. yüzyıl Azerbaycan edebiyatı bölümünde bu şairin adını vermemektedir.

Bu mesnevi için bkz. Ş. Gökyay, "Kul Ata Mesnevisi" *Ülkü*, sayı 53,

Vezin ve kafiye yok.

Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXIV.

Ali Sultanlı, "Dede Korkut Destanı Hakkında Kayıtlar", Azerbaycan Devlet Üniversitesi İlmi Eserleri, sayı I, 1958, s. 19.

O hem halk hikmetlerinin bir hazinesi, hem de bu hazinenin bekçisidir.

Korkut Ata, kahraman olarak da büyük bir önem taşımaktadır. Hanlara, beylere ve halka güç durumlarda öğütler veren kişidir. Bamsı Beyrek hikâyesinde "Sözüm dinle Bay Büre bey.." der.

Savaşa çıkan bahadırlara da öğütler verir. Begil oğlu Emren hikâyesinde, yiğit, gördüğü düşü anlatırken "ağ ışıklı alpları yanuma saldum, ağ sakallu Dede Korkut'tan öğüt aldım" der (139:105A10-12).

Yiğitleri o donatır, silahlarını o kutlar. Yine aynı hikâyede "Dedem Korkut himmet kılıcını beline bağladı, çomağı omuzuna bıraktı, yayı karusuna geçürdü" denir (155:120A7-8). Kitapta yalnız tek yerde geçen "Alp ozanlar" (119:86B11) tabiri, alplar arasında da ozanların yetiştiğini, Korkut Ata'nın da bunlardan biri olduğunu akla getirmektedir.

Dede Korkut'un kişiliğinde görülen yönlerden biri de onun hanlara, bahadırlara veya çocuklara ad koymasıdır. Bu ad koyma işini, gerek Dede Korkut hikâyelerinde, gerekse Türklerin arasındaki diğer eski kahramanlık hikâyelerinde görüyoruz. Halk âdetlerinden anlaşıldığına göre yeni doğan çocuğa "uğurlu bir ad bulma veya uydurma" hakkı kabile reisine, saygıdeğer tanınmış bir konuğa veya şamana aittir. Oğuz destanındaysa kahramanlara "uğurlu ad"lar Dede Korkut tarafından verilir.

Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde, Dirse Han'ın henüz sokakta aşık oynama yaşındayken azgın bir boğayla dövüşerek onu yenip öldüren oğluna "Boğaç" adını verir (28:11A5-8): "Bayındur Han'ın ağ meydanında bu oğlan ceng etmişdür; bir buğa öldürmiş; senün oğlun adı Boğaç olsun. Adını ben verdüm, yaşını Allah versün."

Bamsı Beyrek hikâyesinde de bir bezirgânı vuran Avnik kalesinin kâfirlerinin elinden bezirgânların malını kurtaran, ama on beş yaşına bastığı halde "baş kesip kan dökmediği için" henüz bir adı olmayan yiğidin adını da Dede Korkut koyar (62:39B10-12): "...Sen oğlunu Bamsam deyü okşarsın, bunun adı boz aygırlı Bamsı Beyrek olsun. Adını ben dedim, yaşını Allah versün."

Aruz Koca'nın bir dişi arslanın emzirip büyüttüğü oğluna da adını o verir (145:109A8-10): "Ulu kardaşun adı Kıyan Selcük'tür, senün adun Basat olsun. Adunu men verdüm, yaşunu Allah versin."

Oğuz hanlarından Inal Sır Yavkuy'un, ölümünden sonra doğan çocuğuna "Tu- adını verdiğinde divanın ulular "Tuman"ın karanlık (=duman) demek olduğunu, bu adın padişahlara uygun düşmeyeceğini, bundan daha yaraşır bir ad bulması gerektiğini kendisine söyleyince bunun nedenini şöyle açıklıyor: "Gerçi duman olunca hava karanlık olur, ama öyle kalmaz. Babasının ölümünden ötürü hal-

kın içi karardı ve acunu duman bürüdü, karanlık oldu. Fakat bu dumanın açılması, dumanın altından güneşin ortaya çıkması, dünyayı tazelemesi, otların bereketle belirip yeşermesi, dünya işinin aydınlığa dönmesi umulup beklenmektedir. Bu adı bundan dolayı koyduk."[1]

Halk arasında Dede Korkut'un yalnız kişilerin değil, bütün nesnelerin adını koyduğuna da inanılmaktadır.

Hamit Araslı'nın 1939 yılında yayımladığı *Kitâb-ı Dede Korkut* adlı eserinde onun dört nesnenin adını yanlış koyduğuna dair bir manzume vardır (s. 7):

Geline ayran demedi o Dede Korkut
Ayrana doyran demedi o Dede Korkut
İğneye tiken demedi o Dede Korkut
Tikene söken demedi o Dede Korkut

Araslı 1962'de çıkardığı *Kitâb-ı Dede Korkut*'daysa bu şiir biraz değişiktir ve Dede Korkut'un hiçbir nesneye yanlış ad koymadığını anlatmaktadır (s. 8):

Geline ayran demedim men Dede Korkut
Ayrana doyran demedim men Dede Korkut
İğneye tiken demedim men Dede Korkut
Tikene söken demedim men Dede Korkut

Korkut Ata bir yandan da halk hekimi ve şamandır. Kırgızlarda sonraları bakşı diye anılan bu gibi kişiler bilgi ve hikmet sahibi oldukları kadar hekim de olmuşlardır.

982'de yazılan *Hududü'l-Âlem*, Oğuzlardan söz ederken "onlar tabipleri çok ulu bilirler ve ne zaman onlardan (tabiplerinden) birisini görseler yere kapanırlar, bu hekimler onların malları ve mülkleri üzerine hâkimdirler" diyor.[2]

Halk rivayetine göre de hiçbir Kırgız diz çökmeden yanından geçmezmiş.

P. S. Spiridonov'un dediğine göre Horhut Ata bir hekimmiş, Sırderya boyunda bugün mezarının bulunduğu köyde yaşıyormuş. Evinde az otururmuş, neredeyse her zaman uzaklarda dolaşır, hasta Kırgızlara yardım edermiş. Yardımına karşılık para almaz, karşılık istemez ve bunları hep Allah rızası için yaparmış. Yalnız hastalarının gönüllerinden kopanı, onların ufak tefek adaklarını kabul edermiş. Onun

Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, XIX; Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, yay. haz. A. N. Kononov, s. 44.

Hududü'l-Âlem, Tahran, 1340, s. 54; V. Minorski, İngilizce çevirisi, *The Region of the World*, Londra, 1937, s. 100.

bu hali Tanrı katında pek makbule geçmiş.

Dede Korkut, daha kitabının başında bize "Oğuzun ol kişi tamam bilicisi, ne derse olurdu, gayibden dürlü haber söylerdi, Hak Taâlâ anun gönlüne ilham eder-di" (s. 19:3A3-5) diye, yani keramet iyesi ve kehanet sahibi olarak tanıtılıyor. Reşi-deddin de Korkut Ata'nın keramet sahibi olduğunu, bununla ilgili birçok menkıbe bulunduğunu yazar.

Hikâyelerde buna dair bir işaret bulunmamakla birlikte atasözleri mecmuasında ona bir bakıma doğaüstü bir doğum da yorulmaktadır (bkz. s. 821).

Deli Karçar'ın kız kardeşi Banı Çiçek'i, Bamsı Beyrek'e istemeye gittiği zaman, Deli onun tepesine kılıç çalmaya kalkıştığında Dede'nin duasıyla eli yukarıda asılı kalır ve yalnızca yine Dede'nin duasıyla sapasağlam olur (s. 66:44A1-44B5).

Yine Köroğlu'nun deniz aygırından doğan çirkin kulunu da onun büyüsüyle gerçek bir "Kırat" olmuştur.

Âhır zamanda, hanlığın Kayı boyuna, yani Osmanlılara geçeceğini haber verir (s. 19:3A5-6).

Atasözleri mecmuasındaysa ileride kötü zamanların geleceğini, ana babaların ço-cuklarına acımayacağını ve çocukların da ana babalarını saymayacağını, Hakka kul-luğun gidip yalnızca sözünün kalacağını, kılık kıyafetin bozulacağını, giyimde er-kek ile kadının ayrılmayacağını, ahlaksızlığın alıp yürüyeceğini, daha o günler gelmeden bilip söyleyen de odur (bkz. s. 820-21).

Onun ermişliğinden ilk olarak Ali Şir Nevaî, Türk evliyalarının hayatlarına dair *Nesâimü'l-Mahabbe min şemaimü'l-fütüvve* adlı eserinde, Korkut Ata'nın Türk u-lusu arasında şöhrete görümü olmayacak kadar büyük ünü olduğunu, kendinden nice yıl önceki ve kendinden nice yıl sonraki geçmişleri ve gelecekleri söylediğini yazar.[1]

Başka bir kaynak, Korkut Ata'yı Mecusiler hakîmi ve rahipleri olan bakşıların peygamberi gösteriyor. *Târih-i Dost Sultan*'da Özbek hanının İslamiyeti kabulüne dair bir menkıbe geçmektedir. Burada İslam bilginleriyle Mecusi kâhinleri müna-zara etmişler, kâhinlerin sihri batıl olunca خان حکم قیلدی کم قورقوت دین استانکزلر...ملازم چیقوب قورقوت دین باقتی ایرسه کوردیلر قورقودنك باشنده اوزکا صورتلیق کشیلر باشیقوینغه سالیت اولتورور ایردیلر.[2] (Yp[a] 31/2)

Korkut Ata İslamiyete bağlı, Tanrı'nın birliğini ve Peygamberi tanınmış bir er-miştir. *Câm-ı Cem-âyîn*'de Oğuz Han soyundan Kara Han'ın, bey olmasının ardın-dan, sıkı dindarlığı yüzünden Korkut Dede'yi Medine-i Münevvere'ye gönderdiği,

---

Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXIX.

Abdülkadir İnan, "Kitâb-ı Korkut Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, 1925, c. I, s. 215; Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXIX.

Dede'nin Peygamberimizin yüzünü görüp Müslüman olduktan sonra Oğuz taifesine İslam şeriatını öğretmek için Selman Farsî ile birlikte geri geldiğinin Oğuznâmede söylendiği yazılır.[1]

Bahrü'l-Ensâb'da ise Bayındur Han'ın düşünde Peygamberimizi görüp Kâbe'ye gönderdiği beylerin arasında Dede Korkut yoktur. Yalnız, burada da Peygamberin Selman Farsî'yi onlara koştuğu ve bu sahabenin onlarla birlikte Demürkapu'ya gelip Oğuzlara Müslümanlığı, namazı ve orucu öğrettiği, Dede Korkut'u da içlerinde "şeyh diktiği" bildirilir.[2]

Kazak-Kırgızların inanışına göre Korkut Ata en büyük ermişlerden sayılır. Bu yönden Kazak-Kırgız bakşılarının piri olarak tanınır. Kopuzlu bakşılar "ervahlar"ını çağırırken mutlaka Korkut Ata'dan yardım dilerler:

Su başında Süleyman — *Su ayağı er Korkut*
Belelardi sen korkıt — *Aydaçı bermen devpirim*
Türküstanda tümen bap — *Sayramdağı sansız Bap*
Otrardağı Otuz Bap — *En ülkenü Arslan Bap*

Kara Han ata evliya

Su arağı er Korkut — *Felaketti sen Korkut*
Baksı piri emes bin — *Közündü sal kolum tut*
Sizden medet tileymen — *Sunak ata avliya*
Sizden medet tileymen — *Korkut ata avliya*[3]

Kırgızların ünlü Manas destanında da Dede Korkut adına rastlamaktayız:

Su ayağı Korkuttan — *Margalandı bastı deyt*[4]

Başkurtlar içinde "Korkut Ata Avliya" Ufa vilayeti Başkurtlarınca Kırgız oymaklarının atası diye anılır. Bunun hakkında bir soy kütüğü bile yayımlanmıştır.[5]

Kazak-Kırgızlarda, sevgilinin gözlerini överken "Korkut yakmış çıra gibi parlıyor" demek âdettir ki bu halk edebiyatına da girmiştir:

İki gözne bolayın — *Çakkan Korkut çırakday*[6]

Şamanist ortamdaki menkıbeler arasında, Korkut Ata'nın Türkmenler arasında "yağmurcu" olarak tanınması da vardır. Yağmur taşı (yada veya cada) aracılığıyla

---

Hasan bin Mahmud Bayatî, *Câm-ı Cem-âyîn*, Ali Emirî baskısı, 1331 (1914), s. 30 vd.
Bahrü'l-Ensâb, Nihal Atsız basımı, 21-26; Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, XXX.
Abdülkadir İnan, "Kitâb-ı Korkut Hakkında" *Türkiyat Mecmuası*, 1925, I, s. 216.
Abdülkadir İnan, "Kitâb-ı Korkut Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, 1925, c. I, s. 218.
Abdülkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar", *Belleten*, 1959, s. 149.
Abdülkadir İnan, "Kitâb-ı Korkut Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, 1925, c. I, s. 218.

yağmur yağdırma inanışı Sibirya ve Orta Asya'da Türkçe konuşan ulusların en yaygın, en eski şaman törelerinden biridir ve bu âdet Oğuz şamanlarında X. yüzyılın başında saptanmıştır.[1]

Türkmenlerde kurak yıllarda, yağmurun sahibi yağmurcu "Burkut Ata"ya bir oğlak kurban etmek âdeti varmış. Bu oğlak küçük bir tepede kesilirmiş. Burkut Ata'nın veya Burkul Evliya'nın mezarı Aşkabat'ın doğu ucundaymış ve eskiden beri bir ziyaret yeriymiş. Burkut Ata'nın Korkut Ata ile birleştirilip birleştirilmeyeceği meselesi açık kalıyor. Yerli halk, Korkut dağının Türkmenistan'ın güneyinde, Kara-kale bölgesinde olduğunu söylemektedir.[2]

Orta Asya, Azerbaycan ve Anadolu Türkleri arasında ulu bir ermiş olarak saygı gören Dede Korkut, son zamanlarda Türklerin en eski ve efsanevi devirlerine ait milli peygamberleri, bakşıları ve İbrahimleri olarak görülmekte[3] ve Noel Baba'nın yerine Korkut Ata'nın ikame edilmesi istenmektedir.[4]

Korkut Ata, kitabında en çok bir ozan olarak karşımıza çıkıyor. Eski zamanlarda toplum içinde yarı kutsal bir varlık sayılmakta ve kendine bu sıfatla yer verilmektedir. Onunla ilgili menkıbelerde kopuz çalan bir şaman olarak anlatılan Korkut Ata, Kazak-Kırgız bakşılarının piridir. Velihanof'un saptadığı bir menkıbeye göre, "Horhut" adlı bir şaman Kırgız şamanlarına kopuz çalmayı ve türkü söylemeyi öğretmiştir.

Korkut Ata kopuzu ilk yapan kişidir.[5] Onun kopuzu nasıl bulduğuna dair menkıbe Karakalpakistan'da bilinmektedir. Folklorcu K. Aimbetov, Kongrat boyundan Ese Murat (doğumu 1894) adlı Karakalpaklı bir hikâyeciden bu Karakalpak rivayetini saptamıştır. Anlattıklarına göre: Korkut Ata kendisine öyle bir çalgı yapmayı düşünüyormuş ki bununla istediği ezgiyi çalabilmek mümkün olsun. Uzun zaman uğramış, bunun için gerekli ağacı bulmuş, ama hiçbir şey yapamamış. Bir gün böyle işe yarayacak bir ağaç aramak üzere ormanda dolaşırken orada şeytanlar görmüş; şeytanlar ona üzerinde çalışacağı çalgıyı göstermesini istemişler. Korkut Ata ormandan çıkar gibi davranmış, fakat gizlice bir yere saklanmış ve şeytanların kendisi hakkında konuştuklarına kulak vermiş.

Köprülüzade Fuat, "Eski Türklerde Dinî Sihrî Bir Anane, Yağmur Taşı", *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, IV, Mart-Nisan 1942, sayı 1, s. 1-13; Malof, "Batı Çin Türklerinde Yada Adlı Şaman Taşı", *Sovyet Etnografiya dergisi*, 1947, sayı 1, s. 151-61.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, 169 vd.

Abdülkadir İnan, "Kitâb-ı Korkut Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, 1925, I, s. 219.

Cemal Kantar, "Dede Korkut ve Yeni Yıl", *Türk Yurdu*, Ocak 1960, sayı 10, s. 29.

Korkut Ata'nın kopuzu nasıl bulduğu hakkındaki rivayet ile "Korkut küyü"ne dair verilen bilgiler Jirmunskiy'den aktarılmıştır. (*Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 165 vd.)

"Korkut Ata kopuz yapamaz, çünkü bunun bayağı bir ağaçtan yapılamayacağını bilmez. İğde ağacının kuru gövdesini almak lazımdır, yaban domuzunun yıktığı kuru iğde ağacının. Ondan küçük bir yalak oymak gerekir. Bu yalağı devenin derisiyle kaplamalı. Kişnemesi her yerden duyulan aygırın kuyruğundan teller hazırlamalı. Bunları kuru bir susağın kabuğundan yapılmış bir köprü ile tutturmalı ve telleri Sasık-Kuray[1] bitkisinin zamkıyla reçinelemeli, işte bu gerçek kopuz olur" diye aralarında konuşmuşlar.

Korkut Ata bütün bunları dinlemiş ve şeytanların konuştuğu gibi yapmış. Gayet güzel bir kopuz meydana gelmiş. Bundan dolayı Korkut Ata kopuzu yapanların piri sayılır.

Velihanof'a göre, Kazak-Kırgız şamanları arasında yaygın bir rivayete bakılırsa Korkut, şamanlara kopuz çalmayı ve "sarın" (şarkı veya türkü) söylemeyi öğreten ilk şamandır. Kazak bakşısının sihirli ayinleri kopuz eşliğinde yapılır ve kopuz da ermiş Korkut'a aittir.

Bir başka menkıbeye göre: Korkut Ata, seccadesini su üzerine serip de kendisini ölüme karşı emniyete aldığını sandığı günlerde, gece gündüz kopuzunda "hayat türküsü"nü çalmaya devam etmiş ve bu türkü çalındıkça ölüm ona yaklaşamamıştır. Bu kopuzda çalan melodi, o günden beri "muzafferane" ölümle savaşmaktadır. Bu melodinin yankılandığı yerde ölüm hüküm süremez. A. Jubanov'un dediğine göre "Korkut Küy" denilen bu melodi gerçekten büyük bir etki yapmaktadır.[2]

Bu küy hacim bakımından minyatüre benzer, fakat müzikal içerik bakımından derindir.[3]

Korkut'un kendine has özellikte yarattığı bu epik nağmenin adı "sarın"dır. Bu, kopuzla çalınan meraklı bir oyun örneğidir ve halk arasında birçok varyantı vardır. Kazaklar arasında Korkut'a bütün kopuzcuların atası gözüyle bakılır. Bilge bakşılar kopuzu "kutsal bir çalgı" sayar, halkın sevdiği bu "küy"den parçalar çalar ve bu küyü çalarken ona mistik bir karakter verir, ona esrarlı bir ses katmaya çalışırlar.

Kopuz, Dede Korkut kitabının kahramanlarınca da özel bir saygı görmektedir. Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesinde: Egrek, kâfirlerin isteğiyle, bilmeden kardeşini öldürmeye gider, ama onu belinde kopuzuyla uyurken bulur; kopuzu alır ve çalıp söylemeye başlar. Uyanan Segrek karşısındaki ağabeyine "Mere kâfir, Dedem Korkut kopuzu hürmetine çalmadum. Eger elünde kopuz olmasayıdı ağam

---

Sasık-Kuray: Tutkal yapılan reçineli bir bitki

A. Jubanov, *Asrın Telleri*, s. 230 vd.

J. Castagné, "Magie et exorcime chez les Kazak-Kırghizs et autre peuples", *Revue des etudes Islamique*, IV, s. 61 vd.

başıyiçün seni iki pare kılundum" der (171:136A1-3).

.Buna karşılık halk kopuzçusu İhlas (1843-1916) kopuzun tellerinden hayat dolu yeni "dünyevi bir nağme" çıkarmıştır.[1] Küy, Kazak musikisinin bir ürünüdür ve bu küy Korkut'u bu melodinin atası, kopuzun yaratıcısı olarak över.

Muhtar Avezof'un şairce anlattıklarına göre Korkut Küyü'nün özeti şöyledir: Menkıbeye göre gençliğinde insanın hayatının faniliğine bir türlü boyun eğmeyen Korkut ölümle savaşmaya karar verir. Düşüncelerinin baskısı altında ve ölümsüzlük hülyası içindeki Korkut insanlardan kaçar, fakat her yerde ve her zaman ölümü görür. Ormanda çürüyüp yıkılmış ağaç ona ölümü anlatır ve Korkut için kaçınılmaz sonu hatırlatır. Çöllerde güneş altında yanan "kovıl"[2] ona aynı şeyi söyler; hatta güçlü dağlar bile, aynı akıbetin Korkut'u da beklediğini bildirerek kendi yıkımlarını haber verirler.

Bütün bunları gören ve dinleyen Korkut, tek başına çektiği bu acılarla şirgay[3] ağacından bir "kobız" oymuş, ona teller geçirip üzücü kaygılarını ve duygularını dile getirerek çalmaya başlamış. Bu melodilere kendi ruhunu koymuş ve kopuzunun çıkardığı işitilmedik sesler bütün dünyaya yayılmış, insanların kulağına kadar gelmiş, onları kendinden geçirmiş. O zamandan beri Korkut'un nağmeleri ve onun yaratmış olduğu "kobız" yeryüzünde dolaşmaya başlamış. Korkut'un adı da kopuzun tellerinde ve insanların gönüllerinde ölümsüz hale gelmiştir.[4]

Kırgız Kazakistan'da, Ak Mula şehrinden 110 fersah uzaklıkta "Munçaktı" ve "Dumrubalı" adında iki ufacık dağ vardır. Bunlar birbirinden beş fersah mesafededir. Burada yaşayan Kazak-Kırgızlarda bu iki dağa dair yaygın bir rivayet vardır: Eski zamanda Korkut Ata adında biri, Kırgız bozkırlarında elinde tambur olduğu halde gezerdi. "Munçaktı=Munçaklı" dağında tamburunun munçağını (baykuş tüylerinden alınarak yapılan bir süs), "Dumburalı" dağında da tamburunu unutarak bırakmıştır. İşte onun için bundan sonra bu dağlardan biri "Munçaktı" öteki de "Dumburalı" diye ün almıştır.[5]

Yukarıda söylenenlere dayanarak Potanin, Korkut'u ilk Kazak-Kırgız şamanı diye adlandırmış ve bu açıdan da onu ilk Kazak-Kırgız şairi saymıştır. Etnografyacı A.

A. Jubanov, *Asrın Telleri*, s. 232-35

Kovıl: Ot soyundan bir bitki, tohumları çiçeklenip olgunlaştıktan sonra tüylü süpürgecikler verir; ceyran

Şirgay: İnce ve genç köknar; ince ve uzunca kurumuş köknar

Avezof, *Kazak Halk Destan Folkloru*, s. 288; Thomas G. Winner, *The Oral Art and Literatur of the Kazakhs of Russian Central Asia*, Durham, N.C. 1958, s. 47

Abdullah Oğullarından Hamit Hamdi, "Korkuta ait", *Türkiyat Mecmuası*, II, s. 396.

Çekaninskiy de Korkut'un aynı niteliğini belirtmektedir. Kazaklar arasında yaygın olan menkıbeye göre, bakşıların koruyucusu ve ilk bakşı Korkut adında biridir. Bu ilk bakşı, bakşılara bütün kargış motiflerini öğretmiştir. Bundan dolayı bakşılar kargışa geçince son derece sinirli bir ruh haline kapılırlar, diyor.

Castagné de Korkut'un bütün bakşıların hamisi sayıldığını yazar. Kazak bakşılarının sihir ayinlerde kötü ruhları kovmak üzere kullandıkları kargışlarda, şamanizm tanrılarının adları yanında Müslüman ermişlerinin adları, boyun büyükleri ve kahramanlarının ardından "Ermiş Korkut Ata"nın adı da anılır.[1]

Dede Korkut kitabında onu kahramanların değerini ve yiğitliğini öven, boy boylayıp soy soylayan bir ozan olarak görürüz. Kitaba serpilmiş olan bu soylamalar şiirsel bir karakter taşımaktadır. Yiğitleri savaşa karşı yüreklendirmek için "yelteme" çalar (s. 130:96B13). Beylere alkış ve kötülere kargış onda dile gelir. Cömertliği, konukseverliği, Tanrı gücüne karşı rızayı ve tevekkülü öğütler; kadınların erdemlerini ve kötülüklerini ortaya döker. Hikâyelerin sonunda söz daima onundur. Oğuznâmeyi düzüp koşan odur ve kazanılmış zaferleri "şadlık çalıp" kutlar. Dualar ondandır ve bu dualarda hikâyelerini anlattığı topluluğun başında bulunan han için Tanrı'dan iyi dileklerde bulunur; ana babalar için cenneti ister; hayatımızın geçici olduğunu söyleyerek dinleyenleri uyarır; herkesi bekleyen ölümden söz ederek bizi dünya ihtiraslarından uzaklaştırır.

Ona yorulan birtakım manzumeler de vardır, nesnelere yanlış ad koymadığını söylediği parça böyledir (s. 824).

Olearius'a göre "İmam Korkut"un, Han Kassan'a destanlar söylediği ve onu bu devirde henüz İslamiyeti kabul etmemiş Lezgilere karşı savaşa yeltediği anlatılmaktadır.

Şecere-i Terâkime'de, Korkut Ata'nın Salur Kuzan Alp'ı öğen bir "tartım"ı vardır.[2]

Bilim Câne Enbek adlı aylık bir dergide çıkan "Eski Halk Şairleri (Akınlar) hakkında" (Haziran 1971, sayı 7, s. 29-31) adlı yazıda, eski Kazak halkının eski Oğuz-Kıpçak tayfalarının tarihsel mirasçısı olduğu, bundan dolayı Korkut hikâyelerinin öteki Türk kavimlerinden daha çok Türkmenler ve Kazaklarda görüldüğü söylendikten sonra, Korkut Ata'dan kalan destanların ve atasözlerinin bugüne değin geldiği, kitaptaki Dede Korkut soylamalarının (ölenk) halkın dilinde saklanıp söy-

---

J. Castagné, "Magie et exorcime chez les Kazak-Kırghizs et autre peuples" *Revue des etudes Islamique*, IV, s.61

[2] Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime,* yay. haz. A. N. Kononov, s. 66 vd. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXVII vd.; bkz. yukarıda s. 720-21.

lendiği belirtilmektedir. Korkut Ata'nın cıravların piri olduğu, cıravların cıravı tanınan Sıpıra Cırav'a çok benzediği, fakat onun gibi han saraylarında oturmadığı anlatıldıktan sonra da onun güç zamanlarda kılavuz gibi ortaya çıktığı söylenir; bu bakımdan eski zamanda Asan Kayrı'ya benzetilir. Onun ölümden nasıl kaçtığı, kurtulmak için su üstüne seccade serip kendisinin yaptığı kopuzla duygularını dile getirdiği hakkındaki menkıbe tekrarlanır.

Hikâyelerin içinde Boğaç Han, Salur Kazan'ın evinin yağmalanması ve Bamsı Beyrek'in Kazak toprağında doğan destanlardan alınma olduğu, özellikle Bamsı Beyrek hikâyesi ile Alpamış Destanı arasındaki benzerliklerin büyük olduğu kaydedilir.

III. OĞUZ BEYLERİ

♦ **ARUZ KOCA ya da ALP ARIZ BEY**: Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk* adlı eserinin başındaki Oğuznâmede "Doksan deriden kürk olsa topuğun örtmeyen, doku deriden şebkülah olsa tülügün örtmeyen, doksan koyun dovgalık on koyun öyünlük yetmeyen, dokuz yaşar cüngin silküp atan, kıynağında gökte dutan, at başın yalmayup bir kez yudan Efrasiyab oğlu Alp Arız Bey"[1] ve Dede Korkut kitabında *altmış erkeç derisinden kürk eylese topuklarını örtmeyen, altı ögeç derisinden külah etse kulaklarını örtmeyen, kolu budu hıranca, uzun baldırları ince, Kazan Beyin dayısı at ağızlu Aruz Koca* (55:32B12-33A2) diye sıfatlamaları sıralanan Aruz Koca; Bayburtlu Osman'ın *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan*'da, *Bahrü'l-Ensâb* adlı kitaba dayanarak verdiği bilgiler arasında geçen Dış Oğuz beylerinden ve altmış kırkıl sakallu kocanın ulusu olan Uruz Han (s. 24, satır 182-3) olmalıdır.

Dede Korkut hikâyelerinin gerek Dresden gerek Vatikan yazmalarında kimi yerlerde Aruz'un adı "Uruz" olarak yazılmıştır, ki bu bir sürçmeden başka bir şey değildir. Dış Oğuz beylerinden olan Aruz Koca Salur Kazan'ın dayısıdır ve toplantılarda hep onun sol yanında oturmaktadır. İki oğlu vardır: Kıyan Selcük ve Basat.

Tepegöz hikâyesinde Bayındur Han, bir gün beyleriyle seyrana çıktığında, yolda rastladıkları bir yığınağa atından inip tepince mahmuzu dokunur ve yığınak yarılır; Aruz Bey içinden çıkan oğlanı, yani Tepegöz'ü eteğine sarıp alır ve evine getirir. Fakat Tepegöz büyüyünce ona kan kusturur.

Kazan Han'ın Dış Oğuz beylerini çağırmadan evini yalnızca İç Oğuz beylerine yağmalatmasına darılarak baş kaldırmış, Salur Kazan'ın inağı ve Dış Oğuzdan kız aldığı için onların güveyisi olan Beyrek'i yalan bir haberle aldatıp yanına çağırtmıştır. Kendileriyle birlikte Kazan Han'a karşı ayaklanmaya katılması teklifini kabul etmeyen Beyrek'i öldürmesi üzerine de onun öcünü almak üzere yapılan çarpışmada, Kazan Han'ın karımı olarak dövüşmüş ve Kazan Han tarafından mızraklanarak atından düşürülmüş, Kazan'ın kardaşı Kara Güne tarafından başı kesilerek öldürülmüştür.

Kâşgarlı Mahmud'un *Divânü Lugâti't-Türk* adlı eserinde bir erkek adı olan "Avruz" geçmektedir (c. I, s. 88)

Aruz'un tarihsel bir kişi olması mümkündür. Hiç değilse kendisi eski destan

---

Tülük (tuluk, tulum): Kaş ile kulak arasındaki yerde olan saçlar, şakak üstüne dökülen saç, şakak.

Dovga (Tovga): Kuzu eti, un ve turşu ile yapılan bir aş.

Cüng: Yük taşıyan deve (Sengülâh, 215 v.).

geleneğindeki dev kahramanlara özgü bir dış görünüştedir. Onunkine benzer abartılı betimlemeler Orta Asya Türklerinin kahramanlık destanlarındaki en eski anlatım yoludur. Benzeri sözlere Özbeklerin Alpamış, Kırgızların Manas destanında, ama daha çok düşman kahramanlarının ya da korkunç devlerin betimlenmesinde rastlanmaktadır. Bunlardan biri elli kişiyi kuşatabilen bir kuşak kuşanmaktadır. Ötekinin giydiği kavuşlar (deri ayakkabıları) doksan büyük öküz derisinden yapılmıştır; üçüncüsünün giydiği kalpak altmış çift arşın yollu pamuk bezindendir; başka kahramanlar da buna benzer biçimde anlatılmaktadır.[1]

Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda Alp Arız'ın babası olarak gördüğümüz Efrasiyab (Alp Er Tunga) kültü ve destanı Orta Asya Türkleri arasında şüphesiz ki geniş ölçüde yayılmıştır. Türk ve İran rivayetlerine göre Efrasiyab Hazar Denizi'ni kuzeyden ve güneyden dolaşmıştır. Türk destanlarında Efrasiyab'ın oğlu Alp Arız ise Demürkapu'yu, yani Doğu Kafkasya'daki Derbendi açmıştır. Eski Türk rivayetlerinde kimi kahramanlar hakkında "Demür kapuyu depüp (kapup) alan" diye bir tabir kullanılmıştır. Bu tabir eski Türklerin Hazar Denizi'nin kuzeyinden gelerek Kafkasya'yı açmalarına ait hatıralarla ilgili olsa gerektir. Yedinci yüzyılda yaşayan Saka hükümdarı olarak kabul ettiğimiz Alp Er Tunga (Efrasiyab), İtil (Volga) nehri tarafından gelerek Demirkapı üzerinden Asya'ya geçmiş ve oradan İran / Horasan yoluyla Buhara yakınındaki Beykend ve Çu havzasının yukarı taraflarında bulunan Koçungarbaşı mevkisine dönüp gelmiştir. Oğuz Han'ın seferlerine ait Oğuz destanındaki rivayetler de buna benziyor.[2]

Firdevsî, *Şahnâme* adlı eserinde İran-Turan çarpışmalarını anlatırken, Efrasiyab'a büyük bir yer ayırmıştır. Alp Arız burada Efrasiyab'ın oğlu değil kardeşi olarak gösterilmiştir ve adı da Eğrîres olarak geçmektedir. Her ikisi de Turan kumandanı Peşenk'in oğludur. Aşağıda aktardığımız *Şahnâme* parçasında "Egrîres" yerine "Arız" ismi kullanılmıştır:

Bu bölümde Menûçehr'in ölümü üzerine Peşenk'in İran'a savaş açmak istemesi, oğlu Efrasiyab'ı yanına çağırarak ona öç almak sırasının geldiğini söylemesi, Efrasiyab'ın hazır olduğunu bildirerek babasından derhal İran ordusuyla çarpışma emrini alması, savaş hazırlıkları yapılıp bittikten sonra akıllı ve doğru yol gösterici Arız'ın saraya gelmesi, karışıklık sıralarında öç alma kitabını okumanın doğru olmayacağını, soğukkanlılığı elden bırakmamak gerektiğini, yoksa ülkede karı-

---

Jirmunskiy, "Kitâb-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği" *Belleten*, 1961, XXV, 625

A. Zeki Velidi Togan, "On Mubarakshah Ghurî", *B.S.O.S.*, vol. VI, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946, s. 103.

şıklık çıkacağını söyleyerek babasını uyardığı, fakat babasının bunları dinlemediği anlatılır.

Peşenk, ona Efrasiyab ile birlikte İran'a giderek kardeşine destek olmasını buyurur ve savaşla ilgili başka buyruklar verir. İki ordu birbirine yaklaştığında Türk pehlivanı Barman,[1] meydana çıkıp er dilemek arzusunu gösterince, akıllı Arız, ağabeyisi Efrasiyab'a "bu dövüşte Barman'a bir kötülük gelecek olursa, sınır bekçilerinin cesaretleri kırılır ve ordunun planı bozulur, onun için biz bu işe önce henüz adı sanı belli olmayan birini seçelim de sonradan pişman olup parmağımızı, dudağımızı ısırmayalım" diye bir düşüncede bulunuyor, fakat Efrasiyab ağırına giden bu sözü dinlemiyor.

Yapılan savaşlarda İran hükümdarı Nevzer, yanındaki yiğitlerle birlikte Efrasiyab'a tutsak oluyor ve birçok bahadırın İranlılar tarafından öldürüldüğünü haber alınca öfkesinden ve acısından o da Nevzer'i öldürüyor. Öteki tutsak yiğitleri de öldürmek üzere katına getirdiklerini haber alan Arız, heyecanla bunlar için aman diliyor. Onlar zaten savaş dışı olmuşlardır, diyor, tutsakları öldürmenin doğru olmadığını, bir mağarayı zindan haline koyarak onları oraya tıkacağını, başlarına akıllı kişilerden bekçiler koyacağını anlatıyor. Efrasiyab da bunun üzerine canlarını bağışlıyor.

İran başbuğu Zal, Nevzer'in öldürüldüğünü duyup da ordusuna öç almak için hazır olmaları buyruğunu veriyor, bunu Sarı'da zindanda bulunan İran pehlivanları öğreniyor. Arız'a haber gönderip, İranlılar bu yana yönelirlerse Efrasiyab'ın buna kızacağını ve öfkesini onları öldürmekle alacağından korktuklarını bildiriyor; bundan ötürü kendilerini bırakması için yalvarıyorlar. Fakat Arız bunu doğru bulmuyor, kardeşinin bu yüzden kendisine kin beslemesi i önlemek için başka bir çare düşünüyor. Zal, Sarı'ya yönelecek olursa, kendilerini ona teslim edeceğini söylüyor. Zindandakiler bir elçi göndererek durumu Zal'a bildiriyorlar. Zal seçtiği kahramanlar ve ordusuyla Zabül'den Âmil'e doğru yola çıkıyor. Bunu haber alan Arız ordusunu yola çıkarıyor. Bütün tutsakları orada bırakıyor. Zal'ın kahramanları gelip tutsakları kurtarıyor.

Arız, Âmil'den Rey'e gelince, Efrasiyab ona "Senin yaptığın nedir? Bal ile ebucehil karpuzunu karıştırmaktan kastın ne?" diye çıkışır ve "bir savaşçı aklıyla iş görmez, o bütün şerefi ancak savaşta arayıp bulur" der. Arız'ın kimseye kötülük etmemek gerektiğini söylemesi üzerine kızıp onu öldürür.[2]

Divânü Lugâti't-Türk'te onun Efrasiyab'ın oğlu olduğu söyleniyor. (c. III,. s. 272)

Firdevsî, *Şahnâme*, çevirisi Necati Lugal, Milli Eğitim Bakanlığı Klasikleri, 1945, I, 366 vd.; Nihal Atsız, *Türk Edebiyâtı Tarihi*, 2. baskı, İstanbul, 1943, s. 11 vd.

♦ **AVŞAR BEY**: Bu isme Avşar, Avuşar ve Afşar biçimlerinde rastlanmaktadır. Bayburtlu Osman'ın *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan*'ında (burada "Avşar" olarak harekelenmiştir; s. 24, satır 178-79) *Bahrü'l-Ensâb*'a dayanarak, Bayındur Han'a ayrılmış bölümde adları sayılan Dış Oğuz beylerinden biri. Bu isme Dede Korkut hikâyelerinde rastlamıyoruz.

Avşar, Oğuzların yirmi dört boyu arasında, gerek sayıca çok olmaları, gerekse tarihte tuttukları yer bakımından çok önemli olan bir boyun adıdır. Oğuz geleneğinde Avşarlara, Üç Oklardan daha soylu sayılan Boz Ok kolunda yer verilmiştir ve yine orada bu kabile hükümdar yetiştiren boylar arasında gösterilir. Kâşgarlı Mahmud bu boyu Oğuz boylarının altıncısı olarak yazar ve damgasının şeklini de verir. Ona göre Afşar, bu Oğuz boyunun ilk atalarının adıdır.

Türlü kaynakların söylediğine göre Avşar, Oğuz Han'ın üçüncü oğlu Yıldız Han'ın büyük oğludur ve bu kelime "işini çabuk yapan, itaatli" anlamına gelmektedir. Ebülgazi Bahadır Han'a göre anlamı "işini yaldam işlekçi"dir.[1]

Anadolu'nun orta ve batı bölgelerinde Afşar adını taşıyan birçok yer vardır. Afşarların türlü adlar taşıyan oymaklarına bugün Türkiye'nin birçok bölgesinde ve küçük azınlıklar halinde Afganistan ve Sovyet Azerbaycanı'nda hâlâ rastlanmaktadır.[2]

♦ **BASAT**: Basat adını Bisat ve Busat okuyanlar da vardır.[3] Basat okunuşunun daha eski olduğunda şüphe etmemelidir; çünkü en eski kaynak olan *Dürerü't-Tîcân*'da "Basat"tır.

Dış Oğuz beylerinden Aruz Koca oğlu Basat, babası tarafından beslendiği için "imdi kardaşuz, kıyma bana" diyerek onu kardeşi sayan Tepegöz'ün sorularına verdiği karşılıkta kendini şöyle anlatmaktadır:

Kalarda koparda yerüm gün ortaç
Karanu dün içre yol azsam umum Allah
Kaba alem götüren hanımuz Bayındur Han
Kırış günü öndin depen alpumuz Salur oğlu Kazan
Atam adın sorar olsan kaba ağaç
Anam adın dersen kağan aslan
Menüm adum soransan Aruz oğlu Basat [152:117B11-118A3]

Reşidleddin, *Câmiü't-Tevârîh*; Yazıcıoğlu Ali, *Târih-i Âl-i Selçuk*; Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime* (s. 35, satır 600).

Daha fazla bilgi edinmek için bkz. *İslâm Ansiklopedisi* "Avşar" maddesi (Fuat Köprülü); Faruk Sümer, "Avşarlara Dair", *Fuat Köprülü Armağanı*, s. 453 ve *Oğuzlar*, 1967, s. 256.

Jirmunskiy "Bisat" ve Ali Sultanlı ("Dede Korkut Hakkında Kayıtlar", 3. makale, s. 1959, s. 4) ile Yazıcıoğlu Ali *Târih-i Âl-i Selçuk* "Busat"

Onun için kullanılan sıfatlar da şöyledir:

Avucuna sığmayan Elüklü oğlu,
Erdil teke boynuzundan katı yaylı
Iç Oğuz'da Dış Oğuz'da adı bellü
Aruz oğlu hanum Basat [147:112B5-7]

Dış Oğuz'un İç Oğuz'a baş kaldırması üzerine, ölümcül yaralanan Beyrek, Salur Kazan'a öcünü bir an önce, *ağca yüzlü görklümü Aruz oğlu Basat gelüp almadan*" almasını vasiyet eder (192:151B4-5).

Basat kendini tanıtırken de söylediği gibi bir aslan tarafından emzirilip büyütülmüştür. Bir gün Oğuz otururken üstüne yağı gelir, geceleyin Oğuz ürküp göçer, kaçıp giderken Aruz Koca'nın oğlancığı düşer ve onu bir arslan götürüp besler. Oğuz hanının ılkıcısı, bir gün gelip sazdan bir adam çıktığını, ün urduğunu, apul apul yürüyüşünün adam gibi olduğunu, at basıp kan sömürdüğünü haber verir. Aruz, "bu, belki ürküp kaçtığımız vakıt düşen oğlancığumdur" diyerek atlanıp arslan yatağına gelir, arslanı kaldırıp oğlanı tutar. Fakat ne kadar getirseler de oğlan yine arslan yatağına döner. Bunun üzerine Dede Korkut, kendisine insan olduğunu, hayvanlarla düşüp kalkmaması gerektiğini, yahşı at binip yahşı yiğitlerle eşip yortmasını öğütler ve ona Basat adını verir.

Oğuzların daha IX. ve X. yüzyıllarda Sırderya boylarına gelmelerinden önce var olan en eski hikâyelerinden biri belki de Basat'ın Tepegöz'ü öldürüşünü anlatan hikâyedir.[1]

Ettore Rossi ise Basat ile Tepegöz'ün mitolojik maceralarını, aşağı yukarı zamanın dışında olduğu için tarihsel saymamakta ve bundan dolayı Basat'ı tarihte aramamaktadır.[2]

Ebû Bekir bin Abdullah bin Aybek ed-Devâdârî'nin hicri VIII. (XIV.) yüzyılın başında yazdığı *Dürerü't-Tîcân*'da onun Tepegöz'ü ilkin nasıl öğrendiği ve sonra niçin öldürdüğü farklı bir şekilde anlatılmaktadır: Oğuzlar içinde yetişip de atıcılıkta kendisini kimsenin yenemediği bir kız vardır. Basat bu kızı yenip aldığı ve babasına muştu vererek getirdiğinde babası ona "ben de sandım ki Tepegöz'ü öldürdünüz" demiş. Bunun üzerine, Türkler arasında yetişmiş, itibarlı, ünlü, güçlü, yürekli "Uruz oğlu Basat" birçok kurnazlık düşünmüş ve sonunda Tepegöz'ü öldürmüştür.[3]

Jirmunskiy, "Kitâb-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği", *Belleten*,
Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, giriş bölümü, s. 31.
Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut* 1938, s. XLI vd.

Ebû Bekir Tihrânî'nin *Kitâb-ı Diyarbekriyye*'sindeyse "Bisüt Han" adıyla geçmektedir: "Bisüt Han yüz yirmi dört yıl saltanat sürdü. Moğol askeri babasının evine saldırdığı vakit anası ona gebeydi. Kaçarken doğurdu ve onu yolun üstüne atarak savuştu. Yaşlı bir kadın onu aldı, özenle besleyip büyüttü. Yürümeye başladı, kadın onu dört ay inek sütüyle besledi. Babası tekrar ülkesine döndüğü zaman onun varlığını öğrendi ve çocuğunu kadından geri alarak adını Bisüt koydu."[1]

Adnan Sadık Erzi, doğru olarak, Bisüt hakkında anlatılan hikâyenin Dede Korkut kitabındaki Basat'ın macerası ile büyük benzerlik gösterdiğine, her iki metnin karşılaştırılmasının Basat ile Bisüt'ün aynı kişi olduğuna şüphe bırakmadığına dikkat çekiyor; Ebû Bekir Tihrânî'nin Bisüt hakkında duyduğu veya okuduğu menkıbeye –eserine yakışır bir şekilde– daha realist ve tarihsel bir yön vermek istediğini, Dede Korkut'taki yağı yerine bu masalda Moğol askerini, arslan yerine de yaşlı bir kadını koyduğunu, Basat adının "Bisüt" olarak bozulmasının da daha sonraki bir halk türetmesinin ürünü olduğuna ve Basat'ın ana sütünden yoksun olarak büyüdüğünü ifade ettiğine işaret ediyor.[2]

Tepegöz hikâyesinin Güney Anadolu'daki Türkmen boyları arasında yaşayan şeklindeyse "Busat" olarak anılmakta ve Tepegöz'ün de *Kitâb-ı Diyarbekriyye*'de Bisüt için söylendiği gibi bir "sütlü davar" tarafından emzirilerek büyütüldüğü anlatılır.[3] Bu rivayet Oğuz geleneğiyle ilgilidir. Çünkü "tek gözlü" tipini Pusat yani Basat ile birleştirir. Bu Pusat, arslan avına çıktığı sırada bir masal dağı olan Kafdağı'nda Tepegözlerin ülkesine düşmüş, bu Tepegözlerden birini alıp yurduna getirmiş ve insan olarak yetiştirmek istemiştir.

Bu konudaki sözü tamamlamak için, Moğol tarihsel kaynaklarından yararlanan Prof. Zeki Velidi Togan'ın İlhanlılar devrinde doğudan gelen uruğların çoğunun orduda ayrı hazereler (mingler), hatta tümen çıkardıklarını, bunlardan birinin de "Bisüvüt Uruğu" olduğunu söylediğini ekleyelim.[4]

Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda "Yedi yıl Elbürz'e sefer kılan, kayup dönen, Kıyan Busat kardaş kanın alan, İt Depegöz'ü öldürüp kalın Oğuzda ad koyan Urılmış Han" diye geçen alkışta, Tepegöz'ü öldüren Basat değil, onun kardeşi Urılmış Han olarak gösterilmektedir. Ayrıca Basat'ın kardeşi olup Tepegöz'ün elinde helak olan Kıyan Selcük'ün "kıyan" sıfatı da burada Basat'a verilmiştir.

Ebû Bekir Tihrânî, *Kitâb-ı Diyarbekriyye*, 1962, c. I, s. 21

Adnan Sadık Erzi, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar" *Belleten*, 1954, sayı 70, s. 179 vd.

Ali Rıza Yalgın, *Cenupta Türkmen Oymakları*, IV s. 32-34; Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. LXXIII; Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 215

Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946, c. I, s. 239

Tarihte, belirli kişilerden "Basat" adını taşıyanlar da vardır. Çepni beylerinden biri olan Pirî Bey oğlu Busat'ı tanıdığımız gibi XVI. yüzyılın ikinci yarısındaki Kürt beylerinden birinin adının da Basat olduğunu biliyoruz.[1]

♦ **BAYINDUR HAN**: Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda, Bayındur Han'ın adı bir alkış içinde "Bayındur Han şilanlu Oğuz", "Bayındur Han devletlü" ve "Bayındur Han devletlü yedi devletün versün" diye geçer. Böylece onun devleti ve mutluluğu temsil ettiği anlaşılır.

Dede Korkut kitabındaysa onun unvanları ve sıfatları "Hanlar Hanı Bayındur", "Boz atlu Kam Gan oğlu Han Bayındur", "Ağ alınlu Bayındur Han"dır. Yalnızca bir yerde, Kazılık Koca oğlu Yegenek hikâyesinde, Yegenek'in Bayındur Han'a hitabında kullandığı sıfatlar, Dede Korkut kitabında Salur Kazan için kullanılan sıfatları andırır: *Alan sabah sapa yerde dikilende ağ ban evli; atlasıla yapılanda gök sayvanlı; tavla tavla çekilende şahbaz atlı; çağıruban dad verende yol çavuşlu; yağ tökülende bol nimetlü; kalmış yiğit arhası, beze miskin umudu, Türkistan'un direği, tülü kuşun yavrısı, Amıt soyunun aslanı, Karacuğun kaplanı, devletlü Han.* (138:104A12-104B4)

Bayındur Han bir yerde "Kam Han", üç yerde de "Kam Gan oğlu" diye anılmaktadır. Nihal Atsız, burada "kam" ve "gan"ın iki ayrı kelime mi, yoksa "kamgan" şeklinde tek bir isim mi olduğunun kestirilemeyeceğini söyledikten sonra bu kelimenin Göktürk kağanlarından ünlü İlteriş Kutluğ Kağan'ın kardeşi ve onun yerine geçen Kapagan Kağan'ın adını hatıra getirdiğine işaret eder ve "kamgan"ın bu ismin başka bir söylenişi olması ihtimalini ortaya atar. Dede Korkut'ta insan adı olarak Kabakkan=Kabukkan da geçmekte, Karamanlı Nişancı Mehmet Paşa tarihinde Osman Gazi'nin beşinci göbek atası olarak sayılan Kabak Alp'ı hatırlattığını söyler.[2]

Ama "kam" kelimesi, Bamsı Beyrek hikâyesinin başlığında bile "Kam Büre" (s. 59) şeklinde geçtiğine göre bunun daha çok bir unvan olduğu ve "kamgan"ın tek bir ad olamayacağı anlaşılmaktadır.

Bayındur Han, Oğuz'un "kaba alem götüren hanı"dır. Buyruğunda yirmi dört sancak beyi vardır; İç Oğuz ve Dış Oğuz beylerine o hükmeder; akınların sonunda "kuşun ala kanını, kumaşın arusunu, kızun gökçeğini, dokuzlama çargab çukayı" ona pencik çıkarırlar (89:62B3-4). Ağ meydana kurulmuş bir ağ ban evde oturur.[3]

On iki hikâyeden altısında, olay onun meclisini anlatan bir sahne ile başlar. Başka hikâyelerde de onun adı bir münasebetle geçer. Bayındur Han'ın hikâyelerde

---

Faruk Sümer, *Oğuzlar*, s. 322 ve 440

Nihal Atsız, "Dede Korkut", *Yücel*, 1939, sayı 48, s. 308.

Ebû Bekir Tihrânî, *Kitâb-ı Diyarbekriyye*, c. I, s. 24.

eski destan geleneğine dayanan bir desteği yoktur. Dede Korkut kitabında soy adından başka onunla ilgili olarak işlenmiş bir konu olmadığı gibi özel bir adı da yoktur. O burada büsbütün ikinci planda bir hükümdar olarak gösterilmiştir. Yerini Oğuz alplarının başbuğu sıfatıyla onun beylerbeyi ve güveyisi durumunda bulunan Salur boyundan Kazan Alp almıştır. Yalnız burada eski Türk hükümdarlığının bir tür "çift hükümdarlık" olduğu hatırdan çıkmamalıdır. Hakan birliğin ve adaletin sembolüdür; o adeta halkın gözünden uzak yaşamakta ve öyle hüküm sürmektedir. O yalnızca manevi hususları idare eder, onun yanında asıl iş gören bir başbuğ ve kahraman vardır. Hikâyelerde harekete hiç karışmayan Bayındur Han bu yüzden Oğuzların en büyük hükümdarı olarak görünüyor, hareketi kahramanlar yapıyor ve onların arasında da en çok Kazan Bey'in adı geçiyor.[1]

Bununla birlikte hikâyeler bir bütün halinde onun kişiliğini birleştirmekte ve kitabın on hikâyesi onun adıyla ilgili bir daire teşkil etmektedir.

Yazılı kaynaklarda o, Akkoyunlu soyunun atası olarak görülür. *Kitâb-ı Diyarbekriyye*'de onun için oldukça etraflı bir bilgi verilmektedir:

> "*Padişah Bayındur Han.* Onun padişahlığı zamanında bütün İran, Rûm, Şam, Mısır, Efrenç, Hıta ve Deşt-i Kıpçak ele geçirildi. Bacanak onun büyük kardaşı idi. Sayram'da onu kendisine kaymakam yaptı, kendisi Karabağ kışlağına ve Gökçedeniz yaylaklarına yöneldi ve büyük bir kurultay kurdu ve büyük bir toplantı düzenledi. Büyük toy verdi ve altundan çok büyük bir otağ kurdu ki Türkçede buna "ban ev" derler. Ve bu toyda yüz yirmi bin erkek koyun ve dokuz bin kısrak ve on sekiz bin sığır kırdırdı. Ve Türkçede "göl" denilen üç havuz yaptırdı, birine şerbet, birine süt ve birine süzme bal doldurup sebil etti. Altun ve gümüş hesapsız, beş yüz tane kıymetli taşlarla işlemeli kemer ve kemerden daha çok parlak ve gümüş kılıçları o toyda armağan etti. Ve ülkelerini de kabiliyetlerine göre oğullarına dağıttı ve ondan birkaç gün sonra da hakkın davetine icabet etti."

Burada anlatılan toy, Dede Korkut'taki toy tasvirlerinin benzeridir.

Bahrü'l-Ensâb adlı bir kaynağa dayanarak Bayındur Han hakkında bilgi veren bir başka eser *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan*, "Der Beyan-ı evsaf-ı Bayındur Han" diye ona ayırdığı bölümde şöyle anlatmaktadır:

> "Gök Alp Hanun kaçankim eceli yetişüp dünyadan gitti, oğullarından Kaydur Han, Turmuş Han memleketlerini taksim edüp her biri bir vilayete han oldu. Karındaşları Bayındur Han taallukatıyla Horasan'dan azimet edüp Anı'ya, Kars'a geldiler. Gürcistan keleresiyle cenk edip Tiflis'i aldılar. Andan Demürkapu'ya varıp

---

Walter Ruben, *FF Communications*, Ozean der Märchenströme, Teil I, Helsinki, 1944, 271; Zeki Velidi Togan, *Ibn Fadlan's Reisebericht*, Eşk. 93[1] ve 94[a]

Küstasek meliki muhasara edüp Demürkapu'yu alup başını kesti. Ol tarihte İsa aleyhisselam göğe çıkup bizüm Peygamberimüzden nişan yoğudu. Anlar din mezhep bilmezlerdi, amma Hakka ikrarları vardı. Oğuz tayfası derlerdi. Kazan Han derlerdi, Bayındur Han'ın veziri idi ve hem damadı idi. Aralarında Taş Oğuz, İç Oğuz beyleri anılurdu Cümle doksan bin asker idi Oğuz kavlince bunlar bir tayfa idi. Bayındur Han'ın askeri idi. Bizim Peygamberimüz dünyaya gelmezden mukaddem bunlar kırk yıl Gürcistan keferesiyle cenk (ü) cidal edüp dokuz tümen Gürcistan beylerinden haraç aldılar. Kaçankim Server-i Kâinat Muhammed Mustafa Sallallahu ve Sellem Efendimizi vakıasında görüp iyman getürdü Sonra Bayındur Han'un evladından Uzun Hasan memalik-i Acem'dẹ padịşah olduğunda İslam dini Acem'de üstüvar oldu."[1]

Saltuknâme ise Osmanlıların soyunu Bayındır Han'a bağlamaktadır.[2]

Hacı Bektaş Vilayetnâmesi'nde de o, Oğuzların padişahı olarak geçiyor.[3]

Şecere-i Terâkime ise Salur boyundan Ögürcük Alp'ın, Irak'ın güçlü halkı Bayındur ili beyinin hükmünü tutmadığı için bozuştuklarını, Ögürcük'ün Salur ve Karkın boylarından bir topluluğun başında Şamahı'ya geldiğini, orada da duramayıp İtil ırmağını geçerek Yayık suyuna ulaştığını, o zamanlarda oralarda yaşayan Kanglılarla bir süre oturduğunu, sonra Kanglı hanıyla bozuşarak Mangışlak'a gelip Kara Han denilen yerde üç yıl kaldığını, Kanglıların hanı Gök Tonlu'nun onun yerini öğrenip üzerine atlandığını, Ögürcük'ün de bunu işitip Balhan Dağı'na gittiğini anlatır.[4]

Bundan ve yukarıda geçen öteki kaynaklardan, anlaşıldığına göre, daha sonra XV. yüzyılda adlarını verdikleri Akkoyunlu imparatorluğunu meydana getiren Bayındırların yüzyıllar önce bu imparatorluğun ülkelerini kâfirlerin elinden alıp yurt edinişlerini anlatan bir destan gelenekleri olması gerekir.[5]

Akkoyunlu Türkmenlerinin hükümdar soyunun çıktığı Bayındır boyunun Yakındoğu'da hâkim bir yer tuttuğu sırada (XIV. yüzyıl ortasından XV. yüzyıl ortasına kadar) Oğuzların destan kahramanı olarak Bayındur Han'ın adı destanlarda yerleşmiş olabilir. Bayındırlar XV. yüzyılda Ahlat'ta hüküm sürmüşler ve Gordlevskiy,

---

Bahrü'l-Ensâb, Nihal Atsız baskısı, s. 24

Adnan Sadık Erzi, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar", *Belleten*, 1954, sayı 70, s. 199.

Hacı Bektaş Vilayetnâmesi, Abdülbaki Gölpınarlı baskısı, s. 73; A. S. Erzi, a.g.m.,

Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, yay haz A. N Kononov, 1958, s. 67

F Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler" *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 393.

Bu konudaki tartışmalar için bkz. Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 393 ve Pertev N. Boratav, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, 1958, XIII, s. 46.

Ahlat'ta Bayındur Han ile oğlunun menkıbede yaşayan türbesini ziyaret etmiştir.

Bugün Kars ile Revan çevrelerinde Türkler ile Ermeniler arasında kullanılan önemli bir tabir, Bayındur Han adının hâlâ yaşayan hatırasını saklamaktadır: Birisine devlet kapısında işi görülmeyip daha büyük makama baş vurması bildirilince "Bayındır yolu verdi" veya "Bayındır yolunu gösterdi" denir. Çok canlı olarak yaşayan ve yaygın bu tabir mecaz olarak devlet kapısında görülmeyen bir işin daha büyük makama havalesiyle çıkmaza girdiğini anlatmak için kullanılmaktadır.[1]

♦ **BEGİL**: Dede Korkut kitabının IX. hikâyesinde ilk savaşına çıktığını okuduğumuz genç kahraman Emren'in babasıdır. Ordasını kâfirlerin sardığı ağır yaralı babası Begil'i oğlu Emren'in kâfirlerin elinden kurtarışını anlatan hikâye, Begil'in bu hale nasıl düştüğünü göstererek başlar. Hanlar Hanı Bayındur Han tarafından gücendirilmiş olan Begil, bir feodal devir destanının çok tipik bir kişisidir. Böyle hakaret görmüş kahramanlar güç zamanlarda doğal olarak yurdun kurtarıcısı olurlar; Firdevsî'nin *Şahnâme*'sindeki Rüstem ve İsfendiyar gibi. Feodal ilişkiler bakımından Begil ile Bayındur Han arasındaki anlaşmazlığın sonuna kadar açıklanmayan sosyal nedenlerden olduğu akla gelebilir. Destanda Begil'e "bey" değil, "yiğit" sanı verilmektedir.[2]

Üç yüz altmış altı alpın çıktığı bir avda Begil, geyikleri yay kurup ok atmadan kementle avlar, semizini boğazlar, arığının kulağını delip bırakır. Beylerin avladığı geyiklerin kulağı delik olsa "Begil sevincidir" diye ona gönderirlerdi. Atı kara yeleli kazılık attı.

Bu Oğuz kahramanının adı kitapta bir tek hikâyede geçmektedir. Bu bakımdan Begil ile oğlu Emren'in daha yeni kişiler olmaları düşünülebilir.

Zeki Velidi Togan, Begil adını Bükil (= Bügil) okuyor ve bunun Türkmenlerdeki Vükil kabilesi olabileceğini düşünüyor. Bu adı Arapça sanarak "Vekil" diye okuyanların bulunduğuna ve bunun yanlış olduğuna da işaret ediyor.[3]

Bu isim bugün de halk arasında yaşayan adlardandır.[4]

Şamil Cemşidof ise Begil oğlu Emren hikâyesinde Oğuzların, yani destandaki kahramanların yaşadığı yerlerin daha da belli olduğunu söyler. Ona göre kitaptaki olayların geçtiği yerler Berde-Gence-Gürcistan serhaddi yön çizgisinin arkasındadır. Çünkü Begil'in Oğuz'dan göç edip Gürcistan serhaddine gittiği yolda Oğuz ile

---

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 78 vd.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 299 ve "Kitâb-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği" çevirisi Dr. İsmail Kaynak, *Belleten*, 1961, XXV, sayı 100, s. 617.

Hocamın 4. 7. 1936 tarihli mektubundan.

M. G. Tahmasib, "Dede Korkut Boyları", *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tetkikler*, 1961, s. 5

Berde arasında bir şehir olsaydı, onun adının mutlaka geçmesi gerekirdi, der.[1]

♦ **BEYREK**: Dede Korkut'un ona koyduğu ad Bamsı Beyrek'tir. Metinde bir yerde "Boz Oğlan" diye geçer (s. 61:38A5).

Yazıcıoğlụ Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda "Ban hisarından parlayup uçan; altı batman som demürü ayağında kıran; apıl apıl yürüyende bọğalayın, zıvıl zıvıl zıvlayanda yılanlayın; on altı yıl Bayburt hisarında dutsaklık çeken; baldırı uzun Baldırşad'ın hakkın alan; yüce yerden alçak yere göz gözeden Bay Bura oğlu Bey Barı yiğit"[2] diye alkışlanır.

Dede Korkut kitabında *Parasar'un Bayburt hisarından parlayup uçan, ap alaca gerdegine karşu gelen, yedi kızın umudu, kalın Oğuz imrencesi, Kazan Bey'in ınağı, boz aygırlı Beyrek* diye nitelenir (54:32B3-6). Kız kardeşinin anlattığına göre de (s. 78-79) *bilekleri kunt kunt, yürüyüşü apul apul, duruşu arslan gibidir, kanrılarak bakar.*

Bey oğlu bey olan Beyrek'in yayını kendisinden başkasi çekemez. Kazan Bey'in emektarı, inağı ve Kara Budak'ın musahibidir. Bayburt hisarına yapılan saldırıda Yegenek ile birlikte kâfirin sancağını, tuğunu kılıçlayıp yere salan odur. Kardeşinden üstün saydığı ve başıyla beraber tuttuğu bir boz aygırı vardır. Kazanılan savaşın sonunda yedi kız kardeşini yedi yiğide verir ve düğünleri beraber olur.

"Kemal ve cemal iyesi" olduğu için Oğuz'da "nikaplı gezen" dört yiğitten biri de Beyrek'tir.

Salur Kazan'ın tutsak olup oğlu Uruz'un kurtarışını anlatan hikâyede karımı olarak karşısına çıktığı sırada Salur Kazan'ın kim olduğu sorusuna "Parasar'un Bayburt hisarından parlayup uçan, adahlusun ayruklar aluriken tartup alan" diye karşılık verir (s. 182:145A8-10).

İç Oğuz beylerinden olan[3] Beyrek, kendilerinden kız aldığı Dış Oğuz'un Salur Kazan'a karşı ayaklanması üzerine Kazan'ın dayısı Aruz tarafından hileyle çağrılıp getirilir; ama Beyrek Kazan'a karşı ayaklanmaya katılma teklifini şiddetle reddettiği için Aruz tarafından öldürülür.[4]

Şamil A. Cemşidof, "Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Merkezi Yaşayış Yerleri Hakkında", 1961, c. I., s. 123

Prof. Zeki Velidi Togan, bunu "Bay Bura oğlu Barıbek" diye okuyor ("On Mubarakshah Ghurî", *B.S.O.S.*, vol. VI, 1930-32, s. 853). Jirmunskiy ise "Bay Büre oğlu Barı Bey" diye okuyor (*Kniga Moego Deda Korkuta,* 1962, s. 240).

Kırzıoğlu M. Fahrettin, "Bay Bura oğlu Barı Yagan Bek" diye okuyor (29 Ocak 1966'da Ankara Türk Dil Kurumu'nda yaptığı "Dede Korkut Oğuznâmelerini bırakan kimlerdir?" adlı konuşmada) O burada Bay Beyrek'in tarihsel kimliğini de göstermeye çalışarak birtakım görüşler ileri sürüyorsa da bunların üzerinde durmuyoruz.

Bkz. Bayburtlu Osman, *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan*, Nihal Atsız baskısı, s. 24

Jirmunskiy, kökü bakımından Dış Oğuzların bu isyanının tarihsel saymaktadır.

Bamsı Beyrek hikâyesi, Dede Korkut hikâyelerinden Türk dünyasında en yaygın olanıdır. Bu hikâye Bayburt halkı arasında bugün bile zevkle dinlenmektedir. Hatta onun Duduzar köyünde bulunan mezarı herkese gösteriliyor.[1]

Fahrettin Kırzıoğlu'nun bana lütfedip bildirdiğine göre türbe Duduzar'da eski Müslüman mezarlığının batı-güney ucunda ve kayalığın üzerindedir. Dört köşe olan türbenin güney ve kuzey duvarları dıştan 765, doğu (kapılı) ve batı duvarlarıysa 714 santimetredir. Üzerini 1957'de Bayburtlu bir hacı çimento, hatıl ve çinko saçla onartmıştır. Lahit de çimento sıvalı tuğla ile yapılmış olup batıdan doğuya doğru boyu 540 ve eni 110 santimetredir. Ortası açık ve toprak doldurulmuştur, üstünde yeşil renkli yekpare bir keten örtü vardır. Çevre köylerden ziyaretçiler gelir. Duduzarlı yaşlılar ve halk, bu türbedeki Gazi'nin daha uzun boylu olduğunu ve eskiden daha uzun olan lahidin onarımlar sırasında dizden aşağısının doğudaki duvar altında, ayağının da dışarıda kaldığını söylerler. Dizden yukarısı 540 santimetredir.

Bu mezarın I. Dünya Savaşı'na kadar yerli Müslüman ve Ermenilerce saygıyla ve yatır gibi ziyaret edildiği söyleniyor.

Bayburt'un Almışka köylüleri arasında şu rivayet yaşamaktadır: "Seferberliğe (1914-18) kadar komşu Ermenilerden zengin ve eski bir aile kendilerini Bey Böyrek hikâyesinde geçen Bayburt padişahının torunları sayar ve bununla övünürlerdi. Bu Ermeniler komşuları olan biz Müslüman Türklere "bizim ulu dedelerimiz, sizin ulu dedelerinizden Bey Böyrek'e bir kız vermişti, sizler de bizim kızımızdan doğan türemeler olduğunuzdan biz sizlere dayı düşeriz, sizler ise bizim yeğenlerimiz sayılırsınız" derler.[2]

Böyrek, Şeyh Süleyman Efendi'nin *Lugât-i Çağatayî*'sinde, Türklerden bir boy olarak verilir. Bugün Kıpçak kabilesinin oymakları arasında Beyrek de yer alır, fakat herhalde kabilenin küçük bir oymağı olmalıdır. Kırgızların bölündüğü on bölükten biri olan Karmışların türlü oymakları arasında Beyrek de vardır.[3]

Tanınmış folklorcu Cahit Öztelli'nin bana lütfettiği bilgiye göre, Ankara'ya 100 km uzakta bir Beğrek Dağı vardır. Kızılırmak bu dağın eteğinden geçmektedir.

Ankara-Kırşehir şosesi üzerinde bir Âşıklar Köyü vardır ve halkı da Türkmendir.[4]

İslâm Ansiklopedisi "Bayburt" maddesi (Osman Turan).

Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, 1946, s. 65.

Y. R. Vinnikov, "Güney Kırgızistan Topraklarında Kırgızların Bünyeleri ve Yerleşmeleri" *Kırgız Arkeoloji Etnografya Araştırma Gezilerinin Eserleri*, c. I. Moskova, 1956, Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi yayınlarından, s. 159 vd. Aristof, *Türk Kabileleri ve Uluslarının Etnik Teşekkülleri Hakkında Notlar ve Sayıları üzerinde Bilgiler*, 1896, s. 364 vd.

Bkz. Seyyah Kandemir, Ankara Vilayeti, *Türkiye Seyahatnâmesi*, s. 257, 260 vd.

♦ **BİCAN BEY (BAY)**: Beyrek'in beşik kertme nişanlısı ve sonra eşi olan Banı Çiçek'in babası.

Barthold onun Oğuznâme diye bilinen "Atasözleri Mecmuası"nda da geçtiğini; bu mecmuada 75 sayılı atasözünde Dede Korkut kitabında olduğu gibi üç yüz altmış altı bahadırdan söz edilmekte olduğunu; 5 sayılı atasözünde Bican'ın ideal bir bey olarak gösterildiğini; 6 sayılı atasözündeyse onun yiğitlik örneği olarak belirtildiğini söylüyorsa da[1] bu, adı geçen mecmuadaki Bilecin (بلجن) kelimesinin yanlış okunmasına dayanmaktadır (Bkz. yazma, yaprak 1b, satır 8).

Bamsı Beyrek hikâyesindeki bu Bay Bican Bey adının geleneğe bağlı olduğunu şüpheyle karşılayabiliriz; çünkü Orta Asya destan rivayetlerinde bu ad geçmez. Bununla birlikte Oğuz boyundan bu adı hatırlatan "Bican" adlı bir Türk oymağı bildiğimiz gibi, Akkoyunlular zamanında Bican Bey adında bir beyi (Ebû Bekir Tihrânî, *Kitâb-ı Diyarbekriyye*, c. I., s. 145) ve Sultan Yakub'un oğlu genç hükümdar Baysungur'un atabeyi Sofu Halil'e karşı başka beylerle de birleşerek onu yenip öldüren Diyarbakır valisi Süleyman Biçen Bey'i de tanıyoruz.[2]

Bu ad günümüzde bile Azerbaycan'da halk arasında yaşayan adlardandır.[3]

♦ **BOĞAÇ HAN**: Arkadaşlarıyla oynarken ansızın karşılaştığı bir boğa ile dövüşerek onu yenip öldürdüğü için Dede Korkut tarafından kendisine "Boğaç" adı verilen bu kahraman genç Oğuz cılasunlarından biridir. Babanın, savaş arkadaşlarının yalan dolanlarına kanarak, genç bir yiğit olan oğlunu nasıl öldürmeye kalktığını anlatan "Dirse Han oğlu Boğaç Han" hikâyesinin kahramanlarına diğer Dede Korkut destanlarında rastlanmamaktadır. Hikâyeleri birbirine düğümleyen Bayındur Han'ın varlığına rağmen bu konunun destanlara sonradan sokulmuş olması mümkündür.[4]

Câm-ı Cem-âyîn'de, Boğa adında üç kişi vardır: Can Boğa, Baş Boğa ve Kızıl Boğa. Baş Boğa ile Kızıl Boğa'nın adları "boğa" ile ilgilidir. Baş Boğa'nın adı doğduğunda hazır bulunan baş boğa'nın kurban edilmesi dolayısıyla kendisine verilmiştir. Kızıl Boğa'nın bu adı alması ise babasının "kızıl boğa" avladığı gün doğmasındandır. Baş Boğa, âlemi korkutan kuduz bir kurdu öldürmüş ve bir biserek azgın deveyi çomakla haklamıştır.[5] Bunlardan Baş Boğa'nın bizim Boğaç Han ile

---

Barthold, "Türk Destanı ve Kafkas", *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 119

İslâm Ansiklopedisi "Akkoyunlular" maddesi (Mükremin Halil Yınanç).

M. G. Tahmasıb, "Dede Korkut Boyları" *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tetkikler*, 1961, s. 5. Yazar bu adı "Beycan" diye okuyor.

Jirmunskiy, "Kitâb-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği", çevirisi Dr. İsmail Kaynak, *Belleten*, 1961, XXV, sayı 100, s. 617

Hasan bin Mahmud Bayatî, *Câm-ı Cem-âyîn*, Ali Emirî baskısı, 1331, s. 24 vd.

ilgisi olduğu düşünülebilir.

Ziya Gökalp, Boğaç Han'ın Oğuz Han olması ihtimalini ileri sürüyor ve bu görüşünü, her ikisinin de babalarıyla mücadele etmesine dayandırıyor.[1]

♦ **BÜGDÜZ EMEN**: Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda Emen adı, birinci alkışta "Bıyığı kanlu Bügdüz Emen heybetlü yedi heybetün versün", ikincisinde "Bıyığın ensesinde üç kez düğen, kaçındıkta kanımına kan kaşandıran, gözü kanın dönen, yer evreni yılan, âdemiler evreni Ucen oğlu Emen Bey" şeklinde iki yerde, üçüncü olarak da "Kara başına oğlanlığında Kıyan Ucen oğlu Emen Bey'den[2] öcin alan Ensi Koca oğlu Okçu Kozan" diye geçmektedir. Künyesi değişik olmakla beraber, bu betimlemeler Bügdüz Emen'in Dede Korkut'taki betimlemelerine uyduğu için her ikisinin bir olduğuna hükmedilebilir.

Dede Korkut kitabında onun nitelikleri *varuban Peygamberün yüzünü gören, gelübeni Oğuzda sahabesi olan, acığı tutanda bıyıklarından kan taman,*[3] *bıyığı kanlu Bügdüz Emen* (55:33A4-5) ve *kalın Oğuz arkası, Bin-Bügdüz başları Emen* (109:77B9-10) diye sıralanmaktadır.

Emen pehlivan bir kişidir. Bununla beraber Kazılık Koca'nın on altı yıl tutsak kaldığı hisarı yedi kez vardığı halde alıp da Kazılık Koca'yı kurtaramamıştır. Kazılık Koca oğlu Yegenek'in dayısı olan Emen, onu babasının tutsak olduğu kaleye gitmekten vazgeçirmeye çalışmıştır. Bügdüz boyundan gelen Dış Oğuz'un İç Oğuz'a karşı ayaklanmasında Aruz'u destekleyen ve bu işte söz sahibi olan da odur; bu isyan sonucunda çıkan çarpışmada İç Oğuz'dan kanımı Ters Uzamış'tır. Oğuz beylerinin Şökli'nin kâfirlerine karşı açtıkları sefere (II. ve IV. hikâyeler) katılmıştır. Tepegöz'ün elinde ölen adı belli Oğuz kahramanlarından birisidir. Dede Korkut kitabının II. hikâyesinde onun Oğuzların arasında İslamiyeti yaydığı belirtilir.

Bayburtlu Osman'ın *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan* adlı eserinde onun Dış Oğuz beylerinden olduğu, Bin-Bügdüz'ün ulusu bulunduğu, Bayındur Han'ın kendisini Kazan Han ve Dundar Bey ile Kâbe-i Şerif'e gönderip Peygamberimize ümmet olduğunu bildirdiği yazılıdır (s. 24). Müslüman rivayetlerinde putperestlerin Müslümanlığı kabul etmeleri genel olarak Peygamberin sahabelerinden birkaç yüzyıl yaşayan birtakım yaşlılara bağlanır (Karahanlılar soyunun ilk Müslüman hükümdarı Satuk Buğra Han'ın kavminin İslamiyeti kabullerine kılavuzluk eden Ebünnasr

---

[1] Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, 1341, s. 83 ve 203.

[2] Prof. Zeki Velidi Togan bunu "Kıyan Uchen oğlu Amin Bek" diye okuyor. ("On Mubarakshah Ghurī", *B.S.O.S.*, vol. VI, 1930-32, s. 853.

[3] Azerbaycan destanı, onun bu destani niteliğini, daha sonraki kahramanı Köroğlu'na da vermektedir.

Samanî ile Manas destanındaki Ay Hoca ve diğerleri gibi). Bitlisli Şeref Han, *Şerefnâme*'nin mukaddemesinde Oğuz Han'ın Kürt beylerinden Bügdüz Emen'i Peygamber katına gönderdiğini yazar.[1]

Bununla birlikte Dede Korkut kitabında Emen'in betimlenişlerinde daha çok onun kahramanlık nitelikleri göze çarpmaktadır.

Ebû Bekir Tihrânî'nin *Kitâb-ı Diyarbekriyye*'sinde, Bügdüz Han Akkoyunlu soyunun geriye doğru kırkıncı hükümdarı olarak yer almakta; Bügdüz'ün anlamı "daima iyilik işleyen" olarak verilmekte; Bügdüz Han'ın Allah'a taptığı, doksan altı yıl yaşadığı ve Talas'ta padişahlık ettiği yazılmaktadır (c. I., s. 23).

Bügdüz Emen ile ilgili daha geniş rivayetleri başka kaynaklarda da buluruz. Buhara'da Hafız Derviş Ali tarafından yazılan *Tuhfetü's-Sürur* adlı musiki tarihinden A. Fıtrat tarafından yapılan özetler *Özbek Musikisi Tarihi* (Taşkent, 1924) adıyla yayımlanmıştır. Burada kopuzun icadına dair menkıbenin özetini veriyoruz: (s. 43)

> "Hafız Derviş Ali'nin musiki risalesinde kopuzun İlhanlılardan Sultan Üveys Celayir zamanında "Ozan" adlı çalgıdan faydalanıp yapıldığı hakkında bilgi vermek için şöyle bir efsane yazmışlardır.
>
> Tarihte getirilmiştir ki Oğuz ili doksan yedi kabile idi. Bunların arasında birtakım şeyler geçmiştir. Padişahlardan üç kişi, biri Ak Han, biri Kara Han, biri Bayındur Han. Söylerler ki, Ak Han'ın aşevinde her gün doksan batman tuz harcanırdı ve yetmezdi. Alplardan dört kişi gelmiştir: Bügdi Zaman ve biri Salur Kazan ve biri Şah Baki ve biri de Yetim Guzan.
>
> Söylerler ki Bügdi Zaman, gelini yüzünden Yetim Guzan'ın kardaşını öldürdü. Ve Yetim Guzan'ı, Ata Korkut ormanda azıcık azıkla gizledi. Ata'nın himmeti ona erişince Yetim Guzan alp olup ortaya çıktı ve onun ününü Bügdi Zaman işitti. Bunun üzerine atlandı, diledi ki onun işini bitirsin. Ulu Tanrı haksızlık olmasını istemedi. Derler ki onu ılkının başında buldu, bu ılkı kimin? diye sordu. Yetim Guzan karşısında heybetinden bütün dağların, ovaların cıva leğeni gibi titrediği birini gördü. Karşılık verdi ki bu ılkı Yetim Guzan'ındır. Bügdi Zaman, nerede diye sordu. Yetim Guzan, bugün on gün oluyor ki dağdan yuvarlandı ve bir ayağını kırdı, belki de öldü, dedi.
>
> Bügdi Zaman dedi ki, ben onu öldürmek için gelmiştim, madem ki yuvarlandı, kendi kısâsı buldu, ben onun üzerine artık ne diye gideyim? Bu ılkıdan bana bir tane ver de yiyeyim, buradan gideyim, dedi. Derler ki Yetim ona bir at fırlattı. Bu atıştan onun canı sıkıldı ve atı yakaladı, bir lokmada yuttu. Bundan bir şey anlamadım, başka bir tane daha ver de karnım doysun, dedi. Yetim Guzan, benim verebileceğim yalnız bu onu verdim, başkasını veremem, dedi. Bügdi Zaman öfkelenip bir nara saldı.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 9 vd.; Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, c. XVII, sayı 3-4, s. 408, çıkma 184.

Haykırmasından ılkı hep onun önüne toplandı ve ılkıyı geldiği yolda önüne katarak gitti. Yetim şaşkına döndü. Anasına gidip olup biteni anlattı. Anası dedi ki "kardaşını öldüren adam işte odur. Korkma ve bir okla işini bitir. Buradan gidince uykuya dalar, eğer uyurken onun işini bitirebilirsen ne âlâ, yoksa bin başın olsa bir tanesini esen kılamazsın."

Yetim, Bügdi Zaman'ın gittiği yolu tuttu ve koştu. Bir zaman geçti, anasının dediği oldu. Gördü ki uykudadır. Oku yaya yerleştirdi, çekti, budunu koparıp attı. Bügdi Zaman uyandı, gördü ki budu da kopmuş. Kendi kendine dedi ki Yetim Guzan'ın işi olmak gerek.

Yetim çıkıp kendini gösterdi. Bügdi Zaman bunun gördüğü ılkıcı olduğunu tanıdı. Elini terkeşine attı, yayına bir ok yerleştirdi ve Yetim'e attı. Yetim bir kayanın arkasına saklandı, ok kayaya değdi, kayadan bir kıvılcım çıktı, yazıya düştü ve bütün yazıyı yaktı. Yetim ürperdi ve Elhamdüllillah dedi, ateş bana ulaşmadı, sakın sakın, dedi.

Yetim yeniden meydana çıkıp göründü. Bügdi Zaman gördü ki ok Yetim'e değmemiştir. Yine elini terkeşe attı; ozan'ını çıkardı, çalmaya başladı. Hallerini ozan'ın nağmesiyle Yetim'in katına sundu ve dedi ki: Benim işimi bitiresin ve kardaşının kanını benden alasın. İki iş yap, önce benim başımın derisini yüz ve bunu bir domuzun başına geçir; bağırsaklarımı da çıkar, beline sar ki sen de benim gibi alp olasın.

Yetim onu öldürdükten sonra istedi ki dediğini yerine getirsin. Aklından bana bir oyun oynamış olmasın diye geçti. Bir kaya duruyordu, başının derisini o kayaya geçirdi ve bağırsaklarını da bir çınar ağacına doladı ve uykuya vardı. Daha çok bir zaman olmamıştı ki şaşılacak bir ses koptu. Gördü ki başının derisini geçirdiği kaya darmadağın olmuş ve bağırsaklarını doladığı ağaç da devrilmiş.

Şaştı ve Bügdi Zaman'ın evine doğruldu, yengesini elde etti ve Oğuzlara bir toy verdi. Ve kardaşının tahtına oturdu.

Derler ki Bügdi Zaman'dan dört yaşında bir çocuk kalmıştı. Bu toyda ona bir koyunun ayağı düştü. Gördü ki biri anasının koynunda uykuya varmış. Anasından bunun kim olduğunu sordu. Anası "işte bu senin babanı öldürüp beni eline geçiren kişidir" dedi. Dört yaşındaki çocuğu öfke bürüdü, başını yardı. Hemen koyunun ayağını Yetim'in kafasına fırlattı ve beyni burnundan aktı."

Hafız Derviş Ali'nin *Tuhfetü's-Sürur*'undan bir yüzyıl sonra İmamî'nin *Hannâme*'sinde Türkmenler hakkında hikâyelerin ayrıntıları, yani Bügdüzaman ile Tilim Han hikâyesiyle karşılaşıyoruz. Otuz yıl saltanat süren ve Turan tarihinin en mutlu dönemini temsil eden Kumış Han zamanında Türkmenlerin hanı Bügdüz Han ile daha önce adı geçen Bektaş Han'ın oğlu arasında bir savaş oluyor. Kumış'ın başbuğu olan Cunak Bahadır Rak (daha önce adı geçen Dımnak Bahadır Rak'ın oğlu), Türkmen ordusunun başbuğu Yıldavuz'u yeniyor. Kumış Han Türkmenlerin yenilgisinden memleketini bu kavmin baskınlarından ebedi olarak güven altına al-

mak için yararlanıyor. Bütün Türkmen kavmini doğudan batıya geçirip birleştiriyor. Gerçekten de Tengiz ülkesine (yani Hazar Denizi kıyılarına) ve Balkan (yani Hazar Denizi'nin doğusundaki Balkan) dağlarına. O zamandan beri artık doğuda hiçbir Türkmen yoktur.

Bügdüzaman ile Tilim Han hikâyesi, Türkmenlerin yukarıdaki Bügdi Zaman ve Yetim Guzan hanlarıyla aynıdır ki bu sonuncu, birincisini yendikten sonra öldürmüştür. *Hannâme*'nin Tilim'i (تليم) ile Hafız Derviş Ali'nin Yetim'i (يتيم) birdir ve aynı Arapça yazılışın iki türlü okunuşundan başka bir şey değildir. Tilim, Bügdüzaman ile teke tek dövüşleri sırasında Guran (غوران) adını taşıyor. Herhalde Tilim Guran (تليم غوران) ve Yetim Guzan (يتيم غوزان) da aynı ad söz konusudur.[1]

Kırzıoğlu, Enverî'nin *Düstûrnâmesi*'ndeki bir rivayeti, metni zorlayarak Bügdüz Emen'e bağlamaya çalışmıştır. Metinde açık açık تمن خان diye yazılıp harekelenmiş bu adı, Buğduz Aman ve "Aman" yapmak suretiyle bir "Bügdüz Emen" hikâyesi çıkarmak bizce güvenilir bir yol değildir. Kaldı ki "Tuman Han" da Oğuznâmede geçen, hem de tanınmış bir addır. [2]

Emen bugün de Azerbaycan'da yaşayan adlardan biridir.[3]

♦ **BÜRE BEY (BAY)**: Türk folklorunun en yaygın hikâyesi veya destanı olan Bamsı Beyrek'in babası. Hikâyede türlü yerlerde Kam Büre, Bay Büre Bey, Bay Büre Han diye geçmektedir. Zeki Velidi Togan bunu "Bay Börü" diye okumak ve onunla "Börü tekin" arasında bir ilgi kurmak istiyor.

Bu adın birçoklarıyla birlikte, XI. yüzyıl ve daha önceki zamanlarda kullanılmış bir ad olduğunu kanıt göstermeden ileri süren Faruk Sümer, başındaki "bay" kelimesini bu sıfatı taşıyan öteki beyler gibi Büre Bey'in de servet sahibi olmasıyla ilgili görüyor.[4]

♦ **DEMİR GÜCÜ**: Salur Kazan'ın evinin yağmalanması hikâyesinde önemli bir yeri olan Karacuk Çoban'ın kendisine baskın yapan kalabalık yağıya karşı savaşında yanında bulunan ve şehit düşen iki kardeşinden biri.

Prof. Zeki Velidi Togan, "Hannâme, Das Özbekische Epos Chan-Nâme", *Central Asi Journal*, vol. I, no. 2, s. 150 vd.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, çıkma 7

Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXIV vd.

M. G. Tahmasib, "Dede Korkut Boyları", *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tetkikler*, 1961, s. 6

Faruk Sümer, *Oğuzlar*, 1967, s. 375 ve 381

♦ **DİRSE HAN**: Bir babanın savaş arkadaşlarına uyarak, o kadar dileye isteye sahip olduğu genç bir yiğit olan öz oğlunu öldürmek kasdıyla yaralayışını ve yalan sözlerine kandığı adamları tarafından horlanarak kâfir ellerine götürülürken oğlu tarafından kurtarılışını anlatan Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinin kahramanlarına geri kalan Dede Korkut destanlarına rastlanmaz.

Destanları birbirine düğümleyen Bayındur Han'ın bulunmasına rağmen bu konunun da destana sonradan sokulduğu düşünülebilir. Ayrıca Dirse Han ve Boğaç Han'ın bu hikâyede, hiçbir özelliği belirtilmeyen sadece çıplak adlardan ibaret kalması da dikkate çarpmaktadır.

♦ **DÖLEK EVREN (EYLİK KOCA OĞLU, DÖNEBİLMEZ)**: Jirmunskiy bu adı "Dülek Uran" diye okuyor ki yanlıştır.

Kazılık Koca oğlu Yegenek hikâyesinde *Aygır Gözler suyundan at yüzdüren, elli yedi kalanun kilidin alan* (139:104B10) diye nitelenen Dölek Evren, Salur Kazan'ın tutsak oluşu hikâyesinde, Kazan ile karşılaştığında ona kimliğini anlatırken şöyle der (183:146A3-5): *Mere kâfir, menim adum bilmezmisin? Öz adına horlayan, ilden çıkan, elli yedi kalanun kilidin alan, Eylik Koca oğlu Dönebilmez Dölek Evren mana derler.*

Onun Kazılık Koca oğlu Yegenek hikâyesinde altı perli çomağıyla at depüp gelen Arşun oğlu Direk Tekür'ü yukarıdan aşağı katı urup alamadığını görüyoruz. Bir kez de yine Salur Kazan'ın tutsaklığı hikâyesinde süngüsünü eline alıp Kazan'a at salarak onu sançmak isterken Kazan at depüp süngüsünü elinden alır ve tepesine vurup parçalar.

Dölek "sakin, uysal, itaatli" anlamına geldiği gibi onun "Dönebilmez" lakabı da "düşman karşısında çekilmez, gerilemez" demek olmalıdır. Aşağıdaki Alp Eren ile Sarı Kulmaş'ın kardeşi olduğu anlaşılan Dölek Evren ayrıca VII. ve XII. hikâyede de rol alır; Taş Oğuz beylerinden olduğu için Aruz'un Kazan'a karşı ayaklanmasına da katılmıştır.

Alp Eren ile Dölek Evren'in betimlemelerinde, ikisinin de "Aygır Gözler suyundan at yüzdüren, elli yedi kalenin kilidin alan" diye ortak alkışları bulunmakla beraber, Alp Eren'in betimlenişinde, Dölek Evren'inkinde bulunmayan daha zengin sıfatlar bulunmasına ve birinin adının hep "Dölek Evren" diye geçmesine bakılarak, bunların Faruk Sümer'in söylediği gibi bir kişi değil, ayrı ve kardeş oldukları anlaşılır. [1]

Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 429, çıkma 273.

♦ **DUMRUL (DELİ):** Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda "altun köprü yapan, Azraille savaş kılan, salkum salkum don giyen, sakar atın oynadan, Tokuş Koca oğlu Tuğrul Sultan" diye anılan bu yiğit Dede Korkut kitabında "Duha Koca oğlu Deli Dumrul" (başka bir okunuşa göre "Domrul") diye geçmekte ve "âdemiler evreni" diye nitelenmektedir.

Tuğrul adının Dede Korkut kitabındaki Dumrul'un yerini alması, Jirmunskiy'e göre, ilk Selçuklu sultanlarından birinin adının halk arasında yaşaması dolayısıyla olmuştur.[1]

Deli Dumrul hikâyesi, Dede Korkut kitabında mitolojik karakter taşıyan iki hikâyeden biridir. Bu iki hikâyede (diğeri Kanlı Koca oğlu Kan Turalı) Hanlar Hanı Bayındur Han ve Alplarbaşı Salur Kazan'dan söz edilmez. Kökeni açısından bu hikâye, Kan Turalı hikâyesiyle birlikte daha sonraki zamanların ürünü olup sadece dış şekilleri bakımından "Oğuzlar zamanı"na ait destanlara katılmışlardır.

♦ **DUNDAR (KIYAN SELCÜK OĞLU, DELÜ):** Barthold, bunu metindeki imla yanlışına aldanarak "Dundaz" diye, Ali Sultanlı "Dondar" diye okuyor. Faruk Sümer'in bu adın Türkçe bir kökten mi geldiğini, yoksa "dindar" ile mi ilgili olduğunu düşünmesi yersizdir.[2]

Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda "dum edigi duma donlu, dört bin erin serveri Kazan Bey'in garıplıkta yoldaşı Kıyan Selcük oğlu Deli Dundar Bey" diye anılan bu Oğuz beyi, Dede Korkut kitabındaysa *Demür Kapu Dervendindeki demür kapuyu kapup alan, altmış tutam ala gönderinün ucunda er böğürden, Kazan gibi pehlevanı bir savaşda üç kez atından yıkan* (107:77A4-6), *yigirmi dört boyun okşayan* (109:77B7-8) ve *evvel Demür Kapu Dervendinde beg olan, kargu sünü ucunda er böğürden, karıma yetdüğünde kimsin deyü sormayan* (138:104B7-8) şeklinde nitelenmektedir.

Dış Oğuz beylerinden olan Dundar, kâfir Şökli'ye karşı yapılan iki savaşta sağ kanatta dövüşür. Salur Kazan'ın evinin yağmalanması hikâyesinde Kara Tekür Melik'e karşı çıkar, sağ yanını kılıçlayıp onu yere yıkar; Bamsı Beyrek hikâyesindeyse Bayburt altında onunla yine karşılaşır, bu kez onu kılıçlayıp yere salar ve başını keser. Kazan Bey'in oğlu Uruz'un tutsak oluşu hikâyesinde Kara Tüken Melik ile karşılaşıp onu kılıçlayarak yıkar. Yenemediği tek düşman Arşun oğlu Direk Tekür'dür: Kazılık Koca oğlu Yegenek hikâyesinde altmış tutam sivri cıdasını koltuğuna kıstırıp bu kâfiri süsmek isterse de süsemez. Kâfir Tekür vurup süngüsünü çeker, elinden alır, Dundar da kazılık atını (Tepel kaşga aygır) döndürüp aske-

---

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 239.

Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, XVII, sayı 3-4, s. 428, çıkma 270.

rinin yanına gelir.

Aruz'un torunu olan Dundar genç Oğuz bahadırları kümesindendir. Derbend onun kahramanlık gösterdiği yer olarak geçmektedir. Onun Derbend Boğazı'ndaki Demürkapu ile ilgisi, menkıbelerde anılan yararlıklarının hiç olmazsa kimi safhaları, bunları Oğuzların daha sonraki tarihsel hayatına bağlamamıza yol açar. Bununla ilgili olarak Kazılık Koca oğlu Yegenek hikâyesinde Dundar'a Demürkapu, yani Derbend Beyi denmektedir.

Son hikâyedeyse Aruz oğlu Basat'ın aksine olarak, kardeşi Kıyan Selcük ile oğlunun, Aruz Koca'nın İç Oğuz'a karşı kışkırttığı Dış Oğuz isyanına katıldığına dair bir kayıt yoktur. İsyanın tarihsel karakterine bakarak, her iki kahramanın daha sonra ortaya çıktıkları kanaatine varılabilir. Bu yolda bir kanıt olarak Dundar'ın yukarıda söylenen Derbend ile ilişkisinin dışında, ihtimal olarak Selçuklu Hanedanıyla (XI. ile XIII. yüzyıl) da ilişkili olabilecek Kıyan Selcük adı da gösterilebilir.[1] Ama bence Kıyan Selcük'ün Dış Oğuz isyanında adının geçmeyişinin, daha önce Tepegöz tarafından öldürülmüş olması dolayısıyla gerçekleştiğini düşünmek çok daha mümkündür.

♦ **EGREK (UŞUN KOCA OĞLU)**: Uşun Koca'nın iki oğlundan biri (büyüğü) olan Egrek bahadır, deli, yahşi bir yiğittir. Bayındur Han'ın divanına ne zaman isterse girer çıkar. Beylerbeyi olan Kazan'ın divanında kendisine kapı baca yoktur. Beyleri çiğneyip Kazan'ın önünde oturur, kimseye iltifat etmez. Kara Tekür'ün kurduğu pusuya düşerek Alınca kalesinde zindana atılır ve kardeşi Segrek tarafından kurtarılır.

Barthold'a göre, Dede Korkut hikâyelerinin bir bölüğünü zaman bakımından sıralamak mümkündür ve Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesi (X.), Uşun Koca'nın Tepegöz elinde helak olduğunu öğrendiğimiz hikâyeden (VIIII.) daha sonraki bir zamana aittir.[2]

Uşun, eski tarihlerde Uyşun, Kazak şivesinde Uyşin, Cengiz tarihinde Hu-şın ya da Huyşın diye geçen çok eski bir Türk kabilesinin adıdır. Abdülkadir İnan'a göre, Dede Korkut kitabında bahsedilen Oğuz Han, Salur Kazan, Kayan, Bayındur, Kanlı Koca gibi Uşun Koca da tarihsel bir kişi değildir. Bunların Türklerin büyük kabileler ve göçebe imparatorluklarının kuruluşu devrindeki boy adları olduğu bilinmektedir. Uşunlar (= Usun, Uyşun) ile Kanglıları Çin tarihçileri milattan

---

Jirmunskiy, "Kitâb-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği", çevirisi Dr. İsmail Kaynak, *Belleten*, 1961, XXV, sayı 100, s. 621

Barthold, "Türk Destanı ve Kafkas", *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 110 vd.

önce tanıyorlardı.[1]

Bugün bile bu aşiret yaşamaktadır. Bir kabilenin adı güya ona başlık eden bir kocadan çıkarıldığı için "Uşun Koca" denilmektedir. Azerbaycan'da Honaşın (Han Uşun) adıyla bilinen dağ, Uşun Han'ın elinde olan dağlardan biri gibi anlaşılabilir. Ağca-beli bölgesinde, Honaşın bölgesindeki kentlerden birinin "Hoca Kend" adlandırması da bu yönden dikkati çekicidir. Bugün Martuni-Fuzuli (Garyakin) yönünde uzanan küçük Karabağ dağlarının güneydoğu sıradağlarından ibaret olan Honaşın dağlarının adı herhalde Oğuz kahramanlarından Uşun Koca'nın adıyla ilgili olmalıdır.[2]

Egrek (İgrek ve İğrik) ve Segrek (Çeğrek ve Çiğrik) de iki oymak adı olup bunlar hem Kırgız hem de Uşun kabilesine mensupturlar. Bunlar oldukça büyük kabileler olup kendilerine özgü damgaları da vardır. "Otuz Avul" denilen kabile yerleşmeleri, sağ ve sol kanatlara bölünürlerdi. Sağ kanattaki kabileler arasında Çerik Oymağı da anılmaktadır. Bu Çerik kabilesinin önemli bir bölümü Kırgızistan dışında, Batı Çin'dedir (muhtar Uygur vilayetinde). Sayak Kırgızlarının kökeni hakkındaki efsane Çerikleri de içine alır:

> Tagay uzun zaman Fergana'da kalmıştır. Özbek hanının çok yakınlarından birinin kızıyla evlenmiş, bir süre sonra, öz vatanı olan Tiyan-şan taraflarına gitmek için izin almıştır. Karısı çocuk beklediği için ona katılmamış. Yurduna giden Tagay karısına şu tembihte bulunmuş: Oğlan doğarsa, büyüyüp de beni dileyecek olursa ona bu hançeri ver ve benim Tiyan-şan'da olduğumu söyle.
>
> Tagay'ın karısı bir erkek çocuk doğurur, on beş yaşını doldurunca babasına gitmek üzere anasından izin alır. Anası, Fergana hükümdarının muhafızlarından birisini yanına koşarak onu yola bırakır. Hançeri de oğluna değil Koraçoro adındaki muhafıza verir ve ona Tagay ile görüşmeden önce hançeri oğluna vermesini ısmarlar, çünkü babası oğlunu bununla tanıyacaktır.
>
> Yolda giderlerken onlara iki oğlan daha takılır: Azık ile Çerik. Tagay'ın yanına geldikleri zaman orada büyük bir toy vardır. Tagay'ın zenginliğini öğrenen Koraçoro annesinin tembihini oğlundan gizler, hançeri Koraçoro'da gören Tagay onu kendi öz oğlu sanır ve toy halkına da bunu bildirir.
>
> Bu sırada Koraçoro, kendisiyle beraber yanında Azık ve Çerik ile birlikte daha üç oğlan olduğunu söyler; Tagay bunları evlat edinir, bütün malını mülkünü yedi oğluna vasiyet ettiğini ilan eder. Bu yedi oğlandan birinin adı Çerik'tir.

Kırgızlar içinde yapılan araştırmalarda onların kuruluşu hakkında bilgiler veri-

---

Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar" *Ülkü*, 1937, sayı 55, s. 79

Şamil A. Cemşidof, "Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Merkezi Yaşayış Yerleri Hakkında", 1961, s. 129

lirken, Kırgız kabile ve oymaklarının adlarını gösteren cetvellerde İrik adına da rastlanır ki bu sözcüğün bizim Egrek ile ilgili olması büyük ihtimalle akla gelebilir.[1]

Hiç olmazsa Egrek adıyla ilgili başka bir rivayet de Ebülgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime*'sinde vardır: . Salur Kazan'ın anası Çaçaklı Hatun, Becene ilinin padişahı Tuymaduk'un eline tutsak olur. Kocası Enkiş onu üç yıl sonra mal verip geri alır. Çaçaklı eve dönmesinden altı ay sonra bir oğlan doğurur. Bunun üzerine "bu oğlanı it Beceneden buldu" diye adını Eyrek koyarlar. Türk içinde itin adını "Eyrek ve Serek (Segrek)" koymak töredir.[2] Eyrek'in Arıklı adında bir oğlu vardır. İç Salur[3] Arıklı'nın oğlanlarıdır derler. Ayrıca bkz. s. 719.

♦ **ELALMIŞ (YAĞRINCI OĞLU)**: Jirmunskiy bunu "Iğrıncı oğlu" diye okuyor.[4] Dede Korkut hikâyelerinde *koşa burcdan kayın oku eglenmeyen* (139:104B12-13) diye nitelenen ve yalnızca tek bir yerde geçen bir Oğuz kahramanı.

♦ **EMREN (BEGİL OĞLU)** Bu adı Tahmasib "İmran", Jirmunskiy "Amran" diye okuyor. [5] Vatikan yazmasında "Emren" diye harekelenmiştir

IX. hikâyede ordasını kâfirlerin sardığı ağır yaralı babası Begil'i onların elinden kurtaran Emren, Dede Korkut kitabındaki genç kahramanlar kümesindendir. Bu hikâye, onun düşmana karşı ilk çıkışını anlatır. Bundan dolayı da öteki bahadırlar gibi henüz övünecek nitelikleri yoktur. Babasının al aygırına atlayıp pusatlarını da alarak düşmana yönelen Emren'i Şökli Melik'in kâfirleri aşağılayıp korkutmak isterler. Emren'in altındaki al aygır ne zaman yağı kokusu alsa ayağını yere döğer; düşmanı görünce oynar. Emren kendisine saldıran yağıyı Kara Güne, Dölek Evren, Düzen oğlu Alp Rüstem ve Beyrek'in adlarını sayarak korkutur. Sonunda öteki Oğuz beylerinin de yardıma geldikleri savaşı kazanır. Padişah, Kazan oğlu Uruz'un yanında yer göstererek onu ağırlar, cübbe ve çargab giydirir.

Aristof, *Türk Kabileleri ve Uluslarının Etnik Teşekkülleri Hakkında Notlar ve Sayıları Üzerine Bilgiler*, 1896, s. 396; Y. R. Vinnikov, "Güney Kırgızistan Topraklarında Kırgızların Bünyeleri ve Yerleşmeleri", *Kırgız Arkeoloji Etnografya Araştırma Gezilerinin Eserleri*, c. I. Moskova, 1956, Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi yayınlarından, s. 137, 144, 147 vd.

I. M. Abromzon, "Kuzey Kırgızistan Ahalisinin Etnik Teşekkülü", *Kırgız Arkeoloji Etnografya Araştırma Gezilerinin Eserleri*, c. IV, Moskova, 1960, Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi yayınlarından, s. 49 vd, s.59, cetvel II, s. 59 ve 95

Ebülgazi Bahadır Han *Şecere-i Terâkime*, haz. A. N. Kononov,

Bkz. *İslam Ansiklopedisi* "Salur" maddesi ve Faruk Sümer, *Oğuzlar*,

4 Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, s. 237

M. G. Tahmasib, "Dede Korkut Boyları", *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tetkikler*, 1961, s. 5.

Bu hikâyedeki Oğuz kahramanlarının adları öteki destanlarda da geçer, fakat Begil ile oğlunun adlarını yalnızca bu hikâyede görüyoruz. Bu bakımdan bunların yeni kişiler olması mümkündür. Emren adı, Jirmunskiy'ye göre belki de Kafkas asıllıdır. Kafkasya prometesi, Gürcistan ve Kuzey Kafkasya uluslarının destan ve folklorunda bilinen Amiran veya Amran'ı hatırlatmaktadır.[1]

Bu isim bugün de halk arasında yaşayan adlardandır.

♦ **EREN (EYLİK KOCA OĞLU, ALP)**: Dede Korkut kitabında yalnızca bir yerde, Salur Kazan'ın evinin yağmalanması hikâyesinde geçiyor ve *Kâfirleri it ardına bırağub horlayan, ilden çıkup Aygır Gözler suyundan at yüzdüren, elli yedi kalanın kilidin alan, Ağ Melik Çeşme kızına nikâh eden, Sofu Sandal Melik'e kan kusduran, kırk cübbe bürünüp otuz yedi kale beginün mahbub kızlarını çalup bir bir boynun kocan, yüzünde dudağında öpen Eylik Koca oğlu Alp Eren* (55:33A7-13) diye niteleniyor.

Kahramanın babası olan "Eylik"in burada bir kabile adı mı, yoksa bir kişi adı mı olduğunu bilmiyoruz. İlek veya İlak ya da İlig diye okunan bu kelime hükümdar ve prens anlamında Uygurlar tarafından kullanılmış olup hükümdarlara ve hükümdar soyundan gelen beylere verilen yüksek bir unvandır ve han unvanından aşağıdır; "il" sözünden türemiş olarak "illi" yani devlete sahip ve hâkim olan kişi demektir. Attila'nın bir oğlunun adı olan Ellak veya İllak da "ilig" ile ilgili kabul edilmektedir.[2]

Eylek veya İlek Türkistan'da güzelleriyle ünlü bir şehir ve o şehrin başkanına verilen bir ad olup derecesi Turan hanlarından aşağıdır (*Ferheng-i Ziya*). Steingass bunun Türkistan'da bir Yağma hükümdarının adı olduğunu ekliyor; *Burhan-ı Kaatı* ise "Eylek Türkistan'da bir şehirdir, Keşmir gibi halkı güzellikleriyle ünlüdür ve Türkistan'da Yağma adlı şehrin padişahının adıdır" diyor.

Ebû Bekir Tihrânî'nin *Kitâb-ı Diyarbekriyye*'sinde Akkoyunluların ataları arasında kırk ikinci hükümdar olarak bir "Eylük Han" vardır. Allah'ı ve onun birliğini tanıyan bir han olup Kıpçak Çölü onundu. Yeryüzünü putperestlikte inat edenlerden ve düşmanlardan temizledi. Halk onun zamanında ferahladı, bundan dolayı kendisine "Eylük Han" dediler. Yusuf ve Yakub onun zamanında peygamberdiler (s. 22). *Kitâb-ı Diyarbekriyye*'de bir de yine Allah'ın birliğine inanmış ve yüz on üç yıl beylik etmiş bir "İlek Han"dan söz edilir (s. 24).

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta* s. 227 vd. "Kitâb-ı Dede Korkut Oğuz Destanı Geleneği" çevirisi Dr. İsmail Kaynak, *Belleten*, 1961, XXV, sayı 100, s. 617 vd.

İslâm Ansiklopedisi "Alp" maddesi (Fuat Köprülü) ve "İlig" maddesi (Mirza Bala); Osman Turan, "İlig Unvanı Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, c. VII-VIII, s. 192; Zeki Velidi Togan, *Ibn Fadlan's Reisebericht*, s. 257.

XVII. yüzyılda yazılmış Özbek destanı *Hannâme*'de "İlak"lar sık sık geçer. Prof. Zeki Velidi Togan bu destanı bir tarih saymakta ve şöyle demektedir: "Bütün bu tarih hangi devre ait olabilir? Ben "tarih" diyorum, çünkü burada Rak (Ugrak) ve İlak kabileleri, Doğu Türkistan'ın hayatında hâkim bir rol oynuyorlar. Bir devirde ki bunlar henüz Müslüman adları taşımıyorlardı; bir devirde ki Güneydoğu Türkistan'ın halkı Tibetliler devletinin bir bölüğünü teşkil ediyordu ve bu Raklar, İlaklarla birlikte Kuruk Tağ ve Bağraş Köl sahasında iktidar ve hâkimiyet için rekabet ediyorlardı ve Uygurlar güney ile kuzey arasında henüz hâkim değillerdi, iki taraflı rol oynuyorlardı.[1]

Yine *Hannâme*'ye göre dişi bozkurt tarafından beslenen ilk Türkün asıl vatanı Isık-Göl civarındaki Izıkart dağlarıdır ki Tanrı dağlarının güney kollarını oluştururlar. Bu Türkün dört oğlu oluyor ki birinin de adı İlak'tır.

♦ **ETİL (İLLERŞE OĞLU, ALP)**: Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda geçen Oğuz kahramanlarından biri olup Dede Korkut kitabında geçmez. Bunun da zengin sıfatları var: "Demürkapu derbendin depüp yıkan, doksan dokuz kalenin kilidin alan, Saru Sandal kızına nikâh kılan, alınmaduk yerlerden haraç alan, yasılmaduk duşmanı yasan, güre (?) kâfir ellerin basan, İllerşe oğlu Etil Alp." Prof. Zeki Velidi Togan buradaki İllerşe adını "Allariş" diye okuyor.[2]

Etil Alp'ın herhalde bir savaş sonunda kim olduğunu bilmediğimiz bu Sandal Melik'in kızını aldığı anlaşılıyor. Dede Korkut kitabında, Eylik Koca oğlu Alp Eren'e dair *Sofu Sandal Melik'e kan kusduran* diye bir alkış vardır (55:33A10).

♦ **EVREN (DELÜ)**: Yalnızca tek bir yerde, Kazılık Koca oğlu Yegenek hikâyesinde Yegenek'in babasını kurtarmak üzere çıktığı savaşa katılanların arasında geçer ve "ejderhalar ağzından adam alan" diye nitelenir (139:105A2).

♦ **KAN TURALI (KANLI KOCA OĞLU)**: Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda "Kalın Oğuz ellerinden kalkup derilen, kırk yigidin yanına salan, kanlu kâfir ellerine aşan, kaynar akar mal (?) ırmakların geçen, garıplık ellere gafil düşen, arslanıla boğasın buğrasın güreşcisin öldüren, otuz dokuz yiğidin kanın alan, adlu Oğuzda ad koyan, saru donlu Selcan kadını alan, Kanlı Koca oğlu Kan Turalı" diye alkışlanan bu kahraman Oğuz'un içinde nikapla [peçeyle] gezen dört alımlı yiğitten biridir.

Dede Korkut kitabındaki Kan Turalı hikâyesi ile kahramanın Akkoyunlulardan "Tur Ali" olduğu hakkındaki görüşler ve tartışmalar için bkz. s. 725 vd.

Zeki Velidi Togan, "Hannâme, Das Özbekische Epos Chan-Nâme", *Central Asiatie Journal*, vol. I, no. 2, s. 150 vd.

Zeki Velidi Togan, "On Mubarakshah Ghurî", *B.S.O.S.*, vol. VI, 1930-32, s. 853

♦ **KAPAK KAN:** Basat'ın Tepegöz'ü öldürüşü hikâyesinde, yalnızca tek bir yerde (147:112A9) geçen Kapak Kan halktan bir kişidir; varılan anlaşmaya göre, Tepegöz'e iki oğlundan birini vermiş, biri kalmıştı. Sıra dolanıp ikinci oğluna gelmiştir. Bunun üzerine oğlanın anası Basat'tan medet diler. Basat gaza dönüşü getirdiği tutsaklardan birini hatuna verir ve bu yolla kadın ikinci oğlunu kurtarır.

♦ **KARA BUDAK (KARA GÜNE OĞLU, DELÜ):** Dede Korkut kitabındaki kahramanların genç kuşağından ve İç Oğuz beylerinden olan[1] Kara Budak, kitapta *Hemidilen Mardin kalasın depüp yıkan, demür yaylı Kapçak Melike kan kusduran, gelüben Kazan'ın kızını erligile alan, Oğuzun ak sakallı kocaları görende ol yigidi tahsinleyen, al mahmuzi şalvarlı, atı bahri hotazlı, Kara Güne oğlu Kara Budak* diye anlatılmaktadır (54:32A5-10).

Beyrek'in arkadaşı ve Kazan Bey'in yeğeni olan Kara Budak, destanların bir yerinde (79:55B10) "Delü Budak" diye anılır. Onun korkusuzluğu ve kahramanlığı bu sıfattan bellidir. Nitekim türlü savaşlarda bulunmuş ve karımını daima alt etmiştir. Kazan Bey'in evinin yağmalanışı hikâyesinde, düşmanı soldan teperek Buğacuk Melik'e koyulur ve altı perli gürzüyle vurup dünyayı gözüne karanlık eder. Bamsı Beyrek hikâyesinde Kara Arslan Melik'i attan yere yıkıp başını keser. Uruz'un tutsak oluşu hikâyesinde sol tarafta cılasun beyleriyle sola teperek Buğacuk Melik'e karşı çıkar ve sancup yere çaldıktan sonra depretmeden başını keser.

Kazılık Koca oğlu Yegenek hikâyesinde, beyler arasındaki bir sohbet sırasında Yegenek onunla atışır ve bu yoldan babasının on altı yıldır tutsak olduğunu öğrenir.

Mardin kalesinden söz edilmesi bizi Anadolu ve Suriye sınırlarına, dolayısıyla da Yakındoğu'ya bağlayan destanlar çerçevesine götürüyorsa da Kara Budak'ın "demür yaylı Kapçak Melik" ile teke tek savaşı, bizi daha XI. yüzyılda Oğuzların Orta Asya'daki yurtlarında Kıpçaklarla yaptıkları tarihsel mücadelelerin zamanına götürmektedir. Buna göre ihtimal, bu kahramanın menkıbedeki hayatının gelişmesi birbiri ardından iki yön gösterir. Kara Budak'ın amcası Kazan Bey'in kızına erkekçe talip olması veya onu zorla kaçırması işi –her ne kadar bu ayrıntı Orta Asya'nın yazılı ve sözlü geleneğinde hiçbir iz bırakmamışsa da– destanların eski bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Bunun Oğuz tarihinin öncesi devrinde tertiplenmiş olduğu düşünülebilir.[2]

Bayburtlu Osman, *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan*, Atsız baskısı, s. 21

[2] Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 233 vd. "Kitâb-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği", çevirisi Dr. İsmail Kaynak, *Belleten*, 1961, XXV, sayı 100, s. 623.

◆ **KARA ÇEKÜR**: Dede Korkut kitabında yalnızca tek bir yerde (s. 125:92A2), Kan Turalı hikâyesinde geçen bu Oğuz beyi, Oğuzlar arasında yüzleri örtülü dolaşan dört yiğitten biri olup İç Oğuzlardandır. Oğlu Kırk Kınuk da babası gibi nikapla (peçeli) gezerdi. Jirmunskiy bu ismi "Çükür" diye okumuştur.

◆ **KARA GÜNE**: Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda ondan "Kara taşı karmadıkta kül eyleyen, dağa taşa boşusundan duman çöken, Karadere ağzında Kadirveren kara yeri kertüp beşik kılan, kara buğra derisinden bağırtlak düzen, altı ay Hançerkid (خنجر کید) hisarında dutsak olan, Kazan Bey'in kardaşı Kara Güne Bey" diye söz edilmektedir.

Dede Korkut kitabındaysa *Kara Dere ağzında Kadir-Veren,*[1] *kara buğa derisinden beşiginün yapuğu olan, acığı tutanda kara taşı kül eyleyen, bıyığın ensesinde yedi yerde dügen, erenler evreni, Kazan Bey'in kardaşı* olarak nitelemektedir (53:31B10-12).

Uzun bıyıklar Oğuz kahramanlarının erkekliğinin anlamı ve alametidir. Köroğlu'nun Azeri varyantında olduğu gibi, kahramanın bıyıkları burulmuş ve kulaklarını dövmektedir. Nitekim Şamil A. Cemşidof, Köroğlu'nun Kazan Han ve Kara Güne ile karşılaştırılabileceğine işaret etmiştir.[2]

Kazan Bey'in sağ yanında yer almakta ve Kazan gördüğü korkulu düşü Kara Güne'nin yorması üzerine yurduna bakmaya giderken, yerine onu bırakmaktadır. Kazan'ın tutsak oluşu hikâyesinde Uruz'un babasını kurtarmaya giderken hazırlanan çeriye Kara Güne baş olur. Gök bidevi bir atı vardır. Dış Oğuz'un İç Oğuz'a karşı ayaklanması hikâyesinde Kazan, Aruz'u atından yere yıktıktan sonra, başını kesmesi için Kara Güne'ye işaret eder ve o da Aruz'un başını keser. Salur Kazan'dan sonra ve Salur Kazan'a ait bütün hikâyelerde onun birinci yardımcısı olarak önemli bir rol alan ve Oğuz destanının Orta Asya döneminde büyük bir yer tuttuğu anlaşılan Kara Güne, Tepegöz'ün elinde zebun olur.

Bayburtlu Osman'ın *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan* adlı eserinde (s. 24) İç Oğuz beyleri arasında sayılan "Kara Konuk Bey" herhalde bu Kara Güne olmalıdır. Jirmunskiy bu Kara Konuk'un Kan Turalı hikâyesinde anılan Kara Çekür'ün oğlu Kırk Kınuk ile aynı kişi olmasını mümkün görüyorsa da[3] Kara Çekür ile oğlu Kırk Kınuk'un adlarının bütün kitap boyunca yalnızca bir kez geçmesi, diğer

---

Burada Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda bulunan "Kadir-veren kara yeri kertüp beşik kılan" ibaresinin eksik olduğu anlaşılmaktadır.

Cemşidof, "Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Merkezi Yaşayış Yerleri Hakkında", 1961, s. 116.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 211

kahramanlarda olduğu gibi bunlar için hiçbir alkışın bulunmaması, destanlarda hiçbir rollerinin olmayışı dolayısıyla bunların önemsiz kişiler olduğu görülmektedir. Oysa Bayburtlu Osman'ın tarihinde geçen "Kara Konuk" İç Oğuz'un sayılı beylerindendir, bunun için de Salur Kazan'dan sonra destanların ön sırada kişisi olarak bunu "Kara Güne" adının başka bir söylenişi olarak saymak gerekir.

♦ **KARACUK ÇOBAN:** Otuz çobanın ulusu olan[1] Karacuk Çoban'ı Kazan Bey de kâfirler de şöyle niteler: Karanu akşam olanda kaygulu çoban
Karla yağmur yağanda çakmaklu çoban
Südü peyniri bol kaymaklu çoban [40:22A2-4]

Erenler evreni olan Karacuk Çoban, kaba ağacı çekip yeriyle yurduyla koparacak güçtedir. Sapanının ayası üç yaşında dana derisindendir, çatlagucu bir keçi kılındandır, her atışında on iki batman taş atar, attığı taş yere düşmez, yere düşse bile toz gibi savrulur, ocak gibi obrulur, taşın düştüğü yerde üç yıl ot bitmez, koyun kuyu bayırda kalsa sapanının korkusundan kurt gelip yiyemez. Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde düşmana karşı, iki kardeşi Kıyan Gücü ve Demür Gücü ile birlikte dövüşür. Kardeşleri şehit olur, kendisi üç yerden yaralanır. Hikâyenin sonunda düşmanlar yenildikten sonra Kazan bey onu "imrahor" yapar.

Yakındoğu rivayetinde en göze çarpar yenilik "kara halk"a mensup olan ve onun temsilcisi sayılan Çoban Karacuk'un ortaya çıkmasıdır. Göçebelerin gözünde çoban, halkın aşağı katını temsil eder ve başta bulunan sınıflara karşılık kaba ve bilgisiz halkı gösterir. Kimi kez de tam aksine, destani hikâyelerde bencil ve nankör efendisinin kurtarıcısı ve yardımcısı olarak asıl halk kuvvetinin temsilcisi konumunda kullanılır. Bundan başka "çoban" kelimesi, en yüksek tabakaya mensup kişilerin özel adı da olabilir.[2]

Hikâyedeki bu Karacuk Çoban epizodu, herhalde son devirlere aittir. Kâfirlere karşı yapılan savaşta çoban rol almaz. Savaş tasviri Oğuz beylerinin geleneksel gelişleri ve onların her birinin ayrı ayrı gösterdikleri kahramanlıkların betimlenişiyle yetinir. Bu hikâyede bey ile halktan gelen bir adamın (çobanın) karşılaştırılması, Jirmunskiy'e göre, feodal toplumun sosyal şartlarıyla ilgilidir.[3]

Şamil Cemşidof, Dede Korkut kitabında geçen "Karacuk Dağı" dolayısıyla Karacuk Çoban'a geçmekte, bunun "kara" kelimesinin küçültülmesi değil de doğrudan bir özel ad olduğunu söyledikten sonra Karacuk topraklarında ve onun geniş çevresinde Üçtepe, Kaletepe, Honaşın, Ağca-beli, Hoca-Cend, Örenkale dairesinde yaşamış yerli ahali arasında Karacuk ile bağlantılı olarak Karacuk Çoban hakkında çok

---

Bayburtlu Osman, *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan*, s. 24, satır 1

İslâm Ansiklopedisi "Çoban" maddesi.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 186 vd.

merak uyandırıcı rivayetlerin dolaştığını, hatta onların Karacuk Çoban adını Karacuk Dağı'nın adı ile bir vahdet halinde "özdeşleştirdiklerini" söylüyor: [1]

Onlar Karaca Çoban'ı Karacuk Çoban ya da Kara Çoban, Karacuk Dağı'nıysa ise aynı zamanda Karacuk Çoban Dağı ya da Kara Çoban Dağı adıyla adlandırırlar. Toponomik adlarda da "Karacuğun kabri" ya da "Kara Çobanın Kabri" denir. Karabağ'da halk dilinde "Karacuk Çobanın Arhacı," "Karacuk Çobanın Köy Yolu", "Karacuk Çobanın Sapan Taşları" ve nihayet "Karacuk Çobanın altı hisseden ibaret nihenk kabri" dikkati daha çok çekiyor. Bu toponomik alametler onun hakkında söylenen rivayetlere ayrılmaz şekilde bağlıdır. Yaşlı başlı adamların anababalarından Karacuk Çoban hakkında işittikleri rivayetlerde şunlar anlatılır: Karacuk Çoban son derece nihenk bir adam imiş; o öz doğma meskeni olan Karacuk Dağı'nın zirvesinden eğilüp dağın yakınlığından akan Honaşın çayından iki saat müddetince su içermiş; o bir pot sakızı bir defada ağzına alıp çiğnermiş. Onun çomağı o kadar i imiş ki yanınca sürüyorken de "hış" gibi çiz salarmış. Karacuk Çoban özünün zincir kollu sapanına büyük kaya taşları koyup atarak baskın eden düşmanları kovarmış.

Ölümü hakkında denir ki: "Karacuk Çoban, Peygamber eyyamında yaşamıştır, lakin Allah'ı, Peygamberi tanımazmış. Bir gün onun yanına gelüp Peygamber adınlan danışarak koyunlarından kurban kesmeyi talep eden dervişleri kovduğu için Allah'ın Karacuk Çoban'a acığı tutup özünü ve koyunlarını taşa dönüştürmüştür.

Başka bir rivayetteyse onun öz eceliyle öldüğü gösterilir: "Karacuk Çoban ölümün yaklaştığını duymuş, Karacuk Dağı'nın başında dayanup sapanına bir taş koyup atmış ve demiştir: "Sapanımın taşı nereye düşse beni oraya defnedesiniz." Taş güya Karacuk'tan tahminen 15 verst aralı olan Nerkis Tepe'ye düşmüştür. Olur ki ölende buraya defnetmişler.[2] Lakin Karacuk Çoban'ı ne götürmek ve ne de bir kabre yerleştirmek mümkün olmadığı için baş, beden, iki kol, iki kılça olmağla altı hisseye bölüp ayrı ayrı kabirlere bastırmışlardır.[3]

♦ **KARAMAN (SELİM OĞLU):** Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda "Selim oğlu Karaman'ı sevüp Tanrı yaradan ulu sultan budağı" alkışında geçen bir ad. Söz konusu olan "Selim oğlu Karaman" mıdır, yoksa sözün devamı sonunda anılan "Tokuş Koca oğlu Tuğrul Sultan" mıdır, ifade açık görünmüyor. Belki de "ulu sultan budağı"ndan sonra bir ad gelecek iken, fotokopisinde görüleceği üzere yeri boş bırakılmıştır.

ıil A. Cemşidof, "Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Merkezi Yaşayış Yerleri Hakkında" 1961, s. 117 vd.

Nerkis Tepe kadim bir kabristanlıktır. Burada köhne kabirlerin baş taşlarında ok-kement, at, atlı, ev, kûze [testi] vesaire şekilleri işlenmiştir.

Karacuk Çoban hakkındaki rivayetler genellikle bu satırları yazanın özündendir.

♦ **KARÇAR (DELÜ):** Beyrek'in nişanlısı olan Banı Çiçek'in kardaşı. Karçar'ın adı yalnızca Bamsı Beyrek hikâyesinde geçmektedir. Destanların birkaç garip tipinden biridir. Kız kardeşini dileyeni öldürür, Beyrek adına Banı Çiçek'i istemeye giden Dede Korkut'un kerametini görünce razı olur, fakat kız kardeşinin yoluna ondan *maya yüzü görmemiş bin buğra, kısrağa aşmamış bin aygır, koyun görmemiş bin koç, kuyruksuz kulaksız bin köpek, bin de iri pire* getirmesini ister (s. 66-67).

Bu adı Ali Sultanlı "Goçar" okuyor. [1] Prof. Zeki Velidi Togan ise "Karuçar" okunması gerektiğini söylüyor.

♦ **KAZILIK KOCA:** Kazılık Koca oğlu Yegenek hikâyesinde geçen bu Oğuz beyi Bayındur Han'ın veziridir. Çıktığı bir akında, Düzmürd kalesi beyi Arşun oğlu Direk Tekür ile çarpışması sırasında tutsak olup oğlu Yegenek gelip kurtarıncaya kadar on altı yıl orada kalır. Karısı Bügdüz Emen'in kız kardeşidir.

♦ **KILBAŞ:** Bu isme de Dış Oğuz'un İç Oğuz'a karşı ayaklanması hikâyesinde rastlıyoruz. Salur Kazan'ın her yıl toy verip evini yağmalatması törenine çağrılmadıkları için Dış Oğuz beyleri Kazan'ı selamlamaya gelmezler. Bunun sebebini öğrenmek üzere Salur Kazan'ın Dış Oğuz'a gönderdiği haberci Kılbaş'tır.

Bu ada daha sonraları da rastlamaktayız. Yenikapu'da Arap Şeyh Camisi'nin civarında bir "Kılbaş Mescidi" harabesi vardır. Eskiden ölüye de "kılbaş" derlerdi (Diyarbakır'da Lolo Hoca'nın Kilisli Muallim Rifat baskısına çıktığı notlarından).

♦ **KIRK KINUK:** Kan Turalı hikâyesinde Kara Çekür'ün oğlu olarak geçen Kırk Kınuk, Oğuzların arasında, babası gibi, yüzü örtülü olarak dolaşan dört yiğitten birisidir. Jirmunskiy'in bunu "Kara Konuk Bey" ile aynı kişi saymasının doğru olmadığı hakkında bkz. yukarıda s. 857.

♦ **KIYAN GÜCÜ:** Salur Kazan'ın evinin yağmalanması hikâyesinin önemli kahramanlarından biri olan Karacuk Çoban'ın iki kardaşından biridir ve düşmanla yaptığı savaşta şehit düşmüştür.

♦ **KIYAN SELCÜK:** Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda, Kıyan Selcük adı Unlmış Han'dan söz edilirken onun "Kıyan Busat kardaş kanın alan" alkışında geçer. Görüldüğü üzere burada "Kıyan Selcük" yerine "Kıyan Busat" geçiyor. Bundan "Kıyan" sözünün özel bir adın parçası olmaktan çok bir sıfat olduğu anlaşılır. Nitekim Karacuk Çoban'ın iki kardeşinden birinin adı da Kıyan Gücü'dür. "Kıyan" kelimesi Kazanca Başkurtçada "kurnaz, keskin zekâlı" anlamında kullanılır.

---

[1] Ali Sultanlı, "Dede Korkut Destanı Hakkında Kayıtlar" (üçüncü makale), Azerbaycan Devlet Üniversitesi İlmi Eserleri, (humanitar seri), sayı I, 1958, s.4.

"Kıyan Selcük" tamlamasında bu ad belki de bir Oğuz aşiretinin bizce bilinmeyen bir oymağının adı olabilir. Herhalde Kınık kabilesinden olan "Selçuk" ile bu "Selcük"ün ilgisi olmasa gerektir.[1]

Buna karşılık Jirmunskiy, "Kayan Selcük" adına bakarak, Dış Oğuz'un İç Oğuz'a karşı ayaklanışı hikâyesi in Selçuklu soyuna (XI. ve XIII. yüzyıl) bağlanabileceğini söylüyor.

Abdülkadir İnan ise bu adı "Kayan" okuyor ve onu Türklerin "cedd-i âlâlarından" biri sayıyor.[2]

İmamî'nin *Hannâme*'sinde bir "Deşt-i Kıyan" (Kıyan Çölü) adının geçtiğine de işaret edelim.[3]

Kıyan Selcük Dış Oğuz beylerinden olmakla birlikte ne oğlu Dundar ne de kendisi Dış Oğuzların ayaklanmasına katılmamışlardır. Kıyan Selcük'e destanda ayrı bir yer verilmemiştir. Ancak kendisinden Dundar'ın babası ve Aruz'un oğlu olarak söz edilir. Basat'ın ağabeyi olan Kıyan Selcük, Tepegöz'ün elinde ödü yarılarak can verir.

♦ **KONDAN (YAĞRIKÇI OĞLU, YAZIR)**: Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda "Kuylu (قويلى)" deve getürmezdi anun yayını, koşa burçta eğlenmezdi anun ohu, Yağrıkçı oğlu Yazır Kondan" diye geçen bu kahramanın adı Dede Korkut kitabında yoktur. Zeki Velidi Togan bu adı "Bağrıkçı oğlu Yazır Kondaz" diye okuyor.[4]

♦ **KOZAN (ENSE KOCA OĞLU), OKÇU SARI**: Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda "Kara başına oğlanlığında Kıyan Ucen oğlu Emen Bey'den öcin alan Ensi Koca oğlu Okçı" diye nitelenen bu Oğuz beyi Dede Korkut kitabında yalnızca tek bir yerde, Dış Oğuz'un İç Oğuz'a karşı ayaklanışı hikâyesinde geçiyor ve İç Oğuz beylerinden olduğu için Dış Oğuz'dan Alp Rüstem'in karımı olarak görünüyor (193:153A2).

Jirmunskiy'e göre onun adının Salur Kazan ile ilgili daha eski bir geleneğe sanıldığından daha sıkı bağlı olması çok muhtemeldir. Korkut Ata'ya yorulan "Atasözleri Mecmuası"nda da erkekliğin timsali olarak Salur Kazan'ın yanında "Kuzan" adlı biri anılır (Yazma, yaprak 4a).

Hocam Zeki Velidi Togan'ın mektubundan.

Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar" *Ülkü*, 1937, c. X, sayı 55, s. 79.

Zeki Velidi Togan, "Hannâme, Das Özbekische Epos Chan-Nâme", *Central Asiatie Journal*, vol. I, no. 2, s. 149.

Zeki Velidi Togan, "On Mubarakshah Ghurî", *B.S.O.S.*, vol. VI, 1930-32, s. 853

Barthold'un açıklamasına göreyse Kuzan, Salur Kazan'ın okçusu, ona ok yapan kişilerdir.[1]

Zeki Velidi Togan bu adı "Eksi Koca oğlu Okchi Kuran" diye okuyor.[2]

Jirmunskiy ise "Eksek Koca oğlu Okçı" diye, bir yerde de "Engse Koca oğlu Okçı Kozan San" diye okuyor.

♦ **KULMAŞ (EYLİK KOCA OĞLU, SARU):** Dede Korkut kitabında adı yalnızca bir kez geçen kahramanlardandır. Bu isme Salur Kazan'ın evinin yağmalanması hikâyesinde tek bir yerde (40:21A12) rastlıyoruz. Kulmaş, bu hikâyede, Kazan Bey'in evi uğruna şehit düşmüştür. Onun yukarıda anılan Alp Eren ile Dölek Evren'in kardeşi olduğu anlaşılıyor.

San Kulmaş adı Reşideddin'in *Câmiü't-Tevârîh*'inde de geçer (s. 247b).

Faruk Sümer, bu San Kulmaş ile Dış Oğuz'un İç Oğuz'a karşı ayaklanışı hikâyesinde geçen Kılbaş'ı aynı kişi sayıyor ve ikincisini Salur Kazan'ın naibi olarak gösteriyor. Oysa bunlar aynı kişi değildirler. Gerek Dresden, gerekse Vatikan yazmalarında bu iki isim ayrı ayrı geçmektedir: Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde Eylik Koca oğlu Saru Kulmaş, Dış Oğuz'un İç Oğuz'a karşı ayaklanışındaysa hep Kılbaş'tır. Bundan başka Vatikan yazmasında birincisi Kulmaş, ikincisi de hep Kılbaş olarak harekelenmiştir.

Kılbaş'ın adı belli bir kişi olmadığı, Dede Korkut hikâyelerinde ondan "Kılbaş derler bir kişi vardı" diye söz edilmesinden açıkça meydandadır (187:148A4). Ayrıca her iki hikâyede de Kulmaş veya Kılbaş'ın Salur Kazan'ın naibi olduğuna dair bir söz veya bir ima bile yoktur.

Reşideddin'in Oğuznâmesinde, Buğra Han oğlu Kuzu Tekin'in atabeyinin (atalık) adı da San Kılbaş'tır. Safevi hükümdarı I. Abbas'ın Kılbaş adlı ünlü bir atı vardı. Ayrıca bkz. Kişi, Boy ve Yer Adları dizi

♦ **MAMAK:** Dede Korkut kitabında yalnızca tek bir yerde (s. 146:111A12-13), Basat'ın Tepegöz'ü öldürüşü hikâyesinde, Tepegöz'ün elinde helak olan Oğuz beylerinin arasında geçiyor, tek bir sıfatı vardır: Demür Donlu.[3]

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 238; "Kitâb-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği" Dr Ismail Kaynak, *Belleten*, 1961 XXV, sayı 100, 628.

Zeki Velidi Togan, "On Mubarakshah Ghurî" *B.S.O.S.*, vol. VI, 1930-32, s. 853.

Kırzıoğlu M. Fahrettin'in neredeyse bütün Dede Korkut kahramanlarını, tarihte yaşamış yeri ve zamanı belli bir kişi olarak gösterme gayreti "Mamak"ta da görüyoruz. Bkz. *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 43 vd.

♦ **OTMAN OĞLU:** Bu da Dede Korkut'ta geçmeyip Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda geçen adlardandır. Bunun orada zengin bir betimlenişi vardır: "Yağı görse yardımlu, kaçım görse durumlu, Türkistan'ın direği, tülü kuşun yavrusu, ulu beyler yığınağı (ınağı?) akça çadır cangılu, ala halı urunlu, akça koyun yahnılu, yalın gelse donatan, acın gelse doyutan, ağın basup dizin çöken, divan durguran, güçlünün gücin kıran, güçsüze dâdın veren, kanlu kâfir ellerinde kan kaşandıran, kara başları bunlu eden, oğlancıkların ağladan, tavukların kığıldadan, oğlancıkların ağlatmayan, tavukların banlatmayan, nakusların çaldırmayan Otman oğlu."

Bu alkışta Salur Kazan'ın alkışını andıran ve bir bakıma da onu sönük bırakan bir zenginlik görünüyor. Hem bu betimlemelerin, öteki Oğuz kahramanlarınkine göre zenginliğine, hem de kendisine bu alkışların yapıldığı "Otman oğlu" adına bakarak bu "Otman oğlu"nun "Osman Bey soyu" olduğunu anlamak belki de üzerinde durulmaya değer bir tahmindir.[1]

♦ **RÜSTEM (DOĞSUN OĞLU):** Dede Korkut kitabında "Rüstem" adında iki Oğuz beyi anılır. Bunlardan biri olan "Doğsun oğlu Rüstem" Kazılık Koca oğlu Yegenek hikâyesinde tek bir yerde geçmektedir (139:104B13-105A1). Yegenek'in yanına verilerek onunla birlikte babasını kurtarmaya gitmesi istenen bu Oğuz beyi "üç kerre yağı görmese kan ağlayan" diye anlatılır.

♦ **RÜSTEM (DÜZEN OĞLU, ALP):** Düzen oğlu Rüstem'e gelince; bazen yalnızca Alp Rüstem (184:146A13, 188:149A4, 193:153A2), bazen de Düzen oğlu Alp Rüstem (163:126B13, 183:146A10) diye geçen ve Tepegöz'ün elinde helak olan Oğuz beyleri arasında sayılan bu kahraman Dış Oğuz beylerindendir.[2]

Dış Oğuz'un İç Oğuz'a karşı ayaklanışı hikâyesinde, iki yerde künyesi söylenmeden "Alp Rüstem" diye geçmesi, bu iki "Rüstem"i kesin olarak ayırmaya imkân vermemekle beraber ben "Alp Rüstem" diye anılan Oğuz beyinin de "Düzen oğlu Alp Rüstem" olduğunu kabul ediyorum.

Salur Kazan'ın tutsak olup oğlu Uruz'un kurtarışı hikâyesinde er meydanında Kazan'ın karşısına çıktığında kendisini şöyle tanıtır (184:146A13-146B2): *Kalkubanı yerinden duru gelen, iki kardaş bebegin öldürüp zelil gezen Düzen oğlu Alp Rüstem mana derler.* Hikâyede er meydanında çıkıp Kazan ile dövüşürse de Kazan kendisini bir vuruşla meydandan çıkarır. Dış Oğuz'un İç Oğuz'a karşı ayaklanışındaki dövüşte, onun karımı İç Oğuz'dan Ense Koca oğlu Okçu'dur.

Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda alkışı şöyledir: "Kara dağın kurdu,

---

[1] "Otman" adı hakkında bkz. Adnan Sadık Erzi, "Osmanlı Devletinin Kurucusunun İsmi Meselesi", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1942, c. VII-VIII, s. 323 vd.

[2] Bayburtlu Osman, *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan*, s. 24.

kara kaya kaplanı, kara şahin yavrusu, karanu dünle atın oynadan Alp Rüstem." Bu Düzen oğlu Rüstem'in biyografisi çok daha romanımsı bir karakter taşımaktadır.[1]

Dede Korkut kitabında adları Türkçe olmayan iki kahramandan biri budur.

♦ **SALUR KAZAN:** Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'undaki alkışlarda "Ulaş Salır Kazan beylerbeylü Oğuz Salır Kazan saadetlü yedi saadetin versün Sarp hisar duma donlu salkum salkum don giyen, konur atın oynadan, yağı görse yardımlu, duşman görse durumlu, Türkistan'ın direği, tülü kuşun yavrusu, kanlu kâfir ellerinden adlu Horasan'a ad çağırdan, Akçahisar'ın eglik salup alan, görklü yüzlü güzel kızların oğlanların belün süren, kanlu kâfir ellerine kạn kaşandıran, kara başların bunlu eden, oğlancıkların ağlaşdıran, itlerin uluşturan, tavukların kığıldaşdıran, Ulaş oğlu Salur Kazan Bey" [2] diye yüceltilen Kazan Bey, aynı yerde bir övünmesinde şöyle demektedir:

"Kuba kuba tuğlaladım (?) er bunaldurdum buşkunumda ben Kazan; kayın (kanın) akar kara denizdim, er bunaldurdum, cülüğümde (جولكومده) ben Kazan; kaytabanın buğrasıydum er bunaldurıdum; kükredükde kap kayada anrar kaplanıdum ben Kazan, er bunaldurıdum; anradıkda Sarusazda arslanıdım, er bunaldurıdum; sokradukda kara bulut ürkünüyidüm, karadenizden su alup yere bâran (barçın) satarıdum ben Kazan; Karacuğun Cılban dağından kâfir taş uçursa kaba uyluğunu dutan ben Kazanıdım; karanu dünle harın yağı erse kanlu suya kılaguzluk eden ben Kazanıdım; kalıbı senri karadağun salında kapılunun Karaderbendde gür duşman gelse yine kayup ol duşmana öndin depüp giden ben Kazanıdım; katı yaylar sındırup elde kabza koyan ben Kazanıdım; kayın oklar atup yelek koyan elde ben Kazanıdım, bin eren gördüğümde ben Kazan bıyık burmadum; beş bin eren gördüğümde ben Kazan boşanmadum; on bin eren gördüğümde öyünüm demedim; yirmi bin eren gördüğümde yerinmedim; otuz bin eren gördüğümde utanmadım; kırk bin eren gördüğümde kıpınmadım; elli bin eren gördüğümde el vermedim; altmış bin eren gördüğümde alpım demedim; yetmiş bin eren gördüğümde yıylamadum (?); seksen bin eren gördüğümde seksenmedim; doksan bin eren gördüğümde dolanmadım; yüz bin eren gördüğümde ben Kazan yüz döndürmedüm; karakoç konur atın kolanın katı çekdim, sağdan girdim soldan çıkdum, soldan girdim sağdan çıkdum, arı dinli görklü Muhammedi yâda getürdüm; Allah'ın inayetinden, Muhammed mucizatından ol yağıyı anda basdım, alpım begim demedim,

---

[1] Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 237; "Kitâb-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği", çevirisi Dr. İsmail Kaynak, *Belleten*, 1961, XXV, sayı 100, s.628

[2] Salur Kazan için söylenen bu alkışları yukarıda Otman oğlu'nạ ait alkışlarla karşılaştırınız.

bu dinde öğünmen, öğünmen a beylerüm öğünürse yer öğünsün."[1]

Dede Korkut kitabında, türlü yerlerdeki alkışlardaysa o *Ulaş oğlu, ol erenlerün arslanı, tülü kuşun yavrısı, beze miskin umudu, Amıt Soyunun arslanı, Karacuğun kaplanı, konur atın iyesi, Han Uruz'un ağası, Bayındur Han'un güyegüsü, kalın Oğuzun devleti, kalmış yiğit arkası Salur Kazan Han* ve *kalın Oğuz paşası, Kan Apkazun kanımı, Kara Güne'nün kardaşı, Kara Budak emmisi, Han Uruz'un babası Salur Kazan Bey* diye geçer.

Oğuz kabilesi gibi, onun reisleri Salur Kazan ve Kan Turalı, Kara Dağ ya da Karacık Dağ'ın sakinleri gibi gösteriliyor ki bu dağ Sırderya'nın kuzeyindedir. Kâfir Kanlılara, yani Kanglı kabilesine karşı İslamiyetin şampiyonudurlar. [2]

Deli Ozan kılığına giren Beyrek Kazan'ı şöyle över (s. 80-81):

Alar sabah sapa yerde dikilende ağ ban evlü
Atlasıla yapılanda gök sayvanlu
Tavla tavla çekilende şahbaz atlu
Çağıruban dad verende yol çavuşlu
Yaykanduğunda yağ dökülen bol nimetlü
Kalmış yiğit arkası
Beze miskin umudu
Bayındur Han'un güyegüsü
Tülü kuşun yavrısı
Türkistan'un direği
Amıt Soyunun arslanı
Karacuğun kaplanı
Konur atun iyesi
Han Uruz'un babası Hanum Kazan

Yelesi kara kazılık atına binip kırış gününde Oğuzun önden tepen alpı odur; savaşırken onun yeri kendi Oğuz beyleriyle birlikte ortadadır. Hatunu ona "Salur beyi, Salur görkü" diye seslenir; karanlık, siyah gözleri vardır. Oğlu Uruz'un tutsak oluşunu anlatan hikâyede artık ak sakallı bir ihtiyardır. Savaşlarda altmış tutam alaca bir gönder taşımaktadır. Destanların baş kahramanı olarak tanınan ve övülen bu alplarbaşı Kazan'ı Deli Dundar, savaşta üç kez atından yıkmıştır; Begil oğlu Emren, biraz da gençliğinden gelen bir böbürlenmeyle "Kazan kimdür, ben anun elin öpmegüm yok" diye onu hiçe sayar.

Kazan bütün savaşlarda başa dövüşür: Oğlu Uruz'un tutsak oluşu hikâyesinde Tekür Melik ile Şökli Melik'e koyulur, böğürdüp atından yere salar, alca kanları-

---

Kazan Bey'in buradaki övünmelerini Dede Korkut kitabındakiyle karşılaştırın s. 177 vd.
Zeki Velidi Togan, "On Mubarakshah Ghuri", *B.S.O.S.*, vol. VI, 1930-32, s. 853)

nı yeryüzüne döker. Bamsı Beyrek hikâyesinde Şökli Melik'i attan yıkıp başını keser. Dış Oğuz'un İç Oğuz'a karşı ayaklanmasında dayısı Aruz Bey'in kanımı Kazan Bey'dir. Dayısı ona karşı baş kaldıran Dış Oğuzların başı Aruz Koca, inağı ve emektarı ise Bamsı Beyrek'tir. Ama Salur Kazan ile ilgili destanlarda, ağabeyinin birinci yardımcısı olarak önemli rol oynayan kişi Kara Güne'dir.

Dede Korkut kitabında geçen Ense Koca oğlu Okçu'nun Salur Kazan ile ilk bakışta sanıldığından daha sıkı bağlı bulunduğu kuvvetle düşünülebilir. Korkut Ata'ya yorulan XV. yüzyıldan kalma "Atasözleri Mecmuası"nda, erkekliğin ideal timsali olarak Salur Kazan ile birlikte onun okçusu, yani "okçusu ve ona ok yapan" Kuzan adlı birinden de söz edilmektedir.

Salur Kazan İç Oğuz beylerindendir, ama hem İç Oğuz hem Dış Oğuz onun buyruğundadır.

Dede Korkut kitabında yalnızca Deli Dumrul ve Kanlı Koca oğlu Kan Turalı hikâyelerinde, öteki destanlarda adları geçen Bayındur Han ile Salur Kazan'ın ve diğer destan kahramanlarının adları geçmez.

Dede Korkut kitabında Salur Kazan'ın üzerinde yalnızca Bayındur Han vardır. Bayındur Han'a verilen unvanların, Salur Kazan'ın unvanlarında rastlanan geleneksel unsurlara benzemediği görülür. Bayındur Han'ın, Bayındur boyunun yükselmesi ve XIV. yüzyıldan başlayarak Akkoyunlu Türkmenlerinin Küçük Asya'da hâkim olmaları üzerine, Oğuzların destani hükümdarı haline geldiğini görüyoruz.

II., IV. IX. ve XII. hikâyelerde baş kahraman Salur Kazan'dır, Bayındur Han anılmaz. Bunlardan ikisi, II. ve IV. hikâyeler, Salur Kazan'ın ordasındaki toy ile başlamaktadır. Burada Salur boyunun ön sıraya geçtiği görülür. Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'una göre, başlangıçta yirmi dört Oğuz boyunun başına Salurlar bulunuyordu, Oğuz hanlarının kimi kez Salur boyundan seçildiğini Ebülgazi Bahadır Han da söyler.

Oğuz kahramanlarının başında bulunan bu iki eski ve yeni kahramanı birleştirmek gayretiyle destancılar, Kazan Bey'i Bayındur Han'ın güyegüsü yapmışlardır. Kazan'ın karısı uzun boylu Burla Hatun böylece Bayındur Han'ın kızı olmuş, Uruz Bey de onun torunu durumuna gelmiştir. Bu soy kütüğü Orta Asya'daki yazılı kaynaklar ve tarihsel rivayetlerde geçmez, aslında Bayındur Han'ın destani şekli de Orta Asya'da bilinmemektedir.[1]

Salur Kazan'ın, daima arka planda kalan Bayındur Han'ın buyruğunda Oğuzların "alplarbaşı" olması, birçok masal ve destanda rastlanan bir toplum özelliğidir.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 180

Kahramanlar, hükümdar değil, aksine hükümdarın buyruğunda olan savaş kahramanları, başbuğlardır: Rüstem, Herakles, Hektor, Aşil, Iwein, Hindistan'da Krişna ve diğerleri bir hükümdarın hizmetinde kahramanlıklar gösterirler.

Dede Korkut kitabında, ayrıca eski Türk hakanlığının ikili hükümdarlık olduğu da düşünülmelidir. Hükümdar birliğin ve adaletin sembolüydü; halka hiç görünmeden yaşıyor ve iş görüyor, yalnızca manevi hususları idare ediyordu, fakat onun yanında aktif hükümdar naibi bulunuyordu.[1]

Tasvirlerinde geleneksel bir nitelik gösteren Bayındur Han'ın toyu veya Salur Kazan'ın düzenlediği ziyafetin tasviri, birçok hikâyede öykünün merkezidir. Bu sergileme yolu destanlar için karakteristiktir, destan kahramanının sarayında düzenlenen buna benzer şenliklere veya şölen sofralarına ayrılmış destan deyişlerine, eski Fransız destanında (Şarlman ve onun yiğitleri), Rus destanlarında (Vladimir Kızıl Güneş ve Kiyef bahadırları), daha sonraki zamanlara ait şövalye romanlarında (Kral Arthur ve Yuvarlak Masa Şövalyeleri), Kalmuk destanında (Cangariade), Özbek destanında (Köroğlu) da rastlanır.[2]

Salur Kazan'a Dede Korkut kitabında üç hikâye ayrılmıştır:

1. Kökü bakımından tarihsel olan Salur Kazan'ın evinin yağmalanması;
2. Konusu bakımından buna yakın olan Kazan Bey oğlu Uruz'un tutsak edilişi;
3. Başrolün genç Uruz'un üzerinde olduğu, Salur Kazan'ın tutsak edilişi ve oğlu Uruz tarafından kurtarılışı.

Salur Kazan'ın evinin yağmalanmasını anlatan hikâyenin izleri, Ebülgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime*'sinde görülür.[3] Orada Salurlar ile Peçenekler arasındaki savaşlar iki kez anlatılır ve bu savaşlara dair birçok bilgi verilir:

Taşkent ve Aşkabat'ta, A. Tumanskiy, A. Divaev ve benzeri yerli araştırıcılar, Orta Asya Türklerinin, Kazakların, Türkmenlerin, Özbeklerin, Korkut Ata ve Salur Kazan'ın adlarıyla ilgili menkıbe ve bilgileri hatıralarında zamanımıza dek sakladıklarını ortaya koymuşlardır.

Bir rivayete göre, Korkut Ata hükümdar Kazan'ın katında kopuz çalmış, yır yırlamış ve bu yırlarında, hanı, Lezgilere karşı savaşa kandırmış, Lezgilerin veya Dağıstan Tatarlarının Müslüman olmalarını sağlamıştır.[4]

W. Ruben, *FF Communications*, Ozean der Märchenströme, Teil I, Helsinki, 1944, s. 269.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 138 vd.

Ebülgazi, Salur Kaza 'ı altıncı kuşak geçip yedinci kuşakta Oğuz Han'a ulaştıran yete inanmaz.

Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, yay. haz. A. N. Kononov, s. 41 ve 70.

Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinin tarihsel bir olaya dayandığı hakkında bkz. yukarıda s. 718 vd.

Hafız Derviş Ali'nin *Tuhfetü's-Sürur* adlı eserinde[1] Bügdüz Emen dolayısıyla, Bügdüz Emen, Salur Kazan, Şah Baki (destani kaynaklarda bu isme rastlanmaz) ve Yetim Guzan'ın adları geçmektedir. Bu musiki risalesinde, Oğuz kahramanlarına ait olayların anılması dikkate değerdir, çünkü eser Yakındoğu'da değil, Orta Asya'da Türkmenistan'a yakın bir yerde yazılmıştır. Bu yeni bilgiler, Dede Korkut kitabına girmeyen Oğuz kahramanlık hikâyelerinin zenginliğini gösteren tamamlayıcı bilgilerdir.[2]

Dede Korkut kitabındaki başkahramanlar kümesini oluşturanlar ve özellikle onlar arasında daha çok ün kazananlar hakkında bize kadar gelmeyen menkıbelerin bulunması gerekir. Nitekim, Kazan Bey kendisini tutsak eden Tomanın kalesinin tekfuruna Dede Korkut kitabında ayrı deyişler halinde bulunmayan yararlıklarla övünerek şöyle demektedir:

Yüksek yüksek kara dağdan taş yuvarlansa
Kaba ökçem, uyluğum karşu tutan Kazan eridüm (177:140B12-13)

Yedi başlu ejderhaya yetüp vardum
Heybetinden sol gözüm yaşardı
Hey gözüm, namert gözüm, muhannes gözüm
Bir yılandan ne var ki korhdun, dedüm (178:141A6-8)

Bu hikâyede işaret edilen bilgilerin çokluğu, ozanlarca bilinen, fakat bize kadar ulşamayan, Kazan Bey'e ait daha başka destanların da bulunduğunu tahmin ettirmektedir. Bunlar arasında birisi yedi başlı ejderhayla yapılan savaşa, öteki de Umman Denizi kıyısındaki kalenin alınmasına dairdir. Orta Asya kaynakları Salur Kazan'ın ejderhayla yaptığı savaşa dair destanların mevcut olduğunu doğrulamaktadır.

1896'da A. Tumanskiy şöyle yazmıştır: "İhtimal Salur boyuna ait Türkmenlerden Salur Kazan adıyla tanınan, güya ilk ataları olarak saydıkları ve Hazar Denizi'nin güneyinde oturan biri bizce bilinmektedir. Salur Kazan gökten inip insanları yutan korkunç yılanın başını kesmiştir."[3]

Bu Salur Kazan destanının eskiliği, Ebülgazi Bahadır Han tarafından da perçinlemektedir. Salur Kazan'ın Peçenekleri yenmesi şerefine düzenlenen övgüde şu mısralar vardır:

Hafız Derviş Ali, *Tuhfetü's-*. A. Fıtr tarafından özetlenerek *Özbek Musikisi Tarihi* adıyla yayımlanmıştır, Taşkent, 1924.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 239

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 232; "Kitâb-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği", çevirisi Dr. İsmail Kaynak, *Belleten*, 1961, XXV, sayı 100, s. 619.

Gök asmandın inüp geldi tinnin yılan
Her âdemni yutar irdi görken zaman
Salur Kazan başın kesdi birmey aman
Alplar bigler gören bar mu Kazan gibi?[1]

Salur Kazan'ın yüksek dağlardan yuvarlanan kayalara ökçesini, uyluğunu karşı tutması da bugün yine onunla ilgili hikâyelerde geçmektedir.[2]

Radloff'un *Proben* adlı eserinde yayımlanan menkıbeler arasında, kahraman "Ak Köbök"ün (Ak Köpük) çevresinde oluşmuş küçük bir destan dairesi vardır. Güney Sibirya ve Altaylardaki Türk kabileleri ile Nogaylarda, öte yandan Kuzey Kafkasya'nın destanı olan kahraman Soslan-Sosryko dairesinde bir epizot var ki bu da Ak Köpük dairesi içinde görülmektedir. Kuzey Kafkasya'nın Türk aşireti Karaçay rivayeti ile bu menkıbenin bağlantısı vardır.

Ak Köpük hikâyesinin türlü rivayetlerinde, Salur Kazan'ı da görüyoruz. Bunlardan birinde, Tapkaç ovasında saptanmış Tara rivayetlerinde[3]: oğlu Ak Köpük tarafından öldürülen Kidan Han, onun üzerine Salur Kazan ve Buydar Alp buyruğunda bir ordu gönderir. Salur Kazan, Ak Köpük'ün evine varınca, Ak Köpük kendisini onun aşçısı diye tanıtır. Salur Kazan ona Ak Köpük'ün gücünün nelerden ileri geldiğini sorar. Aşçı bunları birer birer söyler. Salur Kazan bunları kendinde denemek ister: 1. Ak Köpük'ün üçü ateşte kızdırılmış okların ucunu ağzına sokturur. Bu Salur Kazan'a hiç zahmet vermez.

2. Bir dağın eteğinde oturur ve Ak Köpük bunun tepesinden büyük kayalar yuvarlar. Salur Kazan bu kayalar onun başına düşmeden onları eliyle çeler ve kayaları tepeye geri yollar.

3. Üçüncü imtihan, kendini çıplak olarak altı kulaç kalınlığında buz tutmuş nehrin donmuş suların boğazına kadar gömmektir.

Salur Kazan bu son imtihanı kaybettiği için Ak Köpük onun başını kesmek ister. Salur Kazan hasmını üfler, bu üflemenin gücü ile onu uzaklara atar. Sonunda Salur Kazan razı olur. Fakat onun başı ancak kendi kılıcıyla kesilebilir. Ak Köpük buzda bir delik açar, suya dalar, Salur Kazan'ın ayaklarının altında bulunan kılıcı yakalar ve onun başını keser.

Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâki* yay haz. A. N. Kono 1958, 66

Aşağıdaki özet, Pertev Naili Boratav'ın "Ak-Köbök, Salur Kazan et Sosurga, un Motif de L'épopée Oghuz et Son Rayyonnement en Anatolie, Au Caucase et en Asie Central" (*L'Homme*, 3, 1963, s. 86-105) adlı yazısından alınmıştır.

Radloff, *Proben* IV. s. 142-152

Baraba rivayetinde:[1] harika çocuk Ak Köpük doğar doğmaz cılasunluğunu ve savaşçılığını gösterir. Ködön Han ile karşılaşır ve onun atının altı ayağından birini keser, yetmiş yedi baltanın demirinden bir kılıç yaptırır. Çoban kılığına girerek sürüsünü nehrin kıyısında otlatmaya koyulur. Orada dev Salur Kazan ile karşılaşır. Dev ona güttüğü koyunların kime ait olduğunu sorar. Ak Köpük kimliğini saklayarak Ak Köpük'ün der ve böyle deyip nehri geçmek için çıplak olarak suya dalar. Salur Kazan onun kendi sularına daldığını öğrenince, sularını kirleteceğinden ötürü öfkelenir, kendisi nehre dalar, oturduğu zaman su ancak boğazına kadar gelir. Ak Köpük silahlarını alır, yedi gün boyunca yağmur yağdırır ve fırtına kopartır. Sonra atına binerek Salur Kazan'ın üzerine sürer. O da nefesinin gücüyle Ak Köpük'ü iki defa dağın tepesindeki rüzgârlara fırlatır. Üçüncü saldırışında Salur Kazan ölmeye razı olur, Ak Köpük'e kendi kılıcını verir. Onun başını yalnız bu kılıç kesebilir. Salur Kazan'ın çırpınmaları yedi karış kalınlığına rağmen buzu patlatır, buzun patlamaları bütün hayvanları öldürür, fakat Ak Köpük sağ esen kalır.

Ak Köpük'ün Türkmen rivayetlerinin Radloff'un eserine alınmayan ve Kazan Alp motiflerini içine alan daha ayrıntılı rivayetleri vardır.[2]

Dede Korkut hikâyelerinde Salur Kazan'ın babası olarak geçen Ulaş'a gelince, bu, Oğuz Han'ın zamanına yetişmiş biri olarak gösterilir. Oğuz'un oğullarından Gün Han'ın torunu Dip Yavkuy, han oturtulunca, bir gün bu zamanda Oğuz Han'ı görenlerden kimse var mı, diye halkına sorar. Onlar da Salur ilinden Ulaş adlı bir kişi kalmıştır, derler. Han birini gönderip Ulaş'ı getirtir. Oğuz Han'ın yurtta bulunduğunda ne iş yaptığını, dostlarına nasıl mürüvvet kılıp düşmanlarıyla ne yolda müdarada bulunduğunu bir bir sorar. Ulaş bütün bildiklerini söyler. Ondan sonra Ulaş'a pek çok ihsanda bulunup evine gönderir.[3]

Türkmenlerden Salur boyunun, ordu bir yerde konakladığı zaman Kazan (Gazan) kelimesiyle oranladıklarını, birbirlerine bununla seslendiklerini, yani parolalarının Kazan (Gazan) olduğunu, XVII. yüzyılda yazılmış bir sözlükten, Mirza Mehdi Han'ın *Sengülâh*'ından öğreniyoruz (s. 262 ve 273).

Kars'ta yerli (Sünni) ve Türkmen (Alevi) ahali arasında ve ihtiyarlar namazlarının sonundaki dualarında "Allahım, sen bizim çoluğumuzu, çocuğumuzu Kaza şer-

---

Radloff, *Proben* IV 45-58

Bkz. Zeki Velidi Togan, "Fundamenta kitabını iki cildi hakkında", *Türk Kültürü*, 1966, sayı 47, s. 1068, çıkma 1.

Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, yay. haz. A. N. Kononov, s. 38

rinden, hükümet şerrinden sakla" diye söylenip yalvarırlar.[1]

M. Köseyev, *Sovyet Edebiyatı* adlı dergide (sayı 7, 1943) Salur Kazan ile oğlu Oroz'un tutsak edilişi hikâyesini verirken,. Kazakistan'da Salur Kazan hakkında Türkmenler arasında dolaşan başka hikâyeler bulunduğu söylendikten sonra şu iki menkıbeyi verir:

a. Bir gün Salur Kazan'ın karısı erken çocuk doğuruyor ve kendisi ölüyor. Bütün mahallede hiçbir sütana bulunamıyor. Babası çocuğu yeni yavrulamış bir köpeğe veriyor. Köpek çocuğu emzirip büyütüyor. Bu oğlan hakkında babası şöyle diyormuş: Munun emi it, sonki yomut. Yumut Türkmen kabilesinin adı buradan geliyormuş.

b. Salur Kazan'ın karısı doğururken ölmüş. Babası çocuğu uzak bir yerde oturan bir sütanaya vermek zorunda kalmış. Bir iki yıl geçtikten sonra Kazan çocuğunu getirmiş. Getirirken yolda karşılaştıkları ona soruyorlarmış:

— Babam Gazan, munin neme, kul mu?

Salur Kazan buna şöyle karşılık veriyormuş:

— Yook; iigdir (= hür doğmuştur).

Ve İğdir kabilesi in adı buradan geliyormuş.

◆ **SARI ÇOBAN (KONUR KOCA):** Basat'ın Tepegöz'ü öldürüşü hikâyesinde, Aruz'un çobanının adı olup yalnızca tek bir yerde geçiyor (145:109A11). Buradaki "sarı" sözcüğü bir oymak adından çok (aşağıya bakınız), renk bildiren bir sıfat olmalı.

◆ **SEGREK (UŞUN KOCA OĞLU):** Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesinin kahramanı. Dede Korkut kitabındaki kahramanların genç kuşağının iyi, bahadır, alp, deli yiğidi. Bunların hikâyeleri, ünlü babaların eksen oluşturduğu hikâyelere göre daha yeni zamanlara aittir ve bunların çoğu basit bir karakter taşır. Genç Segrek tutsak olan ağabeyi Egrek'i tutsaklıktan kurtarır.

Jirmunskiy'e göre, Dede Korkut kitabında Salur Kazan'ın tutsak edilişi ve oğlu Uruz'un kurtarması, Kazılık Koca oğlu Yegenek, Segrek hikâyeleri –Uruz, Yegenek ve Segrek'in ilk savaşlarına ait bu üç hikâye– motif ve durumların ortaklığı, konu bakımından yakınlığı, bunların kök bakımından bağımsız olduklarını şüpheyle karşılamamıza yol açmaktadır. Bu hikâyelerden ilkinin, daha çok Salur Kazan ve oğlu Uruz'la ilgili olanın, diğer ikisinin yaratılmasında örnek olarak kullanılmış olması mümkündür.[2]

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 102

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 227 vd.; "Kitâb-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği", çevirisi Dr. İsmail Kaynak, *Belleten*, 1961, XXV, sayı 100, s. 617.

Uşun, Egrek ve Segrek adlarının, Türklerin çok eskiden beri bilinen kabilelerinin adları olduğu hakkında, Ebülgazi Bahadır Han'da Egrek ve Segrek adlarıyla ilgili rivayet için yukarıda "Egrek" maddesine bakınız.

◆ **SOĞAN SARI:** Kazılık Koca oğlu Yegenek hikâyesinde, babasını kurtarmaya giden Yegenek'in yanına verilen Oğuz beylerinden biri, kitapta yalnızca tek bir yerde (139:105A3) geçip "yerin bir ucundan bir ucuna yetem diyen" alkışıyla niteleniyor.

XV. yüzyılda İç ve Dış Salurlar diye iki bölük olan Salur oymakları arasında "Horasan Saluru", "Er-Sarı", "Sarığ" ve "Yomut"lar bulunuyordu. Buradaki "Sarığ Oymağı" ile bu Oğuz'un ilgisi düşünülebilir sanıyorum.[1]

◆ **SÜLEYMAN (EMİR):** Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda, birincisi Oğuz'un alkışında iki yerde "Emir Süleyman uğurlu" ve Atasözleri Mecmuası'nda "han olan emir Süleyman sultan salımınla sağdıdın versün" diye geçen bu kişinin kim olduğunu kesin olarak belirtmek mümkün olmamıştır.

Herhalde bu Emir Süleyman, Barthold'un ve Adnan Sadık Erzi'nin sandıkları gibi Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi değildir. Bu Emir Süleyman, Enverî'nin *Düstûrnâme*'sinde anlattığı menkıbeye göre Osman oğlu Iyâz'ın Tuman Han'ın kızı Turunç Hatun'dan doğma çocuğudur. Atası Hama'ya giderken, oğlan doğarsa ona "Süleyman" adını vermelerini ısmarlar:

Gerçi atası Süleyman kodu ad
Bes anası Mir Süleyman kodu ad

Menkıbenin bundan sonrası Oğuz Han ile benzerlikler gösterir. Doğar doğmaz Allah deyip secde ettiği için kendisine "Oğuz" denilmiştir, çünkü Türkler "veli"ye "Oğuz" derler. Nuh'un oğlu dedikleri Oğuz'un asıl adı Süleyman'dır. O da Oğuz Han gibi birçok kızı görüp beğenmez, sonunda amcası Selçuk'un kızını alması, kızın bütün çabalara karşı direnip İslamiyeti kabul etmemesi, kızın şikâyeti üzerine hanın Oğuz'u öldürmeye karar vermesi, yapılan savaşta hanın ne olduğunun belli olmaması, bunun üzerine yerini Süleyman'ın alması, altı oğlu olması, bunların her birinin dörder oğlu olarak yirmi dört Oğuz boyunu olusturmaları... Böylece Emir Süleyman'ın menkıbeye göre Oğuz'un kendisi olduğu, bu yüzden Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda yer aldığı tahmin edilebilir.[2] Ayrıca bkz. s. 731-2.

---

[1] *İslâm Ansiklopedisi* "Salur" maddesi; Faruk Sümer, *Oğuzlar*, s. 139,334, 335.

[2] Enverî, *Düstûrnâme*, Mükremin Halil (Yınanç) baskısı, 1928, s. 73 vd.

♦ **ŞİR ŞEMSEDDİN (GAFLET KOCA OĞLU):** Dede Korkut kitabında *Destursuzca Bayındur Han'un yağısın basan, altmış bin kâfire kan kusduran, ağ boz atunun yelesi üzerinde kar durduran* (54:32A12-32B1) diye nitelenen Şir Şemseddin İç Oğuz beylerindendir.[1]

Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı (s. 39, 54), Bamsı Beyrek (s. 79) ve Kazan Bey'in oğlu Uruz'un tutsak oluşu hikâyelerinde (s. 108) rol almıştır. Oğuz beyleri arasında Müslüman adı taşıyan iki beyden biridir. Jirmunskiy'e göre, adına bakılarak onun destan kahramanlarının daha sonraki kümesinden olduğu anlaşılmaktadır.[2]

Terekeme-i Gürcistan denilen Tiflis vilayetindeki Terekemeler arasında, şimdi Gence'nin batısında yukarı Kür boylarından gelen "Şemseddin, Şemseddinli" adlı yaylacı-kışlacı ve Terekeme sayılan bir boy yaşamaktadır.[3]

Faruk Sümer ise "Gaflet" adının Türkçe bir sözcüğün bozulmuş bir şekli olduğunu düşünüyor.[4]

Ayrıca bu ad üzerine Kırzıoğlu M. Fahrettin'in açıklamaları, yakıştırma sınırlarına kadar uzanmaktadır.[5]

♦ **TERS UZAMIŞ:** Dede Korkut kitabında adı, Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesi (s. 165) ile Dış Oğuz'un İç Oğuz'a karşı isyanı hikâyesinde (s. 193) olmak üzere iki yerde geçen Ters Uzamış, İç Oğuz beylerindendir; son öyküdeki isyanı bastırmak ve Beyrek'in öcünü için yapılan dövüşte Dış Oğuz beylerinden Emen'in karımıdır.

Uşun Koca oğlu Egrek, her zaman yaptığı gibi beyleri basup Salur Kazan'ın önünde oturunca *Mere Uşun Koca oğlu, bu oturan begler her biri oturduğu yeri kılıcı etmegiyle alupdur. Mere, sen başını kesdün, kanını tökdün, açını doyurdun, yalıncak mı donatdun?* diye öfkeyle söylenerek kendisine küstahlığını ve de haddini bildirir (165:129A6-9).

Bayburtlu Osman, *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan*, s. 24.

Jirmunskiy, "Kitâb-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği", çevirisi Dr. İsmail Kaynak, *Belleten*, 1961, XXV, sayı 100, s. 627.

İslâm Ansiklopedisi "Azerbaycan" maddesi (Zeki Velidi Togan), II, 115; *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul 1932, c. I, s. 296; Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, s. 92 ve *Kars Tarihi*, s. 85.

Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, XVII, sayı 3-4, s. 428.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Kars Tarihi*, s. 85.

♦ **URILMIŞ HAN:** Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda, Dede Korkut kitabındaki kahramanlar dizisinde yer alan önemli eklemelerden biri de bu Urılmış Han'dır. O, bu Oğuznâmedeki alkışta "yedi yıl Elbürz'e sefer kılan, kayup dönen, Kıyan Busat kardaş kanın alan, İt Depegöz'ü öldürüp kalın Oğuzda ad koyan Urılmış Han" diye nitelenmektedir. Bu adı –benim bildiğime göre– başka yerde görmüyoruz.

♦ **URUZ BEY (KAZAN OĞLU):** Bu Oğuz beyi de genç kahramanlar kuşağındandır. Onu destanda hemen hemen çıplak adıyla görüyoruz.

Onun için kullanılan sıfatlar genel olarak kabule ermiş olmaktan çok anası ya da babası tarafından söylenmiş olanlardır. Bunlar da onun yiğitliğinden çok, ana baba sevgisi in ve şefkatinin ifadesini göstermektedir: "Ciğerin paresi, ömrün hâsılı, Kazan'ın gönlü yemişi, beyzadeler içinde görklü" gibi. Yalnızca babası Salur Kazan'ın alkışları arasında "Uruz'un ağası, Han Uruz'un babası" deniyor ki bu sözlerden de Uruz'un aslında Salur Kazan gibi bir kahramana gurur veren bir yiğit olduğu anlaşılıyor. Babası da kendisine "alpum Uruz, arslanum Uruz" diye hitap eder.

Yeri babasının sağındadır, burası şerefli ve itibarlı bir yerdir. Nitekim savaşıp babasını tutsaklıktan kurtaran Yegenek Bey'e de padişah, Kazan oğlu Uruz'un sağ yanında yer gösterir.

Uruz Bey, Oğuz destanlarının başkahramanı Salur Kazan'a ayrılan üç hikâyede karşımıza çıkar. Salur Kazan'ın tutsak olup oğlu Uruz'un kurtarışını anlatan hikâyede (XI) hâkim rol genç Uruz'un üzerindedir. Genç kahraman, ilk savaş seferine çıkarken Oğuz destanının tanınmış bir kişisi sayılır. Böyle bir sefer genel olarak babaya, kardeşe ve yaşça büyük bir yakının tutsaklığında ya da felaketinde yardım amacıyla yapılır.

Jirmunskiy'e göre, Uruz'un tutsak oluşu hikâyesi, arada kimi esaslar bulunmakla birlikte, anlaşılan yağma hikâyesinin bir varyantıdır. Salur Kazan'ın tutsak oluşu hikâyesinde genç Uruz babasının kurtarıcısı rolündedir. Bu hikâyenin tarihsel bir esası yoktur. Bu hikâyede de Yegenek (VII), Segrek (X) ve Emren (IX) gibi genç bahadırların hikâyelerine benzeyen destani örneğe uydurulmuştur. Burada orijinal olarak yalnız bahadırın düşman eline tutsak düştükten sonra gösterdiği yiğitlik göze çarpar ve kahramanın bu tutumu Özbeklerin Alpamış destanındaki benzer sahneleri hatırlatır.[1]

Uruz, *Şecere-i Terâkime*'de Oğuz Han'dan sonra gelen hanların altıncısı olan Kazan Alp'ın oğlu olarak görülmekte ve Otgözlü (او تكو زلى), yani "od gözlü, ateş

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta* s. 187 vd.

gözlü" olarak nitelendirilmektedir.[1] Ondan önceki hanlar baştan sırayla Oğuz Han, Tağ Han, Salur, Temür, Ender,. Enkeş ve Kazan Alp'tır.

♦ **YALTACUK (YALANCI OĞLU):** Bamsı Beyrek hikâyesinde geçen bu ad, Oğuz beylerininkine aykırı bir karakteri, alışılmadık bir tipi temsil etmektedir. Başkasının adaklısına sahip olabilmek için türlü yalana, düzene baş vuran Yaltacuk gibisine Dirse Han oğlu Boğaç hikâyesindeki Dirse Han'ın namert yiğitleri bir yana – ki hiçbirinin adını bilmiyoruz– on iki destanın içinde rastlanmaz. Onun adı da duyulan bir ad olmaktan çok, destancı tarafından karakterine uygun olsun ve unutulmasın diye bir ses yinelemesi içinde uydurulmuş olmalıdır.

♦ **YAPAĞILU KOCA:** Basat'ın Tepegöz'ü öldürüşü hikâyesinde geçen bu kişi halktan biri olup, Tepegöz'ün Dede Korkut ile kestiği kesim sonucu onun yemeğini pişirmek üzere ayrılmıştır.

♦ **YEGENEK (KAZILIK KOCA OĞLU):** Dede Korkut kitabındaki genç kahramanlar kuşağından ve İç Oğuz beylerinden olan Yegenek, Dış Oğuz beylerinden Emen Bey'in yeğenidir. Dede Korkut hikâyelerinde yer alan bu genç bahadırlar, Uruz Bey, Yegenek, Segrek, Emren ve Boğaç Han'dır. Ancak kitapta bunlardan ikisine, Uruz Bey ile Yegenek üzerine başlı başına destanlar vardır.

Dede Korkut hikâyelerinde Yegenek türlü yerlerde *çaya baksa çalımlu, çalkara kuş erdemlü, kurkurma kuşaklu, kulağı altun küpeli, kalın Oğuz beylerini bir bir atından yıkıcı* (54:32B8-9) ve "konur atlu Kazana keşiş diyen" veya "begler başı" Yegenek diye niteleniyor.
Bamsı Beyrek hikâyesinde, Bayburt hisarının altında yapılan savaşta, kâfirin tuğunu Beyrek ile birlikte kılıçlayıp yere salan Kazılık Koca oğlu Yegenek, Dede Korkut kitabının yedinci hikâyesinin başrolünü üstlenir. Beylerine, yoldaşlarına gördüğü düşü anlatır. Düşünde dayısı Emen, babasını kurtarmak üzere çıktığı yoldan onu döndürmek ister. Fakat o dönmez,· yanındaki yirmi dört sancak beyinin tekfur elinde zebun olduğu çetin bir savaşta kâfire "yel gibi yeter, yilim gibi yapışır, kılıcıyla onun omuzunda altı parmak derinliği yara açar" (s. 142) ve tekfuru dönüp hisara kaçmak zorunda bırakır. Sonunda hisarı alırlar ve Yegenek babasını onaltı yıllık tutsaklığın ardından kurtarır.

Bayburtlu Osman'ın *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan* adlı eserinde "Yegen Bey" (s. 24) diye geçer. Öyle görünüyor ki Yegenek, belki de ayrıca bir ad taşıyordu.

---

[1] Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, yay. haz. A. N. Kononov, satır 1160; Işan nüshası, T.D.K. basımı, s. 47, satır 11.

Oğuz'da kendisinden çok daha ünlü olan Emen Bey'in kız kardeşinin oğlu olduğu için sadece *Bahrü'l-Ensâb*'da geçtiği gibi "Yegen Bey" diye anılıyordu. Yegenek adı, başka araştırmacılar tarafından Yeynek (Ali Sultanlı), İkenek, Yekenek (Jirmunskiy), Yagan Bey (Kırzıoğlu) diye de okunmuştur.[1]

♦ **YÜNLÜ KOCA:** Dede Korkut ile kestiği kesim sonucu Tepegöz'ün yemeğini pişirmek üzere seçilen iki aşçıdan biri olup Yapağılu Koca ile birlikte halktan gelme kişilerdir.

Ali Sultanlı, "Dede Korkut Destanı Hakkında Kayıtlar" s. 7; Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta,* 1962, s. 228; Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri,* 1952, s. 89

IV. KÂFİR BEYLERİ

♦ **AĞ MELİK ÇEŞME:** Dede Korkut kitabında tek bir yerde (55:33A9) Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde, Eylik Koca oğlu Alp Eren'in alkışında geçer. Alp Eren bunun kızını nikâhlamıştır.

♦ **BAŞI AÇUK:** Kazan oğlu Uruz'un tutsak oluşu hikâyesinde "Başı Açuk Tatyan kalesi" sözü geçmektedir (93:65A13). Başı Açuk, Karadeniz kıyısında Faş ile İnger çayları arasında bulunan bölgenin hâkimine verilen unvandır. Bu bölgenin merkezi Kütayis şehriydi. Başı Açuk adı daha sonraları onun hâkim bulunduğu bölgenin adı olarak kalmıştır.[1]

Baş-açık melikine veziri azam tarafından yazılan mektubun sonunda dua yazılmaz, sadece tarih yazılır. Sadrazamın adı altın ile mektubun yanına ikinci satırın arasına yazılır, mektubun aşağısına yazılması âdet değildir.[2]

♦ **BUĞACUK MELİK:** Salur Kazan'ın evinin yağmalanışını anlatan hikâyede yapılan savaşta bunun karşısına soldan Kara Güne oğlu Delü Budak çıkar, altı perli gürz ile tepesine vurur, dünya gözüne dar olur, at boynunu kucaklayıp yere düşer (56:34A7-11).

Uruz'un tutsak oluşu hikâyesinde de yine soldan Kara Budak, Buğacuk Melik'in karşısına çıkar, onu sançup yere çalar ve başını keser (s. 109:78A12-13).

Buğacuk'un kim olduğu belli değildir.

♦ **DİREK TEKÜR (ARŞUN OĞLU):** Kazılık Koca oğlu Yegenek hikâyesinde, Karadeniz kıyısında Düzmürd kalesinin beyi olarak geçen bu kâfirin boyu altmış arşındır, altmış batman gürz sallar ve pek muhkem yay çeker (137:103A10-103B2). Kitapta kâfir beyleri içinde buna ayrı bir yer verildiği görülüyor.

Oğuz beylerinden Kazılık Koca'nın tepesine gürzünü indirip ağzından burnundan kan boşandırmış ve kendisini kavrayıp kaleye tutsak götürmüştür. Babasını kurtarmaya giden Yegenek'in yanına koşulan Oğuz beylerinden Kıyan Selcük oğlu Deli Dundar, yapılan savaşta, altmış tutam sivri cıdasını bu kâfir beyine sançmak istediyse de yapamamıştır. Direk Tekür onun süngüsünü elinden çekip alır ve altmış batman gürzünü başına vurarak geniş dünyayı ona dar eder. Onun ardından Dönebilmez Dölek Evren de altı perlü çomağıyla kâfiri vurur, fakat o da tekfuru atından alamaz. Yirmi dört sancak beyi onun elinde zebun olur. Nihayet Yegenek

---

[1] Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 112; Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, c. XVII, sayı 3-4, s. 396.

[2] Bkz. Süleymaniye, Esat Efendi kitapları, *Münşeat Mecmuası*, No. 3345, yaprak 1b,

omzuna bir kılıç vurur, geyimini kiçimini doğrar, altı parmak derinliğinde yara açar. Tekfur atının başını döndürüp hisara kaçmak isterken Yegenek yetişip ensesine kara polat öz kılıcını indirir ve başını top gibi önüne düşürür (s. 141 vd).

♦ **KAPÇAK (KIPÇAK) MELİK:** Bu ad Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde (54:32A6-7) ve bir kez de Kazan oğlu Uruz'un tutsaklığı hikâyesinde (s. 108) Kara Güne oğlu Kara Budak'ın alkışında "demür yaylı Kapçak Melike kan kusduran" şeklinde geçer. Burada "Kapçak" bir ad olmayıp onun bağlı olduğu ili, yani Kıpçakları gösterir.

♦ **KARA ARSLAN MELİK:** Bamsı Beyrek hikâyesinde bir yerde (88:62A8) adı geçen bu kâfir beyi, yapılan savaşta Kara Budak tarafından yere çalınıp başı kesilerek öldürülmüştür.

♦ **KARA TEKÜR MELİK:** Bamsı Beyrek hikâyesinin sonunda yapılan savaşta (88:62A7) başı Deli Dundar tarafından kesilen kâfir beyi.

Melik unvanı söylenmemekle birlikte Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesindeki Alınca kalesinin beyi herhalde bu Kara Tekür'dür (165:129B8).

♦ **KARA TÜKEN MELİK:** Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinin sonunda yapılan savaşta adı geçen kâfir beylerinden biri olup, sağ kanatta dövüşen Deli Dundar kendisini kılıçlayıp attan yere yıkmıştır (56:34A6).

♦ **PARASAR:** Dede Korkut kitabında, "Parasar'un Bayburt hisarından parlayup uçan" diye adı geçen Bamsı Beyrek'in alkışlarında bahsedilen bu kişinin aslını bilmiyoruz. Belki de Bayburt'un kâfir beyi olması gerekir.

Ettore Rossi bunun bir Ermeni adı olabileceğini düşünüyor.[1]

Pertev Naili Boratav "Parasar" kelimesinin ancak sözlü rivayetlerden yararlanarak, Ermenilerin Türklerle –yani oraları Ermenilerden alan Selçuklu Türkleriyle– ilişiği vasıtasıyla açıklamayı mümkün görüyor.[2]

Bay Beyrek'in Bayburt beyi tarafından tutsak edilişinin sebebi olarak Bay Bican Bey'in kızını önce Bayburt beyine vermeye söz verdiği halde bu sözünü tutmaması gösteriliyor. Faruk Sümer bunu "halbuki Bayburt beyi kâfirdir" diyerek mümkün görmüyor.[3]

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, giriş bölümü, s. 34.

Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, 1946, s. 65.

F. Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 411.

♦ **SANDAL MELİK (SOFU):** Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde bir yerde (55:33A10), Eylik Koca oğlu Alp Eren'in alkışında geçiyor: "Sofu Sandal Melik'e kan kusduran."

♦ **ŞÖKLİ MELİK:** Bu kâfir beyine ilkin Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde rastlıyoruz. Bu hikâyenin sonunda anlatılan savaşta, Kazan Bey Şökli Melik'in üzerine koyulur. Onu böğürdüp yere salar ve başını keser (56:34A2-5).

Bamsı Beyrek hikâyesinin sonundaki savaşta da yine Kazan Bey Şökli Melik'i attan yere salup başını keser (88:62A6-7).

Kazan oğlu Uruz'un tutsak olması hikâyesinde ise Kazan Bey kendi Oğuz beyleriyle birlikte Tekür Melik ile Şökli Melik'e havale olur, böğürdüp attan yere salar, (Vatikan yazmasında) başını kesüp alca kanın yeryüzüne döker (s. 109:78A8-10).

Begil oğlu Emren hikâyesinde Şökli Melik'in puśtuğu, pusmasından kara dağlara duman düştüğü anlatılır (s. 159:124A7-8). Bu hikâyedeki savaşta, Begil'in dövüştüğü kâfir beyinin adı söylenmeden, genel olarak "kâfir" diye geçer. Bundan Şökli Melik'in bu savaşa katılmadığı anlaşılır.

Burada, bizim için "Şökli"nin bir ad olmayıp bir unvan olduğunu düşündüren bir neden yatmaktadır. O da Şökli Melik'in destanlarda, üç kez başının kesildiğinin söylenmesidir. Bunu destancının gafletine veya destanların özelliğine vermekten çok, Şökli'nin bir ad olmayıp unvan olduğu şeklinde açıklamak mümkündür sanıyorum. Nitekim, Faruk Sümer'in dediğine göre Gürcü beyi olarak betimlenen "Şökli Melik" adına veya ona benzer bir ada ne Gürcü kaynaklarında ne de İslam eserlerinde rastlanıyor. İslam tarihlerinde Şökli adında kimi Selçuk beylerinin bulunduğu görülmektedir. Sümer, 1071-72'de Suryeyi açan Oğuz (Türkmen) beylerinden birinin bu adı taşıdığını haber veriyor.[1]

Erzurum'da "Haydarlı" köyü mezarlığında, Selçuklular devrinden bir mezar sandukası vardır. Mezar taşındaki yazıdan bunun Şuğ Kulu Bey'in (شغ قو لى بك) 678 muharreminin başlarında ölen kızı Mal Hatun'a ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu "Şuğ Kulu" adı "Şökli"yi andırıyor.[2]

"Şük" kelimesi Türkçede "sakin, sessiz" anlamından (Ahmet Caferoğlu, *Uygur Sözlüğü*) başka "doğru söyleyen, doğru sözlü" (Şeyh Süleyman Efendi, *Lugât-i Çağatayî*; Muhammed Mehdi Han, *Sengülâh*) ve Anadolu Türkçesinde "bal" anlamlarını taşıdığı gibi *Divânü Lugâti't-Türk*'te (c. I, s. 281) demektir.

Faruk Sümer, *Oğuzlar*, 1967, s. 375, 376 ve çıkma 30.

Abdurrahim Şerif Beygu, *Erzurum*, 1936, s. 174 vd.

"Sefih adam" anlamındaki "şaklık" kelimesinin[1] de bir hakaret olduğu için kâfir beyi hakkında, uzak bir ihtimal bile olsa kullanıldığı ve Şökli'nin bundan bozma olabileceği düşünülebilir.

Şamil A. Cemşidof, Kırzıoğlu'nun "Şavkalı Melik" şeklinde okuyuşunu ve Dağıstan melikleriyle birleştirmesini doğru bulmayarak bu adı başka bir yolda açıklıyor. Şökli diye okuduğu bu kelimeyi o, aslında Azerbaycan'ın eski yerlerinden Şeki'nin adıyla bağlıyor ve doğrusunun "Şekili Melik" olması gerektiğini ileri sürüyor; Şökli'nin bu adın doğrusu değil, bozulmuş şekli olduğunu ve Arap alfabesiyle yazılan şeklinin 'Şükülü' gibi okunmasına imkân verdiğini belirtiyor. Ona göre Gence'de vatan tutup Gürcistan ağzında karakol olan Begil "Kara Dağlara" yani kuzey tarafına ava çıkarken ancak Şeki melikleriyle karşılaşabilirdi. Dağıstan melikleri ise bu bölgeden çok uzaktaydılar.[2]

Yıllarca bu ad üzerinde çalıştıktan sonra Cemşidof'un vardığı sonuç şudur: Bu ad ne XI. yüzyılda Orta Asya'da Oğuzlarla vuruşmuş büyük hükümdar Şah Melik'in ne de Orta Dağıstan hükümdarı Şavgalı Melik'in proto tipi olamaz. Ancak Kafkas topraklarında yerleşmiş Şeki adıyla bağlıdır, aslında da 'Şükili' yani 'Şekili' demektir. Anadolu arazisindeki Şeki'den başka, Dede Korkut kahramanlarının yaşadığı coğrafi bölgede iki Şeki daha tanıyoruz: Bunlardan biri bugün de meşhur Seki (Yxa), ötekisi de kadim Pazarçayı arazisinde var olmuş Şeki'den ibarettir. Bu Şeki'lerin yakınlarında üç ayrı sahada 'Demirkapı', 'Kapılar Derbendi' ve 'Kara Derbend' adlı yerler var olmuştur. Dede Korkut hikâyelerinde kahramanlar, Şüküli Melik ile üç yerde ciddi surette tutuşurlar, ikisinde Şüküli Melik öldürülür, birinde "böğürdülüben attan salınır" Görülüyor ki bu, bir taraftan sözlü halk edebiyatının değiştirici özelliği ve abartısıyla bağlantılıyken, öte yandan da 'Şeki'lerin üç tane olmasından ileri gelir...[3]

♦ **YAYHAN (KEŞİŞ OĞLU):** Kazan Beyin evinin yağmalanışını anlatan hikâyede geçen bu adın (52:31A10, 53:31A11) sahibi hakkında hiçbir şey söyleyemiyoruz.

Esîrüddin Ebû Hayyân el-Endülüsî, *Kitâbü'l-İdrâk li-Lisânü'l-Etrâk*, Ahmet Caferoğlu baskısı, 55 95

Şamil A. Cemşidof, "Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Merkezi Yaşayış Yerleri Hakkında", 1961, s. 127.

Ş. A. Cemşidof, "Dede Korkut Boylarında Tasvir Edilen Coğrafi Dairenin İki Esas Merkezi", Azerbaycan CCP Bilimler Akademisi Haberleri, Edebiyat, Dil ve İnce Sanat Serisi, No. 3, Bakû, 1968, s. 30.

V. OĞUZ HATUNLARI

♦ **AYNA MELEK:** Hikâyelerde hiçbir rolü olmayan ve yalnızca kitabın giriş bölümünde geçen bir kadın adı (s. 23:6A12).

♦ **BANI ÇİÇEK:** Bamsı Beyrek hikâyesinde baş yeri alan kadın. "Han" olarak sıfatlanan, demek ki Oğuz beylerinden Bay Bican Bey'in kızı. Bamsı Beyrek'in beşik kertme adaklısı ve sonra eşi. Yarışta kimse onun atını geçemez, okunu yaramaz, güreşte erkeklerle başabaştır. Daha erkek ayağa davranmadan kalkıp hazırlanması, eşi atına binmeden şahbaz atının beline binmesi, erkek daha karıma varmadan onun baş getirmesi gerek olan bir kız varsa o da budur. "Güzeller şahı" olarak nitelenen Banı Çiçek'in kargı gibi uzun kara saçları vardır ve kırmızı kaftan giyer. Bu, 'Alplar devrinin erkeğine her yönden, her bakımdan eş yiğit Türk kızının timsalidir.

♦ **BOĞAZCA FATMA (BOĞAZCA FATMACIK):** Herhalde bu "boğazca (gebe)" lakabı ona kızlığında işlediği bir hatadan dolayı verilmiş olmalıdır. Beyrek'i kandırmak için nişanlısının kaftanını giyerek oyuna kalkınca, Beyrek'in ona söylediklerinden Oğuz içinde adı kötüye çıkmış bir kadın olduğu anlaşılıyor (s. 83 vd).

Ali Sultanlı bunu "Yağırca Fatma" diye okuyor.[1]

♦ **BURLA HATUN:** Dede Korkut kitabında "ağca yüzlü, Kazan Bey'in han kızı helali, boyu uzun Burla Hatun" diye nitelenmektedir. Yanında hep kırk ince belli kız vardır. Kazılık kara aygıra binmektedir.

Şecere-i Terâkime'de, Dede Korkut kitabındakinden farklı olmakla birlikte Salur Kazan'ın hatunundan söz edilmektedir.[2] Oğuz iline çok yıllar beylik eden ve bütün Oğuz ilini "ağzına baktıran" yedi kızdan biri de "altın gözlü"[3] Sundun Bay'ın kızı, Salur Kazan Alp'ın ehli boyu uzun Burla'dır.

Burla Hatun'un mezarı Urmiye kalesinde gösterilmektedir. Söylendiğine göre

---

Ali Sultanlı, "Dede Korkut Destanı Hakkında Kayıtlar" (üçüncü makale), 1971, s. 13.

Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, yay. haz. A. N. Kononov baskısı, s. 79, satır 1439-43

Jirmunskiy, bu آلتون كوزكى kelimesini "Altun Gözeki" diye okuyor. Çıkmalarda gösterilen لتون كوزلى şekline bakarak ben "altun gözlü" diye okumayı yeğ görüyor; ayrıca bunu, Burla Hatun'dan çok onun babasının bir sıfatı olarak alıyorum. Üstelik Burla Hatun'un gözleri Dede Korkut kitabına göre karadır (s. 99:70B2).

bu mezar kırk ayak uzunluğundadır. Çevre halkının teyit ettiğine göre, eski kuşak insanlar uzun boyları ve güçleriyle bugünkünden farklıydı (Olearius, s. 489). Bu rivayet Burla Hatun'un neden hep "boyu uzun" diye nitelendirildiğini bize anlatmaktadır. Zaten Derbend'deki Oğuz mezarları, Olearius'a göre insan boyundan uzundu. Jirmunskiy, burada Oğuzların bir ölü gömme özelliğinin söz konusu olmasını mümkün görüyor; fakat bunlar henüz arkeolojik yönden yeteri kadar araştırılmamıştır, diyor.[1] Bugün bu mezarları artık kimse bilmiyor.[2]

Dede Korkut kitabında, Burla Hatun'un, Bayındur Han'ın kızı olarak gösterilmesinin sebebi, Jirmunskiy'e göre, destancıların Bayındur Han ile Kazan Han'ı birleştirmek gayretindendir.

Bozkır destanlarındaki öteki kahraman hatunları (Kazakların Koblandı Batır hikâyesindeki "Kartaka", Manas destanındaki "Kanık" ve Alpamış'taki "Barçın") gibi Burla Hatun da savaş kahramanlıklarıyla tanınır. Oğlu Uruz'un tutsak oluşunu anlatan hikâyede kırk kızın başında, eri Kazan Bey'in arkasından o da oğlunu kâfirlerin elinden kurtarmaya gider; Oğuz beylerinin savaşlarına katılır ve kâfirin kara tuğunu kılıçlayup yere çalar. Aynı hikâyede, Şökli Melik'in tutsaklığı altındayken, namusunu korumak için oğlunun öldürülüşüne razı oluşu, at üstündeki kahramanlığından daha büyüktür.

♦ **CAN KIZ:** Dede Korkut kitabında yalnızca giriş bölümünde geçer (23:6A12).

♦ **CAN PAŞA:** Kitabın yalnız giriş bölümünde geçen çıplak adlardan biri (s. 23:6A12).

♦ **KISIRCA YENGE**: Bamsı Beyrek hikâyesinde Banı Çiçek'in dadısı. Onun kim olduğunu daha çok "Banı Çiçek benim" diye Beyrek'in karşısında oynamaya kalkınca, Beyrek'in soylamasından öğreniyoruz. O aslında öküz ardındaki sığırtmaçların, arkasından, hangi dereye gittiğini gözledikleri, ne yandan gelecek diye baktıkları, adı kötüye çıkmış bir kadındır (s. 82 vd). Zaten adı unutulmuştur ve yalnızca "Kısırca" lakabıyla tanınmaktadır.

♦ **KUTLU MELEK:** Kitabın giriş bölümünde geçen kadın adlarından (23:6A13).

♦ **SELCAN HATUN (SARI DONLU):** Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda, Kanlı Koca oğlu Kan Turalı'nın alkışları arasında "saru donlu Selcan kadını alan" denilerek Selcan Hatun'a ve onun alınmasına ayrı bir önem verilmektedir. Giydiği elbisenin rengi dolayısıyla "saru donlu" diye adlandırılan Selcan Hatun "kime bak-

---

[1] Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 179.

[2] Yakubovski, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 120.

sa oda yakacak" denli güzeldir. Onun Kan Turalı'nın dilinden dinlediğimiz övgüsü şudur (134:101B7-11):

Yalab yalab yalabıyan ince donlum
Yer üzerine basmayup yürüyen
Kar üzerine kan damlamış gibi kızıl yanaklum
Koşa badem sığmayan dar ağızlum
Kalemciler çalduğu kara kaşlum
Kurumsu kırk tutam kara saçlum
Aslan uruğu, sultan kızı

Trabzon tekfurunun bu "azim görklü, mahbub" kızı, sağına soluna iki koşa yay çeker, attığı ok yere düşmez. Bu kızın üç canavar kalınlığı vardır: Kağan aslan, kara boğa ve kara buğra. Babası kızını bu üç canavarı kim basarsa ona verecektir. Bu kız yüzünden hayatlarını kaybeden otuz iki kâfir beyinin başı burca asılmıştır ve bunlardan hiçbiri kara buğranın yüzünü görmemiştir, daha boğanın boynuzunda helak olmuşlardır.

Kan Turalı bu üç ejderhayı yenip Selcan Hatun'u alır; sonrasında Oğuz iline giderlerken yol üzerinde görklü bir yer görürler, inip yerler ve içerler. Kan Turalı yatar uyur. O uyurken de tekfurun pişman olarak kızı geri almak üzere gönderdiği altı yüz kâfir yetişir. Selcan Hatun bu ılgarın geleceğini hesapladığı için daha önceden zırhını giymiş, Kan Turalı'nın atının zırhını giydirmiş, süngüsünü eline alıp bir yüksek yere çıkmıştır. Yapılan savaşta bir ucundan düşmana girer, kanımını basar, ama kaçanı kovalamaz, aman diyeni öldürmez. Yağının basıldığını sanarak kılıcının balçağı kan içinde, Kan Turalı'yı bıraktığı yere gelir. Kan Turalı'yı bulamaz ve atını mahmuzlayıp geri döner. Kan Turalı yaralanmış, kâfirler başına üşmüştür. Bunu gören Selcan Hatun, bir bölük kaza şahin girmiş gibi kâfire at salar, kâfirin bir ucundan girip öteki ucundan çıkar. Kan Turalı, Selcan Hatun'un hem destursuzca kendi yağısına girip bastığı hem de asıl, Oğuz'a döndüklerinde her kişi kahramanlıklarını anlatırken Selcan Hatun'un kalkıp "Kan Turalı zebun oldu, at üzerine aldım çıktım" diyeceğinden korkarak onu öldürmeye kalkışır. Karşılıklı oklaşmaya karar verirler, fakat kız temrenli ok atmaya kıyamaz ve okunun temrenini çıkarır. Bunun sonunda Kan Turalı, Selcan Hatun'u kucaklar ve barışırlar. Kan Turalı ile Selcan Hatun hakkında ileri sürülen görüşler için bkz. yukarıda s. 725 vd.

♦ **ÜRÜVEYDE:** Kitabın giriş bölümünde geçen bir kadın adı (23:6A12).

♦ **ZELİHA:** Kitabın giriş bölümünde geçen çıplak adlardan biri (23:6A12).

♦ **ZÜBEYDE:** Kitabın giriş bölümünde geçen bir kadın adı (23:6A12).

DİL VE ÜSLUP

Sapan

XVI. yüzyıla ait farsça bir *Kasasu'l-Enbiya*'dan alınmıştır.
(Kanada, Toronto Üniversitesi profesörlerinden Glyn Meredith-Owens göndermek lütfunda bulunmuştur).

I. İÇERİK

Dede Korkut kitabında anlatılan on iki hikâyeyi konularına göre ayırmak mümkündür. Bunlardan, Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı (II), Kazan Bey oğlu Uruz'un tutsak oluşu (IV) ve Salur Kazan'ın tutsak olup oğlu Uruz'un çıkarması (XI) hikâyeleri birbirleriyle yakından ilgilidir. Bunlarla birlikte Kazılık Koca oğlu Yegenek (VII), Begil oğlu Emren (IX) ve Uşun Koca oğlu Segrek (X) hikâyelerinin de eklenebileceği bu altı hikâye Oğuzların komşu kavimlerle savaş ve uğraşlarını anlatan siyasi öykülerdir. Bu komşu kavimler ise Gürcüler, Rumlar ve adları açıkça geçmemekle birlikte Ermenilerdir.

Kitabın son hikâyesi, Dış Oğuz'un İç Oğuz'a asi olup Beyrek'in öldürülüşü, iki Oğuz boyu arasında, Salur Kazan'ın her yıl tekrarladığı "evini yağmalatma şöleni"ne yalnızca İç Oğuz'un çağrılması yüzünden çıkan bir dargınlığın savaşla sona erdiğini anlatır. Konusunun siyasi oluşu bakımından bunu da yukarıki hikâyelere katmak gerektir.

Bamsı Beyrek (III) ve Kan Turalı (VI) hikâyeleri bir yönden aşk hikâyesi olarak adlandırılabilir. Fakat bunlara da hâkim rengi, kahramanların elde etmek istediği sevgililere ulaşıncaya dek göze aldıkları tehlikeler ve onlardan başkasının başaramayacağı büyük imtihanlardır. Büyük maceraların ana çizgileri arasında tarihsel unsurlar da yer almaktadır. Bamsı Beyrek, tutsak olduğu Bayburt kalesinden bir yolunu bulup kaçtıktan sonra orada bıraktığı arkadaşlarını kurtarmak için Oğuz beyleriyle geri döner ve Bayburt kalesini kuşatıp alırlar. Kan Turalı, Trabzon tekfurunun güzel kızı Selcan Hatun'u, otuz iki kâfir beyinin hakkından gelemediği üç canavarla ayrı ayrı güreşip öldürdükten sonra elde eder, ama hikâye kızı verdiklerine pişman olan kâfirlerle savaşıp onlara üstün gelmesiyle sona erer.

Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesi (I) ise baba ile oğul arasına fitne sokan namertlerin, babayı güç bulduğu oğlunu öldürtmeye dek götüren kıskançlıklarının ve iftiralarının yarattığı bir baba oğul mücadelesini anlatır. Bu mücadeleyi doğuran etkenler tamamen bireysel ve insanidir.

Geri kalan Deli Dumrul (V) ve Tepegöz (VIII) hikâyeleri mitolojik bir karakter taşımaları açısından ayrı bir küme oluşturur. Deli Dumrul hikâyesi, karı koca sadakatinin ve ölüme kadar varan bir fedakârlığın öyküsü olduğu kadar, ölümde yaşlılara gençlerden önce sıra gelmesi gerektiğini anlatmak isteyen bir yöne de sahiptir. Allah ve Azrail'i de sahnede gördüğümüz bu hikâyede Allah fikri, karmaşık ve kolay çözülmez bir kavram olmaktan çok, saf ve basit bir Oğuz gencinin gerçekçi inancını gösteren bir çerçeve içinde verilmiştir.

Tepegöz hikâyesi ise mitoloji ve masal dünyasında rastladığımız bir temayı, toplumun şaşırıp kaldığı bir afet karşısında bir kahramanın mücadelesi ve toplu-

munu afetten kurtarmasını işlemektedir. Burada, bir arslanın emzirip büyüttüğü Basat, masal kişisinden çok bir destan kahramanıdır.

Hikâyelerde rastladığımız tipler, gelişmiş ve bireyler arasındaki ilişkileri türlü yönlerden kol budak salmış toplumlarda gördüklerimize benzemez. Dede Korkut kitabında hikâyelere bir eksen oluşturan bu tipler, hikâyelerin kahramanı olan kişiler diğerlerinden pek ayrılmaz. Bunu, içinde yaşadıkları toplumun pek girintisi çıkıntısı olmayan hayatına yormalıyız. Bu kahramanların simaları gerçekçi ve düz hatlarla çizilmiştir.

Kitapta erkeklerin yanında, onlarla aynı işi yapan, varacağı delikanlı ile güreşen, varmak için erkeğin kendisini yenmesini şart koşan, ata binen, savaşa giden, yağıya giren kadınların yanı sıra kadınları kötüleyen görüşlere de rastlanmaktadır. Giriş bölümünde, kadınların ayrıldığı dört sınıftan üçü, ataların dilinden hüküm giymiştir. Bununla birlikte, yerlerini bu atasözlerinde değil, kitapta yaşayan hikâyelerde almış kadınlar, başka milletlerin destanlarındaki kadınlarla karşılaştırılabilir. Bunlar kahramanlıkları, sadakatleri ve güzellikleri bakımından eşsizdirler. Doğunun birçok hikâyesinde ön sıraya çıkan şehvetten burada hiçbir iz yoktur.

Beyler ile çobanın arasında, bugünün toplumunda görülen mesafe adeta silinmiştir. Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde, bu göçebe toplumda yaşayan çoban ile hikâyenin baş kahramanı senlibenlidir. Bu çoban aynı zamanda diğer destan kahramanlarının olağanüstü nitelikleriyle bezenmiştir. Günlük hayatta bireyler arasındaki faaliyetlerde yadırganacak bir yan yoktur.

Hikâyelerde belli adlar altında görünmeyen yoksullar da geçer. Bu yoksullar Bayındur Han ve Kazan Bey gibi kahramanların alkışlarında olduğu gibi "beze miskin umudu" ya da onların cömertliklerinden söz edilirken "kara donlu dervişlere nezirler verdim, aç görsem doyurdum, yalın görsem donattım" diye geçer. Bir savaş sonunda alınan çuldulardan bütün il doyum olur. Verilen büyük şölenlerden ve Kazan Han'ın yılda bir kez evini yağmalatmasından yoksullar da paylarını alır. Aslında toplumun ihtiyaç açısından dar bir sınır içinde bulunuşu yoksul zengin farkının belli bir çerçevenin dışına çıkmasına yol vermez.

II. DİL

Dede Korkut kitabı, Türk dili araştırmaları bakımından eşsizdir. Aynı dil ve kültür çevresinin ürünü olarak yanına konabilecek o büyüklükte başka bir eser yoktur.[1]

Ettore Rossi, Dede Korkut metninin açıklanmasına yardım edecek benzeri bir metin aramak amacıyla arkaik Osmanlı ya da Osmanlıcadan önceki Türk veya Azeri metinlerini incelemiştir. Bunlar A. Vamberi, Carl Brockelmann, Franz Taeschner, H. W. Duda, Th. Houtsma, Karl Foy, A. Zajaczkowski, Tahsin Banguoğlu, Abdülbaki Gölpınarlı, Mükremin Halil Yınanç, M. Fuat Köprülü, Saadet Çağatay, V. Minorski ve başkalarının yayımlayıp çözümlediği metinlerdir.

Rossi, bunların arasında Dede Korkut kitabının metnine çok yakın denebilecek bir metin bulamadığını, fakat XIV. ve XV. yüzyıl Anadolu metinleri, hatta XVI. yüzyıl metinleri, özellikle de XII. yüzyıla kadar çıkarılan *Behcetü'l-Hakayık*'tan başlayarak daha sonraki yüzyıllardan kalan *Yunus Emre Divanı*'nın diliyle, Brockelmann'ı incelediği *Kıssa-i Yusuf*, Âşık Paşa'nın *Garibnâme*, Ahmedî'nin *İskendernâme*, Enverî'nin *Düstûrnâme* adlı eserleri, Âşıkpaşazade ve Neşrî tarihleri, yine XIV. ve XV. yüzyıllardan gelen Arapça ve Farsça dini metinlerin Türkçe çevirilerinin (Kuran-ı Kerim çevirisi, *Kısasü'l-Enbiya* ve Aydınoğullarından Mehmet Bey'in buyruğuyla yapılan *Arâisü'l-Mecalis* çevirisi bunların arasındadır) dili ve (*Kabusnâme* ya da *Kelile ve Dimne* gibi) başka türden metinlerle yakınlığı olduğunu söylüyor; bu epik ve romanesk içeriklerinin benzerliklerine dayanarak, dil ve üslup bakımından *Seyyid Battal Gazavatı* (veya *Battalnâme*) ve *Danişmendnâme* ile benzerliklerinin bulunduğunu belirtiyor.[2]

DEDE KORKUT DİLİNİN AZERİ LEHÇESİYLE İLİŞKİSİ

Dede Korkut kitabının dili Azeri özellikleri göstermekle birlikte, bugün konuşulan ve yazılan Azeri lehçesiyle karşılaştırıldığında kitabın taşıdığı bütün özelliklerin bu lehçeye ait olduğunu söylemek mümkün değildir.

Ziya Gökalp, Dede Korkut dilinin eski Oğuzca ve bize mahsus Türkçenin anası olduğunu söyler.[3]

Ahmet Cevat Emre de Türkçenin eskilik-yenilik (yani gençlik-ihtiyarlık) bakımından en incelemeye değer anıtı olarak Dede Korkut Oğuzlamalarını gösteriyor (Bkz. *Türk Dil Bilgisi*, 1945, s. 568). Bununla birlikte yazarın "eskilik yenilik" ile ne anlatmak istediği belli değildir.

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, s. 85.

Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 117.

Prof. M. Fuat Köprülü de *İslâm Ansiklopedisi*'nin "Azeri Edebiyatı" maddesinde Dede Korkut kitabının dil bakımından Azeri özellikleri gösterdiği gibi bu hikâyelerdeki etnik ve coğrafi isimlerin tamamen Azeri sahasına ait olduğunu bildirir.

Eski Osmanlıca metinlerde, XIII. yüzyıldan Sultan Veled divanı, XIV. yüzyıldan Yunus Emre ve Kadı Burhaneddin divanları, *Süheyl ü Nevbahar*, *Ferhenknâme* ya da XV. yüzyıldan *Oruç Bey Tarihi* gibi eserlerde hem aynı kelimeleri hem de Dede Korkut metninde rastladığımız dil özelliklerini, yapıbilim ve tümcebilim benzerliklerini buluyoruz.

Bilindiği gibi bu yüzyıllar Oğuzcanın bu iki lehçesinin, Eski Anadolu ve Azeri lehçelerinin birbirlerinden henüz kesin çizgilerle ayrılmadığı bir devirdir. Bugün bile. yalnızca Doğu Anadolu bölgesindeki Kars, Erzurum, Van gibi Azerbaycan'a komşu illerimizde değil, Kastamonu, Bolu, hatta Rumeli gibi Azerbaycan'dan çok uzak düşmüş köşelerde bile bu benzerliklere konuşma dilinde rastlamak mümkündür.

Bundan başka Çağatay lehçesinde, nitekim Nevaî'de, yalnızca Azeri lehçesine ait sanılan şekiller görülmektedir; *bolmak* yerine *tapmak* buna bir örnektir. Nevaî yolunda yetişmiş birçok Azeri şairi ve aydınının yazılarında bu görülmektedir. Bunu İran Azerbaycanı'nda yazılmış sözlüklerde gördüğümüz gibi Safevi Şah İsmail'in *Dehnâme*'sindeki birçok kelimenin Azericeyle bir ilgisi yoktur.

Büyük Oğuz kabilelerinin henüz ayrı doğrultulara yönelmeyerek birbirlerinin kelimelerini ve lehçelerine özgü şekilleri paylaştıkları yüzyıllardan pek uzak olmayan Dede Korkut kitabının dilinde başta Kıpçak lehçesi olmak üzere diğer Türk boylarının dilinden geçmiş ya da Moğolca kelimelerin bulunması yadırganmaz.[1]

Dede Korkut kitabında bugünkü Azeri lehçesinde bulunan özelliklerin tam olmayışı, Azericeden gelen karakteristiklerin yanı sıra ona uymayanların da bulunuşu, hatta bu ikiliklere Habîbî ve Fuzûlî gibi şairlerde bile rastlanılması, bu özelliklerin o devirde henüz kesin bir fark yaratacak derecede olmadığını gösterir.[2]

Prof. Ahmet Caferoğlu, Azerbaycan'ın bir kabilesi olan Terekeme dilinde yazılmış Sayacı Destanı dolayısıyla yazdığı yazıda; Dede Korkut kitabındaki parçalarla karşılaştırarak bu destanın Dede Korkut'tan alındığını söyledikten sonra, Dede Korkut hikâyelerinin dilinin Azerbaycan'daki Terekemelerin konuşmasından veya ağzından geldiğini ve bugünkü Terekeme ağzının incelenmesiyle Dede Korkut'un dili sorununu daha açık çözebileceğimizi ileri sürüyor. Sayacı Destanı'nı anlama-

---

Prof. Ahmet Caferoğlu, "Azeri Lehçesinde Bazı Moğol Unsurları", *Azerbaycan Yurt Bilgisi* mecmuası, İstanbul, 1932, s. 215-26; A. M. Demircizade, *Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Dili*, Bakû, 1959, s. 143 vd.

A. Dilaçar, "Azeri Türkçesi", *Belleten*, seri III, 1950, sayı 14-15, s. 57-80

nın da Dede Korkut'u anlayabilmek kadar önemli olduğunu belirtiyor.[1]

Bu noktalar göz önünde tutulunca, Dede Korkut hikâyelerini, dil bakımından salt Azeri lehçesinin bir ürünü saymak, bir başka deyişle, dil bakımından eserin sınırlarını yalnızca Azeri lehçesini içerecek şekilde daraltmak doğru olmasa gerekir. Hele de kimilerinin, Türkiye Türkçesinin gerek yazı dilinde gerekse günlük konuşma dilinde bugün hâlâ rastlayıp duyduğumuz birçok kelime ve deyimi yalnızca Azeri lehçesine özgü olarak almaları ve bunları Dede Korkut hikâyelerinin Azeri dilinde yazıldığına baş kanıt gibi göstermeleri, bizce yanlış bir iddiadır.[2]

Çünkü yığınla öne sürülen kanıtlardan gelişigüzel seçtiğimiz şu sözler Türkiye'nin her yerinde yaşamaktadır; bunların başka bir Türk lehçesinden ve yalnızca ondan olduğunu kimse düşünmez: *dikilmek* (yapılmak, kurulmak anlamında), *yaman kaçmak* (süratli gitmek anlamında), *koşmak* (yanına katmak, eşliğine vermek anlamında), *taşa dönmek, sapasağ, el eylemek, berkitmek, eğlenmek* (durmak, kalmak anlamında), *belemek* (çocuğu kundaklayıp beşiğe yatırmak anlamında), *kulluk eylemek, beşik kertme, atlanmak* (ata binmek anlamında), *incinmek* (birine kırılmak anlamında), *elin kurusun, kaftan, vay, çardak, and içmek* ve daha niceleri. Bunları kitap boyunca sürüp götürmek kolay. Hele bunların içinden ayırıp da *salahana, oynaş, sapasağ* kelimelerini yalnız Azeri sahasının unsurları olarak göstermenin hiçbir dayanağı yoktur. Çünkü yazılı metinler bir yana, gelişigüzel ve herhangi bir sözlüğe el atılsa, *Lehçe-i Osmani* ve *Kamus-ı Türki* gibi bugünkü Türkçenin veya *Sengülâh* gibi Doğu Türkçesinin, Çağataycanın sözlüklerine bakılsa bunları onlarda da buluruz.

Ama bu kelimelerin içinde bir tanesine, *salahana* kelimesine kaynak göstermeksizin "serseri, başıboş" diye bir karşılık koymak ve sonra da bunu yalnızca Azeri lehçesinin bir unsuru olarak öne sürmek pek yanlıştır.[3] *Salahana* kelimesi Arapça *selh* سلخ "hayvanın derisini yüzmek" ile Farsça *hâne* خانه sözünden yapılmış bileşik bir isim olup bugün de Anadolu'nun birçok yerinde "mezbaha, hayvan kesilen yer" anlamında kullanılmaktadır.[4]

Ahmet Caferoğlu, "La Canzone del 'Sajacı'" R. Istituto Superiore Orientale de Napoli, vol. IX, Annale 1936, XV, s. 1-4.

Ahmet Caferoğlu, "Azerbaycan ve Anadolu Folklorunda Saklanan İki Şaman Tanrısı", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I-V, 1956, Ankara (1958), s. 65-68. Yalnız yazar, bu ikinci yazısında dil konusuna dokunmuyor. Muharrem Ergin'in kitabında sık sık Dede Korkut'taki dil özellikleri ile Terekėme ağzı arasında benzerlikler aramasında, Caferoğlu'nun bu incelemeye değer yazısının da payı olsa gerek.

Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, c. II, İndeks-Gramer, s. 352 vd.

Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, c. II, İndeks-Gramer, s. 354.

James W. Redhouse, *Türkçeden İngilizceye Lügat*, 1921. Kaba dilde "salkhana"

Prof. Ahmet Caferoğlu'nun söylediğine göre, bugünkü Azerbaycan'da bu kelime *sallahana* söylenişiyle ve "mezbaha" anlamında yaşamaktadır.

Sayın Tahir Nejat Gençan'ın bana bildirdiğine göre Ahlat'ta Kulaksız mahallesi ile Taht-ı Süleyman [Kaya Alp'ın oğlu Süleyman Şah'ın oturduğu mahalle] mahallesi arasında, Harabe-Şehir Irmağı kenarında, halkın altında tılsımlı bir gömünün saklı olduğuna inandığı kayanın adı "Salhana Kayası"dır. Bu ad Dede Korkut'ta da geçer. Yalnız bunun aynı kaya olduğunu söylemek güçtür.

Kaldı ki bir lehçeyi meydana getiren unsurlar yalnız kelimeler değildir, çünkü bizim konumuzda görüldüğü gibi bu iki ayrı lehçenin, ana kökten gelen kelimelerinin çoğu her ikisinde de yaşamaktadır. Onları ayrı ayrı doğrultulara yönelerek bir anadilin ayrı lehçeleri saydıran özellikler ve ayrıntılar, aslında daha çok sesbilgisi, yapıbilim ve kimi kez de tümcebilim başkalıklarına dayanır.

Dede Korkut hikâyelerindeki dilin bir başkalığı da bu hikâyelerin halk dilinin bir ürünü olması, bir başka deyişle konuşma dilinin özelliklerini taşımasıdır. Prof Demircizade, Dede Korkut kitabında cümle öğeleri arasındaki bağlılığın ve cümle öğeleri sırasının o kadar *sabit ve muhkem olmadığını* kaydediyor. Bundan da Dede Korkut dilinin tümcebilimsel kuruluşunda bugünkü Azerbaycan dili kadar sağlamlaşmadığı, seslileşmediği, nihayetinde de edebi dil halinde yazıya geçmediği sonucunu çıkarıyor.[1]

Böyle olunca, onun yukarıda adları sıralanan yazarların oluşturduğu ve edebi bir nitelik gösteren metinler ile, yani yazı diliyle benzerliğinin bulunmaması veya bu benzerliklerin az olması olağan karşılanmalıdır. Şu da var ki eserin bu niteliği, onun incelenmesinde bir güçlük doğurmaktadır. Bu güçlük de şudur: Karşılaştırma imkânı olmadığı için bütün söylenenler ve çıkarılan sonuçlar yüzyılların gerisinde kalan bir konuşma diline dayanmaktadır. Metne bakarak çıkarılacak özelliklerin ne dereceye kadar genelleştirilebileceği ayrı bir soru olduğu gibi kelimelerin okunuşunda da ne denli bir isabet olduğunu kestirmek zordur. Arap yazısının, fonetik kurallara ulaşmak için sağlam bir yardımcı olamayacağı da bilinmektedir. Bunun nedenleri şöylece sıralanabilir:

Eserde sabit bir imla yoktur; bu, bir kelimenin türlü şekillerde yazılmasından anlaşılmaktadır.

2. Yeni harflerin kabulüne değin sürüp gelen eski Türk yazısında kullanılan harfler, konuşma dilindeki sesleri tam vermemektedir.

3. Birçok yerde kelimeler anlamı değiştirecek ya da büsbütün kaybettirecek biçimde yazılmıştır. Kopya ederek çoğaltma işleminden gelen bu yanlışlar araştırıcıları temelsiz yargılara sürüklemektedir.

A. M. Demircizade, *Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Dili*, 1959, s. 132.

4) Birtakım ekler bir bakıma sabittir; bir bakıma da Azeri ve Eski Anadolu Türkçesine ait özelliklerin bir arada görülmesi dolayısıyla sabit değildir.

Bütün bunlar göz önünde tutulunca, hele de ses uyumu, ünlülerin ve ünsüzlerin benzeşmesi gibi birtakım sesbilgisi yönlerinde tam bir görüş ve sonuca ulaşılması gerçekten güçleşmektedir.

DEDE KORKUT DİLİ ÜZERİNE ÇALIŞANLAR

Dede Korkut hikâyelerinin dili üzerinde bugüne değin çalışanlar hem azdır hem de yapılanlar doyurucu olmaktan uzaktır.

♦ **FİKRET BAHAETTİN**: İlk olarak Fikret Bahaettin'in "Dede Korkut'un Grameri Üzerine Araştırmalar" adlı tezi vardır.[1]

Bu tezde I. İsimler, II. Zamirler, III. Sıfatlar, IV. Zarflar, V. Nidalar, VI. Cihet gösteren kelimeler, VII. Tabiat seslerine benzetilerek yapılmış kelimeler (Onomotopêe, lafzî taklidî), VIII. Fiil, konuları olmak üzere sekiz ana bölüm görülmektedir. Bu tezde Dede Korkut'ta geçen kelimelerden, bu bölümlerde yer alan kelime soylarından her birine örnekler verilmekle yetinilmiş; dil bakımından bir açıklama yapılmamış ve bir görüş ileri sürülmemiştir.

♦ **ETTORE ROSSİ:** Dede Korkut'un dili üzerinde tek gerçek çalışmayı, benim bildiğime göre, Ettore Rossi yapmıştır. Yalnız Rossi, Vatikan yazmasına, yani Dede Korkut hikâyelerinin ancak yarısına dayandığı için bu yoldaki incelemesi ister istemez eksiktir.

Rossi, Vatikan yazmasının fotokopisini ve hikâyelerin İtalyanca çevirisini verdiği önemli eserinin başına bir giriş bölümü koymuştur. Dede Korkut'u türlü yönlerinden ele alan bu giriş bölümünde dil konusuna da geniş bir yer ayırmıştır (s. 76-84). "Kitâb-ı Dede Korkut'un Dili" başlığını taşıyan bu bölümde verdiği notlarda, daha kolay olduğu için Vatikan yazmasına dayanır. Fakat daha başlangıçta, okuyucuya, dile ait araştırmalarıyla bu konudaki sözün bitmiş olmayacağını hatırlatmaktadır.

Rossi, Vatikan yazmasının sesbilim özellikleri belirttikten sonra sesbilgisi konusuna geçecek ünsüz harflerin değişmesini ve ünlülerin kaynaşmasını örnekleriyle gösteriyor.

Yapıbilim bölümünde isimler, birtakım ekler, zamirler ve sayılar üzerinde kısaca duruyor. Fiil bölümünde, zamanları, basit çekimleri, emir, geniş zaman ve istek, şimdiki zaman, şart, duyulan (-mış'lı) geçmiş, görülen (-di'li) geçmiş kipleri

---

[1] İstanbul Türkiyat Enstitüsü, tez numarası 441, 1938-39 mezuniyet tezi, 39 daktilo sayfası.

ile bileşik zaman kipleri, dilek kipinin geçmiş zamanları, geniş zaman kiplerinin hikâyesi ile geniş zamanın şartı bu sayfalarda kısaca yer alıyor. Gelecek zaman için özel bir şekil bulunmadığı, bunun dilek, gerektirme ve daha çok geniş zaman anlamını veren geniş zaman kipiyle yapıldığını belirtiyor. *idük*, *idügin* (partisip şekli), şimdiki zaman şekillerine, olumsuz geniş zamanın *imez* şeklinde görüldüğüne (*gerekmez*'de olduğu gibi), üçüncü şahıs için *dür, dur* ekinin kullanıldığına işaret ediyor. Sonunda şahıs zamiri eklerini bir çizelgede topluyor.

Fiillerin olumsuz şekilleri konusunda olumsuzluk edatı olarak *-me* gösteriliyor. Geçmiş zaman için *-imez* bütün şekillerde sabittir. İktidar fiilinin olumsuzu iki şekildedir. Bunlardan birincisi *bilmek* fiilinin olumsuz şekli ile (*binebilmez* gibi), ikincisi de *-ime*, *-ıma* ekiyle yapılmaktadır. Kimi kez de *degül* kelimesi olumsuzluk ifadesi için kullanılmaktadır.

Bu bölümün ardından fiilden türeyen isim, sıfat ve zarf şekilleri sıralanıyor. *Gelmegüm yok, komağum yok* gibi *-mak*, *-mek* şekline çok rastlandığı gösteriliyor.

Partisip (ortaç) bölümünde, *-ar*, *-er* ile biten *uçarda, kalarda, koparda* gibi şekillere dikkat çekiyor, aynı yolda *içerüm yok, binerüm yok* şekilleri ile *akarlıda, biterlide* şekillerine de dikkat etmek gerektiği hatırlatılıyor.

Gerundiumlara da oldukça geniş bir yer verilmiştir.

Bileşik fiiller için *-up, -üp, -updurur, -üpdürür, yormak* (*yorumak*?), *görmek, vermek, bilmek, komak* (*alıkomak, sarakomak*), *almak* yardımcılarıyla sürerlilik anlatan *durmak* fiilleri sıralanıyor.

Atıf ya da propozisyon, zarf, bağlaç, ünlem bölümünde Rossi "at *dimezem* sana kardaş *direm*, kardaşımdan yeğ" (Vatikan, s. 76b) ve "benim Oğuzda dostum duşmanum kimdür bileyin *dirin*" (Vatikan, s. 79a) cümlelerindeki *direm, dirin* kelimelerini "diyorum" anlamında fiil kökünden gelen bağlantılar olarak sayarak yanılıyor. Fiillerin ve kelimelerin oluşumunda kullanılan ekleri de sıralayarak tümcebilim konusuna geçiyor.

Rossi'nin, kendisinin de söylediği gibi, dil üzerine söyledikleri ancak bu konulara bir *değinme* halinde kalıyor.

♦ **A. M. DEMİRCİZADE:** Bu Türkologdan sonra Prof. A. M. Demircizade'nin *Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Dili* adlı eseri gelir (Bakû, 1959, 162 sayfa).

Demircizade, Dede Korkut'un dilini daha geniş ve etraflı olarak işlemiştir. İlksözden sonra kitap dört fasla ayrılmaktadır. I. fasılda (s. 5-34) şu bölümler vardır: 1. Kitâb-ı Dede Korkut hakkında, 2. Eserin incelenmesinde bazı özellikler, 3. Eşanlamlıların Sinonimler paralelliği hakkında.

II. fasıl (s. 35-58) "Kitâb-ı Dede Korkut Dilinin Fonetik Kuruluşu" adını taşımaktadır. Bu fasılda yer alan bölümler şunlardır: 1. Fonetik Terkip, 2. Fonetik Uyuşmalar, 3. Fonetik Azerileşme, 4. Bazı Kayıtlar.

Kitabın en yüklü parçası olan III. fasıl (s. 59-142) iki ana bölüme ayrılmıştır. I. bölümde yapıbilimsel özellikle işlenir ve bu bölümde yer alan konular sırasıyla şunlardır: 1. söz düzeltici şekiller (yapım ekleri), 2. isim, 3. sıfat, 4. sayı, 5. ivezlik (zamir), 6. fiil, 7. zarflar, 8. kömekçi sözler (yardımcı sözler). II. bölümde "Sözdizimsel özellikler" adı altında toplanan konular şunlardır: A. Müpteda, B. Haber, C. Tamamlık, Ç. Zarflık, D. Tayin (belirtme ve niteleme sıfatları), E. Cümle terkibinde olan ilave sözler hakkında, F. Cümle uzuvlarının kuruluşu hakkında, G. Sade cümle, H. Bileşik cümleler.

IV. fasıl "Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Lügat Terkibi"dir (s. 143-58). Burada 1. sözlerin kavmî mensubiyetçe türleri, 2. sözlerin kuruluşça türleri, 3. sözlerin manaca türleri, diye üç bölüm vardır. Eserin sonunda kısa bir "sonsöz" de vardır.

Kitapta Dede Korkut dilinin geniş bir plan içinde işlendiği görülmektedir. Bu eserin, bugün Azeri lehçesini konuşup yazan bir bilim adamınca yazılmış olması önemlidir. Kullanılan terimlerin bize göre başkalığı bir yana, bu kitap da ele alınan gerek yapıbilim gerekse tümcebilim konularında, Dede Korkut dilinin bütününü kavrayan ve tüm özelliklerini meydana çıkaran bir nitelikte görülmüyor. Bununla birlikte, bu alandaki çalışmaların arasında bu araştırmanın önemli bir yeri vardır. Burada, Dede Korkut'un henüz el değmemiş, üzerine kimsenin eğilmediği yönlerine dair yer yer yararlı ipuçları buluyoruz. Aşağıdaki sayfalarda, gerçek bir çalışmanın ürünü olan bu araştırmaya sırası geldikçe baş vurulacaktır.

♦ **MUHARREM ERGİN:** Türkiye'de Dede Korkut'un dili üzerine oldukça geniş tutulan bir planla yazılmış bir kitap vardır: Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, c. II, İndeks-Gramer, Ankara, 1968, sayfa 483.

Doktora tezi olan kitabın ikinci bölümü gramere ayrılmıştır (s. 359-483). Bu bölümler şunlardır: Dede Korkut'un dili (s. 349-56), nüshaların dili (s. 356-62), kelime kadrosu (s. 362-64), ses özellikleri (s. 364-426). Bu başlık altında, bu konuyla ilgili olmak üzere 16-19 madde yer almaktadır.

Şekil özellikleri (s. 427-47) başlığı altında yine türlü maddeler (70-117) toplanmıştır. Bunlar ekler ve kökler, yardımcı sesler, yapım ekleri, isimden fiil yapma ekleri, fiilden isim yapma ekleri, fiilden fiil yapma ekleridir. İsim (s. 447-48), çokluk eki (madde 158-59), iyelik eki, hal ekleri (s. 448-53) bölümünde türlü ekler (madde 160-68) yer almıştır. Sıfat (s. 452-53) bölümünde türlü sıfatlar (madde 169-74), zamir bölümünde (s. 453-55) türlü zamirler (madde 175-80), zarf bölümünde (s. 455-56) türlü zarflar, edat bölümünde (s. 456-58) ise bağlama, gösterme, lem, kuvvetlendirme ve son çekim edatları yer almaktadır (madde 185-90). Fiil bölümünde (s. 458-70) fiil çekimi ve bununla ilgili ekler, gerundiumlar ve partisipler (madde 191-208) yer almıştır.

209-224 arasındaki maddeleri kaplayan tümcebilim bölümünde (s. 470-81) tekrarlar, sıfat ve isim tamlamaları, bileşik isim, bileşik fiil, unvan, ünlem, sayı, edat, isnat, genitif, lokatif, fiil, partisip, gerundium, kısaltma grupları sıralanmış ve en sonra cümleye geçilmiştir (s. 476-484). 225'den 237'ye kadar olan maddeleri içeren bu bölümde fail-fiil münasebeti, nesne isteyen fiiller, yer tamamlayıcısı değişiklikleri, ek tamamlayıcı isteyen fiiller, belirsiz nesne, nesne uzaklaşması, yer tamamlayıcısı uzaklaşması, cümlede yer değiştirme, iki unsurdan birinin ek alması, soru ekinin yer değiştirmesi yanbaşlıkları sıralanmıştır; "birleşik cümle" başlığı altında da şartlı birleşik cümle, ki'li birleşik cümle, iç içe birleşik cümle diye üç birleşik cümle şekli verilmiştir.

Yukarıda adı geçen önemli çalışmalardan hiç yararlanılmadığı görülen bu kitabın görebildiğimiz başlıca eksiklerini şöylece sıralayabiliriz:

1. Dede Korkut hikâyelerini ören bütün kelimeler doğrudan Azeri sahasının öz malı olarak gösterilmektedir. Yapıbilim ve tümcebilim ile ilgili bütün gerçekler hiçbir kanıt gösterilmeksizin Eski Anadolu Türkçesiyle Azeri sahasına bağlanmaktadır. İlgili açıklamalar da hep *Azeri sahasının ve devrinin icabına* dayandırılmaktadır. Bu yargılar kimi kez –yine kanıt verilmeksizin– hep *bütün şekiller Eski Anadolu ve biraz da Azeri hususiyetlerini taşımaktadır* hükmüyle bir belirsizliğe düşmektedir.

   Bir de Dede Korkut'un dili üzerindeki yargılarda bugünkü Azeri lehçesini ölçü olarak ele alıyor ve buna göre eserdeki Azeri lehçesinin özelliklerini saptamaya çalışıyor, oysa Azeri lehçesi o yüzyılda (XIV. yüzyıl) henüz bağımsız bir lehçe olarak ortada yoktur.

2. Dede Korkut kitabının imlasında görülen ikilikler ve karışıklıklar, kesin yargılara varmaya engel olduğu halde, *b-m* değişmesi örneğinde olduğu gibi, bunu Azerbaycan'ın *b* tarafındaki *Çinçavatça* ya da *m* tarafındaki *Terekeme* ağızlarına bağlamak birtakım tutmazlıklara yol açmaktadır.

   Burada bu *Terekeme* ve *Çinçavat* sözcükleri hakkında durmak istiyoruz. Önce yazarın bunlarla neyi, Azerbaycan'ın hangi bölgesini ve kabilesini kastettiğini anlamak güçtür. Bu iki kelime askıda, belirsiz sallanmaktadır. *Terekeme*, bilindiği gibi "Türkmen" kelimesinin Arapçaya uydurulmuş çoğul şekli olan "Terakime"deri bozma bir addır. Bu ad Azerbaycan, İsfahan ve Horasan'da dağınık bulunan Türk kabilelerinden birini anlatmaktadır. Bunlar başka adlarla da anılmaktadır, nitekim "Kangılı" diye de söylenmektedir.

   Aslında Azerbaycan'da iki Türk şivesi vardır. Birisi Oğuz şivesidir. İkinci bir şive ile konuşan bir bölüğü var ki bunlar İlhanlılar zamanında gelmiş olup şehirlerde oturuyorlardı; bunlar Doğu Türkçesi ve çokça Farsça karışmış Azeri dilini temsil etmekteydiler. Bunlar da "sağır kâf *ñ*" yerine bizde olduğu gibi "*n*" sesi kullanıyorlardı. Saib'in şiirleri bu Azeri şivesiyle Türkmen şivesinden ayrılmaktadır; Fuzûlî'deyse Oğuz şivesi hâkimdir. Safevi sülalesi zamanında, Şah I. Abbas döneminde beylerin Hindistan'da birbirlerine yazdıkları mektuplar ise tamamen Çağatayca yazılmıştır, bunlar edebi Azeri şivesini temsil etmektedir.

Azeri şivesinde Terekeme ağzı hâkim unsur olarak kullanılmakta olandır. Bunlar Karabağ taraflarında ve göçebedirler, içlerinden bilginler de çıkmıştır. Terekeme adı altında türlü yerlerde göçebe hayat süren Oğuzlar varsa da "Terekeme dili" diye bir dil yoktur. Doğu Anadolu'da da Terekemeler vardır, bunlara geri kalmış bir Oğuz zümresi diye bakılmaktadır. Afganistan'da "Halaçlar" için de bu tabir kullanılmakta ve *Terekeme-i Halaç* denilmektedir.

Çinçavat'a gelince kaynaklarda böyle bir kabile adı geçmemektedir, böyle bir lehçe veya ağız da yoktur. Bu "Çinçavat" sözüne Kâtip Çelebi'nin *Cihannüma*'sında ve Ebû Bekir bin Behram ed-Dımışkî'nin *Tercüme Nusratü'l-İslam ve's-Sürur fi Tahrîr Atlas Mayur* (1086-1096) adlı eserinde rastlıyoruz. Her iki eser de Gürcistan'dan söz ederken "cümle halkı Gürcü taifesi ve Nasara dinindendir. Bilâd-ı İslama muttasıl yerleri mahlut esnaf-ı muhtelifedir, onlara Çinçavat derler" diyor. Görüldüğü üzere bunların Türk oldukları belirtilmediği gibi Türklerin herhangi bir kabilesine mensup oldukları da söylenmiyor. Bunlar için kullanılan "esnaf-ı muhtelife" tabirinden karışık bir topluluk oldukları anlaşılmaktadır; bu karışıklık onların hem soyca hem dince hem de dilce birlik göstermeyip türlü zümrelerden ibaret olduğunu anlatır. Öyle olunca dil bilginlerinin şimdiye kadar haberdar olmadıkları bir "Çinçavat Lehçesi" ortaya atmak ve Dede Korkut'un dili üzerinde buna göre yargılara varmak mümkün değildir. Nitekim bu "Çinçavat" sözü üzerinde, çoğu zaman olduğu gibi, kendine göre açıklamalar yapan Kırzıoğlu da bunun Dede Korkut'un zamanından çok sonra olduğunu, buna dayanarak Dede Korkut'un dili üzerine sonuçlar çıkarılamayacağını açıkça söylemektedir.[1]

Böyle olunca eserin Azeri lehçesinin özelliklerini taşıdığı genel olarak geçerli kabul edildikten sonra, bunda bir de Azeri lehçesinin ağızlarına göre, bir böyle bir şöyle verilecek hükümler sallantıda kalmaktadır.

Yukarıda söylenen *b-m* değişmesine gelince, Göktürkçede kelime başında *b* hâkim olmakla birlikte tek tük *m* şekli de görülmektedir. Kelime başındaki bu *b*'ler Uygur metinlerinde artık *m*'ye dönmüştür; nitekim Argu Türkçesinde de hem *men* hem *ben* şekli vardır.

3. Dede Korkut kitabının imlasında görülen düzensizlik, yazarın çıkarmak istediği sonuçlara göre değerlendirilmektedir. Kimi yerde, bütün öteki doğru yazılışlar bir yana bırakılıp bir kelimenin tek bir defa geçen imlasına göre sonuçlara varılmaktadır. Hatta kimi kez yanlış yazıldığı apaçık olan bir kelime kanıt olarak zorlanmaktadır.

4. Yazar müstensihi gerektiğinde yanına, gerekmediğinde karşısına almaktadır.

5. Vatikan yazması bir yana atıldığı halde, bir kanıt gerekince onun doğruluğu kabul edilmektedir.

6. Yapıbilim ve tümcebilim konusunda ne eklerin, ne fiillerin ne de isim, sıfat, zamir ve diğerlerinin cümlede aldığı yerlere göre yaptıkları işin, cümleye getirdiği anlamların veya anlam değişikliklerinin neler olduğu, hiç olmazsa neler olabileceği gösterilmemiş,

---

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 28, çıkma 5.

bunlar soyut ve çıplak sıralanıp bırakılmıştır.

7. İlişilecek daha başka noktaları da göz önüne alırsak bu kitapta belli bir yol izlenmediği, hızla ve bu yüzden de yanlış yargılara varıldığı, tutarsız sonuçlar çıkarıldığı görülecektir. Aşağıdaki sayfalarda bu sürçmelere ve gerçek yanlışlara dair kanıtlar yeri geldikçe verilecektir.

İstanbul Edebiyat Fakültesinde Türkoloji asistanı olan M. Necmettin Hacıeminoğlu'nun bu kitap için bir tanıtma yazısı vardır. Hacıeminoğlu, bu yazısında, şekil özellikleri üzerinde yazarın fazla ayrıntıya girmediğini, bir ekin görevini ve kök üzerinde yarattığı değişikliği, örnekler verilmediği için ilk bakışta anlamanın mümkün olmadığını, ayrıca birçok ekin durumunun kesin şekilde belli olmadığı halde bunlar hakkında açıklamaların verilmediği, *tepel* kelimesindeki *-l*, *sağdıç* kelimesindeki *-dıç*, *ortaç* kelimesindeki *-ç*, *kaşga* kelimesindeki *-ga*, *yolak* kelimesindeki *-ak*, *topuk* ve *bebek* kelimelerindeki *-ḳ* ve *-k* eklerinin durumlarını, kök ve eklerin bu şekilde ayrılıp ayrılamayacaklarını kesin olarak kabul etmenin güç olduğunu belirterek eleştirmektedir.[1]

♦ **A. N. KONONOV:** Dede Korkut dilinin tümcebilimiyle ile ilgili bir iki nokta üzerinde Kononov'un dikkate değer bir incelemesi vardır.[2] Bu konuda bugüne değin yapılan araştırmaların içinde bir yenilik getireni budur. Bundan öncekiler, Demircizade'nin eseri bir dereceye kadar bir yana, Dede Korkut hikâyelerinde dilin yapıbilim ve tümcebilim bakımından gösterdiği olayları öylece ortaya koymakla kalmışlar; bunların açıklanmasına, türlü şekillerin dile kattıkları anlamların gösterilmesine, türlü eklerin gördükleri işleri belirtmeye, cümle içinde aldıkları değişik yerlere ve semantik kaymalara göre ifadeye ne gibi başka anlamlar verdiklerini meydana çıkarmaya kalkışmamışlardır. Kononov'un incelemesi bu yönlerden, bundan sonraki çalışmalar için de önem taşımaktadır. Bu incelemeye aşağıda –sırası gelince– belki de gereksiz görülecek oranda yer verilmesinin nedeni budur.

♦ **İBRAHİM ZEKİ BURDURLU:** Son olarak İbrahim Zeki Burdurlu, Dede Korkut hikâyelerini cümle ve sıfatlar yönünden ele alan yazılar yazmıştır.

Bunlardan ilki "Dede Korkut Hikâyeleri" adını taşımaktadır ve yazar bu yazıyı daha sonra "Dede Korkut Hikâyelerinin Özellikleri" adıyla bir kez daha yayımlamıştır.[3]

M. Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Kültürü*, Ocak 1964, sayı 15, 56-58

A. N. Kononov, "Kitâb-ı Dedem Korkut, gramer notları" Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Haberleri, İçtimai Bilimler Serisi, No. 4, Bakû, 1965, s. 73-80.

Uyanış, İzmir Eğitim Enstitüsü, yıl 4, sayı 32, s. 8-10 ve sayı 33, s. 9-10. Daha sonra *Türk Folklor Araştırmaları*, Ocak 1967, sayı 210, s. 4303-07.

Burdurlu'nun "Dede Korkut Hikâyelerinin Cümle Yapısı" adlı bir incelemesi de vardır. Bu yazı "Dede Korkut Hikâyelerinin Özellikleri ve Cümle Yapısı" adıyla bir daha yayımlanmıştır. [1]

"Dede Korkut Hikâyelerinde Sıfatlar ve Sıfat takımları" adlı bir incelemesi daha vardır; bu yazı da *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*'nde tekrarlanmıştır.[2]

İbrahim Zeki Burdurlu bu incelemelerinde Dede Korkut hikâyelerindeki cümle yapısını ve sıfat takımlarını genel olarak ele almış, cümlelerin türlerine ve kuruluşlarına göre ne gibi anlam değişikliklerine yol açtığı ve ne gibi özellikler taşıdığı üzerinde durmamıştır.

Aşağıdaki sayfalarda, adı geçen bu eserler ve incelemelerden yararlanılmıştır. İlgili bölümlerde yeri geldikçe ve gerektikçe ilişilen noktalar da olacaktır. Bunlar yanlış görülen, belirsiz oldukları için açıklanması gereken ya da eksik bırakıldığı için tamamlanması istenen noktalardır. Yazarlara katıldığımız yerler üzerinde hiç durulmamış veya önemleri dolayısıyla bunlar yalnızca kısaca söz konusu edilip geçilmiştir.

DEDE KORKUT KİTABININ İMLASI

Eserin fonetiği, bir yandan benim alanım dışında olduğu, bir yandan da bir dereceye kadar başkaları tarafından üzerinde durulduğu için burada söz konusu edilmemiştir. Yalnız eserin yapıbilim ve tümcebilim konuları için önem taşıyan imlası üzerinde durmak yerinde görülmüştür.

Dede Korkut kitabının her iki yazmasında da oturmuş tekdüzen bir imla yoktur.

Dede Korkut'un diline ayırdığı bölümde verdiği notlar için kolaylığından dolayı Vatikan yazmasına dayanan Ettore Rossi, kitabın imlasının mükemmel olmadığını, XV. yüzyılın *muhtemel telaffuzunu* verdiğini söyledikten sonra imla özellikleri üzerinde duruyor. قصا yerine قده ve قبضه yerine تبزه yazıldığına işaret ediyor. Bu durum A. M. Demircizade'ye göre "Fonetik Azerileşme" (s. 53 vd.), Ergin'e göre "Türkçeleşme"dir (s. 279 vd.).

Ettore Rossi *k*, *g*, *n* seslerinin belli olmadığını, çevriyazı yapmak için daha eski metinlere başvurmak gerektiğini, ك ile ك'nin birbirinden ayrılması için çok

---

Türk Dili, 1966, sayı 183, 192-98. Daha sonra *Türk Folklor Araştırmaları*, 1967, sayı 211, s. 4325-28.

Türk Dili, Ağustos 1968, sayı 203, s. 523-27. Daha sonra *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, Mart 1969, sayı 236, s. 5236-38.

dikkat gerektiğini, buna kimi kez *g*, kimi kez de *ñ* karşılığı olarak rastladığımızı belirtiyor ve sonrasında birkaç noktaya daha iliştikten sonra eserin yapısına geçiyor.[1]

Demircizade ise Dede Korkut kitabındaki imla düzensizliğini türlü ihtimallere yormaktadır:

1. Ya kitabı yazanın yaşadığı devirde oturmuş bir imla yoktur;

2. Ya da kitabı yazan, Azerbaycan halk dilinin, kimi kez de lehçe veya şivenin etkisinde kalmıştır;

3. Ya da bilerek veya bilmeyerek imlayı bozmuştur.

Bunlara hikâyeleri kitaba geçirenin arada –herkesin yapabileceği gibi– farkına varmadan yaptığı imla yanlışlarını da katmak gerektir.

Prof. Zeynep Korkmaz'a göre, imlanın yalnızca Dede Korkut kitabında değil, göze çarpan başka eserlerde de tekdüzen olmayışı şu iki neden yüzündendir:

1. Türkçe eserlerin Arap imla sistemine dayanması;

2. Uygur yazı dili geleneğinin devamı.

Nitekim eski eserlerde نك şeklinde yazılan *ñ* Uygurca metinlerde de iki harf [nĝ] olarak yazılmaktadır.

Sonuç olarak Demircizade'ye göre, Dede Korkut kitabında, aynı sözlerin imlasında s, t, z ve h seslerinin kimi kez ص, ط, ض, ح kimi kez de س, ت, ه harfleriyle yazılması, Azerbaycan dilinde ilk devirlerde gerçekten de iki türlü *s*, iki türlü *t*, iki türlü *z* ve iki türlü *h* sesinin bulunmasından ileri gelmektedir.

DEDE KORKUT KİTABINDA KULLANILAN HARFLER

Demircizade "Kitâb-ı Dede Korkut Dilinin Kuruluşu" bölümünde, kitapta kullanılan ünlü ve ünsüz harflerin üzerinde duruyor. Arap imlasında yalnızca ا (*a*), (*o, ö, u, ü*), ى (*ı, i*) ünlüleri olduğu ve bunların yerine kimi kez harekeler kullanıldığı için Dede Korkut'un sabit bir imlası olmadığına işaret ederek, kitapta rastlanan ünlüleri a, e (Azeri dilinde kapalı e), açık e, o, ö, u, ü olmak üzere sıralamaktadır. Demircizade, ayrıca kimi kez ünlülerin diftonglaşması ve böylece uzaması zorunluluğu, kimi kez diftong (ikili ünlü) ve uzanan ünlülerin de bütün Azerbaycan halk dilinin ilk devirlerinde mevcut olduğu hakkındaki sanıyı güçlendiren örnekler olabilir, diyerek şu örnekleri veriyor: *korsa* sözü yerine göre *koursa, koarsa, gorsa* olabilecektir.[2]

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut,* 1952, s. 76 vd.

A. M. Demircizade, *Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Dili,* 1959, s. 40 vd.

Muharrem Ergin ise *giçmek* كيچمك, *giçürmek* كيچورمك kelimelerinin ve *mere* kelimesinin iki türlü مره ve ماره olarak yazılışlarının Dede Korkut kitabında bir kapalı *e* bulunduğu ihtimalini uyandırmakla birlikte eserde kapalı *e* bulunmadığı iddiasını ortaya atıyor.[1]

Oysa birçok Türk lehçesinde bulunmayan bu açık ve kapalı *e* farkı, her iki lehçede de, yani Azeri ve Türkiye lehçelerinde de vardır.[2]

Açık ve kapalı *e*'lerin Dede Korkut kitabında bulunup bulunmadığını, Arap yazısı yüzünden ayırt etmeye imkân yoktur. Bununla birlikte kimi metinlerde bu kapalı ve açık *e*'ler yine de belirtilmiştir.

Nitekim *Nehcü'l-Feradis*'te بيش diye yazıyor ve ondan sonra üzerine üstün koyuyor بَيش (= beş 59⁵,¹¹,¹⁴ 62¹), أيلجى (= elçi, 77¹²), أيلا تكيل (eletgil, 62²). Bu, bir kapalı *e*'nin bulunduğunu gösteriyor. Gerektiği yerde de ünlünün fonetik değerini belirtmek için kesre koyuyor بِير لا بِير gibi.

Wilhelm Thomsen, Orhun Yazıtları'nda ^ işaretinin *i* ünlüsünün yerini tutmakla birlikte, arka damak ünsüzleriyle birleştiğinde aynı ^ işaretinin kesinlikle başka bir ses verdiğini görmüş ve bu sesin Türk lehçelerinin birçoğunda bulunduğunu belirtmiştir. Bunu, verdiği kanıtlarla da destekleyen büyük bilgin, Türk lehçelerinde büyük ölçüde *ä* (*e*) sesi in *äl, el, il* kelimelerinde olduğu gibi kimi kez *i* ile yazıldığını ortaya koymuştur.[3]

Radloff'un da *Denkm. Kültigin* adlı eserinde aynı olayı kaydettiğine ve daha ileri giderek ^ işaretinin yalnızca *y* ve *i* yerini tutmadığını, fakat bir kelimenin başında ve birinci hecede sadece *ä* sesini ifade ettiğini söylediğine işaret eden Thomsen, daha sonraki "Une Lettre mêconnue des Inscription de L'Iênissei" adlı yazısında,[4] Moğolistan yazıtları içinde *b²* (*ikinci b*) diye kabul edilen A ya da X̂ harfinin yanında bir tip işlek ጸ ya da ⟟ şekline de rastlandığını, nitekim Ongin Yazıtı'nda daima bu iki şekilden birinin kullanıldığını ve ⟟ şeklinin Kültigin (I W) Anıtı'nın Çince yazıtının köşesinde kazılmış iki Türkçe satırda bulunduğunu bildiriyor. Bunların iki A ve ⟟ karakterini temsil etmekle birlikte, bu iki şeklin birbirinin yerine hiç kullanılmadığına dikkat eden Thomsen, incelemelerinin sonunda A şeklinin asla *ikinci b* (⟟) ile aynı olmadığını görmüş ve bu ⟟'nin bir ün-

---

Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, c. II, İndeks-Gramer, s. 365.

A. Dilaçar, "Azeri Türkçesi" *Belleten*, seri III, 1950, sayı 14-15, s. 60

Wilhelm Thomsen, *Inscription de l'Orkhon*, dechiffrêe par Wilhelm Thomsen, Helsingfors, 1896, s. 11 vd.

Wilhelm Thomsen, Samlade Afhandlingen, Tredje Bind, Kobenhaven og. Krestiania, 1932, s. 83-91.

lü harften başka bir şey olamayacağı sonucuna varmıştır. Buna göre de yazıtlarda bir *e* (*é*), demek ki *kapalı e* ünlüsünün bulunduğu fikrine ermiştir. Bu *e*, *ä*'den olduğu gibi *i*'den de başka bir harfi temsil etmekte ve bu ünlünün belli bir devirde, belli bir bölgede *i* ile gösterildiği açıktır, demiştir. Bunu kesin bir sonuca vardırmak için metinleri incelemek gerektir.

Şunu da söyleyelim ki bugün bile hâlâ Anadolu'nun birçok yerinde kapalı *e* yaşamakta olduğuna göre bunun Dede Korkut'un yazıldığı zamanda bulunması çok doğaldır. Bunu ayırt edecek bir işaretin kullanılmadığını biliyoruz. Kiril alfabesinin kabul edildiği tarihe kadar (Arap alfabesinin kullanıldığı sürece) Azerbaycan'da yazılmış eserlerde bu iki *e* arasındaki telaffuz farkını gösterecek bir işaret, ayrı bir harf yoktur. Ama Azeri lehçesinin ve bütün Anadolu halk ağzının görülen bir özelliği olan kapalı *e*'nin, Dede Korkut kitabında bulunmaması için hiçbir sebep yoktur. [1]

Prof. Mecdut Mansuroğlu da Ergin'in kapalı *e*'yi Eski Anadolu Türkçesi için kabul etmemesine karşılık, giderek artan ipuçlarının bize tarihsel devirlerde ve o arada elbette Dede Korkut zamanında böyle bir *e* sesinin bulunduğunu doğrulamaktadır, diyor.[2]

Reşit Rahmeti Arat'ın "Türkçe Metinlerde *e-i* Meselesine Dair" adlı yazısında adından başka bu konuyu aydınlatacak önemli bir şey yoktur.[3]

ÜNSÜZLER

Kimi seslerin telaffuz ve imla özellikleri üzerinde yararlı açıklamalar yapan Demircizade, Dede Korkut kitabında kullanılan ünsüzleri *b, p, c, f, g* (ince), *k* (ince), *g* (kalın), *q* (kalın), *ğ*, *x* (خ), *h* (ه، ح، ه), *z* (ز، ذ، ظ، ض), *s* (ث، ص، س), *t* (ط، ت), *d* (ط، د), *r, f, m, l, r, ş, n* (ک، ن), *ñg* (ک، نك), *nġ* (ñ, نق), *y* (ي، ى) olarak sıralıyor-

---

Türkçede kapalı *e* hakkındaki diğer önemli incelemeler için bkz. Karl Grönbech, *Der Türkische Sprachbau*, 1936 s. 15; T. Kowalski, Enz. İslam, Osm. Türk. Dialekte; Ahmet Cevat Emre, "Türkçede Bulanık e (é) Fonemi", *Belleten*, 1946, sayı 6-7, s. 487-97; Karl Foy, *Keleti Szemle*, I, s. 180 ile *Mitteilungen des Seminars f. Orientalischen Sprache*, c. III, s. 190-215; Wilhelm Grönbech, *Keleti Szemle*, IV, s. 237-38; Wilhelm Thomsen, *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, XXX, s. 4; N. N. Doppe, *Körösi Csoma-Archivum* II, s. 67;

Gyula Németh, "zur Kenntnis des geschlossenen e im Türkischen", *Körösi Csoma-Archivum*, ilave cilt, 1939, s. 515-31 ve "Macarcanın Bulgar Türklerinin Dilinden Alınma Kapalı e Sesi" *Magyar Nyelv*, XXXVIII, 1942, s. 1-11 ve "Az pjai (Ana Yakut ses bilgisinin temelleri)" *Nyelvtudomanyi közlemények*, XLIII, 1914, 290 vd,

Mecdut Mansuroğlu, "Dede Korkut Kitabı", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Kasım 1959, c. IX, s. 159-60.

Reşit Rahmeti Arat, "Türkçe Metinlerde *e-i* Meselesine Dair", *Rocznik Orientalistyezny*, c. XVII (1951-52), Krakow, 1953, s. 306-13

sa da sondaki *y*'yi (ڭ، ی) ünsüzlere kattığı için ünsüzlerin sayısını yirmi dört olarak göstermekte, bunların arasında *ñg* ve *nġ*'yi diftong (ikili ünlü) saymaktadır.[1]

Muharrem Ergin ise bunlardan *ñg* ve *nġ* seslerinden yalnız *ñ*'yi alarak *y* ve *j* seslerini de katıp ünsüzlerin sayısını yirmi beşe çıkarmaktadır ki doğru olan da budur. Bununla birlikte o da Demircizade gibi, *n-ng*'den söz ederken (s. 424 vd.) *ñ* (ڭك) ve *nḳ* (نق) olmak üzere iki şekil kabul ediyor.[2]

Mecdut Mansuroğlu ise Ergin'in bazı hususlarda çevriyazı ile çevriharf sistemlerini birbirine kattığını, Eski Anadolu Türkçesinde *s* ve *t* seslerinin ön ve arka damak temsilcilerinin bulunduğunu sanmadığını söyledikten sonra tıpkıbasımların da bulunduğu bir ciltte *ṣ-s* ve *ṭ-t* harfleri ile bir yazılış özelliğine işaret etmenin sebeplerini anlamak güçtür, diyor.[3]

FONETİK UYUŞMALAR

Bu bölümde Demircizade, ünlülerin birbirleriyle, ünlülerin ünsüzlerle ve ünsüzlerin birbirleriyle uyuşmasını incelemektedir.

Ergin'de bu konu "Ses Hadiseleri" bölümünde oldukça geniş tutulmuş, "vokal uyumu" (s. 389-93) ve "konsonant (ünsüz) uyumu" (s. 393-402) diye iki bölümde işlenmektedir. Onun bu bölümlerde söyledikleriyle verdiği örnekler üzerinde dokunulacak yerler vardır sanıyorum. (Burada verilen sayfa ve satır numaraları onun verdikleridir.)

Ünsüz düşmesine (s. 367) örnek verilen *küçücük* (s. 272[11]) kelimesini *küççük* ya da bugün Kastamonu ağzında ve başka yerlerde de söylendiği gibi *güççük* okumak daha doğrudur. XVI. yüzyılın bir halk kitabı olan *Saltuknâme*'de de (yaprak 321b) bu kelime aynı imlayla yazılmıştır. Bugünkü Azeri Türkçesinde de kelime *kiççik* ve *küççük*'tür. *Küçücük*, köpek yavrusu demektir (Prof. Ahmet Caferoğlu).

Ejdahalar (206[2]) örneğine gelince, burada bir "ünsüz düşmesi" söz konusu değildir, çünkü kelime aslında Farsça olup *ejdeha* ve *ejderha* diye iki şekli vardır ve *ejdeha* şekli daha yaygındır (*Burhan-ı Kaatı*, Steingass v.b). Yazar bu yanlışı daha sonra bir kez daha tekrarlamıştır (s. 383).

Baştaki ünsüzlerin düşmesi bölümünde (s. 368), baştaki *y*'lerin düşmesi durumu yalnızca Dede Korkut kitabında değil, bugün dahi birçok Türk ağzında görülmektedir.[4]

A. M. Demircizade, *Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Dili*, 1959, vd.

Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, c. II, İndeks-Gramer, s. 365.

Mecdut Mansuroğlu, "Dede Korkut Kitabı", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Kasım 1959, c. IX, s. 159-60.

A. Dilaçar, "Azeri Türkçesi", *Belleten*, seri III, sayı 14-15, s. 368 vd.

Orta hece ünlüsünden söz edilirken verilen *buyruk* (s. 11[11]) örneğinin harekesine fazla bir değer verilmeyip öteki yazılışlarına bakarak kelimenin orta hecesinin Dede Korkut kitabında muhafaza edildiği açıkça söylenmişse de bu kelime ancak iki yerde بیورق (s. 69[8], 157[1]), geri kalan beş yerdeyse بویرق şeklinde olup bunlardan bir tanesi de harekelidir: بُوْیُرق Zaten kelimenin yapısı gereği bu orta ünlünün düşmesi de doğaldır.

TÜRKÇELEŞTİRME

Demircizade'ye göre "Fonetik Azerileştirme" (s. 55 vd.) bölümünde ele alınan kelimelerden قارایب (*karayıp*) kelimesi, Demircizade'de olduğu gibi bizce de قارا عیب *kara ayıb*'ın Türkçeleştirilmesidir. Ergin bunu غرائب (*garaib*) kelimesinin Türkçeleştirilmesi olarak alıyorsa da kelimenin cümledeki yerine ve sözün söyleniş sebebine bakınca yanıldığı anlaşılır.

Merhem ve *serv* kelimelerinin *melhem* ve *selvi* oluşu sanıldığı gibi bugün yalnızca Azeri Türkçesinin bir özelliği değil, Türkiye Türkçesinin de özelliğidir. Hatta halk dilinde *merhaba*'yı bile *melhaba* şeklinde duymak olağandır. *Melhem* ile *selvi*'ye gelince bunlar için yazılı örnek aramak zahmetine değmez, o kadar çoktur. Yine bunun aksi de olur, *l* yerine *r* de gelebilir, *dilber* yerine *dirber* gibi.[1]

Muhannet okunan kelimenin doğrusu, metinde (278[8] ve 302[7]) olduğu gibi *muhannes*'tir. Kelime bugün bile –yalnız Azeri sahasında ve Terekeme ağzında değil– Anadolu'nun her yerinde ve halk şiirinde kullanılmaktadır. Kelimenin aslı Arapça مخنث *muhannes*'tir, anlamı da "kadın mı erkek mi belli olmayan, karı gibi erkek, kahpe" demektir. Yalnız Dede Korkut kitabında ve halk ağzında kelime anlamındaki bu şiddeti kaybedip hafiflemiştir.

ğ ve *g* sesinden söz edilirken "aslında başında *ğ* bulunan yabancı kelimelerin bu sesi g'ye çevrilmiştir" denilmektedir. Oysa verilen *gafil* ve *gayet* kelimelerindeki g'ler zaten *ğ* değildir. Bu *g* sesinin yalnızca Azeri sahasında değil Türkiye Türkçesinde de *k* olarak söylendiğini gösteren birçok örnek vardır: *gazyağı/kazyağı*, *gazoz/kazoz*, *gayrı/kayrı* vb.

Kelimenin başındaki *b*- *m*-, değişikliğini göstermek için verilen örnekler arasında *bil* *mil* de vardır. Bu, kitapta 41 kez *bil* yazılan bir kelimenin yalnızca bir yerde bir kez (181[7]) *mil* yazılışını, böyle bir değişikliğe kanıt yapılacak yerde bunu bir yazıcı hatasına bağlamak daha doğru olur. Nitekim yazar da *bel* kelimesinin bugün bile Azeri Türkçesinde *m*'li şekline rastlanmadığını söylemektedir (s. 410). Bakıldığında kelimelerin telaffuzları da birbirini tutmaz. Aslında bu *b*- *m*-

Ahmet Caferoğlu, "Anadolu Ağızlarında iç-ses Ünsüz Benzeşmesi", *Belleten*, 1958, s. 10.

değişmesi bir kurala bağlıdır. Bir kelimenin içinde nazal (genizden gelen) sesler, kelimenin ilk hecesinde ve özellikle o hece nazal seslerden biriyle biterse, kelime başındaki *b- m-* olur; *bin- min-* gibi. İstisnalar kuralı değiştirmez.

b-p değişikliğinden söz edilirken eski yazının imlasına uygun olarak *p*'lerin genellikle *b* ile yazıldığı, kanıtı olmayan bir rivayetten başka bir şey değildir. Kaldı ki bunun hemen yukarısında "Dede Korkut'ta birtakım kelimelerin p ile başladığı imlalarından açıkça anlaşılmaktadır" denildiğine göre, bu imla kimi kez şöyle kimi kez böyle diyerek birbirine aykırı dayanaklar alınması, bu bölümde ortaya atılan görüşlerde bir tutmazlık olduğunun ayrı belirtileri olarak karşımıza çıkıyor.

Bir de ikide bir bu kelimelerin bugünkü söylenişleri için Azeri sahasında Terekeŋe ağzında şöyle, Çinçavat ağzında böyle söylendiklerine de yer verilmektedir. Birbirlerine aykırı söylenişleri olan bu ağızlara bakınca, Dede Korkut kitabında kelimelerin bir yol Terekeme, bir yol Çinçavat (!) ağızlarına göre kullanıldıklarını kabul etmek gerekecektir. Bu, kelimelerin farklı yazılışlarına dayanılarak, her birine göre başka ve aykırı yargılara varmaktansa, eserde tekdüzen bir imlanın bulunmadığını kabul etmek daha çıkar bir yol olarak görülüyor. Kaldı ki Çinçavat kabilesi ve ağzı diye bir şey olmadığını yukarıda belirtmiştik.

Bay kelimesinin ancak bir yerde (s. 81^{10}) *pay* şeklinde yazıldığına ve bunun Dede Korkut'tan başka bir yerde görülmediğine dikkatimiz çekilerek bundan Azeri Türkçesinde aşırı bir "p'leşme" olduğu sonucunu çıkarmak ve bunu Dede Korkut'un Azeriliğine büyük bir delil saymak, sonra da herkesçe bilinen *bayımak* kelimesini *payımak* diye okumak gerektiğini söylemek şunun için asılsızdır ki bu kelime metinde gösterilen yerde *pay* değil *bay*'dır.

k-h'dan söz ederken, eski Türkçede kelime başındaki *k*'ların Batı Türkçesinde *h* olduğu söylendikten sonra verilen kanıtlar arasında bir de *kızağu* kelimesi vardır (s. 310). Bu kelimenin bugün Azeri sahasında *hızah* (*hızeh*) olduğu söylenmektedir. Oysa *kızağu* diye okunan kelime, metinde gösterilen yerde قزەغوچه diye yazılmıştır. Bütün kitap boyunca, sayılamayacak denli çok yerde "at" yerine قرەغوج (*karagoç*) kullanılmaktadır. Bunun قرەغوچه şeklinde yazılmasının bir sürçme olduğu meydandadır. Çünkü kelimeyi قزەغو (*kızağu*) okuyunca ondan sonra gelen چه (*ça*) açıkta kalmaktadır. Yazar üç sayfa sonra bunu kendisi de fark edecek (s. 240) ve bunun *karagoç* olması gerektiği üzerinde uzunca duracak ve yanlışın müstensihte olduğuna işaret edecektir.

İlhan Başgöz bu kelimenin doğrusunun *karaguca* olduğunu ileri sürüyor ve "daha ortalık karanlık iken" diye açıklıyor; bu iddiasına da eski Türkçede karanlık yerine *karangu, karagu* sözcüklerinin kullanıldığını biliyoruz şeklinde bir dayanak

(!) veriyor.[1] Bu kelimenin Dede Korkut kitabında kaç yerde *karagoç at, karagoçta atlar* şeklinde geçtiğini görmediği için böyle kendine göre bir açıklama yapmak yanlışına düştüğü meydandadır.

n-m değişmesinde verilen *ilem*'i (46[8], 56[9]) *-n* > *-m* değişikliğine ve *ağcam*'dakinin ise (223[6]) "iyelik eki" olduğuna hükmetmek yerine, bunun birincisinin bugün bile söylenen *keşkem, bilem, yoksam* kelimelerinde olduğu gibi bir halk söylenişi, pekiştirme ekinin bir kalıntısı; *ağcam*'daysa psikolojik bir yanılma olduğunu kabul etmek daha uygun görünüyor. Böyle olunca bu örneklerin yukarıdaki sonuçları çıkarmaya yarayan bir yönleri olmasa gerektir.

Kökler ve ekler bölümünde "Türkçede isim ve fiil köklerinin, aslında birbirinden ayrı olduklarını, bugün görülen birkaç istisnanın bazı inkişafların ortaya çıkardığı yeni şekillerle bir iki kelimeden ibaret olduğunu biliyoruz" dendikten sonra Dede Korkut kitabında bunun üç istisnası olduğu söyleniyor: *savaş* (34[6], 120[6]), *savaş-* (132[9], 156[8]), *yort* (*yort eylemek*) (263[3]), *yort-* (143[3], 190[8]) ve *işit* (234[11]), *işit-* (131[2], 300[8]) kelimeleri.

Oysa *savaş* kelimesi, tıpkı yazarın biraz aşağıda söylediği *kır-* ve *kırış* gibi *savmak* fiilinden yapılmış bir isimdir. *Yort-* yalnız Dede Korkut kitabında değil, her yerde vardır (Bkz. Söz Dizini, s. 455). *İşit* (234[11]) kelimesine gelince, bu kitapta düpedüz bir yazılış hatasıdır. Gerçi metinde قارا طاغه ا يتدوگكده ايشتورسون diye yazılmıştır ve bunu yazar *karadağa ayıttuğunda işit versün* diye okumuştur, halbuki bu bir klişedir.

Nitekim başka bir yerde (75[6]) *karlı kara dağlardan aşar olsan Allah Taâlâ senin oğluna aşut versün* diye geçmektedir. Dede Korkut destanlarının havasına girdiysek ona böylesine yabancı ve pek modern bir ifadenin eserde yer almayacağını kestirmek güç değildir. Onun için bunu doğru olarak *kara dağa yettüğünde aşut versün* diye okumak; hemen anlaşılır basit imla ve istinsah yanlışlarından tutup genel hükümlere[*] varılmamak gerekir.

Yazarın aynı sayfada *Oğuz beylerini yükten kurtardın* cümlesinde *yükten* diye okuduğu kelimenin, metinde بوكدن şeklinde yazılmış olsa da بوكدن *bundan* okunması gerektiğini, böylesi imla yanlışlarının yazarca "olduğu gibi" kabul edildiğinin bir kanıtı olarak işaret edelim. Yoksa bu cümlenin onun yazdığı şekilde Dede Korkut destanlarının diline yakışmayacak derecede yeni olduğunu söylemek gerekmez.

İlhan Başgöz, "Dede Korkut'ta Yanlış Okunan Bazı Kelimeler", *Türk Dili*, 1960, IX, sayı 104, s. 443.

YAPIM EKLERİ

Demircizade'de "yapıbilimsel özellikler" ana bölümünde "söz düzeltici şekilciler" başlığı altında bir bölüm ayrılmıştır (s. 65-72). Burada "bu şekillerden (yapım eklerinden) hepsini değil, dilin tarihi için meraklı olanları ve destanlarda daha çok kullanılanları" göstermiştir. Önce fiillere bitiştirilen yapım eklerini, sonra da adlara (sıfat, sayı vb) bitiştirilenleri sıralamıştır.

Muharrem Ergin bunları isimden isim yapma ekleri, isimden fiil yapma ekleri, fiilden isim yapma ekleri ve fiilden fiil yapma ekleri diye daha açık olarak kümelendirmiştir.

Ettore Rossi ise kitabının giriş bölümünde yer alan "Kitâb-ı Dede Korkut'un dili" bölümünde (s. 76-85) "fiillerden türetme ve kelime yapımı" konusunda (s. 83) birkaç ek sıralamıştır.

Ergin, Dede Korkut'ta geçen bütün yapım eklerini eksiksiz sıralamış görünüyor. Bu konuda ilişilecek noktalardan biri, hemen her kelimeyi veya eki ya bugünün Azeri sahasına ya da Eski Anadolu Türkçesine bağlamasıdır. Türkiye Türkçesini dinleyen, okuyan ya da bilen herhangi bir kişi onun yalnız Azeri sahasının malı saydığı kelimelere veya eklere her yerde rastlayabilir. Bunlara ayrıca örnek vermeyi gereksiz buluyoruz. İkinci nokta bu "eklerin" takıldıkları kelimelerde nasıl bir anlam yarattıklarına veya anlam değişikliğine yol açtıklarına işaret edilmemesidir. Bunların gördükleri işler nelerdir? Bu konuların üzerinde durulmamıştır (Bkz. yukarıda s. 898)

Fiilden fiil yapma ekleri sırasında meçhul ve pasifik (ikisi başka mı?) eki olarak gösterilen *-l-*, bir de dönüşlülük eki değil midir? Verilen örnekler arasında bulunan *koyulmak* ve *savulmak* fiilleri meçhul mü, yoksa dönüşlü müdür? Faktitif eki olarak gösterilen *-z-* için verilen örnek *emzürmek* olduğuna göre bu kelimeyi *em+z+ür-* şeklinde yazmak gerekir sanıyoruz.

Yapım ekleri Demircizade'de bir düzene konmadan sıralanmıştır ve tam değildir.

İsim bölümünde Demircizade, daha çok isim tamlamalarının Dede Korkut hikâyelerinde rastlanan yapıbilimsel özelliklerini göstermekle yetinmiş, niçin böyle olduğu, böyle olduğunda ifadeye ve anlama ne kazandırdığı üzerinde durmamıştır (s. 75-80).

A. M. Demircizade'ye göre, sayı sıfatları arasında Dede Korkut hikâyelerinde, dünyanın başka dillerinde görülmeyen bir sayı sistemine, *otuzluk sayı sistemine* rastlanmaktadır (s. 80). Bu durum, Orhun Yazıtları'nda ve el-Bîrûnî'de de görülen değişik sayı sisteminden farklı olup iki yerde geçmektedir. Burada (4[12], 4[13]) "yüz" yerine "üç otuz on" denilmektedir. Bu sayı sisteminin tarihinin ne kadar geri git-

tiğini bilmiyoruz.

Zarflara gelince, Ergin'de zaman zarfları arasında bir *ahı* gösterilmektedir (27^4, 27^5), buna "nihayet, artık" diye karşılık verilmekte, "bu durum bugün Azeri Türkçesinde de böyledir" diye eklenmektedir. Prof. A. Caferoğlu da kelimenin Azerbaycan'da bu anlamda kullanıldığını söylemektedir. *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lûgati*'nde bu kelime için anlamı verilmeksizin "evvelki fikri esaslandırmak yahut bir şeyi sübut etmek, ifade güçlendirmek için söylenir, bazen itiraz, razılık, mezemmet, bazen de hahiş, tekit bildirir" deniyor. Sözlüğün verdiği "Beş kişinin biriyim, ahı – O, tehlikededir, ona tez kömek etmek lazımdır" örneklerinde ise bunun bir hitap olduğu görülmektedir.

Bence *ahı* ve *akı* şeklinde yazılıp söylenen bu kelime "eli açık, cömert" anlamındadır.[1] Başka kaynaklar için elinizdeki kitabın Söz Dizini bölümüne bakınız. Bugün Bursa ve Balıkesir illerinde, kadın erkek ayırt edilmeksizin kullanılan "agı" ve "akı" hitabı da burada hatırlanabilir. Tarihte bilinen "ahilik" kelimesi de bu "ahı" kökündendir.

Yer zarfları arasında *depere* gösterilmemiştir.

Edat bölümü'nde (s. 456-58), "Dede Korkut kitabında dikkati çeken ve bugün farklı olan başlıca edatların şekil, mana ve fonksiyonları *Eski Anadolu Türkçesinin, biraz da* Azeri sahasının hususiyetlerini taşımaktadır" denilmekte, fakat bu "fonksiyonların" ne olduğu –başka yerlerde de görüldüğü gibi– belirtilmemektedir. Edatlar arasında *evet* kelimesinin bir ünlem olarak gösterilmesi yanlıştır, edat ise de ünlem değildir (Bkz. aşağıdaki "Kelimeler" bölümü, s. 934).

Dede Korkut'un dilinde fiil, Rossi (s. 78-82), Demircizade (s. 86-114) ve Ergin (s. 458-70) tarafından ele alınmıştır. Burada şimdiki zaman, geniş zaman, görülen (di'li) geçmiş ve duyulan (mış'lı) geçmiş zaman, gelecek zaman, şart, emir, istek, gereklilik fiillerinin ekleriyle i- fiili üzerinde durulmuştur.

Ergin'de (s. 463) gelecek zamanın Dede Korkut'ta, kimi kez istek ekiyle karşılandığı görülür, deniyor, fakat örnek olarak verilen *değe* (2^5), *almaya* (2^5) fiillerinin gelecek zaman anlamı verdiği çok şüphelidir.

Prof. Zeynep Korkmaz'ın incelemelerinden çıkardığı sonuçlara göre[2] bu *-a* eki, Türk dilinin birçok lehçe ve metninde gelecek zamandan başka, geniş zaman, şimdiki zaman, emir, gereklilik-dilek (optativus) kipleri de oluşturuyor. Bu *-a* ile oluşturulan geniş zaman, gelecek zaman, emir ve gereklilik-dilek kipleri arasında sıkı bir geçiş olduğu görülmektedir. Bu geçiş, giderek ekin gereklilik-dilek ifade-

Kâşgarlı Mahmud, *Divânü Lugâti't-Türk*, c. I, s. 84^2.

Z. Korkmaz, "Türkçede *-acak, -ecek* Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine", Ankara Üniversitesi, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. XVII, sayı 1-2, s. 164.

sini güçlendirecek ve birçok yerde esasen geniş zaman kavramı ile karışmakta olan gelecek zaman kavramını zayıflatacak bir nitelik göstermiştir. Eski Anadolu metinlerindeki *-ısar* ekinin kesin gelecek zaman ifadesini artık *-a*'da bulmaya imkân yoktur.

Buna karşılık Demircizade, gelecek zaman için *-ası, -esi* eklerini göstermektedir (s. 96). Ettore Rossi ise gelecek zaman için özel bir şekil bulunmadığını, bunun bazen geniş zaman, bazen de "ottativo-congintivo" ile ifade edildiğini söyler. Orada bu fiilin doğrudan şahıs eki almadığı, *-acak, -ecek* ekinden sonra *olmak* yardımcı fiili getirilerek yapıldığı söylenmektedir (s. 79). Bu ayrılıklar, Dede Korkut hikâyelerinde gelecek zamanın ne türlü karşılandığına dair türlü görüşler bulunduğunu ve bu konunun daha yakından araştırılmaya görümlü olduğunu göstermektedir.

Şart eki'nin de Dede Korkut kitabında *-sa, -se* olmasını doğal gören Ergin, şartın bir de *öldürsene* örneğinde olduğu gibi önemli şekline rastlandığı, bugün Azeri Türkçesinde buradaki gibi "tavsiye yerine" aynen böyle olduğu belirtmektedir. J. Deny ise daha doğru olarak "bir temenni ve terecci manasıyla kullanılan şart sıygasının ikinci şahsı (muhatabı) ile vücuda gelen ifade, emir sıygasının muadili olur ve nida da vokal ahengi kanununa uyar" diyor.[1]

Azerilik üzerinde hemen her söz başında veya sonunda böylesine ısrarla durmanın, hiç olmazsa burada yeri olmadığına, yazar da hak verecektir. Çünkü bu şekil Türkiye'nin her yerinde günlük kelimelerdendir.

Emir ekleri arasında gösterilen, tekil şahıslarda *-ayın, -eyin, -yım, -eyim*, çoğullarda *-alum, -elüm* ekleriyle emir çekimi yapıldığını, bir başka deyişle *alayım, çalayım, alalum, düşelüm* eklerinin emir olduğunu söyleyen Ergin'e karşılık bunların hiç olmazsa birinci tekil ve çoğul şahıslarında "istek" sayıldığını biliyoruz. Çünkü bir kişinin kendi kendisine emir vermesi pek anlaşılacak bir şey değildir. Bu daha çok bir dilek, bir istek, bir niyet anlatmaktadır.

Ergin, emir çekiminde *kon-a, bak-a* gibi önemli şekiller de bulunduğu söyledikten sonra (s. 464) öteki eklere geçiyor. *i-* fiilinin *bildirme* adını verdiği şimdiki zamanına da örnekler veriyor (s. 465-466). *Soru eki*'nden sonra da söz *birleşik çekimler*'e geliyor.

İktidar şekli'nin bugünkünden farkı bu fiilin olumsuzunun da *bil-* yardımcı fiiliyle yapılmasındadır.

---

1 J. Deny, *Grammaire de la Langue Turque*, Türkçe çevirisi, s. 680.

GERUNDİUMLAR

Dede Korkut kitabında rastlanan *gerundium* (ulaç) *ekleri* içinde, üzerinde durulmaya değer olanları vardır. *-a, -e* eki için verilen örnekler arasında *gele* (*gör-*)deki (s. 91[1]) ekin getirdiği anlam nedir? *-arak, -erek* ekinin *bakarak* (229[b]) örneğinde olduğu gibi buraya bir anlam getirdiği sezilmektedir. *-ınca, -ince* örneklerinden *toyunca*'nın "doyuncaya kadar" anlamına geldiği doğrudur, fakat *bilmeyince* (260[1]) ile *düşince* (4[10]) ve yazarın vermediği *binince* (4[5]), *çalınca* (4[6]), *sızınca* (4[8]), *inince* (4[9]) örneklerinde bu ekin gördüğü iş tamamen başka görünüyor. Daha açık anlaşılması için bu kelimelerden ikisinin geçtiği cümleyi alalım: *Ata adını yürütmeyen hoyrad oğul ata belinden inince inmese yeg, ana rahmine düşince düşmese yeğ* (4[9-10]). Burada fiilin bir zaman sınırı vermekten çok, gelecek zamanın şartı gibi bir anlam verdiği görülür. Bugün bu anlamı *Ata adını yürütmeyen hoyrat oğul ata belinden ineceğine* (*inmektense*) *inmese yeğ, ana rahmine düşeceğine* [(*düşmektense*) = *Düşse* (*bile*)] *doğmasa yeğ*, şeklinde veririz. Dede Korkut kitabında olumlu ve olumsuz, bir başka deyişle karşıt iki kavram bu şekilde kıyaslandığı gibi bunun için başka bir şekil daha görülüyor: *Böyle oğul olmaktan olmamak yeğdir, öldürsen-e* örneğinde olduğu gibi ki *böyle oğul olacağına olmaması daha iyi* demektir. Bu bakımdan bu *-ınca* ve *-ince* eklerini, eylemleri veya kavramları kıyaslamaya yarayan bir gerundium saymak daha doğrudur. Kitap boyunca olduğu gibi burada da bu eklerin ne tür bir iş gördükleri, nasıl bir anlam veya anlam değişikliği getirdikleri gösterilmemiştir.

Partisipler'de *-ur, -ür* (*gelür oldı*) (17[10]) ve *-r* (*dirler*) (113[10]) *kırk yiğidin ağlar gördü* (181[2]) örneklerinde bu ekin her zaman partisip olmadığını, kimi kez de zarf yapmak için fiil köklerine bitiştirildiğini kaydeder: *Kaçar, ağlar, çapar*[1] gibi. Bunlar isim gibi kullanılan fiil şekilleri olup fiillerin yanında zarf, isimlerin yanında sıfattır.

-duk ve *-dük*'e gelince burada *doyurduktan* (111[7]) *oğlum idügin* (118[9]), *bildügin* (208[7]) ekleri üzerinde de söylenecekler vardır (Ayrıca bkz. Demircizade ve J. Deny).

-ası, -esi ekleri için söylenecek noktalar da vardır. Bu eklerin getirdiği anlamlar, bunların nerelerde, ne amaçla kullanıldıkları gösterilmemiştir: *bu evi harab olası ere varaldan berü dahı karnum doymadı* (8[1]), *yatacak yerüm gine bu harab olasıydı* (9[1]); *sen varası kâfir değül* (130[8]); *karşusundan ol eri sancaşum vakıt* (207[4]) cümlelerinde görülen bu ekler değişik anlamlarda kullanılmıştır.

Çapar için bkz. aşağıdaki "kelimeler" bölümü.

TÜMCEBİLİM

Dede Korkut destanlarının dilinin en önemli konusu olan tümcebilim bölümü pek az işlenmiştir. Kitaplarında bu konuya yer verenler de onun üzerinde gereği gibi durmamışlar ve bu konuyu yeterince aydınlığa kavuşturmamışlardır. Yalnızca Demircizade tümcebilim konusunu bir bütün olarak ele almıştır.

Kononov bu konudaki yazısını 1. muhtelif terkipli bağlayıcı bileşik cümleler ve 2. Dede Korkut kitabında görülen perifrastik cümlelere ayırmıştır.

Muharrem Ergin ise hiçbir açıklamaya yer vermeden bu konuyu 1. kelime grupları (s. 470-76), 2. cümleler (s. 476-81), 3. birleşik cümleler (s. 481-83) olmak üzere üç ana bölümde toplamıştır.

Demircizade *cümle terkibinde ilave sözler hakkında* diye açtığı bölümde (s. 129 vd.) gramercilerin "gramatik cihetten cümle uzuvlarına bağlanmayan sözler" diye cümlenin baş ve ikinci (temel ve ikinci derecedeki) öğelerinden ayırdıklarına işaret ederek bunlara "ilave sözler" adını veriyor. Dede Korkut kitabında bu soy sözler "hitaplar, ünlemler, bağlaçlar, alkış, kargış, tasdik, ret bildiren edatlar, kişi ve belirsizlik bildiren ifadelerden" meydana gelir. Bu sözcüklerin cümlede sabit bir yeri olduğundan söz etmek olmaz, örnekleri de kitabın her yerinde bulunabilir.

Demircizade kitabının "sözdizimsel özellikler" bölümünde (s. 116-42) genel olarak Dede Korkut kitabında basit cümlenin daha çok, bileşik cümlenin daha az kullanıldığını belirtir. En önemli özellik olarak, cümlenin, cümle öğelerinin cümle içinde sıralanmasını ve bileşik cümleyi meydana getiren basit cümlelerin bağlanmasını gösterir; en son olarak da ifadelerin kurulması yolunu ve sözlerin sırasını verir, bütün bunların *iltisakîlik* [bitişimlilik] *esasında kurulduğunu*, bu özelliğin de Azerbaycan dilinin *demir kanunu gibi ayakta durduğunu* anlatır.

"Sözlerin, ifadenin bir yerinde veya cümlenin başında geldiğinde bir anlam, ifadenin ikinci yerinde veya cümlenin sonunda geldiğinde büsbütün başka bir anlam verdiği gibi bileşik cümlenin terkibindeki cümlelerin yerini değiştirmek de mazmuna halel getirir, buna göre bu uzuvların yeri daha sabittir" der.

Dede Korkut destanlarının sözdizimsel kuruluşuna dair bu genel işaretlerden sonra, hikâyelerde en az kullanılan cümle öğesinin *müpteda* (özne) olduğuna, 14 bağımsız *haber*'e (yüklem) karşı müpteda olarak ancak *sen kalasan* (metin, s. 68-69) cümlesindeki *sen* kelimesinin bulunduğuna dikkati çeker (s. 118). Kısa cümlelerde, öznenin çoğu zaman cümlenin başında, kimi kez de yüklemin yanında olduğunu, özneyi belirten bir söz varsa öznenin bundan sonra, eğer yüklemin niteliğini veya hareket tarzını belirten sözler varsa öznenin çoğunlukla böyle sözlerden önce geldiğini saptar (s. 117 vd.).

Haber (yüklem) Dede Korkut kitabında cümlenin en gerekli yapıcı öğesi olarak kullanılmıştır. Yüklemin başlıca özellikleri şöyledir:

1. Çoğu zaman cümlenin sonunda olması;

2. Soru zamirlerinde ifade edilen bazı isim yüklemleri ve emir, soru gibi belli bir anlamla ilgili olan bir sıra fiilden yapılma yüklemler, daima özneden sonra değil, cümlenin sonunda da değil, özneden önce ve cümlenin başında ya da ortasında da kullanılmıştır. Bu, daha çok soru cümlelerinde ve mantıksal vurgulu yüklemi olan özel cümlelerde görülür.

3. Yüklemler çoğunlukla fiilden yapılır, ama başka söz bölüklerinden yapılan yüklemler de az değildir.

4. *Yok* sözü çoğu zaman hiçbir ek almayarak yüklem görevinde kullanılmıştır.

5. Dede Korkut hikâyelerinde Farsça veya başka dillere özgü yabancı sözlerle yapılan bileşik fiillerden yüklemler de vardır.

6. *Ol, et, gerek, ise, idi, imiş*, yardımcı sözlere koşulan fiil ismi ve başka söz bölümlerinden de bileşik yüklemler kullanılmıştır: *Alacağı ala gözlü kızın otağı olsa gerek* (119-122) vb.

Demircizade'ye göre Dede Korkut destanlarında tümleçlerin yeri daha belirlidir:

1. Yüklemle ilgili olduğunda çoğu, ya doğrudan doğruya yüklemin yanında gelir ya da nitelik, miktar ve hareket tarzı gösteren zarflardan önce gelir.

2. Kimi, neyi, nereyi sorularına karşılık olan tümleçler çoğu zaman kime, neye, nereye sorularına karşılık olan tümleçlerden sonra gelir.

3. Kimden, neden, kimle ve nerede sorularına karşılık olan tümleçlerin cümledeki yeri o kadar belirli değildir.

Tümleçlerin dolaylı ve dolaysız şekilleri de kullanılmıştır. Ek alan veya almamış olan, bir başka deyimle isimlerin yalın veya türlü hallerin de tümleçler görülmektedir.

Zarflar'a gelince, zaman bildiren zarflar, çoğu zaman cümlenin başında, hatta özneden önce; yüklemi anlamca veya başka bir yoldan aydınlatan yer zarfları ise çoğunlukla yüklemin yanında yer almıştır. Miktar, nitelik ve eylem gösteren zarflar, genel kurala uygun olarak, fiil halindeki yüklemlerden önce, ona *yanaşı* olarak kullanılmıştır. Unvan bildiren kelimeler, betimlemeler, nitelik veya miktar bildiren kelimelerin de yeri bellidir. Dikkate çarpan özelliklerden biri de *biz, men* zamirleri ile iyelik birleşmesi yapan isimlerin çağdaş Azerbaycan dilindeki gibi, ikinci tarafın yanınca, yani birinci taraf ile ikinci tarafın arasına değil, doğrudan doğruya iyelik birleşmesinin öncesinde yer tutmasıdır: *Dökmesi büyük bizim dağlarımız olur* (s. 113:82A6).

İbrahim Zeki Burdurlu, Dede Korkut kitabında 2250 kadar cümle saymıştır. Bu cümlelerin yapılarındaki öğelerin de Türkçenin özelliğine göre sıralandığına işaret eder. Ona göre öğelerin verilişinde başka bir özellik yoktur. Yalnız yüklemlerin (fiillerin) durumları bu konuda büyük bir önem kazanmaktadır. Yüklem işini gören fiillerin hepsi canlıdır, iki bin cümle içinde yalnızca 250'ye yakın isim cümlesi vardır. Bu fiil cümleleri hikâyelerin betimleme bölümlerinde bile ayrı bir canlılık yaratmaktadır.

Dede Korkut kitabında cümlelerin özne durumları ve bunların yüklemlerle ilişkileri üzerinde duran yazar, şu noktaları belirtmektedir: Hikâyelerde yüklemler tek hecelidir, çatılıdır, bütün cümleler etken çatılı canlı fiillerin eylemlerinin yapıcıları olan özneler, cümlelerin başındadır ya da üçüncü tekil şahıs durumundadır. Hikâyelerde pek az bağlı cümle vardır, bunlarda görülen *ama, ki, ve, hem, kim*, bağlaçları cümlelerin anlamında bir durma yaratmaktadır.

Demircizade,* Dede Korkut destanlarındaki cümle kuruluşu hakkında, cümlelerdeki öğelerin göze çarpan bir sayıda basit olduğuna, lakin çoğunun bileşik ve bunların yine çoğunun iki sözden ibaret, türlü şekilde birleşmelerle ifade edildiğine işaret etmektedir. Bunlardan başka kimi cümlelerin kuruluşunda, basit halde de olsa "ilave" veya "özelleşme" adı verilen cümle öğelerine de rastlandığını ekliyor, fakat bunlar hem çok azdır, hem de daha çok bir üslup niteliğindedir.

Bundan sonra cümle konusuna geçen yazar, uyaklı ve düzyazı olan Dede Korkut destanlarında, kısa, uzun, geniş, tam ve yarımcık cümleler, şahıslı ve şahıssız cümleler, soru, ünlem cümleleri, nakli cümleler, emir cümleleri, tasdik, inkâr cümleleri, isim ve fiil cümleleri gibi basit cümle türlerinin şu veya bu şekilde kullanıldığını söyleyerek bunlara örnekler vermektedir.

Bileşik cümleler'e gelince, bunların türlerinin az olduğunu, iki türlü yani hem "tâbi'li," hem "tâbi'siz" bileşik cümleler kullanıldığını söylüyor. Ona göre basit cümlelerin bağlanmasından meydana gelen bileşik cümlelerin çoğu tâbi'sizdir ve başlıca üç anlam ilişkisi gösterirler:

a) Aydınlaştırma ilişkisi: *bu gelen bilmiş olun yağıdır.*

b) Pekiştirme ilişkisi: *varın, getürün, öldüreyim.*

c) Zaman ilişkisi: *ol gün ciğerinde olan er yiğitler belürdü.*

Bunlardan başka mekân, sebep, netice gibi anlam ilişkileriyle birbirine bağlı birçok cümle dizisine de rastlanmaktadır.

II. *Kim* veya *ki* bağlayıcısı ile basit cümlelerin bağlanmasından meydana gelen cümleler. Bu bağlayıcılar, temel cümleyi türlü yönlerden aydınlaştırarak tamamlayan, soyutlaştıran yan cümleleri temel cümleye bağlamaya yarar.

III. Şart cümlesi (*şart koşması*) ise ve şart ekleri olarak *-sa* ve *-se* ile basit

cümlelerin bağlanmasından meydana gelen bileşik cümleler. Bu şart ekleri veya "*ise*" koşması, *gerek* ve bunun gibi başka fiil olmayan sözlere de kimi kez bitişip yüklem meydana getirir ve böylece *güzeşte budak* ve bazen de *şartlı güzeşt* cümlelerini baş cümleye bağlamaya yarar: *Sovuk sovuk pınarlarum gerekise ana içit olsun* (115:83B8-9).

Kimi kez *yok* sözüne *-sa, -se* bitiştirilerek bağlayıcı söz yapılır: *Baba senden can dilerüm, verürmisin, yoksa oğul Deli Dumrul deyü ağlarmısın?* (114:83B1-3)

IV. Dede Korkut kitabında, sözler ve cümleler arasında ilişki yaratmak için en çok faydalanılan araç fiil kökünden yapılan bağlamalardır: *Çoban böyle degeç Kazan'a kahır geldi* (47:26B5-6).

V. Bileşik cümleyi oluşturan basit cümleler arasında ilişkiye şekil vermek için bir sıra yardımcı sözler –az da olsa– tek olarak ya da başka bağlayıcı araçlarla birlikte kullanılmıştır. Bunlardan *deyi, çün, çünki, anınçün ki, zira* gibi bağlayıcı sözler daha çok sebep ilişkisine şekil vermek için kullanılmıştır.

VI. Cümleler ve öylece sözler arasındaki ilişkiyi şekillendirmek için çok kullanılan araçlardan birisi de *dahi, de* bağlayıcılarıdır.

VII. Tek tek hallerde basit cümleler arasında ilişki aracı olarak *amma, lakin, tâkim, hem, ve hem* sözlerinden yararlanılmıştır.

Bir de Dede Korkut kitabında bileşik cümlelerin kimi kez *govşuk* tipleri de hatta *silsile* halinde başka başka türleri, kimi kez de benzer türleri kullanılmıştır: *Oğlum Beyrek idügin andan bileyim ki sırça parmağını kanatsun, kanını destmala dürtsün, gözüme süreyin, açılacak olursa, oğlum Beyrek'dür, dedi.* (87:61A9-11).

Kononov, Dede Korkut kitabının gramer alanındaki incelemelerinde üzerinde en az durulan konuların, tümcebilimde ne bağlaç, ne ek almadan oluşmuş bileşik cümle, yapıbilim bakımından da fiilin perifrastik şekilleri olduğunu söyleyerek yazısına giriyor. Bağlaç ve ek almadan oluşmuş bileşik cümlelerin N. S. Pospelov tarafından yapılmış tanımına katılarak bunu "bağlaç ve ek almadan yapılmış bileşik cümleyi bölümleri arasında gramer bakımından cümle gibi biçimlenmiş olup aralarında bağlaç ekleri veya ilgili kelimelerle bağlanmayan ve fakat yapısına girmiş cümlelerin içeriğiyle doğrudan doğruya bağlı cümleler" diye alıyor. Bu cümleler yapıbilimsel ve ritmik vurgu aracılığıyla ifade edilir: Bu tür cümleler "bağdaşık bağdaşık olmayan" diye ikiye ayrılır Bunlardan birinci kümede olanlar iki bölümlü, üç bölümlü, ahenkli ve tümcebilim açısından aynı soydan cümleler olup karşılıklı ilişki (komünikasyon) bakımından bağımsızlığını kaybetmiş cümlelerdir. İkinci küme ise şu veya bu biçimde birleşen cümleler arasında tabiiyet bu-

lunan cümlelerdir.

1. Çeşitli terkipli bağlaç ve ek bulunmayan bileşik cümlelerde tâbi' kısım amacı gösterir (yüklem-cümle, tâbi' kılan kısmın müsnedi (yüklemi) heyecan, düşünce ve duygu bildiren fiillerle ifade edilmiştir: *Bilmek, düşünmek, hissetmek, görmek* ve *konuşmak* fiilleriyle.

Yukarıda sıralanmış fiillerle ifade edilen bileşik cümlelerin özneli bölümü, ikinci sırada olduğu gibi birinci sırada da olabilir. *Babasını öldü bilür idi.* Bu cümlede iki hareket noktası var: *Babasını... bilür idi* ve *öldü*. Bunlardan ilki yüklem olarak şekillendirilmiş (affiksi ismin *-i hali*), ikincisi doğrudan yükleme bitişik *son fiil* (verba finita) ile yapılan yani tek kelimeli cümle.

Yine iki doğrudan doğruya yüklemi olan basit cümle ile karşılaştırılması: *Geldügümce seni şen görüridüm* (73:50B13).

Dede Korkut kitabında, yüklemi fiil olan çeşitli terkipli bağ-eksiz bileşik cümleler çok fazla yer almaktadır: *Taş Oğuz begleri size asi olmışlar, bilmedük* (s. 192:152A2-3). "Taş Oğuz beğleri size asi olmuşlar" cümlesi basit, uzun cümle; *Taş Oğuz beğleri* özne, *size* dolaylı yüklem, *asi olmuşlar* fiil.

Fiilin kendi bölümleri ile hafif *enversiyon* halinde bulunuşuna yükselen vurgu, ikinci bölümdeyse alçalan vurgu ile gidişine örnek: *Bakdı gördü, Beyrek saht olmış* (73:50B12) vb.

Birinci bölümde his fiilinin bulunuşu *ki* veya *kim* bağ ekinin kullanılmasına engel olmaktadır: *Bakdı gördü kim ayun on dördüne benzer bir mahbub ala gözlü genç yigit... uyur* (171:135A11-13).

2. *ayt-mak, di(de)mek* ile çeşitli bünyeli bağlaç ve ek bulunmayan bileşik cümleler de çok kullanılan tiplerdir.

A. *aytmak* fiili başkasının sözünü doğrudan nakletmekte, *di(de)mek* fiili ise başkasının sözünü bağlamaktadır: *Beyrek aydur: Hanum Kazan Begden mana buyruk oldu, mana kimse dolaşmaz, dedi.* (82:58A6-7).

Konuşma dilinde *demek* fiili söylenmeyebilir: *Beyrek aydur: Mere ozan nereye gidersin? Ozan aydur: Beg yigit, dügüne giderem. Beyrek aydur: Dügün kimün? Yalancıoğlu Yaltacuğun dedi.* (74:52A9-11).

B. *Aytmak* fiili ona anlam bakımından yakın fiillerle değiştirilmektedir. *Bayındur Han buyurdu: Yigirmi dört sancak begi gelsün, dedi* (138:104B6-7). *Beyrek and içdi: Kılıcuma doğranayın, okuma sancılayın... sağlığıla varacak olursam Oğuz'a, gelüp seni helallığa almazısam, dedi* (73:51A9-12).

C. İdrak (beş duyu ile ilgili) fiilleriyle *aytmak* kullanılmamaktadır: *Kazan döndü bakdı, oğul çoban kanda gidersin, dedi.* (47:26B7-8)

D. Dede Korkut kitabında *soylamak* fiili ile başkasının sözleri olduğu gibi nakledilmektedir: *Dede Korkut soylamış: Allah Allah demeyince işler onmaz. Kadir Tanrı vermeyince er bayımaz.* (19:3A11-12).

Soylamak fiili ile birlikte *di(de)mek* fiilini de getirerek başkasının sözünü cümleye sokmak mümkündür ve Dede Korkut kitabında bu duruma çok sık rastlanmaktadır (bkz. s. 38, 39, 40, 41 vb sayfalarda): *Dede Korkut... soylamış, görelim hanum ne soylamış, aydur: Hay Dirse Han, oğlana beglik vergil...* (28:10B10-12).

E. *di(de)mek* fiili, *derler, derler idi* şekillerinde, fiil bileşik cümlenin ilk bölümünde yüklem olup ikinci bölüm, yüklemin içeriğini açıklar: *Bayat boyundan Korkut Ata derler bir er kopdu* (19:3A2-3). *Kazılık Koca derleridi bir kişi varıdı* (137:103A3-4).

3. Dolaylı soru biçiminde yardımcı cümle.

A. *-mi* vurgusu ile tâbi' sağlanmaktadır: *Görürmisiz ağam Kazan baş kesüp kan dökdügünü* (s. 97:68B12). *Kılbaş aydur: Bilmezmisin niçün gelmediler?* (187:148A6).

İsim özne: *Sendenmidür, bendenmidür, Tanrı Taâlâ bize bir yetmen oğul vermez, nedendür, dedi* (26:8B8-10).

4. Dede Korkut kitabında amaç ilgisi anlatan çeşitli terkipli bağlaç ve edat bulunmayan bileşik cümleler şu yolda meydana gelir:

A. Esas kısmın fiili arzu şeklinde, tâbi' bölümün ise emir tarzında oluşur: *Kazan aydur: Karacuk Çoban, anamı kâfirden dileyeyim, at ayağı altında kalmasun, dedi* (52:30B5-7).

B. Esas kısmın fiili emir şeklinde, tâbi' kısmın ise dilek şeklindedir: *Bay Bican Bey aydur: Begler, menüm dahı hakkuma bir dua eylen, Allahu Taâlâ mana da bir kız vere, dedi* (59:36A11-13).

Çıkma. Amaç ilişkileri çoğunlukla *kim, ki- arzu, emir* fiili şekilleri: *Kız aydur: Ol öyle adam degüldür kim sana görüne, dedi* (64:41A8-9). *Maslahat gördüler ki Dede Korkut varsun, dediler* (65:43A2-3).

5. *(s)i-* eki aidiyet göstericisi olarak: *Saçı ardına örülü, gögsü kızıl dügmeli, elleri bileginden kınalı, barmakları nigârlı mahbub kâfir kızları kalın Oğuz beglerine sağrak sürüp içerleridi.* (39:20A6-8). 1. saçı ardına örülü, 2. gögsü kızıl dügmeli, 3. elleri bileginden kınalı, 4. barmakları nigârlu, kelime ahenkleri basit cümle yapısına malik olup fiil üçüncü şahıs (s)*i* eki ile kullanılmıştır. Bu ek, esas kısmın yüklemi ile uyarlıdır: *Mahbub kâfir kızları* çeşitli yapılı bağlaçsız, edatsız cümleler arasında tabiiyet bağı işareti olarak iş görmektedir. *Burması altun tuç borular çalındı.* (55:33B5-6).

FİILLERİN PERİFRASTİK ŞEKİLLERİ

Fiilin perifrastik veya sentetik şekilleri, partisip - *(a)r, -maz, -mış, -(y)acak, bolmak, olmak / bulunmak* gibi hususlar Türk dilleri tarihinin incelenmesi boyunca bilinmekteydi, fakat önemi Türkologların dikkatinden kaçmıştı. Dede Korkut kitabında fiilin perifrastik şekilleri oldukça geniş ölçüde kullanılmıştır. Ancak kullanılışındaki ahenksizlik dikkati çekmektedir, bir bölük destanlarda oldukça sık kullanılmasına karşılık (s. 140), diğerlerinde çok seyrek kullanılmaktadır (s. 178).

1. *-(a)r ol-*. Bu ek faaliyet başlangıcını göstermektedir: *Oğlan ata biner, kılıç kuşanır oldu, av avlar kuş kuşlar oldu.* (34:16B8-9)

-(o)r ol- şekli çeşitli terkipli bağlaçsız, edatsız bileşik cümlenin ikinci bölümüne işaret eden *-(o)r ol-* şekli yüklem tarafından ifade edilen hareketin sonucunu bildirir: *Çağırdılar, Dedem Korkut gelür oldu* (28:10B9-10). *Beni öldi demiş, ana varur olmış* (73:51A5).

2. *-maz ol-*. Bu, yapılmakta olan hareketin duraklama ve kesilmesini bildirir: *Deli Dumrulun görür gözü görmez oldu, tutar elleri tutmaz oldu* (111:80B5-6).

3. *-mış ol-un*. Bu emir tembihleri ifade eder: *Kazan aydur: bu gelen bilmiş olun yağıdur, dedi* (93:65B7-9).

4. *-mış ola*. Bu da kategorik emir ve ısrarlı arzuyu ifade eder, ki bugünkü Türk dilinde *-mış olsun* şeklindedir: *Kan Turalı aydur: Baba men yerümden durmadın ol durmış ola, men karakoç atuma binmedin ol binmiş ola, men kanlu kâfir eline varmadın ol varmış mana baş getürmüş ola, dedi* (121:87A13-87B3).

5. *-(y)acak olur ise*. Bu, hareketin niyet, ihtimal ve yapılması arzusunu ifade eder: *Kazan fikir eyledi, aydur: Eger çobanıla varacak olursam kalın Oğuz begleri benüm başuma kakınç kaharlar, çoban bile olmasa Kazan kâfiri alımazıdı derler, dedi* (47:26B13-27A3).

6. *-di ola*. Bu, geçmiş zamanda şüphe ve ihtimal ifade eder: *A begler, oğlan kançaru gitdi ola, dedi* (97:69A10).

III. KELİMELER

Bu kitabın Söz Dizini'nde (s. 195-483) 4835 kelime ve deyim vardır. Bunların büyük çoğunluğu Türkçedir. Yabancı dillerden ve başta Arapçadan gelenler de İslam dininin dile kattığı kelimelerdir, ki bunlar büyük bir yer tutmamaktadır. Arı Türkçenin kelimelerinden bir bölüğü, bugün hiç olmazsa yazı dilinden uzak düşmüştür. Kimi kelimeler de aynı veya birbirine yakın anlamdaki kelimelerin yan yana gelerek tek bir kelime meydana getirmeleriyle dikkate çarpmaktadır. Dilbilimde *hendiadyon* veya *hendiadys* terimiyle anlatılan bu dil olayı Demircizade'de "söz muvaziliği" (söz paralelliği) diye adlandırılır.[1]

Onun sıraladığı *pir kocalar, kul halayık, yaradan Allah Tanrı, cenk savaş, âhır sonucu, yahşı hôb, yazıdan yabandan, ağırlar azizler, sağ esen, bassa yense, toy düğün, yiğitler cılasunlar* gibi kelimelere *asmanlu gök, tekine tüşüne, kurkurma kuşak* gibi başkalarını da katabiliriz. Bunlar ya unutulmuş eski bir kelimenin yanına yenisini ya da Türkçe bir kelimenin yanına dile sonradan girmiş Arapça veya Farsça bir başkasını getirerek yaratılmışlardır. Sayıları çok olmasa da, Dede Korkut kitabında henüz anlamları çözülmemiş kelimeler, deyimler olduğu gibi cümleler de vardır.

Dede Korkut kitabındaki kelimeleri açıklamak yolunda bugüne değin çalışanlar olmuştur.

1. İlkin Veled İzbudak, Çankırı'da çıkmakta olan *Duygu* gazetesinde, Dede Korkut hikâyelerini sadeleştirerek yayımladığı sırada, kelimelerin çoğunu açıklayan çıkmalar yapmıştır (bkz. yukarıda s. 648-9). Bunların içinde doğruları olmakla birlikte kelimelere kendince yakıştırdığı anlamlar ve yanlış okumalar da az değildir.

2. Piraye Nurettin'in "Dede Korkut Kitabındaki Kelimeler, Manaları ve Misalleriyle Beraber" adlı mezuniyet tezinde[2] bütün kelimeler alınmadığı gibi yanlış okunmuş, yanlış karşılık verilmiş olanlar da az değildir.

3. Eserin ilk çevriyazısı olan yayımın sonuna (Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938) konulan lügatçede (s. 126-60) Dede Korkut'ta geçen bütün kelimeler verilmediği gibi yanlış açıklanmış olanlar da vardır (Bkz. yukarıda, s. 656-58)

4. Muhtar Göğüş, *Kitâb-ı Dede Korkut, Gaziantep Dili ve Göreneği* (1938) adlı eserinde Dede Korkut kitabında geçen kelime ve deyimlerden bugün Gaziantep'te yaşayanları göstermek (s. 1-17). 536 kelime ve deyimin anlamlarını ver-

---

A. M. Demircizade, *Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Dili*, 1959; "Eşanlamlıların paralelliği hakkında kayıtlar" başlığıyla ele alınan bölümün "B. Söz paralelliği" diye ayrılan bölüğünde, s. 27

Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, 1936, tez numarası 310; 53 daktilo sayfası.

meye çalışan bu bölümde birçok eksik ve yanılma vardır.

Bulunan karşılıkların bir bölüğü yanlış olduğu gibi, büyük bir bölüğünün de karşılıkları verilmemiş, kelimelerin ve deyimlerin Dede Korkut kitabında geçtiği sayfalar –Kilisli Muallim Rifat baskısı– gösterilip bırakılmıştır. Birçok kelimenin de bu küçük kitapta niçin sıralandığı anlaşılmamakta; çünkü bunlar yalnız Gaziantep'te değil, Türkiye'nin her yerinde kullanılmaktadır. Verilen anlamların da açıklamayı gerektiren bir özelliği yoktur: *Dağ* (s. 2), *başta devlet olmasa* (s. 2), *çalmak* (vurmak anlamında, s. 3) *öğmek* (s. 4), *depe* (s. 12), *saklanmak* (s. 13), *bir yazın bir güzün* (s. 13) ve daha birçoğu gibi. Kısacası, Dede Korkut kitabında hem söylenişleri belli olmadığı hem de anlamları kesin olmadığı için asıl güçlük doğuran kelimelerden hiçbirini bu kitapta bulamıyoruz.

5. M. Şakir Ülkütaşır, *Yeni Türk* dergisinde, Dede Korkut hikâyelerinden Kazan Bey oğlu Uruz'un tutsak oluşu hikâyesi ile Kanlı Koca oğlu Kan Turalı hikâyesinin bir bölümünü yayımladığında, bunlarda geçen kelimeler için son iki sayısında geçen eski Türkçe (!) kelimelerden bir bölüğünün anlamlarını vermiştir. Bunların içinde gerek okuyuş, gerek verilen karşılıklar bakımından yanlış olanlar az değildir (Bkz. yukarıda, s. 650).

6. Prof. Hamit Araslı yayımladığı *Kitâb-ı Dede Korkut*'un (1939) sonunda birtakım kelimeleri açıklamıştır. Dede Korkut hikâyelerinde bir sıra sözlerin çağdaş Azerbaycan dilinde kullanılmadığını, bunların kimisinin şekillerinin değişmiş olduğunu, kimisinin "ikinci dereceli kelimeler" olarak kullanıldığını, birçoğunun da unutulduğunu, bu unutulmuş sözlerin eski şairlerin eserlerinde ve sözlü halk edebiyatında saklandığını belirttikten sonra, Dede Korkut kitabında geçen 74 kelimeyi almıştır (s. 173-78).

Bunların birkaçı *Ebû Bekir, Ali, Osman, Kayı* gibi özel adlardır. Bir bölüğü de *cömert, er, güz, imrenmek, ırak, erişmek, yeğ, kendisine, kişi, ün* gibi bugün bile kullanılıp giden, herkesin bildiği sözlerdir. Birkaçı da yanlış okunmuştur: *gögez* (ككز) kelimesi *geniz* diye okunup "damak" diye karşılık verilmiş; *bidevi* (بدوى) kelimesi *bedöy* diye okunarak "deli at, cins at" karşılığı verilmiş; *yâsîn* (يس) için Kuran-ı Kerim'de bir sure olduğu halde "Kuran'da bir ayet" diye karşılık konmuştur. Bunlar çıkarılınca, kitabın sonuna konan bu sözlüğün okuyucuya yardım edecek bir yanı kalmamaktadır.

7. Bunun ardından Wilhelm Barthold'un Rusça *Dede Korkut* (Bakû, 1950) çevirisi gelir. Kitabın sonunda (s. 159-203) kimi deyim ve cümlelerin açıklamaları vardır.

Barthold'un açıklama ve çevirilerinde birçok yanlış ve tutarsızlık bulunmaktadır. Bunların hepsini göstermenin yeri burası değildir ve göstermek gerekli de

değildir. Bu çevirinin 1894 yılında yapıldığını unutmayarak birkaç örnek vermekle yetinmek istiyoruz (Barthold'un 1950 ve 1962'de çıkan çevirileri için bkz. s. 665)

Üç otuz on deyimi Barthold'a göre 3x30x10 = 900 demektir; *Devlet* "akıl" ve *devletsüz* de "ahmak" anlamındadır. *Köz* (كوز) kelimesi "göz", *tenefi* (çadır ipi) kelimesi "tanığı", *eşek* (اشك) kelimesi "eşk (gözyaşı anlamında)", *bozaç turgay*'daki *bozaç* kelimesi "boz" ve "aç" diye iki ayrı kelime gibi alınmış, *sinirlerdi* (سكرلردى) kelimesi "seğirdirdi" okunmuş, *ayak yolu* kelimesine "yaya yolu" anlamı verilmiş, *kül* kelimesi "kil" okunmuş, *üç yıla dek* sözü "üç yaladık", *al duvağım* sözü "al dudağım", *koşa* kelimesi "kuş", *dünün* (دونن) kelimesi "dönen" diye okunmuştur. *Salahana*'ya "savaş meydanı" anlamı verilmiş, *kınlu* (قنلو) kelimesi "kanlu", *buñunu* (بوكلى) kelimesi "bugünkü", *kertti* (كرتدى) ise "gezindi" diye okunmuştur. Bunları daha artırmak mümkündür, bunlar yalnızca örneklerdir. Barthold'da yanlış okumaların ve yanlış çevirilerin sayısı üç yüzü geçmektedir.

8. E. Rossi de İtalyanca çevirisinin sonuna bir sözlük ve indeks eklemiştir.[1] Burada Dede Korkut kitabında geçen bütün kelimeler alınmamıştır. Alınanların arasında yanlış okumadan doğan yanlış karşılıklar olduğu gibi, doğru okunduğu halde karşılıkları yanlış olanlar da vardır. Bunların sayısı da az değildir: *Akındılı* (اقندلى) "aqan-dalı", "aqan-dalu", *argab-çay*, "ırmak", *öküz* (اوكوز) "avgöz", *evinüz* (اويكوز) "avgöz", *bam bam* "sabah", *yaşmaklanmak* "başmaklanmak", *böyümek* (بويومك) "boymaq", *denemek* (دنهمك) "danamaq", *delü* (دلى) Arapça sanılarak "delv", *qamın duru* "berrak", *qaraqura* "uğursuz", *seğirtmek* "seğirdirmek", *serçeşme* (başbuğ, baş anlamında olduğu halde) "çeşme", *umar* "ömür, yaş", *yağmalatmaq* "yağmaladurmak"; *yığmaq* "yığarmak", *yolakçı* "çoban", *buñ* (بوك) "yün" vb. Görüldüğü gibi bu yanlışların bir bölüğü fiillerin aktif eki olan *t*'nin çekimlerde *d*'ye dönüşünü fark edemeyerek geniş zamanlardaki *dur, dir* oluşunu fiilin yapısında varmış gibi almasından doğmuştur. Ayrıca bkz. s. 667 vd.

9. Hamit Araslı, eserinin ikinci baskısının (*Kitâb-ı Dede Korkud*, 1962) sonuna bir "lügat" eklemiştir (s. 157-75). Ayrıca bkz. s. 661-62.

Bu sözlük eksik olduğu gibi yanlışları da vardır: *argış-sorak* "yitiğin aramaya çıkan adam (doğrusu *kervan*)"; *bidevi* (بدوى) sözcüğünü Araslı *bidoy* okuyor ve "barın at, cins at" diye karşılık veriyor, doğrusu ise "sudan çıkan aygır ile bayağı kısrağın çiftleşmesinden doğan at" [2]

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, bölüm IV, s. 331-54.

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügatı'nda (Bakû, 1966, c. I, A-G) bu kelime "sağlam kaçağan ve köhlen at" olarak verilmiştir.

Bulagör (Dede Korkut kitabında böyle bir kelime yoktur); *bunlu olmak* "buklu" diye yanlış okunmuş ve "bunlu" diye de okunabileceği eklenmiştir. Metinde *kavat oğlu kavat* için "ebleh oğlu" anlamında kullanılır, denilmiş ki bu da yanlıştır. *Kakımak* lügatçede olduğu gibi "durmak" değil, "azarlamak, kötü söylemek"tir. *Karu* da "bilek" değil "omuz"dur. *Kanara* "kesilmiş koyunu soymak maksadıyla asmak için yararlanılan çengel" değil, doğrudan "hayvanların kesildiği yer"dir. *Dan danışmak* karşılığı "sevdalanmak", *dolama beşik* karşılığı "ninni", *eğlenmek* için "dayanmak", *şebçerağ* için "gece ışık veren böcek" denmiştir ki hepsi yanlıştır.

Burada, Dede Korkut kitabında geçen kelimelerin hemen herkesçe bilinenleri, o da eksik olarak sözlüğe alındığı halde, Hamit Araslı *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde "Kilisli Muallim Rifat ve Orhan Şaik bir sıra sözleri, ifadeleri, hatta bütün cümleleri, fikirleri anlamamışlar ya da tahrif etmişlerdir (c. I, s. 53)" dedikten sonra verdiği kanıtlar arasında da yine birtakım kelimeleri yanlış okuyup yanlış açıklamaya devam etmektedir. *Şaplâ* kelimesini "şille" okuyan Araslı, *günü* kelimesini "kıskançlık", *çakmak* sözünü "alev, ateş", *karmalamak* sözünü "karanlıkta o tarafa bu tarafa hareket etmek" diye pek doğru olarak karşılayan "Türk âlimlerinin" bunları anlamadığını ileri sürüyorsa da kendisi doğrularının ne olduğunu bildirmemektedir. Bu türlü örneklerin hadsiz hesapsız olduğunu bir dayanağı olmadan iddia eden Araslı'nın, Dede Korkut kitabında bulunan dört binden fazla kelime içinden seçip "lügat" diye adlandırdığı bölümde yaptığı yanlışları görünce bu hadsiz hesapsız ve tahrif iddiasının kendisine ait olduğunu söylemek bizim için çok daha insaflı görünmektedir.[1]

Onun yanlışları burada gösterilenlerden ibaret değildir, bunlara birkaç örnek daha katalım: *Onmaz* "önmez", *derer* (toplar anlamında) "dürür" (bu karşılıktan sonra "derer, yani toplamak anlamında da okunabilir" diye asıl doğrusunu ikinci sıraya atmış), *kör-* "kür" diye okumuş ve anlamamış, *gögez* (ككز) "kenez" diye okuyup açıklamamış, *közler* (كوزلر) "küvezler", *yeke dana* "yiye data", *soylama* "söyleme", *iyegülü ulalur* "ilk uşak çabuk büyür", *karanu dünde* "kara gerdunda" vb.

Sayfalar ilerledikçe bu yanlışların sayısı da artmaktadır, bereket versin ki Dede Korkut'ta geçen kelimelerin sayısı hadsiz hesapsız değildir. Sonuç olarak Dede Korkut metninde geçen kelimelerin anlaşılması yönünden yararlanmak şöyle dursun, bu lügat şaşırtıcı ve yanıltıcıdır.

10. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, II (1963) "İndeks" bölümünde, Dede Korkut hikâyelerinde geçen hemen tüm kelimeleri sıralamış, bunlara sözlük veya metin soyundan bir kaynak ve kanıt göstermeksizin karşılıklar koymuştur. Arapça

[1] Ayrıca Demircizade, *Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Dili*, 1959, s. 19: "Araslı'nın "itişmedim" diye okuduğu ايتشمدم kelimesini Orhan Şaik "aytışmadım" diye doğru okumuştur."

ve Farsça kelimeleri işaretlemiştir, ama bunların araştırmadan gelişigüzel konduğu anlaşılıyor. Bu indekste yanlış okuma ve yanlış karşılıkların sayısı kabarıktır.[1]

Bunların içinde, verilen karşılıkların metinde, eski deyişle "siyâk u sibâk-ı kelam"a uyup uymadığına bakılmadan verilip konmuş olanları okuyucuyu hayrete düşürmektedir. Tek bir örnek olarak *yetmen* (يتمان) kelimesinin "batman" şeklinde okunduğunu ve indekse de karşısına "altı okkalık veya sekiz kiloluk ağırlık ölçüsü" diye alındığını söyleyelim. Bu kelime Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde, çocuğu olmadığı için Bayındur Han'ın verdiği toyda kara otağa kondurulan Dirse Han'ın, eve dönüşünde hatununa soylamasında, *Sendenmidür, bendenmidür, Tanrı Taâlâ bize bir yetmen oğul vermez, nedendür* (s. 26:8B8-10) ve hatunun ona verdiği karşılıkta *Ola kim bir ağzı dualınun alkışıyla Tanrı bize bir yetmen iyal vere* (s. 27:9A9-10) şeklinde geçer. Bu *yetmen* kelimesine "batman" karşılığını verince, insanın aklına, tuhaf ama, Oğuzların daha XVI. yüzyılda, bugünkü gibi, çocuklarını doğar doğmaz tarttıklarını ileri sürmek ve ayrıca Tanrı'dan, bakkal veya manavdan bir nesne alır gibi tartıyla çocuk istendiği hükmünü çıkarmak geliyor. Muharrem Ergin bu şaşılacak yanlışı *Dede Korkut Kitabı*'nın daha sonraki basımında (1964) tekrarlamıştır (s. 5 satır 10 ve 29). 1000 Temel Kitap arasında çıkan *Dede Korkut Kitabı*'nda ise (İstanbul, 1969) "yetmen" kelimesinin yerine "topaç gibi" zünü oturtmuştur (s. 11 ve 12).

11. Arslan Ergüç, "Dede Korkut Kitabında Silah" (1966) adlı yazısında Dede Korkut kitabında geçen silah adlarını ve bunlarla ilgili deyimleri toplayıp açıklamıştır. Bu derli toplu yazıda, arada sürçtüğü yerler olmuştur. "Bir silahın, bir aletin ucu, keskin yanı" anlamına gelen *yalman* kelimesi *yalmak* diye alınmıştır (s. 887). Onu bu yanlışa sürükleyen, şüphesiz Muharrem Ergin'in yayımladığı metne dayanmış olmasıdır. Orada da bu kelime, metindeki imla veya istinsah yanlışlarının ayırt edilememesinden doğan bir sürçmeyle "yalmak" diye alınmıştır.[2]

Deyimler arasında *okla nemlenmek* diye alınıp "okla vurmak" diye açıklanan söz (s. 889) bir yanlış okumadan doğmaktadır. *Okla nemlenmek* diye bir deyim yoktur. Bu yazmada *...bir okla neylerdüm* (ىلردم) kelimesinin noktasız yazılmasından ileri gelen bir yanlış okumadır. Nitekim Arslan Ergüç'ün dayandığı Ergin baskısının indeks bölümünde bu kelimenin karşısında bir soru işareti vardır.

Çatma kaş deyimine verilen anlam da yanlıştır (s. 891). Burada *çatma kaş* deyimi "kurulmuş yay gibi kavisleri fazla ve birbirine yaklaşık kaş" değil, ayrık

---

Bunların bir bölüğü için bkz. Orhan Şaik Gökyay, *Dûçentnâme*, İstanbul 1964

Muharrem Ergin, kitabının birinci baskısında *yalman* diye doğru okuduğu halde (s. 115) indekse *yalmak* diye geçirdiği bu kelimeyi; kitabının ikinci baskısında da düzeltmeden *yalmak* olarak bırakmıştır (metin s. 25 ve sözlük s. 213). Son baskısında *yalman* kelimesinin yerine ağız koymuştur (s. 50, satır 11).

olan kaşları 'hıdad' denilen boyayla birleştirmek yoluyla yapılan çatık kaştır.[1] Bugün de Anadolu'nun kimi yerlerinde, iki kaşın arasına rastık çekilerek çatık kaşlar yapılmaktadır ki buna çatma kaş denir.

Çatlaguç kelimesine "sapan atılınca ses çıkaran kısım" diye karşılık konmuş (s. 895); Radloff'ta ise bu kelimenin anlamı "çatlak, yarık" diye gösterilmiştir. Yazarın yaptığı açıklamanın nereye dayandığını bilmiyoruz.

Tolga boğramak "miğfer üzerinde yara açmak, miğferi çökertmek" diye doğru açıklandığı halde kelime yanlış okunmuştur. "Boğramak" diye bir kelime bilmiyoruz, fakat metne bakınca bunun "yoğurtmak" kelimesinden yapılmış *yoğurdayım* olduğunu görürüz. Bu yanlış metindeki küçük bir nokta eksikliğini tamamlayamamaktan ileri gelmiştir. *Süğlük* ise bir silah değil, bir "kebap şişi"dir.

Biz bu kitabımızda, Dede Korkut kitabında geçen kelimelerin anlamlarını, bunların en belli olanlarını da ayırt etmeden, elde güvenilir türlü sözlükler ve tarama dergilerine dayanarak vermeye çalıştık (s. 195-483). Bunların içinde farklı söylenişi olanları da kaynağımız olan sözlüklere göre verdik. Bununla birlikte henüz söyleniş ve karşılıkları kesin olmayan ya da anlamlarını bilmediğimiz kelimeler, deyimler, cümleler de var. Birtakım kelimelerin üzerinde örf ve âdet, din, tarih bakımından daha geniş ölçüde araştırmalar yapılmıştır. Biz aşağıda gerek böyle özel araştırma konusu olan kelime ve deyimleri, gerekse henüz anlamı çözülmemiş söz ve cümleleri göstermeyi yararlı bulduk: Amacımız üzerinde bu denli önemle durduğumuz bir ana metnin eksiklerini gücümüz yettiğince tamamlamaya çalışmaktır. Henüz okunuşları tereddütlü ve anlam yönünden kesinleşmemiş kelimeler ile hâlâ anlaşılmamış kelime ve deyimleri kolaylık olsun diye alfabe sırasına koymayı uygun gördük. Böylece Dede Korkut'la ilgili kişi ve araştırıcıların dikkatini bunlara çevirerek yardımlarını sağlayacağımızı umuyoruz. Sırası gelmişken belirteyim ki, Dede Korkut kitabında anlaşılması güç, okunuş ve anlamları kuşkulu bazı kelime ve deyimlerin açıklanmasında bu alanın belki en yetkilisi olan Abdülkadir İnan'ın yazdıkları başta gelmektedir. Bu bölümde hem onun yazılarından hem de dostluğumuzun gerektirdiği şekilde yaptığımız konuşmalardan, en sıkıntılı ve çaresiz zamanında bile sorduklarımızı karşılayan mektuplarından büyük ölçüde yararlandım.[2] Bu satırlar ona duyduğum minnetin bir tekrarıdır.

Hamit Zübeyr İshak Refet, *Anadilden Derlemeler*, 1932, I, 68

Abdülkadir İnan *dokuzlama çargab* deyimi için ona yazdığım mektubu gözlerinden geçirdiği ameliyatın ardından hastanede yatarken atmış ve o halinde, sorumun karşılığını, yanındakine yazdırmak suretiyle vermiştir. Bu, onun insanın gözünü yaşartan dostluk anlayışı, yardım duygusu ve Dede Korkut sevgisinin, eski deyişle *en beliğ* ifadesidir.

♦ **ADAHLU / ADAKLU:** (63:40A11, 68:46B7, 70:49A1, 75:52A13, 75:52B11, 182:145A9)

Eski Oğuzlardaki bu kelime bugün türlü şekillerde çeşitli Türk lehçelerinde yaşamaktadır. Bunun "adaş" kelimesinin kökü olan ad ile ilgili olduğunda şüphe yoktur.[1]

♦ **ÂDEMİLER EVRENİ:** (113:81B6, 118:86A7) Bu söz bugün de "ejderha" anlamında kullanılmaktadır: "Ben Abo Hüseyinim, bildin mi beni, adam evreniyim, yudarım seni".[2]

♦ **AĞIL:** (40:21B12, 44:25A2, 68:46A3) Bütün Altay dillerinde ortak bir kelime. Çok eski devirlerde kabilenin küçük bir bölümünü ifade için kullanılan bu kelimenin bugünkü Türk ve Moğol dillerindeki "köy, kasaba, oba" anlamı herhalde göçebelerin yerleşmesinden sonra meydana gelmiş olsa gerek. *Divânü Lugâti't-Türk*'te bugünkü anlamıyla saptanmıştır. Türkçe *ağıl* Moğolcadaki *küren* terimini hatırlatmaktadır. Cengiz devrinde Moğol boyları göç ederken konakladıkları yerlerde hayvan ve başka kıymetli mallarını korumak için her boy bir daire oluştururlardı. Bu daireye *küren* denirdi.[3]

♦ **AHI:** (33:15B4, 33:15B5, 33:15B6) Bu kelimenin aslında Arapça *ah* (أخ) "kardaş" kelimesiyle hiçbir alakası yoktur, sonraları her ne kadar bu benzeyişle, oynanmışsa da bu daha çok eski Türkçedeki *aqı* = *ahı* (kahraman sınıfından, asil) kelimesiyle ilgilidir; nitekim Deny bunu göstermiştir (*Journal Asiatique*, XI, 1920, s. 182). Bunu daha geniş olarak Giese yazmıştır (*Zeitschrift für Semitistik*, II, s. 256). Asıl anlamı elbette ki 'cömert' demektir[4]; ayrıca bkz. yukarıda s. 907-8.

Bu kelimenin Söz Dizini'ndeki anlamlarını (s. 204) berkitmek için bkz. Schaeder, *Orientalische Literaturzeitung*, XXXI, 1926, sütun 1049; Franz Taeschner, *İslamica*, V, 1932, cc.

♦ **ALA:** *Yanum ala* (99:71A2), *karşum ala* (92:64B3, 107:76B3) sözlerinden birincisindeki *ala* için İlhan Başgöz *yanım el* (*il*) olacaktır sanısına düşüyor ve kendince birtakım anlamlar çıkararak kanıt göstermeye çalışıyor.[5]

Abdülkadir İnan, "Adaş ve Sağdıç Kelimelerinin En Eski Anlamları", *Belleten*, 1945, seri III, No. 1-3, s. 41-51 ve özellikle s. 50; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 303.

Ali Rıza Yalgın, *Cenupta Türkmen Oymakları*, kısım I, İstanbul, 1931-32, s. 28

Abdülkadir İnan, "Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim Kelime Üzeri *Belleten*, 1956, s. 159

Carl Brockelmann, *Mitteltürkischer Wortschatz, Divânü Lugâti't-Türk*, c. I, s. 84

İlhan Başgöz, "Dede Korkut'ta Yanlış Okunan Bazı Kelimeler", *Türk Dili*, 1 Mayıs 1960, c. IX, sayı 104, s. 442.

Oysa metin içinde türlü yerlerde geçen benzerlerine bakınca, bunun "taraf, yan, doğru" gibi anlamlara geldiği anlaşılır: *Yanım ala* (yanıma dönüp), *karşum ala* (karşıma doğru) demektir. ...*ala bakmak* ise "...dan itibaren bakmak" demektir. *Başun ala bakar olsam başsuz ağaç, dibün ala bakar olsam dibsüz ağaç* (51:29B13-30A1) "başından yana baksam başın görünmez, öyle yükseksin ey ağaç, dibinden yana bakacak olsam dibin görünmez, köklerin öyle derindedir ey ağaç" demektir. *-ala* bu gibi terkiplerde zarftır, fiilin çok ihatalı olduğunu ifade eder.

♦ **ALAR:** (25:7B7, 30:12B10, 80:56B12, 104:74B12, 183:145B13) Abdülkadir İnan, bu kelime metinde *alan* ve *alar* şeklinde geçiyorsa da *alan* okunması daha doğru olsa gerektir, diyor.[1]

♦ **ANITMAK** (انتمق): (66:44A7) Bkz. aşağıda (انسی انتدی) Enisi Anıtmak.

♦ **ARKIÇ** (ارقیج): (178:141A13, 179:141B12) Metinde "arkıç kır" şeklinde geçen bu kelimenin bugünkü *arhaç* ile ilgisi görülmektedir. *Arhaç*, yazın sürünün istirahat ettiği yer.[2]

Fahrettin Kırzıoğlu'nun bana yazdığına göre, köy ve yaylalarda her hayvan sürüsünün gecelediği, kuzey yellerine karşı korunmuş yer, demektir. Arhaçların bir yanında çoğunlukla duvar gibi kayalar olur. Hayvanlar burada, sırtlarını soğuk rüzgârın geleceği kuzeye verirler. Bu sürüleri bekleyen köpekler ve çobanlar bile arkalarını arhaç (arkaya gelen korunmuş) yere doğru dönerek yatarlar.

♦ **ARŞ YÜZÜNDE**: Kitapta *arş* (118:86A3) ve *arş yüzünde* (149:114A8) olarak geçen *arş* "tavan"' demek olup bir yapının veya yerin üst çevresini oluşturur. Burada "bütün göklerin üstünde olan ve bütün âlemi kuşatan makam" demektir.

Arş yüzünde sözüne "gökyüzünde" anlamında, daha sonraki metinlerde de rastlıyoruz:

Osman Paşa Tebrizde ölür ölünce
Malım teslim eyleyen Sultan Murada
Biribirin buldu arşın yüzünde
Zârım teslim eylen Sultan Murada[3]

Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait" *Ülkü*, Haziran 1939, XIII, sayı 76, s. 360

Ahmet Caferoğlu, *Doğu İllerimiz Ağızlarından Derlemeler*, 1940, s. 232; "Azerbaycan Halk Edebiyatında Sayacı Türküsü", *Atsız Mecmua*, 1932, sayı 10, s. 247, çıkma 9

M. Fuat Köprülü, *Saz Şairleri*, Ankara, 1962, s. 102.

♦ **AVSIL / AVSAL (اوصل):** (125:92A4) Fahrettin Kırzıoğlu'nun bana yazdığına göre bu kelime Kars bölgesinde *avsal* diye söylenmektedir. Süt emen buzağıların tutulduğu bir hastalıktır. Buna tutulan hayvanın ağzından köpüksüz sular iner. Birkaç kez okunmuş tuz sürülerek tedavi edilir. Tükürük çıkarıp saçarak sakız çiğneyen töresiz kız çocuklarını "avsal olmuş dana gibi ağzından su akıtarak çiğneme" diye azarlarlar.

Sivas bölgesindeyse bu hastalığa *avsar* derler. Bir sığır hastalığı olup buna yakalanan hayvanın ağzından şerit gibi sular iner (Sivas'ın Divriği ilçesine bağlı Hüseyin Yüzgenç'in verdiği bilgiye göre).

♦ **BACUĞUN:** Bkz. Can bacuğun.

♦ **BATUN BİNMEK:** (31:14A4, 35:17B5, 39:20B7, 93:65A8, 93:65B12, 98:70A4, 106:76A8, 128:95A6, 157:121B10, 157:122A8, 157:122B8, 159:124A2, 159:124A12, 166:130B9, 171:135B3, 184:146A12) Metinde türlü yerlerde geçen bu kelimenin anlamı Söz Dizini'nde gösterildiği gibi olmalı. Yalnız sözlüklerde doğrudan *batun* kelimesi yok, *bat* kelimesi vardır ve "çabuk, süratli" demektir. Buna göre *batun*'un "çabucak, hemen, bir sıçrayışta" gibi karşılıkları yerinde olsa gerekir.

Muharrem Ergin kelimenin *butun* okunuşu için bir kaynak vermiş değildir (Bkz. İndeks, s. 62).

♦ **BAY:** Kitapta Bay Büre Bey, Bay Bican Bey gibi geçen bu kelime zengin anlamındadır.[1]

♦ **BEG (BEY):** (s. 230-31) 1. Küçük kabilelerin ya da çeşitli kabilelerden oluşan daha büyük heyetlerin başında bulunan reislerin aldıkları bir unvan olup han veya kağan unvanından daha aşağıdır.

2. Beyler kavramı, Orhun Yazıtları'nda, sıradan halk tabakasından (budun) farklı ve imtiyazlı bir tabaka oluşturan asiller sınıfını ifade eder. Bu genel anlamda, hükümdar ailesine mensup prensler de bu zümrenin içine girmektedir.

3. Büyük veya küçük herhangi bir nüfuz ve yetki sahibi olanlar, yani memurlar (buyruk, buyuruk) da genellikle bu unvanı alırlar.[2]

♦ **BEGLERBEĞİ:** (159:124B1, 162:126B12, 165:129A2, 175:138A1) Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda, biri Oğuzların Kayı boyuna mensup sağ kol, öteki Bayındur boyuna mensup sol kol beylerbeyi olan iki kişinin adı geçer. Eserin çeşitli yerlerinde daima sağ kol ve sol kol beylerbeyilerinden bahsolunmaktadır.

İslâm Ansiklopedisi "Bay" maddesi (Fahir İz)

İslâm Ansiklopedisi "Bey" maddesi (Fuat Köprülü).

XIII. yüzyılda Anadolu'da aşiret hayatının ve aşiret geleneklerinin çok kuvvetli olması doğaldır. Yirmi dört Oğuz boyunun daha eskiden beri sağ ve sol almak üzere iki parça itibar olunduğu ve bu çok eski aşiret ananesinin diğer Türk devletlerinde de yüzyıllarca yaşadığı, devlet teşkilatında daima çok önemli bir yer aldığı bilinmektedir.[1]

♦ **BEZE MİSKİNLER:** (39:19B12, 80:57A3, 91:63A9, 138:104B2) Bu tamlamayı daha sonraki yüzyılların metinlerinde de buluyoruz: *Beze miskinler kafilesi* (Âli, *Mevâidü'n-Nefais fî Kavâidü'l-Mecalis*, İstanbul, 1956, s. 82).

♦ **BİDEVİ:** Söz Dizini'ne (s. 234) ek: "Osman Paşa ziyade ata mail idi. *Baytarnâme* mucibince bu beyit ile onun iyisin beyan eyledi, nazm etti. Der beyan-ı esb-i *bidiv*:

Yügrüğün evsafını sorarlar ise size den
Üçü uzun, üçü kısa, üçü yassı, üçü gen
Uzun olan boynu ile kulağı ve kuyruğu
Kısa olan arkası ve hurdaları, oyluğu
Yassı olan göğsü ile hem sağrısı
Gen olanı burun deliği gözü hem bud ayrısı."[2]

♦ **BORU:** (55:33B6, 88:62A5, 96:68A8, 174:137B2, 181:143B9, 193:152B9, 193:152B12, 193:153A4) XIV. yüzyılda yazılmış bütün kitaplarda *boru*'nun Asya'daki Türkçe adı *burgu*'dur. Çin kaynaklarının verdiği bilgiye göre, askeri Türk boruları, ağaç kabuğunun burula burula boru haline getirilmesinden ibaret şeylerdi. Burgu adı da onun yapılış tarzından gelir.

En eski sözlüklerde kelime *burguy, borga, burgu, burguç* şeklinde yazıldığı halde Dede Korkut kitabında hep *boru* diye yazılmıştır.[3]

♦ **BOY:** (s. 240) 1. Eski Türk yazıtlarında *bod* olarak rastlanan bu kelime, *Divânü Lugâti't-Türk*'te Arapça "kavim, kabile" ve kimi yerde "en-nâs" الناس olarak verilmiştir. Osmanlı Türkçesinde "bir aşiretin kollarından her biri" anlamında XIV. yüzyıldan beri kullanılmaktadır.[4]

Prof. Köprülüzade Mehmet Fuat, "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, 1931, I, s. 190 vd

Bayburtlu Osman, *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan*, s. 48 vd.

Bkz. Mahmut Ragıp Kösemihal, "Dede Korkut Hikâyelerinde Musiki İzleri" *Ülkü*, Ocak 1939, XII, sayı 71, s. 397.

Abdülkadir İnan, "Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine", *Belleten*, 1956, s. 184 vd.

2. Bu kelime destanlarda "belirli bir olaya ayrılmış fasıl, hisse" anlamındadır: Köroğlu boyları vb.

3. Korku, seksenme, şaşkınlık bildirir: "Boy, yılana bak, gör ne uzundur" (*Azerbaycan Dilinin İzahlı Lûgati*, 1966, s. 301.) Abdülkadir İnan, Bamsı Beyrek hikâyesinde geçen بوى بوى sözünü *bōy bōy* diye okuyup "hayret ifade eden seslerdendir" diyor.

4. *Boy* kelimesi bütün Oğuz masallarının başlığında da kullanılmıştır. Barthold bu kelimeyi "masal" anlamında almıştır. Bu kelime başlıklarda "düzyazı hikâye" anlamında kullanılmıştır, aradaki şiirler ise *soylama* tabiriyle belirtilmiştir. Dede Korkut kitabının Vatikan yazmasında "boy" yerine "hikâye" kelimesi geçer. Ettore Rossi *boy* kelimesini "hikâye", *boy boyladı* deyimini de "hikâye söyledi" diye çevirmiştir.

♦ **BÜDERMEK, BÜDÜRMEK** (بدر رمك): (38:19B5, 57:35A3, 110:79A8) Söz Dizini'ndeki (s. 247) karşılıkları berkitmek için bkz. Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar", *Ülkü*, 1937, c. IX, sayı 50, s. 139; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 174); *Büdremek* (burkulmak), *Azerbaycan Türk Halk Şiveleri Lûgati*, 1931, c. I, s. 228. Bu kelime Yakutçada da vardır, bkz. *Yakut Dili Sözlüğü*, İstanbul, 1945, I, 142.

♦ **CAN BACUĞU:** (جان باجوغه): (81:57A9) Abdülkadir İnan, bu iki kelime hakkında, çadır uklarının her iki ucu eğilerek yapıldığına bakılırsa *yan bacağını* diye izah etmek uygun olur, diyor ve metindeki bu *can bacuğu* kelimelerinin *uk çığırı*'na ait olduğu şüphesizdir, diye ekliyor.[1]

♦ **CIDA:** (35:17B4, 93:65A4, 94:66A7, 94:66B5, 97:68A11, 99:70B8, 99:70B9, 101:72B1, 106:76A13, 126:93A1, 141:106B2, 147:112B10) "Kargı, mızrak" anlamındaki kelimenin nereden geldiği ve ne zamandan beri Türkçede kullanıldığı hakkında bkz. Ahmet Caferoğlu, "Azeri Lehçesinde Bazı Moğol Unsurları", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 1934, c. 3, s. 6.

♦ **ÇAPAR:** (51:30A9, 53:31B13, 54:32A4, 54:32A10, 54:32B2, 54:32B6, 55:32B10, 55:33A2, 55:33A6, 55:33A13, 86:60B3. 107:77A2, 108:77A7, 108:77A8, 108:77A11, 108:77B2, 108:77B6, 109:77B7, 111:79B13, 154:119A6, 157:121B12, 162:126B12, 166:130B11, 173:137A12)

Tarihsel bir terim olarak iki anlamı var: 1. Bu kelime "ulağ, yam" kelimeleri ile eşanlamlı olarak "devlet postası, süvari postası, posta atı, çok koşan" at anlamlarında kullanılır "posta menzili" manasında "çapar-hane" tabiri de vardır

---

Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motiflere ve Kelimelere Ait", *Ülkü*, Haziran 1939, XIII, sayı 76, s. 360

Galiba Safeviler devrinden başlayarak, bugüne kadar, özellikle İran ve Afganistan sahalarında bu terim kullanılmıştır ve hâlâ kullanılmaktadır... Anadolu sahasına gelince, Dede Korkut kitabında kelimenin bu manada kullanıldığını görüyoruz...

Bence *çap*'tan gelen *çapar* kelimesi "koçbaşı" denilen savaş aletinin adıdır. Hirth ve ondan alarak Prof. Pelliot'nun söz ettiği Çin kaynağı *şe-po-lo* (*Işpara*) kelimesinin "kahraman brave" anlamına geldiğini belirtmektedir. Buna göre Türkçe *çap*'tan gelen ve tıpkı *alp* kelimesi gibi "kahraman, savaşçı, süvari" anlamlarını ifade eden *çapar* kelimesini, bunun asıl Türkçe karşılığı olarak kabul etmek doğru değil midir? Muhtelif Türk lehçelerinde eskiden beri var olan ve ayrıca *çapkun, çapav, çapatuz, çapul*... gibi çeşitli türevleri de bulunan bu pek malûm kelime hakkında burada açıklamaya girişmeyi gereksiz buluyorum. Yalnız *çapar* kelimesinin tıpkı *alp* gibi kahramanlara verilen bir unvan olarak kullanıldığını bildiren en kuvvetli delil olarak Dede Korkut hikâyelerini göstereceğim. Burada, ikinci hikâyede, Oğuz beylerinin savaşa girişi tasvir olunurken, bunların hepsinin *çapar* lakabını taşıdıkları görülüyor. Esasen bir unvan olduğu halde has isim olarak da kullanılan *alp* kelimesi gibi bu *çapar* unvanı da has isim olarak kullanılmıştır.[1]

♦ **ÇATLAGUÇ:** (51:30A12) Sapanın kolları aşağısından sarkan ve aya'yı (ortada deriden veya örme olup taşın konulacağı avuç gibi yer) çepeçevre süsleyen püsküllere verilen ad. Sapan atılırken önce savrulur ve iyice kuvvet alındıktan sonra kollarından biri bırakılır. Taş fırlarken bu püsküller, kamçıda olduğu gibi şaklar ve bundan dolayı buna *çatlaguç* denir.[2]

♦ **ÇAYA BAKSA (ÇAPA BAKSA?):** Dede Korkut kitabında üç yerde geçen bu söz de anlaşılmış değildir. Birincisinde (54:32B8) *çaya çalımlu* (چایه چاللو) yazıldığı halde ondan sonrakilerde (60:37A4) *çaya baksa çalımlu* (چایه بقسه چاللو) ve (108:77B3) *çayın baksa çalımlu* (چایك بقسه چاللو) diye geçmektedir. Vatikan yazmasındaysa tek bir yerde geçer (83[6]): (چایه بقسه چلملو).

Bu anlaşılmayan kelimeyi "çapa baksa" diye okuyup "çapacak olsa, at koşturacak olsa" diye anlamak mümkün müdür? Yalnız "bakmak"' kelimesinin bileşik fiil yapmak için bir yardımcı olarak kullanıldığını kendilerine sorduğum dilciler kesinlikle cevaplandıramadılar.

M. Fuat Köprülü, "Eski Türk Unvanlarına Ait Notlar", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, 1932-39, c. II, s. 28 vd.

Fahri Kırzıoğlu'nun bir mektubundan.

♦ **ÇIĞRI** (**چغرى**): (81:57A9) Söz Dizini'nde verilen karşılığı tamamlamak için bkz. A. İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motiflere ve Kelimelere Ait", *Ülkü*, 1939, sayı 76, s. 360 vd. Burada *çığrı*'nın resmi de verilmiştir. Bu kelimenin "geçici ve pek küçük bir tür çadır" demek olan *çengir* kelimesiyle ilgisi olsa gerek.[1]

♦ **DALAMAK (TALAMAK):** (42:23B3) "Talan etmek".[2]

♦ **DARIMAK:** "Seni yağı nereden darımış" (43:24A6-7) Radloff bu kelimeyi Kazakçada buluyor ve şöyle açıklıyor: Ruhların musallat olması (Kırg. R. WB. c. III, s. 1627). Örneği: Arvaklar darımak.

Bu kelime Başkurt lehçesinde de vardır. *Darımak* kelimesinin en yakın anlamı "bir şeyin üzerine manevi bir gücün çökmesi"dir. Düşman hakkında da söylenir. Bir adam beklenmezken birdenbire zengin olursa "ona Hızır darıgan, suyu süt gibi uyur (yoğurt olur)" derler. "Onun ayak bastığı yer kurur, ona şeytan darıgan" derler. Başkurt lehçesinde "kudurmak" anlamına da gelir. "Yağı darımak" (musallat olmak) anlamına da gelir, fakat "darımak" daha çok manevi kuvvetler için kullanılır.[3]

♦ **DAVLUMBAZ / DAVULBAZ:** (169:133B6, 173:137A8) Davul düğünler, güreşler, cirit oyunları, at koşuları, hatta aşiret kavgalarında önemli yer tutan ve heyecan veren çalgıdır. Yörük oymakları arasında kullanılıp çalınan davullar iki türlüdür, bunlardan biri büyük, öteki küçük davullardır. Büyük davullara *kaba davul*, küçük davullara *cura davul* ve *davul* adları verilir. Yörük abdallarının kullandıkları davullar çoğunlukla küçük, yani "cura davul"lardır. Bu davullar biçim ve teknik bakımından, teferruatıyla beraber bütün aksamının aldığı isimler *kaba* ve *cura davul*'larda hiç değişmez.[4]

Söz Dizini'ndeki *davulbaz* karşılığını yukarıdaki bilgiye göre "küçük davul" diye düzeltmek doğru olur.

♦ **DOKUZLAMA:** (89:62B4, 143:108A9) Söz Dizini'nde verilen bilgiyi tamamlamak üzere aşağıdaki notları ekliyorum: "Amma Çağatay taifesinin bir âdetleri vardır ki ol manayı iş'ar için *Garaibü's-Sıgar*'da bir beyitte gelir:

Gam gıdası arasında kanı türkâne ayağ
Töre ayini bile tamsa tokuz aksa tokuz

A. R. Yalgın, *Cenupta Türkmen Oymakları*, kısım IV, Adana, 1934, 39, çıkma

A. Caferoğlu, *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, İstanbul, 1942, s. 279.

Abdülkadir İnan'ın bir mektubundan.

Bkz. Ali Rıza Yalgın, *Cenupta Türkmen Çalgıları*, Adana, 1940, s. 5 vd

Ol âdet budur ki sohbette kadehten bir damla dökülse dokuz kadeh içerler, eğer bir kadeh dökülse otuz kadeh içerler ve bir mâni dahı bu kim eğer benim kadehimden damla damlasa dokuz kadeh için ve eğer dökülüp aksa otuz kadeh için demektir.[1]

Mest ve bihud olmaktan kinayedir. Ve yine *Garaibü's-Sıgar*'da gelür:

Muganni bir nevayı tüz Nevayı nağmei körküz
Ayakçı tamsa tut tokuz ki Dara-yı cihan keldi

Ve yine *Hayretü'l-Ebrar*'da altıncı makale hikâyesi âhırında bir beyitte gelir:

Saki edep şartını âmâde tut
Ellime tokuz yükünüp bâde tut
Ta anı iç dip sana min yüz tutay
Tamsa tozuk aksa hot otuz tutay

Tokuz göklerin sayısı ve hendesinin rakamlarının şekilleri ve Moğol sülalesi sultanlarının sayısı dokuzdur. Kimi tarihçiler Türklerin atası olan Yafes'in oğullarını da dokuz sayar. Bundan dolayı Türkler uğur dileyerek hesaplarını dokuz üzerinden yaparlar. Nitekim *Hayretü'l-Ebrar*'da şöyle der:

Saki edep şartını âmâde tut
Elime tokuz yükünüp bâde tut

Sedd-i İskenderiye'de şöyle der:

Kilip koydılar başıga tac-ı zer
Libas-ı zer üstige zerrin kemer
Yana üç tokuz devlet emirganına
Ton u cübbe birle anın yanıga

Yine ondan:

Meta' anda her pay ki eşya kilip
Tokuz tokuz andın müheyya kilip

Hediye ve peşkeşleri de her cinsten olduğu zaman dokuz dokuz tertipleyerek verirler. Bundan dolayı hediye ve peşkeşe mecaz olarak 'tokuz' derler, nitekim şöyle diyor:

Yiti kat yerge kirgün âkıbet hâlâ bi-sud
Ger sipihr ecnasıdın elınge tartarlar tokuz

Ve Peygamberin şeriatına uygun olarak da "dokuz" sayısının öteki sayılara üs-

---

[1] *El-Lugâtü'n Nevâiyye ve'l İstişhâdâtu'l-Çagatâiyye*, Vladimir Vilyaminof Zernof baskısı, Petersburg, 1868, s. 214 vd.

tünlüğü açıktır; çünkü Tanrı'nın güzel adları doksan dokuzdur ki dokuz ondan ve dokuz birden meydana gelmiştir. Ve imkân âleminin bütününün sayısı on sekiz bindir ve Peygamberimizin nübüvveti tamamlandığı zaman eşlerinin sayısı dokuz idi (Muhammed Mehdi Han, *Sengülâh*, s. 181). Türkler "dokuz" sayısını uğur sayarlar (*Divânü Lugâti't-Türk*, c. III, s. 92[6]; Besim Atalay çevirisi, c. III, s. 127[14]).

Marco Polo'da "dokuzlama"nın Tatarların bir âdeti olduğunu ve Büyük Han'a armağanların dokuzun katlarıyla sunulduğunu söyler.

♦ **DÖKME:** (113:82A6) İbn Mühennâ'da (s. 180) bir تكما *tökme* kelimesi vardır. Bu kelime orada الطلالة على ثلث خشبات diye açıklanmıştır. Buradaki الطلالة kelimesi herhalde الظلال olmalı, *gölgelik* demektir. Buna göre *dökme* "üç direkli gölgelik çadır" anlamındadır. Muharrem Ergin'in verdiği "tepe, çıkıntı, zirve" anlamları sadece yakıştırmadır (İndeks, s. 95).

♦ **DÖLEK:** (26:8A11) Söz Dizini'ndeki karşılıkların (s. 274) uygunluğu açıksa da bu kelimeye, yanlış okunuşu bir yana birtakım aykırı anlamlar da verilmektedir. İbn Mühennâ'da تولوك "çok döl vereni döl, zürriyet sahibi" anlamında *tölük* vardır (s. 143). Abdullah Tayman bu kelimeyi *töllük* şeklinde okumak istiyor (*İbn Mühennâ Lügati*, 1943, s. 75). Kelimenin bu anlamı kadınlar için uygunsa da bizim metnimiz için uymamaktadır. Çünkü Dirse Han'ın hatununun kendisine "döleğim" diye hitap edildiğinde henüz bir tane bile çocuğu yoktur. Aynı sözlükte (s. 149) kadınların nitelikleri üzerindeki kelimeler arasında الولود "çok doğurgan" karşılığında bir de تولجك kelimesi vardır. Abdullah Tayman bu kelimeyi *tölçek* diye okumakta ve "çok çocuk doğuran" anlamını vermektedir (aynı yer, s. 75). Bu sözlükte ayrıca "sakin" anlamında *dölek* de vardır (s. 151). Bu açıklamalara göre, "zürriyet sahibi, çok döl veren" anlamı bir kadın için yakışır bir erdem olmakla birlikte, burada Dirse Han, çocuğu olmayan hatununa hitap ettiğine göre kelimenin "sakin, itaatli" anlamı daha yerinde sayılmalıdır.

Ahterî اسكيب kelimesine "vakar ve *döleklik*" karşılığı vermektedir. *Dülek* kelimesi "çalışkan, düşünceli, maharetli" anlamlarına da gelmektedir.[1]

Metnin *kavunum, vereğim, düvleğim* diye okunuşu büsbütün yanlıştır.[2] İlkin *kavunum* diye okuduğu kelime metinde و'nın üzerine د yazılarak *kadunum* diye düzeltilmiştir. *Direğim* kelimesi *vereğim* diye okumak bu kelimenin çok ayıp olan anlamından gaflet etmektir. "Kavun, ham kavun, kelek" anlamına gelen *düvlek*

---

[1] *Thesdutrus Lingudrum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae Lexicon*, Viyana, M. C. LXXX
[2] Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, c. I, s. 79 ve c. II., indeks

okunuşu da *dölek* okunuşunun buraya çok yakışan anlamları yanında tamamen yersiz bir uydurmadır.

♦ **EL** (ایل): (s. 280) Ebülgazi Bahadır Han'a göre *el* birçok uruktan kurulur. Türk yazıtlarındaysa "el" memleket, devlet anlamını ifade eder. *Divânü Lugâti't-Türk*'te "devlet, halk, egemenlik" anlamları verildiği gibi, eski Osmanlı metinlerinde de "halk, eyalet, barış" anlamlarında kullanılmıştır.[1]

♦ **ENİSİ ANITMAK** (انسی انتدی): *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*'nde "aklı başından gitmek, şaşırmak, benzi atmak" diye karşılık verilen bu iki kelimeden birincisinin nasıl okunacağı bilinmemektedir (c. III, E-İ, s. 1475 vd.). Yukarıdaki eserde türlü metinlerden alınarak verilen kanıtlarda bu iki kelimeden birincisi

انسی انتدی، انسلری انددی، انسین انتدردی، انسی اندوب، انسی اندب، انسی اندر ve انسلری اندب

şeklinde geçmektedir. Bunlardan kelimenin tekil şeklinin انس olduğu anlaşılıyor, çünkü son metinde kelimenin çoğulu انسلری şeklinde verilmektedir. Kelimenin hem nasıl okunduğunu hem de anlamını bilemiyoruz. Bütün bu tanıkların anlamı birdir, o da "aklı başından gitti, şaşırdı, mütehayyir oldu" demektir. Sözlükte "entti, endüp, endip, ender, enttirdi" diye çevriyazısı verilen ikinci kelimeye gelince bu "anıtmak"tır. *Divânü Lugâti't-Türk*'te bir manzum parçada geçmektedir:

Tığraklanıp seğirtdi	Erin atın yügrütdi
Bizni kamuğ *anıtdı*	Andağ sona kim yeter

Bu parçanın bugünkü Türkçesi şöyledir: "Celadet gösterdi, bize saldırdı, adamlarını ve atını koşturdu, yaptığı işle bizi şaşırttı, böyle bir orduya karşı koyacak kimdir?"[2]

Carl Brockelmann, kelimeyi *anytmaq* diye okuyup "in Verlegenheit bringen" diye çeviriyor. Bu karşılık yukarıdakiyle aynıdır.[3] Kelime, Mehdi Han'ın *Sengülâh* adlı sözlüğünde *aynımak* آینماک şeklinde alınmış, "mütegayyirü'l-hal şüden" diye açıklanmış, "çaşmak ve şaşmak" diye eşanlamlıları da verilmiştir (yaprak 56v).

Bu kaynaklara göre ikinci kelimenin *anıtmak* diye okunması gerektiğinde şüphe yoktur. *Anıtmak* kelimesinin Uygurcada "eğilmek ve eğilerek selam vermek" anlamları varsa da bunların bizim metnimizde yeri yoktur.[4]

Abdülkadir İnan, "Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine" *Belleten*, 1956, s. 186 vd.

Divânü Lugâti't-Türk, c. II, s. 219; Besim Atalay çevirisi, c. II, s. 274

Carl Brockelmann, *Mitteltürkischer Wortschatz*, Leipzig, 1928, s. 9

A. von Gabain, *Alttürkische Grammatik*, Leipzig, 1950, s. 294

♦ ERKEÇ: (41:22B2, 44:25A1, 55:32B12, 108:77B7, 145:109B1, 150:115B7) Hayaları çıkarılmış, enenmiş keçi (İbn Mühennâ, s. 172).

♦ EVET: (65:42B7, 112:81A12, 113:81A13, 147:112A2) C. S. Mundy, "*Evet, evet ki geyise*" adlı yazısında "evet" kelimesinin eski metinlerde türlü anlamlarda kullanıldığını göstermiştir.[1] "Tasdik edatı" olmaktan başka bu kelimenin Türkçede ve başka dillerde benzerleriyle karşılaştırılabilecek bir kullanış sırası olduğuna işaret ettikten sonra bunların başlıca kullanılışlarının neler olduğunu ayırt etmeye çalışmıştır. Kelimenin öyle başka başka anlamlarda kullanılmasından dolayı bunları ayırt etmenin hemen hemen mümkün olmadığını söyleyen Mundy, 'evet'in kullanılışlarını, eski Osmanlıca yirmi beş metne dayanarak şöyle sıralamıştır: Eski Osmanlıcada *fakat* yerine daima *evet* kullanılmış olmayıp kelimenin "fakat" yerine kullanılışına yalnızca diyaloglarda rastlanmaktadır.

1. Eski Osmanlıca ve bugünkü Türkçede *evet*, olumlu cevap cümlelerinde "tasdik edatı" yerine kullanılmaktadır. Ancak, bu kelime, cümlede, sorulan sorudaki fikri tasdik eder, verilen cevaptaki fikri tasdik etmez. Böylece "evet" ile olumsuz bir cümleye başlamak mümkündür.

2. Aykırılık bildirir, bağladığı iki cümle arasında uymazlık vardır.

3. Tasdik ve temyiz edici, ayırıcı olarak kullanılır. Uyuşmazlık ifade etmekten çok, ayırıcılık ifade eder.

4. Tahdit edici olarak kullanılır. Bir cümleye veya bir emre bir nitelik ekler, bir güç katar, aksini ifade etmez. Bugünkü Türkçede bu anlamda *amma* kullanılır.

5. *Evet zinhar* şeklinde uyarıcı olarak kullanılır (Kırk Vezir hikâyesinde çok rastlanır).

Konuyu bitirmeden Dede Korkut kitabında iki noktaya dikkati çeken yazar, şu iki cümleyi alıyor:

1. Dede Korkut böyle degeç Depegöz aydur: Hoş, öyle olsun, *evet, hem* mana iki adam verün, yemegüm benüm bişürsün, men yiyeyim, dedi. (147:112A1-3)

2. Oğul, meğer sen istedügün kız Bay Bican Beg kızı Banı Çiçek ola, dedi. Beyrek aydur: Beli pes, *evet*, ağ sakallu aziz baba, menüm dahı istedügüm oldur, dedi. (65:42B5-8)

Yazar bu cümlelerde *evet*'in anlamını bir dereceye kadar karanlık bulup *evet*'in burada *amma* gibi yarı alay, yarı paylama kabilinden bir anlamı ifade ettiği kanaatine varıyor, yine de bu fikri kesin bir inançla ortaya atmadığına işaret ediyor.

İstanbul Edebiyat Fakültesi Türkoloji asistanı Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, "Kutbun Husrev ü Şirini" adlı eserinin henüz basılmamış olan ikinci cildi

---

C. S. Mundy, "Evet, evet ki geyise", *Studia Altaica*, Nikolaus Poppe'nin 60. yıldönümü için çıkarılan Festschrift, s. 119-25

deki çalışmalarından, *evet* kelimesinin hangi anlamlarda kullanıldığına dair olan bölümü, bana vermek lütfunda bulunmuştur. Ona göre, *evet* kelimesi eski metinlerde "ancak, fakat, lakin, amma" edatlarının yerine kullanılmaktadır. Bunları türlü metinlere dayanarak gösteren Hacıeminoğlu, Türkiye Türkçesinde kelimenin yukarıdaki anlam ve işlevini kaybettiğini, sadece cümle başı ve cevap edatı olarak kullanıldığını belirtmiştir.

♦ GAN: (25:7A1, 59:35A12, 137:102B13, 155:119B5) Şeyh Süleyman Efendi (*Lugât-i Çağatayî ve Türkî Osmanî*) bu kelimeye "Ogan, Bâri, Bir ve Bar, Hûdâ, Tanrı" anlamını veriyorsa da kanıt olarak verdiği şu beyiti

Bugün yüz şükr kim kıldı o bir Oğanım
Sini yüz ancak kim bolgay gümanım

yanlış anlaimıştır. Birinci mısradaki son kelimeyi "o + Ganım" diye okumuş, bunun "Oğanım" okunması gerektiğini, kendisi de "Oğan" kelimesine verdiği (s. 35) karşılıklarda "Sahip, Nazır, Allah, Hûdâvendigâr, Rabb" diye açıklayarak göstermiştir. "Oğan" kelimesinin bu anlamları için de aynı beyiti kanıt vermesinden *Gan*'ı bağımsız bir kelime olarak almakla yanıldığını göstermiştir.

♦ GELÇEK: (83:58B8) Kısırca Yenge "gelecek" kelimesini, dili dönmediği için "gelçek" diye söylüyor (Abdülkadir İnan'ın notu).

♦ GİDE (كيده): "ağ tozlu katı yayı gide oğlan" cümlesindeki kelime *quma* veya *Alaçık* denilen çadırlarda kullanılan çadırlarda verilen addır (161:125B10). Burada düşmanları Begil oğlu Emren'i horlamak için yayının doğru dürüst bir yay olmayıp çadır çubuğundan ibaret değersiz bir nesne olduğunu söylemek istiyorlar.[1]

Söz Dizini'nde sıralanan (s. 295) karşılıklardan çok "gide"nin bu anlamının metne daha yaklaştığını sanıyorum.

♦ GÖGEZ (ككز): Bu kelime türlü şekillerde okunabildiğine göre anlamları değişiktir. Metinde "ككز yerler çemenlerin kulan bilür" (21:4B3) cümlesinde geçen bu kelime *gögez* şeklinde okunduğu zaman, Anadolu'nun kimi yerlerinde kullanıldığı gibi "yeşilimsi, morumsu" demektir.[2]

Gövez veya *güvez* diye okunduğundaysa anlamı "koyu kırmızı" demek olup burada uygun düşmemektedir. Bir de *kikiz* veya *kiğij* okunuşu vardır ki o zaman

---

Gede için bkz. Selim Refik, "Azerbaycan 'deye'lerine Dair", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul, 1932, c. I, s. 392

Söz Derleme Dergisi; yalnız Sinop'un Boyabat ilçesindeki saptanışına göre.

Farsça olan bu kelime *kekiş* ککش *tere-tîzek* demektir ve Türkçesi "su teresi"dir. Bir de *genez* diye okunabildiğine göre taşıdığı anlamlar için Söz Dizi i'ndeki "genez" kelimesine bakılmalıdır.

Anlamı ve okunuşu üzerinde, kaynaklardan kanıt gösteremediğimiz bu kelime de bence kesin olarak karşılık verilemeyen kelimelerden biridir.

♦ **GÜN ORTAC:** (152:117B11) Bu kelime için benim bildiğime göre tek bakılacak yer şu eserdir: Von Gabain, "Über Ortsbezeichnungen im Alttürkischen", *Studia Orientalia*, Helsinki, 1950, XIV, s. 5.

Fahrettin Çelik, *Asâr-ı Dağıstan* adlı eserden alarak şu bilgiyi veriyor: "Bugün doğu illerimizde ve Azerbaycan'da öğleye "gün orta" denilmektedir. Çağatay konuşuğuyla konuşan Dağıstanlılar arasında şu söz vardır: Gün orta'dan ileri (önce) selamlaşırken papak götürende (kalpak kaldırıldığında) "günün hoş bolsun", gün orta'dan sonra papak götürende "tünün hoş bolsun" denilir.[1]

♦ **GÜYEGÜ:** (19:3B6, 31:14A1, 39:20A1, 42:23A10, 59:35B10, 79:55B9, 79:56A5, 79:56A3, 80:56B7, 81:57A4, 98:70A1, 189:149B7)

Bkz. Abdülkadir İnan, "Güvey", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1951, IX, s. 139-44; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 335-40.

♦ **HECESİNLEYİN:** (21:5A1) "Hecesi doğru okunursa Kuran ve Yasin görklü olur" demekse de yapıbilim bakımından şüpheli görülüyor.

♦ **HISIM:** (155:120A9) Bütün sözlükler bu kelimenin nereden geldiğini söylemiyor. Yalnız Bugadov (bkz. *Lugât-i Türki*, St. Petersburg, 1869, c. I), bunun kesinlikle Türkçe olduğunu söylüyor. Radloff (c. II, s. 1723) bunun Kırım Tatarlarında ve Osmanlıcada bulunduğunu söylemekle yetiniyor.

♦ **KAKMAK:** Bu kelimenin Söz Dizini'ndeki karşılıkları "*Göz kakuban* gönül alan anun görklüsü olur" (123:89B13) cümlesinde tutmuyor. Sanırım bunu "göz dikmek, gözünü dikip bakmak" gibi anlamak mümkündür.

♦ **KAMA (KOMA):** Metinde bu kelimenin geçtiği yer şöyledir (43:24A-5, yazma 44⁵⁻⁶):

قوم قملا میم قومایوردم

Dede Korkut kitabında bir türlü çözülmeyen yerlerden biridir. Söz Dizi i'ndeki

---

[1] Fahrettin Çelik (Kırzıoğlu), "Türklerde Dört Yönün Dört Renkle Adlandırılması", *Türk Amacı*, Eylül 1942, sayı 3, s. 133, çıkma 1.

karşılığın (s. 330) metindeki *kom* (قوم), *komlamak* (قملامق), *kuma* (veya *koma*) kelimeleriyle bir ilgisi olmadığı meydandadır.

Halk hikâyelerinde bir *kom meydanı* geçer: "Oğlanı aldatın, *kom meydanı*'na götürüp işini bitirin, dedi. Cellatlar oğlanı yoldan çevirip, gel efendimiz seni istiyor, Zeycan'ı sana verecek, yanındakilerden sıkıldı diyerek *kom meydanı*'na götürüp kollarını bağlayıp kendüyü telef edeceklerini anlayup..."[1]

Bu kelime Ruhsatî'nin bir şiirinde geçiyor:

Suya varır pınar ile konuşur
Kom'a varır davar ile konuşur
Eve varır duvar ile konuşur
Boncuğu mercan sanır devamsız[2]

Kom "davarların eğlendiği yerler, mandıra, ağıl",[3] "kışın koyunların kapatıldığı yer"[4] demektir.

Kelime *kuma* diye okunduğundaysa başka bir anlama gelir: *Alaçık* veya *kuma*. Bu, yontulmuş uzun 'palıt' çubuklarıyla kurulurmuş, ki bunlara "alaçık çubuğu" denilir. Çubuğun aksamı, yan çubuğu arka ve önde "dal = gavah" çubuğu ve bunlardan başka dört tane *gede çubuğu* mevcuttur. Yan çubuklara iki yanlarda karşı karşıya rubuk bağı ile ve bundan evvel de iç tarafta olmak üzere *gede* çubukları bağlanır. Sonra ön arka çubukları dış yüzeyden yan çubuklara bağlanarak berkitilir. Dikdörtgen şeklinde ve birbirlerine dikilmiş altı kalıp ile örtülüyor ki bunların hepsine "baş kalıbı" adı verilir. Yan kalıp (yanlık) önde iki tane "ginşer kalıbı" vardır ki süslüdür. Arkada ise "dallık" vardır. Kapı yanında iki "kapı çubuğu", ki bunlar kalındır. Ön arka da yine böyledir. Gede çubukları da böyledir. Burada "çeten"ler uzun olup kursağa kadar çıkarmış. Çetenlerin ucu "harın" denilen bir kanala dayanır. Kapının karşısında arkada "yük-altı" ve tercihen solda insan boyunda çetenlerle çevrilmiş "nemi" yapılıyor ki buraya yağ, peynir, süt ve benzerleri konur. *Kuma*'nın ortasına bir veya iki ince direk konurmuş. Bu da *kuma*'nın dengesi içindir. Çokluk "gayıh sicimi" ile örtülür. Yünden yapılan bu "gayıh sicimi" sırf *kuma*'lara özgü değildir, orta halli ailelerde de oluyor. Yere sermek için "nement" denilen süslü kalıplar kullanılır. Misafir için "gonah alaçığı", gelinler için de "gelin alaçığı" yapılıyormuş. "Deye" çobanlara özgü olan küçük alaçıklara denilir. Şirin Bey'in verdiği bilgiye göre "alaçık" tabiri Karabağ'da epey yaygındır. Çünkü "muhru" ve *kuma*'ya aynı zamanda alaçık'ta da denilirmiş.[5]

Taşbasması Kerem ile Aslı hikâyesi in kenarında Asman ile Zeycan hikâyesi, s. 19
Sadettin Nüzhet, *Ruhsatî*, s. 154
Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, 1946, s.
A. Caferoğlu, *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, 1942, s. 263
Selim Refik, "Azerbaycan 'deye'lerine Dair", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 1932, c. I, s. 392
Burada geçen "çeten, yük-altı, nemi" tabirleri için bkz. aynı yer, s. 390.

♦ **KANARA:** (50:29B4) Bulgarcada "sarp kaya" demektir. *Söz Derleme Dergisi*'nde (c. III, s. 823) Dede Korkut kitabındakine uyan anlamları şunlardır: "Dağların en yüksek ve kayalık yerleri; büyük taş yığını; dağ kenarlarındaki kayalık arazi. Bu Türkçe kelime de Rumca *canara* "kaya, kaya duvarı, otlak" sözünden alınmıştır. Şaimeanu, 81'de bunun aksi, yani Türkçeden Rumcaya geçtiği kabul edilmiştir.[1]

♦ **KAPAK veya KABAK:** (31:13B9, 98:69B9, 106:76A4, 131:98B4, 132:99B7, 140:105B6, 150:115A11, 163:127A10) Birçok eski metinde de göz kapağı ve göz anlamında kullanılagelmiştir: Gülzar yüzlücem, dahı gülgûn yanaklu hem

Nergis *kabaklu*, kameti serv-i revancuğum[2]

♦ **KARA:** (Bkz. s. 333-36) Faruk Demirtaş, kara renginin, tamamen aristokratik mahiyette olan eski Türk toplumunda "avam" yani "halk" sınıfına izafe edildiğini, M. Fuat Köprülü'nün *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki 'bayrak' maddesine dayanarak söylüyor. Bu sıfatın, eski Türk toplumunun halk tabakasından başka, aynı mahiyette telakki edilen kavimlere de verildiğini, Akkoyunluların hizmetinde bulunan Kara Ulus'un aldığı sıfatın Kürt kökenli olmasından ileri geldiğini iddia ediyor.[3]

Kara kelimesi Türklerde kuzey yönünü anlatmak için kullanılır.[4]

♦ **KARA KIYMA GÖZ:** (27:9A2, 31:13B12, 33:15B4, 43:24A11, 78:55A3, 78:55A5, 98:69B11, 184:147A2) Doğu Türkçesinde "çekik göz, badem göz" anlamında "kıyma kaşlu" terimi vardır. *Süheyl ü Nevbahar*'daki şu beyit te bu anlamı verir:

Yüzi âya mânend, kanda gözi
Boyu serv ü bad am kıyma gözi

♦ **KARA KURA:** (42:23A11) Erzurum ve Erzincan vilayetlerinde söylenen bazı rivayetlere göre, loğusalara musallat olan "al karısı" ahırlarda bulunur ve at yelesini örmekten hoşlanır. Loğusaları korkutan ve ciğerlerini alıp götüren ruh ise "al bastı" olmayıp "karakura" denilen bir ruhtur.[5]

Andreas Tietze, "Slovenische Entlehnte Wörter in Türkisch", *Oriens*, X, No.

Ahmet Dâî Divanı, İ. H. Ertaylan baskısı, 1952, s. 139.

Faruk Demirtaş, "Boz-Ulus hakkında", *DTCFD*, VII, Mart 1949, sayı 1, s. 29

M. Fahri Çelik (Kırzıoğlu), "Türklerde Dört Yönün Dört Renkle Adlandırılması", *Türk Amacı*, 1942, sayı 1, s. 38; sayı 2, s. 81; sayı 3, s. 132; sayı 4, s. 177 vd.

Ameljan Pritsak, 'Qara', Studie zur Türkischen Rechtsymbolik, *Zeki Velidi Togan Armağanı*, İstanbul, 1955, 239-63, özellikle 255 vd.

Şamil A. Cemşidof, "Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Merkezi Yaşayış Yerleri Hakkında", 1961, s. 115.

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 171

♦ **KARA KUŞ (ÇALKARA KUŞ):** (54:32B8, 60:37A5, 108:77B4, 129:96A12) Arapça *ukab* kelimesinin Türkçe karşılığı bütün lehçelerde "kara kuş"tur.[1]

Bugün Türkiye'de kartal ve karakuş aynı kuşu ifade eder. Abdülkadir İnan'ın yazdığına göre[2] Yakut destanlarında, şeytani bir kuş adı olan *gurada* ve *xanday* şeklinde rastlıyoruz. Bu *gurada* Altay destanlarında *kerede* şekline girmiştir. Altay destanlarında bu efsanevi kuş "kuşlar padişahı kan Kerede" şeklinde adlandırılıyor. Bu "kerede gurada" eski İran mitolojisinden Müslüman Türk göçebelerinin hikâyelerine *simurg* adıyla geçmiştir. Kögüdey adlı Altay destanının kahramanı "kuzgun kara batır", dağlar denizler aşarak Hankerede'nin yuvasına ulaşır. Bu destanın 2197. mısrasından 2489. mısrasına kadar olan kısmı bütün ayrıntılarıyla Müslüman Türklerde "Simurg hikâyesi" adıyla bilinen eski İran hikâyesinin aşağı yukarı aynısıdır. Aynı hikâyenin başka bir varyantını *Manas*'ın ilavesi olan Er Töştük destanında buluyoruz. Er Töştük'te bu kuşun adı "Alp Karakuş"tur.[3]

♦ **KARIM:** (20:3B11, 53:31B8, 65:42B2, 91:63A9, 126:92B10, 127:94A6, 129:96A13, 131:99A2, 141:106A7, 164:128A9, 182:145A3, 193:153A1, 193:153A2, 193:153A3, 193:153A5) Kelime Arapça *garîm* غريم sözünden Türkçeleşmiş "garîm" biçimiyle başka metinlerde de geçer:

Çürm eylerem ki tâ sana ben bir garîm olam
Bin olursa sehl ola ışkun garameti[4]

"Gemi birle birbirlerine çattılar, dahı *garîmâne* (غريمانه) cenk etmeye başladılar." (*Saltuknâme*, yaprak 384b).

Garîm kelimesi Arapçada "üzerinde borç ve başka hukuk olan kişi, borçlu" demektir. Alacaklıya da "garîm" denir.

Bu kelimenin Türkçede, teke tek savaşlarda dövüşen iki kişiden her birini ifade etmesi, birbirinin canını almak için dövüşenlerin, alacaklının borçlunun yakasına yapışmasına kinaye olarak düşünülebilir sanıyorum.

♦ **KAZ:** (97:68B7, 129:95B8, 132:99B10, 165:129B4, 165:129B7, 175:138A5, 179:142A13) *Divânü Lugâti't-Türk*'e (c. III. s. 110) göre, Efrasiyab'ın kızının adı olup Kazvin şehrini yapmıştır. Aslı "Kaz oyunu" yani "Kazın oynadığı yer" demektir; çünkü bu kaz orada otururr ve oynarmış. Bu yüzden Türklerin bir bölümü Kazvin'i Türk ülkesinin sınırı saymıştır. "Kum" da böyledir. Çünkü *kum* sözcüğü Türkçedir, Arapça *reml* demektir. Efrasiyab'ın kızı burada avlanırmış. Türklerin bir bölümü de Türk

---

Kâşgarlı Mahmud, I, s. 278; Houtsma sözlüğü, 10; İbn Mühennâ, 175
A. İnan, "Göçebe Türk Destanlarının Karakterleri", *Yücel*, 1940, sayı 64, s. 194
Radloff, *Proben der Volksliteratur der nördlichen Türkischen...* V, metin, s. 578-83.
Ahmet Dâî Divanı, İsmail Hikmet Ertaylan baskısı, 1952, s. 136

sınırının Merve'ş-şahcan'dan başladığını söyler.

Kaz'ın babası olan ve Efrasiyab da denilen Alp Er Tunga, Merv şehrini yapan kişidir. Efrasiyab burayı Tahmures şehrin iç kalesini yaptıktan üç yüzyıl sonra kurmuştur. Bazı kişiler Mâverâünnehir'in her yanını Türk ülkesi saymıştır; ki bu ülke Yenkend'den başlar, Yenkend'in bir adı da Dizrûyin'dir, sarılığı yüzünden "Tunç Kale'" demektir ve Buhara'nın yakınındadır. Efrasiyab'ın kızı Kaz'ın kocası Siyavuş burada öldürülmüştür. Ateşe tapanlar (mecusiler), yılda bir gün buraya gelir, onun öldürüldüğü yerin çevresinde yas tutar kurban keserler ve kurbanın kanının döküldüğü yerin üzerine akıtılır, görenekleri budur.

Kaz Suyu, İla vadisinde akan büyük bir suyun adıdır. Nehrin Kaz Suyu adını taşımasının sebebi, Efrasiyab'ın kızının bu suyun kıyısındaki tepenin üzerine bir kale yaptırmasıdır, bundan dolayı vadi onunla ilişkilendirilmiştir.

Manas şehrine akan Manas nehrinin baş taraflarında çok yüksek tepeler vardır. Kaz Dağı denilen bu dağın balta girmemiş çam ormanlarıyla kaplı kuzey tarafına Manas nehri, batısına yani Golça tarafınaysa destan kahramanı Alp Er Tunga'nın (Efrasiyab) kızı Kaz'ın adını taşıyan Kaz (Kas, Kaş) nehri akmaktadır.[1]

Kazların Türkler için bir güzellik sayıldığını Dede Korkut kitabından başka yerde de görüyoruz. Radloff'ta bulunan bir manzumede, Kızıl'ın düğün türküsünde şöyle denir:

Qas paradı qayırap	qanat altın tolgan
qan qudaydın qosqan	qızıma qurqan togas kōrim
Qu paradır qunurup	qurqan altın yel tolgan
Qudaydın qosqan	qızıma panp togas kōrim

"Kaz gaklayarak geliyor, kanadının altına rüzgâr giriyor; Tanrı'nın bana kısmet ettiği kıza gideceğim... Kuğu öterek geliyor, rüzgâr onun kanatları altına giriyor; Ben Tanrı'nın bana kısmet ettiği kıza gideceğim."[2]

Burada kızın kaza benzetilmesi onu küçük düşürür, sayılmaz.

Kızların, gelinlerin kaza benzetilerek övülmesi doğuda Araplara kadar uzanmaktadır. Kaz, evlilikteki sadakat, evcimenlik ve ideal vücut güzelliğinin örneği–uzun boyun, geniş kalçalar– olarak sayılır. Bazı kabilelerde, kadın evlenirken erkeğine "ben senin kazın olacağım" der.[3]

Türk destanlarında kızları kaza benzetmiyorlar, fakat peri kızları kuğuya benzetiliyor (Abdülkadir İnan'ın verdiği nottan).

Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkistan*, s. 4

Radloff, *Proben der Volksliteratur der nördlichen Türkischen*... c. II. s. 648 vd

Rolf K. Lutz, Dede Korkut kitabının Almanca çevirisi dolayısıyla 25. 9. 1958'de Zürih radyosu, 21 12. 1958'de Bremen radyosunda yapılan konuşmalardan.

♦ **KIYA BAKMAK:** (177:140B3) Söz Dizini'ndeki (s. 351) karşılıklara uygun olarak *kıya bakma*'yı "keskin ve sert bakış, yan bakış, göz ucuyla bakış" anlamlarında daha sonraki metinlerde de görüyoruz:

Ne bakarsın *kıya kıya* yüzüme
Anınla etme kem söz kerem eyle

Kıya kıya baktı, vardı yürüdü[1]

Adın sordum elif dedi nazile
Âşıkına *kıya baktı* göz ile[2]

♦ **KİŞ:** (80:56B3, 162:126A11) İbn Mühennâ'da hem "samur" hem de "ok kuburu" anlamına gelmektedir. Kelimenin Arapçası olan *'ca'be*'yi (جعبه) Ahterî "belik dedikleri zarf ki içine ok ve yay korlar", Kamus ise "ok kuburuna denir ve bir türüne kandil ve tirkeş dahi denir" diye anlatır.

♦ **KOPUZ:** (21:4B7, 36:17B12, 36:18A1, 71:49B3, 75:52A13, 75:52B2, 75:52B3, 75:52B4, 82:58A11, 82:58B1, 82:58B2, 83:58B8, 83:59A5, 89:62B12, 126:92B4, 127:93B11, 129:96A4, 171:135B1, 171:136A1, 172:136A2, 172:136A3, 177:140A12, 185:147A13) Eski Türk halk şairlerinin düğünler, törenler veya herhangi bir vesileyle şiirlerini okurken çaldıkları musiki aletidir. Eski şekliyle Altay Türkleri ve Kafkasya'da hâlâ yaşamaktadır. Arapların uduna –M. Fuat Köprülü'ye göre bir tür baso viyolonsel'e–[3] benzeyen kopuzun "kopuz-ı rûmî" ve "kopuz-ı ozan" diye iki şekli vardır (bkz. "ozan", s. 946). Ozan kopuzunun bütün telli sazlardan daha uzun bir kâsesi vardır ve üç tellidir. Rûmî kopuz ise beş telli olup daha çok uda benzer bir sazdır. Ozan kopuzuna XVI. ve XV. yüzyıllarda sadece "ozan" da denildiği *Zübdetü'l-Edvar* adlı müzik kitabından anlaşılmaktadır.

Kırgızlarda bugün yaklaşık üç üç buçuk kadem yüksekliğinde bir tür keman şeklindedir. Bu kopuzun tutuluşu ve çalınışı kemençeye benzer. Kopuzun üzerine bükülmüş at kılından iki kiriş gerilmiş ve sapına birçok madeni zil takılmıştır; kopuzcu kopuzu kımıldattığında zillerden madeni bir ses çıkar. Kırgızlarda kopuza sihirli bir kuvvet yorulmaktadır. Bir de Kazan Türkleri arasında parmak ve ağızla çalınan bir müzik aletine de kopuz denilmektedir.[4]

A. Fıtrat'ın *Özbek Klasik Muzıkası ve Onun Tarihi* adlı eserinde *kopuz*'un (*kavuz*) en eski Türk çalgısı olduğu söylendikten sonra şu bilgi verilmektedir: Kopuzun

---

[1] Taşbasma Kerem ile Aslı, s. 60, 61
[2] Cahit Öztelli, *Halk Şiiri, XVIII. yüzyıl*, 1955, Fedayi'nin koşmasından, s. 68
[3] *İslâm Ansiklopedisi* "Bahşı" maddesi (Fuat Köprülü).
[4] *İslâm Ansiklopedisi* "Kopuz" maddesi (Mirza Bala).

gövdesi bir kuyruk, bir çanak, bir sap, bir de baştan ibarettir. Kuyruğunun üstü kalın "tiri" ile kaplıdır; çanağının üstü açık kalır. Kuyruk ile çanağının uzunluğu sap ile başın uzunluğuna eşittir. Kopuzun iki tane teli vardır. Her teli bir toplam kıldan ibarettir ki at kuyruğundan alınmıştır. Birinci telinin kılları ikinci telinkinden azdır. Türklerin ilk devir şairleri olan bahşılar-ozanlarının çalgıları kopuzdu. Kopuzu yayla çalarlar. Tambur ile birlikte çalındığında yanık bir tesiri vardır.[1]

Mahmut Ragıp Kösemihal ise kopuz hakkında başka yönden bilgi vermektedir: XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Avrupa'da hayli kullanılan bu tarz tamburların örnekleri *colachon, colichon, colascione, colacio* gibi isimlerle çalgı müzelerinde vardır. Bu isimlerin etimolojisi şimdiye dek müzikologları uğraştırdığı ve ortaya çeşitli görüşler atıldığı halde hiçbir sonuca varılamamıştır. Halbuki Dede Korkut'ta sık sık geçen âşık sazının *kolca kopuz* diye kullanıldığı görülmektedir. *Kolca* sıfatının *kolcan*'dan (yani kol kadar) türemiş veya o anlamda kullanılmış, kol açtıracak veya kulaçlandıracak kadar uzun olduğunu ifade etmektedir. İşte Avrupa'daki *colacio* (*kolaciyo*) vesaire gibi tabirlerin bu *kolca* niteliğinden bozmalığı görülür.[2]

Aynı yazar başka bir yazısında Dede Korkut kitabında aynı kopuz için üç yerde *kurulça kopuz, alça kopuz, kolca kopuz* diye üç ayrı nitelik kullanıldığını, bunun doğrusunun *kolca* veya *kolcan* olması gerektiğini söylüyor. Devam ederek "Anadolu'da hâlâ tek tük kopuz sözünün bilindiği gibi, bir de *kıl kopuz* vardır. Buradaki *kıl* başlangıcının *kol* olması muhtemeldir" diyor.[3]

Kopuzun bağlama veya cura boyunda olması muhakkaktır; çünkü Dede Korkut hikâyelerinde bir yerde "belinde kopuzu var" diye geçiyor (s. 171:135B1). Yiğitlerin kuşağı arasında veya yanlarında asılı dururdu; telleri de zaman zaman kursak, inek, at kılı ve sonunda madenden oldu, Türklerde muteberdir, öper çalarlar, düşman eline alamazdı...

Kopuzun çeşitlerinden bir de *Bucı kubuz* vardır, bu kaz göğsü (بربط) adı verilen sazlardan bir türdür. İnleyen udlardan bir çeşit uddur.[4]

A. Caferoğlu da bir yazısında Kazak-Kırgızlarda aynı kopuzun başka bir türü olduğunu kaydettikten sonra kopuzu anlatmaktadır: Bunlardaki kopuz eski Rus kemanına benzer, içi oyulmuş bir çanağı vardır. Çanağın üst tarafına bir sap yerleştirilmiştir. Telleri gayet kalın olup at kılından yapılmıştır. Tonu gayet kabadır; bununla birlikte kuş ötmelerini taklit ederek çıkarılan sesler ve melodiler doğaya

---

A. Fitrat, *Özbek Klasik Muzıkası ve Onun Tarihi*, Semerkant, Taşkent, 1927, s. 42 vd

Kösemihal, "Halk Musikisi Araştırmalarının Musiki Tarihine Yardımı", *XVIII. Beynelmilel Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi Tebliğler Kitabı*, Türkçe kısmı, 1939, s. 295

Kösemihal, "Dede Korkut Hikâyelerinde Musiki İzleri", *Ülkü*, Ocak 1939, sayı 71, s. 395.

Kâşgarlı Mahmud, *Divânü Lugâti't-Türk*, c. III, s. 129; B. Atalay çevirisi, c. III, s. 173

çok yakındır.[1] Divaev ise Kırgız kopuzunu başka şekilde tarif etmektedir. Ona göre, Kırgız kopuzunun bütün bir ağaç parçasından yontulmuş, içi boş bir çanağı vardır. Çanak oldukça derincedir. İki ya da üç telden ibarettir. Telleri at kılından yapılır. Kopuzun gövdesi iki at kılından yapılma yayla çalınır. Caferoğlu, bu yazısında kopuzun en eski tarihsel devirlerden beri türlü Türk kabileleri arasındaki yerini ve aldığı isimleri vermeye çalışmıştır (s. 203-15). İkinci yazısını belgelere dayanarak kopuzun yabancı kavimler, Macar, Çek, Leh, Litvanyalı, Rus ve Ukraynalılar, Balkan halkları, Almanlar ve Afrika'daki yerini belirtmeye ayırmıştır.[2]

♦ **KOŞA:** (26:8A10, 74:51B8, 122:88A12, 135:101B9, 139:104B12) Söz Dizini'ndeki (s. 358) anlamıyla daha sonraki metinlerde de kullanılmaktadır:

Koşa hallı, yıldız gözlü   Senin Aslı'n ben değilim[3]

♦ **KOŞUN:** (193:153A3) XV. yüzyılda Semerkand ve Herat'taki Türk askeri teşkilatı Cengiz İmparatorluğunun mirasıydı ve bu teşkilatta Türk askerlik tabirleri dışında örneğin askeri kıta anlamına *koşun* (*hoşun*) gibi sonradan unutulmuş birçok kelime kullanılıyordu. Bu kelime de Moğolcadan alınmadır. Ayrıca bkz. s. 358.

♦ **KÖYMEK (KÜYMEK):** Ol Kuran'ı yazdı düzdü, ulemalar ögrenince *köydü biçdi*" (22:5A6-7) cümlesindeki son iki kelime de bence tam anlaşılmış değildir. Gerçi *küymek, köymek, köydemek, kaydamak* mastarları "sesle okumak" demektir. Kelime hem Çağatay sözlüğünde hem de Anadolu'da vardır;[4] metindeki anlamı da "Kuran okudu" olmalıdır.

Küg kelimesi nazım, şiir, türkü, ır vb. şeyler ifade eder. Kâşgarlı Mahmud'daki açıklamadan bunun nazımla, şiirle ilgili olduğu anlaşılıyor (c. II, s. 95[10]): "Şiirin vezni, aruz, ırın ölçüsü..." Belli bir makamla söylenen ır, yır, türkü ve şarkı gibi *küg*'ün de ahenk yönü mevcut olup bu kısmen Kâşgarlı'nın "şiirin vezni, ırın ölçüsü, ırlamakta sesin yükselip alçalışı" açıklamasında ifade edilmiştir.[5]

Çağatay sözlüğü *Sengülâh*'taysa kelimenin üç anlamı var: Ahenk ve saz:

Kitürgil rez kızı saki muganni nağmeî tüzgil
Ki ol kügdin kitürgey Zühreni efganga mızrabın
Sakıya nolaykim arbede ister könlüm
Ey muganni çala-başladur kügte kopuz.

Ahmet Caferoğlu, "Türk Kopuzu" *Ülkü*, Kasım 1936, XIII, sayı 45,

Ahmet Caferoğlu, "Türk Kopuzu, II", *Ülkü*, Şubat 1937, sayı 48, s. 411-26

Taş basması, Kerem ile Aslı hikâyesi, s. 24

Kösemihal, "Dede Korkut Hikâyelerinde Musiki İzleri", *Ülkü*, Ocak 1939, sayı 71, s. 397.

Reşit Rahmeti Arat, *Eski Türk Şii* 1965, s. XV vd.

Metindeki cümlede *küydi* kelimesine "Kuran okudu" anlamı versek bile ondan sonra gelen *biçdi* ne demektir? Acaba bu cümleyi bir başka türlü anlayamaz mıyız? "Osman'ın yazıp düzdüğü Kuran'ı bilginler öğreninceye kadar yandı pişti" demek değil midir? Çünkü *köymek* kelimesi 'yanmak' demektir (bkz. *Sengülâh*, 310). Kelimenin Anadolu'nun türlü yerlerinde *göymek, güymek, köymek, küymek* söylenişiyle yaşadığını ve "beklemek, sabırsızlanmak, intizar etmek" anlamlarına geldiğini biliyoruz.[1]

Bütün bu bilinen karşılıklar göz önünde tutulmakla birlikte bence bu cümle yine de tam ve kesin olarak anlaşılmış değildir.

♦ **KURT SİNİRLİ:** Bu deyim metinde "Dirse Han *korkut sinirli* katı yayın eline aldı" (31:13A12) cümlesinde geçmektedir. Vatikan yazmasında (63b, satır 12) *kurt sinirlü* diye yazılıdır. Herhalde Vatikan yazması daha doğru olmalı. Kelimenin anlamıysa "kirişi kurt sinirinden yapılmış yay" demektir. (bkz. *Türk Yıllığı*, 1960). Çok sağlam ve sert olduğu için yayların en makbul kirişi kurt sinirinden yapılır.

♦ **KÜLÜG (KÜLÜK):** (27:9B6, 34:16B6, 52:30B7, 122:89A2, 180:142B12, 187:148A4) Kırgız atları içinde en dayanıklı olan cins;[2] Söz Dizini'nde (s. 363) türlü sözlüklerin verdiği "adlı, sanlı, ünlü" anlamını tamamlamaya ve açmaya yarayacak "yel ayaklı, yel gibi süratli" karşılığı için bkz. Muharrem Ergin, "Bir Kelime Üzerine", *Türk Kültürü*, Ankara, Ekim 1966, sayı 48, s. 1145.

♦ **MELİK:** (40:21A2, 40:21B5, 40:21B8, 41:22A12, 47:27B3, 48:27B10, 54:32A6, 52:30B9, 53:31B6, 55:33A9, 55:33A10, 56:34A3, 56:34A6, 56:34A8, 88:62A6, 88:62A7, 88:62A8, 108:77A8, 109:78A8, 109:78A9, 109:78A11, 109:78A12, 109:78B2, 159:124A7, 161:125B13) İslam memleketinde Selçuklular ve Moğollar devrinde uygar ülkeleri idare eden yerli ve çoğu Türk olmayan vassallara denir, nitekim Rûm sınırındaki tekfurlar da böyledir.

♦ **MERE** (مره,ماره): Nihal Atsız'a göre bu kelime daha sonraki Osmanlı metinlerinde ve günümüzde "bre, bire" şeklinde kullanılan edatın eski okunuşundan başka bir şey değildir.[3]

A. M. Demircizade, bu kelimenin önce Lazca ve Gürcüce "oğul, uşak" anlamına gelen *bre* sözünden olduğunu sandığını, ardından Gürcüce "koca, kâhin, morarh" anlamına gelen *bre* sözüyle bağladığını, fakat sonradan bu varsayımı bıraktığını; Ermenicede aynı anlamda *ere* sözünün bulunmasının, şüphesini biraz daha

---

Bkz. *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*; *Söz Derleme Dergisi* vb.

H. Z. Koşay, "Kara-Kırgızlarda Hayvanlar ile İlgili Kelimeler", *Fuat Köprülü Armağanı*, Ankara, 1963, s. 302

Nihal Atsız, "Dede Korkut", *Yücel*, Şubat 1939, c. VIII, sayı 48, s. 308

artırdığını ve bu yüzden de kesin bir şey söyleyemediğini belirtmekte, bu sözcüğün Azerbaycanlıların eski babalarının dilinden gelme ihtimalini ileri sürmektedir.[1]

♦ NÖKER: (30:12A12, 56:33B12, 56:33B13, 88:62A5, 99:70B11, 109:78A6) Kelimenin "vazife, hizmet, memuriyet § arkadaş § hizmetçi § yoldaş § amca § dost, ahbap § müşavir" gibi türlü anlamları ve nereden geldiği hakkında bkz. Dr. A. Caferoğlu, "Azeri Lehçesinde Bazı Moğol Unsurları", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, c. I., 1932, s. 225 vd.

Moğol tarihine dair kaynaklar, kabile muhafızlarından, yani kavim ve kabile başbuğlarının yanında asker olarak hizmet eden serbest kişilerden söz eder. Eski Moğol muhafızları birçok yönden eski Cermen başbuğlarının maiyet silahşorları ve öte yandan eski Rus prenslerinin (kynâz) muhafız kıtalarını andırırlar. Eski Cermen ve eski Rus muhafızları gibi, Moğol muhafız silahşorlara da "arkadaşlar" anlamına gelen *nököd* (tekili *nökör*; *nökür,* "arkadaş") denirdi.[2]

Kelime üzerinde başka ve geniş araştırmalar için bkz. Gyula Németh, "Wanderungen der mongolischen Wortes '*nökür* (*Genosse*)", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, III, 1953, s. 1-23; ve "Kun Laszlọ Kiraly nyögérei (Kral Kun Laszlo'nün nyögerleri)", *Magyar Nyelv*, XLIX, 1953, s. 304-18.

♦ OBA: (23:6A7, 37:19A9, 111:79B9) Oğuz lehçesinde "kabile" anlamına gelen bu kelime bugün Anadolu'da göçebelerin aileleri, çadırları, çadırların bulunduğu yer anlamlarında kullanılır. En eski devirlerde, kabile ve oymağın koruyucusu ruhun (ilahın) bulunduğuna inanılan yerdir. Her kabile veya oymağın bir kurban yeri, *oba* ya da *obo*'su bulunmuştur. İslamiyetten sonra Oğuzlar bu kelimeyle oymağın veya kabilenin kendisini ifade etmişlerdir. Herhalde Oğuzlarda "oba" kelimesi "boy" anlamında değil, daha küçük şube anlamında kullanılmış olsa gerektir.

Oba kelimesi Kırım, Anadolu ve Uygur Türkçesinde "göçebe çadırı, çadırda yaşayan aile"; Azeri Türkçesinde "taştan yapılmış çoban kulübesi"; Kırgızcada "tepe, toprak yığını"; Sagay Türkçesinde "mezar taşı"; Altay ve Teleüt Türkçesinde "nezir atmak için yol kenarına yapılmış taş yığınından ibaret tepecik; müfreze, karakol, mevkii" anlamlarını ifade eder.

Eski Türk dininin bozulmuş şeklini hâlâ saklayan Yenisey ve Uranha-Tula Türklerinde *oba* veya *obo* kutsal sayılır. Onların inançlarına göre *obo*'larda kabileyi koruyan ruhlar ya da "yer-su tanrıları" bulunur. Bu *obo*'lar dağ tepelerinde, ırmak boylarında ve yol üzerindedir... Moğollardaysa bu bir mabettir. Her oymak bura-

---

A. M. Demircizade, *Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Dili*, 1959, s. 147

B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilatı*, çeviren Abdülkadir İnan, 1944, s. 87 vd

da koruyucu tanrısına kurban sunardı. Geçen yolcu bu *obo*'ya adak olarak at kılı, paçavra parçası atardı. Belli zamanlarda *obo*'ya toplanıp büyük bir ayin yapar, kurban keserlerdi. *Obo* geleneği İslamiyeti kabul eden Türklerde de sürmüştür. Kırgız ve Nogay göçebeleri *oba* denilen höyüklere kutsallık yormuşlardır...

Görülüyor ki *obo* sözü eski devirlerde Orta Asya'da "kabile tanrısının bulunduğu, kurban ve adakların kabul ettiği yere yapılmış tepe" anlamında kullanılmıştır.[1]

♦ **OĞUL:** Kız ve erkek ayırmaksızın doğrudan "nesil ve zürriyet"[2] ve "evlat" anlamındadır.

"Husrev Şah ve Gül Banu" adlı taşbasması halk hikâyesinde: "Duhter-i zengi gerçek sanup gözlerini süzdü ve başın oynadup ağzın büzdü. Kale beyi benim babamdır... gerçi benden gayrı *oğlu* yoktur, amma böyle olduğuyçün kalbim teneffür eder..." (s. 39).

♦ **OKLAMAK:** Söz Dizini'ndeki anlamıyla daha sonraki metinlerde de vardır. (bkz. Âli, *Kavâidü'l-Mecalis*, s. 89).

♦ **ORTAC:** (59:36A1, 99:70B1, 152:117B11) *Tanıklarıyla Tarama Dergisi* (1,550) "mirasçı, veliaht" karşılıklarını veriyorsa da tanıklarını Dede Korkut kitabından aldığına göre bir şey ifade etmiyor. *Tarama Dergisi*'nin verdiği anlam tutuyor olsa da kaynaklar ve sözlüklerde bu kelimeye rastlamıyoruz.

♦ **OZAN:** (21:4B8, 21:4B9, 22:5B5, 22:5B7, 27:9B6, 34:16B6, 52:30B7, 74:52A9, 75:52A10, 75:52A11, 75:52A12, 75:52A13, 75:52B2, 75:52B3, 76:53B6, 76:53B7, 77:54A4, 77:54A8, 77:54A9, 77:54A10, 77:54A11, 77:54A12, 78:54A13, 78:54B1, 78:54B2, 78:55A4, 78:55A6, 78:55A7, 78:55A8, 79:55A10, 79:55A11, 79:55A12, 79:55A13, 80:56B11, 81:57A13, 81:57B4, 82:57B11, 82:58A9, 82:58A13, 82:58B1, 83:58B11, 83:58B12, 83:59A6, 84:59A12, 85:59B4, 119:86B11, 122:89A2, 130:96B13, 180:142B13, 187:148A4) Dede Korkut hikâyelerinde halk şairi-müzisyeni anlamına kullanılmakta; kimi bilgin ve sözlükçüler tarafından *uzan* diye de okunmaktadır.

"Kopuzla türkü söyleyen, kopuzlarıyla Oğuz destanları okuyan" kişileri anlatan *ozan* kelimesi XV yüzyıldan sonra, eski şair ve yazarlarımızda "geveze, herze söyleyen, ağzına geleni söyleyen, boş yere çok söyleyen" gibi küçültücü bir anlam almıştır. Anadolu'nun kimi yerlerinde bugün de aynı anlamda kullanılmaktadır.

Hafız Derviş Ali Çengi adında bir yazarın XVI. yüzyıl sonunda yazdığı bir

---

A. İnan, "*Oba* ve *obo* Sözleri Hakkında", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, c. II, s. 377-79; "Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim Kelime Üzerine", *Belleten*, 1956, s. 184.

İbn Mühennâ, *Hilyetü'l-İnsan ve Hülbetü'l-Lisan*, Kilisli Muallim Rifat baskısı, s. 143

musiki risalesinde, Türklerin eski ve ünlü sazı olan kopuzun, Celayir soyundan Sultan Üveys zamanında (1356-74) *ozan* adlı bir çalgıdan alındığı ve *ozan*'ın Oğuzlar arasında eskiden beri meşhur olup kahramanların daima yanlarında gezdirdikleri bu çalgıyı mücadelelerden önce çaldıkları ve bunu çalmayı bilmeyenleri yalancı sayıp şehirden kovdukları yazılıdır.

XV. yüzyıldan *Zübdetü'l-Edvar* adlı önemli bir müzik kitabında "ozan" adında bir sazdan bahsedilmekte ve bununla da Türkçe manzum ve düzyazı hikâyeler söylendiği kaydedilmektedir.

Hoca Abdülkadir Meragî, Safiyüddin Abdülmümin'in *Kitâbü'l-Edvar*'ına yazdığı şerhte "kopuz-ı ozan" ve "kopuz-ı rûmî" diye iki türlü kopuz tarif eder.

Bütün bunlardan çıkarılacak sonuç şudur: Ozan, Oğuzların halk şairi-müzisyenlerine verdiği isimdir; onların çaldığı kopuz başka kopuzlardan farklıdır. Sonradan "ozan" kelimesi anlamını genişleterek, bu saza da alem olmuştur; diğer kopuzlar Oğuzların kopuzu değiştirip geliştirmeleriyle yaratılmıştır. Dede Korkut kitabı ozanın kişiliği ve Oğuz aşiretleri arasındaki yeri hakkında bize çok açık bilgi vermektedir.[1]

Bugün pek seyrek olmakla birlikte Ozanların yerini tutan kişilere rastlanmaktadır. Isparta'da Abdal Oymağı'nın resmi sazcısına "abdal gûyende" denir.[2]

Ozan kelimesi Nizamî, Nesimî, Fuzûlî gibi klasiklerin eserlerinde kullanılırken bugün de yer adları ve sözlü edebiyat örneklerinde yaşamaktadır.

Kirovabad'da bir ozan mahallesi vardır. Halk içerisinde ozanla ilgili şiirler yaşamaktadır:

Evde ozan getirmişem
Perkâr pozan getirmişem
Gündüz olan işleri
Geceler yazan getirmişem[3]

♦ **PENCİK:** (89:62B4, 143:108A9, 164:128B1) Söz Dizini'ndeki "pencik"e ek (s. 389-390): Bugün Anadolu'da bu kelime "besleme, hizmetçi kız" anlamına kullanılmaktadır[4] ve "düşmandan esir alınıp satılan kızlar"ın hatırasını yaşatmaktadır. Bu bakımdan Saadet Çağatay'ın, kelimenin nereden geldiğinin bilinmediğini anlatmak üzere koyduğu soru işareti gereksizdir.

Prof. Dr. Köprülüzade Mehmet Fuat, "Dede Korkut Kitabına Ait Notlar (III, Ozan)", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul, 1932, I., 133-40

Atabeyli Naci Kum, "Anadolu'da Oğuz Destanı" *Ün*, Ekim 1934, sayı 5, s. 81, çıkma 1

Hamit Araslı, *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, 1960, c. I, s. 52

Hamit Zübeyr ve İshak Refet, *Anadilden Derlemeler*, 1932, c. II. s. 115

Saadet Çağatay, "Türkçede Kadın İçin Kullanılan Sözler", *Belleten*, 1962, s. 38

♦ **PİLON:** (92:64A7) Pilum, yani papazların ayin sırasında giydiği ve Fransızların *chaşuble* dedikleri elbise. Dimitri Teodoridis, kelimenin Rusça *felon* (*felony*) "papazların ayin sırasında giydikleri uzun, geniş, yensiz cübbe"den, daha güçlü bir ihtimal ile Gürcüce (Yunanca) *filoni*'den geldiğini olasılık dahilinde görmekle birlikte bunun Ermenicedeki *pi'lon*'dan Türkçeye geçtiğini ileri sürmektedir. Buna göre kelime Ermeniceye Yunancadan, Yunancaya da Latince *paenula, penula*'dan geçmiştir.[1]

♦ **SAĞDIÇ:** (174:137B7) Bu kelimenin anlamı ve eski Türk geleneğindeki yeri için bkz. A. İnan, "Adaş ve Sağdıç Kelimelerinin En Eski Anlamları", *Belleten,* 1945, seri III, Nr. 1-3; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 295-304, özellikle s. 300-302.

♦ **SARIMSAK OTU:** (99:70B3) Söz Dizini'ne ek (s. 398): "Yılan otu" da denen bu bitki su kıyıları ve rutubetli yerlerde yetişir, toprak üzerinde yayılır. Uzun dalları ve çok boğumları vardır. Bu otun suyu yılan zehirine ve kuduz köpek ısırmasına karşı yararlıdır. Arapçada buna *seyyil* سيل denir.

Kamus çevirisinde Mütercim Asım Efendi, Türkçede "ayrık otu" olacaktır diyerek kesin bir şey söylemiyor.

♦ **SITMAK:** İlhan Başgöz'ün işaret ettiği gibi metinde (148:113A2) *sındı* yazılmış olan kelime *sıtdı* olmalı.[2] Anlamı da "patlamak, yarılmak" demektir. Ayrıca bkz. *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü,* c.I, s. 626; c. II, s. 823.

♦ **SİN SİN SİNLEMEK:** (45:25B1) Bu deyim XVII. yüzyılda *köpek sin sin gezmek* şeklinde de kullanılmaktadır. Bkz. Âli, *Kavâidü'l-Mecalis,* s. 61.

♦ **SOY:** (22:5B10) Oğuz Türkçesinde "ırk, sülale, kabile" anlamlarını bildiren bu terim Oğuzcadan başka ancak Kırgız Türkçesinde saptanmıştır. Kırgızcada "meşhur kabile" anlamına gelir.[3]

♦ **SOYLAMA:** Bugün pek kullanılmayan bu kelimeye, ilkin Veled İzbudak dikkat etmiş, metinde geçtiği yerlere bakarak *soylama* ile *söyleme*'nin aynı olmadığını belirtmiştir. Ona göre "soylamak" bir tür şiir ağzıyla uyaklı düzyazılar ve koşuklar

Dimitri Teodoridis, "Dede Korkut Kitabındaki Pilon Kelimesi" *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, Aralık 1961, XI, 45 vd

İlhan Başgöz, "Dede Korkut'ta Yanlış Okunan Bazı Kelimeler" *Türk Dili*, 1 Mayıs 1960, c. IX, sayı 104, , s. 443

Abdülkadir İnan, "Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim Kelime Üzerine", *Belleten*, 1956, s. 186.

kurmaktır, Çoğunlukla kopuzla ifade edilir; "söylemek" ise genellikle konuşmaktır. Birincisinde husus, ikincisinde umum vardır.[1]

Ettore Rossi, kitabının indeks ve sözlük bölümünde (s. 39) *soy soylamak* için "manzum söylemek", *soylamak* için de manzum söylemek, şiir okumak ve *soylama* karşılığı için de "manzum söyleme, şiir söyleme" anlamlarını veriyor.

Kelimenin daha XIV. yüzyılda "söylemek"ten ayrı bir anlam taşıdığını Âşık Paşa'dan öğreniyoruz. *Garipnâme*'de şu beyitleri okuyoruz:[2]

Geldük imdi sözümüz سيلا يلم söyleyelüm
Bu sözü kanca varır صو يلا يلم soylayalum (yaprak 48a, 66a)

Işbu iş issi yalan söz سيلايا söyleye
Gerçeği kop ol yalan iş صيليا soylaya (yaprak 250b)

Çün meded erdi çalabdan yeltedi
Can içinde hal diliyle gel dedi
Ol erenler صوينیصويلا soyunu soyla dedi
Işin işle سوز ينیسيلا sözini söyle dedi
صويلدم soyladum gördüm bu kez nitdügini
Anladum bildüm nice gitdügini (yaprak 282a)

Burada "söylemek" ve "soylamak" kelimelerinin kafiye yapılmasından, imlalarından ikisinin ayrı anlamlarda olduğu anlaşıldığı gibi, beyitlerin ifade ettiklerinden de başka başka kelimeler olduğu meydandadır. "Soylamak" kelimesi bir işin, bir konunun, bir kişinin eski deyişle "künhünü ortaya koymak, soyunu sopunu saymak" gibi anlamlar taşımaktadır. *Garibnâme*'nin manzum olmasına karşılık kelimenin burada "manzum söz söylemek" anlamına geldiği kesin olarak ileri sürülemez.

Jirmunskiy'e göre, kahramanların konuşmaları "soylamak" (söylemek) veya "soy soylamak" (söz söylemek) kelimeleriyle ifade edilir.[3] Bu terimin "şiir söylemek" anlamına geldiği anlaşılıyor, bu hallerde daima belli bir şekil kullanılır. Söylenen manzum parçalara "şarkı" veya "şiir" anlamına gelen "soylama" adı verilir. Bu terim Doğu Anadolu'da konuşulan kimi Türkmen ağızlarında bugüne değin saklanmıştır. Ancak bazı hallerde manzum soylamalar "ayıtmak" kelimesiyle ifade edilmiştir.

---

[1] *Duygu* gazetesi, Çankırı, Ekim 1930, sayı 350, s. 3, çıkma 1

[2] Âşık Paşa, *Garibnâme*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Koğuşlar, No 953, yazılış tarihi 958 (1560-61)

[3] Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 242 vd.

Prof. A. Caferoğlu, kelimenin karşılığını "makamsız türkü ve umumiyetle herhangi bir tarzdaki şiir" diye verilmiştir.[1]

Fahrettin Kırzıoğlu'nun bana yazdığına göre, "soylama" insan, hayvan veya cansızların soyunu sopunu, niteliklerini anlatan nazım şekline verilen bir addır. Bugün hâlâ Karslı Âşık Murat Çobanoğlu'nun babası Âşık Gülistan, Terekeme ağzıyla "tarif türküsü, tarifleme" yerine "soylama" demektedir. "Soylamak" ise "bir nesnenin, bir kişinin soyunu sopunu, niteliklerini nazımla anlatmak", bugünkü saz şairlerinin deyimiyle "tarifleme söylemek" demektir.

Muharrem Ergin, mutadı üzre, hiçbir kaynak göstermeksizin *soylama*'yı "destan manzumesi, manzum parça, deyiş, makamla söylenen manzume" diye açıkladıktan sonra *soylama* için de "destan manzumesi söylemek, manzum söylemek, deyiş demek, makamla manzum söylemek" karşılığı koymuştur.[2]

Ergin'in manzum parçalara *soy* ve *soylama*, böyle manzumeler söylemeye *soylamak* deniliyor, demesinin; aynı şekilde destan için *boy* ve destan söylemek için de *boylamak* tabirlerinin kullanıldığını ileri sürmesinin; Oğuzlar arasında çok tutulan destanlara *boy*, bir destanın içindeki parçalara da *soy* denilmektedir, şeklindeki iddialarının hiçbir dayanağı ve tutar yeri yoktur (bkz. aynı yer, s. 32).

♦ **SUCU:** (32:14A10) Bunu ben Söz Dizini'nde "su yolcu, su yolu tamircisi" diye aldım. Dirse Han'ın karısının söylediği "Kuru kuru çaylara *sucu* saldum" cümlesindeki *sucu*'yu Abdülkadir İnan "kuru yerlerden su çıkarmak için sucu tuttum" diye anlıyor ve kelimeyi *suvcu* diye okuyor.

♦ **SÜGLÜ:** (150:115A12, 150:115A13, 150:115B2) Bu kelime için Söz Dizini'ndeki (s. 409) açıklamalardan başka bkz. Andreas Tietze, "Grishische Lehnwörter in Anatolischen Türkisch", *Oriens*, c. 8, s. 240. Bununla ilgili olduğunu sandığım bir de *soğluk* kelimesi vardır ki "dişi koyun" demektir.[3]

♦ **SÜNMEK:** (150:115B10) Kelimenin "sönmek" değil "sünmek" olduğuna divan edebiyatında da kanıtlar vardır:

Gerdükçe târe saçlar kulak kulaç sünerler (سونرلر)

Ol iki ejderhalar bir gün bana sunarlar (صونرلر)

Necâtî, *Camiu'n-Nazair*, Üniversite Kütüphanesi, 2955, 1547.

---

1. Prof. A. Caferoğlu, *Doğu İllerimizden Toplamalar*, I, İstanbul, 1942,
2. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, c. II. İndeks, s. 271 vd
3. H. Z. Koşay, "Kara-Kırgızlarda Hayvanlar ile İlgili Kelimeler", *Fuat Köprülü Armağanı*, 1963, s. 302

Yay gerindikçe süner (سونر) oldu ok
Cana ecel gibi sunar (صونر) oldu ok

Pervane Bey, *Camiu'n-Nazair*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, 406;
Nazmî, *Mecmau'n-Nazair*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4222.

"Uzanıp hareketsiz kalmak" anlamındaki kullanımına bir örnek verirsek: "Bülbül, ben o vakit kendimden geçerim, hiçbir şey görmem, duymam, çok zamanlar *ölü gibi sünerim* demiş."[1]

♦ **SÜNÜ / SÜNGÜ:** (96:68A2, 130:97B11, 131:98B5, 138:104B7, 139:105B3, 141:106B4, 146:111A3, 160:125A1, 161:125B10, 162:126A10, 163:127A3, 163:127A13, 163:127B2, 182:144B10, 183:146A5, 183:146A7, 190:150B4, 193:153A6)

İbn Mühennâ'da *sünü* (سنكو) kelimesine "el-alem" (bayrak) karşılığı verilmiştir (s. 146).

♦ **TAT**: (25:7B4, 30:12B7) Söz Dizini'ne ek (s. 418): Müslüman Karahanlılar memleketlerinde, Müslüman İranlılar ile Uygurların her ikisine de *tat* demişlerdir; ki bu da çok dikkat çekiyor. *Tat* kelimesinin kaynağı çözülmeden kalıyor.

Bu kelime etnografik bir ad olarak bugün yalnızca Kafkasya'da kullanılıyor ve orada İran-Türk dillerinden karışık bir dille konuşan Yahudilere deniyor. *Tat* kelimesi Orta Asya'daki Türkmenlerde de kullanılır; onlar bu kelimeyi "oturak medeni hayat sürenler", özellikle de "Hiveliler" için kullanırlar. XI. yüzyılda *tat* kelimesi aynı anlamda kullanılmış olmalı.[2]

♦ **TEKİNE TÜŞÜNE:** (75:52B13) Söz Dizini'ne "tek tüş" (s. 419) diye alınan bu kelime de bir "hendiadyon", yani unutulmuş kelimelerin yanında onun bedeli olan kelimenin tekrarına bir örnek olup "eşine akranına" demektir. Burada tek bir kavram, bir bağlaçla birbirine bağlanmış iki eş anlamlı veya birbirine anlamca çok yakın kelimeyle ifade edilmiştir.

♦ **TİNDÜRMEK:** (177:141A3). Kelimenin *tünkdürmek* "bir şeyi bir vurmada düşürmek" şekli için bkz. Sait, "İçel Lehçeleri", *Memleket Mecmuası*, Adana, 1 Aralık 1930, yıl 2, sayı 20-33, s.

Yusuf Ziya Demircioğlu, *Yürükler ve Köylülerde Hikâyeler*, 1934, s. 76
Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, 1927, s. 82

♦ **TUL, TULADAR, TULAR:** Sayfa 80:56B2-5'deki şu soylama da Dede Korkut kitabında çözülemeyen yerlerden biridir:

طول طولاره كرديكم طولادارى

دوخرلسى قودغم يغى يوردى

الومده قيل كشلم ايغرمالى

ايغرويروب ا لدوغم يوغمه كريشم

بكاويرده قودم كلدم

اوتوز طحوز يولداشم ايكى ارغشم

Burada geçen kelimelerin birkaçını sözlüklerde hiç bulamıyoruz, bulsak da verilen karşılıklar tutmuyor. Nitekim *tul* kelimesi için *Sengülâh*'ta (184r) dört karşılık veriliyor: 1. Dul, kocasız kadın; 2. Taziye için süslenmiş at; 3. Koyun veya sığır yavrusu (buna göre kelimeyi "töl" okumak gerekir); 4. Benzetme edatı. *Tulamak* (ya da *talamak*) "taziye için atı süsleyip hazırlamak" anlamındadır (*Sengülâh*, 183v).

Yukarıdaki metinde geçen ve anlaşılmayan kelimelerin sözlüklerde bulunan, fakat metne uymayan karşılıkları şunlardır: *Tulmak* (*tolmak*) "Topa vurmak"; *Tularsuk*: "topuk"; *Tolarsuk* "ayak ökçesi" [1] *Tuldramak* "(Oğuz dilinde) her tarafa dağılmak" (B. Atalay çevirisi "(Oğuzca) herhangi bir şey her yanından dağılmak").[2] Halbuki Arapçası (تفرق الناس من كل جانب)dir; Brockelmann'ın "sich nach allen Seiten verteilen" karşılığı doğrudur.[3]

Toldurmak "çarpmak, sadme vurmak"

Tula "küçük köpek, zağar" [5]

♦ **TURGAY:** (21:4B4, 25:7B3, 30:12B5, 80:56A11) Söz Dizini'ne ek (s. 423): Tarla kuşu (Hatay'da tarlacı kuşu). Serçeden az iri, düz toprak renginde, sorguçlu, iki santimetre uzunluğunda sivri ve siyah gagalı bir kuştur. Ağaca konmaz, keklik gibi yerde yürüyerek gezer. Çalılar içinde yuva yapar. Seher vakti, hatta görünmeyecek kadar havaya yükselir ve havada dengede durur; uzun ve sürekli öter. Halk arasında "dua ediyor ve ezan okuyor" derler. Sesi çok güzeldir, eşiyle gezer, ama

---

Divânü Lugâti't-Türk, c. II, s. 20 ve c. I, s. 415; B. Atalay çevirisi c. II, s. 22 ve c. I, s. 502

Divânü Lugâti't-Türk, c III, 329; B. Atalay çevirisi c III,

Brockelmann, *Mitteltürkischer Wortschatz*, "tuldramaq" kelimesi.

Divânü Lugâti't-Türk, c. II, s. 138; B. Atalay çevirisi, c. II, Brockelmann, *Mitteltürkischer Wortschatz*, "tuldramaq" kelimesi.

A. Caferoğlu, *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, 1942

daha çok tek gezer. Çoğunlukla yol kenarlarında hayvan gübrelerini eşeleyerek bulduğu tanelerle yaşar; buğday ve darı tarlalarında bulunur.[1]

Bu kuşa Türkçede *toygar, çavuşkuşu, ibibik* de derler, Arapçası *hüdhüd*'dür.

♦ **TÜMEN:** (**28:11A1, 36:18A5, 37:18B10, 91:63A12, 101:72B4, 155:119B9, 155:120A11, 157:122A1, 179:142A12, 188:148B3**) "İl" ve "tümen" tabirleri yine Moğolca *aymak* (ki çoğunlukla oymak yazılır) ile bir ve aynı anlamda kullanılmaktadır. Genelde "on bin" anlamına gelen *tümen* Türkçeye Kâşgar yerli dilinden geçmiştir. Sonra bu *tümen* tabiri "göçebe ve ordudan ziyade mütemekkin ahali" kitlesine denmiştir.

Mehmet Haydar, Kâşgarya'da (onun tabirince Kâşgar ve Huten'de) dört sınıf ayırmaktadır:

1. Tümen: köylü sınıfı;
2. Kauçin: ordu;
3. Aymak: göçebeler (ki belli bir miktar hububat ve mensucata hakları vardı);
4. Memurin ile ruhaniler sınıfı.

Tümen tabiri son zamanlarda Buhara'da "Dağlılar-Kûhistaniler" karşılığı ova ahalisini göstermek için kullanılır.[2] *Tümen* hem ordunun büyükçe bir kısmı hem de o tümenin bulunduğu vaziyetin ismi olarak kullanılırdı.[3]

Ayrıca bir Moğol teşkilatı olarak *tümen* için bkz. B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilatı*, Abdülkadir İnan çevirisi, 1944, s. 197 vd.

♦ **UK (OK):** (**81:57A9**) Abdülkadir İnan, *uk* kelimesi için çadırın üst yanındaki köşelerini tutan ağaç parçalarının, değneklerinin her birisi, der. İnan bu yazısında[4] verdiği çadır resminde *uk*'un şeklini de gösterir ve kelimeyi daha önce çadıra dair bir yazısında *ok* yazdığını söyleyerek bunu *uk* diye düzeltir.

Yine Abdülkadir İnan, M. V. Kuliev'in "Kazak yaylalarındaki yarı göçebe Türklerin çadırları" adlı eseri hakkında yazdığı notta[5] Azeri, Moğol, Kazak-Kırgız ve Başkurtlarda çadır aksamına verilen isimlere dair çizelgelere bakıldığında, Azerilerde çadırın çubuğu karşılığı, ötekilerdeyse "onin, ok, uk" denmektedir, demiştir (s. 356).

Uk çığırı, çadırların üzerindeki direği tutan simit gibi nesne olup *çağrak, çığrık* da derler. Dede Korkut metninde (**81:57A9**) çadırı anlatır.

İstanbul Eğitim Enstitüsü edebiyat öğretmeni Cemil Yener'den.

Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, 1927, s. 195.

Zeki Velidi Togan, Timur Tarihine Dair Dersler; hocamın ders notlarından.

Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait", *Ülkü*, Haziran 1939, XIII, sayı 76, s. 360 vd.

Abdülkadir İnan "Tahlil ve Tenkitler", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, c. I, 1932, s. 335 vd.

Ok kelimesi Türklerde boylardan kurulan birliklerin simgesi olmuştur; Altay Türklerinde "kabile, köken, soy" anlamındadır.[1]

♦ **URUK / URUG:** (135:101B11) Bu kelimenin eski Türk yazıtlarından başlayarak günümüze kadar gelen kaynaklarda, birbirine yakın türlü anlamları için bkz. Abdülkadir İnan, "Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, 1956, s. 183 vd).

♦ **ÜŞENDÜRMEK:** (149:114B13) Söz Dizini'ndeki anlamıyla (s. 430): ...senin zaman-ı devletinde kimseden bâkimiz yoktur deyü itizarına bâis olmuşlardır ki kimseden korkmazlar ve *üşenmezler*" (bkz. Âli, *Kavâidü'l-Mecalis*, s. 89).

♦ **YANAL:** (22:5B1) Muharrem Ergin bu kelimeyi "yan taraf" diye karşılamıştır.[2] Fakat bence Söz Dizini'ndeki (s. 439) "bir tarafı kırmızı, bir tarafı beyaz" karşılığı doğrudur. Pir Sultan Abdal'ın bir manzumesinde:[3]

Bülbül olsam varsam gelsem
Hakkın divanına dursam
Ben bir *yanıl* olsam
Dalında bitsem ne dersin?

Sen bir *yanıl* alma olsan

♦ **YARGAYUBAN** (يرغيوبن): (81:57A8) Abdülkadir İnan bu kelimeyi *bir kıyuban* diye okuyor ve "bir defa kıyarak keserek" diye anlatıyor ve cümleyi ozan "üzerine uğraşmamışsın, demek istiyor" diye açıklıyor.[4]

Söz Dizini'nde (s. 441) bizim verdiğimiz karşılığın yerinde ve kelimeyi *yargayuban* diye okumanın daha doğru olduğunu sanıyoruz.

♦ **YARIMASUN YARÇIMASUN:** (29:11B3, 42:23A3, 60:37A11, 67:45A7, 69:47A2, 69:47A5, 70:48B6, 75:52B10) Bu deyim Başkurtlarda, yaşayan dilde de vardır ve "iflah olmasın" demektir.[5]

Abdülkadir İnan, "Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine", *Belleten*, 1956, s. 183 vd

Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, II, 319

Abdülbaki Gölpınarlı / Pertev Naili Boratav, *Pir Sultan Abdal*, Ankara, 1943, s. 133

Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait", *Ülkü*, Haziran 1939, XIII, sayı 76, s. 358

A. İnan'ın notu; ayrıca bakınız onun 1926'da çıkmış Başkurtça lügati

♦ **YEKKE** (يكه): Dede Korkut kitabının mukaddeme bölümünde (23:6A10) "uğru köpek *yekke tanna* (يكّه طانه)" ibaresinde geçen bu kelimeyi İlhan Başgöz, Şemerekli bir Türkmen kadınının okuyuşuna dayanarak *yene* veya *yana* diye okuyor ve kadının "anasının sütünü emmeyüp de evden un, bulgur gibi şeyleri yemeyi âdet edinen danalarâ *yene* veya *yana* derler" dediğini söylüyor.[1]

Bizim Söz Dizini'mizde bu kelime *yekke* diye alınmış, türlü kaynaklara göre söylenişleri ve anlamları verilmiştir (s. 446). A. Caferoğlu, bu sözün anlamını "büyük, kocaman" diye göstermiştir. Yine ona göre Moğolcadan Azeri diline geçen bir kelime olup bugünkü Azeri şivelerinde geniş bir şekilde "büyük, iri" kelimeleri ile yan yana kullanılan bu kelimenin anlamı tıpkı Osmanlıcada olduğu gibi "büyük, kalın" demektir.[2]

Divan edebiyatında ise çok defa, büyük bir ihtimalle vezin icabı olarak şedde ile *yekke* şeklinde tesadüf edilmektedir. Bunlara göre *yeke dana* sözüne, kelimenin Söz Dizini'ndeki her iki anlamı da uymaktadır. Ancak kelimenin yalnız manzum sözlerde değil, düzyazı olanlarda da *yekke* okunduğu doğrudan Dede Korkut'taki yerinden anlaşılmaktadır. Bu kelimenin Dede Korkut metninde harekelendiği ve "k" harfinin üzerinde bir şedde olduğunu görülmektedir.

♦ **YETMEN** (يتمان): "Tanrı Taâlâ bize bir *yetmen oğul* vermez, nedendür" (26:8B9) ve "Ola kim bir ağzı dualınun alkışıyıla Tanrı bize bir *yetmen iyal* vere" (27:9A10) şeklinde geçen bu kelimeyi sözlükler ve metinlerde bulamadım; anlamı Söz Dizini'nde gösterildiği gibi olmalıdır (s. 449).

Arkadaşım Cahit Beğenc'in bana söylediğine göre kelime Muğla'da bugün de "buluğa ermiş, delikanlılık çağına gelmiş genç" anlamında yaşamaktadır. Ayrıca bkz. s. 922.

♦ **YETER** (يتر): Yazma (20:3B13) "Oğul atanun *yeteridür*" şeklinde geçen bu kelime Söz Dizini'nde atlanmıştır. Bununla birlikte anlamını kesin olarak söylemek de mümkün değildir.

Muharrem Ergin bunu *yetirdür* diye okumuş, fakat indekse almamıştır. Bence bu kelime, Vatikan yazmasında olduğu gibi "sırrıdur" olmalı. "Oğul atanın sırrıdur" sözü Arapça bir söz olarak hemen her yerde gördüğümüz الولدسرأبيه sözünün tam Türkçesidir. Kelimenin Dresden yazmasındaki يترى imlasını سرى diye okumak

İlhan Başgöz, "Dede Korkut'ta Yanlış Okunan Bazı Kelimeler" *Türk Dili*, Mayıs 1960, IX, sayı 10, s. 444

A. Caferoğlu, *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, 1942, "Azeri Lehçesinde Bazı Moğolca Unsurları", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, c. 3, s. 7 vd.

mümkün görünüyor. Kelimenin "t" harfinin noktaları gibi görününen işaret bir şedde ّ olarak alınabilir. Bunu, kitabı başka bir yazmadan çektiği anlaşılan müstensihin سرى kelimesini okuyamayarak onda bulunan kesre ve şedde'den birincisini ﯾ (y), ikincisini yani şeddeyi de ت (*t*) gibi okuduğuna yorulabilir.

♦ **YOLCU YOLAKÇI:** (170:134B1-1) Bu söz bugün de kullanılmaktadır. Yabancı, garip ve çevreyi bilmeyen bir kişi için "yol yolak bilmez" dendiği gibi, dağlık, ulaşımı güç veya imkânsız yerler için de "nasıl gideceğim, yol yok yolak yok" diye de kullanılıyor. "Yolakçı" kelimesi tek başına kullanılmıyor.[1]

"Yolcu yolakçı" gelen geçen, demektir; "Bir bostan ektim, yolcu yolakçı koymadı, hep bitirdi" ve "bunda yolcu yolakçının da hakkı var" örneklerinde olduğu gibi.[2]

Tarsus Amerikan Koleji edebiyat öğretmeni değerli öğrencim Yalçın Demirtürk'ün mektubundan.

[2] Öğrencim İsmail Hakkı Öztorun'un notu.

IV. DEYİMLER

Dede Korkut kitabında birçok deyim vardır. Bunlar Söz Dizini'nde yeri geldikçe konmuş ve açıklamaları yapılmıştır. Aşağıda verilen deyimlerin ilk bölümü Söz Dizini'nden buraya örnek olarak aktarılmıştır. Bu deyimlerin yalnızca Dede Korkut kitabında geçmediğini, çoğunun konuşma dilinde hâlâ yaşadığını söylemek gerekmez.

Ağ çıkarıp kara giymek: Yasa girmek.

Ağ donları çıkarıp karalar giymek: Yasa girmek, iyi günlerin giysilerini çıkarıp yas giysilerine bürünmek.

Ala yılan sökememek: Yol bulamamak, geçememek, geçit vermemek.

Ala yorgan altında söyleşmek: Evlenmek, gerdeğe girmek, bir yastığa baş koymak.

Aleyk almak: Birinin verdiği selamı karşılamak; selamün aleyküm diyene aleyküm selam demek.

Aşağı kulpa yapışmak: Alttan almak, uysal davranmak.

At yelesine düşmek: Atı dörtnala sürmek, boynuna kapanıp atı dörtnal koşturmak.

At tuşağını vurmak: Evlendirmek, başını bağlamak.

Ayağı toprağına salmak: Birinin ayağına adam göndermek, büyük bir adamın katına birini yollamak, büyük bir adama haberci göndermek.

Balçığa batırmak: Birinin şerefini kırmak, küçük düşürmek, horlamak, yerin dibine sokmak.

Baş yarağı: Canını kurtarma çaresi, başını kurtarma çaresi.

Beli kurumak: Gevşemek, hamlamak.

Bir iki dememek: Aman vermemek, göz açtırmamak, fırsat vermemek, vakit bırakmamak, çabuk davranmak.

Canı seyranda olmak: Düş görmek, uykuda olmak.

Dirim kanı: Öç, öldürülen birinin yerine öldürülerek alınan öç.

Dirim kanını almak: Öldürülen birinin öcünü ölümle almak, öldürülenin yerine öldürmek.

Dokuzunu bir yerine saydırmak: (Savaşta, dövüşte) dokuz kişiyi öldürüp bir saymak, sayısız çok kişi öldürmek.

Dün katmak: Geceleyin de yürümek, geceyi içine alarak yürümek, geceli gündüzlü yürümek.

El kaldırmak ve el götürmek: Dua etmek üzere elleri göğe kaldırmak, dua için göğe el açmak.

Eli ele çalmak: El çırpmak; sevinçten ve keyiften el çırpmak.

Eli kurumak: Eli tutmaz olmak, bir ilenç sonucu elin tutmaz olması, eline inme inmek.

Eli yakasında olmak: Hesap sormak, yarın ahrette davacı olmak, birinin dünyada yerine getirilmemiş hakkını kıyamette istemesi.

El kavşurmak: Birine saygı göstererek karşısında el el üstüne koyup durmak, el-pençe divan durmak, ellerini göğsünün üzerine bağlayıp durmak

El uzatmak: Tecavüz etmek, sarkıntılık etmek.

Gen eteğe dar koltuğa kısılmak: Birinin koltuğu altına girmek, birine sığınmak.

Gen yazıyı dar göstermek: Sıkıştırmak, dünyayı başına dar etmek, kaçacak delik aratmak.

Gözüne durmak: Bir nankörlüğün cezasını görmek, nankörlüğü yüzünden kişinin başına bela gelmesi.

Kaba sarık götürüp yere çalmak: Büyük bir acı karşısında başından sarığını çıkarıp yere atmak, büyük bir acı duymak, dayanılmaz bir acıya uğramak.

Kanına susamak: Ölümüne susamak, ölümünü aramak, öldürülmeye yol açacak işler yapmak.

Kapıyı koyup bacadan kaçmak: Sıkışıp kaçmak için kapıyı bulamamak, korkusundan ilk bulduğu delikten kaçmak.

Kedisi mavlamak: Şehvet kabarması, ayranı kabarmak, şehvete kapılmak.

Kılıç kınını doğramak: Kılıcın kınında duramaz hale gelmesi, kılıcın hemen kınından çıkmak istemesi, birinin sabrının tükenip kılıcını sıyırıp saldıracak hale gelmesi.

Oyun göstermek: Hüner göstermek, ustalığını ortaya koymak, kahramanlık göstermek, maharet göstermek.

Parmak götürmek: İmana gelmek.

Yağıya girmek: Düşmana koyulmak, düşmana saldırmak, düşman içine girmek, düşmanla savaşa girişmek.

Yukarı kulpa yapışmak: Üstten almak, yukarıdan almak, tafralanmak.

Yüzü gözü belürmemek: Kim olduğunun belli olmaması, ne olduğunun belli olmaması.

Burada yukarıdakilerden farklı nitelikte sözlerden birkaç örnek verilmiştir.

Alaca atlu harami: Bugün Doğu Anadolu'da soyguncular, yol kesenlere, çok zorba olanlara ve kanun dinlemeyenlere karşı söylenen bu "alaca atlu harami" ve "alaca atlu harami kesilmek" deyimleri Eski Oğuzların Dağıstanlılarla savaşlarının hatırasını yaşatmaktadır.[1]

At ayağı külük, ozan dili çevük olur: Bu, dilimizde "söz temsili veya söz gelişi" diye adlandırılan bir deyimdir. Anlatılmakta olan nesnenin bir tür özetlenişi ya da özdeyiş gibi verilmesidir. "At ayağı süratli, ozanın dili de çevik olur, tıpkı onun gibi biz de sözü toparlayalım, süratlendirelim" demektir.

Kadan alam: Bugün de kullanılan bir sözdür ve "sana gelecek kaza bana gelsin" demektir. Bu anlama gelen "başına dönüm", "kadan başıma" deyimleri de vardır.

Karalu göklü otağ: Karalı göklü bayraklı otağ demektir. Kırgızlarda ölenler için çadır kurulur. Bugün bile bu ölü çadırına misafirler gelip Kuran okuyup giderler. Ruslar tarafından öldürülmüşse, yani şehit ise ak bayrak çekiyorlar, onu ben gördüm; eceli ile ölürse kara bayrak çekiyorlar, ben kendim tesadüf etmedim. Bu da Dede Korkut'taki Oğuzların tam manasıyla göçebe olduklarının ayrı bir tanığıdır.[2]

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 68, çıkma 3

Abdülkadir İnan'ın bir mektubundan.

Kara ölüm geldiğinde geçit versün: Tanrı kıyamette hesaplardan, azaplardan kolayca kurtulmak nasip etsin, Tanrı ahret azabı çektirmesin, Sırat köprüsünden kolaylıkla geçirsin.

Kurt mu, koyun mu: Bu deyim "iyi haber mi, kötü haber mi" anlamında kullanıldığı gibi doğan çocuk için "oğlan mı, kız mı?" sorusunun da yerini tutar. Oğuzlarda yeni doğan çocuk hakkında, erkek mi kız mı diyecek yerde bir de "börü mü (kurt), tilki mi?" diye sorulurdu.[1]

Ünü Rûm'dan Şam'a çavlanmak: Ünü dünyanın her yerinde duyulmak, ünü her yerde söylenmek, yankılanmak. Bu deyim bugün de "Yüzün güzelliği evden hamama, özün güzelliği Urum'dan Şam'a kadar söylenir" sözünde yaşamaktadır.[2]

Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, 1927, s. 106

[2] Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 120

V. ATASÖZLERİ

Dede Korkut kitabının giriş bölümünde birtakım atasözleri sıralanmıştır. Bunlar Oğuzların günlük hayatına dair gözlemleri bize vermekte olup kişilerin ahlakını düzeltmesi yolundaki öğütlerle birlikte kötü insanların niteliklerini anlatır. Bunlar eleştiri veya alay üslubuna bürünmüşlerdir.

Hakîm Dede Korkut'a veya başka bir ozana yorulan bu atasözlerine, tarihsiz olmakla birlikte, XV. yüzyıldan geldiği anlaşılan başka bir kitapta da rastlıyoruz. Bu kitaptaki ahlaki öğütler, eleştiri yollu gözlemler ya da yarın ne olacağını haber verir şekildeki deyişler atalara, Oğuz'a ve Korkut Ata'ya yorulmuştur. *Risale min Kelimat-ı Oğuznâme el-meşhur bi-atalarsözü* adından da görüldüğü gibi bu tür eserlere *Oğuznâme* adı verilmektedir. Bu da Oğuz'un zamanından çok sonraki yüzyıllarda yaratılmış olsa bile eski geleneğin sürdüğünü göstermektedir. Çünkü *Oğuznâme* adı, destani menkıbeleri ele alan kitaplara ve Oğuz'un efsaneleşmiş tarihine de verilmektedir (Bkz. yukarıda s. 701 vd). Bu atasözleri kitabında Korkut Ata'ya yorulanlar yukarıda verilmiştir (s. 819-822).

Aydın Oy, Dede Korkut'taki atasözlerini toplayıp bunlar üzerinde çalışmıştır.[1] Yazar, eserin giriş bölümündeki ve hikâyelerin arasında bulunanlarla birlikte 65 atasözü çıkarmıştır. İkinci yazısında bunlardan bir bölüğünü, 17 tanesini dini inanç, hayat görüşü, dilek bildiren diye atasözü saydıklarından ayırmıştır. Geri kalan atasözlerini de edebi değerleri bakımından ele alarak, bunlardaki düzyazı uyaklarını, aliterasyonları, tezat, tenasüp vb sanatları göstermeye çalışmıştır. Daha sonra da taşıdıkları fikir malzemesine göre bunları sınıflandırmaya geçmiştir.

Aydın Oy, "Dede Korkut'ta Atasözleri", I, *Türk Dili*, 1 Ekim 1956, c. VI, sayı 61, 41; II, *Türk Dili*, 1 Şubat 1957, c. VI, sayı 65, s. 266-72.

VI. ŞEKİL VE ÜSLUP

Dede Korkut hikâyelerinin üslubundan söz açmadan önce bunların şekil bakımından taşıdığı özelliklere dokunmak ve bir yandan da benzeri destanları hatırlayıp bunlarla Dede Korkut kitabını karşılaştırmak yerinde olur.

Orta Asya destanları iki tipe ayrılabilir. Bunlardan birincisine örnek olarak Alpamış destanının Özbekçesi gösterilebilir. Burada gerek hikâye gerek kahramanların konuşmaları manzumdur; düzyazı bölümler ancak hikâyeleri birbirlerine bağlayan kısa ifadelerden ibarettir. İkinci tip ise kökü bakımından daha sonraki zamanlara aittır ve bunlara "halk romanı" adı verilebilir. Özbekçe Ravşun hikâyesi, Azeri ve Türkmence Şah Sanem ile Âşık Garip, Azeri dilinde Köroğlu hikâyesi gibi. Bunlarda hikâye bütünüyle düzyazı devam eder, yalnızca arada kahramanların söylediği türküler şiir şeklindedir.

Alpamış'ta ve kahramanlık destanlarının diğer örneklerinde olduğu gibi manzum bölümler iki, üç, dört, beş dörtlükten meydana gelir ve bunların dördüncü mısralarındaki ayaklar ortak olur. Buna karşılık halk hikâyelerinde klasik edebiyattan alınma şekillere rastlanır.

Dede Korkut kitabında her iki şeklin de birbiriyle karıştırıldığını görüyoruz. Destanların büyük bir bölüğü düzyazıdır, yalnızca kahramanların konuşmaları şiir şeklinde verilir ve bu konuşmalar *soylama* veya *soy soylamak* kelimeleriyle ifade edilir. Bu parçalara da *soylama* denir ve böyle hallerde hep belirli bir şekil kullanılır.[1] Yalnız bu soylamaların vezni halk hikâyelerinde olduğu gibi düzenli olmayıp serbesttir.

Samailoviç, Türkmen Edebiyatı tarihinde:

1. Dede Korkut hikâyelerinin, daha sonraki Türkmen hikâyelerinin, ilk nazım ve düzyazı karışık şeklini gösterdiğini;

2. Bu nazımların çoğunun Yesevi şiirlerinde ve Ali'nin *Yusuf ve Züleyha*'sında (XII. yüzyıl) kullanılan 4-4-4 vezninde olduğunu;

3. Dede Korkut kitabındaki kimi hikâyelerin, yine sonraki Türkmen hikâyelerinde olduğu gibi bir aşk romanı karakteri gösterdiğini ortaya koyuyor.[2]

Cemşidof bir yazısında,[3] Dede Korkut hikâyelerinde Hatayî ve Fuzûlî gibi büyük sanatkârların epik-lirik eserlerinde gördüğümüz güçlü tasvir araçlarına rastla-

---

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 242 vd.

P. N. Boratav, "Dede Korkut Hikâyeleri", *Oluş*, 28 Mayıs 1939, c. I, s. 22 ve 348 vd.

Şamil A. Cemşidof, "Dede Korkut Boylarında Bedii Tasvir Vasıtaları", İlmi Eserler, Azerbaycan Devlet Üniversitesi, Bakû, 1964, sayı 6, s. 53-62.

dığımızı, bunların nazımlarda olsun, nesirlerde olsun, halk edebiyatının yaratıcılığından gelen bedii canlandırma araçları portreler, ahval-i ruhiyeler, epizotlar, ricat ve haşiyeler, doğa tasvirleri, yazar-ozan ve tiplerin konuşmaları şeklinde kendini gösterdiğini söylüyor; bunları sırayla birer birer ele alarak kitaptan seçtiği kanıtlarla göstermeye çalışıyor. Kahramanlar için kullanılan sıfatları, onların görünüşlerini, kıyafetlerini ele alarak Azerbaycan Oğuzlarını maddi-arkeolojik materyallerin de onayladığına işaret ederek, bunların Dede Korkut kitabında en kuvvetli tasvir araçlarından biri olup olayları daha derinden anlamaya ve kahramanları yakından tanımaya imkân verdiğini açıklıyor. Bundan başka kahramanların ruhsal durumlarının, sevinç ve heyecanlarının da kitapta büyük bir ustalıkla yansıtıldığını kaydediyor.

Kitapta epizotların görünüşte tesadüf sonucu meydana çıktıklarını, aslında ise bunların olayların genel gelişmesiyle bağlı olup hikâyenin genel çizgisiyle bağlandığını belirterek kitaptan kanıtlar veriyor.

"Ricat ve haşiyeler"' dediği üslup özelliklerine gelince; ona göre bunlar esasında okuyucuya ya da dinleyiciye başvurmaktan ibarettir. Verdiği kanıtlar diğer halk hikâyelerinde görülen bu soydan üslup özelliklerinden alınmadır.

Yazar, kitapta en tesirli *nükte* olarak yomları görüyor. Her hikâyenin sonunda tekrarlanan bu yomlar, dinleyiciye hitap eden, artık unutulup gitmiş kahramanların hatırasına dair söylenen alkışlardır. Bunlar betimlenen olayların tarih bakımından iki yönlü olması gerçeğini gösterir. Her hikâyenin sonunda görülen bu alkışlar, bir yönden de bu hikâyelere bütünlük vermektedir.

Kitapta peyzajların, doğa manzaralarının da ayrı bir yer tuttuğuna işaret ederek bunlara da kanıtlar vermektedir.

Azerbaycan'ın gerek yazılı gerek sözlü edebiyatında görülen bedii soru, betimleme, aliterasyon, abartma, kinaye vb. gibi ifade özelliklerine de rastlandığını belirten bilgin bunlara da ayrı ayrı kanıtlar göstermektedir.

Pertev Naili Boratav'a göre "Dede Korkut kitabı, destandan romana geçen halk hikâyelerinin ilk basamağını teşkil etmektedir. Bu kitapta, tam bir birlik gösteren, başı sonu belli, masal ve çağdaş hikâye yapısına uygun parçalar, destandan çok hikâye tekniğini veriyor. Eserde tarihsel olayların konu olması ve bunların karşısında, onları anlatanın aldığı tarafsız tavır, destan geleneğine yakışmaktadır. Bu bakımdan da Dede Korkut kitabı ara merhalede bir eserdir."[1]

Bu hikâyelerin bir birlik karakteri vardır. Hikâyelerin planı, kuruluşu, dili, bitirilişi ve aradaki sözlerde izlediğimiz bu birlik, kimilerine göre de daha güçlü bir ihtimal ile eskiden beri işlenip gelen bir hikâye anlatma geleneğinin de-

---

Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, 1946, s. 62 vd.

vamı sayılmaktadır; ben bu ikincilere katılmaktayım.

W. Barthold, 1893'te, bu destanın bir bütün oluşturduğu, hikâyelerde aynı olaylara göndermelerde bulunulduğu fikrinden vazgeçerek, eserin aynı *ekole* bağlı hikâyeciler tarafından yaratıldığı ileri sürüyor. Ona göre bütün eserin yalnızca tek bir hikâyeciye ait olduğu pek söylenemez. Hikâyelerin görülen tutmazlıkları yanı sıra hikâyelerin arasında edebi değer bakımından farklar olduğunu da göz önünde tutmak lazımdır. Hikâyelerin ortak bir plana dayanacağına dair bir belirti yoktur.[1]

Dede Korkut kitabı, gerek dil yönünden, gerekse anlatım sanatı bakımından Türk edebiyatını daha başlangıç zamanlarında klasik doruğa çıkaran bir eserdir. Çok defa Türk Homeros'u diye adlandırılan bu kitapta, başka edebiyatlara gözle görülür şekilde dayanan hiçbir yer yoktur. Dede Korkut kitabını *Odysseia*'nın atası olarak alanlar olduğu gibi, Hikâyeleri de Hesiod ya da Beowulf anonimleriyle bir tutanlar da olmuştur.[2]

Dede Korkut hikâyeleri sağlam ve tek anlamlı çizgilerle işlenmiştir. Olaylar birbiri içine girmiş değildir, bunlar düz çizgili, basit olaylardır. Asıl konuyu gölgeye düşürecek ikinci derecede olaylar ve temalar yoktur. Buna karşılık üzerinde durulan anlar, sanatçının gerçekten üzerinde durmasına deyecek anlardır. Okuyucunun hayalgücü ve duygularında, kahramanın içinde bulunduğu durumu yaşatacak yerleri seçmekte hikâyeci adeta kendisiymiş gibi büyük bir ustalık göstermektedir.

Pertev Naili Boratav'ın dediği gibi "hikâyelerin asıl etini, kanını teşkil eden parçalar böyle yerlerdir." Duyguların en iyi ifade olunabileceği konuşmalar, büyük trajik anlarda, bir ihanete, bir iftiraya kurban gitme, sevdiği insandan beklenmedik bir darbeye uğrama, bütün umutlarını bağladığı insanı elinden kaybetme zamanlarında insanların birbirlerine veya kendi kendilerine söyledikleri sözleri içeren parçalar, doğa tasvirleri, kahramanların savaş alanına gelmeleri vesilesiyle onların betimleniş ve tasvirleri gibi... daha ayrıntılı anlatılan anları birbirlerine bağlayan olaylar da hiç eksiksiz, özlü, kısa, ifade ve çağrışım yönünden zengin, süratli ve keskin çizgilerle anlatılıp geçilir.[3]

Çağdaş hikâye ve romanlarda görüldüğü gibi psikoloji çözümlemeleri ön sıraya geçmediği gibi bunlara verilen yer de azdır. Olayların içinde yer alan psikolojik anlar kısa ve çabuk bir temasla belirtilmektedir; bu temaslar hikâyenin kahra-

---

Jirmunskiy, *Kniga Mocgo Deda Korkuta*, 1962, 109 vd.

Werner Helwig, "Das Türkische Nationalepos", *Die Zelt*, 12 Aralık 1958

Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyeleri", *Oluş*, c. I, 4 Haziran 1939, No 23, 363 vd; *Folklor ve Edebiyat*, 1939, s. 92 vd.

manlarından çok bütün insanları kucaklayan, onların içinde bulunduğu ruh hallerinin, kaygı, sevinç, sevgi, nefret, sadakat ve nankörlüklerin anlatılıp gösterilmesidir. Hikâyeler neredeyse kalıp halinde, *stereotip* sahnelerden meydana gelmiştir.

İçinde gereksiz edebi süslemeler bulunmayan, kısa ve yalın cümlelerle örülmüş bir üslup, eserin başından sonuna dek hâkimdir. Bu cümlelerin içindeki özdeyişler haline yükselen bir dünya görüşü ve bir hikmet de kendini yer yer göstermektedir.

Dede Korkut hikâyelerindeki bu canlı ifadenin kaynağı konuşma dilidir. Gördüğümüz mecaz unsurları da tek bir kişinin malı değildir, halkın günlük hayatında anlatımını güzelleştirip zenginleştirmek için başvurduğu ortak benzetmeler ve deyimlerdir. Doğallığı bozmadan hikâyeleri anlatan kısa cümlelerden, bunların çeşitli kuruluşlarından, yerli yerinde kullanılan ve yadırganmayan sıfatlardan, olayların düğümünü berrak bir akış içinde onları çözülemez hale getirmeden açıp anlatıma sürat vermekten, okuyucunun irkilmesine yol açıp onu duraksatacak hiçbir engel ile kösteklemememekten doğan benzersiz bir üslup. Yer yer düzyazı uyaklar sayesinde nazma doğru yol alan ifadelerle sağlanan bir ahenk. Hikâyelerde çok kez düzyazıyı nazım saydıracak denli bir ahenk duyulduğu gibi, nazım da serbest nazmın, başka bir deyişle düzyazının ifade serbestliğine sahip bir dille verilmiştir. Bu düzyazıda ritmik bir akış vardır. Bunu periyotların bölümlerinin sıralanması, paralelizm ve yarım uyaklar sağlamakta ve epik anlatım üslubuna güç vermektedir.

Hikâyelerin *anlatı ve tekniği* üzerinde geniş ölçüde duran Pertev Naili Boratav'ın belirttiği gibi olaylar her yerde en önemli noktalar üzerinde süratle durulmak ve bu noktaları birbirine bağlayan ana çizgilerden geçilmek suretiyle canlandırılmıştır. Olayların bu süratli anlatımında bile duygu unsuru ihmal edilmemiş olmakla birlikte, asıl kahramanların konuşmalarındaki insani duygular, karakterler, hatta kimi ihtiraslar bütün şiddetiyle ifade edilmiştir. Hikâyeci en çok mitolojik veya en çok evrensel ve beşeri, bu yüzden de bütün milletlerin destan ve menkıbekilerinde ortak konularda bile, belirli bir sosyal çevre yaratmış, olayların anlatımı, duyguların çözümlemesi ve karakterlerin çizilmesini bu sosyal zemin üzerine oturtmuştur.[1]

Her soydan duyguların taştığı yerde, hikâyecinin aradan çekilerek sözü doğrudan kahramanına vermek yoluyla varılan şiire yükseliş. Bu yalın, doğal ve teklifsiz üslubun içinde, yeri gelince *teklifsiz* ifadelerle de karşılaşırız. Tıpkı Tanrı'nın,

---

Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikâyeleri" *Oluş*, I, 28 Mayıs 1939, No 22, vd; *Folklor ve Edebiyat*, İstanbul, 1939, s. 92 vd.

Bu konu için ayrıca bakınız: Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, giriş, XIV. bölüm: Dede Korkut'un anlatı sanatı ve üslubu, s. 91 vd.

kulu Deli Dumrul için söylediği şu sözlerde olduğu gibi: *Bak bak, mere deli kavat menüm birligüm bilmez, birlügüme şükür kılmaz Var dahı ol deli kavatun gözüne görüngil, benzini sararügıl, dedi. Canunu hırlatgıl algıl, dedi* (111:80A11-80B3).

Basit cümlelerin çoğunlukta bulunduğu, bileşik ve uzun cümlelerin göze çarpmayacak kadar az olduğu Dede Korkut hikâyelerinde dil ve anlatım tekniği baştan sona kadar kendine hastır. Prof. Demircizade, bileşik cümlelerin azlığını, destan yaratıcılarının bileşik düşünceye sahip olmaması ile açıklamak doğru olmaz, diyor ki yerindedir.[1]

Dede Korkut kitabındaki anlatış özelliği, Seyyid Battal Gazi veya Danişmend Gazi menkıbeleri ya da başka türden halk hikâyelerinde rastladıklarımızdan büsbütün ayrıdır. Yukarıda işaret edildiği gibi, bu hikâyelerdeki üslubun doğrudan tek bir sanatkâr hikâyeciye mi ait olduğu, yoksa halk hikâyecilerinin geleneğinde yaşayan ortaklaşa bir üslubun sürüp giden bir örneği mi olduğu üzerinde durulmuştur.

Ali Sultanlı, Dede Korkut hikâyelerinde sık sık rastlanan tekrarları, bunların "hem ifadeler hem de keyfiyetlerde özünü göstermesini", aynı cümleler, mısralar, hitaplar ve sıfatların olduğu gibi tekrarlanışı, halk yaratıcılığından gelme olarak almaktadır. Ona göre bunun başka bir kanıtı da destanların ağırbaşlılığı arasına komik unsurların sokulmasıdır. Deli Dumrul'un Azrail ile konuşması ve Yalancı oğlu Yaltacuk böyle komik unsurlardır. Hikâyelerde bir ozanın yaratıcılığına gelince, bunu da her şeyden önce "suretlerin ve karakterlerin bütünlüğünde, ayrı ayrı boyların tekmilleştirilmiş kompozisyonunda, boyların üslup, çizim, tasvir araçlarının birliğinde ve belirli bir kavram, ülkü birliğinde aramak lazımdır" Eserde geniş anlamda "bir fabula birliği" aramanın yersiz olduğunu işaret eden Sultanlı, bu birliğin yalnız eserdeki dünya görüşünde bulunduğunu, sıradan bir okuyucunun bile rahatça görebileceği şekilde "ifade ve üslup birliğinin oldukça güçlü" olduğunu söylemektedir. Yazar, eserde tek bir dünya görüşü bulunduğunu, hem hikâyelerin arasında hem de sonunda verilmiş öğütler ve atasözlerine dayandırmaktadır.[2]

Dede Korkut hikâyelerindeki üslubun, gelenekte yaşayıp geldiğini belirten örnekler hiç te az değildir. Çok eski zamanlara ait Orhun Yazıtları'nda *görür gözüm görmez teg, bilir bilgim bilmez teg boldı* ibaresi[3] ile Deli Dumrul hikâyesindeki (112:80B8-11)

A. M. Demircizade, *Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Dili*, 1959, 56 vd

Ali Sultanlı, "Dede Korkut Destanı Hakkında Kayıtlar", Azerbaycan Devlet Üniversitesi İlmi Eserleri, Bakû, no 1, 1958, no 3, 1959.

Aslı: İnim Kültigin kärgäk boldu. Özim sağındım. Körür közim körmez-täg, bilir bilgim bilmäz-täg boldı (I kuzey, 10; Thomsen, *Inscription de l'Orkhon*, s. 113)

Can ne heybetlü kocasın
Kapucular seni görmedi
Çavuşlar seni duymadı
Menüm görür gözlerüm görmez oldı
Tutar menüm ellerüm tutmaz oldı

ifadesini karşılaştıran Nihal Atsız, bu benzerliklere doğu ve batı Türk lehçelerinde çok tesadüf olunmasını, o zamanlarda ortak bir Türk edebi dili olduğunu söyleyenlere hak verdirecek bir kanıt olarak almanın mümkün olduğu sonucuna varıyor. [1]

Zahir Güvemli, yine Orhun Yazıtları'ndaki *Tengri küc birtük içün aqanım Qaan süsi böri-täg imiş, yağısı qon-täg irmiş* sözünü, Dede Korkut kitabındaki *yedi bayırun kurdına benzeridi yigitlerüm* sözüyle karşılaştırıyor.[2] Ayrıca yine yazıtlardaki *Qagan olurup yoq çıgan budın qop qopartdım, çıgan budın bay qıldım, az budın öküş qıldım* sözünü, hikâyelerde birçok yerde geçen *aç görsem doyurdum, yalın görsem donatdum* sözüyle karşılaştırıyor. Bundan Türklerin çeşitli edebi tezahürleri arasında güçlü bir birlik bulunduğu sonucunu çıkarıyor.[3]

Manas destanındaki "fakir halkımı zengin kıldım, aç milletimi doyurdum, çıplak halkımı giydirdim" ve "dağılmış halkı topladım, il kıldım" gibi cümleler gerçekten Orhun Yazıtları'nı hatırlatıyor.[4]

Buna benzer cümlelere yalnız Manas destanında değil, başka Altay-Yenisey destanlarında da rastlanır: "Yaya gelenlere at verdi, çıplak ulusuna giyecek verdi, açları doyurdu" [5]

Aynı motife Castren'deki Koibal kahramanlık şiirinde de rastlıyoruz:

D'azan d'örgâne	*d'axe at mündürde*
d'alas d'örgâneme	*d'xse kıp kızirde*

"yaya gideni o iyi ata bindirdi, çıplak gidene güzel bir giyecek giydirdi"[6]

Benzeri cümleler *Proben...* II, qoibal. u. a., s. 299; çevirisi s. 542'de ve yine Dede Korkut destanında da görülür.

Çiftçi-oğlu H. Nihal (Atsız), "Dede Korkut Kitabı Hakkında", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul, c. I., sayı 2, s. 60 vd.

Zahir Güvemli, "Dede Korkut Kitabına Dair", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 1934

Zahir Güvemli, "Dede Korkut Hakkında Notlar ve Ayniyetler", *Yeni Türk*, 1940, sayı 88, 190 vd.

Abdülkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar", *Belleten*, 1959, s. 139

Wilhelm Radloff, *Proben der Volksliteratur der nördlichen Türkischen*, c. II, 404, 329

6 Gerhard Doerfer, "Die Literature des Türken Südsibiriens", *Philologiae Turcica Fundamenta*, II, s. 884.

Kahramanların giysileri anlatılırken söylenenler ile diğer Türk destanlarındaki kahramanların giysileri için söylenenler ve kimi şaman duaları da bu benzerlikleri göstermektedir: Manas'ın pantolonu altmış teke derisinden yapılmıştır. Dede Korkut kitabında Aruz Koca'nın betimlenişi şöyledir (32B12-33A2): "*Altmış erkeç derisinden kürk eylese topuklarını örtmeyen, altı erkeç derisinden külah etse kulaklarını örtmeyen, kolu budu hıranca, uzun baldırları ince, Kazan Begün dayısı at ağızlu Aruz Koca.*"[1]

Şaman dualarında ruh-tanrıların giysileri de böyle betimlenir. Han Colay'ın karısı için söylenenler de Dede Korkut kitabındaki benzer betimlemelerin neredeyse tıpkısıdır: "Onun da kırk kulaç saçı varmış. Kara yere kar yağsa karı gör de vücudunu gör; karlı yere kan damlarsa kanı gör de yüzünü gör; yüksüğü gör de ağzını gör; inciyi gör de dişlerini gör; kalemi gör de kaşlarını gör; siyah frenk üzümünü gör de gözlerini gör; şekeri gör de kendisini gör; gülse dişleri parlayan, ağzını kıpırdatsa mis kokan..." [2]

Dede Korkut kitabında ise (134:101B8-135:101B10):

Kar üzerine kan dammış gibi kızıl yanaklum
Koşa badem sığmayan dar ağızlum
Kalemciler çalduğu kara kaşlum
Kurumsu kırk tutam kara saçlum...

Şaman dualarında bazı ilahların betimlenişinde "seksen koyun derisinden don bile çıkmayan, altmış koyun derisinden külah bile çıkmayan" (Kazak-Kırgızların bakşı efsunlarında) ve "altmış maral derisinden pantolonu, yetmiş geyik derisinden donu olan" (Sagay kam dualarında) cümleleri vardır.

Yakut destanlarındaysa şeytani kahramanların giysileri böyle betimlenir. Er Sogotot destanında adı geçen şeytani kız Niki Yaraxsin şöyle emir veriyor: "Doksan adamın kafa derisinden yapılan külahımı, yetmiş adamın boyun kemikleriyle süsleyip bana verin. Seksen adamın bel kemiklerinden yapılan gerdanlığımı, yetmiş adamın dişleriyle çivilenen çizmelerimi getirin."

Aruz Koca, Dede Korkut kitabında da yukarıdaki gibi betimlenirken; Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda da "Doksan deriden kürk olsa topuğun örtmeyen, dokuz deriden şebkülah olsa tülügün örtmeyen, doksan koyun dovgalık, on koyun öyünlük yetmeyen, dokuz yaşar cüngin silküp atan, kıynağında gökde dutan, at başın yalmayup bir kez yudan Efrasiyab oğlu Alp Arız Bey" şeklinde anlatılmaktadır.

Mebrure Rahmi, "Dede Korkut ve Manas'ta Bazı Benzeyişler", Mezuniyet tezi, Türkiyat Enstitüsü, tez numarası 245, 27 daktilo sayfası.

Abdülkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar", *Belleten*, 1959, s. 148, 155.

Yine şaman dualarından örnekler verirsek:

(I) *Toksan koydıng terisi Ton şıpkagan Şırabas*
Seksen koydıng terisi Börk şıpkagan Şırabas

"Doksan koyun derisinden donu (kürkü),
seksen koyun derisinden külahı çıkmayan Çarabas"

(II) *Toksan koydıng terisi* *Ton şıpkagan Kögömön*
Seksen koydıng terisi *Ceng şıpkagan Kögömön*

"Doksan koyun derisinden donu (kürkü),
seksen koyun derisinden yeni çıkmayan Kögemen"

(III) *Altmış koydıng terisi* *Ton şıpkagan, Seksen Şok.*
Cetpis koydıng terisi *Ceng şıpkagan, Seksen Şok.*

"Altmış koyun derisinden don, yetmiş koyun derisinden yen,
seksen erkeç (teke) derisinden külah çıkmayan Seksen Şok." [1]

Dede Korkut ile Manas destanı arasında, başka yönlerden de benzeyişler olduğu üzerinde duran Mebrure Rahmi tezinde her iki destanı üslup, tekrarlar, kahramanların birçok sıfatın sıralanmasıyla takdimi, bakışım, isimlerin daima betimlenişi keyfiyeti, tasvirlerin kişisel oluşu, atlar ve sıfatları, doğa telakkisi, kırk er gibi bölümler altında karşılaştırmıştır.

Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde, onun ırmağa karşı söylediği *"Çağnam çağnam kayalardan akan su"* (43:24B3) diye başlayan sözleri de şamancıların yer/su ruhlarına karşı söylediği ilahilere benzemektedir.[2]

Daha sonraki zamanlarda yazılmış eserlerde de bu benzeyişleri izleyebiliyoruz. Osman Gazi'ye gösterdiği itibarın sebebini soran müritlerine Sarı Saltuk'un söylediği sözler, Dede Korkut kitabının başında Kayı soyu hakkında Dede Korkut ağzından söylenen sözlere çok benzemektedir.[3]

M. Fuat Köprülü, Seyyid Battal Gazi'nin daha sonra yazılmış nüshalarında da yüzyıllardan beri uğradığı tahriplere rağmen, Dede Korkut kitabındaki eski destan üslubunu hatırlatan yerler bulunduğuna, Rabguzi'nin *Kısasü'l-Enbiya*'sında yazarın her peygamberin menkıbesine genellikle düzyazı uyaklı bir mukaddeme ile başla-

---

Abdülkadir İnan, "Göçebe Türk Destanlarında Kahramanlar, Doğumları, Ad almaları ve Hüviyetleri" *Yücel*, Ağustos 1940, altıncı yıl, c XI, sayı 66, s. 274 vd.

Abdülkadir İnan, "Türklerde Su Kültü ile İlgili Gelenekler", *Fuat Köprülü Armağanı*, s. 250.

Adnan Sadık Erzi, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar," *Belleten*, 1954, c. XVIII, sayı 70, s. 195.

dığını ve bunlar arasında Dede Korkut hikâyelerinin başlangıçlarını hatırlatanlar da olduğuna kısaca işaret etmiştir.[1]

Ebülgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime*'sindeki şu tartım da Dede Korkut kitabındaki soylamalardan birini, özellikle de Kazan Bey'in tutsak olup oğlu Uruz'un kurtarışı hikâyesindeki Kazan Bey'in övünmelerini andırmaktadır:

Ögürcük Alp'ın ayıtkan tartımı bu turur:

Döndüm kaçıp Kanklı Handın Kıble sordum
Kırıldaşıp kelgen ara önündin döndüm
Karçı(lar) ga, barçı(lar) ga yol başlatdum
Kaylı karlı iki kula yol yumşatdum
Arkıt arkıt kırlarga torçum saldum
Art ötkümge bezge salıp gücüm tartdum
Kır atımda (tağ) yolundan aşıp bardum
Kabaklıdın, Alıncadın yort yortlatdum bardum
Kürildeşip ardımdan yağı yetdi (se)
Kayık başlı katı yayga iş buyurdum
Kanlı irenkli kayın okga kan yürgütdüm
Çapsa keser korç yoladga tuğ bağlatdum
Kılcını sıyrıp bil insemde kuyı kazdum
Ava kışlap kır (da) yaylap balkan aşdum
Ense yatan kara tağga uğrap geldüm
Kankı kolum toy tutmadı anda geldüm
Altun gözlü tabuşkarını kitürdi tip
Kaz ayağı üç ayrı tamga birdüm.[2]

Sadettin Nüzhet Ergun, Enverî adlı bir yazarın 836'da (1529) yazdığı, yarısı manzum yarısı düzyazı, içinde "milli benliğimizden doğmuş" birçok atasözünün de bulunduğu isimsiz bir eserin dilinde, Dede Korkut diline büyük benzerlikler bulmaktadır.[3]

Neşatî'nin Hüseyin Vâız'ın *Ravzatü'ş-Şüheda*'sından çevirdiği *Şühedanâme*'nin dili de bir dereceye kadar Dede Korkut'un dilini hatırlatır.[4]

Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1926, s. 303, 340; Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XV.

Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâki* yay. haz. A. N. Kono vd; T D K. basımı, 1937, yaprak 48b-49a.

Sadettin Nüzhet Ergun, "Türk Diline Dair Çok Faydalı Bir Eser" *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul, 1932, c. I., s. 306-08.

Ahmet Caferoğlu, "Die Aserbeidschanischen Literatur", *Philologiae Turcica Fundamenta* II, s. 670.

Hikâyelerin sonunda Korkut Ata'nın ettiği duaların neredeyse hiç değişikliğe uğramadan bugün hâlâ kullanıldığını görüyoruz:[1]

Hani ya o erenler
Dünya benim diyenler
Ecel aldı, yer gizledi
Bu dünya kimlere kaldı?
Gelimli gidimli dünya,
En son ucu ölümlü dünya...
Ölüm vakti arı iymandan ayırmasın
Kadir Mevlam muhannes kullara
Muhtaç etmesin
Ellere avuçlara baktırmasın
Derlesin toplasın, ne günahımız varsa
Adı güzel Muhammed Mustafa Efendimize bağışlasın.

Bundan yarım yüzyıl önce saptanmış bu duanın bugün hâlâ yaşayıp yaşamadığını araştırmaları için Muğlalı genç arkadaşım tarih öğretmeni Ekrem Uykusuz ile orada Turgut Reis Lisesi'nde edebiyat öğretmeni olan değerli öğrencim Ahmet Bağbaşlıoğlu'ndan ricada bulundum. Aldığım karşılıklar yazık ki Dede Korkut'tan beri gelen bu duanın artık unutulduğunu göstermektedir.

Dede Korkut kitabında yaşayan bu üslubun, çok daha eskilere uzandığını, bu ifadelerin olduğu gibi çevrilerek birtakım Farsça eserlere geçmesinden de anlıyoruz. Reşideddin'in *Câmiü't-Tevârîh*'inde[2] Cengiz Han'ın güzel ahlakı ve seçkin âdetleri ile onun atasözleri ve demelerinden söz edildiği sırada şöyle denir: "Kadın gerektir ki her yerde kendini yakınlarına göstersin; kadın gerektir ki kocası avda veya orduda bulunduğu sırada kendisi evi düzgün ve tertipli tutsun. Öyle ki eğer evine elçi veya konuk gelecek olursa her şeyi yerli yerinde görsün, ona güzel yemekler hazırlasın ve konuğa gerek olanları yerine getirsin, ille de kocasının iyi adını ortaya çıkarsın ve onun namını yükseltsin. Toplantılarda ve meclislerde, başı göklerde dağlar gibi erkeğin iyiliği, kadının iyiliğinden bilinir. Eğer kadın kötü, huysuz, düşüncesiz ve tedbirsiz olursa erkeğin kötülüğü de yine ondan bilinir. Meşhur meseldir ki evde her şey ev sahibinin benzeridir."[3]

Cahit Öztelli, "Dede Korkut Üzerine Bazı Notlar" *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, sayı 213, s. 4375 vd.

Reşideddin, *Câmiü't-Tevârîh*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat Köşkü kitapları, c. I, yaprak 388b-389a

Aslı için bkz. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. LIII.

Türkmenler arasında bugün hâlâ kadınların böyle bir sıralamayı tabi tutulduğu bilinmektedir.[1]

Dede Korkut kitabında geçen cümlelerin tam Türkçe çevirisine, Reşideddin tarihinin başka yerlerinde de rastlıyoruz: "...ve bu Korkut Bayat boyundandır, Kara Hoca'nın oğludur, ulu akıllı ve Oğuz kavminin bilicisi ve keramet issi idi..." Başka bir yerde, Dede Korkut kitabındaki gibi "göl gibi kımız sağdırdı, tepe gibi et yığdırdı, attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırdı" sözünün tam Farsçasını buluyoruz. Kahramanlar hakkında unvan ve lakap olarak kullanılan Türkçe "ala atlı, as donlu..." gibi sözler de yine Dede Korkut hikâyelerinden alınmıştır (yaprak 164).[2]

Bayındur Han'ın verdiği toyların Dede Korkut kitabındaki betimlemeleri *Kitâb-ı Diyarbekriyye*'de de olduğu gibi yer almıştır. (bkz. yukarıda, s. 839.)

Ettore Rossi, Dede Korkut hikâyelerinin üslubu ile diğer eserler arasındaki benzeyişleri Orhan Şaik Gökyay'dan alarak vermiştir.[3]

Sıralanan bu benzerlikler karşısında, Dede Korkut hikâyelerinin üslubunu tek bir kişiye yormaktan çok, destan söyleyicileri arasında sürüp gelen anlatım geleneğine bağlı, herkesin malı olan bir üslup saymak daha doğru olacaktır. Çünkü bu benzerlikler, yüzyıllar boyunca yalnız halk destan ve hikâyelerinde değil, daha klasik sayılabilecek eserlerde de bulunmaktadır. Bu üslup gelenekte işlene işlene Dede Korkut'taki sanat düzeyine ulaşmıştır. Halk hikâyeleri, anlatıcıların dilinde onu söyleyenin ustalığına göre, asıl planı ve yapısından bir şey kaybetmeksizin nasıl sürüp gelmişse, Dede Korkut hikâyeleri için de aynı şey söylenebilir. Bir başka deyişle bu üslup, gelenekte yaşayıp gelen bir hikâye üslubudur. Kişisel bir üslup değildir.

Cahit Öztelli Dede Korkut kitabındaki hikâyelerin sonunda yer alan duaların bugün Anadolu'da hâlâ yaşadığını belirten yazısında, bu benzerliğe dayanarak, hikâyelerdeki üslubun kişisel olmaktan çok geleneksel bir hikâye üslubu olduğu sonucuna varıyor ki bizim düşüncemiz de budur.[4]

Bunu söylemek, hikâyeleri anlatanın sanatını bir yana atmak demek değildir. Halka malolmuş hikâye veya destanları anlatan kişilerin bu anlatımda gösterdikleri sanatkâr bir yan vardır. Bu yan, yakın zamanlara kadar dinlediğimiz ve konuları ortak olan meddahların anlatım özelliğinden öte gidemez. Bu üsluba özelliğini veren birey değil, toplumdur; başka bir deyişle hikâyelerin söyleyicisi tek bir kişi

---

Ali Rıza (Yalgın), *Cenupta Türkmen Oymakları*, kısım IV, Adana, 1934, 37-39

Başkurtıstanlı Abdülkadir (F Süleyman "İnan"), "Kitâb-ı Korkut Hakkında" *Türkiyat Mecmuası*, 1925, c. I., s. 214; Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XXII, XIX.

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, giriş, bölüm XIV, s. 94.

C. Öztelli, "Dede Korkut Kitabı", *Türk Dili*, Temmuz 1958, c. VII, sayı 82, s. 525 vd.

değil, o kişinin de etkisini taşıdığı, hikâyelerin kurulu bir düzende söylenip gelmesine yol açan anlatım geleneğidir.

Dede Korkut kitabının üslubundan söz ederken burada betimlemelerin önemli bir yer tuttuğunu söylemeliyiz. Canlı gözlemlere dayanan bu betimlemeler birkaç çizgiyle meydana getirilmiştir. Bunlar inandırıcı, açık ve kısa hikmetlerle kendini savaşa adamış binicilerin ve kanlı çarpışmaların sıralandığı renkli tasvirlerdir. Bütün olaylar açıkça, tıpatıp betimlemelerin çerçevesine konulmuştur. Olayların betimlenişinde ne eksiklik görülür ne de gereğinden fazlasına yer verilmiştir. Bu göçebe Türk destanında, bu kahramanlık hikâyelerinde, dilde ve duyuşta derin bir hayat tecrübesi haline gelen bir güzellik kendini göstermektedir. Yalnız yüksek noktalarda nazma geçilmektedir. Burada ani değişiklik ve hareketler içten gelerek ortaya çıkmakta ve nazımla verilmektedir.

Ömer Faruk Akgün, "Dede Korkut Hikâyelerinde Kompozisyon ve Tasvir" adlı tezinde,[1] Dede Korkut kitabının kendine has bir soydan olduğuna yer vermeyerek, onu herhangi çağdaş bir hikâye gibi almakta ve özelliklerini eksiklik gibi göstermeye çalışmaktadır. Ona göre, Dede Korkut kitabındaki tasvirler zengin değildir; konusu statik ve dinamik objeler olan tasvirler arasında bir nitelik ayrımı vardır; statik tasvirler eşyanın yalnızca bir parçasını alarak bunu betimlemekten ileri gitmemektedir. Hareket tasvirlerinde yalnızca aksiyona önem verilmiştir, her hareket bir "poz"da anlatılmayıp birçok "poz"la zincirleme bir şekilde izlenmiş ve bu yüzden hareket tasvirleri çok defa kısa geçilmiştir; savaş tasvirleri belli bir kadro ve plandadır; doğa tasvirleri çok sınırlıdır; hikâyelerdeki hareket, olay, söz zenginliğine karşılık tasvirler dar ve yetersizdir; yapılan tasvirler de her hikâyede klişe halinde tekrarlanmaktadır. Yapılan tasvirler gerektikçe kullanılmak üzere hazır halde tutulan bir klişe niteliği almıştır. Hareket tasvirine gelince, bu, başından sonuna kadar bir bütün olarak yürütülmüştür; birçok şair tarafından statik durumda betimlenen sabah manzarası, Dede Korkut'ta tamamen hareket ve fiilden, yani dinamizmden ibaret bir sabahtır (25:7B2-4 ve 30:12B4-5):

Salkum salkum tan yelleri esdügünde
Sakallu bozaç turgay sayradukta...

Dede Korkut kitabındaki üslubun ortak bir kaynaktan taşıp geldiğini anlamak için sık sık geçen kalıplaşmış ifade şekillerine de eğilmeliyiz. Bunlar bir çerçeve halinde, daha başka destanlar ve menkıbelerde gördüğümüz hazır kalıplardır ve bu türün geleneğinde yerleşmiştir. Hikâyelerde önemli bir yeri olan bu klişeler hikâyeyi anlatanın kendi buluşu değildir. Bunlar destanların ve menkıbelerin ortak

---

İstanbul Edebiyat Fakültesi; 1947 mezuniyet tezi numarası 1932. Türkiyat Enstitüsü, 75 daktilo sayfası.

malıdır. Sanatkâra düşen iş, bunları yerli yerinde kullanabilmesi ve ek yerini belli etmeden kendi icadı olan parçalara bağlayabilmesidir. Bu hazır klişeleri eserin belli yerlerinde buluyoruz. Bunlar:

1. Hikâyelerin başındaki giriş parçalarıdır. Hikâyede anlatılacak olaya girmeden önce, Bayındur Han'ın verdiği bir toyda Oğuz beylerinin bir toplantısı betimlenir. On iki hikâyeden altısında bu vardır. Bu başlangıç klişeleri birbirinden çok az farklıdır ve bu farklar da birkaç cümlenin eksik veya fazla olmasından ibarettir. Geri kalan altı hikâyedeyse hikâyeci hemen olaya girmektedir veya kahramanını bize tanıtarak anlatmaya başlamaktadır. Hikâyenin konusuna göre, anlatılacak olaya yol açmak için bu tasvirler gerekli görülmüştür.

2. Hikâyenin içinde yer alan klişeler olup bunlar da ad koyma, savaşa girme ya da tanınmış Oğuz alplarının savaşta aldıkları yeri, tuttukları yönü gösteren parçalardır.

3. Oğuz beylerinin sıfatlarını sıralayan parçalardır. Bu sıfatlar her Oğuz beyi için başka başka olup yaptıkları kahramanlıklar ve yaşadığı maceralar dolayısıyla kendilerine verilmiştir; ya da giysileri, silahları, gövde yapıları bakımından birbirlerinden ayırt etmek, onların niteliklerini ve özelliklerini ortaya koymak üzere belli bir "alem" gibi, isimlerinin başına geçip sıralanmıştır. Kahramanların adlarının her geçişinde bu klişeler tekrarlanmaktadır. Oğuz beylerinin bu betimlenişleri, onların kahramanlardan birinin yardımına koşmaları vesilesiyle hikâyeye sokulmuş parçalardır. Oğuz beylerini tanıtan bu klişelerin sıralanışı neredeyse hiç değişmeyen cümlelerle verilmiştir ve onların savaşa katılmak üzere gelişlerinin sırasına göredir. Hikâyelerde Oğuz hatunlarının betimlenişleri de bu kümeye girer.

4. Son olarak hikâyelerin sonundaki parçalar da bütün hikâyelerde pek az farkla tekrar edilir. Bunlardan bir bölüğü hikâyenin sonunda, hikâyecinin tekrarladığı alkışlardır. Hikâyelerden çıkarılan bir tür "kıssadan hisse" niteliğindedir. Bütün olup bitenlerin sonunda dinleyicinin ibret alması için onu uyarmak amacını taşır. Bir bölüğü de hikâyecinin Dede Korkut ağzından söylediği sözler değil, kendi alkışlarıdır. Hikâyeci, dinleyicilerine daha hikâyesinin başlangıcında *hanum hey* diye hitap ettiği, hikâye içinde de yer yer *meğer hânum* diye karşısında bulunduğunu bize hissettirdiği muhataplara söylettiği alkışlardır.

Bence bu hitap, bize bu hikâyelerin dinleyicileri arasında baş yeri tutan bir beye, daha doğrusu hana yapılmaktadır. Hiç olmazsa geleneksel olarak, bu hikâyelerin ilk zamanlarda hanın da ·alarında bulunduğu bir dinleyiciler topluluğuna yapıldığını hatırlatmaktadır.[1]

---

[1] Ayrıca bkz. Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat*, 1939, s. 98 vd.

Kahramanların böyle betimlemelerle tanıtılmasını Dede Korkut kitabından başka yerlerde de buluyoruz. Nihal Atsız'ın bana verdiği nota göre, esasında son Türk kağanları ile Dokuz Oğuz kağanlarının çoğunda hükümdarların kişisel meziyetlerini sıralayan uzun sıfatlara rastlamaktayız. Nitekim Göktürklerden *Tengri-teg Tegride bolmış Türk Bilge Kağan* ve Dokuz Oğuzlardan *Ay Tengride ülüg bolmış Alp Kutluğ Bilge Kağan*'da (195-805) görüldüğü gibi, neredeyse tamamen benzerlerini Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda da buluyoruz.

Başka bir örnek vermek için Rabguzi, *Kısasü'l-Enbiya*'sından (Kazan, 1905) aşağıdaki parçayı alıyoruz:

> Kıssa-i Âdem aleyhisselam: Evvel ol toprağdın yaratılgan, kudret birle yüritilgen, andın son gökge çıkkan, uçmak içre girgen ولاتحرباهذا لشجره hitabın işitgen, Havva-tig cüft birilgen, iblis vesvesesige ililge yaruk uçmağ nimetidin ayrılıp karangu dünyaga ingen (s. 9).
>
> Kıssa-i İdris aleyhisselam: Ol ameli öküş, dîdârı görmüş, Azrail birle tapışkan, Rıdvan birle yandaşkan, dünyadın kuş-tig uçkan, tamuğka girip çıkkan, Sırat köprügin kiçgen, Uçmag işiğin açkan, özi aziz انه كاجهيلاأفا بنيا uranı apız ورفعناهمكا ناً عليا anğ zatlığ, yalışı atlığ İdris Peygamber salavatullahi aleyhi ve selamuhu (s. 33).
>
> Ol واناا لياسلسا لرسلك hilatin giygen, ol Hızır birle tağ taşnı kizgen, ol Mevla Taâlâya taat kılmak üçün uzun ömür tilegen, Mevla Taâlâ duasın icabet kılgan İlyas aleyhisselam irdi (s. 334).[1]

Hikâyelerin sonunda olup bitenlerden bir ibret dersi almaya, gaflet uykusundan uyarmaya gelince bunu başka destanlarda da görüyoruz. Firdevsî'nin *Şahnâme*'sinde Feridun'un ölümünü anlatan bölümün sonunda denir:

> "Ey dünya. Sen baştan başa ıstırapla dolusun, insanların hepsini evvela birer birer naz içinde beslersin, fakat verdiğini sonunda geri alacak olduktan sonra, verdiğin ha toprak olmuş, ha mercan. Ne kıymeti var?... İster kul, ister padişah olsun, bu dünyada mesut sayılabilecek kimse ölümünden sonra iyiliğini yadigâr bırakabilendir..."[2]

Dede Korkut kitabındaki edebi sanatlara gelince, bunları bir tez konusu yapan Ömer Zeki Defne, çalışmasını mecaz-ı mürsel, mübalağa, hüsn-i ta'lil, tecahül-i ârif, teşbih, teşhis ve intak gibi bölümlere ayırmış, bunların hepsine kitapta örnekler bulmaya çalışmıştır. Bir yığın edebiyatla doldurulmuş olan bu çalışmada

---

1. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XV.
2. Firdevsî, *Şahnâme*, Necati Lugal çevirisi, c. I, s. 194 vd. Benzerlerini *Şahnâme*'nin başka yerlerinde de görürüz.

birtakım kelimeler yanlış okunduğu gibi bugün hâlâ anlamlarını çözemediğimiz kelimeler üzerinde birtakım kendince açıklamalara kalkışılmıştır. Bu bakımdan Dede Korkut'un üslubuna dair okuyucuyu aydınlatacak bir niteliği yoktur.[1]

Aydın Oy da Dede Korkut kitabındaki atasözlerinde en çok orantı sanatına rastlandığına işaret etmiştir.[2]

Ali Sultanlı, destanlarda kahramanların olağanüstü betimlemelerle anlatılışını hikâyelerdeki halk unsurlarından biri olan mübalağaya meyl olarak almakla yanılmıştır. Bu mübalağa unsuru destanların özelliklerinden biridir.

Bu bölümü kapamadan önce, Dede Korkut kitabının üslubu ve özellikleri üzerinde ilk çalışmayı yapan Ömer Asım Aksoy'un yazdıklarını da hatırlatmak istiyorum. Ömer Asım Aksoy, "Kitâb-ı Dede Korkut'un Hususiyetleri" başlığı altında, örnekler de vererek hikâyelerin belli başlı niteliklerini şöylece sıralamıştır:[3]

1. İfade gayet doğal, gösterişsiz, hatta laubaliyanedir.

2. Tasvirler fevkalade bir basitlik içinde şaşılacak derecede muhteşemdir; müşahedeler canlıdır.

3. Hikâyeler epiktir, kahramanlar fevkalade mahluklardır. Onların kahramanlıkları çok zaman beşeri ölçüye sığmaz.

4. Eserde birçok tekerleme ve sayfalar dolduran tekrarlar vardır. Bu parçalar hikâyelerin cazibesini ve hususiyetini artırmaktadır.

5. Bu hikâyelerdeki şahıslar, kahramanlıkta olduğu gibi başka hareketlerinde de bu hikâyenin icabına göre ideal olarak nasıl olmaları lazım geliyorsa öyledir ve hatta onun üstündedirler.

6. Hikâyeler hep Türk ruhunun erişmeye alıştığı bir başarıyla bitmektedir.

7. Bir başka özellik de hikâyelerin eski Türk âdet ve gelenekleriyle yaşayış tarzları hakkında bol bol bilgi vermesidir.

8. Kitapta sık sık tekrarlanan bazı klişe tabirler vardır.

"Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Edebi Sanatlar Bakımından Bir Araştırma" 1942 mezuniyet tezi, Türkiyat Enstitüsü, Numara 718; 84 daktilo sayfası.

Aydın Oy, "Dede Korkut'ta Atasözleri, II", *Türk Dili*, VI, Şubat 1957, sayı 65, s. 269.

Haftalık *Gaziantep Gazetesi*'nde 14 Ocak 1938 tarihinden başlayarak 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494 ve 495'nci sayılarında çıkmıştır. Bana bu yazıların bir kopyasını vermek lütfunda bulunan değerli araştırıcımıza burada candan teşekkür ediyorum.

VII. NAZIM

Görüldüğü gibi Dede Korkut hikâyeleri nazım ve nesir karışık yazılmıştır. Bu konu üzerinde duranlardan yalnız Cahit Öztelli, kitabın baştan sona düzyazı olduğunu, kitapta hiçbir manzum parça bulunmadığını ileri sürmektedir. Der ki:

> Dede Korkut'ta manzum parçalar ayırmak yanlıştır. Bütün bu ayırmalar hem doğru hem de yanlış olabilir. Kaldı ki Türk halk şiirinde böyle serbest nazım örneği yoktur. Yunus ve çağdaşları bir yana, bu çağdan kalma parçalarda halk türküleri biçiminde muntazam metinler elimizde bulunmaktadır. Bunlara bakarak Dede Korkut'taki manzum kısımların düzyazı olduğunu iddia edeceğiz. Bizce Dede Korkut'ta klasik anlamda manzume yoktur. Düzensiz ölçüler ve düzensiz kafiyeler bunu yeteri kadar açıklıkla ispat etmektedir. Manzum sanılan bu kısımların karakteri düzyazı kısımlarda da vardır. Dede Korkut'un bu özelliğini bugün bile halk hikâyelerinin yer yer, aynı karakteri taşıdığı düzyazı kafiyeli (baş, iç, son kafiyeler) üslubuyla aynı manzum karakteri gösteren atasözlerimiz, masal tekerlemeleri, belli söz kalıpları ve benzerlerinin üslubunda aramalıdır. Esasen ilk Dede Korkut 'tespitçisi' de bunların manzum olmadığı kanısında olduğu için bu kısımları nesirden ayrı olarak yazmamıştır. Sözün özeti, bizce Dede Korkut'ta manzum parçalar yoktur.[1]

Nazım ve düzyazının karışık olması durumu, Oğuzların Orta Asya tarihiyle ilgili yüzyıllar boyunca süren geleneklerine dayanmaktadır. Oğuz destanının ozanlar tarafından kopuz eşliğinde söylendiğine tarihsel kayıtlar da tanıklık etmektedir. Bununla birlikte Oğuzların bütün hikâyeyi manzum şekilde verdikleri bir destanlarının olup olmadığını ya da onların destanlarının Dede Korkut'ta gördüğümüz gibi nazım ve düzyazı karışık söylenip söylenmediğini bilmiyoruz.[2]

Korkut Ata'ya yorulan bu hikâyeler de bir bakıma Türk kavimlerinin düzyazı hikâyelerine benzemektedir. Ondaki manzum parçalar ise Dede Korkut kitabının epik edebiyatla ilgisini göstermektedir. Manas destanı ve başka Türk destanlarında bulduğumuz nazım örneklerinin özelliklerini bu kitapta da buluyoruz.

Prof. M. Fuat Köprülü'ye göre: "Nazım kaidelerinin gereği gibi belirlenerek veznin meydana gelebilmesi epey sonraki bir tekâmül devresinde kabil olur. Ondan önce 'nazım' ilkel ve kararlaşmamış şekilde, yani düzyazı uyaklar ve tekrarlarla sağlanabilen bir tür ahenge uyarak bulunur ki Dede Korkut hikâyeleri ve birtakım masal tekerlemeleri irticale elverişli olan bu eski ifade şeklinin çok sonraki bir kalıntısıdır. Bu şekil edaya 'nesir' adını vermek kesin olarak doğru olmadığı gibi bu yoldaki şeyleri tamamen 'mevzun' saymak da kabil olamayacağından

---

C. Öztelli, "Dede Korkut Kitabı", *Türk Dili*, Temmuz 1958, c. VIII, sayı 82, s. 527 vd

P. N. Boratav, "L'Epopée et le "Hikâye" *Philologiae Turcicae Fundamenta* II, 1964, s. 11.

nazmın iptidai bir şekli addetmek daha uygundur." [1]

Uygurca bir Oğuznâme parçasında[2] Oğuz Han'ın adamlarına, özellikle saltanat programı üzerinde söylediği parça manzum olarak bize kadar gelmiştir.[3]

Daha eski Türk yazıtlarında ilk ritmik unsurlara rastlamaktayız. İlkin Th. Korş, Kültigin Yazıtı'nın [I, SE] son paragrafında:

Bunca bitik bitikmä
<män> Kül Tigin atısı
Yolıg tigin bitidim
Yigirmi kün olurub
Bu taşka bu tamga kop
Yolıg tigin bitidim

ve aynı yazıt [I, S 22]

Üza Tanri basmasar
Asra yir tâlinmâsâr

parçalarında Türkçenin en eski, yedi heceli nazmını görmek istiyor.[4]

N. B. Ctebleva, *VI.-VIII. Yüzyıl Türk Şiiri* (Moskova, 1965) adlı eserinde, Orhun Yazıtları'ndaki Türkçe metinlerin şekilce manzum olduğunu ileri sürmektedir. Türk folklorunda sık sık anılan kurttan söz ederek bununla Dede Korkut'taki benzer yerleri karşılaştırmaktadır ve ona göre, Dede Korkut'taki manzum parçalar ile Orhun Yazıtları'ndaki manzumelerin birbirine çok yakınlığı vardır (s. 65). Orhun Yazıtları'ndaki manzumelerin çağdaş Türk halk şiirine benzediğini de ayrıca ileri sürmektedir (s. 25). Onun iddiasına göre Orhun ve Yenisey Yazıtları manzumdur. Yazar, şimdiye değin ancak tarih ve dil bakımından bir değer taşıdığı ileri sürülen Türk yazıtlarının başka bir açıdan incelenmesini teklif ediyor ve adı geçen yazıtların Türk şiirinin en eski örnekleri olduğunu belirtiyor.

Bayan Ctebleva bu sonuca varmak için asker başbuğlar hakkında yazılan şiirlerin terkip tarzı, düzeni ve şiir tarzına has kuruluşları ve başka özellikleri derinlemesine işlemiştir. Bu metinlerin şiir tarzı ile çeşitli Türk kavimlerine ait şiirleri de içine almak üzere, çağdaş folklor arasındaki benzerlikten hareketle Orhun kahramanlık destanlarının ve Yenisey Yazıtları'nın Türk şiir dilinin en eski görenekleri olduğunu iddia etmektedir.

Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi,* baskı, 1920, s. 90 vd.

W Bang ve R. Rahmeti (Arat), *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul, 1936

Annemarie von Gabain, "Die Alttürkische Literatur" *Fundamenta* II, 1964, s. 220

Fuat Köprülü'nün Th. Korş'un bu iddiasını ilkin benimseyişi ve sonra bu varsayımı reddedişi hakkında bkz. "Türk Edebiyatının Menşei", *Milli Tetebbular Mecmuası*, 1331 (1913), c. 2, sayı 4, s. 53; *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1920, s. 45.

René Giraud kitabının "Etude Rytmique" adını taşıyan VI. bölümünde, Bayın Çoktu Yazıtı'nın gerçek bir "chante-fable" olduğunu, burada düzyazı bölümlerin manzum bölümlerle yer değiştirdiğini ve bu manzum parçaların eserin parlak yerlerinden biri olduğunu söylemektedir. Yazıtın daha ilk kelimelerinin ilk cümlenin ritmiyle dikkate çarptığına işaret edip şu cümleyi veriyor:[1]

Bilgä Tonuquq / bän özim 5+3
Tabgaç elinä / qılıntım 5+3

O, bu yazıtta biri "prelude" (giriş), öteki sonuç olmak üzere iki manzum bölüm bulunduğunu, bunların yazıtın esas bölümünü veren düzyazı kısmı çerçevelediğini söylüyor. Yalnız söylemeliyiz ki, yazar, manzum olduğunu iddia ettiği parçalardaki cümlelerin hecelerini saymak yoluyla onları hece vezninin kalıplarına uydurmaya çalışmış, hele bunları mısra sayarak kafiyelerini göstermeye kalkışınca, kafiye için asıl unsur olan sesi bir yana bırakıp fiil çekimlerinin zamanlara göre sonlarına gelen aynı ekleri kafiye saymak gibi tutarsız bir desteğe dayanmıştır.

Dede Korkut'taki nazım konusuna ilkin Nihal Atsız dikkati çekmiştir. O, kimi kez düzyazı gibi yazılmış parçalarda da manzum bölümlerin bulunduğuna işaret ettikten sonra XI. yüzyılda yazılmış *Divânü Lugâti't-Türk*'te muntazam vezin ve kafiyeli manzum parçalar bulunurken XIII. ve XIV. yüzyılda yazılmış Dede Korkut'taki parçaların daha iptidai oluşuna bakarak şöyle bir düşünceye varmaktadır:

> Acaba İslamiyetten önceki Türklerde biri Dede Korkut'takiler gibi halk şiiri, öteki *Divânü Lugâti't-Türk*'tekiler gibi klasik şiir olarak iki türlü nazım mı bulunuyordu? Kazak-Kırgız, Altay Türkleri gibi kimi Türklerde bugün bulunan nazım Dede Korkut'un nazmına çok benzemektedir. Dede Korkut nazımlarında mısranın esas vezni 7 + 8 veya 4 + 4 + 4 hecelidir. Fakat kafiye ve anlam gerektirdiği için bu vezin çok defa bozulmaktadır. Kazak-Kırgızlarda da birçok destan yedili ile yazıldığı halde mısraların bir bölüğü 8, 9 heceli olabiliyor. Bu son devir Kazak şiiri artık muntazam bir şekle girmeye başlamıştır. Kazak şiirinin gözümüz önündeki bu tekâmülü bize Dede Korkut'taki manzum parçaların bu nazımın daha eski ve iptidai bir şekli olması ihtimalini düşündürüyor. Halbuki *Divânü Lugâti't-Türk*'teki şiirler gayet muntazamdır. İhtimal ki o bir *havas edebiyatı* idi, ya da mütekâmil ve medeni Karahanlı Türklerinin edebiyatı olduğu için muntazam bir şekle girmişti. Herhalde Anadolu saz şairlerinin eserleri Dede Korkut nazmının devamı değil, belki *Divânü Lugâti't-Türk*'teki manzum eserlerin devamıdır. Buna karşılık kimi masallardaki düzyazı uyaklı tekerlemelerde Dede Korkut nazmının bozulmuş izlerini görmek mümkündür, sanıyorum.[2]

René Giraud, *L'Empire des Turcs Célestes*, Paris, 1960, s. 163 vd; *L'inscription de Baın Tsokto*, Paris, 1961, s. 123 vd.

Nihal Atsız, "Dede Korkut", *Yücel*, İstanbul, Şubat 1939, sayı 48, s. 309 vd.

Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*'nda konuşmalardan karşılaşmalar ve heyecanlı anlarda geçenlerinin *ozan geleneği gereğince* (!) daima manzum olduğu için kitap aşağı yukarıya manzum parçalarla doludur, dedikten sonra bu parçalarda kafiye bakımından *hafif bir ses benzerliği* bulunduğunu, birçok defa da ahengi tekrarların doğurduğunu söylüyor ve şu kesin hükme varıyor: *Bu manzumelerde vezin yoktur*. Sanatkâr, bu parçaların taşıdığı içlilik ve sadeliği ölçünün baskısından uzak tutarak, serbest nazmın çok başarılı örneklerini vermiştir. Hiçbir temele dayanmayan, tamamen "kendince" ve edebiyat sınırını geçmeyen görüş ve çıkarsamalardan sonra sözünü *Dede Korkut kitabında bu manzum parçalar hep ozanların söylediği şekilde söylenmekte ve şahıslar ozanları taklit etmektedir* (!) diye devam ediyor ve Dede Korkut'taki manzume tarzı *Oğuz epope tarzıdır* (!) diye sözünü bitiriyor.[1]

Dede Korkut hikâyelerinde nazım parçaları, bunları anlatan tarafından, metinde tipik olan bir ifade ile haber verilir: *Soy soyladı* veya sadece *soylama*.[2] Bu kelime Vatikan yazmasında tek olarak 63b'de bulunuyor. Öteki yerlerde "soy soyladı" ya da "soylamış" kelimelerinden sonra geliyor. Arap, İran ve Türk klasik edebiyatı geleneğinde de bunun benzeri vardır. Herhangi soydan bir metin içinde yeri geldikçe konan parçalar "nazım, şiir, mısra, beyit, mesnevi, rubai, kıta" gibi başlıklar altında gösterilir.

Kitaptaki manzum parçalar halk şiirinin hece sayılarının şiir boyunca değişmemesi, kesin kıtalar biçiminde kuruluşları yönünden onlardan ayrılır ve belirli bir kurala bağlanamazlar. Bununla birlikte, bunların içinde vezinleri bakımından bir şemaya uydurulabilenler yok değildir. Bu konu üzerinde bir deneme yazan Pertev Naili Boratav, nazım ve düzyazı karışık halk hikâyeleri ile Dede Korkut hikâyeleri arasındaki ayrıntıya da işaret etmiştir.[3]

Halk hikâyelerinde nazım, konuşmalara özgü olduğu halde Dede Korkut kitabında birçok tasvir, kahramanların betimlemeleri, dualar ve diğerleri vezinli cümlelerle söylenmiştir, yani başka bir deyişle manzumdur. Kimi kez, bunların tıpkı konuşmalarda olduğu gibi devam ettiği görülmektedir. Vezinler on ikili (4 + 4 + 4) veya sekizli (4 + 4), kimi kez de 3 + 5'tir. Hikâyelerin ritmik bölümlerinde bu manzum parçalar Orta Asya destanlarındaki 4 + 3 şeklinde değil, 4 + 4 şeklindedir. Bazen de 4 + 3 ekleyerek 4 + 4 + 4 + 4 + 3 şeklinde genişletilerek kullanılan nazım 4 + 4 veznine dayanır.[4]

Yazarın bu son vezin için Dede Korkut kitabından verdiği örnekler:

Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, I, 1958, vd

Bu iki kelime için bkz. yukarıdaki "Kelimeler" bölümü, s. 948 vd. Demircizade "soylama" yerine *Koşma* diyor (*Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Dili*, 1959, s. 17).

Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat*, 1939, s. 86-92.

P. Naili Boratav, "La poesie folklorique", *Philologiae Turcica Fundamenta* II, 1964, s. 102.

Altmış erkeç derisinden kürk eylese topuklarını örtmeyen 4 + 4 + 4 + 4 + 3

Altı erkeç derisinden külah etse kulaklarını örtmeyen 4 + 4 + 4 + 4 + 3

Kolu budu hıranca 4 + 3

Uzun baldırları ince 8

Kazan Beyin dayısı 4 + 3

Arkaik karakterdeki bir Oğuznâme parçasında (bkz. s. 978) kimi yerlerde 4 + 3 ve 4 + 4 + 4 + 4 + 3 veznini gösteriyor. Antalya'da saptanan Deli Dumrul hikâyesinde de böyledir. Hikâyelerde daha az olarak yedili (4 + 3 bazen de 3 + 4) veya on birlilere (4 + 4 + 3) rastlanmaktadır. Görüldüğü üzere bu yedili ve sekizliler Türk edebiyatının ilk devirlerinde en çok kullanılan vezinlerdir. Dede Korkut kitabında sekizlilerden türemiş on ikili ve on altılı kalıplara da rastlanır.

Yukarıda da işaret edildiği gibi, Dede Korkut kitabındaki manzum parçalarda tam vezinli mısralar, saz şairlerinin şiirlerinde olduğu gibi birbiri ardına gelmez. Aynı soylamada ahengi serbest mısralar ile muntazam bir ahenk üzerine kurulmuş mısralar ve hece vezninin türlü kalıplarına uygun düşen mısraların bir arada bulunduğu görür. Bazen bu türlü ahenge göre düzenlenmiş mısraların düzyazı parçalar içinde yer aldığı da olur. Aşağıdaki parçada hece vezninin sekizlisiyle yedilisi, soylamanın sonlarına doğru sıra ile yer değiştirmektedir; ritmin bu dalgalanışı anlatım gücünü ve etkiyi artırmaktadır. Gidilecek yerin türlü yönlerden korkunçluğunu belirtmek için her defasında üstelenen *anın* zamirini de buna katmak gerektir (s. 123:89B9-90A1).[1]

Oğul sen varacak yerün	3+5
Dolamaç yolları olur	8
Atlu batup çıkamaz	4+3
Anun balçığı olur	7
Ala yılan sökemez	4+3
Anun ormanı olur	3+4
Gök ile pehlu uran	4+4
Anun kalası olur	7
Göz kakuban gönül alan	4+4
Anun görklüsü olur	7
Hay dimeden baş getüren	4+4
Anun celladı olur	7
Yağrınında kalkan oynar	4+4
Anun yayası olur	

[1] O. Ş. Gökyay, "Dede Korkut Hikâyeleri ve Önemi", *Türk Dili*, 1968, sayı 207, s. 430.

Bu örnekleri başka doğa tasvirleri, konuşmalar, alkışlar ve kahramanların betimlenişinde de kolayca buluruz.

Veznin tam göze çarpmadığı yerlerde bile, hikâyeci, anlatıma aradığı ahengi verebilmek için kimi kez mısralarda ya da bir mısranın bölümleri arasında sık sık aliterasyona başvurmaktadır (134:101B7-135:101B10).[1]

Yalab yalab yalabıyan ince donlum
Yer basmayup yürüyen
Kar üstüne kan dammış gibi kızıl yanaklum
Koşa badem sığmayan dar ağızlum
Kalemciler çalduğu kara kaşlum
Kurumsu kırk tutam kara saçlum

parçasında "y" ve "k" seslerinden meydana gelen aliterasyonun yarattığı ritm buna güzel bir örnektir.[2]

Kimi kez de ayak yerine geçen yarım ayakların, fiil, isim veya sıfat soyundan bütün bir kelimenin tekrarlanması bu ahenk unsurları arasında yer alır. Bu tekrarlanan fiil ya da isim ve sıfatlar anlatımda bir çeşit *döner ayak* yerini tutmakta ve parçaya bir nazım edası vermektedir (168:132B7-10):

Yigidüm ben sana bir yıl bakam
Bir yılda gelmezisen iki yıl bakam
İki yılda gelmezisen üç dört yıl bakam
Dört yılda gelmezisen beş yıl altı yıl bakam
Altı yol ayırdına çadır dikem...

Bu parçada, beklenmesi olağan sayılan bir yıllık, iki yıllık süreden sonra, sanki bekleme süresi arttıkça bekleyecek olanın gücünün de arttığını belirtmek için son dizede 'beş yıl, altı yıl' diye bu sürelerin üzerine basıldığı izlenimi veren tekrarlar, bir anlatım özelliği olarak ayrıca kulağa hoş gelmektedir.

Radloff, *Proben...* adlı eserinin III. cildinin giriş bölümünde, Kırgızların epik şiirlerinin veznini incelerken aliterasyonu "akrostik" ya da "mısra kafiyesi" diye adlandırıyor. Buna, mısra sonu kafiyesinden ayırt etmek için "baş kafiye" de diyebiliriz. Minnusink bölgesi Türklerinin epik şarkılarında kullanılan şiir kompozisyonuna Kırgızlar *cır* demektedir. Bunların sabit bir kıta yapısı yoktur. Aliteras-

---

Aliterasyonların, yazmanın metninde eksik yerleri tamamlamak yanlışları duzeltmek bakımından işe yaradığı hakkında bkz. A. M. Demircizade, *Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Dili*, 1959, s. 17 vd.

Ayrıca bkz. Orhan Şaik Gökyay, "Türk Edebiyatında Aliterasyon", *Oluş*, 19 Şubat 1939, c. I., sayı 8, s. 121 vd.

yonla baş kafiye Orta Asya Türklerinin şiirlerinin karakteristiğidir. Şaman dualarında ve halk şarkılarında buna sık sık rastlanır.[1]

Manzum dediğimiz bu parçalar Türk halk edebiyatının klasik şekli olan dörtlükler halinde olmadığı gibi kafiyelenişi de onlara uymaz. Bu soylamalarda kıtalara ayrılma yoktur. Bu serbest şekil içinde yer yer mısralar ya da mısra kümeleri halinde, bilinen Türk vezniyle birleşiyorlar. Başlangıç ve mısra sonu ayakları, aliterasyon ve paralelizm bu şiirlerin kuruluşundaki özelliği verirler.[2]

İncelendiğinde görülür ki bu parçalar bir yönden bugünkü serbest nazım şekillerini andırır. Hamit Araslı, Dede Korkut soylamalarında tekdüzen bir vezin yürütülmemesini, kafiye ve veznin çok başarılı kullanılmamasını, ozanların bu destanları kopuzlarıyla çalıp söylerken manzum bölüm okunduğunda kelimeleri müziğin ahengine göre uzatıp kısaltmalarına, vezne önem vermemelerine yoruyor.[3]

Boratav, bu ortak karakteri şöyle dile getirir: "Ritmi her mısrada aynı olan hece sayıları ve belli yerlerdeki duraklarla değil, ifade bakımından anlamı ve gereği olan yerlerde kelimeleri tekrarlamak, sözü kesmek veya uzatmak, nakarat halinde kimi mısraları şekil yönünden kesin belli olmayan yerlerde tekrarlamak, yine ifadenin belirttiği yerlerde uyak veya yarım uyaklar yetiştirmek, bundan dolayı görünüşte her parça hatta her mısra için ancak sanatkârın bildiği bir kanunu olan bir tekniğe riayet etmek suretiyle sağlanır. Onun çağdaş nazımdan ayrıldığı nokta, bugünkü serbest nazım vezin kalıplarına hiç yer vermediği halde Dede Korkut hikâyelerinde türlü hece vezinlerinin yer yer nazma hâkim olmasıdır."[4]

Dede Korkut kitabını Almancaya çeviren Joachim Hein, manzum parçaların çevirisinde elinden geldiğince aslına sadakat göstermiş ve bu parçaların Batının çağdaş serbest nazmıyla şaşırtıcı bir benzerliği bulunduğuna işaret etmiştir (bkz. yukarıda s. 670 vd). Bu çeviriye dair çıkan bir tanıtma yazısında da kitaba serpilmiş "balladesk" şiirlerin bugünün genç lirik şairlerinin ilgisini çekmesi gerektiği belirtilmiştir.[5]

Bu soylamalar ne Dresden ne Vatikan yazmasında, nazım şeması halinde gösterilmiş değildir. Özellikle Dresden yazmasında, bunları düzyazı bölümden ayırmaya yarayan "büyük nokta" şeklinde bazı işaretler varsa da bunlar gerçekten ayırma işaretleri değildir. Yalnız Vatikan yazmasında bir yerde (86b) sayfa kıyısına bir manzum parça (II. hikâyede Kazan Bey'in kurda seslenişi) sıkıştırmak gerektiği

---

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, giriş, s. vd.

Tourkhan Gandjei, "Überblick über den frühislamischen türkischen Versbau" *Der Islam*, Band 33, 1-2, Berlin, 1957, 154 vd.

H. Araslı, *Kitâb-ı Dede Korkud*, 1939, s. 14; *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, I, 1960, s. 57

P. Naili Boratav, "La poesie folklorique", *Philologiae Turcica Fundamenta* II, 1964, s. 90.

Werner Helwig, "Das Türkische Nationalepos", *Die Zeit*, 12 Aralık 1958.

için soylama mısraları biribirinden ayrılarak bir manzume şeklinde dizilmiştir. Bundan kitabı istinsah edenin bu soylamaların kitabın düzyazı bölümünden ayrı bir nitelikte olduğunu bildiği anlaşılmaktadır.[1]

Bu bölümü bitirmeden bir noktaya daha işaret edelim. Halk hikâyelerinin düzyazı bölümleri arasına yeri geldikçe manzum parçalar konması yalnız halk hikâyeleri ve Dede Korkut hikâyelerinde görülen bir özellik değildir. Edebiyatımızda mesnevilerin, başka bir deyişle manzum aşk hikâyelerinin içine mesneviden ayrı türlü nazım şekilleri halinde parçalar sokulması bir gelenektir. Hikâyeyi anlatan şairin, artık kahramanının duygularını dile getiremeyeceğini kestirdiği yerlerde bu duyguların doğrudan onun ağzından söylenmesi çok rastlanan bir değişikliktir. Şeyhî'nin *Hüsrev ve Şirin*'inde bu soydan araya girmiş birçok gazel ve bir terciibend gördüğümüz gibi Fuzûlî'nin *Leyla ve Mecnun*'unda da gerek Leyla gerek Mecnun'un dilinden gazeller ve murabbalar buluyoruz. Bunların arasında bir de "gazel-i muktazay hal, gazel-i münasib-i hal, gazel-i üstad, gazel-i münasib-i hal-i Leyli, tamâmî-i münacat, münacat, gazel" başlıklarıyla Leyla ya da Mecnun'a ait olduğu açıklanmadan mesnevinin arasına sokulmuş başka manzumeler de vardır.[2]

Doğrudan manzum eserlerin içine sokulan bu ayrı soydan manzumeler, bize bu geleneğin Türk halkının bütününde yürüdüğünü göstermektedir. Belki klasik edebiyatımıza bunun kökü çok eskilere çıkan bir halk hikâyeciliğinden, daha uzaklara giden bir destan geleneğinden kaldığını düşünebiliriz. Bunun daha çok Türk edebiyatında görülmesi, destan mesnevilerinde pek rastlanmaması kanıt olarak alınabilir. Gerçi kimi mesnevilerde, nitekim Nizamî'nin *Leyla ve Mecnun*'unda 'gazel' adını taşıyan bir başlık görüyorsak ta[3] bu parçanın vezni yine asıl mesnevinin vezni olduğu gibi, nazım şekli de gazel olmayıp mesnevinin devamından ibarettir.

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, s. 88.

Faruk K. Timurtaş, *Şeyhî'nin Husrev ve Şirini*, İstanbul, 1963, fihrist; *Külliyat-ı Fuzûlî*, İstanbul, 1342; Muhammed Fuzûlî *Leyla ve Mecnun*, c. II, Bakû 1958

Nizamî, Gencevî, *Leyla ve Mecnun*, Ejder Ali oğlu Ali Asgar-zade ve F. Babayef baskısı, Moskova, 1965, s. 410; Gazel hânden-i Mecnun der huzur-ı Leyli.

MOTİFLER – TÖRELER

Kurt-başlı Bayrak

Uygur Eserleri, Murtuk tapınaklarından külliyye a, oyuk içinde tapınak, 3.
A. Grunwedel, *Altbudistische Kultstaette in Chinesisch Turkestan*, Berlin, 1912, resim 617.
(Bu resmi bana sayın Emel Esin lutfedip göndermiş, kitabıma alınmasına izin vermiştir).

I. İSLAMİ UNSURLAR

Dede Korkut kitabı, Orta Asya'da yaşayan Oğuzlar ile onların Anadolu'ya gelmiş boylarının toplum hayatını türlü yönlerden aydınlatmak bakımından bize ışık tutacak unsurlarla yüklüdür. Öte yandan, hikâyelerde yer alan motiflerin incelenmesi de onların başka milletlerin menkıbe ve hikâyelerindeki motifler ile karşılaştırılıp birtakım benzerliklerin ortaya çıkarılmasına yardım eder. İslamiyetten gelen unsurlar da bu motifler arasında küçümsenmeyecek bir yer tutmaktadır. Aşağıda Dede Korkut kitabındaki motifler, İslam dininden gelenler ile Türklerin daha eski hikâye, menkıbe ve yaşayışlarında rastlananlar olmak üzere –bu alanda bugüne değin yapılmış olanlardan, yetkili bilginlerin ortaya koyduklarından da yararlanarak– iki ayrı bölümde verilmeye çalışılacaktır.

Dede Korkut kitabında İslamiyetten gelen etkinin yüzeyde kaldığı ve bunun bir "ciladan ibaret olduğu" yolundaki görüş ilkin Barthold'dan gelmiştir.[1]

M. Fuat Köprülü de "bu eserde harici bir cila mahiyetinde olan İslam kültürü tabakası, onun hakiki ideolojisini ve paganizm kalıntılarını layıkıyla örtememektedir" diyerek bu görüşe katılmaktadır.[2]

Türklerin İslamiyetten önceki inanış ve töreleri konusunda çok daha geniş bilgisi olup bunu türlü yazılarında meydana koyan Abdülkadir İnan da Müslümanlığın bu hikâyelerde yüzeyde kaldığı düşüncesindedir. Ona göre Oğuz beylerinin "arı sudan aptes alıp iki rekat namaz kılmaları, adı görklü Muhammed'e salavat getirmeleri ve mushafa yemin etmeleri, eski Türk ananelerini muhafaza eden Dede Korkut Oğuzlarının gündelik hayatında önemsiz olaylardır."[3]

Barthold, "hikâyelerin kahramanları, Müslümanlığa sadık kahramanlar olarak kâfirlerle savaşırlar; şehir veya kalelerin alınmasının ardından kiliselerin yıkılıp yerine mescitlerin yapılması gelir. Bu arada Âdem ile İbrahim'e ait İslami efsanelere atıflar yapılır. Bununla birlikte edebi kaynaklara dayanan unsurlar sınırlıdır. İslamiyete bağlılıkları bunların şarap içmelerine engel değildir. Savaşa çıkacak birlik ortaçağ Avrupasının ücretli askerleri gibi birkaç günlerini meyhanede geçirir. İslamiyet etkisinin derinleşmemesini belki de bu dini Oğuzlar arasında yayan kişinin güçsüzlüğüne yormak gerekir" diyor.

Barthold, "Türk Destanı ve Kafkas" *Kniga Moego Deda Korkuta*, 116 vd.

İslâm Ansiklopedisi "Alp" maddesi, c. I, s. 383.

Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar", *Ülkü*, Eylül 1937, X, sayı 55, s. 78; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 176

Bu görüşlere karşılık, Ettore Rossi, Barthold'un "Dede Korkut'taki İslamiyet bir ciladan ibarettir" sözünün değiştirilmesi gerektiğini söyledikten sonra kitapta İslamiyetin yer yer yüksek bir seviyeye eriştiğini ileri sürmektedir. Rossi, bu yazısında Dede Korkut kitabında geçen "Nuh'un eşeği, Yeşil donlu Hızır, Musa Kelim'in asası, Âdem'in cennetten kovulması, Nemrud ve Firavun" konularını ele almıştır. [1]

Dr. Şükrü Elçin de "Dede Korkut Kitabı'ndaki İslami Unsurlar" adlı yazısında Dede Korkut'ta Allah ve onun sıfatlarına, Azrail, Âdem, Nuh, İbrahim, Musa, Hızır gibi peygamberler ve Nemrud'a değinmekte, kelimei şahadet, aptes, namaz gibi başka unsurlara da işaret etmektedir. Yalnız bütün bunların Dresden yazmasında geçtiği sayfalara yer verilmiş, başkaca bir kaynağa dayanan açıklamalar yapılmamıştır. Bu konuyu ilk önce ele alan E. Rossi'nin yazısından da söz etmemiştir.[2]

Dede Korkut kitabındaki İslamiyet etkisinin derinlere inmediği üzerinde söylenenlerden bir bölüğü için ileri sürülen kanıtlar, gerçek bir kanıt gücünde değildir. Bunların başında hikâye kahramanlarının şarap içişleri, savaştan önce birkaç günlerini meyhanede geçirişleri de vardır. Şarap içmek ve meyhanelere gitmek, yalnız yeni Müslüman olmuş Oğuzlarda değil, çok daha sonraki yüzyıllardaki Osmanlı İmparatorluğunda Müslümanlığın en güçlü olduğu çağlarda bile, yalnız Türklerde değil, bütün Müslüman milletlerde görülegelmiştir. Başta Yıldırım Bayezid olmak üzere Osmanlı hükümdarlarının şarap içtiklerini biliyoruz. [3] Sultan II. Selim'in Kıbrıs'ı bu adanın şarabı ünlü olduğu için aldığı yolundaki, elbette asılsız rivayet de bilinmektedir.[4] Divan edebiyatının bütün şairleri şiirlerinde şaraba yer vermişlerdir, bunların içinde, en büyük din ulusu olan kadıaskerler, şeyhülislamlar da vardır. Bâkî veya Yahya Efendi'nin divanlarının herhangi bir sayfasında buna nice kanıtlar bulunur. Bundan dolayı Dede Korkut hikâyelerinde kahramanların şarap içmelerini onların sağlam Müslüman olmadıklarının kanıtı gibi göstermek yanlıştır.

At eti yemelerine gelince bunun Müslümanlığa aykırı hiçbir yanı yoktur. Yalnız Kuran-ı Kerim'de "Atları, katırları, eşekleri binmeniz ve ziynetlenmeniz için yarattı (Nahl, 16:8)" denmesinden atların, katırların ve eşeklerin yenmemesi gerek-

---

Ettore Rossi, "Motivi Biblici E Coranici Nel Kitâb-ı Dede Qorqut", *Fuat Köprülü Armağanı*, İstanbul, 1953, s. 437-41

Şükrü Elçin, "Dede Korkut Kitabı'ndaki İslami Unsurlar" *Németh Armağanı*, T.D.K Yayını, Ankara 1962, s. 145-154.

Yıldırım'ın Bursa'da Ulu Cami'yi yaptırdığı zaman Emir Sultan ile aralarında geçtiği söylenen fıkra da bilinmektedir (bkz. *Tacü't-Tevârih*, İstanbul, 1279, c. I, s. 146).

İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, II, s. 392

tiği anlamı çıkarılmıştır, yoksa at eti yasaklanmış değildir. Âdiyât suresinde "And olsun nefesleriyle ses çıkararak koşan (at)lara (100:1)" diye Allah atlar üzerine yemin etmiştir; bu da atın yenmemesine değil, yüceliği ve şerefine tanıktır. Bundan dolayı *Şerh-i Kifaye* yazarı Zamîrî "savaşçılar için at eti yemek caiz değildir, çünkü silahı gibidir" der.[1]

İSLAM AKİDELERİ

Buna karşılık, Dede Korkut kitabında Müslümanlığın temellerine dayanan inanışları, İslam menkıbelerini, İslam tarihiyle ilgili kişi ve unsurları, bunların hayatına ait bilgileri izlemek mümkündür. Kitapta bunların aldığı yer hiç yüzeyde kalmış inanış ve bilgiler gibi görünmüyor. Hikâyelerde anlatılan savaşlar da İslamiyet uğrunadır.

Begil oğlu Emren babasına söylediği soylamada "Yoldaşlığa, din-i Muhammed yoluna dürişeyim senin içün" der (160:125A4).

Kazılık Koca oğlu Yegenek hikâyesinde, Yegenek'in duasında (s. 141-42) geçen bütün unsurlar ile Begil oğlu Emren'de geçen duanın (s. 163) bütün unsurları Kuran-ı Kerim'e dayanmaktadır. Bu duanın kimi dizeleri doğrudan İhlas, öteki adıyla "Kul hüvallahu..." süresinden alınmadır. Bu sure bilindiği gibi dinin baş direği olan "Allah'ı bir bilmek" ile başlar. Surenin bütünü şudur: "De, o Allah ahaddir (birdir). Allah o sameddir (eksiksizdir). Kendisi doğurmamıştır ve doğurulmamıştır. Hiçbir şey onun dengi olmamıştır. (112)"

Dede Korkut kitabının mukaddeme bölümünde *kamusuna benzemedi, cümle âlemleri yaradan Allah Tanrı görklü* (22:5B3-4) sözündeki "kamusuna benzemedi" yine yine İhlas suresindeki (ولم يكن له كفواً احد)'nin karşılığıdır. Yegenek'in duasındaki *sen anadan doğmadun, sen atadan olmadun, kimse rızkun yimedün, kimseye güc etmedün. Kamu yerde ahadsin, Allah samedsin, ululuğuna haddün yok, senün boyun kaddün yok, ya cismile ceddün yok* (142:107A1-6) dizeleri yine İhlas suresinin bir tür açıklama yoluyla tam çevirisidir.

"Samed" ve "Ahad" gibi Arapçada birçok anlamı kendinde toplamış kelimelerin olduğu gibi kullanılması da hem surenin metnine bağlılığı hem de bunların Türkçede tam karşılıkları olmadığı için bu duada yer aldığını gösterir.

Burada *kimseye güc etmedün* dizesi de (142:107A2) yine doğrudan Kuran-ı Kerim'den alınmadır. Kuran'ın türlü yerlerinde "biz kişiye gücünün yettiğinden fazlasını teklif etmeyiz (En'âm, 6:152)" "ki hiç kimseye gücünün üstünde bir şey yük-

---

Demîrî, *Hayatü'l-Hayavan*, Türkçe çevirisi, Hacı İbrahim Efendi-oğlu Abdürrahman, İstanbul, 1270 (1853), I, s. 423.

lemeyiz (A'râf, 7:42)", "Biz hiç kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmeyiz (Mü'minûn, 23:62)", "Allah kimseye gücünün üstesinde bir şey teklif etmez (Bakara, 2:286)", "Allah bir kişiye ne vermişse ancak onu yükler (Talâk, 65:7)", "Herkes ancak kendi gücü ölçüsünde bir şeyle yükümlü tutulur (Bakara, 2:233)" ayetleri bulunmaktadır.

Kimse rızkun yemedün dizesi (142:107A1) ise "Biz senden bir rızık istemiyoruz, seni biz rızıklandırırız, güzel akıbet takva erbabındır" (Tâhâ suresi, 20:132) anlamındaki ayete bağlıdır.

Basduğun belürtmeyen bellü Tanrı, götürdügün göge yetüren görklü Tanrı' dizeleri (142:107A7-8) "kimi dilersen onun kadrini yükseltirsin, kimi dilersen onu alçaltırsın" ayetinin (Âl-i İmrân suresi, 3:26) tam karşılığıdır.

Allah'ın bu dualarda geçen Aziz (89:62B2, 141:106B13, 143:108A7, 163:127B9), Cebbar (114:82B8, 118:86A12, 142:107A5), Kadir (19:3A12, 38:19B9, 46:26A5, 57:35A2, 62:39B7, 65:43B5, 104:74B7, 105:75B5, 106:75B11, 110:79A7, 110:79A11, 111:80A7, 118:86A5, 118:86B3, 119:87A1, 123:90A7, 123:90A9, 124:90A11, 129:96A4, 129:96A8, 134:101A7, 136:102B7, 142:107A9, 152:117B4, 152:117B5, 153:118B4, 153:118B11, 154:119B1, 166:130B13, 180:142B8, 185:147B4, 194:154A1), Kâhhar (142:107A8) sıfatları da yine Kuran-ı Kerim'dendir.

Orada "Aziz" sıfatı türlü yerlerde geçmektedir. İzzetin, ululuğun ancak Allah'ın olduğunu da yine dinin ana kitabında buluyoruz: "Bütün şeref tamamen Allah'a aittir (Nisâ, 4:139)", üstünlük tamamen Allah'ındır (Yunus, 10:65)", "kim şeref istiyorsa (bilsin ki) şeref tamamen Allah'ındır (Fâtır, 35:10).

Cebbar, Allah'ın sıfatı olarak ve "mutlak galip" anlamında Kuran-ı Kerim'de bir yerde, Haşr suresinde (ayet 59:23) geçer.

Kaadir sıfatı da "her şeye gücü yeten" anlamında, yine Allah'ın sıfatı olarak geçmektedir: En'âm, 6:37 ve 65; İsrâ, 17:99; Yâsîn, 36:81; Ahkaf, 46:33; Kıyamet, 75:40; Târık, 86:8.

Kahhar sıfatı da Yusuf, 12:39; Ra'd, 13:16; İbrahim, 14:48; Sâd, 38:65 ve Zümer, 39:4 sürelerinde "Kâinatın tek hâkimi ve salihi" anlamında geçer.

Kanlı Koca oğlu Kan Turalı hikâyesinde geçen "Gani" de (127:94A11) yine Tanrı'nın adlarından biridir. Kuran-ı Kerim'in türlü yerlerinde (Bakara, 2:263 ve 276; Âl-i İmrân, 3:97; Nisâ, 4:135; En'âm, 6:133; Yunus, 10:68; İbrahim, 14:9; Hac, 22:64; Neml 27:40; Ankebut, 29:6; Lokman, 31:12 ve 26; Fâtır, 35:15 Zümer, 39:7; Muhammed, 47:38; Hadîd, 57:24; Mümtehine, 60:6; Tegâbün, 64:6) geçen bu "Gani" adı "Allah'ın her şeyden müstağni" olduğu anlamındadır. Muharrem Ergin'in bu kelimeye "cömert, varından fazlasını istemeyen" diye karşılık vermesi, başka benzerleri gibi bir uydurmadır.[1]

Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul, 1969, s. 145, çıkma, 2

Settar (114:82B9) Kuran-ı Kerim'de geçmemekle birlikte Tanrı'nın sıfatlarındandır ve bir tamlama olarak "Settarü'l-uyûb" diye kullanılır ki "eksikleri, ayıpları, suçları örten, bağışlayan" demektir. Dr. Şükrü Elçin'in Dede Korkut'ta geçtiğini söylediği "Gaffar" sıfatı kitapta yoktur.[1]

Kuran-ı Kerim'de geçmese de Allah'ın sıfatı olarak *görklü*'nün Arapça karşılığı "cemîl" sözü Peygamberimizin bir hadisinde bulunmaktadır: ان الله تعالى جمل يحب الجمل "Ulu Tanrı görklüdür, görkü sever" demektir.[2]

Sen hod müminler gönlündesin dizesi (114:82B7-8) "müminin kalbi Tanrı'nın evidir" veya "müminin kalbi Tanrı'nın arşıdır" mealindeki hadislerin Türkçeleridir.

Hikâyelerde "arı iman"a, yani Tanrı'ya ve onun buyruklarına dair sağlam bir inanışa önemle yer verilmektedir. Hikâyelerin sonunda *ahır sonu* (57:35A6, 110:79A9-10, 144:108B2-3) veya *ölüm vakti geldügünde* (154:119B2, 174:137B10, 185:147B3-4, 194:153B12) Tanrı'nın bizi "arı imandan" ya da Kuran'dan (89:63A5) ayırmaması için dualar edilmektedir.

İslamiyetin beş şartından birincisi "Tanrı'dan başka Tanrı olmadığına, Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna gözümle görmüşçesine inanırım" demek olan "şehadet getirmek" Dede Korkut kitabında iki yerde geçmektedir. Birincisi Tepegöz tarafından kümbete kapatıldığında Basat'ın diline gelir (151:116B9): "La ilahe illallah Muhammedün Resulullah" ve bunun sonucunda kümbet yarılır. İkincisi (164:128A6) ile yan yana geçen "parmak getirmek" deyimi de yine o anlamdadır. Şehadet getirirken, yani "Tanrı'dan başka Tanrı yoktur" derken Müslümanlar şehadet parmaklarını kaldırırlar, "ancak bir Allah vardır" derken de indirirler ki bu deyim Türkçede "şehadet getirmek" anlamına gelir.

Kitap, konusu ne olursa olsun, neredeyse bütün Müslüman yazarların geleneğinde olduğu gibi besmele ile başlamaktadır.

İslam dininin kitabı olan Kuran-ı Kerim, Dede Korkut kitabının mukaddeme bölümünde *Tanrı ilmi* (22:5A5) diye nitelenmekte ve bilginlerin başı Affân oğlu Osman tarafından yazılıp düzene konduğu söylenmektedir. Vahiylerin daha önce Hz. Ömer tarafından sayfalara yazılıp bir araya getirilerek "suhuf" adı altında bütünlendiği bilinmekle beraber bugün elimizdeki Kuran-ı Kerim'in Hz. Osman tarafından düzene konduğu kabul edilmektedir. Demek ki Dede Korkut kitabının Kuran tarihinden de haberi vardır. "İki kapak arasına toplanmış sayfalardan meydana gelen kitap" anlamındaki "mushaf" kelimesi Kuran ile eşanlamlı olarak kullanılagelmiştir. Kuran, mushaf üzerine yemin edilmek dolayısıyla son hikâyede bu adla da

Şükrü Elçin, "Dede Korkut Kitabı'ndaki İslami Unsurlar", *Németh Armağanı*, T.D.K Yayını, Ankara 1962, s. 147.

Hasan Basri Çantay, *Hadisler*, c. II, hadis 20, s. 283 vd.

geçer (189:149B4, 190:150A6, 191:151A9, 192:152A3).

Kuran-ı Kerim'in iki önemli suresi Yâsîn (21:5A2) ve Amme (21:5A1) de mukaddemede yer almıştır. Bu iki surenin önemine Söz Dizini'ndeki yerlerinde değinilmiştir. Ek olarak söyleyelim ki Kuran'da Amme'den önceki Mürselât suresinin son ayetinde (77:50), kıyamet gününe inanmayarak onu yalan sayanlara yarın ahrette "artık bundan sonra hangi söze inanacaklar" diye sorulmuştur. İşte inanmayanların kimi telaş, kimi alay yolunda sorup soruşturarak tartışmalara dalmış bulunmaları dolayısıyla bu Amme suresi inmiştir. İlk ayeti "amme yetesâelûn"dur ki, kıyamete inananların da inanmayanların da bundan önemli bir telaş duyduklarını ve işin aslında bir büyüklüğü olduğunu gösterir, bu da onun ardından gelen ayetle açığa vurulur: Önem verilmesi gereken bir haberi sorarlar, bu haber kıyamet haberidir. Yani bu önemli konuyla ilgili olması yüzünden bu surenin özel bir yeri vardır.[1]

İslamiyetin şehadet getirmekten sonraki ikinci şartı namaz da farz olan beş vakit namazdan ayrı olarak yalnız "hacet namazı" şeklinde geçer. Bilindiği üzere hacet namazı nafile namazındandır, demek ki kılınması Tanrı tarafından buyurulmuş namazlardan değildir. Bu, bir kişinin Tanrı'dan bir dileği, bir haceti olduğunda güzelce aptes alıp kıldığı iki rekat namazdır.[2]

Aptesin "arı su" ile alınması da yine dinin buyruklarındandır. Aptes alınacak suyun hem arı hem de arıtıcı olması aptesin şartıdır. "Arı su" kitaba gereksiz yere konmuş değildir.

Dede Korkut hikâyelerinde çeşitli yerlerde geçen *Kâfirün kiliselerin yıkdılar, yerine mescidler yapdılar, keşişlerin öldürdüler, ban banlatdılar, Aziz Tanrı adına kutbe okutdular, namaz kıldılar* (88:62B1-3) sözleri onların yalnız savaşa giderken değil, savaşı kazandıktan sonra da farz namazları kıldıklarına kanıttır. Üstelik namaz kılmasalardı, düşmandan aldıkları yerlerde kiliseleri yıkıp yerlerine mescitler yapmaz ve o mescitlerde ezanlar okutmazlardı (88:62B1-3, 143:108A7, 178:141B7, 179:142A4, 184:147A7). Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde, bir sabah vaktini anlatan soylamada *sakalı uzun tat eri banladıkta* deniyor (25:7B4); eğer sabah namazı kılınmıyorsa, Tat eri bu ezanı kim için okuyor?

Dede Korkut kitabında cuma namazına da ayrı bir önem verilmektedir: *Ayna günü okunanda kutbe görklü, kulak urup dinleyende ümmet görklü* (22:5A10-11). Demek ki cuma namazı kılınıyor ve camiye giden bir cemaat de hutbeyi dinliyor. Üstelik bunu dinleyenler övülüyor, yukarıda da görüldüğü gibi kiliselerin yıkılıp yerlerine yapılan mescitlerde ban banlatup Ulu Tanrı adına hutbe okutulması, bu mescitlerde cuma namazlarının kılındığını anlatmaktadır.

---

[1] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 1936, c. VII, s. 5529.

[2] Mehmet Zihni, *Nimet-i İslâm* (*Kitâbü's-Salat*), İstanbul, 1320, s. 381 vd.

Yani "Oğuzlar yalnızca düşmanla karşı karşıya geldiklerinde Tanrı'nın yardımını sağlamak için aptes alıp namaz kılarlar; kitapta başka bir nedenle veya dini borç olarak aptes alınıp namaz kılındığını gösteren bir kayıt yoktur" diye Oğuzların dinin "amel" kısmına pek önem vermedikleri yargısına varmak yanlıştır. Bu yargı esere dikkatle eğilmeden çıkarılmıştır. Burada belirttiğim noktalar, Oğuzların aptesi, namazı, cumayı, hutbeyi çok iyi bildiklerinin ve dinin buyruğunu yerine getirdiklerinin birer kanıtıdır.[1]

Dede Korkut kitabında kıyamet gününe inanıldığını ayrıca göstermek gerekli olmamakla birlikte mukaddeme bölümünde geçen *sağış gününde ayna görklü, ayna günü okunanda kutbe görklü, kulak urup dinleyende ümmet görklü, minarede banlayanda fakı görklü* (22:5A9-11) sözlerinden hem kıyamete hem de cuma namazına ayrı bir yer verildiği anlaşılır. Bilindiği üzere "sağış günü", "hesap günü, Kıyamet günü" demektir.

Her cuma günü, Allah'ın altı yüz bin kişiyi ateşten azat ettiğine, cuma gününün bütün günlerin başı olduğuna, Tanrı katında o günün Ramazan ve Kurban bayramı günlerinden daha üstün olduğuna dair hadisler vardır.[2]

"Sağış günü ayna görklü" sözü, herhalde cuma günü Tanrı'nın altı yüz bin kişiyi ateşten azat ettiğine dair bir imadır. Bunlardan başka kıyamet gününe ve ahrete inanıldığı, özellikle hikâyelerin sonlarındaki dualardan açıkça belli olmaktadır (örneğin 57:35A6-7, 89:63A5, 110:79A9-10, 136:102B6-7, 144:108B2-3).

Son hikâyede, Kıyamet gününde, dünyadaki hakların sorulacağı inancı açıkça görülmektedir. Beyrek ölürken *yarın. kıyamet gününde menüm elüm Kazan Han'un yakasında olsun, menüm kanum Aruz'a konsa* (191:151A12-151B1) demektedir. Soylamanın daha sonrasında geçen *menüm kanum Aruz'a komasun* (192:151B6) sözü de tam bir vasiyettir.

Hikâyelerin sonlarında ana baba için *ağ bürçeklü anan yeri behişt olsun, ağ sakallu baban yeri uçmağ olsun* diye edilen dualarda (38:19B7-8, 57:35A5-6, 89:63A3-4 vb) "uçmak" sözcüğü geçtiği halde, kitabın hiçbir yerinde "tamu" veya "cehennem"den söz edilmemektedir. Bu dualarda bazen ana, bazen baba önce geldiği gibi bir yerde de "uçmak" yerine "cennet" sözcüğü kullanılmıştır (110:79A9).

Açık olmamakla birlikte, tek bir yerde geçen *Kara ölüm geldügünde geçit versün* (38:19A13-19B1) cümlesinden de belirsiz olmakla birlikte "Sırat köprüsü" anlaşılabilir.

L. Sami Akalın, "Dede Korkut Hikâyelerinin Folklor Bakımından Değerlendirilmesi", doktora tezi, İstanbul, 1967, daktilo sayfası, s. 20.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 1936, c. VI, s. 4971

Dede Korkut kitabında İslam dininden, belki de tasavvuftan gelen inanışlar arasında bir de *su Hak dizarın görmüştür* (43:24B1) sözü vardır. Hacı Bektaş Vilayetnâmesi'nde de Hacı Bektaş'ın halifelerinden Kolu Açık Hacım Sultan'ın kerametleri anlatılırken yine bu söz geçmektedir:

> Seyyidgazi'deki Hacılar Bayramı'na giden erenler Banaz Suyu'nun kıyısına vardıkları zaman ilkbahar idi. Banaz Suyu'nun kan-bulanık olup taşduğu vakt idi. Çün Banaz Suyu'nun kenarına geldiler, ırmağı taşkun buldular, geçemediler. Dönüp ol yanada bir köye vardılar, ol gece anda ârâm ideler, ayıttılar, dağlara yağmur yağmış, ırmağa sel gelmiş, bu gice sabr idelüm, bu yerde yatalum, irte şayed ki sel geçe, ırmağa ine, suya geçüt bulavuz, revan olavuz, didiler. Bu niyyeti idüp dururlardı. Bunların bu niyetleri Kolu Açuk Hacım Sultan'a malûm oldu. Filhal merkebine bindi. Burhan Abdal'ı uydurdu [yanına aldı]. Derhal Banaz Suyu'nun geçidine vardı. İklim erenleri, cemaat dervişleri Habib Hacı ve Bekçe Sultan, Banaz Suyu'nun geçidinde dururlar, kurbanları dahı yanlarında; suyu geçemezler. Kolu Açuk Hacım Sultan irişüp bunlara selam verdi, ne durursız didi. Bunlar olanı anlattılar. Bunun üzerine Kolu Açuk Hacım Sultan başındaki kubbe-i elif tacı çevürdü, ilerü geldi, suya ayıttı: *Ey dîdar görmüş, tayyib su. Sen dosta gidersin, biz dahı dosta gitmeğe dilerüz, dosta gitmeğe yol yokdur, bize yol vir geçelüm*, didi. Derhal ol ırmak iki pare oldu. Yukarudan su çekildi, aşağıya akan su akdı, su indi, derhal geçdiler..."[1]

Suyun Hak dizarını gördüğü yolundaki inanca gelince (43:24B1): Arş'tan sonra ilk yaratılan sudur, bundan dolayı, su Hak didarını görmüştür.[2]

Sünni inanışına göre, Cenab-ı Hak ilk defa suyu yaratmış, yarattığı bu varlığa nazar kılmıştır. Hak didarı, üzerinde tecelli edince su takat getiremeyip çağlamaya başlamıştır.

Alevi ve Bektaşilere göreyse bunun açıklanması şöyledir: Allah'ın varlığı insandan başka yerde görülmediğine, insanın da varlığı ancak ve ancak bir katre sudan olduğuna göre[3] insan Hakkın cemalinin tezahürünü de suya borçludur. Çünkü insanların ana rahmine düşüp dünyaya geldikleri ana kadar mevcudiyetleri su ile perverdedir.

Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli, Vilayetnâme; hazırlayan Abdülbaki Gölpınarlı, vd.; asıl metin, yaprak 191a vd.

Bkz. Hasan Basri Çantay, *Hadisler*, c. I, s. 327 (Hûd, 11:7: Gökleri ve yeri altı günde yaratan odur. O zaman Arş'ı su üzerinde idi...); Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 1936, c. IV, 2758 vd. özellikle 2760 Yaratılışın ilk günlerinde âlem sırf bir tufan halindeydi.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 1936, c. VII, s. 5702 vd. Târık suresinin 5-7. ayetlerinin –"İnsan neden yaratıldığına bir baksın: atılan bir sudan yaratıldı. Bel ile kaburga kemikleri arasından çıkan (bir sudan)"– tefsiri.

Aleviler arasındaki bir menkıbeye göre, Hazreti Peygamber zamanında yaşayan "Cebbar Kulu" adlı bir derviş ile su arasında şöyle bir konuşma geçmiş:

Derviş: Yâ su, niçin böyle inileyip akmanın sebebi nedir?

Su: Yâ derviş, âşık olanın maşukuna kavuşması için inileyip akması gerektir.

Derviş: Yâ su, neye âşık oldun? Maşukun kimdir?

[Su: Yâ derviş, maşukum cemâullahtır]

Derviş: Yâ su, cemâullaha nerede âşık oldun?

Su: Yâ derviş, yaratılışımda bir tarafa akmadım, ne zaman ki Allah'ın cemâli tezahür etti, ondan sonra akmaya başladım. İşte o zamandan beri iniler ve çağlarım.[1]

Hanefi Tatar'ın verdiği bilgiye göre, Çenab-ı Hak bir varlığı yaratmadan önce kendi cemalini seyretmek için bir ayna yaratmıştır. İkinci olarak yarattığı da suymuş. Cenab-ı Hak suya kendi cemalini göstermek lütfunda bulununca su bu tecelliye takat getiremeyip "hû" deyip çağlamaya başlamıştır. Onun için su Bektaşilerce daima kutsal sayılagelmiştir.

Ettore Rossi, *su Hak dizarını görmüştür* sözünden zayıf bir ihtimalle de olsa "gökyüzünün suya vurması ve onda görünmesi" anlamının çıkarılabileceğini söylüyor.[2]

İslamiyetin iki kutsal şehri, Mekke ve Medine de kitapta anılmaktadır. Mekke tıpkı bütün Müslüman Türklerce anıldığı gibi "Allah'ın evi ve sıdkı bütün hacıların ziyaret ettiği bir şehir"dir (22:5A8-9). Yani haccın ne olduğu da bilinmektedir. Bu iki şehir, bir soylamada, ağacın ululanması dolayısıyla da geçmekte ve kapılarının ağaçtan yapıldığı söylenmektedir (50:29B8).

Yine İslamiyetin temel şartlarından haccı hatırlatan Arafat ve orada kesilen kurban sözcükleri de başka bir ilgi ile kitapta yer alır. Bu dağ, Mekke'nin 12 mil doğusundadır. Bilindiği gibi hac zamanı, zilhiccenin dokuzuncu günü, yani Kurban bayramının arifesinde, Minâ'da gecelenir ve güneş doğduktan sonra Arafat'a çıkılır. Güneş battıktan sonra yavaş yavaş Arafat'tan inilir, Müzdelife'de gecelenir ve ertesi gün ortalık gereği gibi aydınlandıktan sonra Minâ'da şeytan taşlanır, sonra da kurban kesilir. Dede Korkut kitabında *Arafat'da erkek kuzu kurban içün* (96:67B2) denilmektedir. Kurbanın dişi veya erkek olması dinde açıklanmamışsa da koyunun

---

Değerli meslektaşım Sivas, Namık Kemal İlkokulu öğretmeni Hamit Budak Bey'in delaletiyle, Elbistan'da Kantarma köyünde Tacim Bakır Dede ve Sivas'ta tanınmış Bektaşilerden Hanefi Tatar'dan alınan bilgilere göre.

Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, s. 138, çıkma 1.

erkeği yeğ tutulmuştur.[1]

Kitapta geçen "sadaka" kelimesi de İslamiyetle ilgilidir (37:19A9, 61:37B11, 78:54B12). Sadaka, insanın görümlü olana salt Allah için verilmek üzere malından çıkardığı vergi demektir. Hem farz olan zekât, hem de nafile, yani hayr için verilen sadaka anlamına gelmekle birlikte[2] Dede Korkut kitabında bu kelime hayr için yoksullara verilen, zekâttan ayrı bir sadaka demektir.

Ama kitapta geçen *pencik çıkarmak* deyimi doğrudan Müslümanlıkla ilgilidir (89:62B4, 143:108A9, 164:128B1). Kuran-ı Kerim'de buyurulandan ayrı Peygamberimiz'in de bunun için bir buyruğu vardır. Hz. Peygamber Medine'de Abdülkayslere şöyle dedi: Size dört şeyi emrediyor ve dört şeyi yasak ediyorum: Bir olan Allah'a iman ederek günlük namazlarınızı kılmanızdır. Zekât vergisini vermeniz farzdır. Bütün Ramazan ayında oruç tutmanız şarttır ve *ganimetin beşte birini umumi hazineye vermek lazımdır.*[3]

Dede Korkut kitabında iki yerde *nezir* (adak) kelimesi de geçmektedir (32:14A11, 99:71A2). Nezir, bilindiği üzere kişinin gerek olmayanı kendisine gerek kılmasıdır; herhangi bir dileğin yerine gelmesi halinde yoksullara ve görümlülere vermeyi adadığımız sadaka demektir. Nitekim kitapta da *kara tonlu dervişlere nezirler verdim* denmektedir (32:14A11). Türkçemizde "adak" kelimesi varken bunun Arapçası olan *nezr*'in kullanılmasını, biz Dede Korkut kitabındaki İslami unsurların gücüne ayrı bir kanıt sayıyoruz.

"Dualar"a gelince, bunların içinde İslamiyetten gelenler *âmin* (57:35A7, 89:63A5, 110:79A12, 136:102B9, 144:108B5, 174:137B11, 185:147B5, 194:154A4, 194:154A5) ve *salavat* (55:33B4, 88:62A5, 106:75B12, 109:78A1, 126:93A3, 126:93A10, 127:94B1, 129:96B4, 131:98B8, 150:115B1, 170:134A6, 170:134B1) sözcükleridir. Âmin, bugün de bütün duaların sonunda söylenen Arapça bir niyaz sözü olup "Tanrım –dileklerimi– kabul et" demektir. Salavat da Peygamberimiz için Tanrı katında edilen bir dua olup dilimizde "salavat getürmek" deyimiyle ifade olunur. Kitabın türlü yerlerinde hep bu anlamdadır. Bkz. Söz Dizini "salavat" maddesi, s. 395.

Halkın arasında pek yaygın olan bu dualardan başka Dede Korkut kitabında bir de *ism-i âzam* duası geçer (66:44A8).

"Hakkın bütün isimlerini kendisinde toplayan isim" demek olan ism-i âzam'ı

---

1. Bkz. *Fetâva'l-Hayriyye.*
2. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 1936, I, s. 943; III, s. 2572 vd.
3. Prof. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, İstanbul, 1966, c. I, s. 265 vd
   Ayrıca bkz. Söz Dizini "Pencik" maddesi, s. 388-89.

duası Allah'ın doksan dokuz güzel adını bir araya getiren duadır. Allah'ın hangisi olduğu bilinmeyen en büyük adı da bunların içindedir. Bu duayı arı bir gönülle okuyan kişinin bütün dilekleri olur.

"İsm-i âzam" Allah'ın adlarından biridir, fakat bu ad gizlidir; kimse bilmez. Ancak "Allah" adı "Hû"ya indirgendiği için "Allah" ve "Hû" adlarının ism-i âzam olarak kabul edildiği vardır. Sûfilerden birisine, denilenene göre Bayezid Bistamî'ye, "İsm-i âzam hangisi?" diye sorulduğunda onun "ism-i asgarı [en küçük ismi] söyleyin, ben de ism-i âzamı [en yüce ismi] söyleyeyim" dediği sûfiler arasında yaygındır. *Mesnevî*'de de ism-i âzam için "kelimede harfte mana yok, hulûsla çağırılan ve hidayete erişilen isim, ism-i âzamdır" denilmektedir.

Beyzavî Tefsirinin çevirisi olan *Tefsir-i Tibyan*'da "ism-i âzam" hakkında şu bilgi verilmektedir: A'râf suresinin 179. ayetinin tefsirinde, Mekke'de Müslümanlar Allah ve Rahman adlarıyla dua ederlerken müşrikler: "Bir Allah'ımız var, diyorsunuz, onu iki isimle çağırıyorsunuz, bunun sebebi nedir?" diye sormuşlar. İşte o zaman "en güzel isimler Allah'ındır. O halde ona bunlarla dua edin. Onun isimlerinde eğri (ve aykırı) yola gidenleri bırakın. Onlar yaptıklarının cezasına uğrayacaklardır" mealindeki 180. ayet inmiştir.

Allah'ın doksan dokuz adı vardır. Onları sayan (ya da ebzerleyen) kişi muhakkak cennete gider, mealinde bir hadis-i şerif de rivayet olunmuştur. Sözlerinde ufak tefek ayrılık bulunan bu hadis-i şerifte Allah'ın adlarına bir sınır çizilmemiştir; başka bir deyişle Allah'ın adları doksan dokuzdan ibaret değildir. Bu hadisteki amaç, kimi rivayetlerde açıkça bildirilen doksan dokuz ismi sayanların, onlara anlamlarını düşünerek devam edenlerin cennete gireceklerini haber vermektir.[1]

Bakara suresinin, 255. ayetinin tefsirinde de "kürsi" kelimesinin açıklanmasında bu kelimeyi "ism-i âzam" diye anlayanlar olmuştur.

Ebû Umâme'nin Peygamberimizden rivayetine göre, Allah'ın en büyük ismi, "ism-i âzam", ki Allah onunla kendisine dua edilince icabet buyurur, onunla bir şey istenince verir, düşüncesi şu üç surededir: Bakara 2:255. اللهلا اله الاهوالحى القوم, Âl-i İmrân 3:1-2. الم اللهلا اله الا هوالحى القوم ve Tâhâ 20:111. وعنتالوجوهللحىالقوم ayetleridir, yani ki buna göre ism-i âzam "Hayy ve Kayyum"dur.

Allahu Taâlânın doksan dokuz adı olduğuna, bu kelimeyi söyleyenin cennete gireceğine; yüz adı olduğuna, bunlarla dua edenin duasına icabet edileceğine dair Ebû Hurayre dört hadis rivayet etmiştir.[2]

Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hâkim ve Meal-i Kerîm*, 1959, c. I, s. 247, çıkma 114.

Camiü's-Sagir, Mısır (1321), c. I, s. 79. Bu bilgileri bana vermiş olan değerli meslektaşlarım Abdülbaki Gölpınarlı ile Hamit Budak'a teşekkür ederim.

Hazreti Ayşe'den rivayet olunduğuna göre ism-i âzam "Yâ Rabbî"dir. Kimilerine göreyse "Ya Lâtif", kimilerine göreyse "Ya Vehhâb" gibi doksan dokuz isim içerisinden birini okuyan için "ism-i azam" odur.

İsm-i azam duası diye ayrıca bir dua yoktur. Bununla birlikte bazı dua kitaplarında bu ad altında dualar bulunmaktadır.[1]

Yine kitapta geçen ve İslamiyetle ilgisi belli olan bir söz de *âmennâ ve saddaknâ*'dır (131:98B5). "İnandık ve doğruladık" anlamına olan bu söz Tanrı'ya imanımızı, onun dediklerinin doğru olduğunu gösteren olaylara inancımızı ve bunu doğruladığımızı berkitmek gerekli olan bir Tanrı sözü karşısında söylenir.

Kitapta geçen yeminler de yine ya mushaf üzerinedir ya da *vallahi* (61:38B9, 63:40B11, 111:80A3, 130:96B9, 176:140A4, 190:150A7, 191:150B8) diye "Allah tanık olsun" anlamında veya *vallahi billahi* (176:140A2, 182:144B6) diye "Allah'ın üzerine yemin ederim, Allah tanık olsun" anlamında katmerli bir yemindir. Gerçi Dede Korkut kitabında eski Türk geleneğine bağlı yeminler de vardır, ama Müslümanca yemin de ötekilerin yanında yer almaktadır.

Dede Korkut kitabında kimi deyimler var ki bunlar da yine Türklerin Müslüman olmalarından sonra dile girmiştir. *Ana hakkı Tanrı hakkı* deyimi (49:28B7, 167:131B1, 181:143A12) Kuran-ı Kerim'de ve hadis-i şerifte anaya verilen yerin belirtisidir. Kuran'da "eğer onlardan biri senin nezdinde ihtiyarlığa ererlerse onlara öf bile deme. Onları azarlama. Onlara güzel ve tatlı söyle" (İsrâ, 17:23) dendiği gibi, Lokman suresinin 31:13-15. ayetlerinde de "Hani Lokman oğluna ona öğüt verirken (şöyle) demişti: Oğulcağızım, Allah'a ortak koşma. Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür. Biz insana ana babasına itaat etmesini tavsiye ettik. Anası onu zaafına rağmen gebelikte büsbütün zaafa düştüğü halde taşımış, sütten ayrılması da iki yıl sürmüştür. Bana ve ana babana şükret. Dönüşün ancak banadır, dedik. Eğer onlar sence ilimde yeri olmadık herhangi bir şeyi bana eş tutman üzerinde seni zorlarsa kendilerine itaat etme. Fakat dünyada kendilerine karşı iyilikte bulun!" denilmektedir.[2]

"Allah ve resulünden sonra kime itaat edelim" diye sorulduğunda Hazreti Resul-i Ekrem (s. m.) "anana, sonra anana, sonra yine anana, sonra babana, sonra yakınlıklarına göre yakından yakına" diye buyurmuşlardır.[3]

Onun için ana hakkının Tanrı hakkı olması ayet ve hadis mealine dayanmaktadır.[4]

Adnan Türkmenoğlu, *İzahlı Büyük Dua Mecmuası*, İstanbul, 1966, s. 92.

Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hâkim ve Meal-i Kerîm*, 1959, c. II, s. 481, 698.

Camiü's-Sagir, Mısır (1321), c. I, s. 55.

Sayın meslektaşım Abdülbaki Gölpınarlı'nın lütfettiği not.

Dede Korkut kitabının mukaddeme bölümünde geçen *oğul atanun sırrıdır* sözü (20:3B12-13) Arapçadaki الولدسرّ أبيه sözünün tam çevirisidir.

Dede Korkut kitabında Şiilik izlerine rastlanmamaktadır. Dört halifeden üçü Ebubekir (21:4B13), Osman (22:5A7) ve Ali anıldığı halde, Ömer'in adı yoktur. Ama Hz. Ömer'in anılmaması Şiiliğe yorulmaz. Bununla birlikte Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde Ali için *Şah-ı Merdan* (21:5A2, 51:29B10) ve *Şir-i Merdan* (194:154A1) lakaplarının, Hasan ile Hüseyin için de *Şah* (51:29B12) unvanının kullanılmasını, Muaviye oğlu Yezîd'in adamlarının *Yezidiler* (21:5A4) diye adlandırılmasını belki Şiiliğin belli belirsiz izi gibi görmek mümkündür. Ali için kullanılan *Şah-ı Merdan* "insanların sultanı" ve *Şir-i Yezdan* "Allah'ın arslanı" lakapları ona Şiiler tarafından verilmiştir. Vatikan yazmasının sonunda geçen (194:154A1) *Şir-i merdan* bir istinsah yanlışı olmalı, doğrusu *Şir-i Yezdan* (Allah'ın Arslanı) olmalıdır.

Ayşe ile Fatma'nun nigâhı su dizesinde (43:24B5) suyun Fatma'nın nikâhı (bence bu kelime "bakış" anlamındaki nigâh diye yanlış yazılmıştır, nikâh olmalı) olarak gösterilmesi de yine bir Şiilik izi gibi alınabilir.[1]

MELEKLER

Dede Korkut kitabında, mukarreb [Tanrı'ya yakın] meleklerden yalnızca ikisinin, Cebrail ile Azrail'in adları geçer.

Begil oğlu Emren hikâyesinde Emren, Tepegöz'ün elinde sıkışıp da Tanrı'ya yalvardığında Tanrı kendisine *kırk erce kuvvet* verdiğini bildirmek üzere ona Cebrail'i gönderir (164:128A1-2). Cebrail'in buradaki işi, Kuran'da olduğu gibi Tanrı'ya elçilik etmek, onun haberlerini, vahiylerini Peygamberlerine ve başka kullarına ulaştırmaktır.

Azrail ise bilindiği gibi ölüm meleği olarak yalnızca Deli Dumrul hikâyesinde geçmektedir (111:80A5, A6, A7, A13, 80B1, B4, 112:81A2, A8, A12, 113:81B2, B5, B8, B13, 82A2, A4, A11, 114:82B2, B10, B12, B13, 83A2, A12, 115:83B8, 84A6, 116:84B9, B10, B11, 85A2, A7, 118:86A6, 86B4, B7). Burada Azrail altı yerde (111:80A5, 112:81A8 ve A12, 114:82B12, 115:84A6, 116:85A7) *al kanatlu* diye nitelenmektedir. Azrail'in sayısız kanadı vardır, bütün kanatları da *elvan nurdandır*.[2] Bu yüzden de buradaki "al kanatlu" sözünden bir "al renk"ten çok "nurdan kanatlı" anlaşılmalıdır.

() Şaik Gökyay, "Dede Korkut Üzerine" *Folklor*, İstanbul, Kasım 1969, sayı 7, s.
İbrahim Hakkı, *Marifetnâme*, İstanbul, 1330, s. 7;
Ayrıca Türk folklorunda Azrail için bakınız Pertev Naili Boratav, "Notes sur 'Azrail' dans le folklore Türc (Türk Folklorunda Azrail Hakkında Notlar)", *Oriens*, Leiden, 1951, c. 4, sayı 1, s. 58-79.

PEYGAMBERLER VE ONLARLA İLGİLİ KISSALAR VE MOTİFLER

♦ **ÂDEM – ŞEYTAN**: "*Sen Âdem'e tac urdun, şeytana lanet kıldun, bir suçdan ötürü dergâhdan sürdün*" (142:107A2-4, 163:127B6-7) dizesi, çok bilindiği gibi, Kuran'ın türlü yerlerinde anlatılan Âdem ile şeytan arasındaki geçmişe bir göndermedir. Bu kıssa şöyle anlatılmaktadır (A'râf suresi 11. ayet vd):

> yaratılışın başında suretsiz, uzviyetsiz bir yaratık, yeryüzünde bir çamur, babanızın belinde birer zerre, birer meni olduğunuz halde, sizi *ahsen-i takvim*, boyu bosu yerinde, sureti güzel, kâinatın bütün güzelliklerini kendinde toplamış bir insan suretine koyduk. Sonra da meleklere "Âdem'e secde edin, ona boyun eğip buyruklarını dinleyerek hizmet eyleyin" dedik. Onlar da secde ettiler, ancak İblis secde edicilerden olmadı. Olmadı da ne oldu? Allah ona, sana ne engel oldu da ben buyurduğumda secde etmemeye cüret eyledin, buyurdu. Buna karşı İblis de ne dedi, bilir misiniz? Dedi ki: Ben ondan hayırlıyım, çünkü beni ateşten halkettin, onu ise çamurdan yarattın.
>
> Allah buyurdu ki öyle ise in oradan, o bulunduğun cennetten ya da melekler bölüğü içinden çık. Çünkü senin orada kibirlenmen olmaz. O yüksek yer, haddini bilen, buyruk dinleyen, alçakgönüllü kişilerindir. Bundan dolayı çık, sen artık küçüklerdensin...

Allah'tan ölümünün ertelenmesini isteyen İblis'in bu dileği kabul edilmiş, bunun üzerine:

> ...ben kişi-oğlunu azıtmak için senin doğru yoluna oturacağım, senin nimetine götüren iman ve İslam ve doğruluk yolunu kesip pusuya duracağım. Dört cihetten, yani bir düşmanın saldırabileceği her yandan saldıracağım. Doğru yoldan çevirip sapıtmak, şaşırıp soymak için ne yapabilirsem yapacağım. Sen de çoğunu şükredici ve itaatli bulmayacaksın. Allah buyurdu ki çık, and olsun ki onlardan her kim sana uyarsa sizden, sizin hepinizden tamuyu doldururum...
>
> İnsanın asıl yaratılışındaki yeri böyle yüksek ve naziktir. Melekler secde ettiler, İblis secde etmedi, böyle oldu.
>
> Tanrı dedi ki: Ya Âdem, sen eşinle o cennette dur. Oturun ve neresinden dilerseniz yiyin, ancak şu ağaca yaklaşmayın ki zalimlerden olursunuz, haddinizi tecavüz ve kendinize yazık etmiş olursunuz. Bu iskân ve tebliğ üzerine şeytan kendilerinden örtülüp gizlenmiş olan kötü yerlerini meydana çıkarmak, avret mahallerini açmak için ikisine de bir vesvese verdi. Ve dedi ki 'Rabbınız size bu ağacı başka bir sebeple değil, ancak iki melek olacağınızdan veya ölümsüz kalacağınızdan dolayı yasak etti ve inanınız ben sizin nasihatçılarınızdanım ve sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim, diye yeminleşti. Yani yemin etti de ikisini de aldatarak sarkıttı, nezahet katından, ağaçtan yimek derecesine indirdi.
>
> Âdem ve Havva hiçbir kimse yalan yere yemin etmez sandılar, aldandılar. Bunun

üzerine vaktâki o ağacı tattılar, kendilerine kötü yerleri beliriverdi, Allah'a karşı gelmenin uğursuzluğu yüz gösterdi, örtülü ve gizli olan avret mahalleri açılıverdi, bunun üzerine utançlarından hemen üzerlerine cennet yaprağından yamalar yamamaya başladılar. Denilmiş ki bu yaprak incir yaprağı idi.

Rabları Allahu Taâlâ da kendilerine şöyle seslendi: Ben size o ağaca varmayın demedim miydi? Ve herhalde şeytan size açık bir düşmandır, demedim miydi?

Bu azara karşı Âdem ve Havva bakınız ne dediler: Ya rabbena! Biz nefislerimize zulm eyledik, kendimize yazık ettik ve eğer sen bizi yargılayıp suçlarımızı bağışlamazsan kaybetmişler takımından olacağımız şüphesizdir, dediler.

Bu tevbe ve yalvarma üzerine Allah buyurdu ki: İniniz. Kiminiz kiminize düşmansınız ve size yeryüzünde bir vakta kadar durup eğlenmek ve yararlanmak var, yani Allah dedi ki: Onda, o yeryüzünde yaşayacaksınız, İşte Allah insan soyunu yeryüzünde böyle yerleştirdi...[1]

♦ **NUH, ŞEYTAN, EŞEK:** Dede Korkut kitabının mukaddeme bölümünde, kadınlardan söz edilirken, bunların kötü olanları için "*ol Nuh Peygamberün eşeği aslıdur*" denir (23:6B11) Eşek, Nuh'un gemisine en son alınan yaratıktır ve şeytanı gemiye sokan da o olmuştur:

Eşek durdu hiç girmez idi gemiye; anun içün kim İblis kuyruğuna yapışmış idi. Nagâh Nuh ayıttı: Girgil, ya şeytan, aydur. Andan eşek girdi ve İblis dahı anun ile girdi, Nuh anı göricek ayıttı: Ya melun, seni kim giyürdi gemiye? Ayıttı: Sen giyürdün beni, 'girgil ya şeytan' didün, senin desturun ile girdüm.[2]

Sa'lebî'de ise kuyruğundan şeytan çektiği için gir diye ısrar ettiği halde bir türlü gemiye giremeyen eşeğe, Nuh'un "Tuh sana, yanında şeytan da olsa gir" diye bağırması üzerine şeytan gemiye girmiştir, deniyor.[3]

♦ **İBRAHİM:** İbrahim Peygamberin adı, Begil oğlu Emren hikâyesinde geçmektedir: "*İbrahim'i tutdurdun, Hanum göne çolgadun, götürüp oda atdurdun, odu bostan kıldun*" (163:127B7-9) Burada İbrahim'in göne sarılmış ve ondan sonra ateşe atılmış olduğu anlaşılıyor. Bu *göne çolgamak* (göne sarmak) nedir? Benim bildiğim kadarıyla İbrahim ile ilgili kıssalar ve halk rivayetlerinde böyle bir şey yoktur.

İbrahim ateşe atılmak üzere Nemrud'un buyruğuyla yapılan kulenin üzerine çıkarılarak bağlanıyor. Sanırım burada, *göne çolgamak* sözünü "sırımla bağlamak"

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 1936, c. III, I, 321 vd IV 3335

Kisâî, *Kısasü'l-Enbiya* çevirisi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa kitapları, No. 444, yaprak 67a;

Sa'lebî, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Sultan III. Ahmet kitapları, No. 78, yaprak 46b vd.

diye anlamak mümkündür. Fakat büyüklüğü ve şiddeti yüzünden ateşe yanaşamadıkları için İblis onlara mancınık yapmalarını öğütlüyor ve bunun nasıl yapılacağını da öğretiyor. İbrahim'i attıkları ateş bir bahçe oluyor, orada yedi gün kalıyor, Tanrı kendisine gölge meleğini, İbrahim peygamber suretinde gönderiyor, yanında oturup ona arkadaşlık etsin diye.[1]

♦ **NEMRUT:** Dede Korkut kitabında geçen *Nemrud göğe oh atdı, karnı yaruk balığı karşu tutdun...* (142:107A4-5) cümlesi de İslam rivayetlerinden gelme bir kaynağa dayanıyor:

> "Nemrud lanetullah göğe çıkduğunu aydur: andan Nemrud buyurdu kim bir tabut düzetdiler, dört bacaklu ve iki kapulu. Bir işik aşağa, yere bakar ola ve bir yukaru, göğe. Kaçan dükendi ise dört kartalı acıkdırdı, iyen dört sünü aldı ve tabutun dört bucağında berkitdi ve sünü üzerine et saldı ve ol kartalları sünülere berk bağladı. Aydur: Özü ve veziri ile ol tabut içinde oturdular ve bilesince ok ve yay aldı ve tabut kapusunu yaptı [örttü]. Aydur: Kartallar başlarını yukaru kaldırdılar, et gördüler, eti dilediler, yukaru uçdular, eti isteyü. Nemrud vezirine ayıtdı: Yerden yana kapusunu aç. Kapu açdı ise gördüler kim dünya barça bir kiçi top gibi görünür. Andan ol kapu yapdılar ve gök sarı kapusunu açdılar, gördüler göğü nice kim dünyada görenleri tek. Sonra anı dahı yapdılar ve kartallar uçup eti dileyü yukarı çıkardılar. Yine aşağıdaki kapu dahı açdılar, dünyayı bir kara tütün gibi gördüler. Dahı yukaruki kapusunu açdılar, gök bayakı gibi görünür. Sonra anı dahı yapdılar ve kartallar anca uçdular kim gücleri kalmadı, düşmeğe geldiler tabut ile. Aydur: Bir ferişte karşu geldi, ayıtdı: 'Kanda varursun?' Ayıtdı: 'İbrahim Tanrısı ile savaş kılmağa varurum.' Ayıtdı: 'Vay sana! Hiç bilürmisin, ne kadar yoldur senin ile gök arasında?' Didi: 'Bilmezem'. Ayıtdı: 'Beş yüzyıllık yoldur ve andan yukaru anca hicablar var kim anı kimse bilmez. Meğer Tanrı Azze ve Celle.' Kaçan kim vezir bunu işitdi, usu üzüp düştü ve öldü, tabut içinde ve Nemrud yalınuz kaldı. Andan yayını aldı ve dahı bir ok ile havaya atdı ve ayıtdı: 'Ha sana, ya İbrahim Tanrısı.' Ayıtdılar kim Nemrud'un oku kanlu indi.[2] Andan Tanrı Tebareke ve Taâlâ Cebrail'e buyurdu ve o tabutu kanadı ile urdu, deniz içinde bırakdı ve bu kez Nemrud'u kırana saldı. Çok zahmetler çekdikten sonra çıkdı tabuttan, sakalı ve başı ak olup korkudan, andan yürüdü...

Sa'lebî, *Kitâbü'l-Arâyis fi'l-Mecâlis*, Süleymaniye Kütüphanesi, No. 395;

Kisâî, *Bed'ü'd-Dünya ve Kısasü'l-Enbiya* çevirisi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa kitapları, No. 444, yaprak 118b.

Ok, bir demeye göre gökte bir balığa, bir demeye göre de gökteki kuşlardan herhangi birine değmiştir. Bkz. Sa'lebî, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Sultan III. Ahmet Kitapları No. 78, yaprak 84a.

♦ **FİRAVUN:** Kazan Bey'in tutsak oluşu hikâyesindeki soylamada *Firavun şişler yükleyüp yerden çıksa kaba ökçemile perçin kılan Kazan er idüm* (177:141A1-2) deniyor. Burada neyin ima edildiği kesin olarak anlaşılmamakla birlikte Kuran-ı Kerim'de Firavun için iki yerde (Sâd, 38:12; Fecr, 89:10) "kazıklar sahibi" دوالاوتاد denilmektedir. Tefsirciler bunun anlamı üzerinde kesin bir açıklama yapmamışlardır.

Burada belki de Firavun'un işkencesine işaret edilmektedir. Firavun yere dört kazık çaktırır, işkence edeceği adamların iki elini ve iki kolunu onlara bağlar, bu suretle pek kötü işkenceler yapardı.[1]

Kazan Bey, işte "bu kazıklar çakarak işkenceler yapan Firavun dirilip şişlerle yerden çıksa ben ökçemle ona perçin kılar, onun yeraltından çıkmasına yol vermezdim" demek istiyor olmalı.

♦ **MUSA:** Dede Korkut kitabında ağaç üzerine bir soylamada "*Musa Kelim'ün asası ağaç*" dizesinde geçiyor (50:29B8-9). Peygamberlerden bir bölüğünün adlarının dışında bir de lakapları vardır, Musa'nın lakabı da *Kelîmu'llah*'tır. Bu lakap ona Tanrı ile doğrudan doğruya konuştuğu için verilmiştir. Bkz. Nisâ, 4:164; A'râf, 7:143 ve özellikle Tâhâ 20:11 vd.

Musa'nın asasına gelince, bu asanın türlü hünerleri vardır:

> Musa aleyhisselam, Şuayb peygamberin kızına bildürdü kim atan seni bana, helal çiftliğe evlendirdi. Yine andan bir ağaç diledi, koyun gütmek içün. Ol kız ayıtdı: "Uş bu eve girgil kim atamun evidürür. Bunda ağaçlar var, bir ağaç alıp çıkgıl." Musa ol eve girdi, gördü kim anda ağaçlar asılıp durur, kamu peygamberlerin asaları. Anda iki rekat namaz kıldı ve bir asa gördü, kıpkızıl. Elini sundu, anı aldı çıkdı. Şuayb ol eve girdi... Musa'ya ayıtdı: "Bu asayı uçkunmagıl kim bu asa uçmak ağaçlarındandır...
>
> Hak Taâlâ ayıtdı: "Ya Musa, ne var sağ elinde?" Musa ayıtdı: "Tayakım var, kim anun üzerine söykünürüm, dahı koyunlarımı sürerim, saklarım. Dahı ağaçlardan yaprak düşürürüm kim koyunlarım yirler. Dahı özke hacetlerim var anun ile..."
>
> Kaçan Musa yatur idi, ol ağacı yere diker idi. Dahı kilimi üstüne bırağur idi ve anun gölgesinde dinlenür idi. Yine koyunlara aslan, ya kurt gelse anun ile kaytarur idi. Tanrı Azze ve Cell vahy kıldı kim ayıtdı: "Bırak anı?" Musa tayakı bırakdı ise bir ulu ejderha oldu. Musa korkup kaçmak istedi; Cebrail ayıtdı: "Ey Musa, Tanrı'dan kaçarsın, ol senün ile söyleşür." Musa ayıtdı: "Ben kaçmam illâ ölümden. Cebrail ayıtdı: "Hiç kimse ya dirliğe buyruk eyler mi, Tanrı'dan özke?"

Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hâkim ve Meal-i Kerîm*, 1959, c. II, s. 776, çıkma 14; c. III, s. 1154, çıkma 14.

> Andan Musa kayıtdı yerine, ol tayakı bayakı yılan gördü, Tanrı'dan nida geldi: "Tayakını al, gel. Ve hiç korkma ki biz anı ilerü tayak gibi kaytarurız...

Firavun'un büyücüleriyle karşılaştığında da yine asanın kerameti görülür:

> Musa ayıtdı: "Eğer ben sana akiârâ nesne gösterem." Firavun ayıtdı: "Musa tayakı sözünü aydur. Kaçan kim ejdeha oldu Firavun önünde." Firavun ayıtdı: "Getür, eğer sen gerçek doğrulardan isen." Aydur: Bular söyleşürken tayak Musa elinden ditrenip deprendi. Cebrail ayıtdı: "Koyuvergil tayakını." Musa tayakı bırakdı ise bir ulu ejdeha oldu...
>
> Ayıtdılar kim dört yüz yük uzun iplerden getürdüler. Dahı dört bin yelken ağaçları uzun yoğun getürüp kara iplere cadular caduluğu işlediler. Halk gözlerine şöyle göründü kim ol yazı yaban barça ejdeha yılan oldular. Korkdular. Firavun anı görüp sivindi. Musa'yı çağırdılar. Musa aleyhisselam kardaşı Harun ile gelüp ol yazı yabanı anın gibi gördülerse aydur: Musa gönlünde biraz korkdu. Tanrı Azze ve Cell ona vahy kıldı, ayıtdı: "Hiç korkma, sen bunlardan yücesin, elindekini bırak, tâ kamusu nesneleri yutsun." Musa sevinüp yerinden duru geldi...[1]

Ayrıca asanın karanlık gece içinde mağarada ışık vermesi, kuyunun derinliğince uzanıp ucu kova gibi olarak su çıkarması, Musa acıkınca onu yere kakıp yiyecek elde etmesi, canı herhangi bir meyve isteyince asayı yere fidan gibi diktiğinde dal budak salarak meyve vermesi gibi başka kerametleri de vardır.[2]

♦ **HIZIR – İLYAS:** Dede Korkut kitabında iki yerde (1035, 127); babasının okuyla yaralanan Boğaç Han'ın yarasını sığayıp ona bu yaradan ölmeyeceğini, anasının sütüyle dağ çiçeğinden yapılacak bir merhemle bu yaranın sağalacağını söyleyerek oğlanı ferahlatır. Ayrıca bkz. *İslâm Ansiklopedisi* "Hızır" maddesi.

♦ **HZ. MUHAMMED MUSTAFA:** Peygamberimizin adı Dede Korkut kitabında türlü ilgilerle anılmaktadır. O, *din serveri*'dir (21:4B12, 106:75B12). Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı boyunda, eline tutsak düştüğü yağıların oğlu Uruz'u bir ağaca asmak istemeleri üzerine oğlanın ağaca karşı söylediği bir soylamada, Muhammed kendisine sığınılan bir şefaatçidir (51:30A8). Uruz'un tutsak oluşu hikâyesinde Kazan Bey, yağının üzerine sürmeden önce adı görklü Muhammed'i *yâda getürür* (96:68A4-5). Alplar yağıya saldırmadan önce iki rekat namaz kılıp adı görklü Muhammed'e salavat getirirler (55:33B3-4, 88:62A4-5, 106:75B12, 109:78A1, 126:93A3,

---

[1] Kisâî, *Kısasü'l-Enbiya* çevirisi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa Kitapları No. 444, yaprak 119a.

[2] Sa'lebî, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Sultan III. Ahmet Kitapları No 78. yaprak 143b-154a.

150:115B1, 170:134A6).

Bundan başka hikâyelerin sonlarındaki dualarda, dinleyenlerin günahlarının *adı görklü Muhammedin yüzü suyuna* bağışlanması dilenir (110:79A12). Duanın kavramı değişmemekle birlikte Hz. Muhammed'in adı, bu dualarda *adı görklü Muhammed Mustafa yüzü suyuna* (57:35A10, 90:63A7, 144:108B4, 194:154A7-8), *adı görklü Muhammed Mustafa hürmetine* (185:147B6-7), *adı görklü Muhammed Mustafaya* (136:102B11, 154:119B3), *adı görklü Muhammede* (119:87A4, 164:128B9-10) ya da hiçbir sıfat kullanılmadan *Muhammed Mustafa yüzü suyuna* (174:137B11) diye geçer.

İSLAM ULULARI

♦ **ÜÇ HALİFE: EBÛ BEKİR, AFFÂN OĞLU OSMAN, ALİ:** Kitapta yalnız üç halifenin adı geçer. L. Sami Akalın, "Dede Korkut Hikâyelerinin Folklor Bakımından Değerlendirilmesi" (1967) adlı doktora tezinde dört halifenin adlarının geçtiğini söylüyorlarsa da (s. 26), kitapta Ömer'in adı yoktur.

Bunlardan Ebû Bekir Sıddîk, Dede Korkut kitabında *Muhammedin sağ yanında namaz kılan* diye nitelenir (21:4B13). Bununla Peygamberin kendisine şeref mevkisi verdiği anlatılmak isteniyor.

Affân oğlu Osman, tarihte olduğu gibi Kuran-ı Kerim'i *yazıp düzen* bir halife olarak anılıyor (22:5A6).

Ali'ye gelince onun adını kitapta üç yerde görüyoruz. Birincisi, öteki iki halife gibi kitabın mukaddeme bölümünde, İslam dininin öncüsü ve savaşçısı olarak *Şah-ı Merdan* (insanların, yiğitlerin başı) diye niteleniyor (21:5A2). Bu lakap, bilindiği gibi onun hakkında söylenen "lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ zü'l-fekâr" (Ali'den başka yiğit, Zülfekâr'dan başka kılıç yoktur) sözüne dayanmaktadır.

İkinci kez bir soylamada geçer; Burada yine Şah-ı Merdan diye anılan Ali'den çok, onun bindiği Düldül'ün eyeri söz konusudur (51:29B10).

Üçüncü olarak da Vatikan yazmasında, Beyrek'in öldürülmesini anlatan hikâyenin sonunda, Beyrek için edilen duada yer alır (194:154A1): "Kaadir Tanrı Beyrege rahmet kılsun. Şîr-i Merdan Hazreti Ali'nün elinden *şarâben tahûrâ* içmek Hûdâ erzânî kılsun."

Burada, adı Dehr veya İnsan olan surenin "Rabları onlara hem arı hem duru bir şarap sunmaktadır" mealindeki bir ayeti (76:21) söz konusudur. Şiilerin inanışına göre, yarın Uçmağa gireceklere Ali sakilik edecektir; onun için Ali'nin bir lakabı da *Kevser sakisi*'dir. Burada bu inanış görünmektedir.

♦ **AYŞE İLE FATMA:** Biri Peygamberimizin eşi, öteki de kızı olan bu iki büyük kadın, Müslüman Türkler arasında "Ayşe anamız, Fatma anamız" diye saygıyla anılır. Bu iki ad Dede Korkut kitabında iki yerde geçmektedir. Her ikisi de kitabın mukaddeme bölümünde, türlü kadınlardan söz edilirken *evin tayağı oldur ki, yazıdan yabandan eve udlu bir konuk gelse, er adam evde olmasa, ol anı yedürür içürür, ağırlar, azizler, gönderür* diye nitelenen üstün erdemli kadınlar, Ayşe ile Fatma'nın soyundan gelmiş gösterilir (22:5B7-10).

Bu iki büyük kadın, bir başka yerde, suyu ululayan bir soylamada, *Ayşe ile Fatma'nun nigâhı su* dizesinde geçmektedir (43:24B5). Burada aslında "nikâhı" olan kelimeyi, düpedüz bir imla yanlışı olduğu belli olan "nigâhı" yazılışına bakarak "bakış" diye anlamak bizce mümkün değildir.[1]

İslamiyette, gerdeğe girmeden önce "bereket duası" okumanın ve gelin ile güveyinin üzerine biraz su serpmenin sünnet olduğu bilinmektedir.[2]

Hz. Ali ile Hz. Fatma'nın evlenmesinde Peygamberimiz, eve alınan örtü, döşek, kap kacak gibi nesnelere önce bereket duası ediyor, sonra bütün sahabeler toplanıyor; Peygamberimiz Hz. Ali'nin elini tutup Hz. Fatma'nın yanına getiriyor, onu Fatma'nın katına oturtuyor, "Ey Tanrım, bu ikisi benim için bütün yaratıklardan daha sevgilidir, sen de bunları sev, bunların uruğuna bereket ver..." diye dua ettikten sonra bir çanak su getirtiyor, çanağa dua ediyor ve bu dualı suyu Hz. Fatma'nın üzerine serpiyor.[3]

İranlılar suyun (ve tuzun) Hz. Ali'nin eşi ve Peygamberimizin kızı Hz. Fatma'nın nikâhı olduğuna, bunun için suyu kirletmemek ve isteyen herhangi bir kişiden onu esirgememek gerektiğine inanırlar.[4]

Suyun Fatma'nın nikâhı olduğunu gösteren bu kanıtların yanında Hz. Ayşe'nin de nikâhı olduğunu gösteren kayıtlar belki de vardır, ama ben rastlamadım.

♦ **HASAN VE HÜSEYİN:** Bu iki kardeş Dede Korkut kitabında, ilkin *Ali'nün oğulları, Peygamber nevaleleri, Kerbela yazısında Yezidiler elinde şehid oldu, Hasan ile Hüseyin iki kardaş bile görklü* diye geçer (21:5A3-5).

Kerbela yazısında Yezidilerin elinde şehit olan Hz. Hüseyin'dir. Hasan aşağıda görüleceği üzere istiska hastalığından ölmüştür. Bunların ikisinin bir arada anılması ve birlikte ölmüş gösterilmesi Ayşe ile Fatma'nın bir arada anılması gibidir. Hikâyecinin, Hasan'ın ölümünün Yezidiler elinde olmadığını bildiğinden şüphe edi-

---

[1] Orhan Şaik Gökyay, "Dede Korkut Üzerine" *Folklor*, Kasım 1969, sayı 7.

[2] Prof. Muhammed Hamidullah'ın lütfedip Paris'ten gönderdiği bir mektuptan.

[3] *Nehcü'l-Feradis*, tıpkıbasım, T.D.K. baskısı, Ankara, 1956, s. 159.

[4] Henry Massé, *Croyances et Coutumes Persanes*, c. I, Bölüm VIII., "Su hakkında inanışlar", s. 225.

lemez. Bu olsa olsa bir ifade özelliğidir: iki kardeşi bir arada anmak. Çünkü burada güdülen amaç bir tarih bilgisi vermek değildir.

Bu iki kardeş, ikinci kez bir soylamada yine bir arada geçer: "Hasan ile Hüseyin'ün hasreti su" (43:24B4). Hz. Hüseyin'in Kerbela'da, Yezid ordusu tarafından kuşatıldığını ve Fırat suyuyla bağı kesilerek susuz bırakıldığını biliyoruz. Dizede, Hüseyin ile ilgili su hasreti bu olaya yapılan göndermedir.

Hz. Hasan'ın suya hasretine gelince, bilindiği gibi, Hz. Hasan istiska illetinden ölmüştür. Sözlük anlamı "birinden içecek su istemek" olan bu kelime hekimlikte bir hastalığın adıdır. Vücudun türlü yerlerinde, özellikle karın boşluğunda su toplanmasından doğan bu hastalığın belirtilerinden biri de hastanın çok çok susamasıdır.[1]

Son olarak da ağaç soylamasında "Şah Hasan ile Hüseyin'ün beşiği ağaç" dizesinde Hz. Peygamberin bu iki sevgili torunu anılmaktadır (43:24B4). Burada Hasan ile Hüseyin'in kendileri değil, beşikleri söz konusudur ve bu dizede asıl ululanan nesne ağaçtır.

BİRKAÇ NESNE DAHA

♦ **GÖMLEK VE MENDİL:** Dede Korkut kitabına İslamiyetten gelen motifler arasında gömleğin de ayrı bir yeri vardır. Bamsı Beyrek hikâyesinde, Yalancı oğlu Yaltacuk, Beyrek'in vaktiyle kendisine bağışladığı gömleği kana kuna bulaşturur, götürüp Bayındur Han'ın önüne bırakır ve onu Beyrek'in Pasin'in Kara Dervend'i de öldürüldüğüne bir nişan olarak ortaya sürer (70:48B8-12).

Kana bulanmış gömleğe biz ilkin Yusuf peygamberin hikâyesinde rastlarız. Kardeşleri onu kuyuya attıktan sonra yatsılayın ağlayarak, Yusuf'un gömleğini, üzerinde yalan bir kanla babalarına getirir ve kardeşlerini bir kurdun yediğini söylerler.

Yusuf'un gömleklerinde üç keramet vardır:

1. Babaları kardeşlerinin sözüne inanmaz; eğer Yusuf'u kurt yemiş olsaydı gömleğini parçalardı, der.

2. Züleyha kapıları kapayıp Yusuf'tan murat almak ister. İkisi birden kapıya koşarlar. Züleyha onun gömleğini arkasından yırtar. Bu sırada kapının yanında Züleyha'nın kocasıyla karşılaşırlar. Kadın, Yusuf'un kendisine sahip olmak istediğini söyleyerek cezalandırılmasını ister. Züleyha'nın akrabasından biri şöyle tanıklık eder: Eğer gömleği önden yırtılmışsa hanım doğru söylemiştir, Yusuf yalancıdır;

---

[1] Prof. Ekrem Şerif Egeli, *İç Hastalıkları*, Mazlum Kitabevi, İstanbul, 1948, s. 782; Prof. Dr. Sedat Tavat, *Fiziyo-pataloji*, 3. baskı, Mazlum Kitabevi, İstanbul, 1949, s. 140.

yok eğer gömleği arkadan yırtılmışsa Züleyha yalan söylemiştir, Yusuf doğruculardandır.

3. Yüzüne sürünce, Yusuf'un hasretiyle ağlamaktan kör olmuş olan Yakub'un gözlerinin açılmasıdır.[1]

Kuran-ı Kerim'in Yusuf suresinde, Yakub'un, Yusuf'un gömleğini yüzüne gözüne sürünce ağlamaktan görmez olmuş olan gözlerinin açıldığı anlatılır.

Dede Korkut kitabındaysa gömleğin yerine *destmal* (mendil) geçmiştir. Oğlu Beyrek'in döndüğü haber verildiğinde, Beyrek gideli beri ağlamaktan gözleri görmez olmuş olan Bay Büre Bey *oğlum Beyrek idügin andan bileyim ki sırça parmağını kanatsun, kanını destmala dürtsün, gözüme süreyin, açılacak olursa oğlum Beyrek'dür didi. Beyrek eyle etdi. Destmalı gözüne silicek Allahu Taâlâ'nın kudretiyle gözleri açıldı.* (87:61A9-13)

Yusuf'un gömleği üzerine İslam kıssalarında bir rivayete daha rastlanmaktadır:

Nemrud, İbrahim'i çırılçıplak soymuş ve ondan sonra da ateşe atmıştır. Bunun üzerine Cebrail, Allah'ın buyruğuyla cennetten bir gömlek getirerek ona giydirmiştir. Bu gömlek Uçmak ipeğinden, yeşil sündüsden dikilmiştir ve gayet incedir. İbrahim ateşten çıktıktan sonra bu gömlek onda kalmış, o ölünce İshak'a, İshak ölünce de Yakub'a geçmiştir. Yusuf delikanlı olduğunda, babası göz değmesin diye bunu bir muska yaparak onun boynunu asmıştır. Yusuf bu muskayı hiç çıkarmazmış; kardaşları onu soyup da kuyuya attıkları zaman bir melek, Cebrail gelmiş, muska Yusuf'un boynunda imiş, muskanın içinden gömleği çıkarıp ona giydirmiştir. [2]

Benzer gömlek motiflerinin Türk masallarında da yer aldığı görülür. Öldürülmesi için cellada verilen kişinin gömleğini cellat bir hayvanın kanına batırarak buyruğun yerine getirildiğini kanıtlamış olur.[3]

♦ **DÜLDÜL:** Kendisini İslam dinine çağırmak üzere gönderdiği elçi ile Mısır Kıpti reisi Mukavkıs'ın Hz. Peygambere gönderdiği armağanlar arasında bulunan beyaz bir katırın adıdır.[4]

Sa'lebî, *Kitâbü'l-Arâyis fi'l-Mecâlis*, Süleymaniye Kütüphanesi, Harput Kitapları, No. cüz-i evvel, yaprak 118b;

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 1936, IV, s. 2841 vd.

Kisâî, *Bed'ü'd-Dünya ve Kısasü'l-Enbiya* çevirisi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa kitapları, No. 444, yaprak 118b; Sa'lebî, *Kitâbü'l-Arâyis fi'l-Mecâlis*; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 1936, c. IV. s. 2914

Dr. Mehmet Tuğrul, *Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı*, 1969, s. 48, 74, 125, 150, 165.

Leona Kaetano, *İslam Tarihi*, Hüseyin Cahit çevirisi, İstanbul, 1925, IV, s. 424 vd.

O zamana değin Arabistan'da beyaz katır görülmüş değildi. En uzun listeyi veren bir yazara göre bu armağanların arasında katır değil, bir merkep ve bir at vardır.[1]

Hz. Peygamber bu hayvanı sonradan Hz. Ali'ye bağışlamıştır. Ali ile ilgili halk kahramanlık hikâyelerinde Düldül'ün nitelikleri uzun uzun anlatılmaktadır.

♦ **TUZ VE SU:** Yolda tuzlu şerbet içmek nasıldır, nicedir, ey refik, sana anlatayım.

Âdem, mehr olarak Havva'ya tuz verdi. Tatlı su da Fatma'nın mehri'dir.

Tuzla zülal gibi tatlı su, şüphe yoktur ki âlem halkına helaldir. Su, Peygamber kızının mehridir. Tuz da anamızın nikâhındaki mehr İki âlemin Efendisi olan, ayakkabılarıyla arşın yücesine basan iman sahiplerine mutlak olarak baba makamındadır. Kızı Fatma'yı Ali'ye verdi. Tanrı arılıkla, yücelikle, kadirlerince lütuflar ederek nikâhlarını kıydı. Yeryüzünde ne kadar tatlı su varsa canı yaratan Tanrı hepsini Fatma'nın mehri kıldı.[2]

Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberleri*, M. Sait Mutlu çevirisi, İstanbul, 1966, c. I., s. 207

Abdülbaki Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 1949-50 c. II, no 1-4, s. 328 vd.

II. DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE ŞAMANLIK İZLERİ

Dede Korkut destanlarında, İslamiyetten çok önceki çağların izlerini taşıyan birçok yer vardır. Bunlar evlenme, ölüm, yas, ölü aşı, ad verme, and ve benzeri âdetlerde, törenlerde apaçık görülür. Bunlar burada iki ayrı bölümde ele alınacaktır. Dede Korkut kitabında bunların bir bölümüne, hikâyelerin akışı içinde yalnızca işaret edilmiştir; bir bölümüyse oldukça etraflı bir şekilde yer almıştır.

Bu işaretler, bu alanda çalışanların yaptıkları açıklamalar, karşılaştırmalar, türlü Türk ulusları arasında bugün de yaşayanlara dair incelemelerden yararlanarak, birinci bölümde söz konusu edilecektir. Kitapta düğün, nişan, evlenme, gerdek, ölüm, yas, eğlenceler, yemekler vb. gibi biraz daha geniş ölçüde yer tutan konular ise ayrı bölümler olarak işlenmeye ve yeri geldikçe bu örf ve âdetlerin eski Türklerin inanış ve yaşayışıyla olan ilgileri gösterilmeye çalışılacaktır.

Destanlarda özel bir yeri olan, Türklerin hayatını türlü yönlerden etkileyen ve bir bakıma Türk folklorunda önem taşıyan at, kurt, köpek gibi yürürler ile kaz, karakuş, turgay gibi uçarlara ve bunlarla ilgili inanışlara da yine bu bölümde özel bir yer ayrılacaktır. Böylece de Dede Korkut hikâyelerindeki "şamanlık" kalıntıları, bu bölümün sonuna değin izlenmiş olacaktır.

ŞAMANLIK

Şamanlık, Türklerin İslamiyeti seçmeden çok önce bağlandıkları, törelerine sadakatle riayet ettikleri ulusal dinin adıdır. Yalnız bu ad, din kelimesinin bugünkü anlamını tam karşılamaz. Çünkü şamanların dinin temeli olan kâinatın yaratılışı, Tanrı, cennet, cehennem gibi konulardaki inançları, ibadet ve ayin sırasındaki töreleri kesin ve düzgün bir temele bağlı değildir. Oysa bugünkü büyük dinlerde, ibadetlerin belirli erkânı, belirli vakit ve duaları vardır. Bu esaslar bu dinlere bağlı olan herkes için değişmez kurallardır.

Dış görünüşte, şaman ayinleri, bir dereceye kadar belirli kurallara uymakla birlikte, bunlar "içindekiler yönünden", hatta şaman olanlarca bile pek az bilinmektedir. Çünkü okunacak duaların büyük bölümü, ayini yapan kamın ilhamına bağlıdır. Güçlü, ilhamı zengin bir kam, kendinden öncekilerin okuduğu "zikir ve ilahileri" ezberlemek ve bunları ayinlerinde tekrarlamak zorunda değildir.[1]

Bu dinin temsilcileri *kam* denilen ve toplum içinde özel bir yeri olan erkek veya kadın kişilerdir. Yakutlar şamana *oyun* ve Kazaklar da *baksı* derler. Türkçedeki adı *kam* olan şaman, şamanlık dini in ayin ve törelerini gerçekleştiren, ruhlar-

---

Radloff, *Sibiryadan*, M.E.B. Yayınları, 1956, c. II.,

la ölümlü insanlar arasında aracılık eden kişidir. Kâşgarlı Mahmud, bu kelimeye "kâhin" diye karşılık koymuştu.[1]

Kamlara göre, sıradan bir insan ufak tefek ruhlara, aileyi koruyan ateşe, iyi yer-su ruhlarına kendi başına kurbanlar ve saçılar sunabilirse de güçlü, hele *kötücül* ruhlara doğrudan başvuramaz. Kötü ruhlar insanların en büyük düşmanıdır. İnsanlara ve hayvan sürülerine hastalık getirmek suretiyle kurban isterler. Bunların istediklerini harfi harfine yerine getirmek gerekir. Ölümlü insanlar bunların ne istediklerini bilmezler; bunları ancak kudretini göklerden ve atalarının ruhlarından alan şamanlar bilir. Kamların bu ruhani gücü, öğrenerek ya da eğitimle elde edilmiş değildir. Kamlık babadan oğula geçer. Dinin bütün sırları, tanrıların yaşayışları, adları ve soy kütükleri yalnızca kamlarca bilinmektedir. Kendisinin tanrılar tarafından kam olarak tayin edildiğine, ruhların kendisinin hizmetinde olduğuna inanan kam, hayali geniş, mistik, yaratılıştan zeki bir adamdır. Kam olacak adam, küçüklüğünden itibaren çok düşünceli olur; zaman zaman canı sıkılır; doğası bakımından şairdir, doğaçlama yoluyla şiirler ve ilahiler söyler.[2]

Kamların kendilerine göre kıyafetleri, cübbe ve külahları vardır. Kazakların *bakşı* adını verdikleri kamlar giysileriyle Kazakların genel dış görünüşlerinden ayrılırlar. Kazaklar saçlarını genellikle büsbütün kestirdiği halde, bakşılar ancak başlarının ortasını tıraş ederler; saçlarını iki yandan şakak ve kulaklarının üzerinde beş parmak denli genişlikte bırakarak aşağı sarkıtırlar. Giysi bakımından ise bakşı ancak külahının başkalarınınkine göre biraz yüksek olmasıyla ayrılır ve bundan başka üzerine de bir kuş tüyü demeti takar.[3]

Yakutlarda kamın börkü üç karış uzunluğunda kırmızı kumaştan olur, çevresine de üç tane düğme konulur; astarı kaba ve adi kumaştandır. Külahın üç yerine vaşak derisi dikilir; bunlardan biri göz, biri alın ortası, biri de ense hizasına konur. Böylece külah üç bölümden meydana gelir, bundan dolayı buna "üç bölümlü kuş külah" ya da "kuş pörük veya yılan başlı kuş pörük" denir.[4]

Kâşgarlı Mahmud, *Divânü Lugâti't-Türk*, c. III, s. 157.

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 72, 75, 79; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 392, 443; "Türk Şamanlığı Hakkında", *Türk Yurdu*, 19 Temmuz 1926, c. IV, sayı 25; "Altay Şamanlığına Ait Mevâdd", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1928, c. II, s. 519 vd. Teleütlerde bir şamanın kendi inanışı hakkında verdiği bilgi için bkz. Radloff, *Sibiryadan*, 1956, s. 339 vd.

A. İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 91, Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. II. s. 65

Şaman giysileri ve bunların kullandıkları süsler ve başka nesneler için bkz. A. İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 435 vd. (burada s. 436'da bir şaman cübbesi ile bunun ayrıntılarına ait bir resim vardır).

A. İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 92; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 441 Bu börklerin resimleri için bkz. *Makaleler ve İncelemeler*, s. 452.

Abakan şamanları ayin sırasında zil, çıngırak ve alaca şeritlerle süslü deriden dikilmiş bir palto ve acayip bir börk giymektedir.[1]

Şamanın ayin yapması için gerekli nesnelerden biri de davuldur. Bu davulun yapıldığı ağacın ve kirişinin büyük önemi vardır. Demir kirişin sağ yanına 5, sol yanına da 4 tane demir parçası asılır ve bunlara çıngırak denir. Bunlar kötü ruhları kovmak için kullanılan okları temsil eder. Okların sayısı şamanın koruyucu ruhlarının sayısına göre olur. Kirişin büyük çukurunun yanına, şamanı ayine davet edenler tarafından türlü renklerde şeritler bağlanır.[2]

Kazaklarda bakşılar, davul yerine bir tür keman ya da viyolonsel denebilecek bir alet olan kobuz kullanır. Baksı bunu bugünkü viyolonsel çalanlar gibi önüne koyar ve bas yayına benzer bir yayla çalar. Kobuzun üzerinde at kılından örülme iki tel gerilmiş, sapına da demirden birçok çıngırak takılmıştır. Bunlar kobuzcu kobuzu hareket ettirdiğinde birbirine çarparak sesler çıkarır. Bundan başka bakşının, ucuna dört köşeli bir tahta yerleştirilmiş bir değneği de vardır ki bunun da kenarlarına birçok çıngırak ve demir parçaları asılmıştır.[3]

Kamların ayinleri, bunları nasıl yaptıkları, ne gibi törenleri bulunduğu, okudukları dualar ve diğer özellikleri hakkında geniş ve zengin bilgilere sahip bulunuyoruz.[4]

Türkçede bulunan eserlerden yararlanarak şamanlık konusunda derli toplu vermeye çalıştığımız bu özetten sonra, Dede Korkut hikâyelerinde şamanlıkla ilgili yerlere geçiyoruz.

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. I, s. 385

A. İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 93; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 442.

Şamanların kullandıkları davullar, bunların üzerine yapılan resimler ve tokmakları resimleri için bkz. *Makaleler ve İncelemeler*, s. 452 vd; Radloff, *Sibiryadan*, c. II, s. 20 vd.

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. II, s. 65 vd.

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. II, VI. bölüm: Şamanlık ve Kültü, s. 3-75;

Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, Altay şamanlığına ait maddeler; s. 430 vd.; *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, XI. bölüm: Ayin, Tören ve Bayramlar, s. 97-119; XII. bölüm: Şaman duaları, ilahi ve afsunlar, s. 120-50.

Ayrıca kamlar için bkz. Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. II. 4 vd, 19, 21 vd, 24 vd, 27 29 vd, 42 vd, 52, 54 vd, 64 vd, 73, 190, 219, 275.

Ayinler için bkz. aynı yer, s. 20 vd, 58, 61, 65, 80, 252.

Dualar için bkz. aynı yer, s. 10, 11, 25, 27, 33 vd, 41, 44, 49, 53, 55, 199.

Ayrıca Radloff, şamanlığa sadakatle bağlı olan Teleütlerde ziyaret ettiği bir kamın evini bize anlatır, *Sibiryadan*, c. I, s. 339 vd

SU KÜLTÜ

Dede Korkut kitabında rastlanan şamanlık izlerinin belli başlılarından biri "su kültü"dür. Türkler suyu kutsal tanımış, ona tapmışlardır. Bunun eski kaynaklarda açık belirtileri bulunmaktadır. Daha Orhun Yazıtları'ndan öğrendiğimize göre VIII. yüzyılda, Göktürklerde "yer-su" devletin resmi kültlerinden biri olmuştur.[1]

İrtiş ırmağı Kimeklerin tanrısıdır, onlar bu ırmağı ulular, ona tapar ve secde ederler. İbnü'l-Fakih'in verdiği bilgiye göre Barsgan ahalisi buradaki Isık-Göl'ü yılda bir kez törenle dolaşarak onu takdis ederlerdi.[2]

Türklerin kurban törenleri kutsal bir dağın tepesinde olmaktadır. Bu kutsal dağların tepesinde kimi kez volkanik bir göl bulunurdu. Bu göllerin adı *gök gölü*'dür. Bu "gök gölleri"nin bazıları, özellikle Şansi eyaletinde bulunan biri Toba'larca kutsal sayılırdı.[3]

Hocam Zeki Velidi Togan, Mohenjo-daro'da, eski Hind'de hâkim olan su kültünün, ölüleri suya gömerek günahlarından temizlemek, suda ölmeyi şerefli bir ölüm saymak, su ruhlarına inanmak şeklinde Amuderya ve Sırderya bölgesinde eski Türkler arasında kuvvetle yaşadığını, bu âdetin bir zamanlar Aral-Hazar bölgesinde genel kabul gördüğünü söyledikten sonra, el-Bîrûnî'ye dayanarak eski paganizm devrinde Oğuzların ölülerini Ceyhun ırmağına saldıklarını yazıyor.[4]

İslam devrine ait rivayetlerde, Ceyhun ırmağı bir günahkârın cesedinin üzerinden kırk yıl akarsa, bu yolla ölünün ermiş mertebesine ulaşacağı söylenmektedir.[5] Hâkim Ata ile Korkut Ata hakkındaki menkıbeler de bu rivayeti berkitir. Hâkim Ata hakkındaki rivayete göre ölü önce toprağa gömülüyor, sonra da üzerinden ırmak akıtılıyor. Hazarlar da mezarlarını suya dayanıklı bir türlü kireç taşı kullanarak yaptıktan sonra bunu İtil (Volga) nehri üzerine bırakırlardı.

Oğuz menkıbelerinde, Korkut Ata'nın ölümü hakkında, onun Sırderya'nın üzerindeki bir seccadenin üstünde ve elinde kopuzuyla ölümü beklediği anlatılmaktadır.

Attila'nın da Thies ya da Etsch nehrine gömüldüğünü efsane bize söylemektedir. Efrasiyab hakkındaki İran rivayetleri, onun hayatının Urumiye gölünde son bulduğunu ya da bu gölde hayatına son vermeyi denediğini söylemektedir.

Abdülkadir İnan, "Türklerde Su Kültü ile İlgili Gelenekler", *Fuat Köprülü Armağanı*, İstanbul, 1953, s. 249; *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, Yer-su tanrıları, s. 49.

Zeki Velidi Togan, "İbnü'l-Fakih'in Türklere Ait Haberleri" *Belleten*, 1948, sayı 45,

Wolfram Eberhard, "Şato Türkleri in Kültür Tarihine Dair Notlar", *Belleten*, 1948, sayı 45, s. 14

[4] Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1970, s. 399, çıkma 23.

Zeki Velidi Togan, *Ibn Fadlan's Reisebericht*, 1939, s. 265, çıkma 1. Ayrıca bkz. s. 810 vd.

Kıpçak Türkleri arasında XI. yüzyılda, kahraman Çora Batır'la ilgili çok yaygın rivayetlerde, onun ölümünün de nehirde boğularak olduğu; bu menkıbenin Dobruca Tatarları arasındaki bir varyantındaysa kahramanın gönüllü olarak ırmağa atılmasıyla bir ermiş mertebesine ulaştığı anlatılmaktadır.

Türkistan'da Taşkent yakınındaki bir şehir ahalisinin ölülerini göle gömdüklerine dair bir kayıt vardır.[1]

Çağdaş Şamanist Altay ve Yenisey Türklerinin ayinlerinde suya karşı okudukları ilahilerde Tom ve Kem (Yenisey) ırmakları "merhametli, yaşlı bir kadın" olarak nitelenmektedir.[2]

Dede Korkut kitabında Salur Kazan'ın suya karşı söylediği soylama, şamanların yer-su ruhlarına karşı söyledikleri ilahileri andırmaktadır (bkz. s. 826).[3]

Edremit Alevilerinde, nineler ve analar karınları ağrıyan çocuklara şu duayı okurlar: "Dağlar, taşlar, ulu kaba ağaçlar, *koca çaylar*, Koyun oğlu Yusuf hû. Gel, çocuğumun karnının ağrısına al."[4]

Cem ayininde birbirinin musahibi olanlar, yüz yüze ve kollarıyla birbirlerini kucaklamak suretiyle yatarlar. Birinin eşi ötekinin, onun eşi de beriki musahibin ayak ucuna diz çöküp kapanır. Bu sırada kadınlar, başlarındaki yazmanın ucuyla su alır, kurular gibi erkeklerin ayaklarına dokunarak niyaz ederler.[5]

Başkurtlar bir gölde veya ırmakta ilk kez yıkanmak isterlerse, giysilerinden veya kuşaklarından bir iplik koparıp suya atarlar. Abdülkadir İnan, bir kız eve gelin geldiğinin ertesi günü kadınlar tarafından tören yapıldığını, gelinin köyün yakınındaki bir ırmağa veya göle götürüldüğünü, suyun geline, gelinin suya gösterildiğini, "atalardan kalan su, analardan kalan su" diye bir şeyler söyledikten sonra gelinin süslerinden bir gümüş koparıp suya attıklarını ve buna "su gösterme" dendiğini anlatıyor.[6]

Dede Korkut kitabındaki Boğaç Han hikâyesinde Dirse Han'ın hatunu *kuru kuru çaylara sucu saldum dilek ile Tanrı'dan bir oğul gücile buldum* (32:14A10-13) diyor.

Zeki Velidi Togan, *İbn Fadlan's Reisebericht*, 1939, s. 265 vd.

Abdülkadir İnan, "Türklerde Su Kültü ile İlgili Gelenekler", *Fuat Köprülü Armağanı*, s. 250; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 491

Kazak-Kırgızların bakşı duaları için bkz. Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 133 vd.; "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1952, sayı 4, s. 24.

Mehmet Eröz, "Türkiye'de Alevilik Meselesi ve Türk Aleviliğinin Şamanizm ve Orta Asya Kültürü ile İlgisi" *Cem*, 20 Eylül 1966, sayı 3, s. 19

Mehmet Eröz, a.g.m., *Cem*, 1 Aralık 1966, sayı 7, s. 22

Abdülkadir İnan, "Türklerde Su Kültü ile İlgili Gelenekler", *Fuat Köprülü Armağanı*, 1953, s. 250; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 492; *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 166 vd.

Bu sözlerde su kültü açıkça görülmektedir. Abdülkadir İnan, burada geçen *sucu* kelimesinin ilkin "su yolu tamircisi" anlamında "sucu" okunması gerektiğini bana yazmışsa da, sonradan bunu *sücü* "şarap" diye açıklamıştır. Kelime Arap harfleriyle صوجو yazıldığı için bunun "sucu" (su uzmanı) da olabileceğini, ihtimalen eski *sücü* kelimesini halk etimolojisinin *sucu* şekline soktuğunu eklemiştir.[1]

Ahmet Cevat Emre ise bu dizeden Tanrı bilinen ırmaklara sucu salarak (libation yaparak) tapıldığını, bundan da destanların çağını tarihten önceye attığı sonucunu çıkarıyor.[2]

Suyun Müslümanlıktaki yerini ve onun Ayşe ile Fatma'nın nikâhı olduğu inancını da burada bir kez daha hatırlatalım (Bkz. s. 1006).

DAĞ VE AĞAÇ KÜLTÜ

Dede Korkut kitabında, eski Türklerdeki ağaç kültünün izlerine de rastlamaktayız. Bunlardan bir tanesi, Basat'ın Tepegöz'ü öldürüşü hikâyesindedir. Basat, Tepegöz'e *Atam adını sorar olsan kaba ağaç, anam adımı dersen kağan aslan* diyor (152:118A1-2). Bu, Türklerin bir ağaçtan türedikleri hakkındaki inancın, totemizmin bir kalıntısıdır.

Şamanların "Ateş Tanrı"ya duasında *ey melikem, ey anam ateş! Sen Hangay ve Gur Hatu Han dağlarının tepesinde biten ak kavak ağacından yaratılmışsın. Gök yerden ayrıldığı vakıt doğmuşsun. Sen atamız Ötüken kavminden çıkmışsın. Tanrılar padişahı tarafından halkolunmuşsun. Anam ateş! Senin baban sert çelik, anan kaymaktaşı ve cedd-i âlâların ak kavak ağacıdır*, denir.[3]

Dede Korkut kitabında bir yerde Beyrek'in Kazan Bey'e soylamasında *Ağ kavağun budağından yargayuban geçmişsin,* der (81:57A8). Kavak ağacının, ateşin cedd-i âlâsı [soybaşı] olması gibi eski inançlarda tuttuğu yerin sonraki zamanlarda pek unutulmadığı görülüyor. Kırgızlar akça-kavak'ı kutsarlar.[4] Bamsı Beyrek hikâyesinin Anadolu'daki türlü varyantlarında, ak kavak imgesinin Beyrek'in nişanlısının adında yaşamaya devam ettiğini biliyoruz; bu varyantların çoğunda onun adı Akkavak Kızı'dır.

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 168.

Ahmet Cevat Emre, *Türk Dil Bilgisi*, T.D.K. Yayınları, İstanbul, 1945, s. 16

Libation: Eski Yunanlıların ve Romalıların tanrılarına saygı nişanesi olarak döktükleri şarap veya başka bir akıt

Abdülkadir İnan, "Türk Şamanlığı Hakkında" *Türk Yurdu*, 19 Temmuz 1926, IV, sayı 25, *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 394.

Edgar Bloché, "Mazdeizmin Türk Kavimlerinin İtikatları Üzerinde Tesi *Milli Tetebbular Mecmuası*, İstanbul, 1331, 1, s. 49, çıkma 2.

Oğuz destanında Kıpçak boyunun kökeni hakkındaki rivayette, ağaçtan türeme inancının izleri görülür. Uluğ Bey'in *Şeceretü'l Etrak* kitabının başında, *Câmiü't-Tevârîh* ve *Şecere-i Terâkime*'den bağımsız bir Oğuz destanı vardır. Burada, Kıpçak sefer sırasında doğuruyor. Kıpçak ormanda çürümüş bir kayın ağacının kovuğuna girip bakıyor, sadece bir kabuğu kalmış, çocuğu bunun içine koymuş, o yüzden Kıpçak, demişler.[1]

Bilindiği gibi Uygurların Göç menkıbesinde de Tuğla ve Selenga nehirlerinin çıktığı Hulin adlı dağdaki bir ağacın üstüne gece gökten inen bir ışıkla ağaç gebe kalmış ve beş çocuk doğurmuştur. Menkıbenin Cüveynî'deki şekline göre Karakurum dağlarından çıkan Selenga ve Tuğla ırmaklarının birleştiği Kumlançu denilen yerde yan yana iki ağaç vardır. Bunlardan birisi fıstık, ötekisi ise kayın ağacıdır. Bu ağaçlar büyür, üzerlerine nur iner. Büyüye büyüye sonunda bir dağa benzerler ve vakti gelince bunlardan beş çocuk doğar.

Cengiznâmeye göre, Cengiz her boya işaret olarak bir ağaç tayin etmiştir.[2]

Tiyan-şan Kırgızları, biri öldüğünde onu toprağa gömmezler, onların ulu ağaçları vardır. Bunlar ölüyü bir tabutun içinde bu ulu ağaçlardan birinin üzerine koyarlar ve ölünün kemikleri çürüyüp dökülünceye kadar orada kalır.[3]

Yakutlarda kadınlar kutsal bir ağacın dibinde, ak-boz at derisi üzerinde "yer sahibi"ne yalvararak yan yana dua ederler. Kırgızlarda da şamanlık devrinden kalma kutsal ağaçlar vardır. [4]

Anadolu'nun kimi yerlerinde de Yakutlar ve Altaylarda olduğu gibi ağaç kültü saptanmıştır. Yenişehir köylerinden birinde, yaşlı bir ağacın yanında dua ederek ve ağacın altından geçerek çocuk isteyen köylü kadınlar görülmüştür.[5]

Evliya Çelebi, Kafkasya'yı dolaşırken, *Der tarif-i dıraht-i münteha-yı ibretnüma-yı azim* başlığıyla ulu bir ağacın altında kurulan panayırdan, yapılan alışverişlerden başka, dini nitelikli törenler gerçekleştirildiğini, o civarda yaşayan ve Evliya Çelebi' in "âdemi kavmi" dediği insanların bu ağaca taptıklarını uzun uzun anlatır.[6]

Dede Korkut kitabındaki ağaç soylaması (s. 50) İslamiyetle ilgili unsurlar bir yana, Altaylı kamların kutsal ağaçlar için söyledikleri ilahileri hatırlatır.

British Museum, O.P.B. yazmaları, Add. 26.190, yaprak 23a.

Abdülkadir İnan, "Türk Destanlarına Genel Bir Bakış", *Belleten*, 1954, s. 197.

Zeki Velidi Togan, *İbn Fadlan's Reisebericht*, 1939, s. 186, haşiye 64

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 167, 168

Abdülkadir İnan, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları" *İlahiyat Fakultesi Dergisi*, Ankara, 1952, sayı 4, s. 477

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul, 1928, VII, s. 740 vd.; Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 65.

Hikâyelerin sonundaki dualarda da *devletlü kaba ağacun kesilmesün* diye ağaca ayrı bir yer verilmektedir. Edremit Alevileri, hasta çocukları için okudukları dualarda da ulu ağaçlara seslenmektedir (Bkz. s. 1014)

Bu *devletlü kaba ağaç* kavramının tarihlerimizde özel bir yeri vardır. Orhan Gazi ile Geyikli Baba menkıbesinde de "devletlü kaba ağaç" diye bir kavak ağacı geçer.[1]

Sultan Murat Hüdavendigar, Türklerin sonradan *Tanrı-yıktığı* adını verdiği hisar kuşatıldığında bir ulu ağaca arkasını verip oturuyor, hisarın alınıp yıkıldığını burada öğreniyor ve "bu ağaç devletlü kaba ağaçtır" diyor.[2]

Bugün Tekirdağ'da bir Devletlü Ağaç köyü vardır. Lüleburgaz Lisesi öğretmenlerinden değerli öğrencim Selami Şaşmaz'ın verdiği bilgiye göre, bu köy adını Kanuni Sultan Süleyman'dan almıştır. Kanuni bir sefere çıkarken otağını bu köyde ulu bir meşe ağacının altına kurdurmuş. Bir zaman sonra otağda fetih haberleri alınmış, padişah bunun üzerine "*devletlü ağaçsın*" demiş. Köyün adı da o zamandan kalmıştır.

Mahmut Ragıp Gazimihal, Türk halk oyunları arasında özel ve önemli bir yeri olan "çayda çıra" oyununun da ağaç kültü ile bağlılığını ileri sürmektedir.[3]

Anadolu'da yakın zamanlara kadar Türklerde ağaç kültünün başka izlerini de görmekteyiz. Tahtacı oymaklarından olanlar, Kerbela'ya ziyarete gittiklerinde orada yetişen ve *sezu* denilen bir tür mantar ağacı meşesinden bir arşın uzunluğunda bir değnek alırlar. Bununla erkân yaparlar. Bu ağacın Cennet ağacı olduğuna inanırlar.[4]

Türkmenlerde "değnek atlama" ya da "çöven atlama" denilen bir yemin vardır. Çepniler arasında çıkan davaları idare eden babalara *pir budak* denir. Bunların elindeki hezaran değneği kutsal bir ağaç olarak tanır ve en büyük yemi i bunun üstünden atlayarak yaparlar.[5]

Alevi dedeleri ayinlerinde *alaca değnek* adını verdikleri bir değnek kullanırlar.[6]

Âşıkpaşa-oğlu Tarihi, Nihal Atsız, M.E.B. Bin Temel Eser Dizisi, 1970, s. 46 vd.; Neşrî, *Kitâb-ı Cihannüma*, Mehmet Altay Köymen ve Faik Reşit Unat, 1949, c. II, s. 168 vd.

Âşık Paşazade Tarihi, İstanbul, 1332, Ali Bey baskısı, s. 60; Nihal Atsız, *Âşık Paşa-oğlu Tarihi*, s. 65 vd.

Mahmut R. Gazimihal, "Türklerde Ağaç Kültü ve Çayda çıra Oyunu", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Ağustos 1959, sayı 121, s. 2101 vd.

Yusuf Ziya (Demircioğlu), "Tahtacı Oymaklarına Dair Bilgiler" *Hayat*, 15 Mart 1928, sayı 68, s. 16.

Ali Rıza Yalgın, *Cenupta Türkmen Oymakları*, c. III, s. 88.

6 Dr. Mehmet Eröz, "Türkiye'de Alevilik Meselesi ve Türk Aleviliğinin Şamanizm ve Orta Asya Kültürü ile İlgisi", *Cem*, Temmuz 1966, sayı 1, s. 14.

♦ **KAYIN AĞACI:** Dede Korkut hikâyelerinde olduğu kadar Türklerin yaşayışında da kayın ağacının ayrı ve özel bir yeri vardır. Kayın ağacının çocukların koruyucu tanrısı *Umay* ile birlikte gökten indiğine inanılır. Biz ilkin atamız Ülgen'den türediğimiz zaman bu iki kayın ağacı Umay ile birlikte gökten inmiştir.[1]

Eski Türklerin ve Moğolların şamanizmini inceleyen din tarihi bilginleri, Ural-Altay ailesinden olup bugün Yukarı Asya'da yaşayan kavimlerin kayın ağacına taptıklarını anlatırlar.[2]

İbn Fadlan'da geçmesi dolayısıyla rahmetli hocam Zeki Velidi Togan, kayın ağacı hakkında, türlü kaynaklarda bulunan bilgiyi bir araya getirmiştir: Sağlam olup kolay işlenebildiği için kap kacak ve tabak da yapılan kayın ağacından ok, kabuğundan da toz yapılır. Kayın okları çok üstündür. Kayın kabuğundan eski zamanlarda bir tür aklık ya da kâğıt tutacağı da yapılmıştır. Türkistan'dan Harezm'e kadar bütün ormanları kapladığı için bunlara *hudâyî nabit* ormanlar denilmektedir. Kabuklarıyla mızrakların kınları da kaplanır. Kabuklarında nakışlar vardır; bu yüzden bir ressam tarafından yapılmış gibi görünür. Kabuğu menevişli olan kayın ağacı çok seyrek bulunur, üzerinde altın ve gümüş kakmalar varmış gibi görünür, adeta çelik üzerindeki menevişlere benzer.[3] Dede Korkut hikâyelerinde sık sık geçen *ala gönder*'deki *ala* sıfatının kayının bu menevişlerinden geldiği anlaşılıyor.

Kayın ağacında kesildiği zaman düz çıkıyor ve ok ağacın her yerinden yapılmıyor. Dipten bir metre yukarısı ile dalların bölündüğü yere kadar olan kısmını alıyorlar.

Kayın ağacı şaman törenleri, bayramlar ve ayinlerde özel bir yer tutuyor. Abakan nehrinin öte tarafında, kalkmaz karlarla örtülü Sayan dağlarının kolları yükselmektedir. Kuzey tarafında bulunan kayın ormanları dağın tepesine kadar çıkarlar. Bu ormanlığın sonunda dört ağaç ayrılır, ki bunlar "dört kutsal kayın ağacı"dır. Beltirlerin söylediklerine göre, bu ağaçlardan herhangi biri kurur ya da herhangi bir nedenle yakılırsa bunun yerine yenisi bitermiş.[4]

Altay Kalmuklarında yeni gelin at üzerinde götürülür. Güveyin iki arkadaşı, kendi önlerinde ve eyerin üzerinde ikişer küçük kayın ağacı tutmak suretiyle atın iki yanından yürürler. Bu kayın ağaçlarına, geli in önüne gelecek şekilde bir

---

Abdülkadir İnan, "Umay İlahesi Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, II, s. 446, *Makaleler ve İncelemeler*, 1968. s. 398

Edgar Bloché, "Mazdeizmin Türk Kavimlerinin İtikatları Üzerinde Tesiri" *Milli Tetebbular Mecmuası*, 1331, 149, çıkma 2.

Zeki Velidi Togan, *İbn Fadlan's Reisebericht*, 1939, s. 211 vd.

Abdülkadir İnan, "Beltirlerde Tanrıya (Göğe) Kurban Merasimi", *Çığır*, Temmuz 1937, sayı 52, s. 13.

perde konmuştur. Gelin kaynatasının yurduna girdikten sonra orada toplananlara ikramda bulunur. Sonra evliler törenle kendi yurtlarına götürülür, iki kayın ağacına takılı perde yine önlerinde taşınır.

Teleütlerde, her evde Tanrı için bir saygı yeri olduğu gibi her evin yanında tavşan derisi gerilmek suretiyle dikilmiş bulunan kayın ağaçları vardır.

Şaman davulunun üzerine çizilmiş ağaçlar, tanrılar tarafından kutsanmış kayını ifade edermiş. Şaman, küçük bir kayın ormanının tenha bir yerinde kurban için uygun yeri seçer ve sık yapraklı kayın dalıyla kurbanlık hayvanın yanına gelir. Orada, üzerinde ilmik bulunan ve kurbanlık hayvanın ruhunun bekçisi sayılan kayın ağacından bir değnek vardır; şaman yüksek sesle buna seslenir.[1]

Birçok Türk boylarında çadırlar ve alaçıklar kayın kabuğu ile örtülüdür.

Alevilerde değnek, sopa, serdeste, tarik, desteçûb gibi çeşitli adlarla anılan ağaca *erkân* derler. Bunun bir adı da Melehem Ağacıdır. Onun için kayın ağacı kesilmez. Bu değnek bir zira[2] uzunluğundadır, bir torba içinde saklanır. Dedeler her cuma gecesi buna mum yakarlar; kayın ağacını genellikle üç çiviyle duvara koyarlar. Mum herhalde bunun önünde veya bir yerinde yakılır. Üç boğumlu olan bu değnek teslise –Allah, Muhammed, Ali– işarettir. Halk arasında Aleviler için "onlar değneğe tapar" denmesi bundandır. Bu üç boğumlu değnek yeşil renkte olur. Tekkelerde tarikata girenlerin omuzlarına değdirilir ve bu onları tarikata bir tür davet ediş anlamını taşır. Üzerinden atlandığında bir yemin sayılır ve bu yeminden ne olursa olsun dönülmez. Tanrı'ya veya Peygamber üzerine edilen yeminden dönülebilir, fakat bu ağaca edilen yeminden dönmek olmaz.

Mevlevilerde *çelik* denilen, kol uzunluğunda, işaret parmağı kalınlığında bir sopa vardır, meydanda durur; dedelerin hücrelerinde de vardır. Küstahlık edene, meydan-ı şerif'te niyaz vaziyetinde durularak şeyh veya aşçı dede tarafından ayaklarının dizden aşağı kısmına vurulur.[3]

Cem ayinlerinde de (Aynü'l-Cem) musahipler dedenin önünde yatarlar, dede bu ağaçla onların sırtlarına üç kez vurur. Sonra erkân denen bu sopayı iki eliyle tutar, erkânın altından geçerler ve tevhit zikrine el ele tutuşup başlarlar. Buna "erkândan geçmek" denir.[4]

Kayın ağacından bu sopaya çûb, tarik, erkân ve "evliya" denir. Bu, Alevilerde kutsaldır. Erkân'a sahip olmayan dede, hangi ocağa mensupsa o ocaktan izin alıp kırk kurban keserek kayın ağacından düz bir sopa ister. Kurt düşmemesi, çürü-

---

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, I, 325, 340, 21

Zira: Dirsekten parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsü; 75-80 santimetre arasında değişen çeşitleri vardır.

Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevi Adab ve Erkânı*, İstanbul, 1963, s. 149

Sayın Abdülbaki Gölpınarlı'nın lütfettiği 23. 4. 1970 tarihli mektuptan.

memesi bu ağacın kerametlerinden sayılır. Güya Hazreti Ali, Hazreti Peygamberden sonra Zülfekâr'ı kullanmamış, bu ağaçla savaşmıştır.

♦ **SANAVBER BAYRAMI:** Şamil A. Cemşidof, okuyucularının "Yeşil Sanavber Uşak Bayramı" Azerbaycan'da ne zamandan beri geçirilmeye başlamıştı? sorusunu şöyle karşılıyor. İlkin XVIII. yüzyılda yaşamış Molla Vâkıf Meclisî'nin *Hayatü'l-Kulûb* adlı eserindeki bir rivayeti kaydederek bu bayramın kökeninin Aras halkının sanevber ağacına taptıkları olduğunu anlattıktan sonra; Dede Korkut kitabındaki Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde, Uruz'un düşmanın kendisini asmak istediği ağaca soylamasını veriyor. Bu sözlerine Kazan oğlu Uruz Bey'in tutsak oluşu hikâyesinde, Burla Hatun'un kocası Kazan'a hitap ettiği parçayı da ekliyor.

Mil Düzü'nde yaşayan Göçeri tayfasında ve yerli topluluk arasında ağaca kutsal bir varlık gözüyle bakıldığını kaydettikten sonra kimi kentlerde *alem ağacı* denilen herkese ait birtakım ağaçlar ile özel kişilerin kapılarında bastırılmış yüce direklere de kutsal bir nesne gibi bakıldığına işaret ediyor. Arran'dan dağa ya da dağdan Arran'a gelen Göçeriler, fazla eşyalarını bu "alem ağaçları"nın dibine emanet koyup giderler ve aylarca sahipsiz kalan bu eşyaya ağacın korkusundan kimse dokunamazmış, diye belirtiyor.

Dede Korkut kitabında "kılıcıma doğranayım" şeklinde geçen bu and töreninde *taksirlendirilen* kişi *alem ağacı*'nın dibine gelir ve kendi kılıcını yere saplayarak şöyle dermiş: "Bu ağaç, bu kılınç boynumu vursun, eğer bu işten benim haberim varsa." Bununla da o kimsenin davası beraat ile sonuçlanırmış.[1]

Cemşidof bu açıklamaları yaptıktan sonra bugün çocukların bir eğlence bayramına çevirdikleri 'Yeşil Sanavber Ağacı" töreninin Azerbaycan halkının en uzak tarihsel geçmişiyle derinden ilgisi olduğu sonucuna varıyor.[2]

♦ **DAĞLAR:** Dede Korkut hikâyelerinde dağların şamanlıkla ilgisi belirsiz olmakla birlikte *Kazılık Dağı* başta olmak üzere *Karadağ, Aladağ* gibi birtakım dağların da türlü münasebetlerle geçtiği görülür. Karacuk Çoban'ın adı da "Karacuk Dağ" ile ilgilidir. Kaldı ki Anadolu'da da Dede Korkut kitabında geçen dağ tanımlamalarıyla benzeşen ve aynı isimlerle anılan dağlar vardır. Bunların bir bölüğü Diyarbakır'dadır: "Göğsü güzel", Mardin kapısının dışında Dere Bahçesi'nin güneyinde Şah-budak denilen dağın eteğindeki bir bahçenin adıdır. Kazılık ise Karacadağ'da bir yerdir; Ala-çemen, Karaca-dağ'da bir yerdir ve pirinci meşhurdur, ağaçlıktır

---

Ayrıca bkz. And maddesi s. 1031

Şamil Cemşidof, "Jolka (Sanavber) Bayramı Hakkında", Bakû.

ve eskiden bir seyran yeriydi.[1]

Boğaç Han'ın anasının söylediği bir soylamada (33:15B8-10) Kazılık Dağı'na ilenilmektedir. Biz bunu silik olmakla birlikte, Türklerdeki dağ kültünün kitapta bir izi saymak istiyoruz.

Hunların kutsal dağlarının olduğunu, bu dağlarda Gök Tanrı'ya kurban kestiklerini, hatta hakanlarının Çin ile yaptığı anlaşmaları Hun Dağı'nın ardındaki dağın tepesinde yaptıklarını biliyoruz.

Orta Asya dağlarının çoğu "mübarek, kutsal, büyük ata, büyük hakan" anlamlarına gelen sıfatlarla anılmaktadır. Her boyun ve obanın kendisine ayrılmış kutsal dağı ve boylardan kurulan büyük birliklerin de ortak kutsal dağları olmuştur: Orhun Yazıtları'ndan tanıdığımız ünlü Ötüken Dağı ve Ormanı, Göktürk İmparatorluğundaki bütün Türk boyları gibi Uygurlar için de kutsal sayılmıştır.

Bugün bile Altay'da yaşayıp şamanist olan boyların ve oymakların her birinin özel kutsal dağları bulunmakla birlikte, hepsinin de ilahilerinde Altay sıradağları geçmektedir. Bundan da bu sıradağların bütün Türk boyları için ortak bir kült sayıldığı anlaşılır.[2]

Kurbanların ve bunlarla ilgili törenlerin hep yüksek dağ tepelerinde yapılması da Türklere özgü bir gelenektir. 924 yılında Şato Türklerinin imparatoru, Kuzey Honan eyaletinde bulunan Lung-me'ye giderek Lei-Shan (Gökgürültüsü) Dağı'nda "Gök ilahı"na kurban sunmuştur.[3]

Bugün bile gerek Alevi Türkmenlerin, gerekse Yörüklerin her yıl Edremit yakınlarındaki Kaz Dağı'na çıkarak orada kurban kestiklerini biliyoruz. Silifke Alevileri de Kırtıl Dağı'na giderler. Yine Toroslardaki Sultan Dağı da böyle bir kurban yeridir.[4]

Abdülkadir İnan, kimi gelişmiş ve yükselmiş ulusların, çok sonraları orman kültünü yeni dinlerine sokmayı başardıklarını, Maku Hanlığında Sofu Köyü çevresinde kutsal bir orman bulunduğunu, ilkbahar gelince bu ormanda törenler düzenlenip kurbanlar kesildiğini, Karakoyunlu kadınlarının bu ormandaki ağaçlara çiçekler bağladığını söyler.[5]

Diyarbakır'da Lolo Hoca diye anılan bir kişinin Kilisli Muallim Rifat basmasına çıktığı notlardan. Bu basmayı, Diyarbakır'da Kolordu komutanı rahmetli arkadaşım General Nüzhet Bulca'nın delaletiyle gidip orada inceledim.

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 48 vd.

Wolfram Eberhard, "Şato Türklerinin Kültür Tarihine Dair Notlar" *Belleten*, Ocak 1947, X, sayı 41, s. 17,

Dr. Mehmet Eröz, "Türkiye'de Alevilik Meselesi ve Türk Aleviliğinin Şamanizm ve Orta Asya Kültürü ile İlgisi", *Cem*, Ağustos 1966, sayı 2, s. 24; Eylül 1966, sayı 3, s. 19

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 62 vd

KURBAN

Dede Korkut hikâyelerinde *kurban* kelimesi türlü yerlerde ve "birinin yoluna kendini feda etme" anlamında bir deyim olarak geçmektedir. *Kara başum sana kurban olsun; menüm canum senün canuna kurban olsun* vb gibi. Yalnızca tek bir yerde *Arafat'ta erkek kuzu kurban içün* dizesinde (96:67B2) kurban sözü İslamiyetteki anlamında kullanılmıştır.

Bütün öteki Türk uluslarında olduğu gibi Oğuz Türklerinde de kurbanın toplum hayatında önemli bir yeri vardır. Dede Korkut hikâyelerinde çeşitli yerlerde, kurban olarak "attan aygır, deveden buğra, koyundan koç" kesildiği anlatılmaktadır.

Görüldüğü üzere, kurban için en makbul hayvan erkek hayvan olmuştur. Yalnızca Türklerde değil, başka kavimlerde de kurbanlık hayvanın erkek olması yeğ tutulmuştur. "Kurbanın en hayırlısı koçtur" diye bir hadis vardır; hadis ve fıkıh kitaplarında, Peygamberin kurban bayramında boynuzlu iki güzel koçu kurban ettiği yazılıdır.[1]

Velihan Çokan, Kırgızların dişi hayvan kurban etmediklerini yazıyor. Destan kahramanı Çora Batır, karısına "deveden buğra, attan aygır, sığırdan boğa, koyundan koç keselim, bir oğul isteyelim" der.

Kazak-Kırgız destanlarında da aynı motif karşımıza çıkar. Dudar Kız hikâyesinde, Dede Korkut'taki Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde olduğu gibi, Tanrı'dan çocuk isteyen bir zengin "attan aygır, sığırdan boğa, koyundan koç, keçiden teke" kurban ediyor.[2]

Beltirlerde de orman için kesilen hayvanın erkek olması şarttır.

Kazak-Kırgız folklorunda "töpel baytal (alnında ak bulunan genç kısrak)" Tanrının beğendiği, ruhların hoşuna giden kurbanlardan sayılmaktadır. Manas destanındaki kahramanlar ile Kazak-Kırgızların Edige ve Toktamış destanındaki kahramanlar hep "ak-boz kısrak" kurban ederler. Kurban edilen hayvanların kemikleri, Müslümanlıkta olduğu gibi köpeklere verilmez, yere gömülür ya da yakılır. Bazı özel ayinlerden sonra da kurban kemikleri toplanıp bir kaba konarak kayın ağacına asılır.[3]

Kurban işlemi türlü nedenlerle olur. Nitekim Hun Hanı ile Çin elçileri arasında bağlanan dostluk ve kardeşlik anlaşması dolayısıyla heyet Hun Dağı'na çıkarak

---

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 1936, VIII s. 6205

Wilhelm Radloff, *Proben der Volksliteratur der Nördlichen Türkischen*, III, s. 310; Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar", *Ülkü*, Nisan 1937, IX, sayı 50, s. 139; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 173 vd.

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 53 vd, 100 vd.

orada bir "kır at" kurban edilmiştir.[1]

Her delikanlının evlenirken, ışık âleminin tanrısı "Han Ülgen"e bir at kurban etmesi gerekir.[2]

Ölü için de kurbanlar kesilmektedir. Manas destanında ölüler için kısrak kesme âdetini okuduğumuz gibi bugünkü Müslüman Kırgızlar bile ölü gömme töreninde birkaç hayvan keserler. Eski Oğuzlar ve Kırgızlar da yüzlerce at ve koyun keserek ölü için tören yaparlardı.

Manas destanında törenlerde kurbanlık hayvanların en önemlisi attır. Deve ve koyunun da kurban edildiği görülür, fakat sığırdan kurban kesildiğine rastlamıyoruz.[3]

DUALAR

Dede Korkut kitabında şamanlığın bir izini de hikâyelerin sonundaki dualarda buluyoruz: *Çapar iken ağ boz atun büdermesün* (38:19B5, 57:35A3, 110:79A7-8) duası en eski Türk dininde, atların koruyucusu olan tanrıya okunan ilahinin artığıdır. Abdülkadir İnan'ın saptadığına göre, bu dua, eski şaman ayinlerinde bile varlığını olduğu gibi korumaktadır. Yakutlarda, atların koruyucu tanrıçası Hotoy Homporûn'a karşı söyledikleri ilahide şunlar vardır: "At sürüsü tanrısı Hotoy Homporûn, bitevi tırnaklıyı (atı) büdertme (sürçtürme), ayrı tırnaklıyı (sığır, koyun, keçi) ayırma" [4]

Dede Korkut hikâyelerinde sihir ya da tılsımla ilgili bir kayda pek rastlamıyoruz; bu destanlarda yalnızca edilen dualar sayesinde Tanrı'dan gelen olağanüstü yardımlar vardır.

Kız kardeşini Beyrek için istemeye gelmesi yüzünden öfkelenip Dede Korkut'a kılıçla saldırmak isteyen Deli Karçar'ın kılıç tutan eli, Korkut Ata'nın ism-i azam okuyup *çalarısan elün kurusun* diye ettiği kargış üzerine, yukarıda öylece asılı kalır (66:44A8-11). Bu keramet, Dede Korkut'un ermişliğine yorulur ki daha çok İslamiyetle ilgilidir.

Abdülkadir İnan, "Eski Türklerde ve Folklorda And", *DTCFD*, 1948, IV, sayı 4, s. 279.

Abdülkadir İnan, "Türk Şamanlığı Hakkında" *Türk Yurdu*, 19 Temmuz 1926, IV, sayı 19, 25 vd.

Abdülkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar", *Belleten*, vd. *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 141 vd.

Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar", *Ülkü*, Nisan 1937, c. IX, sayı 50, s. 140; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 174.

Begil oğlu Emren hikâyesinde de Allah, Cebrail vasıtasıyla Emren'e "kırk erce kuvvet" verir (164:128A1-2).

Dede Korkut kitabında tılsımlı sayılabilecek tek unsur Tepegöz hikâyesinde geçer: Bu hikâyede tılsımlı bir kılıç vardır; Tepegöz'ün bulunduğu mağaranın kapısında zincirle asılı bir şekilde, durmadan inip çıkan kınsız bir kılıçtır bu. Basat akıllı davranarak çeşitli denemelerin ardından bunun zincirini okla vurup düşürür; kılıç yere gömülür; Basat böylece kılıcı balçağından tutup onun kendisi için tehlike olan tılsımından kurtulmayı başarır (151:117A1-11).

UYKU VE DÜŞ

Hikâyelerdeki önemli motiflerden biri de uykudur. III. hikâyede Bamsı Beyrek ve XI. hikâyede Salur Kazan uyurken düşmana tutsak düşerler. X. hikâyede kahraman tam can alacak noktada uyur. Kan Turalı'nın hikâyesinde ozan *ol zamanda Oğuz yiğitlerine ne kaza gelse uyḫudan gelüridü* (130:97B5-6) der.

Salur Kazan'ın tutsak oluşu hikâyesine göre Oğuz beyleri yedi gün uyurlardı ve bu yüzden uykuya *küçücük ölüm* derlerdi (175:138A12-13). Bu "yedi gün uyuma" motifi Türk hikâye ve destanlarında çok görülmektedir: Abakan (Minnusink) Türklerinin Balamon Kam adlı destani hikâyelerine göre kır atlı Ay Batır yedi gün uyuyordu. Kazak-Kırgızların Ekrem Aydar adlı masallarının kahramanlarından olan cadı karı da yedi gün uyuyor, yedi gün uyanık duruyordu.[1]

Kahramanın uyuması motifi Finlerin, Rusların, Türkistanlıların ve Kafkaslıların masallarında da görülür.[2]

Milletlerarası masal repertuvarında çok yaygın olan bu kahramanın uyuması motifinin, Alpamış destanının eski rivayetlerinde, nitekim Özbek rivayetlerinde akla yatkın bir yorumu vardır. Kahraman, orada, Dede Korkut kitabındaki Kan Turalı hikâyesinde olduğu gibi, sarhoş olup uykuya dalar.

Bamsı Beyrek hikâyesinin Sivas rivayetindeyse kahramanların uykuya dalmaları bir tür tılsıma yorulmaktadır. Orada Urus Kralının tılsımlı bir çayırı vardır, bu çayırda beş dakika kalan kırk gün uyurmuş ve eğer birazcık uyuyalım derlerse tam "yedi yıl" boyunca uyurlarmış (bkz. s. 1249). Ayrıca Bamsı Beyrek hikâyesinin çeşitli Anadolu rivayetlerinde de bu "Oğuz Uykusu" kavramına rastlanmaktadır.[3]

Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar" *Ülkü*, Haziran 1939, c. XIII, sayı 76, s. 359

Walter Ruben, *FF Communications*, Erzahlungen des Dämons, Ozean der Märchenströme, Helsinki, 1944, vol. LV2, s. 260

Bkz. Hikâyelerden Yaşamakta Olanlar, Bamsı Beyrek bölümü, s. 1219, 1222, 1227, 1230, 1249.

Cahit Öztelli'nin söylediğine göre, bugün Anadolu'nun kimi yerlerinde, halk arasında "Oğuz uykusuna yatmak" deyimi yaşadığı gibi; bu olay Bey Böyrek'in Yozgat rivayetinde de "uyuz uykusu" şeklinde geçmektedir, ki bu uyku bence "Oğuz uykusu"nun bozulmuş şekli olmalıdır. Bu rivayette otuz dokuz arkadaşıyla birlikte, dedesinin kılıcını Yunan kralının elinden almaya giden Bey Böyrek, yanındakilerle birlikte kralın memleketine varıp atlarını koruya salıyorlar ve "uyuz uykusuna mı yatalım, yoksa ımızlanalım mı? Adamlar ımızlanak da hiç olmazsa uykuyu alak" diyorlar. "Imızlanmak" kırk gün, "uyuz uykusu" ise kırk yıl sürüyor.[1]

Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde, Kazan Bey'in gördüğü düş de bizi şamanist inançlara götürür. Burada Kazan *Begler kara kura düş gördüm* (42:23A11) diye düşünü anlatmaya başlar. Burada geçen *karakura*, loğusaları korkutan, ciğerlerini alıp götüren kötü bir ruhun adıdır.[2] Bugün bile bu kelime "kâbus" anlamında Anadolu'da yaşamaktadır. *Söz Derleme Dergisi*'ne göre *karakura, karakoru*, kâbus görmek, ağırlık basmak, korkulu düş görmektir. Erzurum'da bu kelime, seyrek olarak ve sıkıntılı düşler için "karakuru basmak" biçiminde kullanılmaktadır.[3]

Salur Kazan'ın gördüğü düş, Kazak-Kırgızların Er Sayın destanındaki Ayu Bike'nin rüyasını andırmaktadır; o, "ben bugün bir düş gördüm, yağrınım dolu kara saç yayılmış göründü. Cilalı (süslü) beş tırnağım kana batırılmış göründü..." diyor.[4]

Destan ve masal kahramanlarından birinin başına gelen işin düş yoluyla haber verilmesi motifi Köroğlu'nda da vardır. İsa Balı, Deli Mihter, Köroğlu gördükleri düşlerle arkadaşlarının uğradıkları felaketi haber alırlar. Maraş rivayetinde, Köroğlu "karakuru şeyler girdi düşüme" der ve bunu ölüme yorar.[5]

Dede Korkut kitabında bir de hayırlı düş görmek vardır. Bu, Kazılık Koca oğlu Yegenek'in gördüğü düştür ve bu düş ona Düzmürd kalesindeki tutsak babası Kazılık Koca'yı kurtaracağını muştular.

Dr. Şükrü Elçin, "Bay Beyrek'in Yozgat Rivayeti", *Türk Folklor Araştırmaları*, Haziran 1965, sayı 191, s. 3799.

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 171.

Sayın meslektaşım Sıtkı Dursunoğlu'nun lütfettiği 31 Ocak 1971 tarihli mektubundan.

Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar", *Ülkü*, Şubat 1938, c. X, sayı 60, s. 545 ve Nisan 1939, c. XIII., sayı 74, s. 170; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 187.

Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, İstanbul, , s. 84 vd.

SAYILAR

Dede Korkut kitabında sayılar da önemli bir yer tutmaktadır. Bunların bir bölümü Oğuz toplumuyla ilgili sayılardır; yirmi dört sancak beyi, üç yüz altmış altı alp erenler bu soydandır. Hikâyelerin gereği olarak yağı sayısını abartarak göstermek için kullanılan sayılar bu aradadır. Bir soylamada aliterasyonun gerektirdiği, on binden başlayıp yüz bine değin çıkan sayılar da böyledir. Salur Kazan'ın tutsak olup oğlu Uruz'un kurtarışı hikâyesinde geçen ve on binden yüz bine kadar sıralanan bu sayılar içinde "yetmiş bin" yoktur.[1]

İki ve beş sayıları, daha çok İslamiyetten gelen unsurlarla ilgili olarak geçer. Örneğin sık sık geçen "iki rekat namaz" ve "beş kelime dua"da olduğu gibi.

Üzerinde ayrı bir dikkatle durmak istediğimiz *üç, yedi, dokuz* ve *kırk* sayıları Dede Korkut kitabında en çok geçen rakamlardır. Köroğlu destanında da masallardaki kutsal sayılardan "üç, yedi, dokuzun katları ve kırk" sayılarına rastlanır.[2]

Bu sayılardan "kırk" en ileride olup sonra sırasıyla üç, yedi, dokuz sayıları gelmektedir.

Eskiden kalma inançlarda sayıların yeri büyüktür. Bunların değerleri değişik olduğu gibi taşıdığı tılsımlar ve kullanıldığı yerler de başka başkadır. Genel olarak 3, 7, 9, 40 rakamlarında büyülü ve gizli bir güç bulunduğu sanılmakta; bunlara uğur veya uğursuzluk yorulmaktadır. Nitekim 3 ve 7 sayıları çok yaygın olup Arap, Ermeni, Hintli, Çinli, Cermenler ve diğer batı milletlerinde uğurlu sayılmaktadır.[3]

♦ **ÜÇ SAYISI:** Üç sayısının Alevi inançlarında çok önemli bir yeri vardır. Onlar Aleviliğin üç esasa "Allah, Muhammed, Ali" dayandığını ve ahlakın temelinin de "elini, dilini ve belini korumak" diye düsturlaşan üç ana kuralı olduğunu bilirler.[4]

♦ **YEDİ SAYISI:** Dede Korkut hikâyelerine göre Dirse Han'ın hatunu oğlunun yarası için Hızır'ın verdiği öğüde dayanarak "yedi dağ çiçeği"ni toplar ve onu sütüyle

---

Bu eksiklik için ve aliterasyonların, yazmanın metninde eksik yerleri tamamlamak, yanlışları düzeltmek bakımından işe yaradığı hakkında bkz. A. M. Demircizade, *Kitâb-ı Dede Korkut Destanlarının Dili*, 1959, s. 17 vd.

Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, İstanbul, 1931,

Dr. Sedat Veyis Örnek, *Sivas Çevresindeki Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, 1966, s. 53 vd.

Lutz Mackensen, *Handwörterbuch des deutschen Märchens*, Berlin ve Leipzig, 1930-33, I, s. 303.

Osman Bayatlı, *Alevi Gelenek ve İnançları*, 1957, s. 15 vd.

karıştırıp merhem yapar; Oğuz alplarından Kara Güne bıyığını yedi yerden düğümler; Bamsı Beyrek yedi kızın umududur; Kazan Bey yedi günlük azıkla yola çıkar ve dönüşü için yedi gün süre koyar; yedi gün yedi gece yortulur; düşmanlar yedi ağaç yerden Kan Turalı'yı karşılarlar ve o yedi kat meydanı dolanır, dövüşeceği buğranın ağzını yedi yerden bağlarlar; Salur Kazan'ın dövüştüğü ejderha yedi başlıdır ve zindandayken yer altında bindiği kâfir kızı yedi yaşındadır; Tepegöz, Oğuzu yedi kere yerinden sürer; Basat kapatıldığı kümbette, şehadet getirmesi üzerine yedi yerden kapı açılır; Oğuz beyleri yedi gün uyur, düşmanı yenip döndüklerinde ve düğünlerde yedi gün yeme içme olur. Yegenek'in düşünde, dayısı Emen'in kendisine soylamasında geçen "yediler" y harfi üzerine kurulmuş aliterasyon yüzündendir.

Yedi'nin türlü yollardan böyle tekrarlanışı "yedi" sayısına destanlarda verilen değeri açıkça belirtmektedir.

Kartaga-Mergan destanındaki kır at, göğü yedi kez dolanır. Kazaklarda da "kalım" genel olarak çok yüksek olur, adi "kalım" yedi kez yedi ya da dokuz kez dokuz baş hayvandan ibarettir. Radloff bu terimden anlam çıkarmanın zor olduğunu, bunu birkaç defa anlattıkları halde hesabını bir türlü anlayamadığını söylüyor.[1]

Moğollar yedi ataya kadar ad verirler, ondan yukarısına ad yoktur. Türk ve Taciklerde asıllarını göstermek için yedi göbeğe kadar saymak âdettir. Türkler derler ki: "Ben yedi göbekten beri demirciyim" veya "yedi atam bu yurtta yaşadı" ya da "yedi kuşaktan beri varlık yüzü görenim yoktur." Taciklerde de böyle tabirler vardır.[2]

Alevilikte de yedi sayısının anlamı büyüktür. Ali'de yedi sıfat vardır ve bunlar hep bir arada başka hiç kimsede bulunmaz; tarikatta yedi erkân vardır; Fatma Anamızın kuşağı eleğimsağına yedi renklidir; insanın başında yedi delik vardır; Fatiha suresinde yedi ayet vardır; yerler ve gökler yedi kattır; bir hafta yedi gündür.[3]

◆ **DOKUZ SAYISI:** Eski Türklerde ve onlardan alarak Moğollarda dokuz sayısı her zaman kutsal sayılmıştır.[4] Türk hakanlarının dokuz bayrakları olurdu, turunç

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. I, s. 409 ve 458.

Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Türk*, Rıza Nur baskısı, İstanbul,

Bayatlı, *Alevi Gelenek ve İnançları*, 1957, s. 21 vd.

Ziya Gökalp, "Eski Türklerde İçtimai Teşkilat", *Milli Tetebbular Mecmuası*, 1931, sayı 3, s. 419 vd; Fuat Köprülü, "Türk Edebiyatının Menşei", *Milli Tetebbular Mecmuası*, 1931, II, s. 65 ve *Edebiyat Araştırmaları*, 1966, s. 112 vd; Ahmet Cevat Paşa, *Osmanlı Tarih-i Askerisi*, İstanbul, s. 170.

renginde olan bu tuğ altın ve gümüş işlemeli kumaştan ya da ipekten yapılırdı, çünkü bu sayıyı uğur bilirlerdi. Dokuz sayısıyla fal tutarlardı.[1]

Yakutlarda ilkyaz Isıah ayinine şamanla birlikte dokuz masum kız ve dokuz masum delikanlı katılırdı.[2]

Yakutlarda demircilik babadan oğula geçerdi, inanca göre bu demirciler dokuzuncu kuşakta doğaüstü güce sahip olurlardı.

XIII. ve XIV. yüzyılda Çağatay ulusu tarhanlarının dokuzuncu göbeğe kadar cezaları bağışlanıyor, imtiyazları dokuzuncu göbeğe kadar yürürlükte kalıyordu.[3]

Kazaklarda suçun derecesine göre üç basamak ceza vardı: üç dokuz, iki dokuz ve bir dokuz. Abakan Tatarlarının Kartaga-Mergan destanında bu kahraman ile Kattan Alp, uzun bir yolculuktan sonra bembeyaz bir köye varırlar; köyün ortasında "dokuz köşeli" taş bir ev vardır... Karşısına çıkan iki pehlivandan birinin "dokuz uçlu" bir mızrağı vardır... Kan Tongüs ile yedi gün güreşirler, "dokuz gün" güreşirler, yere yuvarlanmazlar; yedi yıl güreşirler yere yuvarlanmazlar, "dokuz yıl" güreşirler, yere yuvarlanmazlar.

Manas destanında ölüyü "dokuz gün yatırıp doksan kısrak, altı gün yatırıp altmış kısrak" kesildiğinden söz edilir. Ölünün sırmalı giysileri "dokuzar dokuzar artırıp" halka üleştirilmiştir.

Bir at ailesi, genel olarak sürünün koruyucusu ve sahibi olan bir aygır, dokuz ana kısrak, dokuz tane yeni doğmuş kulundan ibaret olur. İyi bir kısrak dokuz kuluna kadar doğurur.

Bir şaman duası: "Ey dokuz kartalın anası..." diye başlıyor.

Altay yurtlarında, yere çakılı iki kazık arasına gerilmiş ipe asılı karışık renkte bez parçaları vardır; "somo" dedikleri bu bezler yurtların dokuz atası ile koruyucu ruhları anlatır.[4]

Yine Manas destanındaki kırat göğü yedi kez dolaşır hiçbir kardeşini bulamaz, yeri dokuz kez dolaşır hiçbir akrabasını bulamaz.[5]

Marco Polo, Tatarlarda büyük hana verilecek hediyelerin "dokuz kat dokuz" olarak armağan edilmesinin âdet olduğunu anlatır.[6]

Kâşgarlı Mahmud, *Divânü Lugâti't-Türk*, c. III, s. 92.

Şerefettin Yaltkaya, "Eski Türk Ananelerinin Bazı Dini Müesseselere Tesirleri", *II. Türk Tarih Kongresi*, İstanbul, 1943, s. 692; Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 102.

Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 2. baskı, 1970, 420, çıkma 160.

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, s. 282, 405, 406, 407, 409, 452, 535; II, s. 36

Abdülkadir İnan, "Göçebe Türk Destanlarında Kahramanlar, Doğumları, Ad almaları ve Hüviyetleri", *Yücel*, Ağustos 1940, sayı 66, s. 271. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 182.

Almanca çevirisi, s. 358. çıkma 24.

Bu dokuz sayısı hakkında Kazak-Kırgız örf hukuku konusunda yazılan eserlerde, özellikle Gredekov'un "Sırderya Kazak-Kırgız Âdet ve Hukuku" adlı kitabında bilgi verilmektedir.[1]

Dede Korkut kitabında geçen *dokuzlama çargab* hakkında Abdülkadir İnan'ın lütfettiği bilgi kitabımızın Söz Dizini bölümünde yer almıştır. Ayrıca bununla ilgili başka kayıtlar için bkz. s. 930-32.

"Dokuzlama çargab"tan başka dokuz sayısı Dede Korkut kitabında, bir doğum dolayısıyla da geçer: Deli Dumrul doğduğunda babası dokuz buğra öldürmüştür; ana oğlunu dokuz ay dar karnında taşımıştır; Oğuz beylerinin toylarında onlara dokuz kara gözlü kâfir kızı sağrak sürerler; badyalar dokuz yerde kurulur; Oğuz alpı övünürken, düşmanın dokuzunu bir yerine saydıracağını söyler; nihayet dört tip kadın arasında en kötüsü, sabahleyin daha elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlamaç yer.

Gürcistan için kullanılan "dokuz tümen Gürcistan" deyimi, bu ülkenin kalabalık olduğunun ifadesi olmalıdır.

◆ **KIRK SAYISI:** Bu sayı da Dede Korkut hikâyelerinde sık sık geçmektedir. Boğaç Han'ın yarası kırk günde iyileşir; Eylik Koca oğlu kırk cübbe bürünür; zaferler ve şenlikler dolayısıyla kırk kul ve kırk karavaş azat edilir; kırk yerde otağ veya gerdek dikilir; kırk gün kırk gece toy, düğün olur; Tanrı, Begil oğlu Emren'e kırk erce kuvvet verir; Bamsı Beyrek hikâyesinde Boğazca Fatma kırk oynaşlı'dır; Deli Dumrul kuru bir çayın üzerine yaptırdığı köprüden geçmeyenden kırk akça alır.

Dede Korkut destanlarında bunlardan başka, Türk masal ve destanlarında çok yaygın olan bir motif daha buluyoruz: kırk kız ve kırk yiğit motifi. Bu motife Dede Korkut kitabındaki Boğaç Han, Beyrek, Kan Turalı ve Uruz'un tutsak olması hikâyelerinde rastlıyoruz.

Abdülkadir İnan'ın belirttiğine göre, ilkel kültür çağlarının hatıralarını aksettiren Altay-Yenisey Türklerinin destan ve masallarında alpların çoğu tek başlarına savaşır, onlara ancak atları ve tanrılar arkadaşlık eder. Yüksek barbarlık kültür aşamasındaysa alpların yanında kırk yiğit, hatun ile kızlarının yanında kırk kız vardır. Manas ve Çora Batır gibi destanlarda da alpların kırk yiğidi vardır.[2]

Kimi rivayetlerde bu yiğitlerin sayısı, Beyrek hikâyesinde olduğu gibi, yanında bulundukları kahramanın kendisiyle birlikte kırk olur.

Abdülkadir İnan'ın 26. 5. 1956 tarihli mektubundan.

Abdülkadir İnan, "Türk Destan ve Masallarında 'Kırklar' Motifi", *Türk Dili*, Ankara, Şubat 1958, VII. sayı 77, s. 222 vd.

Beylerin yanında "kırk yiğit" bulunduğu gibi, bey hatunlarının da "kırk ince belli kızları" vardır. Cengiz menkıbesinde ise bu kızlar şehzade Ülemelik'in yanındadır. [1]

Manas destanında, son zamanlara kadar Kırgız ve Kazaklarda saptanan "kız oynak" geleneğinin eski şekli görülmektedir. Orta Asya şehirlerinin anlayışına göre değiştirilen bu "kız oynak" töreni in Tınıbek rivayetinde kırk kız ve otuz gelin geçmektedir.[2]

Alpların yanında bulunan bu "kırk yiğit"in hepsi bey soyundan olduğu gibi, bey hanımlarının yanlarında bulunan kızlar da bey kızlarıdır.

Bamsı Beyrek'in Zile rivayetinde Akkavak memleketinin padişahı kızına kırk deve yükü çeyiz yükletip kırk hizmetçi ile oğlana verir. Hikâyenin kahramanı kırk arkadaşıyla ava çıkar. [3]

Bamsı Beyrek'in Sivas rivayetindeyse Beyrek, Akkavak Kızı'nı üç yarışta alt edince, kızın babası onlara kırk katır yükü cevahir verir. Beyrek Urus iline kırk at ve kırk yiğit ile varır.[4]

Kazak-Kırgızlar ölülerinin ruhu için kırk mum hazırlar ve her gün bu mumlardan birini yakarlar.[5]

Kırgız adının nereden çıktığı hakkındaki rivayette de yine "kırk" önemli bir motiftir.[6]

Bugün bile Anadolu Türk folklorunda doğum, ölüm, evlenme âdetlerinde "kırk" sayısının yeri olduğunu biliyoruz. Bunun dışında "kırk" sayısı yer adlarımızın çoğuna, eşya, bitki, hayvan adlarına atasözlerine ve deyimlerimize de girmiştir.[7]

Kafkasya Derbendinde "Kırklar Mezarı" denilen bir ziyaretgâh olduğu gibi,

---

Abdülkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar", *Belleten*, 1959. s. 135, 136; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 154 vd.

Semetey'in kırk yiğidi için bkz. aşağıda Nökerler.

Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 154 vd.

Cahit Öztelli, "Bamsı Beyrek'in Zile Rivayeti", *Türk Folklor Araştırmaları*, Ocak 1954, V, sayı 54, s. 854 vd.

Cahit Öztelli, "Bamsı Beyrek'in Sivas Söylent *Türk Folklor Araştırmaları*, Kasım 1958, sayı 112, s. 1799.

Bu iki rivayet için bkz. kitabımızın Hikâyelerden Yaşamakta Olanlar bölümü, Bamsı Beyrek Rivayetleri.

Abdülkadir İnan, "Türklerde Paçavra Bağlama Mum Yakma Hurafelerinin Menşei" *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Ankara, 1961, s. 180 vd.

6 Edgar Bloché, "Mazdeizmin Türk Kavimlerinin İtikatları Üzerindeki Tesi *Milli Tetebbular Mecmuası*, 1331, I, s. 159 vd., çıkma 4.

Kerim Yunt, "Türk Dilinde Kırk", *Türk Dili*, Ankara, 1 Ağustos 1953, sayı 23, s. 749 vd.

Oğuzların yaşadığı yerlerde başka Kırklar, Kırk Şehitler, Kırk Gerçek Er, Kırk Kardaşlar gibi ziyaret yerleri de vardır.[1]

Yine İslamiyetteki "kırk" sayısı hakkında ayrıca bkz. Abdülkadir Karahan, "İslamiyette Kırk Adedi", *Türk Dili ve Edebiyatı*, İstanbul, 1951, c. V, s. 265 vd.

AND

Bütün Müslüman Türk kabilelerinde ortak bir kelime olan "and" çok eski zamanlarda, bir yabancı ile kardeş ve dost olmayı berkitmek için yapılan tören anlamında kullanılmıştır. Bugünkü kavramı daha sonraki çağlara aittir. Türk folklorunda and türlü formüllerle yapılmaktadır. Kâşgarlı Mahmud *Divânü Lugâti't-Türk*'te "demir" kelimesini açıklarken "gök girsin, kızıl çıksın" andını verdikten sonra Türklerde and hakkında şu bilgiyi veriyor: Kırgız, Yabaku, Kıpçak ve daha başka kabilelerin halkı and içtiklerinde ya da ahitleştiklerinde, kılıcı çıkararak yanlama korlar, "bu gök girsin, kızıl çıksın" derler ki sözümde durmazsam (yalan söylersem) kılıç kanıma bulansın, demir benden öcünü alsın, demektir.[2]

Dede Korkut kitabında, Oğuz yiğidinin gerdek gecesi kılıcını çıkarıp kızla arasına koymasında bu anlam dile gelmektedir (168:132A8-13).

Kitabın son hikâyesinde, Salur Kazan'ın inağı Beyrek, kendisini Kazan'a başkaldırmaya çağıran Alp Aruz'a *Men Kazan'ın nimetini çok yemişem, bilmezisem gözüme dursun. Karakoçda kazılık atına çok binmişem, bilmezisem mana tabut olsun. Yahşı kaftanların çok giymişem, bilmezisem kefenüm olsun. Ala bargâh otağına çok girmişem, bilmezisem mana zından olsun. Men Kazan'dan dönmezem bellü bilgil* diye Kazan'a asi olmayacağına and içer (190:150A8-12)

Beyrek kendini almak şartıyla onu zindandan kurtaracak olan kâfir beyinin kızına *kılıcuma doğranayın, ohuma sancılayın, yer gibi kertileyin, toprak gibi savrulayın, eger sağlığıla varacak olursam Oğuz'a, gelüp seni helallığa almazısam* diye and içer (73:51A9-11).

Kan Turalı, üç canavarı öldürme karşılığında hak ettiği Selcan Hatun ile gerdeğe konduğunda öfkesi kabarır, kılıcını çıkarıp yeri çalıp kerter ve *yer gibi kertileyin, toprak gibi savrulayın, kılıcuma doğranayın, ohuma sancılayın, oğlum doğmasun, doğarısa on güne varmasun, beg babamın kadın anamın yüzün görmeden bu gerdege girerisem* der (130:97A2-6).

Benzeri bir yemin formülü de Segrek hikâyesinde vardır. Burada da delikanlı, gerdekte kılıcını çıkarıp kız ile arasına koyduktan sonra yemin eder (168:132A8-13).

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 52, çıkma 19

Kâşgarlı Mahmud, *Divânü Lugâti't-Türk*, c. I, s. 45 ve 382.

Bu kadar uzun ve ayrıntılı formüllere başvurmadan, yalnızca "and içeyim" diye de yemin edilir (82:58B3, 189:149B5). Ya da sevilen birinin başı için and içilir (169:133A1, 172:136A3).

Salur Kazan'ın tutsak oluşu hikâyesinde de bir başka yemin şeklini, iki taraftan her birinin kendine göre anlayacağı bir yemini buluruz: Kazan'dan kendilerine yardım edeceğine yemin etmesini isteyen kâfirlere onun ettiği yemin şudur: *Vallahi billahi doğru yolu görür iken egri yoldan gelmeyeyin* (176:140A2-3).

Manas destanının "Büyük Sefer" rivayetinde bir yerde Manas "göğsü tüylü yağız yer beni vursun, dipsiz yüksek mavi gök beni cezalandırsın, keskin aybaltam beni parçalasın" diye and içiyor. Dede Korkut'taki yemin şeklinin aynısıdır.[1]

Bu and içişin çok daha eski bir benzerini, VI. yüzyılda Hunların hakanı Bayan'ın Sava nehri üzerinde yaptırdığı köprünün onlara karşı olmadığını anlatmak için Bizans hükümdarlarına verdiği yeminde de buluyoruz: "Sava nehri üzerine köprü kurmakla Romalılara karşı zarar vermek niyetindeysem, ben Bayan mahvolayım, bütün Avarlar mahvolsun, gök üstümüze yıkılsın, gök tanrının ateşli okları bizi öldürsün, dağlar ve ormanlar başımıza yıkılsın, Sava suyu taşarak bizi yutsun."[2]

Abdülkadir İnan, "Eski Türklerde ve Folklorda And" başlıklı değerli yazısında Dede Korkut kitabındaki and formüllerinde suçlu ile suçsuzu, gerçek ile yalanı ayırt etmek için tanrı yargısına başvurulduğunu, bunun yalnızca devletler, kabileler veya kişiler arasında dostluk ve kardeşlik bağını berkitmek için yapılan "anda"dan ayrı olduğunu, insanların and içmediklerini, fakat kendilerini kargadıklarını, yani kendilerinin, evlatlarının, soy soplarının üzerine Tanrının lanetini (kargışını) çağırdıklarını söylüyor; halk arasında bugün de rastlanan bazı andların eski devirlerin kalıntıları olduğunu gösteriyor.[3]

Türklerin gerek "and"larında gerekse "kargışlı and" törenlerinde görülen en önemli unsurların kılıç, yatağan, mızrak, ok, aybalta gibi silahlar olduğuna da değinen bilgin, Türklerde kahramanın kılıcı altından geçmenin itaat ve sadakat andı sayıldığına[4] kanıt olarak, Beyrek'in yavuklusunu bir düzenle almaya kalkışan

---

Abdülkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar", *Belleten*, 144; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 144.

H. Namık Orkun, "Eski Türklerde Andlaşma", *Yücel*, İstanbul, Mayıs 1937, s. 97 vd.

Abdülkadir İnan, "Eski Türklerde ve Folklorda And", *DTCFD*, 1948, VI, s. 285

"Anda" törenleri için bkz. Abdülkadir İnan, "Türk Boylarında Evlatlık Müesseseleriyle İlgili Gelenekler" *DTCFD*, 1948, VI, sayı 3, 134; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, 308, 313, 317 vd. Ayrıca bkz. Erol Kaya, "Van Beddualari" *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Şubat 1969, sayı 235, s. 5207.

Ahat Ural Birkul, "Topkapı Sarayı Müzesindeki Türk Kılıçları Üzerine Bir İnceleme", *Türk Etnografya Dergisi*, Ankara, 1961, sayı IV, s. 20 vd.

Yalancı oğlu Yaltacuk'un Beyrek'in kılıcının altından, Beyrek'in de onun suçundan geçtiğini belirtmiştir.

Yakutlarda en korkunç and Kartal adıyla içilen anddır; Kartal adıyla yalan yere and içenlerin ocağı söner. Manas destanında alplar, taş ve su üzerine "and" içerler; yalan yere and içerlerse taş yarılır, su kurur: "Kara taş üzerine and içti, taş ortasından yarılıverdi; kara su üzerine and içti, su kuruyuverdi"[1]

Toplumların fetişist konaklarda bulunduğu çağlarda and, güçlü nesneler üzerine olmaktadır: Taş, bıçak, ocak, ağaç gibi. Bir Romanya çingenesi masalında kralın kızı, şeytana kılıcı üzerine yemin ettiriyor.[2]

Fatih Sultan Mehmet'in Galata ahalisine verdiği ahitnâmedeki yemininde üstüne yemin ettiği unsurlar arasında "kuşandığım kılıç hakkıyçün" de denir.

Türkmenlerde "değnek atlama" ya da "öven atlama" denilen bir and şekli vardır (bkz. yukarıda "ağaç kültü")

Cahit Öztelli, Edirne vakasında (1703) yeniçerilere bir tepsi üzerine konan Kuran-ı Kerim, kılıç, ekmek ve tuz üzerine yemin ettirildiğini, *Silahdar Tarihi*'ne dayanarak kaydetmektedir.[3]

Dede Korkut hikâyelerinde geçen and formülleri içinde bir nesneyi kertmenin de yer aldığı görülmektedir. Bunu başka Türk destanlarında, Manas ve İdige'de de görüyoruz. Manas destanı kahramanlarından Almambet, düşmanlarından öç alacağına yemin ederken bıçağıyla yere çaprașık çizgiler çizer; Edige destanında da kahraman, Toktamış Han'dan öç alacağını anlatmak için elindeki yoğurdu dilim dilim keser.[4]

Yakutlar ise ayı kafası bulunmadığında at kafası üzerine and içerler. Genel olarak Türk kavimlerinde atların kafatasları yere atılmaz, bir sırığa geçirilerek dikilir. Bu yaklaşımı İstanbul ve Anadolu'nun türlü yerlerinde bugün de görmek mümkündür.

Andlar özel birtakım törenlere bağlıdırlar. Tarihte kaydedilen ilk and töreni

---

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 119; "Manas Destanı Üzerine Notlar", *Belleten*, 1959, s. 143; *Türkoloji Ders Hulasaları*, İstanbul, 1936, s. 58.

Lutz Mackensen, *Handwörterbuch des deutschen Märchens*, Berlin ve Leipzig, I, s. 460.

Cahit Öztelli, "Türklerde And-Yemi *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Temmuz 1959, sayı 120, s. 1938 vd.

Ali Rıza Önder'in "Türklerde And İçme Geleneği" adlı yazısında (*Türk Dili*, Ankara, Aralık 1969, sayı 219, s. 228 vd.) konumuzu ilgilendiren bölüm, büyük ölçüde *Türk Ansiklopedisi*'ndeki "anda" ve "and içme" maddelerinden alınmıştır.

Abdülkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar", *Belleten*, 1959, s. 143 vd; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 143 vd.

Hun hakanı Huhanye ile Çin elçileri arasında yapılan anlaşma dolayısıyla yapılan törendir. Hakan seferlerde kullandığı kılıcını eline alarak ucunu şaraba batırıyor ve bu andla şarabı Yüeçi hanının kafatasından yapılmış kapla içiyor.[1]

Kültigin kurganında yeniden yapılan kazılarda, ellerinde kadeh bulunan heykeller çıkmıştır. Türklerde şarabın and içmekle ilgisi düşünülerek, açıklanması güçlükler doğuran bu heykellerin and törenlerini akla getirmesi bir ihtimal olarak hesaba katılmaktadır.[2]

AV VE PAY

Oğuzların hayatında avın önemli bir yer tuttuğunu biliyoruz. Çok eski çağlardan, daha destanlardan başlayarak Moğollar, Selçuklular, Osmanlılarda av bir kurum haline gelmişti.[3]

Divânü Lugâti't-Türk'te "suğur" kelimesini açıklarken sürek avlarından söz edildiği gibi (c. II, s. 203) Cengiz yasasında da avcılıkla ilgili hükümler bulunmaktadır. Cengiz soyunda görülen herkese açık av törenleri Timur saltanatında da görülmektedir.[4]

Anadolu Selçuklularındaki genel av törenleri, Cengizliler ve daha sonra Timurlulardaki av törenlerine benzer. İlk devirlerinde Selçuklulardan alınmış bir gelenek halinde rastladığımız bu sürek avları zaman içinde Osmanlılarda adı belli bir teşkilat halini almıştır.[5]

Avcı kuşların yetiştirilmesi, beslenmesi, terbiyesi hakkında yazılmış veya Türkçeye çevrilmiş kitapları biliyoruz.

Dede Korkut hikâyelerinde avın, savaş kadar önem taşıdığı açıkça görülür. Salur Kazan, Oğuz beylerine *yata yata yanumuz ağrıdı, dura dura belümüz kurudu. Yürüyelim a begler, av avlayalum, kuş kuşlayalum, sığın geyik yıkalum* diyor (39:20A11-12) ve hepsi atlanıp ava çıkıyorlar. Bunların kimi sürek avlarıdır: *Ala dağa ala leşker ava çıka* (39:20B13, 63:40A2). Bazen de Oğuz beylerinin bütünü ava katılır: *Üç yüz altmış altı alp ava binse* (155:120B9, 167:131B7) denir. Ve avlar uzun sürebilir:

Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 318 vd.

Emel Esin, "Alp Şahsiyetinin Türk Sanatında Görünüşü", *Türk Kültürü*, sayı 34, s. 775

Bkz. *Oğuz Kağan destanı*, Reşit Rahmeti Arat, W. Bang yayını, İstanbul, 1936.

Cengiz menkıbesinde, Alanguva'nın kocası Dobun Mergan ile ilgili olarak "pay" konusu için bkz. *Moğolların Gizli Tarihi*, T.T.K. baskısı, Ankara 1948, 6 vd.

Kâşgarlı Mahmud, *Divânü Lugâti't-Türk*, II, 203.

Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, 1966, s. 81, 82.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 420 vd.; Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, 1966, s. 84 vd.

Kazan Bey bir yerde ava *yedi günlük azuğıla çıkayın* der (93:65A4).

Dede Korkut kitabında avın türüne göre iki ayrı kelime kullanılmaktadır. Yürürlerden olan yabani hayvanlar için "av avlamak", terbiye edilip ava alıştırılmış kuşlarla yapılan uçar avları için de "kuş kuşlamak" deyimleri vardır.

Av ve kuşun sultanların âdet ve törelerinden olduğunu, her birinin farklı ve belli bir iş olduğunu söyleyen Ali Şir Nevaî, bunun ikisine birden "şikâr" dendiğini ve avda *umde*'nin [ilkenin] *geyik* olduğunu belirtir.[1]

Kâşgarlı Mahmud, yürürlerden av hayvanı için "geyik" demekte ise de bunu genel olarak eti yenen hayvanlardan ceylan, sığır ve dağ keçisi gibi hayvanlar anlamında almaktadır.[2]

Türkün hayatında böylesine önemli yeri olan avcılığın da kendine göre birtakım töreleri olması doğaldır. Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinden anlıyoruz ki "babası dururken oğlan, yanında o olmaksızın ava gidemez": Boğaç'ı kıskanan namertler onu babasına *göğsü güzel kaba dağa ava çıktı, sen var iken av avladı, kuş kuşladı* diye kovlarlar (29:12A2-3).

Yine bu hikâyende, oğlanın ilk avından dönüşünde büyük toy yapılır: *Dirse Han'un hatunu oğlancuğumun ilk avıdur deyü atdan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdu; kanlu Oğuz beylerini toylayayım, dedi* (31:13B5-8).

Hikâyelerde rastladığımız önemli motiflerden biri de "avdan pay vermek"tir. Bamsı Beyrek hikâyesinde, Banı Çiçek'in dadısı Kısırca Yenge, Beyrek'in nişanlısının otağı önünde vurduğu geyikten pay diler. Beyrek ise *men avcı degülüm, beg oğlu begüm, hep size* der (63:40B4).

Prof. Hasan Eren, bu konuda yazdığı değerli incelemesinde Doğu Anadolu ve Azerbaycan Türkleri arasında bugün de yaşayan avlanan avdan "pay verme" âdetinin, Altay Türkleri arasında *uçu* adıyla bulunduğunu, bu âdete Şorlar, Soyotlar ve Kazaklarda da rastlandığını, hatta Soyotlarda bu âdeti yerine getirmeyene 40-60 sopa çekildiğini, Kırgızlarda Soğa (Soğat) kelimesinin savaşta veya avda elde edilen ganimetten verilen hediye anlamına geldiğini açıklıyor. Yakutlar, Moğollar, Kırgızca veya Kazakçada, *Divânü Lugâti't-Türk*'te, Çağatayca sözlükleri ve *Baburnâme*'de bu âdeti anlatan kelimeler bulunduğunu kaydeden ve bu şekilde de bu âdetin

---

Ali Şir Nevaî, *Muhakemetü'l-Lugâteyn*, İlkdam yayını, 83

Kâşgarlı Mahmud, *Divânü Lugâti't-Türk*, c. I, s. 25, 137, 178, 191, 352; c. II, s. 8, 96; c. III, s. 45, 51, 316. Bunların hepsinde "geyik" Arapça *sayd* (av) karşılığı kullanılmıştır. Yalnızca tek bir yerde (c. III, s. 261), Arapçadaki *zaby* kelimesinin karşılığı olarak verilmiştir.

bütün bu adı geçen Türk boylarında yaşadığı sonucunu çıkaran değerli bilgin, bu duruma Gaziantep çevresinde bugün bile rastlandığını da ekleyerek yazısını bitiriyor.[1]

Ama ben Dede Korkut kitabında tek bir yerde geçen "soğat" veya "savgat" kelimesinin Prof. Hasan Eren'in kaynaklara dayanarak verdiği anlamı taşımadığını sanıyorum: "Alan alçak hava yerden gelen argış; beg babamun kadın anamun *savgatı* argış." (71:49B5-7)

YAĞMA GELENEĞİ

Dede Korkut kitabının son hikâyesinde Kazan Bey'in üç yılda bir İç Oğuz ve Dış Oğuz beylerini bir araya getirdiği, onlar toplandıktan sonra da evini yağmalattığı anlatılmaktadır. Bir seferinde yağmaya çağrılmadıkları için Dış Oğuz'un İç Oğuz'a asi olmasının sebebi olarak gösterilen bu geleneğe göre *Kazan Beg'ün âdeti bu idi ki kaçan Kazan evini yağmalatsa helalinün elini alır evinden taşra çıkardı; andan evinde olan esbabını ve malını yağma ederleridi* (187:147B11-13).

Tarihlerimizde Farsça "han-ı yağma" adıyla geçen bu geleneğin kökünü gerilere doğru izlemek mümkün görünmüyor. Tarihin karanlıklarında kaybolmuş görünmekle birlikte Dede Korkut kitabında varlığını sürdüren bu geleneğin benzeri, bugün Kuzey Amerika yerlilerinin bir bölümünde görülmektedir. Sosyologların "potlaç" adını verdikleri bu âdetin esası, israflı bir ziyafet vermek yoluyla karşı tarafa meydan okumaktır. Potlaç ziyafetini yapan adam, klanın bütün fertlerini içine alan davetlileri yedirip içirip giydirdikten sonra, onlardan meydandaki yiyecekleri, giyecekleri, kazanları, yorganları toplayıp götürmesini ister.[2]

Prof. M. Fuat Köprülü, Türklerin eski kabile hayatında ve İslamiyetten önce Türk devletlerinde kabile reisinin veya hakanın kendi halkına genel ziyafetler vermesinin zaruri olduğunu; eski bir dini ayinin kalıntısı olan bu âdetin sonradan bir hukuk kurumu niteliğini aldığını, bu âdete Orhun Yazıtları'nda bile rastlandığını ileri sürmektedir.[3]

Burada daha çok *şölen*'lerden söz ettiği anlaşılan üstadın, Karahanlılarda devletin saltanat ailesinin ortak malı sayıldığını ve en başta ailenin büyüğü demek olan hakanın, kavmi üzerinde "velayet-i pederane"ye sahip olduğu için halka bayramlarda Acemlerin "hân-ı yağma" dediği herkese açık bir ziyafet verdiğini, yemek yen-

---

Hasan Eren, *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar*, 1950, 33 vd.

Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, 1341, 233 vd. Kitabın başka yerlerinde de bu konuya dönülmektedir. s. 178 vd.; 315 vd.

Fuat Köprülü, "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesi *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, 1931, I, s. 270 vd.

dikten sonra sofradaki bütün kap kacağın yağma edildiğini açıklıyor.[1]

Burada Farsça "hân-ı yağma" kelimesini, Türkçe olarak kabul ettiği "şölen"in karşılığı sayarak şölen ile han-ı yağmayı bir tutmaktaysa da, "şölen" konusunda daha sonra yazdıklarında artık 'şölen' karşılığı olarak "han-ı yağma" gelmediği gibi şölen kelimesi de artık Farsça aslında olduğu gibi *şeylan* diye alınmaktadır.[2]

Prof. Osman Turan da eski Türk devlet anlayışında, kağanın bütün kavmi için hukuk bakımından "baba" durumunda görüldüğü, bundan ötürü de onun "aç ve çıplak halkı doyurup giydirmek, az halkı çoğaltmak" ile yükümlü sayıldığını belirtmektedir. Göktürk Yazıtları'ndan çıkarılan bu anlayış, daha sonra Karahanlılar ve Selçuklularda da olduğu gibi sürmüştür. Ama Prof. Osman Turan da bu herkese açık ziyafetlere, İranlıların "han-ı yağma", Oğuzların "toy ve şölen" dediklerini söyleyerek ikisini bir saymakla sanırım yanılmaktadır.[3] Halkın bu hukuk esasına uymayan hükümdara karşı isyan ettiğini ileri süren tarihçi, bu noktada yalnızca Dede Korkut kitabındaki son hikâyeye dayanmaktadır.

Prof. M. Fuat Köprülü de Ziya Gökalp gibi, kaynağını eski Türk paganizminin dinsel anlayış ve ayinlerinden alan hukuk kurallarına göre, reislerin kendi alplarına, belli zamanlarda belli teşrifat yollarına bağlı genel ziyafetler vermeye, ziyafetten sonra da malını yağmalatmaya mecbur bulunduğunu; *yeme içme, şölen, aş* gibi adlar alan bu ziyafetlerin reisin hâkimiyetini berkiten başlıca araç olduğunu söyler.[4]

"Hân-ı yağma"nın Türkçede karşılığı olan kelimeyi ve bu konularda yetkisi söz götürmez olan değerli bilgin Abdülkadir İnan bulup çıkarmıştır. *Divânü Lugâti't-Türk*'te *kençliyü* kelimesi "bayramlarda ve hakanların düğünlerinde yağma edilmek üzere, otuz arşın yüksekliğinde minare gibi yapılmış bir sofradır" diye açıklanmıştır. İnan, İranlıların "kençliyü" törenini ilk kez Türklerin *Yağma Boyu*'nda görmüş ve bundan ötürü buna Farsça "hân-ı yağma" demiş olabilecekleri ihtimalini düşünüyor.[5]

Büyük İran şairi Şirazlı Hâfız'ın bir beyiti, bu Türk geleneğinin İran edebiyatına da girdiğini göstermektedir: "Feryat, feryat. Bu şuh, bu cilveli, bu şehri birbirine katan kara kaşlı, kara gözlü güzeller, sabrımızı öyle yağmaladılar ki Türkler

---

Fuat Köprülü, "Methal", *Türk Âlemi*, İstanbul, 1923, s. 114.

Fuat Köprülü, "Türk Edebiyatının Menşei", *Milli Tetebbular Mecmuası*, II, Eylül-ekim, 1331, sayı, 4, 27 vd; daha genişletilmiş olarak *Edebiyat Araştırmaları*, 1966, s. 85 vd.

Osman Turan, "Türkiye Selçuklarında Toprak Hukuku", *Belleten*, Temmuz 1948, XII, sayı 47, s. 569 vd.

İslâm Ansiklopedisi "Alp" maddesi.

Abdülkadir İnan, "Hân-ı Yağma Deyiminin Kökeni", *Türk Dili*, 1957, sayı 70, s. 543 vd.

de hân-ı yağmayı ancak öyle kapışır, öyle yağmalarlar."[1]

Osmanlı sarayında XVIII. yüzyıl sonuna kadar süren bu yağma geleneğine daha eski yüzyıllarda rastlıyoruz. Hille Arap hükümdarı Seyfüddevle Sadaka, Selçuklu sultanı Melikşah şerefine verdiği toyda, Türk geleneğine uyarak sofradaki altın ve gümüş takımları yağmalatmıştır.[2]

XII. yüzyılda Atabek Nureddin Mahmud, Dımışk'ta Gökmeydan'da halk için sofralar kurdurmuş ve bu sofraları "Türk âdetince" yağmalatmıştır.

Rahmetli hocam Prof. Zeki Velidi Togan, *Bahrü'l-Esrar*'da Özbek hanlarının merasiminden söz edilirken, beylerin ve maiyettekilerin bu genel ziyafetlerde kabilelerin hisselerini aldıktan sonra kalanları yağma ettiklerinin yazıldığını söylemektedir.

Kaynaklarda, yağma geleneğinin Osmanlı sarayında da sürdüğünü gösteren kayıtlar ise daha çoktur. Bu gelenek padişah düğünlerinde, yeniçerilere ulufe dağıtılması gibi törenlerde yer almaktadır. Sultan III. Murat'ın oğlu şehzade Mehmet'in düğününü anlatan surnâmeler ve benzeri tarihsel kaynaklar ile bu düğünleri görmüş olan yabancıların eserlerinde bu konuyla ilgili merak uyandırıcı bilgiler vardır.[3]

Bu geleneğin belli belirsiz izlerine Anadolu'da bugün bile rastlanır. Zile'de düğün evinde eşya yağma edilir, ev sahibi karşı koymaz; yağma davetlilerin hakkıdır ve geri alınamaz. Konya'nın ilçesi Çumra'da, gelin oğlan evine gelip de kapının önünde durunca, bir tavuğu damdan kalabalığın üstüne atarlar; kalabalık tavuğu kapmaya çalışır, buna "tavuk kapma" denir. Bu âdet Zile köylerinde ve Kırım Türklerinde de vardır.[4]

Manisa, Kırkağaç ilçesinin Bakır kasabasında da gerdek gecesi sabahı, güveyinin sağdıçlarının çeyiz odasından çorap, mendil ve benzeri cebe girebilecek nesne-

---

Hâfız Divanı, Abdülbaki Gölpınarlı çevirisi, M.E.B. Şark klasikleri, İstanbul, 1944, s. 10

Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, c. XVII, sayı 3-4, s. 441, çıkma 379.

Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, s. 294, çıkma 1; aynı yer. s. 28; Kapukulu Ocakları, 1943, I, s. 421 vd.;

Sultan III. Murat hakkında *Şehenşahnâme*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat Kitapları, No 200, yaprak 53b vd.; Sur-û Hümayunda Şehzadenin Eski Saraya Varışı, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine Kitapları, No 1344, yaprak 42b vd.

altın ve gümüş para saçılması; Âli, *Camiü'l-Hubur ve Mecalis-i Sûr*, Bağdat Kitapları, No 203; Selaniki, 163 vd. *Hünernâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, No 1524, yaprak 119b vd.; *Türk Ansiklopedisi*, Çanak Yağması; Particulare Beschreibung der Ordnung und Herzlichkeit, Augsburg-Michael Mangen MDLXXXIII (1583).

Cahit Öztelli, "Yağma Geleneği", *Türk Dili*, 1 Ekim 1958, sayı 85, s. 28 vd.; Bu yazı, *Türk Folklor Araştırmaları*'nda tekrarlanmıştır, Haziran 1963, VIII, sayı 167, s. 3080 vd.

leri alıp kaçırmak âdeti vardır. Ama kadın eşyasına el sürülmez.[1]

Yağma geleneğini, sosyal açıdan değerlendirmeye çalışan M. G. Tahmasib, burada daha çok fakirlere yardım isteğinin başlıca amaç olması ihtimali üzerinde duruyor. Fakat bu yağma töreninden gençlerin ve güçlülerin daha kârlı çıkabileceklerini hesaba katan yazar, bu törenin aynı zamanda yiğitlik ve çeviklik yarışması olduğu sonucuna varıyor.[2]

Kırzıoğlu M. Fahrettin, halk arasındaki "yağma Hasanın böreği" deyiminin üç yılda bir evini yağmalatan Oğuzların hükümdarı Kazan Han sülalesinden kaldığını sanıyor.[3]

BAŞA DÖNMEK VEYA ÇEVRİLMEK

Şamanlıktan kalma eski bir inanış da "başı üzerine çevirmek" deyiminde kendini meydana vurmaktadır. Kazan Bey, oğlu Uruz'u tutsaklıktan kurtarıp yurduna döndüğünde *kırk evli kul ile kırk cariye oğlu başına çevürdü, azad eyledi* (109:78b10-11). Görüleceği üzere, bu deyim "birinin yoluna kendini feda etmek, birinin hastalığını ya da birinin başına gelecek belayı kendi üzerine almak" anlamlarına gelen bir âdeti haber vermektedir. Anlaşıldığına göre, Dede Korkut hikâyelerindeki Oğuzlar, herhangi bir felaketten kurtulmanın şükranını karşılamak için köle veya cariye azat ettiklerinde, bunu kimin adına yapıyorlarsa onun başı etrafında döndürüyorlardı.

Anadolu ve Rumeli Türkleri arasında bu âdet bugün de yaşamaktadır. Üstat Fuat Köprülü, bu konuyu çok yanlı ele alan incelemesinde bunu "herhangi bir sebeple sadaka verileceği zaman, onu, adına sadaka verilen kimsenin başının etrafında üç defa çevirmek umumi bir âdettir" diye açıklıyor.[4]

Abdülkadir İnan'ın, bu konuda kendisine verdiği bilgiye dayanarak Kazak-Kırgızlar ve Müslüman Başkurtlarda benzeri bir âdetin bulunduğunu ve buna *köçürü* (*köçürme*) dendiğini öğreniyoruz. Kazak-Kırgızlarda *aynalmak*, yani bir hastayı iyileştirmek için onu seven bir kişinin kendisini kurban ederek onun hastalığını alması inancını, Babur Şah'ın ağır hasta olan oğlu için ve daha eski yüzyıllarda, Moğollardan Tuluy'un yine aynı nedenle kardeşi Oktay için "aynaldıklarına" dair dikkate değer tarihsel kayıtları da okuyoruz.

Saim Açıkgöz, "Düğün ve Yağma Geleneği" *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Kasım 1963, VIII, sayı 172, s. 3235

Edebiyat ve İnce Sanat, Bakû, 14 Mart 1966.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 102.

Fuat Köprülü, "Dede Korkut Kitabına Ait Notlar (başa dönmek, aynalmak)", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul, 1932, c. I, sayı 2, s. 84. vd.

Bu inanç, Deli Dumrul hikâyesinde de Dumrul'un canı yerine can bulması ve değişik olarak bazı kişilerin hayatlarının bir bölümünü sevdiklerine bırakması şeklinde, İslami bir renge boyanmış olarak görülmektedir.[1]

Anadolu'nun türlü yerlerinde yaşadığına şüphe etmediğimiz bu âdet hakkında benim bildiğime göre henüz bir araştırma yapılmış değildir.

Eski Türk şamanlığında bir hastanın yerine başka bir kişinin kendisini kurban etmesi inancının, bence, Dede Korkut kitabında merak uyandıracak bir başka izini de bulmaktayız. Son hikâyede, bir tuzakla öldürülen Beyrek'in öcünü almak için Kazan Bey'in Dış Oğuz'a karşı tutuştuğu savaşa girişi şöyle anlatılmaktadır: *Kazan kalkan yapındı; sünüsün eline aldı; başı üzerine çevürdü. Mere kavat, muhannaslığıla er öldürmek nice olur, men sana göstereyim dedi.* (193:153A6-8)

Bundan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkün görünüyor: Beyrek çoktan öldürülüp hayattan çekildiğine göre, Kazan Bey'in onun hayatını kurtarmak için kendini feda etmesi artık söz konusu değildir. Ama onun öcünü almak için Kazan'ın ölümü göze alması, yani kendini onun yoluna feda etmesi söz konusudur. Demek ki yalnız sağ olanlar için değil, ölmüş olanlar için de, sevilenlerin yolunda kendimizi fedaya hazır olduğumuzu anlatmak için bu âdet yürürlüktedir. Burada, bundan önceki örneklerde gördüğümüz gibi, feda edilen şey bir sadaka, bir kurban değildir. Kazan Bey'in başında çevirdiği "süngü" de değildir. Burada *başı üzerine çevirmek* herhangi bir canlı veya cansızı feda etmek değil, bir kişinin sevdiği uğruna, o sevilen ölmüş bile olsa, kendisini ortaya koymasıdır.

Fuat Köprülü, "Dede Korkut Kitabına Ait Notlar (başa dönmek, aynalmak)", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul, 1932, c. I, sayı 2, s. 89 vd.

III. BAŞKA MOTİFLER

Aşağıda verilmeye çalışılan bilgiler, bu alanda ön sırada gelen yetkili bilginlerin araştırmalarına ve yazdıklarına dayanmaktadır. Dede Korkut destanlarının, diğer Türk destan ve hikâyeleriyle, genel olarak da başka milletlerin destan ve hikâyeleriyle karşılaştırılması, motiflerinin çıkarılıp ortaya konması, hiç olmazsa Türkçede bu konudaki çalışmalar açısından yeterli olmaktan çok uzaktır. Bu alanın Türkiye'de en yetkili ve en verimli bilgini Abdülkadir İnan bir yana bırakılırsa, hatırlayacağımız adlar, bu geniş alanın kılavuzluğuna henüz ulaşmış değillerdir. Bundan ötürü, aşağıda, Dede Korkut kitabında geçen ve elden geldiğince az eksikle verilmeye çalışılan motifler için bu konuda yabancı dillerde yapılmış araştırma ve incelemelerden yararlanılacak ve üzülerek açıklıyorum ki yalnız onların sınırı içinde kalınacaktır.

Bu alanda çalışanların başında Radloff gelir. Onun *Proben der Volksliteratur der Türkischen Stâmme Südsibiriens* (Güney Sibirya Türk Boylarının Halk Edebiyatı Örnekleri) adlı büyük eseri, bu alandaki çalışmaların ana kaynağı olmak niteliğini hâlâ korumaktadır.

Prof. Dr. Walter Ruben, *FF Communications*'ın (Fin Folklor Bildirileri) "Ozean der Mârchenströme" dizisinin birinci bölümü olarak çıkan "Die 25 Erzâhlungen des Dämons" adlı incelemesine ek olarak verdiği "Über die Erzâhlungen des Dede Korkut"[1] bölümünde, Dede Korkut hikâyelerindeki motifleri, dünya masal ve destanlarında rastlanıp Türkologlarca saptanan destan, hikâye ve masal motifleriyle karşılaştırmıştır. Bu önemli incelemenin Sait Gökçeoğlu tarafından yapılan çevirisi *Orkun* dergisinde[2] verilmeye başlanmışsa da bütünlenmemiş ve yazık ki kitap olarak çıkmamıştır.[3]

Aşağıda motifler üzerinde verilen bilgilerin büyük bölümü Walter Ruben'in bu çok yanlı incelemesinden aktarılmıştır. Bunun yanında yine bu bilginin Türkçede çıkmış yazıları da yer alacaktır.[4]

FF Communications, Vol. LV2, No: 133, Helsinki, 1944, s. 193-283.

Prof. Dr. W. Ruben, "Korkut Hikâyeleri Üzerine Yeni Araştırmalar", çev. Sait Gökçeoğlu, *Orkun*, İstanbul, 23 Şubat 1951, sayı 21, s. 14-15; 11 Mayıs 1951, sayı 32, s. 10-12; 6 Temmuz 1951, sayı 40, s. 12-13.

Bkz. Sait Gökçeoğlu, "Dede Korkut Masalları, Radyolarımız ve TDK" *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Temmuz 1956, 4, sayı 84, s. 1330.

Bkz. *Biyografi Tarihi İçin Türk-İran ve Hind Materyalleri*: Afrasiyab, Krişna-Kyors, Ankara Üniversitesi İndoloji Enstitüsü Araştırmaları, 1940-41, İstanbul, 1941; "İşin Sonuna Bakmalı, Hindlerde, Türklerde, Bokasyo'da ve Şekspir'de Bir Masal", *Belleten*, Ocak 1943, VII, sayı 25. s. 113 vd.

Yararlandığımız bir başka kaynak Barthold'un Rusça Dede Korkut çevirisine V M. Jirmunskiy'in yazdığı incelemedir (Bkz. yukarıda s. 665 vd). Onun "On the Comparative Study of the Heroic Epic of the Peoples of Central Asia"sı[1] da ö-nemli bir araştırmadır.

Azerbaycan'da sayıları epeyce olan bilginler, Dede Korkut kitabını ele almış, birkaç baskısını yapmış ve bunu türlü yönlerden incelemişlerse de motifleri araş-tırıp karşılaştırmak yolunda, benim bildiğim birkaçı bir yana, etraflı bir çalışma-ları olmamıştır.[2] Kazakistan ve Azerbaycan'da bu kitabın üzerine eğilenlerin sayısı az olmamakla birlikte, bunların çalışmalarından yazık ki tam haber alamadığım gibi, haber aldıklarımın küçük bir bölüğünü elde etmek, okuyup yaralanmak da büyük güçlükleri ve zamanı gerektirmiştir.

Ş. A. Cemşidof bu konuda şöyle demektedir:

1. Bundan bin yıl önce kurulan Dede Korkut'un daha sonraki Azerbaycan halk destanları ve halk epik eserlerinin gelişimi üzerinde büyük rolü olmuştu.

2. Dede Korkut soylamaları ile Köroğlu, Âşık Garip, Şah İsmail, Nevruz ile Kanber, Kurbanî, Lâtif Şah, Tahir ile Zühre, Âşık Vâlih, Kerem ile Aslı, Ali Han ile Peri, Kerim ile Sûsen, Dilsûz ile Hazangül gibi diğer Azerbaycan halk destan-larındaki ortak motifler çoktur.

3. Dede Korkut hikâyelerinin diğer Azerbaycan halk destanlarıyla ilişkisinde, özellikle de konularıyla öteki destanların bütünü veya parçaları arasında bağlar görülmektedir: Âşık Garip, Şah İsmail, Lâtif Şah ve Kasım hikâyelerinde Dede Korkut etkisi açıkça görülmektedir. Yazarın yaptığı araştırmalara göre, en çok etki eden Dede Korkut'un Bay Büre oğlu Bamsı Beyrek hikâyesi ve bunun soylamaları-dır. Bütün bunların hepsi karakteristik noktalardır ve epik geleneği de gösteriyor ki Dede Korkut, halk edebiyatının en kudretli destanıdır.[3]

Ettore Rossi'nin yayımladığı Vatikan yazmasının başına koyduğu inceleme bu alanda hatırlanması gerekli büyük bir çalışmadır.

Bu çalışmalardan nasıl ve nerelerde yararlandığım kitap boyunca görülecektir. Bu saydıklarım dışında motif karşılaştırmaları için ilk akla gelecek birtakım genel "müracaat kitapları" da vardır. Onların içinde, Türkçedeki masal motifleri için

---

25. Orientalistler Kongresi Bildirileri, Moskova, 1960

Bu konuda çıkan derli toplu kitaplardan biri "Motivi 'Dede Korkut' B drugix azerbaycanskıx hardnıx dastanax" adındaki tezdir.

Ş. A. Cemşidof'un *Azerbaycan Halk Destanlarında Dede Korkut Motifleri* adlı eseri hak-kında bir özet. 1960-64 yıllarında CCCP toplantısına ayrılan Arkeolojik ve Etnolojik Araştırmalar Materyalleri (bu toplantıda okunan bildirilerin özetleri verilmektedir), Bakû, 1965, s. 259.

Wolfram Eberhard'ın Pertev Naili Boratav'la birlikte hazırladığı *Typen Türkischer Volksmärchen'i* (Wiesbaden, 1953) önce gelir. Sonra bir baş kitap olarak Stith daha birkaç yazar ve eser eklenebilir, ama amacımız burada geniş bir bibliyografya vermek değildir. Sırası geldikçe o soy eserlerin adları görülecektir.

Burada Dede Korkut hikâyelerinde geçen motiflerin ilgili oldukları ana başlıklar altında bir araya getirilerek sıralanması denenmiştir. Thompson'un altı ciltlik *Motif Index of Folk Literature*'ünü (Helsinki, 1932-6) biliyoruz. Bunlarda motiflerin bütünü değilse de sanırım büyük bir bölümü vardır. Bundan başka, aşağıda "Örf ve Âdetler" ile ilgili konular ve "Bugün Yaşamakta Olan Hikâyeler" işlenip karşılaştırılırken yeri geldikçe bu motiflere atıflar yapılacağı gibi, gerektikçe daha önce görülmemiş motiflere de yer verilecektir.

ANA

♦ **Ana veya Analık Hakkında Oğula İftira Atma:** Namertlerin iftirasına uğrayan masum prenslerin hikâyesi feodal devirler için tipik bir konudur. *Şahnâme*'de Isfendiyar ve Moğol tarihî geleneğindeki Şünü Batır gibi.[1] Ortaçağ Alman halk kitabı Herzog Ernst'te de Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesindeki motif vardır: Saray adamları bir fesat planlamak amacıyla Herzog Ernst'i üvey babasına kovlar ve iftirada bulunurlar.[2] *Binbir Gece Masalları*'ndaki [3] Es'ad ve Emced hikâyesi ile Yunan edebiyatında Telegonia hikâyesinde anaya atılan bu iftira konularına rastlanır.[4]

Ancak Dede Korkut kitabındaki iftira motifi bunlardan büsbütün ayrıdır: Çünkü burada oğul da ana da masumdur.

♦ **Öldürülen Kahramanın Anası Tarafından Diriltilmesi:** Fin Kalevela destanının bir şarkısı, bir annenin bir macerada ölmüş olan oğluna yeniden nasıl hayat verdiğini söyler, benzerini bir budist masalı haber vermektedir. Yeryüzü tanrıçası Gaia, ölmüş oğulları olan devlere bir bitkiyle can vermek istemiş, fakat Zeus ona engel olmuştur.[5]

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 230.

W. Ruben, *FF Communications*, Vol. LV2, No: 133, Helsinki, 1944, s. 199; türkçesi, *Orkun*, İstanbul, 11 Mayıs 1951, sayı 32, s. 10 vd.

Bkz. Lane çevirisi, Londra, 1840; c. II, s. 149 vd.

Ali Sultanlı, "Dede Korkut Hakkında Kayıtlar, III" Azerbaycan Devlet Üniversitesi İlmi Eserleri, Bakû, 1959, sayı 3, s. 14 vd; *The Oxford Classical Dictionary*, Epic Cycle (6), Eugamon ve Telegonia maddeleri.

W. Ruben, *FF Communications*, Vol. LV2, No: 133, Helsinki, 1944, s 200; *Orkun*, aynı yer, s. 10 vd.; *The Oxford Classical Dictionary*, Gaea ve Giants maddeleri.

Jirmunskiy'ye göre bu motif, Türk ve Moğol uluslarının en yaygın masal motifidir.

Ölmüş kahramanı, yeniden can vermek için kullanılan ilaç, anne sütü ile karıştırılmış dağ otlarıdır (Dede Korkut kitabında "dağ çiçeği"). Süt gelmediğinde anne kuru memesini sıkarak çıkardığı sütü kullanır. Hintliler ve Kırgızlarda yaşlı ananın oğluna baktığında sütünün yeniden geldiği anlatılmıştır. Kırgızların Colay Han destanında aynı şekilde ana sütü yeniden can verme ilacı olarak kullanılmıştır.

Fakat Dede Korkut kitabındaki motif bunlardan iki yönden ayrılır. Kahraman burada ölmemiş, aldığı yaralardan baygın ve halsiz düşmüştür. Ayrıca burada ululanan nokta yumuşak bir masal sevgisi değil, kahramanca ve doğal bir ana sevgisidir.

♦ **Anaya Oğulun Etinden Yedirme:** Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde, kadınlar arasında anasının hangisi olduğunu bulup çıkarmak için Uruz'u kesip kadınlara sunma çaresi, bazı açılardan Hazreti Süleyman kendinin olduğunu iddia ettikleri çocuğun gerçek anasını bulmak için verdiği hükmü hatırlatır. Yalnız burada bu korkunç çare yerine getirilmek zorundadır.

Ana babanın haberi olmadan kendi öz çocuklarının etinin önlerine konması Hindistan ve Afrika'ya ait ilkel masal motiflerindendir.[1]

♦ **Savaşçı Ana:** Uruz'un tutsak oluşu hikâyesinde, kâfire tutsak olan oğlunu kurtarmak için Burla Hatun savaşın göbeğine girer, kâfirin kara tuğunu kılıçlayıp yere salar. Bu yalnızca Dede Korkut destanına özgü bir motiftir.

♦ **Ananın Kendisinden Canı Yerine Can Vermesini İsteyen Oğlunu Geri Çevirmesi:** Deli Dumrul hikâyesinde görülen bu olay, bütün dünya destanlarında görülen motiflerdendir. Yunanlıların Alkestis efsanesinde de ölecek olan Kral Admetos, anası ve babasından kendi canı yerine canlarını vermelerini ister, fakat onlar reddederler.

BABA

♦ **Baba ile Oğulun Vuruşması:** En yaygın olan motiflerden biri olup neredeyse bütün milletlerin destan, hikâye ve masallarında önemli bir yer tutmaktadır. Kazak-Kırgızlarda beş bin beyitten uzun olan büyük Colay Han destanından,[2] Türklerin kâfir Kalmuklara, Oğuzların Ermenilere karşı savaşlarından çıkan sonuca

---

W. Ruben, a.g.m., s. 205; Türkçe çevirisi *Orkun*, 6 Temmuz 1951, sayı 40, s. 12 vd.

Radloff, *Proben*... V., s. 369-525; W. Ruben, a.g.m., s. 268

göre, Türklerde çok eski bir baba oğul karşılaşması hikâyesi vardır. Bu hikâyeden de bize zengin, kahramanca, sözlü bir Kırgız ve daha kısa olarak kâğıda dökülmüş düzyazı bir Anadolu rivayeti kalmıştır.

Baba ile oğul arasında birbirini tanımadan yapılan vuruşmalara ait pek çok örnek vardır. Odysseus'un Kirke'den olan oğlu Telegonos, aramaya gittiği babasını Ithake'de, onunla yaptığı bir çarpışmada öldürür. Oedipus babası Laios'u öldürür. İran mitoloji ve destanlarını anlatan *Şahnâme*'deyse Rüstem ile Sohrab, baba oğul, birbirlerini tanımadan dövüşürler ve Rüstem öz oğlunu öldürür.

Alman Hildebrand masalında baba, karısının oğlu olduğunu anlayınca, onu uzlaşma ve barışmaya yanaştırmak isterse de oğul kendisine güvenmediği için sonuç alamaz; yiğitlik gururu, evlat sevgisine üstün gelir ve oğlunu öldürür.[1]

Fransız destanlarında Mille'nin ve Rus destanlarında İlya'nın oğluyla karşılaşması vardır.[2]

Hindistan'da Arjuna, Babhruvahana'ya, Vişnu ya da Krişna, Nakara'ya karşı çıkar. Bundan başka, tanrıların kendi çocuklarını yemesi, Ön Asya'nın eski bir efsanesidir. Bu efsaneyi Yunanlılar almış, hatta Hindistan'a da girmiştir.

Prof. Ruben, Dede Korkut kitabındaki "facianın" hiçbir kaynaktan etkilenmediğine, aksine bunun eski bir Türk motifinin yeniden bulunmasından ya da edebi bir şekle sokulmasından ibaret olduğuna inanmaktadır.[3]

♦ **Oğulsuz Babalar:** Destan kahramanlarının, çocuksuz ana babadan olağanüstü çareler, kerametler ve dualar sayesinde en sonunda doğması da en eski motiflerdendir. Boğaç Han'ın ve Beyrek'in doğumları Oğuz beylerinin toplanıp, yüzlerini göğe tutup, el kaldırıp dua etmeleri sonucudur. Boğaç Han hikâyesinde Dirse Han çocuklarının olması için hatununun öğüdünü dinleyerek büyük bir toy düzenler, attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırır, İç Oğuz ve Dış Oğuz beylerini toplar, aç görse doyurur, yalıncak görse donatır, borçluyu burcundan kurtarır, tepe gibi et yığar, göl gibi kımız sağdırır, büyük toy eyler, hacet diler ve bunun sonunda "bir ağzı dualının alkışıyla" tanrı kendilerine bir "yetmen oğul" verir. Mucizevi sayılan bu doğum, eski Hint destanı Ramayana'da kral Dasaratha'nın bir erkek çocuğu olması için düzenlediği büyük kurban töreniyle karşılaştırılabilir.[4]

Babaların kısırlıkları dolayısıyla horlanması motifi, Yakındoğu ve Ortadoğu'nun

---

Dr. Şükrü Akkaya, "Hildebrand Destanının Esas Motifleri ve Cermen Vuruşma Tarzı Üzerine" *DTCFD*, Ankara, 1949, VII, sayı 4, s. 594.

Ali Sultanlı, "Dede Korkut Hakkında Kayıtlar, III" Azerbaycan Devlet Üniversitesi İlmi eserleri, Bakû, 1959, sayı 3, s. 12 vd.

W. Ruben, aynı yer, s. 194 vd.; *Orkun*, aynı yer, s. 10 vd.

4 W. Ruben, aynı yer, s. 198; *Orkun*, aynı yer, s. 10 vd.

en eski motiflerdendir.

Bayındur Han'ın verdiği toyda *Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşen, kara koyun yahnısından önüne getürün, yerise yesin, yemez ise kalksın gitsün. Oğlu olanı ağ otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun. Oğlu kızı olmayanı Allah Taâlâ kargayuptur, biz dahı kargarız, bellü bilsün* (25:7A7-13) diye verdiği buyruğun bir benzerini Dudar Kız hikâyesinde buluyoruz. Dudar Kız hikâyesinde oğlu da kızı da olmayan bir bey, hanın bir toy verdiğini işitip oraya gider, fakat hanın buyruğu vardır: Oğlu olmayana oturacak orun, kızı olamayana kımız yok, bu toya gelmesin. Buna bakmayarak toya varan bey orada ağırlanmaz, bunun üzerine evine döner, yılkıdan aygır alır, sığırdan boğa alır, koyundan koşkar alır, keçiden teke alır, aygırlı, sığırlı, koşkarlı, tekeli toy eyler. Tanrı'dan bala dileyerek çırağını yakıp kadınıyla yatar, "Ya Huday oğul ver. Ya Huday kız ver? Mal nedir, mal verme" der.[1]

Üç renkli çadırların kurulması da doğuda rastlanan motiflerdendir.

♦ **Babanın Oğluna Kız Araması:** Babanın oğlu için dünür gitmesi, Türk boylarının pek eski âdetlerindendir. Manas destanında İlmen'in oğlu Er Töştük için dünürlüğü vardır. Burada evlenmeye karar veren oğulun babayla konuşması da Dede Korkut'ta Bamsı Beyrek'in babasıyla konuştuğu sahnenin neredeyse kelimesi kelimesine aynıdır.

♦ **Oğuldan Saklanan Sırrın Açığa Vurulması:** Dede Korkut kitabının VII. hikâyesinde Yegenek ile Kara Güne oğlu Kara Budak laf atışırken, Budak *bunda laf urup nidersin, ne gürlersin? Çünkü er dilersin, varup babanı kâfir elinden kurtarsana* der ve Yegenek böylece babasının on altı yıldır kâfir elinde tutsak olduğunu öğrenir (137:104A7-8). XI. hikâyedeyse Uruz, babası Kazan Bey'in Tomanın kalesinde tutsak olduğunu, atlanıp divana gelirken yolda rastladığı bir kişiden öğrenir.

Aynı şekilde Dede Korkut kitabında Segrek, ağabeyi Egrek'in Alınca kalesinde tutsak olduğunu şöyle öğrenir: Yolu bir gün bir derneğe uğrar ve yeme içme arasında sarhoş olur. Ayakyoluna çıktığında öksüz bir oğlan ile bir kızanın çekiştiğini görür. Bire noldunuz? diyerek bir şaplak birine, bir şaplak birine vurur. Bunun üzerine çocuklardan biri *bize niye vurursun? Hünerin varısa kardeşin Alınca kalesinde tutsaktır, var onu kurtar*, der (s. 166).

♦ **Ağabey – Baba – Oğul:** Boğaç Han hikâyesinde, babanın kırk namerdin eline düşmesi, oğluna gerçek evladın büyüklüğünü göstermek fırsatını vermiştir. Salur Kazan'ın tutsak oluşu hikâyesinde olduğu gibi baba ile oğul; Uşun Koca oğlu Seg-

---

[1] Radloff, *Proben*... c. III, s. 309 vd.; Ruben, a.g.m., s. 239 vd.; Jirmunskiy, s. 230.

rek hikâyesinde olduğu gibi ağabey ile kardeş, tutsak oldukları kâfirler tarafından kendilerini kurtarmaya gelen oğul ve kardeşe karşı savaşmaları için serbest bırakılır, ama tam zamanında tanışmak suretiyle bu çarpışmanın önüne geçilir. Prof. Ruben'in de belirttiği gibi, oğulun babasını vurması Türk ahlakına uymazdı. Babanın iftiraya uğramış oğlunu öldürdüğünü sanması acıklıdır. Buna karşı oğulun babasını kurtarmak isteyişi kahramanca ve aşırı bir sevgi eseridir.

Sagairlerin Tarba Kinei, Minnusink Tatarlarının Ala Kartaga destanlarında görüldüğü üzere, Türkler arasında ana babası tarafından haksız olarak reddedilmek ve sokakta bırakılmak suretiyle cezalandırılan, öte yandan eve dönerek ana babasının düşmanlarından öç alan yiğit ruhlu evlatlara ait hikâyeler vardır. Doğrudan doğruya ilkel varyantlarla karşılaştırmak yoluyla Dede Korkut hikâyelerinin ahlaki yüksekliği açıklanmış olur. Bu ilkel varyantlarda ananın rolü, babanın pişmanlığı ve iftiracıların kötülüğü Dede Korkut kitabındakilerle paraleldir.

OĞUL

♦ **Kahramanın Düşman Eline Düştükten Sonra Gösterdiği Yiğitlik:** Uruz'un tutsak oluşunu anlatan salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde, bahadırın düşman eline tutsak düştükten sonra tek başına gösterdiği yiğitlik göze çarpar. Kahramanın bu tutumu Özbeklerin Alpamış destanındaki benzer sahneleri hatırlatır. Alpamış'ta Kalmuk hanı Tayça Han'ın zindanındaki Özbek bahadırı buna benzer bir davranışta bulunur. Bu kahramanlık sahnesi, XVI. ve XVII. yüzyıllara ait Harezm Türkmen hikâyelerinden Yusuf ile Ahmet hikâyesini hatırlatır.[1]

Bu hikâyede, tutsak olan Yusuf, Güzel-şah tarafından zindandan çıkarılınca, onu değil de yurdunu över. Yusuf ile Ahmet hikâyesinde komik unsurların yokluğuna karşı, arada büyük bir benzerlik vardır ve Jirmunskiy'e göre bu benzerlik bir rastlantı değildir. Çünkü Yusuf ile Ahmet'in yazarı, Oğuz destanının motiflerini kendi hikâyesinin birçok yerinde kullanmıştır. Bu takdirde, Salur Kazan'ın tutsak ediliş hikâyesini, bu kahramanın Orta Asya rivayetlerine bağlamak lazımdır. Bu rivayetler, Yusuf ile Ahmet hikâyesinin yazıldığı sıralarda Türkmen epik geleneğinde henüz saklı bulunuyordu.[2]

Bu bölümde yer alması gereken "oğulun ata ile vuruşması" ve "öldürülen kahramanın anası tarafından diriltilmesi", yukarıdaki "baba", ve "ağabey-baba-oğul"da verilmiştir.

Yusuf ile Ahmet hikâyesinin konusu ve Dede Korkut'taki hikâyeyle karşılaştırılması için bkz. A. N. Samailoviç, "Oçerek Po İstrij Turkmenskoj Literatury (Türkmen edebiyatına dair taslak)", *Turkmenija*, I, 1929, s. 127 vd.; O. Ş. Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. IX vd.
Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta,* 1962, Alpamış Rivayeti, s. 114 ve 188.

KARDEŞ

♦ **Birbirini Tanımayan Kardeşlerin Karşılaşması:** Birbirini tanımayan kardeşlerin yüz yüze gelmesi bütün dünya edebiyatında görülen motiflerden biridir. Dede Korkut kitabının Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesinde, tutsak olan büyük kardeş (Egrek), kâfirler tarafından tanınmayan ve onu kurtarmak için geldiği düşman sınırında uyuyup uyuyup uyanan küçük kardeşiyle (Segrek) savaşması için serbest bırakılır. Fakat birbirlerinin kardeş olduklarını tam zamanında anladıkları için aralarında dövüş olmaz. Prof. Ruben bu hikâye hakkında aşağıdaki geniş bilgiyi vererek başka dünya masallarıyla karşılaştırmalar yapmaktadır (a.g.m., s. 255 vd).

> Her şeyden önce bu motif dolayısıyla diğer Dede Korkut hikâyelerine pek uymayan bu basit masal, görünüşe göre dünya edebiyatının şimdiye dek bilinen en uzun hikâyesidir. Bu hikâye, İsa'dan önce XV. yüzyıla ait olup bugüne değin en eski masal olarak bilinen ve Mısır'dan çıkma bir masal ile başlıyor.
>
> Bu hikâye, iki bin yıldan uzun bir zamanın seyri içinde, Hindistan'dan geçerek Türkistan'a, Uygurlara ve Çin'e yürümüş gelmiştir. Uygurlardaki şekli şudur: Bir tacir ölümüyle geride iki kardeş bırakıyor. Bunlardan yalnızca büyüğü evlidir. Karısı küçük kardeşi baştan çıkarmak istiyor; sonunda da kadının ve anasının ortaklaşa gayretleriyle oğlan yeniliyor. Ağabeyinin korkusundan yurdunu bırakarak kaçıyor ve budist rahibi oluyor. Fakat kötü kadın, hasta rolü oynuyor ve bu yolla küçük kardeşe karşı ağabeyini öç almaya kışkırtıyor (burada bir boşluk var). Hakarete uğrayan ağabey, gelecek sefer dünyaya gelişinde bir yılan oluyor ve hâlâ budist rahibi olarak yaşayan küçük kardeşini sokup öldürmeyi başarıyor. Özellikle hikâyenin sonu budistlerin ahlaki akidesine uygundur: Küçük kardeş suçludur ve artık iffetli bir insan değildir, bu yüzden de ağabey yeniden dünyaya gelişinde onu öldürmekte haklıdır.

Gerçi Hindistan'da küçüğün ağabeyine yardım ettiği bir kardeş masalı da bilinir. Visnuit mitolojisinde bu masalın artığı saklanmıştır. Burada bir ejderha ifrit tarafından sarılan büyük kardeş Krişna, küçük kardeş Baharama tarafından kurtarılmıştır.

Prof. Ruben karşılaştırmalarında, Dede Korkut rivayetinde ihanet motifinin bırakıldığını söyledikten sonra, Mısır rivayetindeki inek yerine, Dede Korkut rivayetinde binek atı geldiğine işaret ediyor. Büyük kardeşin küçüğü uyandırması, Keykâvus'un Rüstem'i kurtarmak için Mazenderan'a yaptığı yolculuğun ikinci konağında onu uyandırmasını hatırlatmakla birlikte, bir masal motifinin yerine Dede Korkut'ta gerçekçi bir varyantı gelmiştir.

Üç bin yıllık eski bir Mısır masalının, Türkçe karşılığının doğrudan örneği olduğu ileri sürülemez. Bununla birlikte Mısır masalının bir doğu dalı, Hindistan,

Türkistan ve Çin'de budaklanmıştır. Bu masalın batı dalına da bugün hâlâ Avrupa'da rastlanmaktadır. Güney Amerika'da biri bir macerada felakete uğrayan ve ardından diğeri tarafından yeniden diriltilen ilkel bir "iki kardeş masalı" da kaydedilmiştir.

Küçük kardeşin, ağabeyini kurtarmadan geri dönmeyeceğine dair andın, aynı şekilde Sümerce ve Hintçede bulunduğunu gösteren belgeler vardır.

♦ **Kahraman Kardeşin İnsan Eti Yiyen Kardeşini Öldürmesi:** Basat'ın Tepegöz'ü öldürüşünü anlatan hikâyede, Tepegöz, kahramanı öldürmenin mümkün olmadığını görünce ona adını ve kim olduğunu sorar; Basat'ın verdiği karşılıktan onun kendisinin kardeşi olduğunu ve Basat da Tepegöz'ün babası Aruz Koca'ya ağır hakarette bulunup diğer kardeşini öldürdüğünü anlar. Bu hikâyede bir motif daha karşımıza çıkıyor. Basat'ın sahip olduğu yırtıcılık onu dişi bir arslanın emzirmesi sayesindedir. Kendisini deve tanıtırken, dişi arslanın doğrudan anası olduğunu söyler. Tepegöz de Aruz'un evlatlığıdır; aslında bir çobanın peri kızından doğmuş oğludur.

ÇOCUK

♦ **Periden Doğma:** Bir insan ile peri kızından doğan çocuk Asya'da olsun, Avrupa'da olsun, birçok ulusun folklorunda rastlanan bir motiftir. Bu ulusların folklorunda kahraman dev bir kuştan (daha çok kuğudan) doğar. Sarı Çoban ile peri kızından doğan Tepegöz'ün hikâyesinin başlangıcına göze çarpacak denli benzeyen bir hikâye, çok eski Hintçe bir manzumede gösterilebilir. Tepegöz hikâyesinin başlangıcında koyunların neden ürktüğü, peri kızının neden uçup gittiği gibi açıklanmayan birtakım ayrıntılar bulunur, ama Hintçe manzume çok daha kısa ve neredeyse anlaşılmaz haldedir ve bir diyalog biçiminde yazılmıştır. Veda nazmı, Veda nesriyle bütünlendiğinde bu hikâye Dede Korkut'takine benzemektedir; yalnız Hintçesinde kahraman, peri kızına tekrar rastlar. Ama Dede Korkut hikâyesinde, peri kızının vedalaşma sözleri, tek bir aşk gecesinden sonra daha mantıklı yoldadır.[1]

Türk ve Moğol uluslarının kahramanlık hikâyelerinde ve kavimlerin nereden geldiğini açıklayan hikâyelerde de benzeri birtakım masallar vardır. Bu tipten birkaç varyant da Moğollardan Buryatlar arasında saptanmıştır. Orta Asya Türk uluslarının Tepegöz'e yakın bir varyantı olarak Altınordu beylerinden Ak Mangıt soyundan gelen Edige'nin atalarına ait efsane söylenebilir.[2]

Bu manzumenin konusu için bkz. W. Ruben, a.g.m., s. 248 vd.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 226 vd.

Manas destanında, Bokmuran Han, Kökütey'in çocuğu değil, Er Töştük ile peri kızı Aysalkı'nın oğludur. Bu peri kızı, onu deve sürüsündeki bir deveye bağlayıp çocuksuz olan Han Kökütey'e göndermiş ve o da çocuğu evlat edinmiştir.

Radloff rivayetinde, Karalayov rivayetine uygun bir cümle vardır: Han Kökütey vasiyetinde "melez çocuk, buluntu çocuk diye hor görmeyiniz" diyor.[1]

Korkut Ata'nın da "ala gözlü dev kızından" doğduğuna dair bir halk rivayeti vardır (Bkz. s. 809).

♦ **Kaybolmuş ve Dişi Arslan Tarafından Büyütülmüş Çocuk:** Bir çocuğun sütninesi olarak dişi arslan çok yaygın bir motiftir. Prof. Ruben, doğuda ve batıda bunun örneklerini sıralamıştır. Arslan yerine, Türk mitolojisinde kurt büyük bir rol oynamaktadır. Tipik eski bir Türk motifi olan kurt motifine Hindistan'da da sık sık rastlanır. Kimi kez de kurdun yerini köpek alır. Dede Korkut kitabında dişi kurt yerine arslanın geçmesi, oldukça sonraya ait bir yenileme olmalıdır.[2]

NİŞANLI – EŞ – EVLENME

♦ **Kahramanların Eşlerini Yiğitlikleriyle Almaları:** Kahramanların alacakları kızı kendileriyle evlenmeye razı etmek için ilkin çetin savaşların altından kalkması gerektiği motifi, başka motiflerle birlikte Türk destan geleneğinde derin dal budak salmıştır. Kahramanın evlenmek istediği kızı alabilmesi için güç ve çoğunlukla insanüstü işler başarması gerekmektedir: Cam bir dağın üzerinde ata binmek ya da üç zor iş başarmak gibi; ki kahraman bunları ancak bir büyü gücüyle yapabilir. [3]

Kan Turalı hikâyesinde olduğu gibi delikanlının da kendisine eş olacak kızda, erkeğe yaraşır nitelikler aradığını biliyoruz.

İlkin erkeğin kızla güreşmesi ve onu yenmesi vardır. Bamsı Beyrek gerçekte beşik kertmesi olan, fakat kendisini kızın dadısı diye tanıtan Banı Çiçek ile güreşir. Bu motif Beyrek'in Anadolu'da bugün bile yaşayan kimi rivayetlerinde de karşımıza çıkar. Bu motifi başka milletlerin destanlarında da görürüz. Beyrek'in kızı yenmesi, Brunhild motifini andırdığı gibi, Beyrek de parlak bir Sigfried olur.

Ahlat meliki Justinus'un kızı da ancak kendisini savaşta ve güreşte yenecek yiğitle evleneceğini ilan etmişti.[4]

Abdülkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar" *Belleten*, *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, 138.

W Ruben, a.g.e. 246 vd.

Lutz Mackensen, *Handwörterbuch des deutschen Märchens*, Berlin ve Leipzig, I, s. 303.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, 1952, s. 30

Divânü Lugâti't-Türk'te "kızla güreşme, kısrakla yarışma" şeklinde bir atasözü var ve Kâşgarlı Mahmud bunu "çünkü kız kuvvetli olur ve seni yener" diye açıklıyor (c. III, s. 394).

Prof. Ruben'in verdiği örneklerde (s. 217 vd), bir kızı isteyen iki kahraman önce kendi aralarında dövüşüyor, sonra da kızın kendisi talibiyle dövüşüyor. Başka bir masalda kahraman, alacağı kızın yurduna geliyor. Bu kız şimdiye değin bütün kahramanları yenmiştir; kahraman, bütün hayat ve bütün kötülükler kızın vücudundan sürülüp çıkarılıncaya kadar onu kamçılıyor ve sonra onunla evleniyor. Bir başkasında, düğünden sonra gelin kahramanla güreşir, onun kuvvetini denemek için...

Radloff'ta bulunan bir masalda ise kahraman bir kız, dövüşmeden kocaya varmıyor. Kahraman gelip onunla güreşiyor; kız onu paramparça etmekle korkutuyor. Bunun üzerine erkek güreş işini ciddiye alıyor; fakat şefkatinden dolayı onu koruyor.

Sasunlu David destanında, komşu ülkenin kralının kızı, ozanlarını, hanımlarını övsünler diye David'in memleketine gönderir. Kendisiyle evlenmek isteyen kırk devi reddeden bu kız, âşık olduğu David ile erkek kılığına girerek güreşir, yenilir ve onunla evlenir.[1]

Prof. Ruben, dövüşerek kazanılmış gelin tipinin ayrı hikâyeleri olduğunu belirterek bunun *Binbir Gece Masalları*'nda (44. gece, Ömer hikâyesi), Moğol destanı Gesser Han'da, Colay Han destanında, Hindistan ve Almanya'da benzerlerini sayıyor ve bu arada Asya amazonları ile onları hatırlatan gelinlik kızlar üzerinde duruyor (a.g.m., s. 220 vd).

Kızı elde etmeden önce başarılması gereken üç zorlu iş teması da çok yaygın rastlanan bir masal temasıdır. Kan Turalı hikâyesinde anlatıldığına göre otuz iki kahraman bu yolda başlarını kaybetmişlerdir; ama Dede Korkut'un kahramanı sırasıyla boğa, arslan ve buğra ile dövüşüp, onları çıplak yumruğuyla yenmeyi başarır.[2]

Güvey olacak delikanlının efsanevi hayvanlarla dövüşmesi, destanlardaki evlenmelerin en arkaik şekillerinden biridir. Bu dövüşler Türk ve Moğol destanlarının en eskilerinde bile görülür.[3]

Barı Çiçek'in kardeşi Deli Karçar'ın Dede Korkut'tan *kalınlık* için istediği pireleri tedarik etmek gibi şartlar, bir adayı ayılar ve kurtlarla doldurmak gibi imkân-

---

Tahir Alangu, "Orta Zaman Komşu Milletlerinin Eposlarında Kahraman Kadınlar" *Türk Dili*, Ankara, 1 Aralık 1953, III, sayı 27, s. 147 vd.

Tarihte bilinen en eski boğa dövüşü için bkz. *Gılgameş Destanı*, Muzaffer Ramazanoğlu çevirisi, Ankara, 1944, s. 44 vd.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 196.

sız vazifeleri hatırlatır.[1]

Bu konuda kızla yapılan yarışlar da rağbet gören bir masal temasıdır. Yavukluyla ok atma ve at yarışı bunların başında gelir. Bamsı Beyrek hikâyesinde kızla oğlan sırasıyla at ve ok yarışından sonra güreşirler.

Kahraman çiftin düşmana karşı birlikte dövüşmesi motifinin benzerini Colay Han destanında buluyoruz. Colay'ın ikinci karısı Ak Saykal, kahraman avda uyuduğu zaman düşman ordusunun gelmesiyle onu kılıcının ucuyla uyandırır. Sonra her ikisi de Kalmuklara karşı yiğitçe savaşırlar... Kırgız destanının bu epizodu, Dede Korkut kitabındaki Kan Turalı ile Selcan Hatun'un peşlerinden gelen kâfirlere karşı birlikte çarpışmalarının benzeridir.

Kan Turalı hikâyesinde başka bir nokta daha var: Kahraman, Selcan Hatun'un kendisini ondan daha yiğit sayması düşüncesine katlanamaz ve bu yüzden onu öldürmeyi kurar. Prof. Ruben, Colay Han destanının devamını bununla karşılaştırıyor. Ak Saykal ile tılsımlı at, yurda dönüş yolu üzerinde Colay ile ağız kavgası ediyorlar; Colay onların suçlamaları karşısında susuyor, ama çadırında rahat yatarken kendini içkiye veriyor ve burada, dünyada kendisinden başka övülmeye değer ne var? diye tafralanıyor. Ak Saykal, buna karşı, o uyurken, kendisini kaçırmış olan hükümdarın en yüce kişi olduğunu söyler ve böylece Colay'ı başka maceralara sürükler.[2]

Kız için yapılan dövüşlerde önemli bir yeri olan ok atma, Odysseia'da da geçiyor, ama orada ok, Beyrek hikâyesinde olduğu gibi düğün dolayısıyla bir nişan atma yarışında değil, kızın talibini öldürmek için atılıyor.[3]

♦ **Uykuya dalan sevgilisini kurtaran kahraman kız:** Bu motif, Türk destanlarında önemli bir yer tutar. Yiğitler, güzel kızların karşısında kendilerinden geçip uykuya dalarlar. Düşmanların yaklaşmaları üzerine, sevgilileri onları uyandırır. Kızlar daha kahramanlar hazırlanmadan düşmana girişirler. Sonra ikisi birlikte, bir ucundan biri, bir ucundan diğeri yağıya koyulup yenerler.

♦ **Ölüm karşısında eş:** Deli Dumrul öyküsünde olduğu gibi ölümden kurtulmak için canı yerine can bulmak zorunda kalıp da anasından ve babasından umduğu fedakârlığı bulamayan kahramana, eşinin duraksamadan canını vermesi motifine Yunanlıların Alkestis masalında da rastlıyoruz. Burada kral Admetos ölecektir, anasından ve babasından canlarını oğulları için vermelerini ister, onlar da reddeder.

W Ruben, a.g.m. s. 218 vd.

W. Ruben, a.g.m., s. 240 vd.

Türlü nedenlerle ok atma motifleri için bkz. W. Ruben, a.g.e., s. 220; W. Eberhard ve P N. Boratav, *Typen Türkischer Volksmärchen*, "Motivindex, Pfeilschuss-Ordal"

Fakat karısı Alkestis bu fedakârlığa hazırdır; ölüm gelir ve onun canını alır. Bu sırada bir rastlantı olarak Herakles, Admetos'e gelir ve soylu kadının hayatını kurtarıp geri verinceye değin ölümle dövüşür.[1]

Eski Hint destanlarında da bu hikâyenin bir benzeri vardır. Dindar keşiş Ruru bir yılanın soktuğu eşini kurtarmak için hayatının yarısını vermeye hazırdır ve bu yolla eşini ölümden kurtarır.[2]

♦ **Kaybolmuş eşin dönüşü:** Erkeğin yurduna ve yavuklusuna dönüşü motifine batı ve doğu uluslarının ortaçağ destanlarında olduğu gibi, onların çağdaş folklorlarında da rastlanır. Bunun en eski yankısını, Odysseus'un dönüşü epizodunda buluruz. Bamsı Beyrek hikâyesinin en eski şeklinde yer alan Yadgar'ı, Odysseus'un oğlu Telemakhos'un dönüşünü karşılamaktadır. Odysseus eşi Penelope'den yirmi yıldır uzak düşmüş ve kadını almak isteyen gençler zaman içinde Odysseus'un öldüğüne dair rivayetler çıkarmışlardır. Penelope kocasına sadıktır, ancak gençlerin baskısı karşısında bir yarış açar. İşte bu sırada Odysseus çıkagelir ve Penelope'nin taliplerini birer birer yendikten sonradır ki kadının eşini tanıma sahnesi gerçekleşir. Bu öyküden bir başka ayrılık noktası da Beyrek yurduna döndüğünde üstüne bir çuval geçirip deli ozan kılığına girmesidir; Odysseus ise kendi sarayına dilenci kılığında gelir.[3]

BİRKAÇ MOTİF DAHA

♦ **Çoban:** Dede Korkut kitabındaki çobanlardan Karacuk Çoban'ın, Salur Kazan'ın evinin yağmalanması hikâyesinde büyük yeri vardır (bkz. s. 858). Dede Korkut öykülerinde onun dışında, gördükleri iş bakımından adlarını bildiğimiz iki çoban daha var. Bunlardan biri Kazılık Koca oğlu Yegenek hikâyesinde babasını kurtarmaya giden Yegenek'in yanına koşulan Oğuz beylerinden olan Soğan Sarı Çoban'dır. Öteki de Tepegöz hikâyesinde geçen Konur Koca Sarı Çoban'dır; ki bu çobanın peri kızıyla birleşmesinden Tepegöz doğar.

Koyun çobanları ile çobanlar genel olarak hiçbir zaman kahraman olarak gösterilmemiştir. Özellikle Orta Asya Türklerinde çoban, reddedilmiş kahraman çocuklarının kurtarıcısı olarak bilinir. Ahd-i Atik'te Davut Peygamberin sapanı ile Calut'a karşı savaşında, çoban bir kahraman olarak görülüyorsa da bu seyrek bir olaydır.

Deli Dumrul ile Alkestis arasındaki başkalıklar için bkz. W Ruben, a.g.m., s. 232 vd.
Bu hikâye ve bu motifle ilgili başka hikâyeler için bkz. W. Ruben, a.g.m., s. 233 vd.
Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 203. Ali Sultanlı, "Dede Korkut Destanı Hakkında Kayıtlar", s. 13 vd; *Oxford Classical Dictionary*, Odysseus maddesi.

Ama yine de Dede Korkut hikâyesinde çobana ayrılan yere bakarak Orta Asya Türkleri arasında onun olduğundan daha yüksek ve şerefli bir mevki olduğu sonucu çıkarılabilir.[1]

♦ **Davete çağrılmamak:** Dede Korkut kitabının son hikâyesinde anlatılan, yağma davetine çağrılmamak yüzünden isyan çıkması teması çok eskidir. Mitik halk edebiyatında bir ziyafet yüzünden kavga ve ölüm çıktığı sık sık görülür.

Burada anlatılan isyan hikâyesi üzerinde Prof. Ruben dikkate değer düşünceler ileri sürmüştür. Ruben'e göre, Dış Oğuz'un İç Oğuz'a asi oluşu hikâyesinin başlangıcı, bunun benzerlerini göstermek için çok kısadır: Kazan Bey neden Dış Oğuzları yağmaya çağırmamıştır? Bu bir unutkanlık işi değildir. Tıpkı Begil oğlu Emren hikâyesinde arkadaşını kızdırdığı gibi yağmaya çağırmayışı da Kazan Beyin karakterinin kötü taraflarından biridir. Sadık bir adamı uğruna, kendi kanından olan dayısını öldürmeye kadar gitmek, böylesine korkunç bir intikam almak uygun mudur? Yoksa bu, onun doğruluğunun bir alameti midir?[2]

Ama bence burada, Beyrek'in kendisine sadakati dolayısıyla onun öcünü almaktan çok –kim olursa olsun– Türk karakterinde yer alan, bir kahpeliğin cezalandırılması isteği söz konusudur. Bu bir kişiye, Kazan Bey'e özgü bir nitelik değildir. Mertliğin karşısında gösterilen namertlik, bağışlanır bir suç değildir ve cezası da çok kez ölümdür.

Amca ile yeğen arasında bir düşmanlığın, ilkel masallarda, efsanelerde ve tarihsel miras kavgalarında belgeleri vardır. En önemlisini, eski Hintçede, ilahi kahraman Krişna efsanesinde görüyoruz; burada yeğen, amcayı öldürür.

Ozan bu isyan öyküsünde Kazan'ı suçlu göstermekten kaçınmıştır. Aksine onun öldürülmüş inağına gösterdiği sadakat heyecan vericidir. Kazan gerçekten de Dede Korkut tarafından özellikle sevilen bir tiptir.

♦ **Devin kör edilmesi:** Bu da çok eski bir motiftir. Tepegöz hikâyesinde ve Odysseia'nın Polyphemos'unda olduğu gibi kahramanlar, masallarda tek gözlü devin gözünü kör ederler. Bunun için de kızdırılmış şiş yerine kimi kez kaynar su ya da özel bir merhem kullanılır. Arap varyantındaki dev iki gözlüdür ve iki gözü de aynı zamanda kör edilir.[3]

W Ruben, a.g.e 204 vd. *Orkun*, 6 Temmuz 1951, sayı 40, 12 vd.

W Ruben, a.g.m. s. 270 vd.

Lutz Mackensen, *Handwörterbuch des deutschen Märchens*, 1930-33, c. I, s. 142.

W. Eberhard ve P. N. Boratav, *Typen Türkischer Volksmärchen*: Motivindex, "Auge, Blendung, Blinder"

♦ **Döl almak:** Bu motife Kazan Bey'in evinin yağmalanışını anlatan hikâyede rastlıyoruz. Kâfirler Kazan'ın anasını da tutsak etmişlerdir ve Kazan Bey'e hakaret olsun diye, anasını Keşiş oğlu Yayhan'a verip ondan doğacak oğlanı kendisine karım [rakip] koyacaklarını söylerler.

Buna içerleyen Karacuk Çoban verdiği karşılıkta *Mere kâfir, Kazan Beg'ün anası karıyupdur, oğul vermez. Oğuzun dölün almakdan safan varısa; Şökli Melik, kara gözlü kızun varısa getür, Kazan'a ver; mere kâfir, senün kızundan oğlu doğsun, siz anı Kazan Beg'e karım koyasız,* der (53:31B5-8).

Bu motif üzerinde etraflı bir inceleme yapan Abdülkadir İnan, eski avcı ve göçebe Orta Asya kavimlerinin kimi aşağı zümrelerinde, bu "döl alma" âdetinin bulunduğunu etnografyacılar tarafından toplanan materyallerden öğrendiğimizi söyledikten sonra, XIX. yüzyılın ortalarında bile Kazak-Kırgızlarda bu âdetin bulunduğu hakkında bir Kazak-Kırgız rivayetini haber veriyor.[1]

♦ **Düşmanın karısının zindandaki tutsağı ziyareti:** Salur Kazan'ın tutsak oluşu hikâyesinde, Kazan Bey'in "ne hallu kişi" olduğunu merak eden tekfurun karısı, zindancıya kapıyı açtırıp tutsağı ziyaret eder (176:139A7). Wolfdietrich destanında da bununla karşılaştırılabilecek bir sahne vardır. Burada kraliçe bir kuyuya kapatılmış yaşlı kahramanı, çocuğunun sağ olup olmadığını öğrenmek amacıyla ziyaret eder.[2]

♦ **İhanet eden arkadaş:** Bamsı Beyrek hikâyesinde, Beyrek'in öldüğüne dair bir yalan uydurup da yavuklusunu almaya kalkışan Yalancı oğlu Yaltacuk adı, Kongratların varyantına uymamaktadır. Bizim öykümüzde ihanet eden bir arkadaş olan Yaltacuk, orada Ultan Taz gibi köle ve kahramanın küçük kardeşi haline dönüşmüştür. Bu kişi, kahramanın yabancı ülkede öldüğü hakkında asılsız bir haber yayar ve buna karşılık da dul kadınla evlenir.

Bu motif, Altay Alpamış destanında da vardır ve ihanet eden arkadaşın adı Ak Koben'dir. Daha az belirgin bir şekilde Alpamış'ın bazı varyantlarında da geçer; bu rolde Kalmuklardan Kara-Can'ı görürüz. İngiliz ve Rus romanlarında da ihanet eden arkadaşlar vardır.[3]

♦ **İnsan eti yemek:** Tepegöz hikâyesinde dev, kendisine günde iki adam verilmesi için Oğuzla bir kesim keser. Uygurcaya çevrilmiş çok eski bir budist masalında, insan etinin pek lezzetli olduğunu bir rastlantıyla keşfetmiş bir kraldan söz edil-

---

Abdülkadir İnan, "Göçebe Türk Boylarında Evlatlık Müessesesiyle İlgili Gelenekler" *DTCFD*, Ankara, 1948, c. IV, s. 135 vd.; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 305 vd.

W. Ruben, a.g.e., s. 256 vd.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 206.

mektedir. Bu kral zaman içinde yamyam haline geliyor, sürülüp çıkarılıyor, ormanda tek başına yaşıyor ve insanları yakalayıp yiyor. Tatarların da insan yiyicilerden söz eden masalları vardır.[1]

♦ **Kılıç:** Dede Korkut hikâyesinde Basat, Tepegöz'ü onun kılıcıyla boynunu vurarak öldürür (154:119A1). Kafkasya'nın "taştan doğmuş kahraman" masalında, dev, kahramana onu yalnız kendi kılıcıyla öldürebileceğini açıklar.

Bir Türk kahramanı da yine yalnız kendi kılıcının öldürücü bir silah olduğunu meydana vurur. Bir devin ya da cadının nasıl öldürülebileceğini ancak kendisinin söyleyebileceği motifi ilkel Amerikan masallarına dek izlenebilir.

Dede Korkut'taki Segrek hikâyesindeyse kahraman gerdeğe girdiği gece, kızla kendi arasına kılıcını çıkarıp koyar. Radloff'taki "iki kardeş" masalında da iki kardeşten biri diğer kardeşinin sıkıntıda olduğunu duyar, yengesine gelir. Yenge ikizlerin benzerliği yüzünden onu kocası sanır. Fakat bu kardeş geceleyin yengesiyle arasına kılıcını koyar.[2]

♦ **Kılık değiştirme:** Bamsı Beyrek hikâyesinde kahraman, başka birisiyle evlenecek olan yavuklusunun düğününe kılığını değiştirip deli ozan olarak gelir; ki bu da çok yaygın bir masal temasıdır. Bu tema Odysseus'un Troya'dan yurduna dönüşünden beri bilinir.[3]

♦ **Koç postuna saklanma:** Tepegöz hikâyesinin bu motifi de çok eski çağlara dek uzanır.

♦ **Kör gözün açılması:** Bamsı Beyrek hikâyesinde, oğlunun hasretiyle ağlamaktan kör olan Beyrek'in babasının gözleri, kahramanın serçe parmağını kanatıp kanını sürdüğü mendili gözüne sürmesiyle açılır (87:61A11-13). Demek ki gözü açan tılsım kahramanın kanındadır. Bu motif Radloff'un VII. sayılı varyantında yoktur (c. I, s. 42).

Köroğlu'nun Paris rivayetinde, babasının gözleri tılsımlı bir çeşmeden gelen köpükleri alıp sürerek açılır. Birçok hikâyede bu tılsım topraktandır. Bozoğlan hikâyesinde bu toprak Hazreti Ali'nin Düldül'ünün ayağının tozudur. Bir masalda kör padişahın gözlerini, atının ayağının değmediği bir yerdeki toprak açabilir.

Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav, *Typen Türkischer Volksmärchen*: Motivindex, Kannibalismus maddesi.

W Ruben, a.g.e., s. 251, 259. Ayrıca bkz. W Eberhard P N. Boratav, *Typen Türkischer Volksmärchen*, Motivindex, schwert

Kılık değiştirme motifi bulunan Türk masalları için bkz. W. Eberhard ve P. N. Boratav, *Typen Türkischer Volksmärchen*, Motivindex, Verkleidung.

Melikşah ile Güllü Han ve Şah İsmail hikâyelerinde, dalda öten iki kuş kahramanın gözlerinin nasıl açılacağını tarif ederler: Kuşların konduğu daldan iki yaprak alıp altın tasta ezecek ve sonra da bunu gözüne sürecektir.[1]

♦ **Oburluk:** Tepegöz, daha küçük bir bebekken kendisine tutulan sütannenin emceğini bir soğurur olanca sütünü alır, iki soğurur kanını alır, üç soğurur canını alır. Böylece getirdikleri birkaç kadını öldürür; onu beslemek için günde bir kazan süt yetmez (146:110B1-5). Büyüyüp de Oğuz ile kesime varınca günlük öğünü için beş yüz koyun ve iki adama anlaşılır (147:111B13).

Kahraman çocuğun oburluğu, halk edebiyatının çok görülen bir temasıdır. Efrasiyab'ın (Alp Er Tunga) oğlu Alp Arız'a da "doksan koyun dovgalık, on koyun öyünlük" yetmez (bkz. s. 832).

♦ **Ozan-Argış:** Bamsı Beyrek hikâyesinde, zindandaki Beyrek'in oradan geçen kervanla konuşması epizodu, daha eski varyantlarda yoksa da hikâyenin bugün Anadolu'da yaşayan birçok varyantında vardır.[2]

Kervancıların beraberinde "altı perli gürz" getirmiş olması, ileride bununla bir ilişki kurmaya yarayacaktır. Fakat bütün varyantlarda bulunan bu ilişki, Dede Korkut hikâyesinde yoktur. Kervancıların beraberlerinde at –yani deniz kulunu– getirmiş olmaları varyantlara uymuyor, çünkü bu varyantlarda at kahramanla birlikte doğuyor.

Bu motifin diğer kültürlerdeki benzerlerine gelince: bir budist masalında terk edilmiş kadın gezici kervanlar gönderir, ki bunlar bir türkünün yardımıyla kocayı arayacaklardır.[3]

Anadolu'da yaşamakta olan Bamsı Beyrek varyantlarda yer alan argışla (kervanla) kahramanın bu türkü-diyaloğu, Ruben'in dediği gibi, hikâyenin eski bir zirve noktasıdır.

♦ **Ölülerin yemeğini alma:** Salur Kazan'ın tutsak oluşu hikâyesinde, Kazan Bey kendisini zindanda ziyaret eden tekfurun karısına "*Ölülerüne aş verdüğün vakit ellerinden aluram*" der (176:139A11-12). Bu motif "aptallar ile köylüler" masalının varyantlarında da bulunuyor. Masalın kahramanı olup karısının aptallığı yüzünden umutsuzluğa düşerek köyünü terk eden adam, cehenneme gittiğini söyleyince oradaki akrabalarına vermek üzere yanına yemek veriyorlar.[4]

Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, Ayrıca bkz. yukarıda, İslami Unsurlar, gömlek ve mendil, s. 1007

Bkz. Hikâyelerden Yaşamakta Olanlar bölümü, Bamsı Beyrek.

W. Ruben, a.g.m., s. 219.

[4] Wolfram Eberhard ve P. N. Boratav, *Typen Türkischer Volksmärchen* Typen, typ 331.

♦ **Su, kurt ve köpekle haberleşme:** Kazan Bey'in evinin yağmalanmasını anlatırken geçen bu haberleşme, Prof. Ruben'in dediği gibi çekici ve lirik bir bölümdür.

Hindistan'da Ramayana hikâyesinin içinde de böyle bir tasvir geçer. Benzeri bir olay Vikranarvasia dramında da vardır. Kahraman, kaybolmuş karısını ararken ağaçlara, hayvanlara ve ormanlara sorar. Masalda kaybolmuş karısını arayan kahramana, hayvanlar, kuşlar ve balıklar yardım eder. Ya da bir kahraman vahşi hayvanlar ve kuşlardan, ölüleri diriltmek için bir ilaç sorar.[1]

♦ **Yüzük:** Bamsı Beyrek hikâyesinde, kahraman, Banı Çiçek'i güreşte yendikten sonra altın yüzüğünü parmağından çıkarıp kızın parmağına takar. Bu yüzük sonradan Beyrek'in kendisini kıza tanıtmasında işe yarayacaktır.

Yüzük motifine başka yerlerde de rastlıyoruz. Yüzüğün içinde erkek kuvveti vardır, aynı kuvvette bir kız yüzüğü kapıyor ve erkek onunla evleniyor.[2]

Masallarda görülen sihirli yüzük motifine gelince, bu yüzük saldırıya karşı koyar, yaralanmayı önler. Tepegöz hikâyesindeki koruyucu yüzük yerine Polyphemos efsanesinin birçok halk rivayetinde, kahramanı yüksek sesle durmadan bağırmaya zorlayan bir yüzük var, bu yüzden de kör olmuş dev onu izleyebilir. Sonunda kahraman, tehlikeli yüzüğün bulunduğu parmağını keser.[3]

W Ruben, a.g.m. s. 205., *Orkun*, aynı yer, s. 12 vd.

W. Ruben, a.g.m., s. 220

Türk masallarında yüzük motifi için bkz. W. Eberhard ve P. N. Boratav, *Typen Türkischer Volksmärchen*, Motivindex, ring

IV. ÖRF VE ÂDET

YAŞAYIŞ

Dede Korkut destanlarındaki yaşam tarzı, stepler ile yamaçlardaki hayatın birleşmesidir. Bu destanların insanları çadırlarda yaşıyor; at, deve ve koyun sürüleriyle birlikte yazın yaylalara çıkıyor, tam ya da yarı göçebe bir hayat sürüyorlardı; fakat bağ ve bahçelere de sahiptiler. Oğuzların sahip oldukları bağ ve bahçelerin varlığı Deli Dumrul'un Azrail'den aman dileyişinde görülebilir (s. 113).[1]

Bu destanlarda yerleşik bir kavim halkının hâkimi durumunda bulunan veya eskiden beri yerleşik hayat süren bir ülkenin sınırındaki şehir ve kalelere akınlar yapan Oğuzlar, tam ya da yarı göçebe yaşayan savaşçı bir toplum olarak betimlenmektedir. Bu hayatı dolduran unsurların başında savaş, sonrasında avcılık, toylar, şölenler, içki meclisleri, deve ya da boğa güreşleri, ok ya da at yarışları ve oyunlar önemli yer almaktadır.

Barthold'un dediği gibi, Türkler, vatanına bağlılığını geniş göçler yapmak alışkanlığıyla birleştirmiştir. Barthold, Oğuz destanına dair Yazıcıoğlu Ali'nin kitabındaki *dâyim göç edeler, oturak olmayalar* cümlesinin Cengiz yasasından alındığını göstermiştir.[2]

Fakat Cengiz ile ilintilenen rivayetlerin bir bölümü de ona ataları ve sülalesi tarafından gençliğinden beri anlatılan eski Türk destanlarından alınmış olabilir. Çünkü yine Yazıcıoğlu Ali'nin rivayetinde şöyle deniliyor: *Merhum Kara Osman dahi dâyim bu öğüdü oğlanlarına verirmiş: Olmasın ki oturak olasız, ki beylik; Türkmenlik ve yürüklük edenlere kalur, der imiş.* [3]

V. P. Kurilev 1964'de Moskova'da toplanan 7 Antropoloji ve Etnografya Bilimleri Kongresi'nde okunduğu bildirisinde Dede Korkut kitabında geçen üzüm bağları, baç, köleler ve karavaşlar, yağma ve diğer konuları ele almakta, bunlara göre birtakım sonuçlar çıkarmaktadır.[4]

Xavier de Planhol ise bir yazısında Dede Korkut kitabında göçebe hayatını

W. Barthold, Turetskiy epos i Kavkaz (Türk Destanı ve Kafkas), "Yazık i Literatura" (Dil ve Edebiyat), t. v. 1., 1930, s. 11-12.

W. Barthold, *Turkestan*, 2. edition, Londra, 1958, s. 461, çıkma 4.

Burada bahsedilen Kara Osman ilk Osmanlı padişahı Osman Bey'dir.

Yazıcıoğlu Ali, *Târih-i Âl-i Selçuk*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Köşkü Kitapları, no. 1390; yaprak 16b. Prof. Z. V Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946, c. I., s. 101.

V. P. Kurilev, "Obsestvenniyi Stroyi Oğuzov po damuım eposa Dede Korkut (Dede Korkut destanına göre Oğuzların toplum yapısı)", Arkeolojik ve Etnografik Araştırmalar Materyalleri, Bakû, 1965

işaretleri olan nesneleri sıralıyor. I. Bölümde Oğuzların memleketini ele alıp burada bir geçiş devresini işaretleyen maddi kültür ve yaşayış nesnelerine yer veriyor; Dede Korkut kitabında geçen ev, otağ, kapı, baca, çadır, alaçık, günlük, şami günlük, sayvan, oba gibi Oğuzların içinde oturdukları yerler ile tavuk kümesi, sığır damı, tavla gibi daha çok pastoral hayatı hatırlatan kelimeler üzerinde duruyor; kitapta çok seyrek ve az geçen sebze adlarına değiniyor. Oğuzların yaşadıkları yerleri çevreleyen dağlar, yaylalar, ırmaklar, ormanlar hakkında düşündüklerini, bunlardan Oğuzların hayatına dair çıkardığı sonuçları veriyor.

Yazısının II. bölümü kâfirlerin ülkesine ayrılmıştır. Bu ülkenin, Oğuzların yaşadığı coğrafi sahadan ayrı olduğunu, deniz kıyısı, düzlük ve rutubetli olduğunu, nüfusun şehirlerde yaşadığını ve yoğun bulunduğunu anlatarak, Oğuz ili ile kâfir ili arasındaki zıtlıkları belirtiyor. Oğuzlar ile kâfir elleri arasında bugünkü anlamda coğrafi bir sınır bulunmadığını, aradaki sınırı dağların ve sık ormanların oluşturduğunu, iki tarafın da birbirlerinin yaşadıkları yerlere tecavüz ettiklerini, aralarındaki mesafenin de öyle destanlarda geçtiği gibi, yedi gün yedi gecelik ya da üç gün üç gecelik bir yol olamayacağını belirtiyor.[1]

ÇADIR – YURT – ORDA

Göçebe hayatın gereği olarak Oğuzların yaşayışında çadırın büyük yeri vardır. Dede Korkut kitabında bununla ilgili olarak *ban ev, çadır, oba, ordu, otağ, yurt* sözler ve çadırın bölümleriyle ilgili kelimeler geçmektedir. Çadırların türlü Türk kabilelerinde birbirlerinden büyük ayrılık göstermeyen çeşitleri vardır. Azeri Türk göçebelerin çadırları dört türlüdür ve *deye* diye adlandırılır; öteki Orta Asya çadırlarında olduğu gibi keçeyle örtülüdür. *Alaçık* denilen çadırlar, Türk evinin ilkel şeklidir. Bununla beraber Azeri göçebelerde *alaçık* daha gelişmiş çadıra denir.[2]

Sibirya'da yaşayan Türklerin alaçıkları ağaç kabuğundan yapılmış ve diğer çadırlar gibi kurulmuştur, fakat daha büyüktür. Bunların iskeleti bir kat kayın ve bir kat kalın ağaç kabuğuyla örtülmüş; ama duman deliğinin üzerine keçe kaplanmıştır.[3]

Xavier de Planhol, "La signification géographique du livre de Dede Korkut", *Journal Asiatique*, 1966, s. 225-44.

Abdülkadir İnan, "M. N. Kuliev'in Kazak Yaylalarındaki Göçebe Türklerin Çadırları", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul, 355 vd

Azeri çadırları hakkında daha geniş bilgi edinmek için bkz. Selim Refik, "Azerbaycan Deyelerine Dair", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 1932, c. I, s. 388 vd. Bugünkü alaçıklar için bkz. A. R. (Yalgın), *Cenupta Türkmen Oymakları*, 1933, kısım II., s. 9.

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. I, s. 280.

Oğuz lehçesinde kabile anlamına gelen *obalar* İslamiyetten sonra Oğuzlarda oymağın ve kabilenin kendisini, bugünse Anadolu'da "göçebelerin ailelerini, göçebe çadırlarını ve çadırların bulunduğu yeri" ifade etmektedir (Bkz. s. 945).[1]

Çadırların daha büyükleri *otağ* adını taşımakta olup bunlar da ak, kızıl, kara ve karalı-göklü gibi türlü renklerde olur. Bu renklerin de başka başka anlamları vardır (Bkz. s. 1078).

♦ **Ban Ev:** Oğuz hanlarının oturduğu büyük otağların adıdır. Bayındur Han'ın verdiği büyük toy anlatılırken çok büyük bir altun otağ kurduğu ve Türkçede buna *ban ev* dedikleri söylenmektedir. Bu *ban ev*'lerin üzerinde altın toplar bulunduğu da bunların güzelliğini ve görkünü belirtmek için *altun başlu* diye nitelenmesinden anlaşılmaktadır. Bu tür büyük çadırlara *ağ ban ev* denmektedir (Bkz. s. 830). Yalnız buradaki "ev" kelimesini bugünkü anlamda alarak "beylerin çadırlarda değil, evlerde oturduğu" sonucunu çıkarmak yanlıştır.[2]

İbn Fadlan'ın Hazar hakanının uzun uzun anlattığı arabalı çadırları bize benzerleri olduğunu sandığım bu *ban ev*'ler hakkında bir fikir verebilir. Bu arabanın her yanı halılarla döşeli olup üzerinde altın ipek (dîbac) ile örtülü kubbe (çadır) yükselir. Bunun üstünde de altından yapılmış bir armut dikilmiş bulunuyor. Bunların kapıları altın ve gümüş levhalarla kaplatılmıştır. İçleri samur derileriyle döşenmiş ve üst kubbeleri de altınlı ipek (dîbac) ile örtülmüştür. Arap yazarları Hazar hakanlarının uzun uzadıya anlattıkları yurdundan *kubbe-i zeheb* diye söz ediyorlar. Peygamberimizin de bir Türk çadırında kalıp ibadet ettiği hakkında gerçek bir hadis zikredilmiştir.[3]

♦ **Yurt:** *Yurt* ise Prof. Zeki Velidi Togan'ın açıkladığı gibi "Türk boylarının eski zamandan beri mülk olarak işgal ettikleri belirli arazi sahalarına verilen addır" Tarihlerimizde olduğu gibi, destanlarımızda da sınırları tayin edilerek gösterilen *uruğ*'un yaylak ve kışlak yerleri, efsanevi cedleri, efsanevi-tarihî hükümdarlar tarafından verilmiş gibi gösterilir ki bunlara Türkçe "yurt" denir. Oğuz destanında Oğuz uruklarının sınırları gösterilmek üzere sayılan yaylak ve kışlak yerleri bu kabildendir. Çağatay, Cucu ulusu tarihlerindeyse *yurt* uruğun ya da askeri kıtanın savaş ve iaşe sahası, demektir.[4]

Radloff *yurt*'u Rusçadaki "yurda"ya bakarak yanlış olarak "çadır" yerine kullan-

---

Oba'nın (Obo) bugün hâlâ yaşayan en eski anlamda kullanılışı hakkında bkz. Radloff, *Sibiryadan*, 1956, II. 193, 196, 207, 211, 286.

Hüseyin Namık Orkun, *Oğuzlara Dair*, Ankara, 1935, s.90.

Prof. Zeki Velidi Togan, *İbn Fadlan's Reisebericht*, 1939, s. 118 vd.; *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946, c. I, s. 97 vd.)

Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946, c. I.,

maktadır. Oysa *yurt*, Radloff'un kullandığı gibi çadır değil, çadırların bulunduğu yer, *bargâh* demektir. Bugün *yurt* yerine *ev* kullanılıyor: Ak ev, otağ ev...[1]

Abdülkadir İnan ise 2. 1. 1958 tarihli mektubunda bu kelimeyi göçebe Türk lehçelerinde: 1. bugün bizde olduğu gibi "memleket"; 2. "çadırlar yıkıldıktan ve göçtükten sonra kalan yerler" diye açıklamaktadır.

Bugün türlü Türk boyları arasında bu çadırların –Radloff'un tabirince yurtların– nasıl yapıldığı, çeşitleri, iskeletleri, örtüleri, duman delikleri, kapıları, tertipleri ve iç bölmeleri hakkında geniş bilgimiz vardır.[2]

♦ **Orda (= Ordu):** En eski Orhun Yazıtları'nda rastlanan bu kelime o devirde "hakanın karargâhı" anlamında kullanılmıştır. *Divânü Lugâti't-Türk*'te daha açık olarak "hakanın oturduğu şehir" denilir (c. I, s. 112). Çağdaş Orta Asya Türk lehçelerindeyse "hakanın karargâhı, soylu kişilerin, belli başlı kişilerin görklü sarayları" anlamına gelir.[3]

Türklerin ve Moğolların hükümdar çadırları ya büyük bir keçe yurt'tu ya da ketenden büyük bir çadırdı. Birincilere Türkçe ve Moğolca *orda* (ve *ordu*) ya da *ürge* ve *urga* deniyordu. *Orda*'lar çok büyük çadırlar olarak betimlenir. Olağanüstü döşenmiş olan *orda*'lar keçe yerine çok kez özel olarak yünden dokunmuş örtülerle ya da bu iş için dokunmuş halılarla kaplıydı; kumaşının rengi ve türlü madenden yapılmış kapılarıyla birbirlerinden ayrılırdı. Dede Korkut kitabında Bayındur Han'ın verdiği toylarda "bin yerde" ipek halılar döşenir. Bu ordalar bin kişi alırdı. Yurtların ve ordaların büyüklüğü bir araya getirilmiş örgü değneklerinin meydana getirdiği kanatların ya da kubbeyi oluşturan yay gibi değneklerin (*uk*'ların) sayısıyla belirtilirdi. Nitekim Cüveynî, Hülagu'nun ordasını "bin uklu büyük çadır" diye anlatıyor. Timur'un çadırında on bin kişiden fazla insan oturtuluyordu.[4]

Faruk Sümer'in "ordalar" başlığı altında yazdıkları kelimenin anlamından çok, yalnızca Dede Korkut kitabındaki belirsiz terimlere bağlı kalmaktadır.[5]

Çadır ve otağlardan başka Dede Korkut hikâyelerinde bu konuyla ilgili olarak

---

Rahmetli hocam Zeki Velidi Togan'ın verdiği bilgiye göre.

Radloff, *Sibiryadan*, c. I, s. 278, 361, 384 ve 468 vd.;

Bugünkü Kırgız yurtları için bkz. Sabrina ve Roland Michaud, "Winter Caravan to the Roof of the World" *National Geographic*, Washington, April 1972, 435 vd

A. Inan, "Eski Kaynaklarda Türk Ordusu" *Türk Kültürü*, Ağustos 1964, sayı 32, 125.

Zeki Velidi Togan, *Ibn Fadlan's Reisebericht*, 1939, s. 182 vd.; *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946, c. I, s. 267. (.).

Faruk Sümer, *Oğuzlar*, 1967, s. 391 vd

birçok yerde *günlük* ve *sayvan,* bir yerde de *dökme* sözü geçmektedir. Bu *sayvan* (sâyeban) "büyük gölgelik" demektir. Sayvanlar ve onun Türkçe karşılığı olan günlüklerin, çadır, otağ ya da ordalar kadar süslü ve görklü olduğu, bunların atlastan, altınla işlenmiş türlü renklerde (ala) kumaşlardan yapıldığı, kimisinin de gök renkte olduğu görülmektedir. Günlükler için sayvanlar için kullanılanlardan başka sıfatlar kullanılır: Altunlu, altunluca ve şâmî gibi. *Şâmî* veya *Şâmîyâne* sözü Şam ipeğinden yapılmış büyük çadır anlamında Pakistan'da bugün bile kullanılmakta, al ve siyah alacalı olmaktadır. İngiltere kraliçesi Elizabeth'in Pakistan'ı ziyaretinde verilen toyda bu yazlık çadırın adı geçer.

Dökme ise "üç direkli gölgelik çadır" demektir (Bkz. s. 932)

Görüldüğü üzere, Oğuzların içinde barınıp oturdukları, toylar ve şölenler verdikleri, eğlenceler düzenledikleri yerler, doğanın ortasında, göçebe bir hayat çerçevesinin içine oturtulmuş olmasına rağmen, yerleşik hayat sürenlerin konutlarıyla boy ölçüşebilecek bir değer taşımakta ve çeşitlilik göstermektedir.

YÖNETİM BİÇİMİ

Göçebe hayat ile yerleşik hayat olaylarının birbirine karıştığı Dede Korkut destanlarından, Orta Asya'da yaşayan Oğuzların toplum yapısının kimi yönlerini aydınlatmak mümkün görünüyor.

Dede Korkut hikâyelerinde Oğuzları artık tam anlamıyla teşekkül etmiş bir göçebe aristokrasisine sahip buluruz. Kahramanlar idealleştirilmiş olmakla birlikte toplum ilgilerini de yansıtırlar.

Bu toplum yapısının en üstünde *Hanlar Hanı* Bayındur Han bulunuyor. Fakat hikâyelerde doğrudan doğruya onunla ilgili olarak işlenmiş bir konu yoktur. O burada büsbütün ikinci planda bir hükümdar olarak gösterilmiştir (bkz. s. 838). Yeriniyse Oğuz alplarının başı sıfatıyla onun beylerbeyi ve güveyisi olan Salur boyundan Kazan Alp almıştır. O, bey, han, alplarbaşı gibi unvanlarla anılır (bkz. s. 864).

Bayındur Han'ın arkaplanda kalması ve Salur Kazan'ın onun buyruğunda "alplarbaşı" olması birçok masal ve destanda rastlanan bir toplum özelliğidir. Devlet idaresinden tamamen uzak duran hükümdarın kimi kez memleketin en kuvvetli hükümdarı gibi ortaya çıkması, Türklerin tarihinde de görülmektedir. Bu, Örf Hukukunda belli bir sistemin belirtisidir. Göçebelerde, özellikle de Türk kavimlerinde bu sistemle işleyen bir devlet idaresine rastlıyoruz.

Türk tarihinin göçebe kavimlerin tarihi olmadığı; göçebelik çok önemli olsa da bu tarihin aslında göçebe, yarı yerleşik ve yerleşik kavimlerle ile ilişkilerinin tarihi olduğunu; devletin esas teşkilat geleneklerinin başlıca taşıyıcısının göçebe ve

yarı göçebeler arasında ayrı bir yer tutan devletçi uruklar olduğunu, Prof. Zeki Velidi Togan belirtmektedir. Ona göre, Türk devletleri, Türklerin uzak köşelerde yaşayan kabileleri tarafından değil, siyasi zümreler sıfatıyla her zaman meydanda bulunan uruklar tarafından kurulmuş; bu devletlerde de siyasi değişmeleri doğuran başlıca etmen çekirdek halinde bünyelerinde daima yaşayan ve çoğu zaman *çifte krallık* şeklinde ortaya çıkan bir devletçilik geleneği olmuştur.[1]

Bu çifte krallıkta en önemli devlet işlerinin, hakanın işlerinin devlet hayatındaki günlük işlerden sert bir şekilde ayrılması söz konusudur. Bu günlük işler onun naibine, beye bırakılmıştır. *Hakan* burada bir "amir" olmaktan çok en üstün hakem olarak ortaya çıkıyor. *Kutadgu Bilig*'de "hakan" adaletin hamili, "bey" ise devlet gücünün hamilidir. Bu yüzden hakan çok defa handan veya beyden tamamen bağımsızdır.[2]

Buda'nın ilk atasının bir güneş sülalesinden gelmesi, bunun karşısında da Ay sülalesi bulunması dolayısıyla, bu ikiye ayrılmanın bir yandan Türklerde, öte yandan Buda'nın kökünde görülmüş "çift krallık" ile ilgisi ihtimali de ileri sürülmüştür.[3]

Dede Korkut hikâyelerinin çeşitli yerlerinde kaynağı Hunlara kadar çıkan Türk devlet teşkilatının izlerini de buluyoruz: *Bayındur Han buyurdu, yigirmi dört sancak begi gelsün, dedi* (138:104B5-7). *Bayındur Han, yigirmi dört sancak begini Yegenek'e yoldaşlığa bile koşdu* (139:105A5-6). *Hanum, yigirmi dört sancak begi tekür elinde zebun oldu* (141:106B10-11).

Devlet idaresinde, Hun, Göktürk, Hazar, Moğol devirlerinde ve Timur zamanında görüldüğü gibi 4'lü ve 24'lü teşkilat hep yürürlükte olmuştur. Hun hükümdarı Mete'nin tarihinde bunu açıkça gördüğümüz gibi, Oğuz Han'ın destanında da *dört kol* ve *yirmi dört kabile* söz konusudur. Bu destanda fethedilen vilayetlerde hükümdarın asıl dayanağı bu yirmi dört kabiledir. Gerek Türklerin gerek Türkmenlerin 24 uruktan mürekkep olduğuna dair rivayetlerin tarihe de uygun olduğu ispatlanır. 22 Türkmen uruğu Oğuznâmelerde olduğu gibi Kâşgarlı Mahmud'da da sayılmıştır; kalan ikisi Kalaç uruğudur. İsa'nın doğumundan önce üçüncü yüzyılda bile Çin kaynaklarında anılan 24'lü Hiyung-nu teşkilatının başında 4 esas Hun kabilesi gelmektedir.[4]

Hiyung-nu teşkilatında, on ikisi sağ, on ikisi sol olmak üzere yirmi dört büyük memuriyet vardı. Bunu Tu-kiyu'larda gördüğümüz gibi, sonradan Oğuzların

---

Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946, c. I. 52, 81 107, 290 vd

Prof. Zeki Velidi Togan, *Ibn Fadlan's Reisebericht*, 1939, s. 271 vd.; A. Alföldi, "Türklerde Çifte Krallık", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, İstanbul, 1943. s. 507. vd.

W. Ruben, "Budizmin Menşei ve Özü", *DTCFD*, 1943, sayı 5, s. 118 vd

Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946, I., s. 44. özellikle s. 406, not 161

toplumsal teşkilatında, Moğollar, Harezmşahlar, Akkoyunlular ve Safevilerde de görüyoruz.[1]

Kutadgu Bilig'de "Türk Dörtlü Devlet Teşkilatı"nın Yusuf Has Hacib'in zamanında yaşayan devlet idaresi sistemine göre anlatılışı söz konusudur.[2]

Göçebe Türklerde "çifte krallık" üzerine bir inceleme yapan Prof. A. Alföldi, göçebelerde bu bölümlemenin ikinci derecede ihtiyaçları tatmin için yapılmış kuramsal bir bölümleme olmadığını, aksine siyasi bir birlik kuran halkın ilk hayat şartı olduğunu söyledikten sonra, kavimlerin her iki kısmına verilen adları da anlamlı bulmaktadır! Bunlar çok kez Kırgızların *ong* ve *sol*'ları gibi yalnız sağ ve soldan ibarettir.[3]

Bu konuda başka bir nokta da Oğuz kabile teşkilatında görülen *Üç Ok* ve *Boz Ok* adlarıdır. Oğuz destanına göre, Oğuz Han cihanı açıp anavatana döndükten sonra Gün, Ay, Yıldız adlı üç büyük oğlu ile Gök, Dağ, Deniz adlı üç küçük oğlu avlanırken bir altın yay ile üç altın ok bulur. Oğuz Han yayı büyük oğullarına, oku da küçük oğullarına verir; yayı verdiklerine *Boz Ok*, oku verdiklerine *Üç Ok* der ve ordunun sağ koluna Boz Okların, sol koluna da Üç Okların kumanda etmesini, kendisinden sonra gelecek hanların da Boz Oktan olmasını buyurur. Gerçekten de destanlara bakıldığında Oğuz soyundan gelen han ve yabguların Boz Ok koluna bağlı Kayı, Yazır, Avşar ve Beydili gibi boylardan çıktığı anlaşılmaktadır. Boz Okların alameti bir yay, Üç Oklarınki üç oktu.[4]

Ebülgazi Bahadır Han'ın anlattığına göre, eskilerde yay krallık gücünün sembolü olarak görülür. Oğuznâmenin bununla ilgili bölümü, yaya sahip olan Boz Okların hâkim, Üç Okların da onların buyruğunda olduğunu anlatır.[5]

Bu yüzden dini tören ve kurultaylarda Boz Oklar, örf hukukuna göre sağ kolda yer alır. Türklerce kutsal sayılan doğu yönüne gidenler de Boz Oklardır.

M. Fuat Köprülü, "Orta-zaman Türk Hukuki Müesseseleri", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, İstanbul, 1943, s. 391; "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, 1931, c. I, s. 284.

Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946, s. 81; s. 447, not 172.

Ayrıca bkz. Ziya Gökalp, "Eski Türklerde İçtimai Teşkilat", *Milli Tetebbular Mecmuası*, 1931, c. I., sayı 3, s. 420 vd.; Hüseyin Namık Orkun, *Oğuzlara Dair*, 1935, s. 7; Faruk Sümer, *Oğuzlar*, 1967, s. 384 (bu son eserde Dede Korkut kitabındaki kahramanların durumu kitapta olduğu gibi tekrarlanmakla yetinilmiştir.)

A. Alföldi, "Türklerde Çifte Krallık", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, 1943, s. 507 vd.

A. Alföldi bunları "Uçuk" ve "Buzuk" diye okuyor

F. Sümer, "Boz Oklu Oğuz Boylarına Dair", *DTCFD*, Mart 1953 c. IX., sayı I, s. 65

A. Alföldi, "Türklerde Çifte Krallık", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, 1943, s. 508, 519.

Abdülkadir İnan, "Orun ve Ülüş Meselesi", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, c. I., s. 121

Yayın güçlü kişilere verilen unvanlar arasında yer alması da onun bir hâkimiyet sembolü olarak düşünülmesinden ileri gelmektedir. Selçukluların atası olan Dakak'ın "Demür yaylı" unvanını taşıdığını biliyoruz. Dede Korkut kitabında geçen *demür yaylı Kapçak Melik* ibaresindeki "demür yaylı" da böyle bir unvan olmalı.[1]

Selçuklu İmparatorluğunun ilk devirlerinde Oğuz gelenekleri çok açık görülmektedir. Tuğrul Bey adına basılan sikkelerde ok ve yay resmi bulunduğu gibi, Bizans imparatoru, Selçuklu ordusuna tutsak olan büyük bir beyini Tuğrul'un salıvermesine karşılık Bizans'taki camiyi onarttığında mihrabına bir ok ve yay resmi koydurmuştur.[2]

Türklerin kurduğu devletler her zaman siyasi zümreler olarak meydanda olan uruklar arasında kurulmuş olmakla birlikte, toplumsal ve iktisadi şartlar yüzünden çıkan mücadeleler, hakanlar ile beyler arasında iktidar değişiklikleri de yaratmıştır. Örneğin Dede Korkut hikâyelerinde –tarihsel kaynaklara göre hâkim durumda olması gereken– Dış Oğuzların (Boz Oklar) İç Oğuzlara (Üç Oklar) tâbi olduğunu görüyoruz. Boz Oklar itibar yeri olan sağda oturuyorlardı.

♦ **SAĞ VE SOL MESELESİ:** Türklerin kabile teşkilatında, en önde tutulan esaslardan biri, kabilelerin ve bu kabilelerden olan kişilerin gerek büyük toplantılarda gerek olağan toylarda alacakları "yer" (orun) meselesidir. Gerçi imparatorluk geleneklerini koruyan Türk hanlıklarında hanın sarayında ve kurultaylarda kabilelerin alacakları yerler kesin surette belirli kurallara bağlanmıştı.[3]

Sağ ve sol meselesi ta Attila zamanına kadar geri gitmektedir. Attila'nın Bizans elçisine verdiği yemekte davetliler iki kümeye ayrılmış, birincisi Attila'nın sağında, ikincisi solunda oturmuştu. Burada da, Türk boylarının çoğunda görüldüğü üzere en itibarlı taraf sağ taraftı. Hazarlarda, ikinci kralın hakanın sağına oturduğunu İbn Fadlan'dan öğreniyoruz. Kalmuklarda birinci yer hükümdarın sağıydı, hatta bunların destanlarında sağ taraf kahramanlarının yetkisi soldakilerden daha büyüktür.[4]

Çinliler, Türkler ve Moğollarda sağ sol meselesinin en eski zamanlardan beri büyük bir önem taşıdığı, dini hayatta, ayinlerde, birçok âdette ve hukuk ku-

---

Osman Turan, "Türklerde Hukuki Sembol Olarak Ok", *Belleten*, Temmuz 1945, IX., sayı 35, s. 313 vd.

M. Fuat Köprülü, "Orta-zaman Türk Hukuki Müesseseleri" *İkinci Türk Tarih Kongresi*, İstanbul, 1943, s. 407 Ayrıca bkz. Faruk Sümer, *Oğuzlar*, 203.

Abdülkadir İnan, "Orun ve Ülüş Meselesi", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, c. I., s. 121 vd. Faruk Sümer, *Oğuzlar*, s. 200 vd.

A. Alföldi, "Türklerde Çifte Krallık", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, 1943, s. 515 vd.

rumlarında bu ayrımın olduğu bilinmektedir. Hiyung-nularda yirmi dört büyük memuriyet vardı ki –yukarıda geçtiği üzere– bunların on ikisi sağa, on ikisi sola ayrılmıştı. Oğuzların yirmi dört boyunu hatırlatan bu memuriyetler babadan oğula geçerdi. Tu-kiyuların idari-askeri teşkilatında da bu sağ sol bölünmesine daima rastlanır. Bunun devamını sonraki Müslüman Türk devletlerinde, Moğollarda olduğu gibi Akkoyunlular ve Osmanlılarda da görüyoruz. Şah İsmail de kızılbaş kabilelerini on altısı sağ, on altısı da sol olmak üzere ikiye ayırmıştı.[1]

Câmiü't-Tevârîh'te ilkin Oğuz Han'ın veziri olan Irkıl Ata bu teşkilatın lüzumunu anlattıktan sonra, bu altı oğula Boz Ok ve Üç Ok lakabı verilsin, sağ ve sol yan onların ordusuna ayrılsın, diyor.[2]

Bu eski teşkilatın izleri, büyük imparatorluk kuran Göktürk hakanlığında da görülüyor. Orhun Yazıtları'nda, Bilge Hakan (716-734) tahta çıkışını anlatırken sağdaki şadapıt beyler ile soldaki tarhan ve buyruklardan söz eder.[3]

Sağın soldan daha itibarlı bir mevki olduğu hakkında, tarihlerden başka edebi kaynaklarda da kanıtlar bulunmaktadır. Bir ok atma yarışında ihtiyarlara sağ, gençlere ise sol taraf veriliyor.[4]

Dede Korkut hikâyelerinde de bu sağ sol ayrımını görüyoruz: *Sağda oturan sağ begler, solda oturan sol begler* (81:57A10-11). Savaşlarda da düşmana sağdan ve soldan saldıranlar ayrılmıştır; sağ taraftan saldırmak orada da bir itibar yeridir. Bayındur Han'ın sağ yanında oğlu Uruz, sol yanında Kazılık Koca oğlu Yegenek durur. Bay Büre Bey, henüz on beş yaşına girmiş oğlunu sağ yanına alır.

UNVANLAR

♦ **BAHADUR:** Dede Korkut hikâyelerinde beş yerde geçen (111:79B7121:87B4, 139:105A5, 157:122B5, 165:128B13, 166:130A7) ve Moğolca "kahraman, savaşçı ve yiğit" demek olan *bahadur* unvanı savaşlarda büyük yararlıklar gösteren kahramanlara doğrudan hükümdar tarafından verilirdi. Kazak-Kırgızlarda da son zamanlara değin sürmüştür. Çora Batır, Koblandı Batır ve başkaları gibi batır menkıbelerinde, bu

---

Köprülüzade Mehmet Fuat, "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesi *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, 1931, c. I, s. 193, çıkma 3.

Reşideddin, *Câmiü't-Tevârîh*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Kitapları No. 1654; Ziya Gökalp, "Eski Türklerde İçtimai Teşkilat" *Milli Tetebbular Mecmuası*, Temmuz-Ağustos 1331, I. sayı 3, 420 vd.

Wilhelm Thomsen, "Moğolistan'daki Türkçe Kitabeler" (Ragıp Hulusi çevirisi), *Türkiyat Mecmuası*, 1935, c. III., s. 96.

Fahir İz, "Yakînî's Contest of the Arrow and The Bow", *Németh Armağanı*, Ankara, 1962, s. 270

bozkır kahramanlarının genel ve ortak karakterleri canlandırılmıştır.[1]

◆ **BAY:** Yine Dede Korkut kitabındaki unvanlardan *bay* da Orhun Yazıtları'ndan bu yana bütün Türk lehçelerinde "zengin" anlamına kullanılmıştır. Fahir İz, bunun *bey* kelimesinden ayrı bir anlam taşıdığını, Dede Korkut kitabında geçen *Bay Bican Bey* ve *Bay Büre Bey* adlarına dayanarak göstermiştir.[2]
Ahmet Caferoğlu ise Zenker ve Radloff gibi sözlüklere dayanarak bu kelimenin 1. varlıklı, zengin; 2. sahip, er, eş; 3. kahraman, yiğit, kılavuz; 4. prens, şehzade anlamlarına geldiğini, Türk onomastikinde, yerine göre toponim, yerine göre antroponim şeklini aldığını söyleyerek bu yolda kanıtlar ileri sürmektedir.[3]

◆ **BEY:** Dede Korkut hikâyelerinde "bey" unvanı yalnız Salur Kazan için değildir. Onun dışında, ilin idaresinde söz sahibi ya da bir kabileler topluluğunun başındaki belirli kişiler için de kullanıldığını görürüz. Bamsı Beyrek hikâyesinde bir yerde *Has Beyler* (81:57A12), *Sağ Beyler* (81:57A10) ve *Sol Beyler*'den (81:57A11) söz edilir. Beyrek'in Kazan Bey'e soylamasında geçen bu beylerin yerleri de bellidir: Şeref ve itibar mevkisi olan sağdaki *sağ beyler*'den sonra, solda oturan *sol beyler* gelir, *Has Beyler* ise *düp*'te oturmaktadır. Söylenenden anlaşılıyor ki hanın katında beylerin oturuşu bir hilal biçimindedir. Has Beyler *düp*'te (merkez), yani bu hilalin ortasında yer almaktadır. Bu bakımdan "Has Beyler"in divanda mevkisi Sağ ve Sol Beylerden önce gelmektedir ve onlarınkinden yüksektir. Savaşlarda, ordunun düşman karşısında yerleşmesi de aynı düzendedir. Dış Oğuz beyleri sağdan, İç Oğuz beyleri soldan düşmana at sürer, Kazan Bey ise ortaya saldırır. Osmanlı ordusunun savaş düzeni de bunun gibidir.[4]

Belli ki bu beylerin taşıdığı "bey" unvanı, Kazan Bey'in taşıdığı "bey" unvanından farklıdır; onun unvanı Oğuz toplumunun güçlü başı anlamına geldiği halde ötekiler için bu unvan onların Kazan Bey'in –ilin asıl başının– buyruğunda olarak Oğuz toplumu içinde belli bir saygı ve itibar mevkisinde bulunduklarını gösterir. Ama adı belli bu beylerden başka beyler de vardır.

Nitekim bütün bu sağ, sol ve has beylerden üstün olan, hepsinin başında bir yer tutan Salur Kazan için ayrıca "beyler beyi" unvanı da kullanılır. (159:124B1, 162:126B12, 165:129A2, 175:138A1). Bu unvanın yerine bir yerde *vezir*, bir yerde de *paşa* sözcükleri geçer. Kazan'ın türlü unvan ve sıfatları arasında bulunan bu iki un-

---

[1] *İslâm Ansiklopedisi* "Batır" maddesi (M. Fuat Köprülü).
[2] *İslâm Ansiklopedisi* "Bay" maddesi.
[3] Ahmet Caferoğlu, "Dedem Korkut Hikâyelerinin Antroponim Yapısı", *Belleten*, 1959.
[4] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları* II, Ankara, 1944. (Osmanlı Ordusunun Savaş Nizamı), s. 255 vd.

vandan birincisi *Bayındur Han'ın veziri* (137:103A4), ikincisi de *Kalın Oğuzun Paşası* (91:63A9) şeklinde geçmesinden bunun "beylerbeyi" yerine kullanıldığı belli olmaktadır.

Prof. Zeki Velidi Togan'ın ifadesiyle, Osmanlıların tam Türk usulüyle "çekirdek"ten büyüttükleri tipik icatlarından biri olup İlhanlılardaki "noyan" ile Selçuklulardaki "vezir"in yerini tutan, aynı zamanda ailenin babadan sonra büyüğü ve veliaht kavramlarını ifade etmek üzere kullanıldığını söylediği "paşa" sözcüğü Dede Korkut kitabında bir yerde de *begün paşanun himmeti Kan Turalı'ya oldu* (128:94B11-12) cümlesinde geçiyor; ama paşa sözcüğü burada belli bir rütbe ve mevki ifade etmekten çok, "ilin bütün ileri gelenleri, baştakiler" anlamını vermektedir.[1]

Dede Korkut destanlarındaki kahramanlardan Yegenek için kullanılan *begler başı* (79:55B11) unvanının, onun Kazan Bey'den sonra ve bütün öteki beylerden önce gelen bir yere sahip olduğu anlamına geldiğini söyleyebilir miyiz?

Kitapta geçen *beylik vermek, beylik istemek, beylik alıvermek* gibi deyimler de Oğuzların toplum yapısında özel bir anlam taşısalar gerekir. Bununla yararlık ve kahramanlık gösterip ad almaya hak kazanmış yiğitlerin, belli bir kabilenin veya kabilelerin başına geçirilmesi anlaşılabilir.

♦ **ÇERİ BAŞI:** Salur Kazan'ın tutsak oluşu hikâyesinin bir yerinde de Kara Güne'nin unvanı olarak kullanılan *çeri başı* sözcüğü "ordu kumandanı" anlamında geçmektedir (181:143B9).

♦ **ÇOBANLAR:** Dede Korkut destanlarında yer aldığı görülen görev ve unvan sahiplerinden bir bölümü adı ve toplum içindeki yeri belli kişilerdir. Bunlar özel adlarını ve sıfatlarını destanlardan öğrendiğimiz kahramanlardır. Bunların yanında ilk bakışta "adsız halk" diyebileceğimiz, yalnızca il içinde gördükleri işin ne olduğunu herkesin bildiği kişiler de vardır. Destanların anlattığı olaylarda üstlerine düşen işler dolayısıyla adlarının söylenmesini gerektiren bir önem taşıdıkları için bunlardan birkaçının kim olduklarını biliyoruz. Bunların başında Karacuk Çoban gelir. Ona ait menkıbeler, Dede Korkut destanlarının içinde önemli epizotlar olarak yer alır. Zaten gösterdiği yararlıklar dolayısıyla da Kazan Bey'in imrahorluğuna yükselir.

Ondan başka adını bildiğimiz bir çoban daha var. O da Aruz'un çobanı Konur Koca Sarı Çoban'dır. Peri kızından doğan Tepegöz'ün babası olduğu için Basat'ın Tepegözü öldürüşü hikâyesinde önemli bir yer almıştır.

Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, çıkma 126; *İslâm Ansiklopedisi* "Paşa" maddesi (J. Deny).

Bunlardan başka, bunca at, deve ve koyun sürülerine bakan çobanlar da vardır. Bunlar sadece çoban, ılkıcı "at çobanı" (145:108B11, 169:133A7, 169:133B5, 170:133B11, 172:136B2, 173:136B10) ve sarvan'dırlar "deve çobanı" (82:58B4, 169:133A6, 172:136B1, 173:136B9). Kâfirlerin sürülerini güdenler için sığırtmaç (sığır çobanı) denir (s. 181:144A10).

Kazak masallarında koyun çobanına "taşşakel" derler, çünkü koyun çobanları genelde yoksul ve kimsesiz çocuklardan olur. Bundan başka Kazak masallarında koyun çobanı da önemli rol oynar ve çok kez önemli mevkilere ulaşır; bunun benzeri kaz çobanı ve domuz çobanı şeklinde Alman masallarında da sık sık görülür.[1]

♦ **DİREK:** Dede Korkut kitabında kâfir beyleri hakkında hükümdar, şah gibi bir ülkenin başı anlamına gelen *melik* ve *tekür* unvanlarından başka iki unvana daha rastlıyoruz: *Direk* ve *şökli.*

Direk unvanının, Türklerde Alp lakabı ile birleşerek *Alp Tirek* şeklinde kullanıldığı, Harezmşahların Cend hududunda yaşayan Türk kabile reislerinden birinin "Alp Direk" unvanını taşıdığı bilinmektedir. M. Fuat Köprülü'ye göre tirek (direk) kabile reislerine verilen önemsiz bir unvandır.[2]

Bu unvan, hikâyelerden birinde, bir kâfir beyinin adı olarak *Arşun oğlu Direk Tekür* diye geçiyor. Burada "direk" kelimesinin bir unvan olduğu kadar bu kâfir beyinin gücünü gösteren bir lakap gibi anlaşılması da mümkündür.

♦ **HAN:** Bu unvanın İsa'nın doğumundan sonra 250 yılından beri mevcut olduğuna dair belgeler vardır.[3] Dede Korkut kitabına dair önemli bir özellik de bu hikâyelerde "han" unvanının, tarihte anladığımız anlamdaki "bir ülkenin devlet başkanı" yerine. kullanıldığını görmeyiz. Burada, Orhun Yazıtları ve Uygur metinlerinde rastladığımız, Göktürkler zamanında küçük kabilelerin ya da çeşitli kabilelerden oluşan daha büyük toplulukların başında bulunan reislerin aldığı han veya kağan unvanından daha aşağı olan bu unvan "bey" unvanıyla eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Nitekim türlü yerlerde aynı kişi Salur Kazan, bazen Kazan Han bazen de Kazan Bey diye geçer. Hikâyelerin başındaki "hanım" hitabı da eski gelenekte ozanların destanlarını söyledikleri toplantıların başında bulunan hana hitap edişlerinin izini taşımaktadır. Bu bakımdan "han" ve "bey" kelimelerinin uygun bir açıklamasını bunun yukarıda Hanlar Hanı Bayındur Han dolayısıyla söz konusu

---

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, I, s. 434.

İslâm Ansiklopedisi "Alp" maddesi (M. Fuat Köprülü).

Prof. W. Eberhard, "Birkaç Eski Türk Unvanı Hakkında", *Belleten*, Temmuz 1945, c. IX, sayı 35, s. 322.

edilen "Türklerde çifte krallık kurumu"yla ilgisini hatırlayarak yapmak mümkündür.

♦ **INAK:** Inak, inak, ınag, inag ve inağ şekillerinde söylenen bu kelime "teklifsiz musahip, naip ve mukarrep, kendisine güvenilir kimse, özellikle bir hükümdarın müşaviri" anlamlarına geldiği gibi Şeyh Süleyman Efendi'ye göre de ayrıca "Türkistan'da büyük bir rütbe ismi"dir. Bu sözlük anlamına göre Osmanlı sarayındaki "mukarrep"leri ve "nedim-i has"ları akla getirmektedir.

Dede Korkut hikâyelerinde bu kelime beş defa geçer. Bunlardan dördünde Beyrek, Kazan Bey'in inağı olarak adıyla sanıyla söylenir (54:32B6, 70:48A7, 108:77B1, 189:149B7). Fakat bir yerde *eşikteki ınaklar* (81:57A11) diye geçtiğine göre, bunlar da il teşkilatında özel bir yere sahip ve resmi mevkileri olan kişilerdir. Nitekim bunun geçtiği yerde, sağdaki sağ beyler, soldaki sol beyler, dipteki has beylerden sonra *eşikteki inaklar* diye bunların dereceler dizisinde aldıkları yer belirtilir.

Moğollarda, başbuğun hayat boyunca yanından ayrılmayan, onun en yakın dostu ve danışmanı olan, başbuğa yakın duran nökerlere *inag* (mahrem dost) denirdi.[1]

♦ **İMRAHOR, ÇAVUŞ, KAPICI:** Dede Korkut hikâyelerinde karşımıza çıkan ve kurulmuş bir devlet teşkilatında belli bir hizmet gören *imrahor, çavuş* ve *kapıcı* gibi kelimelere gelince, gerek İslamiyetten önceki, gerekse İslamiyetten sonraki Türk devletlerinde bunları karşılayıp yerine oturtacak benzerlerini bulmak pek mümkün görünmüyor. Bir başka deyişle, bu imrahor, çavuş ve kapıcı ile Dede Korkut kitabındaki Oğuzlarda nasıl bir kurum ve hizmet kastedildiğini belirtemiyoruz. Yalnız genel olarak, imrahorların hakanın veya hanın atlarına bakanların başı, çavuşun da saraylarda türlü hizmetlerde bulunan bir memur sınıfı, kapıcının ise saraylarda kapıları tutup onunla ilgili işleri gören kişiler olduğunu söyleyebiliriz.

Dede Korkut kitabında bunlar belli bir iş gören kişiler olarak değil, hikâyede neredeyse çıplak birer isim olarak geçer. Bu sözlerin geçtiği cümlelerden açık bir sonuç çıkarmak yolu kapalıdır. Ama denebilir ki, sayısız at sürülerine sahip olup hayatlarında atın büyük bir yeri olan bir toplumda, imrahorların bulunması çok doğaldır.

Anadolu Selçuklularında olduğu gibi çavuşların gördüğü işin hakan veya büyük beyler tarafından verilen buyrukları yüksek sesle bağırıp halka anlatmak, törenlerde alkış tutmak gibi hizmetler olduğu kestirilebilir. Dede Korkut destanlarının sahnesi olan Akkoyunlular ülkesinde bu kelimenin yerini "yasavul" almıştır, bu

---

[1] B.Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilatı,* çeviren Abdülkadir İnan, 1944, s. 142, 234.

kelime anlamca da çavuşun karşılığıdır.[1]

♦ **KAM:** Dede Korkut destanlarında rastladığımız "kam" unvanı da dikkate değer. Hanlar hanı, han, bey gibi yukarıda açıklamaya çalıştığımız unvanlardan başka Bayındur Han için bir de *Kam Gan oğlu* denir. Buradaki *kam* sözünün, Zeki Velidi Togan'ın Göktürkler ve Hazarlardaki devlet teşkilatının eski "kam"ların, bozkurt (açina) oğullarının teşkilatı olduğunu belirtirken bahsettiği "kam" ile bir ilgisi var mıdır?[2]

A. Caferoğlu ise "kam" sözünün Türk antropolojisinde yerleşmiş eski bir ad olduğunu, Moğollar tarafından da kullanıldığını, kimi kez yerini "bay"a bıraktığını söylemekle yetiniyor ve bu konuda birkaç kanıt veriyor.[3]

Bu *Kam Gan oğlu* unvanının başka bir yerde geçip geçmediğini bilmiyorum, Fakat yüzyıllar sonra bu unvan ummadığımız bir yerde yine karşımıza çıkıyor. Gaziantep'te bugün de yaşayan ve Dede Korkut'a yorulan bir hikâyede, Dede Korkut destanlarında geçen kahramanlardan bir bölümünün adına rastlıyoruz: Bayındur Han Bey, Dersi Han Bey, Kazan Han Bey, Ulaş oğlu Han Bey, Kazan Han Bey oğlu Böyrek Bey, Borla Hatun. Burada geçen kahramanlar için han, bey unvanlarının bir arada kullanılmış olması dikkate değer.

Söz konusu bu hikâyenin sonunda, Dede Korkut ağzından söylendiği belirtilen manzumede, Bayındur Han'ın sözü *Gam Han Bayındur* diye geçiyor, ayrıca başka bir dizede de *her vakıt padişahımız Gam Han oğludur* deniyor.[4]

♦ **KULLAR VE KARAVAŞLAR:** Bu kul ve karavaşların savaşlar ve akınlar sonucunda *kâfirden alınmış* kişiler olduğuna söz yoktur, sanırım. Nitekim Oğuz beylerine *sağrak sürenler* "kara gözlü, hob suretlü, saçı ardına örülü, göğsü kızıl düğmeli, elleri bileğinden kınalı, parmakları nigârlı, boğazları birer karış, mahbub kâfir kızları"dır. Bu kul ve karavaşların çoğu, Oğuz ilindeki büyük sevinç şenlikleri dolayısıyla bir "baş sadakası" olarak azat edilirler.

♦ **NAİB:** Dede Korkut destanlarında, il teşkilatında yer alan unvanlardan biri de *naib*'tir (*nayib*). "Birinin yerini tutan, birinin vekili" anlamındaki bu kelime akınlarda, baş yiğitlerin yanında bulunan ve gerektiğinde onların yerini alan kişiler için kullanılır. Bunların akın başlarının hayatını koruma görevini üstlendikleri, bir türlü "serdengeçti ve fedai" rolü oynadıkları düşünülebilir.

İslâm Ansiklopedisi "Çavuş" maddesi (M. Fuat Köprülü).

Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946, I., s. 52

A. Caferoğlu, "Dedem Korkut Hikâyelerinin Antroponim Yapısı", *Belleten*,

Ferruh Arsunar, *Gaziantep Folkloru*, 1962, s. 153 vd.

Beyrek'in naibi kılıcını sıyırır ve benim başum Beyrek'in başına kurban olsun diyerek, Beyrek uyurken düşmanlara saldırıp şehit olur (69:47A8-10). Kırmızı güveyilik kaftanını Beyrek'ten sonra giymek hakkı ilkin onundur (69:46B12).

Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesinde, Egrek, küçük kardeşi Segrek'e soylamasında *kulağımda şarşayan nayibim misin?* diye soruyor (s. 172:136B2-3).

Fakat öte yandan "nayib"in burada "birinin yerini tutan, birinin yokluğunda onun yerine geçen kişi" şeklindeki sözlük anlamını taşıdığı görülmektedir. Bu yüzden de Faruk Sümer'in Eliğ Koca oğlu Sarı Kılbaş'ı, beylerbeyi Kazan'ın naibi diye göstermesi yanlış olsa gerek; çünkü Dede Korkut kitabında Kılbaş'ın böyle bir sıfatı yoktur.

♦ **NÖKER:** Moğol tarihine ait kaynaklarda "kabile muhafızları, yani kavim ve kabile başbuğlarının yanında savaşçı olarak hizmet eden serbest kişiler" anlamındaki bu kelimenin Dede Korkut destanlarında da aynı anlamda kullanıldığı görülüyor.[1]

Nökerler alpların en yakın silah arkadaşlarıdır; beyi koruma işi üstlerindedir.[2]

Dede Korkut hikâyelerinde nöker yerine *eş* ve *yoldaş* sözcükleri de geçmektedir ve çoğunlukla bu iki kelime birlikte bulunur. Beylerini tehlike karşısında görünce ağlamaya başlayan silah arkadaşlarına Kan Turalı *hey kırk eşim, kırk yoldaşım* diye seslenir. Bamsı Beyrek hikâyesinde bunların sayısı, başlarındaki beylerle birlikte kırktır.

Bu "kırk yiğit" kavramı başka Türk destanlarında da görülür. Manas yaşlanınca kırk yiğidini çağırıp vasiyetini söyler. Semetey baba yurduna yerleştikten sonra Kalmuklar yurduna akınlar yapmaya hazırlanır ve babasının kırk yiğidini toplar. Semetey bu kırk yiğitle Kalmuklar diyarına sefer etmek ister, fakat onlar kendi aralarında "önümüzdekiler yetmiş yaşında, arkamızdakiler altmış yaşına geldi, babasına hizmet ettik, şimdi oğluna hizmet ediyoruz, bu ihtiyarlığımızda bizi yüksek dağlardan aşıracak, akıntısı güçlü sulardan geçirecek... bizi öldürecek" diye konuşurlar ve verilen buyruğu dinlemez, kaçarlar. Semetey bunların arkasından yetişip yalvarır, biri bile dinlemez. O da nihayet kırk yiğidi öldürür.[3]

Nökerler, beyin yanında ve onun en sadakatli arkadaşları olsa da, Dede Korkut destanlarında onların benzeri hıyaneti ve kıskançlığına rastlanz. Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde, Boğaç'ın bir boğayı tek başına öldürüp nam aldığını gören bu kırk yiğit, Dirse Han'ın yanında eski itibarlarının kalmayacağını hesaplayarak Boğaç'ı babasına kovlarlar. Hatta bu hıyaneti ona anasıyla sohbet ettiği şeklinde çok çirkin bir iftira atacak kadar ileri götürürler.

Bkz. s. 945; Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946, c. I, s. 107 ve 283.

B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilatı*, çeviren Abdülkadir İnan, 1944, s. 142.

Abdülkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar", *Belleten*, 1959, s. 135, 136.

Bu kıskançlığın bir başka türlüsünü de Bamsı Beyrek hikâyesinde buluruz. Orada da Beyrek'in yoldaşları, onun kızıl kaftan kendilerinin ak kaftan giymesi yüzünden *saht olurlar*.

♦ **ŞÖKLİ:** *Şökli* hakkında yukarıda söylenenlere (s. 879 vd) birkaç kelime eklemek istiyorum. Bu kelime Dresden yazmasında 14 yerde geçiyor, bunlardan üçü noktasız yazılmıştır. Vatikan yazmasındaysa hepsi noktasızdır. Tiflis Üniversitesi'nde arkadaşım Türkolog Prof. Cikiya bu kelimeyi Şerigli شركلى diye okumuş ve özel ad olarak Gürcistan'da tahminen XII. yüzyıldan beri rastlandığını yazmıştır. Kaynağı olarak da "kötü, kötü niyetli" anlamında Farsça *şerr-gir* شرگير kelimesini göstermektedir.[1] Şergili tarihsel şahıslar da olmuştur; Şergil özel adından türemiş Şergılaşvili soyadı bugün de vardır.[2]

Anadolu'da Suriye'yi fethe giden Türkmenlerden, 1074'te Akkâ'yı ve Suriye kıyı şehirlerinden bir kısmını alan bir "Şökli Bey" vardır. Suriye fütuhatını yapan Atsız Bey ile arası açılarak oğlu ve kendisi onun tarafından öldürülmüştür.[3]

Şamil A. Cemşidof ise yazısında "Şökli Melik" hakkında şu açıklamayı yapmaktadır: [4]

> 1961'de dercolunmuş bir yazıda[5] Kitâb-ı Dede Korkut'ta mevcut kahramanlara karşı duran ve matbu edebiyatta *Şökli Melik* adı ile meşhur olan menfi urvazın *Şeki* adı ile alakadar olduğunu demiş ve göstermiştik ki *Şökli* bu adın dürüst ifadesi olmayıp tahrif edilmiş şeklidir. Onun Arap elifbası ile yazılan شوكلى forması, sözü aynı zamanda *Şüküli* gibi okunmağa imkân verir. Hemin ad etrafında bir nice yıl arzında apardığımız ciddi aktarışlar neticesinde biz evvelki fikrimizi yine de müdafaa edip kaydediyoruz ki bu ad ne XI. asırda Orta Asya'da Oğuzlarla vuruşmuş, nehenk hükümdarı Şah Melik'in ve ne de orta-asır Dağıstan hükümdarı Şavgalı Melik'in prototipi olmuyor. Mahz Kafkas arazisinde yerleşmiş *Şeki* adları ile bağlıdır. Bu aslında *Şükili* yani *Şekili Melik* demektir.
>
> Yukarıda kaydolunan Anadolu arazisindeki Şeki'den başka biz Dede Korkut kah-

---

Bkz. Rasanan, M., *Versuch eines etmologischen Wörterbuch der Türkspeachen*, s. 445

Arkadaşımın lütfettiği 12 Mayıs 1971 tarihli mektuptan.

Mükremin Halil (Yınanç), *Türkiye Tarihi*, Selçuklar devri, I. Anadolu'nun Fethi, İstanbul, 1934, s. 59.

Şamil A. Cemşidof, "Dede Korkut Boylarında Tasvir Edilen Coğrafi Dairenin İki Esas Merkezi" Azerbaycan CCP Bilimler Akademisi Haberleri, Edebiyat, Dil İnce Sanat serisi, Bakû 1968. Numero 3, s. 30.

Şamil A. Cemşidof, "Dede Korkut Kahramanlarının Merkezi Yaşayış Yerleri Hakkında", Azerbaycan CCP Bilimler Akademisi, Republika Elyazmaları Fondunun Eserleri, c. I. Bakû, 1961, s. 115

ramanlarının yaşadığı coğrafi arazide daha iki *Şeki* tanıyoruz. Bunlardan biri hazırda meşhur *Şeki* (*Hyxa*) ve o birisi kadim Pazarçayı arazisinde mevcut olmuş Şeki'den ibaretti.

Meraklıdır ki bu Şeki'lerin yakınlarında üç ayrı ayrı sahada Demirkapı, Kapılar Derbendi ve Kara Derbend adlı yerler de mevcut olmuştur. Dede Korkut boylarında doğrudan da kahramanlar *Şüküli Melik* ile üç yerde ciddi surette tutururlar. İkisinde Şüküli Melik öldürülür. Birinde *böğürdülüben atından salınır*. Görünür bu, bir taraftan şifahi halk edebiyatının değiştirici hususiyeti ve mübalağa usulü ile bağlı ise, diğer taraftan hemin *Şeki*'lerin üç olmasından doğan coğrafi gerçeklikten ileri gelir. Salur Kazan'ın Evinin Yağlanması boyunda onun yurdu olan *Altun Taht* yaylası ile yukarıda adını çektiğimiz Aladağ, Şeki ve Demirkapı adlı yerlerin coğrafi mevkisinin tutuşturulması, fikrimizi sübuta yetirir. Mukayese gösterir ki *Altun Taht'ta* yerleşen Oğuz kahramanları bu yerden üç günlük at menzili mesafesinde olan mahz bu Aladağ'a ava çıkabilirdiler. Onun yurduna baskın eden Şüküli Melik ise hemin Aladaş'dan bir kadar şimale yerleşen Şeki'nin meliki olabilirdi.

♦ **YİRMİ DÖRT SANCAK BEYİ:** Bu sözden ise daha eskileri, Oğuzun yirmi dört boyunu ve bunların başındaki beyleri hatırlamak gerekir. Bunlar Bayındur Han'ın buyruğuyla alpların yanına koşularak düşmana karşı savaşa gönderilirdi. Bazen de savaşta bunların hepsi düşman elinde zebun olabilirdi. (s. 1023).

Divânü Lugâti't-Türk, Türklerde "yuğruş" kelimesinin İslam ülkelerindeki "vezir"e uyduğunu ve hakanın bir basamak altında bulunduğunu, yağmurda, güneşte ve sıcakta başının üzerinde bir gölgelik tutulduğunu söyler (c. III, s. 31).[1]

Ozan Korkut için Dede Korkut ve Korkut Ata şeklinde *dede* ve *ata* unvanları ile boyun ilk atası, "ak sakal", "soy sop başı" gibi anlamları olan *koca* da destanlarda geçmektedir.

LAKAPLAR

Dede Korkut destanlarındaki kahramanların unvanlarından başka lakapları da vardır. Hatta onlardan bir bölüğünün öz adları yerine yalnızca bu lakaplarla anıldığı görülür. Nitekim Kılbaş *Sarı*, Kazan'ın dayısı Aruz Koca *at ağızlu*, Bamsı Beyrek *boz aygırlu*, Dölek Evren *dönebilmez*; Dundar, Dumrul, Evren, Kara Budak ve Karçar ise *delü* diye anılmaktadır. *Ters Uzamış*, (Tepegöz'e aşçılık yapmaya gönderilen) *Yapağılu Koca, Yünlü Koca* gibi kişiler ise destanlarda doğrudan lakap-

Bkz. Zeki Velidi Togan, *İbn Fadlan's Reisebericht*, 1939, s. 258 vd.

larıyla yer almaktadır.[1]

Kırzıoğlu, bu Sarı Kılbaş ismini (bkz. s. 860) Kulbaş (kelbaş, eksik baş) anlamında lakap olarak almakta ve Farsçaya çevrilen İskendernâme'de "kullar akası Kalbaş" diye geçtiğini söylemektedir.[2]

TEŞRİFAT

Oğuzlarda ve genel olarak da bütün Türkmenlerde sıkı sıkıya riayet edilen bir teşrifatın yürürlükte olduğu görülmektedir. Toplum disiplini için bu kurallar doğaldır. Oğuznâme'nin Reşideddin tarafından saptanan Farsçasında, her boyun toplantılarda alacağı yer, Oğuz Han oğlu Gün Han tarafından belli edildiği gibi; Ebülgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime*'sinde de bunun XVI. yüzyılda Asya Türkmenleri arasında korunan şekli saptanmıştır.

Abdülkadir İnan'ın söylediğine göre, Türklerin hangi kabilenin hangi sırada yer alacağı, hangi çadırda oturtulacağı konusunda çok eskiden gelen bu dikkatli davranış biçimi, göçebe dönemdeki Türk geleneklerini saklayan ve hukuk meselelerinin çoğunu *türe* ile tayin edip halleden Kazak-Kırgız Türklerinde ve Anadolu Türkmenlerinde bugün dahi yürürlüktedir. Toplantılara katılan herhangi bir kabilenin hangi "mevki"yi alacağı, toplantının sahibi olan kabilenin büyükleri tarafından kabile azalarına, özellikle "yasavul" ve "bükevul" vazifelerini görenlere tembih edilirdi.[3]

Şeref ve itibar mevkisi ilkin bu yeri *kılıcı etmeğiyle* hak etmiş olanlarındır. Bunu Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesinde, Uşun Koca'nın büyük oğlu Egrek, Bayındur Han'ın divanında beyleri çiğneyip onların üstüne geçerek Kazan'ın önünde durunca, Ters Uzamış denilen bir yiğitin çıkışmasından anlıyoruz: *Mere Uşun Koca oğlu, bu oturan begler her biri oturduğu yeri kılıcı etmegiyile alupdur. Mere sen baş mı kesdün, kan mı tökdün, aç mı doyurdun, yalıncak mı donatdun?* (165:129A6-9)

Böyle bir kuralın varlığına rağmen Egrek *Bayındur Han'un divanına kaçan istese varur gelüridi. Begler begi olan Kazan divanında buna hiç kapu baca yoğıdı. Begleri basup Kazan önünde oturuidı, kimseye iltifat eylemez idi* (165:129A1-4). Yani bazen sıra gözetmeyen, belli bir teşrifata bağlı olmadan, bir ayrıcalığı olan kişiler de olabiliyordu. Fakat genel olarak herkesin yeri belliydi.

Bunların gösterdikleri yararlıklar, yaptıkları olağanüstü işler dolayısıyla nasıl zincirleme sıfatlar taşıdıklarını görmek için bkz. 832 vd.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, "Dede Korkut Oğuznâmelerini bırakanlar kimlerdir?" Ankara, Türk Dil Kurumunda 29 Ocak 1966'da yaptığı konuşma.

Abdülkadir İnan, "Orun ve Ülüş Meselesi", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, c. I., s. 121 vd.

Yukarıda da belirtildiği gibi, sağ yan en yüksek itibar mevkisiydi. Beyrek'in nişanlısını almaya kalkışan Yalancı oğlu Yaltacuk'un düğün törenindeki toplantıyı anlatan soylamasında, beylerin oturduğu yerler şöyle sıralanır (81:57A10-12):

Sağda oturan sağ begler
Sol kolda oturan sol beyler
Eşikteki inaklar
Düpte oturan has beyler

Hana kan bakımından yakınlığın da bu yer almada bir önemi vardır. Nitekim Kazan Bey'in oğlu Uruz'un tutsak oluşu hikâyesinde, Salur Kazan'ın sağ yanında kardeşi Kara Güne, sol yanında dayısı Aruz, karşısında da oğlu Uruz oturmuştu. Fakat bu sıranın değiştiği de görülüyor. Bamsı Beyrek hikâyesinde, Kazan'ın oğlu Uruz babasının sağında, Kazılık Koca oğlu Bey Yegenek solunda, Kara Güne oğlu Kara Budak karşısında oturmaktadır. Bunun nedeni birinci hikâyede Uruz'un henüz genç oluşu, baş kesip kan dökerek daha yüksek bir yeri hak etmemiş olmasıdır, denebilir. O, genç yaşında oturduğu bu yeri, Salur Kazan'ın, yani Oğuz boylarının başında olan kişinin oğlu olmasına borçludur.

Kimi kez de han ve bey oğulları, babalarının karşısında yer alırlar. Nitekim hükümdarların kabul törenlerinde kabile beylerinin hükümdarın sağ tarafında, şehzadelerin önde ve yabancı konukların sol tarafta yer alması Türklerde eskiden beri yürüyen ve yaygın bir âdettir.[1]

Bugün Altaylılar arasında da bu sıralanma yürümektedir. Onların çadırlarının düzeni ve iç bölmeleri her yerde aynıdır. Kapıdan itibaren daire şeklinde olan çadırın içine bir çap ve buna dikey olarak başka bir çap daha çizildiğinde, kapıya bakan dairenin yarısının sol yanındaki bölüm erkeklere, sağ yandaki bölümler de kadınlara ayrılmıştır. Erkekler bölümünün tam karşına düşen ve 'tör' denilen yer erkek konukların şeref mevkisidir.

Bozulmayan ve herkesçe yürürlükte olan bu sırayı, Dede Korkut hikâyelerinde başka vesilelerle de izleyebiliyoruz. Akınlara ve savaşlara çıkılırken, en önde *kaba alem götüren* Hanlar Hanı Bayındur Han'dır (152:117B12-13, 172:136B6). Savaş zamanı yağıya ilk önce at süren Oğuz alpı da onun beylerbeyi olan Salur oğlu Kazan'dır (152:117B13, 173:136B7).

Salur Kazan'ın tutsak olduğu için alpların başında bulunmadığı sırada onun yerini Oğuzun önünde gelip çadırını diktiren, ağ boz atlu, ağ alemlü oğlu Uruz almıştır (182:144B13).

Bir akın çağrısında, art arda gelen beylerin sırası aynı kalmıyor. Fakat yine de ön sıralarda yer alanlar pek değişmiyor ve bunlar neredeyse her savaşa katıl-

Zeki Velidi Togan, *Ibn Fadlan's Reisebericht*, 1939, s. 159 vd.

mış görünüyorlar. Kıyan Selcük oğlu Deli Dundar, üç yerde birinci (39:20B7, 56:33B13, 138:104B9), bir yerde ikinci (54:32A4), bir yerde de sekizinci (108:77A7) olarak geçmektedir. Bununla birlikte, Dede Korkut destanlarında destancının bunları gelişigüzel sıraladığı, hatta bir kahramanı aynı sıralamada iki kez andığı görülür. Deli Dundar, Kazan Bey'in oğlu Uruz'un tutsak oluşu hikâyesinde Kıyan Selcük oğlu Deli Dundar diye Kara Güne'den sonra anıldığı halde, "yirmi dört boyunu okşayan Delü Dundar" diye yine aynı kahramanlar sırasında ikinci kez adı geçmektedir. Belki de bunu "yirmi dört boyunu okşayan Kıyan Selcük oğlu Delü Dundar" diye düzeltmek ve böylece ikinci sıraya koymak doğru olur. Öteki kahramanların sırada aldığı yerler de kesin değildir.

Bu itibar yerlerinin renklerle de belirtildiği görülmektedir. Boğaç Han hikâyesinde, Bayındur Han'ın yılda bir toy edip Oğuz beylerini konukladığı sırada *oğlu olanı ağ otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun. Kimün ki oğlu kızı yok kara otağa kondurun, kara keçe altına döşen, kara koyun yahnısından önüne getirün* (25:7A7-11), diye verdiği buyruktan anlıyoruz ki "ağ otağ" en şerefli kişiler içindir. Destanlarda hep Hanlar Hanı Bayındur Han'ın otağından da "ağ ban ev" diye söz edilir.

Kara, sıradan yerin rengidir. Bu, konuğun altına döşenecek keçe ve önüne çıkarılacak yemeklerde de kendini göstermektedir. İpek halıların döşendiği yerde bir beyin altına döşenen "keçe" onun horlandığının alametidir. Bu yemek dolayısıyla kesilen hayvanların, Oğuz boylarının her birine verilecek bölümü, *ülüşü* de hatırlayalım.[1]

Kızıl otağın konuklamak için ayrıldığını daha sonraları da görürüz. Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar seferinde, Böğürdelen'de konakladığı sırada, Erdel kralı Yanoş oğlu İstefan'a yapılan büyük karşılama töreninde ona "kırmızı otak" kurulmuştur.[2]

Osmanlı sultanı veya serdar olan veziri azam, savaş devam ederken at üzerinde, savaş olmuyorken "kırmızı renkli çadır"ında bulunurdu.[3]

Burada kırmızı rengin, ak renkten daha önde geldiği anlaşılıyor. Kırgızlarda da kırmızı renge ibadet ettikleri ve saygı gösterdiklerini biliyoruz.[4]

Abdülkadir İnan, Ülüş Mesele. *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, c. I, s. 121 vd.

Selaniki Tarihi, Freiburg baskısı, 1970, s. 26.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapukulu Teşkilatı*, Ankara, 1944, c. II., s. 256.

Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi*, Ankara, 1962, s.208

İKTİSADİ HAYAT

Dede Korkut hikâyelerine bakarak Oğuzların iktisadi hayatına dair açık bir bilgi edinmek pek mümkün değildir. Gerçi o çağlara ait kaynaklardaki bu konuyla ilgili kayıtlara bakarak birtakım sonuçlara varılabilirse de biz Dede Korkut destanlarında bu konuyla ilgili tek tük işaretlere bağlı kalmak istiyoruz.

Dede Korkut kitabında, o çağların ve daha sonraki devirlerin en büyük ticaret kurumu olan *bezirgânları* ve *kervanları* görüyoruz. *Bezirgân, tacir, argış* ve *kervan* kelimeleri türlü ilişkilerle geçmektedir. Daha kitabın başında sıralanan özdeyişler içinde *dün ile kervan göçdügün turgay bilür*, deniyor (21:4B4-5). Havanın serinliğinden yararlanmak için kervanların yolculuklarını geceleyin yaptıklarını biliyoruz. Sonra dünyanın faniliğini, gelenlerin gittiklerini anlatmak için "kervan" sözcüğü yine bir benzetmede yer alır: *Kervan gibi kondu göçdü* (38:19A12). Kitapta "kervan" sözü yalnızca bu iki yerde geçiyor.

"Bezirgân" ise karşımıza Bamsı Beyrek ve Kazan'ın tutsak oluşu hikâyelerinde çıkar. Bamsı Beyrek'in babası, oğlu Beyrek doğunca bezirgânlarını çağırarak (demek ki Oğuz beyleri ticaretle de uğraşıyorlardı ve kendilerine ait ticaret kervanları vardı) onlara oğlu için armağanlar ısmarlar: *Mere bezirgânlar, Allahu Taâlâ bana bir oğul verdi. Varun Rum eline, menüm oğlum içün yahşı armağanlar, teberrükler getürün, menüm oğlum büyüyünce, dedi* (60:36B9-11). Bu kervanın İstanbul'a gidip dönmesi, eğer hikâyede bir abartma yoksa, on beş yıl sürer, çünkü onlar dönünceye kadar Beyrek on beş yaşına girmiştir (s. 60).

Benzeri ticaret kervanlarının, başka ülkeler arasında durmadan gidip geldikleri yine bu hikâyeden anlaşılmaktadır. Nitekim, Beyrek zindana düştükten sonra kale civarından geçen bezirgânları görüyor, bunlar yine o bezirgânlardır, babasının bezirgânları. Beyrek bezirgânları gördü, *bildi* (s. 71). Bu bezirgânlara ilinden, evinden haber sorar, onlar da Beyrek'i hemen tanırlar; Beyrek'in sorduklarına karşılık verdikleri soylama şöyle başlar (72:50A1-2):

Sağ mısın, esen misin hanum Bamsı
On altı yılın hasreti begüm Bamsı

Beyrek'in yerinin yurdunun nasıl olduğunu sorduğu soylamadaysa *kervan* sözcüğü yerine onunla eşanlamlı olan *argış* bulunmaktadır (s. 71).

Tacirlerin ayrı kılıkları vardır? Kazan'ın tutsak oluşu hikâyesinde, Kazan Bey'i kurtarmaya giden alplar, yol üzerinde sarp bir kiliseye vardıklarında attan inüp *tacir donun geydiler; bezirgân suretinde katır, deve çektiler* (181:143B12-13). Bu kervanlarda yük hayvanları bilindiği gibi katırdır, burada da katır ve deve var. Binitler ise attır: Beyrek soylamasında bezirgânlara *ayağı uzun şahbaz ata binen argış*, diye

hitap ediyor (71:49B7).

Bu kervanların büyüklüğü hakkında, İbn Fadlan'ın söyledikleri bize bir fikir verebilir: Onun rastladığı ticaret kervanında beş bin yüklet ve üç bin adam vardı.[1]

Zeki Velidi Togan'ın belirttiği üzere: Bozkır ticareti büyük fasılalarla bazen yanlarına önemli muhafız güçleri koşularak gönderilen kervanlarla yapılıyordu. Yunan ve Arap yazarları bozkır ve kuzey kavimlerinin ticari işlemlerdeki sonsuz dürüstlüğünü kaydetmişlerdir. İbn Fadlan, Müslüman Harezm tüccarları ile Müslüman olmayan Oğuzlar arasındaki ticari ilişkilerden söz ederken, bu tüccarların Oğuz illerindeyken mallarını oradaki Oğuz "dostları"nın yanına tam bir güvenle bıraktıklarını, ötekiler de Harezm'e geldiklerinde bu Müslüman tüccar "dostlar"ında misafir kalarak aralarında tam bir dostluk olduğunu, karşılıklı taahhütlerde bulunduklarını, bu "dostlar"ın kefaleti olmadan Türk illerine girilemediğini anlatır.[2]

Dede Korkut hikâyelerindeki Oğuzların hayatında akın ve yağmaların önemli bir üretim aracı olduğu meydandadır. Bu savaş ve akınlarda düşmandan alınan ganimetlere *çuldu* ve ganimetleri elde etmeye de *doyum olmak* denir. Savaş sonlarında elde edilen "çuldu"dan önce Bayındur Han'a *pencik*[3] çıkarılır, geri kalanı gazilere bahşedilir ve onlar da bunu aralarında eşit olarak bölüşürler.

Bundan başka sayısız deve, at ve koyun sürüleri ve onların ürünleri komşularıyla ilişkilerinde bir ticaret metası olarak büyük yer tutmaktadır. Çeşitli av hayvanlarının derileri de bunların arasına katılabilir. Bu av derilerinin ticarette bir takas aracı olarak kullanılıp kullanılmadığına dair Dede Korkut hikâyelerinde hiçbir kayıt ve işaret yoktur. Bununla birlikte av derilerinin para yerine geçtiği bir gerçektir. Av derilerinin, gümüş ya da gümüş-bakır adı verilen dirhemlerin karşılığı olarak, İtil Bulgarlarında *tiyin* yani sincap derisi, Moğollarda da "ipek kumaş parçaları" kullanıldığını biliyoruz. Türklerin ticaret maddeleri arasında süngüler, zırhlar, oklar, yay kirişleri ve atlar bulunduğu da bilinir.[4]

Aslında Müslüman olmayan tebaadan alınan vergiler demek olan *haraç* da bir gelir kaynağı olarak burada söz konusu edilebilir. Fakat "haraç"ın buradaki anlamı, başlangıçta bir fıkıh terimi olarak taşıdığı anlamdan ayrılmış olup daha çok "cizye" ve sonradan, burada olduğu gibi, yenilmiş düşmandan alınan adı belli bir vergi ve tazminat demektir. Dede Korkut kitabında Salur Kazan'ın tutsak oluşu hi-

---

Zeki Velidi Togan, *Ibn Fadlan's Reisebericht*, 1939, s. 136.

Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946, c. I, s. 119. vd.

Pencik: Akınlarda alınan ganimet ve esirlerin beşte birini ayırmak. Bkz. Söz Dizini

Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946, c. I, s. 116; s. 29 ve not 115

kâyesinde, Gürcistan'ın böyle bir haraca bağlandığı görülür: *Dokuz tümen Gürcistan'un haracı geldi* (155:119B9) ile *hem haraca muti olalım* (182:144B4-5) sözleri bunu anlatmaktadır.

Haraç ile eş anlamlı olan *baç* kelimesi Dede Korkut kitabında doğrudan doğruya vergi anlamında geçmese de Deli Dumrul hikâyesinde, Dumrul'un kuru bir çayın üzerine yaptırdığı köprüden geçenden ve geçmeyenden aldığı akçanın bir tür *baç* olduğu söz götürmez.

Kesim de bir tür baç veya haraç demektir ve Basat'ın Tepegöz'ü öldürüşü hikâyesinde, bir pazarlık sonucu verilen haraç yerine kullanılmıştır. Bu haracı güçsüzün güçlüye vermesine *kesim vermek* (147:111B11), bunun miktarı üzerinde pazarlık yapmaya da *kesim kesmek* (147:111B8, 148:113A4) denir.

♦ **PARA BİRİMLERİ:** Dede Korkut destanlarında, ticarette değiştokuş aracı olan para hakkında bütün bilgimiz *altun, gümüş, akça, bakır, pul* adlarının geçişinden ibarettir. *Altun* kitapta en çok geçen değerli madendir ve bir yerde *kızıl altun* diye rengi de belirtilir (84:59B2). *Altun başlu* diye nitelenen büyük çadırlar, altın günlükler ve altun tahtlardan başka, altın cıdalar, altın ışıklar, altın oklar, burması altın tunç borular gibi savaş yarakları başta olmak üzere altın beşikler, altın kamçılar, altın ayaklar, altın sürahiler, altın yüzük ve küpeler, hatta altın aşık bile yapılmaktadır. Bunlara kitabın çeşitli sayfalarında rastlamaktayız.

Doğrudan para olarak *altun* sözcüğü, gümüş bir sikke olan akça ile birlikte geçer: *Altun, akça, bol hazine* tamlaması büyük bir servet, bir beyin veya tekfurun varı yoğu anlamında kullanılmaktadır: Tepegöz'ün hazinesi *altun, akça* doludur; Dokuz tümen Gürcistan'dan Bayındur Han'a her yıl *altun, akça gelür*; Deli Dumrul'un helali *altun akçan harcayur olsam, menüm kefenim olsun*, der (117:85B11-12). Burada altın ve akçanın "harcamak" için olduğu, yani açıkça bildiğimiz para anlamında kullanıldığı meydandadır.

Akça, bilindiği gibi gümüş paradır. Parayla tutulmuş askerlerin ücreti akça ile ödenmektedir: *Beş akçalı ulufeciler* (140:106A3-4).

Bunların dışında bakırdan ve başka değersiz madenlerden yapılmış ufaklıklar da vardır; bunlardan *bakır* değersiz bir mangırdır: *Kızıl altun getürdüler, bakırdur dedüm* (179:142A3).

Türkler Çin paralarına yalnızca "bakır" dedikleri halde Türk illerinin dirhemine karışık oldukları halde "gümüş" demişlerdir.[1]

Pul da daha değersiz ufak bir para olmalıdır: *Ağ akça getürdüler, puldur dedim* (179:142A2). *Pul* genel olarak ufak para karşılığıdır. Kullanılan paraların değerlerine göre sırası altın, gümüş (akça) ve pul'dur (bakır): *Altun, gümüş, pul gerek ise ana*

Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946.

harçlık olsun (115:83B13). Pul herhalde altın ve gümüş dışında değersiz bir metalden yapılmış bir para olmalı.

Kitapta geçen *tümen* kelimesi bizi bir çağrışıma götürüyor. Gümüş paraların (agı), hatta külçe altınların hesabı, Moğollar zamanında olduğu gibi daha önceki zamanlarda da *tümen* (10.000) ile yapılmıştır. Bu ise en büyük değer birimi olmuştur. İlhanlılar zamanında, dinarların 10.000 tanesi bir tümen sayılmıştır.[1]

Dede Korkut kitabında geçen *tümen* kelimesinin parayla bir ilgisi görülmüyor. Burada bu kelime yalnız "on bin" daha doğrusu "büyük sayı" yerine kullanılıyor: *Tümen koyun* (28:11A1, 36:18A5, 37:18B10, 179:142A12, 188:148B3), *Dokuz tümen Gürcistan* (155:119B9, 155:120A11, 157:122A1), *doksan tümen genç Oğuz* (91:63A12, 101:72B4).

AİLE ve EVLİLİK

♦ **KADIN:** Türk mitolojisinde bile kadına verilen yer belli edilmektedir. Türk evrendoğumunda, tek başına olduğu için canı sıkılan Han Ülgen Ata'ya kâinatı yaratma ilhamını veren Akine'dir. Çocukları ve hayvan yavrularını koruyan bir kadın tanrı vardır: Umay. Orhun Yazıtları'nda, Bilge Kağan anasından "Umay gibi anam hatun" diye söz eder. *Divânü Lugâti't-Türk*'teki "Umay'a tapınsa oğul bulur" atasözü, bu tanrıçanın hatırasının Türkler arasında unutulmadığını gösterdiği gibi bugünkü şaman Türkler arasında da onun adı yaşamaktadır.[2]

Prof. Abdülkadir İnan "Türk mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın" adlı değerli yazısında, destanlarımızda kadının büyük yerine işaret etmektedir. Altay destanlarında kahramanlar, karılarının ya da kız kardeşlerinin sadakat ve gayretiyle felaketten ve ölümden kurtulur; Manas destanında kadın, evin kaderinin ve namusunun koruyucusu olarak anlatılır. Kahramanların soğukkanlılıklarını kaybederek kötü bir iş yapmalarını kadın önler. Kazak-Kırgızların Koblandı Batır destanındaki kadın bir tanrıça, bir koruyucudur. Kahramanın dünyada en büyük ve yakın arkadaşları eşleri ve atlarıdır.[3]

Türk kadınlarının iffeti hakkında yabancıların söyledikleri dikkate değer:

İbn Fadlan, Türk kadınlarının ne kocalarının ne de yabancı erkeklerin önünde kapanmadıklarını, zinanın ne olduğunu bilmediklerini söyledikten sonra, birinin zina işlediği duyulursa cezasının çok ağır bir ölüm olduğunu anlatır: Zina işleyen

---

Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946, 122, 293.

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 34; "Umay İlahesi Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, 1926-1928, s. 444 vd; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 397 vd

Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 275 vd.

biri olursa, iki ağacın dallarını bir araya getirirler. Zina edeni bu dallara bağlar, sonra da bu dalları bırakırlar. Böylece bu iki ağaca bağlanmış insan ikiye bölünür (Exk. 21a). Zina işlerken yakalanan erkekle kadının öldürüldüklerini Plano Caprini-Risch de söylüyor (Exk. 21b.)

Gerdîzî de Türk kadınlarının çok iffetli olduklarını söyler. Plano Caprini-Risch "Türklerin kadınları iffetlidir, onların arasında iffetsizlik işitilmiş değildir, bununla beraber şakalarında ayıp sözler kullanırlar" diyor.

Marco Polo da Tatarların kadınları dünyada en şerefli kadınlardır, onlar kocalarını çok sever ve sayarlar. Evlilikte sadakatsizlik onlarca şerefsiz ve aşağılık bir hareket olarak görülür. Öte yandan erkeklerin kadınlarla ilişkilerindeki arkadaşlığı görmek insanı hayrete düşürür. Bunların arasında isterse on veya yirmi kadın olsun bu insanlarda görünmeye değer bir sükûnet, vakar ve birlik hâkimdir, diye tanıklık ediyor (Exk. 21a).

Prof. Zeki Velidi Togan ise şöyle anlatır: Hâkim unsurun öteki İslam milletlerden farkı, kadınların toplum hayatında açıkça oynadıkları rolde görülmektedir. Bütün Moğol hanedanlarında kadınlar törenlere, yemeklere, kimi kez de kurultaylara bile katılmışlardır. Törenlerde kadınlar, hanedan üyeleri arasındaki mevkilerine göre, hükümdarın ve tahtın yanında yer almışlar; Timur'un zamanında bile hatunlar resmi içkili ziyafet meclislerine katılmışlardır. Bu kadınlar devlet adamlarına içkili yemek vermişler; altın ve gümüş tepsilerle getirilen şarabı ipek mendillerle tuttukları küçük küçük kadehlerle ayrı bir merasimle içen kibar kadınlar vakar ve haysiyetlerini yabancıların ve İslam âlimlerinin bile saygıyla söz ettikleri şekilde korumuşlardır. Kadınların İslam milletlerinin âdetlerine ve düzenlerine büsbütün aykırı olarak, toplumsal hayata katılması, Türk saltanat usullerinden biri ve onlara özgü olmak üzere mübah sayılarak o zamanın kimi İran şairlerince övülmüştür. Türkistan'da bilinen lonca teşkilatının, Ön Asya fütüvvet teşkilatlarıyla teması neticesinde Anadolu'da aldığı olgun şekil demek olan ahilik Osmanlı beylerini de içine almıştı. Seyyah İbn Batuta'nın Tebriz (İlhanlılar), Kayseri (Erteneoğulları), Kırım ve Saray'da görüp hayranlıkla anlattığı Türk kadını, onun toplumdaki açık ve saygın mevkisi de bütün Türk dervişlerince çok doğal bir hal olarak görülmüştür; Hülagu'nun dervişleri arasında kadın bacılar da vardır.[1]

Toplumda en yüksek mevki kadına aitti. Türk boylarının çoğunda en itibarlı yerin sağ taraf olduğu bilinir. İsa'dan önce 105 yılına doğru O-Sun'ların birinci zevcesi sağ taraf zevcesiydi.[2] Attila Hunlarında da en yüksek mertebe kadınındır.

Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 2. baskı, 1970, s. 98 vd., 380.
"Bacıyan-ı Rûm'un Bahşıyan-ı Rûm" olacağı hakkında bkz. s. 496, not 254.
A. Alföldi, "Türklerde Çifte Krallık", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, 1943, s. 515 vd.

Barthold, Dede Korkut destanlarında ara sıra kadınların da kahramanlık gösterdiğini, fakat bunun doğal bir şey sayılamayacağını, kadının erkeğin himayesinde bulunması gerektiğini söyler. Bir başka yerde de bu hikâyelerde kadına verilen yüksek mevkinin, romantik Trabzon sarayının tesirinden doğduğunu ileri sürer.[1]

M. Fuat Köprülü onun bu fikrini doğru bulmadığı gibi; Prof. Abdülkadir İnan da Türk kadınlarında bu davranışın ve Dede Korkut destanlarında esen bu idealizm havasının kaba ve göçebe hayat realizmiyle uymadığını söyleyen Rus tarihçinin bu görüşüne katılmayacağımızı, bu yüksek idealizmi Trabzon sarayından çok uzakta, Oğuzlara göre daha ilkel ve kaba bir hayat yaşayan Altay Türklerinin destan ve mitolojisinde bile açık açık gördüğümüzü belirtir.[2]

Radloff da Altaylılarda evlilik ve aile hayatının çok mükemmel olduğunu, evlilik sadakatine aykırı hareketlerin son derece az görüldüğünü; bu suçun ağır bir şekilde cezalandırıldığını anlatır.[3]

Dede Korkut hikâyelerinin hepsinde, sarsılmaz bir karı koca sevgisi ve sadakati görülür. Gerdeğe girdiği gece murat alıp vermeden terk edilen gelin bile kocası dönünceye değin onu bekleyecektir. Şu soylama, bütün Türk kadınlarının diline yakışır (168:132B7–169:132B13):

Yiğidüm men sana bir yıl bakam
Bir yılda gelmezisen iki yıl bakam
İki yılda gelmezisen üç dört yıl bakam.
Dört yılda gelmezisen beş yıl, altı yıl bakam.
Altı yol ayırdına çadır dikem
Gelenden gidenden haber soram
Hayır haber getürene at, don verem
Kaftanlar geydürem
Şer haber getürenin başın kesem
Erkek sineği üzerüme kondurmayam.

Bu destanların kadınları da erkekleri gibi, aynı karakterde ve aynı derecede kahramandır. Ebülgazi Bahadır Han, Türkmen tarihini bilenlerin söylediğine dayanarak, Oğuz iline beylik etmiş yedi kızın adlarını sayar. Bunlar *Oğuz ilini ağzına bakdırup çok yıllar beylik etmişlerdir.*[4] Bu yedi kızın içinde Salur Kazan Alp'ın ehli boyu uzun Burla Hatun, Karmış Bay'ın kızı ve Mamış Bey'in ehli Barçın Salur,

---

Barthold, "Türk Destanı ve Kafkas" 115, *Arkeoloji Şark Şubesi Yazıları*, VIII, 208

Fuat Köprülü, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 2. baskı, 1963, s. 213; A. İnan, "Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın", *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 276.

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. I, s. 321.

Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, yay. haz. A. N. Kononov, 1958, s.79 vd.

aynı zamanda Dede Korkut destanlarının kadın kahramanlarındandır.

Buradaki Barçın Salur, Bamsı Beyrek hikâyesinin en eski varyantı olan "Alp Mamış" destanlarındaki kahraman kadındır. Mezarı Sır Suyu'nun (Sırderya) yakasında olup halk çok iyi bilir. Özbekler ona "Barçın'ın gök kâşanesi" derler. Dede Korkut'taki Bamsı Beyrek hikâyesinde bu kadın yerine, Beyrek'in yavuklusu olarak Bay Bican Bey'in kızı Banı Çiçek geçmiştir.

Orta Asya Türk boyları destanlarında bunlardan başka Manas destanındaki Kanık, Koblandı Batır'daki Karılga bu "alp kızlar" arasındadır. Prof. Ahmet Caferoğlu'nun dediği gibi, "Manas, kahraman tipleri ve özellikle kadın kahramanların insanlık ve kadınlık karakterleri yönünden cihan destan edebiyatı şeceresinde kolayca yer alabilir."[1]

Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde, Burla Hatun yağının eline tutsak düştüğünde, çekilebilecek acıların her türlüsüne dayanır; bozkır destanının öteki kahraman kadınları gibi, o da savaş kahramanlıklarıyla tanınır. Oğlu Uruz'u kurtarmaya giden Oğuz beyleri arasındadır o da vardır ve savaşta kâfirin kara tuğunu kılıçlayıp yere salar (s. 109:78b1-2).

Beyrek'in gelini Banı Çiçek ile Kan. Turalı'nın üç canavarla boğuşup hepsini alt ettikten sonra hak ettiği yavuklusu Selcan Hatun hep aynı soydandır. Kadınların bu kahramanlıkları, bir başka deyişle bu kahraman kadınlar soyu artık tarih olmuş bir soy değildir, bugün de yaşamaktadır.

Prof. Zeki Velidi Togan, *Hatıralar*'ında şöyle anlatır: "Delikanlıların atlı kızlarla koğuşmak âdeti vardı. Koğuşamayan yiğit, kızdan kamçı yerdi. Bizim köyümüzde Mülhiye ve Külsüm ismindeki ablalarımız süvarilikte erkeklerden geri kalmazlardı. Çok güzel rahvan atı olan Urkiye, arkasından yetiştiğimde cezasını çekse de, eski destanlarda söylenen *Kara Yurga* şarkısını güya altındaki ata söylüyormuş gibi *ne üzerindeki bayan öptürür ve ne de onu kocdururum* diye kendisi söylerdi. Kimi kez Urkiye bana yetişir ve beni kamçılardı. O zaman Ak Gelin "hıdhır şol tatarı (kamçı ile derisini koparın bu Tatarın)" diye bağırırdı.[2]

Batı Türklerinde, en yakın İstiklal Savaşı'ndan geriye doğru türlü savaşlarda yer alan ve adları belleklerde taptaze yaşayan kahraman Türk kadınları, kahraman kadınlar kuşağının yürüyüp gelen anıtlarıdır ve hepsi de *arslan uruğu*'dur.

Şehvetin izine rastlanmayan bu Dede Korkut destanlarında kadın-erkek ilişkisinin mahrem yönlerini anlatan yerler yok değildir; fakat bunlar bugünün edebiyatında rastladığımız soysuzlaşmış tasvirler olmaktan uzaktır. Bunlar gerçek ve do-

---

Ahmet Caferoğlu, "Batı Türkistan Türkleri", *Türk Kültürü*, Mayıs 1965, sayı 31, s. 461

Zeki Velidi Togan, *Hatıralar*, 1969, s. 26

ğal olmanın çizgisinden şu kadarcık dışarı taşmış değillerdir. Çağdaş Türklerin bile bu konulardaki arılığı ve doğallığı ile Batılıların cinsellik işlerindeki anlayışı arasındaki ayrılık ve aykırılığını, Zeki Velidi Togan'ın *Hatıralar*'ında yer alan sayfalarda açıkça görebiliriz.[1]

Kan Turalı'nın, babasına *pes varasın, bir cici bici Türkmen kızını alasın; nagâhandan dayanam, üzerine düşem, karnı yırtıla* (s. 121:87B6-8) demesi ne denli doğal ise Deli Dumrul hikâyesinde eşinin Deli Dumrul'a (s. 117-18), Selcan Hatun'un da Kan Turalı'ya söylediklerinde (s. 134) ve doğrudan ozanın kadın-erkek birleşmesini anlattığı *gizlü yaka tutuban yiyleşdiler; tatlu damağ verüben soruşdular* (135:102A7) cümlesinde edebe aykırı bir şey yoktur. İki insanın "tek-vücut" haline geldiklerini, hayatları boyunca sadakatle birbirlerine bağlandıklarını anlatmaktan başka.

Mehmet Kaplan'ın, Dede Korkut destanlarında yalnızca tek bir hikâyede, kadının kocasına karşı duyduğu aşk veya bağlılık hissi hâkim bir tema olarak görülüyor, burada da ilâmî tesir pek bellidir, demesinden ne anlaşılacağı pek açık görülmüyor.[2]

Elbetteki bir toplumun tek tük kıyıya attıkları olacaktır. Dede Korkut kitabının daha başında kadınlar dört bölüme ayrılır. Bunlardan bir bölümü ev yapan, evin dayanağı olanı kadınlardır. Bir bölümü de bayağı olanlardır. Her iki soy kadının nitelikleri, özellikleri burada belirtilir ve bu nitelemelerden de toplumun bu kadınlara bakışı anlaşılır (s. 22-23).

Bamsı Beyrek hikâyesinde karşımıza çıkan iki kadın daha var ki her ikisinin de yoldan çıkmış kadınlar olduğu apaçık görülür. Biri, deve çobanlarının hangi dereye gitmiş olaki diye izini izleyip hangi yandan gele diye yola baktıkları Kısırca Yenge (82:58B4-5), öteki de "kırk oynaşlu" Boğazca Fatma'dır (83:59A2). Bunların, erkeklerin eğlencelerinde rol aldıklarına, onların toplantılarına girebildiklerine dair açık bir delalet bir yana, ima bile yoktur. Onun yerine, Oğuz beylerinin yeme içmelerinde, kâfir kızları "sağrak sürerler"

Ana baba ve çocuktan kurulu Türk ailesinde, bunların karşılıklı ilişkilerinde de sonsuz bir sevgi ve şefkatin, ölümler karşısında gevşemeyen, tersine bir kez daha düğümlenen bağlılığın, en ağır ve güç tecrübelerden geçmiş bir sadakatin göz kamaştırdığını görürüz.

Kız ve oğlan çocukları toplumda ayırt edilmemekle birlikte oğlan çocukların kızlardan üstün tutulduğu bellidir. Oğlan çocukların "iyi haber, muştu" kız çocukların ise "kötü haber" anlamına geldiğini bile görürüz: Beyrek için Deli Karçar'ın

---

[1] Zeki Velidi Togan, *Hatıralar,* 1969, Annemin bir şiiri ve Freud, s. 25 vd.

[2] Mehmet Kaplan, "Dede Korkut Kitabında Kadın", *Türkiyat Mecmuası,* 1951, IX, s. 107.

kız kardeşini istemeye giden Dede Korkut üstüne aldığı işi sonuçlandırıp Oğuz'a döndüğünde, Bay Büre ona "Dede oğlan mısın kız mısın? Kurt musun koyun musun?" diye sorar. O da "oğlanım, kurdum" diye karşılık verir (67:45A1-2). Bu soru, Gaziantep'te bugün bile sorulmaktadır ve oğlan olumlu, kız ise olumsuz haber anlamına gelir.[1]

Yine Dede Korkut kitabında *koyun* kız, *koç* da oğlan çocuk demektir (143:107B9-10, 143:108A1). Türklerde aileler oğlan çocuk ister, doğan çocuk kız olunca yerinen ana baba, oğlan doğunca sevinirler. Erkek çocuğu olmayan aile *kör ocak* sayılır. Ali Şahin'in söylediğine göre, Türkmen ve Baraklar bugün de kadının akrabalığına itibar etmezler, onlar için asıl olan kan hısımlığı, yani erkek yönünden olan akrabalıktır.[2]

Çocuğun kız olmasının, oğlan olmasından daha az istendiğini kimi kız adlarından da çıkarmak mümkündür. Kars bölgesinde, Karakalpaklardaki "Gız-yeter" şeklindeki kadın adı bu bakımdan dikkate değer bir addır.[3]

♦ **GÜZEL KADIN ANLAYIŞI:** Dede Korkut kitabında kadınların güzelliklerini anlatmak için kullanılan benzetmeler neredeyse bütün Türk destanları ve halk edebiyatında ortaktır, diyebiliriz. Bunlar kadının giydiklerini, edasını, yüzünü, boyunu bosunu bize tanıtır, anlatılan güzelin resmini çizer. Örneğin Selcan Hatun hakkında şöyle denir (134:101B7-11):

Yalab yalab yalabıyan ince donlum
Yer basmayup yürüyen selvi boylum
Kar üzerine kan dammış gibi kızıl yanaklum
Koşa badem sığmayan dar ağızlum
Kalemciler çalduğu kara kaşlum
Kurumsu kırk tutam kara saçlum
Aslan uruğu, sultan kızı.

Dirse Han'ın hatununda gördüğü güzellikler şu soylamada yer alır (26:8A8-11):

Beri gelgil başum bahtı, evüm tahtı
Evden çıkup yürüyende selvi boylum
Topuğunda sarmaşanda kara saçlum
Kurulu yaya benzer çatma kaşlum
Güz almasına benzer al yanaklum
Kadınum, diregüm, dölegüm

Muhtar Göğüş, *Kitâb-ı Dede Korkut, Gaziantep Dili ve Göreneği*, 1938, s.43.
Ali Şahin, *Güney Anadolu'da Beğdili Türkmenleri ve Baraklar*, Ankara, 1962, s.
A. Caferoğlu, *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, 1942, c. I, s. 290.

Bu güzeller yere basmadan, uçar gibi yürürler. Abdülhak Hamid'in yüzyıllar sonra söylediği şu beyitte de aynı hayal vardır:

Hübub eder gib deftârınız ne hâlettir
Acep nesîm-i seherden mi âferîdesiniz?

Kar üzerine kan damlamış gibi kızıl yanaklıdır ya da yanakları güz elması gibi aldır; ağızları bir çift badem sığmayacak kadar küçüktür; kurum gibi simsiyah saçları kırk tutam uzundur ve topuklarına sarmaşır; evden çıkıp yürüdüğünde selvi gibi salınır gider; kaşları kalemler çalmış gibi incedir; çatma kaşlar, kurulu yaya benzer.

Oğuz hatunlarının kullandıklarına dair bir işaret yoksa da *çatma* sözünden bunu çıkarmak belki mümkün olur. Çünkü *çatma*, Söz Dizini'nde gösterildiği gibi, bir tür boyanmadır. Arası boyayla kapatılıp çatık hale getirilen kaşlara *çatma kaş* denir.

Kadınların süslenmesi konusunda, Dede Korkut hikâyelerinde yalnızca *kına* vardır. (Bugün Anadolu'nun kimi yerlerinde görüldüğü gibi erkeklerin de ellerine kına yakıp yakmadıklarını belirtecek bir ipucu yoktur.) Kadınlar bugün olduğu gibi dün de bayram, düğün, sevinç gibi ferahlık veren vesilelerle ellerine kına yakarlar, yaslı olanlar kına yakmazlar: Beyrek'in başına gelenler yüzünden Bay Büre'nin evinde *kızı gelini kas kas gülmez oldu; kızıl kına ağ eline yakmaz olur* (69:47B10-11).

Manas destanında kızların turna tüyüyle süslenişleri gibi, güneyde de Türkmen kızları ve gelinleri tavuk tüylerini boyayarak başlarına takar ve bunun adına *tozak* derler.[1]

Oğuz hatunlarının *yaşmak* taktıkları da anlaşılıyor (22:6A3, 83:58B9). Son zamanlara değin Türk kadınlarının kullandıkları yaşmak, sokağa çıkıldığında ferace ile birlikte başlarını ve yüzlerini örttükleri ince beyaz bir tülbentten yapılır. İki parça olup biri baştan çeneye, öteki de çeneden başa doğru bağlanır; dışarıyı rahatça görebilmek için de gözlerin önünde bir aralık bırakılırdı.[2]

Kadınların güzelliklerini anlatmak için onların "kaz"a benzetildiğini de görüyoruz.[3]

Bu benzetmelere başka Türk destanlarında da rastlıyoruz: Er Targın destanında Kırım hanının kızı Ak Cunus, Kart Kocak adlı bir kahramanı merhamete getirmek için söylediği türküde kendini şöyle niteliyor:

Abdülkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar" *Belleten*,

Ali Rıza Yalgın, *Cenupta Türkmen Oymakları*, 1931-32, s. 89

Celal Esat Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, Yaşmak maddesi; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Yaşmak maddesi.

Bu kelime ve benzetme için bkz. s. 939

Mollaya varırsam yanında
Kıyılmış bulunan kalem var
Kalemi gör de kaşımı gör
Kara yerde kar yağar
Karı gör de tenimi gör
Kar üstüne kan damlar
Kanı gör de yüzümü gör
Ben Kırım'ın içinde
Akça Han'ın kızıydım
Baba ile ananın
Beslenmiş kazıydım

Kazak-Kırgızların Manas destanında da aynı motif bulunur: [1]

Kardan apak teni var
Kar üstüne kan damlarsa
Kandan kızıl beni var.

Yine bu destanda Semetey'in nişanlısı Ay Çörek şöyle tasvir edilir:[2]

Köpük kar gibi teni var,
Kızıl kan gibi yüzü var,
Keman gibi kaşı var,
Kunduz gibi güzel saçı var,
İnci gibi dişleri var.

Yeme içmelerde Oğuz beylerine sağrak süren kâfir kızlarının betimlenişi şöyledir: *Kara gözlü, hob suretlü, saçı ardına örülü, gögsü kızıl dügmeli, elleri bileğinden kınalı, parmakları nigârlı, boğazları birer karış, mahbub kâfir kızları* (39:20A5, 91:63B2-3).[3]

Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motif ve Kelimelere Ait Notlar", *Ülkü*, Nisan 1939, XIII, sayı 74, s. 170; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 188 vd.

Abdülkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar", *Belleten*, 1959, s. 155;. *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 155 vd.

Han Colay'ın karısı için söylenenler hakkında bkz. yukarıda, s. 968.

Dede Korkut'ta kadın konusu için ayrıca bkz. Faruk Sümer, "Eski Türk Tarihinde Kadın", *Türk Yurdu*, Eylül 1954, yıl I, sayı 3 (236), s. 191 ve *Oğuzlar*, 1967, s. 391 vd.

Dr. Müjgân Cunbur, "Dede Korkut Oğuznâmelerinde Kadın", *Türk Yurdu*, Şubat 1960, sayı 11, s. 53 vd.; Aydın Oy, "Dede Korkut Kitabında Kahramanların Aile Hayatları" *Türk Dili*, Mart 1960, IX, sayı 102, s. 286 vd (Bu son iki yazı, yalnızca Dede Korkut kitabından varılan hükümlere dayanmaktadır). Murat Özmen, "Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın ve Aile İçi İlişkiler", *Ilgaz*, yıl 6, Nisan 1967, sayı 67, s. 17 vd. (Bu yazı Dede Korkut kitabının başında kadınlar için söylenenler ile Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinden yapılmış aktarmalardan ibaret)

♦ **BEŞİK KERTME:** Türklerde, evlenmenin başlangıcı olan "nişanlanma" âdeti çok eskilere gider. Bu âdetin en eski hatırası *beşik kertme nişanlı* deyiminde yaşayıp gelir. "Kert" veya "kirt" kökü "and, inanış ve sadakat" kavramlarını bildiren *kertü, kirtü* kelimesiyle aynıdır.[1]

Bu "kertme", "anda-dünür" olmak âdetinin yürürlükte olduğu devrin hatırasıdır. Abdülkadir İnan'ın belirttiğine göre, eski zamanlarda Yakutlar dostluklarını bir ağacı kertmekle berkitirlerdi.[2]

Ağacı ya da yeri kertmenin, and ve sadakat unsuru olduğunu tarihsel kayıtlar da gösterir. Bir Çin kaynağı Orta Asya kavimlerinden Wuhonların' sadakatlerini göstermek için kertilmiş çubuk kullandıklarını yazıyor.[3]

Kazaklarda "halka salma" diye bir âdet vardır ki, küçük yaştaki erkek ve kız çocukları birbirlerine nişanlarken bunlar birbirlerinin kulaklarını ısırırlar; bu kulak ısırma bir tür "sahip çıkma" anlamına gelmektedir.[4]

Begil oğlu Emren hikâyesinde, Begil kement atıp tuttuğu geyiklerden artık olanlarının kulaklarını delip bırakır, avda belli olsun diye ve eğer Oğuz beyleri geyik yakalar da kulağı delik olursa "Begil sevincidir" diye Begil'e gönderirler (s. 155-56). Bu da yine bir sahiplenme ifadesidir.

Bugün Anadolu'da çocukların daha beşikteyken babaları tarafından birbirleriyle nişanlanmaları anlamına gelen bu "beşik kertme" nikâh kadar güçlüydü ve nikâh yerine sayılırdı. Nitekim büyüyüp de bu beşik kertme nikâhı bozmak isteyenler, onu ancak iki tanık dinleterek bozabilirlerdi.[5]

Ahmet Petekçi bu âdeti şöyle anlatıyor:[6] Birbirine yakın veya birbirini çok seven aileler, çocukları daha beşikteyken bunları birbirlerine alıvermeye söz verirler. Beşiği de bu sözlerinin kanıtı yaparlar. Bunun için beşiğe üç kertik yaparlar. (Her ikisinin beşiğine mi, yoksa bunlardan yalnız birinin beşiğine mi kertik yapıldığı açık değil.) Eğer beşik kertmezlerse söz verirler; bu söz verme de şöyle olur: "Allah şahit olsun ki büyüdüğü zaman oğluma (kızıma) kızını (oğlunu) alacağım." Yemin diyebileceğimiz bu sözlerden sonra her iki taraf da yere tükürür.

A. İnan, "Gerçek Kelimesi Üzerine Not", *Türk Dili*, Ankara, Eylül 1959, sayı 26, s. 657.

A. İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar", *Belleten*, 1959, s. 144.

A. İnan, "Anda Müteallik Âdet ve Ananeler", *Halk Bilgisi Haberleri*, 1938, sayı 86, s. 34 vd.; "Eski Türklerde ve Folklorda And", *DTCFD*, 1948, IV, sayı 4, s. 289; "Gerçek Kelimesi Üzerine Not", *Türk Dili*, Eylül 1959, sayı 26.

Köprülüzade Mehmet Fuat, "Dede Korkut Kitabına Ait Notlar Altun-küpeli Oğuz Beyleri, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul, 1932, I, sayı 1, s. 19 vd.

H. Kadri Ertem, *Kütahya Düğünleri*, 1948, s. 31 vd.

Ahmet Petekçi, "Bozkır Köylerinde Yenilik, Saç Kesme ve Beşik Kertme", *Türk Folklor Araştırmaları*, Ekim 1952, sayı 39, s. 622 vd.

Bazen bu söz, erkek tarafından bozulursa da devede kulak kalır.

Beşik kertme nişanı nikâh gücünde olmasına karşılık kız ile oğlan evlenme çağına geldiklerinde yine de dünür gönderip kızı istemek âdettir. Bamsı Beyrek hikâyesinde Beyrek'in beşik kertme nişanlısını istemeye Dede Korkut gönderilir.

Tanınmış folklorcumuz Ferit Develi'nin bana söylediğine göre, eskiden Çankırı'da kırkları karışan çocukları "beşik kertme" yoluyla nişanlarlarmış. Geniş bir tören yapılmazmış. O zamana göre helva veya başka bir tatlı (daha çok helva) yapılırmış. Tanıdık dostlar, hısım, akraba çağrılır ve orada söz kesilirmiş. Ferit Develi beşiklerin kertilip kertilmediğini bilmiyor. Çocukların büyüyünce bu nişanı bozmaları da çok az görülürmüş. Hatta bunlardan biri diğerini bırakıp başka birisiyle evlense "beşik kertme" nişanlısını bıraktı diye ayıplarlarmış.

Mardin Kız Öğretmen Okulu edebiyat öğretmeni –kendisi de beşik kertme nişanlanmış olan– Maraşlı değerli öğrencim, Veli Kişioğlu'nun bana yazdığı (13. 5. 1970) tarihli mektubuna göre: Bu yolla nişanlanacak bebeklerin beşikleri boyanıp donatılır. İleri gelen dost ve akraba, aralarında bir imam da olduğu halde, kız bebeğin evinde toplanıp kendi ölçülerinde bir eğlence düzenlenir. Birlikte yemek yendikten sonra bir mevlit okunur ya da imam bir dua okur. Bu toplantıda kızın kulağına küçük bir küpe takılır. Beşikler yan yana getirilerek keskin bir bıçakla birer çentik açılır ve böylece taraflar nişanlanmış olur. Bu küpenin ömür boyunca kızın kulağından çıkmaması gerekir, çıkarılırsa ya da büyüyünce taraflar evlenmezlerse büyük günah sayılır. Bu nişanlanma sırasında, kimi aileler arasında armağanlar alınıp verildiği de vardır.

♦ **EVLENME:** İlk önce Dede Korkut hikâyelerinde bütün Oğuz beylerinin tek bir hatunu olduğunu belirtelim. Birden çok kadın almak âdeti, çok sonraların ve yine de seyrek görülen bir özelliğidir.

Bamsı Beyrek hikâyesinde, kâfir beyinin kızı, Beyrek'i tutsak olduğu zindandan, dönüp kendisini almak şartıyla salıverir. Hikâyenin sonunda, bu kızın Beyrek ile evlenip evlenmediğine ya da, ona ne olduğuna dair hiçbir söz yoktur. Beyrek'in Anadolu'daki rivayetlerindeyse Beyrek, bütün arkadaşlarını kurtardıktan sonra bu kızı, bir arkadaşına ya da kendi yavuklusunu almaya kalkışan Kel Vezir'e veya onun oğluna verir.

Bugün neredeyse Türkiye'nin her yerinde olduğu gibi, Dede Korkut hikâyelerinde de kız aramak, bulmak ve istemek için dünür gitme âdeti görülür.

Bay Bican Bey'in kızını, ağabeyi Deli Karçar'dan istemek ve şartlarını konuşmak üzere Dede Korkut gönderilir. Kan Turalı, Oğuz ilinde kendisine eş olacak kızı bulamayınca babası ona kız aramaya çıkar. Ama onun bulduğu kızı almak için Kan Turalı bizzat kendisi gider, Tanrı buyruğu ve Peygamberin kavliyle kızını almaya geldiğini tekfura kendisi söyler.

Manas destanında, Yakub Han'ın oğlu Manas'a kız aramasını anlatan bir epizot vardır.[1]

Daha eski devirlerde evlenme *kız kaçırma ve yağma* yoluyla olmuştur. Yakutlar ve Altay Türklerinde son zamanlara dek evlenme ancak kız kaçırma yoluyla "meşru" sayılmıştır. Abdülkadir İnan bunu şöyle anlatır: Yakutlarda evlenmeye karar veren delikanlı kendi soyuna mensup bütün gençleri toplar ve büyüklerinin huzurunda "kam ayini" yaptırırdı. Akına gidecek atların bağlandığı kazıkların dibine tulumlarla kımız konur; kam da bu kımızları, atların koruyucusu olan *Itık* ruhuna saçı ederdi. Altay Türkleri arasında bugün bile erkek ve kız tarafları aralarında sözlendikleri halde delikanlı kendi soyundan yiğitlerle beraber kızı kaçırır. Kırgızların Manas destanında eski usulün mirası olarak yağma ve kaçırma yoluyla evlenmeden söz edildiği gibi barış yoluyla, yani kalın ödeyerek evlenme de betimlenir. Manas kahramanları hep çapul yoluyla elde ettikleri kızlarla evlenmişlerdir.[2]

Bugün Şeriarda "gelin çalma" âdeti vardır.[3]

Gelini babasının ve akrabasının elinden koparıp alma Türkler ve Moğollarda bilinen bir âdettir. "Kalın" ödendikten sonra güvey, gelini götürmeye gelir. Fakat kızı kolay alamaz. Çünkü kız iyice saklanmıştır ve damat onu uğraşıp güçlük çekerek meydana çıkarmak zorundadır (İbn Fadlan, Exk. 23b).

Dede Korkut hikâyelerinde bu kız kaçırma yoluyla evlenme âdetinin bir izi var gibi görünüyor. Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde, Kara Güne oğlu Kara Budak'ın nitelemeleri arasında geçen *Kazan'un kızını erligile alan* (54:32A7) sözünden bu sonucu çıkarabileceğimizi sanıyoruz.

Kızı alabilmek için güveyi tarafından kızın babasına verilecek para veya hayvanın adı *kalın* veya *kalınlık*'tır. Bu "kalın"ın miktarı ve neler olacağı önceden konuşulup kararlaştırılır. Bütün Türk illerinde ortak bir kelime olan "kalın" yerine Kırgızlar ve Başkurtlar *Süye satım*, Yakutlar *Suyû* derler. Abdülkadir İnan, birinci kelimenin, boydan bi in yabancı bir boya satılışı ve kalın malının da onun karşılığı anlamına geldiğini, "sulû" kelimesinin de eski Türkçede *fidye-i necat*, kız kaçıran boyun cezadan kurtulmak için verdiği mal demek olduğunu açıklamıştır.[4]

Abdülkadir İnan, "Türk Düğünlerinde Exogamie İzleri", *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar*, 1950, s. 108 vd.; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 344 ve *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 166.

Abdülkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar" *Varlık*, sayı 188, s. 459

Radloff, *Sibiryadan*, I, 363 vd. Başka Türk boylarındaki evlenme düğün âdetleri için bkz. aynı yer, c. I, 128, 135, 323, 344, 459, 485, 522

A. İnan, "Türk Düğünlerinde Exogamie İzleri", *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar*, 1950, s. 111; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 347. Kalın'ın bugünkü anlamı için bkz. Hamit Zübeyr Koşay, *Türkiye Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*, 1944, indeks.

Bamsı Beyrek hikâyesinde, bu kalınlıklar kısrağa aşmamış bin aygır, maya görmemiş bin buğra, koyun görmemiş bin koç, bin kuyruksuz ve kulaksız köpek, bin de karaca-hıraca iri piredir. Bu şartların ilk üçü, hatta dördü, abartma payı da hesaba katılarak olabilir sayılıp bir yana bırakılsa bile, sonuncu şart Deli Karçar'ın mizacını anlatmak, hikâyeye merak ve acayiplik katmak için bulunan unsurlardır. Kan Turalı hikâyesinde de ondan istenen kalınlık doğrudan doğruya bir güç ve yiğitlik denemesidir.

Kalın, kaçırarak değil, barış yoluyla anlaşmanın ifadesidir.

Düğünden önce nişanlanma, Bamsı Beyrek hikâyesinde olduğu gibi erkeğin kızın parmağına taktığı yüzükledir, ki bu âdet bugün de sürüp gitmektedir. Altaylılarda kızın hatta ana babasının rızasıyla yapılan "kız kaçırma"da, kız razı olduğunun delili olarak delikanlıya bir yüzük veya mendil gibi bir şey verir ki "nişan yüzüğü" yerini tutar.[1]

Dede Korkut kitabında biri *kiçi*, öteki *ulu düğün* olmak üzere iki düğünden söz edilir: *Kiçi dügünün eyledi, ulu dügününe vade kodu* (71:49A9-10, 72:50A11). Bu "küçük düğün"ün ne olduğu ve ne gibi törenler yapıldığını kitaptan öğrenemiyoruz. Bu, belki de kalın'ın miktarı ve ödeme zamanının saptanması dolayısıyla yapılan törenin adıdır.

Kazaklarda kalın'ın büyük bir bölümü ödendikten sonra güvey, gelini ziyarete hak kazanır, fakat bu iş ana babanın haberi olmadan yapılır. Kızın yenge ve kız kardeşleri ayrı bir çadır kurarak kızı oraya yerleştirirler. Güvey, gelini geceleri ziyaret eder, kendisini kızın çadırına baldızları götürür.[2]

Yeni evliler için ayrı bir çadır kurulur ki, buna *gerdek* denir. Gerdeğin yeri ok atarak belli edilirdi: *Oğuz zamanında kaide buyıdı ki, bir yigit evlense ok atarıdı, ok nereye düşse anda gerdek dikeridi. Beyrek Han dahı okun atdı, dibine gerdegin dikdi* (68:46B4-7). Yine aynı hikâyede *otuz dokuz kız talilü taliine birer ok atdı. Otuz dokuz yigid okunun ardınca gitti* (89:62B9-11) denir. Bundan kızların da kendi bahtlarını denemek için ok attıkları anlaşılıyor.

Gerdek ve düğün çadırlarının, gelin otaklarının önemi pek büyüktür. Bu "gerdek" kelimesini de yukarıda "beşik kertmesi" bölümünde geçen *kirtü* ve *kirti* gibi "kertmek" sözüne bağlamak düşünülemez mi? Türk boylarında bu düğün çadırları ve bunların önemi üzerinde başlı başına incelemeler vardır.[3]

Kitapta geçmese de düğünlerde birtakım eğlencelerin yapılması, yeme içmelerin olması doğaldır. Ama Dede Korkut hikâyelerinde, bu düğün eğlenceleri sırasında

---

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*,

Radloff, *Sibiryadan*, c. I, s. 324, 485.

Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar" *Ülkü*, Haziran 1939, XII, sayı 76, 2 ve 3 sayılı çıkmalar.

yalnızca Oğuz beylerinin güveyin yüzüğüne okla nişan attıklarını görüyoruz ve kadınlar da kendi aralarında oyun oynamaktadır.

Bamsı Beyrek hikâyesinde görüldüğü gibi güvey düğünden önce *kırmızı kaftan* giyer, adı *ergenlik* olan bu kaftanı güveye gelin gönderir (68:46B7-8). Gelinin giydiği kaftan da yine kırmızıdır (84:59A10).

Türklerde eski çağlarda evlilik, dışarıdan evlenme şeklindeydi. Dede Korkut hikâyelerinden de bu yasa anlaşılmaktadır. Abdülkadir İnan, buna dikkat etmiş, İç Oğuz beyi Kazan'ın dayısının Dış Oğuz beyi Aruz oluşunu, Bamsı Beyrek ile nişanlısı Banı Çiçek'in birbirlerini tanımayışlarını bunun kanıtı olarak göstermiştir. Ayrıca Kazan Bey oğlu Uruz'un *yad kızı helalüme destur versün* (103:74A10) diye vasiyet etmesini ve Deli Dumrul'un *yad kızı helalüm var* (116:85A3) demesini de bu kanıtlara eklemektedir.[1]

DOĞUM ve AD VERME

Dede Korkut destanlarında *doğum* hakkında, halk arasında bulunduğu şüphesiz olan gelenek ve törelerle ilgili herhangi bir işaret yoktur. Yalnızca, ananın oğluna yönelttiği soylamalarında *dokuz ay dar karnumda götürdüğüm oğul, dolama beşiklerde beledügüm oğul, on ay diyende dünya yüzüne getürdüğüm oğul, dolap dolap ağ südümü emzirdügüm oğul* (116:84A13-84B3) diye doğumu anlatan birkaç dizeye rastlanmaktadır.

Adın bütün uluslarda önemli sayılması, bunun çok eski şamanlık tasavvuruna göre insanın ruhu gibi bir şey olarak gösterilmesinden geliyor. Bu yüzden de Orta Asya, Hindistan ve buradan geçmiş olarak Avrupa'da özel bir masal motifidir. Destan ve masal kahramanlarının ad alması törenlerle olur.

Ebülgazi Bahadır Han, Oğuz Han'a nasıl ad konduğunu anlatıyor: "Oğlan bir yaşına girmeyince ona ad koymazlardı. Oğlan bir yaşına girince, Kara Han iline haber saldı, hem ulu toy eyledi. Toy günü oğlanı meydana getürüp Kara Han beylerine dedi ki: Bizim oğlumuz bir yaşına yetti. İmdi buna ad koyasız, deyüp beyler cevap vermeden önce oğlan, benim adım Oğuzdur, dedi.[2]

Kahramanlara ad verilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Bu önem gerek destanlar, gerekse Türkler arasındaki arkaik kahramanlık hikâyeleri ve masallarda görülüyor. Doğan çocuğa "uğurlu" "yakışan" bir ad bulma, boy başkanına, saygı

Abdülkadir İnan, "Türk Düğünlerinde Exogamie İzleri", *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar*, I, 1950, 105 vd.; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 341 vd.

Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, yay. haz. A. N. Kononov, 1958, s. 13.

değer tanınmış bir konuğa veya boyun şamanına aittir. İslamiyeti kabul edişten sonra şamanın yerini derviş almıştır.

Nitekim çocuk sık sık hastalanırsa "ad ağır geldi" diye bu ad değiştirilir. Adı değiştiren kişiye mendil, çevre, peşkir ve bunun gibi başka nesneler armağan edilir.[1]

Abdülkadir İnan, çocuğu yaşamayan Başkurtlarda Demir ya da Satıpaldı, Satılmış gibi adlar verildiğini, çocuğun yaşamasını sağlamak için Yaşar, Dursun, Ölmezbay, Tavşan, Kurç (Çelik) gibi adlar konduğunu, kötü adlar koymak âdetinin de bulunduğunu anlatıyor. Kötü adı olanlardan ölüm meleği nefret eder de gelmezmiş... Kazakların anlattıklarına göre, evladı yaşamayan Cetpisbay Ağa, oğluna evimize Azrail gelmesin diye "Rus" adını vermiş.[2]

Altaylarda da önceki çocukları ölmüşse, ana baba yeni doğan çocuğa mümkün mertebe kötü ad takarlar: İt-götü, Balçık gibi.[3]

Kahramana ad verme töreni Yakut, Altay-Yenisey Kazak-Kırgız ve eski Oğuz destanlarında hep birbirinden farksız bir şekilde görülür: Han veya bey büyük bir toy yaparak oğluna ad vermelerini iline buyurur; hiç kimse ad bulamaz, işte o zaman "boz atlı bir er" –masallarda bir derviş– görünür ve çocuğa adını verip kaybolur. Dede Korkut hikâyelerinde kahramanların adını veren kişi Korkut Ata'dır.

Ana babanın verdiği ad gerçek ad değildir, geçici addır. Kahraman gerçek adını avda veya savaşta bir yararlık, bir kahramanlık gösterdikten sonra alır. Boyun reisi veya kamı tarafından verilen bu gerçek adı alan yiğit boyun üyesi ilan edilirdi.

Türk destanlarından anlaşıldığına göre, boyun yiğitleri savaş atını da bu töreden alıyorlardı. Abdülkadir İnan "isim" anlamına gelen "ad" ile bildiğimiz "at"ın kaynak bakımından aynı kelime olduğunu düşünüyor ve kahramanın ata binmeden "ad" alamadığını belirtiyor.[4]

Nitekim destan kahramanları hep atlarıyla birlikte anılır: Boz aygırlı Bamsı Beyrek, konur atlı Kazan, ak atlu Ay Bahadur gibi. Bu türlü adlarda aliterasyonun da yeri olduğu, başka bir deyişle kahramanın bindiği atın gerçekten "boz, konur, ak" donlarında olması gerekmediği, bunların kahramanların adlarına göre uydurulduğu da gözden kaçmamalıdır.

Kemal Özer, *Balıkesir'de Halk Âdet ve İnanmaları*, 1946, s. 16 vd.

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 175

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. I, s. 323

Abdülkadir İnan, "Göçebe Türk Destanlarında Kahramanlar, Doğumları, Ad almaları ve Hüviyetleri", *Yücel*, Ağustos 1940, sayı 66, s. 274.

Dede Korkut destanlarında, gösterdikleri yararlıktan ötürü kahramanlara asıl adları Korkut Ata tarafından verilir. Dirse Han'ın oğlu, karşısına çıkan bir boğayla dövüşüp onu öldürdükten sonra "Boğaç" adını almıştır. Bay Büre Bey'in oğluna bezirgânların malını soygunculardan kurtarması üzerine Bamsı Beyrek adı verilmiştir. Beyrek'in "Bamsı" adının kahramanlıkla ilgisi yoktur, babası oğlunu "Bamsam" diye okşadığı için bu ad konmuştur. Aruz Koca'nın, dişi bir arslanın emzirdiği "adam gibi apul apul yürüyen, fakat at basup kan sömüren" oğluna Korkut Ata "Basat" adını koymuştur. Basat adının "basmak" ile bir ilgisi olduğu düşünülebilir.

Çocuğun yaptığı kahramanlığın, ad almasını hak ettirecek denli büyük bir yiğitlik olup olmadığını herkesçe kabul edilmesi şarttır. Bezirgânlar oğlunun baş kesip kan döktüğünü tasdik ettiklerinde Bay Büre Bey "Mere, bu oğlana ad koyasınca var mıdır?" diye sorar. Onlardan da "Beli sultanım, artukdur" diye karşılık aldıktan sonra Oğuz beylerini toplar (s. 62).

Manas destanında, Kara Han (Temir Han), kızının ve torununun sağ gelmesi münasebetiyle büyük bir tören yapıp "alnı akıtmalı" kısrak kurban eder. Torununa ad versinler diye ilini yurdunu toplar. Hiç kimse ad bulamaz, birden ak sakallı ak yüzlü bir kişi peyda olup uzunca dua ettikten sonra ona Semetey adını verir.[1]

Kahramanların ad almaları, on beş on altı yaşlarına girdikten sonradır. Kazan Bey hayıflanarak oğlu Uruz'a on altı yaşına girdiği halde *henüz yay çekmedün, oh atmadun, baş kesmedün, kan dökmedin, kalın Oğuz içinde çuldu almadun* der (92:64B4-6). Beyrek on beş yaşında kahramanlık gösterir. Boğaç dövüşüp boğayı öldürdüğünde on beş yaşındadır. Kimi destanlardaysa kahramanlar daha küçük yaşta yiğitlik gösterirler (bkz. s. 1117-18).

On beş yaş, oğlanın çocukluktan çıkıp delikanlılık, yiğitlik çağına bastığı, ad aldığı yaştır.

On ikide aklım yükseldi yarı
On üçte bitirdim namusu, arı
On dörtte hatmeyledim hüneri
Gönül arzuladı bir ad kazana

Âşık Vartan, *Yaş Destanı*[2]

Abdülkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar", *Belleten*, *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 135 vd.

Fuat Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, 1940, c. III., s. 446.

Çocuklara "ad verme" bugün de törenlerle olur. Kazaklarda çocuğa ad verdiklerinde ziyafet çekilir.[1]

Genel olarak Türk boylarında ve Türkiye'de çocuğa ad verme ve bununla ilgili âdetler ve törelere dair yazılmış epey yazı vardır: Kimi yetersiz kimi de türlü zamanlarda öncekilerin aşağı yukarı tekrarı olarak yayımlanmış olsa da, bu âdetin türlü yerlerde pek az farklarla yaşadığını göstermeleri bakımından yararlıdır.[2]

ÖLÜ AŞI – YAS TUTMA

Gömme töreni ve ölüler kültü ile bağlı en eski geleneklerden olan "ölüye aş verme" ve ölümle ilgili olarak "yas tutma" göçebe Türk destanlarının en belirli motiflerindendir. En ilkel şekli Tayga ormanlarında kalmış Şamanist boylarda görülen bu ölü aşının, biraz daha gelişmiş şeklini de Beltirlerde buluyoruz.

Abdülkadir İnan'ın belirttiğine göre, Şamanlığın güçlü olduğu devirlerde *yoğ aşı* ya da *ölü aşı* doğrudan doğruya ölüyü doyurup memnun etmek için yapılmıştır. Altay dağlarının ormanlarında yaşayan şamanistler bugün bile bu yoğ ayininde ölüye "ye, iç; bize ve hayvanlarımıza dokunma" diye hitap ederler.[3]

Divânü Lugâti't-Türk'te "aş" yerine "yoğ" kelimesi vardır (c. III, s. 105[11]) ve "ölü gömüldükten sonra üç ya da yedi güne kadar verilen yemek" diye açıklanmıştır. "Yoğlamak" da "ölü için yemek vermek" anlamındadır (c. III, s. 228[5]) ve Kâşgarlı bunun bir Türk âdeti olduğunu da belirtmiştir.[4]

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. I, s. 485.

Osman Balkır, *Balıkesir Köylerinde Özel Görenek ve İnanmalar*, 1935, s. 43 vd; Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, 1925, s. 240, 324 vd; Abdülkadir İnan, "İslamdan Sonra Türkçe Adlar", *Türk Dili*, 1 Temmuz 1958, VII, sayı 82, s. 491 vd; Aydın Oy, "Dede Korkut Kitabında Kahramanların Ad Almaları", *Türk Dili*, Aralık 1959, IX, sayı 99, s 150 vd; Kemal Özer, *Balıkesir'de Halk Âdet ve İnanmaları*, 1946, s. 16 vd; Laszlo Rasony, "Türkiye'de Kadın Adları", *Belleten*, 1964, s. 63 vd; M. Şakir Ülkütaşır, "Sinop'ta Adlarla Alakadar Âdet ve Telakkilere Dair Notlar", *Atsız Mecmua*, 15 Kasım 1931, sayı 7, s. 164 vd; M. Şakir Ülkütaşır, "Türklerde Ad Verme ile İlgili Âdet ve İnanmalar", *Türk Kültürü*, Ağustos 1963, sayı 10s. 7 vd; Hamit Zübeyr Koşay ve M. Şakir Ülkütaşır, "Türklerde Ad Verme ve Türk Adları", *Türk Folklor Araştırmaları*, Şubat 1964, sayı 175, s. 3301 vd.

Abdülkadir İnan, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1952, sayı 4, s. 21 vd.

Özellikle ölen hükümdarlar için yapılan yas törenleri hakkında bkz. Köprülüzade Mehmet Fuat, "Türk Edebiyatının Menşei", *Milli Tetebbular Mecmuası*, c. II, s. 42 vd.; *Edebiyat Araştırmaları*, 1966, s. 87 vd. (Burada Hunlar, Göktürkler ve Moğollarda yoğ törenleri hakkında bilgi verilmektedir).

Ölüler için "aş verme" geleneğini Dede Korkut kitabında da buluyoruz. Bu gelenek eski göçebe Oğuz boylarıyla birlikte Azerbaycan ve Anadolu'ya da gelmiştir. Dede Korkut hikâyelerinde birkaç yerde "aş verme" kavramı geçmektedir:

Uruz'un, babası Kazan Bey'e soylamasında *menüm anam menüm içün kayırmasun; bir ay baksun, bir ayda varmazısam iki ay baksun; iki ayda varmazısam üç ay baksun; üç ayda varmazısam öldügümü d vakıt bilsün, aygır atum boğazlayup aşum versün* denir (103:74A6-10).

Uşun Koca oğlu Segrek, kardeşini kurtarmaya yola çıktığında arkada bıraktığı eşine aynı şeyleri söylüyor: *Gelmezisem ol vakıt menüm öldügümü bilesin aygır atum boğazlayup aşum vergil* (168:132B4-5).

Salur Kazan'ın tutsak oluşu hikâyesinde Kazan Bey tekfurun kendisini zindanda ziyarete gelen karısıyla konuşurken *ölülerüne aş verdügün vakıt ellerinden aluram*, der (176:139A11-12).

Abdülkadir İnan bu ölü aşı hakkında etraflı bilgi vermektedir:

Bu aş ziyafeti ölümden sonra bir yıl içinde verilir. Ziyafetin büyüklüğünün ölünün toplumsal mevkisiyle uygun olması şarttır. Ünlü beylerin ve bahadırların aşına bütün Kazak-Kırgız halkı ve öteki komşu kavimler çağrılır. Büyük aş töreninde yüzlerce at ve binlerce koyun kesilir. Bununla birlikte davetliler kımız ve başka azıklarını beraberlerinde getirirler. Ziyafet haftalarca sürer. At yarışları, pehlivan güreşleri, yaya koşuları, türlü milli oyunlar olur. Her kabilenin saz şairi (akınlar) hünerlerini göstermeye ve birincilik kazanmaya çalışır. Ziyafeti verenler ölünün yalnız mirasçıları değil, onun mensup olduğu kabile veya oymaktır. Aş ziyafeti, yas töreninden çok bir eğlenme, bir bayram anlamı taşır. 'Yas bölümü' aş başlamadan önce ölünün çadırında yapılır. Bu tören kabile kadınlarının ağlamaları ve ağıt okumalarıyla başlar, hocanın Kuran'dan bir parça okumasıyla son bulur. Ölünün ardına baş sağlığına gelen misafir uzaktan görünür görünmez, kadınlar bağırıp çağırıp ağlamaya ve ağıt okumaya başlarlar. Bu tören ölünün gömülmesinden aşına dek sürür. Bu coktav (ağıt) töreni bitinceye değin ölünün karısı, kızı, oğlu evlenemez. Obasında düğün ve hiçbir eğlence yapılamaz. Yaslı evler ve çadırlar üzerine kara bayrak asmak âdeti seyrek görülür.

Manas destanının Han Kökütey aşını anlatan epizodu, eski Kırgızların aş törenlerini gözümüzün önüne getirmektedir. Manas destanında Müslümanlar ile kâ-

Abdülkadir İnan, "Manas Destanında Aş-Yoğ Merasimi" *Varlık*, 1941 XI, sayı 190; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 121 vd: Ayrıca bkz. "Manas Destanı Üzerine Notlar" *Belleten*, 1959, s. 134 vd.; "Göçebe Türk Destanlarında Kahramanlar, Doğumları, Ad almaları ve Hüviyetleri", *Yücel*, Ağustos 1940, sayı 66, s. 276 vd.; "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1952, sayı, 4, s. 21.

firler arasında ayrılık gözetilmemesi dikkate değerdir. Bu epizodun en canlı kısımları, at yarışlarını anlatan yerlerdir: Gece ve gündüz on beş gün yarış atlarını terlettiler. Gece ve gündüz on yedi gün sonra atları sırayla *sınçı*'nın (her atın vasıflarını söyleyen kişi) önünden geçirdiler. At yarışından sonra kâfirler ile Müslümanlar arasında kavga çıkıyor; fakat barış yoluyla yatışıyor. Yaya yarışlarının ardından güreş geliyor. En önemli yarış, süngü ile mücadelede oluyor. Bu oyunda Manas kazanıyor. Türlü eğlenceler çok ciddi, bayağı bir savaş sahnesine benzemektedir. Ciddi olmayan gülünç oyunlara Müslümanların katılmaması dikkate değerdir. Nitekim, bir çukurda bağlı bulunan deveyi dişiyle çözen altmış altın kazanacaktır; Müslümanlardan (Türklerden) kimse buna tenezzül etmiyor. Bu oyunu kâfir kraliçesi Orongu kazanıyor.

Kışın ölenlerin gömülmesinin yaza bırakılması, eski Türklerde "aş töreni"nin gömme ayinlerinin ayrılmaz bir unsurunu oluşturduğunu göstermektedir. Kazak-Kırgızlarda, kışın ölen bir adamın cesedini, yaz mevsimine kadar kalmak üzere herhangi bir yerde asmak âdeti vardır. Bunun belki Göktürklerdeki ilkyaz ölen birinin cesedini güzün, kışın ölen birini ilkyazın gömmek âdetleriyle ilgisi vardır (İbn Fadlan, Exk. 64a).

Manas destanlarındaki betimlemelerden aş törenine gelmeyen kabilenin düşman sayıldığı anlaşılmaktadır.[1]

Radloff, Türk boylarında bu aş törenleriyle ilgili pek çok bilgi vermektedir: Kazaklarda, ölümden sonra akraba ve tanıdıkların çağrıldığı bir aş verilir, bu yılın yedinci, kırkıncı, yüzüncü gününde, kimi kez de ölümden dokuz yıl sonra yapılır. Bu bayramlara elden geldiğince çok adam çağrılır. Yedi gün sonra yapılan toplantı aynı zamanda "gömme töreni"dir. O gün, ölünün en sevdiği atının kuyruğu ve yelesi kesilir. Zengin bir Kazak ölünce, yedinci günü halk toplanır ve bir ziyafet çekilir. Sonra ölünün giyecekleri yerleştirilip yularla ölünün yurtuna bağlanır. Ağıt havaları söylenirken atın kuyruğu kesilir. Böyle bir hayvan *dul* sayılır ve artık ona kimse binmez. Kazak, yolculuk sırasında ölürse, atı ters çevrilmiş eyerle evine getirilir, yelesi ile kuyruğu da ancak eve döndükten sonra kesilir.[2]

Çok eskiden sahipleriyle birlikte, ölülerin atları da eyerli ve dizginli olarak gömülürdü. Ayrıca başka bir atı da cenaze töreninde boğazlanıp yenirdi.[3]

Türk boyları arasındaki ölüyü atıyla birlikte gömmek âdeti, son zamanlara kadar Yakut ve Altay Türklerinde sürmüştür. Abdülkadir İnan, bu âdeti Türklerin

Abdülkadir İnan, "Göçebe Türk Destanlarında Kahramanlar... *Yücel*, sayı 66, s. 278; *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 194.

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. I, s. 387, 460, 497.

İbn Fadlan, Exk. 31A; Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. II, s. 29 vd.

hayatlarında önemli bir rol oynayan atın öteki dünyada kendilerine arkadaş olacağı inancından geldiğine ve ondan ayrılmak istemediklerine yormaktadır.[1]

Pazırık kazısında çıkarılan atların hepsinin kuyrukları, yeleleri ve topuk kılları kesilmiştir. Bir yas alameti olan bu kuyruk kesmeyi anlatan bir terim de vardır: *Tullamak*. Anadolu'da bu âdet, Türkmen boyları arasında son zamanlara dek gelmiştir. Abdülkadir İnan, Ali Rıza Yalgın'ın *Cenupta Türkmen Oymakları* adlı eserinin V. cildinden alarak şu Türkmen ağıtını vermiştir:[2]

Doru atım yemlenemiyo
Kesilmiş kuyruğu yellenemiyo
Ali'nin ölümü yürek sızlatır
Atınla sancağın söylenemiyo

Türkmenlerde eğer bir kişi öldürülmüşse mezara konduktan sonra silahı, atı, elbisesi getirilir, ağaçtan bir şekil yapılır ve elbiseler bu ağaca takılır, silahı atın eyerine asılır, insana benzetilen ağaç ve elbiseler ata bindirilir. Bu at, elbise ve silahlarla mezarın başına gidilip ağıtlar söylenir, etrafında gezilir. Bu temsili hareket günlerce devam eder. Fakat bu hareket eceliyle ölenler için yapılmaz.[3]

Yaslı otağlarda, ölümün sebebine ve şekline göre, yas bildiren bayraklar asıldığını da biliyoruz. Bamsı Beyrek hikâyesinde, Beyrek'in ozan kılığında evine döndüğü bölümde *karalu göklü otağ* deyimi geçmektedir (76:53B4). Abdülkadir İnan'ın söylediğine göre, Kazak-Kırgızlarda birbirini tutmayan yas alametleri görülmüştür. Genel olarak yaslı çadırların üzerinde kara bayrak görülür. Ulu-dağ denilen bir yaylada, oğlu Ruslar tarafından öldürülmüş bir baba, çadırına beyaz bayrak çekmiştir. Kazak-Kırgızlarda yas tutma töreni ve âdetleri genellikle Göktürkler ve Oğuzlarda olduğu gibidir.[4]

Bu "karalu göklü" deyimi yas giyeceklerine bürünmüş anlamında da kullanılmaktadır. Beyrek zindandan kurtulup döndüğünde ablalarını "karalu göklü" bir arada oturmuş görür. Bir ölüm dolayısıyla belli bir gün yas tutulduğunun işaretini de kitapta buluyoruz. Beyrek'in öldürüldüğünü haber aldığında Kazan Bey men-

---

Abdülkadir İnan, "Orta Asya'da Türk Kültür İzleri", *Türk Folklor Araştırmaları*, Şubat 1967, sayı 211, s. 4317 vd.

Abdülkadir İnan, "Altay'da Pazırık Hafriyatında Çıkarılan Atların Vaziyetini Türklerin Defin Merasimi Bakımından İzah", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, 1943, s. 142 vd.; "Altaylarda Hun Devri Kültürü" *Hayat-Tarih Mecmuası*, Ocak 1967, sayı 12, s. 22 vd. "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları" *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1952, sayı 4, 24 vd; *İncelemeler*, s. 471; "Orta Asya'da Türk Kültür İzleri" *Türk Folklor Araştırmaları*, Şubat 1967, sayı 211, s. 4317 vd.

Ali Şahin, *Güney Anadolu'da Beğdili Türkmenleri ve Baraklar*, 1962, s. 79.

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 196 vd.

dilini eline alıp öğür öğür ağlamış ve yedi gün divana çıkmayarak oturup ağlamıştır.

Bir ölüm dolayısıyla yasa girenler, bunu hem giysileri hem de davranışlarıyla belli ederler. Çin kaynakları VI. yüzyıla ait yas törenleri hakkında şu bilgiyi veriyorlar: Biri ölünce onun oğulları, yeğenleri, ana baba yönünden akrabası, ölünün bulunduğu çadırın çevresinde acılı feryatlarla yedi defa dönerler ve çadırın kapısına gelince bir bıçakla yüzlerini çizerler; o çiziklerden çıkan kanın gözyaşlarına karışarak aktığı görülür.[1]

Dede Korkut hikâyelerinde de ölünün anası, kız kardeşleri, boy beyleri ak çıkarıp kara giyerler; analar çekip yakalarını yırtar, acı tırnaklarını ak yüzlerine çalıp güz elması gibi al yanaklarını yırtarlar. Felaket karşısında gözleri seğirir, süt damarları sızlar. Ak tenleri yılan sokmuş gibi şişer, bağırları yanar. Torumunu aldırmış develer gibi buzlarlar; kuluncuğunu aldırmış atlar gibi kişnerler; kuzucuğunu aldırmış koyunlar gibi manraşırlar. Oğul oğul diye buzlarlar. Kız kardeşler karadağlara yaylaya çıkmaz, soğuk soğuk sulardan içmez, şahbaz atlara binmez, şölenler vermez, otaklar kurulmaz olur. Babalar kaba sarıklarını götürüp yere çalar, hıçkıra hıçkıra ağlarlar. Farsçada *külah ber zemin zeden* (külahını yere çalmak) deyimi çok sevilen bir kişinin ölümüne kederlenmek anlamındadır.

Ölülerin ardından ağıtlar söylemek ve ölü aşı vermek âdetleri bugün de Anadolu'nun türlü yerlerinde yaşar ve buna bazı yerlerde "ölü yemeği" denir.[2]

Binboğa civarında ve Göksun bölgesinde oturan göçebe halk arasında mezarların başına ateş yakmak, garip ve genç ölenlerin mezarına bayrak asmak, ölü çıkan evde kırk gün sonra adına "can aşı" ziyareti denen bir ziyafet vermek yaygın âdetlerdendir.[3]

Rize'de ağıt yerine kullanılan *sayı* kelimesinde, Adnan Saygun'un da dikkat ettiği üzere İslamiyet öncesi devirlerin *sagu*'su yaşamaktadır. Doğu bölgesinde, Kars ve çevresinde ölümün ikinci gecesi mezara yiyecek meyve ve başka şeyler götürülür. Bunları koymak üzere mezarda küçük bir dolap gözünü andırır yerler de yapılmıştır. Mezara sonraları haftada bir veya iki defa yemek götürmeye devam edilir ve bu yemekleri ölünün ruhu için isteyen yiyebilir.[4]

Fuat Köprülü, "Türk Edebiyatının Menşei", *Milli Tetebbular Mecmuası*, II, *Edebiyat Araştırmaları*, 1966, s. 88.

Ali Rıza (Yalgın), *Cenupta Türkmen Oymakları*, kısım II, 1933, s. 53 vd. ve s. 58. *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*, 1952, 6, Folklor Sözleri, ölü yemeği maddesi.

Ali Rıza Yalman (Yalgın), *Cenupta Türkmen Oymakları*, Adana, 1937, Kısım V, s. 33.

A. Adnan Saygun, *Rize, Artvin ve Kars Havalisi .Türkü ve Saz Oyunları Hakkında Bazı Malûmat*, İstanbul, 1937, s. 50.

Karatepelilerde gömme işleminin ardından cemaat ölü evine döner ve orada bir yemek yenir; bu yemeğe "ölü aşı" denir. Üç gün sonra herkes ölü çıkan eve bir miktar yemekle tekrar gelir ve getirilen yemeğe birleştirilip kalabalık bir küme halinde yenir; bunun adı da "ölü aşı"dır. Altı ay bir yıl arasında ölünün sahipleri tarafından bir yemek toplantısı daha olur ve bu yemekte yalnız çağrılanlar bulunur; bu yemeğin adına da "yiyeceğini etmek" denir.[1]

Baraklarda, ölü zengin ise öldüğü gün bir davar kesilerek yemek yenir, bu yemeğe "kazma takırtısı" denir.[2]

Zile'de de yas ve ağıt geleneği sürmektedir.[3]

Bu "aş geleneği" beddualarda da yer almıştır: *Anan lohması ağzan ola.*[4]

Alevilerde de bu ağıt ve yas gelenekleri vardır. Azerbaycan'da da ölüm ve yasla ilgili gelenekler yaşamaktadır. [5]

EĞLENCELER

♦ **AŞIK OYUNU:** Bu oyun, bugün de Anadolu'nun türlü yerlerinde, erkekler ve erkek çocukları arasında oynanan bir oyundur.

Dede Korkut kitabının ilk hikâyesinde Boğaç Han bunu meydanda, ortanın üç uşağıyla oynar. Boğaç Han o sırada on beş yaşında olduğuna göre, demek ki bu oyun delikanlılık çağına girmiş olanların oyunudur.

Bu oyun bilindiği gibi "aşık kemiği" ile oynanır. Aşığın dört yanının ayrı ayrı adları vardır. Aşık kemiğinin irisine "saka", küçüğüne "honek"; aşığın üst tümseğine "alçı", altına "tokan"; yan çukuruna "çiğ", öteki yanına da "tüğ" derler.[6]

Bursa'da demirci Hafız Özkaynak'ın mektubundan öğrendiğimiz kadarıyla: Bursa'da aşık kemiğinin düz yanına "malı", oygulu tarafına "kazak" denir. İki yandan çukur olana "aç" veya "cık", yuyarlak yanına da "tok" denir. Aşıkta oyun yapacak aşıklar ustalıkla delinerek buraya kurşun dökülür ve oyun bunlarla oynanır. Oyunun da çeşitleri vardır. Aşığın bir de "lomba" cephesi vardır ki bu cephe oyunda

---

Ali Rıza Yalgın, *Toroslarda Kara-tepeli Bölgesi*, Ankara, 1955, s. 65.

Ömer Özbaş, *Gaziantep Dolaylarında Türkmenler ve Baraklar*, 1958, s. 52.

Cahit Öztelli, "Başa Toprak Savurmak ve Yas-Ölü Gelenekleri", *Türk Folklor Araştırmaları*, Mart 1959, sayı 116, s. 1862 vd.

Erol Kaya, "Van Bedduaları", *Türk Folklor Araştırmaları*, Ekim 1968, sayı 231, s. 5095.

Dr Mehmet Eröz, "Türkiye'de Alevilik Meselesi ve Türk Aleviliğinin Şamanizm Orta Asya Türk Kültürü ile İlgisi" *Cem*, 5 Ekim 1966, yıl 1, sayı 4, s. 6 vd, Kasım 1966, sayı 5, s. 6 vd; Ahmet Caferoğlu, "Batıl İtikatlar", *Türklük*, 1939, c. I, sayı 3, s. 194 vd.

Abdülkadir İnan, *Birinci İlmi Seyahate Dair Rapor*, 1930, s. 35 vd. Burada dört aşık oyunu anlatılmıştır.

kullanılmaz, yalnızca adı vardır.

Maraş'ta aşığın biri kız, öteki oğlan itibar edilmek üzere iki yanı vardır ve aşık kumar gibi parayla oynanır.[1]

Asıl aşık oyununda, aşık kemiğinin oyuk tarafına "cik", bunun karşılığı olan kambur tarafına "tük", geri kalan iki yanından en düz olanına "kıt", bunun karşılığına da "say" denir.[2]

Gemerek'te aşığın şişkin yerine "dok", çukur yerine "aç", alt başa "eşek", üst başa "bey" denir.[3]

Aşık kemiğiyle türlü oyunlar oynanmaktadır. Bunların ayrı adları olduğu gibi oyunla ilgili bayağı terimler de vardır. Aşık oyunu ev içinde oynandığı gibi, ev dışında meydanda da oynanır.[4]

Türk göçebeleri arasında aşık kemiğiyle fal açmak âdeti de vardır. Edige destanında bunu görüyoruz. Abdülkadir İnan, Semerkand vilayetindeki Özbeklerden Şaybak Han'ın Semerkand şehrini kuşatıp da kesin saldırıya hazırlanırken açtığı aşık falı hakkında bir hikâyeyi Özbeklerden dinlemiştir.[5]

Faruk Sümer de Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'u ve *Kitâb-ı Diyarbekriyye*'den alarak, savaştan önce aşık falına bakarak ona göre yol tutan iki Türk hükümdarını tanıtmaktadır.[6]

♦ **AT YARIŞI:** Bu da tıpkı güreş gibi, yalnız erkeklerin birbiriyle değildir, kızlar erkeklerle de yarışabilir.

♦ **AV:** Uçar ve yürür avlarının yalnız eğlence olarak değil, yaşadıkları hayatın gereği olarak da Oğuzlarda önemli yer tuttuğunu biliyoruz.

♦ **DÜELLO:** Dede Korkut kitabında bir "düello" sahnesi de vardır. Bu düello Kan Turalı ile zaman içinde söyleyebileceği şeyler gururuna dokunur kaygısıyla öldür-

---

Müşfika Abdülkadir, "Maraş'ta Çocuk Oyunları", *Halk Bilgisi Haberleri*, İstanbul, 1 Eylül 1930, yıl 1, sayı I, s. 173 vd.

Enver Sadık, "Gaziantep'te Aşık ve Gülle Oyunları", *Halk Bilgisi Haberleri*, 15 Mayıs 1933, yıl 2, sayı 21-22, s. 218. Burada dört türlü aşık oyunu anlatılıp bunların kaç kişiyle oynanacağı söylenmektedir.

Güner Demiray, "Gemerek'te Aşık Oyunu", *Türk Folklor Araştırmaları*, Ekim 1960, sayı 135, s. 2249. Burada, ev içinde, aile arasında oynanan tek bir aşık oyunu verilmektedir.

Aşık oyunu için yukarıdaki yazılardan başka bkz. M. Osman, *Balıkesir'de Doğum Görenekleri ve Çocuk*, Balıkesir, 1934, s. 19 vd. Burada üç çeşit aşık oyunu anlatılır.

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 156 vd.

6 Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, c. XVII, sayı 3-4, s. 442, çıkma 384.

meye kalktığı eşi Selcan Hatun arasındadır. Gerçi Dede Korkut hikâyelerinin Oğuzları arasında böyle bir geleneğin bulunduğuna dair, benim bildiğim kadar başka hiçbir yerde bir kayıt yoktur. Fakat burada görülen doğrudan bir düello sahnesidir. Yalnızca silahları seçme diye bir şey yoktur. Bu gerekmezdi zaten; çünkü iki tarafın da silahı bellidir: Ok. Yalnız düellolarda görülenin aksine, burada kız olduğu için silahı ilk kullanacak olan Selcan Hatun, Kan Turalı'ya atacağı okun temrenini çıkarır.

♦ **GÜREŞ:** Güreş de Oğuzlarda o kadar yaygın ki, Banı Çiçek'in beşik kertmesi Beyrek'in gücünü denemek için onunla güreşmesini yadırgamıyoruz.

♦ **HAYVAN GÜREŞİ:** Yalnızca aynı türden değil, farklı türden hayvanlar da birbirleriyle güreştirilir. Boğaç Han hikâyesinde, Bayındur Han katı taşa boynuz vursa un gibi öğütecek denli güçlü olan boğası ile buğrasını yaz ve güz mevsimlerinde savaştırır. Bu güreşleri de Kalın Oğuz beyleriyle birlikte seyreder ve içi açılır (s. 27).

♦ **OK YARIŞI ve NİŞAN ALMA:** Beyrek ile beşik kertme nişanlısı Banı Çiçek arasında bir ok yarışı görüyoruz. Bundan başka, düğünde de Oğuz beyleri güveyin yüzüğüne okla nişan atıyorlar. Ok yarışları ve okla nişan atma yarışmaları Oğuzların hayatında günlük işler olduğu için[1] kitapta bu kadar sık geçmesini doğal karşılamak gerekir. Nitekim başka bir yerde buna bir işaret daha vardır: *Oğlum Uruz oh atanda puta kalmış* (43:24A8-9).

♦ **OYUN:** Düğünlerde bugün de olduğu gibi kadınlar oynamaktadır. Bunun ayrıntılarını yazık ki bilmiyoruz. Kadınların belki de ozanın kopuzuna uyarak oynadıklarını çıkarabiliriz. Çünkü Dede Korkut kitabında geçen sazlar, aşağıda görüleceği üzere hep erkeklerin çaldığı çalgılardır.

♦ **TOY:** Dede Korkut destanlarında Oğuz beylerinin bir araya gelip eğlendiklerini görüyoruz. Hikâyelerden bir bölümü Bayındur Han'ın düzenlediği bu toylarla başlar, bunlar çok zengin ziyafetlerdir. Dede Korkut kitabında iki yerde, çok daha renkli olarak anlatılan bu *yeme içme*'yi birbirinden tamamlayarak ve bir örnek olmak üzere veriyorum:

"Bir gün Ulaş oğlu, erenlerin arslanı, tülü kuşun yavrusu, beze miskin umudu, kalmış yiğit arkası, Amıt soyunun aslanı, Karacuk'un kaplanı, Kalın Oğuz'un paşası, Kan Apkaz'ın karımı, konur iyesi, Han Uruz'un babası, Bayındur

---

Prof. Dr. Wolfram Eberhard, "Çin Kaynaklarına Göre Türkler ve Komşularında Spor", *Ülkü*, Mayıs 1940, XV, sayı 87, s. 214.

Han'ın güyegüsü, Kara Güne'nin kardeşi, Kara Budak emmisi, Kalın Oğuz'un devleti Salur Kazan yerinden durmuştu. Doksan başlı ban evlerini kara yerin üzerine diktürmiştü. Bin yerde ipek ala kalı döşenmişti. Ala sayvan gök yüzüne ışınmıştı. Seksen yerde badyalar kurulmuştu. Altun ayak sürahiler dizilmişti. Dokuz kara gözlü, hob suretlü, saçı ardına örülü, göğsü kızıl düğmeli, elleri bileğinden kınalı, parmakları nigârlı, boğazları birer karış, mahbub kâfir kızları, al şarabı altun ayağıla Kalın Oğuz beylerine gezdirirlerdi. Her birinin elinden Ulaş oğlu Salur Kazan içmişti. Çargab çargab çadırlar, otaklar, çukalar bağışlardı."[1]

Dede Korkut hikâyelerinde bu toylar türlü vesilelerle verilmektedir. Çıkılan akından zaferle dönüşte böyle yedi gün yedi gece süren yeme içmeler olur. Çocuğa ad konacağı zaman da yine Kalın Oğuz beyleri çağrılıp konuklanır. Oğulun ilk avından dönüşünde de yine "attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırılarak" kalın Oğuz beyleri toylanır.

Sonra hacet toyları vardır. Bu toylar da zengin olur ve ötekilerden ayrı bir özelliği vardır, burada aç doyurulur, yalıncak giydirilir ve borçlu borcundan kurtarır.

Büyük sevinçler için de toylar düzenlenir. Beyrek'in on altı yıl sonra Oğuza dönüşü de "attan, deveden, koyundan, sığırdan kurbanlar kesilip nice kul karavaş azat edilerek" kutlanmıştır.

Düğünlerde de böyle ziyaretler verilir, kazanlar kurulur, yahnılar yapılır, buna da *şölen yemeği* denir (81:57B3).[2]

Bayındur Han'ın yılda bir (Vatikan yazmasına göre "üç yılda bir") verdiği *yağma toyu* ise taşıdığı anlam yönünden bunlardan ayrılmaktadır.[3]

Yeme içme, toy, şölen gibi türlü adlar verilen bu ziyafetlerde içki, kımız ve şarap ayrı bir yer tutmaktadır. Bu eğlencelerde sakilik işini yüklenenler yukarıda görüldüğü gibi güzel kâfir kızlarıdır; Dede Korkut hikâyelerinde Türk kadınlarının sakilik ettiklerine dair hiçbir iz yoktur, çünkü sakilik küçük görülen bir hizmettir.

Nitekim Salur Kazan'ın evinin yağmalanması hikâyesinde Şökli Melik, Kazan'ın evini yağmalamasının ardından *Begler, bilürmüsüz Kazan'a nice hayf eylemek gerek?* diye sorar ve karşılığını yine kendi verir: *Kazan'un avradı boyu uzun Burla Hatun'u getürüp sağrak sürdürmek gerek* (47:27B4-6)

Selçuklu Sultanı Keykubad'ın tahta çıktıktan sonra verdiği şöleni için bkz Prof. Dr. Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, 1968, s. 76 vd.

Şölen kelimesinin anlamları, bu şölenlerin Türk devletlerindeki önemli yeri, bunun ilgili teşrifat ve törenler için bkz. Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, 1968, s. 72.

Yağma toyu hakkında daha fazla bilgi için bkz. s. 1036.

ÇALGILAR

♦ **OZANLAR ve KOPUZ:** Oğuz destanlarını bize anlatan, ozanların piri Han Korkut Ata'dır ve ozan birtakım hikmetleri onun dilinden söyler (s. 36). Dede Korkut kitabında ozan sözcüğü halk şair-çalgıcısı anlamına kullanılmaktadır.[1]

Fuat Köprülü'nün, "ozan" kelimesinin Anadolu Oğuzları arasında ne kadar eski olduğunu gösteren kanıtlarına Kütahya'da kullanılan "Ozan çukuru"nu da ekleyebiliriz. Ayrıca Kütahya'da "mübalağa etmek" yerine *gubuz atmak* deyimi kullanılır.[2]

Mahmut R. Gazimihal, kopuz kelimesinin Anadolu köy adlarında yaşadığını, "kopuz" adında bir çeşit bağlamanın bulunduğunu söylediği gibi, birtakım yazar ve şairlerin de kopuzdan ses ve gurbet yoldaşı olarak bahsettiklerini, anonim bir manzumede birkaç sazla birlikte kopuzun da adı geçtiğini, Kaygısız Abdal'ın bir manzumesinde de çalgılara yer verildiğini, Konya ve çevresinde çok gürültülü ve ukalaca konuşan, kendisi öğrenmek için durmadan ötenlere *gubuz* veya *kubuz* dendiğini yazmaktadır.[3]

Kopuzun saz anlamıyla Ordu, Giresun, Şebinkarahisar, Konya, Isparta köylerinin kimilerinde ve Kağızman çevresinde yaşadığını, Şebinkarahisar yöresinin 'yüzük oyunu'nun dokuzuncu seferinde söylenen manide hâlâ anıldığını söyleyen Mahmut R. Gazimihal maniyi de veriyor:

Ormanda çoktur domuz
Oyunumuz oldu dokuz
Arkadaşlar çalın kopuz
Hey zalim nenni
Nenni de nenni[4]

Dede Korkut kitabından anladığımıza göre, ozanlar Oğuz aşiretleri içinde özel bir yere sahiptir ve onlar bu toplum içinde ayrı bir zümredirler. Bunlar toplantılarda, halkın toplu bulunduğu yerlerde, düğünlerde, beylerin önünde, Oğuz destanından parçalar okurlar ve Dede Korkut hikâyelerini anlatırlar. Ozanlar, kolca ko-

---

Ozanın toplumdaki yeri ve kelimenin sonraki devirlerde değişen anlamları için bkz. Prof. Dr. Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları* 'Ozan,' 1956, s. 130 vd. *XVI. Asır Sonuna Kadar Türk Saz Şairleri*, Türkiyat Enstitüsü Yayını, İstanbul 1930, s. 9, 13 vd. Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, "Türk Ozanlar,' 25 vd.

Sadık Uzunoğlu, "Kütahya'da Ozan Musikisi Hakkında Birkaç Söz" *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Ekim 1949, sayı 4, s.5 vd

Mahmut R. Gazimihal, "Kopuzdan Son Hatıralar" *Türk Folklor Araştırmaları*, Eylül 1949, I. sayı 2, s. 19 vd.

Mahmut R. Gazimihal, "Kopuzdan Son Hatıralar", *Türk Folklor Araştırmaları*, Temmuz 1961, sayı 144, s. 2437 vd.

puzlarını alıp ilden ile, beyden beye gezerler (21:4B8). Onun içindir ki, ablası Beyrek'in haberini ozandan sorar: *Mere Ozan, karşu yatan kara dağdan aşup geldügünde geçdügünde Beyrek adlu bir yiğide buluşmadun mu?* (77:54A4-5)

Ozanların Dede Korkut kitabındaki kılık kıyafetini de yine bir soylamadan kestiriyoruz. Buna göre, ozanın kara kıyma gözlerinin feri sönmüştür, yüzünü kara saç örtmüş, kunt kunt bilekleri soğulmuştur, ama yürüyüşü apul apuldur, duruşu arslan gibi, kanrılup bakar insana; ama bu tasvirin, ozandan çok, Beyrek'e ait olduğunu hatırdan çıkarmıyoruz.

Ozanlar içine girdikleri toplantılarda, en büyük olanın önünde çalıp söylerler ve önce ona hitap ederler. Bu gelenek bugünkü âşıklarca da sürdürülür. Kars'ta bulduğumuz sırada, kahveye onları dinlemeye gittiğimizde, her biri üçer dörder hane ile bizi selamlayıp öydüler; bu şiirlerden birinin döner ayağı merhaba idi.

Deli ozan kılığına girmiş olan Beyrek de Oğuz beylerinin yanına varınca Kazan Bey'e ve yanındakilere uzun bir soylama ile hitap eder (s. 80-81).

Yine Dede Korkut kitabındaki ozanlar çekinmeksizin istediklerini söyler, dilediklerini yaparlar. Ozanlara verilen armağanlardan bir bölümünü şu soylama parçasında okuyoruz (79:55A12 – 55B2):

Çalma ozan, ayıtma ozan
Ağam Beyrek gideli bize ozan geldüğü yok
Egnümüzden kaftanumuz alduğu yok.
Başumuzdan geceligümüz alduğu yok
Boynuzu burma koçlarumuz alduğu yok

Halk hikmetlerine ve halk geleneklerine sahip olan olanlar için kitapta, sık sık *at ayağı külük, ozan dili çevük olur* denmektedir. Bundan onların destanları ve hikâyeleri kolayca, duraksamadan anlattıkları anlaşılır.

Dede Korkut kitabında bir yerde, Deli Dumrul hikâyesinin sonunda, soylayan Dede Korkut'un *menden sonra alp ozanlar söylesin* (119:86B10-11) şeklindeki dileğine Prof. Fuat Köprülü ayrı bir dikkat göstererek, bu cümleden alplar yani kahramanlar arasında da ozanlar yetiştiği, bütün kahramanların kopuz çalarak şiirler okudukları sonucunu çıkarıyor.[1]

Ozanların, Türk destan ve hikâyelerini söylerken kullandıkları sazın adı kopuzdur.[2]

Köprülü, Fuat, *Edebiyat Araştırmaları* "Ozan", 1956, s. 139 vd.

Köprülüzade M. Fuat, "Türk Edebiyatının Menşei", *Milli Tetebbular Mecmuası*, 1331 (1913) c. II, s. 57; Milli Edebiyat Araştırmaları, "Türk Edebiyatının Menşei", kopuz, s. 103.

Radloff, Kazak bakşılarını anlatırken, onların çaldığı kopuzu da tanıtır:

Bir tür keman veya viyolonsel denebilecek olan kobuz, üç üç buçuk ayak yüksekliğindedir. Baksı, bu kopuzu, bizim çalgıcılarımızın viyolonsel çalışı gibi önüne koyar, basa kemanının yayına benzer bir yayı onun üzerinden çeker. Kopuzun üzerinde at kılından örülmüş iki tel gerilmiş ve sapına da demirden birçok çıngırak takılmıştır, Bunlar, çalgıcı, kemanı hareket ettirdiği zaman şakırdayan sesler çıkarırlar. Bundan başka bakşının, ucuna dört köşeli bir tahta yerleştirilmiş, bir asası vardır ki. bunun da tahta kenarlarına birçok çıngıraklar, demir parçaları asılmıştır. Baksı, afsunuyla uygun ve değişmeyen bir şarkı eşliğinde kopuzu çalmaya başlar, sonra da değneği yakalar ve şiddetli bir raks sırasında bunu fırıldak gibi döndürerek korkunç sesler çıkarır. Çok kez bu büyü işini iki bakşı yapar. Bu takdirde biri kopuz çalar, öteki değnekle sıçrar ve rakseder.

Yine Radloff, Abakan Tatarlarında kemana benzeyen "kobıs" ile yatay durumda kullanılan ve "tyattagan" adı verilen bir tür harp görmüştür. Onun anlattığına göre:

Kobıs derin bir kazan şeklinde olup uzun bir kolu vardır. Bu çalgının titreşim zemini, kutu üzerine geçirilmiş parşömen gibi bir deriden ibaret olup bunun ortasında büyük ve kenarında da o sayıda delikler vardır. Bunun üzerine, teli tutturmak için delik yerleştirilmiştir, Biri ince ses için olmak üzere üç at kılından, öteki de kalın ses için altı at kılından yapılmış iki teli vardır. Bu saz çocukların ağaç ok atmakta kullandıkları gibi küçük bir yayla çalınmaktadır. Pek tabii olarak yay üzerine de at kılı gerilmiştir.

Kazakların kopuzu ise iki telli bir tür keman olup tıpkı Minnusink Tatarlarının kobuzuna benzer.[1]

Kazak Bilim Akademisi üyesi, sayın bilgin A. H. Margulan'ın bana armağan ettiği minyatür Kazak kopuzu da iki tellidir ve bizim sazlarımızda olduğu gibi düzen tutmak için burguları yoktur.

Türk kopuzunun Avrupa'da, hemen bütün kavimlerde, Macarlar, Çekler, Lehler, Litvanyalılar, Ruslar ve Ukraynalılar, Almanlar, Finler ve Balkanlarda bulunduğu ve bilindiği hakkında Prof. Ahmet Caferoğlu geniş bilgi vermiştir.[2]

Moğollar zamanında ve daha önceleri birtakım sazlar, bunların arasında kopuz, Çin saraylarında kullanılmıştır.[3]

Mahmut Ragıp Kösemihal de İstanbul'da Sultanahmet'teki kazı sırasında bulunan Bizans'a ait çini resimlerinden birinde bir sakallının kopuz çaldığı görülmekte ol-

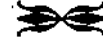

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. II, s. 65 vd., 388, 516.

A. Caferoğlu, "Cihan Edebiyatında Türk Kopuzu," *Ülkü*, Kasım 1936, sayı 45, s. 203 vd.

Henry George Farmer, *Studies in Oriental Musical Instruments*, Glasgow, 1939, s. 8

duğuna bakarak, Bizanslıların böyle bir çalgı çaldıklarını ve kopuzun İstanbul'un fethinden önce Bizans'a geldiğini ileri sürüyor.[1]

Kazak Akademi üyesi sayın A. H. Margulan, 25-27 Eylül 1970 tarihleri arasında Ankara'da toplanan VII. Türk Tarih Kongresi'nde, Dede Korkut hakkında verdiği değerli bildiride konumuzla ilgili olarak şunları söylemiştir:[2]

> Kazak halkı, eski Oğuz-Kıpçak tayfalarının durağına mirasçı olduğu gibi onların soyundan da olduklarından Korkut Ata hakkında söylenen tarihsel şarkılara, efsanelere, musiki melodilerine Kazakistan'da çokça rastlanmaktadır.
>
> 1920-1921 yıllarında Sırderya ile Yedi Su bölgesinde yapılmış olan Divaev seferi heyetinin topladığını 240 defter (sekiz bin sayfa) tutan bilginin sekiz defteri Korkut Ata'ya aittir. Bu defterlerde, Korkut'un ölümden kaçmasından, Azrail ile güreşmesinden, musiki "sarın"larından, Kırk Kız hikâyesinden ve daha başkalarından bahsedilmektedir.
>
> Kazak-Kırgız efsanelerinde, Kazak Küy efsanelerinde, Korkut, ozanların babası ve onların üstadı olmuştur. Aşağıdaki şiir bunun delilidir:
>
> Cıravdın Ulug piri Korkut Ata
> Bata Algan baksi aksan Ata
> Tam kalip yurttin barı turdı eken
> Kobuz alıp Korkut Ata küy tartkanda
>
> Baksı türküsüne göre, Korkut Ata kopuzunun, onun şiirinin mirasçısı Koylibay Baksı olmuştur. Korkut'un talebesi olduğunu kendi türküsünde söylemektedir:
>
> Evvel baksı piri Korkut Ata
> Tileyının afu et dep ketse hata
> Atamman Er Süleyman ötkende son
> Moynuna köp camaat salgan bata
> Koylibay Korkuddan son devren sürgen
> Her yerde, ak saraylı üyge kirgen
> Yelime kılgan eken köp hizmet
> Şeytanı baglap alıp kacıp Yürgen
>
> Korkut mirasından Kazan halkının aklında çok güzel saklanmış olan 'Küy anızı'

---

[1] Mahmut Ragıp Kösemihal, "Kopuza Dair" *Oluş*, 23 Nisan 1939, I, sayı 17, s. 264

[2] Sayın Margulan kongreye sunduğu ve henüz yayımlanmamış olan bildirisinin bir suretini bana vermek lütfunda bulunmuştur. Benim yeni haberdar olduğum bölümler, kendilerinin lütufkâr müsaadeleriyle buraya alınmıştır.

(efsanesi), Korkut Küy (= Korkut Sarın) ile bağlantılı kopuz hakkındaki efsanelerdir. Kopuza tapınmak, ibadet etmek şimdiye kadar kuvvetli bir yer tutuyor, Onun hakkında güzel türküler vardır.

Son zamanda, bakşı cıravlarının, hastalıkları türküyle, melodiyle tedavi etmelerinin esası budur. Kopuzun esas heyeti Dede Korkut destanında ne derece güzel tasvir edilmişse, Kazak türkülerinde de öyle aydın, bazen de kuvvetli şekilde görülmektedir (Koylibay Kopuzu). Düşman eline düşen ya da zindanda olan Kazak kahramanları, batırları, eski zamanki Oğuz batırları gibi düşmana karşı giderken, daima kopuz çalıp çıkıyorlarmış. Kopuza tapmak motifi Dede Korkut destanında da var, Salur Kazan'ın evine düşman hücum etliği zaman, ağaçlara bağlı olan kopuz, kendi kendine gürüldeyerek kuvvetli suretle kahırlanıp kasvetleniyor.

Burada bahsedilen *küy* sözü kopuzla çalınan destan demektir. Bu küyler herhangi bir olay üzerine bestelenmişlerdir. Saz şairi önce olayi anlatır, ondan sonra kopuzu eşliğinde destanı söylemeye başlar.

Cengiz'in torunu Coşu Han'ın oğlu avlanırken kulan denilen yabani atlar tarafından öldürülür. Oğlunun avdan vaktinde dönmediğini gören Coşu Han hiddetlenir ve kim oğlunun ölüm haberini getirirse, kulağına eritilmiş kurşun dökeceğini söyler. Kimse acı hakikati söylemeye cesaret edemez. Günlerden bir gün bir saz şairi hanın huzuruna çıkar, kopuzunu eline alır ve çalmaya başlar:

Alaşa Han,[1] Coşu Han
Aksak kulan ürkmüş
Kulan tepmiş öldürmüş
Başını yere getirmiş

Coşu Han, oğlunun ölümünü bu şekilde öğrendikten sonra, tehdit ahdını yerine getirmek, için kopuzun göğsüne eritilmiş kurşun döktürmüş. Bunun hatırası olarak bu kopuzun göğsünde bir delik vardır.[2]

Dede Korkut kitabındaki Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesinde; Segrek, tanımadığı için düşmanı saydığı ağabeyinin elinde kopuz olduğunu görünce şöyle der: *Mere kâfir, Dedem Korkud kopuzu hürmetine çalmadum, dedi. Eger elünde kopuz olmasayıdı, ağam başıyiçün seni iki pare kılurıdum* (171:136A1-3).

Eski Oğuzlarda olduğu gibi, Müslüman olduktan sonra da Şamanist gelenekleri sürdüren ozanlar, kopuzu mübarek saymışlardır.[3]

Mahmut Ragıp Kösemihal, Dede Korkut kitabında kopuz için kullanılan "kuru-

---

Alaşa Han, Kazak-Kırgızların ilk hanıdır.

Mecit M. Ayabek, "Kazak-Kırgız Folkloruna Dair Bir Söz", *Türk Yurdu*, yıl 1, 7 Ağustos 1954, sayı 2 (235), s. 142.

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 93 vd.

luca, kolca ve alca" sıfatlarının açıklanması yolundaki birtakım görüşlerini türlü yazılarında tekrarlamıştır.[1]

Kopuz için ayrıca bkz. yukarıda, s. 941 vd.

♦ **YELTEME:** Bu sazın adı Dede Korkut kitabında tek bir yerde geçiyor: Kan Turalı'yı Selcan Hatun'la götürüp gerdeğe koydukları zaman ozan gelip yelteme çalar (130:96B13). Söz Dizini'nde "şevke getirmek ve coşturmak için sazla söylenmiş şiir" diye açıkladığım bu kelimenin bir sazın adı olduğunu Mahmut Ragıp Kösemihal bulup çıkarmıştır.[2] Evliya Çelebi (1639) "Sazende Yeltemeciyan" başlığı altında bunun, 1508'de ölen Hamdi Çelebi'nin oğlu Şemsi Çelebi'nin icatlarından olduğunu söylüyor. Yeltemenin iki bamı vardır ve kirişleri arasında bir tel kirişi bulunur.[3]

Kösemihal, daha sonraki bir yazısında ise III. Murat adına Numan Çelebi tarafından yazılan Surnâme'de kopuz ve yelteme adlarının geçtiğine işaret ederek Revanî'nin 'kopuz' döner ayaklı gazelini veriyor.[4]

Dede Korkut kitabında geçen, boru, davul, davulbaz, kös ve nakkare hakkında "Savaş ve Savaş Yarakları" bölümünde bilgi verilmeye çalışılmıştır. Yalnız burada davulbaz'ı, Kösemihalzade Mahmut Ragıp'ın "tulumbaz" (= tulum çalan) diye açıkladığına işaret edelim.[5]

Mahmut Ragıp Kösemihal, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Musiki İzleri," *Ülkü*, Ocak 1939, XII, sayı 71, s. 394 vd; "Kopuza Dair", *Oluş*, 23 Nisan 1339, c. I, sayı 17, s. 264 vd; "Baş Ozan Korkut Ata ve Onun Yelteme Kopuzu", *Türk Folklor Araştırmaları*, Mart 1958, sayı104, s. 1653.

Mahmut Ragıp Kösemihal, "Baş Ozan Korkut Ata ve Onun Yelteme Kopuzu", *Türk Folklor Araştırmaları*, Mart 1958, sayı104, s. 1653

Yazarın 'yelteme' sözünün nereden ve ne anlama geldiği hakkında ortaya attığı ihtimallerin hiçbiri tutarlı olmadığı gibi 'sazlık çaldı' sözünü açıklaması da büsbütün yanlıştır

Mahmut Ragıp Kösemihal, "Yene Kopuz ve Yelteme Üzerinde" *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Mart 1961, yıl 12, c. 6, sayı 140, s. 2341 vd.

Mahmut Ragıp Kösemihal, "Tulum Düdüğü ve Boru", *Bartın* gazetesi, 18 Ekim 1932, sayı 366, s. 2.

V. SAVAŞ VE SAVAŞ YARAKLARI

Zeki Velidi Togan, Türklerin ve Moğolların zaferler kazanmak için giriştikleri savaşlarda güttükleri gayelerdeki sadeliğin bu fetih eylemlerine ayrı bir özellik verdiğini belirttikten sonra bu konuda Cahız'ın söylediklerini aktarıyor:

> Türkler kendi memleketlerinde (Orta Asya'da) savaşlar yaparken bunu bir dinin, bir fikrin savunması yahut mal ve mülk toplamak için yapmıyorlar. Taassup yüzünden yahut bir kimseye karşı besledikleri düşmanlık yüzünden de harp etmiyorlar; yaptıkları savaşları ancak yağma ve soygun kasdıyla yapmaktadırlar. Bütün harplerde Türklerin inisiyatifi kendi elinde olduğu için tehditten korkmaz ve vaatlerden bir şey ummaz. Bütün akın ve seferlerde Türk arayıcıdır (talip), fakat asla başkalarının aranma hedefi (matlup) değildir. O, bağışlama salahiyetini ancak kendi kuvvet ve kudretinde buluyor. Kendileri tarafından ezilen kavimlerin merhametine müracaat etmeye hiçbir zaman muhtaç kalmıyor, bununla birlikte kendi eline geçen mal ve mülküne tamah etmiyor. Durumu böyle olan bir millet, başkası tarafından savaşa zorlanırsa yahut onda milli bir hamiyet veya din gayreti doğarsa neler yapmaz.

Coğrafi vaziyetlerin ve hayat şartlarının Türklerde bütün savaşlarda teşebbüsü ellerinde bulundurmak imkânını bahşettiğine inanmak, Cahız'dan başka yazarların eserlerinde de görülmektedir. Şerefüzzaman Mervezî (1046-1120) diyor ki:

> Türkler hür insanlardır; onlar kendi kendilerine hâkimdirler, hiç kimseye (yani başka hiçbir millete) kendileri üzerinde tahakküme yol vermezler. Onlar iş gördükte kendi iradeleriyle görürler, harp ederlerse ancak kendileri için ederler, başkaları için harp etmezler. Onlar teşebbüslerinde, harpteki saldırış ve öldürüş işlerinde, başka milletlere nispetle sert ve şiddetlidirler. Kendilerine karşı harp edenlere mukavemette üstün olduklarından ellerine her vakit ganimet geçer, bunu da kendi aralarında eşit olarak bölüşürler. Kısacası, Türkler tamamen kendi isteklerine göre yaptıkları harp ve fütuhatların din veya başka medeni ve insani şartlarla örtmemiş, sadece yağmayı ve cezalandırmayı yahut ülkeleri hüküm ve idareleri altında bulundurmayı bir harp için gaye edinmişlerdir. Çünkü iller-arası asayişin bu esasta sağlanacağına inanmışlardır.[1]

Türk göçebe unsurunun çoğunluğu eskiden beri bir askeri devlet geleneği yaşatmaktadır. Türk kavimlerinde urug bölümlenişi, her zaman askeri bölümleniş ile paralel olmuş ve ancak ona uyarak yaşamıştır. Bugün bile Özbeklerde "yüz bin" ve "tümen" gibi askerlik terimleri vardır. Boy adı olan bu askerlik terimleaskerlik yasasına uygun olarak kurulmuş olan boy teşkilatının zamanımıza ka-

---

Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946, c. I, s. 105 vd.

dar ulaşan gelenekleridir.[1]

Orduda düzeni sağlayan bu yasanın hükümleri çok sertti. Kazan oğlu Uruz'un tutsak oluşu hikâyesinde, oğlu Uruz'u bıraktığı yerde bulamayan Kazan Bey, onun verilen yeri korumadan kaçtığını sanarak *varayın anı anası yanından alayın, kılıcıla paralayayın, altı bölük edeyin, altı yolun ayırdına bırakayın; bir dahı · kimse yazı yerde yoldaş koyup kaçmaya, dedi* (97:69A13-69B3).

Dede Korkut kitabındaki savaşlarda belli bir taktik kullanılmaktadır.[2] Kitle halindeki savaşlarda, önce *çarhacılar*'ın savaştığı görülüyor (56:33B12, 109:78A6). Bilindiği üzere, çarkacılar, Türk ordusunda öncü savaş gücüdür. Bunlar, ordunun ana. kitlesinin düşmanla karşılaşması yaklaştığı zamanda onunla *elleşirler* ve orduya zaman kazandırırlar.

Yine Dede Korkut destanlarından anlaşıldığına göre ordu, tıpkı, daha sonra Osmanlı ordusunun savaş nizamında gördüğümüz gibi, düşman karşısında hilal veya nal şeklinde düzenleniyor. Sağ ve sol kanatlar bu hilalin iki ucunu tutar, ortadaysa savaşı idare eden başbuğ ve ordunun ağırlık merkezi bulunuyor. Böylece düşman bu hilalin ve kıskacın içine düşürülerek yok edilirdi.[3]

Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinin sonunda, Taş Oğuz beyleriyle Deli Dundar sağdan, cılasun bey yiğitleriyle Kara Güne oğlu Deli Budak soldan düşmana at sürerken Kazan Bey ortaya saldırır (56:33B13-34A3). Aynı tertibi Kazan Bey oğlu Uruz'un tutsak oluşu hikâyesinin sonunda yapılan savaş tasvirinde de buluyoruz (109:78A6-8).

Selçuklu sultanı Sancar'a karşı ayaklanan Oğuzlar, çadırlarını kurup mal ve hayvanlarını bu çadırların çevresine 'sur gibi' dizmişler ve çadırların aralarında kapı işini görmek üzere boşluklar bırakmışlardır. Bu boğazdan giren Sancar ordusu askerlerinin attıkları oklar çadırlara, develere ve atlara değmekte, fakat Oğuzların attıkları atlılara çarpmaktadır.[4]

Abdülkadir İnan, "Eski Kaynaklarda Türk Ordusu," *Türk Kültürü*, Ağustos 1964, sayı 22, s. 126.

Türklerin savaşlarda kullandıkları taktik ve silahlar için bkz. Dr. M. C. Şehabettin Tekindağ, "Eski Türk Ordularının Savaşlarda Tatbik Ettikleri Taktik ve Kullandıkları Silahlar ve Bunlarla İlgili Eserler", *Türk Kültürü*, Ağustos 1965, sayı 34, s. 766 vd.

Faruk Sümer de kitabında bu konuya bir iki satırla değinir: *Oğuzlar*, 1967, s. 395.

Osmanlı ordusunda savaş düzeni için bk İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, II, Ankara, 1944, "Osmanlı Ordusunun Harp Nizamı" 255 vd.

1936'daki Niğbolu savaşında, Fransız şövalyeleri, hilal şeklinde yürüyen Türk ordusunun içine alınarak yok edilmişti (s. 255).

Mehmet Altay Köymen, "Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Oğuz İsyanı," *DTCFD*, 1947, V. sayı 1, s. 172.

Savaş ve akın mevsimi ilk yazdır. Radloff, Tu-kiyuların seferlerini genel olarak ayın dolun halinden önce düzenlediklerini söyler.[1]

Savaş için Kazan Bey, *Oğuzuna bir kerre haykırır: Beni seven begler, yigitler binsün* (88:61B13). Ondan sonra savaşa katılacak Oğuz beyleri birbiri ardından gelerek yığınak olurlar.

Savaştan önce, kalın Oğuz beyleri, arı sudan aptes alırlar, alınlarını yere koyarlar, iki rekat namaz kılarlar (bkz. s. 992). Adı görklü Muhammed'e salavat getirip kınından kılıç sıyırıp tekbir getirip kâfire at salarlar; gümbür gümbür nakkareler, davulbazlar döğülür; burması altın tunç borular öter; ciğerinde erlik olanlar belirir. Namertler sapa yer gözetir; bey nökerden, nöker beyden ayrılır; bir kıyamet savaş, meydan dolu baş olur (s. 88, 109). Bu, kıyasıya bir savaşın tasviridir. Kahramanlar at üzerinde döne döne savaşırlar, fakat dönmek nedir, bilmezler. Dölek Evren'in lakabı olan *dönebilmez* bütün Oğuz alplarının ortak lakabıdır.

Dede Korkut hikâyelerinde böylesi orduların savaşından başka teke tek savaşlar da vardır. Birbiriyle teke tek karşılaşanlar birbirlerinin *kanmı*'dırlar. Er meydanına çıkıp er dileyenler, vuruşmaya başlamadan önce birbirlerinin kim olduklarını söylemek zorundadır; çünkü erin erden adını saklaması ayıp karşılanır.

Salur Kazan'ın tutsak olup oğlu Uruz'un çıkarışı hikâyesinde, Eylik Koca oğlu Dönebilmez Dölek Evren dövüşmek üzere meydana çıkınca Kazan ona sorar (183:145B13-146A5):

Alar tanıla yerinden duran yigit
Ne yigitsin?
Bidevi atın oynadı gelen yigit
Ne yigitsin?
Er, erden adın yaşurmak ayıb olur
Adun nedür, yigit, degil mana.

Dölek Evren aydur:

Mere kâfir, menüm adum bilmezmisin?
Öz adına horlayan, elden çıkan
Elli yedi kalanun kilidini alan
Eylik Koca oğlu Dönebilmez Dölek Evren mana derler

Kimi kez de er meydanına çıkan kahramanın yalnız adı değil, soyu sopu, yeri yurdu, ongunu, başı da sorulur. Örneğin Tepegöz, Basat'a kim olduğunu şöyle

[1] Radloff, *Sibiryadan*, 1954, c. I. s. 131.

sorar (152:117B6-10):

Kalarda koparda yigit, yerün ne yerdür?
Karanu dün içinde yol azsan umun nedür?
Kaba alem götüren hanınuz kim?
Kırış günü öndin depen alpunuz kim?
Ağ sakallu baban adı nedür?
Alp eren erden adın yaşurmak ayıb olur
Adun nedür yigit, degil mana.

Bunun karşılığı şudur (152:117B11-118A3):

Kalarda koparda yerüm gün ortaç
Karanu dün içre yol azsam umum Allah
Kaba alem götüren hanımuz Bayındur Han
Kırış günü öndin depen alpumuz Salur oğlu Kazan
Atam adın sorar olsan kaba ağaç
Anam adın dersen kağan aslan
Menüm adum soransan Aruz oğlu Basat'dur.

Erlerin kendilerini tanıtmaları başka Türk destanlarında da görülmekte olan bir gelenektir. Alplar tanımadıkları bir kişiyle karşılaştıkları zaman "geyiğin tüyü olur, kişinin adı soyu olur, adın ne?" diye sorarlar; yabancı da kim olduğunu, diyelim ki "Kır Cotay Alp, sarı atlı Sabay Alp, konur atlı Alp Karıy Bey" olduğunu söyler.[1]

Bu sorma ve tanıtma, kahramanın kiminle dövüştüğünü bilmek istemesindendir: Karımı kendine göre mi? Onunla savaşmaya değer mi? Bundan dolayı destanlarda *karım dilemek, karım gözetmek, karım komak, karımını almak, karımını basmak, karım dönmek* gibi ilgili deyimler vardır. Vuruş kırışlar hep karımın atından düşüp başının kesilmesiyle sona erer; "pes demek" yoktur bunda.

Kahramanları yüreklendirmek onları savaş havasının içine sokmak için, er meydanında can-baş oynamanın heyecanını vermek için borular öter, nakkareler çalınır, gümbür gümbür davullar dövülür, davulbazlar, kösler vurulur.

Dede Korkut hikâyelerinde dövüşen kahramana cesaret vermek için kimi kez de soylamalar soylanır, yeltemeler çalınır. Örneğin üç canavarla savaşmayı göze alan Kan Turalı azgın boğa ile dövüşürken kırk yiğidi ona *buğa, buğa dedükleri kara inek buzağısı degülmidir?* diyerek (126:92B9-10) onun beline sanki bir "himmet kılıcı" bağlarlar.

Bunun benzerini, meydana çıkıp karşı karşıya gelen güreşçilere söylenenlerde

---

Abdülkadir İnan, "Türk Destanlarına Genel Bir Bakış", *Belleten*, 1954, s. 206.

de görürüz:

İki yiğit çıkmış meydane
Biribirinden merdâne
İkisinin elini de Allah bağışlasın

Söğüt ağacından odun olmaz
Türkmen kızından kadın olmaz
Her ananın doğurduğu pehlevan olmaz

Alta gittim diye yerinme
Üste çıktım diye güvenme

♦ ALP: Dede Korkut destanları, adı belli Oğuz beylerinin etrafında toplanmış olayların hikâyesidir. Bu kahramanlar için kullanılan *alp* unvanının destanlarda özel bir yeri vardır. "Kahraman, cesur, yiğit; şiddetli (tehlike); güç, zor, müşkül" anlamlarına gelen[1] alp "bir sıfat, bir unvan ve kabile teşkilatı içinde askeri bir asalet zümresinin adı" olarak kullanılır.

M. Fuat Köprülü, alpların, eski kabile teşkilatında, kabile başının etrafında, özellikle savaşlarda yiğitlik ve yararlılıklarıyla yükselmiş fertlerden oluşan bir tür imtiyazlı sınıf teşkil ettiğini tahmin etmektedir. Ona göre:

Asya bozkırlarındaki Türk kabilelerinde türlü içtimai tabakaların teşekkül etmiş olduğu, büyük reisin öteki reislerle ve kabilelerin kendi alplarıyla karşılıklı münasebetleri, örf hukuku kaidelerine göre düzenlenmiş ve belirtilmiştir. İslamiyetin *cihat ve gaza* mefhumları Türkler arasında yerleştikten sonra, bunlar ilkin *alp gazi*, yani Müslüman Türk kahramanı mahiyeti i almışlar; tasavvuf cereyanı ve muhtelif tasavvuf tarikatları halk arasında yerleşince de *alp erenler*, yani savaşçı dervişler şekline girmişlerdir. XIV. yüzyılın başında Âşık Paşa, alp olmak için dokuz şey gerektiğini söyledikten sonra bunları şöyle sıralar: Sağlam yürek, pazı gücü, gayret, iyi bir at, özel bir giyecek, iyi bir kılıç, süngü, uygun bir arkadaş. Kâşgarlı Mahmud, alpların atlarının kuyruğunu ipekle ördüklerini söylediği gibi (c. II, s. 280); Yazıcıoğlu Ali de *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda alpların atlarının boynuna altınlı kutaslar taktıklarını, avda okla kaplan vuranların bileğine kaplan kuyruğu asıldığını, bir atımda okla kuş vuranların sorguç takmasına izin verildiğini söylemektedir. Daha sonraki yüzyıllarda Osmanlı kahramanlarının akıncılarının hayat tarzları ve kahramanlık âdetleri hakkında pek bol bilgiye sahip bulunmaktayız.[2]

Destanlarda alpların hepsi 14-15 yaşlarında kahraman olurlar. Manas destanındaki alplar da böyledir: On yaşında ok atmış, on dört yaşına bastıklarında orda (hanların karargâhı) devirip han olmuşlardır. Colay oğlu Bolat, dört yaşında

---

Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, T. D. K. Yayınları 260, 1968, s.
İslâm Ansiklopedisi "Alp" maddesi (M. Fuat Köprülü).

yıkıcıların başbuğu olmuştur. Manas'ın oğlu Semetey de on üç yaşında ok atmış, on beş yaşında düşmanlarını yenmiştir.[1]

Dede Korkut destanlarındaki alpların taşıdıkları unvanları hak etmek için neler yaptıklarını, ne gibi yararlıklar ve yiğitlikler gösterdiklerini adlarından önce belirtilen sıfatlarındaki nitelemelerinden anlıyoruz.

Alplar daha çocuk yaştayken avlara ve savaşlara gidiyorlar. Abdülkadir İnan'ın yazdıklarına göre hele Altay destanlarının alpları yedi sekiz yaşlarında hayata atılıyorlar. Tarihsel unsurları daha çok olan bozkır destanlarında yiğitlik çağı on dört yaşında başlar.[2]

Kırgız destanı, Manas'ın kahramanlığını şöyle tasvir ediyor:

Yakıb oğlu genç Manas
Yalnız doğmuş er Manas
On dördüne basınca
Ordu devirip han olmuş

Altaylı Kaçanların bir destanının kahramanı olan Kan Mergen çocuk iken ava çıkmak ve kız kaçırmak istiyor. Ablası ona: "Boyun bosun gelişsin, ağzındaki süt temizlensin, sonra gidersin" diyor. Kan Mergen şu cevabı veriyor:

Alpların boyu bosu
Alplarla çekişirken gelişir
Ağzındaki süt
At üstünde seferlerde temizlenir.[3]

Bu alpların mertliğin şanına layık olan özellikleri vardır. Kendilerini er meydanına çağıran düşmanlarını, eğer uzak yoldan gelmişlerse önce konuklarlar ve silah seçmekte serbest bırakırlar. Teke tek dövüşe hazırlanırken alpların birbirleriyle dostça konuştukları olur. Oğuz alpları uyuyan düşmanı öldürmezler ve yalan nedir bilmezler.

Dede Korkut destanlarında geçen ve tıpkı alp gibi "kahraman, savaşçı, binici" anlamlarına gelen *çapar* sözcüğü için bkz. s. 928.

Abdûlkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar" *Belleten*, *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, 147

Abdûlkadir İnan, "Türk Destanlarına Genel Bir Bakış", *Belleten*, 1954, s. 205 vd.

Oğuz Kağan destanı ile Dede Korkut destanlarındaki alp tipi hakkında bu iki metne dayanılarak yapılan tahlil sonucu çıkarılan hükümler için bkz. Mehmet Kaplan, "Türk Destanında Alp Tipi", *Zeki Velidi Togan Armağanı*, İstanbul, 1950-1955, s. 204 vd.

♦ **ÇERİ** ve **LEŞKER**: Askerlikle ilgili olarak Dede Korkut destanlarında *çeri* (175:138B5, 181:144A9, 182:144B8, 182:145A12, 193:152B12) ve *leşker* (32:14B6, 39:20B13, 42:23B8, 43:23B10, 63:40A2, 94:66A5, 100:71A12, 138:104B4, 143:107B5, 181:143B8, 182:144B9, 182:144B13) sözleri de geçmektedir. Bunların her ikisi de "asker ve ordu" anlamındadır. Bir başka deyişle adı belli kahramanların dışında kalan savaşçı kitlesi demektir ki sayıları, Dede Korkut hikâyelerinde herhalde bir abartma olarak "doksan tümen" şeklinde verilmektedir: *Doksan tümen genç Oğuz Kazan'un sohbetine derilmişti* (91:63A12); *Doksan tümen genç Oğuz ardumca gelsün* (101:72B4-5).

Ordu serdarı anlamına *çeri başı* sözü de Kazan'ın tutsak olup oğlu Uruz'un kurtarışı hikâyesinde, düşmana karşı atlanan beyler arasında Kara Güne'ye verilen vazife ve unvan olarak tek bir tek yerde geçmektedir (181:143B9).

♦ **GAZİ**: "Din uğruna savaşan; düşmana saldıran; İslam düşmanıyla dövüşen Müslüman; Müslüman bir savaş emeklisi" anlamlarına gelen *gazi* unvanına gelince, Dede Korkut destanlarında bu sözcük, hep hikâyelerin sonunda geçmekte ve Dede Korkut burada gazi erenlerin başına neler geldiğini söylemektedir (89:62B13, 135:102B3, 154:119A10, 164:128B6, 185:147A13, 193:153B7). Yalnızca tek bir yerdeyse, alınan ganimetten Bayındur Han'a pencik çıkardıktan sonra *bâkisin gazilere bahşettiler* diye geçer (143:108A10).

♦ **ULUFECİLER**: Dede Korkut hikâyelerinde akınların her zaman adı belli kişilerle yapılmadığı ve ücretle tutulmuş savaşçıların da kullanıldığı görülüyor. Kazılık Koca oğlu Yegenek hikâyesinde, Yegenek düşünde dayısı Emen'e söylediği soylamada şöyle der (140:106A2-4):

Kalkubanı dayı yeründen durduğunda
Ala gözlü beg yigitleri yanuna sen salmadun
Adı bellü beglerile sen yortmadun
Beş akçalu ulufeciler yoldaş etdün
Anuniçün ol kalayı sen alımadun

Ulufeciler, bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğunda kapukulu süvarilerine verilen ad olup *ulufe* de bunlara verilen ücret veya aylık demektir.[1]

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları*, c. II, 1944, 137 vd.

SAVAŞ YARAKLARI

Savaş aletlerinin çoğunun demirden yapıldığı bilinmektedir. Zeki Velidi Togan'ın bu konuda şöyle söyler:

Türkistan'da demir kültürü İsa'nın doğumundan önce iki bin yılından beri bilindiğine hükmetmek icap eder. Eski Türklerin Talka Demirkapısı yakınındaki oturak hayat sahalarında, sonradan en iyi silahlar yapılan demir ve çelik sanayi bölgesi denebilecek önemde Pulad şehri bulunduğu, aynı eski Göktürk sahasından Horasan'a demir levhalar, karaçori ve beilgatekini denilen güzel kılıçlar ihraç olunduğu bilinmektedir. Hazarlar ülkesinde ise en iyi kılıç yapanların ve en iyi zırh (kübe) işleyen Türklerin de Sabir Türkleri olduğu, şimdiki kübeci'lerin bu sonunculardan türediği anlaşılıyor. İran destanı Türkleri en eski zamandan beri *çeliğe bürünmüş millet* olarak betimliyor ki biz tarihsel devirlerde Türk kavimlerinin yaptıkları demirciliği bunların tarihten önceki zamanlarda da geliştirdikleri bir sanatları olarak kabul edebiliriz. Milletlerarası ticaret maddeleri arasında Hazar süngüleri, Hazar atları, Sabir zırhları, Şaş (Taşkent) okları ve Türk yay kirişleri beraber sayılmıştır. Burada kübeci zırhlarını yapan millet Sabir olarak adlandırılmıştır.[1]

Burada yeri gelmişken belirtmek istiyorum ki Arslan Ergüç, "Dede Korkut Kitabında Silah" adıyla emek verilmiş yazısındaki açıklamalarda birtakım yanlışlara düşmüştür.[2] Bunlardan bir bölümünü burada düzeltmeyi yararlı gördüm:

Kılıç ve bıçak gibi aletlerin keskin yüzü için kullanılan *yalman* kelimesini (56:33B11) *yalma* şeklinde okumuştur; ama Türkçede böyle bir kelime yoktur.

Öz kılıcum kının doğrar (162:126A9) ifadesi "kılıcın kınını dahi kesecek kadar keskin olması" değil, kılıcın kınında duramaması, savaş istemesi demektir. Nitekim bu deyimin geçtiği soylamada *egnümdeki demür donum çikinüm kasar* (162:126A8-9) sözü de bu anlamdadır, "giysinin, yani zırhın omuzları sıkması" değildir; bir başka deyişle gerçekten zırh omuzlarını sıkıyor değildir, zırhını giyip savaşa hazırlanan bir kimsenin içindeki hemen dövüşe başlamak isteğini anlatmaktadır. Yine aynı soylamada geçen sadakında okun kişini delmesi (162:126A11-12) de gerçek anlamda değil, yukarıdakiler gibi bir mecazdır. Begil oğlu Emren'in bu soylamasında esen bütün hava budur. Kahramanın dövüşte giydiği, takındığı, kullanacağı bütün silahların, kendisi gibi savaş için sabırsızlandıkları anlatılmaktadır.

Ok nemlemek diye bir söz yoktur, "tartanda bir okla nemlerdim" değil, tanda bir okla neylerdim" olacaktır (bkz. s. 922).

Yay tartışmak (162:126B8) yay kurmak suretiyle yarışmak, değil karşılıklı yay

Z. Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1946, c. I., 29 vd., haşiye 112, 113, 114,

Arslan Ergüç, "Dede Korkut Kitabında Silah Çeşitleri ve Silahla İlgili Sözler Lügatçesi", *Türk Kültürü*, Ağustos 1966, sayı 46, s. 884 vd.

çekmek, birbirine ok atmak, demektir. Hem bu soylamanın konusu bir yarış değil, bir dövüştür.

Süngü ucunda er böğürmek (54:32A3, 107:77A5, 138:104B8) ise "süngüyü karşısındakine saplayarak veya saplayacak duruma getirerek onu korkudan bağırtmak" değil, süngüyü saplayıp hasmının gövdesine geçirerek onu kaldırmak ve böğürtmek, demektir. Kahramanların düşmanı korkutmakla ilgisi yoktur, onların işleri hiçbir zaman *yalancıktan* değildir. Kaldı ki bir eri süngüsüne geçirip kaldıracak güçte Türkler eksik değildir. Sultan IV. Murat silahdarı Musa Paşa'yı sağ eliyle kuşağından tutup kaldırarak bir eliyle başının üzerinde has odayı veya bahçeyi bir iki defa dolaştırırdı; Kapudan Kemankeş Ahmet Bey iki parmağına iki koyunu asıp yüzerdi, öylesine kuvvetli idi.[1]

Kargı sözünün "deşmek ve sokmak manasına karmaktan geldiğini" söylemek yanlıştır. Her ne kadar bunu, kimi kaynaklar "karmaktan gelir" demişse de[2] doğru değildir. Kargı bilindiği gibi bir tür kamış ve sazdır; boğumlu ve sağlam olduğu kadar hafif de olduğu için ucuna temren geçirilerek süvarilerin kullandığı savaş aleti bundan yapılır. Kargı yetiştiği için bu adı taşıyan yerler de vardır: Kargılıdere, Kargı vs.

Yağrınında kalkan oynar (123:90A1-2, 124:90A11) deyiminin "savaşçıların iri yarı, güçlü kuvvetli olduğunu belirtmek için kullanılan bir söz" diye açıklamasının neye dayandığını bilmiyoruz.

Tolga boğramak sözü "miğfer üzerinde yara açmak" diye açıklanmış, bu açıklama doğruysa de Türkçede "boğramak" diye kelime yok, doğrusu *yoğurmak* olacaktır (bkz. s. 923).

♦ ALEM – SANCAK – TUĞ – KOTAS (HOTAZ): Dede Korkut hikâyelerinde *alem* (152:117B7, 152:117B12, 172:136A11, 172:136B6, 182:144B13), *sancak* (56:33B12, 56:34A12, 62:39B5, 88:62A10, 182:145A12) ve *tuğ* (56:34A11, 88:62A10, 109:78B1, 109:78B2) sözlerinin eşanlamlı kullanıldığını görüyoruz.

Alem, Arapça bayrak ve sancak demektir. Bu sancak kelimesinin "sançmak" ile bir ilgisi vardır; çünkü bunların savaş zamanında yere sançıldığı görülüyor. *Divânü Lugâti't-Türk*'te (I, 387[4]) *batrak* diye yazılan ve sancakla eşanlamlı olduğu belli olan bu kelime "savaşlarda kullanılan ve ucuna bir ipek bez parçası takılan mızrak" diye açıklanmıştır. Bunun da mızrak ve süngü gibi "batırılacak, saplanacak" bir silahın adı olduğu anlaşılır.[3]

Peçevî, II, 432; Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l Kibar fi Esfari'l Bihar*, İstanbul, 1329, s. 139.

Celal Esat Arseven, *Sanat Ansiklopedisi* "kargı" maddesi; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Türk Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, kargı.

Ayrıca bkz *İslâm Ansiklopedisi* "Bayrak" maddesi (Fuat Köprülü).

Savaşlarda bunun ucuna kahramanın veya mensup olduğu kabilenin alameti konulurdu. Çin kaynaklarında, Göktürk, Uygur ve Kırgızların bayraklarından söz edildiği gibi Baykal gölünün batısında Lena ve Yenisey kıyılarındaki Göktürk çağına ait kaya resimlerinde, kimi süvarilerin ellerinde bayraklar görülmektedir. Bunlar tıpkı bugünkü bayraklara benzemektedir ve uzun gönderlerin ucuna asılmış durumdadır. Kurikan'da bulunan bayrak resimlerinde iki tip bayrak görülmektedir. Bunlardan birincisi ve en çok rastlanan tipi, bir mızrak ucuna asılmış üç dilimli bayraklardır. Ötekiler de doğrudan dört köşeli bayraklardır.[1]

Alpların şahsi bayrağını, kargısının ucuna bağlanmasından meydana gelen bayraklar, Kuzey Asya Türklerinde olduğu gibi Uygur sanatında da görülmektedir.[2]

İlkin, VIII. yüzyılın ortalarında bir Uygur bakanının adına dikilen yazıtta geçen *tuğ* sözü Kâşgarlı Mahmud'a göre (II, 127) turuncu renkte kumaştan yapılır. Tuğlar uçlarına at ya da yak kuyrukları asılmasıyla meydana gelen alametlerdir. Bunlar Kuzey Asya resimlerinde olduğu gibi Türkistan'daki Uygur sanatında da at ve yak kuyruğundandır. Uygur duvar resimlerinde Kupiri'nin tuğu üç pars kuyruğundandır.[3]

Dede Korkut destanlarında Bayındur Han'ın bayrağı *kaba alem* diye adlandırılmaktadır, bundan onun bayrağının, öteki beylerinkinden daha yüksek ve büyük olduğu anlamını çıkarmak mümkündür ve onun bayrağının rengi de aktır (*ağ alemlü*).

Bununla birlikte sancak ile tuğun bir bakıma ayrı ayrı şeyler olduğu, Dede Korkut kitabındaki kimi ifadelerden çıkarılabilir, sanırım. Savaş tasvirlerinde, Kazan Bey'in kardeşinin kâfirin tuğuyla sancağını kılıçladığı; Beyrek ile Yegenek'in kâfirin sancağını tuğunu kılıçlayıp yere çaldığı söylenmektedir. Ama yine de bunları, eşanlamlı kelimelerin yan yana söylenişinin bir başka kanıtı gibi de alabiliriz.

Bu sancakların tuğlar gibi yere saplanmayıp, bugün olduğu gibi yukarı kaldırılarak elde taşındığı hem yukarıki ifadelerden, hem de yine *sancaklar götürüldü, çarhacılar savaştı* (56:33B12), *ağır sancak götürende Müslümanlar arhası olsun* (62:39B5-6) sözlerinden çıkarılabilir.

Tuğların, savaş zamanları, herhalde yere saplandığı, böylece bir başın bulun-

---

Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi*, 1962, s. 163, 205.

Abdülkadir İnan, "Tuğ-Bayrak (Sancak)" *Türk Kültürü*, Ağustos 1966, sayı 46, s. 871.

Emel Esin. "Alp Şahsiyetinin Türk Sanatında Görünuşü" *Türk Kültürü*, Ağustos 1968, sayı 70, s. 774.

Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi*, 1962, s. 205; Abdülkadir İnan, "Tuğ-Bayrak (Sancak)", *Türk Kültürü*, Ağustos 1966, sayı 46, s. 871; Emel Esin, "Alp Şahsiyetinin Türk Sanatında Görünüşü", *Türk Kültürü*, Ağustos 1968, sayı 70, s. 785.

duğu yeri gösterdiği tahmin edilebilir. Kırgızlarda tuğ kurulduğunu ve bu tuğun altında herkesin toplandığını biliyoruz.[1]

Dede Korkut hikâyelerinde de tuğların kılıçlanıp yere çalındığı veya salındığı söylendiği gibi, bir yerde de açıkça tuğun yıkıldığı söylenir (yani daha önce yere sançıldığı açıktır): *Boyu uzun Burla Hatun, kara tuğun kâfirün kılıçladı, yere saldı. Tekür alındı, melik tutuldu, tuğ yıkıldı* (109:78B1-2). Bu durumu Manas destanı daha açık belirtir: Alaca bayrak, kızıl tuğ dibini yere sancınız, başı göklere yayınız.[2]

Bu bayrakların ve tuğların renkleri üzerinde kesin bir şey söyleyemiyoruz Hikâyelerden anlaşıldığında göre yalnız Bayındur Han'ın bayrağı ak renklidir, kâfirinki karadır (109:78B1-2). Kimi Türk devletlerinin sancakları da ak renkliydi.[3]

Kırgızların sefere çıkarken, Moğollarda olduğu gibi *tuğ töreni* yaptıkları anlaşılmaktadır. Osmanlılarda da sefere çıkarken 'tuğ töreni' yapıldığını biliyoruz.[4]

Alplar ve eski Türk kahramanları savaşlarda atlarını da süslemişlerdir. Bunlar atlarının burunlarına, tuğların uçlarına takılanlar gibi al ipek bez, at ve yak kuyruğu takarlardı ki buna kotas denir. Sanat eserlerinde buna çok rastlanmaktadır.[5]

Dede Korkut kitabında iki yerde, Kara Güne oğlu Kara Budak *atı bahri hotazlı* (54:32A9, 108:77A8) diye övülmektedir:[6] Burada atın boynuna, at ve yak kuyruğu değil de deniz öküzü kuyruğu takıldığını görüyoruz.

Atların boynuna bu kuyruklardan başka bazı tüy ve işaretler, kıymetli taşlardan ya da arslan tırnağı ve muska gibi büyü tesiri taşıyan şeylerden oluşan boyunluklar asıldığı ve buna da *muncuk* denildiğini *Divânü Lugâti't-Türk*'ten öğreniyoruz.

♦ **ASKERİ BANDO:** Savaşla ilgili olarak Dede Korkut hikâyelerinde bir tür askeri bando (mehter takımı) diyebileceğimiz bir kurumun bulunduğuna dair işaretler vardır. Hikâyelerde adı geçen çalgılar *boru* (55:33B6, 88:62A5, 96:68A8, 174:137B2,

---

Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi,* 1962, s. 208.

Abdülkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar", *Belleten*, 1959, *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 157.

Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destanı Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, ayrıbasım, s. 400 vd., çıkma 161.

Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 157.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 1945 264 vd.

Emel Esin, "Alp Şahsiyetinin Türk Sanatında Görünüşü" *Türk Kültürü*, Ağustos 1965, sayı 34, s. 774.

6 Bahri Kutas: Deniz Öküzü ki ziynet içün kuyruğunu donanma yedek atların gerdeklerine ve tuğ ve alem tepelerine asarlar. Amme 'bahr-i hotaz' derler (*Burhan-ı Kaatı*)

181:143B9, 193:152B9, 193:152B12, 193:153A4), *davul* (96:68A7, 105:75A3, 173:137B1, 182:144B12, 193:153A4), *davulbaz* (96:68A2) ya da *davlumbaz* (169:133B6, 173:137A8), *kös* (193:152B10), *nakara* (55:33B5, 88:62A5, 182:144B12) ve *yelteme*'dir (130:96B13).

Bunların içinde *kös*, yalnızca fil, deve ve beygirlerle götürülebilen büyük davullardır. *Davulbaz* veya *davlumbaz* ise büyüklüklerine göre davullara verilen adlardır. *Nakara* (nakkare) da "dümbelek" dediğimiz çalgı olup bunun çift olanına çifte nakkare (çifte nağra) denir. Bunların hepsi vurmalı sazlardır, yalnız boru nefesli sazdır. Dede Korkut hikâyelerinde bunların daha çok savaşa girmeden önce savaşçılara heyecan ve güç vermek, düşmanı ürkütmek, korkutup sindirmek için ya da düşmanı yendikten sonra zafer şenliklerinde çalındığı görülüyor. Davul ve nekkarelerin çıkardığı sesler *küpür küpür* ya da *gümbür gümbür* diye anlatıldığı gibi "çalındı" yerine daha çok *uruldu* ve *döğüldü* denmektedir.

Borular da hem savaşa çıkılacağını haber vermek için hem de savaşa girilirken çalınmakta; bunlar için de *çalındı, öttü, uruldu* gibi değişik fiiller kullanılmaktadır. Bu borular tunçtan yapılmıştır ve altın vurmaları vardır.

Yelteme denilen saz da yine savaşçılara cesaret vermek için çalınmaktadır (bkz. s. 1111).

Söylediğimiz gibi bütün bunlar bize Oğuzlarda, yani Dede Korkut Oğuzlarında bandoyu hatırlatan bir kurumun varlığını düşündürmektedir. Bu çalgıların, doğal olarak düğünlerde de yer aldığı bellidir. Dede Korkut hikâyelerinde bir yerde düğünden *nakaracıları kovdu* (82:58A1) sözü geçiyor.

Ama bu çalgılar daha çok savaşlar dolayısıyla, savaşa girerken ya da zafer şenlikleri sırasında çalındığı için, bunlara savaş bölümünde yer verilmiştir.

Davulun halk inanışında da bir yeri vardır.[1]

Bu konuda son bir söz olarak *Divânü Lugâti't-Türk*'te (III, 123) avda doğan kuşu için çalınan davula da *tovıl* dendiğini belirtelim.

♦ **BIÇAK ve HANÇER**: Bunlar Dede Korkut hikâyelerinde bir savaş aleti olmaktan çok, kahramanların gerektiği zaman kullanmak üzere yanlarında taşıdıkları günlük aletler olarak görülüyor. Üç yerde geçen (28:10B5, 126:93A13) *bıçak* bir yerde (107:76B6) sadece bir benzetme unsurudur. Hançeri de Basat, Tepegöz'ün kendisi içine kapattığı çizmenin koncunu kesmek için (150:115A8, 151:116A12) kullanıyor.

♦ **CEBEHANE**: (181:143B9, 193:152B8) Oğuzlarda "mühimmat" diye bildiğimiz savaş ağırlıkları, savaş araçları, savaş için gerekli nesneler ya da silah ambarı anlamlarında kullanılan bir terim.

Mahmut Ragıp Gazimihal, "Halk İnanışlarında Davul," *Türk Folklor Araştırmaları*, Ekim 1952, sayı 39. s. 613 vd.

♦ CIDA: Dede Korkut hikâyelerinde geçen *cıda* (93:65A4, 94:66A7, 97:68A11, 101:72B1, 106:76A13, 141:106B2, 147:112B10), tıpkı *gönder*, *kargı* ve *sünü* (süngü) gibi mızrak türünden bir silah olup düşmanı sançmak içindir. Yapıldıkları nesnelerden, uzunluk ve kısalıklarından dolayı başka başka adlar almışlardır. Nitekim *kargı cıda oynatmak* deyimi (99:70B8, 99:70B9) "kargıdan yapılmış cıdayı savurmak" demek olsa gerek. Bir de burada Dede Korkut kitabında eşanlamlı kelimelerin yan yana kullanıldığını hatırlayabiliriz. Hendiadyon veya hendiadys (ikileme) terimiyle anlatılan bu dil olayının kitapta başka örnekleri de vardır (bkz. s. 918).

Cıda aslında kısa bir mızraktır. Destanlarda *altmış tutam sivri cıda* diye geçer; bundan, abartma payını çıkararak, cıdanın boyunu kestirmek mümkün olur. Ucuna sivri bir temren geçirilmiş ve ağaçtan yapma bir silah olan cıda, düşmana elle fırlatılır.

Boğanın boynuzu için kullanılan *elmas cıda* (126:93A1) bir benzetme unsurudur. *Altun cıda* ise (35:17B4) onun parlaklığını anlatmaktadır.

Yine cıda için kullanılan *ala evren* (94:66B5) benzetmesi, cıdanın renginin bir yılan gibi menevişli olduğunu anlatır. Kabuklarında nakışlar bulunan, kabuğu menevişli bir cins kayın ağacı vardır. Üzerinde gümüş ve altın kakmalar varmış gibi görünür. Bu benzetme, seyrek bulunan bu kayın ağacından yapılmış cıdayı anlatır (Bkz. s. 1018).

♦ ÇEVGEN: Dede Korkut hikâyelerinde tek bir yerde geçen (41:22B5) *çevgen* savaş yarağı değildir. Aslında at üzerinde top ve cirit oynamakta kullanılan ucu eğri bir değnektir. Metinde geçtiği yerde, Karacuk Çoban'ın kâfirleri aşağıladığı yerde, *çevgen*'in aynı soylamada bulunan kızılcık değneği gibi bir çoban değneğinden başka bir şey olmadığı görülüyor.

♦ ÇOMAK ve GÜRZ: Çomak (20:4A6, 95:66B11, 141:106B7, 141:106B8, 155:119B10, 155:120A7, 182:144B10, 183:145B8, 183:145B9) da gürz (56:34A9, 60:37A2, 61:38A10, 61:38A12, 124:90B8, 137:103B1, 137:103B7, 141:106B4, 141:106B9, 163:127A7, 163:127A8, 163:127A10, 181:144A5, 181:144A6, 181:144A7, 183:145B6) de vurmak için kullanılan silahlardır.

Gürzün ucunda demirden veya herhangi bir madenden bir topuzu vardır, sapı da madenden veya ağaçtandır. *Altı perli gürz*, topuzunda altı dilim bulunan gürzün adıdır; Bu dilimler keskin olup açtığı yara da ona göredir. Gürzlerin ağırlığı altmış batman olarak geçiyor. Türlü yerlerde ve başka başka zamanlarda değişik bir ağırlık ölçüsü olan batmanın, [1] Dede Korkut destanlarının yazıya geçtiği zamanda yerde kaç kilo sayıldığını bilmediğimiz bir gürzün ağırlığını kestiremeyiz,

---

Batmanın türlü ülkeler ve türlü zamanlarda ne kadar değişik bir ağırlık ölçüsü ifade ettiğini görmek için bkz. Walther Hinz, *Islamische Masse und Gewicht*, 1955, s. 11 vd.

ama o devirden kalan gürzlerle karşılaştırma yaparak bir tahminde bulunabiliriz. Üstelik bu *altmış* sayısının türlü yerlerde bir abartma unsuru olarak kullanıldığı da göz önünde tutulursa gürzlerin ağırlığını hesaplamak bir yana bırakılabilir.

Dede Korkut hikâyelerinde çomak için de *altı perli* sıfatı geçiyor. Gürz ile çomak arasında, savaş silahı olma bakımından bir ayrım yoktur. Bununla birlikte çomak, benim bildiğime göre madenden değildir. Köküyle birlikte çıkarılan ağaçların kökleri yontularak gürzde olduğu gibi bir topuz haline konur. Ahmet Vefik Paşa *Lehçe-i Osmanî* adlı sözlüğünde bunu *çokmar, çokman* ve *çokmak* olarak alıyor ve "iri, toparlak başlu topuz, kalın cenk çomağı, lobut" diye açıklıyor, ayrıca "depesi küt kalın değnek" diye de ekliyor.

Türkçede bir başka adı da *bozdoğan*'dır. *Sengülâh* ise "başı gürz biçiminde bir sopadır ki Arapçası debbus'tur" diye anlatıyor.

♦ GÖNDER: (38:19B7, 41:22B3, 46:26A13, 54:32A3, 56:33B10, 57:35A5, 107:77A5, 110:79A9, 193:153A10, 193:153A11) Uzun ve kalın bir sırıktır, ucunda sivri bir demir, temren veya kanca vardır; belki de atından düşmanı aktarmak için kullanılmaktadır. Bunu da boyu cıdanınki gibi altmış tutamdır. Dede Korkut kitabında geçen *ala gönder* sözünden bunun da iki renkli olduğu anlaşılmalıdır. Faruk Sümer'in göndere verilen "ala" sıfatının "al" renge boyandığı için verildiğini söylemesi yanlıştır.[1]

♦ KALKAN: (46:26A13, 123:90A2, 124:90A11, 163:127A8, 163:127A9, 181:144A6, 193:153A6) Bilindiği gibi eski zamanlarda ok, kargı, mızrak, kılıç benzeri silahlara karşı vücudu ve zırhı korumak için elde tutulan, savunma amaçlı bir savaş yarağıdır.

Türk kalkanları demir, bakır, fil ve gergedan derisi, kaplumbağa kabuğu, hasır, söğüt dalı, kamış, ip ya da ağaç kabuğu gibi ok ve kılıç işlemeyen sert ve esnek maddelerden yapılırdı. Bunların şekilleri de görecekleri işe göre yuvarlak, dikdörtgen, göbekli veya düz olurdu.[2] Maden, fil ve gergedan derisi dışındaki nesnelerden yapılan kalkanların iki yanına deri kaplanır.

Kalkanlar savaş dışında omuzda taşınır. Savaş zamanında ise tutamak ipi bileğe geçirilir ve bu ip kalkanın vücuda adeta yapışık denecek denli yakın olması için kısa düğümlenir (97:68B11). Destanlarda kalkanlar için kullanılan *ala* ve *ap alaca* nitelemeleri, bunların tek bir maddeden değil de başka başka renklerde nesnelerden yapıldığını veya ayrı renklerde boyandığını gösterir. Nitekim İstanbul Askeri Müze'de ve Topkapı Sarayı Müzesi'nde çok güzel kalkan örnekleri olduğu gibi padişahlara ve serdarlara mahsus altın kakmalı, değerli taşlarla süslü ve yazılı, az görülmüş birçok kalkan bulunmaktadır

---

[1] Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, s. 433.

[2] Celal Esat Arseven, *Sanat Ansiklopedisi* "kalkan" maddesi.

♦ **KARGU:** (42:23B3, 50:29A7, 69:47B8, 85:59B9, 85:59B13, 116:84A11, 138:104B7, 160:124B13, 162:126A9, 163:127A3, 163:127A13, 190:150B3) Kalın ve boğumlu, boğumlarının arası dolu bir kamış çeşididir. Hafif olduğu için ucuna madeni bir temren geçirilerek düşmanı sançmak için kullanılır. Çoğunlukla bir süvari silahıdır. Bugün kullanılan uzun süvari mızrakları gibidir. Zırhlı süvarilerin silahı olan kargı, pek çok kez tasvir edilmiştir.[1]

♦ **KEMENT:** Türkler, düşmanı ve avı türlü silahlarla yakından ve uzaktan vurabilmekten başka onları kement atarak da bağlarlar ve tutarlardı. Resimlerden anlaşıldığına göre Kurikanlarda da kement önemli bir rol oynuyordu.[2]

Bugün yılkıcıların "tor at" denilen, başıboş büyümüş ve üzerine henüz insan binmemiş ya da yük yüklenmemiş tayları tutmak için kullandıkları alete *ilmek* ya da *siyirtme* ve *kement* denir. Halk bunu kutsal sayar, üstüne basılmaz ve saygı gösterir. Bunun nasıl hazırlandığını Ali Rıza Yalgın şöyle anlatır: "Sağlam ve büyük boynuzlu keçinin boynuzu ateşte yumuşatılır, bükülerek halka haline getirilir. Bu halka, daha önce at kuyruğu kılından bükülen ve onarılmış ipin ucuna takılır. Bundan sonra boynuz ve ipin üstü ayrıca bir defa da at kuyruğu kılıyla kuvvetli surette örülerek kement hazırlanmış olur."[3]

♦ **KILIÇ:** Orta Asya'da yapılan kazılardaki buluntularda, kaya resimlerinde türlü savaş aletlerine rastlanmakta ve kılıç bunların arasında önemli bir yer tutmaktadır.[4]

Kırgız demirciliğinin en örnek eserlerinin de Kırgız kılıçları olduğunu biliyoruz. Kazılarda çıkan 80-90 santim uzunluğundaki bir Kırgız meçinin iki yüzü de keskindir. Bu meçin güzel bir korkuluğu da ele geçmiştir. Tek ağızlı, fakat boyca meçlerden daha küçük kılıçlar da bulunmuştur.[5]

Dede Korkut destanlarında alplar kılıçlarını öğerken *kara polat öz kılıç* demektedirler; burada *kara* kuvvetin ifadesi olduğu gibi, *polat* da onların çelikten yapıldığını gösterir ve *öz* de kılıcın sağlamlığını, kılıcın ta kendisi olduğunu anlatan bir nitelemedir.

Manas destanında kılıç için daha geniş bir niteleme vardır: Manas, kömürüne

---

Emel Esin, "Alp Şahsiyetinin Türk Sanatında Görünüşü", *Türk Kültürü*, Ağustos 1965, sayı 34, s. 772.

Bahaeddin Ögel, *Islamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi*, 1962, s. 205.

A. Rıza Yalgın, "Yılkıda Atlar Taylar" *Halk Bilgisi Haberleri*, Nis[illegible] sayı 130.

Dr. Bahaeddin Ögel, "Türk Kılıcının Menşei ve Tekâmülü Hakkında", *DTCFD*, VI, sayı 5, s. 431 vd.

Dr. Bahaeddin Ögel, *Islamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi*, 1962, s. 205.

dayanamadan sık orman harap olan, su vermesine dayanamadan soğuk Başat ırmağı kuruyan, eğelemesine dayanamadan otuz eğenin ağzı düzleşmiş olan, çalmasına kesmesine doymaması için sivrişineğin iğnesiyle alınan insan kanına batırılan kılıcını beline bağladı.[1]

Kılıcın alpların hayatındaki önemi, kılıçla yapılmış birçok deyimden de anlaşılır: Kılıç üzerine *kılıcıma doğranayım* şeklinde yapılan yemin (73:51A9, 130:97A3, 168:132A11); "özür dilemek, suçunun bağışlanmasını dilemek" anlamında *kılıcı altından geçmek* (88:61B10), bir mevkiyi, bir saygıyı *kılıcı etmegiyle almak* yani savaşarak kazanmak (165:129A7) deyimleri gibi.

Gerdekte ilk gecelerini geçirecek olan kızla erkeğin arasına konan kılıç, erkeğin verdiği sözü yerine getirmeden veya yapacağı işi sonuçlandırmadan murat alıp vermekten mutlak olarak geri duracağının işaretidir (168:132A8-9).

Dede Korkut kitabında, İslam dünyasındaki en ünlü kılıç sayılan ve Peygamberimizin Hz. 'Ali'ye armağan ettiği Zülfekâr de anılmaktadır (51:29B11). Burada bu kılıcın tutulacak yeri olan kabzasının ağaçtan olduğu söylenir.

Bu kabza kelimesi, yalnız kılıçların tutamağı değil, yayın da tutulacak yeri demektir (80:56A9). Fakat aynı kelime, bir ailenin, bir soyun direği, onun dayanağı, adını sürdürecek gücü anlamına gelmektedir: *Altun ban evimün kabzası oğul* (48:28A8, 87:61B2, 115:83B6).

Balçak ise kılıcın korkuluğu, kabza ile kesici kısım arasındaki parçadır (151:117A10, 171:135B13). *Kılıcının balçağı kan* (131:99A4, 131:99A7) deyimi ise "kılıcın ta balçağına değin" düşmana saplandığının ifadesi olsa gerektir.

Kılıcın keskin yüzü ve ağzı demek olan *yalman* sözü ise yalnızca tek bir yerde ve kıyasıya bir savaşta kılıçların ağızlarının parçalandığı anlatılırken geçiyor (56:33B11).

♦ **MANCILIK / MANCINIK**: (129:96A8, 153:118B1) Kuşatmalarda surları yıkmak ve kale içine kapanmış olanları kaleyi teslime zorlamak için kullanılır, bununla ağır taşlar fırlatılır.

♦ **OK ve YAY**: Ok ve yay en önemli silahlardandır. Bu ikisi Türkün hayatına öylesine karışmıştır ki bunun âmme hukukunda, hâkimiyet telakkisinde ve sembollerinde büyük bir yeri olduğunu gösteren tarihsel kayıtlar vardır.[2]

Ok, savaşlarda ve avlarda kullanılırdı. Ok ve yay kullanmak Türkler için hem

---

Abdülkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar" *Belleten*, *Makaleler İncelemeler*, 1968, s. 148.

M. Fuat Köprülü, "Osmanlıların Etnik Menşei", *Belleten*, 1943, sayı 28, s. 251, çıkma 1. Ayrıca bkz. s. 1065 vd.

de bir spordu.[1]

Okun, Türkün hayatında, son devirlere kadar önemini yitirmediğini, Osmanlı imparatorluğunda, okçuluk sanatının nasıl geliştiğini, İstanbul'da bununla uğraşan sanatçılar bulunduğunu, okçuluk üzerine eserler yazıldığını biliyoruz. Sultan IV. Murat zamanında, İstanbul'da 80 tane kiriş yapan dükkân bulunduğunu, buralarda 500 kişi çalıştığını ve bunların pirlerinin bulunduğunu öğrendiğimiz Evliya Çelebi, okçuların İstanbul'da 200 iş yeri olduğunu ve buralarda 300 kişi çalıştığını da yazar (c. I, s. 562 vd, 580). Okçuluk ve ok yapma sanatı büyük itibar gören bir sanattı.[2]

Dede Korkut destanlarında, okların kayın ağacından yapıldığı, hemen her defasında söylenmektedir. Kayın ağacı, güz sonunda, ağaçların büyümesi durduğu bir zamanda, yerden bir arşın yukarıdan kesilir, alt ucundan aşağı yukarı bir buçuk arşın uzunluğunda, budaksız parça, testereyle biçildikten sonra, bıçak veya nacakla iki parmak genişliğinde çubuklara bölünür ve iki ay kurumaya bırakılır, çam çeşitlerinden ve gürgenden de ok yapılır.

Okların çeşitleri vardır. Dede Korkut kitabında anılanlar: *Ak yelekli ötkün ok, kargı dillü kayın ok, kayın dalı yeleğinden som altınlı ok, üç yelekli ok* ve *gez*.

Burada geçen *yelek* sözü atıldığı sırada, ekseninden şaşarak hedefi aşmaması için okun arkasına takılan tüylerin adıdır. Böylelikle okun rüzgâra karşı mukavemeti artırılır ve hedefi aşması önlenir. Türkler bunun için kuğu, kartal, ak ve benekli güvercin tüyleri kullanırlar; *ak yeleklü kayın ok* sözünden bu renk anlaşılır. Bu tüylerin kuşun aynı kanadından, yani ya sağ, ya sol kanadından alınması gerektir. Çok eskiden dört ve altı yelekli oklar olurdu. Sonraları üç yelekli oklarda karar kılınmıştır. Daha eski çağlarda, üç köşeli ve yapraklarının arkası kuyruk şeklinde uzayan ok uçları (s. 37), üç köşeli ok uçları (s. 37, 96), üç dilimli demir ok uçları (s. 160) vardır. Altay temrenlerinde, temrenle iğne arasında yuvarlak bir kısım vardı, belki de bu temrenin ağaç kısma daha fazla girmesini önlüyordu (s. 160) [3]

Kayın dalı yeleğinden som altınlı ok sözünüyse (140:105B11-12) yeleğinden başlayarak bütünü som altın yaldızlı ok diye anlamak doğru olur.

Wolfram Eberhard, "Çin Kaynaklarına göre Türklerde ve Komşularında Spor" *Ülkü*, Mayıs 1940, XV, s. 214.

Osmanlılarda okçuluk, ok ve yayla ilgili konular üzerinde bilgi almak için bkz. Joachim Hein, "Bogenwerk und Bogensport bei den Osmanen", *Der Islam*, Berlin ve Leipzig, c. XV, 1926, s. 1-78, 234-294.

Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi*, 1962, yukarıda belirtilen sayfalar.

Okun *ötkün* olması, yani hedefi vurup geçmesi ve delmesi için ucuna *temren* geçirilmektedir. Bu ok uçları iki nesneden yapılırdı: Demirden ve kemikten. Bundan başka eskiden taştan ve bronzdan yapılmış ok uçları da bulunmuştur. Demir temrenler, kemik olanlardan daha büyük ve üç dilimliydi. Özellikle kemik temrenler, ıslık çalan oklarda bulunurdu. Bunlar Osmanlıların *çavuş oku* dedikleri *ıslık çalan oklar* gibi delikliydiler. Radloff, Şando ulusunda, ucundaki temren ile ağaç gövdesi arasında delikli ve içerisi boş boynuzundan bir parça bulunan bir ok görmüştür. Bu gibi oklar Çinliler tarafından bugün de kullanılmakta ve atıldığı zaman ıslık çalar gibi bir ses çıkarmaktadır.[1]

Bu temrenlerin mızrak ucu şeklinde köşeli olanları olduğu gibi dikdörtgen biçiminde demir ok uçları da görülmüştür. Kızart buluntularında ağaç temrenlere de rastlanmıştır. Eski Türklerde, ucu sivri ve yassı olmak üzere, av ve savaş amacıyla kullanılan türlü tipte oklar da vardı.[2]

Dede Korkut destanlarında talim için kullanılan temrensiz oklar da vardı ki bunlara *gez* denir (157:122B1).

Okları koymak için kullanılan "ok torbası" karşılığında Dede Korkut kitabında üç ayrı sözcük verilmiştir: *Bilük* (42:22B5, 149:114B4, 155:120B11, 161:125B11), *sadak* (46:26B1, 134:101A12, 162:126A11) ve *tirkeş* (20:3B13, 130:96B8).

Resimlerde görüldüğü üzere bele bağlanmış ok kuburları yassı ve geniştir. Altay kültür çevresinde ve Kazakistan'ın kuzeyindeki buluntular arasında, savaşçılara ait mezarlarda ağaç kabuklarından yapılmış tirkeşler vardır. Bunlardan Altay kültür çevresinde bulunanlar kayın ağacı kabuğundan yapılmıştır. Bu çevrede ayrıca kemikten yapılmış ve üzeri süslenmiş bir okluk parçası da ele geçmiştir.

Bu okluklar daha sonraları deriden yapılmıştır. Bunlardan kimisinin dibi ağaçtan ve torbası deridendir. Kayışla boyuna asılmak suretiyle taşınıyor. Çoğunlukla değerli malzemeden sanatkârca yapılan bu okluklar genel olmak seksen (46:26B1) veya doksan (42:22B5, 134:101A13) ok almaktadır. Bununla birlikte, karşısındakinin cesaretini kırmak için bu sayı küçük görülmektedir: *Bilügünde doksan oku seyrek oğlan* (161:125B11). Bunun dışında savaşçının kullanmak üzere tirkeşinden aldığı oklar *bir tutam* deyimiyle belirtilmektedir.

Ok yarışlarında kullanılan hedefe *puta* denir (43:24A9). Dede Korkut kitabında geçen *birinin okunu yarmak* deyimi bugün bile yarışta oku, rakibinden daha uzağa düşürmek, ok yarışını kazanmak anlamında Toroslar bölgesinde ve başka yerlerde yaşamaktadır. Dede Korkut kitabında 'ok'la ilgili deyimler de az değildir.

Bu arada *ok* (= *uk*) kelimesinin bir *yurt*'un (çadır) tavan çubukları, alaçuk

---

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. I., s. 343.

Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi*, 1962, s. 75, 140-344.

değnekleri, çadır çatısı anlamına geldiğini de burada işaret edelim.

Tarihçilerin kaydettiği gibi, Türkler at üstünde giderken de ok atmaktadırlar. Onların doludizgin giderken hem öne hem de arkaya ok attıkları, sanat eserlerinde görülmektedir.[1]

Yayların, en eski tarih çağlarından beri yapılışının aynı olduğunu sanıyorum. Türk yayları ağaç, kemik ve sinir olmak üzere üç kat olurdu. Radloff'un dediğine göre Solkoy Teleütleri'nin yayları dört kat idi, bir kat boynuz, sonra bir kat ağaç, bunun üzerine sinirden bir kat daha ve son olarak da kayın ağacı kabuğunda bir kat vardı.[2]

Aşağı Volga bölgesinde bulunan Hun yayları da Türk yayları gibi bir kat ağaç, sonra bir kat kemik ve onun üzerine de bir kat sinirden yapılırdı. Macaristan'da bulunan Hun yaylarının en dikkate değer yanı kemik kısımlarının geyik boynuzundan yapılmış olmalarıdır. 1.60 metre kadar büyük olan bu yaylar iki kemik levhadan ve ortalarındaki bir ağaç kısımdan meydana gelmişti.[3] Bunlara başka yerlerde, nitekim Kızart buluntuları arasında da rastlanmıştır.

Dede Korkut kahramanlarından Basat'ın yayı da erdil teke boynuzundandır (147:112B5-6). O dönemde demir yayların da olduğu kitapta *demür yaylı Kapçak Melik* (54:32A6, 108:77A8) sözünden –eğer bu Kıpçak melikinin yayının çok sert olduğu anlamında değilse– belli olmaktadır. Bu yayların hepsi katıydılar, yani çok serttiler, kurulması kol gücü istiyordu. İçlerinde Yegenek Bey'in yayı gibi ancak yedi kişiyle kullanılabilenler vardı (140:105B11).

Yayı çekmek ve kurmak için *kiriş*'in büyük önemi vardır, Türkler buna *çile* de derler. Yay kirişi için en iyi madde boyanmamış ham ipektir. Fakat kiriş asıl ham deriden yapılır, bunun da en iyisi deve derisidir, çünkü deve derisi de ham ipek gibi yaz kış aynı kalır, büzülmez, gevşemez.

Dede Korkut destanlarında, bir yerde bu kirişin *kurt sinin*'nden, bir yerde de boğa derisinden yapıldığı söyleniyor. Ham ipekten yapılmış kiriş geçmiyor. Bu kirişler çok kuvvetlidir ve kahramanlar bunu gerektiği zaman kement gibi kullanmaktadırlar: Basat, Tepegöz'ü öldürdükten sonra, bu koca devi yay kirişiyle sürükler; Begil, bir geyiğin ardından erişip yay kirişini boynuna atar.

Dede Korkut kitabında, alplar yaylarını hep *ağ tozlu katı yay, ağ tozluca katı yay, ağca tozlu katı yay* diye överler. *Toz*, berkitmek için yayların tutamakları

Emel Esin, "Alp Şahsiyetinin Türk Sanatında Görünüşü" *Türk Kültürü*, Ağustos 1965, sayı 34, s. 772.

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, s. 341.

Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi*, 1962, s. 103 vd., 144, 160.

üzerine sardıkları ağaç kabuğu, yabani badem veya kayın ağacı kabuğudur. Meyvesi acı bir ağaç da vardır ki buna "toz ağacı" derler ve bunun kabuğunu da yaya sararlar. Dede Korkut kitabında, ağ toz olduğuna göre, kayın ağacı kabuğu olmalıdır.

Yayın tutamak yerine *kabza* denir. Yayların da önceleri okluk gibi kapları vardı. Türk kemankeşleri, Japonya'da olduğu gibi yaylarını kese dedikleri bir kabın içine koyarlardı.[1]

Yaylar ya bilükte taşınır (155:120B11) ya da omuza asılırdı. (149:114B6). Faruk Sümer, buradaki *karu* "omuz" kelimesini yanlış olarak "bilek" diye almıştır.[2]

Alplar, güçlerini kirişleri sert olan yayları kurmakla denerler ve yay kurulurken, kimi kez kahramanın gücüne dayanamayarak kabza parçalanırdı. Bu güçlü kahramanların arasında *sağına soluna iki koşa yay çekenler* vardır. Ok yaya yerleştirildikten sonra yayın kurulup kirişin saptandığı yere *kertik* veya *tonç kertiği* denir. Kirişi salıvermek ve oku fırlatmak için bu kertiğe yakın bir de *mandal* vardır.

♦ SAPAN: (40:22A1, 42:22B6, 42:22B9, 42:23A1, 51:30A10, 51:30A11, 51:30B3) Vuruş ve kırışlarda, düşmana taş atmak için kullanılan bir savaş yarağı da sapandır. Bu, ortasında *sapan ayası* denilen deriden veya kalın bezden, atılacak taşı koymak için bir yuvası olan uzun bir ipten ibarettir. Bu ayanın iki yanında kalan iplere *sapanın kolları* denir, bununla atılan taşların adı da *sapan taşı*'dır. Sapan atılırken bir "çatlama"' sesi çıkaran parçasına *çatlaguç* denir.

Sapanın ayasına taş konduktan sonra ipin iki ucu bir arada tutularak havada hızla savrulur ve sonra uçlardan biri bırakılır; böylece sapan taşı hedefe fırlatılmış olur.[3]

Bu taşların, rastgele bir taş olmayıp tüfek fındığı ve top güllesi gibi özel bir nitelikte ve sapana özgü olduğu *sapan taşı* sözünden anlaşılmaktadır (42:22B12, 146:110A2).

Ala kollu diye nitelenmesinden sapanların kollarının türlü renklerde iplerden veya sırımlardan yapıldığı anlaşıldığı gibi ayasının da ağırlığa dayanabilmesi için sağlam ve kuvvetli derilerden yapıldığı görülür. Karacuk Çoban'ın sapanının ayası üç yaşar derisindendi.

Joachim Hein, "Bogenwerk und Bogensport bei den Osmanen", *Der Islam*, Berlin ve Leipzig, c. XV, 1926, s. 53.

Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler" *DTCFD*, *Oğuzlar*, 1967, s. 396.

Dr. M. C. Şehabettin Tekindağ, "Eski Türk Ordularının Savaşlarda Tatbik Ettikleri Taktik ve Kullandıkları Silahlar ve Bunlarla İlgili Eserler", *Türk Kültürü*, Ağustos 1965, sayı 34, çıkma 3.

♦ SÜGLÜ: Dede Korkut hikâyelerinde geçen bu sözcük salt et kızartmak ve kebap yapmak için kullanılan ve savaşla ilgisi olmayan basit bir şiştir (150:115A12, 150:115A13, 150:115B2).

♦ SÜNÜ / SÜNGÜ: (96:68A2, 130:97B11, 131:98B5, 138:104B7, 141:106B4, 146:111A3, 160:125A1, 161:125B10, 162:126A10, 163:127B2, 182:144B10, 183:146A5, 183:146A7, 193:153A6) İbn Mühennâ'nın söylediği gibi "demür cıda"dır, kısa ve demirden yapılmıştır. Dede Korkut kitabında geçen *kargu dillü öz sünü* (139:105B3) ve *kargı dalı sünü* (163:127A3, 163:127A13, 190:150B3) nitelemelerinden süngünün de kargının ucuna sivri bir demir, temren takmak suretiyle yapıldığı anlaşılmaktadır (*Dillü* için bkz. Söz Dizini).

♦ TUĞULGA / IŞIK: Dede Korkut hikâyelerinde *tuğulga* (41:22B2, 163:127A9) veya *ışık* (161:125B3) diye geçen sözcükler, başını korumak için savaşçının giydiği demir başlığa (tulga, tolga) verilen isimlerdir. Tarihte Kırgızlara ait kaya resimlerinde miğferli süvariler görülmektedir. Kurikan savaşçıları da tulga kullanıyorlardı.[1]

Dede Korkut hikâyelerinde *ışık*'ların hem sağlam hem de parlak madenden yapıldığına işaretler vardır: *Gün gibi şılayup gelen kâfirün başında ışığıdur* (94:66A6); *altun ışuk* (156:121B6); *ağ ışıklı* (139:105A10); *kunt ışıklar* (95:66B11, 190:150B3) gibi. Ama bu ışık kâfirin başındaysa o zaman Oğuz alpı için onun bir "börk" denli önemi olmaz (41:22B2-3).

Emel Esin'in söylediğine göre, eski devir Türk miğfer şekli sivriydi. Tasın tulgasında, kimi kez tek boynuz gibi bir süs bulunurdu. Kâşgarlı Mahmud'un anlattığına göre, tulganın tepesine şahin kanadı takmak bir Türk özelliğiydi. Uygur sanatında görülen bu özellik Sasanilerde de vardır. Kuzey Asya alplarına dair resimlerin çoğunda alpların miğferinde perçemler, tüyler ve küçük bayraklar vardır. Yine Kâşgarlı, *beçkem* (*perçem*) denen bu işaretlerin savaşta takıldığını kaydeder. Selçuklu alpının tulgası da İç Asya Türk geleneğinden kalmıştır. Türk tulgası, küçük sivri kubbesi, yalnızca kulakları ve enseyi koruyan bambalı perdeleri ile seçilirdi. Tulganın tepesinde Kâşgarlı'ya göre Oğuzların *perçem* dedikleri alplık alameti tüy, sorguç veya kumaş göze çarpar.[2]

♦ ZIRH: Savunma silahıdır. Türk alplarının kıyafetleri, atlı savaşa elverişli, binici giyimidir. Onun için eski çağlardaki Türk zırhları, maden veya deriden yapılmış küçük levhaların dik bir şekilde dizilmesinden olurdu. Bununla birlikte örme zırhlar da vardı. Türlü Türk kavimlerinde çeşitli zırhlar kullanılmaktaydı. Nite-

---

Bahaeddin Ögel, *Islamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi,* 1962, s. 205, 220.

Emel Esin, "Alp Şahsiyetinin Türk Sanatında Görünüşü", *Türk Kültürü*, Ağustos 1970, sayı 94, s. 713, 771 vd.

kim Yenisey Kırgızlarının ağaçtan yapılmış zırhları bulunduğunu, atlarını da bu tip zırhlarla koruduklarını Çin kaynakları yazar. Orta Asya'daki buluntular arasında, İran'daki zincir zırhlara benzemekte olanlar da vardır. Ağaç zırhlara daha ziyade Tonguzlarda ve Japonya'da rastlanmaktadır. Bunlar birbirlerine halkalarla tespit edilmiş tahta parçalarından meydana gelmiştir.[1]

Türkistanda en iyi zırh (kübe) işleyen Türkler Sabir Türkleridir, bugünkü kübeci'lerin bunlardan türemiş olduğu anlaşılmaktadır (bkz. s. 1119)

Manas da zırhını şöyle över: bu Çinin ustası emek ile yapmış, bu rusun ustası düşünerek dövmüş, bu Kalmukların ustası türkü söyleyerek yapmış, baran tüfeğinin kurşununu geçirmeyen ak zırhını giydi.[2]

Dede Korkut destan kahramanlarının giydiği zırhlar demirdendir. Dede Korkut hikâyelerinde zırhın adı çok yerlerde *demür don* diye geçer ve zırh giymiş olana da *demür donlu* denir. Demür don bedene giyilen bir zırhtır; çünkü Oğuz alpı övünürken bunu *egnümdeki demür don* (161:126A8, 162:126B5) veya *egni berk demür don* diye nitelenmektedir (95:66B9, 160:124B11, 182:144B13, 182:145A6, 190:150B2).

Kâfirler için bir yerde *gök demürlü* deyimi kullanılmıştır (130:98A1).

Bu zırhların kolu ve dizi korumak için olan parçalarının ayrı adları vardır, birincisine *karucuk* (168:132B2), ikincisine *dizcik* (168:132B2) denir.

Zırh için bu *demür don* sözünden başka bir de *geyim* vardır. *Geyim* için Dede Korkut hikâyelerinde herhangi bir niteleme yapılmamıştır (61:38A1, 160:125A6, 168:132B1, 182:144B10, 184:146B8). Yalnızca bu hikâyelerden anlaşıldığında göre geyimler savaşa ya da akına giderken giyilir ve dinlenme zamanında çıkarılırdı (165:129B8, 165:129B11). Bir de *geyim*'in iyi, sağlam ve güzel olduğu çıkardığı sesten bellidir: bunun için dilde ve Segrek hikâyesinde de geçen *geyim kılcadasından, at çokramasından* deyimi yer almıştır (170:134A2).

Keçim ise savaş zamanları atları ve filleri korumak için bir savaş giyeceği, zırh olduğu gibi, yine savaş günü süs için de ata giydirilmektedir. Dede Korkut hikâyelerinde yalnızca tek bir yerde *geyimini keçimini doğradı* şeklinde geçer (142:107A12).

Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi*, 1962, 220.

Osmanlılarda ve başka milletlerde zırh çeşitleri ve bunların parçaları için bkz. Celal Esat Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, c. V. "zırh" maddesi.

Abdülkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar", *Belleten*, 1969, s. 148, *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 148.

VI. GİYSİLER, YİYECEK VE İÇECEKLER

GİYSİLER

Dede Korkut hikâyelerinde giysilerle ilgili küçümsenmeyecek sayıda isim vardır. Ama bunların neden yapıldığı ve biçimleri üzerinde bizi aydınlatmak bir yana, ipucu olabilecek işaretler bile yoktur. Bunu da doğal görmek gerekir; çünkü bu destanları anlatanlar, Dede Korkut döneminde gündelik yaşayışın içinde kaybolan bu nesnelere ayrı bir önem verecek değillerdi. Bununla birlikte bu giysiler arasında, hiç olmazsa yalnızca bir isim olarak bugüne dek gelenler de az değildir.

Biz burada başa giyilenlerden başlayıp ayakta karar kılmak üzere, bunları bir sıraya koymayı ve elden geldiğince tanıtmayı denemek istiyoruz.

Dede Korkut kitabında genel olarak giysi için *ton* (20:3B7, 28:11A5, 32:14A11, 69:47B12, 78:54B6, 104:75A1) sözcüğü kullanılıyor ve bundan iç çamaşır değil doğrudan "dış giysi" anlaşılıyor.

♦ **BÖRK:** Dede Korkut hikâyelerinde genel olarak baş giysisine verilen isimdir (41:22B3, 131:98B12). Türlü devirler ve türlü zümrelere özgü börkler vardır.

Divânü Lugâti't-Türk "börk"ü, Arapça "kalenseve" ile karşılamıştır. Bununla birlikte, börk dolayısıyla verdiği kelimelerden bunun türlü türlü çeşitleri olduğunu öğreniyoruz: *Sukarlaç* (uzun börk, c. I, s. 408); *Kızıklık börk* (kenarlı börk, kenarına berkitmek için kenarlık dikilmiş olan börk, c. I, s. 411); *kuturma* (önde ve arkada iki kanadı bulunan börk, c. I, s. 406), *kıymaç* (Çiğil boyunun giydiği tiftikten yapılmış beyaz börk, c. III, s. 132).

Eski Türklerin, özellikle Uygurların börkleri hakkında resimler ve minyatürlerden bilgi edinebiliyoruz. Kültigin heykeli ve bazı balballar, miğfer ile değil Kâşgarlı'nın tarif ettiği "kızıklık börk" veya başka biçim börklerle temsil edilmiştir. Türkistan eserlerinde, yukarıya devrik, kenarı taç şeklinde oyulmuş bir başlık daha vardır. İç Asya'da Pazırık eserlerinde, Hunları betimleyen Çin taş oymalarında, Kuzey Asya Türk devri eserlerinde, Kültigin'in başında da buna benzer bir başlık vardır. Samanoğulları ve Hakanlı devrinden kalan bir satranç takımında iki Türk alpı görülmektedir, ki bu alpların başlarında çiçek kadehi şeklinde börkler vardır. Uygur sanatında görülen Türk askeri börkü Osmanlılara kadar sürmüştür.[1]

Osmanlılar devrinde, kızıl börk giyen diğer Anadolu beylerinden ayrılmak

---

Emel Esin, "Alp Şahsiyetinin Türk Sanatında Görünüşü", *Türk Kültürü*, Ağustos 1965, sayı 34, s. 771; II, *Türk Kültürü*, Ağustos 1968, sayı 70, s. 783; III, *Türk Kültürü*, Ağustos 1970, sayı 94, s. 713

üzere, Alâeddin Paşa'nın kardeşi Orhan Gazi'ye ak börk giymesini öğütlediğini ve onun da Bilecik'te börk işlettiğini biliyoruz.[1]

Osmanlı padişahları ile şehzadeler ve devlet erkânı savaş günlerinde "üsküf" adıyla beyaz keçeden yapılmış sırmalı börk giymişlerdir.

Sultan II. Murat'ı Rumeli seferi sırasında gören Batılı bir yazar, başında kırmızı börk olduğunu söyler.[2]

Dede Korkut kitabında geçen *kafalu börklü başun kesmeyince* cümlesini açıklamak güç görünüyor (153:118A8).

Dede Korkut Oğuzlarının giydikleri börkler herhalde deriden yapılmıştı; çünkü Kazan Bey oğlu Uruz'a kâfirleri tanıtırken onlar için *ip üzengülü, keçe börklü* diyor (93:65B11). Bununla onların börklerini küçümsediği anlaşılıyor.

♦ **KÜLAH:** Dede Korkut kitabındaki kahramanların külahlarının da keçi derisinden yapıldığı anlaşılıyor. Kazan Bey'in dayısı Aruz Koca'yı överken iki yerde *altı erkeç derisinden külah etse kulaklarını örtmeyen* denir (55:32B13, 108:77B7).

Burhan-ı Kaatı külah başa giyilen kalpağa denir ki, Acemlere ve Tatarlara mahsus bir giyecektir, sonradan mutlak olarak baş giyeceklerine külah dendi, diyor ve aşağısında Farsça bir deyimi açıklarken külah kelimesini "börk" ile karşılıyor; buna göre, külah ve börk eşanlamlı demektir.

Külah alttan yukarı doğru daralan, ucu sivri bir başlıktır. Çeşitleri olmakla birlikte, Tatar külahı denilen ve Türklerin giydiği külahlar kara kuzu derisinden yapılır ve üzerine *sarık* dolanırdı. Bunlar *kaba*, yani heybetli sarıklardı. Şair Bâkî'nin "Terk-ehlinin ey hâce biraz başı kabadır" dizesinde böyle büyük sarıklara imada bulunulmuştur.

Oğuz erenleri başlarına gelen büyük bir acı karşısında bu kaba sarıklarını kaldırıp yere çalarlar (69:47B4-5, 73:50B3, 73:50B9, 192:151B12-13).

Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda, Alp Arız'ın sıfatları arasında *dokuz deriden şebkülah olsa tülügün örtmeyen* denildiğine göre, Oğuzların gece yatarken giydikleri bir külahları olmuştur. Dede Korkut kitabında "şebkülah" karşılığında kullanılan bir de *gecelik* sözü vardır: Ablası, kılık değiştirdiği için tanımadığı kardeşi Beyrek'e hayıflanarak, Beyrek gideli onlara ozan gelmediğini söyledikten sonra *başumuzdan geceligümüz alduğu yok* der (79:55B1).

♦ **KÜPE:** Prof. Fuat Köprülü'nün araştırmalarından çıkardığı sonuca göre Türkler arasında kulağa halka ya da küpe takmak âdeti İslamiyetten önceki devirlerde bile vardır. Cengiz çocuklarında, Timurlular, Karakoyunlular ve Akkoyunlularda hü-

---

Aşıkpaşa-oğlu Tarihi, Ali Bey basması, İstanbul, hicri 1332, s. 39 vd.

İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara, 1945, s. 218.

kümdarlar kıymetli küpeler takmaktadır. Karakoyunlular ve Akkoyunlularda, yalnız hükümdarlar değil, orduyu teşkil eden Türkmenlerin de kulaklarına halkalar takması bu âdetin özellikle Türkmenlerde çok yayıldığını anlatır. Ama bunların kulaklarına halkalar takması hiçbir suretle "esaret ve boyun eğme" timsali olarak kabul edilemez.[1]

Kuzey Uygur devletini yıkan ve Karaşar'ın kuzeyindeki Akdağlar yakınında oturan Hakaslarda da erkekler kulaklarına küpe takarlar.[2]

Gaziantep'te köylerde erkek çocukların kulağına küpe taktığı görülmektedir.[3]

♦ **NİKAB:** Dede Korkut kitabına göre, Oğuzda dört yiğidin nikap ile, yani yüzleri örtülü olarak gezdiği anlaşılır (125:92A1-2): Kan Turalı, Kara Çekür, oğlu Kırk Kınuk ve boz aygırlı Bamsı Beyrek (63:41A1).

Alpların yüzleri peçeyle örtülü olarak gezmesini açıklamak güçtür. Freger, yüzün örtülmesinin kötü ruhlardan korunma bakımından bir tabu olduğunu, güzellikleriyle ün almış erkeklerin çoğu kez, özellikle bayram ve Pazar günlerinde yüzlerini örttüklerini söyler. Beyrek hikâyesiyle aralarında büyük benzerlikler taşıyan Alpamış menkıbesinin başka rivayetlerinde bu nikap motifi olmadığına göre, Jirmunskiy'nin dediği gibi, anlaşılan "yüzünü nikapla gizleme" Alpamış ile değil, doğrudan Oğuz kahramanı Beyrek'le ilgili bir motiftir.[4]

Abdülkadir İnan, 26. 5. 1956 tarihli mektubunda bana yazdığına göre Oğuzların nikapla gezdiklerine, Dede Korkut kitabından başka bir yerde rastlanmadığını sanıyor; ama biz bu motife Hüsn-i Yusuf masalında da rastlıyoruz. Bu masalın kahramanı öylesine güzeldir ki, daima yüzünü örtüyor.[5]

Elif ile Mahmut hikâyesinde de böyle nikaplı bir Arap vardır: "Meğer gittikleri yol üzerinde bir Arap var idi (Taş basması, s. 18)" Yalnız halk hikâyesinde bu "nikaptar" Arap kendini tanıtmak istemeyen bir kızdır.

Sarı Saltuk da nikapla gezmektedir: "...pes taşra geldiler. Amlak'ı katına kığırdı, ayıttı: Hiç sen beni görüp durur musun? Amlak ayıttı: Evet, görmüşem. Pes server (Sarı Saltuk) hemen yüzünden nikabını götürdü. Zira ol zamanda beyler nikapla yürürlerdi, bak yüzüme didi."[6]

Fuat Köprülü, "Dede Korkut Kitabına Ait Notlar", Altın Küpeli Oğuz Beyleri, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul, 1932, c. I, s. 17 vd.

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. I, s. 138.

Muhtar Göğüş, *Kitâb-ı Dede Korkut*, *Gaziantep Dili Göreneği*,

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 214

W. Eberhard ve P. N. Boratav, *Typen Türkischer Volksmärchen*, 1953, Gümüşhane rivayeti, s. 217 vd. Tip. 188, 1, 10

6 *Saltuknâme*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine Kitapları 1612, yaprak 161a vd.

Bence destan kahramanlarının, herhangi bir suikasttan kendilerini korumak amacıyla yüzlerini örttükleri düşünülebilir. Bununla birlikte, doğuda şeyhlerin, müritlerinin karşısında daima nikaplı bulunduklarını ve onlara yüzlerini göstermediklerini biliyoruz. Demek ki, bunun "kendini belli etmeyerek korumak" amacından başka bir nedeni de vardır.

Hocam Zeki Velidi Togan'ın bana söylediğine göre, Ruzbihan Isfahânî'nin dervişlerinin de nikap kullandıkları görülüyor.

Bamsı Beyrek hikâyesinin Anadolu rivayetlerinde yer alan Akkavak Kızı'nın da yüzü nikaplıymış; yoksa yüzünü gören güzelliği karşısında bayılırmış.[1]

Çöl Araplarının da başka bir Arap tarafından tanınıp bir intikama uğramak için yüzlerinin alt kısmını örtecek bir peçe kullandığını biliyoruz. Kendilerini tanıtmak istemeyen kadınlar da yüzlerini kapatacak bir *lisâm* (peçe) kullanmaktadır.

Murabıtların el-Mülessemin, "evlad-ı Mülesseme" adıyla anılmaları da onların peçelerinin altında bir tür yaşmak bulundurmalarındandır.[2]

♦ **YAŞMAK:** Genel olarak "yüz örtüsü" demektir ve "peçe" anlamına da gelse bile peçeden farklıdır.[3]

Anadolu'nun türlü yerlerinde Türk kadınlarının yaşmak tutunmalarında ve bunların kumaşlarında kimi ayrılıklar görülmektedir ve bunların adı da daima "yaşmak" değildir. Doğuda, Kars'ta aşiret Türkmenlerinde kadınlar varlıklarına göre *yazma* ya da *vala* kullanırlar. Vala ipektendir ve tepeden sıkıştırılmak suretiyle yukarıdan aşağı sarkıtılır; alın ve tepeden açıktır. Yaşmağın sol yanı tepeden aşağı düz iner; sağ taraf sol yanı gerdan altından toplayarak devam eder ve yukarı çıkar, alın tarafından kıvrılarak sol tarafın içine sokulur. Yüz, gözler, burun, ağız ve çene çukuru meydandadır.

Kimi yerlerde yaşmak bir sokak giysisidir. Bir adı da "süre mahrama" ya da "süre başörtüsü" olan yaşmak, kadının varlığına göre türlü değerde ipekten olup krem rengidir. Büyüklüğü, tutunulduğu zaman bele inecek kadardır. Yaşmak örtüldüğünde ön ve arka, belden aşağıya dek iner. Yüz açıkta olup yaşmağın üstüne ayrıca peçe takılır; eğer peçe takılmazsa, kadın eliyle yalnız gözler açıkta kalacak şekilde yaşmağın bir ucuyla yüzünü kapatır. Yaşmak siyah yeldirmenin üzerine tutulur.

Cahit Öztelli, "Bamsı Beyrek'in Zile varyantı," *Türk Folklor Araştırmaları*, Ocak 1954, c. V, sayı 54, 854, "Bamsı Beyrek'in Sivas söylentisi" *Türk Folklor Araştırmaları*, Kasım 1958, sayı 112, s. 1799

R. Dozy, *Dictionnaire Détaillé des Noms des Vêlements chez les Arabes*, 1845, s. 399 vd; Stanley Lane Paul, *Düvel-i İslamiye* (Halil Ethem çevirisi), 1927, s. 47 vd.

R. Dozy, *Dictionnaire Détaillé des Noms des Vêlements chez les Arabes*, 1845, s. 66.

Bu yörelerdeki aşiret kadınlarına ve Yörüklere gelince onlar yaşmak değil, renkli *çember* örtünürler. Bir adı da *yemeni* olan bu baş örtüsü iki parçadır. Alın kısmında bir beze dikilmiş olan küçük altınlar sıralanır. Kadın, düz al bir yemeninin sağ ve sol iki ucunu çenenin altından geçirerek başının üstüne bağlar. Sokağa çıkarken bu yemeninin üzerine büyük boy mahrama gibi bir yemeniyi yine alttaki gibi bağlar; üste bağlanan yemeniler türlü renk ve desende olur. Renk daha çok yeşil ve aldır. Yalnız onların sırtlarına giydikleri yeldirme değil, feracedir. Yaşmağın üzerine ayrıca peçe takmazlar, yüzleri de açıktır.

İstanbul ve diğer şehir hanımlarının tutundukları yaşmağa gelince, bu da yine bir sokak giysisidir. İki parça olan yaşmağın bir parçası baştan çeneye, diğeri de çeneden başa doğru bağlanır. Fazla kısımları omuzlardan aşağı sarkmak üzere feracenin üstünden sarkıtılarak kullanıldığı gibi, o kısımlar feracenin yakasından içeri alınarak da kullanılır. Zenginler özellikle saraylılar yaşmaklarını kolalarlardı. Yaşmak tutunan kadınlarda gözler, burun, biraz da kaş ve ağız meydanda olurdu. Tutunma şekline göre "kapalı yaşmak" ve "açık yaşmak" diye iki türlü yaşmak vardı.[1]

Dede Korkut kitabında geçen *yaşmak* (22:6A3, 83:58B9) sözünden bunun nasıl bir yaşmak olduğu açıkça belli değildir. Yalnız Beyrek'in yolu o zamana değin birbirlerini görmedikleri Banı Çiçek'in çadırına uğradığında, yavuklusu kendisini tanıtmamak için onun karşısına *yaşmaklanıp* çıkar (63:41A3).

♦ **CÜBBE:** (86:60A13, 158:123A5, 191:151A2) Arkası önünden daha kısa, ayağa değin inen, sarınmaya elverişli, bol ve hafif bir üst giysisi olup ipek ya da pamuktan da yapılır. Kollar bileklerde daralır, yukarılarda boldur. Önü açıktır, böylece bedeni iyice sarabilir; çünkü bir önü ötekinin üzerine kapanabilecek denli geniştir. Cübbeler daha çok kahverengi ya da kırmızımsı yünden yapılır veya deve derisinden olur. Çok kullanışlı bir giysidir, sık dokunmuş kumaşı yağmuru geçirmez, rüzgârı da tutar.

Türkmen cübbeleri, bu anlatılandan kısa olup, boyu dizleri biraz geçer ve bir kuşağı vardır. Türkmen cübbeleri ipek ve pamuk karışığı, mavi, erguvan, kırmızı veya yeşil çizgili kumaştan yapılır.

Kadın cübbeleri çuha, kadife ya da ipekten olur; av hayvanlarının derisinden yapılmış kadın cübbeleri de vardır. Nitekim Kazan Bey'in hatunu boyu uzun Burla Hatun'un cübbesi samur derisindendir (98:69B8). Kadın cübbelerinin çoğu altın sır-

---

Celal Esat Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, 1950; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Türk Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 1948; Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, 1969; "yaşmak" maddeleri.

ma veya ibrişimle işlenmiştir.[1]

Erkek cübbelerinin de böyle nakışlı olanları vardır. Nitekim Boğaç Han hikâyesinde Dede Korkut'un söylediği *çikini kuşlu cübbe ton vergil bu oğlana* (28:11A4) sözünden omuzlarına kuş nakışları yapılmış cübbe anlaşılır. Türkmenlerde bu kuş nakışı çadırlara da işlenir. Gündeşli-oğlu'nun bir şiirinde şöyle denir:

Bölük bölük davarlarım katardım
Yarenime yoldaşıma satardım
Üstü kuşlu çadır tutardım
Şimdi gölgeliğim kaşak olmuştur[2]

Dede Korkut kitabında cübbenin bir tür *hilat* yerine geçtiğini anlamak da belki mümkündür. Çünkü düşmanı yenip ile döndükten sonra, Kazan Bey'in koç yiğitlere armağanları arasında cübbe verdiğini (56:34B9, 109:78B12) veya giydirdiğini (164:128B4) okuruz.

Cübbenin anlamı Dede Korkut hikâyelerinde bir yerde açık değildir. Begil oğlu Emren hikâyesinde Emren, Kazan Bey'in divanından gururu kırılmış ve küskün olarak döndüğünde, hatunu soylamasında *egnünde altun ışık cübbesi yok* der (156:121B6). Burada hatunun erine hitap edip dururken birden üçüncü bir kişinin cübbesinden söz eder olması anlaşılamayacağı için bana bu cümlede bir eksiklik var gibi geliyor; ben bunu "alnunda ışık, eğninde cübben yok" diye düzeltmek istiyorum. Zaten *egnünde* diye okuduğum kelime, Dresden yazmasının aslında da (121b6) النوكده *alnunda* diye yazılmıştır.

Cübbe sözünün anlaşılmadığı başka bir yer de Eylik Koca oğlu Alp Eren'in *kırk cübbe bürünüp otuz yedi kala begünün mahbub kızlarını çalup bir bir boynundan* koçtuğunu (55:33A10-12) anlatan cümledeki "kırk cübbe bürünmek" tanımıdır. Bu bana bir abartma olarak bile anlaşılmaz görünüyor. Bunu "cebe" (zırh) diye okusak bile yine açıklığa kavuşturmuyor.

Faruk Sümer'in Oğuzların keçe elbiseler giydikleri muhakkaktır demesi, hem R. Dozy'nin verdiği bilgiye, hem de keçeden elbise yapılmayışına göre yanlıştır; keçeden yapılan giysi olan "aba" başkadır. Zaten Sümer, bu yazısında atıf yaptığı daha eski bir yazısındaysa bu duruma "muhakkaktır" yerine "giymiş olsalar gerekir" diyor.[3]

R. Dozy, *Dictionnaire Détaillé des Noms des Vêtements chez les Arabes*, 1845, özellikle s. 116 vd.

Ali Rıza (Yalgın), *Cenupta Türkmen Oymakları*, Kısım I, İstanbul, 1931-32, s. 78.

Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1959, c. XVII, sayı 3-4, s. 436; "X. Yüzyılda Oğuzlar" *DTCFD*, Eylül-Aralık 1958, XVI, sayı 3-4, s. 144

♦ **ÇARGAB:** Söz Dizini'nde de görüldüğü üzere, "kaftanın yakasına ve eteğinin çevresine konan altın sırma" anlamında olsa bile mecaz olarak kaftana da denir; fakat bu kaftan herhalde sırma işlemeli ve değerli bir kaftan olmalıdır. Steingass'ın "Turan hükümdarlarına mahsus bir elbise" diye açıkladığı bu kelimenin, bence Arapçadaki زرغب (*zergab*) ile aynı olup olmadığı düşünülebilir.

İbn Fadlan'da geçen (Exk. 15b) *kaymuht* (*Burhan-ı Kaatı*'da *kîmuht*) kelimesinin Arapçası "zergab", Türkçesi "sağrı"dır. Kâşgarlı Mahmud da *sağrı* için "zergabdır, çizme yapmak için kullanılır" (c. I., s. 134) ve sağrı (zergab) her şeyin derisi demektir (c. I, s. 153), der. Başlıca bir atın ya da eşeğin arkasından çıkarılır, dedikten sonra "kişi sağrısı yüz" atasözünü veriyor ve bunun kişinin yüzünün sıcağa soğuğa dayanmakta en güçlü ve en değerli deriyi temsil ettiğini, Türk anlayışına göre, nesnelerin ve kişilerin en asili, en dayanıklı ve sert olanıdır, bu yüzden 'sağrı' kelimesi bugünkü Kırgızcada aynı zamanda "asil" anlamına gelir, diye ekliyor.

Sağrı (zergab, kîmuht) göçebe ve yerleşik Türkler tarafından yapılır.

Çargab kelimesinin, Dede Korkut kitabında bir yerde "giysi" anlamına geldiği açıkça görülmektedir: *cübbe çuha çargab geyürdü* (164:128B4). Diğer yerlerdeyse kelimenin "giysi" anlamı taşımadığı, "altın sırmalı, altın işlemeli çuka" demek olduğu (89:62B4, 143:108A9) anlaşılır. Fakat *çargab çargab çadırlar, otaklar bağışlandı* (91:63B5) sözünde kelimenin biri fazla mıdır, yoksa bu bir üslup özelliği ve altın sırmalı, altın işlemeli yerine kullanılmış bir berkitme midir tam anlaşılamamaktadır?

Son olarak *dirisi haberin getürse çargab altun akça verirdim* (70:48B4) sözünde geçen "çargab" sözü altının kızıllığı ve parlaklığını anlatan bir sıfat mıdır, yoksa doğrudan "sırma" anlamında mıdır, kestiremiyorum.

♦ **ÇUHA** veya **ÇUKA:** Bilindiği gibi *çuka* (109:78B12, 143:108A9) veya *çuha* (89:62B4, 164:128B4) yünden yapılmış, sık dokunmuş, ince havlı bir kumaşın adıdır. *Cübbesiyile çuhasıyıla Han Beyrek'ün ayağına düşdü* (86:60B1); *cılasun koç yigitlere kalaba ülke verdi, şalvar, cübbe, çuka verdi* (56:34B8-9).

Söz Dizini'nde açıklandığı ve Dede Korkut kitabından anlaşıldığı üzere bu bir dokumanın adı olmaktan çok, bundan yapılmış belli bir giysinin adıdır ve Söz Dizini'ndeki karşılıklardan, bunun bir tür harmaniye veya pelerin, daha doğrusu bir *yamçı* olması daha akla yakındır. Altın sırmayla işlenmiş ve çok değerli olanları da Bayındur Han tarafından hak edenlere armağan edilir.

♦ **HİLAT:** Dede Korkut kitabının son hikâyesinde Aruz Koca'nın Kazan Bey'e karşı başlattığı isyanında yardımlarını sağlamak amacıyla bütün beyleri *hilatlediği* kaydedilir (189:149B6). Birini ululamak, yüceltmek, şereflendirmek için verilen *hilat*

Arapça bir kelimedir ve *Lehçe-i Osmanî*'nin açıkladığı gibi "teşrifat kaftanı, hükümdarın birini taltif etmek için verdiği değerli giyecek" anlamına gelir. Türlü türlü şekiller ve renklerde olduğu gibi ayrıca dokuma kısımları da vardı ve *hilatlemek* (hilat vermek veya giydirmek) ancak hükümdarlara özgü hâkimiyet haklarındandı. Bizim kitabımızdaki "hilatleme"nin karşılığı "kaftan giydirmek"tir.

♦ KAFTAN: (68:46B8, 78:54B12, 78:54B13, 78:55A1, 79:55A13, 79:55B2, 79:55B4, 79:55B6, 83:58B11, 86:60B1, 157:122B2) Türlü ülkelerde türlü renk ve biçimlerine rastlanan kaftan önü açık, astarsız, diz kapaklarına ya da topuklara kadar uzanan çeşitleri bulunan, yakasız bir üst giysisidir ve göğüs kısmı düğmelidir. Yarım kollu olup dirsekten yukarı çıkmaz. Türlü renkler ve değerde kumaşlardan, saten, Şam ipeği, kadife ve daha başka ipek dokumalardan yapılır.[1]

Kültigin ve daha birçok Göktürk heykelinde, dize kadar uzun, beli kuşakla sıkılan dik veya devrik yakalı kaftan eski bir İç Asya kıyafetidir.[2]

Bahaeddin Ögel, bir yerde "Asya usulünce uzun kaftan giyen Kurikan muharipleri" diyor, fakat kaftanın boyu hakkında belirli bir şey söylemiyor.[3]

Harezm Türklerinde kaftan, kurtak üzerine ve kürk paltonun altına giyilen, palto gibi bir üst giysisidir. Orta Asya'da zincir örme zırhın üstüne giyilir. Fakat genel olarak kaftan daima yünden ya da pamuktan yapılmış bir giysiyi anlatır. İbn Fadlan zamanında, sayılı kişilerin giydiği kaftanlar Roma sırmalı kumaşından ya da hatta tilki derisinden yapılırdı (Exk. 89d).

Kadınların giydiği kaftanlar, erkeklerinki gibi seyrek olarak düz ise de genelde üstlerine çiçek nakışları işlenirdi. Dede Korkut hikâyelerinde kızlar da erkekler de evlenmeden önce ak kaftan giyer. Beyrek'in kara haberini alan Banı Çiçek ak kaftanını çıkarıp karalar giyer (69:48A2). Beyrek'in arkadaşları *sen kızıl kaftan geyersin, biz ağ kaftan geyerüz* diye ona sitem ederler (69:46B10-11). Nişanlanmalarda, adaklı kızlar, yavuklularına *ergenlik kırmızı kaftan* gönderir (68:46B7). Evlenmelerde, erkeğin kıza vermesi gereken nesneler arasında herhalde *kaftanlık* adı altında kumaş gönderildiği de anlaşılıyor (122:88B1). Düğünlerde, güveyinin olduğu gibi gelinin kaftanı da kırmızıdır (84:59A10).

Kızıl kaftanın güveyilik alameti olduğu Kazak-Kırgız hikâyelerinden Er Sayın destanında görülür. Eski zaman Başkurtlarında da güveyilik nişanesi olmuştur.[4]

R. Dozy, *Dictionnaire Détaillé des Noms des Vêlements chez les Arabes*. 1845, s. 162 vd.

Emel Esin, "Alp Şahsiyetinin Türk Sanatında Görünüşü" *Türk Kültürü*, Ağustos 1965, sayı 34, s. 772.

Bahaeddin Ögel, *Islamiyetten Önceki Türk Kültürü Tarihi*, 1962, s. 205.

Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar", *Ülkü*, Nisan 1939, XIII, sayı 74, s. 170.

Dede Korkut kitabında kâfirlerin giydiği kaftanların arkası Türklerinki gibi düz olmayıp yırtmaçlıdır: *Yedi bin kaftanınun ardı yırtıhlı kâfir* (40:21A2)

Kaftan bir yararlık gösterenlere olduğu gibi muştuluk karşılığı da verilir ve bunlar sıradan kaftanlardan farklı, daha değerlidir. Bayındur Han, Begil'e *yahşı kaftan* verir (155:120B4); Beyrek, Bayındur Han'a asi olmayacağını, çünkü yahşi kaftanlarını çok giydiğini söyler (190:150A10). Eşi, Segrek'in hayır haberini getirenlere at ve giysi vereceğini, kaftanlar giydireceğini söyler (169:132B11-12).

Bu kaftan giydirmek, Osmanlılarda da âdetti. Türlü vesilelerle kaftan giydirilirdi. Kaftanlar çeşit çeşit olur ve bunlara göre adlandırılırdı; renkleri, şeritleri ve düğmelerine göre de dereceleri anlaşılırdı.[1]

♦ **KUŞAK:** Dede Korkut hikâyelerinde bir yerde Kazılık Koca oğlu Yegenek türlü sıfatları arasında bir de *kurkurma kuşaklu* diye niteliyor (54:32B8); başka bir yerde de bütün Oğuz beyleri *kurkurma kuşaklu* olarak gösteriliyor (108:77B4).

Bir ikileme olan, ikisi de kuşak anlamını veren *kur* ve *kuşak* sözcüklerinden birincisi *Divânü Lugâti't-Türk*'te hem "kuşak" (c. I, s. 39, 273; c. II, s. 197, 271; c. III, s. 60, 225) hem de "rütbe" (c. I, s. 273) diye açıklanıyor. Emel Esin buna dayanarak, Türklerde kuşağın özelliklerinin rütbe ile ilgili olma ihtimalini düşünür. Uygur eserlerinde türlü şekillerde maden veya kumaştan kuşaklar görülür.[2]

♦ **KÜRK:** Dede Korkut kitabında Kazan Bey'in dayısı ve Dış Oğuz beyi Aruz Koca'yı tanımlarken *altmış erkeç derisinden kürk eylese* sözü geçiyor (55:32B12, 108:77B7). Keçi derisinden bugün de kürk yapılmaktadır ve buna *oğlak* derler. Diğer Türk destanlarında kürklerin koyun, geyik, maral derilerinden yapıldığı da görülür.[3]

♦ **ŞALVAR:** "Tuman" üstüne giyilen, bol bir üst donu olan şalvar, çuha ya da "şâlî" denilen bir tür ipekten yapılır. Kara Güne oğlu Kara Budak'ın şalvarı *mahmuzi* denilen bir tür ince ipek kumaştan yapılmıştır (54:32A9, 108:77A8). Kazan Bey'in koç yiğitlere verdiği şalvar da herhalde ipekten olmalı (56:34B8).

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 1945, s. 308; Celal Esat Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, "Kaftan" maddesi.

Emel Esin, "Alp Şahsiyetinin Türk Sanatında Görünüşü", *Türk Kültürü*, Ağustos 1968, sayı 70, s. 782.

Hun piyade askerinin kıyafeti, rütbe kuşakları genel olarak Türk kuşakları bkz. Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önceki Türk Kültürü Tarihi*, 1962, s. 156.

Abdülkadir İnan, "Göçebe Türk Destanlarında Kahramanlar", *Yücel*, Ağustos 1940, sayı 66, s. 274; "Manas Destanı üzerine Notlar", *Belleten*, 1959, s. 148; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 149.

♦ EDÜK (EDİK): Dede Korkut kitabında ayakkabılar türlü adlar altında anılır. Söz Dizini'nde *edük*'ün de tek bir tür ayakkabının adı olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, metindeki yerinden (150:115A6, 150:115A8) edüğün bir tür çizme olduğu bellidir, çünkü koncu vardır.

♦ PAŞMAK (BAŞMAK):. Dede Korkut hikâyelerinde değil de kitabın mukaddeme bölümünde, "solduran soylardan" olan kadın, kocaya varalıdan beri *ayağum paşmak, yüzüm yaşmak görmediği* diye yakınır (22:6A2-3). İbn Mühennâ'da (s. 167), Arapçası et-timişk التمشك olarak gösterilen bu kelimeyi Ahterî "iç edik ki, çedik üstüne urdukları pare" diye açıklıyor. *Divânü Lugâti't-Türk*'te ise 'bu kelimenin Arapça karşılıkları mik'ab (I, 316, 388) ve medâs'tır (III, 308) ki, her ikisi de genel olarak pabuç demektir. Ahterî bu mik'ab kelimesini "koncu yoktur, ancak topuğu örter" diye açıkladıktan sonra "başmak manasına dahi gelür" diyor. Söz Dizini'nden anlaşılacağı üzere *paşmak* türlü yerlerde türlü anlamlara gelmekteyse de asıl olarak, terlik gibi ucu örtülü, arkası açık, nalın ayakkabı, sandal demek olmalıdır.

♦ SERMUZE ve SOKMAN: Sokman (142:107B1) uzun konçlu, büyük Türkmen çizmesidir. *Burhan-ı Kaatı*'ın söylediğine göre bu sokmanı, Mâverâünnehir halkı, yani Oğuzlar, çizmeyi korumak için onun üzerine giyerler. *Sermuze* de *sokman*'ın Farsçasıdır.

Dede Korkut hikâyelerinde Burla Hatun kocasına *yohsa a Kazan, ayağumdan sermuze atayınmı?* diye soruyor (100:71B3). Burada söylenen "ayağından çizmeyi çıkarmak" deyimi kendini büsbütün acının eline bırakmak mı, yoksa çizmeyi giymek yani atlanıp yola çıkmak mı demek oluyor, tam anlaşılamıyor.

♦ YAPUK ve DOLAMA: Bu iki kelime Dede Korkut hikâyelerinde "beşik örtüsü" anlamında geçer. Kazan Bey'in kardeşi Kara Güne'nin yapuğu kara boğa derisindendir (53:31B10, 107:76B13).

Dolama'nın ise Söz Dizini'nde gösterildiği üzere türlü anlamları vardır. Fakat Salur Kazan'ın evinin yağmalanması hikâyesinde *dolaması altun beşikde beledügüm oğul* (48:28A11) şeklinde geçen "dolama" rahmetli Ahmet Cevat Dursunoğlu'nun açıkladığı gibi "salıncak ve beşiklerde, çocuklar düşmesin diye kullanılan iki ucu değnekli bez" demektir. Bunlar da yine metinden anlaşıldığına göre "altın sırma işleme"dir.

Deli Dumrul hikâyesinde geçen *dolama beşiklerde beledügüm oğul* dizesinde (116:84B1) bence bir eksik vardır; ki bunu da yukarıdaki dizeye göre düzeltmek gerekir, yoksa "dolama beşik" sözünü kavramak güç olacaktır.

YİYECEKLER

Yarı göçebe bir hayatın gerektirdiği üzere, Dede Korkut destanlarında –ilk bakışta kitapta geçen yemek adlarının azlığına göre– pek zengin bir mutfak görülmüyorsa da büyük toylarda kırılan hayvanları göz önüne alırsak at, deve ve koyun eti yediklerini anlıyoruz. Elbette uçardan ve yürürden av hayvanlarının etleri de onların sofrasında büyük ve önemli bir yer tutuyordu. Uçarlardan ördek, tavuk, güvercin gibi kümes hayvanları, keklik, kaz, turaç, turgay gibi av kuşları yine onların sofrasında çok değişik etlerin bulunduğunu düşündürür. Görünüşe bakılırsa bu yemeklerde koyun eti başta geliyorsa da at ve deve etinden de yemekler yapıldığını düşünebiliriz. Yukarıda belirtildiği gibi, toylar ve kurbanlarda bu hayvanlar kesilmektedir.

Yemek adlarının bir ikiyi geçmemesi önemli değildir. Çünkü yerden ve gökten mutfağa giren hayvanların çok çeşitli olması bir yana, bunların her birinden kaç türlü yemek yapılabileceği düşünülürse, Dedem Korkut sofrasının bugünden hiç geri kalmayacağı çekinmeden söylenebilir.

♦ **AT KELLESİ**: Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda belirtilen Alp Arız'ın nitelikleri arasında *at başın yalmayup bir kez yutan* dendiğine göre bugünkü koyun kellesi gibi at kellesi de Oğuzların yemekleri arasındadır.

♦ **AV ETİ**: Begil oğlu Emren hikâyesinde, Bayındur Han, Begil'i üç gün tam anlamıyla ağırladıktan sonra, beylerine üç gün de *av şikâr etiyile konuklayalum*, der (155:120B5). Bu av hayvanları içinde en makbulü geyik etidir.

♦ **BAZLAMAÇ, GÖMEÇ (EKMEK)**: Durmaksızın akın ve göç içinde bulunan insanlar ekmeği nasıl hazırlıyordu, bunu açık olarak bilmiyoruz. Fakat ekmek için "somun" değil de *bazlamaç* kullanılmasından anlaşılır ki, hazırlanıp pişirme kolaylığı ve taze taze yenmesi açısından Oğuzların ekmeği *bazlamaç*'tı. Bazlamaç kelimesi Söz Dizini'ndeki karşılıklardan da anlaşılacağı üzere türlü anlamlara gelse de bunun saç üzerinde pişirilen hamur, bir ekmek çeşidi olduğu anlaşılır. Metindeki bazlamaçın (22:5B12) saçta değil de Anadolu ve Rumeli'nin kimi yerlerinde bugün de görüldüğü gibi kıvılcımlı kül içinde pişirilen bir ekmek olduğu görülmektedir.

Bamsı Beyrek hikâyesinde *kara sakaç altında gömeçden ne var* cümlesinde geçen *gömeç* (78:54B7) de yine küle gömülerek pişirilen bir ekmek çeşididir.

Türk sofrasının ve nimetlerin tacı olan ekmek buğday unundan yapılıyor; ama düşman, aldığı tutsaklara yanmış arpa unundan ekmek yediriyor ve katık olarak da acı soğan veriyordu (103:74A5, 105:75A12).

Dede Korkut hikâyelerinde "ekmek" sözcüğü deyim olarak da asıl anlamından

farklı yerlerde de kullanılıyor. "Nankörlük etmemek" karşılığında Kazan Bey'e karşı isyana çağrılan *Beyrek etmegün basmadı* (192:152A5), "bir yeri kılıcıyla hak etmek" karşılığında *kılıcı etmegiyile alupdur* (165:129A7) "gördüğü iyiliğin hakkını ödemek" anlamında *ağanuzun etmegi size helal olsun* (75:53A1) gibi.

Hep eski imlasıyla *etmek* diye yazılan "ekmek" bütün nimetleri kavrayan zengin bir kelimedir ve "yemek, yiyecek nesne" yerine de kullanılmaktadır: *bişmiş etmegün bekası olmaz yemek gerekdür* (23:6B6-7); *kendürükde etmekten ne var?* (78:54B8); *çobanun çoluğun etmegin alur* (170:134B11).

♦ **DOMUZ ETİ:** Dede Korkut hikâyelerindeki Oğuzlar, domuz eti yemedikleri gibi, tutsaklıklarında düşmanın kendilerine *kara tonuz etü* yedirmelerini de büyük azap sayıyorlar (74:52A3). Doğal olarak da domuz eti yiyen kâfirleri de hor görüyorlar, ki Salur Kazan'ın tutsak oluşu hikâyesinde *küçücük donuz şölenli* sözü bunu anlatır (180:142B5).

♦ **DOVGA:** Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda Alp Arız'a "doksan koyun dovgalık yetmediği" söylenir. Bu da kuzu eti, un ve turşuyla yapılan bir aştır.[1] *Burhan-ı Kaatı* ise buna دوغبا duğba maddesinde yoğurt aşıdır ki, bozca aş ve توغه tuğa dahi derler, diyor.

♦ **KAYMAK, YOĞURT, PEYNİR:** Katık olarak *yoğurt, kaymak* ve *peynir* vardır. Yoğurdun katılığından dolayı koyun sütünden yapıldığı anlaşılır, çünkü bu yoğurt *bağır* (karaciğer) gibi uyunmakta (78:54B7) ve küvlekler (bkz. Söz Dizini) içinde saklanmaktadır (22:5B13). Dede Korkut kitabında geçen kaymak sözcüğüyse Karacuk Çoban'a denilen *südü, peyniri bol kaymaklu çoban*" (41:22A4) dizesinde görüldüğü üzere, bizim bugün "yağlı peynir, yağlı süt" dediğimiz gibi "yağ" karşılığıdır.

♦ **KENDÜRÜK**: Dede Korkut Oğuzlarında yemekler yere serilen ve masa yerine kullanılan *kendürük* (78:54B8) dedikleri bir deri yaygı üzerinde yenmektedir.

♦ **ŞİŞLİK / ŞİŞLÜK:** (28:11A1, 36:18A6, 37:18B10) Bu başka bir yemektir. Bugün de olduğu gibi, kuzu, içi temizlenip hazırlandıktan sonra bütün olarak şişe geçirerek ateşte kızartılır ki, buna *büryan* da denir; ya da yere kazılmış bir kuyuda, yine şişe geçirilerek kapalı olarak kızartılır ki, buna *tandır kebabı* denir. Ayrıca et küçük parçalara ayrılıp şişe geçirilerek kızartılır ki, bu da *şiş kebabı*'dır. Bu sonuncu yemeğin Dede Korkut sofrasında yer aldığını, bu kebabı yapmak için kullanılan şiyani *suglu* kelimesinin geçmesinden çıkarıyoruz (Bkz. s. 832).

---

[1] Steingass, "taugha" maddesi, Ali Rıza Yalman Yalgın, *Cenupta Türkmen Oymakları*, kısım V. Adana, 1937, s. 77 (Tovga)

◆ **YAHNI:** (25:7A9, 25:7B10, 26:8B3, 26:8B7, 74:52A3, 81:57B8, 95:67A7) Bir et yemeğidir, fakat o denli çok çeşidi vardır ki, bunu tek bir yemek saymak yanlış olur. Kazılık Koca oğlu Yegenek hikâyesinde *kese kese yemeğe yahnı yahşı* dendiğine göre (140:106A5) yahnının eti büyük parçalar halinde kesilmektedir.

Nimetnâme-i Nâsırşahî adlı yemek kitabında birçok çeşit yahnı yemeğinin nasıl pişirileceği anlatılmaktadır. Bunlar balıktan, koyun etinden, karaca etinden yapılacak yahnılardır. Arada *Moğol Yahnısı* adıyla üç ayrı çeşit yahnı tarifi vardır.[1]

Ahmet Vefik Paşa da papaz yahnısı, düğün yahnısı, sarmısaklı soğanlı yahnı, tatlılı yahnı, tavuk yahnısı, maydanozlu nohutlu yahnı diye birçok yahnı çeşidi sayar. Eski Türk yemek kitaplarında başka yahnı çeşitlerinin de bulunduğuna şüphe yoktur.

İÇECEKLER

Dede Korkut hikâyelerinde aziz ve eşsiz bir nimet olan sudan sonra içecek olarak *süt, ayran, kımız* ve *şarap* sözcükleri vardır. Süt, koyun ve inek sütüdür.

◆ **AYRAN:** (44:25A10) Bizim bildiğimiz yayık ayranından başka türlü bir ayranı söz konusu olduğunu sanıyorum.

Radloff ayran hakkında şu bilgiyi veriyor:[2]

> Altaylarda süt kaynatılmadan hiç kullanılmaz. Sağar sağmaz kaynatılarak büyük tulumlara doldurulur ve ekşimeye bırakılır; iyi hazırlandığı zaman çok lezzetli olan bu ekşi inek sütüne ayran denir ve Altaylıların bütün gıdasını teşkil eder.
>
> Süt hafif ateş üzerinde daimi surette karıştırılarak tamamen koyulaştıktan sonra büyük tulumlara (saba) konur ve değnekle iki üç saat kadar dövülür. Bunun üzerinden tekrar 24 saat geçtikten sonra Kazaklarca ayran denilen en makbul ve tanınmış süt yemeği meydana gelir. Bu koyu ve tadı çok güzel olan ekşi süttür. Ekşimiş sütün bir bölümünden, su karıştırılmadan *beyaz peynir* (*katık*) pişirilir ve bundan da *peynir* (*kurut*) yapılır.
>
> Ayran genel olarak hiçbir şey katılmadan büyük ağaç kaplarla içilir; fakat kaba konmadan önce 'saba'nın içerisi her defasında değnekle karıştırılır.
>
> Bundan başka ayran yapılırken elde edilen tatlı ve ekşi tereyağı ile veya kaymakla karıştırılarak kaşıkla da yenir.
>
> Nihayet ayran birkaç türlü olur:
>
> 1. Kaba buğday unuyla lapa haline karıştırılan ayran;
>
> Kavrulmuş unla koyu lapa şeklinde hazırlanan ayran;

Nimetnâme-i Nâsırşahî, E.I. Comps Library. No.149-10-D; yaprak 21a, 23a, 24a, 41a, 187a

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. I. s. 306, 409.

3. Kavrulmuş darı ile karıştırılan ayran
4. Bulgurla pişirilerek *köşö* adı verilen çok makbul yemek.

♦ **KIMIZ:** (27:9A8, 27:9B2. 32:14A13) İşte asıl Türk içkisi budur. Kısrak sütünden yapılan ve keyif verici bir içki olan olan kımız süt renginde olup tadı kekremsidir. Bu tat az olgunlaşmış kızılcık tadına benzer ve hafif alkol kokusu verir.

Kımız aslında, Türklerden ve onların etkisindeki milletlerden başka dünyanın hiçbir yerinde görülmez. Bu içki doğrudan doğruya Türklerin icadıdır. Prof. W. Eberhard "kımız içilen sahalarda Türkler oturmuştur, diyebiliriz" diyor.[1]

Kımız hakkında geniş ölçüde bilgiyi biz, Nimet Turgan Uluğtuğ'un *Kımız* (1939) adlı kitabında buluyoruz. Aşağıdaki bilgileri kısaltarak aktarıyorum:

> Gözleri kör edilen kölelere kısrakların nasıl sağdırıldığını ve kımızın nasıl yapıldığını Herodotos'ta okuyoruz. Bugün sağılan süt, Kırgızların *saba* dedikleri, tütsülenmiş at derisinden yapılma tulumlara konur. Saba bulunmazsa kayın ağacı kütüğünden yapılmış güğümler de bu işe yarar.
>
> Kımız, sağılan süte kımız mayası koyup durmadan karıştırmak yoluyla elde edilir ve en hafif kımızın olması için en az yirmidört saate ihtiyaç vardır. Zaman geçtikçe alkol miktarı ve bununla birlikte ekşilik de artar. Üç dört gün sonra "sert kımız" elde edilir ki, buna Kırgızlar *kara kımız* derler. Kara kımıza sağmal, yani taze sağılmış süt karıştırılmak suretiyle hafif ve orta kımız yapılır. Taze kımıza "savmal", kara kımıza taze sağılan süt karıştırılarak yapılan kımıza da *erek* denir. En iyi yapılan kımızın rengi açık mavi ve köpüklüdür.
>
> *Kımız Bayramı*: Türlü Türk boylarına göre bu bayramın özel bir önemi ve şenlikleri vardır. Fergana bölgesinde Kıpçak, Kırgız, Kazak ve başka Türk boylarında kutlanan kımız bayramı mayıs sonlarında başlar ve bir hafta sürer. Bu bayram ilkin en iyi kımız yapma yarışlarıyla başlar. Herkes en uzak yerlere kadar sevdiklerine, bayram gününe yetişmek üzere, deriden yapılmış kaplarla kımız gönderir. Türlü adlarla isimlendirilen çeşitli at yarışları olur, destanlar okunur; ozanlar kopuz çalarlar. Bu törenler geceleyin ateş çevresinde yapılır. Küpler kırılır, fenerler uçurulur; kımız türküleri ve övgüleri söylenir. Kıpçak ve Kırgızlarda bu bayram başka hiçbir dini bayramla ölçülemeyecek derecede önemlidir.
>
> Kırgız ve Kazaklarda ilk kımız içme törenine *kımızmurunduk* denir. Kımız üzerine pek çok övgüler ve şiirler söylenmiş, destanlar ve bilmeceler uydurulmuştur. Ateşin çevresine toplanan halkada, ilkin *töre* ya da *aksakal* kutsal kımız tasını doldurur ve onu havaya kaldırarak dua eder. Ondan sonra bu tası yiğidin birine sunar. Yiğit bundan bir yudum aldıktan sonra sol yanındakine verir. Böylece bu tas

---

Nimet, Turgan Uluğtuğ'un *Kımız* adlı kitabını tanıtma yazısı, *Ülkü*, Mayıs 1940, XV, sayı 87, s. 285 vd: Ayrıca bu konuda bkz. aynı yazar, "Çin'de Yoğurt ve Kımızın Yapılma Meselesi Hakkında", *Ülkü*, Kasım 1940, XVI, sayı 93, s. 207 vd.

durmadan halkayı dolaşır. Âdet gereğince *dokuz defa doldurulup boşaltılır*. İşin en meraklı, en heyecanlı yönü, ilk yudumu içen ile son yudumu içen arasındadır. Her tas boşaldıkça içenler ortaya geçerler ve artık içmeye katılmazlar. Bunlardan biri kız, öteki delikanlı ise bu büyük bir uğur sayılır. Bu çiftler birbirleriyle evlenirler.

Manas destanında, ölüm döşeğinde yatan Han Kökütey, halkına vasiyetleri arasında: "Halkım, ilim, gözlerim yumulduğu zaman vücudumu kımızla yıkayın" diyor.[1]

Kımız yalnız keyf için değil, kimi hastalıkları tedavi için de kullanılmaktadır. Özellikle verem hastalıklarında önemi büyüktür. Bundan dolayı XIX. yüzyılın ortalarından bu yana "kımız sanatoryumları" açılmaya başlamıştır.[2]

♦ **ŞARAP:** (29:12A4, 35:17B7, 39:20A9, 61:37B12, 91:63B3, 125:91A8, 137:103A5, 157:122A5, 181:144A4) Bugün de olduğu gibi, şarap ve şarapçılık kara üzümden yapılmaktadır. Deli Dumrul öyküsünde Dumrul, Azrail'e yalvarırken şöyle der: *Ol bağlarun kara salkumları üzümü olur; ol üzümü sıkarlar, al şarabı olur* (s. 113:82A7-8) ve bu da herhalde alkol derecesi yüksek, keskin (iti) bir al şaraptır.

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamaniz* 1954,

Azmi Güleç, "Eski Türk Hayatında Kımız ve Sağlıktaki Önemi", *Türk Dili*, 1955, IV. sayı 45, s. 567 vd; bu yazının tekrarı *Türk Kültürü*, Eylül 1970, sayı 95, s. 806 vd.; Nimet Turgan Uluğtuğ, *Kımız*, 1939, "Kımızın faydaları bölümü", s. 21 vd.

VII. HAYVANLAR

UÇARLAR

♦ **ÇALKARA KUŞ:** Kartala verilen isimdir. Tüylerinin renginden dolayı "kırçıl, tekir" anlamında "çal" sıfatı verilmiştir. Dede Korkut destanlarında Oğuz alpları bu kuşa benzetilir. Kazılık Koca oğlu Yegenek (54:32B8, 108:77B4), Bay Büre oğlu Beyrek (60:37A5) *çalkara kuş erdemli* cılasın yiğitlerdir. Kan Turalı'yı öven bir soylama çalkara kuşu şöyle anlatır (129:96A7-12):

Kap kayalar başında yuva tutan
Kadir Ulu Tanrı'ya yakın uçan
Mancılığı ağır taşdan gızıldayup katı inen
Kaba üyge dip yürüriken tartup üzen
Arı gölün ördeğin şakıyup alan
Karıncugu ac olsa kalkup uçan
Cümle kuşlar sultanı çalkara kuş

Beltirlerin kurban törenlerinde, şapkanın etrafını çeviren ipe kartal tüyleri takılır. *Ültürbe* denen bu süslü şapkaya tüyleri konacak kartalı, Beltirin kendisi öldürmesi gerekir; çünkü onların inançlarına göre bu kartalı ona doğrudan ruhlar gönderir. Ültürbe'ye kartal tüyleri ailedeki erkeklerin sayısınca bağlanır.[1]

Abdülkadir İnan bir başka yazısında da Müslüman Kırgızların Er Töştük destanında bir epizot olarak geçen Alp Karakuş masalının özetini verir.[2]

Orta Asya'da kulaklı kartal motifine rastlarız.[3] Bu kartal motifi sanat eserlerinde de görüyoruz. Hakanlı devri Türk alp ikonografisini gösteren tunç bir ayna vardır. Bu aynada betimlenen alpın sol elindeki –belki kahramanlık timsalidir– bir laçin (şahin) veya Hakanlı ongunlarından karakuş (kartal) olabilir.

İlik Buğra Han'ın Çayardı seferinden hasta dönüşünü ve yolda ölümünü anlatan bir resimde, bayrağın üzerinde resmedilen avcı kuş, Hakanlıların ongunlarından olan karakuş (tavşancıl = kartal) olsa gerek. Hilal ve karakuş motifi, son Hakanlılar devrinde, muhtemelen bir Hakanlı ilikine ait olabilecek bir kâse üzerinde de görülmektedir. İlhanlı devrine ait bir kitap resminde, ilik'in bayrağının üzerindeki kuş, Kuşan devrine ait efsanevi kuş-mâbut Geruda gibi, sanki tırnaklarında çok

---

A. İnan, "Beltirlerde Tanrıya (Göğe) Kurban Merasimi", *Çığır*, 1937, sayı 52, s.

Abdülkadir İnan, "Türk Folklorunda Simurg ve Geruda", *Türk Dili*, Ankara, II, sayı 19, s. 473 vd.; *Makaleler ve İncelemeler*, 1958, s. 350 vd.

Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi*, 1962, s. 280

başlı bir evren (ejderha) tutmaktadır.[1]

Selçuklularda, İlhanlıların madeni paralarında karakuş resimleri bulunur.[2]

Kırgızların sürülmesi hakkındaki destanda da Kırgızların kumandanı olan Kongur Targa, Altay memleketinde oturan Kong-Tayçin Kan'a yasak veriyordu. O zaman ne para ne de yazı bilinmediği için yasak demir ile kartal'dan (karakuş) ibaretti. Kartaga-Mergan destanında da kartalın bir yeri vardır.[3]

Türkmen çadırlarında da karakuş nakışları vardır.

♦ **GÖGERCİN / GÜVERCİN:** Deli Dumrul hikâyesinde, Azrail güvercin kılığına girerek pencereden uçup gider (113:81B6-9). Güvercin burada bir kuş değil, bir semboldür. Bununla birlikte, Deli Dumrul'un doğanını eline alarak ardına düşmesinden anlıyoruz ki (113:81B12), bu güvercin, evde beslenen bir güvercin değil, yabani bir güvercin, bir av kuşudur.

♦ **DOĞAN ve ŞAHAN / ŞAHIN:** Dede Korkut hikâyelerinde av kuşlarının avlanışı *şahan* veya *şahın* (51:30A6, 97:68B7, 129:95B8, 132:99B11, 175:138A2, 175:138A3, 175:138A5, 175:138A6, 175:138A7) ve *doğan* (113:81B10, 113:81B11) ile olmaktadır. Kan Turalı'nın zapt edilemeyen öfkesi i anlatırken *doğan kuşu oluban uçayınmı?* (132:100A6) diye kullandığı "doğan" sözcüğünün kitaptaki yeri "şahin" gibi güçlü değildir. Şahin yalnızca avcı bir kuş olarak değil, Oğuz ili'nin düşmana saldırışını anlatmak için de yararlanılan bir unsur olarak görünür: Begil oğlu Emren hikâyesinde Emren için *şahan gibi kâfirin boğazın ele aldı* (164:128A4) denir; Salur Kazan rüyasında *yumruğunda talbınan şahini* görür (42:23A13).

Halk arasında, Manas'ın danişment arkadaşı Bakay'ın vefalı şahininin hâlâ yaşadığına inanılmaktadır.[4]

♦ **KAZ:** (132:99B10, 165:129B4, 165:129B7, 175:138A5) Dede Korkut kitabında birkaç bakımdan önemli bir yer tutmaktadır. Hikâyelerde bir yerde kısrak sürüsünün alacalığını, içinde her tonda atın bulunduğunu anlatmak *kaz alaca yund* diye geçer (179:142A10). Bir av kuşu olarak da ön sırada gelen kaz, Dede Korkut kitabında bir yerde *ala* (129:95B8), iki yerde de *kara kaz* (97:68B6, 179:142A13) olarak anılır.

Dede Korkut hikâyelerinde bu sözcük çok yerde bu kızlar için yapılan bir benzetme unsuru olarak kullanılır. Finlandiya'da da küçük kızlara "sevgili kazım"

Emel Esin, "Alp Şahsiyetinin Türk Sanatında Görü *Türk Kültürü*, Ankara, Ağustos 1969, sayı 82, 777,

Ahmet Zeki Velidi (Togan), "Türk Efsanelerinde Millî Alâmetler" *Türk Yurdu*, Ekim 1924, III, sayı 14, s. 134.

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. I, s. 186, 402.

Abdülkadir İnan, "Manas Destanına Dair Notlar", I, *Varlık*, Mart 1941, sayı 183, s. 345

derler.[1]

Ünlü Türk kahramanı Alp Er Tunga'nın kız kardeşinin adı *Kaz*'dır.

Turnalar ve ördekler gibi sürü halinde uçan kazlar, Tahtacı denilen Türkmenlerce kutsal olduğuna inanılan bir hayvandır. Çember ya da üçgen içine çapraz iki kaz ayağı işlenir; bu, her Türkmenin iş giysisinin yakasına ve omuzlarına yakın bir yerine dikilir. Bunu, çalışırken giydiği elbisede ilahi ve uğur getiren bir sembol olarak taşır.[2]

Edremit, Kazdağı'nda bir efsane vardır. Kazdağı'nın eteğindeki köylerden birinde dünya güzeli bir Sarı Kız vardır. Babası bunu, arkasından söylenenlerden ötürü götürür ve Kazdağı'na bırakır. Kız dağ başında tek başına düşünürken yanına bir kaz gelir; kız kazın yumurtalarından birini yer, birini saklar. Onlardan yavru çıkarır ve kaz sürüsüne çobanlık eder.[3]

♦ **KEKLİK:** (130:97B2) Birçok türü vardır, eti lezzetli av kuşlarındandır.

♦ **KUĞU KUŞLARI:** Bereket ve refah sağlayıcı dişi ruhlar bölüğüne verilen bir ad olan *Ayısıt*'ın timsali sayıldığı için bu kuşlara dokunulmaz.[4]

Dede Korkut kitabında tek bir yerde, Kan Turalı'nın Selcan Hatun'u alıp dönerken yol üstüne rastladıkları ve oturup işretle meşgul oldukları bir yerin tasviri dolayısıyla geçer: *Kan Turalı bakdı gördü, bu konduğu yerde kuğu kuşları, turnalar, turaçlar, keklikler uçarlar. Soğuk sular, çayırlar, çemenler...* (130:97B1-3).

♦ **ÖRDEK:** Bilindiği üzere ördek de pek çok türü olan av kuşlarındandır. Dede Korkut kitabında *ala ördek* (179:142A13) ve *arı gölün ördegi* (129:96A10) diye geçen bu su kuşunun yetmiş kadar türü ve her birinin ayrı adı vardır.[5]

♦ **SAKSAĞAN:** Saksağan sözcüğü Dede Korkut kitabında tek bir yerde, Kan Turalı'nın dövüşe hazırlandığı boğayı onun gözünde küçültüp önem vermemesini sağlamak, yani güçsüzün güçlüye üstün gelmesinin yakışmayacağını söyleyerek Oğuz erine şevk vermek için yapılan karşılaştırma dolayısıyla geçer (129:96A12). Saksağan hıyanet, hırsızlık ve kötülükle tanınmış bir kuştur. "Saksağandan daha hırsız ve ondan daha ahmak" derler.

Edgar Bloché, "Mazdeizmin Türk Kavimlerinin İtikatları Üzerindeki Tesi *Milli Tetebbular Mecmuası*, İstanbul, 1331 (1913), I, 144, çıkma 2

A. Yılmaz, *Tahtacılarda Gelenekler*, 1948, s. 14.

Osman Bayatlı, *Alevi Gelenek ve İnançları*, 1957, s. 35 vd.

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 37.

Ali Şir Nevaî, *Muhakemetü'l-Lugâteyn*, İkdam yayını, İstanbul, 1315, s. 83.

♦ **TAVUK**: Kümes hayvanı olarak *tavuk* Dede Korkut kitabının mukaddeme bölümünde bir benzetme dolayısıyla geçer (23:6A11). Fakat bu *tavuk* sözcüğü Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesinde bir av kuşu olarak görünür (165:129B4, 165:129B7). Ama burada belli bir av kuşu değil, tavukgiller içinde sayılan ve ağaç tavuğu, sülün, orman tavuğu, step tavuğu gibi türlü adlarla anılan av kuşlarının tümü anlaşılmalıdır.[1]

♦ **TURAÇ**: (130:97B2) İlkyazın muştucusudur. Sesinin ve kendisinin güzelliği dolayısıyla şiirlere konu olmuştur. Eti üveyik etinden daha güzeldir.

♦ **TURGAY**: Dede Korkut kitabında, turgayın çok erken uyandığının belirtisi olarak *dün ile kervan göçdügün turgay bilür* (21:4B4-5) denmektedir. Sayın akademisyen Prof. A. H. Margulan'ın lütfettiği 17. 8. 1971 tarihli mektubuna göre, bu söz bugün de Kazakların arasında kullanılmaktadır: *Tünde karvan köşkenin torğay biledi.*

Turgayın çok erkenden, tan atarken uyandığı, Dede Korkut hikâyelerinde bir sabah tasvirinde görülür: *sakallu bozaç turgay sayradukda* (25:7B3, 30:12B5).

Turgay av kuşlarındandır. Beyrek'in yüzüğe nişan atarken, Yalancı oğlu Yaltacuk'un yayını çekip kabzasından ikiye ayırarak fırlattığında söylediği *daz yerde turgay atmağa yahşı* (80:56A11) sözünden, onun hem avlanan bir kuş hem de kırlarda yaşayan soydan bir turgay olduğu anlaşılmaktadır.

Tıknaz yapılı, büyük başlı, kısa ve ince ya da uzunca eğrilmiş gagalı, ayakları epeyce kısa, kanatları geniş, tüyleri erkeğinde de dişisinde de genel olarak aynı, toprak renginde olan serçegillerden küçük bir kuş. Açık yerler, kırlar, işlenmiş topraklar, ova ve stepler, çok seyrek olarak da ormanlar ve fundalıklarda yaşar. Yuvaları özensizdir, ama her zaman çevresindeki zemin renginde olan sap ve yapraklardan yapılmıştır. Böylece çok iyi gizlenmiş bu yuvalar kuşların kendi kazdıkları toprak çukurlarda bulunur. Çiftleşme zamanının dışında sürü halinde gezerler. Güzün ve kışın özellikle bitkilerin tohumları ve taneleriyle geçinir, yazın böcek yerler. Bütün Avrupa ve Asya'da, Atlas Okyanusu'ndan Büyük Okyanus'a, Kuzey kutbundan Hint Okyanusu'na değin, Seylan, Formoza, Japonya ve Kuzey Afrika'da bulunurlar. Çok çeşitleri vardır. Güney Rusya'da, Hazar ötesindeki steplerde ve Batı Türkistan'da Yenisey ırmağına varınca "Ak kanat turgay" denilen bir türü yaşar; bunun gövdesinin üstü sarı boz renkte, başının üstü, kulak kanatçığı, kanadı ve kuyruğunun üst kısımları kahverenginde, göz üstündeki çizgisi, başının yanları ve vücudunun alt tarafı beyazdır. Bütün dünyada yetmiş beş kadar türü olan tur-

---

[1] Dr. Saadet Ergene, *Türkiye Kuşları*, İstanbul, 1945, s. 28

gayın sorguçlu, boynuzlu denilen türleri ile kır, step ve orman turgayları Sovyet Rusya'nın Türkistan bölgesinde en çok rastlananlardır.[1]

Turgayı tanıtmak için biraz gereksiz görünen bu bilgiyi vermemin nedeni onun Türk destanlarında ve folklorunda tuttuğu yer dolayısıyladır.

Türkistan'ın Türk destanlarında da Tanrı Dağı'nın en kutsal noktası sayılan Aşkar Dağı anlatılırken:

Askar askar askar tav
Askardan böyük tav bolmas
Başında balaban, *turgay* uçup yite almas
Bavrına közen kazayıb öte almas[2]

Kazakistanlı Sayın Hasan Oraltay'ın bana verdiği bilgiye göre, eski zamanda turgay koyunlarİn sırtında yuva yaparmış. Bugün Kazakistan'da halk yeri gelince "keşke eski zamanlarda olduğu gibi turgay koyun sırtında yuva yapsa" der.

Prof. Kononov'un lütfettiği 22. 1. 1971 tarihli mektubuna göre turgay, Rusların "ilkbahar turgay kuşu gibi şen" ve "turgay kuşu sıcaklığa bir alamettir" gibi halk sözlerinde de yer almıştır.

Yine Margulan'ın 17. 8. 1971 tarihli mektubuna göre, Kazaklar turgayın insan dostu olduğuna inanırlar. Kişi güç bir duruma düştüğünde ya da başına bir felaket geldiğinde boz-turgay "sayrav"ı (ötüşü) ve kanadını kakmasıyla ona yardım eder. Kazak halkında boz-turgay muhabbetin dostu sayılır. Birbirine âşık olan yiğit ile kız müşkül halde olduğunda bu turgay onların arasında haberci rolünde olurmuş. Kozi-Köpreş Bayan Suluv destanında bununla ilgili bir parça var:

Künde barıp *boztorgay* keledi eken
Bayan Azık casırıp beretdi eken

Bir de kara-turgay denilen bir kuş vardır. Sahra halkı, bunu da sevgili bir kuş sayar, onun için söylene şarkılar da vardır.[3]

Turgayın buraya kadar anlatılanları geride bırakan bir yanı da onun ötüşü ve

---

Büyük Sovyet Ansiklopedisi, XV. basım, Moskova, 1952, s. 578 (Buradaki bilgiyi sayın Prof. Kononov); Brem, *Hayvanların Hayatı*, Alfred Brem'in Kuşlar, IV, Petrograd, s. 667 vd. Buradaki bilgiyi de aziz arkadaşım Prof. C. Cikiya göndermek lütfunda bulunmuşlardır, kendilerine bir kez daha teşekkür ediyorum.

Saadet Ergene, *Türkiye Kuşları*, 1945, s. 270 vd; *Birds of the World*, 4. basım, Londra, 1965, 215, 289.

A. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkistan ve Yakın Mazisi*, Kahire, 1929-40, s. 7 vd.

Ç. Ç. Velihanof, Eserler Mecmuası, III Almatı, 1964, s. 89 vd.

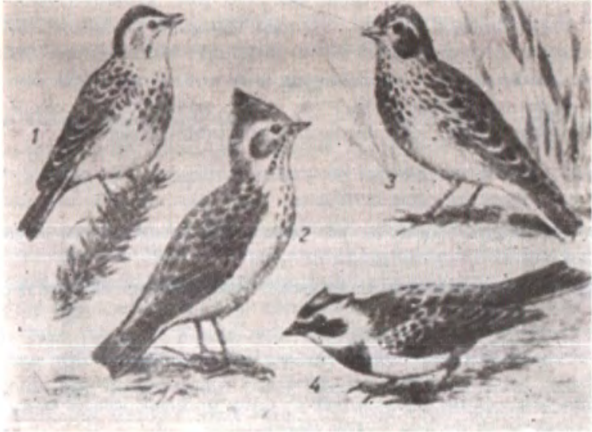
Boz-turgayın dostluğu hakkında ayrıca bkz. Yusuf Köpeyef, El Yazmaları, Kazakistan Bilimler Akademisi El Yazmaları Fondu. I, makaban 170, yaprak 319.

sesinin eşsizliğidir. Turgaylar bütün dünyada en güzel öten kuşlardan biri olarak ün almıştır. Bundan ötürü gerek bizde, gerek batıda –özellikle İngiltere'de– onun sesi birtakım şairleri etkilemiştir. Shelly, Wordworth ve Tennyson gibi şairler bu kuş için şiirler yazmışlardır.

Bizde de Ahmed Yesevî, hikmetlerinden birinde şöyle der: [1]

Turgaylarga koşulsam
Toksan min yadın ayıtsam
Bülbüllerga koşulup
Cevlan kılsam bolgay mu?

Turgayın uçarken ötüşü, doğadaki seslerin en güzellerinden biridir. Turgay ufak tefek, renk bakımından pasaklı ve iddiasız bir kuştur, fakat ötüşün güzelliği onun bu görünüşünü kapatır. Bir gün bakarsınız bir buğday tarlasından, ayaklarınızın dibinden ansızın küçük bir kahverengi kuş fırlar ve helezonlar çizerek havaya yükselir ve dalgalanıp köpüren, adeta kabarcıklar yapan bir melodiyle kırları ürpertir. O "sayrama"sı tarife sığan bir kuş değildir, insan kendi işitmemişse bu ötüşü kulağında canlandıramaz.

Orman turgayı, 2. Sorguçlu turgay, Step turgayı, 4 Boynuzlu turgay
(Bu fotoğrafı Prof. A. Kono ov göndermek lütfunda bulunmuştur)

Ahmed Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, İstanbul, 1299, s. 230.

◆ **TURNA:** (130:97B2) Halk edebiyatının ve halk türkülerinin içinde yuva kurmuş turnalar göçücü kuşlardandır. Step gibi kurak olan ovalarda yaşadığı gibi, bataklık ve nemli yerlerde, özellikle nehir vadilerinde bulunurlar.[1]

Yaratılışlarında birbirlerine yardım etmek vardır; dağınık uçmazlar, katar halinde uçarlar ve içlerinden biri öncü olur. Ana baba kocadığında onların geçimine yardım ettikleri için mesel olmuşlardır. Doğan kullanılarak avlanırlar ve etinin en güzel olduğu zaman kışındır.[2]

YÜRÜRLER

Dede Korkut kitabında evcil hayvanların neredeyse hepsi geçer. Yarı göçebe hayatın gerektirdiği bir ortam içinde bu hayvanları yaşlarına, cinslerine, yaradıkları işe, barındıkları yere göre tanıtan ve neredeyse hepsi için küçümsenmeyecek bir sözlük meydana gelmiştir. Aşağıda bunun kanıtları görülecektir.

Buzağı, dana, sığır, boğa, inek, koyun, keçi, deve, at, köpek, kedi, domuz gibi sözcüklerin çoğu ya bir atasözünün içinde yer almıştır ya da karşımıza bir benzetmede çıkarlar. Hikâyelerin üslubu dışında, motifler ve toplum içindeki yeri bakımından üzerinde durmamızı gerektirmez. Fakat *at* ve *köpek* böyle değildir; onları biraz geniş ölçüde işlemek gerekli görülmüştür. Hele atı, destanlardan ve onun kahramanlarından ayırmak mümkün değildir.

Bu arada yabani hayvanlardan av hayvanları olanları tanırız: Tavşan, geyik, sığır, kulan.. Kaplan, kurt, arslan, ejderha (evren = yılan) gibi yırtıcı veya zehirli olanlardan bir bölümü de böyledir. Kaplan bir benzetme unsuru olarak alpların sıfatları arasında görülür. Kurt, arslan, evren hem bir benzetmenin içinde yer alır hem de hikâyelerin motifleri arasında önemleri vardır. Aşağıda buna göre bir sıra tutulmuştur.

EVCİL YÜRÜRLER

◆ **BUĞA / BOĞA:** (27:9B11, 27:9B13, 27:10A1, 28:10A4, 28:10A6, 28:10A8-10, 28:10A12-13, 28:10B3-5, 28:11A6, 124:90A13, 126:92B9, 126:93A3-4, 126:93A6, 126:93A7, 126:93A11, 127:93B9, 155:120B12) Dede Korkut hikâyelerinde güçlü olan ne varsa, onlara ötekilerden daha üstün bir yer verildiği görülür. Güçlülerin nitelenmeleri ayrı bir önem taşır; bu güç birtakım benzetmelerle daha belirli kuvvetli olarak ortaya konur. Dede

Dr. Saadet Ergene, *Türkiye Kuşları*, İstanbul, 1945, s. 82 vd.

Demîrî, *Hayatü'l-Hayavan* çevirisi, c. II, s. 141 vd.

Korkut'ta boğa hakkında da bu özel diyebileceğimiz nitelemelere rastlanz. Boğa güçlü bir canavar'dır (122:88B10), Bayındur Han'ın buğası *katı taşa boynuz ursa un gibi ögüdüridi* (27:9B9-10); Kan Turalı'nın karşısına çıkarılan boğanın *boynuzu elmas cıda gibidir* (126:93A1) ve *boynuzuyıla bir mermer taşı yuğurdu, peynir gibi ditdi* (125:92A9-10). Oğuz alplarının başkasına benzemeyen dövüşünü mü anlatmak istiyoruz, onların *boğa gibi süsüşdüklerini* söyleriz (163:127B1). Boğaya verilen "kara" sıfatı, başka nesneler ve varlıklar için de olduğu gibi bir "güç" anlatırsa da aşağıda inek için olduğu gibi, bu doğrudan doğruya boğanın rengi olmalıdır (122:88B7, 128:95A9, 128:95B1).

Oğuz alplarının (örneğin Kazan Bey'in kardeşi Kara Güne) beşik örtüsü sıradan bir kumaş veya deriden değil, kara boğa derisindendir (53:31B10, 107:76B12). Beyrek yayının kirişini boğa verip almıştır (80:56B4).

Boğanın Dede Korkut hikâyelerindeki yeri Oğuz alplarıyla dövüşmektir. Zaten bu destanların havası içinde boğadan gündelik bir iş beklenmez.

Sürünün kösemeni olan geyiğe de "geyik boğası" denir (157:122A10).

♦ **ÇETÜK / KEDİ:** Dede Korkut kitabında kedi sözcüğü *kedisi mavladı* (125:92A4) deyiminde "şehveti kabardı" anlamında geçer. Yine kedi anlamındaki "çetük" de *çetüğünü mavlatmayan* (93:65B3) deyimi biçiminde Kazan Bey'in sıfatları arasındadır ve "düşmana ağız açtırmayan" anlamında kullanılır.

♦ **DANA:** Dede Korkut kitabının mukaddeme bölümünde, evine bakmayan beceriksiz bir kadının, evini birbirine katan bir dana vardır (23:6A10). Karacuk Çoban'ın sapanının ayası *üç yaşar dana derisinden*'dir (51:30A10). Yalancı oğlu Yaltacuk'un, Beyrek'in korkusundan kaçtığı *Dana Sazı* (87:61B7) özel bir ad olmalıdır. Son olarak dana, büyük bir arzunun, bir isteğin yol açtığı ağız sulanmasını daha güçlü bir şekilde anlatmak için kullanılmaktadır: Selcan Hatun, Kan Turalı'yı görünce *avsıl olmuş dana gibi ağzının suyu akdı* (125:92A5).

♦ **DEVE (KÖŞEK, TORUM, MAYA, BUĞRA):** Dede Korkut hikâyelerinde deve önemli bir yer tutmaktadır. Deve ile ilgili kelimeler az değildir. Koyunların yattığı yere *ağıl*, atlarınkine *tavla* denildiği gibi develerin yattığı yere de *kaytaban* denilmektedir ve bu kelimenin kaynağı, hangi dilden olduğu bence henüz bilinmemektedir.

Dede Korkut destanlarında deve yavruları için iki kelime geçer: *Köşek* ve *torum*.. Köşek bir yaşındaki, torum da iki yaşındaki deve yavrusuna verilen addır (*Sengülâh*, Ayrıca üç yaşındaki deve yavrusuna da *taylak* denir).

Köşek sözcüğü Dede Korkut hikâyelerinde doğacak çocuk için bir benzetme olarak kullanıldığı gibi (50:29A12, 53:31B5, 86:60B7) bir atasözünde de yine bir karşılaş-

tırma ilgisiyle söylenir: *Devece büyümişsin, köşekçe aklun yok* (93:64B9).

Torum ve torumcuk sözleri de tıpkı bugün "kuzum, kuzucuğum" gibi ananın oğlu için şefkat ifadesinde yer alır; ve yine kuzuların melemesi gibi torumların analarını arayıp onlara seslenmelerine de *buzlamak* denir (100:71B6, 100:71B7, 104:74B4, 105:75B3, 133:100A12).

Dede Korkut hikâyelerinde *maya* (66:44B8, 67:45A10, 143:107B8, 143:107B13) kelimesinin anlamı dişi devedir. Ama Mütercim Asım Efendi, ak tüylü, güzel deveye de "maya" dendiğini söylüyor (*Kamus çevirisi*, "hecan" maddesi).

Yegenek hikâyesinde, tıpkı "koyun" kelimesi gibi *maya* da mecaz olarak kız çocuk yerine kullanılır (143:107B9).

Buğra ise deve aygırıdır (25:7A6, 27:9A5, 27:9A12, 27:9B9, 27:9B11, 31:13B7, 98:69B5, 115:83B5, 122:88B7, 122:88B9, 124:90A12, 128:95A11, 128:95B2, 129:96A5, 135:102A12, 153:118B13, 168:132A6, 169:133A5, 174:137B3, 188:149A7). Kimi yerde bir ikileme olarak, erkek anlamına gelen "ner" ile birlikte *buğra ner* diye geçmekteyse de (66:44B8, 67:45A10, 67:45B6) bu bir bakıma Orta Asya'da az bulunan "tek hörgüçlü deve"ye verilen ad olsa gerek.[1]

Buğra adeta destanların kahramanları sırasında yer alır. Kan Turalı, Selcan Hatun'u alabilmek için azgın bir buğra ile dövüşüp onu yener. Deve güreşleri bugüne değin süregelmiştir. Hep "kızıl" sıfatıyla nitelenen bu Asya develeri iki hörgüçlüdür. Etinin yendiğini, büyük toy tasvirlerinden bildiğimiz develerin sütünden ve tüyünden de yararlanılmaktadır. Fakat Oğuzların hayatında daha çok yüklet olarak iş görmektedir.

♦ **DOMUZ (DONUZ, TONUZ):** Müslüman Türklerin beslediği bir hayvan değildir. Müslümanlık bir bakıma sağlık nedenleriyle domuzu haram kılmıştır. Yalnızca kâfirlerin besleyip yediği bu domuzlar "kara domuz"lardır.

Domuz sözü, neredeyse bütün dillerde olduğu gibi, Dede Korkut destanlarında da hakaret ve küfür olarak da kullanılır. Beyrek zindandan kurtulup da Oğuz'a döndüğünde bir yalan düzerek nişanlısını almaya kalkışan Yalancı oğlu Yaltacuk'u *hay tonuz oğlu tonuz* diye aşağılar (79:56A4). Kâfirler yakaladıkları Oğuz beylerini, onlara hakaret olsun diye domuz damına kapatır (103:74A3, 171:135B6, 180:142B12) ve onlara *kara tonuz etünden* yahnı yedirir (74:52A3).

Kazan Bey, kendilerini övmek şartıyla serbest bırakmak isteyen kâfirleri *küçücük donuz şölenli* diye aşağılık görür (180:142B5). Domuzun destanlar ve Türk hayatında, benim bildiğime göre başkaca yeri yoktur.

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. I.,

♦ **ERKEÇ:** Koyun sürülerinin başındaki kösemendir (145:109B1, 150:115B7). Kazaklar keçi ile koyuna genellikle aynı soy hayvan olarak bakarlar ve bunlar birlikte otlar. Dede Korkut hikâyelerinde erkeç derisinden külah (108:77B7) ve kürk (55:32B12) yapılır. Keçi derisinden yapılan kürkler makbul değildir. Bunlar sert, ağır ve tüyleri kalkık olduğu için koyun yünü gibi sıcak tutmaz.[1]

Kurt bir ağıla geldiğinde bunun semizini seçip alır (44:25A1). Karacuk Çoban'ın *ala başlu erkeçi* düşmanın altındaki alaca attan daha üstündür (41:22B2).

♦ **İNEK ve BUZAĞI:** Karşısına çıkanlan boğanın heybet ve gücü karşısında, arkadaşları Kan Turalı'ya dövüşeceği boğayı önemsiz saydırıp onu dövüşe yeltemek için söyledikleri bir soylamada yer verilmiştir (126:92B8-9):

Karavaşlar inek sağar görmedünmi?
Buğa buğa dedükleri
Kara inek buzağısı degülmidir?

♦ **KEÇİ:** Keçi kılından sapanın kolları (51:30A11) ve çatlagucu yapılır (51:30A12). Destandaki abartma gereği, Karacuk Çoban taş kalmayınca *koyun demez keçi demez sapanınun ayasına kor atar* (42:23A1). Atların başları keçi başına benzetilir (65:43A6, 66:44A4).[2]

♦ **KOÇ:** (25:7A6, 27:9A5, 27:9A12, 31:13B7, 67:44B9, 67:45A10, 67:45B7, 68:45B11, 98:69B5, 104:74B3, 105:75B3, 135:102A12, 150:115B10, 150:116A3, 168:132A7, 169:133A7, 174:137B3, 188:149A7) Dede Korkut hikâyelerinde bildiğimiz anlamda kullanılan yerlerde koçun özelliği olarak tek bir yerde *sakar koç* (150:115B9, 150:116A1), bir yerde de *boynuzu burma koç* (79:55B1) görülür. Bunun dışında *koç* bir mecaz olarak "oğlan çocuğu" yerine geçtiği gibi (143:107B9, 143:108A1) yiğitlerin sıfatı olarak da kullanılır (56:34B8, 117:85B7)

Dede Korkut hikâyelerinde bir de *karakoç* sözcüğü geçiyor; ki, türlü yerlerde ve türlü anlamlarda karşımıza çıkan bu sözün bir kanıta dayanılarak açıklanması da güç görünüyor. Bu anlamları şöyle sıralayabiliriz:

a. Sürü (169:133A6, 172:136B1, 173:136B10);

b. Tavla: *karakoçda kadılık at* diye geçiyor (100:71B8, 133:100A12, 188:148B2, 190:150A9, 190:150B1, 192:151B3)

c. Atın sıfatı olarak: *karakoç at(lar)* (44:24B13, 65:42B2, 99:70B10, 104:74B3, 121:87B1, 137:103B4, 169:133B2)

ç. Doğrudan at anlamında (97:68B4, :141A4)

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. I., s. 455.

Keçinin bir ağıtta aldığı yer için bkz. Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. I, s. 497.

d. *Karakoçu yügrük atdan tavla verdi* (164:128A12) cümlesini belki zorlayarak, "atları yüğrük olan sülaleden bir tavla (dolusu at) verdi" diye anlayabiliriz.

♦ **KOYUN:** (25:7A6, 25:7A9, 25:7B10, 26:8B2, 26:8B6, 27:9A5, 27:9A12, 31:13B7, 40:21B7, 40:21B9-10, 42:23A1, 46:26A9, 46:26A10, 51:30B2, 67:45A2, 67:45B6, 86:60B8, 87:61B5, 98:69B5, 135:102A12, 143:107B10, 145:109B1, 145:109B5, 145:109B11, 146:110A4, 147:112A1, 147:112A6, 148:113A5, 148:113B3, 150:115B4, 150:115B7, 168:132A7, 174:137B3, 188:149A7) Dede Korkut hikâyelerinde koyun sözü genel olarak koyun sürüsü demektir. Sürüdeki koyun sayısı "tümen"le anlatılır, yattıkları yer de ağıllardır: *ağayılda tümen koyun* (28:11A1, 36:18A5, 37:18B10, 179:142A12, 188:148B3, 117:85B2, 124:91A7, 133:100A13).

Özel anlamda koyun, dişi koyun yerine kullanılır. Deli Karçar kız kardeşini vermek için *koyun görmemiş koç* ister. (66:44B9, 67:45A11).

Ak koyun makbuldür; hep *ağ koyunlar, ağca tüylü tümen koyun, ağca koyun* diye geçer (44:24B6, 44:25A1, 50:29A12, 76:53B3, 77:54A1, 87:61A4, 101:71B10, 104:74B5, 115:83B12, 164:128A13, 192:151B4).

Kara koyun ise makbul değildir; Boğaç Han hikâyesinde Bayındur Han'ın verdiği şölende oğlu kızı olmayanın önüne *kara koyun yahnısı* getirilir (25:7A9, 25:7B10, 26:8B2, 26:8B6).

Yegenek hikâyesinin bir yerinde *kara ilüm koyununu* (143:107B9) diye, bir yerde de *kara illü koyununu* (143:108A1) diye geçmektedir. Bunun anlamı bence açık değildir. Bu *ilüm* ve *illü* kelimelerini bir imla yanlışına yer vererek ve uzak bir ihtimal ile "ilinlü" diye okumayı da düşünüyorum.

Düşte koyun görmek berekete ve bolluğa işaret sayıldığı gibi, gebe bir kadının düşünde koyun görmesi çocuğunun uslu olacağına yorulur.[1]

♦ **KÖPEK (İT, KELPÇÜGEZ, TAZI):** Türk efsaneleri, folkloru ve özellikle onomastik yapılarında değişmez bir unsur konumuna sahip olan köpek, Dede Korkut destanlarında türlü adlar altında geçer: *Barak, Baracuk, it, kelpçügez, köpek* ve *tazı.*

Eski paganizm devrinde, Proto-Bulgarlardan bir bölümünün köpeği bir ilah seviyesine yükselterek kurban ettiklerine dair bazı işaretlere rastlanır.[2]

Manas destanında at, it ve av kuşu, insana arkadaşlarından daha sadık olur ve daha çok kadir bilirler. Manas bir defa öldüğü zaman atı, av köpeği ve av kuşu mezarını beklemiş ve insan gibi konuşmuşlardır.[3]

Türklerin on ikili hayvan takviminde yıllardan biri 'it' diye adlandırılmıştır.

Ali Rıza Yalgın, *Cenupta Türkmen Oymakları*, kısım I, İstanbul, 1931-32, s. 44 vd.

A. Caferoğlu, "Dedem Korkut Hikâyelerinin Antroponim Yapısı", *Belleten*, 1959, s. 66 vd.

Abdülkadir İnan, *Türkoloji Ders Hulasaları*, 1936, s. 59 vd.; "Manas Destanına Dair Notlar", *Varlık*, 1941, sayı 185, s. 388,

Dede Korkut hikâyelerinde köpek için kullanılan isimlerden en dikkate değer olanı *barak* ya da *baracuk*'tur. Bamsı Beyrek hikâyesinde, Beyrek, karşısına Banı Çiçek yerine çıkarılan Boğazca Fatma'ya *itünüz adı Baracuk degülmiyidi?* diye sorar (83:59A1). Vatikan yazmasındaki bu "Baracuk" kelimesinin yerini Dresden yazmasında *Barak* almıştır.

Ali Şahin, "barak" kurt başı anlamına gelir, fakat bu kurt başı, sıradan bir kurt başı olmayıp semboliktir, temsili anlamda cesaret ve kahramanlığın timsalidir, diye bir açıklama yapıyor.[1]

Oğuz Kağan destanında "Barak", Oğuz'un düşmanı efsanevi bir kavmin adı olduğu gibi yine efsanevi bir hükümdarın da adı olmuştur.

Kâşgarlı Mahmud *barak* kelimesini "çok tüylü bir köpek" diye açıklayıp onunla ilgili bir efsaneye yer verir: Kerkes kuşu kocayınca iki yumurta yumurtlar ve bunların üzerine otururmuş; yumurtanın birisinden barak çıkar ve bu barak köpeklerin en çok koşanı, en iyi av yapanı olurmuş. Öteki yumurtadan da bir yavru çıkar ve bu son yavrusu olurmuş.[2] Mütercim Asım Efendi'nin söylediğine göre "kerkes" kuşların en yırtıcı olanıdır (*Kamus çevirisi*, "nesr" maddesi)

Bu efsanenin başka bir rivayeti Yakovlev tarafından Kuzeydoğu Moğolistan'da Soyot-Urenha Türkleri arasında saptanmıştır. Urenha'ların inandıklarına göre "Ulan" (Megalopredix altaica) denilen kuş hayatında üç nesne doğururmuş: Barak (köpek), urgan, balta.

Başkurtların Ural dağlarının doğusundaki bölgede yaşayan Katay ve Barın boylarında söylenen bir efsaneye göre: Kuzgun kocayınca iki yumurta yumurtlar; birisinden "Tuygun" denilen tüylü köpek, diğerinden "Şonkar" denilen av kuşu çıkarmış. Bunların her ikisi de hanlara yaraşır av köpeği ve av kuşu olurmuş.[3]

Prof. Ahmet Caferoğlu, A. Divaev'in Kazaklarda saptadığı bir inanca göre, yumurtalarından köpek yavruları çıkan ve *kumuy* adını taşıyan bir "it-ala-kaz" bulunduğunu söylüyor. Bu efsane Kırgız Türklerinde de vardır.

"Barak" adını veya lakabını taşıyan kişiler bulunduğu gibi "Barak Baba" diye ünlü bir derviş de tanıyoruz. Sarı Saltuk'un da müritlerini "barağım" diye çağırdığı bilinmektedir.[4]

Bamsı Beyrek hikâyesinde geçen Barak (Vatikan yazmasında *baracuk*) herhalde bu hatıraların bir izini taşımaktadır. Koyun sürülerinin önemli yer tuttuğu yarı göçebe bir toplumda, köpeğin önemini belirtmemiz gerekmez. "Baracuk" sözü bu

---

Ali Şahin, *Güney Anadolu'da Beğdili Türkmenleri ve Baraklar*, 1962.

Kâşgarlı Mahmud, *Divânü Lugâti't-Türk*, c. I. s. 315; Besim Atalay çevirisi, s. 377 vd.

Abdülkadir İnan, "Barak Efsanesi", *Belleten*, Ocak 1948, XIV, s. 49; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 219.

A. Caferoğlu, "Türk Onomastikinde Köpek Kültü", *Belleten*, 1962, s. 1, 6 vd.

hayvana gösterilen şefkat ve sevginin bir belirtisidir.[1]

Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde onun köpekle haberleşmesi bize bir şiirin güzelliğini ve içliliğini vermektedir (s. 44-45). Prof. Walter Ruben, Hindistan'da Ramayana'nın içinde böyle bir betimlemenin geçtiğini ve bir benzerinin de Vikranarvasia dramında bulunduğunu haber veriyor.[2]

Dede Korkut hikâyelerinde köpek için kullanılan sıfatlar *avazı kaba* (44:25A3-4), *kara* (44:25A7-8) ve *uğru*'dur (23:6A10).

Deli Karçar'ın kız kardeşi Banı Çiçek'i Beyrek'e vermek için şart koştuğu *kuyruksuz kulaksız köpek* (67:44B10, 67:45A11) bugün de köylerimizde gördüklerimizden gelir; özellikle çoban köpeklerinin sesi iyi almaları için kulakları, kavgada kaptırmamaları için de kuyrukları kesilir.

"Köpek" kelimesi hikâyelerde aşağılama sözü olarak da geçer. Kazan, kâfiri horlamak için ona *köpegüm kâfir* (180:142B6) diye seslenir. Karacuk Çoban'dan koyunları yağmalamak için gelen düşmana *itüm kâfir* (41:22A13) der hemen ardından itiyle ayni yalaktan su içtiklerini belirterek onları aşağılar. Eylik Koca oğlu Alp Eren'in kâfirleri *it ardına bırağub horlaması* (55:33A7) da "horlamak, küçük düşürmek" anlamında kullanılan bir deyimdir.

Düşte köpek görmenin "aydınlık" demek olduğunu, köpeğe verilen yerin olumlu bir işareti olarak belirtelim.[3]

Tazı'ya gelince; bu bilindiği gibi av köpeğidir. Dede Korkut kitabında bir yurdun yıkılıp ıssızlaştığını anlatmak için "*tazı dolaşmış, yurtta kalmış*" denir (43:24A4, 69:47B3); ki yurtta yürürlerden tazıdan başka ne insan ne de hayvan kalmamış demektir.

Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde de Kazan'ın oğlu Uruz, yoksun kaldığı tazısı dolayısıyla hayıflanmaktadır (51:30A6).

♦ **KUZU:** (47:26B12, 47:26B13, 50:29A13, 86:60B8, 96:67B2, 104:74B5, 133:100A13, 149:115A4) Bildiğimiz anlamdan ayrı olarak bir de "insan yavrusu, oğul, çocuk" yerine ve *kuzucuk* (101:71B10) şeklinde geçmektedir.

♦ **SIĞIR:** Bu sözcük Dede Korkut kitabının mukaddeme kısmında, evcimen olmayan, pasaklı bir kadın, kendisi yokken komşularının evine bakmamasından şikâyet yollu, hayvanların evini sığır damına çevirdiğini söylerken geçer (23:6A11). İkinci

---

Barak hakkında daha fazla bilgi için bakınız *Türk Ansiklopedisi* "barak" maddesi ve Ali Rıza Yalgın, "Barak ve Burak" *Türk Folklor Araştırmaları*, IV, sayı 75, Ekim 1955, s. 1195 vd.

W. Ruben, a.g.e., s. 205; *Orkun*, 6 Temmuz 1951, sayı 40, s. 12 vd.

Ali Rıza Yalgın, *Cenupta Türkmen Oymakları*, Kısım I, İstanbul 1931-32, s. 44.

kez de Beyrek'in tutsaklıktan evine dönüşü üzerine kurban edilen hayvanlar arasında geçer (87:61B5).

♦ **ŞİŞLİK:** (28:11A1, 36:18A6, 37:18B10) Bu kelimenin "şişe geçirilip kızartılacak kuzu veya koyun" anlamında olduğu görülüyorsa da daha çok "kuzu" olduğu düşünülebilir. Bu kelimenin ayrıca Anadolu'nun kimi yerlerinde koyun satıcısının alıcıya yüz koyunda bir parasız olarak verdiği koyun veya keçi, düğünlerde güreşip kazanan pehlivanlara verilen armağan anlamları da vardır.[1]

Bir de bugün Türkçede *şişek* kelimesi vardır. Bu "iki yaşında kuzu" (*Lehçe-i Osmanî*), "sütlü koyun, bir iki yaş arasındaki koyun, burulmuş koç" (*Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*), "iki yaşında koyun" (*Kitâbü'l-İdrâk*), "bir tür büyük koyun, iki yaşında kuzu" (Radloff; Şeyh Süleyman Efendi) anlamlarından dolayı bu kelime *şişlik* ile birleştirilebilir mi? Çünkü her ikisinin de kökü aynı: Şiş.

♦ **TEKE:** Keçi boğası demek olan tekenin boynuzundan sert yaylar yapılır; ki Basat'ın yayı böyledir (147:112B5).

♦ **TOKLU:** (46:26A10, 51:30B3) Söz Dizini'ndeki anlamından ayrı bir yerde kullanılmamış olan bu kelime bir atın nitelenmesinde *toklu başlu* (65:43A6, 66:44A2, 66:44A3), bir de tıpkı *kuzucuk* gibi "sevgi ve sevimlilik" anlatmak üzere *toklucuklar* diye geçer (150:115B9).

YABANİLER ve YIRTICILAR

♦ **ARSLAN / ASLAN:** Dede Korkut kitabında hem *arslan* (33:15B11, 34:16A8, 39:19B11, 61:38A4, 91:63A9, 94:66A4, 106:75B13) hem de *aslan* (32:14B3, 39:19B12, 79:55A9, 81:57A5, 95:67A1, 98:70A9, 115:83B5, 127:93B7, 127:93B9, 127:93B12, 127:94A9, 127:94A12, 127:94A13, 127:94B2, 138:104B4, 145:108B12, 145:109A2, 145:109A5) imlasıyla yazılan bu hayvan, bugün de olduğu gibi, karşımıza yiğitlik ve mertlik örneği olarak çıkar. Aslan için kitapta beş yerde *kağan* sıfatı geçiyor. Nihal Atsız bunun "şîr-i yele" karşılığı olarak, kendi öz başıyla gezen ve kayd u bendi mümkün olmayan arslan manasında olduğunu, Türkçede ona kağan arslan derler, diye açıklandığını bir sözlükte bulup çıkarmıştır.[2]

"Kağan arslan" sıfatıyla anlatılan aslan, Kan Turalı'nın Selcan Hatun'u almak için yenmesi şart koşulan arslandır (122:88B6, 122:88B9, 124:90B1, 128:95A10, 128:95B1) bir yerde de *canavarlar serveri kağan aslan kıran* diye bu sıfat berkitilir (127:94A5). Bu

---

[1] *Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*, T.D.K. Yayını, c. III, İstanbul, 1942.

[2] Bayburtlu Osman, *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan*, 1961, s. 8. çıkma 2.

aslanın *canavarlar serveri* olduğu bir yerde daha geçer (127:93B5).

"Kağan aslan" bir de Tepegöz'ün Oğuzun başına nasıl bela kesildiğini anlatmak için kullanılmıştır: *Kağan aslan koptu Tepegöz* (149:114A10). Yine aynı hikâyede Basat, Tepegöz'ün sorusu üzerine kim olduğunu tanıtırken *anam adın derisen kağan aslan* diyerek aslan soyundan olduğunu belirtir (152:118A2).

Aslan sözcüğü hikâyelerde doğrudan "cılasun yiğit" anlamını da verir: *Ögünür-ise er ögünsün, aslandır* (134:101A3); *alpum Uruz, aslanum Uruz* (184:146B13); *Ak-Saz'un aslanında bir kökum var* (179:142A10).

Aslan, tıpkı kurt gibi "erkek çocuk, oğul" anlamını da verir: *Ala gözlü görklü helalünü yüklü kodun, aslan oldu* (143:108A2).

Er gibi dövüşen kahraman kızlar için de "aslan" denir: Kan Turalı kendisi uyurken gelen düşmana saldırıp yenen Selcan Hatun'u *aslan uruğu, sultan kızı* diye över (135:101B10).

Begil oğlu Emren hikâyesinde geçen bir atasözü *aslan enigi yine aslandur* der (158:123A4).

Dede Korkut destanlarında aslan, iki yerde üzerinde ayrıca durulması gereken bir önem taşır. Bunlardan biri Tepegöz'ü öldüren Basat'ın dişi bir aslan tarafından emzirilmiş olmasıdır (145:108B9). Bu motif tek değildir. Türklerin bir şubesi olan Tatarların atası da arslan tarafından büyütülmüştür.

> Tibetli bir gebe kadın, Karadağ dağının oturulmayan ıssız yerlerinde odun toplarken doğurur. Çocuk, ana aslanın eline geçtikten sonra, o, çocuğu kendisinin doğurduğunu sanarak dikkatle büyütür. Çocuk aslan yavrularıyla birlikte tam bir aslan terbiyesi görür. Onların yediklerini yer, içtiklerini içer. Bu çocuk bir gün üç erkek ve dört kadına rastlar, onlarla tanışarak dillerini öğrenir, yemeklerine alışır. Bu gelen insanlar, düşman tarafından kırılan bir kavmin kaçıp kurtulan kişileriymiş. Onlar kendilerine "biz tatarız" demişler, yani "tatar" demek Arapça "taya" demek oluyor. Sonra bu aslan çocuk kaçıp gelenler arasından bir kızla evlenerek bir oğul ve bir kız sahibi oluyor, kendisine "albdar arslan belgici", oğluna "Tatar Han", kızına da "Tenga Hatun" adını verir ve bunları evlendirir, Tatar kavmi işte bunlardan çıkar.[1]

Kaybolmuş ve dişi arslan tarafından büyütülmüş çocuk motifi seyrek rastlanan bir motiftir. Buna karşılık dişi kurt tarafından emzirilip büyütülmüş çocuklar motifi daha yaygındır.

"Arslan Ali" masalında, dışarıya bırakılmış çocuk bir arslan tarafından beslenip

---

[1] Ahmet Zeki Velidi (Togan), "Türk Efsanelerinde Milli Alâmetler", *Türk Yurdu*, Ekim 1925, c. III, sayı 14, s. 138.

büyütülür. "Der Treue Johannes" masalının varyantlarından birinde çocuk, arslan tarafından büyütülür, sonra prensin arkadaşı ve yardımcısı olur.[1]

Prof. Walter Ruben'e göre, arslan tarafından emzirilen Basat'ın hayatı totemistik kaynaktan gelen efsanelere bağlıdır. Kahramanlar yabani hayvanların sütüyle beslenerek gerekli yiğitlik gücü sağlarlar. Dede Korkut kitabında, Basat'ın yabani hayvanlardan geldiği hikâyesi, kahramanın sonraki yiğitliğini açıklamak üzere daha rasyonel bir şekle sokulmuştur.[2]

Jirmunskiy, bu görüşe karşı çıkarak Orta Asya'da yetişmeyen arslanın, Türk ulusları için bir ata olarak, boyun atası veya anası olan kurt ya da dişi kurt kadar karakteristik olmadığını ileri sürüyor.[3]

Bununla birlikte kahramanların arslan veya kaplan ile karşılaştırılması *Divânü Lugâti't-Türk*'te geçen en eski Türk halk edebiyatı örneklerinde de vardır.

Manas destanında, kahramanın anasının gebelik aylarında, arslan veya kaplan etine duyduğu önüne geçilmez "aşerme" de bu etin yenmesinin Manas'a o hayvanların gücünü ve kahramanlığını vereceği inancından gelmektedir.

Ebülgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime*'sinde geçen Oğuz kabileleri arasında "Aslan Han, Alp Arslan, Kılıç Arslan" gibi adlar vardır ve ilk Selçuklular da bu adları kullanmıştır.

♦ **GEYİK / SIĞIN:** Söz Dizini'nde de gösterildiği gibi *geyik* sözcüğü genel olarak "av hayvanı" anlamında kullanılmıştır (63:40A3, 63:40A9, 63:40B2, 63:40B8, 93:65B6-7, 156:121A3, 157:122A9, 165:129B4, 179:142A9). Dede Korkut kitabında pek çok türü olan geyiğin bu türleri belirtilmemiştir.

Dede Korkut kitabının mukaddeme bölümünde *gitdükde yerün otlakların geyik bilür* diye söylenir (21:4B2). Boğaç Han hikâyesinde de geyik yalnızca bir av hayvanı olarak geçer, bir özelliği yoktur (30:12B13, 30:13A3, 30:13A8, 31:13A10, 33:15B10, 34:16A7). Salur Kazan'ın evinin yağmalanışı hikâyesinde ise Kazan Bey *av avlayalum, kuş kuşlayalum, sığın geyik yıkalum* diyor (39:20A12).

Sığın, geyik türünün en büyük soyudur. Eti pek makbul olan bu av hayvanı adi geyikten ayrıdır, bu ayrılık "sığın geyik" diye belirtilir ve kitapta *sığın* sözü tek olarak geçmez (39:20A12, 43:24A6, 86:60A8, 93:65A11, 135:102A4, 165:129B7). Bir yerde de *sultan beğendi, semüz sığın geyik* deniyor (63:40B10).

Bunun İngilizcesi *elk*'tir; Kastamonu'da *elik-geyik* tabiri vardır. Bir yandan yağmur yağarken bir yandan da güneş açarsa "elik-geyik gunnayo = elik-geyik yavru-

---

W Eberhard ve P N. Boratav, *Typen Türkischen...* Typ 214. IV, s. 257; A. Caferoğlu, *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*, 1944, s. 9 vd.

[2] W. Ruben, a.g.e., s. 246.

[3] Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 225 vd.

luyor" derler. Dede Korkut kitabında bir yerde Basat'ın lakapları arasında *Elüklü oğlu* (147:112B5) geçmektedir, bunun "elük" ile bir ilgisi olabilir mi?

Geyiğin bir başlıca türü olarak bir de *ala geyik* vardır, "sığın"dan daha küçüktür ve adı renginden dolayı verilmiştir (135:102A3).

Gölden çıkan aygır tarafından döllenen atlar için kullanıldığını bildiğimiz "bidevi" sözü, Uruz Bey'in tutsak oluşu hikâyesinde bir yerde geyik için de kullanılır: *Boynu uzun bidevi geyikleri alup yıkdın* (98:70A5). Bu herhalde geyiğin hızı yüzünden verilmiş bir sıfat olmalı.

İki yerde de *kanlu geyik* geçer (155:120B9-10, 167:131B7). Bu "kanlu" sıfatı bilindiği gibi, destanlarda bir de Oğuzlara verilir. Bunun anlamı bence pek açık değildir. Geyik için kullanıldığında "kanı dökülen av hayvanı" demek ise Oğuzlar söz konusu olunca "kan döken savaşçı" demek olmalı.

Geyiğin erkeği için Begil oğlu Emren hikâyesinde iki yerde *boğa* sözcüğü geçer (155:120B12, 157:122A10); ki bu da "geyik boğası" olmalı. Boğa, sürüye, bir başbuğun ordusuna hâkim oluşu gibi hükmeder, onu sevk ve idare eder. Bundan ötürü boğayı avlamak, bir bakıma bütün sürüyü ele geçirmek demektir.

Geyiğin masallarda bir yeri vardır, fakat Dede Korkut kitabında böyle bir geyik motifine rastlamıyoruz. Yalnızca Bamsı Beyrek hikâyesinde, Beyrek karşısına çıkan sürüden bir geyiği kovalarken, beşik kertme nişanlısı Banı Çiçek'in otağına çıkagelir. Prof. Walter Ruben, klasik bir Hint dramında hükümdar Duşyanta'nın avda bir gazal aracılığıyla sonradan karısı olacak kıza doğru sürüklendiğine işaret edip, Hindistan ve Türkistan masallarında da bu motifin aynı olduğunu, buna Avrupa masalında da rastladığımızı, birçok Türk ve Macar masalında geyiğin rol oynadığını belirtir. Hint destanı Ramayana'da bu motifin eksen olduğu görülür.[1]

Begil oğlu Emren hikâyesinde de Begil kement atıp boynuna yay kirişini geçirdiği bir geyikle (geyik boğası) birlikte yardan uçar, sağ uyluğu kırılır.

♦ **KAPLAN:** Dede Korkut kahramanlarının sıfatları arasında benzetme unsuru olarak yer alır (32:14B3, 33:15B11, 34:16A8). Bir yerde Bayındur Han (138:104B4), iki yerde de Salur Kazan (39:19B13, 81:57A5) için *Karacuğun kaplanı* denir. Bamsı Beyrek için de *erenlerün meydanı arslanı, pehlevanlarun kaplanı Boz Oğlan*" denir (61:38A5).

Tepegöz'ün Oğuza yaptıkları anlatılırken de *kara kaplan koptu Tepegöz* diye kaplanın yırtıcılığı ve kan içiciliği göz önüne getirilmiştir (149:114A9).

Salur Kazan kendisini zindanda tutan düşmana karşı övünürken *Ak-Kaya'nun kaplanınun erkeginde bir köküm var* diyor (179:142A8-9) ve bununla kendisi in öcünü alacak olan oğlunu anlatıyor.

Walter Ruben, a.g.e., s. 216 vd.; *Orkun*, İstanbul, 11 Mayıs 1951, sayı 32, s. 10; W. Eberhard ve P. N. Boratav, *Typen Türkischen Volksmärchen*, 1953, III, 215.

Gobi yabaneşeğinin (Exuus hemionus) dörtnal koşarken American Museum of National History'nin Asya tetkik heyeti üyeleri tarafından bir otomobilden alınmış fotoğrafı.

♦ **KULAN:** Dede Korkut kitabında *gögez yerler çemenlerin kulan bilür* (21:4B3) ve *kulan ile sığın geyige konşu yurdum* (43:24A6) diye iki yerde geçen *kulan* bir "yaban atı"dır.

Kulan (Asinus hemionus 'heminus Pallas') atgillerden olup 'Moğol atı' boyunda, cıdağuda yüksekliği 125-130 santimetre, uzunluğu 175-200 santimetredir. Görünüşte at ile evcil eşek arasında bir hayvandır. Attan uzun kulağı ve daha kalın olan başıyla, dar ve ileri uzanmış tırnakları olan daha ince ayaklarıyla tanınmaktadır. Yazın derisine sıkıca yapışmış gibi ve kısa, kışın ise daha uzun ve kıvırcık tüyleri, boynunun üst yanında kısa ve dik yelesi vardır. Kuyruğu ince, uzun ve kaba tüyler, kuyruğun yalnız aşağıda üçte birinde bitmekte ve salkıma benzer biçimdedir. Gövde, boyun ve başındaki genel renklerin kuvvet derecesi açık ve kum sarısı veya açık sarıdan –saman rengi– kırmızıya, kahverengine kadar kimi kez bozcaya çalan nüanslarla pasaklanmadadır. Yeleden kuyruğa doğru kahverengi sırt kemeri uzanır. Yelesi ile kulaklarının uçları koyu kestane rengindedir. Bu çizgi, kuyruğun sonundaki uzun kıllara kadar uzanır. Gövde ile boynunun altı, tepesi, ayaklarının karnının altı, kıçı neredeyse bembeyazdır. Alın saçı yoktur. Kulan büyük hız yapabilir. Kısa mesafede saatte 64 kilometre kadar hızla koşabilir. Saatte 58 kilometre hızı ise uzun bir mesafede tutabilir. Kulanın eskiden yaşadığı bölge Arabistan, İran, Afganistan, Orta Asya (gerçek kulan), kuzeybatı Hindistan ile Çongarya, Moğolistan, Kâşgar ve Tibet, Ukrayna, Kırım, Kafkas ötesi stepleriydi; bugün yaşadığı bölgeyse daha küçük olup Ön ve Orta Asya'nın çöl ve yarı çölleridir. Bugün

Türkmenistan'ın güneyinde seyrek olarak bulunur. Eskiden bir av hayvanı olan kulan lezzetli eti ve derisi için avlanırdı. Günümüzdeyse Sovyetler Birliği'nde nadir bir yaban hayvanı olarak avlanması yasaktır ve hükümetçe korunmaktadır.[1]

♦ **KURT:** (42:23B2, 44:25A7, 51:30B3) Dede Korkut hikâyelerinde, evinin yağmalandığını anlamasının ardından, neler olduğunu öğrenmeye çalışan Salur Kazan'ın kurtla haberleşmesi güzel bir parçadır (44:24B9). Hindistan'da Ramayana içinde böyle bir tasvirin geçtiğini ve benzerinin de Vikranarvasia'da bulunduğunu biliyoruz. Kahraman, kaybolmuş karısını ararken ağaçlar, hayvanlar ve ormanlara sorar. Bir kahramanın vahşi hayvanlar ve kuşlardan ölüleri diriltmek için ilaç sorduğunu da biliyoruz.[2]

Dede Korkut destanlarında kurt ile çeşitli açılardan ilgili yerler vardır. Bunların başında Salur Kazan'ın kurt ile haberleşmesi sırasında geçen *kurt yüzü mübarektir* inancı gelir (44:24B10). Bugünkü Şamanist Türklerde de kurdun kutsal sayıldığını gösteren belirtiler vardır. Şaman davullarında mutlaka kurt resmi bulunduğu gibi Tuba Oranhay Türklerinin kam dualarında bozkurta hitap edilir:

Üst Tanrı'dan memurum
Yedi gün (ardı ardına) yemek yemezem
Yedi gün (ardı ardına) yemek yirim
Tanrı'nın merhametli (kul)u
Bozkurdum efendim
Ağız ve burnunu (dili) ile yalamakta olan
Kuğu (gibi) kurdum.[3]

Oranhay Türklerinin Şaman dualarında olduğu gibi Müslüman Kazak-Kırgızların bakşı dualarında (ervah'a tevcih olunan ilahilerinde) da kurda hitabı görürüz:

Oydan kilden on börü	Ovadan gelen on kurt
Sü börünün içinde	Şu kurtların içinde
Altı avazdı gök börü	Ateş ağızlı bozkurt [4]

I. M. Gromov, A. A. Gureyev, G. A. Novikov, I. I. Sokolov. P P. Strelkov, K. K. Çapskiy'in rehberliği altında yayımlanan *Sovyetler Birliği Hayvanları* (Moskova, Leningrad, 1963, s. 969) ile *Tarım Ansiklopedisi*'nden (c. II, 3. basım, Moskova, 1951, s. 600) alınmış-
Birincisini, Tiflis Üniversitesi'nde tanınmış Türkolog arkadaşım Prof. C. Cikiya, ikincisini de ünlü Türkolog akademisyen Prof. Kononov Türkçeye çevirerek bana göndermek lütfunda bulunmuşlardır, kendilerine çok teşekkür ederim.

2 W. Ruben, a.g.e., s. 205; *Orkun*, 6 Temmuz 1951, sayı 40, s. 12 vd.

Abdülkadir İnan, "Türk Rivayetlerinde Bozkurt", *Türkiyat Mecmuası*, 1928, II.,

4 Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 134, 146.

Salur Kazan'ın kurtla haberleşmesinde, onun gerçek tasviri vardı. Dresden yazmasında *kara başum kurban olsun kurdum sana* (**44:25A6**) diye biten bu parçaya Vatikan yazmasında, onu küçülten ve aşağı gören iki dize eklenmiştir: *Mere sırtı yoluk bozkurt* (**44:25A5**) ve *Yoksa karış verürin şimdi sana* (**44:25A6**). Bu son dize Kazan'ın su ve köpekle olan haberleşmesine de eklenmiştir; çobanla haberleşmesinde yoktur.

Arslan, kaplan ve ağ-sunkur'da olduğu gibi, kurt, Kazan Han'ın erkek dölü, oğlu yerine bir benzetme olarak onun övünmesinde yer alır (**179:142A11**). Kahramanlar ve onların savaş sırasında gürleyip haykırmaları kurda benzetilir: *Yeni Bayırın kurduna benzeridi yigitlerüm* (**140:105B10**); *ıssuz yerin kurdu gibi uluştular* (**143:108A6**).

Kurt, oğlan çocuğu anlamına geldiği gibi, iyi haber anlamını da verir (**67:45A2, 138**). Kurt sinirinden sert yaylar yapıldığını biliyoruz (**31:13A12**).

Kurt genel olarak Türk tarihinde ve destanlarında, attan sonra, başkalarıyla ölçülemeyecek bir yeri vardır.

> Türkler kendilerinin kurt ya da arslan soyundan indiklerine ve seferlerde kendilerine kurdun yol gösterdiğine inanmışlardır. Milattan önceki ve sonraki zamandan "art animalier" tipi ve en çok Türklere ait sanat eserlerinde saldırgan bir yırtıcı hayvan ile onun kurbanı olan başka bir hayvan tasvir edilmiştir. Türkler, bu güçlü ve saldırgan hayvanı totem bildikleri gibi; komşuları da onları bu yırtıcı hayvandan türemiş saldırgan karakterli insanlar olarak tanımışlardır. Bunları biz destanlardan başka, Çin ve Arap kaynaklarından, tarihçi Mes'ûdî'den, Türkleri "yırtıcı kurdun oğulları" diye anan eski Arap Şuubiye şairlerinin tasvirlerinden, nihayet Süryani patriği Mikâil'in tarihinden öğreniyoruz... Türklerin vatanlarını savunmada nasıl fedakârlık gösterdikleri İran destanlarında, Firdevsî ve Saalibî'de, kurt başlı Türkün İran kahramanı İsfendiyarı' çöllere sürdüğünü anlatan rivayetlerde belirtilmiştir.[1]
>
> Bozkurt Türk milletinin totemidir. Totem içtimai anlam taşıyan bir semboldür. Bozkurtun totemliği de ayrı Türk zümrelerinde başka başka anlatılmıştır. Göktürklerde dişi kurt bir "ulu ana", Uygurlarda erkek kurt bir "ulu ata", Oğuzlarda erkek bozkurt büyük seferlerde önderlik eden milli bir kılavuzdur... Türklerin kurdu kendilerine totem olarak mal etmelerinin anlamı, onun Türkleri öteki milletlerden ayıran milli bir karakterin ifadesi olmasıdır. Oğuz destanında, Kül Erki Han'ın oğlu olan Tuman, yırtıcı hayvanların dilini biliyordu ve ihtiyar bir kurdun

---

Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 2. basım, İstanbul 1970, s. 106 vd.

üç genç kurtla yaptığı konuşmayı dinleyerek memleketin bolluğunu sağlayan tedbirler almıştır. Kurt, başlıca savaşlarda yol gösteren bir kılavuzdur. Uygurca Oğuz destanında Oğuz Han'ın her seferinde mavi bir kurdun ona rehberlik ettiği, seferlerin sonu gelince kurdun yere oturduğu anlatılmıştır. Oğuz destanı böyle seferlerin sadece kurdun işaretiyle başladığını anlatır.

Göktürkler, Karluklar ve Halaçlarda bozkurt bir mürebbiyedir. Ulu Ata bir mağarada doğuyor, oraya bir dişi kurt gelir. Kurdun iki çocuğu vardır, Türkün Ulu Atası da onların yanında üçüncü oluyor. Göktürklerde kurt tarafından beslenmiş ilk Türke "Böri-Tekin" (kurt prens) denilmiştir.

Milattan önceki Uşun Türklerinde de dişi bozkurt anadır, yani aynı kola bağlı olan Göktürklerdeki gibidir. Cengiz'in ataları olan Böri-Tekin'lerde, Göktürkler ve Uşun'larda olduğu gibi bozkurt bir Ulu Ana'dır.[1]

Cengiznâme'ye göre, Dubun Bayan'ın ölümünden sonra Alanguva gökten inen bir bozkurttan gebe kalmıştır.[2]

Tukyuların, kurttan türemiş on oğlundan biri ve diğer kardeşlerin en zekisi olan Asena, hükümdar olunca soyunu unutmadığını göstermek için çadır kapısının önüne üzerinde bir kurt kafası bulunan bir bayrak dikmiştir.

Uygurların Türkistan'da yaptıkları duvar resimlerinden birinde ucunda alem yerine kurtbaşı bulunan bir bayrak görülür. Emel Esin, Orta Asya resimlerinde Uygurlardan önce de Batı-Türk çağında böyle bayraklar görüldüğünü yazar. İslamiyetten önceki Türk devletlerinin bayraklarında arslan, kurt, tuğrul gibi yırtıcı hayvan şekillerine rastlanır.[3]

Göktürk ve Uygur hakanlarının sancakları başında altından yapılmış bir kurt başı bulunurdu. Kurt başlı bayrağın, XVIII. yüzyılda Müslüman Türklerden Başkurtlarda da görüldüğünü, 1709-40 yıllarında Rus istilasına karşı savaşan Başkurtların kurt başlı sancak kullandığını, bunun Rus resmi belgelerinde görüldüğünü Abdülkadir İnan'dan öğreniyoruz.[4]

---

[1] Zeki Velidi Togan, "Bozkurt Efsanesi", *Bozkurt*, 1969, s. 18 vd; Deuguignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi*, Hüseyin Cahit çevirisi, 1923, c. II, s. 270, c. III, s. 8; M. Şemsettin, *Türk Tarihi*, s. 4, 17; M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1926, s. 65 vd.

[2] Abdülkadir İnan, "Destan-ı Nesl-i Cingiz Han Kitabı Hakkında", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, II, s. 133 vd; "Türk Rivayetlerinde Bozkurt" *Türkiyat Mecmuası*, 1928, II, s. 133.

[3] Emel Esin, "Alp Şahsiyeti in Türk Sanatındaki Görünüşü", *Türk Kültürü*, Ağustos 1968, sayı 70. s. 785 vd.

[4] Fuat Köprülü, "Hukuki Sembollerdeki Motifler", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, 1932-39, II, s. 34, 40, 45, 47.

Abdülkadir İnan, "Tuğ-Bayrak (Sancak)", *Türk Kültürü*, Ağustos 1966, sayı 46, s. 872

Dişi kurt tarafından emzirilip büyütülme motifi bütün dünyada yaygındır. Yunanlılardan mitolojik Ares ve Philonome, Romalılardan Romus ve Romulus, bir Estonya masalının kahramanı, Orta Almanya'nın Wolfdietrich masalının ve bir kuzey Alman masalının kahramanı dişi kurt tarafından emzirilmiştir. Hindistan'da da bu motife sık rastlanır.[1]

Bugün Anadolu'da kurtla ilgili inançlar sürüp gitmektedir. Yabanabat'ta Kese Köyü ile Sipahi Köyü yakınındaki kaplıcaların meydana çıkışı, uyuz bir kurdun bir hayvan izi denli küçük olan kaynakta sağa sola yuvarlanıp dönmesine ve onu küçük bir göl haline getirmesine verilmektedir. Bu sudan şifa bularak tüyleri ipek gibi düzelen kurdun peygamberlerden biri olduğuna inanılır.[2]

Kurdu görmek de görmemek de uğur sayılır. Bozkurta ezelden beri tapıldığı Türkmen aşiretleri arasında söylenir; onlara göre kurt, Hazreti Ali'nin iti ve kurdun ardına düşen de "yezit" sayılmaktadır. Kurdun ağzı, gözü, bıyığı, derisi, dişi, yüreği, kafatası türlü yerlerde işe yarar. Kurdun aşık kemiği nazara karşı çocukların omuz başlarına takılır ya da beşiğine asılır. Bir kişi bunu kesesinde saklarsa o keseden bereket eksilmez derler. Anadolu'da kurdu öldürmenin günah olduğu, kurda atılan tüfeğin patlamadığı, vurmak için tılsım gerektiği, kurdun adamdan azman olduğu gibi, daha nice inançlara rastlanır. Kurt başının uğur getirdiğine inanılır ve kapıların üstüne asılır.[3]

Nizip'in batısında çıplak bir tepe vardır, buraya Kurt Baba Tepesi adı verilir. Bu dağda kırk in ve her inde bir kurt vardır. Bu kurtların bir babası varmış, bu Kurt Baba yılda bir davar yermiş. Kurt Baba'ya kimse kurşun atmaz; o, kurtların evliyasıdır, atan çarpılır, kürküm (yetim ve kimsesiz) kalır.[4]

♦ **TAVŞAN:** Dede Korkut kitabında yalnızca tek bir yerde, Kara Tekür'ün Oğuz beylerini tuzağa düşürmek için yaptırıp içine uçardan kaz, tavuk, yürürden geyik ve tavşan doldurduğu koru anlatılırken geçer (165:129B4).

Tavşanın, Onurcık'ı anlatan tartımda özel bir yeri olduğu görülüyor: "Altun gözlü tabuşkanı gittürdü dep, kaz ayağı üç ayrı tamga birdüm."[5]

W. Ruben, a.g.e., ş. 246 vd.

2 Hasan Fehmi, "Anadolu'da Bozkurt Efsanesi", *Halk Bilgisi Haberleri*, 1 Kasım 1929, yıl 1, sayı 1, s. 1 vd.

A. Rıza, "Anadolu'da Bozkurt" *Halk Bilgisi Haberleri*, Ekim 1930, yıl 1, sayı 12, 200; A. İnan, *Birinci İlmi Seyahate Dair Rapor*, 1930, s. 37; Zeki Teoman, "Bozkurt Efsanesinin Anadolu'daki İzleri", *Türk Folklor Araştırmaları*, Nisan 1952, sayı 33, s. 525.

4 A. Rıza, "Anadolu'da Bozkurt", *Halk Bilgisi Haberleri*, 1 Aralık 1930, sayı 14, s. 32.

5 Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, yay. haz. A. N. Kononov, s. 68.

♦ **YILAN / EJDERHA, EVREN:** Dede Korkut hikâyelerinde iki tür yılan geçer. Bunlardan *saru yılan*, bir olayı anlatmak için deyim gibi kullanılır: *Saru yılan sokmadan ağca tenüm kalkar, şişer* (32:14A9, 99:70B4). Sarı yılan, Anadolu'nun birçok yerinde görülen bir yılandır. Rengi bölgeye göre değişir; ince bal köpüğü renginde, kahverengine yakın sarı, kirli sarı ve kızıla yakın sarı renkte olur. Diyarbakır'da kızıl renkte olduğu için "ateş yılanı" derler. 70-80 santimetre uzunluğunda, ince ve uzun bir yılandır. Güneyde rastlanan türü zehirli ve çok tehlikelidir. Sinsi ve içinden pazarlıklı kişilerin sarı yılana benzetilmesi de bu yılanın bir yanını anlatır.

Ala yılan ise "engerek" dediğimiz yılan olmalı. Ormanlarda, çalılık ve fundalıklarda görülür. Bu da 70-80 santimetre uzunluğunda, kalın, derisi baklacıklarla kaplıdır. İnsana saldıracak kadar tehlikeli ve zehiri öldürücüdür. Başı üçgen biçiminde ve kuyruğu kısadır. "Sarı yılan"dan daha tehlikeli olduğu kitaptan anlaşılmaktadır: *Senden sonra bir yigidi sevüp varsam, bile yatsam, ala yılan olup beni soksun* (118:85B13-86A2). Bu yılanın ormanlar ve çalılıklarda yaşadığı da anlaşılıyor: *Ala yılan sökemez, anun ormanı olur* (123:89B11-12, 123:90A8).

Dede Korkut destanlarında büyük yılan karşılığı *ejderha* ve *evren* sözleri de geçmektedir.

Bunlardan *evren*, hikâyelerdeki türlü kahramanları ululamak, onların heybetini, korkunçluğunu anlatmak için kullanılır: *erenler evreni Karacuk Çoban* (42:22B8); *erenler evreni Kazan Bey* (53:31B12); *erenler evreni Kan Turalı* (121:87B10); *âdemiler evreni Deli Dumrul* (113:81B6-7, 118:86A7).

Tepegöz de korkunçluğu ve Oğuz'u canından bezdirmesi yüzünden *kara evren* diye niteleniyor (149:114A8).

Atıldığında yılan gibi sağılıp gittiğini ve rengini belirtmek için cıda "ala evren"e benzetilir (94:66B5, 97:68A10).

Ejderha ise Kan Turalı hikâyesinde olduğu gibi, aynı zamanda arslan, boğa ve buğra gibi azgın hayvanlar için de kullanılır (122:88B8).

Yegenek hikâyesindeyse Dede Korkut cılasunlarından adı Deli Evren olan bir kahraman *ejderhalar ağzından adam alan* diye nitelenir (139:105A2).

Bir yerde Salur Kazan'ın kendini övmesinde, ejderha, başka masallarda olduğu gibi *yedi başlu* diye tanıtılır (178:141A6).

Salur Kazan'ın gökten inen bir ejderhanın aman vermeyerek başını kestiği de onu öven bir tartımda geçer.[1] Dede Korkut kitabında buna gönderme vardır. Salur Kazan'ın kahramanlıkları arasında bir ejderha ile dövüştüğü epizodunun bulunduğu anlaşılsa da bunun hikâyesini bilmiyoruz.

Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, yay. haz. A. N. Kononov, s. 66.

Ejderhanın bir tasvirini Enverî'nin *Düstûrnâme*'sinde buluyoruz:

Deve dişlü, elli arşun uzunu
Hem anun camus eni gibi eni[1]

Gökten inen ejderha efsanesi bugün Anadolu'da yaşamaktadır.[2]

Bâlâ ilçesinde "Evren Kaya" adıyla garip bir yer vardır. Bir zamanlar bu kayadan bir ejderin bulutlarla göğe çıktığı hakkında bir efsane söylenmektedir ve "Evren Kaya" denilmesinin nedeni de budur.[3]

BÖRTÜ BÖCEKLER

♦ **BİT:** Yaşanılan bir korkunun ve ürpermenin şiddetini anlatmak için Dede Korkut kitabında "başında olan bit ayağına indi" deyimine rastlıyoruz (122:88B12, 134:101B5). Bir yerde de güllerde ve ağaçlarda gördüğümüz bitki bitlerinden biri olarak, bir atasözünün içinde geçiyor: *Eski tutun biti, öksüz oğlanun dili acı olur* (166:130A11).

♦ **BÖGELEK:** Bamsı Beyrek hikâyesinde Deli Karçar, önce istediği, ama eline geçirince de bütün gövdesini sarıp kendisini canından bezdirdiği için pireleri bögelek'e benzetir (68:45B13, bkz. Söz Dizini).

♦ **PİRE / BÜRE, PÜRE:** Bamsı Beyrek hikâyesinde, bunları isteyen kahramanın (Karçar) deliliğini ve sonunda düştüğü acıklı durumu anlatmak için gülünç bir unsur olarak yer alır.

♦ **SİNEK:** Bu küçük, fakat mide bulandıran böcek Dede Korkut kitabında bir yerde, kadının kocasına (Segrek'e) büyük ve sarsılmaz sadakatini anlatmak için konuştuğu yerde geçer: *Erkek sineği üzerüme kondurmayam* (169:132B12). Bir de Tepegöz'ün gövdesine değen oku, sinek ısırması diye alacak kadar önemsiz saydığını göstermek için kitaba girmiştir: *Bu yerün sineği bizi üşendürdü* (149:114B13).[4]

Enverî, *Düstûrnâme*, Mükremin Halil (Yınanç) yayını, İstanbul, 1929, s. 78.

[2] Kırzıoğlu M. Fahrettin, "Gökten İnen Ejderha Efsanesi", *Türk Folklor Araştırmaları*, Mart 1953, sayı 44, s. 697 vd.

Yusuf Ziya (Demircioğlu), "Anadolu'da Alevi İtikatları" *Hayat*, 5 Ocak III, sayı 58, s. 6 not 2

[4] Mehmet Kaplan'ın Dede Korkut kitabında geçen bir bölük hayvanı başka bir açıdan ele alan yazısı için *bkz.* "Dede Korkut Kitabında Hayvanlar", *Fuat Köprülü Armağanı*, İstanbul, 1963, s. 275 vd.

VIII. AT

Türklerin hayatında atın yeri başka hiçbir varlıkla ölçülemeyecek denli büyük ve önemli olmuştur. At bu dünyada yalnız onun silah arkadaşı olduğu için değil, öldükten sonra da öteki dünyada her açıdan kendisinden yararlanacağına inandığı için ayrı ve eşsiz bir değer taşır. Bu yüzden atın inançlar, efsaneler, destanlar, halk edebiyatı, deyimler ve atasözlerinde, kısaca hayatın her dönemecinde karşımıza çıkmasını olağan karşılamak gerekir. Alp Er Tunga'nın *Erge at andak kim gökde ay* (Gökte ay nasıl bir süs ise, erkek için de at öyle bir süstür) sözü, Türklerin en eski destan kahramanı tarafından ata verilmiş bir değer beratıdır.[1]

Divânü Lugâti't-Türk'te *yund eti yıbar* (at eti misk gibi kokar) denir (III, 5). At eti pişirilip soğumaya bırakılır, o zaman bu etten misk gibi bir koku gelir.

Bamsı Beyrek zindandan çıkıncaya dek on altı yıl kendisini bekleyen atına *at demezem sana, kardaş derem, kardaşumdan yeg* (74:51B9-10) derken bütün Türklerin ağzından konuşmuş oluyor.

At ile erin değerini bir tutan Türkler için at kişiye arkadaşlarından daha yakındır, onun sadakati lekesizdir. Yarışlarda at kabilenin namusu ve şerefi olur. At kişiye itibar kazandırır. Atı olmayan, yani yaya olan adamın bir değeri yoktur.

At ile erin değeri bir tutulduğuna bir kanıt olarak şunu verelim: Başkaldırmalar sırasında bir nutuk söyleyen Manas oğlu Semetey "böyle birbirimizle dövüşmeyelim, at ölümü ve er ölümü olmasın" diyor.[2]

Salur Kazan için sıralanan nitelikler arasında *konur atun iyesi* olması onun ayrı bir şerefidir (39:19B13, 81:57A5-6, 91:63A9).[3]

Türkler kendilerine denizden (gölden) ya da dağdan gelen ilahi aygırlardan türeyen, hızları emsalsiz atlar bahşedildiği için Tanrı tarafından öteki milletlere üstün kılındıklarına inanmaktadır. Mes'ûdî "yırtıcıların padişahı ve atlıların padişahı" olmayı Türk hâkimiyetinin bir sırrı gibi gösterir. Oniki hayvan takvimindeki yıllardan birinin adı *yund*'dur. Atlarla ilgili yer ve kabile adları vardır.

Çok daha eski çağlardan bu yana Türkler ata büyük değer tanımışlardır. Lena ırmağının üst kıyılarının kazılarında bulunan heykellerdeki at tasvirleri, savaş atları, kahraman binicisine göre daha iyi giydirilip süslenmiştir. Savaşlarda ölümden veya yaralanmadan korumak için atlara zırh giydirdikleri gibi, kahramanlar atlarını boyunlarına at ve yaban öküzü kuyruğu takarak süslemişlerdir.

Rahmetli hocam Zeki Velidi Togan, bu sözü Alp Er Tunga'ya yorulan hikmetler arasında bulunduğunu bana haber vermiştir.

Abdülkadir İnan, *Türkoloji Ders Hulasaları*, İstanbul, 1936, s. 59 vd.

Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1970, c. I, 2. bölüm, s. 108, 441, not 8.

Dede Korkut destanlarındaki kahramanlardan Kara Güne oğlu Kara Budak'ın atı *bahri hotazlı*'dır (54:32A9, 108:77A8). *Burhan-ı Kaatı* bu "bahri hotaz" için şu bilgiyi veriyor: "Bahri Kutas, yani deniz öküzü ki, ziynet için kuyruğunu donanma yedek atların gerdanlarına, tuğ ve alem tepelerine asarlar. Amme bahri kotaz derler. Ve bir rivayette bir tür dağ öküzüdür; Hıta dağlarında olur."

Bundan başka atların boynuna kıymetli taşlardan ya da arslan tırnağı veya muska gibi büyü tesiri olan şeylerden oluşan boyunluklar asıldığını ve buna da *muncuk* dendiğini *Divânü Lugâti't-Türk* yazmaktadır (c. I, s. 359; c. II, s. 98). Alpların atlarının kuyruklarını ipekle ördüklerini de yine Kâşgarlı Mahmud'dan öğreniyoruz (c. II, s. 280). Orhun Yazıtları'nda, şehzade Kültigin'in atlarından birinin taşıdığı *Alp Şalçı* adı dikkate değer. Bu, tıpkı savaşçı kahramanlara olduğu gibi atlara da "alp" unvanı verildiğinin kanıtıdır.

Elazığ / Tunceli / Erzincan hattının doğusundaki bölgenin kimi yerlerinde koyun ve at motifli mezar taşlarına rastlanmaktadır. Nazmi Sevgen, Van'ın Muradiye kazası Esbireş (= Yağız at) köyündeki eski mezarlıkta, at heykelli iki mezar taşına rastlamıştır ki, üzerinde eyeri, göğüslüğü, gemi, üzengileri, yanına asılı kılıcı, ayak ve kollarında birer nal damgası açıkça görülür. Ama bu mezar taşlarının kimlerden kalma olduğu ve neyi anlattığı bildiğim kadarıyla açıklanmış değildir.[1]

Atlara verilen önem ve değer dolayısıyla onlara özel mezarlar yaptırılmıştır. Rumeli'ye ilk geçen Süleyman Paşa'nın Bolayır'da, Gelibolu yarımadasının her iki yanında deniz gören güzel bir türbesi vardır. Bu türbenin içinde kendisi, lalası ve atı, yeniden fetihlere çıkacakmış hissini veren haşmetli bir sadelik içinde yatarlar.

II. Osman, Sisli Kır adlı atı ölünce, onu Üsküdar'a Kavak Sarayı'na gömmüş, bir mezar yaptırıp başına ölüm tarihini gösteren bir taş diktirmiş. Bu taşa "Sisli Kır At Mezarı" ve "At taşı" denir, sancılı hayvanları getirip burada gezdirilir.

Yine Üsküdar'da, Karaca Ahmet Sultan türbesinin altında "Altı Direkli Türbe" denilen, etrafı açık bir kubbe vardır ki, bunun içinde düz taşlı bir mezar bulunmaktadır. Bu mezara "Ebu'd-Derdâ'nın atı" diyorlar. Başka bir rivayette de "Karaca Ahmet Sultan'ın Atı" denir. Bu türbenin içine, uğur getirsin diye arpa dökülür. Yürümeyen çocukları buraya ayın ilk cumasında getirirler; anneler yanlarında bu ata biraz da arpa getirirler, kurban keserler, Karaca Ahmet Sultan türbesinin yanındaki yoksullara dağıtırlar.[2]

Eyüp Sultan'da da Sultan Mahmud'un atının mezarı vardır.

Nazmi Sevgen, "Anadolu'da Koyun Motifli aşları" *Tarih Dünyası*, yıl sayı 8, Ağustos 1950, s. 333 vd.

Muhitü'l-Maarif, İstanbul, 1318, At maddesi, s. 409; At Mezarı, s. 425;

Halil Ethem, "Bir Atın Mezar Taşı Kitabesi", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, Mayıs 1341, on beşinci sene, No 9 (86), s. 196 vd

İNANÇLARDA AT

Yas, Ölü Aşı ve Gömme Törenlerinde At

Bu törenlerde atın önemli bir yeri vardır. Ayrıca bkz. Ölü Aşı – Yas Tutma bölümü, s. 1097 vd.

Ölüyü atıyla birlikte gömmek Türklerde çok eski bir âdettir. Abdülkadir İnan'ın belirttiğine göre, Müslüman Türklerin hikâye ve destanlarında bu eski âdet açıkça görülmektedir.

Manas destanının Colay Han hikâyesinde bu dizeler vardır:

Yakşı Bolot öldü dep
Ayga bakkan aksaray
Ak saraylap koyunğar

Bir semiz de bir arık
Aygır baylap ketinğer.

Menden kalgan aç Budandı
Başıma baylap koyunğar [1]

Kazak-Kırgızların destan kahramanlarından Er Sayın arkadaşlarına şöyle vasiyet ediyor:

Karagaydan tabıtım
Bekem kılıp salınğız
Tanğdan mingen kök attı
Basıma mıktap baylanğız

Nogayların hamaset türkülerinde kahramanlar kıyamet gününde atlarının kendilerine gelmelerini dilerler:

Kıyamet kün bolganda
Kuyruk yalınğ kınalap
Sen yolukkun yürüğüm

Dede Korkut kitabının son öyküsünde, Beyrek ölürken *Yiğitlerim yerinüzden örü durun, ağ boz atumun kuyruğunu kesün* diye vasiyet ediyor (191:151A3-4). Onun ölümü üzerine de Oğuzun *kaza benzer kızı gelini ağ çıkardı kara geydi; ağ boz atınun kuyruğunu kesdiler* denmektedir (192:151B10-11).

Türklerde bir yas alameti olan kuyruğunu kesme"nin ayrı bir

Abdülkadir İnan, "Altay'da Pazırık Hafriyatında Çıkarılan Atların Vaziyetini Türklerin Defin Merasimi Bakımından İzah", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, İstanbul, 1943, s. 147.

vardır: *Tullamak* (Bkz. yukarıda s. 951)

Abdülkadir İnan'ın anlattığına göre, yas alameti olarak "at kuyruğunu kesmek" yerine "bağlamak ya da örmek" de vardır: "Rivayete göre Beltir Türkleri eski zamanlarda ölünün sevdiği atı eyerleyip ölünün eşyalarını üzerine bağlarlardı. Sonra atın kuyruk ve kâkülünü kadın saçı gibi örer ve öldürüp mezarın üstüne bırakırlardı. İslam tarihçilerinin verdiği bilgiye göre, Malazgirt meydan savaşına giderken Alp Arslan, gömme törenlerinde yapılacak âdetleri yerine getirdi, atının kuyruğunu kendi eliyle bağladı, askerleri de onun gibi yaptılar."[1]

Emel Esin, at kuyruğu bağlamanın "kuşkulu bir mesele" olduğunu söylüyor. Hiyung-nularla savaşları gösteren Çin taş oymalarında görülen atların kuyrukları bağlıdır. Savaş ve av için kullanılan atlarda da bağlı kuyruklar görülmektedir.[2]

Kurban Olarak At

Şamanlıkta kurban sunulmadan ayin ve tören yapılmaz, kanlı kurbanların en önemlisi de at kurbanıdır. En makbul kurban erkek hayvan olur. Oğuzlar türlü vesilelerle verdikleri toylarda *attan aygır, deveden buğra ve koyundan koç* kırdırmışlardır. Bu motif Kazak-Kırgız destanlarında da görülür. Dudar Kız hikâyesinde, Tanrı'dan çocuk dileyen zengin "attan aygır, sığırdan buğra, koyundan koç, keçiden teke" kurban eder.

Kazak-Kırgız folklorunda "töbel baytal (alnında beyaz bulunan genç kısrak)" Tanrı'nın beğendiği ve ruhların hoşuna giden kurbanlardan sayılır. Kazak-Kırgızların Edige ile Toktamış destanındaki ve Manas destanında kahramanlar "ak-boz diye (ak-boz kısrak)" kurban ederler.

Kurban edilen hayvanın kemikleri kırılmaz, köpeklere verilmez; ateşte yakılır veya gömülür. Kimi özel ayinlerden sonra kurban kemikleri toplanıp bir kaba konur ve kayın ağacına asılır. Kurban edilen atların kafatası bir sırık üzerine konulur.

Altaylılar ve Yakutlar kurban olarak kestikleri atın derisini bir sırığa geçirip tıpkı at şekline sokarak asarlar; Altaylılar buna *baydara*, Yakutlar *taluk* der.[3]

Genel olarak Türk boylarında atların kafatasları yere atılmaz, bir sırığa geçirilerek dikilir. Bu âdet Altaylılardan İstanbul'a kadar gelmiştir. Çin kaynaklarına göre aynı âdet Göktürklerde de vardı. Eski Türk şamanlığında atın kafatasının

---

Abdülkadir İnan, "Altay'da Pazırık Hafriyatında Çıkarılan Atların Vaziyetini Türklerin Defin Merasimi Bakımından İzah" *İkinci Türk Tarih Kongresi*, İstanbul, 1943, 149. Bu âdet daha önceki devirlerden gelmektedir.

Emel Esin, "Alp Şahsiyetinin Türk Sanatında Görünüşü", *Türk Kültürü*, Ağustos 1965, sayı 34, s. 774

Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 100 vd.

mübarek sayıldığı şüphesizdir.[1]

Radloff, Lebed Tatarlarında en yüce Tanrı olan Ülgen için kır at, ondan sonra gelenlere de kızıl at kurban edildiğini söylüyor. (Tanrılara genel olarak kır at kurban edilir.) Abakan Tatarlarında ölünün ölümünün kırkıncı günü, sahibinin ölmesi üzerine serbest kalmış at sürüden yakalanarak kesilir. Atın eti mezar başında yendikten sonra kafası bir değneğe geçirilerek mezar höyüğünün tepesine dikilir.[2]

Kurban kemiklerinin köpeklere verilmemesine, atılmayarak gömülmesine bugün Müslüman Türklerce de riayet edilmektedir.

Kansız kurbanlar da vardır. Bunların en önemlisi ruhlara bağışlanarak başıboş salıverilen hayvanlardır. Eski Türklerin *ıdık* ya da *ıduk* dedikleri bu hayvan kutsal sayılır, ona yük vurulmaz, sütü sağılmaz, yünü kırkılmaz, sahibinin yaptığı bir adak için saklanır ve kadınların ona binmesi yasaktır.[3]

At ve And

Abdülkadir İnan'ın verdiği bilgiye göre, Yakutlar ayı kafası bulunmadığında at kafası üzerine and içerler. Bu da Yakutların nereden geldikleri hakkında bir efsaneyle açıklanır. Bu efsaneye göre Yakutların ilk ataları yarısı at yarısı kişi şeklinde bir yaratık olup gökten inmiştir.[4]

Düşte At Görmek

Düşte at görmek uğurdur; kır ata binmek, bu düşü görenin öleceğine alamettir. Al ata binmek, ömrün uzadığına yorulur; yağız ata binmek devlete konmaktır. Çocuğun doğacağına yakın, anası ata binerse, çocuğun yiğit olacağı söylenir; gebe kadın düşünde at görürse, çocuğun rızkı bol ve kahraman olacağına yorulur.[5]

Bir atın satılması sürünün büyümesine engel olur.[6]

Abdülkadir İnan, "Eski Türklerde ve Folklorda And", *DTCFD*, Eylül-Ekim 1948, c. VI, sayı 4, s. 289 vd.

2 Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. I, s. 369, 387.

3 Ziya Gökalp, "Eski Türklerde İçtimai Teşkilat", *Millî Tetebbular Mecmuası*, 1331, c. I, sayı 3, s. 407, c. II, sayı 1, s. 76 vd. çıkma (x);

Abdülkadir İnan, "Türk Şamanlığı Hakkında" *Türk Yurdu*, 1926, c. 4, sayı 25; *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, s. 394; *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 1954, s. 98.

A. İnan, "Eski Türklerde ve Folklorda And", *DTCFD*, 1948, c. VI, sayı 4, s. 289 vd.

Ali Rıza (Yalgın), *Cenupta Türkmen Oymakları*, kısım I, İstanbul, 1931-32, s. 44,45,46

6 Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. I., s. 457.

EFSANELER VE DESTANLARDA AT

Atın Nereden Geldiği Üzerine

Sibirya'da, Şaman dinindeki Türklerin ve Moğolların halk edebiyatında atların gökler alemindeki güneş ülkesinden gönderildiğine inanılır. Prof. Ahmet Caferoğlu'nun belirttiğine göre, atlar taşıdıkları üstün nitelikler dolayısıyla güç anlarda hem Yakutça konuşan hem de binicisine öğütler veren, böylece Tanrısal ve büyü gücüne sahip olan, insan zekâsının üstünde birçok fikri meziyetleri de kendisinde toplayan bir güç ve kudret örneğidirler.[1]

Batı Türkistan'da, Soğd kabilelerinin efsanelerine göre bunların Mazdeist tapınaklarında gökten düşmüş ve bakırdan yapılmış bir at bulunurdu. Bu at yarıya değin toprağa gömülmüş durumdadır; yılbaşında (haziran) nehirden altın bir at çıkar ve tapınaktaki bu ata karşı kişner.[2]

Prof. Şükrü Elçin bu konuyla ilgili bir yazısında gök, rüzgâr ve mağara-toprak kökenli atlara değinmektedir. Iğdır'ın Bayat köyündeki bir rivayete göre, at gökten inmiş, ağzı büyükmüş, insan yiyen bir hayvanmış, sonradan bir gölde su beygiri ile çiftleşmiş ve bugünkü at meydana gelmiş. Kars'ın Subatan köyündeki bir rivayete göre de dünya vaktiyle sularla kaplıymış, sonraları sular çekilince atın ön ayakları gayet büyük, iki tırnaklı ve yüzmeye elverişli yüzgeçleri olan ecdadı oralarda kalmış, iklim şartları değişince de bugünkü şeklini almıştır.[3]

Ordos Moğollarınca Cengiz Han'ın atı gökten indiği gibi, Cengiz'in han olması için verilen toyda 'uruk' temsilcisi olarak bulunan Gökçe'nin "arada bir bana gaipten bir boz at gelir, ona binerek göğe çıkar tanrıyla konuşur gelirim" dediğini Ebülgazi Bahadır Han anlatmaktadır.[4]

Gölden Çıkan Aygır Efsanesi

Bamsı Beyrek hikâyesinde Bay Büre Bey'in bezirgânlarının Beyrek'e getirdiği armağanlar arasında bir *deniz kulunu boz aygır* vardır (60:37A1, 61:38A98-10, 73:51B3).

Zeki Velidi Togan şöyle anlatır:

> Türklerin denizden (gölden) yahut dağdan çıkan ilahi aygırlardan türeyen, süratte emsalsiz atları vardır Huttalan beyleri eskiden iyi at yetiştirmekle ün almışlardı...

A. Caferoğlu, "Türk Onomastikinde At Kültü", *Türkiyat Mecmuası*, 1953, c. X. s. 201.

2 W Eberhard, "Çin Kaynaklarına Göre Orta Asya'da At Cinsleri ve Beygir Yetiştirme Hakkında Malûmat" *Ülkü*, Ekim 1940, 16, sayı 92, 164

Şükrü Elçin, "Atların Doğuşlarıyla İlgili Efsaneler" *Türk Folklor Araştırmaları*, Ocak 1963, sayı 162, s. 2943-45.

A. Caferoğlu, "Türk Onomastikinde At Kültü", *Türkiyat Mecmuası*, 1943, c. X, s. 201.

Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Türkî*, Rıza Nur basımı, İstanbul, 1925, s. 84

Bu atlar, efsanevi göl aygırlarından türemiş olduklarına inanılan atlardı ki bunlar daha Milat çağında Çinlilerce bilinir ve Çinliler bu atları elde etmek için çok uğraşırlardı

Çevik ve ince Arap atlarının, Türkmen atlarından gelme olduğu, Türkistan'dan eski Hind'e de geçtiği bilinen *su atları* efsanesinin Araplara tam Türk rivayetleri şeklinde geçmiş olmasıyla sabittir: Vaktin geçmesi dolayısıyla 1000 attan ancak az miktarının çıkıp kalanının gölde kaldığı ve başkaları.

En eski İran destanlarında Türk askerlerinin *ala at*'larının (ala yund) yanında Hakanın atları olarak *su atları* (esb-i rûd) anılır ve bunlara "argun" denilir.[1]

Amuderya'nın kollarından Vahş havzasında, Rusta-Bik'te sudan çıkmış aygır soyundan gelme atlar hakkındaki efsaneler çok eski zamandan beri anlatılmıştır. Bunlar Manas ve Dede Korkut destanlarından başlayarak daha sonrakilerde *bidevi* ya da *bidev at* diye geçer. Köroğlu'nun bir rivayetinde kır atın atası Amuderya'dan çıkmış su aygırıdır. Binbir Gece Masalları'ndan Sindbad'ın maceraları arasında, onun düştüğü adaya seyisler her yıl padişahın kısraklarını getirirler. Denizden bir aygır çıkıp kısraklara aşar.[2]

Bidev at tabirine Dede Korkut dışında başka Manas destanı, Bozoğlan hikâyesi ve Seyyid Battal Gazi'de rastladığımız gibi Azeri halk edebiyatında da rastlarız.

Cengiz'in atalarına ait rivayette de bu efsane görülür. Sonraki Cengiz Han'ın büyük atası olan Cengiz'in adı *Tengiz* demekmiş. Bunların yaşadığı göl çevresinde Iz-Irmak adındaki şehirde kendi yaptığı demir silahları satarak geçinen Cengiz Han, bu gölün ortasındaki adada beslenen, *ot atı* ismindeki at sürülerinin de sahibiymiş. Hikâyede bu atlar Arapça olarak *deniz atları* (bir-zevnü'l-bahrî برذون البحري) diye isimlendirilmiştir. Kökenor ortasındaki gölden çıkan aygırlarla kısrakların birleşmesinden doğan bu atlar ve demircilik Çin kaynaklarında da geçer.[3]

Sudan çıkan aygır efsanesi, Türkler arasında bugün dahi yaşamaktadır. Dim nehri havzasında Kandırakól, Başkurtların en güzel soy yılkılarının yetiştiği yerdir. Efsaneye göre Zoya Tülek adında bir yiğit, Suvsulu adında bir su kızına âşık olmuş ve bu yılkılar kıza çeyiz olarak verilmiş ve gölden çıkmış.[4]

Prof. Zeki Velidi Togan'ın candan arkadaşı İbrahim Kaçkınbay'ın ılkıları da çok itibarlı bir soydanmış. "Şülegen soyu" denilen bu ılkının kısrakları güya efsaneye göre Şülegen adındaki köyün yakınındaki mağarada, gölden çıkan aygırlar-

---

Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 2. basım, İstanbul, 1970, s. 175, 219

Zeki Velidi Togan, *Türk Tarihi Dersleri*, 92 vd. *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 103, 167 ve bunlarla ilgili çıkmalar, 439'a ait düzeltme ve ilaveler, s. XVI.

Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, 1931, s. 58 vd.; *Türk Ansiklopedisi* "At" maddesi. Zeki Velidi Togan, "Bozkurt Efsanesi", *Bozkurt* dergisi, İstanbul, 1969, s. 23.

[4] H. Namık Orkun, "Zoya Tülek", *Türk Yurdu*, yıl I, Ekim 1954, sayı 4 (237), s. 260 vd.

dan gebe kalmışlarmış.[1]

Anadolu'nun türlü yerlerinde bu efsaneye rastlanır ve *Aygır Gölü* adını taşıyan bazı göller vardır. Bunların en tanınmışı Kars'ın kuzeyinde Çıldır Gölü'nün biraz güney batısındaki küçük göldür. Bu gölden çıkan bir aygırın kısrağına aşması sonucu iki yılda iki yağız taya sahip olan bir köylü, talap zamanı yeniden gölün kıyısına gelir, fakat aygır kısrağa dönüp bakmaz. Bir tekmeyle onu yere serer ve göle dalıp kaybolur; taylar da aygırın ardından suların koynunda kaybolurlar.[2]

Urfa'nın Dağbaşı nahiyesi Karahan köyünün yarım saat kadar güneybatısında yerlilerin "Dolo guni (Kanlı göl)" dedikleri bir göl vardır. Yukarıdaki rivayette olduğu gibi, bu gölden çıkan aygırlardan ilk döl aldıktan sonra ikinciyi almak için gölün kıyısına gelen köylü, kısrağını bağlayıp bekliyor. Gölden çıkan aygır, kısrağa aşacağı yerde kendi dölü olan tayı alıp göle dalıyor; biraz sonra su yüzüne tayın ölüsü ve kanlı dalgalar çıkıyor.[3]

Erzurum'da, Bingöl'den bir yıl doru bir yıl kır olmak üzere çıkan birer aygırın dalaba gelen kısraklara aştığı söylendiği gibi; Konya, Bozkır'da (Sorkun) Dipsiz göl, Urfa Siverek-Dağbaşı-Karahan'da yukarıda geçen Kanlı göl ve Maraş Göksun yakınındaki Tekir Suyu'nda birer aygırın bulunduğu ve karaya çıkarak kısraklara aştığı rivayeti vardır.[4]

Tokat, Reşadiye kazasının Kanalı köyü yakınındaki Dipsiz Göl için de böyle bir rivayet dolaşmaktadır. Kelkit çayının kuzeyindeki bir gölden de bir deniz canavarı çıkıp kısraklara aşmaktadır.[5]

Değerli öğrencim Yekta Yaylaçiçeği, Ordu'da da böyle bir aygır gölünün bulunduğunu, burada başıboş dolaşan kısraklar dinlendiği için göle bu ad verildiğini bana bildirmiştir. Ali Rıza Önder'in bana söylediğine göre, Hınıs'ın kuzeydoğusunda, Akdağların eteğinde sudan çıkan aygır efsanesi vardır.

Denizden (ya da gölden) çıkan aygır motifi masallara da geçmiştir. Bir Keloğlan masalında, kahramanın, bu deniz aygırlarından üçünü babasıyla bir olup bir kuyu açıp içine katran dökmek suretiyle yakaladıkları ve bu aygırın Keloğlanın karşılaştığı bütün güçlükleri yenmesinde yardımı olduğu anlatılır.[6]

Zeki Velidi Togan, *Hatıralar*, İstanbul, 1969, s. 32

2 Ali Rıza Önder, *Yaşayan Anadolu Efsanesi*, Kayseri, 1955, s. 36 vd.

İbrahim H. Karahan, "Urfa'da Gölden Çıkan Su Aygırı Efsanesi", *Türk Folklor Araştırmaları*, Aralık 1951, sayı 29, s. 482 vd.

4 Şükrü Elçin, "Atların Doğuşlarıyla İlgili Efsaneler" *Türk Folklor Araştırmaları*, Ocak 1963, sayı 162, s. 2945.

5 Dr. Mehmet Eröz, "Türkiye'de Alevilik Meselesi ve Türk Aleviliğinin Şamanizm ve Orta Asya Kültürü ile İlgisi -3-", *Cem*, 20 Eylül 1966, yıl 1, sayı 3, s. 19.

6 Ş. Elçin, "Keloğlanla Deniz Aygırı", *Türk Folklor Araştırmaları*, Şubat 1965, sayı 187, s. 3665.

Bu masalda yer alan ve geceleri ışık verdiği söylenen kemik, Bamsı Beyrek'in atının gözlerini benzettiği *şebçerağ* olmalıdır (74:51B7). Söz Dizini'nde açıklandığı üzere, bu şebçerağ, "su sığırı"nın kimi geceler otlamak için karaya çıktığında ağzından çıkarıp yere koyduğu ve aydınlığında otladığı masal taşıdır.

Şahmaran masalında da sudan çıkan aygırların izlerini buluruz: "bir zaman dahi ol peri gidip yine denize gelür. Ol gice kalur, görür kim ol denizden aygır atları ve kısrakları çıkup ol ağaçlar arasında otlayup gezdiler. Sabah olduktan sonra denize girdiler... Burda deniz ortasında bir dağ var, ol dağın üstünde 'Gülsu' var, ol suyun ortasında bir dağ var, gün tuluunda ol tepe yarılıp biemrillâh içinden dört kanatlı atlar çıkar, gelüp ol sudan içerler, yine gider ol taşı kapatır."[1]

Der Treue Johannes masalındaki kahramanlıklar arasında, denizden çıkan bir aygırı on iki koyun kurban ederek elde etmek gibi bir motif de vardır.[2]

Gölden çıkan aygır efsanesiyle ilgili görünen bir inanış daha biliyoruz:

> Pamir yaylasında oturan Eftalit kavimlerinin Çinliler tarafından güzel ve kıymetli olarak tasvir edilen bir tür atları vardı. Bu iyi atlardan birinin doğuşu hakkında bir efsane vardır. Onların oturduğu yerde bir mağara ve mağarada bir ilah atı bulunan bir dağ varmış. Buraya bütün kısraklar sürülürmüş. Bir başka kaynağa göre dağın içinde, üstünden beygir sidiği dökülen bir mağara varmış. Burada yedinci ayda (ağustos) kısraklar çiftleştirilirmiş. Bunlardan Vu-Şu-po-li dedikleri çok iyi bir at cinsi vücuda gelirmiş...
>
> Yarı Tibetli olan Tu-yu-hun'lar atlarını kışın Kökenor'da bir adaya sürerler ve onların burada bir ejderhayla çiftleştiklerine inanırlar Güney Tibetliler ile yarı Tibetlilere göre, alelade atlar, ilahi atlarla bir havuzda çiftleşirlerse bunlardan çok süratli koşan atlar doğar...[3]

Başka Efsaneler ve Destanlarda At

Dede Korkut destanlarında alplar hep atlarıyla birlikte anılır. Bunların içinde, Bamsı Beyrek'in atı boz aygır (Anadolu varyantlarında adı Benliboz), bir deniz kulunudur, yani sudan çıkan aygırın dölüdür. Bu at, Dede Korkut hikâyesinde zindana düşen sahibini onaltı yıl bekledikten sonra görünce sadece kişniyor, ki bu gerçeğe uygundur. Bu hikâyenin varyantlarındaysa at konuşmaktadır.[4]

Şah Maran, taşbasması, s. 23 v. 30

Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav, *Typen Türkischer Volksmärchen*, 214 (s. 256).

W Eberhard, "Çin Kaynaklarına Göre Orta Asya'da At Cinsleri Beygir Yetiştirme Hakkında Malûmat" *Ülkü*, Ekim 1940, c. 16, sayı 92, s. 163.

4 Konuşan atlar için bkz. Walter Ruben, a.g.e., s. 219, çıkma 45 ve 50; Bolte-Polivka, Anmerkungen zu den Kinder und Hausmarchen der Brüder Grimm, Leipzig, c. II, s. 274 vd.

Konuşan atlara Koblandı Batır destanında rastladığımız gibi, masallarda da konuşan atlar vardır. Bunların aralarında hem Yakutça konuşan hem de sahibine bilgece öğütler veren atların bulunduğunu biliyoruz.[1]

Köroğlu ve Seyyid Battal Gazi gibi destanlarda kahramanların atları kanatlıdır, uçarlar. Hızır'ın atı da uçan bir at olarak anlatıldığı gibi, Manas destanında Almambet'in atı da böyle uçan bir at olarak gösterilir.[2]

Altın Argak destanında, kahraman çocuğun ak-boz atı "Arand'ula" uzun bir tutsaklık süresinden sonra bir yolunu bularak kara kâfirlerden kaçıp geri gelmiştir. Kahraman çocuk üzerine atladıktan sonra, atın koltuk altlarından kanatlar çıkıyor ve üç gök arasından Altın Dağ'ın üzerine ulaşıyor.[3]

Destan kahramanlarının atlarında gördüğümüz başka bir özellik de onların "âb-ı hayat"tan içmiş olmaları, yani ölümsüzlükleridir. Battal Gazi'nin atı "Aşkar-ı Divzade" Âdem aleyhisselamdan beri yaşamaktadır, İslam kahramanlarından Hazreti Hamza onun sırtında kahramanlıklar gösterdiği gibi, Battal Gazi'nin babası onu bir mağarada üzerinde bütün savaş yarakları hazır bir halde bulmuştur; Battal Gazi'den sonra bu atın binicisi Sarı Saltuk olur. Köroğlu'nun kır atı da "âb-ı hayat"tan içmiştir. Düldül'ün hâlâ savaşta olduğu inancı kızılbaşlar arasında sürmektedir. Şah İsmail'in Kamer Tay'ı da bengü sudan içmiştir.[4]

Dede Korkut destanlarında, kahramanın atı gelecek felaketi ve düşmanın yaklaştığını sezerek sahibine haber verir: Begil'in atı *Al aygır kaçan kim yağı kohusun alsa ayağın yere dögeridi, tozu göge çıkarıdı* (160:125A10-12); Uşun Koca oğlu Segrek uyuyakalmışken, *meger yigit aygır bineridi. Hanum, at kulağı sak olur, çekübeni oğlanı uyardı* (170:134A3-4).

Bu motifin Altay, Yenisey, Kırgız ve bütün Orta Asya Türklerinin destan ve hikâyelerinde ortak olduğunu Abdülkadir İnan'dan öğreniyoruz: Kazak-Kırgızların destan kahramanlarından Er Targın'ın "Tarhan" adlı atı düşmanın ya da yabancının geldiğini bilirdi.[5]

Bir uvakıt bolganda
Bol Tarlanı pıskırdı
Pıskırgan minen koymadı

A. Caferoğlu, "Türk Onomastikinde At Kültü", *Türkiyat Mecmuası*, 1953, c. X, s. 201.

2 Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, 1931, s. 60 vd.; *Türk Ansiklopedisi*, At maddesi.

Gerhard Doerfer, "Die Litteratur der Türken Südsibi *Philologiae Turcicae Funda-* Wiesbaden, 1965, II, 874

Cahit Öztelli, "Seyyid Battal Gazi'nin Ali Aşkar Üzerine" *Folklora Doğru*, Şubat sayı 5, s. 6 vd. Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, 1931, s. 62 vd.

Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar", *Ülkü*, Ağustos 1938, c. XI, sayı 66, s. 550 vd.

Cana cerdi tepindi
Hayvan büytüp ne bildi

Ata dair bu inanış Türk boylarında çok kökleşmiş bir inançtır. XIX. yüzyılda geçmiş tarihsel bir olayı konu alan Ayınan Çolpan şiirinde, Kırgız kahramanlarından Kötübar'ın "küreng (al-kızıl)" atı şöyle anlatılmaktadır:

Ne de bolsa atında hasiyet köp
Calgız serik özüne Küreng atı

Kuturar bayge Küreng cav kelgende
Kara cer çır aylanlar sav kelgende
El çetinde cav kelse tınçımaydı
Bil bilgisi 'sol edi men bilgende

Abakan Tatarlarının Kartaga-Mergan destanında da atın olağanüstü özelliklerini buluyoruz.[1]

Atların destan ve hikâyelerde rastladığımız özelliklerinden biri de onların kahramanların ölümünde, insanlar gibi yas tutmasıdır. Manas destanında, Er Manas bir kez öldüğü zaman atı, av köpeği ve av kuşu Manas'ın mezarını beklemiş ve insan gibi konuşmuşlardır (bkz. yukarıda "köpek" bölümü s. 1159).

Bamsı Beyrek hikâyesinin Anadolu varyantlarında da Bey Beyrek tutulup zindana atıldığında atı Karaman bir taşın dibinde yedi yıl kalmış, üstünü yosunlar bağlamıştır. Köroğlu'nun ölümünde de onun kır atı insan gibi yas tutmuş, kırk gün yem yememiştir.[2]

Atların sahipleriyle konuşması, onlara öğütlerde bulunması, gelecek felaketi haber vererek önleyişleri türlü destanlar ve halk hikâyelerinde sık görülen bir motiftir. Zoya Tülek efsanesinde at binicisiyle konuşur. Bamsı Beyrek'in Anadolu rivayetlerinde, kendisine kurulan tuzaklardan Bey Beyrek'i hep atı kurtarır; en sonunda atın öldürülmesi için düşünülen hileyi de yine at haber verir. Akkavak Kızı ile olan yarışmalarında da yine atı Beyrek'e akıl verip yol gösterir ve böylece yarışı kazanmasını sağlar.[3]

Hatta kimi kez büyücüler bularak, ölen bahadırı bu sayede dirilten de yine atıdır. Köroğlu'nun kır atında da benzeri özellikleri buluruz.[4]

Atın kahramanla birlikte doğması da destanlarda görülen ayrı bir motiftir.

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, 400 vd.

Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, 1931,

3 Dr. Şükrü Elçin, "Bay Beyrek'in Yozgat Rivayeti", *Türk Folklor Araştırmaları*, Haziran 1965, sayı 191, s. 3777.

4 *İslâm Ansiklopedisi* "Bahadur" maddesi; Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, 1931, s. 65.

Bamsı Beyrek hikâyesinin türlü Anadolu varyantlarında atı Benliboz onunla birlikte doğar. Hindistan'da Buda ile aynı zamanda bir tay doğar. Prof. Walter Ruben'in söylediğine göre bu çok yaygın bir motif olup kökeninde Orta Asya'nın at yetiştiren binicilerine ait olması gerekir.[1]

Ad Koyma ve At

Dede Korkut kitabında geçen baş kahramanlar hep atlarıyla birlikte anılmaktadır. Bu duruma Altay-Yenisey destanlarında çok rastlanır. İlk kez Titof, Minusi kıyılarında yaşayan Türklerin destanlarında kahramanla bindiği atın aynı adı taşıdığına dikkat etmiştir. Castren tarafından toplanan Minnusink destanlarının Almanca çevirisini yayımlayan Shiefner, önsözünde kahramanların atlarının isimleri, kahramanların adlarıyla aliterasyon teşkil etmesi âdettir, der; ama Abdülkadir İnan'ın incelemelerine göre, at adlarıyla kahraman isimlerinin bir arada anılması yalnızca aliterasyon yapma eğilimine bağlanamaz. Birçok kahraman ve at isminin aliterasyona uymadığı görülür.

Radloff'un saptayarak yayımladığı Altay-Yenisey destanlarında kimi kahramanlar atlarıyla anıldığı gibi, Reşideddin'in *Câmiü't-Tevârîh*'inde Oğuznâme'nin kahramanları da atlarıyla birlikte söylenmekte ve Farsça yazılmış bu eserde bile "ala atlu", "küreng atlu" gibi sözler Türkçe olarak geçmektedir.[2]

Dede Korkut destanlarında da baş kahramanlar atlarının adlarıyla birlikte anılır: *Boz atlu Kam Gan oğlu Bayındur Han; Konur atlu Kazan Bey; Boz aygurlu Beyrek* gibi.

Ananın ve babanın verdiği ad gerçek ad değildir, kahraman gerçek adını ancak kahramanlık gösterdikten sonra atıyla beraber alır. Abdülkadir İnan'a göre isim anlamına gelen "ad" ile "at" köken bakımından aynı kelimedir. Kahraman ata binmeden "ad" alamıyor.[3]

Atların Adları

Türk destanlarında, daha Orhun Yazıtları'ndan başlayarak, kahraman kadar önem taşıyıp değer verilen, bu kişilikleri dolayısıyla bir adı olan atlar görüyoruz.

Şehzade Kültigin'in türlü savaşlarda bindiği atlardan *Kedimlig Doru At*'ın takımları ile alnındaki elmas aya yüzden fazla ok değmiştir. Kültigin'in tonlarından

---

Walter Ruben, a.g.e., s. 215

Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motif ve Kelimelere Ait Notlar" *Ülku*, Ağustos 1938, XI, sayı 66, s. 549; "Göçebe Türk Destanlarında Kahramanlar, Doğumları, Ad Almaları ve Hüviyetleri", *Yücel*, Ağustos 1940, sayı 66, s. 274.

Abdülkadir İnan, "Göçebe Türk Destanlarında Kahramanlar, Doğumları, Ad almaları ve Hüviyetleri", *Yücel*, Ağustos 1940, sayı 66, s. 274.

başka, adı da belli olan atlarından biri de *Boz Başgu*'dur. Yine *Alp Şalçı* da onunla birlikte türlü savaşlara katılmış ve sonunda İzgillere karşı yaptığı savaşta ölmüş kahraman atının adıdır. Kültigin'in adı belli olan öteki atları *Azman, Az Yağız, Ögsüz*'dür.[1]

Manas destanında da kahramanın bindiği atların adları vardır: Ak Budun, Ak Kula, Aç Budun ve başkaları.[2]

Almambet'in atının adı Kıl Yiren'dir. Dede Korkut kitabında Boz Aygır diye geçen Beyrek'in atının adı hikâyenin Anadolu rivayetlerinde Benli Boz'dur. Seyyid Battal Gazi'nin atının adı Aşkar'dır. Tarihte türlü devirlerde, binicisi ünlü bir kişi olup bir ad taşıyan atların sayısı pek çoktur. Safevi hükümdarı I. Abbas'ın atı, Dede Korkut kitabının son öyküsünde geçen kişilerden biriyle adaştır: Kılbaş.[3]

Atlara tonlarına göre de ad verilmekte; daha doğrusu, kahramanların atları kimi kez tonlarıyla belirtilmektedir. Dede Korkut destanlarında Kazan Bey'in atı Konur'dur (39:20B6), Yegenek'in bindiği at Doru aygır'dır (39:20B12), Şir Şemseddin Ağ Bidevi'ye (39:20B9), Kara Güne ise Gök Bidevi'ye (39:20B8) biner, Deli Dundar'ın atı Tepel Kaşga'dır (39:20B7).[4]

"Kaşga" kelimesi *Divânü Lugâti't-Türk*'te yüzü ak, gözlerinin çevresi kara olan at, peçeli at demektir.[5]

Battal Gazi'nin atının adı olan Aşkar da isimden çok bir ton anlatmaktadır; bu sözcük rengi sarımsı kırmızı, yelesi ve kuyruğu kırmızı olan at demektir, ki Türkçede yelesi al ve kuyruğu kara olana da "doru" denir.[6]

Ayrıca atların biçimlerine göre de adlandırıldıklarına rastlamaktayız. Bamsı Beyrek hikâyesinde, Dede Korkut, Deli Karçar'a kız kardeşi Banı Çiçek için dünürlüğe giderken, Bayındur Han'ın tavlasından adını vererek iki at ister: *Bari Bayındur Han'un tavlasından iki şahbaz yügrük at getürün. Bir keçi başlu Geçer Aygırı, bir toklu başlu Doru Aygırı.* (65:43A5-7)

Abdülkadir İnan'ın "toklu başlu doru aygır"a dayanarak "keçi başlu geçer aygır"daki "geçer"i de bir renk olarak alması bence doğru değildir; bu doğrudan

---

Wilhelm Thomsen, "Moğolistan'daki Türkçe Kitabeler (çeviren Ragıp Hulusi)", *Türkiyat Mecmuası*, 1935, c. III, s. 103 vd;

A. Caferoğlu, "Türk Onomastikinde At Kültü", *Türkiyat Mecmuası*, 1953, X, s. 204.

2 Abdülkadir İnan, *Türkoloji Ders Hulasaları*, 1936, s. 59.

Muhitü'l-maarif, İstanbul, 1318, At (teracüm) maddesi, s. 403 vd. Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler" *DTCFD*, 1959, sayı 3-4, 416, çıkma 225

Atların bu renkleri için bkz. Söz Dizini.

A. Caferoğlu, "Türk Onomastikinde At Kültü", *Türkiyat Mecmuası*, 1953, c. X, s. 210.

Kâşgarlı Mahmud, *Divânü Lugâti't-Türk*, c. I, s. 356.

6 Kamus çevirisi, "Şakar" maddesi.

buradaki aliterasyonun gereğidir ve *geçer* sözü başka bütün atları geçer diye anlaşılmalıdır.[1]

Bütün Türk boylarında atın başı keçi, koyun, maral, tavşan gibi hayvanlarınkine benzetilir. Atın koyun veya öküz başlısı, kadının uzun saçlısı makbuldür. Buna karşılık yuvarlak başlı atlar makbul sayılmaz: Kedi başlı at / kötü başlı at.[2]

HALK EDEBİYATINDA AT

At İle İlgili Deyimler ve Atasözleri

Dede Korkut hikâyelerinde atla ilgili çeşitli kelimeler ve deyimler vardır: Bukağu, cılavı, cılbır, duşak (tuşak), eyer, giyim, hotaz, kamçı, keçim, kolan, kuskun, mahmuz, nal, uyan, terki, yapuk, yular ki bunlar bir atın donatımını anlatan sözlerdir.

Atın tonunu gösteren sözler de az değildir: Ağ (ak)-boz, al, alaca, boz, benli boz, doru, gök, ağ bidevi, gök bidevi, kara, kaşga, konur, tepel.

At, aygır, binit, kısrak, kulun, tay, yund ise bize türlü bakımlardan bir "ılkı"yı meydana getiren atları, daha doğrusu yoz kısrak sürülerini verir.

Arabi atlar, bideviler, gök bideviler, kadılık atlar, deniz kulunları, karakoçlar ve şahbaz atlar, alpların savaş arkadaşı olan soylu hayvanlardır.

Faruk Sümer'in "bidevi" kelimesini "bedevi" diye okuyup, bununla Arap atı kasdediliyor demesi yanlıştır; ki aynı yerde "ılkı" kelimesi için de "at türünü ifade ediyor" diye yaptığı açıklama belirsizdir.[3]

Kitâb-ı Diyarbekriyye'de (yaprak 74b vd.) okla vurulduğu, binicisi bayrak taşıdığı ve zırhlı olduğu halde hiç aldırmadan on fersah yol aldığı yazılı olan "esb-i bidevi" de bunun "esb-i tâzî", yani Arap atı olduğu biraz aşağıda söylenmiş olsa da bence bu Arap atı değildir; bu durum *Kitâb-ı Diyarbekriyye* yazarının "bidev atlar"dan haberi olmadığını gösterir.

Bayburtlu Osman "bidev at"ın özelliklerini *Baytarnâme*'den alarak bize şöyle anlatır: Der beyan-ı esb-i bidiv:

Yüğrüğün evsafını sorarlar ise size den
Üçü uzun, üçü kısa, üçü yassı, üçü gen

A. İnan, "Dede Korkut Hikâyeleri" *Oluş*, 2 Temmuz 1939, II, sayı 28, s. 442

A. İnan, "Dede Korkut Hikâyeleri" *Oluş*, 2 Temmuz 1939, II, sayı 28, 442; Cahit Öztelli, "At Hakkında Bir Araştırma", *Türk Folklor Araştırmaları*, Mart 1950, sayı s. 127

[3] Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, Eylül-Ekim 1960, sayı 3-4, s. 434 vd.; *Oğuzlar*, 1967, s. 397).

Uzun olan boynu ile kulağı ve kuyruğu
Kısa olan arkası ve hurdaları, uyluğu
Yassı olan göğsü ile alnıdır hem sağrısı
Gen olan burnu delüğü, gözü, hem bud ayrısı[1]

Yine Dede Korkut hikâyelerinde geçen *çokramak, kişnemek, ukramak* sözcükleri atın birbirinden ayrı anlamlar taşıyan seslenmesini; *büdürmek, çapmak, depmek, eşmek, ılgamak, koşmak, segirtmek, sürçmek, tayınmak, yortmak, yügürmek* ise yürüyüşlerini ve hareketlerini anlatır. *Kan terlemek, kan kaşanmak* deyimleri de atla ilgili olduğu gibi, toylarda ve kurbanlarda kesilen atlar için de *boğazlamak, kırmak, sinirlemek* deyimleri kullanılır.

Atlanmak, binmek, çapturmak, eyerlemek, kişnetmek, ökçelemek, yortmak, yügürmek ve *yarışmak* da hem biniciyi hem de atı hatırlatan sözlerdir. Bunlara kitabı eleyerek daha birkaç tane bulunup eklenebilir.

Atların tonları, özellikleri, uğurlu ve uğursuz olanlarına dair çeşitli "baytarnâme"lerde geniş bilgiler vardır; *Kabusnâme*'de de bu konuda derli toplu bilgi verilir.[2]

At sürüsü anlamına gelen *ılkı*'nın kökündeki 'il' Kâşgarlı Mahmud'a göre atı anlatan bir isimdir.[3] Çünkü at Türkün kanındandır. Atlara bakan seyise "il-başı" derler, vilayetin başı demektir, bununla ata bakan kişi murat edilir.

Ali Rıza Yalgın'ın söylediğine göre, yılkıcıların kementle tutup terbiye edecekleri tay, yük hayvanı olacaksa *gölük*, yalnız bineğe ayrılacaksa *binet* adını alır. Bir yılkı sürüsü 300-400 hayvandan meydana gelir.[4]

Atla ilgili atasözlerinin en eskileri *Divânü Lugâti't-Türk*'te yer almaktadır: At başını yularlayarak yi (c. III, s. 7[17]); it ısırmaz at depmez deme (c. I, s. 390[12]); kuş kanadıyla er atıyla (c. I, s. 37) ve başkaları.[5]

Dede Korkut hikâyelerinde de at üzerine atasözleri de yer alır: *At ayağı külük, ozan dili çevük olur* (27:9B6, 34:16B6, 52:30B7-8, 122:89A1-2, 180:142B12-13, 187:148A4); *at işlemese er ögünmez* (156:121A5-6); *at işler er öğünür, yayan erün umudu olmaz* (69:47A11-12); *geyim kılcadasından at çokramasından* (170:134A2-3).

Bayburtlu Osman, *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan*, Nihal Atsız yayını, 1961, s. 48 vd

Mercimek Ahmet, *Kabusnâme*, çevirisi Orhan Şaik Gökyay, 2. basım, 1966, s. 161 vd.
Atların tonları için ve uğurlu ya da uğursuz alametler hakkında bkz. *Muhitü'l-Maarif*, İstanbul, 1318, At maddesi, 336, 337 vd

Kâşgarlı Mahmud, *Divânü Lugâti't-Türk*, I.

A. R. Yalgın, "Yılkıda Atlar ve Taylar", *Halk Bilgisi Haberleri*, Nisan 1941, sayı 114, s. 130.

Atla ilgili kelimeler, deyimler ve atasözleri üzerinde bir incelemeden çok topluca bir bilgi almak için bkz. İsmail Habip Sevük, "Türk Atı", *Türk Folklor Araştırmaları*, Kasım 1962, sayı 160, s. 2881 vd.

Bence bu iki atasözündeki "işlemese" ve "işler" kelimeleri, *eşmese* ve *eşer* olmalıdır; çünkü "eşmek" Söz Dizini'nde görüldüğü gibi atın yürüyüşünü anlatan bir sözdür ve burada "işlemek"ten çok daha tutarlıdır. Nitekim bundan türemiş olan *eşkin* kelimesi atın yürüyüşlerinden birini anlatır.

Kimi folklorcularımız atla ilgili atasözlerini toplayıp yayımlamışlardır.[1] M. Şakir Ülkütaşır "Sinop ve Samsun'da Derlenmiş Atla ilgili Atasözleri" adlı yazısında "at" kelimesiyle başlayan 63 atasözünü hiçbir açıklama yapmadan vermiştir. Mahmut Ragıp Gazimihal "Atasözlerinde At" adıyla küçük bir yazı yayımlayarak burada atla ilgili 29 atasözünü sıralamıştır, ki bunlar daha geniş ölçüde başka yayımlarda da yer almıştır. Dr. Şükrü Elçin "Türk Atasözlerinde At" başlıklı yazısında adları ve çoğunun toplayıcıları belli dokuz kaynağa dayanarak atla ilgili atasözlerini sıralamakla yetinmiş, bunları açıklamamıştır.[2]

At Üzerine Şiirler

Türk destanlarında olsun, halk şiirlerinde olsun at üzerine güzel deyişler vardır. Bunların başında Bamsı Beyrek'in sevgili atı Boz Aygır'ı övmek için söyledikleri gelir; bu, hiçbir abartması olmayan, gerçeğe uygun, neye ve kime karşı olursa olsun arı duru bir sevgiyi dile getiren güzel bir parçadır (74:51B6-11).

Açuk açuk meydana benzer ṣenün alıncuğun
İki şebçerağa benzer senün gözcügezün
İpege ibrişime benzer senün yelecügün
İki koşa kardaşa benzer senün kulacuğun
Eri muradına ergürür senün arhacuğun
At demezem sana kardaş derem
Kardaşumdan yeg
Başum beraberi başuma iş geldi yoldaş derem
Yoldaşumdan yeg

Tobol bahadırlarından Akboğa'nın atı için söyledikleri, Beyrek'in atına söylediğini hatırlatıyor:

Gerilmiş deri gibi
Senin tabanın ey al atım
Ayıklanmış ipek gibi

Ferit Birtek, *En Eski Türk Savları*, 1944.

M. Şakir Ülkütaşır, "Sinop ve Samsun'da Derlenmiş Atla İlgili Atasözleri", *Türk Folklor Araştırmaları*, Şubat 1963, sayı 161, s. 2634; Mahmut R. Gazimihal, "Atasözlerinde At", *Türk Folklor Araştırmaları*, Ekim 1965, sayı 193, s. 3816; Şükrü Elçin "Türk Atasözlerinde At", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Ekim 1963, sayı 171, s. 3189

Senin yelen ey al atım
Kızın uzun saçı gibi
Senin kuyruğun ey yüksek al atım[1]

Manas destanında, ölünün hatırası için yapılan büyük aş töreninde at yarışları büyük bir yer tutar. Abdülkadir İnan, destanda bu epizodun en canlı kısımlarının at yarışını anlatan parçalar olduğuna işaret eder: "Gece ve gündüz, on beş gün yarış atlarını terlettiler; gece ve gündüz on yedi gün sonra atları sıra ile 'sınçı'nın önünden geçirdiler. Sınçı her atın özelliklerini söylüyordu:

Kuyruğuna kut düşmüş
Kutlu kula at kimin ki?
Hörgücü yüksek, boynu uzun
Devece kulun kimin ki?
Kızıl dili bileği
Kısmetli kula at kimin ki...[2]

Köroğlu, Karacaoğlan, Dadaloğlu gibi saz şairlerinin de atları üzerine güzel ve candan deyişleri vardır:

İnişe gidince ceyran inişli
Yokuşa gidince keklik sekişli
Karakuş oyunlu, bozkurt bakışlı
Kız yeleli, alma gözlü kır atım benim[3]

Atları överken kullanılan benzetmelerde kimi kez bir ortaklık görülüyor. Nitekim Cahit Öztelli' in Zile'de saptadığı koşmalardan birinde de şöyle denir:

İnişe inende keklik sekişli
Yokuşa dönende tavşan büküşlü
Tavus kuşu gibi üstü nakışlı
Alma gözlü, kız cilveli kır atın[4]

Muzaffer Meriç'in bir yazısında, Yalıncık köyünden halk şairi Mehmet Keklik'i bir deyişi yer alır:

Dar günlerde baş kurtaran kişiyim
Elde gezdirirler gönül kuşuyum

Radloff, *Sibiryadan*, 1956, c. I., s. 160 vd.

Abdülkadir İnan, "Manas Destanına Dair Notlar" Manas'ta 'aş' ve 'yoğ' merasimi, *Varlık*, 1941, sayı 190, s. 514 vd.

Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, 1931, s. 228.

4 Cahit Öztelli, "At Hakkında Bir Araştırma", *Türk Folklor Araştırmaları*, Mart 1950, sayı 8, s. 127.

Kır at demiş cümlenizin başıyım
Üstüme bir yiğit binenden geri...

At hakkında söylenmiş şiirler zaman zaman çeşitli folklorcularımızın yazılarında da yer almıştır. Bunların içinde adı duyulmamış halk şairlerimizin parçaları da vardır.[2]

Divan edebiyatında da seyrek bile olsa at üzerine şiir yazanlar olmuştur. Bunlardan biri Tatar hanlarından Gazi Giray'ın yazdığı gazeldir. Biri de Nefî'nin Sultan IV. Murat'ın atları için yazdığı iki kasidedir; birinci kasidede şair, padişahın ahırında, onun özel atlarını gözden geçirip hepsinin şekillerini, tonlarını, elindeki kâğıda yazdıktan, huyları, yürüyüşleri hakkında bilgi edinip adlarını sorup öğrendikten sonra yazdığı halde hem dili hem de abartmalardaki aşırılığı yüzünden halk edebiyatındaki örnekleriyle ölçülemez.

Türklerde at sevgisini dile getiren bu deyişlerin yanında, at sevgisi, atın önemi üzerinde tek tük çalışmalar da görülmektedir. Örneğin Rıza Çavdarlı, Mehmet Kadızade'nin *Baytarnâme* adlı eserinin bir özetini birtakım yanlışlarla birlikte verdikten sonra ikinci bölümde Türklerde atın kutsallığı, atlar için yapılan ayinler vb üzerine yetersiz ve dağınık bilgi vermeye çalışmaktadır.[3]

Süleyman Can'ın, Van'da çıkarılan *İki Nisan* gazetesinde yayımlanan "Dede Korkut Hikâyelerinde At Sevgisi" adlı dizi yazısı, Dede Korkut kitabına dayalı dikkatli bir çalışma olsa da yeni bir şey getirmiş değildir.[4]

Muzaffer Meriç, "Türkler ve At", *Türk Yurdu*, Ankara, Temmuz 1960, s. 33 vd.

2 Hüseyin Avni, "At Hakkında Türküler", *Halk Bilgisi Haberleri*, İstanbul, yıl 2, sayı 13, s. 13 vd. (Burada biri Karacaoğlan'ın olmak üzere üç türkü vardır);

Naci Kum, "Türkmen, Yörük ve Tahtacılar Arasında Tetkikler, Görüşler", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Ocak 1950, sayı 6, s. 90 (Burada Dadaloğlu'nun at hakkında, vezin ve ayak bakımından düzensiz bir türküsü verilmektedir);

H. Fethi Gözler, "Türklerde At Sevgisi" *Türk Yurdu*, Ocak 1957, sayı 264, s. 519 vd.

3 Rıza Çavdarlı, *Türklerde Atın Ehemmiyeti ve Tarihi*, İstanbul, 1936.

Süleyman Can, "Dede Korkut Hikâyelerinde At Sevgisi", *İki Nisan* gazetesi, Van; 24, 25, 26, 27, 28, 30 Mayıs 1960 tarihli 792, 793, 794, 795, 796, 797. sayıları

HİKÂYELERDEN YAŞAMAKTA OLANLAR

Bamsı Beyrek'in Mezarı

(Sayın Genel Müdür Müjgan Cunbur'un delaletiyle
Ankara Milli Kütüphane arşivinden).

I. BAMSI BEYREK

Raznihan ile Mahfiruze hikâyesinin motifleri üzerinde bir inceleme yayımlayarak bunları daha başka ve eski hikâyelerin motifleriyle karşılaştıran Prof. Walter Ruben, kahramanın hasta (deli) olduğu halde saz çalarak, şarkı söyleyerek uzun seyahatler yaptıktan sonra farkına varmadan karısına gelmesinin ve orada karısı tarafından tanınmasının Bey Beyrek'i hatırlattığına işaret eder.[1]

Ruben, Bamsı Beyrek hikâyesini bu türlü bir kahramana sahip en eski hikâye olarak almaktadır. Bugün de Doğu Anadolu'da âşıkların bulunduğunu biliyoruz. Ruben bu saz tipinin ve edebi türün nereden geldiğini soruyor, bu sorunun karşılığını alabilmek için aşağıdaki noktalara dikkat gerektiğini söylüyor: Caynacılara ait eski bir mitolojik Hint öyküsünde, kahraman Vasuderva'nın yurdunun uzağındaki bir şehre gidişi, orada şarkı ve saz yarışmasını kazanarak çok güzel bir kıza sahip oluşu anlatılır. Bu motif türlü varyantlarda vardır. Motifin aslı şöyledir: Yarışmaya kabul edilmesi için kahraman kendini aptal yerine koyar; kız perdenin arkasında oturur ve şarkı söyler, o da kızın söylediği şarkıya uygun bir yolda saz çalmak zorundadır. Bunu olağanüstü bir başarıyla becerir ve onunla evlenir.

Bir Budist efsanesinde de şu anlatılır: Prens Kşemamkara'nın gözünü yabancı memlekette yaşayan kötü kardeşi kör eder. Şaşkın bir halde olan prens her tarafı dolaşır; çobanlara gelir, onlardan bir saz alır, kederli bir halde ve bilmeden nişanlısının bulunduğu şehre gelir, orada bahçıvan olur. Kızın babası kızını başka biriyle evlendirmek istediği bir anda, kız kendi hisleriyle, bahçıvanı kendine koca olarak seçtiğini söyler.

Raznihan, Beyrek ve Kşemamkara gibi kahramanlar çoban, veli, abdal veya köle olarak, saz çalıp şarkı söyleyerek kendilerini tanımayan sevgililerine gelen prenslerdir. Nişanlı kızlar da şarkı söyleyebilirler (Mahfiruze) ya da doğrudan şarkı söylerler (Caynacıların metninde) veya hiç söylemezler (Budist efsanesi ve Dede Korkut hikâyesinde).

Birbirine çok benzeyen, fakat aynı olmayan bu dört hikâyedeki gezgin âşık, bahtsız prens, saz şairi motifinin, Budist hikâyesinin Uygurcaya geçirilmiş olması yüzünden, Hindistan'dan Anadolu'ya geçmesine de yine Uygurların sebep oluşunu mümkün gören Ruben, tıpkı bu masaldaki şairin edebi tasvirinin Hindistan'dan gelişi gibi bugün de yaşayan âşığın gerçek tipinin Anadolu'ya Hindistan'dan gelip gelmediğini sorguluyor; fakat bu sorunun yanıtının ileriki çalışmalara kalacağını belirtiyor.

Walter Ruben, "Raznihan ve Mahfiruze Hikâyesi", *Ülkü*, 1941, XVII, sayı 102, s. 483-88

Daha sonraki halk hikâyeleriyle, örneğin "Şah Sanem ile Âşık Garip" adlı çok ünlü Türk halk hikâyesi ile Bamsı Beyrek hikâyesi arasında birkaç noktada benzerlikler görülmektedir. Bu hikâye Şah I. Abbas'ın (1587-1628) kızı olan Şah Sanem'in Garip'e aşkı, sevgililerin ayrılması, Âşık Garip'in istemediği halde babası tarafından başka birine verilen Şah Sanem'in tam düğün gününde geri dönüşü ve sevişen çiftin kutlu birleşmesini anlatır. Türkmen edebiyat tarihçisi Bay Muhammed Karryev, Şah Sanem ile Âşık Garip hikâyesinin Rusça çevirisinin önsözünde (Aşkabat, 1945) bu benzerliklere işaret etmektedir.[1]

A. N. Samailoviç, *Türkmenija* dergisindeki "Türkmen edebiyatına dair taslak" adlı yazısının "Yusuf ile Ahmet romanı tarihine dair" başlıklı bölümünde Hazar Denizi ötesi Türkmenleri arasında en yaygın hikâyelerden birinin "Boz Oğlan – Yusuf ile Ahmet" hikâyesi olduğunu söyledikten sonra bunu Türkmen edebiyatı içinde saymayı, hikâyenin genel Türkmen ya da Oğuz eseri olan Dede Korkut kitabındaki Bamsı Beyrek hikâyesiyle ortak unsurları bulunmasına dayandırıyor. Samailoviç, Yusuf ve Ahmet ile Bamsı Beyrek hikâyelerinin geniş bir özetini verdikten sonra şu benzerlikleri sıralamaktadır:

> Hikâyede olayın geçtiği yer Orta Asya'nın dışında, İslam ve Hıristiyan dünyalarının sınırında, dağlık ve sulak bir ülkedir. İki hikâyenin kahramanları Oğuz Türkmen kabilesindendir. Her iki hikâyede de her iki memleketin hükümdarları, türlü yaşlar ve durumlardaki kadınlar, olağanüstü olaylar yaratan ruhaniler, haberleşme ve aracılık işini gören bezirgânlar, casuslar, başkahramanların arkadaşları, kahramanların düşmana tutsak olmaları, sevgililerinden ayrılmaları, nişanlılarının başkalarıyla evlendirilmesi, düşman memleketinde düşman kızı sevgili ile münasebet, yurda dönüş ve düşmanlarının suçunu bağışlama, dostlarını kurtarmak için savaş motifleri geçmektedir. Bazen iki hikâye ayrıntılarda bile birbirine benzemektedir: Domuz etinin kâfir yemeği olması, kanlı gömleğin ölüm kanıtı olarak gösterilmesi, kahramanların düğüne saz şairi olarak gelmesi, kız kardeşlerin erkek kardeşlerine duyduğu sevgi, kör olanların gözlerinin açılması, yas renginin gök renk olması gibi.[2]

Bamsı Beyrek hikâyesinin kaynağını bugün için Hindistan'a kadar götüremesek bile, Dede Korkut hikâyeleri içinde tarih bakımından en eski ve en yaygın olanının bu hikâye olduğunu biliyoruz. Bamsı Beyrek hikâyesinin kökü bir bahadırlık destanıdır. N. Ulagaşev adlı hikâyecinin anlattığı, 1939'da yayımlanan varyantına ve çıktığı yer bakımından çok eski bir Altay kahramanlık destanı Alpamış ile

---

Johannes Benzing, *Philologiae Turcicae Fundamenta*, II, 723.

A. N. Samailoviç, "Oçerck Po Istrij Turkmenskoj Literatury (Türkmen edebiyatına dair taslak)", *Turkmenija* (Türkmenistan) I, 1929, s. 123-67

Bamsı Beyrek hikâyesiyle bunun Anadolu rivayetleri arasındaki benzerlikler için bkz. Bamsı Beyrek'in Anadolu rivayetleri bölümü.

benzerliğine bakıldığında konusunun Altay asıllı olduğu anlaşılmaktadır.

IX. ve X. yüzyıllarda Salur Kazan ve öteki Oğuz kahramanlık menkıbeleri arasına sokulan bu konu, Dış Oğuz'un Salur Kazan ve İç Oğuz'a karşı –ve belki de tarihte yeri olan– ayaklanmaya dair destanın kahramanı olarak bilinen Oğuz alpı Beyrek'e mal edilmiştir.[1]

Tarihsel kaynaklarda olduğu kadar sözlü gelenekte de yaşayan halk menkıbelerine dayanan (yani "geçmiş gün bahşıları", "zeki Türkmen ihtiyarları" ve "tarihe dayanan Türkmen ve asil bahşıları"nı sık sık kaynak olarak gösteren) Ebülgazi Bahadır Han *Şecere-i Terâkime* adlı eserinde Alpamış'a dair bu Orta Asya hikâyesine de yer vermiş; Oğuzlara uzun yıllar hükümdarlık eden yedi kız arasında Karmış Bay'ın kızı ve Mamış Bek'in (yani Alpamış = Alp Mamış) hatunu Barçın Sulû'yu da saymıştır.[2]

Hikâyenin Özbek, Karakalpak, Kazak, Başkurt ve Altay rivayetleri vardır. Bu doğu rivâyetlerinde, Karakalpakların, Kazak-Kırgızların Alpamış veya Alpamsa adlı hikâyeleri coğrafi bölgelere ya da bu kabilenin komşu kavimlerle savaşlarına ait sakladıkları hatıralara göre işlenmiş varyantlarıdır.[3]

Alp Bamsı bu varyantlarla Alpamsı, Alpamsa, Alpamış, Alpamıs, Olpamış, Alıp Mamaş diye geçtiği gibi, "Bey" unvanından sonra gelen Beyrek adı da Anadolu rivayetlerinde Bey Böyrek, Bey Beyri, Bey Böre, Bey Beyre, Bey Bîre ve Bey Bîra diye verilmiştir. Bu arada kadın kahramanın adı da değişikliklere uğramıştır. Doğu rivayetlerinin büyük bir bölüğünde Barçın Sulû (Abdülkadir İnan, aynı yazısında bu adı "Suluv" diye okuyor), Dede Korkut kitabında Banı Çiçek, Anadolu'da anlatılan sözlü rivayetlerde Akkavak Kızı'dır. Bilginlik özentisiyle yazılmış yazma bir metindeyse Gülaferide Banu olup Akkavak Şahının kızıdır.[4]

Alpamış rivayetinin Kazakça ve Karakalpakçası Kazan ve Taşkent'te birkaç kez basılmıştır. Başka bir Kazakça rivayet ve Rusça çevirisi Divayef oğlu Ebubekir tarafından Taşkent'te; bir başka rivayetin metniyse Almanca çevirisiyle birlikte Radloff'un *Proben der Volksliteratur der Nördlichen Türkischen Stämme Südsibiriens* adlı

Jirmunskiy, "Kitâb-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği", *Belleten*, 1961, XXV, sayı 100, s. 618 vd.

Jirmunskiy'nin "Epiçisko Skazanie ob Alpamışe i Odisseya Gomera (Alpamış ile Homeros'un *Odysseia*'sına dair efsane)" adlı yazısını görmedim. Izvestiya AN SSSP otd. literaturi Yazıka (SSCB Bilimler Akademisi Haberleri, Edebiyat ve Dil bölümü). c. XVI, 1957, v. 2, s. 97-113.

Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, yay. haz. A. N. Kononov, 1958, s. 79.

Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Dair Notlar", *Ülkü*, Şubat 1938, c. X, sayı 60, s. 545; Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938 s. LXXI.

4 Pertev Naili Boratav, l'Epopée et la 'Hikâye', *Philologiae Turcicae Fundamenta*, II, s. 32. Ayrıca bkz. Bamsı Beyrek'in Anadolu Rivayetlerinin Şemaları ve Motifleri bölümü.

eserinin (bu kitabın adı *Türk Halk Edebiyatı Örnekleri* diye de geçer) 3. cildinde verilmiştir.[1]

Bamsı Beyrek hikâyesinin Anadolu'da ne denli yaygın olduğu, türlü yerlerde saptanıp aşağıda sıralanan varyantlarından anlaşılmaktadır.

Bugün Ankara'ya 100 km uzakta Beğrek adını taşıyan bir dağ vardır. Kızılırmak Köprü Köy bu dağın eteğindedir. Bu köyün halkı Türkmendir.[2]

Konya'nın 30 km uzağında Hatunsaray bucağına bağlı bir Kavak Köy vardır. Selçuklular zamanında kurulduğu söylenen bu köyün halkı da kendilerini Selçuklulardan sayar. Köylülerin söylediğine göre Akkavak Kızı bu köye gelin gelmiştir. Bu köyde bugün de Dalkavak Oğulları diye anılan bir aile vardır. Bey Beyrek hikâyesinin, Anadolu varyantlarının bir bölüğünde geçen kadın kahraman Akkavak Kızı'nın bir adı da Dalkavak Kızı'dır.

Aydın bölgesinde seyahati sırasında Dalkavak denilen çınarlıkta Evliya Çelebi'nin başından bir soygun olayı geçer. Bu Dalkavak'ın Bey Beyrek hikâyesinin kadın kahramanının adıyla ilgisi olup olmadığını bilmiyoruz.[3]

Cahit Öztelli'nin söylediğine göre:

> Tam bir Oğuz köyü olan bu köyde köylülerin hafızasında Beyrek'e ait parça parça hatıralar yaşamaktadır. Akkavak Kızı kendi köylerindendir. Babası köyün beyi olup Dalkavak oğlu diye anılır. Bey Bire de oraya yakın Dırvana köyündendir. Hikâyesi kısaca şu: Bey Bire sarhoşken Dalkavak'ın kızını zorla getirtmek istiyor. Adamları korkup gidemiyorlar. Kızın yerine Deli Selçik adında birini kadın kılığına sokup önünde oynatıyorlar.
>
> Bey Bire saz çalarmış, sazıyla Deli Selçik'e şunları söylüyor:
>
> Sokakları daracık
> Köpekleri Birecik
> Oynayanı sorarsan Deli Selçik

Zeki Velidi Togan, "Türk Destanlarının Tasnifi IV", *Atsız Mecmua*, Eylül 1931, sayı 5, s. 100.

A. İnan'ın verdiği Karakalpak ve Kazak-Kırgız rivayetleri için bkz. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. LXX-LXXII.

Alpamış'ın daha sonraki yayımları için bkz. Pertev Naili Boratav, l'Epopée et la 'Hikâye', *Philologiae Turcicae Fundamenta*, II, s. 41; Zeki Velidi Togan, "La Littérature Kazakh" *Philologiae Turcicae Fundamenta* II, s. 746

2 Seyyah Kandemir, *Ankara Vilayeti*, Türkiye Seyahatnâmesi No 1, Ankara, s. 260 vd.

3 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, c. IX, s. 188 vd.

Deli Selçik tanındığı için korkusundan kaçıyor. Daha sonra adamları Kul Mehmed'in anasını getirip oynatıyorlar. Ona da şunu söylüyor:

Hay şöyle olası böyle olası.
Bunu benden sorarsan Kul Mehmed'in anası
Nasıl oynan dininden bulası

Bunun üzerine o da kaçıyor. Dalkavak oğlu köyünde değilmiş. Bire'nin adamları kızı alıp götürüyorlar. Dalkavak bunu haber alınca çevre köylerden adamlarını toplayıp Bey Bire'ye saldırıyor. Bire kaçıp Antalya'ya doğru gidiyor. Dalkavak ardından gidip kızını alıyor. Bire daha sonra Bulgaristan'a kaçıyor, orada Varna köyünü kuruyor. Dalkavak oğlu, Bey Bire'nin toprağını da kendisi alıp köyünü çoğaltıyor...[1]

Akkavak Kızı'nın Anadolu'da aşk hikâyelerinin bilinen ünlü kadın kahramanları arasında yer aldığını Âşık Kerem hikâyesinin bir türküsünden de anlayabiliyoruz aslında: Pertev Naili Boratav'ın o zamanlar eksik saptayabildiği bu türkünün bütünü, Maarif Kütüphanesi'nin çıkardığı *Kerem ile Aslı* (s. 85) ve İkbal Kütüphanesi'nin *Kerem ile Aslı*'sında (1927) vardır.

Akkavak kızıdır Beyböreğin dengi
Şah İsmailin yari Arabözengi
Leyla da bir zaman Mecnunun dendi
Anlara da imdat eden olmadı.[2]

Gaziantep'te söylenmekte olan "Yurt Değiştirme" hikâyesinde Böyrek, Kazan Bey'in oğlu olarak görünüyor. Anası da Bayındur Han'ın kızı Borla Hanım'dır. Bu hikâyede, Salur Kazan'ın oğlu Uruz'un yerini Bey Böyrek almıştır.[3]

Ümit Kaftancıoğlu, *Tek Atlı Tekin Olmaz* (1973) adlı bu kitabında, Kars, Ardahan, Hanak, Damal, Posof köylerinden derlediği masalları bize vermektedir. Masal üslubunu olduğu gibi koruyarak düzenlediği bu eserinde "Türkmen-oğlu" adını taşıyan masal (s. 24-47), Bamsı Beyrek hikâyesinin bugün Anadolu'da yaşayan kimi varyantlarını andırmakta ve bunlara bir yenisini katmaktadır.

Cahit Öztelli, "Dede Korkut Uzerine Bazı Notlar" *Türk Folklor Araştırmaları*, Nisan 1967, sayı 213, s: 4375.

Pertev Naili Boratav, "Âşık Kerem'e Dair", *Bartın* gazetesi, 21 Eylül 1931, sayı 312; Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XLV, çıkma 1.

3 Ferruh Arsunar, *Gaziantep Folkloru*, 1962, s. 153-55.

BAMSI BEYREK'İN ANADOLU RİVAYETLERİ

Bu rivayetler yayımlandıkları tarihlerin sırasına konmuştur.

Ayrıca bkz. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, İstanbul, 1938, s. XL-LXIV.

A. YARPUZ RİVAYETİ: A. Rıza (Yalgın), Cebelibereket vilayetinin Yarpuz nahiyesine (bugün Adana'nın Osmaniye ilçesine bağlı bir bucaktır) bağlı Gökgöl yaylasında Duran adlı bir çobandan dinlediği rivayeti, "Oğuzun Gamlı Oğlu Ayhan" başlığıyla yayımlamıştır. Yazar, hikâyeyi anlatanın ağzından dinlediği gibi değil, baştan başa kendi üslubuna çevirerek vermiştir. Bu öyküyü 1338'de *Tarsus* gazetesinde "Gâvur Dağı Rivayeti" diye yeniden yayımlamışsa da bütünü değildir.[1]

B. ZAFRANBOLU - HACILAR OBASI RİVAYETİ: Ahmet Baha (Gökoğlu), 1929 Eylül'ünde, Zafranbolu yörükleri arasında yaptığı araştırmalar sırasında, Hacılar Obası'nda Emine Gadun'dan aldığı bu rivayet hakkında ilkin *Bartın* gazetesinin 29 Aralık 1931 tarihli 276. sayısında bilgi vermiş; daha sonra bunu "Oğuz Destanlarından Bey Böyrek Menkıbe ve Destanı" başlığıyla *Millî Mecmua*'da yayımlamıştır (Ocak 1931, sayı 122, s. 123-26).

Ahmet Baha (Gökoğlu) bu rivayeti bir de İstanbul lehçesiyle veriyor.[2]

Yazar, ilkin Bey Böyrek hikâyesinin o güne dek bilinen ve yayımlanan birkaç varyantına dair bilgi veriyor, sonra bu hikâyenin kadınlar arasında "Akkavak Kızı" erkekler arasında "Bey Böyrek ve Bengiboz" diye bilindiğini, hikâyeyi kendisine anlatan Emine Gadun'u ve onun niteliklerini bir giriş olarak sunuyor. Gazetenin 313-314 sayılarında bu varyantı veriyor; 315. sayıda Bey Böyrek hikâyesindeki deyişlerin nasıl bir eda ve nağme ile söylendiğini belirtiyor; 316. sayıda Hacılar Obası'nda bu masalın nasıl söylendiği konusunu ele alıyor.

C. ZAFRANBOLU – KUZYAKA – HACILAR OBASI RİVAYETİ: Ahmet Baha (Gökoğlu) bu rivayeti, Zafranbolu'nun Kuzyaka-Hacılar Obası'nda Mustafa Efendi'den dinlemiştir. Bunun Hacılar Obası Emine Gadun varyantından esasta ayrılmadığını, yalnız bunda Bey Böyrek'in okul hayatının yer aldığını işaret ediyor (*Bartın* gazetesi, 27 Temmuz 1931, sayı 304).

Yazar Kuzyakalı Hümmetoğlugiller'den Abdurrahman Efendi'nin anlattığı Bey Böyrek hikâyesinin bu varyantlardan büsbütün ayrıldığını söylüyor ve bu varyan-

---

A. Rıza (Yalgın), "Oğuzun Gamlı Oğlu Ayhan", Adana, *Memleket Mecmuası*, 15. 7. 1929, yıl 1, sayı 3-16, s. 5 vd; 15. 8. 1929, sayı 4-17, s. 13 vd; 15. 9. 1929, sayı 5-18, 12 vd; 15. 10. 1929, sayı 7 20, 9 vd; 15. 1. 1930, sayı 9 22, 14 vd; 15. 2. 1930, sayı 10-23, 8 vd.

A. Rıza Yalgın, *Cenupta Türkmen Oymakları*, Ankara, 1933, kısım III, 69, çıkma 1.

"Oğuz Destanından Bey Böyrek'e Dair", *Bartın* gazetesi, 20 Temmuz 1931, sayı 303; 1931, sayı 304; 7 Eylül 1931, sayı 310; 14. 9. 1931, sayı 311; 21. 9. 1931, sayı 312; 1931, sayı 313; 5 Ekim 1931, sayı 314; 12. 10. 1931, sayı 315; 19. 10. 1931, sayı 316.

tın bütününü, anlatanın dilini değiştirmeden bize veriyor.[1]

Ç. GÜNEY (ALADAĞ) RİVAYETİ: Ali Rıza (Yalgın), bu rivayeti Kocaevliler köyünde Bekir Ağa'dan dinlemiş ve öğretmen Mehmet Bey'in delaletiyle de Bekir Ağa'nın ağzından olduğu gibi kopya etmiştir.[2]

D. KİLİS RİVAYETİ: Ali Rıza Yalman Yalgın, Kilis'in Kürtümcük köyünde bahçecilik yapan Aşkar Mehmed'i 24. 8. 1931 günü görerek hikâyeyi "fonetik" olarak kopya edip "Bey Böyrek ve Benliboz" adıyla yayımlamıştır.[3]

E. ERZURUM RİVAYETİ: Bey Böyrek'in Erzurum varyantı hakkında ilk haberi bize Abdülkadir İnan vermiştir. Yaptığı gezi sırasında yazar, Bey Böyrek hikâyesini bilen bir adama, Erzurumlu Eşekçi Arslan Ağa'ya rastlamışsa da kendisini bir daha görüp hikâyeyi alamamıştır. Bey Böyrek hikâyesini Erzincanlı Hafız Efendi adında bir kişi de işitmişse de bunu hatırlamamaktadır.[4]

Ahmet Baha (Gökoğlu) da daha önce Erzincanlı tiftik ve deri tüccarlarından Kâmil Efendi tarafından Erzurum varyantının saptandığını bildirmiş (*Bartın* gazetesi, 31 Ağustos 1931, sayı 309); ardından da Bey Böyrek hakkında o tarihe değin bilinenleri sıraladıktan sonra hikâyenin Erzurum varyantını ve onunla ötekiler arasındaki farkları belirterek yayımlamıştır.[5]

Bayburt Rivayetleri

Prof. Osman Turan, *İslâm Ansiklopedisi*'ne yazdığı Bayburt maddesinde, Bey Böyrek hikâyesinin Bayburt halkı arasında bugün bile lezzetle dinlenildiğini, Bayburt'un yetiştirdiği kişiler arasında Sultan III. Murat devrinde, Dede Korkut hikâyelerinden bazı rivayetler nakleden Osman adlı birinin bulunduğunu söyler. Hikâyenin Bayburt'ta farklı kişilerce saptanarak yayımlanmış çeşitli rivayetleri vardır.

F. BAYBURT RİVAYETİ: Osman Turan, "Bey Böyrek Bayburt Rivayeti" başlığıyla Bayburt rivayetlerinden birincisini yayımlamıştır.[6]

Burada üç rivayet verilmektedir. Yazarın söylediğine göre bu üç rivayet genel olarak birbirine uymaktadır. Bu üç rivayeti A, B, C ile gösterip kendi düşüncesine göre bunlardan daha özgün olanını esas almış, öteki rivayetlerle olan farkları

Atsız Mecmua, İstanbul, 15.2.1932, sayı 10, s. 255-60.

Ali Rıza Yalgın, *Cenupta Türkmen Oymakları*, Ankara, 1933, kısım III, s. 68-80.

A. R. Yalgın, "Bey Böyrek ve Benliboz" Adana, *Türk Sözü*, 5. 1935, sayı 3369; 1935, sayı 3370, 7. 11. 1935, sayı 3371, 8. 1935, sayı 3372, 9 11. sayı 3373.

Abdülkadir İnan, *Birinci İlmi Seyahate Dair Rapor*, 1930, s. 66.

"Oğuz Destanından Bey Böyrek'e Dair Son Araştırmalar ve Bey Böyrek'in Erzurum Varyantı", *Halk Bilgisi Haberleri*, İstanbul, Nisan 1936, yıl 5, sayı 54, s. 81-87.

6 "Bey Böyrek Bayburt Rivayeti", *Ülkü*, Ankara, Ocak 1938, X, sayı 59, s. 403-13.

çıkmalarda göstermiştir. Böylece B, C rivayetlerinin kendi kendine yeniden meydana gelebileceği kanaatindedir.

G. BAYBURT RİVAYETİ: Prof. Osman Turan, "Bey Böyrek Hikâyesinin Yeni Rivayetleri" başlığı altında Bayburt'ta dinlediği iki yeni rivayeti veriyor. Birinci rivayeti, Bayburt'a yakın İspir'in Cilasor köyünden olup Bayburt'un Niv köyünde oturan Bebi isminde 35 yaşlarında bir köylünün ağzından olduğu gibi saptamıştır. O köylü de bunu İspir'in aynı köyünden Mahmut oğlu Ahmet'ten öğrenmiştir.[1]

H. BAYBURT RİVAYETİ: Osman Turan, ikinci rivayeti ise Bayburt'un Vaganda köyünden (Aydıntepe bucağına bağlı olan köyün adı bugün Çayırköprü'dür) Puşulu Hanım adında yaşlı bir kadından dinleyerek yayımlamıştır.

Yine o köyden Zihni Çavuş adlı birisi Bey Böyrek'in Uğuz ilinden ve Keremşan şehrinden olduğunu söylemiştir. Hikâyeyi tam olarak bilmemekle birlikte parça halinde birçok kısmını hatırlamaktadır.

I. BAYBURT RİVAYETİ: Mahmut Kemal Yanbey, "Bey Böyrek Masalı" başlığı altında hikâyenin Bayburt rivayetlerinden bir başkasını vermektedir.[2]

İ. BAYBURT RİVAYETİ: Aynı yazar yukarıdakinden ayrı olarak "Beyrek'e Ait İkinci Hikâye" başlığıyla başka bir rivayet daha yayımlamıştır.[3]

J. SAMSUN RİVAYETİ: Sefer Aytekin, bu rivayeti merkeze bağlı Büyük Oyumca imamı Kavaklı Bay Mustafa'dan derlemiştir.[4]

K. BEYŞEHİR RİVAYETİ: Pertev Naili Boratav *Ülkü* (1938, sayı 60, s. 483-92) dergisinde yayımladığı bu rivayeti 1 Ekim 1934 tarihinde Beyşehir'de Karabet Ağa adında bir Ermeniden dinleyip saptamıştır.[5]

İstanbul Rivayetleri

L. İSTANBUL RİVAYETİ: Pertev Naili Boratav, İstanbul Üniversite Kütüphanesi'nin edebiyat bölümünde, 239 numarada bulunan bir yazmadan alarak Bey Böyrek hikâyesinin iki rivayetini İstanbul şivesini esas tutarak *Ülkü* (Haziran 1938,

---

Osman Turan, "Bey Böyrek Hikâyesinin Yeni Rivayetleri", *Türklük*, İstanbul, II, sayı 8, s. 126-37; (ikinci rivayet, H rivayeti) *Türklük*, 1939, sayı 9, s. 174-78

Mahmut Kemal Yanbey, "Bey Böyrek Masalı", *Türk Folklor Araştırmaları*, Aralık 1960, sayı 137, s. 2283-86

"Beyreke Ait İkinci Hikâye" *Türk Folklor Araştırmaları*, Nisan 1962, sayı 153, s. 2269-72

19 *Mayıs*, Samsun, Eylül 1938, sayı 33, s. 29-31, Aralık 1938, sayı 36, s. 30-32; Şubat sayı 37, s. 29-31; sayı 38, 1939, s. 25-27

Pertev Naili Boratav, *Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler*, Ankara, Ayrıca bkz. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. LXIV- LXV.

XI, sayı 64, s. 348-50 ve Temmuz 1938, XI, sayı 65, s. 425-33) dergisinde vermiştir.[1]

M. İSTANBUL RİVAYETİ: Boratav'ın verdiği ikinci rivayeti biz "M" ile gösteriyoruz. Ancak yazmadaki bu iki rivayet, Bey Böyrek hikâyesinin ikinci yarısını vermektedir.

Boratav, *Ülkü*'de çıkan yazılarının bir devamı olarak "İstanbul Rivayetine Ait İlaveler" adlı yazısında İstanbul nüshasını, Dil Kurumu Kütüphanesi No 1359-6028 kayıtlı olup "Hikâye-i Bey Böyrek maa Şeyhzade" adını taşıyan Dil Kurumu nüshasıyla yaprak yaprak karşılaştırıp birbirinden ayrıldığı yerleri göstermektedir.[2]

N. MEYDAN RİVAYETİ: Bu rivayeti Boratav'ın öğrencilerinden Ahmet Harmancı, Konya'da kardeşi aracılığıyla onun için saptamıştır. Hikâyeyi Konya'da oturan Şerif Kadın söylemiştir. Hacı Mustafa'nın kızı Şerif Kadın, Afyon-Konya demiryolu üzerinde, Konya'ya yakın bir istasyon olan Meydan Köyü'ndendir.[3]

O. KÜTAHYA RİVAYETİ: Adnan Sadık Erzi, Kütahya'nın Gediz ilçesinde Halime'ye tespit ettirdiği bu rivayeti Mahmut Ragıp Kösemihal'e vermiş ve o da *Halk Bilgisi Haberleri* dergisinde (Aralık 1939, sayı 98, s. 27-31) yayımlamıştır.

Ö. MUCUR RİVAYETİ: Prof. Osman Turan, rastladığı bir Kırşehirliden Bey Böyrek hikâyesinin o taraflarda yaşadığını bize haber vermiştir.

Naki Tezel ise Kırşehir'in Mucur ilçesinden Seyfullah Eti'den dinleyip saptadığı bir rivayeti yayımlamış ve bu hikâye Turgut Zaim tarafından resimlenmiştir.[4]

P. ZİLE RİVAYETİ: Cahit Öztelli, bu rivayeti elli yaşlarında bulunan Hatice Hanım'dan dinleyerek yazıya geçirmiştir.[5]

R. SİVAS RİVAYETİ: Cahit Öztelli'nin Sivas'ın Gürün ilçesinden Şevket Koşar'dan dinlediği bu hikâyenin adı "Akkavak Kızı ile Beğbörek"tir. Bu varyant Anadolu'da bugün yaşayan rivayetlerin en zenginlerinden biridir.[6]

Pertev Naili Boratav, *Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler*, 1939, s. 16-24.

P.N. Boratav, *Halk Bilgisi Haberleri*, İstanbul, Aralık 1938, yıl 8, sayı 86, s. 32-42.

P. N. Boratav, "Meydan Rivayeti", *Halk Bilgisi Haberleri*, Ocak 1939, yıl 8, sayı 87, 64; Şubat 1939, sayı 88, s. 85-88; *Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler*, 1939, s. 54-61.

Naki Tezel, *Bey Böyrek, Mucur Rivayeti*, Konuşmalar 2, CHP Halkevleri Yayınları, Ankara, Temmuz 1940, s. 121-26

Cahit Öztelli, "Bey Böyrek'in Zile Varyantı" 19 *Mayıs*, Samsu 19 Mayıs 1944, c. 7, sayı 66, s. 14-17; aynı yazı daha sonra "Bamsı Beyrek'in Zile Rivayeti" adıyla *Türk Folklor Araştırmaları*, Ocak 1954, c. III, sayı 54, s. 853-56.

6 Cahit Öztelli, "Bamsı Beyrek'in Sivas Söylentisi", *Türk Folklor Araştırmaları*, Ekim 1958, sayı 111, s. 1771-73; Kasım 1958, sayı 112, s. 1798-1800; Aralık 1958, sayı 113, s. 1814-16.

Sayın Cahit Öztelli, bu "Sivas Rivayeti"nin geniş bir özeti i çok önce bana göndermek lütfunda bulunmuştu, fakat kitabımın baskısı henüz tamamlanmadığı için bu değerli yardımdan gereği gibi yararlanarak teşekküre fırsat bulmamıştım. Bu arada, değerli folklorcumuz bu rivayeti olduğu gibi yayımlayarak daha geniş bir okuyucu kitlesine ve bu alanda çalışanlara duyurmuş oldu. Kendisine borçlu olduğum teşekkürü burada dile getirmek istiyorum.

S. YOZGAT RİVAYETİ: Dr. Şükrü Elçin bu rivayeti Yozgat'ın Çayıralan kasabası Yukarı Teke Köyü'nden Hüseyin Kaya'dan dinleyerek kaleme almıştır. Bu rivayet de Beyrek'in Anadolu'da söylenen zengin rivayetlerinden biridir.[1]

Ş. KONYA RİVAYETİ: Bilgin Öğütverici bu rivayeti annesinden dinleyerek yazmıştır.[2]

T. GÖKSUN RİVAYETİ: Bu rivayeti bana değerli öğrencim (İzmir, Kınık İlköğretmen Okulu edebiyat öğretmeni) Veli Kişioğlu, İsmail Gürbüz'den saptayarak göndermiştir. Elyazısıyla dokuz daktilo sayfası tutan metin oldukça zengindir.

U. ŞAH KASIM HİKÂYESİ: Anadolu rivayetlerinin içinde çok önce yazıya geçip basılmış olan bir tanesi de *Şah Kasım Hikâyesi* adını taşır. İstanbul'da Cemiyet Kütüphanesi'nin yayımladığı bu rivayetin yazarı olarak Himmetzade S. Abdullah verilmiştir.[3]

Yazar, herhalde yaşamakta olan rivayetlerden yararlanarak oldukça geniş ölçüde tuttuğu bu hikâyeye yazılı halk hikâyelerinin üslubunu vermeye çalışmış ve onu hiç olmazsa dili bakımından aslından uzaklaştırmıştır. Birçok motifinde diğer Anadolu rivayetlerinden ayrılmayan bu basılı rivayette oğlanın adı Kasım'dır ve lakabı da Bey Böyrek'tir.

DAHA BAŞKA RİVAYETLER

Yukarıda sıralanan rivayetler dışında, Bey Böyrek'le ilgili olduğu halde bazı yönlerden ayrılan başka rivayetler de vardır. Bunları burada, ayrı bir bölümde vermeyi daha uygun buldum.

SİNOP RİVAYETİ: Bu rivayet hakkında bütün bildiğimiz, A. Baha'nın (Gökoğlu) verdiği haberden ibarettir. O, Bey Böyrek hikâyesinin Sinop varyantını

Şukru Elçin "Bay Beyrek'in Yozgat Rivayeti" *Turk Folklor Araştırmaları*, sayı 191, s. 3777-81

Bilgin Öğütverici, "Bey Böğrek'in Konya Varyantı", *Türk Folklor Araştırmaları*, Haziran 1967, sayı 215, s. 4137-38.

3 Himmetzade S. Abdullah, *Şah Kasım Hikâyesi*, İstanbul, 1333 (1917), 48 sayfa.

Dr. Rıza Nur Bey'in saptayarak Mısır'da bastırmak üzere olduğunu yazmaktadır.[1]

TRABZON RİVAYETİ: Rivayetlerin içinde en kısası budur. A. Baha'nın (Gökoğlu) Hamamizade İhsan Bey'in *Trabzon Masalları*'nda yer alacağını belirttiği bu rivayet şudur:

Padişah evini her gün siyaha boyatırmış, sebebini soranları da astırırmış. Bir gün bir derviş gelmiş, o da sormuş. Padişah ona çocuğu olmadığı için böyle yaptığını söylemiş. Sonrasında dervişin verdiği elma motifi, gebelik, kısrağın doğurması, oğlunun adının Bey Böyrek, kısrağınınkinin Bengiboz olması, dervişin tembihi dolayısıyla Bey Böyrek'e ad konmayarak "Adsız Bey' diye çağrılması, annesine bunun sebebini sorduğu sırada dervişin gelerek ona Bey Böyrek ve kısrağa Bengiboz adını koyması, öteki rivayetlerin bir bölümünde olduğu gibidir.

Ama bundan sonrası başka türlüdür: Nedense annesi ona kızmış ve oğlanı öldürmeye karar vermiş, yemeğine zehir koymuş. Oğlan akşam eve gelip de yemeği önüne konunca Bengiboz dile gelmiş ve yemeğin zehirli olduğunu haber vermiş. Bunun üzerine o da yemekleri bahçedeki tavuklara, ördeklere atmış, hayyancıklar yiyip ölmüş, böylelikle kendisi ölümden kurtulmuş.[2]

BAYBURT RİVAYETİ: Hüseyin Namık Orkun, öğrencisi Bayan Seniha'nın Bayburt'ta saptayarak kendisine gönderdiği bu rivayeti "Bey Böyrek" adıyla yayımlamıştır. [3]

Bu rivayetin başı öteki rivayetlere uymaktadır: Padişah karısının Arap köle ile oynaşması, bir kuzu kızartarak zehir koyup oğlana yedirmeyi kurmaları, atının bunları haber vermesi, zehirli yemeği sokaktan getirdiği kedi yavrusuna yedirmesi, atı öldürtmek için kadının hastalanması, oğlanın saraydan kaçışı hep aynı. Bundan sonrası değişiktir:

> Beyrek birbirleriyle savaşan kişilere rastlar, iki yandan hangisine katılacağını düşünürken verdiği selamı alandan yana olmayı tasarlar. Zayıf taraf onun selamını alır. Akşam, katıldığı taraftan karşı tarafın devler olduğunu öğrenir. Ertesi gün savaşta devlerin hepsini öldürür. Zaferden sonra padişah üç kızını devlerin götürdüğünü, ikisinin evli, küçüğünün bekâr olduğunu, onu Beyrek'e vermek istediğini söyler. Beyrek kızların bulunduğu kaleye gider, atı üç kez şahlanırsa da suru aşamaz, baygın düşer, Beyrek'in yanına üç kıl bırakarak kaybolur. Beyrek kalede kızları görür, on günlük uykusuna yatmış devi bir taşın altındaki kılıcıyla öldürür. Önce büyük kızları indirir. Beyrek'i indirmeyip orada bırakıp memleketlerine döner ve Beyrek'in öldüğünü söylerler. Beyrek dar bir yol bularak kaleden yolda kar-

A. Baha, "Oğuz Destanından Bey Böyrek'e Dair", *Bartın* gazetesi, 20. 7. 1931, sayı 303.

2 A. Baha, "Bey Böyrek'in Trabzon Rivayeti", *Bartın* gazetesi, 26. 10. 1931, sayı 317.

3 H. Namık Orkun, "Bey Böyrek", *Ülkü*, yeni seri, 16 Eylül 1946, sayı 120, s. 14 vd.

şılaştığı Arap ondan duyunca devin ölüsünü görmeye gider. Beyrek yolda rastladığa çobandan bir posteki alır, keloğlan kılığına girer ve bir ihtiyarın evine konuk olur. Sabahleyin Bengiboz'un verdiği kıllarla viran bahçeyi gülistana çevirir. Padişahın kızının düğünü vardır, ihtiyarı düğüne gönderir; kendisi de kılları çatarak Bengiboz'u çağırır, binip düğün meydanına gelir, meydanı alt üst eder, bahçeyi de eski viran haline sokar. Kız Beyrek'in şehre geldiğini sezmiştir, onu bulmak için şehrin bütün erkeklerinin sarayın önünden geçmesini, elindeki altın topu kime atarsa onunla evleneceğini söyler. En sonraya ihtiyar ile keloğlan kalır, kız topu keloğlana atar, ihtiyar kendine attığını sanarak yanlış oldu der, ama kız topu yine keloğlana atar, böylece evlenirler. Beyrek babasını ziyarete çıkar. Elçiler vasıtasıyla babasının gözlerini annesinin kör ettiğini ve babasının dilendiğini öğrenir, şehre gelip annesini ve Arap köleyi öldürür, babasının tahtına çıkar.

BARTIN RİVAYETİ: A. Caferoğlu'nun Bartın'da saptadığı ve yerli ağızla verdiği bu rivayeti Cahit Öztelli herkesin anlayacağı dile çevirerek yayımlamıştır.[1]

Bu rivayet Beyrek'in komşusunun çocuğu Gara Mustafa ile avda önlerine çıkan bir geyiği kovalayarak gâvurun bahçesine girip tutulmalarına kadar yukarıda verdiğim rivayetlerden birkaçını andırıyor. Ondan sonrası değişiktir:

Gâvurun kızları pencereden bakıyor ve "A, Türkler bizim bahçede" diyorlar. Küçük kız bunları alıp eve getirdikten sonra ikisinin ortasında karyolaya yatıyor, onları uyutup yanlarından kaçıyor, gidip zindanın kapısını açıyor, üç kız çarşafın birer ucundan tutup delikanlıları zindana atıyorlar. Bunlar zindandaki insan kemiklerinden şiş yapıp duvarı deliyorlar; bir ışık görüyor ve bezirgânlarla haberleşiyorlar. Onlar da kaybolan çocukları tanıyor; annelerinin kör, babalarının da kötürüm olduğunu, Akkavak Kızı'nın da o hafta düğünü yapıldığını öğreniyorlar. Bunları dinleyen küçük kızın içine Müslümanlık giriyor. Babası kralın düğününde olduğu için evde yalnız kalan kız onlarla yola çıkıyor, onları dizlerinde uyutuyor. Arkalarından gelen askerle kendisi dövüşüyor. Arkasından orduyla gelen babasını öldürüyor. Memleketlerine geliyor ve bir kocakarının evine konuk oluyorlar. Davul sesini sorunca Akkavak Kızı'nın düğünü olduğunu öğreniyorlar. Gara Mustafa koca nineyi kıza yolluyor ve mendilini kıza vermesini söylüyor. Kız mendili görünce telaşlanıyor. Kadın ona "Kızım sen, bir hendek kazılacakmış, oradan kim atlarsa bu kız onun olacakmış diye tellal çığır" demiş. Hendeği kim atlarsa taş oluyor. Gara Mustafa atlamış taş olmamış. Sonra dervişten olan oğlanın kazdığı çeşmenin suyu kesilmiş, oğlan üç kere etrafında dönmüş birden güldür güldür su gelmiş çeşmeye. Küçük kız kardeşi varmış, koşa koşa gelmiş, ağabeyimin çeşmesine su gelmiş diye. "Haydi" demiş "sen ağabeyimin çeşmesinden su getir, ben bilirim" diyor. Kız bakıyor ki çocuk çeşmenin üstünde namaz kılıyor. Anasının, babasının halini kızdan öğreniyor. Kıza çeşmeden azıcık çamur alıp anasının gözlerine, babasının da

---

A. Caferoğlu, *Anadolu Illeri Ağızlarından Derlemeler*, 1951, s. 177-80.

C. Öztelli, "Bartın Rivayeti", *Türk Folklor Araştırmaları*, Nisan 1968, sayı 225, s. 4709-12.

dizlerine sürmesini söylüyor; ikisi de iyi oluyorlar. Bu gâvur kızını da akşam üzeri alıp evlerine götürüyor, anasının babasının rızasını alarak kızla evleniyor.

YURT DEĞİŞTİRME: Ferruh Arsunar'ın saptadığı bu hikâye Bey Böyrek'in bütün Anadolu rivayetlerinden farklıdır. [1] Bu rivayette, Dede Korkut kitabındaki kahramanlardan Bayındur Han Bey, Dirse Han Bey, Kazan Han Bey, Ulaş oğlu Han Bey'in adı geçmekte, bunların her birinin birer yurdu olduğu söylenmektedir:

Kazan Han, beylerden kırk atlı ile avratlarını alıp Urum Tekfur Şah'ın korusuna safa sürmeye giriyorlar. Şah bunları tutup zindana attırıyor. Kazan Bey'in oğlu Böyrek de aralarında. Şah erkekleri bir zindana, kadınları ayrı bir zindana koyduruyor. Bey Böyrek'in anası Bayındur Han kızı Borla Hanım da bu kadınların arasında. Şah Borla Hanım'ı getirtip sakilik ettirmek istiyor. Şahın eskiden Böyrek Bey yanında tuz ekmek yemiş olan bir adamı bunu Borla Hanım'a haber veriyor. Borla Hanım da kadınlara Borla Hanım kimdir, diye sorarsa, hep bir ağızdan ben ben diye karşılık verin, diye tembihliyor. Bunun üzerine Böyrek'in asılmasına ve etinden kadınlara verilmesine emir çıkıyor. Böyrek asılacağı sırada bin atlı gelip Böyrek'i kurtarıyor, zindandakiler de çıkarılıyor. Kazan Bey'in sarayında büyük kutlama oluyor. Dede Korkut bu kutlamada hanlar divanında bir türkü söylüyor.

Bu soylamada Gam Han Bayındur, Kara Budak ve Gönneç adları geçiyor. Yalnızca Dede Korkut kitabında rastladığımız Gam Han Bayındur ve Gam Han oğlu unvanını burada tekrar buluyoruz.

Bu hikâye, görüldüğü üzere Bey Böyrek hikâyesi değil; Dede Korkut kitabındaki Uruz'un tutsak oluşu hikâyesidir; yalnızca burada Kazan'ın oğlu Uruz yerine Beyrek vardır. Gönneç de bence Kara Güne adının değişik bir şekli olmalıdır.

Son dörtlükte "aşk gölünden büyük soylar boyladım" dizesi, Dede Korkut kitabında görülen *soy soyladım, boy boyladım* sözünü hatırlatmaktadır.

BEY BÖYREK HİKÂYESİNDEN MANZUM PARÇALAR

Bey Böyrek hikâyesinin içinde geçen türküler cönklere de geçmiş ve bunlar bu konuda çalışanlarca bulunarak yayımlanmıştır.

1. Pertev Naili Boratav, Konya'da bulduğu iki cönkten alarak –bu cönkler bana söylendiğine göre şimdi Cahit Öztelli'nin elindedir– *Ülkü* dergisinde (Şubat 1938, X, sayı 60, s. 484-86) yayımlamıştır.[2]

Bu parçalar, Bey Böyrek ile bezirgânın, Bey Böyrek ile kâfir kızının, Bey Böyrek ile kız kardeşinin konuşmalarını vermektedir. Tek bir dörtlük de bunlardan

---

Ferruh Arsunar, *Gaziantep Folkloru*, 1962, "Yurt Değiştirme Hikâyesi",

[2] Pertev Naili Boratav, *Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler*, 1939, s. 2-4;

ayrı olarak şudur:

Bakacağım Bey Bayra'nın sözüne
Âşık olmuş dediler padişah kızına
Al şu almayı baban sürsün gözüne
Siz de muradınıza erdiniz bugün[1]

2. Mehmet Tuğrul da yazmalardan Bey Böyrek'e ait 'parçalar'ı saptamışsa da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Halk Edebiyatı Arşivi 53 numarada kayıtlı bulunan bu parçaların konusunu, bunları göremediğim için bilmiyorum.[2]

3. Pertev Naili Boratav, *Halk Bilgisi Haberleri*'nde, Adana Ağır Ceza Resi Ahmet Şükrü Esen'in değerli cönk koleksiyonu içinde[3] Bey Böyrek hikâyesine ait metinlerin bulunduğu bir nüshadan yararlanarak bunları "E. Cönklerden Toplanmış Metinlere İlaveler" başlığıyla vermiştir.[4]

Bu metinler, yazarın daha önce yayımladıkları gibi hikâyenin üç epizoduna aittir: 1. Bezirgân ile Bey Böyrek'in konuşması; 2. Kral kızı ile Bey Böyrek'in konuşması; 3. Memleketine dönen Bey Böyrek'in kız kardeşiyle konuşması.

Yazar, ilk epizoda ait parçalarda son cönkten aldığı metinlerin hiçbir fazlalık veya eksiklik göstermediğini, aradaki farkların bazı kelimelerin mısra içindeki sıralanmasındaki değişikliklerle sınırlı olduğunu, ara sıra bir kelimenin yerine başka bir kelimenin geçtiğini, fakat bunun anlamı pek az yerde değiştirdiğini söyleyerek üçüncü epizoda ait parçaları veriyor; bunlarda daha önce yayımladığı A. metinlerinden fazla olarak yedi kıta elde ettiğini belirtiyor.[5]

Pertev Naili Boratav bu yazısında –sahaflarda kitapçı olan Bay Raif Yelkenci'nin kendine verdiği bir cönkten yararlanarak– Bey Böyrek'e ait olan metinleri olduğu gibi veriyor (s. 56-60). Bu manzum metinler: 1. Bey Böyrek'in bezirgânla konuşması; 2. kalede kapı içinde söylediği türkü; 3. kaleden çıktıktan sonra söylediği türkü; 4. kaleden çıktıktan sonra Bey Böyrek'in kız kardeşiyle konuşması; 5. Bey

---

Cahit Öztelli kendisindeki metinlerle buradaki metinlerin bir bölük yerlerini düzeltip bana bildirmek lütfunda bulunmuştur.

DTCFD, 1942, c, I. sayı 1, s. 107

3 Bu cönk kendişine Mersin müftüsü Sait Oğuz tarafından hediye edilmiştir. Bugün Cahit Öztelli'nin elinde bana söylediğine göre bu cönkün bir kopyası bulunmaktadır. Öztelli bu cönkü 'Müftü Cönkü' diye adlandırmakta ve metinlerle çok yakınlık gösterdiği için bu iki cönkün birbirinden kopya edildiğini söylemektedir.

Pertev Naili Bora "Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler" *Halk Bilgisi Haberleri*, Ocak 1939, yıl 8, sayı 87, s. 52-60

5 Cahit Öztelli, bu metinleri bana daha önce lutfedip göndermiştir. Pertev Naili Boratav ile onunkiler birbirinden pek ayrı olmamakla birlikte okunuşları arasında başkalıklar vardır. Her ikisi de vezin ve anlam bakımından bozuklukları düzeltmek istememişlerdir.

Böyrek'in düğünde kızları oynatırken söyledikleri; 6. Dalkavak Kızı'nın turnalara hitabı; 7. Bey Böyrek'in kendini tanıtmak üzere Dalkavak Kızı'yla konuşmasıdır.

4. Osman Turan, "Bey Böyrek Hikâyelerinin Yeni Rivayetleri" adlı yazısının sonunda, Zihni Çavuş adındaki bir köylüden dinleyerek Bey Böyrek'in bezirgân ile söylemesinde geçen manzum parçaları vermiştir.[1]

5. Cahit Öztelli, cönklerde rastladığı bir başka Bey Böyrek türküsünü de bana 24 Şubat 1971 tarihli mektubuyla göndermiştir. Bu bölümde yer almasını uygun bularak ve Cahit Öztelli'nin imlasını olduğu gibi koruyarak veriyorum:

Yasdıcağım oldu kalanın taşı
Akıttım gözümden kan ile yaşı
Gelişiniz nerden bezirgânbaşı
Eğlenin bir haber verin ağalar

Yedi yıl görmedim baharla yazı
Uçurdum kolumdan da şahıbazı
Boynu iki karış Dalkavak Kızı
Ondan da bir haber verin ağalar

Yedi yıldır ben kalada yatırım
Yoktur kimsem sora halim hatırım
Anamdan da bir habercik getürün
Eğlenin bir haber verin ağalar

Kâfir ellerinden beri gelürsin
Kasavet gönlümün gamın alursın
Sen de benim bay babamı bilürsin
Ondan da haber verin ağalar

Bildim yiğit kasavette gamdasın
Kadir Mevlam kasavetin dağıtsın
Duydum bey oğlusun sen de kiminsin
Söyle yiğit kelam gelsin dilinden

Koyuverdim Bengiboz'u çayıra
Cümlemizin işin Mevlam kayıra
Babam padişahtır, ismim Bey Beyra
İletin bir haber verin ağalar

Osman Turan, "Bey Böyrek Hikâyelerinin Yeni Rivayetleri", *Türklük*, II, sayı 9, s. 178

RİVAYETLERİN ŞEMALARI VE MOTİFLERİ

Anadolu'da yaşadığı bilinen rivayetlerin motifleri ve şemaları aynı alfabe sırasına göre aşağıda verilmiştir. Böylece rivayetlerin şemalarında ve motiflerinde birbirini andıran ve birbirinden ayrılan yerleri, Dede Korkut kitabındaki Bamsı Beyrek hikâyesinin şeması ve motifleriyle karşılaştırmak mümkün olacaktır. Ayrıca bu rivayetlerin bütününü görmeden bunları bu yoldan izleyebileceğimizi de umuyorum.

Rivayetlerde geçen birtakım kişi ve yer adlarının da ayrı bir önemi olduğu göz önünde tutulmuştur. Bunların bir bölümü, bu rivayetlerin dayandığı kaynakların eskiliğini de bize göstermektedir. Bu öneminden dolayı bölümün sonunda bir "Kişi ve Yer Adları Dizini" vermek de yararlı görülmüştür.

A. *Yarpuz Rivayeti.*

1. Oğlu olmayan padişah; **Oğuz** padişahlarından **Ay Han**, deyişlerde **Öz Han**. B.1 – C.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.1 – I.1 – İ.1 – J.1 – K.1 – N.1 – O.1 – R.1 – Ş.1 – T.1 – U.1. 2. Vezir **Balçık Han**. 3. Kıyafet değiştirerek vezir ya da lala ile seyahate çıkma. B.1 – C.4 – Ç.3 – D.2 – E.2 – F.3 – I.2 – İ.2 – O.2 – P.2 – R.2 – S.2 – Ş.2 – T.2 – U.5. 4. Yurtları **Kızıl Alan**. 5. Pınar başında uyku. 6. Uyandıklarında boz atlı yiğitin bunların padişah ile vezir olduklarını bilmesi. B.3 – Ç.5-6. – E.3 – F.4-5 – G.5 – I.3 – İ.3 – J.1 – P.3 – R.3 – S.3-4. – Ş.3 – T.3 – U.7. 7. Dervişin verdiği elma. B.4 – Ç.7 – D.3 – E.4 – G.6 – I.4 – İ.4 – J.3-4 – N.2 – O.3 – P.4 – R.4 – S.4 – Ş.4 – T.4 – U.8. 8. Yiğidin, boz atlı **Hızır**'ın, oğlun geliyor hazır deyip kaybolması. 9. **Ulu Bacı Hanımın** elmayı yemesi. 10. Kabukların kısrağa verilmesi. 11. Süre tamam olunca bir erkek çocuk ve bir erkek tayın doğması. F.7 12. Karnında bir beni olan şehzadenin adı Bey Böyrek. 13. Tayın adı Benliboz. 14. Her akşam ata binerek talim. E.15 15. Halası kadının (üvey ananın, ananın) saray hekimlerinden biriyle (Yahudi, gâvur, Arap ya da zenci köle, lala, oğul) oynaşması. D.5 – F.12 – Ö.4 – R.10 – S.6 – U.11. 16. Ahırda Benliboz'un müthiş bir gürültü çıkarması, bu gürültüye herkesin telaşlanması yüzünden hala ile hekimin zevklerinin bozulması. 17. Her buluştuklarında bu tekrarlandığı için taydan kurtulmanın çaresini düşünmeleri. D.7 – F.16. 18. Hekimin, kadına yalandan hastalanması ve derman olarak da küheylan köftesi yemesini tavsiyesi; Benliboz'dan başka küheylan olmadığı için onun kesilmesinin gerekliliği. D.8 – F.17 – Ö.9 – R.14-15. – S.12-13. – T.15. 19. Tayın kesilmesine karar verilince, Bey Böyrek'in atına son defa binmek için izin alması. D.10 – F.24 – S.14. 20. Ertesi gün tayın büyük bir hızla seyircilerin gözü önünde kaybolması. D.10 – F.27 – Ö.11 – R.17-18 – T.17 21. Hakanın yeniden yasa düşmesi. 22. Hala ile hekimin asılması. 23. Benliboz'un şehzadeyi **Hind** sınırında **Akkavak** adında bir kızın hüküm sürdüğü yere getirmesi. B.8 – C.18 – G.17 24. Yaşlı bir kadına konuk olması. Ç.16 – D.11 – N.11 – Ö.15 – P.13 – R.20-21 – S.15 – T.18 – U.25. 25. Böyrek'in gece uykusunda ses duyması. G.18-19 26. Yaşlı kadının **Akkavak Kızının** yendiği erkekleri cellada verdiğini söylemesi. 27. Böyrek'in bu kanlı seyri görmeye gitmesi. 28. Böyrek'in bir binek taşı üzerine oturması. 29. Böyrek'in oturduğu taşın kızla güreşmeyi kabul edenlerin oturdukları taş olması. 30. Kendisine yanlışlıkla oturduğu, kalkması hatırlatıldığı halde Böyrek'in tesadüfün önüne çıkardığı bu alınyazısına boyun eğmesi. 31. Benliboz'un yardımıy-

la kızı yenmesi; kızın, karısı olması. R.29 – S.28. 32. Böyrek'in kızla birlikte **Kızıl Alan**'a dönmesi. T.27 – U.56. 33. İlk obada kendi soyundan bir yiğitle karşılaşması. 34. Yiğitten haber sorması; aşiretin çöktüğünü, **Ay Han**'ın öldüğünü haber alması. 35. Babasının obasına gitmesi; halkın kendisine uyması. 36. Düğün hazırlıkları. 37. İkbalini denemek için ava çıkması (içi sıkılarak Benliboz'a atlayıp bir dağ başına gelmesi). B.11 – J.17 – P.22 – T.28. 38. Büyük bir geyiğin ardından **Moskof** ülkesine geçmesi. Ç.32 – E.18 – T.30. 39. Tutsak olması. C.28 – D.35 – E.27 – F.32 – G.51 – I.10 – İ.11 – J.20 – L.19 – N.17-18 – O.21 – P.24 – R.45 – S.33-34 – Ş.15 – T.32 – U.66. 40. Zindana atılması ve yedi yıl kalması. C.28-29 – Ç.36 – D.36 – E.27 – F.32 – I.11 – İ.12 – M.1 – N.19 – Ö.29 – R.48 – T.34 – U.69. 41. Zindanın penceresinden (zindanda açtığı delikten) bezirgânlarla haberleşmesi. C.30-31 – D.37 – E.28 – G.57 – H.22 – I.12 – İ.14 – K.69 – M.14-16 – O.24 – Ö.33 – P.26 – R.50 – S.36-37 – T.36 – U.71-72. 42. Bezirgânlarla konuşmasını kralın kızının dinlemesi. B.18 – C.23 – D.40 – G.61 – J.24 – P.27 – R. 53 – S.38. 43. Kızın Böyrek'i görerek âşık olması. Ç.38 – D.40 – E.30. 44. Kızın Böyrek'i kaçırmayı, kendisinin de birlikte kaçmasını teklifi (zindandan çıkararak süre vermesi). B.19 – C.37 – F.37 – G.66 – N.34 – O.28 – Ö.35 – P.31 – R.54 – Ş.17 – T.42-44 – U.83. 45. Böyrek'in arkadaşlarını bırakıp gidemeyeceği için içlerinden bir ihtiyarın yanına gidip ordu ile gelerek kendilerini kurtarması teklifi. 46. Böyrek'in kızın birbirine ulayarak attığı kuşaklarla ahıra inerek Benliboz'u görmesi; kızla birlikte atlayıp **Kızıl Alan**'a gitmesi. C.38 – J.32 – K.72 – N.36 – Ö.36 – P.34 – S.39 – T.45-47 – U.85-86. 47. Karşılarına ihtiyar **Ay Han**'ın arkadaşlarından **Aker**'in çıkması; Böyrek'in kendisini tanıtması; ihtiyarın sazını alarak aşiretin halini anlatması. G.71-81 – I.21 – İ.23-24 – J.35 – L.26 – N.46 – S.44. 48. Deyişlerin sonunda **Akkavak Kızını** dayısının alacağını öğrenmesi. İ.16 – J.35. 49. İhtiyarın ona hızlı giderse düğünden önce yetişeceklerini söylemesi. 50. Böyrek'in altı konak yeri bir günde alması. 51. İlk rastladığı kızın ona Böyrek'in öldüğünü duyan dayısı **Turan**'ın **Akkavak Kızını** nişanladığını, bir haftadır düğün içinde olduklarını söylemesi. 52. Böyrek'in sazını alıp düğüne gelmesi. C.56-59 – Ç.68 – D.54 – F.55 – J.52 – K.91 – M.29 – N.70 – R.71 – S.54 – U.111-112. 53. Deyişini bitirince sazını elinden atması, kılıcıyla dayısının başını gövdesinden ayırması. 54. **Kel Vezir**'in oğlu **İsmayilcuk**'un korkudan kümese saklanması; başının kümes duvarına sıkışıp ölmesi. B.33 – C.61. 55. Hainin cezasını, milletin ulusunu bulması. D.61

B. *Zafranbolu / Hacılar Obası (Emine Gadun) rivayeti.*

1. Oğlu olmayan padişah. A.1 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.1 – I.1 – İ.1 – J.1 – K.1 – N.1 – O.1 – P.1 – Ş.1 – T.1 – U.1. 2. Kılık değiştirerek veziriyle (lalasıyla) seyahate çıkma. A.3 – C.4 – Ç.3 – D.2 – E.2 – F.3 – G.3 – I.2 – İ.2 – O.2 – P.2 – R.2 – S.2 – Ş.2 – T.2 – U.5. 3. Dervişle karşılaşma. A.6 – C.5 – Ç.5-6 – E.3 – F.4-5 – G.4-5 – I.3 – İ.3 – J.2 – K.3 – P.3 – R.3 – S.3 – Ş.3 – T.3 – U.7. 4. Elma motifi. A.7 – C.7 – Ç.7 – D.3 – E.4 – F.7 – G.6 – I.4 – İ.3 – J.2 – K.4 – N.2 – O.3 – R.4 – Ş.4 – T.4 – U.5. 5. Adı olmadığı için okulda çocukların alay etmesi. Ç.9-10 – E.12 – J.3 – K.7 – R.7 – S.7 – Ş.5 – T.7. 6. Dervişin gelip Bey Böyrek adını koyması. C.16 – Ç.11 – E.14 – F.8 – G.8-9 – J.4 – K.9 – N.7 – O.6 – P.6 – R.9 – S.8 – Ş.6 – T.8 – U.9. 7 Bir gün çocuğun Benliboz'a binip seyran yerine gelmesi. 8. Ahalinin dünya güzeli **Akkavak Kızının** okunu geçmeye çalışmaları, kızın, okunu geçecek olana varacağını söylemesi. C.20 – Ş.11 9. Bey Böyrek'in bir atışta kızın okunu geçmesi. C.21 – J.12 – Ş.12 – U.46. 10. Kırk gün kırk gece nişan şenlikleri. C.23 – Ç.31 – G.41. 11. Nişandan sonra Böyrek'in içi sıkılarak Benliboz'a atlayıp dağ başına gelmesi. C.18,24 – J.18. 12. Bir çeşme başın-

da yatıp uyuyanlarla birlikte uyuması. C.25 – Ç.34 – E.25 – F.28-29 – G.50 – I.9 – İ.10 – J.19 – K.64 – L.18 – N.16 – Ö.28 – P.23 – S.32 – Ş.14 – T.30-31 – U.64-65. 13. Benliboz'u çayıra salıvermesi. 14. Gâvur kralının sarayının burada oluşu; kralın buyruğuyla Bôyrek'in ve adamlarıın zindana attırılması A.39 – C.28 – Ç.36 – D.35 – E.27 – F.32 – G.51-52 – I.10 – İ.11 – J.20 – K.65 – L.19 – M.1 – N.18 – O.21 – Ö.29 – M.24 – S.33-34 – Ş.15 – T.32-33 – U.66. 14A. Yedi yıl zindan. A.40 – C.29 – Ç.37 – D.36 – E.27 – I.11 – İ.12 – K.66 – N.19 – T.34 – U.69. 15. Bôyrek'in cebindeki küçük çakıyla zindanda bir göz deliği görecek denli yer açması. A.41 – C.30. 16. Delikten kervanları görmesi ve onlarla haberleşmesi. A.41 – C.31 – D.39 – E.28 – G.57 – I.12 – İ.14 – H.22 – J.22 – K.69 – L.31-33 – M.14,16 – N.22-24 – O.24-25 – Ö.33 – P.26 – R.50-51 – S.36-37 – Ş.21,23 – T.36-39 – U.71-72. 17. **Akkavak Kızını Baltacı Kel Vezirin** oğlunun aldığını öğrenmesi. C.32 – J.22 – P.30 – R.52 – U.72. 18. Kral kızının bunu gece gizlice dinlemesi. A.42 – C.33 – D.40 – E.30 – G.61 – J.23 – Ö.35 – P.27 – R.53 – S.38. 19. Kızın Bôyrek'i anasından babasından saklı zindandan çıkararak yetmişbeş gün (kırk gün) süre vermesi. C.37 – E.31,36 – F.37 – G.66,71-72 – I.16 – K.71 – M.23 – N.32 – O.28 – Ö.35 – P.31 – R.54 – S.39 – Ş.24 – T.42-47 – U.78-83,85-86. 20. Bôyrek'in tutuldukları yere gelmesi; kaybettiği Benliboz'a bir türkü söylemesi. C.38 – D.46 – E.37 – F.44 – G.75 – I.20 – İ.22 – O.29 – Ö.38 – P.35 – R.59 – S.41 – T.48 – U.88. 21. Yedi yıldır üstünü yosunlar bürüyen ve derviş babanın baktığı (oracıkta bir taşın kovuğunda üstünü başını yosunlar bürümüş, paslar tutmuş) Benliboz'un sesi duyunca kişneyerek çıkıp gelmesi. C.39 – D.47 – F.45 – G.77 – İ.22 – J.33 – K.73 – R.59 – Ş.26 – T.50-51 – U.89-90. 22. Bey Bôyrek'in binip köyün başına gelmesi. D.49 – F.47 – N.48. 23. Kısrağı sulamakta olan kocakarının (Bôyrek'in kız kardeşinin) onun kişnemesine kızması ve ona çıkışması. C.40-41 – F.48 – J.38-39 – K.80 – R.64 – T.52-53 – U.95-97. 24. Bey Bôyrek'in çeşmeye su doldurmaya gelen başka bir kocakarıdan kendisini konuk almasını istemesi; önce yoksulluğunu ileri sürerek razı olmayan kadının bir avuç altın karşılığı onu misafir etmesi. C.42-43. 25. Gece bir kadın fingirtisi duyan Bôyrek'e, bunun, **Baltacı Kel Vezirin** oğluna verdikleri **Akkavak Kızının** düğünü olduğunu söylemesi. C.44-45 – U.96. 26. Sabah olunca Bôyrek'in düğüne gitmesi; bir ağaçta altın dolu bir naşpa asılı olduğunu görmesi; bunu vurana padişahın ikram edeceğini öğrenmesi. A.52 – C.46-48 – D.50 – E.42 – F.55 – J.42 – N.65-67 – Ö.42 – R.67-68 – S.45,54 – T.60 – U.99-100. 27. Bôyrek'in oraya sokulması; kovmak isterlerse de oradan ayrılmaması. C.51. 28. Eline uygun bir ok yay olsa bu naşpayı vuracağını söylemesi. C.50 – J.44 – K.93-97 – T.57 – U.100-104. 29. Bôyrek'in ok yayını getirmeleri; bir atışta vurması; kapışın ibadullah diye bağırması. C.53-55 – D.53 – E.43 – J.49 – K.97-102 – N.69 – S.51 – T.58. 30. Padişahın dile benden ne dilersin, diye sorması; üçüncüsünde düğün evindeki kadınları oynatmak istediğini söylemesi; Padişahın (vezirin) buna izin vermesi. C.56 – D.54 – I.26 – K.104 – M.42 – N.70 – R.73-75. 31. Bôyrek'in kadınlara (kız kardeşine, komşu kızına, vezirin karısına, Selçuk Kadına, sarı kıza, **Akkavak Kızına**) türkü söylemesi; ilk kadının Bôyrek'in cicesi, ikincisinin bitişik komşu kızı, üçüncüsünün **Akkavak Kızı** olması; **Akkavak Kızının** Bôyrek'i tanıması ve sarmaş dolaş olmaları. C.59 – D.55 – E.46 – J.53 – K.106 – M.46-48 – N.72-73 – O.36 – Ö.43 – R.73-76 – S.55-56 – T.62-63 – U.112-113,117,121. 32. **Akkavak Kızının** oğlanı tanıması; köyde şenlikler ol-

J.57 33. **Kel Vezirin** oğlu **İsmayılcuk**'un korkudan kümese saklanması; başının kümes duvarına kısılıp ölmesi. C.61 – D.60 – R.78.

C. *Zafranbolu Rivayeti (Kuzyakalı Mustafa Efendi)*

1. Oğlu olmayan padişah. A.1 – B.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.1 – I.1 – İ.1 – J.1 – .1 – O.1 – R.1 – Ş.1 – T.1 – U.1. 2. İlkyaz geldiğinde halkın köyün ilerisindeki seyran yerine gitmesi. K.2. 3. Köyde kalan padişahı, lalasının .kılık değiştirip seyran yerine gitmeye razı etmesi. 4. Burada da sıkılan padişahın lalasına başlarını alıp dağlara çıkma teklifi. A.3 – B.2– Ç.3 – D.2 – E.2 – F.3 – G.3 – I.3 – İ.2 – O.2 – P.2 – R.2 – S.2 – Ş.2 – T.2 – U.5. 5. Ortalık kararıp saraya dönerlerken (pınar başında, köprü üstünde, kahve içerlerken, evlerine gelen, bahçede, çayırlıkta, namazdan çıkınca) dervişe rastlamaları. A.6 – B.3 – Ç.5 – E.3 – F.4 – G.4 – I.4 – İ.3 – K.3 – R.3 – S.3 – Ş.3 – T.3 – U.7. 6. Dervişin padişahı tanıması ve karnındakini bilmesi. A.6 – B.3 – Ç.6 – E.3 – F.5 – G.5 – P.3. 7. Elma motifi; cebinden bir elma çıkarıp iki şak ederek bir şakını hanım sultanın, ötekini padişahın yemesini söylemesi; kabuklarını kısrağa yedirmesini tembih etmesi. A.7 – B.4 – Ç.7 – D.3 – E.4 – F.7 – G.6 – I.4 – İ.4 – J.2 – K.4 – N.2 – O.3 – P.4 – R.4 – S.4 – Ş.4 – T.4 – U.8. 9. Padişahın iyi olması dolayısıyla sarayda kırk gün kırk gece şenlikler yapılması. 10. Hanım sultan aş ermeye başlayınca sarayda kırk gün kırk gece eğlence yapılması. 11. Kadının bir erkek çocuk, kısrağın da bir tay doğurması. 12. Çocuğun birkaç yaşına girince mektebe verilmesi; bunun bugünkü anlamda mektep olmayışı; mollaların bir mağaraya koymaları; hocaların zaman zaman gelip ders vermeleri. 13. Çocuğun bu inde yedi yıl kalması; hocasının ders verip gitmesi. 14. Bir gün mağaranın tepesinde açılan bir delikten içeri güneş ışığının girmesi; çocuğun ışığı tutacağım diye okumasından yazmasından avare olması; iğne ipliğe dönmesi; okuyamaz hale gelmesi. 15. Arkadaşlarının kendisine niçin "Adsız Bey" dediklerini sorunca anasının karşılığı; oğlana derviş babanın "ben varmayınca sakın adını koymayın" diye tembih ettiğini söylemesi. B.5 – E.12 – G.9 – R.9 – S.7. 16. Bu sırada derviş babanın yanlarında peyda olarak çocuğun adını Bey Böyrek, atın adını da Bengiboz koyması. B.6 – E.13-14 – G.8-9 – J.3-4 – N.7 – O.5-6 – Ö.2 – P.7 – R.8-9 – S.8 – Ş.6 – T.8 – U.9. 17. Oracıkta kayıplara karışan dervişin **Hızır** olduğu. 18. Bey Böyrek büyüyünce. anasından babasından izin alıp seyir yerine gitmesi. D.11-12 – J.6-7. 19. Halkın **Akkavak Kızının** okunu geçmeye çalışmaları. 20. **Akkavak Kızının** okunu geçene varacağına ahdetmiş olması. D.18 – G.20. 21. Bey Böyrek'in dünya güzelinin okunu bir atışta geçmesi. 22. Padişaha muştu gitmesi. 23. Padişahın buyruğuyla kırk gün nişan şenlikleri yapılması. D.29. 24. Bey Böyrek'in yine bir gün anasından izin alıp Benliboz'a binerek seyir yerine gelmesi. J.18. 25. Bir çimenlikte uyumakta olan kişilerle birlikte onun da yatıp uyuması. B.12 – Ç.34 – E.25 – F.28-29 – G.50 – I.9 – İ.10 – J.19 – K.64 – L.18 – N.16 – Ö.28 – P.23 – R.44 – S.32 – Ş.14 – T.30-31 – U.64-65. 26. Bu çimenliğin gâvur kralının sınırı olması. 27. Kralın sarayından bunları görmesi. 28. Kralın buyruğuyla orada uyuyanların tutulup zindana atılması. A.39 – B.14 – Ç.36 – E.27 – F.32 – G.51 – I.10 – İ.11 – J.20 – K.65 – L.19 – M.1 – N.17-18 – O.21 – Ö.29,31 – P.24 – R.45 – S.33 – Ş.15 – T.32-33 – U.66-67 29. Yedi yıl zindan. A.40 – B.14A – D.36 – E.27 – I.11 – İ.12 – K.66 – N.19 – O.23 – R.48 – T.34 – U.69. 30. Böyrek'in zindanda çakı bıçağıyla eşe eşe insan gözü görebilecek denli delik açması. A.41 – B.15. 31. Bir gün bu delikten bakarken uzaktan kervanı görmesi. A.41 – B.16 – D.39 – G.57 – I.12 – İ.14 – J.22 – O.24 – Ö.33 – P.26-27 – R.49 – S.36 – T.36 – U.71 32. Böyrek'in bezirgâna türkü söylemesi, kervanın **Oğuz ilinden** olduğunu ve **Akkavak Kızını Baltacı Kel Vezirin** oğlunun aldığını öğrenmesi. A.41 – B.17 – D.39 – E.28 – F.46-47 – G.58-60 – I.12 – İ.15-16 – J.22 – K.69 – L.27-33 – M.14,16-17 – N.22-25 – O.25-26 – Ö.34 – P.27-30 – R.51-52 – S.37 –

Ş.21,23 – T.37-39 – U.72. **33.** Türküleri gâvur kızının gizlice dinlemesi. A.42 – B.18 – G.61 – I.17 – J.23 – K.70 – Ö.35 – P.27 – R.53 – S.38 – U.74. **34.** Zindanın ağzında kırk kişinin kaldıramayacağı taşı, kızın "Ya Allah" deyip bir tutuşta kaldırması. **35.** Tutsakların zindanın ağzına koşması. **36.** Kızın zindanın ağzına gelip "Bey Böyrek kim ise çıksın" diye bağırması. **37.** Kızın Bey Böyrek'i çıkarıp dönmesi için kendisine yetmiş beş gün (kırk gün) süre vererek salıvermesi ve zindanı yine kapatması. A.44 – B.19 – Ç.38 – E.31 – F.43 – G.66,71-72 – I.19 – İ.16-17 – K.71-72 – M.23 – N.32,36 – O.27 – Ö.35-36 – P.32,34 – R.54,58 – S.39 – Ş.24 – T.43-46 – U.83,85-87. **38.** Bey Böyrek'in tutulduğu çayıra gelirken aklına Bengiboz'un gelmesi; Bengiboz için bir türkü söylemesi. A.46 – B.20 – D.46 – E.37 – F.44 – G.75 – I.20 – İ.22 – J.33 – K.73-74 – N.41 – O.29 – Ö.37 – P.35 – R.59 – S.41 – Ş.26 – T.49 – U.88. **39.** Oracıkta bir taş kovuğunun dibinde yedi yıl kalmış, üstünü başını yosunlar bürümüş, paslar tutmuş Bengiboz'un çıkıp gelmesi. A.46 – B.21 – D.47 – E.37 – F.45 – G.76-77 – N.42-44 – Ö.38 – P.35 – R.59-60 – S.41 – Ş.26 – U.89-90,93. **40.** Böyrek'in köye dönüşünde bir kocakarının Bengiboz'un anasını sulamakta olması. B.23 – Ç.46 – F.48-49 – M.34 – N.48-53 – R.64 – S.46-47 – T.52 – U.95-97. **41.** Atın, tayı Bengiboz'u görünce kişnemesi; kadının yedi yıldır kişnemeyip de şimdi kişneyen ata kızması. F.49 – J.39 – K.80 – M.35-36 – T.53. **42.** Böyrek'in çeşme başında bir delik helkeyi doldurmak için eğlenen kocakarıdan kendisini misafir etmesini istemesi. B.24. **43.** Kadının yoksulluğunu öne sürerek önce almak istememesi; oğlanın verdiği bir avuç altını görünce alması. B.24. **44.** Böyrek'in gece evde bir def tıngırtısı ve kadın fıngırtısı işitmesi. B.25 – Ç.50 – M.29. **45.** Bunun sebebini sorması; **Akkavak Kızının Kel Vezirin** oğlu **İsmail**'e verildiğini öğrenmesi. S.44. **46.** Ertesi gün Böyrek'in şenlik yerine gitmesi. B.26 – Ç.51 – F.55 – I.24 – M.42 – R.67 – S.54 – T.60 – U.98. **47.** Ahalinin ağaca asılan altın dolu bir naşpaya nişan almaları. B.26 – D.50 – E.42 – J.42 – K.90 – M.29 – R.62 – S.45 – T.55 – U.100. **48.** Naşpayı vuracak olana padişahın (vezirin) ikram edeceğini öğrenmesi. B.26. **49.** Dünyanın dört yanından ok yaycıların gelmesi. **50.** Böyrek'in eline uyan bir ok yay olsa naşpayı bir atışta vuracağını söylemesi. B.28 – E.42 – J.24 – N.64 – U.101-103. **51.** Böyrek'in adamlar tarafından kovulması; eline uyan bir ok yay istemekte direnmesi. B.27 – N.65-67. **52.** Padişahın bunu görünce, onu mutfağa keşkek yemeye gitmesini söyleyerek zevklenmesi. **53.** Böyrek'in ısrarı üzerine, padişahın Bey Böyrek'in ok yayını getirmelerini buyurması. B.29 – M.30-31. **54.** Böyrek'in bir atışta naşpayı vurması. B.29 – E.43 – K.92-97,102 – M.32 – N.59 – Ö.42 – R.68 – S.51 – T.57-58 – U.104. **55.** Padişahın kapışın diye bağırması; ahali kapışırken Böyrek'in kıpırdamaması; padişahın buna şaşması. B.29. **56.** Böyrek'in, padişahın dile benden ne dilersin sorusuna, üçüncüsünde düğün evine gidip kadınları birer birer oynatmak istemesi. B.30 – D.55 – R.69 – S.52 – U.105. **57.** Kadınların Bey Böyrek'i tanıyamaması. **58.** Bey Böyrek'in eline def alıp düğün evindeki kadınları oynatması. B.30 – D.56-57 – E.46 – G.85 – I.26-27 – İ.27-29 – K.104 – N.70 – R.71 – S.55 – T.60 – U.112. **59.** İlk kadının Bey Böyrek'in cicesi olması; sonra bitişik komşu kızını oynatması; sıra **Akkavak Kızına** gelince kızın Böyrek'i tanıyarak sarmaşdolaş olmaları. B.31 – Ç.48 – E.46-47 – F. 56-57 – G.85-88 – İ.30-32 – K.105-106 – M.44-48,51-52 – N.73-76,80 – O.36 – Ö.43 – S.5-6 – T.62-63 – U.113,117,121. **60.** Padişaha muştucu salınması. **61.** Bunu duyan **Kel Vezirin** oğlunun korkudan saklandığı kümeste başının tavana sıkışıp ölmesi. Ç.54 – D.60 – G.89 – İ.33 – K.114 – M.55-56 – N.82 – O.38,43 – Ö.44 – P.39,44 – R.78 – S.57 – T.64 – U.124-125. **62.** Böyrek'in kırk gün kırk gece düğün yapıp **Akkavak Kızıyla** evlenmesi. B.32 – Ç.55 – D.66 – F.63 – I.35 – İ.42 – K.113-115 – L.47 – M.67 – N.89 – Ö.49 – P.45 – R.86 – S.64 – Ş.36 – T.71 – U.135.

Ç. Aladağ Rivayeti.

1. Çocuğu olmayan padişah. A.1 – .1 – C.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.1 – I.1 – İ.1 – J.1 – K.1 – N.1 – O.1 – R.1 – Ş.1 – T.1 – U.1. 2. Padişahın vezirine iki çift demir çarık ve bir çift asa yaptırmasını söylemesi. 3. Padişahın vezirle yollara, yabanlara düşmeleri. A.3 – B.2 – C.4 – D.2 – E.2 – F.3 – G.3 – I.2 – İ.2 – K.2 – O.2 – P.2 – R.2 – S.2 – Ş.2 – T.2 – U.5. 4. Gide gide **Baç Köprüsü** denen yere gelmeleri. 5. Köprünün bir başından vezir ve hakan girerken öteki başından karşılarına boz atlı bir dervişin çıkması. A.6 – B.3 – C.5 – E.4 – F.4 – G.4 – I.3 – İ.3 – J.2 – K.3 – O.3 – P.3 – R.3 – S.3 – Ş.3 – T.3 – U.6-7. 6. Dervişin bunların padişah ve vezir olduklarını bilmesi. A.6 – C.6 – E.3 – F.5 – G.5 – P.3 – S.3 – U.6-7. 7. Koynundan çıkardığı bir elmayı vererek içini kendiniz yiyin, kabuklarını da kısrağa yedirin demesi. A.7 – B.4 – C.7 – D.3 – E.4 – F.7 – G.6 – I.4 – İ.4 – J.2 – K.4 – N.2 – O.3 – P.4 – R.4 – S.4 – Ş.4 – T.4 – U.8. 8. Kendisi gelinceye değin ad koymamalarını ısmarlaması. C.8 – E.5 – F.8 – G.9 – I.5 – N.3 – O.5. 9. Doğan çocuğun sekiz yaşına değin adsız kalması. J.3. 10. Günün birinde, şehzade ile oynayan çocukların onu "Adsız" diye horlamaları. B.5 – E.12 – K.7 – R.7 – Ş.7 – T.7. 11. Şehzade ağlaya ağlaya saraya giderken karşısına dervişin çıkması; cemaatin içinde bu oğlanın adı "Bey Böyrek", tayın adı da "Benliboz olsun" demesi. B.6 – C.16 – E.13-14 – F.8 – G.8-9 – I.5 – J.4 – K.9 – O.6 – P.6 – R.8-9 – S.8 – Ş.6 – T.7-8 – U.9. 12. Bir gün avdan gelirken bir kocakarının kazlarını vurup terkisine asması üzerine kocakarının ilenci. P.7. 13. Böyrek'in düşüp hastalanması; hekimlerin aşk teşhisi; **Akkavak Kızına** âşık olması. P.9. 14. Babasının vazgeçirmek için bu kızı yedi yıl uğraşıp alamadığını söylemesi ve kızın resmiyle oyalanmasını tavsiyesi. P.11. 14A. Benliboz'a binip yola düşmesi. J.6 – P.12. 15. Kendisine ilenen kadından **Akkavak Kızının** iklimini öğrenmesi. 16. Atının onu bir şehirde bir kadının evine götürmesi; önce razı olmayan kadının altın verince Böyrek'i misafir alması. A.24 – P.13 – R.21 – S.15 – U.25. 17. Birkaç gün sonra kadını **Akkavak Kızına** dünür göndermesi. R.25 – S.17. 18. Kızın **Oğuz ilin**den Bey Böyrek ile birlikte ava çıkma teklifi. 19. Ertesi gün eve gelen kızın gürzünü kapının önüne atıp "Böyrek gürzü alıp arkamdan gelsin" demesi. 20. Böyrek'in altmış batman gürzü yerden kaldıramayınca atından medet umması; atın ona dizginleri gürzün kulpuna bağlanmasını söylemesi; böylece kıza yetişip ona "gürzünü al" demesi. 21. Kızın bu kaba muameleye darılıp dönmesi; Böyrek'in kocakarının yanına gelmesi. 22. Böyrek'in kadını **Akkavak Kızına** göndermesi; kızın ona yine sabahtan ava gitmelerini söylemesi. 23. Atın yine öğüt vermesi; avda kız bir vurursa Böyrek'in beş vurmasını söylemesi. 24. "Susadım" dememesini, çünkü kızın terkisinde zehirli portakal olduğunu haber vermesi. 25. Vurdukları avlardan kızınkini oğlanın, oğlanınkini kızın yemesi. 26. Kızın avlarını çok tuzlamış olması. 27. Böyrek susayınca kızın "portakal getireyim" demesi. 28. Atın kişnemesi; Böyrek'in atın yanına varınca orada yedi nar bulması; üçünü kendi yemesi, dördünü kıza götürmesi. 29. Kızın yine nar istemesi üzerine Böyrek'in ona ağır bir karşılık vermesi; kızın küsmesi ve evlerine dönmesi. 30. Kızın ertesi sabah "güreş tutalım" demesi; atın tavsiyesiyle Böyrek'in yenmesi; birbirlerinin olmaları. J.13 – R.26 – S.19-20 – T.22-24 – U.47-55. 31. **Oğuz il**ine dönmeleri; düğün yapılması. A.35 – C.23 – D.29 – J.16 – K.55,60 – P.16-17,20 – R.39-40 – T.27 32. Böyrek'in düğünden önce düşünde, boynuzunun biri altın biri gümüş bir ceylan görmesi. 33. Ertesi gün cirit oynarken ceylanın önüne çıkması; Böyrek'in ceylanın ardına düşmesi. A.38 – D.34 – T.30. 34. **Uyuz Pınarı**'na, oradan **Oğuz Pınarı**'na ulaşmaları; bu sudan içen kırk atlının oraya yıkıl-

ması. B.12 – C.25 – E.25 – F.28 – G.50 – I.9 – İ.10 – J.19 – K.64 – L.18 – M.1 – N.16 – Ö.27-28 – P.23 – R.44 – S.32 – Ş.14 – T.31 – U.64-65. **35.** Benliboz'un sudan içmemesi. **36.** Ceylanın **Urus Kralının** kızı olması; babasına söylemesi; uyuyakalan Türkleri askerlerine toplatıp zindana attırması. A.39 – B.14 – C.28 – D.35 – E.26 – F.32 – G.51 – I.10 – İ.11 – J.20 – K.65 – L.19 – N.17 – O.21 – Ö.29-31 – P.24 – R.45 – S.33-34 – Ş.15 – T.32-33 – U.66-68. **37.** Kızın babasına sitemi üzerine kralın yedi yıl sonra zindandakileri tıraş ettirmesi; zindan bahçesine çıkmalarını söylemesi. A.40 – D.36 – E.27 – I.11 – İ.12-13 – J.21 – K.66 – N.19-20 – O.23 – Ö.32 – P.25 – R.48-49 – S.35 – T.34 – U.69-70. **38.** Kral kızının Böyrek'e âşık olup memleketine dönünce kendisini almak şartıyla onu **Oğuz ili**ne bırakması. A.43 – B.19 – C.37 – D.42 – E.30-31 – F.37 – G.66-68 – İ.17,19 – J.31 – K.71 – M.19,32-33 – N.27-39 – Ö.36 – R.53-58 – S.38-40 – Ş.16-20,24 – T.40-47 – U.74-86. **39.** Böyrek'in kıza "seni babandan almak kolay mı" diye sorması. **40.** Kızın babasının çok korkak bir adam olduğunu, on bin davar, koyun, camus inek bulmasını, boynuzlarına birer mum dikmesini, bir gece mumları ateşlemesini, babasına da zindanda kırk **Oğuz ili**li bulunduğunu, onları vermezse memleketini ateşe vereceğini söyleyerek korkutmasını öğütlemesi. F.40-42 – G.69-70 – J.20. **41.** Tutsakların sayısı otuzdokuz çıkınca, kırk olacak diye direnmesini, yerine para verirse almamasını, kızını isterim demesini tembihlemesi. P.33. **42.** Kralın bunu kızına danışacağını, kızın razı olacağını, böylelikle onu memleketine götüreceğini söylemesi. P.33. **43.** Böyrek'in **Oğuz ili**ne dönmesi. A.46 – C.42 – J.16 – O.36. **44.** Dervişle urbalarını değiştirmesi. D.48 – E.38 – G.83 – I.21-23 – İ.23-25 – M.28 – N.47 – R.63 – S.43 – T.56. **45.** Çeşme başında bacısını görmesi. A.51 – F.48 – J.38 – N.48 – R.64 – S.46 – T.52 – U.95. **46.** Kızın Bengiboz'un kardeşi olan bir tayı sulamakta olması. B.23 – C.40 – F.48-49 – J.38 – K.80 – M.34-38 – N.52 – T.52 – U.95. **47.** Kızın yanında yedi yıldır pineğinden çıkmayan tazının Böyrek'i tanıması; bunu anlamayan kızın tazıya kızıp taş atması. C.41 – F.49 – J.39 – R.64-65 – S.47 – T.53-54 – U.96-97. **48.** Böyrek'in sazını eline alıp söylemesi üzerine kızın kuşkulanması; sonunda tanıması. A.53 – F.50 – S.49. **49.** Birlikte eve gitmeleri; babasının kör oluşu; anasının da tanımaması. **50.** Düğün davullarının vuruyor olması. B.25 – C.44 – E.44 – U.98. **51.** Akşam olunca Böyrek'in bacısıyla kına gecesine gitmesi. B.26 – D.54 – F.55 – G.84 – I.24 – İ.26 – J.52 – K.91 – M.29,42 – N.70 – S.54 – T.60 – U.99. **52.** Bir âşık geldi diye herkesin sevinmesi. **53.** Böyrek'in türkü söylemesi, **Akkavak Kızının** tanıması; Böyrek'in parmağındaki yüzüğü görmesi. B.31-32 – C.59 – D.55-57 – E.46-47 – F.56-57 – G.85-88 – I.26-28 – İ.27-28,31 – J.57 – K.106 – M.44-48,51 – N.71-73,78-80 – O.36 – Ö.43 – R.73-76 – S.55-56 – T.61-63 – U.112-114,117,121-122. **54.** **Kel Vezirin** dağlara kaçması; halkın **Kel Veziri** öldürmek istemesi; Böyrek'in razı olmaması. B.33 – C.61 – D.58,60 – F.59-60 – G.89-92 – I.29 – İ.33-34 – K.107 – M.55-56 – N.82,90 – O.38,43 – Ö.44 – P.44 – R.78-79 – S.57 – T.64 – U.124-125. **55.** **Akkavak Kızı** ile murada ermesi. C.62 – D.61 **56.** Sabahleyin **Urus Devletinin** ülkesine yürüyüp kızın tavsiyesine göre hareket etmesi. F.37 – U.127. **57.** Böyrek'in arkadaşlarını ve kızı alıp **Oğuz ili**ne dönmesi. G.95 – J.67 – N.89 – S.63 – U.133-134. **58.** Kırk gün kırk gece düğün yapıp kral kızını da kendine eş alması. F.42 – I.35 – J.67 – K.115 – L.47 – M.67 – O.42 – Ö.49 – P.45 – R.86 – S.64 – Ş.36 – T.71 – U.135.

D. *Kilis Rivayeti.*

1. Çocuğu olmayan padişah. A.1 – B.1 – C.1 – Ç.1 – E.1 – F.1 – G.1 – I.1 – İ.1 – K.1 – N.1 – O.1 – R.1 – Ş.1 – T.1 – U.1. **2.** Seyahate çıkma. A.3 – B.2 – C.4 – Ç.3 – E.2 – F.3 – G.3 – I.2 – İ.2 – K.2 – O.2 – P.2 – R.2 – S.2 – Ş.2 – T.2 – U.4-5. **3.** Dervişin, verdiği elmanın acar bir gümüş kalemtıraşla soyul-

masını ve altın terazide tartılmasını istemesi. A.7 – B.3-4 – C.7 – Ç.7 – E.3-4 – F.4-8 – G.4-6 – I.3-5 – İ.3-5 – J.2,4 – K.3-4 – N.2-3,7 – O.3,6 – P.3-6 – R.3-4,9 – S.3-4 – Ş.3-4 – T.3-5 – U.6-9. 4. Üvey annenin, eve oğlanın öz annesi öldükten sonra gelmesi. A.15 – F.12 – Ö.3-4 – R.10 – S.6 – U.11. 5. Yahudinin Böyrek'i öldürmek için kadına bir kaz dolması pişirmesini ve içine kendi vereceği ağunun konmasını istemesi. F.13 – Ö.6-7 – R.12 – S.10 – T.10 – U.13-14. 6. Böyrek'in atını ağlar bulması; atın dile gelmesi; ona "sevgili kardaşım" diye hitap ederek kendisine hazırlanan tuzağı anlatması ve kazı pazardan alacağı bir kediye yedirmesini söylemesi. F.14 – R.13 – S.11 – T.11 – U.15. 7. Yahudinin attan kuşkulanması; yeni bir tuzak kurması. U.16. 8. Kadının yalandan hastalanıp Yahudinin hekim olarak Benliboz adında bir atın böbreklerini yedirmeyi tavsiyesi. A.18 – F.15 – Ö.9 – R.14-15 – S.12-13 – T.15. 9. Vezirin ata kıyamaması; Bey Böyrek'in hocadan gelince atını ağlar bulması; atın dile gelerek tuzağı anlatması. F.16 – S.14 – T.16. 10. Böyrek'in görünüşte atının kesilmesine razı oluşu; şimdiye değin binmediği atına bir kez binip önce bir cirit oynamak istemesi; meydanda atı döndürmesi ve bir nara atarak surlardan fırlaması. A.19-20 – F.18-27 – Ö.12 – R.16-18 – S.14 – T.17. 11. Bir gece yarısı bir memlekete gelmesi; hanları kapanmış bulması; kocakarının onu ilkin reddetmesi, sonra da altını görünce kabul etmesi. A.24 – F.28 – Ö.13-15 – R.20-21 – S.15 – T.18 – U.25. 12. Sabahleyin biri gövdelerden, biri kellelerden iki dağ görmesi; bunların **Akkavak Kızının** öldürdüğü kimseler olduğunu öğrenmesi. A.26. 13. Böyrek'in kızın evine gitmesi; biri gümüş biri altın iki sandalyeden, altın olanına oturması. 14. Kızın ona hakareti; Böyrek'in kendisinin padişah oğlu olduğunu ve onu almak istediğini söylemesi. 15. Kızın vadesini beklemesini tavsiyesi. 16. Böyrek eve gelince, arkasından kapının önüne, belki elli batman ağırlığında bir gürzün inmesi. 17. Böyrek'in atın öğüdüyle Hakkın divanına durması; gürzün pamuk gibi hafiflemesi. 18. Kızın babasının şart koşması; yedi gün gidecek yedi gün gelecek ve Hasbahçe'deki bir gülü getirecek. 19. Böyrek'in bırakıp kaçmak istemesi; atın "fırsat günüdür" diye önlemesi. 20. Bunun üzerine Böyrek'in atına binmesi; kızın da tılsımlı küpüne binerek gözden kaybolmaları. 21. Oğlanın kızdan üç gün önce varması; gül çubuğunu donatıp başının altına koyarak uyuması. 22. Kızın gül çubuğunu çekmesi; geri geri kaçması; atın Böyrek'e seslenmesi. 23. Ormanın içinden birtakım azgın arslanların çıkıp oğlanın üstüne yürümeye başlaması. 24. Boz atlı **Hızır**'ın gelip oğlanı uyandırması; oğlanın ata binip kıza ulaşması. 25. Kızın onu kandırıp eğlenmek istemesi, oğlanın kızın cemalini görünce bayılması. 26. **Hızır**'ın gelmesi; oğlanın eline bir çift çubuk vermesi; böylece oğlanın kızdan önce gül çubuklarını getirmiş olması. 27. Babanın kızını verdiğini söylemesi; oğlanın kızın sarayında konuk olması. 28. Kızın evlenme teklifine, oğlanın memleketine varınca evleneceği karşılığını vermesi. 29. Kızın ondan ayrılmaması; birlikte memlekete gelmeleri. A.32 – B.23 – E.22 – G.45 – J.16 – Ö.25 – R.39-42 – S.28 – T.27 – U.56-58. 30. Böyrek'in babasının üstünde kara kaftanı ile kara kılıcının olmadığını görmesi. 31. Kızı görünce, vezirlerin Böyrek'i kıskanması; Böyrek yiğitse babasının **Moskof**a yesir giden kara kaftanı ile kara kılıcını alır, diye kışkırtmaları. 32. **Akkavak Kızı**na orospu demeleri. 33. Böyrek'in ondokuz arkadaşıyla **Moskof ili**ne gitmesi. A.38 – E.24 – F.28 – G.48-49 – I.8 – İ.9 – J.18 – K.63 – L.17-18 – N.15 – O.20 – Ö.27 – P.21-22 – R.43 – S.31 – Ş.14 – T.28-29 – U.63-64. 34. Bahçede, boynuzları altın savatlı bir ceylan görmesi; okla boynuzlarından birini kırması. Ç.32. 35. Kral kızının öfkelenmesi; babasının gelip bir bölük askerle Böyrek'i ve arkadaşlarını tutsak ederek zindana

atması. A.39 – B.14 – C.28 – Ç.36 – E.27 – F.32 – G.51 – I.9-10 – İ.10-11 – J.19-20 – K.64-65 – L.18-19 – M.1 – N.16-18 – O.21 – Ö.28-31 – P.23-24 – R.44-45 – S.32-34 – Ş.15 – T.30-33 – U.65-68. **36.** Yedi yıl zindan. A.40 – B.14A – C.29 – Ç.37 – E.27 – G.55 – I.11 – İ.12 – J.33 – K.66 – N.19 – R.48 – T.34 – U.69. **37.** Böyrek'in pencereden bakarken güzel bir kız görüp ona bir dörtlük söylemesi. F.35 – R.46. **38.** Kızın zindancıya buyurup tutsakları hava almak için dışarıya çıkarttırması. Ç.37 – E.27 – I.13 – J.21 – M.15 – N.20 – O.24 – Ö.32 – P.25 – R.49 – S.35 – Ş.16 – T.35 – U.70. **39.** Böyrek'in batıya doğru bakınca bezirgânları görmesi; onlarla türküler söyleyerek haberleşmesi. B.16 – C.32 – E.28 – G.57-60 – I.12 – İ.14-16 – J.22 – K.69 – L.27-33 – M.14,16-17 – N.21-25 – O.25-26 – Ö.33-34 – P.26-30 – R.50 – S.36-37 – Ş.21-23 – T.35-39 – U.71-72. **40.** Bezirgânla Böyrek'in türkülerini kral kızının dinlemesi; Böyrek'i görünce âşık olması. B.18 – C.33 – Ç.38 – E.30 – F.36-43 – G.61 – I.17 – J.24 – K.70 – M.18-19 – N.27-39 – Ö.35-36 – R.53-58 – S.38-40 – U.74. **41.** Bir gece zindan kapısına gelip Böyrek'i çağıran kızla oğlanın sarmaş dolaş olmaları. A.43 – Ç.39-42 – E.31-32 – G.64-74 – I.15-19 – İ.18-20 – K.71-72 – M.23-24 – O.28 – P.31-34 – Ş.17-20,24. **42.** Birbirlerinin olduklarını söyleyerek "gidelim" demesi. A.44 – M.24. **43.** Böyrek'in babasının kara kaftanı ile kara kabzalı kılıcını ve arkadaşlarını almadan gitmeyeceğini söylemesi. **44.** Kızın ona akıl vererek, kırk mumu camusların boynuzlarına dikerek şehre sürüp gitmesini söylemesi. E.33 – J.62. **45.** Kralın kaftanı, kılıcı ve arkadaşlarını vermesi; eksik olanın yerine kızın kafileyle katılması. J.66. **46.** Böyrek'in atını beklemesi; bir türkü söylemesi; atın çıkıp gelmesi ve ona sitemler etmesi. B.20-21 – E.37 – F.44-45 – I.20 – İ.22 – K.73-76 – N.41-45 – O.29 – Ö.38 – P.35 – R.59-60 – S.41 – Ş.26 – T.49-50 – U.88-93. **47.** **Hızır**'ın, her ikisinin arkalarını sıvazlaması; her ikisinin de güçlerinin yerine gelmesi. U.91-93. **48.** **Kızılkum** şehrine yaklaşınca, Böyrek'in bir kel çoban urbası giymesi. E.38 – G.79 – I.21-23 – N.47 – R.63 – S.43 – T.56. **49.** Kral kızını ve arkadaşlarını saklaması; tek başına yurduna girmesi. **50.** Ok yayla nişan atıldığını görmesi; Böyrek'in okları ve yayları kırması; vezirin oğlunun yayını kurarken kasden onun da yayını kırması. E.41-42 – J.46 – K.90 – M.29-33 – N.64-69 – Ö.42 – R.61,68 – S.45 – T.55,57-58 – U.100-104. **51.** Oğlanın Böyrek'e bir tokat vurması. **52.** Vezirin, bu kel çobana Böyrek'in okunu verin, demesi. J.48 – T.57. **53.** Böyrek'in okunu alınca sazını çalmaya başlaması; deyişte Böyrek'in adı geçince vezirlerden birinin ağzına bir tokat vurması. J.49 – T.58. **54.** Böyrek'i oradan alıp düğün evine götürmeleri; kadınların bundan bir türkü istemeleri. A.52 – B.26 – C.46 – Ç.51 – F.55 – G.84 – I.24 – İ.27 – J.52-53 – K.91 – M.42-43 – N.70 – Ö.42 – R.67,71-72 – S.54 – T.60 – U.42. **55.** İlkin arkadaşlarından birinin anasının, sonra öteki arkadaşlarının karılarının adlarını söylemesi. Ç.53 – E.46 – F.56-58 – G.85 – I.26 – İ.28 – J.52-53 – K.105 – M.44-48 – Ö.43 – S.55 – T.62 – U.43. **56.** Türkü söylemesi için başına üşüşen kadınlara, gelinin oynaması şartıyla devam edeceğini söylemesi. B.31 – C.58 – Ç.53 – E.46 – G.86-88 – I.29-30 – J.52-53 – K.106 – N.71-73 – O.36 – R.73-75. **57.** Gelinin vezire varmamaya karar vermiş olması; Böyrek'in parmağında armağan ettiği yüzüğü görünce elinden zehir çanağını fırlatıp atması. B.31 – C.59 – Ç.53 – E.47 – F.57-58 – I.27-28 – İ.31-32 – J.54 – M.50-51 – N.74-80 – P.38 – R.76 – S.56 – T.63 – U.117-118,121-122. **58.** **Kel Vezire** haber verilmesi; düşmanların kaçmaya dostların ulaşmaya başla- B.53 – C.61 – Ç.54 – F.59-60 – G.89-90 – I.29 İ.33-34 J.58 K.114 M.55-56,67 N.82,90 – O.38,43 – Ö.44 – P.39,44 – R.78-79 – S.57 – T.64 – U.124-125. **59.** Böyrek'in Yahudinin oynaşı olan analığının boynunu vurdurması. **60.** **Kel Veziri** abdesthane lağımında boğması. G.89 – J.58 – R.78. **61.** Böyrek'in padişah olması; kırk gün kırk gece düğün yapılması. C.62 – Ç.58 – F.63 – G.95-96 – I.35 – İ.42 – J.67 – K.113,115 – L.47-48 – N.89 – M.67 – O.42 – Ö.49 – P.45 – R.86 – S.64 – Ş.36 – T.71 – U.139.

E. *Erzurum Rivayeti.*

1. Çocuksuz bir padişah. A.1 – B.1 – C.1 – Ç.1 – D.1 – F.1 – G.1 – I.1 – İ.1 – J.1 – K.1 – N.1 – O.1 – R.1 – Ş.1 – T.1 – U.1. 2. Veziriyle kılık değiştirip seyahate çıkma. A.3 – B.2 – C.4 – Ç.3 – D.2 – F.3 – G.3 – I.2 – İ.2 – J.2 – K.2 – L.2 – P.2 – R.2 – S.2 – Ş.2 – T.2 – U.2-5. 3. Dervişle karşılaşma; dervişin padişahı bilmesi. A.6 – B.3 – C.5 – Ç.5-6 – F.4-5 – G.4-5 – I.3 – İ.3 – J.2-4 – P.3 – R.3 – S.3-4 – Ş.3 – T.3 – U.6-7. 4. Verdiği elmanın yarısını padişahın yarısını hanımın yemesini, kabuklarını da atına vermesini söylemesi. A.7 – B.4 – C.7 – Ç.7 – D.3 – F.7 – G.6 – I.4 – İ.4 – J.2 – N.2 – O.3 – P.4-5 – R.4 – S.4 – Ş.4 – T.4-5 – U.8. 5. Kendisi gelinceye değin ad konmamasını tembihi. B.6 – C.8 – Ç.8 – F.8 – G.8-9 – I.5 – İ.5 – N.3 – U.9. 6. Şehzadenin bir odaya kapatılarak bir hoca tarafından okutulması. G.10 – R.6 – T.6 – U.10. 7. Şehzadenin bir gün yemeğin içinden çıkan kemiği fırlatması; kemiğin cama rastlayarak kırması; güneş ışığının odaya dolması. 8. Şehzadenin güneş ışığını, hocasından öğrendiği düşmanlar ve devler sanarak onlarla savaşması. 9. Biraz sonra güneş ışığı çekilince şehzadenin yorgun ve takatsız düşmesi. 10. Şehzadenin biraz sonra gelen hocaya, devler ve düşmanlarla cenk ettiğini söylemesi. 11. Hocanın, bunların dev olmadığını, güneş ışığı olduğunu anlatması; padişaha giderek çocuğun hayatı tanıması için mektebe verilmesini söylemesi. 12. Okulda arkadaşlarının şehzadeyi "Adsız Sultan" diye çağırmaları. Ç.10 – K.7 – T.7. 13. Buna üzülen padişahın oğluna ad konması için büyük şenlikler yapması. F.8-9 – K.8-9 – R.8. 14. Şehzadeye kimsenin ad bulamadığı bir sırada dervişin atla gelip şehzadeye Bey Böyrek, ata da Bengiboz adlarını koyması. A.12-13 – C.8-16 – Ç.11 – G.8-9 – J.4 – K.8-9 – N.7 – O.5-6 – P.6 – R.9 – Ş.5-6 – T.8. 15. Bey Böyrek'in cenk talimi görmesi; ata binmeyi öğrenmesi. A.14. 16. Çeşmeye su doldurmaya giden yaşlı bir kadının testisini okla kırması; **Akkavak Kızının** hışmına uğra diye ilenmesi. Ç.12 – J.5. 17. Böyrek'in yanından ayırmadığı silahşoru **Mustafa**'dan **Akkavak Kızının** kim olduğunu öğrenmesi; âşık olması. 18. Kızı bulmak üzere yola çıkması; ceylana rastlaması; öldürmeye kıyamayarak canlı olarak tutmak istemesi. Ç.14. 19. Ceylanın ardından bir obaya varması; çadıra girmesi ve ceylanı ayın ondördü bir kızın kucağında görmesi; ondan ceylanı istemesi. 20. Kızın vermemesi; Böyrek'in kızı ceylanla birlikte almak istemesi. 21. Kızın, kendisi i babasından istemesini söylemesi. 22. Böyrek'in kızı babasından isteyip alarak memleketine dönmesi. Ç.31 – D.29 – J.16. 23. Düğün olurken **Rum kralının** hudutlara asker gönderdiği haberinin gelmesi. J.17 24. Böyrek'in yaşlı babasının gitmesini önleyerek kendisinin askerle düşmana karşı varması. A.38 – D.33 – F.28 – G.48-49 – I.8 – İ.9 – J.18 – K.63 – L.17 – N.15 – O.19 – Ö.27 – P.22 – R.43 – S.31 – Ş.9,14 – T.29 – U.64. 25. Yanındaki otuzdokuz askerle bir yerde uykuya dalması. A.39 – B.12 – C.25 – Ç.34 – D.35 – F.29 – G.50 – I.9 – İ.10 – J.19 – K.64 – L.18 – M.1 – N.16 – Ö.28 – P.23 – R.44 – S.32 – Ş.10,14 – T.30 – U.65. 26. Bengiboz'un kişneyip şehzadeyi uyandırmak istemesi; uyandıramayınca dişiyle ipini kesip kaçması. F.30-31. 27. Kırk kişinin tutsak olması; yedi yıl sonra bunların tıraş edilmek üzere zindanın üstüne çıkarılmaları. A.39,41 – B.14 – C.26-28 – Ç.35-37 – D.38 – F.32 – G.51,56 – I.10-12 – İ.11-13 – J.20-21 – K.65-66 – L.19 – M.1 – N.17,20 – O.21 – Ö.29-32 – P.24-25 – R.46-48 – S.33-35 – Ş.15-16 – T.31-34 – U.66-70 28. Şehzadenin oradan geçen kervanla haberleşmesi; babasının tahtına **Baltacı Kel Vezirin** oturduğunu öğrenmesi. A.42 – B.16 – C.32 – D.39 – F.46 – G.57-60 – I.12 – İ.14-16 – J.22 – K.67-69 – L.27-33 – M.14,16-17 – N.22-25 – O.23 – Ö.33-35 – P.26-30 – R.50-52 – S.36-37 – Ş.21-23 – T.36-39 – U.71-72. 29. Zindancının şehzadeyi tokatlaması. I.13 30. Bütün bunları sarayın penceresinden gören kızın Böyrek'e kim olduğunu sorması; öğrenince ona

âşık olması. A.43 – B.18 – C.33 – Ç.38 – D.40 – F.36 – G.61 – I.17 – J.24 – K.70 – M.18-19 – Ö.35 – R.53 – S.38 – T.35 – U.74-84. 31. Kendisini almak şartıyla kızın şehzadeyi kaçırmayı teklifi; Bey Böyrek'in **Akkavak Kızından** sonra kendisini alacağını söyleyerek bu teklifi kabul etmesi. A.44 – B.19 – C.37 – Ç.38 – D.41-45 – F.37-43 – G.63-74 – I.19 – K.71 – M.22-24 – N.27-35 – O.27-28 – Ö.36 – P.32 – R.54 – S.39 – Ş.17-20,24 – U.74-84. 32. Kızdan aldığı anahtarla açarak gece kızın yanına gelip görüşmesi. C.34-37 – I.15 – İ.18 – N.27 – R.55 – T.40-44. 33. Kızın Böyrek'e memleketine gidip asker toplayarak gelmesini, gelirken keçi ve mum tedarik etmeyi unutmamasını öğütlemesi. F.38 – I.20 – J.31 – R.56. 34. Gece şehre girerken mumları keçilerin boynuzlarına dikerek yakmasını ve onları ormana salıvermesini söylemesi. F.42. 35. Babasından otuzdokuz asker ile şehzadeyi istemesini, eksik olanın yerine tekfurun kızını almasını söylemesi. P.33. 36. İple şehzadeyi zindandan sarkıtması; ip kısa gelince saçlarını eklemesi; yine kısa gelince şehzadenin belinden çakısını çıkararak ipi kesip yere baygın düşmesi. A.44-46 – C.34-37 – F.43 – G.63-74 – I.16-19 – J.32 – K.72 – N.36 – P.34 – R.58 – T.45-47 – U.86-87. 37. Yolda Bengiboz'un hatırasını türkülerle anarken atın kişneyerek çıkıp gelmesi; onu tımar ederek atlayıp yoluna devam etmesi. B.20 – C.38-39 – D.46-47 – F.44-45 – G.76-77 – I.20 – İ.22 – J.33 – K.73-78 – N.41-44 – O.29 – Ö.38 – P.35 – R.59-60 – S.41 – Ş.22-26 – T.49-50 – U.88-93. 38. Rastladığı çobanla giysilerini değiştirmesi. F.79-82 – I.21-23 – İ.23-25 – M.28 – N.47 – R.63 – S.43 – T.56. 39. Memleketine gelip yaşlı bir kadına para vererek kendisini konuk almaya razı etmesi. C.43. 40. Kadından **Akkavak Kızının Kel Vezirin** oğluna verildiğini öğrenmesi. 41. **Akkavak Kızının** kabul etmediğini, ama meydandaki yüksek kavak ağacı üzerindeki gerdanlığı ok ile düşürene varacağını söylemesi. D.50 – K.90 – M.29 – N.64-65 – Ö.42 – R.62 – U.100. 42. Ertesi gün meydanda gerdanlığa nişan atılması; **Kel Vezirin** attığı otuzdokuz oktan sonra Bey Böyrek'e sonuncu oku onun adına atmasını teklif etmesi. B.28 – C.47 – D.52-53 – J.43 – K.92-98 – M.30 – N.66 – R.67 – T.55 – U.100-103. 43. Böyrek'in oku vurması; **Kel Vezirin** oğlunun gerdanlığı düşürdüğünün ilan edilmesi. B.29 – C.54 – J.49 – K.94-102 – M.31-32 – N.67-69 – R.68 – S.51 – T.57-58 – U.104. 44. Düğün hazırlıklarının başlaması. 45. Keloğlan kıyafetindeki Böyrek'in saraya girmesi; kendisine önem verilmediği için kadınlar tarafına geçmesi. D.54 – I.26 – J.52 – K.104 – M.42 – N.70 – R.71 – S.54 – T.60 – U.107,112. 46. Böyrek'in kadınlara türkü söylemesi; **Mustafa**'nın karısına söylediği türküden kadının Böyrek'i tanıması. B.31 – C.58 – D.55 – F.56 – G.85 – I.26-27 – İ.27-30 – K.105 – M.44-48 – N.71-73 – Ö.43 – R.73-75. 47. **Akkavak Kızının** aşağı inmesi; Böyrek'in ona da türkü söylemesi ve yüzündeki nikabı açarak kendisini tanıtması. B.31-32 – C.29 – Ç.53 – D.57 – F.57-58 – G.86-88 – I.28 – İ.31-32 – J.54,57 – K.106 – M.50-52 – N.78-81 – R.76 – S.56 – T.63 – U.117,121-122. 48. Böyrek'in tahta geçmesi; **Akkavak Kızının** onun tekfur kızını almasına razı olması. Ç.55,58. 49. Böyrek'in tekfur kızının dediğini yaparak gidip otuzdokuz arkadaşını ve tekfur kızını alıp dönmesi. J.67 50. **Mustafa**'nın **Sarıcık**'la evlenmesi.

F *Bayburt Rivayeti.*

1 Çocuksuz padişah. A.1 – B.1 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – G.1 – I.1 – İ.1 – J.1 – K.1 – N.1 – O.1 – R.1 – Ş.1 – T.1 – U.1. 2. Padişahın yoksul komşusundan çocukları olduğunu ve bu çocuğun kendilerini güldürdüğünü öğrenmesi. 3. Lalasıyla seyahate çıkış. A.3 – B.2 – C.4 – Ç.3 – D.2 – E.2 – G.3 – I.2 – İ.3 – K.2 – O.2 – P.2 – R.2 – S.2 – Ş.2 – T.2 – U.5. 4. Pınarbaşında dervişe rastlama. A.5-6 – B.3 – C.5 – Ç.5 – E.3 – G.4 – I.3 – İ.3 – J.2 – K.3 – P.3 – R.3 – S.3 – Ş.3 – T.3 – U.6-7. 5. Dervişin padişahı

tanıması. A.6 – C.6 – Ç.6 – E.3 – G.5 – J.2 – P.3 – Ş.4 – U.7. 6. Padişahın dervişe zürriyeti olmadığını, atının kulun vermediğini söylemesi. 7. Dervişin çıkarıp padişaha bir elma vermesi; kabuklarını atına yedirip içini de ailesiyle bölüşmesini söylemesi. A.7 – B.5 – C.7 – Ç.7 – D.3 – E.4 – G.6 – I.4 – İ.4 – J.2 – K.4 – N.2 – O.3 – P.4 – R.4 – S.4 – Ş.4 – T.4-5 – U.8. 8. Ayrılıp giden padişaha dervişin, oğlu olursa adını Bey Böyrek, tayın adını da Bengiboz koymasını söylemesi. A.12-13 – B.6 – C.16 – Ç.8 – E.14 – G.9 – I.5 – İ.5 – J.4 – K.9 – N.3,7 – O.6 – Ö.2 – P.6 – R.9 – Ş.6 – T.8 – U.9. 9. Bey Böyrek onbeş yaşına girince ata bakıp ona dil öğretmesi. 10. Çocuğun mektepte okuması. C.12-13 – E.6 – G.10 – K.6,10 – R.6 – S.5 – T.6 – U.10. 11. Padişahın seyahate çıkması; çocuğu ve evi lalaya emanet etmesi. 12. Lalanın padişahın hanımıyla işi uydurması. A.15 – D.4 – L.4 – N.10 – O.6 – R.9 – S.11. 13. Hanımın Bey Böyrek'i zehirlemeye kalkışması. D.5 – L.6 – N.12 – O.10 – R.10 – S.14. 14. Oğlanın okuldan gelince atını ağlar bulması; atın bir dörtlükle çocuğa tuzağı açıklaması. D.6 – L.7 – N.13 – O.11 – R.11 – S.15. 15. Kadının yalandan hastalanması; buğday yufkalarını yatağının üzerine sererek üstüne çarşafı örtmesi ve çıtırdadıkça çocuğun anasının kemikleri çatırdıyor sanacağını umması. A.18 – D.8 – L.9 – N.14 – O.12 – R.15. 16. Okuldan gelince atın oğlana hileyi açıklaması ve ciğerinin anasına derman olarak tavsiye edileceğini, yine bir dörtlükle anlatması. A.18 – D.9 – L.10 – O.13-14 – R.15. 17. Çocuğun hekim getirme teklifine anasının, bir dervişin kendisine Bengiboz'un ciğerlerini yerse iyi olacağını söylediğini bildirmesi. 18. Oğlanın anasına Bengiboz'un ciğerlerini vermeyeceğini, isterse başka bir hayvan boğazlayacağını söylemesi. 19. Anasının buna darılması. 20. Padişahın geri gelmesi; Lalanın ve şehir halkının karşılamaya gitmesi. 21. Lalanın, padişaha hanımın hastalandığını, düşünde bir dervişin ona Bengiboz'un ciğerlerini tavsiye ettiğini, oğlanın hayvanı kestirmediğini haber vermesi. 22. Oğlanın atla konuşması; kendisi yokken atı kesmeye kalkarlarsa okulu sarsacak bir nara atmasını, bunu duyunca geleceğini söylemesi. 23. Oğlan okula gidince atın kesilmek istenmesi; atın nara atması. 24. Çocuğun eve dönmesi; babasına henüz binmediği bu ata bir defa binmesine ve ondan sonra kesmesine izin istemesi. A.19 – Ö.11 – R.16 – T.16. 25. Vezirlerin padişahı buna razı etmeleri. 26. Bey Böyrek'in sınıfındaki otuzdokuz arkadaşının atlanıp gelmeleri. 27. Bengiboz'un yediği üzengiyle hisarı atlaması. A.20 – D.10 – Ö.11 – R.18 – T.17. 28. Kırk atlının yirmi gün sonra bir kralın memleketine düşmeleri; atlarını çayıra salmaları. A.23 – B.11,13 – C.24 – Ç.3 – D.11,13 – E.24 – G.48-49 – I.8 – İ.9 – J.18 – K.63 – L.17 – N.15 – O.20 – Ö.27 – P.22 – R.43 – S.31 – Ş.14 – T.29 – U.63-64. 29. Bunların Oğuz uykusuna yatmaları. B.12 – C.25 – Ç.34 – E.25 – G.50 – I.9 – İ.10 – J.19 – K.64 – L.18 – N.16 – Ö.28 – P.23 – R.44 – S.32 – T.31 – U.65. 30. Kralın adamları bunları tutmaya gelince Bengiboz'un Bey Böyrek'i çifteyi basıp uyandırmak istemesi. E.26 – Ö.30. 31. Böyrek'in uyanmayışı; Bengiboz'un kaçışı. E.26 – Ö.31 – S.34 – T.33 – U.67 32. Kralın kırk adamla otuzdokuz atı tutup zindana koydurması. A.39 – B.14 – C.27-28 – Ç.33-36 – D.35 – E.27 – G.51 – I.10 – İ.11-12 – J.20 – K.65 – L.13 – M.1 – N.17-19 – O.21 – Ö.29 – P.24 – R.45 – S.33 – Ş.15 – T.32 – U.66. 33. Tutsakların yanına arpa ekmeği, altlarına da su bağlanması. 34. Tutsakların uyanması; yattıkları yerin zindan olduğunu anlamaları. 35. Bey Böyrek'i merak basıp türkü söylemesi. C.32 – E.28 – N.46. 36. Kralın bu türküleri duyup Böyrek'i saraya getirmesi. B.18 – C.33 – D.37 – E.30 – İ.18 – J.23 – K.70 – M.18-19 – R.53 – S.38 – Ş.16 – T.35. 37. Kızın kendisini almak şartıyla oğlanı zindandan çıkarmayı teklif etmesi; Böyrek'in bunu kabulü. A.44 – B.19 – C.37 – Ç.38 – D.40-42 – E.31 – G.66 – I.19 – K.71 – M.22-24 – N.32 – O.28 – Ö.35 – P.32 – R.54 – S.39 – Ş.17-20 – U.73-85. 38. Kızın, Böyrek'e babasının böyle

vermeyeceğini, kendisini nasıl alacağını sorması. C.39 – J.31 – P.33 – T.40-44. 39. Böyrek'in babasından asker alarak gelip kızı alacağını söylemesi. J.31. 40. Kızın kendisini bu yolla alamayacağını, babasının ateşten çok korktuğunu söylemesi. Ç.40 – E.33 – G.69 – I.20 – J.31 – N.37. 41. Bengiboz'un kaçtığını söylemesi ve "dizgini alırsan dili gelir, eyeri alırsan gönü gelir, bu mendille süpür, evvelkinden iyi olur" demesi. 42. Kırk keçi boynuzuna kırk mum alıp takmasını söylemesi ve babasından kırk adamıyla kırk atını temesini tavsiyesi. E.34 – N.37. 43. Böyrek'i saraydan aşağı sallandırmaları; ipin kısa gelmesi; Böyrek'in "duyuldum" sanarak ipi bıçakla kesip yere düşmesi. A.46 – E.36 – G.71-74 – J.32 – P.34 – R.58 – Ş.24 – T.45-47 – U.86. 44. Bir türkü söyleyerek Bengiboz'a seslenmesi. B.20 – C.38 – D.46 – E.37 – G.75 – I.20 – İ.22 – J.33 – K.73 – O.29 – P.35 – R.59 – S.41 – Ş.26 – T.49 – U.88. 45. Atın Böyrek'i tanımayarak kaçması; Böyrek'in tutup mendili sürerek iyi etmesi; binip bir kaleye çıkması. B.21 – C.39 – D.47 – E.37 – G.76-77 – J.33 – K.74-78 – N.41-45 – O.29 – Ö.38 – R.60 – T.50 – U.89-93. 46. Bezirgânla haberleşmesi. C.30-32 – D.39 – E.28 – F.46 – I.12 – İ.14-16 – J.22 – K.67-69 – L.27-33 – M.16 – N.21-25 – O.24-25 – Ö.33 – P.26-30 – R.50-52 – S.36-37 – Ş.21-23 – T.36-39 – U.71-72. 47. Memleketine gelmesi; yavuklusunun başkasına verildiğini öğrenmesi. F.47 – G.78 – I.34 – J.22,34 – M.17 – O.26 – Ö.29 – R.61 – S.42 – Ş.27 – U.94. 48. Tayı gideliden beri su içmeyen atını, Böyrek'in kız kardeşinin suya getirmesi. Ç.46 – K.80 – M.34 – N.51-52 – Ö.39 – R.64 – T.52 – U.95. 49. Bengiboz'un tayını görünce kişneyerek su içmesi. J.38 – M.35-38 – R.64A – T.53-54 – U.96-97. 50. Bey Böyrek'in kız kardeşinin yanına gitmesi; kızın Bey Böyrek'ten haber sorması. Ç.48. 51. Böyrek'in ona kendisinin ve arkadaşlarının sağlığını haber vermesi. 52. Böyrek'in kız kardeşinden sakusuyla sazını istemesi. 53. Böyrek'in istediklerini anasının vermemesi; Böyrek'in kıza bunları çalıp getirmesini söylemesi. 54. Böyrek'in çaldığı saz sesine delikanlıların toplaşması. 55. Böyrek'i alıp düğüne getirmeleri. A.52 – B.26 – C.58 – Ç.51 – D.54 – E.45 – G.84 – I.24 – İ.26 – J.52 – K.91,104 – M.28 – N.70 – R.71 – S.54 – T.60 – U.99. 56. Böyrek'in nişanlısını alacak olan oğlanın anasına ve arkadaşı **Mustafa**'nın nişanlısına türkü söylemesi. B.31 – Ç.53 – D.55 – E.46 – G.85 – I.26-27 – İ.27-29 – J.53 – K.105-106 – M.44-47 – N.70-73 – Ö.43 – R.72-75 – T.62 – U.112-113. 57. Kızın, türküden onun Bey Böyrek olduğunu bilmesi; Böyrek'in nişanlısını oyuna kaldırması. B.32 – Ç.55 – D.57 – E.46 – G.86-88 – I.27-28 – İ.30-32 – J.54 – M.48 – N.75-81 – O.36 – R.76 – S.56 – Ş.117-121 – T.63 – U.117,121. 58. Böyrek'in kızın üzerine paltosunu atması. 59. Kızı alacak oğlanın orayı bırakıp kaçması. B.33 – Ç.54 – D.58,60 – G.89 – İ.33 – J.58 – K.107 – M.55 – N.82 – Ö.44 – P.39 – R.78-79 – S.57 – U.124. 60. Böyrek'in düğünün bozulmamasını söyleyip kız kardeşini oğlana vermesi. Ç.54 – G.90 – I.29 – İ.34 – J.60 – K.114 – M.56,57 – N.90 – O.43 – P.44 – S.57 – T.64 – U.125. 61. Aradan bir süre geçtikten sonra Böyrek'in kırk keçinin boynuzuna kırk mum takarak krala gitmesi; kırk adamla kırk atı istemesi. G.92 – I.30 – İ.35 – J.62,64 – N.84 – Ö.46 – R.80 – S.59 – T.66-67 – U.127-128. 62. Eksik çıkan adamın yerine verilen diyeti kabul etmeyerek kızı alması ve kırk deve yüklü mal alıp **Oğuz ili**ne dönmesi. G.94 – I.31 – İ.41 – J.65 – K.109-110 – N.87-88 – Ö.47 – P.43 – R.81-84 – S.60 – T.70 – U.129-134. 63. Bey Böyrek ile arkadaşlarının nişanlılarını alıp murada ermeleri. C.62 – Ç.55,58 – D.61 G.95 K.115 L.47 M.67 N.89 O.42 Ö.49 P.45 R.86 S.64 Ş.36 – U.135.

G. *Bayburt Rivayeti*

1. Çocuğu olmayan **Oğuz** padişahı. A.1 – B.1 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – I.1 – İ.1 – J.1 – K.1 – N.1 – O.1 – R.1 – Ş.1 – T.1 – U.1. 2. Padişahın sıkıntısını gören lalanın gezme teklifi. C.3 – K.2 – U.4. 3. Atlara binip bir yazının ortasına varmaları. A.3 – B.2 – C.4 – Ç.3 – D.2 – E.2 – F.3 – I.2 – İ.2 – K.2 – O.2 – P.3 – R.2 – S.2 – Ş.2 – T.2 – U.5. 4. Yemek yiyip kahvelerini içerken öteden bir kır atlının çıkagelmesi. A.6 – B.3 – C.5 – Ç.5 – E.3 – F.4 – I.3 – İ.3 – J.2 – K.3 – P.3 – R.3 – S.3 – Ş.3 – T.3 – U.6-7. 5. Dervişin kılık değiştirmiş padişahı tanıması. A.6 – C.6 – Ç.5 – E.3 – F.15 – Ü.7. 6. Dervişin tavsiyesi: Bahçenin falan köşesinde bir elma fidanı var, şimdiye değin üzerinde hiç yemiş olmamıştır, bu sene iki elma bitmiştir. O elmalardan bir tanesini de tavlanızdaki kısrağın önüne doğrayın. Aygırı da üzerine çekin, o gece zifaf olun deyip kaybolması. A.7 – B.4 – C.7 – Ç.7 – D.3 – E.4 – F.7 – I.4 – İ.4 – J.2 – K.4 – N.2 – O.3 – P.4 – R.4 – S.4 – Ş.4 – T.4 – U.8. 7. Zamanı gelince oğlanın ve kulunun doğması. 8. Çocuk büyüyünce vezirlerin ad koymak istemesi. 9. Padişahın her defasında "vakti iki edelim, vakti üç edelim" demesi, yani derviş babayı beklemesi; üçüncü yıl toplanıp çocuğa ad vermeye başlayınca dervişin çıkagelmesi; oğlana Bey Böyrek, taya Bengiboz adını vermesi. B.6 – C.16 – Ç.11 – E.5,14 – F.8 – I.5 – İ.5 – J.4 – K.7-9 – N.7 – O.6 – P.6 – R.9 – S.8 – Ş.6 – T.8 – U.9. 10. Çocuğun birkaç yaşına girdikten sonra mektebe verilmesi; birkaç yılda tamamlaması. C.12-13 – E.6 – F.10 – K.6,10 – R.6 – S.5 – T.10. 11. Gezerken avcıları görmesi; ava gitmekte ısrar etmesi. 12. Lala ile çocuğun ava gitmeleri. 13. Çocuğun lalanın başka, kendisinin başka bir tarafa gitmelerini söylemesi. 14. Lalanın çocuğa kendisini at üzerine bağlayıp birkaç yerinden yaralamasını öğütlemesi; böylece bir bahane bulmasını teklifi. 15. Atın lalayı alıp sarayın önüne gelmesi. 16. Padişahın durumu öğrenmesi. 17. Bey Böyrek'in önüne çıkan ceylanı kovarken doğruca **Akkavak Kızının** bir padişahlık olan memleketine gelmesi. 18. Atını hana çekmesi; kahveye çıkması; gezerken bir tellalın bağırdığını işitmesi. 19. Tellalı dinlemeden atının yanına varması; atın dile gelmesi ve Böyrek'e bu sesin ne olduğunu sorması; gidip öğrenmesini söylemesi. 20. Padişahın üç vaadi olduğunu, bunları yerine getirene kızını vereceğini, getiremeyeni asacağını bildirmek üzere tellal çağırtmakta olduğunu öğrenmesi. J.10. 21. Bey Böyrek'in tellala bu vaatleri yerine getireceğini söylemesi; tellalın onu alıp padişahın önüne götürmesi. 22. Üç vaatten biri şu: **Araplar Düzünde**, kırk kulaç eninde ve derinliğindeki hendeğin atlanması. 23. Böyrek'in bunu gelip atına söylemesi; atın ona ne yapacağını, nasıl davranacağını öğretmesi; Böyrek'in hendeği atlaması. 24. Böyrek'in padişaha ikinci vaadini sorması; bu da şu: **Araplar Düzünde** bir servi kavağı var, tepesinde bir yüzük asılı, sabahleyin onun ortasından ok geçirilecek. 25. Böyrek'in yine atının öğretmesiyle bunu başarması. 26. Padişahın çocuğa bir hafta dinlenmesini söylemesi; atını saraya çektirmesi. 27. Bunları seyreden kızın oğlanı istemesi; başarıların attan geldiğini bilerek tavlacıya atın başına bir felaket getirmesini buyurması. 28. Tavlacının her gün bir demirli arpa kavurup atın önüne dökmesi; hiç su vermemesi. 29. Böyrek'in tavlaya uğramaması. 30. Böyrek'in bir hafta sonra gelip padişaha üçüncü vaadi sorması; bu da şu: Beş altı saatlik yolda, dağda bir gül var, yarın kız kendi atına, sen de kendi atına binersiniz; önce kız gidip gülleri koparırsa Böyrek cellada, önce Böyrek getirirse kızın koynuna. 31. Böyrek'in kahveye gelip yatması. 32. Ertesi sabah kızın atlanıp gelerek cama vurması; Böyrek'e ben gidiyorum, sen de gel demesi; Böyrek'in yatıp uyuması; kızın geri dönerek yine seslenmesi; Böyrek'in peki

deyip uyuması; kız üçüncü kez yine geri dönüp gelince Böyrek'in "sen git, ben geliyorum" demesi; kızın yola düzülmesi. **33.** Böyrek'in tavlaya gelmesi. **34.** Tavlacının o sabah ata içsin diye kırk yıllık şarap bırakması; atın bunu su diye içeceğini sanması. **35.** Atın, içmese kerameti meydana çıkacak korkusuyla şarabı içmesi; sarhoş olması; tavlada canlı at bırakmaması. **36.** Atın tavlanın kapısını açıp Böyrek'e de saldırması; Böyrek'in yemliğe çıkması; atın yere yıkılması. **37.** Bu durum karşısında asılacağını düşünen Böyrek'in ata bir beyit söylemesi. **38.** Atın başını kaldırıp Böyrek'e sitem etmesi. **39.** Böyrek'in bakkaldan nar alıp atı ayıltması. **40.** Atın kıza yetişmesi; Böyrek'in gül destesini kızdan önce padişaha getirmesi. **41.** Padişahın kızı Böyrek'e vermesi; kırk gün düğün yapılması. **42.** Gerdek gecesi Böyrek'in kızla arasına kılıç koyması; anasıyla babasının düğününü yaptıktan sonra kızla birlik olacağını söylemesi. **43.** Kızın sabahleyin anasına gelerek oğlanın kendisini beğenmediğini söylemesi. Padişahın durumu Böyrek'e sorup onun **Oğuz ili** padişahının oğlu olduğunu öğrenmesi; Böyrek'in dediğini kabul etmesi. **44.** Padişahın, yanına asker katarak, kızıyla Böyrek'i **Doğu memleketi** hududuna göndermesi. **45.** Böyrek'in **Oğuz ili**ne gelip babasının yanına girmesi. A.32 – Ç.31 – D.29 – E.22 – J.16 – K.60 – N.14 – Ö.25 – R.42 – S.28 – U.57-61. **46.** Babasının yanında oturan iki adamın Böyrek'e ayağa kalkmaması; bunun sebebini soran Böyrek'e babasının onların kendisine de ayağa kalkmadıklarını, çünkü onların kale fethetmiş olduklarını söylemesi. **47.** Böyrek'in kale fethetmenin büyük bir hüner olduğunu öğrendikten sonra "kale fethetmeden **Akkavak Kızı** bana haram olsun" demesi. **48.** Böyrek'in **Çin-Maçin kalesi**ni fethetmeye karar vermesi. A.38 – C.24 – D.33 – E.24 – F.28 – I.8 – İ.9 – O.19. **49.** Babasından otuzdokuz adam ve otuzdokuz at alarak **Çin-Maçin kalesi**ne gelmesi. A.38 – Ç.33 – D.33 – E.24 – F.28 – I.9 – J.18 – K.63 – L.17 – N.15 – Ö.27 – P.22 – S.31 – Ş.9,14 – T.29 – U.63. **50.** Kaleyi ertesi gün almak üzere atları koruya bırakıp uykuya dalmaları. B.12 – C.25 – Ç.34 – E.25 – F.29 – I.9 – İ.10 – J.19 – K.64 – L.18 – N.16 – Ö.28 – P.23 – R.44 – S.32 – Ş.10 – T.31 – U.64-65. **51.** Koruyucunun bunları görüp tutarak zindana atması. B.14 – C.28 – Ç.63 – D.35 – E.27 – F.30-32 – I.10 – İ.11 – J.20 – K.65 – L.19 – M.1 – N.17-18 – O.21 – Ö.29-31 – P.24 – R.45 – S.33-34 – Ş.15 – T.32-33 – U.66-68. **52.** Bunların zindanda uyumaya devam etmeleri. **53.** Bir gün vezirlerden birinin aklına gelerek tutsakların ne olduğunu sorması. **54.** Zindancının bunları hâlâ uyuduklarını haber vermesi. **55.** Bu uykunun **Oğuz uykusu** oluşu; yedi sene uyumaları. B.54 – C.29 – D.36 – I.11 – İ.12 – K.66 – N.19 – O.23 – R.48 – T.34 – U.69. **56.** Zindancının bunları uyandırması; saç sakal birbirine karıştığından berber takımı getirmeleri. A.40 – Ç.36-38 – İ.13 – J.21 – M.15 – N.20 – Ö.32 – P.25 – R.49 – S.35 – U.70. **57.** Böyrek'in kale burcuna çıkıp memleket tarafına bakması; bezirgânları görüp seslenmesi. A.41-42 – B.16 – C.31-32 – E.28 – F.35,46 – I.12 – İ.14-16 – J.22 – K.67-69 – L.27-33 – N.22 – O.24 – Ö.33-34 – P.25-26 – R.50 – S.36 – T.36 – U.71-72 **58.** Bezirgânbaşının Böyrek'e cevap verecek olana sarı katırın yükü olan kumaşı vereceğini söylemesi. N.23 – P.28 – R.51 – S.37 – T.37 **59.** İçlerinde bir **Keloğlan**ın o katırın dengini yıkıp üzerine oturması. N.24 – O.25 – P.29 – R.51 – S.37 – T.38. **60.** Karşılıklı deyişlerin sonunda Bey Böyrek'in **Akkavak Kızı**nı **Kel Vezir**in oğlunun alacağını öğrenmesi. J.22 – M.14 – N.25 – O.26 – P.27-30 – R.52 – S.37 – T.39. **61.** Kralın kızının bu deyişleri dinlemesi. A.42 – B.18 – C.33 – Ç.38 – E.30 – F.36 – I.17 – J.23 – K.70 – Ö.35 – R.53 – S.38 – Ş.16 – U.74. **62.** Zindancının Böyrek'e bir sille vurup zindana yuvarlaması. **63.** Kral kızının zindancıya haber gönderip dedesinin kılıcını istemesi; bir tuzak kurarak zindancıyı öldürmesi; zindanın anahtarlarını alarak herifi lağıma at-

ması. J.27. **64.** Kızın gelip zindandan Bey Böyrek'i çağırması. B.19 – C.34-36 – D.41 – E.32 – I.15 – İ.18 – J.29 – M.19 – N.27 – S.39 – T.35,40-41 – U.74-81. **65.** Bey Böyrek'in olup biteni ona anlatması. U.82. **66.** Kızın kendisini almak şartıyla onu zindandan çıkarmak istemesi. A.44 – C.37 – Ç.38 – E.31 – F.37 – İ.19 – K.71 – M.32 – N.27-35 – O.28 – Ö.36 – P.32 – R.54 – Ş.24 – T.42 – U.83. **67. Akkavak Kızını** aldıktan sonra gelip kendisini alacağına söz vermesi. E.31 – R.55 – T.43. **68.** Kızın Böyrek'e bir havlu, bir mendil vermesi; Böyrek'in de kıza bir yüzük vermesi. R.57 – S.40 – T.44. **69.** Kızın, Böyrek'e babasının ateşten korktuğunu ve kaleyi ateşle almasını söylemesi. D.44 – E.33-34 – F.38-42 – İ.20 – J.31 – R.56 – U.84. **70.** Babasına şart olarak kırk adamla kırk atı vermesini ileri sürmesini, eksik olan adam yerine babasının kızını, atın yerine de kalenin anahtarlarını vereceğini söylemesi. E.35 – F.42 – J.31 – P.33 – U.84. **71.** Bey Böyrek'i kaleden aşağı sarkıtması; ip yetişmeyince kızın bel bağlarını bağlamasını söylemesi. E.36 – F.43 – I.16 – J.32 – K.72 – N.36 – P.34 – R.58 – T.45-46 – U.85-87. **72.** Böyrek'in kendisini yukarı çekeceğinden korkarak cebinden çakı bıçağını çıkarıp ipi kesmesi; düşüp bir süre kalkamaması. E.36 – I.17 – K.72 – P.34 – T.47. **73.** Kral kızının, kızlara onun başında beklemelerini, kalktığını haber verene bir kemer vereceğini söylemesi. I.18. **74.** Bekleyen kızların usanıp usanıp gitmeleri; bir tek topal kızın kalması. I.19. **75.** Bey Böyrek'in yola düzülmesi; bir yokuşun başında Bengiboz'a seslenmesi. B.20 – C.38 – D.46 – E.37 – F.44 – I.20 – İ.22 – K.75 – N.41 – O.29 – P.35 – R.59 – S.41 – T.49 – U.88. **76.** Atın gelmesi; Böyrek'e sitem etmesi. B.21 – C.39 – E.37 – F.45 – J.33 – K.75-77 – N.42-45 – P.35 – R.59 – S.41 – Ş.26 – U.89. **77.** Böyrek'in kral kızından aldığı havluyla atın sırtını ovalaması; mendili de suya sokup atın dişlerini ovalaması; atın iyi olması. B.21 – D.47 – E.37 – F.45 – K.78 – R.60 – T.50 – U.90-93. **78. Oğuz ili** memleketine gelmesi. A.51 – B.22 – Ç.43 – F.47 – J.34 – Ö.36 – P.36 – R.62 – S.42 – Ş.27 – U.94. **79.** Bir davar sürüsüne rastlayıp çobanın yanına gitmesi; çobanın yolun üzerine taşlar topladığını, yığın yığın yapıp gittiğini görmesi. I.21 – İ.23 – J.35. **80.** Böyrek'in çobana bu taşları niçin yığdığını sorması; cevap alamayınca kendisi de taşları yığmaya başlaması. J.35. **81.** Çobanın olup bitenleri en başından Böyrek'e anlatması; **Akkavak Kızını Kel Vezire** vereceklerini, gönlünün buna razı olmadığını, Böyrek'in ekmeğini yediğini, yarın kız buradan geçerken onu vurup öldürmesi ihtimali olduğunu söylemesi. İ.24 – J.35. **82.** Bey Böyrek'in kendini bildirmesi; bu sürü sana helal olsun demesi; çobanla giysilerini değiştirmesi; bir davar kesip işkembesini başına geçirmesi; **Kel Vezirin** konağının önüne gelmesi. I.23 – İ.25. **83.** Tıraş olan güveyiden sadaka istemesi; verilen parayı almayarak aç olduğunu, yemek istediğini söylemesi. **84.** Güveyinin onu sağdıcıyla anasına yollaması; orada Böyrek'in tek kaşıkla pilav yemeyeceğini, kızların düğün oynadıkları yere gideceğini söylemesi. B.26 – C.46 – D.54 – E.45 – F.55 – I.24 – İ.26 – J.52 – N.70 – R.71 – S.54 – U.99,112. **85.** Kadınlara sazıyla söz dokundurması; **Sarı Kıza** söylediklerinden kızın kuşkulanması, başındaki postu alıp yere vurması; Bey Böyrek olduğunu görmesi. C.58 – Ç.51 – D.55-56 – E.46 – F.56 – I.27 – İ.27-30 – J.53 – K.104-105 – M.42-48 – N.70-74 – R.73-75 – S.55 – T.62 – U.113. **86.** Hemen koşup **Kel Vezirin** oğluna varmaktansa kendisini zehirlemeye hazırlanmış **Akkavak Kızına** muştu vermesi. Ç.53 – D.56 – E.47 – F.57 – I.28 – İ.30 – J.54 – K.106 – P.38 – S.56. **87.** Sarı Kızın keloğlandan iki türkü de **Akkavak Kızına** söylemesini istemesi. Ç.53 – D.56 – E.47 – F.57 – İ.31-32 – J.54 – K.106 – M.48 – R.76. **88. Akkavak Kızının** Böyrek'i tanıyıp sarmaş dolaş olmaları. C.59 – Ç.53 – D.56 – E.47 – F.57-58 – İ.32 – J.57 – K.106 – M.50-52 – N.71-78 – O.36 – R.76 – S.56 – T.63 – U.117,121-122. **89. Sarı Kızın Kel Vezir** ile oğlunu bir ahıra kapatması. C.61 – Ç.54 – D.58,60 –

I.33 – J.58,60 – K.107 – N.82 – O.38,43 – P.39 – R.78-79 – S.57 – U.124. **90.** Bey Böyrek'in bacısını **Kel Vezirin** oğluna vermesi. F.60 – I.34 – J.60 – M.67 – N.90 – P.44 – Ş.35 – T.64 – U.125. **91.** **Akkavak Kızı** ile yatağa girince aralarına kılıç koyması. J.61. **92.** Böyrek'in keçi toplaması; boynuzlarına mum bağlaması; gidip **Çin-Maçin**'i sanması. J.62 – U.128. **93.** Kralın elçisini gönderip bilgi istemesi; elçinin keçileri görüp bunları acayip askerler sanması. J.64 – U.129. **94.** Şartlar sorularak kabul edilmesi; eksik adam yerine kralın kızını, eksik at yerine de şehrin anahtarlarını vermesi. J.67 – U.130-132. **95.** Böyrek'in **Oğuz ili**ne dönüp gelmesi; **Akkavak Kızını** alması; kırk gün kırk gece düğün edip kral kızını da alması. C.62 – Ç.58 – D.61 – F.63 – I.35 – I.42 – J.67 – K.115 – L.47 – M.67 – O.43 – Ö.49 – P.45 – R.86 – S.64 – Ş.36 – T.70-71 – U.133. **96.** **Oğuz ili**nde tahta çıkması. U.139.

H. *Bayburt Rivayeti*

1. Çocuksuz **Oğuz** padişahı. A.1 – B.1 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.1 – I.1 – I.1 – J.1 – K.1 – N.1 – O.1 – R.1 – Ş.1 – T.1 – U.1. **2.** Lalasıyla seyahate çıkış. A.3 – B.2 – C.4 – Ç.3 – D.2 – E.2 – F.3 – G.3 – I.2 – I.2 – O.2 – P.2 – R.2 – S.2 – Ş.2 – T.2 – U.5. **3.** Pınar başında peyda olan derviş. A.5 – B.3 – C.5 – Ç.5 – E.3 – F.4 – G.4 – I.3 – I.3 – J.2 – K.3 – N.2 – P.3 – R.3 – S.3 – Ş.3 – U.6-7. **4.** Elmanın dört dilim yapılması; birisi padişaha, ikisinin ata, birisinin de ite verilmesi. İtin adı Bavacuk. A.7 – B.4 – C.7 – Ç.7 – D.3 – E.4 – F.7 – G.6 – I.4 – I.4 – J.2 – K.4 – O.3 – P.4 – R.4 – S.4 – Ş.4 – T.4 – U.8. **5.** Padişahın karısının Arapla oynaşması. A.15 – D.5 – F.11 – R.10 – S.6 – U.11. **6.** Arap oynaşına çocuk korkusundan gelemeyeceğini söylemesi. S.9 – T.9. **7.** Kadının çocuğu ağulama kararı. A.17 – Ç.5 – Ö.6 – R.12 – S.10 – T.10 – U.13. **8.** Okuldan gelen çocuğun atı Bengiboz'u ağlar bulması; atın kanadı olup uçabilmesi; atın çocuğa zehirleneceğini söylemesi. D.6 – Ö.4,7 – R.13 – S.11 – T.11 – U.14-15. **9.** Çocuğun hocasının evinde yediğini söyleyerek yemeği yememesi. **10.** Ertesi gün atı yine ağlar bulması; çocuğa giyeceğinin zehirlendiğini söylemesi. Ç.7 – T.12-13 – U.16. **11.** Arabın bütün bunları çocuğa atın haber verdiğini söylemesi. T.14. **12.** Kadının birkaç yufka yaparak döşeğinin üzerine sermesi; öteye beriye döndükçe kemikleri çıtırdar gibi yapması. R.14 – S.12 – T.15. **13.** Padişaha karısının hasta olduğunun haber verilmesi. **14.** Padişahın "hekim gelsin" demesine karşılık kadının "hayır, Bengiboz'un böbrekleri beni iyi eder" demesi. A.18 – Ç.8 – F.16 – Ö.9 – R.15 – S.13 – T.15. **15.** Çocuğun gelince Bengiboz'u ağlar bulması; atı keseceklerini öğrenmesi. Ç.9 – Ö.10. **16.** Atın akıl öğretmesi; bir defa binme izni istemesi; bir üzengi vurmasını ve bunun çok sert olmasını söylemesi. A.19 – Ç.10 – R.16 – T.16. **17.** Babasının izin vermesi; sarayın etrafına asker toplanması; Böyrek'in atı oynatırken üzengi vurması; kanadı olan atın havalanıp Böyrek'i uçurması. A.20 – E.18 – J.6 – Ö.11 – P.12 – R.16-18 – S.14 – T.17 **18.** Çocuğun gittiği padişaha haber verilince, "canım, dervişin verdiği elmadan olan çocuktan ne hayır gelir?" demesi. **19.** Çocuğun adam kellelerinden saray yapılmış bir memlekete gelmesi. A.23 – Ç.11 – F.28 – G.17 – J.8 – O.12 – R.20 – U.24. **20.** Bey Böyrek'in babasının o memlekette asker kırdırmış olması. **21.** O memleketin sarayında bir Arapla bir kızın olduğu; Bey Böyrek'in babasının askerini kırıp kafalarından saray yaptırmış olması. **22.** Bey Böyrek'in bir koca nineye ·afir olması; nineden kafataslarından yapılmış sarayın hesabını istemesi. A.24 – Ç.16. **23.** Kocakarının Bey Böyrek'e ana olması; Arap şeklinde gözükenin **Akkavak Kızı** olduğunu söylemesi. **24.** Ninenin kıza gidip, şimdi askerden bir oğlu geldiğini ne teklif ederse kabul edeceğini söylemesi. **25.** Kızın şartları: Kızın perilerinden

adamları bulunan **Ortabağ**'dan onlardan önce zemzem suyu istemesi; kırk kulaç kuyuyu üç kere atlaması; kızın arabıyla güreşmesi; Arap, oğlanı alt ederse kellesi gidecek, oğlan yenerse kızın sözü söz olacak. J.11 – Ö.18 – P.14 – R.26 – S.18 – Ş.22 – U.27,29,31. **26.** Ninenin getirdiği şartları oğlana söylemesi; Bey Böyrek'in bunları atına danışması. **27.** Atın "ilk iki şart benden, üçüncü şart senden" demesi. G.19 – Ö.19. **28.** Böyrek'in atına binip peri kızlarından önce zemzem suyunu getirmesi; ninenin bunu kızın yanına koyması. J.12. **29.** Akkavak Kızının "suları kaldıralım" demesi; ninenin, peri kızları geldikten sonra kaldırmalarını söylemesi. **30.** Suların vuruşturulması; **Akkavak Kızının** "peki, sözüm sözdür" demesi. **31.** Oğlanın atlanıp kuyunun başına gelmesi; atlaması; kızın üç defa demesi üzerine Bengiboz'un beş defa atlaması. J.12. **32.** **Akkavak Kızının** Arap kılığında güreşmek üzere meydana gelmesi. J.13 – K.53 – Ö.20-21 – R.29. **33.** Atın bunun gerçekte bir kız olduğunu, aldanmamasını oğlana söylemesi. **34.** Bey Böyrek'in kızı yenmesi. A.31 – C.21 – I.13 – J.13 – K.54 – O.14 – P.15 – R.29 – Ş.24 – U.54. **35.** Kızın oğlanı alıp sarayına götürmesi; bu kadar savaşları **Oğuz ilindeki** padişahla yaptığını söylemesi. O.15 – U.55. **36.** Oğlanın ne kadar malları varsa alıp kızla birlikte **Oğuz padişahının** memleketine gelmesi. D.29 – G.44-45 – J.16 – K.60 – Ö.25 – P.20 – S.40 – Ş.27 – U.57. **37.** Babasına bir askeri muştucu göndermesi. C.22 – L.1 – P.41 – U.57. **38.** Padişahın ne kadar askeri varsa kapıya çıkmamasını, ne kadar köpeği varsa üremesinler diye boyunlarının vurulmasını buyurması; bir şah olduğu halde bu kadar savaşıp da **Akkavak Kızını** alamayıp bunu bir çocuk olan oğlunun almasını kendisine yedirmemesi. J.17. **39.** Babasının oğluna, sanki **Çin-Maçin Kalesini** fethetti de kral kızını getirdi, diye haber yollaması; **Çin-Maçin Kalesinin Bayburt Kalesi** olduğu. J.17 – G.46. **40.** Bey Böyrek'in bunu atına söylemesi; atın "inşallah onu da getiririz" diye karşılık vermesi. **41.** Bey Böyrek'in karısını bir konağa koyup "ben gelinceye değin buradan çıkma" diyerek yola düşmesi. A.37 – B.11 – C.24 – Ç.32-33 – D.33 – E.24 – F.28 – I.8 – İ.9 – J.18 – K.63 – L.15-17 – N.15 – O.19 – Ö.27 – P.21-22 – R.43 – S.31 – Ş.13 – T.29 – U.63. **42.** Bey Böyrek'in yedi arkadaşıyla **Ermenilerin** bekçi oldukları koruluklarda kalması. B.12 – C.24 – E.25 – F.29 – G.49-50 – I.9 – İ.10 – J.19 – K.64 – L.18 – N.16 – Ö.28 – P.23 – R.44 – S.32 – Ş.14 – T.30 – U.64-65. **43.** Kement atıp Böyrek'i tutmaları; atın kaçması. B.14 – C.28 – Ç.35 – D.35 – F.31 – I.10 – J.20 – M.1 – S.34 – T.33 – U.67. **44.** Böyrek'in arkadaşlarıyla birlikte zindana atılması. A.40 – B.14 – D.35 – E.27 – F.32 – G.51 – İ.11 – J.20 – K.65 – L.19 – N.18 – O.21 – Ö.29 – P.24 – R.45 – S.33-34 – Ş.15 – T.32 – U.66. **45.** Kral kızının zindancıya "bunları neden tıraş etmiyorsunuz?" diye sorması. Ç.37 – E.27 – G.56 – I.13 – J.21 – M.15 – N.20 – Ö.32 – P.25 – R.49 – S.35 – Ş.16 – T.35 – U.70. **46.** Kral kızının Bey Böyrek'e âşık olması; zindancıya "arkadaşlarını tıraş et de Bey Böyrek'i bana gönder" demesi. Ç.38 – F.36 – G.61-63 – J.21 – M.19 – R.53 – Ş.16 – T.40 – U.73-84. **47.** Bey Böyrek'in kral kızını görmeden kalenin burçlarına çıkması; aşağıdan bir kervan geçtiğini görmesi. A.41 – E.27 – G.57 – I.12 – İ.14 – J.22 – L.25-30 – N.22 – O.24 – Ö.33 – P.26 – R.50 – S.36 – Ş.21 – T.36 – U.71 **48.** Kervana **Akkavak Kızı** ile Benliboz'dan haber sorması. A.41 – B.16 – D.39 – E.28 – F.46 – G.57,60 – İ.14-15 – J.22 – K.69 – L.31-33 – M.14,16 – N.23-25 – O.25-26 – Ö.33 – P.27-30 – R.51-52 – S.37-38 – Ş.23 – T.37-39 – U.72. **49.** Bey Böyrek'in kervanla haberleşmesi; kral kızının bunu dinlemesi. A.42 – B.18 – C.31-32 – D.33 – E.28,30 – J.23 **50.** Kral kızının Bey Böyrek'i çağırması; zindancıya, at yükü para vererek gece vakti Bey Böyrek'i kendisine teslim etmesini söylemesi. Ç.38 – D.40. **51.** Kızın Bey Böyrek'e babasının kılıcını vermesi; "sen vur, benim babamdır, ben vuramam, beraber gideriz" demesi. A.44 – B.19 – C.37 – Ç.44 – D.41 – E.31.

52. Bey Böyrek'in kralı vurması. 53. Kızın Böyrek'e "benden korkun olmasın, git **Akkavak Kızını** al, sonra gel, beni alırsın" demesi. 54. Bey Böyrek'i gece kaleden aşağı sallandırması; kâfirlerin kement atmaları, fakat tutamamaları. A.46 – B.19 – C.37 – E.36 – F.43 – G.71 – I.16 – İ.19 – J.32 – K.72 – M.23 – N.36 – O.28 – Ö.36 – P.32 – R.54,58 – S.39 – Ş.24 – T.45-46 – U.86-87. 55. Bey Böyrek'in ata seslenmesi; Bengiboz'un gelmesi. A.46 – B.20-21 – C.38 – D.46 – E.37 – F.44-45 – G.75-76 – I.20 – İ.22 – J.33 – K.73-76 – N.41-44 – O.29 – Ö.38 – P.35 – R.59-60 – S.41 – Ş.25-26 – T.49-51 – U.88-93. 56. Kral kızının bir yağlık nişan vermesi. G.68 – Ö.37 – S.40 – T.44. 57. Bey Böyrek'in ata binmesi; atın uçması; atın gelip bir yerde çayırlaması. Ş.27 – T.48 – U.49. 58. Bir söğüdün altında ahbapların yığılıp güveyinin başını bekler olması. A.51 – B.26 – C.46 – D.50 – K.77-78. 59. **Akkavak Kızını** alacak olanın söğüdün dalına bir su kabı asmış olması; su kabının içinde altınlar olması; altınlar vuranın olacaktır. B.26 – C.47 – D.50 – E.42 – J.42 – K.90 – M.29 – N.64-65 – Ö.42 – P.67 – S.45 – U.100. 60. Bey Böyrek'in kel kıyafetinde olması. J.36 – P.63 – T.56. 61. Ahbaplarının kabağı vuramaması; Bey Böyrek'in "bir ok da ben atayım" demesi. C.50 – J.44 – K.93 – U.101. 62. Yanındakilerin buna kızması; güveyinin "bırakın, biraz da o atsın" demesi. K.94 – U.102. 63. Bey Böyrek'in ok yayı atıp yayları kırması. B.28 – J.46 – K.95-97 – M.31 – T.57. 64. Güveyinin Bey Böyrek'in yaylarını oklarını getirmesi. B.29 – C.53 – D.52 – J.48 – K.95-97 – M.30 – N.69 – T.58 – U.103. 65. Böyrek'in kabağı vurup aşağı alması; altunları almasını, bunların onun kısmeti olduğunu söylemeleri. C.54 – E.43 – J.49 – K.102 – M.32 – P.68 – S.51 – T.58 – U.104. 66. Bey Böyrek'in "ben bir keloğlanım, burada verdiğin parayı orada onlar alır" demesi; seyretmek üzere düğün evine götürmelerini istemesi. C.56. 67. Böyrek'i düğün evine getirmeleri; kızları seyretmesi; **Akkavak Kızının** ağuları hazırlanmış, perde arkasında oturması. B.30 – C.56 – Ç.51 – D.54 – E.45 – F.55 – G.84 – I.24 – İ.26 – J.52 – K.104 – M.42 – N.70 – R.71 – S.54 – T.60 – U.112. 68. Böyrek'in Kel Vezirin gelinine, karısına, kendi karısına, kendi anasına imalı türkü söylemesi. B.31 – C.58-59 – Ç.53 – D.56 – E.46 – F.56 – G.85 – I.26-27 – İ.27-28 – J.53 – K.105 – M.43-48 – N.71-72 – O.36 – Ö.43 – R.73-75 – Ş.55 – T.62 – U.113. 69. **Akkavak Kızının** işi anlaması; kız arkadaşlarının elinden tutarak oyuna girmesi; Bey Böyrek'in **Akkavak Kızına** türkü söylemesi. C.59 – Ç.53 – D.57 – E.47 – F.57 – G.86-88 – I.28 – İ.29-32 – J.54-57 – K.106 – M.48-52 – N.73 – R.76 – S.56 – T.63. 70. Kızın Bey Böyrek olduğunu anlaması; güveyinin tavuk kümesine kaçması. B.32 – C.61 – Ç.54 – D.58,60 – E.47 – F.59 – G.89 – I.29 – İ.33-34 – J.57 – K.106 – M.55-56 – N.78-82,90 – O.32,38,43 – Ö.44 – P.39 – R.78-79 – S.57 – T.65 – U.117,121,123-125. 71. Bey Böyrek'in **Akkavak Kızını** alması; gece atıyla yola çıkması; kral kızının kâfirleri yatırması; hazinesinden alabileceklerini alarak arkadaşlarını da alıp gelmesi; birbirlerini almaları. C.62 – Ç.58 – D.61 – G.95 – I.35 – K.115 – L.46-48 – M.67 – Ö.49 – P.45 – R.86 – S.64 – Ş.36 – T.71 – U.135.

I. *Bayburt Rivayeti*

1. Çocuksuz padişah. A.1 – B.1 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.1 – H.1 – I.1 – J.1 – K.1 – N.1 – O.1 – R.1 – Ş.1 – T.1 – U.1. 2. Lalasıyla seyahate çıkış. A.2 – B.2 – C.4 – Ç.3 – D.2 – E.2 – F.3 – G.3 – H.2 – I.2 – K.2 – O.2 – P.2 – R.2 – S.2 – Ş.2 – T.2 – U.5. 3. Dervişe rastlama. A.6 – B.3 – C.5 – Ç.5 – E.3 – F.4 – G.4 – K.3 P.3 R.3 S.3 Ş.3 T.3 U.6-7. 4. Dervişin elmanın ailesiyle birlikte yemesini, kabuklarını atına, selekini de itine vermesini söylemesi. A.7 – B.4 – C.7 – Ç.7 – D.3 – E.4 – F.7 – G.6 – H.4 – I.4 – J.2 – K.4 – N.2 – P.4 – R.4 – S.4 – Ş.4 – T.4 – U.8. 5. Dervişin ad vermesi. A.12-13 – B.6 – C.15-16 – Ç.8-11 – E.5,12,14 – F.8 – G.7-9 – I.5 – J.3-4 – K.7-9 – N.7 – O.6 – Ö.2 – P.6 – R.9 – S.7-8 – Ş.5-6 – T.7-8 –

U.9. 6. Babasının Böyrek'e otuz anahtar vermesi; odaları gezen Böyrek'in bir odayı kilitli bulması. J.5. 7. Babasından onun da anahtarını alıp açınca havuzun başında gördüğü kız resmine âşık olması. J.5. 8. Babasının yanına kattığı otuzdokuz adam ve otuzdokuz atlı kızı bulmak üzere yola çıkması. A.23,37 – B.11 – Ç.33 – D.33 – E.24 – F.28 – G.48-49 – H.41 – I.19 – J.18 – K.63 – L.17 – N.15 – O.19-20 – Ö.27 – P.21-22 – R.43 – S.30-31 – Ş.13 – T.29 – U.63. 9. Bir odada Oğuz uykusuna düşmeleri. B.12 – C.25 – Ç.34 – D.34 – E.25 – F.29 – G.50 – H.42 – I.10 – J.19 – K.64 – L.18 – M.1 – N.16 – Ö.28 – P.23 – R.44 – S.32 – Ş.14 – T.30-31 – U.64-65. 10. Şehrin adamları tarafından tutulup zindana atılmaları. A.39 – B.14 – C.28 – Ç.36-37 – D.35 – E.27 – F.32 – G.51 – H.44 – I.11 – J.20 – K.65 – L.19 – N.17-18 – O.21 – Ö.29 – P.24 – R.45 – S.33 – Ş.15 – T.32 – U.66. 11. Beş on yıl sonra saçları ağarmış, kendileri perişan uyanmaları. A.40 – C.29 – D.36 – E.27 – G.55-56 – H.46 – I.12 – J.21,23 – K.66 – M.15 – N.19-20 – O.23 – Ö.32 – P.25 – R.49 – S.35 – Ş.16 – T.34-35 – U.69-70. 12. Böyrek'in zindancıdan yarım saat izin isteyip kapıya çıkması ve **Oğuz ili**nden olup yoldan geçen bir kervanla Keloğlan vasıtasıyla haberleşmesi. A.41 – B.16 – C.31 – D.38-39 – E.28,49 – G.57-60 – H.47-49 – I.14-16 – J.22 – K.67-69 – L.26-33 – M.16-17 – N.21-24 – O.24-26 – Ö.33-34 – P.26-30 – R.50-52 – S.36-37 – Ş.21-23 – T.36-39 – U.71-72. 13. Zindancının bir tokat vurup kendisini zindana atması. E.29 – G.62 – J.25 – M.20 – N.26. 14. Akşam olunca **Akkavak Kalesi** kralının kızı gelerek bir düzenle kılıç vurup zindancının kolunu düşürmesi. G.63 – J.27. 15. Zindan kapısını açarak Böyrek'e seslenmesi; alıp saraya çıkarması ve tıraş ettirmesi. C.34 – D.41 – E.50 – G.64 – H.50 – J.28 – K.70-71 – M.22-23 – N.27 – O.28 – Ö.35 – Ş.17-20 – T.41 – U.76-83. 16. Kızın Böyrek'i kale duvarından sarkıtması. A.46 – B.19 – C.37 – Ç.38 – E.36 – F.37 – G.71-74 – H.54 – J.32 – K.72 – N.36 – Ö.36 – P.32,34 – R.58 – S.39 – T.45 – U.85-87. 17. Kement yetişmeyince Böyrek'in kendisi i asacaklarını sanarak cebinden bıçağını çıkarıp ipini kesmesi ve kalenin altına düşmesi. A.45 – C.37 – E.36 – F.37 – G.71-74 – H.54 – K.72 – N.36 – P.34 – R.58 – T.46-47. 18. **Akkavak Kızı**nın ağlamaya başlaması; Böyrek'in kalktığını kendisine haber verecek olana kemerini vaat etmesi. G.73. 19. Bunu bir topal kızın haber vermesi ve kemeri alması. G.74. 20. Bengiboz'a seslenmesi. B.20-21 – E.37 – F.44 – G.75-76 – H.55 – I.22 – K.73-78 – N.41-44 – O.29 – P.35 – R.59 – S.41 – Ş.26 – T.49 – U.88-93. 21. Yolda bir çobana rastlaması; topladığı taşlarla **Kelce Vezir** geçtiği vakit onu vurup öldüreceğini söylemesi. A.47 – E.38 – G.79 – I.23-24 – J.35 – M.26-27 – N.45 – R.63 – S.43. 22. Bey Böyrek'in çobana türkü söylemesi; çobanın karşılığı. 23. Böyrek'in bir koyun kestirip başına işkembesini takarak tam bir Keloğlan olması. I.25 – J.36 – N.47 – R.63 – S.43 – T.56. 24. Şehre gelmesi; bir kızın buna düğün evine gitmesini söylemesi. B.26 – C.46 – Ç.51 – D.54 – E.45 – F.55 – G.84 – H.67 – I.26 – M.29 – P.37 – R.71 – S.54 – T.60 – U.112. 25. Yemek getirmeleri; Böyrek'in bunu döküp saçması; yemeğini kızın yedirmesi. T.59. 26. Kızların Keloğlana saz çaldırmaları; Böyrek'in **Sarı Kıza**, **Kel Vezir**in hatununa, sevgilisine türküler söylemesi. B.31 – C.28 – D.55 – E.46 – F.56 – H.68 – I.27-28 – J.53 – K.104-105 – M.42-47 – N.70-71 – R.73-75 – S.55 – T.62 – U.113. 27. **Sarı Kız**ın söylediği türkülerden bunun Böyrek olduğunu anlaması; gelip geline haber vermesi. B.31 – C.59 – F.57 – H.68 – I.29 – J.26 – K.105 – M.45 – Ö.43 – R.74. 28. Gelinin **Kel Vezir**e gideceği vakit içip kendini öldürmeye hazırlandığı ağulu fincan elinde beklemekte olması. B.32 – C.59 – Ç.53 – D.57 – E.47 – F.57 – H.69-70 – I.31 – J.54 – K.106 – M.48,50-52 – N.71-73,75-80 – O.36 – P.38 – R.76 – S.56 – T.63 – U.117,121-122. 29. Düğün dağılacakken Böyrek'in bacısını **Kel Vezir**in oğluna vermesi; düğünün bundan dolayı devamı. B.33 – C.63 – Ç.54 – D.58,60 – F.60 – G.89-90 – H.70 – I.33-35 – J.60 – K.107,114 – M.55-56 – N.82,90 – O.42 – Ö.44 – R.78-79 – S.57 – T.64 – U.124-125. 30. Böyrek'in birkaç

gün sonra adamlarını istemek üzere krala gitmesi; kırk adamla kırk atı istemesi. J.62 – P.42 – U.127. **31.** Zindanda eksik çıkan bir kişi yerine kralın ona kızını, bir de at vermesi. J.65 – R.84 – U.131. **32.** Yolda Böyrek'in tüyleri birbirine vurunca Bengiboz'un çıkıp gelmesi; kendisine sitemlerde bulunması. J.35. **33.** Bütün dişleri düşmüş olan atın ağzından tükürüğünü alıp dişlerini yerine koyması; postunu yapıştırması. **34.** Atlayıp baba yurduna gelmesi. J.34 – S.63 – T.70 – U.134. **35.** **Akkavak Kızını** ve öteki nişanlısını alması. C.62 – Ç.58 – D.61 – F.63 – G.95 – H.71 – I.42 – K.115 – L.47 – M.67 – N.90 – O.42 – Ö.49 – P.45 – R.86 – S.64 – Ş.36 – T.71 – U.135.

İ. *Bayburt Rivayeti.*

1. **Saraycık Köyünde** oğulsuz padişah. A.1 – B.1 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.1 – H.1 – I.1 – J.1 – K.1 – N.1 – O.1 – R.1 – Ş.1 – T.1 – U.1. **2.** Seyahate çıkış. A.3 – B.2 – C.4 – Ç.4 – D.2 – E.2 – F.3 – G.3 – H.2 – I.2 – K.2 – O.2 – P.2 – R.2 – S.2 – Ş.2 – T.2 – U.5. **3.** Dervişe rastlama. A.6 – B.3 – C.5 – Ç.5 – D.3 – E.4 – F.7 – G.6 – H.3 – I.3 – J.2 – K.3 – P.3 – R.3 – S.3 – Ş.3 – T.3 – U.6-7. **4.** Dervişin elma vermesi ve tavsiyesi. A.7 – B.4,7 – Ç.7 – D.3 – E.4 – F.7 – G.6 – H.4 – I.4 – J.3 – K.4 – N.2 – O.3 – P.4 – R.4 – S.4 – Ş.4 – T.4 – U.8. **5.** Derviş gelmeden ad konmaması. B.6 – C.8,16 – Ç.8-11 – E.5,12-14 – F.8 – G.8-9 – I.5 – J.4 – K.7-9 – M.3 – O.5-6 – Ö.2 – P.6 – R.7-9 – S.7-8 – Ş.5-6 – T.7-8 – U.9. **6.** Onbeş onaltı yaşına girince babasıyla otururken giren adama padişahın derhal ayağa kalkması; bu saygının sebebinin bu adamın kale feth etmiş olmasından dolayı olduğunu öğrenmesi. **7.** Böyrek'in kale fethine karar vermesi. A.37 – C.18. **8.** Vazgeçirmek için babasının kendisini **Akkavak Kızıyla** nişanlaması. **9.** Böyrek'in çok iyi arkadaşı olan **Hasan Bey** ile otuzsekiz delikanlı alarak kırk kişilik bir kafileyle kale almaya gidişi. A.38 – B.11 – C.24 – Ç.33 – E.24 – F.28 – G.48-49 – H.41 – I.8 – J.18 – K.63 – L.17 – N.15 – O.19-20 – Ö.27 – P.21-22 – R.43 – S.31 – Ş.13 – T.28-29 – U.63-64. **10.** **Koruk Düzünde** mola vermeleri. B.12 – C.25-26 – Ç.34 – E.25 – F.29 – G.50 – H.42 – I.9 – J.19 – K.64 – L.18 – N.16 – Ö.28 – P.23 – R.44 – S.32 – Ş.14 – T.30 – U.65. **11.** Baskına uğramaları; tutulup zindana kapatılmaları. A.39 – B.14 – C.28 – Ç.36 – E.27 – F.32 – G.51 – H.43-44 – I.10 – J.20 – K.65 – L.19 – M.1 – N.17 – O.21 – Ö.29 – P.24 – R.45 – S.33 – Ş.15 – T.31-32 – U.66. **12.** Yedi sene zindanda kalmaları. A.40 – B.14A – C.29 – Ç.37 – E.27 – G.55-56 – I.11 – J.33 – K.66 – N.19 – O.23 – T.34 – U.68. **13.** Tıraş olmak üzere zindandan çıkarılmaları. Ç.37 – D.27 – G.56 – H.45 – I.12 – J.21 – M.15,18 – N.20 – O.24 – Ö.32 – R.49 – S.35 – Ş.16 – U.70. **14.** Böyrek'in bezirgânları görmesi; aralarında bulunan Keloğlanla konuşması. A.41 – B.16 – C.32 – F.28 – G.57-60 – H.47-48 – I.12 – J.22 – K.67-69 – L.27-33 – M.16 – N.21-25 – O.24 – Ö.33 – P.26 – R.50 – S.36 – Ş.21 – T.36 – U.71. **15.** Bezirgânların **Oğuz ilinden** geldiklerini öğrenmesi; Babası **Oğuz Hanı**, anasını, **Akkavak Kızını** sorması. A.41 – B.16 – C.32 – E.28 – G.57-59 – H.48 – I.12 – J.22 – K.69 – L.33 – M.16 – N.25 – O.24-26 – P.28-30 – R.50-52 – S.36-37 – Ş.21-23 – T.37-39 – U.72. **16.** **Akkavak Kızının Kel Vezirin** oğluna verileceğini öğrenmesi. A.41 – B.17 – C.32 – E.28 – G.60 – H.48 – I.12 – J.22 – M.17 – O.26 – Ö.34 – P.30 – R.52 – T.39 – U.72. **17.** Kral kızının Böyrek'i görüp âşık olması. A.43 – B.18 – E.30 – H.46 – J.24 – M.19 – R.53 – S.38 – Ş.16 – T.35,40-44. **18.** Zindancıya söyleyip Böyrek'i yanına getirtmesi; söylediği türkülerden kendisine de söylemesini istemesi. G.64-65 – H.50 – K.70 – N.27-35 – Ş.17-21 – U.74-82. **19.** Kızın kendisini almak şartıyla Böyrek'i zindandan çıkarması. A.44 – B.19 – C.37 – E.31 – G.66,71-72 – H.54 – K.71-73 – M.22-23 – O.28 – Ö.35 – P.31 – R.54,58 – Ş.24 – U.83. **20.** Önce anasını babasını görmeye gidecek olan Böyrek'e kızın, babasının ateşten korktuğunu, ona göre tedbir almasını söylemesi. J.31 – U.84. **21.** Böyrek'in **Varınca Yokuşuna** dayanınca takatının kesilmesi. **22.** Söylediği deyiş üzerine Bengiboz'un gelmesi.

B.20 – C.38 – E.37 – F.44 – G.75-76 – H.55 – I.20 – J.33 – K.73-76 – N.41-45 – O.29 – Ö.38 – R.59-60 – S.41 – Ş.26 – T.49-51 – U.88-93. 23. Köye giderken yolda taş toplayıp yığan bir çobana rastlaması. A.47 – D.48 – E.38 – G.79 – I.21-22 – J.35 – N.45. 24. Çobanın ona **Kel Vezirin** tahta oturduğunu, Böyrek'in nişanlısını oğluna aldığını, bu işleri beğenmeyen çobanın kendilerini taşa tutacağını anlatması. A.48 – G.79-81 – J.35 – S.44. 25. Böyrek'in kendini tanıtması; onunla giysisini değiştirmesi; başına koyun derisinden bir papak geçirmesi. A.47 – Ç.44 – E.38 – G.82 – J.36. 26. Doğrulup düğün evine gitmesi; yemek yedikten sonra saz çalmaya başlaması. A.52 – D.54 – E.45 – F.55 – G.84 – J.52 – M.42-47 – N.70 – Ö.42 – S.54 – T.59-60,62 – U.111-112. 27. Arkadaşı **Hasan Beyin** eşi **Sarı Kızın** Böyrek'ten saz çalıp türkü söylemesini istemesi. A.53 – C.58-59 – E.46 – F.56 – G.85 – J.53 – M.44 – N.70 – Ö.42 – R.72,75 – S.55 – T.62 – U.113. 28. Böyrek'in önce **Kel Vezirin** hatununa, sonra **Sarı Kıza** türkü söylemesi. B.31 – C.58-59 – Ç.53 – D.55 – E.46 – F.56 – J.53 – M.46 – R.72-73 – Ş.35 – T.62. 29. **Sarı Kızın** Böyrek'i tanıyıp **Akkavak padişahının** bacısının yanına giderek onun geldiğini haber vermesi. C.59 – E.47 – J.53 – M.45 – Ö.43 – R.44. 30. Gelinin, **Sarı Kız** ile haber gönderip **Akkavak padişahının** kızının gönlünün olduğunu ve gelip oynayacağını haber vermesi. C.59 – Ç.53 – E.47 – G.86 – J.53. 31. Böyrek'in **Akkavak Kızına** ve **Sarı Kıza** türkü söylemesi. C.59 – Ç.53 – E.47 – F.57 – G.87 – J.53 – M.48 – N.73 – O.36 – R.76 – S.56 – T.63 – U.117,121-122. 32. Böyrek'in kendini tanıtması. B.32 – D.57 – E.47 – G.88 – M.48,50-52 – N.75-81 – S.56. 33. Vezirin oğlunun tavuk kümesine kaçması. B.33 – C.61 – Ç.54 – D.58,60 – F.59 – G.89-90 – J.58 – M.55 – N.82 – O.38,43 – Ö.44 – P.39 – R.79 – S.57 – U.124. 34. Böyrek'in **Kel Vezirin** oğluna kız kardeşini vermesi; Veziri yerinde bırakması. Ç.54 – D.60 – F.60 – G.90 – J.60 – M.56 – N.90 – O.43 – Ö.44 – P.44 – T.64 – U.125. 35. Tekrar kale fethine gitmesi; **Bayburt Kalesinin** çevresini kuşatması. J.62 – K.37. 36. Bir sürü keçinin boynuzuna mum dikip bunları yakarak kralı korkutması. F.61 – G.92 – J.62 – Ö.45-46 – R.80 – S.59 – T.67 – U.128. 37. Gelen elçilere şartlarını bildirmesi; kralın kızını ve kalenin anahtarlarını istemesi. F.62 – G.93-94 – J.64 – N.85 – R.81-82 – S.60 – U.129. 38. **Akkavak Şehrinde** Böyrek'in atını tavlaya çekip bir hafta kavrulmuş arpa vererek su verilmemesi. 39. Yalağına kırk yıllık şarap dökerek atın bununla sulanması. 40. Sarhoş olan atın sabahleyin tavlaya gelen Böyrek'e saldırması; Böyrek'in yemliğe çıkarak ata şiir söylemesi; atın ayılması. 41. Böyrek'in kalenin anahtarlarını, arkadaşlarını ve kralın kızını alarak Bengiboz'un üstüne binip babasının evine gelmesi. F.62 – G.95 – J.67 – L.40 – M.66 – Ö.47-48 – R.84 – S.63 – T.70 – U.133-134. 42. Hem **Akkavak padişahının** kızını hem de kralın kızını kırk gün kırk gece düğün ederek alması ve muradına ermesi. C.62 – Ç.58 – D.61 – F.63 – G.95 – H.71 – I.35 – J.67 – L.47 – M.67 – S.64 – Ş.36 – T.71 – U.135.

J. *Samsun Rivayeti.*

Padişahla hanımının çocukları olmadığından ötürü üzüntülü olmaları. A.1 – B.1 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.1 – H.1 – I.1 – İ.1 – K.1 – N.1 – O.1 – R.1 – Ş.1 – T.1 – U.1. 2. Evlerine bir pîr-i fani gelmesi; cebinden çıkardığı elmayı dört şak edip padişaha, hanımına ve atlarına bölüştürmesi. A.5-7 – B.3-4 – C.4-7 – Ç.5-7 – D.3 – E.3-4 – F.4-5,7 – G.4-6 – H.3-4 – K.3-4 – N.2 – O.3 – P.3-5 – R.3-4 – S.3-4 – Ş.3-4 – T.3-4 – U.6-8. 3. Çocuğun yedi sekiz yaşına kadar adsız kalması. C.8,15-16 – G.8-9 – İ.3-4 – K.7-9 – N.3,7 – O.5-6 – R.7 – S.7-8 – Ş.5 – T.7. 4. Pîr-i faninin gelip oğlana Bey Böyrek, taya Benliboz adlarını koyması. A.12-13 – B.5-6 – C.8,15-16 – Ç.8-11 – D.5,12-14 – F.8 – H.5 – I.5 – Ö.2 – P.6 – R.7-9 – S.7-8 – Ş.6 – T.8 – U.9. 5. Oğlanın babası yokken sarayı gezmesi; odada gör-

düğü tasvire âşık olması. E.17 – I.6-7 – U.21. 6. Heybesine altın doldurup yola çıkması. Ç.14 – K.16 – N.8-10 – O.9-10 – P.12 – U.23. 7. Gaipten duyduğu sese uyarak kıble tarafına yönelmesi. 8. Duvarları yüksek bir saray görmesi; sarayın kapılarının demir kilitlerle kapanmış olması; sesin ona Bengiboz'a binmesini ve Bengiboz'un göğsü ile dokununca kapının açılacağını söylemesi; sarayın oğlanın âşık olduğu **Akkavak Kızının** sarayı oluşu. U.21. 9. İçeri girince **Akkavak Kızını** görmesi. 10. Kızın bunları görünce kanatlı ata binip yanına gelmesi; **Akkavak Kızı** zırh giymiş, yüzü de örtülü olduğundan ne şekil olduğunun bilinmemesi; Bey Böyrek'e hangi milletten olduğunu sorması; Böyrek'in "sen **Akkavak Kızı**ysan seni almaya geldim" demesi; kızın insan kemiğinden yaptırdığı kaleleri göstermesi ve bir gediğini de onun dolduracağını söylemesi; Böyrek'in kıza hünerin meydanda gerek olduğunu, sattığı gibi alacağını söylemesi. K.12. 11. **Akkavak Kızının** üç şart ileri sürmesi: Ok yarışı, at kovma, güreş. G.20,22,24,30 – Ö.18-19 – U.29-31. 12. Böyrek'in ok yarışını kazanması; at yarışında kızın havadan, oğlanın yerden gitmesi; **Hızır**'ın yetişip oğlanı kızdan önce yerine ulaştırması; oğlanın kahve pişirmesi ve **Akkavak Kızı** gelince, bekleye bekleye uyuyakaldığını, kahvenin bile soğuduğunu söylemesi. B.9 – H.32 – P.15. 13. **Kaygulu Pınar** önünde güreşmeleri; güreşte Benliboz'un oğlana, kızın zayıf noktalarının memeleri olduğunu söylemesi; kızın yenilmesi. Ç.30 – H.34 – K.53-54 – N.14 – D.14 – P.15 – R.26 – S.18-20 – T.22-24 – U.53-54. 14. Kızın kendisini yıkacak yiğide varacak olduğunu söyleyerek yüzündeki örtüyü açınca Böyrek'in görüp bayılması. Ö.23 – R.35. 15. Kızın, Böyrek'in yüzüne gözüne memelerini sürüp onu ayıltması; sarayın yedinci katına çıkarması; murat verip murat almaları. 16. Kıymetli nesnelerini alarak Böyrek'in memleketine gitmeleri. A.32 – Ç.43 – D.29 – E.22 – G.45 – H.36 – K.55 – L.1-2 – N.14 – O.14 – Ö.25 – P.20 – T.27 – U.56-61. 17. Düğün dernek kurulmadan, bir devletten "memleketinizi çiğneyeceğim" diye mektup gelmesi; savaş açması. A.32 – Ç.32 – D.30 – E.23 – H.38 – K.62 – L.15-16 – O.17 – Ö.26 – U.62. 18. Böyrek'in otuzdokuz kişiyle Benliboz'a binip kralın şehrine gelmesi. A.38 – B.11 – C.24 – Ç.33 – D.33 – E.23-24 – F.27 – G.48-49 – H.39,41 – I.8 – İ.9 – K.63 – N.15 – O.19-20 – Ö.27 – P.21-22 – R.43 – S.31 – Ş.13 – T.28-29 – U.63. 19. Üç beş gün kalımı yerde, geniş bir çayırlıkta dinlenmeleri; o yazıda yatanların Oğuz uykusuna yatıp uyanmamaları. B.12 – C.25-26 – Ç.34 – D.34 – E.25 – F.29 – G.50 – H.42 – I.9 – K.64 – N.16 – Ö.28 – P.23 – R.44 – S.32 – Ş.14 – T.30-31 – U.64-65. 20. Kralın bekçileri gelip bunları uykuda tutup bağlamaları; Benliboz'dan başka atlarını da tutmaları; götürüp zindana atmaları. A.40 – B.14 – C.27-28 – Ç.36 – D.35 – E.26 – F.30-33 – G.51 – H.43-44 – I.10 – İ.11-12 – K.65-66 – M.1 – N.17-19 – O.21 – Ö.29 – P.24 – R.45 – S.33 – Ş.15 – T.32-33 – U.66-69. 21. Tutsakların gözleri kör olmasın diye arada sırada, keşikle çıkarılmaları; sıra Böyrek'e gelince kalenin üzerine çıkıp oturması. Ç.37-38 – E.27 – G.56 – H.45-46 – I.11 – İ.13 – M.15 – N.20 – Ö.32 – P.25 – R.49 – S.35 – Ş.16 – U.70. 22. Yoldan geçenleri kendi memleketlisine benzetmesi; bezirgânbaşı ile türkülerle haberleşmesi; anasının belinin büküldüğünü, babasının kör olduğunu, cariyelerin mezatta satıldığını, **Akkavak Kızının Baltacı Kel Vezir**in oğluna verileceğini öğrenmesi. A.41-42 – B.16-17 – C.31-32 – D.39 – E.28 – F.46-47 – G.57-60 – H.48-49 – I.12 – İ.14-16 – K.67-69 – L.26-33 – M.14,16-17 – N.21-25 – O.24-26 – Ö.33-34 – P.26-30 – R.50-52 – S.36-37 – Ş.21-23 – T.36-39 – U.71-72. 23. Bezirgânlar gidince Böyrek'in düşünce ile türküye başlaması; bu türküleri kral kızının sarayın penceresinden duyması. A.42 – B.1 – C.33 – D.40 – F.36 – G.61 – H.49 – R.53. 24. Kral kızının zaten **Akkavak Kızının** namını işitmiş olması; kızın Böyrek'e âşık olması. A.43 – Ç.38 – E.30 – I.17 – M.19 – R.53. 25. Böyrek'in tekrar zindana konması. G.62 –

I.14 – M.20 – N.26. 26. Zindanın ağzına dokuz kişiyle yuvarlanan bir taş yuvarlayıp koymaları; başına bekçi bırakmaları. 27. Akşam kral kızının gelip bekçinin boynunu vurması. G.63 – I.14 – U.77. 28. Kızın zindanın kapısına gelip "Bey Böyrek kimse gelsin" diye seslenmesi; tutsakların hepsinin telaşla "Bey Böyrek benim" demeye başlamaları; Böyrek'in arkadaşlarına "Siz hepiniz çıksanız beni kurtaramazsınız, ben çıkarsam inşallah sizleri alırım" demesi. G.64 – I.15 – K.70 – N.27-34 – O.28 – T.40 – U.78-81. 29. Kızın, Böyrek'e âşık olduğunu, zindanın ağzına konan taşı kaldıramadığını söylemesi; Böyrek'in bir besmele çekersen o taşı oradan atarsın demesi; kızın böylece taşı kaldırması. N.35. 30. Böyrek'in kızı dine çağırması; kızın kabul etmesi. Ö.35 – Ş.17. 31. Kızın, oğlana, memleketine gidince asker toplayıp gelmesini, babasından tutsakları ve eksik çıkanın yerine kendisini istemesini söylemesi. E.33 – F.39 – G.69-70 – I.20 – U.83-84. 32. Kızın Böyrek'i iple sallandırması; ipler tükenince saçını koparıp bağlayarak Böyrek'i aşağı indirmesi. A.46 – E.32 – F.43 – G.71 – H.54 – I.16 – K.72 – N.36 – P.34 – R.58 – S.39 – T.45-47 – U.85-87. 33. Yedi yıl zindanda kaldığı için gözleri iyi görmeyen ve ayakları tutmayan Böyrek'in Benliboz'a seslenmesi; atın gelmesi; Böyrek'e sitem etmesi. B.20-21 – C.38-39 – D.36,46 – E.37 – F.44-45 – G.75-76 – I.11,32 – I.12,20 – K.66,73-76 – N.19,41-45 – O.23 – Ö.38 – P.35 – R.59 – S.41 – Ş.25-26 – T.49. 34. Böyrek'in atlanıp, Allah'ın emriyle, **Hızır** aleyhisselamın "yerin damarlarını" toplaması; Bey Böyrek'i memleketine kavuşturması. A.46 – F.47 – G.78 – I.34 – K.77 – R.61 – S.42 – Ş.27 – U.91. 35. Şehrin kıyısında komşuları **Mustafa Dayının** bir hendek kazdığını görmesi; Bey Böyrek'in ona bu hendeği niçin kazdığını sorması üzere **Mustafa Dayının**, **Akkavak Kızını** oğluna alan **Kel Vezirin** buradan rahat rahat geçmemesi için bu hendeği kazdığını söylemesi. A.47-48 – G.79-81 – I.21 – I.23-24 – L.26 – N.46 – S.44. 36. Bey Böyrek'te saç sakal büyüdüğünden ve boynunda derviş taşı olduğundan her görenin onu derviş sanması. H.60 – I.23 – I.25 – K.82 – M.28 – N.47 – R.63 – S.43 – T.56. 37. Bey Böyrek'in oradan yürüyüp gitmesi. 38. Bengiboz'un kardeşi olup Böyrek'i gideliden beri hiç sesi işitilmemiş olan **Hidetay**'ı kız kardeşinin suya getirmesi. **Hidetay**'ın Bengiboz'u görünce kişnemesi. B.23 – C.40 – Ç.45-46 – F.48-49 – K.80 – M.34-35 – N.50-51 – R.64-64A – S.46 – T.52-53 – U.95. 39. Kızın öfkelenip ata taş atması; Bey Böyrek'in dayanamayarak kıza taş atmamasını söylemesi. B.23 – C.41 – Ç.47 – K.81 – M.36,38 – R.65 – S.47 – T.54 – U.96-97. 40. Böyrek'in kendini tanıtması. 41. Üç gündür aç olduğunu söyleyerek bir kahvealtılık bulmasını istemesi; kızın homurdanarak onu, vezirin düğünü dolayısıyla pişen yemeklerden yemeye yollaması. K.88 – M.40 – N.41,52,54 – S.48. 42. Böyrek'in gelip sırığın ucuna okla nişan attıklarını görmesi. B.26 – C.47 – D.50 – E.42 – H.59 – K.90 – M.29 – N.64 – Ö.42 – P.37 – R.62 – S.45 – T.55 – U.100. 43. Böyrek'in kendini deli olarak tanıtması; düğün kâhyasının kim olduğunu sorması; **Kel Veziri** göstermeleri. 44. Böyrek'in **Kel Vezirden** bir ok istemesi. B.28 – C.50 – H.61 – K.93 – U.103. 45. Nişan bahşişinin bir güğüm altın olduğu. 46. Böyrek'in ısrarı üzerine kendisine verdikleri okla yayı çekip ikiye bölmesi; "bu çürükmüş başkasını verin" demesi; ne kadar getirdilerse hepsini çekip çıkarması. D.50 – H.63 – M.31 – T.57 47. Savaşa giderken kendi okunu annesine bırakmış olduğu; "bu ok kaybolursa, beni öldü bilin" demiş olduğu. 48. Bey Böyrek'in okunu bilenlerden birinin "buna Bey Böyrek'in okunu getirin" demesi. D.52 – H.64 – K.95 N.68 – U.103. 49. Böyrek'in bunu işitince oradakilere yalvarıp bu oku getirtmesi; Nişanı sağ baştan, soldan ve ortadan vurması. B.29 – C.54 – D.53 – E.43 – H.64-65 – K.96,102 – M.32 – N.69 – Ö.42 – R.68 – S.51 – T.58 – U.104. 50. Bir güğüm dolusu altını önüne bırakmaları; "ben cinni miyim

ki bu paraları nerede harcayacağım" diyerek almaması. 51. Yalnız, "para yerine güveyinin başından fesini alayım" demesi; güveyinin başı kel olduğu için oradakilerin gülüşmesi; Böyrek'in güveyinin başını açınca "tû tû" diye tükürüp "vah zavallı, başı da kelmiş" diye alay etmesi. K.97 ,103 – O.33 – R.70 – S.52 – U.105. 52. Böyrek'in kına gecesinde türkü söylemek istemesi; maksadının **Akkavak Kızını** görüp ahvalini anlamak oluşu. A.52 – Ç.51 – D.54 – E.45 – F.55 – G.84 – H.67 – I.26 – M.42 – N.70 – R.71 – S.54 – T.60 – U.111-112. 53. Kadınlar oynarken ipçil kaynana olacak vezir karısının oyuna kalkmış olması; ona şu türküyü söylemesi: "Evlerinin önü ceviz, cevizin dalları konuz, ne çok oynar şu domuz, **Akkar** gelsin oynasın, taze gelin oynasın." Bundan sonra oyuna, yolda hendek kazan **Mustafa Dayının** karısının çıkması ve ona da şu türküyü söylemesi: "Evlerinin önü derecik, itinin adı Baracık, yengem beni saran **Mustafacık**, **Akkar** gelin oynasın, taze gelin oynasın." B.31 – C.58-59 – D.55-56 – E.46 – F.56 – G.85 – H.68 – I.26 – İ.27-31 – K.104-105 – M.43-47 – N.71 – Ö.43 – R.73 – S.55 – T.62 – U.112-113. 54. Gelini oynatmak istemeleri; gelinin o gün zehir içip ölmek üzere perşembeyi gözler olması; **Akkavak Kızını** oyuna kaldırmaları; gelinin oynamaması; sadece ortalıkta gezelemesi; Bey Böyrek'in ona şu türküyü söylemesi: "Elsiz gelin kolsuz gelin, ikrarsız imansız gelin, ayakta duran cansız gelin, senin fidan boyunu sarsam gelin." C.59 – D.56 – E.47 – F.57 – G.86-87 – H.69 – I.28 – M.48 – N.72-73 – O.36 – R.76 – S.56 – T.63. 55. **Mustafa Dayının** karısının bütün bu sözlerden kuşkulanması; Bey Böyrek'in askere giderken **Mustafa Dayının** evinin önünden geçmiş olması; evlerinde o zaman Baracık adlı itlerinin bulunduğu. H.69 – R.74. 56. Kadınların, divanenin sözlerine kızıp "kadınlara laf atıyor" diye **Kel Vezire** haber vermeleri; Böyrek'i sopayla dövüp kovalamaları; Bey Böyrek'in aptesliğin altına gizlenmesi; Bey Böyrek'in adını işitince **Akkavak Kızının** başına kan yığılması; burnundan kan gelmesi; burnunun kanını temizlemek için aptesliğe koşması; kanları yıkarken üstlerinden turnaların ötüşerek geçmesi; **Akkavak Kızının** düğününü ve zehir içeceğini turnalara anlatması; Bey Böyrek'e selam yollaması. D.56 – M.49-51 – O.36. 57. Aptesliğin altındaki Bey Böyrek'in cevap vermesi: "Sarayın önünde çubuğun kırmadım mı? **Kaygulu Karapınar** önünde göğsüne binmedim mi?"; Bey Böyrek'in **Akkavak Kızının** sadakatini anlayarak meydana çıkması. B.32 – C.59 – Ç.53 – D.56 – E.47 – G.88 – I.33 – K.106 – N.79-80 – O.36 – T.63. 58. Ortalığa Bey Böyrek gelmiş lakırdısı yayılınca herkesin bir yer bulup saklanması; **Kel Vezir**in şehirden kaçıp kendisini denize atmaya karar vermesi. C.59 – Ç.54 – D.58 – F.59 – G.89 – H.70 – K.107 – M.53 – N.81-82 – O.32,38 – P.39 – R.78-79 – S.57 – U.124-125. 59. Bey Böyrek'in hemen gidip babasının tahtına oturması. 60. Düğün bozulmasın diye tellal çağırtması; **Hidetay**'ı sulayan kız kardeşini **Kel Vezir**in oğluna vermesi. F.60 – G.90 – I.24 – I.34 – K.114 – M.56 – N.90 – O.43 – Ö.44 – P.44 – S.57 – T.64. 61. **Akkavak Kızını** alıp evine getirmesi; düğün yapmaması; ilkin zindandaki arkadaşlarını kurtaracağını söylemesi. G.91 – N.83 – O.39 – P.41 – T.65. 62. Askerini toplayıp beraberine birçok keçi alması; kral kızının oturduğu şehre gelmesi; kral kızının tertibatı üzere keçilerin boynuzuna mumlar dikerek yakması; keçilerin dört bir taraftan şehri kuşatması; bundan sonra Bengiboz'u doğruca kral sarayının önüne sürmesi. D.44 – F.61 – G.92 – I.30 – İ.35-36 – K.108 – L.36-37 – M.58 – N.84 – Ö.46 – P.42 – R.79 – S.58-59 – Ş.29 – T.66-67 – U.127-128. 63. Gece kralın etraftaki ateşleri görüp şaşması; ateşten çok korkması. 64. Bey Böyrek'in elçi gönderip kırk arkadaşını istemesi; zindandan çıkanların kırk değil, otuzdokuz gelmesi. D.45 – G.93 – I.37 – K.109-110 – N.86 – Ö.47 – P.43 – R.81-82 – S.60 – Ş.32 – U.129,131. 65. Kralın bunun

yerine hazinesine girip istediğini almasını söylemesi; Bey Böyrek'in buraya dilenmeye gelmedim karşılığını vererek "kızını verirsen alırım" demesi; Kralın, kızım sözüme uyarsa veririm, demesi. I.31 – K.111 – P.43 – R.83 – U.132. **66.** Kızın koca memleket yanmaktansa kendini feda edeceğini söylemesi. D.45 – K.111 – U.132. **67.** Değerli ne varsa alıp yola çıkmaları; memleketlerine gelince düğüne başlamaları; Böyrek'in **Akkavak Kızını** ve kralın kızını kendisine nikâhlaması; muratlarına ermeleri. C.62 – Ç.57-58 – D.61 – E.49 – F.63 – G.94-95 – H.71 – I.35 – İ.41-42 – K.115 – L.40,46-47 – M.63,66-67 – N.89 – O.42 – Ö.48-49 – P.45 – S.63-64 – T.70-71 – U.133.

K. *Beyşehir Rivayeti.*

1. **Oğuz ili padişahının** bir oğlu ve bir atlık tayı olmadığı için meraklı oluşu. A.1 – B.1 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.1 – H.1 – I.1 – İ.1 – J.1 – N.1 – O.1 – R.1 – Ş.1 – T.1 – U.1. **2.** Bunu hanımına açması; hanımın yastıkları, minderleri alıp Gül Bahçeye gitmeyi teklif etmesi. A.3,5 – B.2 – C.2-4 – Ç.3 – D.2 – E.2 – F.3 – G.2-3 – H.2 – I.2 – İ.2 – O.2 – P.3 – R.2 – S.2 – Ş.2 – T.2 – U.2-5. **3.** Bir dervişin padişaha neyi merak ettiğini sorması; onun da hanımına söylediği üzüntüyü tekrarlaması. A.5-6 – B.3 – E.3 – F.4-5 – G.4-5 – H.3 – I.3 – İ.3 – J.2 – R.3 – S.3 – Ş.3 – T.3 – U.6-7. **4.** Dervişin ona bir taş atıp üç elma düşürmesini, birini kendisinin yemesini, birini hanımına, birini de küheylana yedirmesini söylemesi. A.7-8 – B.4 – C.5-7 – Ç.5-7 – D.3 – E.4 – F.7 – G.6 – H.4 – I.4 – İ.4 – J.2 – N.2 – O.3 – P.4-5 – R.4 – S.4 – Ş.4 – T.4 – U.8. **5.** Padişahın, dervişin dediklerini yapması; bir oğlu olması; atın da bir tay doğurması. G.7 – O.4 – R.5. **6.** Çocuğun üç beş yaşına girince mektebe verilmesi. G.10 – R.6 – S.5 – T.6 – U.10. **7.** Adsız olduğu için çocukların oğlanla alay etmeleri. B.5 – C.15 – Ç.10 – E.12 – J.3 – O.5 – R.7 – S.7 – Ş.5 – T.7. **8.** Çocuğun bir gün babasına ad konulmazsa kendisini telef edeceğini söylemesi. **9.** Ad koymak için bir yemek verilmesi; çocuğa ad ararlarken dervişin gelerek oğlanın adını Bey Böyrek, tayın adını da Bengiboz koyması. A.12-13 – B.6 – C.16 – Ç.11 – E.13-14 – F.8 – G.8-9 – I.5 – İ.5 – J.4 – N.3 – O.6 – Ö.2 – P.6 – R.8-9 – S.8 – Ş.6 – T.8 – U.9. **10.** Çocuğun üç dört yıl daha okula devamı. G.10. **11.** Bir gün dervişin çıkagelmesi; oğlanın ona "adam olabilmiş miyim?" diye sorması. **12.** Dervişin adam olup olmadığını anlamak için taya binmesi ve havaya attığı elmayı düşmeden kapabilmesi gerektiğini söylemesi. **13.** Oğlanın taya binmesi; dervişin göğe fırlattığı elmayı düşmeden tutması; elmayı alıp **Seydişehir**'e gelmesi. **14.** Oğlanın yine "adam oldum mu?" diye sorması. **15.** Dervişin, bir elma kapmakla adam olunamayacağını, **Çin-Maçin şehrinde Elkavak Kızını** getirirse adam olduğunun bilineceğini söylemesi. **16.** Oğlanın terki heybesinin iki gözüne altın doldurup babasına gelmesi; anasından babasından izin alıp yola çıkması. J.6. **17.** Bir çöle düşerek altı ay bir gün gitmesi. **18.** Açlığı aklına gelmesi; rastladığı bir çobandan ekmek istemesi. **19.** Çobanla söyleşmesi. **20.** Atın ona, çobanın yedi cadı gücünde olduğunu ve kendisini denk almasını söylemesi. **21.** Çobanın yetmiş batman ağırlığında bir gürzü olması; Bey Böyrek'in kılıç ile çobanı ikiye bölmesi. **22.** Sürünün içinden siyah bir koçun çıkıp saldırması. **23.** Atın, bu koçun bir boynuzunun zehir, bir boynuzunun panzehir olduğunu ve iyi durmasını söylemesi. **24.** Bey Böyrek'in koçu öldürmesi. **25.** Beş altı dönüm gittikten sonra, atın bunların ölüsünü bir araya getirip üstlerine kepeneği örtmesi böylece kurt kuş görüp saldırmamasını söylemesi. **26.** Sürüden ayrılan beyaz koçun söylediği türküyü atın açıklaması ve onun söylemesi üzerine Böyrek'in koçtan sürüyü gütmesini istemesi. **27.** Koçun sürüyü çobandan daha iyi gütmesi. **28.** Yoluna

giden oğlanın bir çiftçiye rastlaması; çiftçinin onun selamını almaması. **29.** Çiftçiye **Çin-Maçin şehri**nin yolunu sorması. **30.** Çiftçinin, yetmiş batman ağırlığındaki üvenderesi ile öküzleri durdurup Böyrek'e saldırması. **31.** Üvendireyi vuracağı sırada, Böyrek'in çiftçiyi boynundan tutup sallaması; sabanın kuyruğunun çiftçinin boynundan girip kuyruğundan çıkması. **32.** Kaleden bir yılan çıkması; atın terkisindeki torbaya girmesi; oğlanın haberi olmaması. **33.** Bir çeşme başında yem kestirmek isteyip de torbayı sökünce yılanı görüp yine bağlaması; bir meydan ateşi yakarak torba ile yılanı dağlaması; yine yola düşmesi. **34.** **Bey Bostan Ağa** adında birinin evine misafir olması. **35.** Atın ona, burada uyumamasını, ağanın çok süratli olan atına binerek kıza haber vereceğini söylemesi. **36.** Oğlanın bir saat uyumadan yola çıkmayacağını bildirmesi. **37.** Atın, bacakları arasından bir avuç sinek alıp beyin boynuna sarılarak koynuna koymasını, ondan sonra bir saat uyumasını tavsiyesi. **38.** Böyrek'in uyuması; konak sahibinin atlanıp giderek kıza, oğlanı haber vermesi. **39.** Kızın bir gürz alıp gelmesi; sallayınca konağın pilav gibi yıkılması; gürzü bırakıp, yiğit bu gürzü alsın gelsin demesi. D.16 – R.27 – U.32-34. **40.** Gürzü kaldıramayacağı için Böyrek'in ağlamaya başlaması; atın öğüdüyle gürzü alıp doğrulması. D.17 – R.28. **41.** Atın altı saat sonra artık gidemeyeceğini söyleyip dayanması. **42.** Oğlanın yine ağlamaya başlaması; ağlarken "ah dede" demesi. **43.** Dedenin yardımıyla gürzü alıp yumurta gibi oynatarak gitmesi. D.17 – R.28. **44.** Varıp bir sallayarak kızın konağını yıkması. **45.** Hizmetçilerin Bey Böyrek'i alıp üç kat yukarı çıkarmaları. **46.** İçki masasının kurulması; atın ona rakı içmemesini tembihi. **47.** Oğlanın kızın sunduğu kadehi, üçüncü defasında, içmemezlik olmaz diye içmesi. **48.** Bey Böyrek'in düşüp ölmesi. **49.** Kızın, oğlanın atını tutmalarını söylemesi; atın kaçması. **50.** Atın gelip oğlanın suratına işeyerek onu diriltmesi; alıp **Bey Bostan Ağa**nın konağına getirmesi. **51.** **Akkavak Kızı**nın oraya gelmesi ve "git yiğidin ölüsünü al" demesi. **52.** **Bostan Ağa**nın yiğidin çoktan geldiğini söylemesi. **53.** Ertesi sabah güreşe karar verilmesi. Ç.30 – H.32 – J.13 – N.13-14 – O.13 – Ö.20-21 – R.26,29 – T.22-23 – U.38. **54.** Atın, Böyrek'e kızın memelerine atılmasını, saçından bir kıl koparmasını, kızı atın terkisine koymasını, tılsımının bu olduğunu söylemesi. H.33-34 – J.13 – N.13-14 – O.14 – Ö.20-21 – R.29 – T.24 – U.47-54. **55.** Böyrek'in kızı alıp yola düşmesi. Ç.31 – G.45 – J.16 – N.14 – O.15 – Ö.25 – R.39-40 – S.28 – T.26 – U.55-57. **56.** **Bey Bostan Ağa** ile hesaplaşması. **57.** Kızın biri çiftçi, biri çoban iki kardeşi olduğunu, bunların elinden kurtulamayacağını söylemesi. **58.** Kızın kepeneği kaldırıp çobanın ölüsünü görmesi. **59.** Karşılarına çıkan birinin **Oğuz ili padişahı**na muştucu göndermeleri. H.37 – L.1 – R.41 **60.** Oğlan ile kızın, Böyrek'in babasının sarayına girmeleri. A.32,35 – Ç.31 – D.29 – E.22 – H.36 – J.16 – P.20. **61.** Oğlanın dedeye "adam olabilmiş miyim?" diye sorması. L.12-15. **62.** Dedenin ona, kralın yedi yıldır soylarını tuttuğunu, bu soyu kralın elinden kurtarırsa adam olduğunu bileceğini, hem de düğününü yapmasını söylemesi. D.30-31 – E.23 – G.46-47 – H.38-40 – I.16 – J.17 – L.15-16 – O.17 – Ö.26 – P.21 – R.42 – S.30 – T.28 – U.62. **63.** Oğlanın otuzdokuz arkadaşıyla yola çıkması. A.37-38 – B.11 – C.24 – Ç.32-33 – D.33 – E.24 – F.28 – G.48-49 – H.41 – I.8 – I.9 – J.18 – L.17 – N.15 – O.19-20 – Ö.27 – P.22 – R.43 – S.31 – Ş.13 – T.29 – U.63 **64.** **Uyuz ili** çadırına gelmesi; atın uyarmasını dinlemeyerek yatmaları; gaflet basıp uyumaları. B.12 – C.25 – Ç.34 – D.34 – E.25 – F.29 – G.50 – H.42 – I.9 – I.10 – J.19 – L.18 – M.1 – N.16 – Ö.28 – P.23 – R.44 – S.32 – Ş.14 – T.30-31 – U.64-65. **65.** Ertesi gün kralın bunları görerek, kızlarına, ellerinin bağlanmasını buyurması; bağlayıp zindana atmaları. A.39 – B.14 – C.27-28 – Ç.36 – D.35 – E.26-27 – F.30-32 – G.51 – H.43 –

I.10 – İ.11 – J.20 – L.19-20 – N.17-18 – O.21 – Ö.29-31 – P.24 – R.45 – S.33 – Ş.15 – T.32 – U.66-67. **66.** Bir buçuk yıl zindanda kalmaları. A.40 – B.14 – C.29 – Ç.37 – D.36 – E.27 – G.52-57 – I.11 – İ.12 – J.34 – N.19 – O.23 – T.34 – U.61. **67.** Böyrek'in babasının yetmiş katıra para yükleyerek oğlundan haber almak üzere bezirgân yola çıkarması. Ç.37 – L.25-27. **68.** Bezirgânın yedi düveli dolaştırdıktan sonra **Urusya** olması lazım gelen krala yönelmesi. L.26-28. **69.** Böyrek'in bezirgânlarla haberleşmesi; **Elkavak Kızının Kel Vezire** varacağını, düğünlerinin yapıldığını öğrenmesi. A.41-42 – B.16-17 – C.30-32 – D.37 – E.28 – F.46-47 – G.57-60 – H.47-49 – I.12 – İ.14-16 – J.22 – L.32-33 – M.7-8,14,16-17 – N.21-25 – O.24-26 – Ö.33 – P.26 – R.50 – S.36 – Ş.21 – T.36 – U.71-72. **70.** Kralın saçı uzun **Selvinaz** adlı kızının türküyü çağıran yiğidi buldurması. A.42 – C.33-36 – F.36 – G.61 – H.46,50 – I.15 – İ.17-18 – J.22 – N.27-35 – Ö.34 – P.27-30 – R.51-53 – S.37 – Ş.21-23 – T.37-39 – U.74-82. **71.** Kızın kendisini almak şartıyla Böyrek'i zindandan çıkaracağını söylemesi. A.44 – B.19 – C.37 – Ç.38-43 – E.31 – F.37 – G.66 – I.15 – İ.19 – O.28 – P.31 – R.54 – Ş.16-21 – T.35-44 – U.83. **72.** Kızın Böyrek'i zindandan çıkarması; urganın yetmemesi; üç bölük saçından ikisini eklemesi; bu da yetmeyince urgan almaya gitmesi; fakat verdiği süre geçip de hâlâ gelmeyince Böyrek'in kalemtıraş ile urganı kesip düşmesi. A.46 – B.19 – E.32 – F.43 – G.71-74 – H.54 – I.16-19 – J.32 – M.22-23 – N.36-37 – Ö.35 – P.33-34 – R.58 – S.38-40 – Ş.24 – T.45-47 – U.84-87. **73.** Atın gelmesi; yedi yıldır lağım deldiğini, bir gün daha dursaymış gelip onları alacağını söylemesi. C.38-39 – D.46-47 – E.37 – F.41,44-45 – G.76-77 – H.55,57 – I.20 – İ.22 – J.33 – N.41-45 – O.29 – P.35 – R.59-60 – S.41 – Ş.26 – T.49 – U.88. **74.** Atın ağasının kaleden indiğini görünce gelmesi. **75.** Böyrek'in "gel gözlerini sevdiğim atım" diyeceğine "gel gözleri kör olası atım" demesi; atın küserek bırakıp gitmesi. **76.** Böyrek'in yarı ölü yarı diri halde ata bir türkü söyleyerek dönmesi için yalvarması. **77.** Atın onu alıp babasının memleketine getirmesi. A.46 – Ç.43 – H.57 – I.24 – J.34 – Ö.36 – R.61 – S.42 – Ş.27 – U.94. **78.** Dedenin gelip oğlanın ve atın arkasını sıvazlaması; ikisinin de eskisinden daha iyi olması. U.90-93. **79.** Dedenin duasıyla kuruyan çeşmenin akmaya başlaması. N.49. **80.** Atın anası Küheylan'ın suyu görünce koşması; kız kardeşinin kısrağı çevirmek istemesi. C.40 – Ç.45-46 – F.49 – J.38 – M.34-36 – N.50-52 – Ö.39 – R.64 – S.46 – T.52 – U.95-96. **81.** Böyrek'in bacısına atı ellememesini söylemesi. J.39 – M.38 – R.65 – S.47 – T.54 – U.97. **82.** Kızın "kıllı derviş, kısrağımıza karışma" diye karşılık vermesi. **83.** Kızın, babasına gelip, gelenin gözlerini ağasına benzettiğini söylemesi. M.39 – R.66. **84.** Babasının, kızına inip tavlada kısrağın ağlayıp ağlamadığına bakmasını söylemesi. **85.** Kızın, kısrağın inim inim ağladığını görmesi. **86.** Kısrağın gözyaşından getirdiği damla ile babasının gözlerinin açılması. S.50. **87.** Kızın Böyrek'in boynuna sarılması. S.49. **88.** Böyrek'in ekmek istemesi üzerine kızın bir haftadır aç olduklarını söylemesi. S.48. **89.** Böyrek'in bacısına, kendisine haber gönderince ok ve yayını vermemezlik etmemesini tembihlemesi. **90.** **Elkavak Kızının** altun diktirmesi; altun vurulursa **Kel Vezire** varacağını söyleyerek Böyrek'in sağ olup geleceğini bildiğinden bununla **Kel Veziri** oyalaması. B.26 – C.47 – D.50 – E.41-42 – H.59 – J.42 – M.29 – N.64-65 – Ö.42 – R.62,67 – S.45 – T.55 – U.100. **91.** Böyrek'in düğün evine gitmesi; silah atanların seyrine bakması. B.26 – C.46 – D.54 – E.45 – F.55 – G.84 – I.26 – M.42 – N.66 – R.67,71 – U.99. **92.** **Kel Vezirin** altun vurulsa da gelin çıksa diye beklemesi. U.101-102. **93.** **Kel Vezirin** Böyrek'den altuna iki el de onun atmasını istemesi. B.28 – E.42 – H.61-63 – J.44 – M.30 – T.57-58. **94.** Böyrek'in önce atmasını bilmediğini söylemesi; Vezirin ısrarı üzerine eskiden kalma ok ve yay istemesi. B.28 – N.68 – U.103. **95.** **Kel Vezirin** bir küfür savurması; Böyrek'in ok-yayını salık vermesi. B.29 – C.53 – H.64 – J.48 –

M.30-31. **96.** **Kel Vezirin** eski karısından olan oğlunun gidip bunları getirmesi. B.29 – D.52. **97.** Böyrek'in **Kel Vezir** kafasını açmak şartıyla altunu vuracağını söylemesi; bir de gelin evine gitmeye izin istemesi. B.26 – J.51 – Ö.42. **98.** **Kel Vezirin** bir hocaya danışarak izin vermesi. **99.** Böyrek'in "Zor Deli" dedikleri dört dayısı olduğu; bunların "altunu kim vurursa onun başını keseceklerini" söylemeleri. **100.** Böyrek'in boynunda saksağan yumurtası denli bir beni bulunması; bununla kendini tanıtması. **101.** Dayılarına göz kırpması; onların çekilmeleri. **102.** Böyrek'in bir besmele çekip altunu ortasından vurması. B.29 – C.54-56 – E.43 – H.65 – J.49 – M.32 – N.69 – R.69 – S.51 – T.58 – U.104. **103.** Vezirin verdiği parayı almayarak Böyrek'in güveyinin kafasını açtırması; kel olduğunu görünce "tû aha kelmiş" demesi; ahalinin buna gülmesi. J.51 – S.52 – U.105-106. **104.** Bey Böyrek'in yedi telli sazını kapıp ailelerin içine girmesi. A.52 – B.30 – C.58 – Ç.51 – D.54 – F.55 – G.85 – H.67 – I.24 – İ.26 – J.53 – M.29 – N.70 – R.72 – S.54 – T.60,62 – U.107,112,114. **105.** İlkin vezirin anası **Topal Selçike** türkü söylemesi. B.31 – C.59 – Ç.53 – D.55 – E.46 – F.56 – G.85 – H.68 – I.26-27 – İ.27-30 – J.53 – M.44-47 – N.70-71 – R.73-75 – S.55 – U.113. **106.** Kadının kızıp gelini oyuna kaldırması; geline söylediği türküde Bengiboz'un adı geçince kızın kendini atıp Böyrek'in boynuna sarılması. B.31 – C.59 – Ç.53 – D.57 – E.47 – F.56-57 – G.87-88 – H.69,70 – I.28 – İ.31-32 – M.48-52 – N.71-73,75-81 – O.36 – Ö.43 – R.76 – S.56 – T.63 – U.116-117,121-122. **107.** Dört dayının **Kel Veziri** aramaları; onu saklandığı kaz kümesinden çıkarmaları; katırın kuyruğuna bağlayıp parçalatmaları. A.53 – B.33 – C.61 – Ç.54 – D.58,60 – F.59-60 – G.89-90 – I.29 – İ.33 – J.58 – N.82 – O.38 – Ö.44 – P.39 – R.78 – S.57 – U.124. **108.** Böyrek'in krala mektup yazarak kırk kişi ve kırk atı istemesi; göndermezse sarayı başına geçirmekle korkutması. Ç.56 – E.49 – F.61 – G.92 – I.30 – İ.35 – J.62 – L.36-37 – N.86 – O.39 – P.41-42 – R.82 – S.58,60 – Ş.29,32 – U.127-128. **109.** Kralın tutsakları saydırması, bir kişinin eksik çıkması. L.38-39 – N.87 – U.131. **110.** Böyrek'in eksik kişi yerine **Selvinaz**'ı göndermesini istemesi. F.62 – I.31 – J.64 – N.87 – R.84. **111.** Kralın kızına danışması; kızın razı olması. J.65-66 – L.45 – N.88 – R.83 – U.132. **112.** Kralın tutsakları teslim etmesi; kızına ve damadına elbise diktirmesi. G.94 – H.70 – İ.41 – L.40 – N.89 – Ö.47 – P.43 – Ş.33 – U.135. **113.** Kırk gün kırk gece düğün yapılması. Ç.58 – D.61 – L.47 – N.89 – S.64 – U.135. **114.** Kız kardeşini **Kel Vezirin** oğluna vermesi. F.60 – I.29 – J.60 – N.90 – O.43 – P.44 – Ş.36 – T.64 – U.125. **115.** Böyrek'nin ilkin **Elkavak Kızını** sonra **Selvinaz**'ı alması. C.62 – Ç.58 – D.61 – F.63 – G.95 – I.35 – İ.42 – J.67 – M.67 – O.42 – Ö.49 – P.45 – R.86 – S.64 – Ş.35 – T.71.

L. *İstanbul Rivayeti.*

1. Böyrek'in, babasının vilayetine üç konak yerden ona muştucu göndermesi. A.32 – C.22. **2.** Babasının vezirlerini karşılamaya göndermesi. **3.** Böyrek'in bir gece yarısı harem otağının yanında bir feryat işitmesi. **4.** Taya kadını çağırması; **Gülaferide**'nin çadırın arkasında dikilmesi. **5.** **Akkavak Şah**, nikâh edip gerdek olsun dediği zaman Böyrek'in anasının babasının rızasını almadan kızın yanına varmamaya ahdetmesi; bu yüzden yanlarına gitmediğini söylemesi. **6.** Tayanın **Gülaferide Banu** ile odaya girmesi; şehzadenin cevaplarını söylemesi. **7.** Bey Böyrek'i vezirlerin ve anasının karşılaması; Bey Böyrek'in Bengiboz'un uzerinde anasının rikâbında yürümesi. **8.** Bey Böyrek'in anasının katına varması ve **Gülaferide** ile olan macerasını anlatması. G.45. **9.** Tayanın **Gülaferide**'yi Böyrek'in yanına götürmesi. **10.** Düğün hazırlıklarının olması; padişaha **Akkavak Şahın** nâmesinin verilmesi. B.10. **11.** **Kahirperi** ile **Cihangir Eblaksüvar**'ın yerli yerine oturmaları. **12.** **Cihangir Eblak-**

süvar'ın şehzadeyi kıskanması; ona bir kötülük düşünmesi. 13. Şehzadenin **Cihangir Eblaksüvar'a** "adamlarıyla gelsin" diye haber göndermesi. 14. Ava çıkmaları; kahve ve tütün içerlerken Böyrek'in ona şehir halkının kendisi hakkında neler söylediğini sorması. 15. **Cihangir**'in, halkın bu kızı zorla getirmenin hüner olmadığını, erkekliğin **Üngürus Kralını** basıp kızı **Dilfüruz**'u almak olduğunu söylediklerini uydurması. 16. **Cihangir**'in övmesi üzerine Böyrek'in **Dilfüruz'a** âşık olması. 17. Güvendiği otuzdokuz pehlivanla **Oğuz şehrinden** yola çıkışı A.37-38 – B.11 – C.24 – Ç.32-33 – D.31-33 – E.23-24 – F.28 – G.47-49 – H.38-41 – I.7-8 – İ.9 – J.17-18 – L.62-63 – N.15 – O.16-20 – Ö.26-27 – P.22 – R.42-43 – S.30-31 – Ş.8-9,13 – T.28-29 – U.62-63. 18. **Üngürüs şehrine** bir konak yerde hayvanları çayıra salıp uyumaları. A.38 – B.12 – C.25-26 – Ç.34-35 – D.34 – E.25 – F.29 – G.50 – H.42 – I.9 – İ.10 – J.19 – L.64 – N.16 – Ö.28 – P.23 – R.44 – S.32 – Ş.10,14 – T.30-31 – U.65. 19. Kendilerinin tutsak olması; Benliboz'dan başka bütün hayvanların tutulması. A.39 – B.13 – C.27-29 – Ç.36 – D.35 – E.26-27 – F.30-32 – G.51 – H.43-44 – I.10 – İ.11 – J.20 – K.65 – M.2 – N.17-18 – O.21 – Ö.29-30 – P.24 – R.45 – S.33-34 – Ş.15 – T.32-33 – U.66-69. 20. Benliboz'un **Oğuz vilayetine** doğru gitmesi; saray kapısında bir nara urması. 21. Şahın Benliboz'un geldiğini, şehzadenin üzerinde olmadığını haber alması. 22. Bu haberden, ananın **Gülaferide**'nin, tayanın ve bütün sarayın üzüntüye düşmesi. 23. Şahın, **Şemse Banu** adlı kızının Benliboz'a binip onu ahıra bağlaması. 24. **Cihangir Eblaksüvar**'ın içinden buna sevinmesi; **Kahir Perizad**'ın sandalyesinin kendisine kalacağını umması. 25. Şahın etrafa adamlar göndermesi; onların yok haberi getirmesi; Şahın umudunu kesmesi. 26. Şahın, düşünürken **Üngürüs Kralının** kalesine adam göndermeyi akıl etmesi. 27. Bezirgânbaşı **Hoca Mansur**'u çağırıp, hem ticaret hem casusluk amacıyla **Üngürüs Kralının** kalesine göndermesi. 28. Bezirgânbaşının **Üngürüs Kalesine** gelmesi; Krala hediye vermesi; malını çözüp satmaya, bir yandan da şehzadeyi araştırmaya başlaması. A.41. 29. **Hoca Mansur**'un kiraladığı han odasının kralın sarayına bakması. J.22. 30. **Hoca Mansur**'un bizzat bakıp tımarını yaptığı bir katırı olması. J.22. 31. Bir gün Böyrek'in, sarayın avlusuna bakarken katırı görmesi; **Hoca Mansur'a** seslenmesi. G.57 – H.47 – J.22 – P.26 – R.50 – S.36 – Ş.21 – T.36 – U.71. 32. Delikten **Hoca Mansur** ile konuşması; başına gelenleri anlatması. A.41 – J.22. 33. Ayrılacakları zaman Böyrek'in anasına babasına selam göndermesi; durumunu, üzüleceği için **Gülaferide**'ye, düşman olduğu için **Cihangir Eblaksüvar'a** söylememesini tembihlemesi. A.42 – B.15-17 – C.30-32 – D.39 – E.28 – F.46 – G.58-60 – H.48-49 – İ.14-15 – J.22 – L.69 – M.16-17 – N.21-25 – O.24-26 – Ö.33-34 – P.27-30 – R.51-52 – S.37 – Ş.21-23 – T.37-39 – U.72. 34. Bezirgânbaşının **Oğuz şehrine** dönüp şaha olanı biteni anlatması. 35. Şahın bu haberi hanımına, **Gülaferide Billurten**'e ve dadıya haber vermesi; onların yaslanmaları. 36. Şahın divan kurup **Üngürüs Kralına** savaş açması. Ç.56 – J.62 – M.60 – N.84 – O.49. 37. Şahın bezirgânbaşına vezirlik vermesi; onunla krala bir nâme göndermesi; oğlunu otuzdokuz arkadaşıyla bırakmasını, bırakmazsa vaktine hazır olmasını bildirmesi. I.35 – J.62. 38. Kralın zindanda şah evladı olup olmadığını sorması; yok diye cevap alması. 39. Savaş olması; Kralın tutsak edilmesi; **Kâmuran Şahın** buyruğuyla hapsedilmesi. İ.35 – M.61 – N.85 – O.41 – Ö.46 – P.41-42 – R.79-80 – S.58 – Ş.29 – T.67 – U.127-130. 40. Kalenin alınması; Böyrek ve arkadaşlarının kurtarılması. J.67 – Ö.48 – U.131. 41. Böyrek'in şah katında, zindancının kendilerine çok iyilik ettiğini söylemesi. 42. Şahın buyruğuyla kralın kale burcuna asılması. M.62. 43. Şahın hanımına haber göndermesi; Onun da muştuyu **Gülaferide Billurten**'e vermesi. 44. Şahın zindancı **Kartos**'u kral dikmesi; yılda elli bin

altun haraca bağlanması. 45. Böyrek'in kralın kızını da alıp götürmek istemesi; kızın zaten Böyrek'i görüp âşık olduğundan buna razı olması. M.63 – R.84. 46. Hep birlikte **Oğuz şehrine** dönmeleri. Ç.57 – G.95 – J.67 – S.63 – Ş.35 – T.70 – U.133-134. 47. Düğün yapılması; Böyrek'in önce **Gülaferide**, sonra kral kızı **Dilfüruz** ile gerdeğe girmesi. Ç.58 – D.61 – F.63 – I.42 – J.67 – M.65 ,67 – N.89 – O.42 – Ö.49 – P.45 – R.86 – S.64 – Ş.36 – T.71 – U.135. 48. Padişah yaşlı olduğundan tahta Böyrek'in geçmesi. G.96.

M. *İstanbul Rivayeti.*

1. **Üngürus Kralının** şehzadeyi uykuda yakalayıp zindana atması. A.39 – B.12-14 – Ç.36 – J.20. 2. Ağlamaktan Böyrek'in babasının gözlerinin kör olması; halkın bölünmesi. 3. Padişahın yedi vezirinden birinin kel olduğu. 4. **Cihangir Eblaksüvar**'ın vezire **Gülaferide Banu**'nun kocaya varacağını, kendisinden iyi namzet olmayacağını söylemesi. 5. **Kel Vezirin Gülaferide**'ye fesatçı bir kadın göndermesi. 6. **Gülaferide**'nin kadını terslemesi; onun da gelip bunu **Kel Vezire** anlatması. 7. **Cihangir Eblaksüvar**'ın, birtakım adamları uydurma derviş kılığına sokarak, bunlara kahvehanede **Üngürus Memleketi**nden geldiklerini, bir gün Böyrek'in ölüsünü kaleden çıkarıp götürdüklerini, otuzdokuz arkadaşının da birer birer öldürdüklerini, şehzadeye çok acıdıklarını uydurup söyletmesi. 8. Şahın bu haberi alan karısının dervişleri saraya çağırtması; dervişlerin aynı şeyi ona da anlatmaları; bunu şahın duyması; sarayda yas olması. 9. Bu haberin **Duhter-i Aksal Kızı**, yani **Gülaferide Banu Billurten**'in de kulağına gitmesi. 10. **Kel Vezirin** kıza tekrar haber salması; kocakarının kızın damarına girmesi; kızın kırk gün yastan sonra evlenmeye razı olması. 11. Vezirin işi açmak üzere şaha gitmesi; güya kızın evlenmek istediğini söylemesi. 12. Şahın **Akkavak Kızının** kimi isterse varmasına izin vermesi. 13. **Kel Vezirin** düğüne başlaması. 14. **Oğuz şehrine** gelen bezirgânların düğünün ayrıntılı haberini, şahin gözlerinin alil olduğunu öğrenmesi. A.41-42 – B.16-17 – C.32 – J.21. 15. Kralın zindandakileri havalandırmaya çıkarması. Ç.37 – D.38 – G.56 – H.45 – I.11 – İ.13 – J.21 – N.20 – Ö.32 – P.25 – S.35 – Ş.16 – T.35 – U.70. 16. Böyrek'in Oğuz kıyafetinde kervanlar görüp bunlarla haberleşmesi; kervanda bulunan keloğlanın şehzadenin sorduklarına karşılık vermesi. A.41-42 – B.15-16 – C.31-32 – D.39-40 – E.28 – G.57 – H.47 – I.12 – İ.14 – J.22 – K.67-69 – L.26-33 – N.21-25 – O.24-26 – Ö.33 – P.26 – R.49-50 – S.36 – Ş.21-23 – T.36 – U.71 17. Böyrek'in **Banu**'yu **Kel Vezirin** aldığını öğrenmesi. A.42 – B.17 – C.32 – D.40 – E.28 – G.58-60 – H.48-49 – I.15-16 – J.22 – K.67-69 – L.26-33 – N.21-25 – O.25-26 – Ö.34 – P.27-30 – R.50-52 – S.37 – Ş.21-23 – T.37-39 – U.72. 18. Kralın arada bir geziye çıkan kızının geldiğini gören herkesin kaçışması; Bey Böyrek'in hayran olduğu için farkına varmaması. 19. Kızın Böyrek'i görüp âşık olması. B.18 – Ç.38 – D.40 – E.30 – H.46 – I.17 – J.24 – N.27-36 – R.53 – S.38 – Ş.17-20 – T.40. 20. Böyrek'in yeniden zindana atılması. G.62 – I.14 – J.25 – N.26. 21. Kızın zindancıdan, Böyrek'in **Oğuz Şahı Kâmuran Şahın** oğlu olduğunu öğrenmesi. 22. Kızın bir gün gördüğü düş üzerine, biraz helva pişirip dağıtmak için babasından izin alması. 23. Kızın Böyrek'i kadın kılığına koyarak zindandan çıkarması. A.44 – B.19-20 – C.34-37 – D.41 – E.31-32 – F.37 – G.64-65 – I.15 – İ.19 – K.72 – N.36 – O.28 – Ö.35 – P.32 – R.58 – S.39 – T.40-47 – U.74-86. 24. Oğlanı bir çeşme başına getirmesi; orada yine eski kılığına koyması; kendisini de alıp gitmesini söylemesi. A.44 – D.42 – G.66 – Ö.36. 25. Şehzadenin çeşmede yıkanıp uykuya yatması. 26. Bir dervişin peyda olması; Böyrek'e düğün yapılmakta olmasına rağmen **Gülaferide**'nin kendisine nasip ola-

cağını, kız kardeşi **Şemse Banu**'nun da **Kel Vezirin** nasibi olduğunu söylemesi. **27.** Dervişin onu sol ayağının üzerine bastırarak göz yumup açıncaya dek **Oğuz şehrinin** bağları başına ulaştırması. **28.** Böyrek'in tanınmamak için orada karşısına çıkan bir abdal ile giysilerini değiştirmesi. I.25 – J.36 – S.43 – T.56. **29.** Böyrek'in zurna sesi duyup düğün evine gelmesi; altundan yapılmış bir kabağa ok attıklarını görmesi. A.52 – B.26 – C.46-49 – Ç.51 – D.50 – E.41 -42 – F.55 – G.84 – H.58-59 – I.26 – J.42 – K.90-91 – N.64 – Ö.42 – R.67,71 – S.45 – T.55 – U.99-100. **30.** **Kel Vezirin Cihangir Eblaksüvar**'a, abdala da bir ok vermelerini söylemesi. B.29 – C.53 – D.52 – E.42 – H.61 – K.93 – T.57 – U.102. **31.** Böyrek'in yayı çekince ortasından kırması; böylece birbiri ardına yedi yay kırması; bunun üzerine vezirin Böyrek'in yayını getirmelerini söylemesi. D.53 – H.63-64 – J.46 – K.95 – T.57 – U.103. **32.** Böyrek'in kabağı ortasından vurması. B.29 – C.54 – E.43 – H.65 – J.49 – K.102 – N.67-69 – R.68 – S.51 – T.58 – U.104. **33.** Ondan önce vuramayanların vezirin yanında kendilerini küçük düşürdüğü için Böyrek'i alıp kaçırmaları. **34.** Şehzadenin sarayın önündeki çeşmeye gelmesi; kız kardeşinin Benliboz'u suya getirdiğini görmesi. B.23 – C.40-41 – J.38 – K.80 – T.52-54 – U.95. **35.** Böyrek'in kayboluşundan beri su içmeyen Benliboz'un su içip oynamaya başlaması. B.23 – C.41 – J.38 – K.80 – S.68 – T.53 – U.96. **36.** Kızın atın oynanmasına kızması. B.23 – C.41 – J.39 – K.80 – S.47 – T.53 – U.96. **37.** Atın, abdal kılığındaki şehzadeye bakıp kişnemeye başlaması. B.23 – C.41 – J.38 – K.80 – T.53 – U.96. **38.** Böyrek'in kızdan, atı bir daha dövmemesini istemesi. J.39 – K.81 – T.54 – U.97. **39.** Kızın gözünü kaldırıp bakınca Böyrek'i kardeşine benzetmesi ve kanı kaynaması. **40.** Böyrek'in kızdan ekmek istemesi. J.41 – K.88 – M.40. **41.** Kızın hâlâ orada duran abdala bir türküyle söz atması. **42.** Böyrek'in kalkıp düğün evine gelmesi; **Akkavak Kızını** karalar içinde görmesi. C.46 – D.54 – H.67 – I.24 – I.52 – K.104 – N.70 – R.71 – S.54 – T.60 – U.99. **43.** Kendisinden saz çalmasını istemeleri. D.56 – I.26 – R.72 – U.112. **44.** **Mustafacık** dedikleri yiğidin sevdiğine bir türkü söylemesi. B.31 – C.58 – F.56 – G.85 – H.68 – I.26 – I.27-28 – J.53 – N.70-71 – R.73-74 – S.55 – T.62 – U.113. **45.** Kızın türküdeki imadan bu abdalın Böyrek olduğunu anlaması. B.31 – C.58 – G.85 – H.68 – I.27 – I.29 – J.53. **46.** **Kel Vezirin** birinci karısı kalkıp oynarken de ona göre türkü söylemesi. B.31 – C.58 – F.56 – H.68 – I.28 – J.53 – N.70-71 – R.75 – S.55 – T.62. **47.** **Topal Selçik** dedikleri kadına göre de bir dörtlük söylemesi. B.31 – C.58 F.56 – H.68 – J.53 – K.105 – N.70-71 – S.55 – T.62. **48.** **Gülaferide** oynarken söylediği türküyle kendini tanıtması. B.31 – C.59 – Ç.53 – D.57 – E.47 – F.57 – G.86-88 – H.69-70 – I.28 – I.30-32 – J.54 – K.106 – N.72-73 – O.36 – R.76 – S.56 – T.63 – U.117,121-122. **49.** Laf attı diye Böyrek'i düğünden sürüp çıkarmaları; sarayın gül bahçesine gelmesi. J.56 – N.73 -80. **50.** Kızın yanındakileri savıp yalnız kalması; ötüp giden turnalara bir türkü söylemesi; umutsuzluktan elindeki hançeri kendine saplamak istemesi. J.56. **51.** Böyrek'in hâlâ abdal kıyafetinde ortaya çıkması; kızla karşılıklı şiir söylemesi; sonunda kızın Böyrek'in boynuna atılması. C.59 – D.58 – J.56 – K.106. **52.** Kızla biraz oynaştıktan sonra Böyrek'in babasının sarayına gitmesi; kıza da doğruca saraya gelmesini söylemesi. **53.** Babasından anasından sonra herkesin Böyrek'in geldiğini duyması. J.58. **54.** Babasının Böyrek'i tahtına oturtması. **55.** Korkusundan divana gelmeyen **Kel Veziri** buldurtması; katına getirmesi. B.33 – D.59 – F.59 – G.89 – I.29 – İ.33 – K.107 – N.83 – O.38 – Ö.44 – P.39 – R.78-79 – S.57 – U.124. **56.** Böyrek'in **Kel Vezire** kız kardeşi **Şemse Banu**'yu vermesi. F.60 – G.90 – I.29 – İ.34 – J.60 – N.90 – O.43 – Ö.44 – P.44 – T.64 – U.125. **57.** **Cihangir**'i başpehlivan yapması ve onu **Kahir Perizad** sandalyesine oturtması. **58.** Böyrek'in **Üngürus kralına** karşı asker toplaması. Ç.56 – F.61 – I.35 – J.62 – K.108

– L.36 – N.84 – Ö.45. 59. **Gülaferide**'ye, kral kızına verdiği sözü bildirmesi; arkadaşlarını kurtarmak üzere gideceğini haber vermesi. 60. **Oğuzlar vilayetinden** çıkıp **Üngürus**'a gelmeleri. G.92 – I.30 – K.108 – L.36 – N.84 – Ö.42 – S.58 – Ş.32 – U.128. 61. Savaşta kralın esir düşmesi. L.39. 62. Böyrek'in kralı kılıçlayıp onun tahtına çıkması. L.42. 63. Kral kızını nikapla getirmesi; kızın dilemesi üzerine kralı ve otuz dokuz adamını zindandan çıkarması. Ç.57 – H.71 – I.33 – İ.41 – J.64 – N.87 – Ö.48 – P.43 – S.61 – Ş.33. 64. Kızı kendi otağına götürmesi; kralı haraca bağlaması ve tahtına oturtması. 65. Kralın rızasıyla kızı **Dilfüruz**'u Böyrek Şah'a vermesi. 66. Üç gün sonra dönüp **Oğuz iline** gelmeleri. F.62 – G.95 – I.34 – İ.41 – J.67 – L.64 – S.63 – T.70 – U.133-134. 67. Önce kız kardeşini **Kel Vezir** ile evlendirmesi; ikinci hafta **Gülaferide** ve üçüncü hafta **Dilfüruz** ile gerdeğe girmesi. B.32 – Ç.58 – F.63 – G.95 – H.71 – I.35 – İ.42 – J.67 – K.114-115 – L.47 – N.89-90 – O.42-43 – Ö.49 – P.45 – R.86 – S.64 – Ş.35-36 – T.71 – U.135.

N. *Meydan Rivayeti.*

1. Çocuksuz **Oğuz padişahı**. A.1 – B.1 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.1 – H.1 – I.1 – İ.1 – J.1 – K.1 – O.1 – R.1 – Ş.1 – T.1 – U.1. 2. **Hızır**'ın verdiği elmanın yarısını kendisinin, yarısını hanımının yemesi; kabuklarının ata verilmesi. A.7 – B.4 – C.7 – Ç.7 – D.3 – E.4 – F.7 – G.6 – H.4 – I.4 – İ.4 – J.2 – K.4 – O.3 – P.4 – R.4 – S.4 – Ş.4 – T.4 – U.8. 3. Kendisi gelinceye dek oğlana ad konmamasının tembihi. Ç.8 – E.5 – I.5. 4. Çocuğun her tarafı kapalı bir odada dört yaşına girmesi. E.6. 5. Çocuğun bir gün aşık oynarken damın üstündeki camı kırması. E.7. 6. Odaya güneş girince çocuğun şaşması; dama çıkması; babasının odasına oturması. E.8-11. 7. **Hızır** aleyhisselamın gelip çocuğun adını Bey Bira, atın adını Bengiboz koyması. A.12-13 – B.6 – C.16 – Ç.11 – E.14 – F.8 – G.8-9 – I.5 – J.3-4 – K.7-9 – O.5-6 – Ö.2 – P.6 – R.7-9 – S.7-8 – Ş.5-6 – T.7-8 – U.9. 8. Çocuğu görüp bir şamar vurması; "**Dalkavak Kızını** getirdin de mi minderin üstüne oturdun" demesi. 9. Beş on gün sonra yine gelmesi; çocuk kahve içerken bir şaplak daha vurması; "**Dalkavak Kızını** getirdin de mi bütün ağızlı fincandan kahve içiyorsun, yarım ağızlı fincan nene yetmez" demesi. 10. Çocuğun "dedem bana neden böyle diyor?" diye demir çarık, demir asa atlanıp **Dalkavak Kızını** aramaya çıkması. G.17 – I.7 – J.6 – P.12 – U.24. 11. Evine konuk olduğu kadına, orada oturan **Dalkavak Kızıyla** görüşeceğini söylemesi. A.24 – Ç.16 – D.11 – H.22 – Ö.15 – P.13 – R.20-21 – S.15 – T.18 – U.25. 12. Kadının ona, bu kızın yendiği erkeklerin kafasından kale, gövdelerinden kule yaptığını söylemesi. A.26 – D.12 – H.23 – J.10 – O.11 – R.22-23 – S.16 – T.19 – U.26. 13. Ninenin **Dalkavak Kızının** (?) yemeğe ağu katıp kendisini zehirleyeceğini söyleyerek kendi yemeğini kendisinin yemesini; güreşirken yüzüne bakmamasını tembih ederek ayın ondördü gibi güzel olduğunu söylemesi. T.22-23. 14. Ninenin dediklerini tutarak kızı yenmesi; atlanıp memleketine götürmesi. A.32 – C.22-23 – Ç.31 – D.29 – E.22 – G.45 – H.36 – J.13,16 – K.53-55 – O.14 – Ö.25 – P.17 – R.39-42 – S.19-20,28 – T.24,27 – U.27,47-55. 15. Kızı babasına bırakıp dokuz kişiyle atlanarak geziye çıkması. A.37 – B.11 – C.24 – Ç.32-33 – D.30-33 – E.23-24 – F.28 – G.46-49 – H.38-41 – I.7-8 – İ.6-9 – J.17-18 – K.62-63 – L.15-17 – O.16-20 – Ö.26-27 – P.21-22 – R.42-43 – S.30-31 – Ş.13 – T.28-29 – U.62-63. 16. Gâvur korusuna gelmeleri; atlarını salıp uyumaları. A.38 – B.12 – C.25-26 – Ç.34 – D.34 – E.25-26 – F.29 – G.50 – H.42 – I.9 – İ.10 – J.19 – K.64 – L.18 – Ö.28 – P.23 – R.44 – S.32 – Ş.14 – T.30 – U.64-65 17. Bira'dan başka hepsinin tutulması; uyandıramadıkları Bira'nın atının kılından getirirlerse öyle uyanacağını söylemeleri. B.14 – C.28 – Ç.35-36 – D.35 – J.20 – S.34. 18. Kovalaya kovalaya atından bir kıl koparıp Bey Bira'yı kaldırmaları;

dokuz kişiyi zindana koymaları. A.39 – C.28 – E.27 – F.30-32 – G.51 – H.43-44 – I.10 – İ.11 – K.65 – L.19 – M.16-21 – Ö.29,31 – P.24 – R.45 – S.33 – Ş.15 – T.32 – U.66. 19. Yedi yıl zindanda kalmaları. A.40 – B.14A – C.29 – D.36 – E.27 – G.55 – I.11 – İ.12 – J.33 – K.66 – O.23 – T.34 – U.61. 20. Yedi yıldan sonra zindandan çıkarılmaları; sekizinin tıraş olması. Ç.37 – D.38 – E.27 – G.56 – H.45 – I.13 – J.21 – M.15 – O.24 – Ö.32 – P.25 – R.49 – S.35 – Ş.16 – T.35 – U.70. 21. Bey Bira'nın anasından babasından haber almak üzere yola çıkması. A.41 – J.22 – K.68 – L.26-31. 22. Ulu yolda kervanlar geçerken haber sorması. A.41 – B.16 – C.31 – D.39 – E.28 – F.46 – G.57 – H.47 – I.12 – İ.14 – J.22 – K.9 – L.32 – M.14,16 – O.24 – Ö.33 – P.25-26 – R.50 – S.36 – Ş.21 – T.36 – U.71. 24. Keloğlan'ın Bey Bira'yla karşılıklı türküleşmesi. O.25 – S.37 – T.38. 25. Bey Bira'nın nişanlısını **Baltacıoğlu Kel Vezirin** alacağını öğrenmesi. A.41 – B.17 – C.32 – E.28 – F.47 – G.58-60 – H.48-49 – İ.15-16 – J.22 – K.69 – L.33 – M.17 – O.26 – Ö.34 – P.27-30 – R.51-52 – Ş.22-23 – T.39 – U.72. 26. Sözünü bitirir bitirmez Bey Bira'yı zindana koymaları. G.62 – I.13 – J.25 – M.20. 27. Bir sabah gâvur kızının zindana gelmesi; nefesinden örümcek ağlarının esmeye başlaması. C.33-37 – D.40 – E.31 – G.63-70 – H.50 – I.15 – İ.17-18 – J.28 – K.70 – M.19,22-23 – R.53-56 – S.38-40 – Ş.17 – T.40-44 – U.75-82. 28. Bey Bira'nın bunu seher yeli sanarak sazını alıp türkü söylemesi. 29. Kızın Bey Bira'yı adıyla delik ağzına çağırması. 30. Bey Bira'nın adını kıza söyledikleri için arkadaşlarına çatması. 31. Kızın onun adını arkadaşlarından değil, İncil'den öğrendiğini söylemesi. 32. Dinine dönmek şartıyla kızın Bey Bira'yı zindandan çıkarma teklifi. A.44 – B.19 – E.31-32 – F.37 – İ.19 – K.71 – M.23 – O.28 – Ö.35 – P.32 – Ş.17 – U.83-85. 33. Böyrek'in reddetmesi. 34. Kızın, Bey Bira'nın dinine dönerek kendisini çıkarma teklifi ve Müslüman olması. Ş.18-19 – U.83-85. 35. Akşam olunca, kırk pehlivanın koyduğu taşı kaldırması; "eğil bir bak" diye zindancıyı kakıp öldürmesi. C.34 – J.29. 36. Kendir uzatması; yetişmeyince gidip yine getirerek Bey Bira'yı çıkarması; evine götürmesi. Ç.38-42 – E.36 – G.71-72 – H.54 – I.16-19 – J.32 – K.72 – Ö.36 – P.34 – R.58 – S.39 – T.45-47 – U.85-86. 37. Memleketine gitmesi; kırk keçinin boynuzuna seksen mum dikerek karşı dağa sürmesini söylemesi. Ç.43 – D.42-44 – E.33 – F.38-45 – I.20. 38. Babasının korkup istediğini kabul ederek adamlarını zindandan çıkaracağını bildirmesi. G.69. 39. Çıkarılan adamların sayısının sekiz olması üzerine can yerine can istemesini, kralın önce büyük kızına, sonra ortanca kızına yapacağı teklifin onlarca kabul edilmeyeceğini, sıra kendisine gelince kabul edeceğini söylemesi. G.70. 40. Böyrek'in yola çıkması. B.20 – G.78. 41. Atın zindana varması; Bey Bira'yı bulamayınca ardından koşa koşa gelirken gâvurlar sanıp Bira'nın arkasına dönmesi ve atı görmesi. B.20 – C.38 – E.37 – F.44-45 – H.55 – I.20 – İ.22 – J.33 – K.73-78 – O.29 – Ö.38 – P.35 – R.59 – S.40 – Ş.25 – T.49 – U.88. 42. "Gel hay gözünü sevdiğim atım" diyeceğine "Gel hay kör olası atım" demesi. 43. Atın küsmesi; "bugün gâvur kızı çıkarmasa ben çıkaracaktım" demesi. B.21 – C.39 – R.59 – S.41 – Ş.26. 44. Bey Bira'nın atı bir şiirle övmesi; takatsızlıktan binemediği için atın yatarak Bey Bira'yı sırtına alması. S.42. 45. Yolda dedeye rastlaması; Dedenin kanatlarını açması; atın uçup gelmesi. M.26 – U.89. 46. Çift sürmeye başlayan dedenin yanına varması; acıktığını söylemesi; dedenin kendisine ekmekle yoğurt vermesi. J.41 47. Dededen abdal urbası alıp kendi giyeceklerini vermesi. D.48 – G.82 – İ.25 – J.36 – M.28 – R.63 – S.43 – T.56. 48. Evlerinin önündeki çeşmeye varması; oğlan gideli çeşmenin kurumuş, köpeklerinin tüyünü dökmüş, anasının delirmiş, babasının kör olmuş, içlerinde bir tek kız kardeşinin sağlam kalmış olması. Ç.49 – H.57 – M.24 – O.30 – P.36 – S.46 – T.48 – U.94-95. 49. Çeşmeye "sen de mi kurudun hey mübarek?" deyince çeşmenin akmaya başlaması. K.79. 50. Babasının kız kar-

deşine Benliboz'un anasını çayıra salıverip ölüme bırakmasını söylemesi. F.48 – J.38 – K.80 – M.34 – Ö.39-41 – R.64-66 – T.52 – U.96-97. **51.** Kızın kapıdan çıkınca çeşmenin aktığını ve çeşme başında bir abdalın oturduğunu görmesi. C.41 – Ç.46 – F.48 – J.38 – K.80 – R.64-66 – S.47. **52.** Bey Bira'nın atı sulama teklifi; kızdan ekmek istemesi. C.41 – J.41 – S.48 – U.96-97. **53.** Kız gidince Bey Bira'nın atı sıvaması ve atın et tutması. **54.** Kızın getirdiği beş altı ekmekten birini alması; ata verince atın kalkıp oğlanın yanına gelmesi. **55.** Kızın Bey Bira'yla konuştuğunu görenlerin onu babasına koğlamaları; onun da "alın, gidin darağacına asın, Bey Bira'ya dayandım da ona mı dayanamayacağım" demesi. **56.** Kıza "haydi **Zeynep Kadın** asılacaksın" denince kızın bir defa babasının yanına varmak istemesi. **57.** Kızın babasına arada olup bitenleri anlatması. K.82 – M.39. **58.** Babasının kıza, o abdalın ağası olduğunu bildirmesi. K.83. **59.** Gidip ondan atı bağlayıvermesini istemesini söylemesi. **60.** Bağlanan atın halatı söküp Bey Bira'nın ardına düşmesi. **61.** Oğlanın dönüp saman dökmesi; çevresini samanın içine koyması; atın onunla oyalanması. **62.** Kızın samanın içine bakınca kendi çevresini tanıması. **63.** Anasının babasının gözlerine çevreyi sürünce gözlerinin açılması. K.86 – O.37 – S.50. **64.** Sürüyle koyun kesilmesi; **Zeynep Kadının** bunları dağıtması; bunun **Dalkavak Kızının** kabağının asılmasına yorulması. C.47 – D.50 – E.41 – H.59 – J.42 – K.90 – M.29 – Ö.42 – R.62 – S.45 – T.55 – U.100. **65. Dalkavak Kızının** kabağı vurana varacağının söylenmesi. **66.** Bey Bira'nın herkesin attığı okun nereden geçeceğini söylemesi. K.91 – U.101. **67.** Akşam gelin kızı oynatmak şartıyla kabağı vuracağını söylemesi. C.50 – H.61 – K.94 – O.42. **68.** Vaktiyle buradan geçtiğini, Bey Bira diye bir çocuk olduğunu, onun yayının çok iyi olduğunu söylemesi. B.28 – J.48. **69.** Bey Bira'nın ok ve yayını istemesi; eline alınca ağlamaya başlaması; bir atışta kabağı vurması. B.29 – C.53-54 – D.52-53 – E.43 – H.65 – J.49 – K.97,102 – M.32 – R.68 – S.51 – T.58 – U.104. **70.** Akşam kınaya gelmesi; oynayanlara türkü söylemesi; ilkin **Mustafacık**'ın sevdiği kıza, sonra **Kel Vezirin** eski karısı **Kel Selçik**'e türkü söylemesi. A.52 – B.26 – C.58-59 – Ç.51-53 – D.54-55 – E.45-46 – F.55-57 – G.84-85 – H.67-68 – I.24,26 – İ.26-29 – J.52 – K.104-105 – M.29,42-47 – R.67,71-75 – S.54-56 – T.60,62 – U.99,112-114. **71.** Bu kadınların Bey Bira'ya gelin diye gösterilmek istenmesi; onun gelini oynatmakta direnmesi. B.30 – C.59 – J.53 – K.106. **72.** Gelinin oyuna kalkmaması; **Zeynep Kadının** gelerek yakında ağasına kavuşacağını söylemesi. B.30-31 – C.59 – D.57 – E.47 – F.57 – G.86-88 – I.27 – İ.30 – J.54 – K.106 – P.38 – S.56 – T.61,63. **73.** Bey Bira'nın kıza türkü söylemesi. B.31 – C.59 – Ç.53 – E.47 – F.57 – G.87 – H.69-70 – I.28 – İ.31 – J.54 – K.106 – M.48-51 – O.36 – Ö.43 – R.76 – T.63 – U.117,121-122. **74.** Kapıdan çıkarken Bey Bira'nın ayağının sıyrılması; sıvazlayınca iyileşmesi. **75.** Gül bahçesine varması; "eğil duvar" deyince duvarın eğilmesi; Bey Bira'nın içeri girmesi. **76.** "Yüksel duvar" deyince yükselmesi. **77. Dalkavak Kızının** daha kırk gün yasım var diye gül bahçesine gelmesi. **78. Dalkavak Kızının** boynunda bir tığ bulunması; bu tığa bakanın öleceği. **79.** Kızın güllerin önüne yatması; kendini öldüreceği vakit Bey Bira'nın "senin yarinin bir nişanı var mı?" diye sorması. **80.** Kızın "yarimin alnında hatem yüksük" yeri var demesi; Bey Bira'nın alnını açması; kavuşmaları. B.33 – D.57 – E.47 – G.88 – H.70 – I.32 – J.57 – K.106 – M.48-51 – O.36 – Ö.43 – R.76 – S.56 – T.63 – U.121-122. **81.** Görenlerin abdal değilmiş, Bey Bira'ymış diye bağrışmaları. J.58. **82. Kel Vezirin** korkusundan kaz damına kaçması; kazların kel başını delik deşik etmesi. B.33 – C.61 – Ç.54 – D.58 – F.59 – G.89 – H.70 – İ.33 – J.58 – K.107 – M.55 – Ö.44 – P.39 – R.78-79 – S.57 – U.124-125. **83.** Bey Bira'nın kızı alıp evine götürmesi. J.61. **84.** Kırk keçinin boynuzlarına seksen mum dikmesi; keçile-

ri dağa sürmesi. Ç.56 – F.61 – G.92 – I.30 – İ.35 – J.62 – L.36-40 – M.60-61 – O.39 – Ö.46 – P.42 – R.79-80 – S.58 – Ş.29,32-34 – T.67 – U.127. **85.** Gâvurun boynuna peşkiri takıp Bey Bira'nın yanına gelmesi. G.94 – M.61 – O.40 – Ö.47 – R.81 – T.68. **86.** Bey Bira'nın ondan zindandaki adamlarını hemen çıkarmasını istemesi. F.61 – İ.36 – J.64 – K.108 – R.82 – S.60. **87.** Adamların sekiz tane olması üzerine Bey Bira'nın can yerine can istemesi. G.94 – I.31 – J.64 – K.109. **88.** Kralın önce büyük sonra ortanca kızına danışması; onların kabul etmemesi üzerine küçük kızın kabul etmesi. G.94 – J.65-66 – K.110-111 – L.45 – M.63-65 – P.43 – R.83-85 – S.61 – Ş.33 – U.130-132. **89.** Kızı atının arkasına atıp gelmesi; kırk gün kırk gece düğün yaparak ikisini de gelin alması. C.62 – Ç.57-58 – E.48-49 – F.62-63 – G.95 – H.71 – I.34-35 – İ.41-42 – J.67 – K.115 – L.46-47 – M.66-67 – O.42 – Ö.48-49 – P.44 – R.86 – S.63-64 – Ş.31,36 – T.70-71 – U.133-135. **90.** Düğünü boş gitmesin diye **Kel Vezire** kız kardeşini vermesi. B.33 – F.60 – G.90 – İ.34 – J.60 – K.114 – M.67 – O.43 – Ö.44 – P.45 – Ş.35 – T.64.

O. *Kütahya Rivayeti.*

1. Çocuğu olmayan padişah. A.1 – B.1 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.1 – H.1 – I.1 – İ.1 – J.1 – – N.1 – R.1 – Ş.1 – T.1 – U.1. 2. Padişahın yanına **Baltacı oğlu Kel Vezir** adlı vezirini alıp geziye çıkması. A.3 – B.2 – C.4 – Ç.3 – D.2 – E.2 – F.3 – G.3 – H.2 – I.2 – İ.2 – K.2 – P.2 – R.2 – S.2 – Ş.2 – T.2 – U.4. 3. Dervişin verdiği elmayı hanımıyla bölüşmesi; kabuklarını atına yedirmesi. A.7 – B.4 – C.7 – Ç.3 – D.3 – E.4 – F.6 – G.7 – H.4 – I.4 – İ.4 – J.2 – K.4 – N.2 – P.4 – R.4 – S.4 – Ş.4 – T.4 – U.8. 4. Hanımın bir kız bir oğlan, kısrağın da biri dişi iki tay doğurması. A.11 – C.11 – G.7 — K.5 – R.5. 5. Çocuklar büyüdüğü halde adlarının olmaması. J.3. 6. Bunlara ad koymak üzereyken dervişin gelmesi; şehzadenin adını Böybörek, dişi tayın adını Bengiboz, kızın adını da **Maimehri Sultan**, dişi tayın adını **Karakaytan** (?) koyması. A.12-13 – B.6 – C.16 – Ç.8-11 – E.12-14 – F.8 – G.8-9 – I.4 – İ.5 – J.3-4 – K.7-9 – N.3,7 – Ö.2 – P.6 – R.7-9 – S.7-8 – Ş.5-6 – T.7-8 – U.9. 7. Bir gün padişaha düşünde, seksen çeşme yaptırması, kırkından bal kırkından yağ akacağı, kırk gün herkesin dolduracağı, kırk birinci gün dineceğinin söylenmesi. 8. Düşün çıkması; bir kocakarının kırk birinci gün yağ doldurmaya gelmesi; o gün çeşmelerin dineceği gün olması; kadının testisini doldurup giderken şehzadenin ok yay oynayarak kocakarının testisine rastgelip kırması. Ç.12 – E.16 – P.7. 9. Kadının "**Hercaye Sultana** âşık olasın" diye bedduası; bedduanın tutması; oğlanın âşık olması. Ç.13 – E.16 – J.5 – P.8-9. 10. Babasına **Mısır**'a gidip bu kızı alacağını söylemesi. C.18 – Ç.4 – I.8 – J.6 – K.16 – N.10 – P.12. 11. Padişahın bu kızın evinin önüne insan kellesinden kale yaptırdığını söylemesi; vazgeçirmek istemesi, ama önleyememesi. Ç.14 – D.12 – H.19 – P.13 – T.19. 12. Oğlanın Bengiboz'a binip yola çıkması. Ç.15 – T.17 13. Bir gün, **İstanbul Padişahı** Böybörek Şehzade ile **Hercaye Sultan**ın ok yayda imtihan olacakları, hangisi yenilirse birbirlerine teslim olacakları yolunda tellal çağırması. B.8 – C.19-20 – T.20 – U.31. 14. Üç defasında da oğlanın kızı yenmesi; şehzadeyi kızın evine götürmeleri. A.32 – B.9 – C.21 – Ç.30 – H.32-34 – J.13 – K.53-54 – P.15 – R.39 – S.18-20 – T.22-24 – U.38-44,47-55. 15. Oğlanın babasına telgraf çekmesi; karşı çıkmaları; oğlanla kızın **İstanbul**'a gelmesi. B.10 – C.22 – Ç.31 – D.39 – E.22 – G.46 – H.36 – J.16 – K.55 – L.1 – Ö.25 – P.17,20 – R.41 – S.28-29 T.27 – U.57 16. Vezirin **Hercaye Sultanı** sevmesi; bir hile düşünmeye başlaması. D.31 – U.58. 17. **Kel Vezir**in başka bir kralın vurgun olduğu kızına haber salması; babandan saklı ne kadar kavga fermanın varsa gönder demesi. J.17 – Ö.25 – P.21 – T.28 – U.62. 18. Padişaha savaş açılması; padişahın düşünmeye başlaması. 19. Bunu gören Böybörek'in ordunun önünde

gitmek üzere asker toplaması. A.37 – B.11 – C.24 – Ç.32-33 – E.23-24 – F.28 – G.46-49 – I.8 – İ.6-8 – J.17 – K.61-62 – L.14-16 – Ö.25 – T.28 – U.62. 20. Kralın memleketine gitmesi; kralın bu işten haberi olmadığı için şaşakalması. A.38 – Ç.34 – D.33 – E.23-24 – G.49 – H.38-41 – I.8 – İ.9 – J.18 – K.63 – M.17 – N.15 – Ö.27 – P.22 – R.42-44 – S.31 – Ş.8-9,13 – T.29 – U.63. 21. Kralın Böybörek ve adamlarını zindana doldurması. A.39 – B.14 – C.28 – Ç.36 – D.35 – E.27 – F.32 – G.51 – H.44 – I.10 – J.20 – K.65 – L.19 – N.18 – Ö.29,35 – P.24 – R.45 – S.33 – Ş.15 – T.32 – U.66. 22. Zindanda bir hastalık çıkması; şehzadeden başka hepsinin ölmesi. 23. Şehzadenin ayrılırken, yedi yıla değin gelmezse nişanlısının başkasının nasibi olduğunu söylemiş olması. A.40 – C.29 – D.36 – G.55 – I.12 – J.33 – K.66 – N.19 – T.34 – U.69. 24. Zindanda canı sıkılan şehzadenin zindanın üstüne çıkması; karşıdan gelen bezirgânları görüp onlarla haberleşmesi. A.41 – B.16 – C.31 – Ç.37 – D.37-39 – E.28 – F.46 – G.57 – H.47 – I.12 – İ.14-16 – J.22 – K.67-69 – L.25-32 – M.16 – N.22 – Ö.33 – P.25-26 – R.50 – S.36 – Ş.21 – T.36 – U.71. 25. Onun sorduklarına, bezirgânın yanındaki keloğlanın karşılık vermesi. B.16 – D.39 – G.58-59 – H.48 – L.31-32 – M.17 – N.24 – P.27-29 – R.51 – S.37 – Ş.22-23 – T.37-38. 26. Böybörek'in **İstanbul**'da düğün olduğunu, nişanlısını **Baltacı oğlu Kel Vezirin** alacağını öğrenmesi. B.17 – C.32 – E.28 – F.47 – G.60 – H.48 – İ.16 – J.22 – K.69 – L.33 – M.17 – N.25 – Ö.34 – P.29 – R.52 – T.39 – U.72. 27. Bunu duyan Böybörek'in düşüp bayılması. 28. Onu gören kral kızının zindanın kapısını açarak, kırk günde gidip gelmek şartıyla kendisini bırakacağını ve babasından saklı birlikte kaçacaklarını söylemesi. A.44 – B.19 – C.34-37 – Ç.38 – D.41 – E.31 – F.37 – G.63-74 – H.50 – I.15 – İ.18-20 – J.28 – K.70-72 – M.23-24 – N.27-39 – Ö.35 – P.31-34 – R.53-58 – S.39-40 – Ş.16-20,24 – T.40- 47 – U.75-87 29. Böybörek'in Bengiboz'a seslenmesi; atın kişneyerek gelmesi; binip rüzgâr gibi **İstanbul**'a varması. B.20 – C.38-39 – Ç.43 – D.46-47 – E.37 – F.44-45 – G.75-78 – H.55-57 – I.20 – İ.22 – K.73-77 – N.41-44 – Ö.36 – P.35 – R.59-61 – S.41-42 – Ş.25-27 – T.49 – U.88-93. 30. Vardığı gün **Kel Vezirin Hercaye Sultanı** alacağı gün olması; anasının babasının gözlerinin kör olduğu; kız kardeşi **Maimehri**'nin kendisini konuk alması. A.51 – B.25 – Ç.50 – E.40 – P.36-37 – S.44. 31. Beybörek'in anasının babasının yanına çıkması; çarşıya gidip gelmesi. 32. Akşam camiye varması; **Baltacı oğlu Kel Vezirin** tanıyıp korkması; başkalarının da oğlanı tanıması. J.58. 33. **Kel Veziri** güveyi koymaya giderken güveyinin başındaki şapkayı vurup düşürmesi; "başı kelmiş" diye gülüşmeleri. J.51 – S.52. 34. Arkasından ceketini çıkarması; herkesin "güveyi kamburmuş" diye gülüşmesi. 35. Bunun şehzade olduğunu bilip padişaha haber vermeleri; **Hercaye**'nin yanına birlikte girmeleri; gelinin şaşırması. B.30 – Ç.51 – D.54-56 – F.56 – G.88 – H.69 – I.24 – K.104 – M.42 – N.70 – Ö.42 – R.71 – S.54. 36. Böybörek'in geline türküler söylemesi; kızın tanıyıp şehzadenin boynuna sarılması; birlikte saraya gitmeleri. B.31-32 – C.58-59 – Ç.53 – D.57 – E.47 – F.56-57 – G.88 – H.68,70 – I.26-28 – İ.27-32 – J.54-57 – K.105-106 – M.43-52 – N.70-73,75-80 – Ö.43 – P.38 – R.72-76 – S.55-56 – T.62-63 – U.112-113,117,121-122. 37. Şehzadenin yukarı çıkmadan atının ayağının tozundan alıp babasının anasının gözlerine sürmesi; gözlerinin açılması. 38. Vezirin öldürülmek istenmesine razı olmaması; ona iyilik edeceğini söylemesi. B.33 – C.61 – Ç.54 – D.58 – F.59 – G.89 – H.70 – I.33 – K.107 – M.55 – N.82 – Ö.45 – P.39 – R.78 – S.57 – U.24. 39. Yedi gün sonra Böybörek'in "ben gideceğim" diye vedalaşması. G.92 – I.30 – İ.35 – J.61 – K.108 – L.36 – M.60 – N.84 – P.41-42 – S.58 – Ş.29 – T.65 – U.127. 40. Kralın yedi gün uykusuna yatmak âdeti olduğu; kızın "babam uyuyunca keselim, beraber kaçalım" demesi. 41. Birinci gün uykusunda kralı kesmeleri; kızın babasının parasını alması; birlikte yola çıkıp birkaç günde **İstanbul**'a varmaları. I.34 – İ.41 – J.67 – L.45 – M.61,66 – N.89 – Ö.48 – S.63 – T.70 – U.133-134. 42. Kırk gün kırk gece dü-

ğün yapmaları. C.62 – Ç.55,58 – D.61 – F.63 – G.95 – H.71 – I.35 – İ.42 – J.67 – K.115 – L.47 – M.67 – N.89 – Ö.49 – P.45 – R.86 – S.64 – Ş.36 – T.71 – U.135. **43.** Kralın kızını **Kel Vezire** vermeleri. G.90 – I.29 – İ.34 – J.60 – K.114 – M.56,67 – N.90 – Ö.45 – P.44 – Ş.35 – T.64.

Ö. *Mucur Rivayeti.*

1. İki karısı ve bir oğlu olan bir padişah. P.1 – S.21. **2.** Oğlanın adı Bey Böyrek, atının adı Bengiboz. A.12-13 – B.6 – C.4 – Ç.8-11 – E.12-14 – F.8 – G.8-9 – I.5 – J.4 – K.7-9 – N.3,7 – O.6 – P.6 – R.7-9 – Ş.6 – T.7-8 – U.9. **3.** Bey Böyrek'in bir gün okuldan gelince atının yanına gitmesi; onu ağlar bulması. H.8. **4.** Atın ağlamasının sebebi, padişahın karısının bir gâvurla sevişmesi. R.10 – S.6 – T.9 – U.11. **5.** Oğlanın üvey anasıyla gâvuru bir arada görmesi. U.12. **6.** Gâvurun oğlanı zehirleyerek öldürmek istemesi. G.6 – R.11 – S.10 – T.10 – U.13-14. **7.** Atın bunu oğlana haber vermesi. G.8 – R.13 – S.11 – T.11 – U.15. **8.** Gâvurun başka bir tuzak düşünmesi. G.10 – U.16. **9.** Kadının yalandan hastalanması; gâvurun hekim kılığında gelerek atın kesilip ciğerlerinin yedirilmesini tavsiyesi. A.18 – D.8 – E.17-18,21 – R.14-15 – S.12-13 – T.15. **10.** Okuldan dönen oğlana atın olan biteni anlatması. F.14 – G.15' – R.16 – S.14 – T.16 – U.17. **11.** Oğlanın ata binip şehirde bir dolaşmak istemesi ve açılıp kaçması. A.19 – D.10 – F.24,27 – G.17 – R.17-18 – S.15. **12.** Padişahın oğlunu vuracak olana hazine vaat etmesi; kimsenin oğlana yetişememesi. A.20 – R.19. **13.** Bir çeşme başına gelince atın yularını boş bırakması. T.17. **14.** Atın şehirde viran bir kapının önünde durması. R.20. **15.** İhtiyar bir kadının parayı görünce oğlanı konuk alması. A.24 – D.11 – H.42 – M.11 – R.21 – S.15 – T.18 – U.25. **16.** Kulağına gelen çalgı sesinden oğlanın **Akkavak Kızının** her günkü güreş şenliklerinden birini öğrenmesi. O.13 – S.16 – T.19 – U.26. **17.** Kadını **Akkavak Kızına** dünür göndermesi. P.13 – R.25 – S.17 – U.28. **18.** Kızın üç şart ileri sürmesi: güreş, bülbül tutma, (?). G.20 – H.25 – J.11 – P.14 – U.29-31. **19.** Oğlanın şartları kabul etmesi. G.21 – H.26. **30.** Atına uğrayıp sormadan güreş tuttuğu için kıza yenilmesi. O.14 – R.26 – S.18-19 – T.22 – U.27,38,47-50. **21.** Bu arada atına gelip nasıl yeneceğini öğrenerek kızı yenmesi. A.31 – Ç.30 – H.32-34 – J.13 – K.53-54 – N.14 – O.14 – R.29 – S.20 – T.23-24 – U.51-54. **22.** Bülbül tutma şartını da **Akkavak Kızından** önce üç bülbül tutarak yerine getirmesi. **23.** Kızın nikabını açması üzerine bayılıp düşmesi. J.14 – R.35. **24.** Ayıldığı zaman arayı çok açmış olan **Akkavak Kızına** yetişmesi ve evlenmeleri. Ç.30 – R.39. **25.** Oğlanla kızın memlekete dönmeleri; onu viran bulmaları. A.34 – Ç.31 – D.29 – E.22 – G.45 – H.36-37 – J.16 – N.14 – O.15 – P.20 – R.41 – S.28-29 – T.27 – U.55-57 **26.** Üvey anasıyla kavgası; kadının ona **Rus kralında** babasının hatem yüzüğü ile kılıcının bulunduğunu, mertse onları alıp getirmesini söylemesi. A.37 – B.11 – C.24 – D.30-31 – E.23 – G.46-48 – H.38-39 – I.7 – J.17 – K.62 – L.15-16 – O.16-19 – P.21 – R.42 – Ş.8 – T.28 – U.62. **27.** Bey Böyrek'in kırk tane **Mehmet** adlı arkadaşıyla **Rus kralının** korusuna gitmeleri. A.38 – B.12 – C.24 – Ç.32 – D.33 – E.24 – F.28 – G.49 – H.41 – I.8 – İ.9 – J.18 – K.63 – L.17 – N.15 – O.20 – P.22 – R.43 – S.31 – Ş.9 – T.29 – U.63. **28.** Orada yatıp uyumaları. B.12 – C.25 – Ç.33 – D.34 – E.25 – F.29 – G.50 – H.42 – I.9 – İ.19 – K.64 – L.18 – N.16 – P.23 – R.44 – S.32 – Ş.10,14 – T.30-31 – U.64-65. **29.** Kralın bunların tutulup zindana atılmasına karar vermesi. A.39 – B.14 – C.28 – Ç.36 – D.35 – E.27 – F.32 – G.51 – H.44 – I.10 – İ.11 – J.20 – K.65 – L.19 – N.17-18 – O.21 – P.24 – R.45 – S.33 – Ş.15 – T.32 – U.66. **30.** Bengiboz'un savunması. S.34 – T.33 – U.67 **31.** Silah sesinden atın kaçması; Mehmetlerin tutulup zindana atılmaları. A.40 – C.28 – Ç.36 – G.51 – I.10 – İ.11 – J.20 – O.21 – P.24 – R.45 – S.33-34 – T.32 – U.66. **32.** **Rus kralının** bir zafer bayramında bu kırk adamı yıkatıp

tıraş ettirmesi, giydirmesi ve bayrama çıkarması. Ç.37 – D.38 – G.56 – H.45 – I.13 – J.21 – M.15 – N.20 – P.25 – R.49 – S.35 – Ş.16 – T.35 – U.70. **33.** Bey Böyrek'in kervanı görmesi; Keloğlan ile haberleşmesi. A.41 – B.16 – C.31 – D.39 – F.46 – G.57 – H.47 – I.12 – İ.14 – J.22 – K.69 – L.26-33 – M.16 – N.21-25 – O.24-25 – P.26-27 – R.50-51 – S.36-37 – Ş.21-22 – T.36-38 – U.71. **34.** **Akkavak Kızının Namazcının** oğluna verildiğini haber alması. A.41 – B.17 – C.32 – G.58-60 – H.48-49 – I.15-16 – J.22 – K.69 – L.33 – M.17 – N.25 – O.26 – P.28-30 – R.52 – Ş.23 – T.39 – U.72. **35.** Kral kızının türküleri duyarak Böyrek'e birinden birinin ötekinin dinine girmek şartıyla evlenme teklif etmesi. A.43-46 – B.18 – C.33-37 – Ç.38 – D.40-41 – E.31-36 – F.37-43 – G.61-74 – H.49-53 – I.14-15 – İ.18-20 – J.30 – K.70-72 – M.22-23 – O.28 – P.31 – R.53-57 – S.38-39 – Ş.16-21,24 – T.40-44 – U.73-87. **36.** Zindandan çıkarması; birlikte memlekete dönmeleri. A.46 – B.19 – C.43 – G.98 – H.54 – I.16-19 – M.24,27 – N.27-36 – O.29 – R.58 – S.39 – Ş.24 – T.45-47 – U.85-87. **37.** Kızın yedi yılda işlediği çevreyi oğlana vermesi. C.38-39 – R.57 – S.40 – T.44. **38.** Kişneyerek gelen Bengiboz'un sırtını oğlanın bu çevreyle silmesi. Ç.46 – D.46-47 – J.33 – P.35 – R.59-60 – S.41 – Ş.25-26 – T.49-51 – U.88-93. **39.** Çeşme başında kız kardeşini tazısıyla görmesi. B.23 – C.40 – Ç.46 – F.49 – J.38 – K.80 – R.64 – S.46 – T.52 – U.95. **40.** Tazının Böyrek'le atını tanıması. C.41 – Ç.47 – J.38 – K.80 – R.64a – S.47 – T.53-54 – U.96-97. **41.** Kızın göğsünün üstündeki benden kardeşini tanıması. F.51 – R.66 – S.49. **42.** Düğünde nişan atması; vurursa gelinin yanına iki kız koymalarını, onları oynatmayı şart koşması. B.26 – C.47-56 – D.50 – E.42 – F.55 – G.84 – H.58-59 – I.26 – J.42,49 – K.90 – M.29,42 – R.67-70 – S.45,51-53 – T.55,57-58 – U.100-106. **43.** Söylediği türkülerdeki imalardan kızların onun Böyrek olduğunu bilmeleri. A.52 – B.30-32 – C.59 – Ç.53 – D.54-57 – E.46-47 – F.56-57 – G.85-88 – H.67-69 – I.26-28 – İ.27-32 – J.53 – K.104-106 – M.43-52 – O.36 – R.72-76 – S.55-56 – T.62-63 – U.112-113,117,121-122. **44.** Kaçan güveyi buldurup getirterek ona kız kardeşini vermesi. A.53 – B.33 – C.61 – Ç.54 – D.58 – F.59 – G.88-90 – H.29 – I.33-34 – J.61 – K.107 – M.56,67 – O.38 – P.39 – R.78-79 – S.57 – Ş.35 – T.64 – U.124-125. **45.** Zenginlerden para alarak binlerce mal toplaması. C.92 – S.58. **46.** Bunların boynuzlarına mum dikerek kralın memleketine yürümesi. G.92 – I.30 – İ.35 – J.62 – K.108 – L.36 – M.60 – N.37 – P.42 – R.79-80 – S.58-59 – Ş.29 – T.66-67 – U.128-129. **47.** Kralın Böyrek'in istediklerini vermesi. G.94 – I.32 – İ.41 – J.64 – K.111 – M.63 – N.38 – R.83 – S.60 – Ş.33 – U.130. **48.** Böyrek'in kralı öldürmesi; arkadaşlarını zindandan çıkarması. F.62 – J.67 – K.112 – L.40 – M.63. **49.** İkinci bir düğün yaparak kralın kızıyla evlenmesi. C.62 – Ç.55,58 – F.63 – G.95 – I.35 – İ.42 – J.67 – K.115 – L.47 – M.67 – O.42 – P.45 – R.86 – S.64 – Ş.36 – T.71 – U.135.

P *Zile Rivayeti*

1. İki evli ve çocuksuz padişah. Ö.1 – S.1. **2.** Kılık değiştirip veziri ile yola çıkma. A.3 – B.2 – C.2-4 – Ç.2-4 – D.2 – E.2 – F.3 – G.2-3 – H.2 – I.2 – İ.2 – K.2 – O.2 – R.2 – S.2 – Ş.2 – T.2 – U.2-5. **3.** Bir çeşme başında kahve içerlerken dervişin çıkagelmesi; dervişin padişahı bilmesi. A.6 – B.3 – C.5-6 – Ç.5-6 – E.3 – F.4-5 – G.4-5 – H.3 – I.3 – İ.3 – J.2 – K.3 – R.3 – S.3-4 – Ş.3 – T.3 – U.6-7. **4.** Dervişin koynundan çıkardığı bir elmayı soyup etini karısıyla paylaşmasını, kabuğunu **Kanbertay**'a yedirmesini söylemesi. A.7 – B.4 – C.7 – Ç.7 – D.3 – E.4 – F.7 – G.6 – H.4 – I.4 – İ.4 – J.2 – K.4 – N.2 – R.4 – S.4 – Ş.4 – T.4 – U.8. **5.** Dervişin **Hızır** aleyhisselam olduğu. A.8 – C.17. **6.** Yedi yaşına kadar adsız kalması; okulda arkadaşlarının kendisiyle "adsız" diye alay etmeleri; ağlayarak eve gelip annesine adını sorması; adının konacağı sırada dervişin gelip Beğ Böğrek, tayın adını da Bengiboz koyması. A.12-13 – B.5-6 – C.15-16 – Ç.8-11 – E.5,12-14 – F.8 – G.8-9 – I.5 – İ.5 – J.4 – K.7-9 – N.7 – O.6 – Ö.2 – R.7-9 – S.7-8 – Ş.5-6 – T.7-8 – U.9. **6A.** Dervişin atın kulağına üç "ihlas" okuyarak

"bu çocuğun emaneti sensin" deyip kaybolması. 7. Çeşmede oynarken yaşlı bir kadının testisine nişan alıp kırması. Ç.12 - E.16 - O.8. 8. Kadının "**Akkavak Kızına** âşık olasın" diye intizarı. Ç.12 - E.16 - O.9. 9. Böyrek'in düşünde gördüğü **Akkavak Kızının** elinden bir bardak su içip âşık olması. Ç.13 - E.17 - I.7 - J.5 - O.9. 10. Oğlanın hastalanması; çare bulunmaması; vezirin **Akkavak Kızına** âşık olduğunu öğrenip padişaha söylemesi. 11. Padişahın, bu kızı vaktiyle kendisinin de sevmiş, fakat alamamış olduğunu söylemesi. Ç.14. 12. Böyrek'in, padişahın izniyle vezirin oğlunu da yanına alarak bir heybe altınla yola çıkması; Bengiboz'a "beni **Akkavak Kızının** memleketine götüreceksin" demesi. Ç.14A - E.18 - J.6 - N.10 - O.12 - T.17 - U.23. 13. Bir gün bir dağda konuk oldukları nineyi, uğruna ölen âşıkların kellelerinden bir kale yapmış olan kıza dünür göndermesi. A.24,26 - Ç.15-17 - D.11-12 - H.22 - N.11 - O.11 - Ö.13-15 - R.20-21 - S.15-17 - T.18-19 - U.24-26. 14. Kızın oğlana varmak için "at yarışı, güreş, kırk arşınlık hendekten atlama" olmak üzere üç şart ileri sürmesi. G.20 - H.25-26 - J.11 - Ö.18 - U.29. 15. Oğlanın razı olması; hendek atlamada kızın hendeğin kenarına düşmesi ve oğlanın hendeği kırk arşın öte atlaması; güreşte kızı yenmesi ve yarışı da kazanması. B.21 - C.21 - Ç.30 - D.16-26 - G.22-40 - H.28-34 - J.12-13 - N.14 - O.13-14 - S.18-27 - T.22-26 - U.32-54. 16. Kızın babasının düğünü kendi memleketinde yapmak istemesi; oğlanın buna razı olmaması. D.28 - U.55. 17. **Akkavak Memleketi**nin padişahı olan babanın kızını, kırk deve yükü çeyizle oğlanın yanına katıp göndermesi. A.32 - Ç.31 - D.29 - E.22 - G.44 - H.36 - K.55 - R.40 - U.56-57. 18. Memleketin kıyısına gelince, çiftçilerin öküzlerinin ak yerlerine kara çuval çekmelerinin sebebini öğrenmesi. 19. Padişahın oğlunun bir kıza âşık olup gitmesi dolayısıyla yasa düştüklerini söylemeleri. 20. Böyrek'in babasına muştucu göndermesi; padişahın bir bölük askerle karşı çıkması; Böyrek ile kızın saraya gelmeleri; düğün hazırlıklarının başlaması. G.45 - J.16 - N.14 - Ö.25 - T.27 - U.61. 21. Oğlanın, bu kızı alırsa düğünü av etiyle yapacağım diye bir sözünün bulunması. Ç.32 - E.23 - G.46-47 - H.38-40 - I.6-7 - J.17 - K.61-62 - L.15-16 - O.17-18 - Ö.26 - R.42 - S.30 - T.28 - U.62. 22. Kırk arkadaşıyla ava çıkmaları. A.37 - B.11 - C.24 - Ç.33 - D.33 - E.24 - F.28 - G.48-49 - H.41 - I.8 - İ.9 - J.18 - K.63 - L.17 - N.15 - O.19-20 - Ö.27 - R.43 - S.31 - Ş.9,13 - T.29 - U.63. 23. Büyük bir koruya gelmeleri; atlarını çayıra salıp uyumaları. A.38 - B.12 - C.25-26 - Ç.34-35 - D.34 - E.25 - F.29 - G.50 - H.42 - I.9 - İ.10 - J.19 - K.64 - L.18 - N.16 - Ö.28 - R.44 - S.32 - Ş.14 - T.30-31 - U.64-65. 24. Kralın lalasına, Bengiboz'dan başka bütün atları ve adamları tutturması, zindana attırması; lalanın vaktiyle Bey Böyrek'in azat ettiği bir köle olması ve Bey Böyrek'i tanıması; Böyrek'in kendisini bırakması için yalvarması; Lalanın bırakmayarak "baban seni kurtarır" demesi. A.39 - B.13-14 - C.27-28 - Ç.36 - D.35 - E.26 - F.30-32 - G.51 - H.43-44 - I.10 - İ.11 - J.20 - K.65 - L.19 - M.1 - N.18 - O.21 - Ö.31 - R.45 - S.33 - Ş.15 - T.33 - U.66. 25. Tutsakları yılda bir hamama gitmek üzere çıkardıkları zaman, Böyrek'in hamama gitmeyerek kalenin burcuna çıkıp **Oğuz iline** bakması. Ç.37 - E.27 - G.56 - H.45,47 - I.11 - İ.13 - J.21 - M.15 - N.20 - Ö.32 - S.35 - Ş.16 - T.35. 26. Uzaktan büyük bir kervanın geldiğini görmesi. A.41 - B.16 - C.31 - D.39 - E.28 - F.46 - G.57 - H.47 - I.12 - İ.14 - J.22 - K.67-69 - L.26-33 - M.16 - N.21-22 - O.24 - Ö.33 - R.50 - S.36 - Ş.21-22 - T.35 - U.71 27. Kervanbaşına bir mani söylemesi; kral kızının bunu duyması. A.42 - B.18 - C.32 - D.40 - G.61 28. Kervanbaşının türküye karşılık verecek olana önde giden katırı vaat etmesi. G.58 - S.37 - T.37-38. 29. Bunun üzerine Keloğlanın ortaya atılıp Böyrek'le konuşması. G.59 - H.48-49 - K.67-69 - N.24 - O.25 - R.51 - S.37 - Ş.23 - T.38. 30. Böyrek'in padişah babasının belinin büküldüğünü, gözlerinin kör olduğunu, **Baltacı oğlu Kel Vezirin** babası-

nın yerine oturduğunu öğrenmesi. B.17 – C.32 – E.28 – F.47 – G.60 – I.16 – J.22 – L.33 – M.17 – N.25 – O.26 – Ö.34 – R.52 – T.39 – U.72. 31. Buna üzülerek kendini aşağı atarken kızın onu tutması; evli misin, bekâr mısın diye sorması; kendisini almak şartıyla zindandan çıkarmaya söz vermesi. B.19 – E.30-36 – F.37-43 – İ.19 – K.71 – M.22-23 – N.27-36 – Ö.35 – R.53-54 – S.39-40 – Ş.17-20 – T.40 – U.73-81. 32. Kızın, gece zindancı uyurken oğlanı kaçırması. A.44 – B.19 – C.33-38 – D.42 – G.64-67 – H.50 – I.15 – O.28 – R.58. 33. Kızın, babasından asker alıp gelerek kraldan arkadaşlarını istemesi, eksik olanın yerine "kralın kızını isterim" demesi yolunda akıl vermesi. F.38-42 – İ.20 – U.83-84. 34. Kaleden aşağı sarkıtılan Böyrek'in ip yetişmeyince cebinden çakı bıçağını çıkarıp ipi kesmesi; aşağı düşmesi. A.46 – B.19 – E.36 – F.43 – G.71-74 – H.54 – I.16-19 – J.32 – K.72 – N.36 – R.58 – T.45-47 – U.85-87. 35. Bir türkü ile atına seslenmesi; atın gelmesi; çektirdiklerinden dolayı ona sitem etmesi; atın tavsiyesi üzerine tırnağındaki tozu alıp atın sırtına ekmesi; yaralarının iyi olması. B.20-21 – C.38 – D.46 – E.37 – F.44-45 – G.75-77 – H.55 – I.20 – İ.22 – J.35 – K.73-78 – O.29 – Ö.38 – R.59 – S.41 – Ş.26 – T.49-51 – U.88-93. 36. Atına binip memlekete dönen Böyrek'in babasının kör olduğunu, sarayı vezirlerin aldığını, eskilerin unutulduğunu, **Kel Vezirin** de **Akkavak Kızını** almak üzere olduğunu öğrenmesi. A.51 – E.40 – G.78 – İ.24 – U.94. 37. **Kel Vezirin Akkavak Kızını** almak üzere düğün yapması. A.51 – B.25 – C.44-45 – E.41 – G.81 – H.59 – J.42 – K.90 – R.67 – T.55 – U.100. 38. Kızın Böyrek gelmezse kendisini öldürmeye karar vermesi; bundan dolayı önünde bir bardak zehir olması. I.28. 39. Böyrek'in geldiğini öğrenince vezirin kaçması. B.33 – C.61 – Ç.54 – D.58,60 – F.59-60 – G.89-90 – I.29 – İ.33 – J.58 – K.107 – M.55 – N.82 – O.38,43 – Ö.44 – R.78-79 – S.57 – U.124. 40. Babasının Böyrek'i yerine geçirmek istemesi. 41. Böyrek'in kırk arkadaşını kurtarmadan hiçbir iş yapmayacağını söylemesi. J.61 – M.59 – U.127. 42. Bir tabur askerle kralın memleketine gitmesi; kırk atıyla kırk adamını istemesi. İ.35 – J.62 – L.36-37 – M.60 – Ö.46 – S.58 – Ş.29 – U.127. 43. Kralın korkup ona adamlarının ve atlarının verilmesini buyurması; eksik çıkanın yerine de kızını vermesi. I.30 – İ.41 – J.64 – K.112 – L.39-40 – M.63 – N.39 – O.48 – R.84 – Ş.33-34 – U.129-132. 44. Kral kızının **Kel Vezire** verilmesi. F.60 – G.90 – I.29 – İ.34 – J.60 – K.114 – M.56,67 – N.90 – O.43 – Ş.35 – T.64 – U.125. 45. Böyrek'in **Akkavak Kızıyla** kırk gün kırk gece düğün yaparak evlenmesi. C.62 – Ç.58 – D.61 – F.63 – G.95 – H.71 – I.35 – İ.42 – J.67 – K.115 – L.47 – M.67 – N.89 – O.42 – Ö.49 – R.87 – S.64 – Ş.36 – T.71 – U.135.

R. *Sivas Rivayeti*

Çocuksuz padişah. A.1 – B.1 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.1 – H.1 – I.1 – İ.1 – J.1 – K.1 – N.1 – O.1 – Ş.1 – T.1 – U.1. 2. Lalasıyla seyahate çıkması. A.3 – B.2 – C.2-4 – Ç.2-3 – D.2 – E.2 – F.3 – G.2-3 – H.2 – I.2 – İ.2 – K.2 – O.2 – P.2 – S.2 – Ş.2 – T.2 – U.3-5. 3. Dervişle karşılaşma. A.5-6 – B.3 – C.5-6 – Ç.4-6 – E.3 – F.4-6 – G.4-5 – H.3 – I.3 – İ.3 – K.3 – P.3 – S.3 – Ş.3 – T.3 – U.6-7. 4. **Hızır**'ın verdiği elmanın soyulup içinin ata, kabuğunun ite verilmesini, etinin de hanımla bölüşülmesini söylemesi. A.7 – B.4 – C.7 – Ç.7 – D.3 – E.4 – F.7 – G.6 – H.4 – I.4 – İ.4 – J.2 – K.4 – N.2 – O.3 – P.4 – S.4 – Ş.4 – T.4 – U.8. 5. Oğlanın doğumu. A.11 – C.11 – G.7 – K.5 – O.4. 6. Mektebe başlaması. C.12 – E.6 – F.10 – G.10 – K.6,10 – Ö.3 – S.5 – T.6 – U.10. 7. Arkadaşlarının onunla "adsız oğlan" diye alay etmeleri. B.5 – C.15 – Ç.8-11 – E.12 – J.3 – K.7 – S.7 – T.7 8. Padişahın, çocuğuna ad koymak toplantı yapması; bir türlü ad bulamamaları. E.13 – K.8-9 – S.8. 9. Dervişin gelip oğlana Bey Böğrek, ata Bengiboz, ite de **Hudayi** diye ad koyması, A.12 – B.6 – C.16 – Ç.11 – E.14 – F.8 – G.8-9 – I.5 – J.3-4 – K.9 – N.3,7 – O.5-6 – Ö.2 – P.6 – S.8 – Ş.5-6 – T.8 – U.9. 10. Analığının oğlana kanı kaynaması. A.15

– D.4 – F.12 – H.5 – Ö.4 – S.6 – T.9 – U.11-12. **11.** Oğlanın, babasına şikâyet edeceğinden korkan kadının Yahudiden çare istemesi. Ö.6 – S.10 – T.10 – U.13. **12.** Yahudinin bir zehirli kaz pişirip oğlana yedirmesini öğütlemesi. D.5 – F.13 – H.7 – Ö.6 – S.10 – T.10 – U.14. **13.** Bunu haber alıp ağlamakta olan atın, Böyrek'in niyazı üzerine dile gelip olanı anlatması. D.6 – F.14 – H.8 – Ö.7 – S.11 – T.11 – U.15. **14.** Kadının yalancıktan hastalanması. A.18 – D.8 – F.15 – H.12 – Ö.9 – S.12 – T.15. **15.** Yahudinin, atın yüreğinin yedirilmesini tavsiyesi. A.18 – D.8 – F.16-17 – H.14 – Ö.9 – S.13 – T.15. **16.** Atın söylemesi üzerine Böyrek'in henüz binmediği atına bir kez binip dolanmak dileğinde bulunması. A.19 – D.10 – F.24 – H.16 – Ö.10-11 – S.14 – T.16. **17.** Oğlanın kaçacağından kuşkulandığı için bahçenin çevresindeki duvarın üzerine iki adam boyu demir çektirilmesi. **18.** Yine de atın kalenin üstünden sıçraması. A.20 – D.10 – F.27 – H.17 – Ö.11 – S.15. **19.** Oradaki baldırı çıplak bir adamın bir at isteyerek Böyrek'in ardına düşmek talebinde bulunması. **20.** Böyrek'in atın kimin evi önünde durursa oraya inmesi. Ö.13-14. **21.** Kapıya çıkan ve önce kendisini konuk almak istemeyen nineyi altın verip razı etmesi. A.24 – Ç.16 – D.11 – G.18 – H.22 – N.11 – Ö.14-15 – P.13 – S.15 – T.18 – U.25. **22.** Sabahleyin şehre çıkması; sakat adamlar görmesi. **23.** Kendisini yıkacak adama varacağını söyleyen bir kızın kendisini yıkamayanların kafalarını kestirdiğini, yıkmadıklarını sakatlayıp saldığını haber alması. A.26 – D.12 – H.19,22 – P.13 – S.16 – U.26. **24.** Eve gelince, bunun **Akkavak Kızı** olduğunu öğrenmesi. A.26 – D.12 – S.16 – T.19 – U.26. **25.** Kocakarıyı kıza dünür göndermesi. Ç.18 – Ö.17 – S.17 – U.28. **26.** Ertesi gün başlayan güreşte kızla oğlanın iki gün birbirlerini yıkamamaları. J.13 – Ö.20-21 – S.18-20 – T.22 – U.27. **27.** Gece, **Akkavak Kızının**, kocakarının evine bir gürz atarak bahçede birkaç ağacı yıkması. D.16 – K.39 – U.33-34. **28.** Kendisini bir kocakarının eline bıraktığı için küsmüş olan atın verdiği öğütle Böyrek'in gürzü saraya atması. K.40-44. **29.** Ertesi gün erkenden kisbetini giyip güreşe gelmesi için haber gönderen kıza, Böyrek'in öğleye doğru gitmesi; tuttuğu güreşte kızı yıkması. A.31 – Ç.30 – H.32,34 – J.13 – K.53-54 – N.14 – Ö.21 – S.20 – T.24 – U.38,48-54. **30.** Oğlanın, kızı padişah babasından istemesi; kızın oğlanı kovması. **31.** Kızın, ertesi gün "avdan kuşları önden getiren beni alır" demesi. **32.** Avda iki kuş görmeleri; kızın, kadın olduğu için önce kendisinin atacağını söylemesi. **33.** Kızın vurduğu kuşların, sır düdüğünü çalıp her yeri zindan gibi yaparak uçup gitmesi. **34.** Böyrek'in, üstünden geçen bir çift kuşu vurması üzerine akan kanlardan tılsımın bozulması. **35.** Kızın yüzünü açıp oğlanı bayıltması. J.14-15. **36.** Atın Böyrek'i uyandırması; Böyrek'in yetişip kızdan önce saraya varması. **37.** Kızın son şartı: Can elmasını getirmesi, yoksa **Akkavak Kızını** alamayacağını söylemesi. **38.** Dervişin verdiği öğütle tılsımlı yerin kapısında biri inip biri kalkan iki kılıcı vurması; oğlanın içeri girip heybeyi doldurması. **39.** Kızın artık birbirlerinin olduğunu söylemesi. A.31 – Ç.30 – E.21 – G.41 – H.35 – U.55. **40.** Padişahın kırk katır yükü cevahirle bunları yola çıkarması. E.22 – G.44 – H.36 – J.16 – K.55 – Ö.25 – P.17 – S.28 – U.56. **41.** Yolda, Böyrek'in bir oduncuyu babasına muştucu göndermesi. D.29 – E.22 – G.45 – H.37 – L.1 – O.15 – S.29 – U.57. **42.** Babasının **Akkavak Kızını** getirmek bir şey mi? **Urus Kralında** dedesinin kılıcı vardı, onu getirsin de yiğitliğini görelim, demesi. A.37 – Ç.32 – D.31 – E.23-24 – G.46-48 – H.38-40 – I.6-8 J.17 – K.62 – L.15-16 – O.16-19 – Ö.26 – P.21 – S.30 – Ş.8 – T.28 – U.58,62. **43.** Böyrek'in dedesinin kılıcını almak üzere **Urus Kralına** gitmesi. A.37 – B.11 – C.24 – Ç.33 – D.33 – E.24 – F.28 – G.49 – H.41 – I.8 – I.9 – J.18 – K.63 – L.17 – N.15 – O.20 – Ö.27 – P.22 – S.31 – Ş.9,13 – T.29 – U.63. **44.** **Urus Kralının** tılsımlı çayırında Oğuz uykusuna dalmaları. A.38 – B.12 – C.25-26 – Ç.34 – D.34 – E.25 – F.29 – G.50 – H.42 –

I.9 – I.10 – J.19 – K.64 – L.18 – M.1 – N.16 – Ö.28 – P.23 – S.32 – Ş.10,14 – T.30-31 – U.64-65. **45.** Bunları gören kralın hepsini tutturması; Bengiboz'un tutulmaması. A.39 – B.13-14 – C.27-28 – Ç.36 – D.35 – E.26-27 – F.30-32 – G.51 – H.43-44 – I.10 – I.11 – J.20 – K.65 – L.19 – N.17-18 – O.21 – Ö.29-31 – P.24 – S.33-34 – Ş.15 – T.32-33 – U.66-67. **47.** Zindancıya para verip ok ve yay ağacı ile ekmek aldırmaları. **48.** Yedi yıl kaldıkları zindanda ok-yay yapıp satarak geçinmeleri. **49.** Bir gün gâvurların bir ulu bayramında Böyrek'i zincire vurup çıkarmaları. D.38 – E.27 – G.53-56 – H.45 – I.11 – I.13 – J.21 – M.15 – N.20 – Ö.32 – P.25 – S.35 – Ş.16 – T.35 – U.70. **50.** Böyrek'in kervanı görüp haberleşmesi. A.41 – B.16 – C.31 – D.39 – E.28 – F.46 – G.57 – H.47-48 – I.12 – I.14-15 – J.22 – K.67-68 – L.25-33 – M.16 – N.21-22 – O.24 – Ö.33 – P.26 – S.36 – Ş.21-22 – T.36 – U.71. **51.** Kervancıbaşının vaat ettiği armağanı almak için Keloğlan'ın Böyrek'in türkülerine karşılık vermesi. G.58-59 – I.12 – N.23-24 – O.25 – P.27-29 – S.37 – T.37-38. **52. Akkavak Kızının** Böyrek'in emmisi oğlu **Kel Vezire** verildiğini öğrenmesi. B.17 – C.32 – E.28 – F.47 – G.60 – I.16 – J.22 – K.69 – M.17 – N.25 – O.26 – Ö.34 – P.30 – Ş.23 – T.39 – U.78. **53.** Böyrek'in türkülerini duyan kral kızının ona âşık olması. A.43 – D.40 – E.30 – F.37 – G.61 – H.49-50 – I.17 – J.23 – M.18-19 – N.25-27 – S.38 – T.40-44 – U.74-82. **54.** Gece ipleri bağlayarak Böyrek'i bacadan çıkarıp ona evlenme teklif etmesi. A.44 – B.19 – C.37 – Ç.38 – E.31-32 – F.37 – G.64-66 – I.15 – I.18-19 – K.70-71 – M.22-23 – O.28 – Ö.35 – P.32 – Ş.17-20. **55.** Böyrek'in önce **Akkavak Kızını** alacağını, sonra ona, eline su döktüreceğini söylemesi. G.67. **56.** Kızın Böyrek'i odasına götürmesi; babasının ateşten korktuğunu açıklaması. E.33-35 – F.40 – I.20 – N.37-39 – P.33 – Ş.20 – U.83-85. **57.** Yedi yılda işlediği cevahir mendili oğlana hediye etmesi. G.68 – H.56 – Ö.37 – S.40 – T.44. **58.** Sabahtan, kısa gelen ipe saçını da ekleyerek oğlanı yere indirmesi. A.46 – E.36 – F.43 – G.71-74 – H.54 – I.16-19 – J.32 – K.72 – N.36 – O.36 – P.34 – S.39 – Ş.24 – T.45-47 – U.86-87. **59.** Atın gelmesi; Böyrek'e sitemlerde bulunması. B.20-21 – C.38-39 – D.46 – E.37 – F.44-45 – G.75-76 – H.55 – I.20,32-33 – I.22 – J.33 – K.73-78 – O.29 – Ö.38 – P.35 – S.41 – Ş.26 – T.49 – U.88-89. **60.** Böyrek'in cevahirli mendille atın dilini ve sırtını tımar etmesi. G.77 – T.50-51 – U.90-93. **61.** Atın göz yumup açıncaya dek Böyrek'i memleketine getirmesi. B.22 – G.79 – H.57 – J.34 – S.42 – Ş.27 – U.94. **62.** Böyrek'in, evlerinin önüne dikilen kabağa, halkın nişan attıklarını görmesi. B.26 – D.50 – E.42-43 – J.42 – M.29 – Ö.42 – S.45 – T.55. **63.** Bir abdal görüp onunla giysilerini değiştirmesi. D.48 – E.38 – G.82 – J.36 – M.28 – S.43 – T.56. **64.** Çeşme başında kız kardeşini, atının anası ve tazısıyla görmesi. B.23 – C.40 – Ç.46 – J.38 – K.80 – M.34 – N.50 – Ö.39 – S.46 – T.52 – U.95. **64A.** Tazının oynamaya ve hiç su içmeyen atın su içmeye başlaması. B.23 – C.41 – Ç.47 – J.38 – K.80 – M.35,37 – Ö.40 – S.47 – T.53 – U.96. **65.** Böyrek'in bacısına, köpeğe taş atmamasını söylemesi. B.23 – C.41 – Ç.47 – J.39 – K.81-82 – M.35,38 – S.47 – T.53-54 – U.97 **63.** Kızın bunu anasına söylemesi; ondan Böyrek'in nişanını öğrenmesi; Böyrek'i tanıması. Ç.48 – J.40 – K.83 – M.39 – N.57-58 – Ö.41 – S.49. **67.** Düğün yerine gelmeleri; Böyrek'in ok atanlarla alay etmesi. C.47 – Ç.51 – H.61 – I.24 – K.90 – N.64 – T.57 – U.98,100-101. **68.** Getirilen kendi yayıyla kabağı orta yerinden vurması. B.29 – C.54 – D.53 – H.64-65 – J.49 – K.92-97,102 – M.30-32. – N.66-69 – S.51 – T.58 – U.104. **69. Kel Vezirin** dile benden ne dilersin? demesi. B.30 – S.52. **70.** Böyrek'in **Kel Vezirden** fesini çıkarmasını istemesi; kelini görünce onunla alay etmesi. J.51 – K.103 – O.33 – S.52 – U.105-106. **71.** Düğün evine gitmesi. C.56 – Ç.51 – D.54 – E.45 – F.55 – G.84 – H.67 – I.24 – İ.26 – J.52 – K.104 – M.42 – N.70 – S.54 – T.60 – U.99,111. **72.** Yolda **Sefil Beyin** düğün evine gitmekte olan anasının, sazını görünce Böyrek'e "abdal, çal oynayım" demesi. Ç.53 – M.43. **73.** Böyrek'in vaktiyle atına bakan uşağının karısına da bir türkü söylemesi. B.31 – C.58 – Ç.53 – D.55-56 – E.46 – F.56 – G.85 – I.26 – J.53 – K.105-106 – M.44 –

N.73 – Ö.43 – S.55 – T.62 – U.113. **74.** Böyrek'in; onun bir sırrına imasından kızın bunun Böyrek olduğunu kestirmesi. C.58 – D.57 – F.57 – G.85 – I.27 – İ.27,29 – J.55 – M.45 – Ö.43. **75. Kel Vezirin** karısına da bir türkü söyleyip söz atması. H.68 – I.26 – İ.28 – J.53. **76. Akkavak Kızına** da bir türkü söylemesi; kızın Böyrek'i tanıması. B.32 – C.59 – D.57 – E.47 – G.86-88 – H.69-70 – I.28 – İ.30-32 – J.54 – K.106 – M.48,50-51 – N.73,75-81 – O.35-36 – Ö.43 – P.38 – S.56 – T.63. **77.** Böyrek'in tahta çıkarılması. E.48 – M.54 – U.117,121-122. **78. Kel Vezirin** bir köy aptesanesine kaçıp gizlenmesi. B.33 – C.61 – Ç.54 – D.58,60 – F.59-60 – G.89-90 – H.70 – I.29 – İ.33 – J.58 – K.107,114 – M.55-56,67 – N.82,90 – O.33, ,43 – Ö.44 – P.40,44 – S.57 – Ş.35 – T.64 – U.124-125. **79.** Böyrek'in, kendisine hepsi de boynuzlu kırk keçi, kırk koyun, kırk camus, kırk öküz bulması, boynuzlarını delmesi, her birine bir adam, bir kibrit, bir mum vermesi şartıyla **Kel Veziri** bağışlaması. B.33 – Ç.56 – G.92 – J.58 – Ö.45 – S.58. **80.** Gece kaleye varınca mumları yakması; hayvanların sağa sola dağılması. F.61 – İ.33-36 – J.62 – K.108 – L.36-39 – N.84 – O.39 – Ö.46 – S.58-59 – T.67 – U.125. **81.** Kralın Böyrek'e elçi gönderip şartlarını sorması. G.93 – İ.37 – J.64 – N.85 – U.131. **82.** Böyrek'in dedesinin kılıcı ile kırk tutsağı istemesi. F.61 – İ.38 – J.64 – N.87 – S.60 – Ş.32 – U.129. **83.** Koşup kızına akıl danışan krala, kızın şartları kabul etmesini tavsiyesi. G.94 – J.65-66 – K.111 – N.88 – Ö.47. **84.** Tutsakların birinin eksik olduğu görülünce yerine kızını vermesi. F.62 – I.41 – J.65-66 – K.112 – M.63-65 – Ö.47 – P.43. **85.** Sabahleyin kimi boğulmuş, kimi batmış hayvanları görünce kralın "**Osmanlı** fendi fendine uymaz" demesi. **86.** Böyrek'in kırk gün kırk gece düğün yaparak ilkin **Akkavak Kızını**, sonra yine kırk gün kırk gece toy düğün ederek kral kızını alması. C.62 – Ç.58 – D.61 – E.49 – F.63 – G.95 – H.71 – I.35 – İ.42 – J.67 – K.113,115 – L.47 – M.67 – N.89 – O.42 – Ö.49 – P.45 – S.64 – Ş.36 – T.71 – U.135. **87.** Böyrek'in bir gün kapının sıvasının döküldüğünü görünce hanımlarını çağırması; birine toprağı karmayı, birine de su getirmesini söylemesi; böylece **Akkavak Kızına**, kral kızının eline su döktürmüş olması.

S. *Yozgat Rivayeti.*

İki evli çocuksuz padişah. Ö.1 – P.1. **2.** Kılık değiştirip veziri ile seyahate çıkma. A.3 – B.2 – C.2-4 – Ç.2-4 – D.2 – E.2 – F.2-3 – H.2 – I.2 – İ.2 – K.2 – O.2 – P.2 – R.2 – Ş.2 – T.2 – U.2-5. **3.** Dervişle karşılaşma. A.5-6 – B.3 – C.5-6 – Ç.5-6 – D.3 – E.3 – F.4-6 – G.4-5 – H.3 – I.3 – İ.3 – K.3 – P.3 – R.3 – Ş.3 – T.3 – U.6-7. **4.** Bunun padişah olduğunu bilen dervişin koynundan çıkardığı bir elmayı soyup kabuğunu kısrağına yedirmesini, etini de karısıyla paylaşmasını söylemesi. A.7 – B.4 – C.7 – Ç.7 – D.3 – E.4 – F.7 – G.6 – H.4 – I.4 – İ.4 – J.2 – K.4 – N.2 – O.3 – P.4 – R.4 – Ş.4 – T.4 – U.8. **5.** Çocuğa yedi yaşına değin hoca tutulması. C.12-13 – E.6 – F.10 – G.10 – K.6,10 – Ö.3 – R.6 – T.6 – U.10. **6.** Analığının Yahudi ile oynaşması. A.15 – D.5 – F.12 – H.5 – Ö.4 – R.10 – T.9 – U.11 **7.** Böyrek'in okulda dövüşmesi; adı olmadığı için horlaması. B.5 – C.15 – E.12 – J.3 – K.7 – R.7 – T.7. **8.** Ad koymak üzere büyük padişahların davet edildiği toplantıda dervişin gelerek ata Dengiboz (=Bengiboz), çocuğa da Bağ Börek adını vermesi. A.12-13 – B.6 – C.8,16 – Ç.8-11 – E.13-14 – F.8 – G.8-9 – I.5 – İ.5 – J.3-4 – K.8-9 – N.3,7 – O.5-6 – Ö.2 – P.6 – R.8-9 – Ş.5-6 – T.8 – U.9. **9.** Yahudinin korkusundan eve geç gelmeye başlaması. H.6 – R.11 – U.13. **10.** Kadının çocuğu öldürmenin kolay olduğunu söylemesi; çareler öne sürmesi; içine zehir serpilmiş elbise, zehirli yemek, yolunun üzerine kuyu kazdırma. A.17 – D.5 – F.13 – H.7 – Ö.6 – R.12 – T.10 – U.14. **11.** Benliboz'un bunların hepsini çocuğa haber vermesi. A.16 – D.6 – F.14 – H.8 – Ö.7 – R.13 – T.11 – U.15. **12.** Kadının yalandan hastalanması. A.18 – D.8 – F.15 – H.12 – O.9 – R.14 – T.15. **13.** Hekim olarak çağrılan Ya-

hudinin hastaya küheylan ciğerlerinin yedirilmesini tavsiyesi. A.18 – D.8 – F.16-17,21 – H.14 – Ö.9 – R.15 – T.15. 14. Atın bunu çocuğa bildirmesi; Böyrek'in yamçısını, kılıcını ve bir heybe altın alarak getirmelerini istemesi; atın son defa binme dileğinde bulunmasını öğütlemesi. A.19 – D.9-10 – F.22-27 – H.15-16 – J.6 – K.16 – Ö.10 – P.12 – R.16 – T.16. 15. Böyrek'in kaçıp bir yoksul nineye konuk olması. A.24 – Ç.16 – D.11 – H.22 – K.34 – N.11 – Ö.11,13-15 – P.13 – R.20-21 – T.18 – U.25. 16. Bey Böyrek'in, nineden, gördüğü kalenin **Akkavak Kızı** denen orospuya ait olduğunu öğrenmesi. A.26 – D.12 – H.19,21 – N.12 – O.11 – P.13 – R.23 – T.19 – U.26. 17. Nineyi kıza dünür göndermesi. Ç.17 – Ö.17 – P.13 – R.25 – T.21 – U.28. 18. Kızın Böyrek'i güreşe çağırması. Ç.30 – H.32 – J.13 – K.53 – R.26 – T.22 – U.36,47-50. 19. Böyrek'in atına danışması ve güreşi kabul etmesi. Ç.30 – H.33 – J.13 – K.53 – T.23 – U.52. 20. Atın dediğini yaparak kızı yenmesi. A.31 – Ç.30 – H.34 – J.13 – K.54 – N.13-14 – O.14 – Ö.20-21 – R.29 – T.24 – U.51-54. 21. Ertesi gün yedi kapıdan içeri bir elmayı vurmak için yarış olması. 22. Daha ertesi gün av yarışı. R.31. 23. Gidecekleri yerde hiç av yoksa da atın onun üç av vuracağını haber vermesi. Kızın, horozun ötüşünü yola çıkma zamanı olarak tayini. 25. Horoza biber yedirterek onu vaktinden önce öttürmesi; böylece kızın akşamdan yola çıkması. 26. Böyrek'in sabaha kalması. 27. Böyrek'in kızın ardından yetişmesi. 28. Yükte hafif pahada ağır ne varsa alıp birlikte Böyrek'in memleketine gelmeleri. A.32 – Ç.31 – D.29 – E.22 – G.44 – H.36 – J.16 – N.14 – Ö.25 – P.17 – R.40 – T.27 – U.56. 29. Babasına haber göndermeleri. G.45 – H.37 – K.59 – L.1 – O.15 – R.41 – U.57 30. Yahudiden bir kızı olmuş analığının, **Akkavak Kızını** getireceğine dedesinin **Yonan**'a tutsak giden kalkanını ve kılıcını getirmesini söylemesi. A.37 – Ç.32 – D.30-32 – E.23 – G.46-48 – H.38-40 – I.6-8 – J.17 – K.62 – L.12-16 – O.16-18 – Ö.26 – P.21 – R.42 – Ş.8 – T.28 – U.58-62. 31. Böyrek'in düğün yapmadan önce otuzdokuz arkadaşıyla yola çıkması. A.37 – B.11 – C.24 – Ç.33 – D.33 – E.24 – F.28 – G.49 – H.41 – I.8 – İ.9 – J.18 – K.63 – L.17 – N.15 – O.19-20 – Ö.27 – P.22 – R.43 – Ş.9, 13 – T.29 – U.63. 32. Kralın korusunda uykuya dalmaları. A.38 – B.12-13 – C.25-26 – Ç.34-35 – D.34 – E.25 – F.29 – G.50 – H.42 – I.9 – İ.10 – J.19 – K.64 – L.18 – M.1 – N.16 – Ö.28 – P.23 – R.44 – Ş.10,14 – T.30-31 – U.64-65. 33. Korucuların haber vermesi üzerine otuzdokuz adamla atlarını tutup getirmeleri. A.39 – B.14 – C.27-28 – Ç.36 – D.35 – E.27 – F.32 – G.51 – H.44 – I.10 – İ.11 – J.20 – K.65 – L.19 – M.1 – N.17 – O.21 – Ö.29,31 – P.24 – R.45 – Ş.15 – T.32 – U.66. 34. Bir türlü tutulmayan Bengiboz'u silah sesiyle korkutarak kaçırmaları; Böyrek'i de tutup zindana atmaları. A.39 – Ç.35-36 – E.26 – F.30-31 – H.43 – J.20 – L.20 – N.18 – Ö.30-31 – R.45 – T.33 – U.67 35. Kralın kırk yılda bir olan bayram gününde tutsakları hava aldırmak üzere dışarı çıkarmaları. Ç.37 – D.38 – E.27 – G.56 – H.45 – I.11 – İ.13 – J.21 – M.15 – N.20 – Ö.32 – P.25 – R.49 – Ş.16 – T.35 – U.70. 36. Bey Böyrek'in kervanı görmesi. A.41 – B.16 – C.31-32 – D.39 – E.28 – F.46 – G.57 – H.47-48 – I.12 – İ.14 – J.22 – K.67-68 – L.25-33 – M.14,16-17 – N.21-22 – O.24 – Ö.33 – P.33 – R.50 – Ş.21-23 – T.36 – U.71 37. Uyuz katırın yükünü vaat etmesi üzerine Böyrek'in sorularına Keloğlanın karşılık vermeyi üzerine alması. B.17 – G.58-60 – I.14-16 – K.69 – N.23-25 – O.25-26 – P.28-30 – R.51-52 – Ş.23 – T.37-39 – U.72. 38. Kral kızının türküyü duyup âşık olması. A.43 – B.18 – C.33 – Ç.38 – D.40 – E.30 – F.37 – G.61 – H.49 – I.17 – J.23-24 – M.19 – N.27-35 – R.53 – Ş.16 – U.74-84. 39. Saçını uzatıp akşam Böyrek'i zindandan çıkarması. A.46 – B.19 – C.37 – D.41 – E.31 – F.37, 43 – G.64-66 – H.50 – I.15-19 – İ.18-20 – J.32 – K.70-72 – M.22-23 – N.36 – O.28 – Ö.35-36 – P.31-34 – R.54-56 – Ş.17,20-24 – T.40-43, 45-47 – U.85-87 41. Böyrek'in söylediği bir türkü üzerine atının gelmesi; Böyrek'e sitemler etmesi. A.48 – B.20-21 – C.38-39 – D.46-47 – E.37 – F.44-45 – G.75-76 – H.55 – I.20 – İ.22 – J.33 – K.73-76 – N.41-45 – O.29 – Ö.38 – R.59 – Ş.26 – T.49-51 – U.88-90, 93. 42. Böyrek'in atlayıp babasının

memleketine gelmesi. A.51 – B.22 – Ç.43 – G.78 – H.57 – J.34 – K.77 – M.27 – O.30 – P.36 – R.61 – Ş.27 – U.89, 94. **43.** Çobanla giysilerini değiştirmesi; bir kötü davar kesip derisini başına geçirerek Keloğlan kılığına girmesi. Ç.44 – D.48 – E.38 – G.82 – J.36 – M.28 – N.47. **44.** Çobandan (?), karısını **Kel Vezirin** oğluna verdiklerini **Paltacık** adlı bir arkadaşından öğrenmesi. B.25 – C.45 – G.81 – I.24 – J.35 – M.26 – N.48 – P.37. **45.** Şehre gelip nişan attıklarını görmesi. B.26 – D.50 – E.41 – H.59 – J.42 – K.90-91 M.29 – N.64 – Ö.42 – R.62 – U.100. **46.** Çeşme başında kız kardeşinden aynı haberi alması. B.23 – C.40 – Ç.45 – F.48 – J.38 – M.34 – N.50 – Ö.39 – R.64 – T.52 – U.95. **47.** Kızın tazıya bir taş atması üzerine Böyrek'in kendisine söylediği türküyü anasına haber vermesi. C.41 – Ç.46-47 – F.49 – J.39 – M.35-38 – N.51 – Ö.40 – R.64a-65 – T.53-54 – U.96-97. **48.** Keloğlanın gelip ekmek istemesi. J.41 – N.52, 54. **49.** Kızın anasından kardeşinin nişanını sorup öğrenmesi; onu tanıması. Ç.48 – F.50 – J.40 – M.39 – N.58 – Ö.41 – R.66. **50.** Böyrek elini sürünce anasının gözlerinin açılması; babasının dizinin doğrulaması. **51.** Düğünde ok yarışında Böyrek'in getirttiği okuyla kelleyi vurması. C.47 – D.52-53 – E.43 – H.65 – J.49 – K.102 – M.32 – N.69 – R.68 – T.57-58 – U.104. **52.** **Kel Vezirin** dile benden ne dilersin? demesine karşı, başındaki terliği istemesi; terliği alıp tükürüp atması. C.56 – J.51 – K.103 – R.70 – U.105-106. **53.** Böyrek'in kırk basamaklı kaleden aşağı atılması. **54.** Bir düğüncünün Böyrek'i düğün evine götürmesi. B.26 – C.51 – D.54 – E.45 – F.55 – G.84 – H.67 – I.24 – I.26 – J.52 – K.91 – M.42 – N.70 – R.71 – T.60 – U.99. **55.** Böyrek'in kadınlara türkü söylemesi. B.30-31 – C.58-59 – Ç.53 – D.55-56 – E.46 – F.56-57 – G.85 – H.67-70 – I.26-27 – I.27-30 – J.53 – K.104-105 – M.44-47 – N.70-71 – Ö.43 – R.73-75 – T.62 – U.113-114. **56.** Geline sıra gelince, bir elinde zehirli fincan bir elinde zehirle bıçak olan kızın, vermiş olduğu yüzüğü görünce Bağ Börek deyip oğlanın boynuna sarılması. B.31-32 – C.59 – Ç.53 – D.56-57 – E.47 – G.86-88 – H.67 – I.28 – I.31-32 – J.54 – K.106 – M.48-52 – N.72-81 – O.36 – R.76 – U.117,121-122. **57.** Bunu haber alınca korkup kaçan **Kel Vezire** Böyrek'in boynuzları mumlu kırk çift camus, kırk çift keçi ile kırk çift koyun bulması şartıyla kız kardeşini vermesi. B.33 – C.61 – Ç.54 – D.60 – F.59-60 – G.88-90 – H.70 – I.29 – I.33-34 – J.58,60 – K.107, 114 – M.55-56 – N.82,90 – O.38,43 – Ö.45 – P.39,44 – R.78-79 – Ş.35 – T.64 – U.124-125. **58.** Böyrek'in bunları toplayıp kralın memleketine yönelmesi. D.43 – F.61 – G.92 – I.30 – I.35 – J.67 – L.36 – M.58-60 – N.84 – O.39 – Ö.46 – P.42 – R.79 – Ş.32. **59.** Camusların mumunu yakıp denize bırakması; keçilerin boynuzlarını yakıp ormana sürmesi; koyunları da krala kavurma yapması. D.44 – F.61 – I.36 – J.62 – N.84 – T.67 – U.127-128. **60.** Krala haber gönderip ondan otuzdokuz tutsağı, dedesinin kılıcını ve kalkanını istemesi. D.43 – F.61 – G.93 – I.37 – J.64 – K.108 – L.37 – N.87 – R.82 – U.129. **61.** Elbisesini giymiş olan kral kızının bunların hepsini getirmeye gitmesi. D.45 – Ö.47 – R.83 – Ş.33 – U.130. **62.** Camusların denizden, keçilerin ormandan, koyunların kıraçtan gelmesi. **63.** Böyrek'in kızla birlikte babasının memleketine dönmesi. D.45 – F.62 – G.95 – I.34 – I.41 – J.67 – L.46 – M.66 – N.89 – U.133-134. **64.** Kırk gün kırk gece davul çalıp eğlenerek murada ermeleri. C.62 – Ç.55,58 – D.61 – F.63 – G.95 – H.71 – I.35 – I.42 – J.67 – K.113,115 – L.47 – M.67 – N.89 – O.42 – Ö.49 – P.45 – R.86 – Ş.36 – T.71 – U.135.

Ş. *Konya Rivayeti.*

Çocuğu olmayan padişah. A.1 – B.1 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.1 – H.1 – I.1 – İ.1 – J.1 – K.1 – N.1 – O.1 – R.1 – T.1 – U.1. **2.** Seyahate çıkış. A.2 – B.2 – C.2-4 – D.2 – F.2 – G.2-3 – H.2 – I.2 – İ.2 – K.2 – O.2 – P.2 – R.2 – S.2 – T.2 – U.2-5. **3.** Dervişe rastlama. A.3,5-6 – B.3 – C.5-6 – Ç.5-6 – E.3 F.4-6 – G.4-5 – H.3 – I.3 – I.3 – K.3 – P.3 – R.3 – S.3 – T.3 – U.6-7. **4.** Dervişin verdiği elmanın yarısını

hanım yarısını padişah, kabuklarını da kısrak yesin demesi. A.7 – B.4 – C.7 – Ç.7 – D.3 – E.4 – F.7 – G.6 – H.4 – I.4 – İ.4 – J.2 – K.4 – N.2 – O.3 – P.4 – R.4 – S.4 – T.4 – U.8. **5.** Yedi yaşına kadar hep "adsız bey" diye anılması. B.5 – E.5 – İ.5 – J.3 – T.7. **6.** Bir gün çıkıp gelen dervişin çocuğa Bey Beyrek, taya Bengiboz adını vermesi. A.12-13 – B.6 – C.8 – Ç.8-11 – E.5, 12-14 – G.8-9 – I.5 – İ.5 – J.3-4 – K.7-9 – N.7 – O.5-6 – Ö.2 – P.6 – R.7-9 – S.7-8 – T.8 – U.9. **7.** Beylik halkının Bey Böyrek'ten usanmaları. **8.** Kendilerine rahat vermediği çocuklardan birinin ona "bunları bize yaparsın, **Yedi Kralın** anahtarlarını alamazsın, onu al da görelim" demesi. Ç.32 – E.16 – İ.7 – J.5 – K.15 – N.8-9 – O.8-9 – P.9. **9.** Beyrek'in, vezirin oğlunu ve kırk arkadaşını alarak yola çıkması. B.7 – C.24 – Ç.33 - E.17,23 – F.26 – İ.8 – K.16 – N.10 – O.10 – P.12 – S.14. **10.** Bir beylikte konaklamaları. C.25-26 – Ç.34-35 – E.25 – F.28 – I.9. **11.** Beyin kızının bahçedeki en yüksek kavağın tepesine bir kabak yerleştirerek bir okta bu kabağı vurana varacağını söylemesi. **12.** Böyrek'in bir okta kabağı vurması. **13.** Kızla evlenmeyerek "işimiz var" diye yola düzülmeleri. A.37 – B.11 – C.24 – Ç.32-33 – D.30-33 – E.17,24 – F.28 – G.46-49 – H.38-41 – I.8 – İ.6-9 – J.17-18 – K.61-63 – L.15-17 – N.15 – O.16-20 – Ö.26-27 – P.21-22 – R.42-43 – S.30-31 – T.28-29 – U.62-63. **14.** **Yedi Kralın** sınırına gelip çayırın üstüne uzanmaları. A.38 – B.12 – C.25-26 – Ç.34 – D.34 – E.18-19,25 – F.28-29 – G.50 – H.42 – I.9 – İ.10 – J.19 – K.64 – L.18 – N.16 – Ö.28 – P.23 – R.44 – S.32 – T.30-31 – U.64-65. **15.** Kralın bunları yakalatıp zindana attırması. A.39 – B.14 – C.27-28 – Ç.36 – D.35 – E.27 – F.32 – G.51 – H.43-44 – I.10 – İ.11 – J.20 – K.65 – L.19 – M.1 – N.17-18 – O.21 – Ö.29-31 – P.24 – R.45 – S.33-34 – T.32 – U.66-67. **16.** Bir bayram günü, elleri kelepçeli şehri dolaştırırlarken kral kızının bunları görüp Beyrek'e âşık olması. Ç.37-38 – D.38,40 – G.56 – H.45-46 – I.11 – İ.13,17 – J.21,23-24 – K.70 – M.15, 19 – N.20 – Ö.32 – R.49,53 – S.35, 38 – T.35,40-47 – U.70. **17.** Kızın zindana gelip Beyrek'e dinini değiştirmesini söylemesi. A.44 – Ç.38-43 – J.30 – K.71 – Ö.35. **18.** Beyrek kabul etmeyince "bir dua edelim, hangimizin duası kabul edilirse kapı açılsın buluşalım" demesi. **19.** Beyrek'in duasıyla kapının açılması. **20.** Her gece buluşmaları. **21.** Bir gün bir ihtiyarın "takunyalar, ocaklar satarım'" diyen sesini duyması. A.41 – B.16 – C.31 – D.39 – E.28 – F.46 – G.57 – H.47 – I.12 – İ.14 – J.22 – K.67-68 – L.26-32 – M.16 – N.21-22 – O.24 – Ö.33 – P.26 – R.50 – S.36 – T.36 – U.71. **22.** Zindancıbaşıya yalvarıp ihtiyarı çağırtması. A.41 – F.46. **23.** İhtiyarın Böyrek'in yüzüne bakınca tanıyıp babasının tahtından indirildiğini, kendisinin kovulduğunu anlatması. A.41 – B.17 – C.32 – D.39 – E.28 – F.46 – G.60 – H.48-49 – İ.15-16 – J.22 – K.69 – L.32-33 – M.16-17 – N.23-25 – O.25-26 – P.27-30 – R.51-52 – S.37 – T.37-39 – U.72. **24.** Beyrek'in kırk gün içinde dönüp gelmek üzere kızın zindancıdan kendilerine izin almasını istemesi. A.44 – B.19 – C.37 – E.31 – F.37 – G.66 – H.54 – I.15-19 – K.72 – M.22-23 – N.32 – O.28 – Ö.36 – P.31 – R.58 – S.39 – U.74-87. **25.** Kral kızının verdiği at çatlayınca kendi atına seslenmesi. A.46 – B.20 – C.38 – D.46 – E.37 – F.44 – G.75 – H.55 – I.20 – İ.22 – J.33 – K.73-78 – N.41-42 – Ö.29 – P.35 – S.41 – U.88. **26.** Atın Beyrek'e sitemleri. B.20-21 – C.39 – D.46-47 – E.37 – F.45 – G.76-77 – J.33 – N.43-45 – R.59-60 – U.89. **27.** Atın göz yumup açıncaya dek kendisini memleketine getirmesi. A.46 – B.22 – D.49 – G.78 – H.57 – J.34 – M.27 – N.45 – O.29 – Ö.36 – R.61 – S.42 – U.89. **28.** Babasını tahtına oturtması. E.48 – M.54. **29.** **Yedi Kralın** anahtarını almak üzere yola çıkması. G.92 – J.62 – L.36 – R.80 – S.58 – U.127. **30.** Kızın kırk arkadaşını tam keseceği sırada Beyrek'in çıkıp gelmesi. **31.** Kral kızının, Beyrek'in doğruluğuna hayran olarak onunla birlikte memleketine dönmeye karar vermesi. **32.** Beyrek'in **Yedi Kralın** anahtarlarını almaya geldiğini söylemesi. Ç.46 – F.61 – I.30 – İ.35 – J.64 – K.108 – M.60 – N.84 – O.39 – Ö.46 – P.42 – T.65. **33.** Kızın anahtarları ve eşyaları alıp gelmesi. İ.41 – J.66 – L.40. **34.** Beyrek'in babasının gönderdiği orduyla memleketi almaları. Ç.57

35. Dönüş yolu üzerinde beyliğe uğrayarak **Kabak Güzel**ini vezirin oğluna almaları. J.60 – M.67 – N.90 – O.43 – P.44 – S.57 – U.125. 36. Memlekete dönünce kırk gün kırk gece düğün yaparak evlenmeleri. Ç.58 – D.61 – F.63 – G.95 – H.71 – I.35 – İ.42 – J.67 – K.115 – L.47 – M.67 – N.89 – O.42 – Ö.49 – P.45 – R.86 – S.64 – T.71 – U.135.

T. *Göksun Rivayeti.*

1. Çocuksuz padişah. A.1 – B.1 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.1 – H.1 – I.1 – İ.1 – J.1 – K.1 – O.1 – R.1 – Ş.1 – U.1. 2. Padişahın Allah'ı aramak, bulup çocuk dilemek üzere vezirle yola çıkması. A.2 – B.2 – C.2-4 – Ç.2-4 – D.2 – E.2 – F.3 – G.2-3 – H.2 – I.2 – İ.2 – K.2 – O.2 – P.2 – R.2 – S.2 – Ş.2 – U.2-5. 3. Bir çayırlıkta namaz kılıp selam verirken aksakallı bir dedenin bunlara "aleyküm selam" demesi. A.5-6 – B.3 – C.5-6 – Ç.5-6 – E.3 – F.4-6 – G.4-5 – H.3 – I.3 – İ.3 – K.3 – P.3,5 – R.3 – S.3 – Ş.3 – U.6-7. 4. Elma vermesi; yarısını Sultan Hanımın, yarısını padişahın yemesini, kabuklarını atına, çökeleğini itine vermesini söylemesi. A.7 – B.4 – C.7 – Ç.7 – D.3 – E.4 – F.7 – G.6 – H.4 – I.4 – İ.4 – J.2 – K.4 – N.2 – O.3 – P.4 – R.4 – S.4 – Ş.4 – U.8. 5. Padişahın kaftanını asarken Sultan Hanımın elmayı görüp kuşkulanması. 6. Doğan oğlanın mektebe verilmesi. C.12 – G.10 – K.6,10 – Ö.3 – R.6 – S.5 – U.10. 7. Mektepte kendisiyle "adsız" diye alay edilmesi; oğlanın bana bir ad verin diye ağlaması. A.12-13 – Ç.10 – J.3 – K.7 – R.7 – S.7. 8. Tam ad koymak için düğün dernek kurmuşlarken **Hızır**'ın gelip oğlana Bey Beyrek, taya Benliboz, tazıya da **Birecik** diye ad koyması. A.12-13 – B.5-6 – C.15-16 – Ç.8-11 – D.5,12-14 – F.8 – G.8-9 – I.5 – İ.5 – J.3-4 – K.8-9 – N.3,7 – O.5-6 – Ö.2 – P.6 – R.8-9 – S.8 – Ş.5-6 – U.9. 9. Bir gâvur kralının casusunun oğlanın sonunun kötü olacağını ve aileye zararı dokunacağını anasına söylemesi. A.15 – D.5 – F.12 – H.5 – Ö.4 – R.10 – S.6 – U.11. 10. Oğlanı zehirleyerek öldürmeye karar vermeleri. A.17 – D.5 – F.13 – H.7 – Ö.6 – R.12 – S.10 – U.13-14. 11. Atın, kaz kızartmasıyla ağulayacaklarını Beyrek'e haber vermesi. D.6 – F.14 – H.8 – Ö.7 – R.13 – S.11 – U.15. 12. İkinci defasında, sırlı elbise giydirip sıkarak Bey Beyrek'i öldürmeyi kurmaları. H.10 – U.16. 13. Atın ona elbiseyi ateşe tutmasını tembihlemesi. H.10 – U.17. 14. Bunun üzerine atı öldürmeyi kurmaları. A.17 – D.7 – H.11. 15. Hanımın yalandan hastalanması; casusun atın yüreğini derman olarak tavsiyesi. A.18 – D.8 – F.15-17,21 – H.12-14 – Ö.9 – R.14-15 – S.12-13. 16. Atın Beyrek'e, buna razı olmasını, tam kesecekleri zaman ata binip dolaşmayı istemesini öğütlemesi. A.19 – D.10 – F.22 – H.15 – Ö.10 – R.16 – S.14. 17. Atına binip uzaklaşan Beyrek'in **Kayseri Bölgesi**ne gelmesi. A.20 –Ç.14A – D.11 – F.28 – G.17 – H.19 – N.8-10 – O.8-10 – Ö.11 – P.7-12 – Ş.8-9 – U.18-24. 18. Altun verip razı ederek bir kocakarının evine inmesi. A.24 – D.11 – N.11 – Ö.13-15 – P.13 – R.20-21 – S.15 – U.25. 19. **Akkavak Kızı**nı öğrenmesi. A.26 – D.12 – N.12 – O.11 – Ö.16 – P.13 – R.23 – S.16. 20. **Akkavak Kızı**nın sarayın önüne diktirdiği taşa kim oturursa kızın onunla güreşeceğini, yenerse kendisiyle evleneceğini bildirmiş olması. A.28 – D.13. 21. Bey Beyrek'in varıp dünür taşına oturması. A.29 – Ç.17 – D.13. 22. İki gün güreş tutuşup yenişememeleri. H.32 – J.13 – K.53 – R.26 – S.18 – U.38,47-50. 23. Atın Beyrek'e tavsiyesi: Kızdan üç kez haber geldikten sonra Beyrek'in, güneş kızınca güreşe tutuşması, kızın üzerindeki elbise genişleyince kızı yıkmasının mümkün olduğu. H.33 – J.13 – K.54 – N.13 – R.29 – S.19 – U.51-53 24. Oğlanın kızı yenmesi. A.31 –.Ç.30 – H.34 – I.13 – K.54 – N.13-14 – O.14 – Ö.20-21 – R.29 – S.20 – U.54. 25. Kızın bu kez **İstanbul**'un **Hasbahçe**sinde bulunan bir gülü getirmek şartıyla onunla evleneceğini söylemesi. 26. Atının yardımıyla Beyrek'in gülü de getirmesi. 27. Kızı atına bindirip babasının ülkesine gelmesi. C.22 – Ç.31 – D.29 – E.22 – G.44 – H.36 – J.16 – K.60 – L.1 –

N.15 – O.15 – Ö.25 – P.17,20 – R.40 – S.28 – U.47. **28.** Akşam çadırın önünde otururken yiğitlerin avdan zağardan söz açmaları üzerine Beyrek'in nikâhını av dönüşüne bırakması. A.37 – Ç.32 – D.30-32 – E.23 – G.46-48 – H.38-40 – I.7 – İ.6-8 – J.17 – K.61-62 – L.14-16 – O.16-18 – Ö.26 – P.21 – R.42 – S.30 – Ş.8 – U.62. **29.** Sabahleyin kırk yiğitle ava çıkması. A.37 – B.11 – C.24 – Ç.33 – D.33 – E.24 – F.28 – G.49 – H.41 – I.8 – İ.9 – J.18 – K.63 – L.17 – N.15 – O.19-20 – Ö.27 – P.22 – R.43 – S.31 – Ş.9,13 – U.63. **30.** Önlerine çıkan bir ceylanı kovarak kâfir çiftliğine varmaları. A.38 – B.12 – C.25 – Ç.34 – D.34 – E.25 – F.29 – G.50 – H.42 – I.9 – İ.10 – J.19 – K.64 – L.18 – N.16 – Ö.28 – P.23 – R.44 – S.32 – Ş.10,14 – U.64. **31.** Oradaki sihirli çeşmeden su içince hepsinin yirmi dört saat aklının gitmesi. Ç.34-35 – J.19 – K.64 – L.18 – N.16 – Ö.28 – P.23 – R.44 – S.32 – U.65. **32.** Tutulup zindana atılmaları. A.39 – B.14 – C.27-28 – Ç.36 – D.35 – E.27 – F.32 – G.51 – H.44 – I.10 – İ.11 – J.20 – K.65 – L.19 – M.1 – N.17-18 – O.21 – Ö.29-31 – P.24 – R.45 – S.33 – Ş.15 – U.66. **33.** Bengiboz'un tutulamaması; kralın atı silah sesiyle ürkütmelerini söylemesi; böylece Beyrek'in de tutulması. Ç.36 – E.26 – F.30-31 – H.43 – J.20 – L.19 – Ö.30-31 – P.24 – R.45 – S.34 – U.67. **34.** Yedi yıl zindanda kalmaları. B.14A – C.29 – Ç.37 – D.36 – E.27 – G.55 – J.33 – K.66 – N.19 – O.23 – U.46. **35.** Kral kızının Beyrek'i düşte görmesi; yalvarıp dışarı çıkarttırması. Ç.37 – D.38 – E.27 – G.56 – H.46 – I.11 – İ.13 – M.15 – N.20 – Ö.32 – P.25 – R.49 – S.35 – Ş.16 – U.70. **36.** Beyrek'in yoldan geçen bezirgânı görmesi; onunla haberleşmesi. A.41 – B.16 – C.31 – D.39 – E.28 – F.46 – G.57 – H.47,49 – I.12 – İ.14 – J.22 – K.67-69 – L.25-33 – M.16 – N.21-22 – O.24 – Ö.33 – P.26 – R.50 – S.36 – Ş.21-22 – U.71. **37.** Bezirgânın Beyrek'e karşılık verecek olana kırk katırı yüküyle birlikte vaat etmesi. G.58 – M.16 – N.23 – P.28 – R.51 – S.37. **38.** Keloğlanın bunu kabul ederek Beyrek'le söyleşmesi. G.59 – M.16 – N.24 – O.25 – Ö.33 – P.29 – R.51 – S.38. **39. Akkavak Kızının Baltacı oğlu Kel Vezire** verildiğini öğrenmesi. B.17 – C.31 – E.28 – F.47 – G.60 – H.48 – I.15-16 – İ.15-16 – J.22 – K.69 – M.17 – N.25 – O.26 – Ö.34 – P.30 – R.52 – Ş.23 – U.72. **40.** Gece kral kızının Beyrek'i düşünde görüp dayanamayarak zindan kapısına gelmesi. A.43 – C.33-37 – Ç.38 – D.41 – E.30 – F.37 – G.64 – H.50 – I.15 – İ.17-18 – J.28-31 – K.70 – M.19,22-24 – N.27-35 – R.53 – S.38 – U.74-84. **41.** Beyrek'i fistanının altına gizleyerek odasına götürmesi. **42.** Zindandan çıkarırsa **Akkavak Kızını** mı, beni mi önce alırsın? diye sorması. E.31 – G.67 – H.53 – İ.19 – K.71 – Ö.35 – P.31 – R.54. **43.** Beyrek'in önce **Akkavak Kızını** alacağını söylemesi. G.67 – R.55. **44.** Bu karşılığın kızın hoşuna gitmesi; kırk kişiyle işlediği çevreyi ona vermesi. **45.** Beline ip bağlayıp Beyrek'i aşağı sallandırması. A.44 – B.19 – E.36 – F.43 – G.71 – H.54 – I.16 – İ.19 – J.32 – K.72 – N.36 – O.28 – Ö.36 – P.32, 34 – R.58 – Ş.24 – U.85. **46.** İp yetmeyince kızın saçını eklemesi. A.46 – E.36 – F.43 – G.71 – I.17 – J.32 – K.72 – P.34 – R.58 – S.39 – U.86. **47.** Bunu gören Beyrek'in ipi kesip yere atlaması. E.36 – F.43 – G.72 – I.17 – J.32 – K.72 – P.34 – U.87. **48.** Bir çeşme başına gelmesi. N.48-49 – Ö.36. **49.** Bir türküyle Bengiboz'u çağırması. B.20 – C.38 – D.46 – E.37 – F.44 – G.75 – H.55 – I.20,32 – İ.22 – J.33 – K.73-77 – N.41-45 – O.29 – P.35 – R.59 – S.41 – Ş.25-26 – U.88-89. **50.** Beyrek'in atını, kızın verdiği çevre ile tımar etmesi. D.47 – E.37 – F.45 – G.76-77 – I.33 – K.78 – Ö.38 – R.60 – U.90-93. **51.** Kızın bunu görünce Beyrek'e gücenmesi. **52.** Memleketine yaklaşınca çeşme başında malları sulayan kız kardeşini görmesi. B.23 – C.40 – Ç.46 – F.48 – J.38 – K.80 – M.34 – N.50-51 – Ö.39 – R.64 – S.46 – U.94. **53.** Beyrek'i görünce hayvanların oynaşması; kızın buna kızıp onları dövmesi. B.23 – C.41 – Ç.47 – F.49 – J.38-39 – M.35-36 – Ö.40 – R.64A – S.47 – U.96. **54.** Beyrek'in için bacısına türkü söylemesi. B.23 – C.41 – Ç.48 – F.50 – J.39 – K.81 – R.65 – U.97 **55.** Halkın bayrağın karşısındaki elmaya ok attıklarını görmesi. B.26 – C.47 – D.50 – H.59 – K.90 – M.29 – N.64-65 – Ö.42 – S.45 – U.100. **56.** Beyrek'in çobanla elbisesini değiştirmesi; başına koyun derisi geçirmesi. Ç.44 – D.48

– E.38 – G.82 – H.60 – I.23 – İ.36 – M.28 – N.47 – R.63 – S.43. **57.** Beyrek'e de bir ok vermeleri; Beyrek'in oku kırması. E.41 – H.63 – J.46 – K.93 – M.30-31 – N.66-68 – R.62 – U.101-102. **58.** Beyrek'in kendi okunu getirmeleri; bir çekişte elmayı vurması. B.29 – C.54 – D.52-53 – E.43 – H.64-65 – J.49 – K.94-97, 102 – M.31-32 – N.69 – R.68 – S.51 – U.103-104. **59.** Beyrek'e yemek yedirmeleri. I.25. **60.** Düğün evine gitmesi. C.56 – Ç.51 – D.54 – E.45 – F.55 – G.84 – H.67 – I.24 – İ.26 – J.52 – K.91 – M.29,42 – N.70 – R.71 – S.54 – U.112. **61.** Herkes oynarken **Akkavak Kızını** düşünür görmesi. **62.** Kadınlara türkü söylemesi. B.31 – C.58 – Ç.53 – D.55 – E.46 – F.56 – G.85 – H.68 – I.26-27 – İ.27-30 – J.53 – K.100-105 – M.44-47 – N.70-72 – O.36 – Ö.43 – R.72-75 – S.55 – U.113. **63.** **Akkavak Kızına** söylediği türküden kızın onu tanıması ve sarmaş dolaş olmaları. B.31-32 – C.59 – Ç.53 – D.57 – E.47 – F.57 – G.88 – H.69-70 – I.28 – İ.31-32 – J.54 – K.106 – M.48-52 – N.73-81 – O.43 – P.38 – R.76 – S.56 – U.116-117,121-122. **64.** Kız kardeşini **Kel Vezire** vermesi. B.53 – Ç.54 – D.58,60 – F.60 – G.90 – I.29 – İ.34 – J.60 – K.107,114 – M.55-56 – N.82,90 – O.38,43 – Ö.44 – P.39,44 – R.78 – S.57 – U.124-125. **65.** Kralın kızını ve arkadaşlarını getirmeden evlenmeyeceğini söylemesi. Ç.56 – I.30 – İ.35 – J.61 – K.108 – L.36 – M.58-60 – O.39 – P.41 – Ş.29 – U.127. **66.** Kızın ona vaktiyle babasının ateşten korktuğunu söylemiş olması. Ç.56 – G.92 – J.62 – N.84. **67.** Altmış camus boynuzuna iki yüz kırk mum dikmesi; bunları ovaya salması. Ç.56 – F.61 – G.92 – I.36 – J.62 – N.84 – Ö.46 – P.42 – R.80 – S.58 – U.128. **68.** Kral kaçmak isterken Beyrek'in ona seslenmesi. **69.** Sabah olunca kafirlerin mandaların boynuzunda hâlâ mumların yandığını görmeleri. **70.** Kızla birlikte yurda dönmeleri. Ç.57 – F.62 – G.95 – I.34 – İ.41 – J.67 – L.46 – M.66 – O.41 – S.63 – U.134. **71.** Kırk gün kırk gece düğün yapılması; önce **Akkavak Kızı** sonra kâfir kızı ile gerdeğe girmesi. C.62 – Ç.58 – D.61 – F.63 – G.95 – H.71 – I.35 – İ.42 – J.67 – K.115 – L.47 – M.67 – N.89 – O.42 – Ö.49 – P.45 – R.86 – S.64 – Ş.36 – U.135.

U. *Şah Kasım Hikâyesi.*

1. **Oğuz ili padişahları**ndan birinin çocuğunun olmaması. A.1 – .1 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.1 – H.1 – I.1 – İ.1 – J.1 – K.1 – N.1 – O.1 – R.1 – Ş.1 – T.1. **2.** Şahın üzüntüden dairesine kapanması. C.3. **3.** Şahın ihtiyar bir veziri katına kabul etmesi; ona üzüntüsünü açması. **4.** Vezirin ağzı hayırlı birine rastlamak umuduyla padişaha seyahate çıkma teklifi. C.4. **5.** Şahın kılık değiştirerek veziriyle seyahate çıkması. A.2 – B.2 – C.4 – Ç.3 – D.2 – E.2 – F.3 – G.3 – H.2 – I.2 – İ.2 – K.2 – O.2 – P.2 – R.2 – S.2 – Ş.2 – T.2. **6.** Bir çeşme başında dinlenmek için oturmaları. A.5 – Ç.4 – F.4 – G.4 – H.3. **7.** Yanlarına bir dervişin çıkagelmesi; şahı ve veziri tanıması. A.6 – B.3 – C.5-6 – Ç.5-6 – E.3 – F.4-6 – G.4-5 – H.3 – I.3 – İ.3 – K.3 – P.3 – R.3 – S.3 – Ş.3 – T.3. **8.** Dervişin cebinden bir elma çıkarıp şaha vermesi; bir cuma gecesi elmayı soyup hanım sultanla paylaşmasını, kabuğunu da bindiği kısrağa vermesini söylemesi. A.7 – B.4 – C.7 – Ç.7 – D.3 – E.4 – F.7 – G.6 – H.4 – I.4 – İ.4 – J.2 – K.4 – N.2 – O.3 – P.4 – S.4 – Ş.4 – T.4. **9.** Doğacak çocuğun adını Kasım ve tayın adını da Benliboz koymalarını, oğlanın lakabının Bey Böğrek olacağını söylemesi. A.12-13 – B.6 – C.8,15-16 – Ç.8-11 – E.12-13 – F.8 – G.8-9 – I.5 – İ.5 – J.3-4 – K.7-9 – N.3,7 – O.5-6 – Ö.2 – P.6 – R.7-9 – S.7-8 – Ş.5-6 – T.7-8. **10.** Çocuk sekiz on yaşına gelince bir mektebe verilmesi. C.12 – E.6 – F.10 – G.10 – K.6,10 – R.6 – S.5 – T.6. **11.** **Şah Kasım**'ın bir gün mektepten gelip her zamanki gibi tayını severken tayın dile gelmesi; anasının bir zenci ile görüştüğünü söylemesi. A.15 – F.11-12 – H.5 – O.4 – R.10 – S.6 – T.9. **12.** Hemen anasının odasına gitmesi; iri yarı zenciyi orada görmesi. Ö.5. **13.** Kadının sırlarını bir gün babasına söyleyeceğini düşünüp oğlanı ortadan kaldırmak için bir çare düşünmesi. A.16 – H.6 – Ö.6 – R.11 – S.10. **14.** Danıştığı bir cadı karının

oğlanın yemeğine zehir katmasını öğütlemesi. D.5 – F.13 – H.7 – Ö.6 – R.12 – S.10 – T.10. **15.** Tayın tuzağı oğlana anlatarak onu uyarması. D.6 – F.14 – H.9 – Ö.7 – R.13 – S.11 – T.11. **16.** Cadı karının bu kez oğlanın gömleğini zehirlemeyi öğütlemesi. H.10 – T.12. **17.** Tayın bu tuzağı da oğlana bildirmesi. H.10 – T.13. **18.** Cadı karının pek uzak olmayan bir yerde **Akkavak Güzeli** adında cesur bir kız olduğunu, şimdiye değin evlenmek istediği delikanlıların onun ileri sürdüğü üç şartı yerine getiremedikleri için üste başlarını da verdiklerini, şehzadeyi bu yolla öldürmeyi öğütlemesi. **19.** Bir gün Beyrek'in okuldan dönüşünde, bir cadı karının elinde bir resim tuttuğunu ve başına toplananlara bir şeyler anlattığını görmesi. **20.** Beyrek'in cadı karıya bu resmin ne olduğunu sorması; onun da **Akkavak Kızını** anlatması. K.15. **21.** Şehzadenin ne denli ağır olursa olsun şartları yerine getirip kızı alıp geleceğini söylemesi. Ç.13 – E.16-17 – I.7 – J.8 – O.9 – P.8-9. **22.** Padişahın oğlunu bu işten vazgeçirmeye çalışması. O.14 – P.11. **23.** Önleyemeyince heybesini hazineden altınla doldurtması; Bey Beyrek'in Benliboz'a binerek yola düşmesi. Ç.14A – J.6 – K.10 – O.10 – Ö.11 – P.12 – S.14. **24. Kanlı Kavak Güzeli** adındaki kızın memleketine ulaşması. A.23 – B.7 – I.7 – C.18 – Ç.15 – G.17 – H.19 – N.10 – T.17. **25.** Altın verip razı ederek yoksul bir kadının evine inmesi. A.24 – Ç.16 – D.11 – N.11 – Ö.13-15 – P.13 – R.20-21 – S.15 – T.18. **26.** Yaşlı kadının **Akkavak Güzeli**nin zalim ve kanlı bir kız olduğunu, şimdiye dek pek çok genci mat ettiğini anlatması. A.26 – D.12 – N.12 – P.13 – R.23 – S.16 – T.19. **27.** Şehzadenin o kızla görüşmek için geldiğini, yenileceğini ya da yenip onu alıp birlikte gideceğini söylemesi. T.20. **28.** Kadını **Akkavak Kızı**na dünür göndermesi. Ç.17 – R.25 – S.17. **29. Akkavak Kızının** üç şartı olduğunu, yerine getiremeyenlerin başını kestiğini söylemesi. J.11 – O.18. **30.** Kadının bu şartların neler olduğunu sorması. **31.** Bunların at yarışı, taş atmak ve güreş olduğunu öğrenmesi. J.11 – Ö.18 – P.14 – S.18. **32.** Ertesi gün **Şehzade Kasım** daha yataktan kalkmamışken evin sarsılması; **Akkavak Kızının** gelip onu meydana çağırması. Ç.19. **33.** Dışarı çıkınca heybetli bir kızın ata binmiş ve elinde bir gürz olarak beklediğini görmesi. D.16. **34.** Evin sarsılmasının bu demir topuzdan ileri geldiğini anlaması. **35. Şehzade Kasım**'ın doğruca Benliboz'a giderek ondan öğüt istemesi. Ç.20 – D.17. **36.** Atın şehzadeye, **Hızır** Babanın imdada geleceğini söyleyerek teselli vermesi. **37.** Şehirden çıkarken atın, nazar değmesin diye topallayarak yürüyeceğini söylemesi. **38.** Şehir halkının **Akkavak Kızı** ile şehzadenin güreşini seyre çıkmaları. R.26 – S.18. **39.** Meydan yerinde **Akkavak Kızının** "meydan burasıdır" demesi; kendisinin sağdan gideceğini, Beyrek'in sol yolu izlemesini, hangisi daha önce buraya yetişecek olursa meydan onundur, demesi. **40.** Beyrek'in besmele çekerek atın başını bırakması; atın ayaklarını yere vurup yerden kesilerek kuş gibi uçmaya başlaması. **41.** Atın söylemesi üzerine **Şehzade Kasım**'ın attan aşağı inerek aptes alıp namaza durması. **42.** Duasını tamamlamak üzereyken **Akkavak Kızının** gelmesi; delikanlıyı orada görünce hayrete düşmesi. **43. Şehzade Kasım**'ın duasını tamamlaması; atına binerek koşturmaya başlaması; **Akkavak Kızı**ndan önce yarış meydanına erişmesi. **44.** Kızın ilk şartında yenildiğini anlaması. P.15. **45.** Ertesi gün taş atma yarışına hazırlanması için **Şehzade Kasım**'a haber göndermesi. **46.** Beyrek'in taş yarışını da kazanması. P.15 **47. Şehzade Kasım**'ın kazandığı ilk iki yarışa güvenerek güreşte gevşek davranması. K.53. **48.** Karşılaştıklarında kızın şehzadeyi yenmesi. J.13 – K.54 – N.14 – O.14 – Ö.20 – R.29. **49.** Kızın bunu Beyrek'in at yarışını kazanmasına karşılık sayması. **50.** İkinci güreşte yenmesini de taş atma yarışını kazanmasına sayması. **51.** Bunların güreşini uzaktan

gören Benliboz'un acı acı kişnemeye başlaması. **52.** Bunun bir sebebi olduğunu düşünen şehzadenin izin alarak atının yanına gelmesi. **53.** Atın şehzadenin yenilmesine kızması; kızı göğsünden tutup yere yatırmasını öğütlemesi. J.13 – O.21. **54.** Şehzadenin uzaktan **Akkavak Güzeline** saldırarak memelerini sıkıp dakikasında yere yatırması. A.30 – Ç.30 – H.34 – J.13 – K.54 – Ö.21 – R.29 – S.18-20 – T.22-24. **55.** **Akkavak Kızının** "eşimi buldum" diyerek birlikte konağa dönmeleri. A.31 – H.95 – R.39. **56.** Kızın ne kadar cariyesi varsa azat etmesi; bütün emlakını satması; değerli eşyalarını ve mücevherlerini kırk katıra yükletip yola çıkmaları. A.32 – G.44 – J.16 – R.40 **57.** Birkaç gün sonra **Şehzade Kasım**'ın babasının şah olduğu şehre yaklaşmaları; babasına muştucu göndermesi. C.22 – Ç.31 – D.29 – E.22 – H.36-37 – K.55,60 – L.1 **58.** Sultan Hanımın bu haberden telaşlanarak cadı karıya haber gönderip saraya getirtmesi. **59.** Hanımın cadı karıdan ısrarla çare istemesi. **60.** Şahın vezirleriyle birlikte oğlunu karşılamaya çıkması. L.2 **61.** Oğlanın gidip anasının elini öpmesi; yenilmez **Akkavak Kızı**'nı yenip getirdiğini söylemesi. **62.** Anasının "yiğit isen düşmanımız olan şahın kızını git, getir" demesi. A.37 – B.11 – C.24 – Ç.32 – D.30-32 – E.23 – G.45-48 – H.38-40 – I.7 – İ.8 – J.17 – K.62 – L.12-16 – O.16-19 – Ö.26 – P.21 – R.42 – S.30 – Ş.8 – T.28. **63.** Beyrek'in birkaç gün dinlendikten sonra yanına kırk bahadır delikanlı alarak atlanıp yola çıkması. A.37 – B.11 – C.25 – Ç.33 – E.24 – F.26-28 – G.49 – H.41 – I.8 – İ.9 – J.18 – K.63 – L.17 – N.15 – O.20 – Ö.27 – P.22 – R.43 – S.31 – Ş.9,13 – T.29. **64.** Birkaç gün sonra düşman şahın memleketinin önüne gelmeleri; kale kapıları kapalı olduğundan o gece dışarıda kalmaları. A.38 – B.12 – C.25 – Ç.34 – D.34 – E.25 – G.50 – H.42 – J.19 – K.64 – N.16 – T.30. **65.** Atlarının gemlerini kollarına takarak uykuya dalmaları. B.12 – C.25 – Ç.34 – E.25 – F.29 – G.50 – H.42 – I.9 – İ.10 – J.19 – K.64 – L.18 – N.16 – Ö.28 – P.23 – R.44 – S.32 – Ş.10,14 – T.31. **66.** Ertesi gün düşman şahın buyruğuyla adamlarının bunları tutup getirmeleri. A.39 – B.14 – C.27-28 – Ç.36 – D.35 – E.27 – F.32 – G.51 – H.43-44 – I.10 – İ.11 – J.20 – K.65 – L.19 – M.1 – N.17 – O.21 – Ö.29,31 – P.24 – R.45 – S.33 – Ş.15 – T.32. **67.** Benliboz'u tutamamaları. Ç.35 – F.30-34 – H.43 – J.20 – L.20 – N.18 – Ö.30 – P.24 – R.45 – S.34 – T.33. **68.** **Şehzade Kasım** ve arkadaşlarının zindana atıldıktan sonra otuzdokuz gün uyumaları; kırkıncı gün sabahleyin uyanınca başlarına geleni anlamaları. **69.** Yedi yıl zindanda kalmaları. A.40 – B.14 – C.29 – D.36 – E.27 – I.11 – İ.12 – J.33 – K.66 – N.19 – R.48 – T.34. **70.** Bir gün şahın, aklına tutsaklar düşüp bunları hapisten çıkararak saç ve sakallarının tıraş edilmesini buyurması. Ç.37 – D.38 – E.27 – F.35-36 – G.56 – H.46. **71.** Şehzadenin uzaktan bir kervanın geldiğini görmesi. A.41 – B.16 – C.31 – D.39 – E.28 – F.46 – G.57 – H.47 – İ.14 – J.22 – K.67-68 – L.26-31 – N.21 – O.24 – Ö.33 – P.26 – R.50 – S.36 – Ş.21 – T.36. **72.** Kervanbaşının yanına gidip bunların **Oğuz ilinden** geldiklerini öğrenmesi; anası babası hakkında bilgi alması; **Akkavak Kızının Baltacı oğlu Kel Vezire** verildiğini öğrenmesi. B.17 – C.32 – E.28 – F.47 – G.60 – H.48-49 – I.12 – İ.15-16 – J.22 – K.69 – L.32-33 – M.7-9,16-17 – N.22-25 – O.25-26 – Ö.34 – P.27-30 – R.51-52 – S.37 – Ş.22-23 – T.36-39. **73.** **Şehzade Kasım**'ın tıraş olma sırası ona geldiği halde bu denli büyük felaket karşısında tıraş olmak haramdır, diyerek tıraş olmaksızın yine zindana dönmesi. **74.** Bunları pencereden seyreden şah kızının akşam olunca zindancıbaşına tıraş olmayan tutsağı kendisine getirmesini buyurması. K.70. **75.** Zindancının kıza babasından izin almasını söylemesi. **76.** Kızın babasının duymasını istemediğini, bir çare bulmasını söylemesi. **77.** Zindancıyı bir kese altın vererek razı etmesi. J.27. **78.** Zindancının **Şehzade Kasım**'a kement atıp dışarı çıkmasını söylemesi. C.34 – J.28. **79.** Tutsakların hepsinin "ben ben" diyerek zindandan dışarı çıkmak istemesi. C.35 – J.28. **80.** Zindancının, tıraş olanlardan kim dı-

şarı çıkarsa vuracağını söylemesi. J.28. **81.** Zindancının, Beyrek'e arkasına düşmesini söyleyerek, onu doğruca şah kızının bulunduğu salona götürmesi. C.36 – D.41 – E.32 – G.64 – H.50 – I.15 – İ.17-18 – N.27-35 – T.40-44. **82.** Kızın şehzadenin başından geçen her şeyi dinleyip öğrenmesi. G.65. **83.** Kızın Beyrek'e kırk gün süre vererek onu zindandan kurtaracağına söz vermesi. A.22 – B.19 – C.37 – Ç.38 – E.31 – F.37 – G.66 – I.19 – J.31 – K.71 – O.28 – Ö.35 – P.31 – R.54-55 – Ş.24. **84.** Beyrek'in ne yolda davranacağını, babasını ateşle korkutmasını, şehri ateş içinde görünce, kim olduklarını sorduklarında kırk tutsağı ve eksik çıkanın yerine de şahın kızını istemesini öğretmesi. E.33 F.38-42 G.69-70 I.20 – J.31 N.37-39. **85.** Zindancıbaşının kale kapısına giden yolu tutmayarak Beyrek'i başka bir tarafa götürmesi; önlerine bir kale duvarının çıkması; oradaki taş merdivenden kale duvarının üzerine çıkmaları; zindancıbaşının şehzadeye buradan iple aşağı sarkıtacağını söylemesi. F.43 – G.71 – I.16 – J.32 – K.72 – M.22-23 – N.36 – P.32 – S.39 – T.45. **86.** Şehzadeyi sarkıttıkları ipin yere yetişmemesi; zindancıbaşının "yere yetiştiniz mi" diye sorması üzerine yine yukarı çekerler korkusuyla şehzadenin "yetiştim" demesi; yukarıdan ip kesilince aşağı yuvarlanması. A.46 – E.36 – F.43 – G.71 – H.54 – I.17 – J.32 – K.72 – P.34 – R.58 – S.39 – T.46-47. **87.** Şehzadenin güçsüzlükten kıpırdayamaması; tan atarken kendisini orada görüp zindana atacakları korkusuyla ağlamaya başlaması; **Hızır** Babadan yardım dilemesi. E.36 – G.72 – J.32. **88.** Bir türküyle Benliboz'a seslenmesi. A.46 – B.20 – C.38 – D.46 – E.37 – F.44 – G.75 – H.55 – I.20 – İ.22 – J.33 – K.73 – N.41 – O.29 – P.35 – R.59 – S.41 – Ş.22-26 – T.49. **89.** Benliboz'un gelmesi; **Şehzade Kasım**'ı aldığı gibi uçup gitmesi. B.21 – C.39 – D.46 – F.45 – G.76 – H.55 – J.33 – K.74-76 – N.41-44 – Ş.22. **90.** Şehzadenin sırtı yara içindeki atı tımar etmesi. G.77 – I.32-3 – R.60 – T.50. **91.** "Ya Hazreti Hızır, imdada yetiş" diye bağırması. J.34. **92.** Karşılarına uzun boylu, siyah sakallı, elinde büyük bir asa olan birinin çıkması. J.34. **93.** Dervişin Benliboz'un yaralarını üfleyip iyileştirmesi. D.47 – J.34 – K.78. **94.** Şehzadenin babasının memleketine ulaşması. B.22 – Ç.43 – D.48 – G.78 – J.34 – K.77 – N.48 – Ö.36 – R.61 – S.42. **95.** Şehrin kıyısındaki pınarın başında kızın küçük bir tayı sulayan bir kız görmesi. B.23 – C.40 – Ç.46 – F.48 – J.38 – K.80 – N.50 – O.38 – S.46 – T.52. **96.** Yakında bulunan bir köpeğin yabancıların geldiğini görünce onlara doğru koşması; kızın köpeğe bir taş atması ve "o gelen ağan mıdır ki öyle koşuyorsun", diye çıkışması. B.23 – C.41 – Ç.47 – F.49 – J.39 – K.80 – Ö.39-40 – R.64 – S.47 – T.53. **97.** Şehzadenin kıza tazıya vurmaması için bir beyit söylemesi. J.39 – K.80 – Ö.40 – R.65 – S.47 – T.54. **98.** Pınar başında otururken şehzadenin kulağına çalgı seslerinin gelmesi. B.25 – C.44 – Ç.50 – M.29. **99.** Atını bir hana bağlayarak düğün evine gitmesi. A.52 – B.26 – Ç.51 – F.55 – G.84 – I.24 – M.29. **100.** **Oğuz ili** memleketindeki âdete göre, gelin olan kızı almaya gitmezden önce güveyinin evinde orta yere kabak koyup silah ile nişan almaları. B.26 – C.47 – D.50 – E.41 – H.59 – J.42 – K.90 – M.29 – N.64 – Ö.42 – R.67 – S.45 – T.55. **101.** Kimsenin kabağı vuramaması; **Kasım**'ın şöyle atın böyle atın diye karışmak istemesi. H.61 – K.91 – N.66. **102.** Güveyinin öfkelenerek sen vur bakalım diye şehzadeyi meydana sürmesi. E.42 – H.62 – K.93 – M.30. **103.** Beyrek'in bir çifte istemesi; güveyi olan **Kel Vezir**in bir çifte getirmeleri i buyurması. B.29 – C.50-53 – H.64 – J.44, 48 – K.94 – M.31. **104.** Şehzadenin bir atışta kabağı vurması. B.29 – C.54 – D.53 – H.65 – J.49 – K.95-97, 102 – M.31-32 – N.67, 69 – R.68 – S.51 – T.57-58. **105.** Kabağı vurana hediye vermek âdet olduğu için düğün sahiplerinin şehzadeye ne istediğini sorması; onun da güveyinin takkesini istemesi. B.30 – C.56 – J.51 – R.69 – S.52. **106.** Beyrek'in güveyinin başı kelmiş diye içine tükürüp takkeyi

yere atması. J.51 – R.70. **107**. Saraya doğru yürümesi; harem kapısının önüne varıp şehzadenin tamburasını vermelerini dilemesi. **108**. Düğüne gidip biraz para kazanmak arzu ettiğini söylemesi. **109**. Kız kardeşinin kendisini tanımayıp doğru anasına giderek durumu anlatması. **110**. Anasının oğlundan yadigâr tamburayı vermek istememesi; kızının ısrarı üzerine vermesi. **111**. Şehzadenin tamburayı alınca doğruca düğün evine gidip kapının önünde toplanmış çocukları etrafına toplayarak çalmaya başlaması. D.54 – F.55 – H.65 – J.52 – R.71 – S.55 – T.60. **112**. Kadınların kendilerine çalması için dervişi içeri almaları. D.54 – J.53 – K.104 – N.70 – R.72. **113**. Şehzadenin yedi yıldır zindanda olan **İsmail**'in anasına, sonra yine şehzade ile birlikte gidenlerden **Kel Mustafa**'nın karısına türkü söylemesi. B.31 – C.58-59 – Ç.53 – D.55 – E.46 – F.56 – G.85 – H.67-68 – I.26-27 – İ.26-30 – J.53 – K.105 – M.44-47 – N.70 – Ö.43 – R.73-76 – S.55 – T.62. **114**. Düğün sahiplerinden bir kadının erkeklerin bulunduğu daireye geçmesi; "kabağı vuran derviş harem dairesinde" diye bağırıp çağırmaya başlaması. **115**. Vezirin çok öfkelenerek iki cellada gidip dervişin kafasını kesmelerini buyurması. **116**. **Kasım**'ın cellatbaşından bir beyit söylemek için izin istemesi. **117**. **Akkavak Kızının** onun söylediklerinde geçen bir imadan kuşkulanması; yanındaki kadınlara "Acaba bu derviş **Şehzade Kasım** mıdır?" diye sorması. B.32 – C.59 – Ç.53 – D.57 – E.47 – F.57 – G.86-88 – H.69 – I.28 – İ.31-32 – J.54 – K.106 – M.48-52 – N.73-80 – P.38 – R.76 – S.56 – T.63. **118**. **Şehzade Kasım**'ın kemiklerinin bile çürüdüğü karşılığını alması. **119**. Dervişin henüz idam edilmediğini anlayan vezirin, iki cellat daha gönderip hemen öldürmelerini buyurması. **120**. Şehzade Kasım'ın cellatlara iki dörtlük söylemesi. **121**. Şehzadenin geline bir beyit söylemek için izin alması. **122**. Şehzadenin bu beyitlerde **Şehzade Kasım** olduğunu açıkça söylemesi. B.32 – C.59 – Ç.53 – D.57 – E.47 – F.57 – H.69-70 – I.28 – İ.31-32 – J.54 – K.106 – M.50-52 – N.80 – O.36 – P.38 – R.76 – S.56 – T.63. **123**. Cellatların kaçması. **124**. Vezirin korkup kaçarak bir evde saklanması. C.61 – Ç.54 – D.58,60 – F.59 – G.89-90 – I.23 – J.58 – K.107 – M.55-56,67 – N.82 – O.38,43 – P.39 – R.78-79 – S.57 **125**. Şehzadenin veziri buldurup getirterek kendisine kız kardeşini vereceğini söylemesi; üç gün sonra vezirin gerdeğe girmesi. B.33 – Ç.54 – F.59-60 – G.89-90 – I.29 – İ.34 – J.58 – K.114 – N.90 – O.43 – Ö.44 – P.44 – S.57 – Ş.35 – T.64. **126**. Şahın oğlunun geldiğine sevinerek saraya gelmesi için haber göndermesi. **127**. **Şehzade Kasım**'ın otuzdokuz arkadaşını verilen süre sona ermeden kurtarmak üzere kırk beygir yükü meşale, on sürü keçi ve kırk süvari hazırlatarak yola çıkması. F.59 – G.92 – I.30 – İ.35 – J.61 – L.36 – M.59 – Ö.45 – P.41 – R.79 – S.58 – Ş.29 – T.65. **128**. Birkaç gün gittikten sonra akşam olunca keçilerin boynuzlarına meşaleleri bağlayıp yakmaları; bir sürü keçiyi de şahın bahçesine götürüp bırakmaları. Ç.56 – F.61 – G.92 – İ.36 – J.62 – M.60 – N.84 – Ö.46 – P.42 – R.80 – S.59 – T.66-67. **129**. Sarayı kuşatıp kapıyı çalmaları; içeriden ne istedikleri sorulunca, kırk tutsaklarını istemeleri. G.93-94 – J.64 – K.108 – N.86 – R.81 – S.60 – Ş.32. **130**. Kralın tutsakların hemen salıverilmesini buyurması. G.95 – N.86 – Ö.47 – R.83. **131**. Zindancıların getirdiği tutsakların bir eksik çıkması; bunun yerine şahın kızını istemeleri. F.26 – I.31 – J.64 – K.110 – N.87 – R.84. **132**. Şahın kızına danışması; kızın vatanımızın selameti için giderim demesi. F.62 – J.64 – K.111 – M.63 – N.88 – P.43 – S.61 **133**. Şahın bütün cariyeleriyle birlikte ceyizini **Şehzade Kasım**'ın getirdiği beygirlere yükleterek tutsakları alıp **Oğuz iline** yönelmeleri. Ç.58 – I.34 – J.67 **134**. Birkaç gün sonra **Oğuz iline** gelmeleri. E.49 – G.95 – İ.41 – J.67 – L.46 – M.66 – S.63 – T.70. **135**. Döndüklerinin haftasına büyük bir düğün yapılarak şehzadenin **Akkavak Kızı** ile gerdeğe girmesi; ertesi hafta yeni nişanlısı düşman şahın kızı **Huri Çere** ile

gerdeğe girmesi. C.62 – Ç.58 – D.61 – F.63 – G.95 – H.71 – I.35 – İ.42 – J.67 – K.115 – L.47 – M.67 – N.89 – O.42 – Ö.49 – P.45 – R.86 – S.64 – Ş.36 – T.71. **136. Şehzade Kasım**'ın kayınpederi olan düşman şaha birçok armağanla birlikte elçi gönderip işi anlatması; aradaki soğukluğun kalkıp şahın damadına ve kızına değerli hediyeler göndermesi. **137. Şehzade Kasım**'ın anasının bir gün olur kendisini rezil eder korkusuyla yaşaması. **138.** İki yıl sonra **Şehzade Kasım**'ın babasının hastalanıp ölmesi. **139. Şehzade Kasım**'ın babasının yerine geçmesi. **140.** Anasının korkusunun da kalkarak mutlu yaşamaya başlaması. **141. Şehzade Kasım**'ın altı ayı kayınpederinin öteki altı ayı **Oğuz ilinde** geçirip mutlu bir ömür sürmesi.

RİVAYETLERDE GEÇEN KİŞİ ADLARI

Aker A.47 **Akkar** J.53. **Akkavak Güzeli** U.18, 24, 26, 54. **Akkavak Kale Kralı** I.14. **Akkavak Kızı** A.23, 26, 51. B.8, 17, 25, 31, 32. C.19, 20, 32, 59, 62. Ç.13, 15, 17, 22, 53, 55. D.12, 32. E.16, 17, 31, 40, 41, 47, 48. G.17, 47, 60, 67, 81, 86, 87, 88, 91, 95. H.23, 29, 30, 32, 38, 48, 53, 59, 67, 69, 71. I.18, 35. İ.8, 15, 16, 31. J.8, 9, 10, 11, 12, 22, 24, 36, 52, 54, 56, 57, 61, 67. K.51 M.12, 42. Ö.16, 17, 22, 24, 34. P.9, 10, 12, 36, 37, 45. R.24, 27, 37, 42, 52, 55, 76, 86, 87. S.16, 30. T.19, 20, 39, 42, 43, 61, 63, 71. U.20, 28, 29, 32, 38, 39, 42, 43, 55, 61, 72, 117, 135. **Akkavak Memleketi Padişahı** P.17 **Akkavak Padişahı** İ.9, 30, 42. **Akkavak Şah** L.5, 10. **Akkavak Şah Kızı** M.12 **Ak Şah** M.19. **Arap** H.5, 6. **Ay Han** A.1, 34, 47. **Balçık Han** A.2. **Bey Bostan Ağa** K.34, 50, 52, 56. **Cihangir Eblaksüvar** L.11, 12, 13, 15, 16, 24, 33. M.4, 7, 30, 57. **Dalkavak Kızı** N.8, 9, 10, 12, 64, 65, 77, 78. **Dilfüruz** L.15, 16, 47. M.65, 67. **Duhter-i Ak Şah Kızı** M.9. **Elkavak Kızı** K.15, 69, 90, 115. **Ermeniler** H.42. **Gâvur** Ö.4, 5, 6, 8, 9. **Gâvur Kralı** T.9 **Gülaferide Banu** **(Billurten)** L.4, 6, 8, 9, 22, 33, 35, 43, 47. M.4, 5, 6, 9, 17, 26, 48, 59, 67. **Hasan Bey** İ.9, 27. **Hercaye** (Hercayi) **Sultan** O.9, 13, 16, 30, 35. **Hızır** (aleyhisselam, Baba) A.8. D.24, 47. N.2, 7 P.5. R.4 T.8. U.87 **Hoca Mansur** L.27, 29, 30, 31, 32. **Huri Çere** (Huri çehre) U.135, 137, 138, 139. **İsmail** C.54, U.113. **İsmayılcık** A.54, B.33. **İstanbul Padişahı** O.13. **Kabak Güzeli** Ş.35. **Kahir Peri** (Perizad) L.11, 24, 57. **Kâmuran Şah** L.39, M.21 **Kanlıkavak Güzeli** U.24. **Kartos** L.44. **Kasım** (Şah, Şahzade, Şehzade) U.9, 11, 12, 34, 41, 43, 45, 47, 57, 68, 73, 78, 89, 101, 116, 117, 118, 120, 122, 127, 133, 136, 141. **Kelce Vezir** İ.21. **Keloğlan** H.12, I.23, O.24, S.37 **Kel Vezir** A.54 B.33. C.45, 61. Ç.54. D.58, 60. E.40, 42, 43. G.81, 82, 86, 89, 90. H.66, I.26, 28, 29. İ.16, 24, 28, 34. J.36, 43, 44, 56, 60. K.69, 90, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 107, 114. M.5, 10, 13, 17, 26, 30, 46, 55, 56, 67. N.70, 82, 90. O.30, 33 43. P.36, 37 44. R.69, 70, 75 78. S.44, 52, 57 T.39, 64. U.103. (Baltacı, Baltacı oglu) B.17 25. C.32 E.28 J.22, O.2, 26, 32. T.39 U.72 (Bey Boyrek'in oglu) R.52, 69, 70, 75, 78, 79. (Paltacı oğlu) N.25. **Maimehri Sultan** O.6, 30. **Mehmet** Ö.27, 31. **Moskof Kralı** A.42. **Mustafa** E.17, 46, 50. F.56. (Dayı) J.35, 53, 55. (Silahşor) E.17, 31, 46, 50. **Mustafacık** J.53. M.44. N.70. **Namazcı** Ö.34. **Oğuz** M.16. **Oğuz Han** I.15. **Oğuz ilili** Ç.40. **Oğuz İli**

RİVAYETLERDE GEÇEN YER ADLARI

II. TEPEGÖZ

Oğuzların, daha IX. ve X. yüzyıllarda, Sırderya boyuna gelmelerinden önce mevcut hikâyelerinden biri, belki de Basat'ın Tepegöz'ü öldürüşü hikâyesidir. Bugün Anadolu topraklarında yapılan Türk folkloruyla ilgili araştırmalar Tepegöz menkıbesinin sürüp geldiğini bize göstermektedir.

TEPEGÖZ ADI

Dede Korkut kitabında bu hikâye kahramanının adı *Depegöz*'dür ve "gözü tepesinde olan" demektir. Türkçede bu denli yaygın ve Türkçenin kurallarına uygun bu adın, Yunanca *dâpihos* sözünden aktarma olacağını düşünmek bir "varsayım" bile değildir. Bunu C. S. Mundy ileri sürmüş, ama hemen ardından buna inanılamayacağını söylemiş ve "Tepegöz"ü devin özel adı olarak almıştır.[1]

Orta Asya rivayetlerinde onun adı "bir közlü döv" veya "yalnız gözlü dev"dir. Türkmen masalları bir geçiş yerini tuttukları için her iki lakabı da kullanır. Altay varyantında bu tek gözlü dev garip bir şekilde "Kırgız" lakabını taşır. Kazakça adlarıysa "biz közdi deyip", "iselsız köz" ve "ısalsız közdi döv"dir. Türkmencede "eke (bir) köz", "eke közdi döv" ve "çene köz"dür.

Türkçede, buna benzer bir de "kellegöz" vardır ki gözü kellesinde olup çevresini görmeyen, özellikle gönül gözü kapalı insanlar hakkında kullanılır: "Eğer senin *kellegözlüğün* sana disem halin perişan olup gönlün halden hale döner" [2]

Samsun yöresinde kullanılan Tepegöz deyimi "gözüpek, cesur, gözünü daldan budaktan sakınmayan kişilere tepegöz adam" anlamındadır. Aynı deyim, Artvin'in Yusufeli köylerinde de "çok atak, arsız çocuklar" için ve ancak özel bir deyim olarak söylenen "tepegöz çocuk" sözünde yaşar.[3]

Tepegöz, özel kişi adı olarak da kullanılmaktadır. Mısır Memluk emirlerinden birinin adı Tebagüz et-Tuğrilî'dir;[4] Bursa'da Yıldırım Bayezid Han medresesinde müderris olup 970 (1653) yılında ölen Edirneli Tepegöz Hızır Çelebi'yi de biliyoruz.[5]

C. S. Mundy, "Polyphemus and Tepegöz", *BSOAS*, Londra, 1956, XVIII/2, s. 278.

2 Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, 1964, s. 101; *Risale-i Kaygusuz*'dan.

Cahit Öztelli, "Dede Korkut Üzerine Bazı Notlar" *Türk Folklor Araştırmaları*, sayı 213, s. 4376.

4 Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, Eylül-Aralık 1960, XVII, sayı 3-4, s. 415, çıkma 223.

Arkadaşım Nihal Atsız'ın lütfettiği nottan.

TEPEGÖZ HİKÂYELERİNİN TEMASI

Birçok varyantta hikâyenin çatısı şöyledir: Kahraman çok kez, birkaç yoldaşıyla birlikte tek gözlü devin mağarasına düşer. Dev, kahramanın yoldaşlarından birini ya da birkaçını pişirip kahvealtı eder. Gece uykuya yattığında kahraman onu kör eder. Sabah olunca dev, mağaranın kapısını tutar, koyunlarını serbest bırakır. Kahraman bu koyunlardan birinin altına saklanarak ya da kestiği bir koyunun postuna bürünerek mağaradan ve devden kurtulur.

Dede Korkut kitabındaki Tepegöz hikâyesindeyse şema şöyledir:[1]

Basat'ın çocukluğu. Düşmanlar Oğuz'a saldırır, Aruz Koca yolda çocuğunu yitirir, dişi bir arslan onu emzirip büyütür. Eve getirdikçe çocuk yine arslanların yanına gider; sonunda Dede Korkut onun insan olduğunu ve hayvanlarla düşüp kalmamasını hatırlatır, adını da "Basat" koyar.

2. Çoban ve peri. Aruz'un bir çobanı yaylaya göçerken yolda pınar başına konmuş perilerden birinin üzerine kepeneğini atıp onunla birleşir. Peri kızı, çobana kendisinde emaneti olduğunu ve gelecek yıl gelip almasını söyler.
3. Tepegöz'ün doğumu ve çoban. Ertesi yıl çoban yine bu pınar başına gelir ve orada bir yığınak görür. Bu yığınağı sapan taşına tutar.
4. Bayındur Han, beyleriyle seyrana çıkar, bu yığınağı görür. Beyler de bunu teperler ve teptikçe büyür. Aruz Koca tepince mahmuzu dokunur, yığınak yarılır ve içinden gövdesi adam gibi, tepesinde bir gözü olan bir yaratık çıkar.
5. Aruz, Tepegöz'ü, oğlu Basat'la birlikte büyütmek üzere Bayındur Han'dan izin ister. Tepegöz tutulan sütannelerin memelerini soğurup onları öldürür; oyun arkadaşı olan çocukların kulaklarını ve burunlarını yer.
6. Halkın şikâyeti üzerine Tepegöz Oğuz'dan çıkıp gider; peri anası kendisine tılsımlı bir yüzük vermiştir.
7. Oğuz'un gönderdiği savaşçılar Tepegöz'e bir şey yapamaz ve onun elinde zebun olur.
8. Yedi başarısız denemeden sonra Oğuz, Tepegöz ile günde beş yüz koyun ve iki adam göndermek şartıyla kesim keser.
9. Sıra Kapak Kan adlı birinin ikinci ve son çocuğuna gelmiştir. Kapak Kan'ın karısı o sırada akından dönen Basat'a gider, ondan oğlunun yerine Tepegöz'e verilmek üzere bir tutsak ister; Basat böylece Oğuz'un başına gelen felaketi öğrenir.
10. Basat, Salur Kazan'ın uyarısını dinlemeyerek Tepegöz'ün üzerine gitmek üzere babasından izin ister.
11. Basat vardığında Tepegöz'ü uyur bulur, attığı ok işlemez; Tepegöz Basat'ı yakalayıp

---

[1] Bu şema, ileride, Tepegöz hikâyesinin motiflerini başka soydan hikâyelerin motifleriyle karşılaştırırken kolaylık olsun diye Walter Ruben'in verdiği özetten (s. 244 vd) alınmıştır. Hikâyelerin bundan pek büyük bir ayrılık göstermeyen başka bir şeması için bkz. C. S. Mundy, "Polyphemus and Tepegöz", *BSOAS*, 1956, XVIII/2, s. 288 vd.

çizmesinin içine sokar, ama Basat hançeriyle çizmeyi yarıp çıkar.

12. Basat aşçılara Tepegöz'ün neresinden yaralanabileceğini sorar, gözünden başka yerinde et olmadığını söylerler; Basat şişi kızdırıp Tepegöz'ün gözüne batırarak onu kör eder.

13. Basat mağaradaki sürünün içine girer; Tepegöz mağaranın ağzını kapayıp koyunları birer birer adlarını söyleyerek bacaklarının arasından geçirir; Basat bir koç boğazlayarak postuna bürünür; Tepegöz boynuzlarından yakalayınca post elinde kalır ve Basat kurtulur.

14. Tepegöz bütün silahlara karşı kendisini koruyacağını söyleyerek tılsımlı yüzüğünü Basat'a verir; bu sırada Basat'a hançeriyle saldırır; Basat sıçrayıp geniş bir yerde durur; yüzüğün yine Tepegöz'ün ayağının altında yattığını görür.

15. Tepegöz içinde hazinesi olduğunu söyleyerek Basat'ı kümbede sokar. Tepegöz kümbeti Basat'ın üzerine yıkmak isteyince Basat Allah'a dua eder, yedi yerden kapı açılır ve Basat çıkar.

16. Tepegöz Basat'a biri kınsız biri kınlı iki kılıcın bulunduğu bir mağarayı gösterir ve kınsız kılıcın onun başını keseceğini söyler. Basat önce kendi kılıcını, sonra bir ağacı tutarak bu kılıcı dener; yayını eline alıp o kılıcın asılı durduğu zinciri vurur, kılıç düşüp yere gömülür.

17. Tepegöz Basat'ı öldürmenin yolu olmadığını anlar, ona adını sorar ve böylece kardeşi olduğunu öğrenir; Basat'ın babasına hakaret ettiği, kardeşi Kıyan'ı öldürdüğü meydana çıkar. Basat Tepegöz'ün kendisini bağlaması dileğini reddeder. Tepegöz'ü deve gibi çökertip başını keser; bütün Oğuz sevinir.

YAZILI KAYNAKLARDA VE DESTANLARDA TEPEGÖZ

Oğuzlar arasında Basat ve Tepegöz menkıbesinin bulunduğu daha XIV. yüzyılın başında, 1310 sıralarında saptanmıştır. Aslında Selçuklulardan, yani Oğuzlardan olan bir yazar, daha erken çağlara ait kaynaklara, Ulu Han Ata Bitikçi'nin kitaplarına dayanmaktadır. 1331, 1332 yılları arasında ölen Ebû Bekir bin Abdullah bin Aybek ed-Devâdârî, 709 (1309-10) olaylarına değin aldığı *Dürerü't-Tîcân ve Tevârîh-i Gurerü'l-Ezman* [1] adlı Arapça küçük genel tarihinde 628 (1230-1) yılındaki olayları yazarken Cengiz Han'a ait uzun bir mukaddemede Oğuznâmeden söz eden bir yer vardır. Bazı ayrıntılarda farklı olmakla birlikte birçok yönden burada verilen Tepegöz menkıbesi, Dede Korkut kitabındakiyle aynı yolda gelişmekte ve bu Oğuz destanı konularının en erken zamana ait yazılı belgelerinden birini vermektedir. Yine Ebû Bekir'in bildirdiğine göre Oğuzlar arasında Tepegöz'e ait pek çok hikâye vardır ve bu menkıbeleri Oğuzlar içinde uslu, bilgili kişiler ezberleyip kopuzlarını çalarak söylemektedir.

Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa Kitapları, no. 913, yaprak 202a-b. Metnin aslı ve çevirisi için bkz. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. XLI-XLII.

Basat ile Tepegöz hikâyesini andıran yazılı bir rivayet de XI. (XVI.) yüzyılda Buharalı Hafız Derviş Ali'nin yazdığı *Tuhfetü's-Sürur* adlı musiki risalesinde geçmektedir. Orada, kopuzun Sultan Üveys Celayir zamanında "ozan" adındaki çalgıdan ıslah edilerek yaratıldığı anlatılırken bu 'ozan'ın tarihine ait bir Oğuz rivayetini söyler.[1]

Hafız Derviş Ali'nin *Tuhfetü's-Sürur*'undan bir yüzyıl sonra İmamî'nin *Hannâme*'sinde Türkmenler hakkındaki hikâyelerin ayrıntıları, yani "Büğdüzaman ile Tilim Han" hikâyesiyle karşılaşıyoruz. Bu hikâye, Türkmenlerin yukarıdaki "Büğdi Zaman ve Yetim Guzan" hikâyesiyle aynıdır.[2]

Halk destanına göre, Cengiz'in büyükbabası Aka Deniz Han ile Altun Han'ın kızı güneşten gebe kalıp Dubun Bayan adında bir oğul doğurmuştur. Bunu Tek gözlü Dumbavıl Mergen (Dumbavıl Soqır) terbiye ediyor ve Alanguva ile evlendiriyor. O, ölümünden sonra ışık şekline girip gelerek Alanguva'yı gebe bırakıyor ve ondan Cengiz doğuyor.[3]

Tepegöz başka Türk destanlarının da yabancısı değildir. Dede Korkut kitabındaki hikâyede olduğu gibi başlı başına bir hikâyenin kahramanı olmamakla birlikte, Türk destanlarında tek gözlü kişiler vardır. Bunlardan birine Cengiz'in atalarına ait rivayetlerde rastlıyoruz. Alim Han ile hanımı Kurleviç'in Alamelik Kurklu adındaki güzel kızları güneşten gebe kalınca onu bir sandık içine koyup Tengelek Nehri'ne atmışlar; fakat Kıyat kabilesinden Dumbavıl Mergen ile Türkmenlerden Şıba Sokur (Tepegöz) sandığı yakalamışlar ve kız Dumbavıl'ın karısı olmuş.[4]

Türkçe ve Moğolca Cengiznâmelerde bu hikâye bazı ayrıntılarla verilmektedir. Türkçe Cengiznâme'de *Şıba Sokur* bir Türkmen bekçisidir ve alnında tek gözü vardır. Moğol rivayetlerindeyse *Duva Sohor* bu tek gözüyle üç menzil yerden görürdü.[5]

Hafız Derviş Ali'nin Farsça kitabındaki bu rivayetin çevirisi için bkz. Orhan Şaik Gökyay, "Tepegöz Efsanesine Dair", *Oluş*, 9 Nisan 1939, s. 231; metin için bkz. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. CLIII vd.

2 Zeki Velidi Togan, "Hannâme, Das Özbekische Epos Chan-Nâme", *Central Asiatic Journal*, vol. I, no. 2, s. 150 vd.

3 Zeki Velidi Togan, "Türk Destanlarının Tasnifi", *Atsız Mecmua*, 15 Temmuz 1931, sayı 3, s. 54

Zeki Velidi Togan, "Bozkurt Efsanesi" *Bozkurt*, 21 Mart 1969, s. 23

Abdülkadir İnan, "Destan-ı Nesl-i Cingiz Han Kitabı Hakkında", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, c. 3, s. 9-14; II., s. 131-135, İstanbul 1934;

Bahaeddin Ögel, "Uygurların Menşei Efsanesi", *DTCFD*, 1948, c. VI. sayı 1-2, s. 20; çıkma 26 ve *Türk Mitolojisi*, 1971, s. 414 vd.

Manas destanının bir bölümü olan Er Töştük destanında da Tepegöz'e rastlıyoruz. Er Töştük Alp'ın babası Tileman, bir gün at sürülerini otlatırken su üzerinde yüzen bir *ceğer* görüyor ve merak ederek elindeki değnekle bu ceğere vurmaya başlıyor. Vurdukça ceğer büyüyor ve içinden cadı çıkıp Tileman'ı yakalıyor. Bu motif Urenha masalında da vardır. Dede Korkut kitabındaki Tepegöz hikâyesindeki yığınak bu ceğere benzediği gibi, Er Töştük'ün Tepegöz'ün tek gözüne demir şişi kızdırıp sokarak öldürmesi de tıpkı Dede Korkut kitabındaki hikâyede olduğu gibidir.[1]

ULUSLARARASI FOLKLORDA TEPEGÖZ VARYANTLARI VE BUNUN EN ESKİ YANKISI

Tepegöz hikâyesinin çekirdeğini oluşturan bölüm, yani Tepegöz'ün Basat tarafından öldürülüşü, çok yaygın ve uluslararası bir masal konusudur. Batı ve Doğu folklorunda vardır. Folklor alanında yapılan araştırmalar sonucunda görülmüştür ki, bu konu Yunanistan, İtalya, Fransa, Almanya ve İskandinavya'da, İslav ve Fin milletlerinde, Rus masallarında vardır; Doğuda *Binbir Gece Masalları*'nda, Kafkasya, Yakındoğu ve Orta Asya'da iki yüzden çok varyantı saptanmıştır.

Bu konunun en eski yazılı rivayetini Homeros'un *Odysseia*'sında görüyoruz. Bu, tek gözlü Polyphemos'un Odysseus tarafından kör edilmesi hikâyesidir.[2]

Kyklops'un (Tepegöz) kör edilmesi konusu, İrlanda ve Finlandiya'dan Akdeniz, Balkan Yarımadası ve Kazak bozkırlarına kadar uzanan coğrafi bölgede Heckmann tarafından yirmi sekiz metin halinde saptanmıştır.

Azerbaycan'da, Tepegöz ile ilgili birtakım efsaneler halk arasında yaşamaktadır. Ayrum Dağları'nda rastlanan yerli halkın Örükdaş adını verdiği kimi kayalar dikkat çeker. İnsan elinin yapısı sayılmayan bu Örükdaşlara *Galaca* (küçük kale) adı verilir. Bu kayaların büyükleri Ayrumların kafasında Oğuz ve Tepegöz efsanesini yaratmıştır. Uzun yüzyılların yıkıcı etkilerine de dayanan bu eserlerin 60 arış (aşağı yukarı 30 metre) boyundaki devler tarafından yapıldığı kabul edilmektedir. Ayrumların yaşadığı bölgelerde kimi kilise, kale ve manastırların da devlere yorulduğunu biliyoruz.

Azerbaycanlılar arasında da *ecin* ve *döv*'lere (dev) ait efsaneler vardır. Nasıl Homeros çağında mağaralarda yaşayan insanlar tek gözlü Polyphemos efsanesini

---

[1] Abdülkadir İnan, "Manas Destanı Üzerine Notlar", *Belleten*, 1959, s. 158.

[2] Homeros, *Odysseia*, Türkçesi Azra Erhat ve A. Kadir, 1970, IX. bölüm, s. 161-181.

yarattılarsa, Azerbaycanlılar da koyun sürüleriyle yamyam Tepegöz efsanesini yaratmışlardır. Dikkate değer bir özellik olarak kaydedelim ki insan doğaüstü güçler ve devlerle yaptığı mücadelelerin hepsinden başarılı çıkar.

Oğuz hakkında da dev olduğuna dair bir efsane yaygındır ve bunun birkaç varyantı da vardır: Ayrum dağlarında Galaca adını taşıyan kale eskiden Oğuzlar tarafından yapılmıştır. Oğuzlar dev boylu kimselermiş. Boyları 60 arşmış. Onlar bizlere, sıradan insanlara *ecinne* (cüce) derlermiş.

Kedebek bölgesinin başlıca yerlerinde Galaca'ların Tepegöz tarafından yapıldığı kabul edilir. Ayrum folkloru, yazık ki araştırılmamıştır. Oğuz tipi kimi kez Tepegöz ile karıştırılır, birleştirilir; fakat kimi yerlerde ikisi arasında kesin fark gözetilir. Oğuz başka Tepegöz başkadır, derler. Bu kaleler onlar tarafından kurulmuştur, derler. Onlar göçebeymişler, onları hemen öldükleri yere gömerlermiş. Onların mezarlarına "Oğuz kabri" adını verirlermiş. Halk inanışına göre Tepegöz "Döy tayfası"ndanmış. Oğuzlar gibi onlar da büyük boyluymuş; fakat gerçek insan değillermiş, tek gözlüymüşler ve gözleri alınlarının ortasındaymış.

Tepegöz efsanesi Küçük Kafkasya Dağları eteklerinde çok yaygındır. Araştırdığım bütün bölgelerde ona ait çok çeşitli varyantları saptadım. Yüz on yaşındaki Şirin Mehmet Hasanoğlu, ona bazen *Tepegöz Lezgi* adını verir. Çünkü Ayrumlar Lezgilerle çok mücadele etmişlerdir, Tepegözle de. Burada eski Oğuz efsanesi ile Tepegöz hikâyesinin karıştığı anlaşılıyor.[1]

TEPEGÖZ YA DA POLYPHEMOS HİKÂYESİNİN KAYNAĞI

Tepegöz hikâyesinin en eski rivayeti Homeros'un *Odysseia*'sında görülür ve bu, tek gözlü Polyphemos'un Odysseus tarafından kör edilmesi hikâyesidir.

Dede Korkut kitabındaki Tepegöz hikâyesi ile Polyphemos arasındaki benzerlik üzerinde ilk duran Heinrich Friedrich von Diez'dir. *Denkwürdikkeiten von Asien* (1815) adlı eserinde "Der neuentdeckte oughusische Cyklop" başlığıyla Basat'ın Tepegöz'ü öldürüşü hikâyesini yayımlarken (c. II, s. 399 vd.) bu hikâye ile Homeros'un *Odysseia*'sındaki Polyphemos'u karşılaştırmış ve bu hikâyeyi Yunanlıların Doğudan aldıklarını ileri sürmüştür.[2]

Daha sonra Wilhelm Grimm de bu konuda tanınmış bir inceleme yazmıştır.

K. T. Karakaşlı, *Materialnaya kul'tura azerbaydjantsev severo-vostoçnoy taşantral'noy zon malago kavkaza* (Küçük Kafkasya'nın kuzeydoğu ve bölgesindeki Azerbaycanlıların maddi kültürü), Bakü, 1964, "Tepegöz ve Oğuz efsanesi", s. 27-36.

2 Von Diez'in Tepegöz ile Polyphemos arasında bulduğu benzerlikler ve Polyphemos karakterinin Oğuzların Tepegöz'ünden alınmış olabileceği üzerinde gösterdiği kanıtlar için bkz. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. VI vd.

Heinrich Friedrich von Diez'in görüşünü kabul etmeyen Grimm, Polyphemos'un Odysseia hikâyesine sonradan sokulduğunu ve halk masalının Odysseia'dan gelemeyeceğini, başka bir kaynaktan alındığını söylemiştir. Grimm kardeşler Polyphemos masallarını (Nr. 191) sonradan külliyatlarından çıkarmışlardır; çünkü anlaşılıyor ki bu bir Alman masalı değildir. Grimm kardeşler bu masalın Dolapathos'tan, yani bir Doğu kaynağından geldiğini saptamışlardır. Bu masalda, bir haydudun Polyphemos soyundan bir devin önünden kaçışı anlatılmaktadır.[1]

Odysseia'nın eskiliğine ve yaygınlığına karşı Homeros'un eserini, başta Dede Korkut kitabındaki Tepegöz olmak üzere öteki varyantların kaynağı saymak için bir dayanak yoktur. Aksine eski Yunan destanı, bu konuyu daha eski halk masallarından almıştır. Öte yandan, *Odysseia*, bu hikâyenin Akdeniz'in doğu bölümünde ve Anadolu'da varlığını gösteren önemli bir kanıttır. Çünkü Yunan destanı da İsa'dan önce bin yılın ortalarında burada teşekkül etmiştir.

> Yer bakımından *Odysseia*'ya yakın olan kimi folklor varyantlarında Polyphemos hikâyesine benzer motifler vardır. Hikâyelerin kahramanları gemileri batmış denizcilerdir ve bunlar fırtına yüzünden birtakım bilinmeyen adalara düşerler. Gürcü ve Dağıstan varyantları böyledir. Ancak ayrıntılarda görülen benzerlikler, burada da *Odysseia*'dan doğrudan doğruya yapılmış bir aktarmayla açıklanamaz. Bu benzerlik yalnızca belirli bir coğrafya bölgesinde çoktan beri yerleşmiş olan motifin eskiliğini gösterir. Nitekim bu varyantın kimi motifleri *Binbir Gece Masalları*'nda da geçer, özellikle Sindbad'ın seyahatlerini anlatan masallardan birincisinde. Binbir gece masalı doğuda çok yaygın olmakla birlikte bu Arap masalını Orta Asya'daki varyantların kaynağı saymak doğru olmaz. Aksine, doğuda, Orta Asya'da saptanmış folklor varyantlarında hemen daima ana konunun klasik şekli bulunmaktadır. Oysa ki *Binbir Gece Masalları*'nda bu geniş gelenek özelliği yoktur. Ayrıca Arap masallarından farklı olarak *Odysseia*'da olay, deniz yolculuğunda değil, geniş Asya kıtasının ormanlarında, dağlarında ya da çöllerinde geçer.[2]

Tepegöz menkıbelerinin nereden çıktığı, nereden geldiği konusundaki tartışma bir sonuca bağlanamazsa da ilk kaynakların Türkler arasında bulunduğu söylenebilir. Dede Korkut kitabının öteki hikâyeleriyle Tepegöz hikâyesinin dil ve üslup yönünden bir ayrılığı yoktur. Bayındur Han ve Dede Korkut, bütün öteki hikâye-

---

[1] "Die Sage von Polyphem", Abhandlungen der Königlichen Akad der Wissenschaften zu Berlin, 1857; ikinci baskısı W. Grimm, Kleinere Schiriften, IV. 1887

Johannis de Alta Silva Dolapathos, *Sives de rege et septem Sapientibus*, H. Oesterle, Strasburg, 1873, Hilka tarafından *Sammlung mittellateinischer Texte* 5, Heidelberg, 1913, de yayımlanmıştır.

Dolapathos ve Polyphemos ile Tepegöz arasındaki hatırlatmalar, özellikle yüzük motifi için bkz. C.S. Mundy, "Polyphemus and Tepegöz", *BSOAS*, 1956, c. XVIII/2, s. 281.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 217 vd

lerde olduğu gibi burada da yer almışlardır. Aruz Koca baş karakterlerden biridir. Göçebe hayatının ayrıntılarına ait yönler bulunduğu gibi, Basat'ın kahramanlığı, *alp erenin erden adını yaşurması* ayıp olacağı için adını soran deve yerini, yurdunu, anasını babasını bir Oğuz diliyle anlatması, hikâyenin bitişi ve Dede Korkut'un verdiği alkış tam Oğuzcadır.

Yalnız bir nokta Oğuz geleneğine uyınaz gibi görünüyor. Oğuz geleneğinde Boğaç Han ve Bamsı Beyrek'te olduğu gibi oğlanlar bir kahramanlık, bir yararlık gösterdikten ve on beş yaşına geldikten sonra kendilerine ad konduğu halde Basat, henüz bir adı hak edecek bir yararlık göstermediği çocuk yaşında bulunuşu bir yana, aksine Dede Korkut bu adı ona bir insan gibi değil de vahşi bir hayvan gibi davrandığı sıralarda koymuştur.[1]

Walter Ruben, hikâyede, dişi kurt yerine dişi arslanın gelmesini ancak daha sonraya ait bir yenileme saymakta ve İç Asya steplerinin yırtıcı hayvanı yerine Ön Asya'nın hükümdar yırtıcı hayvanının geldiğini söylemektedir. Ona göre, Orta Asya'da bulunmayan arslan Türk ulusları için bir ana olarak; boyun anası atası olan kurt veya dişi kurt kadar karakteristik değildir.[2]

Buna karşılık Jirmunskiy, kahramanların arslan veya kaplana benzetilmesinin, Kâşgarlı Mahmud'un *Divânü Lugâti't-Türk*'ünde geçen en eski Türk halk edebiyatı örneklerinde bulunduğunu, bunların VII.- IX. yüzyıllara ait tarihsel olaylarla ilgili olduğunu, bu motiflerin Orta Asya kahramanlık destanları arasında son derece dayanıklı çıktığını ve son zamanlara kadar saklandığını söylemekte; Ebülgazi'nin *Şecere-i Terâkime*'sinde anılan Oğuz kabile başkanları arasında anılan Aslan Han, Alp Arslan, Kılıç Arslan gibi adlar bulunduğunu, ilk Selçukluların da bu adları kullandığını belirterek onun yargısına katılmamaktadır.[3]

Walter Ruben, Tepegöz öyküsündeki çobanın uçuşan peri kızlarından birini kepeneğini üzerine atarak tutup onu gebe bırakmasıyla göze çarpacak derecede benzeyen bir hikâyenin çok eski bir Hind şiirinde gösterilebileceğini söyledikten sonra, bu ikisinin, zaman ve yer bakımından birbirinden o denli uzak olan metinlerin böylesine benzerliğinin nasıl açıklanabileceğini soruyor. Tarihsel bir ilişkinin kesin olarak düşünülemeyeceğini belirttikten sonra, her ikisinin de ortak bir kaynağa dayanmış olacağı sonucuna varıyor.[4]

C. S. Mundy, "Polyphemus and Tepegöz", *BSOAS*, 1956, XVIII/2, s. 202.

Walter Ruben, a.g.e., 1944, s. 246 vd

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 225.

Walter Ruben, a.g.e., 1944, s. 247 vd

Tahir Alangu, Tepegöz öyküsünün "halis Oğuz malı" olduğunu, bunun Oğuzlar tarafından da sonradan kalabalık bir şekilde iskân edilen Kafkasya'dan, İsa'dan önce XIII. ile VIII. yüzyıl arasında denizci kavimler aracılığıyla Ege'ye götürüldüğünü tahmin etmektedir.[1]

Yunan destanı, hikâyenin ana konusuna bir motif katmıştır. *Odysseia*'da kahraman, adını soran deve "ben kendim" diye karşılık verir, başka varyantlarda bunun yerine "hiç kimse" vardır. Bu kurnazlık sayesinde, kahraman, kör edilen devin yakınları tarafından kovalanmaktan kurtulur. Kör edilen devin yakınları, onun çığlığını duyunca gelirler, fakat ondan suçlunun "hiç kimse" veya "ben kendim" olduğunu öğrenirler. Dede Korkut'un Tepegöz öyküsündeyse Basat, Oğuz geleneğine tam uygun olarak deve yalnız adını değil, anasının babasının kim olduğunu da söyler.

Basat devi öldürmeye giderken yalnızdır; *Odysseia*'da Ulisse'nin altı arkadaşı vardır.

Basat devi öldürmek üzere yola çıkar ve onu öldürür, Ulisse ise kyklopsu kör ettikten sonra yalnızca kaçmayı düşünür.

Odysseia'da hikâye kahramanın ağzından anlatılmaktadır; Tepegöz'deyse bunu hikâyeci anlatır.

Tepegöz, Oğuz içinde yetişmiştir, sütanalarını emerken onların memelerini soğurup öldürmeden başlayarak gittikçe yırtıcılığı, yamyamlığı artarak Oğuzun başına dert kesilmiştir. Dağa çıkıp yol keserek adam yemeye başlamıştır. Oğuz onun üzerine yedi yol sefer eder, başa çıkamaz ve günde beş yüz koyun ile iki adam haraç vermek konusunda kendisiyle kesim kesilir. *Odysseia*'da bunlar yoktur; o, kyklopsun mağarasına bilmeden bir rastlantı olarak girer.[2]

Polyphemos'un bir Mingrel varyantında, *Odysseia*'da olduğu gibi kahramanın ağzından anlatılan Almanca masalda karşımıza bir yaban eşeği çıkıyor. Bu "yaban eşeği" de hikâyenin Ön Asya kaynağını göstermektedir.[3]

Tahir Alangu, "Türk Masallarında Yunan Etkileri ve Dede Korkut Kitabı Üzerine", *Türk Dili*, 1 Haziran 1954, III, sayı 33, s. 542 vd.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 216 vd., Walter Ruben, a.g.e. 1944, s. 246 vd.; Ettore Rossi, *Il Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1952, s. 65 vd.; M. Yılmaz Çapan, "Polifem ile Tepegöz Arasındaki Benzerlik", *Şadırvan*, 19 Ağustos 1949, c. I, sayı 21, s. 7.

3 W. Ruben, a.g.e., 1944, s. 281, çıkma 92

TEPEGÖZ HİKÂYESİNİN MOTİFLERİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

♦ **PERİ KIZINDAN DOĞMA:** Tepegöz'ün Sarı Çoban ile periden doğduğuna dair efsane, gerek Asya gerekse Avrupa'da yaşayan birçok ulusun folklorunda rastlanan bir motiftir. Bu ulusların folklorunda kahraman, dev bir kuştan, daha çok da kuğudan; daha açık söylenirse, kuş –çoğu kez kuğu– giysisi içinde yıkanırken yakalanmış kızın bir erkekle evlenmesi sonunda doğar. Çok sonra bu kuğu kızı çalınan giysisini bulur ve yeniden kuşa dönerek yeryüzündeki kocasını ve onunla yaşayan çocuklarını terk eder. Bu soydan birtakım menkıbeler Türk ve Moğol uluslarının bahadırlık hikâyeleri ve kavimlerinin kökenlerini açıklayan efsanelerde vardır. Bunlar da sonuç olarak boyların anası olan kadın-kuşlara ait totemistik tasavvurlara dayanır. Buna benzer birkaç varyant Moğollarda Buryatlar arasında saptanmıştır.[1]

Tepegöz'ün doğumunu göze çarpacak derecede andıran çok eski bir Hint şiiri gösterilebilir:

> Bu şarkıda, Tepegöz'ün doğumunu anlatan bölüm çok kısadır ve hemen hemen anlaşılmaz bir diyalog şeklinde yazılmıştır. Bu diyalog, Dede Korkut kitabında eksik olan kahramanın peri kızını tekrar bulması konusunu verir. Kahraman Purûravas uzun aramalardan sonra, sevgili Urvasî'yi kız arkadaşlarıyla birlikte, su kuşları olarak buluyor ve tekrar birleşmeyi diliyor. Burada hikâyenin başlangıcına ancak ima vardır; Asparas Urvasî, dört yıl Purûravas'ın yanında bulunmuş ve ondan bir oğlu olmuştur. Kuğu perilerinin üstüne onlar yıkanırken uğrayan kahraman, kuğu kızlarının giyeceklerini alıp götürüyor, tıpkı Aruz Koca'nın çobanının yaptığı gibi. Daha sonraki bir düzyazı parçayla tamamlanan masalda, Urvasî, kahramanın karısı olmaya hazırdır, şu şartla ki, iki kuzu geceleri onların yatağı yanında kalacak ve kız adamı hiçbir zaman çıplak görmeyecek. Fakat cinler (gandahavralar) adamın bu göksel eşe sahip olmasına izin vermiyorlar. Bir gece arayla kuzuları kaçırıyorlar ve Urvasî'nin şikâyeti üzerine kahraman, kuzuyu kapıp götürenlerin ardından koşmak üzere yerinden kalkıyor. Bu sırada, cinler bir şimşek çaktırıyorlar ve kız da adamı çıplak görüyor. Kız oradan kaçıyor. Purûravas sevgilisini arıyor ve sonunda onu yeniden kuş şeklinde buluyor. Söylediği şarkı kızı merhamete getiriyor ve kız ona "bugünden bir yıl sonra yine buraya, bu göle gel" diyor, sonra da "bir gece benimle yatmana izin var ve (o zamana değin) oğlan doğmuş olacak" diye ekliyor.[2]

Dede Korkut hikâyesinde göze çarpan bir başka nokta da perinin bir çocuk değil de büyük bir "yığınak" doğurmasıdır. Bu, hikâyenin ilk şeklinde belki kuğu kızının yumurtası olarak düşünülmüştür.

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 226 vd.

2 Walter Ruben, a.g.e., 1944, s. 247 vd.

Bununla birlikte bir Uygur menkıbesinde de iki şehrin birleştiği yerde, Karakurum'da iki ağaç vardır, bunların ikisi arasında bir tepe meydana gelir, üzerine gökten bir ışık düştükten sonra günden güne büyür, sonunda tepe yarılır, içinde beş çadır vardır ve her bir çadırda küçük bir oğlan görülür.[1]

♦ **YÜZÜK:** Dede Korkut hikâyesinde Tepegöz'ün peri anası gelip oğlunun parmağına bir yüzük geçirir ve *oğul sana oh batmasun, tenünü kılıç kesmesün* der (146:110B12-13).

Ortaçağ Latin rivayetinde, Dolapathos'ta masalın kahramanı olan haydut kaçtıktan sonra deve hakaret etmeye başlar. Dev ona hediye olarak altın bir yüzük verip der ki: "Senin gibi büyük bir adamın mükafatlandırılmadan gitmesi doğru değildir." Haydut yüzüğü parmağına geçirir, fakat takar takmaz yüzükteki tılsım yüzünden durmamacasına "ben buradayım" diye bağırmak zorunda kalacaktır. Dev böylece haydudun nerede olduğunu bilir ve arkasından gider. Haydut yüzüğü çıkarmaya çalışır, ama başaramaz ve sonunda kurtulmak için yüzük olan parmağını ısırır atar.[2]

Dede Korkut'taki Tepegöz öyküsündeki yüzük motifinde "ben buradayım" diye bağırmak yoktur. *Odysseia*'da kör edilmiş Polyphemos'un ona bir "konuk armağanı" vermesi Dolapathos'taki tılsımlı yüzüğün çok yakın bir paralelidir.

Halk edebiyatında "yüzük" motifinin çok yaygın bir yeri vardır ve türlü işlere yaramaktadır.[3]

♦ **ARSLAN TARAFINDAN EMZİRİLME:** Dede Korkut hikâyesinde Basat'ın arslan tarafından emzirilmesi, totemistik kaynaktan gelen efsanelere bağlıdır. Böylece bahadırlar yabani hayvanların sütüyle beslenmek suretiyle kendilerine gerekli yiğitliği ve gücü sağlayabilirler; ayrıca bu şekilde Basat'ın yabani hayvanlardan geldiği hikâyesi de kahramanın son yiğitliğini açıklamak üzere daha rasyonel şekle sokulmuştur.

Walter Ruben'e göre, dişi arslan tarafından büyütülmüş çocuk ve hayvan sütnine, az görülen bir motif olup bir çocuğun sütannesi olarak dişi kurt daha yaygındır. Dişi kurdun yerine kimi kez dişi köpek de geçmektedir. Herodotos'un Kyros'un çocukluğu hakkında verdiği haberden başka, İç Asya'da da Saklaplar buna göre adlandırılmışlardır. İbn Mukaffa, Amuderya kıyısında Finlere akraba kavimler arasında ve Gerdîzî de Yenisey Kırgızları hakkında bunu söyler. Sümerlerin Gılga-

---

M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1926, 71

[2] C. S. Mundy, "Polyphemus and Tepegöz", *BSOAS*, 1956, XVIII/2, s. 281.

[3] Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav, *Typen Türkischer Volksmärchen*, Motivindex, "Ring"

mış destanında, steplerin vahşi hayvanlarıyla birlikte yaşayan, onlar gibi güçlü ve vahşi bir kahraman olan Enkidu vardır. Kimi Avrupa ve Asya masallarında "ayı derili" olarak bir kahramana rastlamaktayız.[1]

♦ **OBURLUK:** Kahraman çocuğun oburluğu halk edebiyatında çok görülen bir temadır.

♦ **İNSAN ETİ:** Uygurcaya da çevrilmiş olan eski bir Budist masalında, insan etinin o kadar lezzetli olduğunu bir tesadüfle öğrenen bir hükümdardan söz ediliyor. Bu hükümdar yamyam oluyor, memleketten sürülüyor, tek başına ormanda yaşıyor, insanları yakalayıp yiyor. Tatarların masallarında da insan eti yiyen korkunç kişiler vardır.[2]

♦ **HARAÇ OLARAK İNSAN:** Kahramanların devleri ve ejderhaları öldürdüğü anlatılan masallarda, bu canavarlara insanların haraç olarak verilmesi motifi de çok yaygındır.

♦ **YENİLMEZLİK:** Bu motif, Orta Asya uluslarının folkloruna köklü bir biçimde girmiştir. Tepegöz'deki "yenilmezlik" motifi de çok eski bir karakter taşımaktadır.

Bu özellik Alpamış adlı Özbek kahramanın veya Kırgız Manas'ın yenilmezliği formülüne benzer: Onu ateşe atarlar yanmaz; kılıçla çalarlar, kılıç kesmez; kurşun atarlar, işlemez. Manas'ta da onu yaksalar ateş tutuşmaz; onu yaralamak isteseler balta körelir; okla vurmak istersen ok geçmez; tüfekle vurmak istersen kurşun işlemez.

Türk kahramanlık hikâyelerinin çoğunda bahadır, tılsımlı bir yenilmezlik sahibidir. Radloff'un saptadığı Kazak masalları buna örnektir. Celkildek adlı masalda "eğer ateş ederlerse kurşun işlemez; çalarlarsa kılıç kesmez; kargış ederlerse kargış tutmaz; ateşe atarlarsa yanmaz; suya atarlarsa batmaz."

Kan-Şentey masalında bu formül, ilk yiğitliğini gösteren kahramana anası tarafından yeni ad takılırken tılsımlı bir kutsama olarak kullanılmıştır: "Sana ateş ettiklerinde kurşun değmesin; sana kılıç çaldıklarında seni yaralamasın."

Ekrem Aydar hikâyesinde de bu formül bir kutsama olarak kullanılır: "Eğer ateş ederlerse..."

Tepegöz'de de buna benzer bir sihirli takdis vardır. Gerek kahramanlık hikâyelerinde gerek Oğuz destanında kahramanlarının yenilmezliği normal olarak düşmanlar tarafından girişilen kılıç çalma ve ok atımı girişimlerinin boşa çıkmasıyla

---

[1] Walter Ruben, a.g.e., 1944, s. 247 vd.

[2] Walter Ruben, a.g.e., 1944, s. 251. Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav, *Typen Türkischer Volksmärchen*, 1953,... tip 146 v.

belirtilir. Böylelikle de bu "yenilmezlik" formülü Oğuz destanını Orta Asya uluslarının destanına bağlar. Sonuç olarak bu formül, anlaşılan ortak kaynağa, Türk uluslarının eski kahramanlık destanına çıkar.[1]

Tek gözlü Malgun yenilemez, onu kılıçla ve süngüyle yaralamak, baltayla paralamak imkânsızdır.

Manas destanında Kırgızlara karşı büyük bir orduyla savaşan Madıkan Döv (Madı Han dev) yenilmez bir kahramandır. Süngüyle vücuduna vurduklarında madeni bir kapı gibi çınlar, fakat Madı bu vuruşları duymaz bile. Manas'ta Madı Han'ın yenilmezliği sihirli bir kalkan, Tepegöz'de peri annesinin verdiği tılsımlı bir yüzükle sağlanır.[2]

Tepegöz'ün yalnızca gözünde et oluşu, kendisine ok batmayıp kılıç kesmeyişi gibi; Theisis'nin oğlu ve Truva savaşlarının ünlü kahramanı Aşil'in deniz tanrıçası olan annesi, vücuduna ok, mızrak, kılıç ve benzerlerinin işlememesi için onu topuğundan tutarak Styx nehrine daldırmış, fakat topuk nehir sularıyla ıslanmadığı için güç kazanamamış ve Aşil en zayıf noktası olan topuğundan aldığı zehirli ok yarasıyla ölmüştür.[3]

♦ **ÇİZMENİN İÇİNE SOKMA:** Dede Korkut hikâyesinde Tepegöz, yakaladığı Basat'ı çizmesinin içine sokar. Tek gözlü devlere ait sayısız masallar arasında bir Osset varyantında, devin, kahramanı dağarcığına soktuğu rivayet edilir. Kahraman, devin türlü tuzaklarından Tanrı'nın yardımıyla hep kurtulur.[4]

♦ **KOÇ HİLESİ:** Kahramanın, kör ettiği devin elinden, koyunların arasına girerek ya da koç postuna bürünerek kurtulması, Tepegöz hikâyesinin çok eski motiflerinden biridir. Homeros'ta kahraman koçun altına gizlenir, fakat birçok halk masalında kahraman koçun postuna bürünerek kaçıp kurtulur.

♦ **DEFİNE:** Kör edilen dev, bahadıra ondan öç almak için tılsımlı bir yüzük ya da kendi kılıcını hediye ve servetini vaat eder. Tepegöz'de bu vaatlerin hepsi aslında kahramana kurulmuş bir tuzaktır; Kazak rivayetinde bu armağanların sahte olduğu unutulmuştur. Her iki hikâyede de öldürülen devin definesi ve sürüleri ganimet olarak alınır.[5]

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, 221 vd

2 Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 222 vd.

Walter Ruben, a.g.e., 1944, s. 253.

4 Walter Ruben, a.g.e., 1944, s. 251.

5 Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 220

♦ **KILIÇ:** Dede Korkut hikâyesinde, Tepegöz'ün hazinesinin kapısında zincirle asılı duran tılsımlı kılıcı, "Altın Dağ" masalında da görüyoruz. Bu masalda, içinde bitip tükenmez altın bulunan bir mağara vardır, mağarayı çoban bulur, ama bunları alıp götürmez; çünkü dışarı çıkmak isteyince görür ki mağaranın ağzı keskin bir kılıçla kapanmıştır, bu kılıç durmaksızın inip kalkmaktadır ve adamı parçalama tehlikesi vardır. Bu masalın başka bir varyantı Kayseri civarında saptanmıştır.[1]

Evliya Çelebi de Zağar deresini anlatırken, içi mücevher, altın, gümüş kap kacaklarla dolu bir mağaradan söz etmekte, ama mağaranın ağzında biri inen biri çıkan iki kılıç bulunduğunu söylemektedir. Kılıcın keskinliğini anlamak için bu rivayette de önüne gemi direkleri konduğunu, kılıcın bunları hıyar gibi kestiğini belirtir.[2]

Kafkasya'dan gelme masallardan birinde, dev, kahramana ancak kendi kılıcıyla öldürülebileceği sırrını açar. Bir Türk kahraman da yine kendi öz kılıcının tek öldürücü silah olduğunu bildirir. İlkel Amerikan masallarında da Cake adlı bahadır aynı şekilde öldürülür.[3]

♦ **DEVİN KÖR EDİLME VE ÖLDÜRÜLME ŞEKİLLERİ:** Tepegöz'ün öldürülmesi de türlü hikâye ve masallarda başka başkadır. Kırgız bahadırı Sırgak, tek gözlü Malgun'un gözünü kargıyla deler. Kimi Avrupa masallarında, özellikle de Rus masallarında devin kör edilişinin başka yolları da vardır: Kahraman, devin gözünü ya da gözlerini ateşte kızdırılmış şiş, normalde ağrılı gözü tedavi bahanesiyle eritilmiş kurşun, kaynar zift veya su dökerek kör eder. Kırgızlara karşı dövüşen Madıkan Döv'i (Madı Han-dev) Manas, Allah'a yalvararak süngüsü ile yaralar. Bu Kazak rivayetinde ve Dede Korkut'taki Tepegöz öyküsünde kahraman öldürmek için devin kendi kılıcını kullanır. Kimi varyantlardaysa dev kaya parçalarıyla öldürülür.

♦ **KAHRAMANIN ADAM YİYEN KARDEŞİNİ ÖLDÜRMESİ:** Şair, aynı anadan aynı babadan olmayan ve doğadışı doğmuş kardeşler arasındaki savaşı, aslında onlar kardeş olmadıkları halde bir kardeş kavgası olarak ele alabilir.

Radloff, c. II, s. 195'te, kahraman, kardeşliğini önce öldürür ve sonra yeniden diriltir.

Pertev Naili Boratav, "Le co le legende" *Philologiae Turcica Fundamenta*, 1964, II, s. 60

2 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, c. II, s.

3 W. Ruben, a.g.e., 1944, s. 251 vd.

TEPEGÖZ HİKÂYESİNDEN YAŞAMAKTA OLANLAR

IX. ve X. yüzyıllarda, henüz Sırderya boylarına gelmeden önce Oğuzlarda varlığını gördüğümüz Tepegöz, Orta Asya ulusları arasında, Kırgız ve Kazaklarda, Kafkas kavimleri arasında daha sonraki çağlarda ve bugün bile yaşayan yaygın hikâyelerden biridir. Bunlardan başka *Binbir Gece Masalları*'nda olduğu gibi, İslami hikâyelerde de Dede Korkut hikâyesi in başkahramanı olan Tepegöz'e rastlamaktayız.

Anadolu'da, bugüne değin türlü yerlerde saptanan Tepegöz rivayetlerinin sayısı hiç de azımsanacak sayıda değildir. Bununla birlikte burada söz konusu olan Tepegöz hikâyelerinin Dede Korkut kitabındaki Tepegöz hikâyesiyle benzerlikleri tam değildir. Başka bir deyişle varyantlarda, Tepegöz'ü öldüren kahraman Dede Korkut hikâyesinin kahramanı olan Basat değildir. Benzerlik, bu hikâyenin başka çizgilerinde, en çok da devin (Tepegöz'ün) kör edilişi ve öldürülüşü bölümündedir.

Tepegöz'den başka Basat'ın da adı geçen rivayetler için bkz. Tepegöz'ün Anadolu Rivayetleri bölümü.

ORTA ASYA ULUSLARINDA TEPEGÖZ

Orta Asya uluslarında, Tepegöz'ün kör edilişi hikâyesi çok yaygındır. Sekiz Kazak, üç Kırgız ve bir Türkmen varyantı olmak üzere oniki rivayet saptanmıştır. Ayrıca Altay Türklerinin de bir varyantı vardır.

Burada Tepegöz'ün Orta Asya ulusları arasında yaşayan varyantlarına dair kullandığım bilgiler Jirmunskiy'den alınmıştır.[1]

Tek gözlü devin adı Kazakça "Biz közdi dev, İselsiz köz", Kırgızca "Isalsız közdi döö", Türkmence "eke göz, eke (bir) gözli döv, ili Tepegöz"dür.

♦ **KAZAKLARDA:** Burada maceranın kahramanı bir avcı veya bahadırdır: Buran Batır, Utım Batır, Cake Batır, Batır Han, Karaman ve başkaları. Çoğu kez bu masal kahramanlığı yakın tarihte yaşamış gerçek kimselere yorulur. Nitekim L S. Berg, 1900 yılında Utım Batır'ın oğluyla konuşmuş ve o, Utım Batır'ın başından böyle bir olay geçtiğini güvenle söylemiştir.

Birkaç önemsiz değişme bir yana bırakılacak olursa, hikâyelerin içeriği, birçok masalda konunun klasik şekline uymaktadır.

Bu Kazak rivayeti en geniş ölçüde G. N. Potanin tarafından 1895 yılında saptanmıştır:

Cake Batır adlı bir avcı varmış. Bir gün güzün ormanda ateş yakıp kendisine et

---

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, s. 218 vd.

pişirmiş. Gece olunca bir kadın gelmiş ve ağzını açmadan ateşin başına oturmuş. Cake ona bir parça et atmış. Kadın yeni içinde saklı olan eliyle eti almış; fakat Cake kadının parmaklarının bakırdan olduğunu fark etmiş.

Kadın ormana dönmüş. Cake ise geceyi geçirmek üzere hazırlıklara girişmiş, fakat dikkatli davranarak ateşin başına insan boyunda bir kütük koyup onu kaftanıyla örtmüş, kendi de silahıyla saklanarak beklemeye başlamış. Çok geçmeden kadın ormandan çıkıp kaftanla örtülü kütüğe saldırmış. Cake onu alnından vurmuş, kadın kaçmaya başlamış. Sabahleyin atına binerek kanlı izlerine bakarak takip etmeye girişmiş, kadını bir çukurda ölü olarak bulmuş, bakır parmaklı elini bileğinden kesmiş.

Bundan sonra avcı, alnında bir gözü bulunan iri yarı bir adamın bulunduğu bir mağaraya düşer. Mağarada bağlı iki adam varmış, bunlardan biri kazığa oturmuş şekildedir. Tek gözlü, Cake'ye onu ateşte yakmasını emretmiş ve kendisi de uykuya yatmış. Cake, adamın oturtulmuş olduğu demir kazığı alarak onunla devin gözünü çıkarmış. Dev acıdan bağırmış, fakat düşmanını bulamamış. Mağaranın kapısı büyük bir taşla kapatılmış. Cake koyunlardan birinin postuna gizlenmek suretiyle mağaradan çıkmış.

Dev, düşmanın kurtulduğunu anlayınca, ondan kendisinin başını kesmesini dilemiş: "Senin silahın beni öldüremez, onun için benim kılıcımı al ve beni öldür. Bütün malım, bütün davarım, bütün gümüşlerim ve altınlarım, her şeyim senin olsun" demiş. Bunun üzerine Cake mağaraya dönmüş, kılıcı bulmuş ve devin başını uçurmuş.

Devin başını yanına almış, koyunlarını önüne katmış ve kendi yurduna dönmüş. Sonra elli deve ve pek çok adamla birlikte mağaraya bir kere daha gelmiş; devin mallarını, altınlarını, gümüşlerini almış. Bunlardan kendi payına düşeni ayırdıktan sonra gerisini halka dağıtmış. O zamandan beri zengin olmuş ve artık hiçbir zaman bir yere gitmemiş.

Bu hikâye, birkaç çizgisiyle Dede Korkut'taki Tepegöz'ü hatırlatması açısından göze çarpmaktadır. Kör edilen dev, bahadıra kendi kılıcını ve servetini vaat eder. Tepegöz öyküsünde bu vaat aslında kahramana kurulmuş bir tuzaktır. Kazak rivayetindeyse anlaşıldığı kadarıyla bu armağanların bir tuzak olduğu ayrıntısı unutulmuştur. Her iki hikâyede de kahraman, tek gözlü devi onun kılıcıyla öldürür; anlaşılan tek gözlü deve başka silahlar işlemez. Kahraman bu kılıcı, devin definesi ve sürülerini ganimet olarak alır. Buna göre, Dede Korkut'taki Tepegöz hikâyesi ile Potanin'in saptadığı Kazak rivayeti arasında, geçmişte daha yakın bir coğrafi belki de genetik bağ olduğu düşünülebilir.

♦ ALTAY VARYANTI: Başka Orta Asya rivayetlerinde bu efsanenin yerel ya da uluslararası bazı konularla karıştığı görülür. Altay varyantında tek gözlü dev *Kırgız* lakabını taşır. İt-başlı insanlar efsanesi de bu varyanta eklenmiştir.

Kuzey ve Doğu Türklerinin folklorunda it başlı, sığır ayaklı bir ulus bulunduğu hakkında çok yaygın bir rivayet vardır. XIII. yüzyılda bu efsanenin çok yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Oğuz destanında hikâye edilen İt-Barak Han menkıbesi de bu it başlı ulus hakkındaki efsanenin yankısı olsa gerektir.[1]

İt-başlıların karıları insan kılıklı güzel kadınlardır. Tek gözlü Kırgız, it-başlılarla dövüşür ve onları yakar. Daha sonra devi kör edip bilinen yoldan mağaradan kurtulan kahraman, it-başlıların ülkesine düşer. Onlar kendilerini it-başlılardan kurtardığı için onu "han" seçer ve ona güzel bir kadın hediye ederler. Fakat o kadını ve sürülerini alarak yurduna gelir.

Bu rivayetin yayılış alanının epey geniş olduğu anlaşılıyor. Manas destanında, Kutlu Big avcı tarafından tek gözlü devin kör edilmesi hikâyesi, kadınları insan kılığında ve erkekleri it şeklinde olan İtal'lar ülkesinde geçer. Bu kelime 'it' kelimesinden türemedir. Bu ülkede, insanları yiyen, Moğolca köpek anlamındaki nohoy-alt, nohoy-ertim insanlardan da bahsedilmektedir.[2]

Kyklops hikâyesinin it-başlılarla birleştirilmesi Ukrayna, Hırvat, Sloven ve Bulgar gibi kimi İslav kavimlerinin folklorunda da görülmektedir. Burada tek gözlü kyklops, it-başlıdır. Belki de bu benzerlik bir rastlantıdır. Bununla birlikte, sözlü halk geleneğinde birtakım eski konuların yerli motiflerle karışmasına rastlanmıştır.

G. N. Potanin tarafından saptanan tek gözlü Karaman masalı bu açıdan merak uyandırıcıdır: Karaman'ın kör edilmesine karşılık bu hikâyede kahraman Karaguş (Karakuş, Kazak masallarında simurg) adlı bir dev kuş tarafından cezalandırılacaktır. Kuş onu bir göle atar ve burada kahraman büyük bir balık tarafından yutulur. Bahadır balığın karnını yararak karaya çıkar ve eskiden kaybolan insanları kurtarır.[3]

♦ **KIRGIZLARDA**: Tek gözlü devler figürü, Orta Asya uluslarının folkloruna esaslı bir şekilde girmiştir ve kyklopslarla ilgili masaldan bağımsız olarak yaşamayı başarmıştır.

Tek gözlü Malgun Çin hududunu korumaktadır. Malgun yenilemez, onu kılıçla veya süngüyle yaralamak, baltayla parçalamak imkânsızdır. Sırgak adlı Kırgız bahadırı onun gözünü mızrakla deler. Kırgız bahadırları altı gün ve gece boyunca kör devin ardından koşarlar, sonunda Sırgak tılsımlı kalkanını kaybeder, bunun üzerine Almambet, Sırgak'ın başını uçurur.

Madıkan Döv (Madı Han-dev) Kırgızlara karşı büyük bir orduyla savaşa çıkar.

Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, 1968, "İt-başlı ulus efsanesi", s. 217 vd.

[2] Ahmet Caferoğlu, "Türk Onomastikinde Köpek Kültü", *Belleten*, 1961, s. 3

[3] Ahmet Caferoğlu, "Türk Onomastikinde Köpek Kültü", *Belleten*, 1961, s. 3.

Beyin kalesi yakınında savaşa tek boynuzlu bir boğanın sırtında katılır. Madı Han'ı yenemeyince umutsuzluğa kapılan Manas, Allah'a yalvarmaya başlar. Bunun üzerine Manas'ın süngüsü devi paralar, öteki bahadırların süngüleri de onun vücudunu yaralar. Çubak Bahadır ise kılıç çalışıyla boğanın başını uçurur.

Manas'ın devamı olan Semetey destanında da bu yaygın motif yeni şekiller alır: Semetey'in Kırgız kahramanlarına karşı iki tek gözlü dev, Madança ve Dınşa, boğaların sırtında meydana çıkmaktadır, bunlardan birincisi seksen, ikincisi bin tane tek gözlü devin başındadır.

KAFKASYA'DA

Kuzey Kafkasya ulusları arasında, Osedler, Kabartaylar, Abhazlar ve başkaları arasında bu hikâye klasik şekliyle birçok defa saptanmıştır. Burada tek gözlü devin kör edilişinin iki varyantı vardır. Bunlardan birinde, Urugmag adlı alp, tek gözlü Udiga'yı, yani devi kör eder. İkinci varyanttaysa Haguru, Saulagu ve yedi oğlu bu olayda rol alır.[1]

Ermeni rivayetlerinden biri, Sindbad rivayetini yakından izlemektedir. Oysa Kafkasya'dan Mingrel varyantı Selim ve Sindbad rivayetlerinin bir karışımını göstermektedir.[2]

Hagur masalıysa şöyledir: Karısının sihirli kamçısıyla önce köpek, sonra da horoz olan Hagur, büyücü bir kadının yardımıyla kamçıyı elde eder. Karısıyla oynaşını kamçılayarak onları eşek kılığına sokar ve yeniden evlenerek eşekleri çalıştırır. Bir gün avda yolunu şaşırıp bir mağaraya düşer. Tek gözlü dev onu görünce mağaranın kapısını taşla kapatır. Hagur yatıp uyuyan devin gözünü ateşte kızdırdığı şişle kör eder. Hagur ertesi sabah otlağa çıkan sürüye ait kıllı bir keçinin karnına gizlenerek mağaradan çıkıp evine döner. Hagur sekiz oğlunu öldürmüş olan devi yaptığı mücadelelerin sonunda vurup boğazına kadar yere gömer. Dev bağışlamasını diler. O da ölen sekiz çocuğunu diriltmek şartıyla buna peki der. Çocuklar dirilir, avcı kılıcını çıkarıp devi öldürür. Hagur ile sekiz oğlu evlerine gider...[3]

Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, s. 218 vd.

C. S. Mundy, "The Cyclops in Turkish Tradition, A study in folklore transmission" *Internationaler Kongress der volkserzahlungenforscher in Kiel und Kopenhagen* (19. 8 29. 8. 1959), s. 229-34.

3 Kadircan Kaflı, "Dağıstan Hayatında Hagur Masalı", *Türk Amacı*, Kasım 1942, sayı 5, s. 201-03 ve *Şimali Kafkasya*, 1942, s. 171-75

İSLAMİ HİKÂYELERDE

Bu konuda bir incelemesi olan C. S. Mundy'nin söylediklerine göre:

Ortaçağa geri giden Arap-Fars edebiyatı geleneğinin Tepegöz konusunda iki ayrı çizgisi vardır: a) Kuyumcu Selim, Ebülfevâris, Seyfülmülûk (*Binbir Gece Masalları*'nda) ve b) Sindbad.

Bütün bu masalların Türkçe versiyonları ya da uyarlamaları vardır. Arap ve Fars edebiyatı rivayetleri genişletilmiş şekildedir ve bazıları çok güzel anlatılmıştır. Bunların hepsinde dev iki gözlüdür ve kör etme işi iki şişle yapılır. Selim, Ebülfevâris ve Seyfülmülûk kümesinin tutarlı bir anlatışı vardır, iyi düzenlenmiş ve mantıklıdır. Bu kümenin en iyi varyantı Türkçe, Kuyumcu Selim'dir ve bu Ebû Müslim romanında bir epizot olarak geçmektedir. Acem kaynaklı olduğuna şüphe yoktur. Masalın esas ayrıntıları eksik değildir ve ölçülü bir şekilde kısaltılıp uzatılmıştır.

Bu versiyonun ana hatları şöyledir: Kahraman, kendisini misafir edeceğini söyleyen dev tarafından tuzağa düşürülmüştür. Devin mağarasına gelince onun daha önce yakalayıp kapattığı adamları görür. En son bu kahramanı yiyeceğini söyler. Dev bir adamı öldürür ve yer. Şarap içer, sarhoş olur ve sızar. Kahraman, onun gözlerini ateşte kızdırılmış iki şişle kör eder. Dev kapıyı açar, koyunları adlarıyla çağırır. Kahraman bir koyun derisi içinde kaçar.

Selim varyantında dev onu tanımaz, Ebülfevâris'te tanır. Çıktıktan sonra, Selim varyantında deve gider ve seslenir. Dev onu takip eder ve bir hileyle devi öldürür.

Bu küme içinde görülen kimi başkalıklardan en önemlisi, Kuyumcu Selim'in Acemce versiyonlarından birinde görülür. Devin kör edilmesine değin hikâye Türkçe versiyonla aynıdır. Sonra dikkate değer bir değişme ortaya çıkıyor: Devin koynunda ayrıca bir çift gözü daha vardır, ama kahraman bunu bilmez. Bu yüzden kör etme boşa gider ve dev, kahramanı hemen takip etme imkânı bulur. Koyun derisi içinde kaçma yoktur. Bu kümede, ikinci derecede daha başka ayrıntılar da vardır.[1]

Bu İslami hikâyelerin dışında, *Binbir Gece Masalları*'nın içinde Denizci Sindbad'ın macerası da Tepegöz hikâyesiyle ilgilidir. Sindbad bir adaya çıkar, burada bir saray vardır, saraya girip uyur. Akşam üzeri dev (zenci) gelir ve adamlardan en semiz olanı şişte kızartıp yer. Ötekileri daha sonraki gecelerde yiyecek-

C. S. Mundy, "The Cyclops in Turkish Tradition, A study in folklore transmission", *Internationaler Kongress der volkserzahlungenforscher in Kiel und Kopenhagen* (19. 8 - 29. 8. 1959)

tir. Kahraman iki kebap şişini kızdırır, bunları sokup devin gözlerini çıkartır. Gizlice yapılmış bir gemiye atlayıp kaçar. Gözleri kör olan dev diğer devleri çağırır. Bunlar gemiyi taşa tutarlar, ama Sindbad kaçıp kurtulur.[1]

Burada da ikinci derecede farklı motifler vardır ki iki gözlü devin kör edildikten sonra öldürülmemesi, başka devlerin ortaya çıkması, devlerin gemiyi taşa tutmaları bunların arasındadır.

KORE RİVAYETİ

Arap ve Fars edebiyatının Denizci Sindbad hikâyesini andıran bir Kore rivayeti de vardır: Gemiciler, yabancı bir ülkeye gelir ve orada devlere rastlarlar. Devler onları evlerine kapatır ve kapıya da bir taş koyarlar. İlkin elli semiz gemiciyi yerler. Bir gece devler sızıp uyuyunca geri kalan gemiciler evde kapatılmış kadınlar bulurlar. Bunların kocalarını devler yemiş. Kadınların öğüdüyle gemiciler uyuyan devleri öldürüyor ve çalınmış ipek balyalarının yardımıyla sarp kıyıdan denize iner ve gemilerine kaçarlar.[2]

E. Litmann, Bd. 4, s. 132-137; E. W Lane, *The Arabian Nights' Entertainments*, III, 28 vd.; Ahmet Nazifi, *Tercüme-i Elf Leyle ve Leyle*, İstanbul, c. III, s. 54 vd.

2 Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav, *Typen Türkischer Volksmärchen*, 1953, Tepegöz (Polyphem) Typ 146.

TEPEGÖZ'ÜN ANADOLU RİVAYETLERİ VE KARŞILAŞTIRMALARI

Son yıllarda gerçekleştirilen folklor araştırmaları sonucunda Anadolu'da da birtakım Tepegöz rivayetleri saptanmıştır. M. Cevdet, küçüklüğünde, Bolu'da babasının hizmetinde bulunan Bayındırlı Mehmet Çavuş'un Tepegöz hikâyesini anlattığını bildirmektedir. Yalnız yazar, bunun Dede Korkut kitabındaki Tepegöz hikâyesi olup olmadığını açıkça söylemiyor, fakat yazısı Dede Korkut kitabı üzerine olduğu için bunun oradaki hikâye ile ilgili olduğu kestirilebilir.[1]

Kars'ta, yerli Türkmenler arasında, üç kara hikâyede (türküsüz hikâye) Dede Korkut kitabındakinden ayrı olarak Tepegöz adlı devlerin başka başka anlatıldığını Fahrettin Çelik'ten (Kırzıoğlu) öğreniyoruz. Bu hikâyelerde, aşağıdaki B rivayeti bir yana bırakılırsa, hiçbirinde Basat'ın adı geçmez. Yazar, burada Tepegöz belasının, eski İran'daki "Dahhak-ı Maran" belasını çok andırdığını işaret eder.[2]

Yine Karacaoğlan'ın bir dörtlüğünde de Tepegöz'ün adı bir millet olarak geçmektedir:[3]

Bir millet var, tepesinde gözü var
Deve tabanına benzer izi var
Çakal derler bir incecik yazı var
Ondan öte uçar gider leylekler

Bu dörtlük, "Leylekler" adlı türküde de biraz değişik olarak görülmektedir. Bu türkü Çorum'un İskilip kazası İshaklı köyünden derlenmiştir. Türküyü söyleyen bunu Arabistan'da askerlerden birinden almıştır; hüzzam makamını ve Azeri ağzını kısmen andırmaktadır.[4]

Depesinde ayağı var gözü var
Ondan öte çengi ile cazı var
Depesinde ayna gibi gözü var
Onların şerrinden kaçar leylekler

M. Cevdet, "Oğuznâme Kitâb-ı Dede Korkut", *Yeni Mecmua*, Çanakkale nüsha-i fevkaladesi, İstanbul, 1327, çıkma 1.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, "Dede Korkut Kitabındaki Coğrafi İsimler" *Ülkü*, 1941, XVII, s. 450, çıkma 1.

Cahit Öztelli, *Karacaoğlan*, 1972, s. 344.

4 Mahmut Ragıp Kösemihal, "Dede Korkut Hakkında", *Halk Bilgisi Haberleri*, Aralık 1939, sayı 98, s. 25 vd.

A. Alageyikli Hikâyesi

Bu hikâye, Ali Rıza (Yalgın) tarafından, Balkar köyünde Hınız Ahmet'ten derlenmiş olup kahramanı Kafdağı'nda Alageyik adındaki dev anadır.[1]

Bir padişahın üç kızı var, evlenmek istiyorlar. Sarayın önünden delikanlılar geçiriliyor; kızlar ellerindeki elmalarla birer vezir oğlu vuruyorlar. Küçük kızın kısmetine Keloğlan düşüyor.

2. Bu Keloğlan, Kafdağı'nda Alageyik adındaki dev-ananın oğludur. Anası on sekiz Kaf'a hükmeden Tepegöz Sultan'dır. Oğlan kıza sırrını vermez, yoksa kendisini kaybedeceğini söyler.
3. Bir gün padişah hastalanır ve hekimler Alageyik sütü içerse iyileşeceğini söylerler.
4. Padişah iki vezir oğlu damadını alageyik sütü bulmaya yollar. Keloğlan da gitmek ister. Saraydan topal bir at verirler, bununla yola çıkar. Şehrin dışına çıkınca tüyünü çakar ve ortaya bir yağız at çıkar.
5. Kafdağı'na varır, bacıları süt sağarken yetişir, bunların davarları hep alageyiktir. Keloğlan'ın getirdiği bir tas acı, bir tas tatlı sütle padişah iyi olur.
6. Ablalarının, karısıyla alay etmeleri üzerine kız sırrını meydana çıkarır.

Kafdağı beyinin o gece eve gelmemesi üzerine kız babasından izin alarak kocasını aramaya çıkar. Bakır Kalesine gelir, burçtaki kızlara kocasını sorar. Onlar da bilmediklerini, Gümüş Kaleye sormasını söylerler. Kız oradan da aynı karşılığı alır ve Altın Kaleye geçer. Bir köyün pınarında kocasına rastlar. Kızı alır, evde çalışsın diye anasına getirir.

8. Dev anası, bu kızın oğlunun karısı ya da oynaşı olduğunu anlar. Kıza buyurduğu üç güç işi, kız kocasının yardımıyla başarır. Bu üç iş incili elmas süpürge ile ortalığı süpürmek; gözyaşıyla kazan doldurmak; dev anasının bacısındaki kendi kendine çalan bir çalgıyı getirmek. Bu üçüncüyü başarması için kocası ona "açık kapıyı kapa, kapalı kapıyı aç; itin önündeki otu ata, atın önündeki eti ite ver; kanlı pınardan su iç, irinli pınardan yüzünü yıka; tizem seni yimek için dişlerini bilemeye gidince, parlak kutuyu kap gel" der.
9. Dev anası, oğlunu bir kızla evlendirmek ister. Oğlu o gece dev kızını bırakarak eski karısını alıp biner, anasının köyüne kaçar.
10. Dev anasının takibinden kurtulmak için bir tokat vurup kızı bir kavak ağacına döndürür, kendisi de bir yılan olarak ağaca sarılır. Oğlan yalancıktan yalvarmaya başlar. Anasına dilini uzat da öpeyim der, böylelikle ana-

---

[1] A. Rıza Yalgın, *Cenupta Türkmen Oymakları*, kısım I, İstanbul, 1931-32, s. 84-87.

sını dilinden sokar, dev anası ölür.

11. Birlikte kızın babasının ülkesine gelirler; kızın buyruğuyla kocası tahta çıkar ve kızın baba soyu da Alageyik soyuna karışır. O günden beri de bu memlekete "Alageyik Yurdu" derler.

B. Tepegöz Hikâyesi

Ali Rıza (Yalgın) bu hikâyeyi Arapkirli Hacı İsmail'den dinlemiş, fakat İsmail ortadan kaybolduğu için yazık ki yarım kalmıştır.[1]

Bir beyin *Pusat Bey* adında arslan avına düşkün bir oğlu var. Adamları kendisine bundan vazgeçmesi için öğüt verirler, o vazgeçmez.

2. Bir gün yolu Kafdağı'nın yamacına düşer. Burada on sekiz millet vardır, birinin adı "Tepegöz" *Pusat Bey* bir köye girer, herkesin başının tepesinde bir gözü var.
3. Oğlan arslan avına tövbe eder, yurduna dönerken, anlatacaklarının gerçek olduğuna kanıt olsun diye yedi sekiz yaşında bir oğlan çocuğunu da çalıp gelir.
4. Çocuk kendisine verilen ekmeği, azığı yemez. *Pusat Bey* kızar. Çocuğun sütten başka bir şey yemediği anlaşılır. *Pusat Bey* ona bir davar verir; oğlan bir emer, davarın damarlarındaki sütü tüketir, bir daha emince davarın kanı ağzına gelir.
5. *Pusat Bey* Tepegöz'ü bir yolunu bularak benî âdeme benzetmeye çalışır. Onu köyüne getirir, evlendirmek ister, oğlan evlenmez. Adam gibi yaşamaya başlar.

C. Boğazlıyan Rivayeti

İbrahim Özbakar, bu masalı öğrencilerinden, Boğazlıyan'ın Yazı-Çepni köyünden Cemil Başaz'dan dinlemiş ve o da aynı köyden yetmiş yaşında ölen bir ihtiyardan bellemiştir.[2]

1. Yedi kardeş, padişahın zulmünden kurtulmak için yola düşer; yattıkları handa "Depeden gözlü"ye rastlar. Tepegöz her gün bunlardan birini inine götürüp yer.
2. Depeden gözlü mağaranın ağzını bir taşla kapatır.
3. Son götürdüğü oğlan eysiyi kızdırıp ocağın başında yatmış uyuyan devin gözüne batırır.

---

1 A. Rıza Yalgın, *Cenupta Türkmen Oymakları*, kısım IV, Adana, 1934, s. 32-34.

2 İbrahim Özbakar, "Dede Korkut Hikâyelerine Dair", *Ülkü*, Kasım 1948, sayı 23, s. 28-30.

4. Oğlan iki davar derisine sarınıp kaçar.
5. Bir şehre gelir, bu şehirde gelen yabancıları yatırdıkları bir zindan vardır. Yatan sağ çıkmaz. Gece "çıkayım mı?" diye bir ses işiten oğlan "çık da göreyim" der. Duvar yarılır, altınlar dökülür. Meğer zindan tılsımlıymış.

Wolfram Eberhard ve P. Naili Boratav, *Typen Türkischer Volksmärchen* (1953) adlı eserlerinde Tepegöz'ün (Polyphemos) beş varyantını vermişlerdir (tip 146). Buradaki beş rivayetten bir tanesi yukarıda verdiğimiz Boğazlıyan rivayetidir; ötekilerden biri Kastamonu (Ç), ikisi Bayburt (D, E), biri de Pozantı (F) rivayetidir.

Kastamonu rivayeti, İhsan Altay tarafından Kastamonu'da, Bayburt rivayetleri Mehmet Bavansal tarafından Bayburt'ta saptanmıştır. Pozantı rivayeti, Rize'de Sıdıka Boratav'dan dinleyerek yazılmıştır. Bu dört rivayet yazma halinde, Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ndeki folklor arşivindedir. Bu arşivin bugün Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde mi, yoksa bu arşivi meydana getiren Pertev Naili Boratav'ın elinde mi olduğunu bilmiyorum.

Ç. Kastamonu Rivayeti

1. Üç kardeş yolda, sürüsüyle Tepegöz'e rastlarlar ve Tepegöz onları yakalayıp mağarasına getirir.
2. İki büyük kardeşi kızartıp yer, üçüncüsü kızgın bir şişi onun gözüne saplayarak kör eder.
3. Sürünün en güzeli olan koçun derisine bürünüp mağaradan çıkar. Tepegöz eliyle hayvanların sırtını yoklar, fakat onu bulamaz.

D. Bayburt Rivayeti (I)

Üç kardeş yolda sürüsüyle bir deve rastlarlar. Dev onları yakalayıp mağarasına getirir.

2. Mağaranın ağzını taşla kapatır.

İki büyük kardeşi kızartır, üçüncüsü bir şişi onun gözüne saplayarak kör eder ve kaçar.

Sürünün en güzel koçunun derisine bürünür ve mağaradan kaçar. Tepegöz eliyle hayvanların sırtını yoklar, fakat onu bulamaz.

Sağ kalmayı başaran kardeş devin sürülerini alır, sonradan onu bir taşla öldürür

E. Bayburt Rivayeti (II)

1. Üç kardeş yolda sürüsüyle bir adama rastlarlar. Tepegöz onları yakalayıp mağarasına getirir.
2. Sürünün en güzel koçunun derisine bürünür ve mağaradan kaçar. Tepegöz eliyle hayvanların sırtını yoklar, fakat onu bulamaz.

F. Pozantı Rivayeti

1. Üç kardeş yolda, sürüsüyle Tepegöz'e rastlarlar. Tepegöz onları yakalayıp mağarasına getirir.
2. Mağarayı bir taşla kapatır.
3. İki büyük kardeşi kızartıp yer, üçüncüsü kızgın bir şişi onun gözüne saplayarak kör eder ve kaçar.
4. Sürünün en güzel koçunun derisine bürünür ve mağaradan kaçar. Tepegöz eliyle hayvanların sırtını yoklar, fakat onu bulamaz.
5. En küçük kardeş Tepegöz'ün sürülerini alır, sonradan onu bir taşla öldürür.

Cahit Öztelli, "Yaşayan Dede Korkut: Tepegöz" adlı yazısında verdiği altı rivayeti öğrencilerinden almış; onlar da bunları başkalarından dinleyerek yazıya geçirmişlerdir. Bu rivayetler (G) Ankara, Nallıhan ilçesine bağlı Atça Köyü; (H) Ankara, Beypazarı ilçesine bağlı Kapullu Köyü; (İ) Çorum, Mecitözü ilçesine bağlı Bayındır Köyü; (I) Ankara, Bâlâ ilçesine bağlı Çatalçeşme Köyü; (J) Çorum, Osmancık ilçesine bağlı Seciğen Köyü; (K) Çankırı, Ilgaz ilçesine bağlı Kise Köyünde derlenmiştir.[1]

G. Ankara, Nallıhan Rivayeti

Yoksul bir adam, iki oğlunu ormana götürür, bırakıp kaçar.

2. Çocuklar ışık gördükleri bir yere giderler. Burası gözü tepesinde bir devin evidir.

Dev uyurken, ocakta şişleri kızdırıp Tepegöz'ü kör ederler.

Devin haykırışına başka devler de gelir. Çocuklar koyun ağılına kaçar ve koyunların postlarına bürünürler. Dev koyunları birer birer dışarı çıkarır; onlar da koyunların arasında çıkıp kurtulurlar.

5. Dev ölür.

Cahit Öztelli, "Yaşayan Dede Korkut: Tepegöz", *Türk Folklor Araştırmaları*, Şubat 1960, c. IV, sayı 127, s. 2087-88.

H. Ankara, Beypazarı Rivayeti

1. Yoksul bir ailede, üvey ananın çocuklara olan sevgisini kıskanarak baba çocukları ormana götürüp bırakır.
2. Dev çocukları alıp mağarasına götürür.
3. Gece yarısı uyanan oğlan, devin ağabeyini yediğini anlar, şişlerden birini devin gözüne basıp onu kör eder.
4. Devin haykırışına başka devler de gelir. Çocuk ağıla girip bir posta bürünür. Tepegöz koyunları eliyle yoklar ve oğlan koyunların arasında çıkıp kurtulur.
5. Dev bağıra bağıra ölür.

I. Çorum, Mecitözü Rivayeti

1. Yoksul bir ailenin biri kız biri oğlan iki çocuğu var. Baba, üvey ana yüzünden çocukları ormana bırakır.
2. Bir ışığa doğru giden çocukları devin karısı misafir eder. Gece dev, çocuklara su getirmek için dışarı çıkınca, çocuklar kaçar.
3. Dev sihirli çizmelerini giyip arkalarına düşer, yorulup bir kayanın üstüne yatar.
4. Çocuklar devin çizmelerini çıkarıp kaçarak bir mağaraya girer. Çoban iki koyun kesip bunları postlarına sarar.
5. Dev gelip kapıyı keser. Çocuklar da koyunların arasında kaçıp kurtulur.
6. Dev ölür.

İ. Ankara, Bâlâ Rivayeti

Biri üvey, üç kardeş acıkıp ineğin sütünü emerler, üvey kardeş bunu anasına söyler ve bu yüzden iki kardeş ormana bırakılır.

2. Çocuklar bir ses duyarak oraya doğru giderler. Vardıkları yerde odalardan üçüncüsünde bir kız görürler. Kız bunlara burasının devin (Tepegöz) evi olduğunu söyler, çocuklar kaçarlar.
3. Tepegöz gelir, bu sırada esen yel bütün ateşi Tepegöz'ün gözüne savurur.
4. Tepegöz yanar.

J. Çorum, Osmancık Rivayeti

Üvey ana yüzünden kardeşler ormana bırakılır (kaç kardeş oldukları söylenmiyor).

2. Işık, horoz ve köpek sesine doğru giderek, duman tüten bir yere gelirler.

Bacadan bakınca gözü tepesinde devi görürler. Dev onları misafir eder, verdiği yemeğin içinde insan eti vardır.

3. Çocuklar yatıp uyurlar, küçük uyumaz. Dev dişlerini bilemek üzere dışarı çıkınca çocuklar kaçar.
4. Dev bir adımda dünyayı dolaşan çizmelerini giyip ardlarına düşer; yorulunca bir kayanın üstüne yatar.
5. Çocuklar devin çizmelerini çıkarıp kaçarlar.
6. Dev ölür.

K. Çankırı, Ilgaz Rivayeti

1. Ormanlarda yollarını kaybeden iki kardeş, gözü tepesinde ve demirden bir evde oturan deve gelirler. Devin bunlara verdiği pilavda insan eti vardır, yemezler.
2. Dev bunları ayrı ayrı döşeklerde yatırır, kendisi de uyur. Küçük kardeş ocaktaki kızgın demiri devin gözüne basar.
3. Tepegöz bağıra bağıra ölür.
4. Devin cebinden anahtarı alıp çıkan çocuklar onun koyunlarını da alıp kaçarlar.

L. Kars, Posof Rivayeti[1]

1. 93 Savaşı'nda, bir subay ile iki asker Afrika ormanlarında yollarını şaşırır ve bir yaban keçi sürüsünü otlatan Yamyam adlı bir adama rastlarlar. O da bunları alıp mağarasına götürür.
2. Mağaranın ağzını taşla kapatır.
3. Yamyam, subayı tutup yemeye başlayınca askerlerden birisi kamasını çıkarıp Yamyam'ın gözüne saplar.

Askercikler keçilerin arasına girip keçi postlarına sarılırlar. Yamyam inin kapısını açar, keçileri bir bir yoklayarak salar. Postları tutarken askerler sıyrılıp kaçarlar.

5. Bu oyundan Yamyam çok korkar.

Mehmet Özyurt, buradaki "İki Avcı" ve "Üç Kardeş" adlı iki rivayeti "Tepegöz'ün Karadeniz Rivayetleri" adıyla *Türk Folklor Araştırmaları* (Mayıs 1968, sayı 226, s. 4758-60) dergisinde yayımlamıştır.

Şükrü Elçin, "Tepegöz'ün Posof Rivayeti", *Türk Folklor Araştırmaları*, Ekim 1965, sayı 195.

M. İki Avcı (Karadeniz Rivayeti)

1. İki avcı bir dağ adamının ardına düşüp onunla birlikte mağaraya girerler.
2. Dağ adamı, mağarayı taşla kapatır.
3. Dağ adamı avcılardan birini yer, ötekisi dağ adamı uyuyunca bir makası ateşte kızdırıp batırarak gözünü kör eder.
4. Avcı keçi postuna bürünür; dağ adamı keçilerin sırtlarını yoklayarak dışarı çıkar, avcı kurtulup köyüne döner.

N. Üç Kardeş (Karadeniz Rivayeti)

1. Anneleri üç kardeşi dağa, oduna gönderir.
2. Ortalık kararınca bir ışık görüp ona doğru giderler. Tepegöz bunları eve alır, yemek yedirir, yatırır.
3. Küçük kardeş yatmaz. Tepegöz ona niçin yatmadığını sorunca da "annem benim altıma namazlığı sererdi, ırmaktan elekle su getirirdi" der. Tepegöz onun altına pamuk koyar, ırmaktan elekle su almaya gider, elek bir türlü dolmaz, dev sabaha kadar uğraşır.
4. Sabah olunca üç kardeş kalkıp giderler. Küçük oğlan anasına "benim Tepegöz'ün evinde namazlığım kaldı, gidip alacağım" der. Tepegöz'e varıp ambara girer. Tepegöz çocuğun fındık yerken çıkardığı sesi duyup ambara girer. Onu yakalayıp bir çuvala koyar ve çocuğu döve döve öldürmek için dağa gider.
5. Oğlan cebinden bıçağını çıkarıp çuvalın ağzını keser. Ahırdan danayı alıp çuvalın içine koyar. Tepegöz dağdan gelip çuvalı döver, sonunda bunun dana olduğunu anlar.
6. Oğlan bir kavağın tepesine çıkar; Tepegöz oraya nasıl çıktığını sorar; o da 1. Bir sapan okunun ucuna binerek; 2. Yatakları üst üste koyarak; 3. Demiri kızdırıp üstüne oturarak çıktığını söyler.
7. Tepegöz kavağa çıkmak için demiri kızdırıp üstüne oturur, demir onu yakar ve ölüp gider.

O. Tepegözler[1]

Fakir bir adamın üç kızı var, her gün dağdan üç arka odun getirirler.

Küçük kız bir gün peri padişahının atına rastlar. Tay, anasının memesi ısırmış, anası da onu yabana bırakmıştır.

Zamanın padişahı Arap ile savaş açar. İlkin büyük kız, sonra ikincisi baba-

M. Adil Özder, "Tepegözler", *Türk Folklor Araştırmaları*, Mayıs 1968, sayı 230, s. 5070-73.

larının yerine savaşa gitmeye razı olurlar. Babaları bunların cesaretini dener. İkisini de yüreksiz bulur.

4. Küçük kız kendi atıyla yola çıkar. Yolunu kesmek isteyen babasına, atın tavsiyesiyle kılıç çeker, böylece kızın erliği belli olur.

5. Savaş yerinde kız, atına danışarak meydana çıkar. Arabın bindiği at, kızın bindiği tayın anasıdır. At bunalıp da bir kurtarıcı arayınca, kız onun boynundaki muskayı ister. Muskayı alınca at berhava olup gider, kız da böylelikle Arabı yere çalar, Arap ordusu bozulur.

6. Padişah bu yararlıklarından ötürü, erkek sandığı kızı güvey edinmek ister. Kız padişahın teklifini yine atına danışarak kabul eder.

7. Kız olduğu meydana çıkınca ne yapacağını sorduğundaysa at da gerdek gecesi, geline çizmelerini çıkarmasını söylemesini, çıkarırken burnuna dokunmasını, kız ağlamaya başlayınca da yatıp uyumasını tavsiye eder.

8. Padişah damadını öldürüp kızını kurtarmak için danışık eder; padişahın hastalanmasına ve arslan sütü tavsiye edilmesine karar verilir. Bu sütü pehlivan kız bulup getirecektir.

9. Kız atın tavsiyesiyle ayağına budak batmış bir arslanı bu sıkıntıdan kurtarır, dileğini soran hayvandan arslan sütü ister, onun bulduğu bir dişi arslandan yanındaki şişeyi doldurup padişaha getirir ve padişah iyileşir.

10. Yine gerdeğe girdikleri zaman yine eskisi gibi davranır. Bu kez padişah pehlivan kızdan şemçırak taşını ister. Kız, atın tavsiyesiyle yanına bir tulum şarap, bir ustura, bir de öküz kuyruğu alarak yola çıkar. At onu bir kızıl dağın eteğindeki kara bir kayanın dibine inerek şu talimatı verir: Kayanın yanında bir demir kapı var, bunu açarsın içeri girersin, orada bir kurt ve önünde ot, biraz yürüyünce bir koyun ve önünde et var. Eti kurda, otu koyuna verirsin. Oradan geçersin, zehir gibi bir ince su akıyordur, bundan içip oh, ne tatlı suymuşsun dersin, Sonra Tepegözlere doğru yılan gibi sürünerek gidersin.

11. Uykuda olan Tepegözler insan kokusunu alıp uyanırlar. Onlar konuşurken kız şemçırağı alıp çıkar. Tepegözler, arkasına düşerek "ey su, insanoğlunu yakala" derler. Ama su kızın acı suyu "ne tatlı suymuşsun" diye içmesi yüzünden onu tutmaz. Koyun ve kurt da gördükleri iyilik dolayısıyla devlerin sözünü dinlemez.

12. Devler kızın ardına düşer, yaklaştıkları zaman, atın sözü üzerine kız usturayı atar, her yer devlerin söküp yol bulamayacakları bir taşlık olur. Yine yaklaştıklarında kız öküz kuyruğunu atar, her yer karınca geçmez ormanlık olur. En sonunda tulumu boşaltınca da arka taraf deniz olur.

13. Devlerin danıştıkları bir hoca onlara dua etmelerini söyler. Hoca "ateşimizi

götüren insanoğlu eğer er kişi ise Tanrı onu karı yapsın, hatun ise er kişi yapsın" diye dua eder, dua kabul olur.

14. Kız dönüp şehrin kıyısına gelir. Şemçırak taşını padişaha götürür, kır at uçup berhava olur.

15. Kız yine gerdeğe girdiğinde anahtar deliğinden gözleyen hanım sultan, bu kez, kızla oğlanı sarmaş dolaş görerek sevinir. Şemçırak taşını getirdiği için kırk gün kırk gece düğün yapılır.

Ö. Iğdır Rivayeti (I)

Asker Çağlar'ın, "Erzurum'un Kellegöz hikâyesi" adı altında Gamber Özcan'dan aldığı bu rivayet yazarın "Iğdır ve Havalisine Ait Bazı Halk Hikâyeleri" adlı halk edebiyatı mezuniyet tezi olup (Atatürk Üniversitesi) 1968 yılında hazırlanmıştır. Gamber Özcan bu rivayeti 1932'de Iğdır'ın Hanveyis köyünde Esger adlı birinden dinleyip yazmış; Asker Çağlar, yerli ağzıyla vermiştir. Sayın Cahit Öztelli de benim için sağlamak lütfunda bulunmuştur.

1. Padişah, memleketlerine Tepegözlerin dadandığına dair Hindistan'dan bir mektup alır. Tepegözlerin hakkından gelmek üzere iki pehlivanını Hindistan'a gönderir.

2. Baş pehlivan kılıcını çekip, şehre gelen kellegözlerin üzerine saldırır, birini öldürünce onun canından bin can dirilmektedir.

3. Ormanın ortasında bir çaydan geçip bir kaleye gelir. Saraydaki kaleye girip balkona çıkınca nuranî bir kişinin oturduğunu görür. İhtiyar onu tanır ve kellegözlerin hakkından geleceğini bir kitaptan öğrendiğini, dokuzyüz yaşında ve adının da Ermiya olduğunu, kalenin de Hazreti Süleyman tarafından kurulduğunu söyler.

   Kellegözlerin biri kırıldıkça binbirinin dirildiğini, çaydan yukarı gidilince karşısına gelecek imarette, bir taşın üzerinde bir kellegözün oturduğunu, önünde bir kitap bulunduğunu, bu kitabı okurken dudakları birbirine değdikçe, ölenlerin gözüne diri göründüğünü öğrenir ve gidip bir okla o kellegözün kellesindeki tek gözü vurup onu öldürmesini öğütler. Böylece tılsım bozulacak, ölenler artık sağ görünmeyecektir.

5. Pehlivan ihtiyarın dediğini yapar, kellegözü öldürüp onun yanına döner. Ertesi sabah yirmi bin kellegöz gelip teslim olur, bir daha insanlara dokunmayacaklarına yemin ederler ve pehlivan Hindistan'a döner.

6. Bir nice günden sonra, Hindistan padişahı büyük hilatlar verip bunları yola çıkarır. Bir şehrin kıyısında büyük bir bağa girip havuzun başında otururlar. Orada gördükleri kız bunlara Efrasiyab padişahının kızı olduğunu ve a-

dının Melaike olduğunu söyler.

7. Melaike'nin dövdüğü bir cariye, kızın pehlivanla evlendiğini babasına haber verir. Pehlivanın yoldaşı kaçıp evlerine gelir ve Burzu pehlivanı kellegözün yediğini haber verir.

8. Cariyenin haber vermesi üzerine padişah kızın sarayına kırk pehlivan gönderir. Bunlar kızla Burzu pehlivanı yatakta bulurlar, ikisini de sımsıkı tutup padişaha getirirler, padişah ikisinin de öldürülmesini buyurur.

9. Baş vezir, Burzu'nun öldürülmeyip kuyuya atılmasını, kızın da saraydan çıkarılmasını söyler.

10. Burzu, her zaman kuyunun başına gelen kızdan, kendisinin kuyuda olduğunu babasına haber vermesini ister.

11. Kız, şehrin doğusunda oturan bezirgân başına gelerek, onunla Burzu'nun babasına durumu bildirir.

12. Burzu'nun babası Urusdam, oğlunun yoldaşı ve kendisinin yeğeni olan Bican'ı oğlunu kellegözler yedi diye yalan söylediği için öldürmek ister, karısı bırakmaz.

13. Urusdam, kırk kişiyle bezirgân kılığına girerek şehre gelir, padişahın katına çıkar, şehirde birkaç gün gezmek için izin alır.

14. Burzu, babasının şehre geldiğini düşünde gördüğünü kıza söyler. Kız doğru Urusdam'ın çadırına gelir ve kendini tanıtır. Urusdam akşam olunca oğluna kement salıp kuyudan çıkarır, kızla birlikte yolcu eder.

15. Urusdam, kırk yiğide, padişahın yanına gittiğini, birinci narada sandıktan çıkmalarını, ikinci nara atışında kılıç bağlamalarını, üçüncüde de padişahı öldüreceğini, onların da işe koyulmalarını tembihler.

16. Bir sofra hazırlayıp padişahın yanına gittiğinde, padişah Urusdam'a İran'daki Urusdam'ı sorar. Onun kendi düşmanı olduğunu söyler. Urusdam yüzündeki nikabı açıp o benim der ve padişahı öldürür. Kırk pehlivan işe girişip şehri teslim alırlar.

17. Burzu'nun öldürülmesini doğru bulmayan baş veziri, padişah yapar. Orasını kendisine sömürge edinerek dönüp memleketine gelir.

P. Iğdır Rivayeti (II)

Nizamettin Ok'un, Iğdır, Dede Korkut Masalları Anıları dizisinde verdiği "Kellegöz" adlı bu rivayeti de bana Cahit Öztelli göndermiştir

Fakir bir adamın üç çocuğu vardır. Babaları ölünce, Aras'ın ötesinde Sürmeliçukur'a gelip çalışıp çabalayarak varlıklı kişiler olmaya karar verirler. Aras karağında zengin bir adama nöker olurlar. Kardeşlerden biri adamın

kazlarını, biri de domuzlarını otlatır.

2. Bir gün büyük domuz yok olur. Akşam eve gelip yerleştikten sonra sabahı gün yine yok olur. Büyük kardeş *Bey Böre*, ortancıl kardeş *Şemsettin*'i domuzların yanına koyar, kendisi de gizlenip büyük domuzu gözetler. Büyük domuz Aras'ın belli bir yerinde kargılığa girip akşama dek yiyip durar.

3. Çoktandır Aras'ı geçmek isteyen, fakat yol bilmeyen kardeşler, domuzun geçtiği geçidi yol sayarlar. Akşam, kardeşleri kaz çobanı *Rüstem*'i de görürler. Yerlerine yurtlarına dönmek için ertesi gün büyük domuzun yolunu bekler ve domuz Aras'ı geçerken üzerine atlayıp ırmağı geçerler.

4. Kellegöz'ün kendi mallarını otlatmakta olduğunu görürler. Verdikleri selamı Kellegöz almaz, bunları da sürüye katarak akşama dek otlatır, akşam sürüyle birlikte hepsini mağaraya kapatır.

5. Ocağa kütükler atar, üç tane şiş hazırlar, önce büyük kardeşi yer, doymaz, sonra ikinciyi yer, doyar, yatıp uyur. *Rüstem* ateşte kızmış şişlerden birini kaldırıp Kellegöz'ün tepesindeki tek göze sokar, kör eder.

6. Kellegöz anırıp *Rüstem*'i kovalar, tutamaz, yorulup sabaha kalsın der, uyur.

7. Sabahleyin kalkıp değirmen taşıyla mağaranın ağzına kapatır.

8. Sabahleyin malları bir bir yoklayıp dışarı çıkarmaya başlar. *Rüstem* etli butlu iri bir öküzün budu arasından sıyrılıp kaçar. Kellegöz ardına düşer.

9. Dediklerine göre, burada büyük bir şehir vardır. Bir yetim uşak olan Kellegöz'ü koruyup büyüttükten sonra başlarına bela olmuş ahaliyi yemeye başlamış, halk telef olmuş, şehir olduğu gibi kalmıştır. *Rüstem* kaçıp bu şehirde Kellegöz'ün giremeyeceği bir dükkâna girip canını kurtarmış.

10. Bu şehirde bir hafta kalan ve her ihtiyacını dükkânlarda bulan *Rüstem* bir def bulur ve sıkıntıdan kurtulmak için bir gün defini alıp Aras boyuna gider. Çalıp söylerken Aras'tan üç tane su kızının çıktığını, oynamaya başladığını görür, bunlardan birini tutmak isteyince kızlar Aras'a atılıp kaçar.

11. Üç gün sonra, o def çalarken kızlar yine ırmaktan çıkıp oynamağa başlar. *Rüstem* bunlardan birini tutmak ister ve kız kaçarken onun önceden kurduğu çukura düşer. Kızı tutar, kaldığı dükkânın bitişiğindeki hamama koyar, susuz yaşayamayacak olan su kızı hamamdaki iki havuzda kalır.

12. *Rüstem*'in kızdan bir oğlu olur. Hem anasının hem babasının dilini öğrenen çocuk aralarında aracı olur. Bir gün kadın *Rüstem*'den erik ister, o erik almaya gidince de çocuğunu omuzlayıp Aras ırmağına girer. *Rüstem* ırmağın kıyısına oturup ağlar. Geçten geç oğlan sudan başını çıkarıp dayısının gitmesini istediğini söyler.

13. *Rüstem* oğluna söylediği soylamada, Aras'ın öte yanına bir başka yere git-

mek istediğini söyler (*bu soylama Dede Korkut kitabındakine benziyor*). Biraz sonra sudan çıkan kara sakallı bir adam *Rüstem*'i karşıya geçirir.

14. *Rüstem* bu yolda giderken bir çiftçiye rastlar ve onun dünyada bütün varı yoğu bir kızı olduğunu öğrenir. Çiftçi *Rüstem*'i oğul edinir, evine getirir, kızını ona verir.
15. Burada bir âdet vardır: Karı ile kocadan biri ölünce sağ kalanı onun mezarına koyuyorlar. Büyük bir mağara olan mezarın üzerindeki delikten kırk günlük yemek bırakıyorlar. Bir gün *Rüstem*'in karısı ölür, yanına kırk günlük yiyecek içecek koyarak onu da mezara indirirler.
16. Allah'a yalvarırken bir ölü indirirler, arkasından da bir civan gelin indirilir, onun da yanına yiyecek içecek korlar. *Rüstem* yavaşça gelinin yanına gelir, gelin ölü hortladı diye korkudan bayılır. *Rüstem* su serpip ayıltır ve olanı biteni anlatır. İkisi de kaderi gözlemeye başlarlar. Bu gelin *Kanturalı*'nın gelini imiş, hanlar hanının da kızıymış. Bir gün ikisi de el açıp yalvarmaya başlarlar (*bu dua Deli Dumrul'un duasına ve Dede Korkut kitabındaki öteki dualara benziyor*).
17. Bir hışırtı duyarlar, bir *kâftarguş* gelip bir ölünün ciğerini alıp gidiyor. Ertesi gün başka bir ölüyü parçalıyor. Bunlar da kuşun gittiği ışıklı yoldan dünyaya çıkarlar.
18. El ele tutuşup *Rüstem*'in ülkesine gelirler, burada muratlarına erer ve uzun ömürlerine başlarlar.

Bu rivayette geçen adların Dede Korkut kitabındaki adlar olması, soylamaların ve duaların Dede Korkut'un üslubunu andırması üzerinde durulmaya değer.

R. Siirt, Beşiri Rivayeti

Dr. Şükrü Elçin, bu Siirt'in Beşiri kasabasından Muhsin Özerdem'den dinleyip yazmıştır.[1]

1. Urfa'da tepesinde bir gözü olan, zengin, kara derili, upuzun bir adam vardır. Adı *Tek-gözlü Tepe*. Üç arkadaş bunun hayvanlarını çalmak için yola çıkarlar. Onun bulunduğu mağaraya varırlar ve kendisi olmadığı için girip mağarada yatalım, ertesi gün sürüyü alıp kaçalım derler.
2. Sabaha karşı, Tek-gözlü Tepe insan kokusu alır, bunların kim olduklarını sorar, karşılık alamayınca mağaranın kapısına büyük kayalar yerleştirip kapar
3. Hırsızlardan ikisi kızartıp yer, üçüncüsüne sıra geli hırsız ocaktan

Şükrü Elçin, "Tek-gözlü Tepe" *Türk Folklor Araştırmaları*, Temmuz 1970, sayı 252, s. 5671.

kor halindeki şişi kapıp gözüne sokarak onu kör eder.

4. Dev danalar gibi bağırarak fırlar, ama hırsızı ele geçiremez. Hırsız, sürünün tekesini keserek derisine bürünüp keçilerin içine katılır. Tek-gözlü Tepe, çıkan hayvanları tek tek yoklar, hırsız da bunların arasından çıkıp kurtulur.
5. Hırsız bir uçurumun kenarına gelerek bağırır: "Seni kör eden benim, erkeksen gel beni yakala" der. Tek-gözlü Tepe uçuruma doğru koşar ve yuvarlanıp ölür.
6. Hırsız, koyunları ve keçileri alır, köylüler de Tek-gözlü Tepe'den kurtulur.

MOTİF KARŞILAŞTIRMALARI

A. 10. D.5 – – G.5 – H.5 – İ.6 – I.4 – J.6 – K.3 – N.7 – O.4,5.

B. 2. C.1 – Ç.1. – D.1 – E.1 – F.1 – G.2 – H.2 – I.2 – İ.2 – J.2 – K.1 – L.1 – M.1 – N.2 – Ö.1 – P.4 – R.1

C. 1. Ç.1 (üç kardeş) – D.1 – E.1 – F.1 – G.2 – İ.2 – I.2 – K.1 – L.1 – M.1 – N.2 – O.11 – Ö.1, 2 – P.4 – R.1. 2. D.2 – F.2 – J.2 – L.2 – M.2 – P.7 – R.2. 3. Ç.2 – D.3 – E.3 – F.3 – G.3 – H.3 – I.3 – K.2 – L.3 – M.3 – N.7 – P.5 – R.3. 4. Ç.3 – D.4 – F.4 – G.4 – H.4 – İ.4, 5 – L.4 – M.4 – P.8 – R.4. 5. D.5 – F.5 – G.5 – H.5 – I.4 – İ.6 – J.6 – K.3, 4 – N.7 – Ö.5 – R.5, 6

Ç. 1. B.2 – C.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.2 – H.2 – I.2 – İ.2 – J.2 – K.1 –.L.1 – M.1 – N.2 – Ö.1 – P.4 – R.1. 2. C.3 – D.2 – F.3 – G.3 – I.3 – K.2 – L.3 – M.3 – Ö.4, 5 – P.5 – R.3. 3. C.4 – D.4 – E.2 – F.4 – G.4 – H.4 – İ.4, 5 – L.4 – M.4 – P.8 – R.4.

D. 1. B.2 – Ç.1 – F.1 – G.2 – H.2 – I.2 – İ.2 – K.1 – L.1 – M.1 – N.2 – O.1 – P.4 – R.1. 2. F.2 – L.2 – M.2 – P.7 – R.2. 3. Ç.2 – F.3 – G.3 – H.3 – İ.3 – K.2 – L.3 – M.3 – O.4 – P.5 – R.3. 4. Ç.3 – E.2 – F.4 – G.4 – H.4 – İ.4, 5 – L.4 – P.8 – R.4. 5. A.10 – F.5 – G.5 – H.5 – I.4 – İ.6 – K.3, 4 – M.4 – N.6 – Ö.4, 5 – R.5.

E. 1. B.2 – C.1 – Ç.1 – D.1 – F.1 – G.2 – H.2 – I.2 – İ.2 – J.2 – K.1 – L.1 – M.1 – – R.1. 3. C.4 – Ç.4 – D.4 – F.4 – G.4 – H.4 – L.4 – M.4 – P.8 – R.4.

F. 1. B.2 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.2 – H.2 – I.2 – İ.2 – J.2 – K.1 – L.1 – M.1 – N.2 – O.1 – P.4 – R.1. 2. C.2 – D.2 – F.2 – L.2 – M.2 – P.7 – R.2. 3. C.3 – Ç.2 – D.3 – F.3 – G.3 – H.3 – I.3 – K.2 – L.3 – M.3 – N.6 – P.5 – R.3. 4. C.4 – Ç.3 – D.4 – E.2 – F.4 – G.4 – H.4 – L.4 – M.4 – P.8 – R.4. 5. D.5 – F.5 – G.5 – H.5 – I.4 – İ.6 – J.6 – K.3, 4 – N.6 – Ö.5 – R.5, 6.

G. 2. B.2 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – – H.2 – I.2 – İ.2 – K.1 – L.1 – M.1 – N.2 – O.1 – P.4 – R.1. 3. C.3 – Ç.2 – D.3 – – H.3 – I.3 – – M.3 – N.3 – P.5 – R.3. 4. C.4 – Ç.3 – D.4 – E.2 – – H.4 – İ.4, 5 – L.4 – M.4 – – R.4. 5. A.1 – F.5 – H.5 – I.4 – İ.6 – K.3, 4 – N.7 – O.4, 5 – R.5.

H. 2. B.2 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.2 – I.2 – İ.2 – J.2 – K.1 – L.1 – M.1 – N.2 – O.1 – P.4 – R.1. 3. C.3 – Ç.2 – D.3 – F.3 – I.3 – K.2 – L.3 – M.3 – P.5 – R.3. 4. C.4 – Ç.3 – D.4 – E.2 – F.4 – G.4 – İ.4 – L.4 – M.4 – P.8. 5. A.10 – D.5 – F.5 – G.5 – I.4 – İ.6 – J.6 – K.3, 4 – N.7 – O.4, 5 – R.5, 6.

I. 2. B.2 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.2 – I.2 – J.2 – K.1 – L.1 – M.1 – N.2 – Ö.1 – P.4 – R.1. 4. F.4 – G.4 – L.4 – M.4. 5. C.4 – Ç.3 – D.4, 5 – E.2 – F.4 – L.4 – M.4 – R.4. 6. A.10 – D.5 – F.5 – G.5 – I.4 – J.6 – K.3 – N.7 – Ö.4, 5 – R.3

İ. 2. B.2 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.2 – H.2 – I.2 – K.1 – L.1 – M.1 – N.2 – Ö.1 – P.4 – R.1. 3. C.3 – Ç.2 – D.3 – F.3 – G.3 – H.3 – K.2 – L.3 – M.3 – P.5 – R.3. 4. A.10 – D.5 – F.5 – G.5 – I. 6 – K.3 – N.7 – O.4 – P.8 – R.5

J. 2. B.2 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.2 – H.2 – I.2 – K.1 – L.1 – .1 – N.2 – Ö.1 – P.4 – R.1. 6. A.10 – D.5 – F.5 – G.5 – H.5 – I. 6 – K.3 – N.7 – Ö.4, 5 R.5

K. 1. B.2 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.2 – H.2 – I.2 – I.2 – J.2 – L.1 – M.1 – N.2 – Ö.1 – P.4 – R.1. 2. C.3 – Ç.2 – D.3 – F.2 – G.3 – H.3 – I.3 – L.3 – M.3 – P.5 – R.3. 3. D.5 – F.5 – G.5 – H.5 – I.4 – I.6 – J.6 – N.7 – Ö.4, 5 – R.5. 4. R.6.

L. 1. B.2 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.2 – H.2 – I.2 – I.2 – K.1 – M.1 – N.2 – Ö.1 – P.4 – R.1. 2. C.2 – D.2 – F.2 – M.2 – N.6 – R.2. 3. C.3 – Ç.3 – D.3 – F.3 – G.3 – H.3 – I.3 – K.2 – M.3 – P.3 – R.3. 4. C.4 – Ç.4 – D.4 – E.2 – F.4 – G.4 – H.4 – I. 4, 5 – M.4 – P.8 – R.4

M. 1. B.2 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.2 – H.2 – I.2 – I.2 – J.2 – K.1 – L.1 – N.2 – Ö.1 – P.4 – R.1. 2. C.2 – D.2 – F.2 – L.2 – P.7 – R.2. 3. C.3 – Ç.3 – D.3 – F.3 – G.3 – H.3 – I.3 – K.2 – L.3 – P.5 – R.3. 4. C.4 – Ç.3 – D.4 – E.2 – F.4 – G.4 – H.4 – I.4, 5 – L.4 – P.8 – R.4

N. 2. B.2 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.2 – H.2 – I.2 – I.2 – K.1 – L.1 – .1 – Ö.1 – P.4 – R.1. 7. A.10 – D.5 – F.7 – G.5 – H.5 – I.6 – Ö.4, 5 – R.5

O. Bu rivayette öteki rivayetlerin karşılığı olan bir motif yoktur.

Ö. 1. B.2 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.2 – H.2 – I.2 – I.2 – K.1 – L.1 – M.1 – N.2 – P.4 – R.1. 4. A.10 – D.5 – F.5 – G.5 – H.5 – I.4 – I. 6 – J.6 – K.3 – N.7 – R.5

P. 4. B.2 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.2 – H.2 – I.2 – I.2 – J.2 – K.1 – L.1 – M.1 – N.2 – Ö.1 – R.1. 5. C.3 – Ç.2 – D.3 – F.3 – G.3 – H.3 – I.3 – K.2 – L.3 – M.3 – R.3. 7. C.2 – D.2 – F.2. 8. C.4 – Ç.3 – D.4 – E.3 – F.4 – G.4 – H.4 – I.4, 5 – L.4 – M.4 – R.4

R. 1. B.2 – C.1 – Ç.1 – D.1 – E.1 – F.1 – G.2 – H.2 – I.2 – I.2 – J.2 – K.1 – L.1 – M.1 – P.4. 2. C.2 – D.2 – F.2 – L.2 – M.2 – P.2. 3. C.3 – Ç.2 – D.3 – F.3 – G.3 – H.3 – I.3 – K.2 – L.3 – M.3 – P.5. 4. C.4 – Ç.3 – D.4 – E.2 – F.4 – G.4 – H.4 – I.4,5 – L.3 – M.4 – P.8. 5. A.10 – D.5 – F.5 – G.5 – H.5 – I.4 – I.6 – J.6 – N.7. 6. F.5 – K.4.

III. DELİ DUMRUL

Deli Dumrul hikâyesi Kan Turalı hikâyesiyle birlikte Dede Korkut kitabındaki diğer on hikâyeden ayrılmaktadır. Bu iki hikâyede Hanlar Hanı Bayındur Han ve baş kahraman Salur Kazan'dan söz edilmediği gibi öteki Oğuz kahramanlarının da adları geçmez. Bu açıdan bakıldığında, bu iki hikâye diğer hikâyelerin arasında yer almasına rağmen, onlardan ayrılmış durumdadır. Bu durum, iki hikâyenin ilk zamanlarda Dede Korkut ya da Salur Kazan hikâyelerinin bütününe girmeyip bu destanlara daha sonraki zamanlarda katıldıklarının bir kanıtıdır. Ama dış görünüşleri, üslupları, öteki hikâyelerde okuduğumuz soylamalar ve hikâyelerin sonunda Dede Korkut'un belli sözlerle ortaya çıkışı açısından bakıldığında, bu iki hikâye de Oğuzlar zamanından kalma ve Dede Korkut'un çevresinde oluşan destanlar arasına sokulmuştur.

Wilhelm Barthold, bu olağanüstü güzel hikâyenin, şimdilik kaydıyla, İslam edebiyatında ve genel olarak Ön Asya edebiyatında hiçbir benzeri bulunmadığını söyler. Onu ele alan bütün yazarlar hikâyenin bu üstün güzelliği konusunda birleşmektedir. Ali Sultanlı, Deli Dumrul'un bütün Azerbaycan edebiyatında benzeri olmayan orijinal bir "suret" olduğunu söyledikten sonra "onun ne selefi ne de halefi var" diyor.[1]

Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda, Oğuzların efsanevi kahramanlarından, Dede Korkut kitabında geçen bütün adlar sıralanırken Deli Dumrul'dan *Altun köprü yapan, Azraille savaş kılan, salkum salkum don giyen, sakar atın oynadan Tokuş Koca oğlu Tuğrul Sultan* diye söz edilmektedir. Bu sözler incelendiğinde, oldukça eski bir destan parçasına bir imada bulunulduğu çıkarılabilir. Jirmunskiy'e göre burada Deli Dumrul'un yerini "Tuğrul" ismi almıştır ve bu değişme ilk Selçuklu sultanlarından birinin adının halk arasında hâlâ yaşaması sayesinde gerçekleşmiştir.

Deli Dumrul hikâyesinin iki ana ve soylu karakteri Deli Dumrul ile ona ölüme kadar bağlı olan, ama adını bilmediğimiz vefalı karısıdır. Hikâyede görülen iki ana temadan birincisi Dumrul'un Azrail ile savaşması, ikincisi de eşinin yerine ölümü seve seve göze alan kadının bağlılığıdır. Bu iki temayı işleyen Deli Dumrul hikâyesinin kaynağı üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda kimi ipuçları elde edilmiştir.

W. Barthold, "Türk Destanı ve Kafkas", *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, s. 110.

Ali Sultanlı, "Dede Korkut Destanı Hakkında Kayıtlar", Azerbaycan Devlet Üniversitesi İlmi Eserleri, (humanitar seri), sayı I, 1958

DELİ DUMRUL'UN ADMETOS VE ALKESTİS İLE BENZERLİKLERİ

Deli Dumrul hikâyesinde temel olarak Admetos ve Alkestis ile benzerlikleri üzerinde durulmuştur. Bu karşılaştırma, Azrail ile savaş motifinin çok gerilere kadar gittiğini göstermesi bakımından çok önemlidir. Admetos ve Alkestis masalının konusu şudur:

Mitolojide Tesalya'da Pherai kralı Admetos'un karısı ve Pelias'ın kızı olan Alkestis, bizce bilinmeyen bir sebep yüzünden iki ilginç efsaneye kahraman olmuştur. Halk masalları arasına giren bu iki efsaneden birinin edebiyat alanında da ünü vardır.

Alkestis evlenme çağına erince birçok talibi görüldü, fakat babası kızını vermek için iki vahşi hayvanın bir savaş arabasında boyunduruğa koşulmasını şart koştu. Bu olay evlenmek isteyen taliplere koşulan olmadık şartlara dair anlatılan sayısız hikâyeden biridir. Böyle bir şart koşmakla Pelias'ın kızını evlendirmek istemediği düşünülmemelidir. Admetos ilahi bir yardımcının, Apollon'un sayesinde bu şartı yerine getirmiştir.

Apollon, oğlunun katili olan Zeus'tan doğrudan intikam almaya cesaret edemediği için Zeus'un şimşeklerini meydana getiriren kyklopsları öldürmüş; bu yüzden de Zeus tarafından bir süreliğine gökten kovulup bir ölümlüye hizmet etmek cezasına çarptırılmıştır. Dindarlığıyla bilinen bir kişi olan Admetos bu ilahi hizmetkârına gayet iyi davranmış, ona at ve sığır sürülerine bakma işini vermiştir. Tanrı da bunun karşılığında Admetos'a (efsanenin daha sonraki bir şekline göre Admetos çok yakışıklı olduğu ve ona âşık olduğu için) boyunduruğa koyulmuş bir yaban domuzu ve bir arslan verdi. Admetos bunları savaş arabasına koşup Alkestis'i aldı.

Ama Admetos düğün günü Artemis'e kurban kesmeyi unuttuğu için gerdeğe çıkınca odanın yılanlarla dolu olduğunu gördü. Bu büyük bir ölüm alametiydi. Apollon tekrar araya girdi. İlkel bir yöntem olan Kader Tanrıçalarını (Fata) sarhoş etme yoluna başvurarak, onları yerine ölecek birisi olursa Admetos'un canını bağışlayacaklarına söz vermeye inandırdı. Admetos'un yerine ölmeyi Alkestis'ten başka kimse kabul etmedi. Euripides'e kadar bu efsaneyi anlatan hiç kimse Alkestis'in bu teklifi kabul edişine Admetos'un razı olmasında bir alçaklık görmemiş ve Admetos takdir edilen bir kişi olarak gösterilmiştir.

Saptanan günde Alkestis ölür ve ömrünün bundan sonraki günleri kocasının olur Bundan sonra da sevgililerden birisinin öteki dünyadan kurtarılmasına dair olan yaygın bir efsane başlar. Bir söylentiye göre (ölüler ülkesinin acımasız tanrıçası) Persephone, Alkestis'i kendiliğinden (daha genç ve daha güzel olarak) yeryüzüne göndermiştir. Bu efsanenin, Alkestis'in dünyaya dönmesinde Admetos'un dostu Herakles'in araya girdiğini belirten şekli daha yaygındır. Dine çok bağlı olan

Admetos'tan kederli günlerinde gördüğü iyi muameleye bir karşılıkta bulunmak için bizzat Ceheneme gitti; Hades ya da ölüm perisi Thanatos ile çarpışıp Alkestis'i ellerinden aldı.

Bu efsanenin etrafında Admetos'tan saçma sapan kuramlar türemiştir. Bilinen odur ki, Admetos ve Alkestis mitolojide yer almış kişiler değildir.[1]

Walter Ruben, Herodotos'ta bir kadına oğlunu mu, kardeşini mi, kocasını mı ölümden kurtarmak isteyeceği sorulunca kadının kardeşini seçtiğine, çünkü kadının kolayca bir koca ya da oğul sahibi olabileceği karşılığını verdiğine dair bir kaydı haber veriyor. Bu muhakemenin Sofokles'in Antigone dramına da girdiğini söyleyen Ruben, bunun Alkestis motifi gibi benzer bir yoldan Anadolu'ya ulaştığını, fakat aynı muhakemenin eski Hindistan'da da Herodotos ve Sofokles'ten daha eski zamanlarda, aşağı yukarı İsa'nın doğumundan önce II. yüzyılda bulunduğunu haber veriyor. Fakat Herodotos bu hikâyeyi İran'da geçmiş olarak anlattığı için bunun orada meydana geldiğini, oradan Hindistan'a olduğu gibi Yunanistan'a da geçmiş olabileceğini ve doğrudan eski İran rivayetinin Dumrul hikâyesine ulaşmış olabileceğini düşünüyor.[2]

Euripides bu olayı insanın içine dokunan bir dram şekline sokmuştur. Bu oyunda başlıca sahnelerden biri Admetos'un Alkestis'in gömülmesi hakkında babasına yönelttiği ağır suçlamalar ve aşağılamalar dolayısıyla aralarında geçen konuşmalardır. Yaşlı baba canını genç oğlu için vermemiştir; Admetos'tan başka bir oğul sahibi olmak umudu da yoktur; ama bu taş yürekli baba, oğlu Admetos'u da kaybetmiştir. Babanın verdiği şu karşılık, oğlununkinden aşağı değildir: "Ey korkakların korkağı, sen de benim gibi bencil değil misin ki soylu karının hayatını onun elinden aldın. Birçok kadın al ki kendi hayatın uğruna birçok kurban verebilesin."[3]

Bir oğulun babasına karşı böylesine ağır ve zalimce konuşması Türk karakterine uymadığı için Deli Dumrul hikâyesinde böylesi karşılıklı suçlamalar ve küçültmelere yer verilmemiştir. Üstelik Deli Dumrul karısının fedakârlığını öylece ka-

---

The Oxford Classical Dictionary "Alkestis" maddesi.

Walter Ruben, *a.g.e.* s. 232 vd.

Euripides, *Alkestis*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Yunan klasikleri: A. Hamdi Tanpınar çevirisi, Ankara, 1943, 39 vd.

Euripides'in oyunu ile Deli Dumrul hikâyesinin benzerlik ve ayrılıklarını görmek için bkz. Suat Y. Baydur, "Evripides'in Alkestisi / Dede Korkut'un Deli Dumrul'u", *Türk Dili*, Ankara, Ekim 1951, c. 1, sayı 1, s. 27 vd.; aynı yazı, *Kafkasya Mecmuası,* Münih, 1952, sayı 4'te de çıkmıştır.

bul etmiyor, ona veda etmek için gidiyor, yeniden evlenmesi ve çocuklarını öksüz bırakmaması için yalvarıyor. Böylece hikâyeden çıkarılacak hisse de çok daha farklılaşırken kadının fedakarlığını erkekçe karşılayan bir biçime bürünüyor.

AZRAİL İLE SAVAŞ, DİGENİS AKRİTAS

Jirmunskiy, kahramanın Azrail ile savaşması konusunun, birçok yeni Yunan varyantında, özellikle Bizans destanı olan Digenis Akritas'ta geçtiğini söyledikten sonra bu konuda şunları belirtmektedir: "*Digenis* (iki doğuşlu), Arap ve Bizans asıllı sayılıyor, onun için Digenis denmiştir. Digenis ya da adsız bir kahraman Azrail'i dövüşe çağırır. Azrail kimi kez doğrudan kahramanın düğününe ya da toyuna arkadaşlarıyla birlikte gelir. Erkekliğine ve gücüne rağmen kahraman sonunda bu ölüm dövüşünde cansız düşer."

Kocasını ölümden kurtarmak için ananın veya babanın reddinden sonra kadının hayatını feda etmesi konusu, yine yeni Yunan şarkılarında, özellikle Digenis ile ilgili efsanede geçmektedir. Bütün şarkıların kahramanı, bazen başka adlar da geçse bile, genel olarak Digenis Akritas'tır. Bu şarkılardan birinde Digenis mukadder ölümünü kuşların ötüşünden öğrenir. Ölüm meleğini kendisiyle dövüşmeye, güreşe çağırır. İki kez onu yener, üçüncüsünde yenilir. Anasından kendisine ölüm döşeğini hazırlamasını ister. Sen Corc (Hızır aleyhisselam) ona bir şartla Tanrı'nın canını bağışlamasını sağlar: Herhangi bir kişi onun yerine canını verirse kendisi hayatta kalacaktır. Anası, babası ve kız kardeşi, kahramana böyle bir fedakârlıkta bulunmaktan kaçınırlar, ama karısı kendini feda etmeyi seve seve kabul eder.

Digenis hakkındaki efsaneler türlü diller konuşan Kafkasya ve ötesinde oturanlar arasında çok yaygındır. Bu alanda Kaguan Aslan ile karısı Margrit hakkındaki Ermeni masalı bilinmektedir. Bu, konunun, Digenis ve Deli Dumrul hikâyelerine benzeyen yeni bir varyantıdır.

Babası söylenene göre ünlü bir Arap emiri, anasıysa Bizanslı *Duka* soyundan gelen Digenis, yalnızca Küçük Asya'nın Hıristiyan ahalisi arasında değil Müslüman halkı arasında da ün almıştı, çünkü Digenis menkıbeleri ile Seyyid Battal Gazi arasında sıkı bir bağ vardır.

P A. Falev tarafından ileri sürülen bir tahmine göre, Dede Korkut'taki Deli Dumrul hikâyesinin kaynakları olarak Digenis ile ilgili Yunan masal ve şarkıları kabul edilebilir. Ermeni efsanesi Kaguan Aslan da yine aynı kaynağa çıkar. Yunan rivayetinin eskiliği, bu konunun Yunan toprağında meydana geldiğini gösterir İsa'nın doğumundan önce IV. yüzyıldan başlayarak yazılı kaynaklarda bu konulara rastlanmaktadır.

Dumrul hikâyesinin Digenis ile sıkı bağlantısı kahramanın babasının Müs-

lûman kökenli olmayan Duha (Duka) Koca adı şüphe götürmez bir biçimde kanıtlamaktadır. Digenis, tanınmış Bizans ailesi *Duka*'dan geliyordu. Digenis ile ilgili olarak da Dumrul'un ününün Rûm'dan Şam'a değin, yani Kostantiniyye'den Suriye'ye değin yayıldığı hakkındaki sözü gösterilebilir. Digenis efsanesinin yayılış merkezi Trabzon'du. Oğuzlar XIII., XIV. ve XV. yüzyıllarda Trabzonlularla sık sık temas etmişlerdir. Trabzon yakınında Digenis'in efsanevi mezarı da vardır. Zaten Dumrul hakkında, Oğuz halk ozanlarının yarattığı hikâyeler de burada meydana gelmiş olup sonradan Dede Korkut kitabındaki Oğuz destanına sokulmuştur.

Oğuzların Trabzon'la ilgileri her şeyden önce Akkoyunlu Oğuzlarının XIV. yüzyıl ortasından XV. yüzyıl ortasına değin Dede Korkut kitabına esas teşkil eden sözlü destan geleneğinin coğrafyaya yerleştirilmesi bakımından önemlidir. Bu ilişkiler, Barthold'un ileri sürdüğü Kafkasya ile olan bağlantıların yanında göz önünde tutulmalıdır.[1]

Kahramanın Azrail ile savaşması konusu, Bizanslı Digenis Akritas hikâyelerinden Rus dini şiirlerine de geçmiştir. Amik Voin (= Er Amik) adı gerçekte Amiketos, yani Digenis'in lakabı olan "yenilmez" kelimesinden gelmektedir.[2]

Jirmunskiy'nin "Kitâb-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği" adlı yazısında Digenis ile ilgili Yunanca şiirlerden birinde, Deli Dumrul'a benzeyen bir tanesinin konusu verilmektedir. Burada hikâye kahramanlarından genç kız, yaşlı ananın ve babanın hayatlarını feda etmeyi reddetmelerinden sonra Azrail'in yendiği dostu genç yiğitin yerine onu kurtarmak için kendi hayatını fedaya hazır olduğunu bildirince, her iki genç sevgilinin ölüm meleği tarafından uzun ömürlülükle mükâfatlandırıldığı anlatılmaktadır.

MOTİF KARŞILAŞTIRMALARI

Deli Dumrul hikâyesinde görülen, yerine kendi canını vererek sevdiği insanı ölümden kurtarma motifine, başta Doğu olmak üzere birçok yerde, türlü masal ve hikâyede rastlanmaktadır.

Walter Ruben, Dede Korkut kitabının hemen ardından İran, Anadolu ve daha sonrasında Hindistan'da benzer bir masalın ortaya çıktığını gösteren kitapların varlığını bildiriyor.

Envâr-ı Süheylî'de, *Kelile ve Dimne*'nin Farsça çevirisinde ve Hintçe *Pançatantra*'da, İsa'nın doğumundan sonra aşağı yukarı 1400-1500 sıralarında görülen bir

---

[1] Jirmunskiy, *Kniga Moego Deda Korkuta*, 1962, 197 vd., 252; "Kitâb-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği", *Belleten*, 1961, XXV, sayı 100, s. 617.

[2] Jirmunskiy, "Kitâb-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği", *Belleten*, 1961, XXV, sayı 100, s. 616.

masalın konusu şudur: Bir anne, hasta kızının yatağının başında yanıp yakılıyor ve Tanrı'ya sevgili kızının yerine kendi canını alması için yalvarıyor. Bunun üzerine bir gün mutfağa bir inek geliyor. Bir çömleğe başını sokup içeride gizleniyor ve çömlek boynuzlarında asılı kalıyor. Annesi bunu görüyor, korkup bağırıyor: "Sevgili Azrail, ben yaşlı anayım, hasta orada, odada yatıyor; benim canımı alma, onunkini al."

Ruben, bunun, Deli Dumrul'un kaynağı olamayacağını, fakat herhalde her ikisinin ortak bir kaynağa dayandığının kabul edilebileceğini söylüyor.

Ruben bu motifin üzerine kurulmuş başka örnekler de vermektedir: Bir yılanın soktuğu yavuklusunu ölümden kurtarmak için hayatının yarısını vermeye hazır olan münzevi rahip Ruru'nun hikâyesi, Hintçe bir Tutinâme'nin çevirisi olup Farsçadan Türkçeye çevrilmiş 'Sadık Asker' ile bunun sözlü rivayet şeklinde Avrupa'ya kadar giden ve Grimm masallarında bulunan Sadık Johannes masalı vb gibi.[1]

Eskiçağın en güney kıyısında, Habeşistan'da şu masal bugün bile hâlâ yaşamaktadır:

Çok eski zamanlarda, insanlar olsun, hayvanlar olsun ölmezlerdi. Bir gün Tanrı, insan ile yılanı yanına çağırarak onları imtihan için aralarında bir koşu düzenledi. Onlardan hangisinin ölümsüz hayata daha çok değerli olduğunu öğrenecekti. İkisi de koşacak, birinci gelen ve Tanrı'nın yanına ilk varan ölümsüz olarak yaşayıp gidecek, öteki ölecekti.

İnsan, yılandan daha hızlı koştuğu için rakibini geçti. Ama Tanrı'nın yanına daha gitmeden önce yolunun üzerinde nargile içen ihtiyar bir kadına rastladı. Kadının yanına giderek o da orada safaya daldı. Bu arada yılan Tanrı'ya varmış ve yarışı kazanmıştı. Tanrı insanı çağırarak "sana daha çok hız vermiş olduğum halde neden yılandan daha geç geldin" dedi ve ölüm ondan sonra bütün insanların alınyazısı oldu, Ama yılanlar sonsuz olarak yaşayacaklardır.[2] Bütün insanoğulları ondan sonra bir süre yaşayıp ölmeye başladı. Fakat ölecek kişiye sekiz gün önceden öleceği haber veriliyordu. Bir gün ölme sırası düğünleri yapılmakta olan bir delikanlıya gelmişti. Sekiz günlük süre bitince ölüm yanına gitti. Anası ile babası onu verdiler, fakat genç karısı kocasını bırakmadı. Ölüme yalvararak "kocamla birlikte benim canımı da al götür" dedi. Ölüm bu durum karşısında şaşırdı, gidip Tanrı'ya şikâyet etti. O günden sonra, Tanrı'nın buyruğuyla, ölecek kimselere sekiz günden önce haber verilmedi.[3]

Walter Ruben, a.g.e 231, 233, 235

Inanışa göre yılanlar ölmezler, eski derinin düşmesi ölüm yerine yeni bir derinin gelmesi de yeni bir hayattır.

Ad. E. Jensen, *Im Lande des Gada*, Stuttgart, 1936, s. 498'den özet.

W. Ruben, a.g.e., s. 234 vd.

Yahudilerin masalları arasında, hayatının bir parçasını karısı uğruna feda etmeye hazır olduğu şeklinde bir motif vardır. Bir başkasında bir dost, Tanrı'ya ölmüş olan dostunu yeniden diriltmesi ya da her ikisini de öldürmesi için yalvarır.[1]

♦ **AZRAİL'İN GÜVERCİN OLARAK UÇMASI**: İç Asya'da, kahramanların hayvana dönmesi motifi çok yaygındır. Bu motifin anayurdu belki de orasıdır. Kırgızların Colay Han destanında böyle bir güvercin ve doğan şekline girme vardır. Tatarlarda kadınların kuş giyecekleri olduğu ve ihtiyaç doğarsa uçup gidebilecekleri inancı vardır.

Prof. Ruben, İç Asya'dakiyle yakınlığından dolayı bu noktada sözlü geleneğin, kadının güvercin şekline girmesinin daha eski, Azrail'in güvercin olmasının ise ancak mücadelecilerin hayvan şekline girmesinin kullanılması dolayısıyla daha sonra ortaya çıktığı fikrindedir.[2]

♦ **BİR ÖLÜMLÜNÜN BİR MELEKLE YA DA TANRIYLA MÜCADELESİ**: Bu motifin de çok eski olduğunu söyleyen Prof. Ruben, bunun birçok örneğini vermektedir. Ancak bu mücadeleler, kahramanların günahları sayılmıyor. Nitekim, Dede Korkut hikâyesinde Tanrı, Dumrul'u yalnızca onun "ulu dergâhında benlik" ettiği için cezalandırıyor (111:80A13); sonunda da Deli Dumrul'un dindarlığını görünce ona karşı lütufkâr, inayetkâr ve adil oluyor. Bu sonuncu fıkra ne Yunan, ne Hint, ne de eski Türklerden gelmiş olmayıp doğrudan doğruya İslam inanışından alınmadır.[3]

♦ **DELİ DUMRUL İLE HACI BEKTAŞ VİLAYETNAMESİ**: Pertev Naili Boratav, Deli Dumrul hikâyesi ile Hacı Bektaş Vilayetnâmesi'nde –ayrıca *Saltuknâme* ile Hacım Sultan Vilayetnâmesinde– verilen ve Hacı Bektaş'ın Sulucakaraüyük'e nasıl geldiğini anlatan fıkrada; önce Dumrul kelimesi ile vilayetnâmedeki 'Tuğrul' adlarının dil bakımından aynı olduğu yolunda birtakım kanıtlar ileri sürdükten sonra şu benzerlikleri sıralamaktadır:

> Dumrul-Tuğrul, ikisi de doğan şekline giriyor (Vilayetnâme'de) ya da doğanını güvercinin ardına salıyor (Dede Korkut'ta). Bunun karşılığı Hacı Bektaş (Oğuz destanında Azrail) her iki rivayette de güvercin şekline giriyor.
>
> 2. Tuğrul aynı zamanda doğan (ya da kartal) anlamına gelmektedir.
>
> Yine *Saltuknâme*'de, Bektaş'ı karşılamak ve Rûm'a gelmesini önlemek üzere

---

[1] Walter Ruben, a.g.e., s. 236.

[2] Walter Ruben, a.g.e., s. 237.

[3] W. Ruben, a.g.e., s. 237.

giden dervişin adı Hacı Tuğrul yerine Doğan Baba'dır.

4. Dumrul hikâyesinde, Azrail ürküttüğü atından yere düşen Dumrul'un göğsüne basar, hırıldatıp canını alır olur. Vilayetnâme'de de Hacı Bektaş insan şekline girer ve doğan şekline girmiş Hacı Tuğrul'u boğazından yakalar. Ve o da tıpkı Dumrul gibi kendisini bağışlamasını diler.[1]

DELİ DUMRUL HİKÂYESİNDEN YAŞAMAKTA OLANLAR

Deli Dumrul menkıbesi, şüphesiz kimi bölümlerini kaybederek zamanımıza değin yaşayıp gelmiştir.

♦ **ANTALYA RİVAYETİ**: Anadolu'da yaşayan rivayetler arasında Deli Dumrul'un adı yalnızca bu rivayette geçer. Bu rivayet, Atabeyli Naci Kum'un, Isparta Halkevi'nin çıkardığı *Ün* dergisinde basılan bir yazısında verilmiştir.[2]

Yazar, Antalya merkeze bağlı Zeytun köyünde, "abdal gûyendelerinden" olan Cuma Ali'den "Eshaptan Deli Dumrul" öyküsünü dinlemiştir. Dede Korkut kitabındaki Deli Dumrul hikâyesi in başı burada eksiktir ve rivayet doğrudan Azrail'in, Dumrul'un canını almak istemesiyle başlar. Ayrıldığı bir başka nokta da, bu rivayette Dumrul canı yerine canını vermesi için ana babasından sonra karısına gelir. Dede Korkut hikâyesinde Dumrul'un karısına gelişi veda edip vasiyette bulunmak içindir. Antalya rivayetinde, Azrail kalkıp kadının yanına gelir, onu halısı üzerine yatırır, sağına soluna melaikeler oturur, Deli Dumrul bin batman gürzünü alıp dikilir, "seslendirmeden al canını Azrail" der. Azrail bismillah deyip kancayı salınca kadın "vay belim" diyor; can bir güvercin oluyor, Azrail de şahin ve Tanrı'nın divanına geliyorlar. Allah soruyor. Azrail de olduğu gibi anlatır. Allah bunun ne kıymetli canı varmış, diye kendilerine bin yıl ömür verir ve Azrail'e aldığı emaneti yerine götürmesini buyurur.[3]

Manzum olan bu rivayet, son dizelerinde Hatayî'ye (Şah İsmail) yorulmaktadır.

Pertev Naili Boratav, "Vestiges Oğuz dans la tradition bektaşi", *Akten des vierundzwanzigsten Internationalen Orientalisten Kongresses*, 28 Ağustos / 4 Eylül 1957, Münih-Wiesbaden, 1959, s. 382 vd.

2 Atabeyli Naci Kum, "Anadolu'da Oğuz Destanı", *Ün*, Ekim 1939, sayı 5, s. 81 vd.
Yazar, bu metni bir de XVIII. Beynelmilel Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi, İstanbul-Ankara, 18-25 Eylül 1939, Tebliğler Kitabı, Türkçe kısmı, Ankara 1939, bölüm III, "Türk Mitolojisine Yarar Materyaller Oğuz Destanından Bir Örnek" adıyla 355-58'de vermiştir. Yazar metinde düzyazı olması gerekli yerleri de manzum saymıştır.

3 Metnin aslı için bkz. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, 1938, s. LXXII-LXXIII.
Rivayetin konusu için bir de bkz. Pertev Naili Boratav, "Türk Folklorunda Azrail Hakkında Notlar", *Oriens*, Leiden, 1951, c. 4, sayı 1, s. 65.

Hatayî'nin şiirleri Anadolu Alevileri arasında pek yaygın olmakla birlikte bu, onunkilerden ayrı olduğu gibi arkaik bir karakteri varsa bile serbest nazımla söylenmiştir ve aliterasyonları vardır.[1]

♦ **MAHMUT (VEYA AHMET) TÜRKÜSÜ**: Bu türküyü ilkin Sadi Yaver (Ataman), "Anadolu Halk Edebiyatından Doğan Hakikatler" başlıklı yazı dizisinde (Bartın, 17 Mayıs 1932, sayı 344), hem Bartın hem de Safranbolu'da söylendiğine işaret ederek vermiştir. Türkü şudur: *Mahmudun Türküsü*

Mahmut: Varın da söylen bey babama
Çiftini çubuğunu satsun da aman
Beş bine bin daha katsın da aman
Oğlum Mahmut desin de aman
O çıkarsın beni zindandan

Babası: Varın da söylen Mahmuduma
Çiftimi çubuğumu satamam aman
Beş bine bin daha katamam aman
Oğlum Mahmudum diyemem aman
Çıkaramam onu zindandan

Mahmut: Varın da söylen garip anama
Evini de köyünü satsun da aman
Beş bine bin daha katsun da aman
Evladım Mahmudum desin de aman
O çıkarsın beni zindandan

Anası: Varın da söylen Mahmuduma
Evimi de köyümü de satamam aman
Beş bine binler katamam aman
Oğlum Mahmudum diyemem aman
Çıkaramam onu zindandan

Bundan sonra Mahmut, birer birer kardeşlerine hitap ediyor, yine böyle cevaplar alıyor. O zaman nişanlısına dönüyor:

Mahmut: Öyle ise söylen sevdiğime
Yüzüğünü küpesini satsun aman
Beş bine bin daha katsun da aman
Sevgilim Mahmudum desin de
O çıkarsın beni zindandan

---

[1] Pertev Naili Boratav, "La poésie folklorique", *Fundamenta* II, s. 102.

Nişanlısı: Varın gidin söylen sevdiğime
Yüzüğümü küpemi de satarım aman
Beş bine on bin katarım aman
Sevgilim Mahmudum derim de aman
Çıkarırım onu zindandan

Bu türküyü Hikmet İlaydın, *Bağ* dergisinde "Deli Dumrul'a Dair" başlıklı yazısında, çok gezmiş birinin ağzından saptayarak yayımlamıştır. Bu metin Sadi Yaver'in yayımladığından oldukça farklıdır; hele ananın babanın "çıkaramam onu zindandan" diye bağladıkları yerde, burada "o çürüsün varsın mahpeste" şeklinde çok zalimcedir.[1]

Mahmut Türküsü'nün konusu, Deli Dumrul hikâyesinden bazı ayrılıklar göstermektedir. Kahraman ölüme mahkûm değildir, zindanda yatmaktadır. Ananın babanın yanaşmadığı fedakârlığı, sevgili Mahmut'unu yüzüğünü ve küpesini satarak kurtarmayı onun vefalı karısı kabul eder.

Hikmet İlaydın, Deli Dumrul hikâyesi ile Mahmut Türküsünü karşılaştırarak, Deli Dumrul'un eski temasını, bugün Mahmut Türküsünde bulduğumuzda yadırgamadığımızı söyleyerek yaptığı karşılaştırma ve çözümlemelerin milli hususiyetlerimizin daimi ve asli olanlarını meydana çıkarıp belirtmek bakımından önem taşıdığı sonucuna varmaktadır.[2]

♦ **AZRAİL MASALI (I)**: M. N. Öngay tarafından derlenen bu masal, *Ülkü* dergisinde (Ankara, 16 Haziran 1946) yayımlanmıştır.[3] Masalın konusu şudur:

Yoksul bir ana babanın on oniki yaşlarında bir oğulları vardır; çocuk para kazanmak için yola düşer. Yolun çatallaştığı bir yerde düşünürken önüne bir atlı çıkar. Hangi kapının önünde inerse atını tutuvermek üzere oğlan ona bir yıllığına hizmetkâr durur. Adamın atından inip girdiği her evden çıkarken arkasından bir ağıt kopar. Yıl tamam olup da oğlan ustasından ayrılırken onun Azrail olduğu içine doğar. Hemen koşup ona kaç yıl yaşayacağını sorar. O da "evlenmezsen seksen yıl yaşayacaksın, evlenirsen gerdeğe girdiğin gece öleceksin" der.

Onu evlendirmek isteyenlere oğlan, Azrail'in kendisine söylediğini hatırlatıp, fazla üstüne gelmemelerini anlatır. Anası babası Azrail gelirse biz senin yoluna canımızı veririz, diye oğlanı ayartırlar. Tam gerdeğe gireceği sırada Azrail gelir. Oğlan kendi yerine anasının babasının canlarını vereceklerini söyler.

Azrail oğlanın anasına "oğlun için canını veriyor musun?" diye sorar. Ana

---

Hikmet İlaydın, "Deli Dumrul'a Dair" *Bağ*, İzmir, Mart 1942, sayı 5, s. 5 vd.

[2] Türkünün konusu için ayrıca bkz. Pertev Naili Boratav, "Yeni Bir Türküde Eski Bir Tem", *Yurt ve Dünya*, Mart-Nisan 1942, III., sayı 15-16, s. 118 vd.

[3] Buradan alarak, Mehmet Aldan, *Türlü Yönleriyle Ayaş*, Ankara, 1965, s. 107 vd.

"vermez olur muyum" der; fakat Azrail kadını yatırıp sıkınca canı yanıp burnundan solumaya başlayan kadın sözünden cayar. Babasıyla da öyle olur.

Olup bitenleri dinleyen gelin, Azrail'e "benim canımı al, onunkini bağışla" der. Gelin Azrail'in canını alırken kendisine verdiği bütün acılara dayanır. Son kertede, Allah'tan bir nida gelir ve o kadınla o oğlana Tanrı seksen yıl ömür verdiğini bildirir.

Cahit Öztelli bu masalın Zile'de de söylendiğini ailesinden öğrenmiştir.

♦ **AZRAİL'E YEDİ YIL HİZMET EDEN ÇOCUK:** M. N. Öngay'ın derlediği Azrail masalının başka bir varyantı, Pertev Naili Boratav'ın kataloğunun 100 numaralı masalı olup[1] adı "Azrail'e Yedi Yıl Hizmet Eden Çocuk"tur. Bu masal öncekinden az çok ayrılmaktadır:

Zengin bir yabancı, yoksul kimselerin evine misafir gelir. Evin çocuğuna, kendisi kadar zengin olabileceğini söyler. Çocuk evi terk edip yabancıyla yola koyulur. Yabancı, gence ıssız bir ev gösterir ve yoluna devam eder. Bu evde bir ihtiyar çocuğu karşılar. Evde başka misafirler de vardır. Sayıları yetmiş olunca ihtiyar onlara yemeklerini getirir. Sabahleyin misafirlerin her birine bir altın vererek onları yolcu eder. Çocuk gitmek istemez. Bu durumda yedi sene kalıp hizmet etmek gerekir der, ihtiyar ve çocuk kabul eder. Vazifesi ihtiyar evde yokken misafirlere yemek getirmek ve sabahleyin her birisine bir altın vermekten ibarettir.

Üç yıl ayrılıktan sonra ihtiyar yaklaşırken ev büyük bir gürültüyle sarsılmaya başlar. Çocuğun o zaman efendisi için banyoyu hazırlaması gerekmektedir. Efendisi bu ilk seyahatinden dizlerine kadar kana bulanmış olarak döner. Bu gidiş dönüşler iki defa daha tekrarlanır. Her defasında iki sene evden uzak kalır. Birincisinde karnına kadar, ikincisinde çenesine kadar kana bulanmış gelir.

Yedi yıl biter ve çocuk gitmek için izin ister. İhtiyar çocuğa bir torba altın ve çocuğun yokluğu sırasında gözleri kör olan anasının, babasının gözlerinin açılmasını sağlayacak bir avuç toprak verir. Aynı zamanda çocuğa eskicinin kızıyla evlenmesini tavsiye eder.

Masalın gerisi yukarıdaki gibidir.

♦ **AZRAİL MASALI (II):** Cahit Öztelli, H. M. Sıddık'ın "Azerbaycan'da Dede Korkut Varyantları" başlıklı bir yazısını bana göndermek lütfunda bulunmuştur. H. M. Sıddık, bu "Azrail Nagılı"nı, Tebriz'in Heris kasabası Mehram köyünde, kırk yaşında eki Ferruh Razavî Azer'den derlemiştir

---

[1] Pertev Naili Boratav, "Türk Folklorunda Azrail Hakkında Notlar", *Oriens*, sayı 1, s. 67

Azeri şivesiyle verilen bu rivayeti olduğu gibi aşağıya alıyorum:

Biri varmış biri yokmuş, bir kişi varmış. Bu kişi bir gün atlanır, kendlerinden çıhır, yola düşür. Yolda bir atlıya rastlanır, birlikte gedirler. Az gedirler çoh gedirler, bir kende yitişirler. Atlı düşür ve deir: "Menim atımı dut, indice kayıdayım" Kişi onun atın dutur, atlı gedir, bir nice daykadan sonra kayıdır, yollanırlar. Kişi görür, kendden ağlamak sesi ucaldı, mahal koyınur, çatırlar ikinci kende, ine atlı düşür, atını tapşırır kişiye, gedir kende kayıdır. Atın minir, gedirler. Kişi görür, bu kendde şöven kalhdı. Fikre cumur ki göresin nedir? Bu atlı kimdir? Yetişirler üçüncü kende; atlı ine düşüb gedir, atın verir kişiye. Kişi fikirleşir ki atı miniyim, miniyir, görür dünya ayağının altında. Bilir ki bu atlı Azraildir, gedir kendlere, halkın canın alır, şöven koparır. Atdan düşür ve Azraili gözlir.

Azrail gelicek deir: "Gel biz kardeş olak, de ne menim ömrümden na kadar kalır?" Azrail deir: "Yalnız üç gün"

Kişi kederlenir, kayıdın ivine, ahvalâtı atasına nagıl edir ve deir: "Gel canını menim yirime vir Azraile" Ve iğneni sohur onun dabanına. İğne kişinin dizine kadar yitişir, kişi bağırır: "Çıhart soh öz canına."

Kişi iğneni çıhardır, gedir anasının yanına, ahvalâtı söyleir ve deir: "Gel canını menim uvazıma vir Azraile" Ve iğneni sancır dabanına. İğne bunun da dizine ki yitişir, kışkırır: "Çıkart, sanç öz canına"

Kişi iğneni çıkardır, gedir avradının yanina. Olmuşu nagıl eylir ve deir: "Sen sağ ol, men daha gedirem, canımı virem Azraile" Arvadı deir: "Sensiz men ne ideceğim, gel iğnemi soh mene" Kişi iğneni sohur avradının dabanına. İğne yitişir arvadın dizine, dınmır; yitişir karnına, dınmır; yitişir başına kadar, dınmır. Azrail ahvalâtı Allaha nagıl edir. Kadir Allahın hoşu gelir. Her ikisine 60 il ömür verir, Azraile deir; atasıyla anasının canını alır.

Bu rivayeti Azrail Masalının M. N. Ongay tarafından derlenen varyantıyla karşılaştırın.

♦ **TANRI TARAFINDAN BAĞIŞLANAN KIRK YILLIK HAYAT**: Bu rivayet Dumrul menkıbesinin halk masalı biçiminde anlatılan şekli olup Pertev Naili Boratav kataloğunun 99 numarasındadır ve konusu şudur:

Çok yoksul bir adam hayattan bıkmıştır. Azrail'i bulup hayatına son vermesini ya da zengin olması için gerekeni yapmasını isteyecektir. Azrail ile yolda karşılaşır. Azrail kendisine ancak vakti gelince öleceğini söyler ve bir kutu iç yağını ona hediye eder. Adam kendini halka doktor diye tanıtacak ve Azrail'i hastanın başucunda görmedikçe bu yağdan bir parça verecek; Azrail'i hastanın yanında görürse de onun iyileşmeyeceğini söyleyecektir. Böylece adamcağız az zamanda çok

para ve büyük bir şöhret kazanır, memleketine döner. Akşam yemeği için bir şey alacak vakti yoktur. Karısı çorba yapmak için komşusundan biraz ödünç bulgur alır. Fakat adam daha kaşığı ağzına götürmeden Azrail işini görmeye gelir. Ricalar, yalvarmalar boşunadır ve derhal ruhunu teslim etmesi gerekmektedir. Ailesinin yanında bir akşamlık bile rahat yüzü dahi görmeden. O zaman üç "Kul hüvallahu ahad" ve bir "el-Fatiha" surelerini okuma müsaadesi ister. Azrail bu müsaadeyi vermek zorundadır. O zaman adam her duayı on yılda okuyacağını bildirir, böylece hepsinin okunması kırk yıl tutacaktır. Bu hile Tanrı'nın hoşuna gider, adama kırk yıl ömür verir.

♦ **HALEP PAŞASININ KIZI MİNÂ İLE ERZURUMLU FENÂYÎ HOCANIN OĞLU MAHZÛNÎ'NİN MACERALARI**: Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* adlı eserinde şu hikâyeyi anlatır:

Süleyman Peygamber, Belkıs'ı gerdek odasına aldığı gece o denli mutludur ki mutluluğunu bütün âşıklarla paylaşmaktadır. Bu gecede, birbirine yakınan genç kız ve erkekleri birleştirmelerini perilerden ister. Periler de Minâ'yı, Erzurumlu zengin bir tüccarın oğlu olan Mahzûnî'nin yatağına taşırlar. Ertesi gün uyanmadan önce Minâ yine evine bırakılır. Bu tek gecede Minâ ile Mahzûnî birbirlerine tutulurlar. Yedi yıl birleşmek arzusuyla yanarlar. Mahzûnî'nin babası Minâ'yı aramak üzere yola çıkar, sonunda onu bulur ve paşadan kızı ister. Düğün kutlanmıştır. Gerdek gecesi Mahzûnî ölür. Çünkü Süleyman Peygamber, o geceki mutluluğu içinde perilere emir verirken Tanrı'nın iznini istemeyi unutmuştur. Genç evliyi hayata döndürmenin tek yolu vardır: Allah'ın ihsanını ve merhametini dilemek.

Mahzûnî'nin anası babası ve Minâ, Mahzûnî'nin gömüldüğü Kudüs'e gidip uzun uzun Tanrı'ya yalvarırlar. Süleyman Peygamber de dua eder. Haberci melek gelip, her biri hayatlarından bir bölüğünü verirse Mahzûnî'nin hayata döneceğini bildirir. Gençlere, Tanrı'nın kırk yıllık daha ömür vermesi için her birinin hayatlarından ne kadarını fedaya hazır olduklarını sorar. Ana yirmi, baba on, Minâ kırk yıl verir, fakat Minâ buna karşılık seksen yıllık ömür ister. Tanrı Mahzûnî'yi hayata döndürür.[1]

♦ **ULU DAĞIN GERİSİ**: Mehmet Çalım, *Türk Folklor Araştırmaları*'nda (İstanbul, Mayıs 1957, sayı 94, s. 1498) bu başlık altında bir fıkra anlatmaktadır:

Bir delikanlı Azrail canını alacak diye evlenmemiş. Bunun üzerine anası oğluna "sen evlen, Azrail'e senin canın yerine ben canımı veririm" demiş. Delikanlı denemeye girişmiş. Bir gün canlı bir tavuğun tüylerini yolmuş, gece anasının yattığı

Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Ankara, 1946, s. 75 vd; "Türk Folklorunda Azrail", *Oriens*, Leiden, 1951, c. 4, sayı 1, s. 67.

odanın kapısından içeriye salıvermiş. Anası kıpkızıl bir şeyin üzerine doğru geldiğini görünce Azrail sanarak "ben hasta değilim, hasta öbür odada" demiş.

Bunu yukarıdaki Azrail Masalının iki varyantıyla karşılaştırın.

♦ **DELİ DUMRUL HİKÂYESİNİN BİR VARYANTI**: Dr. Şükrü Elçin, *Türk Folklor Araştırmaları*'nda (İstanbul, Haziran 1964, sayı 179, s. 3431) bu başlık altında Tokat'ın Reşadiye kasabasına bağlı Yağtaş köyünden yetmiş beş yaşındaki Hasan Karadağ'dan dinlediği bir rivayeti vermektedir. Bu rivayet, "Azrail'e yedi yıl hizmet eden çocuk" varyantını hatırlatmaktadır. Ancak ayrıntılarda birkaç farklı nokta vardır:

Oğlan, burada gurbete para kazanmaya gider. Bir ağacın altında düşünürken yanına kıyafeti düzgün biri gelir. Onu yanına alacağını, işinin de her akşam eve gelince eline su dökmek olduğunu söyler. Bir gün anasını babasını özleyip evine dönmek için izin isteyen oğlana, adam kendisinin Azrail olduğunu ve gerdeğe girdiği gece canını alacağını bildirir. Anasının babasının ısrarıyla evlenen çocuk gerdeğe girdiği gece Azrail gelir ve babasıyla anasından birisi canını verirse onun canını bağışlayacağını söyler. Onlar kabul etmeyince duvak altındaki geline danışır ve gelin razı olur. Azrail her ikisine beşer yüzyıl ömür verir.

♦ **DELİ DUMRUL'UN BULVADIN RİVAYETİ**: Ali İhsan Muratoğlu, bunu *Türk Folklor Araştırmaları*'nda (İstanbul, Temmuz 1971, sayı 264, s. 6027) bu başlık altında yayımlamıştır. Bu rivayet Dede Korkut kitabındaki Deli Dumrul menkıbesine en yakın olması bakımından öteki rivayetlere göre çok önem taşımaktadır. Deli Dumrul adını Antalya rivayetinden sonra bu rivayette tekrar buluyoruz. Konunun özeti şudur:

Alaçam kasabasında, Deli Dumrul adında bir delikanlı, zengin babasına güzel bir köprü yaptırmasını teklif eder. Babası "sen köprüyü yaptır, parasını ben vereyim" der. Deli Dumrul bir ayda tamamlanan köprünün başında her sabah dikilir ve her geçenden haraç almaya başlar. Derenin öte yakasında bir Türkmen obası yurt kurmuştur. Kara kıl çadırların arasında, ipek işlemeli beyaz bir çadır vardır.

Bu çadırdan, uzun boylu, mavi gözlü bir kız elinde bakraçla dereye doğru gelir. Köprüden haraç vermeden geçmek ister. Dumrul engel olmak isteyince de kız "hayır işinden para alınmaz" der, fakat Dumrul yine de kıza engel olur.

"Baba, baba" diye feryat eder kız. Babası gelir. Dumrul'un köprü parası istediğini ve kendisine de saldırdığını görünce Deli Dumrul'un elini ayağını bağlar, kazığa çeker. Dumrul aman dilerse de olmaz. Reis sonunda "kendi yerine bir bedel bulursan bağışlarım" der.

Dumrul babasına gider ve babası şu karşılığı verir: "Oğul ben de yaşamak is-

tiyorum, annene git" Annesi de canını vermez. Dumrul çaresiz kalınca aklına karısı gelir. Karısı canını vermeye razı olur, yeter ki iki çocuğumuz babasız kalmasın, der ve birlikte reisin yanına giderek kocasının yerine ölüme razı olduğunu söyler. Bunun üzerine reis her ikisini de azat eder. Yalnız köprüden para almayın, diye uğurlar. Dumrul da haraç almaktan vazgeçer.

Deli Dumrul varyantlarının, bundan önceki Beyrek ve Tepegöz varyantlarında olduğu gibi karşılaştırılması gerekli görülmemiştir. Çünkü bunları ayrı ayrı belirtmeyi gerektirecek kadar çeşitli motifleri olmadığı gibi sayıları da azdır. Okuyucu bunları kolayca kendisi bulup çıkarabilir.

EKLER

YAZICIOĞLU ALİ'NİN TÂRİH-İ ÂL-İ SELÇUK ADLI ESERİNİN BAŞ TARAFINDA BULUNAN OĞUZNÂME PARÇASI

(Parantez içinde verilen rakamlar, Topkapı Müzesi Kütüphanesi, Revan Kitapları No. 1390'daki yazmanın satırlarını göstermektedir)

(1) Gün doğusu gen yerden kopan Oğuz - Gümiş göklü, ban evlü, bargâhlu Oğuz - Arı suya yaykandıkda[1] abdestlü Oğuz - Alın yere koydukda namazlu (Oğuz) - (2) Bir Tanrıyı bilüp[2] arı din serveri Muhammedü'n-Nebî dilde yadlu Oğuz - Ala halı örün döşeklü Oğuz - Kabzası altunlu gerdeklü Oğuz - Kızları kıymatlu (3) Yiğitleri mürüvvetlü, kocaları taatlu hürmetlü Oğuz - Göğüslüce kara dağları yaylalu Oğuz - Kuytıluca dağ salların kışlaklu (Oğuz) - (4) Kanlu kâfir ellerinden haraç alan Oğuz - Haraç vermeyeni kıran Oğuz - Göğüslüce görklü yaylaları ağayılda belün süren Oğuz - Evin barkın oda uran (Oğuz) - (5) Akça koyun yahnılu Oğuz - Aşığı uzun al çerdigi binitlü Oğuz - Çadır cangılu uzun ulu beyler yığınağı devletlü Oğuz - Bayındur Han şilanlu (6) Oğuz - Ulaş Salır Kazan beylerbeylü Oğuz - Emîr Süleyman uğurlu Oğuz - Dede Korkut biliklü Oğuz - Ucın (7) Daş Oğuz beylerbeylü Oğuz - (8) Yarıcun Allah olsun - Yalavacın Muhammed olsun - Doğar günün çoğacı, tusgu günün yatusu - Görklü evin aydını - Doğalıdan devletlü - Olalıdan seadetlü (9) Ulu Sultan budağı - Gazi Hanun torunu - Kara belün ürkünü - Kara dağun kaplanı - Kara şahin yavrusu - Saru sazun arslanı - (10) Kaytabanın buğrası - Dede Korkut biliklü - Salır Kazan seadetlü - Emîr Süleyman uğurlu - Bayındur Han devletlü - Yağı görse yardımlu - Kaçım (11) görse durumlu - Türkistanın direği - Tülü kuşun yavrusu - Ulu beyler yığınağı - Akça çadır cangılu - Ala halı urunlu - Akça koyun yahnılu - (12) Yalın gelse donatan - Acın gelse doyutan - Ağın basup dizin çöken - Divan durguran - Güçlünün gücin kıran - (13) Güçsüze dâdın veren - Kanlu kâfir ellerinde kan kaşandıran - Kara başların bunlu eden - Oğlancıkların ağladan -

---

[1] Bu kelime aslında يايتدقده şeklinde yazılmıştır, ben böyle okumak istiyorum.

[2] Bu kelimenin üzerinde اورنجى diye okunabilecek bir kelime var.

Tavukların kığıldadan - (14) Oğlancıkların ağlatmayan - Tavukların banlatmayan - Nakusların çaldırmayan Otmanoğlu - (15) Altunda akboz atun güdermesin - Dolamalu begit donun sökülmesün - Alın başta kunt ışığın yuğrulmasın - (16) Kaya keser gök kılıcın kedilmesün - Üç sinirlü katı yayun yasılmasun - Üç yeleklü kayın okun düşmanına doğru varsun - (17) Yazılu gelen sofralarun dürülmesün - Kaynadılan kazanların soğulmasun - Ay altında yürüyen düşmanın Allah usrun - Gün altında (18) yürüyen düşmanun gün yandırsun - Sandığınla bağlamanı Hak ergürsün - Ava varan yiğitlerin avlu gelsün - Akına varan (19) kulların ürünlü gelsün - Ağayılda ak belün sürüp busuklu gelsün - Alkışun Alay olsun - Tuttuğun işler kolay (20) gelsün - Yarıcın Allah, yalavacın Muhammed olsun - Dede Korkut bilüklü yedi bilüsün versün - Emîr Süleyman uğurlu (uğurun) (21) versün - Salır Kazan seadetlü yedi seadetin versün - Bayındur Han devletlü yedi devletin versün - Alp Arız (22) versün - Bıyığı kanlu Bükdüz Emen heybetlü yedi heybetün versün - (23) Ucun ulalsın - Yanın yayılsun - Sana yaman sananlar ot gibi üzülsün - Toprak gibi savrulsun - Düşmanın başak (sürsün) - Başağını eşek yisün - Anı dahi kurt yisün, dursun dönsün - Buçuk kile daru degirmene iletsün - Degirmeni bozuk bulsun - (24) geçmiş bulsun - Etmegin koynuna koyup yola gitsün - Yolda iletüp düşmüş bulsun - (26) Yer eninden yer enin (?) yılan bilür - Burulu yonca dadın borsuk bilür - Yedi dere kolhasın (?) dilkü bilür - Çuvaldız kıymetin nökeri bilür - Ağır (27) yükün hengini katır bilür - Yidi yollar ayırdın deve bilür - Er ağırın, er yeynisin eren bilür - Kara başa ağrı gelse beyni bilür - Gen yerler otlağın geyik bilür - Datlı suyun dadın (29) kulan bilür - Er nâkesin er cömerdin ozan bilür - Karşu yatan kalıbı senri kara dağları aşup gelen ozan olsun - Kayna akan mal (?) ırmakları geçip gelen ozan olsun - Kazılık atınıza binüp (30) kaftan donunuz giyen ozan olsun - Ağır ak altun ak akçanız alan ozan olsun - (31) Sarp hisar duma donlu salkum salkum don giyen - Konur atın oynadan - yağı görse yardımlu, düşman görse durumlu - Türkistanın (32) direği - Tülü kuşun yavrusu - Kanlu kâfir ellerinden adlu Horasana ad çağırdan - Akçahisarın eglik salup alan - Görklü yüzlü güzel (33) kızların oğlanların belün süren - Kanlu kâfir ellerine kan kaşandıran - Kara başların bunlu eden - Oğlancıkların ağlaşdıran - İtlerin (34) uluşduran - Tavukların kığıldaşdıran - Ulaş oğlu Salur Kazan Bey - Kara taşı karmadıkta kül eyleyen - Dağa taşa (35) buşusundan duman çöken - Karadere ağzında Kadir veren kara yeri kertüp beşik kılan - Kara buğra derisinden bağırtlak (36) düzen - Altı ay Hançerkid (?) hisarında dutsak olan - Kazan Beyin kardaşı Kara Güne bey - Doksan deriden kürk

olsa (37) topuğun örtmeyen - Dokuz deriden şebkülah olsa tülügün örtmeyen - Doksan koyun dovgalık on koyun öyünlük yetmeyen - (38) Dokuz yaşar cüngin silküp atan - Kıynağında gökte dutan - Atbaşın yalmayup bir kez yudan Afrasiyab oğlu (39) Alp Arız Bey - Koçlu (?) deve getürmezdi anun yayın - Koşa burçta eğlenmezdi anun ohu - Yağrıkçı oğlu Yazır (40) Kondan - Bıyığın ensesinde üç kez düğen - Kaçındıkta karımına kan kaşandıran - gözü kanın dönen - (41) Yer evreni yılan - Âdemiler evreni Ucen oğlu Emen Bey - Demürkapu derbendin depüp yıkan - Doksan dokuz kalenin (42) kilidin alan - Saru Sandal kızına nikâh kılan - Alınmaduk yerlerden haraç alan - Yasılmaduk duşmanı yasan - Güre (?) kâfir (43) ellerin basan İllerşe oğlu Etil Alp - Yedi yıl Elbürze sefer kılan - Kayup dönen Kıyan Busat kardaş kanın alan (44) - İt Depegöz'ü öldürüp kalın Oğuzda ad koyan Urılmış Han - Ban hisarından parlayup uçan - Altı batman (45) som demürü ayağında kıran - Apıl apıl yürüyende boğalayın - Zıvıl zıvıl zıvlayanda yılanlayın - On altı yıl Bayburt (46) hisarında dutsaklık çeken - Baldırı uzun Baldırşadın hakkın alan - Yüce yerden alçak yere göz gözeden - Bay Bura oğlu (47) Bey Barı yigit - Kalın Oğuz ellerinden kalkup derilen - Kırk yigidin yanına salan - Kanlu kâfir ellerine aşan - (48) Kaynar akar mal ırmakların geçen - Garıplık ellere gafil düşen - Arslanıla boğasın bugrasın güreşcisin öldüren - Otuz (49) dokuz yigidin kanın alan - Adlu Oğuzda ad koyan - Saru donlu Selcan kadını alan Kanlı Koca oğlu Kan Turalu - (50) Selim oğlu Karamanı sevüp Tanrı yaradan ulu sultan budağı - Altun köprü yapan - Azraille savaş kılan - Salkum salkum don giyen - Sakar atın oynadan - (51) Tokuş Koca oğlu Tuğrul Sultan - dum edigi duma donlu - Dört bin erün serveri Kazan Beyin garıplıkta yoldaşı - Kıyan Selcik oğlu Delü Dundar Bey - (52) Kara dağın kurdu - Kara kaya kaplanı - Kara şahin yavrusu - Emen Beyden öcin alan - Ensi Koca oğlu Okçı Kozan - Sarusazda ulalan Kalın Oğuzda ad koyan (53) Kara başına oğlanlığında Kıyan Ucen oğlu Emen Beyden öcin alan - Ensi Koca oğlu Okçı Kozan - Sarı sazda ululan - Sarı arslan südin emen (54) sazda böyümüş saz delüsü günün günden yeğ olsun - Dünün dünden yeğ olsun - Demün demünden yeğ olsun - Nefesün geçkün olsun - Kılıcun keskin (55) olsun - Hızır yoldaşun olsun - Kuba kuba tuğlaladım (?) er bunaldurdum buşkunumda ben Kazan - Kayın (Kanın) akar kara denizdim, er bunaldurdum cüngümde ben Kazan (56) - Kaytabanun buğrasıydum, er bunaldurıdum - Kükredükde kapkayada anrar arslanıdım[1] ben Kazan - er

[1] Bu kelimenin altına "kaplanıdum" diye eklenmiş.

bunaldındum anradıkda Sarusazda arslan (57) er bunaldındum - Sokradukda kara bulut ürkünüyidüm - Karadenizden su alup yere bâran satandum ben Kazan - Karacuğun Cılban dağından kâfir taş uçursa (58) kaba uyluğunu dutan ben Kazanıdım - Karanu dünle hanın yağı erse kanlu suya kılaguzluk eden ben Kazanıdım - Kalıbı senri karadağun salında kapılınun (59) Karaderbende gür duşman gelse yine kayup ol duşmana önden depüp giren ben Kazanıdım - Katı yaylar sındırıp elde kabza koyan ben Kazanıdım - Kayın (60) oklar atup yelek koyan elde ben Kazanıdım - Bin er gördüğümde ben Kazan bıyık burdum - Beş bin eren gördüğümde ben Kazan (61) boşanmadım - On bin eren gördüğümde öyünüm demedim - Yirmi bin eren gördüğümde yerinmedim - Otuz bin eren gördüğümde utanmadım - Kırk bin eren gördüğümde (62) kıpınmadım - Elli bin eren gördüğümde el vermedim - Altmış bin eren gördüğümde alpım demedim - Yetmiş bin eren gördüğümde yılamadum (?) - Seksen bin (63) eren gördüğümde seksenmedim - Doksan bin eren gördüğümde dolanmadum - Yüzbin eren gördüğümde ben Kazan yüz döndürmedüm - Karakoç konur atun (64) kolanın katı çekdim - Sağdan girdim soldan çıkdum - Soldan girdim sağdan çıkdum - Arı dinli görklü Muhammedi yâda getürdüm - (65) Allahın inayetinden, Muhammed mucizatından ol yağıyı anda basdım - Alpım begim demedim - Bu dinde öğünmen öğünmen a beylerüm - Öğünürse yer öğünsün.

كون طغدين كگل بيون قبان اغوز كيش كوكلن بان اولو بار كاشلو اغوز آرن سبه ديغيد قده ابه سلو اغوز البن ليلع قويد قره
بتمرشه بلوب اري ديناسوارى جهالس دلوه يار لو اغوز الاغا ۲ ارون و حكلو اغوز قبضه سن اللو تلو كرو كلو اغوز قيوه
مكندلرن مرونلو و جالون طاقتلو سو مثلو اغوز كوكر سلوجه قراطفارن بايلا لو اغوز فو تيلوجه طاغم ساتارن
قانلو كا قلار بدرم سولع الارن اغوز سولع و ريمان قولن اغوز اغا تليح بلوب عودن اغوز اون بار قم الا اورن
آيا قيمن طيلو اغوز اشين ازون آلي جو يكي تشلو اغوز چادر سا تغلو ازون الو بكار نغتق و لنلو اغوز با مند حالد
اغوز الالا شه سالير قولن بكار بكلو اغوز امد سليمان اغوز لو اغوز لو دو قوز فوتت بكلو اغوز اوق
دار شا اغوز بكار بكلو اغوز

بايوكي اتر اولسون بليولعك جهان اولسون طغار كونوك جو خابو طو طغو كونوكتج بايوتين كو دكل ايوكج آيدين طوطلسا
الوس ادائن تو اغى غازى خانونج تورونه قرا ايلون اور كونه قراطحوكج قابلانه قورت سن بادروس صار ودماز
قيتبا تلكج بغاجين ندع طو قورت بكلو سالير قزلن سعار نكو ارسليمان اغوز لو باتيدر حان و تللو ياغى كدي
كودر دروطى لورك كيا بكرده كه بتو قوتو نوكج يادروس اولو بكار نغتياغن آي حالج جا تغلو آلا خالوا ازدنلو آقى
باسك كلر جنامان آلقي كلر قلوناس آغا نصيب جنان چيكن تليجين جو تغ الن كوجلوتك كوجه جركه
كوجسون جالان دين قانلو كا قولاننه جار قشانه ليبي . قزلباشرن بوكلول انبا و علك انبا علالاطين لو قلن قعلدا
ومطاعاتلرطين بوقلد بكلد غيات با قصارن حالير عكيكي اوكمان اوغال

آلتو كيه آق بوزاتوكي كودر مسون طولا ملو بكيت دنوكي بكو لسون آلتن باشره قعند لتغلك يوغو ور لسو
قيا قيركو كو ملوك كه لسون ادع بكر لو قانه بايوكج باسيلاتين ايج ملكلو قاين اقوكي دستماي طغوه
بازلو كلين دعوى تدكي در لسون قيبا درلن قوز آداكج سعر لسون آي آلتنه تورن و ايشتوكي تمرا و سعد كوه
يوز سالا بتمنكي كودن با لوزرنمز با ند عكلي نغلكي جو اركه سعن آدم و آيلرم بكند لكلي آدو لو كلسون آقدوال
قو تلاوركي كو وملو كلسون غا بليح آق بلون عدب بوسو كلو كلسون رتعتيم آلا نيلو لسون نونه غاز اسار تولد
كلسون بار تكلند بلكلعكي محمد آلسون حق قود قوت بكلو سرى بلوبر . ارتعت احد سليمان اغوز [illegible]
سالير قزلن سعار بلو بدير سعادت و ريعن باتيدر خان و تللو يدين هوش و ريعن اتيلا آرز
و ريعن بيعنى قانلو بكد وقد اعن هنيلو جاى قتيبان [illegible]
دجوكي اولا لسون بانوكي با بليعن ركه بيان ضيا ملر اوت كترا اوز ولسوس طريق كترساي اموز و شمزكي باتاق
باتا سن استرلبيبر انكند خ قرو سبهر و دعن و نصرن لوق كلاطر و كلها رالتمسن كرتا ز لوز ووق
ذن كحتي بولسون ايكن قوتن و توسالا كتسون لولد الدين بلوه د . د نغذنه و كش و ليمسو

بيرا كشيدين بيما اكين بيلان بلور بورلو يوبخ حالان يورسوق بلور بيلدره قولخ نن دكلو بلور چالديز قيچين نوكري بلور آغيز
يوكل معنكلن قيتر بلور بيري يوتلار ايكوين هم بلور آراغزه آريغسن اره بلور قرابا بوم آغزي يكار بيني بلور كل ابر
اوتلونغ كثيرك بلور حاتلو سيوك حالن قولاكي بلور ازنا كسن اجوموفي اوزان بلور قاريشق باتان قلين بكري
قراطاغلي آتوب كلن اوزان اولسون قابيا آقان حال ارمقاري ذكرخ كلن اوزان آن اولسون قازليغ آماكنه بنور
قفقاته دنوكوز كين اوزان اولسون آغز آق آلتون آق ايكان آلاني اوزلن اولسون
ساري حصارده دونلو سالقم سولقم هو كين قلكور آتن اوينانه يا بي كدي ياهلو دشمان كوري دوملوز كتا نوكر
دره كه تتوقورسك باورس قانلوكا فرالاتدن لقولوخ آسانه لره جامولن آق حصاره اكلك صالوب للاذ كورككتو بوز توكزل
قيزلن اوغلانلان بلوق شترين قانلوكا فوليلقنه قاه قشندرلن قدرا بانلرن بكلولارن اوغلانلاره آغنه تشرين ايلار
اولوشدرلن نوقاره قعقلداشدرلن باولاش اوغلان سالور قزان بكي قراطاش قمارق كلرايلين خاغه
حاته بوشوسندرين هيانه چوكن قداحه آغزن قازورن قدرايي كوتوب جيبك قلان قرابوغزاده رسندرن بيغونلات
درن آلتي ايي مجز كيد حصارينه هوتاوج اولاز قزآن بكك قصاشي قراكونه بكي طقن دريدن كوركر اولي
طيوغنه اورتين حلقوز دريدن شيكلاه اولي تلوكن اورتين طقن قيوزنه هووغا لوح لعن قيجي ايونلك بيجيز
طلقوز يايار جو تكش سكوب لتان قينا غنج كوكره هيكاز آت باشن يالميوب ركز ديهلن آفراسياب اوغلي
آليب آريز بكي قوملي هو كنتو رقصي آتوك يا ين قويشار رجح اكلنزون آتوك اوق ياغريكي اوغلان يازير
قونذلين بيغيني آكسهنرح ايم كز هو كش قاحيبقه قارميسنه قاه قشندرلن قراكوزي قانني هو نن
ديولور قا يه در يندرنا دبوب يقان طقن طقوز قلعتوكز
بيراورنه يلان آلاميلا اورنه اوجن اوغلان لغنابكي
كليمن بللازن صارو سندال قوزتينه ركاح قلان آتلاق ير لقه معرفتح للاكن يا يسارق دوشمن يا يان كوركا فر
بيري بيث البرين سقر قلن قايدب هوتن قيان تو باط قولاش قانن للاذ
تلرين باسان دقوح اوغلانلينيلا آلير
بانه حصار ديزن باديوب رحان آلتن بلكن
ايتسه ديكوزي اولدرن قاليكز اغوز هجلاه قياين اورلمش خان
دن الن بيل بايورن
سوم حصوري ايا غنن يقولن ايتين آيين يورتينه بغا يين زويين زويل زيولينح يلان ييب
حصارينه هوقا قلوچ كيتر بالرين ازون بالورشان حقين نلان بيجه يعنه آجاق بن كوز كوهن بايديوب اوغلي
بكي باري بكيث قاليكا عنوز اتلارينه قالعقوب هولن قوق بكيدي يانه صلان قانلوكا فرالكه اتاز
قايتا واقار حال لدحقار نيكي غريبلولي للاح غافل هو شن آرسلان نيغ بغاسن بغوكش كوزيكي سن اولدرن انوز
طقفز يكبيك قاتن نلان تطوا غوقه آتقيار سارو هونلو بيكي قرني للان وقلقج اوغلان قان طوالو

سلم اوغلی قزان سوربن تکرین بکلر الوسلان بچاقی اسنده کوریه باباڭ عزرائیلی اوتن قلان سالقوم بولقم قوه گلن سغار آتن اوینادر

خلق تقجا اوغلی طولولی سلغان هم لدیک هواونلو درت بیگر اولک سرورین غزان ایلی عز بیلیف بولدان قیان بچیار اوغان دنو هو نیزه

قیاغاعن هدین قراقیه هلاوغ قوانامین ایورسی قرا ابوهنع آیتن او سندلن آلپ رستم بکشیع بکدرش قان اللارن قانیلی اغوزنیه آو جهان

قرا باشد اوغلی [illegible] قیان ایجز اوغلی احق بکدن ایقه اللارن اکشیه قوچا اوغه اوغل قوز سارن ایانی وه اول ایان سارپ ابلان عیلنا عز

سالقه ببوه سان دنوس کتوا کونذن بیتار اولمون دولکه ندن یاپ اولسون و مولی دمنه یکسکر اولسون تقسو کیلن اولمون قیلجی لعکم

اولسو خضر بوللی اکر اولسون قیا قیا طفلانم اربوکالدیم بوتشخصه بن قزلن قیلن آقار قرا دکیقه اربوکالدیم هوبکو ندم ترکز

قیتیانوکچوا بسیم اربوکالدیم کوکیدکن قی ساقیان اگرا ارازیلا بیندم بن قزلن چارو وبا اربوکالدیم اگرلقه صار و تانک ایروه

اربوکالدیم مسیقووقی قرا بلوه اور کوبنیه قرا دکه سوالوب یی بارجه صالدیم بن قزلن قراچیقلو جلبان طاغندن کافرطاش هو

قیاوبوغی هو نامین قزانم قراکنه دونیاکارن باغی ایلر کی قاننو صبه مولا عوزلوقاشن بن قزانم غانیجکرب قراجاغوق صالنسه قالمو

قرادربنده کوروشمن بکیار بینه قایدین اول دوشمنه اوکمز کرکوبن کیتن بن قز لنم قنی ! بلرحنیبه الله قهجه قیان بن قزانم فی

اوقدر لقوز جیل قیای قلن بن قزلن ایدم بیکیان کورامص بن قز لنی بیوبونیم بن سکل ان کوره کمن بن قز

بوش ندم اون سکل ارن کوره کمن اونیعم دیمم یکی بر سکل ارن کورمکلی یادیم اتوز سکل ارن کوره کمن اقانیم قرق کش ایک

کوره کمن قیسمدم آتلی سکل ارن کوره کلن اللی یمیا تمن سکل ارن کوره کلن آلیم دیدم تمیز سارانیه کورمن بیلیله تکنی سکز

ارن کوره کمن سکنمه جقش سکل ارن کوره کمن هو لانم یوز سکل ارن کوره کلن بن قزلن یوز هو ندر صحم قرا قوچ آیکوز

آغلی هو لاکلی قیی حکیم باعنه کیرهی سولدی حقیم سو تنکرهم عمر حقیم اتی دنیال کورکال مجال باتیو نلمه

املدعاسد حمه تمواتنده اول باعنه آتندا یاشم آلیم یکم ... بو بینه اکولمک کونکر ابکلدیم کوکنو ...

KAYNAKÇA

Abdûlkadir, Müşfika, "Maraşta Çocuk Oyunları", *Halk Bilgisi Haberleri*, İstanbul, 1 Eylül 1930, yıl 1, sayı 1.

Abromzon, Saul Mateyeviç, "Kuzey Kırgızistan Ahalisinin Etnik Teşekkülü", *Kırgız Arkeoloji Etnoğrafya Araştırma Gezilerinin Eserleri*, c. IV, Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi Yayınları, Moskova, 1960.

Abuşka, El-Lugatü'n-Nevâiyye ve'l-İştişhâdatü'l-Cagatâiyye, V. Vilyaminof Zernof neşri, St. Petersburg, 1869.

Açıkgöz, Saim, "Düğün ve Yağma Geleneği", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Kasım 1963, VIII, sayı 172.

Ahmet Dâî Divanı, İsmail Hikmet Ertaylan yayımı, İstanbul, 1952.

Ahmet Cevat Paşa, *Tarih-i Askerî-i Osmanî*, İstanbul, 1299 (1882).

Ahmet Vefik Paşa, *Lehce-i Osmanî*, Dersaadet, 1306 (1888-9).

Akkaya, Şükrü, "Hildebrand Destanının Esas Motifleri ve Eski Cermen Vuruşma Tarzı Üzerine", *DTCFD*, Ankara, 1949, VII, sayı 4.

Aksoy, Ömer Asım, *Gaziantep Ağzı*, 2 cilt, T.D.K. D. 21-22, İstanbul, 1945.

Alangu, Tahir, "Dede Korkut Kitabının İkinci Yazma Nüshası Üzerine", *Türk Dili*, Ankara, 1 Eylül 1953, c. II, sayı 24.

— "Ortazaman Anadolu Komşu Milletlerinin Eposlarında Kahraman Kadınlar", *Türk Dili*, Ankara, 1 Aralık 1953, c. III, sayı 27.

— "Türk Masallarında Yunan Etkileri ve Dede Korkut Kitabı Üzerine", *Türk Dili*, Ankara, 1 Haziran 1954, c. III, sayı 33.

Aldan, Mehmet, *Türlü Yönleriyle Ayaş*, Ankara, 1965.

Alföldi, A., "Türklerde Çifte Krallık", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, İstanbul,

Araslı, Hamit, *Kitab-ı Dede Korkud*, Azer neşr, Bedii Edebiyat Şubesi, Bakû, 1939.

— *Kitab-ı Dede Korkud*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakû, 1962.

Araslı, H., Guluzade, M., Caferof, M.Ç., *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi* (en kadim devirden XVIII. asrın sonuna dek), c. I., Azerbaycan Bilimler Akademisi Yayınları, Bakû, 1950.

Arat, Reşit Rahmeti ve Bang, W., *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No 18, İstanbul, 1936.

Arat, Reşit Rahmeti, *Eski Türk Şiiri*, T.T.K. Yayınları VII. seri no 45, Ankara, 1965.

Aristol, *Türk Kabileleri ve Uluslarının Etnik Teşekkülleri Hakkında Notlar Sayıları Üzerinde Bilgiler*, 1896.

Arseven, Celal Esat, *Sanat Ansiklopedisi*, 5 cilt, Milli Eğitim Basımevi, 1950.

Arsunar, Ferruh, *Gaziantep Folkloru*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1962.

Âşık Paşazade Tarihi, Ali Bey neşri, İstanbul, 1332 (1913).

Atsız, Nihal, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. baskı, İstanbul, 1943.

— *Âşık Paşaoğlu Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Bin Temel Eser Dizisi, İstanbul,

— "Dede Korkut", *Yücel*, İstanbul, Şubat 1939, c. VIII, sayı 48.

— "Türk Destanı Üzerinde Çalışanlar", *Orkun*, İstanbul, 4 Nisan 1951, sayı 31.

— "Türk Destanını Nazma Çekmek Teşebbüsleri", *Orkun*, İstanbul, 18 Mayıs 1951, sayı 33.

— "Kopuzlama ve Oğuzlama", *Orkun*, İstanbul, 25 Mayıs 1951, sayı 34.

— "Dede Korkut Kitabı Hakkında", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul, 1932, sayı 2.

Avni, Hüseyin, "At Hakkında Türküler", *Halk Bilgisi Haberleri*, İstanbul, yıl 2, sayı 13.

Ayabek, Mecit M., "Kazak-Kırgız Folkloruna Dair Bir Söz", *Türk Yurdu*, yıl 1, 7 Ağustos 1954, sayı 2 (235).

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lûgati, Bakû, 1966.

Azerbaycan Türk Halk Şiveleri Lûgati, Bakû, 1931.

Balaban, Mustafa Rahmi, *Evvel Zamanda*, Maarif Kütüphanesi, İstanbul, 1937.

Balkır, Osman, *Balıkesir Köylerinde Özel Görenek ve İnanmalar*, Balıkesir Halkevi Yayınları No 6, Balıkesir, 1935.

Barthold, Wilhelm, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, İstanbul, 1927.

— *Dede Korkut*, ed: Hamit Araslı ve M. G. Tahmasib, Azerbaycan Bilimler Akademisi, Bakû, 1950.

— *Türkestan*, 2. edition, Londra, 1958.

— "Eşçe İzvestie o Korkude (Korkut hakkında yeni haber)", *Zapiski Kollekii Vostokovedov*, c. XIX, 1910.

— "Sultan Sincar i guzı (SultanSincar ve Guzlar)", *Zapiski Kollekii Vostokovedov*, c. XX, 1912.

— "İz proşlogo turok (Türklerin geçmişinden)", *Ejemeseçniy jurnal*, 1917, No. 2-4.

Barthold, W. ve Köprülü, M. Fuat, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 2. basım, Ankara, 1963.

Başgöz, İlhan, "Dede Korkut'ta Yanlış Okunan Bazı Kelimeler", *Türk Dili*, Ankara, 1 Mayıs 1960, c. IX, sayı 104.

Bayatî, Hasan bin Mahmud, *Câm-ı Cem-âyîn*, Ali Emîrî yayımı, Dersaadet, Kader Matbaası, İstanbul, 1331 (1914)

Bayatlı, Osman, *Alevi Gelenek ve İnançları*, İzmir, 1957.

Bayburtlu Osman, *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan*, Atsız yayımı, İstanbul, 1961.

Baydur, Suat Y. "Evripides'in Alkestisi Dede Korkut'un Deli Dumrul'u", *Türk Dili*, Ankara, Ekim 1951, c. I, sayı 1; aynı yazı, *Kafkasya Mecmuası*, Münih, 1952, sayı 4.

Baykara, Hüseyin, "Dede Korkut Kitabı Üzerine Notlar", *Türk Kültürü*, Ankara, Şubat 1973, sayı 124.

Beygu, Abdürrahim Şerif, *Erzurum*, İstanbul, 1936.

Binyazar, Adnan, *Dedem Korkuttan Öyküler*, T.D.K. Yayınları, Ankara, 1972.

Birkul, Ahat Ural, "Topkapı Sarayı Müzesindeki Türk Kılıçları Üzerine Bir İnceleme", *Türk Etnoğrafya Dergisi*, Ankara, 1961.

Birtek, Ferit, *En Eski Türk Savları*, T.D.K. Yayınları, Ankara, 1944.

Bloché, Edgar, "Mazdeizmin Türk Kavimlerinin İtikatları Üzerinde Tesiri", *Milli Tetebbular Mecmuası*, İstanbul, 1331 (1913).

Boratav, Pertev Naili, *Köroğlu Destanı*, İstanbul,

— *Folklor ve Edebiyat*, İstanbul, 1939.

— *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Ankara, 1946.

— *Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler*, Ankara, 1939.

— "İstanbul Rivayetine Ait İlaveler", *Halk Bilgisi Haberleri*, İstanbul, Aralık 1938, yıl 8, sayı 86.

— "Meydan Rivayeti", *Halk Bilgisi Haberleri*, İstanbul, Ocak 1939, yıl 8, sayı 87; Şubat 1939, sayı 88.

— "Dede Korkut Hikâyeleri", *Oluş*, Ankara, 1939, No. 22, 23, 25, 26, 33, 34, 35.

— "Yeni Bir Türküde Eski Bir Tem", *Yurt ve Dünya*, III. sayı 15-16, Ankara, Mart-Nisan 1942.

— "Notes sur 'Azrail' dans le folklore Turc (Türk folklorunda Azrail hakkında notlar)", *Oriens*, Leiden, 1951, c. 4, sayı 1

— "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, XIII, İstanbul, 1958

— "Vestiges Oğuz dans la tradition bektaşi (Bektaşi geleneğinde Oğuz izleri)", *Akten des vierundzwanzigsten Internationalen Orientalisten Kongresses*, 28 Ağustos 4 Eylül 1957 Münih, Wiesbaden, 1959

— "Ak-Köbök, Salur Kazan et Sosurga, un Motif de L'épopée Oghuz et Son Rayyonnement en Anatolie, Au Caucase et en Asie Central", *L'Homme*, 3, 1963

— "La poésie folklorique", *Philologiae Turcica Fundamenta* II, Wiesbaden, 1964

— "Le conte et la légende", *Philologiae Turcica Fundamenta*, II, Wiesbaden, 1964

Boratav, Pertev Naili ve Fıratlı, Halil Vedat, *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*, Ankara, 1943

Brockelmann, Carl, *Mitteltürkischer Wortschatz*, Leipzig, 1928

Bugadov, *Lugât-i Türkî*, St. Petersburg, 1869

Burdurlu, İbrahim Zeki, "Dede Korkut Hikâyeleri", *Uyanış*, İzmir Eğitim Enstitüsü, yıl 4, sayı 32, 33; "Dede Korkut Hikâyelerinin Özellikleri" adıyla *Türk Folklor Araştırmaları*, Ocak 1967, sayı 210

— "Dede Korkut Hikâyelerinde Cümle Yapısı", *Türk Dili*, Ankara, Aralık 1966, c. XVI, sayı 183; "Dede Korkut Hikâyelerinin Özellikleri ve Cümle Yapısı" adıyla *Türk Folklor Araştırmaları*, Şubat 1967, sayı 211

— "Dede Korkut Hikâyelerinde Sıfatlar ve Sıfat Takımları", *Türk Dili*, Ankara, Ağustos 1968, c. XVIII, sayı 203; daha sonra *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, Mart 1969, sayı 236

Caferoğlu, Ahmet, *Uygur Sözlüğü*, İ.Ü. Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, 1934

— *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, T.D.K. Yayınları, İstanbul, 1942

— *Anadolu Ağızlarından Toplamalar*, T.D.K. Yayınları, İstanbul, 1943.

— *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*, T.D.K. Yayınları, c. I-II, İstanbul,

— *Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, T.D.K. Yayınları, İstanbul, 1946

— *Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No. 346, 1948

— *Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. 487, 1951

— *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, T. D. K. Yayınları 260, Ankara, 1968.

— "Azerbaycan Halk Edebiyatında Sayacı Türküsü", *Atsız Mecmua*, 1932, sayı 10.

— "Azeri Lehçesinde Bazı Moğolca Unsurları", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul, 1934, s. 3.

— "Türk Kopuzu", *Ülkü*, Kasım 1936, XIII, sayı 45; II. bölüm, *Ülkü*, Şubat 1937, sayı 48.

— "Batıl İtikatlar", *Türklük*, İstanbul, 1939, I, sayı 3.

— "Türk Onomastikinde At Kültü", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1953, c. X.

— "Die Aserbeidschanischen Literatur", *Philologiae Turcica Fundamenta* II, 1964.

— "Avrupa Seyyahlarına Göre XVII. Asır Azerbaycanı", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul.

— "Azerbaycan ve Anadolu Folklorunda Saklanan İki Şaman Tanrısı", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I-V, 1956, Ankara (1958).

— "Anadolu Ağızlarında İç-ses Ünsüz Benzeşmesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı* (*Belleten*), Ankara, 1958.

— "Dedem Korkut Hikâyelerinin Antroponim Yapısı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı* (*Belleten*), Ankara, 1959.

— "Türk Onomastikinde Köpek Kültü", *Türk Dili Araştırmaları* (*Belleten*), Ankara, 1961.

— "Batı Türkistan Türkleri", *Türk Kültürü*, Ankara, Mayıs 1965, sayı 31.

Castagné, J., "Magie et exorcisme chez les Kazak-Kırghizs et autre peuples", *Revue des études Islamique*, IV, Paris, 1930.

Cemşidof, Şamil A., "Kitab-ı Dede Korkut Destanlarının Merkezi Yaşayış Yerleri Hakkında", Azerbaycan CCP Bilimler Akademisi, *Republika Elyazmaları Fondunun Eserleri*, c. I. Bakû, 1961.

— "Kitab-ı Dede Korkut'ta Tasvir Edilen Hadiselerin Coğrafi Şeraiti Meselesine Dair", Azerbaycan CCP Bilimler Akademisinin Haberleri, No. 2, Bakû, 1963.

— "Kitab-ı Dede Korkut'un Rus dilinde yeni neşri", Azerbaycan CCP Bilimler Akademisi Haberleri, İçtimai Bilimler Serisi, No 6, Bakû, 1963.

— "Dede Korkut Boylarında Bedii Tasvir Vasıtaları", İlmi Eserler, Azerbaycan Devlet Üniversitesi, Bakû, 1964, sayı 6.

— "Kitab-ı Dede Korkut'un Dresden yazmasındaki bir vefat tarihi hakkında", Azerbaycan CCP Bilimler Akademisi Haberleri, İçtimai Bilimler Serisi, No 5, Bakû, 1965.

— "Azerbaycan Sözlü Halk Edebiyatının Mahsulü Olarak Kitab-ı Dede Korkut Abidesi", Azerbaycan Nizami Akademisi, Dil ve Edebiyat Enstitüsü, Bakû, 1965.

— "Dede Korkut Boylarında Tasvir Edilen Coğrafi Dairenin İki Esas Merkezi", Azerbaycan CCP Bilimler Akademisi Haberleri, Edebiyat, Dil ve İnce Sanat Seriyası, No. 3, Bakû, 1968.

— *Kitab-ı Dede Korkud'u Veraklarken*, Bakû, 1969

Can, Süleyman, "Dede Korkut Hikâyelerinde At Sevgisi", *İki Nisan* gazetesi, Van; 26, 27, 28, 30 Mayıs 1960 tarihli 792, 793, 794, 795, 796, 797. sayıları.

Courteille, Pavet de, *Dictionnaire Turc-Oriental*, Paris, 1870.

Ctebleva, N. B., *VI.-VIII. Yüzyıl Türk Şiiri*, Moskova,

Cunbur, Müjgân, "Dede Korkut Oğuznamelerinde Kadın" *Türk Yurdu*, Ankara, Şubat 1960, sayı 11.

Çağatay, Saadet, "Türkçede Kadın İçin Kullanılan Sözler", *Türk Araştırmaları Yıllığı* (*Belleten*), 1962.

Çağlar, Behçet Kemal, "Dirse Han Oğlu Boğaç Efsanesi", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Aralık 1950, sayı 17.

— "Dede Korkut Hakkında İki Eser", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Kasım 1958, V, sayı 112.

Çalım, Mehmet, "Ulu Dağın Gerisi", *Türk Folklor Araştırmaları*, Mayıs 1957, sayı 94.

Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hâkim ve Meal-i Kerîm*, İstanbul, 1959.

Çapan, M. Yılmaz, "Polifem ile Tepegöz Arasındaki Benzerlik", *Şadırvan*, İstanbul, 19 Ağustos 1949, c. I, sayı 21.

Çavdarlı, Rıza, *Türklerde Atın Ehemmiyeti ve Tarihi*, İstanbul, 1936.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. II.

Deuguignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi*, Hüseyin Cahit çevirisi, İstanbul, 1923.

Demiray, Güner, "Gemerekte Aşık Oyunu", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Ekim 1960, sayı 135.

Demircioğlu, Yusuf Ziya, *Yürükler ve Köylülerde Hikâyeler*, İstanbul, 1934

— "Anadolu'da Alevi İtikatları", *Hayat*, Ankara, 5 Ocak 1927, III, sayı 58

— "Tahtacı Oymaklarına Dair Bilgiler", *Hayat*, Ankara, 15 Mart 1928, sayı 68

Demircizade, A. M., *Kitab-ı Dede Korkut Destanlarının Dili*, Bakû, 1959.

Demîrî, *Hayatü'l Hayavan*, Türkçe çevirisi Hacı İbrahim Efendi-oğlu Abdürrahman, İstanbul, 1270 (1853).

Demirtaş, Faruk, "Boz-Ulus hakkında", *DTCFD*, VII, Mart 1949, sayı 1.

Devâddârî, Ebû Bekir bin Abdullah bin Aybek el-, *Dürerü't-Tîcân ve Gurerü't Tevârîhi'l Ezmân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa Kitapları, No. 913 yaprak 202ab.

Diez, Heinrich Friedrich von, *Denkwürdigkeiten von Asien*, Berlin und Halle, 1815.

Dilaçar, A., "Azeri Türkçesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı* (*Belleten*), seri III, sayı 14-15, Ankara, Ocak 1950.

Dilmen, İbrahim Necmi, "Dede Korkut Hikâyeleri Üzerine Birkaç Söz", *Kadro*, Ankara, Ağustos 1933, sayı 20.

Divaev, A., "Neskol'ko Slov o mogile svyatogo Horhut Ata (Ermiş Korkut Ata'nın mezarı hakkında birkaç söz)", *Zapiski Kollegii Vostokovedov*, X, 1896.

— "Esçe o mogile Svyata-go Horhut Ata (Ermiş Korkut Ata'nın mezarı hakkında yeniden)", *Zapiski Kollegii Vostokovedov*, XIII, 1900.

Doerfer, Gerhard, "Die Literature des Türken Südsibiriens", *Philologiae Turcica Fundamenta*, II, Wiesbaden, 1964.

Dozy, R., *Dictionnaire Détaillé des Noms des Vêlements chez les Arabes*, Amsterdam,

DTCFD: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi.

Eberhard, Wolfram ve P. Naili Boratav, *Typen Türkischer Volksmarchen*, Wiesbaden, 1953.

Eberhard, Wolfram, "Çin Kaynaklarına Göre Türkler ve Komşularında Spor", *Ülkü*, Ankara, Mayıs 1940, XV, sayı 87.

— "Çin Kaynaklarına Göre Orta Asya'da At Cinsleri ve Beygir Yetiştirme Hakkında Malumat", *Ülkü*, Ankara, Ekim 1940, c. 16, sayı 92.

— "Çin'de Yoğurt ve Kımızın Yapılma Meselesi Hakkında", *Ülkü*, Kasım 1940, XVI, sayı 93

— "Birkaç Eski Türk Unvanı Hakkında", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı* (*Belleten*), Ankara, Temmuz 1945, IX, sayı 35.

— "Şato Türklerinin Kültür Tarihine Dair Notlar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı* (*Belleten*), Ankara, 1948, XII, sayı 45.

Ebülgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime* (yay. haz. Tumanskiy, 1892; yay. haz. A. N. Kononov, 1958; *Türklerin Soy Kütüğü*, yay. haz. Muharrem Ergin, 1974; *Türkmenlerin Soykütüğü*, yay. haz. Zuhal Kargı Ölmez, Ankara, 1996)

— *Şecere-i Türkî*, Rıza Nur neşri, İstanbul, 1925 (yay. haz. İ. Halfin, 1824; yay. haz. Ahmed Vefik Paşa, 1864).

Elçin, Şükrü ve Oğuzkan, Turhan, *Deli Dumrul*, Milli Eğitim Bakanlığı Halk Eğitim Yayınları, Ankara, 1964.

Elçin, Şükrü, "Dede Korkut Kitabı'ndaki İslami Unsurlar", *Németh Armağanı*, T.D.K Yayını, Ankara, 1962.

— "Atların Doğuşlarıyla İlgili Efsaneler", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Ocak 1963, sayı 162.

— "Deli Dumrul Hikâyesinin Bir Varyantı", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Haziran 1964, sayı 179.

— "Keloğlanla Deniz Aygırı", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Şubat 1965, sayı 187.

— "Bay Beyrek'in Yozgat Rivayeti", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Haziran 1965, sayı 191.

— "Tepegöz'ün Posof Rivayeti", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Ekim 1965, sayı 195.

— "Tek-gözlü Tepe", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Temmuz 1970, sayı 252.

— "Türk Atasözlerinde At", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Ekim 1963, sayı 171.

Emre, Ahmet Cevat, *Türk Dil Bilgisi*, T.D.K. Yayınları, İstanbul, 1945.

— "Türkçede Bulanık e (é) Fonemi", *Belleten*, 1946, sayı 6-7.

Enverî, *Düstûrnâme*, Mükremin Halil yayımı, İstanbul, 1928.

Eren, Hasan, *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar*, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1950.

— "Kitab-ı Dede Korkut'un Yeni Yazması", *Türk Dili*, Ankara, 1 Ekim 1952, c. II, sayı 13.

Ergene, Saadet, *Türkiye Kuşları*, İstanbul, 1945.

Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, T.D.K. Yayınları No 169, Ankara, 1958; Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964; 1000 Temel Kitap, İstanbul, 1969.

— "Dede Korkut Kitabı Üzerine I ve II", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 31 Aralık 1953, V; 31 Aralık 1954, c. VI.

— "Dede Korkut Kitabı Hakkında", *Türk Dili*, Ankara, 1 Şubat 1954, III, sayı 29.

— "Bir Kelime Üzeri *Türk Kültürü*, Ankara, Ekim 1966, c. IV, sayı 48.

Ergüç, Arslan, "Dede Korkut Kitabında Silah Çeşitleri ve Silahla İlgili Sözler Lügatçesi", *Türk Kültürü*, Ankara, Ağustos 1966, sayı 46.

Ergun, Sadettin Nüzhet, "Türk Diline Dair Çok Faydalı Bir Eser", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul, 1932.

Eröz, Mehmet, "Türkiye'de Alevilik Meselesi ve Türk Aleviliğinin Şamanizm ve Orta Asya Türk Kültürü ile İlgisi", *Cem*, Ankara, Temmuz 1966, sayı 1, Ağustos 1966, sayı 2, Eylül 1966, sayı 3, 5 Ekim 1966, yıl 1, sayı 4, 1 Kasım 1966, sayı 5

Ertan, Ali, *Dede Korkut*, Edebiyatımızın Meşhurları 2, İstanbul, Net Kitabevi, tarihsiz.

Ertem, H. Kadri, *Kütahya Düğünleri*, Kütahya, 1948.

Erzi, Adnan Sadık, "Osmanlı Devletinin Kurucusunun İsmi Meselesi", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1942, c. VII-VIII.

— "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar II", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, Ankara, 1950, sayı 14.

— "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, Ankara, Nisan 1954, c. XVIII, sayı 70.

Esin, Emel, "Alp Şahsiyetinin Türk Sanatında Görünüşü", *Türk Kültürü*, Ankara, Ağustos 1965, c. III, sayı 34.

Esîrüddin Ebû Hayyân el-Endülüsî, *Kitabü'l-İdrâk li-Lisânü'l-Etrâk*, Ahmet Caferoğlu yayımı, İstanbul, 1930.

Fallmerayer, Ph., *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, Münih, 1827.

Farmer, Henry George, *Studies in Oriental Musical Instruments*, 2. series, Glasgow, 1939.

Fehmi, Hasan, "Anadolu'da Bozkurt Efsanesi", *Halk Bilgisi Haberleri*, İstanbul, 1 Kasım 1929, yıl 1, sayı 1.

Ferheng-i Ziya (Farsça-Türkçe Lugat), Ziya Şükûn, Milli Eğitim Bakanlığı neşri, İstanbul, 1944.

Fikret, A., *Özbek Klasik Muzıkası ve Onun Tarihi,* Semerkant, Taşkent, 1927.

Firdevsi, *Şahname*, çevirisi Necati Lugal, Milli Eğitim Bakanlığı Klasikleri, İstanbul, 1945.

Gabain, Annemarie von, *Alttürkische Grammatik*, düzeltilmiş 2. basım, Leipzig, 1950.

— "Über Ortsbezeichnungen im Alttürkischen", *Studia Orientalia*, Helsinki, 1950, XIV.

— "Die Alttürkische Literatur", *Philologiae Turcica Fundamenta* II, Wiesbaden, 1964

Gazimihal, Mahmut R., "Kopuzdan Son Hatıralar", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Eylül 1949, c. I. sayı 2 ve Temmuz 1961, sayı 144.

— "Halk İnanışlarında Davul," *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Ekim 1952, sayı 39.

— "Türklerde Ağaç Kültü ve Çayda-çıra Oyunu", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Ağustos 1959, sayı 121.

— "Atasözlerinde At", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Ekim 1965, sayı 193.

Giraud, René, *L'Empire des Turcs Célestes*, Paris, 1960.

— *L'inscription de Baın Tsokto*, Paris, 1961.

Gocul, Basri, *Oğuzlama* (Örnekler 1, İstanbul, 1948, 2, İstanbul, 1952, 3, İstanbul, 1952, 4, Bursa, 1951, 5, İstanbul, 1953; 6, Kayseri, 1954; 7, Kayseri, 1955; 8, Kayseri, 1955; 9, Bursa, tarihsiz)

— *Seçme Parçalar*, İstanbul, 1952.

Göğüş, Muhtar, *Kitab-ı Dede Korkut, Gaziantep Dili ve Göreneği*, Gaziantep, 1938.

Gökalp, Ziya, *Türk Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1341 (1925).

— *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul, 1940.

— *Altın Işık*, Maarif Vekaleti Neşriyatı, Çocuklar Kütüphanesi No. I, İstanbul, 1339-42.

— *Şiirler ve Halk Masalları*, Ziya Gökalp Külliyatı I, yay. haz. Fevziye Abdullah Tansel, Ankara, 1952.

— "Eski Türklerde İçtimai Teşkilat", *Milli Tetebbular Mecmuası*, İstanbul, Temmuz-Ağustos 1331 (1913), sayı 3.

Gökçeoğlu, Sait, "Dede Korkut Masalları", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Temmuz 1956, cilt 4, sayı 84.

(Gökoğlu), Ahmet Baha, "Oğuz destanlarından Bey Böyrek Menkıbe ve destanı", *Millî Mecmua*, İstanbul, Ocak 1931, sayı 122.

— "Oğuz Destanından Bey Böyreke Dair", *Bartın* gazetesi, 20.7.1931 - 19.10.1931, sayı 303-316.

— "Bey Böyrek'in Trabzon Rivayeti", *Bartın* gazetesi, 26 Ekim 1931, sayı 317.

— "Oğuz Destanından Bey Böyreke Dair Son Araştırmalar ve Bey Böyrekin Erzurum Varyantı", *Halk Bilgisi Haberleri*, İstanbul, Nisan 1936, yıl 5, sayı 54.

Gökyay, Orhan Şaik, *Dede Korkut*, İstanbul, Arkadaş Basımevi, 1938.

— *Bugünkü Dille Dede Korkut Masalları*, Muallim Ahmet Halit Kitapevi, İstanbul, baskı 1943.

— *Bugünkü Dille Dede Korkut*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.

— "Kul Ata Mesnevisi", *Ülkü*, Ankara, 1937, IX, sayı 53.

— "Türk Edebiyatında Alliterasyon", *Oluş*, 19 Şubat 1939, cilt I., sayı 8.

— "Tepegöz Efsanesine Dair", *Oluş*, Ankara, 9 Nisan 1939.

— "Bir Kemküm", *Oluş*, Ankara, 21 Mayıs 1939, cilt I., sayı 21.

— "Dede Korkut Hikâyeleri ve Önemi", *Türk Dili*, Ankara, Aralık 1968, c. XIX, sayı 207.

— "Dede Korkut Üzerine", *Folklor*, İstanbul, Kasım 1969, sayı 7.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre*, İstanbul, 1936.

— *Vilâyetname (Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli)*, İstanbul, 1958.

— *Mevlevi Adab ve Erkânı*, İstanbul, 1963.

Gözler, H. Fethi, "Türklerde At Sevgisi", *Türk Yurdu*, Ocak 1957, sayı 264.

Güleç, Azmi, "Eski Türk Hayatında Kımız ve Sağlıktaki Önemi", *Türk Dili*, Ankara, Haziran 1955, c. IV. sayı 45; yazının tekrarı *Türk Kültürü*, Ankara, Eylül 1970, c. VIII, sayı 95.

Güney, Eflâtun Cem, *Dede Korkut Masalları*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul,

Gür, Yusuf, *Dede Korkut Masalları*, Köy ve Eğitim Yayınları 19, Ankara, 1957.

Güvemli, Zahir, "Dede Korkut Kitabına Dair", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul, 1934.

— "Dede Korkut Hakkında Notlar ve Ayniyetler", *Yeni Türk*, İstanbul, 1940, sayı 88.

Hafız Derviş Ali, *Tuhfetü's-Sürur*; A. Fıtrat tarafından özetlenerek *Özbek Musikisi Tarihi* adıyla yayınlanmıştır, Taşkent, 1924

Halil Ethem, "Bir Atın Mezar Taşı Kitabesi", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, İstanbul, Mayıs 1341, on beşinci sene, No 9 (86)

Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, M. Sait Mutlu çevirisi, İstanbul, 1966.

Hein, Joachim, *Das Buch des Dede Korkut*, Zürih, 1958.

— "Bogenwerk und Bogensport bei den Osmanen", *Der Islam*, Berlin ve Leipzig, c. XV, 1926.

Helwig, Werner, "Das Türkische Nationalepos", *Die Zelt*, 12 Aralık 1958.

Hızarcı, Suat, *Dede Korkut Kitabı*, Varlık Yayınları, İstanbul, Eylül 1953; 2. baskı Kasım 1958; 3. baskı, 1963.

Himmetzade S. Aptullah, *Şah Kasım Hikâyesi*, İstanbul, Cemiyet Kütüphanesi, 1333 (1917).

Hinz, Walther, *Islamische Masse und Gewicht*, Leiden, 1955.

Homeros, *Odysseia*, Türkçesi Azra Erhat ve A. Kadir, Sander Yayınları, İstanbul, 1970.

Houtsma, *Ein Türkisch-Arabisches Glossar*, Leiden, 1894.

Hüseyinzade, L., "Destanın Bir Boyundaki Yer Adları", *Edebiyat ve İnce Sanat Gazetesi*, Bakü, 13 Temmuz 1957.

İbn Mühennâ, *Hilyetü'l-İnsan ve Hülbetü'l-Lisân*, Kilisli Muallim Rifat neşri, İstanbul, 1338-40; *İbn Mühennâ Lugati*, Aptullah Battal neşri, T.D.K. Yayınları, Ankara, 1934.

İbrahim Hakkı, *Marifetnâme*, İstanbul, 1330.

İbrahimof, Şamil, "Kitab-ı Dede Korkut" Kahramanlarının Merkezi Yaşayış Yerleri Hakkında, Azerbaycan Bilimler Akademisi, Cumhuriyet El yazmaları Fondunun Eserleri, Bakü, 1961.

İlaydın, Hikmet, "Deli Dumrul'a Dair", *Bağ*, İzmir, Mart 1942, sayı 5.

İnan, Abdülkadir, *Birinci İlmi Seyahate Dair Rapor*, İstanbul, 1930.

— *Türkoloji Ders Hulâsaları*, İstanbul, 1936.

— *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara, T.T.K. Yayını, 1954.

— *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, T.T.K. Yayını, 1968.

— "Kitab-ı Korkut Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1925, c. I.

— "Türk Şamanlığı Hakkında", *Türk Yurdu*, 19 Temmuz 1926, c. IV, sayı 25.

— "Umay İlahesi Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1926-1928, c. II.

— "Altay Şamanlığına Ait Mevâdd", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1928.

— "Türk Rivayetlerinde Bozkurt", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1928, II.

— "Orun ve Ülüş Meselesi", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, Türkiyat Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1931, c. I.

— "Destan-ı Nesl-i Cingiz Han Kitabı Hakkında", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul, 1934.

— "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motiflere ve Kelimelere Ait Notlar", *Ülkü*, Ankara, Nisan 1937, sayı 50; Eylül 1937, sayı 55; c. X, Şubat 1938, sayı 60; c. XI, Ağustos 1938, sayı 66; c. XIII, Nisan 1939, sayı 74; Haziran 1939, sayı 76.

— "Beltirlerde Tanrıya (Göğe) Kurban Merasimi", *Çığır*, Ankara, Temmuz 1937, sayı 52.

— "Anda Müteallik Âdet ve Ananeler", *Halk Bilgisi Haberleri*, İstanbul 1338, sayı 86.

— "Dede Korkut Hikâyeleri", *Oluş*, 9 Temmuz 1939, c. 2, sayı 28.

— "Göçebe Türk Destanlarının Karakterleri" *Yücel*, Ağustos 1940, sayı 64

— "Göçebe Türk Destanlarında Kahramanlar, Doğumları, Ad Almaları Hüviyetleri" *Yücel*, İstanbul, Ağustos 1940, altıncı yıl, sayı 66.

— "Manas Destanında Aş-Yoğ Merasimi", *Varlık*, Istanbul, 1941, XI, sayı 190.

— "Altay'da Pazırık Hafriyatında Çıkarılan Atların Vaziyetini Türklerin Defin Merasimi Bakımından İzah", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, İstanbul 1943.

— "Adaş ve Sağdıç Kelimelerinin En Eski Anlamları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, Ankara, Haziran 1945, seri III, sayı 1-3.

— "Barak Efsanesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, Ankara, Ocak 1948, XIV.

— "Eski Türklerde ve Folklorda And", *DTCFD*, Ankara, Eylül-Ekim 1948, c. VI, sayı 4.

— "Göçebe Türk Boylarında Evlatlık Müesseseleriyle İlgili Gelenekler", *DTCFD*, Ankara, 1948, c. IV, sayı 3.

— "Türk Düğünlerinde Exogamie İzleri", *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar*, I, Ankara, 1950.

— "Güvey", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1951, c. IX.

— "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", *İlahiyatFakültesi Dergisi*, Ankara, 1952, sayı 4.

— "Türklerde Su Kültü ile İlgili Gelenekler", *Fuat Köprülü Armağanı*, İstanbul, 1953.

— "Türk Folklorunda Simurg ve Garuda", *Türk Dili*, Ankara, Nisan 1953, c. II, sayı 19.

— "Türk Destanlarına Genel Bir Bakış", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, Ankara, 1954.

— "Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, Ankara, 1956.

— "Hân-ı Yağına Deyiminin Kökeni", *Türk Dili*, Ankara, Temmuz 1957, c. VI, sayı 70.

— "Türk Destan ve Masallarında 'Kırklar' Motifi", *Türk Dili*, Ankara, Şubat 1958, c. VII, sayı 77.

— "İslamdan Sonra Türkçe Adlar", *Türk Dili*, Ankara, 1 Temmuz 1958, c. VII, sayı 82

— "Gerçek Kelimesi Üzerine Not", *Türk Dili*, Ankara, Eylül 1959, c. VIII, sayı 96

— "Manas Destanı Üzerine Notlar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, Ankara, 1959.

— "Türklerde Paçavra Bağlama ve Mum Yakma Hurafelerinin Menşei", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Ankara, 1961.

— "Eski Kaynaklarda Türk Ordusu", *Türk Kültürü*, Ankara, Ağustos 1964, sayı 32.

— "Tuğ-Bayrak (Sancak)", *Türk Kültürü*, Ankara, Ağustos 1966, c. IV, sayı 46.

— "Altaylarda Hun Devri Kültürü", *Hayat-Tarih Mecmuası*, Istanbul, Ocak 1967, sayı 12.

— "Orta Asya'da Türk Kültür İzleri", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Şubat 1967, sayı 211.

— "*Oba* ve *obo* Sözleri Hakkında", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul, c. II.

— "Tahlil ve Tenkitler", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, c. I, Istanbul, 1932.

— "Kazak Yaylalarındaki Göçebe Türklerin Çadırları", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul, 1932.

İz, Fahir, *Eski Türk Edebiyatında Nesir I*, İstanbul, 1964.

— "Yakînî's Contest of the Arrow and The Bow", *Nemeth Armağanı*, T.D.K. Yayınları, No. 191, Ankara, 1962.

İzbudak, Veled, *El-İdrâk Haşiyesi*, T.D.K., İstanbul, 1936.

Jirmunskiy, V M., W. Barthold, A. H. Kononov, *Kniga Moego Deda Korkuta*, Moskova,

Jirmunskiy, V M. "Kitab-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği" çevirisi Dr. İsmail Kaynak, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, Ankara, Ekim 1961, XXV, sayı 100.

— On the Comparative Study of the Heroic Epic of the Peoples of Central Asia, 25. Orientalistler Kongresi Bildirileri, Moskova 1960.

Kadri, Hüseyin Kazım, *Türk Lûgati*, 4 cilt, ilk iki cildi Maarif Vekâleti, son iki cildi T.D.K. tarafından çıkarılmıştır.

Kaetano, Leona, *İslam Tarihi,* Hüseyin Cahit çevirisi, İstanbul,

Kaflı, Kadircan, *Şimali Kafkasya*, İstanbul, 1942.

— "Dağıstan Hayatında Hagur Masalı", *Türk Amacı*, İstanbul, Kasım 1942, sayı 5.

Kaftancıoğlu, Ümit, *Tek Atlı Tekin Olmaz,* İstanbul, 1973.

Kantar, Cemal, "Dede Korkut ve Yeni Yıl", *Türk Yurdu*, Ankara, Ocak 1960, sayı 10.

Kaplan, Mehmet, "Dede Korkut Kitabında Kadın", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1951.

— "Türk Destanında Alp Tipi", *Zeki Velidi Togan Armağanı*, İstanbul, 1950-1955.

— "Dede Korkut Kitabında Hayvanlar", *Fuat Köprülü Armağanı, İstanbul*, 1963.

Karahan, Abdülkadir, "İslamiyette Kırk Adedi", *Türk Dili ve Edebiyatı*, İstanbul, 1951, c. V.

Karahan, İbrahim H., "Urfa'da Gölden Çıkan Su Aygırı Efsanesi", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Aralık 1951, sayı 29.

Karakaşlı, K. T., *Materialnaya kul'tura azerbaydjantsev severo-vostoçnoy i taşantral'noy zon malogo kavkaza* (Küçük Kafkasya'nın kuzeydoğu ve orta bölgesindeki Azerbaycanlıların maddi kültürü), Bakû, 1964.

Kâşgarlı Mahmud, *Divânü Lugâti't-Türk*, 3 cilt, Kilisli Muallim Rifat neşri, İstanbul, 1333 (1916); tercümesi Besim Atalay, T.D.K.; dizini "Endeks" Besim Atalay, T.D.K.; Arap alfabesine göre dizini, Dehri Dilcin, T.D.K.

Kaya, Erol, "Van Beddualan", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Ekim 1968, sayı 231 ve Şubat 1969, sayı 235.

Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul, 1952.

— *Kars Tarihi*, İstanbul, 1953.

— *Kars Zaferi*, İstanbul, 1955.

— "Dede Korkut Kitabındaki Coğrafi İsimler", *Ülkü*, Ankara, Temmuz 1941, c. XVII.

— "Türklerde Dört Yönün Dört Renkle Adlandırılması", *Türk Amacı*, Temmuz 1942, sayı 1; Ağustos 1942, sayı 2; Eylül 1942, sayı 3; Ekim 1942, sayı 4.

— "Dede Korkut Kitabındaki Yön Adları", *Türk Amacı*, İstanbul, Eylül 1942, sayı 3, Aralık 1942, sayı 6; Şubat 1943, sayı 8.

— "İç Oğuz'dan Arpaçayı boyu", *Türk Yurdu*, 1-15 Ocak 1943 (koyun yılı), c. XXVII, sayı 1-2.

— "Gökten İnen Ejderha Efsanesi", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Mart 1953, sayı 44.

Kilisli Muallim Rifat, *Kitâb-ı Dede Korkud alâ Lisan-ı Taife-i Oğuzan*, Asâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Tedkik Encümeni Neşriyatı, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1332 (1916)

Koçu, Reşat Ekrem *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1969.

Kononov, A. N. Kitab-ı Dedem Korkut, Gramer Notları, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Haberleri, İçtimai Bilimler Serisi, No. 4, Bakû, 1965.

Korkmaz, Zeynep, "Türkçede *-acak, -ecek* Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine", Ankara Üniversitesi, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. XVII, sayı 1-2.

Koşay, Zübeyr Hamit, *Türkiye Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*, Ankara, 1944.

— "Kara-kırgızlarda Hayvanlar ile İlgili Kelimeler", *Fuat Köprülü Armağanı*, Ankara, 1963.

Koşay, Hamit Zübeyr ve Işıtman, İshak Refet, *Anadilden Derlemeler*, Cumhuriyet Halk Fırkası neşriyatı, Ankara, 1932.

Köprülü Mehmet Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul,

— *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1. baskı, İstanbul, 1920.

— *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Türkiyat Enstitüsü, 1935.

— *Türk Saz Şairleri*, İstanbul, 1940.

— *İslam Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, 1940; 2. baskı, Ankara, 1963.

— *Edebiyat Araştırmaları*, T.T.K. yayını, Ankara, 1966.

— "Methal", *Türk Alemi*, İstanbul, 1923

— "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, İstanbul, 1931, c. I.

— "Türk Edebiyatının Menşei", *Milli Tetebbular Mecmuası*, İstanbul, 1331 (1913), cilt 2, sayı 4.

— "Hukuki Sembollerdeki Motifler", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, İstanbul, 1932-39, c. II.

— "Eski Türklerde Dinî Sihrî Bir Anane, Yağmur Taşı", *Darülfünün Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, IV, Mart-Nisan 1942, sayı 1.

— "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meselesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, Ankara, Ekim 1943, c. VII, sayı 28.

— "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, Ankara, Temmuz, 1943, c. VII, sayı 27.

— "Orta-zaman Türk Hukuki Müesseseleri", *İkinci Türk Tarih Konresi*, İstanbul, 1943.

— "Eski Türk Unvanlarına Ait Notlar", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, 1932-39, cilt II.

— "Dede Korkut Kitabına Ait Notlar", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul, 1932, c. I, sayı 1.

Kösemihal, Mahmut Ragıp, "Tulum Düdüğü ve Boru", *Bartın* gazetesi, 18 Ekim 1932, sayı 366.

— "Dede Korkut Hikâyelerinde Musiki İzleri", *Ülkü*, Ocak 1939, Ankara, XII, sayı 71.

— "Kopuza Dair", *Oluş*, Ankara, 23 Nisan 1939, cilt I, sayı 17.

— "Dede Korkut Hakkında", *Halk Bilgisi Haberleri*, İstanbul, Aralık 1939, sayı 98.

— "Halk Musikisi Araştırmalarının Musiki Tarihine Yardımı", *XVIII. Beynelmilel Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresi, Tebliğler Kitabı*, Türkçe kısmı, Ankara, 1939.

— "Baş Ozan Korkut Ata ve Onun Yelteme Kopuzu", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Mart, 1958, sayı 104.

—"Yene Kopuz ve Yelteme Üzerinde", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Mart 1961, yıl 12, cilt 6, sayı 140.

Köymen, Mehmet Altay, "Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Oğuz İsyanı," *DTCFD*, Ankara, 1947, V sayı 1.

Kudret, Cevdet, *Bugünkü Türkçemizle Dede Korkut Hikâyeleri*, Varlık Yayınları, İstanbul, Temmuz 1970.

Kum, Atabeyli Naci, "Anadolu'da Oğuz Destanı", *Ün*, Isparta Halkevi mecmuası, Ekim 1934, sayı 5.

— "Türkmen, Yörük ve Tahtacılar Arasında Tedkikler, Görüşler", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Ocak 1950, sayı 6.

Kurat, Akdes Nimet, *Peçenek Tarihi*, İstanbul, 1937.

Kurgan, Şükrü, *İzahlı Eski Metinler Antolojisi*, Ankara, 1943.

Lewis, G. L., "Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, 1961.

M. Cevdet, "Oğuzname/Kitab-ı Dede Korkut", *Yeni Mecmua*, Çanakkale nusha-i fevkalâdesi.

Mackensen, Lutz, *Handwörterbuch des deutschen Märchens*, Berlin ve Leipzig, 1930-33.

Malof, "Batı Çin Türklerinde Yada Adlı Şaman Taşı", *Sovyet Etnoğrafiya dergisi*, 1947, sayı 1.

Mansuroğlu, Mecdut, "Dede Korkut Kitabı", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, 1 Kasım 1959, cilt IX.

Mercimek Ahmet, *Kâbusname*, çevirisi Orhan Şaik Gökyay, Milli Eğitim Bakanlığı yayını; basım, İstanbul, 1966.

Meriç, Muzaffer, "Türkler ve At", *Türk Yurdu*, Ankara, Temmuz 1960.

Miller, W. *Trebizond, The Last Greek Empire*, Londra, 1926.

Moğolların Gizli Tarihi (türkçesi) T.T.K. yayımı, Ankara, 1948.

Mordtmann, J. H., "Ruhî Edirnevî", *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte*, 1923-25, c. II.

Muhammed Mehdi Han, *Sengülâh*, Sör Gerard Clauson neşri, Londra, 1960.

Mundy, C. S., "Polyphemus and Tepegöz", BSOAS, Londra, 1956, XVIII/2.

— "The Cyclops in Turkish Tradition, A study in folklore transmission", *Internationaler Kongress der volkserzahlungen forscher in Kiel und Kopenhagen*, (19.8. 29.8. 1959)

— "Evet, evet ki geyise", *Studia Altaica*, 1957, Nikolaus Poppe'nin 60. yıldönümü için çıkarılan Festschrift.

Muratoğlu, Ali İhsan, "Deli Dumrul'un Bulvadin Rivayeti", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Temmuz 1971, sayı 264.

Nemeth, Gyula, "Wanderungen der mongolischen Wortes *'nökür (Genosse)*", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, III (1953).

— "Kun Laszlo Kiraly nyögérei (Kral Kun Laszlo'nun nyögerleri)", *Magyar Nyelv*, XLIX (1953).

Neşrî, *Kitab-ı Cihannüma*, Mehmet A. Köymen, Faik Reşit Unat, T.T.K. Yayını, Ankara, 1949.

Nevaî, Ali Şîr, *Muhâkemetü'l-Lûgateyn*, İlkdam yayını, 1315.

Nöldeke, Th., "Ausztige aus Neşrî's Geschichte des Osmanischen Hauses", *Zeitschrift der Morgenlandischen Gesellschaft*, XIII, I. ve II. fasikül, Leipzig, 1859.

Nur, Dr. Rıza, *Oughouz-Name*, İskenderiye, Mayıs 1928.

Olearius, Adam, *Moscovitische und Persanische Reisebeschreilbung*, Hamburg, 1696.

Orkun, Hüseyin Namık, "Eski Türklerde Andlaşma", *Yücel*, İstanbul, Mayıs 1937

— *Oğuzlara Dair*, Ankara, 1935.

— "Üçüncü Ders", *Türklük*, 1 Temmuz 1939, sayı IV.

— "Bir İzah", *Türklük*, İstanbul, 5 Ağustos 1939, sayı V.

— "Bey Böyrek", *Ülkü*, Ankara, yeni seri, 16 Eylül 1946, sayı 120.

— "Kitab-ı Dede Korkut", *Türk Dili*, Ankara, 1 Aralık 1952, c. II, sayı 15.

— "Zoya Tülek", *Türk Yurdu*, yıl I, Ekim 1954, sayı 4 (237).

Osman, M., *Balıkesir'de Doğum Görenekleri ve Çocuk*, Balıkesir, 1934.

Oy, Aydın, "Dede Korkut'ta Atasözleri", I. kısım *Türk Dili*, Ankara, 1 Ekim 1956, cilt VI, sayı 61; II. kısım *Türk Dili*, Ankara, 1 Şubat 1957, cilt VI, sayı 65.

— "Dede Korkut Kitabında Kahramanların Ad Almaları", *Türk Dili*, Ankara, Aralık 1959, c. IX, sayı 99.

— "Dede Korkut Kitabında Kahramanların Aile Hayatları", *Türk Dili*, Ankara, Mart 1960, c. IX, sayı 102.

Ögel, Bahaeddin, "Uygurların Menşei Efsanesi", *DTCFD*, Ankara, 1948, c. VI. sayı 1-2.

— "Türk Kılıcının Menşei ve Tekamülü Hakkında", *DTCFD*, Ankara, c. VI, sayı 5.

— *Türk Mitolojisi*, Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları No 1, Ankara, 1971.

— *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara, 1962.

Öğütverici, Bilgin, "Bey Böğrek'in Konya Varyantı", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Haziran 1967, sayı 215.

Önder, Ali Rıza, *Yaşayan Anadolu Efsanesi*, Kayseri, Erciyeş Matbaası, 1955.

—"Türklerde And İçme Geleneği", *Türk Dili*, Ankara, Aralık 1969, c. XXI, sayı 219.

Örnek, Dr. Sedat Veyis, *Sivas ve Çevresindeki Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tedkiki*, DTCF Yayınları 174, Ankara, 1966.

Özbakar, İbrahim, "Dede Korkut Hikâyelerine Dair", *Ülkü*, Ankara, Kasım 1948, seri 3, sayı 23.

Özbaş, Ömer, *Gaziantep Dolaylarında Türkmenler ve Baraklar*, Gaziantep, 1958.

Özder, M. Adil, "Tepegözler", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Mayıs 1968, sayı 230.

Özer, Kemal, *Balıkesir'de Halk Âdet ve İnanmaları*, 3. basım, Bursa, 1946.

Özmen, Murat, "Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın ve Aile İçi İlişkiler", *Ilgaz*, Ankara, yıl 6, Nisan 1967, sayı 67.

Öztelli, Cahit, *Halk Şiiri, XVIII. yüzyıl*, Varlık Yayınları, İstanbul,

— *Karacaoğlan*, İstanbul, 1972.

— "At Hakkında Bir Araştırma", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Mart 1950, sayı 8.

— "Bey Böyrek'in Zile Varyantı", 19 *Mayıs*, Samsun, 19 Mayıs 1944, c. 7, sayı 66; aynı yazı daha sonra "Bamsı Beyrek'in Zile Rivayeti", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Ocak 1954, sayı 54.

— "Dede Korkut Kitabı", *Türk Dili*, Ankara, Temmuz 1958, c. VIII, sayı 82.

— "Yağma Geleneği", *Türk Dili*, Ankara, 1 Ekim 1958, sayı 85; *Türk Folklor Araştırmaları*, Haziran 1963, c. VIII, sayı 167.

— "Bamsı Beyrek'in Sivas Söylentisi", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Ekim 1958, sayı Kasım 1958, sayı 112; Aralık 1958, sayı 113.

— "Başa Toprak Savurmak ve Yas-Ölü Gelenekleri", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Mart 1959, sayı 116.

— "Türklerde And-Yemin", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Temmuz 1959, sayı 120.

— "Yaşayan Dede Korkut: Tepegöz", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Şubat 1960, IV, sayı 127.

— "Dede Korkut Üzerine Bazı Notlar", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Nisan 1967, sayı 213.

— "Bartın Rivayeti", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Nisan 1968, sayı 225.

— "Seyyid Battal Gazi'nin Ali Aşkar Üzerine", *Folklora Doğru*, İstanbul, Şubat 1970, sayı 5.

Özüner, Ömer Lûtfü, "Dede Korkut Kitabı", *Özdemokrat Konya*, 24 Eylül 1958, sayı 273.

Özyurt, Mehmet, "Tepegöz'ün Karadeniz Rivayetleri", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Mayıs 1968, sayı 226.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Türk Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1948.

Paul, Stanley Lane, *Düvel-i İslamiye* (Halil Ethem çevirisi), İstanbul, 1927.

Petekçi, Ahmet, "Bozkır Köylerinde Yenilik, Saç Kesme ve Beşik Kertme", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Ekim 1952, sayı 39.

Potanin, G. N., Kuzeybatı Moğolistan Taslakları, IV, 1882.

Pritsak, Ameljan, 'Qara', Studie zur Türkischen Rechtsymbolik, *Zeki Velidi Togan Armağanı*, İstanbul, 1955.

Rabgûzî, Nasırüddin bin Burhanüddin, *Kısasü'l-Enbiyâ*, Kazan, 1905.

Radloff, Wilhelm, *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte*, Hague ve Rijswick, 1960

— *Proben der Volksliteratur der nördlichen Türkischen Stämme* Südsibiriens (Güney Sibirya Türk Boylarının Halk Edebiyatı Örnekleri), 1966-1907.

— *Das Kudatkubilik*, Theil-I, St Petersburg, 1891.

— *Sibiryadan*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1956.

Rasony, Laszlo, "Türkiye'de Kadın Adları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, Ankara, 1964.

Redhouse, Sör James W., *Türkçeden İngilizceye Lugat*, İstanbul, 1921.

Refik, Selim "Azerbaycan Deye'lerine Dair", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul, 1932, c. I.

Reşideddin, Fazlullah, *Câmiü't-Tevârîh*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat Köşkü kitapları, Revan kitapları, No. 1654.

Rossi, Ettore, *Il Kitâb-i Dede Qorqut*, citta del Vaticano, 1952.

— "Un nuovo manoscritto del Kitâb-i Dede Qorqut", *Estratto dalla Rivista Degli Studi Orientali*, c. XXV, Roma, 1950.

— "Osservazioni preliminari per una edizione critica del Kitâb-i Dede Qorqut", *Estratto dalla Rivista Degli Studi Orientali*, c. XXVII, Roma, 1952.

— "Motivi Biblici E Coranici Nel Kitâb-i Dede Qorkut", *Fuat Köprülü Armağanı*, İstanbul, 1953.

Ruben, Walter, *Biyografi Tarihi İçin Türk-İran ve Hind Materyalleri*: Afrasiyab, Krişna-Kyors, Ankara Üniversitesi İndoloji Enstitüsü Araştırmaları, 1940-41, İstanbul, 1941

— "Raznihan ve Mahfiruze Hikâyesi", *Ülkü*, Ankara, Ağustos 1941, XVII, sayı 102.

— "İşin Sonuna Bakmalı, Hindlerde, Türklerde, Bokasyo'da ve Şekspir'de Bir Masal", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, Ankara, Ocak 1943, VII, sayı 25.

— "Budizmin Menşei ve Özü", *DTCFD*, 1943, sayı 5

— FF. Communications, Ozean der Marchenströme, Teil I, Helsinki, 1944. An-hang: Die 12 Geschichten des Dede Korkut.

— "Korkut Hikâyeleri Üzerine Yeni Araştırmalar", çev. Sait Gökçeoğlu, *Orkun*, İstanbul, 23 Şubat 1951, sayı 21; 11 Mayıs 1951, sayı 32; 6 Temmuz 1951, sayı 40.

Sadık, Enver, "Gaziantep'te Aşık ve Gülle Oyunları", *Halk Bilgisi Haberleri*, İstanbul, Mayıs 1933, yıl 2, sayı 21-22.

Sait, "İçel Lehçeleri", *Memleket Mecmuası*, Adana, 1 Aralık 1930, yıl 2, sayı 20-33.

Sakaoğlu, Dr. Saim, "The Book of Dede Korkut", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Mayıs 1973, sayı 286.

Sa'lebî, *Kitabü'l-Arâyis fi'l-Mecâlis*, Süleymaniye Kütüphanesi, Harput kitapları, No. 395.

Samoiloviç, A. N., "Oçerek Po İstrij Turkmenskoj Literatury (Türkmen edebiyatına dair taslak)", *Turkmenija*, I, 1929.

Saygun,. A. Adnan, *Rize, Artvin ve Kars Havalisi Türkü ve Saz Oyunları Hakkında Bazı Malûmat*, İstanbul, 1937.

Schaeder, "Zur Stifterlegende der Bektaschis", *Orientalische Literaturzeitung*, 1928, No. 12.

Schuyler, Eugene, *Turkistan*, "notes of a journey in Russian Turkistan, Khokand, Bukhara and Kuldja", Londra, 6. Basım, 1877; Türkçe çevirisi *Musavver Türkistan Tarih ve Seyahatnamesi.*

Selaniki Mustafa Efendi, *Selaniki Tarihi*, Freiburg baskısı, 1970.

Sepetçioğlu, Mustafa Necati, *Dede Korkut*, Toker Yayınları, İstanbul, 1972.

Sevgen, Nazmi, "Anadolu'da Koyun ve At Motifli Mezar Taşları", *Tarih Dünyası*, yıl I, sayı 8, İstanbul, Ağustos 1950.

Sevük, İsmail Habip, "Türk Atı", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Kasım 1962, sayı 160.

Seyyah Kandemir, *Ankara Vilayeti*, Türkiye Seyahatnamesi No. 1, Türk Maarif Cemiyeti Yayını, Ankara, 1932.

Söz Derleme Dergisi, T.D.K, İstanbul, c. I, 1939, c. II, 1941, c. III, 1942.

Steingass, Persian-English Dictionary, 3. basım, 1947.

Sultanlı, Ali, *Makaleler*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakû, 1971.

— "Dede Korkut Destanı Hakkında Kayıtlar" (birinci makale), S. M. Kirov adına Azerbaycan Devlet Üniversitesi İlmi Eserleri, (humanitar seri), sayı I, Bakû, 1958.

Sümer, Faruk; *Oğuzlar*, A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No. 170, Ankara, 1967.

— "Dede Korkut Kitabına Dair Bazı Mülahazalar", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Ocak 1952, c. II., sayı 30.

— "Boz Oklu Oğuz Boylarına Dair", Ankara, *DTCFD*, Mart 1953, c. IX., sayı I.

— "Eski Türk Tarihinde Kadın" *Türk Yurdu*, Ankara, Eylül 1954, yıl I, sayı 3 (236).

— "X. Yüzyılda Oğuzlar", *DTCFD*, Ankara, Eylül / Aralık 1958, c. XIV, sayı 3-4.

— "Oğuzlara Ait Destanî Mahiyette Eserler", *DTCFD*, Ankara, Temmuz / Eylül / Aralık, 1959, c. XVII, sayı 3-4.

— "Azerbaycan'ın Türkleşmesine Umumi Bir Bakış", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, Ankara, sayı 83.

— "Avşarlara Dair", *Fuat Köprülü Armağanı.*

Sümer, Faruk; Uysal, Ahmet E. ve Walker, Warren S., *The Book of Dede Korkut*, University of Texas Press, Austin ve Londra 1972.

Şahin, Ali, *Güney Anadolu'da Beğdili Türkmenleri ve Baraklar*, Ankara, 1962.

Şapolyo, Enver Behnan, *Dede Korkut Masalları*, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul, 1966.

— *Türk Efsaneleri*, İstanbul, 1947.

Şeyh Süleyman Efendi-i Buharî, *Lugat-i Çagatayî ve Türkî Osmanî*, İstanbul, 1298 (1880).

Taeschner, Franz, *Die Zeitschrift der deutschen, morgenländischen Gesellschaft*, Wiesbaden, 1953.

Tahmasib, M. G., "Dede Korkut Boyları", *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tetkikler*, Bakû, 1961.

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, T.D.K., İstanbul, c. I 1943, c. II 1945, c. III 1954, c. IV 1957.

Taşer, Suat, *Aşk ve Barış*, oyun, Varlık Yayınları, İstanbul, 1961.

— *Deli Dumrul, Ölüm ve Aşk*, oyun, Dost Yayınları, İstanbul, 1962.

Taşkıran, Tezer, *Dede Korkut Masalları*, Ankara, 1945.

Tataroğlu, Aydın, *Dede Korkut Masalları*, Keloğlan Yayınevi, İstanbul, Kasım 1968.

Tecer, Ahmet Kutsi, "Dede Korkut", *Kalem*, Ankara, 1 Aralık 1938, sayı 7.

Tekindağ, Dr. M. C. Şehabettin, "Eski Türk Ordularının Savaşlarda Tatbik Ettikleri Taktik ve Kullandıkları Silahlar ve Bunlarla İlgili Eserler", *Türk Kültürü*, Ağustos 1965, sayı 34.

Teodoridis, Dimitri, "Dede Korkut Kitabındaki Pilon Kelimesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, Aralık 1961, c. XI.

Teoman, Zeki, "Bozkurt Efsanesinin Anadolu'daki İzleri", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Nisan 1952, sayı 33.

Tezel, Naki, *Bey Böyrek, Mucur Rivayeti*, Konuşmalar 2, CHP Halkevleri Yayınları, Ankara, Temmuz 1940.

Thomsen, Wilhelm, *Inscription de l'Orkhon*, dechiffrée par W. Thomsen, Helsingfors, 1896.

— "Une Lettre méconnue des Inscription de L'Iénissei", Samlade Afhandlingen, Tredje Bind, Kobenhaven og. Krestiania, 1932.

— "Moğolistan'daki Türkçe Kitabeler" (Ragıp Hulusi çevirisi), *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1935, c. III.

Thomson, *Motif Index of Folk Literature*, 6 cilt, Helsinki,

Tietze, Andreas, "Grichische lehnwörter in türkieshen volkssprache", *Oriens*, 1957, X, No 1.

— "Slovenische entlehnte Wörter in Turkisch", *Oriens*, X, No.

Tihrânî, Ebû Bekir, *Kitâb-i Diyarbekriyye*, yay. haz. Necati Lugal ve Faruk Sümer, T.T.K. Yayımı, Ankara, 1962-64.

Togan, A. Zeki Velidi, *Türk Tarihi Dersleri.*

— *İbn Fadlan's Reisebericht*, Leipzig, 1939.

— *Biruni's Picture of the World*, Delhi, 1940.

— *Bugünkü Türkistan* (Türkeli), İstanbul, 1942-47.

— *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1946, 2. baskı, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları No 1534, İstanbul, 1970.

— *Hatıralar*, İstanbul, 1968.

— "Hanname, Das Özbekische Epos Chan-Name", *Central Asiatie Journal*, vol. I, no 2.

— "Türk Efsanelerinde Millî Alâmetler", *Türk Yurdu*, Ekim 1924, III, sayı 14.

— "On Mubarakshah Ghurî", *B.S.O.S.* (*Bulletin of the School of Oriental Studies*), London Institution, vol. VI, 1930-32.

— "Azerbaycan Etnoğrafyasına Dair", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 1933, no. 14.

— "Türk Destanlarının Tasnifi", *Atsız Mecmua*, İstanbul, 15 Temmuz 1931, sayı 3.

— "İbnü'l-Fakih'in Türklere Ait Haberleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı* (*Belleten*), Ankara, 1948, XII., sayı 45.

— "Köroğlu Destanının Bazı Eski Rivayetlerine Dair", *Türk Yurdu*, 1966, sayı 7.

— "Fundamenta kitabının ikinci cildi hakkında", *Türk Kültürü*, Eylül 1966, sayı 47.

— "Bozkurt Efsanesi", *Bozkurt* (yılda bir kere 21 Mart tarihinde çıkar), İstanbul,

Toprak, Fürüzan, *Boğaç Han*, oyun, Yeditepe Yayınları, İstanbul, .1973.

Tuğrul, Dr. Mehmet *Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı*, İstanbul, 1969.

Turan, Osman, "İlig Unvanı Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, c. VII-VIII.

— "Bey Böyrek-Bayburt Rivayeti", *Ülkü*, Ankara, Ocak 1938, X, sayı 59.

— "Bey Böyrek Hikâyesinin Yeni Rivayetleri", *Türklük*, İstanbul, 1939, c. II, sayı 8; (ikinci rivayet) *Türklük*, 1939, sayı 9.

— "Türklerde Hukuki Sembol Olarak Ok", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı* (*Belleten*), Ankara, Temmuz 1945, c. IX., sayı 35.

— "Türkiye Selçuklarında Toprak Hukuku", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı* (*Belleten*), Ankara, Temmuz 1948, XII, sayı 47.

at-Türki, Cemâlüddin Ebû Muhammed Abdullah, *Kitabu Bulgatü'l-Müştak fi Lugati't-Türk ve'l-Kıpçak*, Ananiasz Zajaczkowski neşri, Varşova, 1938.

Türkmenoğlu, .Adnan, *İzahlı Büyük Dua Mecmuası*, İstanbul, 1966.

Uluğ Bey, *Şeceretü'l Etrak*, British Museum, O.P.B. yazmaları, Add. 26.190, yaprak 23a.

Uluğtuğ, Nimet Turgun, *Kımız*, Ankara Halkevi Yayınları, 1939.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, T.T.K. Yayını, Ankara,

— Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, T.T.K. Yayını, Ankara, 1948.

— Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapukulu Ocakları, T.T.K. Yayını, Ankara 1943; II,

Uzunoğlu, Sadık, "Kütahyada Ozan Musikisi Hakkında Birkaç Söz", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Ekim 1949, sayı 4.

Ülkütaşır, M Şakir, "Sinop'ta Adlarla Alakadar Âdet Telakkilere Dair Notlar" *Atsız Mecmua*, İstanbul, 15 Kasım 1931, sayı 7.

— "Dede Korkut'un Orhan Şaik Gökyay Neşri Üzerine Tenkidî Notlar", *Türklük*, İstanbul, 1 Temmuz 1939, sayı IV ve 1 Eylül 1939, sayı VI.

— "Türklerde Ad Verme ile İlgili Âdet ve İnanmalar", *Türk Kültürü*, Ankara, Ağustos 1963, sayı 10.

Ülkütaşır, M. Şakir ve Koşay, Hamit Zübeyr, "Türklerde Ad Verme ve Türk Adları", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Şubat 1964, sayı 175.

— "Sinop ve Samsun'da Derlenmiş Atla İlgili Atasözleri", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Şubat 1963, sayı 161.

Vinnikov, Y. R., "Güney Kırgızistan Topraklarında Kırgızların Bünyeleri ve Yerleşmeleri", *Kırgız Arkeoloji Etnoğrafya Araştırma Gezilerinin Eserleri*, c. I. Moskova, 1956, Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi Yayınlarından.

Vladimirtsov, B. Y., *Moğolların İçtimai Teşkilatı*, çeviren Abdülkadir İnan, Ankara, 1944.

Yalman, Ali Rıza, *Cenupta Türkmen Oymakları*, İstanbul, 1931-32.

— "Anadolu'da Bozkurt", *Halk Bilgisi Haberleri*, 1 Ekim 1930, yıl 1, sayı 12; 1 Aralık 1930, yıl 2, sayı 14.

— "Bey Böyrek ve Benliboz", Adana, *Türk Sözü*, 5. 11 1935, sayı 3369; sayı 3370; 7. 11. 1935, sayı 3371; 8. 11 1935, sayı 3372; 9. 11. 1935, sayı 3373.

— "Yılkıda Atlar ve Taylar", *Halk Bilgisi Haberleri*, İstanbul, Nisan 1941, sayı 114.

— "Barak ve Burak", *Türk Folklor Araştırmaları*, IV, sayı 75; Ekim 1955.

— *Toroslarda Kara-tepeli Bölgesi*, Ankara, 1955.

Yaltkaya, Şerefettin, "Eski Türk Ananelerinin Bazı Dini Müesseselere Tesirleri", *II. Türk Tarih Kongresi*, İstanbul, 1937.

Yanbey, Mahmut Kemal, "Bey Böyrek Masalı", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Aralık 1960, sayı 137.

— "Beyreke Ait Ikinci Hikâye", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Nisan 1962, sayı 153.

Yazıcıoğlu Ali, *Târih-i Âl-i Selçuk* (Selçukname), Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Köşkü Kitapları, no. 1390.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili*, İstanbul,

Yesevi, Ahmet, *Divan-ı Hikmet*, İstanbul, 1299.

Yılmaz, A., *Tahtacılarda Gelenekler*, Ankara, 1948, CHP Yayını, No. X.

Yund, Kerim, "Türk Dilinde Kırk", *Türk Dili*, Ankara, Ağustos 1953, c. II, sayı 23.

Zihni, Mehmet, *Nimet-i İslâm* (*Kitabü's-salat*), İstanbul, 1320.

Z.V.O. Zapiski Vostsçnago Otdielenija Imperat. Ruskago Arh. Obşçestva (Rus Arkeoloji Cemiyeti Şark Şubesi Mecmuaları).

DİZİN

وت وتمامت اروق اغوز را واکابر واشراف راجمع کرد وکفت سی دو سالست تا بر تخت نشسته ام وامروز

خان است وازان بیشتر اوست اکر مارا طمع باشد که اروق ما نیز پادشاه شوند [illegible] شود تخت وپادشاهی

که ایزد تعالی ایشان را برای آن کار برکزیده باشد وازاصل ایشان باشد ویقین که اصل [illegible] خطا نکند واکنون در

